

REFERENCE DEPARTMENT

DESK

MAIN LIBRARY

Literature Dept.

2



38 N75 18

172570 ✓

NOT TO BE TAKEN FROM THE LIBRARY

SAN FRANCISCO PUBLIC LIBRARY



3 1223 06899 3980

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

NY, REVIDERAD OCH RIKT ILLUSTRERAD UPPLAGA

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

LECHE, V.

PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

NYSTRÖM, J. F.

LEKTOR VID HÖGRE REALLÄROVERKET Å NORRMALM

WARBURG, K.

PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

WESTRIN, TH.

FÖRSTE ARKIVARIE I RIKSARKIVET, KOMMITTÉNS ORDFÖRANDE

REDAKTÖR: **TH. WESTRIN**

ADERTONDE BANDET

MEKANIKER—MYKALE



STOCKHOLM

NORDISK FAMILJEBOKS FÖRLAGS AKTIEBOLAG

x38

N75¹⁸

172570

STOCKHOLM 1913

NORDISK FAMILJEBOKS TRYCKERI

ORDINARIE MEDARBETARE.

- Adlerz, G. A.*, lektor vid Sundsvalls högre allmänna läroverk (G. A—z).
- Afzelius, J. F. I.*, president i Svea hofrätt, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (I. Afz.).
- d'Ailly, A.*, byrådirektör i Järnvägsstyrelsen (A. d'A.).
- Alexanderson, A. M.*, f. d. professor vid Lunds universitet (A. M. A.).
- Aljoén, A.*, praktiserande läkare i Stockholm (Avn).
- Almquist, E. B.*, professor vid Karolinska institutet (E. At).
- Almquist, H. K. H.*, docent vid Uppsala universitet (H. A—t).
- Almquist, V.*, öfverdirektör och chef för Fångvårdsstyrelsen (V. A—t).
- Anderson, F. A.*, f. d. generaldirektör och chef för Statskontoret (A. A.).
- Annerstedt, Cl.*, f. d. bibliotekarie vid Uppsala universitet (C. A.).
- Apelqvist, O. E.*, filos. licentiat (E. A—t).
- Apiarie, E.*, filos. licentiat, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. A—ie).
- Arne, T. J.*, antikvarie vid Vitt. hist. o. ant. akademien (T. J. A.).
- Arrhenius, S. A.*, professor (S. A—s).
- Bagge, G. A. son*, filos. licentiat, redaktör (G. B—e).
- Beckman, E.*, direktör (E. Bn).
- Berg, G. E. son*, docent vid Stockholms högskola, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E—n B.).
- Bergstrand, C. E.*, professor, f. d. agrikulturkemist vid Landtbruksakademien (C. E. B.).
- Bergstrand, C. Ö. E.*, professor vid Uppsala universitet (B—d).
- Bergvall, E.*, redaktör (E. B—ll).
- Billing, E. M.*, professor vid Uppsala universitet (E. Bg).
- Björling, C. G. E.*, professor vid Lunds universitet (C. G. Bj.).
- Boëthius, S. J.*, professor vid Uppsala universitet (S. B.).
- Bohlin, K. P. T.*, professor, Vetenskapsakademiens astronom (K. B.).
- Bovin, E.*, docent vid Karolinska institutet (Bvn).
- Brate, E.*, lektor vid Södermalms högre allmänna läroverk (B—e).
- Bring, J. M. F. T.*, domprost i Linköping (J. T. B.).
- Brulin, J. O. H.*, andre arkivarie i Riksarkivet (H. B—n).
- Bååth, L. M.*, andre arkivarie i Riksarkivet (L. M. B.).
- Carpelan, T.*, friherre, sekreterare vid Helsingfors' universitet (T. C.).
- Cederström, C. G. B.*, friherre, öfverste (B. C—m).
- Centervall, J. E.*, f. d. rektor, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (J. C.).
- Clason, I. G.*, förste intendent i Öfverintendents-ämbetet (I. G. C.).
- Clason, S.*, professor vid Lunds universitet (S. C.).
- Dahl, C. G.*, filos. kandidat, föreståndare för Alnarps trädgårdsskola (C. G. D.).
- Dahlberg, B. H.*, professor vid Uppsala universitet (B. H. D.).
- Dietrichson, L. H. S.*, professor vid Kristiania universitet (L. D.).
- Edén, N.*, professor vid Uppsala universitet (N. E—n).
- Ekholm, N.*, amanuens vid Meteorologiska centralanstalten (N. E—m.).
- Ekman, P. W.*, disponent (W. E—n).
- Elberling, E.*, f. d. bibliotekarie i danska riksdagens bibliotek (E. Ebg).
- Enblom, F.*, major i Väg- och vattenbyggnadskåren (Fr. E.).
- Enström, A. F.*, filos. licentiat, civilingenjör (A. E—m).
- Erdmann, A.*, f. d. professor vid Uppsala universitet (A. E.).
- Erdmann, E.*, filos. doktor (E. E.).
- Eriksson, J.*, professor, Landtbruksakademiens växtfysiolog (J. E—n).
- Euler, H. K. A. S. von*, professor vid Stockholms högskola (H. E.).
- Fahlstedt, C. A.*, lärare vid Beskowska skolan (C. A. F—dt; biträder vid beteckning af italienska ords uttal).
- Fahlstedt, E.*, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. F—t; redigerar den illustrativa afdelningen).
- Fontell, A. G.*, förste aktuarie i Statistiska centralbyrån i Finland (A. G. F.).
- Fredholm, E. I.*, professor vid Stockholms högskola (I. F.).
- Funkqvist, H. P. A.*, lektor vid Landtbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp (H. F.).
- Gadelius, B. E.*, professor vid Karolinska institutet, öfverläkare vid Stockholms hospital för sjuksjuka (G—s).
- Geete, K. R.*, förste bibliotekarie i K. biblioteket (R. G.).
- Geijer, P. A.*, f. d. professor vid Uppsala universitet (P. A. G.).
- Granqvist, P. M.*, skriftställare (P. M. G.).
- Grönberg, G.*, lärare vid Skogsinstitutet, docent vid Stockholms högskola (G. G.).
- Grönblad, C.*, bibliotekarie vid Svenska akademiens Nobel-institut (C. G.).
- Gullstrand, A.*, professor vid Uppsala universitet (G—d).
- Gyllensvärd, G. V.*, registrator hos Stockholms stadfullmäktige (G. V. G.).
- Hallendorff, C. J. H.*, professor, rektor vid Handelshögskolan i Stockholm (C. H. H.).
- Hammar skjöld, K. H. L.*, landshöfding i Uppsala

- län, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (Hj. H—d).
- Hammarstedt, N. E.*, intendent vid Nordiska museet (N. E. H.).
- Hammer, K. V.*, første arkivarie i norske Utrikesdepartementet (K. V. H.).
- Harlock, W. E.*, lektor vid Sjökrigsskolan (W. H—k; biträder vid beteckning af engelska ords uttal).
- Hausen, R.*, statsarkivarie i Helsingfors (R. H.).
- Hedenius, P. A. I.*, med. doktor, lifmedikus (I. H.).
- Hedén, G.*, professor vid Karolinska institutet (G. H.).
- Hennig, A. H.*, professor (A. Hng).
- Hertzberg, J.*, hofotograf, redaktör (J. Htzg).
- Hesselman, H.*, professor (H. Hn).
- Hildebrand, H. R. T. E.*, riksarkivarie (Ehd).
- Hillman, A.*, f. d. konsul (Ad. H—n).
- Hjärne, H. G.*, professor vid Uppsala universitet (H—e).
- Holmberger, G.*, civilingenjör (G. H—r; biträder vid redigeringen af den tekniska afdelningen).
- Holmgren, E.*, professor vid Karolinska institutet (E. Hgn).
- Holmquist, H. F.*, professor vid Lunds universitet (Hj. H—t).
- Hubendick, L. A.*, f. d. kapten i K. flottans reserv (L. H.).
- Hultin, A.*, vice bibliotekarie vid Helsingfors universitetsbibliotek (A. H.).
- Höjer, E. B.*, byråingenjör (E. Hjr).
- Höjer, T. M:son*, kansliråd i Utrikesdepartementet (T. H—r).
- Jensen, A.*, filos. doktor, medlem af Svenska akademien Nobel-institut (A—d J.).
- Johansson, J. E.*, professor vid Karolinska institutet (J. E. J—n; biträder vid redigeringen af den medicinska afdelningen).
- Johansson, K. F.*, professor vid Uppsala universitet (K. F. J.).
- Jolin, S.*, professor vid Karolinska institutet (S. J—n).
- Jonsson, A.*, öfverlärare (A. J.).
- Juhlin Dannfelt, H. J. B.*, professor, Landtbruksakademiens sekreterare (H. J. Dft).
- Jungstedt, O. A. H.*, generalmajor, chef för fjärde arméfördelningen (H. J—dt).
- Kallenberg, E. A.*, professor vid Lunds universitet (E. K.).
- Kinberg, A. V.*, f. d. revisor i Kammarrätten (Kbg).
- Kjederqvist, J. O. G.*, rektor vid Högre latinläroverket å Norrmalm (Kj—t).
- Kjellberg, O. J. A.*, marirläkare (J. K.).
- Klein, G.*, professor, rabbin (G. K—n).
- Kobb, G.*, professor vid Tekniska högskolan (G. K.).
- Koch, N. F. H. von*, professor vid Tekniska högskolan (H. v. K.).
- Kolmodin, J. A.*, professor vid Uppsala universitet (A. K.).
- Krok, T. O. B. N.*, f. d. läroverksadjunkt (T. K.).
- Lagerheim, N. G.*, professor vid Stockholms högskola (G. L—m).
- Leche, V.*, professor vid Stockholms högskola (L—e).
- Lenke, H.*, major, chef i tredje järnvägsdistriktet (H. L.).
- Levertin, A. P.*, docent vid Karolinska institutet (Ln).
- Lidén, B. P. E.*, professor vid Göteborgs högskola (E. L—n).
- Lindahl, P. A. L.*, öfverstelöjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (P. Ax. L.).
- Lindblom, A. F. G.*, fattigvårdsinspektör (A. L—m).
- Lindhagen, A. I.*, kansliråd (A. Lhgn).
- Lindman, C. A. M.*, professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (C. Lmn).
- Lindström, P. E.*, f. d. statsråd och chef för Ecklesiastikdepartementet, kansliråd (P. E. L—m).
- Lövé, F.*, filos. doktor, f. d. skogschef vid Uddeholmsverken (F. L.).
- Lundgren, R. G. F.*, første aktuarie i Generalpoststyrelsen (R. L—n).
- Lundstedt, B. V.*, første bibliotekarie i K. biblioteket (B. L.).
- Lundström, K. J. V.*, professor vid Göteborgs högskola (V. Lm).
- Lübeck, S. E. J.*, löjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (S. L—k.).
- Lönborg, S. E.*, docent vid Göteborgs högskola (S. L.).
- Millqvist, V.*, skriftställare (V. M.).
- Mittag-Leffler, G.*, f. d. professor vid Stockholms högskola (M. L.).
- Montelius, G. O. A.*, professor, f. d. riksantikvarie (O. M.).
- Mortensen, J. M.*, docent vid Uppsala universitet (J. M.).
- Munthe, C. D. L. V. W:son*, generalmajor och chef för Fortifikationen (L. W:son M.).
- Munthe, A. W:son*, rektor vid Frans Schartaus praktiska handelsinstitut (A. W:son M.).
- Myhrman, D. V.*, docent vid Uppsala universitet (D. M.).
- Müller, J.*, f. d. lektor vid Sjökrigsskolan (J. M—r).
- Müntzing, A.*, direktör i Svenska pappersbyrån (M—ng).
- Nathorst, A. G.*, professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (A. G. N.).
- Nielsen, Y.*, professor vid Kristiania universitet (Y. N.).
- Nordenstreng, R.*, filos. licentiat (R. N—g).
- Nordensvan, C. O.*, generalmajor i reserven (C. O. N.).
- Nordensvan, G. G.*, skriftställare (G—g N.).
- Nordin, K. R.*, lektor vid Högre allmänna läroverket i Uppsala (R. N—n).
- Nordström, C. F. Th.*, f. d. landshöfding i Örebro län (Th. N—m).
- Noreen, A. G.*, professor vid Uppsala universitet (Ad. N—n).
- Nyström, E. T.*, professor vid Veterinärinstitutet i Stockholm (E. T. N.).
- Nyström, J. F.*, lektor vid Högre realläroverket å Norrmalm (J. F. N.).
- Personne, J. V.*, biskop i Linköpings stift (J. P.).
- Persson, P.*, professor vid Uppsala universitet (P. P.).
- Raphael, A.*, filos. doktor, juris kandidat (Rphl).
- Reuterskiöld, C. A.*, professor vid Uppsala universitet (Rld).

Reuterskiöld, E. H. C., docent vid Uppsala universitet (E. Rld).
Richert, J. G., f. d. professor vid Tekniska högskolan (J. G. R.).
Rinman, E. B., redaktör (E. B. R.).
Romdahl, A. L., intendent vid Göteborgs museum (A. L. R.).
Rosenberg, G. O., professor vid Stockholms högskola (G. O. R.).
Salin, B., riksantikvarie (B. S—n).
Sandegren, S. A. M., lektor vid Nya elementarskolan (M. Sdn).
Santesson, C. G., professor vid Karolinska institutet (C. G. S.).
Schéele, F. A. von, professor, folkskoleinspektör i Stockholm (S—e).
Schotte, G., föreståndare för Statens skogsforsöksanstalt (G. Sch.)
Schoug, E. H. T., f. d. länsveterinär (S—g).
Schybergson, M. G., e. o. professor vid Helsingfors' universitet (M. G. S.).
Sederholm, E., civilingenjör (E. S—m).
Sjögren, H., docent vid Uppsala universitet (H. Sgn).
Sjögren, K. J. V., justitieråd (V. Sgn).
Sondén, K., med. doktor, ingenjör (K. S—n).
Sparre, U. C. K., friherre, kommandörkapten (C. K. S.).
Staaff, E. S., professor vid Uppsala universitet (E. S—i).
Stangenberg, A. E., med. doktor (E. St—g).
Stave, E., professor vid Uppsala universitet (E. S—e).
Stavenow, L. V. A., professor vid Göteborgs högskola (L. S.).
Stenquist, D., filos. licentiat (D. S—t).
Stjernberg, N. F., professor vid Stockholms högskola (N. S—g).
Sundbärg, A. G., professor vid Uppsala universitet (G. S—g).
Svenonius, F. V., filos. doktor, geolog (S—s).
Söderberg, E. N., filos. doktor (E. N. S—g).
Söderberg, F. F. V., filos. doktor (V. S—g; bi-träder vid redigeringen af den historiska afdelningen).
Söderblom, L. O. J., professor vid Uppsala universitet (N. S.).
Thyselius, E., skriftställare (T—s).
Tigerstedt, R. A. A., professor vid Helsingfors' universitet (R. T—dt).
Ulmgren, O., med. doktor, hofdentist (Ugn).
Wahlberg, A., litteratör, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (Wbg).
Wahlström, Lydia, filos. doktor, studierektor vid Ahlinska skolan (L. W—m).
Wallis, C., f. d. professor vid Karolinska institutet (W—s).
Wallis, E., filos. doktor (E. W.).
Warburg, K. J., professor vid Stockholms högskola (K. W—g).
Wennerström, G. A., ingenjör, föreståndare för John Lennings väfskola i Norrköping (G. A. W.).
Westin, O. E., professor vid Tekniska högskolan (O. E. W.).
Westling, G. O. F., rektor vid Högre allmänna läroverket i Västervik (Fr. W.).

Westrin, J. Th., förste arkivarie i Riksarkivet (J. Th. W.).
Wetterstedt, C. G. af, major vid Positionsartilleriregementet (G. af Wdt).
Vide, J. R., revisionskommissarie (R. V.).
Widell, J. L., öfverdirektör och chef för Statistiska centralbyrån (L. Wll).
Wiklund, K. B., professor vid Uppsala universitet (K. B. W.).
Winroth, A. O., professor vid Stockholms högskola (A. W.).
Wittrock, G. J. V., docent vid Uppsala universitet (G. W—k).
Wrangel, E. H. G., professor vid Lunds universitet (E. Wrgl).
Wrangel, H. G. V., generalmajor och chef för Kustartilleriet (H. W—l).
Zettersteen, K. V., professor vid Uppsala universitet (K. V. Z.).
Åkerman, J. H., professor vid Karolinska institutet (J. Å.).

TILLFÄLLIGA MEDARBETARE I DETTA BAND:

Alrutz, S. G. L. R., docent vid Uppsala universitet (S. Az).
Ambrosiani, K. S. F., filos. doktor (—a —i).
Andersson, O., skriftställare, Helsingfors (O. Asn).
Aulén, G. E. H., docent vid Uppsala universitet (G. A—n).
Benédicks, C. A. F., professor vid Stockholms högskola (C. B—s).
Björkman, E., professor vid Uppsala universitet (E. B—n).
Blumenthal, M., praktiserande läkare i Stockholm (M. Bl).
Ekstrand, A. G., öfveringenjör (Å. G. E.).
Ernberg, J. A., professor vid Lunds universitet (A. E—g).
Fant, O. F. M., direktör (F. F—t).
Fehr, M. N., docent vid Uppsala universitet (M. F—r).
Gavelin, A. O., filos. doktor, geolog (A. G—n).
Granberg, J. O., intendent (O. G—g).
Hamberg, A., professor vid Uppsala universitet (A. H—g).
Hartman, C. V., professor vid Naturhistoriska riksmuseet (C. V. H.).
Heckscher, E. F., professor vid Handelshögskolan i Stockholm (E. Hkr).
Helin, J. A., kommandörkapten (A. Hln).
Henriques, P., professor vid Tekniska högskolan (P. H—s).
Henschen, W., filos. doktor, metodistpredikant, Chicago (W. H.).
Holmgren, N. G. F. son, professor vid Karolinska institutet (G. Hgn).
Homén, O., filos. magister, e. o. amanuens vid Helsingfors' universitetsbibliotek (O. H—n).
Hultman, G. H., byråingenjör (G. H. H.).
Koch, R. G. H. von, redaktör (G. H. v. K.).
Kolmodin, J. A., filos. licentiat (J. K—n).
Lagerström, H., boktryckare (H. L—m).
Lindblad, A., civilingenjör (Åx. L.).
Linder, O. A., redaktör, Chicago (O. A. L—r).

Linderholm, J. E., docent vid Uppsala universitet (Em. L—m).
 Lindholm, H., filos. kandidat (H. L—lm).
 Ljungdahl, J., kyrkoadjunkt (J. L—l).
 Lundell, J. A., professor vid Uppsala universitet (Lil).
 Moberg, W. L., docent vid Karolinska institutet (L. Mbg).
 Molin, G., civilingenjör (Mln).
 Munthe, H. V., filos. doktor, geolog (H. M—e.)
 Nilsson, M. P:n, professor vid Lunds universitet (M. P:n N.).
 Nilsson-Ehle, N. H., docent vid Lunds universitet (H. N—E.).
 Norlin, E., docent vid Tekniska högskolan (E—t N—n).
 Nyblom, H., filos. doktor (H. N.).
 Otter, C. F. von, friherre, kammarråd (C. v. O.).
 Petrelli, D. T. J., krigsarkivarie (J. P—i).
 Post, E. J. L. von, filos. licentiat, geolog (L. v. P.).
 Rosén, K. D. P., professor vid Generalstaben (K. Rn).
 Schnitter, B., docent vid Stockholms högskola (Br Sr).
 Serfass, Ch., pastor i Franska reformerta församlingen (Ch. S—ss).
 Sjöberg, N., filos. licentiat (N. Sbg).
 Sonden, P. H. S., förste arkivarie i Riksarkivet (P. S.).
 Stenbock, W. B. C. M., greffe, andre bibliotekarie i K. biblioteket (C. M. St—k).
 Stille, F. O. V., civilingenjör (F. S—e).
 Stjernschantz, T., filos. magister, Helsingfors (T. Stz).
 Swanberg, J., kassör vid K. teatern (J. Sbg).
 Söderman, S., filos. doktor (S. S—n).
 Thörnberg, E. H., skriftställare (E. H. T.).
 Upmark, G. H. F., intendent vid Nordiska museet (Upk d. y.).
 Wallroth, K. A., myntdirektör (K. A. W.).
 Wawrinsky, R. A., f. d. medicinalråd (R. W.).
 Westman, K. B., docent vid Uppsala universitet (K. B. W—n).
 Wrede, R. A., f. d. senator (R. A. W.).
 Åstrand, J. O. G., t. f. rektor vid Blindinstitutet å Tomtebodå (G. Å.).

I detta band förekomma signerade artiklar af följande bland den första upplagans ej ofvan nämnde samt af denna upplagas genom döden bortryckte medarbetare:

H. N. Almkvist (H. A.), G. Andersson (G. A.), L. Annerstedt (L. A.), F. Björnström (F. B.), A. B. Blomberg (A. B. B.), J. G. Braune (J. G. B.), O. A. Busch (O. A. B.), P. T. Cleve (P. T. C.), G. R. Dahlander (G. R. D.), D. Davidson (D. D.), C. A. Dellwik (C. A. D.), G. V. J. von Düben (G. v. D.), E. Edholm (E. Em), C. Eichhorn (—rn), A. T. Granlund (A. G.), O. Grotenfelt (O. G.), J. Hagströmer (J. H—r), H. E. Hamberg (H. E. H.), J. H. C. Hellstenius (J. H.), K. Henning (K. H.), H. O. H. Hildebrand (Hs Hd), O. Ingeman (O. I.), F. Jonsson (F. J—n), E. Jäderin (E. J.), J. R. Kjellén (Kj.), J. E. Kruse (J. K—e), A. L. Kullgren (L—d), L. Lewysohn (L. L.), I. S. Landtmanson (I. L.), A. Lindgren (A. L.), C. A. Lindqvist (C. A. L.), N. R. Lundberg (R. L.), S. A. B. Lundgren (B. L—n), L. J. H. A. Malling (M—g), O. O. Montan (C. O. M.), A. Norrmén (A. Nmn), C. R. Nyblom (C. R. N.), K. F. Piehl (K. P.), O. M. Th. Rabenius (Th. R.), A. Ramsay (A. R—y), G. V. L. Revel (G. R—l), C. J. Rossander (Rsr), R. Rubenson (R. R.), H. L. Rydin (H. L. R.), O. T. Sandahl (O. T. S.), B. Schlegel (B. S.), S. A. H. Sjögren (Hj. Sj.), C. R. Sundström (C. R. S.), F. Trybom (F. T—m), R. H. Törneblad (R. Tdh), G. H. W. Upmark (Upk), Ph. Weilbach (Ph. W.), H. W. Westin (H. W. W.), E. J. Widmark (J. W—k), Th. Wisén (Th. W.) och L. H. Åberg (L. H. Å.).

SIGNERING AF ARTIKLARNA.

Signatur utan parentes betecknar artikelns författare.

Signatur inom parentes betecknar artikelns granskare.

Asterisk (*) efter en signatur betecknar, att artikeln granskats af annan fackman än signaturens innehafvare, men i det väsentliga bibehållits oförändrad.

UTTALSBETECKNING.

g utläses som g (aldrig som j);
 k » » k (aldrig som tj);
 o » » ett ljud mellan o och u;
 ω » » o-ljudet i svenskt bo;
 j betecknar sje-ljud;
 ŋ » äng-ljud;
 ø » sista ljudet i svenskt gosse;
 th » det engelska t-ljudet i think;

ch betecknar de tyska ch-ljuden i ich och ach;
 'öfver en konsonant anger, att ljudet är tonande (»lent»);
 ~ » » vokal » » » nasaleradt;
 ~ » » » » » långt;
 ~ » » » » » kort;
 ' efter » » » » denna stafvelse har hufvudtonvikten;
 ~ förenande två vokaler anger, att de bilda diftong.

FÖRTECKNING ÖFVER ILLUSTRATIONER I ADERTONDE BANDET.

I. Kartor, planscher och andra helsidesillustrationer.

	Spalt
Mikrofon (helsidesillustration med 7 fig.)	471—472
Mikroskop (helsidesillustration med 6 fig.)	481—482
Milano (helsidesillustration med 5 fig.)	491—492
Mimicry hos insekter (färglagd dubbelsidesplansch med 30 afbildn. till art. Mimicry)	556
Minnesota, karta	616
Molnformer (färglagd dubbelsidesplansch med 12 fig. till art. Moln)	864
Moskva (2 planscher med 10 fig.)	1184
Museum (helsidesillustration med 2 fig.)	1425—1426

II. Porträtt.

(äfven porträttskulpturer).

	Spalt
Melanchthon, Ph.	13
Melanderhjelm, D.	20
Melas, M. v.	26
Melba, Nellie	27
Meldercreutz, J.	33
Melin, H. M.	44
» K. A.	47
Méline, F. J.	48
Mellin, J.	61
» G. H.	62
Melnikov, P. I: vitj	65
Memling, H.	81
Menabrea, L. F.	88
Menandros	91
Mendel, J. G.	94
Mendelejev, D. I: vitj	97
Mendelssohn, M.	100
» -Bartholdy, J. L. F.	102
Mendoza, D. H. de	108
Menéndez y Pelayo, M.	111
Mengs, A. R.	117
Menilek, kejsare	119
Menander, K. F.	123
Menno Simonis	123
Mensjikov, A. D: vitj	128
» A. S: vitj	129
Menter, Sophie	139

	Spalt
Menzel, A. F. E. v.	145
Mercator, G.	152
Mercier, L. S.	155
Merck, J. H.	156
Meredith, G.	160
Merezjkovskij, D. S: vitj	162
Merian, M., d. ä.	164
» M., d. y.	164
Mérimée, P.	168
Merlin, Ph. A.	182
» A. C.	182
Mery, J.	200
Mesdag, H. W.	206
Mesmer, F. A.	211
Messalina, rom. kejsarinna	218
Messel, A.	220
Messenius, J.	223
Mesterton, K. B.	233
Mestorf, Johanna	234
Metastasio, P. A. D. B.	256
Metjnikov, I.	298
Metsu, G.	318
Metternich, K. W. N. L. v.	321
Meulen, A. F. van der	334
Meunier, C.	337
Meyer, G., d. y.	372
» J. H.	376
» E.	378
» K. F.	380
» V.	383
Meyerbeer, G.	386
Meyer-Lübke, W.	388
Meytens, M. van	391
Meza, K. J. de	394
Miaulis, A. V.	402
Michaelis, Louise C. H.	404
Michaelis, J. D.	405
Michel, É.	416
» Louise	416
Michelet, J.	419
Michelsen, P. K. H. K.	422
Michelson, A. A.	425
Mickiewicz, A. B.	432
Middleton, T.	440
Midhat pascha	442
Mierevelt, M. J: zoon van	449
Mieris, F. van, d. ä.	450
Mierzwinski, L.	451
Mignard, P., d. ä.	452
Mignet, F. A. M.	453
Milan I, kon. af Serbien	489
Milá y Fontanals, M.	497
Miles, N. A.	500

	Spalt
Mill, J. S.	514
Millais, J. E.	521
Miller, J. M.	525
Millerand, A.	528
Milles, K., i sin ateljé	530
Millet, J. F.	532
Millin, A. L.	537
Millöcker, K.	538
Milner, A.	540
Miloradovitj, M. A: vitj	543
Milton, J.	546
Minghetti, M.	585
Miquel, J. v.	635
Mirabeau, G. H. de R.	638
Miranda, F. de	645
Mirbeau, O.	647
Mirbel, C. F. B.-	648
Mistral, F.	698
Mitford, Mary R.	702
Mithradates (myntbild)	706
Mitscherlich, E.	711
Modée, K. V.	775
Modéer, A.	776
Moe, J. E.	794
Mofiat, R.	799
Mohl, R. v.	806
» H. v.	807
Moissan, H.	814
Mola, P. F.	818
Molander, J. H.	819
Molbech, K.	822
» K. K. F.	824
Molé, M.	831
Moleschott, J.	842
Molière, J. B. P.	843
Molin, J. P.	849
» P.	851
Molina, L.	852
Molinos, M. de	854
Molitor, G. J. J.	856
Moltke, J. G.	871
» A. V.	872
» H. K. B. v.	874
Mommsen, T.	887
Momper, J. de	889
Moncey, B. A. J. de	898
Moncrif, F. A. P. de	899
Monge, G.	904
Monk, G.	922
Monmouth, hertigen af	924
Monnier, H.	925
Monod, A.	927
» G.	928

	Spalt		Spalt		Spalt
Monrad, D. G.	945	Morny, C. A. L. J. de ...	1132	Mekka	7—8
» M. J.	947	Moro, A.	1133	Melampyrum nemorosum (till	
Monroe, J.	949	Morosini, F.	1135	art. Melampyrum)	13
Monsigny, P. A.	955	Morphy, P. C.	1138	Melandrium rubrum (till art.	
Montagu, E.	962	Morris, G.	1140	Melandrium)	21
» Lady Mary W.	964	» W.	1141	Situationsplaner af Mel-	
Montaigne, M. de	965	Morse, S. F. B.	1144	bourne (till art. Mel-	
Montalembert, M. R.	967	Mortier, E. A. C. J.	1148	bourne).....	29—30
» C. F. de T.	968	Morton, J.	1152	Stadshuset i Melbourne (till	
Montalivet, J. P. B.	969	Mosander, K. G.	1165	art. Melbourne)	29
Montan, E. V.	971	Moscheles, I.	1166	Antik Meleagrosstaty (till	
Montcalm de Saint-Véran,		Moscherosch, J. M.	1166	art. Meleagros)	36
L. J.	980	Mosen, J.	1171	Melecta luctuosa (till art.	
Montecuccoli, R.	985	Mosenthal, S. H. v.	1172	Melectinæ)	37
Montefiore, sir M.	987	Moser, J. J.	1172	Mellangärdet (2 fig.)	54
Montelius, G. O. A.	989	» G. v.	1173	Meloide (2 fig.)	69 o. 70
Montespan, Françoise A.		Mosheim, J. L. v.	1175	Malachius æneus (till art.	
de R.	1004	Motley, J. L.	1222	Melyridæ)	77
Montesquieu, C. L. de S. ...	1004	Mounet-Sully, J.	1250	Del af triptyken "Sir John	
Montesquiou-Fézensac, F. X.		Mounier, J. J.	1251	Donne of Kidwellys al-	
M. A.	1007	Mozart, W. A. (2 portr.)		tare" (till art. Memling,	
Monteverdi, C.	1008		1256 o.	H.)	81
Montfaucon, B. de	1012	Muhammed II Böjuk	1281	Menad, pompejansk vägg-	
Montgelas, M. J. v.	1014	» III	1282	målning (till art. Mena-	
Montgolfier, J. M. o. J. E.		» Ahmed	1283	der)	89
(medaljbild)	1015	» Ali	1284	Mendelska regeln, grafisk	
Montgomery, R.	1016	» Ali pascha	1287	framställning (till art.	
» R. N. G. M.-		Mukhtar pascha	1291	Mendel)	96
Cederhielm	1017	Munch, P. A.	1315	Minnesvården öfver ärke-	
» G. A.	1018	» A.	1317	biskop Mennander i Upp-	
» G. de	1022	Munck, P.	1320	sala domkyrka (till art.	
» J.	1023	Munck, A. F., till Fulkila	1322	Mennander, K. F.)	125
Montholon, C. T. de	1024	Munck af Rosenschöld, E. S.	1324	J. Mentelins adliga vapen	
Monti, V.	1024	» » D.	1325	(till art. Mentelin, J.) ...	138
Montmorency, A.	1031	Mundella, A. J.	1328	Vattenklöfver (till art. Me-	
» H. I.	1032	Munk, Kirsten	1336	nyanthes)	144
Montorsoli, Fra G. A.	1033	Munkácsy, M.	1339	Flojtkonserten i Sanssouci	
Montpensier, Cathérine M.		Munktell, J. T.	1351	(oljemålning, till art.	
de Lorraine	1035	Munthe, S. A.	1358	Menzel, A. v.)	147—148
» Anne M. L.		» K. D. L. Wison	1358	Meran och Tapeinervägen	
d'Orléans ..	1036	Murad III	1374	(till art. Meran)	151
Moody, D. L.	1045	» IV	1374	Meroe (2 fig.)	185
Moore, sir J.	1047	» V	1375	Merovingerna (2 myntbilder)	
Moore, T.	1047	Murat, J.	1377		188 o. 190
More, sir T.	1075	Muratori, L. A.	1379	Mesair	203
» Hannah	1077	Murbeck, P.	1382	Mesarna (2 fig.)	204 o. 205
Moreau, J. V.	1079	Murchison, sir R. I.	1387	Isplantan (till art. Mesem-	
Morelli, G.	1084	Murén, P.	1389	brianthemum)	208
Moreto y Cavaña, A.	1087	Murger, H.	1392	Längdsnitt genom buk- och	
Morgagni, G. B.	1096	Murillo, B. E.	1394	bäckendel af människo-	
Morgan, lady Ch.	1097	Murray, J. A.	1404	kroppen (till art. Mesen-	
» L. H.	1098	» G.	1404	terium)	209
» J. P.	1099	» A.	1404	Messa di voce	217
Morgenstern, Lina	1103	» W., earl af Mans-		Wertheims affärspalats i	
Morghen, R.	1105	field	1406	Berlin (till art. Messel, A.)	220
Morhof, D. G.	1109	Musschenbroek, P. van ...	1472	Gårdsparti i Messels musei-	
Morison, R.	1113	Musset, L. C. A. de	1475	komplex i Berlin (till art.	
Morits, prins af Oranien ...	1114	Mustafa III	1479	Messel, A.)	220
» kurfurste af Sachsen	1115	Musäus, J. K. A.	1481	Messeniskt bronsmynt (till	
» marskalk af Frank-		Mutsuhito	1489	art. Messenien)	222
rike	1117	Myhrberg, M. A.	1499	Utsikt öfver Messina före	
Moritz, K. Ph.	1118			jordbäfningen 1908 (till	
Morland, G.	1121			art. Messina)	231—232
Morley, S.	1122			Metallografi (2 fig.) 244 o.	245
» J.	1123			Kalklager inpressade i Jung-	
Mornay, Ph. de	1131				

III. Andra illustrationer i texten.

	Spalt
Mekaniska värmeekvivalen-	
ten (2 fig.)	3

Spalt		Spalt		Spalt	
fraus gnejs (till art. Meteorologiska centralanstalten 273—274)	253—254	Slottet Miramar	644	Domkyrkan i Monza (till art. Monza).....	1044
arta till art. Meteorologiska centralanstalten 273—274		Miseno, Capo	653	Mora kyrka och klockstapel (till art. Mora).....	1053
eteorologiska stationer (3 fig.).....	280, 282 o. 283—284	Mission (5 fig.)	674—677	Mora stenar (3 fig.).....	1064
eteorsten (3 fig.) ...	289 o. 290	Viscum album (till art. Mistel).....	696	Zorns Gustaf-Vasa-stod (till art. Morastrand)	1065
eteorprototypen i tvärgenomskärning (till art. Meteorstersystemet).....	294	Den s. k. borghesiska Mitthra-reliefen (till art. Mitthra).....	703—704	Bild af Morfeus å en antik kamé (till art. Morfeus)....	1089
el af frisen å Parthenon (till art. Metop).....	309	Mitra (2 fig.).....	709	Morgenstjärna, krigsv. (2 fig.).....	1108
älzels metronom (till art. Metronom).....	316	Torshammare af förgylldt silfver (till art. Mjöllner)	716	Morkullan (till art. Morkullsläktet)	1119
ildtångglänska, oljemålning (till art. Metsu, G.)	319	Hvetekorn, förstoradt (till art. Mjöl).....	722	Templet och tabernaklet i Saltsjöstaden (till art. Morkullsläktet)	1128
katedralen i Metz (till art. Metz).....	331	Mjölkläkt (2 fig.).....	744 o. 745	Morot (till art. Morotsläktet)	1137
kyrkan i Meuchen (till art. Meuchen).....	333	Mjölkningsmaskiner (2 fig.).....	748, 749—750	Morpho Hecuba (till art. Morphinae).....	1138
Meurers större boktryckarkarmärke (till art. Meurer, I.).....	338	Mjölksprofvar (2 fig.).....	752	Blom- och frukställning af Morus nigra (till art. Morus).....	1153
Mexico (6 fig.) 347, 349—353		Mockasin (2 fig.).....	771	Mosaik (5 fig.) 1156, 1158 o. 1159	
Mexico, hufvudstaden (5 fig.).....	365—367	Katedralen i Modena (till art. Modena)	780	Moské (12 fig.).....	1176—1182
asaden af Oxenstiernska huset i Stockholm (till art. Mezzanin).....	397	De tre moirerna på en antik relief (till art. Moira) ...	813	Moskva, situationsplan 1183—1184	
Mezzotintogravyr efter R. Earlom (till art. Mezzotintogravyren).....	399	Kartskiss öfver träffningen vid Molatycze (till art. Molatycze).....	820	Mossdjur (6 fig.).....	1193—1195
Miao-tsetyp (till art. Miao-tse).....	401	Molde med Moldefjorden (till art. Molde).....	829—830	Profil genom en lågmosse (till art. Mosse)....	1197—1198
Sanct Michel, vapen och situationsplan	413 o. 414	Viktor Meyers apparat för bestämning af molekylarvikt (till art. Molekylarvikt).....	837	Forntida nordiskt roddskepp af ek (till art. Mossfynd)	1202
Mihrab i Alhambra vid Granada (till art. Mihrab)....	458	Heraldisk molett (till art. Molett).....	842	Motala, vapen, situationsplan och 2 fig.	1209—1212
Mikrofotografi (2 fig.) 473—474		Kalkled af Moltkea isis (till art. Moltkea)	876	Motala mekaniska verkstad	1214
Mikrometer (3 fig.)... 477 o. 478		Slocknad vulkan på ön Tidore (till art. Molukkerna)	876	Ångplöjning med två stillastående motorer (till art. Motokultur).....	1223—1224
Rockingmikrotom (till art. Mikrotom).....	486	Monaco (2 fig.).....	890 o. 891	Motorbåtar (2 fig.)... 1225—1226	
Mynt från Miletos (till art. Miletos).....	501	Mongolerna (3 fig.)... 906 o. 908		Svenska oceangående motorfartyget "Suecia" (till art. Motorfartyg)	1228
Nordvästpassagen, målning (till art. Millais, J. E.)...	521	Monitor (2 fig.).....	921	Motorpost (2 fig.).....	1230
Achillea millefolium (till art. Millefolium).....	523	Monogram (5 fig.).....	931 o. 932	Motorvagnar (5 fig.) 1233—1237	
Åxplockerskorna, oljemålning (till art. Millet, J. Fr.)	533	Monotropa hypopithys (till art. Monotropa)	944	Motståndsetalon (2 fig.) 1241 o. 1242	
Milstolpe (2 fig.).....	544	Monstrans.....	956	Moustierklippan med grotta och terrasser (till art. Moustérientiden).....	1253
Sjöminor (till art. Mina) 561—562		Monsun (2 fig.).....	958 o. 959	Mucor-art (till art. Mucorineae).....	1267
Minareter å El-ashar-moskén i Kairo (till art. Minaret)	566	Montagnes russes.....	961	Mudderverk (2 fig.) 1269 o. 1270	
Maskinrum i mineralvattenfabrik (till art. Mineralvatten).....	583	Madonna med barnet, träskulptur (till art. Montañes, J. M.).....	975	Muffar för laboratorier (till art. Muff)	1272
Evangelisten Matteus, eng. miniatyrmålning (till art. Miniatyr).....	588	Mer de glace (till art. Mont Blanc).....	979	Muffel.....	1273
Munk af minimernas orden (till art. Minimernas orden).....	592	Mont-Cenis.....	981	Människofigur af guld (till art. Muisca).....	1290
Minneapolis (2 fig.).....	613	Del af klostergården i Monte Cassino (till art. Monte Cassino).....	983	Tolta (till art. Mulgedium)	1294
Minnesota college.....	620	Montenegro (2 fig.).....	994	Mullus barbatus (till art. Mullus).....	1298
Minörspindlar (2 fig.) 632 o. 633		Dufourspetsen (till art. Monte Rosa).....	1002	Mullvadartade däggdjur (3 fig.).....	1299 o. 1300
		Katedralen i Montevideo (till art. Montevideo)	1010	Tjockläppade mulden (till art. Mutesläktet)	1304
		Katedralen i Montpellier (till art. Montpellier).....	1034	Skalle och käkar af Ptilodus gracilis (till art. Multituberculata)	1307
		Utsikt öfver en del af Montreal (till art. Montreal)....	1037	Multostat.....	1307
		Vy af Montreux.....	1039		

	Spalt		Spalt		Spalt
Multräberget (till art.		Norrskenet's döttrar, akvarell		Muser (9 fig.)	1419—1420
Multrä).....	1308	(till art. Munthe, G. P.		Museum (3 planer)	1427—1428
Mumie (4 fig.).....	1309—1311	F. V.).....	1362	Musikaliska akademiens	
Genomskärning af munhå-		Muntjaken.....	1364	byggnad.....	1448
lan (till art. Mun).....	1313	Mur (9 fig.) 1369, 1370 o.	1372	Musketerare.....	1462
Mungiga.....	1331	Murbräcka.....	1387	Muskler (3 fig.) ...	1462—1464
Kristus inför Pilatus, olje-		Murex tenuispina (till art.		Muskot (3 fig.).....	1467
målning (till art. Mun-		Murex).....	1391	Bananätaren (till art. Muso-	
kácsy, M.).....	1339—1340	Murgröna.....	1393	phagidæ).....	1470
Munkfors bruk (till art.		Concepcion, oljemålning (till		Värmusseron (till art. Mus-	
Munkfors).....	1343—1344	art. Murillo, B. E.) ...	1396	seron).....	1473
Munkorg för hästar (till art.		Murkla (3 fig.).....	1398	Mutoskop.....	1488
Munkorg).....	1348	Murmeldjur (till art. Mur-		Mya truncata.....	1492
Munksjö pappersbruk (till		meldjursläktet).....	1400	Mycetozoa (2 fig.).....	1493
art. Munksjö).....	1349—1350	Musa (2 fig.).....	1411 o. 1412	Längdsnitt genom en mye-	
Prof på munkskrift (till art.		Pärl- l. drufhyacint (till		linhaltig nerv (till art.	
Munkskrift).....	1349—1350	art. Muscari).....	1414	Myelin).....	1496
Munstege (4 fig.).....	1355	Vanliga flugarter (till art.			
Munstycke, <i>ridk.</i> (6 fig.)... 1355		Muscidæ).....	1415—1416		

FÖRKORTNINGAR.

-b. = aktiebolag.
abl. = ablativ.
ak. = akusativ.
adj. = adjektiv.
admin. = administrativt.
adv. = adverb.
ad. = afdelning(en).
ah. = afhandling.
aban. = albanesiskt.
amerik. = amerikanskt.
anat. = i anatomen.
ang. = angående.
angls. = angelsaxiskt.
anon. = anonym (-t, -a).
antropol. = i antropologien.
arab. = arabiskt.
aram. = arameiskt.
arit. = i aritmetiken.
arkeol. = i arkeologien.
armen. = armeniskt.
art. = artikel.
artill. = i artilleriväsendet.
astrofys. = i astrofysiken.
astrol. = i astrologien.
astron. = i astronomen.
atm. = atmosfär(er).
avest. = i avestiskan.
b. = boken.
bab. = babyloniskt.
baln. = i balneologien.
bank. = bankterm.
bask. = baskiskt.
band. = band.
bearb. = bearbetad.
befästningsk. = i befästningskonsten.
bergsv. = i bergsväsendet.
bibliogr. = i bibliografin.
bildh. = i bildhuggarkonsten.
biljardt. = biljardterm.
biogr. = biografi.
biol. = i biologien.
bl. a. = bland annat.
bokh. = i bokhålleriet.
bokhand. = i bokhandeln.
boktr. = i boktryckarkonsten.
bot. = i botaniken.
br. = bredd.
bras. = brasilianskt.
brit. = brittiskt.
bruksl. = brukligt.
bygnk. = i byggnadskonsten.

C. = Celsius.
cg. = centigram.

cirk. = cirkulär.
civilr. = i civilrätten.
cl. = centiliter.
cm. = centimeter.
ctr = centner.

d. = död; del.
da. = danskt.
dal. kmt = daler kopparmynt.
dal. smt = daler silfvermynt.
dansk. = i danskonsten.
dat. = dativ; daterad (-t, -e).
dep. och depart. = departement.
dermat. = i dermatologien.
dets. = detsamma.
dg. = decigram.
dim. = diminutiv.
dipl. = i diplomaten.
dl. = deciliter.
dlr = delar.
dm. = decimeter.
d. o. = detta ord.
dogmhist. = i dogmhistorien.
doll. = dollar(s).
d:r = doktor.
dramat. = i dramatiken.
dt. = deciton.
d. v. s. = det vill säga.
d. y. = den yngre.
dyl. = dylik (-t, -a).
dåv. = dåvarande.
d. ä. = den äldre; det är.
därst. = därstädes.

e. d. = eller dylikt.
eg. l. egentl. = egentligen.
eg. v. = egentlig vikt.
egypt. = egyptiskt; i egyptologien.
ekon. = i ekonomen.
e. Kr. = efter Kristus.
elektrot. = i elektrotekniken.
e. m. = eftermiddagen.
embryol. = i embryologien.
eng. = engelskt.
enl. = enligt.
e. o. = extra ordinarie.
estet. = i estetiken.
etc. = et cetera.
etnogr. = i etnografin.
etnol. = i etnologien.
europ. = europeiskt.
ev. = eventuellt.

f. = född.
farm. = i farmakologien.

f. d. = för detta.
fda. = forndanskt.
fem. = femininum.
ff. = och följande.
f. g. = första gången.
fi. = finskt.
fig. = figurligt; figur(en).
filos. = i filosofien, filosofie.
finansv. = i finansväsendet.
fisk. = fiskeriterm.
f. Kr. = före Kristus.
fla. = flamskt.
f. m. = förmiddagen.
f. n. = för närvarande.
fnegypt. = fornegyptiskt.
fnfr. = fornfranskt.
fnhty. = fornhögtyskt.
fnisl. = fornisländskt.
fnit. = fornitalienskt.
fnlty. = fornågtyskt.
fno. = fornorskt.
fnod. = fornordiskt.
fnpers. = fornpersiskt.
fnslav. = fornslaviskt.
folkl. = folkloristiskt.
folkr. = i folkrätten.
fonet. = i fonetiken.
fornk. = i fornkonstkapen.
fortif. = i fortifikationsväsendet.
foto. = fotografiskt.
fr. = franskt.
frcs. = francs.
fr. Gr. = från Greenwich.
fr. h. = från höger.
frih. = friherre.
fris. = frisiskt.
fr. o. m. = från och med.
fr. v. = från vänster.
fsv. = fornsvenskt.
fullb. = fullbordad (-t, -e).
fyrverk. = i fyrverkeriet.
fys. = i fysiken.
fysiol. = i fysiologien.
fångv. = i fångvårdsväsendet.
fäktk. = i fäktkonsten.
fär. = färöiska.
f. ö. = för öfrigt.
följ. = följande.
föreg. = föregående.
förf. = författad.
förk. = förkortad.
förordn. = förordning.
förv. = i förvaltningen.

gael. = gaeliskt.
gen., genit. = genitiv.

geogr. = i geografin.
geol. = i geologien.
geom. = i geometrien.
ggr = gånger.
g. m. = gift med.
gr. = gram.
gramm. = i grammatiken.
grefsk. = grefskap.
grek. = grekiskt.
grek. hjältes. = i grekiska hjältesagan.
grufo. = i grufväsendet.
g. st. = gamla stilen.
G. T. = Gamla Testamentet.
guv. och guvern. = guvernement.
gymn. = i gymnastiken.

h. = hälften; häfte.
hand. = handelsterm.
handtv. = handverksterm.
har = hektar.
hebr. = hebreiskt.
hedersled. = hedersledamot.
her. = i heraldiken.
hftn = häften.
hg. = hektogram.
hist. = i historien.
histol. = i histologien.
hkr = hästkrafter.
hl. = hektoliter.
hlj. = hefnerljus.
h. o. h. = helt och hållet.
holl. = holländskt.
husdjurssk. = i husdjursskötseln.
hydrogr. = i hydrografen.
hyg. = i hygien.

ibd., ibid. = ibidem (lat.), på samma ställe.
idrottst. = idrottsterm.
ind. = indiskt.
inv. = invånare.
ir. = iriskt.
irl. = irländskt.
i sht = i synnerhet.
isl. = isländskt.
i st. f. = i stället för.
it. = italienskt.

jaktv. = i jaktväsendet.
jap. = japanskt.
javan. = javanskt.
jfr = jämför.
jur. = i juridiken.
järnv. = i järnvägsväsendet.
järnvägstekn. = järnvägstekniskt.

k. = kunglig (-t, -a).
kam. = i kameralväsendet.
kand. = kandidat.
kant. = kanton (-er).
kap. = kapitel.
kartogr. = i kartografin.
kbcm. = kubikcentimeter.
kbdm. = kubikdecimeter.
kbm. = kubikmeter.
kbbmm. = kubikmillimeter.

k. br. = kungligt bref.
kelt. = keltiskt.
kem. = i kemien.
keram. = i keramiken.
k. förkl. = kunglig förklaring.
kg. = kilogram.
kin. = kinesiskt.
kir. = i kirurgien.
kirg. = kirgisiskt.
kl. = klass.
km. = kilometer.
kmt = kopparmynt.
K. Mt = Kunglig Majestät.
knr = kannor.
kokk. = i kokkonsten.
komp. = kompani; komparativ; komponerad.
konsth. = i konsthistorien.
konstind. = i konstindustrien.
konstt. = konstterm.
korresp. = korresponderande.
kp. = kokpunkt.
kr. = kronor.
k. regl. = kungl. reglemente.
krigsv. = i krigsväsendet.
krist. = i kristallografien.
kroat. = kroatiskt.
kronol. = kronologiskt.
kung. = kungörelse.
kungl. = kunglig (-t, -a).
kvcn. = kvadratcentimeter.
kvdn. = kvadratdecimeter.
kvcn. = kvadratkilometer.
kvn. = kvadratmeter.
kvmn. = kvadratmillimeter.
kymr. = kymriskt.
kyrkohist. = i kyrkohistorien.

l. = eller; liter.
Lx = lispund.
landtbr. = i landtbruket.
landtm. = i landtmäteriet.
lapp. = lapskt.
lat. = latinskt.
led. = ledamot.
lgd = längd; longitud.
lett. = lettiskt.
lit. = litauiskt.
litt. = litteratur.
liturg. = i liturgien.
log. = i logiken.
lty. = lågtyskt.

m. = meter; minuter.
malaj. = malajiskt.
m. a. o. = med andra ord.
mask. = maskulinum.
maskinb. = i maskinbyggnadskonsten.
maskint. = i maskintekniken.
mat. = i matematiken.
med. = i medicinen; medicine.
medl. = medlem.
mejerisk. = i mejeriskötseln.
mek. = i mekaniken.
metall. = i metallurgien.
meteor. = i meteorologien.

metr. = i metriken.
mexik. = mexikanskt.
m. fl. = med flera.
mg. = milligram.
mkt., mhty. = medelhögtyskt.
milit. = militärt; i militärväsendet.
mill. = million(er).
min. = minut (-en, -er).
miner. = i mineralogien.
mk = mark.
mkg. = meterkilogram.
mlat. = medeltidslatinskt.
mlt., mltty. = medellågtyskt.
mm. = millimeter.
m. m. d. = med mera dylikt.
mongol. = mongoliskt.
monogr. = monografi.
mrs. = mistress.
M:t = Mount (eng.), berg.
ml = mantal.
mus. = i musiken.
myntv. = i myntväsendet.
myt. = i mytologien.
målark. = i målarkonsten.

n. = norr, nordlig.
nationalek. = i nationalekonomien.
nat. storl. = naturlig storlek.
neutr. = neutrum.
N. F. = Nordisk Familjebok.
n. h. o. v. = namn, heder och värdighet.
nlst. = nylatinskt.
no. = norskt.
nom. = nominativ.
nord. = nordiskt.
n:r = nummer.
n. st. = nya stilen.
nsv. = nysvenskt.
N. T. = Nya Testamentet.
num. = i numismatiken.
nuv. = nuvarande.
nyhty. = nyhögtyskt.

o. = och.
o. a. = och andra.
o. a. s. = och andra ställen.
obstetr. = i obstetrik.
o. d. = och dylikt.
o. f. = och följande.
off. = officiellt.
oftalm. = i oftalmologien.
omarb., omarbet. = omarbetat (-t, -e).
omkr. = omkring.
opt. = i optiken.
ord. = ordinarie.
ordf. = ordförande.
ordn. = ordning.
ornament. = i ornamentiken.
o. s. v. = och så vidare.
paleobot. = i paleobotaniken.
paleont. = i paleontologien.
patol. = i patologien.
på st. = pund sterling.

dag. = i pedagogiken.
ss. = persiskt; personer.
rr., petrogr. = i petrografen.
plur. = pluralis; *pl.* äfven = plansch.
pl. = polskt.
tit. = i politiken.
pt. = portugisiskt.
ptv. = i postväsendet.
pp. = preposition.
pruss. = preussiskt.
oc. = procent.
pf. = professor.
pv. = provins.
pvens. = provensalskt.
psyk. = i psykologien.
psykiatr. = i psykiatrien.
r. = rubel.
rr. = riksdaler; *rd* *bk* = riksdaler banko; *rd* *rgs* = riksdaler riksgälds; *rd* *sp.* = riksdaler specie.
rg-omr. = regeringsområde.
rg-te = regemente.
rg-ton = register-ton.
relig. = i religionen.
resol. = resolution.
resp. = respektive.
ret. = i retoriken.
R. F. = regeringsformen.
rdk. = i ridkonsten.
R. O. = riksdagsordningen.
rom. = romerskt.
rt. = runstycke(n).
rum. = rumänskt.
rys. = ryskt.
rätorom. = rätoromanskt.
rättshist. = i rättshistorien.
rör. = rörande.

s. = söder, sydlig; sekunder.
a. = sine anno (lat.), utan årtal.
sag. = i sagor.
sagohist. = i sagohistorien.
sansk. = i sanskrit.
schack. = schackterm.
s. d. = samma dag.
sek. = sekund (-en, -er).
sept. = Septuaginta.
ser. = serien (-er).
serb. = serbiskt.

sing. = singularis.
sistn. = sistnämnda.
sjöförs. = i sjöförsäkringen.
sjör. = i sjörätten.
sjöv. = i sjöväsendet.
sk. = skilling.
skä = skeppund.
s. k. = så kallad.
skjutk. = i skjutkonsten.
skogsh. = i skogshushållningen.
skogsö. = i skogsväsendet.
skolv. = i skolväsendet.
skpsb. = i skeppsbyggeriet.
skr. = skrifter.
slav. = slaviskt.
s. m. = samma månad.
sml = silfvermynt.
sn = socken.
S. O. = successionsordningen.
sp. = spanskt; spalt.
spd. = speciedaler.
spelt. = spelterm.
spirit. = i spiritismen.
sportt. = sportterm.
sportv. = i sportväsendet.
språk. = i språkvetenskapen.
sp. v. = specifik vikt.
s. str. = sensu stricto (lat.), i egentlig bemärkelse.
st. = ställen; stycken; stiftad (-e, -t).
statist. = i statistiken.
statsr. = i statsrätten.
stds = standards.
straffr. = i straffrätten.
subst. = substantiv.
superl. = superlativ.
suppl. = supplement.
sv. = svenskt.
syrr. = syriskt.
s. å. = samma år.

t. = timmar.
tandlök. = i tandläkarkonsten.
tekn. = tekniskt.
telegr. = i telegrafen.
teol. = i teologien; teologie.
teos. = i teosofien.
t. ex. = till exempel.
text. = i textilindustrin.
T. F. = tryckfrihetsförordningen.
t. f. = tillförordnad.
t.g = tingslag.

t. h. = till höger.
thr = thaler.
tills. = tillsammans.
tjech. = tjechiskt.
tld = tunnland.
tnr = tunnör.
t. o. m. = till och med.
toxik. = i toxikologien.
tr. = tryckt.
trol. = troligen.
trädg. = i trädgårdskonsten.
träv. = i trävaruindustrin.
turk. = turkiskt.
t. v. = till vänster.
ty. = tyskt.
u. h. = under hafsytan.
und. = underdånig.
ung. = ungerskt; ungefär.
univ. = universitet; universal.
uppf. = uppförd.
uppl. = upplaga(n), upplagor.
upps. = uppsats.
urmak. o. urmakark. = i urmakarkonsten.
urspr. = ursprungligen.
utg. = utgifven (-et, -na).

v. = väster, västlig; vers.
vanl. = vanligen.
var. = varietet(en).
v. e. = värmeenheter.
vend. = vendiskt.
veter. = i veterinärväsendet.
vol. = volym.
Vulg. = Vulgata.
våg- o. vattenb. = i väg- och vattenbyggnadskonsten.
växtfys. = i växtfysiologien.
växtpat. = i växtpatologien.

zool. = i zoologien.

ångm. = i ångmaskinsläran.
årg. = årgång, årgångar.
årh. = århundrade.

ö. = öster, östlig.
öfv. = öfversatt, öfversättning.
ö. h. = öfver hafsytan.
> = öfvergå till.
< = kommer ifrån.

RÄTTELSE.

Bd	I	sp.	868	rad	21—22	uppi från	ordet	Mortifikation	utgår	
»	»	»	1279	»	17	»	står	988	bör vara	898
»	II	»	579	»	12 o. 16	»	»	Nabu-kurri-uşur	bör vara	Nabu-kudurri-uşur
»	III	»	66	»	10	nedifrån	»	Lynkellos	bör vara	Synkellos
»	»	»	1083	»	13	uppi från	»	1884	»	1885
»	»	»	1259	»	26	nedifrån	»	Bosse du dromedaire	[båss dy dråmadär] bör vara	Bosses du dromadaire [båss dy dråmadär]
»	IV	»	1322	»	10	»	»	Moranda	bör vara	Moranda
»	V	»	1066	»	32	uppi från	»	"Nyere historiske studier", II (1879)	bör vara	"Historiske studier", II (1857)
»	VI	»	589	»	29	»	»	Myliobu-	bör vara	Mylioba-
»	VII	»	864	»	15—16	nedifrån	orden	och Merinosfår	utgå	
»	XI	»	803	»	15	»	står	Moschini	bör vara	Moschine
»	»	»	1305	»	30	uppi från	»	1903	»	1902
»	»	»	1496	»	13	nedifrån	»	af	»	of
»	XII	»	588	»	15	»	»	km.	»	m.
»	»	»	1244	»	25	»	»	1801	»	1901
»	»	»	1279	»	3	uppi från	»	vara	»	voro
»	XIV	»	394	»	4	nedifrån	utgår			
»	XV	»	603	»	32	uppi från	står	Frederiksbergs.	»	Frederiksborgs
»	XVI	»	845	»	8	»	»	485, s kg.	»	489, s gr.
»	XVII	»	563	»	30	nedifrån	»	maieutika'	»	maieutikē
»	»	»	1472	»	14	»	»	Gyögöfördö	»	Herkulesfördö
»	XVIII	»	86	»	19	uppi från	»	I. A.	»	J. A.
»	»	»	116	»	16	»	»	Die neue	»	Neue
»	»	»	»	»	1	nedifrån	»	1799	»	1779
»	»	»	117	»	9	uppi från	»	1757	»	1751
»	»	»	192	»	22	»	efter	New York, tillägges d. 3 dec. 1910,		
»	»	»	210	»	11	nedifrån	står	[mjä'dsirsetje]	bör vara	[nje'ndsirsetje]
»	»	»	236	»	10	»	»	Syd-Afrika	»	Syd-Amerika
»	»	»	295	»	29	uppi från	»	kvem.	»	kbcn.
»	»	»	333	»	11	»	»	München	»	Münden
»	»	»	»	»	18	»	»	Hann-	»	Hannöversch-
»	»	»	430	»	23	»	»	m.	»	km.
»	»	»	591	»	11	»	»	miniaturen	»	miniaturen
»	»	»	»	»	12	»	»	Lamberger	»	Lemberger
»	»	»	803	»	12	»	»	Muhammara	»	Muhammara
»	»	»	1229	»	11	nedifrån	parentesen (se fig. 1)	utgår		

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

Mekaniker l. **Mekanikus** (plur. -nici; af grek. *mechanē*, verktyg, maskin), person, som vetenskapligt eller tekniskt sysselsätter sig med mekaniken. Äldre, mindre brukliga betydelse är: uppfinnare, konstruktör eller tillverkare af maskiner, matematiska instrument o. d.; konstruktör af vattenbyggnader, vattenverk, järnvägar, broar o. s. v.; innehafvare af mekanisk verkstad (fabrik) eller gjuteri; mekanisk arbetare. — **Mekanik**’s t, ingenjör, som utbildad sig vid den mekaniska afdelningen af en teknisk undervisningsanstalt. (G. H.-r.)

Mekanisk, hörande till mekaniken (se d. o.); afsedd för tillverkning af maskiner eller maskindelar; tillverkad med maskiner; verkande genom annan än egen kraft eller beroende på yttre förhållandens inverkan (i motsats till dynamisk, kemisk, termisk, toxisk); som öfverensstämmer med den forngrekiska atomismens läror; handverksmässig; maskinmässig, omedveten, verkställd oberoende af förståndets och viljans verksamhet.

Mekaniska bergarter. Se **Klastisk**.

Mekaniska celler, *bot.* Se **Stereom**.

Mekaniska kären. Se **Flottans mekaniska kär**.

Mekaniska musikapparater äro sådana, som möjliggöra utförandet af tonstycken genom blotta användningen af mekaniska medel (kringvridande inf en vef, uppdragning af en fjäder o. s. v.), alltså utan att erfordra någon musikalisk utbildning hos spelarna. De ljudgivande föremålen kunna vara klockor, stålribbor, strängar eller labial- och tungpipor. Alla äldre musikapparater hade en vals med ifästa stift, hvilken sattes i rörelse af ett urverk och så bragte ljudgifvarna att ge toner ifrån sig (så uti speldosa, positiv, det fullstämmiga orkestrion och äldre klockspel; se dessa ord). På senare tiden har stiftvalsen ersatts af pålagda pappnotskifvor eller pappersrullar med utskurna hål, medelst hvilka fjäderkraften utlöses mekaniskt eller (än nyare) pneumatiskt. Af dylik art äro flerehanda, till ersättande af orgel- eller pianospel afsedda apparater, från och med *ariston* (se d. o.) till *phonola*, *pianola* o. d., som utgöra beaktansvärda försök att från det mekaniskt frambragta pianospellet aflägsna

dess själlöshet, i det att tempo- och styrkegradsnyansering kan regleras genom enkla handgrepp och pedal (se **Pianospelapparater**). Slutligen har man lyckats konstruera fullständigt mekaniska reproduktionspianon, som troget återge konstnärers pianospel, sådant detta på elektropneumatisk väg upptecknats fonografiskt i en särskild apparat. Tack vare dessa pianon kan man numera fixera och för framtiden bevara improvisationer. — Till konstruktion och ändamål besläktad med nämnda apparater är gramfonen (se d. o.).

Musikapparater, som anbringas i offentliga lokaler, inrättas gärna så, att deras drivverk utlöses och åstadkommer spel genom inläggande af ett mynt (automatiska musikapparater). E. F.-t.

Mekanisk arbetsförmåga. Se **Arbetsförmåga**.

Mekaniska värmeekvivalenten, *fys.*, det arbete, som motsvarar en värmeenhet l. kalori (se **Egentligt värme**). För att bestämma densamma (jfr **Mekaniska värmeteorien**) har en mängd metoder kommit till användning. Dessa kunna indelas i teoretiska och experimentella. Äfven vid de teoretiska metoderna utgår man naturligtvis från experimentellt funna data, men med dessa som utgångspunkt företagas sedan räkningar, som föra till kännedomen om den mekaniska ekvivalenten. Vid det senare slaget metoder söker man på möjligast omedelbara sätt jämföra en viss arbetsmängd med motsvarande värmemängd. 1. R. Mayers metod (1842) hör till det förra slaget. Ur gaskonstanten och de båda specifika värmena beräknade han ekvivalenten. Emedan siffervärden för dessa konstanter på Mayers tid ej voro kända med någon större grad af noggrannhet, erhöll han ett värde på ekvivalenten, som ganska mycket afvek från det riktiga. 2. Bland de forskare, som utfört experimentella bestämningar af mekaniska ekvivalenten, intager **Joule** främsta rummet. Vid ett af sina försök uppmätte **Joule** (1845) den värmemängd, som bildas, då luft komprimerades i en behållare. Den af honom använda apparaten är afbildad i fig. 1. Luft, som blifvit torkad i torkanordningen *G* och som fått en bestämd tem-

peratur genom att passera ett långt spiralkör i badet *W*, inpumpades med pumpen *C* i koppar-kärlet *R*. Därvid uppvärmdes luften, och det utveklade värmet gick öfver till vattnet i den kop-

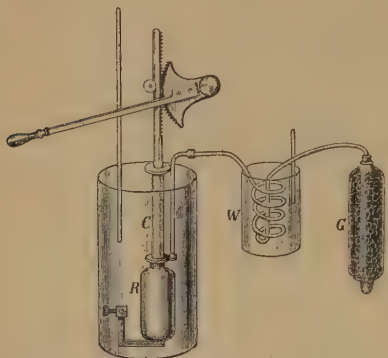


Fig. 1. Joules mätning af mekaniska värmeekivalenten genom luftsammantryckning.

parkärlet *R* omgivande kalorimetern. Efter omkr. 300 pumps slag steg trycket till 22 atmosfärer. Då temperaturen i kalorimetern steg endast en bråkdel af en grad, kunde tillståndsförändringen anses isothermisk (se d. o.). Det uträttade arbetet kunde sålunda lätt beräknas. Som värde på ekivalenten erhöi han i medelvärde ur en serie försök

$$436.1 \frac{\text{kilogrammeter}}{\text{kilogramkalorier}}$$

3. Joule använde äfven flera andra metoder. Så bestämde han (1847—78) ifrågavarande konstant genom att uppmäta arbete och värme, då två järnskifvor få gnida mot hvarandra i en kalorimeter

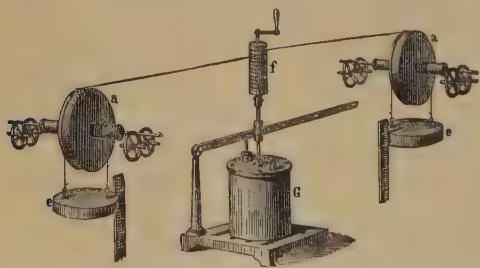


Fig. 2. Joules mätning af ekivalenten genom friktion.

fyllt med kvicksilfver (fig. 2). *G* är den med kvicksilfver fyllda kalorimetern. Genom dess lock går en vertikal axel, vid hvars nedre ända den ena af de två järnskifvorna är fäst. Den andra järnskifvan är fast förbunden med kalorimeterns botten. Axeln vrides rundt af ett snöre, som är lagdt rundt valsen *f* och som går vidare öfver trissorna *a*, som i sin tur kringvridas af vikterna *e*. Arbetet mätes af vikternas storlek och fallhöjd och värmeutvecklingen af kalorimeterns värmeinnehåll och temperaturstegringen. Som medeltal vid dessa försök erhöi

$$423.4 \frac{\text{kilogrammeter}}{\text{kilogramkalorier}}$$

4. Edlund utförde (1861—66) mätningar för ekivalentens bestämmande. Han uppmätte därvid den afkylning hos en metalltråd, som inträder, då denna sträcker. D. S.—f.

Mekaniska värmeteorien I. Termodynamiken, fys., en af fysikens viktigaste delar, är, tagen i sin vidsträcktaste bemärkelse, läran om energien och dess egenskaper. Den är af betydelse för såväl fysikens som kemiens alla grenar och tillämpas på såväl de molekylära som de kosmiska fenomenen. Äfven för vissa delar af tekniken (ångmaskinlära m. m.) utgör den det vetenskapliga underlaget. Termodynamiken utgår från två grundfakta, som benämnas dess första och andra hufvudsats.

Första hufvudsatsen. Enligt nutida uppfattning består värmets i rörelse hos kropparnas minsta delar, molekyler. Förr antog man, att värmeföreteelserna orsakades af ett särskildt ämne, "värmematerie", "värmämne", hvaraf en varm kropp skulle ega mera än en kall. Men denna åsikt måste öfverges, sedan man funnit, att värme kunde frambringas genom arbete. Så visade Rumford 1798, att man vid kanonborrnig med slö borrh kunde till kokning upphetta en större vattenmängd, som befann sig rundt kanonen. Rumford beräknade den värmemängd, som frambragtes vid experimentet, och då en häst var tillräcklig för att sätta borrh i rotation, erhöi han kunskap om, huru mycket värme som hästen frambragte med sitt arbete. Det var emellertid en mycket dyrbar värmealstring, då en större värmemängd erhöi genom att bränna hästens foder. 1799 offentliggjorde Humphrey Davy några snillrikt uttänkt försök öfver samma sak. Thomas Young (1807), Ampère (1821), Mohr (1837), Séguin (1839) och Carnot (se nedan) ha bidragit till denna frågas lösning. Emellertid lyckades ingen af dessa forskare klart framställa sambandet mellan värme och arbete. På 1840-talet löstes emellertid frågan ungefär samtidigt af tre olika personer, nämligen dansken Colding, den tyske läkaren J. R. Mayer och engelsmannen J. P. Joule. Colding (se denne) kom först, men genom åtskilliga förhållanden blef hans arbete så sent publicerad, att Mayer och Joule i allmänhet ensamma anges som upphöfsmän till den efter dem uppkallade *Mayer-Jouleska principen (energiprincipen)*, som utgör termodynamikens första hufvudsats. Enligt denna kan arbete omsättas i värme och värme i arbete. Denna förvandling sker alltid i ett och samma bestämda förhållande, så att en viss värmemängd alltid motsvarar ett kvantitativt bestämdt arbete och tvärtom. Man säger, att arbete och mekaniskt arbete äro ekvivalenta. Med värmets, eller rättare värmeenhetens, mekaniska ekvivalent, menas det arbete, som motsvarar 1 värmeenhet i. kalori (se Egentligt värme). I betraktande af den stora vikt, som kändedomen om värmets mekaniska ekvivalent eger för en mängd af fysikens problem och praktiska tillämpningar, ha flera fysiker vinnlagt sig om att genom noggranna och varierande försök experimentellt bestämma dess värde. De särskilda bestämmningarna ge visserligen något skiljaktiga värden, men som allmänt resultat framgår ur dem, att värmets mekaniska ekvivalent är omkr. 427 kilogrammeter, d. v. s. detta arbete

otsvarar den värmemängd, som åtgår för att sätta temperaturen hos 1 kg. vatten 1 grad. Om metoderna för att bestämma den mekaniska värmeekvivalenten se d. o. Om A betyder arbetet, Q en ekvivalenta värmemängden och E den mekaniska värmeekvivalenten, kan termodynamikens första hufvudsats uttryckas genom ekvationen

$$A = E \cdot Q \dots\dots\dots (1)$$

Cirkelprocesser. Låter man en kropps tillstånd genomlöpa olika förändringar, till dess den åter uppnår sitt ursprungliga tillstånd, säger man, att förloppet genomgått en cirkelprocess. Kanna förändringarna genomlöpas äfven i motsatt riktning, kallas processen *omvändbar* l. *reversibel*. Af de omvändbara cirkelprocesserna är den Carnotska (se Carnot 2) af alldeles särskildt såväl historiskt som teoretiskt intresse. Vid denna upptager en ideell gas en viss värmemängd Q_1 under en del af processen och afgifver under en annan del af processen en viss värmemängd Q_2 . Under processen utträttar gasen ett arbete A . Enligt energiprincipen vet man nu, att det är en del af värmemängden mellan Q_1 och Q_2 , som förvandlas till arbete. Förhållandet mellan det nyttigt förbrukade värmet ($Q_1 - Q_2$) och det totala förbrukade (Q_1) betecknades af Carnot som den ekonomiska koefficienten l. verkningsgraden ($\frac{Q_1 - Q_2}{Q_1}$). Denna koefficient kan beräknas ur den absoluta temperatur T_1 , som gasen har vid värmemängden Q_1 s upptagande och den temperatur T_2 , som gasen har vid värmemängden Q_2 s afgifvande enligt formeln

$$\frac{Q_1 - Q_2}{Q_1} = \frac{T_1 - T_2}{T_1} \dots\dots\dots (2)$$

Andra hufvudsatsen. Nyssnämnda af Carnot gjorda beräkning har fått utomordentligt stor räckvidd genom att kombineras med den äfven af Carnot uppställda sats, som betecknas som termodynamikens andra hufvudsats. Denna sats lyder i en af Clausius (1850) angifven formulering på följande sätt. Den ekonomiska koefficienten hos en omvändbar cirkelprocess, som förloper mellan en högre och en lägre temperatur, är oberoende af arten, d. v. s. substansen, hos den kropp, som genomlöper cirkelprocessen. Det uttryck för den ekonomiska koefficienten, som blifvit utveckladt för en ideell gas, framställer således samtidigt samma koefficient hos en Carnots cirkelprocess för en kropp hvilken som helst. Ur detta kan sedan härledas, att alla omvändbara cirkelprocesser, som förlopa mellan två temperaturer, ha den i formel 2 angifna ekonomiska koefficienten. Formeln 2 kan äfven sättas under formen

$$\frac{Q_1}{T_1} = \frac{Q_2}{T_2} \dots\dots\dots (3)$$

Den i denna formel förekommande kvoten mellan en värmemängd och den temperatur, vid hvilken värmemängden förefinnes, har fått namnet *entropi* (se d. o.). Entropibegreppet spelar en stor roll i termodynamiken. D. S.-t.

Mekanisk effekt. Se Arbetsförmåga.

Mekanisk gymnastik. Se Mediko-mekanisk gymnastik.

Mekanisk inspirationsteori. Se Ingifvelse.

Mekanisk jordanalys, landtbr. Se Jordarter, sp. 114.

Mekanisk kvadratur, mat. Se Kvadratur 1, sp. 352.

Mekanisk lampa, tekn. Se Lampa 1, sp. 970.

Mekanisk luftväxling. Se Luftväxling, sp. 1323.

Mekanisk mangel. Se Mangel.

Mekanisk rensning. Se Kvarn, sp. 362.

Mekanisk rostugn. Se Koppar, sp. 982.

Mekanisk steg. Se Brandväsande, sp. 1497 med fig.

Mekanisk strömbrytare, fys. Se Induktorium.

Mekaniskt arbete. Se Arbete, sp. 1343.

Mekanisk teknologi är läran om de tekniska förfaranden, som afse att öfverföra räkningen till nyttiga produkter genom operationer af öfvervägande mekanisk art. Till följd af den tekniska utvecklingen i våra dagar har den mekaniska teknologien fått en ofantlig omfattning, som vid vetenskaplig behandling och undervisning nödvändiggör ämnets uppdelning i ett stort antal specialområden. Grundläggande delar däraf äro gjutningens teknik samt den mekaniska bearbetningen af metaller, trä och sten genom svarfning, hyfning, borring, fräsning o. d., hvartill knyter sig läran om arbets- och verktygsmaskiner. Andra delar af ämnet omfatta bearbetning af cellulosa och spånads- m. fl. fibrösa ämnen för paperstillverkning, spinning, väfning, sömnad och replageri, förarbetning af läder, tillverkning af trävaror, gummivaror, järnets och metallernas manufakturering m. m. Äfven framställningen af de allmänna principerna för anläggning och drift af fabriker och verkstäder plägar af äldre räknas till den mekaniska teknologien, ehuru nutida förhållanden knappast berättiga till ett sådant underordnande. G. H.-r.

Mekaniskt filter. Se Filtrera, sp. 258.

Mekanisk trämassa. Se Cellulosa, sp. 1405.

Mekaniskt system, bot. Se Stereom.

Mekanisk verkstad. Se Verkstad.

Mekanism (se Mekanik). 1. Ett helt, som är bestämdt af mekaniska lagar (t. ex. solsystemet, en maskin); en maskins inre sammansättning; ett episkt eller dramatiskt diktverks inre byggnad. — 2. *Mus.*, de inrättningar, som å musikinstrument äro anbragta för tonsens frambringande eller tonangifningens underlättande, såsom klaffmekanismen på flöjten och klarinetten m. m., pistonger på bleckblåsinstrument, pedalmekanismen på harpan, ventil-, registermekanismen o. s. v. på orglar, hammarmekanismen i pianofortet, den inre konstruktionen i mekaniska musikapparater o. s. v.; instrumentalspelets teknik, utbildning af fingerfärdigheten, inöfning af fingrarsättningen o. s. v. (I bägge bemärkelserna förekommer stundom ordet mekanik.) — 3. *Biol.* Medan vitalismen (se d. o.) antager, att de organiska företeelserna äro resultaten af en särskild "lifskraft", af "inre" krafter, som äro riktade mot ett bestämdt mål (jfr Teleologi), anser den mekanistiska världsskådningen, att lifvets alla funktioner äro utslag af kemiska eller fysikaliska processer och ej äro till sitt mål förutbestämda. En mindre ytterlig riktning medger dock, att de f. n. kända kemiska och fysikaliska krafterna ej äro till-

räckliga som *ensam* förklaringsgrund till alla företeelser inom organismen. 2. E. F.-t. 3. L-e.

Mekani'st. Se **Mekaniker**.

Mekanistisk världsåskådning. Se **Mekanism** 3.

Mekanomorföser (af grek. *mechanē*, verktyg, och *mo'rfois*, gestalt), *biol.* Liksom yttre inverningar kunna framkalla reaktioner i den lefvande organismen, hvilka ge upphof till s. k. mekaniska väfnader och organ, så förekomma ock i kroppens inre, mellan de särskilda organen, växelverknin- gar, som framkalla vissa förändringar, de s. k. mekanomorfoser. När sålunda exempelvis vanlig (trådig) bindväfnad genom muskelinverkan omda- nas till fascior, senor, band m. m., eller när genom muskelinverkan utskott af hvarjehanda utseende uppkomma på skelettbenen, talar man om metamor- foser — sålunda en ny term för länge kända sakförhållanden. L-e.

Mekanoterapi (af grek. *mechanē*, verktyg, och *therapeia*, vård), sjukgymnastik (se d. o.).

Mekho'ng. Se **Mekong**.

Mekines. Se **Meknes**.

Mekitarister. Se **Mechitarister**.

Me'kka, stad i Hedjas, västra Arabien, ligger 400 m. ö. h. i en trång, sandig, ofruktbar samt af kala höjder och öde sandtyr omgifven dal, omkr.

helgedom är *mesdjid el-harām* ("den heliga mo- skén") eller *beit-Allah* ("Guds hus") med *Kába*, flera kapell, brunnen *Zémzem* — enl. muhamme- dansk tradition den brunn, motsvarande Beer- lahai-roi (1 Mos. 16: 14), där Hagar mötte Her- rens ängel —, "Abrahams fotspar" (*maquām Ibra- him*) samt andra heliga platser (se *K á b a*). Den förnämsta ceremonien vid *hadj* (pilgrimsfärden till M.), som åligger hvarje muselman och som medför titeln *hadji*, är besöket på *Arafa* l. *Arafat* (en utanför staden belägen slätt omkring en liten granitklippa, på hvilken Muhammed själf skall ha bedt), hvarest pilgrimsskarorna tillbringa den 9:e dagen i månaden Du-l-hidje (vallfartsmånaden) under uppläsande af böner och stycken ur Koranen. Efter återkomsten därifrån göra de den följande dagen eller någon af de följande dagarna (11:e, 12:e eller 13:e) det sjufaldiga kringgåendet (*tawāf*) kring *Kába*. Antalet pilgrimer växlar mycket. Burckhardt (1814) uppskattar det till 70,000, Bur- ton (1853) till 50,000; 1904 var det enl. karant- tjänstjämstämningen i Djidde 66,000, således obe- räknadt alla, som komma landvägen, från Kairo, Damaskus, Irak m. fl. För icke-muhammedaner är ett besök i M. förbjudet. Dock har en och an- nan kristen lyckats komma därin, ja t. o. m. del-



Mekka (med pilgrimståg) i slutet af 1700-talet. Efter D'Ohssons "Tableau général de l'empire othoman".

340 km. s. om Medina och 100 km. ö. om Djidde, den närmaste punkten vid Röda hafvet. M. är den ryktbaraste och viktigaste staden i Arabien och på samma gång den muhammedanska världens andliga hufvudstad. Det är i egenskap af Mu- hammeds födelsestad målet för regelbundna pil- grimståg från alla delar af Orienten. Staden har bredare (icke stenlagda) gator än de flesta städer i Orienten; husen äro af sten och i allmänhet väl byggda, ofta 3—4 våningar höga. M:s förnämsta

tagit i "tawaf", såsom Badia y Leblich, Burck- hardt, Maltzan, Burton, Keane och Snouck Hur- gronje; och européerna utöfva ett betydande in- flytande på pilgrimsskarorna på det sätt, att de, genom förmedling af den internationella sundhets- kommissionen, öfvervaka deras samlande, ordna karavantägen samt tillgodose sundhetens fordrin- gar i öfrigt. Genom deras ingripande äro icke hel- ler pilgrimerna numera alltid som fordom åtföljda af kolera, pest eller tyfus. — Invånarantalet, som

ordom skall ha uppgått till öfver 100,000, upptäddes af Badia till 16—18 tusen, af Burekhardt till 30,000 och af Abd el-Razzak (1878) till 50—60 tusen. Invånarna lefva nästan uteslutande af den vinst de draga af pilgrimerna och af den handel, hvartill pilgrimernas ankomst ger upphof. Förr kommo med en mängd karavaner rikliga gåfvor från alla delar af den muhammedanska världen till den heliga staden. Nu ha dessa fromma käänker nästan alldeles upphört. Äfven handeln har betydligt aftagit i M., som förr genom hopanget af tusentals pilgrimer var en förmedlande marknads- och stapelplats emellan Arabien och öfriga Asien samt Afrika och Europa. Staden ägde fordom ansedda skolor och många milda stiftelser, som nu försvunnit. Ehuru M. är hufvudstad i en turkisk provins och turkarna där ha en guvernör, en garnison och en domare, är deras myndighet endast nominell. Den verkliga härskaren i staden och hela Hedjas är scheriffen (i Europa vanligen kallad storscheriffen), hufvudmannen för en furstefamilj, som gör anspråk på att härstamma från profeten. Långt före Muhammed var M. på samma gång en helig stad och en viktig handelsplats, hvars ålder förlorar sig i tidernas natt. Sannolikt är det Ptolemaios' *Makoraba*. Muhammed föddes i M. omkr. 570 och måste 622 fly därifrån till Medina, hvarifrån han 630 återvände och eröfrade M. Efter Muhammeds död tillhörde staden hans efterkommande, hvilkas hufvudman härskade under titeln scheriff. 930 eröfrades staden af karmaterna, som bortförde "svarta stenen" och återlämnade den först efter 22 år mot en stor lösesumma. Senare antogo de osmanske sultanerna titeln af de heliga städernas (M:s och Medinas) beskyddare, men deras inflytande var betydligt ringa; dock efter 1882 större än förr. 1803 bemäktigade sig wahhabiterna M. och plundrade staden, men den turkiska myndigheten återställdes efter ett tiotal år genom Muhammed Alis i Egyptens trupper. M. jämte Hedjas tillhörde sedermera Egypten till omkr. 1840. De bästa af européer gjorda beskrifningarna af M. äro af Burekhardt ("Travels in Arabia", 1829) och af C. Snouck Hurgronje, "Mekka" (2 bd, 1888—89, med fotografier), hvilken skildrar M. och stadsbornas ofientliga och enskilda lif med stöd af iakttagelser under förf:s vistelse där 1884—85 samt stadens politiska historia ur inhemska källor från hedjra till 1884. (J. F. N.)

Mekkabalsam, *Balsamum de Mecca*, *B. gileadense*, *B. judaicum*, *Opobalsamum verum* m. m., *farm.*, en i Orienten högt värderad drog, som utflyter ur stammar och grenar af *Commiphora opobalsamum* (se *Commiphora*). Den färska balsamen är ljus gulbrunaktig, men blir under förvaring mörkare gulbrun och grumlig samt mera tjockflytande. Smaken är bitter och kryddartad, lukten angenäm. Äkta mekkabalsam är mycket dyr och ansågs förr vara en passande present till furstar och högt uppsatta, särskildt emedan man ansåg den ega en stor läkedomskraft mot allehanda ondt. Ännu får man någon gång se de fordom brukade originalflaskorna, i hvilka denna balsam förvarades. Dessa flaskor voro af bly och prydda med bilder af helgon. Mekkabalsam har nu icke någon användning i Europa, men betraktas fort-

farande i Orienten, särskildt i Kairo, som ett af de värdefullaste läkemedlen. O. T. S. (G. L. m.)

Mekagalläpplen. Se Galläpplen, sp. 650.

Mekakajarnvägen. Se Hedjasbanan.

Meknes, Mekines (arab. *Miknasa*, sp. *Mequinez*), stad i Marokko, ett af sultanens residens, ligger omkr. 110 km. från västkusten, 56 km. v. s. v. från Fes och omges af en förfallen stadsmur och yppiga trädgårdar (se afbildning i art. Marokko). Staden är mera regelbunden och har bättre värdade hus än någon annan stad i Marokko. Med undantag af palatset och Mulei Ismails moské med sultanernas gravar har M. få märkliga byggnader. Invånarantalet beräknades af Conring 1880 till omkr. 30,000, af Rohlfis 1861 till 40—50 tusen och af Gråberg 1834 till 56,000. (J. F. N.)

Mekong, Bortre Indiens hufvudflod, uppstår i Tibet genom två kallfloder Dsa-tschu i. Dsanag-tschu och Dschi-tschu, af hvilka den förra uppträder 5,110 m. ö. h. under 33° n. br. och 94° ö. lgd. Efter deras förenig vid Tschiamdo, 3,380 m. ö. h., kallas floden först Nam-tschu och sedan den passerat Kinas gräns Lan-tsan-kiang. I allmänhet är den öfre floddalen trång och begränsad af branta berg, men ibland utvidgande sig i de små slätter, som floden genomflyter. Från 80—100 m. bredd sammanpressas den i passet Giunda till 30—40 m. och längre ned i en klyfta Goneah till 20 m., hvarvid djupet sjunker till 27 m. I södra Jünnan har den en höjd af omkr. 600 m. ö. h. och har skurit sig djupt ned i kalkklipporna. Först nedanför Keng-Hung, 22° 7' n. br., i Jünnan är floden närmare utforskad genom den stora franska expeditionen under Doudart de Lagrée och François Garnier (1866—68); många andra resande ha korsat den på flera ställen. Floden flyter ända från Tschiamdo i hufvudsakligen sydlig riktning, men viker vid Siams nordligaste hörn åt ö., uppstår sin första betydligare biflod Nam-Hu och böjer därpå åter åt s. till Xien-Khan, där den åter gör en stor krok åt ö., därpå åt s. ö. och slutligen åt s. Ännu på Östra indiska halfön hoptränges floden på sina ställen mellan branta, nästan vegetationslösa klippor, så t. ex. nedanför Nam-Hu ända till 40 m. Farten är i dessa klyfter svindlande och omöjliggör hvarje sjöfart. Segelbar med inhemska farkoster är M. blott till Luang Prabang, men den bildar ingenstädes en god vattenväg. Vid Khong (14°) störtar den ned från Bassac-plåten till den kustslätt, som den själf bildat. Något längre ned mottar M. den vattenrika Ssekong (fr. v.). Vid Pnom Penh skickar den en arm, Tonle Sap, åt n. v., som utflyter i sjön Tonle Sap. Endast under högvatten flyter en del af M:s vatten till denna sjö, men under den torra tiden (okt.—maj) i motsatt riktning. Tonle Sap är alltså en vattenregulator för M. Med nämnda flodarm börjar vid Pnom Penh, dit ångare gå, regelbundet från Syd kinesiska hafvet, M:s delta, 70,000 kvkm., i Asien öfverträffadt endast af Ganges-Brahmaputras. Först delar sig floden i två hufvudarmar, Fleuve antérieur och Fleuve postérieur, hvar efter den förra grenar sig i flera armar. Vattenmängden är vid Lakhon i slutet af den torra tiden 1,350 kbm., vid Bassac i midten af torra tiden

9,000 kbm. i sek.; minimum i febr. skattas till 2,000—3,000, maximum i sept. till 50,000 kbm. Vid Pnom Penh är vattenmängden under torra tiden i medeltal 60,000 kbm., under regntiden 120,000 kbm. Flodens längd torde knappt överstiga 4,500 km.; dess flodområde omfattar 810,000 kvkm. Dess slamhalt är utomordentligt stor; därför sträcker sig deltat snabbt ut åt hafvet. Bifloderna äro få. Trots sin stora längd måste M. betraktas som föga mer än en bergsström i ovanligt stor skala. J. F. N.

Mekonin, kem., ett bensolderivat af sammansättningen $C_{10}H_{10}O_4$, som är en spjälkningsprodukt af alkaloiden narkotin (se d. o.). Mekonin förekommer i opium (se d. o.) äfven i fri form. H. E.

Mekönin, farm., ett annat namn på opium. **Mekönysyra** (af grek. *mekon*, vallmo), kem., en oxipyrondicarbonsyra af sammansättningen $C_7H_4O_7$, som förekommer i papaveracéernas mjölksaft, bunden till däri befintliga alkaloider, särskildt morfin. Se Opium. H. E.

Mekrån, kustlandskap vid Arabiska hafvet, mellan 60° och 64° ö. lgd, en del af forntidens Gedrosia, utgör en het, bländande hvit, vegetationsfattig landsträcka af omkr. 180 km. bredd, bakom hvilken höja sig kala kalkberg till 760 m. höjd. Invånarna likna, äfven till språket, befolkningen i det närbelägna Sind. M. var till början af 1860-talet en provins i Belutsjistan, men västra delen tillhörde nu Persien, och gränsen reglerades 1872 af engelsmännen. Flera kustorter tillhöra imanen af Maskat. (J. F. N.)

Mektild. Se Mechtild.

Mektubdji (af arab. *mektüb*, bref), titel för generalsekreterare i turkiska ministerierna och sekreterare i provinsstyrelserna.

Mel, lat., honung. — **M. depuratum**, lat., renad honung. Se Honung, sp. 1075.

Mela, Pomponius, romersk författare från Tingentera i Spanien, utarbetade på 40-talet e. Kr. en kortfattad världsbeskrifning i tre böcker (*De chorographia*), det äldsta bevarade geografiska arbetet i den romerska litteraturen; hans källor voro bl. a. Hipparchos, Hanno och Cornelius Nepos. Stilen är samtidens retoriska, dock äro de kulturhistoriska skildringarna ofta utförda med tilltalande liffullhet och omväxling. Förfämsta uppl. äro af Tzschucke (1806—07) och Parthey (1867). R. Tsh. (H. Sgn.)

Melabok. Se Landnámabók.

Mélac [mela'k], de, grefve, fransk krigare, blef ryktbar genom den ödeläggelse han 1689 på Louvois' befallning lät öfvergå Rhen-Pfalz, då han lät uppränta Heidelberg, Mannheim och en mängd andra städer. Han blef s. å. maréchal de camp och senare kommandant i Landau, men måste 1702, efter ett ihärdigt försvar, uppgå denna plats åt markgreven af Baden. Han stupade 12 sept. 1709 i slaget vid Malplaquet. Jfr H. Kurz, "Geschichtsbilder aus der Mélaeszeit" (1871), och Salzer, "Zur geschichte Heidelbergs in den jahren 1688 und 1689" (1878).

Melæna (af grek. *melanên*, färga svart), äfven kallad *morbus niger* och *fluxus spleneticus*, äldre namn för flera olika sjukdomar med det gemen-

samma symtomet af svartaktiga utfömmningar, hufvudsakligen bestående af mörkt blod. F. B.*

Melafyr (af grek. *melas*, svart), geol. petrogr., en mörk, mestadels finkornig till tät, gammalvulkanisk (paleovulkanisk) bergart af samma petrografiska typ som basalt samt bestående af mineralen plagioklas, augit, olivin och en grundmassa af fria järnoxider eller andra baser i växlande blandningsförhållanden. Melafyren är af mesozoisk ålder, då däremot basalten bildats under tertiärtiden (är nyvulkanisk, neovulkanisk). En äldre motsvarighet till melafyr anses den under silurtiden bildade diabasen vara. Melafyr uppträder i Thüringerwald, vid Hunsrück och Riesengebirge i Tyskland, Predazzo i Tyrolen, inom flera af de engelska koldistrikten, i trakten af Kristiania samt vid Lake superior i Nord-Amerika. E. E.

Melaleuca L., bot., farm., är ett släkte af träd och buskar hörande till fam. *Myrtaceæ*, med öfver 100 arter i Australien (se d. o., sp. 454—455). Bladen äro lansettlika, å blommande kvistar något skärformigt krökta. Blomfodret är 5-deladt, blomkronan 5-bladig, ståndarna talrika, med strängarna sammanvuxna i 5 knippen, pistillen 1, frukten bärlik, 3-rummig. Bladen af *M. genistifolia*, tetradet, användas i hemlandet som te. Mest bekant är *M. Leucadendron* med var. *Cajuputi*, kajeputträdet, och var. *minor*, som lämna kajeputolja (se d. o.). Växten alla delar, särskildt frukterna och bladen, ha stark aromatisk lukt och hartsig, adstringerande smak och ha i hemlandet medicinsk användning, frukterna, kallade *balloong*, som magmedel. Flera *Melaleuca*-arter odlas i Europa som prydnadsväxter. O. T. S. (G. L.—m.)

Melambo, farm. Se Malambobark.

Melampus (grek. *Μελαμπος*, 'svartfot'), en af den grekiska sagoälderns berömda siare och läkare. Han var son af Amythaon, Pylos' mytiske grundläggare, och framleide sin ungdom i denna stad eller i dess grannskap. Enligt en saga hade ormar, medan han söf, rensat hans öron, så att han från denna stund kunde förstå djurens språk och därigenom förutsäga kommande händelser. En annan saga låter siargåfvan vara honom gifven omedelbart af Apollon. Då hans broder Bias friade till Neleus' dotter, den sköna Pero, men Neleus ej ville ge henne åt någon annan än den, som kunde förskaffa honom de boskapshjordar, som egdes af Ifiklos i det tessaliska Fylake, var M. honom behjälplig att utföra denna bragd. Han begaf sig sedan till Argos, där han för vansinne bodade de argiviska kvinnorna eller, enligt en annan uppgift, konung Proitos' döttrar och till belöning erhöi en af dessa, Ifianassa, till gemål tillika med en tredjedel af riket. A. M. A.

Melampyrit, kem. Se Dulcit.

Melampyrum L., bot., ett släkte af enåriga örter, hörande till fam. *Scrophulariaceæ*, underfam. *Rhinanthoideæ*. De svenska arterna, 5 till antalet, bli 10—30 cm. höga, ha motsittande, hela och vanligen helbräddade blad, med blommorna antingen ensamma i bladvecken eller samlade i ax. Blomfodret är rörförmigt-klocklikt, nästan 2-läp-pigt. Öfre blomkronläppen är hälfd, hoptryckt från sidorna med uppvikna kanter. Ståndarna äro

inneslutna under öfre kronläppen och ha knapprummens kanter gleshåriga. Frukten är hoptryckt, 2-rummig, med 1 eller 2 tämligen stora frön i hvarje rum. *M. pratense* L., kohvete, kovall, och *M. silvaticum* L., skogskovall, ha blommorna ensamma i bladvecken och riktade åt en sida. Den förra har blomkronan hvit och blekgul, den senare rent gul. Dessa arter äro ytterst allmänna å ängar och i skogar. I vissa delar af Sverige, synnerligen i landets östra kusttrakter, växer *M. nemorosum* L. ytterst ymnigt och breder ut en prunkande, i höggult (blommorna) och i violett-blått (skärmladen) skiftande blomstermatta öfver stora ytor af ängarna. Denna utmärkt vackra ört kallas lundkovall i natt och dag, med anledning af den skarpa motsatsen emellan den gula och blå färgen hos blommor och skärmlad. De öfriga 2 arterna, *M. cristatum* L., korskovall, med blommorna i fyrsidiga ax, och *M. arvense* L., pukhvete, med blommorna i rundade ax, äro mera sparsamt förekommande.

Melampyrum nemorosum ("natt och dag"). 1 blomställning, 2 blomma, 3 blomfoder med moget fröhus, 4 frö.

O. T. S. (G. L-m.)

Melan [melá], Claude. Se Mellan.

Melancholi'a. Se Melankoli.

Melanchthon, Philipp, tysk reformator, Luthers främste medarbetare, f. 16 febr. 1497 i Bretten i Baden, d. 19 april 1560 i Wittenberg, var son till vapensmeden Georg Schwarzerd ("svart jord") och hans hustru Barbara Reuter, en systerdotter till humanisten Joh. Reuchlin. Namnet M. (af grek. *melas*, svart, och *chthon*, jord), af M. själf senare skriftvä Melanthon, är en efter bruket i de dåtida humanistiska kretsarna företagen grekisk



Phil. Melanchthon. Kopparstick af Albr. Dürer.

öfversättning af M:s fadersnamn (hvars ursprungliga form dock sannolikt är Schwarzerd). Efter sin faders död 1507 upptogs M. i sin mormoders hem i Pforzheim och genomgick latinskolan därstädes. Där trädde han och i närmare beröring med Reuchlin och mottog af denne impulser af för hela hans lif afgörande betydelse. På Reuchlins råd

begaf han sig 1509 för vidare studier till universitetet i Heidelberg, där han väckte uppmärksamhet genom sin stora, tidigt utvecklade begåfning och redan 1511 blef baccalaureus inom filos. fakulteten. Missnöjd öfver att magistervärdigheten på grund af hans ungdom förvägrades honom, öfverflyttade han 1512 till Tübingen, vid hvars universitet han 1516 med utmärkelse förvärfvade magistergraden. Efter avslutade filosofiska studier vände han sig till teologien, men kände redan vid denna tidpunkt en genom omgänget med en krets af unga humanister stegrad afsmak för den härskande skolastiken. Efter att ha afböjt hedrande kallelser från annat håll antog han 1518 en genom Reuchlin förmedlad kallelse till professor i grekiska vid det unga universitetet i Wittenberg. Från början var han dock verksam äfven på det teologiska området och öfvergick, sedan han till tack härför 1519 erhållit baccalaureatsvärdigheten i teologi — teol. doktorsgraden ville han däremot aldrig motaga —, snart till en professor inom teol. fakulteten. Mellan honom och Luther uppstod från början det innerligaste vänskapsförhållande. Medan M. i religiöst hänseende i början helt rycktes med af Luthers ursprunglighet och kraft och alltid i detta afseende kände sig som Luthers lärjunge, såg Luther med nästan oinskränkt beundran upp till den honom i lärdom vida öfverlägsne M., hos hvilken han menade "nästan intet finnas, som ej öfversteg det mänskliga måttet". I deras nu begynnade utomordentligt betydelsefulla samarbete kompletterade de och på ett märkligt sätt hvarandra. M. saknade i religiöst hänseende djupare originalitet, men egde till gengäld en nästan öfverträffad förmåga att för de högsta tankar finna de mest koncisa, enkla och träffande uttryck. Så är det i mycket stor utsträckning först i den form och den sammanfattning, som Luthers öfverflödande rika, men oordnade tankar genom M. — visserligen på många punkter ej utan en ödesdiger förkortning — fått, som dessa utöfvat sin historiska verkan. Tillika ställdes genom M. alla humanismens vapen i reformationsverkets tjänst, och Wittenberg blef genom honom en centralhård också för tidehvarfets hela lärda bildning.

Redan vid disputationen i Leipzig 1519 stod M., dock utan att offentlig framträda, på ett betydelsefullt sätt vid Luthers sida. 1521 utgaf han första uppl. af sina utomordentligt inflytelserika *Loci communes rerum theologicarum* (fr. o. m. uppl. 1542 under titeln *Loci præcipui theologici*), den första sammanfattande, läromässiga framställningen af reformationens huvudläror. Denna skrift, som urspr. blott ville framlägga själfva de afgörande grundtankarna i reformationens tolkning af bibeln och först småningom växte ut till en fullständigare dogmatisk framställning, står i systematisk kraft afgjort tillbaka för t. ex. Calvins motsvarande arbete, men är i framställningens ädla enkelhet, finhet och precision af intet öfverträffad. I kyrkohistoriskt hänseende än viktigare är dock det uttryck för den reformatoriska ståndpunkten, som M. — hvilken vid riksdagen i Augsburg 1530 måste i st. f. den i riksak förklarade Luther öfvertaga ledarplatsen på den evangeliska sidan — gett i den där framlagda s. k. "Augsburgiska bekännelsen", liksom i den

därtill sig slutande, mot den romerska "konfutationen" riktade "Augsburgiska bekännelsens apologi" (1531), äfven den ingående bland den lutherska kyrkans bekännelseskriter. Samtidigt stod M. oafbrutet vid Luthers sida i arbetet på den nya bibelöversättningen. Som resultat af hans exegetiska studier föreligger dessutom en hel rad delvis af Luther utan M:s vetenskap utgifna kommentarverk, af hvilka det viktigaste är *Commentarius in Epistolam Pauli ad romanos* (1532). Men hans föreläsar- och författarverksamhet omfattade ingalunda blott de teologiska disciplinerna, och hedersnamnet af præceptor Germaniæ (Germaniens lärare) förvärfvade han sig ej endast genom sin teologiska verksamhet, utan lika mycket genom sina arbeten på de mest skiftande humanistiska, filosofiska, filologiska och historiska vetandesområden. Inom filosofien, där han på det närmaste anslöt sig till Aristoteles och Cicero, har hans inflytande fortläp sig längre och obestriddare än inom teologien. Denna hans vetenskapliga verksamhet är så mycket mer beundransvärd, som hans kraft därjämte redan under Luthers lifstid och än mer efter hans död oafbrutet togs i anspråk för de ständiga förhandlingarna dels mellan protestanter och katoliker, dels mellan lutheraner och reformerta liksom ock för kyrkliga arbetsuppgifter af skiftande art såväl i Sachsen som i andra länder. Bland de af sådana anledningar framkallade skrifterna af hans hand må här nämnas blott den till ledning för kyrkovisitationen i Sachsen författade *Unterricht der visitatoren an die pfarrherren* (1528) samt den för konsiliet i Trident afsedda *Confessio saxonica*, som dock aldrig blef använd för sitt ursprungliga syfte på grund af det genom Morits' af Sachsen segerrika fälttåg mot kejsaren (1552) helt förändrade läget, som föranledde protestanterna att afstå från att låta representera sig i Trident.

Redan under Luthers lifstid hade, i den mån M:s egendomliga läggning och intressen började göra sig gällande gentemot Luthers överväldigande auktoritet, hos honom framträtt en del afvikelser från Luthers ståndpunkt, som stundom förde till en genom Luthers häftighet, men än mer genom M:s bristande öppenhet försvårad spänning dem emellan. Främst genom Luthers storsinhet afvärijdes dock hvarje verklig brytning. Annorlunda blef det, då efter Luthers död (1546) uppgiften att stå som hela reformationens ledare tillföll M. För en sådan ställning var M. föga skickad. Personligt mod saknade han ingalunda. Men af Luthers djärva tro egde han intet, och med sitt ängsliga, reflekterande väsen var han oförmögen att i afgörande situationer snabbt fatta och fast vidhålla ett beslut. I sådana ögonblick kunde han stundom helt förlora fatningen och lät sig då mer än en gång inför motståndarna förledas till yttranden, exempelvis om Luther, som ej utan allt skäl kunde tolkas som stående nära förrädariets gräns. Därtill kom en med hans utomordentligt starka fridskärlek sammanhängande ödesdiger benägenhet att till undvikande af konflikter söka nå sitt mål på hemliga vägar. Så fördes han under sista perioden af sin lefnad in i en serie uppslitande strider, som förbittrade hans lif och lät honom alltmer

längta efter att genom döden "befrias från teologernas raseri". Ohjälplig blef brytningen mellan honom och de s. k. gnesio-lutheranerna (se d. o.) med Amsdorf och Flacius i spetsen, sedan M., som oryggligt afvisat det s. k. augsburgerinterim (se d. o.) af 1547, af eftergifvenhet för hertig Morits lätit förmå sig att i det s. k. leipzigerinterim (se d. o.) s. å. medge återinförandet af katolska kyrkobruk i en grad, som i själfva verket innebar ett uppgifvande af reformationens ståndpunkt och som, om ej de andre lutherske ledarna modigt satt sig till motstånd, kunnat sätta hela lutherdomens existens i fråga. (Om den här af direkt framkallade s. k. adiaforistiska striden se *Adiafora*.) Men den en gång väckta misstänksamheten tog sig nu uttryck i ett ofta småaktigt nagelfarande af M:s uttalanden och förde så till en rad af nya lärostrider. De viktigaste tvistepunkterna voro följande. 1. Direkt med interimskrisen sammanhänger striden om de goda gärnarnas betydelse för den kristna. Redan tidigare hade M. angripits för ett yttrande, i en kommentar till Johannes-evangeliet (1536), att goda gärningar vore nödvändiga till saligheten. Då hade emellertid striden snart bilagts. I leipzigerinterim uppdök emellertid åter denna sats och gaf nu anledning till den efter M:s närmast angripna lärjunge, G. Major, uppkallade majoristiska striden. 2. I nära sammanhang med denna står den s. k. synergistiska striden. M., som i fråga om förhållandet i frälsningsverket mellan människans fria vilja och Guds nåd ursprungligen liksom Luther anslutit sig till den strängaste augustinska åskådningen, hade redan i 1535 års uppl. af sin "*Loci*" öfvergett denna och lärde sedan dess en den mänskliga viljans "samverkan" med nåden redan i själfva omvändelsen. Också härifrån hämtades nu anklagelser mot honom. 3. Viktigast och bittrast blef dock striden om nattvardsläran. Där hade M. urspr. helt stått på Luthers ståndpunkt, ja, vid samtalet i Marburg 1529 och äfven senare ställt sig än mer afvisande än Luther till de reformerte. Småningom hade emellertid en förskjutning inträtt, särskild sedan han genom *Ækolampadius'* och sina egna patristiska studier öfvertygats om, att den reformerta ståndpunkten hade kyrkofädernas flertal på sin sida. Och härvid begick han nu det ödesdiga missgreppet att i en ny uppl. af Augsburgiska bekännelsen af år 1540 (den s. k. *variata*) under hand ändra den fastställda texten till en mera sväfvande, med Calvins lära förenlig affattning.

Hur ovärdigt än striden ofta af M:s motståndare fördes, låter det sig ej förneka, att de representerade ej blott den trogne öfverensstämmelsen med Luther, utan ock den djupare religiösa insikten. Men för att ej orättvist bedöma M. måste man å andra sidan beakta, att hans afvikelser från Luther genomgående sammanhånga med i hans naturliga och intressesfär djupt grundade, blott för en tid af Luthers öfvermåktiga ande tillbakaträngda, inre egendomligheter, hvilka göra det förklarligt, att han i vissa hänseenden kunde känna sig dragen till den katolska, i andra åter till den reformerta ståndpunkten. Hur innerligt än M. tillägnat sig Luthers centrala religiösa tankar, hade han dock aldrig själf genomgått någon med dennes

jämförlig, mera djupgående religiös kris, och för det djupa mystiska draget i Luthers tankar saknade han genomgående sinne. Redan häraf förändrades han att mera än Luther skjuta de etiska synpunkterna i förgrunden, något som, utom i de punkter, som berördes i de majoritetska och synkretistiska striderna, särskildt framträder i hans lära om lagen och om boten. Denna tendens förstärktes ytterligare genom hans i stark motsats till Luthers suveräna ringaktning stående höga uppskattning af den antika filosofien, särskildt af Aristoteles. I sina etiska arbeten (*Epitome philosophiæ moralis* 1538, *Ethicæ doctrinæ elementa* 1550) ansluter han sig så nära till denne, att den kristna etiken, i strid mot Luthers intentioner, nästan kommer att te sig blott som ett komplement till den "naturliga", af filosofien representerade "lagen". I samma riktning verkar slutligen M:s med hela hans verksamhet sammanhängande starka betonde af de "pedagogiska", folkuppföstrande synpunkterna och hans med åren alltmer tilltagande uppskattning af den fasta ordningens och fredens intressen. Karakteristisk för M. är emellertid vidare en redan från barndoms-tid medförd, aldrig bruten, utan fastmer allt djupare befast förädlad för den kyrkliga traditionen. Därför var han från början benägen att gå längre än Luther i accepterandet — nämligen som en blott mänsklig ordning — af den katolska kyrkans hierarkiska ordning. Och under senare år tyvande han sig, delvis under känslan af sin egen förstående teologiska originalitet, att lägga alltmer påförande vikt vid den gamla kyrkans (intill 5:e—6:e årh.) teologiska tradition, och åt de gamla kumeniska konsiliernas lärobestämmelser inrymmer han slutligen en plats nästan vid sidan af Biblens skrift. Som en i viss mån gentemot denna självständig auktoritet. — Dessa hos M. allt starkare framträdande tendenser ha särskildt ödesdigert influerat på det lutherska kyrkobegreppets utveckling, i det tonvikten här genom M., på ett för Luther i grunden främmande sätt, alltmer lägges på fasthållandet af den rena läran och lydningen mot samhället. I detta hänseende, liksom i mycket annat, är ortodoxismen den direkta arftagaren till den af densamma så starkt misstänkliggjorde M. Föga mindre egendomlig är i grunden den höga uppskattning, som däremot hos rationalismens och "upplysningens" representanter kom M. i motsats till Luther till del. Man betonar här framför allt M:s större "mildhet" och "tolerans", medan han i själva verket i detta afseende var vida mera omedelbart bunden än Luther och t. ex. i motsats till denne ej tvekade att tillrätta användande af dödsstraff mot kättare. I nyare tid har särskildt A. Ritschl och senast dennes son O. Ritschl starkt betonat skuggsidorna i M:s verk: den förstelning i doktrinär och traditionell riktning, som reformationens tankar genom honom undergått o. s. v. Trots sanningmomentet häri får dock ej det oskattbara värdet af den klara form, i hvilken M. åt eftervärlden förmedlat grundstommen af Luthers tankar, förkastas. Och särskildt är det hans förtjänst att ha förhindrat teologiens isolering från öfriga vetenskaper och öfver hufvud att ha inom den evangeliska kyrkan befast det intima sambandet mellan

religion och human kultur. — M. var sedan 1520 i ett lyckligt, men af många af barnen vållade bekymmer uppfyllt äktenskap förenad med Katarina Krapp. En dotter var gift med den från den kryptokalvinistiska striden bekante Kaspar Peucer. Af denne föranstaltades 1562—64 en uppl. (4 bd fol.) af svärfaderns samlade arbeten. Den första fullständiga samlingen är dock den 1834—60 af Bretschneider och Bindseil (i "Corpus reformatorum") utgifna (28 bd). Flera nya fynd äro offentliggjorda i olika publikationer. Redan länge har en ny uppl. varit önskvärd, och en sådan är nu under utgifning genom Verein für reformationsgeschichte. Den äldsta biografien härstammar från M:s intimaste vän, Camerarius, "De vita M:s narratio" (1566). Bland senare biografier märkas K. Schmidt, "Ph. M., leben und ausgewählte schriften" (1861), fortfarande den fullständigaste och bästa, och G. Ellinger, "Ph. M." (1902). Jfr vidare Herrlinger, "Die theologie M:s" (1879), A. Ritschl, "Rechtfertigung und versöhnung", I (1:a uppl. 1870) och "Die entstehung der lutherischen kirche" (i "Gesammelte aufsätze", 1893), E. Tröltzsch, "Vernunft und offenbarung bei J. Gerhard und M." (1891), O. Ritschl, "Dogmengeschichte des protestantismus", I—II (1908, 1912), och P. Tschackert, "Die entstehung der lutherischen und der reformierten kirchenlehre" (1910). — Porträtt af M. finnas af Holbeins, Dürers och L. Cranachs hand. Melancthonstatyer finnas i Nürnberg (1896) af Burgschmiet, i Bretten (1864) och Wittenberg (1865), båda af Drake, i Worms (1868) af Knies (ingående i Rietschels Luthermonument) samt i Leipzig (1883, dubbelstaty med Luther). E. Bg.

Melanconiales, Melanconiae, bot., afdelning af de till *Ascomycetes* hörande *Fungi imperfecti*, utmärkt af fria konidielager. Flera hithörande svampar förorsaka farliga sjukdomar på kulturväxter, såsom arter af släktena *Gloeosporium* och *Pestalozzia* (se dessa ord). G. L.-m.

Melanconiae, bot. Se *Fungi imperfecti* och *Melanconiales*.

Melander, Daniel. Se Melanderhjelm.

Melander, Adolf Emil, arkitekt, f. 28 febr. 1845 i Stockholm, studerade hufvudsakligen i England, Skottland och Amerika 1866—75. Vid en täflan för ritning till kongressens bibliotek i Washington erhöi M., bland sextio medtäflare, andra priset (1,000 dollar i guld). För finsk räkning har han lämnat ritningar till *Frencellska huset* i Helsingfors samt *Nya kyrkan* där, vid internationell pristäflan (se afbildning å pl. I till art. Helsingfors), och *Mänttå hufvudbyggnad*. I Stockholm har han uppgjort ritningar till bl. a. *Sörensenska palatset* (tills. med H. Zetterwall), *Bängska palatset* vid Sturegatan och huset nr 5 vid Norra Blasieholmshamnen (nuv. Westerbergsska fideikommisset), samtliga utmärkta genom lätta och eleganta proportioner, dekoreringsen fylldhet och ett smakfullt användande af renässansmotiv. Bland andra arbeten af M. må nämnas *Oskar Fredriks kyrka* i Luleå (se afbildning i art. Luleå, fig. 3), *Västerviks nya kyrka*, *Östersunds kyrka*, *Åtvids kyrka* i Östergötland, *konsul Wikströms palats* i Sundsvall, *Sevebolagets hus* i Göteborg, förutom många boningshus, villor, stadsplaner m. m. samt

dekorerings (i morisk stil) af kafésalen till Ham-burger börs' restaurang i Stockholm. —rn.*

Melandér, Karl Anton, klassisk filolog, botanist, f. 9 febr. 1846 i Alseda, Jönköpings län, blef filos. kandidat och filos. doktor i Lund 1871 och var adjunkt i Skellefteå 1873—1908. M., som är en både lärdd och originell man, har utgifvit många skrifter, hvaribland mestadels metriskas översättningar från latin till grekiska, till svenska från latin (Horatius' oder I, 1877; Senecas "Medea", 1882, prisbelönt) och grekiska, från svenska till latin (t. ex. Malmströms "Angelica", 1896) och från grekiska till latin. J. C.

Melandér, svensk släkt, hvars äldste kände stamfader var korpralen Johan M. (f. 1733, d. 1758); dennes ättlingar i flera led bekläddes högre officers-platser vid flottan.

1. Emil M., militär, föreläsare, författare, f. 18 maj 1856, blef 1876 underlöjtnant vid Värmlands fältjägarbatal och 1882 löjtnant samt flyttades 1885 till Generalstabens, där han 1888 blef kapten. 1894 förflyttades han till Norrbottens regemente, där han 1897 blef major. Överstelöjtnant vid generalstabens 1900, blef M. chef för krigshistoriska afdelningen, men flyttades 1903 till topografiska afdelningen, med hvilken chefskapet för Rikets allmänna kartverk är förenadt, och blef öfverste s. å. M. är led. af Krigsvet.-akad. sedan 1902. — M. är en bland stiftarna af Kristliga föreningen för unga män i Stockholm, hvars ordförande han från 1891 varit under flera skilda perioder och i hvars ledning han med största intresse deltagit. Han har därjämte i olika trakter af landet hållit en mängd föredrag, af hvilka flera, som äfven utgifvits i tryck, ådragit sig särskild uppmärksamhet genom sina skarpa angrepp mot åtskillig modern skönlitteratur, mot vissa åskådningar i etiska och samhällseliga frågor m. m. Från hans hand förskrifver sig äfven en rad förträffliga reseskildringar (*Vildmarkslif i norrskenslandet* 1909, *På ensam stråt* 2 uppl. 1910, *Ödemarksöden* 1911, *Underliga land*, skildringar från Corsica, Sardinien och Nord-Afrika, 1912). Med stora personliga uppförlingar har han upprättat en folkhögskola i Boden.

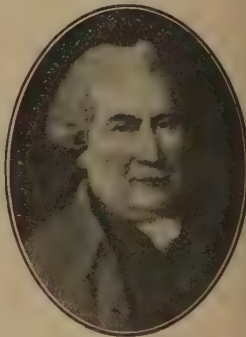
2. Johan Magnus Rikard M., den föregående kusin, militär, författare, f. 12 sept. 1857 i Karlskrona, blef student 1877 och underlöjtnant 1878 vid Norra skånska infanteriregementet, där han 1907 avancerade till major, medföljde 1895—96 korvetten "Frejas" expedition till Syd-Amerika och vistades 1905 med militärstipendium i England. 1897—1907 var han sekreterare och redaktör i Allmänna svenska försvarsföreningen och i Föreningen för befrämjande af Norrlands fasta försvar. M., som flitigt bidragit till tidningar, tidskrifter och kalendrar, offentliggjorde i bokform först några berättelsesamlingar, *I läger och bivack* (1887), *I frack och vadmal* (1888) och *Skonerten Sjöfågeln* (1890, 2:a uppl. 1909), samt, tills. med S. Natt och Dag, en skildring af "Vanadis" världsomsegling, *Jorden rundt under svensk örlogsslagg* (1887). Därefter slog han sig på författarskap för ungdom och har i rask följd utsändt *Hårdt bidevind* (1890; 3:e uppl. 1908; öfv. till da.), *Smugglarna* (1891), *I Sittning Bulls land* (1892; öfv. till fy. och fr.), *Styrbjörns äntring* (1893, 2:a uppl. 1908; öfv. till fi.), *Briggen Två bröder* (1895; öfv.

till fr.), *På långtur* (1896), *Sjöluft* (1897), *Nybyggat* (1904), *Kaparen* (1905) och *Hafvets vägar* (1912). Dessa omtyckta arbeten äro friskt och hurtigt skrifna och tydligt burna af en sträfvan att tillgodose behöfvet af sund svensk ungdomsläsning.

Melandér, Peter, tysk krigare, riksgrefve till Holzapfel (se d. o.).

Melandérhjelm, Daniel, matematiker och astronom, f. 29 okt. 1726 i Stockholm, d. där 8 jan. 1810, blef student i Uppsala 1740, filos. magister 1752, docent i matematisk fysik s. å., adjunkt i fysik 1757, professor i astronomi 1761 och adlad 1778 (han hette förut Melander). Han erhöi tjänstledighet 1782, kallades 1788 till Stockholm för att biträda vid Krigsakademiens organisation och utnämndes 1797 till Vet. akad:ssekreterare. 1801 fick han kansliräds titel. M. var led. af Vet. soc. i Uppsala, Vet. akad. (1765), Vitt.

akad. (1780) och Krigsvet. akad. Som astronom utöfvarde M. mångsidig och omfattande skriftställerverksamhet. Till ledning för den akademiska undervisningen utgaf han *Conspectus prælectionum academicarum continens fundamenta astronomiæ* (1779), som sedermera i något omarbetad och utvidgad form utgafs på svenska under titel *Astronomie* (1795). Detta arbete var en för sin tid ganska förtjänstfull lärobok, och den latinska upplagan användes äfven utomlands ända in på 1800-talet. Hans rent vetenskapliga arbeten voro företrädesvis egnade åt celesta mekaniken, särskildt åt den allmänna teorien för solsystemet och månens teori. Bland hans afhandlingar rörande det första ämnet må nämnas *Om den synliga världens större eller mindre varaktighet* (Vet.-akad:s handl. 1771—72; sedermera, i latinsk redaktion, med titel *Meditationes nonnullæ de machina hujus mundi*, inför i Atti dell'Accad. delle scienze di Siena V, 1774), i hvilken M. sökte visa, att bland alla möjliga attraktionslagar den faktiskt befintliga är för världssystemets bestånd den mest lämpliga. Bland hans arbeten öfver månens teori bör särskildt anföras *De theoria lunæ commentarii* (1769, utg. i förening med P. Frisi; ny uppl. skall enligt en föga trovärdig uppgift ha utkommit 1782), i hvilken, med gravitationsteorien till utgångspunkt, månens rörelse bestämmes och hithörande problem lösas enligt andra, delvis enklare, metoder än de af Clairaut, Euler och Lagrange angifna. De numeriska beräkningarna äro utförda af M. ensam. Bland de många öfriga ämnen, hvilka han i sina skrifter behandlat, må nämnas Venuspassagen, planeternas atmosfär och sättet att bestämma tidsekvationen. M. var äfven upphofsman till den under J. Svanbergs ledning 1802 företagna gradmätningen i Lappland och författade förordet till redogörelsen därfor. — Äfven åt den rena matematiken egnade M. flera arbeten. Han sökte jämväl på detta område tillgodose den akademiska undervisningens



behof och utgaf därför en ny uppl. af Newtons afh. om kurvors kvadratur, försedd med vederbörliga anmärkningar och tillägg af honom själf (*Isaaci Newtoni tractatus de quadratura curvarum in usum studiosæ juventutis mathematicæ explicationibus illustratus*, 1762). Tilläggen, hvilka upptaga omkr. $\frac{2}{3}$ af hela arbetet, visa, att M. gjort sig förtroelig med fluxionsmetoden, ehuru visserligen arbetets lämplighet som lärobok torde vara tvifvelaktig. F. ö. behandlade han i flera afh. integralkalkylen och teorien för differentialekvationens integration. De af honom framställda resultaten äro dock af tämligen speciell natur och innehålla i allmänhet blott ganska enkla substitutionsformler. — M. var en man med mångsidig, ej blott vetenskaplig, utan äfven litterär bildning. I hans skrifter finnas nedlagda resultat äfven häraf, t. ex. i afh. *Om nyttan af ett eget de lærdes språk* (Vitt. akad.s handl., del 9). Hans arbeten äro dels utgifna särskildt eller i disputationform, dels införda i Vet. akad.s handl. samt flera in- och utländska samfunds handlingar eller tidskrifter.

Melandrium Roehl, bot., örtsläkte af fam. *Caryophyllaceæ*, underfam. *Silenoideæ*, med omkr.

60 arter i tempererade och arktiska länder. Släktet skiljes från *Silene* genom enrummig kapsel och från *Lychnis*, hvarmed det ofta förenas, genom att ha dubbelt så många kapseltänder som märken. I Sverige finnas 6 arter. Allmänast är *M. rubrum*, rödblåra (se fig.), en till 60 cm. hög, mjukhårig ört med röda blommor, som växer på fuktig ängsmark och i lundar genom hela landet. Denna art är dioik, liksom den näststående sällsyntare, vitblommiga *M. album*, hvilka båda Linné sammanfattade i en art, *Lychnis dioica*. I fjälltrakter förekomma 2 arter, som ofta föras till ett eget släkte, *Wahlbergella*. De återstående 2 arterna, som förekomma sällsynt i södra och mellersta Sverige, föras ofta till släktet *Silene*. G. L.-m.



Melandrium rubrum (rödblåra). 1 stjälk-topp af hanplanta, 2 blomma och knoppar af honplanta, 3 fröhus.

Melanini (af grek. *me'las*, svart, och *här'ma*, blod, *med.*, upprädnade (vid frossa) i blodet af brungula, bruna eller svarta pigmentkorn, hvilka sedermera upptagas af olika celledement, i synnerhet af endoteller. Se *Malaria*. G. H.

Melanésien (af grek. *me'las*, svart, och *nēsos*, ö), en krans af öar, som i ö. och n. ö. omger Australien. Se *Oceanien*. — **Melanésier**. Se *Malajiska* rasen och *Oceanien*.

Melanésiska l. **Melanesisk-mikronesiska** språken kallas en till den malajisk-polynesiska språkstammen (se d. o.) hörande språkgrupp, som omfattar (enl. Fr. Müller) Fidjiöarna, Nya Hebriderna och Salomonöarna af det s. k. Melanesien samt större delen af Mikronesien, Karolinerna, Palau-, Marshall- och Gilbertöarna

och (enl. Gabelentz) äfven det återstående af Melanesien, Nya Kaledonien och Loyaltyöarna. (De sistnämndes tungomål anses däremot af Müller utgöra en särskild afdelning af papuaspråken.) Melanesiska språken bilda icke en med hvarandra så nära förbunden enhet som de malajiska och polynesiska språken hvar för sig och intaga mellan dessa en förmedlande ställning. I fonetiskt hänseende äga de ljuden *b*, *d*, *g* (dock oftast äfven i början af ord nasalerade till *mb*, *nd*, *ng*), några språk äfven frikativorna *ch* och *š*, hvilka alla fattas i polynesiska språk, men sakna å andra sidan de i malajiska språk förekommande ljuden *p*, *f*, *h*, *z*. Substantivet har två olika artiklar, alltefter som det är proprium eller appellativum, men saknar oftast särskild form för pluralis. Däremot äga pronomina både dualis och dubbel pluralis (för fåtal och flertal) och dessutom vid 1:a pers. inklusiv- och exklusivform, allteftersom den tilltalade inbegripes i "vi" eller icke. Possessiva uttryckas med suffix som i semitiska språk, men med artikel, t. ex. (i Fidji) *a tama-ng(u)*, "min far", *a tamanda*, "vår far" (inklus.). Verbet är särdeles formöst och uttrycker tempora och modi blott med tillagda adverb. Fidjispråket är det mest utvecklade och viktigaste. — Ifrågavarande språk studerades först af missionären biskop Patteson, hvars spridda uppteckningar användts af H. C. v. der Gabelentz, "Die melanesischen sprachen" (1860 och 1873), G. v. der Gabelentz och A. Meyer, "Beiträge zur kenntniß der melanesischen, mikronesischen und papuanischen sprachen" (1882). Det viktigaste mera systematiska arbetet är Codrington, "The Melanesian language" (1895), som behandlar språken på Banks-, Torres, Fidji-, Loyalty-, Santa-Cruz- och Salomonöarna samt språket på Nya Hebriderna (jfr Codrington, "The Melanesians", 1891), Hazlewood, "Fijian-english and english-fijian dictionary... and a grammar of the language" (2:a uppl. 1872), och F. Müller, "Grundriss der sprachwissenschaft" II (1882). H. A. (K. F. J.)

Mélange [-lã'ʃ], fr., blandning; i plur. (*Mélanges*) som boktitel detsamma som "Varia", diverse, blandade skrifter.

Mélangeur [-lã'ʃœr], fr. (af *mélanger*, blanda), en vid chokladfabrikation använd apparat. Se *Choklad*.

Melanicterus (af grek. *me'las*, svart), *med.*, den svartbruna hudfärg, som stundom träffas vid *icterus* (gulstot). F. B.*

Melanie [-ni], astron., en af småplaneterna.

Melanin (af grek. *me'las*, svart), gemensamt namn på åtskilliga i djurkroppen dels under normala, dels under sjukliga förhållanden förekommande färgämnen. De äro bruna eller svarta, amorf, olösliga i de flesta lösningsmedel, men trots dessa likheter helt säkert icke identiska, att döma af de betydliga olikheter i sammansättningen man vid analys af dem funnit. Melaniner förekomma i negrernas hud, i näthinnan, i hår och fjädrar, i lymfkörtlarna, i lungorna, i vissa svulster o. s. v. De innehålla (utom kol, väte och syre) alltid kväve, ofta svavel och vanligen järn och antagas numera leda sitt ursprung från verkan af enzym (s. k. oxidaser, se d. o.) på vissa af ägghvitämnenas sönderdelningsprodukter, särskildt tyrosin. S. J.-n.

Melanit (af grek. *me'las*, svart), *miner.*, gula,

bruna eller svarta järnkalkgranater af sammansättningen 3CaO , Fe_2O_3 , 3SiO_2 . Den egentliga melaniten är sammets svart och finnes utkristalliserad i vulkaniska tuffar, t. ex. vid Frescati (se Granatgruppen).

Melankoli (grek. *melancholi'a*, af *me'las*, svart, och *cholê*, galla). 1. Sjuklig förstämning och dysterhet. — 2. *Psykiatr.* Termen *melancholia*, af humoralpatologisk ursprung, begagnades redan i den klassiska forntiden som benämning ömsom på sinnessjukdom i allmänhet, ömsom på en särskild form därpå, utmärkt genom dysterhet och svärmod (jfr *Mania*). Denna sjukdomsform företer en manien alldeles motsatt bild. De sjuke äro nedstämda, ängsliga, stundom förtviflade, med häftiga ångestutbrott. Ibland framträder dock förstämningen mindre tydligt än en egendomlig bundenhet (*hämning*) inom såväl föreställningarnas som viljelivets område. Därvid förmå de sjuke icke alls eller endast med svårighet svara på tilltal. Man ser, att de röra läpparna och göra ansatser att yttra sig, men det vållar dem den allra största svårighet att få fram några korta, lågmäldt ut-sagda ord. Då man uppmannar den sjuke att röra sig, resa sig upp, fördytta sig från ett ställe till ett annat, sker det långsamt och dröjande, och han synes möta de största inre svårigheter inför det minsta beslut, den enklaste handling. Denna känsla af andlig oförmåga, som är hämningens väsen, åtföljes i och för sig af pinsamma förnimmelser, som verka förstämmande, och det är därför vanligt, att depression och hämning samtidigt förekomma som melankoliska symtom. I mångt fall af s. k. *enkel melankoli* är ett ihållande tungsinne hart när det enda symtomet. Melankolien har då alla likheter med *naturlig sorg*. Men det är en sorg utan orsaker. Det är en outhärdlig, tryckande och grå stämning, som lägrar sig öfver den sjukas lif och förtär honom arbetslust, intresse och framtidsförhoppningar. Hvarje timme synes honom en evighet af olycka, och han fasar för kommande dagar, som skola förlänga hans lidande, utan utsikter till lindring. I sådana fall är det viktigt att egna den sjuke en noggrann tillsyn, ty faran för själfmord är alltid för handen. Den säkraste vården egnas otvivelaktigt den sjuke på en anstalt för sinnessjuka, och man bör därför icke med fördomsfulla betänkligheter mot hospitalens riskera den sjukas lif och dröja, tills det är för sent. Stundom försjunke melankolikern i allt djupare svärmod. Han har förlorat hvarje skytt af själfkänsla och själf tillit. Han anser sig oförmögen till allt, ångrar allt och ruivar öfver sitt förspild lif. Under en tilltagande oro uppträda hos den sjuke allehanda tankevallor. Hans ångslan tar ofta karaktären af samvetskal och ruse, och han tycker sig ha gjort illa mot Gud och människor. Religiösa tröstegunder lämna honom oberörd, frid och glädje finnes ej för honom. Sjukdomen går som en dödande kall vind genom själen; en förnimmelse af tomhet och köld har ersatt den forna trosvissheten. Den sjuke känner sig andligen död, och den tanken ligger nära till hands, att han är förhärdad och öfvergifven af Gud, att han "begått synd mot den helige Ande" och att han därigenom förlorat förmågan att tro. Föreställningar om evig förtappelse fylla hans

själ med dof förtviflan. Ibland tror han, att världsliga straff skola drabba honom som rättvis veder-gällning för allt ondt han gjort; han bäfvar och far upp vid minsta buller i den tro, att man nu kommer för att föra honom i fängelse eller till afrättsplatsen o. s. v. Sinnessvillor (illusioner och hallucinationer) kunna förekomma. Den sjuke tycker sig då höra hemska ljud, röster, som döma och förbanna honom, ser visioner af eldslågor, svarta skepnader, onda andar o. s. v. Under dessa förhållanden röjer den sjuke ofta stegrad oro och besinningslös ångest (*agiterad melankoli*), och det händer, att denna besinningslösa förtviflan tar sig uttryck i våldsamma utbrott med förstörelsebegär, mord eller själfmordsdrift. Hvad den sjuke i dylika, ofta plötsligt påkommande utbrott företar sig, brukar ske under stark omtöckning och själsfrånvaro, en omständighet, som gör, att dessa melankoliska ångestutbrott, som sedan gammalt benämnas *raptus melancholicus*, lätt kunna förväxlas med episoder af epileptisk förvirring. Äfven i rättsmedicinskt afseende äro dylika "raptus" af ett visst intresse, alldenstund den sjuke därunder kan förgräpa sig icke blott på sitt eget, utan ock på andras lif m. m.

Den sjukas kroppsliga tillstånd lider märkbart under ett tillstånd af melankoli. Cirkulations- och matsmältningsorganen äro tydligt påverkade. Förstoppning, aptitlöshet och väderspänningar höra till de vanligaste symtomen. Hos kvinnor är det nästan regel, att menstruationen uteblir. En allmän trötthets- och mattighetskänsla gör sig gällande, förenad med en oöfvervinnelig psykisk olust.

Behandlingen af melankoliker sker, som sagdt, bäst på anstalter för sinnessjuka. När ångest i mera uttalad grad förefinnes, är opium ett lämpligt medel, som ofta visat god nytta. Sådan behandling måste alltid af sakkunnig läkare öfvervakas. Varnas bör, när melankoli föreligger, för religiös inblandning. Den af sjuklig ångest lidande är ej mottaglig för andlig tröst; försök i denna riktning ha ofta visat sig förvärra hans tillstånd.

Af den moderna psykiatrien uppfattas melankolien i allmänhet som ett episodiskt tillstånd, en sjukdomsperiod i den *mano-depressiva sinnessjukdomen* (se d. o.). Ett "anfall" af melankoli är med hänsyn till utsikterna af återställande en godartad sjukdom. Med hänsyn till utsikterna af bestående hälsa är framtiden mera oviss, enär möjlighet för nya sjukdomsepisoder i mer eller mindre afgjord grad förefinnes.

G-s.

Melankoliker, person, som lider af melankoli (se d. o. 2). — **Melankolisk**, sorgbunden, tungsint, svärmodig (se *Temperament*); som inger sorgsen sinnessstämmning.

Melano, *Giov. da. Se Milano.*

Melanocorypha calandra, *Kalanderlärkan. Se Lärkor.*

Melanoderma (af grek. *me'las*, svart, och *derma*, hud), *med. Se Melasma.*

Melanoflogit, *miner.*, dubbelbrytande tärningformade kristaller från Girgenti, som bestå af kisel-syra, vatten och något svafvelsyra. *A. Hng.*

Melanogén, *med. Se Melanuri.*

Melanokrät (af grek. *me'las*, svart), *petr.*, *Se Leukokrat.* Om *Melanokrata* gångbergarter se *Lamprofyrt*.

Melanom [-äm; af grek. *melas*, svart], *med.*, svulst, som innehåller brungult till mörkbrunt pigment, uppkommet genom en specifik verksamhet hos svulstens celler samt till större delen liggande inuti dessa celler. Se vidare Sarkom. G. H.

Melanos [-äs; af grek. *melas*, svart], brun eller svart pigmentering af huden; pigmentet ligger i hudens bindväfsceller. Vid *allmän* melanos kunna organismens alla organ förete mer eller mindre stark pigmentering. G. H.

Melanosarkom [-käm]. Se Sarkom.

Melanosinapis, *bot.* Se Brassica, sp. 31.

Melanosis cutis, *med.* Se Melasma.

Melanotus, *Idus melanotus*, *zool.* Se Id.

Melanoxylon (af grek. *melas*, svart, och *xylo*n, träd), M. Brauna Schott, *bot.*, ett jätteträd i Brasilien af fam. Leguminosae, afd. Caealpinoideae, i hemlandet kalladt barauna i. brauna. Det lämnar ett af Brasiliens bästa sorter gagnarträ. G. L.-m.

Melanterit, *miner.*, genom förvittring af svafvelkis, markasit etc. bildad naturlig järnvitriol ($\text{FeSO}_4 + 7\text{H}_2\text{O}$), funnen t. ex. vid Goslar, Bodenmais, Schemnitz. A. Hng.

Melanthioideae (Giftliljor), *bot.* Se Liliaceae, sp. 493.

Melanthios (grek. *Melánthios*), forngrekisk målare, tillhörande den s. k. sikyoniska skolan i 4:e årh. f. Kr. Hans styrka säges ha legat dels i figurernas anordning, dels i koloriten. A. M. A.

Melanuri (af grek. *melas*, svart, och *uron*, urin), *med.*, betecknar en utsöndring medelst urinen af ett patologiskt färgämne, som har egenskapen att småningom oxideras af luftens syre. Den omedelbart efter låtandet normalt färgade urinen antar i dylika fall, om den får stå vid lufttillträde, en mörk, nästan svart färg. Med urinen utskiljes nämligen ett förstadium till detta svarta färgämne, s. k. *melanogen*. Melanuri är mycket sällsynt och förekommer stundom, då pigmentförande svulstbildningar (vanligen melanosarkom) nått en större utbredning inom kroppen. Melanuri är därför ingalunda den vanligaste orsaken till de tillfällen, då urinen mörknar, sedan den fått stå någon tid. I. H.

Melaphyr. Se Melafyr.

Melartin, Erik Gabriel, finsk ärkebiskop, f. 11 jan. 1780 i Kärkölä kapell, Hollola socken, d. 8 juli 1847 i Åbo, blef student i Åbo 1797, filos. doktor 1802, docent i grekiska litteraturen 1804, överlärare i matematik och naturvetenskaperna vid Viborgs gymnasium 1805, direktör för samtliga läroanstalterna i Viborgska guvernementet 1810, teol. professor i Åbo 1812, led. i kommissionen för reglering af undervisningsanstalterna i Finland 1814 och ärkebiskop i Åbo stift 1833. M. var en nitisk vårdare af läroanstalterna i det s. k. Gamla Finland såväl före som efter dess förening med storfurstendömet. Han verkade äfven för reform af undervisningsväsendet. M. G. S.

Melartin, Erik (Erkki) Gustaf, finsk tonsättare, f. 7 febr. 1875 i Kexholm, studerade vid Helsingfors' musikinstitut teori och komposition under Wegelius 1892—99 och var senare elev af Fuchs i Wien. Återkommen till hemlandet, verkade M. som lärare vid musikinstitutet och kapellmästare vid orkestern i Viborg. Sedan 1911 är

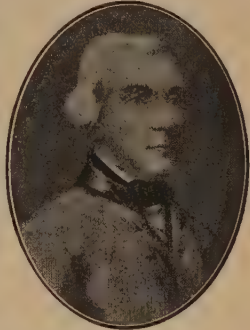
han direktör för Helsingfors' musikinstitut. — M. är en mycket produktiv kompositör. Han har skrivit sånger och pianostycken, flera symfoniska dikter och större orkesterverk (*Sikajoki* och *Drömsyn*), 4 symfonier (n:o 1 c-moll, 1902; n:o 2 e-moll, 1905; n:r 3 f-dur, 1907; n:r 4 e-dur, 1902), en sonat för violin och piano, 4 stråkkvartetter, musik till skådespel, såsom "Prinsessan Törnrosa", samt operan *Aino* (1909). M. är framför allt lyriker. Han besitter högt tekniskt mästarekap. Få ha så lyckligt som han behandlat den finska folkvisan, som han stundom i ursprunglig gestalt inför i sina orkesterverk. Särskildt genom sina präktiga, vekt sorgbundna sånger och pianostycken har M. vunnit popularitet både hemma och i utlandet. O. Asn.

Melas, Michael von, baron, österrikisk general, f. 1729, d. 1806, steg som adjutant hos fältmarskalken Daun under Sjunde kriget (1756—63) till kapten, var 1787—91 med i kriget mot

turkarna och blef under 1794 års fälttåg mot Frankrike fältmarskalklöjtnant. 1796 anförde han reserven uti Italien. 1797 fick han högsta befälet där, eröfrade Tortona och segrade i förening med Suvorov vid Trebbia (1799) och vid Novi (s. å.) samt ensam vid Genola (s. å.). 1800 stod M. som befälhavare i norra Italien, instängde och belägrade Masséna i Genua och vände sig därefter mot den öfver Alperna komne Bonaparte, som han så när hade besegrat vid Marengo, om ej segern genom Desaix' och Kellermanns uppträdande ryckts honom ur händerna (se Marengo). M. medlade därefter befälet och drog sig tillbaka. C. O. N.

Melasma, Melanoderma, *Melanosis cutis* (af grek. *melas*, svart), *med.*, ansamling af intensivt brunt pigment i huden; samtidigt kunna äfven inre organ förete enahanda pigmentering. Jfr Melanos. G. H.

Melass (fr. *mélasse*, af lat. *mellaceum*, sammankokt sött vin, af *mel*, honung), den bruna sirap, som vid rösockersaftens kristallisering till råsocker afrinner genom silbotten. Den är en koncentrerad lösning af sackaros, dextros och invertsocker med något karamell och mineralsalter och nyttjas hufvudsakligen till romtillverkning och beredning af farinsocker. Melass efter hvitbetor innehåller i det stora hela 50 proc. rösocker (sackaros), 20 proc. vatten och 30 proc. främmande beståndsdelar, dels organiska ämnen (färg- och ägghviteämnen, asparagin, glutamin, betain, organiska syror), dels oorganiska (kali, natron, kalk, magnesia och järnoxid). Hvitbetsmelass användes till extraktion af socker, framställning af brännvin (se Brännvinsbränning), i hvilket afseende Frankrike intar främsta rummet, till förgasning af pressjäst samt till kreatursfoder (se därom Melassfoder). Dranken efter melassbrännvin håller stora mängder organiska kaliföreningar och an-



vändes därför till framställning af pottaska, innan denna kunde erhållas billigare från saltlagren i Stassfurt. A. G. E.

Melassfoder. För att göra melass (se d. o.), som genom sin sockerhalt är ett värdefullt fodermedel, bekvämare att frakta och att utfodra, blandas den med åtskilliga pulverformiga ämnen, som uppsuga densamma. Vanligast är blandning af 50 proc. melass med 35—40 proc. hvetekli och 10—15 proc. palmkärngröpe, hvilket plägar betecknas som *normalt melassfoder* och innehåller omkr. 12 proc. protein, 1 proc. fett och 60 proc. kolhydrat. Sämre äro melassfoder, i hvilka melassen upptagits i som foder mindervärdiga eller odugliga ämnen, såsom mjöl af jordnöthylsor, hafreskal m. m. Bland sådana blandningar äro melass med torfmuil, s. k. *molasin*, hvars fodervärde ligger blott i dess halt af melass, högst 80 proc. H. J. Dft.

Melastomataceæ (af grek. *melas*, svart, och *stoma*, mun), *bot.*, växtfamilj af serien *Myrtifloræ*, omfattande såväl träd och buskar som örter samt utgörande tillsammans omkr. 150 släkten med 1,800 arter, som träffas i synnerhet i Syd-Amerikas tropiska trakter. Bladen äro motsatta eller kransställda, enkla, oftast med 3 till 11 bågböjda nerver, utgående från bladbasen och förenade medelst med hvarandra parallella tvärnerv. Blommorna äro ofta stora och vackra, med i knoppen vridna kronor och egendomliga ståndare, som äro dubbelvikna i knoppen och ha knappar med ofta egendomligt utbildadt konnektiv. Frömjölet utsläppes vanligen genom en porlik öppning i knappens näbblikt utdragna spets. Frukten är kapsel eller bär, som ofta är ätligt och hvars saft hos alla arter af släktet *Melastoma* L. färgar läpparna svarta (däraf namnet), liksom våra blåbär. Barken är ofta rik på garfämnen och färgämnen, hvarför många arter användas till garfning och färgning. Som prydnadsväxter i växthus odlas ganska många skönblommande arter af släktena *Centradenia*, *Medinilla*, *Tibouchina* m. fl., likaledes *Bertolonia* och *Cyanophyllum*-arter för de vackra bladens skull. O. T. S. (G. L.—m.)

Meläui el-'Arisch. Se Mallau.

Melazzo [mela'ttså]. Se Milazzo.

Melba, Nellie, konstnärsnamn för Nellie (Helen) Porter Armstrong, född Mit-



chell, australisk sängerska, f. 1859 nära Melbourne, elev af fru Marchesi, debuterade i Bruxelles 1887, London 1888 och Paris 1889 samt har sedan under engagemang eller gästspel i Frankrike, Petersburg, Italien, Stockholm (1893), New York, Berlin o. s. v. framträtt som en af operascenens "stjärnor" genom sin apparition, sin ovan-

ligt höga, jämna och väcklingande sopranröst och sin stora sängvirtuositet. I Stockholm sjöng hon *Julia*, *Elsa*, *Margareta* i "Faust", *Ofelias* stora scen ur "Hamlet" och vansinnighetsscenen ur "Lu-

cie". Fru M. trädde 1882 i äktenskap med köpman-
nen Charles Armstrong, men blef efter tre år änka.
Hon är numera bosatt i London. A. L. (E. F.—t.)

Melbourne [me'lben], hufvudstad i Victoria, Australiens näst största stad och en af de bäst byggda städer på jorden, ligger vid Hobson's bay (innersta delen af Port Phillip bay). Förstäderna sträcka sig mer än 16 km. längs vikens stränder, men den egentliga staden (*City Melbourne*; se de två situationsplanerna) ligger omkr. 4,5 km. från kusten på norra stranden af Yarrafloden, på två kullar, East och West M., mellan hvilka förr flöt en liten ström, som nu delvis är igenfylld och bildar den lifiga Elizabeth street. M. anlades 1835 och uppkallades efter däv. engelske premiärministern, lord Melbourne. Ännu 1850 hade M. icke öfver 15,000 inv., men efter upptäckten af guldälften ökades befolkningen på 1850-talet med nästan exempllös hastighet och uppgick 1861 till 191,254, 1901 till 496,079 (däraf endast 68,374 i det egentliga M.) och 1911 (inklusive förstäderna) till 591,830 inv. eller till mer än två femtedelar af hela statens. Sedan 1847 är M. säte för en anglikansk biskop, sedan 1848 för en rom.-katolsk ärkebiskop och sedan 1852 för den 1851 organiserade kolonien (numera staten) Victorias lagstiftande församling. Provisoriskt blef M. 1901 Australiska statsförbundets hufvudstad. Stora offentliga byggnader, präktiga privathus, ofantliga magasin, en mängd trädplanterade öppna platser ("gardens") och stora härliga parker samt den lifiga rörelsen i staden och hamnen ge M. storstadspregel. Bland offentliga byggnader må nämnas parlamentshuset (med ett bibliotek af 52,000 bd), Government house, stadshuset (fig. 2), det offentliga biblioteket (300,000 bd), hvars byggnad äfven inrymmer konst- samt etnologiskt och teknologiskt museum, posthuset och myntet (endast guldmynt slås). I Carlton gardens ligga utställningsbyggnaderna, en stor hall under en dom jämte två sidobyggnader; där öppnades af nuv. konung Georg V 9 maj 1901 Australiska statsförbundets första parlament. Guvernörens residens ligger s. om Yarrafloden, omgifvet af en stor park, äfven botanisk trädgård. Det 1855 öppnade universitetet, med 3 colleges (anglikanskt, presbyterianskt och metodistiskt), är likartadt med de engelska universiteten och har omkr. 500 studerande samt (1911) 1,150 icke inskrifna åhörare af föreläsningarna. Med detsamma är förenadt ett nationalmuseum med naturalhistoriska samlingar. Bland de många kyrkorna märkas den protestantiska St. Paulskyrkan och den katolska St. Patrickskyrkan. M. har vidare botanisk och zoologisk trädgård och observatorium (37° 49' 53" s. br. och 144° 58' 35" ö. lgd), flera realskolor och en mängd andra skolor. Bland de industriella anläggningarna må i synnerhet framhållas ång- och vattenkvarnarna, talgsjuderierna, garfverierna, skeppsvarven och gjuterierna. Mycket mer betydande är dock handeln, enär nästan hela statens in- och utförelse går öfver M. M:s hamn var förr den vid Hobsonsvikens västra strand belägna förstaden Williamstown; men numera har Yarrafloden blifvit fördjupad och gjord rak, så att äfven större fartyg (öfver 4,5 m.) kunna gå upp till själfva staden. 1910 anlände till M.



Fig. 1. Situationsplaner af Melbourne med forstæder og af den egentlige staden. Å den senere betegnes med: 1. Parlementshus. — 2. Government house. — 3. Stadshus. — 4. Bibliotek og museum. — 5. Posthus. — 6. Myntverk. — 7. Börs. — 8. Udstillingsbyggnader. — 9. Universitet. — 10. Medicinsk institut. — 11. Nationalmuseum. — 12. St. Paulskyrkan. — 13. St. Patrickskyrkan. — 14. Operahus. — 15. Royal theatre. — 16. H. majesty's theatre. — 17. Princess theatre. — 18. Saluhall. — 19. Sjukhus. — 20. Fængelse. — 21 o. 22. Järnvägsstationer. — 23. Tullhus.

fartyg om 5,8 mill. ton, hvaraf 1,45 mill. från utlandet. Förmästa exportartiklarna äro guld, ull, hudar och läder, mjöl och andra råvaror. Den



Fig. 2. Stadshuset i Melbourne.

1854 mellan M. och Williamstown öppnade telegraflinjen var den första på södra halfklotet. Samtidigt började anläggningen af järnvägar, som gå dels till omgifningarna (ringlinjen), dels till det

inre af staten och till angränsande stater. — Rundt om staden ligger en gördel af folkrika förstäder: i n. ö. Fitzroy (31,687 inv. 1901) och Collingwood (32,749), i ö. Richmond (37,824), i s. ö. Prahran (40,441), i s. South Melbourne (40,619), i s. v. Port M. (12,176) och i n. v. North M. (18,120). Alla dessa ligga inom 5 km.-radien från M:s posthus vid Elizabeth street, men utanför dem, dock inom 8 km.-radien, ligger en annan gördel: i ö. Kew (9,469 inv.) och Hawthorne (21,430), i s. ö. St. Kilda (20,542) och Brighton (10,047), i s. v. Williamstown (14,052) och Footscray (18,318), i n. v. Essendon (17,426), Flemington och Kensington (10,946) och i n. Brunswick (24,141), hvarjämte mindre förstadssamhällen fylla mellanrummet mellan de två gördlarna. Några af dessa förstäder äro själfständiga städer, andra särskilda kommuner. — I M. har Evangeliska fosterl. stift. sjömansmission; en svensk kyrka, för hvars uppbyggande kollekt upptogs i Sverige 1909, är där uppförd. Om M:s omgifning se kartong på kartan till art. Australien. (J. F. N.)

Melbourne [me'lben], viscount, engelsk adelstitel inom släkten Lamb (se d. o.).

Melbu (ino. Meðalbú, d. v. s. mellangården), urspr. en historiskt bekant gård, i nyare tid handelsplats, anhaltstation för ångbåtarna, på sydsidan af Hassel- eller Ulvön i Hassels härad, Nordlands amt, Norge. Ullspinneri, såpsjuderi, smör-, oljeduks-, bleckvaru-, sillolje- och guanofabriker samt elektricitetsverk. M. är säte för en betydlig

flotta af hafsfskeångare. Rikt fiske utanför när-
maste kust. I närheten vårdanstalt för tuber-
kulösa och asyl för gamla. I M. låg 1864—70
Nordlands landbruksskola. K. V. H.

Melbye [-by], danska målare, tre bröder. 1. Daniel Herman Anton M., f. 13 febr. 1818 i Köpenhamn, d. 10 jan. 1875, började i sitt tjugonde år att utbilda sig till marinmålare, dels vid konstakademien, dels i Eckersbergs ateljé. Redan 1840 kunde han utställa några sjöstycken. Rekommenderad hos konungen, fick han medfölja flottans fartyg på flera långresor. 1846 vann han utställningsmedaljen för *Eddystones fyr* (i Konstnuseet). Han uppehöll sig i utlandet till 1858; hemkommen, blef han medlem af konstakademien och fick 1862 titeln professor. Han bodde sedermera i Köpenhamn, Hamburg och Paris; största delen af hans rika produktion stannade i utlandet. Under sina senare år utförde han ett stort antal kolbilder. Han var mycket skicklig, men hans naturuppfattning var ganska ytlig och målnings-sättet i hög grad effektsökande. Flera målningar af M. finnas i Kunsthalle i Hamburg. Stockholms nationalmuseum eger *Franska fartyget Le Fleurier i Medelhafvet* (1866). — 2. Knud Frederik Vilhelm Hannibal M., f. 14 maj 1824 i Helsingör, d. 6 okt. 1882, egnade sig till en början åt handel. Men då brodern gjorde lycka som målare, slog äfven han in på samma väg, blef elev af brodern och en kort tid äfven af konstakademien. Han begynte att utställa 1847, reste därefter till utlandet och bodde i Düsseldorf, Paris och England till 1867, då han återvände till Danmark. 1871 blef han medlem af konstakademien och 1880 titulär-professor. M:s taflor utmärkas genom lätthet i anordningen, god teckning och målerisk verkan, men äro mycket konventionella i färgen. — 3. Fritz Sigfred Georg M., f. 24 aug. 1826 i Helsingör, d. 14 dec. 1869 i Shanghai, egnade sig äfvenledes åt marinmåleri, uppehöll sig mest utomlands, företrädesvis i Amerika och Kina. Endast några få taflor af M. utställdes i hemlandet. Ph. W. (G—g N.)

Melcer [me'ltser], Henryk, polsk pianist och tonsättare, f. 1869 i Kalisch, elev af Leschetitzki, har företagit konsertresor, varit pianoprofessor i Helsingfors, Lemberg och (1903—06) Wien och blef 1908 ledare af filharmonien i Warschau. Han har komponerat 2 prisselönta pianokonserter, en pianotrio, 2 operor, körverk, pianostycken m. m. och anses för en af Polens förnämsta musiker. E. F.—t.

Melchers [me'ltʃəs], Julius Gari, holländsk-amerikansk målare, f. 1860 i Detroit (Förenta staterna) af holländska föräldrar, hufvudsakligen utbildad i Paris under J. Lefebvre och G. Boulanger, har förtäfligt skildrat holländskt folkli i sina taflor, som utmärkas af ljus och frisk ton, bred och kraftig färgbehandling. Bland hans verk märkas *Predikan* (1886), *Lotsar* (1888), *Fiskarhustrur vänta båtarnas hemkomst*, *Läsande flicka* (Nya pinakoteket, München), *Familjen* (Nationalgalleriet, Berlin), *Skeppstimmermannen* (Dresdens galleri), *Mannen i kappan* (Roms moderna galleri), *Fäktaren* (porträtt i helligur), *Moder och barn* (Luxembourgsmuseet i Paris). M. vann hedersmedaljen vid världsutställningen i Paris 1900. Till hans senare arbeten höra väggmålningar i kongressbiblioteket

i Washington. M., som lefvat omväxlande i Paris, Holland och New York, blef 1909 professor i Weimar. G—g N.

Me/ichior, en af de tre vise männen. Se *Heliga tre konungar*.

Me/ichior, Hans Böchmann, dansk skolman och naturforskare, f. 1773, d. 1831, blef 1797 lärare och 1820 "överlärare" (lektor) vid Herlufsholms lärda skola samt fick samtidigt professors titel. M. författade *Historisk efterretning om den frie adelige skole Herlufsholm* (1822) och det för sin tid särdeles förtjänstfulla, först efter hans död utgifna arbetet *Den danske stats og Norges pattedyr* (1834). E. Ebg.

Melchisedek. Se Melki—Sedek.

Me/ichthal, Grosses och Kleines, två alpdalar i schweiziska halkant. Obwalden, den förra genomfluten af Grosse Melchaa från Melchsee (1,916 m. ö. h.) och sträckande sig från Grau stock, på gränsen emellan Obwalden, Nidwalden och Bern, till Ranftobel, 4 km. n. om Sarnen, den senare belägen v. om den förra och genomfluten af Kleine Melchaa. I Grosses M. skall enligt sagan Arnold an der Halden, kallad Arnold von M., en af Edsforbundets stiftare, ha lefvat. (J. F. N.)

Melcombe Regis [me'lkəm ri'dʒis], en del af engelska staden Weymouth and M.

Me/ldæ, stad. Se Meaux.

Meldahl, Ferdinand, dansk arkitekt, f. 16 mars 1827, d. 3 febr. 1908, genomgick konstakademien och vann alla dennas medaljer (den stora guldmedaljen 1853), hvarefter han med understöd af akademien vistades utrikes 1854—56. Efter hemkomsten fick han i uppdrag att uppföra *Blind-institutet vid Köpenhamn* (1858), och s. å. blef han medlem af konstakademien. Bland öfriga byggnader, till hvilka M. utfört ritningar, må nämnas *Rådhuset i Fredericia* (1859) och *Navigationsskolan i Köpenhamn* (1865). Därjämte är hans namn fäst vid återuppförandet af *Frederiksborgs slott* (det yttre färdigt 1865) och fullbordandet af *Frederikskirken* ("Marmorkyrkan") i Köpenhamn. Åtskilliga herrgårdar och landskyrkor i Danmark och Skåne ha af M. restaurerats eller nyuppförts. Äfven som lärare utvecklade M. kraftig verksamhet. 1864 blef han professor vid akademiens byggnadsskola, sedan han året förut blifvit ordf. i skolrådet. 1867 utnämndes han till etatsråd, och 1873—90 var han konstakademiens direktör. Dessutom tog han som byggnadsinspektör samt medlem af åtskilliga kommittéer och styrelser verksam del i behandlingen af en mängd frågor, som stodo i närmare eller fjärrare förhållande till byggnadskonsten. M. var sedan 1873 led. af Akademien för de fria konsterna. Ph. W.*

Meldalen (ino. *Meðaldals*, mellersta dalen), härad och socken kring midpartiet af Orklaälvens dalgång i Søndre Trondhjems amt, Norge. 634,14 kvkm. 4,121 inv. (1910; 2,923 år 1900). Viktigaste näringsgrenar äro jordbruk, boskapsskötsel, skogsbruk och bergverksdrift. I M. ligga Lökens koppargruvor, upptäckta 1652 och bearbetade med stor vinst under 1700-talet, men nedlagda omkr. 1800. Driften har nu återupptagits i stor stil af Orkla grufaktiebolag (kapital 7 mill. kr.). Medelst elektrisk järnväg stå grufvorna

i förbindelse med Orkedalsbanan till Trondhjem. Se E. Stören, "M. gjennom det 19. aarh. Essay i antropologi og folkehigiene" (2 bd, 1902—08). K. V. H.

Melder (lat. *me'ldi*), folkstam. Se *Meaux*.

Meldercreutz [-kröjts], Jonas, matematiker, son till domprosten i Uppsala Lars Molin och för faderns förtjänster, jämte sina syskon, adlad 1719, f. 22 apr. 1715 i Uppsala, d. 21 maj 1785 i

Frebbenby på Åland, åtföljde 1736 de franske astronomerna vid deras gradmätning i Lappland, blef löjtnant vid Fortifikationskorpset 1742 och kapten 1746 samt utnämndes till professor i matematik i Uppsala 1751, från hvilken befattning han 1772 erhöill afsked med bibehållande af lönen. Han sysselsatte sig sedan med skötande af sina många

egendomar, af hvilka en (Meldersteins bruk, se nästa art.) var belägen i Norrbottens län och ett par i Finland. Han var sedan 1739 led. af Vet. akad. — Resultaten af M:s vetenskapliga författarverksamhet äro nedlagda dels i några uppsatser i Vet. akad:s handlingar, dels i 16 disputationer, för hvilka han presiderat. De förra utgöras af bl. a. ett par små uppsatser om mätning af afstånd genom ljudsignaler och om formen på öppningen hos en sprungen mina. Disputationerna behandla flera olika matematiska frågor. Bland dem må nämnas *Descriptio curvarum geometricarum per puncta data* (1754) och *De summatione seriei reciproce e quadratis numerorum naturalium* (1755), hvilka, utan att innehålla något originellt, likväl vittna om, att M. (förutsatt att han verkligen var författaren) tagit kännedom om den samtida hithörande utländska litteraturen.

Melderstein, bruksegendom i Råneå socken, Norrbottens län, vid Råne älf, omkr. 10 km. öfvanför Råneå kyrkoby. M:s bruk och Strömsunds masugn anlades af bruksdirektören A. Steinholtz, som 1738 tillhandlade sig de kapten Karl Tingvall meddelade privilegierna på bruksanläggning i dessa trakter, och J. Meldercreutz (se d. o.) blef 1740 medintressent i och 1744 ensam egare af dessa bruksegendomar. 1753 upplåtos genom k. br. 20 aug. ofantliga områden, stora som furstendömen, mellan Kalix och Lule älfvar och 3 mil bortom Gällivare malmberg till "odlingsdistrikt" åt M:s bruksegare. 1799 köptes bruksegendomarna af S. G. Hermelin, som redan förut inmutat järnmalmsfälten vid Ruotevare och Gällivare samt fått åt sig upplåtna stora områden inom däv. Luleå och Jokkmokks socknar till stöd för sina masugnsanläggningar. M. och Strömsund såldes 1814 af hans kreditorer till rådmän A. Lythräus, hvilken 1825 öfverlät sin eganderätt till Karl XIV Johan, som äfven kom i besittning af de af generalmajor Louis de Camps anlagda Hvitåfors stångjärnsverk och Afvafors masugn. Jämte Gällivareverken för såldes dessa s. k. Råneverken af konung Oskar I

och bytte sedan flera gånger om egare; nu äro alla nedlagda och fastigheterna fördelade på många egare. M., 3¹/₁₆ mtl, jämte såg, tax. till 74,500 kr., tillhörde enl. 1911 års tax.-längd grosshandl. K. Kihlbaums i Sundsvall stärbhus. (Jfr E. Ekman, "Meldersteins bruk", 1785.)

Me'ldis, stad. Se *Meaux*.

Me'ldola, stad i italienska prov. Forlì (Emilien), vid Ronco, 13 km. s. om Forlì. 3,427 inv. (1901; som kommun 6,904). Gymnasium. Borgruiner och rester af en romersk akvedukt.

Me'ldolas blått, Nafttylenblått, Naftolblått R, Bomullsblått R, kem., ett blått färgämne, uppkalladt efter dess upptäckare, kemisten Meldola, är dimetylnaftofenazin klorid och framställes af saltsur nitrosodimetylanilin och β -naftol. H. E.

Me'ldolla (Meldola, Medola, Medula), Andrea, kallad Schiavone ("slavoniern"), italiensk målare och etsare af den venezianska skolan, f. 1522 i Dalmatien, d. 1582 i Venezia, hade utbildat sig under inflytande af Tizian, i hvars ateljé han en tid var verksam som biträde, samt genom studium af Parmegianinos verk. Som han var medellös, sysslade han i början med skrin- och möbelmålning, något som var vanligt för den tidens målare. En *Parnass* i München antages numera vara ett verk af detta slag. F. ö. målade han bibliska stycken, hvarjämte det mytologiska elementet och landskapet spelade en betydande roll i hans konstnärskap. Af hans bibliska bilder märkas *Kristi dop* (Venezias akademi), *Herdarnas tillbedjan* (Uffizierna i Florens) och *Abels död* (Palazzo Pitti i Florens). Af landskap finnas två i Berlin honom tillskrifna; dessa utgöra ett par af de tidigaste själfständiga landskapen inom ej blott den venezianska skolan, utan öfver hufvud inom Italiens konst. Dessutom målade M. porträtt, af hvilka flera finnas i Palazzo Pitti. Han efterlämnade jämväl kopparstick, betecknade med hans namn eller monogram. C. R. N.*

Meldomöter (af grek. *me'ldōn*, smälta, och *me'tron*, mått), *fys.*, en af Joly angifven apparat, med hvilken man kan bestämma höga smältnings-temperaturer. En platinatråd upphetas genom en kontinuerligt stigande elektrisk ström, till dess en på densamma lagd mycket liten mängd af det ämne, som skall undersökas, smälter. Kalibreringen sker med ämnen, hvilka smältpunkter man känner. Man mäter strömstyrkan eller trådens förlängning. Ramsay och Eumorphopoulos ha visat, att apparaten ger goda mättningsresultat. D. S.-t.

Me'ldorf, stad i preussiska prov. Schleswig-Holstein, hufvudstad i kretsen Süder-Dithmarschen, 3 km. från Nordsjön. 3,927 inv. (1905). Gymnasium. Museum för Dithmarschens fornlämnningar. M. omtalas redan på 700-talet, var till midten af 1400-talet Dithmarschens hufvudstad och fick 1526 stadsprivilegier, som den förlorade vid dess eröfring genom danskarna 1559, men återfick 1870. (J. F. N.)

Meleager. Se *Meleagros*.

Meleagrinnæ (*Avicula margaritifera*, *zool.* Se *Pärilmusslan*).

Meleagrinnæ, Kalkonerna, *zool.*, en underfamilj inom familjen *Phasianidæ* af ordn. *Galli-*

formes och fåglarnas klass. Meleagrinarne omfattar blott ett släkte: Meleagris (se d. o.). L—e.

Meleagris, Kalkonsläktet, *zool.*, omfattar de största och starkaste hönsfåglarna. De ha hufvudet och en stor del af halsen nakna, en spetsig, hängande köttflik öfver näbbroten, tämligen höga fötter med långa tår och oftast små sporrar, starkt rundad stjärt, som kan resas upp och utbredas, samt kroppsfjädrarna i spetsen breda och tvära (jfr bilder af 2 kalkonraser i art. Kalkonskötsel). Hos hannarna af några af de hithörande arterna sitta på framb bröstet tagelartade fjädrar, som äro längre än de öfriga. Arterna äro hemma i Nord- och Central-Amerika; de äro lätta att tämja och bli till mycket gagn till följd af sitt smakliga kött. Vanliga kalkonen, *M. gallopavo*, är i vildt tillstånd ofvan brunaktigt gul, med präktig metallglans och med breda, sammets-svarta fjäderkanter, på bakryggen och öfre täckfjädrarna djupt nötrbrun, med gröna och svarta band, på bröstet gulaktigt brun; kroppslängden stiger till 1,5 m. Honan har mindre vackra färger och håller blott 85 cm. i längd. Denna fågel anträffas från södra Canada till Mexico i de östra och sydvästra staterna. Under en del af året lever släktet i stora flockar och företager oregelbundna vandringar, om dagen ströfvande omkring på marken, om natten hvilande sig i träden. I sept. (af indianerna kallad kalkonmånaden) flyttar fågeln från högre och nordligare trakter till lägre och sydligare, hvarvid den närmar sig bebodda platser. Flyttningen sker till fots; först flytta tupparna, som slå sig tillhoppa i flockar af 50 till 100 stycken; hönorna och ungarna samlas i nästan lika stora skaror och taga sedermera samma väg. Komma kalkonerna under sin färd till en flod, uppsöka de höga strandbräddar eller flyga upp i träd, hvarefter de besinna sig i en eller flera dagar på den tilltänkta öfverfarten. Omsider flyger dock hela flocken åstad, hvarvid de äldre lätt komma öfver, men af de yngre falla många i vattnet, om detta är något bredt; de börja då simma och uppnå vanligen andra stranden. Vid framkomsten till bördigare trakter blanda sig hannar och honor, unga och gamla om hvarandra. Under parningstiden, som infaller i febr. och mars, ha hannarna egendomliga läten och kämpa icke sällan hårdnackadt med hvarandra. Honan ensam ruftar äggen och öfvertäcker dem med vissnadt löf, innan hon lämnar boet. Kalkonen jagas ifrigt, och till följd häraf har den mycket förminskats i antal. Man hetsar den med hundar, skjuter den i träden eller fångar den, stundom flockvis, i små hus, uppförda af glesa stockar och täckta med ris samt försedda med en liten ingång, som räcker något innanför vägen. Både utanför och inuti husen strörs majs o. d. till lockmat. Då kalkonerna få se denna, krypa de in i långa rader, men förstå icke att gå ut samma väg, ehuru ingången står öppen; de söka i stället krypa ut genom stockarnas mellanrum, men utan framgång, och bli sålunda ett lätt byte för fågelfångarna. — I Central-Amerika förekommer spegel-l. på fågelkalkonen, *Meleagris ocellata*, hvilken är ej fullt 1 m. lång och har en i blått, rött och grönt skiftande fjäderdräkt, hvarigenom den täflar med påfågeln i skönhet. Honan har mindre lysande färger. — T a m a

kalkonen, *M. domestica*, härleder sig från förstnämnda art och fördes 1520 till Spanien och därifrån s. å. till England; kort därefter kom den till Frankrike. Den kallades då "indisk tupp" (emedan Amerika då ofta benämndes Indien) och kringspreddes med förvånande hastighet, så att den redan före 1550-talet tyckes ha blifvit betraktad som en vanlig och i södra Europa från forntiden känd tamfågel. En sägen är, att den kommit till Europa öfver Kalikut i Ostindien, hvarför tyskarna kallade den "Kalikutischer hahn" ("Kalikutstuppen"), hvilket gett upphof till det svenska namnet. Nu underhålls tama kalkonen öfver nästan hela Europa och finnes i halfvildt tillstånd på en del ställen i England och Tyskland. Liksom vilda kalkonen är den känd för sin ilska och dumhet, hvarigenom ungarna bli rätt besvärliga att uppföda. Se Kalkonskötsel. C. R. S.

Meleagros (grek. *Μελέαγρος*, lat. *Meleager*) 1. Forngrekisk sagohjälte, som af den etoliske sagokonungen Oineus i Kalydon och hans gemål, Althaia. Meleagersagan, som i många punkter visar en i ögonen fallande likhet med Akillesagan, föreligger i två väsentligen olika former, hvilka dock båda öfverensstämman däri, att den "kalydoniska jakten" framställes som M:s förnämsta bragd och tillika som den närmaste orsaken till hans tidiga död. Enligt Homeros hade Oineus, då han anställde ett stort offer åt alla de öfrige gudarna, försummat Artemis, som hämnades genom att sända en fruktsävarid vildgalt, som härjade de bördiga fälten och vingårdarna kring Kalydon. M. uppbadade då samtidens förnämsta hjältar att tillika med honom göra jakt på odjuret, hvilket äfven därvid följdes. Men om besittningen af dess hufvud och hud, såsom utgörande jaktens segerbyte, uppstod på Artemis' anstiftan en blodig strid emellan etolerna och de närboende kureterna, hvilka deltagit i jakten. Så länge M. kämpade på etolernas sida, var segern deras; men då han räkat döda sin morbroder och därigenom åsamkat sig förbannelse af sin moder, drog M. sig tillbaka. Först när staden var nära att intagas med storm, lyckades hans gemål, den sköna Kleopatra, beveka honom. Kureternas skaror jagades på flykten, men moderns förbannelse verkade, och M. återvände aldrig från striden. — I sin yngre, af senare skalder (bland dem de attiske sorgespelsdiktarna) bearbetade form låter sagan ödets gudinnor redan vid M:s födelse bebåda, att han skulle dö, så snart en på hårdn liggende eldbrand hunnit förbrinna. Hans moder skyndade då att släcka branden och gömde den omsorgsfullt i en kista. Barnets lif var därmed tillsvidare tryggadt, och M. uppväxte till en härlig hjälteyngling. Men då



Antik Meleagrosstaty i Berlin.

han vid den kalydonska jakten förärade den af honom nedlagda vildgaltens hud åt den af honom älskade, sköna jägarinnan Atalanta, harmades Althaias bröder däröfver, att ärepriset skulle tillfalla en kvinna, och fråntogo henne med våld bytet, men blefvo till straff för denna oförsynthet dödade af M. Vredgad öfver sina bröders död, framtog Althaias då den ödesdigra branden och kastade den på elden, hvarvid M:s lif genast utlocknade. Tröstlös öfver sitt förhastade död, hängde sig Althaias. Åt den grekiska forntidens bildande konst gaf Meleagrossagan flerfaldiga stoff (jfr fig.), och särskildt ega vi i behåll åtskilliga vackra sarkofagereliefer, som framställa de kring M:s dödsbädd sörjande anförvanterna. Litt.: R. Kekulé, "De fabula meleagrea" (1861), och A. Surber, "Die Meleagersage" (1880). — 2. Befälhafvare öfver en af de sex afdelningarna i Alexander den stores macedoniska falang. Efter konungens död lyckades han till en början genomdrifva sitt erkännande som regent jämte Perdikkas, men på dennes anstiftan blef han utlämnad af sina egna soldater och afslivad. — 3. Grekisk epigramdiktare från Gadara i Palestina omkr. år 60 f. Kr. Under rubriken *Stefanos* (Krans) hopsamlade han ett stort antal epigrammatiska dikter från äldre tider, af hvilka åtskilliga därifrån upptagits i den under namn af "Anthologia palatina" kända samlingen. Hans egna bibehållna epigram, 128 till antalet, tillhöra den erotiska riktningen. 1—3. A. M. A.

Melech, Salomo ben, judisk grammatiker, f. i Fes i Afrika, flyttade till Konstantinopel och skref där 1554 sin förträffliga, enkla och grammatikaliska kommentar öfver gamla testamentets samtliga böcker under namnet *Miklal jofi* (Fulländad skönhet). Enskilda delar där af öfversattes på latin af Köppen, Molitor, Seyfried o. a. En vacker upplaga af denna bok, ökad med anmärkningar af J. Abendana, utkom i Amsterdam 1661—85 i fol. L. L.*

Mele/cta, zool. Se *Melectinae*.

Melectinae, zool., underfamilj af familjen bin (*Apidæ*) bland gaddsteklarna, omfattande en enda svensk art, *Melecta luctuosa* (se fig.), svart, gråluden, med stora hvita hårfläckar på sidorna af bakkroppen, 10—13 mm. Melectinerna sakna samlingshår och lefva som snyltgäster hos andra solitära bin. Den nämnda svenska arten snyltar hos släktet *Podalirius*. G. A.—z.



Melecta luctuosa. (Några ggr förstörad.)

Melēda (i forntiden *Melite*, slav. *Mljet*), den sydligaste af de större dalmatiska öarna, i kretsen Ragusa, genom M.-kanalen i skild från halfön Sabbioncello. 98,6 kvkm. 1,617 inv. (1900). Den är långsträckt, till större delen bergig och föga odlad, med många doliner. Vid nordvästra kusten ligger den ypperliga hamnen Palazzo med romerska palatsruiner, i midten af ön Babino polje, 811 inv. (1900). Man ansåg förr en tid, att det var vid denna ö Paulus led skeppsbrott,

men numera kan det anses afgjort, att tilldragelsen timat vid ön Malta, hvars forntida namn äfven var Melite.

J. F. N.

Mélee [mälē], fr., handgemäng, slagsmål, träta. **Melegnano** [-lenjanā], förr Marignano, stad uti italienska prov. Milano, vid Pos biflod Lambro och järnvägen Milano—Piacenza, 15 km. s. ö. om Milano. 6,782 inv. (1901). M. är historiskt bekant genom den seger, som Frans I af Frankrike 13 och 14 sept. 1515 där vann öfver schweizerna, äfvensom genom en fäktning 8 juni 1859, i hvilken de österrikiska brigaderna Boer och Roden blefvo besegrade af de franska divisionerna Ladmirault och Bazaine. (J. F. N.)

Meleguetakusten [-ge'ta-]. Se *Pepparkusten*.

Melek, gudomlighet. Se *Molok*.

Melek schah. Se *Malek schah*.

Melem, Hans von, tysk målare, tillhörande skolan från Köln, då denna stod under inflytande af den nederländska konsten, lefde i början af 1500-talet. Af honom känner man endast en signerad tafla, nämligen ett självporträtt (1530, nu i München), utfördt med en skärpa i formen och en spiritualitet i uppfattningen, som påminna om Holbein. C. R. N.*

Melen, Berend von, en bland de förste af de många tyskar, åt hvilka Gustaf Vasa tid efter annan lämnade viktiga förtroendeposter, tillhörde en tysk adelsläkt, hvars stamgods Mila var beläget i landskapet Thüringen (nuv. konungariket Sachsen). Med en Hans von Melen kom släkten till Danmark 1477. En af dennes söner var Berend, som följde Kristian II på hans eröfringståg mot Sverige 1520. Han blef riddare vid konungens kröning och lämnades kvar som höfvitsman på Stegeborg. På sommaren 1521 hade befrielsekriget hunnit till Östergötland, och mot slutet af året uppgaf M. Stegeborg enligt egen utsago af brist på folk och lifsmedel. Han inträdde omedelbart i Gustaf Vasas tjänst, deltog jämte Lars Siggesson Sparre som "öfverste kapitan till sjöss" i den expedition, som lybeckarna 1522 utsände mot Bornholm, intog längre fram Blekinge och var 1523 närvarande vid riksdagen i Strängnäs, då han blef svenskt riksråd. Han lyckades därefter få i sina händer Kalmar slott, gifte sig med konungens syssling Margareta Eriksdotter Vasa och fick nämnda slott och län jämte Öland i förläning. 1524 utsågs han till "öfverste höfvitsman, amiral och kapten" öfver den expedition, som afsändes för att eröfra Gottland. Men det stora företaget fick en snöplig utgång; den svenska transportflottan skingrades, krigsfolket gjorde svårigheter, ett försök att storma Visborg misslyckades, och efter underrättelsen om Malmö recess lämnade M. ön. Han hade redan under belägringen fört underhandlingar med Norby, af förrädisk art påstods snart från svenskt håll, och han föll nu i onåd hos konungen; det gick så mycket lättare, som i Sverige stort missnöje uppstått mot de främlingar, som denne hade i sin tjänst. På våren 1525 återkräfde konungen Kalmar slott och län, men M. gjorde svårigheter, tills vid ett besök han aflade i Stockholm det blef uppgjort, att han själf skulle resa ned till Kalmar för att öfverlämna slottet. M. fick resa och lyckades genom en djärf kupp sätta sig själf i besitt-

ning af detsamma, där han lämnade en af sina tjänare, Henrik Jute, som befälhafvare, medan han själf med sin familj seglade öfver till Tyskland. Kalmar slott måste Gustaf Vasa med väpnad hand återintaga, och i M. hade han fått en oförsönlig fiende. Åtminstone från denna tid stod M. i nära förbindelse med Norby. Han ämnade tillsammans med denne för Kristian II:s räkning eröfra Sverige, men Norbys expedition misslyckades, och efter någon tid finner man M. i tjänst hos kurfursten af Sachsen. Åt sin förbittring mot konung Gustaf sökte han emellertid fortfarande på flerfaldigt sätt ge luft. Man visste snart att tala om en "smädebok" mot den svenske konungen, som han låtit trycka, och under Grefvefejden (se d. o.) trädde han i nära förbindelse med Sveriges fiender, Lybeck och hertigen af Mecklenburg. Några fördragspunkter aftalades mellan dessa, M. och grefven af Hoja, enligt hvilka bl. a. den förstnämnde skulle få i förläning Åland, Korsholm och Åbo slott. Grefvefejdens utgång ointetgjorde ännu en gång hans förhoppningar, men i fördraget i Hamburg 1536 mellan Lybeck och Kristian III inrycktes äfven bestämmelser afsedda att skydda M:s anspråk mot den svenske konungen. På ett möte i Köpenhamn 1537 skulle hans mellanhafvande med denne afgöras genom skiljedom; en svensk beskickning infann sig där, men efter en skarp skriftväxling afbröts förhandlingarna på Gustaf Vasas befallning. M. fullföljde emellertid sina hämnedplaner. Han utarbetade en ny smädeskrift, drypande af ytterligt hat, som likväl icke trycktes — den finnes i manuskript i danska Riksarkivet —, underhöll förbindelser med hertigen af Mecklenburg, med landsflyktiga svenskar, med uppror-män i Småland och lyckades hos Schmalkaldiska förbundets medlemmar utså misstroende mot den svenske konungen. Vid uppgörelsen mellan Sverige och Danmark vid Brömsebro 1541 var äfven M:s sak före, och Kristian III erbjöd sin bemedling; man skulle genom penningar försöka frikopla sig från den besvärlige tyske riddarens förföljelse. En underhandling öppnades verkligen genom ett danskt sändebud; Kristian III lät förmå sig att utbetala en betydande penningssumma, och M. afgaf ett förlikningsbref under villkor, att Gustaf Vasa utfärdade en motsvarande förbindelse. Men denne yrkade på en annan form för uppgörelsen, olika förslag affattades, utan att man kom till enighet, och hela underhandlingen strandade, hvarefter Kristian III förfäges sökte från Sverige utfå den förskjutna summan. Den danske konungens intresse för saken synes få sin förklaring i hans önskan att för Gustaf Vasa bereda inträde i Schmalkaldiska förbundet och underlätta hans deltagande i det krig, som 1542 utbröt mot kejsaren, hvilket åter Gustaf Vasa lyckades undvika. Han ansåg sig emellertid (1546) behöfva utfärda ett manifest till tyska rikets furstar och ständer, där han bl. a. sökte försvara sig mot M:s beskyllningar. Kort därefter försvinner denne ur historien efter att ha beredt sin kungliga motpart så mycket bekymmer. Efter slaget vid Mühlberg följde han kurfursten Johan Fredrik i olyckan och stannade i dennes tjänst; hans dödsår känner man icke. Jfr E. Hildebrand, "Gustaf Vasa och Berend von Melen" (i "Hist. tidskr." 1901); se äfven "Stam-

tavler over danske adelsslægter" VI (1905), och Örnberg, "Svenska ättartal" 14. Ehd

Melēna, Elpis, pseudonym. Se Schwartz, M. E. von.

Meléndez Valdés [-deth-], Juan, spansk skald, f. 1754 i Ribera del Fresno (Badajoz), d. 1817 i Montpellier, gick i spetsen för 1800-talets lyriker, saknade djup, men blef genom sin eleganta, lätta stil, lifiga fantasi och stora beläsenhet en af sin tids mest firade skaldar. Hans riktning rönt starkt inflytande af Cadalso och Jovellanos, och han anses vara stiftare af den s. k. Salamanca-skolan. M. var en tid professor vid Salamanca-universitetet. Politiskt hängifven Josef Bonaparte, landsförvisades han 1814 och dog i armod. M. skref ett stort antal "anacreonticas", "romances", "eglogas", "odas" och "letrillas", af hvilka *El despacho och Rosana en los fuegos* äro de bästa. Att nämna f. ö. äro idyllen *Batilo* (prisbelönt af Spanska akad. 1780), *La caída de Luzbel*, epopé med Milton som förebild, och komedien *Las bodas de Camacho*. *Poesias líricas* utkommo 1820 med lefnadsteckning af Quintana. Se f. ö. Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles", bd 63 med kritisk studie af Alcalá Galiano samt "Revue hispanique" 1894 o. 1897. Ad. H.—n.

Melenki, kretsstad i ryska guv. Vladimir vid sammanfödet af Melenka och Unsja. 8,902 inv. (1897). Hampindustri. J. F. N.

Melēra (fr. *mēler*), blanda, inblanda. — **Melērad**, af obestämd, blandad färg; spräcklig; ofta i betydelsen: af oklar färg, vacklande.

Mēles, en vattenrik bäck, strax ö. om Smyrna i Mindre Asien, nu *Chalka-Bunar*, hvarifrån Smyrna får sitt dricksvatten och som besöks af turister. Vid M:s källa, säger en saga, föddes Homeros och diktade sina sånger.

Mēles taxus, zool. Se Gräflingen.

Mēlesville [melsvi'l], pseudonym för författaren A. H. J. Duveyrier.

Mele'te. 1. En af sänggudinnorna. Se **Muser**. — 2. **Astron.**, en af småplaneterna.

Meletianska schismen, *kyrkohist.*, beteckning för två olika, i den arianska lärostriden inflytade, kyrkliga sönderingar på 300-talet, den ena i Egypten, den andra inom den antiokenska församlingen. 1. Den förra rörde sig framför allt kring frågan om förhållandet till dem, som under förföljelserna svikit sin tro, och bildar såtillvida en parallell till de novatianska och donatistiska striderna. Under förföljelsetiden i början af 300-talet hade biskop Meletios från Lykopolis af nit för församlingarnas bästa, men i strid mot den kyrkliga ordningen egenmäktigt insatt en rad nya biskopar i st. f. de gamle, som dels voro fängslade, dels räddhagadt öfvergifvit sina församlingar. Sedan han själf blifvit fängslad, uppträdde han vidare i motsats till den däv. biskopen i Alexandria, Petrus, som ledare för den i förföljelsefrågan strängare riktningen. Petrus (d. 311) exkommunicerade nu Meletios och hans anhängare, och samma ståndpunkt intogs af hans efterträdare, Alexander. Dock hade sannolikt schismen snart blifvit bilagd, om den ej förknipats med den stora arianska striden. Arius hade från början ställt sig på Meletios' sida och vann nu i sin ordning understöd af hans anhängare.

Dessa s. k. meletianer kommo efter Meletios' död (omkr. 325) i skarp strid med Athanasius, hvars val till biskop efter Alexander de sökte förhindra och hvars afsättning 335 väsentligen berodde på deras inflytande. Det meletianska partiet synes ha fortlevat i Egypten ända till mitten af 400-talet. — 2. Stridigheterna i Antiokia togo sin begynnelse redan i och med att biskop Eustathios i Antiokia, som i sin åskådning stod Athanasius nära, afsattes 330, men till en egentlig schism kom det dock först under tiden för Meletios' från Antiokia episkopat (361—381, med tre i förvisning tillbragta afbrott). Läget komplicerades däraf, att Meletios, som urspr. tillsatts under inflytande af en starkt arianiserande riktning, som stod de dåv. hofkretsarna nära, strax efter sitt tillträde gaf uttryck åt en uppfattning, som mera närmade sig till Athanasius' åskådning, och småningom blef en af hufvudmännen för det s. k. "homoiouianska" mellanpartiet, hvilket efter att ha enats med Athanasius slutligen lyckades få sin tolkning af de nicenska lärobestämmelserna erkänd som den ortodoxa. Mot Meletios stodo nu under större delen af hans episkopat dels den af hans forna anhängare till hans efterträdare valde, utpräglat arianske Euzoios, dels den af de strängare athanasianskt sinnade eustathianerna insatte Paulinus. Schismen fick vida mer än lokal betydelse därigenom, att frågan om Meletios' erkännande som rättmätig biskop försvårade spelade in i de hela kyrkan omfattande läroförhandlingarna mellan det nya mellanpartiet och den äldre ortodox athanasianska riktningen. Ännu vid Meletios' död (381, under den af honom ledda 2:a ekumeniska synoden i Konstantinopel) var denna fråga ej slutgiltigt afgjord. Fullt bilagd blef schismen först 415 under hans tredje efterträdare, Alexander. E. Bg.

Meletios, biskopar. Se Meletianska schismen.

Mel ex ære, bot. Se *Alhagi maurorum*.

Melfi, stad i italienska prov. Potenza, på en lavakulle vid foten af den slocknade vulkanen Vulture. 14,547 inv. (1901). Biskopssäte. Stadens murar och torn ha trotsat alla jordskalf, som hem-sökt staden, men vid jordbävningen 1851 instörtade hela öfre staden jämte den 1155 grundlagda katedralen, hvilken sedermera återuppbyggts i moderniserad gestalt. En af normanderna uppförd fästning förändrades till palats af familjen Doria, som egt den sedan Karl V:s tid. Stadens ålder är okänd. Påfven Nikolaus II förlänade på ett möte i M., det normandiska Apuliens starkt befästa hufvudstad, hertig Rob. Guiscard med Apulien, Kalabrien och Sicilien och Rikard med Capua och mottog länssed af dem. 1528 stormades staden af Foix de Lautrec, hvarvid 18,000 af stadens be-folkning sägas ha dödats. (J. F. N.)

Melfort [me'fört], earl af. Se Drummond 3, sp. 902.

Melgarejo [-re'chá], Mariano, president i republiken Bolivia 1865—71, f. 18 april 1818 i Cochabamba, d. 23 nov. 1871 i Lima (Peru), dit han tagit sin tillflykt, sedan han i juni s. å. störtsats af öfverste Morales. Se vidare Bolivia, sp. 1010.

Melhus, härad och socken i Söndre Trondhjems

amt, Norge. 118.₈₁ kvm. 2,544 inv. (1910; 2,324 år 1900). M. är ett jordbruks- och skogsdistrikt kring Gulelvns nedre lopp. I M. lågo de historiskt bekanta gårdarna Gimsar, Einar Tam-baskälvers fädernegård, Rimul (Romol), där Haakon Ladejarl dräptes, och Melhus (fm. *Medalhus*), där i förhistorisk tid sannolikt fanns ett fylkestempel. Längs Gulas östra strand går Trondhjem—Hamar (Röros-)banan. Sågverk, kvarnar, 3 mejerier och en 1841 upprättad sparbank. K. V. H.

Meli, Giovanni, siciliansk skald, f. 1740 i Palermo, d. 1815 som professor i kemi där, diktade på sin fäderneös munart ekloger, idyller och anakreontiska sånger, fulla af solig glädje och ett verkligt grekiskt behag. Såväl i val af ämnen som hvad form och poetisk inspiration beträffar är M. dock för lärd för att bli verklig folkskald. Med skiftande framgång skref han elegier, epistlar, canzoner, fabler och satirer samt de större komiska dikterna *La fata galanti* (Den goda fen), *Don Chisciotto* och satiren *L'Origini di lu munnu* (Världens skapelse). Samlingar af hans mycket svåröversättliga dikter äro öfverflyttade till it. af G. Gazzino (1858) och till ty. af F. Gregorovius (1856; 2:a uppl. 1886). M:s arbeten utgafvs i 7 bd 1814 (6:e uppl. 1857). Se arbeten om M. af Natoli (1884), Pipitone (1898) och Navanteri (1904). (H. N.)

Melia Azedarach L., bot. Se *Meliaceæ*.

Meliaceæ, *Meliaceæ*, bot., växtfamilj af serien *Geraniales* med omkr. 550 träd, buskar eller mera sällan örter med vanligen pardelade blad utan stipler förekommande i tropikerna, i synnerhet i Syd-Amerika och i indomalajiska området. Blommorna äro oftast tvåkönade, aktinomorfa, ståndarna äro oftast förenade med strängarna till ett rör. Frukten är kapsel med ofta vingade frön, bär eller stenfrukt. Familjen indelas i 3 underfamiljer: *Cedreloideæ* med fria ståndare, *Swietenioideæ* med sammanvuxna ståndare och vingade frön och *Melioidæ* med sammanvuxna ståndare och ovingade frön. Familjen innehåller många nyttiga arter. Värdefulla träslag erhållas af *Cedrela* (sockerkisträ, cigarrlådträ), *Chukrasia* (se d. o.), *Swietenia*, *Khaya*, *Toona* och *Pterocylon*, som lämna olika slags mahogny. Fett eller olja erhålles ur fröna af *Carapa*- (k a r a p a fett, som användes i tvålfabrikationen) och *Xylocarpus*-arter, af *Azadirachta indica* (margosaolja), *Melia Azedarach* m. fl. Barken af *Toona febrifuga*, *Soy-mida febrifuga* och *Azadirachta indica* (margosabark) användes som febermedel. Vålsmakande frukter ha *Lansium domesticum* (dukus), *Sandoricum indicum* m. fl. Som prydnadsväxt odlas *Melia Azedarach* allmänt i varmare trakter, äfven vid Medelhafvet. G. L.—m.

Meliaceæ, bot. Se *Meliaceæ*.

Melanthaceæ, bot., växtfamilj af serien *Sapindales* med 17 träd och buskar med strödda, vanligen parbladigt delade blad och stora, zygomorfa blommor i klasar, förekommande i tropiska Afrika. Frukten är kapsel. Som prydnadsväxt odlas *Melanthus major*, en i Kaplandet inhemsk buske med vackra brunröda blommor och blågröna blad, hvilkas lukt påminner om kalfstek. G. L.—m.

Melibœa [-bœa]. 1. (Grek. *Meliboia*). Se *Chloris*. — 2. *Astron.*, en af småplaneterna.

Melibō'a, grek. (lat. *Melibœa*). Se *Chloris*.

Melibokus (grek. *Meli'bokon o'ros*) kallas hos Ptolemaios ett berg i norra delen af Germanien, det nuv. Harz eller Thüringerwald. Med orätt har ett 515 m. högt berg i Odenwald i Hessen, på folkspråket kalladt Malchen, fått benämningen M. (J. F. N.)

Mel'ica L., Slokgräs, bot., växtsläkte af fam. *Gramineæ*. Hithörande arter äro medelhöga, med smal vippa af hvitludna eller glatta brunaktiga småax, hvilka inom de olikstora, hinnaktiga, borstlösa, trindryggade skärmfjällen innehålla en eller två fullständiga blommor och ett klubblikt, skafadt ämne till ytterligare en blomma. I våra lundar förekommer allmänt *M. nutans* L., som växer i tuvor, med omkr. 0,30 m. höga, bladrika strån och de (öfvervägande brunviolette) 2-blommiga småaxen hängande i en smal ensidig vippa. Mera sällsynta äro de båda andra svenska arterna, *M. uniflora* Retz. och *M. ciliata* L. Den förra har vanligen enblommiga småax på långa skaft i en mycket gles vippa, då däremot den senare, grus-slok, som växer på grusbackar och klippor, har de slutligen blekt brungulaktiga småaxen samlade i en nästan axlik vippa. O. T. S. (G. L.—m.)

Melice'rtes. Se *Melikertes*.

Melicocca, bot. Se *Makassarolja*, sp. 580.

Melik, *Melik* poesi. Se *Melos*.

Melike'rtes (grek. *Μελικέρτης*, lat. *Melice'rtes*), grek. myt., en son af Athamas, sagokungen öfver minyerna i det beotiska Orchomenos, och Ino (se d. o.), Kadmos' dotter. Han förvandlades till en välvillig och hjälpsam hafs gud och bär som sådan vanligen namnet *Palaimon*, under hvilket han dyrkades i synnerhet i Korint. A. M. A.

Melik es-Salih, på 1200-talet konung öfver Egypten och Syrien, af ejjubidernas ätt. Se *Egypten*, sp. 1487.

Melik'ov, rysk statsman. Se *Loris-Melikov*.

Melilit (*Humboldttilit*), miner., ett kalklerjordsilikat med växlande halt af magnesium och järn, kristalliserande i kvadratiska tafel af åttasidigt eller rundadt tvärsnitt; löses lätt i saltsyra under bildning af kiselsyregelatin. Meliliten är en accessorisk beståndsdel i basaltiska lavar från Eifel, Wartenberg, Goldstein, vid Capo di Bove, på Vesuvius o. s. v. A. Hng.

Melilitbasalt, petrogr. geol., en art basalt, som har fältspatsbeståndsdelen ersatt af mineraler melilit. Bergarten förekommer flerstädes i Tyskland och är inom Sverige iakttagen på Alnön utanför Sundsvall. Se vidare *Alnöt*. E. E.

Melilla [-li'lja] l. *Mlila*, spansk stad och straffkoloni på Marokkos nordkust, på en starkt befest landtunga s. om Kap Tres Forcas. Omkr. 9,000 inv. M., Spaniens äldsta besittning på Afrikas fastland, togs från morerna 1496 och har sedan haft att utstå många angrepp af rispiraternas, senast 1893 och 1908. Stadens hamn är tillgänglig endast för mindre fartyg, men redde är säker och djup. Varuomsättningen i början af 1900-talet var omkr. 3,5 mill. kr. årligen. M. är sannolikt romarnas *Rusadir* (af Ptolemaios kalladt *Russadiron*) och biskopssäte på 1400-talet. M. försvaras af ett citadell, som behärskar hamnen, samt af en gördel utanverk. (J. F. N.) L. W:son M.

Melilli, stad. Se *Hybla 2*.

Melilotplåster. Se *Melotenplåster*.

Melilotsyra, kem. farm. Se *Kumarin*.

Melilotus Juss. (af grek. *me'li*, honung, och *loto's*, ett slags klöfver), Honungsklöfver, Sötväppling, bot., ett till fam. *Leguminosæ*, afd. *Papilionatæ*, hörande växtsläkte, som står nära klöfversläktet (*Trifolium* L.), men skiljes därifrån genom sina långsträckt blomklasar från bladvecken af den högväxta stjälken. Blommorna äro små, gula, hvita eller blåaktiga och starkt honungsluktande. Af de gulblommiga arterna var *M. officinalis* L. förr upptagen i Sv. farmakopén (*Herba meliloti*) som ett aromatiskt lifvande medel att använda i huser och till beredning af ett plåster (melilotusplåster, 'melotenplåster', se d. o.) och en salva. Denna och den hvitblommiga *M. albus* växa sparsamt vilda här och där i södra och mellersta Sverige. Honungsklöfverns äldre folknamn är a mur. Den torkade örten har stark och behaglig lukt af kumarin och nyttjas till parfymering af tobak. O. T. S. (G. L.—m.)

Melin, Henrik Georg af, militär, f. 24 mars 1769 i Stockholm, d. där 13 jan. 1839, deltog i kriget mot Ryssland 1788—90, blef fänrik vid Södermanlands regemente samt avancerade 1805 till öfverstelöjtnant i armén och brigadchef (generalkvartermästarlöjtnant) vid Fältmättningskåren. I egenskap af öfveradjutant hos Gustaf IV Adolf öfvervar han svenskarnas misslyckade militärska uppträdande i Pommern och Lauenburg 1805—06, blef 1806 adlad (han hette förut Melin), 1807 öfverste i armén, 1808 konungens generaladjutant samt led. af krigsberedningen, förde 1809—11 befälet öfver Fältmättningskåren under ord. chefs sjukdom, blef 1812 sekundchef för Ingenjörkåren och 1821 generalmajor i armén. 1837 utnämndes han till chef för Ingenjörkåren. M. egde icke den viljekraft och klarsynthet, som skulle gjort honom vuxen hans ganska framskjutna ställning som Gustaf IV Adolfs generaladjutant vid tiden före statshvålfningen 1809, men redlighet och nit, god ämbetsmannatakt och framstående ordningssinne utmärkte honom alltid. M. var led. af flera kommittéer och lärda samfund. Han utarbetade ett 3 handskrifna folioband digert (tämlikan värdeöst) *Utkast till svenska krigshistorien* (i Lunds univ:s bibliotek). L. W:son M.

Melin, Hans Magnus, teolog, bibelöfversättare, en af den sydsvenska teologiens förnämsta representanter under 1800-talet, f. 14 sept. 1805 på ett sergentsboställe i Ö. Vemmerlöfs socken, Kristianstads län, d. i Lund 17 nov. 1877, blef student i Lund 1822 och filos. magister där 1829. I hopp om en docentur fullföljde han sina grekiska språkstudier, men vände smänigom sin häg till teologien och kallades 1834 af professor Ahlman till docent i exegetik. 1835 förordnades han



till examinator i teol. fakulteten, tjänstgjorde efter hand som föreläsare inom flera af dennas lärområden och prästvigdes 1838. Han utnämndes 1844 till teol. adjunkt vid Lunds universitet och erhöll i samband därmed V. Kärstörps prebendepastorat samt blef s. å. teol. doktor. 1847 fick han vid nämnda universitet en professur i pastoralteologi (jämte Husie prebendepastorat), men utbytte s. å. nämnda lärostol mot den i exegetik. M. inkallades 1861 i bibelkommissionen och blef 1865 förste teol. professor samt domprost i Lund. Af Svenska akad. huggades han 1853 med dess stora guldmedalj och 1865 med Karl Johans pris, hvarjämte Vet. akad. 1864 tillerkände honom Lettstedtska priset. I båda de nämnda samfunden invaldes M. 1866. M:s apologetiska *Föreläsningar öfver Jesu lefverne* (4 bd, 1842—51; 3:e uppl. 1872, i 2 bd), som han urspr. höll i Lund 1841—42 i syfte att vederlägga D. F. Strauss' läror, intaga genom framställningens grundlighet, värma och öfver hufvud toleranta ton en framstående plats i Sveriges teol. litteratur under 1800-talet. M. redigerade 1841—42 (med E. G. Bring) "Theologisk quartalskrift". Han gjorde det filologiska studiet en god tjänst genom sitt *Hand-lexikon öfver grekiska språket* (2 bd, 1845—53; en insiktsfull bearbetning efter C. Jacobitz och E. Seiler). Men det arbete, åt hvilket han offrade sina långvarigaste och käraste mödor, var det stora bibelverket "Den Heliga skrift, i beriktigad öfversättning och med förklarande anmärkningar" (1858—65; ny, förkortad uppl. 1875—78; godköpsuppl. bl. a. 1883). Af grundsats bibehållande den gamla bibelöfversättningens ton och anda, lade han sig vinn om att rätta alla däri oriktigt tolkade ställen, hvarvid han tog till hjälp naturkunnighetens, arkeologiens och språkforskningens nyare uppgiften. I noterna till hans bibelverk framträder en sträfvän att medla mellan uppenbarelse och vetenskap. Med ljus förtröstan såg nämligen M. i hvarje vetenskapens seger ett framsteg för religionen. Därom vittna äfven två hans uppsatser om skapelsehistorien (1855—56). M. var en poetiskt anlagd natur, hvars varma känsla och lifliga fantasi togo sig uttryck i rik vältalighet, allra mest när han med hänförelse prisade stjärnhimmels under. M. vederkvickte sig gärna med att öfversätta utländska skalders. Hans tolkning af 2:a delen af Goethes "Faust" (1872) är utan föregångare på svenska. Han utgaf äfven *Predikningar* (3 hfvt, 1844—52), minnes- och högtidstal m. m. (E. S—e.)

Melin, svensk släkt, hvars äldsta kända stamfader var bonde i Kinds härad, Västergötland. Hans son Olof (f. 1727, d. 1804), köpman i Göteborg, antog namnet M.

1. Paul Henrik M., sonson till ofvannämnde Olof M., militär, kommunalman, donator, f. 3 sept. 1823 i Göteborg af en gammal Göteborgssläkt, d. 12 nov. 1892, fick sin skolutbildning i den berömda Hilla skolan i Barnängen, blef 1843 officer vid Västgöta-Dals regemente, där han avancerade till major, samt var 1869—86 öfverste och chef för Älfsborgs regemente. Vid sitt afskedstagande skänkte han 10,000 kr. till regementets understöds-kassa för gamla soldater och soldatänkor och lät kassan uppbära äfven

hans öfverstepension. M. deltog lifligt i Göteborgs kommunala och kommersiella lif. Från 1877 till sin död var han stadsfullmäktig och innehade en rad andra förtroendeuppdrag i olika styrelser, däribland för Göteborgs museum. Han hugfäste där sitt minne genom att 1891 skänka medal till upprättande af en samling gipsafgjutningar efter antika konstverk ("Melinska afgjuttingssamlingen"). Han anslog i sitt testamente åtskilliga be-
lopp till olika välgörenhetsinrättningar. M. var medlem af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1885).

2. Olof Rikard M., den föregåendes kusin son, affärsman, riksdagsman, f. 20 aug. 1834 i Göteborg, blef 1857 delegare i skeppsklarerarfirman Aug. Leffler & comp. och bildade efter dess upplösning 1888 under eget namn en rederi- och expeditionsfirma. M. har dessutom varit delegare i och hufvudredare för det stora 1872 bildade ångfartygs-a.-b. Thule för upprätthållande af reguljär förbindelse mellan Göteborg och England samt tagits i anspråk för flera andra större affärsföretag (bl. a. Skandinaviska kredit-a.-b., Sveriges ångfartygssassuransförening) och offentliga institutioner och förtroendeuppdrag (Göteborgs högskola, Göteborgs sjömanshus och navigations-skola m. m.). Han representerade Göteborg i Andra kammaren 1882—99 och i Första kammaren 1900—07 och var därunder medlem af bankouts-kottet 1887 majriksd., 1891—94, särskilda utskottet 1891 och 1901 ang. sjöslagsfrågor samt 1895 års hemliga utskott för unionsfrågan. Till sin politiska ståndpunkt frihandlare och moderat liberal, tillhörde han Andra kammarens center och senare frihandelsvänliga centern (medlem af förtroenderådet), och i Första kammaren slöt han sig till det moderata partiet. Som riksdagsman åtnjöt M. stor personlig auktoritet. Hans inlägg i debatten, som hufvudsakligen afsågo sjöfarts- och finansfrågor, voro visserligen icke många, men alltid välgående och tungt vägande. M. har varit medlem af järnvägstaxe- (1898), handels- och sjöfarts- (1898—1900) och Trollhätte trafiktaxe- (1901) kommittéerna. Han är sedan 1901 led. af Göteborgs vet. o. vitt. samh.

3. Olof Werling M., den föregåendes son, militär, uppfinnare af ett stenografiskt system, f. 3 aug. 1861 i Göteborg, blef student i Göteborg 1880, underlöjtnant vid Älfsborgs regemente 1881, befordrades där till major 1908, öfverflyttades 1911 till Skaraborgs regemente som öfverstelöjtnant samt var 1908—12 chef för skjutskolan för infanteriet och kavalleriet å Rosersberg. Han blef 1910 led. af Krigsvet. akad. M. var tidigt en intresserad stenograf och anhängare af Gabelsbergers system, men önskan att få en förenklad och särskild för svenska språket anpassad snabbskrift föranledde honom att, efter mycket omfattande frekvensundersökningar, utarbeta och 1892 framlägga det *Melinska stenografisystemet* (om detta se Stenografi), som vunnit stor spridning, särskild inom handelsvärlden, samt antagits som läroämne vid nästan samtliga svenska handelsskolor.

1. K. W—g. 2. T—s.

Melin, Karl Alfred, skald, f. 11 mars 1849 på Utö, Stockholms län, blef student i Uppsala 1868, filos. doktor 1876 och utnämndes 1883 till adjunkt vid Nya elementarskolan i Stockholm, där han 1903 blef lektor. M., som redan under Upp-

salatiden gjorde sig känd som en lyriker af fin läggning (bidrag till "Vitter kalender" 1872 och till en samma år anonymt utgifven diktsamling "Lyrik"), offentliggjorde då och då skaldestycken och framträdde 1882 med en dikteykel, *Humleplockningen* (3:e uppl. 1903), där han begagnade



den folkliga seden i vissa bygger att vid humleplockningen underhålla hvarandra med sagor som ram kring versifierade berättelser och smådikter; han låter här de församlade hvar för sig förtälja något, hvarvid de olika individerna på ett lyckligt sätt variera berättarstilen eller sången; bl. a. förekommer den vackra, populära, senare af Norman

tonsatta visan *I svaneliden*. Diktsamlingen röjde fin känsla och melodisk form och tillika sinne för det storvulna hjältedraget i Sveriges historia och en varm medkänsla med samhällets "små". Närmast följde dels den i folkviseton hållna sagodikten *Prinsessan och svennen* (1885), som naivt, enkelt och i en något arkaistisk ton berättar den gamla kända sagodikten, dels synnerligen vällyckade tolkningar af *Några dikter af Thomas Moore* (s. å.). 1888 utkom den första samlingen lyriska *Dikter* (2:a uppl. 1909), hvaribland så musikaliskt kända poem som "Jerusalem" och "Romantik", en fosterländsk forn-tidsdikt som den om Styrbjörn Starke, en sonett som "Icarus", men framför allt innehöll denna samling en flock "skärgårdsbilder", där M. — möjligen något påverkad af Bret Hartes berättande lyrik och af "Terje Vigen" — visar sig som en förtäfflig poetisk berättare och naturskildrare från hafsbandet, behärskande realistiska folklifsmotiv, här ur sjömanslivet, och gifvande den en poetisk, stundom och en kärt humoristisk tolkning; bland de bästa märkas "Så skall en sjömanshustru vara" och skepparhistorien om "Nisse Borin". 1891 utkommo dessa *Skärgårdsbilder* (2:a uppl. 1911), tillökade med några nya, i särskild samling. Vidare märkas bland hans arbeten det lilla historiedramat *Vid Breitenfeld* (tr. och uppf. 1893; ny uppl. 1900), som ofta uppförts på Dramateatern, det poetiska sagospelet *Snöhit* (1897), med sin veka stämningspoesi, samt den andra samlingen *Dikter* (1904), hvari bl. a. meddelas den ypperliga minnesrunan öfver Fr. Fehr; på sista tiden har M. utgivit tvänne vällyckade friska ungdomsböcker: *De svarte vikingarnas saga* (1910) och *Tjuvbandet i Dägerö skärgård* (1911). M. invaldes 1898 i Svenska akad. efter K. A. Kullberg och är sedan 1903 medlem af dess Nobelkommitté. Ett flertal af hans dikter är tonsatt af Norman, Åkerberg, Svedbom och Stenhammar. Han har utom nämnda skrifter utgivit *Om den tragiska skulden* (doktorsafh. 1875), en metrisk undersökning *Om sonettdiktningen under det s. k. Stjernhjelmska tidevarvet* (1887) samt (tills. med H. Hernlund) "Svensk läsebok" för allmänna läroverkens mellanklasser (1880; 3:e uppl. 1907) och

(tills. med Calwagen) ett urval tysk läsning för skolbruk (1890 ff.). K. W.-g.

Melinda (nu vanligen Malindi), hamnstad i Brittiska Öst-Afrika, t. h. om floden Sabakis mynning. Omkr. 5,000 inv. Hamnen är dålig, endast en öppen redd. En på en landtunga i närheten stående stenpelare erinrar om Vasco da Gamas besök i apr. 1498, då M. var en blomstrande arabisk stad. (J. F. N.)

Méline [-lin], Félix Jules, fransk politiker, f. 20 maj 1838 i Remiremont, dep. Vosges, egnade sig åt advokatyrket, valdes 1872 till deputerad för sin hemtrakt och tillhörde som sådan först nationalförsamlingen, sedan deputeradekammaren, tills han i juli 1903 blef senator för Vosges. M. slöt sig genast till republikanska vänstern, stödde Thiers' politik, var en kort tid 1879 understatssekreterare i justitieministeriet och gjorde sig från 1880 känd som protektionismens ifrigaste förrespråkare inom deputeradekammaren. Han räknas som den egentlige skaparen af Frankrikes i jan. 1892 definitivt lagfästa skyddstullsystem. M. har äfven sedermera i tal och skrift gjort sig till målsman för en nästan till prohibitism gränsande tullpolitik. Han var febr. 1883—mars 1885 jordbruksminister i Ferrys andra ministär och instiftade därunder den sedermera ymnigt utdelade ordensutmärkelsen Mérite agricole. 1888—89 var M. deputeradekammarens talman samt stod april 1896—juni 1898 i spetsen för ett moderat-republikanskt protektionistiskt kabinett, hvari han själf innehade jordbruksportföljen. M. motsatte sig envist de under hans ämbetslid först framställda yrkandena på en revision af Dreyfusprocessen (se d. o.). Efter 1898 års val nödgades M. vika för en radikal ministär Brisson, och han samlade sedan de moderata oppositionsgrupperna "vänstra centern" och "opportunisterna" till "progressistpartiet". I senaten har han försvarat spannmålstullarna mot alla angrepp, och han protesterade (6 dec. 1905) våltaligt mot lagförslaget om kyrkans skiljande från staten samt påyrkade förgäves förhandlingar om ett nytt konkordat. M. har behandlat jordbrukets och industriens förhållande till hvarandra i det rätt uppmärksammade arbetet *Le retour à la terre et la surproduction industrielle* (1905). V. S.-g.



Meling, en i äldre tid i Jämtland brukad benämning på visst mått jord, motsvarande $\frac{1}{8}$ tunnland, hvaraf 6 räknades utgöra ett gårdemantal (se M a n t a l).

Melinitt, ett af franska staten för krigsbruk användt sprängämne, hvars hufvudbeståndsdel är pikrinsyra. Sedan Eugène Turpin 1886 först föreslog, att man som sprängämne i granater skulle använda gjuten pikrinsyra, försatt med något kolloidum, har meliniten flera gånger erhållit ändrad sammansättning. F. n. användas af franska staten 3 olika granatsprängämnen, hållande pi-

krinsyra eller det denna närlägnade ämnet trinitrokresol, nämligen *Mélinite D*, *Crésylite N:r 2* och *Crésylite N:r 2^(60/40)*, af hvilka den förstnämnda är ren, oblandad pikrinsyra, de båda öfriga blandningar med densamma och trinitrokresol. E. S.—m.

Melioration (lat. *melioratio*, förbättring), **A-melioration**, **Grundförbättring**, **Jordförbättring**, **landtbr.**, kallas arbeten afsedda att för alltid eller längre tid framåt höja jordens afkastning, såsom jordens befriande från större stenar (stenbrytning), vattenafledning och afdikning med öppna och täckta diken, bevattning, påförande af jordförbättringsmedel såsom mangel, lera (lerslagning), sand eller mulrik jord för att ge jorden lämpligare grad af luckerhet, fasthet och vattenhållande förmåga. På öfvergången till kortvarigare jordbehandling stå djupplöjning och afluckring samt kalkning, hvilas verkningar äro jämförelsevis mindre varaktiga. Grundförbättringsarbeten kunna betydligt höja jordens afkastning, men då de kräva stor direkt kostnad och därtill intensivare brukning och gödsling, för att man fullt skall kunna draga nytta af förbättringen, tillhöra de företrädesvis det högre stående, intensiva jordbruket. Detta gäller i synnerhet täckdikning, afluckring och djupplöjning ("djupkultur") samt bevattningsanläggningar, under det att stenbrytning, sand- och lerkörning på mossar, dykörning på fast jord samt öppen afdikning höra till de mer primitiva och allmänt använda grundförbättringarna. — Hvad *trädgårdsskötseln* beträffar, fordras dylika förbättringar ofta för växternas trefnad, då de mera allmänt förekommande jordslagen i sitt ursprungliga skick ej äro lämpliga att bära flertalet af dem. På lerjord påföres sålunda mylla i form af dy eller löfjord, hästgödsel o. s. v. Lerjorden blir härigenom mindre "styf", d. v. s. lättare att bearbeta, kan hastigare upptaga solvärmets och medger bättre utveckling af växtrötterna. Mindre godartad muljord, t. ex. sådan, som vunnits genom torrläggning af sank mark och som ofta till stor skada för ömtåliga växter spricker sönder, då den fryser, uppblandas med lera, sand eller grus samt därjämte kalk. Allt för lätt sandjord blandas med lera, mylla och fastare, brunnen gödsel, mangel m. m., hvarigenom den mindre lätt förlorar upptaget vatten och däri löst näring samt äfven i andra afseenden blir mera lämplig för växtkultur. H. J. Dft. C. G. D.

Melipona, *zool.* Se **Meliponinæ**.

Meliponinæ, "Gaddlösa bin", underfamilj af fam. bin (*Apidae*) bland gaddsteklarna, utbredd i tropiska trakter af båda hemisfärerna. Trots benämningen "gaddlösa" sakna dessa bin ej gadd, men ha den så förkrympt, att de till försvar använda blott käkarna. Af de båda hithörande släktena, *Melipona* och *Trigona*, finnas många arter af mycket växlande storlek, i det några äro större än kupbiet, medan andra äro mycket små, den minsta ej längre än 2 mm. Mest kända äro de sydamerikanska. — Meliponinerna äro samhällsbildande (sociala), och deras samhällen kunna nå en mycket ansenlig storlek. Sina bon inreda de vanligen i håligheter i trädstammar. Några arter bygga dock sina bon i det fria, mellan blad och kvistar på träd och buskar. Byggnadsmaterialet

är vax, som afsöndras från körtlar på bakkroppens ryggsgida, ej på buksidan såsom hos släktet *Apis*. Stundom användes raxet rent, men oftast uppblandadt med harts, hvaraf det blir mörkt och klibbigt. Därtill komma också lera samt, stundom, växtfibrer. Leran anbringas särskildt ofta i boets yttre delar, såsom kring ingångsöppningen. Innanför ett antal tunna, oregelbundna, koncentriskt växhöljen, som mellan sig bilda labyrinthiska gångar, träffas de af vax byggda, stundom blott otydligt sexkantiga cellerna, anordnade i regelbundna längd- och tvärrader i de horisontellt ställda kakorna. Hvarje kaka utgöres af blott ett lager celler, och hvarje cell fylles till sin halfta höjd med en af hufvudsakligen frömjöl bestående foder-massa, som är mer eller mindre uppblandad med honung. Öfvanpå denna lägges ett ägg, hvarefter cellen slutes med ett vaxlock. Hos dessa bin matas nämligen ej larverna, utan liksom hos de solitära bina får hvarje larv hushålla med det näringsförråd, som en gång för alla tilldelats den. Enär äggläggning och afkommans utveckling i de varma klimatet oafbrutet fortgå hela året, insamlas i särskilda stora runda eller ovala vaxbehållare förråd af både frömjöl och honung till användning under den årstid, då väderleken lägger hinder i vägen för den dagliga insamlingen. — Meliponinernas samhällen nybildas ej som humlornas för hvarje år, utan fortbestå. Arbetarna skilja sig ej blott, såsom hos humlorna, i storleken från könshonorna i visarna, utan äfven i vissa anatomiska detaljer. Särskildt är det hos meliponinerna blott arbetarna, som på bakken äro utrustade med insamlingsapparat för frömjöl. Visarna spela nästan samma roll som hos tambiet. Liksom hos detta finnes i hvarje meliponinsamhälle blott en enda befruktad och äggläggande hona, hvars verksamhet är inskränkt till äggläggningen. Men under det visen hos släktet *Apis* bibehåller så mycken rörlighet, att den kan flyga bort med försvärmen, då en ny koloni skall grundas, förlorar den hos meliponinerna flygförmågan till följd af bakkroppens oerhörda uppsvallning af äggmassor. Någon rivalitet mellan den gamla visen och de nykläckta, ännu obefruktade honorna finnes därför ej heller, då det hos meliponinerna är de senare, som vid svärmen lämna det gamla boet. — Hos släktet *Melipona* skilja sig drottningcellerna ej i något afseende från arbetarnas och hannarnas. Hos *Trigona* åter finnas, liksom hos *Apis*, särskilda vise- i. drottningceller, vanligen i kanten af kakorna, större än de öfriga och rundade till formen. — Hannarna hos meliponinerna skilja sig i storlek föga från arbetarna, och de celler, i hvilka de uppstått, likna alldeles de senares. Liksom hos *Apis* fördragas de blott till en tid i boet och bortdrivas sedan eller dödas t. o. m. stundom. — Framför humlornas samhällsbildning betecknar meliponinernas ett framsteg i arbetsfördelningen så till vida, som här uppstått typiska, från könshonorna i utbildningen af samlingsorgan afvikande arbetare, hvilka, oberörda af könslivets oro, uteslutande egna sig åt bobyggnad och ansak-fande af proviant, medan könshonorna åter specialiserats till uteslutande äggproducerer. G. A.—z.

Melis, **Melissocker** (af lat. *mel*, honung). Se **Socker**.

Me'lisk. Se Melos (bägge art.).

Meli'sm (af grek. *melisma*, visa, melodi), *mus.*, melodisk utsirning. — **Melismätisk** kallas, i motsats till sylläbisk, en sådan sång, där flera toner sjungas till en staveelse. A. L.*

Mel'issa, frygisk by i Mindre Asien, där Alkibiades 404 f. Kr. mördades af en af satrapen Farnabazos lejd mördare. Efter all sannolikhet på dess plats ligger nu *Atly hisar*, omkr. 40 km. s. om *Afua-Karahisar*. J. C.

Meli'ssa L., *bot.*, *farm.*, ett örtsläkte, hörande till fam. *Labiatae*, underfam. *Stachyoideae*, med 3 arter i Medelhafsområdet. Den i den svenska farmakopén förr upptagna *M. officinalis* L., citronmeliss, var redan under forntiden begagnad som läkemedel. Drogen, *Herba melissæ*, fås hufvudsakligen af odlad ört från mellersta och nordliga Europa samt består af de torkade stjälkarna med bladen. Dessa äro motsatta, långskaftade, hjärtlika till bredt ågrunda med sågad kant. Den senare formen tillhör bladen på stjälkens öfre del, i hvilkas vinklar de små, under sommarens senare del utvecklade blommorna sitta i ensidiga, kortskaftade knippen. Drogens verk samma beständel är en eterisk olja med behaglig, citronliknande lukt. Citronmeliss användes liksom mynta-örterna i form af infusion ('te') som väderfördelande i kolik o. s. v. O. T. S. (G. L.-m.)

Meli'ssocker. Se Melis.

Meli'ssos (grek. *Méλισσος*, lat. *Meli'ssus*), grekisk filosof, statsman och fältherre från Samos i 5:e årh. f. Kr. Som befälhafvare öfver samiernas sjömakt besegrade han 441 atenarnas flotta under Perikles. Han var lärjunge af Parmenides och hörde liksom denne till den eleatiska skolan. Af hans skrift "om varat" och "om naturen" finnas några fragment i behåll. A. M. A.

Meli'ssus. Se Melissos.

Mel'ita. Se Cittavecchia 2.

Mel'itæa, *zool.* Se Nattjurarilar.

Melite, ö. Se Malta och Meleda.

Melitene, stad. Se Malatia.

Melito, biskop af Sardes, högt ansedd apologet och teologisk skriftställare i 2:a årh., författade en mängd skrifter, som gått förlorade, bl. a. en apologi, ställd till Marcus Aurelius, antimontanistiska och exegetiska skrifter, med anmärkningar om palestinsiska kanon (samling af fragmenten i Ottos "Corpus apologetarum christianorum", bd 9). M:s apologi är märklig därutinnan, att den visar ett närmande från kyrkans sida till romerska staten. Den skrefs omkr. 170—180, sannolikt vid förföljelsen 177. Se Harnack, "Geschichte der althetristischen litteratur", I. H. H.-t.

Meliton Fernández [meli'tän färna'ndeth], pseud. Se Fernandez de Moratin 2, sp. 76.

Meliton kryddhonung. Se Hemliga medel.

Melitöpol, kretsstad i ryska guv. Taurien vid Molatsjinaja och järnvägen Kursk—Vestavopol. 16,624 inv. (1900). Realskola. Flera stora ångkvarnar och anseelig handel med spannmål och salt. J. F. N.

Melitos [-täs] I. Melitrios, *kem.*, detsamma som raffinös (se d. o.), en högre sockerart, sammansatt enligt formeln $C_{18}H_{32}O_{16} + 5H_2O$. H. E.

Melittinæ, *zool.*, underfamilj af solitära bin, omfattande medelstora (8—14 mm.) arter med täm-

ligen lång, vid roten bred, men därefter till en borsthårig spets tvärt afsmalnande tunga. Honor nas bakken äro blott på skenbenen och 1:a fotleden utrustade med samlingshår. De flesta arterna besöka blott blommor af ett visst slag. De gräva sitt bo i jorden och beklåda cellerna med någon till en tunn hinna stelnande spottkörtelfätsöndring. 4 svenska arter finnas tillhörande släktena *Melitta* och *Macropis*. G. A.-z.

Melitto'bia, *zool.* Se Pteromalidæ.

Melittofila blommor (af grek. *mel'itta*, bi, och *filos*, vän), *bot.*, detsamma som biblommor (se d. o.).

Melituri, *med.* Se Sockersjuka.

Mélius, *Spurius*. Se Mælius.

Melk, stad i Nedre Österrike, vid Donau. 2,259 inv. (1900). Invid staden ligger det berömda, 1089 stiftade benediktinkloster (i ofantliga barockbyggnader från 1702—38), med rikt smyckad kyrka, gymnasium, uppfostringsanstalt, seminarium, dyrbart bibliotek och arkiv med värdefulla konstskatter, mynt- och andra samlingar. (J. F. N.)

Melkart. Se Baal och Fenicien, sp. 33.

Melkedalen. Se Mjölkedalen.

Melkioriter, sekt. Se Hoffmann, Melchior.

Melki-Se'dek (hebr. *melki-sedek*, "rättfärdighetskonung") var enl. 1 Mos. 14: 18 ff. konung i Salem (= Jerusalem, se d. o.) och tillika Guds den Högstes präst. Då Abraham återvände efter den lyckliga striden med Kedor-Laomer och de med honom förbundne konungarna, mötte honom M. med bröd och vin och uttalade samtidigt öfver honom sin välsignelse, hvarpå patriarken gaf honom tionde. M:s personlighet ansågs sedan så betydelsefull, att förf. till Ps. 110 betraktade honom som en typ för en af honom besjungen ideal furste, som tillika var präst, och Hebréerbrevets förf. såg i hans gestalt en förebildande profetia om Jesus Kristus (Hebr. 5: 9 ff.; kap. 7). Se närmare de nyare kommentarerna till 1 Mos., Ps. 110 och Hebr. E. S.-e.

Melkiter [-kiter, af arab. *melikije*, "kungliga"] kallades först af araberna i de eröfrade provinserna, i synnerhet i Egypten, de (grekiskt-) ortodoxe kristne, emedan de hyllade samma lära som sin *melik* ("konung"), kejsaren i Bysans, till skillnad från de schismatiske nestorianerna och jakobiterna. I våra dagar nyttjas namnet melkiter mest i Syrien som en allmän motsats mot jakobiter och därför om anhängarna såväl af den "grekiska" (i Europa "ortodoxa" l. "grekisk-katolska") som af den "latinska" (d. ä. romersk-katolska) kyrkan. De senare delas i två "orientalska kyrkor", den "syrisk-katolska", bestående af syrer, och den "grekisk-katolska", bestående af greker, och medlemmarna af denna "grekisk-katolska" kyrka, hvilken de förnämsta kristna familjerna i Syrien tillhöra, kallas företrädesvis melkiter. H. A.*

Mell, J o h a n (födelse- och dödsår okända), fortifikationsofficer, f. i Dieppe i Frankrike, blef fanrik i svensk tjänst 1654, adlades 1664 och hade 1669 avancerat till generalkvartermästare i de tyska provinserna. Han uppgjorde 1671 ritning till Stades förstärkande, utarbetade dessein till en ny fästning (Karlsburg) vid Geestendorf i Bremen och ledde densammas byggande, utarbetade

1673 desseiner till Hvalfiskens och Buxtehudes förstärkning samt anlade utanverk vid Stade. 1675 blef M. kommandant på Karlsburg, som han med zapperhet försvarade mot de allierade i sept., men dödgades 12 jan. 1676 dagtina. Därefter reste han med sitt decimerade regemente öfver till Göteborg, hvarifrån han begaf sig till armén i Skåne och mottogs väl af Karl XI, som satte honom, i dec., att leda mineringsarbetena mot Hålsingborgs blott. Då M. härunder sårades, begärde och erhöill han 1 jan. 1677 afsked. Han gick sedermera i hertigens af Celle tjänst. Han lefde ännu 1690. L. W:son M.

Mell, Alexander, österrikisk blindpedagog, f. 1850 i Prag, sedan 1886 direktör för kejsarliga blindanstalten i Wien, har där utöfvat en mycket betydande verksamhet, i synnerhet beträffande understödjandet af äldre, själförsörjande blinda. Af hans många skrifter äro de viktigaste *Encyklopädisches handbuch des blindenwesens* (1900), den mest använda handboken på sitt område, *Geschichte des k. k. Blindenerziehungsinstitutes* (1904), i hvilken han meddelar akter af vidsträckt intresse, samt *Der blindenunterricht* (1909). G. A.

Mella, bifod fr. vänster till Oglio (se d. o.).
Mellågo graminis, bot. farm. Se Kvickrot.
Mellan [mälä'] 1. **Melan**, Claude, fransk kopparstickare, f. 1601, d. 1698, studerade först målari i Paris och i Rom under Simon Vouet, men vände sig sedan till kopparsticket, hvarvid han snart nog öfvergaf korsmaneriet och öfvergick till att uttrycka formen med ett enda lag af streck. Man har af honom ett Kristushufud, som består af en enda spirallinje, börjande med nässpetsen. Hans ämnen voro porträtt, bildstoder samt bibliska och mytologiska scener. (A. L. R.)

Mellanakt (fr. *entr'acte*), vedertagen benämning på det mellan två akter i en teaterföreställning gjorda uppehållet. För att underhålla de besökande spelas vid många teatrar mellanakterna musikknummer (mellanaktsmusik).

Mellanaxel. Se Fordon.

Mellanbangård, järnv. Se Bangård.

Mellanbark, bot. Se Bark 1, sp. 928.

Mellanbatteri, befästningsk., batteri, som anordnas i en fortgördel för uppställandet af de fjärrstridspjäser, som ej placeras i fortet. De läggas skilda från dessa och något tillbakadragna, uppföras med permanent byggnadssätt samt omges med järntrådsnät som stormhinder. L. W:son M.

Mellanblad, bot. Se Blad, sp. 617.

Mellanborg, sjöv. Se Borg, sjöv.

Mellanbrosk, anat. Se Menisk.

Mellands papperskrut. Se Krut, sp. 112.

Mellandäck, skpsb. Se Däck.

Mellaneuropeisk tid. Se Soldid.

Mellanfolklig. Se Internationell.

Mellanfot, *Metatarsus*, anat., den emellan vristen och tårna belägna delen af foten. Se Fot, anat.

Mellan-Fryken, insjö. Se Fryken.

Mellangaj, sjöv., tross eller kätting, som förenar de öfre ändarna af två för en och samma båt afsedda däfvertar. Å mellangajen äro ofta påträdde s. k. båttridare eller lifinor för båtbesättningen, som "lätтар sig" i dessa under båtens firning och hissing. H. W.-I.

Mellangrefvie, socken i Malmöhus län, Oxie

härad. 441 har. 268 inv. (1911). M. bildar med Södra Åkarp ett pastorat i Lunds stift, Oxie kontrakt.

Mellangräs, landbr. Se Gräsvall.

Mellanguld. Se Bladmetall 2.

Mellangården, anat. Se Förlossning, sp. 449.

Mellangärdet, *Diaphragma*, anat., den kontraktila, tvärgående skiljeväggen emellan bröst- och bukhålan, bildande så att säga den förras golf, den senares tak. Denna muskel utgår rundt om

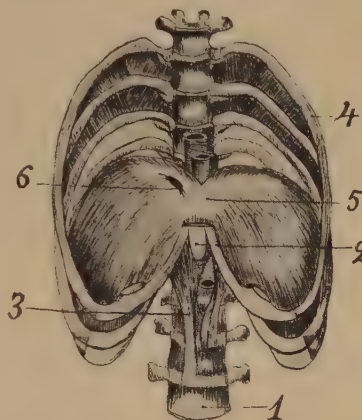


Fig. 1. Främre delen af bröstskorgen och dennas inälvor borttagna. 1 ländkotpelaren, 2 nedersta spetsen af det f. 5. borttagna bröstbenet, 3 mellangärdets muskelfästen vid ländkotorna, 4 reffen, 5 mellangärdets klöfverbladformade centrala sena, 6 hålet i mellangärdet för undre hälvenen.

bröstskorgens sneda, nedre öppning (jfr fig. 1 o. 2): baktill ända nedifrån ländkotorna och deras grannskap, åt sidorna från inre ytan af de 6 nedre

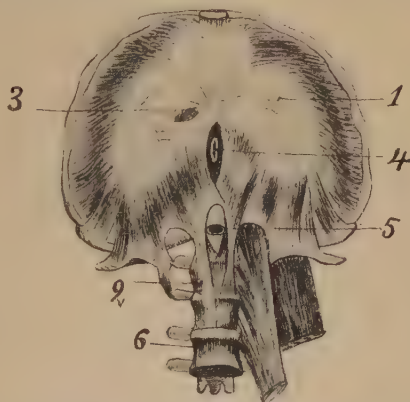


Fig. 2. Mellangärdet sedt från buksidan. 1 den klöfverbladformade centrala senan, 2 mellangärdets fäste vid ländkotorna, 3 hålet för undre hälvenen, 4 hålet för matstrupen, 5 hålet för stora kroppspulsådern, 6 ländkotor.

refvenens brosk och framåt från insidan af bröstbenets nedre ända (fig. 1). Från alla dessa håll

radiera muskelbuntarna mer eller mindre oregelbundet in mot skifvans midt, som ett stort stycke är senig i form ungefär af ett klöfverblad (fig. 2). Genom den muskulösa delen passera matstrupen, aorta, bröstgången m. m. från den ena hålan till den andra; genom sendelen går nedre hålledern. Vid den senare fasthänger ofvan hjärtsäcken; mot de muskulösa delarna stå de af sina säckar omgifna lungornas baser. Mellangärdets undre yta, klädd af bukhinnan, hvilat till största delen på lefvern, till vänster dock äfven mot magen och mjälten. Efter dessa organ är mellangärdet formadt till ett hvalf öfver dem, en uppåt konvex skål, hvars främre brädd är kortast, bakre längst. Genom sammandragning af den muskulösa delen ändras skifvans form. Å ena sidan förlänges därvid brösthålan och vidgas något i sin nedre del samt lungorna med den, hvilket föranleder inandning; å andra sidan ned- och sammantryckas bukinalfvorna, hvarför, om under sådan spänning af mellangärdet bukmusklerna tillika sammandragas, ett starkt tryck kan utövas på dessa inalfvors innehåll, så att det utdrifves. Se Bukpress.

G. v. D.*

Mellanhand. 1. (*Metacarpus*) *Anat.* Se Hand. — **2. Spelt.** Den spelare, som sitter emellan förhand (l. utspelet) och efterhand.

Mellanhandel, nationalek. Se Handel, sp. 1302.

Mellanjakt. Se Jakt, sp. 1202.

Mellankalf, krigsv. Se Kalf 3 och Lavetage, sp. 1424.

Mellankambrium, geol. Se Kambrium 3.

Mellankommande part. Se Hufvudintervention och Intervention.

Mellankropp, zool. Se Thorax.

Mellanled, bot. Se Internodium.

Mellanlägg, skpsb. Se Innerstråk.

Mellansmaskiner. Se Maskin 1.

Mellannast. Se Mast, sp. 1203.

Mellannesan, sjöv. Se Mesan.

Mellanras, veter., den ras, som genom längre tids urval kan fixeras ur korsningsprodukter, uppkomna genom parning af två olika raser med hvarandra. Mellanrasen besitter egenskaper från båda ursprungsraserna.

H. F.

Mellanrikslag, jur., användes stundom i vidsträckt bemärkelse som beteckning för gemensamma eller lika lydande lagar i två grannstater, hvarigenom något gemensamt intresse eller förhållande regleras i lagstiftningsväg, under förutsättning af viss varaktighet för lagstiftningens giltighet, t. ex. den svensk-norska riksakten af 1815 och samma års förordning om Sveriges och Norges inbördes skeppsfart och handel. Dylika lagar gälla i det ena landet, endast så länge motsvarande föreskrifter förbli i kraft i det andra, hvardera riket i allmänhet obetaget att ändra eller upphäva sin lag, om än vanligen med förbehåll, att sådan ändring eller sådan upphävande träder i kraft först viss tid efter därom fattadt beslut. Där länderna ha skilda regeringar, pågår öfverenskommelse om sådan "mellanrikslagstiftning" träffas genom internationellt fördrag eller faktiskt enande på förhand utan fördragsform. Exempel på dylika lagar äro de svensk-danska, af en konvention föregångna lagarna af 1861 om ömsesidig verkställighet af domar och utslag (benämningen "mellem-

rigslov" träffas i dansk litteratur för dessa) äfvensom de skandinaviska myntlagarna af 1873—76, hvilka inleddes af konventioner dels emellan Sverige och Danmark, dels emellan Norge och Danmark. Till mellanrikslagar i nu afsedd bemärkelse kunna däremot ej räknas sådana för särskilda länder utfärdade, hufvudsakligen öfverensstämmande lagar, i hvilka intet förbehåll å ömse sidor gjorts om bestämmelsernas fortfarande giltighet, t. ex. de skandinaviska växellagarna.

I inskränkt betydelse användes förr ordet "mellanrikslag" i dagligt tal för förordningarna ang. *Sveriges och Norges ömsesidiga handels- och sjöfartsförhållanden*, hvilka under den s. k. unions-tiden efter 1814 ersatte de mellan fristående stater brukliga handels- och sjöfartsfördragen. Redan 25 maj 1815 utfärdades en förordning i ämnet, antagen som lag i Norge 25 okt. s. å.; ny författning i ämnet utkom i Sverige 24 maj 1825, i Norge 4 aug. 1827. Hufvudgrunderna i denna voro: att det ena rikets naturprodukter och tillverkningar i allmänhet kunde *landvägen* införas i det andra riket, utan att annan införseltull behöfde erläggas än för vissa artiklar half tull eller för eljest med införselförbud belagda varor 15 proc. af värdet; att utländska varor, som i ena riket förtullats, fingo mot half tull *landvägen* införas i det andra (så vidt ej införselförbud förefanns); samt att vid varuförsel *sjövägen* de allmänna författningarna gällde, dock att för åtskilliga varor vid direkt införsel i ettdera rikets fartyg erlades endast half tull eller, där varan eljest var underkastad införselförbud, 15 proc. af värdet; hvarjämte äfven beträffande fartygsbehandling än större ömsesidiga lättnader medgäfvos. Denna mellanrikslag förblef, med åtskilliga partiella förändringar och tillägg, i kraft intill 1874, då en ny mellanrikslag utfärdades för Sverige 29 maj, för Norge 11 apr., grundad på ömsesidig tullfrihet för inhemska varor — med vissa ur fiskalisk synpunkt uppställda undantag —, men full tull för utländska varor samt i allmänhet lika tullbehandling för varuförslingen, vare sig den skedde sjöledes eller landvägen. Half tullprincipen var här bibehållen endast för inhemsk spannmål (så vidt den i allmänhet var tullpliktig) vid direkt försling sjöledes. I fråga om fartygens ömsesidiga rättigheter stipulerades full likställighet med inhemska. Emellertid föranledde vissa bestämmelser i lagen efter hand åtskilligt missbruk och missnöje samt framkallade i Sverige yrkanden på lagens uppsägning. Vid 1886 års riksdag begärdes hos K. M:t lagens revision, och denna ledde till det resultat, att riksdagen och stortinget 1887 antogo vissa förändringar i lagen, genom hvilka missbruken skulle stäjas. Med anledning af de i Sverige 1888 införda nya tullsatserna antogs 1890 en ny mellanrikslag med ytterligare restriktioner och bestämmelser om skärpt kontroll. Emellertid fanns äfven denna lag otillfredsställande för Sverige, och i riksdagsskrifvelse af 11 maj 1895 begärdes dess uppsägning samt förhandlingar om en ny lag. En svensk-norsk kommitté tillsattes för frågans behandling, men kom ej till enighet. En motion om anhållan hos K. M:t att söka åstadkomma en förlängning af lagen på ytterligare ett år afslogs af bägge kamrarna 1897, och s. å. upp-

hörde lagen att gälla. Sjöfarten och gränstrafiken mellan Sverige och Norge ordnades i stället genom bestämmelser, som utfärdades 28 maj 1897 att gälla för ett år och sedermera årligen ersatts af nya.
C. O. M. (Rld.)

Mellansats, mus. Se Fuga. — Mellansatsgrupp i sonatformen är liktydig med genomföring (se d. o. 1) och utgör en mellanlänk mellan första delen och repetitionen samt har idel tematiska (d. v. s. ur hufvudtemat bildade) perioder. E. F.-t.

Mellanskola. 1. Kommunala mellanskolor i Sverige. Se Skolväsen. — 2. (No. middelskole) En i Norge numera obruklig beteckning för de "borgarskolor", som funnos i mindre städer. Skollagen 1869 gjorde middelskolen till namn för de sex lägsta klasserna af det högre läroverket (9—15 år), ungefär i det hela motsvarande den svenska realskolan; efter tredje klassen delades middelskolen i två linjer, den latinska och den engelska. Skollagen 1896 stadgade, att middelskollen skulle vara fyraårig (11—15 år), men den kan vara kortare. Latin förekommer ej vidare. J. C.

Mellanslag. 1. *Boktr.*, ett slags större utslutningar, bestående af metallstycken om 6 petits längd (= en "konkordans") eller därutöver (s. k. "regletter") och $\frac{1}{4}$ eller högst $\frac{1}{2}$ petits kägel, hvilka, när ej den vanliga "kompakta" sättningen begagnas, sätts emellan raderna för att spärja dessa mera från hvarandra, hvilket har till följd, att stilen synes större. Jfr Kvadrat 2, Kägeln och Spatium. — 2. *Mus.*, små binoter, som förekomma efter en melodisk hufvudnot och frändraga denna något af dess tidsvärde. De förenas medelst en bäge med hufvudnoten. Mellanslag kallas ofta äfven efterslag (se d. o.); i dess första betydelse).
1 o. 2. E. F.-t.

Mellansnäpporna och **Storsnäpporna**, *zool.* Se Totanini.

Mellansnäppläktet, *zool.* Se Totanus.

Mellansorken, *zool.* Se Sorksläktet.

Mellanspel, mus. Se Interludium.

Mellanspetten, *zool.* Se Hackspettsläktet.

Mellanstagsegel, *sjöv.* Se Mellanstängstagssegel.

Mellanstolpe, *sjöv.*, den cylindriska eller mot midten något afsmalande järntingest, som förekommer i midten af hvarje länk å gröfre ankar och förtöjningskättingar (se fig. i art. Kätting).
H. W.-I.

Mellanstycke, krigsv. Se Broning.

Mellanställning, krigsv. Se Fästningskrig, sp. 326 o. 327.

Mellanstämmor, mus., de i flerstämmig komposition ingående stämmor, som ligga emellan den högsta och den lägsta samt tjäna till fyllnad och äro i melodiskt afseende underordnade. Mellanstämmor i blandad kör äro vanligen alt och tenor, i fyrstämmig manssång 2:a tenor och 1:a bas, i stråkkvartett sekundviolin och altfiol. E. F.-t.

Mellanstängstagssegel, **Mellanstäng** 1. **Mellanstagssegel**, ett trekantigt eller trapsformadt segel, som löper på ett stag i en lejdare mellan för- och storstängtopparna. H. W.-I.

Mellansysslets domsaga. Se Mellansysslets tingslag.

Mellansysslets tingslag, i Värmlands län, sammanfaller med Mellansysslets domsaga

och fogderi samt omfattar de tre häraderna Kils, Karlstads och Grums. 1,599,⁸⁴ kvkm. 39,418 inv. (1911).

Mellantagg, zool. Se Kronhjorten, sp. 19.

Mellantaggshen, anat. Se Interspinalben.

Mellantarmen, zool. Se Insekter, sp. 712.

Mellantillstånd. Se Eskatologi, sp. 885—886.

Mellanverk, befästningsk., anläggas i en fortgördel dels då afståndet mellan två närliggande fort är för stort, för att de skola kunna kraftigt understödja hvarandra, dels om terrängförhållandena äro sådana, att de båda fortens traditorpjäser ej kunna behärska hela mellanrummet. At mellanverken ges enklare konstruktion än at stormforten, och stormfriheten tillgodoses vanligen endast genom järntrådsnät. Ett mellanverk bygges i allmänhet för 1 å $\frac{1}{2}$ kompani infanteri och 4 stormpjäser.
L. W.-son M.

Mellan vind och vatten, sjöv. Se Grundskott.

Mellannärd. Se Vård.

Mellby. 1. Socken i Blekinge län. Se Mjällby. — 2. Socken i Jönköpings län, Södra Vedbo härad. 5,411 har. 674 inv. (1911). Annex till Höreda, Linköpings stift, Södra Vedbo kontrakt. — 3, 4. Socknar i Kristianstads län. Se Norra Mellby och Södra Mellby. — 5. Socken i Skaraborgs län, Källands härad. 2,178 har. 699 inv. (1911). Annex till Råda, Skara stift, Källands kontrakt. — 6. Socken i Älfsborgs län. Se Stora Mellby.

Me'llbye [-by], Johan Georg Hansteen, norsk militär, f. 9 dec. 1835 i Trögstad, Smaalenes amt, blef 1877 chef för norska gardet i Stockholm, 1882 chef för norska jägarkåren i Kristiania, 1894 generalmajor och chef för Kristiansandska infanteribrigaden, 1895 chef för 2:a Akershuska infanteribrigaden och kommandant på Akershus samt utnämndes 1901 till generallojtnant och tog afsked 1904. Han var ordf. i skyttekommittén 1884—85, medlem af artilleri- och konstruktionskommittén, af permanenta gevärskommisionen och af de svensk-norska gevärskommittéerna 1889 och 1893. I norska armén införde han det Krag-Jørgensenska geväret. M. var 1899 ordf. i befästningskommittén rörande försvaret af Kristiania och hade väsentlig andel i dess hemställan om anläggningen af de senare s. k. "gränsfästningarna". Han är ordf. i kommittén för restaureringen af Akershus slott.
K. V. H.

Me'llbye [-by], Johan Egeberg, norsk landtbrukare, f. 11 nov. 1866 i Kristiania, har af godset Grefshheim i Nes, Hedemarken, som han öfvertog 1889, skapat en mönstergård. Han invaldes 1896 i Norsk landmansforbunds centralstyrelse, hvars ordf. han blef 1901 och ånyo är sedan 1909. 26 sept. 1904—11 mars 1905 var han jordbruksminister i högergruppen af Hagerups ministär. M. är en af landbrukets mest framskjutna män i Norge. Han representerade agrarintressena i den departementala tullkommittén af 1903 och är f. n. (1912) en af ledarna vid organisationen af emigrationens motarbetande. K. V. H.

Me'lle, kretsstad i preussiska reg.-omr. Osnabrück (Hannover). 3,257 inv. (1905). Kork- och cigarrtillverkning. Solbad.
J. F. N.

Melle [mä'l], arrondissemangshufvudstad i fran-

ska dep. Deux-Sèvres (Poitou), vid vänstra stranden af Béronne. 2,231 inv. (1906). M. (lat. *Metallum*) har sitt namn från blygruvor, som bearbetades på romarnas tid och under den äldre medeltiden. Där fanns ock ett myntverk. J. F. N.

Melle, negerfolk. Se Mandenga.

Mellér/renes (l. *Melli/ranes*) kallades i det forna Sparta de vuxne ynglingarna vid 18 till 20 års ålder. Ordet betecknar dem, till skillnad från gosarna, såsom snart blifvande unga män (*ér/renes* l. *ir/ranes*), hvilken åldersklass räknades från 20 till 30 år. Under nämnda åldersperiod afslutades ynglingarnas militära uppfostran, men den fullständiga värnplikten inträdde först med upptagandet i de unge männens klass. A. M. A.

Mellemfort. Se Köpenhamn, sp. 662.

Mellempartiet (da., "Mellanpartiet"), benämning på en grupp inom det danska Folketinget, som bildades 1866 under ledning af K. V. Nyholm, M. Gad och N. K. Frederiksen. Gruppen, som intog en mellanställning emellan det national-liberala partiet och de tre olika vänstergrupperna, hade en tid bortåt omkr. 30 medlemmar och utöfvade icke ringa inflytande. Genom valen 1872 försvagades Mellempartiet betydligt, och 1876 upplöstes det fullkomligt. E. Ebg.

Mellersta akademien. Se Arkesilaos 1 och Lakydes.

Mellersta (attiska) komedien. Se Grekiska litteraturen, sp. 206—207.

Mellersta banföreningen. Se Järnvägsföreningen, Svenska.

Mellersta Blekinge järnväg utgjordes urspr. af den smalspåriga (1,067 m.), 68,2 km. långa, för allmän trafik i juni 1889 öppnade järnvägen mellan Karlshamn och Karlskrona med sidobaner från Djupadal till Kallinge, 1,1 km., och från Ronneby till Ronneby redd, 3,5 km., och egdes af Mellersta Blekinge järnvägsaktiebolag, som jämväl trafikerade det Karlshamn—Vislanda järnväg tillhöriga, 1,9 km. långa ingångsspåret till Karlshamns station. Sedan Västra Blekinge järnvägar af samma spårvidd mellan Karlshamn och Sölvesborg, 30,1 km., jämte sidobana från Sandbäck till Holje, 15,6 km., hvilka öppnats för allmän trafik i december 1886, år 1903 öfvergått från Karlshamns stads ego till nämnda bolags, blef Mellersta Blekinge järnväg benämningen på hela sträckan Sölvesborg—Karlskrona jämte bibanor, tills 1906, då Mellersta Blekinge järnvägsaktiebolag från Sölvesborg—Kristianstads nya järnvägsaktiebolag förvärfvat Sölvesborg—Kristianstads 30,7 km. långa, för allmän trafik i maj 1874 öppnade järnväg af samma spårvidd, hela järnvägslinjen mellan Kristianstad och Karlskrona jämte bibanor erhöi benämningen Blekinge kustbanor (se d. o. Suppl.). Mellersta Blekinge järnvägsaktiebolags styrelse har sitt säte i Ronneby. A. d'A.

Mellersta Hallands järnväg, mellan Varberg och Halmstad, inköptes 1 jan. 1906 af Statens järnvägar och ingår i den s. k. Väst kustbanan (se d. o.). A. d'A.

Mellersta Norrlands öfverjägärdistrict omfattar del af Dorotea socken i Västerbottens län, Västerorrlands län med undantag af Anundsjö revir samt Jämtlands län med undantag af de delar

af Ångersjö kapell, som tillhöra Västra Hälsinglands revir af Gäfle—Dala öfverjägärdistrict. Sedan enl. K. M:s och riksdagens beslut jämli. k. bref 18 juni 1910 fr. o. m. 1911 inrättats 3 nya jägmästartjänster inom Jämtlands län, omfattar districtet Täsjö, Junsele, Härnösands, Medelpads, Frostvikens, Östersunds, Åre, Hallens, Bräcke, Rätans och Hede revir. De allmänna skogarna inom districtet innehöllo vid slutet af 1910 en sammanlagd ytvidd af 1,446,412 har, hvaraf 315,643 har kronoparker. M—g.

Mellersta Roslags domsaga, i Stockholms län, sammanfaller med Mellersta Roslags fögderi och omfattar Lyhundra och Sjuhundra härad, Bro och Vätö samt Frötuna och Länna skeppslag, hvilka alla tillsammans utgöra ett tingslag. 1,228,66 kvkm. 23,220 inv. (1911).

Mellersta Sveriges utsädesförening. Se Sveriges utsädesförening.

Mellersta Södermanlands järnväg (sign. Ml. Sl. J.), normalspårig (1,435 m.), 23,4 km. lång järnväg inom Södermanlands län, som i hufvudsakligen sydvästlig riktning sträcker sig från Stålboga station vid Norra Södermanlands järnväg öfver Malmköping till Skebokvarns station vid Västra stambanan, belägen 8 km. ö. om Flen. Järnvägen, som eges och trafikeras af Mellersta Södermanlands järnvägsaktiebolag, öppnades för allmän trafik 1907. Vid 1910 års slut utgjorde bokförda byggnadskostnaden 1,232,447 kr., hvaraf för rullande materiel 209,439 kr., och aktiekapitalet 565,000 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Malmköping. A. d'A.

Mellersta Värends domsaga, i Kronobergs län, omfattar Kinnevalds och Norrvidinge härad, hvilka hvaradera utgöra ett tingslag, och sammanfaller med dessa båda härafs fögderi. 1,549,66 kvkm. 24,813 inv. (1911).

Mellersta Östergötlands järnväg (sign. M. Ö. J.), smalspårig (0,861 m.), 67,6 km. lång järnväg inom Östergötlands län, som eges och trafikeras af Mellersta Östergötlands järnvägsaktiebolag. Järnvägen utgöres af hufvudlinjen, 60,6 km., som sträcker sig från Fågelsta station vid statsbanelinjen Hallsberg—Mjölby i hufvudsakligen östlig riktning öfver Linköping till Ringstorps station vid Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägar, belägen 13 km. s. om Norsholm, samt af en 7,6 km. lång bilinje från Klockrike station, 21 km. v. om Linköping, till Borensberg vid sjön Borens östra ända. Förutom de förbindelser med andra järnvägar, hvilka framgå af ofvanstående, har järnvägen sådan i Fågelsta med den likspåriga Fågelsta—Vadstena—Odeshögs järnväg och i Linköping med den normalspåriga Östra centralbanan. För allmän trafik öppnades af hufvudlinjen sträckan Fågelsta—Linköping, 39,2 km., 1 dec. 1897, och sträckan Linköping—Ringstorp, 20,6 km., 1 maj 1908, samt bilinjen Klockrike—Borensberg 21 dec. 1907. Vid 1910 års slut utgjorde bokförda byggnadskostnaden 2,092,110 kr., hvaraf för rullande materiel 386,609 kr., aktiekapitalet 787,000 kr. och reservfonden 76,708 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Linköping. A. d'A.

Mellerud, köping i Älfsborgs län, Holms socken på Dal, vid Bergslagens och Dalslands järnvägar, hvilka där korsa hvarandra, 3 km. från Sunnanå hamn vid Väner. Köpingen hade

1394 inv. år 1911. Taxeringsvärde å fastigheter 731,900 kr. (1911), hvaraf 17,000 å bevilningsfria. Platsen har postkontor, prov.-läkare, apotek, flera hotell, afdelningskontor af enskilda banken i Vänersborg, Nordals härads sparbank, flera handlande och handverkare samt några fabriker, bl. a. bryggeri, elektricitetsverk, mejeri, mek. verkstad (Dalslands järnvägs reparationsverkstad). Stations-samhället fick köpingsrättigheter genom k. br. 3 okt. 1903 under visst villkor, men trädde ej i utföring af dem förrän vid 1908 års ingång, då det i kommunalt hänseende skildes från Holms socken och bildade eget fattigvårdssamhälle, fr. o. m. 1909 äfven eget skoldistrikt. Wbg.

Me'lleus humor, bot. Se *Alhagi mauro-rum*.

Mellgren, Karl Magnus, medaljör, f. 1806 i Marstrand, d. 1886 i Helsingfors, var elev af medaljören L. P. Lundgren i Stockholm. Han utgaf på 1830-talet en rad af minnespenningar öfver svenska skaldar, konstnärer och lärde (Bellman, Tegnér, Crusell, Geijer, Wallin, Franzén, Fahlcrantz, Berzelius m. fl.), bland hvilka flera af betydande konstvärde. M. öfverflyttade 1838 från Stockholm till Helsingfors. Där utförde han bl. a. friserna å universitetsbibliotekets fasad. —rn.*

Mellin, Jürgen, greve, krigare, ämbetsman, f. 2 nov. 1633 å Urpala, Kexholms län, d. 13 jan. 1713 i Stettin, var son till landshövdingen öfver Kexholms län, öfverste Berendt M. (f.

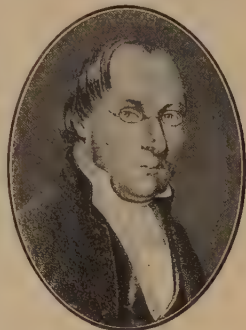
1608, d. 1690), som tillhörde en från Pommern inflyttad adlig släkt och 1668 blef naturaliserad svensk adelsman och hvars söner och sonsöner 1691 blefvo svenska friherrnar. Den friherrliga ätten utgick i Sverige på manslinjen 1813; en gren introducerades 1818 på finska riddarhuset. Jürgen M. genomgick från 1649 de militära graderna vid

flera regementen, tills han 1659 blef generaladjutant hos Karl X Gustaf. 1675 blef han öfverste för ett dragonregemente och 1681 befälhafvare för trupperna i Pommern, befordrades till generalmajor af kavalleriet 1686 och vice guvernör i Pommern 1688. 1690 förde han befälet öfver de trupper, som Karl XI sände till Rhen. 1691 upphöjdes han i friherrligt stånd, blef 1693 general-löjtnant och guvernör i Wismar, 1696 tysk riksgreve, s. å. k. råd och generalguvernör öfver Bremen och Verden, s. å. svensk greve och fältmarskalk samt 1698 generalguvernör öfver Pommern och kansler för Greifswalds universitet. Från sina befattningar erhöll han afsked 1711. — M. skildras som en tapper krigare och synnerligen duglig förvaltningsämbetsman. Som bevis på den ovanliga popularitet han vunnit omtalas, att han begrofs i en utomordentligt dyrbar kopparkista, som bekostades af städerna Stralsund och Stettin, de pommerska trupperna m. fl. Hans grefliga ätt immatrikulerades på riddarhusen i Reval och (1783)

i Riga samt fortlevver ännu i Östersjöprovinserna. —rn.*

Mellin, Gustaf Henrik, vittor författare, f. 23 april 1803 i Revolaks, Österbotten, d. 2 aug. 1876 i Norra Vrams prästgård. Tidigt föräldralös, kom han till en anförvant, skalden Franzén i Kumla, af hvilken han kärleksfullt omhulldades. Han blef student i Uppsala 1821, prästvigdes 1829 och tjänstgjorde därefter en följd af år som pastorsadjunkt i Klara församling i Stockholm, under hvilken tid han utvecklade en omfattande litterär verksamhet och intog en framskjuten plats i dåtidens litterära Stockholm. M.

utnämndes 1848 till bataljonspredikant vid Svea lifgarde och var t. f. regementspastor där under expeditionen till Fyn s. å. 1851 erhöi han Norra Vrams och Bjuvs pastorat, Lunds stift, hvilken beställning han 1852 tillträdde. 1867 tilldelade Svenska akad. honom Karl Johans pris för vittra förtjänster. M. är en af Sveriges alsterrikaste författare, ej blott hvad omfånget, utan äfven hvad omväxlingen af ämnen vidkommer. Han utgör, kan man säga, typen för en svensk litteratör, sådan som förhållandena under 1830- och 1840-talen utbildade honom, oförtruten, mångsidig till ytterlighet. M. gjorde sitt inträde på den vittra banan med monologerna *Erik XIV och hans son*, som 1828 vunno Svenska akad:s andra pris. Men egentlig namnkunnighet vann han året därpå, då *Blomman på Kinnekulle*, hans första historiska novell, utkom och mottogs med allmänt bifall, så att den på kort tid utgafs i 3 upplagor (senast 1908; den är två gånger öfv. till tyska). Han offentliggjorde sedan i rask följd *Sivard Kruses bröllop* (1830; 2:a uppl. 1832), *Anna Reibnitz* (1831; 2:a uppl. 1833), *Gustaf Brahe* (1832) m. fl., hvilka alltmera befäste honom i den läsande allmänhetens gunst och af kritiken mottogs med aktning för sin lifliga framställning och stil, underhållande handling och jämförelsevis goda tidsfärg. Den historiska novellen förblef också M:s egentligaste fält. Han fortfor att under årens lopp öka detta galleri af fosterländska bilder, af hvilket en samlad upplaga började utges 1846, med titel *Historiska minnen från fäderneslandets forntid*, och som sedan, fullständigt samladt och ordnadt, upplevfat ytterligare 3 uppl. som *Samlade svenska historiska noveller* (3 dlr, 1866—67; 1874—75; 1883). Äfven på sederomanens område var M. ganska alsterrik, särskildt i novellafdelningen af kalendern "Vinterblommor", som han utgaf för åren 1832—46 (utom för 1837, då kalendern ej utgafs) och som bildade ett slags medelpunkt för den tidens poetiska författare. Flertalet af M:s noveller i denna art är dock numera glömdt. Han uppträdde äfven som lyriker i "Vinterblommor", och ett par af hans skaldestycken har belönats af Svenska akad. 1833 och 1840. Han utgaf *Samlade dikter* (1852),



Några nya smärre dikter (1864) och *Vinterblommor* (1871). Som utgivare af ofvannämnda kalender och genom sitt vänsälla väsen var han en af stödjepelarna för det i Stockholm uppspirande litterära lifvet och förtrolig umgängesvän med Nicander, Blanche, Sturzen-Becker m. fl. — M:s verksamhet gjorde sig, som ofvan nämndes, gällande på ganska många områden utom det vittra. Han utgaf flera historiska, biografiska och etnografiska verk af värde, såsom "Svenskt pantheon" (1832—36, tills. med Jakob Ekelund m. fl.), där han skref många af lefnadsteckningarna, *Krigen och statshöfvingarna i våra dagar* (1848—49), *Den skandinaviska nordens historia* (2 dlr, 1850—55; ofullb.), *Skildringar af den skandinaviska nordens folklijf och natur* (4 dlr, 1855—76) m. fl. På det historiska området verkade M. äfven som läroboksförfattare af anseende. Hans *Fäderneslandets historia för fruntimmer* (1836, 5:e uppl. 1859; öfv. på ty.), *Lärobok i fäderneslandets historia* (1845; 2:a uppl. 1859), *Lärobok i svenska litteraturens historia* (1860) m. fl. höra hit. Mycken förtjänst inlade M. äfven som redaktör och författare af texten till åtskilliga planschverk, hvaribland "Sveriges store män" (1840—49). Han utgaf ock predikningar i samlingen *Den christlige predikaren* (3 ärg., 1838—41). M:s efterlämnade papper tillhöra nu k. biblioteket. Efter hans manuskript utgaf H. Keyser 1885 *Prelaten. Historisk-romantisk skildring från unionstiden*. Ganska många af M:s arbeten äro öfversatta till främmande språk, i synnerhet till tyska.

—rn.*

Mellin, Karl Johan, svensk-amerikansk ingenjör och uppfinnare, f. 17 febr. 1851 i Hagelbergs församling, Skaraborgs län, var efter tekniska studier och vederbörlig verkstadserfarenhet 1877—87 anställd som sjömaskins- och fartygs-konstruktör hos Robt Napier & Son i Glasgow och Atlas i Stockholm samt bosatte sig 1887 i Amerika. 1894—1902 var han öfveringenjör vid Richmond locomotive works i Richmond, Virginia, och har sedan dess varit konsulterande ingenjör vid American locomotive Co:s stora lokomotivverkstäder i Schenectady, staten New York (där och vid dess filialanläggningar tillverkas årligen öfver 2,000 lokomotiv). M. hade ledningen vid utarbetandet af ritningarna för och konstruktionen af maskineriet på ett af Förenta staternas slag-skepp. Det är dock främst som lokomotivkonstruktör hans namn är känt. Han konstruerade "världens största lokomotiv", som 1904 utställdes å världsutställningen i St Louis och där fick guld-medalj. Detta lokomotiv öppnade vägen för tusentals andra af liknande konstruktion, spridda öfver de båda amerikanska kontinenterna, af år för år tilltagande storlek. Det senast (1911) tillverkade har en dragkraft af omkr. 52,300 kg. och en vikt af 230 ton, tendern oberäknad. M. har gjort ett stort antal uppfinningar på maskinteknikens område, bland hvilka särskildt må nämnas en växelventil, som användes såväl å ofvannämnda som å de 1899 för svenska statsbanorna från Amerika inköpta lokomotiven. (Se Lokomotiv, sp. 1018.) Ett tjugutal andra uppfinningar af M. är inkorporeradt i de efter M:s system byggda artikulerade compoundlokomotiven.

O. A. L.-r.

Mellin de Saint-Gelais [-lā' de sā{elā}], fransk skald. Se Saint-Gelais.

Mellingeholm, fideikommis i Frötuna socken, Stockholms län, vid sjön Limmaren, omkr. 4 km. s. om Norrtälje, 8⁴³/₆₄ mtl, tax. till 143,300 kr. (1911) samt såg och frälseränta, tax. till 6,400 kr. Godset bildades 1645 genom köp från kronan af riksskattmästaren Gabriel Bengtsson Oxenstierna, kom genom hans dotters gifte till fältmarskalken Kristofer v. Dohna, som gjorde det till säteri, och därefter till dennes måg öfverste G. M. Lewenhaupt. Omkr. 1730 kom det till ätten Bonde af Björnö, med hvilket gods det var förenadt 90 år. Under 1800-talet har M. tillhört generalmajoren frih. G. A. Hjerta, som på 1820-talet uppförde hufvudbyggnaden af trä och 1844 sålde det till fru V. Croneborg, f. Plomgren, som gjorde det till fideikommis. Genom hennes dotter kom det till hofjägmästaren F. A. Schürer von Waldheim, hvars son nu är dess innehafvare.

Wbg.

Melli'nus, zool. Se Rofsteklar.

Melli'ranes, Se Melleirenes.

Mellit (af lat. *mel*, honung). Se Honungsten.

Mellitsyra, Honungsstensyra, hexakarbonylsyra af benzol, C₆(CO₂H)₆. Dess aluminiumsolt, mellitsyrad lerjord, utgör honungsstenen (se d. o.).

H. E.

Mellituri, oriktig form för melituri. Se Sockersjuka.

Melli'vora, zool. Se Honungsgräflingsläktet.

Melloco [mejå/kå], bot. Se Basellaceæ och Ecuador, sp. 1319.

Mellön, kem. Se Kvicksilfver, sp. 402.

Melloni [-lāni], Macedonio, italiensk fysiker, f. 1798, d. 1854 i Portici, blef 1824 universitetsprofessor i sin födelsestad, Parma, men måste 1831, till följd af sitt deltagande i de revolutionära rörelserna där, fly till utlandet och bosatte sig som privatman i Paris. 1839 kallades han till direktor vid konservatoriet för konster och handverk i Neapel och ledde till 1848 därjämte ett meteorologiskt observatorium på Vesuvius. M. gjorde, med en af honom konstruerad termoelektrisk stapel, viktiga undersökningar öfver det strålade värmets samt dagbildningen. Han var äfven den förste, som uppvisade värmets i mänljuset. Om hans *termostapel* se Värme.

N. E.-m.

Mellplana. Se Medelplana.

Mellösa. 1. Socken i Södermanlands län. Se Lilla Mellösa. — 2. Socken i Örebro län. Se Stora Mellösa.

Melnikov [me'lnikāf], Pavel Ivanovitj, rysk författare (pseud. A. Petjerskij), f. 1819 i Nizjnij-Novgorod, d. 1883, studerade vid Kazans universitet, blef 1838 gymnasielärare (i historia) i Perm och innehade 1839—46 samma befattning i sin födelsestad. Han blef sedan anställd i guvernementskansliet, redaktör af den officiella länsidningen och förman i den lokala statistiska kommittén. Redan i Perm började han sysselsätta sig med landets historia och folklijf. Han fullföljde i Nizjnij-Novgorod liknande studier, kom därunder i nära beröring med "raskolnikerna" (sektaristerna) och samlade omfattande iakttagelser öfver deras lif och seder. Hans sålunda vunna

grundliga kännedom om "raskol" förskaffade honom plats i en kommitté för undersökning af raskolnikernas ställning. M. ingick som tjänsteman i inrikesministeriet och användes för en mängd olika uppdrag, revisioner samt historiska och statistiska undersökningar i Volgaguvernementen. Redan 1839 hade han i en tidskrift ("Otetjestvennyja zapski") publicerat sitt första arbete (Resanteckningar från Tambovskas guv. till Sibirien). Under den följande tiden skref han en mängd uppsatser och noveller i olika tidskrifter och började bl. a. i



den af honom redigerade guvernementstidningen en historia öfver Susdalsk-nizjegorodskas furstendömet. Först med *Semejstvo Krasilnikovych* (Krasilnikovernas familj; i "Moskvitianin", 1852) väckte han någon större uppmärksamhet som författare af första rangen. Den vittra litteraturen började just med Dal, Grigorovitj, Ostrovskij och Turgenev vända sig till folklivet, och bredvid dessa författare intar "A. Petjerskij" en hedersplats. Efter fem års tystnad fortsatte M. på den lyckligt började vägen med en hel rad berättelser, i hvilka han troget tecknade folkets seder och tänkesätt samt blottade byråkratiens missbruk. Mest bekanta och lästa äro de båda skildringarna *V lesach* (I skogarna; 4 bd, 2:a uppl. 1881) och dess fortsättning *Na gorach* (På bergen; 4 bd, 1881). Den förra började redan 1859 i en af M. uppsatt daglig tidning. Hans omfattande officiella berättelse om raskolnikerna är icke tryckt. Särskildt utgaf M. en skrift om raskolnikernas prästerskap (*Raskolnitji archierei*). M. utmärker sig genom grundlig kännedom om folklivet — hans novellistiska teckningar äro etnografiska källskrifter —, enkel, naturlig komposition och genuint ryskt, af folkmalet färgadt språk. Lit. (A—d J.)

Melo [me'lå], Francisco Manuel de, spansk och portugisisk författare, f. 1611 i Lissabon, d. där 1666, inträdde vid unga år i hären, som han dock snart lämnade för att idka studier dels i Nederländerna, dels i Katalonien. I det politiska lifvet tog M. verksam del och arbetade för Portugals skiljande från Spanien. M. var en mycket produktiv författare såväl på portugisiska som på spanska (hans arbeten uppgå till ett hundratal band). 1644—50 satt han fängslad och förvisades därefter till Brasilien, hvarest han återkom 1659. I synnerhet bemärkt blef hans under pseudonymen *Clemente Libertino* utgifna *Historia de los movimientos, separacion y guerra de Cataluña* (1640—41; nya uppl. Lissabon 1645, Paris 1826). M:s dikter förråda omiskännlig talang, voro till en början påverkade af konceptismen (se d. o.) och äro af nationell prägel, såsom *A feira de anexins*, komedien *O fidalgo aprendiz* och *Dialogos apoloques* — alla på portugisiska. På spanska äro, utom ofvannämnda historiska arbete, diktsamlingen *Las tres musas*, *Obras*

métricas och *Lo imposible*, komisk idyll. Se Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles", bd 21, och Ph. Chasles, "Voyages d'un critique — Espagne" (1869). Ad. H—n.

Meloca'nna, bot. Se *Gramineæ*, sp. 99.

Melodi (grek. *melodí'a*, af *me'los*, sång, och *odē*, dikt, visa, sång). 1. *Mus.* a) I populär mening, en estetiskt ordnad följd af toner med afrundad form och själfständigt stämningsinnehåll samt utgörande en förening af flera fraser l. motiv. Såsom ensam bildande ett helt, utgör en sådan tonföljd en visa (fr. *air*, eng. *tune*); som medelpunkt inom ett större konstverk däremot kallas densamma tema, och företrädesvis sångtema i motsats till det ofta mindre "melodiska" (sångbara) instrumentaltemat. — b) I mera musikvetenskaplig mening förstås med melodi ej blott en själfständigt afrundad, utan öfver hufvud hvarje ordnad följd af toner efter hvarandra, i motsats till harmoni, som afser ordnandet af samtida toner. All upfattning af sammanhang emellan toner beror antingen på tonernas grannskap eller på deras släktskap. Strängt taget är blott den förra af dessa båda principer rent melodisk, den senare däremot i grunden harmonisk, ehuru äfven denna spelar in vid konstruktionen af en melodi. Två toner uppfattas som grannar, om skillnaden i tonhöjd är obetydlig (t. ex. en sekund); är skillnaden större (t. ex. en ters), så kan den högre tonen sammanfogas med den lägre endast på harmonisk basis (såsom alikvottn, harmonisk öfvertönn). Till och med vid utmätningen af sekunder har, åtminstone i den moderna diatoniska durskalan, den harmoniska principen varit afgörande, enär denna skala utgöres uteslutande af tonerna i tonikans och dominanternas naturliga treklanger: *F-a-C-e-G-h-D*. Äfven vid bildningen af andra skalor, såsom kyrkotonarternas eller vissa egendomliga folkskalor, torde en aning om harmoniskt sammanhang ha spelat en betydande roll, där icke intervallernas fixerande till äfventyrs bestäms genom härmning af naturljud eller vissa instruments egenskaper eller teoretisk spekulation. I och för sig lämnar nämligen grannskapet inom tonvärlden inga bestämda intervallpunkter, endast ett obestämdt sammanhang emellan högre och lägre, hvilket, oafbrutet stigande eller fallande, bildar en kontinuerlig ljudserie, sådan som t. ex. vindens hvinande. I denna rent naturalistiska fattning får den ensidigt melodiska principen emellertid sällan användning inom konsten; dock är den kromatiska skalan i viss mån en konsekvens af densamma.

Melodien får sin karaktär af intervallernas anordning, och en melodis rörelse afspeglar rätt omedelbart själens affekter. I allmänhet taget uttrycker stigande tonhöjd en stegring (längtan, åtrå, sträfvan, energi), fallande tonhöjd däremot en minskad spänning (afmattning, resignation, försjunkande i sig själf). I det melodiska elementet kommer musikens väsen företrädesvis till uttryck; också har melodien blifvit kallad musikens själ. Alla länders folkmusik hvilat på enstämmigt melodisk; i det konstnärliga musikaliska skapandet utgör melodiuppfinnningen den egentliga nerven, och hvarje tonsyckes allmänfattlighet beror på dess melodiska halt. Men på samma gång innebär en oackompanjerad melodi sitt underlag af harmonier

förborgadt; om icke örat kan likasom ana osökta och rationella harmonier därtill, förefaller oss melodien främmande och obestämd (såsom gemenligen i österländsk musik). Att harmonisera en melodi är ju också närmast att uppdaga dess toners harmoniska förhållanden. — En särskild konstruktiv uppgift har melodibehandlingen i fugan liksom i 1500-talets polyfona sångmusik; där råder en samtidig flerfald af melodier, och hvarje del är lika melodisk som hvarje annan del. Jfr Melodik. — 2. Äfven talet innehåller tonföljder, hvilkas beskaffenhet stundom anges med benämningen melodi l. språk melodi (jfr Accent, sp. 85). Med utgångspunkt i undersökningarna om talspråkets melodiska förhållanden och skaldernas omedvetna bundenhet vid individuellt olika språkmelodier har E. Sievers (och efter honom F. Saran m. fl.) börjat undersöka det melodiska elementets betydelse för versbildningen och därigenom bragt intresset för detta i förgrunden. Se F. Saran, "Deutsche verslehre" (1907). Jfr Metrik.

1. A. L. (E. F.-t.) 2. R.-n B.

Melodik, mus., melodilära; melodibehandlingen (t. ex. den för en tonsättare utmärkande) eller karaktären hos det melodiska i ett tonverk. Jfr Harmonik. — Melodiläran kan sägas omfatta elementen af melodibildning (intervalllära, rytmik, metrik, periodik) samt af det motiviska arbetet och den högre förmläran. Litt.: H. Chr. Koch, "Versuch einer anleitung zur komposition" (3 bd, 1782—93), Reicha, "Traité de mélodie" (1814; 2:a uppl. 1832), Bussler, "Elementarmelodik" (1879), Riemann, "Neue schule der melodik" (1883), och Cremers, "L'analyse et la composition mélodiques" (1898). E. F.-t.

Melödikon, en af Rieffelsen i Köpenhamn 1803 uppfunnen harmonika eller piano, hvari strängarna ersattes af stämgaflar. Ett dylikt instrument, förbättradt af Fischer i Leipzig 1882, under namn af adiafön (jfr d. o.), erbjöd väsentliga fördelar framför det vanliga pianot däruti, att det aldrig behöfde stämmas och att tonen var mera uthållande samt att på samma ton crescendo och diminuendo kunde åstadkommas genom olika starka nedtryckningar af tangenten, hvarvid stämgaflanel närmades till eller aflägsnades från resonansbotten. Enär emellertid alla stämgaflar sakna harmoniska öfvertoner, blef instrumentets klang entonigt flötlik och abstrakt samt saknade den fyllighet och lifsvärme, som närvaron af öfvertoner medför. A. L.*

Melodisk 1. Melodiös kallar man en tonsats, som är rik på melodi (se Melodi 1 a) och särskildt sångbar melodi, hvarför ordet melodisk äfven ofta får samma betydelse som "sångbar". Med sångbarhet hos en tonfras menar man oftast ej blott dess möjlighet att sjungas (att den ligger inom röstens omfång och resurser), utan äfven dess lättsjungenhet (att intervallerna ej äro svåra att träffa). Det sista beror ej så mycket af röstens böjlighet som fastmer af örats uppfattning af intervallernas sammanhang. Däraf följer, att intet skal finnes att, så vida det harmoniska sammanhanget är klart, i modern sångmusik förbjuda vissa öfverstigande eller förminsakade intervaller, hvilka i den äldre musiken — som icke hade någon aning om modern harmoni — voro strängt bannlysta. Så t. ex. hyste man för den öfverstigande kvarten

(tritonus f-h) fordom en dödlig förskräckelse; och dock erbjuder det ingen svårighet att sjunga c¹-g-f-h-c¹, så vida c tänkes som tonika och de öfriga tonerna som tillhörande dominantharmonien. Den förminsakade kvarten förekommer ej sällan i svenska folkvisor. A. L.*

Melodisk figur, mus. Se Figur 3.

Melodium, mus., en någon tid använd term för det amerikanska harmoniet (se Harmonium, sp. 1485).

Melodiverk, ett af den svenske mekanikern Anders Moberg (f. 1803, d. 1866) uppfunnet verk i orgeln, afseende att leda församlingssången genom att förstärka den melodiförande stämman medelst dess upprepan i en högre oktav. A. L.*

Melodiös. Se Melodisk.

Melodram (af grek. *melos*, sång, och *dräma*, skådespel), fordom detsamma som opera, nu användt blott i betydelsen deklamation (talad text) med instrumentalackompanjemang. Den senare genrens skapelse tillskrives J. J. Rousseau, hvars dram med musik "Pygmalion" uppfördes i Paris 1773. I Tyskland upptogs idén af Benda ("Ariadne") m. fl., i Sverige af Brendler ("Spastaras död", dock med kör samt ej afsedd för scenen). För konsertbruk skref äfven Schumann sina deklamatorier ("Manfred", "Schön Hedwig" m. fl.). I denna form, d. v. s. som själfständigt konstverk, är melodramen, såsom varande en hybriditet, svår att estetiskt rättfärdiga och har ej heller vunnit varaktig framgång. Däremot gör en tillfällig melodramatisk behandling af mindre delar inom ett större helt ofta god verkan, hvarpå bl. a. "Fidelio" (fängelsescenen), "Egmont" (drömmen), "Preciosa", "Friskyften" (vargklyftan) och "En midsommarnattsdröm" kunna tjäna som exempel. — Med melodram mena fransmännen äfven ett slags på boulevardteatrarna hemmahörande folklig dram med grofva effekter i den känslostarka riktningen samt med musikackompanjemang för att öfverskyla dialogens brister. A. L.*

Melodünm, stad. Se Melun.

Melöë L., zool. Se Meloidæ.

Melofon [-fän; af grek. *melos*, sång, och *fonē*, ljud], ett af en urmakare Leclerc i Paris 1837 uppfunnet orgelartadt musikinstrument, vid hvilket, såsom vid akordion och fysharmonikan, tonerna frambringas af svängande tungor. Instrumentet är något större än en gitarr och af liknande form samt har ett omfång af 5 oktaver. Med högra handen skötes bägen, och den vänstra spelar en eller flerstämmigt genom nedtryckandet af klaffar, som upptaga ett mindre stycke af instrumentets hals. R. R.*

Melogno, Col di [kål di melà'njå], pass i Ligu-riska alperna, Italien, där vägen från Finale fram-går, är befäst med ett centralverk, som understödes i n. af ett fort på Monte Settepani och i s. af fort Tortagna och batteriet Meriggio. Äfven på Cima della Madonna della Neve och på Coppia Zoppa ha verk tillämnats och äro måhända redan ut-förda. L. W. son M.

Melograf (af grek. *melos*, sång, och *grafēn*, skriva), en maskin, som uppskrifter i noter hvad som spelas (improviseras, fantiseras) på ett piano. Uppfinningen tillskrives en engelsk prästman Creed (1747) och har sedan ofta blifvit förbättrad

(senast af Rivoire i Orléans 1895 och L. Kromar i Wien 1904), utan att likväl hittills ha vunnit någon nämnvärd användning. Genom fonografen kan problemet sägas numera ha blivit löst. Jfr Mekaniska musikapparater (Reproduktionspiano).

A. L. (E. F.—t.)

Meloïdæ, *zool.*, familj tillhörande afdelningen *Heteromera* bland skalbaggar. Dithörande arter igenkänns på det nedböjda, från den smalare halsskölden afsnörda hufvudet, på täckvingarna, som vid basen äro mycket bredare än halsskölden, samt på tarsernas i två olika hälfter klufna klor. Hudskelettet är vanligen tämligen mjukt. Dessa skalbaggar innehålla skarpt retande ämnen, som kunna framkalla blåsor på människohuden och därigenom fått medicinsk användning (se Spanska flugor). På nämnda egenskap syftar ett annat på familjen stundom använt namn, *vesicantia*. — Omkr. 1,750 arter äro kända, hvaraf blott 6 anträffats i Sverige, tillhörande släktena *Meloë*, *Lytta* och *Hapalus*. — Släktet *Meloë*, majbaggar (se fig. 11 a, b och c å den till art. Bi hörande planschen), innefattar klumpiga och tröga, svartblå skalbaggar med stor bakkropp, som till stor del lämnas obetäckt af de helt korta, i spetsen smala och vidt åtskilda täckvingarna. Flygvingar saknas. De 4 svenska, 10—30 mm. långa arterna ses på våren och försommaren trögt krypa omkring på marken för att i här och där grädda hål i flera kullar lägga sina mycket talrika ägg. Om de oroa, utgjuta de vid benens ledgångar en skarp gulaktig vätska. — Släktet *Lytta* omfattar med flygvingar och lifig rörelseförmåga utrustade arter, hvilkas täckvingar äro långa, så att de nästan fullständigt dölja bakkroppen. Af de 200—300 arterna lefva de flesta i de varma länderna. Blott en träffas i södra Sverige (vanligast i Skåne och på Gottland), nämligen *L. vesicatoria*, spanska flugan (fig. 1), en 12—20 mm. lång, vackert metallglänsande, gulgrön eller blågrön skalbagge med mörkt färgade pannspröt och ben samt tätt och finskrynkligt punkterade täckvingar. Den träffas i juni på ask, syren, liguster, fläder m. fl. växter, af hvilkas blad den äter. Stundom uppträder den massvis, insamlas och torkas till beredande af det bekanta dragplåstret. En liknande användning ha flera arter af ett närstående släkte, *Mylabris*, som skiljer sig från *Lytta* genom de mot spetsen klubbformigt förjockade pannspröten samt genom den mörkfärgade, icke metallglänsande kroppen, hvars täckvingar äro tecknade med gula eller röda fläckar och tvärband. — Af största intresse är meloiidernas utveckling, som är förknippad med en hos de arter, där den är känd, i det närmaste likartad hypermetamorfos. Ur de i jorden lagda äggen framkomma små lifligt rörliga larver med stort, kitiniseradt hufvud, försedt med pannspröt, ögon och starka, böjda och spetsiga käkar. Mellankroppen bär 3 par långa, i spetsen med 3 klor utrustade ben, och bakkroppen har i spetsen borstlika bihang. De till släktet *Meloë* hörande larverna bege sig i detta 1:a stadium till blommor, där de afbida



Fig. 1. Spanska flugan (*Lytta vesicatoria*).

ankomsten af något bi, såväl i marken boende solitära bin som tambin, hvilka de genast bestiga för att med sina långa, 3-kloiga ben hålla sig fast vid håren på mellankroppens ryggsida, där de sitta tryggast. Innan man kände härkomsten af detta lilla på biet sittande djur, kallade man det för *bi-lus* (icke att förväxla med den verkliga bilusen, som är en lusfluga, se Bilus). Till följd af sin 3-kloighet kallades den nykläckta Meloëlarven också *Triungulus*. Detta triungulusstadium tycks vara gemensamt för alla meloider och är afpassadt, för att de skola kunna själfva förflytta sig eller låta förflytta sig till den plats, där larven finner sin blifvande föda. Meloëlarven låter sig af biet bäras till dess bo och begagnar tillfället att, när biet lägger sitt ägg på honungen, glida ner på detta och genomborra det med sina spetsiga käkar för att utsuga dess innehåll. Sedan detta skett, ömsar larven hud och visar sig i en annan gestalt, kortare och tjockare, med korta enkloiga ben samt utan ögon och svansborst. I detta stadium åter den af honungen, till dess den blir fullväxt, men genomgår, innan den förpuppas, ett skenpuppstadium (pseudochrysalid), ur hvilket ett från den föregående larvformen föga afvikande sista larvstadium framgår för att slutligen förvandlas till puppa och imago. — Äfven spanska flugan och släktet *Lytta* närstående meloider visa liknande egendomliga förvandlingar, bäst kända hos den sydeuropeiska *Sitaris humeralis* och den nordamerikanska *Epicauta vittata*. Hos *Sitaris* låter den primära larvformen (*triungulus*-stadiet) transportera sig af bin af släktet *Anthophora* (se Podaliriinæ) till deras bon i marken. Den i vårt land sällsynt anträffade *Hapalus bimaculatus* står i något liknande förhållande till bin af släktet

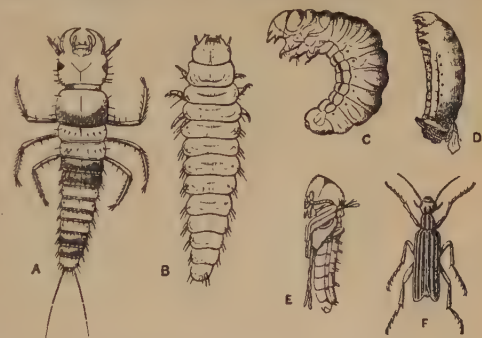


Fig. 2. *Epicauta vittata*. A triunguluslarv, B andra larvformen (betydligt förstorad), C tredje larvformen, D pseudochrysalid, E puppa, F den fullbildade skalbaggen (nära $\frac{1}{4}$ nat. storl.).

Colletes (se Slembin). Hos *Epicauta* (se fig. 2) ströfvar däremot triunguluslarven (A) själf omkring för att uppsöka de i marken dolda äggsamlingarna af gräshoppsläktet *Caloptenus*, af hvilka den lever. Sedan den nått sitt mål och förtärt några ägg, undergår den en första hudömsning, som förvandlar det långbenta kringströfvarstadiet till förutnämnda kortbenta, enkloiga larvform (B), i hvilket skick larven något liknar en jordloparlarv. Efter ännu ett par hudombyten har den förändrats till en tjock, krökt och föga rörlig form (C), erinrande om blad-

hornade skalbaggars larver. Nu följer pseudochrysalidstadiet, då en ny, mindre larvform (*D*) bildas, innesluten i huden af den föregående, och i detta skick öfvervintrar. Följande vår brister detta hölje och låter den sista larvformen komma i dagen. Denna liknar 3:e larvstadiet, men är rörigare och upptar ingen näring. Efter få dagar förvandlas denna larv till puppa (*E*), ur hvilken efter ytterligare 5–6 dagar den fullbildade skalbaggen (*F*) framgår. G. A.—z.

Melolontha, zool. Se Ollonborrar.

Melomän (af grek. *melos*, sång, och *mani'a*, mani), musikvän, hos hvilken kärleken till musik stegrats till sjuklig öfverdrift, "musikfane".

Melön (sp. *melon*, it. *mellone*, af grek. *mēlon*, äpple), bot. Se Cucumis.

Melonit, miner., hexagonala tafvor af tellur-nikel.

Melonites Norw. och Ow., paleont., fossilt släkte, tillhörande palæechinidernas underklass af echinoiderna 1. sjöborrarna, utmärkt genom flera plåtrader i såväl ambulakral- (8–10) som interambulakralfälten (7–8). De förra äro fördjupade, rännformiga; de senares plåtar bära ej vårtor, endast fina korn. Detta släkte, som innefattar ganska stora former med melonformad kropp, förekommer i Europas och Nord-Amerikas bergkalk. B. L.—n.

Meloträdet, bot. Se Carica.

Melophagus, zool. Se Fårlusen.

Melopläst (af grek. *melos*, sång, och *plästēn*, bilda), benämning på fransmannen P. Galins för- enklade metod (1818) att inlära musikens grunder (se Chevé'ska metoden).

Melopsittacus undulatus, zool. Se Papegojor.

Meloria [-läria], en liten klippö i Liguriska hafvet, utanför Livorno, Italien, bekant genom två sjöslag: 3 maj 1241, då genuesiska flottan blef slagen af den förenade kejserliga och pisanska, och 6 aug. 1284, då pisanska flottan blef alldeles tillintetgjord af den genuesiska.

Melos, grek., sång. 1. Ett för sångföredrag af- sedt lyriskt skaldestycke. Hufvudsakligen betecknar man med termerna melos, melik och melisk poesi de korta, för enstämmigt (monodiskt) ut- förande ämnade lyriska dikter, hvilka voro utmärkande för den eoliska lyriken. Se Grekiska litteraturen, sp. 205. — 2. Mus., det melodiska, sångbara elementet i ett ton- stycke. 1. A. M. A.

Mēlos (grek. *Mēλος*; nygrek. *Milo*, men den antika namnformen [med uttalet milos] är numera officiell), ö i sydvästra delen af Egeiska hafvet, vanligen räknad till Cykladernas grupp (se kartorna till art. Grekland). Areal 147 kvkm. Ön har hästskolik form, med en på norra sidan djupt inskränkt vik, som utgör en af de rymligaste och bästa hamnarna i de grekiska farvattnen. Dess stomme är en porös, af hafsvatten genomdränkt kalkstensklippa (högsta toppen, S:t Elias, är 772 m.), i hvars inre vulka- niska krafter ännu äro verksamma och ge sig till känna genom en mängd heta, delvis svafvelhaltiga källor. Den till följd däraf rådande fuktiga vär- men i jorden är mycket gynnsam för växtligheten och bringar skördarna ovanligt hastigt till mognad. Långt mera betydande äro dock mineral-

rikets alster, bland hvilka alun, svafvel, koksalt, gips, porslinslera, pinsten, koppar, silfverhaltig baryt och kvarnstenar utgöra samt delvis redan i forntiden utgjorde viktiga exportartiklar. Öns nuv. hufvudort, Plaka (omkr. 1,000 inv.), ligger på ett berg vid inloppet till hamnen med hamnstaden Adamanta. Af den forntida hufvudstaden, Melos, finnas vid bergets fot tämligen betydliga lämningar, bl. a. ruinerna efter en teater. Utanför den gamla stadsmuren träffas åtskilliga urgamla graf- kamrar, som under forntidens yngsta tidskede synas ha nyttjats till gömställen för konstverk, som hotades af fara att förstöras eller bortrövas. Där återfanns 1820 den berömda meliska Afrodite 1. Venus Milo (se Afrodite, sp. 289 o. pl.). — M. synes i urminnes tid ha varit bebodt af fenicier, men redan mycket tidigt erhöi det dock grekisk befolkning af myner och dorer från Lakonien. Det doriska elementet bibehöll fortfarande öfvervikten, och af denna orsak var M. aldrig benäget att biträda Athens vapenförbund. Med anledning där- af blef det af atenarna angräpet och efter hårdnac- kadt motstånd eröfradt (416 f. Kr.) samt grymt bestraffadt med befolkningens nästan fullständiga utrotande. I stället ditsändes 500 attiska nybyg- gare (klerucher), hvilka dock vid Peloponnesiska krigets slut fördrefvos af Lysandros. Med öns väl- stånd och blomstring var det för alltid förbi. På M. uppstod redan tidigt en kristen församling, hvars underjordiska gravar (katakomber) i närheten af den forna staden ännu finnas i behåll. Efter 1204 utgjorde M. en del af det frankiska hertigdömet Naxos, från hvilket det 1341 för någon tid af- söndrades som en själfständig stat under Marco Sanudo. 1537 eröfrades det af turkarna, men tillhör numera konungariket Grekland, där det tillika med några kringliggande mindre öar bildar en egen förvaltningskrets (eparki) inom nomos Kyklades. Invånarnas antal är 4,864 (1907). Jfr Ehrenburg, "Die Inselgruppe von Milos" (1889). A. M. A.

Melötenplåster (eg. *Melilōt*-), *Emplastrum meliloti*, beredes genom att i vattenbads värme sammansmältes 2 dlr olivolja, 3 dlr gult harts och 3 dlr gult vax. Sedan den smälta blandningen hållits flytande någon stund, silades den och fick något afsvalna, hvarefter i densamma väl inblan- dades 4 dlr pulveriserad melötenört, *Herba meliloti* (se *Melilotus*). Den kallnade massan utrul- lades i stänger. Melötenplåster var ett af menige man gärna användt uppmyrkande eller fördelande medel på bölder och svullnader. Numera har melötenplåstret strukits ur Svenska farmakopén och torde knappast vidare komma till använd- ning. O. T. S. (C. G. S.)

Meloazzo da Forlì [melà'ttsà-färli], italiensk må- lare, som eg. hette M. degli Ambrosi, men fick sitt tillnamn där af, att han var född (omkr. 1438) i staden Forlì, där han också dog, 1494. Han var lärjunge af Piero della Francesca och tog äfven intryck af den vid hofvet i Urbino verksamma neder- ländaren Justus van Gent. Man lär först känna ho- nom, då han arbetade i Rom för påfven Sixtus IV:s räkning och redan befann sig på höjden af sin förmåga. Då Sixtus grundlade Accademia di San Luca, upptogs M. som en af dennas första leda- möter. Hans hufvudarbete var *Kristi himmelfärd*,

målad 1472 på beställning af kardinal Riario, Sixtus IV:s brorson, i koret till kyrkan SS. Apostoli i Rom. Då detta kor 1711 nedbröts och ombyggnades, räddades några fragment af denna målning till S. Peters sakristia, framställande 3 apostlahufvud och 11 ungdomliga änglafigurer, musicerande och sjungande. Förkortningen af figurerna nedifrån, som sedan genom Correggio blef så vanlig, beundrades som en stor nyhet, särskild af Vasari. Dessa änglafigurer höra till det härligaste, som den italienska målarkonsten frambragt i senare delen af 1400-talet. Vidare eger man i behåll en 1477—80 af M. målad fresk, hvilken nu, flyttad på väf, finnes i Vatikanens galleri, framställande *Sixtus IV med sina nepoter*, 6 karakteristiska porträttfigurer under en rik arkitektur med mästerligt perspektiv. Slutligen utförde han 1474 eller 1475 äfven en följd af bilder, för ett biblioteksrum i hertigens af Urbino palats, framställande den vetenskapliga odlingen (trivium och quadrivium). Af dessa bilder, som antagas ha varit 7, finnas 2 i Berlin och 2 i Londons nationalgalleri. De äro målade i olja, hvilket tyder på inflytande från det samtida nederländska måleriet samt förklaras därigenom, att Justus van Gent samtidigt med M. arbetade i Urbino för palatsets dekoration. Men M. var icke allenast en utmärkt tekniker, han var framför allt en målare med fint sinne för natur och skönhet och för en dramatiskt levande framställning. Somliga af de tafior, som tillskrifvas M., äro utförda af hans lärjunge Mario Palmezzano. Se monografi af Schmarsow (1886). C. R. N.*

Melpomene (grek. *Μελπομένη*), grek. myt., den tragiska skaldekunstens gudinna. Se Muser. — 2. *Astron.*, en af småplaneterna.

Melrose [me'lraūs]. 1. By i skotska grefsk. Roxburgh, på högra stranden af Tweed, 59 km. s. s. ö. från Edinburgh. 2,195 inv. (1901). Kallvatstenkvarnalt. Vid byn ligga hertigen af Buccleuch tillhöriga ruiner af cisterciensklostret M., grundlagt 1136 af konung David I. Äldsta delen af den ännu delvis kvarstående kyrkan härstammar från senare hälften af 1300-talet. Där äro bl. a. Alexander II och Bruces hjärta begrafna. Klostrets gamla ruiner förvaras i earlens af Morton arkiv och utgäfvos 1837 af Cosmo Innes under titel "Liber Sancte Marie de Melros" och "Cronica de Mailros" 1835 af J. Stevenson. — 2. Stad i nordamerikanska staten Massachusetts. 15,715 inv. (1910). Högre skola, tillverkning af gummiglas och automobil. 1—2. (J. F. N.)

Melrose [me'lraūs], earl af. Se Hamilton, sp. 1219.

Melsjin, L., pseudonym för Jakubovitj, P. F.

Melsomvik, fiskeläge i naturskön trakt v. om Tönsbergfjorden, nära Stokke järnvägsstation, Jarlsberg og Larviks amt, Norge. M., som ligger nära Kristianiafjordens mynning i Skagerak, men i följd af den tränga passagen på bägge sidor är svårtillgängligt för större fartyg, har en djup och god, om än något trång hamn. Denna har de senare åren varit använd som operationsbas för en del af norska marinen. Utom af det svåra inloppet skyddas M. af batterier på höjden af den 4 km. s. därom liggande höga ön Haaö (ej att förväxla med den befästa ön af samma namn i Drö-

baksund; se d. o.) samt af minspärningar i inloppen på bägge sidor. K. V. H.

Melsted, Henning von. Se Finne von Melsted, H.

Melsungen, stad i Hessen-Nassau, reg.-omr. Kassel, vid Fulda. 3,940 inv. (1905). Landman-naskola. Sanatorium. Linne- och ylleindustri.

Melton Mowbray [me'ltn mäu'bræi], stad i engelska grefsk. Leicester, i en fruktbar dal vid Wreake. 7,454 inv. (1901). M. är medelpunkt i ett ryktbart jakt-distrikt. M. är bekant för sina fläskpastejer (*pork pies*) samt har handel med nötkreatur och Stilton-ost. (J. F. N.)

Meltzer, Gregor. Se Haloander.

Meltzer, Harald, norsk författare, f. 7 mars 1814 i Bergen, d. 26 juli 1862, son till affärs-mannen och stortingsledamoten Fredrik M. (f. 1779, d. 1855), tog 1835 student- och 1841 juri-disk ämbetsexamen, vardt 1849 "politifuldægtig" och 1853 "politidjutant" i Kristiania och var från 1848 äfven polisreferent i "Christianiaposten". Småningom öfvergingo hans polisnotiser till humo-ristiska folklifsskisser, i språket och litterär form tydligt påverkade af Asbjørnsens realistiska be-rättarkonst. Då M:s skildringar gjorde lycka, sam-lade han dem i *Smaaibilder af folkelivet* (2 bd, 1862—63, flera uppl., senast 1909; "Små tafior ur folklivet", 1863). *Efterladte papirer* (2 bd, 1872—73), utg. af M:s änka, innehålla novell-försök. K. V. H.

Melun [mø'lj], hufvudstad i franska dep. Seine-et-Marne, 45 km. s. ö. om Paris, på ömse sidor om Seine och vid Paris—Lyon-järnvägen, nära den vackraste delen af Fontainebleauskogen. 11,219 inv. (1906). Collège, lärar- och lärarinneseмина-rium, tillverkning af landbruksredskap, cement, bräder m. m. M. är det gallo-romerska *Melodunum*, som 53 f. Kr. eröfrades af Cæsars fältherre Labienus (1864 antäffades rester af ett Mercurius-tempel från den gallo-romerska tiden). 866 härja-des det af nordmännen. Under de förste kapetin-gerna var M. vanligen konungaresidens. 1420 eröf-rades staden af Henrik V i England, men återtog 1430 med hjälp af Jeanne d'Arc. (J. F. N.)

Melur, bot. Se Island, sp. 928.

Melusina, *astron.*, en af småplaneterna.

Melusina, hjältinnan i en af de poesirikaste och mest omtyckta folkböckerna, var enligt den där i framställda sagan en underskön albanesis kunga-dotter, hvilken, till straff för att hon på sin fader hämnats ett af honom begånget löftesbrott mot mo-derne, dömts att hvarje lördagsafton bli till hela nedre delen af sin kropp förvandlad till en fisk, i den svenska folksagan till en orm. Denna för-häxning skulle upphöra, om hon funnit en make, som vid trolofningen svurit att hvarje lördag lämna henne allena och obespejad samt obrottsligt hållit denna ed, tills hon med honom fått tolf barn. Men bröte han eden, skulle hennes straff upphöra först på den yttersta dagen. Sagan förtäljer, huru M. lyckades vinna en ung grefveson, Raimond (till Fo-rêt i Poitou), och vardt hans maka samt uppbyggde det praktiga slottet Lusignan (se d. o.). Hon för-blef honom i allo huld och födde honom tio söner, hvilka i olika länder förvärfvade makt och krigar-rykte åt ätten Lusignan. Emellertid skulle ofården komma. Raimond eggades af sin broder att en

lördagsafton intränga till M:s badrum, hvilket hade till följd, att hon efter ett högtidligt afsked lämnade hemmet och försvann i luften. Sedermera uppenbarade hon sig ofta, och när någon olycka förestod ätten, hördes hon alltid dagarna förut från slottstornets tak upphäva klagoljud. — Folkboken Melusina, som utgör en blandning af fesaga och riddarroman, går tillbaka till en roman, som affattades i Frankrike af Jean d'Arras 1387 (första uppl. tryckt 1478). Folkboken spreds till flera länder och kom öfver Danmark in i Sverige, där den var väl känd på 1600-talet, såsom ett ställe i Stiernhielms "Hercules" visar. Under 1700- och 1800-talet ha många svenska uppl. tryckts (i k. biblioteket finnas 39 uppl., den första från 1736). Jfr P. O. Bäckström, "Svenska folkböcker", I (1845). Melusinasagan har ofta lockat till konstnärlig behandling; bl. a. har Moritz Schwind egnat den en berömd akvarellserie. Jfr M. Nowack, "Die Melusinsage" (1886), och J. Kohler, "Der ursprung der Melusinsage" (1895). — M:s namn har äfven använts som titel för en fransk folklöretidskrift "Mélusine. Recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages, publié par H. Gaidoz et (vol. 1—3) E. Rolland" (10 bd, Paris 1877—90). (R. G.)

Melville [me'vil]. 1. Ö på norra kusten af Australien framför Van Diemens-viken och genom Apleysundet skild från den s. v. om den ligande mindre ön Bathurst. 4,350 kvkm. — 2. En af Parryöarna i arktiska Nord-Amerika, upptäckt 1819 af Parry, som öfverträdde i hamnen på öns södra sida (74° 47' 19" n. br.). Arealen beräknas till 42,500 kvkm. Den tyckes tillfalligtvis besökas af eskimåer. S. om ön ligger Melvillesund, som i s. begränsas af Banks-, Prins Alberts och Prinsens af Wales land. — 3. Hälfo i nordöstra delen af Nord-Amerika, mellan Foxkanalen i ö. och Boothiagolfen i v. samt genom Fury- och Hekla-sundet skild från Baffins land. Kustens konturer fastställdes af Franklin 1821—22. — 4. (Melville bay) Inbuktning af Baffin bay på Grönlands västkust, under 75° n. br. — 5. Sjö eller bäckenformig utvidgning i nedre delen af Hamilton river (se Hamilton 7, sp. 1210) i Labrador. 1—5. J. F. N.

Melville [me'vil], skotsk adelssläkt, hvars medlemmar lifligt deltog i 1500- och 1600-talens partistrider i Skottland. Robert M., 1616 upphöjd till lord M., f. 1527, d. 1621, var, fastän protestant, trogen anhängare till Maria Stuart och stred 1568 för hennes sak vid Langside. Gång på gång sökte M. som Marias diplomatiska ombud åvägabringa en uppgörelse i godo mellan henne och Elisabet af England. Af Jakob VI sändes han 1586 till Elisabet för att söka förmå henne att ej låta verkställa den öfver Maria fällda dödsdomen. Hans broder, sir James M., f. 1535, d. 1617, blef 1549 i Frankrike page hos Maria Stuart, tillhörde äfven hennes skotska hof och sökte 1567 förgäves afråda hennes giftermål med Bothwell. Såväl af Maria som senare af hennes son Jakob användes han ofta i diplomatiska uppdrag. Hans memoarverk, *Memoirs of my own life* (utg. 1683 af G. Scott och 1827 af T. Thompson), utgör en värdefull källa för hans samtids historia. — George M., lord M., 1690 upphöjd till

earl af M., f. 1634, d. 1707, tillhörde sedan ungdomen Karl II:s presbyterianska anhängare, men måste 1683 som misstänkt för delaktighet i en sammansvärjning (*the Ryehouse plot*) fly till Holland. Han återvände 1689, var 1689—91 Vilhelm III:s skotske statssekreterare och afslöt 1690 som kunglig kommissarie en för presbyterianerna fördelaktig kyrkopolitisk öfverenskommelse med skotska parlamentet. Genom gifte och arf blef han 1681 earl af Leven (se Leslie); hans släkt här sedan 1805 namnet Leslie-M. Jfr sir W. Fraser, "The Melvilles, earls of Melville, and the Leslies, earls of Leven" (3 bd, 1890). V. S.-g.

Melville [me'vil], Andrew, en af ledarna för det presbyterianska partiet i Skottland, f. 1545, d. 1622 som professor i Sedan, återvände efter en längre vistelse i Frankrike och Schweiz 1574 till Skottland samt inlade där stora förtjänster om universiteten i Glasgow och St Andrews och de klassiska studierna återupplifvande vid desamma. En betydande andel hade M. i utarbetandet af den s. k. "andra disciplinboken" (1578), som innehöll den presbyterianska kyrkoförfattningen. I de kyrkliga striderna under Jakob VI (som konung i England Jakob I), hvilken ifråde för episkopalismen, kämpade M. kraftigt och ihärdigt för presbyterialförfattningen. Omsider blef han fängslad och insatt i Tower. Efter 4 års fängenskap lössläpptes han 1611, men måste lämna landet och begaf sig till Frankrike. G. R.-l.*

Melville [me'vil], viscount, adelstitel inom den skotska släkten Dundas (se d. o. 1 och 2).

Melville [me'vil], Herman, amerikansk skriftställare, f. 1819 i New York, d. där 1891, gaf sig till sjöss, men rymde 1842 från ett hvalfångstfartyg till en af Marquesasöarna och hölls där 4 månader i fångenskap af infödingarna i dalen Teipi. Han lyckades dock undkomma, besökte Tahiti och Sandwichöarna samt återkom 1844 till Boston. Hans skildringar af dessa äfventyrliga färder, *Typee* (1846; 2:a uppl. 1861; "Teipi", 1879) och *Omoo* (1847; 2:a uppl. 1855), väckte stort intresse. M. utgaf vidare *Redburn* (1849), *Moby Dick, or the white whale* (1851) m. fl. äfventyrsböcker och romaner samt de patriotiska sångerna *Battle pieces and aspects of the war* (1866).

Melville [me'vil], George John Whyte, skotsk romanförfattare, f. 1821, d. 1878, gardeskaptan 1846, tog afsked ur tjänsten 1849, men deltog 1855—56 i Krimkriget som frivillig på turkarnas sida. Genom liffulla skildringar ur de fashionabla kretsarnas sportlif, särskildt hvad jaktnöjena angår, uppbukade M. åt sig ett eget område på romanens vidsträckt fält, på samma gång han inplantade goda seder och later hos samtidens "jeunesse dorée". Af hans 24 romaner var den första *Captain Digby Grand* (1853) och den sista *Black, but comely* (1878). Vidare må nämnas *Kate Coventry* (1856; svensk öfv. 1860), *Good for nothing* (1861), *M. or N.* (1869; "M. eller N.", 1876), *Contraband* (1870) och de historiska *The gladiators* (1863; "Gladiatorerna", 1875) och *Sarchedon* (1871).

Melville bay [me'vil bæ]. Se Melville 4.

Melville sund [me'vil]. Se Melville 2.

Mel'vill van Carnbée [-bæ], Pieter, baron, nederländsk hydrograf och kartograf, f. 1816, d.

1856, blef officer i nederländska flottan och anställdes 1839 vid hydrografiska byrån i Batavia, tjänstgjorde från 1845 i hemlandet vid marin-departementet, men återvände 1850 till Batavia och nådde därefter till kort före sin död uppsikten öfver sjökarteverket där. M:s första stora hydrografiska arbete var en förträfflig karta öfver Java (5 blad, 1842) jämte en *Zeemansgids* (vägledning för sjöfarande). Af sitt sista verk, en generalatlas öfver Nederländska Indien, hann M. själf utge endast en del (25 blad, 1855—56), men sedan W. F. Versteeg fortsatt utgifvandet (med 35 blad), föredag det hela fullbordadt 1862. Under vistelsen hemma i Nederländerna utgaf M. i förening med Ph. Fr. von Siebold tidskriften "Moniteur des Indes" (3 årg. 1847—49).

Melyridæ l. *Malachidæ*, *zool.*, familj af smärre, mjukskaliga skalbaggar, med trådlika pannspröt, af hvilken ett par arter, tillhörande släktet *Malachius*, äro synnerligen vanliga på gräs, buskar och blommor. *M. bipustulatus* (45—6 mm.) är metallgrön med en röd fläck i spetsen af hvardera täckvingen. *M. æneus* (6—7 mm.) har till större delen röda täckvingar med en för båda gemensam, 3-kantig metallgrön fläck framtill (se fig.). Arterna väcka uppmärksamhet genom sin förmåga att skjuta ut röda, blåslika bihang på sidorna af kroppen, då man fattar dem med handen. Larverna lefva i mureket trå af andra insekters larver. — Närbesläktade, men ofta räknade till en särskild familj, *Dasytidæ*, äro de på samma lokaliteter likaledes



Malachius æneus. A. larv (2 ggr nat. storl.). B. hona (2½ ggr nat. storl.).

vanliga, något smalare, mörkt färgade arterna af släktet *Dasytes*, som ej utskjuta några blåsor. Särskildt vanlig på hallonblommor är den svarta, 44—6 mm. långa *D. niger*. — Båda de ofvan nämnda familjerna räknas i den nyare systematiken som underfamiljer af mjukskbaggar (se ed. o.). G. A.-z.

Me'lzi [-tsi], Francesco, italiensk målare af lombardiska skolan, f. 1491 eller 1492, d. efter 1566, en af Lionardo da Vincis efterföljare i Milano och mästarens trogne vän till hans lefnads slut, har denna sistnämnda egenskap mera än sina verk att tacka för en plats inom konstens historia. Han tillhörde en förnäm släkt och var otvivelaktigt endast en dilettant, af hvilken intet signeradt arbete finnes i behåll utom en rödkritsteckning (i Ambrosiana i Milano), utförd af honom 1510, enligt anteckning vid 17 års ålder. Lionardo upptog honom i sitt testamente som arftagare af sina handteckningar. I Kaiser-Friedrich-museet i Berlin tillskrives honom en mytologisk bild, *Pomona och Vertumnus*. C. R. N.*

Meløy, härad och socken s. om Bodö på gränsen till Salten i Nordre Helgeland, Nordlands amt, Norge. 868,99 kvkm., hvaraf 172 kvkm. betäckta med evig snö. 3,595 inv. (1910; 3,375 1900). Bland de 90,7 kvkm. omfattande åarna Grønna, Tennholmen, Gaasvær, Bolgen och Meløy är den sistnämnda störst (24,9 kvkm.) och ger plats för

socknens hufvudkyrka. Bland fastlandspartiets fjällformationer, de högsta i Nordland, må nämnas Snetind (1,599 m. ö. h.), på Svartisen och n. om denna nära kusten Helgelandsbukken (1,454 m.). Genom reglering af sjöarna Store Glaamvand, öfre och nedre Navervand och Fykanvand torde kunna vinnas en elektrisk kraftmängd af omkr. 40,000 hkr för industris behov. Häradets hittills viktigaste näringsgrenar ha varit fiske samt litet jord- och skogsbruk. K. V. H.

Mem, lastageplats vid Göta kanals utlopp i Slätbaken inom Täby socken, Östergötlands län, med kanalstation, sluss, hamn, tullkammare, lots- och poststation samt telegramexpedition. Vid lastbryggan är 3,8 m. djupt, i hamnen 7,2 m. Afståndet till Söderköping kanalvägen är 5,5 km. Platsen ligger invid det synnerligen vackert belägna herresätet Mem, 1½ mtl, tax.-v. 72,900 kr., tillhörigt notarien i Generaltullstyrelsen frih. J. L. von Saltza. Tegelbruks-a.-b. Ramunder ejer 7/8 mtl M. l. Beatelund och Sättra, tax.-v. 41,000 kr., och tegelbruk, tax.-v. 30,000 kr.

Memalik-i-Osmanije ("osmanländerna"), turkiskt namn på Turkiska riket.

Membra/cidæ, *zool.* Se Stritar.

Membra/cis, *zool.* Se Stritar.

Membrän (lat. *membrana*, hud, hinna). 1. Anat. och bot., hinna. Bland membraner må nämnas *Membrana intero'ssea* (se Armben), *M. mucösa* och *M. submucösa* (se Mage, sp. 457) och *M. ty'mpani* (se Hörselorgan, sp. 288). — 2. Pergament; pergamentshandskrift.

Membré [mä'br], fr., medlem, ledamot.

Membrée [mäbré], Edmond, fransk kompositör, f. 1820 i Valenciennes, d. 1882 nära Paris, studerade för Alkan, Zimmermann och Carafa samt gjorde sig känd för själfständig begåfning genom sina ballader och romanser samt operorna *François Villon* (1857), *L'esclave* (1874), *Les parias* (1876), *La courte-échelle* (1879) m. m. A. L.*

Me'mbrum (plur. *membra*), lat., lem; medlem; satsled; led i en ekvation.

Memel, benämning på floden Njemens nedre lopp på preussiskt område. Se Njemen.

Memel, kretsstad i preussiska reg.-omr. Königsberg (Ostpreussen), nära ryska gränsen, vid den segelbara floden Danges utlopp i Kurisches haff (se d. o.) och Tilsit—Memel-järnvägen. 21,470 inv. (1910). Hamnen är rymlig, säker, nästan isfri och har vid inloppet 5—6 m. djup. Vid hamnen finnes en stark fyr, och på yttersta spetsen af Kurische nehrung står ett fort. Stadens hufvudnäring är handel med trävaror (från Ryssland) och spannmål (hufvudsakligen från Litauen), äfvensom med linfrö, lin, hampa, oljekakor och lump. Vid M. finnas omkr. 30 sågverk. M. har två skeppsvarf, järn-, tobaks- o. a. industri. M. har ett gymnasium, folkskollärarseminarium, fiskeriskola och navigationsskola. — Staden grundlades 1252 vid Tyska ordens borg Memelburg och kallades först *Memelburg*. Den intogs 1627 af Gustaf II Adolf under hans polska krig och tillhörde Sverige 1629—35, hvarunder försvarsverken (endast en fyrhörnig bastionsbefästning med våt graf kring slottet) förstärktes och äfven staden befästes, med 5 bastioner åt landsidan, samt en fyr-

hörnig skans uppkastades vid inloppet till Kurisches haff. Efter Preussens nederlag vid Jena (1806) var M. konung Fredrik Vilhelm III:s uppehållsort. (J. F. N. L. Wilson M.)

Memelburg. Se Memel.

Memelertief [tif], Memelergatt. Se Kurisches haff.

Memento, lat. (eg. "kom ihåg!", "besinna!"), minnestecken, minneshjäl, ständig påminnelse. — **Memento mori**, "tänk på att du skall dö!"; en påminnelse om dödligheten. — **Memento te mortalem esse**, "kom ihåg, att du (blott) är en dödlig!", säges den till segergudinna förklädde slagfossen ha hviskat i den triumferande romerske fältherrens öra under hans triumf (se d. o.).

Memfis (hierogl. *Men-nefer*, yngre *Menfi*; assyr. kilskr. *Mempi*; i bibeln *Moph l. Noph*), Egyptens äldsta kända huvudstad, låg på Nilens västra strand något s. v. från det nuv. Kairo, såsom de vid den moderna arabbyn *Mit-Rahine* ännu förefintliga ruinhögarna antyda (se kartan till art. Kairo, nedtill). Den största och vidsträcktaste bland dessa kallas nu på folkspråket *Tell-Monf*, "Memfiskullen". M:s grundläggning tillskriver Menes, som enligt de klassiske auktorernas uppgift och den moderna forskningsens därmed sammanstämmande iakttagelser skall ha tvungit den här intill libyska bergen löpande Nilen att flytta sin bädd östligare, så att denna kom att ligga ungefär midt emellan den libyska och den arabiska bergskedjan. För att vinna detta mål lät konungen bygga en väldig damm, som ännu finnes kvar vid den moderna orten *Koscheisch* och fortfarande gör tjänst mot den stundom häftigt anstormande Nilöfversvämningen. På den sålunda genom uppdamning vunna platsen anlades staden M., som blef Menes' residens. Åt guden Ptah, som Menes upphöjde till riksgud, uppfördes ett tempel, som, i tidernas längd påbyggdt och ombyggt, utvidgadt och försköndadt, blef Egyptens förnämsta helgedom, i hvarje fall endast Amontemplet i Tebe i väldighet underlägset. — Från den 12:e dynastien upphörde M. att vara riksentrum (detta flyttades till Tebe), men åtnöt alltjämt stort anseende genom sin ålder och i synnerhet genom sin gud, Ptah. Då med 21:a och följande dynastier residenset förlagts till Nedre Egypten, ökades M:s anseende. Men snart började de oupphörliga främmande invasionerna sända sina störfloder öfver Egypten, och M. blef det efterlängtnade bytet för assyrer, etioper och perser, som efter hvarandra inkräktade faraonernas gamla stat. Alexandrias grundläggning af Alexander påskyndade än mer M:s förfall, ehuru det likväl ännu på de romerske kejsarnas tid var en ganska betydande provinsstad. Kejsar Theodosius' edikt (omkr. 380 e. Kr.) hade sorglige följder än alla invasioner tillsammans. Massor af bildstoder och tempel kullvräktes och förstördes af denne fanatikens besoldade skaror, där dessa foro fram i den äldsta bland städer. 638 intogs M. af araberna under Amru, som dock ej synes ha i någon större grad skadat de gamla fornlämnningarna. Men Postats och det något yngre Kairos grundläggning och successiva utveckling blefvo så mycket ödesdigrare för M. på grund af det ringa afståndet. M:s oerhörda massor af minnesmärken af kalk- och

andra stenslag befunnos snart lämpliga att lämna materialet till de bägge arabiska städernas husbygge. Lång tid kräfdes dock för att med marken jämna den gamla staden, som i 12:e årh. ännu var ståtlig i sina ruiner, då upptagande en half dagsresas längd från n. till s. — Om den forna stadens storhet kunna själfva ruinerna numera icke ge någon föreställning, då M. så grundligt förstörts, att man t. o. m. har svårt att återfinna platsen, där Ptahs helgedom stött. Men tydligare än allt annat vittnar därom M:s vidsträckt nekropol, hvars mest i ögonen fallande monument, pyramiderna, ännu fylla världen med häpnad. Öfver en yta af minst 50 — kanske ända till 70 — km. i längd sträcker sig i och utmed Libyska bergen denna Egyptens väldigaste nekropol, hvars särskilda kvarter tillsammans kunna lämna en totalbild af egypternas grafskick, sådant det tedde sig i denna del af landet från rikets första till dess yttersta dagar, ty så länge tjänade M:s nekropol sitt ursprungliga ändamål. Nekropolens större underafdelningar benämnas vanligen efter de pyramidgrupper, som med större eller mindre mellanrum träffas utefter hela dess längd. Längst i n. ligger gruppen vid Abu-Roasch, och efter denna möta vi, om vi gå i sydlig riktning, de moderna lokaliteterna Gise, Zawijet-el-Aryan, Abusir, Sak-kara, Dahschur, Lischet och Medum, hvar och en med sina konungagrafvar (se Pyramid). Privatgrafvarnas antal — större delen tillhörande den s. k. mastabatypen — är ofantligt. Många, i synnerhet bland de äldre, äro dess värre förstörda, men ännu finnes ett tillräckligt antal i behåll för att tillåta oss studera egypternas kultur på pyramidbyggarnas tid, ett studium, hvartill de på grafkamrarnas väggar meddelade bildserierna inbjuda forskaren. Den yngre tidens grafvar vid M. innehålla, i motsats till de äldre, hvilkas framställningar äro af i väsentlig mån profan art, så godt som uteslutande religiösa texter och framställningar samt kunna därför ej med samma fördel nyttjas som material för kulturhistoriska undersökningar. Litt.: J. de Morgan, "Carte de la nécropole memphite" (1897), J. E. Quibell, "Excavations at Saqqara" (2 bd, 1908—09), och W. M. Flinders Petrie, "Memphis" (2 bd, 1909). K. P.

Memfitiska. Se Koptiska språket och litteraturen, sp. 1007.

Memin'sse juvabit l. Ju'vat memin'sse, lat., förkortning af en vers af Vergilius (Eneiden, I, 203), *Forsan et hæc meminisse juvabit*, "kanske trefligt det blir att erinra sig detta".

Me'mleben, landskommun i preussiska reg.-omr. Merseburg (Sachsen), vid Unstrut (omkr. 600 inv.), hade fordom ett benediktinkloster, hvars kyrka var ett präktigt byggnadsverk från öfvergångsperioden från den bysantinska till den gotiska byggnadsstilen. Nu återstå af densamma endast ruiner. Kryptan har delvis restaurerats af preussiska regeringen. (J. F. N.)

Memling (Memline, Memlinck), Hans, nederländsk (flamsk) historie- och porträttmålare af tysk börd, f. i byn Memelingen, nu Mümling, nära Mainz, sannolikt ej tidigare än mellan 1440 och 1450, ty vid sin död i Bruges 11 aug. 1494 efterlämnade han omyndiga barn. Om hans tidigare utveckling är ingenting känt. Vål ha tyska

forskare sökt härleda den tyskfödde M:s konstnärskap ur Kölnskolan, men hittills saknas alla bevis för, att han skulle i Tyskland ha idkat sina studier. Så vidt man kunnat finna, synes hela hans utvecklingsgång falla inom det nederländska måleriet. Möjligt är dock, att han, såsom Guicciardini och Vasari uppge, var lärjunge af Roger van der Weyden, men minst lika sannolikt är, att han var en utlöpare ur Dirck Bouts skola. — Omkr. 1467 bosatte sig M. i Bruges. Visserligen anträffas icke hans namn i målargilletts liggare, men detta har man sökt förklara så, att han, som då förmodligen stod i Karl den djärfves tjänst, icke hade någon skyldighet att låta inskrifva sig i gillet. Som mästarens tidigaste nu kända verk betraktas *Sir John Donne of Kidwellys altare*, nu i hertigens af Devonshire samling på Chatsworth. Denna härliga triptyk utfördes omkr. 1468. Omgifven af musicerande änglar och helgon sitter i en hall, som lämnar utsikt öfver ett landskap, under en guldstickad baldakin Maria med Jesusbarnet, inför hvilka sir John och hans maka knäböja



Fig. 1. Memlings förmodade självporträtt (se nedan sp. 82).



Fig. 2. Hufvuddelen af midtbilden å triptyken "Sir John Donne of Kidwellys altare".

(se fig. 2). Redan i detta ungdomsverk visar M. i såväl upfattning som teknik sin egenart. Den praktfulla iscensättningen, som synes afspela det då florerande burgundiska hofflivets yppighet, antyder, tyckes det, att M. i början af sin bana stod i höga herrars tjänst — senare vigde han sin konst förnämligast åt Bruges' patricier samt Johannes-hospitalets sysstrar och bröder. Från några år senare, 1471, daterar sig en ännu berömdare triptyk, *Yttersta domen*, som, beställd af den florentinske köpmannen Jacopo Tani, 1473 under transport till Italien togs af ett kaparskepp från Danzig, hvars Mariakyrka den trots sitt illa medfarna skick (den är mycket påmålad) världsberömda altartaflan ännu smyckar. Taflan, hvars för Italien gjorda beställning vittnar om, att den ännu unge M:s namn redan trängt öfver Alperna, behandlar ett inom

den nederländska målarskolan ofta utnyttjad motiv, men mästarens konst betecknar här ett betydande framsteg, den löser sig ur medeltidens fjärrar, ännu synliga i t. ex. Roger van der Weydens stelare behandling af samma ämne, den fyller af ett högre lif och framträder i en friare komposition, men på samma gång i helgjutenhets, till skillnad från föregångarnas oförmåga att sammanhålla de rika och på olika taflor fördelade detaljskildringarna. En af de berömdaste bland M:s religiösa framställningar — jämte bröderna van Eycks Gent-altare och Hugo van der Goens' Portinari-altare kanske den gammal-nederländska konstens mest firade verk — är hans för Johannes-hospitalet i Bruges 1479 utförda altare med ämnet *Den hel. Katarinas förlofning med Jesusbarnet*, Johannes-altaret kalladt, emedan det invigdes åt Johannes evangelisten och Johannes döparen. Detta mästarens väl yppersta verk bottnar visserligen i gammalnederländska traditioner, men formar sig på samma gång till en ny stil, och aldrig ha hans madonnor och helgon omsväfvats af en sådan idyllisk ro och fyllts af en så skär poetisk stämning som här. Från omkr. 1488 härstammar hans likaledes berömda *Den hel. Ursulas relikskrin* i samma hospital, i form af en liten gotisk kyrka med torn, på alla sidor, t. o. m. på taket, uppfyllt af bilder ur helgonets lif. Till dessa M:s religiösa kompositioner sluta sig åtskilliga andra i samma Johannes-hospital i Bruges, i Mariakyrkan i Lübeck, i museerna i München, Turin, Wien, Florens och London m. fl. I Skandinavien finnes intet arbete af hans hand — icke ens något af hans förträffliga porträtt, bland hvilka som några af de yppersta må nämnas *Martin Nieuwenhoves* på en diptyk i Johannes-hospitalet i Bruges, *Willem Moreels* och hans makas i Bruxelles, *Niccolo Spinellis* i Antwerpen, bilden af en *gammal man* i Berlin, m. fl. M:s egna drag tror man sig skönja i en bakgrundsfigur i triptyken på Chatsworth.

Redan ett årh. efter sin bortgång var M. — på sin tid en firad och förmögen konstnär — så förgäten, att Karel van Mander ingenting mer hade att förmåla om honom, än att han varit en berömd konstnär, som lefvat före Peeter Pourbus. Men M. har i våra dagar vunnit en lysande upprättelse, främst genom engelsmannen James Weales oförtrutna arkivforskningar rörande M. och hans konstnärliga gärning. — Litt.: A. Wauters, "Sept études pour servir à l'histoire de Hans M." (1893), L. Kämmerer, "Hans M." (i Knackfuss' "Künstlermonogr.", XXXIX, 1899), J. Weale, "Hans Memling" (1901), och K. Voll, "Memling. Des meisters gemälde in 197 abbildungen" (i "Klassiker der kunst", XIV, 1909).

Memmi. 1. Simone M. Se Martino. — 2. Lippo M., italiensk målare af Sienaskolan, d. 1356, sväger till Simone di Martino, utförde dels tills. med denne flera arbeten, såsom ett altarverk för domen i Siena, framställande *Bebådelsen* jämte ett par stående helgon (1333, nu i Uffizierna i Florens), dels själständiga arbeten, i hvilka han dock blef Simones stil trogen, såsom en väggmålning i Palazzo pubblico i S. Gimignano, där han utförde en *Majestas* efter Simones madonna i Sienas stadshus (1317), samt en *Madonnabild* i kyrkan Servi i Siena. C. R. N.*

Memming. 1. Härad i Östergötlands län, ingår i Björkekind, Östkind, Lösings, Bråbo och Memmings härads fögderi och domsaga samt omfattar socknarna Kimstad, Kullerstad och Borg. 18,360 har. 6,692 inv. (1911). — 2. Kontrakt. Se Norrköpings kontrakt.

Memmingen, stad i bajerska reg.-omr. Schwaben, vid floden Aach och bajerska statsbanan, 5 km. ö. om floden Iller. 12,362 inv. (1910). Gymnasium, realskola, protestantiskt lärarinneseminarium, stadsbibliotek, museum och arkiv. M. har flera intressanta patricierhus (bl. a. Fuggerbau), gamla stadsportar och stor industri (hufvudsakligen textilindustri) samt liflig handel med humle, spannmål, ost, ull, läder och boskap. M. var fri riksstad 1286—1802 och kom sistnämnda år till Bayern. Under Trettioåriga kriget intogs M. af G. Horn våren 1634 och var en tid i svenskarnas händer. (J. F. N.)

Memmius, namn på en plebejisk släkt i Rom, bland hvars medlemmar följande må nämnas. 1. Gajus M., känd som en hänsynslös åklagare, föranledde som folktribun 111 f. Kr. rättslig undersökning mot åtskilliga förnåma, som låtit muta sig af Jugurtha. Han blef mördad 99 på befallning af C. Servilius Glaucia, då båda sökte konsulatet. — 2. Gajus M., pretor 58 f. Kr., en vetenskapligt bildad man och talare, hvilken Lucretius tillägnade sin lärodikt "De rerum natura" (Om tingens väsen). I det politiska lifvet spelade han en mindre vacker roll och blef t. o. m. dömd för valnitriger. R. Tdh.*

Memnon (grek. *Μέμνων*). 1. *Grek. myt.*, en son af Eos, morgonrodnadens gudinna, och hennes gemål, Tithonos, prisades både som den skönaste bland män och som en tapper och våldig hjälte. Enligt den efterhomeriska sagan var han konung öfver Etiopien, det i fjärran öster vid solens uppgång belägna sagolandet, hvarifrån han under det trojanska krigets sista skede kom sin frände konung Priamos till hjälp, och var efter Hektors fall den främste kämpan på trojanernas sida. Efter att ha nedlagt Antilochos, Akilles' vän, dödades han själf af Akilles, hvarefter hans moder förde hans kropp till hemlandet och där åt honom af gudarna utverkade odödlighet. Memnonsagan, hvars ursprung torde vara att söka i Österlandet, hade en vidsträckt utbredning, och s. k. memnonsgrafvar (*memno'neia*) med öfver dem uppförda helgedomar visades på flera ställen i Asien, t. ex. i Susa, hvars konungaborg sades vara uppförd af M. Till Egypten synes Memnonskulten ha kommit först med grekerna under den alexandrinska tiden. Se vidare Memnonstoderna. — 2. En rhodier af grekisk härkomst, befriendad med persiske satrapen Artabazos, i hvars uppror (356 f. Kr.) han deltog tillika med sin broder Mentor. Han togs dock ånyo till nåder och beklädde under Dareios Kodomannos viktiga fältherreposter. I kriget mot Alexander den store var han en af den persiska härens dugligaste befälhafvare. Hans råd att vid Alexanders framryckande draga sig tillbaka och åt fienden lämna ett förhärjadt land, men i stället med flottan angripa Macedonien och Grekland, vann dock intet bifall. 1 o. 2. A. M. A.

Memnonstoderna, ett i jämförelsevis sen tid uppkommet namn för två på det egyptiska Tebes

nekropolområde ännu upprättstående statyer, som framställt konung Amenhotep (Amenofis) III af 18:e dynastien. Platsen, där de stå, kallas numera *Kom-el-Hettän* och ligger emellan Medinet Habu i s. och det s. k. Ramesseum i n. Statyerna äro jämte några rester af pelare m. m. det enda, som återstår af ett stort graftempel, som Amenhotep III låtit uppföra åt sig i Tebes nekropol. De båda stoderna (urspr. monoliter) hade sin plats framför templets mot ö. — d. v. s. mot den på andra sidan om floden belägna egentliga staden — vettande fasad och egde under Egyptens nationella själfständighet ingalunda någon större religiös betydelse eller öfver hufvud någon högre rang än mängden af öfriga i Tebes grafstad resta faraostatyer. Icke ens i fråga om storleken synas de ha intagit någon dominerande ställning. Den nu i spillror liggande Ramses II tillhörande granitkolossen (vid Ramesseum) mätte en gång i höjd 17,5 m., medan Memnonkolosserna, skulpterade af sandsten från Röda berget vid Kairo, nådde en höjd af 15,69 m. Anmärkas bör dock, att i sistnämnda mått ingår ej socklarnas höjd, lika litet som de en gång på hvardera kolossens hjassa hvilande konungakronornas. Hvardera kolossens axelbredd uppgår till 6,17 m.; en af deras fötter är 3,20 m. lång. Vikten af en dylik stenmassa har uppskattats till 1,305,992 kg. — Det är egentligen blott en af kolosserna, den norra (se fig. 4 å pl. II till art. Egypten), som blifvit ryktbar. Ända till tiden vid eller kort efter Kristi födelse var den ingenting annat än en staty af Amenhotep III. Men vid sistnämnda tid synes man ha börjat iakttaga, att om morgnarna ett ljud, ett "bullen", såsom Strabon uppger, utgick från kolossen, hvars öfverdel är 27 f. Kr. blifvit nedslagen genom en jordbäfning. De äldsta dateerade inskrifterna (på stodens ben), som omtala minnesmärkets "klingande", tillhöra Neros regering. Från den tiden ökades alltmot kolossens berömdhet, som snart kan näta sig med, ja nära nog öfverträffar pyramidernas. Turister i mängd besökte nu Nildalen och utsträckte färdan ända till Tebe, i främsta rummet för att lyssna till "Memnons sång eller klagan, då han om morgonen hälsar sin moder, Eos". Att Memnons namn fästs vid kolossen förklaras däraf, att Tebes nekropol (på egyptiska *mennu*) af grekerna kallades för *Memno'neia*, hvilket på folketyologiens väg förklarades vara bildadt af namnet Memnon. Inskrifterna på minnesmärket äro nästan uteslutande klassiska. Den yngsta härstammar från Septimius Severus' samregering med sonen Caracalla. Af de grekiska inskrifterna märkes en, som meddelar, att kolossen bland de infödde egypterna alltmot uppkallas med namnet *Amenofis*. De båda stoderna kallas af de nuv. invånarna i den på västra stranden belägna delen af Tebe *Sama* och *Tama*. Ett vanligare namn är *Salamät*, "hälsningarna", måhända en omytning af *sanamät*, "bildstoderna", hvarmed en anslutning synes ha skett till grekernas uppfattning af Memnons "hälsning" till sin moder i morgonstunden. — Ang. förklaringen af det klingande ljudet äro numera forskarnas åsikter, så vidt bekant, samstämmiga. Man har fierstädes i Egypten, liksom i andra varma länder (t. ex. vid Sinai, Orinoco), iakttagit, att klippor

En massiva byggnader i morgonstunden något efter soluppgången ge ljud från sig, som emellanåt kunna aflägsset likna toner. Fenomenet förklaras lätt, att de under natten af kolden sammandragna stenpartiklarna i solvärmen utvidga sig, hvilket stundom inträffar så våldsamt, att stora stycen lösgöras. Under Septimius Severus synes den norra kolossen ha förlorat förmågan att "sjunga". Men blef nämligen på denne imperators befallning restaurerad, och den förut klingande delen blef återigen om undandragen solstrålarnas direkta innyttande. Jfr Letronne, "La statue vocale de Memnon" (1833), och art. "Voice of Memnon" i "Edinburgh review" 1886. K. P.*

Memoarer (fr. *mémoires*, af lat. *memo'ria*, minne, minnesskrift; ty. *denkwürdigkeiten*), anteckningar om märkliga tilldragelser, historiska personligheter och förhållanden, som författaren själf påtagit som ögonvitne eller deltagare i händelserna eller som han lärt känna genom samtida hörägen. Memoarer skiljas från samtidshistoria däri-
genom, att en memoarförfattare plägar ställa sig själf som berättande i förgrunden, medan ett samtidshistoriskt arbete är mera objektivt skildrande. De stå å andra sidan på öfvergången till själfbiografien (*autobiografi*), hvars hufvudföremål författaren själf är, äfven om samtida händelser, som han upplefvat, därjämte mera i förbigående beröras (jfr Glagau, "Die moderne Selbstbiographie als historische quelle", 1902). Stundom räknas emellertid äfven den rena själfbiografien till memoarer (t. ex. Benvenuto Cellinis eller Rousseaus). För historieforskningen äro memoarer ofta af stort värde genom de smådrag och detaljnotiser, samtida omdömen o. s. v., som de innehålla, men de måste nyttjas med omsorgsfull kritik, dels på grund af sin anekdotiska och subjektiva prägel, dels enär de oftast nedskriftvits långt efter de skildrade händelserna samt därför i regel lida af många minnesfel. — Mindre litterärt värde, men större pålitlighet i angifningen af fakta eger i allmänhet den art af minnesanteckningar, som kallas dagbok och som står i närmaste släktskap med såväl själfbiografien som memoaren (jfr af utländska dagböcker Chr. F. Hebbels eller E. de Goncourts, af svenska N. Skyttes, E. Dahlberghs och serien "Karolinska krigares dagböcker"). — Den klassiska litteraturen har att uppvisa två utmärkta memoarförfattare, Xenofon och Cæsar. Från medeltiden kunna nämnas Marco Polo och en mängd författare i Frankrike, där historieförknifningen ända från Gregorius af Tours ofta haft memoarartad karaktär. Geoffroy de Villehardouin (från 1200-talet), Joinvilles "Histoire de Saint Louis", Froisart och Philippe de Commines äro där de förnämsta namnen. Under nyare tiden fick memoarlitteraturen tidigt starkt uppsving, dels bland italienska humanister, dels i Frankrike, memoarernas egentliga hemland. Bland franska memoarförfattare kunna nämnas Blaise de Monluc, Margareta af Valois, de Thou (Thuanus), Hertignarna af Nevers och Bouillon samt prinsen af Condé från 1500-talet, Sully, Richelieu, kardinal de Retz och Saint Simon från 1600-talet, kardinalerna Dubois och Bernis samt hertigen af Choiseul, vidare Diderot, d'Alembert och Marmontel från 1700-talet, Necker, madame de Staël, Campan, Lafayette, Dumouriez,

madame Roland, general Marbot, Savary, hertigninnan af Abrantes, madame de Rémusat och Las Cases från revolutions- och Napoleonstiden samt från nyaste tid Chateaubriand, George Sand och hertigen af Broglie. Bland engelska memoarförfattare märkas bl. a. Ludlow, Clarendon, Pepys, Whitelocke, William Temple, Bolingbroke och Walpole, bland tyska Götz von Berlichingen, greve Wolrad von Waldeck, Kristian af Anhalt, Fredrik den store, Varnhagen von Ense, von Gagern, Metternich, Beust, konung Karl af Rumänien, Bernhadi, Bismarck ("Gedanken und erinnerungen") och Hohenlohe samt på det litterära området främst Goethe ("Dichtung und wahrheit"). Bekanta italienska memoarförfattare äro Casanova och Silvio Pellico. Af danska kunna nämnas Eleonora Ulfeldt, Öhlenschläger, A. S. Ørsted, Orla Lehmann, Martensen och fru Heiberg, af norska J. Aall och L. Dietrichson, af finländska I. A. Schauhman "Från sex årtionden" och A. Ramsays "Från barnår till silfverhår". Bland svenska memoarförfattare märkas många från den gustavianska tiden, såsom G. J. Adlerbeth, J. A. Ehrenström, G. J. Ehrensverd, F. A. v. Fersen, A. L. Hamilton, R. F. Hochschild, samt i senare tid L. v. Engeström, A. F. Sködebrand, Malla Montgomery-Silfverstolpe, B. von Beskow, A. A. Afzelius, O. I. Fähræus, M. J. Crusenstolpe, Kr. Stenhammar, J. K. Hellberg (Posthumus), Louis de Geer, P. G. Ahnfelt, Emilie Flygare-Carlén, K. R. Nyblom, K. A. Adelsköld och F. v. Dardel. V. S.-g.

Mémoires des antiquaires du Nord [memoar däs åttikår dy nār], fr., arkeologisk tidskrift. Se Nordiske oldskriftselskabet.

Memor, Andreas, pseudonym för A. Gramont (se d. o. 3).

Memoräbel (lat. *memorabilis*), minnesvärd, märklig. — **Memorabilia**, tankvärda ting, minnesrika händelser; försvenskning af den latinska titeln ("Memorabilia") på en skrift af Xenofon; benämning på Swedenborgs andesyner.

Memorabilia. Se **Memorabel**.

Memorandum, lat., meddelande, skriftlig erinran; en från en stat till en annan aflåten diplomatisk skrifvelse, som innehåller en kort och klart sammanfattande framställning af en frågas läge; en i en sjöförsäkringspolis gjord uppräknig af de faror, mot vilka försäkringsgifvaren ej ikläder sig någon garanti.

Memorera (lat. *memorare*, erinra, berätta), lära sig utantill; kunna utantill. — **Memorering**, inlärandet, utantillningen, ihågkommandet af ordalydelsen i en roll, en dikt, ett tal o. s. v.

Memo'ria, lat., minne, häkomst. — In **memo'ria**, till äminnelse. Jfr **Promemoria**.

Memorial (lat. *memoriālis*). 1. *Jur.*, betänkan-
de, utlåtande, promemoria, inläg, skriftlig ansökan eller anmälan. — 2. *Hand.*, handelsbok, i hvilken alla förefallande affärer i kronologisk ordning antecknas, innan de upptecknas på sina vederbörliga konti, d. v. s. en bok, motsvarande den i förordn. 4 maj 1855 ang. handelsböcker och handelsräkningar föreskrifna dagboken. Begreppet är icke fullt fast. 1.—2. E. K.

Memorial-day [mem'riəl dē']. Se **Decoration-day**.

Me'mphis. 1. Stad i Egypten. Se **Memfis**. —

2. Stad i nordamerikanska staten Tennessee vid östra stranden af Mississippi. 131,105 inv. (1910), hvaraf 133 svenskar. Protestantisk biskop. Rom.-katolskt college (1871), M. hospital medical college, College of physicians and surgeons, Hannibal medical college och Le Moine normal institute (de båda sista för negrer). En elektrisk bana för till den omkr. 8 km. aflägsna nationalkyrkogården, där 14,000 soldater från inbördeskriget ligga begravna. M. är den största staden i staten och den viktigaste handelsplatsen vid Mississippi mellan S:t Louis och New Orleans. De största oceanångare kunna gå upp dit alla årstider. Särskildt har M. den största bomullsmarknaden i det inre af Förenta staterna. Liflig industri, särskildt sågverk, kvarnar, tillverkning af bomullsfröolja, oljekakor, maskiner, tegel, åkdon, cigarrer (sammanlagdt tillverkningsvärde 21, a mill. doll. 1905). M. anlades 1819 och blef stad 1827. 2. (J. F. N.)

Memurua. Se *Memurutinderne*.

Memurubræen. Se *Memurutinderne*.

Memurubu. Se *Memurutinderne*.

Memurudalen. Se *Memurutinderne*.

Memurutinderne, en rad fjällspetsar i Jotunheimens nordöstra parti, öfverst i Valders, Kristians amt, Norge. Mellan M. och fjällsjön Gjende (1,025 m. ö. h.) längre i s. ligger *Memurubræen* (1,564 m.), skild i en östra och en något lägre västra del genom ett bredt, flatt grusbälte. Från västra *Memurubræen* leder *Memurudalen*, som genomströmmas af jökälålfven *Memurua*, ned till nordsidan af Gjende. I *Memurudalen* ligga öfre och nedre *Memurubu*, två af turister mycket använda stenhyddor, i ödefjället. Upp genom dalen öfver själfva glaciären för i storslagen omnejd en utstakad och starkt trafikerad turistväg från Gjende till Spiterstulen i Visdalen. Ett brant stup på norra sidan af Gjende kallas *Memurutungen*. (Jfr *Jotunfjellene*.) K. V. H.

Memurutungen. Se *Memurutinderne*.

Mena, folkslag. Se *Kolh*, sp. 531.

Me'na, Juan de, spansk skald, f. 1411 i Córdoba, d. 1456, studerade i Salamanca och Rom, där han starkt påverkades af Dante och Petrarca och blef grundläggaren af den spanska konstopoesien. Hans poesi, under inflytande såväl af de store italienarna som gamla tidens klassiker, utmärkes af naturlig känsla och poetisk talang, men är delvis svulstig och pedantisk. M:s hufvudverk är *El laberinto* (1496; kritisk uppl. utgafs 1904), äfven kallad *Las trecientas* ('de trehundra?'), emedan den består af 300 versos de arte mayor, 12-stafviga daktyler, en dunkel, torr allegori om människans mål och lyckans växlingar. En annan allegori är *Contra los siete pecados mortales*, äfven kallad *Debate de la Razón contra la voluntad*, oafslutad, men fullföljd af Gómez Manrique som ock af Fray Jerónimo de Olivares och af Pedro Guillén. *La coronación* (1438) är en hyllningsdikt till M:s beskyddare och vän markisen af Santillana. M:s samlade arbeten utgafvos 1528 och 1582. Ad. H.-n.

Menabrêa, Luigi Federico, greve, sedermera markis de Valdora, italiensk krigare och statsman, f. 4 sept. 1809 i Chambéry, d. där 24 maj 1896, tjänstgjorde som löjtnant i sardinska in-

genjörkåren, tills han af regeringen kallades till professor i mekanik och konstruktionslära vid militärakademien, artilleriets tillämpningsskola och universitetet i Turin. Under sin professorstid utgaf M. bl. a. *Études sur la série de Lagrange* (1844—47). 1848 befordrades M. till kapten, invaldes i parlamentet och användes i en diplomatisk mission till Modena och Parma för att förmå dessa stater att ansluta sig till Sardinien. Han tjänstgjorde under de följande åren i krigs- och utrikesministerierna samt utnämndes vid krigsutbrottet 1859 till generalmajor och chef för ingenjörtrupperna.



M. ledde belägringen af Peschiera samt deltog i slagen vid Palestro och Solferino. Konung Viktor Emanuel utnämnde honom 1860 till senator och greve samt anförtrodde åt honom ledningen af befästningsarbetena vid Bologna, Piacenza och Pavia. Som generallöjtnant ledde han de militära operationerna vid Ancona och Capua samt belägringen af Gaëta, blef efter nämnda fästnings fall 1861 president i den militära ingenjörskommittén och inträdde s. å. i Ricasolis ministär som marinminister. Under sin ministertid (juni 1861—mars 1862) sysselsatte han sig företrädesvis med bygandet af de stortardade arsenalerna i Spezia. Han var 1866 Italiens fullmäktig vid undertecknandet af freden i Prag och trädde i okt. 1867 efter Rattazzi i spetsen för regeringen, i hvilken han själf öfvertog utrikesportföljen samt afvecklade den konflikt med Frankrike, som Garibaldis misslyckade anfall mot Kyrkostaten framkallat. Före det vatikanska mötet protesterade M. på förhand mot alla emot italienska institutioner riktade åtgärder från mötets sida, och han frantog 1869 eleverna vid prästseminarierna den befrielse från värnplikt de ditills åtnjutit. M:s ministär afgick i december 1869 efter nederlag vid allmänna valen s. å. Han var italienskt sändebud i London 1876—82 och i Paris 1882—92 samt upphöjdes 1875 till markis. M. var led. af svenska Krigsvet. akad. (1862) och Vet. akad. (1871) samt af Franska institutet (1887). (V. 8—g.)

Mena'der (grek. *mēna'des*, af stammen i *mē'nō-mā*, jag rasar), äfven *Thyiāder*, *Backa'n-ter*, *Bassarider* och *Bistonider*, kallades i det forna Grekland de kvinnor, som föreställde guden Dionysos' (Bakchos') kvinnliga följe, enligt ett från Tracien och Macedonien infördt bruk, och under inflytande af en ända till ursinne stegrad backisk yra till gudens åra firade vilda nattliga fester (orgia), från hvilka alla män voro strängt uteslagna. Jfr fig. å sp. 89 samt *Backant* (med fig.) och *Dionysos*, sp. 464. A. M. A.

Menado. 1. Hufvudstad i ett nederländskt residentskap med samma namn, på ön Celebes (se d. o.), belägen på Celebes' nordöstra hälft. Omkr. 9,000 inv. Staden har vackra trädgårdar, kaser- ner och magasin; dess redd skyddas af ett fort.

Exporten består mest af kaffe (*menado*), kopra, ummi och ebenholts. M. står sedan 1905 öfver Kap och Guam i förbindelse med de amerikanska öarna i Stilla hafvet. — 2. En kaffesort. Se M. och Kaffe, sp. 538. 1. J. F. N.



Menad, ridande på en betvingad centaur, pompejansk väggmålning.

Menæchmus. Se *Menaichmos*.

Ménage [-nāʃ], fr., hushåll; i tyska och österrikiska arméerna benämning på det för en mindre eller större truppföring gemensamma underhållet, som vanligen bekostas ur en s. k. *ménage-kassa*, till hvilken bidrag kunna ingå såväl af statsmedel som från manskapets aföring. — M. à trois [trwaʃ], äktenskap, där mannen tolererar en hustrus älskare. — Femme de m. [faʃm dœ-], städerska.

Ménage [-nāʃ], Gilles (lat. Aegidius Menagius), fransk lär, f. 1613, d. 1692, var till en början advokat, men vardt sedan prior med goda intäkter och egnade sig åt litteraturen. M. tegde utomordentligt minne, mycken kvickhet och vidsträckt kunskaper, men var i högsta grad satirisk samt stötte sig ofta med samtida vittra stormän i Frankrike (Molière skildrade honom som Vadius i "Les femmes savantes"). I Franska akad. lyckades det honom aldrig att komma in; däremot samlade han kring sig ett eget litterärt samfund, "Les Mercuriales". M:s förnämsta arbeten äro *Dictionnaire étymologique, ou origines de la langue française* (1650; 3:e uppl. 1750) och *Origini della lingua italiana* (1669; 2:a uppl. 1685). Efter M:s död offentliggjordes "Menagina" (1693; 4:e uppl. 1729). Se biogr. af Baret (1859) och Samfresco (1902).

Menageri [-jeri], fr. *ménagerie* (af *ménage*, hushåll; eg. samling af för ett landligt hushåll behöfliga fyrfotadjur och fjäderfän), en djurtämnas eller djurförevares samling af levande djur; (bildl.) samling af fula människor.

Menahem var konung i Israels rike under tiden ungefär 740—737 f. Kr. Han och den af honom störtade Sallum inledde den orosfyllda tid, som följde efter den jehuska dynastiens fall och sedan fortfor till rikets undergång 722. För att kunna hålla sig kvar på tronen nödgades M. anlita Tiglat Pileasers hjälp, som han fick betala med priset af 1,000 silfvertaler. De i nyare tid upptäckta kilskriftsdokumenterna ha visat, att M:s erläggande af denna tribut skedde år 738. För upp-

bringandet af den betalade summan nödgades M. ålägga alla vapenpliktiga män en skatt af 50 siklar, som, ifall silfvertalenten räknas till 3,000 siklar, förutsätter 60,000 stridsdugliga män i riket (jfr 2 Kon. 15: 15—22). E. S.-e.

Menäichmos (lat. *Menæchmos*), grekisk matematiker, broder till matematikern Deinostratos (se denne), lefde i midten af 4:e årh. f. Kr. och uppfann de tre koniska sektionerna. Han framställde dessa genom att skära en rät kon medelst ett plan, vinkelrätt mot en sidolinje, och erhöi en ellips, parabel eller hyperbel, allteftersom konens vinkel var spetsig, rät eller trubbig. Han löste äfven problemet om kubens fördubbling med tillhjälp af dels två parabler, dels en parabel och en hyperbel. Jfr "Die fragmente des mathematikers Menæchmos" af Schmidt (i "Philologus", bd 42, 1883). M. var, enligt Stobæus, Alexander den stores lärare och skall ha fällt det ytttrande, som eljest tilläggas Euklides, nämligen att det ej finnes någon kungsväg inom geometrien. (I. F.)

Menäion (af grek. *mên*, månad) kallades fördom inom grekisk-katolska kyrkan ett slags liturgisk bok, som innehöll de olika hymner och böner, hvilka voro föreskrifna för alla festdagar och helgons äminnesdagar, jämte uppgifter om helgonens lefnad och död. Sådana "menaia" plögade sammanfattas i 1 bd för hvarje särskild månad. Den rikhaltigaste uppl. trycktes i 12 foliobd 1628—45. Jfr *Martyrologium* och *Menologium*.

Menaisundet [me'ni- l. me'nä-], eng. *Menai strait*, sund emellan engelska ön Anglesey och nordvästra kusten af Wales, omkr. 30 km. långt, men på smalaste stället blott 183 m. bredt. Öfver detsamma föra två broar: den af Telford 1819—26 byggda Menaibron (en kedjebro) samt Britanniabron (se d. o.). (J. F. N.)

Menäm (fullständigt, enl. Bock, *Tschan-fya-Menam*, "furstehöfding-moder-vatten"), Siams hufvudflod, upprinner under 19° 30' n. br. i Laosstaterna, förenar sig nedanför Pitsanulok med Menam Yom (Me'-nium), Siams historiska flod, vid hvilken två af dess forna hufvudstäder, Sawankalok och Sakotai, voro belägna, och vid Nakhon Sawan med den vattenrikare Meping, som upprinner i Burma. Längre ned delar sig floden i flera armar, som ytterligare förgrena sig och bilda ett stort delta, hvars spets befinner sig mer än 200 km. från hafvet. 63 km. nedanför Bangkok faller floden ut i Siamviken, ungefär vid 13° 35' n. br. Längden utgör mer än 1,200 km. Genom sina regelbundna stigningar hvarje sommar (juni—sept.) är den för sitt område af nästan lika stor nytta som Nilen för Egypten. I allmänhet är M. ej lämplig som farled. Stora fartyg kunna ej ens komma upp till Bangkok; mindre ångfartyg kunna gå upp till Paknampo, smärre farkoster ända till Raheng vid Meping och t. o. m. till de stora fall, som högre upp stänga vägen. Genom sina bifoder bildar den emellertid en rätt bekväm väg från Siamviken till Mekong och Kina. (J. F. N.)

Menäma, stad på Bahreinöarna (se d. o.).

Menänder. 1. Se *Menandros*. — 2. Se *Gnosticism*, sp. 1370.

Menändros (grek. *Mévardos*, lat. *Mena'nder*), berömd grekisk lustspelsförfattare i Aten (son af

den attiske fältherren Diopeithes), f. 342, d. 290 f. Kr., var den mest framstående representanten för den s. k. ”nya attiska komedien” (se Grekiska litteraturen, sp. 207). Rik uppfinningsförmåga, fin och sann karaktärsteckning, fulländad dramatisk teknik och ett vårdadt språk, hvilket, oaktadt ämnas ofta slipp-riga beskaffenhet, visste att hålla sig inom det anständiga gränser, voro företräderna, som både hos samtida och eftervärld tillvunnit M. odelad beundran. Redan vid 20 års ålder uppförde han sitt första lustspel. Han skall ha författat öfver 100 stycken. Intet af dessa har fullständigt kommit till vår tid, men väl, genom citat hos andra författare, ett stort antal mestadels helt korta fragment, utgifna af Meineke i ”Fragmenta comicorum graecorum” (1841 och 1851) och af Kock i ”Comicorum atticorum fragmenta” (1888). Hårtill ha 1905 kommit i en egyptisk papyrus återfunna betydliga delar af 4 lustspel, utg. af upptäckaren Lefebvre (1907) och af van Leeuwen (1908). — M. har i rikt mått lämnat stoff åt de romerske lustspelsförfattarna Plautus och i synnerhet Terentius, af hvars 6 bibehållna stycken åtminstone 4 äro att betrakta som bearbetningar efter M. A. M. A.



Menandros, antik (grekisk) skulptur med sköldlik bakgrund.

Mena'ndros, den förnämste af det omkr. år 150 f. Kr. efter det grekisk-baktriska i västra Indien uppvuxna grekisk-indiska rikets konungar, lefde 150—100 f. Kr. Han behärskade Gujarat och framträngde enligt Strabon (XI, 516) ända till Yamunā (Jumna), enligt indiska källor ända till Pataliputra (Patna) och belägrade Ayodhyā (nuv. Oudhe). Mynt med M:s prägel (i grekisk och indisk skrift) finnas i stort antal från Kabul i Afghanistan till Muttra vid Jumna. M. uppträder under namnet Milinda i buddistiska skrifter (i nordbuddistiska Milindra, i tibetanska förmodligen Minara) som yona- l. yavana- (d. v. s. jonier- eller grek-)furste. Viktigast af dessa skrifter är *Milindapañho* ("Milindas frågor"), utgörande en filosofisk dialog mellan M. och en vis vid namn Nagasena. Härefter behandlas den buddistiska läran med stort skarpsinne och utvecklad dialektik. I historiskt hänseende är skriften märkvärdig som ett intyg om buddismens inflytande på den grekiska kulturkretsen i århundradet f. Kr. och omvändt den indiska kulturens återverkan på den indiska, hvarom f. ö. andra viktiga intyg finnas såväl i de exakta vetenskapernas behandling i Indien som särskildt i den bildande konsten. "Milindapañho" är affattad på pāli, men möjligen i efterkristlig tid översatt från ett verk på sanskrit, som kan ha uppstått samtidigt med eller strax efter M:s tid. Verkets proveniens är emellertid icke

fullt säker. Det är utg. af Trenckner, "Milindapañho being dialogues between king Milinda and the buddhist sage Nagasena" (1880; öfv. af Rhys Davids i "Sacred books of the East", XXV, 1890). Det är översatt äfven till kinesiska, i två versioner. Jfr företrädesvis Trenckners och Rhys Davids' inledningar till de nämnda arbetena; Oldenberg, "Buddha" (1903), Kern, "Manual of indian buddhism" (i Böhlers "Grundriss", III, 8, 1896), Garbe, "Ein historischer roman aus Altindien" (i "Deutsche rundschau", 1902) och "Beiträge zur indischen kulturgeschichte" (1903). K. F. J.

Mena'ndros protektor, bysantinsk historieskrivare på 500-talet, skildrade i sin fortsättning af Agathias (se denne) historia tiden 558—582.

Menangkabau, ett fordom på ön Sumatra bestående mäktigt rike, hvilket betraktas som malajernas egentliga hemort och ännu under 1400- och 1500-talen intog hela mellersta delen af ön. När portugiserna i början af 1500-talet först beträdde Sumatra, lutade riket till sitt fall, men den egentliga sammanstörtningen inträffade först 1688. De små furstendömen, som utgöra rester af detta rike, lyda under Nederländerna. (J. F. N.)

Menant [mənā'], Joachim, fransk assyriolog och jurist, f. 1820 i Cherbourg, d. 1899 i Paris, var led. af civildomstolen i åtskilliga städer och sedan 1878 vice president i Rouen. Han blef 1887 led. af Institutet. M. inlade stora förtjänster om kilskriftsforskningen. Han utgaf bl. a. *Recueil d'alphabets des écritures cunéiformes* (1860), *Éléments d'épigraphie assyrienne* (1860; 2:a uppl. 1864), *Inscriptions assyriennes des briques de Babylone* (1860), *Inscriptions de Hammourabi* (1863), *Exposé des éléments de la grammaire assyrienne* (1868), *Le syllabaire assyrien* (1869, 1873), *Les achéménides et les inscriptions de la Perse* (1872), *Leçons d'épigraphie assyrienne* (1873), *Annales des rois d'Assyrie* (1874), *Babylone et la Chaldée* (1875), *Manuel de la langue assyrienne* (1880), *La bibliothèque du palais de Vienne* (s. å.), *Les pierres gravées de la Haute-Asie* (1883—86), *Les langues perdues de la Perse et de l'Assyrie* (1885—86) och *Ninive et Babylone* (1887). — Dessutom biträdde M. sin lärare Oppert med utgifvandet af några inskriftsamlingar samt behandlade i *Zoroastre* (1844; 2:a uppl. 1857) fornpersernas religionsfilosofi. — M:s dotter, Delphine M., f. 1850, har vunnit ett namn genom arbeten öfver perserna och de infödde i Indien. (D. M.)

Mena'pier, ett urspr. germanskt folk på högra Rhenstranden, som sedan flyttade till landet mellan västra nedre Rhen och Schelde i närheten af Nordsjön. De sammansmälte småningom med belgerna och kämpade jämte dem mot Julius Cæsar (57 f. Kr.); de kunde uppställa ej mindre än 25,000 beväpnade män. Hufvudorten i deras land var *Castellum Menapiorum*, nu Kessel, mellan Roermond och Venlo.

Menarchē, med. Se Menstruation, sp. 130.

Ménard [-när], René, fransk målare, f. 1862 i Paris, målade hufvudsakligast romantiska stämningar öfver landskap i klassisk hållning, exempelvis *Antik jord* (Luxembourgsmuseet) och *Temp-*

et, Hafsviken, Soluppgång (tre dekorativa dukar Sorbonne 1906—07). Dessutom märkas *Paris' dom* (1907), *Flyktningarna* (Venezias moderna galeri), *Övådersstämning* (Nya pinakoteket, München), *Ensamhet* (afstönstämning) och *Floden* (båda i Stockholms nationalmuseum, inköpta 1897 och 1901) samt från de senaste åren *Guldåldern*, *Pastoralt*, *En dröm* och *Antik dröm* (tre väggmålningar i Faculté de droit i Paris, 1909), *Herdarna* (1910) och *Arbetet* (dekorativt landskap, 1911). G-g N.

Menas (Minas), helgon i ortodoxa kyrkan (flest 11 nov.), enligt legenden kristen soldat från Egypten, sedan eremit, afträdd för sin tro under Diocletianus. Helgonets dyrkan var mycket utbredd; dess medelpunkt var hans graf i Mareotislandskapet, öfver hvilken kejsar Arcadius lät uppföra en praktfull basilika. Af denna finnas ruiner uppräffade sedan 1905, liksom Menastermerna och Menasbrunnen, hvars undergörande vatten i flaskor (*ampullæ*) skickades vida omkring. Jfr C. M. Kaufmann, "Die Ausgrabung der Menasheiligtümer in der Mariotiswüste" (1906—08), och Krumbacher, "Miscellen zu Romanos" (1907). J. C.

Menasha [mə'nə'shə], stad i nordamerikanska staten Wisconsin, vid Fox rvers utlopp, i Winnebago-sjön. 5,960 inv. (1905). Vattenfallen i floden (Kraifva trämasse- och pappersfabriker. J. F. N.)

Menasse ben Israel, judisk författare, f. 1604 i Lissabon, d. 1657 i Middelburg, skref redan i sitt 17:e år en hebreisk grammatik och blef ett år därefter rabbin i Amsterdam. Han stod i vänskapligt förhållande till de då levande store kristne lärde, såsom Kaspar Barlaeus, Hugo Grotius, P. D. Huet m. fl. Isaak Voss, som en tid vistades i Sverige, gjorde honom bekant med drottning Kristina, till hvars kröning (1650) han skref en spansk och hebreisk dikt. Ännu efter drottningens tronavsägelse stod han i brevfrämning med henne, men hans bemödande att skaffa sina trosbröder tillstånd att vistas på den skandinaviska halfön lyckades honom ej. Bättre framgång hade hans ströfande i England. 1655 reste han till London och riktade en berömd adress (tr. 1656) under titeln *Vindicie judæorum or a letter in answer to certain questions . . . on the nation of the jews* till protektorn Cromwell, och parlamentet medgaf enskilda israeliter rätt att bo i London. — De viktigaste af M:s många arbeten äro *Conciliator, sive de convenientia locorum S. Scripturæ, quæ pugnant inter se videntur* etc. (4 bd, 1632—51; förf. på spanska, med latinsk och spansk titel), *De resurrectione mortuorum libri III* (1636) samt den ofvannämnda grammatiken, *Grammatica hebraea, dividida en quatuor libros*, hvilken i manuskript finnes i flera bibliotek, och *Spes Israelis*, förf. på spanska och latin samt öfversatt på flera språk (bl. a. hebreiska, 1698). M. inrättade i sitt hus ett hebreiskt tryckeri och utgaf flera genom typografisk skönhet och berömlig korrekthet värdefulla bibelupplagor. En biografi öfver M. är utgifven af M. Kayserling (1861). L. L.*

Mencetic [ment'se'titi]. 1. Šiško M., ragusansk skald, f. 1457, d. 1527, en af den sydslaviska konstlyrikens skapare, författade mer än 500 erotiska dikter i den provensalska trubadurstilen (se Jagić i "Rad jugoslav. akad.", 9:e h.). Hans dikter utgafvos af Jagić i "Storia pisci hrjetski",

bd 2. — 2. Vladislav M., ragusansk skald, d. 1666, författade en hjältedikt *Toublja slovinska* (Den slaviska basunen, 1665) till Peter Zrinskis ära och herdedikten *Zorka i Radnja*. A—d J.

Me'nicius. Se Meng-tse.

Mencke, tysk släkt af lärde. — 1. Otto M., f. 1644 i Oldenburg, d. 1707, var sedan 1669 professor i moral och politik i Leipzig samt är namnkunnig som grundläggare (1682) af Tysklands första kritiska tidskrift, "Acta eruditorum" (se d. o.). — 2. Johann Burkhard M., den föregående son, f. 1674, d. 1732, professor i historia i Leipzig sedan 1699, redigerade efter faderns död "Acta eruditorum", utgaf bl. a. *Scriptores rerum germanicarum, præcipue saxonicarum* (3 bd, 1728—30) och blef ryktbar genom två satiriska tal *De charlataneria eruditorum* (1713 och 1715), som vunno stor spridning på flera språk. Hans dikter utgafvos i 2 bd 1705. Jfr biografi af R. Treitschke (1842). — 3. Friedrich Otto M., den föregående son, f. 1708, d. 1754 som rådsherre i Leipzig, öfvertog 1732 efter fadern utgifvet af "Nova acta eruditorum", som tidskriften från denna tid kallades. I familjens namn fortsatte K. A. Bel efter M. utgifvet. Sista bandet (för 1776) utkom 1782.

Mendacem opo'rtet esse me'morem, lat., "en lögnare måste ha godt minne".

Mendaña de Neyra [menda'nja de nə'jra], Alvaro, spansk sjöfarande, f. 1541, d. 1595, upptäckte vid sitt försök att från Peru (Callao) nå det af honom förmodade "Sydlandet" Ellice-öarna och östra Salomonöarna (1568) och vid en senare färd (1595) Marquesasöarna (som efter honom äfven kallas Mendañaöarna) och Santa Cruz-öarna. Hans reseberättelse utgafs 1901 af lord Amherst of Hackney och B. Thomson. Wbg.

Mende [mə'd], hufvudstad i franska dep. Lozère (Languedoc), vid floden Lot och Sydbanan. 7,007 inv. (1906). Biskopssäte. Collège, lärar- och lärarinneseminarium, arkeologiskt museum. Tillverkning af ylleväfnader. (J. F. N.)

Mendēer, oriktig benämning för mandēer.

Me'ndel, David. Se Neander, J. A. W.

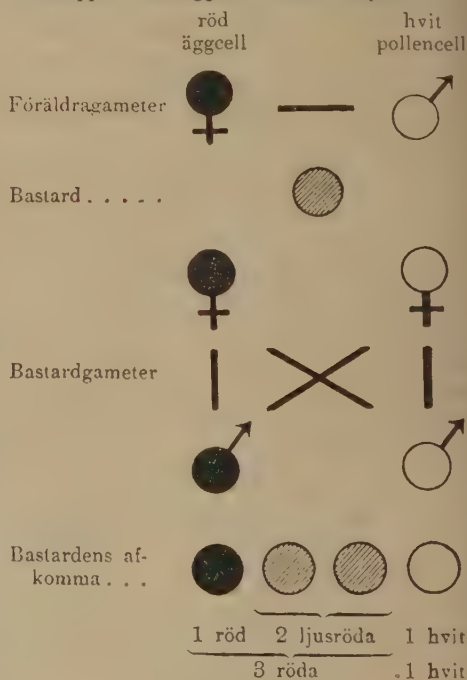
Me'ndel, Johann Gregor, österrikisk präst och naturforskare, grundläggaren af den nyare arfvlighetsläran, f. 22 juli 1822 i Heinzendorf, Schlesien, d. 6 jan. 1884 i Brünn, var son till en bonde, liksom M:s moder af rent tysk härstamning. I ett augustinkloster i Brünn utbildades M. till präst (1847) och verkade några år som själasörjare. Hans håg låg emellertid åt naturens studium. 1851 skickades han på klostrets bekostnad att studera naturvetenskaperna vid universitetet i Wien och aflade där 1853 en examen, som förskaffade honom, samtidigt med att han kvarstod vid sitt kloster, 1854 en lärarplats i naturhistoria vid öfverrealskolan i Brünn. Hufvudsakligen under



lärartiden utförde M. sina epokgörande ärfvlighetsundersökningar hos växter. Resultatet offentliggjordes i affh. *Versuche über pflanzenhybriden* (i "Verhandlungen des naturforschenden vereines in Brunn", 1866; ny uppl. af Ostwald i "Klassiker der exakten wissenschaften", n:r 121, 1901). 1868 valdes han till prelat för sitt kloster, men fortsatte experimentet med många olika växtslag i stor omfattning, hvarjämte han äfven experimenterade med bin och utförde en mängd korsningar mellan olika raser. M:s nya ämbete hindrade honom emellertid att fullfölja sitt vetenskapliga lifsverk i annat än fragmentarisk form. Öfver de senare årens arbeten blef föga offentliggjordt, och anteckningarna öfver hans fortsatta omfattande arbeten ha tyvärr gått förlorade. Den fullständiga brist på förstående, som samtiden visade M:s verk, torde också i sin mån ha bidragit till, att de senare forskningsresultaten ej blefvo framlagda. 1905 utgavos af C. Correns M:s bref till C. Nägeli. 1910 restes M:s (af Charlemonnt modell.) staty i Brunn.

M:s vetenskapliga arbeten, hur kvantitativt föga betydande de förefalla, beteckna såväl med afseende på metoder som resultat en vändpunkt i forskningen. Hans storverk kan ytterst sägas bestå däri, att han förberedde införandet af det biologiska enhetsbegreppet. Arter eller former af lägre värde utgöra ej längre de egentliga enheterna, utan dessa sammansätts af arfvet (faktorer, gener, "unit-characters"), som kunna kombineras med hvarandra på olika sätt och därmed ge upphof till en stor mångfald eller formväxling i naturen. Till dessa viktiga upptäckter leddes M. genom exakt analys af afkomman af korsningar mellan olika växtformer och de lagar för egenskapers nedärfning, som han därvid fann. Genom kulturförsök på 1850-talet fann M. först i likhet med fransmannen Jordan och andra experimentellt arbetande forskare, att varieteter eller former af växtarter förblefvo konstanta, d. v. s. bibehöllo sina egenskaper oförändrade generation efter generation, så snart fortplantningen skedde genom själfbefruktnig. Efter Darwins framträdande med "Arternas uppkomst" (1859) och efter utbredandet af därpå grundade teorier om en ständigt förhandenvarande liten variation, på hvilken ärfvliga förändringar genom urval småningom skulle kunna byggas, råkade emellertid dessa äldre experimentella rön om formers konstans i oförtjänt glömska. Däremot var den starka variation, som uppstod efter korsningar mellan olika former eller arter ett af alla erkändt faktum, men hur denna uppkom, förstod man ej; det hela tedde sig som ett kaos. Tack vare de nya metoder M. använde vid korsningsanalysen kunde han upptäcka lagbundenheten i det, som förut telt sig som ett kaos. Han följde nämligen hvarje enskild egenskaps (t. ex. färg, form, storlek) förhållande för sig vid korsningar, och vidare undersökte han afkomman af hvarje enskild individ för sig (pedigree-metod). Han fann då följande lagar (Mendelska regeln): Korsning mellan en rödblommig ärtsort och en hvitblommig (likgiltigt hvilkendera som är moder eller fader) ger alltid till resultat en rödblommig bastard (den röda färgen är "dominerande", den hvita "recessiv"), men dennas afkomma består till 75 proc. af rödblommiga,

till 25 proc. af hvitblommiga plantor (= förhållandet 3 röd : 1 hvit). De hvita bli samtliga konstant hvita i sin afkomma; af de 75 proc. röda individerna visa sig vid separatkultur 25 proc. konstant röda i afkomman liksom föräldrasorten, hvaremot 50 proc. visa sig vara nya bastarder och i sin afkomma upprepa klyfningen 3 röd : 1 hvit, och så alltiämt. De konstant röda eller hvita individernas afkomma bibehåller sig vid fortsatt odling alltiämt konstant röd eller hvit. Förklaringen till denna lagbundenhet är följande: Vid korsningen förenas en "röd" äggcell (d. v. s. med anlag för röd blomfärg) från modersorten med en "vit" pollencell från fadersorten, eller omvänt (d. v. s. "vit" äggcell och "röd" pollencell); häraf uppstår en rödblommig bastardindivid, dock ofta med svagare röd färg än hos föräldrasorten. När denna bastardindivid bildar köns-celler (äggceller ♀ och pollenceller ♂), bli dessa af samma slag som hos föräldrasorterna, d. v. s. dels röda, dels hvita, och de båda slagen bildas i samma antal, d. v. s. äggceller 50 proc. röda, 50 proc. hvita, pollenceller 50 proc. röda, 50 proc. hvita. Vid förening mellan dessa äggceller och pollenceller äro då fyra fall tänkbara, som i stort sett måste inträffa lika ofta, nämligen 1) röd ♀ × röd ♂, 2) röd ♀ × hvit ♂, 3) hvit ♀ × röd ♂, 4) hvit ♀ × hvit ♂. Den första föreningen ger en röd individ, som, emedan den framgått af likartade köns-celler, blir konstant röd i afkomman; de båda följande ge nya röda bastarder; den sista en hvit individ, som måste förbli konstant hvit. Häraf förhållandet 25 proc. röda konstanta individer, 50 proc. röda (ljusröda) bastarder, 25 proc. hvita konstanta individer. Grafiskt kan förloppet åskådliggöras medelst följande bild.



På samma sätt förhålla sig andra egenskaper: korsning högvuxen $\times$ lågvuxen varietet ger hög bastard, med afkomma 3 hög : 1 låg o. s. v. Men de olika egenskaperna från olika par fördela sig fullt oafhängigt af hvarandra på könscellerna, så att egenskapen högvuxen lika väl kan kombineras med röd blomfärg som med hvit; lika är förhållandet med egenskapen lågvuxen. I korsningsafkomman uppkomma därför nya konstanta kombinationer, nya varieteter jämte föräldrarieteter, som alltså själfva utgöra kombinationer af egenskaper. Denna mendelska kombinationsidé är af synnerligen vidtgående betydelse. Själf fann M. Hen inbördes oafhängigheten af en hel rad af egenskaper, och då redan vid 10 egenskapspar ung. 1,000 (2^{10}), vid 20 egenskaper ung. 1,000,000 (2^{20}) olika kombinationer äro möjliga, öppnar denna kombinationsidé dörren till en bättre förståelse af den stora mångfalden, formrikedomen eller variationen hos växt- och djurarterna, något som dock först sedan fortsatta forskningen kunnat närmare visa.

De mendelska upptäckternas innebörd är sålunda följande: 1. Egenskaperna förhålla sig som enheter, hvilka öfvergå från generation till generation utan att därigenom förändras. Ärligheten består i enheternas öfvergående från en generation till en annan. 2. Enheterna kunna kombineras på olika sätt, hvarigenom ur ett relativt litet antal enheter en rik formväxling eller variation kan uppstå.

H. N—E.

Mendel, Hermann, tysk musikskriftställare, född 1834 i Halle, d. 1876 i Berlin, förestod 1862—68 en egen musikhandel där och var trägen medarbetare i "Echo", "Tonhalle" samt särskildt "Deutsche musikzeitung", som han redigerade från dess grundläggande (1870) till sin död. I öfrigt gjorde han sig känd genom biografier öfver O. Nicolai och Meyerbeer samt framför allt genom ett stort *Musikalisches conversationslexikon*, som af honom påbörjades 1870 och efter hans död fortsattes och afslutades (1883) af A. Reissmann.

A. L.*

Mendelejev, Dimitri Ivanovitj, rysk kemist, f. 1834 i Tobolsk, d. 1907 i Petersburg, blef 1856 docent vid Petersburgs universitet, 1863 professor vid polytekniska institutet och 1866 professor vid universitetet där; efter skedstagandet fortsatte han en tid att föreläsa. M. vann världsrykte som kemist genom att 1869 upptäcka elementens periodiska system eller elementens periodiska schema. Genom denna schematiska anordning af grundämnena framgår tydligt, att grund-

ämnenas egenskaper äro funktioner af deras atomvikt (se Grundämnena, sp. 437—439). Med hjälp af sitt system förutsade M. ej endast tillvaron af ännu ej upptäckta element, utan äfven deras egenskaper. Ganska kort tid efter att M. hade förutspått de tre grundämnena ekaaluminium, ekabor och ekasilicium upptäcktes dessa och befunnos äga just de

egenskaper, hvilka man enligt M:s system kunde vänta. Det första af M. förutspådda elementet, som upptäcktes, var ekaaluminium, som af upptäckaren 1875 fick namnet gallium. Ekabor visade sig vara identisk med skandium (upptäckt af Nilsson 1879), och slutligen, 1886, kunde ekasilicium identifieras med det af Cl. Winkler beskrifna grundämnet germanium. Efter denna bekräftelse stod M. på höjden af ryktbarhet. Hans system visade sig ännu som en utmärkt praktisk sammanfattning af den oorganiska kemiens viktigaste fakta. Det har varit utgångspunkt för många spekulationer, och försök ha ej saknats att förbättra det samma; emellertid ha därmed inga väsentligen nya resultat vunnits. Bland M:s senare undersökningar må nämnas en omfattande undersökning ang. specifika vikten af blandningar mellan alkohol och vatten. Ett betydande arbete är utan tvifvel hans lärobok "Kemiens grunder" (2 bd 1868—71, 8:e uppl. 1905—06; öfv. till flera kulturspråk), som utmärkes genom originell framställning och många intressanta detaljer. M. var led. af Vet. och vitt. samhället i Göteborg (1886) och af svenska Vet. akad. (1905).

H. E.

Mendeliaviken (A sin viken), hafsvik på västra kusten af Mindre Asien, midt emot ön Leros. Viken är bekant för de många fornlämningar, som ligga däromkring.

Mendel'sm, den vetenskapsriktning, som, sedan de af G. Mendel (se denne) gjorda upptäckterna 1900 bekantgjorts af Correns, de Vries och v. Tschermak, arbetar vidare på den af Mendel lagda grunden. Till en början bekräftades riktigheten af Mendels rön och teorier medelst experiment dels hos den växtart, med hvilken han själf arbetat, nämligen ärtor, dels hos åtskilliga andra växtslag, och snart konstaterade man jämväl och i stor utsträckning de mendelska lagarnas (se Mendel) giltighet hos djurarter. Likvisst antogs en tid, att de mendelska reglerna gällde endast för vissa egenskaper, under det andra skulle förhålla sig på principiellt annat sätt. Vid fortsatta experiment visade sig emellertid de flesta undantagen vara endast skenbara, och f. n. kan med större skäl ifrågasättas, huruvida det öfver hufvud finns några egenskaper, som icke "mendla", d. v. s. icke förhålla sig på principiellt samma sätt, som de egenskaper Mendel undersökte. Ätminstone hos de högre växtarter, som varit föremål för mest djupgående analys (t. ex. *Antirrhinum*), har detta befunnits vara fallet endast i fråga om enstaka patologiska egenskaper af underordnad betydelse. Ett mycket stort antal växtarter, såväl odlade som vilda, vidare många djurarter af olika, vidt skilda grupper (däggdjur, fåglar, insekter o. s. v.) ha varit föremål för korsningsanalys, och öfverallt har man funnit överensstämmelse med de mendelska lagarna i fråga om egenskapers nedärfning. Dock draga vissa representanter för den s. k. biometrisk skolan ännu, ehuru knappast med skäl, i tvifvelsmål riktigheten af den mendelistiska tolkningen af en del fakta rörande egenskapers nedärfning, särskildt hos människor, där man icke kunnat bygga på direkta experiment, utan varit hänvisad till delvis alltför ofullständiga släktforskningar. Viktigast för den mendelistiska vetenskapens utveckling har va-



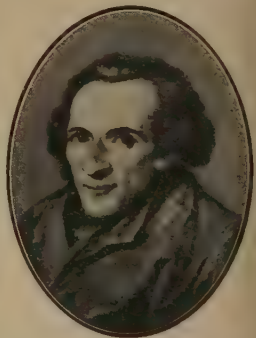
rit den af de engelske forskarna 1905 definitivt formulerade "presence and absence-teorien", enligt hvilken de s. k. egenskapsparen utgöras af närvaron och frånvaron af en och samma inre faktor eller arfgenhet. Hos en högvuxen årtors finns sålunda, säger man, en viss faktor, som saknas hos den lågvuxna. Med hjälp af denna teori har man småningom, ehuru ofta endast efter mångåriga, mycket omfattande och planmässigt fortsatta experiment, genom påvisande af lagbundna talförhållanden, kunnat utreda mycket komplicerade klyfningsfenomen efter korsningar och hänföra dem till ett antal bestämda mendlande faktorer, hvar och en med en viss, yttre verkan. Man har därmed tagit ett steg längre än Mendel, i det man numera strängt skiljer mellan de yttre egenskaperna och de inre faktorer, som sammansätta dessa. En viss färgegenskap kan sålunda vara sammansatt af två enheter eller faktorer, som hvar för sig icke ha någon synlig yttre verkan, utan först då de komma tillsamman alstra färg. En annan egenskap kan åter vara sammansatt af flera faktorer, som hvar för sig åstadkomma en viss nyans af egenskapen i fråga: efter korsning med former, som sakna alla dessa faktorer, uppkommer ej talförhållandet 3 : 1, utan 15 : 1, 63 : 1, o. s. v., alltefter antalet faktorer, men hvarje faktor följer noga de mendelska lagarna. Den mendelistiska forskningens uppgift har sålunda blifvit att analysera skillnaderna i konstitution mellan olika individer, former och arter, uppställa deras "ärlighetsformler". Man kan därefter med säkerhet förutsäga, hvilken variation som skall inträffa i afkomman efter korsning mellan två former, hvilka skillnad i konstitution, d. v. s. inre faktorer eller arfgenheter, man känner. Detta visar bäst "variationens" lagbundenhet och det biologiska enhetsbegreppets stora och omhållfvaande betydelse. Det är också en allmän uppfattning, att man först på grundval af en dylik alltmera utvecklad analys af de inre till grund liggande faktorer, som genom olika kombination bilda den ärliga variationen, skall kunna närma sig en bättre förståelse af det stora problem, som rör organismernas utveckling ur hvarandra. Äfven för den praktiska växtförädlingens utveckling ha Mendels upptäckter och den mendelistiska forskningen varit af stor betydelse. Förädlingens uppgift blir att åstadkomma ur människans synpunkt allt bättre kombinationer af kulturväxternas inre faktorer. Korsningar i syfte att förena goda egenskaper från olika varieteter eller individer ha med framgång bedrivits före Mendels tid, men såväl principer som metoder ha nu betydligt vunnit i klarhet och erhållande af resultat på åtskilliga sätt underlättats. Den mendelistiska forskningen har länge haft sitt högste i England, Cambridge, där många forskare (Bateson, Punnett, miss Saunders m. fl.) bedrivit omfattande och resultatrika ärlighetsexperiment hos växter och djur. Men framstående representanter för denna riktning finnas jämväl i Tyskland (Baur, Correns), Österrike (v. Tschermak), Schweiz, Frankrike, Holland, Amerika, de skandinaviska länderna o. s. v.

Litt.: Punnett, "Mendelism" (1907; sv. öfv. af R. Larsson, 1911; ny omarb. uppl. på originalspråket, s. å.), Fruwirth och v. Tschermak m. fl.,

"Die züchtung der landwirtschaftlichen kulturpflanzen", I—IV (1908—10), Bateson, "Mendel's principles of heredity" (1909; ny, utvidgad upplaga att vänta), Johannsen, "Elementen der exakten erblichkeitslehre" (s. å.), Baur, "Einführung in die experimentelle erblichkeitslehre" (1911; med huvudvikt på växter), R. Goldschmidt, "Einführung in die vererbungswissenschaft" (s. å.; med huvudvikt på djur), Darbishire, "Breeding and the mendelian discovery" (s. å.; sv. öfv. af O. Rosenberg, 1912), Nilsson-Ehle, "Ärlighetsforskningens nyare resultat och deras betydelse för växtförädlingen" (i "Sveriges utsädesförenings tidskr.", 1911—12). — Mendels originalafhandlingar äro omtryckta i Ostwalds "Klassiker der exakten wissenschaften", n:r 121 (1901). H. N.—E.

Mendelska regeln. Se Mendel, sp. 95.

Me'ndelsohn. I. Moses M., tysk skriftställare och filosof, f. 6 sept. 1729 i Dessau, d. 4 jan. 1786 i Berlin, son till en fattig judisk skollärare, invigdes under barnåren i talmud och Maimonides' religionsfilosofiska verk samt skref vid 10 års ålder hebreiska dikter, men ädrog sig genom öfveranstängning ett nervlidande, som medförde svag hälsa och ryggradskrökning. Fjorton år gammal, fick M. komma till Berlin, hvarest han som förberedelse till filosofiska studier lärde sig matematik, latin samt tyska och andra moderna språk. Han hade



att kämpa med armöd, tills han 1750 antogs till informator hos en rik sidenfabrikör. Hos denne blef M. 1754 bokhållare, sedermera föreståndare för affären och slutligen delegare däri. Sålunda vorden ekonomiskt oberoende, egnade han sina fristunder åt vetenskapliga forskningar, i hvilka han stöddes af ett nära vänskapsförhållande till Lessing, Nicolai och andra framstående målsmän för den tyska upplysningslitteraturen. Lessing lät 1754 anonymt trycka *Philosophische Gespräche* af M., hvilken 1755 äfven beträdde estetikkens fält med *Briefe über die empfindungen*. I Nicolais och Lessings tidskrifter införde M. därefter, förutom litterära kritiker i mängd, flera värdefulla estetiska afhandlingar, hvilka på detta område röjde vägen för Kant. Som tänkare hade M. tagit intryck såväl från Leibniz, Wolf och Spinoza (hvilken han dock missförstod) som från Locke, Shaftesbury och den franska upplysningslitteraturen. M. är den måhända mest typiske representanten för den tyska popularfilosofien; hos honom visa sig dock riktningens högre tendensers förhåskande. Han var en af de förste, som löste filosofien ur de stela skolformlerna, och han visste att framställa dess resultat i en klar, ren konstnärligt smakfull form. Det var hans yrkande, att filosofien ej skall sysselsätta sig med andra frågor än sådana, som ega omedelbar betydelse för människan och hennes lycksalighet. För deismens utbredande i Tyskland utträdde M. ofantligt mycket. I *Phädon*

ader över die unsterblichkeit der seele (1767), en modernisering af Platons liknämnda dialog, utvecklar han den tanken, att odödlighet utgör ett grundläggande villkor för att människan skall nå sitt mål, som är delaktighet i Guds fullkomlighet och lyckaligheten. Genom denna bok vann M. ett europeiskt namn. Efter mångårig sjuklighet utgaf han 1779 en tysk öfv. af de 5 Moseböckerna och 1783 en öfv. af Psaltaren. Med dessa företag och hela sin verksamhet i öfrigt utövade M. ett obetydligt stort inflytande på judarnas indragande i den moderna kulturutvecklingen samt utrotandet af deras nationella fördomar. Han var en nitisk förkämpe för all tolerans, icke minst den religiösa. *Jerusalem oder über religiöse macht und judenthum* (1783) utgör ett vittnesbörd därom. M. såg gamla testamentets urkunder endast den naturliga religionens grundstäm jämte en uppenbarad äggtiftning för ett visst folk. Själ förenade han en formsträng judisk konservatism med sin filosofiska förnuftsstro och hjärtats religiositet. Då Lavater 1769 i sin ogrannliga välmening offentliggen uppmanade honom att öfvergå till kristendomen, afböjde han detta med värdighet. I *Morgenstunden* (1785), föreläsningar öfver Guds tillvaro, utförde M. i synnerhet det ontologiska beviset närmare. När F. H. Jacobi 1785 i en skrift påstått, att Lessing dött som spinozist (då liktydigt med ateist), skyndade M. sig, djupt upprörd, att vederlägga detta i skriften *An die freunde Lessings* (1786). Hans samtid hedrade honom med namnet "den tyske (den judiske) Sokrates", och Lessing tecknade drag af hans väsen i "Nathan den vises" gestalt. 1890 restes hans staty i Dessau. M:s "Gesammelte schriften" utgäfvos 1843—45, i 7 bdd, hans valda arbeten 1880, i 2 bdd. M. var farfader till den tyske tonsättaren M.-Bartholdy (se d. o. 1). — Jfr L. Lewysohn, "Grunddragen af judendomens religiösa utveckling" (1881) samt arbeten öfver M. af Kanngiesser (1868), Kayserling (1888) och Goldstein (1904).

2. Arnold M., den föregående ättling i femte led, tysk tonsättare, f. 1855 i Ratibor, studerade juridik i Tübingen och 1877—80 musik i Berlin för Kiel, Taubert, Löschohorn m. fl. Han har varit organist och universitetsmusiklärare i Bonn, kördirigent i Bielefeld och konservatorielärare i Köln, är sedan 1890 "kyrkmusikmästare" i Darmstadt samt fick 1899 professors titel. Hans operor *Elsi* (1896), *Der bärenhäuter* (1900) och *Die minneburg* (1909) befunnos eganobless i formgifningen, men föga af scenisk styrka. Han har vidare komponerat kantater, bl. a. *Frühlingsfeier* (1891), *Paria* (1905), *Auferstehung* och *Pandora* (1908), samt innerliga solosånger. 2. E. F.—t.

Mendelssohn-Bartholdy. 1. Jakob Ludwig Felix M., sonson till Moses Mendelssohn, tysk tonsättare, f. 3 febr. 1809 i Hamburg, d. 4 nov. 1847 i Leipzig, uppväxte i Berlin, dit hans fader, Abraham Mendelssohn (en rik bankir, som var född jude, men öfvergick till kristendomen och upptog sin svägers namn Bartholdy), öfverflyttade 1811. Den unge Felix M. röjde tidigt förvånande begåfning såväl för musik och måleri som för språkstudier. Han undervisades i tonsats af Zelter, i pianospel af L. Berger, i violin af Henning, i språk af L. Heyse samt i teckning och mål-

ning af Rösel. Redan 1818 uppträdde han offentligt som pianist, och 1819 inträdde han som altist i körsällskapet Singakademie. Från omkr. 1820 daterar sig hans regelrättiga kompositionsverksamhet, som hade ett godt experimentalfält i de söndagliga små konserterna med orkester i föräldrahemmet. 1821 mottog han lifigare väckelser genom bekantskapen med Weber och Goethe. 1825 undergick han i Paris för Cherubini en pröfning, som utföll mycket gynnsamt, och redan året därpå, således vid blott 17 års ålder, komponerade han det



mästerverk, som han sedan icke skulle öfverträffa, uvertyren till Shaksperes "En midsommarnattsdröm". 1827 uppfördes i Berlin hans enda offentligt gifna opera, *Die hochzeit des Camacho*. Två år senare utförde han det stordåd att införva och uppföra Bachs "Matteuspassion", som ej varit gifven sedan Bachs död. S. å. besökte han jämte Moscheles England, hvarest hans egentliga rykte som tonsättare utgick. 1830—31 vistades han i Rom, där liksom allestädes flitigt komponerade. Han reste 1832 till Paris och London, där han dirigerade sin förut i Skottland inspirerade uvertyr *Hebriden*, spelade sin pianokonsert i G moll och sitt *h-mollcapriccio* samt utgaf 1:a häftet *Lieder ohne worte*. Återkommen till Berlin, framförde han utom det redan nämnda äfven *Reformationssymphonie* (med kör), kantaten *Die erste walpurgisnacht* och uvertyren *Meeresstille und glückliche fahrt*. Han sökte den efter Zelter lediga dirigentplatsen vid Singakademie, men blef förbigången af Runghagen. I ersättning kallades han 1833 till stads-musikdirektor i Düsseldorf, sedan han dirigerat nederrenska musikfesten där. S. å. dirigerade han i London sin *Italianische symphonie* och anförde 1835 musikfesten i Köln. Flera gånger ledde han sedermera dessa stora musikfester, genom hvilka han på ett dittills oanadt sätt gjorde den högsta musikens skatter till allmän egendom. 1833 tillträdde han ett engagemang såsom kapellmästare vid gewandhauskonserterna i Leipzig och höjde därefter småningom denna stad till en metropol för Tysklands musiklif, i synnerhet sedan han, i förening med Schumann, Ferd. David, M. Hauptmann m. fl. lärarkrafter, 1843 inrättat det berömda konservatoriet där. Själ öfvertog han vid detta undervisning i komposition och pianospel. I Düsseldorf framförde han 1836 sitt oratorium *Paulus*, som väckte entusiasm och gjorde sin rund kring alla sångföreningar. S. å. blef han hedersdoktor vid Leipzigs universitet, och 1837 gifte han sig med Cecilia Jeanrenaud (af hugenottsläkt). Af Fredrik Vilhelm IV fick han upprepade anbud att fästa sig i Berlin. Men det oaktadt stannade han där endast kortare tider, såsom 1841, då han på konungens beställning komponerade musik till Sofokles' *Antigone*, 1842, då han utnämndes till generalmusikdirektör, samt 1845, då han framförde

musiken till Sofokles' *Oedipus* och Racines *Athalie*. Från 1842 daterar sig fullberdandet af hans s. k. *Schottische symphonie*, från 1846 framförandet af oratoriet *Elias* samt kompositionen af fragmenten till oratoriet *Christus* och operan *Loreley*. Våren 1847 gästade han för tionde gången England och ledde där sex "*Elias*"-konserter. Överansträngd och träd af sorg öfver sin älskade systers, Fanny Hensels, död samma vår, träffades M. af nervslag och dog ett halft år därefter, endast 38 år gammal. Han begravdes i Berlin med stor högtidlighet. — M. var i inre och yttre afseende en sällsynt lycklig och harmoniskt utrustad man, och hans fläckfria karaktär samt välvilliga lynne förfinades genom världsmännens urbanitet. Utgången ur ett förmöget hem, fick han den mest grundliga och omfattande bildning samt behöfde aldrig arbeta för bröd. Anseende, popularitet och ett lyckligt äktenskap beskärdes honom, och med undantag af några afundsintriger i Berlin samt förlusten af några vänner och anhöriga träffade honom knappt någon motgång. Hans rika anlag fingo en tidig, genomgående och praktisk utveckling samt motsvarades blott af hans nästan otroliga arbetsförmåga. Hans lätthet att skapa i klara och behagliga former var lika stor som hans samvetsgrannhet i utarbetandet, hans dirigentförmåga på sin tid lika ansedd som hans skicklighet och kolossala minne, när han uppträdde som virtuos på piano och orgel. Som dirigent gjorde han epok genom införande af dynamiska o. a. nyanser, noggrannare samspel och mer utpräglade tempi. Hans partiturspel och improvisationer på piano väckte beundran. Stor som musiker, var han därjämte en talangfull brefstilist. Hans akvareller voro verkligt artistiska, och hans översättning af Terentius' "*Andria*" väckte filologers bifall. Han erinrar i denna universalitet om Goethe, men han var dock ej liksom denne ett snille af första ordningen. Så mäterliga och formfulländade skapelser han än frambragt, bildar han likväl ingen egentlig hufvudlänk i tonkonstens framsteg, och kedjan går från Beethoven genom Schubert och Schumann snarare än genom M. Hans enande, lärande, reproduktiva verksamhet torde varit ännu mera betydelsefull än den produktiva, och ingen har gjort så mycket som han för att återväcka studiet och kännedomen af Sebastian Bach, liksom hans insatser för att göra Beethovens sista stora skapelser förstådda voro betydande. Hans egna oratorier, ett slags modernisering af Bachs och Händels, nå icke förebilderna i religiös höghet och etisk stränghet, men innehålla rika lyriska skönheter och bidrogo till att hos samtiden väcka en varmare religiositet. Hans symfonier kunna ännu förtjusa, ehuruval de icke i kraft och genomföring gå upp mot hans stora föregångares på detta fält, utom i den sentimentala visformen och det etydartade scherzot, två former, i hvilka M. är fullt individuell. Bäst ha bibehållit sig hans mäterliga uvertyrer (*Melusine*, *Ruy Blas* och de tre förut nämnda), som äro att räkna till de yppersta i sitt slag och utgöra en ideal form af programmusik i bästa mening. "En midsommarnattsdröm" (både den underbara uvertyren och den 1843 tillagda genialiska scenmusiken) är det friskaste och originellaste han gjort, ehuru Weber i viss mån stått modell för romantiken såväl där som i M:s lika-

ledes ungdomliga och käcka *Walpurgisnacht*. Öfvervirkten af känslösam melodiositet har kommit de gratiösa, en tid väl öfverdrifvet populära "Lieder ohne worte" (8 häften) att något blekna vid sidan af Schumanns mera kraftiga och uttrycksfulla pianostycken. Bland M:s 83 solosånger höjer sig endast ett fåtal öfver en enförmig glatthet, hvar emot hans 13 duetter, 28 körsånger för blandade röster och 21 manskvartetter äga nästan oförminskad friskhet. Hans *Violinkonsert* (E moll, 1844) är en af de skönaste i sin art, och äfven pianokonserterna (G moll, D moll) och "kapricerna" äro omtyckta. En ganska hög rang intar hans kamarmusik (stråkkoktett, 2 stråkkvintetter, 7 kvartetter, pianosextett, pianokvartett, trior, sonater m. m.). "*Antigone*" saknar antik anda och lokalfärg, men kompositionens metriskäa trohet röjer filologen. F. ö. skref han saker för piano, orgel (preludier och fugor, sonater) m. fl. instrument, symfoni-kantaten *Lobgesang*, sångspelet *Heimkehr aus der fremde*, sköna psalmer, motetter och andra kyrksaker samt bearbetade stycken af Händel och Bach. — M. står som den inflytelserikaste efterklassikern, närd af intryck från i synnerhet Bach, Händel, Gluck och Mozart, men öfver detta arf göt han ett skimmer af den gryende romantiken. Hans sago- och skogsromantik har en ljusare trolskhet än Webers, och folktönen återklanger esomoftast i hans än mildt soliga, än elegiska melodik. Ur omedelbar ingifvelse härföto mestadels hans tonsatser, om än så konstfullt utarbetade, och de ha sin egna, lätt igenkännliga fysionomi, det mendelssohnska draget. Att detta förflyckades af efterbildarnas skara, var nog en bidragande orsak till den ringaktning, som R. Wagner och öfriga stridbara "nytsyskar" lätt falla öfver M:s gärning. Under de senaste årtionderna har dock hans stjärna äno stigit. I England, där han införde kännedomen om Beethoven, Schubert och Bach, har han städse ärats som en snart sagdt nationell storhet, och hans "*Elias*" sättes där näst efter Händels "*Messias*". — M. blef 1845 led. af Mus. akad. i Stockholm. Hans samlade verk utgäfvo 1874—77 (af J. Rietz), på Breitkopf & Härtels förlag. M:s bref äro utgifna i flera samlingar. Biografier öfver honom äro skrifna af Lampadius (1848, 1886), F. v. Hiller (1873; 2:a uppl. 1878), engelsmännen Benedict (1850; 2:a uppl. 1853), Rockstro (1884), Stratton (1901) och Blackburn (1904), E. Wolff (1906), fransmännen Bellaigue (1907) och Stoeklin (s. å.), holländaren Hartogh (1908) m. fl. En staty öfver honom restes 1860 i London (på Kristallpalatsets terrass) och en 1892 i Leipzig framför Konzerthaus. — Mendelssohn-stiftelser, för stipendier att musiker, finnas upprättade i London (*Mendelssohn-scholarship*) och Berlin.

2. Karl M., den föregående äldste son, tysk historiker och biograf, f. 1838 i Leipzig, d. 1897 i Brugg (Schweiz), blef 1867 professor i historia vid universitetet i Freiburg im Breisgau, men var från 1874 sinnessjuk. Han gjorde 1863 två resor till Grekland. Bland hans arbeten märkas *Graf Johann Kapodistrias* (1864), *Friedrich von Gentz* (1867), *Geschichte Griechenlands von 1453 bis auf unsere tage* (2 bd, 1870—74) och *Goethe und Felix Mendelssohn-Bartholdy* (1871).

1. A. L. (E. F.-t.)

Menden, stad i preussiska reg.-omr. Arnsberg (Westfalen). 11,283 inv. (1910), mest katoliker. Tässingsvalsverk (tråd, rör, plåt) och metallvarufabriker (möbelspik, beslag, nysilfverarbeten) samt tillverkning af reseffekter m. m. J. F. N.

Menderē (M. tschaj), liten flod i Mindre Asien. Se Skamandros.

Mendērez (grek. *Mēandros*, lat. *Mānder*), en omkr. 380 km. lång flod i Mindre Asien, äfven kallad Bōjūk M. ("stora M.") till skillnad från Kytschyk M. (se Kaystros), med hvilken dess nedre lopp är parallellt. M. upptrinner på öfver 1,000 m. höjd i västligaste delen af vilajetet Konia, upptager från h. Bamas-tschaj, som nästan fördubblar dess vattenmängd, och rinner sedan ned ett mycket slingrande lopp i västlig huvudviken samt faller ut i Egeiska hafvet s. om Ramsundag. Flodens alluvium har fyllt hela Latinska viken (tills. 325 kvkm.), af hvilken återstår endast Kapi Kere göl i. Bafi Denisi (grek. *Bastarda Thalassa*), en 18 km. lång, 5 km. bred sjö med salt vatten, 15 km. från hafvet. Mynningen har framflyttats omkr. 12 m. för år. (J. F. N.)

Mendes (egypt. *Dedet*), urgamal stad i Nedre Egypten, vid Nilen, ungefär i midten af deltat. Ruiner af densamma i den norra (nu *Tell Roba*) af de båda ruinkullar, som bära namnet Tnei el-Amiddi. Staden var sedan äldsta tider berömd genom dyrkan af en lokal gudomlighet i gestalten af en bock, sannolikt en form af Osiris. Sarkofager innehållande bocker samt ett af Amasis helgadt tempelskrin finnas där. Från M. härstammade den 29:e dynastien (400—382 f. Kr.), till hvilken enlast tre konungar hörde. (Wbg.)

Mendēs [mädä's], Abraham Catulle, fransk författare, f. 1841 i Bordeaux af judiska föräldrar, d. 1909 i Paris genom olyckshändelse, kom tidigt till huvudstaden, där han 1859 grundade "La revue fantaisiste", kring hvilken något senare Les parnassiens' lyriska skola grupperade sig. För ett versdrama, *Le roman d'une nuit*, dömdes han 1863 till 500 frcs böter och en månads fängelse. 1866 gifte han sig med Judith Gautier, från hvilken han sedan skildes. M. författade flera diktsamlingar, bland hvilka kunna nämnas *Philoméla* (1864), *Hespérus* (1869), *Contes épiques* (1870) och *La colère d'un franc-tireur* (1871); de samlades 1872 i *Poésies* (ny uppl., i 2 bdd, 1892). Han skref dessutom en ofantlig massa romaner och noveller, af hvilka de flesta äro synnerligen skabrosa, *Histoires d'amour* (1868), *Les folies amoureuses* (1877), *La vie et la mort d'un clown* (1879), *Le roi vierge*, som handlar om Ludvig II af Bavern och Richard Wagner (1881), *Le crime du vieux Blas* (1882), *Monstres parisiens* (s. å.), *Jeunes filles, Jupe courte, Pour lire au bain, Les boudoirs de verre* och *Les îles d'amour* (alla 1884), *Lesbia* (1886), *L'homme tout nu* (1887), *Le confessionnal* (1890), *Méphistophéla* (s. å.) och *La messe rose* (1892). För teatern skref han *Les mères ennemies* (1883), *La femme de Tabarin* (1887), *Medée* (1898) m. fl. Han var dessutom teater- och musikkritiker i "Le journal". *La légende du Parnasse contemporain* (1884) berättar denna skolas uppkomst; *Richard Wagner* (1886) vittnar om hans beundran för denne mästare. *Le mouvement poétique français de 1867 à*

1900 (1903) utgör en officiell, fast något egendomlig redogörelse för poesiens utveckling under denna tid. J. M.

Mendesantilopen, *Addax nasomaculatus*, zool. Se Antiloper, sp. 1145.

Mendes Lea'l, José da Silva, portugisisk statsman och skald, f. 1818 i Lissabon, d. 1886 i Cintra, blef 1851 medlem af cortes, kort därefter utrikesminister och därefter chef för nationalbiblioteket i Lissabon. Efter att ha beklädt flera betydande politiska poster blef han 1871 minister i Madrid, var 1874—83 ambassadör i Paris och återtog därefter ministerposten i Madrid. — Som författare tillhör han den s. k. ultraromantiska skolan, i hvars verk den af Garrett och Herculano i Portugal införda romantiken småningom urarar till tomhet och svulst. M. höjer sig emellertid icke obetydligt öfver de flesta af romantikens epigoner. Efter att ha debuterat som journalist verkade han som lyriker (*Canticos* 1858), romanförfattare och dramaturg. Bland hans romaner märkas *O que foram os Portuguezes, A flor do mar, Os mousqueteiros da Africa*. Hans omkr. 25 dramatiska arbeten utgöras af melodramatiska skräckstycken, sociala deklamationspjäser, läsdramer och komedier. Till de mest kända höra *Os dois renegados, O homem da mascara negra, Alva estrella, O pobre das Minas, Pedro, A escala social, O tio que vem do Brazil*. — M. var äfven historiker och skref bl. a. *Relações de Portugal com a curia romana* (5 dlr). — Se Th. Braga, "Modernas ideias na literatura portugueza", I (1892), och P. Brito Aranha, "Memorias de Mendes Lea'l" (1887). (E. S.-f.)

Mendika'nt (af lat. *mendicare*, tigga), tiggarmunk.

Mendip hills [me'ndip hi'lz], en 40 km. lång kedja af kullar i norra delen af engelska grefsk. Somerset. Högsta spetsen är Black Down, 325 m. De tillhöra stenkolsformationen och äro rika på grottor samt blymalm, som brutits där sedan urminnes tider. J. F. N.

Mendizabal [-dithabe'l], Don Juan Alvarez y, spansk finansman, f. omkr. 1790 i Cadix, d. 1853 i Madrid, var son till en judisk köpman, deltog i rörelserna för återställande af 1812 års konstitution, negotierade under den konstitutionella perioden 1820—23 några lån i London och bosatte sig efter reaktionens seger som affärsman i London, hvarifrån han 1835 hemkallades som finansminister. I sept. s. å. blef M. interimistisk konseljpresident, men han kunde ej råda bot för finansernas dåliga tillstånd och måktade ej heller på allvar genomföra de många öfriga reformer han utlofvat samt trädde därför tillbaka i maj 1836. Han innehade änyo finansportföljen sept. 1836—aug. 1837 och under Esparteros regentskap 1841—43, flyktade därefter till utlandet och återkom först 1848. Det dåliga rykte han åsamkat sig i-verkade menligt på monarkiens anseende. (V. S.-g.)

Mendota [mendāu'tə], stad i nordamerikanska staten Illinois, i en fruktbar jordbruksstrakt. 3,736 inv. (1900). Lutherskt Wartburgseminarium (1853). Stenkolsgrufvor, tillverkning af landbruksredskap. J. F. N.

Mendoza [-dā'tha]. 1. Provins i republiken Argentina, begränsad i v. af Chile, i n. af prov. San Juan, i ö. af prov. San Luis, i s. af territo-

rierna La Pampa och Neuquen. 146,378 kvkm. 225,246 inv. (enl. beräkning 1910), mest mestizer. Västra delen uppfylls af Anderna, hvars högsta topp, Aconcagua (se d. o.), ligger inom prov. Öfver bergen gå passen Uspallata l. La Cumbre (3,760 m. ö. h.) och Bermejo (3,842 m.). Denna del är rik på malmer, i synnerhet koppar, men äfven silver, guld, järn samt stenkol. Ringa uppmärksamhet har dock hittills egtats dem. Den östra delen består af vidsträckt stäpper, som i n. genom artificiell bevattning frambringa rika skördar af hvete, majs och andra sädeslag samt tobak eller också användas till betesfält åt de stora boskapsjordarna. Största floden är Rio de Mendoza, som upptrinner på Anderna och faller ut i Laguna Huanacache. På östra gränsen flyter Desaguadero. Klimatet är sundt, men i norra delen mycket hett och torrt. Årstemperaturen är i staden M. 13,^o (max. 30^o, minimum -2,^o). Åtskilliga mineralkällor finnas, bl. a. de bekanta Inkabaden (*Baños de Inca*) nära Rio de Mendozas källor. Jordbruk och boskapsskötsel är hufvudnäringarna. Prov. är delad i 17 departement. Guvernören väljes för 3 år; representationen består af en kammare med 25 ledamöter. Ehuru landet började koloniserars af spanjorer från Chile så tidigt som 1559, har utvecklingen hämmats genom dess afskilda läge. Provinserna M., San Juan och San Luis, som alla koloniserats från Chile och länge styrdes från Santiago, kallades förr Cuyo och kallas stundom så ännu. — 2. Hufvudstad i nämnda provins, belägen 707 m. ö. h. vid foten af Sierra de Uspallata och vid en från Rio M. afledt kanal. 42,496 inv. (1911). Biskopssäte med nationalkollegium, landbruksskola, läro- och lärarinneseminarium. Staden, som helt förstördes genom en jordbäfning och brand 20 mars 1861, då 2—3 tusen människor omkommo, är en liflig handelsstad och utgångspunkten för den 1909 fullbordade transandiska järnvägen genom Uspallatapasset mellan Argentina och Chile. Sträckan mellan M. (707 m. ö. h.) och Santa Rosa i Chile (824 m.) är 240 km. lång, och högsta punkten mellan dessa båda orter ligger 3,800 m. ö. h. Banan går öfver Anderna i en nästan sammanhängande följd af 8 tunnlar, med en sammanlagd längd af 15,375 m. En del af linjen, sammanlagdt 38 km., är kuggstångsbana enligt Abts system; maximalstigningen är 8 proc. — Österut är M. genom järnväg öfver Rosario förenadt med Buenos Aires. M. anlades 1560 af Pedro del Castillo, som utsändts från Santiago af Chiles guvernör Garcia Hurtado de Mendoza. 1—2. J. F. N.

Mendoza [-dã'tha], Iñigo López de, känd under titeln markisen af Santillana, spansk-provensalsk skald, f. 1398 i Carrión de los Condes (Palencia), d. 1458 i Guadalaajara, en mäktig, rik och förnäm man, som utmärkte sig äfven som diplomat och fältherre, var sin tids største beskyddare af vetenskap och konst. Ehuru ingen originell begåfning, var M. en mycket talangfull versifikatör och af mycket stor beläsenhet samt högeligen beundrad af sin samtid. Hans otaliga canciones, dezires, amorosos, pastorelas, proverbios etc. äro starkt påverkade af Dante och Petrarca. Mest berömda af hans arbeten äro *Coronación de Mossén Jordi de Sant Jordi*, *Cornodicta*

de Ponza (om sjöslaget vid Ponza 1435), *Inferno de los enamorados*, *Diálogo de Bias contra fortuna* och *Centiloquio*, 100 st. rimmade proverb. Hans 42 sonetter äro de första af denna diktart på spanskt språk, och hans "seranillas", smådikter i folkstil, äro fullt själiständiga utan något som helst italienskt inflytande. Ad. H.—n.

Mendoza [-dã'tha], Fray Iñigo López de, spansk skald och franciskanmunk, lefde i senare hälften af 1400-talet, var lika berömd för sitt galanta lif vid hofvet som för sitt gisslande af tidens laster. I *Dictado en vetuperio de las malas mujeres y alabanza de las buenas* (1489) satiriserar han skarpt i 288 vers höflivets laster, i hvilka han själf på ett uppseendeväckande sätt deltog. Andra arbeten med samma syfte äro *Coplas en loor de los Reyes Católicos*, *Justa de la razón contra la sensualidad* m. fl. Mycket bifall vunno hans *La vida de Jesucristo* och *Cancionero* (1492), som äfven innehåller skaldestycken af andra författare. Spanska akademien "Catálogo de autoridades de la lengua" upptar M:s namn. Ad. H.—n.

Mendoza [-dã'tha], Diego Hurtado de, spansk skald, historiker och statsman, f. 1503 i Granada, d. 1575 i Madrid, inträdde efter teologiska studier i Salamanca i hären och utmärkte sig i slaget vid Pavia 1525, innehade därefter många diplomatiska poster, såsom ambassadör hos Venezianska republiken, i Rom och fierstädes, representerade kejsar Karl V vid Tridentinska mötet och var ståthållare i Siena. M. stod icke i samma gunst hos Filip II som hos Karl V, och sedan han på slottet i Madrid kommit i tvist med en ung hofman, Diego de Leiva, och kastat ut denne genom fönstret, blef M. 1568 förvisad till Granada. Där skref han ett mästerverk på kastiljansk prosa, *Historia de la guerra de Granada* (tr. 1627 i Lissabon), som skildrar morenarnas resning 1568—71 och vittnar om lärdom, opartiskhet, spännande berättarkonst, dramatiskt lif och stor välthet. Kanske var M. ingen stor historiker, men han var en litterär storhet af hög rang och en lärd forskare i klassisk och arabisk litteratur samt sin tids største boksamlare. Hans bibliotek finnes nu i Escorial. M. införde en ny riktning inom den spanska poesien, och särskildt hans "redondillas" sprudla af kvickhet och pikareskt skämtlynne med terziner, sonetter o. a. italienska versformer. Hans *Obras poéticas* utkommo 1610, 1877 och 1890. Om M:s prosaverk se Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles: Historiadores de sucesos particulares" bd I och "Revue hispanique" I (1894), sid. 101—165, o. II, sid. 208—303. — Under århundraden har man tillskrifvit M. författarskapet till "Lazarillo de Tormes", urtypen för pikareskromanen. Senare forskningar ha gett viss het om, att så icke är förhållandet (se *Lazarillo de Tormes*). Ad. H.—n.



Mendoza [-dä'tha]. Se Alarcon y Mendoza.

Mendoza [-dä'tha], F. D. de. Se Guerrero.

Mendozit, *miner.*, trädiga aggregat af natron-lun — Na Al(SO₄)₂ — från Mendoza och Mendoza.

A. Hng.

Meneclidas. Se Menekleidas.

Mened, *jur.*, en falsk utsaga, som bekräftas med ed eller afges på förut aflagd ed. Hvarje dylik utsaga blir dock ej straffbar, utan strafflagarna inkränka sina straffbestämmelser till sådana fall, i hvilka det är fråga om en medvetet falsk utsaga samt om en ed, som afläggas inför offentlig myndighet. Vissa lagar medtaga ej ens alla sådana eder. Enligt den svenska strafflagens kap. 13 förutsättes edgång inför domstol eller annorstädes efter domstols förordnande. Straffet för mened är efter denna lag straffarbete fr. o. m. två t. o. m. sex år jämte förlust af medborgerligt förtroende för alltid. Detta straff skärpes, om meneden bidragit till, samt en oskyldig person blifvit fälld till straff, som han till fullo eller till någon del undergått. Därnäst nedsättes straffet, om menedaren af egen drift återkallar sin falska utsaga, förrän annan lidit skada däraf. Ett ringare straff inträder ock, då den, som höres på ed, af obetydlighet förtiger, ehvad honom till upplysning i målet är vederbörligt. Likställt med mened är alltid det fall, då bekännare af sådan lära, som ej medger edgång, efter samt ha erhållit rätt att utbyta eden mot annat vedertaget bekräftelsesätt, så bekräftat en falsk utsaga, ävensom, enligt svensk rätt, då någon vittnat falskt inför rätta, när ed varit honom eftergifven. I nyare främmande strafflagstiftning, t. ex. den norska, bestraffas principiellt hvarje medvetet falsk skriftlig eller muntlig förklaring, som afges inför offentlig myndighet vid sådana tillfällen, då man är rättsligen skyldig att afga dylik, hvarvid emellertid straffet väsentligen skärpes, om förklaringen är beedigad eller eljest afgifven under edsansvar.

J. H-r. (N. S-g.)

Menedemos (grek. *Μενέδημος*, lat. *Menedēmos*), forngrekisk filosof från Eretria på Eubea omkr. år 300 f. Kr. Han anslöt sig att börja med till Stilpon, en af de ledande männen inom den megariska skolan, men skall sedan ha närmat sig den af Faidon grundlagda eliska skolan. Äfven säges han i Aten ha hört Platon. Men detta stämmer ej öfverens med uppgifterna om hans lefnadstid. Efter återkomsten till sin fädernestad bildade han där den s. k. eretriska skolan. Om innehållet af hans filosofiska läror är intet närmare bekant, då han ej efterlämnat några skrifter.

A. M. A.

Menefta, egyptisk konung. Se Merenptah.

Menekleidas (grek. *Μενεκλείδας*, lat. *Meneklēidas*), en ärelysten och ränksmidande talare och folkledare i det forngrekiska Tebe, hätsk motståndare till Epameinondas och Pelopidas. För lagstridigt tillvägagående dömd till böter, sökte han ävågbringa en revolution, hvilket dock misslyckades och troligen kostade honom lifvet. A. M. A.

Menelaion. Se Menelaos, grek. *myt.*

Menelaos (grek. *Μενέλαος* och *Μενέλαϊος*, lat. *Menelaus*), grek. *myt.*, son af Atreus, härskaren i Mykenai, och yngre broder till Agamemnon, ärde genom sin gemål, den sköna Helena (se d. o.),

konungadömet i Sparta. Då Helena bortröfvades af Paris, blef detta anledning till Trojanska kriget, i hvilket M. var en bland de mest framstående hjältarna. Han skildras af Homeros som tapper i striden, ståtlig till utseendet och värdig i hela sitt uppträdande, men f. ö. af ett fridsamt lynne och gärna underordnande sig Agamemnon. Under hemfärden från Troja blef han med en del af sin flotta väderdrifven till Egypten och irrade sedan länge omkring vid de östra Medelhafskusterna, tills han omsider efter åtta års irrfärder med Helena återkom till Sparta, där han länge lefde lycklig och vänsäll. Som en gudarnas älskling säges han t. o. m. ha undgått döden och blifvit lefvande förflyttad till Elyseiska fälten. Emellertid visade man på berget Therapne vid Sparta hans och Helenas graf med en däröfver uppförd helgedom (*Menelaion*), af hvars grundmurar man i senare tider trott sig återfinna några lämningar. M. och Helena dyrkades där som halfgudar (heroer).

A. M. A.

Menelaos hette enligt 2 Makk. 4: 23 en man, som år 171 f. Kr., utan att själf vara af prästerlig släkt, genom pengar förstod att af den syriske konungen Antiochos Epifanes tillhandla sig öfverstepräsvärdigheten i Jerusalem i st. f. den närmaste företrädaren Iason. Enligt 2 Makk. 4: 34 ff. skall han äfven ha varit orsak till den laglige öfversteprästen Onias III:s (Iasons närmaste företrädare) undanröjande samma år. Riktigheten af denna uppgift betvivlas dock af åtskilliga nyare forskare. I hvarje fall innebär aflägsnandet af Onias III och Iason, som båda voro af prästerlig släkt, och insättandet af en man, som icke hade någon i lag grundad rätt till detta ämbete, en så allvarlig åtgärd, att Danielsboken just därför betecknar året 171 f. Kr. som en ödesdiger tidpunkt i hela folkets historia (Dan. 9: 26). Och de därpå följande oroligheterna, som framkallades däraf, att Iason ej ville afstå från sin rätt till ämbetet, gifvo Antiochos Epifanes en kärkommen anledning att gripa in och tukta judarna, hvilket i sin tur framkallade den makkabeiska frihetsstriden (se vidare Makkabéer).

E. S-e.

Menelaos, grekisk bildhuggare i Rom under Augustus' tid, lärjunge af Stefanos, som åter hade studerat under Pasioteles, den romersk-grekiska skolans hufvudman, hvilken arbetade åt Augustus. Af M. finnes i behåll en mycket berömd marmorgrupp i Villa Ludovisi, som dock torde vara kopia efter något framstående grekiskt original, att döma af motsatsen emellan den utmärkte kompositionen och det något torra utförandet. Gruppen, som i 2 figurer skildrar återseendet emellan en mor och hennes son, har efter olika förklaringar blifvit kallad Penelope och Telemachos, Theseus och Aithra, Elektra och Orestes, men benämnas numera efter Otto Jahns tydning *Aipylos* och *Merope*, hvilken med sonens hjälp vill hämnas på sin senare gemål, hennes förre makes mördare. C. R. N.*

Menelaos, grekisk matematiker i slutet af 1:a årh. e. Kr., författade en uppsats om sfäriska trianglar, hvartill det grekiska originalet är förkommet, men som blifvit bevarad genom översättningar på arabiska och hebreiska. Däri förekommer bl. a. den viktiga transversalsatsen (*Menelaos' teorem*), som fastställer relationen emellan de sex

segment, i hvilka en sfärisk triangels sidor delas genom en storcirkel, en sats, som var grundvalen för den grekiska trigonometrien. M:s uppsats har flera gånger blifvit i latinsk öfv. utgifven; den bästa upplagan är den af Costard (1758) föranstaltade: *Menelai sphaericorum libri tres*. — M. författade äfven en numera förkommen skrift i sex böcker om beräkning af kordor samt behandlade enligt Pappos teorien för dubbelrökta kurvor. Han anställde f. ö. i Rom åtskilliga fixstjärnobservationer, hvilka citeras af Ptolemaios. (I. F.)

Menelāos' teorēm. Se Menelaos, sp. 110—111, och Transversal.

Menelāus, grek. myt. Se Menelaos.

Menelik. Se Menilek.

Menéndez Pida' [-ne'ndeth]. 1. Juan M., spansk författare, chef för spanska statsarkivet, f. 1860, utgaf efter afslutade juridiska studier *Dios y el César*, en utredning mellan kyrka och stat, men egnade sig därefter hufvudsakligen åt litterär verksamhet. Hans första arbeten på detta område äro två legender, *El conde de Muñázan* (1880) och *D. Nuño de Rondaliegos*, den senare skriven på gammalkastiljanska och af Menéndez y Pelayo stämplad som ett verk af första rang. I *Alla-lá* uppträdde M. till försvar för den regionala litteraturens berättigande, och i *Poesía popular* (1885) samlade han gamla romanser från Asturien, tagna direkt från folkets läppar. — 2. Ramón M., den föregående broder, filolog, universitetsprofessor, f. 1869, har författat bl. a. *La legenda de los infantes de Lara* (1896), prisbelönt af Spanska akad., *Catálogo de la Real Biblioteca, Crónicas generales de España* (1898), *Poema del Cid* (1900), *Cantar de Mio Cid, Texto, gramática y vocabulario* (3 vol., 1908—11), *Manual de gramática histórica española* (1904), *Primera crónica general de España que mandó componer Alfonso el Sabio* (1906) och *L'épopée castillane à travers la littérature espagnole* (1910). Detta sista arbete är en serie föreläsningar, som M. hållit på franska i Amerika, en annan föreläsningsserie, *El Romancero español*, höll han under The hispanic societies auspici i New York 1910. M. har dessutom utgivit en "Antología de prosistas castellanos" samt har till många in- och utländska tidskrifter lämnat för solid lärdom högt skattade uppsatser.

1—2. Ad. H—n.

Menéndez y Pelayo [-ne'ndeth i pela'já], **M a r c e l i n o**, spansk litteraturhistoriker, kritiker, lard, f. 1856 i Santander, d. där 19 maj 1912, blef redan vid 20 års ålder doktor, 1878 professor i filosofi och litteraturhistoria vid universitetet i Madrid, 1881, vid endast 25 års ålder, led. af Spanska akad. och 1898 öfverbibliotekarie vid Nationalbiblioteket. Efter 20 års verksamhet som

layo", innehållande afhandlingar af en mängd spanska och utländska lärde. M. väckte först uppmärksamhet genom sin af sällsynt lärdom och logisk skärpa präglade *Ciencia española* (1878), hvarpå följde *Historia de los Heterodoxos españoles* (1880—81), som icke är utan en viss trångsynthet. Sedermera blefvo hans åsikter allt vidare och hans lärdom fördjupad, så att han af både anhängare och motståndare ställdes främst af spanska kritiker. M. utöfvade stort inflytande på den yngre generationen, exempelvis Emilio Cotarelo y Mori, Rafael Altamira och Ramón Menéndez Pidal. Af M:s öfriga arbeten må nämnas *Calderón y su teatro* (1881), *Historia de las ideas estéticas en España* (9 bd, 1883 o. f.), *Horacio en España, Estudios de crítica literaria* (3 bd, 1884—1901), *Antología de poetas hispano-americanos* (4 bd, 1893—95), *Antología de poetas líricos castellanos* (9 bd till 1900), *Estudios poéticos* (med många öfv. af grekiska o. latinska skaldar), *La novela entre los latinos, Estudios críticos sobre escritores montañeses* m. m. Dessutom redigerade M. Spanska akad:s stora upplaga af Lope de Vegas och Quevedos arbeten samt utgaf en samling *Odas, epistolas y tragedias*, i versifikatoriskt afseende tekniskt fulländade, men mindre betydande än hans kritiska arbeten, som äro det sista halfseklets största litterär-filosofiska bragd.

Ad. H—n.

Menēnius, namn på en romersk släkt, bland hvars medlemmar märkes M. A r r i p p a (se d. o.).

Mene'rvā. Se Minerva.

Menes (fnegypt. Menā), det grekiska namnet på Egyptens förste historiske härskare. M. är m. a. o. den första dynastiens (se Manetho) första konung. Sägna förtäljer, att M. härstamade från staden Tis, en förstad eller grannstad till Abydos, i Öfre Egypten. Därifrån skall han ha verkställt föreningen af det förut i smärre själfständiga områden söndersplittrade landet. Åt det sålunda förenade Egypten skall M. ha gifvit en ny hufvudstad i det af honom grundlagda Memfis (se d. o.), dit han flyttade sin hofhållning. Likasom sägna tillägger honom förtjänsten af att ha skänkt Egypten politisk enhet, så ser den i honom äfven grundläggaren af Egyptens religiösa enhet, som fick sitt synliga uttryck i den i Memfis dyrkade guden Ptah, hvars tempel M. anses ha grundlagt och delvis uppfört. Som alla i historiens gryning framträdande statsgrundläggare har äfven M. varit ett sagans älsklingsämne, och de klassiske författarna ha därför att förtälja om honom åtskilligt, som ej kan bestå inför historiens kritik, t. ex. hans död, som tillskrifves en flodhäst, hvilken skulle ha uppslukat honom. I likhet med faraonerna i allmänhet åtnjöt M. efter döden gudomlig dyrkan, och ännu i ptolemaernas dagar funnos egypter, åt hvilka värden af hans kult varit anförordad. På den fullständigaste hittills funna konungataflan — Seti I:s från Abydos — träffas M:s namn i spetsen för de öfrige där upptagne konungarnas. Men några inskrifter samtida med M. kände man ej, förrän E. Amélineau 1896 i Abydos fann inskrifter, stammande från de tre första dynastierna, och s. å. fann J. de Morgan vid Negada en konungagraf, som af några forskare



professor egnades honom ett värderikt arbete i 2 stora kvartband, "Homenaje á Menéndez y Pe-

huses ha tillhört denne konung. Se J. de Morgan, "Ethnographie préhistorique et tombeau royal de Négadah" (1897), uppsatser af Dörpfeld och Borchardt i "Zeitschr. für ägyptische sprache" 1897 och K. Sethe, "Menes und die gründung von Thebe" (i hans "Untersuchungen zur geschichte und alterthumskunde Aegyptens", III, 1905).

K. P. (N. Sbg.)

Ménestrels [-strä'l; af mlat. *ministre*/llus, lat. *ministeriales*, tjänare] kallades i Frankrike under medeltiden sådana *jonglörer* (se d. o.), d. v. s. vittert bildade musikanter, som hade fast anställning vid något furstligt eller högadligt hof. Ménestrel var äfven titel på oadliga diktare och sångare, medan namnet trubadur tillkom dylika af ridderligt stånd. Hvarje band af ménestrels valde inom sig en kapellmästare l. "konung" (*roi*), hvilken var högste anordnare af hofvets lustbarheter och bar en krona, liknande den härskares, hos hvilken han tjänade. En ménestrel måste kunna spela flera instrument (viola, lira o. s. v.), förföra körsång, komponera musik till (trubadurer) sånger och deklamera vers. I flera städer bildade stadsmusikanterna (*ménétriers*) ett skrå (*ménéstrandie*) med särskilda stadgar. Denna inrättning upphäfdes fullständigt först med revolutionen 1789.

Menē tekel ūfarsin (eg. *menē, menē, tekel ūfarsin*), de ord, som vid den babyloniske konungen Belssars gästabad af en osynlig hand skrefvos på väggen och icke kunde läsas eller tydas, förrän Daniel på drottningens råd hämtades (Dan. 5: 25 ff.). Han läste och tolkade orden sålunda: *menē*, "Gud har räknat (*menā*) ditt konungadöme och gjort en ände därpå; *tekel*, du har blifvit vägd (*tekelita*) på en våg och befunnits för lätt; *perēs* (sing. till pl. *parsin*), ditt rike är deladt och gifvet åt meder och perser (*pārās*)". Denna tydning: räknad, vägd, delad, är emellertid att betrakta endast som en fri folketymologisk ordlek, ty den ursprungliga meningen är sannolikt: "mina", "mina", "sikel", "halfminor" eller "halfmina" (om man läser *perēs* i st. f. *parsin*). Se de nyare kommentarerna till Daniels bok. Sedan har uttrycket *mene tekel* blifvit en ofta använd förkortning af de ifrågavarande orden för att beteckna en af en högre makt beslutad, men af vederbörande icke anad, omedelbart inträdande dom. E. S.-e.

Ménétrier [-triē]. Se Ménestrels.

Mene/xenos (grek. *Μενέξενος*), vanligt forngrekiskt mansnamn. Bland personer med detta namn märkas 1. en bland Sokrates' vänner och lärjungar, efter hvilken Platon uppkallat en af sina dialoger; 2. en annan vän till Sokrates, son af Demofon, af Platon i dialogen "Faidon" omnämnd bland dem, hvilka besökte Sokrates i fängelset sista dagen af hans lefnad; 3. en af Sokrates' söner. A. M. A.

Me'nfi (Menfiri), stad i italienska prov. Girgenti (Sicilien). 10,208 inv. (1901), med hamnplatsen Porto Palo 10,281 inv. Olivodling. J. F. N.

Menfiri [-fritji]. Se Menfi.

Mengden (Mengede), von, livländsk, från godset Mengede i Westfalen härstammande ätt, som

spelat en stor roll i Livlands historia. Johan v. M., komtur af Reval, blef 1450 livländsk mästare och ledde som sådan med stor duglighet sin ordens öden, bl. a. under de svåra förhandlingarna med ärkebiskopen af Riga, till sin död, 1469; han har blifvit kallad "en af de bäste landsherrar Livland egt". Till stort inflytande steg ätten ånyo på 1600-talet, då Otto v. M. (f. 1600, d. 1681, öfverste och landträd, friherre 1653) i själfva verket blef den livländska adelns ledare i dess arbete på organiserandet och utbygandet af sin maktställning. Hans sträfvan den fullföljdes af sonen Gustaf v. M. (f. 1624, d. 1688, hofrättsassessor, generalmajor och landträd). Ättens sociala ställning tycktes för en tid hotad genom den beryktade tvist, som den inledde med de befryndade släkterna Stael v. Holstein och Ungern-Sternberg och som gick därhän, att Gustaf v. M. och hans son Otto Reinhold v. M. på grund af mord och andra våldsamheter (1679) måste för en tid rymma landet. Men den reste sig ånyo, och flera af dess medlemmar spelade i det följande, under den svenska och den ryska tiden, en bemärkt roll i Livland. Jfr A. Hammarskjöld, "Ätten von Mengden och Livland under svenska väldet" (i "Hist. tidskr.", 1889). H. A.-t.

Me'ngede, by i preussiska reg.-omr. Arnberg (Westfalen). 4,721 inv. (1905). Stora stenkolsgruvor, fabriker. J. F. N.

Me'ngede, von, livländsk ätt. Se Mengden. **Mengel**, Paul Frits, riksdagsman, publicist, f. 29 nov. 1813 i Malmö, d. 21 febr. 1889 i Stockholm, blef 1828 student i Lund, men började 1830 landtbruksstudier vid J. Th. Nathhorsts landtbrukskola i Näs, hvilka sedermera fullföljdes i Tyskland. Efter återkomsten till fäderneslandet inköpte han 1833 Klakeborgs säteri i Östergötland, hvilket han dock snart försålde, och 1845 Vallby gård i Tibble socken, Uppsala län. Han valdes där till riksdagsman i bondeståndet för Håbo, Åsunda och Trögds härad vid 1856—58 års riksdag samt representerade 1859—60 och 1862—63 Håbo härad i samma stånd. Vid den första af dessa riksdagar var han förste suppleant i och vid de två följande led. af konstitutionskottet samt spelade genom slagfärdighet och goda kunskaper en framskjuten roll inom den liberala fraktionen. I ståthållarfrågan ville han gå norrmännen till mötes och blef med anledning häraf vid en med Aug. Blanche företagen resa i Norge föremål för ett entusiastiskt mottagande. Efter att ha uttranderat sin egendom tillhörde M. 1859—84 "Attonbladets" redaktion. De politiska förhållandena utvecklade sig efter representationsförändringen i en annan riktning, än M. och hans politiska vänner tänkt sig, och besvikenheten häröfver tog sig särskildt uttryck i hans med Göran signerade pikanta riksdagskaleidoskop i "Göteborgsposten", där han var verksam från 1864 till sin död. Landtmannapartiets göranden och låtanden blefvo här föremål för en kvick och dräpande kritik, som dock städse visade sig kunna skilja mellan sak och person. V. M.

Mengelberg, Otto, tysk målare, f. 1817 i Düsseldorf, d. där 1890, var verksam i nämnda stad och målade hufvudsakligen religiösa tafflor.

— Hans brorson Friedrich Wilhelm M., f. 1837 i Köln, är bildhuggare. G—g N.

Menger. 1. Karl M., österrikisk nationalekonom, f. 23 febr. 1840 i Galizien, var under 1870-talet kronprins Rudolfs lärare i nationalekonomi och statistik samt följde honom på vidsträckt utländska studieresor och innehade 1873—1903 professur i nationalekonomi vid Wiens universitet, hvars seminarium för nationalekonomi och finansvetenskap han under flera år ledde. Uppenbarligen alldeles oberoende af Jevons (se denne), utarbetade M. *Grundsätze der volkswirtschaftslehre* (1871), som i afsevärd mån blef grundläggande för den österrikiska skolan, för hvilken begreppet gränssnytt utgör nyckeln till värde läran, men som följer en psykologisk väg, medan Jevons och, i ännu högre grad, Walras, Pareto m. fl. valt det matematiska behandlingsättet. M. betonar särskildt värdets absolut subjektiva karaktär: värdets förefintlighet beror på människors gifna ömdöme. Det afgörande för en ekonomisk nyttighets värde är dels dess förmåga att tillfredsställa mänskliga behof, dels dess relativa knapphet: vi skola sålunda veta oss för våra behofs fyllande vara beroende af konkreta nyttigheter eller förråd af sådana. Under det så framställda allmänna begreppet värde subordonnera de båda sinsemellan koordinerade begreppen *bruksvärde* (som ej sammanfaller med nytta, hvilken egenskap äfven icke-ekonomiska nyttigheter kunna ha) samt *bytesvärde*; bruksvärdet hänförs sig till behofstillfredsställelse på direkt väg, bytesvärdet till sådan på indirekt väg. Själva graden af värde hos en konkret nytteighet beror på den vikt vi tillägga densamma för upprätthållande af vårt lif och vår välfärd, m. a. o. värdet hos en konkret nytteighet eller en del (enhet) af ett helt förråd, stående till vårt förfogande, är likabetydande med det minst viktiga bland våra behof, hvars tillfredsställelse är oss tillförsäkradt genom samma förråd eller följer med en sådan del däraf. För nytteighetens värde är det likgiltigt, om mycket eller föga arbete nedlagts på densamma; produktionsmedlens värde bestämmes h. o. h. af det förutberäknade värdet hos det konsumtionsföremål, till hvars frambringande de tjäna. Den sålunda framställda teorien om värdet och gränssnytt har fullständigt af v. Wieser, Böhm von Bawerk o. a. — De metodologiska arbetena *Untersuchungen über die methode der sozialwissenschaften* (1883) och *Die irrthümer des historismus in der deutschen nationalökonomie* (1884) innesluta det väsentligaste af de angrepp, som M. riktat mot den historiska skolan inom nationalekonomien, och den strid han förde med Schmoller (se denne). — Bland öfriga mera betydande afhandlingar från M:s hand märkas *Zur theorie des kapital's* (i "Jahrb. f. nat.-ek. u. stat." 1888) och *Geld* (i "Handwörterbuch der sozialwissenschaft", 3:e uppl.). Se W. Scharling, "Världslärens udvikling" (1903), och Feilbogen, "L'école autrichienne" (i "Journal des économistes", 1911—12).

2. Anton M., den föregående broder, österrikisk jurist och socialfilosof, f. 1841 i Galizien, d. 1906 i Rom, 1875—99 professor i österrikisk civilprocessrätt vid Wiens universitet, hvars rektor han var 1895—96, "meddelade sociala perspektiv åt rättsdoktrinen och gaf de socialistiska postulaten en

juridisk formulering". Hans arbete *Das recht auf den vollen arbeitsertrag in geschichtlicher darstellung* (1886; 3:e uppl. 1904) innehåller först en rent abstrakt afdelning, i hvilken han analyserar de två principerna om arbetarens rätt till arbetets hela afkastning och rätten till existens; han finner dessa båda kraf oförenliga och drar den slutsatsen, att det är snarare rätten till existens än till hela arbetsafkastningen, som den sociala utvecklingen tenderar att förverkliga. Den andra afdelningen är en historisk framställning af den förutnämnda arbetsafkastningsteorien, hvilken hör hemma hos de tidigaste engelske och franske socialistiske författarna samt från dem upptagits af Marx och utvecklats till dennes mervärde-teori. I *Die neue staatslehre* (1903; 3:e uppl. 1906) framlägger M. med knapphet och klarhet sin plan på den nuvarande "individualistiska maktstatsens" öfvergång till den socialistiska eller "demokratiska folkstaten", som med afseende på eganderätten skulle förete en kollektivistisk karaktär med en viss lutning åt kommunismen: produktionsmedlen och "bruksföremål" (bostäder, möbler, böcker etc.) skulle vara statens eller statsliga organisationers egendom, medan mer förgängliga, strax förbrukningsbara nyttigheter (mat och kläder m. m.) skulle vara föremål för enskild eganderätt och äfven arfsrätt. M., som icke gillade det revolutionära förfarandet, lade särskild vikt på rättsordningens omdaning för det nya samhällsskickets införande och uppehållande. I *Volkspolitik* (1906; "Folkpolitik jämte en inledande studie om Menger och hans idéer", af G. Schauman, Helsingfors, 1909) fastställer M. de grundsatser, af hvilka de behärskade folkklasserna skola låta leda sig vid samhällsordningens ombildande utan våldsmedels tillgripande. Andra arbeten äro *Das bürgerliche recht und die besitzlosen volksschichten* (1890; 3:e uppl. 1904), som anses ha utöfvat ett praktiskt indflytande på lagstiftningsarbetet i Tyskland, Österrike och Schweiz, *Die sozialen aufgaben der rechtswissenschaft* (1895) och *Neue sittenlehre* (1905). M:s stiftelse Anton-Mengerbibliothek afser att omtrycka äldre demokratiska, socialistiska och antiortodoxa auktorer. — Se K. Grünberg, "A. M." (i "Zeitschrift für volkswirtschaft, sozialpolitik und verwaltung", 1909), och G. Schaumans ofvannämnda studie. 1—2. E. H. T.

Mengescha, en annan form för Mangascha (se d. o.).

Me'ngewein [-vajn], Karl, tysk musiker, f. 1852 i Thüringen, d. 1908 nära Berlin, var 1876—86 lärare och dirigent i Wiesbaden, förestod 1886—96 en musikskola i Berlin, stiftade 1889 där Oratorieföreningen och anförde denna samt körsällskapet Madrigal. Han komponerade oratoriet *Johannes der täufer* (1892), kantater, motetter, damköror, sångspel och varmt kända visor m. m. samt skref *Die ausbildung des musikalischen gehörs* (I, 1908). E. F—t.

Menglod. Se Fjolsvinnsmal.

Me'ngo, hufvudstad i det förr själfständiga, sedan 1894 under brittiskt skydd stående riket Uganda i Ekvatorial-Afrika, nära Murchisonbay af Victoriasjön. J. F. N.

Mengs, Anton Rafael, tysk målare, f. 12 maj 1728 i Aussig, Böhmen, d. 29 juni 1799 i

Rom, var först lärjunge af sin fader, Ismael M. (född dansk, hofmålare i Dresden), som fostrade honom strängt och förde honom i unga år (1741) till Rom, där han studerade under Marco Benefiale och Sebastiano Conca, men framför allt utbildade sig under intrycken af Italiens klassiska mästare, i synnerhet Rafael och Correggio. Han

blef 1745 hofmålare och 1757 överhofmålare i Dresden samt 1761 förste målare hos konungen af Spanien. 1752—61 uppehöll han sig hufvudsakligen i Rom, 1761—69 i Madrid, 1769—74 i Italien, 1774—76 åter i Madrid, efter 1777 och till sin död i Rom. Af hans arbeten må nämnas den berömda pastellen *Amor hväser sina pilar*, Dresdens galleri, takmålningen *Parnassen*, i Villa



Rafael Mengs. Efter ett själf-porträtt.

Albani i Rom, *Kristi himmelsfärd*, för katolska hofkyrkan i Dresden, *Trajanus' apoteos* och *Ryktets tempel*, i slottet i Madrid. I Nationalmuseet i Stockholm finnes af hans hand ett porträtt af påven Klemens XIV. M. var en typisk eklektiker, som sökte sammansmälta intryck från Rafael, Tizian, Correggio och antiken på ett för tidssmaken tilltalande sätt. Öfver hela hans konst ligger därför något kyligt och beräkande. Han verkade äfven som skriftställare och utgaf *Reflessioni sopra i tre gran pittori Raffaello, Tiziano e Correggio, e sopra gli antichi m. m.* A. L. R.

Mengsska museet. Se Dresden.

Meng-tse, kinesisk stad. Se Mōng-tse.

Meng-tse ("mästaren Meng" eller "den vise M."; lat. *Me'ncius*), kinesisk moralfilosof, f. omkr. 380 f. Kr. i nuv. prov. Schan-tung, d. 289 f. Kr., uppfostrades af sin utmärkta moder, hvilken än i dag ordspråksvis prisas i Kina som mönstret för alla mödrar. Först efter sitt 40:e år framträdde M. i det offentliga. Man antar, att han dessförinnan hade bildat en skola af åhörare omkring sig. Han var intagen af en glödande beundran för Kong-fu-tse och dennes lärar. M:s intresse var främst riktadt på statsläran och på spörsmålet om människonaturens beskaffenhet. Han lärde, att folkets massa är det viktigaste elementet i en nation och att regenten är till för folkets skull. Konungadömet är visserligen från himlen, men konungen är från folket. Därför bör den värdigaste vara konung. En orättträdig monark, som ej låter bättra sig genom varningar, bör afsättas och må gärna dödas. Hans aflägsnande må i sådant fall verkställas af ättens medlemmar, af någon hög minister i allmänna välfärdens namn eller ock af en stor reformator ("himlens tjänare"). En god styrelses plikt är att i första rummet betrygga undersåtarnas fysiska välbefinnande och sedan draga omsorg om deras uppföstran. När hvar och en är väl född och klädd, när skatterna öra ringa och jordbruket jämte handeln på allt sätt främjas (enligt M:s anvisningar), då skola alla, som un-

dervisats om sina plikter, bli dygdiga och nöjda.

— M. var djupt öfvertygad om, att människohjärtat ursprungligen är godt. Liksom allt vatten till följd af sin natur flyter nedåt och endast med våld kan bringas uppåt, så syftar ock människonaturen till det goda; och gör icke människan hvad godt är, så är det därför, att våld öfvats på hennes natur. I motsats till både Yang-tschu, som lärde en egoismens filosofi, och Mo-ti, hvilken predikade en allmän, likformig människokärlek, framhöll M. ifrigt, att den förres princip kränkte plikterna mot suveränen, den senares dem mot föräldrarna. M:s åsikter, mest framställda i form af samtal emellan honom och olika furstar, äro sammanfattade i den af kineserna högt värdeade boken *Meng-tse*. Hans ovanligt friska och pregnanta stil vittnar om en kraftig fantasi. "The life and works of Mencius" utgafs 1875 af J. Legge. (N. S.)

Menhaden [eng. utt. menhə'dn], zool. Se Sillfiskar.

Menhir [franskt utt. mänir], arkeol. Se Megalitiska monument.

Ménieres sjukdom l. *Ménieres svindel* [=niärs-], äfven kallad *Örons svindel*, *Vertigo auricularis*, med., en 1861 af franske läkaren Prosper Ménière (f. 1801, d. 1862) beskrifven symtomkomplex, beroende på sjukdom i innerörat. Sjukdomen börjar ofta plötsligt, utan känd orsak, eller hos patienter, som lidit af öronsjukdom. Mer eller mindre oförberedt inställa sig öronsus och den samling symtom, som allmänt går under namn af svindel eller yrsel. Patienten känner illamående och kvaljningar, som stundom stegras till kräkningar, föremållens "dans för ögonen" på honom; sluter han ögonen, har han en känsla af att själf snurra rundt. Samtidigt förlorar han jämvikten. Försöker han gå, känns det, som ginge han på ett gungande fartygs däck, han raglar hit och dit, griper efter stöd och faller stundom omkull. Vissa, särskildt nervösa, patienter klaga därtill öfver hjärtklappning, det gnistrar eller svartnar för ögonen på dem m. m., medan andra kallsvettas, blekna af eller rodna och förete påskyndad eller förlängsam pulspuls och andning. I regel är medvetandet fullt klart, stundom något, sällan mycket omtöcknad. Flertalet symtom framträder mer, om patienten är i rörelse, särskildt om han rör på hufvudet, mindre om han ligger stilla, bäst i mörkt rum. Vid undersökning af patienten under pågående anfall finner man i regel nystagmus (små hastiga ögonrörelser) mest framträdande vid blick åt endera sidan samt hörselned sättning. Anfallet varar från några minuter till flera dagar, är i olika fall mycket växlande både till karaktär och intensitet och beror på sjukdom i innerörat, särskildt den del däraf, som kallas vestibularapparaten. I många fall återkomma svindelattacken gång på gång med oregelbundna intervaller; i enstaka fall upphöra svindelanfallet ej, förrän sjukdomen fullständigt förstört innerörats nervapparat.

I denna intressanta sjukdom har man under senaste åren vunnit väsentligt förbättrad kännedom, särskildt genom arbeten af Wien-otologen Robert Bárány. Denne har visat, att Ménieres svindel uppträder, så snart en tillräckligt kraftig retning utövas på innerörat, likgiltigt på hvilket sätt detta sker. En attack af öronsvindel kan alltså utlösas

på experimentell väg (t. ex. genom afkylning af örat, med galvanisk ström m. m.) och förekommer också vid flertalet sjukdomar i innerörat. Termen Ménières symtom börjar därför alltmer ersättas af termen vestibulära symtom, för hvilka många olika orsaker äro kända, och begreppet Ménières sjukdom användes numera företrädesvis i sådana fall, där orsaken till de vestibulära symtomen är okänd eller oviss. G. Hgn.

Menighedsfakultet, da. Se Knudsen, sp. 412.

Menilek (oriktigt Menelik), kejsare af Abessinien, f. 1844 i Schoas dåv. hufvudstad Ankober som son af tronföljaren Haila-Malakot och neger-



slafvinnan Eguaju, föll efter sin faders död i händerna på dennes motståndare kejsar Teodor, som gaf honom sin dotter till gemål, men flydde från det kejserliga hoflägret 1865, samlade en stark här i Schoa och antog konunganamn. Han eröfrade det n. ö. om Schoa belägna Wollo-Galla (1870), gjorde fälttåg mot gallafolken i s. (1875) och sökte genom en djärf marsch mot Gondar (1877) göra sig till herre öfver det egentliga Abessinien, medan Teodors efterträdare kejsar Johannes var upptagen af krig med Egypten. Men Johannes fick snart fria händer och ryckte in i Schoa, medan Wollo-Galla gjorde uppror och en kusin sökte störta M. från tronen. M. fann då för godt att väja undan och ödmjukade sig inför Johannes, som till gengäld i mars 1879 krönt honom till konung i Schoa (riket omfattade landet emellan Baschilo i n., Abbai i v. samt Hawasch i s. och ö.), men ålade honom tributplikt. Under de följande åren eröfrade M. Kaffa, Enarea, Gurage och Harar. Då Johannes fallit i strid mot mahdisterna vid Matamma (Metamme; 9 mars 1889), lät M. kröna sig till *negusä nägäst* (konungarnas konung) af hela Abessinien. Det var vid denna tid som italienarna från Eritrea sökte lägga Abessinien under sitt protektorat. M., som ännu hade ett starkt parti emot sig i de norra delarna af riket, tycktes i början vara benägen att böja sig för dem (fördraget i Wutschalle [Ucciali] 2 maj 1889). Men sedan hans förnämste medtäffare, kejsar Johannes' oäkta son, ras Mängascha (Mangascha), driven till det yttersta af italienarna, kastat sig i hans armar, bröt han öppet med sina förra beskyddare och vänner och återvann genom sin glänsande seger vid Adua (1 mars 1896) och freden i sin hufvudstad Addis-Abeba (26 okt. s. å.) fullständig suveränitet. Ett försök af Mängascha att återtaga sin förra ställning kväfdes 1898, och M. insatte följande år som överbefälhafvare i konungariket Tigre sin vän och släkting ras Makonnen, som hastigt pacificerade detta gamla orosområde. I det viktiga fördraget med England af 31 maj 1902, som fastställde gränsen mellan Abessinien och Angloegyptiska Sudan, tillförsäkrade sig M.

en vidsträckt intressesfär i v. och s. v.; och genom senare öfverenskommelser (1905 och 1907) har han fått sitt operationsfält utstakadt äfven i Somali-landet. I sitt förhållande till de europeiska makterna har M. i det hela med framgång sökt undvika att bli alltför uteslutande hänvisad till ett enda håll. Gentemot det franska inflytandet, som var tämligen allrädande i hans omgifning under åren närmast efter det italienska kriget, spelade han först ut det engelska, och när äfven detta började bli besvärligt, närmade han sig Tyskland (sedan 1905). Inåt har han, sedan Mängaschas nederlag lämnade honom som obestridt herre öfver riket, fullföljt en väl beräknad försönlig konsolideringspolitik. Stödd på sitt schoanska arfband och på de jämförelsevis modernt utrustade och öfvade "kejserliga" trupperna, har han ansett sig ha råd att respektera de provinsiella egendomligheterna både i det egentliga Abessinien och i de stora ockupationsområdena i s. och har därigenom småningom lyckats komma därhän, att länsfurstarna och provinsadeln numera i allmänhet torde se sin fördel i det nuv. systemets upprätthållande. Genom täta riksförsamlingar har han sökt vänja sina vasaller till sig och låtit dem dela ansvaret för viktigare beslut. Af europeisk styrelsemekanism har M. sökt tillägna sig, hvad han funnit användbart. Det betydelsefullaste steget i denna riktning tog han med sin regementsreform af 29 okt. 1907, hvarigenom det gamla schoanska kansliet uppdelades på 7 departement (under presidium af en rikskansler, som bär den häfdvunna titeln *afä negus*, "kejsarens mun"). Då M. ej har någon son, förmodade man förr, att successionsfrågan skulle ge anledning till allvarliga komplikationer. M. lät emellertid på ett stort riksmöte i Addis-Abeba i maj 1909 hylla sin dotter-son (en son till den af honom underkufvade konungen af Wollo-Galla) *lidsch* (junker) Ijasu (Jeassu) som tronföljare; 16 maj besvoro storvasallerna samt Schoas notabler och folk en högtidlig "förening" att upprätthålla och försvara lidsch Ijasus rättigheter och M:s lagar och förordningar. Genom regementsreformen och tronföljdsordningen hade M. "beställt om sitt hus"; hans hälsa hade länge varit vacklande, och på hösten 1909 försökte han i ett letargiskt slöhetstillstånd, hvarur han sedan endast för korta mellantider kunnat resa sig. Efter kejsarens insjuknande fördes regeringen först i hans namn af den af honom utsedde riksförmyndaren ras Tasamma (en ungdomsvän till M.). Sedan denne afdit under misstänkt omständigheter (febr. 1911), har den halfvuxne tronföljaren själf utan att möta något allvarligt motstånd kunnat öfvertaga ledningen af ärendena. M:s politik har härigenom firat en sista triumf. — Det förhärskande draget i M:s karaktär har varit utpräglad försiktighet och betänksamhet, som dock icke hindrat honom att slå till med skärpa och eftertryck, när han funnit det nödigt att häfda sin och sitt rikets rätt. Hans uppfattning af Europa och europeisk kultur har nog varit ganska naiv och omogen, men hans praktiska läggning och obestridliga organisationsförmåga ha dock satt honom i stånd att göra bruk af hvad han uppsnappat, till sin och Abessiniens fördel. J. K.-n.

Menilit, *miner.* Se *Opa l.*

Ménilmontant [-mätä-], förr förstad till Paris, numera det 20:e arrondissementet af denna stad. Se *Paris*.

Menin [mənä/], *flam. Meenen*, stad i belgiska prov. Västflandern, vid Lys, som där bildar gräns mellan Frankrike och Belgien. 19,377 inv. (1904). Tillverkning af spetsar, flanel och linneväfnader samt handel med tobak, som i mycket stor skala odlas i omgifningen, spannmål och nötkreatur. M. var fordom en stark fästning, hvars verk uppförts af Vauban. 25 aug. 1706 intogs och förstördes det af Marlborough. Fästningsverken istandsattes nödortfört 1793—94. Innesluten af Moreau, slog kommandanten v. Hammerstein 29 april 1794 sig igenom till Rousselaere. (J. F. N. L. W. son M.)

Méninges (grek., *sing. mēninx*), *anat.*, hjärnhinnor (se d. o.).

Meningitis (af grek. *mēninx*, hjärnhinna), *med.*, inflammation i hjärnhinnans eller ryggmärgens hinnor. Se *Hjärnsjukdomar*, sp. 851, och *Ryggmärgssjukdomar*.

Meningocèle (af grek. *mēninx*, hjärnhinna, och *kēle*, bräck), *med.* **Meningo-encephalocèle**. Se *Hjärnbräck*.

Meninski, François de Mesnien [menjä/], orientalist, f. 1623 i Lothringen, d. 1698 i Wien, studerade först i Rom och åtföljde 1652 det polska sändebudet till Konstantinopel, där han ägnade sig åt studiet af turkiska språket. Han blef först öfverste tolk och sedan polsk ambassadör i Konstantinopel samt upphöjdes i adligt stånd, hvarvid han antog namnet M. (poloniseradt af de Mesnien). Sedermera öfvergick han i österrikisk tjänst. Efter en resa till Jerusalem 1669 begaf han sig till Wien 1671, där han utnämndes till öfverste tolk i orientaliska språk och där han stannade till sin död. Hans hufvudverk är *Thesaurus linguarum orientalium, turcicar, arabicar, persicar etc.* (3 bd, 1680; ny och något omärk. uppl., *Lexicon arabico-persico-turcicum*, i 4 bd, 1780—1802), där det orientaliska ordförrådet återges både på latin, tyska, italienska, franska och polska. Det värdefullaste är den turkiska delen. Dessutom författade M. en polsk och en turkisk grammatik. K. V. Z.

Menippe, *astron.*, en af småplaneterna.

Menippée [-pē]. Se *Satyre menippée*.

Menippos (grek. *Μένιππος*, lat. *Menippus*), cynisk filosof från Gadara i Palestina, lefde omkr. 270 f. Kr. Han var till en början slaf, men förvärfvade sedan förmögenhet och medborgarrätt i Tebe. Han har gjort sig bemärkt egentligen som uppfinnare af en ny diktart, satiren, hvilken till sin form var en blandning af vers och prosa samt äfven till innehållet af mycket omväxlande art. Hans dikter, som alla gått förlorade, ha tjänat som förebild för romaren Terentius Varro (*Satira menippēa*) och för Lukianos. A. M. A.

Menisk (af grek. *meniskos*, liten måne). 1. *Fys.*, konkavkonvex lins; den konvexa eller konkava ytan hos en vätska i ett smalt rör (t. ex. den konvexa ytan hos kvicksilverpelaren i ett barometerrör). Se vidare *Kapillaritet*, sp. 844. — 2. *Anat.*, de broskkifvor, som ligga inskjutna mellan olika skelettdelar. 1. D. S.-t.

Menispermaceæ, *bot.*, växtfamilj af serien *Ranales* med omkr. 250, oftast slingrande, till största

delen tropiska buskar med spiralställda, hela ellerflikiga, handnerviga blad utan stipler. Blommorna äro skildkönade, små, sittande i klasar i bladvecken. Frukten är stenfrukt. Familjen är rik på bittra och giftiga ämnen, hvarför flera arter användas i medicinen, såsom arter af släktena *Abuta*, *Jatrorrhiza*, *Anamirta* m. fl. G. L.-m.

Menitarier, en indianstam. Se *Hidatsa*.

Ménius, Justus (l. Jodocus Menig), tysk protestantisk teolog, f. 1499 i Fulda, d. 1558 i Leipzig, blef predikant i Erfurt 1525 och i Gotha 1528, var på 1520- och 1530-talen lifligt verksam som Thüringens reformator genom visitationer etc. och på 1530- och 1540-talen deltagare i de flesta religionssamtalen i Tyskland. Efter sin gode vän Myconius (se d. o.) blef han superintendent i Gotha 1546, indrogs i lutherska lärostriderna efter interim och blef som filippist i den majoristiska striden (betonande goda gärningars nödvändighet) häftigt angripen af gnesiolutheranerna. Se G. L. Schmidt, "Menius" (2 bd, 1867). Hj. H.-t.

Menja, Menjas mjöl, *nord. myt.* Se *Grotte*.

Menkara (grek. *Mykerinos*), egyptisk konung, pyramidbyggare. Se *Egypten*, sp. 1479.

Menlös, Daniel, mekaniker, universitetslärare, f. 27 nov. 1699 i Arboga, d. 13 juni 1743 i Lund, biträdde någon tid sin fader i vapensmedsyrket och blef student i Uppsala 1720. Sedan han 1723 fått tillfälle att göra en resa till Finland och Ryssland för mekaniska studier och efter hemkomsten hugnats med en liten pension, var han 1728—30 Triewalds medhjälpare vid föreläsningarna å Riddarhuset i Stockholm, antogs till stipendiat i Bergskollegium 1731 och användes vid åtskilliga praktiskt mekaniska förrättningar. Han utnämndes 1732 till professor i matematik i Lund, mot villkor att till universitetet aflämnat Triewalds instrumentsamling. Vid universitetet gjorde han sig bekant mindre som lärare och vetenskapsman än genom de strider, som han nästan utan uppehåll förde med sina medbröder och som slutligen förmådde konsistorium att begära hans aflägsnande från universitetet, en åtgärd, som dock genom hans död blef öfverflödig. Han var sedan 1736 led. af Academia leopoldinocarolina naturæ curiosorum (då eg. residerande i Nürnberg). — M. utgaf under sin vistelse i Stockholm en *Kort beskrifning af den hydrostatiska wägbalcken* (1728). Som akademisk författare inskränkte han sig till utgifvandet af 4 disputationer, af hvilka en behandlar maximi- och minimiproblemen samt visar, att M. tagit kännedom om differentialkalkylen, äfvensom 3 program, af hvilka ett (1741) handlar *Om ett nytt sätt att segla utan vind, segel och åhrror*. Däremot var han en mycket flitig almanackutgivare. För åren 1734—45 utgafvos årligen flera (stundom ända till fem) sådana, uträknade af M. samt beräknade till Stockholms, Västerås', Göteborgs, Jönköpings, Lunds och Karlskronas horisonter.

Menlösa barns dag (fr. *fête des innocents*), 28 dec. (4:e dag jul), firades fordom i katolska länder som en helgdag till äminnelse af de späda gossebarn, som på Herodes' bud dräptes i det s. k. betlehemitiska barnamordet (Matt. 2: 16) och som, emedan de ljöto döden för Kristi skull, blifvit kallade "martyrernas blomster".

Mennais, L. a. Se *Lamennais*.

Mennander, Karl Fredrik, ärkebiskop, lärd, f. 19 juli 1712 i Stockholm af finska föräldrar, som under "Stora ofreden" flytt från sitt land, d. 22 maj 1786 i Uppsala, blef 1728



student i Åbo och reste 1731 till Uppsala, där han knöt förtrölig vänskap med Linné. 1735 blef han filos. magister i Åbo, 1738 adjunkt i filosofi, 1746 professor i fysik, s. å. prästvigd och 1757 biskop öfver Åbo stift. I denna egenskap utvecklade han mycken verksamhet och stort nit. Flera prästmöten, täta visitationsresor, förbättrade skol-

väsen, ett nytt lasarett m. m. vittnade därom. Synnerligen värdade han sig, i egenskap af prokansler, om universitetets angelägenheter. I sin egenskap af biskop bevästade han alla riksdagarna från 1756. 1773 blef han led. af bibelkommissionen. 1775 utnämndes han till ärkebiskop och prokansler för Uppsala universitet. M:s af Angelini (se d. o.) förfärdigade marmorminnesvård (se fig. å sp. 125) utgör en af Uppsala domkyrkas största prydnader. M:s författarverksamhet var ej obetydande. Han presiderade för 73 akademiska disputationer samt utgaf ganska många tal och afhandlingar, bland dem *Tal om bokhandeln i Sverige* (1756) och *Om folkhopens tillstånd etc.* (1765), båda presidietal i Vet. akad., af hvilken han varldt led. 1744, *Oratio de synodis et speciatim dioecesis aboensis* (1773) m. fl. och naturvetenskapliga uppsatser. Af hans stora brevväxling, som nu förvaras å k. biblioteket i Stockholm och är af vikt särskildt för Åbo högskolas historia under 1700-talet, har H. Schück 1901 utgivit den mellan M. och hans son K. Fr. Fredenheim (se denne) förda korrespondensen. M:s högst betydande och väl valda boksamling såldes på auktion i Uppsala 1788.

—rn.*

Mennoniter. Se Menno Simonis.

Menno Simonis, stiftaren af mennoniternas sekt, föddes enl. de tillförlitligaste uppgifterna 1492 i Witmarsum i Friesland och dog 1559 i Woeste-



veld (mellan Hamburg och Lybeck). Han prästvigdes 1515 eller 1516 och blef efter någon tid pastor i sin födelsestad. Denna sin ämbetsställning lämnade han 1536 och anslöt sig till anabaptisterna, sedan han övertygat sig om barn dopets förkastlighet. Mot det svärmeri och de vilda utsväfningar, åt hvilka en del af dessa hänfivit sig,

hade han dock redan fört uppträd, och hans sträfvän, hvars sedliga halt och uppriktighet man icke kan misskänna, gick framgent ut på att om-

bilda sekten till en sansad och renad kyrka, som kunde nå en tryggad existens i det borgerliga samhället. Till detta måls vinnande öfvade M. sträng kyrkotukt. Han företog en mängd resor till församlingarna i Holland, Nord-Tyskland och än längre bort samt predikade och organiserade nya församlingar. Af hans många skrifter må nämnas den s. k. "Fundamentboken" (*Fundamentbuch von dem rechten christlichen glauben*, 1539), som innehåller hans med det reformerta tämligen öfverensstämmande lärobegrepp. Jfr *Anabaptister*. — De af M. sålunda ombildade anabaptisterna kallade sig efter honom mennoniter. Den ledande tanken i deras lära är den om kyrkan som ett samfund af idel heliga. Nära sammanhänger härmed förkastandet af barndopet. Mennoniterna tilläto ej heller edgång eller stats- och kristjänst, i hvilka frågor friare åsikter dock snart gjorde sig gällande. Frågan om kyrkotukten söndrade dem redan under M:s lefnad i ett strängare parti, de s. k. "fina" (flamingarna), och ett mildare, de s. k. "grofva" (waterländarna), af hvilka det senare fick framtiden för sig. Arminianismens inflytelser vållade ytterligare sönderingar. De arminianskt sinnade kallades *galenister*, efter sin lärare, Galenus, eller *lammister* efter lammets tecken; de calvinskt sinnade hette *apostolianer*, efter läraren Apostool (se denne), eller *sonnister*, efter solens (ty. *sonne*) tecken på deras kyrkor. I början af 1800-talet gäfvö mennoniterna vackra prof på endräkt i den praktiska kristendomens tjänst. Någon bestämd trosbekännelse vilja de ej mera veta af. Sedan 1811 sammanhållas de i ett förbund, Döparnas allmänna societet, med seminarium i Amsterdam; deras antal är f. n. omkr. 53,000 i Holland och 62,000 i Förenta staterna; många mennoniter finnas äfven i Canada m. fl. länder. M:s skrifter hålla på att utges på originalspråket af S. Cramer, som också skrivit en kort biografi af Herzog-Haucks "Realencyklopädie für protestantische theologie und kirche" (XII, 1903).

G. R.—1.*

Menno [mēnā], it. (af lat. *minus*, mindre), *mus.*, mindre (*m. forte*, *m. allegro* o. s. v.).

Menobran'chus laterälis, *zool.* Se *Amfibier*, sp. 829.

Menōi'keūs (grek. *Μενουκεύς*), *grek. myt.* 1. En förnäm teban, fader till Kreon, Iokaste och Hipponome. — 2. Den förres sonson, Kreons son. Då Tebe hotades af "de sju hjältarna", dödade han sig själf för att sålunda till fäderneslandets räddning hembära ett af Apollon äskadt försoningsoffer.

1 o. 2. A. M. A.

Menolo'gium, *grek. menolo'gion* (af *mēn*, månad, och *lo'gos*, förteckning), ett slags kyrklig kalender, upptagande i månatlig ordning den grekisk-katolska kyrkans samtliga åminnelse dagar till helgons och martyrens firande under hela det grekiska kyrkoåret (hvilket börjar 1 sept.). Till helgons och martyrens namn äro fogade korta underrättelser om deras lefnad och dödsätt. De förnämsta upplagorna äro det efter kejsar Basileios II (972—1025) uppkallade "Menologium basilianum" (1727) och "Menolo'gion ton evange'lon eortastikōn" 1. "Calendarium ecclesiae constantinopolitane" (2 vol. 1788). Det sistnämnda anses härstamma från tiden mellan 741 och 775. Menologierna ha i den grek.-

katolska kyrkan samma betydelse som "martyropigierna" i den rom.-katolska. Jfr Martyrologium och Menaion.



Minnesvärden öfver Erkebiskop Mennander, i Uppsala domkyrka. (Till art. Mennander, sp. 123.)

Menominee [moná'mini]. 1. Stad i nordamerikanska staten Michigan, vid Menominees utlopp i Green bay af Michigansjön, midtemot Marinette i Wisconsin. 25,648 inv. (1910). Vattenfall i floden drifva sågverk, trämasse- och andra fabriker. Stor export af trä och malm. — 2. (Äfven Menomonie) Stad i nordamerikanska staten Wisconsin, omkr. 100 km. ö. om St Paul. 5,473 inv. (1905). Landtbruksskola, seminarier af olika slag, bibliotek m. fl. institutioner, som upprättats af en rik trävaruhandlande J. Huff Stout. M. har flera fabriker och har stor omsättning af mejeriprodukter och kreatur. 1 o. 2. J. F. N.

Menomonie [moná'moni]. Se Menominee 2.

Me'nion (grek. *Mévon*), forngrekiskt mansnamn, i synnerhet vanligt inom vissa förnåma tessaliska släkter. — 1. Härskare (*dynastes*) i Farsalos, stod under Peloponnesiska kriget (431—404 f. Kr.) på atenarnas sida och bistod dem vid deras krigsföretag i Tracien. — 2. Likaledes en tessalar, hvilken som befälhafvare (strateg) öfver 1,500 grekiska legosoldater deltog i den yngre Kyros' fälttåg mot hans broder Artaxerxes. Efter slaget vid Kunaxa (401 f. Kr.) umgicks han med förrådiska stämplingar mot sina medfaltherrar, men blef det oakadt tillika med dessa försätligt gripen af Tissafernes och sedermera afträttad. Xenofon skildrar honom som en härsklysten, bakslug samt i hög grad samvetlös människa. — 3. En sofist, samtida med Sokrates, efter hvilken Platon uppkallat en af sina dialoger. Denne M. anses af några vara samma person som M. 2. 1—3. A. M. A.

Menopa'us, med. Se Menstruation, sp. 130.

Menopöma, zool. Se Amfibier, sp. 830.

Me'nopon, zool. Se Pälssätare.

Menorca [-ná'rka], oriktig form Minorca, den mindre af de båda stora Baleariska öarna (se d. o.). 683 (med kustöarna 760) kvkm. 37,512 inv. (1900). Ön bildar en bergplåt med höjder af intill 368 m. (Monte Toro). Kusterna äro svårtillgängliga. Marken är stenig och därför föga fruktbar, klimatet angenämt; dock är ön utsatt för våldsamma nordanvindar och på vår och höst för häftiga regnflöden. Marken är delad mellan stora jorddrottare, som arrendera ut den i smålotter. De olika egorna skiljas åt af stenvägar (*cercas*), hvilka liksom väderkvarnarna bilda ett karakteristiskt drag i landskapet. Arkeologiskt intresse ha *talayots*, tornliknande byggnader, till utseendet påminnande om nuraghi på Sardinien. Flera äro ända till 15 m. höga och ha ingången högt öfver marken. Man antog förr dessa vara befästa bostäder, men tror nu, att de sannolikt äro grafmonument. Andra former af grafmonument äro *navetas*, hyddor i form af upp- och nedvända båtar, samt *taulas*, bildade af flera stenblock, samt stensättningar. Hufvudstad är Mahón (se d. o.). J. F. N.

Menorcahöns [-ná'rka-]. Se Höns och fig. 8 å pl. till denna art.

Menorrage, med. Se Menstruation, sp. 134.

Menou [mənō], Jacques François de, baron, fransk militär, f. 1750, d. 1810 i Venezia, blef 1789 maréchal de camp och ett af adelns i Touraine ombud i den inkallade riksförsamlingen, där han slöt sig till tredje ståndet. 1793 kämpade han mot rojalisterna i Vendée, följde 1798 Bonaparte till Egypten och blef efter Klébers död (1800) öfverbefälhavare för den franska hären där, men nödgades 1801 kapitulera. Han vardt senare guvernör i Piemont samt generalguvernör 1808 öfver Toscana och 1809 öfver Venetien. I Egypten hade han gift sig med en dotter till innehafvaren af baden i Rosette och, antagande förnamnet Abdallah, öfvergått till islam. Jfr M. Rousseau, "Kléber et M. en Egypte depuis le départ de Bonaparte" (1900).

Mens a'gitat mölem, lat., anden sätter materien

i rörelse (Vergilius' "Æneis", VI, v. 727); förståndet styr världen.

Me'nsaleh, strandsjö i östra Nildeltat, mellan Nilens Damiettemynning i v. och Sueskanalen i ö., är genom en sandbank af 2 km. bredd skildt från hafvet, men tillika förenadt med detsamma genom några mynnigar. Under Nilens högvatten har M. en ytvidd af omkr. 2,500 kvkm. Djupet är i medeltal 1 m. Sjön har en mängd ör och är mycket fiskrik; äfven vattenfåglar (pelikaner, silfverhäger, flamingos m. fl.) förekomma i mängd. Endast under Nilens öfversvämning har den sött vatten, andra tider är det lindrigt salt. Sueskanalen går genom sjön. I forntiden var M., *Taniticus*, betydligt mindre än nu. Större delen af dess område var den bördigaste åkerjord; dess östligaste del har därför torrlagts, och torrläggningen af det öfriga pågår. Tre Nilarmar (pelusiska, tanitiska och mendesiska) gingo då igenom detta område, och deras mynnigar äro ännu öppningar i den sandbank, som skiljer sjön från hafvet. (J. F. N.)

Mensälgrund. Se **Mensälhemman**.

Mensälhemman, *kam.*, jordlägenheter, hvilka, liksom annex- och stomhemman, under den katolska tiden anslogos åt sockenpräster till underhåll bredvid prästgårdarna. Namnet har uppkommit af det på detta slags hemman syftande latinska talesättet *ad mensam pastoris*, "till pastors bord". Andra, mindre allmänna, benämningar på samma slags lägenheter äro bl. a. *predikstolshemman*, *kanikehemman*, *fästa*, *mensälgrund* och *mensäljord*. Mensälhemmanen tillhöra de forna danska och norska provinserna samt behandlas i kameralistiskt afseende lika med annex- och stomhemman. De blefvo vid reformationen indragna till kronan, och åtskilliga af de halländska ha på senare tiden blifvit skatteförsälda. Kbg.

Mensäljord. Se **Mensälhemman**.

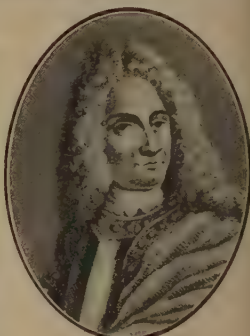
Menschutkin, tysk transkription för **Mensjutkin** (se d. o.).

Me'nsdorff-Pouilly [-poj], **Alexander**, greve (1869 hughad med sin 1864 afidne svärfaders titel: furst Dietrichstein zu Nikolsburg), österrikisk kavallerigeneral och utrikesminister, f. 4 aug. 1813 i Koburg, d. 14 febr. 1871, var son till österrikiske generalen greve Emanuel M. (f. 1777, d. 1852) i dennes äktenskap med hertiginnan Sofia af Sachsen-Koburg-Saalfeld. Efter att bl. a. ha varit Österrikes förbundskommissarie i Holstein (1850—febr. 1852), sändebud vid ryska hofvet (till nov. 1853) samt ståthållare i Galizien (från 1862) utnämndes han 27 okt. 1864 till utrikesminister i Schmerlings ministär efter greve Rechberg och förblef på denna post, tills han 30 okt. 1866 ersattes af Beust. Därunder afstyrkte han likväl det åsidosättande af författningen, som Schmerlings efterträdare, greve Belcredi, vågade, samt ville 1866 genom uppgörelse med Italien undvika ett dubbelkrig mot Preussen och Italien på en gång. Att han, trots afvikande åsikter i de viktigaste frågor, kvarstannade i ministären, kan tillskrifvas endast en öfverdrifven eftergifvenhet för hofvet. I herrehuset visade han sig därefter trogen författningspartiet. 1870 utnämndes han till kommanderande general i Agram och förflyttades s. å. till ståthållare i Böhmen.

Menseli'nsk, kretsstad i ryska guv. Ufa, vid Mensela, ej långt från dess förening med Ik, en biflod till Kama. 7,542 inv. (1897). Flickgymnasium, landtbruks- och skogsskola. Marknader och liflig handel. J. F. N.

Me'nses (lat., månader), *med.* Se **Menstruation**.

Me'nsjikov [-käff]. 1. **Aleksandr Danilovitj**, furst M., rysk krigare och statsman, f. 1673 (?), var son till en stallknekt, som sedermera blef korporal i Preobrazjenskijregementet. I detta inledde också M. sin karriär, sedan han (enligt en senare tradition) börjat som brödförsäljare. Utan hvarje bildning vann "Aleksasjka" dock tidigt tsarens gunst, och särskildt växte hans inflytande efter Leforts död 1699. Han åtföljde tsaren öfverallt och gick honom städse till handa, bl. a. genom bödels-tjänst vid streltserrupporets krossande; i det svenska kriget vann han en rad ofta lättköpta utmärkelser. Något verkligt ansvarsfullt befäl erhöi han icke på länge, men som tsarens erkände favorit hade han vid hären ett oregelbundet och ofta störande inflytande; under vinterfälttåget i Litauen 1705—06 kom han i delo med fältmarskalken Ogilvi, men lämnade Grodno vid Karl XII:s anrykande. Sedan Ogilvi i sept. 1706 fått sitt afsked, öfvertog M. öfverbefälet och lyckades i okt. vid konung Augusts sida vinna segern vid Kalisz. Redan tysk riksfurst, upphöjdes han efter denna framgång också till rysk furste och fick Ingermanland till förläning. Han delade sedermera med Sjeremetjev befälet vid Holowczin (1708) och användes äfven i det fortsatta fälttåget; en viktig andel fick han i förhandlingarna med Mazepa, och när denne afslöjat sig, utförde han tsarens befallning att intaga och bränna hans huvudstad Baturin. Efter Poltavaslaget upphöjdes han till fältmarskalk och sändes sedan att kommendera de ryska trupperna i Polen, men ådrog sig snart allvarliga skrapor af tsaren för sin framfart i detta land. 1712 sändes han i samma egenskap till Pommern och deltog i de allierades fälttåg mot Stenbock. Han kom därunder i förbindelse med Goertz, som förstod att vinna honom för sina planer, och M. medverkade sedan till Pommerns sekvestrering på Holstein-Gottorps och Preussens händer (1713). Han anklagades för att därvid ha tillbakasatt Rysslands intressen, men återvann snart tsarens förtroende. Tidigt använd också i den inre förvaltningen, blef han (1718) president i krigskollegiet och senator. Som uppkomling och gunstling hade han bland den gamla ryska adeln många fiender, men egde i kejsarinnan Katarina, hans tidigare älskarinna, en pålitlig förespråkarska, då han hotades med efterräkningar för sin ohederliga förvaltning eller för politiska missgrepp. Katarinas tronbestigning (1725) lyfte honom till kulmen af makt och inflytande; han blef den ledande i det nyinrättade "öf-



ersta hemliga rådet" och fick kejsarinnans underböd, då han sträckte ut handen efter Kurlands herzogkrona. Smickrad af hoppet att se en dotter föräldad med storfurst Peter Aleksejevitch, bidrog han till dennes tronbestigning (1727); han genomdref förlofningen och lät utnämnda sig till rysk "generalsissimus". Men genom samverkan af de gammalryske magnaterna och M:s öfriga fiender vid hovet, hvilka hetsade den unge kejsaren mot denne, förbrade han hastigt greppet om makten, förklarades sept. 1727) förlustig ämbeten och värdigheter samt förvisades till ett aflägsset gods, något senare till Berezov i Sibirien, där han afled 1729.

2. Aleksandr Aleksandrovitch, furst M., den föregående son, f. 1713, utmärkte sig i kriget mot turkarna och svenskarna (1741—43) och afled som general en chef 1764.

3. Aleksandr Sergejevitch, furst M., den föregående sonson, rysk general och amiral, generalguvernör i Finland, f. 11 sept. 1787, d. 2 maj 1869, blef 1805 attaché i Berlin, aflade 1806



ett besök i Svenska Pommern för att utforska dess försvarsanordningar, deltog i fälttågen 1812—15 som adjutant hos kejsar Alexander I och blef 1816 generalmajor. Illa sedd för sina filhelleniska tankesätt, tog han afsked 1823, men trädde åter i tjänst efter kejsar Nikolaus' tillträde till regeringen (1825). Han afgick 1826 i en utomordentlig beskickning

till Persien, där han efter krigets utbrott en tid städse arresterad, bevistade början af persiska fälttåget och deltog därefter i kriget med Turkiet 1828—29. Han eröfrade därunder Anapa och var med i anfallet mot Varna, men sårades svårt vid sistnämnda tillfälle. Sedermera trädde M. som vice amiral och chef för flottans generalstab i spetsen för ryska marinen och utvecklade i denna befattning stor verksamhet, hvarefter han 1 dec. 1831 blef generalguvernör i Finland. 1833 utnämndes han till amiral och förordnades 1836 till marinminister, med bibehållande af generalguvernörsämbetet och öfriga sysslor. Ehuru strängt konservativ, styrde han Finland utan öfvergrepp, i nägorlunda konstitutionell anda. I febr. 1853 sändes han i utomordentlig beskickning till Konstantinopel, men bidrog genom det öfvermodiga sätt, på hvilket han där uppträdde, till Krimkrigets utbrott (se Krimkriget). Han organiserade då flottan i Svarta hafvet och fick tillika överbefälet på Krim, där han dock ej följdes af lyckan. På grund af sjuklighet måste han i febr. 1855 lämna Sevastopol och entledigades s. å. jämväl från finska generalguvernörsämbetet och öfriga befattningar. Därefter och till 18 april 1856 var han krigsgeneralguvernör i Kronstadt. Furst M. upptogs jämte barn och efterkommande, enligt kejs. reskript af 1 juli 1833, som finsk undersäte samt erhöill rätt att som riksfurste intaga första rummet bland Finlands ridderskap och adel. 1842 erhöill

han Anjala (med finska statsmedel inköpta) sätesgård som fideikommiss. 1. H. A.—t. 2—3. (H. A.—t.)

Mensjutkin (Menschutkin), Nikolaj Aleksandrovitch, rysk kemist, f. 1842 i Petersburg, d. 1907, blef ord. professor vid Petersburgs universitet 1876 och vid Polyteknikum i samma stad 1902. Hans arbeten ligga hufvudsakligen inom den allmänna och organiska kemien, och särskildt må nämnas hans undersökningar om olika lösningsmedels inflytande på organiska reaktioners hastighet och om sambandet mellan konstitution och reaktionshastighet. H. E.

Mens säna in co'pore säno, lat., "en sund själ i en sund kropp", ett uttryck, som blifvit ett lystringsord på gymnastikens och den nutida upptriffringskonstens område. Det träffas i Juvenalis' 10:e satir, v. 356, där det fullständigt heter: *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*.

Menstruälikolik, med. Se Menstruation, sp. 133.

Menstruation (af lat. *me'nstruus*, månatlig), *Menses* (lat., månader), *Katamenier* (af grek. *katamēnios*, månatlig), *Månadsrening*, *Regler*, *Reglering*, *Tider*, *Saker*, med., en fysiologisk, regelbundet uppträdande process inom kvinnans kropp, främst inom hennes könsorgan, och påtagligast yttrande sig genom blödning från underlivet. Menstruationen inställer sig hos flickan först med inträdd könsmodnhet (se d. o.), återkommer därefter i allmänhet på ett föränderligt regelbundet sätt, oftast hvar 4:e vecka, under en tidrymd framåt af något mer än 3 årtonden och upphör sedan småningom under loppet af 1—2 år fullständigt, samtidigt med att äggstockarna upphöra att afga befruktningsbara ägg och skrupna.

Menstruationens första uppträdande, *menarchē* (af grek. *mēn*, månad, och *archē*, början), som i vårt land för flertalet kvinnor med sannolikhet inträffar i 15—16 års åldern, för icke så få tidigare, ända ned till 10 år, och för några senare, upp till 18—20 år, inträffar på olika tid hos olika folkkraser, tyckes påverkas af klimatiska förhållanden (satsen ju hetare klimat, dess tidigare första menstruation har dock på senaste åren blifvit motsagd), vidare af sociala förhållanden och lefnadsätt, i det de ekonomiskt bättre situerade klassernas kvinnor synas menstruera något tidigare än de fattigare klassernas samt stadsinvånarna i allmänhet tidigare än landtbefolkningen. Äfven ärftlighet spelar en roll.

Menstruationens upphörande, *menopaus* (af grek. *mēn*, månad, och *pau'ēn*, upphöra), som äfven synes stå under inflytande af klimatiska o. a. förhållanden, inträffar hos oss i åldern 40—55 år, för de flesta kvinnor under åren 45—50, och sker aldrig plötsligt. En öfvergångsperiod på vanligen 1—2 år, *klimakterium* 1. *klimakteriska år* (se d. o.), föregår det fullständiga upphörandet, hvarunder menstruationen i allmänhet påkommer mindre ofta, är kortvarigare och sparsammare än tidigare. Åsikten, att en i tidig ålder börjad menstruation medför en tidigt inträdande menopaus, såväl som den motsatta, att tidig menstruation medför sen menopaus, tyckes ingendera öfverensstämma med verkligheten. Däremot synes det enl. europeiska statistiker förhålla sig så, att en kvinna, som tidigt

börjat menstruera, längre kvarstår i menstruationsåldern, d. ä. på samma gång under längre tid är befruktningsbar än en kvinna, hvars första menstruation inträffat sent.

Menstruationsblödningen, som plägar pågå under 3 till 4 dagar med växlingar för olika individer från 1—2 upp till 8 dagar, och till kvantiteten uppgå till 50—200 gr., härleder sig från lifmoderkroppens slemhinna (se *Lifmoder*). Denna undergår regelbundet under tiden före hvarje menstruation en stark ansvällning med svållade förstörade körtlar och utvidgade blodkärl. I och med det att blödningen börjar, sjunker slemhinnan ihop, körtlarna tömma sig, och blodkärlen sammandragas. Upphoppet till dessa periodiska förändringar i lifmoderns slemhinna ligger i äggstockarna. När dessa ännu ej börjat afgå befruktningsbara ägg (ovulation), såsom hos flickan före puberteten, eller när de upphört därmed, såsom under menopausen, förekommer ingen menstruation. Likaså utlochnar denna i regel, om båda äggstockarna genom operation fullständigt aflägsnas. Kvarlämnandet af ett helt litet stycke af endera äggstocken är dock tillräckligt att underhålla en regelbunden menstruation. Äfvenledes fortsätter denna, om äggstockarna operativt förflyttas från sin normala plats till något annat ställe i kroppen, men försvinner, om de därifrån åter aflägsnas. I några enkasta fall har man lyckats framkalla regelbunden menstruation, förut uteblifven till följd af kastration eller bristande utveckling af äggstockarna genom operativt öfverflyttning af äggstock från annan kvinna. Man tänker sig numera detta ovariernas (äggstockarnas) gåtfulla inflytande på lifmodern bero på afsöndring från äggstockarna till blodet af hittills obekanta ämnen (s. k. inre sekretion, se d. o.), hvilka på nervväg (kärlnerverna) eller på annat sätt framkalla förvandlingarna i lifmoderslemhinnan, hvarjämte de framkalla och vidmakthålla lifmoderns och de öfriga könsorganens fullt utvecklade tillstånd.

De nämnda förvandlingarnas periodicitet står säkerligen under inflytande af den periodiska afgången af ägg, ovulation, från ovarierna (se *Äggstock*). Den gånge uppfattningen är den, att i allmänhet ovulation, d. v. s. utstötningen från äggstocken af ett moget ägg, ur en springfärdig Graafsk follikel (se *Graafiska folliklar*) och menstruation stå i något sammanhang med hvarandra och på så sätt, att ovulationen till tiden något föregår menstruationen. Det är emellertid icke tvifvel underkastadt, att sagda två processer ibland icke följas åt. Kändt är t. ex., huru under digifningen, då hos många kvinnor menstruationen icke inställer sig, det oaktadt befruktning kan inträda och således ovulation måste ha egt rum.

De ofvan skildrade, menstruationen förutgående ansvällningen och blodöfverflynnaden i lifmoderkroppens slemhinna öfverensstämmer i påfallande grad med den ombildning sagda slemhinna undergår efter inträdd befruktning, ehuru då förändringarna bli ännu starkare framträdande, decidua-bildning (se *Decidua* och *Hafvandeskap*). Teleologiskt har man tolkat den äggafgången i allmänhet åtföljande ansvällningen af lifmoderslemhinnan som en förberedelse hos denna att upp-

taga ett befruktadt ägg. Inträffar befruktning, fortsätter ansvällningen, och menstruationsblödning uteblir. Afgår ägget obefruktadt, inställer sig blödning, och slemhinnan sjunker ihop.

Utom det mest påfallande symtomet, blödningen, medför menstruationen en hel del andra regelbundna förändringar inom kvinnans organism. Blodöfverflynnaden sträcker sig till samtliga könsorganen såväl som, ehuru i mindre grad, till bäckenets organ i öfrigt och medför där en känsla af tyngd och spänning äfvensom en ökad afsöndring från underlivet såväl före som efter själva blödningen. De i intimt samband med könsorganen stående bröstkörtlarna bli ofta spända och ömma. Äfven sköldkörteln sväller ibland an. I ögonens, struphufvudets (sångerskors förändrade röst under menstruation) och luftvägarnas, i matsmältningskanalens (en del kvinnor har benägenhet för diarré under menses), i njurarnas och blåsans, i hudens funktioner har man också iakttagit rubbningar. Egendomliga äro de s. k. vikarierande menstruationsblödningarna, någon gång uppträdande blödningar vid uteblifven menstruation eller samtidigt med denna från näsans, luftvägarnas, tarmkanalens eller urinvägar- nas slemhinna. Sinnessämningen blir icke sällan förändrad, oftast deprimerad, ibland exalterad, och en känsla af allmän psykisk och kroppslig trötthet gör sig ofta gällande. Det franska "indisposition" eller det tyska "unwohlsein" beteckna utmärkt tillståndet. Före och särskildt strax efter menses är könsdriften ofta ökad.

Utom de nu skildrade förändringarna inom den kvinnliga organismens funktioner, hvilka i allmänhet af kvinnorna själfva förnimmas och hvilka mer eller mindre sedan gammalt varit kända, har man de sista årtiondena med användande af noggranna fysikaliska undersökningsmetoder trots sig finna små periodiska afvikelser i puls, temperatur, blodtryck, ägghviteomsättning, muskelkraft, senreflexer m. m. i samband med menstruationen. Dessa observationer ha lett till den bland flertalet gynekologer f. n. rådande uppfattningen, att den kvinnliga organismens alla förrättningar regelbundet undergå växlingar i intensitet, tillväxa strax före hvarje menstruation, då de nå sitt maximum, för att i och med menstruationens inträdande sjunka till minimum och därefter åter öka. Tilläggas bör dock, att allttjämt flera forskare fullständigt förneka tillvaron af denna s. k. vågrörelse i den kvinnliga kroppens funktioner och att de ej lyckats påvisa ofvan skildrade förändringar i puls, temperatur etc.

Af det föregående framgår, huru menstruationen är en fysiologisk process, som mer eller mindre mäktigt inverkar på kvinnans hela kropp. I regel är dock detta inflytande icke af den art, att det för en frisk och sund kvinna med friska nerver, icke vana att genast reagera för lindrigt kroppsligt illabefinnande, kräver afvikelse från det lefnadssätt eller arbete, som kroppen eljest befunnit sig väl af. Hvila från arbete eller rent af stillaliggande är således af behovet endast under sjukliga förhållanden. Ansträngningar eller strapatser just under menstruationen måste däremot anses vara emot naturen. Starka kroppsrörelser, såsom dans, tennisspel, velocipedåkning, fördragas nog af

många, men kunna hos andra framkalla starkare blödnings och andra ökade besvär. Häftiga temperaturväxlingar plåga verka skadligt, emedan de kraftigt inverka på blodkonstitutionen i bäcken. En vantro med afseende på menstruationens hygien, äfven förefintlig bland de bättre situerade klasserna och som icke nog kraftigt kan bekämpas, är den, att tvättningar och renlighet äro skadliga. Tvärtom, tvättningar af könsdelarna med ljumt vatten och täta ombyten af bindlar och underkläder äro synnerligen lämpliga och af behovet särskildt påskallade. Ett icke för varmt bad har säkerligen icke heller annat än gynnsam verkan. Insköljningar äro däremot icke lämpliga.

De klimakteriska åren (fr. *Vâge critique*), öfvergången i menopausen eller matroneåldern, medföra ofta en del rubbningar i allmänbefinnandet, liksom menstruationsbesvärerna i allmänhet starkare förnumma, ju känsligare individens nervsystem är. Hit höra förmånelser af plötslig hetta åt hufvudet eller åt huden med eller utan svettdag ("käringsbad"), svindel, hjärtklappning, neuralgier, emotiverade växlingar i sinnestämningen med benägenhet för tungsinnethet. Allom bekant är den benägenhet för fetma, som denna period för många kvinnor medför. Sedan menopausen fullständigt inträdt, försvinna efter hand besvärerna hos friska kvinnor. Klimakteriets besvär måste ställas i samband med utlochnad af äggstockarnas verksamhet, med upphörandet af deras inre sekretion. Ovarierna börja nämligen vid denna tidpunkt skruppna och upphöra att afgifva ägg. En närmaste följd af detta är menstruationens försvinnande samt efter hand en skruppning af genitalorganen i sin helhet. De symptom, som ibland uppstå efter operativt aflägsnande af de båda ännu funktionerande äggstockarna, äro af fullkomligt enahanda art, ehuru vanligen mycket häftigare. Genom intagande af äggstockssubstans från djur (ovarintabletter) kunna de mången gång lindras eller rent af bringas att försvinna.

En starkt smärtsam reglering, dysmenorré (se d. o.), beror af flera orsaker, ibland medfödda missbildningar med tillslutning någonstädes i genitalkanalen, hvarigenom menstruationsblodet ej kan aftrinnas. Smärtorna kunna då vara ytterst häftiga, kolikliknande, s. k. menstrualkolik. Andra orsaker äro akuta eller kroniska inflammationsprocesser i underlivsorganen, svulster o. d. Men i många fall lyckas man ej genom den mest ingående undersökning finna någon påtaglig orsak till smärtorna. Hos ett stort antal sådana af dysmenorré lidande kvinnor måste smärtorna antagas bero på ett abnormt känsligt nervsystem eller rent af ett sjukligt sådant, såsom vid hysteri eller neurasteni. Att hos patienter med hysteri, epilepsi eller psykoser anfall lätt uppstå i samband med menstruationen är en gammal erfarenhet. De dysmenorriska smärtorna lindras lämpligast med värme och nervlugnande medel, såsom brom, antipyrin, aspirin, salipyrin o. a. Däremot måste varnas för det så vanliga bruket af alkohol i någon form, vanligen konjak, eller rent af narkotika, såsom morfin. Föreygande verkar ett kropp och själ hårdande lefnadssätt med tillräcklig motion, frisk luft, bad etc. — Ett uteblifvande af menstruationen under den konceptionsdugliga åldern, s. k. amenorré (se

d. o.), förekommer fysiologiskt under hafvandeskapet; dock med enstaka undantag. Somliga menstruera nämligen under första grossessmånaderna, ehuru oftast på ett från det vanliga afvikande sätt, i det blödnings är sparsam och kortvarig. Längre har det äfven gällt som en odisputabel sak, att digifvande kvinnor ej menstruera. Nyare undersökningar ha emellertid ådagalagt, att ungefär halfva antalet ammande mer eller mindre regelbundet har sina menses. Den utbredda folktron, att ammande kvinnor ej kunna bli befruktade, har endast delvis grund för sig. Bland orsaker till sjuklig amenorré böra nämnas medfödda missbildningar, såsom fullständig tillslutning af genitalkanalen någonstädes, bristande utveckling af äggstockar och lifmoder, kraftnedsättande allmänsjukdomar, t. ex. blodbrist hos unga flickor, lungst, sockersjuka, förgiftningar. Tillfällig amenorré kan uppkomma af psykiska orsaker, såsom förskräckelse, häftig temperaturväxling, särskildt afkylning, ombyte af vistelseort eller lefnadssätt. Några fall af amenorré te sig som abnormt tidigt inträffande menopaus, utan att någon orsak därtill kan upptäckas. Af det sagda framgår, att amenorré i många fall genom lämplig behandling kan hävas, men att i en del fall terapeutiska åtgärder förbli resultatlösa. — Med *menorrhagi* (af grek. *mén*, månad, och *rhēgnynāi*, sönderslita) menas abnormt ymnig menstruationsblödnings, som därjämte oftast är långvarigare än vanligt samt tätare påkommande. Under det att vid normal menstruation blodet afgår flytande, stelnar det ofta vid abnormt riklig menstruation inom genitalkanalen och afgår då delvis i form af lefrar. Allmänbefinnandet störes, och allvarlig blodbrist kan efter hand uppstå. Menorrhagi orsakas af inflammationsprocesser i lifmoder, äggledare eller äggstockar eller i deras omgifning, myomsvulster i lifmodern, blodsjukdomar, hjärtfel, njurlidande, akuta infektionssjukdomar m. m. (se *Kvinnosjukdomar*). — *Metrorragi* åter är fullkomligt oregelbunden blödnings från lifmodern, ymnig eller sparsam, icke stående i samband med menstruationsimpulsen, utan alltid af abnormt ursprung. En vanlig orsak till metrorragi är den med rätta så fruktade lifmoderkräftan. Äfven lifmodermyom kunna framkalla metrorragi, om de undergått en elakartad förvandling i sarkom eller äro stadda i döende eller polypvandlade. Ej heller slemhinnepolyper i lifmodern äro sällsynta orsaker till metrorragi (se *Kvinnosjukdomar*). — *Menstruatio præcox* (lat., "för tidig menstruation") är abnormt tidigt, redan under barnåren utprägladt menstruationsblödnings. Man har exempel på, att dylika uppträdd redan under första lefnadsåret och därefter regelbundet återkommit. Barn med *menstruatio præcox* äro ofta abnormt tidigt utvecklade i kroppsligt afseende, särskildt hvad könsorganen och bröstkörtlarna beträffar. Orsakerna äro ej säkert kända, men i ett rätt stort antal fall ha svulster i äggstockarna förefunnits.

Menstruationen har i alla tider och hos alla folk gett upphof till massor af vanföreställningar, som icke fullständigt släppt ens våra dagars kulturfolk. Redan det bland många folk vanligast brukade namnet "rening" anger den redan af Hippokrates uttalade uppfattningen af menstruationens

såsom en reningsprocess, en befrielse från ansamlade orena ämnen i blodet. Som en följd af en sådan uppfattning uppkom naturligtvis tron på, att den menstruerande var att betrakta som "oren", med hvilken man måste undvika att komma i beröring och som skulle hållas afskild en viss tid (såsom det var föreskrifvet i Moses lag, men som fallet varit också hos många andra folk), äfvensom att menstruationsblodet såsom högeliigen "orent" var synnerligen farligt att komma i beröring med, ja att det rent af kunde verka fördärbringande. Att man på samma gång trott sig finna hos det mystiska menstruationsblodet såväl läkande kraft mot vissa sjukdomar som egenskaper af ett utmärkt trollmedel, är icke heller förvånansvärdt. En modern form för uppfattningen af menstruationen som en reningsprocess är f. ö. den hypotesen, att genom verksamhet hos en del körtlar för s. k. inre sekretion i blodet ämnen samlas, som, då de ej förbrukas, möjligen afsöndras genom menstrualblodet.

Menstruationen förekommer utom hos människan endast hos de högre aporna; sannolikt har den sin motsvarighet i djurens brunst, men vid denna är periodiciteten en helt annan, med långa mellantider, och afsöndringen från könsdelarna är mera sällan blodig. Öfverensstämmande är för båda afgång af befruktningbara ägg. Utvecklingen synes i stort ha gått i den riktningen, att ju rikligare möjligheterna för en högre djurarts existens äro, dess tätare komma perioderna, då förökningen af sagda djurart är möjlig. Ju knappare existensvillkor, dess glesare brunstperioder. Förutsättningen för människans stora förmåga af förökning, den täta månatliga äggaafgången, skulle således få anses ha uppkommit genom hennes i jämförelse med djuren vida öfverlägsna förmåga att bereda sig rikliga existensmöjligheter.

Ehuru inom människokroppen förekomma andra periodiska processer, visserligen af annan rytm, t. ex. hjärtats sammandragningar, andningsrörelserna o. a., hvilkas regelbundenhet för oss ter sig lika svärbärgriplig som menstruationens periodicitet, har dock denna gett anledning till mycken spekulation. Just 4-veckorsperioderna ha gjort, att det icke endast varit naturfolk, som i månens perioder velat se upphovet till nämnda periodicitet. Af stort intresse är den hypotes Arrhenius med stöd af statistiska beräkningar uppställt öfver orsakerna till menstruationens periodicitet, nämligen att den skulle framkallas genom de regelbundna växlingarna i luften elektriciteten, hvars perioder i stort lära öfverensstämma med menstruationsperioderna och hvars fysiologiska indflytande skulle omfatta icke blott, såsom förut är känt, växterna, utan hela den levande naturen, i det vid höga elektriska spänningar i luften kemiska föreningar skulle uppstå, som kunde tänkas utöfva inverkan på de levande organismerna. Invändningen, att då alla kvinnor måste menstruera samtidigt, bemöter Arrhenius därmed att, enär så många andra inflytanden göra sig gällande på menstruationen, man endast har att vänta en öfverensstämmelse i stort, något som enl. Arrhenius skall vara förhållandet.

Bvn.

Menstruera, genomgå menstruation (se d. o.).

Me'nstruum (lat., eg. "det månatliga"). 1. I

synnerhet i pluralis (*menstrua*) detsamma som menstruation (se d. o.).

2. *Kem., farm.*, lösningsmedel (se *Lösning*); den vätska i en receptformel, som upplöser eller i sig upptar andra i formeln ingående verksamma ämnen. Som dylikt farmaceutiskt lösningsmedel nyttjas vanligen varmt eller kallt destilleradt vatten eller något aromatiskt vatten ("kryddvatten"), t. ex. pepparmyntvatten, pomeransblomvatten o. s. v. — Benämningen *menstruum* på lösningsmedel är en kvarleva från alkemisternas tro, att en fullständig lösning kräfde en tid af en s. k. "filosofisk" månad (40 dagar). 2. O. T. S.*

Mensür (af lat. *mensūra*, uppmätning, mått). 1. *Mus.*, dels notvärdet i mensuralmusiken (se d. o.), dels den matematiska proportionen inom väsentliga delar af ett instrument, såsom orgelpipors större eller mindre vidd i förhållande till längden (jfr *Faktur*), tonhållens plats på flöjter, strängarnas längd på stråkinstrument o. s. v. — 2. *Fäktk.*, det uppmätta afståndet emellan de fäktande vid duell; tysk studentduell. — 3. (*Mätglas*) Ett graderadt kärl, vanligen af glas, i cylinder- eller bågform, för uppmätning af vatten och andra vätskor. Vanligen är graderingen gjord så, att den anger destilleradt vattens vikt i gr. vid 15° C.

Mensuräbel (lat. *mensurabilis*), mätbar.

Mensuralmusik (lat. *música mensuralis*, "mätbar musik") är eg. all musik med bestämdt afmätta tidsvärden på noterna sinsemellan, således äfven den nuv. musiken. Särskildt menar man dock med mensural- l. figuralmusik den afmätta notskriften från mensuralnotens uppfinnning på 1100-talet till taktstreckens införande och ligaturernas afskaffande i början af 1600-talet, och namnet brukas i motsats till *música plana* l. *m. choralis*, hvars noter hade obestämdt tidsvärde och blott angävo tonhöjden. Då flerstämmig musik efterträdde den enstämmiga, blef det nödvändigt att bestämma tonernas tidslängd i förhållande till hvarandra, och detta skedde genom småningom uppkomna olika noter: *maxima*, *longa*, *brevis*, *semibrevis* (= vår helnot), *minima* (= vår halfnot), *semiminima* (fjärdedel), *fusa* (åttondel), *semifusa* (sextondel), af hvilka hvarje föregående hade dubbelt eller tredubbelt tidsvärde mot den näst följande (senare uppkom den mera sällsynta *larga*, se d. o.). Så delades *longa* i 3 eller 2 breves (hvilket kallades *modus major* och *m. minor*), *brevis* i 3 eller 2 *semibreves* (kalladt *tempus perfectum* och *t. imperfectum*), *semibrevis* i 3 eller 2 *minimæ* (kalladt *prolatio major* och *p. minor*). I *major prolatio temporis imperfecti* gällde sålunda en *brevis* = 2 *semibreves*, men en *semibrevis* = 3 *minimæ*, alltså en *brevis* = 6 *minimæ*. Indelningsarten antydtes i styckets början genom en cirkel eller halfcirkel, med eller utan punkt, siffror eller streck. Ur halfcirkeln framgick värt *C*-tecken som antydning för $\frac{3}{4}$ takt. Äfven tempot betecknades med siffror. Punkten hade dessutom flerfaldiga uppgifter: än att, liksom ännu i dag, förlänga en not med hälften af dess tidsvärde (*punctum additionis*), än att förvandla en tillfälligtvis imperfekt not till perfekt (*p. perfectionis*) o. s. v. Detta invecklade system blef ännu krångeligare genom sammanfogandet af olika toner och tidsvärden

till en enda notfigur, kallad *ligatur* (se d. o.). Noterna tecknades i början med svarta (fyllda) nothufvud:

maxima  longa  brevis  semibrevis 
minima  semiminima 

Inemot midten af 1400-talet uppkommo öppna nothufvud, hvarvid de svarta bibehölls endast för mindre tidsvärden (såsom ännu i dag sker):

maxima  longa  brevis  semibrevis 
minima  semiminima  eller 
fusa  eller  semifusa  eller 

Se vidare *Hemiolia* och *Sesquialtera* samt *Noter* och *Paus*. Öfver mensuralteorin har skrivits af Franco från Paris, Marchettus, Jean de Muris, Tinctoris, Glareanus m. fl. samt i nyare tid af Ambros, Bellermann, Jacobsthal, Riemann, W. Niemann och J. Wolf. A. L.*

Mensuration (af lat. *mensura*, mått), *med.*, kallas hvarje slags mätning, hvaraf den fysikaliska diagnostiken begagnar sig. F. B.*

Mensürus, biskop. Se *Donatismen*, sp. 705.

Mental. 1. (Af lat. *mens*, själ) Hörande till själen, psykisk; som föregår i tankarna, men ej uttalas. — 2. (Af lat. *mentum*, haka) Hörande till hakan, t. ex. mental neuralgi (se *Ansikts-smärta*).

Mentalreservatiön (nlat. *reservatio mentalis*; se *Mental* 1) 1. Mentalrestriktion, *jur.*, ett hemligt förbehåll vid en viljeförklaring eller en edgång, att man menar något annat, än ens ord ange. Inom aftalsläran har begreppet måst upptagas som ett nödvändigt tillägg till den s. k. viljeteoriens regel, att för en viljeförklarings bindande kraft fordras öfverensstämmelse med den verkliga viljan (jfr *Aftal*, sp. 302). Ty uppenbarligen måste äfven den viljeförklaring gälla, som till följd af ett hemligt förbehåll hos sin upphöfsman icke återger, hvad denne i verkligheten vill. Mentalreservationen får sålunda icke hjälpa honom. Han bör icke kunna till sin egen fördel åberopa, att han ljugit. Till samma resultat komma de teorier, som i motsättning mot viljeteorien låta själfva viljeförklaringen gälla så, som den uppfattas af den person, till hvilken den är riktad: att mentalreservationen blir utan verkan, är här blott en enkel tillämpning af hufvudregeln. Alla moderna rättssystem äro också eniga i att fränkänna mentalreservationen rättslig verkan. Huruom däremot i jesuiternas lära densamma fått en viss betydelse, se *Jesuitorden* (sp. 1390). C. G. Bj.

Mentalrestriktion. Se *Mentalreservatiön*.

Mentän, kem., ett mättadt kolväte, $C_{10}H_{20}$, tillhörande terpenernas grupp. Mentän härleder sig från cymol (se d. o.), $C_{10}H_{14}$, ur hvilket det kan framställas genom behandling med väte i närvaro af nickel. Mentän är en vätska med kokpunkt 170° . H. E.

Mentäna, by i italienska prov. Roma, 21 km. n.

ö. om Rom. Vid M. blefvo Garibaldi's friskaror, omkr. 4,000 man, 3 nov. 1867 efter tappert motstånd slagna af påfliga och franska trupper under general de Failly, hvarvid Garibaldi förlorade omkr. 1,000 man döda och 1,400 fångar. Åt de fallne patrioterna ha minnesvårdar rests i M. (1877) och i Milano (1880). M. var i forntiden en latinsk stad, *Nomentum* (*Civitas nomentana*), som 338 f. Kr. efter det sista latinska kriget fick *civitas sine suffragio* (se *Civitas*, sp. 380). Dess främste kommunalämbetsman kallades "diktator". Efter Nomentum har *Via nomentana* (jfr *Rom*) sitt namn. (J. F. N. J. C.)

Me'ntawi (Me'nta wei, Ma'nta wi), ögrupp i Indiska oceanen, 130 km. från Sumatras västra kust, administrativt lydande under nederländska prov. Padang på Sumatra. Gruppen består af fyra stora öar, Siberoet (Siberut), Sikaban I. Sipora, Noord- och Zuid-Pageh, samt 17 mindre, inalles 3,171 kvkm. Endast de två förstnämnda öarna äro ständigt bebodda. Öarna äro vulkaniska och skiljas från hvarandra genom djupa sund. De omges af korallref och äro därför svårtillgängliga, hvartill kommer, att kusterna äro branta och att starka bränningar förekomma, i synnerhet på de västra kusterna. Ekonomiskt äro de af ringa betydelse; någon utförsel till Sumatra af kokosnötter, trä, sago, trepong och olja förekommer. Invånarna äro malajer, som äro nära släkt med batta. Se Pleyte, "Die Mentawai-inseln und ihre bewohner" (i "Globus", 1901). J. F. N.

Me'ntel, J., boktryckare. Se *Mentelin*.

Me'ntelin (Mentel), Johann, Strassburgs förste boktryckare, f. omkr. 1410, d. 1478, var först illuminator och torde ha varit i lära hos Gutenberg i Mainz, af hvilken han införts i den nya "konsten". Redan i slutet af 1450-talet var han emellertid själfständigt verksam i Strassburg,



J. Mentelins adliga vapen.

där han 1447 vunnit borgarrätt. 1460 tryckte han en latinsk bibel och 1466 en tysk (den andra tyska bibeln), den senare försedd med praktfulla miniatyrer. Alla M:s tryckalster, till antalet 35 (enligt Proctor), äro mästertligt utförda, och flera af dem ha jättelika dimensioner, såsom J. Balbis de Janua *Catholicon* och Vinc. Bellovacensis' två verk, *Speculum historiale* (1473; M:s första date-

rade tryck) och *Speculum morale* (1476). F. ö. tryckte M. arbeten af Augustinus, Chrysostomos, Hieronymus m. fl. kyrkofäder, äfvensom författare sådana som Aristoteles, Isidorus, Albertus Magnus, allesammans s. k. "editiones principes" (urupplagor) och numera ytterst eftersökta rariteter. Äfven andra klassiska författare, såsom Terentius, Valerius Maximus, Josefus m. fl., utgingo från M:s officin. Endast två af alla dessa tryckalster äro daterade, nämligen de bägge ofvannämnda "Specula". Af de öfriga äro några daterade för hand af illuminatorn och därigenom till tryckåret kända. Liksom Koster o. a. har äfven M. af en del godtroget folk upphöjts till äran att vara boktryckarkonstens egentlige uppfinnare, detta på grund af obestyrkta påståenden af hans dotterson Johann Schott. — Jfr C. Schmidt, "Zur geschichte der ältesten bibliotheken und der ersten buchdrucker zu Strassburg" (1882). R. G.

Me'n'ter, Sophie, tysk pianist, f. 1846 i München, dotter af den framstående violoncellisten Joseph M. (f. 1808, d. 1856), konserterade redan vid 14 års ålder samt studerade för Taubsig, Bülow och Liszt. Fursten af Hohenzollern utnämnde henne till hofpianist. I Wien vann hon efter 1870 rykte att vara en af samtidens främsta pianovirtuoser, om hvilken själfve Liszt yttrade: "Sie schlägt alles". Hon offrar hufvudsakligen åt effekten och besitter en oerhörd teknik i både kraft,

färdighet och nyansering. Hon gifte sig 1872 med violoncellisten Popper, från hvilken hon 1886 skildes. 1883—87 var hon professor vid konservatoriet i Petersburg. Hon har utnämnts till hedersprofessor vid konservatoriet i Prag, hedersmedlem af filharmoniska sällskapet i London, kejsarl. österrikisk kammarvirtuos m. m. Fru M. har gjort vidsträckt konsertfärd genom Europa och Amerika. Skandinavien besökte hon 1882, 1885 och 1892. Hon är bosatt på sitt slott Itter i Tyrolen och har tidtals utöfvat lärarverksamhet i Berlin. A. L.*

Me'ntes (grek. *Mēntēs*) heter i de homeriska sångerna dels anföraren för de traciske kikonerna, hvilka hörde till trojanernas bundsförvanter, dels härskaören öfver den nära Ithaka belägna ön Tafoz, Odysseus' gästvän, i hvars gestalt gudinnan Athena uppenbarade sig för Telemachos. A. M. A.

Me'n'tha L., Mynta, bot., ett örtsläkte inom fam. *Labiatae*, underfam. *Stachyoideae*, med omkr. 15 arter i tempererade trakter. De äro i allmänhet tämligen stora, bredbladiga örter med små rödaktiga eller rödblå blommor, samlade än i kranslika knippen i bladvinklarna, än i hufvud och stundom i ax i stjälkens topp. Blomfodret är nästan likformigt 5-tandadt. Kronan är nästan regelbundet fyrflikig, ståndarna äro 4, nästan lika långa. Frukten består af 4 små, äggformigt rundade, glatta nötter. Af *M. silvestris* L., *M. viridis* L.

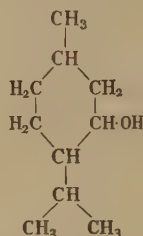
och *M. aquatica* L. finnas genom odling uppkomna krusbladiga former (se Krusmynta). *M. piperita* L. lämnar den i medicinen mycket begagnade pepparmynta (se d. o., med fig.). På fuktiga ställen, helst med dyg eller fetare jord, växer gärna den hos oss allmännaste arten, *M. arvensis* L., åkermynta. Den har mindre stark och mindre fin lukt än samarterna. O. T. S. (G. L.—m.)

Menthol [-täl], kem. Se Mentol.

Mention [mäsiä/], fr., omnämmande, vitsord. — **Mention** honorabile [ännära'bl], fr., hedersomnämmande; lägsta utmärkelsegraden (utan åtföljande medalj) vid vittra pristäffingar eller offentliga expositioner.

Mentning, hvitgarfning. Se Läder, sp. 169.

Mentol [-täl; af lat. *me'n'tha*, se d. o.], kem., hufvudbeständsdel i pepparmyntoljan, är en alkohol, som härleder sig från terpenkolvätet mentan (se d. o.) och har följande formel



Mentol kristalliserar i färglösa prismor med smältpunkt + 43°. Genom oxidation förvandlas mentol till menton, en keton, som tillsammans med mentol förekommer i pepparmyntoljan. Mentol är ett ganska kraftigt antiseptiskt medel, som användes såväl utvärtes, t. ex. i munvattnet *vademecum*, till inblåsning i näsan vid snuva m. m., som äfven invärtes, i pulver, tabletter o. d., såsom desinfektionsmedel för mage och tarm. Vidare verkar mentol på ett egendomligt sätt lokalt retande på känselnervernas, särskildt köldsinnensnervernas, ändapparater, hvarigenom framkallas en behaglig köldförnimmelse, efterföljd af nedsatt känsel på det behandlade stället. Härpå grundar sig bl. a. behandlingen af nervsmärtor (neuralgier) med s. k. *mentol-1. migränstift*, en af mentol med något tymol gjuten tapp i ett svarfvadt träfodral, afsedd till gnidning på huden å det värkande stället. Mentol användes äfven som tillsats till likörer o. d. H. E. C. G. S.

Menton [-tän], kem. Se Mentol.

Menton [mä'tä/], it. *Mentōne*, stad i franska dep. Alpes maritimes, på en udde vid Medelhafvets strand, 21 km. n. ö. om Nizza. 8,981 inv. (1901). Staden M. består af två skilda delar, den nya främlingsstaden nere vid stranden med breda gator, vackra villor och trädgårdar, samt den äldre staden högre upp, med branta, smala och mörka gator. Liggande mot s. vid öppna havet och skyddadt i n. och v. af nakna kalkberg, eger M. angenämt klimat (som kan betraktas som ett utprägadt hälsklimat) och är på den grund mycket besökt af sjuklingar, som behöfva mild och jämn temperatur. Arstemperaturen är 16,3° C., lika med Neapels. Frost förekommer i medeltal

endast en gång på 10 år. Sommarvärmen är aldrig stark, sällan öfver 30° C.; medeltemperaturen är för nov. 12,° C., för dec. 9,° C., för jan. 7,° C., för febr. 9,° C. och för mars 10,° C. Vintrarna och somrarna äro de angenämoste årstiderna; om hösten åtföljas stormregnen af plötsliga temperaturväxlingar, och om våren äro vindarna från hafvet ofta våldsamma. Säsongen räknas fr. o. m. nov. 1. o. m. april. Frekvensen är omkr. 12,000 kurgäster. Jämte klimatets har M. äfven en nästan tropisk växtlighets behag och är företrädesvis rikt på apelsiner, citroner och oliver. I midten af 1300-talet köptes M. af huset Grimaldi i Monaco, tillhörde Frankrike under republikens och första kejsardömet, kom 1815 åter till Monaco, men ställde sig 1848 som republik under Sardinien beskydd och förenades 1860 med Frankrike. (J. F. N. Ln.)

Mentone [-tåne], stad. Se **Menton**.

Mentonegrottorna [-tåne-] vid Medelhafvet, på italienska sidan om gränsen mellan Frankrike och Italien, helt nära staden Mentone, ha erhållit stor ryktbarhet genom de fynd af skelettgrävar från paleolitisk tid, som gjorts i desamma. Grottorna benämnas numera i allmänhet Grimaldi- eller Baoussé-Rousségrottorna. De äro till antalet nio och pläga numeras med början från den lilla gränslöden Saint-Louis. De viktigaste äro n:r 1 Grotte des enfans, n:r 4 Grotte du Cavillon, n:r 5 Grotte Barma Grande, n:r 7 Grotte du prince, n:r 9 Grotte de Gerbaï. 1872 upptäcktes det första skelettet i grottan n:r 4 af arkeologen E. Rivière på 6,55 m. djup. Skelettet är bekant under namnet "Mannen från Mentone". Under de närmast följande åren upptäcktes ytterligare 5 skelett, 1884 ett och 1892 5. På initiativ och bekostnad af furst Albert af Monaco utfördes 1895—1902 systematiska undersökningar under ledning af vetenskapsmännen de Villeneuve, Boule, Verneau och Cartailhac. Härvid upptäcktes ytterligare 3 grävar, hvaraf en med 2 skelett. Tillsammans äro nu 16 skelett kända från dessa grottor. Redan Rivière var övertygad om, att skelettfynden härörde från den äldre stenåldern, men hans slutsatser bestredos af flera forskare, som ansågo dem förskrifva sig från yngre stenåldern. De senaste undersökningarna ha emellertid skingrat alla tvivel om fyndens ålderdomlighet. Grottan n:r 7 tömdes fullständigt, hvarvid lagringen omsorgsfullt studerades. Fem tydliga skikt med härdar kunde iakttagas. I det andra lagret uppi från hittades lämningar af ren, i de understa lagren af flodhäst, *Elephas antiquus* och *Rhinoceros Merckii*, tillhörande den fauna, som rådde under den varma cheléen-tiden, den paleolitiska tidens äldsta del. De redskap, som hittades i dessa lager, voro emellertid af moustérientyp, beroende på, att det goda flintmaterial, som fordras för tillverkningen af de stora mandelformade cheléenredskapen, saknades. Furstens af Monaco gräfningsar ha till full evidens bevisat, att en verklig begravning af den döde egde rum redan under den äldre stenåldern. Alla skeletten med undantag af två tillhöra den s. k. Cro-Magnonrasen. De båda återstående äro af en negerliknande typ, som fått namnet Grimaldiras. I grottan n:r 1 upptäckte Rivière 1874 två barnskelett på 2,70 m. djup. Vid deras midja låg ett

1,000-tal genomborrade skal af snäckan *Nassa neritea*, som tjänat till bältesmycke. De lågo i tredje skiktet uppi från af de 9 skikt, som iakttagits i grottan. Ännu högre hittades 1901 skelettet af en äldre kvinna. På 7,05 m. djup låg ett mansskelett, 1,32 m. långt; i samma lager funnos ben af björn, hyena och grottlejon. På 7,75 m. djup funnos de två negerliknande skeletten af en yngling och en gammal kvinna, som begravts tillsammans. Kropparna voro hopböjda. Några stenar voro satta som skydd kring det ena kraniet. Genomborrade snäckor smyckade ynglingens hufvud. Dessa skelett torde härstamma från en ganska tidig del af kvartärtiden och anses af Boule vara samtida med skeletten från Spy. Det af Rivière först upptäckta skelettet i grottan n:r 4 hade bål och kranium skyddade af sten. Ett par hundra genomborrade nassasnäckor omgäfvade kraniet, och vid skelettet hittades äfven en benspets samt ett par triangulära flintspån. Skelettet var färgadt af röd- och blå, troligen emedan kroppen nedlagts i ett lager af sådan. I grottan n:r 5 hittades 1884 ett skelett på 8,40 m. djup. 1892 funnos här ytterligare 3 skelett (af en man, en kvinna och en yngling) liggande i en graf och färgade af röd och blå. Som smycken tjänade snäckor, ryggkotor af fisk och genomborrade hjorttänder. Flintspånor iaktogs i eller vid skelettens händer. Ytterligare två skelettgrävar hittades i denna grotta. Grottan n:r 6 lämnade Rivière tre skelett, hvaraf ett par med flintredskap och snäcksmücken. Samtliga skelett tillhöra den äldre stenåldern, de negerliknande moustérien- eller auriignacientiden, de öfriga madeleinentiden. — Litt.: "Les grottes de Grimaldi": I, 1 de Villeneuve, "Historique et description", I, 2, Boule, "Géologie et paléogéographie", I, 3, Boule, "Paléontologie"; II, 1, Verneau, "Anthropologie", II, 2 Cartailhac, "Archéologie" (1906), M. Boule, "Les grottes de Grimaldi" (L'Anthropologie, s. å.), E. Rivière, "De l'antiquité de l'homme dans les Alpes-Maritimes" (1877—87). T. J. A.

Mentor (grek. *Μέντωρ*), enligt Homeros en af ädlingarna på Ithaka, förtrogen vän till Odysseus, som vid bortresan åt honom anförtrödde värden om sitt hus. I hans skepnad uppträder vid åtskilliga tillfällen gudinnan Athëna för att med råd och dåd bistå såväl Odysseus som i synnerhet hans son Telemachos. Med anledning häraf betecknar man ofta med namnet M. den, som med sin ledning och hjälp bistår en yngre och oerfaren person. A. M. A.

Mentuhotep, egyptisk konung. Se **Egypten**, sp. 1479.

Mentum, lat. Se **Haka**.

Mentzelia L., bot., växtsläkte af fam. *Loasaceæ* med 46 arter i tropiska Amerika. Flera arter ha stora, praktfulla blommor och odlas därför som prydnadsväxter, t. ex. *M. decapetala* med hvita kaktuslika blommor och *M. bartonioides* (*Eucnide bartonioides*) med citrongula blommor. G. L.—m.

Mentzer, J. Se **Fischart**.

Mentzer, Balthasar, d. å., tysk luthersk teolog, f. 1565 i Allendorf i Hessen, d. 1627 i Marburg, blef 1596 tel. professor i Marburg. Sträng lutheran, motarbetade han landtgreffen Morits' calvinska kyrkoreform i Hessen och måste därför lämna Marburg, men fick i stället anställning vid universitetet i Giessen. 1625 fick han

dock återvända till Marburg. M. författade en mängd skrifter af utprägladt dogmatisk-polemisk innehåll. I synnerhet i de kristologiska lärostriderna tog han liflig del. Hans latinska arbeten samlades och utgäfvos af hans son, Balthasar M. d. y. (G. R.—I. (G. A.—n.)

Me'ntzer, Ture Alexander von, kartograf, f. 16 sept. 1807 på Oltorp i Dimbo socken, Skaraborgs län, d. 11 febr. 1892, var 1828—33 kornett vid Lifregementets husarkår samt utnämndes 1838 till underlöjtnant och 1848 till löjtnant i armén. M. utgaf flera förfkrifter och kommunikationskartor samt en mängd geografiska, historiska och statistiska kartverk, de flesta afsedda för skolbruk. (K. Rn.)

Menu [mən̄y], fr., matsedel.

Menu'et (fr. *menuet*, it. *minuetto*), dansk., mus., gammal dans af franskt ursprung, antagligen härstammande från Poitou och af Lully införd i konstmusiken. Den gick i $\frac{3}{4}$ eller $\frac{3}{8}$ takt och långsamt tempo samt dansades ytterst silrligt med små steg (*pas menus*, däraf namnet). Om dess ställning som favoritdans från Ludvig XIV till franska revolutionen se Dans, sp. 1317 o. 1323. Till figurerna hörde, att det dansande paret (kavaljer och dam) gjorde glidande steg åt sidorna, höjde sig på täspetsarna, böjde knäna, dansade förbi hvarandra, gjorde reverenser o. s. v. Musikens båda repriser, i början på 8 takter hvardera, utsträcktes sedermera och omväxlade med en tematiskt kontrasterande *minuetto secondo*, kallad *trio*, emedan den vanligen spelades af tre instrument. Bach, Händel och deras samtida använde ofta menuetten som ett nummer i "sviten", hvarifrån den övergick till sonaten och äfven (af Joh. Stamitz; se Mannheim-skolan) infördes som tredje sats i den fyrsatsiga symfonien. Mozart bibehöll ännu dess ursprungliga karaktär af värdighet och grace. Haydn inlade i den en mera uppsluppen humor, ökade tempot och ombildade den slutligen till *scherzo*, en form, hvilken sedan fulländades af Beethoven. I de af Lully, Campra, Rameau och Gluck komponerade operorna finnes rikligt med menuetter, bland hvilka många äro verkliga pärlor af behagfull värdighet och ädel enkelhet. A. L. (E. F.—t.)

Menüf, distrikthufvudstad i prov. (mudirije) Menufije i Egypten, 60 km. n. v. om Kairo. 22,316 inv. (1907). M. är det gamla *Moenephis*. J. F. N.

Menufije, provins (mudirije) i Nedre Egypten, i södra delen af Nildeltat, mellan de båda stora Nilarmarna och på ömse sidor om den från Nilspetsen vid Barrage du Nil utgående Menufijekanalen. 1,571 kvkm. kulturland. 971,016 inv. (1907). Wbg.

Me'nuki, jap., små prydnader af metall, ofta i form af figurer, som läggas på de båda flatsidorna af det japanska svärdfästet. Fasthållna rundtom med silkesnören, göra de greppet om svärdfästet fastare.

Menüra, zool. Se Lyrfågelsläktet.

Menüridæ, zool. Se Lyrfågelsläktet.

Menus plaisirs [mən̄y pläšir], fr., eg. smånöjen, förr i Frankrike benämning på konungens utgifter för hoffesterna, hvilkas kostnad bestreds genom en särskild kassa och förvaltning.

Menya'nthes L., bot. fam., ett örtsläkte af fam. *Gentianaceæ*, underfam. *Menyanthoidæ*, med blott en art, *M. trifoliata* L., den i Sveriges kärr allmänna bläcken, bockblad eller, vanligast, vattenklöfver. Rotstocken är lång,



Vattenklöfver (*Menyanthes trifoliata*). 1 stycke af rotstock med blad och stängel, 2 brevistyl blomma i längdsnitt, 3 frö.

trind, grenig, ledad, krypande i dyn eller, i djupare vatten, flytande. Från grenarnas toppar uppväxa 3 eller 4 skaftade, glatta, trefringadt delade blad, med omvänt äggrunda, helbräddade och trubbiga flikar. I början af juni uppskjuter en 20—30 cm. hög stängel, som uppbär en pyramidisk upprätt klase af vackra, utvändigt ljusröda, heterostyla blommor, hvilas kronor äro klufna i 5, på insidan hvita, tätt styfhåriga flikar. Frukten är en kapsel. Bladen, *Folium Menyanthis* (fordom *Herba Trifolii aquatici*), äro upptagna i många farmakopéer för sin halt af ett glykosidartadt bitterämne, *menyanthin*, som löses lätt i varmt vatten och finnes som en viktig, "magstärkande" beståndsdel i sådana "beska teer", i hvilka vattenklöfver ingår. Som ett godt medel mot "magsyra" (kronisk magkatarr) nyttjas också vattenklöfvern ofta i förening med aromatiska droger och vanligen något natriumbikarbonat. Fordom var vattenklöfvern långt mera använd än nu, och i J. B. Steinmeijers appendix till 2:a uppl. af Joh. Palmbergs "Svenske örte-krantz" (1733) afhandlas "wattu-weplingsen" medicinska nytta på hela 30 sidor. O. T. S. (G. L.—m.)

Menyanthin. Se *Menyanthes*.

Menyanthoidæ, bot. Se *Gentianaceæ*.

Menzel [me'ntsel], Karl Adolf, tysk historie-skrifvare, f. 7 dec. 1784 i Grünberg, d. 19 aug. 1855 i Breslau, blef 1809 lärare och 1814 prorektor vid Elisabethanum i Breslau samt var, som konsistorialråd, från 1824 till några månader före sin död den egentlige ledaren af det högre skolväsendet i Schlesien. Jämte en numera värdelös *Geschichte der deutschen* (8 bd, 1815—23), som går till kejsar Maximilian I:s död, och fortsättningar af Beckers världshistoria författade M.

1. a. *Neuere geschichte der deutschen von der reformation bis zur bundesakte* (12 bd, 1826—48; 2:a uppl., i 6 bd, 1854—56), ett på omfattande studier af tryckta källor hvilande arbete, i hvilket M. dock, enligt Rankes domsslut, lät sig af öfverdrifvet begär att vara oväldig ledas till orättvisa mot reformationen.

Menzel [me'ntsel], Wolfgang, tysk kritiker och historiskrifvare, f. 21 juni 1798 i Waldenburg i Schlesien, d. 23 april 1873 i Stuttgart, bosatte sig 1825 i Stuttgart och var 1830—38 liberal medlem af württembergiska landtdagen. I sina originella dikter *Streckverse* (1823) drog M. i härnadt mot öfverdrifven formdyrkan och lofprisandet af Goethe. Angreppen på denne store skald fortsatte M. med synnerlig hätskhet i "Litteraturblatt", som han utgaf 1826—48 (se vidare nedan), samt i arbetet *Die deutsche litteratur* (2 bd, 1827; 2:a uppl., i 4 bd, 1836). De dramatiska sagorna på vers *Rübezah* (1829) och *Narcissus* (1830) samt romanen *Furore* (2 bd, 1851; scener från Trettioåriga kriget) visa M:s betydande anlag för diktning. Han var en afgjord romantiker och på samma gång sedlig rigorist. Efter julirevolutionen öppnade han ett lidelsefullt och envist fälttåg mot det "unga Tyskland" samt judiska och franska skriftställares inflytande. Men han fick svar på tal af Gutzkow, Heine och Börne ("Menzel, der franzosenfresser", 1836). M:s historiska skrifter kännetecknas af ensidigt tyskt och strängt monarkiskt sinnelag; bland dem märkas *Geschichte der deutschen* (3 bd, 1824—25; 6:e uppl. 1872—73), *Allgemeine weltgeschichte* (16 bd, 1862—70) och åtskilliga översikter öfver nyare tidens historia. Mer värde eger hans *Geschichte der deutschen dichtung* (3 bd, 1858—59; 2:a uppl. 1875). 1852—69 utgaf M. ånyo "Litteraturblatt" som organ för reaktionen och stortysk patriotism. En af hans sönar utgaf hans memoarer: *Denkwürdigkeiten* (1877).

Menzel [me'ntsel], Adolf Friedrich Erdmann von, tysk målare, f. 8 dec. 1815 i Breslau, d. 9 febr. 1905 i Berlin, var son till en litograf och arbetade i sin ungdom någon tid hos honom. 1830

öfverflyttade familjen till Berlin, där M. sedan förblef bosatt för lifstiden. Han studerade under helt kort tid 1833 på konstakademien, men utbildade sig hufvudsakligen på egen hand genom att teckna efter naturen. Efter faderns död måste han försörja sig själf, utgaf 1833 etthäfte penn-teckningar, *Des Künstlers erdenwallen*, och 1834—35 ett dussin

litograferade blad, *Denkwürdigkeiten aus der brandenburgischen geschichte*. Han försökte sig äfven som målare i olja — utan all skola — med några små taflor (*Schackspelare* 1836, *Domstolsscen* 1839). Vid denna tid fick han beställning på illustrationer till Kuglers "Geschichte Friedrichs des grossen", som utkom 1839—42 (teckningarna utgäfvos senast

utan Kuglers text 1906), och därefter på illustrationer till en praktupplaga af konung Fredriks samlade skrifter (1843—49). I och för dessa verk gjorde han otaliga, ytterst noggranna och detaljerade studier af typer, dräkter, vapen, interiörer. Han gaf i sina teckningar tidens, personernas och miljöns karaktär med genialisk träffsäkerhet och fyndighet. Teckningssättet var öfverlägset i sin knapphet och skärpa och bidrog afgjordt till träsnittets utveckling i Tyskland. Under tiden upptog M. åter oljemålningen, målade *Gustaf II Adolf mottager sin gemål i Hanau* (1847, Leipzigs museum) och s. å. *Predikan i klosterkyrkan i Berlin* samt *Järnvägen till Potsdam*, i Nationalgalleriet, där man äfven finner två studier af M:s rum (1845 och 1847). Han hade i dessa små målningar slagit in på direkt verklighetsstudium; framför allt att lägga märke till är friskheten och omedelbarheten i färg- och luftstudiet, som är långt före sin tid. Från samma tid äro *Ett aftonsällskap* och flera goda porträtt. 1850 följde den första större målningen med motiv ur Fredrik II:s lif, *Taffelrunden* — den unge konungen till bords i matsalen i Sanssouci jämte Voltaire och en del generaler (Nationalgalleriet). S. å. började M. utge teckningarna *Aus könig Friedrichs zeit*, som följdes af soldatbilder och uniformsstudier, utförda med vetenskaplig noggrannhet, allt i träsnitt. Märklig i flera afseenden är litografen *Jesus som barn i templet* (1851), där de skriftlärde äro drastiska, nästan karikerade judetyper. Nu följde och målningarna *Flöjtkonserten i Sanssouci* (1852, Nationalgalleriet; se fig.), där framställningen af den rikt dekorerade rokokosalongen med de brokigt klädda personerna i belysning af vaxljus var djärft och skickligt genomförd, *Fredrik II på resa* (1854, Raveneska galleriet, Berlin), *Fredrik vid Hochkirch* (1856, stridsscen i natt och eldsken, slotet i Berlin) m. fl. samt de två stora, ej fullbordade dukarna *Fredrik talar till sina generaler före slaget vid Leuthen* (1858, eges af kejsaren, deponerad i Nationalgalleriet) och *Fredrik i slottet vid Lissa* ("Bon soir, Messieurs!", s. å., Kunsthalle i Hamburg). I denna tids historiemålning, som i första rummet sökte ett litterärt eller dramatiskt innehåll, poesi och romantik, var M:s uppträdande h. o. h. revolutionärt, hans målningar togos ej heller på fullt allvar, utan ansågos som målade illustrationer, som ej voro att räkna till den högre och äkta konsten. Först på 1870-talet öfvergingo några af dem från privata egare till Nationalgalleriet. Tiden var ej mogen vare sig för en så rättfram och nyktert realistisk uppfattning af historiska personligheter och tilldragelser eller för ett så sakligt målningssätt, rena motsatsen till allt poetiserande. I M:s äldre målningar äro de tekniska svårigheterna ej alltid öfvervunna — skisserna och förarbetena äro ofta nog af större måleriskt intresse än de utförda bilderna. Ett par högst intress väckande motstycken till historietaforna utgöra *En kupé på ett nattåg* (1851) med dess utmärkta typer och den lilla interiören från *Gymnasietatern* i Paris under en föreställning (Nationalgalleriet), målad 1856 ur minnet från M:s besök i Paris under världsutställningen 1855. Med *Konung Vilhelms kröning 1861*, utförd på beställning, fördes M. till framställning i stor skala af en tilldragelse, som han själf bevittnat (första skissen, 1861, finns jämte omkr. 200 detalj-



studier, porträtt och annat i Nationalgalleriet, tafflan, fullbordad 1865, finns på slottet i Berlin). Tafflan blef ett kraftprof såväl af personkaraktär som af kompositionskonst. Efter 1867, då M. åter besökte Paris, slog han sig på motiv med massor af människor, sammanförda i friluft eller inomhus. Han utförde dylika motiv i ett raskt skisseradt målnings-sätt, men utan att söka den friluftsverkan, som fransk impressionism senare införde i måleriet. Dylika motiv äro *Söndag i Tuileriesträdgården*, *Världsutställningens restaurang* (båda 1867), som senare följdes af *Minne från Luxembourgträdgården*, tyska *bierträdgårdar* och bilder från zoologiska trädgårdar

en krets damer), *Efter hoffestens slut* (1889), där det humoristiska draget i M:s lynne tar sig godmodiga, men alls ej beslöjade uttryck. Som illustratör visade han åter sin storhet i teckningarna till Kleists "*Der zerbrochene Krug*" (1877).

M:s produktion var ofantlig, hans arbetslust oförtröttad. Han tecknade ideligen och alltid efter naturen, afbildade allt hvad han såg. I den moderna tyska konsten står han som en af hufvudmännen, förnyare på olika områden, i främsta rummet representant för troget, ihärdigt, minutöst afbildande af verkligheten och i målningsättet för frihet från alla slags bindande regler och dogmer. Alltid en man



Flöjtkonserten i Sanssouci (med Fredrik den store som flöjtsolist), oljemålning af Ad. v. Menzel.

(med förträffligt framställda djur), *Gudstjänst i skogen vid Kösen* (1864), *Piazza d'Erbe i Verona* (1884, Dresdengalleriet) och *Brunnspromenaden i Kissingen* (sammastädes). Bland improvisationer af denna art får också räknas den lilla målningen *Konung Vilhelms afresa till armén 30 juli 1870* (scen från Under den linden, 1871, Nationalgalleriet). I *Järnvalsverket* (1875, Nationalgalleriet) slog han åter in på ett nytt område. Här framställdes arbetet i en modern jätteverkstad, och här gafs lokaliteten, människorna i den upphettade luften och i den sammansatta belysningen af dager och eldsken. Tafflan blef en öfverraskning och en uppenbarelse för sin tid. Pikanta motsättningar till denna skildring af "moderna titaner" bilda M:s interiörer dels från katolska kyrkor i barockens glimmande prakt, dels från hoffet: *Balsupé* (1878, Nationalgalleriet), *Cercle* (1880, kejsar Vilhelm konverserar med

för sig, förblef han ensam; det har ofta blifvit framhållet, att hans inflytande på sin samtid och på konstens utveckling alls ej varit så stort, som man kunnat vänta. Som representant för det preussiska och som huset Hohenzollerns konstnärlige skildrare öfverhopades han med utmärkelser. Han hade redan 1856 blifvit professor, var medlem af många akademier (af Stockholms sedan 1885), blef 1895 "verkligt geheimeråd" med titel excellens och blef hedersborgare i Berlin m. fl. städer. — M. är mycket rikt representerad på tyska museer, framför allt i Berlins nationalgalleri, som f. n. har ett 40-tal af hans oljemålningar utställda, hvaribland skisser till hans märkligaste tafflor. Tusentals teckningar förvaras i k. handteckningssamlingen i Berlin. Nya pinakoteket i München eger 16 målningar och 40 skisser och teckningar. — Jfr praktverket "*Das werk A. M:s*" af Jordan och Dohme (1890, tillägg

1895), monografier af Tschudi (1905) och Meier-Gräfe, "Der junge M." (1907). G—g N.

Menzen [me'ntsən], adelsgård i södra Livland, grundade i aug. 1702 befästas af svenskarna och förstörades af några hundra man under öfverstelöjtnant G. W. v. Yxkull med utomordentligt tapperhet mot en mångdubbelt öfverlägsen rysk styrka; först sedan denna börjat en ordentlig belägring samt hufvudbyggnaden sönderskjutits och uppgått i lågor, dagtvingade Yxkull med kvarlevande 110 man; men kapitulationen bröts af ryssarna, och besättningen övertogs till fångenskap. L. W. son M.

Menzi'sky, Modest, operasångare af polsk börd, f. 1876 i Galizien, studerade 1896—99 teologi vid Lembergs universitet och därefter sång för J. Stockhausen i Frankfurt a. M. Anställd vid stadsteatern i Elberfeld 1903, kallades M. s. å. telegrafiskt till Stockholm att ersätta den sjunknade uppbäraren af *Lohengrins* roll vid Aino Aektés första gästspel på k. teatern. M. vann då afgjorda sympatier här, och 1904—08 samt 1909—10 var han anställd vid k. operascenen i Stockholm (dessemellan i Lemberg). Sedan hösten 1910 tillhörde han operascenen i Köln. Jämte ren och lyriskt behaglig klang eger M:s tenorröst tillräckligt af kraft och omfång för att utföra hjältepartier i Wagners musikdramer, och då därtill hans förnåga af uttrycksfullt föredrag och dramatiskt framställning varit stadd i aktningvärd utveckling, har han särskildt med dessa uppgifter gjort vår operascen goda tjänster. Så möjliggjorde han upptagandet af *Sigfrid*, där han med ungdomlig naturfriskhet framställde den urgemanske heroen. Vidare var han gärna hörd som (förutom "Lohengrin") *Tannhäuser*, *Sigmund* i "Valkyrian" och *Walther Stolzing* i "Mästerngarna", en värdefull prestation liksom och bland hans icke-wagnerska roller *Eleazar* i "Judinnan" och *Otello*, hvilka tre partier jämte några andra han sjöng på beaktansvärdt ren svenska (i öfrigt använde han tyska). Därjämte må framhållas hans *Radamès* i "Aida", *Florestan* i "Fidelio" och *Canio* i "Pajazzo". Han uppträdde med framgång äfven vid konserter. E. F—t.

Meoniden. Se Meonien.

Meonien (grek. *Maionía*), äldre namn för Lydien (se d. o.). — **Meoniden** ("den i Meonien födde"), ett binamn på Homeros. — **Meönisk**, homerisk.

Meor hagola. Se Gerschom ben Jehuda. **Meotissjön**. Se Maiotis.

Me'o vöto, lat., "enligt min röst"; om min mening här galla.

Mephistopheles. Se Mefistofeles.

Mephitis, zool. Se Chingan.

Meppel, stad i nederländska prov. Drenthe vid Meppeler Diep och en järnvägsknut (Zwolle—Leeuwarden och M.—Groningen) på nederländska statsbanorna samt vid flera kanaler, som sätta staden i förbindelse med Zuiderzee. 10,470 inv. (1903). Betydlig handel (mest med smör), sjöfart, textilindustri och tobaksfabriker. (J. F. N.)

Meppeler diep [-dip], en segelbar ström i nederländska prov. Drenthe och Over-Ijssel, faller ut nedanför Zwartsluis i Zuiderzee. J. F. N.

Meppen, kretsstad i preussiska reg.-omr. Osnabrück (Hannover), vid Ems' och Haases förening samt westfaliska statsbanan. 4,589 inv. (1905).

Katolskt gymnasium, landtmannaskola, järnverk och maskinfabriker samt ångkvarnar. 2 km. i norr ligger Krupps skjutfält för afprovning af kanoner. M. var förr en stark fästning. Det utgör nu en del af hertigdömet Arenberg-Meppen. (J. F. N.)

Meprisäbel (fr. *méprisable*), förkärtl.

Mequinez [me'kineth]. Se Meknes.

mer, förkortning för meridian.

Mer [mär], fr., haf. — **M. fermée** [-mē], slutet haf. Se *Mare clausum*. — **M. territoriale** [-a'l]. Se *Farvatten*, sp. 1416.

Mëra, italienska namnet på floden Maira (se d. o.).

Mëra, indisk folkstam. Se *Kolh*, sp. 531.

Mëra, Juan León, spansk-amerikansk skald, f. 1832 i Ecuador, d. 1894, blef tidigt mycket känd i Spanien genom sin litterära brevväxling med Juan Valera, publicerad i M:s *Ojeada historico-crítica sobre la poesia ecuatoriana*, som är en framställning af poesiens historia i Ecuador t. o. m. 1800-talet. Som lyriker i *Poesías* (1892) vill M. räknas till klassikerna, men är öfvervägande kall och ointressant. Romanen *Cumandá ó un drama entre salvajes* är starkt realistiskt och vittnar om noggrann observation af det primitiva lif, som där skildras. Mindre betydande är däremot romanen *Entre dos tías y un tío* (1889), legenden *La Virgen del Sol* och *Las melodias indígenas*. Ad. H—n.

Meraker, härad och socken i Nordre Trondhjems amt, Norge, ö. om Trondhjem, på gränsen till Sverige, på ömse sidor om Stjördalselvns öfre lopp och dennas biflod, Tevla. 1,299,4 kvkm. 2,151 inv. (1910; 1,776 år 1900). Hufvuddalängden är ett trångt pass med branta, frodigt skogbevuxna fjällsidor. Bland bergstoppar märkas den genom djupa inskärningar tredelade (högsta spetsen 1,247 m.) kolossen Kjölhaugene, Store-kluken (1,108 m.) och Fongen (1,459 m.). Viktigaste näringsgrenarna öf skogsbruk, boskapsskötsel och bergverksdrift. Skogarna tillhöra till stor del godset M. bruk, tillhörigt ett 1906 bildadt aktiebolag (med ett kapital af 2½ mill. kr.) för export af timmer, trämassa och korbid. — Vid M:s kopparverk l., som det förut kallades, Selbu kopparverk, emedan det, 1713, upprättats i grannhäradet Selbu och först omkr. 1770 fick verksamheten hufvudsakligen förlagd till M., var totalproduktionen till 1895, då verket nedlades, 166,291 ton smält malm och 7,196 ton garkoppar. 1906 återupptogs driften af ett öfvervägande tyskt bolag. Genom M. går den 106 km. långa "M.-banan" mellan Trondhjem och Storlien och har här en särdeles vackert belägen station. K. V. H.

Merän, stad i Tyrolen, vid floden Passer, nära dess inflöde i Adige och järnvägen till Bozen (vid Brennerbanan). 9,323 inv. (1900), 18,376 inv. tills. med Obermais, Untermais och Gratsch, byar, som höra till kurområdet. M. består af en äldre stadsdel med tränga gator och karakteristiska hvalfgångar ("lauben") samt en ny stadsdel, reguljärt byggd vid järnvägen. Öbergymnasium, kvinnlig uppfostringsanstalt. Staden är en god vinterkurort för bröstlidande och andra sjuka på grund af ren luft samt mildt vinterklimat. Den ligger (se fig.) 320—520 m. ö. h., på södra slutningen af det vinrankklädda Küchelberg, af hvilket den skyddas för nordliga vindar, och är genom andra höga berg

skyddad för östliga och västliga samt endast öppen för de milda sydliga vindarna. Klimatet utmärkes för vindstilla, torrhet, jämnhet och temperaturens ringa differens för olika tider på dagen samt passar



Meran och Tappeinervägen (uppför Küchelberg).

därför för bröstlidande och nervlidande. För maglidande användes *drufkur* under sept. och okt. månader, *vasslekur* i april. En mängd hotell, "pensions" och sanatorier finnes såväl i staden som i de ofvannämnda byarna. Klimatet är ganska kallt och kan ej jämföras med Rivierans. "M. är öfver hufvud den kallaste bland alla klimatiska kurorter" (Wallis). Säsong sept.—juni. Frekvens omkr. 12,500 kurgäster. F. B.* Ln.

Merän, Agnes af. 1. Fransk drottning. Se Filip, franska konungar 2, sp. 210. — 2. Se H vita frun.

Meräpi, *astron.*, en af småplaneterna.

Merasch, detsamma som Marasch (se d. o.).

Mercada'nte, Giuseppe Saverio Raffaele, italiensk kompositör, f. 1797 i Neapel, d. där 1870, lärjunge af Zingarelli, debuterade 1819 med buffan *Violenza e costanza*, hvarefter han skref inemot 60 operor för Italien, Wien, Madrid, Paris o. s. v. Bland dessa har *Il giuramento* (1837; "Eden", 1852) bibehållit sig längst. M. komponerade äfven en mängd mässor och andra kyrksaker, kantater, hymner (en sådan till Garibaldi 1861), orkesterfantasier, visor m. m. Han blef 1840 direktör för k. musikskolan i Neapel. 1862 vardt han blind. A. L.*

Mercantini, Luigi, italiensk skald, f. 1821, d. 1872, professor vid universitetet i Palermo, är framför allt bekant genom den populära Garibaldi-sången *L'inno di Garibaldi* (1852) eller "L'inno garibaldino" ("Fuori l'Italia, fuori stranieri!"), som den vanligen benämnes, och skref en mängd andra patriotiska sånger, utmärkta för glöd och hänförelse. H. N.

Mercåtor, en 1906 uppsatt, förtjänstfullt redigerad tidskrift för Finlands näringslif, utkommer på svenska språket, från 1910 en gång i veckan, och åtföljes af månadsvis utkommande revyer på tyska och engelska språken öfver viktigare händelser på det ekonomiska området i Finland. T. C.

Mercåtor (latinisering af De Cremer, Kreamer eller Kremers), Gerardus, belgisk-tysk geograf, reformator på kartografiens område,

f. 1512 i Rupelmonde i Flandern, d. 1594, inskrefs 1530 vid universitetet i Louvain och egnade sig snart hufvudsakligen åt tillverkning af vetenskapliga instrument, jord- och himmelsglobar samt åt kartläggning och kartors utförande i kopparstick. De viktigaste af hans arbeten från denna tid äro: 1538 en världskarta i Stab-Werners projektion; 1540 en skrift, där M. framhåller företrädet hos den latinska bokstafskriften gentemot den dittills brukliga fraktskriften; s. å. karta öfver Flandern i skalan 1:166,000, en af de äldsta topografiska



kartorna; 1541 en jordglob, där för första gången namnet Amerika hänföres till hela världsdelen. På grund af konfessionella skäl — 1544 anklagades M. för kätteri och hölls flera månader i håkte — eller till följd af ryktet, att ett nytt universitet skulle inrättas i Duisburg, öfverflyttade M. 1552 till denna stad. Regenten där, hertigen af Jülich och Kleve, utnämde M. till "kosmograf". I Duisburg utvecklade M. omfattande geografisk och kartografisk verksamhet intill sin död. Han skapade där ett kartografiskt institut, rikt försedt med böcker, som satte honom i stånd att affatta sina för den tiden förvånande riktiga och genom kritisk granskning af källorna utmärkta kartor. Dessa tecknades, graverades och trycktes af honom själf. Mest berömda af dessa kartor äro: 1554 karta öfver Europa, ett klassiskt mönster för samarbetning af olikartadt kartmaterial; 1569 *Nova et aucta orbis terræ descriptio ad usum navigantium emendate accommodata*, M:s ryktbara världskarta i 4 blad, utförd i den projektion, som framför andra bär hans namn; kartan är det första sjökortet med utdraget gradnät; 1578 en öfverträffad reproduktion af Ptolemaios' karta i 27 blad kopparstick jämte latinsk text; 1595 *Atlas sive cosmographiæ meditationes de fabrica mundi et fabricata figura*, en samling landkartor öfver hela världen utgifven efter M:s död; beteckningen atlas för dylika samlingar har häraf sitt ursprung. Många senare upplagor af M:s kartverk ha utkommit. — I geografiens och kartografiens historia intar M. en framskjuten plats. Sålunda stod han i uppfattning af jordmagnetismens fenomen vida framför sin tid, och inom kartografien har han verkat banbrytande. Världskunnet har namnet M. framför allt blifvit genom den af honom framställda snillrika kartprojektionen (se d. o.), som ännu är förhärskande på sjökort och världskartor. I denna "växande" projektion är skeppets kurslinje, loxodromen, rätlinig liksom meridianer och paralleller, hvilka skära hvarandra vinkelrätt, och kartbildan är vinkelriktig eller konturriktig. Ännu tre kartprojektioner bära med rätta M:s namn, ehuru de äro mer kända under benämningarna Postels, Bonnes och de l'Isles projektioner. Särskildt den första af dessa är med rätta högt skattad på grund af sin konstruktiva enkelhet och sina synnerligen små

projektionsfel. — Ur den omfattande litteraturen öfver M. och hans kartor må anföras: J. van Raemond, "Gérard Mercator, sa vie et ses œuvres" (1889), Nordenskiöld's "Facsimileatlas" (1889) och Cohenhauer, "Leitfaden zur geschichte der kartographie" (1895).

K. Rn.

Mercator, Nicolaus, tysk matematiker, f. omkr. 1620 i Holstein, d. 1687 i Paris, kom, efter att ha studerat i Köpenhamn och Rostock, 1660 till England, där han blef en af de förste medlemmar af Royal society. Han öfverflyttade sedermera till Frankrike och erhöå där åtskilliga praktiskt mekaniska uppdrag. M. författade ett stort antal matematiska och astronomiska arbeten. Hans förnämsta upptäckt var formeln för en hyperbels yta, tryckt medelst en oändlig serie, hvilken på samma gång gaf serieutvecklingen för den logaritmiska funktionen. Bland M:s arbeten må nämnas *Trigonometria* (1650), *Cosmographia* (1651) och *Logarithmotectura* (1668).

Mercators projektion. Se Kartprojektion, sp. 1175, och Mercator, G.

Mercedarier (af lat. *me'rces*, gen. *mercēdis*, betalning, köp) l. Nolascher (lat. *Frates ordinis beate Marię de mercede redemptionis captivorum*), en munkorden, stiftad 1223 af den hel. Pierre Nolasque från Syd-Frankrike med uppgitt att besköpa kristna slafvar. Orden inrättades efter den gamla Augustinregeln som en riddarorden, men då hufvud Johan XXII 1318 föreskref, att en präst skulle vara högste chef, utgingo riddarna ur orden, som så blef en orden af blott religiösa (andegga). Under första årh. af sin tillvaro befriade orden 26,000 fångar; inalles har den befriat omkr. 10,000. Från 1500-talet öfvergick den till att nästentligen bli en missionerande orden; på 1600-talet räknade den 265 kloster, men 1800-talets klosterstormar ha gått hårdt fram öfver den; den räknar nu 37 kloster med omkr. 600 medlemmar. Äfven en kvinnlig gren med omkr. 100 systrar finns.

Hj. H—t.

Mercedario, Cerro del [the'rrå-mertheda'fjäl], berg i Anderna under 32° s. br., på gränsen mellan Chile och Argentina, n. om Aconcagua. 6,670 m.

J. F. N.

Mercedes [-the'des]. 1. Stad i Argentina, prov. Buenos Aires, 98 km. n. om Buenos Aires, vid Rio Lujan, medelst järnväg förbunden med Buenos Aires. Omkr. 14,000 inv. — 2. Departements-hufvudstad i Argentina, prov. Corrientes, på en stor slätt. Omkr. 5,000 inv. Centralpunkt för stora boskapsstationer. — 3. Stad i Uruguay. Se Soriano.

1—3. J. F. N.

Mercedonius, i den förjulianska romerska kalenderen en skottmånad på 22 eller 23 dagar, som hvartannat år insköttes efter 23 febr. (B—d.)

Mercenär (fr. *mercenaire*), tillgänglig för betalning eller mutor, fal.

Mercerisation. Se Mercerisering.

Mercerisering l. Mercerisation, en efter engelsmannen John Mercer (f. 1791, d. 1866) uppkallad metod att ge silkesglans åt garn och tyg af bomull. Mercer upptäckte 1844, att bomulls-fibrer, som behandlades med starka alkalier, svälldes på tjockleken, krympte på längden samt blefvo genomskinliga och glänsande. De nya egenskaperna

kvastodo, sedan det alkaliska ämnet fullständigt bortsköljts; fibrerna läto färga sig mycket intensivare än förut; de förlorade ej heller i styrka, utan hållfastheten ökades t. o. m. rätt afsevärdt. Sist-nämnda förhållande ämnade man draga nytta af för att undslippa garnklstringen, men den betydliga längdkrympningen gjorde metoden oekonomisk. Mercer uttog emellertid 1855 patent på sin uppfinning, men synes icke själf ha till fullo insett vikten af den framkomna silkesglansen såsom en appreteringsprocess, utan fäste sig hufvudsakligen vid de förbättrade färgningsmöjligheterna. Det var först när firman Thomas & Prevost i Krefeld 1895 begärde patenträttighet för mercerisering af garn och tyg i sträckt eller utspändt tillstånd, som merceriseringens epokgörande betydelse blef fullt klarlagd genom de omfattande undersökningar, som då gjordes. Om ett tygstycke impregneras med stark natronlut, men samtidigt hålles utsträckt, så att det ej kan sammandraga sig, bli genom den starka inre spänningen fibrerna raksträckta, släta och glänsande. När luten redan efter några få minuters inverkan åter bortsköljes, upphör krympkraften; det glänsande tyget kan utan längd- och breddförlost lös-tagas och vidare behandlas för sina olika ändamål (blekas, färgas etc.). För tygmercerisering finnas olika maskinella anordningar; de bästa äro kontinuerligt verkande med automatisk öfverföring mellan de särskilda afdelningarna: impregnerings-, sträcknings-, sköljnings- och neutraliseringsafdelningarna. Sköljvattnet ledes på mest ekonomiska sätt, för att de använda kemikalierna må tillvaratagas. Till impregneringen begagnas omkr. 30 grad. (B) natronlut och till neutraliseringen utspädd saltsyra. Då merceriseringen blir mera effektiv vid låg temperatur än vid hög, men då lutens inverkan på bomullen framkallar temperaturhöjning, måste impregneringscisternen vara försedd med kylanordning. Garn merceriseras vanligen i äfvor, utspända mellan valsar, men försök ha äfven gjorts med att låta de enskilda trådarna från bobiner genomgå natronbadet under spänning och direkt upplindas kring hasplar, som rotera i sköljvattnet. Mercerisering kan utföras äfven med syror, men af flera skäl, hufvudsakligast kostnadsskäl, begagnas hellre alkalier. Krympningsfenomenet kan med fördel begagnas till åstadkommande af åtskilliga krusnings- eller kräppfeffekter, hvarvid vissa delar af tyget genom tryckning med något täckämne undanhållas från merceriseringsbadet eller ock natronlösning i lämplig upplandning påtryckes tyget i passande mönster. En efterföljande färgning ger äfven olika färgintensitet åt de tryckta och otryckta partierna.

G. A. W.

Merchweiler [-vajler], by i preussiska reg.-omr. Trier (Rhenprovinsen), 9 km. s. om staden Ottweiler. 4,867 inv. (1905). Stenkolsgruvor, glas-hytta.

J. F. N.

Merci, fr., tack!

Mercia [mæ'jia], "mark- l. gränsmännens land", kallas ett af anglerna omkr. 584 stiftadt rike, som slutligen sträckte sig öfver hela mellersta England från Nordsjön till Wales' berg och begränsades i n. af Northumberland, i s. ö. af Eastanglia och Essex, i s. af Wessex. Kristendomen antogs på 650-talet. Under konungarna Æthelbald (716—757), Offa (757—796) och Coenwulf (797—821) var M. det

skyddad för östliga och västliga samt endast öppen för de milda sydliga vindarna. Klimatet utmärkes för vindstilla, torrhet, jämnhet och temperatursens ringa differens för olika tider på dagen samt passär



Meran och Tappeinervägen (uppför Küchelberg).

därför för bröstlidande och nervlidande. För maglidande användes *drufkur* under sept. och okt. månader, *vasslekur* i april. En mängd hotell, "pensions" och sanatorier finnes såväl i staden som i de ofvannämnda byarna. Klimatet är ganska kallt och kan ej jämföras med Rivierans. "M. är öfver hufvud den kallaste bland alla klimatiska kurorter" (Wallis). Säsong sept.—juni. Frekvens omkr. 12,500 kurgäster. F. B.* Ln.

Meran, Agnes af. 1. Fransk drottning. Se Filip, franska konungar 2, sp. 210. — 2. Se H vita frun.

Meräpi, *astron.*, en af småplaneterna.

Merasch, detsamma som Marasch (se d. o.).

Mercadante, Giuseppe Saverio Rfaele, italiensk kompositör, f. 1797 i Neapel, d. där 1870, lärjunge af Zingarelli, debuterade 1819 med buffan *Violenza e costanza*, hvarefter han skref inemot 60 operor för Italien, Wien, Madrid, Paris o. s. v. Bland dessa har *Il giuramento* (1837; "Eden", 1852) bibehållit sig längst. M. komponerade äfven en mängd mässor och andra kyrksaker, kantater, hymner (en sådan till Garibaldi 1861), orkesterfantasier, visor m. m. Han blef 1840 direktör för k. musikskolan i Neapel. 1862 varldt han blind. A. L.*

Mercantini, Luigi, italiensk skald, f. 1821, d. 1872, professor vid universitetet i Palermo, är framför allt bekant genom den populära Garibaldisången *L'inno di Garibaldi* (1852) eller "L'inno garibaldino" ("Fuori l'Italia, fuori stranieri!"), som den vanligen benämnas, och skref en mängd andra patriotiska sånger, utmärkta för glöd och hänförelse. H. N.

Mercator, en 1906 uppsatt, förtjänstfullt redigerad tidskrift för Finlands näringslif, utkommer på svenska språket, från 1910 en gång i veckan, och åtföljes af månadsvis utkommande revyer på tyska och engelska språken öfver viktigare händelser på det ekonomiska området i Finland. T. C.

Mercator (latinisering af De Cremer, Kremer eller Kremers), Gerardus, belgisk-tysk geograf, reformator på kartografiens område,

f. 1512 i Rupelmonde i Flandern, d. 1594, inskrefs 1530 vid universitetet i Louvain och egnade sig snart hufvudsakligen åt tillverkning af vetenskapliga instrument, jord- och himmelsglobes samt åt kartläggning och kartors utförande i kopparstick. De viktigaste af hans arbeten från denna tid äro: 1538 en världskarta i Stab-Werners projektion; 1540 en skrift, där M. framhåller företrädet hos den latinska bokstafsskriften gentemot den dittills brukliga frakturskriften; s. å. karta öfver Flandern i skalan 1:166,000, en af de äldsta topografiska



kartorna; 1541 en jordglob, där för första gången namnet Amerika hänföres till hela världsdelen. På grund af konfessionella skäl — 1544 anklagades M. för kätteri och hölls flera månader i häkte — eller till följd af ryktet, att ett nytt universitet skulle inrättas i Duisburg, öfverflyttade M. 1552 till denna stad. Regenten där, hertigen af Jülich och Kleve, utnämnde M. till "kosmograf". I Duisburg utvecklade M. omfattande geografisk och kartografisk verksamhet intill sin död. Han skapade där ett kartografiskt institut, rikt försedd med böcker, som satte honom i stånd att affatta sina för den tiden förvånande riktiga och genom kritisk granskning af källorna utmärkta kartor. Dessa tecknades, graverades och trycktes af honom själf. Mest berömda af dessa kartor äro: 1554 karta öfver Europa, ett klassiskt mönster för samarbetning af olikartadt kartmaterial; 1569 *Nova et aucta orbis terræ descriptio ad usum navigantium emendate accommodata*, M:s ryktbara världskarta i 4 blad, utförd i den projektion, som framför andra bär hans namn; kartan är det första sjökortet med utdraget gradnät; 1578 en öfverträffad reproduktion af Ptolemaios' karta i 27 blad kopparstick jämte latinsk text; 1595 *Atlas sive cosmographiæ meditationes de fabrica mundi et fabricata figura*, en samling landkartor öfver hela världen utgifven efter M:s död; beteckningen atlas för dylika samlingar har häraf sitt ursprung. Många senare upplagor af M:s kartverk ha utkommit. — I geografiens och kartografiens historia intar M. en framskjuten plats. Sålunda stod han i uppfattning af jordmagnetismens fenomen vida framför sin tid, och inom kartografien har han verkat banbrytande. Världskunnigt har namnet M. framför allt blifvit genom den af honom framställda snillrika kartprojektionen (se d. o.), som ännu är förhärskande på sjökort och världskartor. I denna "växande" projektion är skeppets kurslinje, loxodromen, rätlinig liksom meridianer och paralleller, hvilka skära hvarandra vinkelrätt, och kartbilden är vinkelriktig eller konturriktig. Ännu tre kartprojektioner bära med rätta M:s namn, ehuru de äro mer kända under benämningarna Postels, Bonnes och de l'Isles projektioner. Särskildt den första af dessa är med rätta högt skattad på grund af sin konstruktiva enkelhet och sina synnerligen små

projektionsfel. — Ur den omfattande litteraturen öfver M. och hans kartor må anföras: J. van Raemdonck, "Gérard Mercator, sa vie et ses œuvres" (1869), Nordenskiölds "Facsimileatlas" (1889) och Wolkenhauer, "Leitfaden zur geschichte der kartographie" (1895). K. Rn.

Mercator, Nicolaus, tysk matematiker, f. omkr. 1620 i Holstein, d. 1687 i Paris, kom, efter att ha studerat i Köpenhamn och Rostock, 1660 till England, där han blef en af de förste medlemmar af Royal society. Han öfverflyttade sedermera till Frankrike och erhöi där åtskilliga praktiskt mekaniska uppdrag. M. författade ett stort antal matematiska och astronomiska arbeten. Hans förnämsta upptecknad var formeln för en hyperbels yta, uttryckt medelst en oändlig serie, hvilken på samma gång gaf serieutvecklingen för den logaritmiska funktionen. Bland M:s arbeten må nämnas *Trigonometria* (1650), *Cosmographia* (1651) och *Logarithmotechnia* (1668).

Mercators projektion. Se Kartprojektion, sp. 1175, och Mercator, G.

Mercedariër (af lat. *merces*, gen. *mercedis*, betalning, köp) l. Nolasker (lat. *Fratres ordinis Beate Mariæ de mercede redemptionis captivorum*), en munkorden, stiftad 1223 af den hel. Pierre Nolasque från Syd-Frankrike med uppgift att lösköpa kristna slafvar. Orden inrättades efter den gamla Augustinregeln som en riddarorden, men då påpfven Johan XXII 1318 föreskref, att en präst skulle vara högste chef, utgingo riddarna ur orden, som så blef en orden af blott religiösi (andliga). Under första årh. af sin tillvaro befriade orden 26,000 fångar; inalles har den befriat omkr. 70,000. Från 1500-talet öfvergick den till att väsentligen bli en missionerande orden; på 1600-talet räknade den 265 kloster, men 1800-talets klosterstormar ha gått hårdt fram öfver den; den räknar nu 37 kloster med omkr. 600 medlemmar. Äfven en kvinnlig gren med omkr. 100 systrar finns. H. J. H.-t.

Mercenario, Cerro del [the'rrä-mertheda'ria], berg i Anderna under 32° s. br., på gränsen mellan Chile och Argentina, n. om Aconcagua. 6,670 m. J. F. N.

Mercedes [-the'des]. 1. Stad i Argentina, prov. Buenos Aires, 98 km. n. om Buenos Aires, vid Rio Lujan, medelst järnväg förbunden med Buenos Aires. Omkr. 14,000 inv. — 2. Departementshufvudstad i Argentina, prov. Corrientes, på en stor slätt. Omkr. 5,000 inv. Centralpunkt för stora boskapsstationer. — 3. Stad i Uruguay. Se Soriano. 1—3. J. F. N.

Mercedonius, i den förjulianska romerska kalendarern en skottmånad på 22 eller 23 dagar, som hvartannat år insköttes efter 23 febr. (B.-d.)

Mercenär (fr. *mercenaire*), tillgänglig för betalning eller mutor, fal.

Mercerisation. Se Mercerisering.

Mercerisering l. *Mercerisation*, en efter engelsmannen John Mercer (f. 1791, d. 1866) uppkallad metod att ge silkesglans åt garn och tyg af bomull. Mercer upptäckte 1844, att bomulls-fibrer, som behandlades med starka alkalier, svälldes på tjockleken, krympte på längden samt blefvo genomskinliga och glänsande. De nya egenskaperna

kvarstodo, sedan det alkaliska ämnet fullständigt bortsköljts; fibrerna läto färga sig mycket intensi-vare än förut; de förlorade ej heller i styrka, utan hållfastheten ökades t. o. m. rätt afsevärdt. Sist-nämnda förhållande ämnade man draga nytta af för att undslippa garnklustringen, men den betydliga längdkrympningen gjorde metoden oekonomisk. Mercer uttog emellertid 1855 patent på sin uppfinning, men synes icke själf ha till fullo insett vikten af den framkomna silkesglansen såsom en appreteringsprocess, utan fäste sig hufvudsakligen vid de förbättrade färgningsmöjligheterna. Det var först när firmen Thomas & Prevost i Krefeld 1895 begärde patenträttighet för mercerisering af garn och tyg i sträckt eller utspändt tillstånd, som merceriseringsens epokgörande betydelse blef fullt klarlagd genom de omfattande undersökningar, som då gjordes. Om ett tygstycke impregneras med stark natronlut, men samtidigt hålles utsträckt, så att det ej kan sammandraga sig, bli genom den starka inre spänningen fibrerna raksträckta, släta och glänsande. När luten redan efter några få minuters inverkan åter bortsköljes, upphör krympkraften; det glänsande tyget kan utan längd- och breddförlust lös-tagas och vidare behandlas för sina olika ändamål (blekas, färgas etc.). För tygmercerisering finnas olika maskinella anordningar; de bästa äro konti-nuerligt verkande med automatisk öfverföring mellan de särskilda afdelningarna: impregnerings-, sträcknings-, sköljnings- och neutraliseringsafdelningarna. Sköljvattnet ledes på mest ekonomiska sätt, för att de använda kemikalierna må tillvara-tagas. Till impregneringen begagnas omkr. 30 grad. (B) natronlut och till neutraliseringen utspädd saltsyra. Då merceriseringen blir mera effektiv vid låg temperatur än vid hög, men då lutens inverkan på bomullen framkallar temperaturhöjning, måste impregneringscisternen vara försedd med kylanor-dning. Garn merceriseras vanligen i härfvor, ut-spända mellan valsar, men försök ha äfven gjorts med att låta de enskilda trådarna från bobiner genomgå natronbadet under spänning och direkt upp-lindas kring hasplar, som rotera i sköljvatten. Mer-cerisering kan utföras äfven med syror, men af flera skäl, hufvudsakligast kostnadsskäl, begagnas hellre alkalier. Krympningsfenomenet kan med fördel be-gagnas till åstadkommande af åtskilliga krusnings- eller kräppeffekter, hvarvid vissa delar af tyget ge-nom tryckning med något täckämne undanhållas från merceriseringsbadet eller och natronlösning i lämplig uppblandning påtryckes tyget i passande mönster. En efterföljande färgning ger äfven olika färgintensitet åt de tryckta och otryckta parti-erna. G. A. W.

Merchweiler [-vajler], by i preussiska reg.-omr. Trier (Rhenprovinsen), 9 km. s. om staden Ötwei-ler. 4,867 inv. (1905). Stenkolsgrufter, glas-hytta. J. F. N.

Mercia, fr., tack!

Mercia [mæ'ʃiə], "mark- l. gränsmännens land", kallas ett af anglerna omkr. 584 stiftadt rike, som slutligen sträckte sig öfver hela mellersta England från Nordsjön till Wales' berg och begränsades i n. af Northumberland, i s. ö. af Eastanglia och Essex, i s. af Wessex. Kristendomen antogs på 650-talet. Under konungarna Æthelbald (716—757), Offa (757—796) och Coenwulf (797—821) var M. det

måktigaste riket på ön, men öfverflyglades sedermera af Wessex, hvars konung Egbert 825 slog M:s konung Beornwulf vid Ellandun (nära Wilton) och 827 underlade sig hela M. Dettas furstar erkände sig därefter som Wessex' vasaller. (J. F. N.)

Mercié, Marius Jean Antonin, fransk skulptör, f. 30 okt. 1845 i Toulouse, lärjunge af Jouffroy och Falguière, erhöi 1868 romerska priset och studerade därefter i Rom antiken och renässansens mästare. Han väckte uppmärksamhet med statyn *David* (Luxembourgseet) och *Delila* (bronsbyst, båda 1872) och erhöi hedersmedaljen 1874 för den lifflua och kraftiga gruppen *Gloria victis* (i brons på Square Monthon), utförde sedan *Konstens genius* (relief öfver infarten till Louvre från kajen, 1877), *Michelets monument* på Père-Lachaise och *Aragos staty* i Perpignan (båda 1879), *Thiers* (sittande staty i Saint-Germain, 1880), *Judith* (s. å.), den ståtliga gruppen "*Quand même*" (1882, uppställd i Tuileriesträdgården, ett annat exemplar i Belfort, se d. o.), *Rättvisan* (grupp i sten, 1883, Hôtel de ville), *Minnet* (grafstaty, 1885, Luxembourgseet), *Meissonier* (sittande staty utanför Louvre, 1895), monument öfver *Gounod* (1903, i Parc Monceau), öfver *Alfred de Musset* (1904, föga lyckadt, uppställt utanför Théâtre français 1906), *C. Coquelin* i *Scapins* roll (staty i Pont-aux-dames, 1911). Dessutom flera grafbilder, statyer, statyetter och porträttbyster. M. har äfven haft framgång som målare med *Venus* (1883, Luxembourgseet), *Michelangelo studerar anatomi* (1885) och *Eva efter syndafallet* (1905). Han blef medlem af svenska konstakademien 1884, af Institutet 1891 och professor vid École des beaux-arts 1900. I Glyptoteket i Köpenhamn finnas några af hans verk i marmorexemplar (*Minnet*, den pikanta statyn *Opéra comique* i en rokokubretts gestalt, den utsökta dubbelbysten *Två unga flickor* och flera i gips. G—g N.

Mercier [-sië], Louis Sébastien, fransk skriftställare, f. 1740 i Paris, d. 1814, professor i retorik i Bordeaux, måste till följd af fiendskap, som hans skrifter ådragit honom, 1781 flytta till Schweiz, men återkom efter revolutionens utbrott 1789 och utgaf (med Carra) "*Annales patriotiques*" samt invaldes i nationalkonventet. Där hörde han till de moderate och kom därtill i fängelse, men undgick giljotinen och invaldes 1795 i De femhundredas råd. Han vardt s. å. medlem af Franska institutet och 1797 lärare i historia vid

Centralskolan. M. var en själfständig och entusiastisk natur. Han riktade rousseauska angrepp mot allt konventionellt och hade sin lust i utslugandet af paradoxer. I hans stil växla våldsamma utfall och elegans. Bland den stora mängden af hans arbeten må nämnas romanen *L'homme sauvage* (1767), den utopiska skildringen *L'an 2440, rêve s'il en fut jamais* (1770; flera uppl.),

Du théâtre, ou nouvel essai sur l'art dramatique (1773), en käck stormlöpnings mot det pseudoklassiska franska dramat, i motsats till hvilket en natursann afspiegling af det lefvande, borgerliga samhället af M. yrkades vara scenens uppgift, *Mon bonnet de nuit* (4 bd, 1784), äfvenledes innehållande oppositionella estetiska uppsatser, och framför allt *Tableau de Paris* (12 bd, 1781—89; förkortad uppl. 1853), en skoningslös skildring af seder, nöd och förvillelser i världsstaden, med den trivialt skrifna fortsättningen *Le nouveau Paris* (6 bd, 1797—1800; ny uppl. 1862). M:s *Néologie* (2 bd, 1801) är ett försvar för hans nyheter i språkligt afseende. Af hans dramer med rörande ämnen ur hvardagslivet gjorde *L'habitant de la Guadeloupe* ("Vestindiefararen eller dygdens belöning", 1791) och *Le déserteur* ("Öfverlöparen", 1793) m. fl. mycken lycka. Hans "Théâtre" utgafs i 4 bd 1778—84. Se arbeten om M. af Desnoiresterres (1852), Zollinger (1899) och Béclard (1903).

Mercier [-sië], Auguste, fransk militär, f. 1833 i Arras, deltog i krigen i Mexico och mot Tyskland 1870, vardt 1884 brigadgeneral, 1889 divisionsgeneral och 1893 befälhavare öfver 18:e armékåren. 1893—95 var han krigsminister och lät som sådan 1894 anklaga kapten Dreyfus inför krigsrätt (jfr Dreyfusprocessen). 1895 vardt han chef för 4:e armékåren och erhöi vid uppnådd pensionsålder 1898 sitt afsked. 1900 valdes han till senator af de klerikale och nationalisterna i Nantes, till tack för att hans häftiga partitagande väsentligen bidragit till den andra domen öfver Dreyfus 1899 i Rennes.

Merck, Jacob Fransz. van der, holländsk porträttmålare, f. omkr. 1610, d. 1664 i Leiden, var efter hvart annat verksam i Delft, Haag, Dortrecht och Leiden. Hans duktigt målade porträtt, som ibland stå B. van der Helsts nära, äro icke sällsynta. De träffas bl. a. i museerna i Amsterdam, Haag, Haarlem och Leiden samt i Berlin och Oldenburg. I Trolle-Wachtmeisterska samlingen på Trolle-Ljungby ses ett mycket godt porträtt af hans hand, framställande fideikommissets stiftare, presidenten frih. V. J. Coyet som yngling. Sannolikt är äfven ett *Stilleben*, sign. I. v. Merck, i Tammska samlingen på Fänö af hans hand. O. G—g.

Merck, Johann Heinrich, tysk författare, f. 1741 i Darmstadt, d. 1791, blef 1767 geheimesekreterare, 1768 krigskassör och 1774 därjämte krigsråd i sin fädernestad. I början af 1770-talet knöt han ett fast vänskapsband med Herder och Goethe. I besittning af djupa och vidsträckta kunskaper, klart ömdöme, skarp ironi och fin smak, öfvade M. oskattbart inflytande på Goethes utveckling, när denne ännu stod midt uppe i "sturm-und-drang"-riktningen. M. upp-



ogs som förtrolig vän i hertig Karl Augusts vittra krets i Weimar. På kritikens fält hölls han för en auktoritet, framför allt i hvad som gällde bildande konst. Han var själen i "Frankfurter gelehrte anzeiger" och skref ypperliga recensioner i Wielands "Teutscher Merkur" samt Nicolais "Allgemeine deutsche bibliothek". Själf diktade M. fabler, lyriska poem och noveller (*Lindor, Eine landhochzeit, Akademischer briefwechsel* m. fl., 1778—82). Han dref äfven med iver och utmärkelse paleontologiska studier. Felslagna industriella företag uppslukade hans förmögenhet. Till hans fruktan för att råka på uppördsbalans esällade sig familjesorger, och under ett anfält af thyphokondri ändade han sitt lif med ett pistolskott. Hans för litteraturhistorien viktiga brevväxling med hans samtids snillrikaste män i Tyskland se utgifven i 3 samlingar af K. Wagner (1835, 1838 och 1847). M:s "Ausgewählte schriften" utgafvs (jämte biografi) 1840 af Adolf Stahr och "Schriften und briefwechsel" i urval (ej tillfredsställande) af K. Wolf 1909. Jfr G. Zimmermann, "J. H. M., seine umgebung und zeit" (1871). Om M:s Herders och Goethes andelar i Frankfurtdningens bidrag se arbeten af Max Morris (1909) och H. Bräuning-Oktavio (1912). (R-n B.)

Merckelska bordsuppsatsen. Se Guldsmedskonsten, sp. 607 och pl. II, fig. 8.

Mercœur [-kør], Elisa, fransk författarinna, f. 1809 i Nantes, d. 1835 i Paris, utgaf i sitt adertonde år *Poésies* (2:a uppl. 1829) och författade såväl noveller som sorgespel. Hennes *Oeuvres* utgafvs med biogr. af hennes mor i 3 bd 1843. Jfr J. Claretie, "Elisa M." (1864).

Mercoli'nt, farm. Se Merkolin't.

Merculi'nt, farm. Se Merkolin't.

Mercure [-kÿr], fransk tidskrift, som utgafs i Paris under nära 150 år, 1672—1825 (med afbrott under sista tiden), med något växlande namn (först *Mercure galant*, från 1724 *Mercure de France* o. s. v.). Dess grundläggare var Donneau de Vize, som från början gaf den en vitter prägel och förstod att göra den både mångsidig och roande. Längre fram tillsattes redaktören af regeringen och hade att fördela årliga anslag (30,000 frcs) åt vittra författare. Privilegiat på att utge tidskriften var högst inbringande. Bland ryktbara medarbetare märkas Th. Corneille, Raynal, Marmontel, La Harpe, Voltaire, Cabanis, Chateaubriand och B. Constant. — I våra dagar har en grupp yngre författare återupptagit titeln "Mercure de France" för en månadsskrift, som innehåller vittra originalarbeten och översikter af den litterära utvecklingen inom som utom Frankrike. — Efter det franska föredömet ha äfven svenska tidskrifter burit namnet "Mercurius" (se d. o.).

Mercurialia, med. Se Kvicksilfvermedel.

Mercurialis L., bot., ett örtsläkte af fam. *Euphorbiaceæ*, underfam. *Crotonoideæ*, med 7 arter företrädesvis i Medelhafsområdet. I lundar i södra och mellersta Sverige växer den enda egentligen svenska arten, *M. perennis* L., bingel, som har en smal, grenig, kringkrypande rotstock, från hvilken uppstiga flera 15—20 cm. höga, ogrenade, kantiga, tillämpligen tät bladbärande stjälkar. Bladen äro tunna, smalt ovala till äggrundt lansett-

lika, trubbsågade, mörkgröna. Växten är dioik. Från bladvinklarna utskjuta smala ax: hanaxen med många små glesa blommor, honaxen långskaftade, med några få (2—3) blommor i spetsen. Blommorna äro grönaktiga. Frukten är en tvårummig kapsel. Vid torkningen blir denna ört blåsvart. En annan art, med grenig stjälk, *M. annua*, förekommer på ballastplatser (se Ballastväxter). *Mercurialis*-arterna innehålla metylamin samt äro illaluktande och giftiga. O. T. S. (G. L-m.)

Mercuriol [-äl], farm. Se Merkuriol.

Mercurius, lat. 1. Myt. Se Hermes, sp. 528. — 2. *Astron.* Se Mercurius. — 3. *Kem.*, var från 1200-talet alkemisternas benämning på flyktiga ämnen i allmänhet, t. ex. alkohol (*m. vegetabilis*), men framför allt på kvicksilfver (*m. communis* l. *m. vivus*). Om *m. dulcis* se Kalkomel. 3. P. T. C.*

Mercurius, titel på åtskilliga svenska tidskrifter. — Den svenska (swänska) M., en månadsskrift, som utgafs i Stockholm först af K. K. Gjörwell från juli 1755 t. o. m. juni 1761, fortsattes efter samma plan juli 1761—okt. 1762 af Erik Ekholm och kallades då "Den nya swenska M." samt redigerades ånyo af Gjörwell jan. 1763—juni 1765 under namnet "Svenska (Svenske) M." I början af tredje redaktionsåret egde tidskriften öfver 600 prenumeranter. Tidskriften utkom regelbundet i månadshäften om 4—5 ark liten oktav. Den plan, som följdes, var ganska omfattande. Dels afsågs att göra allmänheten bekant med "nya ämnen i historien, filosofien, moralen, fysiken och ekonomien", dels meddelades nyheter från den lärda och vittra världen i utlandet. Denna sistnämnda afdelning, som under tidskriftens förra skede upptog den drygaste delen af utrymmet, var ordnad i rubriker efter de olika städerna. I slutet af hvarje häfte redogjordes i korthet för senaste månads politiska tilldragelser ("statsnyheter"). Utgifvaren fann icke nödigt att uppehålla sig vidlyftigt vid "lärda nyheter" i Sverige, emedan det för dessa fanns ett särskildt organ i L. Salvius' "Lärda tidningar" (se d. o.). Emellertid innehöll tidskriften ofta granskningar af inhemska vitterhetsalster. I de senare årgångarna voro de originala svenska uppsatserna icke få, sedan Gjörwell erhållit medarbetare inom landet; tidigare fyllde han själf med öfversättningar och bearbetningar från utländska journaler sin tidskrift. Den räknas också med skal som Sveriges tidigaste kritiska journal af verklig betydenhet. Dikter infördes egentligen endast 1763—65. — Gjörwell utgaf sedermera Den historiske och politiske M. (dec. 1773—juni 1778), hvartill en fragmentarisk början gjorts i juli 1765 och som utkom oregelbundet med ett eller flera nummer i veckan.

Mercurius Johannes. Se Johannes, påfvar 2.

Mercy [mersi']. 1. Franz, friherre von M., general i Trettioåriga kriget, f. omkr. 1595 i Longwy i Lothringen, d. 3 aug. 1645, var länge i kejsarlig tjänst, blef 1638 bajersk generaltygmästare och 1643 generalfältmarskalk. Under Banérs återtag från Regensburg 1641 var M. den, åt hvilken den tappra Erik Slang nödgades ge sig vid Neunburg vor dem Walde. I febr. och juli 1643

dref han den franske fältherren Guébriant tillbaka till Rhen och vann i nov. s. å. vid en öfverrump-
ling af franska lägret i Tutlingen en glänsande
seger. 1644 mötte han sig hedersamt vid Freiburg
im Breisgau med de starkare fransmännen under
Turenne och hertigen af Enghien (Condé) samt till-
fogade 1645 Turenne ett kännbart nederlag vid
Mergentheim. Han blef s. å. skjuten under en
sammanslagning med de båda franske fältherarna
vid Allersheim, nära Nördlingen. — 2. Clau-
dius Florimund, greve M. de Billets,
den föregående sonson, österrikisk general, f. 1666
i Longwy, d. 29 juni 1734 vid Croisetta nära
Parma, var prins Eugen till god hjälp under kriget
med Turkiet 1716—18 och blef generalkommen-
dant i det ur turkarnas våld ryckta Temesvár-
banatet. 1719—20 ledde han framgångsrikt ett
österrikiskt härtåg, som hade till mål att driva
spanjorerna från Sicilien, hvarefter han återvände
till Temesvár-banatet och som dess styresman in-
lade utomordentliga förtjänster om dess materiella
kultur. 1733 kallades han som generalfältsmarskalk
åter till krigisk verksamhet uti Italien, men stu-
pade i en drabbning med fransmännen nära Parma.
Hans greffliga värdighet öfvergick på hans adop-
tivson Antoine de M.-Argenteau (öster-
rikisk krigare, f. 1691, d. 1767). — 3. Flori-
mund Claudius, greve de Mercy-Arg-
enteau, son till den i M. 2 nämnde Antoine de
M., österrikisk diplomat, f. 26 apr. 1727 i Liège,
d. 25 aug. 1794 i London, vann gunst hos furst
Kaunitz och var kejsarligt sändebud i Turin, Pe-
tersburg och 1766—90 i Paris, där han intog en
inflytelserik ställning som Paris Teresas förtrogne
och rådgifvare åt drottning Marie-Antoinette. M.
verkade sedan i österrikiska Nederländerna och
sändes 1794 till England, men dog strax därpå.
— Litt.: Juste, "Le comte de M.-A." (1863),
von Arneth och Gefroy, "Marie Antoinette. Cor-
respondance secrète entre Marie-Thérèse et le comte
de M.-A." (3 bd, 1874), samt von Arneth och
Flammermont, "Correspondance secrète du comte
de M.-A. avec l'empereur Joseph II et Kaunitz"
(2 bd, 1889—91). 1—2. G. V. G.*

Mer de glace [mär de gla'ss; 'ishaivet'], gla-
ciär på norra sidan af Mont-Blanc-gruppen, består
af tre armar: Glacier du Géant (l. du Tacul),
Glacier du Lechaud och Glacier du Taléfre, i hvars
midt den mycket besökta Jardin (2,787 m.), en i
aug. med alpfiora betäckt klippta, reser sig. M.,
inalles 14 km. långt, störtar sig ofvanför Cha-
monix ned i dalen. Från glaciärporten flyter Ar-
veyron ned till Arve. J. F. N.

Merdj-Hadire. Se HAZOR 1.

Merdj ibn 'Amir. Se JISREEL, sp. 1415.

Mer douce [mär dös], fr. Se HURON, sp. 1333.

Meredith [me'redith], Owen, pseudonym för
E. R. Bulwer-Lytton (se LYTTON 2).

Meredith [me'redith], George, engelsk för-
fattare, f. 12 febr. 1828 i Portsmouth, d. 18 maj
1909 på Flint cottage i Surrey, var af irländsk-
walesisk härstamning, erhöi sin skolundervisning
till en del i Tyskland, studerade sedan juridik i
England, men egnade sig snart uteslutande åt li-
teraturen. Han verkade länge som tidningsman,
äfvén sedan han blifvit berömd som romanförfat-

tare, och var bl. a. tidningskorrespondent under
kriget mellan Italien och Österrike 1866. Under
många år var han manuskriptläsare i förläggarfir-
man Chapman & Hall och var som sådan en af de
förste att uppskatta
George Gissing och
Thomas Hardy. Nära
förbunden med några
af preraphaeliterna, de-
lade han en tid bostad
med D. G. Rossetti
och Swinburne och var
själen i en krets posi-
tivistiska radikaler, till
 hvilka bl. a. John Mor-
ley hörde. 1849 gifte
han sig med änkefru
Nicholls, men äkten-
skapet upplöstes genom
skilsmässa, och tre år
efter hennes död, 1864, ingick M. nytt gifte, med
fröken Vulliamy (d. 1885). Under senare delen af
sitt lif bodde han på Flint cottage, tillbakadragen
och jämförelsevis isolerad.



M:s första vittra framträdande skedde 1849 som
skald, och 1851 utkom hans första bok, en samling
Poems, hvilken ådrog sig några kritikers, men ej
publikens uppmärksamhet. Efter några års tystnad
gaf han ut sitt första prosaarbete, ett försök i
orientalistisk stil, *Shaving of Shagpat* (1856; se Mac
Kechnie, "M:s allegory", 1910), som erinrar
om "Tusen och en natt". Nästa bok vittnade
om hans intima kännedom om Rhentrakterna och
den tyska romantiken; *Farina, a legend of Co-
logne* (1857) är en burlesk och på samma gång ro-
mantiserande berättelse. Intetdera arbetet slog
igenom. Så mycket större uppsende väckte hans
tredje roman, *The ordeal of Richard Feverel*
(1859; senare omarbetad med omtvistadt resultat;
"Richard Feverels eldprof", 1908), med hvilken
han öfvergick till engelska ämnen och för första
gången visade den filosofiskt analyserande behan-
dling af de skildrade personernas sjäslif, som se-
dan alltjämt utmärkte hans romaner. Alltjämt den
af många mest älskade af M:s böcker, är "Richard
Feverels eldprof" en utomordentligt rik och fängs-
lande samtidskildring, mättad af människokänne-
dom, genomstrålad af satir och humor, obevekligt
tragisk i framställningen af en ideellt dogmatisk
uppostmans ohjälpliga misslyckande. Den följdes af
Evan Harrington (1861), *Sandra Belloni* (1864;
först kallad "Emilia in England"; sv. öfv. 1894),
Rhoda Fleming (1865), *Vittoria* (1866), *The ad-
ventures of Harry Richmond* (1870—71), *Beau-
champ's career* (1874—75) och *The egoist* (1879),
hvilken ansetts öfverlägsen flertalet af M:s verk
genom karaktärsanalysen af hufvudfiguren. *The
tragic comedians* (1880) behandlar Ferdinand Las-
salle. *Diana of the crossways* (1885); "Diana på
korsvägen", 1904) varit särskildt ryktbar, eme-
dan hjältinnan där ansågs vara ett porträtt af fru
Norton. Under denna starka alstring af romaner
hade M. likväl ej glömt sin första kärlek, versen,
utan publicerat flera diktsamlingar. *Modern love,
and poems of the english roadside, with poems and
ballads* (1862), *Poems and lyrics of the joy of earth*
(1883), *Ballads and poems of tragic life* (1887) och

A reading of earth (1888) visa honom som en skald af betydande tankeskärpa och uttryckskraft, men äro svårtillgängliga. Den höjelse för epigrammatisk tillspetsning och öfver hufvud maner i stilen, som städs karakteriserat honom, steg afsevärdt mot slutet af hans lif och försvagar intrycket af romanerna *One of our conquerors* (1891), *Lord Ormont and his Aminta* (1894) och *The amazing marriage* (1895) samt diktsamlingen *A reading of life* (1901). Postumt offentliggjordes *Last poems* (1910), en tidig, ofullbordad novell, *Celt and saxon*, och komedien *The sentimentalists*.

Ehuru M. genom sin outtröttlighet i att beskrifva alla sjäsliga utvecklingsförlopp gjorde sina arbeten tyngre och okonstnärligare än skäligt, förblir han likväl en af den engelska romanens mestare. Hans reflexion och ironi erinra om Thackerays obehagliga satir och förtrolla genom föreningen af vidsträcktaste erfarenhet, skarpsinnigt, själfständigt omdöme och en fantasiburen, jeanpauliserande, aforistisk stil. Han fördjupade och förfinade karaktärsteckningen, där man städs finner de minsta skiftningar belysta. Hufvudfrågan är för honom likväl genomgående: hvilken mot naturen fientlig teori ligger bakom denna handling? eller: hvilken oklar, sentimental njutningslust är orsaken till denna människas missgrepp? Utan tvifvel var den filosofiska dikten den uttrycksform han eftersträfvade, ehuru hans fragmentariska, individuellt godtyckliga framställning gaf honom större makt öfver läsekretsen i romanerna med sina träffande dialoger och målande scener. — En samlad upplaga af hans verk, starkt omarbetade, utkom i 32 bd 1896—98; en "minnesupplaga" utkom 1910. — Se R. Le Gallienne, "G. M." (1890; många uppl.), G. M. Trevelyan, "The poetry and philosophy of M." (1906), M. S. Henderson, "G. M." (1908; 2:a uppl. 1909), Bailey, "The novels of M." (1908), J. A. Hammerton, "G. M. in anecdote and criticism" (1909), J. Moffat, "G. M." (s. å.), E. Dick, "G. M." (1910), Photiadès, "G. M." (s. å.) och J. W. Beach, "The comic spirit in G. M." (1911) samt W. Brownell, "Victorian prose masters" (1902) och "Literary year book 1907" (bibliografi).

R-n B.

Meregate [mɛr'gæt], stad. Se *Margate*.

Merena, ö. Se *Espiritu Santo*.

Mère noble [mɛr nabl], fr., "ädel moder"; aktis, som utför en värdig äldre karaktärsroll. Jfr *Père noble*.

Mere'nptah (Menefta), egyptisk konung, möjligen "det israelitiska uttågets farao". Se *Egypten*, sp. 1482.

Mer-en-ra, egyptisk konung. Se *Egypten*, sp. 1479.

Meres [mɛr's], Francis, engelsk författare, präst, f. 1565, d. 1647, skulle helt säkert för länge sedan varit glömd, om han ej kommit att spela en viktig roll i Shakspearefilologien genom den lista på Shaksperes arbeten, som han ger i sitt litteraturhistoriska verk *Palladis Tamia* l. *Wits treasury* (1598), hvilken lista i förenig med hans berömda ord om den store dramatikern, som han betraktar som Englands mest framstående skald, samt hans redogörelse för Marlowes död blifvit klassiska ställen i den engelska litteraturhistorien. Denna lista har redan tidigt användts som ett viktigt da-

teringsmedel för Shaksperes dramer. Tack vare densamma veta vi med säkerhet, att följande af dem voro författade före 1598: "Titus Andronicus", "Förvillelsen", "Köpmannen från Venedig", "En midsommarnattsdröm", "Två ungherrar från Verona", "Kärt besvär förgäfvets", "Romeo och Julia", "Rikard III", "Konung Johan", "Rikard II" och "Henrik IV". Han talar äfven om Shaksperes "sockersöta sonetter", som då otryckta cirkulerade bland hans vänner. E. B-n.

Meresjko/vskij. Se *Merezjkovskij*.

Mereweather [mɛr'wɛðə], stad i Nya Syd-Wales (Australien), vid Newcastle. 4,551 inv. (1901). Betydande stenkolsgrufvor. J. F. N.

Merezjko/vskij, Dmitrij Sergejevitj, rysk skald, kritiker, f. 1866, studerade vid universitetet i Petersburg och utbildade sig genom vidsträcktare resor till Italien och Grekland. Hans första samling dikter, *Stichotvoreniya*, utkom 1888. Därefter följde 1892 *Simvolj* (Symboler), en samling poetiska legender, romerska bilder och den poetiska berättelsen "Vjera", en lyrisk kulturbild ur det ryska studentlivet på 1880-talet, *Novyya stichotvoreniya* (Nya dikter, 1896) och *Sobranie stich.* (Samlade dikter). En viss ryktbarhet vann



M. 1893 genom sin första essaysamling, *O pritiinach upadka i o novych tetjenijach sovremennoj russkoj literatury* (Om orsakerna till den nutida ryska vitterhetens förfall), hvori han fördömde den tendentiösa "borgerliga" diktningen och pekade på Pusjkin som skaldemönstret. Världsyrykte fick M. genom den stort och bredt anlagda trilogien *Christ i Antichrist*, "Kristus och Antikrist", som i tre fristående romaner åskådliggör dels brytningen mellan hededom och kristendom, dels den stora omhuvfvingen i Ryssland under Peter den store. Första delen, *Otverzjennij, Julian Ostupnik* (1896; "Gudarnas död. Julianus affällingen", 1902, 2:a uppl. 1907) behandlar Julianus' inre och yttre kamp med kristendomen, andra delen, *Voskressjje bogi, Leonardo da Vinci* (1902; "Gudarnas uppståndelse. Leonardo da Vinci", 1903, 3:e uppl. 1910) skildrar den italienska kulturvärlden under renässansens blomstring, och den tredje, *Petr i Aleksej* (1905; "Antikrist. Peter och Alexej", 2 bd, s. å.) lämnar en högst intressant bild af Ryssland på tsar Peters tid och den idékamp, som tog sig uttryck i motsatsen mellan den brutale tsaren och den mystiskt anlagde tronföljaren. Själfrva grundtanken — att påvisa det världshistoriska sambandet mellan den västerländska renässansen och Rysslands omdaning genom Peter den store — är oklar och ohållbar; men som historiska romaner äro de tre delarna utomordentligt fångslande genom sin tidsfärg och rikedom på kulturhistoriskt värdefulla detaljer och episoder, vittnande om författarens ovanliga beläsenhet och förtrogenhet med ämnena. — 1897 utkom essaysamlingen *Vjetnyje*

sputniki ("Eviga följeslagare", 1908) med studier öfver Calderón, Cervantes, Flaubert, Ibsen m. fl. Af stort värde äro M:s ingående studier öfver Dostojevskij och Tolstoj, *Zjizn i tvortjestvo Tolstogo i Dostojevskago* (1901; "Tolstoj och Dostojevskij som människor och konstnärer", 1906) och *Religija Tolstogo i Dostojevskago* (1902; "Tolstoj och Dostojevskis religion", 1907). Härtill komma de litteraturhistoriska studierna *Grjadustij cham* (1906; "Borgare och plebejer", 1908) samt *Gogol i tjort* (1906; ny uppl. 1909 under titel "Gogol: Tvortjestvo, Zjizn i religija"; "Gogol och djäfvulen", 1909). Af en ny trilogi, *Tsarstvo zvojerja* ("Vilddjurets rike"), med historiska episoder ur Paul I:s, Alexander I:s och Nikolaus I:s regeringstid, utkom 1810 den första, i dialogform affattade delen, *Smert Pavla Pervogo* ("Paul I:s död", 1911). Dessutom har M. omarbetat en italiensk medeltidsnovell *Ljubov silnjeje smrti* (Kärleken starkare än döden, 1902) och översatt flera tragedier samt den idylliska romanen "Dafnis och Chloe" från grekiska. Samtliga svenska översättningar ha verkställts af E. We(st)er. M:s författarskap röjer den fina bildningen i förening med rik historisk fantasi och en aristokratisk världsåskådning, men hans poesi har föga af omedelbar känsla. Som religionsfilosof har han påverkats af Dostojevskij och Vladimir Solovjev (se d. o.) och utbildat ett slags skönhetslära med både helleniska och kristna element, uppblandade med rysk mystik och modern nietscheanism. Jfr N. Erdmann, "En världshistorisk trilogi" (i "Ord och bild", 1906), O. Levertin i "Essayer", II (1907), A. Jensen, "Det tredje riket" i "Tsardömet vid skiljövägen" (1905) och "Folkbiblioteksbladet" (1911). — Om M:s maka Zinaida M. se Hippus, Z. N. A—d J.

Mer fermée [mår färme], fr., slutet haf. Se Mare clausum, sp. 888.

Me'rgentheim [-hajm] 1. Me'rgenthal (urspr. Marienthal), stad i württembergska Jagstkreten, vid Mains biflod Tauber. 4,535 inv. (1905). Storartadt slott med naturhistoriska samlingar och Tyska ordens arkiv, tillika kasern, latin- och realskola. Vinodling (Taubervin). M. med omgivning var fordom den största af Tyska ordens 11 balleien (provinser), omkr. 550 kvkm., och staden var 1525—1809 högmästarens säte. 14 dec. 1631 besattes staden af svenskarna under Gustaf Horn och innehades, jämte område, af dem, tills nederlaget vid Nördlingen (1634) tvang dem att uppgå M. I närheten af M. blefvo fransmännen under Turenne 25 april (g. st.) 1645 slagna af de kejserlige under Mercy. (J. F. N.)

Me'rgida, Skrakar, zool. Se Andfåglar, sp. 958.

Mergui [møgi']. 1. Sydligaste distriktet i Nedre Burma, divisionen Tenasserim, begränsadt i v. af Bengaliska viken, i ö. af Siam. 25,352 kvkm. 88,744 inv. (1901), de fleste buddister. Hela distriktet, från vattenbrynet till de högsta bergen vid östra gränsen, är en nästan oafbruten skog med värdefulla träd (Tectona, Hopea, Dipterocarpus m. fl.). Kusten består delvis af mangroveträsk. Nederbörden är mycket stor (3—4 m.). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, på en ö vid mynningen af floden Tenasserim. 11,987 inv. (1901). Anseelig handel. God hamn. Utanför kusten ligger

Merguiarkipelagen, en samling af öfver 200 smärre, bergiga öar, med en fåtalig befolkning, som lever hufvudsakligen af fiske samt äfven sysselsätter sig med pärlfiske och insamling af s. k. kinesiska svalbon. 1 o. 2. (J. F. N.)

Merguiarkipelagen [møgi'-]. Se Mergui 2.

Me'rgulus, zool. Se Alkekungsläktet.

Me'rgus, Skraksläktet, zool. Se Andfåglar, sp. 958.

Me'rheim [-hajm], kommun i preussiska reg.-omr. Köln (Rhenprovinzen), vid Rhen, 4 km. s. om Mülheim. 23,631 inv. (1910). Tillverkning af salpeter, sprängkapslar, salmiak, eldfast tegel m. m. J. F. N.

Meria, namn på de hinduer, som fordom från den närgränsande slättbygden bortröfvades af det i skogsbergen bosatta gondfolket och som offrades åt jordens gudomlighet på det sättet, att deras ansikte trycktes ned i en med svinblod fylld grop, till dess de kväfdes. Köttet, lösgjort från benen, begrafades sedermera. 1836 inskredo engelsmännen däremot. Jfr Khond. (E. Rld.)

Merian, schweizisk-tysk kopparstickar- och målartfamilj. 1. Matthäus M. d. ä., f. 1593 i Basel, d. 1650 i Schwalbach, var elev af raderaren Dietrich Meyer i Frankfurt a. M., uppfinnaren af den mjuka etsgrunden, företog studieresor till Nancy, Paris, Stuttgart och Nederländerna samt lämnade 1624 Basel och öfvertog sin svärfar Theodor de Brays konsthandel och konstförlag i Frankfurt. I Nancy utförde han i radering en af tolf blad bestående fris, framställande *hertigens af*

Lothringen intåg, och i Stuttgart återgaf han med radernålen *festligheterna vid de hertiglaga barn-dopen*. I Frankfurt utgaf han en serie topografiska kartor öfver Frankfurt, Heidelberg m. fl. städer och utförde en mängd plancher för det af honom utgifna stora, illustrerade, samtidens historia belysande verket *Theatrum europæum* (se d. o.), till en bibel, till Zeillers *Topographia* m. fl. verk. M. var äfven målare.

Ett *Landskap* af hans hand ses i Wiens kejs. hofmuseum. — 2. Matthäus M. d. y., den föregående son, f. 1621 i Basel, d. 1687 i Frankfurt, var i Frankfurt elev af J. von Sandrart, åtföljde denne 1637 till Amsterdam, fortsatte sina studier i Belgien, där han kom i nära beröring med Rubens och Jordaens, i England, där han studerade A. van Dyck, i Paris, där Simon Vouet och Lesueur voro hans förebilder, och



i Rom, där Sacchi var hans läromästare. Vid faderns död öfvertog han dennes förlagsfirma och verksamhet som kopparstickare samt egnde sig i synnerhet åt den illustrativa delen af *Theatrum europæum*, hvars 6:e bd (1647—51) tillagnades palzgreffen Karl Gustaf. M. var emellertid äfven flitig målare. Som sådan är han dock numera föga uppskattad, beroende därpå, att endast få arbeten af honom finnas i Tyskland och Schweiz och däraf, att flera af dem, t. ex. *Den hel. Laurentius' martyrdöd* i Bambergs domkyrka, *Uppståndelsen* i Basels stadsbibliotek och *Drottning Artemisia blandande sin makes, konung Mausolos', aska i en dryck* i Dessau, mindre lyckligt företråda hans konstnärskap. Det är i Sverige, som hans målningar skola studeras, och endast där kan man följa, hvarför hans porträtt af samtiden skattades högt. Förhållandet är nämligen det, att han som porträttmålare arbetade nästan uteslutande för K. G. Wrangels räkning och att af de omkr. 60 konterfej, som han utförde för denne, en stor del ännu finnes kvar på Skokloster, ehuru först i senaste tid tillräckligt uppmärksammas. Dessa äro visserligen skäligen ojämna, och många af dem har M. väl, för att i rätt tid kunna effektuera ingångna beställningar, låtit elever utföra på verkstaden. Men flera äro också förträffliga och utvisa, att M. som målare förtjänar ett bättre rykte än det han i konsthistorien åtnjuter. De yppersta äro den förträffliga helbilden af *palzgreffen Karl Gustaf* (Karl X Gustafs bästa porträtt), midjebilderna af K. G. Wrangel och hans *gemål, M. G. De la Gardie* (dat. 1649) och hans *gemål Maria Eufrosyne, fältmarskalkarna Arv. Wittenberg* (dat. 1649), *G. A. Lewenhaupt* (dat. 1650), *H. Kr. von Königsmarck* (dat. 1651), generalen, hertig *F. H. af Sachsen-Lauenburg* och öfverste *J. von der Wyck*. Men dessa utgöra endast en bråkdel af M:s porträtt på Skokloster, hvilka långa rad bl. a. har att uppvisa: landtgreffe *Fredrik af Hessen-Eschwege*, riksskattmästaren friherre *H. Wachtmeister* (dat. 1652), generalerna *Helm. Wrangel*, *Arv. Forbus*, *Ad. von Pfuel*, öfverstarna *Böttiger* (dat. 1640), *Oerner*, *Goldstein*, *Jordan*, *Du Verge*, *von der Witt* o. s. v. Dessutom ses på Sko af M:s hand konterfej af de holländske amiralerna *M. H. Tromp*, *J. van Gulen*, *M. van Ruyter*, *W. Wittezoön* och *P. Floris* samt af fältmarskalken *Piccolomini*. I Darmstadts museum träffas M:s *Själporträtt*, i Nationalmuseum ses ett förträffligt porträtt af *K. G. Wrangel* (dat. 1652) och på Bogesund en illa medfaren bild af öfverste *Werbij*. Men det var icke blott i egenskap af porträttmålare som M. stod i liflig beröring med K. G. Wrangel. M:s brefsamling i Skoklosterarkivet ådagalägger, att riksmarsken och han hade mycket annat gemensamt; bl. a. försåg M. Sko vinkällare med Steinwein, Bischoffsheimer och andra ädla drycker och höll Wrangel å jour med händelserna på kontinenten. — 3. Maria Sibylla M., den föregående syster, f. 1647 i Frankfurt, d. 1717 i Amsterdam, elev af blomstermålaren Abr. Mignon, var en framstående målarinna af blommor och insekter, hvilka senare hon ingående, vetenskapligt studerade. Gift 1665 med blomster- och insektsmålaren Joh. A. Graffi i Nürnberg, utgaf hon

jämte honom ett stort verk om puppornas förvandling, skildes emellertid 1684 från mannen, reste till Holland och därifrån med understöd af generalstaterna till Surinam. En frukt af denna resa var ett rikt illustrerad verk, *Dissertatio de generatione et metamorphosis insectorum surinamensis* (1705; nya uppl. 1719, 1726 och 1772), om Surinams insekter och deras förvandlingsstadier samt de växter, hvarpå de lefva och lifnära sig. Vanligen utförde hon sina målningar i akvarell på pergament. I Wiens kejs. hofmuseum ses emellertid en oljemålning, *Korg med blommor*, af hennes hand. 1—3. O. G.-

Merica'rpium, bot. Se Klyfffrukt.

Merici [-'tjij], Angela. Se Ursulinborna.

Mérida. 1. Stad i spanska prov. Badajoz (Estremadura), vid järnvägen emellan Madrid och Badajoz, 56 km. från Badajoz, på högra stranden af Guadiana, öfver hvilken går en på kejsar Trajanus' tid byggd, 785 m. lång bro, som hvilat på 81 granitbågar (nu 64, sedan 17 förstörts vid belägringen af Badajoz 1812). 11,168 inv. (1900). M:s romerska namn var *Augusta Emerita*, med anledning däraf, att det anlades (25 f. Kr.) af "emeriti" i 5:e och 10:e legionen, som hade tjänat i Kantabrien under Augustus. Som Lusitaniens hufvudstad nådde det stor prakt, hvarom åtskilliga ruiner ännu vittna, såsom af 2 teatrar, en cirkus, flera tempel, en triumfbåge (nu kallad Arco de Santiago och beröfvad sin marmorbeklädnad), en stor akvedukt, vidare af den kolossala mur, som förr omgaf staden, och af den långa bron öfver Guadiana. Under västgoterna blef M. ärkebiskopssäte. 713 intogs staden af araberna, som innehade den till 1228, då den återtofs af Alfons IX. — 2. Hufvudstad i mexikanska staten Yucatan, i norra delen af halfön, omkr. 40 km. från hamnen Progreso vid Mexikanska viken, med hvilken M. sedan 1880 är förenadt medelst järnväg. 61,999 inv. (1910), mest maya-indianer och mestizer. M. anlades 1542 och blef biskopssäte 1561. Den mest intressanta byggnaden är det forna franciskanklostret (fordom med 2,000 munkar), men som nu fått förfalla efter ordens utdöning ur landet. M. har prästseminarium, ofullständigt universitet (medicinsk, farmaceutisk och rättsskola), lärarseminarium, musikonservatorium, museum och statsbibliotek. Handel med sisalhampa samt tillverkning af bomullsväfnader, panamahattar, cigarrer, socker och rom. — 3. Stat i republiken Venezuela. 11,300 kvkm. 88,522 inv. (1910). — 4. (Eg. Santiago de los Caballeros de M.) Hufvudstad i staten M., anlagd 1558 på 1,650 m. höjd på en slätt nedanför det 4,580 m. höga Sierra Nevada. Omkr. 12,000 inv. Biskopssäte, universitet (Los Andes universitet) med en politisk och en teologisk fakultet. Tillverkning af mattor, bomulls- och yllevor samt inlagda frukter, handel med kaffe och bomullstygger. 1—4. (J. F. N.)

Meriden [me'riden], stad i nordamerikanska staten Connecticut, 30 km. n. ö. om hamnstaden New Haven, med hvilken M. är förenadt genom järnväg. 27,265 inv. (1910). Statens förbättringsanstalt för vanartade gossar. Tillverkning af korta varor och i synnerhet sådana af britanniametall. (J. F. N.)

Meridiän (af lat. *meridiānus*, hörande till mid-

dagstid). 1. *Astron.*, middagslinje, den genom n. och s. gående vertikalcirkeln på himmelssfären. Meridianen delar denna i två fullkomligt lika delar, den östra och den västra. På den östra (delen af) himmelen höja stjärnorna sig, på den västra himmelen sänka de sig, i meridianen nå de sin största och sin minsta höjd, eller kulminera. Eftersom full symmetri råder i stjärnornas lägen och rörelser å ömse sidor om meridianen (då afseende ej fästes vid den nästan alltid mycket obetydliga förändringen i den ifrågavarande himmelskroppens deklination), kan meridianens riktning bestämmas därigenom, att man tager medelriktningen till en stjärna, då den ö. och v. om meridianen når samma höjd. Att för meridianriktningens bestämmande afvika det ögonblick, då stjärnan når sin största höjd och åter börjar sänka sig, blir i allmänhet ej tillräckligt skarpt, emedan höjden då alltför långsamt ändrar sig. Jfr Tidsbestämning. — 2. *Fys.*, magnetisk meridian. Se Jordmagnetism, sp. 145, och Magnetiska paralleller. — 3. *Geogr.*, namn på afskärningslinjerna mellan den ideella jordytan och planer, som äro lagda genom jordens poler. Meridianerna gå sålunda i riktningen n.—s. Vinkeln emellan två orters meridianer är deras längdskillnad (se Längd 1). 1. E. J. (B—d.) 3. J. F. N.

Meridian [meri'dien], stad i nordamerikanska staten Mississippi. 20,503 inv. (1910). I M. mötas 6 järnvägar. Högre skolor (M. women's college, M. male college, Lincoln school och M. academy, de båda senare för negrer), därhus. M. är en viktig marknad för bomull, som skördas i trakten, och har bomullsindustri och järnvägsverkstäder. J. F. N.

Meridiāncirkel. Se Astronomiska instrument, sp. 294.

Meridiānfotometer, *astron.* Se Astronomiska instrument, sp. 299.

Meridiāngrad. Se Grad 3.

Meridiānhöjd, *astron.*, den höjd, som en stjärna uppnår i meridianen (se Meridian 1). Två gånger under samma dygn går en och samma stjärna genom meridianen, "kulminera", ehuru endast för de s. k. cirkumpolarstjärnorna passagen n. om polen (under polen) blir synlig, ty öfriga stjärnor passera där meridianen under horisonten. I meridianen uppnår stjärnan sin största höjd (under polen den minsta höjden). Se Kulmination. Då stjärnans deklination är bekant, kan ställets polhöjd (se Bredd 1) med största lätthet bestämmas genom iakttagande af meridiānhöjden. För solen benämnas meridiānhöjden vid öfre kulminationen ofta middagshöjd. Meridiānhöjden är lika med summan af deklinationen och ekvatorshöjden (se d. o.). E. J. (B—d.)

Meridiānkedja, *geogr.* Se Berg, sp. 1416.

Meridiānpassage [-sāʃ], *astron.*, en himlakroppss passage genom en viss ords meridian. Genom iakttagande af tidsmomentet för meridiānpassagen bestämmas himlakroppens rektascension, ty denna är lika med stjärntiden (se d. o.) i detta ögonblick. Genom uppmätandet af himlakroppens höjd i meridianen bestämmas dess deklination, om ställets polhöjd är bekant, eller tvärtom polhöjden, om deklinationen är bekant. Se Kulmination och Meridiānhöjd. E. J. (B—d.)

Meridies, lat., middagstid; söder. — *Ante meridiem* (a. m.), före middagen (f. m.); *post meridiem* (p. m.), efter middagen (e. m.). — Meridiōnāl, sydlig.

Meridiōnāl. Se Meridies.

Me'rrier, de ryska krönikornas *merja*, Jordanes' *merens*, ett utdödt, troligen finsk-ugriskt och med tjeremisserna (se d. o.) besläktadt folk, som bodde i de nuv. ryska guv. Kostroma, Jaroslav och Vladimir. Deras ganska betydande gamla kultur återspeglar sig i många arkeologiska fynd från dessa trakter. Se Uvarov, "Etude sur les peuples primitifs de la Russie. Les mériens" (1875). K. B. W.

Me'rrijärvi, konsistoriellt pastorat af 3:e kl., Kalajokki kontrakt, Kuopio stift, Salo härad och domsaga i Uleåborgs län, Finland. Areal 207 kvkm. Befolkningen, finsktalande, 1,943 pers. A. G. F.

Me'rikanto, Oskar, finsk tonsättare, f. 5 aug. 1868 i Helsingfors, erhöi från unga år undervisning i musik och gjorde sig känd som dels tjänstförrättande, dels konserterande organist, fortsatte 1887 studierna i Leipzig och Berlin och anställdes som organist vid Johanneskyrkan i Helsingfors. Själf förträfflig orgelvirtuos, innehar M. lärartjänsterna i orgelspel vid Helsingfors' klockar- och organistskola samt Helsingfors' musikinstitut och är därtill känd som en utmärkt ackompanjör. M. är äfven antagen till dirigent vid Inhemska operan. M:s kompositioner utgöras hufvudsakligast af sånger samt operorna *Pohjan neito* (1899), byggd på motiv ur "Kalevala", och *Elinen surma* (1911), efter G. von Numers' skådespel med samma namn, löftesrika förstlingsverk. Sångkompositionerna, som förskaffat M. vidsträckt anseende i hemlandet, kännetecknas i allmänhet genom enkel, halft folklig melodik och virtuost behandlad pianostämman. Han har dessutom publicerat ett stort antal bearbetningar af finska folksvisor samt särskilda betydande orgelpedagogiska verk och har verkat som musikkritiker vid tidningen "Helsingin Sanomat". O. Asn.

Me'rikarvia, socken. Se Sastmola.

Me'rikoski. Se Ule ålf.

Méril, E. P. du. Se Duménil.

Me'rimasku, kapellförsamling. Se Nådendal.

Mérimee [-mē], Prosper, fransk författare, f. 28 sept. 1803 i Paris, d. 23 sept. 1870 i Cannes, ärnade först bli målare som fadern, men denne afrådde honom, och efter afslutade juridiska studier inträdde han i handelsdepartementet. Han sysslade dock hufvudsakligen med litteratur, konst och arkeologi, gjorde 19 år gammal bekantskap med Beyle, som han mycket beundrade, och hade redan vunnit en viss berömmelse i tidens litterära salonger. Han företog resor till Spanien, Italien, England, Orienten och Grekland. 1831 blef han kabinetssekreterare i greffe d'Ar-



gouts ministär, och då han 1833 afgick från denna post, utnämndes han till inspektör för de historiska minnesmärkena. 1844 invaldes han i Franska akad. Som mångårig vän till Napoleon III:s svärmoder, den spanska grefvinnan de Montijo, stod han kejsardömet nära och var en gärna sedd gäst i Tuilerierna. 1853 utnämndes han till senator och 1858 till president i kommissionen för det kejserliga bibliotekets om-
daning. M:s författarskap omfattar hufvudsakligen skönlitteratur, kritik, historia, arkeologi och resebeskrifningar. Som skönlitterär författare står han på öfvergången mellan romantik och realism. Gemensamt med den förra riktningen har han det ofta historiska eller arkeologiska ämnesvalet samt förkärleken för exotiska scener, primitiva och barbariska seder och själstillstånd. Men framställningen är nykter och kyligt objektiv. Ämnenas lidelsefullhet och vildhet stå i skarp kontrast till det måttfulla och oberörda i behandlingen. Liksom Beyle, som i mångt och mycket är hans lärare, är han skeptiker och ironiker till hela sitt väsen, döljer förnämt sitt eget inre och blir stundom nästan torr genom bristen på omedelbar känsla och lyrik. Han hör till de ypperste berättarna inom den franska novellen. 1825 debuterade han med *Théâtre de Clara Guzul, comédie en espagnole*; enligt förete-
talet skulle arbetet vara en öfversättning af verkliga spanska dramer, utförd af en viss J. L'Estrange. Mystifikationen lyckades, och M. upprepade försöket 1827, då han utgaf en samling illyriska folksånger, *La Guzla*, enligt uppgift författad af skalden Hyacinthe Maglanowitch. Publiken var djupt betagen af den dalmatiskt slaviska lokalfärgen. Arbetet öfversattes till tyskan, och Pusjkin tolkade några af sångerna till ryska, förtjust öfver deras egendomliga vildmarksdöft. M. upplyste sedan, att han skrivit boken på 14 dagar med tillhjälp af ett par resehandböcker och några slaviska ord. 1828 följde *La Jacquerie*, en serie vilda scener från det stora bondeupproret på 1300-talet, och *La famille de Carajal*, en blodskamshistoria från Syd-Amerika utan större intresse. 1829 utgaf han *Chronique du règne de Charles IX* ("Från Bartolomeinattens tid", 1875 och 1889), en historisk roman i krönikestil, där hans smak för våldsamma scener och plastiskt tecknade gestalter ånyo kommer till sin rätt. M. åtnjöt redan rykte som en af sin tids förnämsta prosaister. Sina förnämsta noveller utgaf han dock först under de följande åren i "Revue de Paris" (1829—30) och "Revue des deux mondes" (1834 ff.). Bland dessa noveller, behandlande blodshämnd, mord, röfvarlif, svart-sjuka, skeppsbrott, krigsscener m. m., kunna nämnas som klassiska genom mästerlig framställningskonst: *Mateo Falcone, L'enlèvement de la redoute, Tamango, La partie de trictrac, Le vase étrusque, Les âmes du purgatoire, Lokis* ("Professor Wittenbachs manuskriptnovell", 1870), *La Venus d'Ille* ("Venus i Ille", öfv. af Edv. Bäckström, 1877). Hit höra också två af hans yppersta och mest bekanta berättelser, *Colomba* (1841; sv. öfv. 1842, 1877, 1902 och 2 ggr 1909) och *Carmen* (1847; sv. öfv. 1902 och 1908); den sistnämnda har gett stoff till Bizets opera. Hans noveller ha senare utkommit i flera samlingar, såsom *Mosaïque* (1833), *Contes et nou-*

velles (1846), *Nouvelles* (1852; "Noveller", 1875) och *Dernières nouvelles* (1873). M. har dessutom skrivit flera dramatiska arbeten, *L'occasion* och *Le carrosse du Saint Sacrement* (1829, uppförd och utgivsslad 1852), *Les deux héritages ou Don Quichote* (1850) och *Les débuts d'un aventurier* (1852). Han var också den förste, som gjorde den ryska litteraturen bekant för sina landsmän, i det han öfversatte Gogols "Revisorn" samt noveller af Pusjkin och Turgenev. Dessutom skref M. åtskilliga kritiska uppsatser, bland hvilka märkas porträtt af Henri Beyle, Turgenev m. fl., samlade i *Portraits historiques et littéraires* (1875). Af hans historiska och arkeologiska arbeten kunna anföras: *Monuments historiques* (1840), *Études sur l'histoire romaine* (2 bd, 1844), *Histoire de don Pedro I, roi de Castille* (1848), *Les faux Démétrius* (1852), *Mélanges historiques et littéraires* (1855) och *Les cosaques d'autrefois* (1865); af hans reseskildringar: *Dans le midi de la France* (1835), *Dans l'ouest* (1836), *En Auvergne et dans le Limousin* (1838), *En Corse* (1840) m. fl. Högst intressanta äro de olika brevsamlingar, som utgivits efter hans död: *Lettres à une inconnue* (grefvinnan Lise de Przezdzieńska; med en essay öfver M. af H. Taine 1873), *Lettres à une autre inconnue* och *Lettres à M. Panizzi* (1881), *Une correspondance inédite* (1897), *Lettres à E. Calderon* (med inledning af R. Mitjana, "Revue bleue", 1910). Litt.: Sainte-Beuve, "Portraits contemporains", III (1846) och "Causeries du lundi", VII (1857), M. Tourneux, "M. Sa bibliographie" (1876) och "M. Ses portraits" (1879), E. Faguet, "Études sur le XIX:e siècle" (1887), A. Filon, "M." (1893) och "M." (1898; i "Les grands écrivains", Taine, "Derniers essais de critique et d'histoire" (1894), och d'Haussonville i "Revue des deux mondes", XXXIV). J. M.

Meringer, Rudolf, österrikisk språkvetenskapsman, f. 1859 i Wien, 1893 e. o. och 1899 ord. professor i Graz, har utgivit bl. a. *Über den indogermanischen dual der o-stämme* (1884), *Beiträge zur geschichte der indogermanischen declination* (1891), *Indogermanische sprachwissenschaft* (i "Sammlung Götschen", 1895, 3:e uppl. 1903), *Ver-sprechen und verlesen* (1895, jämte Mayer), *Etymologien zum geflochtenen haus* (1898), *Die stellung des bosnischen hauses und etymologien zum haus-rath* (1901), *Das deutsche haus* (1906) och *Aus dem leben der sprache* (1908). Han uppsatte 1909 och utger tidskr. "Wörter und sachen". K. F. J.

Méringue [-rå'g], fr. Se Maräng.

Meriniderna. Se Marokko, sp. 1032.

Merino [-nå]. 1. Fårart med mycket fin ull (se Fårsläktet, sp. 203 och pl. I). — 2. Ull af merinofår. — 3. Garn, spunnet af sammanblandad ull och bomull, för användning till trikåvaror. — 4. Fint, kypradt kamgarntyg, väft i fyrskaftad s. k. bataviabindning (lika på båda sidor) och afsedt till damklänningar. 3—4. G. A. W.

Merino [-nå], Geronimo, spansk gerillahöf-ding, f. 1770, präst i sin hemort, Villoviado i Gamla Kastilien, d. 1847 i Montpellier, gjorde sig under franska invasionen i Spanien (1808—12) känd som skicklig och fruktansvärd friskarechef. Efter konstitutionsförändringen 1820 trädde *el curo* ("pastorn") ånyo i vapen, såsom den roja-

listisk-klerikala reaktionens partigångare, och gick efter Ferdinand VII:s död 1833 i fält för don Carlos, med hvilken han 1839 måste fly till Frankrike. Jfr Rodriguez de Abajo, "Notice biographique sur le curé M." (1847).

Merinos [-nås], Merinosfår. Se Fårsläktet, sp. 203 och pl. I.

Merinosfår [-nås-]. Se Merinos.

Merí'ones (grek. *Μηρώνας*, lat. *Meríones*), forngrekisk sagohjälte från Kreta, deltog jämte sin farbroder Idomeneus (se d. o.) i Trojanska kriget. A. M. A.

Merioneth [me'ri-äneth], wales. *Meirionydd*, grefskap i norra Wales, England, vid Georgskanalen. 1,707 kvkm. 45,573 inv. (1911). M. är ett vildt romantiskt bergland, vars högsta toppar äro Cader Idris (893 m.) och Aran Fawddwy (905 m.). Sjöarna äro många, men små; äfven strömmarna äro små. Endast omkr. 5 proc. af arealen äro beväxna med säd, så att jordbruket är af mindre vikt än ladugårdsskötseln. Vidsträckt skifferbrott bearbetas. Guld, bly, koppar och mangan ha anträffats på flera ställen. Hufvudstad är Dalgelly. (J. F. N.)

Merismopëdier. Se Bakteriologi, sp. 708.

Meristem (af grek. *meri's*, del, och *ste'mon*, varp i en väf), Bildningsväfnad, Delningsväfnad, *bot.*, kallas den väfnad af tunnväggiga, genom delning i förökning stadda celler, hvilken träffas överallt, där förökning i massa eger rum i en växt. Af meristem finnas flera slag. Med urmeristem menas vegetationspunktens bildningsväfnad, ur hvilken organets alla väfnader uppkomma. Den eller de celler, från hvilka urmeristemets celler härleda sig, kallas *initialer* eller *toppceller*. Urmeristemet differentierar sig i vegetationsspetsens 3 primära meristem: *protoderm*, ur hvilket överhuden uppkommer, *prokambium*, som ger upphof till kärlsträngar och mekaniska väfnader, och *grundmeristem*, som utvecklar sig till grundparenkym. Rotmössans meristem kallas *dermakalyptrogen*. Ett meristem, som uppkommer ur en redan differentierad väfnad, kallas sekundärt meristem eller *följdmeristem*; ett exempel på följdmeristem är fellogenet (se Kork). Genom ett eller flera meristem i internodier eller blad betingas den interkalära längdtillväxten. G. L.-m.

Meristematisk väfnad, *bot.*, detsamma som meristem (se d. o.).

Merit (fr. *mérite*, af lat. *merēri*, förtjäna), förtjänst, det, som gör någon värdig belöning (befordran på tjänstemannabanan). — **Meritēra** sig, göra sig värdig, skaffa sig meriter.

Mérite agricole [meri't agriká'l], fr., fransk orden, "för förtjänst om jordbruket". Se **Ord n a r**.

Meritförteckning, en uppgift på de tjänster, som en tjänsteman innehaft, samt tidslängden för hvarje tjänst, äfvensom på de examina eller prof han genomgått, på de hederstecken han undfått m. m.

Meritörisk (af lat. *me'ritum*, förtjänst) kallas en objektiv, saklig behandling af en fråga i motsats till partipolitisk.

Meritum, lat., förtjänst, förtjänstfull handling; *teol.*, frivilliga gärningar, genom hvilka människan

inför Gud förtjänar sig ett anspråk på lön. Medan den evangeliska kyrkan helt afvisar förtjänsttankens tillämplighet på förhållandet till Gud, icke blott lär den katolska kyrkan, att vissa människor kunna göra mera, än lagen kräver (*opera supererogatoria*) och därigenom förvärfva sig öfverflödande förtjänster, som nu genom kyrkans förmedling, i aflaten o. s. v., komma också de andra till godo, utan särskildt i den romerska kyrkan är också den allmänna uppfattningen af det religiösa livets utveckling och människans ställning till Gud alltgenom, liksom tidigare i senjudendomen, behärskad af förtjänst- och lönetankens schema. Denna centrala plats har förtjänstbegreppet, som tydligt på det närmaste sammanhänger med hela den inom katolicismen alltmer härskande nomistiska och kasuistiska åskådningen, ursprungligen vunnit framför allt genom den forne juristen Tertullianus' inflytande. Hur fast rotadt det var redan i den gamla kyrkans åskådning, framgår bäst däraf, att ej ens Augustinus kunnat göra sig fri därifrån trots sin predestinationslära och sitt betonde af, att frälsningen alltigenom är den förekommande och skapande nådens verk. Sin djupaste grund har detta i hans nådebegrepps personliga, magisk-naturartade karaktär. Betonandet af nådens allmakt behöfver då, om ej det religiösa livets personlig-sedliga karaktär skall helt gå förlorad, förtjänsttanken som sin motvikt. Dock betonar Augustinus ständigt, att hvad Gud i våra "förtjänster" belönar är blott hans "egna gåfvor". I den senare utvecklingen, alltifrån Gregorius den store och hela medeltiden igenom, gå emellertid dessa djupare Augustinska tankar i stort sedt alltmera förlorade. Ett allvarligt, om än otillfredsställande, försök att tillvarataga dem göres visserligen ännu af Tomas från Aquino genom den tolkning han ger åt den medeltida distinktionen mellan *meritum de congruo*, en gärning, som blott på grund af billighet kan undfå lön, och *meritum de condigno*, en gärning, som på grund af verklig värdighet har anspråk på lön. Tomas vill ej fatta dessa begrepp som afseende olika gärningar, utan som angivande olika synpunkter på de först genom den ingjutna nåden möjliggjorda gärningarna. Försävidt som man tänker på den mänskliga viljans andel i dessa, kunna de aldrig utgöra grunden till mera än ett *meritum de congruo*; försävidt de åter ha sitt ursprung i Guds nåd, gälla de som ett *meritum de condigno*. Dock får redan hos honom, praktiskt taget, *meritum de congruo* en vida större betydelse, än hvad häraf synes framgå. Och hos de till Duns Scotus sig anslutande "scotisterna", liksom än mer hos de senare "nominalisterna", blir i själfva verket frälsningen ytterst grundad helt på de egna förtjänsterna: människan förtjänar sig genom ett *meritum de congruo* den "första nåden" och vinner genom de nu genom denna möjliggjorda verkliga förtjänsterna nya nådestillskott. På grund af reformationens kritik af denna lära sökte visserligen den romerska kyrkan i det tridentinska mötets lärobestämmelser i uttryckssättet mera närma sig till Tomas. Men i det väsentliga förblef dock allt vid det gamla. Visserligen läres det, att människan ej kan förtjäna sig den "första, aktuella nåden". Men då denna, hvarengom möjligheten att förvärfva sig merita de con-

gruo grundläggas, ges åt alla människor, har detta praktiskt sedt föga betydelse. Härigenom neutraliseras och den omedelbara betydelsen af Kristi verk för människans förhållande till Gud: den uppgår väsentligen däri, att han genom sin förtjänst åt alla människor vunnit den nåd, som nu gör det möjligt för dem att förvärfa egna förtjänster. — För reformationen med dess centrala lära om rättfärdiggörelsen genom tron allena var det totala förkastandet af hela den romerska förtjänstläran gifvet, och genom det däri häftrade rent personliga nådebegreppet — "nåden ej en medicin, utan Guds nådefulla sinnelag" — blef det nu möjligt att i fråga om frälsningsverket på en gång fasthålla det Augustinska "allt af nåd" och dock på hvarje punkt tillika fatta det som en den fria personlighetens akt. Däremot har äfven den evangeliska kyrkan i stor utsträckning begagnat sig af förtjänstschemat vid tolkningen af betydelsen af Kristi verk. Om än detta ej behöfver innesluta en direkt motsägelse, är dock användningen af detta i grunden irreligiösa begrepp äfven på denna punkt egnad att väcka betänkligheter. Jfr K. H. Wirth, "Der verdienstbegriff in der christlichen kirche", I—II (1892, 1901). E. Bg.

Merivale [me'rivail]. 1. Herman M., engelsk ämbetsman och författare, f. 8 nov. 1806, d. 8 febr. 1874, var 1837—42 professor i politisk ekonomi vid Oxfords universitet, 1848—59 permanent understatsekreterare för kolonierna och från 1859 innehafvare af samma post i ministeriet för Indien. M. väckte 1841 uppestand genom sin föreläsningsserie *Lectures on colonization and colonies*, utgaf 1865 *Historical studies* och fulländade 1872 sir H. Edwards' biografi öfver sir Henry Lawrence. — 2. Charles M., präst och historiker, f. 8 mars 1808, d. 27 dec. 1893, blef 1833 fellow vid St John's college i Cambridge, där han var intim vän med Tennyson, prästvigdes s. å. och blef 1863 kaplan hos underhusets talman och 1869 domprost i Ely. Mest bekant är han genom sitt historieverk *A history of the romans under the empire* (7 bd, 1850—62), som emellertid har större stilistiska än vetenskapliga förtjänster. Hans självbiografi, *Autobiography of dean M.*, har utgifvits af dottren Judith A. M. (1899). — 3. Herman Charles M., son till M. 1, författare, f. 1839, d. 14 jan. 1906, blef 1864 advokat, innehade flera juridiska ämbetsposter och utgaf 1878—80 "Annual register". Han skref dikter och skådespel, bl. a. *All for her* (1874), *The white pilgrim*, and other poems (1875), *The don* (1888) och *Ravenswood* (1890). Jfr A. Merivale, "Family memoirs" (1884). 1—3. V. 8—g.

Merja, folk. Se Merier.

Merjelsjön, vid Aletschglatschern (se d. o.), 2,367 m. ö. h., Alpernas vackraste sjö, med simmande, ofta fantastiskt formade isberg, som skilt sig från gletschern. Ytan är 41 har, djupet 47 m. Genom en 1894 anlagd, 489 m. lång kanal regleras sjöns aflöpp och förekommas de förr vanliga översvämningarna vid högvatten. J. F. N.

Me'rika, hamnstad på italienska Somalikusten (Afrika) under 1° 42' n. br., med dålig redd, hade enligt Kinzelbach 6,500 inv. 1867, nu mycket färre, kanske 3,000. J. F. N.

Merkantil (af lat. *mercāri*, idka handel), som

rör handeln, köpmanna-; köpmannamässig; krämaraktig. — Merkantil hastighet, *järnv.* Se Farhastighet, sp. 1385. — Merkantilism, merkantilsystem (se d. o.). — Merkantilist, anhängare af merkantilsystemet (se d. o.).

Merkantilsystemet 1. Merkantilismen (af lat. *mercāri*, idka handel) är namn på det ekonomiska system, som tämligen allmänt rådde i Europa från slutet af medeltiden (delvis från slutet af 1300-talet) in på 1700-talet. Namnet skapades under 1700-talet af fysiokraterna (se d. o.) och fick spridning främst genom Adam Smith, som utförligt kritiserade systemet i 4:e boken af "Wealth of nations" (1776); i sig själf är namnet föga träffande. Den nyare forskningen (främst Schmoller och Cunningham) ser i merkantilismen knappast ett teoretiskt system, såsom dess kritiker under 1700-talet gjorde, utan en på vissa praktiska uppgifter inriktad politik. Denna politik har två huvudsidor.

Den första sidan af merkantilsystemet är det ekonomiska uttrycket för nationalstaternas uppkomst. Innebörden är sträfvandet att *göra staterna till ekonomiska enheter*, att utbyta städernas och länens näringslagstiftning, som af hvar och en bland dessa skapade afgränsade ekonomiska enheter, mot en lagstiftning i statens hand, som gjorde landet till den ekonomiska enheten. Det gällde för detta ändamål bl. a. att nedbryta de otaliga skrankorna för samfärdseln inom landet, att af korporationerna (t. ex. skräväsendet) göra nationella i st. f. lokala organisationer samt att skapa enhet i tullar, mått, vikt o. s. v. för hela landet. Lättast gick detta i England och Sverige, där feodalismen knappast haft tillfälle att splittra landet i mindre enheter, medan det af motsvarande skäl var svårast i Tyskland; mest typisk framträder denna — kanske den viktigaste — sidan af politiken i Frankrike (jfr Colbert 1). Ingenstädes lyckades dock statsmännen fullt genomföra programmet, utan franska revolutionen, Napoleon och 1800-talets liberalism blefvo häri deras — kan man säga — testamentsexekutorer.

Den andra sidan af merkantilsystemet är, att detta nationella system utgör ett nationellt *skyddssystem* eller rättare inriktas på att skapa nationell *makt*, äsyftar statens stärkande politiskt och militärt genom dess stärkande ekonomiskt. Delvis inriktas den ekonomiska politiken därför direkt på försvarsändamål, så främst sjöfarts- och fiskeripolitiken med dess syften att skapa en stor handelsflotta, särskildt af värbara fartyg (i Sverige genom "hel- och halffriheten", se Tull), och dugliga sjömän. Hufvudmedlet att öka staternas makt var dock finansernas stärkande. För detta mål fordrades riklig tillgång på inkomster i reda penningar under en tid, då statsinkomsterna ännu till stor del inföto in natura; och häraf förklaras den sida af merkantilsystemet, som dess kritiker framför allt angräipit och med orätt betraktat som dess hela innebörd, nämligen sträfvandet att i landet indraga ädla metaller. Detta berodde hos systemets ledande statsmän och författare ingalunda därpå, att rikedomens ansågs liktydig med guld och silver — tvärtom betraktades dessa metaller ofta som i sig själva värdelösa anvisningar

på varorna —, ehuru betydelsen af ett metallinflöde antagligen ofta överskattades.

Medlet för goda finanser (och metallinflöde) var för systemet en *varaktig organisation af näringslivet*, hvilken skapade förutsättningar för den inhemska produktionen; genom att producenterna sålunda gjorde vinster, skulle produktionen uppblomstra, och genom att undersåtarna fingo stora tillgångar, skulle staten också få det. Hela denna tankegång innebar en stor nyhet i förhållande till medeltidens "försörjningspolitik", som sökte uppnå riklig tillgång genom att kvarhålla så mycket varor som möjligt inom området, ej genom att uppmuntra produktionen; endast på ett, men ett mycket viktigt, område, nämligen livsmedelspolitikens, kvarleefde denna senare uppfattning till stor del under merkantilsystemets tid. Som medlet för och tecknet på den rätta organisationen af näringslivet betraktades metallinflödet; och sedan man småningom öfvergett den mera primitiva ståndpunkten att direkt söka hindra metallernas utflöde ur landet (ofta kallad "the bullionist policy"), skulle detta uppnås genom en s. k. gynnsam handelsbalans (kallad "the mercantile policy"). Den ofta anmärkta svaghet i denna uppfattning, som skulle bestå i en förväxling af handelsbalans och betalningsbalans, var i och för sig utan egentlig betydelse, då den enda faktor i betalningsbalansen, som fränsedt handeln spelade någon nämnvärd roll vid denna tid, var fraktvinsten, hvilken vanligen noga beaktades (jfr Handelsbalans).

För att uppnå en gynnsam handelsbalans ("öfvervikt i handelsvägen", sade man i Sverige under frihetstiden) skapades ett skyddssystem, som föredde åtskilliga likheter med det nu rådande; och icke utan skäl betecknas detta senare stundom som "nymerkantilism". Till att börja med användes i stor utsträckning handelspolitiska åtgärder, importförbud och -tullar samt exportpremier (och exporttullar eller förbud på råvaror). Samtidigt fick handeln sin första egentliga internationella organisation, genom de stora handelskompanierna (se d. o.), som stöddes af staterna på mångfaldigt sätt; och *sjöfarten*, särskildt på aflägsnare länder ("ur första och i första handen"), uppmuntrades genom åtgärder, för hvilka de engelska navigationsakterna och det svenska produktplakatet voro typiska, d. v. s. genom förbud för andra länders fartyg att införa produkter, som ej härstammade från deras hemland. För att om möjligt göra landet själf tillräckligt — detta framför allt i afseende på militäriskt betydelsefulla produkter — och driva upp exporten blef emellertid *manufakturpolitiken* en hörnsten i systemet; och genom denna befordrades vanligen, ehuru i hufvudsak ofaisktligt, den kapitalistiska produktionens framsteg, emedan företag af sådant slag ansågos konkurrensdugligare än handverket och småindustrien. Äfven statsproduktion förekom ofta af samma skäl, ehuru i andra rummet. Genom *kolonialpolitiken* äsyftades att göra moderland och kolonier till en ekonomisk enhet, hvarvid de senare begränsades till uppgiften att vara moderlandets råvaruproducenter (se Koloni, sp. 585). *Befolkningens tillväxt* uppmuntrades med alla medel. Endast *jordbruksnäringarna* blefvo i stort sedt tillbakasatta, både direkt genom exportförbud öfver landskaps-

gränserna m. m. och indirekt; det var främst här, som motståndet under 1700-talet framträdde (se Fysiokrater). England utgjorde emellertid härvid ett undantag och tillämpade konsekvent den allmänna politiken äfven på detta område; särskildt bekant är 1689 års lag om exportpremier på spannmål, mycket beundrad t. ex. i Sverige under frihetstiden.

I motsats till förhållandet under medeltiden sköt merkantilsystemet de etiska momenten nästan alldeles af sidan och sökte genom premier, privilegier, utmärkelser och lockelser af alla slag taga människornas egoistiska intressen i statsnyttans tjänst. Endast i andra hand kom tvånget till användning; och ehuru det fortfarande spelade en mycket stor roll, innebär därför merkantilsystemet ett steg emot ökad ekonomisk frihet. Uppfattningen om statens allmakt och öfverlägsna förnuft var emellertid underlag för hela politiken; och då statens intressen ansågos kräfvä något, togs ingen hänsyn till individernas själfständighetsbehof, ens på de mest privata områden, eller till deras för oss ganska själfklara rättigheter.

Nästan alla 1500- och 1600-talets statsmän behärskades af merkantilsystemet, ehuru politiken kan sägas framträda fylligast i England. Dess främsta personlighet var dock Colbert (se Colbert 1). I Sverige voro särskildt Axel Oxenstierna och Karl XI dess representanter, den förre för den friare formen, den senare för den mera bundna. Under 1700-talet framträdde nya riktningar i England och Frankrike, samtidigt med att systemet först då på allvar nådde de ekonomiskt mera efterblifna kontinentalstaterna; och i Sverige inträdde med frihetstiden (särskildt 1738—65) dess starkaste och mest konsekventa tillämpning, ehuru utan de större allmänpolitiska synpunkter, som förut satt sin prägel därpå.

Merkantilsystemet är mindre märkligt inom litteraturen än inom politiken, och något merkantilistiskt system i teoretisk mening har aldrig funnits. Tidens litteratur är emellertid mycket rik på broschyrer och andra skrifter, som tillkommit af särskilda anledningar, men stundom öfverföt stort och varaktigt inflytande. Särskildt gäller detta England och Holland. Bland engelska merkantilister må nämnas Hales, Francis Bacon, Malynes, Misesden, Mun, Culpepper, far och son, Child (se Child 1), Davenant (se d. o.), Petty, Gee samt såsom en sen, systematisk författare sir James Stewart; bland holländska Pieter de la Court (se Court), bland franska Montchrétien och Melon. Den svenska merkantilistiska litteraturen har under 1600-talet att uppvisa Risingh och blir under frihetstiden mycket rik; den då levande Berch (se Berch 2) är en af merkantilsystemets få systematiker, och bland de öfrige frihetstidsmerkantilisterna må nämnas Bachmannson-Nordencrantz, Salander och J. F. Kryger (se d. o.). Den tyska litteraturen är ganska sen, den saknar, i olikhet med särskildt den engelska, kontakt med affärlivet och tillhör i allmänhet den s. k. kameralistiken (jfr Kameralvetenskap); bland dess författare må nämnas Seckendorff, Becher (se d. o.), Hörnigk och von Justi.

Litt.: Schmoller, "Das merkantilsystem in seiner historischen bedeutung" (1884, omtr. i "Umriss

afdufningsyta, som kritpulvret erbjuder, raskt övergår i form af ånga, som patienten andas in. Merhuriolpulvret är ljusgrått och tungt. Däraf inströs 5 gr. åt gången i en stor, aflång påse af på insidan luddigt tyg, hvarefter påsen bäres omväxlande på bröstet eller på ryggen. Metoden är renlig och medger, att patienten går i arbete samt vistas bland människor som vanligt. I svårare fall är den dock ej tillräckligt verksam. — Själfva merhuriol-amalgamet, utan krita, blandas äfven med salfva och mandelolja till en mjuk massa, merhuriololja, som insprutas i musklerna för behandling af syfilis — en enligt professor M. Möllers erfarenhet mycket verksam metod. C. G. S.

Merkuriolpulver [-äl-], med. Se Krita, sp. 1469.

Merkürisalter, kem. Se Kvicksilfver, sp. 402.

Merkurium ("merku'rjum", "merku'rja"), det svenska allmogenamnet på arsenik.

Merkurius. 1. *Grek.-rom. myt.* Se Hermes. — 2. *Astron.*, den närmast solen kretsande af vårt solsystems planeter. Man har visserligen förmodat, att ännu närmare solen en eller flera planeter skulle kunna finnas, och understundom äfven trott sig se dem, men, ehuru man på grund däraf anställt ett systematiskt sökande, har deras tillvaro ej blifvit konstaterad (se Intramerhuriella planeter). M. är känd sedan äldsta tider, oaktadt den är utomordentligt svår (i våra trakter t. o. m. nästan omöjlig) att iakttaga med blotta ögat, detta till följd däraf, att den alltid befinner sig i solens närmaste grannskap, ständigt har som bakgrund den intensivt solbelysta himmelen samt går upp eller ned nästan samtidigt med solen. M. är med undantag af småplaneterna den minsta af vårt solsystems planeter, ej mycket större än jordens måne. Dess diameter är 4,770 km., eller omkr. 0,37 af jordens, och massan omkr. 0,05 af jordmassan. Tätheten är ungefär lika med jordens. Medelfastandet från solen är 0,3871 af jordens, eller 58 mill. km., och omloppstiden nära 88 dygn. Banan är den mest excentriska planetbanan i systemet (med undantag af en del småplaneters banor), i det att excentriciteten uppgår till 0,2056, d. v. s. planetens minsta och dess största afstånd från solen förhålla sig som 2 till 3, under det att detta förhållande för jorden är som 29 till 30. Banplanets lutning mot ekliptikans plan uppgår till öfver 7°. — Till följd af planetens alltid ogynnsamma läge ha iakttagelserna öfver dess fysiska tillstånd ej kunnat ge särdeles tillfredsställande resultat. Likväl har man, hufvudsakligast på grund af fotometriska och spektralanalytiska undersökningar, ansett sig kunna konstatera hos M. en ybeskaffenhet, som liknar månens, samt frånvaron af en tätare atmosfär. Iakttagandet af några detaljer på ytan är ytterst svårt och har hittills lyckats blott för några få observatörer. Schiaparelli har iakttagit vissa fläckbildningar samt antydningar till en atmosfär. Ur observationerna på fläckarna ansåg sig Schiaparelli kunna sluta, att planetens rotationstid öfverensstämde med dess omloppstid kring solen, så att M. alltid skulle vända samma sida åt solen, liksom månen i förhållande till jorden. Schiaparellis re-

sultat är emellertid omstridda, och frågan om M:s rotation måste ännu anses öppen. Planetens spektrum öfverensstämmer nästan fullständigt med solspektrum; enligt Vogel uppträda däri några spektralband, som skulle kunna tydas som bevis för tillvaron af en, om ock tunn, atmosfär. Planetens stora närhet till solen gör dock, att spektralundersökningarna är mycket svåra och osäkra. — Liksom Venus passerar M. stundom mellan jorden och solen, så att den synes projicerad mot solskivan som en liten svart rund fläck. Dessa Merkuriuspassager är betydligt oftare förekommande än Venuspassager, men ha i vetenskapligt afseende varit af mindre betydelse och intresse än dessa. 2. E. J. (B-d.)

Merküroföreningar, kem. Se Kvicksilfver, sp. 402.

Merkürosalter, kem. Se Kvicksilfver, sp. 402.

Merle [mærl], Jean Toussaint, fransk teaterförfattare, f. 1785 i Montpellier, d. 1852, var 1808—09 redaktör för "Mercure", 1822—26 direktör vid Porte-Saint-Martin-teatern, var efter julirevolutionen teaterkritiker i rojalistidningen "Quotidienne". M. författade i bolag med olika medarbetare mer än 120 teaterpjäser, bl. a. *Le ci-devant jeune homme* (1812); "Ålderdom och dårskap", (1831), *Le monstre et le magicien* (1826) och *Les petits braconniers* ("Studentputsen eller vilbrädstjufvarne", 1836). Bland hans öfriga skrifter märkes *Anecdotes historiques et politiques pour servir à l'histoire de la conquête d'Alger* (1831—32). Han var gift med skådespelerskan Marie Dorval (se d. o.).

Merle d'Aubigné [mærl dabinjē], Jean Henri, schweizisk (fransk) reformert teolog och kyrkohistoriker, en af den schweiziska nypietismens banbrytare, f. 1794 nära Genève, d. där 1872, kom efter studier och prästerlig verksamhet i Hamburg och Bruxelles 1830 åter till Genève. Där hade alltsedan 1810, i motsats till den indifferentism i andliga ting, som då rådde i därvarande statskyrka och kyrkostyrelse, en religiös rörelse uppstått, som gaf upphof till en 1817 bildad friförsamling, Nouvelle église. Andra, som icke ville skilja sig från landskyrkan, men dock voro genomträngda af iver för gammalkyrklig fromhet och rättroghetens återupplifvande, bildade 1831 ett af präster och lekmän sammansatt sällskap, Société évangélique. För att utbilda fromma och bekännelseetroga präster upprättade detta sällskap i Genève bredvid därvarande teol. fakultet en ny s. k. École de théologie, och vid denna blef M. anställd som lärare. Tillika tjänstgjorde han som predikant vid den af nämnda sällskap inrättade gudstjänst i en bönesal (fr. *oratoire*), hvaraf församlingen fick namnet "Oratoire"-församlingen. Då statskyrkestyrelsen förbjöd honom jämte två hans vänner, som likaledes uppträdde i bönehuset, hvarje ämbetsförrättning inom kantonens område, gaf detta anledning till Oratoireförsamlingens lösslitande från statskyrkan och förening med den förut nämnda Nouvelle église. Föreningen skedde 1849, och den sålunda förenade frikyrkan antog namnet *Eglise évangélique*. Ehuru M. var uppriktigt tillgiven sin kyrkas lära och äfven uttalade sig emot hvarje icke

ödtvungen skilsmässa mellan stat och kyrka, var han dock liberal i afseende på teologiska frågor, i behåll ständigt tanken på ett närmande mellan alla kristna och ifrade framför allt för praktisk kristendom. Bland hans många skrifter må nämnas synnerhet *Histoire de la réformation en Europe du XVI:e siècle au temps de Luther* (5 bd, 1835—53; "Det sextonde århundradets reformationshistoria", 3 bd, 1856—63, flera uppl.), *Histoire de la réformation en Europe au temps de Calvin* (3 bd, 1863—78; "Reformationen i Europa på Calvins tid", 1874—79), *The Protector, a vindication* (1848; äfven på franska: *Le protecteur, ou la république d'Angleterre aux jours de Cromwell*, 1849; "Protektorn eller republiken i England på Cromwells tid", 1865) samt *Trois siècles de luites en Ecosse* (1850; "Trehundraårig strid för kyrklig frihet", 1868). — Jfr J. Bonnet, "Notice sur la vie et les écrits de M. d'A." (1874).

K. H. (Hj. H.—t.)

Merle'tt (fr. *merlette*, eg. dim. af *merle*, trast), i den äldre heraldiken namn på paradissägeln. Den afbildas utan fötter. B. S.*

Merliano [-nå], Giovanni. Se Nola.

Merlin [mæ'lin], walesiskt *Myrddhin*, krigare, trollkarl och trolldom, som i de walesiska sagorna hjälpte konung Arthur i striderna mot angelsaxarna på 400-talet. Han nämnes först i Nennius' latinska krönika från 900-talet som son till en romersk konsul, hvilken skulle oftrats, om han icke uppoffrade sig för konung Vortigern den fara, som hotade hans rike. Senare spelar han en stor roll i "Historia regum Britanniae", den sagohistoria, som Geoffrey från Monmouth författade 1135. M. är son af en djäfvul och en nunna, är en mäktig trollkarl, som utträttar de förunderligaste ting och förutsäger det tillkommande, men han använder blott mystiska vetande endast för goda ändamål och är en trofast vän till konung Arthur, efter hvars död han drar sig tillbaka till skogarna. De sånger, som tillskrifvits M., äro apokryfiska och härröra från en senare tid. De mest bekanta äro Merlins profetior om Englands framtid, hvilka finnas införda i Geoffreys ofvannämnda krönika (öfv. till åsl. omkr. 1200). Senare nydikningar och bearbetningar af sagorna om Merlin äro "Vita Merlini" från omkr. 1220 och "Roman de Merlin" af Robert de Borron, en normandisk skald, som lefde i början af 1200-talet och som förband M:s historia med sagorna om Graal. M. är här Arthurs rådgifvare, som med hans hjälp besegrar angelsaxarna, hvarefter han drar sig tillbaka till skogen Brocéliande, där han gör bekantskap med den Viviane, som aflockar honom hans hemligheter. Hon missbrukar de lärdomar han gett henne och innesluter honom i en magisk trolldom, ur hvilken han icke kan utgå. För medeltiden blef M., liksom Aristoteles, Vergilius och Hippokrates, typen för geniet, som besegras genom kvinnans list. M. är hjälten i ett mysteriedrama af Immermann, en allegorisk roman af E. Quinet och en opera af Goldmark. En lyrisk dikt af K. D. af Wirsén behandlar M.-motivet. — Litt.: F. Lot, "Étude sur M." (i "Annales de Bretagne", 1900), och V. Rydberg, "Astrologien och Merlin" (1881). J. M.

Merlin [mærlä'], Philippe Antoine, greve, kallad M. de Douai, fransk rättslärare och

statsman, f. 30 okt. 1754 i Arleux, i närheten af Douai, d. 26 dec. 1838 i Paris, ådrog sig uppmärksamhet som advokat vid flandriska parlamentet och medarbetare i *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence* (64 bd, 1775—86; 3:e—5:e uppl., 1807—30, fullständigt omarbetadt af M.). 1789 fick M. plats bland tredje ståndets medlemmar vid riksdagen (états généraux) och framstod snart som en bland de verksammaste ledamöterna af konstituerande nationalförsamlingen. 1791 blef han president i kriminaldomstolen i Douai och fick 1792 en plats i nationalkonventet, där

han slöt sig till det radikala partiet (Berget) och ofta samverkade med sin namne M. de Thionville. Han bär en stor del af ansvaret för tillkomsten af lagen mot "de misstänkte" och af revolutionstribunalet (1793), men hatade hemligen skräckväldet och bidrog till Robespierres fall (juli 1794), hvarefter han några dagar var president i konventet. Revolutionstribunalets ombildning, Kommunens (i Paris) upplösning, jakobinklubbens stängning, de nya arfslagarnas kodifiering och 1795 års strafflag voro hufvudsakligen M:s verk, och som utrikesminister inom Valfärdsutskottet, hvilket han tillhörde sedan 1 sept. 1794, främjade han 1795 års fredsverk med Holland, Preussen och Spanien. Vid direktorialförfattningens införande blef M. (30 okt. 1795) justitieminister samt var efter statskuppen 18 fructidor år V (4 sept. 1797) till 30 prairial år VII (18 juni 1799) en af direktoriets medlemmar. 1801—15 var han generalprokurator vid kassationsdomstolen samt utnämndes af Napoleon till statsråd och greve. Restaurationen dref honom 1815 i landsflykt, hvarur han återvände först efter julirevolutionen (1830). M:s *Recueil alphabétique des questions de droit etc.* (1:a uppl. 1804—10) upplefde flera editioner. — Hans son, Antoine François Eugène M., f. 1778, d. 1854, deltog i Napoleons flesta fälttåg, blef brigadgeneral 1813, generallöjtnant 1830, deputerad 1834 och pär af Frankrike 1839. — Jfr M. Mignet, "Portraits et notices historiques", I (1852).

Merlin [mærlä'], Antoine Christophe, kallad M. de Thionville, fransk revolutionsman, f. 13 sept. 1762 i Thionville, d. 14 sept. 1833 i Paris, var advokat i Metz, då han 1791 fick plats i lagstiftande församlingen. Där var han upphöfsmän till beslutet om förvisning af de edsvägrande prästerna och konfiskering af emi-



granternas egendom samt genomdref (okt. 1791) till-sättandet af en öfvervakningskommitté. Nitisk medlem af jakobklubben, invaldes han äfven i nationalkonventet (1792—95), blef där en af det radikala bergpartiets ledare och ifrade häftigt för Ludvig XVI:s afrättning. Som konventskommisarie bidrog han 1793 energiskt till Mainz' tappra försvar mot de allierades trupper och kämpade s. å. i Vendée. Efter denna tid iakttog han en mera moderat hållning, medverkade till Robespierres störtande (juli 1794) och visade sig i egenskap af konventets president som ifrig motståndare till jakobinerna. 1795—98 var M. medlem af de "femhundras råd". Till följd af sina uttalanden mot Napoleons listidskonsulat måste han 1802 afgå från en hög befattning inom poststyrelsen och lämnade sedan ej privatlivet. Jfr Reynaud, "Vie et correspondance de M. de Thionville" (1860). (V. S.-g.)

Merlin Cocai [kåkai]. Se Folengo, G.

Merlön (fr. *merlon*), befästningsk., den del af bröstvärnets på ett batteri eller en fästningsvall, som ligger emellan två embrasyrer. Merlonens mot embrasyrerna vända sidor kallas *kindstycken*. O. A. B.*

Merluccius [-lu'kksius], *zool.* Se Kummelsläktet.

Mermer-deñis, *turk.* Se Marmarasjön.

Mermillod [märmijå], Gaspard, katolsk biskop, f. 1824 i Carouge, nära Genève, d. 1892 i Rom, anställdes 1847 vid den katolska kyrkan Saint-Germain i Genève och uppsatte en halvfvekotidning, "Observateur catholique", och en månadsskrift, "Annales catholiques de Genève", i hvilka han, liksom i en mängd flygskrifter, kämpade med en outtröttlig iver för ultramontanismen. Icke mindre verksam var han som predikant. Hans andliga föredrag såväl i Genève som i de flesta större städer i Frankrike, särskildt i Paris, väckte en beundran, som gränsade till hänförelse. Sina predikofärder utsträckte han sedermera till Italien, Belgien, Österrike, Sverige (1881), Norge och Danmark. 1864 utnämndes han till kyrkoherde i Genève och vigdes i Rom till biskop i Hebron (in partibus infidelium), hvarjämte han utsågs till stiftsbiskopens ställföreträdare inom kantonen. Då detta var ett brott mot konkordatet, förklarade honom kantonrådet afsatt från befattningen som kyrkoherde (1872). När han 1873 utnämndes till apostolisk vikarie i Genève, förklarade förbundsrådet utnämningen ogiltig och utvisade M. från Schweiz. 1883 erkändes han emellertid som biskop öfver Lausanne och Genève, med säte i Fribourg. 1890 vördt han kardinal och fick stort inflytande i kurian. — Af trycket ha utkommit åtskilliga af hans andliga föredrag, äreminnen, herdabref m. m., samlade i *Œuvres du cardinal M.* (3 bd, 1893—94). Se biogr. af De Beloc (1892) och Lesur och Bournand (1895). J. M.-r.*

Mermnader (grek. *Μερνάδες*), gammal konungaätt i det forna Lydien. Den förste härskaren af detta hus var Gyges, hvilken (sannolikt omkr. 700 f. Kr.) störtade den heraklidiske konungen Kandaules. Vidare märkas Alyattes (se denne) och hans son Kresus (se denne), den siste mermnadiske konungen, under hvars regering det lydiska riket eröfrades af perserna under Kyros (546 f. Kr.). A. M. A.

Merobāu'des, Flavius, krigare, retor och skald från Spanien på 400-talet, åtnjöt utmärkelse vid hofvet uti Italien (Ravenna och Rom). Honom tillskrifvas dels en dikt om Kristus (*De Christo*, i T. Birts "Claudian", 1892), dels andra dikter om händelser från hans tid, särskildt ett lofkväde öfver fältherren Aëtius. Stilen påminner om Claudianus'. R. Tdh.*

Meroocyter, *anat.*, stora celler inom det inre groddbladets (entodermets) område, särskildt hos ägg med starkt utvecklad äggula. E. Hgn.

Merodak. Se Marduk.

Merodak Baladān, babylon. *Marduk-abal-iddina*, en kaldeisk furste, som gjorde sig oberoende af Assyrien 721—710 och 704 och som på profeten Esaias' tid sökte förmå konung Hiskia i Juda att göra gemensam sak med sig (jfr Es. 39). E. S.-e.

Mérode [-råd], gammal förnam belgisk släkt från prov. Liège. Medlemmar af densamma vunno värdigheterna riksgrefve (1622), markis af Westerlo (1626), grand af Spanien (1709) samt furste af Rubempré-Everberghe (1823) och af Grimberghe (1842). Jfr Richardson, "Geschichte der familie M." (2 bd, 1877—81). Nuv. hufvudmannens fader Henri de M. (f. 1856, d. 1908) var 1892—95 belgisk krigsminister och blef 1903 president i Belgiens senat. — 1. Jean de M., greve, krigare, f. omkr. 1589, d. 1633, tjänade med utmärkelse under Buquoy och Wallenstein, upprätthöll 1629—31 i östra Schweiz förbindelsen mellan Österrike och de kejserliga trupperna uti Italien samt blef i slutet af 1631 generalvaktmästare. 1632—33 förde han befäl i Tyskland. En lysande bragd som rytterianförare utförde han genom den undsättning han hösten 1632 bragte det belägrade Wolfenbüttel. Till slaget vid Lützen hann M. anlända med Pappenheims infanteri nätt och jämnt så tidigt, att han kunde betäcka Wallensteins återtåg. I dec. 1632 utnämndes han till kejserlig fälttygmästare. I slaget vid Hessisch-Oldendorf (juni 1633), där han kommanderade under Gronsfeld, blef han dödligt sårad. Till benämningen *merode* l. *marotibru*der — en ordlek med uttrycket *marodör* — gaf M. personligen ingen anledning, ty han hade godt anseende för att upprätthålla krigstukt. Biografi af Hallwich (1885). — 2. Philippe Félix Balthazar Othon Ghislain de M., greve, belgisk statsman, f. 13 april 1791, d. 7 febr. 1857, deltog i septemberupproret i Bruxelles 1830, verkade som medlem af den provisoriska regeringen för upprättandet af en konstitutionell monarki och Leopold I:s val till konung (1831) samt hade 1831—39 plats i ministären. I belgiska senaten var M. en af det katolska partiets ledare. Biografier af Thonissen (1861) och Juste (1872). — Hans son Frédéric Xavier Ghislain de M., f. 1820, d. 1874, var 1860—65 påfåg krigsminister samt utnämndes 1866 till geheimerallmossoutdelare och ärkebiskop af Mytilene. Biografier af Ideville (1874) och Beson (1886).

Meroe, grekernas och romarnas benämning på hufvudstaden i etiopiska riket och på området där omkring mellan Nilen, Atbara och Blå Nilen. Staden låg enligt Strabon på en ö med samma namn emellan Nilen och Astaboras (Atbara), d. v. s. på den fruktbara slätten emellan dessa

Hoder, hvarför allmänt antages, att M. låg h. om Nilen ett stycke n. ö. om staden Schendi, vid ung. 17° n. br., där man ännu ser vidsträckt ruiner af en betydande stad och tre grupper af sammanlagdt öfver 200 pyramider (jfr fig. 1).



Fig. 1. Pyramider vid Meroe (efter Hoskins' "Travels in Ethiopia", 1835). "Kapell" framtill å pyramiderna.

Detta rike M., som omnämnes först af Herodotos, efterträdde ett äldre etiopiskt rike i Napata längre ned vid Nilen, något nedanför 4:e katarakten (vid det nuv. berget Barkal, hvarest, vid byn Meraui, åtskilliga ruiner af tempel och pyramider finnas). Det äldre M., inskrifternas *Napata*, var urspr. civiliseradt af egypterna och lydde under dem, ehuru det sedermera blef oberoende och t. o. m. blef utgångspunkten för en egyptisk dynasti, den 25:e (707—663 f. Kr.), till hvilken bibelns So (2 Kon. 17: 4) och Tirhaka (2 Kon. 19: 9) hörde. Det yngre M. behöll sitt oberoende, när Egypten kom under främmande härskare. Den i Apg. 8: 27 omtalade drottning Kandace var sannolikt härskarinnna i M. (Strabon omnämner en drottning Kandace på Augustus' tid, när romarna under Petro-

tid var landet nedanför M., firdom platsen för så många städer, nästan öde. Ruinerna i M. och Napata undersöktes af Lepsius 1844 och afteknades i hans "Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien" (1849—59). Ytterligare undersökningar vid det yngre M. gjordes 1902 och 1905 af E. W. Budge ("The Egyptian Sudan: its history and monuments", 1907). Pyramiderna befunnos byggda öfver grafkamrar, som innehöllo brända eller utan balsamering begrafna kroppar. De mest intressanta föremålen voro reliefer på kapellväggar, beskrifna redan af Lepsius och innehållande namn jämte bilder af flera konungar och drottningar (se fig. 2) samt några kapitel ur Dödsboken, några steler med inskrifter samt kärl af metall och stengods. De bästa relieferna nedtogos och sattes upp dels i British museum, dels i Kartums museum. På uppdrag af universitetet i Liverpool började J. Garstang 1909 gräfnings- och stadsruinerna och grafstaden, för hvilka han redogjort i "M., the city of the Ethiopians" (1911). Nära floden låg inom en ung. 5 m. tjock stenmur den kungliga staden med flera palats (i ett af dessa fann man skattkammaren och två krukor fulla af guld och juveler), kungligt bad, rikt smyckadt med pelarrader, freskomålningar och statyer, m. m. Längre bort lågo handtverkarnas hus och soldatkvarteren och, på gränsen mot öknen, en ofantlig begravningsplats. Ännu östligare ligger soltemplet, hvars väggar äro prydda med scener föreställande ett kungligt triumftåg. I templets heligaste står ett altare helgadt åt solen och andra föremål tydande på soldyrkan. Gräfningsarna fortsättas. Wbg.

Merogoni (af grek. *me'ros*, del, fragment, och *go'nos*, fortplantning), *biol.*, är utveckling af kärnlösa äggfragment efter förutgående befruktning af en hanlig sädescell. Genom särskilda ingrepp kan man stycka sönder ägg af vissa lägre djur och hafsalgar i fragment, af hvilka några då naturligtvis komma att sakna cellkärna; dessa senare kunna därefter befruktas af spermatozoer, som tränga in i äggfragmentets plasma, hvarefter detta börjar utveckla sig till en ny individ; cellkärnan i den nya individens celler härstammar alltså från spermatozoen; Hertwig, Boveri och Delage ha påvisat detta hos sjöborrugg och Winkler hos hafsalg *Cystosira*. G. O. R.

Merok. Se *Maraak*.

Meröm (af hebr. *rum*, hög), *Meroms* vatten (Jos. 11: 5), antages, ehuru sannolikt med orätt, vara identiskt med nuv. *Bahr el-hule* l. *Bahrat el-hule*, en insjö i Palestinas norra del. Den bildas af Jordan, som flyter ur densamma i dess södra ända. Sjön har formen af en triangel, med basen, 5—6 km. bred, vänd mot n.; sjöns längd är ungefär lika stor. Den ligger 2 m. ö. h. och har stränderna, särskildt i n., kantade af säf, svärdsliiljor och andra vattenväxter. (G. K.-n.)

Meropanta. Se *Marattiska språket*, sp. 865.

Me'rope, *astron.*, en af stjärnorna i stjärngruppen Plejaderna (se d. o.) l. Sjustjärnorna i Oxens stjärnbild. Från M. sträcker sig mot s. en af Tempel 1859 upptäckt nebulosa, den s. k. *Meropenebulosa*. B.-d.

Me'rope (grek. *Μερόπη*, lat. *Meröpe*), ett i den forngrekiska mytologien och hjältesagan ofta mö-

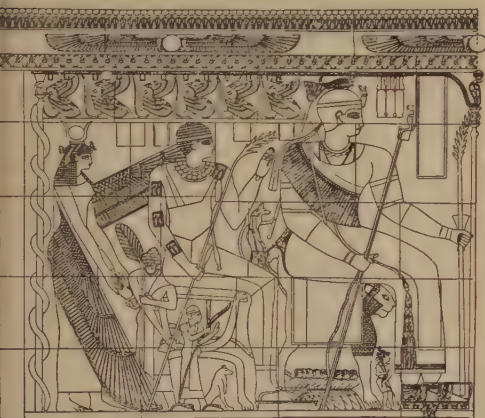


Fig. 2. Relief från ett pyramidkapell vid Meroe: regerande drottning med gemål och bakom denne gudinnan Isis. (Efter Lepsius.)

nus ryckte mot Napata.) M. besöktes af grekiska köpmän, och Eratosthenes' astronomiska expedition bestämde noggrant dess läge. Redan på Neros

tande kvinnonamn. 1. En af okeaniderna, förmäld med Klymenos och moder till Faëton. — 2. En af solguden Helios' döttrar, syster till Faëton. — 3. En af Atlas' döttrar (Plejaderna), som på himlen bildade Sjustjärnornas grupp. M. är den sjunde och svagast lysande stjärnan i denna grupp. Sagan berättar, att hon döljer sig af blygsel, emedan hon varit förmäld med en dödlig, Sisysos, sagokonung i Korint. I Snölskys dikt "Sterope" har sagan öfverflyttats till denna. — 4. En dotter af den arkadiske konungen Kypselos, förmäld med Kresfontes, Messeniens förste konung. Hennes sorgliga öde gaf stoff till sorgespel af Euripides ("Kresfontes"), Voltaire, Maffei och M. Arnold. A. M. A.

Me'ropenebulosan. Se *Merope*, *astron.*

Meropidæ, *Biätarna*, *zool.*, bildade en familj inom ordningen *Coraciiformes* och fåglarnas klass. Näbben är tämligen lång, böjdhöjd, fyrkantig, utåt hoptryckt, inspetsad och klufven ända under ögonen. Tungan är lång och smal. Benen äro ganska små, framtårna vid roten sammanvuxna samt vingarna långa och spetsiga, med armpennorna räckande utom roten af stjärten. Denna är lång och tvär samt har 12 pennor, af hvilka de båda mellersta äro mycket längre och spetsiga. Dithörande fåglar äro hemma på östra halvklotet, mest i dess varmare delar, ha rena och vackra färger samt leva af insekter, som de fånga i flykten. De i nordnorden levande biätarna vandra regelbundet; de sydliga arterna äro däremot stann- eller strytfåglar. Alla äro sällskapliga och fredliga fåglar, som under sina färder pläga slå sig tillsammans äfven med besläktade arter. Till sitt lefnadssätt likna biätarna mest svalorna, men i åtskilligt också flugsnapparna. Vid vackert väder pläga de flyga omkring högre upp i luften för att söka sin föda; vid fult väder sitta de på trädens grenar och sköta från dem sin jakt. Till marken sänka de sig sällan, men stryka däremot ofta fram tätt öfver vattenytan, liksom svalorna göra. Natten tillbringa biätarna i täta trädkronor eller, under häcktiden, i hål, som de gräva vägrätt i jordbranter för att där utan något egentligt underlag lägga sina 4 till 7 ägg. I luften röra de sig med utomordentlig skicklighet och med ytterst snabba rörelser liksom tornsvalorna. Genom sin smakfulla flykt och sina vackra färger bidraga de mycket till att förlåna lif åt den trakt, hvori de slagit sig ned. Hit hör biätarsläktet, *Merops*, med arten vanliga biätaren, *M. apiaster* (se *Biätare*). C. R. S.*

Me'rops, *zool.* Se *Biätare* och *Meropidæ*.

Merostomata Woodw., *zool.*, *paleont.*, upfattas vanligen som en hufvudafdelning af kräftdjuren af samma systematiska värde som *Malacostraca* och *Entomostraca*, ehuru inbefattande endast några få former efter Zittel. Hithörande djur, som mestadels äro af betydlig storlek och i sin byggnad i vissa fall erinra om skorpionerna, ha ett par preorala antenner, två slags fötter, nämligen gångfötter under hufvudet, hvilka basaldelar tjäna som tuggredskap, och bladfötter under thorax. Ögonen äro af två slag: fasetterade ögon vid sidorna och punktögon i biögon (*ocelli*). Dessa djur kunna delas i två ordningar: *Xiphosura* och *Gigantostroma*. Till den förra ordningen höra den enda levande representanten för merostomaterna, *Limulus* (se d. o.), samt några få fossila, hufvudsakligen paleo-

zoiska, former, hvilka sammanfattas under familjen *Hemiaspidæ*. Till den senare ordningen hör den hufvudsakligen paleozoiska familjen *Eurypteridæ*. Enligt en annan uppfattning utgöra *Merostomata* jämte *Palæodæ* (se *Trilobiterna*) två grupper, bildande underordningen *Poecilopoda* bland *Entomostraca*. B. L.-n.*

Merovæus (*Merouechus*), franskisk konung, som regerat omkr. 450 och säges ha varit stamfader för den merovingiska konungaätten. Se *Merovingerna*.

Merovingerna (fr. *les mérovingiens*), franskisk konungaätt, som uppges härstamma från och ha sitt namn efter en konung *Merovæus* (*Merouechus*, omkr. 450), efterträdare till den Klodio, som är den förste kände konungen öfver de saliske frankerna. *Merovæus* är kanske blott en sagogestalt; han omtalas som fader till Kilderik (*Childerik*, *Hilderik*), hvilken kämpade mot västgoter och sachsare som romarnas bundsförvant och dog 481 i sin hufvudstad Tournai, där man 1653 återfann hans graf. Kilderiks son var Klodvig (se d. o.), konung 481—511, den egentlige grundläggaren af det frankiska riket, som utsträckte dess gränser i s. till och öfver Garonne, kufvade alemannerna vid Rhen, öfver vann burgunderna och därjämte samlade frankernas gamla länder i en hand. Vid dennes död delades hans valde mellan hans fyra söner, Teoderik I (d. 534), Klodomir (d. 524), Kildebert (*Childebert*, *Hildebert*) I (d. 558) och Klotar I (d. 561), som hade sina hufvudstäder i Reims, Orléans, Paris och Soissons. Efter Klodoms död skiftade Kildebert och Klotar hans länder mellan sig. Teoderik, som innehade östra delen af frankernas valde jämte Auvergne m. m. s. om Loire, efterträddes



Merovingiskt mynt, slaget för konung Teodebert, 539.

af sin son Teodebert (534—548) och denne af sin son Teodebald (548—555), efter hvars tidiga bortgång Klotar bemäktigade sig hans rike. Efter Kildeberts död 558 förenade samme Klotar ånyo alla frankiska länder i en hand, men endast för en tid af 3 år. — Trots inbördes strider hade Klodvigs söner fortsatt faderns verk, i det de utvidgade frankernas makt åt skilda håll. Burgundernas konung Sigismund besegrades 523; följande år stupade visserligen Klodomir i en drabbning mot dennes broder Godomar, men denne störtades 532—534, hvarpå burgundiska riket styckades af Kildebert, Klotar och Teodebert. Till dem öfverlämnades också Provence af östgoterna i Italien under deras kamp med bysantinske kejsaren (536). Konungariket Thüringen eröfrades af Teoderik och Klotar (531), bajrarna underkastade sig frivilligt frankernas öfvervalde, och sachsarna erlade till en tid tribut. Teodebert och Teodebald härskade också några år i norra Italien. Men här-

med afstannade eröfringarna: merovingerna vände från denna tid sin krigiska kraft hufvudsakligen mot hvarandra.

Klotar I efterlämnade liksom Klodvig fyra söner, som delade riket: Karibert (Haribert, Heribert) I af Paris (561—567), Guntram af Orléans (561—593), Sigibert I af Reims (561—575) och Kilperik (Chilperik, Hilperik) I af Soissons (561—584). Efter den förstnämndes död tillföll hans område de andra tre; stycken af brödernas riken kommo genom dessa upprepade delningar att ligga om hvarandra. — Under de följande årtiondena framträdde i den merovingiska ättens historia två märkliga kvinnor, Brunhilda (d. 613) och Fredegunda (d. 597). Den förra var dotter till västgotakonungen Atanagild i Spanien och äktade Sigibert (567); den senare, ryktbar för sina brott, var Kilperiks frilla och blef hans gemål, sedan han låtit mörda sin drottning Galsvinda, Brunhildas syster. Häraf upprann en fiendskap, som förbittrade det inbördeskrig, hvilket utbröt 573 och sedan med längre eller kortare afbrott varade till 613, men hvars verkliga upphov var konungarnas åtrå att öka sina besittningar på hvarandras bekostnad. En följd af nämnda strider voro den motsats och inbördes täflan mellan inbyggarna i frankiska rikets västra och östra delar, *Neustrien* och *Austrasien*, som trädde i dagen under 600-talet. Kriget inleddes med ett anfall på Sigiberts städer i Akvitanien från Kilperiks sida; denne vardt själf öfvervunnen, men hans krona räddades genom motståndarens död för mördarhänder. Nära tio år senare nåddes Kilperik af samma öde. Vinningslysten, utsväfvande och grym, kallas han af den samtida häfdatecknaren Gregorius af Tours sin tids Nero och Herodes; men han saknade icke begåfning och beundrade romersk bildning; han försökte sig som latinsk skald och ville förbättra både alfabetet och kyrkoläran (treenighetsdogmen).

Sigibert och Kilperik efterträddes af minderåriga söner med Brunhilda och Fredegunda, Kildebert II (575—596) och den spåde Klotar II (584—629), som båda hvar i sin ordning värnades af Guntram. I Kildeberts namn härskade efter hans myndighetsförklaring hans moder i strid med uppstudsiga stormän, mot hvilka Kildebert och Guntram förbundo sig 587 i Andelot, hvarvid å andra sidan vissa medgifvanden gjordes åt deras trogne. Därvid träffades ock ett aftal om tronföljden, enligt hvilket Kildebert 593 fredligt trädde i besittning af Guntrams riksdel vid dennes bortgång. Men redan tre år senare afled han själf, 26-årig; hans länder ärfdes af hans båda unga söner, Teodebert II (596—612) i Austrasien och Teoderik II (596—613) i Burgund. För dessa fördes styrelsen af farmodern Brunhilda, under fortsatt kamp mot stormännens själfrådighet. De båda bröderna kommo vid äldre år i krig med hvarandra, och efter Teodeberts nederlag och död förenade Teoderik hela sin faders rike, men afled kort därpå. Mot Brunhilda, som nu upphöjde på tronen den senares äldste son Sigibert II (613), förenade sig Austrasiens store med konung Klotar II; öfvergifven af sina burgundiska anhängare, vardt drottningen 613 på grymt vis dödad. Oförvitlig i sitt enskilda lif, hade hon

tillika ådagalagt kraft och klokhet som regent, i det hon försvarat konungadömet mot aristokratien, gentemot kyrkan iakttagit en vördnadsfull, men fast hållning, skipat sträng rättvisa och fäst sitt namn vid byggnader och vägar. — Det långa inbördeskriget var därmed till ända; men det hade medfört förödande verkningar: konungamaktens nedgång, rikets sönderande i fientliga delar, brott och växande förvildning i sederna.

Efter Brunhildas fall var hela frankiska riket en tredje gång förenadt, under Klotar II. Men han måste gälda sin seger med eftergifter åt aristokratien, som framställde sina önskemål på en kyrko- och riksförsamling i Paris 614; konungen gaf sitt svar genom det berömda ediktet af 18 okt. s. å., som bl. a. innehöll det följdriska stadgandet, att grefvarna skulle af konungen väljas bland godsegarna inom de områden, som de sattes att styra. Rikets inre söndering framträdde däri, att konungen måste tillsätta skilda rikshofmästare som ledare af styrelsen i dess skilda delar; senare nödgades han till sin son Dagobert I (d. 639) öfverlämna först östra delen af Austrasien (623) och sedan hela detta rike (626). Efter faderns död ärfde denne äfven Neustrien, medan hans yngre broder Karibert II (d. 632) något senare och för kort tid vardt konung i Burgund. Men Dagobert måste i sin ordning öfverlåta östra delen af riket åt sin son Sigibert III (634, d. 656), medan han i den västra efterträddes af sin yngre son Klodvig II (639—657). Dagobert är den siste märklige konungen af merovingiska ätten: han förde med framgång krig med baskerna, i Bretagne och med slaverna vid Elbe, där den frankiske köpmannen Samo bildat ett stort välde; han ingrep i det spanska västgotarikets inre strider, tog kyrkans tillgångar i anspråk för statens tariff, förde ett glänsande hof och vann ära som lagstiftare. Under hans omyndiga söner kom regeringen i rikshofmästarnas händer, och genom nya minderårigheter och bristande duglighet hos de merovingiske konungarna nedsjönk dessas makt till en tom skugga. Klodvig II, som 656 blef herre äfven i Austrasien, efterträddes af sin son Klotar III (657—673), men redan omkr. 660 afsöndrades änyo den östra rikshälften och kom under dennes yngre bro-



Merovingiskt mynt, slaget för Kilderik II.

der Kilderik II (663—675). Efter dennes fall var Teoderik III konung i Neustrien och Burgund (675—691), Dagobert II i Austrasien (676—679). Men den verklige härskaren var Ebroin, rikshofmästare 657—681 dels i Neustrien, dels äfven i Austrasien; och efter Ebroin vann den austrasiske stormannen Pippin (d. 714) genom segern vid Tertry (Testri) erkännande som rikshofmästare i hela frankiska väldet; han blef därmed Frankrikes förste härskare af det karolingiska huset

(se Karolinger). De följande merovingerna på tronen (*les rois fainéants*) hade af konungavärdigheten endast namnet och skenet. Den siste, Kilderik III (743—751 eller 752), afsattes af Pippin den lille med påfven Sakarias' bifall och vigdes till munk.

Litt.: Thierry, "Récits des temps mérovingiens" (1840), Digot, "Histoire du royaume d'Austrasie" (4 bd, 1863), Gérard, "Histoire des francs d'Austrasie" (2 bd, 1866), Richter, "Annalen des fränkischen reiches im zeitalter der merovinger" (1873), Dahn, "Urgeschichte der germanischen und romanischen völker", bd III (1883) och "Die könige der germanen", bd VII (3 dlr, 1894—95), Schultze, "Deutsche geschichte von der urzeit bis zu den karolingern", bd II (1896), Lavis, "Histoire de France", bd II: 1 (1903). — Hufvudkällan för den äldre merovingiska tiden (till 591) är "Historia francorum" af Gregorius af Tours (se d. o.). G. W.-k.

Merovingiska skor. Se Hofbeslagskonst, sp. 901.

Meroxën Breith., miner. Se Biotit och Magnesieglimmer.

Merrekül, hafsbad i Estland, vid Finska viken, nära Narva, besökes årligen af omkr. 3,000 badgäster. J. F. N.

Merrill [me'ril], stad i nordamerikanska staten Wisconsin, på ömse sidor om floden Wisconsin. 8,537 inv. (1900). Sågverk, trämassefabriker, pappersbruk och trävaruhandel. J. F. N.

Merrill [me'ril], Stuart, fransk skald, f. 1863 på Long island nära New York, studerade i Paris, återvände 1886 till Förenta staterna, där han verkade som författare och socialistisk agitator, hvar efter han 1889 bosatte sig i Paris. Utom tidskriftsartiklar har M. publicerat *Les gammes* (1887), *Pastels en prose* (1890), *Les fastes* (1891), *Petits poèmes d'automne* (1895), *Poésies 1887—1897* (1897), *Les quatre saisons* (1900), *Rodin et son oeuvre* (1901) och *Une voix dans la foule* (1909). Som skald tillhör M. den verlaineska riktningen.

Merrimac [me'rimäk], flod i Nord-Amerika, upprinner på White mountains i New Hampshire, flyter till större delen, i sydlig riktning, genom denna stat och därefter med nordöstligt lopp igenom nordöstligaste delen af Massachusetts samt faller ut i Atlanten vid Newburyport. Den är segelbar endast 27 km. från mynningen till Haverhill. Därofvänför bildar den en mängd vattenfall (bl. a. vid Lowell, Lawrence, Manchester, Concord), som begagnas i industrien, för hvilken denna flod är af större betydelse än någon annan af Nya Englands floder. J. F. N.

Merrimac [me'rimäk], amerikanskt krigsfartyg. Se Ericsson, sp. 768.

Merriman [me'rimen], John Xavier, sydafrikansk politiker, f. 1841 i Street, Somersetshire, flyttade 1849 till Syd-Afrika, då hans fader, Nathaniel James M. (f. 1810, sedan 1871 biskop af Grahamstown, d. 1882), tillträdde ett prästerligt ämbete. M. egnade sig tidigt åt den politiska banan, var 1875—78 och 1881—84 kommissarie för kronans egendomar och offentliga arbeten samt som sådan medlem af ministärerna Molteno och Scanlen. Han var finansminister 1890—93 i Cecil Rhodes och okt. 1898—juni 1900 i Schreiners

ministär. M. — som (1897) var medlem af undersökningskommissionen ang. Jamesons raid och affattade dess utlåtande — hade med åren allt mer närmat sig afrikanderpartiet (se Afrikander Bond) och blef efter boerkrigets slut partiets egentlige ledare. Efter afrikandersegrern vid 1908 års parlamentsval blef M. Jamesons efterträdare som Kapkoloniens premiärminister (han var äfven finansminister). M. tog nu verksam del i förhandlingarna om ävägbringande af de sydafrikanska koloniernas federativa sammanslutning och tillhörde den delegation, som till regeringen i London 1909 frambar förslaget till unionsförfattning. När den nya författningen trädde i kraft (31 maj 1910), upphörde Kapkolonien att ha egen ministär, och M., som ansetts påtänkt till den nya unionens förste premiärminister, nödgades vika för general Botha och fick ej ens plats i dennes kabinett. Han har sedermera icke på något framträdande sätt deltagit i Syd-Afrikas politiska lif. V. S.-g.

Merritt [me'rit], Wesley, nordamerikansk general, f. 16 juni 1836 i New York, utexaminerades från West Point 1860, blef kavalleriofficer s. å. och utmärkte sig under inbördeskriget som befälhavare för en kavalleribrigad. M. befordrades 1865 till generalmajor vid de frivillige, blef 1866 öfverstelöjtnant i den reguljära armén och avancerade där till generalmajor 1895. I maj 1898 sändes han till Filippinerna som befälhavare för landstigningstrupperna, stormade 13 aug. Manila och var därefter några veckor militärguvernör öfver öarna. M. tog 1900 afsked ur aktiv tjänst.

Merry del Val [mä'rri-], Raphael, kardinal, pålig statssekreterare, f. 1865 i London af en spansk fader och en engelsk moder, fick sin första utbildning hos jesuiterna i Bruxelles, verkade i England, Rom och Canada och utnämndes 1900 af Leo XIII till titulärärkebiskop af Nicæa. Vid konklaven efter Leos död (1903) valdes han af kardinalerna till konklavsekreterare och vann där den nye påfven Pius X:s förtroende. I nov. 1903 upphöjdes han först till kardinal och sedan till statssekreterare efter Rampolla (jfr Kardinal, Konklav och Kurian). Som ledare af utrikeskongregationen samt medlem af inkvisitions-, konsistorial-, konsilie- och rituskongregationerna är han den mäktigaste och mest betydande af alla kardinalerna; hans hand spåras ock i nästan alla märkligare åtgärder från påfvedömet sida under det sista årtiondet. Hans titulärkyrka är S. Prassede i Rom. H. J. H.-t.

Merry old England [me'ri äld i'nglënd], eng., "glada gamla England", ett ånda från 1300-talet gängse uttryck, där merry urspr. användes i sin äldre betydelse "angenäm", "treflig", fast det numera fattas som "munter".

Mersat el-Sahara, oas. Se Djerid.

Me'rscheid [-ajit], förr stad i preussiska reg.-omr. Düsseldorf (Rhenprovinsen), 4 km. v. om Solingen. Sedan 1891 är M. förenadt med Ohligs (se d. o.).

Me'rsburg. 1. Regeringsområde i preussiska prov. Sachsen, består af 19 kretsar samt har en areal af 10,213 kvkm. med 1,309,510 inv. (1910), hvaraf omkr. 4 proc. katoliker. — 2. Hufvudstad i nämnda reg.-omr., vid Saale och linjen Berlin—Halle—Bebra af preussiska statsbanorna. 21,226

inv. (1910). M. består af den egentliga staden, som har ett ålderdomligt utseende samt är illa och oregelbundet byggd, Domfreiheit, förstäderna Altenburg och Neumarkt samt en ny stadsdel. Intressanta minnen af medeltidens byggnadskonst äro domkyrkan, tillhörande tre olika byggnadsperioder, och slottet, förr biskoparnas residens, nu säte för förvaltningen. Gymnasium, lärarseminarium, landtmannaskola. Liflig industri: tillverkning af öl, som exporteras till aflägsna orter, järngjutier, armatur-, maskin-, pappers-, lim- och cigarrtillverkning. — M., en af Tysklands äldsta städer, var på 900-talet hufvudort i markgrefskapet M. (se M. 3) och ofta tyska kejsarnas residens. 973—1302 höllos där 15 riksdagar. 1656—1738 var det residens för hertigarna af Sachsen-M. — 3. Fordom tyskt markgrefskap emellan Saale och Mulde, på ömse sidor om nedre Weisse Elster. Trakten omkring staden M. tillföll det nya biskopsstift, som 968 upprättades af kejsar Otto I och lades under ärkestiftet Magdeburg. Den ryktbaraste af M:s biskopar är Thietmar (1009—18), författare till en värdefull krönika. 1561, sedan reformationen införts, kom stiftet under Kursachsens förvaltning och förenades 1648 med detta. 1656—1738 tillhörde stiftet linjen Sachsen-M., en bilinje af den kurfurstliga sachsiska, och tillföll 1815 till större delen Preussen. Domkapitlet finnes ännu i staden M. 1—3. (J. F. N.)

Merseburg-besvärjelserna, *germansk myt.*, två mytologiskt viktiga besvärjelser på franska dialekten af fornhögtyskan, upptecknade på 900-talet i en handskrift från 800-talet i Merseburg, men säkert af vida äldre ursprung. I den första anropas *idisi*, *diser*, i egenskap af valkyrjor, hvilka skola befria krigsfångnen från hans fjättrar, den andra skall bota vrickning, såsom den en gång botades på den fåle, som Wodan (Oden) red, då han jämte Phol, hvilket namn allitterationen visar ha uttalats "Fol", för till skogs, i det att trollsläng sjöngs däröfver af Sinthgunt (månen?), Sunna (solen), Volla (isl. *Fulla*, se d. o.), Frija (isl. *Frigg*, se d. o.) och Wodan. Af dessa besvärjelser framgår, att en del af den nordiska mytologiens gestalter funnits äfven hos forntyska folk. Se Bugge, "Studier over de nordiske gude- og heltesagns opvindelse" I (1881—89), och Schück, "Studier i nordisk litt.- och religionshist." II (1904, sid. 216 ff.). B-e.

Mers-el-Kebir (lat. *Portus magnus l. divinus*, fr. *Grand port*), hamnstad i Algeriet, 6 km. n. v. om Oran, hvars hamn det är. Omkr. 1,700 inv. M. kallas "Algeriets Gibraltar", och i dess väl skyddade, lätt tillgängliga och djupa hamn kunna stora fartyg ligga säkra om vintern.

Me'rsen (holl. *Meerssen*, fhyt. *Marsna*), by i nederländska prov. Limburg, nära Maastricht, bekant bl. a. genom fördraget 870 mellan tyske konungen Ludvig den tyske och franske konungen Karl den skallige, genom hvilket Elsass, en del af Burgund, Friesland och Lothringen tillföll Ludvig. 5,346 inv. (1903). (J. F. N.)

Mersenne [-sän], Marin, fransk lärd munk af minimernas orden, f. 1588 i dep. Maine, d. 1648 i Paris, där han, oafsedt några italienska resor 1640—45, lefde ett stilla lif, egnadt åt studiet af filosofi, fysik och särskildt musik. Ett viktigt källverk för musikhistorien är, trots bristen på

kritisk vetenskaplighet, hans stora *Harmonie universelle* (1636—37), två folianter med otaliga illustrationer, notexempel och beskrifningar på instrument från 1600-talet. M. bidrog till uppställandet af teorien om den likvärfvande temperaturen. A. L.*

Mersey [mä'si], flod i England, uppstår på gränsen emellan grefsk. Derby och Chester, ö. om Stockport, genom förening af Tame och Goyt, bildar nedanför Stockport gräns mellan Lancashire och Cheshire, hvarunder den upptager Irwell fr. h. samt Bollin fr. v., och vidgar sig nedanför Warrington före utloppet i Irländska sjön till ett stort æstuarium, vid hvilket Liverpool och Birkenhead ligga. Floden är 137 km. lång; dess flodområde anses utgöra 4,130 kvkm. Större delen af M. och Irwell har genom kanalisation gjorts farbar för fartyg, och genom kanaler stå de i förbindelse med Ouse, Trent, Thames, Severn etc. Mellan Liverpool och Birkenhead går en tunnel under floden. Dess æstuarium är en af världens förnämsta handelssträckvägar. Manchesterkanalen utgår därifrån genom slussen vid Eastham, följer dess södra strand till Runcorn och korsar sedan floden flera gånger. (J. F. N.)

Mersifün. Se Mersivan.

Mersina, hamnstad i turkiska vilajetet Adana, vid södra kusten af Mindre Asien, 63 km. v. om Adana. Omkr. 15,000 inv., hvaraf nära hälften kristna, mest greker. Det är nu den lifigaste hamnen på hela sydkusten, ändpunkt för järnvägen från Tarsus och Adana. Betydlig export af siden, spannmål och bomull. Hamnen anlöpes af de stora ångfartygslinjer, som gå mellan Konstantinopel och de syriska eller egyptiska hamnstäderna. Staden har en amerikansk mission. Klimatet är mycket osundt under sommaren. I närheten ruiner af *Pompejopolis l. Soloi* (fordom hamn). J. F. N.

Mersivän, Mersifun, stad i Mindre Asien, vilajetet Sivas, vid foten af Tavschan-dag. Omkr. 20,000 inv., af hvilka två tredjedelar äro muhammedaner. Staden har ett ovanligt europeiskt utseende. Den är medelpunkten för den amerikanska missions- och undervinningsverksamheten i Mindre Asien, har ett seminarium, en högre och flera lägre skolor, och äfven jesuiterna ha där en läroanstalt.

Merson [märsä], Luc Olivier, fransk målare, f. 1846 i Paris, lärjunge af École des beaux-arts och af Pils, vann Rompriset 1869. Han har utfört historietafior med antika, bibliska och medeltida motiv, kompositioner för gobelängväfnad och under de senare åren mest väggmålningar (i Opéra Comique, Chantilly, Versailles — där han efter Davids skisser utförde *Eden i Bollhuset* på bollhus-salens fondvägg). Han är sedan 1892 medlem af Institutet och var 1905—11 professor vid École des beaux-arts. G-g N.

Merswin (Delphinus), Rulman, en rik köpman i Strassburg, f. 1307, d. 1382, afsade sig 1347 världen, kom under inflytande af Taulers mystik, köpte 1367 ett kloster utanför staden och grundlade där en stiftelse för ärbära män, på så vis att han samtidigt synnerligen affärsmässigt ordnade för sin egen tillvaro. 1371 skänkte han klostret till johanniterna mot hög lifstidspension och plats i klostret, hvars ledare han blef. Efter hans död fann man i hans förseglade kista flera skrifter af honom, väsentligen utgörande kompilationer ur

mystikens litteratur. Mesta intresse har hans namn emellertid fått, emedan det är nära sammanknutet med "den store Gudsvännens från Oberland". M. berättar om denne eljest okände man, hvilken från omkr. 1351 skulle öfvat stort inflytande på M. och lämnat denne till förvar en hel del mystisk skrift, hvaribland den s. k. Mästerboken, hvilken länge trots vara en berättelse om Taulers omvändelse. Denne "okände från Oberland" skulle vara ledare för en organiserad kyrkofientlig sektbildning af mystiker, de s. k. Gudsvännerna. Kritiska undersökningar (först Denifle) ha emellertid gett vid handen, att någon sådan sektbildning aldrig funnits och att "den store Gudsvännen" ej heller existerar, utan blott är en pseudonym för M. själf eller möjligen en hans medhjälpare bland johannitbröderna, Nicolaus af Louvain (så Rieder). Afsikten med anonymiteten var att utan fara göra gällande, att kyrkan måste sluta sig till den panteistisk frågade, särskildt af Eckhardt och Suso representerade mystiken, om den skulle kunna öfvervinna sitt förvärldsligande och förfall. Anhängarna af denna mystik betecknades med det pietistiska "Gudsvänner", utan att de därför trädte i opposition mot kyrkan eller dragit sekteriska konsekvenser af sin panteism. Jfr Denifle, "Der Gottesfreund in Oberland" (1875), Jundt, "Les amis de Dieu" (1879) och "R. Merswin" (1890), W. Kothe, "Kirchliche zustände Strassburgs im 14. jahrh." (1903), K. Rieder, "Der Gottesfreund von Oberland" (1905) och Ph. Strauch i Herzogs och Haucks "Realencyklopädie" (XVII, 1906). H. H—t.

Me'rtén, Ambrose. Se Folklore, sp. 768.

Me'rtens, E. Se Mertenstryck.

Merte'nsia Roth, bot., örtsläkte af fam. *Borraginaceæ*, med omkr. 15 arter i nordliga, tempererade länder. I Sverige växer sällsynt på västkustens steniga stränder *M. maritima*, ostronört, som är en nedliggande, flerårig, glatt ört med blågrå, köttiga blad och ljusröda eller ljusblå blommor; bladen smaka ostron. Se även *Gleichenia*. G. L—m.

Merte'nsis, bot., ett slags krusbär (se d. o., sp. 88).

Me'rténstryck, en af tyske kemigrafen E d u a r d Mertens (f. 1860) småningom 1897—1910 utbildad grafisk metod, som grundar sig på en af honom byggd tygtrycksmaskin, s. k. rakelmaskin, och innebär möjlighet att trycka autotypiskt *djuptryck* med stor hastighet och på hvilket papper som helst, t. o. m. vanligt trähålligt tidningspapper. Tryckbild, illustrationen, öfverföres fotografiskt till en med koppar på galvanisk väg beklädd cylinder, hvars yta noggrant polerats och därefter gjorts ljuskänslig, hvarvid ett s. k. raster inkopieras på bilden, så att denna liksom vid vanlig autotypi uppdelas i punkter. Etsningen försiggår därefter efter kända grunder. Bilden kommer då att på cylindern framträda *fördjupad*, så att de ljusa partierna bilda små, glesare liggande, fördjupade punkter, medan de mörkare bildas genom större och tätare liggande. Nätet, det s. k. rastret, som ligger öfver hela bilden, utgör alltså ett slags skiljevägg mellan de fördjupade punkterna och blir därigenom stöd för färgkniven, rakeln, hvilken vid tryckningen renskrapar plattan från färg — såsom även vid vanligt djuptryck,

d. v. s. koppartryck, eger rum — utan att färgkniven sjunker ned i och borttager färgen i de fördjupade punkterna. Mertenstrycket är en tillämpning af detta djuptrycksförfarande i samband med högttryck, d. v. s. tryck från stereotypplattan i vanlig tidningsrotationspress, i det att det ändlösa papperet öfvergår från djuptryckspressen direkt till den därmed förenade rotationspressen. H. L—m.

Me'rthen, Eva, kallad hertiginnan af Finland, hvilket namn hon erhöi med anledning af sitt förhållande till den ryktbare generalen James Keith (se denne). Denne hade 1742 i spetsen för de ryska trupperna besatt Åbo, där Evas fader, Karl M., var borgmästare. Skön och full af behag, var hon en stjärna vid de lustbarheter, som under vinterns lopp anställdes af de främmande officerarna. Hon ingick därunder en intim förbindelse med Keith, en förening, som dock ej blef lagligen bekräftad. Efter freden i Åbo blef hon så mycket hellre Keith följaktig, som de band, hvilka fäst henne vid fäderneslandet, genom faderns död (1743) till väsentlig del blifvit lösta. Keith gaf henne i allt, med undantag af vigseln, en makas ställning, och hon behandlades, i synnerhet sedan han öfvergått i preussisk tjänst, med stor aktning af hans omgivning. Efter Keiths död ingick hon äktenskap med landrådet J. D. von Reichenbach i Stralsund. Hon dog där 15 okt. 1811, 88 år gammal. Hennes öden äro romantiserade i Z. Topelius' novell "Hertiginnan af Finland" (1850). M. G. S.

Merthyr Tydfil, M. Tydvil [mætho-ti'dvil], stadsvalkrets och eget grefskap (*municipal, parliamentary and county borough*), 71,8 kvkm., i södra Wales, före 1908 hörande till greskapet Glamorgan, vid floden Taff och flera järnvägslinjer, 48 km. ö. n. ö. om Swansea och 40 km. n. n. v. om Cardiff, med hvilket M. är förenadt äfven genom en kanal. Grefskapet omfattar utom den gamla staden äfven Penydarran och Dowlais i n. ö. samt Plymouth och Merthyr Vale i s. Staden är till större delen oregebundet byggd och led för af svåra epidemier till följd af bristfälliga sundhetsåtgärder. Den är egentligen endast en samling af järnverk och arbetarbostäder. Ännu vid mitten af 1700-talet en obetydlig by, har M. genom traktens rikedom på stenkol, järnmalm och kalk vuxit så, att det 1911 hade 80,999 inv. 1901 talade omkr. 50 proc. af stadsborna öfver 3 års ålder både engelska och walesiska, något öfver 7 proc. endast walesiska. Järnverken höra till de mest storartade i Storbritannien och sysselsätta en mängd arbetare i M. själf samt i den kringliggande trakten. Före 1875 tillverkades mest stångjärn, men numera är ståltillverknigen öfvervägande. M. är f. ö. en smutsig stad utan ansenligare offentliga byggnader och bebodd nästan uteslutande af arbetare. (J. F. N.)

Mertola [mä'rtole], stad i portugisiska distriktet Beja (Alemtejo), på en klippa vid högra stranden af Guadiana, 3,686 inv. (1900). Ruiner från romersk och morisk tid. J. F. N.

Mertvyi kultuk [mä'rt-; "döda viken", numer officiellt *Salvo Tsesarevija*, "tronföljarviken"], stor vik af Kaspiska hafvet, utgörande dess nordöstligaste del, kallad "död" med anledning af sitt

ringa djup, som omöjliggör segelfart. I s. begränsas den af halfön Busatji. Från viken går en lång smal arm (Kadlak-viken l. Kara-su) åt s. v., skiljande nyssnämnda halfö från fastlandet (Ust-Urt-platån). J. F. N.

Meru, *ind. myt.*, är enligt bramansk (och buddistisk) mytologi ett berg, som är gudarnas bostad och tillika världens medelpunkt. Af dess fyra sidor skall en vara af guld, den andra af silver, den tredje af kristall, den fjärde af safir. Af dess fyra afsatser bebos de tre nedersta af demoner; den fjärde utgör den nedersta gudahimmeln. I de högre afsatserna trona de förnämste bramanske gudarna, främst Indra och Çiva. Äfven ovanför Indras himmel resa sig ytterligare afsatser (himmelar), som särskildt i den senare mytologien, äfven den buddistiska, spela en stor roll i den indiska diktande fantasians skapelser. M. är stundom identifieradt med det tibetanska berget Kailäsa. — Namnet är förmodligen praktiskt af ett sanskr. **meru*-, eg. 'leende, lysande'. I astronomen är M. namn på Nordpolen. Jfr Wilsons öfv. af "Vis-nupurāna" (2:a uppl. af Fitzedward-Hall). K. F. J.

Meru (på masaispråket *Ol-dönjo orok*, "svarta berget"), en ännu verksam vulkan på masais område i Tyska Öst-Afrika, 65 km. v. s. v. om Kilima-njaro, uppstiger omedelbart öfver den 1,200 m. höga stäppen med två, genom en sadel förenade toppar af resp. 4,730 och 3,700 m. höjd. Det upptäcktes 1848 af Rebmann och bestogs ända till toppen 1904. (J. F. N.)

Méru [merÿ], stad i franska dep. Oise (Ile-de-France), vid Nordbanan. 4,688 inv. (1901). Tillverkning af socker, knappar m. m. J. F. N.

Meru, insjö. Se Moero-sjön.

Meru/ius, bot. Se Hussvamp.

Merulo [-rolä], Claudio, italiensk tonsättare, f. 1533 i Correggio (därför äfven kallad M. da Correggio), d. 1604 i Parma, blev 1557 organist vid Markuskyrkan i Venezia och 1586 hoforganist i Parma. Han skref en massa madrigaler och motetter, men hans största betydelse ligger i hans orgelkompositioner (*Ricercari*, 3 bd, 1567—1608; *Canzoni*, 3 bd, 1592—1611; *Toccate*, 2 bd, 1598—1604), som höra till de äldsta prof på en själfständig instrumentalstil. Jfr biogr. af Biggi (1861) och Catelani (1864) samt festskrift till 300-årsjubileet öfver M., 1904. A. L.*

Merv, oas och stad i Transkaspiska provinsen af ryska centralasiatiska generalguv. Turkestan, vid södra kanten af öknen Kara-kum. Oasen bildas genom floden Murgab, som där delar sig i många armar, hvilka försvinna i sanden. Dess areal beräknas till 4,900 kvkm., hvaraf 900 kvkm. utgöras af träsk- eller sandmarker, återstoden åter bevattas af ett vidsträckt kanalsystem. Klimatet är hett och torrt; medelårstemperaturen stiger till 15,4°, julitemperaturen är 30,2°, ofta öfver 36°, medan jan. har blott —0,6° med ett minimum af —7°. Sommaren är nästan alldeles regnlös (3—5 mm.), medan mesta delen af årsnederbörden (omkr. 130 mm.) faller i jan. och i april. Snö faller sällan och smälter snart. M. har dock i alla tider varit ryktbart i Österlandet för sin stora frukthet, hvilken h. o. h. härrör af Murgab, som delar oasen i två nästan lika stora delar. Alla

sädeslag, bomull, saffran och andra färgväxter, lucern, hampa, vin och frukter odlas där. Äfven boskapsskötseln är anseelig: omkr. 50,000 nötkreatur, 25,000 åsnor, 20,000 hästar, 700,000 får och 150,000 kameler. Silkesodling bedrivs likaledes. Befolkningen utgöres mest af tekketurkmenner. De äro fanatiska sunniter och ha därför lefvat i ständig strid med perserna. Sedan ryssarna blifvit deras herrar, ha de mest egnat sig åt fredliga värf, men jordbrukarna befinna sig i armod till följd dels af sin lättja, dels af alltför små åkerstycken. Oasen M. bildar kretsen M. i Transkaspiska provinsen, och kretsen omfattar (med dithörande delar af öknen) 125,862 kvkm. med 119,332 inv. (1897). Den gamla staden M. är en af Central-Asiens äldsta städer. Oasen omtalas under namnet *Mouru* redan i Zend-Avesta och under namnformen *Margu* i en kilnskrift från Darius Hystaspes' tid (omkr. 500 f. Kr.) samt tillhörde efter hvarannat persiska, grekisk-syriska, partiska och ny-persiska rikena. Alexander den store skall ha anlagt en präktig stad i oasen, och turkmenerna kalla än i dag ett förfallet jordverk Fort Iskanders; dock har Alexander aldrig varit där. Sannolikare är, att den nämnda staden, Antiochia Margiana, anlades af Antiochos Nikator, som gjorde oasen till ett bälverk mot nordens barbarer. På 400-talet var M. säte för en nestorianisk ärkebiskop, men föll 646 i arabernas händer. Det blef Chorasans hufvudstad och utgångspunkt för arabernas eröfringar i Central-Asien samt skall slutligen ha räknat omkr. 1 mill. inv. På 1000-talet intogs M. af turkmenerna, af samma stam som dess nuvarande befolkning. Med stadens eröfring af Djingis-kans son Tulai (1221), då största delen af dess befolkning skall ha blifvit nedhuggen, började tillbakagången. Från början af 1500-talet till 1787 hörde oasen till Persien, lydde därefter under emiren af Buchara och var 1815—35 tributpliktig till kanen af Çhiva, men för öfrigt oberoende. Persiens försök att göra sina gamla anspråk gällande slutade med ett fullständigt nederlag (1860). 1883 inlade ryssarna en besättning i M., och stamhöfdingarna erkände 11 febr. 1884 deras öfvervalde. Ryssarna ha uppbyggt ett fort i M., förbättrat bevattningskanalerna samt utsträckt den transkaspiska militärbanan öfver M. dels (1886) till Buchara (åt n. ö.), dels (1898) till afganska gränsen (åt s.). Från M. utgå dessutom viktiga handelsvägar till Çhiva samt genom Tedschens floddal till Persien och Herat. Dessa gamla karavanvägar gjorde M. under medeltiden till en genomgångsort för Kinas sidenhandel med Europa och ha, särskildt den sistnämnda, än i dag stor betydelse i både merkantilt och politiskt afseende. Den nuv. hufvudstaden M., anlagd för omkr. 100 år sedan, vid Murgab och järnvägen, är nu en ort med 8,727 inv. (1897), ryssar, armenier, turkmenier, perser och judar. Meteorologiskt observatorium. Omkr. 30 km. östligare ligger Gamla M. (*Arev M. l. Staryi-M.*) vid den östligaste hufvudarmen af Murgab och upptar med sina ruiner omkr. 40 kvkm., bl. a. ett kvadratisk fäste (Bairam Ali kan), nära 4 km. i omkrets, byggdt af en son till Tamerlan. Norr därom ligger seldschukernas gamla hufvudstad (Sultan Kalah), som förstördes af mongolerna, och ö. om denna nestorianernas och arabernas stad.

N. om seldschukernas stad ligga ruinerna af Isken-der Kalah, sannolikt identiskt med den seleucidiska dynastiens Merv. J. F. N.

Merwān, två kalifer af omajjadernas dynasti. Se Kalifat, sp. 616—617.

Merwara [mōwārā], det ena af de två distrikten i brittisk-indiska prov. Ajmere-M. 1,680 kvkm. 109,459 inv. (1901). Hufvudstad är Beawar, som anlades 1835 af engelsmännen. 21,928 inv. (1901). J. F. N.

Merwede, en af Meuses mynningsarmar (se Meuse 1). — Merwedekanalen, mellan Amsterdam och Rhen, byggd 1886—93 för att höja Amsterdams inrikes sjöfart, följer hufvudsakligen Vecht i sin första afdelning, Amstelboezem, 36,8 km. lång, går därefter förbi Utrecht i den andra afdelningen, Vaartsche Rijn, 10,18 km., skär vid Vianen medelst slussar Lek, hvarefter den tredje afdelningen, Zederickkanalen, 21,5 km. lång, fortsätter till Gorinchem (Gorkum) vid Merwede. Kanalen, som har 20 m. bottenbredd, 32,4 m. bredd i vattenytan och 3,1 m. djup, sätter Amsterdam i förbindelse med Väst-Europas inre vattenvägar. (J. F. N.)

Merveille [märväʃ], fr., under, underverk. — Ä Merveille, fördransvärdt väl, ypperligt.

Merveilleuses, Les [lä märväʃös], fr. ('de vidunderliga'), damer, som under direktoriets tid (1795—99) i Frankrike buro en särskild utmanande dräkt (forngrekisk dräkt, med otroliga hatrar och frisyrer). Jfr Dräkt, pl. III, fig. 14, och Incroyable.

Merveilleux [märväʃö], fr., ett mjukt sidentyg af satängartad bindning (vanligen 7-skafat varpsatäng). Det användes till damklänningar m. m. G. A. W.

Merville [märviʃ], stad i franska dep. Nord (Flandern), vid Lys och Nordbanan. 3,677 inv. (1901; som kommun 7,676). Tillverkning af borddukar, stickade varor, cigarrer, borstar och landtbruksmaskiner. J. F. N.

Mervärde, *nationallek*. Värde- och mervärdetoorerna utgöra den ekonomiska hufvudpelaren i det marxistiska lärosystemet. Med en viss anslutning till Ricardo utgår Marx (se d. o.) från den förutsättningen, att det mänskliga arbetet bildar själfva substansen af värdet hos en vara, en för marknaden frambragt produkt. Storleken af detta värde, som står i det mest oskilljaktiga och afgörande förhållande till bytesvärdet, bestämmas af den för varans producerande "samhälleligt nödvändiga" (d. v. s. normala) arbetstiden. Värdet af den arbetskraft, som kapitalisten köper, bestämmas likaledes af den arbetstid, som är erforderlig för denna arbetskrafts reproduktion — d. v. s. den tid, som åtgår för frambringande af de för arbetarens uppehälle nödvändiga liiemedlen. Om sålunda kapitalisten köpt arbetskraften för ett pris per dag, som motsvarar en reproduktionskostnad af sex timmars arbetstid, men sysselsätter honom i tolf timmar, så representerar den frambragta produkten sex timmars arbetstid utöfver den, som kapitalisten betalat. Och den differens, som sålunda uppstår mellan arbetskraftens värde och värdet af arbetskraftens resultat, är det *mervärde*, som tillfaller kapitalisten. Alltså är mervärdet det obetalda

arbete, som kapitalisten tilllegnar sig från arbetaren. — Marx' värdebegrepp och värdelag ha kritiserats äfven af socialistler. Litt.: Böhm-Bawerk, "Zum abschluss des Marxschen systems (i "Festgaben für K. Kries", 1896). Jfr Socialism och Värde. E. H. T.

Merx, Ernst Otto Adalbert, tysk protestantisk teolog och orientalist, f. 1838 i Bleicherode, d. 1909 i Heidelberg, privatdocent i Jena 1865, e. o. teol. professor där 1869, ord. professor s. å. i semitiska språk i Tübingen, 1873 i gamla testamentets exegetik i Giessen och 1875 i Heidelberg. M. var en af nutidens mest framstående syriologer. Bland hans skrifter må nämnas *Cur in libro Danielis juxta hebræum aramæa adhibita sit dialectus explicatur* (1865), *Grammatica syriaca* (1867—70), *Vocabulary of the Thigre language* (1868), *Das gedicht von Hiob* (1871) och *Die Saadjanische übersetzung des Hohen Liedes ins arabische* (1882). Af stor betydelse är hans från 1897 utgifna *Die vier kanonischen evangelien nach ihrem ältesten bekannten texte. Uebersetzung und erläuterung der syrischen im Sinaikloster gefundenen palimpsesthandschrift*. (Det sista bandet, Johannes-evangeliet, utkom först 1911, efter M:s död.) Se Bibelkritik, sp. 236. J. P.

Merxem, betydande belgisk fabriksort i prov. Antwerpen, 4,5 km. n. om Antwerpen. 13,777 inv. (1904). Ull- och bomullsspinnerier och väfverier samt annan industri. J. F. N.

Méry [meri], Joseph, fransk skald, f. 1798 nära Marseille, d. 1866, företog 1820—22 en resa till Italien och Levanten och förenade sig därefter i Paris med sin landsman A. M. Barthélemy (se denne) till ett intimt författarbolag. De två vännerna anförde den bourbonska restaurationen med tidningsartiklar och poetiska satirer (*La Villéade* m. fl.), men upphöjde däremot minnet af Napoleon I. Deltagare i jülirevolutionen, besöng M. densamma i *L'insurrection* m. fl. dikter. Han beundrades högt i de litterära salongerna för sin konversationsgåfva och strödde omkring sig lyriska dikter, skådespel, komedier och romaner. Utrustad med äkta sydlandsck improvisationstalang, författade han med största lätthet. Också ega hans dikter glans och klangrikedom, men sakna djup. I sina berättelser skildrar han med skenbart ypperlig lokalfärg främmande världsdelar, som han aldrig skådat. Han författade bl. a. dikterna *Napoléon en Égypte* (1828), *Mélodies poétiques* (1853), *Napoléon en Italie* (1859; där besjungen Napoleon III) och *Poésies intimes* (1864), berättelserna *Les nuits de Londres* (1840), *La Floride* (1846), *La guerre du Nizam* (s. å.; "Kriget i Nizam", s. å.), *La juive au Vatican* (1851; "Judinnan i vaticanen", s. å.), *Nouvelles nouvelles* (1853) och *Les damnés de Java* (1855—56; "De fridlöse på Java", 1860) samt lustspelet *L'uni-*



vers et la maison (1846) och skådespelet *Guzman le brave* (1853). M. utgaf 1861—65 *Théâtre de salon* (2 bd). Biogr. af Claudin (1868).

Meryci'sm (grek. *merikysmo's*, omtuggning), *med.*, födans uppstötning och omtuggning i följd af nervös matsmältning.

Méryon [meriã'], Charles, fransk etsare, f. 1821, d. 1868, var en af de ypperste moderne franske etsarna, utförde bl. a. kraftigt och karaktärsfullt hållna motiv från Paris' gamla byggnader, kajer och gränder. Några af hans etsningar finnas i Sveriges nationalmuseum. G—g N.

Meryt, hem för konvalescenter, beläget invid hafvet i Onsala socken, Hallands län, ung. 10 km. från Kungsbacka. Det inrättades 1901 af fru Blanche Dickson & Tjölöholm, som vid sin död 1906 donerade 1 mill. kr. att utgöra en "James Frederick Dicksons minnesfond", hvaraf räntorna hufvudsakligen skola användas till hemmets underhåll (se Dickson, sp. 336). Hemmets ändamål är att under månaderna maj—okt. mottaga och kostnadsfritt underhålla obemedlade konvalescenter från Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg eller, vid utrymme, från andra sjukvårdsanstalter inom Göteborgs och Bohus län äfvensom från Hallands län. Hvert annat år intagas manliga och hvert annat år kvinnliga patienter. Anstalten utgöres af en 2-vånings hufvudbyggnad, innehållande de egentliga bostadsrummen, med en vinkelrätt mot densamma utskjutande ekonomibyggnad och lämnar utrymme för 26 pensionärer. Vistelsen vid hemmet får i allmänhet ej utsträckas 6 veckor; under denna tid erhålla pensionärerna fritt underhåll i alla afseenden, äfven kläder. Hemmet står under närmaste tillsyn af en examinerad sjuksköterska. R. W.

Merz [merts], Georg, tysk astronomisk instrumentmakare och optiker, f. 26 jan. 1793 i Bichl vid Benediktbeuern, d. 12 jan. 1867, blef 1808 arbetare hos de berömda instrumentmakarna Fraunhofer (se d. o.) och Utzschneider. Efter Fraunhofers död (1826) blef han chef för den optiska afdelningen af det Utzschneiderska institutet, hvilket han 1839 tillsammans med F. J. Mahler h. o. h. öfvertog. Efter Mahlers död (1845) var han, först ensam, sedan tills. med sina söner Ludwig M. (f. 1817, d. 1858) och Siegmund v. M. (f. 1824, d. 1908) innehafvare af firman. M. trädde värdigt i Fraunhofers fotspår och bragte de från hans institut utgångna instrumenten (refraktor, heliometrar och astronomiska objektiver) till en mycket hög grad af fulländning. B—d.

Merzbacher [me'rts-], Gottfried, tysk alpinist och forskningsresande, f. 1848, från början köpman, reste sedan 1888 i Nord-Afrika, Kaukasus, där han 1891—92 klättrade uppför ett stort antal ditills ouppnådda toppar, och 1902—03 i Tian-schan, hvarvid hans försök att bestiga Kan-Tengri misslyckades. 1907 undersökte han med prins Arnulf af Bayern och geologen Leuchs det centrala Tian-schan, och 1908 utsträckte han med geologen Groeber sina forskningar till östra Tian-schan, som han i flera riktningar korsade. Han har redogjort för sina studier i *Aus der hochregion des Kaukasus* (2 bd, 1901, med karta), *Forschungsreise im Tian-Schan* (1904 samt suppl. 149 i Peter-

manns mittheilungen), *An expedition into the Central Thian Shan mountains* (1905) samt i "Zeitschrift der gesellschaft für erdkunde" (1910). Wbg.

Merzig [me'rtsich], kretsstad i preussiska reg.-omr. Trier (Rhenprovinsen), vid Saar. 7,507 inv. (1905). Betydande terrakotta- och lervarindustri, tillverkning af tobaksvaror och kemiska artiklar m. m. J. F. N.

Mes (eng. *mace*), kinesisk vikt, detsamma som *tsien* (se Kina, sp. 43).

Mesa, Meša, Mescha, Mesja (hebr. *Mescha*; "räddning"), den under Israel (i 9:e årh. f. Kr.) med ull efter 100,000 lamm och 100,000 vädurar skattskyldige moabitkonungen, som afföll vid Ahabs död och därför af dennes son Joram hemsöktes med krig (2 Kon. 3). Från denne konung M. härrör den ryktbara Mesainskriften, den utan all jämförelse äldsta och största hittills funna, både i historiskt och i språkligt hänseende lika viktiga hebreiska inskriften. Dess hufvudsakliga innehåll är, att M. lät ristat inskriften till guden Kamoschs ära, sedan han krossat det ok, som pålagts Moab af israeliternas konung Omri, och eröfrat en mängd af Israels städer. I språkligt afseende visar det sig, att i öfverensstämmelse med den judiska traditionen, enligt hvilken moabiterna egentligen vore en utgrening af den abrahamitiska invandringen, deras språk bör anses som en dialekt af hebreiskan, liksom ock inskriftens bokstäver likna den äldre hebreiska skriften. Den sten, i hvilken inskriften (34 rader) är ristad, Mesastenen, ett 113 cm. långt och 70 cm. bredt basaltstycke, påträffades i aug. 1868 af pastor Klein vid ruinerna af Dibān på andra sidan Jordan (den först gaditiska, sedan moabitiska staden Dibōn, Mesas hemort). Efter en mängd underhandlingar af tyskar och fransmän med den kring ruinerna nomadiserande arabstammen beni hamide om inköp af stenen, blandade sig turkarna i saken, hvilket ledde till, att araberna genom upphetning och afkylning sprängde stenen i flera bitar. Den franske arkeologen Clermont-Ganneau, som förut lyckats taga ett aftryck i papper från stenen i oskadadt skick, inköpte styckena för Louvres räkning, där Mesastenen sedan hopsattes och uppställdes. Ett litet stycke med sex i en rad felande bokstäver anträffades 1876. En egendomlig följd af Mesastenens försäljande har blifvit, att sedan dess ha stora massor af med inskrifter försedda fornlämningar (mest lersaker) af beduinerna från andra sidan Jordan försålts i Jerusalem, hvarifrån de sedan afyttrats till preussiska staten under namn af moabitiska fornsaker. Äfven Mesastenens äkthet har betvivlats. Bland de vetenskapsmän, som, likväl utan framgång, velat bevisa, att hela inskriften är ett falsarium, märkes den tyske orientalist G. Jahn. Rörande denna fråga hänvisas till "Zeitschrift der deutschen morgenländischen gesellschaft", bd 59. — Jfr Clermont-Ganneau, "La stèle de Dhiban" (1870), Schlottmann, "Die siegessäule Mesa's" (1870), Nöldeke, "Die inschrift des königs Mesa erklärt" (s. å.), Kaempfi, "Die inschrift auf dem denkmal Mesa's" (s. å.), Hitzig, "Die inschrift des Mesha" (s. å.), och K. G. A. Nordlander, "Die inschrift des königs Mesa von Moab" (1896), jämte ett stort antal uppsatser i åtskilliga vetenskapliga tidskrifter, cite-

rade hos Lidzbarski, "Handbuch der nordsemitischen epigraphik" (1898). H. A. (K. V. Z.)

Me'sa, sp., *geogr.*, ett slags platå. Se *Mesas*.

Me'sa (La M. de Juan de Dios), stad i sydamerikanska republiken Colombia, dep. Cundinamarca, 55 km. v. om Bogotá, 1,258 m. ö. h. Omkr. 14,000 inv. Handel med kakao, salt, honung, majs och halmhattar. I närheten stora socker- och kaffeplantager. J. F. N.

Mesabikedjan [me'sabi-], Missabey heights, Nord-Amerikas viktigaste järnmalmberg, i nordöstra Minnesota, 720 m. högt. M. bildar vattendelaren mellan Lake superior och Rainy river (till Lake of the woods). Se vidare Minnesota. J. F. N.

Mesainskriften. Se *Mesa*.

Mesair [me'sär] l. Mézair, fr., *ridk.*, ett s. k. skolsprång, hvarvid hästen liksom vid courbette



utför ett språng med alla fyra benen på en gång under pågående skolgalopp. B. C.—m.

Mesallians [-a'ns; fr. *mésalliance*, af försämrande prefixet *més* och *alliance*, förening), i allmänhet någons giftermål med en person af ringare samhällsställning än hans (hennes) egen, vangifte.

Mesän (it. *mezzana*, af *mezzo*, i midten), *sjöv.*, det trapetsformade gaffelsegel, som föres å mesanmasten (se d. o.). För mesanens förande finnas mesangaffeln, vid hvilken mesanens gaffellik på ett eller annat sätt är fäst, samt mesanbommen, till hvars yttre ända mesanen är skotad (se Gaffelsegel). I stället för den vanliga mesanen, *stora mesan*, föres i hårdt väder ofta ett mindre, likaledes trapetsformat segel, *mellanmesan*, eller en trekantig stormmesan. — För om mesanmasten finnes stundom ett *mesanstagsegel* l. *stagapa*, litsad till en lejdare l. till staget från undermastens topp. På ett barkskepp (se d. o.) får mesanen särskildt namn af *barksegel*, hvarför ock på ett sådant fartyg gaffeln och bommen till ifrågavarande segel få namn af *barksegelsgaffel* och *barksegelsbom*. J. G. B. (C. K. S.)

Mesänbramstäng, *sjöv.* Se *Mesanmast*.

Mesänmast, *sjöv.*, aktersta masten på ett 3- eller flermastadt fartyg eller en galeas. På fullriggade fartyg benämnes mesanmasten äfven kryssmast, på barkskepp barkmast. Mesanmastens svåra stäng kallas mesanstäng (kryss- eller barkstäng), bramstängen kallas mesanbramstäng (kryssbramstäng). Jfr Mast. C. K. S.

Mesanstagsegel, *sjöv.*, det stagegel, som föres på mesanstaget (se A p a, *sjöv.*).

Mesanstäng, *sjöv.* Se *Mesanmast*.

Mesarna l. Messläktet l. Skogsmessläktet, *Parus*, *zool.*, höra till fam. *Paridae* (se Mesfåglarna), ordn. *Passeriformes* inom fåglarnas klass. Näbben är kort, konisk, kullrig; yttre tån föga eller ej längre än inmertån; klorna krökta, hoptryckta och spetsiga; stjärten af medelmåttig längd, i spetsen rundad, tvär eller urnopen (jfr f. ö. Mesfåglarna). — De i Sverige förekommande arterna karakteriseras sålunda:

I. Näbbens längd från näsborrarna till spetsen icke dubbelt större än dess höjd; ett mörkblått band genom ögonen; hufvudet ofvan blått; hakan svart; ryggen olivgrön; de undre kroppsdelarna gula; vingarna och stjärten till en del blåa. Längd omkr. 12 cm. Blåmesen, *P. caeruleus*.

II. Näbbens längd från näsborrarna till spetsen ungefär dubbelt större än dess höjd; intet blått band genom ögonen.

A. Spetsarna af öfre täckfjädrarna i första raden på underarmen af samma färg som vingens öfre sida.

1. Fjädrarna på hjässan icke förlängda.

a. Hufvudet ofvan svart.

α. Ryggen brungrå; stjärtens och vingens fjäderkanter af samma färg; hufvudet ofvan svart, undre kroppsdelarna hvitaktiga; hakan med en mindre svart fläck. Längd 12—13 cm. Kärrmesen l. Entitan, *P. palustris*.

β. Ryggen askgrå; stjärtens och vingens fjäderkanter askgrå; den svarta hufvudfläcken och hakfläcken nå längre ned än hos den föregående; fjäderdräkten yfvigare än hos denna. Längd 12—13 cm. Gråmesen l. Talltitan, *P. borealis*.

b. Hufvudet ofvan sotbrunt; ryggen något ljusare; de undre kroppsdelarna hvitaktiga med rödgrå anstrykning; halsen framtill svart. Längd 13—14 cm. Lappmesen, *P. cinctus*.

2. Fjädrarna på hjässan förlängda till en tofs; de öfre kroppsdelarna gråa med rödbrun anstrykning; de undre hvitaktiga; strupen och ett band omkring halsen svarta. Längd 11—12 cm. Tofsmesen, *P. cristatus* (fig. 1).



Fig. 1. Tofsmes.

B. Spetsarna af de öfre täckfjädrarna i första

raden på underarmen hvitaktiga, bildande ett band öfver vingen.

1. Ryggen mörkgrå med blåaktig anstrykning; bröstet gråaktigt med gulaktig anstrykning. Längd 11—12 cm. Svartmesen l. Kolmesen, *P. ater*.
2. Ryggen grön; bröstet gult med ett svart längsgående band; hufvud och strupe svarta; kinderna hvita. Längd 14—16 cm. Talgoxen, *P. major* (fig. 2).



Fig. 2. Talgoxen.

Rörande mesarternas förekomst inom Sverige anmärkes följande. Blåmesen är tämligen allmän s. om Dalälven och går i Sverige ej n. om 63° samt föredrar löfskogar framför barrskogar. Nära besläktad med blåmesen är Azurmesen, *P. cyaneus*, som endast tillfälligtvis uppträdd i Sverige. Kärrmesen förekommer företrädesvis s. om 61°, medan den nära besläktade talltitan är utbredd öfver hela landet, dock något allmänare mot s. Medtan kärrmesen har sitt egentliga tillhåll i löfskogar, parker och trädgårdar, lever talltitan företrädesvis i barrskogarna; i de om vintern kringstrykande mestågen är talltitan den vanligaste arten. Lappmesen är allmän i de nordligaste delarna af landet; i södra Sverige är den anträffad endast under de ströftåg, som den liksom öfriga mesar företar under vintertiden. Tofsmesen lever i större delen af landet i barrskogarna; den häckar två gånger om året. Svartmesen har ungefär samma utbredningsområde som den föregående. Talgoxen finnes öfver hela landet och är åtminstone i de mellersta och södra landskapen en af de allmännaste småfåglarna; under fortplantningstiden och sommaren bebor den företrädesvis löfskogar och parker; den lägger två kullar om året. L—e.

Me'sas, *Mese'tas* (sp., bord, taflar) kallas i den fysiska geografin platåer, hvilas öfversta lager bestå af mycket hårda bergarter, som motstånd för vittring och således motsvara slättens ursprungliga nivå, medan de underliggande, oftast horisontellt lagrade bergarterna äro lösare (sandsten, lera, mörgel) och af rinnande vatten bortsköljts, hvarför ytan är genomförd af mer eller mindre djupa rämnor och dalar. Exempel på mesas erbjuda många områden i Spanien, Nord- och Syd-Afrika (i Abessinien kallade *ambas*), Bad lands och Coloradotrakterna i Nord-Amerika, Arabien, Indien och Australien. Synnerligen storartad har vattnets eroderande verkan varit i Coloradoområdet (New Mexico, Colorado och Arizona), där floderna skurit flera hundra meter djupa fåror (cañons) i platån, hvars kvarstående taflar (mesas) fått särskilda namn, Mesa gigante, M. verde, M. prieta ("svarta mesan"), White mesa, M. en-

cantada ("förtrollade mesan") o. s. v. De sakna i allmänhet odlingsbar mark och bilda i detta hänseende en skarp motsats till de ofta bördiga dalarna. Wbg.

Mesastenen. Se Mesa.

Mesca'l (Mezkal), Mescalín (Mezcalín), *bot.* Se Agave och Cactaceæ, sp. 935.

Mëscha. Se Mesa.

Meschatta (el Meschetta, "vinterläger"), ruin af ett 24 km. s. om Amman i östjordaniska landet, strax ö. om pilgrimsvägen till Mekka, 714 m. ö. h. beläget palats. Strzygowski anser, att det härstammar från gassanidernas furstefamilj (531—637). En del af den ornamentiska fasaden skänktes 1904 af sultanen till Kaiser-Friedrich-museum i Berlin. J. F. N.

Mësched (riktigare Mesch-hed, "martyrernas plats"), hufvudstad i persiska prov. Chorassan, nära Keschef-rud, en biflod till Heri-rud, 930 m. ö. h. Omkr. 70,000 inv., oberäknadt 10,000 tillfälliga, pilgrimer till Ali Ridas graf. M., som är norra Persiens viktigaste handelsstad, emedan flera vägar där sammanträffa, omges af en tornkrönt vall samt har ett citadell, som utgör guvernörens residens. Ensamt handeln med Ryssland omfattar i in- och utförsel omkr. 12 mill. kr. årligen. Likaledes är det en viktig industristad; hufvudsakligen tillverkas vapen, guld- och ädelstensarbeten, siden, sammet, schalar och synnerligen vackra mattor. M. är vidare Persiens förnämsta vallfärdsort, schiiternas Mekka, på grund af den där befintliga Ali Ridas, den 8:e imamens, graf, hvars praktfulla moské ligger midt i staden. Inom stadsmuren finnas stora begravningsplatser, dit rättrognas lik från alla delar af den schiitiska världen föras för att begravas i närheten af Ridas helgedom. J. F. N.

Mësched Ali, stad i Mesopotamien. Se Nedjef.

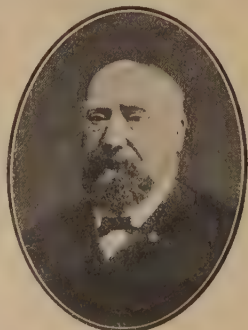
Me'schede, kretsstad i preussiska reg.-omr. Arnsberg (Hannover), vid Ruhr, 3,305 inv. (1905). Ullspinneri, tillverkning af cigarrer, mässingsvaror etc. J. F. N.

Mësched-Husein, stad. Se Kerbela.

Meschetta. Se Meschatta.

Meschtscherskij, V. P. Se Mestjerskij.

Mesdag, Hendrik Willem, holländsk målare och donator, f. 1831 i Groningen, d. 1902, var en tid lärjunge af Alma-Tadema, men blef marinmålare, skildrade hafvet i olika årstider och i alla olika belysningar med fin känsla och kraftig färg, ofta med mästenskap. Han är rikt representerad i holländska och belgiska museer — äfven i Berlins nationalgalleri, nya pinakoteket i München, Luxembourg-galleriet i Paris och det moderna museet i Rom. — Sin egen konstsamling — omfattande vid pass 350 målningar, dessutom kinesiska och japanska vaser och bronser, nederländska gobelänger och skulpturer — skänkte han till staden Haag, där "Musée Mesdag" öppnades 1903. Det



är Hollands förnämsta samling af modern konst. Den franska Barbizonskolan (Millet, Rousseau, Troyon, Daubigny, Corot, Dupré m. fl.) är där utmärkt representerad. Äfven det holländska måleriet är företrädfullt af ett förträffligt urval moderna målningar (af Israels, bröderna Maris, Mauve, Mesdag själf m. fl.).

G—g N.

Mesdames [mäda'm], fr. Se *Madame*.

Mesdemoiselles [mädmwašä'l], fr. Se *Made-moiselle*.

Mes'djid (Mesdschid). Se Moské. — *M-el-haräm*. Se *Kába*, sp. 510, och *Medina*.

Mesek (hebr. *meschek*, Sept. *mosoch*) var enligt folktafan 1 Mos. 10: 2 en jafetisk folkstam, som sedan ofta omtalas i G. T. och gärna ställes i förbindelse med ett annat folk, *tubal*, tibarenerna. Profeten Heseziel omtalar dem som ett krigiskt folk i norr, hvilket äfven handlade med slafvar och kopparvaror (Hes. 27: 13; 32: 26). Det torde ha motsvarat de gamle moskerna, hvilka af Herodotos omtalas jämte tibarenerna och synas ha bott vid sydöstra kusten af Svarta hafvet. Man har trott sig igenfinna det gamla namnet i det nuv. *Mzchet* vid Tiflis.

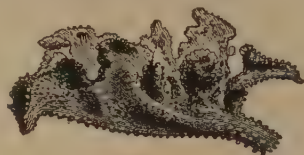
E. S—e.

Meselberget, kronopark i Vilhelmina socken och revir, Västerbottens län, af öfverlöpssmark afsatt till kronopark enl. K. M:ts befallningshafvandes afvittringsutslag 31 mars 1886. Benämningen fastställdes af Kammarkollegium 13 okt. 1891. Areal 8,881 har med en årlig ord. afverkning enl. fastställd hushållningsplan af 3,724 timmerträd. Å kronoparken äro belägna enskilda tillhörig s. k. ströängar med en areal af 712 har.

M—g.

Mesembria nthemum L. (af grek. *mesembria*, middagstid, och *anthemon*, blomma), *bot.*, ett företrädesvis i Syd-Afrikas torra trakter växande släkte af halfbuskar eller örter, tillhörande fam. *Aizoaceæ*. Omkr. 300 arter af detta släkte äro kända, och många odlas som prydnadsväxter för sina vanligen stora, glänsande, röda, hvita eller gula praktfulla blommor, som öppna sig endast under fullt solljus vid middagstiden. Äfven former med brokiga blad, t. ex. *M. cordifolium*, odlas ofta i mosaikgrupper och till infattning. Blommorna se ut, som om de hade en stor mängd smala, jämbreda kronblad och en ännu större mängd ståndare. Alla dessa blomdelar ha dock uppkommit genom klyfning af blott 5 (eller 4), med de 5 (eller 4) hyllebladen afväxlande ställda, ståndarblad. Af hvarje sådant bildas ytterst kronbladslika kransar och innerst ståndarsträngar. Hvad som i blomman liknar och gör tjänst som kronblad är alltså i morfologiskt hänseende icke kronblad, utan egentligen kronbladslika ståndare. Frukttämnet är flerrumligt och bildadt af 5 (eller 4) med ståndarna afväxlande fruktblad, hvilka ha fröämnen egentligen sittande på fruktbladens inåtböjda ränder. Men genom en underlig omvridning under utvecklingen förändras fröfästans plats, så att de bli väggstående vid fruktbladens ryggsöm, en i växtvärlden ytterst sällsynt fröställning. Den hos oss oftast och tidigast odlade arten är *M. crystallinum* L., *isplantan* (se fig.). Den har sitt namn däraf, att växtens alla gröna delar äro tätt beklädda med stora vattenfyllda celler, hvarigenom de se ut, som om de vore öfverdragna med is. *Isplantan* användes stundom som spenat.

Växten, som har breda, vågiga blad, användes äfven till beredning af soda, som erhålles ur askan. Hos de flesta arterna äro de köttiga bladen trinda eller trekantiga, helbräddade. De



Isplantan, Mesembrianthemum crystallinum. Upp till ett blad.

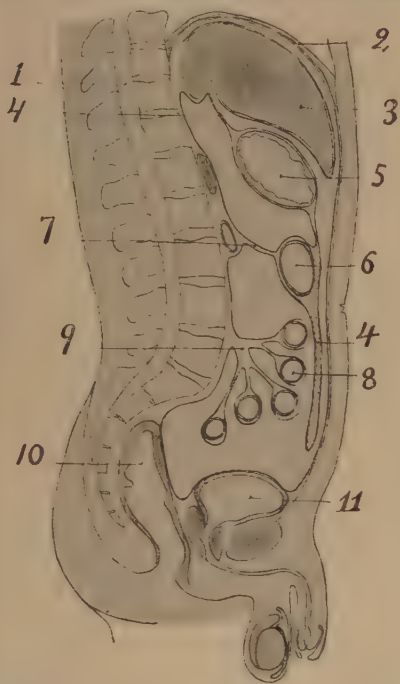
till vidskepligt ändamål fordom använda "kandialblommorna", *Flores Candia*, voro de torkade, vackra fruktkapslarna af *M. Tripolium* L., från Kap, som äro starkt hygrokopiska och, lagda i vatten, utbreda sina valvler, men då de få torka åter sammandraga sig. Frukterna af *M. edule*, *hottentottikon*, äro ätbara. O. T. S. (G. L.—m.)

Mesembria nthemum, *bot.*, ett mindre riktigt namn på *Mesembrianthemum* (se d. o.).

Mesen. 1. Flod i ryska guv. Vologda och Archangelsk, upprinner på en sumpig högslett, som bildar vattenskillnaden mellan M. och Petjora, blir snart segelbar samt mynnar ut i Hvita hafvet, där den bildar Mesenviken. Längd 846 km., hvaraf 334 km. äro segelbara; flodområde 78,760 kvkm. (enl. Strelbitsky). — 2. Kretsstad i ryska guv. Archangelsk, på högra stranden af ofvannämnda flod, som där bildar en naturlig hamn (42 km. från mynningen). 1,901 inv. (1900). Hufvudnärningar fiske, boskapsskötsel, handel med pälsverk. 1 o. 2. (J. F. N.)

Mesenterium. 1. Kåx (Tarmkåx), Kröse (ty. *gekroße*), *anat.*, dubbelveck af bukhinnan, som från bukhållans bakre vägg stiga mer eller mindre långt fram och omsluta delar af tarmröret. Den egentliga tarmen (muskulatur och slemhinna) kommer härigenom att bli fäst i ett mer eller mindre fullständigt omklädande fodral af bukhinnan. Mellan mesenteriets två blad framgå i en fettrik bindväfsskiva nerver samt lymf- och blodkär, och där ligga lymfkörtlar. Är käxet kort, fästes tarmen stramt vid bakre bukväggen, och så är förhållandet med större delen af toltumstarmen samt upp- och nedstigande groftarmen och med ändtarmen. Är det långt, såsom fallet är med tvärgående groftarmen och i synnerhet med tunntarmen, där dess längsta stycke kan nå 15 cm., blir tarmdelen mera rörlig. Tunntarmens kåx är det, som företrädesvis kallas *mesenterium*, groftarmens benäm-

mesocolon och ändtarmens mesorectum. Äfven nagen, som omges af fullständig bukhinneklädnad, har under en del af fosterlivet ett verkligt käx (mesogastrium), men under utvecklingen växer detta



Längdsnitt genom buk- och bäckendel af människokroppen. 1 kotpelaren, 2 mellangärdet, 3 lefvorn, 4 omentum, 5 magen (tvärskenen), 6 tvärgående groftarmen (tvärskenen), 7 mesocolon, 8 tvärskenen, 9 mesenterium, 10 ändtarmen (längsskenen), 11 urinblåsan (längsskenen).

betydligt, ändrar form och läge liksom magsäcken samt har i fullt utbildadt skick fått namnet *omentum*. Jfr Abdomen och Bukhåla.

2. Med mesenterialapparaten hos korallerna förstår man de radiala vertikallameller, som från djurets yttre vägg gå inåt och förena denna med magsäcken, hvaremot de mot kroppshålan sluta fria. Genom dessa skiljeväggar, som ofta mer eller mindre fullständigt förkalkas och då bilda stjärnformiga figurer (*septa*) i korallstocken (se Koraller), delas djurets inre i ett större eller mindre antal fack. 1. G. v. D.* 2. B. l. n.*

Meseritz, po. *Międzierzecz* [mjendzierzetj], kretsstad i preussiska reg.-omr. Posen, vid Obra. 5,805 inv. (1905). Gymnasium. Maskinverkstäder, brunkolsbrytning. J. F. N.

Mese'tas, sp. Se Mesa's.

Mesfåglarna, *Paridae*, zool., bilda en familj inom ordningen *Passeriformes* och fåglarnas klass. De ha tarserna på främre sidan till större delen täckta af flera skilda plåtar. Näbben är växlande till formen, än kort och konisk, än längre, stundom rak, stundom böjd. Underkäkens kanter äro icke skarpa och inböjda. Småpennorna äro 10 till antalet. Dessa fåglar, som äro af ringa kroppsstorlek, ha flygförmågan icke synnerligen utbildad, men

kunna merendels hänga, klänga och klättra med mycken skicklighet i träd o. s. v., hvaremot de äro mindre lediga i sina rörelser på marken. Deras sångförmåga är i allmänhet klen. Mesfåglarna äro visserligen allätare, men deras föda utgöres hufvudsakligen af insekter, puppor och larver, hvarför de äro mycket nyttiga djur. Dithörande fåglar äro små, högst lifliga och oroliga, men icke skygga, samt listiga, modiga och trätgriga. De angripa och döda sjuka fåglar äfvensom i fångenskapen stundom hvarandra. Under fortplantningstiden lefva de parvis i skogarna, men draga, sedan ungarna blifvit fullvuxna, i spridda flockar och under oupphörliga skrik omkring, hvarunder de flesta arterna besöka lundar, trädgårdar och parker. Om vintern komma några arter fram till boningshusen. Alla bidraga i hög grad till utrotandet af skadliga insekter, hvilka de uppsöka i barkspringor o. d. på grenar och kvistar. Äggen, som äro många till antalet, läggas ofta i hål. Några arter bygga konstmässiga bon. Till denna familj höra två i Sverige förekommande släkten, *Parus* (se Mesarna) och *Acredula* (se Stjärtmes-släktet). C. R. S.*

Mesien (lat. *Mæsia*, grek. *Mysi'a*), romersk provins mellan nedre Donau (Danubius, Ister), Svarta hafvet (Pontus Euxinus), Balkan (Hæmus) och Drina (Drinus), således motsvarande ungefär nuv. Serbien och Bulgarien. Där bodde i äldre tider traciska stammar, hvartill från omkr. 350 f. Kr. kommo kelter (se d. o.), senare äfven andra folk. År 75 f. Kr. kommo romarna i fientlig beröring med landets invånare, som emellertid kufvades först under Augustus, hvarpå området blef romersk provins omkr. 6 e. Kr. Senare anlades till skydd mot i n. boende stammar (skyter, dacer m. fl.) dels en vall mellan Tomi och Axiopolis, dels befästningar längs Donau. Domitianus uppdelade provinsen i två, *M. superior*, Öfre M. (nuv. Serbien) och *M. inferior*, Nedre M. (nuv. Bulgarien). Kejsar Valens upplät 376 M. åt de af hunnerna hårdt ansatte västgoterna, som därefter kallades *mesogoter* (se d. o.). Under närmaste århundraden tillkommo slaver och bulgarer. Bland orter i M. under romartiden må nämnas: Singidunum (legionsläger vid Savus' inflöde i Danubius, nuv. Belgrad), Viminacium (nuv. Kostolatz), Bononia (nuv. Vidin), alla i Öfre M.; i Nedre M.: Oescus (nuv. Gigen), Nicopolis (nuv. Nikub); vid Svarta hafvet: Odessus (nuv. Varna) och Tomi (nära nuv. Constanza). H. Sgn.

Mesitylen, kem., symmetrisk trimetylbenzol, en vätska med kokpunkt 164°. Teoretiskt viktig är detta aromatiska kolvätes bildning ur aceton genom dess behandling med svafvelsyra. H. E.

Mēsja. Se Mesa.

Mesjir'jetsje, po. *Międzyszczecze* [mjä'dsirsetje], stad i rysk-polska guv. Siedlce, vid Krzna och järnvägen Warschau—Terespol. 13,681 inv. (1897), mest judar. J. F. N.

Mesjtsjera. Se Mischärer.

Mesjtsjerjaker. Se Mischärer.

Meskin. Se Mesquin.

Meskiska bergen, bergskedja i ryska Kaukasien, förena Armeniska höglandet med Kaukasus och äro vattendelare mellan Rions och Kuras flodområde. J. F. N.

Me'smer, Friedrich Anton, tysk läkare och magnetisör, f. 23 maj 1734 i byn Iznang vid Bodensjön, d. 5 mars 1815 i Meersburg, gjorde sina medicinska studier i Wien. Sedan han i sin



doktorsafh. (*De influxu planetarum in corpus humanum*, 1766) behandlat det mystiska ämnet "planeternas inflytande på människokroppen", sysselsatte han sig med den minerala magnetismens användande som läkemedel (se Animal magnetism). Men läkare och fysiker ville ej sätta tro till honom, utan påstodo, att det hela var taskspeleri

och att verkan kom från de magneter han hade gömnda på sig. 1775 skickade M. sändebref till de flesta lärda samfund i Europa, utvecklande sina åsikter; men han fick svar endast från Berlins akademi, som förklarade honom ha gått vilse. På en resa till Schwaben och Schweiz bevittnade han pater Gassners underkurer, som han förklarade genom den animala magnetismen. Återkommen till Wien, blef han häftigt anfallen, därför att han påstod sig ha återskänt synen åt en blind flicka (Maria Paradise). Kejsarinnan lät undersöka saken genom en kommitté, med den påföljd att M. fick befallning att lämna Wien inom 24 timmar (1777). Efter en rekreationsresa anlände han i början af 1778 till Paris, där han i förstona uppträdde mycket försiktigt. 1779 utgaf han *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal*, hvares 27 satser börja med den grundsatsen, att det existerar ett inflytande mellan himlakropparna, jorden och dess levande varelser under form af ett fluidum, som genomtränger allt och inverkar omedelbart på nervsubstansen. Animala kroppars egenskaper att mottaga ett sådant fluidum kallas animal magnetism, hvilken egenskap kan meddelas, förökas, verka på afstand, reflekteras af speglar och förstärkas af ljud (musik). Men det ges äfven en magnetismen motsatt, fientlig kraft (hos de icke troende!), som kan förstöra magnetismens verkningar. Med magnetismen kan man omedelbart bota alla nervsjukdomar och medelbart alla andra lidanden. Genom förbindelse med doktor Ch. d'Eslon, läkare hos greven af Artois, blef M. snart introducerad hos den förnåma världen, som, hänförd af den mystiska läran, inom kort trängdes i M:s salonger. Om seanserna hos M. och deras verkningar på de kring den s. k. magnetiska baqueten placerade deltagarna se Animal magnetism, sp. 1035. M:s kompanjon d'Eslon sökte inverka på läkarna och den medicinska fakulteten, som han själf tillhörde, genom såväl föreläsningar som en skrift (1780), men förmådde ej övertyga de lärde. I stället lyckades det att göra drottningen, Marie-Antoinette, gynnsamt stäm för mesmerismen, och ministern Breteuil tillförsäkrade M. bl. a. ett årligt underhåll af 20,000 frcs, om han ville i sin konst undervisa tre af regeringen valda läkare. Men M. gick ej in därpå. Sedan han äfven blifvit öfvergifven af d'Eslon, som magne-

tiserade på egen hand, lämnade han harmsen Paris och reste till Spa, men blef snart återkallad till Paris af sina många trogna anhängare. Han inrättade då en orden, hvares ledamöter mot erlaggande af 100 louisd'orer per person och mot löfte att hemlighålla M:s läror blefvo delaktiga af dessamma. Detta sällskap, som trodde sig studera harmonien i naturen för att därigenom fysiskt och moraliskt verka välgörande på människorna, kallade sig Société l. Ordre de l'harmonie. Nu fick magnetismen nytt lif både i M:s och i d'Eslon's salonger, ävensom i enskilda sällskap, der "baqueter" inrättades. Människor, som syssellosheten, veckligheten och nöjet gjort matta och förslappade, kommo hoptals till seanserna, och M. vann en betydlig förmögenhet. I Frankrikes flesta städer bildade sig "magnetiska sällskap" eller "harmoniska ordnar", som stodo i förbindelse med hvarandra och under M:s öfverstyrelse. Man utlofvade en ny guldålder med bättre, friskare människor och förädlade djur. De magnetiserade träden skulle bära skönare frukter och aldrig vissnande blad. Slutligen, när oväsendet gick för långt, tillsatte regeringen 1784 en kommitté af lärda män (bl. a. Franklin, Lavoisier, Jussieu, Bailly) för att få saken vetenskapligt undersökt. Då M. vägrade öppna sina salonger för kommittén, gjordes undersökningarna hos d'Eslon. De flesta experimenten misslyckades, och i den af Bailly med talang uppsatta berättelsen hänfördes alla de magnetiska fenomenen till verkningar af inbillningskraften. Hans berättelse slutar med de orden, att "magnetismen är ett faktum, men i de mänskliga förirringarnas historia, och ett stort bevis på inbillningens makt". Detta utlåtande föranledde en häftig strid emellan mesmerismens anhängare och motståndare, och den medicinska fakultetens ovilja mot de förre blef så stor, att 21 af dess egna medlemmar, hvilka låtit undervisa sig i den animala magnetismen, hotades med förlust af sina privilegier, om de fortfore att utöfva denna konst. Emellertid sjönk M:s stjärna i Paris, i synnerhet sedan en ny uppgått i den beryktade bedragaren Cagliostro, som snart lockade till sig publiken genom sina andebesvärjelser och sitt "öddlighetspulver". I landsorten utbreddes dock magnetismen en tid genom M:s många lärjungar. Själf drog han sig tillbaka och lämnade Paris vid revolutionens utbrott, lefde därefter en tid under annat namn i England (möjligen äfven i Wien och i Schweiz) och hamnade slutligen i Meersburg. — Den animala magnetismen har numera öfvergått i moderna former, en mystisk, till en del ingående i spiritismen (se d. o.), och en vetenskaplig i hypnotismen (se d. o.). F. B. (C. G. S.)

Mesmeri'sm. Se Hypnotism och Mesmer.

Mesmes [mä'm], Claude de. Se d'Avaux l.

Me'sna, älf och vattenfall. Se Mesnalien.

Me'snalien, en 1899—1900 anlagd kurort för bröstpatienter, belägen på sydslutningen af högfjället mellan Gudbrandsdalen och Österdalen, med omkr. 12 km. bekväm körväg från Lillehammer, Norge. Sanatoriet, öppet hela året om, har ett genom höga bergassar skyddadt läge i hjärtat af den vackra och soliga Mesnali, 575 m. öfver hafvet, och är Nord-Europas högst belägna kurort, med utpräglat subalpint inlandsklimat; stora barrskogar omge stället på alla håll. M. har alla an-

ordningar, som fordras vid nutida lungsotsbehandling, och resultaten ha visat sig synnerligen goda. Närheten turisthotell och en rad privata villor. 1 km. därifrån, på gränsen mellan Kristians och Medemarckens amt, ligga Nordre och Søndre Mesnavand (resp. 6,23 och 5,19 kvkm.). Genom släkten Mesna, som bildar det vackra Mesnaballet och genomflyter staden Lillehammers område, ha de aflopp till Mjösen. K. V. H. Ln.

Mesnavand [-vann], sjöar. Se Mesnalien. **Mesnevi** (arab., "ordnad parvis", förekommer pers., den arabiska benämningen är *muzdawidj*), österländskt diktslag, i hvilket de båda halvverserna hvarje vers rimma med hvarandra, hvarvid rimmen äro eller kunna vara olika för hvarje versrad. Denna ståtliga versform lämpar sig väl för epos och didaktiska poem. Persiens mest berömda lärarsikt (af mystikern Djeläl eddin Rumi) bär namnet M. (K. V. Z.)

Meso- (af grek. *me'sos*, belägen i midten), som första leden i en sammansättning, betecknar midten, det mellersta området af något, t. ex. *mesocephal*, förhållande till midten af hjärnan, *mesostylon*, rummet mellan två kolonner, o. s. v.

Mesobar l. Mesobariskt område (af grek. *me'sos*, i midten, och *ba'ros*, tyngd), *meteor.*, benämnes efter Prestel det område på jorden, hvarest lufttrycket har normal höjd. Äfven isobaren 760 mm., som är det normala barometerståndet vid 45° n. br., vid hafsytan, har fått namnet mesobar. R. R.*

Mesoblast (af grek. *me'sos*, i midten, och *blastos*, brodd), det mellersta groddbladet i ägget.

Mesocarpææ, *bot.* Se Conjugatæ.

Mesocarpium, *bot.* Se Pericarpium.

Mesocco [-säck], Misocco, en af Ticinos biflod Moësa genomfluten dal i schweiziska kantonen Graubünden, sträcker sig från St Bernhardspasset med sydlig hufvudriktning öfver kantonens södra gräns ned i kant. Ticino och är 36 km. lång, men sällan mer än 1 km. bred. I dalens öfversta del ligger kurorten San Bernardino (1,604 m. ö. h.), med gipshaltig järnkälla, samt i den mellersta delen väldiga ruiner af borgen M., som förstördes 1526. (J. F. N.)

Mesocéfäl (af grek. *me'sos*, i midten, och *kefalos*, hufvud). Se Hufvudskål, sp. 1230.

Mesocölön (af grek. *me'sos*, i midten, och *kölön*, tarm), *anat.* Se Mesenterium.

Mesodermceller. Se Cell, sp. 1386.

Mesofil, *bot.* Se Mesofyter.

Mesofyll (af grek. *me'sos*, i midten, och *fyllon*, blad), Bladkött, *bot.*, det mellan bladets öfverhud och nerver liggande parenkymet, som i bilaterala blad är differentieradt i palissadparenkym och svampparenkym (se Blad, sp. 620, 621). Detta parenkym kallas äfven diakym och hos örtblad klorenekym. G. L.-m.

Mesofyter (af grek. *me'sos*, i midten, och *fyton*, växt), Mesofila växter (af grek. *filos*, vän), *bot.*, sådana växter, som föredraga mark och luft af medelmättig fuktighet och undvika mark med stillastående vatten eller stark salthalt. Deras byggnad är ej påverkad af yttre faktorer i extrem riktning. Växtsamhällen af mesofyter tillhöra företrädesvis de tempererade områdena, särskildt det

norra skogsområdet, och äro ofta bundna till kulturmark. G. L.-m.

Mesogami (af grek. *me'sos*, i midten, emellan, och *ga'mos*, giftermål), *bot.* Hos de flesta angiospermer intränger pollenslangen vid befruktningen genom fröämnets mikropyl (se Fröämnet) fram till embryosäckens främre del, porogami. Hos en del växter tränger pollenslangen genom kalazaregionen fram till embryosäckens kalazogami (se d. o.). Ett slags mellanform, mesogami, finnes hos t. ex. almen, gurkan m. fl., i det pollenslangen ej går genom mikropylen, utan tvärs igenom integumentet (se Fröämnet) i närheten af densamma och på denna väg når fram till embryosäckens främre del och äggcellen. G. O. R.

Mesogastrium (af grek. *me'sos*, i midten, och *gaster*, mage), *anat.* Se Mesenterium.

Mesogöter ("mesiska göter") kallas de gotiska folkrester, som under östromersk öfverhöghet kvarstannade i prov. Mesien (däraf namnet) och ej deltog i sina stamfränders tåg västerut (se Folkvandringen, sp. 796—797, Västgoter och Östgoter). En sådan mesogotisk koloni bildade de *gothi minores* ("mindre göter"), som af Jordanes (se d. o.) på 500-talet omtalas som ett fredligt herdefolk i Mesien vid Nikopolis. Enligt honom härstammade de från de af Wulfilas (se d. o.) till kristendomen omvända västgoter, som 348 undan sina hedniska landsmäns förtöjelser utvandrade ur Dacien (se Göter), af kejsar Konstantius fingo bostäder i Mesien och där grundlade ett eget samhälle med Wulfila som andlig och världslig styresman. Huru länge dessa mesogöter bevarade sin nationalitet, är ovisst, men för kulturhistorien blefvo de af stor betydelse, ty den för deras räkning af Wulfila gjorda bibelöversättningen (jfr Codex argenteus) är det äldsta egentliga litteraturverket på germanskt språk och var ett kraftigt medel till den arianska kristendomens utbredning bland germanfolken. Också användes namnet mesogöter framför allt om dem, och deras i Wulfilas bibel bevarade språk har plägat kallas mesogötiska (se Gotiska språk). S. B.

Mesogötiska språket (förr ofta Mesogötiska språket), det af de i Mesien bosatte göterna (se Mesogöter) talade språket, vanligen kalladt endast *gotiska språket*. Se Codex argenteus, Mesogöter och Gotiska språk.

Mesohippus, *zool.* Se Hästdjuren, sp. 174.

Mesol [-säl]. Se Thomsonit.

Mesolongion, officiellt namn på staden Misolonghi (se d. o.).

Mesomēdes (grek. Μεσομήδης), forngrekisk skald och tonsättare från Kreta i 2:a årh. e. Kr., var kejsar Hadrianus' frigefven och gunstling. Vi ega af honom några epigram och en till Nemesis riktad hymn, till hvilken äfven de musikaliska nottecknen finnas i behåll, ett af de få exempel på grekisk notskrift, hvilka kommit till vår tid. Jfr Beller-mann, "Die hymnen des Dionysios und M." (1840), och Westphal, "Griechische metrik" (2:a uppl. 1868). A. M. A.

Mesonero Romanos [-sâne/rå råma'nās], Ramón de, spansk författare, f. 1803 i Madrid, d. 1882, skref en del af sina arbeten under pseudonymen El curioso parlante. M. skildrade i korta berättelser, på ett konstlöst språk och be-

hagligt sätt, hufvudstadsbefolkningens lif, sysselsättningar, karaktär, dygder och laster i *Panorama Matritense* (1836). Därförut hade han väckt uppsamling af *Manuel de Madrid* (1831), och i *El antiguo Madrid* (1861) gaf han en historisk vägvisare af mycket värde samt lämnade i *Memorias de un seletón* (1881) mycket intressanta uppgifter. M. uppsatte och redigerade "Semanario pintoresco español" (1836—42), en berömd revy för kultur, litteratur, konst och arkeologi, samt skref för Rivadeneiras "Dramáticos posteriores á Lope de Vega" och "Dramáticos contemporáneos de Lope de Vega" värdefulla litterär-biografiska inledningar. Som skald var M. medelmåttig, hvarpå *El coche Simón* är bevis. I Spanska akad. invaldes han 1838. Ad. H.—n.

Mesonyx, *paleont.*, ett släkte hörande till den utdöda rofdjursgruppen *Credonta* (se d. o.). De öfre äkta kindtänderna äro enkla med tre koniska knölar; hela tandsystemet är ganska primitivt. Hjäran är mycket liten. Extremiteterna äro i så måtto moderniserade, att tumme och stortå blifvit tillbakabildade. Hithörande arter ha anträffats i Nord-Amerikas eocen- och oligocenlager. L.—e.

Mesopithecus, *zool.* Se *Primates*.

Mesopotamien (grek. *Mesopotamia*, af *me'sos*, i midten, midt emellan, och *potamo's*, flod), "landet emellan floderna", var efter Alexander den stores tid den grekiska och sedermera äfven den latinska benämningen på landet emellan floderna Eufkrat och Tigris (se de två till art. Asien hörande kartorna), sträckande sig från Armeniens berg (Karadja-dag och Djebel Masius) i n. till den s. k. Mediska muren (se d. o.) i s. Af araberna kallas nu detta område, ett bland jordens äldsta kulturländer, El-Djesire ("ö'n"), medan landet s. därom kallas Irak-Arabi (motsvarande forntidens Babylonien), som stundom, ehuru ej riktigt, räknas till M. Redan i gamla testamentet bär M. namnet *Aram Naharim* ("strömparets Aram", egypt. *Naharin*), och däraf synes M. vara endast en grekisk öfv. Enär floderna ej bilda någon land- och folkgräns, har M. aldrig varit någon politisk eller etnografisk enhet. På romarnas tid var det deladt i landskapen *Osrhoëne* (rättare *Orrhoëne*), västra delen, med hufvudstaden Edessa, och *Mygdonia*, östra delen, med hufvudstaden Nisibis, som intogs af Lucullus, senare af Trajanus (115 e. Kr.) och slutligen af L. Verus (165). I den äldsta historiskt kända tiden var M. en del af Assyrien och Babylonien. Sedan perserna eröfrat Babylon (538 f. Kr.), hade det aldrig någon inhemsk härskarätt, utan hörde efter hvartannat till Persien, Macedonien, Syrien, Partien, Romerska riket och återigen till Persien, tills det eröfrades af de arabiske kaliferna omkr. midten af 600-talet. Efter kalifatets fall (1258) ett rof för mongolerna, kom M. åter till Persien och under förra hälften af 1500-talet under turkarna samt är nu deladt emellan de turkiska vilajeten Diarbekr, Mosul, Bagdad och Haleb samt liva Zor. — Endast norra delen af landet är bergig; det öfriga är ett mot s. sluttande slättland. Under persiska väldet var södra M. synnerligen rikt, och ända till slutet af arabernas väld stod det till följd af ett artificiellt bevattningssystem i hög kultur. Arabiska författare kunde likna trakten

emellan Bagdad och Babylon vid en trädgård. Nu är M. en folkfattig stäpp, med undantag af en smal landrensa närmast floderna. Klimatet är i n. tämligen tempererat; i s. råder större delen af året tropisk hetta under molnfri himmel. Hufvudprodukterna äro desamma, som i allmänhet förekomma i främre Asien (hvete, korn, ris, hirs, durra, sesam, bomull, hampa, tobak, arter, bönor, safflor m. m. samt, bland frukter, fikon och flera slags meloner). Särskildt förtjäna nämnas nafta och galläpplen. Af djur märkas vilda åsnor, gasseller, strutsar och lejon. I s. bildar dadelpalmen hufvudvegetationen; f. ö. är landet nästan träd-löst. De viktigaste bland floderna utom de båda hufvudfloderna äro Eufrats bifloder Belich (forntidens Bilechas) och Chabur (Chaboras), med bifloden Djaghjagh (Mygdonios). Befolkningen består hufvudsakligen af arabiska nomadstammar, af hvilka de viktigaste äro tai-araber, omkring Nesibin och Mosul, och schammar, längre söder- och österut, hvilka för två eller tre generationer sedan kommo från Nedjd, äro nästan alldeles oberoende af den turkiska styrelsen samt lefva i ständigt fejd med aneze, som bo mellan dem och tai-araberna. I norra delen finnes ett antal stammar af blandade kurder och araber, som mer eller mindre ha utbytt sina tält mot fasta boningsplatser. Dessutom bo i n. turkmener, syrer, kurder och jesider. Med undantag af de spridda orter, där kurdiska och arameiska språken talas, är vulgär-arabiskan det gängse idiomet. De förnämsta städerna äro Diarbekr, Urfa (Edessa), Harran (Carrhæ), Rakka, Mardin, Nesibin (Nisibis), Djesiret-ibn-Omar (Bezabde) och Mosul (Ninive). Dessutom omnämnas i forntiden Hatra (El-Hadr, stora ruiner), Kirkesion m. fl. (J. F. N.)

Mesorectum, *anat.* Se *Mesenterium*.

Mesost. Se *Ost.*

Mesostyl, *bot.* Se *Heterostyli*.

Mesotän, *med. farm.*, är salicylsyremetoximeylester, $C_6H_4(OH) \cdot COO \cdot CH_2 \cdot OCH_3$, en klar, gulaktig, oljeartad vätska med svagt aromatisk lukt, föga löslig i vatten, lätt i alkohol, eter och feta oljor. Medlet användes utvärtes till ingnidning eller påpensning på reumatiska åkommor i form af 25-procentig lösning i oliv- eller ricinolja. Det behandlade stället täckes med ett lätt förband af bomull eller gastyg. Hudrethning, eksem och äfven symtom af allmän förgiftning ha förekommit. C. G. S.

Mesothërium, *zool.* Se *Typotherium*.

Mesothorax, *zool.* Se *Fjärilar*, sp. 502, och *Inseker*, sp. 709.

Mesotyp, *miner.* Se *Natrolit*.

Mesoveilia, *zool.* Se *Vattenlöpare*.

Mesoxälsyra, *kem.*, tvåbasisk organisk syra af sammansättningen $COOH \cdot CO \cdot COOH + H_2O$, är en spjälkningsprodukt af urinsyra (se d. o.). Den förekommer äfven i växter och torde där spela en viktig roll som mellanprodukt vid den oxidativa nedbrytningen af kolgedjor. H. E.

Mesozoiska serien (af grek. *me'sos*, i midten, och *zoon*, djur), *paleont.*, kallas den mellersta af de 3 stora hufvudafdelningarna af de fossilförande bildningarna, omfattande trias-, jura- och kritsystemen. De båda andra afdelningarna äro den kainozoiska och den paleozoiska serien. B. L.—n.*

Mespilus L., *bot.*, ett släkte af buskar, hörande

till fam. *Rosaceæ*, underfam. *Pomoideæ*. *M. germanica* L., tysk mispel, inhemsk i Orienten, bladhällad i södra och mellersta Europa, har hela blad, blöda, ensamstående blommor och tämligen stora frukter, som äro ätliga, när de äro öfvermogna. Genom sin garfsyrehalt brukades de förr mot diarré. I släktet *Mespilus* innefattas ofta släktet *Crataegus*. G. L.—m.

Mesquin [-kin; franskt utt. mäs-kän], fr. (af sp. *mezquino*, af arab. *meskin*, fattig), småaktig, snål, älsk. — **Mesquinierie** [-ri], snålhet, knusel.

Mesquitoträd [meski-tä-], bot. Se *Prosopis*.

Mesrop (Mesrob), armenisk lärjd, d. 441, räknas som skaparen af det armeniska alfabetet, som på ett beundransvärdt sätt återger det egenomliga armeniska ljudsystemet (ett något äldre, i ö. okänt försök till armenisk skrift af Daniel, biskop af Arzon, torde i viss mån ha tjänat M. till ledning). Först därigenom var uppkomsten af en armenisk litteratur möjliggjord, och grunden till en sådan lade M. själf, kraftigt understödd af den armeniska kyrkans dåv. öfverhufvud, katolikos Sahak den store, genom en planmässigt bedriven öfversättning från grekiska till armeniska; främst bekände han sina landsmän den heliga skrift och en liturgi på modersmålet (se *Armeniska litteraturen*). Senast har frågan om M:s förhållande till det armeniska alfabetets uppkomst kritiskt behandlats af Marquart i tidskr. "Handes", bd 25 nr. 26 (Wien 1911—12). E. L.—n.

Mess., **Messrs.**, engelsk förkortning för fr. *messieurs*, Herrar (på bref, i firmanamn o. d.).

Messa di voce [vå-tje], ej att förblanda med *mezza voce* (se *Mezzo*), it. (äfvén *metter la voce*, fr. *mise de voix*), mus., i sång tonens snösvällning från pianissimo till forte och återgående till pianissimo (tecknad med

öfver längre noter), ett värdefullt medel för röstutbildning, tillämpadt från början af 1600-talet i den italienska sängskolan. Jfr *Filera* tonen och *Klockton*. A. L.*

Messenger [-a-je], André Charles Prosper, fransk tonsättare, f. 1853 i Montluçon, elev af Saint-Saëns, blef 1874 organist vid Saint-Sulpice i Paris, senare vid Saint-Paul äfvensom kapellmästare vid Sainte-Marie des Batignolles, var en tid kapellmästare vid Opéra comique och därefter vid Covent-garden-teatern i London. Han varldt 1907 jämte Brousseau direktör för Stora operan i Paris och 1908 dirigent vid konservatorie-konserterna. Han har på skilda teatrar i Paris fått uppförda flera operor och operetter, bland hvilka särskildt *La Basoche* på Opéra comique 1890 gjorde stor lycka och fann väg äfvén till utlandets scener (i Stockholm under namn af "Skrifvarkungen", 1892). Dess melodik är pikant och emellanåt riktigt fin, formbildningen ganska fångslande, men med drag af operettaktig flyktighet. E. F.—t.

Messageries maritimes [mesa-je-ri mari-tim], franskt, 1851 bildadt rederibolag. Se *Ängfartygslinjer*.

Messal(d)a Corvinus, Marcus Valerius, romersk fältherre och statsman, litteraturfrämjare, f. 64 f. Kr., d. 8 e. Kr. Vid Filippii (42 f. Kr.)

kämpade han under Brutus och Cassius, följde därpå Antonius' fanor, men öfvergick till följd af missaktning för denne senare till Octavianus, dock alltid bibehållande en mera själfständig ställning och tillgifvenhet för forna vänner. Han ledde fälttåg i Orienten och Gallien, var konsul år 31 och utnämndes senare till stadsprefekt i Rom. M. var en fint bildad man, talare och historisk författare, hvarjämte han egnade sig åt antikvariska och grammatiska forskningar. Hans talarskicklighet berömmes af Quintilianus och af Cicero, som tillika ger sitt fullaste erkännande åt hans vackra karaktär. Af talen finnas några få fragment kvar. Äfvén i diktkonsten försökte han sig, ehuru på grekiska språket. Särskildt känd är M. som medelpunkt i en litterär krets, till hvilken bl. a. Tibullus hörde (se *Latinska litteraturen*, sp. 1322 f.). (H. Sgn.)

Messalianer l. **Massalianer**, kringströfvande och af allmosor lefvande munkskaror från 300-talets senare hälft, i verkligheten en under manikeiska inflytanden stående, på syrisk mark framvuxen radikalt mystisk strömning, som stod i blott lös förbindelse med det kristna munkväsendet. Messalianerna, som spredos vida utöfver Syriens gränser, fattade det apostoliska ordet "bedjen utan återvändo" bokstafligt och ansåg sig endast genom sådant bedjande frälsta från demonernas våld, som hvarje människa eljest vore underkastad. Kyrkans nådemedel voro i deras ögon obehöfliga. Däremot höllo de mycket på syner och drömmar. Med anledning af sina danser till triumf öfver demonerna finga de namnet *choreuter* (dansare). De kallades ock *euchiter*, *eucheter*, *eufemiter*, *entusiaster* m. m. Omkr. 390 dömdes de på flera synoder samt utstöttes definitivt på konsiliet i Efesos 431, men voro ännu under 500-talet lifskraftiga. H. H.—t.

Messalina, *astron.*, en af småplaneterna.

Messalina, *Valeria*, romersk kejsarinna. Vid 15 års ålder blef den sköna och förhöriska kvinnan förmäld med Claudius, som ett par år därefter (år 41) uppsteg på tronen. Hon behärskade h. o. h. sin svage man och styrde sålunda i förening med de mäktige frigifne Polybius och Narcissus, hvilka ock voro hennes älskare. I historien har M:s namn blifvit beteckningen för den fräckaste och raste liderlighet. Möjligt är, att hatet i någon mån vanställt hennes bild, ty hennes historia har måhända tagit färg af hennes slutligen segrande medtäflerska Agrippinas beskyllningar, men i det hela synes hennes karaktär rätt träffad. M. var nämligen en lidelsefull natur med den mest utpräglade njutningslust, särskildt drastiskt skildrad af Juvenalis; man har också velat påstå, att hennes sinnlighet var så godt som en sjukdom. Sin man tjugade och därade hon. Han hade ingen aning om hennes skamligt utsväfvande lefnadssätt, hvilket f. ö. hela Rom kände. I själfva verket skydde hon ej heller något medel att hålla sina laster hemliga för honom och aflägsna eller röja ur vägen allt, som kunde skada henne. Slut-



Messalina. Efter en byst från antiken. (Florens.)

ligen gick hon dock så långt i vanvett, att hon under Claudius' frånvaro i Ostia firade bröllop i Rom med sin älskare, den vackre och förnåmne Cajus Silius (år 48). Huruvida afsikten var att störta Claudius och upphöja Silius till kejsare, må lämnas därhän; hela saken förefaller nästan som en gåta. Utgången blef olycksbringande för henne. Claudius återvände till Rom, midt under bröllopsfestens backantiska orgier, och de frigifne, särskild Narcissus, som tilläfsventyrs insåg, att M. i längden ej kunde bibehålla sin ställning, utverkade, att hon blef afdagtagen, innan hon skulle få tillfälle att personligen sammanträffa med Claudius och beveka hans hjärta. M. hade med Claudius sonen Britannicus (se denne) och dottern Octavia. R. Tdh.

Messa'na, stad. Se Messina.

Messäpia, forntida namn på Kalabrien (se d. o.).

Messäpier. Se Japyger.

Messäpiska språket, Messapiska inskrifterna. Se Italiens fornspråk, sp. 1073—74.

Messaria', stad. Se Kythnos.

Messchaert [me'sskart], Johannes Martinus, holländsk sångare, f. 1857 i Hoorn, utbildade sig vid konservatorierna i Köln, Frankfurt a. M. och München (han var i komposition elev af Hiller och Raff, i violin af H. Heermann, i sång af Stockhausen). Efter en tids verksamhet som lärare och dirigent i Amsterdam företog han gästresor som konsert- och oratoriesångare och har på detta område framstått som en bland de ypperste genom sin stora och välskolade, i klangen ädla barytonröst och sitt genommusikaliska föredrag. E. F—t.

Messedaglia [-da'lja], Angelo, italiensk nationalekonom, statistiker, f. 1820, d. 1901, verkade som professor vid olika universitet, sedan 1884 vid Roms, var 1866—83 medlem af deputeradekammaren och blef 1884 senator. Jämte Cossa och Ferrara (se d. o.) var M. en af hufvudlärarna i nationalekonomi i Italien efter denna vetenskaps återuppväckande där. M. inlade speciell förtjänst som statistiker, logiker och metodteoretiker, och han var den förste, som i Italien utvecklade statistikens teori. Af särskild betydelse voro hans demografiska afh. *Della teoria della popolazione principalmente sotto l'aspetto del metodo* (1858), *Studi sulla popolazione* (1866) och *La scienza statistica della popolazione* (1878). M. utgaf vidare högt skattade arbeten på det kriminalstatistiska området samt rörande penning- och bankfrågor, vidare *Principij di economia pura* (1888), *L'economia politica in relazione alla sociologia* (1891) m. fl.

Me'ssel, Alfred, tysk arkitekt, f. 1853 i Darmstadt, d. 1910 i Berlin som professor vid konstindustrimuseets skola, har genom sin verksamhet varit af grundläggande betydelse för nyskapandet af en modern byggnadskonst i Tyskland. I st. f. en eklektisk-historisk arkitektur med förkärlek för löst påsmetade tyska renässansformer, godtyckligt lämpad för nutida behof, satte M. en byggnadskonst, som i anda och former anslöt sig till den vid 1800-talets midt afbrutna klassicistiska, den nordtyska barocken och nyantiken, Schlüter, Knobelsdorff, Langhans och Schinkel, men som

tillika var utprägladt modern genom den stränga ändamålsenligheten och den individuella skönhetskänslan. Hans första mästerverk var *Wertheims affärspalats* (fig. 2) vid Leipzigerstrasse i Berlin

(1896), en fasad af smala stenpelare och utbyggda skyltfönster, gotiskt konstruktiv i tankegången, moderniserad barock i enskildheterna. Med denna byggnad hade M. löst det svåra problemet att konstnärligt gestalta storstadsvaruhuset. Efteråt utvidgades den Wertheimska komplexen med nya längor, upptagande ett helt kvarter. Af dessa framstår genom sin skönhet den festliga hallen mot Leipzigerplatz, som påtagligt uppenbarar mästarens förmåga af fantasifullt skapande. Andra affärs- och bankpalats — *Schultes konsthandel* Unter



Fig. 1. Alfred Messel.



Fig. 2. Wertheims affärspalats vid Leipzigerstrasse i Berlin.

den linden, *Nationalbank*, Behrenstrasse 68, *Allg. Elektrizitäts-gesellschaft* m. fl. — utgöra förebilder och föredömen för Berlins konstnärliga bebyggande och för modern storstadsarkitektur i det hela. För



Fig. 3. Gårdsparti i Messels museikomplex på Museuminsel i Berlin, med nya Pergamonmuseet t. h. och museet för äldre tysk konst i längan t. v.

en berlinska börsaristokratien byggde M. äfven ett antal förnåma privatbostäder i staden och dess omgifningar. I dessa framträder starkt anknytningen till inhemsk nyantik eller barock. Dessa stilar ha upptagits jämväl i M:s museibyggnader. *Stadsmuseet* infogar sig med sin fritt tolkade barockstil på ett osökt sätt i residensstaden, sedan den af M. kort före hans bortgång fullbordade planen till ny museikomplex å Museuminsel i Berlin eger en monumental idealitet i släkt med schinkels Altes museum. Detta verk (jfr fig. 3), som nu är under utförande genom L. Hoffman, kommer att framträda som det yppersta af våra dagars officiella arkitektur i rikshufvudstaden. M:s betydelse ligger emellertid först och sist ej i arbetena som sådana, utan i de sunda och nydanande principer, som ur dem kunna härledas. En god öfverblick öfver M:s verk bjuda specialhäften 9 och 10 af tidskr. "Berliner architekturwelt". A. L. R.

Messène. Se Messenien och Messina.

Messenger [me'sindʒə], eng., budbärare; namn på engelska tidskrifter.

Messenhäuser, Wenzel, österrikisk revolutionsman, f. 1813 i Mähren, en mångsidigt begåfvad autodidakt, egnade sig i Wien, vid sidan af sin tjänst som löjtnant, åt belletristiskt författarskap. 1848 tog han afsked och uppsatte en tidning af liberal färg samt mottog några dagar efter den revolutionära jänsningens nya utbrott i Wien (6 okt.) kommandot öfver nationalgardet. Han organiserade i hast ett mobilgarde och vidtog äfven i öfrigt energiska åtgärder till stadens försvar mot regeringstrupperna. Då Windischgrätz intagit förstäderna, kapitulerade M. (30 okt.), meddelade befälet, då striden änyo upplågdes, men öfvertalades att återtaga det. Efter Windischgrätz' intåg i Wien gaf han sig frivilligt fången och arkebuserades (16 nov.), enär han brutit mot kapitulationen. Jfr Nitschner, "W. M." (1849).

Messenien (grek. Μεσσηνία l. Μεσσηνία, lat. *Messenia*, nygrek. *Messini*), det sydvästligaste landskapet på Peloponnesos, skiljes i ö. af Taygetos' bergskedja från Lakonien, gränsar i n. till Elis och Arkadien samt omslutes på öfriga sidor af hafvet. Landets östra del är genomdragen af utgreningar från Taygetos, och i dess inre höjer sig som en fristående bergmassa Ithome (nu äfven Vurkano), af äldre betraktadt som politisk och religiös medelpunkt och, med anledning af sin strategiska betydelse, som en nästan ointaglig bergfästning, kallad Peloponnesos' "andra horn" ("första hornet" var Akrokorint). Till Ithome sluter sig på västra sidan ett bredt bergland Aigaleon (nu äfven Kontovuni). Längre mot s. höjer sig en annan bergmassa, fordom kallad Mathia l. Emathia (nu äfven Lykodimo), hvilken med sina förgreningar till stor del fyller den breda halff, som på västra sidan omsluter Messeniska viken (nu äfven Koroniviken) och slutligen utlöper i M:s sydligaste udde, Akritas (nu äfven Kap Gallo). Utanför denna udde ligger den lilla ön Theganusa (nu Venetiko) och något längre mot v. två större öar, fordom betecknade med det samfällda namnet Oinussai, "de vinrika" (nu Cabrera och Sapienta). Utanför västra kusten ligger den bergiga ön Sfakteria (nu äfven Sfagia), som bildar Greklands rymligaste och tryggaste hamn (nu reddan

vid Pylos l. Navarino), och längre mot n. ön Prote (nu äfven Protano). M. är ett af Greklands skönaste och bördigaste landskap. I landets inre öppna sig nämligen emellan bergen vidsträckt och väl vattnade slättmarker, bland hvilka den största genomströmmas af den i Messeniska viken utfal-



Messeniskt bronsmynt med Demeters hufvud och en Zeusbild.

lande hufvudfloden Pamisos (nu äfven Pirnaza) och dennas många tillflöden. Södra delen af denna slätt bar med anledning af sin stora fruktbarhet fordom namnet Makaria ("den sälla" l. "välsignad"). Äfven den västra kuststräckan är lågländ och i allmänhet bördig. Delvis består den dock af sandfält, och efter all sannolikhet är det där, gentemot Sfakteria, belägna Pylos det af Homeros omtalade "sandiga Pylos", Nestors konungastad. Bland öfriga forntida städer märkas Abiai, Farai (nu Kalamata), Korone (nu äfven Petalidi) och Asine (nu Koron) vid Messeniska viken, Methone l. Mothone (nu äfven Modon) och Kyparissia (nu äfven Arkadia) på västra kusten, Stenyklaros, de doriske konungarnas residensstad, på den efter detta uppkallade vidsträckt slätten i landets norra del samt Messene, den af Epameinondas grundlagda nya hufvudstaden vid foten af Ithome. — M. beboddes i äldsta tid af lelegiska och eoliska stammar. Efter dem kommo (enligt den traditionella tidsbestämningen omkr. 1100 f. Kr.) de norr ifrån invandrande dorerna, hvilka där likasom i Lakonien och Argolis gjorde sig till herrar i landet. Emellertid synes doriseringen ha varit långt mindre fullständig än i Lakonien, och till sina doriska stamförvanter i detta land stodo messenerna af gammalt i ett spändt förhållande, hvilket ledde till de för M:s utveckling ödesdigra tre messeniska krigen. Det första af dessa (enligt vanlig beräkning 743—724 f. Kr.) slutade, trots den messeniske anförarens, Aristodemos' (se d. o.), tapperhet och uppoiffande fosterlandskärlek, med Messeniens underkufvande, och många messener utvandrade till Argos och Arkadien. Det andra messeniska kriget (685—668; enligt annan beräkning 645—628) var ett upprorsförsök, som slutade med eröfringen af bergfästningen Eira. Till detta krig ansluta sig sågnerna om den unge messeniske hjälten Aristomenes (se d. o.) och om skalden Tyrtaios (se d. o.), som genom sina sånger eldade spartanernas hjältemod. En del messener utvandrade till Syd-Italien och Sicilien; de, som kvarstannade, gjordes till heloter (lifegna), och M:s bördiga jord utskiftades bland spartiaterna. Först 464 f. Kr., då ett allmänt helotuppror i förenig med en fruktansvärd jordbäfning hotade Sparta med förstörelse, gjorde de kufvade messenerna ett nytt försök att afkasta sitt ok genom det tredje messeniska kriget (464—455). Ett större antal af dem förskansade sig i sin gamla

stad Ithome samt försvarade sig där en längre tid mot de belägrande spartanerna och deras bundsförvanter, tills de slutligen lyckades för sig och sina familjer betinga fritt aftåg från Peloponnesos, hvarefter atenarna åt dem upplåto den kort förut eröfrade staden Naupaktos. Ändtligen randades M:s frihetsdag med Epameinondas' segrar öfver spartanerna. År 369 f. Kr. återställdes han den messeniska staten och grundlade vid foten af Ithome en ny huvudstad, Messene, hvars namn (nygr. utt. missini) nu bäres af en 16 km. s. ö. därom belägen stad med 6,175 inv. (1896), och införde en ny demokratisk författning. M:s lifskraft var dock längesedan uttömd. Befolkningen var fåtalig; stora landsträckor lågo öde, och staten förde en tynande och obemärkt tillvaro och tillhörde en tid det akaiska förbundet, till dess den med Greklands besittningstagande af romarna alldeles försvann. — Inom det nuv. konungariket Grekland bildar större delen af det forna M. länet (nomos) Messenia, omfattande 1,674 kvkm. med 127,991 inv. (1907) och med huvudorten Kalamata, nära Messeniska viken. Den öfriga delen ingår i länet Trifylia (1,593 kvkm., med 90,523 inv. 1907).

A. M. A.

Messēniska krigen. Se Messenien.

Messēniska viken, det forna, numera officiellt återupptagna namnet på Koroneviken (se d. o.).

Messēnius. 1. Johannes M., historiker, dramaturg, universitetslärare, f. omkr. 1579 i Freberga by i V. Stenby socken (Östergötland), d. 1636 i Uleåborg, var son till en mjölnare, Jöns Thordsson, och väckte under skollåren i Vadstena 1589 —91 sådan uppmärksamhet för sina anlag, att en klosterpräst, Magnus Andree, tog honom under sin enskilda handledning och utan föräldrarnas vetskap 1595 sände honom till jesuitskolan i Braunsberg, hvars verksamhet var beräknad på att uppfostra unga män till Nordens återvinning åt katolicismen. Efter att där ha tillbragt sju år begaf han sig på resor. Han besökte 1602 Danmark, var 1603 i Krakau måltidsföreläsare hos biskop Tylicki, gjorde 1604 ett kort besök i Rom, men måste för klimatets skull fara till Tyskland igen och tog möjligen magistergraden i Ingolstadt 1605 samt torde s. å. af kejsar Rudolf ha erhållit titeln "poëta cæsareus" (kejserlig skald). M. återvände s. å. norr ut, bodde en tid på jesuithärbärget i Danzig, förestod i Braunsberg en lärarbefattning och öppnade till sist en privatskola i Danzig samt gifte sig 1607 med Lucia Grothusen, dotter till konung Sigismunds lärare Arnold Grothusen. M. sökte nu genom ett panegyriskt arbete, *Genealogia Sigismundi* (1608), förmå denne att ge honom lämplig anställning. Då denna beräkning slog fel, beslöt M. söka sin lycka i Sverige, hvarvid han särskildt hoppades återförvärfva svärfad-

erns efter dennes död till kronan indragna gård Långebro. För att blidka den mot jesuiter och katoliker särdeles misstänksamme Karl IX utgaf han 1608 ett *Schema familiare* öfver dennes härkomst och släktskap med en mängd gamla regenthus. Sedan han genom sin hustru utverkat lejdebref (s. å.), fick han tillåtelse att inflytta, hugnades, efter aflagd trohetsed, med ett underhåll och erhööll 1609 professuren i juridik och politik vid Uppsala högskola. Nu vidtog ett förunderligt arbetsamt och på rörlighet rikt skede i M:s lif, under hvilket han lade i dagen energi och omfattande lärdom, men tillika betydande karaktärsfel. För att öfvertyga alla om sin afsky för jesuiterna, med hvilka han redan i Danzig kommit på spånd fot och som till de svenska myndigheternas kändedom bragte ett poem, hvari M. 1605 utlätit sig smädande om Karl IX, utgaf han två skrifter, en kortare på latin, *Detectio fraudis jesuiticæ* etc. (1610), och en längre "på svenska rimj", kallad *Retorsion och genswars skrift emot then lögn och skamlig dicht o. s. v.* (s. å.; redan 1609 utg. på tyska). Sin nyförvärfade tillgifvenhet för det regerande huset lade han i dagen genom ett nytt genealogiskt arbete samt genom öfversättningar till latin af ett par af statsskrifterna mot Sigismund (*Exegesis historica*, 1610, och *Sententia ordinum*, s. å.). Med brinnande iver kastade han sig in på forskningar i fäderneslandets historia, och han kan på det område betraktas som banbrytare för en nyare tid, med dess vaknare kritik och dess fordran på mångsidigare källstudium. I rask följd utkommo sålunda *Chronicon episcoporum per Sueciam* etc. (1611; ny uppl. af A. Rechenberg 1685), *Tumbæ veterum ac nuperorum apud Scones regum, reginarum, ducum* etc. (s. å.), *Sveopentapropolis* etc. (s. å.; öfv. på sv. af H. Hammerus, 1612, omtryckt 4 ggr till 1704), *Specula* (1612; öfv. på sv. s. å., omtr. 3 ggr 1644—69; öfv. på franska 1655), vederläggning af en skrift af Svaningius, kallad *Retorsio imposturarum* (1612; äfvenledes öfv. på sv. s. å.), samt slutligen *Theatrum nobilitatis suecancæ* (1616), den första samlingen af svenska adelns ättartafvor. Jämsides med detta författarskap var M. äfven flitig utgifvare af äldre källarbeten för svensk flitigadeforskning. Så offentliggjorde han Ragvald Ingemundssons latinska öfv. af Magnus Erikssons landslag (1614), Ericus Olais svenska historia (1615), Gamla prosaiska krönikan och Lilla rimkrönikan (s. å.; omtr. 1643), Adams af Bremen beskrifning öfver Norden (1615) samt början af Stora rimkrönikan (1616). Det är naturligt, att en så ansträngd verksamhet, som dessutom ej var den enda, åt hvilken M. egnade sig, ej skulle kunna lämna fullmogna och i allö monstergilla arbeten. Emellertid bevisar t. ex. de ej få upplagorna af hans båda skrifter "Sveopentapropolis", en beskrifning öfver vårt lands fem äldsta städer, och "Specula", en citatsamling, innehållande in- och utländska författares yttranden om Sverige, huru populärt hans författarskap var på det historiska området. — Som lärare vid högskolan förstod M. göra sig i hög grad omtyckt af studenterna genom den omsorg han egnade åt deras undervisning efter modern Braunsbergmetod, genom sitt vänliga sätt och det skydd han i konsistoriet alltid lämnade sina lärjungar. Det är otvivel-



aktigt, att M. tillförde universitetet nya idéer i undervisningsväg. Så gjorde han bl. a. uppförandet af skådespel på svenska till en omtyckt öfning för ungdomen och idkade själf en dramaturgisk verksamhet, som blifvit af betydelse i vår vittnerhets häfder. Men han stötte äfven sina medlärare genom häftighet, öfvermod, skryt och själfrådigheten, så att svåra slitningar inom högskolan uppkommo, i synnerhet sedan han fått Joh. Rudbeckius till sin hufvudmotståndare. Studenterna deade sig slutligen i två partier, de som voro med och mot M. Konsistorium blef skådeplatsen för de häftigaste uppträden; och ungdomen skred, delvis till följd af M:s medhåll, till rätt svåra ordningar, så att slutligen kanslern, Axel Oxenstierna, måste kraftigt gripa in. De båda motståndarna in kallades till förhör i Stockholm inför det samlade kyrkomötet (juli 1613). Efter företagen undersökning ingicks en förlikning, men såväl M. som Rudbeckius flyttades från Uppsala. M. erhöi s. å., enligt uppgift i hans själfbiografiska anteckningar, värdan af rikets "gamla" arkiv och utnämndes 1614 till assessor i Svea hofrätt. — Till nu nämnda skede af M:s lif hör till allra största delen jämväl hans dramatiska författarskap, genom hvilket han kom att djupt inverka på seklets följande dramatik. Han bröt nämligen fullständigt med det ss. k. skoldramat, dit för nästan alla dramatiska försök i vårt land hörde, och slöt sig närmast till den riktning, som i Tyskland företräds af J. Ayrer och i Sverige redan haft en representant i 'Asterophorus' "Tisbe". Hans lyckligaste grepp var emellertid, att han till ämne valde Sveriges historia, sådan den på hans tid uppfattades, d. v. s. äfven med sagotidens innehåll. M:s tryckta arbeten af detta slag, de, genom hvilka han blef af betydelse för vår dramatik, äro fyra: *Disa* (1611; omtryckt 7 ggr 1635—omkr. 1740), *Signill* (1612; omtr. 9 ggr 1612—omkr. 1740), *Svanhuuta* (1613; omtr. 4 ggr 1635—1727) samt *Blancamäreta* (1614; omtr. 4 gånger 1614—1660-talet). Uppmuntrad af den framgång hans båda första stycken haft, tillkännagaf M. i förordet till det tredje sin afsikt "att författa hela Sveriges rikets historia iuti 50 komedier och tragedier och dem offentligt exhibera", ett nytt bevis för de storartade planer, med hvilka han umgicks, och den rastlösa verksamhet han tilltrorde sig. I tekniskt afseende befinner sig M. på en jämförelsevis utvecklad ståndpunkt. I hans stycken växla ofta löjlga scener med allvarsamma, och han eger ett visst sinne för dramatiska effekters frambringande. Som komiska figurer brukar han, i likhet med de tyska förebilder han säkerligen känt, gärna personer ur de lägre stånden. Men de scener, i hvilka de uppträda, äro merendels löst påhängda och ega föga samband med hufvudhandlingen. Denna åter är väsentligen episkt ordnad, ett slags dialogiserad historia. Händelserna äro knapphändigt sammanlänkade, motivering och karaktärsteckning mycket primitiva, märkbart är författarens bemödande att iakttaga historisk kostym, ehuru denna, på grund af hans samtids okunnighet i dithörande stycken, tager sig rätt egendomligt ut. En lyrisk fläkt drager då och då fram genom den eljest skälgien torra och knaggliga dialogen, och ibland bryter den t. o. m. fram i visor, som otvivelaktigt höra till

det bästa M. frambragt. Dessa visor äro i nyare tid särskildt omtryckta (1879). Föga kända äro däremot M:s båda under fångelsetiden skrifna stycken *Christmannus* och *Gustavus* (det senare äfven — i. ö. med orätt — tillagdt hans son), ett slags dialogiserade sammanfattningar af Sveriges kyrkohistoria. Trots sina svagheter är det meseniska dramat "det mest originela och mest nationela inom vår äldre litteratur, liksom det äfven synes hafva varit det enda, som haft att fröja sig åt ett allmännare bifall" (Ljunggren). — Emellertid träffade ett svårt afbrott M:s verksamhet och en djup olycka honom själf, då han 1616 anklagades för hemliga och brottsliga förbindelser med konung Sigismund och jesuiterna. Han befanns skyldig och blef, sedan han ej kunnat skaffa tolf edgårdsmän, som kunde intyga, att han icke förehaft några stämplingar, dömd till döden (juli 1616), men konungen mildrade domen till fångelsestraff, troligen på obeständ tid. Ett visst dunkel sväfvat ännu öfver de händelser, som så plötsligt afbröto M:s bana. Han fördes i okt. 1616 ända till Kajaneborgs fästning, 160 km. ö. om Uleåborg, nära ryska gränsen. Där, i en ogästvänlig omgivning och tidvis mycket hårdt behandlad af ståt-hållaren Erik Hara, sysselsatte han sig med historiskt författarskap och forskning i Sveriges häfder. Tid efter annan insände han till konung Gustaf Adolf och sedan till förmyndarregeringen böneskrifter, i hvilka han bedyrade sin oskuld eller omtalade sina arbeten som bevekande skäl till befrielse. Omsider flyttades han 1635 till Uleåborg och fick sitt underhåll fördubbladt. Ungefär samtidigt sände regeringen till honom däv. utslatörn Erik Schroderus för att taga kännedom om hans stora arbete *Scandia illustrata*, skildrande Sveriges historia från syndafloden till M:s tid. Men då M. misstänkte, att regeringen själf ville utge verket, fordrade han för dess fortsatta afskrifvande frihet för sin son, som satt fången, och för sig själf att resa, hvart han önskade. Anspråken stötte förmyndarregeringen, som hotade att ånyo sända honom till Kajaneborg. Sedan han kort därefter afidit i Uleåborg, bjöd regeringen änkan 500 daler smt för "Scandia"; hon begaf sig emellertid ur riket med handskriften, som först af hennes son återförvärfvades åt fäderneslandet och öfversägs för offentliggörande. Med det flera gånger ifrågasatta utgifvandet af det viktiga arbetet uppsköts länge af växlande orsaker. Omsider såg "Scandia illustrata" dagen, genom J. Peringskiölds försorg (2 bd i folio, 1700—05). I betraktande af tiden för dess tillkomst och de omständigheter, under hvilka det skrefs, måste detta jätteverk anses synnerligen framstående. Om dess vid olika tider växlande planläggning samt om de bevarade handskrifterna se V. Söderberg, "Historie-skrifvaren Arnold Johan M." (1902; sid. 69—79). "Mer än någon af sina samtida behärskar M. både Sveriges och utlandets historiska litteratur" (Schück). Sjunde tomen af "Scandia", skildrande de liturgiska stridigheterna under Johan III, är ett mönster i sitt slag och framställningen af Karls och Sigismunds regeringstid "verkligens grundläggande" (Schück). Utom "Scandia" författade M. under sin fångelsetid en mängd arbeten, hufvudsakligen af historiskt innehåll, som mestadels

ännu finnas i behåll i författarens egen handskrift i Riksarkivet och Kungl. Biblioteket. Af dessa ha sedermera utgetts *Berättelse om några gamla och märkvärdiga Finlands handlingar* (1774; ny uppl. 1826) samt hans rimmade *Chronika om Stockholm* (i "Historiskt bibliotek", I, 1875). M:s *Samlade dramer* ha utgetts af H. Schück i "Skrifter utg. af Sv. lit. sällsk.", 8 (4 hftn 1885—97). Jfr G. H. J. Ljunggren, "Det svenska dramat" (1864), H. Schück, "Illustr. svensk litt. historia", I (2:a uppl. 1911), och L. Linder, "Bidrag till kännedommen om Messenius tidigare lif c. 1579—1607" (i Lunds univ:s årsskrift, XXIX, 1894).

2. Arnold Johan M., den föregåendes son, rikshistoriograf, f. 8 april 1608 i Danzig, afträttad 22 dec. 1651 i Stockholm, fick hösten 1616 medförlädrarna till Kajaneborg, men hämtades 1621 från faderns fängelse till Stockholm för att skild från föräldrarna erhålla en rent luthersk uppfostran. Han studerade i Uppsala med kungligt stipendium, men flydde 1623 därifrån öfver Danzig till Polen, sannolikt närmast till följd af ett vådardrap, som han torde ha begått på en annan student. Efter en tids vistelse vid jesuitskolan i Braunsberg och hvarjehanda irrfärder i Tyskland återkom han sommaren 1624 till Sverige som lejd polsk kunskapare, greps kort därpå i Kalmartrakten, uppsändes som fånge till Stockholm, ställdes inför rätta och uppträdde därvid som angifvare såväl mot sin fader som mot den för papistiska förbindelser anklagade Enköpingsrektor N. Campanius. Af Svea hofrätt (31 juli 1624) dömd som förrädare (papist, emottagare af jesuitstipendium och spion) till döden, benådades han af Gustaf Adolf från dödsstraffet och sändes, dock först 1626, till Kexholm som fånge på obestämd tid. På försommaren 1640 frigafs han genom bemedling af Finlands generalguvernör, greve Per Brahe, och begaf sig till Stockholm för att åt sig utverka någon anställning i statens tjänst. Af fruktan att ånyo sättas i fängelse sökte han emellertid rymma ur riket, fastogs i aug. vid danska gränsen och återfördes fängslad till Stockholm. Han lyckades nu på Per Brahes förord ånyo bli frigifven och erhålla i uppdrag att från Polen återförskaffa manuskriptet till faderns historiska verk, "Scandia illustrata", som hans moder Lucia Grothusen utfört till Polen för att hembjuda åt konung Vladislav. Efter lyckligen utfördt uppdrag återkom M. sommaren 1641, och åt honom anförtröddes i nov. s. å. att för trycket öfversätta faderns arbete. Han anställdes sålunda i kansliet som aflönad historieskrifvare, fick ytterligare i uppdrag att skriva en officiell historia om Sigismunds och Karl IX:s regeringstid och vann en frukostig beskyddare i riksamiralen Gyllenhielm. Han utnämndes 1645 till rikshistoriograf och åktade 1646, i sitt 2:a gifte, Karin Nilsdotter, dotter till en förmögen borgare i Nyköping, kusin till riksrådet Bengt Skytte och änka efter Linköpingsbiskopen Johannes Bothvidi. 1648 erhöi han adligt sköldbref. M. hugnades tid efter annan med godsfrånlåningar, bl. a. 1647 i vederlag för de gods, som indragits till kronan efter morfaderns, Arnold Grothusens, död. Mot sina underhafvande uppträdde han despotiskt och var ständigt invecklad i rättegångar, såväl mot dem som mot sin egen syster, Anna Messenia, hvil-

ken i nov. 1649 genom kunglig resolution tillerkändes andel i de åt brodern förlånade vederlagsgodsen. Vreden öfver denna rättstvists utgång bidrog väsentligt att närma M. till den oadliga oppositionen, och vid riksdagarna 1649 och 1650 knöt han förbindelser med oppositionsledarna samt försåg dem med historiskt källmaterial till deras deduktioner emot regeringen och det aristokratiska råds-partiet. Med hans historiska författarskap gick det under tiden skäligen långsamt, ty han saknade visserligen icke historiografisk begåfning, men hade ej ärfvt faderns sällsporda produktiva kraft. M. invecklades i dec. 1651 i sin son Arnolds högmålsprocess (se M. 3), förnekade, säkerligen med fog, all direkt delaktighet i dennes brottsliga skrift, men kunde ej fritaga sig från att genom obetänksamt tal ha oförvarandes gett denne material till skriften, ej heller från att esomoftast ha haft "grofve discurser" med sina politiska meningsfränder om regeringen. För liknande föresäse angaf han äfven — troligen af personlig hämd till följd af godstvister — den på utländsk resa stadd Bengt Skytte. M. dömdes 19 dec. 1651 af Svea hofrätt till lifvets förlust och halshöggs 3 dagar senare å Norrmalmstorg (nu Gustaf Adolfs torg). — M:s förtjänster om svensk historieskrifning äro ganska betydande. Han öfersåg och lät till tryckning renskrifva faderns "Scandia" samt författade sjelfständigt en *Historia begripandes orsakerna till den oenighet, som varit hafwer emellan Herr Sigismund... och Herr Carl... den nijonde*. Arbetet omfattar åren 1592—94 och 1596—1600, var vid M:s död endast delvis slutredigeradt, blef aldrig af trycket utgifvet, men ligger för åren 1592—94 till grund för J. Werwings synnerligen osjelfständiga historia, som först nästan ordagrant afskrifver den yngre M:s och sedan öfersätter den äldre M:s historia. En utförlig granskning af M:s arbete lämnas af V. Söderberg, "Historieskrifvaren Arnold Johan M." (1902; i "Upsala universitets årsskrift", 1903). Jfr äfven V. Söderberg, "Högförräderimålet emot Arnold Johan M." (i "Hist. tidskr.", 1901).

3. Arnold M., den föregåendes son, politisk förbrytare, f. 1629 å Kexholm, afträttad 22 dec. 1651 i Stockholm, blef 1647 kammarpage hos pfalzgreven Karl Gustaf, följde denne i tyska fälttåget och fick 1½ år senare en liknande syssla hos Karl Gustafs broder, pfalzgreven Adolf Johan. Karl Gustaf hade lofvat hans fader att bekosta sonens utbildning i militäryrket i Holland, men då M. före utresan sommaren 1651 vistades hos fadern, rönt han starkt intryck af den oppositionella stämningen hos denne och hans meningsfränder samt fick den öfvertygelsen, att allvarlig fara hotade hans välgörare hertigen från de aristokratiska råds-kretsarna. Han företog sig därför att tillsända Karl Gustaf, som vistades på Öland, en anonym rimmad skrift, hvari han under skarpa omdömen om drottning Kristina och hennes förnämsta rådgifvare varnade hertigen för Axel Oxenstiernas och De la Gardiernas ränker mot honom samt uppmanade honom att "armera" och genom en militär-revolt, en "general munstring", föreskrifva det aristokratiska partiet lagar. Skriften, som numera finnes bevarad hvarken i original eller i afskrift, uppsändes genast af Karl Gustaf till drottningen,

M:s författarskap uppdagades med lätthet, och såväl han som hans fader häktades (dec.). Under förhören vidhöll M. energiskt, att han inga medbrottslingar haft vid "styliserandet", men han erkände, att han indirekt erhållit "materian" af fadern och kyrkoherden Kristofer Sigge-son i Fors, af hvilkas samtal han tagit intryck. M. dömdes (20 dec.) som förrädare till halshuggning och stegling samt afsträddes två dagar senare utanför Norrmalm. Någon "messenisk sammansvärjning" existerade alls icke, men regeringen tog sig af den äldre och den yngre M:s uppgifter under förhören anledning att söka sak med flera af oppositionsledarna från 1650 års riksdag (kyrkoherden i Fors, professor J. E. Terserus, borgmästaren i Stockholm Nils Nilsson (Silenius), stadsskrifvaren Nils Skunk och — efter hans återkomst — riksrådet Bengt Skytte), utan att dock någon af dem kunde öfverbevisas om medbrottslighet i M:s tilltag. Jfr V. Söderberg, "Historieskrifvaren A. J. Messenius" (1902). 1. —n. (V. S-g.) 2—3. V. S-g.

Messiad, epos om Messias, särskildt Klopstocks dikt öfver denne.

Messiani'smen, en riktning i polska litteraturen. Se Garczyński.

Messiänsk, som har afseende på eller förebådar Messias.

Messias är en grekisk omskrifning af hebr. *Maschiach*, arameiska *Maschicha* (af *maschach*, smörja) och betydty "smord" l. "den smorde". Ordet Messias förekommer två gånger i nya testamentets grundtext (Joh. 1: 42 och 4: 25) som det namn, under hvilket judarna väntade Frälsaren. I den s. k. Septuagintaöfversättningen af G. T. afvensom i N. T:s grundspråk är på alla andra ställen hebr. *Maschiach* öfversatt med grek. *Christos* ("smord"). Såväl inom teologien som i det vanliga språkbruket har från de två citerade nytestamentliga ställena det grekiska uttalet Messias upptagits och användes allmänt i st. f. det hebreiska *Maschiach*; och i den nyaste svenska öfv. af N. T. är på vissa ställen det grekiska Kristos återgifvet med M. I G. T. förekommer detta ord på några få ställen i mera vidsträckt betydelse användt om hvar och en med helig smörjelseolja smord och invigd israelit. Af detta skäl nyttjas ordet på ett par ställen i 3 Mos. om öfversteprästen och i Ps. 105: 15 i andlig-symbolisk mening om Guds fromma tjänare och vittnen i allmänhet, hvilka betraktas som invigda till sin uppgift. Men på öfriga ställen är ordet i en alldeles särskild betydelse, såsom ett slags terminus technicus, användt om den teokratiska konungen i Israel, "Herrens smorde", hvilken benämning sedermera de kristna staternas konungar öfverflyttade på sig. Då emellertid för G. T:s profetiska åskådning den teokratiska konungen var en förebild till den utlofvade och väntade Frälsaren, så blef också i det profetiska språket, framför allt i psalmerna, *Maschiach* en symbolisk beteckning för denne Frälsare. I enlighet med profetians skaplynne framträdde denna betydelse af ordet antingen mera tydligt eller mera besljöadt. Hufvudsakligen på grund af Ps. 2: 2 och Dan. 9: 25, det senare ett af de yngsta profetiska ställena, var namnet *Maschiach* vid slutet af G. T:s tid den bland judarna gängse benämningen på den

väntade Frälsaren, hvilken både de skriftlärde och folket föreställde sig som en af Gud smord konung öfver ett stort, hela jorden omfattande världsrike, Messiasriket. Som grund för denna föreställning åberopades löften i G. T., Messias-löftena, i hvilka den frälsningsidén, Messias-idén, som genomgår G. T., gett sig uttryck. Om såväl dessa gammaltestamentliga utsagor som den judiska tolkningen af dem se vidare Profetia. Jfr dessutom Gamla testamentet, Jesus Kristus och Judendom. — Alldenstund namnet Messias småningom för tanken nära nog antog betydelsen "frälsare", "befriare", använder språkbruket stundom ordet som satirisk benämning på personer, hvilka anspråksfullt framträda med förkunnsen af nya, förment lycksaliggörande religiösa eller sociala frihetsläror. J. P.

Messias, titel på en 1748—83 utgifven dikt af skalden Klopstock.

Messiasriket. Se Messias.

Messidor [-där; af lat. *messis*, skörd, och grek. *dōron*, gåfva], "inbärningsmånad", den tionde månaden och första sommarmånaden i den franska republikanska kalendern, hade 30 dagar och omfattade tiden fr. o. m. 19 juni t. o. m. 18 juli af åren 1793—99 samt fr. o. m. 20 juni t. o. m. 19 juli af åren 1800—05. Jfr Kalender 1.

Messier [mesjö], Charles, fransk astronom, f. 26 juni 1730 i Badonviller i Lothringen, d. 12 apr. 1817 i Paris, först medhjälpare åt Delisle, sedan marinastronom och akademiker, upptäckte flera nya kometer (bl. a. den bekanta Lexellska kometen 1770) och publicerade många astronomiska och meteorologiska afhandlingar. Han är särskildt bekant genom sina arbeten öfver nebulosorna och stjärnhoparna, och han utarbetade den första användbara katalogen öfver dessa himmelsföremål: *Catalogue des nébuleuses et des amas d'étoiles, que l'on découvre parmi les étoiles fixes, sur l'horizon de Paris* (1771).

Messierkanalen [mesjö-], ett 270 km. långt sund mellan Patagonien och ön Wellington. Genom den taga ångfartygen, som genom Magalhães'sund gå på Chile, sin väg. J. F. N.

Messieurs [mesjö], fr., förk. MM eller Mrs (jfr äfven Mess.), plur. af monsieur (se d. o.).

Messina. 1. Italiensk provins, omfattar nordöstra hörnet af Sicilien och indelas i 4 "circondarier" (distrikt): M., Mistretta, Castoreale och Patti. 3,226 kvkm. 507,721 inv. (1911). — 2. Hufvudstad i nämnda provins, med naturskönt läge vid foten af ett berglandskap, som stupar mot Messinska sundet. 126,172 inv. (1911; 1905 158,812). Hamnen, som bildas af en i hafvet utskjutande, mänskarförmig landtunga (*Braccio di San Raniero*), rymmer öfver 1,000 skepp och har gjort M. till en af Italiens förnämsta handelsplatser. Utanför densamma träffas hafsvirveln Garofalo, de gamles Charybdis. Gatorna äro breda och belagda med lava. Utmed hamnen löper den 8 km. långa Marina, eller Corso Vittorio Emanuele, som har en mängd palatiska byggnader. Öfvanför Corso Cavour höjer sig M. på bergslutningen och erbjuder en härlig utsikt öfver sundet mot Kalabrien. Bland stadens mer än 80 kyrkor var katedralen, la Matrice (grundlagd 1098; förstörd af jordbäfningen 1908), den förnämsta. Den låg

vid Piazza del duomo, den största af stadens öppna platser. De många förstörelser, som genom människohand eller naturrevolutioner öfvergått M., ha utplånat det mesta från antikens tid och i detta hänseende gjort det till den fattigaste bland öns städer. Inom näringslivet spela sjöfart och handel hufvudrollerna. 1909 inlupo 2,106 fartyg, med en totaldräktighet af 1,5 mill. ton. Utförseln är anseelig af olja, vin, sydfrukter (apelsiner), svafvel och silke. Af industriprodukterna förtjäna nämnas endast siden, läder och essenser. M. är säte för prefekten och en ärkebiskop, har ett universitet (sedan 1838) med 4 fakulteter och en farmaceutisk skola, bibliotek och åtskilliga samlingar, ett tekniskt institut, lyceum och gymnasium samt ett stort hospital. Mot sjösidan försvaras staden af kustforten San Salvatore, Campana och Don Blasco och mot landsidan af befästningar, som började anläggas 1884, nämligen af 6 i v. och n. längre

d. y. njöt staden en kort tids frihet, men föll 312 i händerna på Agathokles, enväldshärskaren i Syrakusa, och efter hans död (289) intogs den af hans legotrupper, mamertinerna, efter hvilka den länge kallades *Civitas mamertina*. Huru deras uppträdande blef en af anledningarna till utbrottet af det första puniska kriget se Mamertiner. Under detta krig blef M. en romersk besittning och erhöll romersk medborgarrätt. Staden var ännu i 1:a årh. e. Kr. en rik och betydande stad, berömd i synnerhet för sin ypperliga hamn. Under medeltiden var den skiftevis ett byte för sarsener, normander och hohenstauffer, till dess Peter af Aragonien efter Sicilianska aftonsången (1282) tog den i besittning. Som lärdomssäte åtnjöt M. stort anseende under 1400-talet, och äfven i konsthistorien fick det ett rum genom målarna Antonello da M., Polidoro da Caravaggio och Alibrandi. Till följd af det tryckande spanska öfverväldet gaf M.



Utsikt öfver Messina (före jordbäfningen 1908) och sundet (med Kalabriens kust midt emot).

framskjutna fort, hvarjämte som skydd för sundet flera delvis mycket starka verk anlagts på båda stränderna. — M. var urspr. en sikulisk stad och hette som sådan *Zankle* (af grek. *zanklon*, "skära"), troligen med anspelning på den half-månformigt utspringande landtunga, som bildar stadens hamn. Där nedsatte sig (af grek. *zanklon*, "skära") en skara grekiska nybyggare från Chalkis på Eubea och från Cumæ i Kampanien. Staden vann snart sådan tillväxt, att den själf kunde grundlägga kolonier (Mylai 716 och Himera 649). 493 eröfrades den af Anaxilas, enväldshärskaren i Rhegion, som dit öfverflyttade en del af sina messeniska landsmän, hvilka efter det andra messeniska kriget utvandrat till Syd-Italien. Efter dem erhöll platsen namnet *Messa'na* (en dorisk, äfven af romarna upptagen namnform) l. *Messene* (den allmänt grekiska namnformen). Den republikanska styrelseformen återställdes 461. År 396 förstördes staden af kartagerna, men uppbyggdes ånyo af Dionysios d. ä. Efter förjagandet af Dionysios

sig 1675 under Frankrike, men återeröfrades snart af Spanien och straffades med förlusten af alla sina gamla privilegier 1679. Sedermera lydde staden jämte ön under Savojen (1713—18) och Österrike (1719—35) samt tillhörde till 1860 konungariket Neapel och var vid Garibaldi's befrielsetåg 1860 den sista plats de neapolitanska trupperna höllo besatt. Själfta citadellet gaf sig först 13 mars 1861. Sedan dess är M. hufvudstad i den liknämnda prov. inom konungariket Italien. M. har flera gånger hemsökts af jordbäfningar, t. ex. 1783. Men den mest ödeläggande af dem var dock den, som på morgonen 28 dec. 1908 lade nästan hela staden i grus och spillror och förstörde flera andra städer (bl. a. Reggio) på bägge sidor om sundet. Af befolkningen omkommo 60,325 pers., nästan alla offentliga byggnader rasade eller förstördes af eld, som utbröt i ruiner; hvad som återstod af staden var blott de fattigaste kvarteren vid dess gränser. Emellertid reser sig M. åter snabbt ur förödelsen. Att denna

dock väsentligen hämmat utvecklingen, framgår bl. a. däraf, att folksiffran för 1911 ej är större än för 1881. (J. F. N.) L. W. son M. A. M. A.

Messina, A. da. Se Antonello.

Messinasundet (it. *Stretto l. Faro di Messina*), i forntiden *Fretum Siculum*, ett sund, som skiljer Sicilien från Italien (Kalabrien) och förenar Tyrrenska hafvet med Joniska hafvet. Det är 42 km. långt och vid norra infarten mellan Punta del Faro (lat. *Promontorium Pelorum*) på Sicilien, med fyrtorn, och Torre Cavallo blott 3,28 km. bredt, men vidgar sig mot s. till 18 km. De i forntiden mycket fruktade hivfvelströmmarna Charybdis och Scylla bero på tidvattnet och bereda numera inga faror för sjöfarten. J. F. N.

Me'sskirch, stad i badensiska kretsen Konstanz, vid floden Ablach. 2,063 inv. (1905). Där segrade 5 maj 1800 fransmännen under Moreau öfver en i återtag stadd österrikisk kolonn under Kray. Österrikarna lyckades i sin afsikt att upphålla de påträngande fransmännen. C. O. N.

Messläktet, zool. Se Mesarna.

Messrs., förkortning. Se Mess.

Me'ssuby, fi. *Me'ssukylä*, socken i Birkkala härad och domsaga, Tavastehus län, Finland. Areal 141 kvkm. Befolkningen, finsk, 4,446 pers. (1910). Inom M. ligger godset Hatanpää, på hvars mark staden Tammerfors är byggd. M. utgör ett konsistorielt pastorat af 2:a kl., Borgå stift, Tammerfors prosteri. O. I. (A. G. F.)

Me'ssukylä. Se Messuby.

Me'ssys [-sejs], flamländska målare. Se Matsys.

Me'sterton. 1. Karl M., filosof, universitetslärare, f. 1715 i Göteborg, d. 29 nov. 1773 i Åbo, tillhörde en från Skottland till Sverige inkommen släkt. Han blef 1738 filos. magister i Lund, vistades därefter i fem år vid holländska och tyska högskolor samt utnämndes 1746 till professor i logik och metafysik vid Åbo universitet. 1752 promoverades han i Uppsala till teol. doktor och utbytte 1767 sin filosofiska lärostol mot den tredje teologiska professuren i Åbo. Han införde till Åbo universitet den wolfska filosofien och väckte där lifigare intresse för det filosofiska studiet i allmänhet. Från trycket utgaf han ett betydligt antal disputationer samt 1762—66 fyra särskilda små läroböcker: en logik, en ontologi, en psykologi och en framställning af den naturliga teologien.

2. Karl Benedikt M., den föregående sonsons son, läkare, akademisk lärare, f. 30 april 1826 i Åbo, d. 7 april 1889 i Uppsala, kom 1843 till Sverige och vardt s. å. student i Uppsala. 1854 blef han med. licentiat, 1855 med. doktor, sedan han disputerat öfver afh. *Om medfödt hjernbräck*, och 1856 kirurgie magister. S. å. förordnades M. till docent i kirurgi vid Uppsala universitet,

upprätthöll läsåret 1856—57 undervisningen i kirurgi och obstetrik därstädes samt utnäm-

des våren 1857, sedan han utgifvit ännu en akademisk afh., *Studier i bräcklärans*, till innehafvare af professuren i nämnda ämnen. Vid sidan af sitt lärarkall och sin därmed förenade befattning som öfverkirurg vid Akademiska sjukhuset och länslasarett i Uppsala, hvilas gemensamma, år 1867 fullbordade byggnad uppfördes under hans särskilda öfvervakande, vann M. stort anseende som enskild praktiserande läkare. Kirurgiska polikliniken och barnbördsanstalten i Uppsala inrättades 1859 på hans initiativ. Som led. af den s. å. tillsatta kommittén för ordnande af den medicinska undervisningen i Sverige uppträdde M. med styrka mot förslaget om denna undervisnings centraliserande i Stockholm samt utgaf 1860 och 1863 två broschyrer i frågan. Uppsala universitets årsskrift för 1870 innehåller af M. uppsatsen *Om Nosocomium academicum och den kliniska undervisningen i Upsala* (rektorsprogram) och årgången 1877 jubilefestskriften *Ett kejsarsnitt*. M. var led. af Vet. soc. i Uppsala (1860). 2. (R. T.—dt.)

Mest gynnad nation. Se Handelsfördrag.

Mestis (sp. *mesti'zo*, af lat. *mixtus*, blandad), afkomling af en vit man och en indianska eller af en indian och en vit kvinna (i Syd-Amerika, Mexico och Västindien) samt af kreol och inföding på Filippinerna.

Mestje'rskij (tysk transkription Meschtschersky), Vladimir Petrovitj, rysk furste, romanförfattare, dotterson till Karamzin, f. 1839, tjänstgjorde i inrikesministeriet, uppsatte 1872 tidningen "Grasjdantin" (se d. o.) och vann äfven en viss ryktbarhet genom sensationella, men konstnärligt obetydande romaner ur det högre sällskapslivet i Petersburg. I svensk öfv. finnas *Odin iz nasjich Bismarkov* ("En Bismarek i miniatyr", 1888) och *Tajny sovremennago Peterburga* ("Det nutida Petersburgs mysterier", 1891). A.—d J.

Mestje'vsk, kretsstad i ryska guv. Kaluga, 70 km. s. v. om Kaluga. 3,664 inv. (1897). Flera årsmarknader. J. F. N.

Me'sto [-tå], it., mus., sorgbundet.

Mestom [-stäm], bot. Se Karlsträng, sp. 578.

Me'storf, Johanna, tysk arkeolog, f. 17 april 1828 i Bramstedt, Holstein, d. 20 juli 1909, kom som 20-åring till Sverige, där hon vistades några år och där hos henne väcktes intresse för hembygdsvetenskap och fornhistoria. Efter att sedan 1853 ha tillbragt flera år på resor i Italien slog hon sig 1859 ned i Hamburg. Där utvecklade hon flitig litterär och vetenskaplig verksamhet, som alltmånga kom att koncentrera sig på de antikvariska studierna, samt översatte till ty. arbeten af S. Nilsson ("Skandinaviska Nordens urinvånare", 1862), Wiberg, Säve, H. Hildebrand, S. Müller, I. Undset, Montelius och B. Salin ("Altgermanische thierornamentik", 1904). Under 1860- och 1870-talen utgaf hon en lång rad smär-



re afhandlingar af arkeologiskt innehåll och utnämndes 1873 till kustos vid Museum vaterländischer altertümer i Kiel, hvars direktör hon blef 1891. 1898 erhöi hon titeln professor ("Tysklands första kvinnliga professor") och utnämndes 1908 till med. hedersdoktor i Kiel. Hon blef 1873 korresp. led. och 1897 led. af Vitt. hist. o. ant. akad. (den första af akad. valda kvinnliga ledamöterna). M:s hufvudarbeten äro *Vorgeschichtliche altertümer aus Schleswig-Holstein* (1885) och *Urnfriedhöfe in Schleswig-Holstein* (1886). Bland andra hennes arbeten märkas *Aus dem steinalter. Gräber aus dem steinalter ohne steinkammer unter bodenniveau* (1892), *Die Hacksilberfunde im mus. vaterl. alt. i Kiel* (1895), *Die holsteinischen gürtel* (1897), *Moorleichen* (1900), *Danewerk und Hahthabn* (1901), *Depotfunde aus der bronzezeit in Schleswig-Holstein* (1905). Museet i Kiel utvecklades under M:s ledning till ett af Tysklands rikaste samt vetenskapligt bäst ordnade arkeologiska museer. På skyddandet och undersökandet af Schleswig-Holsteins fornlämningar nedlade hon ett intensivt och fruktbringande arbete, trädde härvid i flitig beröring med alla samhällsklasser och samlade ett rikt folkloristiskt material, som hon till någon del hann publicera (*Beitrag zur hausforschung*, 1895, *Die jahresfeste*, 1898, och *Über die sage vom Oldenburger horn*, 1907). Ifrig patriot, gjorde hon även sin insats i de nationella rörelserna 1848 och senare. 1866 utkom hennes patriotiska hembydsroman *Wiebeke Kruse, eine holsteinische bauernochter*. T. J. A.

Mestos, kronopark i Tärändö socken och revir, Norrbottens län, afsatt af öfverloppsmark till kronopark enl. k. bref 24 okt. 1885. Areal 5,612 har. M—g.

Me'stre, stad uti italienska prov. Venezia, vid en i Venezias laguner utmynnande kanal och vid järnvägen emellan Padua och Venezia, hvilken där utsänder en gren till Udine och Trieste. 5,565 inv. (1901; som kommun 11,680 inv.). Tegel- och kalkbrännerier. Villasamhälle för venezianerna. (J. F. N.)

Me'stres, Apeles, katalansk skald och tecknare, f. 1854 i Barcelona, har genialiskt illustrerat upplagor af "Don Quijote", spanska öfversättningen af Andersens sagor, Peredas, Galdós', hertigens af Rivas m. fl. arbeten, hvarifrutom hans ritstift prydt hans egna arbeten, af hvilka må nämnas diktsamlingarna *Avant* (1875), *Micro mos* (1876), *Cansons ilustrados* (1879), *La nit al bosch* (dramatisk idyll, 1883), skaldestycket *L'ánima enamorada* (1885), dramat *La honra del trabajo* (1887), *Baladas* (s. å.), *Idelis och Cants intims* (1889), *Gaziel* (1891), *La garba, Mis cuentos vivos, Vobiscum, Indiscreciones* (1892), *En miseria* (1902), *Estivete de San Martí* (1906) och *Liliana* (1908). Trots indflytande af H. Heine, V. Hugo och Coppée är M. en fullt originell skald i katalansk anda. Han har flera gånger varit pristagare i "Juegos florales". Ad. H—n.

Me'sua L., bot., växtsläkte af fam. *Guttiferae* med 3 träd och buskar i Ostindien och på Java. M. *ferrea*, nagasträd, är ett medelstort träd med smalt lansettlika, styva blad och stora hvita, väluktande blommor, som odlas i hela Ostindien. Dess ved, ceyloniskt l. ostindiskt

järnträ l. nagasträ, är så hård, att en vanlig yxa ej biter på den. Blommorna användas i parfymiererna. Roten och barken ha medicinsk användning, frukten är ätlig, men verkar lätt afförande. G. L—m.

Mesusa (hebr., "dörrpost"), pergamentsblad med 5 Mos. 6: 4—9 och 11: 13—21, som, förvarade i en kapsel, fästes på den högra dörrposten å judiska hus. Likasom skådeträdarna (*zizidh*) och fylakterierna (*tefillin*, Matt. 23: 5), är även mesusa ett minnestecken, som skall mana till gudsfruktan. (G. K—n.)

Mesvinien [-iä'] kallas, efter fyndorten för primitiva flintredskap Mesvin nära Mons i Belgien, af den belgiske forskaren Rutot den eolitiska stenålderns yngsta del, som omedelbart föregår cheléen. T. J. A.

Mesyr (fr. *mesure*, af lat. *mensura*, mått), mått och steg, åtgärd; vanligare i sammansättningen halft mesyr.

Mészáros [més'särä], Lázár, ungersk revolutionsgeneral och krigsminister, f. 1796 i Baja, d. 1858 i Eywood (England), var öfverste vid Radetzky's armé i Italien, då han i mars 1848 mottog krigsportföljen i den ungerska ministären. M. förklarade sig vid den öppna brytningen mellan Ungern och Österrike för den nationella saken samt organiserade raskt och skickligt ungerska armén. Mindre lycklig blef han däremot som anförare på fältet, och efter ett nederlag vid Kaschau (4 jan. 1849) lämnade han kommandot åt Klapka och följde själf regeringen till Debreczen. Då Ungern 14 april 1849 förklarade sig oafhångigt, afgick han från krigsministerposten. Efter kapitulationen vid Világos (13 aug. s. å.) undkom han med Dembinski och Kossuth till Turkiet samt tillbragte sin återstående lefnad i Frankrike, Amerika och England.

Meta' (framför vokal och h *met*), grekisk preposition, "med", "mellan", "efter", förekommer ofta i sammansättningar, i synnerhet för att beteckna en öfvergång eller förändring; framför namn på oorganiska syror och baser betyder meta en vattenfattigare förening än den normala, ortoföreningen. Så är sammansättningen af metafosforyra HO PO_2 , under det att ortofosforsyrans formel är $\text{H}_3 \text{PO}_4 = \text{H}_2 \text{O}_3 \text{PO}$ (se *Fosfor*, sp. 955). Äng. betydelsen af "meta" inom den organiska kemien se *Metaderivat*.

Meta (plur. *metæ*), lat., målet, målpelaren, på den fornromerska rännarbanan. Se *Cirkus*.

Metä [-tä], it. (af lat. ack. *medietätum*, midten), hand., hälft. Se *A meta*.

Meta, zool. Se *Hjulspindlar*, sp. 816.

Meta, La, bergmassiv i neapolitanska Apenninerna, på gränsen mellan prov. Aquila och Caserta. Dess högsta topp är Monte Petroso, 2,247 m. J. F. N.

Me'ta, biflod till Orinoco i Syd-Afrika, uppriinner i Colombia på Andernas östra sida, flyter genom llanos i östlig riktning samt mynnar ut från västanter i Orinoco under 6° 23' n. br. och har där ett djup af 20 m. och en bredd af 2 km. Längd 1,110 km., hvaraf 140 km. farbara med elstängbåt. (J. F. N.)

Metabasis, grek., öfvergång (från ett ämne till ett annat, i retorisk framställning). — *Metabasis* in aliud genus, lat. (öfvergång till

en annan sfär), kallas i logiken det fel i ett bevis, att man i konklusionen oförmärkt uppfattar ett begrepp annorlunda än i premisserna.

Metabol [bål; grek. *metabóllos*, föränderlig], zool. Se Insekter, sp. 715.

Metabolé, grek., *ret.*, omställning, förändring, en retorisk figur, som består däri, att genom olika begrepps upprepning i omvänd ordning en motsats iframhålls, t. ex. "om icke berget vill komma till Muhammed, får Muhammed gå till berget"; omkastning af bokstäver i ett ord; växling af versform; *mus.*, växling af takt eller tonart.

Metaboli/sm (af grek. *metaballēin*, omforma), fysiol., ämnesomsättning (se d. o.).

Metacarpus (latinisering af grek. *meta'*, emellan, och *karpōs*, handlofve), *anat.*, mellanhanden (se Hand).

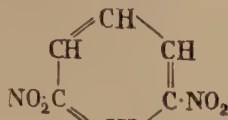
Metacenterhöjd. Se Hydrostatik, sp. 1469, och Metacentrum.

Metacentrum l. Styfhetspunkt, *skpsb.* (se fig. till art. Krängningsförsök), kallas den punkt *M*, hvarest vertikalen genom deplacementets tyngdpunkt (*C*) vid obetydlig krängning skär motsvarande vertikal vid upprätt läge. Allteftersom det är fråga om krängning tvärskepps- eller längskepps vägen, kallas nämnda punkt tvärskepps- eller längskeppsmetacentrum. Om ingen särskild krängningsvinkel anges vid omtalande af metacentrum, afses en oändligt liten krängning; läget af metacentrum är dock i allmänhet oförändrat, till dess krängningen öfverstiger 8° å 10° . Med metacenterhöjd (*r-a*) förstås afståndet mellan tvärskeppsmetacentrum *M* och fartygets tyngdpunkt *G*. Metacenterhöjden har inflytande dels på fartygets styfhet (= dess förmåga att i stillvatten motsä krängning, uppkommen genom yttre stadigt tryck), hvilken ökas med metacenterhöjden, dels ock på fartygets *maklighet* (l. *stadighet*), d. v. s. dess förmåga att hålla sig upprätt i sjögång, hvilken minskas, så att rörelserna i sjögång bli häftigare, ju större metacenterhöjden är. Metacenterhöjden beror framför allt af fartygets bredd och ökas med denna samt måste för att tillgodose båda de nyssnämnda egenskaperna hos fartyget hållas inom bestämda, ganska snäva gränser. Störst är metacenterhöjden på låga fartyg, afsedda för gång utomskärs, t. ex. monitorer, hvilkas ringa fribord i annat fall skulle medföra risk för kantring vid överbrytande sjö; den uppgår där till 2 å 4 m. På vanliga ångfartyg är den 0,5 å 1 m., på segelfartyg kan den stiga till 2 m. Längskeppsmetacentrums höjd öfver deplacementets tyngdpunkt är många gånger större än tvärskeppsmetacentrums samt brukar å fartyg af vanlig form vara ungefär lika med fartygets längd. C. K. S.

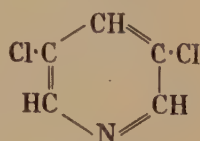
Metachlamydæ, *Sympetalæ*, *Monopetalæ*, *Sympetalæ*, *bot.*, den andra underklassen af dikotyledonerna, utmärkt af dubbelt blomhylla, af hvilket det inre är sambladigt. Hos ett fåtal släkten, särskildt af serien *Ericales*, är kronan fribladig. Till *Metachlamydæ* höra serierna *Ericales*, *Primulales*, *Ebenales*, *Contortæ*, *Tubifloræ*, *Plantaginales*, *Rubiales* och *Campanulataæ*. G. L.-m.

Metaderivat, *kem.*, kallas derivat af cykliska, hufvudsakligen aromatiska föreningar med minst

två substituerade atomer eller radikaler, som finna sig i metaställning. Denna karakteriseras därigenom, att de båda substituerade ringbildande atomerna äro åtskilda å ena sidan genom en, å andra sidan genom (hos femringar) två eller (hos sexringar) tre icke substituerade atomer. Metaderivat af bensol, resp. pyridin, äro t. ex. följande föreningar:



meta-dinitrobensol.



meta-diklorpyridin.

Se Isomeri, sp. 992.

H. E.

Metafas, *bot.* Se Kärndelning, sp. 582.

Metafor [-fär; grek. *metaphora*, lat. *translatio*, öfverföring], urspr. (hos Isokrates och Aristoteles), i vidsträckt betydelse, detsamma som retorisk figur l. trop (se d. o.) och således omfattande jämväl synekdoke, metonymi o. s. v.; senare, och vanligen i mera inskränkt betydelse, ett bildligt uttryck, hämtadt ur en annan föreställningsvärld än den vanliga. Smekord, sådana som "mitt socker", "hjärta lilla" o. d., äro metaforer, likaså skällsord, som "lushund", "rifjärn". Den stilistiska (retoriska, poetiska, estetiska) metaforen brukar, i konstnärligt syfte, *otvunget* ett oegentligt uttryck i st. f. ett egentligt (*terme propre*). — Metaforen har i språket spelat en ytterst viktig roll vid betydelseutvecklingen; "Språket är en samling af bleknade metaforer" (Jean Paul; ofta anfördt i Tegnér's formulering: "språket är ett galleri af bleknade metaforer"); "Tre fjärdedelar af språket kunna sägas bestå af utslitna metaforer" (Sayce). Språkets metaforer äro till större delen fullkomligt omedvetna (etymologiska, radikala metaforer). Man "talar utan omsvöp", "nagelfar med någons fel" o. s. v. Men för den, som brukar dessa uttryck, har deras ursprungliga och egentliga betydelse ej spår af aktualitet; detta alltså äfven i sådana fall, där ingen lärdom behöfs för metaforens tydning. Äfven sådana uttryck som "hafs-arm", "bergets fot", "hårdhjärtad", "kniven biter" äro numera usuella, d. v. s. de fattas vanligen som egentliga (*termes propres*). Naturligtvis finnes ingen fast gräns emellan dessa "naturliga" metaforer och de poetiska. "Nattens ögon" (stjärnorna) eller "lagens arm" fattas afgjort som bildliga uttryck. Men "syndasömmen", "en brännande fråga" o. d. kunna i olika sammanhang te sig än som egentliga uttryck, än som öfverförda. — Den fornisländska poesiens *kenningar* (t. ex. "svärdets dragare" = krigaren, "drakens bädd" = guldet) voro en särskildt utvecklad grupp af metaforer; jfr andra delen af Snorres Edda och R. M. Meyers "Altgermanische poesie" (1889). Jfr framställningen i poetiker och stilistiker. Lll.*

Metaforsorsyra, *kem.* Se Fosfor, sp. 955.

Metafras (grek. *meta'frasis*), förklarande omskrifning af ett uttryck; omskrifning på prosa af en dikt. Jfr Parafra.

Metafysik, eg. vetenskapen om det, som är bredvid eller finnes jämte (grek. *meta'*) den sinnliga världen (*fy'sis*). Till en början sökte de grekiske

filosoferna förklara sinnevärlden ur denna själf, ur ett urämne e. d. Filosofien blef då i det hela likbetydande med vetenskapen om denna sinnevärld. (Grekerna kallade denna vetenskap *fysikē*.) Men i den mån man började inse nödvändigheten af att för sinnevärldens förklaring gå tillbaka till i någon mening osinnliga principer, gjorde naturligt nog behöfvat sig gällande att göra dessa principer till föremål för en särskild vetenskaplig undersökning. För denna användes, först inom den peripatetiska skolan, termen *metafysikē*. (Om en annan förklaring af uppkomsten af benämningen "metafysik" se *Aristoteles*, sp. 1476—77.) Metafysiken blef sålunda en vetenskap om de yttersta principerna för allt. Så fattad, kan den på visst sätt sägas sammanfalla med filosofien i det hela. Men den stannar vid den absoluta verklighetens allra allmännaste bestämningar samt ger följaktligen blott de första och allmännaste principerna till en världsförklaring utan att närmare utföra denna ens så långt, som det för filosofien öfver hufvud är möjligt. För en rationell filosofisk ståndpunkt blir metafysiken vetenskapen om den osinnliga verklighetens allmänna art och natur, så vidt den tjänar till förklaringsgrund för sinnevärlden i allmänhet, men den inlåter sig ej på de mer speciella bestämningar, som kunna vara i behof af utredning i och för förklaringen af den sistnämnda ur mer speciella synpunkter. Den blir då, trots sin abstrakta synpunkt, en reell vetenskap. Förnekar man åter tillvaron af en sådan osinnlig verklighet, blir metafysiken vetenskapen om de allmännaste bestämningarna hos (den sinnliga) verkligheten öfver hufvud, om de abstrakta kategorier, som återfinnas hos allt, men som för att få betydelse och användning måste "fyllas" af ett från erfarenheten, d. ä. från naturen och människolifvet, hämtadt innehåll. Där blir den en formell vetenskap. Att gränsen emellan densamma och öfriga filosofiska discipliner i båda fallen blir i viss mån sväfvande och svår att med full bestämdhet fasthålla, säger sig själf. — Man har bestridt metafysikens möjlighet, menande, att de yttersta principerna vore för människoförståndet otillgängliga och ofattbara, utan att detta nödvändigt behöfvat innebära, att man ej i någon mening velat erkänna filosofiens möjlighet som universell världsförklaring, så långt en sådan är för oss möjlig. Vid närmare undersökning visar sig emellertid, att de svårigheter, som man funnit vid fattandet af de yttersta principerna, berott därpå, att man föreställt sig dessa som mer eller mindre sinnliga. Uppgiften blir att hålla fast en rent osinnlig verklighet. Som emellertid människan genom sin natur allttjämt i hvarje sin lifsyftring är i någon mån sinnligt bestäm, om hon än kan tränga fram till något, som till sitt väsen och innehåll är osinnligt, så uppkomma därigenom onekligen för metafysiken egendomliga svårigheter, till hvilkas lösning hon har att under sitt arbete söka närma sig.

L. H. A."

Metafysiker, tänkare, som egnar sig åt metafysiken. — **Metafysisk**, till metafysiken hörande; osinnlig, översinnlig.

Metafysiska skolan, *litt. hist.* Se *Donne*, sp. 720.

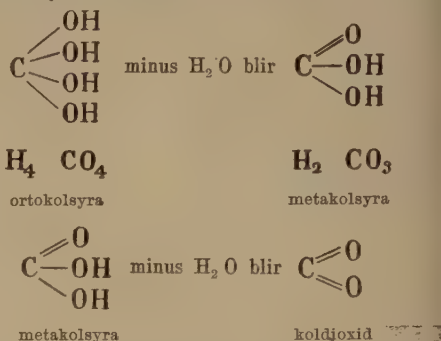
Metaföreningar, *kem.* Se *Metaderivat*.

Metagenēs l. *Metagenesis* (af grek. *meta*

i bet. förvandling och *genesis*, ursprung), *biol.*; generationsväxling. Se *Fortplantning*, sp. 942.

Metagenesis, detsamma som *metagenes* (se d. o.).

Metakarbonät, *kem.*, kunna uppfattas som salter af den i fri form ej existerande *metakolsyran*, hvars samband med koldioxid och ortokolsyra framgår af följande formler:



Alla egentliga karbonat, d. v. s. kolsyrans salter, äro sammansatta enligt formeln R_2CO_3 och äro således metakarbonat (jfr *Kolsyra*, sp. 609). H. E.

Metakinēs, *biol.*, detsamma som *metafas*. Se *Kärndelning*, sp. 582.

Metakloräl, *kem.* Se *Kloräl*.

Metakolsyra. Se *Metakarbonat*.

Metakresol [-äl], *kem.* Se *Kresol*.

Metakritik (af grek. *meta*, efter), motkritik, kritik öfver en annan kritik; titel på en mot Kant riktad kritik af Herder.

Metakromatypi (af grek. *meta*, bakom, *chrōma*, färg, och *typos*, aftryck), det förfäringssätt, hvarigenom litografiska färgtrycksbilder öfverföras på trä, metall, glas, porslän, papper, läder o. s. v. Till dekorering af porslän framställas sådana "aftrycksbilder" medelst metallfärger för att möjliggöra deras inbränning. Metoden är ett slags dekalkomani (se d. o.).

Metakroni/sm (af grek. *meta*, utöfver, och *chronos*, tid), ett tidsräkningsfel, som består däri, att en tilldragelse förlägges till en alltför tidig period, under hvilken den ej skulle kunnat ega rum. Jfr *Anakronism* och *Parakronism*.

Metaldehyd, *kem.*, en polymerisk form (se *Isomeri* 1) af acetaldehyd, som kristalliserar och börjar att sublimera vid 150°. H. E.

Metalepsis (grek., "utbyte"), en trop, som består däri, att någonting efterföljande sättes i stället för ett föregående, t. ex. skörd i st. f. växande säd, grafven i st. f. döden.

Metall'k, *myntv.* Se *Besjlik*.

Metall. 1. Se *Metaller*. — 2. *Mus.*, klar och fyllig eller genomträngande klang ("malm") i sångröster.

Metallammoniakföreningar, *kem.*, äro metallföreningar med samma empiriska sammansättning som salter, till hvilka en eller flera molekyler ammoniak äro bundna. De flesta elementen af periodiska systemets (se d. o.) 8:e grupp, nämligen kobolt, nickel och platinametallerna, visa en särskild stor förmåga att binda ammoniak, men äfven

andra metaller, såsom silfver, koppar, kvicksilver, krom o. a., kunna bilda metallammoniakföreningar. (Dessa salter, som erbjuda ett betydligt teoretiskt intresse, ha framställts i stort antal, i Sverige särskildt af Blomstrand, Cleve och P. Klason. Äng. Dessa ämnens teoretiska förklaring, d. v. s. ang. frågan, på hvilket sätt ammoniakken är bunden till metallatomerna, äro meningarna ännu delade. Den tyske kemisten Werner har indelat metallammoniakföreningarna i två grupper. Den första omfattar de föreningar, som innehålla 6 ammoniakmolekyler på 1 metallatom eller som härleda sig från dylika salter, t. ex. $\text{Cr}(\text{NH}_3)_6\text{Cl}_3$.

Inom den andra gruppen komma 4 ammoniakmolekyler på 1 metallatom, t. ex. i saltet $\text{Pt}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2$.

Hos båda serierna kunna ammoniakgrupperna ersättas genom andra molekyler; dock är högsta totalantalet af de med metallatomen bundna molekylerna alltid 6 resp. 4. De båda nämnda typerna med 6, resp. 4 bundna molekyler $\text{M}(\text{NH}_3)_6$, H_2O o. s. v.) kunna öfvergå i sådana, där M är mindre än 6, resp. 4. Så förekommer t. ex. följande serie hos kobolt:

$\text{Co}(\text{NH}_3)_6\text{Cl}_3$ Luteokoboltklorid.	$\text{Co}(\text{NH}_3)_5\text{Cl}_2$ Purpureokoboltklorid.
$\text{Co}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2$ Praseokoboltklorid.	$\text{Co}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}_2$ Hexaminkoboltklorid.

Det första saltet, luteokoboltkloriden, är ett salt, som i vattenlösning är elektrolytiskt dissocierad i den 3-värda kationen $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$ och 3 Cl-ioner. I enlighet därmed kan all klor hos detta salt fällas med silfverniträt. Hos purpureosaltet afdissoциeras endast 2 Cl-atomer, och kationen är således $[\text{Co}(\text{NH}_3)_5\text{Cl}]^{2+}$; hos praseokoboltkloriden kan endast 1 Cl-atom afdissoциeras och fällas med silfverniträt; dess kation är $[\text{Co}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}]^{2+}$. Hexaminkoboltkloriden är i vattenlösning ej dissocierad. Substitueras i hexaminkloriden en eller flera NH_3 -grupper genom en negativ radikal, så förvandlas den komplexa koboltionen till en (negativt laddad) anion. På alldeles analogt sätt förhålla sig andra metaller, t. ex. platina, där man känner bl. a. följande föreningar:

$\text{Pt}(\text{NH}_3)_6\text{Cl}_4$ Salt: Klorid af Drechsels bas	$\text{Pt}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_4$ Platinitetraminklorid
Ioner: $[\text{Pt}(\text{NH}_3)_6]^{4+}$ $[4\text{Cl}]^{-}$	$[\text{Pt}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2]^{2+}$ $[2\text{Cl}]^{-}$
$\text{Pt}(\text{NH}_3)_3\text{Cl}_4$ Salt: Platinidiaminklorid	PtCl_6K_2 Kaliumplatinaklorid
Ioner: odissocierad	$[\text{PtCl}_6]^{2-}$ $[2\text{K}]^{+}$

Anmärkningsvärdt är, att sådana metallhydrat, som i och för sig äro relativt svaga baser, t. ex. $\text{Ag}\cdot\text{OH}$, bli starkare baser genom addition af ammoniak, t. ex. $\text{Ag}(\text{NH}_3)_2\cdot\text{OH}$. — Man har antagit, att NH_3 -grupperna äro hos metallammoniakföreningarna bundna till metallatomen genom s. k. bivalentser, ett slags svagare valenskrafter. Enligt A. Werner (1910—11) förekommer hos metallammoniakföreningar stereoisomeri (spegelbildsisomeri). Ang. metallammoniakföreningarnas konstitution och isomeriförhållanden ha flera olika hypoteser uppställts. Värdefulla teoretiska arbeten ang.

platinaammoniakföreningars konstitution ha 1903—04 publicerats af P. Klason. H. E.

Metallbad. Se Bad 2.

Metallbormaskin, maskinb. Se Bormaskiner, sp. 1222.

Metallduk, Metalltrådsduk, en af mäsingstråd förfärdigad, mer eller mindre vidmaskig väfnad, som användes som sil eller sikt i en mängd industriella apparater.

Metaller (af grek. *metallon*, eg. grufva, bergverk), kem., enkla kroppar, eller grundämnen, som utmärkas af ogenomskinlighet, en särskild glans (metallglans) samt förmåga att leda värme och elektricitet. De flesta metaller äro i kemiskt hänseende positiva grundämnen, d. v. s. deras hydrat äro företrädesvis baser. Man indelar metallerna i lätta och tunga, allteftersom deras specifika vikt är mindre eller större än oxidernas. Till de lätta metallerna höra alkalimetallerna (kalium, natrium, litium, rubidium och cesium), de alkaliska jordarternas metaller (kalций, strontium, barium, radium och magnesium) samt de egentliga jordartmetallerna (aluminium, beryllium, zirkonium, cerium m. fl.). Metallerna äro enatomiga grundämnen, deras molekyylvikt öfverensstämmer således med atomvikten. Af de tunga metallerna benämnas guld, silfver och platinagruppens metaller *ädla*, emedan de äga ringa fränskap till syre och därför icke oxideras i luften. Öfriga tunga metaller äro *oädla*. Redan Volta ordnade 1705 metallerna i en serie efter den elektriska laddning, som de antaga, när de beröra hvarandra. Denna serie sammanfaller — såsom den tyske elektrokemisten Ritter visade — med den, som man erhåller, om man ordnar metallerna efter deras förmåga att utfälla hvarandra ur sina resp. saltlösningar. Enligt Berzelius' elektrokemiska upplättning börjar denna serie med den mest *positiva* bland metallerna och slutar med den mest *negativa*. Ordningssföljden är (enligt Berzelius): kalium, natrium, litium, barium, strontium, kalций, magnesium, beryllium, yttrium, aluminium, zirkonium, torium, cerium, mangan, zink, järn, nickel, kobolt, kadmium, bly, tenn, vismut, uran, koppar, silfver, palladium, rhodium, kvicksilver, platina, iridium, osmium, guld.

Man vet numera, att en metall är desto mer positiv, ju större dess tendens är att sända positivt laddade atomer, *ioner*, i en omgifvande vattenlösning. Det tryck, hvarmed en metall utsänder sina ioner i en lösning, det s. k. *lösningstrycket*, kan för de flesta metaller kvantitativt bestämmas. Ordnar man metallerna efter deras lösningstryck, får man — med få undantag (kvicksilver står mellan koppar och silfver) — samma följd, som angifvits af Berzelius.

Metallernas egenskaper äro mycket olika. Deras smältpunkter ligga mellan $39,4^\circ$ under 0 -punkten (kvicksilver) och mycket höga temperaturer ($2,300^\circ$ iridium, $2,500^\circ$ osmium). Metallerna äro vid högre temperaturer flyktiga, och många af dem kunna destilleras, t. ex. kvicksilver, zink, magnesium, arsenik, silfver. Somliga metaller äro spröda, t. ex. vismut, andra smidiga; smidigast är guldet. Metallernas täthet varierar mellan $0,59$ (litium, den lättaste af alla metaller) och $22,5$ (osmium). Äfven i kemiskt afseende äro metallerna mycket olika. De minst posi-

tiva, s. k. ädla metallerna, ha föga frändskap till syre och oxideras därför ej i luften; andra hålla sig så godt som oförändrade i torr luft, men syrsättas i fuktig luft. Starkt positiva metaller, t. ex. kalium och natrium, sönderdela vatten med stor liflighet, metaller med mindre lösningstryck, såsom zink, sönderdela vatten endast i närvaro af väteioner, således i sura lösningar. De ädlaste metallerna, t. ex. guld och platina, angripas ej af rena syror, utan endast af sådana syreblandningar, som innehålla fri klor (kungsvatten). Många metaller kunna med hvarandra förenas eller blandas eller i hvarandra lösas; sådana metallkombinationer kallas *legeringar* (se d. o.). P. T. C. (H. E.)

Metallernas förvandling. Se Alkemi.

Metallernas konung, kem., kallades guldet af alkemisterna. Den vätska — en blandning af saltsyra och salpetersyra — som förmår lösa guld, kallades därför kungsvatten (se d. o.). H. E.

Metallernas kvintessens. Se Alkemi.

Metallfil, mek. tekn. Se Fil, sp. 190.

Metallflugor, zool. Se Vapenflugor.

Metallfräs, mek. tekn. Se Fräs, sp. 44.

Metallfärgning. Se Metallokromi.

Metallföreningar, Organiska, kem., det samma som metallorganiska föreningar (se d. o.).

Metallglans, miner. Mineral med glatt yta visa en mer eller mindre stark glans; den starkaste glansen, sådan den framträder på glatta metall- ytor, t. ex. hos svafvelkis, blyglans o. s. v., kallas metallglans. A. Hng.

Metallhonungssugaren, zool. Se Honungssugarna.

Metallhyfvelmaskin, mek. Se Hyfvelmaskin.

Métalliques [-li'k], fr., anvisningar på metalliskt mynt; förr i Österrike och Ryssland benämning på statssapper, som lydde å klingande mynt och förräntades i sådant. Se vidare Rescriptions métalliques.

Metalliserad lamp, elektrot. Se Glödlampa, sp. 1352.

Metallisk, som består af, innehåller eller liknar metall.

Metallisk kontakt, telegr. Se Linjestörningar, sp. 683.

Metallkalker, en till början af 1800-talet brukad benämning på metalloxider. P. T. C.*

Metallkitt, tekn. Se Kitt.

Metallmikroskopi, mikroskopisk undersökning af metaller. Se Metallografi.

Metallmoaré. Se Förtenning.

Metallografi (af *metall* och grek. *graffein*, beskrifva, skriva). Den (närmast till fysikalisk kemi hörande) moderna vetenskapsgren, som sysselsätter sig med studiet af metallernas och legeringarnas fysiska och kemiska egenskaper. Första gången ordet metallografi brukades var (såvidt artikelförf. kunnat utröna) i engelsmannen J. Websters "Metallographia, or an history of metals" (London, 1671). Studiet af metaller och legeringar är i och för sig uråldrigt; hos Aristoteles, Plinius Secundus, Dioscorides o. a. finnes redan åtskillig kunskap därom.

Det stora och påtagliga framsteg, som man alltid fordrat, för att en vetenskap af sin samtid skolat

anses som modern, gjordes efter förra seklets midt och är här af tvåfaldig art: 1. *mikroskopets användande* som praktisk undersökningsmetod för metaller och legeringar, hvilkas inre struktur förut varit föremål endast för lösa gissningar; 2. tillämpande af den ur den teoretiska kemien hämtade s. k. *fasregeln* såsom rättesnöre för metallografien.

1. *Mikroskopets användande* (mikrografi; benämningen redan hos R. Hook, 1665, som bl. a. studerade rakknivens utseende i mikroskopet) infördes 1864, närmast för studiet af meteorjärn, af Henry Clifton Sorby i Sheffield — som äfven riktat petrografien med mikroskop —, men fick under 20 år ingen spridning. Oberoende af honom företog A. Martens i Charlottenburg 1878 mikroskopiska undersökningar, som fortsattes af H. Wedding, och utförde F. Osmond vid Creusotverkens laboratorium (1883) de första af sina mikrografiska arbeten, hvilka mer än andra bidragit till utvecklingen på detta område. Vid Internationella materialprofningskongressen i Stockholm 1897 höll Osmond ett föredrag "Metallografien betraktad som profningsmetod", hvilket först inriktade en mera allmän uppmärksamhet på detta arbetsfält. Som här metallografi uppfattades synonymt med metallmikroskopering, blef denna uppfattning mycket spridd, men måste sägas vara för trång. Metallmikroskoperingens teknik, vidare utbildad af H. Le Chatelier, J. E. Stead m. fl., innefattar följande delar: preparerandet af



Fig. 1. Kristallkorn i svenskt vallonjärn. (50 ggrs förstor.)

en planpolerad yta å metallprovet (smärgelpapper af växande finhetsgrad, polering med finslammad aluminiumoxid på roterande våt filtskiva, e. d.); vanligen dennas etsning (t. ex. med alkoholisk pikrinsyra); dess skärskådande med blotta ögonen, med lupp, med metallmikroskopet. Principen för

Detta är, att just ofvanför mikroskopobjektivet i 45° mot axeln finnes en spegel (t. ex. en tunn täckglas-latta; vid högre förstoringar får man dåliga bilder med en ofta använd ogenomskinlig spegel eller prisma, som täcker halva ljusknippet!); mot spegeln infaller genom en öppning i tubväggen ett ljusknippe, som reflekteras ned genom objektivet och härigenom koncentreras på det ogenomskinliga preparatet, som nu kan betraktas genom okularet såsom vid vanligt genomgående ljus. I stor utsträckning betjänar man sig af fotografi för att bevara strukturbilderna; principen är att ersätta ögat med en på bändligheten inställd kamera. — Tack vare denna teknik brukar man kunna konstatera, att de flesta praktiskt använda metaller bestå af *kristallkorn* (såsom t. ex. marmor af kalcitkorn; se mikrofotografien fig. 1, som återger kristallkornen i svenskt vallongjärn, 0,08 proc. kol, vid 50 ggrs förstoring). Kornstorleken är rätt varierande; den brukar ökas efter glödning, och metallen blir då lättare att deformera. Kristallkornen äro antingen homogena, bestå af en och samma mikrostrukturbeständsdel, *metaral* (benämning bildad i analogi med mineral), såsom i nyssnämnda fall kornen bestå af ferrit, mer eller mindre rent järn; eller också äro de heterogena, bestå af *aggregat*. Sålunda är glödgadt kolstål med 0,8 proc. kol uppbyggdt af aggregatet *perlit*, en ytterst fin, växellagrande blandning af ferrit och cementit, som är en järnkarbid med

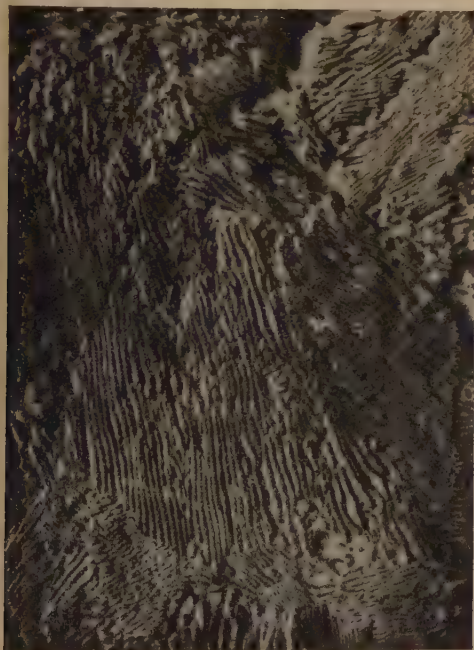


Fig. 2. Perlit. (1,400 ggrs förstör.)

formeln Fe_3C (se fig. 2, förstoring 1,400 ggr; man kan här se, huru cementitlamellerna äro orienterade olika i de olika kornen).

2. Den s. k. *fasregeln* framgick ur de synnerligen djupliggande, på termodynamiken hvilande,

teoretiska undersökningar öfver kemisk jämvikt, som 1876 framställdes af amerikanen J. Willard Gibbs, men länge blefvo obeaktade — och som förmodligen innehålla åtskilligt ännu ej af vetenskapen klart uppfattadt. Den utgör en precisering af villkoren för jämvikt hos ett "system", bestående af ett visst antal beständsdelar, "komponenter"; den utsäger t. ex., att, om man i ett järnstycke (komponenter: järn + kol) mikroskopiskt iakttagit de tre "faserna" (= metaralen): ferrit, cementit och grafit tillsammans, så kan jämvikt icke finnas: endera cementiten eller grafiten måste försvinna. Hvilken säger fasregeln icke, utan detta måste afgöras genom mikroskopisk iakttagelse (cementiten försvinner vid glödning); den är ett slags högsta instans, som afgör, huruvida ett påstående angående samtidigt förefintliga metaral är oriktigt eller kan vara riktigt.

Den, som först uppvisat denna fasregelns betydelse af rättsenöre, var hollandaren Bakhuis Roozeboom, som genom en rad ytterst viktiga undersökningar klargjort förhållandena vid smältdiagram (se *Legering*, där deras viktigaste typer enligt Roozeboom finnas framställda) och dithörande frågor; det är dessa af fasregeln uppburna utredningar, som för metallografien ha så stor betydelse. Det mest intressanta förhållande, som här framkommit, torde vara, att fullständig analogi råder mellan omvandlingar ur flytande och ur fasta lösningar (delvis framhållet redan af van't Hoff). Liksom flytande "eutektiska" lösningar (se *Legering*) vid bestämd temperatur öfvergå till ett aggregat af två fasta kroppar, finnas äfven ofta fasta "eutektoida" lösningar, som vid bestämd temperatur öfvergå till aggregat, bestående af två metaral; ett dylikt är perlit.

Smältdiagrammen, som experimentellt kunna erhållas genom de oregelbundenheter i afkylningen af ett metall- eller legeringsprof, som förorsakas af omvandlingarna ur flytande eller fast tillstånd, kunde man likna vid de topografiska kartor, som äro förutsättning för detaljerade geologiska fältundersökningar. Genom den öfersikt, som de lämna, förenklas och systematiseras i hög grad studiet af öfriga till metallografien hörande egenskaper.

Viktiga dylika äro t. ex. specifik vikt, elasticitet, inre friktion, hårdhet och hållfasthet, värme- och elektrisk ledning, termoelektricitet, kemiska egenskaper, färg, magnetism. Vid metallografiska undersökningar bör man alltid använda material, som blifvit omsorgsfullt kemiskt analyseradt; många äldre undersökningar äro på grund af brist i detta hänseende värdelösa. Likaledes bör man söka bestämma så många olika egenskaper som möjligt på just samma material. Att undersökningen af de fasta kropparna kommit så mycket senare än undersökningen af flytande kroppar, beror nämligen mest därpå, att de förras *förhistoria*: mekanisk bearbetning, glödning etc., förorsakar en hel del afvikelse, som man bäst kan hålla reda på, om man känner ett större antal egenskaper; karakteristiskt är vidare, att egenskaperna äro ofantligt mycket mera känsliga för minimala föroreningar, än när man har att göra med flytande ämnen.

På grund af metallografiens eminent praktiska betydelse för metallindustrien, framhållen redan i

Osmonds ofvannämnda föredrag, ha under senare år vid de flesta utländska universitet och tekniska högskolor inrättats ypperliga laboratorier för metallografi (bland de senaste t. ex. i Aachen, Breslau, Turin) — med särskilda afdelningar: för elektriska eller andra smältugnar i och för framställning af undersökningsmaterial, som ofta behöfver vara renare än de, som tekniken lämnar, för kemisk analysering, för mikroskopisk undersökning, för bestämningar af skilda egenskaper o. s. v. Märkvärdigt nog finnes i Sverige, oaktadt landets glänsande traditioner med afseende på oorganisk och fysikalisk-kemisk forskning och på metallurgiskt initiativ, ej ett enda för metallografi speciellt inrättadt vetenskapligt laboratorium. Denna efterblifvenhet har dock icke hindrat, att värdefulla metallografiska arbeten utförts inom landet.

Litt.: Till den hithörande, under art. *Legering* upptagna, kan läggas: Desch, "Metallography" (1910; lärobok) och Robin, "Métallographie" (1912; större handbok i mikroskopisk metallografi).

2. I allmänhet hvarje förfaringssätt, hvarigenom en tryckplatta i metall åstadkommes; särskildt en af Zach i München gjord uppfinning, hvarigenom en medelst ett spetsigt stift på metall utförd teckning, skrift o. d. kan göras upphöjd och sålunda användbar för boktryck. 1. C. B.-s. 2. Upk.*

Metalloider (af *metall* och grek. *eidōs*, utseende, likhet), *kem.*, benämndes förr, efter förslag af Erman och Simon 1808, de vid denna tid isolerade alkali- och jordartmetallerna, emedan man ej var fullt ense om, huruvida dessa grundämnen voro verkliga metaller. Kort därefter (1811) använde Berzelius benämningen i rakt motsatt betydelse, nämligen för de icke metalliska grundämnena, hvilken betydelse sedermera blifvit allmänt antagen. Metalloid, som ordagrant betyder ett metallliknande ämne, har således kommit att betyda ett ämne, som *icke* liknar metallerna. Metalloiderna kunna indelas i flera stora grupper: 1) ädelgaserna, 2) väte, 3) syregruppen, 4) borgruppen, 5) kolgruppen, 6) kvävegruppen och 7) halogengruppen. P. T. C. (H. E.)

Metallokromi, **Metallfärgning**, konindustriell färgning af metaller på kemisk eller galvanisk väg. De flesta metallers ytor påverkas kemiskt af atmosfärluften, syra, lut, saltlösningar o. d. De skiftande, stundom ganska vackra färgningar, som naturen eller slumpen sålunda åstadkomma, har man genom konst efterbildat, och numera finnes ett stort antal kemiska och galvanotekniska metoder att färga metaller. Föremål af koppar, mässing, järn och stål kunna färgas genom anlöpning i hetta. Särskildt järn och stål antaga därvid vacker blå färg, hvilken erhålles äfven genom uppvärmning i en lösning af blyacetat och natriumhyposulfit. Svafvelöreningar, som lätt afge svafvel (t. ex. svafvelammonium och svafvelnatrium), användas mycket för att färga koppar, som därigenom kan bibringas en hel rad färgnyanser från brunt till blåsvart. Äfven iriserande ytor kunna på detta sätt åstadkommas. Konstgjord patina på koppar erhålles bl. a. genom behandling med ammoniakalsk kopparlösning, försatt med salmiak och ättiksyra. Sådan patina är vanligen grön, men får blå färgton genom bestrykning med mättad lösning

af hjorthornssalt. Mässing kan färgas bl. a. genom behandling med ammoniak, då något koppar utlöses och metallen antar en mera hvit färg, eller med koncentrerad klorvätesyra, då företrädesvis zinken utlöses och en kopparliknande yta framträder, guldfärgad till röd. Silfver "oxideras" med utspädda lösningar af svafvelöreningar. Vacker färgning, efterliknande gammalt silfver, erhålles med utspädd platinakloridlösning. Alla dessa metoder kräva noggrann rengöring af metallen med betymdelföreningar i de färgande kemikalerna samt omsorgsfull putsning af ytan, sedan den önskad färgtonen erhållits. För varaktighetens skull öfverdrages ofta den färdiga ytan med färglös lack eller vax. — På galvanisk väg kunna synnerligen vackra metallöfverdrag erhållas äfven för billiga galanteriartiklar och leksaker. Mässing förkoppras ofta, hvarefter kopparhinnan färgas. Mekanisk färgning af metaller genom bestrykning med färgande ämnen, uttrorda i torkande olja eller lack, anses konstindustriellt mindervärdig. Jfr *Afbränning*, *Anlöpa* 2, *Brunering*, *Damaskera*, *Etsning*, *Galvanoteknik* och *Lackera*. Litt.: H. Hylander, "Handbok i metallfärgning" (1912), och G. Buchner, "Die metallfärbung und deren ausführung" (1912). G. H.-r.

Metallograniska föreningar, *kem.*, kallas substanser, i hvilka alkoholradikaler, s. k. alkyler, äro organiskt bundna till metallatomer. Sådana metallorganiska föreningar, som innehålla endast alkylradikaler och en metallatom, äro färglösa, lättflyktiga, vid låg temperatur utan sönderdelning kokande vätskor. En del af dessa substanser, t. ex. zinkalkyler, sönderdelas häftigt af vatten och använda sig under explosionsfenomen, så snart de komma i beröring med luft. Andra äro stabilare i luft och vatten. Metallorganiska föreningar framställas genom behandling af alkylhalogenföreningar med motsvarande metall. Så t. ex. magnesiummetyl enligt ekvationen:



Mycket viktiga organiska magnesiumföreningar upptäcktes 1901 af franske kemisten Grignard (se denne). Om magnesiumtråd får inverka på en absolut vattenfri lösning af en alkyljodid, t. ex. metyljodid, i eter, inträder en så liflig reaktion, att etern börjar koka. Om tillräckliga mängder eter och alkyljodid äro närvarande, går metallen alldeles i lösning, och det uppstår föreningen Alk. Mg. J (Alk = förkortning för alkylresten), t. ex. $\text{CH}_3 \cdot \text{Mg} \cdot \text{J}$. Dessa alkylmagnesiumföreningar äro stabila i beröring med luften och ha visat sig mycket värdefulla för den syntetiska framställningen af många organiska ämnen, t. ex. sekundära och tertiära alkoholer. H. E.

Metalloterapi (af grek. *therapeia*, vård, behandling) l. *Burki'sm. med.*, kallas en af franske läkaren Victor Jean Antoine Burq (f. 1822, d. 1884) upfunnen, numera öfvergifven metod att medelst olika metaller, använda utvärt eller invärt, bota vissa nervösa åkommor. Se hans arbete "Métallothérapie" (1853).

Metalproberingskonst. Se *Proberkonst*.

Metallreflexion, **Metallspegling**, *fys.*, ljusets reflexion mot en metalläta, följer med afseende på den reflekterade strålens riktning samma lag som vid hvarje annan spegling, nämligen den

k. reflexionslagen. Beträffande åter det reflekterade ljusets intensitet och polarisationsförhållanden har man funnit en del olikheter med hvad som sker rum, när reflexionen sker mot ett genomskinligt ämne, t. ex. glas. Är det infallande ljuset strålinligt polariseradt, så är intensiteten hos det reflekterade ljuset större, då svängningsriktningen är vinkelrät mot infallsplanet, än när den är parallell med detsamma. Jamin har undersökt förhållandet mellan intensiteten hos det infallande och reflekterade ljuset vid olika infallsvinklar och funnit, att, då svängningsplanet är parallellt med infallsplanet, det reflekterade ljusets intensitet har ett minimum för en viss infallsvinkel. För stål är denna 76° . Intensiteten hos den reflekterade strålen är emellertid äfven för denna vinkel ganska betydlig, under det att för en genomskinlig kropp intet ljus reflekteras vid polarisationsvinkeln (se Polarisation). Om två strålar reflekteras i samma riktning af en metallyta och den ena strålen har svängningsplanet parallellt med och den andra strålen svängningsplanet vinkelrätt mot infallsplanet, så uppstår en färskjutning mellan de båda reflekterade strålarna. På grund häraf blir ljuset elliptiskt polariseradt. D. S.—t.

Metallsalt, kem. Se Salt.

Metallsnitt, för aftryck afsedd metallplåt med upphöjd teckning och f. ö. utförd på samma sätt som ett träsnitt. Särskildt förstår man härmed de äldsta, från medeltiden härstammande försöken i denna riktning, som föregått trä- eller formsnittet.

Metallspegel. Se Spegel.

Metallspeglung, fys. Se Metallreflexion.

Metallstick, gemensam benämning på i metall, silver, koppar, stål o. s. v., utfördt stick. Jfr Grafisk konst.

Metallsyror, kem., syror, hvilas radikal innehåller en metall, t. ex. kromsyra, antimonysyra, tennsyra m. fl. Metallatomen är i dessa föreningar beständad af en negativ radikal eller en anion. Dessa metallsyror bilda ofta komplexer med hvarandra och med andra syror; så förena sig t. ex. molybdensyra och vanadinsyra till molybden- och vanadinsyror, volframsyra och fosforsyra till fosforvolframsyror. Genom reducerande medel kan man förvandla de flesta metallsyror till salter, i hvilka motsvarande metall ingår som kation, t. ex. kromsyra (i närvaro af svafvelsyra) till kromsulfat. H. E.

Metalltråd (ty. *draht*, fr. *fil*, eng. *wire*) kan förädlas af alla smidiga metaller. Vanligast tillverkas sådan tråd af järn och stål, koppar, zink, bly, mässing och tombak, nysilver, silver, guld och platina. Trådens groflek anges vanligen genom nummer på en trädskinka (se Järntråd och Måttverktyg). Tråd af olika metaller erhålles, såsom beskrifvits i art. Järntråd, därigenom, att man drager ett trädämne af lämplig form genom successivt mindre och mindre hål i en dragskifva (se d. o.), tills den önskade grofleken erhållits, hvarvid allt emellanåt tråden måste undergå en glödgning för att uppmjukas. Trådämnena framställas antingen genom valsning (järn) i snabbgående valsverk med ett större antal små valsar ($0,2$ — $0,25$ m. i diameter), mellan hvilka ämnesstafvarna successivt passera, tills de nedpressats till

4—5 mm. diameter, eller ock genom gjutning (koppar) eller pressning af smält metall genom munstycken (bly) eller slutligen genom utklippning af strimlor ur valsade eller smidda plattor (koppar, mässing, zink, ädla metaller). C. A. D.*

Metalltrådsduk. Se Metallduk.

Metalltrådslampa, elektrot. Se Glödlampa, sp. 1351.

Metallum, stad. Se Melle.

Metallurg, en person, som vetenskapligt eller tekniskt egnar sig åt eller sysselsätter sig med metallurgi (se d. o.).

Metallurgi (af metall och grek. *ergon*, verk), Hyttkonst, Hyttkunskap, läran om metallernas framställande ur deras malmer, de för detta ändamål behöfliga apparaterna och byggnaderna samt de framställda produkternas egenskaper. Ett så omfattande ämne har kraft en uppdelning i underafdelningar för vetenskapliga syften och vid undervisning. En i vårt land häfdvunnen indelning anger följande mer eller mindre själfständiga grupper: allmän metallurgi, läran om de kemiska och fysiska processer, hvarpå de metallurgiska metoderna grunda sig, principerna för ugnar (hyttor) och deras konstruktion m. m.; järnets metallurgi, som speciellt afhandlar järnet (se d. o.), dess legeringar och malmer, tackjärnsberedning, färskning och stältillverkning m. m.; metallhyttkonst, hufvudsakligen omfattande framställning af bly, koppar, zink, nickel, silver, guld och tenn; bergskemi, läran om analysering (probering) af malmer, hyttprodukter o. d.; metallografi (se d. o.) l. läran om metallernas egenskaper, innefattande läran om hållfasthet (se d. o.) och materialprofning (se d. o.); elektrometallurgi (se d. o.). — Alla förfaringssätt, som malmen underkastas, för att man slutligen skall utvinna en metall med vissa bestämda egenskaper, kallas med gemensam benämning metallurgiska processer. Dessa äro af två olika hufvudslag: dels sådana, där malmen smältes eller underkastas sublimering (metallframställning på *torra vägen*), dels sådana, där malmen behandlas med lämpliga lösningsmedel och metallen genom kemiska reagenser utfälles ur lösningen (metallframställning på *våta vägen*). Elektrometallurgiska metoder finnas af båda slagen. Järnframställning har hittills bedrifvits uteslutande på *torra vägen*, under det att de våta metoderna haft sin egentliga tillämpning vid framställning af andra metaller. — Litt.: C. Schnabel, "Lehrbuch der allgemeinen hüttenkunde" (1890) och "Handbuch der metallhüttenkunde" (1894), J. L. Bell, "Principles of the manufacture of iron and steel", A. Ledebur, "Handbuch der eisenhüttenkunde" (3 bd, 4:e uppl. 1903), H. H. Campbell, "The manufacture and properties of iron and steel" (1903), H. v. Jüptner, "Grundzüge der siderologie" (3 bd, 1900—04), J. Wiborgh, "Handbok i svenska tackjärnstillverkningen" (1877) och "Järnets metallurgi" (1904), M. Nisser, "Populär lärobok i jernets metallurgi" (1883), R. Åkerman, "Om järnmalmers rostning", "Studier rörande värmeförhållandena i masugnprocessen" m. fl. värdefulla afhandlingar i "Järnkontorets analer". — Af metallurgiska tidskrifter må nämnas "Järnkontorets annaler", "Teknisk tidskrifts" afd. kemi

och bergsvetenskap, "Annales des mines", "Revue de métallurgie", "Journal of the iron and steel institute", "Engineering", "Iron age", "Engineering and mining journal", "Metallurgical and chemical engineering", "Stahl und eisen", "Zeitschrift für bergütten- und salinenwesen im preussischen staate" och "Österreichische zeitschrift für berg- und hüttenwesen". C. A. D. (G. H.—r.)

Metallurgisk, som tillhör eller har afseende på hyttkonst l. metallurgi (se d. o.).

Metallvikt, vikt, som förr brukades vid skeppning af metaller. Jfr Mark, sp. 994.

Metallväg. Se Järnväg.

Metameri, kem. Se Isomeri.

Metamme. 1. (Metemme) Stad i Öfre Nubien, midtemot Schendi, 169 km. n. ö. om Kartum, skild från västra Nilstranden genom en vid högvatten öfversvämmad bördig landsträcka, från Bajudastäppen genom lägre kullar. Omkr. 3,000 inv. Efter segern vid Abu Klea 17 jan. 1885 intogs M. af brittiska undsättningshären 21 jan., general Welseleys sista framgång. — 2. (Matama, Matamme) Stad i östra Sudan, fordom hufvudstad i den forna egyptiska provinsen Gallabat, vid Atbaras västra strand, nära Abessinien's gräns. Omkr. 8,000 inv. Se Gallabat. (J. F. N.)

Metamorfiska bergarter (af grek. *metamorfün*, omgestalta), *geol.*, bergarter, som icke äro sin ursprungliga beskaffenhet i behåll, utan äro i afseende på struktur, sammansättning m. m. förändrade, metamorfoserade (se **Metamorfism**). Ehuru visserligen bergarter af hvarje geologiskt system eller formation, oberoende af åldern, kunna vara och ofta äfven äro i viss mån metamorfoserade, har det förr varit brukligt att under det gemensamma namnet "metamorfiska bergarter" sammanföra de till arkeiska formationsserien (se d. o.) hörande kristalliniskt skiffriga bergarterna, gnejs, glimmerskiffer, hornbländeskiffer, leptit (eurit), kornig kalksten m. fl., till skillnad från de rent sedimentära bergartsgrupperna. E. E.

Metamorfiska formationen 1. **Metamorfiska systemet**, *geol.*, äldre, numera ej använd benämning för den arkeiska formations-serien (se d. o.).

Metamorfism (af grek. *metamorfün*, omgestalta), *geol.*, stenarters eller bergmassors förändring eller omvandling till struktur, mineralsammansättning eller kemisk beskaffenhet, stundom i så hög grad, att deras ursprungliga natur knappast kan spåras. Bland orsakerna till själva förändringen anses inverkan af hög temperatur och starkt tryck spela en framstående roll. De genom metamorfismen uppkomna förändringarna eller omgestaltningarna hos en bergart kallas *metamorfoser*; bergarten själf säges vara *metamorfoserad*. Man skiljer mellan *eruptions- l. kontaktmetamorfism* och *tryck- l. regionalmetamorfism*, som äfven kallas *dynamometamorfism* (se d. o.). Den förra uppstår vid beröringsytorna eller kontakten emellan en eruptiv bergart och dennes sidosten; den senare förekommer hos delar af sådana berglager, som undergått starka hoppressningar och böjningar. — Vid kontaktmetamorfiserna är det hufvudsakligen den uppträngande eruptiva eller vulkaniska bergmassans inneboende höga värmeegrad och innehåll af öfverhettadt vatten eller gaser, som åstadkommit för-

ändringarna hos sidosten. Stenkolslager befinnas vid gränsen mot basalt, trakyt- eller porfyrbäddar, som flutit öfver eller i dem, vara förkoksade och delvis ombildade till grafit. Tåt, mörk, fossilförande kalksten, ja t. o. m. krita, har flerstädes genom beröring med eruptivbergarter öfvergått till en hvit, fullkomligt kristalliniskt kornig marmor, hos hvilken hvarje spår af försteningar utplånats och hvilken t. o. m. blifvit inom själva kontaktzonen impregnerad med främmande mineral, såsom granat, vesuvian, epidot, hornblände, glimmer m. fl. Somligstädes ha skifferleror och sandstenar af samma orsak likasom hårdbränts eller t. o. m. närmast kontakten förslasats. En ganska vanlig följd af den från glödflytande eruptivmassor utgående upphettningen är, att sidosten erhållit en prismatisk afsöndring eller förklyftning, ett förhållande, som hos sandsten och andra sedimentära bergarter flerstädes iakttagits i Tyskland. Kontaktmetamorfismens verkningar sträcka sig vanligen föga långt från själva kontakten, i det att den omvandlade zonen i många fall har en mäktighet af blott en eller ett par cm., i andra uppnår en eller flera m. Stundom utbreder sig dock den omvandlade zonen till tusentals meters afstand från eruptivgränsen, t. ex. i Kristianiatrakten, i Cornwall, i Pyrenéerna m. fl. ställen, hvarest rent sedimentära lerskiffrar och kalklerskiffrar genom kontakt med större eller mindre granitmassiv förändrats till kristalliniskt skiffriga bergarter, innehållande tydligt utskild glimmer, fältspat, kvarts, granat, hornblände m. fl. mineral. Vid eruptiv, som genom-sätta kristalliniska bergarter, t. ex. vid de inom Sveriges gnejser så allmänt uppträdande diabasgångarna, märkes sällan eller aldrig någon kontaktmetamorfos inom sidosten, men däremot har genom beröringen med denna och däraf orsakad hastigare afkylning diabasmassan själf ofta erhållit en åfnorkigare, delvis tät textur i kontaktens närhet än uti gångens inre delar.

Tryck- eller regionalmetamorfoser benämnas de förändringar, som bergarterna undergått genom tryck i samband med den ofantliga sammanpressning, delvis också molekylära förskjutning, för hvilken de varit utsatta, då mäktiga lagersystem hoptrycktes, skrynklades eller böjdes i stora veck (se fig.), så att mångenstädes höga bergskedjor därvid uppstodo. På en del ställen har den sammantryckande kraften åstadkommit, att en tydlig skiffrighet eller klyfbarhet, oberoende af den ursprungliga lagringen eller skiktningen, utbildats vinkelrätt mot trycket, t. ex. hos lerskiffer. På andra ställen ha ännu mera genomgripande omvandlingar försiggått, i det att sedimentära bergarters ursprungliga struktur mer eller mindre fullständigt utplånats och molekylerna erhållit kristallinisk anordning, så att bergarterna förvandlats till kristalliniska skiffrar. En sandsten får t. ex. sina korn af kvarts, fältspat och andra mineral mer eller mindre krossade och pressade mot hvarandra i en bestämd riktning. Af det söndermalda materialet utvecklar sig en del glimmer, och förvandlingen kan sedan stegras ända därhän, att de särskilda kornen knappt kunna iakttagas, och den nybildade glimmern i sådan grad ökas, att bergarten öfvergår till en glimmerskiffer. Äfven förut varande kristalliniska bergarter ha undergått förändring till struktur

mm. m. under inverkan af det väldiga tryck och den förskjutning, krossning, omknådning eller sträckning af stenmassan, som åtföljt bergslagrens böjning (bergskedjebildningen). Granit har erhållit parallellstruktur och ett gnejsliknande utseende; diorit har öfvergått till hornbländeskiffer

eller inom moderdjurets kropp en så fullständig utveckling, att det unga djuret redan vid sitt första framträdande väsentligen endast genom ringare storlek och könsorganens omogna tillstånd skiljer sig från den könsmogna individen; exempel på denna utvecklingstyp är flertalet af de högre ryg-



Kalklager inpressade i Jungfraus gnejs. (Kalken är på bilden mellangrå, gnejsen mörk.)

o. s. v. Stundom har en verklig omdaning af beståndsdelarna egt rum, och nya mineral bildats, t. ex. granat, epidot m. fl. af kalksten. — Utom genom ofvan anförda orsaker, kontakt- och tryck-metamorfismen, uppstå omdaningar eller metamorfoser inom jordytans bergarter äfven genom den inverkan, som utöfas af genomsipprande vatten, i synnerhet om detta eger hög temperatur och innehåller upplösta mineralämnen, likaså af utströmmande gaser, af luftens och fuktighetens m. m. inflytande, af en sekulär kemisk eller molekylär omsättning samt möjligen af elektriska och galvaniska strömningar. E. E.

Metamorfopsi (af grek. *metamo'rfo'sis*, förändring, och *o'psis*, syn), *oftalm.*, en synrubning, vid hvilken raka linjer synas böjda eller krokiga och föremålen därför icke uppfattas med sin rätta form. Orsaken är nästan alltid sjukdomar i gula fläcken (se d. o.), hvarigenom de ljusuppfattande elementen (stafvar och tappar) ändra läge, så att de än trängas tillsammans, än stå glesare än vanligt. Metamorfopsi förekommer ofta vid höggradig närsynthet på grund af de med denna så ofta förknippade förändringarna i gula fläcken. Den uppträder äfven vid retinitis och chorioiditis centralis, vid bländning af näthinnan med starkt ljus (såsom vid betraktande af en solförmörkelse med otillräckligt skyddadt öga) samt vid näthinneaflossning. Om metamorfopsien försvinner eller ej, beror på grundlidandet. Vanligen kvarstår fenomenet för alltid, dock kan det också understundom försvinna. J. W—k.*

Metamorfos [-fås; grek. *metamo'rfo'sis*], omdaning, omgestaltning, förvandling. — 1. I den antika *mytologien* betecknar ordet människors genom gudarna verkade förvandling till djur, träd, stenar, stjärnor, källor o. s. v. Dylika myter behandlades med förkärelek af den alexandrina tidens skriftställare och af Ovidius i hans berömda diktverk "Metamorphoses".

2. *Zool.* Ofta genomgår embryot inom ägget

radsdjuren. Är däremot af en eller annan anledning en större del af organismens utbildning förlagd till tiden efter födelsen, så att det unga djuret (= larven) dels eger organ, som det könsmogna saknar (= larvorgan), dels besitter andra organ i ett väsentligen ofärdigt skick, betecknas utvecklingsarten som *metamorfos*. Typiska exempel på denna utvecklingsform erbjuda insekterna och amfibierna (se dessa ord). Gifvetvis öfvergå de här som två skilda typer beskrifna utvecklingsarterna utan tydlig gräns i hvarandra.

3. *Bot.*, det förhållande, att växtorganen låta hänföra sig till några få grundformer, genom hvilka ombildning den stora mångfalden af organ uppkommer. En sådan metamorfos framträder så att säga mest handgripligt eller tydligt i bladets olika utvecklingsformer såsom hjärtblad, örtblad, skärblad, foderblad, kronblad, ståndarblad och fruktblad, hvilka alla ha hvar sin särskilda biologiska, eller för växtens lif nödvändiga, förrättningar att utföra. Linnés skrifter innehålla mycket material till metamorfosläran, som vidare utbildades af C. F. Wolff och Goethe.

4. *Geol.* Se **Metamorfism**.

2. L—e. 3. O. T. S. (G. L—m.)

Metamorfoserade organ, *bot.*, sådana delar af en växt, som uppgifvit sin ursprungliga funktion och antagit en ny. Exempel på metamorfoserade organ äro många klängen (se d. o.), tornarna hos *Berberis*, som äro metamorfoserade blad, m. fl. Metamorfoserade organ, som ha samma morfologiska värde, som fylogenetiskt äro af samma ursprung, t. ex. tornarna och örtbladen af *Berberis*, kallas homologa. Ha de däremot uppkommit genom metamorfos af olika organ, men ha samma funktion, t. ex. klängena hos ärtan och vinrankan (se *Klängen*), kallas de analoga. G. L—m.

Metän, *kem.*, detsamma som *gruigas* (se d. o.). Se äfven *Kolväte*, sp. 615.

Metanderivat, *kem.*, kemiska föreningar, som

härleda sig från det enklaste alifatiska kolvätet metan, CH_4 . H. E.

Metan(n)i, namn på ett folk, som tillhörde hetiterna (se d. o.). Det uppträdde på 1500-talet f. Kr. i nordliga Syrien och Mesopotamien. Bref från deras konung till faraonerna Amenofis III och IV äro förvarade i det vid Tell el-Amarna upprädda arkivet. Jfr *Amarna*.

Metanilgult, kem., orange MN, tropeolin G, viktoriagult, ett gult pulver tillhörande azofärgämnen (se d. o.). H. E.

Meta'nöia, grek. Se *Bot*, sp. 1300.

Metänserien, kem., en serie af kolväteföreningar, hvars första led är metan, CH_4 , och hvars följande härleda sig från metan genom successiv substitution af väteatomer genom metylgrupper. Denna series kolväten äro således sammansatta enligt formeln $\text{C}_n\text{H}_{2n+2}$. Dess första kolväten äro:

metan	CH_4	
etan	C_2H_6	
propan	C_3H_8	
butaner	C_4H_{10}	{ normalbutan
		{ isobutan
		{ normalpentan
pentaner	C_5H_{12}	{ isopentan
		{ tertiärpentan

Seriens första 3 led äro vid vanlig temperatur gaser, de följande vätskor; deras kokpunkt stiger med stigande kolatomtal; de högsta metankolväten, fr. o. m. omkr. $\text{C}_{16}\text{H}_{34}$, äro vid vanlig temperatur fasta. I vatten äro dessa ämnen olösliga. De binda ej ytterligare väte- eller halogenatomer och absorbera ej heller brom eller svafvelsyra; man betecknar dem därför som *mättade kolväten* eller *gränskolväten*. Äfven emot starka oxidationsmedel och andra reagenser äro de mycket indifferent, hvarför de äfven ha fått namnet *paraffiner* (af lat. *parum affinis*, föga (kemiskt) besläktade). Se vidare *Kolväte*. H. E.

Meta'nthesis (af grek. *meta'*, efter, och *a'nthesis*, blomstring), bot. Se *Efterblomstring*.

Metapa'm, stad i republiken Salvador, 50 km. n. om Sant'Anna. Omkr. 10,000 inv. Odling af kaffe, indigo och majs. I närheten järngrufvor. J. F. N.

Metaplasī (grek. *meta'plasis*). 1. *Bot.*, förändring af celler, som ej är förbunden med tillväxt eller delning, t. ex. uppkomst af klorofyll i celler, som normalt sakna sådant, och oregelbunden förtjockning af cellväggen. — 2. *Zool.*, ombildning af en djurisk väfnad i en annan, närbesläktad, t. ex. bindväfnad till fettväfnad eller brosk. 1. G. L.-m. 2. L.-e.

Metapo'ntum (grek. *Metapo'ntion*), forngrekisk koloni i Nedre Italien, på västra sidan af Tarantoviken, sannolikt grundlagd af akéer omkr. år 700 f. Kr. Pythagoras dog i M. I Peloponnesiska kriget (431—404 f. Kr.) stod M. på atenarnas sida. Det understödde äfven konungarna Alexander och Pyrrhos (förra hälften af 3:e årh. f. Kr.) under deras krig i södra Italien samt synes ända till denna tid ha varit en af de förnämsta städerna i Stor-Grekland. Staden kom sedermera under Roms valde, efter slaget vid Cannæ (216 f. Kr.), men övergick till kartagerna, hvilket hade dess förfall till följd. På Pausanias' tid (omkr. 100 e. Kr.) funnos endast murarna och en teater

kvar. Stället utmärkes nu genom ruinerna af två tempel (af nuv. befolkningen kallade *Chiesa di Sansone*, från slutet af 6:e årh. f. Kr., och *Tavole Paladine*) nära högra stranden af floden Bradano, n. om järnvägsstationen Metaponto. Gräfningar därstädes verkställdes 1828 af Luynes ("Metaponte", 1836). Se vidare Lacava, "Topografia e storia di Metaponto" (Neapel, 1891). (J. F. N.)

Metaräl. Se *Metallografi*, sp. 245.

Metaspe'rmæ, bot. Se *Angiospermæ*.

Metastās (grek. *meta'stasis*, ombyte af plats), med., i sin äldsta, egentliga mening ett uppträdande af en ny sjukdomshärd i människokroppen på ett från den första, ursprungliga sjukdomshärden afälsat ställe; den nya härden har enahanda beskaffenhet som den ursprungliga härden. Sedermera har ordet blifvit använt äfven för att beteckna den process, då sjukdomsalstrande substanser eller patologiska produkter föras från ett ställe i kroppen till ett annat. Är det fråga om sjukdomsalstrande substanser, t. ex. levande mikroorganismer, kan en ny sjukdomshärd komma till stånd som en följd af denna process. Blodkärlen och lymfkärlen äro de vägar, på hvilka förflyttandet sker. Uppträda nya sjukdomshärdar, är det mikroorganismer eller svultceller, som efter transport på nämnda vägar orsaka den nya härden; i andra fall utgöras de substanser, som förflyttas, antingen af fasta partiklar eller af ämnen i löst tillstånd, hvilka sedermera utfällas i väfnaden som fasta partiklar. G. H.

Metastasio [-å], Pietro Antonio Domenico Bonaventura, italiensk skald, f. 1698 i Rom, d. 1782 i Wien, härstammade från en fattig familj och väckte under barnåren upseende genom sin improvisationstalng. En af Accademia d'Arcadies stiftare, rättshistorikern Vincenzo Gravina, gaf den medellöse gossen en lärd uppfostran och fick honom att öfversätta sitt familjenamn *Trapassi* till det grekiska *M*. Redan vid 14 års ålder skref han sin första tragedi, *Giustino*. Efter Gravinas död ärde han dennes förmågenhet, hvilken han emellertid snart förlösade dels i Rom, dels i Neapel, där han lefde tillsammans med den berömda operasångerskan Marianna Bulgarelli, kallad *La romana*. Vid denna tid började *M*. dikta operor, slog igenom med den 1724 uppförda *Didone abbandonata* och vann genom sina närmast följande operor, *Stroe*, *Catone*, *Ezio*, *Artaserse*, *Semiramide* och *Alessandro* en sådan berömmelse, att han 1729 kallades till Wien som hofpoet efter Apostolo Zeno. Han innehade denna syssla ända till sin död, stod högt i gunst och förhållande hovets och kyrkans fester med kantater, oratorier och operatexter, till hvilka samtidens berömdaste kompositörer författade musiken. Hans bästa tid som librettörförfattare infaller under hans Wientid, då han skref *Adriano*, *Issipile*, *Demo-*



fonte, Olimpiade, Clemenza di Tito, Achille in Sciro, Temistocle och Attilio Regolo. Det af Zeno utbildade lyriska dramat bragtes af M. till sin höjdpunkt. Ämnen äro vanligen lånade från antiken, händelsen utgöres af en kärleksintrig, sentimental, invecklad och ofta onaturlig. Under hela 1700-talet åtnöt M. ett oerhördt anseende. Ännu i dag beundras han, särskildt i sitt hemland, på grund af sin rena och klara diktning, versens smältande välljud och den utomordentliga skicklighet, hvarefter han förstod att förmåla den dramatiska handlingen med den musikaliska harmonien och rytmen. Men han saknar kraft, djupare originalitet och naturlighet. Han har efterlämnat ett sextiotal lyriska tragedier och operatexter af andra slag jämte ett stort antal kantater, oratorier, canzonetter, sonetter, elegier m. m. Tidens yppersta kompositörer (Pergolese, Durante, Jomelli, Leo, Paisiello, Hasse, Porpora, Scarlatti, Gluck) täflade att sätta musik till hans verk. Till ett af hans bästa, "Clemenza di Tito" ("Titi mildhet", 1818; "Titus", uppf. i Stockholm 1823), komponerade Mozart musiken. — Den bästa upplagan af M:s verk utgafs af Pezzana (Paris 1780—82), *Opere postume* utgafs 1795 (många senare upplagor, t. ex. 1820 och 1826). En samling af hans bref utgafs af G. Carducci 1883, en annan af C. Antona Traversi 1886 (med biografi). Litt.: O. Tommasini, "P. M. e lo svolgimento del melodramma italiano" (i hans "Scritta di storia e critica", 1891). J. M.

Metaställning. Se *Metaderivat*.

Meta sūdans (lat., "den svettande malkäglan", jfr *Meta*), namn på en mindre ruin i närheten af Colosseum; den utgöres af en delvis förstörd kägla af tegel, kvarleva af en vattenkonst, uppsatt där, sedan Neros "Gyllene hus" blifvit nedrivet.

Metatarsus (latinisering af grek. *meta'*, emellan, och *tarso's*, fotula). — 1. *Anat.*, mellanfoten (se *Fot*). — 2. *Veter.* Se *Has*, sp. 39.

Meta'te (af aztekiska *metatl*), namn på den flata sten, hvarpå majsen maldes i Mexico. Ordet vann genom spanjorerna tidigt burskap i större delen af spanska Amerika. I själfva Mexico såväl som i de flesta öfriga delar af Amerika äro dessa stenar, på hvilka utom majs äfven diverse frön, rötter, örter och andra födoämnen maldes, helt enkelt flata stenskiivor, på vissa trakter försedda med vanligtvis tre korta fötter. På Panamánäset, i Costa Rica, Nicaragua och på vissa af Västindiska öarna ha urinvånarna användt med höga ben försedda, vackert skulpterade typer med en rik stiliserad relief-ornamentik. C. V. H.

Metates (grek. *meta'thesis*, omställning), språkv., den förändringen i ett ords uttal, att två språklyd byta plats. Metates föreligger t. ex. i sv. *kropp*: lat. *corpus*; sv. *kors*: lat. *cruz*; i pers af *press*; i dalmålets *rvidas* af *vidas*; folkmålens *Stocklom* för *Stockholm*, *klingsret* (sv. *kringlutter*); lat. *fundus*: sanskr. *būdna*, lat. **unda* för *udna* o. s. v. Vanligen är det två bredvid hvarandra i ordet stående språklyd, som omkastas; det ena af dem är oftast *r*, *l* eller nasal. Dock kunna äfven två språklyd, som stå åtskilda, byta plats, t. ex. *schersant* för *sergeant*. Metatesen är en till orsak och villkor ännu dunkel företeelse, utan tvifvel väsentligen af psykologisk art (hysteron-proteron). Ill.*

Metathēria, zool., liktydigt med *Marsupialia*. Se *Daggdjur*, sp. 1202.

Metathōrax, zool. Se *Insekter*, sp. 709.

Metauro [-ta/orå], lat. *Metaurus*, flod i mellersta Italien, upprinner på Apenninerna af två källfloder, *Meta* och *Auro*, och faller ut i Adriatiska hafvet s. ö. om Fano. Längd 110 km. Dess dal (Via Flaminia, Furlopasset) var den viktigaste ingångsvägen till mellersta Italien från n. Där blef Hasdrubal slagen af romarna under M. Livius Salinator och C. Claudius Nero och stupade (207 f. Kr.). (J. F. N.)

Metāurum, forntida namn på italienska staden Gioja Tauro (se d. o.).

Metāurus. Se *Metauro*.

Metaxās, Andreas, grefve, grekisk statsman, f. 1786 på Kefalenia, d. 19 sept. 1860 i Aten, förde i maj 1821, tillsammans med sin kusin grefve Konstantin M. (f. 1793, d. 1870), en skara zakyntier och kefalenier öfver till Morea för att deltaga i frihetskriget. Under de närmast följande åren erhöll han inom Greklands revolutionära styrelser flera viktiga poster. Bl. a. sändes han hösten 1822 att tala för Greklands sak vid kongressen i Verona, från hvilken han dock afvisades, och var maj—dec. 1823 medlem af den i landet regerande kommissionen. Efter A. Kapodistrias' afgång från presidentskapet 1832 tillhörde M. det ryssvänliga mindretalet inom den s. k. sjumannaregeringen. Under den bayerska styrelsetiden fortfor han att gälla som en af det ryska partiets hufvudmän, var några månader ministerpresident och utrikesminister i den ministär, som tillsattes till följd af septemberupproret i Aten 1843, samverkade aug. 1844—aug. 1845 med Kolettis som finansminister i dennes ministär och slutade sin politiska bana såsom sändebud i Konstantinopel 1850—54.

Metaxēn, bot., detsamma som *heterocisc* (se *Autecisk*); *autoxēn* är detsamma som *autecisk*.

Mētayers [metäiē], fr. Se *Frankrike*, sp. 1113.

Metazōa, zool., gemensam benämning för alla de djur, hvilkas kropp är sammansatt af flera, i åtminstone två lager anordnade celler, i motsats till *Protozoa*, d. v. s. de encelliga organismerna. Jfr *Djur*, sp. 562. L—e.

Me'tchnikoff, I. Se *Metjnikov*, I.

Mete, fiske med spö. Se *Metspö*.

Metelis, stad. Se *Fua*.

Metellinum, koloni. Se *Medellin* 1.

Mete'llus, en förnäm fornnromersk släkt af plebejisk stam, med ättenamnet *Cæcilus*. Bland dess medlemmar, som vid de puniska krigens tid började bli bemärkta, må följande nämnas. 1) *Lucius Cæcilius M.*, konsul 251 f. Kr., d. 221, slog 252 Hasdrubal på Sicilien, blef 247 för andra gången konsul och sedan pontifex maximus. År 241 råddade han vid Vestatemplets brand *Palladium* (se d. o.), såsom det säges, med förlust af synen. Till belöning fick han det dittills oerhörda privilegiet att åka till senatens sammanträden. Han anses som grundläggare af familjens storhet. — 2) *Quintus Cæcilius M.*, med tillnamnet *Macedonicus*, emedan han 148 f. Kr. besegrat den falske Filip, tronkräfvaren *Andriscus* i Macedonien. Han blef 131 censor och ådrog sig ge-

nom åtgärder i censorsämbetet hat och förföljelse. I krig var han klok och duglig samt mänsklig mot fienden. Död 115. — 3) Quintus Cæcilius M. Balearicus, den föregåendes son, d. 59 f. Kr., firade 121 f. Kr. triumf efter den seger, som han vunnit öfver sjökröfvarna på Baleariska öarna, hvilka han lade under Roms väld. — 4) Quintus Cæcilius M. Celer, den föregåendes sonson, hejade som pretor 63 f. Kr. Catilinas uppviglingsförsök i norra Italien och hindrade honom att undkomma åt n. År 60 var han konsul samt uppträdde som ifrig anhängare af de förnåmes parti och motståndare till Pompejus och Cæsar. Han var gift med en syster till Clodius (se Clodia), som anses ha förgiftat honom år 59. — 5) Quintus Cæcilius M. Nepos, den föregåendes broder, var en hätsk motståndare till Cicero, som han på allt sätt förföljde. Så hindrade han som folktribun år 62 f. Kr. denne att vid nedläggandet af konsulatet hålla det sedvanliga talet till folket, hvar på Cicero icke uttalade något annat än en edlig försäkran, att han räddat samhället, i hvilken folket instämde. M. handlade i allt efter Pompejus' önskingar och lät också af denne förstå sig att år 57, då han var konsul, samtycka till Ciceros återkallande ur landsflykten. Han tyckes sedermera ha stått i bättre förhållande till Cicero, men försvarade och gynnade dock Clodius. — 6) Lucius Cæcilius M. Dalmaticus förde år 119 f. Kr. krig mot dalmaterna. Hans dotter Cæcilia Metella var i sitt senare äktenskap gift med diktatorn Sulla. — 7) Quintus Cæcilius M. Numidicus, den föregåendes broder, d. 91 f. Kr., blef 109 f. Kr. konsul och öfvertog som sådan ledningen af det dithills med slapphet förda kriget mot konung Jugurtha i Numidien. Den kraftfulle och omutligt redbare M. var just rätte mannen att kämpa mot den ränkfulla afrikanen. Efter sin ankomst till hären återställde han först den förslappade krigstukten, besegrade sedermera konungen vid floden Muthul och intog staden Thala. Färdig att sluta kriget, måste han lämna ifrån sig befälet åt sin förre underbefälhafvare Marius (se denne), som lyckats skaffa sig konsulatet. År 102 var M. censor och visade som sådan stränghet. Hotad med landsförvisning, gick han år 100 med anledning af Lucius Saturninus' åkerlag frivilligt i landsflykt, hvarifrån han dock, sedan vänner och släktingar lagt sig ut för honom, redan 99 återkom. M. var en duglig fältherre. Född och uppfödd aristokrat, var han af grundsats otillgänglig för alla tiders reformsträfvanden och bemödanden att vinna folkets gunst. Ställningen inom staten bekyrade honom också djupt. Man påstår t. o. m., att hans död vållades af sorg öfver den vändning, som sakerna hotade att taga. — 8) Quintus Cæcilius M., den föregåendes son, erhöill tillnamnet Pius (den kärleksfulle sonen), emedan han så ifrig verkade för sin fars återkallande ur landsflykten. Han deltog i kriget mot bundsförvanterna (91—88 f. Kr.), kämpade under Sulla mot Marius och, efter sitt konsulat (80), mot Sertorius i Spanien. Han blef slutligen öfverstepräst och dog sannolikt 64. — 9) Quintus Cæcilius M. Pius Scipio, den föregåendes adoptivson, son af Pu-

blius Scipio Nasica, var svärfar till Pompejus och framställde i senaten det bekanta förslaget, att Cæsar skulle inom viss tid afskedta sin här, hvilket år 49 ledde till det borgerliga krigets utbrott. I detta krig stred han först i Syrien och därefter i Tessalien samt förde sist befäl i Afrika, men var starkare i att göra utpressningar hos invånarna än att motstå Cæsar, hvilken i grund slog honom vid Thapsus (46 f. Kr.). Vid flykten därifrån togs han till fånga och dödades sig själf. — 10) Quintus Cæcilius M. Creticus underkufvade Kreta 69—66 f. Kr., men förör därvid så hårdt, att öns invånare vände sig till Pompejus, med hvilken M. sedan ledde i fiendskap. Hans dotter var sannolikt den Cæcilia Metella (se d. o.), åt hvilken den ryktbara, ännu bevarade värden vid Appiska vägen uppfördes. — 11) Lucius Cæcilius M. var tribun år 49 f. Kr. och motsatte sig som sådan, ehuru hotad med döden, Cæsar, då denne med våld ville öppna skattkammaren. R. Tdh. (J. C.)

Metemme, stad. Se Metamme.

Metempsykos [-kås; grek. *metempsy'chosis*], själavandring (se d. o.).

Meteor [-teår; af grek. *mete'oros*, i luften befintlig] betecknar, i vidsträckt bemärkelse, hvarje luftfenomen, såsom vind, storm, dimma, moln, regn, hagel, regnbåge, stjärnfall m. m. I inskränkt bemärkelse betyder meteor detsamma som eldkula, bolid eller större stjärnfall, en om natten lysande företeelse på himlahalvvet, hvilken ofta rör sig framåt med betydande hastighet och antingen utan vidare förändring plötsligt uteslocknar eller med starkt dån exploderar samt nedsänder till jorden stenar af en egen konsistens, hvilka benämnas aëroliter, meteoriter, meteorstenar l. meteoroliter (se Meteorsten). Meteoren åtföljes oftast, dock ej alltid, af en lysande strimma eller svans, som fortfar att synas en stund efter meteorens uteslocknande, icke sällan i flera minuter, hvarunder den ändrar form och utseende. Meteoren visar sig i allmänhet under formen af ett litet klot, men har äfven ofta ett päronlikt utseende, på framsidan afrundad, men åt svansändan mera tillspetsad. Någon gång är den i sin bana tätt åtföljd af mindre eldkulor eller gnistor, som synas blifvit afsöndrade från dess egen massa. Meteorernas skenbara storlek varierar betydligt; några af de större ha blifvit jämförda med Jupitern, Venus och månen i dennes olika faser. Sannolikt är den skenbara storleken icke egnad att ge oss någon riktig föreställning om meteorens verkliga volym, emedan ljusfenomenet, som uppkommer af friktionen vid meteorens hastiga framfärd i atmosfären, icke endast sträcker sig öfver meteorens egen yta, utan äfven öfver det luftlager, som den sammanpressar framför sig i banan. Om dagen presenterar sig meteoren som ett ljusare eller mörkare mindre moln, hvilket blir uppmärksamadt endast genom det dån, som åtföljer explosionen. I de flesta fall beskrifva meteorerna på himlahalvvet en reguljär kroklinig bana. Men någon gång ändrar banan sig plötsligt och öfvergår till en annan med helt olika riktning och läge på himlen. Meteorerna lysa vanligast med rött eller gulrött sken, men kunna äfven vara hvita och t. o. m.

en någon gång gröna eller grönblå. Det händer afven, att färgen växlar hos en och samma meteor under dess framskridande. Detsamma eger rum med ljusintensiteten, och man får därför se meteorer, som redan slocknat, ånyo tända sig på något ställe längre fram i banan. Orsaken härtill antager man vara den, att meteoren i detta fall afglöder starkare på ena sidan än på den andra och jämte sin framskridande rörelse besitter äfven en rotationsrörelse. Denna förklaring lämpar sig föföretredesvis väl för de händelser, då man sett meteorer växelvis antändas och utsläcka gång på gång under sitt jämna framskridande i banan. — Från stjärnfallen skilja sig meteorerna endast genom sin större skenbara storlek och sitt intensivare ljus, möjligen och genom mindre hastighet i rörelsen på himlavalvet, men i grunden ha dessa båda företeelser en och samma orsak. Därför uppträda också meteorerna i största antal vid de tillfällen, då stjärnfallen äro talrikast, eller vid de s. k. stjärnfallsregnen. Beträffande deras egenskaper som himlakroppar, deras rörelser i rymden, innan de inkomma i vår atmosfär, de astronomiska företeelser, som sammanhånga med deras sammanträffande med vår jord och med de större planeterna, se Stjärnfall, Stjärnfallssregn och Radiationspunkt. R. R.*

Meteora (grek., "i luften sväfvande"), berömda kloster i norra Tessalien nära Kalabaka, grundlagda under 1300-talet, från början 24, numera endast 7, af hvilka 5 äro bebodda af omkr. 30 munkar. Klostren ligga på de otillgängliga topparna af kägelformiga konglomeratklippor 754—770 m. ö. h. Det intressantaste klostret är *Ajos Barlaam*, med i klippan uthuggna kapell med märkliga målningar. Från foten af klipporna, där en yppig vegetation råder, låter man med vindspel hissa upp sig i ett slags nät till de nakna grå topparna; det är nämligen svårare att komma upp på de stegar, som finnas. Klostrens delvis värdefulla boksamlingar ha införlifvats med universitetsbiblioteket i Aten.

Meteördamm, *meteor*. Se *Blodregn*.

Meteoriska blommor, *bot.*, sådana blommor, hvilkas öppnande är beroende af väderleken.

Meteori'sm (af grek. *mete'oros*, lyft i vädret), *med.*, tarmkanalens upplåsning af gaser. Genom en dylik gasfyllnad blir bukväggen framskjutande och hela buken verkar likasom upplåst. Meteorism är dels ett symptom af ökad gasbildning inom tarmen och kan då bero på abnorma eller ökade jäsningsprocesser där, hvilka vissa födoämnen, speciellt kolhydraten, äro underkastade och hvarvid gas bildas, dels kan en dylik framkallas däraf, att luft svaljes med födan, dels slutligen därigenom, att tarmrörelsen är hämmad, hvarigenom gaser stagnera i tarmen. Den förstnämnda orsaken träffas äfven vid tarmkatarrer och kan orsaka s. k. kolik. Luftsväljningen är stundom ett nervöst symptom och är ofta orsaken till den hysteriska meteorismen. Tarmrörelsen är inskränkt vid kronisk förstoppning och i speciellt hög grad vid bukhinneinflammation (peritonit). Meteorism är ock ett af denna senares konstanta symptom, särskildt vid ett framskridet stadium af sjukdomen. Flatulens betecknar detsamma som meteorism, men i ringare grad, och

är ej alltid ett sjukdomssymtom. En svensk term för samma sak är trumsjuka (se d. o.), hvilken term hufvudsakligen torde användas i veterinärmedicinen. I. H.

Meteorit. Se *Meteorsten*.

Meteorjärn. Se *Meteorsten*.

Meteorkratern. Se *Meteorstensfall*, sp. 293.

Meteorognosi (af *meteor*, se d. o., och grek. *gnōsis*, kunskap). Se *Väderleksförutsägelse*.

Meteorograf (af *meteor*, se d. o., och grek. *graf'ein*, skrifa), en apparat, som samtidigt registrerar flera meteorologiska instrument. — Secchi i Rom var den förste, som (1862) i en enda universalapparat förenade flera själfregistrerande meteorologiska instrument, såsom barografen, termografen, l. den själfregistrerande termometern, m. fl. Efter denna tid ha flera till konstruktion helt olika meteorografer blifvit utförda, bland hvilka A. G. Theorells intager ett framstående rum och i afseende på noggrannhet icke öfverträffas af någon annan. I Theorells äldre meteorografer angäfvos barometerns samt den torra och våta termometerns stånd genom små hål, som på ett omkring en mässingscylinde lindadt pappersblad inhöggs af knifvar, hvilkas rörelser reglerades af elektromagnet. Theorells nyare apparater äro tryckmeteorografer och registrera icke blott barometern och två termometrar, utan äfven vindfana och anemometer, hvilkas talvärden, jämte observationstiden, af apparaten direkt inskrifvas på en emellan valsar löpande pappersremsa. Resultatet af hvarje iakttagelse uppträ en enda rad på remsan, och tryckningen däraf sker på en gång för alla instrumenten, sedan en serie vertikala hjul, på kanten försedda med siffertal, successivt efter hvarandra intagit sina rätta lägen. I denna nyare konstruktion har för första gången försök gjorts att skilja tryckmekanismen från de särskilda meteorologiska instrumenten, hvilken delning af apparaten medför den fördelen, att hvarje särskildt instrument kan placeras på den för detsamma mest lämpliga platsen, t. ex. termometern i det fria, barometern i ett rum, vindfanan och anemometern på ett torn o. s. v., medan den egentliga motorn och tryckapparaten erhålla sin plats i en för dess skötsel mest ändamålsenlig kammare. Den erforderliga förbindelsen emellan dessa skilda delar förmedlas genom elektriska strömmar, hvilka och åstadkomma alla rörelser i apparaten under de få minuter densamma är i gång för hvarje iakttagelse. Theorells meteorograf af äldre konstruktion begagnas ännu vid Uppsala meteorologiska observatorium, där den oafbrutet varit i verksamhet sedan aug. 1868. Äfven hans tryckmeteorograf användes i Uppsala, sedan 1874, och i Wien likaledes sedan s. å., hvarjämte fyra exemplar af detta dyrbara instrument, förfärdigade efter upptäckarens fränfalle af instrumentmakaren P. M. Sörensen i Stockholm, från hvars verkstad alla de theorellska meteorograferna utgått, 1885 afsändes till Brasilien för att på dess regerings bekostnad uppsättas på olika ställen i detta land. — Bland öfriga meteorografer torde den af belgiern van Rysselbergh konstruerade förtjäna särskildt omnämnande. Densamma lämnar iakttagelseresultaten icke som den theo-

relliska i form af siffervärden, utan som kurvor på en metalleylinder, hvilka utan några vidlyftiga processer kunna i tryck mångfaldigas. — En annan metod för självregistrering, hvilken äfven lämpar sig för återgivande på ett och samma blad af flera instruments samtida stånd, är den i Kew och på flera andra stationer i England samt äfven annanstädes, förnämligast på stationer utom Europa, använda fotografiska metoden, enligt hvilken ett starkt ljus kastas på kvicksilfverkolonnens öfre yta i barometern och termometern, och en fotografisk bild framkallas af dessa på ett för ljuset känsligt pappersblad. Mest använda alltsedan 1890-talet äro, på grund af sin lättskötthet och prisbillighet och det ringa utrymme de upptaga, de af firman Richard i Paris konstruerade meteorograferna, med aneroidbarometer, metalltermometer och hårhygrometer. Dylka mycket små och lätta instrument, till stor del förfärdigade af aluminium, användas vid utforskande af de högre luftlagrens meteorologi. Vid de större aeronautiska observatorierna, t. ex. L. Teisserenc de Borts i Trappes och R. Assmanns i Lindenberg, har man egna instrumentmakare för tillverkning af dessa meteorografer.

R. R. (N. E.—m.)

Meteorolit. Se Meteorsten.

Meteorolog, en person, som egnar sig åt eller sysselsätter sig med meteorologi (se d. o.).

Meteorologi (af *meteor*, se d. o., och grek. *logos*, lukt) 1. Atmosfärologi, vetenskapen om luftkretsen och dess företeelser. Till denna hänföres af åtskilliga, företrädesvis äldre författare äfven vissa närliggande vetenskapsgrenar, såsom delar af den fysikaliska geografin samt läran om jordmagnetismen. Tillsammans med meteorologien bilda dessa vetenskapsgrenar en alla jordens fysikaliska förhållanden omfattande vetenskap, som fått namn af geofysik 1. terrestrisk (tellurisk) fysik (fr. *physique du globe*). — Redan de forne grekerna ansågo företeelserna inom luftkretsen som världiga föremål för spekulationen, hvilket bland annat bevisas af Aristoteles' utförliga "Meteorologia" i 4 böcker, hvilket arbete ända till medeltidens slut utgjorde den förnämsta och nära nog enda källa, hvarur de lärde hämtade sina kunskaper i meteorologien. Af andra författare i ämnet från forntiden kunna som mera framstående nämnas grekerna Hippokrates och Aristoteles' lärjunge Theofrastos samt romarna Plinius d. ä. och Seneca. (Jfr J. L. Ideler, "Meteorologia veterum græcorum et romanorum", 1832.) — Under medeltiden drabbades det ringa meteorologiska vetande, som Grekland och Rom tillägnat sig, af samma öde som öfriga empiriska vetenskaper, nämligen att fördunklas af astrologiska fantastier. Och liksom den enskilda människans och staternas öden ansågos styras af stjärnornas ställningar, så trodde man och väderlekens förändringar bero uteslutande på planeternas ställning till hvarandra samt förnämligast på månens olika faser och ställningar. Från denna föreställning härstammade den "hundraåriga väderlekstabellen", som härskade med nästan oinskränkt makt långt in på 1700-talet och hvaraf spåren ännu i dag kunna förmärkas, ehuru visserligen icke inom den vetenskapliga världen. Först genom uppfinningen af barometern (1643 eller 1644) och

termometerns förseende med temperaturskala (i mitten af 1600-talet) blef det möjligt att bestämma lufttrycket och lufttemperaturen samt deras förändringar, och därigenom möjliggjordes insamlandet af ett dugligt material för vetenskapliga undersökningar. Redan på 1650-talet upptäckte man, att lufttrycket (se d. o.) står i nära samband med väderleken och särskildt vindarna, och därigenom ökades intresset för meteorologisk forskning. Astronomen Edmund Halley utgaf 1686 en karta öfver passadvindarna och monsunerna och — likaledes till sjömännens tjänst — 1701 en karta öfver kompassens missvisning (jfr Jordmagnetism). I större skala började man insamla meteorologiska iakttagelser omkr. midten af 1700-talet, då många fysiker, astronomer och andra intresserade personer företogo sig att i sin hemort anteckna de meteorologiska instrumentens stånd och öfriga väderleksfaktorer flera gånger i dygnet samt flera vetenskapsmän från resor i bergstrakter eller till aflägsna länder och från längre sjöfärder hemförde rika skördar af meteorologiska och jordmagnetiska iakttagelser. Mot slutet af 1700-talet företog Saussure sina resor i Alperna, hvarvid han grundligt studerade de meteorologiska och särskildt fuktighetsförhållandena vid större höjd öfver hafsytan. Vid samma tid utförde Chiminello sina tim-iakttagelser i Padua, och flera för sin tid särdeles viktiga meteorologiska samlingar, uppsatser och sammanställningar offentliggjordes af bl. a. Cotte, Deluc, Saussure och Toaldo, i hvars arbete "La meteorologia applicata all'agricoltura" (1775) månens förmenta inflytande på väderleken ännu spelar hufvudrollen. Främst bland meteorologiska arbeten under detta skede bör ställas det första gemensamma internationella företaget, som grundlades af kurfursten Karl Teodor af Pfalz-Bajern genom stiftandet af Palatinska meteorologiska sällskapet (se Meteorologiska sällskap), hvars medlemmar gjorde sina iakttagelser med noggranna, af sällskapet dem tillhandahållna instrument efter en fullt likformig plan och på bestämda gemensamma tider af dagen (kl. 7 f. m., 2 och 9 e. m.). Dessa iakttagelser utgafvos i 12 årgångar i det af J. Hemmer redigerade arbetet "Ephemerides Societatis meteorologicæ palatinæ" (Mannheim, 1781—92). Där finnas iakttagelserna tryckta från 36 stationer i Europa, 1 på Grönland och 2 i Nord-Amerika, delvis dock utförda på andra timmar än enligt instruktionen samt mer eller mindre ofullständiga. Från Stockholm (Holmia) finnas iakttagelser, meddelade från Vet. akad., tryckta för åren 1783—92, utförda kl. 6 f. m., 2 och 10 e. m.; men i Sverige gjordes på Vet. akad:s föranstaltande dylika iakttagelser äfven i åtskilliga andra städer, Härnösand, Strängnäs, Göteborg, Växjö m. fl., af lektorerna i matematik samt vid observatorierna i Uppsala och Lund (se nedan), och dessa fortsattes, sedan Societas palatina och dess årsbok efter franska revolutionen upphört. Ungefär samtidigt planerade Lavoisier och Borda i Paris för Frankrike ett dylikt iakttagelsesystem, hvilket också med den nyupfunna optiska telegrafens hjälp skulle möjliggöra väderleksförutsägelser, men Lavoisiers hufvud föll under giljotinen i revolutionens skräckvälde och därmed alla hans planer. — En ny

period inträdde i meteorologien, då Alexander von Humboldt (1817) utgaf sin berömda afhandling om isothermerna (se d. o.), hvarigenom början gjordes till de jämförande klimatologiska undersökningar, som för ett följande femtiotal af år gäfro den meteorologiska vetenskapen dess prägel. I samma riktning och samtidigt med Humboldt arbetade L. von Buch, Wahlberg m. fl. på de klimatologiska undersökningsmetodernas utveckling. Genom Humboldts egna iakttagelser, som han meddelade i form af bref och uppsatser i en mängd tidskrifter samt i "Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau continent" (se Humboldt 2), erhöles en riktigare föreställning om ekvatorialtrakternas meteorologiska och jordmagnetiska förhållanden, hvarjämte han genom sin auktoritet utverkade, att en stor mängd stationer upprättades i de vidsträckt tyska och engelska besittningarna inom och utom Europa. Resultaten af denna alltmör tilltagande meteorologiska verksamhet visade sig i en mängd vetenskapliga skrifter, af hvilka de flesta behandla klimatologien antingen för ett särskildt land eller för större landcomplex och världsdelar. Bland de verksamaste arbetarna på detta fält finna vi Blansken Schouw samt tyskarna Brandes, Schübler och Kämtz (som i sin klassisk blifna "Lehrbuch der meteorologie", 1831—36, fullständigt och på ett systematiskt sätt redogör för meteorologiens alla delar) samt Dove, hvilken redan på 1820-talet började sin femtioåriga verksamhet i meteorologisk tjänst. Med honom uppnår denna period, som skulle kunna kallas den *klimatologiska*, sin höjdpunkt. I "Klimatologische Beiträge" (1857—69) meddelar han ett ofantligt stort observationsmaterial öfver temperatur och nederbörd från alla delar af jorden, och genom "Die Monats- und Jahresisothermen in der polarprojection" (1864) lämnade han ett viktigt bidrag till kännedomen om klimatiförändringarna under året i olika världsdelar.

Hvad Sverige beträffar, finnas från äldre historiska tider endast några strödda uppgifter om ovanlig värme eller köld, våta eller torka, god eller dålig årsväxt o. s. v. De äldsta regelbundna meteorologiska iakttagelser, som utförts inom Sveriges nuv. gräns, äro de, som Tyko Brahe lät anställa på Hven 1582—97. De äro utgifna af Videnskabernes selskab i Köpenhamn 1876 med ett bihang: bearbetning af Poul la Cour, och sedermera bearbetade af N. Ekholm ("Ymer", 1899, "Quarterly journal of the Royal meteorological society", London jan. 1901), hvaraf synes framgå, att klimatet på Hven var mera kontinentalt på Tyko Brahes tid än i slutet af 1800-talet (1881—98); febr. och mars voro då mer än 1° C. kallare än i vår tid. 1649—51 gjordes i Stockholm barometriakttagelser af Cartesius och Chanut samtidigt med dylika i Paris och Clermont. De första af svenskar utförda regelbundna meteorologiska iakttagelserna anordnades mellan 1720 och 1740 med understöd af Vet. soc. i Uppsala af E. Burman och A. Celsius först i Uppsala och sedan på flera andra ställen i Sverige. Men bristen på noggranna termometrar minskade betydligt värdet af dessa iakttagelser. Från Uppsala eger man tämligen goda iakttagelser sedan 1739 (med åtskilliga luckor), från Stockholm sedan 1754 och från Lund

sedan 1740. Äfven barometer och nederbörds-mätare användes, men efter vår tids fordringar ha de med dessa instrument utförda iakttagelserna föga värde. Redan dessförinnan hade svenska forskare undersökt sambandet mellan vattenståndet i floderna och sjöarna samt väderleken. U. Hjärne, E. Swedenborg, D. Tiselius och B. Vassenius sys-selsatte sig därmed. Den sistnämnde lämnade en väsentligen riktig förklaring af detta samband, grundad på mångåriga iakttagelser af väderleken och Vänerens vattenstånd. Alltifrån senare hälften af 1700- och förra hälften af 1800-talet finnas tämligen fullständiga serier af vattenståndsmätningar i några af våra största vattendrag.

1848 och följande år inrättade A. J. Erdmann och J. H. Kreuger med statsunderstöd regelbundna meteorologiska och hydrografiska iakttagelser vid 20 stationer (hvaraf 18 fyrar), af hvilka 11 försågos med Kreugers vindmätare, som voro i bruk, till dess ifrågavarande iakttagelser 1878 ställdes under Nautisk-meteorologiska byrån, hvars styrelse i slutet af 1870- och början af 1880-talet afskaffade dem (se N. Ekholm, "Några upplysningar om de nautisk-meteorologiska iakttagelserna i Sverige", i Sveriges allmänna sjöfartsförenings tidskrift 1906). 1850 och följande år upprättade E. Edlund med statsunderstöd ett system af s. k. andra klassens meteorologiska stationer, med meteorologiska iakttagelser 8 f. m., 2 och 9 e. m. dagligen på barometer, torr och våt termometer, vindens riktning och styrka, molntäcke, nederbörd, dimma, dagg, rimfrost, åska, norrsken m. m., samt afläsning af maximi- och minimitermometer och uppmätning af nederbörds-mängden en gång i dygnet, hvilka iakttagelser alltsedan forgått, under det nya stationer småningom tillkommit. Sedan 1873 står detta system under ledning af Meteorologiska centralanstalten i Stockholm. 1865 anordnades vid astronomiska observatoriet i Uppsala under inseende af G. Svanberg och ledning af R. Rubenson samt på observatoriets bekostnad en serie af meteorologiska iakttagelser hvarje timme dygnet om, utförda af frivilliga iakttagare, mest studenter. 1868 ersattes dessa till större delen af själfregistrerande instrument, konstruerade af A. G. Theorell. En del företeelser, såsom moln, åska och norrsken, måste dock fortfarande inregistreras genom personlig iakttagelse. På detta sätt uppstod Meteorologiska observatoriet i Uppsala, som 1878 blef en själfständig institution vid universitetet. 1870 anordnade Lotsstyrelsen ett system af iakttagelser öfver isförhållanden i svenska farvattnen, hvilka iakttagelser utföras af Lotsverkets tjänstemän; vid fyrar och lotsplatser göras också iakttagelser öfver vind och väderlek. I början af 1870-talet upprättade H. Hildebrandsson under medverkan af hushållningssällskapet ett system af s. k. fjärde klassens stationer, vid hvilka gjordes anteckningar om isförhållanden, åskväder, frostnätter samt fenomen i växt- och djurriket. Detta system blef längre fram ställt under Meteorologiska centralanstaltens ledning. Vidare anordnade han vid samma tid ett internationellt system af iakttagelser på molnens, särskildt fjädermolnens, gång. Af stor betydelse för meteorologien ha de vetenskapliga expeditioner varit, som med understöd af mecenater och till någon del statsmedel anordnats af

svenska forskare, i synnerhet sedan A. E. Norden-skiöld hade den lyckliga idén att 1872—73 utrusta sin öfvervintringsstation vid Mosselbay på Spetsbergen till ett första klassens observatorium, liksom också "Vegas" öfvervintringsstation vid Pitlekaj 1878—79. Vidare ha vi att nämna den fysikalisk-meteorologiska station vid Kap Thordsen på Spetsbergen 1882—83 under N. Ekholms ledning, som utgjorde svenskarnas bidrag till den internationella polarforskning, som samtidigt utfördes af svenskar, norrman, danskar, holländare, tyskar, österrikare, ryssar, engelsmän, fransmän och nord-amerikaner 1882—84. De mätningar af molnens höjd och rörelse, som utfördes af Ekholm vid Kap Thordsen 1883 och från 1884 i Uppsala af honom, K. L. Hagström och andra, voro impulsen till de internationella molnmätningar, som sedermera på Hildebrandssons förslag 1896—97 utfördes samtidigt på många orter. Värdefulla meteorologiska iakttagelser utfördes vidare under A. Nathorst's polarfärd till Spetsbergen och Kung Karls land 1898 samt till nordöstra Grönland 1899, under gradmätningsexpeditionen på Spetsbergen 1899—1900 vid Treurenberg bay af J. Westman, under O. Nordenskiöld's sydpolexpedition 1901—03 vid Snow hill s. om Kap Hoorn, samt af S. Hedin under hans forskningsresor i Asien 1894—97, 1899—1902 och 1906—08. Af stort meteorologiskt intresse äro också A. Hambers undersökningar öfver Sarekfjällen (se Hamberg 3). 1905 upprättades af Stockholms naturvetenskapliga förening under medverkan af Vet. akad. nära Riksgränsens järnvägsstation vid Vassijaure naturvetenskapliga station ett meteorologiskt observatorium, som ännu (1912) är i verksamhet. Se vidare art. Meteorologiska centralanstalten och Meteorologiska stationer.

Från mitten af 1850-talet började den meteorologiska forskningen beträda en ny väg, och det dittills så gynnade klimatologiska arbetet fick i någon mån träda tillbaka för en annan gren af meteorologien, hvars studium då tog ny fart, nämligen *väderlektläran*. De nya forskningssätt, som vid nämnda tidpunkt började införas i vetenskapen, behöfde dock en tidrymd af öfver 20 år för att göra sig gällande vid sidan af det klimatologiska forskningsarbetet; och det dröjde till inemot slutet af 1870-talet, innan det nyare uppfattningssättet förmådde uttränga de äldre föreställningarna om väderleksförändringarnas natur och orsak, som blifvit till stor del formulerade af Dove och med stor seghet bibehållit sig förnämligast i Tyskland.

Sammanfattningen af dessa nya undersökningsmetoder och åskådningssätt benämnas den moderna meteorologien, hvilken karakteriseras däraf, att i densamma väderlekens växlingar i tid och rum göras till föremål för vetenskaplig undersökning, medan den klimatologiska forskningen afser att finna de konstanta medelförhållanden, som äro oberoende af väderlekens tillfälliga växlingar. Föregångare till den moderna riktningen saknades icke under föregående perioder. Som sådan kan man anse Brandes, hvilken bl. a. i "Beyträge zur witterungskunde" (1820) uttalar åsikter och använder undersökningsmetoder, som i mycket påminna om den moderna meteorologiens, samt äfven Dove, hvilken i "Gesetz der stürme"

(1857; 4:e uppl. 1873) sammanställer väderleksförhållandena öfver hela Europa vid flera för sin våldsamt bekanta stormar och genom sina undersökningar af de operiodiska temperaturförhållandena lagt grunden till en ännu i dag föga utvecklade undersökningsmetod af samtidigt öfver större områden härskande temperaturförhållanden. Som förutsättning för de moderna teorierna och undersökningsmetoderna betraktar man äfven med rätta de i sjöfartens intresse af Redfield, Espy, Dove, Reid, Piddington m. fl. under förra hälften af 1800-talet företagna studierna öfver de häftiga hvirvelstormar, orkaner, cykloner och tyfoner, för hvilka de sjöfarande utsätts på de stora världshafven. Den nyuppfunna elektriska telegrafens väckte änyo tanken att åstadkomma väderleksutsikter och stormvarningar med hjälp af synoptiska kartor, ett förslag, som framlades af Kreil och af Piddington 1842 och i mindre skala förverkligades af J. Glaisher i England 1849 och af J. Henry (se d. o.) i Förenta staterna s. å. Frågan omfattades med lifligt intresse af det 1852 stiftade *Société météorologique de France*. Den svåra storm, som 14 nov. 1854 hemsökte den förenade fransk-engelska flottan i Svarta hafvet vid Krim under västmakternas krig med Ryssland, blef anledning till planens förverkligande i Europa i stor skala. På uppmaning af amiral Vaillant undersöktes frågan af astronomen Leverrier, som utsände ett cirkulär till meteorologer och astronomer i hela Europa med begäran om upplysning om atmosfärens tillstånd 12—16 nov. 1854. Mer än 250 svar erhöles, och därur såges Leverrier dragit den slutsatsen, att nyssnämnda storm börjat i nordvästra Europa och därifrån fortskridit till Svarta hafvet. Man kan betvifla uppgifternas riktighet, ty iakttagelserna ha ej blifvit publicerade; men på grund häraf upprättades emellertid i Frankrike under Leverriers ledning och efter hand i hela Europa en väderlekstjänst så anordnad, att från ett stort antal öfver vår världsdel spridda stationer dagligen insändes väderlekstelegram till en i hvarje land upprättad meteorologisk centralanstalt. Med hjälp af dessa väderlekstelegram upprättades s. k. synoptiska väderlekskartor (synoptisk, d. v. s. som åskådliggör samtida iakttagelser), på hvilka väderlekens särskilda faktorer öfver ett större område anges medelst linjer och konventionella tecken, och med ledning däraf utsändes stormvarningar och uppgifter om väderleksutsikter. Den första af dessa kartor utkom i "Bulletin international" 11 sept. 1863, och de första resultaten af den nya undersökningsmetoden publicerades af Marié-Davy 1866.

I fråga om det praktiska utnyttjandet af väderlekstelegrammen i och för väderleksutsikter och särskildt stormvarningar var emellertid Robert Fitzroy föregångsmannen i Europa, i det att han redan 1861 började telegrafiskt utsända dylika utsikter och varningar öfver Brittiska öarna (se Fitzroy 4). Oaktadt han anslöt sig till Doves stormteori, var hans praktiska verksamhet i det hela framgångsrik, enär han grundade sina förutsägelser nästan uteslutande på lufttryckets förändringar.

De nya idéerna vunno snart genklang i de skandinaviska länderna, där norrmannen Mohn 1870 utgaf "Stormatlas" och där dansken Hoffmeyer

genom upprättande af en stor mängd utförliga synoptiska kartor kraftigt bidrog att förskaffa den nya riktningen allmänne insteg. Sedermera spred den sig till Italien och Portugal samt började uppmärksammas jämväl i Ryssland och Österrike. Men ännu så sent som vid den meteorologiska kongressen i Wien hösten 1873 visade den sig vara nästan nog okänd af de tyske meteorologerna, hvilket sannolikt berodde på den djupa fördomad man i Tyskland hyste för Dove, som i flera af sina senare skrifter hade uppträdt polemiskt mot de nymodiga åsikterna. Förnämligast genom skandinavernas energiska, men tillika moderata uppträdande vid nämnda kongress bereddes den gynnsammare jordmån för de nyare idéerna. Och sedan Hoffmeyers "Cartes journalières" 1875 börjat utkomma i tryck, lade sig småningom även i Tyskland motståndet mot det moderna uppfattningssättet, så att vid den kongress, som hölls på våren 1879 i Rom, knappast någon af de delegerade från Europas särskilda länder kvarstod på den dämra som föräldrad ansedda doveska ståndpunkten. Sedan några år därefter de hoffmeyerska kartorna börjat utges af det danska meteorologiska institutet i förening med Die deutsche seewarte i Hamburg, hvarom förslag redan varit å bane på kongressen i Rom, kan man anse den moderna meteorologiens principer ha vunnit fullt erkännande inom alla kulturländer. — Om också klimatologien, som under föregående period varit allena-härskande, under den närvarande fått dela makten med väderleksläran, har densamma dock ingalunda på senare tider blifvit försummad. Genom den mängd nya stationer, som måst upprättas för att tillgodose den moderna meteorologiens kraf, har möjlighet blifvit given att i klimatologiskt afseende lära känna såväl Europas som de under europeiskt kulturinflytande stående utomeuropeiska ländernas klimat vida bättre och fullständigare än förr varit möjligt. Detta, i förening med de sträfvan- den, som vid de tid efter annan sammanträdande internationella meteorologkongresserna gjort sig gällande att få meteorologiska stationer inrättade i aflägsna världsdelar och på höga berg, lofar ett rikhaltigt material för framtida allmänt klimatologiska arbeten, vida fullständigare och noggrannare, än dem vi nu ega. — Meteorologien brukar indelas i 1) allmän eller dynamisk meteorologi (jfr Dynamik), den del af meteorologien, som sysselsätter sig med lagarna för atmosfärens rörelser och de krafter, som därvid äro verk-samma; den dynamiska meteorologien är att anse som en afdelning af aerodynamiken (se d. o.) och kan öfversättas med väderlekslära; 2) klimatologi (se Klimat). Vidare har man agram meteorologi l. åkerbruksmeteorologi, d. v. s. meteorologien tillämpad på jordbruket, maritim meteorologi, som afhandlar väderleken och klimatet på hafven, nautisk meteorologi, meteorologien tillämpad på sjöfarten.

Litt.: G. Sundbärg, "Sveriges land och folk" (1901), H. H. Hildebrandsson, "Om organisationen af den meteorologiska verksamheten i utlandet samt förslag till dess ordnande i Sverige" (i Uppsala univ:s årsskr. 1870), densamme och L. Teisserenc de Bort, "Les bases de la météorologie

dynamique. Historique. État de nos connaissances" (1898—1907), N. Ekholm, "Om lufttryckets ändringar och därmed sammanhängande företeelser" (i "Ymer", 1908), J. Hann, "Lehrbuch der meteorologie" (1901, 1905), "Handbuch der klimatologie" (1909—11), samt för det historiska äfven E. E. Schmid, "Lehrbuch der meteorologie" (1860), och W. J. van Bebbber, "Handbuch der ausübenden witterungskunde" (2 dlr, 1885—86). R. R. (N. E—m.)

Meteorologiska centralanstalten (Statens meteorologiska centralanstalt) i Stockholm inrättades enl. k. brefvet 24 maj 1872 och började sin verksamhet 1873. I dec. 1871 ingaf Vet. akad. till K. M:t en skrifvelse, i hvilken begärdes anslag för inrättande af en meteorologisk centralanstalt, som skulle få till hufvuduppgift "att komma lagarne för hela jordatmosferens rörelser på spåren. Med denna riktning lofvade meteorologien att blifva af stor praktisk betydelse, synnerligast för sjöfarten derigenom, att vetenskapsmannen sattes i stånd att, på grund af med telegraf inkomna uppgifter om atmosfärens tillstånd på vidt skilda trakter, draga slutsatser om annalkande stormar, för hvilka sjöfarande, som stå i begrepp att utlöpa ur hamn, kunna i tillräcklig tid genom telegraf-meddelande blifva varnade. På detta sätt hade meteorologien redan gjort stora tjänster och lofvade att i framtiden göra ännu större. Men för att ett land skulle kunna deltaga i dessa sträfvan- den, för meteorologiens utveckling, äfvensom draga den praktiska fördelen deraf, erfordrades, att det egde en centralanstalt, der meteorologiska uppgifter från utvalda in- och utländska stationer dagligen insamlades och så i teoretiskt som praktiskt hän-seende tillgodogjordes". Vidare föreslogs, att an-stalten borde ställas i närmaste samband med Vet. akad., "helst de af staten bekostade meteorologi-ska observationer, som nu i 13 år fortgått, tillkom-mit på akademiens förslag och fortfarande stode under hennes vård samt tryckningen af de erhållna resultaten helt och hållet bekostats af hennes medel, hvartill kunde läggas, att akademiens fysiker, hvars tid till betydlig del varit upptagen i och för nämnda observationer, aflönades af akademiens till-gångar". Därjämte förklarade akademien "sig vilja för den ifrågakvarande anstalten upplåta lämp-lig lokal i sitt hus samt fortfarande, såsom hittills, på sin bekostnad låta trycka den meteorologiska årsboken, som utgör en sammanställning af samt-liga vid statens meteorologiska stationer gjorda observationer". På grund häraf begärde akade-mien för anstaltens inrättande "åtminstone till en början" endast 6,000 kr. För de här ofvan om-talade meteorologiska observationerna i riket, hvilka tillkommit på akademiens fysiker professor Erik Edlunds förslag åtnjöt akademien redan ett årligt statsanslag af 9,960 kr. 1872 års riksdag beviljade det begärda anslaget. Ehuru ändamålet med anstaltens inrättande var utfärdande af tele-grafiska stormvarningar, uppdrog akademien åt densamma därjämte att sköta de meteorologiska observationerna, som dittills öfvervakats af dess fysiker. Men akademien hade äfven sig ålagdt att öfvervaka de meteorologiska observationer, som redan år 1848 började anordnas af A. J. Erd-mann (se d. o.) i samarbete med J. K. Kreuger

(se d. o.), nämligen meteorologiska iakttagelser och vattenståndsmätningar vid 20 (från 1852) stationer, af hvilka 18 voro fyrrar, däribland 11 försedda med den af Kreuger konstruerade vindmätaren. Dessa iakttagelser voro i början ställda under Förvaltningens af sjöärendena tillsyn, men anförtröddes genom k. br. 4 dec. 1850 åt Vet. akad., hvilken uppdrog inseendet öfver dessa stationer åt Erdmann. Denne utförde det till 1860, då han hemställde om uppdragets öfverflyttande till Edlund, men det har ej kunnat utrönas, om denne mottagit detta uppdrag eller på hvad sätt akademien därefter utöfvat det föreskrifna inseendet, eller om detta år 1873 öfverläts åt Meteorologiska centralanstalten. Förvaltningen af sjöärendena samt fr. o. m. 1869 Lotsdirektörsämbetet fortfor emellertid att till akademien årligen insända dessa iakttagelser, hvilkas vård 1878 på akademien tillstyrkan af K. M:t öfverläts till den då inrättade Nautisk-meteorologiska byrån (se d. o.). Oberoende af Vet. akad. och Meteorologiska centralanstalten äro de iakttagelser, som utföras vid Uppsala Meteorologiska observatorium samt de iakttagelser öfver vindar, väderlek och isförhållanden, som under Lotsstyrelsens uppsikt utföras vid en mängd fyrrar och lotsplatser, sannolikt delvis upprättade på K. B. Lilliehöök's (se denne) initiativ.

Enligt den 1873 af Vet. akad. utfärdade instruktionen (som 1907 erhöi några smärre ändringar och tillägg) åligger det anstalten att utföra tillsyn och kontroll öfver alla under dess uppsikt ställda, såväl statens som enskilda, meteorologiska stationer äfvensom öfver den meteorologiska afdelningen af akademiens observatorium och att draga försorg därom, att de alla ständigt äro försedda med väl justerade instrument och med journalblanketter; att genom besiktningssesor af anstaltens tjänstemän öfvervaka och afge berättelse om dessa stationers skötsel; att enligt det internationella systemet granska, beräkna, bearbeta och publicera de vid stationerna utförda iakttagelserna; att öfvervaka utbytet af dagliga väderlekstelegram mellan anstalten och utländska meteorologiska centralanstalter; att på grund af de meteorologiska uppgifter, som på telegrafväg anlända, medelst lämpliga metoder dagligen uppgöra en öfersikt af atmosfärens tillstånd öfver så stor del af Europa, som uppgifterna omfatta, samt, så fort ske kan, med telegraf befordra dessa öfersikter jämte väderleksutsikter för så lång tid framåt som möjligt till sådana hamnorter eller andra ställen inom landet, hvilka äro vederbörligen berättigade att erhålla dylika meddelanden. Synnerligast då den för någon dag uppgjorda öfersikten ger anledning att antaga en storm's annalkande, skall anstalten låta det vara sig angeläget att skyndsamt för ifråga-varande orter bekantgöra detta förhållande. Vidare åligger det anstalten att tillhandaga de offentliga myndigheter, som därom göra framställningar, med alla sådana meteorologiska upplysningar, meddelanden och utlåtanden, hvartill anstalten eger erforderligt material; att vetenskapligt bearbeta och publicera det meteorologiska observationsmaterial, som vid anstalten blifvit samlat, hvarjämte det tillhör dess tjänstemän att med uppmärksamhet följa meteorologiens framsteg och söka bidra till dess utveckling. Hufvudändamålet med anstal-

tens stiftande, de telegrafiska stormvarningarna, har emellertid icke ännu 1912 blifvit så tillgodosedd, att alla genom stormvarningars anordnande möjliga fördelar vinnas för Sveriges sjöfart. Väderleksutsikter började utsändas först i juli 1880, men under 1880-talet innehöllo de ingen uppgift om högre vindstyrka än bläst. Först under 1890-talet infördes utsikter om hård vind, och i sept. 1905 började till rikets västkust utsändas stormvarningar (se vidare Stormvarningar).

Ehuru det icke ingick i den ursprungliga planen för anstaltens verksamhet att utsända förutsägelser för andra väderleksfenomen än stormar, försöker man dock enligt utländskt föredöme att ge utsikter äfven för nederbörd, temperatur, natfrost, himlens utseende och åskväder, ehuru med mindre framgång än i fråga om stormar, hvilket beror därpå, att dessa fenomen ofta äro mycket lokala och, äfven där de sträcka sig öfver stora områden, icke alltid stå i något tydligt eller hittills utforskad samband med lufttrycket och dess förändringar, som äro det förnämsta hjälpmedlet vid den moderna meteorologiens väderleksförutsägelser. Redan 1880 började man utsända dylika förutsägelser, af hvilka de, som afse nederbörden, naturligtvis äro de viktigaste, och skulle, om de kunde göras tillräckligt pålitliga, vara af högt värde för jordbruket, särskildt under skördetiden. Men då dessa utsikter på grund af nyssnämnda svårigheter hittills icke kunnat tillfredsställa jordbrukarens anspråk, ha de icke ännu vunnit någon större praktisk betydelse. Ej heller är det f. n. möjligt att enligt den moderna meteorologiens metoder förutse väderleken för längre framtid än ett dygn eller, vid ovanligt stadig väderlek, två eller tre dygn. De många förfrågningar om väderleksutsikterna för en eller flera veckor framåt, som från allmänhetens sida riktas till anstalten, visa, att denna omständighet ej är tillräckligt känd.

Före 1890 mottog anstalten hvarje morgon väderlekstelegram från 9 inländska och 21 utländska stationer i Danmark, Norge, Finland, Ryssland, Tyskland, Frankrike och Brittiska öarna, innehållande uppgift om väderleken kl. 7, 8 eller 9 f. m. samma dag och delvis för föregående afton; det viktigaste af morgoniakttagelserna nyttjades till konstruktion af en synoptisk väderlekskarta (se d. o.), som, åtföljd af en tabell öfver de viktigaste af dessa iakttagelser, en sammanfattande väderleksbeskrifning och (från juli 1880) utsikter för närmast stundande väderlek, offentligan anslogs å flera platser i hufvudstaden och meddelades de större stockholmstidningarna, hvarjämte innehållet i de 9 inländska stationernas telegram äfven (sedan 1874) tillsammans med de af meteorologiska anstalterna i Kristiania och Köpenhamn mottagna väderleksuppgifterna från norska och danska stationer publicerades i en af de tre anstalterna bekostad tidskrift med titel "Bulletin du Nord", hvilken oaktadt den telegrafiska väderlekstjänstens utvidgning bibehölls oförändrad till 1911 års slut, då den upphörde. Den vid anstalten dagligen utarbetade väderleksbeskrifningen jämte utsikterna för instundande väderlek skickades med telegraf till några hamnplatser och kommuner, som därå abonnerat hos telegrafverket samt i afkortad form till statens järnvägstelegraf, som spred den till statens större

järnvägsstationer och till några privatbanors. Till utlandet skickades morgontelegrammen från Haparanda, Härnösand, Stockholm och Visby samt telegram innehållande iakttagelser kl. 2 e. m. från Haparanda och Stockholm. 1890 anordnades under juli, aug. och sept. en särskild eftermiddags-tjänst, som hade att till jordbrukets gagn utfärda utsikter om nederbörd och nattfrost för följande

legrafiska meddelandenas bearbetning, dels anskaffa flera och fullständigare väderlekstelegram från in- och utlandet. Fördenskull uppritades fr. o. m. juli 1890 på grund af morgontelegrammen 3 synoptiska kartor, en för föregående afton och två för morgonen, den ena åskådliggörande lufttrycksfördelningen, vindarna och väderleken, den andra luftens täthet och fuktighet; sedermera er-



Karta öfver de stationer, som 1912 hvarje morgon insända väderlekstelegram till Meteorologiska centralanstalten i Stockholm; de understrukna namnen beteckna stationer, som insända sådana telegram endast under juli, aug. och sept.

dygn, hvartill användes telegram om väderleken kl. 4 e. m. från 7 inländska stationer jämte samtida iakttagelser i Stockholm samt dylika telegram från några danska, norska, finska, ryska, tyska och brittiska stationer. Denna eftermiddagstjänst har under de följande åren fortgått med någon efter hand gjord utvidgning.

Då det i början af 1890-talet visade sig omöjligt att med de dittillsvarande hjälpmedlen tillfredsställa allmänhetens växande anspråk, särskildt i fråga om utsikterna för hård vind och storm, nederbörd och värmegrad, så sökte man under de följande åren dels fullkomna metoderna för de te-

sattes sistnämnda karta genom temperaturernas införande å de förstnämnda kartorna samt (från 1903) af isallobarer, som i de flesta fall visat sig jämte isobarer, vindar och väderlek ge bästa upplysningen om instundande väderlek. Då den nuv. metoden för väderleksförutsägelser kräver en mycket stor samling fullständigt utarbetade väderlekskartor från de föregående åren, nedlades på framtillståndet af dylika ett mycket stort arbete, som hufvudsakligen utfördes af Ekholm med understöd af särskilda af Vet. akad. och K. M:t beviljade anslag, och redan nu torde anstalten ega för det område, som dess väderlekskartor om-

fatta, en fullständigare samling af noggrant utarbetade väderlekskartor än något annat institut. Samtidigt härmed ha efter hand erhållits flera och fullständigare väderlekstelegram. 1893 beviljade riksdagen ett extra anslag af 7,950 kr. till fullständigt ordnande af väderlekstjänsten, hvarigenom erhöles betydligt flera in- och utländska telegram än förut. Med anledning af ett från Danmark gjordt erbjudande beviljade riksdagen 1900 144,000 kr. för anstaltens förseende med dagliga meteorologiska telegram under 20 års tid från Färöarna och Island. Men först 1906 anlade Det store nordiske telegrafelskab i Köpenhamn den för ändamålet erforderliga telegraforbindelsen med dessa öar, nämligen en kabel från Shetlandsöarna till Thorshavn på Färöarna och därifrån till Seyðisfjörður på Islands östkust; islänningarna ha sedermera bekostat en telegraflinje därifrån längs Islands norra, västra och delvis södra kust. I jan. 1907 började dagliga väderlekstelegram ankomma till anstalten från Thorshavn och Seyðisfjörður och sedermera småningom från flera isländska stationer. Då de flesta stormar och andra atmosfäriska rubbningar komma till Skandinavien från Atlanten, äro dessa telegram synnerligen värdefulla. Genom tillmötesgående från Deutsche Seewarte i Hamburg har antalet af de väderlekstelegram, som erhållas från utlandet, blifvit på sista åren betydligt tillökadt. 1912 mottager anstalten dagliga morgontelegram från 16 orter i Sverige, 3 i Danmark, 1 på Färöarna, 5 på Island, 8 i Norge, 4 i Finland, 7 i Ryssland, 11 i Tyskland, 5 i Österrike-Ungern, 1 i Serbien, 1 i Italien, 1 i Schweiz, 9 i Frankrike, 1 i Holland och 11 på Brittiska öarna, hvilka orters namn och läge anges å kartan sp. 273—274. Under månaderna juli, aug. och sept. komma härtill ytterligare morgontelegram från 6 svenska och 1 dansk station samt eftermiddagstelegram från 18 svenska och 19 utländska stationer. I utbyte mot de utländska väderlekstelegrammen sändas morgontelegram till utlandet från Haparanda, Östersund, Härnösand, Stockholm, Karlstad och Visby samt äfven middags- och aftontelegram från några af dessa stationer. Anstaltens väderleksmeddelanden spridas fortfarande genom offentliga anslag i hufvudstaden, genom tidningspressen, telegraf och telefon, hvarjämte särskilda dagliga meddelanden lämnas till riksdagen och Jordbruksdepartementet. Härtill komma sedan sept. 1905 stormvarningstelegrammen och de i sammanhang därmed anordnade kontrolltelegrammen, som innehålla uppgift om hård vind och storm. Dylika insändas äfven sedan jan. 1912 från Gotska Sandöns nordvästra fyr, hvarjämte telegram om vind och väderlek inkomma från Furu-und, Sandhamn, Dalarö, Hufvudskär och Landsort flera gånger dagligen samt från Vinga och Skanör hvarje morgon.

Beträffande anstaltens öfriga verksamhet är följande att märka. Sedan anstalten öfvertog inseendet öfver de meteorologiska stationer af andra ordningen, som genom Edlunds försorg upprättades 1859, har antalet af dessa stationer ökat från 25 till 38 (år 1911), hvaribland inräknats 2 privata, nämligen Nora och Ulricehamns sanatorium; därjämte funnos s. å. 101 mestadels privata temperaturstationer. De där utförda iakttagelserna ha publi-

cerats i en årsbok med titel "Meteorologiska iakttagelser i Sverige" (med svensk och fransk text), hvaraf årgångarna 1859—1911 utkommit. Som bihang härtill ha publicerats dels "Medeltal och extremer af lufttemperaturen i Sverige 1856—1907" (1908), "Molnighet och solsken på den skandinaviska halfön" (1909), "Nederbörden i Sverige 1860—1910" (1911), af H. E. Hamberg, dels "Observations météorologiques à Vassijaure" (1907, 1909, 1912) omfattande tiden 10 juli 1905—31 juli 1907 och 1 aug. 1909—14 aug. 1910 af B. Rolf, O. A. Åkesson, E. Bergstrand och E. H. Norinder.

På H. E. Hambergs (se denne) initiativ upprättades 1878 med understöd och medverkan af hushållningssällskapen i länen stationer för mätning och iakttagelse af nederbörden samt delvis temperaturen, mestadels utförda af flera hundra frivilliga iakttagare utan arvode. Iakttagelserna ha fr. o. m. 1881 publicerats af Hamberg i "Månadsöfversikt af väderleken i Sverige". Dessutom öfvertog anstalten 1882 det af H. H. Hildebrandsson (se d. o.) 1871 anordnade systemet af iakttagelser öfver frostnätter, åskväder och isförhållanden. 1876 inrättades också ett antal stationer för meteorologiska och hydrografiska iakttagelser till utrönande af skogarnas inflytande på Sveriges klimat, särskildt nederbörden och vattentillgången i floder, sjöar, källor och brunnar, hvars ledning först anförtrod- des åt L. A. Forssman och från 1878 åt Hamberg, som genomförde undersökningen beträffande den meteorologiska delen. Den 1907 inrättade Hydrografiska byrån (se d. o.) föranledde en ytterligare utvidgning af anstaltens verksamhet, i det att flera för den hydrografiska undersökningen behöfiga nya meteorologiska iakttagelser, nämligen mätningar af nederbörden samt snötäckets tjocklek och vattenvärde, vid en mängd nya stationer skulle anordnas, öfvervakas och bearbetas vid anstalten. Till anstalten inkommo 1911 nederbördsiakttagelser från 604 stationer i riket, de flesta stående under anstaltens inseende. Anstaltens tjänstepersonal utgöres af 1 föreståndare, 2 amanuenser och 1 extra biträde, hvilka fyra ega vetenskaplig kompetens, 8 skrif- och räknebiträden och 1 vaktmästare, som tillika är telegrafist. Årsanslaget för 1913 är 28,463 kr. på ord. stat och 30,370 kr. på extra stat, hvaraf 4,320 kr. för telegram från Färöarna och Island. N. E.-m.

Meteorologiska centralanstalten i Finland uppstod därigenom, att universitetets 1838 grundlagda magnetiska observatorium 1880 öfvertogs af Finska vet. soc. och 27 okt. 1881 organiserades som en meteorologisk centralanstalt för hela landet. Den står under närmare inseende af ett af societeten valdt utskott och förestås af en direktor med biträde af 2 assistenter och 1 amanuens. T. C.

Meteorologiska centralanstalter, Meteorologiska institut. Palatinska sällskapet (se Meteorologiska sällskap) hade mot slutet af 1700-talet anordnat ett internationellt system af meteorologiska iakttagelser, men efter dess upplösning och ända till inemot midten af 1800-talet anställdes meteorologiska iakttagelser endast vid de astronomiska observatorierna och andra vetenskapliga institutioner eller af privata personer, som därför hyste särskildt intresse. Något egentligt samband emellan dessa stationer existe-

trade icke. De å de särskilda stationerna begagnade instrumenten voro ofta af olika konstruktion och jämfördes sällan eller aldrig med hvarandra. Iakttagelsestider och iakttagelsemetoder växlade från den ena stationen till den andra. Hvarje observatorium utgaf i tryck sina egna iakttagelser efter en plan, som icke öfverensstämde med de andras, kort sagt den meteorologiska verksamheten var i det närmaste utan allt samband de olika stationerna emellan. Vid den betydliga ökning i stationernas antal, som egde rum i början af 1860-talet, och förnämligast sedan den moderna riktningen gjort sitt inträde i vetenskapen (se Meteorologi), blef det nödvändigt att, mera än förut skett, sammanhålla det meteorologiska arbetet i hvarje land, så att iakttagelserna blefvo med hvarandra fullt jämförbara och en verksam kontroll kunde utföras öfver de många i landet spridda meteorologiska stationerna. För detta ändamål inrättades efter hand i de flesta kulturländer s. k. meteorologiska centralanstalter 1. institut, med hufvudsaklig uppgift att anordna och öfvervaka stationernas arbeten och låta dem komma till vetenskaplig användning såväl med afseende på utredandet af landets klimatiska förhållanden som ock för studerandet af väderlekens lagar samt göra dessa arbeten fruktbringande för det praktiska lifvet (för sjöfart, jordbruk och industri). En del af dessa institut förlades till universiteten eller ställdes under annan vetenskaplig myndighets vård och inseende; andra åter konstituerades till själfständiga institutioner. Hvarje stat eller statsförbund med europeisk kultur har numera en sådan anstalt. De utge alla, i form af årsböcker och efter en i hufvudsakliga delar gemensam plan, de iakttagelser, som verkställas å de under dem sorterande stationerna. Bland dessa centralanstalter må följande särskildt nämnas. *Physikalisches central-observatorium* i Petersburg inrättades 1849, omorganiserades delvis 1870 och utger den värdefulla tidskriften "Repertorium für meteorologie". Tillhörande meteorologiska observatorium är sedan 1878 förlagdt till Pavlovsk. K. k. *Central-anstalt för meteorologie und erdmagnetismus* (numera för *meteorologie und geodynamik*) i Wien, upprättad 1851, förestår det österrikiska observationsnätet (det ungerska sorterar under en särskild centralanstalt med säte i Budapest) och har utfövat stort inflytande på meteorologiens utveckling, förnämligast genom den af dess föreståndare redigerade och af österrikiska meteorologiska sällskapet bekostade "Zeitschrift der Oesterreichischen gesellschaft für meteorologie". Koninklijk *nederlandsch meteorologisch instituut* i Utrecht, stiftadt 1854, har utvecklat stor verksamhet till den nautiska meteorologiens förkofran, för hvilken den eger en särskild afdelning. *Die meteorologische central-anstalt der schweizerischen naturforschenden gesellschaft* i Zürich började sin verksamhet 1864. *Det norske meteorologiske institut* tillhör universitetet i Kristiania, grundlades 1 dec. 1866 samt har varit mycket verksam för de moderna teoriernas utbildning och allmänare spridning. *Meteorological office* i London, inrättad 1869, ledes af en af Royal society tillsatt kommitté med en "secretary" (numera "director") som föreståndare. Denna centralanstalt arbetar på 3 afdelningar, nämligen för

oceanmeteorologi, för telegrafisk väderlekstjänst och för det engelska klimatet. Af stor betydelse äro de af denna anstalt utgifna nautisk-meteorologiska kartverken. *Det danske meteorologiske institut* i Köpenhamn sorterar under marinministeriet och stiftades 1872. Utom de på öarna och i Jylland belägna stationerna har detta institut upprättat flera sådana på Grönland, Island och Färöarna, och det eger äfven en särskild afdelning för nautisk meteorologi. Om *Meteorologiska centralanstalten* i Stockholm se detta ord. *Die deutsche seewarte* i Hamburg upprättades 1875 genom utvidgning af den sedan 1867 bestående, speciellt åt nautiska meteorologien ägnade "Norddeutsche seewarte". Denna anstalt arbetar på 4 afdelningar, näml. 1) för maritim meteorologi, 2) för undersökning af nautiska, meteorologiska och jordmagnetiska instrument m. m., 3) för väderleksläran, kustmeteorologien och stormvarningsväsendet samt 4) för kronometerundersökningar. Därifrån utges sedan 1878 årligen ett band af arbetet "Aus dem archiv der deutschen seewarte", och där redigerades fr. o. m. början af 1886 till 1891 "Meteorologische zeitschrift" (se Meteorologiska sällskap), hvarjämte från *Die deutsche seewarte* utgåt en mängd värdefulla artiklar, publicerade i de af Hydrographisches amt der kaiserlichen admiralität i Berlin utgifna "Annalen der hydrographie und maritimen meteorologie". *Ufficio centrale di meteorologia* i Rom började sin verksamhet 1879 och utger "Annali". *Bureau central météorologique de France* i Paris fortsätter sedan 1878 den förut vid Observatoire de Paris idkade verksamheten i modern riktning samt har alltifrån sin stiftelse redigerat "Annales" och fortsatt utgifvandet af "Bulletin international". Af utomeuropeiska centralanstalter är *Office of the chief signal officer* i Washington, tillhörande Förenta staternas krigsdepartement, sedan 1 juli 1891 *Weather-bureau*, som lyder under jordbruksdepartementet, den förnämsta. Dess hufvudsakliga uppgift har varit den telegrafiska väderlekstjänsten, hvilken tog sin början med nov. 1870, men äfven viktiga klimatologiska arbeten ha där utförts. Sedan 1873 utger den månadsskriften "Monthly weather revue". 1 april 1886 trädde *Das k. preussische meteorologische Institut* i Berlin i verksamhet i st. f. den förut där befintliga meteorologiska afdelningen vid den statistiska byrån. 1896 hade det 1,844 nederbördsstationer och 188 fullständigare stationer, af hvilka 4 af första klassen. Under samma instituts inseende står det nyinrättade meteorologisk-magnetiska observatoriet i Potsdam. Äfven i Helsingfors finnes en *Meteorologiska centralanstalt* (se Meteorologiska centralanstalten i Finland). — I Indien finnas flera centralanstalter; den i Calcutta, *The meteorological department of the government of India*, upprättades 1875. Meteorologiska centralanstalter finnas numera upprättade äfven i Syd-Amerika (Buenos Aires), Australien (Sydney m. fl.), Syd-Afrika (Kap) och Japan. Bland nyare sådana i Europa märkes den i Rumänien (Bukarest). H. E. H. (N. E.-m.)

Meteorologiska institut. Se Meteorologiska centralanstalter.

Meteorologiska kommissioner. Se Meteorologiska kongresser.

Meteorologiska konferenser se följ. art.

Meteorologiska kongresser kallas sammankomster af meteorologer från olika länder. De två första af dessa kongresser bestodo af ombud, som af sina regeringar erhållit officiellt uppdrag att diskutera anordningar, åsyftande att befördra likformighet inom de resp. ländernas observations-system. Till delegerade utsågos föreståndarna för de meteorologiska centralanstalterna (se d. o.). Den första kongressen hölls i Wien hösten 1873 och den andra i Rom våren 1879, genom hvilkas beslut och uttalade önskingar det meteorologiska arbetet i Europas särskilda länder vunnit en betydligt större likformighet än tillföre. Bland annat har en i det närmaste ensartad publikationsmetod för iakttagelserna vid stationer af andra ordningen blifvit införd öfverallt i Europa. Vid den förra af dessa kongresser tillsattes en "Permanent kommitté" och vid den senare en "Internationell meteorologisk kommitté" med uppdrag att verka för kongressbeslutens verkställande, att under tiden till nästpåföljande kongress förbereda de frågor, som vid densamma skola behandlas, samt insamla alla härför nödiga upplysningar m. m. — Förutom dessa kongresser ha flera andra sammankomster af meteorologer från olika länder egt rum. Dessa pläga emellertid i allmänhet ej benämnas kongresser, utan konferenser, och skilja sig från de förra därigenom, att deltagarna i desamma ej äro delegerade för regeringarna eller, om de äro det, endast ha att behandla vissa speciella frågor. Till konferenser af det förra slaget hörer *konferensen i Leipzig 1872* för uppgörande af program till den året därpå sammanträdande kongressen i Wien, *konferensen för maritim meteorologi*, hållen i London 1874 för att revidera de i Bruxelles (1853) antagna instruktionerna för meteorologiska observationers anställande å oceangående fartyg, *Internationella kongressen för meteorologi* vid världsutställningen i Paris 1878 och *Italienska meteorologiska reunionen i Turin 1880*. Till det senare slaget hör *Maritima konferensen i Bruxelles (1853)*, vid hvilken, på initiativ af amerikanske meteorologen Maury, observationerna på oceangående fartyg ordnades efter en gemensam plan, samt *Polar-konferenserna i Hamburg 1879*, *Bern 1880*, *Petersburg 1881* och *Wien 1884* för frågor rörande det internationella meteorologiska observationssystem, som var i verksamhet i polartrakterna under åren 1882—83. Meteorologiska kongresser af regeringarnas delegerade ha ej hållits sedan 1879 i Rom. I stället ha föreståndarna för meteorologiska institutioner äfvensom andra sakkunniga hållit internationella sammanträden, "konferenser", nämligen i München 1891, Paris 1896 och Innsbruck 1905. Under mellantiderna ha internationella "meteorologiska kommittéer" förberedt en del ärenden och för detta ändamål haft många sammankomster, såsom 1894 i Uppsala, 1899 i Petersburg, 1900 i Paris, 1903 i Southport, 1907 i Paris och 1910 i Berlin. I sammanhang med de stora internationella utställningarna ha äfven hållits s. k. kongresser, såsom i Paris 1887 och i Chicago 1893. För behandling af speciella meteorologiska uppgifter ha dessa kongresser eller konferenser tillsatt "internationella kommissioner". Sålunda tillsattes vid konferensen i München 1891 en Internationell

kommission för molnforskning, som jämte Internationella meteorologiska kommittén sammanträdde i Uppsala 1894. Vid konferensen i Paris 1896 tillsattes en Internationell kommission för jordmagnetism och luftelektricitet, en dylik "för vetenskaplig luftskeppsfart", en Internationell strålningskommission och en Internationell kommission för väderleks-telegrafi; i Southport 1903 tillsattes en Internationell solarkommission; i Paris 1907 tillsattes en Internationell kommission för maritim meteorologi och stormvarningssignaler. H. E. H. (N. E.-m.)

Meteorologiska observatorier. Se Meteorologiska stationer.

Meteorologiska stationer kallas sådana ställen, där oafbrutna regelbundna meteorologiska observationer under längre tid anställas. Efter omfattningen och beskaffenheten af sina observationer indelas dessa stationer i tre (eller fyra) ordningar. *Stationer af första ordningen* 1. meteorologiska observatorier äro sådana, vid hvilka iakttagelser anställas många gånger om dygnet på alla de meteorologiska instrumenten, eller där genom själfregistrering erhållas kontinuerliga angifvelser af dessa instruments stånd och variationer. Äfven de jordmagnetiska förhållandena pläga där studeras. De flesta meteorologiska observatorier äro anlagda vid meteorologiska centralanstalter (se d. o.). I Sverige finnes sedan 1865 en station af första ordningen i Uppsala, nämligen Uppsala meteorologiska observatorium, samt sedan 1905 en annan, nämligen Vassijaure naturvetenskapliga station (se



Fig. 1. Observationspaviljongen och (t. h.) termometerburen vid Vassijaure naturvetenskapliga station, Norrbottens län.

fig. 1) nära Riksgränsens järnvägsstation; vid Lunds astronomiska observatorium finnes sedan 1890-talet flera själfregistrerande meteorologiska instrument och i Stockholm sedan 1907 tre af Stockholms stad bekostade stationer med själfregistrerande instrument, nämligen vid Epidemisjukhuset, Slussen och Skanstull. På dessa tre ställen registreras luftens temperatur och fuktighet samt nederbörden, på de båda förstnämnda därjämte vindens riktning och hastighet samt dessutom vid Epidemisjukhuset solskenet och vid Skanstull lufttrycket. Äfven i Kiruna finnes sedan några år tillbaka en meteorologisk station med flera själfregistrerande instrument. Af öfriga meteorologiska observatorier i Europa må

nämnas de i Pavlovsk nära Petersburg, i Bern, på Montsouris utanför Paris, vid centralanstalten i Wien och vid Die deutsche seewarte i Hamburg, vid observatoriet i Greenwich samt de 7 engelska meteorologiska observatorierna, bland hvilka observatoriet i Kew är det förnämsta. — Stationer af andra ordningen äro försedda med alla de vanligaste meteorologiska instrumenten, och observationerna verkställas på de viktigaste af dessa instrument några, vanligen tre, gånger om dagen. Iakttagelserna från dessa stationer lämna materialet för de arbeten, i hvilka de särskilda ländernas klimatologiska förhållanden utredas. Observationerna å dessa stationer publiceras för hvarje månad i årsböcker, uppställda efter ett gemensamt formulär, hvarigenom jämförelsen underlättas mellan de särskilda ländernas klimatologi och väderleken vid ett gifvet tillfälle i hela vår världsdel. Lätt kan efter den synoptiska metoden undersökas.

I Sverige funnos i midten af 1700-talet endast tre meteorologiska stationer, nämligen vid observatorierna i Stockholm, Uppsala och Lund. Då intresset för meteorologiska observationers anställande började vakna i Europa genom inrättandet af Palatinska sällskapet (se Meteorologi), utsändes på Vet. akad:s begäran en kunglig befallning till lektorerna i matematik vid rikets gymnasier att efter detta sällskaps formulär anställa regelbundna meteorologiska observationer. Ehuru detta observationssystem, hvilket icke en gång synes ha fullständigt kommit till stånd, var alldeles otillräckligt för att medge en säker utredning af klimatolikheterna i landets olika delar samt därjämte saknade all kontroll och granskning, eger man dock i behåll från några af de stationer, som däri deltog, såsom Göteborg, Växjö, Västerås, Strängnäs och Härnösand, ganska långa observationsserier af icke ringa värde. Först 1848 och 1859 inrättades på E. Erdmanns och Er. Edlunds initiativ och under medverkan af Förvaltningen af sjörendena och Vet. akad. det system af meteorologiska stationer, som ännu med någon utvidgning eger bestånd. Vid upprättandet af Meteorologiska centralanstalten i Stockholm 1873 ställdes de af Edlund upprättade stationerna under denna anstalts ledning, hvilken och från denna tid öfvertog redigeringen af den årsbok med titeln "Meteorologiska iakttagelser i Sverige", hvori dessa stationers iakttagelser publiceras. — Stationer af tredje ordningen benämner man sådana stationer, hvarst regelbundna observationer anställas endast å ett eller några få meteorologiska element, i vanligaste fall öfver nederbörden, men någon gång därjämte öfver lufttemperaturen. Sådana stationer ha först under de sista decennierna i någon större mängd blifvit upprättade. Under senaste åren har deras antal vunnit en betydligare tillväxt. I Sverige, där de hufvudsakligen äro nederbördsstationer, uppgingo nederbördsstationerna vid 1911 års slut till ett antal af 604, hvori också medräknats första och andra klassens stationer, där äfven nederbörden uppmätes. — Stationer af fjärde ordningen kallar man i Sverige dem, som ej äro försedda med instrument, men vid hvilka likväl vissa meteorologiska fenomen, såsom åskväder, isförhållanden m. m., observeras och antecknas. De svenska stationerna af denna ordning inrättades af Uppsala meteoro-

logiska observatorium, hvarifrån 1871 utfärdades särskilda instruktioner för iakttagelser af åskväder, isförhållanden, nattfroster och s. k. fenologiska företeelser (trädens löfsprickning, blomning och löf-fällning, flyttfåglarnas ankomst m. m.). Från 1882 ställdes detta observationssystem under Meteorologiska centralanstaltens inseende.

Oberoende af den ordning de tillhöra pläga meteorologiska stationer benämnas äfven efter det särskilda ändamål, för hvilket de äro upprättade, efter de platser, på hvilka de äro anlagda, eller efter andra för dem särskildt utmärkande egenskaper, såsom nederbördsstationer, hvarst uteslutande eller företrädesvis nederbörden observeras, fyrstationer, anlagda vid fyrbåkar, skogsstationer, afsedda för undersökning af skogarnas inverkan på klimatet, privatstationer, inrättade och uppehållna af enskilda personer i motsats till statens stationer o. s. v. 1882—83 voro 21 internationella polarstationer i verksamhet, försedda med en utmärkt utrustning af instrument samt bekostade af åtskilliga stater i Europa och Amerika. Af dessa stationer voro 18 förlagda i norra polartrakten och 3 vid höga sydliga breddgrader. Sverige deltog med en station vid Kap Thorsen på Spetsbergen. Dessa 21 stationer indrogos 1883—84. En ifrig sträfvan i nyare tider att utforska de meteorologiska förhållandena på större höjd öfver jordytan har ledt till anläggande af stationer och t. o. m. ganska fullständiga observatorier på höga berg. Alperna i södra Europa ha varit föremål för de första försöken i detta afseende. Bland de högsta och märk-



Fig. 2. Pärte-tjäckko meteorologiska observatorium, Norrbottens län. (Instrumenten äro uppställda ute rundtom i närheten af hyddan.)

ligaste må nämnas Pärte-tjäckko (fig. 2; 1,850 m. ö. h.; toppen 2,003 m.), 3 mil n. om Kvikkjokk, upprättadt af A. Hamberg (se Hamberg 3), Schneekoppe (1,603 m. ö. h.) i Riesengebirge, Wendelstein (1,727 m.) och Zugspitze (fig. 3; 2,964 m.) i Bayern, Säntis i Schweiz (2,500 m.), Sonnblick (3,095 m.), Obir (2,044 m.) och 2,140 m.) och Schneeberg (2,366 m.) i Österrike, Stelvio (2,543 m.) och Lilla Sankt Bernhard (2,160 m.) i Italien, Puy de Dôme (1,467 m.), Mont Ventoux (1,900 m.), M. Mounier (2,740 m.) och Pic du midi (2,859 m.) i Frankrike, Gudauf (2,204 m.) i Kaukasus, Ben Nevis (1,418 m.) i Skottland och Pikes peak (4,308 m.) i Colorado. Det högsta observatoriet i Europa är Bosses du dromadaire (4,365 m.) på Mont Blanc, stationen på toppen 4,807 m. De högsta stationerna i världen äro Charchani (5,080 m.) och Misti (5,850 m.) vid Arequipa i Peru i Syd-Amerika, hvilka

anlades 1893 och 1894. Äfven observatoriet på toppen af Eiffeltornet (313 m.) i Paris kan på sätt och vis räknas hit. Slutligen har man för samma ändamål inrättat s. k. *aeronautiska observatorier*, hvarest de öfre luftlagrens meteorologiska förhållanden utforskas medelst drakar och ballonger, som uppbära själfregistrerande instrument. Bland dylika må nämnas Blue hill nära Cambridge i Massachusetts i Nord-Amerika, Trappes nära Paris och Lindenberg s. ö. om Berlin. Äfven i Vassijaure ha några dylika arbeten utförts, och

météorologiques". — *Oesterreichische gesellschaft für meteorologie* utgaf alltifrån sin grundläggning, 1865, t. o. m. 1885 en "Zeitschrift", som under denna tid utgjorde det förnämsta organet för den meteorologiska vetenskapen. — I Italien konstituerade sig 1873 ett sällskap, som kallade sig *Corrispondenza meteorologica italiana delle Alpi e degli Apennini*. Detta sällskap uppgick 1881 i den allmänna förening, som vid konferensen i Turin bildade sig under namn af *Associazione meteorologica italiana delle Alpi e degli Apennini*. — I



Fig. 3. Meteorologiska observatoriet på Zugspitze i Bavern.

1902—03 fanns ett dylikt observatorium vid Hald nära Aalborg, Jylland, där också svenska meteorologer arbetade.

R. R. (N. E—m.)

Meteorologiska sällskap ha uppstått i flera af de större europeiska länderna med syftmål att befordra meteorologiens utveckling och kännedom om det egna landets klimat dels genom anordnande af ett större antal meteorologiska stationer, som vanligen skötas af sällskapets egna ledamöter, dels äfven genom utgifvande af tidskrifter. Redan mot slutet af 1700-talet existerade ett internationellt meteorologiskt sällskap, *Societas meteorologica palatina*, som från sin stiftelse, 1780, och långt in på 1800-talet utförde stor inverkan på det meteorologiska arbetet i alla länder (se Meteorologi). De förnämsta nutida meteorologiska sällskapen äro följande. *Royal meteorological society*, stiftadt 1850 (till 1866 benämndes det samma "British meteor. soc."), utger sedan 1861 en egen tidskrift, som till 1871 bar titeln "Proceedings" och därefter benämnes "Quarterly journal". — *Scottish meteorological society*, inrättadt 1855, publicerar sedan 1863 "Journal of the Scot. met. soc." — *Société météorologique de France* har sedan sin stiftelse, 1853, utgett "Annales" samt fr. o. m. 1868 några årgångar af "Nouvelles

Tyskland stiftades 1883 *Die deutsche meteorologische gesellschaft*, som sedan 1884 utger "Meteorologische zeitschrift", från 1886 års början i förening med österrikiska sällskapet, hvars egna tidskrift då upphörde.

R. R."

Meteorologiska tecken. Redan hos de äldsta kulturfolken användes bilder af naturföremål och naturföreteelser, hvarur bokstafsskriften småningom utvecklades. Framför bokstafsskriften hade dessa bilder den fördelen, att de voro oberoende af språket och således mera internationella än orden. Ett dylikt urgammalt internationellt tecken är ☉, som betyder solen och förekommer både bland de egyptiska hieroglyferna och de ursprungliga kinesiska skriftecken (se Egyptisk skrift, sp. 1497, och Kinesiska språket och skriften, sp. 102). I den moderna meteorologien användes ☉ för att beteckna "solsken". Så snart meteorologiska iakttagelser började utföras enligt gemensam internationell plan, sökte man förenkla och förkorta anteckningarna genom införande af flera dylika tecken. Sålunda användes af Societas meteorologica palatina åtskilliga sådana tecken, t. ex. ☉ klar himmel, = = helmulen himmel, !! regn, †† snö, :: hagel, * rimfrost, :: dimma, m. fl. Efter detta sällskaps upplösning synas

Dessa tecken råkat i glömska och kommit ur bruk. Men de internationella meteorologiska kongresser och konferenser, som hållits sedan 1872, ha återinfört dylika tecken, ehuru olika dem, som Societas palatina använde. Dessutom ha åtskilliga mer eller mindre internationella tecken blifvit införda för att beteckna vind och väderlek på de synoptiska kartorna.

Följande tecken äro internationella (se G. Hellmann och H. H. Hildebrandsson, "Internationaler meteorologischer kodex", Berlin, 1911, s. 17):

● regn	⊖ aflägsn åska
* snö	⚡ kornblix
▲ hagel	☉ solsken
△ trindsnö	⊕ gård, halo kring solen
☼ glattis eller isbark	① ring, corona kring solen
☼ våt dimma	☾ gård, halo kring månen
☼ dimma	☼ ring, corona kring månen
☼ låg dimma	☼ regnbåge
☼ dimfrost	☼ norrsknen, polarsken
☼ rimfrost	☼ zodiakalljus
☼ dagg	☼ stark vind
☼ isnålar	☼ storm.
☼ snörya	
☼ snötäcke	
☼ solrök, disa	
☼ åska	

Äfven användas häraf bildade sammansatta tecken, såsom

☼	snöblandadt regn
☼	hagelblandadt regn
☼	regn och dimma.

Beträffande tecknen för halo och corona har uppstått en ledsam förväxling, emedan efter kongressen i Wien 1873 utgäfvs två protokoll, ett på tyska och ett på franska, i hvilka tecknen förklarades olika, nämligen enligt det tyska protokollet såsom här ofvan är angifvet, men enligt det franska ① halo kring solen, ⊕ corona kring solen, ☾ halo kring månen, ☼ corona kring månen.

På de synoptiska kartorna och stundom annars användas följande tecken, som dock icke äro internationellt antagna:

- klar himmel
 - ⊙ nästan klar himmel
 - ◐ halflklar himmel
 - ☉ strömoln
 - ☼ nästan mulen himmel
 - mulen himmel
 - : regn (på svenska och ryska kartor)
 - ☼ åska
 - ☼ dimma
- (äldre svenska tecken).

Vindens riktning anges af en pil, hvars spets befinner sig vid stationen och som tänkes flyga med vinden. Vindens styrka anges genom antalet tvärstrecker på pilskftet, hvarvid på de tyska och skandinaviska kartorna längre strecker betecknar de jämna och kortare strecker de udda graderna i Beauforts vindskala, under det att på de ryska kartorna

antalet tvärstrecker är lika med det tal, som beteck-

nar Beaufortsgraden, t. ex.  betyder ONO 7

Beaufort klar himmel (tysk och skandinavisk beteckning), hvilket å ryssarnas kartor skrives

 Engelsmän och fransmän använda en

mindre noggrann beteckning på sina väderlekskartor. (Se vidare Beauforts vindskala, Beauforts väderleksbeteckning, Vind och Väderlek.) N. E.—m.

Meteorologiska årstider innefatta i den tempererade zonen en tidrymd af tre månader sålunda, att vintern på norra halvklotet utgöres af dec., jan. och febr., våren af mars, april och maj, sommaren af juni, juli och aug. samt hösten af sept., okt. och nov. På södra halvklotet utgöra dec.—febr. den meteorologiska sommaren, mars—maj hösten o. s. v. I öfverensstämmelse härmed räknas det meteorologiska året från dec. och ej, såsom det borgerliga, från jan. De till en och samma årstid hörande månaderna ha i medeltal en viss likhet med hvarandra med afseende på sina väderleksförhållanden. I de fall, då man vill i meteorologiskt afseende undersöka delar af året och månadsmedia till följd af otillräckliga observationer eller af annat skäl ej bli tillräckligt noggranna, pläga de därför förenas till årstidsmedia. Som denna beräkning, om slutliga resultatet skall ha någon betydelse, förutsätter en viss likhet eller öfverensstämmelse mellan de tal, som sålunda skola kombineras, är den allmänt brukliga och ofvan angifna indelningen den rationellaste. Äfven den kalla zonen har dessa fyra årstider, ehuru i närheten af någondera polen vår och höst äro i verkligheten ganska korta och förete en rätt hastig öfvergång mellan polarsommaren med sin oafbrutna dag och polarvintern med sin oafbrutna natt. Men inom tropikerna (våndkretsarna), där solen passerar zenit två gånger om året, ha årstiderna en helt annan karaktär. En ort inom tropikerna har nämligen i regel en regntid omkr. den tid, då solen står i zenit, men däremot en torr tid, när solen står n. eller s. om orten, hvidan en sådan ort också har 4 årstider, två regntider och två torra tider. I närheten af våndkretsarna (23½° sydlig eller nordlig br.) står solen i zenit endast en gång om året, nämligen vid norra våndkretsen under vårt sommarsolstånd och vid södra våndkretsen under vårt vintersolstånd. Dessa trakter ha då sin regntid och under den öfriga delen af året sin torra tid, således blott två årstider. R. R. (N. E.—m.)

Meteorologisk optik, meteor., vetenskapen om de ljusföreteelser, som iakttagas i atmosfären, af hvilka de viktigaste äro: den atmosfäriska strålbrytningen l. refractionen, luftspgling, hägring, fata morgana, tindrandet l. scintillationen, gård (halo) kring solen eller månen med bisolar, bimånar, tangerande bågar m. fl. bifnomen, krans l. ring (corona) kring solen, månen eller större stjärnor, regnbåge, himlens blåa färg och himmelsljusets polarisation, molnens belysning och färger samt skymnings- och gryningsfenomenen. Se J. M. Pernter och Felix M. Exner, "Meteorologische optik" (1910). N. E.—m.

Meteoromanti (af *meteor*, se d. o., och grek. *μαντήα*, spådom), väderleksspådom.

Meteoroskop [-skåp; af *meteor*, och grek. *σκοπέω*, se d. o.]. 1. *Meteor*. a) apparat, i hvilken flera meteorologiska instrument, såsom barometer, termometer och hygrometer, äro anbringade och kunna afläsas; b) rör med innesluten vätska eller dylika påfund, som föreges spå väder, men sakna allt vetenskapligt värde. — 2. *Fys.*, ett af K. v. Littrow 1837 konstrueradt instrument till iakttagande af meteoror och stjärnfall, särskildt till bestämmande af rektascension och deklination för ändpunkterna af deras synbara banor. Det är vanligen monteradt som ekvatorial och har groft delade cirklar. 1894 uppfann Wurzel ett fullkomligare dylikt instrument med samtidig registrering af det iakttagna läget. 1 o. 2. N. E.—m.

Meteorpapper, bot. Se *Heterocontæ*.

Meteorsilke. Se *Konstsilke*.

Meteorsten, *Meteorit*, *Meteorolit* (af grek. *meteōros*, i luften befintlig, och *λίθος*, sten) 1. *Äörolit* (af grek. *αἰρ*, luft), *miner.*, en bergarts- eller järnmassa af kosmiskt ursprung. Meteorstenar nedfalla tider efter annan på vår jord under karakteristiska ljud- och ljusfenomen. De iakttogos redan i äldsta tider enligt gamla berättelser om "stenregn"; men man ansåg dem icke vara af kosmiskt ursprung, förrän fysikern Chladni genom sin viktiga skrift "Über den Ursprung der von Pallas gefundenen und anderen ähnlichen Eisenmassen" (1794) visade, att de icke härstamma från vår planet. Dessa från höjden nedfallande massor blefvo i äldsta tider ofta föremål för tillbedjan, såsom fallet var såväl med ett under Numa Pompilius i Rom nedfallet sköldformigt järnstycke som ock med "svarta stenen" i Kåba i Mekka. Chladnis afhandling gaf anledning till ett vetenskapligt studium af dessa kroppar, hvaraf framgick, att meteoriterna visserligen ej äro sällsynta, om ock deras storlek vanligen icke är betydande. Å ena sidan nedsjunka de till stoftlik finhet, å andra sidan uppnå de aldrig en storlek af en kubikmeter. Den tyngsta stenen, den från Knyahinya (Ungern), som föll 9 juni 1866, väger 294 kg. och intager en rymd af ungefär 0,084 kbm.

G. Rose indelar meteoriterna i *meteorjärn*, af järn till hufvudsaklig del bestående meteoriter, *pallasiter*, bestående af järn och olivin, samt *kondritter*, bestående af olivin, bronzit m. fl. mineral, med järn som underordnad beståndsdel, hvilken klass indelas i flera grupper, allteftersom beståndsdelarna olivin, bronzit, enstatit, hypersten eller fältspat äro mer eller mindre öfvervägande. Namnet kondrit (grek. *κοῦνδρος*, korn, liten kula) antyder den hos meteorstenar vanliga strukturförmen: talrika kristalliniska inneslutningar under form af små runda kulor. Det rena eller nästan rena meteorjärnet är mycket mera sällsynt än meteorstenarna, hvilka till sammansättningen ha viss likhet med några doleritiska bergarter, ehuru de vanligen innehålla metalliskt järn i större eller mindre mängd insprängdt, en beståndsdel, som icke blifvit iakttagen hos våra från jorden härstammande bergarter eller åtminstone icke är allmän bland desamma. Några meteoriter hålla intet järn, andra ha mer eller mindre järn, och

andra åter bestå till större delen af en hålig järnmassa, i hvars porer olivin och andra silikat sitta inneslutna. Dessa olika slag bilda således en fortlöpande serie af kosmiska kroppar, från de järnfria meteorstenarna till det rena meteorjärnet, hvilka på grund af vissa likheter hänvisa på ett gemensamt ursprung. Meteoriterna ha ingen bestämd yttre form, enär de äro att anse som brottstycken af större massor. De äro därför stundom runda, stundom mera kantiga. Meteoriterna omges af en smältkorpa (se fig. 1), som på de stenartade massorna vanligen är svart och matt, mera sällan glänsande. På järnmeteoriterna är det yttre skalet af samma beskaffenhet som hammarslaggen, som uppstår på ytan af smidesjärn, då det upphettas. Äng. deras ursprung och sättet huru de blifvit bildade kan man ännu blott uppställa hypoteser, som ha en större eller mindre sannolikhet.

Tänker man sig nämligen de spridda styckena återförenade till en kosmisk massa, med det tyngsta i midten, så har man en massa, analog med vår jord, hvilken inom ett skal af sten har en tyngre kärna, sannolikt af någon metall, t. ex. järn. Det är därför sannolikt, att meteoriterna härstamma från en eller flera himlakroppar af samma byggnad som jorden, men som h. o. h. eller delvis blifvit söndersprängda. Vore de planetariska kropparna af obetydlig storlek, förmådde ej deras tyngdkraft återföra alla de utkastade styckena till planetens yta. De kringströdda skärfvorna skulle då kretsa i världsrymden. De större och tätare skulle som meteoriter komma till oss, de smärre, lösare förtäras i atmosfären och bilda stjärnfall. Man antar sålunda, att meteoriterna äro brottstycken af planetariskt ursprung, som röra sig i världsrummet med en hastighet af 3—4 mil i sek. Då deras banor af en eller annan orsak stundom närma sig jordens bana så mycket, att de komma inom jordens attraktionskrets, nedfalla de på densamma eller genomskära luftkretsen under ljud- och ljusfenomen. Den stora kosmiska hastigheten möter motstånd, då jordatmosfären träffas, hvarefter hastigheten minskas och meteoritens rörelse alldeles upphäves. Ljus och värme utvecklas vid luftens sammantryckning, och genom hettan förvandlas meteoritens periferiska parti till en smältkorpa. Man har äfven af smältkorpans anordning på vissa meteoriter (fig. 1) trott sig kunna sluta till, hvilken sida af meteoriten under dess lopp genom atmosfären varit riktad framåt och hvilken varit riktad bakåt (bröst- och ryggside). Enligt Meydenbauer äro meteoriterna snarast kosmiska moln, sammansatta af en stoftformig massa, sväfvande i de permanenta gaserna. Vid deras inträde i jordatmosfären uppstår en förtätning, en oxidation under stark värmeutveckling, hvarvid t. ex. järn, silicium o. s. v. förbrännas till fasta oxider, under det kolet ger gasformiga förbränningsprodukter. Kännedomen om meteoriternas sammansättning och en jämförelse af deras beståndsdelar med mineral från jorden äro därför, såsom man lätt kan föreställa sig, af stor vikt. Genom kemiska och mikroskopiska undersökningar har man funnit, att de till största delen utgöras af en blandning af svafvelföreningar, oxider och sådana silikat, som vanligen förekomma i plutoniska bergarter på vår jord, såsom olivin samt olika slag af pyroxen och

hålltspat. Meteorstenarna bestå nämligen till hufvudsaklig del af kiselasyra och magnesiumoxid, delvis ersatt af järnoxidul, obetydliga mängder af

sällan, kol och fasta kolväteföreningar, ofta nickelhaltig magnetis, troilit och järn i enstaka korn eller blad. Meteoritjärnet är alltid nickelhaltigt

a

b



Fig 1. En hel meteorit (med smältskorpa) från meteorstensfallet vid Stannern i Mähren, a sedd från "bröstet", b från en sida.

kalk, lerjord och alkalier. De här af uppkomna mineralen äro i hufvudsak olivin och enstatit samt



Fig. 2. Widmannstättens figurerna.

de med det senare nära besläktade mineralen bronzit och hypersten, vidare diopsid, anortit och labrador. De innehålla dessutom, ehuru mera

och utgöres således af en metall-legering. Efter etsning på meteoritjärnets polerade yta med salpetersyra visar det vanligen linjer, som skära hvarandra under olika vinklar och bilda nätformiga teckningar, hvilka blifvit kallade "Widmannstättens figurerna" (se fig. 2) efter upptäckaren, A. B. von Widmanstätten (f. 1753, d. 1849), som 1808 först framställde sådana på ett vid Agram 26 maj 1751 fallet meteoritjärn. Figurerna uppstå däraf, att syran starkare angriper det nickelfattiga än det nickelrikare järnet.

Bland märkliga järnfynd, som anses vara af kosmiskt ursprung, förtjäna här nämnas det af den tyske naturforskaren P. S. Pallas 1772 vid Krasnojarsk i Sibirien funna meteoritjärnet af 519 kg. vikt. Nordenskiöld ansåg de af honom vid Ovivak på ön Disko vid Grönland 1870 funna stora järnblocken vara under tertiärtiden nedfallet meteoritjärn, inbäddadt i basalt, men af andra betraktas det som järn af telluriskt ursprung. Det största stycket af detta fynd, som nu förvaras i Vet. akad. i Stockholm, väger omkr. 25 ton och är det ansevärdaste af hittills kända nativa järnstycken. Det håller 84—93 proc. järn, 1 å 2 proc. nickel, 3—18 proc. kol, organiska ämnen och vatten samt i öfrigt något koppar, kobolt, fosfor, svafvel och klor. De båda näst största styckena väga resp. 8,5 och 4 ton. — Den enda i Sverige funna järnmeteoriten hittades 1907 i Muonionalusta socken och skänktes till Uppsala universitets geologiska

museum. Stenens vikt är 7,45 kg. Den visar vid etsning vackra Widmannstättenska figurer. Af smält-skorpan ses här och där små rester af intill 1 mm. tjocklek. Meteoriten har en utpräglad bröst- och ryggsida. Man känner meteorstenar också från föregående geologiska perioder. Se vidare Meteorstensfall. H. S. (A. Hng.)

Meteorstensfall. Sedan uppmärksamheten genom Chladnis undersökningar 1794 (se Meteorsten) blifvit riktad på meteoriternas studium, deras tillkomst och ursprung, har man noga och kritiskt undersökt alla berättelser om nedfallande stenar och kunnat konstatera en stor mängd sådana fall. Härvid har det visat sig, att de flesta, som iakttagits, förekommit i tätt befolkade länder i Europa och i Amerika, men att mycket färre fall blifvit iakttagna i Asien och Afrika samt högst få i Australien. Häraf kan man med tämlig visshet draga den slutsatsen, att de flesta meteorstensfall undgå uppmärksamheten eller åtminstone att stenarna ej kunna återfinnas, enär de falla dels i hafven, dels i ödemarken och på obebyggda trakter. Järnmeteoriterna äro mycket sällsyntare än stenmeteoriterna, och ännu mera sällsynta äro de järnmeteoriter, hvilkas nedfallande verkligen blifvit iakttaget. Sålunda upptager en 1883 tryckt förteckning öfver British museums i London samling af meteoriter, fallna från 26 maj 1751 till 3 febr. 1882, endast 8 iakttagna meteorjärnfall mot 111 funna meteorjärn, hvilkas nedfallande ej iakttagits. Däremot ha af 225 meteorstenar i samma samling alla utom 8 blifvit observerade, då de fallit. Det är uttrönt, att meteorstenarna till följd af sin benägenhet att lätt förvittra samt förvittringsprodukternas likhet med terrestriska sten- och jordarter icke så lätt kunna återfinnas, om iakttagelse af fallet ej skett. Häraf skulle man kunna göra den jämförelsen att, då 14 gånger flera meteorjärn blifvit funna, än de, som observerats falla, äfven ett mycket större antal meteorstensfall förekommit än de, som verkligen blifvit iakttagna eller efter hvilka stenar tillvaratagits. Af förteckningarna i de större samlingarna framgår, att åtminstone 3 å 4 fall i medeltal hvarje år tillvaratagits. Betydande samlingar af meteoriter finnas bl. a. i Wien, Paris, London, Berlin, Stockholm och Tübingen. Riksmuseets i Stockholm samlingar innehålla 70 järnmeteoriter, 10 sten-järnmeteoriter och 101 stenmeteoriter, eller tillsammans 181 nummer. Samlingen i Wien upptog 1877 ett antal af 308 st.

Bland märkliga meteorstensfall må anföras följande, som på senare tiden iakttagits inom Sverige. Vid Hässle (Uppland) nedföll 1 jan. 1869 omkr. 700 meteorstenar inom en från s. ö. mot n. v. gående oval af 18 km. längd och 3 km. bredd, de minsta i omkretsens södra del, omkring Arnön i Mälaren, de större längre mot n. v. Som fallet inträffade på snöklädd mark och frusen sjö, kunde man insamla flertalet stenar, bland dem äfven sådana, som vägde endast 0,1 gr. och därunder. Den största sten, som påträffades, vägde 1,760 gr. Jämte stenarna nedföll svarta, sotlika klumpar, som inom kort sönderföll. — Strax s. om Ställdalens järnvägsstation (Västmanland) visade sig 28 juni 1876, kl. 11 t. 32 m. f. m., vid solklar himmel en stor eldkula under några sekunder. Denna meteor var synlig från Stockholms

skärgård i ö. till Kristiania i v. samt från Mora i n. till Visingsö i s. Meteoren visade sig som ett lysande eldklot, afsmalnande bakåt och följd af en ljus strimma, som var flera gånger längre än kärnan, samt betecknade sin bana med en några minuter kvarblifvande eld- eller rökstrimma. Alla, som i närheten af fallstället iakttagto företeelsen, sågo intet eller föga eldfenomen, oaktadt himmelen var klar. Däremot märktes från ställen i fallets närhet molntappar, som hastigt framlode på himlahalvvet och från hvilka de häftiga detonationer tycktes komma, som hördes i denna trakt. Meteoritens bana syntes vara från ö. n. ö. till v. s. v. Banans lutning mot Ställdalens horisont var ungefär 36°. Meteorens storlek (den glödande gasmassan inberäknad) uppskattades till 150 å 400 m. i genomsnitt. Fallhastigheten var ej större, än att en sten af 8,500 gr. gjorde blott ett 9 tums djupt hål i en rågäker. Stenarnas temperatur var hvarken ovanligt hög eller låg. En omedelbart efter fallet upptagen sten om 21 gr. kändes ej varm. Från fallet tillvaratogs 11 stenar, i vikt växlande emellan 21 och 12,400 gr. och sammanlagdt vägande 34 kg. Såväl Hässle- som Ställdals-meteorstenarna innehålla 15 enkla ämnen, eller, utom silikat, järn, nickel och kobolt samt mangan, krom, fosfor, svafvel och klor. Hässle-meteoriten innehåller äfven tenn. Fragment af en meteor, iakttagen vid Lunds observatorium, anställde 8 okt. 1912 eldsvåda å Tingsås prästgård. Från Finland finnas uppgifna två iakttagna meteorstensfall och från Norge ett sådant.

Efter A. E. Nordenskiölds "Studier och forskning" etc. (1883) anföras här följande uppgifter öfver de största meteorstenar och meteorjärnblock samt de rikaste meteorstensfall man känner. 1) Meteorstenar: *Knyahinya, i Ungern, 9 juni 1866:* en mängd stenar nedföll, af hvilka de flesta voro mycket små, men en vägde 294 kg. Den förvaras på museet i Wien och är den största meteorsten, hvars fall man bevitnat. *Dhurmala, i Indien, 14 juli 1860:* flera stenar, af hvilka den största vägde 145 kg. Somliga af stenarna voro strax efter fallet fryskalla. *Ensisheim, 16 nov. 1492:* en enda sten af 127 kg. vikt. *Juvinas (franska dep. Ardèche), 15 juni 1821:* åtskilliga smärre och en större, vägande 110 kg. — 2) De järnblock, hvilkas fall iakttagits, äro: *Hraschina, nära Agram, 26 maj 1751:* 2 järnblock, det ena vägande 9, det andra 40 kg. *Braunau, i Böhmen, 14 juli 1847:* 2 heta järnmassor, af hvilka den ena, vägande 24 kg., trängde 3 fot ned i jorden, den andra, vägande 17 kg., slog ned genom taket på ett hus. *Victoria West, södra Afrika, 1862:* en holländsk jordbrukare såg ett stenblock nedfalla. Detta vägde 3¼ kg. Det visade stor benägenhet att vittra, om det utsattes för atmosfärlernas inverkan. *Charlotte, Dickson County, Tennessee, 31 juli 1835:* från en klar himmel nedföll ett mindre järnblock bredvid en man, som plöjde en åker. *Nidigullam, nära Madras, 23 jan. 1870:* ett järnblock af omkr. 2 kg. vikt nedföll ur ett stort och vackert eldklot samt trängde 22 tum ned i jorden. Järnstycket fördes af byinvånarna till ett tempel för att dyrkas. — 3) Som exempel på väl iakttagna meteorstensfall, vid hvilka en stor mängd stenar nedfallit ("stenregn"), må nämnas: *l'Aigle,*

i Frankrike, 26 april 1803, kl. 1 e. m.: 2 till 3 tusen stenar nedföll, af hvilka den största vägde 8 kg.; de flesta voro mycket små. *Pultusk*, i *Polen*, 30 jan. 1868: öfver tusen stenar nedföll, af hvilka den största vägde 6 kg., de flesta endast några gr. Intressant är Merrills beskrifning ("The meteor crater of canyon diablo, Arizona" i *Smiths. misc. coll.*, bd 40, jan. 1908) öfver den s. k. *meteorkratern* s. om Cañon diablo på Colorado-platån i Arizona, en 150 m. djup, nästan cirkelrund krater med en genomskärning af 1,300 m., omgifven af en ung. 50 m. hög vall, bestående af lösa kantiga block af traktens sedimentära bergarter. Kraterns botten består af sandsten, belamrad med sandstensblock och meteorjärnstycken. Sådana förekomma också i kratervallen, och man har här samlat öfver 3,000 stycken med en totalvikt af 18,000 kg.; det största stycket väger 460 kg. Kratern bildades tydligtvis genom en fallande meteorit, som vid beröringen med jordytan exploderade, hvarvid dels kraterfördjupningen utborrades, dels kratervallen af de lössprängda och exploderande styckena uppkastades omkring fördjupningen. Många forskare se i denna meteorkrater en motsvarighet till de bekanta månkraternar.

Meteorstoft. Se Kosmisk

Meteorströmmar, astron. Se Stjärnfall.

Meteorsvärmar, astron. Se Stjärnfall.

Meteorvatten, regnvatten.

Meter (fr. *mètre*, af lat. *me'trum*, af grek. *me'tron*, mått). 1. Vermått. Se Metrik. — 2. Längdmått. Se Metersystemet.

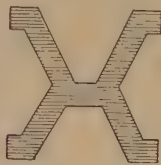
Meteren, Emanuel van, nederländsk historiker, f. 1535 i Antwerpen, d. 1612 i London, egnade sig åt köpmansyrket, kom 1550 till London och var från 1583 de nederländske Londonköpmännens hufvudman (konsul). M. var en ifrig samlare af mynt, medaljer, böcker o. s. v. och kom på denna väg in på historiskt författarskap. Hans 1599 i Delft utgifna *Historie der nederlandsche ende haerder naburen oorlogen en geschiedenis* hade redan 1596 utkommit i tysk och latinsk öfversättning. Bland många senare uppl. märkes en 1614 i Arnhem utgifven, som är officiöst korrigerad efter generalstaternas önskan. Arbetet utgör en af de värdefullaste källorna för nederländska frihetskrigets historia. V. S. g.

Meterkilogram, detsamma som kilogrammeter (se d. o.).

Metersystemet kallas det system för mått och vikt, som är grundadt på *metern* (fr. *mètre*, af grek. *me'tron*, mått) som enhet. Enligt den ursprungliga bestämmelsen skulle *metern* utgöra en tiomilliondel af en meridiankvadrant, och längden fastställdes under antagande, att jordens afplattning sattes = $\frac{1}{334}$. Emellertid ha senare undersökningar visat, att detta värde på afplattningen är för litet. Enligt dessa senare mätningar innehåller meridiankvadranten 10,000,857 m. Den ursprungliga bestämmelsen af *meterns* längd är således ej fullt exakt, utan numera bestämmes *meterns* längd efter ett särskildt för detta ändamål förfärdigadt prototypmått. Denna prototyp, som förvaras i Sèvres (Pavillon de Breteuil) af Internationala byrån för mått och vikt (se Internationala byråer), är förfärdigadt af en lege-

ring, bestående af 9 delar platina och 1 del iridium, och har i tvärgenomskärningen den form, som fig. visar. Dess längd är 1,02 m. På den öfre ytan af det horisontala mellanstycket äro de streck uppdagna, hvilkas afstånd vid 0° anger *meterns* längd. Kopior af denna prototyp ha sändts till de länder, där metersystemet är infördt. Den svenska normal*metern*, som förvaras af Vet. akad. i Stockholm, har numret 29. Noggranna mätningar ha visat, att den är ej fullt 0,003 mm. för kort och felet i mätningarna understiger 0,0001 mm. Inom metersystemet är decimalräkningen fullt konsekvent genomförd, så att hvarje längdmått är 10, hvarje ytmått 100, hvarje rymdmått (utom vid målkärl) 1,000 samt hvarje viktmått 10 gånger större än det närmast mindre. Benämning på mångfalden af enheterna af mått och vikt erhålles därigenom, att man framför dessa sätter de från grekiskan lånade prefixen *hekto-* (af *hekatón*; hundra), *kilo-* (af *chi'lioi*, tusen) och *myria-* (af *my'rioi*, tiotusen), på delar därigenom, att man framför enheten sätter de från latinet härledda orden *deci-* (af *decem*, tio), *centi-* (af *centum*, hundra) och *milli-* (af *mille*, tusen). Så är t. ex. 1 hektogram = 100 gram, men 1 centigram = $\frac{1}{100}$ gram. — Längdmåtten äro: *myriameter* (i Sverige kallad *nymil*, 10,000 meter), *kilometer* (förk. km., 1,000 m.), *hektometer* (100 meter), *dekameter* (10 meter), *meter* (förk. m.), *decimeter* (förk. dm., $\frac{1}{10}$ m.), *centimeter* (förk. cm., $\frac{1}{100}$ m.) och *millimeter* (förk. mm., $\frac{1}{1000}$ m.). Dock begagnas i Sverige icke benämningarna hektometer och dekameter. (I art. Medalj är afbildad en skala, upptagande 1 decimeter med underafdelningar.) — Som ytmått användas kvadraterna på längdmåtten utan andra benämningar än de, som följa af dessa senare, nämligen *kvadratkilometer* (förk. kvkm.), *kvadratmeter* (förk. kvm.), *kvadratdecimeter* (förk. kvdm.), *kvadratcentimeter* (förk. kvcm.) och *kvadratmillimeter* (förk. kvmm.). För uppmätning af jordområden har blifvit antagen en särskild enhet, som är lika med 100 kvm. och kallas *ar* (fr. *are*) och hvars närmast högre enhet kallas *hektar* (förk. har, 100 ar). — Som rymdmått begagnas kuberna på längdmåtten, nämligen *kubikmeter* (förk. kbm.), *kubikdecimeter* (förk. kbdm.), *kubikcentimeter* (förk. kbcm.) och *kubikmillimeter* (förk. kbmm.). För uppmätning af varor medelst målkärl har blifvit antagen en särskild enhet, som är lika med 1 kubikdecimeter och kallas *liter* (förk. l.). Enligt den allmänna regeln för benämningen af mångfalden och delar af enheten kallas 100 l. för *hektoliter* (förk. hl.), $\frac{1}{10}$ l. för *deciliter* (förk. dl.) och $\frac{1}{100}$ l. för *centiliter* (förk. cl.).

För vikten har urspr. blifvit antagen som enhet vikten af 1 kubikcentimeter rent vatten vid + 4° C. vid 45° br. och hafvets nivå (jfr *Kilogram*), hvilken enhet blifvit kallad *gram* (förk. gr.). På vanligt sätt benämnas mångfalderna och delarna af denna enhet sålunda: 1,000 gr. *kilogram* (förk. kg.), 100 gr. *hektogram* (förk. hg.), $\frac{1}{10}$ gr. *decigram* (förk. dg.), $\frac{1}{100}$ gr. *centigram* (förk. cg.), $\frac{1}{1000}$ gr. *milligram* (förk. mg.). Enär grammet är



Meterprototypen i tvärgenomskärning.

en alltför liten vikt för att lämpligen tjäna till huvudenhet, har för Sverige, liksom för flera andra länder, blifvit bestämdt, att kilogrammet skall betraktas som huvudenhet för vikten. På K. M:ts därom gjorda framställning antog 1885 års riksdag två vikenheter för vägning af större kvantiteter: *ton* (1,000 kg.) och *deciton* (100 kg.) samt 1910 års riksdag en vikenhet för äkta pärlor: *metrisk karat* (200 mg.).

(De här ofvan angifna förkortningarna äro de i Sverige officiellt brukliga. Andra förkortningar finnas; så brukar punkten vid förkortningen utlämnas samt yt- och rymdmåttens betecknas med längdmåtets förkortningar och kvadrat- eller kubikmärke, t. ex. m^2 = kvadratmeter, m^3 = kubikmeter.)

I det absoluta måttssystemet (se d. o.) utgår man ej från vikten, utan från *massan*. Äfven för massan är kilogrammet enheten och definieras då som massan hos en kubikdecimeter rent vatten vid 4° C. Liksom för metern har man äfven för massan en prototyp, som med ytterst ringa belopp skiljer sig från den nyss definierade massenheten (se Kilogram). På samma sätt som för metern ha de länder, som antagit metersystemet, erhållit kopior af denna prototyp. Det svenska normalkilogrammet har ordningsnumret 40 och består af en cylinder af 39 mm. höjd och 39 mm. diameter. Dess specifika vikt är 21,5470, och dess volym är 46,410 kvcm. Den skiljer sig med 0,087 mg. från den i Sèvres förvarade prototypen.

Metersystemet leder sitt ursprung från slutet af 1700-talet. För att råda bot för de olägenheter, som mångfalden af olika enheter för mått och vikt medförde, beslöt nationalförsamlingen efter föregående förslag af "commission de l'Académie" genom ett 26 mars fattadt och 30 mars 1791 af kungen sanktionerat beslut att fastställa meridiankvadranten som bas för ett nytt måttssystem, för hvars genomförande akademien fick i uppdrag att gå i författning. Då detta dock naturligtvis tog lång tid, antogs genom lagen 1 aug. 1793 provisoriska prototyper för metern och kilogrammet, och sedan därefter för ett detaljeradt reglerande af systemet en kommitté af 12 främstående vetenskapsmän blifvit tillsatt, godkändes de af denna utarbetade nya prototyperna ("mètre des archives" och "kilogramme des archives") genom lagen 10 dec. 1799. Emellertid vållade de inre oroligheterna i Frankrike, att genomförandet af metersystemet gick mycket långsamt, särskildt däri-genom, att under Napoleon 1812 medgafs användandet af två nya måttenheter, en på 2 m. (toise) och en på $\frac{1}{3}$ m. (toe), hvilket medgifvande dock upphäfdes genom lagen 4 juli 1837. Under tiden hade metersystemet blifvit antaget i Nederländerna och Belgien. Sedermera har det småningom vunnit alltmör insteg, så att det f. n. är infördt i alla europeiska länder utom England, där det fakultativt begagnas, och Ryssland. Äfven utom Europa har det blifvit antaget i flera stater. — I *Sverige* infördes metersystemet genom förordningen af 22 nov. 1878, som stadgade, att genomförandet skulle ske successivt 1879—88, hvarefter det med ingången af 1889 skulle uteslutande användas. I *Finland* infördes metersystemet 1 jan. 1892, i kraft af en förordning 16 juli 1886. I *Danmark* infördes det

4 maj 1907, med rätt för enskilda att begagna det gamla systemet till 1 april 1912. I *Norge* infördes det genom lag af 22 maj 1875 och tillämpas ensamt sedan 1 juli 1882. — För att närmare bestämma vissa tekniska detaljer rörande systemet höllos 1870 och 1872 internationella konferenser (internationella meterkonferenser) i Paris, hvilka slutligen genom en diplomatisk öfverenskommelse (Internationella meterkonventionen, fr. *Convention internationale du mètre*) af 20 maj 1875 ledde till bildandet af Internationella byrån för mått och vikt (se Internationella byråer). (D. S.—t. K. A. W.)

Metervinkel, *optalm.*, ett mått, med hvilket konvergensvidden (se d. o.) mätes.

Metetyl, *kem. farm.* Se Metylklorid.

Metge [me'dʒə], Bernat. Se Katalanska litteraturen, sp. 1251.

Metheg (hebr.; "tygel"), ett perpendikulärt streck (†) under den stafvelse i hebreiska ord, på hvilken bitonen ligger. Detta tecken står alltid till vänster invid och under sin vokal. Tecknet *makkef* ("förenande") däremot är ett tvärstreck (—) emellan två eller flera ord, som förenas till ett begrepp, t. ex. *ben-bajith*, tjänare, *eth-kol-ascher-lo*, hans egendom. L. L.*

Methemoglobin (af grek. *meta'*, efter, och *hemo-globin*, se d. o.), *fysiol.*, ett ur blodfärgämnet derivadt färgämne, som förekommer i blodet efter vissa toxiska inverkingar, i patologiska vätskor och i gamla blodextravasat, äfvensom i patologisk urin (methemoglobiniuri). Det kristalliserar i bruna nålar eller tafor, är lätt lösligt i vatten samt har ett karakteristiskt spektrum. R. T.—dt.*

Methfessel, Albert Gottlieb, tysk tonsättare, f. 1785, d. 1869, musikdirektör i Hamburg 1822, hofkapellmästare i Braunschweig 1832—42, utgaf sonater och sånger m. m. samt i synnerhet omtyckta körsånger för mansröster, hvilka ännu sjungas i en del "liedertafeln". A. L.*

Methil [me'thil], hamnplats i Skottland, grefsk. Fife, på norra kusten af Firth of Forth, med stor stenkolsexport (1910 2,44 mill. ton). Nettotonnaget af in- och utgående fartyg var s. å. 2,00 mill. J. F. N.

Methley [me'thli], stad i engelska grefsk. York (West-Riding), 11 km. s. ö. om Leeds. 4,271 inv. (1901). Stenkolsgruvor. J. F. N.

Metho'ca, *zool.* Se Spindelsteklar.

Méthode Jacotot [metá'd jakátá]. Se Jacotot, sp. 1150.

Methodios (Methodius). Se Kyrillos 3.

Methomani (af grek. *me'thy*, vin), detsamma som dipsomani (se d. o.).

Metho'ne, *zool.* Se Gräshoppor.

Methone [-tåne], *Modon*, *Modone*, stad i grekiska nomos Messenia, på Messeniska halvöns sydvästra udde, midt emot ön Sapienta. 1,111 inv. (1896; som kommun 6,118). Handel med spannmål, ost, olja m. m. Staden har dålig hamn och lider brist på dricksvatten. — M. är det gamla *Methōne* (*Moithōne*) och var under messeniska krigen den sista stad, som gaf sig åt spartanerna. Det befästes af Antonius, men eröfrades af Agrippa och förklarades af Trajanus för fristad. 1124 eröfrades det af venezianerna och intogs 1205

af frankerna under Villehardouin, kom sedan åter till Venezia samt eröfrades af sultanen Bajasid II i aug. 1500. 1685 återtog det af venezianerna under Morosini, men återlämnades 1715 till turkarna. 1825 ödelades det af dem och intogs 1827 af fransmännen, som änyo befäste det. Före grekiska frihetskriget hade det ännu 7,000 inv.

J. F. N.

Methuen [me'thju:n], stad i nordamerikanska staten Massachusetts, vid Spicket river. 7,512 inv. (1900). Tillverkning af skor, bomulls-, ylle- och jutetyger.

J. F. N.

Methuen [me'thju:n]. 1. John M., engelsk diplomat, f. omkr. 1650, d. 2 juli 1706 i Lissabon, var medlem af underhuset från 1690 till sin död, envoyé i Lissabon 1691—97, lordkansler för Irland 1697—1703, sändes 1703 som ambassadör till Portugal och afslöt 27 dec. s. å. det efter honom uppkallade Methuenfördraget (se d. o.), som beseglade Portugals politiska beroende af England. Som politiker tillhörde M. whigpartiet.

2. Sir Paul M., den föregåendes son, diplomat, f. 1672, d. 11 april 1757, efter sin fader 1697 envoyé och 1706 ambassadör i Lissabon, afslöt 16 maj 1703 det fördrag, hvarigenom Portugal anslöt sig till de mot Frankrike allierade makterna, och sedermera biträde han sin fader (se M. 1) vid de förhandlingar, som ledde till det s. k. Methuenfördraget (se d. o.). Hemkommen 1708, var M. medlem af underhuset 1708—10 och 1713—47 samt innehade flera gånger ministerämbeten och hofchager i whigministärer till 1730. Han erhöi 1725 knightvärdighet.

3. Paul Sanford M., lord M., sonsens son till den föregåendes kusin, fältmarskalk, f. 1 sept. 1845, deltog i expeditionen till Guldkusten 1873 och Betsjuanaländ (Syd-Afrika) 1884—85, hvar efter han under några år innehade befattning som t. f. generaladjutant i Syd-Afrika. Vid boerkrigets utbrott (okt. 1899) erhöi han, som då befordrats till generallöjtnant, befäl öfver 1:a arméfördelningen, med hvilken han från De Aar i Kapkolonien framgick till Kimberleys undsättning. Härunder slog han boerna vid Belmont 23 nov. och Graspan (Enslin) 25 nov., hvarpå han framryckte mot Modder river och trängde en större boerstyrka (under Cronje), efter en långvarig och förlustrik strid 28 nov. öfver floden, som öfvergicks af engelsmännen, men blef af boerna i grund slagen vid Magersfontein (se d. o.) 10 och 11 dec. Under krigets förtgåg opererade M. med växlande framgång, hufvudsakligen i nordvästra delen af krigsskådeplatsen, mot De Wet och de la Rey. Slutligen öfverraskade boerna, under den sistnämndes befäl, en af M:s kolonner, vid hvilken han själf befann sig, vid Tweebosch (i västra Transvaal) 7 mars 1901 och slog densamma, hvarvid M. blef sårad och fången, men omedelbart därefter åter frigifven. Efter krigets slut befordrades han, som genom personligt mod, beslutsamhet och viljekraft trots motgångarna behållit truppernas förtroende, till general och var 1907—09 öfverbefälhafvare öfver samtliga brittiska stridskrafter i Syd-Afrika. Han utnämndes 1911 till fältmarskalk.

1—2. V. S.—g. 3. H. J.—dt.

Me'thuenfördraget [me'thju:n-] kallas en 27 dec. 1703 af Englands sändebud i Lissabon, John Me-

thuen (se d. o. 1), med Portugal afslutad traktat, enligt hvilken portugisiska viner skulle få införas i England med $\frac{1}{8}$ mindre tullafgift än den, som drabbade franska och tyska viner, hvaremot införsel af engelska yllevaror skulle, med upphäfvande af 1684 års förbud, vara tillåten för engelsmän mot 23 proc. tull. Genom detta fördrag, som föranledde bourgognevinernas undanträngande af portvin på den engelska marknaden, grundlades Portugals fullkomliga beroende af England i industriellt och äfven i politiskt afseende. Fördraget förnyades 1810 och upphäffdes formligen först 1836.

(V. S.—g.)

Methusalah. Se Metusala.

Métier [meti'e], fr., handtering, yrke, näring.

Métis, astron., en af småplaneterna.

Métis (grek. *Mῆτις*), grek. myt., klokhetens gudinna, dotter af Okeanos och Tethys, var, enligt Hesiodos, Zeus' första gemål. Med anledning af en spådom, att hon skulle föda först en dotter och därefter en son, som vore sin fader öfverlägsen samt bestämd till härskare öfver gudar och människor, uppslukade Zeus henne, hvarefter han ur sitt eget hufvud födde dottern Athena.

A. M. A.

Metis, fordom namn på staden Metz.

Me'tjnikov (tysk transkription Metschnikoff, fransk Metchnikoff, engelsk Mechnikov), Ilija, rysk naturforskare, f. 16 maj 1845 i guv. Charkov, aflade akademisk examen vid Charkovs universitet, studerade 1864—67 zoologi i Giessen, Göttingen och München samt i Neapel. Han blef docent i zoologi 1867 vid universitetet i Odessa och därefter vid universitetet i Petersburg, var 1870—82 professor i zoologi och jämförande anatomi i Odessa, men arbetade de närmast följande åren utomlands vid eget privat laboratorium. Han antog 1886 befattningen som föreståndare för det nyinrättade bakteriologiska laboratoriet i Odessa och anställdes 1888 vid l'Institut Pasteur i Paris samt erhöi 1905 titel af vice direktör för detsamma. Under professorstiden i Odessa egnade M. sin forskning hufvudsakligen åt de lägre och lägst stående organismerna inom djurriket och fann redan då, att upptagandet af främmande kroppar i vissa med rörelseförmåga utrustade celler berodde på aktiv verksamhet hos cellerna samt att denna företeelse egde stor likhet med den intracellulära digestionen i epitelcellerna i lägre djurs digestionskanal. För att bekräfta och ytterligare utvidga dessa iakttagelser anställde M. 1882—83 experimentella undersökningar öfver dessa amöboida cellers biologiska betydelse. Genom dessa studier väcktes hans intresse för den medicinska vetenskapen, och han egnade efter vunnit anställning vid l'Institut Pasteur sin forskning alltmer åt densamma. 1884 framlade M. sin berömda fagocytteori (se Bakteriologi, sp. 732), grundad på hans redan då omfattande undersökningar öfver fagocytofen; han har där-



efter dels genom egna, dels genom många lärjungars fortsatta undersökningar sökt ge sin teori allt fastare vetenskaplig grund samt allt större och mångsidigare innehåll. 1901 offentliggjorde han sina dittillsvarande undersökningsresultat i ett omfattande arbete: *L'immunité dans les maladies infectieuses*. Arbetet är en apologi för fagocytteorin, och de undersökningar, som där framläggas, utgöra hans mest betydande vetenskapliga insats. M. sträfvat att inränga immunitetens så ytterst komplicerade processer under den allmänna fysiologien och leda dem tillbaka till processer, som ega rum hos alla organismer, äfven de lägst stående. Hans fagocytteori är därför icke blott en immunitetsteori, utan en allmän biologisk lära. Skarpsinnet i argumenten liksom det experimentella materialets oerhörda rikedom har framkallat beundran och erkännande äfven hos teoriens motståndare. Fagocytteorin har haft sin medicinska betydelse äfven genom den motivt, som den bildat gentemot de alltför ensidigt humoralpatologiska föreställningar, som närmast efter upptäckten af i blodserum förefintliga antitoxiner af flera framstående forskare förfäktades. Teorien har dessutom haft ett stort heuristiskt värde, i det att många följande undersökningar, som till sitt innehåll falla utom den ursprungliga fagocytteorin, ha M:s grundläggande upptäckter som utgångspunkt. Äfven inom andra forskningsområden har M. offentliggjort en mängd arbeten. Från hans tidigare verksamhet härstamma arbeten inom embryologi och komparativ anatomi, bland senare märkas särskildt de tills. med Roux utförda undersökningarna öfver experimentell syfilis (1905). Under de senaste åren har M. sysselsatt sig framför allt med frågan om bakteriefloras i groftarmen betydelse för en autointoxikation af människokroppen med därpå följande rubbningar i ämnesomsättningen; dessa undersöknings värde måste lämnas åt fortsatta forskningar att närmare afgöra. Han har äfven i ej ringa utsträckning enat sig åt populärvetenskapligt skriftställeri, hvaraf till sv. översatts "Studier öfver människans natur. Försök till en optimistisk filosofi" (1906) och "Livets förlängning" (1912). M. är led. af många vetenskapliga samfund och akademier; 1908 tillerkändes honom Nobelpriset i medicin för hans undersökningar öfver fagocytosen och dess betydelse. G. H.

Metković [-vitj], köping i Dalmatien, vid Narenta, nära gränsen till Hercegovina. 1,710 inv. (1900; som kommun 4,846). Frukt- och vinodling. Flodhamn.

Metning, fiske med spö. Se **Metspö**.

Metod (grek. *met'hodos*, eg. gång efter, tillvägagående). 1. I *allmän betydelse* ett genom öfverläggning vunnet och sålunda på skäl grundadt, planmässigt sätt att gå till väga vid lösningen af en uppgift, hvilket sätt är tillämpligt på en mångfald likartade fall. I denna bemärkelse användas metoder äfven i det praktiska lifvet (tekniska metoder, bokföringsmetoder o. s. v.). Nutidens insikt i sammanhanget mellan livets olika faktorer leder till uppfattning af allt mer omfattande uppgifter för vår verksamhet. I samma mån som verksamheten därigenom blir mera sammansatt och invecklad, ökas behovet af bestämda metoder på alla områden. På de flesta lifsområden utträtt i våra

dagar den föga, som går ometodiskt till väga. De praktiska metoderna förarbetas af vetenskaperna, hvilkas resultat i dem tillämpas, och utbildas af uppfinnare och organisatörer för att sedan tillämpas i yrkesarbetet och det dagliga lifvet. — 2. *Log.* **Vetenskaplig metod** är det planmässiga sätt, hvarpå vetenskapsmannen går till väga för att upptäcka och framställa de vetenskapliga sanningarna. Man kan skilja mellan metoderna för den vetenskapliga *forskningen* och metoderna för den vetenskapliga *framställningen* af forskningens resultat, för så vidt nämligen framställningen ej består blott i en redogörelse för den undersökning, som leddt till sanningens upptäckande. Metoderna så väl för forskningen som för framställningen af dess resultat äro i viss mån gemensamma för alla vetenskaper, men de böra på olika sätt specialiseras inom de olika vetenskaperna alltefter den särskilda beskaffenheten af deras föremål och problem. På flera punkter i vetenskapernas utveckling ha framstegen gjorts därigenom, att metoder, utvecklade inom en vetenskap, verkat befruktande på metoderna i en annan; t. ex. när matematikens och mekanikens metoder påverkade metafysiken hos Descartes och Spinoza, och likaledes när fysiologiens experimentella metoder af Fechner och Wundt började tillämpas inom psykologien eller när de statistiska metoderna i våra dagar ställas i pedagogikens tjänst. Men å andra sidan ligger det alltid en fara i detta öfverförande af metoder, som passa för vissa problem och vissa verklighetsområden, till andra områden, där de kunna leda till förbiseende af väsentliga sidor i verkligheten. Dessa farors undvikande utan afstående från de lifgivande inflytelserna från andra vetenskapers metoder hör till de uppgifter, som kräva det största vetenskapliga skarpsinnet och den finkänsligaste sanningstakten. — Då *den vetenskapliga forskningsmetodens* uppgift är att vara en väg till sanningen, måste åsikten om metoden bli olika, i samma mån som meningarna äro olika om betydelsen af själva begreppet sanning. Då äfven i nutiden flera olika sanningsteorier bryta sig mot hvarandra (se **Sanningsteori**), så finnes ingen af alla omdömesgilla erkänd teori ens om det för alla vetenskaper gemensamma i de vetenskapliga metoderna, utan äfven i detta hänseende äro meningarna delade mellan empirism och rationalism samt olika försök att försona motsatserna dem emellan (se **Filosofi**, sp. 250, 251, och **Logik**, sp. 982, 983). Visserligen äro alla ense om, att *analys* och *syntes*, *induktion* och *deduktion*, *abstraktion* och *determination* ingå som oundgängliga moment eller sidor i den allmänna vetenskapliga metoden, men hvart och ett af dessa begrepp får en i någon mån olika betydelse och det motsvarande förfaringssättet olika användning alltefter olikhet i sanninguppfattningen. Den verkliga kunskapen om de vetenskapliga forskningsmetoderna vinnes f. ö. icke genom studium blott af de vetenskapliga handböcker, som finnas i läran om dessa metoder (se **Metodologi**), utan den måste förberedas genom studium i första hand af de specialafhandlingar, i hvilka forskarna inom de olika vetenskaperna framlagt frukterna af sitt arbete, och den ernås egentligen först genom eget forskningsarbete inom något mindre eller större

område. — Hufvudmomenten i *metoden för den vetenskapliga framställningen äro definition, klassifikation och bevis* (se dessa ord), hvilka också komma till i viss mån olika användning inom de skilda vetenskaperna. — 3. *Pedag.* Den pedagogiska metoden är det planmässiga sättet att gå till väga vid uppfostran och undervisning. Då uppfostran och undervisning ha en viss grundkaraktär, som mera närmar dem till konsten än till vetenskapen och tekniken, bör i dem det individuella hos barnen och hos läraren få en betydelse, som begränsar betydelsen af hvarje allmängiltig metod. Men då å andra sidan uppfostrans och lärarens verksamhet måste vara planmässig för att fylla sin uppgift, får heller icke betydelsen af metoden underskattas. Metod bör otvivelaktigt finnas, men den bör vara så att säga "smidig", kunna lämpas för de individuella fallen. Äldre tiders pedagogik upptog ett stort antal regler, i hvilkas tillämpande man såg metodiska förtjänster; så uppställde t. ex. Comenius ej mindre än 40 sådana didaktiska föreskrifter. I våra dagar börjar man tvifla på allmängiltigheten af sådana regler för uppfostran och undervisning och vill i stället se pedagogikens uppgift i att sätta läraren i stånd att så förstå å ena sidan målet för uppfostran och undervisningen, å den andra lärjungarnas utvecklingsmöjligheter, att han kan själf klokt och planmässigt välja medlen för målets vinnande gradvis, hvarvid traditionerna inom skolorna och andras föredömen få större betydelse för honom än några fastställda, abstrakt formulerade metoder. 1—3. S-e.

Metodik (af grek. *me'thodos*), lära eller vetenskap om metoden för ett visst verksamhetsområde. Särskildt använder man uttrycket inom pedagogiken för att beteckna den del af undervisningsläran (didaktiken), som i den *allmänna metoden* handlar om metoden för undervisningen i det hela och i den *speciella metoden* om metoderna för undervisningen i de enskilda ämnena. S-e.

Metodiker, person, som är metodisk (se d. o.).

Metodisk (grek. *methodiko's*), som förfar efter metod; som förrättas med metod; planmässig, ordnad efter bestämda (verkligt eller inbilladt vetenskapliga) regler, skolriktig, konstmässig.

Metodism. 1. En riktning inom protestantismen, som uppstod under förra delen af 1700-talet i England under ledning af en präst, tillhörande därvarande statskyrka, samt några hans meningsfränder. Ledarens namn var John Wesley; i verksamheten deltog hans broder Charles Wesley (f. 1707, d. 1788), också präst i engelska statskyrkan, samt några unga teologer vid Oxfords universitet. Alla voro intresserade för en levande kristendom, där man ej nöjde sig med religionens form, utan framför allt vinnlade sig om dess kraft. De bildade ett litet sällskap, hvars medlemmar förenade sig om att studera nya testamentet på grundspråket. De togo nattvarden hvarje vecka, öfvade regelbundet fasta, voro ifriga i böner samt besökte sjuka, fattiga och fångar. F. ö. var rörelsen till en början strängt kyrklig och stundom alltför asketisk, ehuru påståendet, att en eller annan af dem skadat sin hälsa genom öfverdrifvet fastande, förnekades af dem själfva. John Wesley, f. 1703 uti Epworths socken i Lincolnshire, där hans fader var kyrkoherde, biträdde en tid sedan han blifvit prästvigd

som pastorsadjunkt sin fader. 1729 återvände han dock till Oxford och fortsatte sina studier, som i första hand gällde grekiska språket, men f. ö. omfattade flera grenar af mänskligt vetande. Som författare utvecklade han sedan en nästan otrolig verksamhet (se vidare Wesley). Mest bemärkt blef han dock som praktisk ledare för den andliga verksamhet, som hade sin begynnelse i det ofvan omtalade sällskapet i Oxford och därifrån spred sig öfver hela England och Irland samt numera förtgått i alla världsdelar. "Metodister" kallades det nämnda sällskapet i Oxford på grund af medlemmarnas strängt metodiska lefnadssätt. Namnet, i början ett öknamn, antogs småningom af dem det gällde.

Ehuru metodisterna, som nu beräknas till nära 9 mill., i hela världen äro fördelade på omkr. 30 af hvarandra oberoende samfund (mera än hälften af dessa dock tämligen oansenliga i fråga om medlemskap och inflytande), äro likväl vissa hufvuddrag i fråga om lära och kyrklig verksamhet för dem gemensamma. John Wesley var en mycket vidhjärtad man och villig att samverka med alla, som arbetade för en levande kristendom. På samma gång hade han dock själf en utpräglad övertygelse äfven i lärofrågor. Han hade blifvit uppfostrad som renlärig medlem af engelska statskyrkan samt som präst inom densamma naturligtvis antagit dess 39 artiklar. Då omständigheterna föranledde honom att formulera stadgar för det frikyrkliga samfund, hvars hufvudman han blifvit, utelämnade han en del af dessa artiklar, i allmänhet för att bereda större frihet från tvång i kyrkliga frågor. Särskildt ogillade Wesley bestämdt läran om ett ovillkorligt nådaval (predestination) samt den föreställningen, att biskoplig ordination skulle vara nödvändig för ett giltigt predikoämbete och att biskoparna voro på ett synnerligt sätt apostlarnas efterträdare (apostolisk succession). Den uppfattning i lärofrågor, hvilken blef gällande inom den tidiga metodismen under John Wesleys ledning, återfinnes ännu i hufvudsak hos de olika metodistsamfund. De öfverensstämma i hufvudläror med andra kristna samfund, deras uppfattning af sakramenten är reformert, men de förkasta h. o. h. den reformerta utkorelseläran samt antaga viljans fulla frihet både vid och efter omvändelsen, hvadan affall är möjligt under hela lifvet. Vidare läres, att den troende kan redan här i lifvet bli frälst från synd (den fulla helgelsen), men icke från fel och brister (stundom kallade "svaghetssynder"). I fråga om kyrklig organisation är det i synnerhet en sak, som skiljer metodismen från andra samfund. Denna är det s. k. "resesystemet", bestående däri, att deras "världshafvande predikanter" (pastorer) äro underkastade flyttning, när helst vederbörande styresmän för kyrkan så anse lämpligt. De tillsättas därför vid årskonferensens sammanträde blott för det kommande året, ehuru de kunna vid följande årsmöte återsändas som pastorer till samma plats. Förr var en viss maximitid bestämd (två, tre eller fem år), utöfver hvilken en pastor ej fick stanna inom en församling. Denna tidsgräns har dock nu borttagits inom den största metodistkyrkan (den biskopliga i Amerika) och antagligen inom somliga andra grenar af samfundet. — Så länge John

Wesley lefde, följde metodisterna i England och Irland i allt hans ledning; han var ett slags kyrklig monark ibland dem. Äfven metodisterna i Amerika lydde honom troget, så länge de ännu stodo under engelsk öfverhöghet. Men då deras land under namn af Amerikas förenta stater lösgjort sig från England, organiserade därvarande metodister sig till en af Wesley oberoende kyrka; och när denne 1791 afled, fick han i styrelsemakt ej någon efterträdare. Blott få metodistsamfund kunna sägas vara demokratiskt styrda, så att hvarje församling själf sköter alla sina angelägenheter, och hvarje medlem har lika mycket att säga om dessa. I allmänhet är det några "ledande bröder" (kvartalkonferensen), som i fråga om förvaltning ha makten inom församlingen, medan den andliga verksamhetens ordnas af predikanten för hvarje särskild församling, men för vissa gemensamma ärenden af årskonferensen. — I fråga om kyrklig organisation skilja sig metodisterna i två stora grupper: *biskopliga* och *icke-biskopliga*. De förra ha nära 6 mill. medlemmar, de senare ungefär 3 mill. Biskoplig styrelse ha de större samfundet i Amerika samt dessas missioner i andra världsdelar; icke-biskopliga äro metodisterna i England samt deras missioner i engelska kolonier, äfvensom en del mindre grupper i Amerika. Medan biskoparna äro sin kyrkas förnämsta ämbetsmän, valda af generalkonferensen, och ha rätt att säga, hvar pastorerna skola tjänstgöra, lyda de själfva under generalkonferensen, inom hvilken de icke ha rösträtt och af hvilken de kunna afsättas. Ehuru metodismen uppstod i England och där ännu har stort inflytande, har den dock spridit sig vida omkring, särskildt till Förenta staterna, där metodisterna utgöra den talrikaste gruppen af protestantiska kristna.

Metodismen i England. John Wesleys och hans vänners verksamhet hade en strängt lagig prägel, saknande den glada frimodighet, som åtföljer ett fullt omfattande af evangelium. Sedan John Wesley 1738 återkommit från en missionsresa till Georgia i Amerika, kom han till klarare insikt uti det otillfredsställande i sin förra verksamhet. Han omfattade med full förtröstan Kristus som sin Frälsare och förkunnade frimodigt evangelium, hvarhelst han fick tillfälle därtill. Mångenstädes stängdes kyrkorna för honom; men han predikade med apostolisk ifver ute på fältet eller i enskilda hus. 1739 förvärfvade han en gammal byggnad i London, "The foundry" (gjuteriet), samt stiftade där en förening, för hvilken han i samband med sin broder Charles offentliggjorde vissa regler, som i hufvudsak ännu gälla för de olika metodistsamfundet. Dessa innehålla i korthet tre förmaningar: 1. att göra så mycket godt som möjligt; 2. att afhålla sig från allt ondt; samt 3. att begagna alla tillfällen till det kristliga livets förkofran. Föreningar, hvilande på dessa grundsatser, uppstodo snart på flera ställen i England. Man började 1742 dela dem i "klasser", hvar och en bestående af omkr. tolf medlemmar, bland hvilka en var klassens andlige "ledare", medan en annan, "skaffare", insamlade frivilliga bidrag till verksamhetens underhåll. Deras antal ökades längre fram; och ledare samt skaffare bildade tillsammans "ledarmötet", hvilket blef föreningens styrelse. Då man med tiden på flera håll nekade

dessa föreningars medlemmar tillträde till Herrens nattvard i statskyrkorna, började Wesley och ett par andra präster utdela nattvarden i metodisternas kapell. 1741 började han regelbundet utsända lekmannapredikanter, som enligt af honom uppgjord plan reste omkring och förkunnade ordet i de föreningar, som han stiftat. Ända intill sin sena ålderdom fortfor också han själf att resa omkring och predika i landets olika delar. Han skilde sig aldrig formligt från engelska statskyrkan, inom hvilken endast biskopar hade rätt att ordinera (prästviga) predikanter. Genom att studera den äldsta kristna kyrkans historia blef han dock öfvertygad, att talet om biskoparnas "apostoliska succession" var en tom fabel samt att biskopar och "äldste" urspr. hade samma ämbete. Han ansåg sig därför ha rätt att, när behöfvat så påkallade, ordinera predikanter att förvalta sakramenten. 1784 ordinerade han doktor Coke till biskop för metodisterna i Amerika. Sedan ordinerade han åtskilliga predikanter för Skottland och England; af de senare satte han en till superintendent (biskop). Då Wesley afled, hade metodisterna i England (där kallade *wesleyaner*) och Irland omkr. 71,000 medlemmar och 300 predikanter. Genom lagligen bekräftadt testamente förordnade han, att samfundets angelägenheter skulle ledas af 100 predikanter (dem han nämnde i testamentet) samt att dessa skulle utse sina efterträdare. Dessa "lagliga hundra" ega ännu makten inom samfundet; men faktiskt dela de den med den årligen sammanträdande predikantkonferensen, till hvilken sedan 1878 äfven lekmannaombud ha tillträde. De wesleyanske metodisternas verksamhet utgrenade sig till Frankrike, Canada och Australien; de underhålla missioner i flera af Englands kolonier. På grund af olika tankar om kyrkligt styrelsesätt ha åtskilliga grupper afsöndrat sig från den ursprungliga metodistkyrkan, dock med bibehållande af samma läror och allmänna verksamhetssätt. 1912 hörde sammanräknadt 7,194 resepredikanter (pastorer), 59,046 lokalpredikanter och 1,358,880 församlingsmedlemmar till den wesleyanska metodistkyrkan i England och dess missioner samt till dess utgreningar i andra länder och till de afsöndrade metodistgrupperna i England.

Metodismen i Amerika. Några metodister utvandrade 1766 från Irland till New York. Ett par år därefter byggde de ett hus för uppbyggelsemöten samt anmodade John Wesley att sända dem en predikant. Två engelska predikanter, Boardman och Pillmoor, reste 1769 till Nya världen, den förre till New York, den senare till Philadelphia. Efter dessa två kommo några andra; och då 1773 den första konferensen hölls i Philadelphia, funnos i Amerika 10 resepredikanter och 1,160 församlingsmedlemmar. Under Förenta staternas frihetskrig mot England (1776—83) voro predikanterna från detta land mindre gärna sedda i Amerika; de återvände också till sitt hemland, med undantag af Francis Asbury. Wesley sände 1784 doktor Coke till Amerika som biskop; och de amerikanske metodisterna organiserade då den oberoende *metodist-episkopal-kyrkan*, med Coke och Asbury som biskopar. 1792 sammanträdde resepredikanterna till generalkonferens; 1812 bestod denna för första gången af delegerade från resepredikanterna; 1872

unga lekmännen tilltråde till generalkonferensen, dock ej till samma antal som predikanterna; denna likhet upphäfdes 1900, då lekmännens antal blef lika med predikanternas; äfven kvinnor kunna vara medlemmar till generalkonferensen. Under förra delen af 1800-talet voro negrerna i södra delen af förenta staterna i allmänhet slafvar, medan de i nordstaterna voro fria. Slafverifrågan gaf på det politiska området anledning till bittra tvister, hvilka stundom öfvergingo till blodiga våldsamheter. Ej heller kyrkorna blefvo oberodda häraf. Metodisterna voro från början bestämda motståndare till slaveriet, hvilket John Wesley kallat "summan af alla nedrigheter", men vittnesbördet mot denna skändlighet blef allt svagare inom sydstaterna. Då generalkonferensen 1844 anmodat biskop Andrew, som genom gifterallt blifvit egare af slafvar, att ej utföra sitt ämbete, så länge detta förhållande egde rum, upptogo metodisterna i södern detta som en förnärmelse, hvilken de besvarade genom att 1845 afskilja sig och organisera *födra metodist-episkopal-kyrkan*. Det är nu snart femtio år, sedan slaveriet upphäfdes i Amerikas alla stater; men söndringen i kyrkligt hänseende står kvar. Enligt senaste tillgängliga uppgifter har födra metodist-episkopal-kyrkan 7,877 regelbundna predikanter och 1,883,043 medlemmar. De tre särskilda biskopliga metodistsamfunden bland negrerna ha mellan 1,300 och 1,400 tusen medlemmar. En mängd negrer tillhör också den stora metodist-episkopal-kyrkan. Senaste statistiska uppgifter för denna visa 20,755 regelbundna predikanter, 14,718 bekmannapredikanter och 3,489,696 församlingsmedlemmar. Denna kyrkas generalkonferens sammanträder hvarjt fjärde år och består af inemot 800 medlemmar, representerande mera än 130 årskonferenser, belägna i norra och södra Amerika, Europa, Asien och Afrika. Som ordf. i densamma tjänstgöra turvis biskoparna, hvilka också leda årskonferensernas förhandlingar, men icke ha rösträtt i någon konferens. Årskonferenserna äro delade i distrikt, som tillses af distriktsföreståndare, tillsatta af vederbörande biskop. Kvartalskonferensen utgöres af de ledande männen inom en lokal församling; i denna är distriktsföreståndaren ordf. Medlemskap i årskonferensen eger hvarje i full gemenskap med "resesystemet" intagen predikant. Vilka personer skola däri intagas, bestämmer årskonferensen själf; men hvar de skola under kommande konferensår stationeras, afgöres af den biskop, som förordet. En i full förening med årskonferensen intagen predikant kan icke tillhöra någon särskild församling, ej heller af sådan ställas till rätta; anklagelser mot hans lära eller lif afgöres af hans årskonferens. Jämte de regelbundna "resepredikanterna" finnas i metodistkyrkan tusentals lekmanapredikanter (lokalpredikanter), som så te i kvartalskonferensen. Deras inflytande är dock nu mindre, än det var under metodismens tidigare dagar. Metodistkyrkan bedriver en storartad missionsverksamhet, särskildt i hedniska och katolska länder; till den yttre missionen anslås årligen öfver 1 mill. dollar. Dessutom har kyrkan en kvinnoförening för yttre mission, som underhåller hundratals kvinnliga missionärer samt skolor och sjukhus, till en årlig kostnad af nära 1 mill. dollar. Om det inom metodist-episkopal-kyrkan

bildade ungdomsförbundet se Epworthförbundet.

Metodismen i Sverige. Metodisterna i Sverige tillhöra den stora metodist-episkopal-kyrkan och bilda inom densamma egen årskonferens under namnet "Sveriges konferens". Svenska metodisterna i Amerika ha fyra egna årskonferenser samt en missionskonferens, och i år (1912) lades därtill ännu en sådan för verksamheten i de sydvästra staterna. Metodismen inkom dock först till Sverige från England och icke från Amerika. På begäran af några engelska metodister (S. Owen m. fl.), som bosatt sig i Stockholm, sändes 1826 en pastor Stephens från England att tillse deras andliga behof. 1830 sändes i hans ställe pastor G. Scott (f. 1804, d. 1874), som snart började predika på svenska. Genom stor begäring och kraftfull verksamhet vann han flera anhängare, bland hvilka särskildt märktes den sedan så framstående K. O. Rosenius, hvilken, sedan Scott återvändt till England, efter honom upptog den fria religiösa verksamheten. Scott ifrade icke för metodismen som ett kyrkligt parti, utan för praktisk kristendom i allmänhet och särskildt för nykterhet. I dessa sträfvanden hade han stöd af åtskilliga den lutherska kyrkans män, medan dock hans verksamhet illa upptogs af andra; slutligen utbröt mot honom öppen förföljelse. Palmsöndagen 20 mars 1842 stormades hans kapell af en pöbelhop; med nöd undkom Scott dess våldsamhet, och han lämnade kort därefter Sverige. Kapellet (Betlehemskyrkan) öppnades ånyo först 1851, och 1857—67 var K. O. Rosenius predikant där. Bland de svenskar, som utvandrat till Amerika, hade åtskilliga genom bröderna Hedströms predikningar blifvit förmädda att omfatta metodismen. Några af dessa besökte det gamla fosterlandet och omtalade där sin nya öfvertygelse. Missionsstyrelsen i amerikanska metodist-episkopal-kyrkan sände efter en tid två svenskar från Amerika som missionärer till Sverige: A. Cederholm 1865, till Gottland, och J. P. Larson 1866, till Göteborg. Kort därefter besöktes Stockholm af Albert Ericson från Amerika, hvilken där predikade under några månader. 1867 sändes från Amerika Victor Witting, som under en följd af år som superintendent förestod metodisternas verksamhet i Sverige. Han var en liflig och energisk man; verksamheten skred kraftigt framåt, och 1868 hölls det första regelbundna mötet af metodistpredikanter i Sverige. Deras antal var då 7 och medlemmarnas 434. 1875 erhöilo deras ombud särskild audiens hos konungen, hvarvid de inlämnade en petition, att metodisternas församlingar måtte officiellt erkännas enligt dissenterlagen samt att deras ordinerade predikanter måtte tillätas förrätta vigsel med laga verkan. Dessa ansökningar bifollos af K. M:t 1876. S. å. organiserades Sveriges årskonferens, då bestående af 53 "resepredikanter". Metodisternas antal i Sverige hade då stigit till 5,663. Enligt uppgift i "Methodist year book" för 1912 ha metodisterna i Sverige nu 135 resepredikanter, 166 lokalpredikanter, 17,375 församlingsmedlemmar, 207 söndagsskolor med ett medlemskap af 19,874, 153 kyrkor och 37 predikantboställen med ett sammanlagt värde af 960,262 dollar (3,600,983 kronor). Enligt samma årsbok ha de svenske metodisterna i Amerika 209 resepredikanter, 132 lokalpredikanter, 18,783 församlingsmedlemmar, 226 söndagssko-

lor, 232 kyrkor och 145 predikantboställen, med ett sammanlagdt värde på kyrkoegendomen af 2,901,884 dollar. Metodisterna räknade 1912 i *Finland* 32 resepredikanter, 23 lokalpredikanter, 1,953 medlemmar och 17 kyrkor; i *Danmark* 27 resepredikanter, 24 lokalpredikanter, 3,942 medlemmar och 29 kyrkor och i *Norge* 60 resepredikanter, 58 lokalpredikanter, 6,246 medlemmar och 53 kyrkor. Jfr J. M. Erikson, "Metodismen i Sverige" (1895).

2. Ett medicinskt system. Se *Medicin*, sp. 1428.

Metodi/st-episkopäl-kyrkan. Se *Metodism*, sp. 304 ff.

Metodi/ster. Se *Metodism*.

Metodlära (Speciell logik). Se *Logik*, sp. 983.

Metodologi (af *metod*, se d. o., och grek. *lógos*, lära), vetenskapen om metoden för ett visst verksamhetsområde. Särskildt användes uttrycket för att inom logiken beteckna den del däraf, som handlar om de vetenskapliga metoderna (se *Logik*). — Adj. metodologisk. S-e.

Metoeus [-tēkus], *zool.* Se *Rhipiphoridae*.

Metoi/ker (grek. *metoikoi*, eg. utvandrare, nybyggare) 1. Skyddsborgare kallades i det forna Grekland främlingar, som voro fast bosatta i en stat, utan att där ega medborgarrätt. Förhållandet är bäst känt med afseende på Aten, där metoikerna voro ganska talrika och åtnjöto en lagligen skyddad ställning. I regel måste hvarje husfader bland metoikerna erlägga en årlig skyddsavgift (*metoikion*) af 12 drachmer samt ställa sig under speciellt skydd af någon attisk medborgare, som i egenskap af *prosta/tes* (patronus) iklädde sig ett visst ansvar för metoikens uppförande och vid behof förde hans talan. Metoikerna voro i likhet med statens borgare skyldiga till krigstjänst och utgörande af skatt. Deingo i regel ej besitta fast egendom eller föra talan inför rådet och folkförsamlingen. Däremotingo de ostördt idka hvarje slags näringsfång. A. M. A.

Metokinon [-nän], *bot.*, en förening, som uppstår genom blandning af metol och hydrokinon (2 molekyler metol och 1 molekyl hydrokinon). Nyttjas i fotografien som framkallare. J. Htzg.

Metol [-täl], *bot.*, eg. sulfatet af metyl-paramidofenol, användes i förening med kolsyradt alkali och natriumsulfat i fotografien som framkallare. Metolframkallaren ger gärna alltför "mjuka" bilder och användes därför oftast kombinerad med en "hårdt" arbetande framkallare. J. Htzg.

Metomani. Se *Methomani*.

Me/ton (grek. *Métron*), grekisk astronom och matematiker, som lefde i Aten omkr. 440 f. Kr., är bekant genom sin kalenderförbättring. Se *Enneadekaëteris*, *Gyllental* och *Kronologi*, sp. 39.

Metonomasi (af grek. *meta'*, i öfverensstämmelse med, och *o'noma*, namn), förändring af ett namn genom dess öfversättning på annat språk, t. ex. *Hylander* (af grek. *hy/le*, skog, och *anēr*, man) i st. f. *Skogman*, *Koskinen* (fr. *ko'ski*, fors) i st. f. *Forsman*, *Melanchthon* (af grek. *me/las*, svart, och *chthōn*, jord) i st. f. *Schwarzerd*.

Me/tons cykel, *kronol.* Se *Gyllental*, *Kronologi*, sp. 39, och *Meton*.

Me/tonska måncykeln l. *Måncirkeln*. Se *Enneadekaëteris*, *Gyllental*, *Kronologi*, sp. 39, och *Meton*.

Metonymi (grek. *metonymi'a*, lat. *denominatio*, "namnbytte") är en trop (retorisk figur), bestående däri, att orsak sättes i st. f. verkan (egaren för det egda, abstrakt för konkret o. s. v.) och tvärtom. Klassiska författare anför tre arter af metonymi: lokal, temporal och kausal. Den lokala metonymien beror på samvaro i rummet, och under den föras sådana fall som: *Sverige* blödde under bödelsyxan (i st. f. *svenskarna*), *hela byn* var i uppror (i st. f. *byinvånarna*), den krökta *furen* (i st. f. *skeppet*), det vingade *blyet* (i st. f. *kulan*), *låna någon sitt öra* (i st. f. *uppmärksamhet*), *ha panna* (i st. f. *fräckhet*) till något, *tidens oro* (i st. f. *de nu lefvande människornas*), *skörda lagrar* (i st. f. *beröm*), *oskulden lider* (i st. f. *den oskyldige*). Till den temporala metonymien höra exempelvis Matt. 6, 5: "de blinde *se*, de halte *gå*" (i st. f. *få sin syn igen*, o. s. v.), *Macbeth II*, 2: "en smula vatten attvär denna *synd*" (i st. f. *blodet*). Den kausala metonymien innefattar förväxling af orsak och verkan, t. ex. den *bleka döden* (i st. f. som gör *blek*), *trumman* slår revej (i st. f. *trumslagaren*), *utan Ceres* och *Bacchus* fryser *Venus* (d. v. s. utan att *Ceres* ger spis och *Bacchus* dryck; *Terentius*). Metonymien lånar ett oegentligt uttryck från samma begreppsområde, under det "metaforen" lånar från ett främmande. — Utom den estetiska (stilistiska, retoriska, poetiska) metonymien ges det äfven en grammatisk (naiv): vi uttrycka oss i dagligt tal ofta metonymiskt, fastän vi fatta vårt uttryck som egentligt. "Jag läser *Tegnér*", "jag ser *Fogelbergs Oden*" o. s. v. heter det, utan att man har någon känsla af oegentligheten i dylika talesätt. Grammatiskt sedt, finnes metonymi i ett så alldagligt uttryck som "på grund af *kamrarnas* samstämmiga beslut", i titlar sådana som *Ers majestät* (*excellens*, *högvärdighet* o. s. v.), i vetenskapliga satsar sådana som "ljudet forplantar sig 1,090 fot i sekunden" (i st. f. den vågrörelse, som framkallar ljudförnimmelse). Om metonymiens gränser och förhållande till öfriga tropor är meningarna ytterst delade. Se t. ex. R. M. Meyer, "Deutsche stilistik" (1906), och E. Wrangel, "Dikten och dikaren" (1912). Lll.*

Metop [-tåp; grek. *meto/pe*], *byggn.* Å byggnader i dorisk stil är den mellersta delen, frisen, af kolonnens bjälklag l. entablement (se d. o.), fördelad i omväxlande triglyfer och metoper. Triglyferna, som äro ställda så, att en kommer öfver hvarje kolonn och en midt öfver hvarje mellanrum mellan kolonnerna, äro egentligen att anse som små pelare, hvilka uppåra kranslisten. Mellanrummen emellan triglyferna tjänade under den äldre tiden, innan tempelcellan omgafs med kolonner, möjligen till ljusöppningar, men voro vid den period, då den grekiska byggnadskonsten nått sin fulla utveckling, fyllda med fyrkantiga stenhällar. Dessa, de s. k. *metoperna*, äro i regel prydda med reliefer, som framställa figurscener (se fig.), vapengrupper, vaser m. m. På den öfver triglyffrisen framspringande kornischens undersida är öfver hvarje metop och triglyf anbragt en tunn, platt skifva med 18 däriifrån nedhängande runda tappar

”droppar”), fördelade i tre rader (se *Droppar* med fig.). Metop- och triglyfindelningen återfinnes såväl i den romerska byggnadskonsten som i



Del af frisen å Parthenon, med omväxlande triglyfer och metoper samt tätt därofvänför droppar.

renässansen och från denna utgående senare stilarter. Upk. (I. G. C.)

Metopoceros cornutus, zool. Se *Haiti*, sp. 11055.

Metoposkopi (af grek. *me'topon*, panna, och *skope'n*, skåda), den föregifna konsten att af den särskilda formen på och föreningen emellan vecken och färorna i en människas panna vinna insikt om hennes själsegenskaper samt hennes förflutna och framtida lefnad. I samband med astrologien utövades metoposkopien redan af de gamle romarna, men förnämligast under medeltiden. Jfr *Fysionomik*.

Metoxyl, kem., den envärda organiska radikalen —OCH₃. En metoxylgrupp uppstår ofta genom substitution af en hydroxylgrupps väteatom med metyl, CH₃; i anisol, C₆H₅·OCH₃, ett typiskt metoxylderivat, är t. ex. väteatomen i hydroxylgruppen af fenol, C₆H₅·OH, ersatt med CH₃. H. E.

Métra [metra], Jules Louis Olivier, fransk dandskompositör, f. 1830 i Reims, d. 1889 i Paris, studerade vid Paris' konservatorium och blef kapellmästare vid Théâtre Beaumarchais. Han utgaf 1856 valsen *Le tour du monde*, som följdes af ett stort antal danser af alla slag, hvilka snart gjorde honom populär. Han verkade som dirigent i åtskilliga danslokaler i Paris och anförde balerna på Opéra comique 1871, på Monnaie-teatern i Bruxelles 1874—76 samt senare på Stora operan i Paris, där han ock 1879 fick upp en större balett, *Yedda*, dock med måttlig framgång. 1872—77 var han kapellmästare vid Folies-Bergère och skref för denna scen 34 operetter och ”divertissemens”. A. L.*

Metraton, ett med frimureriet sammanhängande sällskap på 1780-talet, som synes ha stått under beskydd af hertig Karl, hos hvilken de ”i högsta vetenskaper invigde” samlades. Sällskapet var ”kosmopolitiskt och magiskt”. J. C.

Mètre [mä'tr], fr. Se *Meter*.

Metretēs, forngrekiskt hufvudmått för flytande varor. Det innehöll 12 *cho'es* och 144 *koty'lai*, men dess rymd var något olika i olika stater. En attisk metretes motsvarade 39,38 liter. A. M. A.

Metrik (grek. *metrikē*, af *me'tron*, mått, versmått), läran om versmåten, eller, med andra ord, om de i skaldespråket framträdande rytmiska formerna. *Rytm* (takt) är en förnimbar ordning och regelbundenhet i tidsföljd eller en förnimbart regelbunden gruppering af på hvarandra följande tidsmoment, och *meter* (versmått) en rytm, hvars materiella underlag utgöres af de talade språkljuden. Språkets enklaste ljudgrupper, stafvelserna, ha förnämligast två egenskaper, som kunna komma till godo vid språkets användande som rytmiskt material, nämligen dels olika tidslängd (kvantitet), dels olika styrka (intensitet), hvilken nära sammanhänger med den språkliga ord- och meningsaccenten. Hvilkendera egenskapen bör läggas till grund för versbyggnaden, beror naturligtvis af de särskilda språkens skaplynn, i det att hos somliga stafvelsekvantiteten, hos andra betoningen i accenten är förhärskande. Det förre är fallet i åtskilliga forntida språk, t. ex. grekiska, latin, sanskrit, arabiska, hvilka därför äfven ha en ”kvantiterande” versbyggnad, det senare i de flesta nyare kulturspråk, hvilkas versbyggnad på grund här af är ”accentuerande”. Här af beror den principiella olikhet, som förefinnes mellan antik och modern versbyggnad, äfven då den senare söker efterbilda den förre versformer. Men en förändring af språkets prosodiska natur (se *Prosodi*) måste förr eller senare medföra ändring eller rent af omkastning äfven i grunderna för versbyggnaden. Detta kan med full tydlighet iakttagas med afseende på grekiskan och latinet. Under antikens senare århundraden blef i det gängse uttalet stafvelsekvantiteten allt mindre märkbar vid sidan af ordaccenten. Skalderna, särskildt inom de litterärt bildades klass, fortforo att bygga sin vers efter de gamla kvantitetsreglerna, men med en ständigt tilltagande osäkerhet i deras tillämpning. Slutligen kom det därhän, att man med uppgifvande af kvantitetskillnaden nöjde sig med att blott sörja för ett visst antal stafvelser i hvarje vers (s. k. stafvelseräkande versbyggnad). För folkdiktningen låg det nära till hands att i stället för kvantiteten, af hvilken man ej längre hade någon förnimmelse, lägga ordaccenten till grund för versbyggnaden. Detta är äfven hvad som skett så väl i medeltidslatinets kristna hymndiktning som i medeltids- och nygrekiskans folkpoesi. — Af synnerligen framstående betydelse är den grekiska metriken, icke blott med hänsyn till den grekiska versbyggnadens mångskiftande och till en hög grad af konstnärlig fulländning utvecklade formrikedom, hvilken tjänat som mönster närmast för romarnas och sedan för de flesta nyare kulturfolks skaldkonst, utan äfven därigenom, att den grekiska versläran redan af forntidens skriftställare gjordes till föremål för teoretisk behandling och erhöi en terminologi, af hvilken vi ännu betjuna oss. En lärjunge till Aristoteles, den som musikteoretiker kände *Aristoxenos* (se d. o.), har författat en elementarlärobok i rytmik (*Rhythmikā stoicheia*), hvaraf tämligen betydliga fragment finnas i behåll. Dessa fragment (utg. äfven af Westphal som bifång till 1:a bandet af hans ”*Metrik der griechen*”) handla dock hufvudsakligen om rytmen i och för sig (*in abstracto*), utan hänsyn till det speciella material (*rhythmizōmenon*), hvori den

framträder. Bearbetningen af den egentliga metriken tillkom filologerna (de s. k. *grammatici*), och det första arbete af detta slag, som kommit till vår tid, härrör från den i 2:a årh. e. Kr. levande alexandriniske grammatikern Hefæstion (se d. o. 2), hvars handbok (*encheiridion*) i metrik, ehuru blott ett knapphändigt utdrag ur ett förloradt större verk, är den hufvudsakliga källan för vår kännedom om de gamles metrisk teori. Äfven romerska *grammatici* (Terentianus Maurus, Marius Victorinus, Diomedes m. fl., utg. af Keil i samlingen "Grammatici latini", bd 6) ha författat delvis rätt vidlyftiga arbeten i metrik, särskildt med afseende på de latinske skaldernas versbruk; men deras metrisk teori är i det hela dunkel och förvirrad. Det första i nyare tid gjorda försöket till en vetenskaplig behandling af metriken utgick från den engelske filologen Bentley (se d. o.), hufvudsakligen i hans "Schediasma de metris Terentianis" (1711); och hans yngre landsman Porson har inlagt stor förtjänst genom att (i företelet till ed. af Euripides' "Hekuba", 1795) uppvisa de dittills förbisedda finare lagarna för de i det grekiska dramat allmännast förekommande versmått. En systematisk framställning af den grekisk-romerska metriken i hela dess omfattning åstadkoms först af Hermann, "De metris græcorum et romanorum poetarum" (1796), närmare utförd i "Elementa doctrinæ metricæ" (1816) och "Epitome doctrinæ metricæ" (1818; 4:e uppl. 1869), hvilka länge gällde som fundamentalarbeten inom den vetenskapliga metriken och ännu åtnjuta välförtjänt anseende. Den svaga punkten i Hermanns metrik är, att han icke tillbörligen beaktat dels de gamles egen uppfattning af rytmens lagar, dels den nära samhörigheten mellan metrisk och musikalisk rytm, men i stället velat lägga till grund vissa från Kants filosofi hämtade kategorier, hvilka med versbyggnaden äls intet ha att skaffa. I detta hänseende måste ett förtog tillerkännas Böckh, som i "Versmaasse des Pindaros" (1809) och i inledningen till "Pindari carmina" (1811) lämnat viktiga bidrag till utvecklingen af den metrisk teorien. En fullständig, från de gamles rytmiska teori (hos Aristoxenos) utgående omhållning har åvägabragts genom Rossbach och Westphal, "Metrik der griechischen dramatischer und lyriker" (1854—65; 2:a af Westphal ensam bearb. uppl. med titel "Metrik der griechen", 1867—68; 3:e uppl. "Theorie der musischen künste der hellenen", 1885—89). I den sålunda inledda riktningen har sedan uppstått en synnerligen rikhaltig litteratur. Bland sammanfattande verk må nämnas: Christ, "Metrik der griechen und römer" (1874; 2:a uppl. 1879), Alexanderson, "Grekisk metrik" (1877), Glödtich, "Metrik der griechen und römer" (3:e uppl. 1901, i Müllers "Handbuch der klassischen alterthumswissenschaft", bd 2). Ussings "Græsk og romersk metrik" (1893) innebär en återgång till det äldre betraktelsesättet, enligt hvilket metern uppfattas som en blott och bart språklig rytm, utan hänsyn till det musikaliska underlaget, äfven där ett sådant, ehuru numera förloradt, bevisligen funnits och påtryckt versen sin rytm. Havets "Cours élémentaire de métrique grecque et latine" (4:e uppl. 1896) är, som

titeln anger, en rent elementär, men redigt uppställd och ganska användbar liten handbok. — Om den äldsta latinska eller uraliska versbyggnaden se Saturnisk vers. De efter grekiskt mönster bildade, men i många afseenden egendomliga och svårtydda versmått inom det äldre romerska dramat ha gjorts till föremål för djupgående detaljstudier i synnerhet af F. W. Ritschl (se d. o.) och hans skola. Bland större sammanfattande arbeten på detta område må nämnas Klotz, "Grundzüge der altrömischen metrik" (1890). I senare tid ha äfven svenska filologer (A. V. Ahlberg, G. E. Wallstedt m. fl.) lämnat bidrag till lösningen af dit hörande frågor. Den romerska metriken öfriga delar äro systematiskt framställda af Lucianus Müller, "De re metrica poetarum latinorum" (1861; 2:a uppl. 1894). — Försök ha äfven gjorts att åstadkomma en jämförande indoeuropeisk metrik efter mönstret af den jämförande språkforskningen. Man har nämligen trott sig kunna spåra en urarisk versform såsom liggande till grund så väl för den indiska som för den äldsta grekiska, italiska, keltiska, germanska och slaviska versbyggnaden. Uppslaget härtil gafs af Westphal, "Zur vergleichenden metrik der indogermanischen völker" (1861 i Kuhns "Zeitschrift für vergleichende sprachforschung"). I samma riktning går bl. a. Useners "Altgriechischer versbau, ein versuch vergleichender metrik" (1887). I sitt sista arbete, "Allgemeine metrik der indogermanischen und semitischen völker" (1892), har Westphal velat utsträcka jämförelsen äfven till den semitiska versbyggnaden. Hela denna teori är dock i hög grad famlande och osäker. A. M. A.

Den fornnordiska metriken framställdes redan under medeltiden i flera metrisk arbeten, af hvilka det utförligaste är Snorre Sturlassons Håttatal (se d. o.) med en prosaisk kommentar, som emellertid blott registrerar metrisk jämförelse egendomligheter och fornnordiska utbildningar af den ursprungliga allitterationsversen. Från rytmisk synpunkt har allitterationsversen behandlats först i modern tid, och därvid har betraktelsen utsträckt till alla germanska folks allittererande diktning, hvaraf utom norden utförligare källor finnas på angelsaxiska och forn-sachsiska. I allmänhet ansågs versen eller, som tyskarna uttrycka sig, halvversen innehålla två höjningar, men Lachmann, Müllenhoff och Bartsch antogo för de få fornhögtyska allittererande dikterna fyra höjningar liksom för rimversen; att angelsaxiska allitterationsverser haft blott två höjningar, visa emellertid dikter, hvari sådana växla med latinska verser med blott två höjningar, hvilket nog också gäller fornhögtyska allitterationsverser. Att höjningar och sänkningar äro underkastade bestämda regler i afseende på stafvelsernas kvantitet sökte E. Sievers visa i flera uppsatser, som sammanfattades till "Altgermanische metrik" (1893), hvaraf N. Beckman i "Arkiv för nord. filologi", 15, s. 67 ff. (1895) och H. Pipping, "Bidrag till Eddametriken" (1903) närmare belyst vissa punkter. Sievers' undersökning gäller emellertid endast versfyllnadens beskaffenhet och utgör en förberedelse till en fullständig rytmisering, d. v. s. bestämning af de enskilda stafvel-

ernas kvantitet i jämförelse med prosa, hvilken Heusers anser tillsvärdare omöjlig, men som förbises af hans motståndare H. Möller, A. Heusler (särskildt i "Über germanischen versbau", 1894), H. Hirt och K. Fuhr. Såväl Heusers' som Möllers och Heuslers åsikter finnas refererade af E. Brate i "Fornnordisk metrik" (2:a uppl. 1898).

E. B.-a.

Den svenska metriks undersökningsföremål är i första rummet det levande språket i bunden form, d. v. s. framsagd l. uppläst nutida svensk vers. Prosodiken, läran om språkets prosodi, är ju en förutsättning för all metrik, och den svenska metriken har sin utgångspunkt i den af språkets prosodi gifna grundvalen: rytmen beror i svenskan på omväxlingen af starka och svaga stavfvelser (jfr Accent), en egenskap, som värt språk delar med de öfriga germanska språken (se rörande den engelska metriken J. Schipper, "Englische metrik", 1881, T. S. Osmond, "English versel-structure", 1897, och "Metrical rhythm", 1905, G. Saintsbury, "A history of english prosody", 1906—09, och P. Verrier, "Essai sur les principes de la métrique anglaise", 1909), medan rytmförhållandena i t. ex. franskan allmänt anses vara af annan art (se i fråga om den franska metriken Lubarsch, "Französische verslehre", 1879, E. B. anville, "Traité de poésie française", 1891, W. Wulff, "La rhythmicité de l'alexandrin français", 1901, Tobler, "Vom französischen versbau", 44:e uppl. 1903, M. Grammont, "Le vers français", 1904, Saran, "Der rhythmus des französischen verses", s. å., och Bouchaud, "La poésie française", 1906). Den starka påverkan från främmande litteraturer, hvilken i så många afseenden präglat den svenska poesien, har äfven medfört, att den svenska metriska utvecklingen i mångt och mycket varit beroende af metriska företeelser på andra språkområden än vårt, då man här sökt anpassa sig till utländska konstitutiva former (t. ex. försöken att skriva "kvantiterande" vers och upptagandet af "stavfvelseräknande" romanska versformer). Sambandet med sången, upprepningsen af vedertagna versmått m. m. gör, att metriken icke kan inskränka sig till deskriptiv analys, utan måste undersöka äfven bl. a. musikaliska rytmförhållanden och utländska metriska utvecklingar för att kunna ge den behöfliga historiska förklaringen. Af metriks olika delar, hvilka gifvetvis fattas och afgränsas ytterst olika af skilda forskare, särskiljas af Saran som huvudpartier: rytmik och tempolära; melodik; läran om språklången (tonläge, klangfärg m. m.) och "pryd-nadsläran" (rim, allitteration o. s. v.); stilistik; formernas historia. I högst olika grad ha dessa partier varit föremål för uppmärksamhet; den svenska metriska forskningen har nästan uteslutande behandlat rytmiken och pryd-nadsläran.

Det metriska studiet i Sverige var länge inskränkt till kompendieartade framställningar, sådana som Petrus Lagerlöfs (se denne) kollegium på 1600-talet eller Fabian Törners "Observationes in poesin suecanam" (1703, handskrift i Uppsala) och Sven Hofs "Den swänska skaldekonsten" (kort sammandrag i "Svenska par-nassen" 1785) under följande århundrade. Ett uppsving är däremot märkbart vid 1800-talets bör-

jan, då det vaknande intresset för öfversättningar från antikens skaldar med bibehållande af original-versmåttens och nyromantikens versifikatoriska nydaningsfiver väckte forskningshågen på området till nytt lif. Gustaf Regnérs "Afhandling om metriska öfversättningar samt grunderna till en svensk metrik", som inleder hans "Försök till metriske öfversättningar" (1801, utvidgad och omtryckt 1814), och G. J. Adlerbeths företal till öfv. af "Virgiliæ Æneis" (1804) äro de grundläggande arbetena, V. F. Palmblads "Svensk verslära" (i "Phosphoros" 1811) det första större, sammanfattande. Antiköfversättarna spelade sedermera alltjämt en stor roll i de metriska forskningarna; J. Sponberg, A. M. Alexanderson och H. R. Törneblad h äro några af de mera bemärkte metrikerna under 1860-talet. En utförlig behandling af samtliga metriska problem påbörjades af R. von Kræmer med "Svensk metrik" (1874 ff.; allt, hvad han medhunnit af detta arbete, ingår i hans "Samlade skrifter", 1905), som likväl kom att stanna vid prosodiska och syntaktiska frågor. K. A. Lindgren gaf en kortare verslära och afhandlingen "Satser i svensk verslära" (1880). Ett lifligt metriskt författarskap har därefter egt rum från mitten af 1890-talet. F. A. Wulff har utom smärre afhandlingar utgivit "Om rytm och rytmicitet i vers" (1893), "Om versbildning" (1896) och "Svenska rim och svenskt uttal" (1898). N. Beckmans "Grunddragen af den svenska versläran" (1898; 2:a uppl. 1905) är en öfversiktlig framställning af grundprinciperna ifrån den moderna fonetikens ståndpunkt, ett arbete, som framkallade en liflig diskussion. En senare, utförlig metrik är B. Risbergs "Den svenska versens teori" (1905—07). Fornsvensk och äldre nysvensk metrik har behandlats af bl. a. S. Lampä ("Studier i svensk metrik", I, 1903). Smärre bidrag till vår metrik och dess historia ha vidare lämnats af bl. a. R. G. son Berg, Fr. Löffler, K. A. Melin ("Om sonettiktningen under det s. k. stjernhjelmska tidehvarvet", 1887), J. Paulson, A. Sterner, O. Sylvan ("Bidrag till svenska metriks historia" i "Samlaren" 1898, m. m.), H. Söderbergh, V. Vasenius och A. Åkerblom; se särskildt tidskrifterna "Samlaren" och "Språk och stil".

Naturligt nog har den svenska metriska forskningen stått i intimt samband med eller beroende af den tyska. Särskildt stor roll har under de senare årtiondena af 1800-talet spelats af E. W. Brückes "Die physiologischen grundlagen der neuhochdeutschen verskunst" (1871), H. Pauls "Deutsche metrik" (1893; 2:a uppl. 1905) och J. Minors "Neuhochdeutsche metrik" (1893; 2:a uppl. 1901). På helt och hållet nya banor har Tysklands metrik leddes i genom E. Sievers ("Über sprachmelodisches in der deutschen dichtung", 1901, "Metrische studien", hittills I—III, 1901—07, "Rhythmisch-melodische studien", 1912), som bildat skola. O. Rutz ("Neue entdeckungen von der menschlichen stimme", 1908, "Sprache, gesang und körperhaltung", 1911) och F. Saran ("Deutsche verslehre", 1907, m. m.). — Af danska arbeten kunna nämnas E. von der Reckes "Principerne for den danske verskunst" (2 bd,

1881) och K. Mortensens "Studier over ældre dansk versbygning" (I, 1901). — Svensk metrisk bibliografi meddelas i A. Norens "Vårt språk" (I, 1903) och, årligen, i "Samlaren" och "Arkiv för nordisk filologi". — Om de metriska förhållandena i finska språket se d. o., sp. 367. R-n B.

Metrisk (af grek. *metron*, mått). 1. Som hänförs sig till versmått, affattad i "bunden" stil, ordnad efter metriken lagar. I äldre svensk litteratur möter man ofta termen "metrisk vers" som motsats mot "rimmad vers" och betecknande de antika versmått. — 2. Som hänförs sig till metersystemet, fotad på metern som måttenhet. — **Metrisk centner** (fr. *quintal métrique*), en vikt af 100 kg. — **Metrisk karat**. Se **Karat**. 1. R-n B.

Metritis, med. Se **Kvinnosjukdomar**, sp. 419.

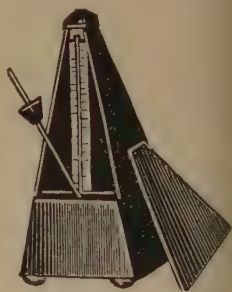
Metrodoros [-därås], grek. *Μητροδόρος*, lat. *Metrodōrus*. 1. Åtskilliga grekiska filosofer, bland dessa en från Chios, lärjunge af Demokritos, en annan från Lampsakos, vän och lärjunge af Epikuros, en tredje från Skepsis i Mysien, hvilken lefde omkr. år 100 f. Kr. och tillhörde den akademiska skolan. Han är bekant äfven som retor och statsman samt användes i diplomatiska värf af konung Mithridates Eupator. — 2. En grekisk epigramdiktare, som äfven författade arbeten i geografi och astronomi. Han lefde sannolikt under Konstantin den stores regering (förra hälften af 300-talet). A. M. A.

Metrologi (af grek. *metron*, mått, och *lógos*, lära, vetenskap) kallas kännedomen om de hos olika folk och under olika tider brukliga mått-, vikt- och myntsystemen. Bland forntidens folk ha i synnerhet grekernas och romarnas mått-, vikt- och myntsystem varit föremål för omfattande och skarpinniga undersökningar. Som epokgörande verk inom denna gren af den klassiska fornkunskapen må nämnas A. Böckhs "Metrológische untersuchungen über gewichte, münzfusse und maasse des alterthums in ihrem zusammenhange" (1838) och Th. Mommsens "Geschichte des römischen münzwesens" (1860). En sammanfattande framställning af den metrologiska vetenskapens resultat ger F. Hultsch i "Griechische und römische metrologie" (2:a uppl. 1882). A. M. A.

Metromani (af grek. *mētra*, lifmoder, och *manía*, lidelse). Se **Nymfomani**.

Metronom [-näm; af grek. *metron*, mått, och *no/mos*, lag], ett instrument, som mäter tidsintervaller och utgöres af en sammansatt pendel, hvars svängningstid efter behag kan förlängas eller förkortas. För detta ändamål sitter den axel, kring hvilken pendelstängens svänger, icke som vanligt i stängens öfre ända, utan längre ned på stängens. Pendelns öfre del svänger följaktligen i motsatt led mot dess nedre; och som dessa rörelser motverka hvarandra, blir pendelns rörelse mycket långsammare än hos en vanlig pendel af samma längd. För att kunna reglera svängningstiden sitter på pendelstängens ofvanför axeln en flyttbar vikt. Ju högre denna vikt ställes, dess mindre blir svängningshastigheten. I *Mälzels metronom* (se fig.; patenterad 1816, eg. upfunnen af holländaren D. N. Winkel) underhålles pendelstängens rörelse af ett urverk, anbringadt i apparatens nedre del. Pen-

delstängens är ofvanför axeln indelad i grader, som ange antalet svängningar, som pendeln gör i minuten, när vikten flyttas till motsvarande gradstreck. Graderingen går vanligen från 50 till 160. Ställes således vikten på 60, slår pendeln sekunder. — I *musiken* begagnas Mälzels metronom som taktmätare (vanligen betecknad *M. M.*) för att, noggrannare än genom de allmänna benämningarna "allegro", "andante" o. s. v., bestämma tempot i ett musikstycke. Metronomens flyttbara vikt ställes då på det gradtal, som i rubriken till stycket föreskrifves för en viss notlängd, t. ex. halften, hvarefter tempot afpassas så, att denna not får en längd, lika med tidsintervallerna emellan två pendelslag. Tecknet *M. M.* $\text{♩} = 100$ i början af ett musikstycke betyder alltså, att enl. Mälzels metronom skall halften ha den hastighet, som pendeln anger, då vikten ställes på 100. Se vidare **Tempo**. R. R.



Mälzels metronom.

Metronomoi (af grek. *metron*, mått, och *no/mos*, lag) kallades i det forna Aten de af staten anställde justeringsmän, hvilka hade att öfvervaka de i handeln begagnade måttens och viktarnas lagenlighet. Dessa ämbetsmäns antal uppges till dels 10, dels 15. A. M. A.

Metronymikon, plur. -ka (af grek. *mēter*, moder, och *o'noma* l. *o'nyma*, namn), namn, hvilket är bildadt efter moders namn. Jfr **Patronymikon**.

Metroön (grek. *Μητροών*, af *mēter*, moder) kallades i det forna Aten gudamoderns (Rhea Kybeles) invid torget belägna tempel, hvilket tillika tjänade som statsarkiv. Äfven på andra platser funnos sådana tempel, t. ex. det ryktbara metroon i Olympia, som byggdes sannolikt på 300-talet f. Kr. och förstördes under bysantinska tiden. A. M. A.

Metropol [-pål; grek. *metro/polis*, af *mēter*, moder, och *po/lis*, stad], "moderstad", "moderstat" (i förhållande till kolonier); hufvudstad; stad, i hvilken hufvudkyrkan (moderkyrkan) inom en kyrkoprovins är belägen. — **Metropolit**, den i metropolen boende biskopen i en kyrkoprovins. Namnet metropolit förekommer första gången på 1:a ekumeniska mötet i Nicæa (325), men ämbetet hade utvecklats sig under Diocletianus i analogi till dennes politiska organisation. Den i provinshufvudstaden residierande biskopen fick en med provinsståthållaren analog ställning, blef provinssynodernas själskrifne ledare, fick rang öfver de andre biskoparna och snart äfven en viss maktbefogenhet, särskildt rätten att ordinera biskoparna i sin provins, för lekmanen ett synligt tecken på öfverhöghet af stor moralisk räckvidd. Metropolitinstitutionen vann i denna form sanktion på Nicæamötet; ingen, som ej hade flera biskopsdömen under sig, kunde göra anspråk på metropolitvärdighet. Öfver metropoliten höjde sig redan vid Nicæa exarkinsti-

utionen och snart i Orienten patriarkaten, i Västerntärfvedömet. I Västerlandet funnos f. ö. länge blott tre orter liknande metropolitsäten: Rom, Milano och Cartago, och en verklig metropolitindelnings framväxte först från omkr. 400 (i Gallien); då trädde också namnet ärkebiskop vanligen i stället för metropolit. I den grekiska kyrkan behöll sig beteckningen metropolit (se fig. i art. Grekisk-katolska kyrkan, sp. 228) som i rang öfver den äfven där ankomna och i sak med metropoliten någorlunda jämställda ärkebiskopen. Öfver metropoliterna stå där blott patriarkerna. — Metropolitankyrka, "moderkyrka", hufvudkyrka, där metropoliten predikar. Hj. H.-t.

Metropolis [metr'ápolis], stad i nordamerikanska staten Illinois, vid Ohio. 4,096 inv. (1900). Kvarter och sågverk. J. F. N.

Metropolit. Se Metropol.

Metropolitain [-pálitá'], Le, den underjordiska elektriska stadsbanan i Paris. Se Elektriska banor, sp. 239.

Metropolitan borough [metröp'álitén ba're], kommun i London (se d. o., sp. 1046 och 1065).

Metropolitánkyrka. Se Metropol.

Metrorragi (af grek. *metra*, lifmoder, och *rhegynai*, sönderslita), blödnings från lifmodern. Se Menstruation, sp. 134.

Metrosideros Banks, bot., ett släkte af högsträddar eller buskar af fam. *Myrtaceæ*, de flesta förekommande i Australien. *Metrosideros* är nära besläktad med *Eucalyptus* (se d. o.) och förenas af flera med detta släkte. På Nya Zeeland och Stilla oceanens öar träffas hithörande arter, t. ex. *M. eccandens*, som lämnar drogisternas *lignum vitæ*, "lifsträ", berömdt för sin hårda oförstörbara ved. *M. polymorpha* lämnar material till öbornas byggnader, klubbor och andra vapen. O. T. S. (G. L.-m.)

Metroxylon Rottb., bot., släkte af palmer med till 10 m. hög, långa utlöpare bildande stam, terminal bladvärd och fleråriga blomkolfvar, hvaraf 55 arter förekomma i indomalajiska området. *M. Rumphii* (*Sagus Rumphii*) och *M. lœve*, som bildas i skogar på Sunda-öarna och Molukkerna, äro de bekanta sagopalmer, af hvilkas stam sago beredes (se Sago). För nämnda traktens invånare äro dessa palmer af största betydelse, då de af dem erhålla sin hufvudsakligaste föda, sina kläder, redskap och boningar. G. L.-m.

Me'trum (lat., af grek. *metron*, mått), meter, mätversmått. Se Metrik.

Me'tschnikkoff, Ilija. Se Metjnikov, I.

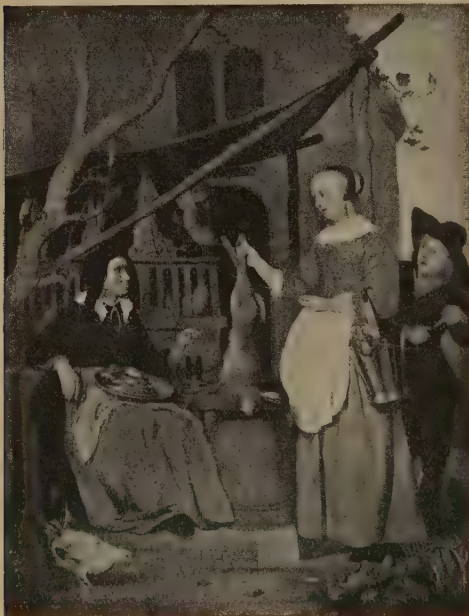
Metspö, fisk., ett fiskredskap (se d. o.). Från gammalt vara ett mycket primitivt fiskredskap har metspöet i senare tider vunnit stor fulländning, i synnerhet för sportfiske af laxartade fiskar. Det består af tre hufvuddelar: själfva spöet, reffen och krokarna. Det förstnämnda, som urspr. utgjordes af ett hud som närmast fanns till hands (ett hasselspö, ett björkspö o. s. v.), förfärdigas numera till sportfiske af hårdare och ädlare träslag eller af bamburör och med synnerlig omsorg. För att kunna lättare förvaras och medföras, äro metspön ofta afdelade i 3—5 delar, som lätt och säkert kunna fogas tillsammans. Vid sportfiske är spöet vanligen försedt med en vefrulle, som sitter nära handtaget och tjänar till upprullande af reffen, som i de flesta fall utgöres af den egentliga reffen och

den kortare tafsken. Vid sportmete är reffen oftast gjord af silke, fernissadt eller ofernissadt, och tafsken af gut eller gimp (se dessa ord). Å tafsken sitter sänket, då sådant begagnas, och vid dess ända kroken (se d. o.) eller krokarna. Det förra tjänar till att sänka agnet eller betet vid vanligt mete och består af bly i en eller annan form. I sammanhang med sänke kommer oftast också flöte (se d. o.) till användning. Det naturliga agnet utgöres vanligen af dagg- eller metmask, åtskilliga större insektlarver, stjärten af mjukskaliga kräftor, sedan skalet aftagits, grundmärl och flera andra smådjur. Med mete af detta slag fiskas abborre, mört, braxen m. fl. fiskar, under vissa förhållanden också laxöring l. forell och harr. Till agn vid gädd- och abborrmete begagnas ofta levande småfisk, såsom mört, löja, ruda, elritsa m. fl. Till gäddmete kan äfven räknas slantning (se d. o.). En något liknande metod, hvarmed också fiskas lax, laxöring, abborre och andra roffiskar, är svirvelfisket l. "spinningen", så kallad, emedan betet, som utgöres af en naturlig eller konstgjord liten fisk, anbringas vid kroken eller krokarna i krökt ställning, så att det, då det drages genom vattnet, kommer i en svängande rörelse, "spinner". Af allt konstgjordt agn för mete med spö spelar flugan eller fjäderkroken den betydelsefullaste rollen (se vidare Fluga); med detta agn idkas det högst skattade och utvecklade, ifrigast af engelsmän och amerikaner idkade sportfisket (lax, laxöring l. forell, harr), hvarvid hvarken flöte eller sänke användes. F. T.-m.

Metsu [me'tsy], Gabriel, holländsk genremålare, f. 1629 i Leiden, begravnen i Amsterdam 24 okt. 1667, son till den flamske målaren Jacques M. (d. 1633), undervisades först af sin mor, Jacomina Garneys, och var troligen elev af Gerrit Dou. Hans tidigaste arbeten, flyktigt skisserade bordscener, möjligen behandlande den förlorade sonens historia, påminna dock icke om Dou, utan om Jacob Duck. Äfven hans närmast därpå följande små genrebilder återge mer eller mindre fritt behandlade bibliska motiv, som visa inflytande af Rembrandt. Men nästan samtidigt gör Frans Hals' måleri starkt intryck på honom, och han utför en serie genrebilder med figurer i naturlig storlek, hållna i gråbrun ton och framställande fisk- och fågelmånglerskor. För denna period förskrifva sig äfven några smedjeinteriörer, såsom en taffa i Nationalmuseum, *Gråtande kvinna i skvallerstol*. I början af 1650 flyttade M. från Leiden till Amsterdam, och där utförde den litige konstnären, som blef endast 38 år, en mängd genrebilder, som nu smycka Europas och Nord-Amerikas museer och privatsamlingar, dels med förträfflig lokalfärg framställande lifliga torgscener, d. v. s. frukt-, fisk- eller vildtmånglerskor (jfr fig.) med sina kunder, dels kärleksfullt återgifna scener



ur det borgerliga hemlifvet, de senare kommande Gerard ter Borch, Nicolaes Maes och ibland till och med Jan Vermeer van Delft nära. Motiven äro helt enkla: en ung dam, spelande mandolin eller mottagande eller skrivande ett bref, en läkare, som besöker en ung fru, en ung man, undervisande en vid klaveret sittande ung dam, en gumma med bibeln i knäet o. s. v., men de präglas af en uppfattning, så intim och innerlig, en sådan tolkning af hemmets lycka, att denna stämning ofelbart öfverföres på åskådaren. I koloristiskt hänseende bli M:s framställningar allt rikare: från en mer entonig färggifning öfvergår han till allt rikare lokalfärger, som han stämmer till en af varmt rödt behärskad harmoni, till hvilken en mästerlig, af Rembrandt inspirerad behandling af ljusdunklet i hög grad bidrager. Hans taflor träffas i de flesta museer och större privatsamlingar. De äro sällan daterade, och det är därför rätt svårt att fastställa deras kronologi. Till hans bästa arbeten räknas *Frukosten*, *Dryckesbrodern*, *Gumma med en bok i knäet*, *Jägare*, som lämnar en dam en fågel



Vildtmånglerska, oljemålning af G. Metsu. (Dresden.)

i Amsterdams riksmuseum, *Vildthandlaren* i Dresdens museum, *Grönsakstorget* i Amsterdam och *Musiklektionen* i Louvre, o. s. v. Hans afgjordt förnämsta verk är *Besöket hos barnsängskvinnan*, ännu för ett par år sedan i R. Kanns samling i Paris. I Nationalmuseum finns, förutom ofvan nämnda målning, ännu en, *Kortspelande officer och dam*. På Vanås ses två goda små arbeten af M:s hand: *Den gamle rökaren* och *Pannkaksgrädderskan*. I den forna Groenska samlingen fanns för den förtäfliga målningen *Slumrande gumma*, från hvilken en katt söker snatta en sill, samtidig med och framställande samma person

(M:s mor?) som i ofvan nämnda "Gumma med en bok i knäet" i Amsterdams riksmuseum. O. G.—g.

Metsuke, japansk polismyndighet. Se band XII, sp. 1434.

Me'tsyt [-sejs], flamländska målare. Se Matsys.

Me'tsämma [-ma], kapellförsamling. Se Loimijoki.

Me'tsäpirtti, imperiellt pastorat af 2:a klass, Viborgs län, Finland, Kexholms prosteri af Ny-slotts stift, Kexholms härad och domsaga. Areal 187 kvkm. Befolkningen, finsk, 4,721 personer (1910). A. G. F.

Mettenius, Georg Heinrich, tysk botanist, f. 24 nov. 1823 i Frankfurt a. M., d. (i kolera) 18 aug. 1866 i Leipzig, med. doktor, professor i Freiburg i. Br. 1850 och i Leipzig 1853, blef berömd genom grundlig forskning och författarskap öfver ormbunkarna i både anatomisk, utvecklingshistorisk och systematisk riktning, särskildt arbetena *Filices horti botanici Lipsiensis* (med 30 kolorerade taflor, 1856) och *Ueber einige farn-gattungen* (1—3, 1856—59). C. Linn.

Metternich, v. o. n., österrikisk fursteätt, en gren af en gammal adlig släkt i Rhenstrakten, som under 1300-talet tog namn efter orten M. (i kretsen Euskirchen nära Köln). Släkten utgrenade sig från Karl, herre till Zievel, under senare delen af 1300-talet samt har räknat tolf olika linjer. Från Karls af Zievel äldre sons dotter härstamma grefvarna von Wolff-Metternich, från hans yngre sons sonson (Karl, d. 1496), som skref sig till Sommersberg och Zievel, härstamma den furstliga grenen. Denna, bland hvars medlemmar märkas flera höga andliga funktionärer samt en kurfurste af Trier och en kurfurste af Mainz, kallas sedan 1653 M.-Winneburg, fick 1679 riksgreflig, 1803 riksfurstlig och 1813 österrikisk furstlig värdighet. 1806 medietiserades dess däv. "landesherrschafft", furstendömet Winneburg i Schwaben, och köptes 1825 för 1,5 mill. floriner af konungen af Württemberg. Familjen eger betydande gods i Böhmen (Königswart), Mähren och Rhenstrakterna, bl. a. det för sitt vin ryktbara Johannisberg.

1. Franz Georg Karl Joseph Nepomuk, förste furste af M.-Winneburg, österrikisk statsman, f. 1746, d. 1818, var först i kurfurstens af Trier, sedermera i Österrikes tjänst. Som dirigerande minister i Österrikiska Nederländerna 1791—95 lyckades han lugna de upprorska rörelser, som kejsar Josef II:s brådstörtade reformer framkallat. På fredskongressen i Rastatt 1797—99 var han kejsarlig gesant, och under en del af 1810, när hans son (se M. 2) begaf sig som sändebud till Paris, var M. förordnad att i hans ställe leda utrikesärendena. — Han upphöjdes 1803 i tyskt furstligt stånd.

2. Klemens Wenzel Nepomuk Lothar, anden furste af M.-Winneburg, hertig af Portella, den föregående son, österrikisk statsman, f. 15 maj 1773 i Koblenz, d. 11 juni 1859 i Wien, åtnjöt sorgfälligt uppföstran i hemmet och studerade 1788—90 vid Strassburgs och 1790—94 vid Mainz' universitet. Samtidigt tjänstgjorde han tidtals vid sin faders kansli i Bruxelles, besökte England, där han bl. a. knöt förbindelse med prins-regenten (sedermera konung Georg IV), samt bosatte sig

sten 1794 i Wien. Följande år gifte han sig med furstinnan Eleonora von Kaunitz (d. 1825, undotter till österrikiske statskanslern furst von Kaunitz), ett gifte, som skänkte honom stor förmögenhet och inflytelse-rika förbindelser. Den unge M. tillbragte nu, hufvudsakligen under naturvetenskapliga och medicinska studier, i tillbakadragenhet några år, som synas öf-


vat stort inflytande på hans senare utveckling. Från sin egen hemort och sina förfäder egde han rhenländarnas lefnadsglada, behagliga väsen, men och den lydkattige katolikens devotism samt den opålitliga smidighet, som den romerska kyrkans diplomati så starkt utvecklat. Förbindelsen med familjen Kaunitz gaf honom tillfälle att som förebild studera Maria Terasias berömda rådgifvare, hvars omständliga, cirklade och kärna högdraget måstrände förhandlingsteknik han särskildt på äldre dagar ofta tillämpade. En utpräglad böjelse att tillmäta de förmella aftalen afgörande betydelse utmärker M:s hela politik; därför syntes honom också allting bero på de personliga förbindelserna och förhandlingarna med andra staters regenter och ledande män, hvaremot tidsställningar och folkrörelser af honom i grund föraktades.

Som ombud för sina ständsbröder de westaliske grefvarna hade M. ett par gånger under 1790-talet diplomatiska uppdrag (så t. ex. vid fredskongressen i Rastatt 1797—99) af öfvervägande ceremoniell natur. 1801 utnämndes han till Österrikes sändebud vid hovet i Dresden. 1803—05 beklädde han samma post vid hovet i Berlin och 1806—09, på Napoleons egen begäran, i Paris. Det var föga sannolikt, att den i Pressburg 1805 ingångna freden mellan Frankrike och Österrike skulle bli af lång varaktighet. Österrike arbetade af alla krafter på att sätta sin armé i krigsdugligt skick. Under så ovanligt ömtåliga förhållanden visste M. att knyta värdefulla förbindelser i Frankrike, särskildt med Talleyrand och Napoleons syster Caroline Murat, samt vann äfven i viss mån genom foglighet och smidighet Napoleons välvilja. Själf var M., fastän principiellt fientlig mot Napoleon, starkt imponerad af hans maktsställning och hoppades förändring först genom kejsarens död. Det oaktadt underbläste han optimistiskt de nya österrikiska krigsplanerna, men kom efter krigsutbrottet 1809 lagom hem till österrikarnas nederlag vid Wagram, 5 och 6 juli s. å. Efter detta kallades M. att tills vidare öfvertaga ledningen af utrikes ärendena, och 8 okt. blef han definitivt utnämnd till "minister för kejsarliga huset och utrikesärendena". Ett af hans första göromål blef afslutandet af det politiska äktenskapet emellan Napoleon och kejsar Frans' dotter Maria Lovisa, hvarigenom man hoppades få några års välbehöfvt fredslugn. I samband med detta äktenskaps afslutande sändes M. som utomordentlig ambassadör till Paris.

Under den brytning mellan Napoleon och Alexander af Ryssland, som nu ryckte allt närmare, ville M. helst förblifvit neutral, men i beräkning, att Napoleon skulle segra, fruktade han försitta möjligheten att vinna exempelvis Schlesien, hvarför han i mars 1812 slöt allians med Frankrike, samtidigt som han dels anbefallde Preussen att sluta sig till Ryssland, dels själf lät Ryssland förstå, att Österrikes deltagande i kriget blefve mindre eftertryckligt. Efter Napoleons nederlag i Ryssland synes M. under hänsyn såväl till kejsar Frans' utpräglade fredshåg som i all synnerhet till Österrikes nästan ruinerade finanser närmast velat åvägbringa allmän fred i Europa, med jämvikten mellan makterna återställd under Österrikes ledning. Han sökte bilda ett "tredje parti" af neutrala stater (jämte Österrike bl. a. Neapel under Murat, Westfalen under Jérôme Bonaparte samt Danmark), löste Österrike från alliansen med Frankrike samt erbjöd i maj 1813 Österrikes väpnade medling i striden mellan koalitionen (Ryssland, England, Preussen, Sverige och Spanien) och Napoleon. Genom fördraget i Reichenbach 27 juni s. å. förband sig Österrike till Ryssland och Preussen att biträda koalitionen, därest Napoleon förkastade de fredsvillkor, som komme att erbjudas af Illyrien, uppgifvande af Frankrikes makt ö. om Rhen). Vid M:s personliga möte med Napoleon i Dresden 28 juni blottade Napoleon genom besinningslös häftighet både hur ohållbar hans ställning var och hur oresonligt han i alla fall motsatte sig hvarje väsentligare tillbakagång. Under sådana omständigheter blef den kort därpå sammanträdande kongressen i Prag resultatlös, och 12 aug. bekantgjorde M. Österrikes anslutning till koalitionen. Mera tack vare Napoleons oklokhets egen förtjänst, anmärkte Hardenberg, hade M. nu vunnit en ledande ställning inom Europas politik. Hvad som brast Österrike i militära maktresurser, sökte han ersätta genom sin diplomatiska konst. Han fruktade i hög grad, att befrielsekrigets tysknationella prägel skulle stärka Preussens inflytande inom Tyskland och sökte därför genom specialfördrag med enskilda tyska stater förebygga denna fara. Tillika befarade han, att Rysslands öfvermäktiga välde nu inom Europa skulle ersätta Frankrikes, hvarför han ej var ohägad för en fred på billiga villkor, därest Napoleon blott kunde förmås mottaga densamma (St-Aignans beskickning till Napoleon från de allierades högkvarter i Frankfurt a. M. nov., Frankfurmanifestet till Frankrikes folk 1 dec., kongressen i Châtillon febr.—mars 1814). Så var han och ganska ovanlig mot den svenske kronprinsen, sökte i det längsta draga till sig Danmark och skydda dess intressen samt förväddades ej förrän efter freden i Kiel att i Langres 2 febr. 1814 underteckna den allianstraktat med Sverige, som garanterade Norges besittning. Napoleons afvisande hållning gjorde emellertid alla fredsplaner omöjliga, genom fördraget i Chaumont 1 mars s. å. slöts stormakternas allians närmare, kriget fortsattes med eftertryck, Napoleons fall och den första Parisfreden framtvingades. På glänsande sätt belönad af kejsar Frans, återkom M. som triumfator till Wien.

På kongressen i Wien (sept. 1814—juni 1815)

utöfvade M. jämte Talleyrand det mest afgörande inflyttandet. Han förstod att få sitt finger med öfverallt, att skickligt spela ut olika intressen mot hvarandra samt att under allt detta väl tillgodose Österrikes fördel. Stödd på en hemlig allians med England och Frankrike af 3 jan. 1815, gendref han såväl Rysslands planer på hela Polen som Preussens på att införliva hela Sachsen. Han lyckades i Tyska förbundet få en organisationsform åt Tyskland, hvarigenom det preussiska inflyttandet lätt skulle kunna hållas inom skrankor, och han trygade Österrikes maktställning inom det splittrade Italien. Efter Napoleons återkomst från Elba bedref han energiskt det nya kriget, men också, sedan segern vid Waterloo vunnits, de relativt lindriga villkoren för den andra Parisfreden. Samma dag, som denna undertecknades, 20 nov. 1815, var han med om att förnya de fyra stormakternas allians; ungefär två månader tidigare, 26 sept., hade kejsar Frans jämte Fredrik Vilhelm III af Preussen på Alexander I:s uppmaning satt sitt namn under den fördragsurkund, som kallats "den heliga alliansen". Efter Wienkongressen och den andra Parisfreden stod M. som Europas framgångsräskaste och mäktigaste statsman. Hans opålitlighet hade visserligen förvärfvat honom bittra fiender ("il ment trop", sade Napoleon om M.; "on peut mentir quelquefois, mais toujours, c'est trop"), men han förstod vanligen att, när omständigheterna så kräfde, genom sitt vinnande sätt återställa vänskapen, så särskildt i förhållandet till kejsar Alexander. M:s salong var några år framåt en diplomats brännpunkt; från alla håll kommo utmärkelser och belöningar honom till del, bland hvilka särskildt märkes den gifva af slottet Johannisberg med område vid Rhen, som kejsar Frans tilldelade honom 1816. 1821 utnämndes han af kejsaren till hus-, hof- och statskansler och forftor i denna egenskap intill mars 1848 att leda Österrikes yttre politik, tämligen enväldig i detta hänseende tack vare först Frans I:s o begränsade förtroende och sedermera Ferdinand I:s fullkomliga oförmåga att handlägga affärerna. Inom öfriga styrelsegrenar synes M:s inflytande varit mindre, än ofta antagits, då det hörde till kejsar Frans' grundsatsar att hålla förvaltningens olika delar noga skilda från hvarandra.

Ehuru den heliga alliansen aldrig fick någon verklig politisk betydelse och ehuru särskildt M:s nyktra åskådning skarpt reagerade mot den öfversvinnliga känslomhet, som utmärkte dess upphofsman, kejsar Alexander, kan man likväl med fog beteckna M:s politiska åskådning såsom i hög grad identisk med de praktiska antydningar, alliansurkunden gaf. M. ansåg, att världen nu efter revolutionstidens upplösande skakningar nått fram till en fredens och ordningens era. Själva grundvalen för denna ordning voro de 1814 och 1815 slutna internationella aftalen, som han i eminent grad betraktade som sitt personliga verk. Fredens och ordningens intressen kräfde då, att samma makter, som lyckliggjort Europa genom att träffa dessa aftal och genomfört i dem stipulerade inrättningar, äfven framgent höllo sin hand öfver sakernas nya tillstånd samt, om så kräfdes, inskredro till dess bevarande. Till en början hopades M. genom en godmodig konservativ politik

kunna utjämna revolutionsårens efterverkningar. Inom Österrikes olika delar anbefallde han allmän decentralisation af förvaltningen med gynnande af hvarje särskild landsändas nationalitet; så skulle man undslippa vådan af någon allmän agitation för konstitutionella rättigheter och andra omstötrande förändringar. Den starka nationella rörelsen inom Tyskland (särskildt svallningen bland universitetsungdomen; Wartburgfesten 1817) gjorde honom emellertid betänksam, om ej hårdare åtgärder voro nödvändiga. Mordet på Kotzebue (mars 1819) betraktade han som det afgörande vittnesbördet i denna riktning. Redan förut hade han öfvertygat sig om, att Alexander rätt fullständigt öfvergifvit de liberaliserande idéer, som 1815 sysselsatt honom; själf hade han på kongressen i Aachen (sept.—nov. 1818) fullständigt återvunnit Alexanders förtroende samt äfven åvägabragt enighet mellan Österrike och Preussen om de tyska angelägenheternas behandling. Efter en förnyad öfverenskommelse med Hardenberg genomdref han nu på en konferens med de olika tyska staternas delegerade de s. k. Karlsbadbesluten, aug. 1819, hvilka i sept. s. å. påtvingades förbundsdagen. Härigenom skapades för Tyska förbundets stater en provisorisk exekutionsordning, åsyftande att hålla alla "demagogische uttriebe" i tygeln; presscensuren skärptes, och universitetens frihet kringskars. Från denna tid är sålunda M. ledaren för ansträngningarna att medelst en skarp polisuppsikt hålla frihetssträfvanden och nationella manifestationer af hvarje slag tillbaka. Mången gång torde han ha förts till strängare åtgärder, än han egentligen själf önskade, genom sin omgifnings påverkningar, särskildt genom inflytande från sin publicistiske medhjälpare och förtrogne rådgifvare Friedrich Gentz (se d. o.). Wienslutakten af 15 maj 1820 var ett försök att kodificera ordningen inom Tyskland, hufvudsakligen, ehuru icke i allo, efter M:s önskningsar.

Emellertid begynte den yttre politiken vålla afsevärda svårigheter. På kongressen i Troppau (okt.—nov. 1820) öfverlade stormakternas furstar och statsmän förträdadesvis om medlen att återställa ordningen i det revolterade konungariket Båda Sicilierna (Neapel) äfvensom i Spanien och Portugal. Östmakterna (Österrike, Ryssland och Preussen) förmåddes först, dock ej utan besvär, vålladt af Alexander I:s förtrogne Kapodistrias, att i ett protokoll (19 nov.) prononcera interventionsgrundsatsen samt uppdraga åt Österrike att intervenera i Neapel; motsträfvigt gaf senare äfven Frankrike sin anslutning, men England vägrade alldeles att gå med. Kongressen i Laibach (jan.—maj 1821) syntes fullständigt återställa M:s ledande inflytande, då interventionsuppdraget i Neapel nu gafs åt Österrike, men i samma drag rullade grekernas uppror upp den orientaliska frågan, hvilken skulle vålla honom de allvarsammaste motgångar. M. trodde äfven denna fråga kunna lösas uteslutande enligt de bestående fördragens och rättsanspråkens anvisningar och ville sålunda ställa sig på Turkiets sida gentemot dess upproriska undersåtar. Att han ej skattade styrkan af frihetsrörelserna på Balkanhalfön särdeles högt, förvånar mindre, än att han förbisåg såväl den moraliska kraften öfver sinnena i hellensk kultur och

listen trosgemenskap som och styrkan af de spe-
lla egoistiska intressen, hvilka åtskilliga makter
kunde ega. På kongressen i Verona (okt.—
dec. 1822), där M. hade förgärligheten af Eng-
lands bestämda protest (för öfrigt genom hans per-
sonlige vän hertigen af Wellington) mot interven-
tionspolitiken, hvarför denna kongress också blef
en sista af det ursprungliga stormaktsförbundets,
sådes makterna ännu att stödja Rysslands mått-
fulla fordringar hos Turkiet. Under de närmaste
åren intresserade sig emellertid såväl Ryssland som
England allt djupare i den orientaliska krisen,
under det M., konsekvent häfande sin formalistiska
konserverande ståndpunkt, höll sig tillbaka och
försigtigt, men fåfängt, sökte göra liknande åsikter gäl-
ande hos Alexander I. Efter dennes död min-
skades M:s inflytande ytterligare; England och
Ryssland jämte Frankrike afgjorde nu så godt som
allena öfver det turkiska rikets öden, Österrikes
ålder särdeles starka intressen på Balkanhalfön
öfveratogs ej, förhållandet mellan de båda kejsar-
hofven var ganska spändt, och äfven mellan
Berlin och Wien hade vänskapen svalnat.

Julirevolutionen 1830 samt den belgiska frigörel-
sen och Polens uppror gäfvö M. tillfälle att komma
ut ur denna isolerade ställning. Under intrycket
af dessa oroligheter förenade han de tre östmak-
terna till en samverkan i konserverande riktning,
utåt markerad genom furste- och ministermötena
i Teplitz och Münchengrätz 1833 samt Teplitz
1835; en formlig fördragsmässig grund gafs genom
Berlinsfördraget i okt. 1833 mellan Österrike,
Ryssland och Preussen, ett fördrag, som i viss mån
besvarades genom västmakternas sammanslutning
med Spanien och Portugal till 1834 års kvadrupel-
allians (april). M:s allmänna inflytande var dock
nedgående. Han förmådde ej motverka eller ens
modificera den Preussens ekonomiska politik, som
ledde till tyska tullföreningen af år 1834, och hans
önsksningar att modernisera Österrikes tullpolitik
förhållan, att dess anslutning till den tyska tull-
föreningen kunde ske, ledde ej till några resultat.
Likaså blef han i den orientaliska politiken van-
ligtvis en mer eller mindre uppriktig sekundant åt
kejsar Nikolaus: för det viktiga fördraget i London
13 juli 1841, hvarigenom trafiken i Svarta haf-
sunden ordnades, utöfvade han dock en bety-
delsefull medlande inverkan. Att detta hans in-
flytande aftog, får mest härledas af den inre
svaghet, som alltmera framträdde inom Österrike.
Kejsar Frans' öryggliga konservatism hade omöj-
liggjort alla inre reformåtgärder, och det direk-
torium, som öfvertog ledningen för kejsar Ferdi-
nand (däri suttu kejsarens broder ärkeherztig Lud-
vig, M. samt M:s motståndare greve Kolowrat; se
d. o.), var inbördes söndradt och sålunda maktlös.
De enskilde medborgarna hade nog goda tillfällen
att under dessa fredliga år komma till välstånd,
och likaså blomstrade de olika landsändarna, men
sammanhållningen af det hela var svag, allt djärf-
vare började missbelättna nationalistelement sticka
upp hufvudet (särskildt i Ungern och i Venetien-
Lombardiet), allt under det man i Wien efter M:s
egentligt pessimistiska ömdöme hade upphört att
styra och nöjde sig med att förvalta. Detta inre
tillstånd, som syntes M. göra freden till hvarje pris
nödvändig, försvagade naturligtvis i hög grad hans

handlingskraft utåt. Själf hade M. en betydande
skuld vid detta sakernas tillstånd, ty han hade all-
tid föredragit att kringgå svårigheterna och kom-
promissa sig öfver dem framför att möta och be-
segra dem.

Så var Österrike illa rustadt att möta februari-
revolutionens påfrestningar. M. underhandlade
just i början af 1848 med Guizot i Frankrike om
gemensamt uppträdande emot den italienska oron,
då revolutionen utbröt i Paris. Den storm, som nu
under marsdagarna gick öfver nästan hela Europa,
blef särdeles stark inom Österrike och vände sig
ej minst mot M. personligen. Inför de hotande
petitioner, hvarmed Wiens borgare och studenter
begärde hans afskedande, fann han nödvändigt att
resignera, begärde 13 mars afsked från sina äm-
beten, lämnade följande dag Wien och begaf sig,
ej alldeles utan risk, genom Böhmen, Sachsen och
Hannover till England; han sökte sålunda och fann
äfven skydd i samma stat, som han så ofta skarpt
tadlat för dess demoraliserande politiska inflytande.
1849—51 vistades han mest i Bruxelles samt på
Johannisberg, återvände hösten 1851 till Wien,
där han sedan tillbragte vintrarna under liflig för-
bindelse med den politiska världen som en stats-
konstens nestor. — Hans första gemål hade dött
1825; efter ett kort andra äktenskap, med Marie
Antoinette von Leykam, grefvinna till Beilstein (d.
1829), gifte han sig 1831 med grefvinnan Melanie von
Zichy-Ferrar (d. 1854), som anses ha utöfvat stort
inflytande på honom under hans senare regeringsår.

Litt.: Under titeln *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich* (8 vol.) lät M:s son 1880—84 utge dels M:s auto-
biografi, dels åtskilliga utdrag ur såväl hans egna
som hans tredje gemåls bref och dagboksanteckning-
ar; samlingen måste nyttjas med en viss försik-
tighet, då M:s egna memoaruppteckningar i rätt
hög grad äro tendentiöst färgade. Se vidare Oncken,
"Österreich und Preussen, im befreiungskriege",
I—II (1876—79) och "Das zeitalter der revolu-
tion, des kaiserreichs und der befreiungskriege" (i
"Allgemeine geschichte in einzeldarstellungen", 4:e
afd. I. 1884—86), Ranke, "Hardenberg" och
Bailleus artikel om M. i "Allgemeine deutsche bio-
graphie".

3. Richard Klemens Joseph Lothar
Hermann, furste af M.-Winneburg, hertig af
Portella, den föregående son i andra giftet, diplo-
mat, f. 1829 i Wien, d. där 1 mars 1895, blef
1856 gesant i Dresden, vistades under Österrikes
krig med Sardinien och Frankrike 1859 vid hög-
kvarteret i Italien för att leda de diplomatiska ären-
dena. S. å. afgick han som ambassadör till Paris,
där han och hans gemål (sedan 1856), furstinna
Pauline von M. (född grefvinna Sandor
1836), en dotter till hans äldsta halfsyster, vunno
stor gunst hos Napoleon III och kejsarinnan
Eugenie samt tillhörde deras förtroligaste um-
gängeskrets. Med kejsardömet fall upphörde M:s
uppgif, ehuru han ännu åtskilliga år kvadröjde
i Paris i icke officiell ställning. 1873 var M. som
österrikiske kejsarens ombud närvarande vid Oskar
II:s kröning. 1861 blef M. ärtlig medlem af
herrehuset, och 1864 bekläddes han med geheime-
rådsvärdighet. — M. utgaf sin faders memoarer
(se M. 2).

Me'ttius Fufetius [-tsius], blef, enligt forntida berättelser, efter konung Cluilius' död diktator i den latinska staden Albalonga. Han föreslog konung Tullus Hostilius i Rom att afgöra Albas och Roms strid om herraväldet genom en tvekamp (emellan Horatier och Curiatier). Albas kämpar stupade (se Horatius, sp. 1100). Efter Albas underkastelse sökte han fördrå Tullus i ett fältslag och blef till straff därför afliwad genom att sönderslitas emellan två fyrspann. R. Tdh.

Mettmann, kretsstad i preussiska reg.-omr. Düsseldorf (Rhenprovinsen). 10,720 inv. (1910). Realskola med reformrealprogymnasium, folkskollärarseminarium. Tenngjutier, textillindustri, armaturtillverkning, brännvinsbrännerier, kvarnar och sågverk. I närheten ligger den i arkeologiskt hänseende märkliga Neanderthal, med betydande kalkstensbrott. J. F. N.

Mettray [mätträ], en förbättringsanstalt för vanartiga gossar, belägen i franska dep. Indre-et-Loire, 7 km. från staden Tours. — Enligt fransk lag inträder den kriminella ansvarigheten vid 16 års ålder, dock så, att numera genom lag 12 april 1906 den åldersgräns uppåt, efter hvars uppnående vanartad och brottslig ungdom i st. f. att straffas kan göras till föremål för uppfostrande behandling, höjts från 16 till 18 år. Minderåriga lagöfverträdare (*jeunes détenus*), som antingen anses ha handlat utan fullt medvetande af gärningens brottslighet och med anledning däraf blifvit frikända eller som tillräkneliga blifvit dömda till fängelse från 6 månader till 2 år, kunna enligt domstols förordnande, med tillämpning af en lag af 5 aug. 1850, på viss tid intill 21 års ålder insättas i af staten eller enskilda inrättade, vederbörligen auktoriserade förbättringsanstalter, kallade *colonies pénitentiaires* (för gossar) och *maisons pénitentiaires* (för flickor). I Frankrike finnas omkr. 40 dylika anstalter för "jeunes détenus", dels statsinstitutioner, dels privata anstalter åtnjutande statsunderstöd. Främst bland de privata kolonierna, som nästan alla äro förlagda å landsbygden, med jordbruk som hufvudsysselsättning, framstår Åkerbrukskolonien M., grundlagd genom ett af fängelse-reformatoren Demetz samt f. d. militären de Courteilles 1839 stiftadt sällskap, *La société paternelle de Mettray*, som genom gåfvomedel, subskriberade öfver hela Frankrike, redan 1840 blef istandsatt att å den sistnämndes egendom vid Mettray börja sin verksamhet för uppfostran och omdaning af vanartiga gossar. Genom betydande donationer kunde koloniens verksamhet under Demetz' energiska ledning efter hand utvidgas utöfver det urspr. beräknade maximiantalet af 300 elever ända till 800 vid stiftarens död (1873). Från koloniens öppnande, 1840, till 1 jan. 1908 ha 7,797 gossar där varit intagna, af hvilka de fleste genom koloniens försorg blifvit uppträttade. Eleverantalet sistnämnda dag utgjorde 475 i en ålder från 8 till 20 år. Af dessa voro 256 af korrektionsdomstolar och 5 af assisrätter dömda att vid kolonien intagas. Med ledning och själfständig utveckling af vissa grundprinciper, som med framgång blifvit tillämpade vid doktor Wicherns 1833 öppnade berömda räddningshem "Das rauhe haus" invid Hamburg, fördelade Demetz eleverna i en mängd grupper, s. k. familjer, hvar och en boende i sin särskilda byggnad

under omvårdnad af två uppsyningsmän, som tillika äro arbetsledare och som för sitt kall blifvit utbildade i ett vid M. särskildt för detta ändamål inrättadt seminarium (*l'école préparatoire*). Den praktiska undervisningen, hvars omsorgsfulla ordnande och kraftiga bedrivande utan tvifvel utgör M:s starkaste sida, afser hufvudsakligen att utbilda eleverna till verkligt dugliga jordbruksarbetare. Vid kolonien bedrivs dessutom omfattande trädgårdsskötsel och vinodling, hvarjämte undervisning meddelas i några handverksgrenar. Som fält för elevernas arbete disponerar kolonien 538 har åkerjord, hvaraf en afsevärd del tillhör kolonien samt återstoden brukas på arrende. — En omfattande och till koloniens gynnsamma resultat väsentligen bidragande verksamhet utöfvas af "La société paternelle" genom dess vidt utgrenade patronagesällskap och särskildt därvid anställda agenter för beredande af anställning samt tillsyn och tillfälliga understöd åt utskrifna elever. Förutom till anställning vid jordbruk har ett stort antal elever intagits i militärtjänst vid franska armén eller flottan, hvarvid särskildt förtjänar omnämnas, att 5 af dem blifvit beförade till officerare. — Jämte åkerbrukskolonien och från densamma i förvaltning h. o. h. skild har i Mettray sedan 1885 till okt. 1909 funnits äfven en annan af Demetz skapad och gynnsamma resultat uppvisande välgörenhetsinrättning, *La maison paternelle*, där samtidigt 32 vanartiga ynglingar, s. k. pensionärer, ur de förmögnare samhällsklasserna, under en tid af 6 månader till 2 år undergått korrektiv behandling, hufvudsakligen sysselsatta med skolestudier samt strängt afskilda från all beröring med hvarandra och med andra personer än lärarna. Den storslagna anstalten La Mettray förestås sedan början af 1911 af direktör P. E. Brun. Jfr K. Olivecrona, "Åkerbruks-kolonien i Mettray" (1873), och art. Förbättringsanstalter. F. F.—t.

Mettraysystem [-träsystem], detsamma som cottage- l. paviljongsystem (se därom Arbetarbofästader, sp. 1306).

Mettrie, La. Se La Mettrie.

Metusael l. Metusael är enligt det från Prästkodex hämtade stycket 1 Mos. 5 fader till Lamek och själf son af Henoch (se denne), som är hänförd till Sets afkomlingar. Samma personlighet åsyftas sannolikt i den i 4:e kap. föreliggande, från Jahvisten hämtade genealogien öfver Kains afkomlingar, ehuru han där heter *Metusael* och uppges vara sonsöns son till Henoch (1 Mos. 4: 18). Detta får sin förklaring däraf, att de båda källskrifterna (Jahvisten och Prästkodex) beteckna två själfständiga försök att teckna mänsklighetens utveckling från Adam till Noa, och för bådaderna torde assyrisk-babyloniska uppgifter ligga till grund. E. S.—e.

Metwurst (ty. *mettwurst*, af *mett*, ben- och fettfritt kött, och *wurst*, korf), hårdstoppad, rökt korf af finhackadt oxkött och fläsk, blandadt med öl l. konjak till en deg samt tillsatt med späcktarningar och starka kryddor. Se vidare Korfförgiftning och Köttgift.

Metyl (af grek. *meta'*, efter, och *hyle*, ämne, ett ämne efter eller ur ett annat, d. v. s. en kropp, som förekommer i organiska ämnens sönderdelningsprodukter), *kem.*, benämndes af Liebig

en hypotetiska radikalen CH_3 , som förekommer i ett stort antal organiska ämnen, t. ex. träspřit H_2 , OH , ättiksyra CH_3 , CO_2H . Radikalen CH_3 förekommer ej i fritt tillstånd; vid reaktioner, där man kunde vänta bildningen af CH_3 , uppträder i stället en molekyl, som består af 2 metylgrupper, H_2 , CH_3 , kallad etan. Väteatomerna i metyl äro fast bundna till kolatomen. Metylradikalen är af mycket positiv karaktär; inför man i en organisk karbonsyra en metylgrupp, så minskas i de flesta fall dess styrka (dissociationskonstant). P. T. C. (H. E.).

Metylal l. **Formal**, kem., formaldehydens (se d. o.) dimetyleter, $\text{CH}_2(\text{OCH}_3)_2$, är en färglös vätska kokande vid 42° . Den användes som hypnoticum och lokalt anestetiserande medel. H. E.

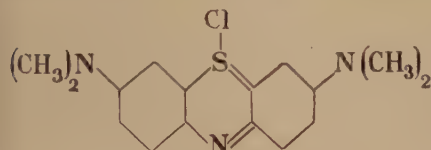
Metylalkohöl, kem., den enklaste alifatiska alkoholen (se d. o., sp. 607), sammansatt enligt formeln CH_3OH . Se Träspřit.

Metylamín, kem., den enklaste alifatiska aminen, sammansatt enligt formeln $\text{CH}_3\cdot\text{NH}_2$. Metylamín är vid vanlig temperatur en gas, som under -6° kondenseras till en vätska. Den utmärkes liksom alla lägre alifatiska aminer genom egendomlig lukt. Metylamín är ammoniakens monometylderivat och eger starkare basiska egenskaper än ammoniak. H. E.

Metylbenzol [-sål]. Se Toluol.

Metylen (se Metyl), kem., en kolväteradikal eller grupp, sammansatt enligt formeln CH_2 . Metylengruppen är ej beständig i fri form, den förekommer endast i förening med två envärdade radikaler eller atomer eller en tvåvärd radikal. H. E.

Metylenblätt, kem., ett organiskt, 1876 af Caro framställt färgämne, utgörande ett mörkblätt, eller rödbrunt pulver, som färgar betsad bomull blå. $\text{C}_{16}\text{H}_{18}\text{N}_3\text{SCl} + 3\text{H}_2\text{O}$; dess konstitution framgår af färgämnets rationella namn: tetrametyltioninklorhydrat (se Tionin) samt af formeln:



Färgämnet erhålles genom oxidation af p-amidodimetylanilin i närvaro af natriumtiosulfat eller ur nitrosodimetylanilin. Metylenblätt användes till färgning af levande celler och som läkemedel vid diabetes, diabetes, gonorré och karcinom. Det begagnas äfven för undersökning af njurväfnadernas permeabilitet. H. E.

Metylenjodid, kem., en färglös vätska, som på grund af sin höga jodhalt, motsvarande formeln CH_2J_2 , eger den höga egentliga vikten $3,292$ vid 18° . H. E.

Metylëra, kem., införa en eller flera radikaler metyl (se d. o.) i en organisk substans. Man metylerar oftast medelst jodmetyl eller metylsulfat. H. E.

Metyleter, kem., metylalkoholens eter (se d. o.), $\text{CH}_3\cdot\text{O}\cdot\text{CH}_3$, är en gas, som kondenseras under -20° till en färglös vätska. H. E.

Metylketylkarbinol [-ål], kem. Se Karbinol.

Metylgrönt, kem., ett grönt organiskt färgämne,

utgör klorzinkdubbelsaltet af brometylatet af hexametyl-p-rosanilin (se Rosanilin). Det färgar silke, betsad ylle och med tannin behandlad bomull blågröna. H. E.

Metylguanidinättiksyra, kem. Se Kreatin, sp. 1229.

Metyl-isopropylbenzol [-sål], kem., detsamma som cymol (se d. o.).

Metyljodid, kem. Se Jodmetyl, sp. 1426.

Metylkarbinol [-ål], kem., detsamma som etylalkohol eller vanlig alkohol.

Metylklorid, kem. farm., är en färglös, eterluktande gas med sammansättningen CH_3Cl . Genom tryck eller afkyllning kan denna gas förtätas till en färglös, lättflyktig och ytterst lätt antändlig. Om flytande kloretyl ur en behållare får i ytterst fin stråle strömma ut mot ett hudparti, uppstår i detta en synnerligen stark afkyllning, hvarvid känseln upphäves (köldanestesi, se Bedöfningsmedel). Medlet har stundom användts mot svår nervvärk (neuralgi) och häftigt klåda. Till lokalbedöfning för kortvariga operationer har man hellre använt kloretyl (se d. o.) eller en blandning af kloretyl och klormetyl, kallad metetyl. C. G. S.

Metylmorfin, kem. farm., ett namn på kodein (se d. o. och Opium).

Metylpropylpyrrol [-ål], kem., ansågs vara hemopyrrol, ett ämne, som erhålles ur såväl klorofyll som blodfärgämnet hemoglobin. Enligt den senaste tidens forskningar är emellertid hemopyrrol ej metylpropylpyrrol, utan dimetyltetylpyrrol. H. E.

Metylsulfat, riktigare Dimetylsulfat, kem., är svafvelsyrans dimetyleter, således sammansatt enligt formeln $\text{SO}_4(\text{CH}_3)_2$. Metylsulfat är en oljeartad vätska, som kokar vid 188° . Man framställer den genom destillation af metylsvafvelsyra, SO_4HCH_3 , i vakuum, och använder den för att införa radikalen metyl, CH_3 , i organiska substanser. H. E.

Metylteobromin, med. farm., annan beteckning för kaffein (se d. o.).

Metylviolet, kem., ett färgämne, $\text{C}_{24}\text{H}_{28}\text{N}_3\text{Cl}$, tillhörande rosanilingroupen (se Anilinfärger 1), utgör ett metalliskt glänsande pulver, som färgar silke, ylle och med tannin behandlad bomull violetta. H. E.

Metz, hufvudstad i reg.-omr. Lothringen af tyska rikslandet Elsass-Lothringen, stadskrets och fästning af första rang, ligger vid Seilles förening med Mosel och vid föreningen af flera järnvägar. 68,598 inv. (1910), däraf omkr. $\frac{2}{3}$ katoliker. Staden har ett gammaldags utseende och är i allmänhet trångt och oregelbundet byggt. Mosel flyter genom densamma i flera armar, af hvilka den västligaste är hufvudarmen. Öfver dessa och Seille leda inalles 14 broar. Gator, torg och portar ha både franska och tyska namn. Den intressantaste af de nio stadsportarna är Deutsches tor (Porte des allemands), en kastellik byggnad, uppförd 1445, ombyggd 1892, som ännu bär spår af Karl V:s belägring (1552). Af torgen märkas Kaiser Wilhelm-platz vid Römerporten (Porte Ser-

penoise), i v. fortsatt af esplanaden med statyer af kejsar Vilhelm I, prins Fredrik Karl och marskalk Ney och med en präktig utsikt öfver M:s omgifningar ("le pays Messin"), Paradeplatz, mellan katedralen och stadshuset, samt Ludwigsplatz med en rad arkader från medeltiden. De förmästa kyrkorna äro den gotiska katedralen S:t Stefan (se



Katedralen (S:t Stefan) i Metz.

fig.; en treskeppig gotisk basilika från 1200—1500-talen) och S:t Vincentskyrkan med vackra gotiska torn. Andra märkliga byggnader äro stadshuset, justitiepalatset vid esplanaden, biskopspalatset, stadsteatern, arsenalen, generalkommandot m. fl. byggnader för militära ändamål. På flodön Chambière ligger en kyrkogård med en minnesvård öfver 7,200 fransmän, som stupade vid M. 1870. M. är säte för en landgericht, en katolsk biskop, ett reformert och ett israelitiskt konsistorium samt för generalkommandot för 16:e armékåren. Garnisonen omfattar 8 infanteri- och 2 kavalleriregementen, 2 fält- och 2 fotartilleriregementen samt 2 bat. bayerskt fotartilleri m. m. (inalles omkr. 25,000 man). Bland undervisningsanstalter märkas lyceum (gymnasium), högre realskola, realgymnasium, domskola, präst- och folkskollärarseminarium, döfstumanstalt, krigsskola, landtmannaskola, musik- och ritskola. Dessutom har M. stadsmuseum, stadsbibliotek och arkiv samt flera lärda samfund. Stadens industri och handel gingo tillbaka i början af den tyska tiden, men ha nu åter repat sig. De viktigaste industrigrenarna äro garfverier och fabriker för lädervaror (sadlar, skodon etc.). Stora järnverk finnas på flera ställen i kretsen M., och i staden tillverkas bl. a. vapen och nålar; dessutom gröfre kläde och andra väfnader, hattar, konstgjorda blommor etc. — Vauban och Cormontaigne bemödade sig att göra M. till en fästning af första rang. Före det räfflade artilleriets införande bestod M:s fästning af en enceinte, som i bastionerade fronter med mestadels våta graifarv tätt omslöt gamla staden. Strax framför såltvallen funnos dessutom åtskilliga utanverk, såsom Fort Belle-Croix (nu Steinmetz) och lynetten

Cheneau i ö., redukten du Paté, lynetterna d'Arçon och Rogniat samt ett hornverk i s., fort Moselle (nu Voigts-Rhetz) som brohufvud i n. v. samt lynetterna Chambière och Miollis i n. ö. Det räfflade artilleriets införande tvingade emellertid till nya befästningsanläggningar i längre framskjutna ställningar. 1868 började därför 4 detacherade fästnen uppföras omkr. 3 km. från staden, nämligen på högra Moselstranden forten S:t Julien och Queuleu samt på den vänstra forten Plappeville och S:t Quentin. På våren 1870 lades dessutom grunden till fort S:t Privat s. om staden på högra flodstranden. Dessa fästnen, som alla voro anlagda enligt bastionsystemet, stodo under byggnad, då kriget utbröt 1870. 18 aug. s. å. kastades marskalk Bazaine och hela franska Rhen-armén, 150,000 man, tillbaka till M., där de inneslötos. Staden föll genom kapitulation 27 okt. s. å. i tyskarnas händer (om M:s inflytande på krigsrörelserna se Fransk-tyska kriget). Tyskarna ha omskapat M. till en af Europas starkaste fästningar. De af fransmännen påbörjade verken fullbordades enligt modernaste principer samt fingo i allmänhet tyska namn; och fortgördeln omfattar nu på vänstra Moselstranden fästet Prinz Friedrich Karl och fort Manstein (S:t Quentin), som äro förenade med hvarandra medelt en för artilleri inrättad jordlinje, forten Alvensleben (Plappeville), Kameke (Voippy) och Hindersin (S:t Eloy) med annexbatteri; samt på högra stranden forten Manteuffel (S:t Julien) med annexverk, Zastrow (redukten Les Bordes) med verken Belle-Croix och Ferme de Sébastopol, Goeben (Queuleu) och Prinz August von Württemberg (S:t Privat) m. fl. batterier. Gördeldiametern uppgår till omkr. 8 km. På senare tid blef emellertid ett än längre framskjutande af den yttersta försvarslinjen nödvändigt, och nya verk ha därför byggts, såsom fästena Graf Häseler på höjderna S:t Blaise och Sammy, 10 km., Kronprinz på Gorgimont, 10 km., Kaiserin vid Point du jour, 8 km., och Lothringen vid Saulny, 9 km. från staden. Enceinten på högra Moselstranden mellan Prinz Friedrich Karl och S:t Theobalds thor har samtidigt slopats. — M. (lat. *Divodūrum*) var de galliske mediomatrikernas hufvudstad, äfven kallad *Mediomatrica* och, från 1400-talet, *Metis*, hvaraf den nuv. namnformen bildats. Romarna, som insågo platsens strategiska värde, befäste den och försågo den med en vattenledning, hvaraf lämningar ännu finnas. Äfven rester af en romersk amfiteater ha påträffats. I början af 500-talet blef M. Austrasiens hufvudstad. Vid delningen i Verdun (843) tillföll det Lothar som Lothringens hufvudstad och vid Lothringens delning (870) Tyska riket. Det blef senare fri riksstad och viktigt handelsplats. 1552 föll staden genom förräderi i fransmännens händer och försvarades af den unge hertigen af Guise framgångsrikt i mer än 2 månader mot Karl V. M. blef då en fransk provinsstad, och dess folkmängd minskades från 60,000 till 22,000 (1698). I westfaliska freden (1648) afträdde det jämte Toul och Verdun formligen till Frankrike och förblef sedan fransk besittning till 1871.

J. F. N. L. W:son M.

Metze (ty., besläktadt med *messen*, mäta), ett numera afskaffadt spannmålsmått hos flera tyska

tater och Österrike-Ungern. En preussisk metze = $\frac{1}{16}$ scheffel motsvarade ung. 3,4 liter, en sachsisk 6,5 l., en hessen-kasselsk 10 l. I södra Tyskland var en metze l. metzen ett vida större mått, motsvarande i Bayern 37 l. och i Österrike 61,5 l. **Metzenheim**, oriktig form för Meissenheim (se d. o.).

Me'tzger, J o h a n n K a r l, preussisk skogsman, 6 juni 1865 i Norden (Ostfriesland), blef filosof i Gießen 1891, var 9 år anställd som assistent hos direktören för forstakademien i München och erhöi 1901 revir i Nassau. 1901—07 var han som forstattaché fäst vid tyska generalkonsulaten i Köpenhamn och (sedan 1905) i Petersburg för att studera skogsförhållanden i Danmark, Norge, Sverige, Finland och Ryssland. 1907 utnämndes han till professor i skogsskötsel och skogsuppskattnings vid forstakademien i Hann-Münden, men återgick 1910 till den praktiska skogsvården och erhöi reviret Sonnenberg vid Wiesbaden. M. har rörande skogsekonomi publicerat en mängd mycket uppmärksammade afhandlingar i facktidsskrifter. M., som under flera år företagit studieresor till Sverige, räknas för en af de främste kännarna af svenska skogsförhållanden. G. Sch.

Me'tzingen, stad i württembergska Schwarzwaldkretsen, 8 km. n. ö. om Reutlingen. 5,856 inv. (1905), mest lutheraner. Realskola. Flera fabriker; vin- och humleodling. J. F. N.

Me'tzner, F r a n z, österrikisk skulptör, f. 1870, var i sin ungdom stenhuggare och mönstertecknare i Pilsen, är sedan 1903 professor vid Kunstgewerbeschule i Wien, verksam där och i Berlin. M. har utfört dels nakna aktfigurer (*Krinnan*, *Jorden*, *Sergraren*), dels monumentala verk, såsom en brunn med nakna figurer i Reichenberg, figurer till B. Schmitz' nationalmonument vid Leipzig, en *Nibelungenbrunn med staty af Rüdiger* (i moderna galleriet i Prag), reliefen *Åkerbruket* i Wiener bankverein i Prag och en kolossalbyst af *Bismarck*. G—g N.

Metzu. Se Metsu.

Meubles de bouille [möbl de bo'll], fr., praktmöbler. Se Bouille, A. C.

Meuchen [möj-], by i preussiska reg.-omr. Merseburg, strax s. om Lützen. I dess gamla kyrka



Kyrkan i Meuchen.

isattes Gustaf II Adolfs lik omedelbart efter slaget vid Lützen, och en taffa på kyrkväggen nämner, att

”här hvilat hjaltekonungen Gustaf Adolfs inälvor”. För inom provinsen samlade medel ha vidtagits åtskilliga restaureringsarbeten för kyrkans försäkring i ett dess historiska minnen värdigt skick, och 6 nov. 1912 invigdes det restaurerade templet (se fig.) i närvaro af representanter för Sveriges regering, kyrka och armé. (J. F. N.)

Meudon [mödä'], stad i franska dep. Seine-et-Oise, nära Seine och vid järnvägen emellan Paris och Versailles. 9,597 inv. (1906). Där låg förr ett af Ludvig XIV för dauphin (Ludvig XV:s farfader) uppbbyggt och af Napoleon I restaurerat lustslott, omgifvet af härliga trädgårdar. Under andra kejsardömet var det Jérôme Bonapartes och efter dennes död (1860) hans sons, prins Napoleons, sommarresidens. Under belägringen af Paris (1871) sköts slottet i brand af de franska batterierna på Mont Valérien och förstördes. I det delvis återställda slottet finns nu astronomiskt observatorium och i dess park en skola med verkstäder för militärisk aviatik. Vidare har M. stort barn- och ålderdomshem, stiftadt 1885 af hertiginnan Galliera. I kyrkan finns ett monument öfver Rabelais, som var kyrkoherde i M. 1545—53. Tillverkning af artilleriammunition. Från terrassen nedanför observatoriet har man vacker utsikt öfver Paris, och omgifningen är en omtyckt utflyktsort för parisare. (J. F. N.)

Meulan [mölä'], stad i franska dep. Seine-et-Oise, 27 km. n. v. om Versailles, på högra Seinestranden. 7,594 inv. (1901).

Meulan [mölä'], Elisabeth Charlotte Pauline de. Se Guizot 2.

Meulebeke [mö-], köping i Belgien, prov. Väst-Flandern. 9,231 inv. (1904). Tillverkning af spetsar, ylle och linnevaror. J. F. N.

Meulen [mö-], Adam Frans van der, flamsk bataljmålare, döpt i Bruxelles 11 jan. 1632, d. 15 okt. 1690 i Paris, elev af Peeter Snyders, var till en början verksam i Bruxelles, men fick på rekommendation af Charles Le Brun omkr. 1665 anställning vid gobelängfabriken i Paris. Han kom i stor gunst hos Ludvig XIV, som han åtföljde på dennes fälttåg för att på ort och ställe troget kunna återge bataljer, beläringar och stormningar. Med tillhjälp af på platsen gjorda skisser utförde han sedan till konungens förhålligande en mängd patroner för gobelängfabriken, krigs- och kulturhistoriskt mycket viktiga, artistiskt behandlade dokument, där icke blott krigshändelser, kostymer och olika vapenslag troget återgäfvos, utan i hvilka han äfven insatte hundratals porträtt. Till belöning för sitt välförhållande öfverhopades han af konungen med ynnestbevis och rikedomar, fick fri bostad i gobelängfabriken och ett ståtligt årsunderhåll. Hans taflor träffas i de flesta offentliga samlingar, såsom museerna i Dresden, München, London, Petersburg, i Louvre (20 dukar med äm-



nen från Ludvig XIV:s fälttåg), o. s. v. Nationalmuseum har två arbeten af hans hand: *Ryttarfäktning utanför en ladugård* och *Ryttare, öfverfallna vid öfvergången af ett vad*. I Redinska samlingen i Stockholm ses *Kaross, öfverfallen af soldater*. O. G.—g.

Meulen [mülen], Cornelis van der, holländsk målare, verksam under senare delen af 1600-talet. Hans födelse- och dödsår äro okända. Man vet om honom eg. blott, att han var elev af Samuel van Hoogstraten och att han i slutet af 1670-talet arbetade i Dordrecht. Kort därpå öfverflyttade han till Sverige — antagligen redan 1678, hvilket år ett *Porträtt af en gosse* i den forna Hammerska samlingen var måladt. Från en tidigare period (1668) förskriver sig ett stilleben, en s. k. *Vanitas* (en dödskalles, en bibel, ett brinnande ljus, en spegel, m. m.), i stadsmålare H. Schultzs samling i Stockholm samt från 1685 och 1686 — de sista bekanta data rörande M:s konstnärliga verksamhet — två efter skulpturer af N. Millich som byster i fönsternischer framställda porträtt af Karl XI:s tidigt aflidna små söner Gustaf och Ulrik. På det Piperska godset Löfstad finnas — eller funnos åtminstone för några årtionden sedan — några stilleben af M:s hand. M., som under sin vistelse här var i kunglig tjänst, men väl eg. blott var dekorationsmålare, ornerade 1683 och 1684 efter N. Tessin d. y:s utkast fönstersmygarna i "Drottningens stora audienssal", numera Ehrenstrahlska salongen på Drottningholm. Hans senare öden äro alldeles okända. Man vet ej ens, om han återvände till Holland eller dog här. O. G.—g.

Meulener [möl-] l. Molenaer, Peeter, flamsk batalj- och landskapsmålare, döpt i Antwerpen 18 febr. 1602, d. där 27 nov. 1654, var sonson till landskapsmålaren Cornelis Molenaer samt son och elev till målaren Jan Molenaer i Antwerpen (sålunda icke att förblanda med den holländske genremålaren med samma namn). Beträffande M:s lefnadsomständigheter är föga mer bekant, än att han 1631 var mästare i Antwerpens målargille. Därefter begaf han sig utan tvifvel på längre utländska studieresor. Taflor af hans hand träffas i museerna i Amsterdam, Braunschweig, Madrid, Petersburg, Prag, o. s. v. I Nationalmuseum är han representerad af en 1650 utförd *Magdeburgs belägring*. I Stockholms högskolas samling ses ett 1646 dat. *Landskap med figurer*, greve Konrad von Rosen i Stockholm eger två stycken af M:s hand, af hvilka det ena framställer en 1649 målad *Passage af en flod*, och hos doktor Alfr. Pettersson i Uppsala finnes en 1647 utförd *Strid mellan kavalleri och fotfolk*. Däremot är det icke osannolikt, att de tre stora dukar med motiv från slaget vid Nördlingen, som i Nationalmuseum sedan gammalt tillerkänts konstnären, äro målade af hans lärare eller förebild, Peeter Snayers. O. G.—g.

Mëum Jacq., bot., ett örtsläkte inom fam. *Umbellifera*, blommande nära *Cnidium*. Bladen äro fin-delade, blommorna rödhvita. På bergen i mellersta och södra Europa förekommer den enda arten, *M. athamanticum*, björnrot. Dess rötter voro fordom officinella och på grund af sina bittra och aromatiska beståndsdelar använda mot maglidanden. O. T. S. (G. L.—m).

Meumann [mö'-j-], Ernst, tysk psykolog och pedagog, f. 1862, Wundts lärjunge och assistent på hans psykologiska laboratorium i Leipzig, har utnämnts till professor efter hvartannat i Zürich, Königsberg, Münster, Halle, Leipzig och är f. n. professor i Hamburg, där han planlagt ett institut, som är ämnadt att bli centralställe för det tyska forskningsarbetet rörande barn och ungdom och de därpå grundade pedagogiska reformsträfvandena (se M:s programskrift *Über institute für jugendkunde*, 1912). M. började sin vetenskapliga produktion som experimentell psykolog och offentliggjorde efter afh. *Untersuchungen zur psychologie und ästhetik des rhythmus* (1894) flera värdefulla undersökningar, särskildt rörande tidsuppfattningen, i Wundts "Philosophische studien" och Kraepelins "Psychologische arbeiten". Språkpsykologien har han riktat med de värdefulla undersökningarna *Die entstehung der ersten wortbedeutungen beim kinde* (1902; 2:a uppl. 1908) och *Die sprache des kindes* (1903). Estetiken har han egnat två mindre arbeten (1908 o. 1910). Till den allmänna psykologien hör *Intelligenz und wille* (1908). Men M. har varit af största betydelse för den experimentella pedagogiken, och han kan betraktas som dess främste vetenskaplige grundläggare i Tyskland. Tillsammans med W. A. Lay uppsatte M. 1905 och redigerade 1907—10 ensamtidskr. "Die experimentelle pedagogik", som därefter sammanslogs med "Zeitschrift für pädagogische psychologie" till "Zeitschrift für pädagogische psychologie und experimentelle pedagogik", sedan 1911 utgifven af M. i samarbete med O. Scheibner, A. Fischer och H. Gaudig. Af M:s i bokform utgifna skrifter må vidare nämnas *Über ökonomie und technik des lernens* (1903), *Ökonomie und technik des gedächtnisses* (1908) och *Vorlesungen zur einföhrung in die experimentelle pedagogik* (2 bd 1907; 2:a uppl. i 3 bd 1912 o. f.), M:s hufvudarbeta. S—e.

Meum est propo'situm in tabe'rna mo'ri (bättre än *Mihi est etc.*), en visa, som tillskrifvits Walter Mapes, men som diktats af Archipoeta.

Meung [mø] l. Mehun-sur-Loire, stad i franska dep. Loiret (Orléanais), vid floden Loire och Orléansbanan. 2,884 inv. (1901; som kommun 3,087 inv.). 7 dec. 1870 egde en fäktning rum där emellan fransmännen under Chanzy och tyskarna under storhertigen af Mecklenburg-Schwerin. (J. F. N.)

Meung [mø], Jean de, eg. Jehan Clopinel de M., fransk medeltidsskald, "medeltidens Voltaire", f. omkr. 1240 i Meung-sur-Loire, d. före 1305 i Paris, var lärld och förmögen och tyckes ha tjänat flera furstar, bl. a. Filip den sköne. Hans förnämsta arbete är senare delen af *Rosenromanen* (se *Franska litteraturen*, sp. 1195), hvilken han efter Guillaume de Lorris' död fortsatte i en lärld och satirisk anda. Det är ett ungdomsarbete, skrifvet på 1270-talet. Dessutom öfversatte han Vegetius, Abelards och Heloisas bref och Boëthius' "De consolatione". J. M.

Meunier [mönië]. 1. Jean Baptiste M., belgisk gravör, f. 1821 i Bruxelles, d. 1900, elev af Calamatta, professor i Bruxelles, utförde förträffliga stick efter Rafael, Luini, Rubens m. fl.

— 2. Constantin M., den föregående broder, skulptör och målare, f. 12 april 1831 i Bruxelles, d. 4 april 1905, studerade vid akademien i sin födelsestad för skulptören Fraikin och målaren De Groux. Efter att ha målat historiska scener och äfven kyrkfresker slog han sig 1880



på att måla arbetarnas lif i fabriks- och grufdistrikten mellan Liège och Charleroi, "det svarta landet", där jorden är utbränd och luften mättad med stenkolsrök. Han målade arbetarens hvardagssläp, folkvandringen till fabriken i dagbräckningen, nerfärden i grufvan, hemvändandet om aftonen, ett lif i mörker och resignation, utan luft och sol. Bland M:s målningar märkas *Stefanus' martyrium* (1860, museet i

Gent), *Den helige Franciskus' bön* (1862), *De brabantiske bönderna i strid 1797* (museet i Bruxelles), *I tobaksfabriken i Sevilla m. fl. genretaflor från Spanien* (sammastädes), *En munks begrafning* (museet i Courtrai), *I det svarta landet* (Luxembourgsmuseet, Paris) och *Puddlare* (Dresdengalleriet). Först 1886, då konstnären redan var 55 år gammal, återvände han till skulpturen och upptog då samma motivkrets, som han under många år skildrat i målning. Hans första bildverk var statyn *Hammarsmeden*, en kraftig, lugn gestalt, stödande sig mot sin väldiga hammare; dräkten med förskinn och träskor är behandlad på en gång realistiskt och monumentalt. Efter debutverket följde en mängd statyer, byster, reliefer, grupper: *Hammarbetaren*, *Såningsmannen*, *Slätterkarlen*, *Fiskaren*, *Puddlaren*, *Kolbäraren*, *Glasblåsaren*, *Stenhuggaren*, *Grufarbetaren* (se fig. 4 pl. VIII till art. Bildhuggarkonst), äfven *Farfadern* och *Bränsleplockerskan*, ryttribilder som *Kraftfångerskan*, arbetaren, som rider för att vattna hästen m. fl., grupper som *Grufgasen* (den förolyckade arbetaren, omgifven af hustrun och andra) och reliefer, som skildra arbete i grufvan, vid smältugnen, i glasfabriken, på fältet, i hamnen — de sistnämnda i en mycket själfständigt behandlad reliefstil med stark dragning till det måleriska. Bland M:s byster äro ståtliga verk, som visa den moderne konstnärens samband med antiken (*Bergsman* med klubban på axeln, *Hammarbetaren* m. fl.), andra äro gripande genom sin realistiska kraft (*Gammal arbetarkvinna*). Bland M:s skulpturer äro ock den utmärkta lilla gruppen *Den förlorade sonens återkomst* och den i elfenben utförda *Ecce homo* (byst af Kristus på korset). Eljest äro M:s skulpturer afsedda för brons och lämpa sig med sin skarpa silhuett och sin detaljbehandling efter detta materials teknik.

I sina arbetarbilder har M. öfverträffat allt, som före honom blifvit gjort på samma område; man kan med hans bilder jämföra endast Fr. Millets bondeliffskildringar. Han har gifvit *typen arbetaren* i en rad karaktärsfigurer och i en följd nyanser från slö resignation till själfmedvetet trots och kraftmedvetande. Genomgående

drag äro tungt allvar och absolut frihet från deklamation liksom från stora rörelser och öfverhufvud från hvarje spår af effektsökeri. Formens och hållningens monumentalitet saknas ej, trots karakteristiskens orödda realism. Dräkten gör en osökt plastisk verkan, utan att konstnären ens på detta område slår af på verklighetsskildringens fordringar. M. förberedde under många år ett *Arbetets monument*, som var afsedt att uppställas i Bruxelles. Det blef ej fullt färdigt; de statyer och fyra stora reliefer, som hörde dit — flera gånger utställda hvar för sig — äro nu dels uppställda i det fria i Bruxelles, dels finnas de i museet där. M:s arbeten återfinnas — oftast i afgjutning i liten skala — talrikt i museer i Belgien och utlandet, i Luxembourgsmuseet, i Dresden (Albertinum), Berlin, Venezia, Köpenhamn (utanför Glyptoteket stå de stora statyerna Hammarsmeden och Såningsmannen, och inomhus finns en omfattande och representativ samling af M:s arbeten i mindre format). I Stockholm finnas statyn Hammarbetaren i brons i hallen i Folkets hus, bysten Hammarbetare och tre små bronsarbeten i Nationalmuseum, *Den förlorade sonen* i prins Eugens samling. — Under sina sista år arbetade M. på ett för Paris afsedt *monument öfver E. Zola*, som utfördes af honom och Alexandre Charpentier och som skulle omfatta Zolas staty jämte två figurgrupper, "Arbete" och "Moderlighet". M. lär ha fullbordat åtminstone de sistnämnda, men de ha hittills ej varit utställda, och monumentet har ännu ej blifvit upprest. M. blef 1882 professor i Louvain och 1897 medlem af svenska konstakademien. Jfr monografier af G. Treu (1898), K. Scheffler (1903), Lemonnier (1904), W. Gentzel (1905) och M. C. Poinso (1910).

1 o. 2. G-g N.

Meunier [möniä], Rose Lucile. Se Caron.
Meurer [mö- eller möj-], Ignatius, boktryc-



I. Meurers större boktryckarmärke.

kare, f. 21 apr. 1589 i Blanckenburg (Thüringen), d 26 mars 1672 i Stockholm, kom till Stockholm

1610, gifte sig 1613 med änkan efter boktryckaren Anund Olofsson Helsing, som tryckte den första uppl. af Landslagen (1608) samt Östgöta- och Hälsingelagarna (1607 och 1609) samt Nya testamentet (1605), och blef därigenom egare af hans tryckeri och kallade sig redan 1614 kgl. boktryckare. Från hans officin utgick en stor mängd böcker, i synnerhet teologiska. Af de större må nämnas Stads- och Landslagarna (1618, 1621), Schroderus' öfv. af Johannes Magnus (1620), de Commynes (1624) och Livius (1626), Bibeln (1655), Lagsamlingen (1666), alla i folio. M. var den förste, som använde antikvastill till svenskt tryck (näml. i Stadslagen 1628, i helt litet format), ett exempel, som blef utan efterföljd i 95 år. M. var redan 1629 egare af ett hus vid den efter honom uppkallade Ignatii gränd, mellan nuv. St. Nygatan och Västerlånggatan, och var äfven stor tomtogare vid Slottsbacken, hvarför ock den lilla gränden bakom Öfverståthållarhuset bär hans förnamn. Wbg.

Meurice [mör-i's]. 1. François Désiré Froment-M., fransk guldsmedskonstnär, f. 1802 i Paris, d. 1855, frambragte i sitt yrke arbeten af en teknisk fulländning och konstnärlig rang, som ställde honom främst bland nutidens ciselörer. Han kallade honom "den nye Benvenuto Cellini". — 2. François Paul M., den föregående broder, skriftställare, f. 1820 i Paris, d. där 1905, slöt sig, sedan han afbrutit sina juridiska studier, med hänförelse till V. Hugo och den romantiska skolan. Stor beundrare af Shakspeare, utarbetade M. efter dennes "Henrik IV" versdramat *Falstaff* (1842, i förening med Th. Gautier och A. Vacquerie), efter "Slutet godt, allting godt" *Le capitaine Paroles* (1843, med Vacquerie) och 1847 en öfv. af "Hamlet" (på vers, i förening med A. Dumas d. ä.). Ensamt skref M. bl. a. dramerna *Benvenuto Cellini* (1852; uppf. i Sverige 1854), *Paris* (1855) och *L'avocat des pauvres* (1856), sedermera flera i medarbetarskap med George Sand. Därjämte författade M. dikter och några romaner. Han sattes 1848 af V. Hugo till ansvarig utgivare af dennes organ "L'événement" och fick 1851 undergå 9 månaders fängelse för en artikel af Ch. V. Hugo om dödsstraffet. 1869 tog M. äfvenledes verksam del i grundläggandet af "Le rappel" (se Hugo 1, 2 och 3) och redigerade V. Hugos samlade skrifter (1880—85).

Meurisvare, kronopark i Gällivare socken, Rätträskis revir, Norrbottens län, bildad af områden, som före afvittring afsatts till kronopark enl. k. br. 30 okt. 1874. Omfattning och benämning fastställdes af Domänstyrelsen 19 febr. och 23 juli 1907. Areal 12,145 ha. M-g.

Meurling [mör-], Alexander, porträttmålare, f. 1730, d. 1771 i Stockholm, blef 1761 målare vid hofkonditoriet ("hofdesertmålare"), en befattning, som fordrade lätt hand och mycken smak. Därjämte öfvade han egentlig konst som porträttmålare, dels i pastell, dels i miniatur. I enskilda samlingar träffas någon gång verk af honom, tecknade med hans initialer eller utan namn, hållna i den traditionella ljusa tonen med grönkaktiga skuggor, men ej utan en viss förtjänst. —rn.*

Meurman [mör-], Agathon, finsk skriftställare och politiker, f. 9 okt. 1826 i Kangasala nära

Tammerfors, d. 18 jan. 1909 i Helsingfors, blef student 1844, genomgick Mustiala landbruksinstitut och öfvertog 1849 fädernegården Liuksiala i Kangasala, Karin Mänsdotters forna änkesäte, hvilken han skötte med framgång, om också icke enligt nutida metoder. M. begynte tidigt verka som publicist och skriftställare. Hans broschyr *Om folkskolans organisation* (prisbelönt af Finska hushållningssällskapet, tr. 1857) väckte mycken uppmärksamhet. Från 1863 var han trägen medarbetare i den finskspråkiga tidningspressen, först i Yrjö Koskinens "Helsingin Uutiset", senare i tidskr. "Kirjallinen Kuukauslehti" och i fennomaniens hufvudorgan "Uusi Suometar". M. var en trogen anhängare af J. V. Snellmans idéer i politiska ting. Han uttalade sig i olikartade frågor och erhöi genom framställningens originalitet och stilens friska humor, därvid orden ej skräddes, stort inflytande inom det fennomanska partiet, bland hvars ledare han snart räknades. Särskildt förstod han väl den finske bondens tankegång; härom vittnar i sin mån hans epitet "Kangasala oraklet". Jämsdes med väckande af nationalkänslan gingo angrepp på "svenskhetens dumheter och barnsligheter". Snart fördes kampen in äfven på motståndarens område, och "A. M." blef ett ofta sedt märke i det svenskspråkiga "Morgonbladet", hvars sträfvän gick ut på att för fennomanien vinna den svenskspråkiga bildade klassen. Det svenska elementets konsolidering på 1880-talet och själva hänsynslösheten i yrkandena stäckte denna plan, och "Morgonbladet" upphörde 1884. Det efterträdde 1885 af tidningen "Finland", hvars hufvudredaktör M. var 1886—88. Bladet hade sin främsta läsekrets bland det äldre prästerskapet och upphörde 1892. I religiösa, kulturella och sociala frågor företredde M. en afgjord konservatism, som nog harmonierade med den finske bondens åskådning, men icke hade ankläng på svenskt håll, så mycket mindre som därmed parades en aggressiv fennomani. Till M:s publicistiska verksamhet anslöt sig en rad populära afhandlingar på det ekonomiska området, offentliggjorda i Folkupplysningssällskapets skrifter (han var sällskapets ordf. 1884—1905). Hans språkkunskap — han hade gått i skola i Petersburg — föranledde honom att utge en fransk-finsk (1877) och en rysk-finsk (1895) ordbok. 1883—90 utgaf han ett litet konversationslexikon på finska. Redan tidigt användes M. af regeringen i viktiga kommittéupdrag, och han erhöi 1861 titel af kommunalråd. Han satt i kommittéerna för ny kommunalförordning för landet (1859), folkskoleväsendets organisation (1861), ny fattigvårdslagstiftning (1871), landtmäteriväsendets omorganisation (1884) och pantlänarörrelsens orndande (1892). Äfven som kommunalman var han verksam. I landtdagens bondestånd inträdde han 1872 och återvaldes vid alla landtdagar t. o. m. 1900. Inom bondeståndet vann han genast stort anseende och intog snart nog genom vana vid offentliga värf, insikter, oräddhet och slagfärdighet i debatten främsta platsen bland ståndets finskspråkiga flertal. Hans styrka låg dock mindre i det positiva initiativet än i kritiken och försvaret. Väl begynte 1885 spår af en frissnad finsk opposition inom ståndet visa sig, som alljämt gjorde sig gällande, men ej förmådde betaga

honom inflytandet. Först då han under ofärdsåren, i likhet med vapenbrodern Yrjö Koskinen, omfattade undfallenhetspolitiken, bröts hans våld bland bönderna. M., som redan 1863 utsågs till bankfullmäktigsuppleant, var ord. fullmäktig 1882—1905; ståndets vicetalman var han 1897 och 1899. I broschyren *Om våra partiförhållanden* (1882) pläderade han för större försönlighet i språkstriden, en vädjan som både hos motståndare och meningsfärdiga klingade förgäves och knappast hos frf. själf gjorde tillbörlig verkan. 1893 utkommo broschyrerna *Hur finska språket blef officiellt samt Ehtoollispakko ja eriuskolais-laki* (Nattvardsvängten och dissenterlagen). Hans *Muistelmia* (Memoarer; d. I, 1909), som sträcker sig till början af 1890-talet, utgafs postumt. T. C.

Meurs [mörs], furstendöme och stad. Se Mörs.
Meursault [mörså], stad i franska dep. Côte d'Or (Bourgogne) vid Lyonjärnvägen. 2,263 inv. (1901). Vinodling. J. F. N.

Meursius [mör-], Johannes, d. ä., eg. Jan van Meurs, holländsk filolog, f. 1579, d. 1639, blef professor i Leiden 1610 samt inkallades 1625 till Danmark som k. historiograf och professor vid Sorø akademi. I Leiden kom M. i beröring med flera studerande svenskar och stod i litterär förbindelse med bl. a. J. Loccenius. M. utgaf många grekiska författares skrifter och behandlade i lärda monografier åtskilliga ämnen inom den grekiska fornkunskapen. Flera af M:s efterlämnade arbeten i handskrift kommo under Karl X:s krig i svensk ego, det mesta till Kungl. biblioteket, där det förstördes i branden 1697. Åtskilligt däraf hade dock förut utgivits af S. Pufendorf samt holländska lärde. Jfr E. M. Fant, "Historiola litteraturæ græcæ in Suecia", I, samt E. Wrangel, "Sveriges litterära förbindelser med Holland". I Danmark författade han en *Historia danica* (3 bd, 1630—38), som icke förtjänar stor uppmärksamhet i och för sig, men till hvilken H. Gram skrifvit högst värdefulla anmärkningar. Den behandlar i 15 böcker Danmarks historia till 1559 och utgör 9:e delen af M:s "Opera omnia" (utg. i Florens i 12 foliobd 1741—63). E. Ebg. E. Wrgl.

Meurthe [mört], flod i nordöstra Frankrike, upptrinner på västra sidan af Vogeserna i dep. Vosges, nära Elsass' gräns, flyter i nordvästlig riktning genom dep. Meurthe-et-Moselle förbi Lunéville och Nancy, där den blir segelbar, samt faller ut vid Frouard från högra sidan i Moselle. Längd 170 km., hvaraf 12 km. äro segelbara. Efter denna flod var ett franskt departement, Meurthe (6,094 kvkm.), uppkalladt. Genom freden i Frankfurt a. M. 1871 förenades den mindre (nordöstra) delen (1,986 kvkm.) med Tyska riket, hvaremot den återstående delen förändrades till den icke afträdde delen af dep. Moselle med ett nytt dep., Meurthe-et-Moselle (se d. o.). (J. F. N.)

Meurthe-et-Moselle [mört-e-mäsä'l], departement i nordöstra Frankrike, bildadt enligt lagen af 11 sept. 1871 af delar af de forna dep. Moselle och Meurthe. 5,280 kvkm. 564,730 inv. (1911). Dep. är deladt i arrondissementen Nancy, Lunéville, Toul och Briey. Hufvudstad: Nancy. Dep. är genomdraget af låga utgreningar af Vogeserna och Ardennerna samt tillhör uteslutande

Moselles flodområde. Dalarna omges af vinberg och skogklädda höjder. Mer än hälften af arealen är åkerjord, $\frac{1}{4}$ skog och $\frac{1}{10}$ naturlig äng. Järn och salt finnas i stor myckenhet, och dep. intar med afseende på järn- och saltproduktionen första platsen i Frankrike. Viktigast bland öfriga industrialster äro glas (från Baccarat och Cirey), fajanser (från Lunéville, Toul och Longwy), tobak (från Nancy), öl (från Tantonville) samt bomulls- och ylleväfnader. Den lifliga handeln underlättas af ett vidsträckt järnvägsnät, goda landsvägar samt flera segelbara floder och kanaler, bland dem den stora Rhen—Marne-kanalen. (J. F. N.)

Meuse [möš]. 1. (Ty. och holl. *Maas*, flam. *Maes*, lat. *Mosa*) Flod i Frankrike, Belgien och Holland, har sina källor i franska dep. Haute-Marne vid foten af Monts Faucilles, nära byn Meuse, på 409 m. höjd samt flyter först mot n., sedan mot n. v. genom dep. Vosges, Meuse och Ardennes och försvinner i marken mellan Bazeilles och Nancourt (dep. Vosges) under en sträcka af 3 km. Från Troussey, där den skär Rhen—Marne-kanalen, har den kanaliserats, så att 2 m. djupgående fartyg kunna passera floden. Nedanför Givet inträder M. i Belgien, där den, omgifven af höga, måleriska stränder, strömmar emellan landskapen Famenne och Condroz på högra samt La Fagne, Marlagne och Hesbaye på vänstra sidan. Oförför Dinant mottager den fr. h. Lesse, ryktbar för sina grottor, och vid Namur fr. v. sitt största tillflöde, Sambre. Floden tar nu nordöstlig riktning förbi de lifliga industriorterna Huy, Seraing och Liège samt mottager Ourthe fr. h. Under nordlig, nordvästlig och slutligen västlig hufvudriktning flyter M. därefter förbi Maastricht, där den inkommit på nederländskt område, Roermond, där bifloden Roer mynnar ut, och Venlo, där kanalen mellan M. och Schelde börjar, genom ett fullständigt slättland samt förenar sig slutligen med Rhen, åt hvilken den ger sitt namn, ehuru dess vattenmassa är endast $\frac{1}{20}$ af Rhens. Vid Gorkum för Waal, en arm af Rhen, $\frac{1}{3}$ af denna flods vatten till M., som snart därefter delar sig i två armar: Merwede, som flyter mot v., och Westkil, som går mot s., ut i Biesbosch (se d. o.). Merwede delar sig vid Dordrecht i två hufvudarmar, af hvilka en, Noordl. Noorddiep, går mot n. till Lek och bildar den för handeln viktigaste af M:s utloppsarmar, och den andra under namnet Oude Maas (Gamla M.) går mot v. Båda armarna omsluta ön IJsselmonde och förena sig därefter, men bli åter skilda genom ön Rozenburg och falla ut i hafvet vid Oostvoorne, s. om Hoek van Holland. Biesboschs vatten förenar sig åter till en enda kanal, 3,5 km. bred, Hollandsch diep, som längre ned delar sig i två armar, Haringvliet och Krammer, hvilka omsluta ön Overflakkee. M:s hela längd är 925 km., hvaraf 492 i Frankrike; flodområdet beräknas till omkr. 33,000 kvkm., hvaraf 7,800 tillhöra Frankrike. Den har i allmänhet ett långsamt lopp. — 2. Departement i nordöstra Frankrike, uppkalladt efter ofvannämnda flod och sammansatt af delar af det lothringiska höglandet, nämligen hertigdömet Bar, landskapen Verdunois och Clermontois samt en del af Champagne. 6,241 kvkm. 277,955 inv. (1911), en i förhållande till landets storlek liten folkmängdssiffra, som t. o. m. långsamt

minkas. Landet är till större delen bergigt genom utgreningar af Ardennerna. På ömse sidor om floden M. sträcker sig två högslätter, som utgå från Langres' platå och Monts Faucilles samt förena sig i n. med Ardennerna och Luxemburgs berg. Deras högsta punkt inom dep. är 423 m. hög. Större delen tillhör M:s (Rhens) flodområde, i västra delen flyta Ornain och Aire till Seine. Mer än halfta arealen är odlad jord, $\frac{1}{4}$ skog, $\frac{1}{10}$ nat. äng. Vingårdarna lämna 300—400 tusen hl. utmärkt vin. Från mineralriket erhållas byggnadssten, mangel, kalk, gips och krummakarlara samt järnmalm, hvilken ger anledning till liflig järnindustri. Viktigast är textilindustrien. Dep. är indeladt i 4 arrondissement: Bar-le-Duc, Verdun, Commercy och Montmédy. Hufvudstad är Bar-le-Duc. 1 o. 2. (J. F. N.)

Meuse-befästningarna [mös-], Maas befästningarna, gemensam benämning för de till belgiska Meuselinjens försvar anlagda fästningarna Namur, Huy och Liège. L. W. son M.

Meuse-linjen [mös-], Franska, är mellan Verdun och Toul (53 km.) befäst med en rad spårfort för att hindra framryckandet där af en fiottlig armé och i stället härvisa densamma till en af luckorna Verdun—Longwy eller Toul—Épinal, äfvensom för att skydda franska arméns uppmarsch. Längs högra Meusestranden löper den svårframkomliga höjdryggen Côtes de Meuse, hvars östrand är tvärbrant och från Verdun till S:t Mihiel erbjuder en 28 km. lång fortlöpande och god försvarsställning. Där ligga fortén Génicourt och Troyon, Les Paroches och Camp des Romains. S. därom upplöser sig höjdryggen i små enstaka platåer, på hvilka fortén Lionville, Gironville och Jouy-sous-les-Côtes ligga. På den fjärde af dessa platåer vidtager Toul's fortgördel (Lucey), och där börjar Côtes de Meuse åter draga sig tillsammans till större massiv, för att än en gång sönderdelad sluta vid Neufchâteau. Där ligga fortén La Blanche och Bourlemont samt två till Toulgördelen hörande fort. L. W. son M.

Meuselwitz [mø'jsel-], stad i tyska hertigdömet Sachsen-Altenburg. 7,770 inv. (1905). Ylle-, järn- och porslinsindustri; brunkolsgrufvor. J. F. N.

Meute [mjø't], eng., *sport.*, en samling för parforsjakt afsedd hundar (se Jaktridning). Meuten räknas i "koppel", och hvarje koppel består af två hundar, så att en meute på t. ex. 20 "koppel" utgöres af 40 hundar. B. C. m.

Mevagissey [mevøgi'si], hamnstad i engelska grefsk. Cornwall, vid en vacker vik af Engelska kanalen. 2,088 inv. (1901). Fiske. J. F. N.

Mewar l. **Meywar**. Se **Udaipur**.

Mewe (po. *Gniew*), stad i preussiska reg.-omr. Marienwerder (Westpreussen), vid Weichsel. 4,032 inv. (1905). Realskola, sockerfabrik o. a. industrier. M. tillhörde förr Tyska orden och anlades 1297. Det intogs af Gustaf II Adolf i juli 1626 och anfölls i sept. s. å. af Sigismund, men undsattes lyckligt af Gustaf Adolf, som bortdref polackerna; i juni 1627 intogs det dock af dessa under Koniecpolski. I juni 1628 uppkastade polackerna fasta lägerförskansningar vid M. och slogo där en bro öfver Weichsel. 24 dec. 1655 intogs M. af svenskarne under G. O. Stenbock, hvarefter dess befästningar förstärktes; i sept. 1659 utrymdes det

emellertid och raserades. I början af 1704 lät Karl XII vid M. slå en bro öfver Weichsel.

(J. F. N.) L. W. son M.

Meves. 1. **Friedrich Wilhelm M.**, ornitolog, f. 14 april 1814 i Delligsen i hertigdömet Braunschweig, d. 10 april 1891 i Stockholm, blef 1834 provisor. 1840 inskrefs han vid universitetet i Kiel, där han anställdes som amanuens vid anatomisk-zoologiska museet och trädde i närmare beröring med ornitologen Fr. Boie. 1841—77 var han konservator vid riksmuseets zoologiska afdelning. Särskildt beträffande samlingarna af fåglar i nämnda museum inlade M. stora förtjänster. Från en mängd in- och utländska vetenskapliga resor, som han företog, hemförde han dessutom värderika naturföremål för museets samlingar. Han offentliggjorde i "Öfversigt af k. Vet. akad:s förhandlingar" flera värdefulla ornitologiska iakttagelser; här må nämnas *Om färgförändringen hos foglar med och utan rugning* (1854), *Bidrag till Sveriges ornithologi* (1868), *Ornithologiska iakttagelser i nordvästra Ryssland 1869* (1871) och *Über den schnurräut der bekassine* (1876); dessutom: *Till Gotlands fauna* (1856). Af betydelse för dermo-plastiken äro *Kurzer leitfaden zum präpariren und ausstopfen der vögel* (1882) och *Die grösse und farbe der augen aller europäischen vögel* (1886). — 2. **Ida M.**, den föregående hustru (f. 1812 i Stralsund, dotter af skalden Lappe, gift 1844, d. 18 juni 1890), öfversatte till ty. Runebergs "Fänrik Ståls sägner" (1:a delen) och "Nadeschda" (i *Dichtungen*, 1852—53), samme skalds "Kung Fjalär" (1877) samt R. v. Kræmers "Nordens natur" och "Sydfruktur" (*Zwei dichtungen*, 1856). 1. (L.-e.)

Mévius, David, tysk jurist i svensk tjänst, f. 6 dec. 1609 i Greifswald, d. där 14 aug. 1670, tillträdde 1635 en professor i sin födelsestad, blef 1638 syndicus i Stralsund, förvärfvade stort anseende som rättslärd och utsågs vid upprättandet af tribunalet i Wismar (1653) af svenska regeringen till dess vicepresident. Tillika hade han 1652 utnämns till professor primarius vid juridiska fakulteten i Greifswald med rätt att använda ställföreträdare. Han brukades äfven i politiska värf; bl. a. uppdrogs åt honom att i tryck rättfärdiga Karl X Gustafs anfall på Polen. — M. utgaf viktiga juridiska verk af praktisk läggning, af hvilka må nämnas *Commentarius in jus Lubecense* (4 dlr, 1642—43; sedan flera uppl.) och *Jurisdiction summi tribunalis regii quod est Wismariæ* (6 bd, 1664—69; ytterligare 3 bd 1672—75; sedan 10 upplagor till 1794; känd under namnet "Decisiones"), som innehåller tribunalens domar med tillämpning och förklaringar.

Mevlana. Se **Mevlevi-orden**.

Mevlevi-orden, en inflytelserik muhammedansk dervischorden, stiftad på 1200-talet af persiske skalden-mystikern Djelâl-eddin Rumi (f. 1207, d. 1273), efter hvars binamn Mevlana ("vår herre") den uppkallats. Denna munkordens syfte är gudomens förhållande genom meditation och åkallan samt genom vissa ceremonier, hvilka skola bildligt framställa sufismens läror. När t. ex. dervischerna på ett i detalj nog regleradt sätt dansa i krets omkring öfverste scheiken (ordensgeneralen), är detta en bild af människoandens kretsande

kring det gudomliga ljuset. Ordens hufvudsäte är staden Konja i Mindre Asien, hvarifrån dithörande munkar företaga täta och vidsträckt missionsresor.

Mexborough [me/ksbərə l. me/ksbrə], stad i engelska grefsk. York (West Riding) vid Don, 9 km. n. ö. om Rotherham. 10,430 inv. (1901). Järnverk, glasbruk och lerkärlsfabriker. J. F. N.

Mexico [spanskt utt. me/chiká], äldre skriftform Mejico, sp. *Estados unidos mexicanos, República Mexicana*, aztek. *Mexitli*, förbundsrepublik i södra delen af Nord-Amerika.

Läge och storlek. M. ligger (se 2 kartblad Nord-Amerika till art. Amerika) mellan 14° 30' 42" och 32° 42' n. br. samt 86° 46' och 117° 7' 31" v. lgd, till hälften n., till hälften s. om vändkretsen, begränsas i n. af Förenta staterna (Kalifornien, Arizona och New Mexico), i ö. af Texas och Mexikanska viken, i s. af Guatemala och Brittiska Honduras samt i v. af Stilla hafvet. Areal (öarna inräknade, 4,042 kvkm.) 1,987,200 kvkm. (mer än 2½ ggr större än Skandinaviska halfön). Gränsen mot Förenta staterna, bestämd genom Guadalupe-Hidalgofördraget 1848 och Gadsdenfördraget 1853, följer Rio Grande del Norte från dess mynning till 31° 47' n. br., mot Guatemala (bestämd 1882 och 1895) går den delvis utefter Rio Usumacinta och dess biflod Rio Chixoi samt Suchiate i hela dess längd, mot Brittiska Honduras (bestämd 1893) delvis utefter Rio Honda.

Naturbeskaffenhet. Kustbildningen är ogynnsam. Den östra kusten, omkr. 2,780 km. lång, är flack, sumpig och kransad af laguner samt saknar goda hamnar. Vera Cruz, den viktigaste sjöstad, har endast en genom korallklippor och småöar illa skyddad redd och har därför — liksom Tampico — tvungits att bygga dyrbar konsthamn; eljest är gora grunda laguner och flodmynningar de enda hamnarna. Den västra (och södra) kusten, som har en längd af 7,360 km. (hvaraf mer än 3,000 km. på halfön Nedre Kalifornien), eger väl i Acapulco och Guaymas ett par förtäfliga hamnar, men de äro, i följd af landets ytbeskaffenhet, mycket svårtillgängliga från det inre M. Af större bukter och vikar märkas Campechebukten på östra kusten, Tehuantepecbukten och Kaliforniska viken på den västra. Uteffern den senare finnas väl några hamnar på Kaliforniska halfön (bl. a. La Paz), men de sakna större betydelse, emedan deras uppland är fattigt på produkter. Af öarna märkas Cozumel och Carmen vid östra kusten och Las Tres Marias, Tiburon, Angel de la Guarda, Espiritu Santo, de tre sista i Kaliforniska viken, Cedros och Guadalupe, v. om Kaliforniska halfön, samt Revilla Gigedo-öarna längre ut i Stilla hafvet. Mexikanska berglandet hör mycket nära tillsammans med Förenta staternas Kordillerer: hufvudolikheten är blott den, att i M. finnas endast två kedjor, en östlig, Sierra Madre oriental, och en västlig, Sierra Madre occidental, hvilka omsluta ett centralt taffelland. Höglandet sänker sig i ö. ned till Mexikanska viken med ens, medan slutningen i v. sker genom en följd af terrasser. Den östra kedjan, som genom Rio del Nortes cañon är skild från Texas' Kordillerer, ter sig från kusten som en hög och brant klippmur, men från det centrala taffellandet som en rad kedjor, som i regel

föga höja sig öfver den allmänna nivån. I allmänhet öfverstiger deras höjd icke 2,000 m., men deras toppar äro mycket branta. De bestå hufvudsakligen af kritsandsten; blott här och där träffas också äldre bildningar, särskildt urberg. Yngre vulkanisk sten, i synnerhet andesit och basalt, finnes i inskränkt utsträckning mest på den östra slutningen samt på öfvergången till den inre plåten. S. om Rio Panuco höjer sig den östra kedjan, som nu alltmot närmar sig den västra, till större toppar (Coibre de Perote, 4,089 m., Malinche l. Matlalucueyatl, 4,461 m., och Pic de Orizaba l. Citlaltepeli, 5,550 m.). Dessa kedjor äro unga vulkanbildningar, och Pic de Orizaba, som ur den tropiska vegetationens prakt höjer sig upp till den eviga snöns regioner, har t. o. m. efter den spanska eröfringens tid haft en rad utbrott. Ännu längre söderut gå den östra och västra S. Madre alldeles tillhoga, vid passet Tehuacan (1,000 m.), där järnvägen från plåten till södra M. går fram. — Den låga kuststräckan ö. om S. Oriental är vid Rio del Norte 100 km., vid Vera Cruz blott 25 km. bred och består af tertiära och kvartära bildningar. Mycket utbredda äro där dynbildningar, emedan den ständigt blåsande passadvinden drifver sanden långt in i landet och hopar den där till s. k. *médanos* (flygsandfält) och dyner. Sierra Madre occidental är likaledes en omedelbar fortsättning af Förenta staternas (Arizonas) Kordillerer. I allmänhet mer enhetlig än den östra kedjan, är den dock i sitt norra parti delad i flera olika kedjor, som tillsammans markera den terrassformiga sänkningen ned mot den västra kusten. En af dessa kedjor, Sierra Tarahumare, har en topp Rumerachic på 2,966 m., en annan, S. de Nayarit, en topp Cumbre (vid Durango) på 3,200 m. Den förhårsande bergarten är urberg jämte kambriska och karboniska sediment och yngre vulkaniska stenarter (särskildt andesit). — S. om Rio de Santiago, där kedjan böjer sig åt ö., blir den mera sammanhängande, och dess högsta toppar äro vulkaner, slocknade eller ännu verksamma. Bland dem må nämnas Nevado de Colima (4,400 m.), Volcan de Colima (3,886 m.), Nevado de Toluca l. Xinantecatli (4,623 m.), Iztaccihuatl (5,286 m.) och, den väldigaste af alla, Popocatepetl (5,452 m.). S. om de båda Madrekedjornas förening ligger i allmänhet ett lågt bergland, om och några toppar nå öfver 3,000 m. (Zemboaltepec, 3,396 m.). Jura- och kritbildningar äro där förhårsande; dock förekomma tertiära lager vid Atlantiska kusten och kristalliniska vid den västra. Den smalaste och lägsta delen bildar det 230 km. breda Tehuantepec-näset. Emellan de båda Madrekedjorna ligger den mexikanska högslätten l. Anahuacs plåt. Dess höjd ö. h. är i n., vid Chihuahua, 1,412 m., vid Lerdo t. o. m. blott 1,136 m., i dess södra, smalare del 1,722 m., vid Irapuato och vid staden Mexico 2,265 m. Genom många från n. till s. gående bergskedjor delas det i mindre bäcken; dessa kedjor bestå mest af krit- och äldre paleozoiska sediment samt af andesit och trakyt. Stora områden äro i följd af den ringa nederbörden öknar, särskildt i n. ö. Dock saknas ej alldeles nederbörd; därför ligger här en rad mestadels afloppslösa saltsjöar. Särskildt är landets södra del, dess i kulturafseende verkliga kärna, rik på sådana, bl. a. den stora Chapalasjön och Laguna de Tetzcooco, vid hvars

västra strand staden M. ligger, och den närbelägna Chalco. M:s flesta floder äro endast bergsströmmar, som snabbt störta ned mot hafvet eller till de inre saltsjöarna. Många flyta genom djupa klyf-



Fig. 1. Barranca de San Carlos i Mexico.

tor, s. k. *barrancas* (jfr fig. 1), som bilda ett karaktäristiskt drag i M:s högländ och kunna nå ett djup af 250—300 m. T. o. m. Rio grande del Norte, M:s största flod och gräns mot Förenta staterna, är segelbar med större fartyg blott några km. ofvanom mynningshamnen Matamoros. En ansenlig flod, som faller ut i Mexikanska viken, är Rio Panuco (460 km.), som gör präktiga fall på vägen utför Sierra Madre, men nedkommen på kustslätten blir segelbar för fartyg om 2,7 m. djupgående. Rio Blanco och Rio Cuespalapan afvattna en rad insjöar och utmynna liksom Rio Papaloapan i Alvaradolagunen. Sistnämnda flod är segelbar från mynningen till staden Tuxtepec (260 km.). Af de floder, som flyta ut på västra kusten, är Rio Grande de Santiago l. Rio Lerma (780 km.) den största, men segelbar endast obetydligt från mynningen. Till Kaliforniska viken rinner ett antal vilda bergsströmmar (Mezquital, Sinaloa, Fuerte m. fl.).

Till M. höra äfven norra delen af halfön Yucatan, en taffel af intill 400 m. höjd, och hela Kaliforniska halfön.

M. är ett på *vulkaner* rikt land, både slocknade och verksamma, och äfven i trakter, där vulkaner nu ej finnas, vittna de vulkaniska bergarter, som ingå i bergbildningen, om en forntida vulkanisk verksamhet. Rikast på verksamma vulkaner är landet mellan Anahuacplatån och Tehuantepecnåset, där de 8 viktigaste vulkanerna ligga: Popocatepetl,

Citlaltepetl (Pic de Orizaba), Tlaxcala, Tuxtla, Colima, Jorullo, Ceboruco och Tezontle. Därtill kommer vulkangruppen Las Virgenes på Kaliforniska halfön. I öfverensstämmelse med vulkanernas utbredning är södra M. ofta hemsökt af jordbävningar. Den sista af de mest förhärjande egde rum 16 jan. 1902, då många städer förstördes och tusentals människor omkommo. Äfven 30 och 31 juli 1909 förekommo starka jordbävningar, som förstörde Acapulco och Chilpancingo samt skadade staden Mexico.

M. är äfven mycket rikt på *metaller*; grufvor af olika slag finnas i 26 af republikens 31 stater och territorier, och gruvidrift var hufvudsyftet med den spanska undersökningen af landet och spanjorernas förnämsta sysselsättning under tre århundraden. Enligt officiell uppgift voro 1906 inregistrerade 23,191 grufandelar, af hvilka nära $\frac{5}{6}$ uppgåfvos lämna silfver, vare sig ensamt eller i förening med andra metaller. Silfvermalm finnes i alla stater utom i Campeche, Chiapas, Tabasco, Tlaxcala och Yucatan. Sedan M. eröfrades af spanjorerna till 1899 skall silfver ha vunnits för 3,577 mill. pesos, och än i dag är M. världens förnämsta silfverexportland. Jämte silfret finnes i regel äfven blymalm. Guld vinnes i Nedre Kalifornien och Oaxaca, koppar mest i södra delen och västra Madrekedjan, i Kalifornien och Sonora, järnmalm i mellersta delen af samma kedja vid Durango, där Cerro del Mercado ligger, M:s viktigaste järnberg, zink och kvicksilfver vid Guadalcázar (San Luis). Det förnämsta kolfält, som bearbetats (af amerikanska kapitalister), ligger i närheten af Sabinas (Coahuila). M:s stenkol äro visserligen ej af bästa beskaffenhet, men då enligt officiell geologisk rapport af 1908 de synliga tillgångarna uppgå till 300 mill. ton, kan deras industriella värde ej sättas lägre än de äldra metallernas. Salt fås i San Luis Potosi och i strandlagunerna, opaler, marmor och onyx likaledes. Värdet af tillvaratagna bergverksprodukter uppges för 1909—10 till 156,5 mill. pesos, hvaraf guld för 42,6 och silfver för 76,3 mill.

Klimat. Läget öfver hafvet är för M. vida mer afgörande med hänsyn till klimatet än den geografiska bredden. Man har därför indelat landet i tre klimatregioner efter höjdläget: *tierra caliente* (heta landet), kustlandet vid Mexikanska viken och vid Stilla hafvet upp till 1,000 m. höjd, i hvilket julitemperaturen är 22—30° och januartemperaturen 17,6—25°; *tierra templada* (tempererade landet), mellan 1,000 m. och 2,000 m. ö. h., med 20—25° i juli och 10—20° i jan., samt *tierra fria* (kalla landet), öfver 2,000 m. ö. h., med mycket olika temperatur efter olika höjd. — S. om vändkretsen är i kustområdet temperaturen tropisk. Vera Cruz har t. ex. ett årsmedium af 25,4°, Córdoba (928 m. ö. h.) 20,5°, Colima 26,1° o. s. v. Dock bruka våldsamma nordanvindar (*nortes*) betydligt sänka temperaturen, så att Vera Cruz kan få 0°. — På det inre högländet har staden Mexico (2,265 m. ö. h., 19° 26' n. br.) en medelårstemperatur af 15,4° (ungefär lika med Nizza), den hetaste månaden (maj) har i medeltal 19,6° (Nizza 24°) och den kallaste (jan.) 12,5° (Nizza 7 à 8°). Ehuru hufvudstaden tillhör "tierra fria", är alltså dess klimat mildt; ibland kan dock temperaturen sjunka

under 0° (i dec. 1878 ända till -7,2°). Mycket ofta utbreda sig "kalla vågor" öfver plåtan och pressa ned temperaturen i högre belägna orter ända till under -10°. Nederbörden regleras af tropiska förhållanden, så att i Norden såväl som i södern uppträder en regntid (*tiempo de agua*) under sommaren och en torr tid (*tiempo de seca*) under vintern. På utsidan af de östra kantbergen, där passaden stiger mot höjden, regnar det mest och äfven rätt ofta under vintern. De högre bergstopparna täckas då med snö, men endast tre (Popocatepetl, Citlaltepetl och Iztaccihuatl) resa sig öfver den övriga snöns gräns. I det regnrika östra berglandet har Córdoba en årlig nederbörd af 2,799 mm., Vera Cruz 1,469 mm., medan v. om Sierra Madre Mexico har 610 mm. och San Luis Potosi blott 370 mm. Västkusten, där passaden redan hunnit förlora sitt vatten, har ogynnsamma nederbördsförhållanden, så t. ex. Culiacan blott 305 mm. Endast då våldsamma sydväststormar (*chuascos*) rasa, faller där regn i större mängd och höjer nederbördskvantiteten. Denna är för Mazatlan 787 mm., men däraf falla ofta 100 mm. (en gång 277 mm.) under flöppet af ett dygn. Särskildt under regntiden äro våldsamma oväder vanliga; under den torra tiden uppträda sandtromber (*remolinos*), och dammoln (*polvaderas*) fylla ofta luften till den grad, att den är mindre genomskinlig än under regntiden. Då detta damm mest består af fint pulveriseradt vulkaniskt glas eller pinsten, så är det icke underligt, att lunginflammation är en farlig endemisk sjukdom. J. F. N.

Växt- och djurvärld. Man särskiljer i M. två växtprovinser: en tropisk, på kustområdet och utefter Madrededjornas yttersidor, samt en subtropisk, på plåtan. Den förra är mycket nära släkt med Central-Amerikas. På östra sidan går den tropiska regionen (*tierra caliente*) till 1,000 m. ö. h. Vid själfva kusten finnas skog och fruktbara savanner endast vid laguner och flodmynningar; skogen består af Bombax, lauracéer, terebinthinéer,

3,400 m. och koniferer till 4,400 m. ö. h. På västra sidan går barrskogen längre ner, ormbunksträd saknas här. Den subtropiska stäppregionen på högslätterna utmärkes framför allt af xerofyter, särskildt kaktéer (fig. 2), många *Agave*-arter, *Fourcroya*, *Dasyllirion*, *Yucca*, krassulacéer etc. och en mängd röd- eller gulblommiga kompositéer, som växa till en höjd af 3,000 m. Bland M:s koniferer märkas tallar, t. ex. *Pinus Montezumæ*, som bildar stora skogar på bergen, *P. Teocote*, ocotetallen, o. a. samt sumpcypressen, *Taxodium mexicanum*, som bildar stora skogar mellan 1,600 och 2,300 m. ö. h. Ett berömdt exemplar af detta träd, "världens största träd", "Montezumas cypress", växer vid Oaxaca. I skuggan af detta träd, som har en stamomkrets af 30 m. och hvars ålder af De Candolle uppskattas till 6,000 år, skall Cortez' hela här

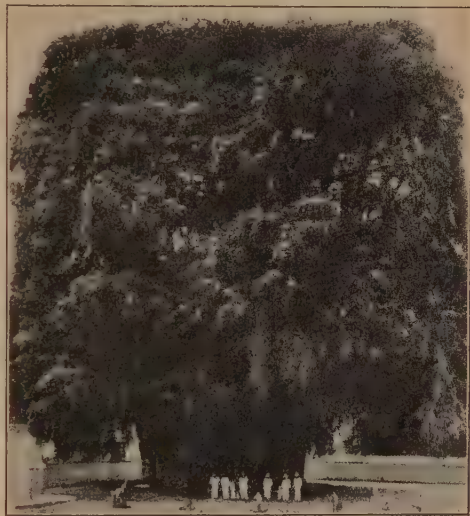


Fig. 3. "Montezumas cypress" vid Oaxaca.



Fig. 2. Jättekaktus i Mexico.

palmer, cykadéer etc. Den subtropiska bergskogsregionen (*tierra templada*) ligger mellan 1,000 och 2,000 m. ö. h. De högstammiga palmerna ersättas där af ständigt gröna ekar och ormbunksträd; där växa många lågstammiga palmer och epifytiska orkidéer. I bergskogsregionen (*tierra fria*) växa ekar till

hållräddning (jfr fig. 3). Bland löfträden märkas omkr. 80 ekarter, *Arbutus Menziesii*, *madroñatrádet*, *Cedrela*-arter, en mahognyart (*Swietenia humilis*) m. fl. Trädgräsen, som markeras af förkrympta granar (*Abies religiosa*), går mellan 3,900 och 4,100 m., och jordbruk är möjligt till 3,000 m. Bland kulturväxter, som ha sitt hemland i M., märkes i främsta rummet majs, vidare *Agave americana*, vaniljen och bondtobaken (*Nicotiana rustica*). Många prydnadsväxter härstamma från M., såsom *Dahlia*, *Cotyledon*-arter, *Cuphea*, *Fuchsia*-arter, *Bouvardia*, *Ageratum*-arter, *Zinnia*, *Cosmos*, *Tagetes*, *Cobæa*, *Maurandia* m. fl. — I sin fauna är M. liksom i sin flora ett övergångsland mellan Nord- och Central-Amerika. Gemensamt med det förra har det sådana djur som björn, varg, några räfflar, bisamråtta (*Fiber*), skallerorm, en giftig ödla (*Heloderma*), härmfågeln m. fl., medan apor, jaguar, ozelot, utter, sängångare, tapir, iguana, boa, skorpioner, tarantlar och många i lysande färger prunkande papegojor och honungsfåglar tillhöra äfven de sydligare länderna. Egen-

domliga för M. äro dess många släkten och arter sångfåglar. Kusterna äro rikt försedda med fisk och sköldpaddor, och pärlfisket i Kaliforniska viken är en källa till rikedom för den i öfrigt ofruktbara halfön. Alla europeiska husdjur trivas väl, och stora hjordar af nötboskap, hästar och får underhållas på de stora s. k. *ranchos* i de norra staterna. Där kunna några af de mera förmögne ega 20—30 tusen nötkreatur, och hudar och kött äro näst ädla metaller de viktigaste exportartiklarna.

G. L—m. L—e.

Befolkningens antal utgjorde 1910 15,063,207 (8 inv. på 1 kvkm. 13,6 mill. inv. 1900). Sedan alla i Spanien födda personer, i M. kallade *chapetenes* l. *gachupines*, 1829 utvisats ur landet, består befolkningen af 1) kreoler, d. v. s.



Fig. 4. Kreolyngling.

hvita af spansk härkomst (fig. 4), hvilkas antal skattas till 19 proc. och hvilkas språk, spanskan, är gängse äfven bland den inhemska befolkningen; 2) indianer, omkr. 38 proc.; dessa ha hållit sig mest oblandade i bergstrakterna, där de bevarat sitt gamla språk och sina gamla seder nästan oförändrade. Af de många indianstammarna äro aztekerna de viktigaste och talrikaste, i det de bilda hufvudmassan af indianbefolkningen; andra stammar äro maya (i Yucatan), mixteker och zapoteker (på södra sluttningen af centralplatån), totonaker m. fl. (jfr fig. 5 samt art. Indianer, sp. 497—499); 3) ett obetydligt antal negrer samt 4) den af ofvannämnda folks blandning uppkomna bastardbefolkningen: mestiser, mulatter, samboer, chinoer etc., hvilka anses utgöra omkr. 43 proc. I utlandet voro 1900 57,507 födda, hvaraf i Spanien 16,258 och i Föränta staterna 15,265. Med undantag af ungefär 200,000 vilda indianer (*indios bravos*, i motsats mot de öfrige, kristna, *indios fideles*) tillhör nästan hela befolkningen den romersk-katolska kyrkan, ehuru denna efter 1857, då stat och kyrka skildes, icke erkännes som statsreligion. Protestanterna utgöra omkr. 20,000 och äro bosatta hufvudsakligen i de större städerna samt åtnjuta skydd af staten. Den katolska kyrkan, som förvaltas af 7 ärkebiskopar

och 23 biskopar, har såväl under det spanska väldet som sedermera utöfvat ett synnerligen olycksdigert inflytande på landets utveckling och begagnat detta i synnerhet till att samla en oerhörd för-



Fig. 5. Indianer af tzental-tsotsil-stammen i södra Mexico.

mögenhet. Alla bemödanden att i ekonomiskt hänseende höja landet voro fruktlösa, så länge en stor del jordegendom var hopad i död hand. Före den revolution, som 1861 gaf det antiklerikala partiet makten i händerna, uppskattade man kyrkans fasta egendom till $\frac{1}{3}$, ja till hälften af hela landets och angaf dess värde till 250—300 mill. doll., och kyrkans årliga inkomster af tionden, jura stolæ, kollekter, mässor, försäljning af relikier o. s. v. till 6—8 mill. doll. Genom lagarna af 1856 och 1861 nationaliserades (indrogs till staten) all kyrkans jordegendom äfvensom kloster och alla andra öfverflödiga kyrkliga byggnader. Intet kyrkosamfund kan numera ega jord i M.

Materiell kultur. Jordbruket bedrivs dels af småbönder och arrendatorer, dels af stora godsegare, hvilkas gods (*haciendas*) kunna omfatta flera kvkm. I många stater förekommer äfven ett slags hofveri, s. k. *peonage* (se d. o.). Den odlade arealen omfattar öfver 12 mill. har, betesmarkerna 48 mill. och skogsområdet 17,5 mill. har. Jordbruket står på en mycket primitiv ståndpunkt, tillbakasatt som det länge varit för bergsbruket. Först under sista fjärdedelen af 1800-talet har ett större intresse vuxit för detsamma och särskildt för de grenar, som fordra större kapital, såsom kaffe-, socker- och gummiödlungen. En stor del af höglandet har för liten nederbörd, och äfven för artificiell bevattning är vattenförrådet otillräckligt. De sädeslag, som där företrädesvis odlas, hvete, korn och majs, lida ofta af torka, och den felslagna skörden måste ersättas genom import. En viktig växt på höglandet och öppna områden i tierra caliente är *Opuntia ficus indica*, som växer på de torraste platser och hvars frukt (tuna) ätes allmänt. Bättre villkor erbjuder tierra caliente, där bördig jord, rik nederbörd och hög temperatur alstra en utomordentligt rik vegetation, där socker, tobak,

mdigo, kakao, ris, batater, bönor och kassava produceras och där majsen ger flera skördar årligen. Där växer ock en ymnighet af olika slags frukter, vilda och odlade: bananer, spansk peppar, oliver, kokosnötter, flera Citrusarter, mango, granatäpplen, ananas, fikon, ahucatl (*Persea gratissima*), chirimoya, papaya (*Carica*), melon, guava (*Psidium*) m. fl. Gummiindustrien har utvecklats, och stora plantager af Hevea och Castilloa ha anlagts. Mellan dessa ofvannämnda regioner ligger det subtropiska beltet, med odling af ett förträffligt kaffe och bomull. Det förra har blifvit en viktig exportartikel, men af bomull fås ej nog för den inhemska förbrukningen. En egendomlig och högst lönande gren af mexikanskt jordbruk är odling af agave (*A. rigida* var. *elongata*, *A. americana* m. fl.) för erhållande af fibrer (henequen och sisal) och saft, hvaraf till-



Fig. 6. Pulque-skörd i Mexico. (Agavesaften utdrages medelst en aflång kalabass, som suges lufttom, hvarvid saften stiger upp i och fyller den samt tömnes i lädersäcken på skördemannens rygg.)

verkas pulque (jfr fig. 6) och mescal, företrädesvis i staterna Hidalgo, M., Puebla, Tlaxcala, Chiapas, Yucatan och Campeche. Envindruifva (*Vitis caribæa*) växte i M. redan före européernas ditkomst, men snart infördes den europeiska druifvan (*Vitis vinifera*), som nu växer i landets alla delar och i många varieteter. Till en vinodling i större skala har det dock kommit endast vid Laguna de Parras (årligen omkr. 5,000 hl.). Äfven tobak är en inhemska planta. De finaste sorterna växa i lagunområdet i sydvästra Vera Cruz. Skörden varierar dock högst betydligt (44,3 mill. kg. 1898, men 9,3 mill. kg. 1900). — Skogarna lämna jämte värdefulla träslag (blåholts, ebenholts, mahogny, cederträ, rosenträ) äfven en mångfald andra produkter (ceibaull, gummi, palmolja, vanilj, ingefära, garfmedel af dividi m. m.). — Boskapsskötseln är af stor vikt särskildt i savannområdet vid östra foten af höglandet samt i de norra platåstaterna. Spanjorerna funno inga inhemska husdjur

i landet och införde sina egna hästar, nötkreatur, får och svin, och från dem härstamma de hjordar, som nu finnas, utan någon korsning med främmande afvel ända till slutet af 1800-talet. Hästarna och nötkreaturen ha urartat, äro små och föga värdefulla. De äro dock mycket olika i olika trakter. 1902 funnos enligt en föga tillförlitlig officiell statistik öfver 5,1 mill. nötkreatur, 859,000 hästar, 334,000 mulåsnor, nära 300,000 åsnor och 3,5 mill. får samt 4,2 mill. getter och 600,000 svin, det hela värderadt till 120,5 mill. pesos. — Af industrigrenar står bomullsindustrien högst; 1910 funnos 123 bomullsfabriker med 32,000 arbetare och omkr. 700,000 spindlar. Bomullskonsumtionen omfattade 1909—10 öfver 34,7 mill. kg. 1910 funnos 451 tobaksfabriker och 1,674 brännvinsbrännerier, hvilka tillverkade nära 39,4 mill. liter spritvaror af olika slag. Dessutom finnes en lites obetydlig ylleindustri samt ett stort antal råsockerbruk m. m. Regeringen har främjat den inhemska industrien genom skyddstullar, skattefrihet för nya anläggningar samt tullfri införsel af maskiner och råmateriel, hvarigenom främmande kapital och skickliga arbetare införts, särskildt till bomulls-, järn- och stålindustrien samt smältverken. — Handeln är i jämnt stigande tillväxt. De viktigaste exportvarorna voro 1910—11 silver (146,5 mill. kr.), guld (112,5 mill. kr.), koppar och kopparmalm (47,6 mill. kr.), henequen (45,4 mill.), andra ämnen ur växtriket (104,3 mill.), hudar (19,5 mill.), kaffe (15,6 mill.), bly, djur, trävaror etc. Exportens hela värde steg till 532,28 mill. kr., och den gick alldeles öfvervägande till Förenta staterna (406,8 mill. kr.); i andra rummet följde Storbritannien (64,6 mill.), därefter Frankrike, Tyskland och Belgien. Importen består hufvudsakligen af väfnader, maskiner, stenkol, näringsmedel o. d. samt hade 1910—11 ett totalvärde af 373 mill. kr. Äfven här stå Förenta staterna högst (203,6 mill. kr.), i andra rummet kommer Tyskland (46 mill. kr.), därefter Storbritannien (43,2 mill.), Frankrike, Spanien och Belgien. — Handelsflottan räknade 1911 32 ångare om 16,648 nettoton och 50 segelfartyg om 8,712 ton. 1909—10 anlöptes M:s hamnar i utrikes fart af 3,160 fartyg om 8 mill. ton. De viktigaste hamnstäderna äro Vera Cruz, Tampico, Coatzacoalcas, Salina Cruz, Manzanillo och Mazatlán. Staten subventionerar flera ångbåtslinjer (1907—08 med omkr. 780,000 kr.). — Kommunikationer. 1911 funnos 24,717 km. järnvägar, af hvilka 19,877 km. voro statsbanor. Den första järnvägen (Vera Cruz—Medellin) öppnades 1850. Postanstalternas antal var s. å. 2,858. Antalet inländska postförsändelser var 152,8 mill., utländska 48,9 mill. Telegraflinjerna hade 1911 en längd af 74,899 km., men dessutom ha enskilda statar och personer telegraflinjer. — Mått, mål och vikt. Sedan 1862 gäller metersystemet, ehuru det äldre spanska vikt- och måtsystemet länge användes i privatbruk, tills det fullständigt aflöstes fr. o. m. 16 sept. 1896. — Mynt. Genom lag af 1905 infördes guldmyntfot med silverpeso l. dollar (vägande 27,073 gr. med 90,27 proc. rent silver) som myntenhet, i värde motsvarande 0,75 gr. rent guld, eller 1,86 kr. i svenskt mynt (alldeles lika med den japanska yen). Peson delas i 100

centavos. Det präglas mynt om 1 peso samt 50, 20 och 10 centavos af silver, 5 centavos af nickel och 1 och 2 centavos af brons (95 proc. koppar, 4 proc. tenn och 1 proc. zink). Af guld präglas 10-peso- (90 proc. rent guld vägende 8,333 $\frac{1}{3}$ gr.), äfven kallad *hidalgo*, och 5-peso-mynt (*medio hidalgo*). — Penningväsendet. 1910 funnos 32 banker, af hvilka 24 hade sedelutgifningsrätt. De förnämsta äro: Banco nacional (grundfond 32 mill. pesos), London- och Mexicobanken (21,6 mill.), Banco central (30 mill.) och Mexikanska handels- och industribanken (10 mill.). Sedlarna gälla till sitt fulla värde och cirkulera allmänt i st. f. guldmynt, som sällan förekommer i rörelsen.

Undervisningsväsendet. Folkundervisning är enligt lagar af 1888 och 1896 kostnadsfri, oserierisk och obligatorisk för barn i åldern 6—12 år, men står likväl mycket lågt, och 1905 kunde öfver 10 mill. hvarken läsa eller skriva. Folkskolor underhållas dels af förbundsstaten och staterna (1905 inalles 6,098), dels af kommunerna (1905 2,985). Af dessa skolor voro 4,876 goss-, 2,458 flickskolor och 1,749 blandade. För den sekundära undervisningen funnos 34 skolor (hvaraf 3 för flickor och 4 blandade) underhållna af förbundet eller staterna. Slutligen funnos för yrkesutbildning 68 institut och colegios, besökta af 9,327 stud. Dessa specialskolor i olika ämnen ha ersatt det 1865 upphädda universitetet i hufvudstaden, hvilket var en rent kyrklig institution efter mönstret af Salamancas. 1888 inrättades där ett medicinskt nationalinstitut, och där finnes äfven en bergsskola. Förbundsrepublikens utgifter för undervisningsväsendet utgjorde i staten för 1911—12 7,4 mill. dollars. 1912 skall folkskoleväsendet utsträckas äfven till indianbefolkningen. — Vid sidan af de offentliga skolorna funnos 1905 2,499 enskilda med 152,917 lärjungar. — 1904 funnos ett nationalbibliotek med 225,000 bd och 138 andra offentliga bibliotek samt 34 museer och 11 meteorologiska anstalter. Antalet tidningar var 459. J. F. N.

Försvarsväsendet erhöll sin organisation genom förordn. af 28 juni 1881, som i mindre delar undergått ändringar. Armén utgöres af infanteri: 34 bataljoner på 4 kompanier (43 officerare och 601 man); kavalleri: 18 regementen om 4 skvadroner (37 officerare, 485 man och 459 hästar); artilleri: 5 regementen af olika slag om 4 batterier, regementet med omkr. 41 officerare och 400 man, 2 kompanier fotartilleri och 2 kompanier med kulspjut, 1 pionjärbataljon på 4 kompanier, 1 pontoniär- och 1 telegrafkompani (tillsammans med ingenjörstaben omkr. 70 officerare och 700 man), 1 trängskvadron jämte vissa fristående afdelningar och tekniska anstalter med därtill hörande personal. Till armén räknas ytterligare ett talrikt gendarmeri, stads- och landtpolis samt tullvakt. Generalitetet utgöres af 86 divisions- och brigadgeneraler på aktiv stat, 49 brigadjärgeneraler och flera generalspersoner på reservstat; generalstaben räknar 100 officerare. Arméns hela styrka på fredsot uppgår till omkr. 3,600 officerare och 26,500 man och beräknas på krigsot till 76,000 man med 206 kanoner och kulspjut. I fredstid delas armén på 10 militärdistrikt, af hvilka flera kunna ställas under samme befälhavare; i krigstid skola bataljonerna utväxa till rege-

menten om två bataljoner samt motsvarande utveckling ske vid öfriga truppslag, hvarefter brigader, divisioner och armékårer skola bildas. Manskäpet erhålles genom värning med 3—5 års tjänstetid eller medelst uppbåd på grund af allmän värnplikt med tjänstskyldighet mellan 18 och 45 års ålder, hvilken senare utväg dock sällan användes. Officerarna utbildas vid den till slottet Chapultepec nära hufvudstaden förlagda krigsskolan eller tagas bland underofficerarna, för hvilkas utbildning en krigsskola blifvit inrättad i Tlalpan. Arméns budget för 1911—12 uppgick till 21,3 mill. pesos. Förutom den reguljära armén finnes ett af staternas miliser bildadt nationalgarde, hvars styrka skall uppgå till 44,000 man, men detta är utan hvarje militäriskt värde. — Krigsflottan består af 6 kanonbåtar, 2 korvetter, 3 avisångare och några mindre fartyg. C. O. N.

M:s vapen framställer en nopal (kaktus) på en ur hafvet uppskjutande klippa samt en på nopen sittande örn med utbredda vingar, dödande en orm. Ek- och lagerkvistar korsas hvarandra under den ovala skölden. Nationalflaggan (se pl. till art. Flagga) är grön, hvit och röd i vertikala fält, med en örn i det hvita midtfältet.

Författning och förvaltning. Det nuvarande M. omfattar ungefär hälften af det forna vicekonungariket Nya Spanien, som bestod af det egentliga M. l. Gamla M., den mellersta och södra delen, Nya M., den nordöstra, och Kalifornien, den nordvästra delen af landet. Efter själfständighetsförklaringen bildade M. under namnet *Estados unidos mexicanos* (Förenade mexikanska staterna) en republik, hvars författning (af 4 okt. 1824) väsentligen bildades efter Förenata staternas och liksom denna var federativ, demokratisk och representativ, men under loppet af 35 år förändrades icke mindre än 22 gånger. Den federativa formen bibehölls väl vid alla dessa förändringar, men gällde i allmänhet blott till namnet. I några gränsslater, såsom Sonora, Guerrero m. fl., innehade enskilda personer ofta oinskränkt makt i årtionden, alldeles obekymrade om revolutionerna i hufvudstaden. Enligt konstitutionen af 5 febr. 1857 med senare förändringar utöfvas den verkställande makten af en på 6 (före 1904 4) år genom elektorers vald president, som vid sin sida har ett af honom utnämndt kabinett af 8 statssekreterare, chefer för hvar sitt departement (för utrikes, civil-, justitie- och undervisningsärenden, för kommunikation- och allmänna arbeten, för domäner, kolonisations- och industriärenden, för krigs- samt för finansärenden). Presidenten kan (efter 1890) återväljas. En först 1904 vald vicepresident är ordf. i senaten och träder i presidentens ställe vid eventuellt dödsfall under perioden. Den lagstiftande makten tillhör kongressen, som består af senaten och representanternas hus. Senaten räknar 56 för 4 år (med afgång för hälften hvarannat år) valda medlemmar (2 för hvarje stat, jämte förbundsdistriktet). De måste vara minst 30 år gamla, bosatta i den stat de representera, åtnjuta fulla medborgerliga rättigheter och få icke tillhöra prästämbetet. Representanternas hus räknar f. n. 233 medlemmar, hvilka utses af hvarje stat genom omedelbart val i propor-

tionen 1 på 40,000 och behålla sin plats i 2 år. För valbarhet fordras 25 års ålder och fast bostad i staten och för öfrigt samma kvalifikationer som för senatorerna. Valrätt har hvarje välfredad gift mexikan från 18 års ålder och hvarje ogift från 21 år. Kongressen är samlad årligen 1 april—31 maj och 16 sept.—15 dec., under den öfriga tiden sitter ett permanent utskott af båda husen. Högsta domstolens 17 ledamöter utses genom allmänna val för 6 år; dessutom finnas 3 assisdomstolar och 32 distriktsdomstolar. Republiken är delad i 1 förbundsdistrikt (hufvudstaden med närmaste omgivning), 27 stater (M., Morelos, Puebla, Tlaxcala, Hidalgo, Queretaro, Guanajuato, Aguascalientes, Zacatecas, S. Luis Potosi, Durango, Sonora, Chihuahua, Coahuila, Nuevo Leon, Tamaulipas, Vera Cruz, Tabasco, Campeche, Yucatan, Chiapas, Oaxaca, Guerrero, Michoacan, Colima, Jalisco, Sinaloa) samt 4 territorier (Baja California norte, Baja California sur, Quintana Roo, utbrutet 1902 ur Yucatan, och Tepic, utbrutet ur Jalisco 1889). Staterna äro (utom Nuevo Leon) delade i *distritos* l. *partidos* och dessa i *municipios* (kommuner, motsvarande Förenata staternas townships). Hvarje enskild stat har sin egen regering och sina lagar. Dess guvernör, representation och domstolar utses på samma sätt och enligt samma regler som förbundets. Den lag, som gäller i förbundsdistriktet, är gällande äfven i territorierna, men eljest har hvarje stat sin egen lagbok. I gemensamma frågor måste dock staterna rätta sig efter förbundets beslut. Förbundsrepublikens hufvudstad är Mexico. Statsinkomsterna för år 1911—12 anslagos till 103,657,000 doll., hvaraf 45 mill. i tullar, 32,68 mill. i stämpel- och accisafgifter, 11,8 mill. i direkta skatter samt 6,8 mill. i post- och telegrafmedel. Utgifterna för s. å. upptogos till 103,602,400 mill. doll. Statsskulden steg 30 juni 1911 till 439 mill. doll.

Litt.: officiell: Zayas Enriquez, "Les états-unis Mexicains, leurs ressources" etc. (1899), och "The mexican yearbook" (årl.); icke officiell: Mrs A. Tweedie, "M. as I saw it" (London, 1901), W. Schiess, "Quer durch M." (Berlin, 1902), Lumholtz, "Bland Mexikos indianere" (1902—03), Rol. Bonaparte o. a., "Le Mexique au début du XX:e siècle" (Paris, 1904), R. Campbell, "Complete guide and descriptive book of M." (Chicago, s. å.), J. Sierra, "M., its social evolution" (3 bd, Mexico, 1905), J. R. Southworth, "The mines of M." (Mexico, s. å.), P. George, "Das heutige M. und seine kulturfortschritte" (Jena, 1906), P. F. Martin, "Mexico of the twentieth century" (London, 1907), N. O. Winter, "M. and her people of to-day" (s. å.), C. R. Enock, "M." (London, 1909), P. Terry, "M." (London, 1911), W. Gillpatrick, "Wanderings in M." (London, 1912), och Périgny, "Les états-unis du M." (Paris, s. å.). J. F. N.

Historia. Namnet M. gafs af landets spanske eröfrare åt de länder, öfver hvilka vid tiden för den spanska invasionen aztekerna innehade ett mer eller mindre fullständigt öfvervalde. Namnet (i formen *mexicatl*, pl. *mexica*) bars äfven af det aztekiska folket själf och sammanhänger med *Mexitli*, ett af namnen på dess krigsgud Huitzilopochtli. I vidsträcktaste bemärkelse kom M. att

beteckna hela Spanska Nord-Amerika från Panamånäset i s. upp t. o. m. Kalifornien och Texas i n. — De folk, som vid den spanska invasionen bebodde M., stodo kulturellt på mycket skiftande utvecklingsnivå, men tillhörde säkerligen samtliga den indianska folkgruppen. Om dessa folkslags vandringar och allmänna kultur se Amerikanska kulturföremål (bd I, färgpl. samt sp. 817—818, fig. 19—22), Indianer, sp. 497—499, och Fornlämningar, sp. 872—874 samt bilder å sp. 869—870. Gamla traditioner, upptecknade flera årh. före den spanska invasionen och åtminstone delvis styrkta genom lingvistiska och arkeologiska bevis, förtälja om en invandring norrifrån af en eröfrande stor folkgrupp, som talade ett gemensamt språk, *nahuatl* (se d. o.). Den skulle ha börjat mot slutet af 500-talet, då ett af dessa folk, *toltekerna* (*toltecalt*), lämnade sitt nordliga hemvist Huehuetlapallan för att i följande årh. göra sig till herrar öfver urbefolkningen i M.; de uppes på 1000-talet ha svårt hemsökt af torka, hungersnöd och pest, så att de försvunno som härskande stam i M., medan en kvarleva af dem fortsatte vandringen till Yucatan, Guatemala och Nicaragua. Nästa folkström representeras i de inhemska traditionerna af *chichimekerna* (namnet härledes från *chichi*, "hund"), som uppges ha stätt kulturellt vida lägre och ha härskat öfver mexikanska högslätten, *Anahuac*, till 1200-talet, då en ny invandring af "de sju stammarna" gjorde slut på deras maktställning. Bland dessa "sju stammar" vore aztekerna de stridbaraste och mäktigaste, men knappast de kulturellt högst stående. Bland deras nationalgudar märkas den ofvan nämnde krigsguden Huitzilopochtli (se d. o.) och den kulturbringande Quetzalcoatl (se d. o.). Om deras tempel och andra byggnader se art. Byggnadskonsten, sp. 712—713. Aztekerna grundlade, enligt traditionen omkr. 1325, staden *Tenochtitlan* (nu Mexico; se d. o., sp. 364 ff.) på en ö i Tetzcosjön och utkämpade sekellånga strider med flera stambesläktade grannfolk, särskildt *tepanekerna* och *acolhuerna* (hvilkas hufvudort var staden Tetzco). Under dessa strider förenade sig azteker och acolhuerna på 1300-talet om att anfalla och eröfra tepanekernas fasta hufvudort, Azcapuzalco, hvarefter omkr. 1430 ett förbund uppges ha ingåtts mellan aztekernas, acolhuernas och tepanekernas konungar, hvilkas hufvudstäder då voro Mexico, Tetzco och Tlacopan. (I detta förbund intogo emellertid tepanekerna en jämförelsevis underordnad ställning.) Som aztekernas konung vid denna tid (1436—64) nämnes *Moteuczoma* (spansk namnform *Montezuma*). Sålvt han som en af hans efterträdare *Ahuizotl* (1482—1502) utsträckte aztekernas valde öfver flera grannstater. Under den sistnämndes efterträdare *Moteuczoma II* (se *Montezuma*) inträffade den spanska invasionen. Aztekväldets stora omfång motsvarades ej af inre styrka och sammanhållning; storvasallerna (*tlatoani*) gäfvö konungen hyllning och tribut, men voro i öfrigt ofta nästan oberoende och förtryckte hårdt bondeklassen (*macehualli*), som äfven hade svårt att bära de tunga skattebördorna, präster och tempeltjänare voro synnerligen många och bildade en maktlysten och inflytelserik klass; de hemska människooftren med åtföljande kannibalism

röjde en vildhet hos det härskande folket, som ådragit detsamma en växande ovilja bland dess kulturellt lika högt stående, men till sinnesarten vanligen mildare, mer eller mindre förtryckta stamfränder. Dessa svaghetspunkter i den aztekiska samhällsbyggnaden förklara — jämte spanjorernas militära disciplin, utmärkta ledning och överlägsna beväpning — de spanske eröfrarnas häpnadsväckande framgångar.

Den spanska eröfringen — förberedd genom upptäcktsfärder till Yucatan (se d. o.) — inleddes med Hernando Cortez' eröfringståg 1519 och var i hufvudsak slutförd, sedan denne efter strider med växlande vapenlycka omsider (13 aug. 1521) definitivt intagit hufvudstaden Tenochtitlan och därefter låtit på den aztekiska stadens ruiner uppygga en ny samt under den närmast följande tiden kufvat den ena provinsen efter den andra och (1525) låtit afträta det aztekiska motståndets ledare, Montezumas tappre frände och måg, Guatimozin, det fornmexikanska rikets siste konung. Om den spanska invasionens och eröfringens närmare förlopp se Cortez. Till en början styrdes M. af Cortez, som 1523 utnämndes till "guvernör och generalkapten öfver Nya Spanien", jämte en civil regeringskommission (*audiencia*), men denna delning af makten ledde till ständiga tvister, och 1535 anförtroddes "Nya Spaniens" styrelse åt en vicekonung. Den förste var Antonio de Mendoza (1535—50), under hvars stränga regemente massomvändelse af den indianska befolkningen företogs och infödingarna behandlades ytterligt hårdt, särskildt vid arbetet i grufvorna. Vicekonungadömet Nya Spanien bestod af det egentliga Mexico med Yucatan (den nuv. staten Chiapas och en del af Tabasco hörde dock till Guatemala) samt Spaniens nordamerikanska besittningar i öster till bortom Texas' östräns ett stycke in i nuv. Louisiana och norrut så långt kolonisationen nådde längs Stillahafskusten, hvarjämte vicekonungen hade en viss myndighet öfver "audiencierna" Manila, San Domingo och Guatemala. I spetsen för den lokala förvaltningen stodo alkalder och indianuppsyningsmän (*corregidores*). 1547 blef M. ärkebiskopsdöme, och sedermera infördes hela den katolska kyrkans yttre apparat efter spansk förebild (inkvisitionen 1571), hvarjämte kloster och missionsstationer i mängd grundlades. De spanske eröfrarna hade medfört blott ett fåtal kvinnor, och stark folkblandning uppstod snart. Det rika landet utsögs på det hänsynslösa sätt till förmort fördel för moderlandet. De fåtalige i Europa födde spanjorerna (*gachupines*, "bärare af sporrar") voro ensamma i besittning af alla borgerliga och kyrkliga ämbeten. Dem tillhörde uteslutande landets handel, de allena föfogade öfver dess hjälpkällor. De mexikanske kreolernaingo hvarken plantera vinstockar eller olivträd eller odla hampa, lin eller saffran; landet fick ej förbruka andra alster än från moderlandet införda. Handeln var ett monopol för köpmännen i Cádiz och Sevilla samt drefs blott öfver två hamnar: Vera Cruz vid Mexikanska viken och Acapulco vid Stilla hafvet. 1778 utsträcktes handelsrätten äfven till andra spanska städer, en grundlig förvaltningsreform genomfördes, hvarigenom landet indelades i 12 *intendencias* och de korrumperade

alkalderna och corregidorerna, som plägat köpa sina ämbeten, ersattes med af vicekonungen direkt beroende lägre ämbetsmän. I öfrigt blefvo förhållandena i det hela oförändrade, och landet var stängdt för andra än spanjorer. Likväl förblef M. moderlandet troget; och då den bourska dynastien 1808 störtades af Napoleon, insatte mexikanerna en egen regering i Ferdinand VII:s namn. Dock hoppades kreolerna samtidigt, att missbruken skulle afskaffas och att de själfva skulle uppnå politisk likställighet med "de hvite" l. gammalspanjorerna (de i Spanien födde). Då detta hopp slog fel, började de revolutionära rörelser, som ledde till M:s oafhängighet.

Revolutionstiden (1810—21) inleddes med en resning af prästen Miguel Hidalgo (se d. o.) och hans militäre medhjälpare Ignacio de Allende. Upproret utbröt i Dolores i sept. 1810, men insurgenterna besegrades i grund vid Calderon (jan. 1811), af general Calleja, och deras ledare fängslades under försök att fly till Förenta staterna samt afträttades s. å. I prästen José Maria Morelos (se d. o.) fick resningen en ny ledare, men äfven han besegrades af general Calleja (1812), jagades därpå länge af regeringstrupperna, togs till fånga och afträttades 1815. Som vicekonung undertryckte Calleja med grymhet hvarje spår af opposition, och hela revolutionsrörelsen tycktes afdmnad, då den 1820 fick ny fart vid underrättelsen om de konstitutionelles framgång i Spanien s. å. Den ende i fält kvarvarande upprorsledaren, Vincente Guerrero, vann starkt anhang, och ett antal präster och ämbetsmän, som fruktade en mot kyrkan riktad radikal omhvälfning, förmådde general Augustin de Iturbide (se d. o.), hvilken varit en af de tidigare revolutionsförsökens mest energiske bekämpare, att nu sluta sig till rörelsen för att ge den en moderatere präg. Iturbide sökte vinna vicekonungen Apodaca för den s. k. "Iguala-planen", som gick ut på upprättandet af en själfständig mexikansk konstitutionell monarki med lika rättigheter för spanskfödda och kreoler samt bibehållande af kyrkans privilegierade ställning. Apodaca afböjde förslaget, men hans efterträdare, general O'Donoghue, den siste spanske vicekonungen i M., uppgaf (sept. 1821) hufvudstaden till Iturbide och erkände formligen M:s oberoende, en åtgärd, som spanska regeringen dock vägrade att sanktionera.

M. som oberoende stat. Iturbide lät i maj 1822 utropa sig till kejsare af M. (Augustin I), men då general Santa Anna trädde i spetsen för en republikansk resning i Vera Cruz och armén visade sig öfvervägande republikanskt sinnad, abdikerade Iturbide (1823), och M. förvandlades till en federativ republik. Dess efter mönster från Förenta staterna utarbetade författning (af 4 okt. 1824) uppdelade landet i 19 stater och 5 territorier; den nya förbundsrepublikens förste president blef general Guadalupe Victoria, och slafveriet afskaffades (1825). Partistrider utbröto genast mellan *escoceses*, anhängarna af en centraliserad, aristokratisk eller helst monarkisk författning, och *yorkinos*, de af radikala idéer från New York starkt påverkade representanterna för demokratiska idéer (partisplittringen sammanhänge med en

söndring bland de efter Iturbides fall i M. synnerligen mäktige frimurarna). Efter en tids inbördes krig uppsatte det sistnämnda partiet 1828 till president hjälten från oafhänghighetskriget, Guerrero, och 1829 förvisades alla spanjorer från M., hvilket föranledde ett fruktlöst spansk försök att återeröfra M. (s. å.). Kort därpå störtades Guerrero af en militärrevolution under ledning af vicepresidenten Anastasio Bustamente (se d. o.), hvilken 1831 lät afträta Guerrero, men i sin ordning 1832 fick vika för general Santa Anna (se d. o.), som sedermera (1834) utropades till diktator och förberedde en centralistisk författningsreform, utmynnande i 1836 års författning (*siete leyes*, "de sju lagarna"). De enskilda staterna med sina lagstiftande församlingar ersattes med nästan militärdespotiskt styrda guvernement. Den förste centralistiske presidenten blef Bustamente (1837—41). Förvisningsdekretet mot spanjorerna hade upphäfts redan 1831, och Spanien erkände omsider (1836) M:s oberoende. Däremot lösräckte sig Texas från M. med anledning af den centralistiska författningsändringen, sedan general Santa Anna vid ett försök att kufva det från Förenta staterna understödda Texasupproret lidit nederlag och tillfångatagits vid San Jacinto (21 apr. 1836). En långvarig tvist med Frankrike om skadeersättning åt en 1828 vid ett uppror i staden M. utplundrad fransk bagare och andra franska undersåtar ledde till ett krig mellan Frankrike och M. ("bakelsekriget", 1838—39), som först slöts, sedan M. måst utfasta sig att betala dryga skadestånd. Under den växande anarkien lyckades Santa Anna ånyo göra sig till diktator 1841; han störtades 1843, återfick makten 1844 för en kortare tid, men fick snart vika för José Joaquín de Herrera (se d. o.), som i sin ordning störtades i dec. 1845 af ett krigsparti under general Paredes (vald till president i jan. 1846). Denne trotsade i Texasfrågan (se Texas) Förenta staterna, krig utbröt i jan. s. å., och trots mexikanernas tappra motstånd under den ur landsflykten återkomne Santa Anna trängde Förenta staternas trupper (under generalerna Z. Taylor och W. Scott) allt längre in i landet, till dess Scott omsider (13 sept. 1847) intog hufvudstaden. Öfre Kalifornien hade lösräckts från M. 1846 efter några segrar af den amerikanske upptäcktsresanden och krigaren J. Ch. Fremont (se d. o.). Freden slöts 2 febr. 1848 i Guadalupe Hidalgo, hvarvid M. mot 15 mill. doll. måste till Förenta staterna afträda Nya Mexico och Öfre Kalifornien samt erkänna Texas' oberoende med väsentligt vidgade gränser. Denna fred beröfvade M. 1,650,000 kvkm., d. v. s. omkr. hälften af dess territorium. Herrera blef nu ånyo president och förde en god och fredlig styrelse till 1851, då det första lagliga presidentskiftet inträdde i M:s historia. Den nye presidenten, A. R. A., nödgades afgå redan i jan. 1853, hvarefter Santa Anna några månader senare återkallades och i dec. s. å. erhöill diktatorsmakt på lifstid. Han genomförde en ny centralistisk förvaltningsorganisation och regerade med kraft och stränghet, stödd på armén, prästerskapet och de af honom åter i landet insläppte jesuiterna. Genom Gadsden-fördraget (1853) afträdde han för 10 mill. doll. till Förenta

staterna den länge omtvistade Mecilla-dalen i staten Chihuahua (nu södra delen af Arizona). En militär-revolt störtade honom i aug. 1855 för sista gången från makten, och i spetsen för regeringen trädde först general Juan Alvarez (en gammal indianhöfding) och några månader senare (dec. s. å.) dennes krigsminister, den liberalt sinnade general Ygnacio Comonfort (se d. o.). Hans liberala författningsändring (1857) och antiklerikala åtgärder (indragning af kyrkogods, förvisning af jesuiterna, upphäfvande af prästerskapets privilegium att blott behöfva svara inför andlig domstol) vållade en reaktionär resning, som i jan. 1858 dref honom ur landet. Hans besegrare, general Zaragoza, och senare general Miguel Miramón (se d. o.) styrde från hufvudstaden, men deras liberala motparti uppsatte en motregering i Vera Cruz under den rikt begåfvade indianen Benito Juárez (se d. o.). Efter några års inbördeskrig och anarki, hvarunder våldsdåd mot utlänningar hotade framkalla intervention utifrån, lyckades Juárez i jan. 1861 intåga i hufvudstaden, erkändes där först som president och senare som diktator samt började med hänsynslös kraft genomföra en rad antiklerikala lagar. En rad ekonomiska tvister gaf emellertid kort därpå anledning till väpnad europeisk intervention i M. Konflikten gällde närmast kongressens beslut om inställande af ränteutbetalningar till utlandet, delvis på lån åt Miramóns af liberalerna ej erkända regering, och särskildt upptog Napoleon III en schweizisk, i Mexico bosatt bankir Jeckers fordringsanspråk, sedan denne genom mutor åt inflytelserika personer lyckats få stöd i Paris som naturaliserad fransk medborgare. England, Frankrike och Spanien enades i London (31 okt. 1861) om gemensam intervention: spanske generalen Prim okkuperade (dec. s. å.) Vera Cruz, en engelsk och en fransk expeditionsskär landsteg i jan. 1862. Redan i mars s. å. träffades förlikning med England och Spanien, som då hemkallade sina trupper, men de franska stannade kvar och finga betydande förstärkningar under general Forey (sept.), hvar efter de under marskalk Bazaines befäl trängde inåt landet och (7 juni 1863) besatte hufvudstaden. Napoleon III:s syfte var att begagna Förenta staternas vanmakt under inbördeskriget för att i M. uppsätta en af fransk stöd och inflytande beroende monarki. Om detta försöks misslyckande se närmare art. Maximilian, sp. 1314—15. Den till mexikansk kejsare genom en af fransmännen beroende provisorisk regering utsedde ärkeherlig Maximilian af Österrike landsteg i maj 1864, men lyckades aldrig stadga sitt välde och blef, sedan de franska trupperna under påtryckning från Förenta staterna återkallats och inskeppats (febr. 1867), snart öfvervunnen af de under den kortvariga kejsartiden aldrig helt kufvade republikanerna, tillfångatagen och, 19 juni 1867, afrättad. 1857 års republikanska författning trädde nu ånyo i kraft, Juárez valdes 1867 och 1871 till president, men hade efter det senare valet att till sin död (18 juli 1872) bekämpa revolutionsförsök från rivaler om makten. Hans efterträdare, L. de Tejada, genomförde kyrkans skiljande från staten, stängde klostren, utvisade de under Maximilians tid återkomne jesuiterna och gjorde civiläktenskapet obligatoriskt. Omvald 1876, blef

han 1877 störtad af Porfirio Diaz, Juárez' forne skyddsling och en af de tappreste gerillaledarna mot fransmännen och Maximilian, sedermera upprorsmakare mot Juárez och dennes efterträdare. Om hans långa maktperiod se art Diaz, P. Han innehade makten (1880—84 med Manuel Gonzales som nominell president) från aug. 1877 till maj 1911. Med hård hand återställde han ordningen i landet. Järnvägar byggdes, telegrafnät anlades, uppgörelse träffades med de utländska fordringsegarne, en lifskraftig industri under måttligt tullskydd växte upp, forna stråtförvare förvandlades till i ordningens tjänst energiskt verksamma gendarmer (*guardias rurales*), våldiga hamm- och dräneringsarbeten utfördes, obligatorisk, kostnadsfri och bekännesslösa folkundervisning organiserades. I utrikespolitiken närmade sig Diaz Förenta staterna, dock utan att erkänna Unionens anspråk på något slags förmynderskap öfver andra amerikanska republiker; snarare sökte han mot dessa tendenser ställa tanken på samverkan mellan Förenta staterna och Mexico vid de oroliga centralamerikanska republikernas öfvervakande. M:s styrelse under Diaz hade emellertid äfven mörka skuggsidor, som omsider vållade hans fall. Hans upplysta despotism, alltid hänsynslös, urartade med åren till godtycke och gunstlingsvälde, spioneri och förföljelser mot oppositionellt sinnade vållade växande missnöje, utländska finansintressen gynnades otillbörligt, och indianerna förtrycktes på sina håll obarmhärtigt af enskilda arbetsgivare, utan att regeringen inskred. Missnöjet kom 1909 till utbrott vid förberedelserna till 1910 års presidentval och vände sig särskildt mot den till omval uppställda vicepresidenten Ramon Corral, som på grund af Diaz' höga ålder kunde tänkas under nästa ämbetsperiod bli hans efterträdare. En mot Diaz själf af oppositionen framskjuten motkandidat, Francisco J. Madero (se d. o.), fick endast ett fåtal röster, och äfven Corral omvaldes, men våren 1911 var oppositionen stark nog att organisera ett inbördeskrig, och detta gjorde snart nog Diaz' ställning ohållbar. Han nedlade då (i maj) presidentvärdigheten och gick i landsflykt till Europa, utrikesministern De la Barra blef provisorisk president, och efter några ändringar i vallagen företogs presidentval, hvarvid Madero valdes. Denne tillträdde sitt ämbete 2 okt.; nya upprorsrörelser utbröto redan tidigt på våren 1912 och ha sedan med växlande vapenlycka förtgått på sommaren och hösten. Bl. a. lyckades (okt.) en släkting till den förjagade Porfirio Diaz, Felix Diaz, intaga Vera Cruz, men togs snart till fånga.

Litt.: Om M. före den spanska invasionen se bl. a. H. H. Bancroft, "The native races of the Pacific states" (5 bd, 1874—76), J. F. A. Naudais, "Prehistoria America" (1895), E. Seler, "Gesammelte abhandlungen" (2 bd, 1902—04), samt E. Lehmann, "Ergebnisse und aufgaben der mexikanischen forschung" (i "Archiv für anthropologie", n. f. III:2, 1907). Äldre krönikor rörande spanska invasionen finnas bl. a. af J. de Acosta (1590), J. de Torquemada (1615), Sahagun (fransk kommenterad uppl. 1880 i "Histoire générale des choses de la Nouvelle Espagne") och A. de Solis (1684). De skildras ingående af J. Winsor i "Narrative and critical history of America", del

2 (1886). Jfr vidare Prescott, "The conquest of M." (1843; revid. uppl. senast 1892 i 3 bd; utdrag i svensk öfvers., "Mexicos eröfring", 1863), L. Alaman, "Historia de Mejico" (5 bd, 1849—52), Frost, "History of M." (1882), H. H. Bancroft, "History of M." (6 bd, 1883) och "Popular history of the mexican people" (1888), J. Burke, "Life of Benito Juarez" (1894), J. Winsor, "Spanish North America" (i hans "Narrative and critical history of America", del 8), León, "Compendio de la historia general de M." (1902), och A. H. Noll, "From empire to republic" (1903). Se äfven under art. Maximilian, sp. 1315, anförd litteratur. V. S.—g.

Mexico [spanskt uttal me'chikå], hufvudstad i förbundsrepubliken M., säte för förbundsregeringen, kongressen och en ärkebiskop, bildar med närmaste omgifning ett direkt under förbundsregeringen stående förbundsdistrikt, "distrito federal", 1,499 kvkm. och 719,052 inv., hvaraf i den egentliga staden 470,659. Staden ligger 2,265 m. ö. h. på en slätt, som intar sydvästra delen af ett stort sjöbäcken (5,750 kvkm., inberäknadt sjön Zumpango), omkr. 5 km. från västra stranden af Tetzcoecosjön, hvars vatten förr betäckte en stor del af stadens nuv. mark. Dalen omges af bergskedjor, i n. Sierra de Guadalupe, i s. Sierra Nevada med de snöklädda topparna Popocatepetl och Iztaccihuatl och i s. v. en del af Sierra de Ajusco, från hvilken större delen af stadens vattenförråd hämtas. Sjön Tetzcoeco (30 kvkm.) är jämförelsevis grund, med bräckt vatten, som näres af en mängd små strömmar från de omgifvande bergen och af de andra sjöarnas öfverflöd. Dess stränder äro sumpiga och folktomma och ha flerstädes saltskorpa. Aztekerna bosatte sig där på grund af den trygghet, som sjöns grunda vatten gaf; deras stad, Tenochtitlan, var så fullständigt omgifven af vatten, att ett fåtal krigare lätt kunde försvara den mot en mycket öfverlägsen fiende. Sjöarna Chalco och Xochimilco, s. om staden, skilda genom en smal landtunga, stå i förbindelse med nedre delen af staden genom en konstgjord kanal, kallad La Viga, 12 km. lång och 9 m. bred, använd som vattenväg af landbefolkningen på dess färder till staden med blommor och grönsaker. Xochimilco, ryktbar för sina chinampas l. flytande trädgårdar, som fylla nästan hela sjön, har rika källsprång och bidrar till stadens vattenbehof. Sjön Chalco har mycket reducerats genom en järnvägsbank tvärs öfver densamma och bevattningsverk. Klimatet är tempererat, torrt och sundt. Temperaturen varierar mellan 2° och 26°. Året har en våt (apr.—sept.) och en torr (okt.—mars) årstid, men nederbörden är ringa (500—630 mm.). Stadens sundhetsförhållanden motsvara dock icke det härliga klimatet; till följd af den genomdränkta, odränerade marken och en trångbodd indian- och halfblodsbefolkning har dödsprocenten varit synnerligen hög, 50 pro mille och däröfver, men den har nu nedgått något efter fullbordandet (1900) af stadens stora aflöppskanal (se nedan) och underjordiska kloaker i de bättre stadsdelarna.

Staden är mycket regelbunden, med breda, raka, men illa stensatta gator. De nya och bättre stadsdelarna ligger i v., de fattigare i ö. närmare sjön Tetzcoeco. Stadens politiska och kommersiella

Centrum är Plaza de la constitución (Pl. mayor), omgifven af katedralen, nationalpalatset och municipalpalatset; något nordligare ligger Plaza de S. Domingo, med det gamla klostret och kyrkan S. Domingo, inkvisitionsdomstolen (hittills medicinska skolan), kommunikationsdepartementet och det gamla tullhuset (aduana). Andra öppna platser äro S. Fernando, med staty af V. Guerrero, och Morelos,



Fig. 1. Katedralen i staden Mexico.

med marmorstaty af denne nationalhjälte. Paseo de la reforma, den vackraste avenyn i staden, är en bred boulevard, sträckande sig från Karl IV:s staty vid Avenida Juárez mot s. v. till slottet Chapultepec, nära 5 km., här och där försedd med cirkelrunda utvidgningar (*glorietas*), med monu-



Fig. 2. Högaltaret i Mexicos katedral.

ment öfver Columbus, Guatemozin (Cuauhtemoc), den siste aztekfursten, Juárez m. fl. Den förnämsta affärsgatan går västerut från Pl. de la constitución under namnen Calle de los plateros, C. de S. Francisco, Avenida Juárez etc. (alla gator, ehuru raka, byta namn nästan i hvarje kvarter) förbi parken Alameda (16 har), det gamla indiantorget och afrättsplatsen, där den första autodafén i M. egde rum 1574. — Den stora katedralen (fig. 1), belägen nästan på samma plats som det af Cortez för-

störda stora aztektemplet (teokalli), påbörjades 1573, invigdes 1667, men fullbordades först 1811. Den bildar ett grekiskt kors (130 m. lång, 60 m. bred), har två stora skepp, en mängd sidokapel och ett dyrbart högaltare (fig. 2). Strax bredvid denna kyrka ligger en mindre kyrka, Sagrario metropolitano, den första församlingskyrkan i staden (i sin nuv. form från 1749—69). Staden har nu omkr. 60 kyrkobyggnader, men hade före sekulariseringen af kyrkogodsén mer än dubbelt så många. National-



Fig. 3. Nationalpalatset i Mexico.

palatset (fig. 3; med en front af 205 m. mot konstitutionsplatsens östra sida och upptagande en yta af 40,000 kvm.) innehåller lokaler för flera regeringsbyråer, senaten, nationalmuseum, astronomiskt observatorium m. m. Nationalmuseet, som upptar östra sidan af palatset, är rikt på mexikanska fornlämningar, bl. a. den ryktbara kalenderstenen (fig.



Fig. 4. Den fornmexikanska kalenderstenen.

4), som antas vara af toltekiskt ursprung, och offerstenen från den stora teokallien. Nationalbiblioteket (225,000 bd) förvaras i den gamla augustinkyrkan (efter 1867). San Carlosakademien, med konstmuseum och skola, har vackra samlingar af taflor och skulpturverk. Bland andra byggnader och inrättningar må nämnas det nya posthuset (1907), mineria (bergs- och ingenjörsskola), krigsskolan (i Chapultepecpalatset utanför staden; fig. 5), Iturbideteatern (hittills deputeradekammararens lokal; nu

flyttad till det nya Palacio legislativo längre västerut), det nya justitiepalatset, fängelset (fullb. 1900), Panteon, med monument af ryktbara mexikaner, det nya allmänna sjukhuset, den nya högskolebyggnaden. — De gamla spanska husen äro mycket solida, och enskilda hus voro försedda med järnportar och fönstergaller samt platta tak med bröstvärn, som gäfvö dem stor försvarsstyrka. Den gamla moriska stilen med en öppen gård (*patio*) är allmän; de bättre husen ha två våningar, med boningsrummen förlagda till den andra. De nyare husen lägga mera an på utseendet, men äro mindre solida. Stadens aflopp har beredt myndigheterna



Fig. 5. Residensslottet Chapultepec vid Mexico, nu krigsskola (förr platsen för Montezumas palats).

stora svårigheter. Marken var ständigt vattensjuk, och dess artificiella aflopp förmedlades genom öppna gravar till S. Lazarokanalen, som till namnet föll ut i Tetzcoosjön. Som skillnaden mellan stadens grund och sjön var föga mer än 1 m. och sjön saknade aflopp, härjade tyfoidfebern svårt i de lägre och fattigare stadsdelarna. Det äldsta försöket att afhjälpa olägenheten gjordes af en holländare Maartens i början af 1600-talet, som föreslog en djup kanal från sjön Zumpango till Tula, ett tillflöde till floden Panuco. Arbetet fullbordades först 1789, men visade sig otillräckligt trots de ofantliga uppoffringarna af penningar och lif. Fullt tillfredsställande fungerar den 1900 invigda torrlägningskanalen (omkr. 70 km. lång), som från stadens östra sida (1,3 m. under stadens medelnivå) går norrut till Zumpango och därifrån österut till en 10 km. lång tunnel, som förenar sig med ett tillflöde till floden Panuco.

Stadens gamla universitet (teol., juridisk och med. fakultet) upplöstes 1865 och ersattes med ingenjörsskola samt juridisk och medicinsk skola. Staten underhåller och landbruks-, handels-, konst- och farmaceutisk skola, teknisk läroanstalt och förberedande högre skola samt ett stort antal primär- och sekundärskolor, för hvilka moderna byggnader uppförts. Normal- och praktiska arbetsskolor (*artes y oficios*) finnas och jämte flera vetenskapliga sällskap (geografiskt, geologiskt, naturhistoriskt och tekniskt). — Till följd af brist på vattenkraft och billigt bränsle har M. aldrig gällt för en fabriksstad. Men utvecklingen af elektrisk kraft genom vattenfall och möjligheten att överföra den på större afstand har medfört en märklig förändring i detta hänseende och skapat en mängd industrier. Enligt en konsulsrapport för 1904 funnos då i staden 153 fabriker, företrädesvis

textil- och tobaksfabriker, garfverier, skofabriker, brännerier och bryggerier, mekaniska verkstäder och kvarnar. Staden har järnvägsförbindelse med hamnarna Vera Cruz och Tampico vid Mexikanska viken och med två vid Stilla hafvet, och nya linjer byggas till två andra Stillahafshamnar. Staden har elektrisk belysning, elektrisk spårvägsdrift och ett vidsträckt telefonnät tillhörigt det svenska bolaget L. M. Ericsson. — Befolkningen består mest af indianer och halfblod, hvarjämte ett antal nord-amerikaner, engelsmän, tyskar och fransmän bosatt sig där som kapitalister och industrimän, hvilka göra mycket för landets utveckling. Förr var staden öfverlupen af tiggare (*pardioseros*), hemlösa och brottslingar, men den senare tidens ändrade förhållanden ha i hög grad reducerat dem.

M. härstammar enligt traditionen från 1325 eller 1327, när aztekerna bosatte sig på en ö i sjön Tetzoco. De kallade staden *Tenochtitlan*; det moderna namnet härledes af *Mexitli*, ett af namnen på den aztekiske krigsguden Huitzilopochtli, hvilket namn också gafs åt aztekerna själva. Staden, ett påbyggnadssamhälle på holmar — flera af dem utan tvifvel konstgjorda — växte hastigt och hade redan vid midten af 1400-talet utbytt sina dy- och säfhus mot solidare byggnader, grupperade omkring den stora teokallin. Den hade nått sin största utveckling, när spanjorerna uppträdde 1519, och skall då ha haft omkr. 60,000 hus. Den var omkr. 20 km. i omkrets, öfverallt genomskuren af kanaler och förenad med fastlandet genom långa och solida chausséer. Efter dess nästan totala förstöring i nov. 1521 sysselsatte Cortez omkr. 400,000 indianer med att bygga om staden på dess gamla plats. Sjön minskades, och dess strandlinje är nu 5 km. från den stad, som den förr omslöt. 14 sept. 1847 besattes staden af nordamerikanerna, efter flera blodiga strider, vid Tacubaya och Chapultepec, och innehades af dem till fredsslutet i maj 1848. En fransk styrka under marskalk Forey tog staden i besittning i juni 1863, Maximilian kröntes till kejsare af M. i katedralen i juni 1864 och innehade hufvudstaden till 21 juni 1867, då den togs af Porfirio Diaz. Jordbäfningar hemsöka staden ofta, men göra sällan någon materiell skada; ett undantag var jordskalvet 30 och 31 juli 1909, som gjorde betydlig skada och bragte äfven några människor om lifet. Wbg.

Mexico [spanskt uttal me'chiká], en af staterna i förbundsrepubliken Mexico, belägen i södra delen af den mexikanska platån, delvis sträckande sig s. om dess kantberg. 23,185 kvkm. 975,019 inv. (1910), mest indianer. Staten innesluter förbundsdistriktet (se Mexico, stad). Då Sierra Madre-kedjorna mötas i dess södra del, har staden här mycket höga toppar, bl. a. Popocatepetl (5,452 m.) och Iztaccihuatl (5,286 m.). F. ö. är landet en platå. I dess midt ligga Mexicodalens sjöar Chalco, Xochimilco, Tetzoco, San Cristobal, Xaltacán och Zumpango, de tre första delvis eller helt i förbundsdistriktet. Större floder finnas icke. Där fälten väl bevattas, växa alla landets viktigaste kulturväxter. Bomulls- och tobaksindustri, brännvinsbränning, tillverkning af socker, glas, m. m. äro de viktigaste industrigenarna. Hufvudstad är Toluca. J. F. N.

Mexico [me'ksikáũ], stad i nordamerikanska

staten Missouri, n. v. om St. Louis. 5,099 inv. (1900). Hardin college och musikonservatorium för kvinnor (baptist., 1873) och Missouris krigsskola (1889). Export af hästar och mulor. Järnvägsknut. J. F. N.

Mexikanska fibrer, bot. Se Agave.

Mexikanska folk. Se Indianer.

Mexikanska fornlämningar. Se Fornlämningar, sp. 872—874, och Meander (fig.).

Mexikanska kustströmmen kallas den i norra Stilla oceanen utanför Mexicos och Central-Amerikas västkust från n. mot s. löpande hafsströmmen. (J. F. N.)

Mexikanska språk är en rent geografisk benämning på de många dels med hvarandra besläktade, dels från hvarandra fullkomligt skilda språk, som talas (eller talats) af de inhemska folken på det nuv. området för Mexicos förenta stater. Dessa språk kunna lämpligen indelas i följande stora grupper: 1. aztekiska och sonoriska språk; 2. mayaspråken (se d. o.); 3. aboriginerspråken; och 4. kustspråken, som talas af åtskilliga indianstammar vid västra kusten, hvilka ej anses tillhöra urinvånarna (se Indianer). Mest betydande äro de med hvarandra befryndade aztekiska och sonoriska språken, hvilka utbreda sig öfver större delen af Mexico (om de hithörande talrika stammarna se Indianer). Det förnämsta af de aztekiska tungomålen är *nahuatl* (riktigare *navatl*), som därför äfven kallas *aztekiska språket*, ofta också *mexikanska språket* (se *Nahuatl*). Om de sonoriska språken hänvisas till den liknämnda artikeln. Under benämningen aboriginerspråk sammanfattar man de indianstammars språk, hvilka anses som afkomlingar af Mexicos urinvånare före toltekens och aztekens uppträdande (se härom Indianer, sp. 499). Dessa på små skilda områden inhemska språk äro besläktade hvarken med hvarandra eller med något annat amerikanskt språk, utan hvar för sig lika enstaka som t. ex. baskiskan i Europa. De mest kända af denna grupp äro *otomi*, *taraska*, *tononaka*, *mizteka*, *zapoteka* och *matlatsinka*. Ett särskildt intresse eger *otomi*, hvars enkla, nästan isolerande byggnad skiljer sig så vidt från den i andra amerikanska språk allmänna s. k. polysyntetiska formbildningen, att det t. o. m., ehuru med orätt, satts i förbindelse med kinesiskan. Jfr Orosco y Berra, "Geografía de las lenguas de Mexico, precid. de un ensayo de las lenguas mismas" (1864), och Pimentel, "Cuadro descriptivo y comparativo de las lenguas indígenas de Mexico" (2:a uppl. 1875). H. A.*

Mexikanska viken (golfe n) kallas norra delen af det stora centralamerikanska medelhafvet, skild från den södra delen, Karibiska hafvet, genom Cuba och en från denna ö till halffn Yucatan gående tröskel. Den omges i v. och s. v. af Mexico, i n. af Förenta staterna (Texas, Louisiana, Mississippi, Alabama och Florida), i ö. af halffn Florida samt står i förbindelse med Atlantiska hafvet genom ett 195 km. bredt sund, som i sin norra del heter Floridasundet, i sin södra Nicolasundet, mellan Florida och Cuba. Vikens södra del heter Campechegolfen v. om Yucatan. Viken har åggrund form, med sin största utsträckning, 1,785 km., i s. v.—n. ö. samt 1,100 km.

i n. v.—s. ö. Dess areal är 1,560,000 kvkm. I dess mellersta del, under 25° 8' n. br. och 79° 18' v. lgd, finnes dess största uppnådda djup, 3,875 m. De omkr. 5,000 km. långa kusterna omges af långgrunda kustvatten, där vidsträckt bankar förekomma, såsom Floridabanken v. om Florida och Campehebanken n. om Yucatan. Kusten garneras af en rad laguner, som genom sandarnar skiljas från det öppna hafvet. Blott n. och s. om Vera Cruz och s. om Campeche träffas bergstränder. Endast på nyssnämnda bankar träffas några små öar (keys, cayos). Goda hamnar äro sällsynta (de bästa: Habana, Pensacola, Carmen), medan man vid andra viktigare sjöstäder, såsom New Orleans, Galveston, Mobile, Vera Cruz och Tampico, måst bygga stora konsthafnar. Ytvattnet är varmt (äfven i febr. 20—25°), men under 1,400 m. djup är temperaturen alltid 4°. Genom Yucatansundet inströmmar vatten från Karibiska hafvet, medan M. afbördar sig till Atlanten genom Floridasundet, där Golfströmmen, som har sitt namn af golfen, för dess vatten ut i oceanen. M. hemsökes ofta af våldsamma stormar, under vintern från n. och n. v. (*nortes*, *northers*), under sensommaren och hösten af orkaner (*hurricanes*) från ö. och s. ö., hvilka icke sällan framkalla förhärjande stormfloder (en sådan ödelade 1900 Galveston, se d. o.). En mängd floder utfaller i viken, merendels bildande stora deltaområden. De största äro Mississippi och Rio Grande del Norte. Ett gifvande fiske och pärlfiske bedrivs i viken. J. F. N.

Mexikansk taggvalmo, bot. Se Argemone.

Mey., C. A., vid växtnamn förkortning för ryske botanisten Karl Anton Meyer (se denne, sp. 377).

Mey., E., vid växtnamn förkortning för tyske botanisten E. H. F. Meyer (se denne, sp. 376).

Meybusch, Anthon, medaljör, sannolikt född tysk, d. i maj 1702 i Köpenhamn, var på 1660-talet anställd hos k. guldsmeden Toutin i Stockholm, då han 1669 egnade sig åt stämpelskärning. M. arbetade med den framgång, att han 1674 blef utnämnd till k. medaljör. Hans medaljer (öfver Karl XI:s myndighetsålder 1672, kröning 1675, de tre segrarna 1676—77 m. fl.) vittna om verklig konstnärlighet och en formvan hand, om än i teckning och sammansättning ett starkt inflytande af den rådande barocken röjer sig. Emellertid hade assessor A. Cronström, öfverdirektör vid Myntet, fått privilegium på medaljers förfärdigande, genom hvilket han förstod att framhålla den unge Karlsteen, som nu blef en svår medtäflare till M. Förgäves sökte denne skydd i sin fullmakt, som 1678 och 1680 bekräftades genom ett par kungliga bref. Riksbanken köpte Cronströms privilegium och yrkade förbud för M. att vidare utföra sin konst. Han hade dock 1678—83 ånyo utfört en hel mängd ganska vackra arbeten och var, ehuru mindre konstbildad än Karlsteen, ännu i det hela jämgod med denne. Beröfvad sin hufvudsakliga förtjänst och hänvisad endast till sin obetydliga fasta lön, begaf M. sig 1684 till Paris, där han ytterligare utbildade sig och utförde medaljer för hovets räkning samt blef utnämnd till k. fransk medaljör. 1690 bosatte han sig i Köpenhamn och erhöi ytterst förmälig

anställning som k. medaljör, hvarefter han utförde ej få medaljer öfver tilldragelser under Kristian V och Fredrik IV, bl. a. öfver förbättringen af myntet 1693, i hvilken konstnären själf lär haft andel, Kristian V:s död, 1690, Fredrik IV:s kröning, 1700, o. s. v. I dessa verk framstår M. som en af sin tids duktigaste konstnärer, och det erkännande dessa arbeten vunno var också ganska allmänt. —rn.*

Meydell [me'j-], norsk släkt. Se Meidell.
Meydenbauer [ma'j-], Albrecht, tysk arkitekt, f. 1834, var 1885—1909 föreståndare för anstalten för fotogrammetrisk uppmätning af byggnader i Berlin. Se Fotogrammetri, sp. 1007.

Meyen [ma'jen], Franz Julius Ferdinand, tysk botanist, f. 28 juni 1804 i Tilsit, d. 2 sept. 1840 i Berlin, företog på A. v. Humboldts tillskyndan en tvåårig resa kring jorden som skeppsläkare på handelsfartyget "Prinzess Luise" 1830—32 med uppdrag att rikta sin uppmärksamhet på så många områden som möjligt af naturvetenskaperna. M. blef 1834 professor vid universitetet i Berlin. Han blef tidigt en produktiv författare inom flera grenar af växtläran, såsom anatomi, fysiologi, teratologi och växtgeografi. Hans hufvudsakligaste forskningar och till det otroliga stegradet arbetsifer egnades företrädesvis åt fytotomien och fysiologien (t. ex. *Phytotomie*, 1830). Hans *Grundriss der pflanzengeographie mit ausführlichen untersuchungen über das vaterland, den anbau und den nutzen der vorzüglichsten kulturpflanzen*, 1836, är öfv. till sv. ("Utkast till växt-geographien" etc., 1841—42, af G. Torssell). Efter M:s död utgävo medlemmar af Berlinakademien hans *Beiträge zur botanik, gesammelt auf einer reise um die erde* (1843) och Nees v. Esenbeck hans *Pflanzenpathologie* (1841). C. Lmn.

Meyendorff [ma'j-], von, adelssläkt från ryska Östersjöprovinserna. Den från ärkestiftet Magdeburg till Liviland komme Conrad de Meyendorpe erhöll 1201 "castrum Ykescolense" (i närheten af Riga) i förläning. Han kallade sig efter detta "de Ykeskola". Redan 1257 är denna släkt utslöcknad; namnet de Ykeskola antas i stället af en Johannes de Bardewis, med stor sannolikhet tillhörande den bremiska adelssläkten Bardewisch. På 1600-talet antog en gren af denna släkt namnet M., då den — med orätt — ansågs härstamma från ofvannämnde Conrad de M. På svenska riddarhuset introducerades 1625 med namnet Yxkull Karl IX:s forne hofmarskalk Volmar Y. Hans ätt fortplantades genom sonsonen, öfversten för Dalregementet Lage Yxkull, hvilken 1679, jämte en ryttmästare Volter Reinhold Yxkull och två den senares farbröder, blef svensk friherre med namnet Meijendorff von Yxkull (denna ätt är i Sverige utdöd). En annan gren åter, hvilken sedan kejsar Karl V:s tid gjorde anspråk på tysk riksfriherrlig värdighet, blef i Sverige dels 1648 naturaliserad som friherrliga ätten von Yxkull-Gyllenband (fortlede i Östersjöprovinserna samt kom från Sverige till Baden och Würtemberg, där den blef riksgreflig och ännu lefver), dels 1730 friherrlig med namnet Yxkull (denna ätt utslöcknade på svärdssidan 1770). —

Från den ofvannämnde Volter Reinhold Meijendorff von Yxkull härstammar den friherrliga familj von M., hvilken inom Rysslands diplomati och industriella lif gjort sig bemärkt genom bröderna Peter von M. (f. 1796, d. 1863, ryskt sändebud i Berlin från 1839, i Wien 1850—54, chef för Alexander II:s privatkabinett 1857) och Alexander von M. (f. 1798, d. 1865, framstående geognost — i likhet med brodern —, president i Moskvas handelskammare samt ordnare af Transkaukasiens kommersiella och industriella förhållanden). C. M. St.-k.

Meyer [me'jer], bekant släkt af styck- och klockgjutare. 1. Gerdt M. inkom troligen på 1630-talet från Tyskland till Stockholm och ådagalade sådan skicklighet i sitt yrke, att han 1641 erhöll k. fullmakt som kronans styckgjutare. Han uppbyggde gjuterihus å kronans tomt vid Rännarbanan (s. om nuv. Hötorget), där sedan inrättningen bibehölls till slutet af 1700-talet, samt fortfor att arbeta in på 1650-talet (han lefde ännu 1656, men var död 1659). Han göt utom kanoner ("stycken") ej så få kyrkklockor, af hvilka några bevarats till vår tid.

2. Johan M., den föregående son, f. förmodligen i Tyskland, d. 1679 i Stockholm, öfvertog helt ung k. styckgjuteriet i Stockholm och erhöll 1666 bekräftelse å det 1655 meddelade k. privilegiet. Äfven han var flitigt sysselsatt med klockgjutning, och många af hans verk finnas ännu öfver hela Sverige och Finland. Hans änka gifte sig 1684 med Mikael Bader från Vilna, hvilken s. å. öfvertog ledningen af styckgjuteriet, men dog redan 1693.

3. Gerhard M. d. ä., den föregående son, f. 1667, d. 1710 i Stockholm, erhöll 1695 k. privilegium å styckgjuteriet efter styfadern (se M. 2). Han utvecklade, liksom sina föregångare, betydande verksamhet i både kanon- och klockgjutning, och många prof på hans konst äro kvar nästan i alla delar af landet. Hans änka, Katarina Kammecker, uppehöll under många bekymmer gjuteriinrättningen, tills denna kunde öfvertagas af hennes son Gerhard (d. y.).

4. Gerhard M. d. y., f. 1 aug. 1704 i Stockholm, d. där 11 nov. 1784, erhöll redan 1720 k. stadfästelse på att bli kronans styckgjutare och lät inskrifva sig som lärling i yrket. 1724—27

gjorde han en studieresa genom flera europeiska länder och mottog 1728 förvaltningen af k. styckgjuteriet, som under hans tid nådde högst betydlig utveckling. Sitt första mäterprof gjorde han genom förfärdigandet af en af Triewald konstruerad eld- och luftmaskin för Dannemora grufvor, som fullkomligt lyckades. Han fortgick sedan på förbättringarnas och uppfinningarnas bana inom sitt yrke, konstruerade ett slags små sprutor, som blefvo allmänt antagna, fullkomnade konstgjuteriet i bly och brons, uppfann en själfständig brons-



ngsmetod för kanoner, som tillämpades vid de
ora verk, som han för detta ändamål inrättade
H Åker och Stafsjö i Södermanland, samt inrät-
dde ett nytt slags fänghåll af stål & metallkanoner
s. v. M. blef 1730 sprutmästare vid k. slottet
h i Stockholms stad samt 1747 direktör vid det
ort förut inrättade Stockholms stads brandförsä-
ningsverk. 1752 sålde han sitt gjuteri till kronan
er ett särdeles lindrigt pris. 1756 erhöi han löfte
om belöning för borrhjullningar vid järngjute-
erna, vidare 1766 öfverdirektörs titel och 1775
Helskap. M:s arbeten, utom de mekaniska, som
övan nämnts, voro dels, liksom hans förfäders,
tyrkklockor, af hvilka från hans gjuteri utgick en
öfäst betydlig mängd, dels och framför allt af-
gjutningar af konstverk, i hvilken art han utveck-
lade liflig och mycket framstående verksamhet.
Hä göt han i bly trofégrupperna å k. slottets södra
asad, medaljongerna å den västra, den allegoriska
rupp, som uppbär predikstolen i slottskapellet,
apen och ornament å karolinska grafkoret m. m.
ör att bevisa sin öfverlägsenhet öfver en för k.
slottsbyggnadens räkning inkallad fransk gjutare
hät han Bouchardon modellera Karl XII:s bröst-
bild, hvilken han sedan göt i brons, egenhändigt
iselerala och som gäfvat öfverlämnade till konun-
gen, ett arbete, som vann det mest smickrande er-
tännande och sedan efterföljdes af bröstbilder af
onungarna Fredrik och Adolf Fredrik, genierna,
som uppbära slottsljuktorna, m. fl. verk efter samme
onstnårs modeller. M. var ock den, som utförde
gjutningen af Gustaf Vasas bildstod (1770) och
Gustaf II Adolfs rytstarstod (1779; båda i Stock-
holm och efter modeller af Larchevesque). Vid
den senare djärfdes M. gjuta plinten i samma
stycke som stoden. Af det arbete, som sedan må-
ste nedläggas på öfverarbetningen och iseleringen,
framgår, att vägstycket ej i allo lyckades. M. blef
en af vår konstutvecklings mest framstående be-
fordrare genom den gäfvat han 1775 gjorde Målar-
och bildhuggarakademien af det forna sparreska,
sedan bielkeska huset vid Röda bodarna, hvilket
ännu, påbyggt och utvidgadt, är konstakademiens
säte. Han kallades med anledning däraf till aka-
demiens hedersled., och öfver honom sleds en präk-
tig medalj. 1740 hade han blifvit led. af Vet.
akad. — Hans äldste son, Gerhard M., efter-
trädde honom 1772 som k. styckgjutare och afled
1797. Med dennes död upphörde den meyerska
släktens genom mer än ett och ett halft århundrade
innehafda styrelse af k. styckgjuteriet. 1—4. —rn.*

Meyer [me'jer], Ernst Fredrik Vil-
helm, finansman, politiker, f. 5 dec. 1847 i
Karlskrona, blef 1874 delegare i den af hans från
Tyskland inflyttade farfader 1810 grundade gross-
handels- och skeppsrederifirman "Winberg och
Meyer" i Karlskrona. Han valdes 1881 till riks-
dagsman i Andra kammaren och representerade
där riksdagarna 1882—85, majriksdagen 1887 och
1897—1905 Karlskrona m. fl. städer. Han var
medlem af bevilningsutskottet 1887 majriksdagen
och 1898—1902. Under de första riksdagarna till-
hörde han centern, men var senare "vilde". Han
var utpräglad frihandlare, men på samma gång
högerman. Han understödde dock 1883 års här-
ordningsförslag. Vid 1887 års majriksdag var
han särskildt verksam för spanska handelstrakta-

ten. Vid den andra Boströmska ministärens bil-
dande 5 juli 1902 blef han till protektionisternas
stora misshag finansminister och kvarstod som sådan
äfvén i Ramstedts ministär och afgick med den-
samma 2 aug. 1905. Han förordnades då till
generalkonsul i Köpenhamn och förflyttades 1906
till motsvarande post i Helsingfors, men förord-
nades 1907 till ordf. i Styrelserna för Sveriges
allmänna hypoteksbank och Folkskollärarnas pen-
sionsinrättning. Därjämte har han varit led. af kom-
mittéerna ang. ny lasaretsstadga (1898—99), ang.
försäljning af vin- och maltdrycker (1898—1900)
och ang. nya stater för post- och telegrafverken
(1899—1901) samt ordf. i kommittén ang. upp-
rättande af en ny stadshypoteksanstalt (1909). Af
de under hans finansministertid utfärdade författ-
ningarna och vidtagna åtgärderna voro flera af
märkligare beskaffenhet, såsom nya banklagar
(1903), förordningar om skatter å maltdrycker och
punsch (s. å.), ny tullstadga (1904) och nya bränn-
vinsförsäljnings- och maltdrycksförordningar (1905).
Genom de 1905 genomförda nya grunderna för soc-
kerbeskattningen blef den förutvarande oskäliga pre-
mieringen till förmån för sockerbrukens aktieägare
icke oväsentligt utjämnad till statsverkets bästa.
Genom det La-Plata-linjen ur handels- och sjöfarts-
fonden 1905 beviljade understödet togs första
steget till subventionering af transatlantiska linjen.
En s. å. utarbetad k. proposition om årligt stats-
bidrag till nämnda linje blef färdig för sent för
att kunna aflämnas till årets riksdag. På grund
af en k. proposition 1903 upprättades en rederi-
lånefond å 5 mill. kr. Till en genomgripande för-
ändring af riksbokföringen togs initiativ genom
tillsättande af en kommitté (1902). T—s.

Meyer [me'j-], Otto Johan Fredrik,
konstgjutare, iselör, f. 24 jan. 1852 i Stockholm,
son af litografen Johan Fredrik M. (f. 1806
i Havelberg, Brandenburg, d. 1893 i Stockholm,
där han var bosatt från 1842 och bl. a. utgaf
"Illustrerad tidning" med Aug. Blanche o. a.
1855—67), studerade vid konstakademien och
Slöjdskolan samt arbetade 1868—73 hos statygju-
tarfirman Lenz Heroldt i Stockholm och Nürnberg,
därefter ett år i Wien, Stuttgart och Florens. Han
innehar sedan 1874 eget konstgjuteri i Stockholm.
M. har väsentligen höjt konstgjuteriets ståndpunkt
i Sverige, i det att han med alltmär utvecklad
skicklighet verkställt gjutningen af de flesta brons-
monument, som på senare årtiondena rests i riket,
nämligen statyerna öfver Nils Ericson, Scheele,
Olaus Petri, Karl XV, St Görän och draken, Kri-
stina Gyllenstierna, gruppen Axel Oxenstierna och
historien å sockeln till Gustaf II Adolfs staty,
figurer och grupper å K. slottets syd- och östfasa-
der, Svea (inuti slottet), gruppen Konstslöjd i Na-
tionalmuseums portik, allegoriska grupper och figu-
rer utanför Dramatiska teatern, alla konstbronser
(statyer, statyetter, medaljonger) till K. operan
(samtliga dessa i Stockholm), Orfeus vid Nordiska
museet, gruppen å Kärleksudden på K. Djurgår-
den, Näckrosen (för prins Eugens palats där), Sim-
maren och den stora fontänen m. m. å Saltsjöba-
den, statyerna öfver Karl IX och J. Alströmer
(Göteborg), Karl XI (Karlskrona), M. Stenbock
(Hälsingborg), Gustaf II Adolf (Sundsvall), Gustaf
Vasa (Mora), G. Wennerberg (Uppsala), Polhems-

monumentet (Visby), fontän i Södertälje, Kristian Erikssons 12 allegoriska figurer i Kiruna kyrka, dessutom Linnémonumentet för Chicago, andra konstverk till Kristiania, Finland, England, Tyskland och Ryssland, Zorns statyetter, omkr. 500 byster, däribland V. Rydberg, P. Wieselgren, P. Å. Borg, O. Lindblad, P. Wikner, A. Hazelius, P. Brahe, N. Tessin, J. Alströmer, Linné, Bellman (Göteborg), O. Arpi änkedrottning Josefina, Oskar II (K. slottet och Marstrand), en mängd porträtt-medaljonger (däraf 21 för riksdagshuset) samt allahanda konstindustrieföremål. — Bland hans bröder har Vilhelm Fredrik M., f. 1844, gjort sig känd som konstnärlig xylograf i Stockholm.

Meyer [me'j-], Ernst Ludvig Filip, biblioteksman, litteraturhistoriker, f. 5 mars 1854 i Stockholm, där han 1872 aflade studentexamen, vardt 1882 flos. doktor i Uppsala och 1888 docent i litteraturhistoria vid universitetet därstädes. Sedan 1890 anställd vid Uppsala universitetsbibliotek, utnämndes han 1910 till förste bibliotekarie. Utom uppsatser och afhandlingar i tidskrifter har M. författat *Studier i den Ronsardska skolans poesi* (1882), *Gustaf Rosenhane* (1888) och det bibliografiska arbetet *Program utgifna vid Upsala universitet* (1905 och 1908). Han har utgivit "Svenska parnassen" (4 bd, 1888—91), "Valda stycken af svenska författare 1526—1732" (jämte A. Noreen, 1893, 2:a uppl. 1907) m. m. och öfversatt arbeten af Poliziano, Ariosto och Trissino (i "Världslitteraturen", utg. af H. Schück, 1902). M. har dessutom idkat ett lyckligt humoristiskt författarskap på "studentskämtoets" område.

Meyer [ma'jer], Markus, en af Lybecks ledande män vid tiden för Grefvefejden (se d. o.), hade varit grofsmid i Hamburg och därefter anförare för landsknektar i danske konungen Fredrik I:s tjänst, men hade sedermera tagit anställning i Lybeck och där vunnit anseende som en djärf och lyckosam krigsman. Ett präktigt, anslående yttre, fallenhet för ståt samt ett rikt äktenskap voro omständigheter egnade att tillvinna honom hopens uppmärksamhet. Under Lybecks misslyckade försök 1533 att med våld uttränga holländarna från handeln på Östersjön nödgades M. söka hamn å engelska kusten och fängslades där som den där gjort sig skyldig till uppbringande af skepp, lastade med engelska varor. Men han förstod till den grad intaga Henrik VIII, att konungen gaf honom friheten och rika skänker samt slog honom till riddare. I Grefvefejden däremot, hvilken hufvudsakligen var M:s och Jürgen Wullenwevers verk, kröntes icke M:s personliga deltagande med framgång. Sedan han i dec. 1534 jämte Johan af Hoja begifvit sig till Skåne för att upprätthålla lybeckarnas sak mot svenskarna och den skånska adeln, blef han efter en fruktlös belägring af Halmstad slagen och tillfångatagen vid Hålsingborg 13 jan. 1535. Han sattes i fängelse i Varberg, lyckades visserligen 12 mars 1535 genom ett djärft tilltag göra sig till herre öfver detta slott och behöll det i sitt våld ännu efter Wullenwevers fall, men fick förgäfvets vänta på begärd hjälp från England och Lybeck samt nödgades 27 maj 1536 af danska trupper ge sig, hvarefter han ställdes inför en krigsrätt, dömdes till döden och afrättades, 13 juni 1536. (Fr. W.)

Meyer [me'jer], Hendrik de, holländsk landskapsmålare, f. omkr. 1620, d. före 1690, var verksam i Haag och Rotterdam. Hans i gulbrun ton hållna landskap erinra ofta om Aelbert Cuyp, med hvars signatur säkerligen mer än ett af hans verk försetts, för att bli mer begärliga. Icke sällan hämtade han sina motiv från stranden vid Scheveningen, ibland med staffage till dagskrönikan, t. ex. Karl II:s afresa till England. Taflor af hans hand ses bl. a. i museerna i Berlin, Haag, Amsterdam och Hamburg. I Kurckska samlingen på Ryne fanns ett landskap, *Ryttare utanför ett vårdshus* (dat. 1666), och i Rappeska samlingen i Stockholm träffas ett *Kanallandskap*, med orätt tillskrifvet Aelbert Cuyp. O. G. e.

Meyer [ma'jer], Johann Heinrich (vanligen kallad Goethe-Meyer eller Kunst-Meyer), tysk målare och konstkritikställare, f. 1760 i Zürich, d. 1832 i Weimar, studerade för J. K. Füssli i Zürich och tillbragte åren 1784—88 i Italien, där han gjorde Goethes bekantskap. 1787 vistades han i Neapel, där han sammanträffade med Tischbein, Herder och andra framstående landsmän. 1792 kallades han af Goethe till Weimar, där han anställdes som lärare i teckningsakademien. Efter att under 1806 års krigsoroligheter ha förlorat en portfölj med sina bästa skisser gaf han sina studier ny riktning och började vinnlägga sig om den gamla konstens historia. 1807 blef han direktör för konstakademien i Weimar och stod under sitt följande lif vid Goethes sida i allt hvad konst beträffade. M. kopierade "Aldobrandiniska bröllopet" och Rafaels "Madonna della sedia" samt utgaf *Geschichte der bildenden künste bei den griechen* (3 bd, 1824—36) m. m.

Meyer [ma'jer], Ernst Heinrich Friedrich, tysk botanist, f. 1 jan. 1791 i Hannover, d. 7 aug. 1858 i Königsberg, blef 1826 e. o. och 1829 ord. professor i botanik och föreståndare för botaniska trädgården i Königsberg. M. var en lärld och i flera riktningar verksam botanist, förnämligast i deskriptiv och historisk riktning, men splittrade för mycket sina krafter. Utom många skrifter öfver *Juncaceae* må af hans mera omfattande verk nämnas *De plantis labradoricis libri tres* (1830), *Commentarii de plantis Africa australis* (1835—37, hvori de af forskningsresanden Drège under 8 år samlade växterna publiceras) samt *Geschichte der botanik* (1—4, omfattande gamla tiden och medeltiden, 1854—57). M. var en af de förste botanister, som itog en välvillig och aktiv ståndpunkt till Goethes metamorfoslära. Genom ett par afhandlingar i "Linnæa" 1836 och 1837 framdrog han ur glömskan Albertus Magnus' arbete *De vegetabilibus et plantis libri septem* (från 1200-talet, känt i tryck sedan 1517, "det enda botaniska verket från Theophrastus till Cæsalpinus"). C. Lmn.



Meyer, Karl Anton, rysk botanist, f. 1. br. 1795 i Vitebsk, d. 24 febr. 1855 i Petersburg som föreståndare för botaniska trädgården i Petersburg, deltog i Ledebours resa till Altai och företog en forskningsfärd till Kaukasus 1829—30. Medarbetare i Ledebours "Flora altaica" (1829—34) och förf. till flera viktiga arbeten öfver Rysslands och Kaukasiens flora. C. Lm.

Meyer [ma'jer]. 1. **Joseph M.**, tysk bokförläggare och skapare af industriella företag, f. 1796 i Gotha, d. 1856, var 1816—19 köpman i London, grundlade 1826 i sin fädernestad en förlagsbokhandel, "Bibliographisches institut", och öfverflyttade 1828 med denna till Hildburghausen. För hans storartade förlagsverksamhet utgingo bl. a. en mängd olika bibelupplagor, ett bibliotek af äldre tyska klassiker, ett folkbibliotek för naturkunnet, ett historiskt bibliotek, åtskilliga kartverk och konstgallerier, det frisinade illustrerade arbetet "Universum" (46 bd, 1833—63), som på 1830-talet hade 80,000 abonnenter och efter hand öfverkom på 12 språk, samt "Das grosse conversationslexicon für die gebildeten stände" (52 bd, 1840—55). M. kan sägas ha infört bruket af subskription i stor skala och af förlagsartiklars utgifning i aftevis. Han inlade äfven stora förtjänster om befordrandet af inhemsk tysk industri, i synnerhet järnindustri, samt om järnvägsanläggningar. I politiken sympatiserade han med 1848 års rörelser.

2. **Heinrich August Wilhelm M.**, den föregående broder, tysk luthersk teolog, exeget, f. 1800 i Gotha, d. 1873, var från 1841 konsistorialråd i Hannover samt tillika superintendent och pastor vid Neustadt-kyrkan där. Han befordrades 1861 till öfverkonsistorialråd och drog sig 1865 tillbaka till det enskilda lifvet. Bland M:s arbeten märkas hans edition och öfv. af nya testamentet (1829), hans edition af den lutherska kyrkans symboliska böcker (1830) och framför alla hans mycket värderade verk *Kritisch-exegetischer kommentar zum Neuen testament* (1832 ff.) i fortsättningen med biträde af teologerna Huther, Düsterdieck och Lünemann; enskilda band ha utgetts i en mängd nya upplagor, dels af M. själf, dels, efter hans död, af Wendt, B. och J. Weiss, Heinrichi, Beyschlag, Siefert, E. Haupt m. fl. M. var till sin teologiska riktning supranaturalist, men bemödade sig om att, fri från dogmatiska förutsättningar, ge en strängt grammatisk-historisk tolkning af bibelordet. M:s kommentar, som ännu behåller sitt gamla namn, ehuru andra, framför allt B. Weiss, satt en mera modern prägel på den, har utöfvat betydande inflytande ej blott i Tyskland, utan och långt utanför dess gränser, ej minst i Sverige. Den öfversattes till engelska redan 1845. — 3. **Hermann Julius M.**, son till M. 1, f. 1826 i Gotha, d. 1909, öfvertog efter fadern bokförlagsaffären, hvares ledning han först 1886 öfverlämnade åt sina två äldsta söner. 1874 flyttade han den till Leipzig, där den utvidgats i flera riktningar, i synnerhet på det lexikaliska området. Han utgaf "Neues conversationslexikon für alle stände" (15 bd; 1857—60; 6:e uppl. under titeln "Meyers grosses conversationslexikon", 20 bd, 1902—08, jämte "Ergänzungen" i 1 bd, 1909, och "Jahres-supplement" 1910 ff.), "Meyers handlexikon des allgemeinen wissens" (1870—72; 3:e uppl.

1883) samt en serie "Fachlexika" (1882 ff.). Bland M:s förlagsartiklar märkas äfven "Reisebücher" och "Klassiker-bibliothek" (omfattande de flesta af världslitteraturens mest framstående arbeten) samt Brehms "Illustriertes thierleben", till hvilket arbete sluter sig "Allgemeine naturkunde" (1885 ff.). Sedan M. lämnat förlagsbokhandeln, egnade han sig uteslutande åt att söka praktiskt lösa sociala problem. Han stiftade och ledde en stor förening för byggande af billiga arbetarbostäder i Leipzig, som tack vare hans energi och praktiska blick haft storartad framgång (se *Arbetarbostäder*, sp. 1314).

4. **Hans M.**, den föregående son, förläggare och forskningsresande, f. 1858, öfvertog, sedan han promoverats till filos. doktor, jämte sin bror **Arnold M.** 1886 ledningen af "Bibliographisches institut". M. har företagit ett stort antal vidsträckta resor, bl. a. till Syd-Afrika, var den förste, som besteg Kilima-ndjaros högsta topp, studerade 1903 Ecuadors glaciärer och har skildrat sina färder i *Zum schneedom des Kilimandscharo* (1888), *Ostafrikanische gletscherfahrten* (1890), *Die insel Tenerife* (1896), *Der Kilimandjaro* (1900), *Die eisenbahnen im tropischen Afrika* (1902), *Reisen im hochland von Ecuador* (1904) och *Die eiszeit in den tropen* (s. å.). M. är led. af tyska kolonialrådet sedan 1901, juris och filos. hedersdoktor samt har utnämnts till professor och geheimehofråd. Under hans chefstid har förlaget utvidgats med bl. a. "Meyers volksbücher", "Meyers sprachführer", Sievers' "Allgemeine länderkunde", en serie litteraturhistorier m. m. — 5. **Hermann M.**, den föregående broder, forskningsresande, f. 1871, har företagit två längre resor i Brasilien 1895—97 och 1898—1900, hvilka han skildrat i *Tagebuch meiner Brasilienreise* (1897) och *Meine reise nach den deutschen kolonien in Rio Grande do Sul* (1899). För att understödja de tyske utvandrarne i Brasilien och vidmakthålla deras tyskhet har M. grundlagt kolonier där, för hvilka han bekostat kyrkor, skolor o. s. v. 1903 inträdde han i förlagsfirman. 2. (E. S.-e.)

Meyer [me'jer], **Ernst**, dansk målare, f. 11 maj 1797 i Altona, d. 31 jan. 1861 i Rom, kom till Köpenhamn 1812 och blef elev vid konstakademien, röntade där inflytande af Eeckersberg, reste så till München, stannade där i tre år, var elev af Cornelius och målade romantiska medeltidsämnen, kom till Rom 1824 och fann där den motivkrets, som bäst lämpade sig för hans utövande, lefnadsglada sinne. Italienskt folkli, brokiga dräkter, lustiga typer målade och tecknade han, såsom präster, munkar, fiskare och glada, vackra flickor. Hans kvickhet och under alla förhållanden strålande lynne gjorde honom till en medelpunkt i danska och tyska konstnärskretsar. En muskelsjukdom, som tvang honom att gå på kryckor, förtog



ej hans överflödande lefnadsglädje och älskvärda spiritualitet. Hans målningar — till lynne och målningsätt mera tyska än danska — visade kvick karakteristik, skönhetsökande och ibland en liten dosis sentimentalitet. Hans motiv äro *En offentlig brefskrifvare i Rom* (1828), *Neapolitansk fiskarfamilj* (1833), *Landstigning på Capri* (1837), *En gosse föres till klostret och Ave Maria* (1853). Flera af dessa motiv samt typer och karaktärsstudier finnas i Köpenhamns konstmuseum, i Thorvaldsens museum, Hirschsprungs galleri och Glyptoteket. Flertalet af M:s alster såldes till Tyskland, England och Amerika. 1843 besökte M. Köpenhamn och blef då invald i konstakademien. Under den oroliga tiden omkr. 1848 vistades han fyra år i Paris och Schweiz, men återvände sedan till Rom. På café Greco, hans och de nordiske konstnärernas stamhåll där under årtionden, träffades han af ett slaganfall, som medförde döden. G—g N.

Meyer [ma'jer], Christian Erich Hermann von, tysk paleontolog, f. 1801 i Frankfurt a. M., d. där 1869, var sedan 1837 kontrollör och 1863—66 kassör vid Tyska förbundets kassaförvaltning. Om kändedom af de fossila ryggradsdjuren inlade han stora förtjänster. Bland hans till 300 uppgående publikationer, dels särskildt utgifna, dels intagna i factidskrifter, märkas *Palaetologica zur geschichte der erde und ihrer geschöpfe* (1832), det med praktfulla teckningar försedda verket *Beiträge zur paläontologie Würtembergs* (1844; tills. med W. H. Th. Plenier) och *Zur fauna der vorwelt* (1845 o. f.). 1846 grundlade han det för paleontologiens alla grenar afsedda samlingsverket "Paläontographica", af hvilket 17 band utkommo under hans redaktion.

Meyer [ma'jer], Johann Georg, tysk målare, f. 1813 i Bremen, hvarför han vanligen kallas M. von Bremen, d. 1886 i Berlin, studerade i Düsseldorf, flyttade 1852 till Berlin, där han blef professor. Han målade scener ur barnvärlden, vanligen naiva och humoristiska, någon gång känslosamma och dramatiskt rörliga. Bäst är han i sina äldre arbeten, såsom *Julafoten* (1843), *Barnsängshustrun* (1854), *Den lilla husmodern* (s. å., Nationalgalleriet i Berlin). (G—g N.)

Meyer [ma'jer], Georg Hermann von, tysk anatom, f. 1815 i Frankfurt a. M., d. där 1892, blef 1837 med. doktor och 1840 docent i Tübingen samt kallades 1844 till e. o. professor i anatomi i Zürich och var 1856—92 ord. professor där. I sin vetenskapliga verksamhet vinnlade sig M. om studiet af kroppens mekaniska förhållanden. Bland hans afhandlingar åt detta håll böra nämnas *Statik und mechanik des menschlichen knochengerüsts* (1873), *Studien über den mechanismus des fusses* (1883), *Lehrbuch der anatomie* (1856; 3:e uppl. 1871) och *Unsere sprachwerkzeuge und ihre verwendung zur bildung der sprachlaute* (1880). Äfven som populär skriftställare utgaf M. flera afhandlingar, t. ex. *Über die richtige gestalt des schuhes* (1858). R. T—dt.

Meyer [ma'jer], Johann Gustaf Heinrich, tysk trädgårdsanläggare, f. 1816 i Frauendorf vid Frankfurt an der Oder, d. 1877, verkade dels som lärare i trädgårdsanläggningskonst vid trädgårdsskolan i Potsdam, dels som anläggare. Sedan 1870 anställd hos staden Berlin, anlade han

flera af dess förnämsta parker. I sitt ansedd verk *Die schöne gartenkunst* (1860; 2:a uppl. 1874), visar han sig starkt påverkad af den engelska trädgårdsanläggningskonsten. C. G. D.

Meyer [ma'jer], Leopold von, österrikisk pianist, f. 1816 i Wien, d. 1883 i Dresden, elev af Czerny och Fischhof, gjorde från 1835 vidsträckt konsertresor genom Europa (Stockholm 1856) och Amerika. A. L.*

Meyer [me'jer], Thorvald, norsk affärsman, mecenat, f. 1818 i Kristiania, d. där 1909, skänkte bl. a. sin födelsestad en parkanläggning och en badanstalt samt bidrog frikostigt till uppförande af en ny frimurarloge och till många välgörenhetsändamål. En gata och en öppen plats i Kristiania äro uppkallade efter honom. K. V. H.

Meyer [me'jer], Jean Fredrik Henrik, violinist, f. 1822 i Hamburg, d. 1893, var 1848—52 samt efter 1861 anställd som förste violinist vid hofkapellet i Stockholm, där han 1866 blef andre och 1872 förste konsertmästare samt 1882 fick afsked med pension. Han uppträdde med bifall på konserter i Sverige, Finland och Ryssland samt utgaf kompositioner för violin och piano. M. gifte sig 1854 i Petersburg med pianisten Virginie Paban. A. L.*

Meyer [me'jer], Hans Vilhelm, dansk läkare, f. 25 okt. 1824, d. 3 juni 1895, blef 1847 med. kandidat, bosatte sig som läkare i Köpenhamn 1853, egenade sig särskildt åt studiet af öronsjukdomarna och fick efter hand stor praktik, i synnerhet vid sin öronklinik (sedan 1865); där utbildades också alla yngre danska öronläkare. Europeiskt rykte vann hann genom upptäckten (1868) af de s. k. adenoida vegetationerna (se Näs-sjukdomar) och blef allmänt erkänd som en framstående forskare; 1884 blef han hedersdoktor i Halle. I Schwartzes "Handbuch der orenheilkunde" (1892—93) författade M. otologiens historia, och i "Hospitalstidende" 1895 framställde han ofvannämnda sjukdoms och sin egen upptäckts historia. Genom insamling i alla Europas länder restes 1898 hans byst i Köpenhamn. E. Ebg.

Meyer [ma'jer], Konrad Ferdinand, schweizisk författare, f. 11 okt. 1825 i Zürich, d. 28 nov. 1898 i Kilchberg, tillhörde en gammal Zürichsläkt och växte upp i ett förmöget hem, som

likväl fördyrades af den tidigt änka vordna moderns lynessjukdom. M:s anlag erhöilo på grund häraf icke någon utbildning, och hans lefnadspenner voro ytterst obestämda och vacklande. Långa tider vistades han i franska Schweiz och förvärfvade sig en fransk språk- och litteraturkännedom, som var så betydande, att han begagnade franskan omväxlande med tyskan och länge tvekade, till hvilket språk han definitivt skulle sluta sig. Efter moderns död, 1856, begaf han sig ut på resor till Frankrike och Italien. Först vid trettio års ål-



der gaf han ut sin första bok, den anonyma *Zwanzig balladen* (1864, 2:a utvidgade och med namn försedda uppl. 1869), som gick tämligen obeaktad förbi. Fransk-tyska kriget 1870 afgjorde äntligen hans nationalitetsfråga; samkänslan med tyskarna och jublet öfver deras segrar togo sig uttryck i dikten *Huttens letzte tage* (1871), som följdes af idyllen *Engelberg* (1872). Uppmuntrad af bifallet, fortsatte M. sitt författarskap med en följd större och mindre historiska noveller. *Das amulett* (1873; "Två schweizare"), 1900 är en skiss från Bartolomeinatten, *Jürg Jenatsch* (1874; sv. öfv. 1909 med inl. af R. G:son Berg) en stor, brokig skildring från Graubünden under Trettiöåriga kriget. *Der heilige* (1880) behandlar Thomas à Becket, *Der schuss von der kanzel* (1878) och *Gustav Adolfs page* (1882; sv. öfv. 1889) skildra reformationens och motreformationens tider, *Plautus im nonnenkloster* (1882), *Das leiden eines knaben* (1883), *Die hochzeit des mönchs* (1884), *Die versuchung des Pescara* (1887) och *Angela Borgia* (1890; sv. öfv. 1892) hämta alla sina motiv från renässansen. *Die richterin* (1885) skildrar Karl den stores tidevarf. Som synes, var det stormiga epoker med vilda, förvirrade samhällsförhållanden, till hvilka han förlade sina bilder ur det förgångna; med sträng komposition, lugnt afvägda proportioner och plastisk framställningskonst, som otvivelaktigt påverkats af fransk litterär tradition, gestaltade han det historiskt gifna stoffet. I förgrunden af hans berättelser står städe en problematisk, "demonisk" natur, som slits mellan lockelse och plikt, mellan de olika kraven på det offentliga livets ledande personligheter. Lysande tidskaraktistik, strängt genomförd objektivitet i berättandet utmärka hans noveller, och äfven i hans *Gedichte* (1882), där balladerna och en manligt energisk tankelyrik är det yppersta, verkar han snarast kylig, lugn och aristokratiskt förbehållsam. Jämte Keller är M. det tyska Schweiz förnämsta litterära namn. Hans arbeten äro utgifna i ett stort antal upplagor, *Sämtliche Schriften* i 9 bd 1908, hans brevväxling med Luise von François 1906. Till sv. översattes 1900 "Noveller", innehållande "Helgonet", "Munkens bröllop" och "Domarinnan". Se arbeten om M. af A. Frey (1899; 2:a uppl. 1912), hans syster Betsy Meyer (1903), Langmesser (1905), Stössl (s. å.), Blaser (s. å.) och Korrodi (1912). R—n B.

Meyer [ma'jer], Jürgen Bona, tysk filosofisk skriftställare, f. 1829 i Hamburg, d. 1897 i Bonn, professor i filosofi i Bonn 1868, utgaf *Kants psychologie, dargestellt und erläutert* (1869), *Philosophische zeitfragen* (1870; 2:a uppl. 1874) m. m. M. sysslade hufvudsakligen med Aristoteles som naturforskare och sökte sprida kännedom i Tyskland om den franska filosofien samt verka för reformer i skol- och universitetsväsendet.

Meyer [ma'jer]. 1. Julius Lothar M., tysk kemist, f. 1830 i Varel (Oldenburg), d. 1895 i Tübingen, erhöi 1859 ledningen af det kemiska laboratoriet vid Breslau universitets fisiologiska institution, kallades 1866 till lärare vid skogsakademien i Neustadt-Eberswalde och 1868 till professor i kemi vid polyteknikum i Karlsruhe samt fästes 1876 som ord. professor i kemi vid universitetet i Tübingen. I *Die gase des blutes* (1857)

och *De sanguine oxydocarbonico infecto* (1858) fann han, att syrets upptagande vid andningen icke, såsom man dittills antagit, försiggår genom en enkel lösningsprocess, utan beror på kemisk bindning af syret genom en af blodets beståndsdelar, som sedermera visade sig vara hemoglobin. Vidare upptäckte han, att koloxid ingår kemisk förening med blodet, att detta vid upptagande af koloxid blir oförmöget att binda syret (koloxidförgiftning) samt att de mängder koloxid och syre, som af blodet kunna upptagas, stå i ett enkelt atomförhållande. I Tübingen egnade sig M. hufvudsakligen åt den allmänna och fysikaliska kemien, särskildt åt studiet af kemiska reaktionshastigheter. M:s viktigaste arbete är *Die natur der chemischen elemente als funktion ihrer atomgewicht* (förf. 1869, tr. 1870), i hvilket han oberoende af Mendelejev uppställde grundämnenas periodiska system. (Se *Grundämnen*, sp. 437. Den där reproducerade grafiska framställningen af grundämnenas atomvolymmer som funktion af atomvikten har uppställts af M.) Bland andra arbeten af M. märkas *Die modernen theorien der chemie* (1864; 6:e uppl. 1896), som har haft ett visst inflytande på 1870- och 1880-talens upplättnag af fysikalisk-kemiska frågor. Den moderna fysikaliska kemiens utveckling förmådde M. däremot ej följa.

2. Oscar Emil M., den föregående broder, tysk fysiker, f. 1834 i Varel, d. 1909 i Breslau, blef 1862 docent i Göttingen och var 1864—1904 professor i fysik i Breslau. Han utförde undersökningar om gasers och vätskors inre friktion samt om dynammaskiner och jordmagnetism. Synnerligen stort anseende vann hans skrift *Die kinetische theorie der gase* (1877; 2:a uppl. 1895—99). Han utgaf F. Neumanns "Vorlesungen über die theorie der elastizität" (1885).

1. H. E. 2. S. A.—s.

Meyer [ma'jer], Leo, tysk språkvetenskapsman, f. 1830 i Bledeln (Hannover), d. 1910 i Göttingen, blef e. o. professor i Göttingen 1862, var professor i tyska och jämförande språkforskning i Dorpat 1865—99 och bosatte sig sedermera i Göttingen som honorarprofessor vid universitetet där. Bland hans skrifter märkas *Der infinitiv der homerischen sprache* (1856), *Bemerkungen zur ältesten geschichte der griechischen mythologie* (1857), *Gedrängte vergleichung der griechischen und lateinischen deklination* (1862), *Vergleichende grammatik der griechischen und lateinischen sprache* (2 bd, 1861—65; 2:a uppl. af bd 1 1882—84), *Über die flexion der adjektiva im deutschen* (1863), *Die gotische sprache* (1869), *Livländische reimchronik* (1876), *Griechische aoriste* (1879), *A n im griechischen, lateinischen und gotischen* (1880) och *Handbuch der griechischen etymologie* (4 bd, 1901—02). K. F. J.

Meyer [ma'jer], Elard Hugo, tysk mytolog, f. 1831 i Bremen, d. 1908 som ord. honorarprofessor i tysk filologi i Freiburg (Baden), skref *Indogermanische mythen* (I. *Gandharvenkentauren*, 1883; II. *Achilleis*, 1887), *Homer und die Ilias* (1887), *Volupsa* (1889), däri han vill ådagalägga öfverensstämmelse med kristna medeltidsskrifter från kontinenten, framför allt med Honorius från Augustodunum (särskildt hans 1100—

25 författade utläggning af "Höga visan" och hans "Kyrkospegel"), *Die eddische kosmogonie* (1891), *Germanische mythologie* (s. å.) och *Deutsche volkskunde* (1898).

Meyer [ma'jer], Marie Luise. Se **Dustmann**.

Meyer [ma'jer], Rudolf Hermann, tysk ekonomisk författare, f. 1839 i Brandenburg, d. 1899 i Dessau, konservativ tidsningsman på det socialpolitiska området, författade bl. a. *Der emancipationskampf des vierten standes* (2 bd, 1872—74, bd I i ny uppl. 1882), *La question agraire* (1887) och *Le mouvement agraire* (1889; båda i förening med G. Ardan), *Der kapitalismus fin de siècle* (1894) och *Hundert jahre konservativer politik und literatur* (1895).

Meyer [ma'jer], A. B., vid zoologiska namn förkortning för Adolff Bernhard Meyer, tysk zoolog, f. 1840, d. 1911.

Meyer [mäjər], Marie Paul Hyacinthe, fransk paleograf, f. 1840 i Paris, arkivarie vid riksarkivet 1866, sekreterare vid Ecole des chartes 1872, professor i sydeuropeiska språk och litteratur vid Collège de France 1876, chef för Ecole des chartes 1882, har utgivit bl. a. *Alexandre le Grand dans la littérature française du moyen âge* (2 bd, 1886), *Histoire de Guillaume de Maréchal* (2 bd, 1891—94) samt åtskilliga utmärkt kommenterade fornfranska "romans" och "chansons", senast *Documents linguistiques du midi de la France* (1909). 1872 grundlade han jämte G. Paris tidskriften "Romania". Sedan 1883 är han led. af Institutet.

Meyer [mäjər], Ernst von, tysk kemist, f. 1847 i Kassel, sedan 1893 ord. professor i kemi vid tekniska högskolan i Dresden, har utgivit 2:a uppl. af sin svärfader Kolbes (se denne) lärobok i organisk kemi och författat *Geschichte der chemie* (1889; 3:e uppl. 1905). M. är led. af Vet. akad. (1907). H. E.

Meyer [ma'jer], Victor, tysk kemist, f. 1848 i Berlin, d. (genom självmord) 1897 i Heidelberg, blef professor 1871 vid polyteknikum i Stuttgart, 1872 i Zürich, 1885 vid universitetet i Göttingen och 1889 (efter Bunsen) i Heidelberg. M.

var en af sin tids mest framstående kemister och har inom den organiska kemien gjort flera viktiga upptäckter. Bland hans tidigare arbeten må nämnas syntesen af alifatiska nitroföreningar (1872) och af oximerna (1882). Studiet af 2 isomera benzildioximer gaf upphöf till teorien om kväfvets stereoisomeri.

En annan undersökningsserie omfattade de alifatiska azoämnena (1875—92). M:s metod att bestämma ångors specifika vikt resp. molekylarvikt hos sådana ämnen, som kunna förgasas, utmärktes genom enkelhet och vidsträckt användbarhet. Denna metod blef utgångspunkten för hans omfattande pyrokemiska undersökningar. Han be-

stämde gastätheten och därigenom molekylarvikten af fosforpentasulfid, P_2S_5 , indiumklorid, $InCl_3$, kopparklorur, $CuCl$, arseniktrioxid, As_2O_3 , tennklorur, $SnCl_2$, antimontrioxid, Sb_2O_3 , kadmiumbromid, $CdBr_2$ och undersökte den termiska dissociationen af halogenerna och af jodvätesyra vid höga temperaturer. I samband med dessa arbeten stä hans undersökningar öfver oorganiska salters smältpunkter. 1882 upptäckte han tiofen (se d. o.) och 1892 jodo-, jodoso- och jodoniumföreningarna. Tills. med P. Jacobson utgaf M. en lärobok i organisk kemi (1891—96; 2:a uppl. utg. af Jacobson 1906 ff.), som måste anses vara det bästa och mest omfattande verket af detta slag. M. var ej endast en framgångsrik vetenskapsman, utan äfven en högt bildad och konstnärligt begåfvad människa med mångsidiga intressen. Sedan 1894 var han led. af Vet. soc. i Uppsala. H. E.

Meyer [ma'jer], Gustav, tysk språkvetenskapsman, f. 1850 i Gross-Strehlitz (i Schlesien), d. 1900 på sinnessjukanstalten Feldhof vid Graz, blef 1877 e. o. professor i sanskrit och jämförande språkvetenskap i Prag samt var 1881—97 professor i Graz. M. var verksam företrädesvis på det grekiska och albanesiska språkområdet. Han uppvisade albanesiskan som (enda) representant för en särskild indoeuropeisk språkfamilj, och hans arbeten på detta område äro banbrytande. Hans större arbeten äro *Die mit nasalen gebildeten präsenstämme* (1873), *Zur geschichte der indogermanischen stammabildung und deklination* (1875), *Griechische grammatik* (1880; 3:e uppl. 1896), *Albanesische studien* (6 hftn, 1883—97, i "Sitzungsberichte der Wiener akademie der wissenschaften"), *Essays und studien zur sprachgeschichte und volkskunde* (2 bd, 1885, 1893), *Reiseskizzen aus Griechenland und Italien* (1886), *Albanesische grammatik* (1888), *Griechische volkslieder in deutscher nachbildung* (1890), *Etymologisches wörterbuch der albanesischen sprache* (1891; prisbelönt af Institut de France), *Türkische studien* (I, 1893, i "Sitzungsberichte der Wiener akademie der wissenschaften") och *Neugriechische studien* (4 hftn, 1894—95, ibid.). K. F. J.

Meyer [ma'jer], Max Karl Georg Wilhelm, tysk astronom och populärvetenskaplig skriftställare, f. 1853 i Braunschweig, d. 1910, var 1877—83 assistent, observator och slutligen vikarierande direktör vid observatoriet i Genève, men egnade sig sedan h. o. h. åt populärvetenskaplig verksamhet. Han grundlade och var 1888—97 direktör för den populärvetenskapliga anstalten "Urania" i Berlin. Hans populärastronomiska skrifter, af hvilka några öfversatts på sv., ha vunnit stor spridning. B-d.

Meyer [ma'jer], Edward, tysk historiker, f. 25 jan. 1855 i Hamburg, blef professor 1885 i Breslau, 1889 i Halle och 1902 i Berlin. Han har utgivit bl. a. *Geschichte des alterthums* (omfattande tiden från Egyptens och Babyloniens äldsta tider till macedoniska tidehvarvet, omkr. 360 f. Kr., 5 bd, 1884—1902; 2:a uppl. af bd I i 2 dlr 1907—09, af bd III—IV 1912), *Geschichte des alten Ägyptens* (i Onckens "Allgemeine geschichte in einzeldarstellungen", 1888), *Forschungen zur alten geschichte* (2 bd, 1892—99), *Untersuchungen zur geschichte*



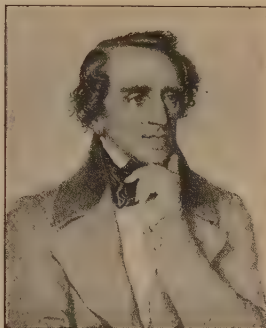
der gracchen (1894), *Die wirtschaftliche entwickelung des alterthums* (1895), *Die entstehung des judenthums* (1896), hvärpå följde en *Ervidering*, riktad till Julius Wellhausen (1897), *Zur theorie und methodik der geschichte* (1902) och *Ägyptische chronologie* (1904). En samling *Kleine schriften* utgaf M. 1910. — M:s hufvudverk, "Geschichte des alterthums", utgör i sitt slag och ämne det yppersta arbete, som f. n. är att tillgå. I främsta rummet är M:s häfdateckning politisk, men framställer staternas yttre öden i samband med den andliga och materiella odlingens utveckling öfver hufvud. Hans syfte i nämnda verk är att framlägga hela materialet i genomarbetad form; han anför därför genomgående i särskilda stycken källorna och skälen för sina åsikter och låter därigenom framställningens förutsättningar och hållning gentemot tradition och problem klart framträda. Uppfattningen af antikens ekonomiska och sociala liksom dess politiska lif i dess högsta skeden är hos M. tydligt präglad af vår egen tids förhållanden, särskildt sådana de tett sig i hans eget land; det nationella enhetsidealet är sålunda ständigt måttstock för statslivets företeelser; bakom hans teckning af en man som Themistokles kan man skönja Bismarcks gestalt. M. är fullt medveten om detta delvis oundvikliga beroende af samtidens erfarenheter, men häfdar med rätta, att den af honom hyllade åskådningen af antiken i alla händelser innebär ett stort framsteg framför en tidigare opolitisk och estetiskt idealiserande riktning. (Jfr en anmälan i "Hist. tidskr.", 1905.) — I sina bidrag till historiens teori och metodik vänder sig M. mot Lamprecht (se d. o.), söker utreda slumpens och den fria viljans innebörd och möjlighet och betonar starkt som historiens första och grundläggande uppgift utforskandet och framläggandet af fakta, liksom vikten af allmän historisk skolning för den antika historiens ansvärrer. M. är led. af Vitt. hist. o. ant. akad. (1906) och Vet. soc. i Uppsala (s. å.). G. W.—k.

Meyer [ma'jer], Richard Moritz, tysk litteraturhistoriker, f. 5 juli 1860 i Berlin, studerade germansk filologi bl. a. för Secherer och vardt 1886 docent vid Berlins universitet, där han 1903 utnämndes till e. o. professor i tyska språket och litteraturen. M. har utöfvat omfattande författarverksamhet, som sträckt sig till högst olika delar af germanistiken. *Jonathan Swift und G. C. Lichtenberg* (1886), *Deutsche charaktere* (1897), *Gestalten und probleme* (1904), *Aufsätze* (2 bd, 1912) samt de stora arbetena *Goethe* (1894; 3:e uppl. 1905) och *Die deutsche literatur im 19. jahrhundert* (1899; 4:e uppl. 1909, folkuuppl. 1912) tillhöra den tyska litteraturhistorien. Stilistiska och metriskä ämnen behandlas i *Grundlagen des mittelhochdeutschen strophenaues* (1886), *Die altgermanische poesie, nach ihren formelhaften elementen beschrieben* (1889) och *Deutsche stilistik* (1906). Den kultur- och språkhistoriska *400 schlagworte* (1901), bibliografien *Grundriss der neueren deutschen literaturgeschichte* (1902; 2:a uppl. 1907) och det religionsvetenskapliga *Altgermanische religionsgeschichte* (1910) samt ett utomordentligt stort antal tidskriftsuppsatser vittna om hans mångsidiga lärdom och systematiserande läggning. R.—n B.

Meyer [me'jer], Johan Joakim, norsk ar-

kitekt och kulturhistoriker, f. 29 okt. 1860 i Finn-aas' härad, har studerat i Trondhjem och Hannover, blef 1901 öfverlärare i Kristiania tekniska skola och 1910 professor i ornamentik och norsk husbyggnadskonst vid tekniska högskolan i Trondhjem. Efter en 1900 företagen studieresa till Orkneyöarna utgaf han det illustrerade verket *Monumenta orcadica* (1906). Han har studerat norska fornninnen och norsk folkkonst och utgivit *Norsk træskjærerkunst* (3 dlr, 1899—1905) och praktverket *Fortidskunst i Norges bygder* (I, "Gudbrandsdalen", 1908—11). Som arkitekt har M. upptagit den s. k. Sorenskriverstilen — äldre norsk herrgårdsstil — och har tillämpat den på flera villor, särskildt i Kristiania omgifningar. Sedan 1905 är M. ordf. i inspektionskommittén för Trondhjems domkyrkas restaurering. G—g N. K. V. H.

Meyerbeer [ma'jerbër], Giacomo (eg. Jacob Liebmann Beer; prefixet Meyer var ett villkor för utfäendet af ett arf efter en släkting med detta namn), tysk tonsättare, f. 5 sept. 1791 i Berlin, d. 2 maj 1864 i Paris, var son af en rik judisk bankir samt fick en sorgfällig musikalisk utbildning, i klaverspel genom Lauska och Clementi, i komposition genom B. A. Weber, Zelter och (1810—12) abbé Vogler i Darmstadt. Där komponerade han kantaten *Gott und die natur* och operan *Jephthas gelübde*, båda gifna utan synnerlig framgång. Då ej heller den komiska operan *Alimélek* (1814) lyckades mycket bättre, lade han sig med sådan kraft på klaverspelet, att han täflade med Hummel och Moscheles samt i Wien väckte allmän beundran. På Salieris råd begaf han sig till Italien för att lära sig skriva sångbart, och han ankom till Venezia (1816), just då Rossinis stjärna var i uppgående. Berausad af den sinnliga italienska melodiken, kastade han den torra tyska lärdomen öfver bord och ernådte uti Italien hastiga och lätta framgångar med flera operor, bland hvilka endast *Emma di Resburgo*, *Margherita d'Angiù* och *Il crociato in Egitto* blefvo bekanta i Tyskland. Den sistnämnda uppfördes också i Paris (1826), men ej fullt med den lycka M. väntat, hvilket, i förening med häftiga förebräelser från hans studiekamrat och trogne vän K. M. v. Weber ang. hans italiensisering, synes ha vällat den stagnation i M:s komponerande, som nu inträdde och hvarunder han, ifrigt studerande fransmännen, förberedde en ny metamorfos af sin stil, i hvilken han sökte sammansmälta tysk harmoni, italiensk melodi samt fransk rytme och deklamation. Närmaste frukten därför var *Robert le diable*, som gafs på Stora operan i Paris 1831 med en rent af sensationell framgång, grundlade en ny æra för nämnda scen och banade sig väg till alla utländska större teatrar ("Robert af Normandie", Stockholm 1839). Populär melodi, scenisk effekt och briljant



instrumentering äro de vinnande egenskaper, som fortfarande hålla denna opera vid lif, trots dess orimligheter och banaliteter. Ej fullt så högt i melodisk friskhet, men betydligt högre i dramatisk kraft står *Les huguenots* (1836; "Hugenotterna", 1842), där M. i hjärta, breda färger ställt emot hvarandra 1500-talets protestantiska martyrskap samt katolska lättsinne och grymhet, med inblandade drag af ridderlighet och romantik. Den dittills oförsökta uppgiften att i toner gestalta fanatiska kristna religionspartiers konflikt har M. däri löst på ett glänsande sätt, och "Hugenotterna" ha förblifvit den franska stora operans prototyp. För Berlin, där M. 1842 blef "general-musikdirektor", skref han *Das feldlager in Schlesien*, som 1844 med Jenny Lind som Vielka gjorde stor lycka. Senare begagnade han en stor del af samma musik i Paris för *L'étoile du nord* (1854; "Nordens stjärna", 1881). Följde så på Stora operan i Paris *Le prophète* (1849; "Profeten", 1852) och på komiska operan *Le pardon de Plœrmel* (1859; "Dinorah", 1870), båda i en väl raffinerad stil, ehuru den förra innehåller några af M:s mest stortänkta ingifvelser (kröningsfinalen). Mera melodios friskhet eger *L'africaine*, som påbörjades redan 1838, men ej förr än efter mästarens död kom till uppförande (1865; "Afrikanskan", 1867). Dessutom skref M. uvertyr, melodramer och mellanakter till sin broder Michael Beers tragedi *Struensee*, som gått öfver flera scener (Berlin 1846; Stockholm 1860) och anses som M:s finaste orkesterpartitur, vidare åtskilliga festspel, fackeldanser, marscher, tillfällighetskanter, oder, psalmer, ett fyrtiotal solosånger, pianostycken o. s. v. — M. egde alla egenskaper, som bilda en stor operakompositör: originell melodisk uppfinning, harmoniskt vetande, energi och passion, framstående karaktiseringsgåfva, scenkännedom samt mästerlig behandling af röster och instrument. Hvad han saknade var den konstnärliga idealitet och själsadel, som icke offrar konstens fordringar på höghet och sanning för publikens kraf på raffinerade njutningsmedel, i form af örönkittlande koloraturbravader eller nervsakande, bisarra, fristående dramatiska och musikaliska effekter eller tom pomp och ögonfägnad. Också kritiserades hans riktning med skärpa af Rob. Schumann och utsattes sedan för upprepade, förkrossande angrepp af R. Wagner. Trots allt spekulerande och koketterande med hopens gunst skapade M. likväl historietador af oförneklig storhet (3:e och 4:e akterna af "Hugenotterna"), karaktärer af drastisk originalitet (Marcel, Fides) och idyller af brännande lokalfärg (Afrikanskan). — M. blef 1833 led. af Franska institutet och 1845 af Mus. akad. i Stockholm. Han testamenterade 30,000 mark som en stipendiestiftelse för unga tyska tonsättares utbildning i Italien, Paris, Wien, München och Dresden (Meyerbeerstiftelsen). — Biografier öfver M. skrefvos af Pougin (1864), A. de Lasalle (s. å.), Blaze de Bury (1865), Mendel (1868, 1869), Schucht (1869), Kohut (1890) och J. Weber (1897; på franska). A. L.*

Meyerberg, C. J. Se Meijerberg.

Meyer-Foerster [ma'jer-förster], Wilhelm, tysk författare, f. 12 juli 1862 i Hannover, började med en satir på Gregor Samarow och har

sedan skrivit ett stort antal flotta samtidsromaner, bl. a. *Die fahrt um die erde* (1897), *Elschen auf der universität* (1899), *Karl Heinrich* (1900; "Gamla Heidelberg", 1903), *Heidenstamm* (1901; sv. öfv. 1908) och *Lena S.* (1903; "High life", s. å.), och skådespel, af hvilka *Alt-Heidelberg* (1898; "Gamla Heidelberg", uppf. och tryckt 1903) varit hans största framgång.

Meyerheim [ma'jerhajm], tysk målarfamilj. 1. Friedrich Eduard M., f. 1808 i Danzig, d. 1879, var till en början yrkesmålare, fick studera i Danzig och Berlin och blef en omtyckt framställare af gemytliga eller rörande folkscener från Harz eller Thüringen (*Skyttekungen*, *Kägelspelare* m. fl. i Berlins nationalgalleri). — 2. Wilhelm Alexander M., den föregående broder, f. 1815, d. 1882, målade hästar och krigsscener. — 3. Friedrich Paul M., son och lärjunge till M. 1, f. 1842 i Berlin, studerade i Berlin och Paris, professor i Berlin, är en af samtidens mest populära tyska genremålare. Han målar landlif, maskerad, menagerier, akrobater, allt med godt lynne och mycket skickligt. Hans djur äro förtäfligt karakteriserade. Bland hans målningar äro *Menageri* (Dresdengalleriet), *Ormtäjaren*, *Såradt lejon*, *Bokmånglare i Amsterdam* (Berlin, Nationalgalleriet) och *Isbjörn* (1908). M. målar äfven porträtt (*Konstnärens fader*, porträtt i Danzigs museum). — 4. Eduard Franz M., den föregående broder, f. 1838, d. 1880, var genremålare. 1—4. G-g N.

Meyer-Helmund [ma'jer-he'lmont], Erik, rysk (tysk) tonsättare, f. 1861 i Petersburg, är känd som konsertsångare och kompositör af sånger (till egna texter), hvilka visat sig träffa den breda och estetiskt mindre kräsna allmänhetens smak. Han har äfven skrivit flera operor, som uppförts. E. F.-t.

Meyer-Lübke [ma'jer-], Wilhelm, tysk romanist, f. 1861 i Dübendorf (kant. Zürich), blef e. o. professor i romansk filologi 1887 i Jena och 1890 i Wien samt 1892 ord. professor där. M. är efter Diez den romanska filologiens främsta namn på det lingvistiska området. Såväl genom sin lärarverksamhet som framför allt genom sina alltid betydelsefulla, delvis epokgörande arbeten har han i sällspord grad främjat den romanska språkforskningens utveckling. Efter att ha publicerat flera värdefulla arbeten af mindre omfång (bl. a. *Die schicksale des lateinischen neutrums im romanischen*, 1883) samt ett stort antal viktiga tidskriftsartiklar (t. ex. *Beiträge zur romanischen laut- und formenlehre*, i "Zeitschrift für rom. philologie", 1885) utgaf han sitt förnämsta arbete, *Grammatik der romanischen sprachen* (3 bd och 1 registerband, 1890—1902; fransk öfv. af E. Rabiet samt A. och G. Doutrepont, 1890—1902), som, efter Diez' likabemända arbete det enda i sitt slag, betecknar en epok i den romanska språkforsk-



ningens historia såväl genom den öfverblick det skänker öfver vetenskapens ditills vunna resultat som framför allt genom den vidsynthet och skärpa, som prägla dess metod. Hänsyn toges där till de olika språkens äldre och nyare dialekter i en utsträckning, som förut var okänd. Förf. söker framgångsrikt sammanföra de olika företeelserna under större förklarande synpunkter, på samma gång han får tillfälle att i detalj behandla och delvis lösa ett flertal af den romanska grammatikens problem. Samtidigt med och efter detta verk har M. utgett många arbeten, bland hvilka de viktigaste torde vara *Italianische grammatik* (1890; på it. under titeln *Grammatica storico-comparata della lingua italiana e dei dialetti toscani*, öfvt. af M. Bartoli och G. Braun, med tillägg af förf. 1901), *Einführung in das studium der romanischen sprachwissenschaft* (1901; 2:a uppl. 1901), *Historische grammatik der französischen sprache. 1. Laut- und flexionslehre* (1908), de båda sistnämnda liksom den under utgifning varande *Romanisches etymologisches wörterbuch* ingående i den af M. redigerade förträffliga serien "Sammlung romanischer elementar- und handbücher" (Winthers universitätsbuchhandlung, Heidelberg). Bland mera speciella arbeten må erinras om *Die betonung des gallicischen* (1901) och *Zur kenntniss des allguedoresischen* (1902). I facktidskrifterna (särskildt "Zeitschrift für romanische philologie") har M. alljämt utvecklats en lika flitig som betydelsefull verksamhet. Tillsammans med representanter för andra filologiska discipliner utger han sedan 1909 tidskriften "Wörter und sachen", i hvilken han offentliggjort viktiga ordhistoriska studier. M. är led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1909). E. S.—f.

Meyerska madonnen [majer-]. Se pl. I och II till art. Holbein.

Meyerson [me'jer-], Gerda, skriftställarinna, verksam på flera områden inom det sociala arbetet, f. 1 febr. 1866 i Stockholm, egenade sig några år åt skönlitterär verksamhet, men började alltmer intressera sig för sociala studier och praktisk verksamhet, företrädesvis bland industriarbeterskorna. För dessa har hon särskildt verkat genom upprättandet af hem för arbeterskor i Stockholm. 1898 öppnades det första hemmet, för 10 arbeterskor, och s. å. bildades föreningen *Hem för arbeterskor*, som f. n. har två hem i hufvudstaden med tillsammans 110 hyresgäster. Hemmen afse att motarbeta inneboendesystemet genom att bereda billiga, hemtrefliga bostäder för ensamstående, företrädesvis yngre kvinnor ur arbeterskassen samt lämna dem tillfällen till ett uppfostrande hemlif och goda förströelser. Dessutom anordnas i hemmen samkvämsaftnar och undervisningskurser i hushållsgöromål m. m. Sedan 1911 eger föreningen ett eget sommarhem. För hemarbetsfrågan har M. egnat stort intresse och bl. a. anordnat Centralförbundets för socialt arbete hemarbetsutställning i Stockholm 1907. M. har dessutom deltagit i arbetet inom nämnda förbund, vid hvars bildande hon tagit en verksam del, samt i Hvita bandet och andra sammanslutningar på det sociala arbetets, nykterhetens och folkbildningens områden. M. har utgivit *Svenska hemarbetsföreläsningarna* (1907), *Kvinnorna i industrien* (1909), *Världens ljus. Tankar om Jesus och hans lära* (1908) samt en mängd artiklar i tidskrifter och tidningar. G. H. v. K.

Meyer von Bremen. Se Meyer, J. G.

Meyfart [ma'f-], Johann Mattheus, tysk teolog och psalmförfattare, f. 1590, d. 1642 som teol. professor i Erfurt och pastor vid Augustinkyrkan där, var en af sin tids mest finbildade och ädla företrädare för den lutherska be-kännelsen. Han var en bland de förste, som skarpt opponerade sig mot vidskepligheten i häxprocesserna. M. författade teologiska och homiletiska skrifter, och i de senare inflettade han ofta psalmer af högt poetiskt värde. Särskildt räknas hans sång "Jerusalem, du hochgebaute stadt" till den protestantiska psalmdiktningens pärlor. E. N. S.—g.

Meymac [mäma'k], stad i franska dep. Corrèze (Limousin), vid foten af Signal de M. (984 m.) och Mont de M. (971 m.). 2,047 inv. (1901; som kommun 3,765 inv.). Brytning af stenkol, bly och vismut. J. F. N.

Meyn [mejn]. 1. Peter M., dansk arkitekt, f. 1749 i Köpenhamn, d. 1808, studerade vid konstakademien och vann stora guldmedaljen 1768. 1777—82 vistades han utomlands samt blef 1783 medlem af akademien, 1789 stadsbyggmästare och 1799 professor vid akademien. Hans förnämsta verk är byggnaden för den kirurgiska institutionen vid Köpenhamns universitet (1787). — 2. Antoinette M., den föregående sondotter, norsk författarinna, f. 4 febr. 1827 i Kongsberg, beträdde först sent författarbanan. Sedan 1870-talet skaffade hon sig en vidsträckt läsekrets genom en under pseudonymen Marie utgifven lång rad religiöst färgade skildringar af hvardagslivet, lätt och ledigt skrifna, men ej vidare konstnärliga. *Fra min födeby* (1877; "Från min hembygd", 1880), *I det stille* (1878; "I det tysta", 1881; 2:a uppl. 1886), *Hjemmet* (1881; "I hemmet", s. å.), *Fra fars og mors tid* (1884; "Från fars och mors tid", 1885) och *Dyoeke's hus* (1885) tillhöra de bättre af dem. Af hennes senare arbeten, konstnärligt mera frigidt, utgafos de flesta under pseudonymen Holger Birch. De mest betydande äro *Pressede blomster* (1889) och *En kjærlighedshistorie fra gamle dage* (1896), hvarmed hon afslutat sitt författarskap. De flesta af hennes böcker äro öfversatta till sv. och tv.

1. Ph. W.* 2. K. V. H.

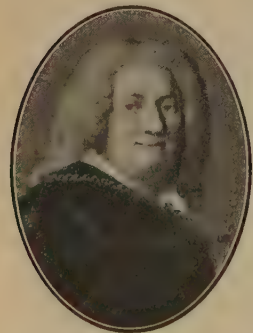
Meynert [ma'j-], Theodor, österrikisk anatomet och psykiater, f. 1833, d. 1892, blef 1861 med. doktor, 1870 föreståndare för psykiatriska kliniken i Wien samt 1873 ord. professor i nervsjukdomar där. M:s arbeten öfver det centrala nervsystemets byggnad, hvilka han nedlagt i en stor mängd afhandlingar, äro af den största betydelse. 1872 sammanfattade han i Strickers "Handbuch der lehre von den gewebe" sina ditills vunna resultat i afh. *Vom Gehirn der säugethiere*. 1884 utgaf han 1:a bandet af *Psychiatrie. Klinik der erkrankungen des vorderhirns*. R. T.—dt.

Meyr [majr], Melchior, tysk skald och religionsfilosofisk skriftställare, f. 1810 nära Nördlingen, d. 1871 i München, utvecklade 1848—52 i Berlin ifrig journalistisk verksamhet till försvar för det bestående. Han bosatte sig sedermera i München. M:s filosofiska spekulationer, som hämtat näring ur schellingianismen och F. v. Baaders mystik, utmynnade i en teistisk världsåskådning, hvilken han förkunnade i *Gott und sein reich*

(1860), *Die religion des geistes* (1871; dikter), *Die religion und ihre jetzt gebotene fortbildung* (s. å.) m. fl. arbeten. Med större originalitet behandlade han tidsfrågorna, i *Gespräche eines grobians* (1866: 2:a uppl. 1867). Hans *Gedichte* (1857) ega framstående förtjänster, och hans byhistorier, som höra till Auerbachs skola, *Erzählungen aus dem Ries* (4 bd, 1856—70; 5:e uppl. 1904), höra till de bästa på tyska. Mindre betydelse ha romanerna *Vier deutsche* (1861), *Ewige liebe* (1864) och *Duell und ehre* (1870). M. skref jämväl historiska dramer, som spelats med framgång. Se "M. M. Biographisches" (1874), och H. Krüger, "M. M." (1905).

Meysenbug [ma'jsenböğ], Malwida von, tysk författarinna, f. 28 okt. 1816 i Kassel, d. 26 apr. 1903 i Rom, vistades efter 1848 länge i London som lärarinna i Alexander Herzens hem och bodde sedermera i Italien, framför allt Rom. Hennes lefnadsminnen (*Memoiren einer idealistin*, 3 bd 1876, *Stimmungsbilder aus dem vermächtnis einer alten frau*, 1879, *Der lebensabend einer idealistin*, 1898, alla i många uppl.) innehålla rika erinringar af betydande människor, med hvilka hon stött i beröring. Hon skref äfven noveller och romaner (*Gesammelte erzählungen*, 1885, *Phädra*, s. å., 2 bd, *Himmelsche und irdische liebe*, utg. 1905), *Individualitäten* 1901 m. m. Såväl R. Wagner som Nietzsche utöfvade starkt inflytande på fröken von M., hvars fängslande författarskap haft mycket att betyda för kvinnobildningen i Tyskland. Se en essay om henne af Ellen Key i "Verk och människor" (1910).

Meytens [me'tjens], Martin van, svensk-österrikisk porträttmålare, f. 24 juni 1695 i Stockholm, d. 23 mars 1770 i Wien, son till Martinus Mytens (se d. o.). Enligt sin något svassande självbiografi fick han en mycket omsorgsfull uppfostran tillsammans med några förnåma svenska gossar och invigdes af fadern ända sedan sitt sjunde år i målarkonstens hemligheter, hvarvid han till medlärjunge hade sin begäfvade frände Georg Desmarées.



M. van Meytens. Efter ett självporträtt.

land och kom därefter som volontär på ett örlogsfartyg, som konvojerade konung Georg I till England, där M. ifrigt studerade van Dycks och andra berömda målares arbeten och särskildt utbildade sig till emaljmalare. När han 1717 öfverflyttade till Paris, fick han där i sin landsman Charles Boit en utmärkt handledare vid grundligt inhämtande af emaljmåleriets teknik, öfverträffade snart sin lärare och blef emaljmalaren på modet i den franska huvudstaden. Hertigen-regenten beskyddade honom. Han fick utföra Hertigens af Orléans och

den unge Ludvig XV:s porträtt och hade fullt upp med beställningar från den franska aristokrati. Tsar Peter, som då uppehöll sig i Paris, satt för honom och medförde till Petersburg ett 40-tal arbeten af M:s hand. Förgäfvess sökte dock den ryske själfhärskaren locka M. till att träda i hans tjänst. M. hade länge planerat en studiefärd till Italien och bröt upp från Paris. Han tog vägen öfver Dresden, där han måste stanna för att måla konung August och åtskilliga notabiliteter, och det samma blef förhållandet, då han 1721 kom till Wien (han uppehöll sig där i två och ett halft år). Han utförde kejsar Karl VI:s, kejsarinnans och deras hofstats porträtt samt bl. a. en stor målning, men vägrade ännu så länge att låta binda sig i Wien. Han begaf sig till Italien och ankom 1723 till Venedig, där han under fyra månaders uppehåll intensivt arbetade i kyrkor och palats, kopierande de gamle mästarnas arbeten, samtidigt med att han i därvarande akademi tecknade efter modell. Dessa studier ingåfvo honom smak för oljemåleriet, som han därefter förtredesvis odlade. Anlånd till Rom 1724, öfverhopades han med beställningar af påven, kardinalerna och alla möjliga förnämter, ja, han blef, efter hvad han själf berättar, så eftersökt, att han måste förkläda sig för att ostörd få i kyrkor och palats fortsätta sina studier. Men efter två och ett halft års vistelse i Rom, hvarunder han gjort en afstickare till Neapel, begaf han sig till Florens, på inbjudan af storhertigen af Toscana, som han lärt känna i den eviga staden. Upphållet där blef nio månader, fortfarande hufvudsakligen använda på studier, ehuru M. äfven utförde åtskilliga porträtt, bl. a. sitt *själfporträtt* för Uffizierna. Därefter gick vägen, öfver Bologna, Modena, Milano, där han bl. a. målade generalguvernören *Grefve Daun*, och, via Turin, där han porträtterade *Konung Viktor Amadeus*, den kungliga familjens och hofvets medlemmar, Genua och Venedig, till Wien. Men kejsar Karls välvilja var oförminskad. M. måste genast taga itu med en stor duk, upptagande *Kejsarparet och deras tre döttrar* (nu på slottet Laxenburg), ett arbete, som vann så allmänt och lifligt erkännande, att kejsaren utnämnde konstnären till sin kammarmålare. Och nu ville alla förnåma personer bli förevigade af M:s pensel, i olja, emalj eller miniatur. Emellertid önskade han än en gång få se sina äldriga föräldrar i Sverige och lyckades af kejsaren utverka en tids permission. Återkommen till Stockholm 1730, blef han, föregången af sitt stora rykte, synnerligen väl mottagen af konung Fredrik och hans drottning, hvilkas porträtt han först och främst måste måla — exemplar däraf bl. a. på Gripsholm. Deras majestäter sökte genom allehanda förespeglingar få honom att stanna i Stockholm — så påstår han åtminstone själf —, men hvarken löften om riklig pension, lysande giftermålsplaner eller utmärkelser in spe af skilda slag kunde komma honom att bryta sitt ord till kejsaren. Emellertid lyckades konung Fredrik utverka förlängd permission för den celebre artisen, som under sin mer än ettåriga vistelse i födelsestaden hann utföra flera målningar, såsom den förträffliga framställningen af *Carlos Grill med fru och dotter* på Österby, där förr fanns äfven en *Judit med Holofernes' hufud* af hans hand. Till hans

här hemma utförda målningar hör sannolikt också hans *själporträtt* i konstakademien (ett annat hos frih. H. Reh binder i Stockholm). Dit bör säkerligen också räknas det ofullbordade *Porträtt af fadern*, Martin M. d. ä., som förr fanns på Österby, men i senare tid förvarades i H. Thams samling på Ståholm vid Köping och som, väl på grund af en falsk tradition, ansetts vara ett af fadern på hans ålderdom måladt *själporträtt*. Af konung Fredrik utrustad med en stor guldmedalj att i guldkedja bäras om halsen, återvände M. direkt till Wien, där han, i samma gunst hos Maria Teresia som hos hennes far, Karl VI, fortfor att på duken afbildade kejsardömetts mest framstående personer och 1759 röntes äran att väljas till konstakademiens i Wien direktör. — Hans arbeten träffas naturligtvis mest i Österrike, såsom ett *själporträtt* i kejs. hofmuseet i Wien, på kejs. lustslottet Schönbrunn (bl. a. fem stora väggmålningar öfver festligheterna vid Josef II:s förmålning), i privatsamlingar i Wien, såsom fru Marie Dumbas, greve K. Lanokorönski och Aug. Heymans och f. ö. i en mängd högadliga och adliga familjers palats; vidare på furst Schwarzenbergs slott Frauenberg i Böhmen, i klostret Hohenfurt (också i Böhmen) och på furst Liechtensteins slott Feldsberg i Nedre Österrike. Bland arbeten, som han i sin självbiografi uppräknar, må nämnas *Den kejserliga familjen* (14 personer i helfigur och mer än naturlig storlek) — ett ex. i Schönbrunn, ett annat i Versailles —, *Den furstliga familjen Liechtenstein* (15 personer i mer än naturlig storlek), *Greffe Palfys familj* (6 figurer), *Greffe Kufsteins familj* (5 personer), vidare en *Episod ur Ovidius*, framställd genom nio ärkeherligar och ärkeheriginor. Därjämte försökte han sig på den "stora" konsten och utförde *Heliga familjen* i flera upplagor, men satte själv största värdet på en *Ester och Ahasverus*, bestämd för England, dit han enligt egen uppgift sålde många arbeten. Han fortfor f. ö. att utföra såväl emaljer som miniaturer; ett utsökt prof på hans emaljmåleri, *Porträtt af en förnäm ung man*, omgivet af äkta pärlor och infattadt i locket till en dyrbär guldsnuddosa, finns i konsult H. Wicanders samling i Stockholm. Bland i Sverige förekommande här förut ej omnämnda oljemålningar märkes den stora rytarbilden af *Kejsar Karl VI* i Nationalmuseum. — Få, om ens någon, svenskfödda konstnärer ha i utlandet spelat en så stor roll som M. Han var en af lyckan bortskämd artist, som endast med tillhjälp af en stab elever hann i rättan tid effektuera de ständigt ingående beställningarna på porträtt i olja, emalj och miniatyr, hvilka framstående gravörer täffade om att med stickeln återge. Så stucko P. van Bleek, Daullé, Faber, Halbou och Kilian efter hans målningar Maria Teresias bild, Camerata och Kilian Frans I och dennes familj, Petit, Piesio och Schmitner Fredrik I:s porträtt, Geringius och Daullé Karl Alexanders af Lothringen, Haid Josef II:s, Schmutzer, Eckart och Haid M:s *själporträtt*, o. s. v. — M. blef rik på sin konst och kunde därför kosta på sig anläggandet af en dyrbär konstsamling och mycket dyrbara kemiska och alkimistiska försök, hvilkas resultat blef anläggandet af en färgfabrik i Wien.

Själf karakteriserade M. sin konst så, att kom-

positionen i hans arbeten var väl uppbyggd och anordnad, ställningarna hos hans modeller eleganta, draperierna "stora och nobla", koloriten liflig, ehuru färgerna voro väl hopstämda. Hans samtid tilljubade honom sitt bifall. Eftervärlden är strängare i sin dom. Den förnekar icke hans kunskaper och hans skicklighet. Den erkänner, att hans teckning var korrekt, och betviflar icke, att han lyckades på ett för den afbildade tillfredsställande sätt träffa den yttre likheten. Den finner emellertid hans porträtt ytliga och tomma, utan individuellt lif, figurernas rörelser manierade, deras ställningar tillgjorda, färgen, i hvilken brunt och blått jämte en högt uppdrifven karnation äro viktiga ingredienser, mer kraftig än väl afvägd. Rättvisan kräver dock det erkännandet, att han i arbeten, som han målade icke blott på beställning, utan con amore, såsom den ofvan omtalade porträttgruppen af Carlos Grill med familj, öfverträffade sig själf och skapade konstverk af bestående värde. — M:s här delvis använda, 1755 i Wien författade självbiografi, eller åtminstone den af honom själf inspirerade lefnadsteckningen, skildrar honom som en vacker karl med hög bildning, fint lefnadsvett och en älskvardhet, som ingen kunde motstå. Den tillägger honom dessutom en hel rad goda egenskaper, såsom obegränsad friskostighet och hjälpsamhet samt — trots dessa bekännelser — en sällspord blygsamhet (!). Biografien trycktes först i "Briefe über die kunst von und an Ch. Ludw. von Hagedorn" (1797) och aftrycktes i Th. von Frimmels "Blätter für gemäldkunde" (1905). — En byst, framställande M., finns i Hermannstadt (Siebenbürgen). O. G—g.

Meywar [mɛwəʔ]. Se Udaipur.

Mez [mets], Karl, tysk botanist, f. 23 mars 1866, professor och föreståndare för botaniska trädgården i Halle och sedan 1910 i Königsberg, är en produktiv deskriptiv författare. Bland hans arbeten må nämnas *Lauraceae americanae* (1889), *Bromeliaceae* (fol. 1—3, 1891—94, i "Flora brasiliensis"), *Monographia Bromeliacearum* (1896), *Myrsinaceae* (1902), *Theophrastaceae* (1903), *Der hausschwamm und die übrigen holzzerstörenden pilze der menschlichen wohnung* (1908). C. Lmn.

Meza [me'tsa], Kristian Julius de, dansk militär, f. 14 jan. 1792, d. 16 sept. 1865, var sonson till en lerd holländsk jude, Salomon Theofilus de M. (f. 1727, d. 1800), som 1753 bosatte sig som läkare i Köpenhamn och 1783 lät döpa sig. M. tog officersexamen 1810 samt var från 1816 lärare i moderna språk, i synnerhet franska, vid artilleriskolan och från 1830 vid krigshögskolan. 1842 utnämndes han till major i artilleriet och fick vid krigsutbrottet 1848 högsta befälet öfver den aktiva härens artilleri, och han, som hittills blott ansetts för ett original, förvånade



alla genom sin kallblodighet och sitt lugn under striden. Han blef 1849 öfverste och brigadchef, fick senare kommandot på Als och förde därifrån sin brigad till Fredericia, där han med utmärkelse deltog i utfallet 6 juli. Till belöning därför blef han generalmajor och chef för artilleriet. Efter en långvarig och smärtsam sjukdom 1850 följde M. som konvalescent general Kroghs stab i slaget vid Isted. Då Schleppegrell stupade där, öfvertog M. kommandot öfver hans division och bidrog till slagets lyckliga utgång samt behöll befälet till krigets slut. 1851—56 var han chef för artilleribrigaden och 1856—58 generalinspektör för artilleriet samt 1855—57 ordf. i befästningskommittén och verkade där med all iver för Dannevirkes befastande. 1858—63 var han kommanderande general i Slesvig. Då kriget hotade i jan. 1864, blef M. högste befälhafvare öfver hären vid Dannevirke och afvisade 1 febr. i bestämda ordalag den preussiske fältmarskalken Wrangels uppmaning att utrymma Slesvig. Man väntade därför allmänt ett hårdnackadt försvar af Dannevirke. Men efter fäktningarna vid Mysunde och Jagel 2 och 3 febr. beslöt M., sedan han 4 febr. hållit krigsråd med underbefälhafvarna, att utrymma Dannevirke, befarande, att hären skulle bli kringrand eller upprifven, om återtåget företoges senare. Från militärisk synpunkt tyckes detta beslut ha varit riktigt, ehuru oenighet härom rådt bland fackmän ännu de senaste åren; men fullkomligt oväntadt, som det var, verkade det öfvervåldigande på folket och beröfvade det dess lugna tillförsikt, hvilket utöfvade ett förlamande inflytande under hela den öfriga delen af kriget. M. blef därför också strax återkallad till Köpenhamn och 28 febr. skild från öfverkommandot, mot generalernas önskan, hvilka fortfarande hyste tillit till honom. Efter krigets slut fick M. afsked. Jfr J. Nørregaard, "Tre hovepersoner og tre hovedbegivenheder i 1864" (1884), och Pontoppidan, "General de Meza i 1864" (1907). E. Ebg.

Mézaïr [mešär], fr., *ridk.* Se Mesair.

Méze [mäs], stad i franska dep. Hérault (Languedoc), vid étang de Thau, 5,046 inv. (1901; som kommun 6,107 inv.). Brännvinsbrännerier och framställning af hafssalt (årigen 25,000 ton). J. F. N.

Mézeray [mešrä], François Eudes de, fransk historieskrifvare, f. 1610, d. 1683 i Paris, var krigskommissarie under flandriska fälttåget 1635 och egnade sig från 1637 med utomordentlig iver åt historiska studier. Han blef 1649 medlem af Franska akad. och 1675 dess ständige sekreterare. M:s *Histoire de France* (3 bd, 1643—51) mottogs med stort bifall och är ett ganska förtjänstfullt arbete för tiden fr. o. m. Ludvig IX, äfven med afseende på säkerhet i uppgifter. I ett sammandrag af nämnda verk, *Abrégé chronologique* etc. (1668), uttalade M. sig så skarpt om beskattningsförhållandena i Frankrike, att Colbert till straff indrog en pension, hvilken M. uppbar som kunglig historiograf. En staty öfver M. är rest i Caen. — Hans broder, Jean Eudes (se d. o.), stiftade eudisternas kongregation.

Mezerein, farm. Se Daphne, sp. 1387.

Mezger [me'tsger], Johan Georgius, nederländsk läkare, f. 22 aug. 1839 i Amsterdam,

d. 4 mars 1909 i Paris, promoverades 1863 i Leiden till med. doktor efter en dissertation öfver ledvridningars behandling genom massage (se d. o.). Han var därefter under flera år anställd som biträdande läkare vid den af professor van Geuns ledda inre universitetsskikliniken i Amsterdam, fick därunder ofta tillfälle att med massage framgångsrikt behandla olika former af förlamningar och uppmuntrades därpå att h. o. h. egna sig åt denna gren af läkarvetenskapen. Genom lyckade kurer vann han utomordentligt rykte, så att hans mottagningar i Amstelhotellet i Amsterdam besöktes af sjuka från hela den civiliserade världen.

Mézières [mešär], hufvudstad i franska dep. Ardennes (Champagne), på högra sidan af floden Meuse, som nästan fullständigt omger staden och skiljer den från den på andra sidan belägna staden Charleville. 7,007 inv. (1906; som kommun 9,393). Järnindustri. Fästningsverken liksom citadellet voro ett verk af Vauban; de slopades 1885 och 1886. M. betraktades under medeltiden som en af de fastestade platser i Frankrike. 1521 försvarades det med framgång af Bayard mot en stor kejserlig armé. 1815 intogs M. af preussarna efter en långvarig belägring. I senaste fransk-tyska kriget kapitulerade M. 2 jan. 1871 efter ett par dagars beskjutning, som förstört en afsevärd del af staden. (J. F. N.)

Mézières [mešär], Alfred Jean François, fransk litteraturhistoriker, f. 1826 i Réhon (dep. Meurthe-et-Moselle), blef 1863 ord. professor i utländsk litteratur vid Sorbonne och 1874 medlem af Franska akad. Han blef 1881 led. af deputeradekammaren, där han slöt sig till vänstern, och 1900 senator. Af hans arbeten märkas *Shakespeare, ses oeuvres, et ses critiques* (1861, 7:e uppl. 1903; prisbelönt af Franska akad.), *Pré-décesseurs et contemporains de Shakespeare* (1863, 4:e uppl. 1905; belönt med ett montyonskt pris), *Contemporains et successeurs de Shakespeare* (1864), *Dante et l'Italie nouvelle* (1865), *Pétrarque* (1867, 3:e uppl. 1895; belönt med ett montyonskt pris), *Goethe, les oeuvres expliquées par la vie* (2 bd, 1872—73; 3:e uppl. 1895), *Vie de Mirabeau* (1891) och *Morts et vivants* (1897).

Mézières-skolan [mešär-], en skola för fästningsingenjörer, urspr. förlagd till staden Mézières, sedermera flyttad till Metz, stiftades 1750 af Cormontaigne. Den är särskildt bekant för sin systematiskt utarbetade normalform för en fästningsfront enligt bastionssystemet, hvilken normalform under namnet *place idéale* allmänt gällde som öfverträfflig, till dess Montalembert i slutet af 1700-talet bröt stafven öfver densamma. "Place idéale" var eg. endast en förbättrad upplaga af Cormontaignes befästningssystem. Skolans mest framstående ingenjörer voro Châtillon, Duvinéau och Noizet de St Paul. O. A. B.*

Mezkal, Mezkalin. Se Mescal.

Me'zovon, bergknut. Se Lakmon.

Mezqui'te, bot. Se Bouteloua.

Mezza [me'ddsa]. Se Mezzo.

Mezzadria [meddsa-], it., hälftenbruk. Se Italien, sp. 1032.

Mezzanin [me'tsa-; it. mezzanino, af mezzo, half], byggn., låg mellanvåning, halfvåning, entre-solvåning (se d. o.). I de italienska renässanspalat-

sen inskötos ofta mellan de höga hufvudvåningarna låga, för hvardagsbruk, domestik- och förrådsrum o. d. afsedda våningar med relativt låga fönster. Ofta nog torde dylika entresolvåningar ha anordnats hufvudsakligen af estetiska skäl. Ty den



Fasaden af Oxenstiernska huset i Stockholm.

rytm i fasadarkitekturen, som fönsterradernas olika höjd frambringar, är för ögat synnerligen välgörande. Man jämföre ur denna synpunkt t. ex. en vanlig hyreskasern från 1880-talet med sina 5 rader lika höga fönster på samma afstånd från hvarandra med det s. k. Oxenstiernska huset i Storkyrkobrinken (se fig.) eller gamla Riksbankshuset vid Järntorget (jfr äfven Fönster, fig. 12, 13). Enligt äldre fransk terminologi kallades fönster med större bredd än höjd mezzaninfönster, under det att mellanvåningsfönster af kvadratisk form eller med större höjd än bredd kallades "attique"-fönster, äfven om de icke tillhörde en attikvåning (se d. o.). I. G. C.

Mezza voce [me'ddsa vátje]. Se Mezzo.

Mezzo [me'ddsa], fem. *mezza* (it., af lat. *me'dius*, i midten), *mus.*, medel-, half-, t. ex. *mezzoforte* (mf), *halfstarkt*; *mezzopiano* (mp), *halfsvagt*; *mezza voce* (m. v.), med half röst l. dämpad röstklang; *mezza ma'nica*, half applikatur, andra läget (på stråkinstrument). A. L.*

Mezzofanti [meddså-], Giuseppe Gasparido, italiensk språkkännare, f. 1774 i Bologna, d. 1849 i Rom, vardt 1804 professor i sin fädernestad, 1833 bibliotekarie vid vatikanska biblioteket och utnämndes 1838 till kardinal. M. vann världsrykte genom sin utomordentliga fallenhet att lära språk: han förstod och talade inemot 60 språk af de mest olika språkfamiljer. I litteraturen efterlämnade han icke något minnesmärke. — Jfr Ch. W. Russell, "Life of the cardinal M." (1857).

Mezzoforte, **Mezzopiano** [me'ddsa-]. Se Mezzo.

Mezzojuso [meddsåjöså], stad i italienska prov. Palermo (Sicilien), 628 m. ö. h. vid foten af Montagna del Casale. 4,898 inv. (1901; som kommun 6,235 inv.). Vin- och oljeodling. J. F. N.

Mezzola [me'ddsåla], Lago di. Se Comosjön.

Mezzosoprän [me'tsä-; it. *mezzo soprano*, fr. *bas-dessus*; jfr Mezzo], kvinnoröst midt emellan sopran och alt. Karaktären är fyllighet hos tonerna i mellanläget. Se vidare Sopran. A. L.*

Mezzosopränklav [me'tsä-], *mus.* Se C-klav.

Mezzotintogravyren [metsåti'ntå-], it. *mezzo tinto* ("mellanfärg", halftön), eller, som den äfven kallas, Svarta maneret, Svartkonst-gravyren, utgör en särskild art inom den ena hufvudgruppen af de grafiska konsterna, nämligen kopparsticket (se d. o.). Den skiljer sig från de öfriga arterna både till verkan och utföringssätt, bl. a. därigenom, att det här är dagerpartierna, som arbetas fram ur skuggan, medan i det egentliga kopparsticket och etsningen skuggorna tagas upp ur dagerpartierna. Den blankslipade kopparplåten bearbetas först i alla riktningar med ett verktyg, *granuleringsstålet* (fr. *berceau*, eg. vagga), hvilket ungefärligen har formen af ett stämjärn med rundad, sägtandad egg och som under en vaggande rörelse föres fram över plåt-ytan. Denna blir härigenom uppruggad eller kornig, och plåten ger i detta skick aftryck af en intensiv sammetslik svärta (häraf namnet "svartkonst", "svarta maneret", fr. *manière noire*). På den sålunda preparerade plåten upptecknas nu den bild, som skall återges, och med hjälp af ett annat verktyg, *skaffjernet* (fr. *grattoir*), utarbetas genom skrapning till olika djup och glättning de särskilda partierna. De glattaste ställena motsvara vid aftrycket de högsta dagarna, de mindre glatta, endast lindrigt fördjupade partierna mellantonernas olika grader och den uppruggade plåt-ytan själf de djupaste skuggorna. Mezzotintogravyren verkar sålunda uteslutande genom omväxling af skuggor, mellantoner och dagar, och en stor rikedom kan i detta afseende åstadkommas. Men den saknar å andra sidan i sin typiska form alla skarpa streck och konturlinjer. Intrycket blir till följd häraf mjukt, elegant och smekande för ögat (jfr fig.), men stundom också ulligt och obestämdt, särskildt i senare aftryck. Detta gravysätt lämpar sig till följd häraf bäst för återgifvande af stämningar, ljuseffekter och porträtt, öfver hufvud för modellering af nakna kroppspartier. Däremot är det mindre användbart för figurrika kompositioner, för landskap med fina detaljer o. d., i allmänhet för sådana framställningar, där hufvudvikt ligger på konturlinjer och teckning i ordets strängare bemärkelse. — Uppfinningen af detta egendomliga gravysätt tillskrifves den hessiske öfverstelöjtnanten Ludwig von Siegen (d. 1680), och det första med dess hjälp utförda bladet, ett porträtt af landtgrefinninnan Amalia Elisabet, bär årtälet 1643. Von Siegen meddelade hemligheten af sin konst åt prins Rupert af Pfalz, af hvilken Wallerant Vaillant (d. 1677) i sin ordning inhämtade den. Denne framstående gravör och målare är den förste egentlige konstnär, som använde

maneret, och det fick efter och genom honom många talangfulla utöfvare i Nederländerna (Blooteling, som upptann granuleringsstålet, Verkolje m. fl.). Samtidigt vann det utbred-



Mezzotinto-1. svartkonstgravyr af R. Earlom (efter Snyders' målning "Lejon och vildsvin"), här återgifven i autotypi och betydlig förminskning.

ning äfven i Tyskland, där flera medlemmar af familjen Ha id under 1700-talet utförde en mängd svartkonstblad. Något senare vunno J. P. Pichler och V. Kininger i Wien stort anseende som skickliga mezzotintgravörer. Sin högsta fulländning nådde dock denna konst i England, där den började öfvas redan på 1600-talet och där under det följande årh. en mängd förträffliga konstnärer arbetade i densamma: J. Mac-Ardell, Th. Frye, Th. J. och Caroline Watson, V. Green och framför alla R. Earlom (se fig.). I Sverige har den med framgång öfvats af A. U. Berndes (1757—1844) och dennes son J. B. Berndes (1792—1834) samt i senare tid A. Tallberg och C. Larson. Upk.*

Mezőberény [mä'söbernj], storkommun i ungerska komitatet Békés, t. v. om floden Körös. 12,875 inv. (1900).

Mezőhegyes [mä'söhädjə], storkommun i ungerska komitatet Arad, järnvägsstation Oroszhaza, 50 km. ö. om Szegedin. 7,331 inv. (1901). I närheten ligger det kungl. ungerska statsstuteriet M., grundlagdt af Josef II 1785. (B. C—m.)

Mezőség [mä'söšäg] utbreder sig i mellersta Siebenbürgen mellan floderna Szamos och Maros och omfattar 5,600 kvkm., ett kuperadt, skoglöst, men mycket fruktbart land, med en mängd saltkällor och stora saltlager. Det bebos mest af rumäner. J. F. N.

Mezőtúr [mä'sötör], stad i ungerska komitatet Jász-Nagykun-Szolnok, vid Berettyó, en biflod till Körös. 25,567 inv. (1900). Protestantiskt gymnasium. Jordbruk och vinodling; lergodstillverkning. J. F. N.

mf, *mus.*, förkortning för it. *mezzoforte*, halfstarkt.

M. F., i latinska inskrifter förkortning för *monumentum fecit*, (N. N.) gjorde minnesmärket.

M'Fall, Mc Fall [møk-fäl], Frances Eli-

zabeth, engelsk författarinna under pseudonymen Sarah Grand, född Clarke, f. 1860 på Irland, vardt 1876 gift med öfverstelöjtnant M'Fall (d. 1898), bereste under fem år Japan, Kina och Indien samt har under senare tiden egnat sig åt kvinnorörelsen. Efter att ha utgett de skäliga obemärkta *Ideala* (1888), *Singularly deluded*, *A domestic experiment* m. m., väckte hon allmän uppmärksamhet med *The heavenly twins* (1893; "De himlasända tvillingarna", 1894—95), en humoristisk tendensroman. Senare arbeten af henne, t. ex. *Our manifold nature* (1894), *The bed book* (1897), *The modern man and maid* (1898), *Babs the impossible* (1900) och *Emotional moments* (1908), tillhöra merendels förströelselitteraturen. R—N B.

Mfini, flod, tillhörande Kongos vattensystem, är aflopp för Leopold II:s sjö och förenar sig med Kassai (se d. o.), hvarefter de förenade floderna få namnet Kwa (se d. o.), som utflyter i Kongo (se d. o., sp. 735). J. F. N.

m. fl., förkortning för med flera.

m. f. p., på recept förkortning för lat. *misce, fiat pulvis*, blanda, så att det blir (ett likartadt) pulver.

Mfumbiro. Se Virungabergen.

Mg, *kem.*, förkortning för 1 atom magnesium.

mg., officiell svensk förkortning för milligram.

m. g., *mus.*, förkortning för fr. *main gauche* [mä' gä], vänstra handen.

Mglin, kretsstad i ryska guv. Tjernigov vid Sudinka. 7,631 inv. (1897). Handel med hampa, hampolja och boskap. J. F. N.

Mgoa-kautschuk, *bot.* Se Mascarenhasia.

Mgr., förkortning för fr. *monseigneur*.

M. H., förkortning, = mina herrar; mitt herrskap.

Mho (γ), elektrisk måttenhet, nämligen för den elektriska ledningsförmågan. Mho är sålunda det inverterade värdet af ohm (se Elektriskt motstånd). A. E—m.

Mhow [m-hau'], Mau, stad i brittisk-indiska vasallstaten Indor, vid en bibana från järnvägen Bombay—Allahabad. 36,039 inv. (1909). Hufvudkvarter är en division af södra armén. J. F. N.

Mhty., beteckning för medelhögtyska (se d. o.).

mi, *fys.*, förkortning för mikrofara (se Laddningskapacitet).

Mi, *mus.*, solmissionsnamnet på tonen *e*. Den s. k. "tritonus", i intervallen *mi-fa* (näml. *mi* = *h* i hexachordum durum, *fa* = *f* i hexachordum naturale; se Hexakord), var i den äldre kontrapunktiken strängt förbjuden både som melodisteg och, i vissa fall, som harmoniförhållande, hvilket gaf anledning till minnesversen: "Mi contra fa est diabolus in musica". A. L.

Miaga'o, stad på södra kusten af ön Panay bland Filippinerna. 20,656 inv. (1903). 1903 inkorporerades med densamma den närläggna staden San Joaquin, 14,333 inv. J. F. N.

Miami [mää'mi]. 1. Flod i nordamerikanska staten Ohio, upprinner n. om Springfield och faller ut i Ohio 20 km. nedanför Cincinnati. Längd 254 km. En annan flod, Little-M., rinner parallellt med M. och gör vid Clifton ett 50 m. högt fall samt förenar sig med Ohio 9 km. ö. om Cincinnati.

Dess längd är 112 km. — 2. Stad i sydöstra delen af nordamerikanska staten Florida, vid Biscaine bay, n. om Miamiöfodens mynning. 4,733 inv. (1905). Det är en besökt vinterkurort med stor odling af vindruvor och andra sydfruktar och rikt fiske. Alligatorfarm och en unionen tillhörig subtropisk växtbiologisk anstalt. 1—2. J. F. N.

Miami-Erie-kanalen [mäa'mi iəri], en 440 km. lång kanal, som förbinder Cincinnati vid Ohio med Toledo vid Eriesjön. Den följer i sin sydliga del Miamiöfoden, i sin norra den till Eriesjön flytande Maumee och får sitt vatten från dessa floder. Dess djup är 1,6 m., och den har 93 slussar. M., som anlades 1820—35, har ej kunnat konkurrera med järnvägarna och användes numera knappast. J. F. N.

Miamun (fornegypt., "Amons vän"), ett namn, som bars af de egyptiske konungarna från 19:e dynastien. Den ryktbaraste af dem, som burit namnet, är Ramses II M. Jfr Egypten, sp. 1482.

Mianeh, stad i persiska prov. Aserbeidjan, vid ett tillflöde till Kisil-Usen. Omkr. 20,000 inv.

Miani, by 10 km. n. om Haidarabad (se d. o. 4).

Mian Mir, garnisonsort. Se Lahore 3.

Miao-tse ("jordens söner", d. v. s. autoktoner, Kinas urinvånare) kallas de till thai- l. schanfolken hörande urinvånarna i de bergiga delarna af åtskilliga provinser i Kina, såsom Sz'-tschwan, Kwei-tschou, Hu-nan, Hu-pe, Jün-nan och Kwang-si, samt på nordvästra gränsen af Kwang-tung. De omtalas redan (omkr. 500 f. Kr.) i Kong-fu-tses annaler. De innehade fordom en betydlig del af de bördiga landsträckor, som nu bilda det kinesiska rikets centrala provinser; men allteftersom kineserna trängde söderut, drefvos de, liksom ainoerna i Japan, undan till ofvannämnda, mera otillgängliga trakter. Flera kejsare ha företagit öfringståg mot dem, men utan att lyckas fullständigt kufva dem. De styras patriarkaliskt af sina



Miao-tsetyp.

indokinesiska. Till sitt yttre äro miao-tse mera småväxta och mörkhyade än kineserna; deras ansikten äro mera runda och deras anletsdrag skarpare (se fig.). Med afseende på lynnet äro de

ock mycket olika sina civiliserade grannar. De äro tappra, passionerade, misstänksamma, hämndlystna samt likgiltiga för hunger och köld. De äro fria i sitt sätt och lika bullersamt glada, som kineserna äro allvarliga och lugna. Deras religion synes vara animistisk och till väsentlig del bestående af en mängd förunderliga trolldomsceremonier. Jfr Edkins, "The miao-tsi-tribes" (1870), Playfair, "The maotzu of Kwei-chou and Yunnan" (i "China review", bd 5, 1877), Gray, "China" (2 bd, 1878), Rocher, "La province chinoise de Yunnan" (2 bd, 1879—80), och Williams, "The middle kingdom" (2 bd, 1899). (K. F. J.)

Miargyrit l. Kennngottit, *miner.*, monoklin silfverantimonglans, sammansatt enligt formeln AgSbS_2 , funnen vid Präbram, Bräunsdorf och Potosi. A. Hng.

Mi'arus, *zool.* Se Viflar.

Mia'sm l. Mia'sma (grek. *mi'asma*, smitta), *med.*, äldre benämning för sådant infektionsämne, som alstras utanför människokroppen och som ej direkt kan öfverföras från en individ till en annan, utan inkommer i organismen från den yttre naturen. G. H.

Miasmatisk, som innehåller miasm eller uppkommer af sådan.

Mia'sskij (Mijass), bergverksort i ryska guv. Orenburg, på östra sluttningen af Uralbergen, vid Mijas, ett tillflöde till Tobols biflod Isset. 16,102 inv. (1900). Järnverk och guldvasckerier; de senare, förut tillhöriga kronan, äro sedan 1876 privategendom. (J. F. N.)

Mi'astor, *zool.* Se Gallmyggor.

Miäu'lis. 1. Andreas Vokos M., grekisk amiral, f. 1768 på Eubea, d. 24 juni 1835 i Aten, var son till en kustfarare Demetrios Vokos, började själf sin bana som matros och erhöll namnet M. af det turkiska ordet *miaul* (feluck). Senare slog han sig ned på Hydra efter att ha samlat förmögenhet på spannmålsfrakter. Han slöt sig 1821 med sitt skepp "Leonidas" till den nationella rörelsen och gjorde som flottbefälhafvare turkarna och de 1825 på Morea landstigne egypterna stort afbräck, särskildt genom att med sina brännare sätta



eld på Ibrahim paschas flotta vid Modon (12 maj 1825). Då lord Cochrane (se d. o. 3) 1827 utnämndes till Greklands öfveramiral, trädde M. tillbaka, men 1828 återgafs honom befälet öfver flottan af presidenten G. Kapodistrias. Då hydroterna 1831 reste sig mot dennes styrelse och ryssvänliga politik, ingick M. i den provisoriska regering, som tillsattes, bemäktigade sig krigshamnen Poros och lät (13 aug.) där uppträffa Greklands bästa krigsskepp, på det de icke skulle råka i den ryske amiralen Ricords händer. Han utnämndes af konung Otto 1832 till konteramiral och i april 1835 till viceamiral i grekiska flottan. En

staty öfver M. restes 1889 i Syra. — 2. Nikolaos Athanasios M., den föregående son, politiker, d. 1867 i Paris, blef 1855 marinminister och var nov. 1857—juni 1862 ministerpresident samt efter konung Ottos fördrifvande (okt. 1862) medlem af den provisoriska regeringen. 1—2. (V. 8—g.)

Miau-tau-öarna, en ögrupp i Tschilisundet, i den inre delen af Gula hafvet (se kartong på kartan till art. Japan), är genom det 7 km. breda Miau-tau-sundet skild från halfön Schan-tung, medan den nordligaste ön ligger 40 km. s. om Liautunghalfön. Öarna, som omges af grunda farvatten, äro rester af ett land, som en gång förenat Liau-tung och Schan-tung. J. F. N.

Mí'ava, storkommun i ungerska komitatet Neutra, nära Máhröns gräns, vid foten af Karpaterna. 10,639 inv. (1900), mest protestantiska slovakar.

Mí'avapasset. Se Karpaterna, sp. 1145.

Mí'ca, i romanska språk och i engelskan [me'jka] namn på glimmer.

Micellärteori, *bot.*, en af Nägeli framställd teori, enligt hvilken svällbara kroppar skulle bestå af mycket små delar, miceller, som äro större än molekylerna. I torra kroppar ligga de tätt intill hvarandra, utan luftfyllda mellanrum, och ha polyedrisk form. Det helas sammanhang beror på micellernas ömsesidiga attraktion. Micellerna draga äfven till sig vatten, och hvarje micell sträfvär efter att omge sig med ett vattenskikt, som dock kan ske endast när attraktionen till vattnet öfvervinner attraktionen mellan grannmicellerna. Vid tillsättning af vatten rycka alltså micellerna isär, hvarigenom en svällande kroppes volymförstoring får sin förklaring. Vid cellväggens tillväxt enligt intussusceptionsteorin (jfr Cell, sp. 1391) inlagras nya miceller mellan de gamla. G. L.-m.

Miceller. Se Micellärteori.

Mich., amerikansk förkortning för Michigan.

Micha, hebr. Se Mika.

Michael, en af ärkeänglarna. Se Mikael.

Michael, dansk präst, anställd vid St Albans kyrka i Odense, d. 1514, författade tre religiösa dikter: om Jungfru Marias rosenkrans och dess broderskap, om skapelsen och syndafallet samt om människans lefnad, hvilka utkommo 1514—15. De utgöra fria bearbetningar af latinska skaldestycken samt röja djup religiös känsla och en icke obetydlig språklig färdighet, hvarför man också kallat dem "katolicismens svanesång i Danmark". Förstnämnda dikt, tillika den största, är en samling utdrag ur den franske dominikanmunken Alanus de Rupes skrifter om den heliga jungfruns "psalterium", d. v. s. anvisningar till att bedja efter rosenkransen, och författades omkr. 1496 på uppmaning af drottning Kristina. Spridda delar däraf omarbetades under reformationstiden till kyrkopsalmer. "Herr Michaels tre danske rimværker" utgäfvo på nytt af K. Molbech (1836) och delvis af K. J. Brandt (1860—62). E. Ebg.

Michael, Emil, katolsk kyrko- och konsthistoriker, jesuit, f. 1852 i Reichenbach, sedan 1891 professor vid Innsbrucks universitet, är främst känd genom sin talangfulla ultramontana undervisning och sitt stora arbete *Geschichte des deutschen volkes seit dem 13. jahrh. bis zum ausgang des mittelalters* (I—V, 1897—1911; flera uppl.). 1890—96 var M. redaktör för "Zeitschrift für

katholische theologie" och är där flitig medarbetare. M. har gjort flera resor i Sverige för att studera dess medeltida kyrkliga konst. H. H.-t.

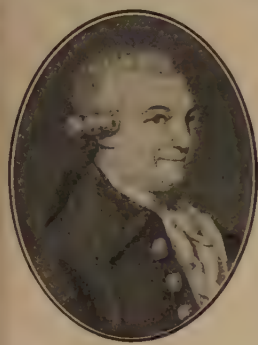
Michaeli [mika-], Louise Charlotta Helena, född Michal, sångerska, f. 17 maj 1830 i Stockholm, d. där 23 febr. 1875, var dotter till kantorn i Jakobs församling H. G. Michal. Genom I. Dannström blef hon elev vid k. teatern 1849, debuterade s. å. som *Elvira* i "Don Juan" och anställdes 1852 vid lyriska scenen, där J. Günther då ledde sångundervisningen. 1854 bereddes henne tillfälle att resa till Paris och London, där hon studerade för Garcia. Vid hemkomsten utnämndes hon till hofsångerska och blef led. af Mus. akad.

(1854). 1855—56 gästade hon Köpenhamn, Hamburg, Berlin, Dresden, Magdeburg, grundläggande sitt rykte som betydande sångerska. 1856—59 var hon åter anställd vid operan i Stockholm och vann då under Foroni, som för henne komponerade *Guillemette* i "Advokaten Pathelin", bifall äfven i komiska partier (*Berta* i "Nürnbergerdockan", *Marie* i "Regementets dotter"). 1859—63 lät hon höra sig i London, där hon 1860 med framgång debuterade på Her majesty's theatre som *Margot* i "Hugenotterna" och äfven uppträdde på oratoriekonserter. Hon sjöng under dessa år jämväl i Storbritanniens andra större städer samt i Tyskland, Nederländerna, Danmark, Norge och Finland. Hemma uppträdde hon mot särskildt arvode 1860 och 1862—64 på k. teatern, hvarefter hon för fem år där tog fast anställning, som sedermera förnyades. Hon gifte sig 1860 med sin kusin köpmannen Charles Michaeli. Sorg öfver förlusten af det enda barnet och af mannen bräckte hennes hälsa. Hösten 1873 nödgades hon i syndligare luftstreck söka bot, men återkom 1874 med obotlig lungst. — En härligare sopranstämma än fru M:s är svårt att ens tänka sig. I styrka, omfång och ledig koloratur saknade den väl icke medtäflare, men ensam stod den säkerligen i fullkomligheten af denna rena, skära, silfversjundande klangfärg, som synes företrädesvis vara nordens kvinnliga strupar egen. Uttrycket i hennes röst lämpade sig bättre för det sublima eller breda än för det veka eller drastiska, bättre för det lugna, ädla eller måttfullt patetiska än för det oroliga eller lidelsefulla. Därför lyckades fru M. bättre i roller af mera ideal karaktär, såsom *Norma* och *Klytemnestra* (i "Ifigenia i Aulis"), än i mera realistiska partier. Af samma skäl var hon större i oratoriet än i operan, för hvilken hon saknade dramatiskt geni och individualiseringsförmåga. Särskildt som Händelsångerska vann hon odeladt erkännande i själfva Händelskultens hård, England. Emellertid försökte hon sig i äfven de mest olika dramatiska uppgifter, såsom, utom de redan nämnda, *Grefvinnan* i "Figaros bröllop", *Anna* i "Don Juan", *Pamina* och *Nattens drottning* i "Trollfjäten",



Isabella i "Robert", Berta i "Profeten", Agata i "Friskyttan", Leonora i "Trubaduren" och i "Kung Karls jakt", Elvira i "Ernani", Matilda i "Vilhelm Tell", Rezia i "Oberon", Constanza i "Enleveringen ur seraljen" och Selika i "Afrikaniskan". A. L.*

Michaëlis, Johann David, tysk luthersk teolog, f. 1717 i Halle (där hans fader, teologen och orientalisten Christian Benedikt M., f. 1680, d. 1764, var professor), d. 1791 i Göttingen. M. blef 1746



professor i filosofi och 1750 äfven i österländska språk vid universitetet i Göttingen. Han utöfvade inflytelserik verksamhet äfven på teologien. Ty fastän han alltiämt tillhörde filos. fakulteten, blef han genom sina teologiska föreläsningar och skrifter en banbrytare för den moderna historisk-kritiska och filologisk-kritiska teolo-

gien, dock med fasthållande af tron på den gudomliga uppenbarelsen. Närmast riktade M. sitt intresse på ett noggrannare utforskande af Orienten och förmådde för detta ändamål Fredrik V i Danmark att 1761 till Arabien utsända en vetenskaplig expedition, i hvilken, på M:s uppmaning, äfven svensken Forskål deltog. För samma ämne verkade han ytterligare genom sitt 1771—89 i 24 bd utgifna *Orientalische und exegetische bibliothek* och *Neue orientalische und exegetische bibliothek* (1786—93 i 9 bd). Till exegetiken höra de flesta af M:s 82 skrifter, bland hvilka må nämnas *Einleitung in die göttlichen schriften des Neuen bundes* i 2 bd (1750; 4:e uppl. 1788), *Einleitung in das Alte testament* (ofullb., 1:a d. 1787) och *Uebersetzung des Alten testaments mit anmerkungen* (13 bd, 1769—86). Ett af hans mest kända arbeten är *Mosaisches recht* (1770—75; 2:a uppl. 1776—80, 6 bd). Dessutom deltog han 1753—70 i redigeringen af "Göttinger gelehrte anzeigen". Äfven på det dogmatiska området försökte han sig, men där lyckades han minst, när han saknade nästan allt, som fordras för en dogmatiker". M:s föreläsningar i moral utgafvos af Staudlin (1792—1802). K. H. (J. P.)

Michaëlis, Johann Benjamin, tysk skald, f. 1746 i Zittau, d. 1772 i Gleims hem i Halberstadt, var en talang, som af omvärlden och sjukdom hämmades i sin utveckling. Hans "Sämtliche werke" (4 bd, 1791) innehålla lifligt skrifna *Satyren* och *episteln*, några operetter samt *Fabeln* och *erzählungen* och en kortare travestering af Eneiden: *Leben und thaten des theuren helden Aeneas*, som vardt förebild till Blumauers. Se Reclam, "J. B. M." (1904).

Michaëlis, Otto, tysk ämbetsman, nationalekonom, f. 1826 i Westfalen, d. 1890 i Berlin, öfvertog, sedan han 1849 för en pressförseelse blifvit utesluten från den juridiska tjänstemannabanan, 1851 redaktörskapet af den i Berlin utkommande tidningen "National-zeitungs" nationalekonomiska

afdelning, tog 1858 i Gotha del i bildandet af de tyska nationalekonomiska kongresserna och började 1863 i förening med J. Faucher utge "Vierteljahrsschrift für volkswirtschaft und kulturgeschichte". 1861 invaldes han i preussiska deputeradekammaren och 1867 i Nordtyska förbundets riksdag, men nedlade sitt mandat, sedan han blifvit utsedd till föredragande råd i rikskanslers-ämbetet. 1877 utnämndes han till direktör för samma ämbetes finansafdelning, och 1879 vardt han ordf. i förvaltningen af riksinvalidfonden. M., som utöfvade ett betydligt inflytande, särskildt i praktiskt politiska frågor, intog en utprägladt ekonomiskt liberal ståndpunkt; men han var ej den ytterligtgående "manchesterman", som motsatte sig järnvägarnas öfvertagande af staten o. d. Utom kommunikationsfrågor behandlade han bank-, börs- och andra spörsmål i sina skrifter, af hvilka en väsentlig del utgafs under titeln *Volkswirtschaftliche schriften* (2 bd, 1873). (E. H. T.)

Michaëlis, Adolph Theodor Friedrich, tysk arkeolog, f. 1835, d. 1910, blef 1872 professor i Strassburg. Särdeles fint bildad, lämnade M. en serie värdefulla arbeten i klassisk konstarkeologi, såsom *Parthenon* (1871), *Ancient marbles in Great Britain* (1882) och *Die archäologischen entdeckungen des XIX. jahrhunderts* (1906). Han skref det tyska arkeologiska institutets historia (1879) och utgaf senare uppl. af Springers "Handbuch der kunstgeschichte", I. M. verkade på flera faldigt sätt lifvande och eggande på studiet af den klassiska konsten; han var medlem af centraldirektionen för arkeologiska institutet. J. C.

Michaëlis [mika-]. 1. **Sophus M.**, dansk författare, f. 14 maj 1865 i Odense, student 1884, röntne under universitetstiden lifligt inflytande af Julius Lange och G. Brandes, egnade sig företrädesvis åt romansk filologi och konsthistoria, tog lärarexamen 1891 och har gjort vidsträckt utländska resor. Han har lämnat förträffliga tolkningar till danska af den fornfranska sängsagan "Aucassin et Nicolette" samt af Flauberts "Salammbô" och "Tentation de Saint Antoine", utgaf 1906 en monografi öfver skulptören J. A. Jerichau och har sedan 1900 varit redaktör af tidskr. "Kunst". Som tidsningsman har han utmärkt sig på alla områden af estetisk kritik. I hans mångsidiga diktning intar lyriken en centralställning. Själfständigare än de gratiosa debutdikterna (1888) är samlingen *Solblomster* (1893; 2:a uppl. 1901), och *Sirenere* (1898) och *Livets fest* (1900) genomströmmas af stark, nästan hednisk lifs- och skönhetsglädje. Mest mogen och genomarbetad af all hans verslyrik är dock *Palmerne* (1904), synnerligen representativ för M:s ämnesval, bildning, lifsåskådning och stil. Den rytmiskt storvulna, melodiosa och färgmåttade inledningscykeln, som gett diktföljden dess namn, symboliserar gripande M:s evighetslängtan och paradisdrommar med anknytning till personliga intryck från Egypten. Levantiska bilder och danska genretafflor, idyller och historiska miniatyrer omväxla f. ö. med fina konstantusiastiska poem och tillfällighetstycken. Omedelbarast flyter kanske M:s skaldeådra i den vackra hyllningsdikten "Aulestad" och några ypperliga minneskväden ("Kr. Zahrtmann" m. fl.). — M:s prosaskildringar ha i stort sedt beskrifvit samma ut-

vecklingsbana som hans vers. Platt och opersonligt naturalistiska äro ännu de två berättelserna *Synd* (1891). *Vanemennesker* (1892) betecknar ett framsteg genom sin intensivt biktade konstnärsleda vid det grått hvardagliga och kalkborgerliga, men är docerande och stundom maniererad. I de fritt fantasirika *Æbelø* (1895) och *Dødedansen* (1900) är M. ärkeromantiker, dock med modernt vetenskaplig anstrykning. I den förra prosadikten, som röjer skarp blick för sambandet mellan det fysiska och psykiska, kunna vissa motiv härledas från "Aucassin och Nicolette", men sceneriet är hämtadt från Skanderborgs sjö, och historien är innerst en af författaren själf upplefd episod. Intryck från italienska ungrenässansens litteratur och konst äro märkbara i den lilla novellen *Giovanna* (1901; sv. öfv. s. å.), tilltalande både genom kompositionens afrundning och bildernas prismatiskt klara färger. — Äfven inom dramatiken har M. pröfvat sina krafter med *Løgen* (1906), det retoriskt glänsande och teatraliskt effektfulla *Revolutionensbryllup* (s. å.; med framgång uppf. på Dram. teatern i Stockholm 1908), som behandlar en spännande tilldragelse under franska revolutionen, och *S:t Helena* (1911, napoleonskt ämne). — Se C. E. Jensen, "Vore dages digtere" (1898).

2. Katarina Marie M., född Bech Bröndum, dansk författarinna, f. 20 mars 1872 i Randers, gifte sig 1895 med författaren S o p h u s M. (se ofvan). Fru M. har författat ett stort antal dikter och noveller i periodiska publikationer. Hennes arbeten i bokform äro *Højt spil* (1898), *Fattige i aanden* (1901), *Birkedommeren* (s. å.), *Barnet* (1902), *Lillemer* (s. å.), *Hellig enfold* (1903), *Sønner* (s. å.), *Gyda* (1904), *Munken gaar i enge* (1905), *De smaa mennesker* (1906), *Tommelise* (s. å.), *Kyllingesorger* (1907), *Over al forstand* (s. å.), *Betty Rosa* (1908), *Tro som guld* (1909) och *Den farlige alder* (1910). Fru M. har alltmär gjort till sin specialitet att skildra kvinnor i öfvergångsåren, och det har snarare varit ämnas nästan patologiska art än behandlingen, som gjort vissa af hennes senare arbeten ryktbara i både Danmark och utlandet. Iakttagelseskärpa och en adekvat stil känneteckna henne; hon tillhör de författarinnor, som sträfvat att ge sin framställning af tillvarons skuggsidor den skarpare brutalitet. 1. E. A.—ie.

Michaëlislag [mika-]. Se Mikael.

Michaëlisgillet [mika-], stiftadt i Stockholm 1905, har till uppgift att "genom värdigt och konstnärligt utgivande af märkligare arbeten främja studiet af svensk kultur och historia samt därmed sammanhängande intressen". Gillet, som räknar högst 30 led., har, utom några smärre skrifter rörande Olaus Magnus, publicerat den första svenska öfv. af Olaus Magnus' "Historia om de nordiska folken" (under utgifning sedan 1909). Därför förberedes bl. a. utgivandet af en serie källskrifter till Sveriges äldre historia i svensk öfv. C. G.

Michaelsen [mika-], Josef, dansk post- och tidningsman, f. 1 sept. 1826, d. 12 apr. 1908, blef 1853 polit. kandidat, anställdes 1859 i generalpostdirektionen och blef 1876 postmästare i Slagelse, men miste 1879 ämbetet genom egen försumlighet och andras brottslighet. Redan 1859 uppvisade han

i ett förslag till generalpostdirektionen den princip, som ligger till grund för den af den tyske generalpostdirektören Stephan 1874 stiftade världspostföreningen, nämligen afskaffandet af transitoportot, och författade 1868 *Sur l'abolissement des ports internationaux et de transit* (den. öfv. 1873). Men han förstod ej att göra sig gällande i sitt fädernesland och lyckades först senare vinna det erkännande, som hans snillrika idé förtjänade. Härtill bidrog säkerligen hans eget politiska uppträdande. Redan som ung student (1846—51) var han medarbetare i "Fædrelandet", utgaf 1855—64 en liten underhållande veckotidning och sedan det af Goldschmidt uppsatta veckobladet "Hjemme og ude" samt dess fortsättning, "Norden" (1862). Där gjorde han sig till språkrör för Blixen-Finecke och riktade de häftigaste angrepp på det nationalliberala partiet (i synnerhet minister Fenger). Senare hade han en betydelsefull andel i bildandet af "Oktobreföreningen" (en politisk allians mellan godsegare och bönder) 1865 och äfven i tillkomsten af den därifrån stammande ministären Frijs. Slutligen var M. 1871 en bland stiftarna af "Landmansbanken". 1890—93 utgaf han *Fra min samtid*, I—II, med många intressanta, men ej fullt pålitliga politiska upplysningar. 1875 fick M. Cobdenklubbens silvermedalj. 1906 uppställdes hans marmorbyst i Frederiksborgs museum. E. Ebg.

Michaelson [mika-], Knut Gottlieb, dramatisk författare, teaterledare, f. 1 april 1841 i Stockholm, blef student i Uppsala 1859 och studerade där, lifligt intresserad för allt, som rörde teatern, till 1863, hvarefter han bosatte sig som disponent på Schebo bruk i Stockholms län. Sedan denna bruksegendom försäldts, flyttade M. till Stockholm 1903. Utom mindre originalpjäser för landsortsteatrarna samt dramatiska tillfällighetsstycken, bearbetningar och översättningar för scenen har M. författat skådespelet *Marguerite* (1881), pjäserna *Markis de la Ferrière* (1884), *Ett val* (1886) och *Återgång* (1887) samt tre-aktskomedierna *Moln* (1890), *Skandalen i natt* (1891), *Ett ungarlskhem* (1892), *Förr i världen* (1893) och *Unga grefven* (1895) samt *En skugga* (1900) och *En afton på Tre bytter*. Samtliga dessa arbeten ha uppförts dels på kungl. Dramatiska teatern i Stockholm, dels på Nya, nuv. Svenska, teatern. Flera af hans stycken ha spelats äfven i Finland, "Skandalen i natt" och "Ett ungarlskhem" därjämte i Petersburg och Danmark. M:s dramatiska arbeten utmärkas för skickligt knuten intrig samt ledig och fyndig dialog; han är i ett och allt lärjunge af den franska dramatiska skolan från 1870- och 1880-talen och har fast blick för det sceniskt verkningfulla. Dessa egenskaper tillika med en utpräglad regissörstalang ha äfven kommit honom till godo som teaterledare. Han blef 1907 utsedd till verkställande direktör för den nya Dramatiska teatern och visade sig härvid särskildt som framstående regissör, men det mindre lyckliga ekonomiska resultatet vållade hans afgång redan sommaren 1910. M. utgaf s. å. en skrift om sitt direktörskap, *Svar på många frågor*. 1911 blef han en af direktörerna för den nya "Intima teatern". (K. W.—g.)

Michailidis, Kleánthos, nygrekisk författare, f. 1849, köpman i Manchester, har författat bl. a. "Byzantinska folkets historia" (1901) och

folkflisskildringar från Cykladerna (under pseudonymen Argyris Eftaliotis).

Michailovskij. Se Michajlovskij.

Michajlov, kretsstad i ryska guv. Rjazan, vid Pronja och järnvägen till Moskva. 4,530 inv. (1900). Spetsstillverkning; spannmålshandel. J. F. N.

Michajlov, Michail Larionovitj, rysk skald, f. 1826, d. 1865, blef efter en frimodig proklamation "Till det unga släktet" 1861 häktad och förvisad till Sibirien, där han dog. Om hans politiska verksamhet finnes rikt material i Herzens "Kolokol", i tidskr. "Byloje" (1906) och i Bazilevskijs samlingsverk "Gosudarstvennyja prestuplenija v Rossii" (Statsförbrytelser i Ryssland, 1903). M. skref dels socialpolitiska studier (om Stuart Mill, kvinnoemancipationen m. m.), dels skönlitterära alster på vers och prosa. Som hans bästa berättelser betecknas *Adam Adamytj* och *Pereletnyja ptitsy* (Flyttfåglar) med karakteristiska bilder ur Rysslands litterära och artistiska proletariat. Som poetisk öfversättare (af Aischylos, Heine, Longfellow) var han en af Rysslands yppersta. Hans samlade berättelser utkommo 1860 (sedan många uppl.) och samlade dikter 1890. A—d J.

Michajlov, Aleksandr Dmitrievitj, rysk revolutionär, f. 1855, d. 1883, blef redan som student vid Petersburgs teknologiska institut relegerad för deltagande i oroligheter, gjorde revolutionär propaganda i södra och östra Ryssland, deltog i Solovjovs attentat mot Alexander II 1879 och i minarbetet under Moskva—Kursk-järnvägs-linjen s. å. samt under Kamennyj most i Petersburg för att spränga kejsarens vagn i luften. Han häktades 1880, dömdes 1882 till galgen, men benådades med straffarbete på lifstid och dog i Schlüsselburgs kasematt. Utdrag ur hans tal af Burtsev i "Za sto ljet" (London, 1896) och självbiografi publicerad i "Byloje" (1896). A—d J.

Michajlovskij, militärpost i ryska kretsen Krasnovodsk i Transkaspiska provinsen, vid Kaspiska hafvet.

Michajlovskaja, stanitsa i Donska området, Ryssland, vid Choper. 18,000 inv. (1897). Stora ärsmarknader. J. F. N.

Michajlovskij, Nikolaj Konstantinovitj, rysk sociolog, f. 1842, d. 1904, blef 1869 medarbetare i Nekrasovs "Otetjestvennyja zapiski" och öfvertog efter dennes död (1877) ledningen af tidskriften, jämte Saltykov och Jelisejev. Där inflöto hans kritiska uppsatser om framåtskridandet, Darwin, Voltaire, Tolstoj m. fl. Som litteratur- och socialkritiker utförde M. stort inflytande på den ryska utvecklingen genom att med sin glänsande stil bekämpa Pisarevs ensidiga realism och "vandalism" mot konsten, Tolstoj's "icke-motstånd mot det onda" samt de s. k. narodnikernas (se d. o.) öfverdrifna dyrkan af "folket". Biografiska upplysningar om sig själf lämnade han i kultur-skisserna *Literatura i zjizn* (Litteraturen och lifvet). Hans samlade skrifter i 6 bd utkommo 1879—87 (ny uppl. 1887—88). Särskildt trycktes i bokform hans kritiska studier om *L. Tolstoj* (1887), om *Stjedrin* (1890) och *Ivan den förskräcklige i ryska litteraturen* (1892). A—d J.

Michajlovskij, Stojan, bulgarisk skald, f. 1851, har varit lärare, advokat, sekreterare i utrikesdepartementet, ordf. i den macedoniska kommittén och en mycket bemärkt riksdagsman.

Bland hans många diktsamlingar, som utmärkas för skarp samhällssatir, må nämnas *Poema na zloto* (Sången om det onda, 1889, en legend om syndafallet), *Nasjite pisatji i gazetari* (Våra författare och tidningsmän), *Novissima verba*, *Satir-tjeski soneti*, *Suspiria de profundis* och *Istotjni legendi* (Österländska legenden). A—d J.

Michajlovskij-Danilevskij, Aleksandr Ivanovitj, rysk krigshistoriker, f. 1790, d. 21 sept. 1848 i Petersburg, deltog som adjutant hos Kutusov i fälttågen 1812—15, blef sedan adjutant hos kejsaren, utnämndes under Donaufälttåget 1829 till generalmajor och 1835 till generallöjtnant samt blef därefter senator och medlem af statsrådet. Enligt uppdrag skref han historien om alla de krig, i hvilka ryska trupper deltog mellan 1805 och 1814, äfvensom biografiska arbeten öfver Alexander I och hans samtida. En samlad upplaga af hans arbeten utkom 1843—50. Många af hans skrifter äro öfversatta på tyska. Af största intresse för svenskar är hans *Beskrifning öfver kriget till lands och sjös 1808—09* (sv. öfv. 1850). M:s skriftsätt är ledigt och klart, men hans uppgifter äro icke alltid fullt riktiga. C. O. N.

Michal, hebr. Se Mikael.

Michal [-käl], L. Ch. H., sångerska. Se Michaeli.

Michallon [-jalä], Claude, fransk bildhug-gare, f. 1751 i Lyon, d. 1798, studerade i Paris under Coustou och utbildade sig vidare i Rom, sedan han fått romerska priset. — Hans son Achille Etna M. (f. 1796, d. 1822) var historie- och landskapsmålare.

Michaud [-jäl], Joseph François, fransk publicist och historieskrifvare, f. 1767 i Savoien, d. 1839, dömdes 1795 till döden, emedan han drifvit rojalistisk propaganda i sin tidning "La Quotidienne", fick visserligen genom vänners tillskyndelse domen kasserad, men dömdes 1797 till deportation och flydde då från Paris till Jura, där han författade sin bekanta dikt *Le printemps d'un proscrit* (1803). Efter statskupen 1799 utgaf han i Paris ånyo "La Quotidienne". 1813 blef han medlem af Franska akad. och 1814 censor för tidningarna, men befanns som sådan alltför frisinad. Hans förnämsta historiska arbete är *Histoire des croisades* (1812—22; flera senare upplagor, äfven i sammandrag, hvilket förtjänstfulla verk afslutades med *Bibliothèque des croisades*, innehållande utdrag ur källskrifter ang. korstågen. Ehuru M. tidigare sjungit Napoleons lof, skref han 1815 mot den fallne en passkiltartad *Histoire des quinze semaines, ou le dernier règne de Bonaparte* (27 uppl.). På gamla dagar företog han en resa till skådeplatserna för korstågen och skildrade denna i *Correspondance d'Orient* (1832—35; i förenig med J. J. F. Poujoulat). Tills. med Poujoulat började M. 1836 utge en större samling memoarer till belysande af Frankrikes historia, och med sin broder, boktryckaren Louis Gabriel M. (f. 1773, d. 1858), deltog han i grundläggningen af det stora verket "Biographie universelle" (52 bd, 1811—28; 2 senare uppl.).

Michaux [-jäl], franska botaniker. 1. André M. (vid växtnamn förkort. till Mchx. eller Michx.), f. 7 mars 1746 i Satory vid Versailles, d. 13 nov. 1802 på Madagaskar, var en djärf och energisk forskningsresande och en noggrann iakttagare.

Han företog en resa i länderna mellan Kaspiska hafvet och Persiska viken 1782—84, vistades på sin regerings uppdrag i Nord-Amerika 1785—96 och deltog i Baudins expedition till Ile-de-France 1800, hvarefter han slog sig ned på Madagaskar, där han snart dukade under för följderna af klimatsjukdomar. M. vann ett berömdt namn som forskare och författare inom Nord-Amerikas flora. Sonen (se M. 2) utgaf hans stora verk *Histoire des chênes de l'Amérique* (med 36 tafl., 1801) och *Flora boreali-americana* (2 bd, 1803).

2. François André M., den föregående son, f. 16 aug. 1770 i Versailles, d. 23 okt. 1855 i Vauréal vid Pontoise, var med. doktor samt skogs- och åkerbruksbotanist. På regeringens uppdrag företog han långvariga studieresor i Nord-Amerika och utgaf *Voyage à l'ouest des monts Alleghany* (1804) och *Histoire des arbres forestiers de l'Amérique septentrionale* (3 bd, med 145 färglagda taflor, 1810—13; eng. öfv. "The North American Sylva", med 156 tafl., 1859, 1865). 1—2. C. Lmn.

Michel, ty. Se Mickel.

Michel [mi'kkel], S a n k t (fi. Mi'kkeli). 1. Län i Finland, omfattar mellersta Savolaks och en del af östra Tavastland samt gränsar i n. och ö. till Kuopio län, i s. till Viborgs och Nylands län, i v. till Tavastehus län och i n. v. till Vasa län. En del af gränsen mot Kuopio län går öfver sjöarna Orivesi och Puruvesi, mot Viborgs län öfver Saima, mot Tavastehus län öfver Päijänne. Länets ligger, med största sträckningen i n. ö. och s. v., emellan 62° 39' och 61° 4' n. br. samt 25° 28' och 29° 40' ö. lgd (från Greenw.). Areal enl. Finlands landtmäteristyrrelsens nyaste beräkning 22,840 kvkm., hvaraf 6,202 kvkm. vatten. Landmassan är på alla sidor genomskuren af öppna fjärdar, vikar och sund. Länets erbjuder därför utseendet af en samling otaliga öar och näs samt lockar årligen tusentals resande till sina natursköna trakter. Allmänt bekant för sin hänförande utsikt är Punkaharju långsmala ås emellan Puruvesivatnen, 29 km. s. ö. från Nyslott. — Länets genomstrykes från n. till s. af den s. k. Savolakska åsen i Vedenjakaja, hvilken delar vattenmassan åt två håll, åt ö. och s. ö. till Saimavatnen, åt v. och s. v. till Päijänne vattensystem och Kymmeneålf, hvilka ha ett af sina vattenrikaste tillflöden från sjöarna Kyyvesi, Puulavesi, Jääsjärvi m. fl. — Landet emellan sjöarna och vattendragen upptages förnämligast af stenbunden sandjord samt mossar och kärr. — Länets befolkning utgjorde vid slutet af 1910 198,829 pers., hvaraf 99,123 voro män och 99,706 kvinnan. Folktätheten utgjorde nära 12 pers. på 1 kvkm. land. Befolkningens språk är nästan uteslutande finska; svenskan är inskränkt till ståndspersonsklassen och omfattade 1910 blott ett 700-tal personer. — Hufvudnäringen är jordbruk, som ännu flestades skötes på ett gammalmodigt sätt, med skiftesbruk och svedjande. Den odlade jorden uppgafs 1901 till 93,060 har åker och 105,375 har äng. Skörden år 1909, hvilket var ett ungefär medelgodt år, utgjorde 392 hl. hvete, 409,688 hl. råg, 105,807 hl. korn, 483,887 hl. hafre, 27,457 hl. blandsäd, 508,269 hl. potatis, 141,447 hl. röfv. och öfriga jordfrukter samt 1,291 kg. lin och hampa. Hampkulturen är numera obetydlig; däremot odlas något bohvete (skörden 2,432 hl.).

Boskapsstocken utgjorde 1909 21,521 hästar öfver 3 år och 106,212 nötkreatur. Hästar utföras till andra delar af landet och till Ryssland. Den odlade jorden var fördelad på 18,945 brukningsdelar, hvaraf 4,968 voro s. k. parcellbruk (under 3 hars areal), 7,264 jordbruk mellan 3—10 har, 6,624 medelstora jordbruk (10—100 har) och 89 jordbruk omfattande öfver 100 har. Af dessa brukningsdelar brukades 38,8 proc. på egen jord, resten på arrendegodt. Af de 38,389 hushållen, som bebodde länets landsbygd, hade 49,4 proc. egen brukningsdel, och af hushållen tillhörde 28,767 med ett personantal af 135,253 den egentliga jordbruksnärningen. Jordegarna voro 8,159, af hvilka 28 egde mindre än 2 har, 999 2—50 har, 5,692 50—250 har, 1,294 250—1,000 har och 146 öfver 1,000 har jordareal. De enskilda skogarna, som beräknas upptaga omkr. 1,452,000 har, äro förstörda eller förstöras genom svedjande och ohejdad afverkning. Endast inom kronoskogarna, omkr. 9,300 har, förekommer ordnad skogshushållning. Tillgången på rofdjur och vildt är tämligen god, ehuru är från år stadd i aftagande. Tillgången på fisk (lax, siklöja, harr, sik) är ymnig, men fisket idkas af allmogen blott till husbehof. Hus- och hemslojdens förnämsta alster äro väfnader, vidare husgerådssaker, åkdon, träkärl och fiskredskap. Bruksverksamheten är numera ingen, sedan bearbetningen af sjö- och myrmalmer nästan upphört. Den industriella verksamheten är och jämförelsevis obetydlig. 1909 förekommo i länets 3 städer endast 22 industriella företag med ett medelantal af 302 arb., på landsbygden resp. 241 och 1,945. Värdet af de förädlade varorna uppskattades för hela länet till 7,4 mill. mk (däraf 1,5 mill. mk för städerna). Inom länet funnos 1910 3 brännvinsbrännerier (med en tillverkning af 553,795 l.) och 5 ölbryggerier (tillverkning 550,665 l. öl och 93,575 l. svagare maltdrycker). Sägarnas antal var 1908 26, sägarbetarna 1,391 och sägarnas produktion 203,000 kbm.; antalet försägd stock 1,785,000. — I judiciellt afseende lyder länet under Viborgs hofrätt samt är fördelat på 5 domsagor, af hvilka 3 med sitt största område höra till Kuopio län. I administrativt hänseende omfattar länet 3 städer: S:t Michel, guvernörens residens, Heinola och Nyslott, och 4 härad: Heinola, S:t Michels, Jokkas och Rantasalmi med 21 länsmansdistrikt. I eklestiastikt afseende hör länet till Nyslotts stift, bildande 27 lands- och moderförsamlingar, 3 stadsförsamlingar, hvaraf 1 (Heinola) tillika är landsförsamling. Församlingarna äro fördelade på 4 prosterier: Heinola, S:t Michels, Jokkas och Nyslotts. Landskommunernas antal är 27, byarnas 676. — För den lärda bildningen finnes ett fullständigt 7-klasligt lyceum i S:t Michel och ett i Nyslott; dessutom finnas åtskilliga högre bildningsanstalter i länets städer. För folkundervisningen på landsbygden voro vårterminen 1910 i verksamhet 169 fasta folkskolor med 7,088 lärjungar. Ingen enda af länets landskommuner saknar numera fast folkskola. I Heinola finnes folkskollärarseminarium och i S:t Michel en statens döfstumskola. Länets har 4 provinsialläkare, 2 stadsläkare (i Heinola och Nyslott) och 2 lasarettsläkare (i S:t Michel och Nyslott) samt 4 veterinärer. Såväl i Heinola som i Nyslott ha inrättats kur- och badanstalter. 6,773

personer åtnjöto 1909 understöd af den kommunala fattigvården för en beräknad kostnad af 431,858 mark. Sparbankernas antal utgjorde 27 med 15,572 insättningsböcker och en ansvarssumma af 10,085,713 mark. — Länets bildades genom en länsreglering af 1831, hvarigenom delar, som fordom tillhört Kymmenegårds samt Savolaks' och Karels län, fördelades emellan Nylands, det nybildade Tavastehus, S:t Michels och Kuopio län. Det kallades i början äfven Heinola län efter staden Heinola, där länsresidenset var förlagdt till 1843. — 2. Domsaga, under Viborgs hofrätt, utgöres af 4 tingslag och omfattar S:t Michels, Kangasniemi, Haukivuori och Anttola socknar. Areal 2,636 kvkm. 32,513 inv. (1910). — 3. Härad i ofvannämnda län, utgöres af 5 lämsmansdistrikt samt omfattar Kristina, Kangasniemi, Hirvensalmi, S:t Michels och Anttola socknar. Landareal omkr. 3,244 kvkm. Omkr. 42,643 inv. (1910). — 4. Landsförsamling utanför staden af samma namn, utgör ett imperiellt pastorat af 1:a kl. Areal 1,009 kvkm. 14,315 inv. (1910). Antalet svensktalande inv. uppgafs 1910 till 21 pers. Pastoratet är ett af de äldsta i Finland. Inom socknen ligger, icke långt från S:t Michels stad, Sairila (Sairiala) gods, under Gustaf I inrättadt till kungsgård. Sairiala fogdeskap omfattade då Hauho och Lampis samt en tid äfven Tuulois och Rautalampi socknar. — 5. Prostieri i ofvannämnda län, lyder under Nyslotts stift och omfattar socknarna S:t Michel (stads- och landsförsamlingen), Kristina, Hirvensalmi, Kangasniemi, Anttola och Mäntyharju. Areal 4,394 kvkm. 60,856 inv. (1910). A. G. F.

Michel [mi'kkel], Sankt, residensstad för guvernören i S:t Michels län, ligger vid en långt inskjutande, tämligen grund vik af Saima. Staden med underlydande jord upptar 8 kvkm., och stadsplanen



Sankt Michels vapen.

är omkr. 33 har. 4,611 inv. (1910), hvaraf 133 svensktalande. Handelskalendras antal 1909 var 59. Handeln är obetydlig och utgöres mest af importvaror. Handelsflottan är ringa. Den direkta trafiken på utlandet (Ryssland) går utmed Saima kanal. Stadens utgifter stego 1909 till 176,000 mark; dess skuld belöpte sig till ung. sammans be- lopp. Invänarnas in- komster taxerades till 2,507,200 mk, hvaraf 317,800 för inkomst från hus och tomt samt 804,600 mk för näring och yrke. Tulluppbörden utgjorde 1900—09 i medeltal 110,000 mk, sistnämnda år 126,000 mk. I staden finnas afdelningskontor för Finlands bank, Föreningsbanken i Finland och Kansallis-Osaki-Pankki (Nationalaktiebanken), fullständigt statslyceum (finskt) för gossar, ett finskt privatlyceum för gossar och flickor samt en svensk privat elementarskola (för gossar och flickor) äfvensom en finsk privat flickskola och en högre finsk hand- verksskola. Staden utgör ett imperiellt pastorat af 3:e kl. i S:t M:s prostieri, Nyslotts stift. Den är

sedan 1890 indragen i Finlands järnvägsnät genom Kouvola—Kajana järnväg. — S:t M. grundlades genom fundationsbref af 7 mars 1838, då S:t Michels kyrkoby, sedan gammalt en af Savo-



Situationsplan af Sankt Michel. 1. Stadens kyrka. — 2. Landsförsamlingens kyrka. — 3. Rådhus. — 4. Guvernörsresidens. — 5. Societetshus. — 6. Statslyceum. — 7. Lasarett. — 8. Fängelse. — 9. Järnvägsstation. — 10. Badanstalt. — 11. Ryska kyrkan. — 12. Kasern.

laks' allmoge mycket besökt marknadsplats, erhöåll stadsprivilegier. Redan långt tidigare (sedan 1743) funnos där postkontor och gränstullkam- mare och hade varit fråga om anläggandet af en stad. Sedan 1843 har staden varit länsstyrelsens säte. A. G. F.

Michel [-'æ'l], Claude, kallad Clodion, fransk skulptör, f. 1738 i Nancy, d. 1814 i Paris, var elev af de i Paris bosatte lothringiske konstnärerna Adam, som han var släkt med på sin moders sida, och från 1759 af Pigalle. Han fick Rompriset 1762 och vistades i Rom till 1771. M. vann stort rykte för sina små statyetter och grupper i marmor, brons, biskvi eller bränd lera: nymfer och satyrer, herdinnor, amoriner, najader och tritoner, äfvensom för sina barnbilder. För tidens lynne och karaktär är hans nervösa, spiri- tuella och behagfulla konst i högsta grad represen- tativ — han är för Ludvig XVI:s skedes skulptur, hvad Fragonard är för dess måleri. Han arbetade äfven i större skala, utförde religiösa, mytologiska och många dekorativa arbeten, exempelvis *Montes- quieux'* staty (1779, omarbetad 1783, i Institu- tets förstuga) och *Galatea's triumf* (en 10 m. lång

relief, 1783). Från s. å. är hans yppersta verk i större stil, ett *badrum* med rik dekoration af källnymfer m. m. i relief, utfördt för baron de Besenval i Paris. En spis, nu i Kensingtonmuseet i London, är också ett utmärkt arbete. M. öfverlefde den tid, han tillhörde, och måste för att kunna existera modellera *Cato*, *Scen ur syndaflo den*, *Napoleons intåg i München*, relief på Triumfbågen på Place du Carrousel. Arbeten af M. finnas i Louvre (*Sittande backant* m. fl.), i Musée de Cluny (ett par utmärkta *satyrgrupper*). En grupp dansande backantar (i Edm. de Rothschilds samling) är en direkt föregångare till Carpeaux' "Danser" på stora operans fasad. G—g N.

Michel [-jå'l], Georges, fransk målare, f. 1763 i Paris, d. där 1843, målade landskap med figurer i klassisk stil, till dess han, påverkad af nederländska målare, började göra studier efter naturen utanför Paris, hufvudsakligen på Montmartre, som ännu på denna tid hade en landligt idyllisk karaktär. M. blef kallad "Montmartres Ruksdael". Utan att komponera sina motiv efter godkända regler tog han dem sådana han fann dem utanför sin dörr, målade en väderkvarn, ett hus, en trädunge mot en molnig himmel, mot solnedgång eller i storm och sökte framför allt återge stämningen. Han åstadkom en otalig mängd dylika studier; hans föredrag blef bredt och fritt, och han blef en föregångare till representanterna för det intima stämningslandskapet. Ibland gjorde han utfärder till Normandie samt målade kust- och hafstudier. På äldre dagar restaurerade han målningar för Louvremuseet. Han är representerad där, i musée Carnavalet och i Mesdagsmuseum i Haag. Jfr monografi af A. Sensitive (utan årtal). G—g N.

Michel [-jå'l], Claude Etienne, fransk general, f. 1772, avancerade från simpel soldat (1791) till divisionsgeneral (1813), i hvilken egenkap han utmärkte sig särskildt vid Montmirail (11 febr. 1814). Efter Napoleons fall (1814) slöt M. sig till Ludvig XVIII, men öfvergick till den afsatte kejsaren efter dennes återkomst (1815). I spetsen för "unga gardet" stupade han vid Waterloo 18 juni 1815. C. O. N.*

Michel [-jå'l], fransk författare. Se Masson, A. M. B. G.

Michel [-jå'l], Francisque Xavier, fransk litteratur- och kulturhistoriker, f. 1809 i Lyon, d. 1887 i Paris, vardt 1839 professor i utländsk litteratur vid Faculté des lettres i Bordeaux och 1854 korresp. led. af Franska institutet. M. verkade förtjänstfullt som utgifvare af franska, engelska och angelsaxiska krönikor, diktverk och andra arbeten från 1000—1300-talen. Därför författade M. flera om vidsträckt forskning vittnande kulturskildringar, af hvilka de viktigaste äro *Histoire des races maudites de la France et de l'Espagne* (2 bd, 1847), *Histoire des hôtelleries* (2 bd, 1850—54; med E. Fournier), *Recherches sur les étoffes de soie, d'or et d'argent au moyen âge* (2 bd, 1852—54), *Etude de philologie comparée sur l'argot* (1856) och *Histoire du commerce et de la navigation à Bordeaux* (2 bd, 1867—71), de tre sistnämnda prisbelönda af Franska institutet, samt öfversatte Sternes och Goldsmiths arbeten, valda verk af Shakspeare och dikter af Tennyson.

Michel [-jå'l], Marc Antoine Amédée, kallad Marc-Michel, fransk lustspelsförfattare, f. 1812 i Marseille, d. 1868 i Paris, gjorde sig känd som författare för vådevillteatrarna (i samarbete med E. Labiche och andra) af pjäser, hvilkas framgång hade sin grund i de farsartade öfverdrifterna i situationer och dialog. Några bland de mest kända af hans till mer än ett 100-tal uppgående stycken äro *Le bonheur en bouteille* ("Sällhet på flaskor", 1847), *Un tigre du Bengale* (1849; "En bengalisk tiger", 1850), *Otez votre fille, s'il vous plaît* (1854; "Herre, var så god och tag bort er dotter", 1859), *Un gendre en surveillance* ("En herre, som vaktar sin måg", 1861) och *Les voisins de Molinchart* (1861; "Molincharts grannar", 1863).

Michel [-jå'l], Émile, fransk konsthistoriker och målare, f. 1828 i Metz, d. 1909, uppträdde först som landskapsmålare och uppehöll som sådan Fontainebleauskolans traditioner (representerad i Luxembourg-museet och franska provinsmuseer). Som författare debuterade han 1883 med ett arbete om museet i Köln, som 1885 följdes af *Les musées d'Allemagne*, af några smärre monografier om holländska målare i samlingsverket "Les artistes célèbres" och af lärda och grundliga studier i konsttidskrifter. Större arbeten af M. äro *Rembrandt* (1893), *Rubens* (1900), *Les maîtres de paysage* (1906) och *Études sur l'histoire de l'art* (2 dlr, 1895 och 1908). — M:s konsthistoriska verk hvilat på grundlig lärdom och odlad smak och äro på samma gång spirituellt och elegant genomförda. Sedan 1892 var han medlem af Institutet. G—g N.

Michel [-jå'l], Louise, fransk anarkist, f. 1833 på slottet Vroncourt (dep. Haute-Marne), som oäkta barn af slottsherrns son, d. 10 jan. 1905 i Marseille, fick vårdad uppfostran, utbildade sig till lärarinna och öppnade en privatskola, 1866 flyttad till stadsdelen Montmartre i Paris, där hon tog lika liflig del i välgörenhetsverksamhet som i anarkistisk agitation. Under Paris' belägring tillhörde hon ambulansen och spelade under kommunen (1871) en rätt framträdande roll som ledarinna för en kvinnlig ambulanskår och som lidelsefull talarinna. Hon har beskyllts för att ha framställt förslaget om att förstöra Paris med eld och sprängämnen, när kommunardernas sak var ohjälpligt förlorad. Tillfångatagen vid kommunardernas sista strid på Montmartres kyrkogård, de-



porterades hon s. å. till Nya Kaledonien, men återvände 1880 på grund af den allmänna amnestien till Paris. Där gjorde hon sig snart bemärkt genom exalterade tal på anarkistiska folkmöten, och efter att 1883 ha ledt stormning och plundring af några bagarbodas dömdes hon till 6 års fängelse. Hon tillbakavisade 1885 sin benädning, men nödgades i jan. 1886 finna sig i att försättas på fri fot. Nya brandtal på folkmöten åsamkade henne s. å. en kortare tids fängelse, och sedan begaf hon sig, af fruktan för att bli internerad på hospital som sinnessjuk, till London, men återvände 1895 till Frankrike och vistades sedan än i Frankrike, än i England, mest på agitationsresor, alltjämt lika sjukligt våldsam i sin propaganda, samtidigt med att hennes varma medkänsla för de fattige drefte henne till den mest uppoffrande välgörenhet. Hon utgaf 1886 *Mémoires* och skref några skädespel samt en mängd revolutionärt agitatoriska romaner, såsom *La misère* (1881), *Les microbes humains* (1886), *La fille du peuple* (1889) m. fl. Jfr von Levetzow, "Louise M." (1905), och E. Girault, "La bonne Louise" (1906). V. S.-g.

Michel, Julius von, tysk ögonläkare, universitetslärare, f. 1843 i Frankenthal, d. 1911 i Berlin, blef professor i oftalmiatrik 1872 i Erlangen, 1879 i Würzburg och 1899 i Berlin. Hans största förtjänst ligger i att ha redigerat den betydelsefulla "Jahresbericht über die leistung und fortschritte im gebiete der ophthalmologie" fr. o. m. 8:e årg. (för 1877) t. o. m. den 40:e (för 1909), hvilken utkom 1910. G.-d.

Michel [-[ä'l], Gustave, fransk skulptör, f. 1851 i Paris, studerade vid École des beaux-arts, har utfört en mängd statyer och monumentalverk, däribland *Circe* (grupp 1886, Square de Batignolles), *Freden och Arbetet* för konstatet för världsutställningen 1889, *Den blinde och den luma* (i polykrom sten, 1896, erhöi hedermedaljen), *Det moderna Frankrike* och andra figurer på Alexanderbron (1900), *Lifvets kväll* (gubbstaty, 1901, musée Galliéra), *Mot ljuset!* (staty, 1900, erhöi hedermedaljen), *Hösten* (1906, parken i Saint-Cloud), *I drömmar* (Luxembourgsmuseet) och *Jules Ferrys monument* i Tuileriesträdgården (1910). G.-g. N.

Michel [-[ä'l], André, fransk konsthistoriker, f. 1853 i Montpellier, är sedan 1896 "conservateur" vid Louvremuseets afdelning för medeltida och modern skulptur och professor vid École de Louvre. M. har medverkat i konstidskrifter, utgett arbeten om François Boucher, *Notes sur l'art moderne*, *La peinture française de David à Delacroix* och redigerat det monumentala verket *Histoire de l'art*, som började utges 1905 (hittills 7 bd utkomna af de 16, som arbetet skall omfatta). G.-g. N.

Michelangelo [mikel-ndjelå. Se Buonarroti.

Michele'ssi [mikel-], Domenico, italiensk författare, abbé, f. 1735 i Ascoli i Kyrkostaten, d. natten till 1 april 1773 i Stockholm, kom till Sverige 1771. På ganska kort tid lärde han sig svenska, hvarpå flera af hans skrifter tjäna till bevis. Utom åtskilliga italienska poem, vid Adolf Fredriks begrafning och andra tillfällen, utgaf han ett inträdestal i Vet. akad., med svenska tolkningar från Musaios (på prosa) och Ovidius (1772), en latinsk öfv.

af några Gustaf III:s tal (s. å.) m. m. samt *Lettre à m:gr Visconti sur la révolution arrivée en Suède le 19 août 1772* (1773), författadt i synnerligen konungsk anda och hvaraf s. å. en svensk öfv. utkom. —rn.*

Michelet [mi'følett], norsk släkt, härstammande från Paul M. de Beauval, f. 1617 i Frankrike, hvarifrån han jämte en broder Jacques fördrefs som hugenott. Han kom till Norge 1644 och stupade som major 1660 under Haldens (Fredriks-halds) belägring.

1. Hans (Jean) M., officer, stupade som kapten vid dragonerna (sedan 1714) i träffningen vid Hölands kyrka under Karl XII:s infall i Norge 1716. Ett minnesmärke restes öfver honom vid Urskogs kyrka 1883. Dennes sonson Jörgen M., f. 1742, d. 1818, kämpade som kapten med utmärkelse vid Kvistrums bro 29 sept. 1788, blef 1809 chef för trondhjemska nationella dragonregementet och s. å. generalmajor. — Dennes brorson Kristian Frederik M., f. 1792, d. 1874, deltog i Köpenhamns försvar 1807 och i 1814 års krig, blef 1854 generalmajor och kommandant på Fredrikstens fästning samt tog 1868 afsked. — Karl Johan M., den sistnämndes son, jurist, politiker, f. 25 juli 1826 i Urskog, d. 30 jan. 1902, tog juridisk ämbetsexamen 1849, var 1856—63 överretssakförer i Kristiania, 1863—70 och 1877—82 polismästare där och därefter amtman i Jarlsberg og Larvik. Han representerade sitt amt på stortinget 1886—91 och från 1895 till sin död, och han var en af partiparollen alldeles obunden högerman, en kvickt och oförskräckt slagfärdig politiker. Hans kusin fabriksegaren Cäsar Emil Ramel M., f. 1834, d. 1909, skänkte hela sin efterlämnade förmögenhet, omkr. 1 mill. kr., till välgörande ändamål.

2. Kristian Fredrik M., brorson till förut nämnde K. J. M., son till artilleriöfversten Georg Öve v. Ramel M. (f. 1830, d. 1908), jurist, politiker, f. 23 juni 1863, juris kandidat 1886 och höjesteretsadvokat 1892. Sedan 1890 är han jämte höjesteretsadvokaten E. Harbitz innehafvare af en advokatfirma i Kristiania. Han invaldes i stortinget för 1910—12 som representant för 1:a kretsen i Akershus amt och anses redan som en af högerpartiets dugligaste män.

3. Simon Temstrup M., kusins son till K. J. M., f. 8 febr. 1863 i Trondhjem, blef student 1881, vann 1885 "kronprinsens guldmedalj" för en teologisk afh. och tog 1887 teologisk ämbetsexamen med utmärkelse samt studerade 5 år gammaltestamentlig teologi och religionshistoria i tanke att få professuren efter K. P. Caspari. Den ovilja, som M. ådragit sig genom sitt politiska uppträdande, hade dock till följd, att stortinget vid Casparis död (1892) indrog dennes lärostol för att undslippa M. som hans efterträdare. 1894 tog M. doktorsgraden på arbetet *Amos översat och fortolkat, med en udsigt över de samtidige tilstande i Israel* (1893) och var de närmast följande åren präst. 1896 beviljade stortinget åter den indragna professorslönen, och s. å. utnämndes M. till professor i gammaltestamentlig teologi. I *Det gamle testaments syn paa synden* (1899), *Gamle helligdomme i nyt lys* (1902), *Det gamle testaments betydning for os. Tre foredrag* (1906) samt i många afh., ofta

i populär form, och särskildt i "Norsk teologisk tidsskr.", som han sedan 1900 jämte L. Brun redigerat, har han med framgång sökt orientera den religiöst intresserade allmänheten i samtidens gammaltestamentliga forskning och problem. Han visar sig härvid som en moderat anhängare af den moderna bibelkritiken. M. har lifligt deltagit i kristliga studentrörelsen. — Sedan 1888 är han gift med författarinnan Marie Elisabeth Storchmann, f. 10 mars 1866 i Bergen, som utgett en rad mycket spridda böcker för barn och ungdom, *Puk* (1901), *Hos mormor* (1902), *I sovaluset* (1903) och *Usynlige magter* (1906). Hon är vice ordf. i "Norske kvinders nationalraad".

1—3. K. V. H.

Michelet [miʃlə], Jules, fransk historiker, f. 21 aug. 1798 i Paris, d. 9 febr. 1874 i Hyères, var son till en boktryckare, vann 1819 doktorsgrad och undervisade under 1820-talet i historia



vid ett par läroverk i Paris. Efter julirevolutionen (1830) blef han 1831 afdelningschef i franska riksarkivet och var därjämte 1834—35 vikarie för Guizot vid Sorbonne samt från 1838 professor i historia vid Collège de France. Hans föreläsningar antogo med åren karaktären af en glödande våldsig demokratisk och antijesuitisk propaganda,

hvilket i jan. 1848 ådrog honom förbud mot deras fortsättande; de återupptogs efter februarirevolutionen s. å., men upphörde 1849, och då M. efter den Napoleonska staskeuppen (2 dec. 1851) vägrade afläggja ed på de nya författningsbestämmelserna, nödgades han lämna sin arkivtjänst. Han upptogs sedermera helt af sitt författarskap. — Som historisk författare var M. en typisk och synnerligen inflytelserik representant för samtidens filosofiska och politiska liberalism, och hans författarskap var starkt påverkad af hans beundran för den äldste representanten för en modern historiens filosofi, italienaren Vico, hvars ett århundrade gamla, djupsinliga "Scienza nuova" M. 1827 återgaf i fransk dräkt. Med läroböckerna *Précis de l'histoire moderne* (1828) och *Précis de l'histoire de France jusqu'à la révolution* (1833) samt en *Histoire romaine: République* (1831) som föregångare framträdde 1833 M:s stora verk *Histoire de France* (17 dlr, 1833—67), som behandlar Frankrikes historia till franska revolutionen. Som fortsättningar af detta arbete kan man betrakta *Histoire de la révolution française* (7 bd, 1847—53) och *Histoire du XIX:e siècle* (3 bd, 1872—73, skildrande händelserna till slaget vid Waterloo). Framställningen i dessa arbeten är levande och sätigt, men eger ett öfvermått af färgprakt samt uppbäres snarare af kraftig poetisk intuition än af lugn kritisk forskning, fastän M. vida mer än föregående franska häfdatecknare gick direkt till källorna och förstod att "ge de stumma en röst". Uppfattningen, ehuru full af märkliga synpunkter, är lidelsefull och par-

tisk, i det M. städse har för ögonen ett förgrundande af "folket", men underskattar de ledande personligheternas betydelse. Han blef därför, har man sagt, en "massornas historiker" ("l'historien des foules"). M:s franska historia har (liksom olika partier däraf) utkommit i en mängd upplagor, hvarvid särskildt utdrag i bearbetning, intagna i serien "Bibliothèque des jeunes français", mäktigt bidragit att påverka den republikanska franska ungdomens samhällsuppfattning. Bland öfriga historiska arbeten af M. märkes äfven *Origines du droit français* (1837; ny uppl. af E. Faguet 1890), en motsvarighet till Grimms "Deutsche rechtsalterthümer". Lifligt uppmärksammade alster af M:s penna voro de under 1840-talets katederkamp utgifna stridsskrifterna *Des jésuites* (1843; tills. med E. Quinet), *Du prêtre, de la femme et de la famille* (1845) och *Le peuple* (1846; "Folket", 1847). Efter sitt andra giftermål (med Athanasie Mialaret, 1850) återvände M. till sin ungdoms naturvetenskapliga och moralfilosofiska studier och hängaf sig under hustruns påverkan åt en halft religiöst färgad, poetisk-panteistisk lifsuppfattning. Han utgaf nu bl. a. en rad naturfilosofiska, känsligt poetiska studier, som vunno stark spridning och mycken anklang: *L'oiseau* (1856; "Ur våra bevingade vänner, foglarnas lif"; bearbetning för barn, 1859), *L'insecte* (1857), *L'amour* (1859; "Kärleken", två skilda översättningar, s. å.), *La femme* (1860; "Qvinnan", s. å.), *La mer* (1861; "Hafvet", s. å.), *La sorcière* (1862; konfiskerad i Frankrike), *Le bible de l'humanité* (1864) och *La montagne* (1868). Politiska tilldragelser för dagen gäfvö anledning till hans båda skrifter *La Pologne martyre* (1863, eg. en reviderad ny uppl. af hans 1859 utgifna *La Pologne et Russie*; "Det lidande Polen", 1863) och *La France devant l'Europe* (1871). Af hans efterlevande änka har utgifvits en del af M:s självbiografiska anteckningar och reseminnen, såsom *Ma jeunesse* (1884), *Mon journal 1820—1823* (1888) och *Rome* (1890). M:s *Oeuvres complètes* utgäfvos i 40 bd, 1893—99. Jfr Corréard, "M., sa vie, son oeuvre historique" (1887), J. Simon, "Mignet, Michelet, Henri Martin" (1889) och madame Quinet, "Cinquante ans d'amitié, Michelet, Quinet" (1900), och G. Monod, "Les maîtres de l'histoire. Renan, Taine, M." (1894) och "Jules M., étude sur sa vie et ses oeuvres" (1905). (V. S.-g.)

Michelet [miʃlə], Karl Ludwig, tysk filosof, f. 1801 i Berlin, d. där 1893, sedan 1829 professor i Berlin, var en af Hegels trognaste lärjungar och utgaf en mängd filosofiska skrifter, af hvilka till sv. (af B. E. Malmström) öfversatts "Den nyaste tyska filosofiens utvecklingshistoria" (1844). Ett par af sina skrifter utgaf M. på franska och bidrog därigenom att göra den tyska spekulativen känd i Frankrike. M. stiftade det filosofiska samfundet i Berlin och redigerade dess tidskrift "Der gedanke" (1860—73). Han utgaf *Wahrheit aus meinem Leben* (1885). S.-e.

Micheli [mikeli], Pier Antonio, italiensk botanist, f. 11 dec. 1679 i Florens, d. där 1 jan. 1737 som trädgårdsföreståndare, var (jämte Dillenius) bland förninneanska naturforskare den utmärktaste kännaren af kryptogamer och lågt utvecklade fanerogamer, och hans beskrifningar och

afbildningar af sådana växter anför Linné med största förtroende. M:s förnämsta verk är *Nova plantarum genera juxta Tournefortii methodum disposita, quibus plantæ 1900 recensentur, scilicet fere 1400 nondum observatæ* (med 108 taflor, 1729). C. Linn.

Michelinia de Kon., *paleont.*, ett i devon- och undre karbonitiden levande nära *Favosites* stående korallsläkte, känt från England, Belgien, Tyskland och Nord-Amerika. A. Hng.

Michelozzi [mikel'oddsi], Michelozzo, italiensk arkitekt och bildhuggare, f. 1396, d. 1472, var en efterföljare till de banbrytande mästarna under ungrenässansen i Florens: Brunellesco och Donatello. Han följde den förre som byggnadskonstnär, och hans förnämsta verk är det väldiga *Palazzo Riccardi* (fullb. omkr. 1440), då kalladt *Pal. Medici*, emedan det byggdes åt Cosimo de' Medici. Där användes den af Brunellesco införda rustiken med uppåt aftagande grad af grofhet. Likaså är gården med sin arkadgång förebild för en mängd palatsgårdar under 1400-talet. Vidare komponerade M. i hufvudsak den främre gården i Pal. Vecchio samt gården i Pal. Corsi jämte flera villor och klosterbyggnader, alla i enkel stil. — Som bildhuggare var han Donatellos lärjunge och medhjälpare samt utmärkte sig förnämligast i det tekniska som bronsgjutare. Han nyttjade därför som medhjälpare af Ghiberti vid gjutningen af dennes Matteusud och af Luca della Robbia vid utförandet af bronsdörrarna till den gamla sakristian i domen i Florens. Af hans egna arbeten märkas *Johannes döparen i silfver* (1452, i Florens' Opera del duomo), en *Johannesstaty*, midtfigur å ett dosale i lera å den 2:a gården vid S. Annunziata i Florens samt i Milano ett par portaler med reliefbilder i marmor. Gemensamt med Donatello arbetade han företrädesvis på gravfårdarna öfver påfven *Johannes XXIII* (i Florens' Baptisterium), kardinal *Brancacci* (i Neapel) och *Bartolommeo Aragazzi* (i domen i Montepulciano), å hvilka alla mer eller mindre röjes i de från M. härflytande delarna en viss allvarlig karaktär, som ibland gör intryck af storhet, men ej sällan också af enformighet och stelhet. C. E. N.*

Michelsen [mi'kk-], Hans, norsk skulptör, f. 1789 nära Trondhjem, d. 1859, var son af fattiga föräldrar, gjorde sig bemärkt genom sin skicklighet i att skära i trä, skaffade sig medel att resa till Stockholm, studerade där vid Konstakademien från 1815 och erhöll resestipendium därifrån 1820. Han for då till Rom och arbetade hos Thorvaldsen, återkom till Stockholm 1826, biträdde Göthe och Byström med att hugga deras arbeten i marmor och utförde på beställning af konungen de 12 *apostlarna*, statyer i marmor för Trondhjems domkyrka. Han återvände så till sin hemtrakt och lefde som bonde, till dess han fick beställning på en *Holbergsbyst* i marmor för universitetet (1843) och 4 statyetter till Oskarshal. I Norge fanns det på hans tid ej verksamhet för en bildhuggare. — M. representeras i Nationalgalleriet af en kvinnohust i marmor (inköpt 1842), två marmorkopior efter antiken, *Athena med en Nikefigur* i gips, skisser till apostlarna och 150 teckningar. Stockholms nationalmuseum eger två apostlar och porträttmedaljong af Oskar I. G—g N.

Michelsen, Andreas Ludwig Jakob, tysk rättslärd, historisk forskare och politiker, f. 31 maj 1801 i Sottrup i Slesvig, d. 11 febr. 1881, utgaf efter omfattande studier vid in- och utländska universitet, ej minst i Köpenhamn, 1828 *Geschichte Nordfrieslands im mittelalter* och kallades med anledning därpå 1829 till Dahlmans efterträdare såsom professor i historia i Kiel. M. började dock snart driva politisk propaganda i samma riktning som den bekante U. J. Lornsen (se d. o.), hvarför han 1842 fann rådligast att mottaga en professur i stats- och folkrätt i Jena. Efter slesvig-holsteinska resningens utbrott 1848 ställde sig M. till den provisoriska upprorsregeringens förfogande, valdes till medlem af nationalförsamlingen i Frankfurt för Nordslesvig och Femern och slöt sig till v. Gagerns parti. 1862—64 var han föreståndare för "Germanisches museum" i Nürnberg och bosatte sig sedermera i Slesvig-Holstein. M., som varit de augustenburgske hertigarnas statsrättslige sakförare under polemiken om arfsföljden i hertigdömena, blef djupt besviken, då Preussens politik, efter hertigdömenas lösräckande från danska riket, gjorde processen kort med de augustenburgska anspråken, och det uppfattades såsom ett tecken härtill och till M:s återvaknande nordiska känslor, då han några år efter 1864 skänkte sin stora juridiska boksamling till Kungl. biblioteket i Stockholm. Bland M:s utgifna arbeten må ytterligare nämnas "Urkundenbuch zur geschichte des landes Dithmarschen" (1834), "Sammlung altdithmarsischer rechtsquellen" (1842) och "Rechtsdenkmale aus Thüringen" (5 hftn, 1852—62). (V. S—g.)

Michelsen [mi'kk-], Peter Kristian Hersleb Kjerschow, norsk statsman, f. 15 mars 1857 i Bergen, blef juris kandidat 1879 och sedan sakförare i sin födelsestad. Samtidigt slog han sig på redrerirörelse (firman Chr. Michelsen & komp.) och har senare blifvit en af landets största ångbåtsredare. M. var Bergens stadsfullmäktiges ordf. 1892—93 och 1895—98. 1891 utnämndes han till medlem af den första departementalkommittén för behandling af frågan om upprättande af eget norsk konsulatväsen. S. å. invaldes han af vänstern i stortinget för perioden 1892—94. Hans formfulländadt klara, smidigt slagfärdiga våltalighet gaf honom från första stund en position i församlingen, och han blef genast ordf. i den politiskt viktiga konstitutionskommittén. M., som 1900 flyttat till Fane, Søndre Bergenhus amt, framträdde först 1903 ånyo som politiker. Vid stortingsvalet detta år upptog han som program nödvändigheten att samla norska folket till enighet med unionsfrågans lösning som ögonmärke. Programmet fick med öfventad styrka folkskets anslutning, och M. erhöi själf stortingsmandat från sitt amt. På "samlingspolitikens" grundval bildades 22 okt. 1903 Hage-



rup-Ibsens ministär, i hvilken M. ingick som medlem af statsrådsafdelningen i Stockholm, hvilken ställning han något senare lämnade för att bli finansminister. Då förhandlingarna mellan svenska och norska regeringarna rörande en lösning af konsultsaken i godo strandat i dec. 1904 och alla utvägar tycktes stängda, tedde sig för M. och hans meningsfränder sakläget så, att unionen måste upplösas, kosta hvad det ville, emedan dess nackdelar vida öfvervägde fördelarna. Med stort skarpsinne fann M. formeln för den aktion, som nu måste följa från norsk sida, och ådagalade därunder den födde ledarens förmåga att få alla viljor till att samverka. Sedan den nya politiska linje, som måste följas, blifvit inledd med stortingets beslut af 21 febr. 1905 om tillsättande af en "specialkommitté" för utarbetning af ett definitivt lagförslag om eget norsk konsulatväsen, inlämnade M. — och samtidigt äfven statsrådet J. Schöning — 28 febr. sin afskedsansökan med den motiveringen, att han i frågor af vital betydelse ej kunde sluta sig till regeringens chef och dess flertal. Därmed var ministärens förbestånd omöjliggjord, och redan dagen därpå demissionerade också dess öfriga medlemmar. På alla håll utpekades nu M. som ledaren med rätt och plikt att bilda den nya regeringen. I samråd och efter öfverläggning med män inom alla partier sammansatte han sin ministär så, att den kom att representera dem alla, yttersta högern lika väl som yttersta vänstern. Ministären utnämndes 11 mars. I öfverensstämmelse med en i stortinget 15 mars afgifven förklaring formulerade den sitt program, nämligen "att i samarbete med stortinget genomdriva Norges grundlagsenliga rätt till eget konsulatväsen och häfda Norges suveränitet som fritt och själfständigt rike". M. satte allt sitt inflytande och hela sin statsmannatalang in på att genomföra den positiva handlingens politik, enligt hans mening den enda, som kunde leda till målet. Specialkommitténs förslag antogs enhälligt af odelstinget 18 maj och af lagtinget 23 maj. Sedan konungen 27 maj vägrat sanktionera konsulatlagen, inlämnade norska statsrådsafdelningen i Stockholm på stället hela regeringens afskedsansökan och lämnade, då konungen ej ville godkänna densamma, dagen därpå Stockholm. I en skrivelse till konungen 6 juni preciserade norska regeringen sin ståndpunkt och förklarade, att den stod fast vid sin föresats att demissionera, och 7 juni meddelade M. i stortinget, hvad som passerat, samt lade därmed saken och dess afgörande i stortingets hand. Enhälligt och utan debatt beslöt då att bemyndiga "medlemmarna af det samma dag afgångna statsrådet att tills vidare som norsk regering utöfva den konungen tillerkända makten i enhelighet med Norges rikets grundlag och gällande lagar — med de ändringar, som blefve nödvändiga därigenom, att unionen med Sverige under en och samma konung upplöstes till följd af att konungen upphört att fungera som norsk konung". M. mottog å egna och kollegers vägnar värfvet, i det han uttalade den förhoppningen att härunder kunna räkna på "stortingets trofasta stöd och hela norska folkets enstämmiga och orubbliga vilja att bringa hvilket offer som helst, som ställningen kunde komma att kräfva". Unionen hade därmed å norsk sida förklarats upplöst. M. kom sålunda både i Norge och utomlands att

stå som den där mera målmedvetet än någon annan åvägbragt detta resultat, hvilket under den följande tiden gjorde honom till norska folkets hjälte. Emellertid återstod det svåraste af M:s uppgift, nämligen att genomföra stortingets beslut af 7 juni, utan att freden på skandinaviska halfön därigenom rubbades. Hans försönliga politik under förhandlingarna mellan bägge rikena 31 aug. — 23 sept. i Karlstad, där han var en af Norges fullmäktige, tolkades af norska chauvinister som svaghet och blef utgångspunkt för en stundom rätt elakartad opposition. Emellertid fick M. anledning att öfva afgörande inflytande på händelserna äfven efter unionsupplösningen och Karlstadskonventionen: grundlagens revision med bevarande af den konstitutionellt monarkiska författningen, Norges erkännande som själfständigt rike, valet af ny konung, upprättandet af organ för Norges utrikesärenden och förbindelse med främmande makter, d. v. s. en rad organisatoriska uppgifter, som M. och hans ministär hade att genomföra vintern 1905 — 06, tills konungakroningen försiggått 22 juni 1906 i Trondhjem. Därmed var "7 juni-regeringens" mandat utfördt, hvarjämte det till dess prolongerade stortingets verk var fullbordadt. Nya val skulle ega rum. Valstriden öppnades redan 26 juni af M. personligen med ett programtal i Trondhjem. Han anbefallde däri fortsatt samarbete mellan partierna för att "trygga och befästa 1905 års resultat". Regeringens program, som innebar fullföljandet af samlingspolitiken, erhöi visserligen valmännens anslutning, men valen medförde ingen fast och likartad majoritet. Ministärens ställning var därför efter valen försvagad, och M:s och hans regerings motståndare kunde så mycket lättare samla sig till en alltmera aggressiv opposition. Särskildt påfugna blefvo angreppen under stortingets vårsession 1907, utan att dock M:s prestige därpå led någon minskning. Hans personliga maktställning och inflytande förblefvo desamma som förut på alla håll. Emellertid hade hans hälsa under de sista årens strider och ansträngningar starkt rubbats, och med hänvisning till sin läkares råd tog han utan politisk anledning afsked 28 okt. 1907. 3 nov., dagen före sin afresa från Kristiania, hyllades han med ett folktåg af 50,000 personer. En samtidigt påbörjad subskription för en fond med hans namn inbragte 214,045 kr., hvars räntor — sedan kapitalet någon tid ökat — enligt M:s bestämmelse skall användas "till understöd åt unga män och kvinnor, som visa särskilda förutsättningar för samhällsnyttig verksamhet". Förgäves ha hans politiska meningsfränder flera gånger sökt förmå honom att ånyo befatta sig med aktiv politik. Då "frisinnade vänstern" i mars 1909 organiserade sig som parti, ledde han visserligen förberedelserna härtill, men afböjde val till partiets chef; däremot uppträdde han till dess understöd under valkampen s. å. M. medverkade 1910 till att organisera Norsk skibsræderforbund och blef (1911) dess förste president.

K. V. H.

Michelson, Ivan Ivanovitj, rysk general, f. 1739 inom en estnisk adlig släkt, d. i aug. 1807 i Bukarest, tjänade i Sjuåriga kriget (1756—63), mot turkarna 1770 och i Polen 1772 samt var den, åt hvilken upprorsmakaren Pugatjev slutligen må-

ste ge sig (1774). I 1788—90 års krig mot Sverige förde han befäl. Utförandet af planen för 1788—89 års vinterfälttåg lämnades åt M. i st. f. åt den tröge Musin-Pusjkin. M. blef slagen af Stedingk vid Porrassalmi 13 juni 1789. 1806 fick han kommandot öfver Moldau-armén i kriget mot Turkiet, men hade i brist på tillräckliga stridskrafter vid sin död icke hunnit utträtta något.

Michelson [eng. uttal mi'klsn], Albert Abraham, amerikansk fysiker, f. 19 dec. 1852 i Strelno, prov. Posen, Preussen, följde tvåårig sina föräldrar till Amerika, blef 1869 student i



San Francisco, genomgick 1869—73 sjökrigshögskolan i Annapolis, där han sedan verkade som instruktör i fysik och kemi 1875—79, besökte universiteten i Berlin, Heidelberg och Paris 1880—82, var 1883—89 lärare i fysik vid Case school i Cleveland, 1889—92 professor i fysik vid Clark university i Worcester och sedermera vid universitetet i Chi-

cago. Vid sjökrigshögskolan väcktes hans intresse för mätning af ljusets hastighet, och han upprepade 1878 Foucaults försök i denna riktning. Han fick sedan deltaga i Newcombs mätningar af ljushastigheten och utförde själv nya sådana i Cleveland. Resultatet var 299,890 km. pr sek. 1880 uttänkte M. en metod att bestämma jordens rörelse i förhållande till ljusetern, för hvilket ändamål en interferometer konstruerades. Försök, utförda därmed i Berlin och Potsdam, gäfvö negativt resultat. Detta föranledde M. att tills. med Ed. A. Morley i Cleveland uppta Fizeaus försök ang. ljusets hastighet i ett medium, som rör sig. Fizeaus resultat blefvo bekräftade. Dessutom återupptog M. och Morley, under iakttagande af en mycket större noggrannhet, Potsdamförsöken och kommo till samma resultat, som dessa gett. I Worcester tillämpade M. sina optiska metoder på spektroskopiska och astronomiska mätningar, med ledning hvaraf Jupitersmånarnas storlek uppmättes på Lickobservatoriet. M. fick nu också den tanken att med en dittills ouppnådd noggrannhet uppmäta meteretalongen uti en känd ljusvåglängd, hvartill valdes en röd kadmiumlinje. Han inbjöds att utföra denna som ytterligt viktig ansedda bestämning i Internationella byrån för mått och vikt i Breteuil. Arbetet, hvars resultat noga öfverensstämmer med en senare bestämning af Benoit, Fabry och Perot, fullgjordes 1892—93. Sedermera har M. undersökt inflyttandet af temperatur, tryck och magnetism på ljusstrålningen afvensom arbetat med att höja känsligheten hos de spektroskopiska apparaterna. I detta senare afseende må hans 1899 konstruerade "echelon-spektroskop" (trapp-spektroskop) nämnas, hvars noggrannhet omkr. 10 ggr öfverträffar de bästa motsvarande äldre apparater. Instrumentet har fått sitt namn därpå, att dess väsentliga del består af en samling glasskifvor, alla af

samma tjocklek, som äro lagda öfver hvarandra så, att hvarje efterföljande skifva med sin kant något skuter öfver hvarje föregående, till följd hvaraf de tillsammans bilda en ytterst regelbunden trappa. Ett parallellt ljusknippe, som infaller vinkelrätt mot trappstegen, påverkas därpå såsom af ett gitter (se Diffraction). M. har äfven (1890) konstruerat en interferensspegel, hvars båda delar bilda nära 90 graders vinkel, medan i Fresnels spegel de båda delarna bilda nära 180 graders vinkel (jfr Interferens). M:s arbeten ha vunnit största erkännande på grund af sin sällsynt stora noggrannhet och förvärfvat honom många utmärkelser, bland hvilka må nämnas Nobelpriset i fysik 1907. Han har också erhållit titeln hedersdoktor vid flera universitet och blifvit invald i ett stort antal lärda sällskap, bland hvilka svenska Vet. akad. (1906) och Fysiogr. sällsk. i Lund (1911). S. A.—s.

Michelson, Jöns, stamfader för adliga ätten Ehrenborg (se d. o.).

Michetti [mike'tti], Paolo Francesco, italiensk målare, f. 1851 i prov. Chieti, studerade i Neapel för Dalbono och äfven i Paris och London, men återvände snart till hemlandet och slog sig ned i Francavilla, en by i Abruzzerna nära hafvet, där han sedan förblifvit bosatt. Han gjorde sig först bemärkt genom *Corpus-dominiprocessionen* (1877) och genom *fantasteriet Vår och amuretter* (1878). Så följde *Barnens fest* i Neapel samt *Ex voto* (kyrkscen med botgörande pilgrimer krypande på golvet framför madonnans bild, 1883, Roms moderna galleri, som äfven eger *Herdinnan*). Dessa målningar äro utförda i ett impressionistiskt och improvisatoriskt, våldsamt klatschigt behandlingsätt — ett vimmel af människor, all form upplöst i färger. I sina senare målningar har han öfvergått till en lugnare, mera samlad och bred hållning, kraftig och stark, men utan de äldre tafflornas färgfyrverkeri. Bland dessa målningar äro *Jorios dotter* (1895, Berlins nationalgalleri) och de stora dukarna *Ormarna* och *De lytta* (världsutställningen i Paris 1900), kraftfulla, stort anlagda, visserligen också excentriska målningar. M. har äfven målat porträtt af konung Umberto till häst (1890), drottning Margherita m. fl. Han har likaledes utfört förtjänstfulla raderingar. G—g N.

Michiels [-jia'll], Joseph Alfred Xavier, fransk konsthistoriker, f. 1813 i Rom, d. 1892 i Paris, tillhörde en holländsk familj, som bosatte sig i Frankrike 1817. M. utgaf *Histoire de la peinture flamande et hollandaise* (4 bd, 1845; ny uppl. 1865—76, i 10 bd), hvilket arbete invecklade honom i en hetsig polemik med Arsène Houssaye, *L'architecture et la peinture en Europe depuis le IV:e siècle jusqu'à la fin du XVI:e* (1853; flera uppl.), *Rubens et l'école d'Anvers* (1854; flera uppl.), *Van Dyck et ses élèves* (1881) och, på historiens område, *Histoire secrète du gouvernement autrichien* (1859) m. m. Dessutom skref han *Contes des montagnes* (1857) m. fl. skönlitterära arbeten. (G—g N.)

Michigan [mi'jigen], en af Nord-Amerikas föränta stater, ligger emellan 41° 44' och 47° 30' n. br. samt mellan 82° 25' och 90° 31' v. lgd och består af två halföar, kallade "den öfre" och "den nedre". Den förra, mindre, sträcker sig

från Montreal och Menominee, gränsloder mot Wisconsin, österut mellan Lake superior i n. och Michigansjön i s. till det 97 km. långa sundet S:t Mary's river, som förenar Lake superior med Huronsjön; den nedre, större halfön begränsas af sjöarna Erie, S:t Clair och Huron i ö., Michigansjön i v. samt en 280 km. lång gränslinje mot staterna Indiana och Ohio i s. Arealen utgör 150,158 kvkm., hvaraf 1,245 kvkm. insjöar. Approximativt höra till staten 43,130 kvkm. af Lake superior, 33,470 kvkm. af Michigansjön, 25,700 kvkm. af Huron och 1,190 kvkm. af sjöarna S:t Clair och Erie. Norra delen är tämligen kuperad. Längs stranden af Lake superior sträcker sig en rad höjder, som på sina ställen nå 180 m. öfver sjön; västra delen af dessa bildar de s. k. Pictured rocks i Alger co., som stiga nästan lodrätt ur sjön och förete en mångfald former och färger. S. och s. ö. om Keweenaw bay, i Marquettes järnmalmsdistrikt, ligger ett område af kärr och sjöar, kullar och berg af mer än 400 m. höjd öfver sjön, och genom Keweenawhalfön gå tre ungefär parallella kedjor med en isolerad topp här och där af ända till 600 m. höjd öfver sjön. Den norra delen af dessa kedjor och Isle royal i Lake superior innehålla statens rika kopparmalmslager. Den södra halfön är en vågig slätt, som höjer sig något mer än 100 m. öfver sjöarnas nivå. Floderna, af hvilka de största äro Saginaw (till Huron) samt Muskegon, Grand river, Kalamazoo och S:t Joseph river, äro icke segelbara, men de lämna god drifkraft (enligt officiell uppgift voro 1908 205,000 hkr tagna i bruk) och äro särskildt värdefulla som flottleder. Inom staten ligga flera tusen sjöar, bildade genom glacial verksamhet. M:s klimat är på den nedre halfön tämligen mildt och kan till följd af grannskapet till de stora sjöarna nästan kallas maritimt. Årstemperaturen är i Lansing, statens huvudstad, 8° C. Nederbörden för året är närmare 800 mm., hvaraf något mer än hälften faller under sommaren. Den öfre halföns klimat är nordiskt och tillåter ej majsodling. Vintrarna äro stränga, och sundet vid Mackinaw, som förenar Michigan med Huron, är i regel isbelagd 5 månader af året. Medeltemperaturen är i Marquette, vid Lake superior, 4,9° C. Innan staten började odlas af hvita, var den en sammanhängande skog utom i s. v., där några öppna platser funnos, möjligen röjda af indianer. Skogen bestod i s. af löfträd (ek, hickory, ask, lind, valnöt, lönn, kastanjer, tulipanträd samt Populus och Salixarter), i n. af barrträd. Ännu beräknas den skogsbärande arealen till 40 proc., men det mesta och bästa af säljbart virke är borta, enär skogsafverkning drifvits i stor skala. Värdet af afverkade skogsprodukter var på 1870—90-talen större än i någon annan stat och var ännu 1900 dubbelt så stor som afkastningen af någon annan industrigrän i staten. Det nedgick från 83 mill. doll. 1890 till 54 mill. 1900 och 40,5 mill. doll. 1904, beroende på minskad tillgång, som måste fyllas genom tillförsel från andra stater och från Canada. Viktigast af statens bergverksprodukter äro järn- och kopparmalmerna. De förra upptäcktes i Marquettedistriktet redan på 1700-talet, men egentlig gruvidrift började där först 1845, 1877 sydligare i Menomineedistriktet och 1884 längs Wisconsin

sins gräns i Gogebic co. 1910 brötos nära 12 mill. ton, och man beräknar, att 400 mill. ton järnmalm utskleppats från dessa trakter. Kopparmalm förekommer på Keweenawhalfön och dess grannskap och brytes i omkr. 20 grufvor (ärl. omkr. 100,000 ton), af hvilka Calumet-Hecla-grufvan torde vara den mest gifvande koppargrufvan på jorden (den har till 1909 gett sina egare 108 mill. doll. i utdelning). Bituminösa kol ha en utsträckning af 25,000 kvkm. i mellersta delen af nedre halfön, men äro af sämre beskaffenhet (ärlig brytning 1,5—2 mill. ton). Inom staten förekomma outtömliga saltlager, och saltproduktionen uppgår årligen till 1100—1200 tusen ton. F. ö. brytas gips i stigande myckenhet samt kalksten och tillverkas cement. Jordbruk och ladugårdsskötsel äro dock statens hufvudnäringar. Af den med såd beäddade arealen upptogo 1900 hvete 40,5 proc. (produktion 5,5 mill. hl.), majs 32 proc. (24 mill. hl.), hafre 21 proc. (10,5 mill. hl.) och råg 4 proc. (2 mill. hl.); dessutom odlas i mindre mängd bohete äfvensom potatis, sockerbetor och andra rotfrukter. Af husdjur hålles särskildt mycket får (något öfver 2 mill.), hvilka lämna omkr. 6 mill. kg. ull. Trädgårdsskötseln intar en framstående plats, särskildt i de södra delarna, och lämnar mycket frukt af yppersta beskaffenhet och pepparmynta. Fabriksindustrien (däri inberäknade sågverk, trämassefabriker och hyflerier) sysselsatte 1904 175,000 arb. och hade ett materialvärde af 230 mill. doll. och ett produktionsvärde af 429 mill. doll. (1909 231,500 arb., ett materialvärde af 368,5 mill. och ett produktionsvärde af 685 mill.). De förmåsta grenarna (efter tillverkningsvärdet) voro fordon, järnvägsvagnar, möbler (57,5 mill. doll.), trävaror (55 mill.), metallindustri (äfven kopparsmältning, 53 mill.), kvarnindustri (26,5 mill.), tobaksindustri (nära 12 mill.), garfverier (9,5 mill.) samt landbruksmaskiner och redskap (9 mill.). De första järnvägarne började staten själf bygga på 1830-talet, men öfverlät snart sina intressen åt enskilda. 1880 voro 6,337 km. järnvägar fullbordade, 1890 11,654 och vid 1910 års slut 14,518 km. Staten har en kustlinje af 2,600 km., och vattenkommunikationerna ha förbättrats genom flera kanaler, bl. a. Sault S:t Marie (1855), som kringgår fallen i S:t Mary's river, S:t Clair flats (1871) vid norra ändan af S:t Clair-sjön samt Portagekanalen (1873), som i koppardistriktet förenar Portagesjön med Lake superior. 1840 hade staten 212,267 inv., 1880 1,636,937, 1900 2,420,982 och 1910 2,810,173 inv. (18 per kvkm.), af dem 26,373 födda i Sverige. Af 1900 års folkmängd voro 15,861 negrer, 6,354 indianer, 249 kineser och japaner; 541,653 pers. voro födda i utlandet, hvaraf 26,956 i Sverige (med deras i hemlandet födda föräldrar 50,000), 18,910 i Finland och 7,582 i Norge. De största städerna äro Detroit med 465,766 inv. 1910 och Grand Rapids med 112,571 inv. Hufvudstad är Lansing. — Statens folkskoleväsen står synnerligen högt. Hvarje township (som bildar ett eller flera skoldistrikt) har ett skolorädf för tre år valda ledamöter och hvarje county en för 4 år vald skolkommitté, som har uppsikten öfver skolorna, samt en examenskommitté af 3 medlemmar jämte skolkommittén. Slutligen finnes

för statens samtliga primär- och sekundärskolor en inspektor, som är medlem af statens skolstyrelse. I hvarje skoldistrikt med 800 barn af 5—20 års ålder skall undervisningen fortgå 9 månader af året, och alla barn af 8—15 år måste besöka skolan minst 4 månader hvarje år (i städer hela skolar). Högre statsläroverk äro universitetet i Ann Arbor, 4 normalskolor, landtbruksskolan i East Lansing (5 km. ö. om Lansing), den äldsta i unionen, samt bergsskolan i Houghton (1885). Andra läroanstalter inom staten, men ej statsskolor äro: Albion coll., Hillsdale coll., Kalamazoo coll., Adrian coll., Olivet coll., Hope coll. i Holland, Detroit coll. (katolskt), Alma coll. samt flera fackläroverk i Detroit. Staten underhåller anstalter för sinnessjuka i Kalamazoo, Pontiac, Traverse city och Newberry, en asyl för kriminaldärar i Ionia, ett psykopatiskt hospital i Ann Arbor, sanatorium i Howell, korrektionsanstalter i Ionia och Marquette, arbetsskola för gossar i Lansing, för flickor nära Adrian, fyra läroanstalter och arbetshem för blinda, döfva, svagsinta och epileptiska barn samt ett soldathem (i Grand rapids). — Enligt den reviderade författningen af 1908 omfattar senaten 32 och representanthuset högst 100 medlemmar, hvilka samlas hvarje udda år. De väljas för 2 år i enmansvalkretsar utom i ett township eller en stad, som på grund af sin folkmängd har rätt att välja mer än en. Valkretsarna bestämmas för 10 år i sänder. Ändringar i författningen antagas med $\frac{2}{3}$ majoritet i hvardera kammaren, som valts, efter det valmännen med enkel majoritet röstat för förslaget, eller kan ett lagförslag väckas genom petition af minst 20 proc. af hela antalet valmän, och sådant förslag (om det ej afslås med $\frac{2}{3}$ majoritet af båda kammarna gemensamt) underkastas folkomröstning vid nästa val och blir lag medelst enkel majoritet. Röstberättigad är hvarje man, som fyllt 21 år, bott i staten 6 mån. och i sin valkrets 20 dagar omedelbart före valet. Guvernören och på samma gång viceguvernören väljas för 2 år och måste vara minst 30 år gamla, ha varit medborgare i unionen 5 år och tillhört staten 2 år. Guvernörens veto måste följa inom 10 dagar, men annulleras med $\frac{2}{3}$ majoritet af hvardera kammaren. Högsta domstolen räknar 8 medlemmar valda för 10 år; två afgå hvarannat år. — Under flera år före 1876 förbjöd författningen all försäljning af spritdrycker inom staten, men sedan dess har denna varit underkastad hög beskattning, och sedan 1887 har förbud varit beroende af option i hvarje grefskap. Statens inkomster härröra nästan h. o. h. från skatter, omkr. 87 proc. från direkt inkomstskatt, grundad på taxering i hvarje township eller stad. Den beskattade förmögenheten uppgick 1911 till 2,288 mill. doll. — Den nuv. statens område, där de första kolonisationerna gjordes af fransmän i senare hälften af 1600-talet (Marquette 1668 i Sault Ste Marie, La Salle 1679 i St Joseph, Cadillac 1701 i Detroit), kom genom freden 1763 jämte andra franska besittningar i Nord-Amerika till England och hörde först till det s. k. Nordväst-territoriet. Vid dettas delning 1800 lades västra delen af nuv. M. till territoriet Indiana och 1802 återstoden, sedan Ohio blifvit särskild stat. 1805 organiserades territoriet M., men var då och

ännu länge en ödemark, där pälsgäarna skördade stor vinst och endast några små nybyggen vid gränserna funnos. Det stora antalet fientliga indianer gjorde och landet föga tilldragande, men under guvernör Cass (se d. o., 1813—31) flyttades många indianer v. om Mississippi, tryckpressar anlades, som gjorde landet bättre känt, och invandringen ökades, så att folkmängden, som 1810 var endast 4,762 pers., 1830 hade vuxit till 31,639. Sedan gränserna närmare fixerats, upptogs M. 26 jan. 1837 som stat i unionen. Wbg.

Michigan city [mi'jigən si'ti], stad i nordamerikanska staten Indiana, vid södra ändan af Michigansjön. Omkr: 65 km. s. ö. om Chicago. 14,850 inv. (1900). Protestantisk biskop. Stor trävaruhandel. (J. F. N.)

Michigansjön, Lake Michigan [læ'k mi'jigən], den näst största af dekanadiska sjöarna i Nord-Amerika och den enda, hvars alla stränder höra till Förenta staterna. Den begränsas i n. och ö. af staten Michigan, i s. af Indiana och i v. af Illinois och Wisconsin. Dess form är oval. Största längden i n. och s. är 515 m., medelbredden 104 km. och största djupet 265 m., höjden öfver hafvet 177 m., yttnehället 58,000 kvkm. och nederbördsområdet 176,000 kvkm. Sjön står i förbindelse med Huron genom Mackinacundet. Landet sluttar långsamt ned mot sjön med i allmänhet låga och sandiga stränder; på östra sidan ligger en mängd af vinden sammanförda sandkullar med en höjd af 50—75 m. Med undantag af Green bay på västra samt Grand och Little Traverse bay på östra sidan har sjön få inskärningar och saknar öar utom i n. Goda naturliga hamnar saknas. Endast mindre floder (Big Manistee och Muskegon till östra stranden samt Menominee och Fox till den västra) falla ut i sjön. Chicago och Milwaukee äro de viktigaste af de vid dess stränder liggande städerna. Endast norra delen är isbelagd under vintern (vid Mackinacundet, där isen ligger längst, från 9 jan. till 17 april), men isen når aldrig så långt söderut som till Milwaukee. (J. F. N.)

Michipicoten [mi'jipi'kotən], obebodt ö i östra delen af Lake superior, hörande till prov. Ontario (Canada), 67 km. lång, 8 km. bred och intill 240 m. hög. Kopparmalmslager. Ö. om ön intränger M.-viken i fastlandet. I den utflyter floden M., vid hvars stränder man 1897 upptäckte guld. J. F. N.

Michizane, japansk statsman och historieskrifvare, d. 903. Se bd XII, sp. 1452.

Michoacan [mit'ʃauakā'n], en af de västra kuststaterna i Mexico, begränsas i s. v. af Stilla hafvet, i n. v. och n. af staterna Colima och Jalisco, i n. ö. af Guanajuato och Queretaro samt i ö. af Mexico och i s. ö. af Guerrero. 58,594 kvkm. 991,649 inv. (1910). Befolkningen består till största delen af indianer, dessutom mestiser. Landet tillhör till större delen västra sluttningen af Anahuacs högslätt samt ligger i n. och ö. nära 2,000 m. ö. h. Ungefär i midten ligger det 3,858 m. höga, snöbetäckta Pic de Tancitaro, i södra delen den 1759 uppståndna vulkanen Jorullo (se d. o.). Bevattningen är riklig, ehuru floderna äro små. Flera större sjöar förekomma, bl. a. Chapala-sjön i n. Kusten har några dåliga ankarplatser. M. kallas i följd af sin fruktbarhet "Mexicos trädgård". Äfven för boskapskötsel är landet väl lämpadt. Industrien är obe-

tydlig, men bergsbruket lämnar guld, silver, bly, kvicksilver, järn, stenkol m. m. Silver är viktigast. De stora kopparlagren vid Uruapan och Churumuco äro ännu knappt bearbetade. Hufvudstad är Morelia. J. F. N.

Michon [-[ä]], Pierre, fransk läkare. Se Bourdelot.

Michon [-[ä]], Jean Hippolyte, fransk skriftställare, f. 1806, d. 1881, var präst och omtyckt predikant samt utgaf 1848—54 "La presse religieuse" och "L'Européen." 1850—53 var han Saulcy följaktigt på dennes resor i Orienten. Mest känd är M. som den egentlige grundläggaren af grafologien (se d. o., sp. 85).

Mici'psa, konung i Numidien, Masinissas äldste son, hade till en början sina bröder Mastanabal och Gulussa till medregenter, dock på det sätt, att han själf i verkligheten hade nästan allt att säga. Efter sina bröders död blef han ensam härskare. M. var en trogen anhängare af Rom och särskildt nära förbunden med familjen Scipio. 134 f. Kr. sände han romarna hjälptrupper i kriget mot Numantia under anförande af sin brorson Jugurtha. M. dog 118 f. Kr. efter att ha insatt Jugurtha och sina två söner till härskare i Numidien. Han egde god bildning samt var vän och främjare af den grekiska odlingen. R. Tdh.*

Mickel, kortform af Mikael, används inom hela svenska språkområdet åtminstone sedan 1500-talet för att beteckna räffen. Det ingår äfven i en hel del sammansättningar, både gamla och nygjorda (t. ex. *Krok-mickel*, *Oxmickel* och *Frimickel*), i hvilka än räfaktighet, än drulighet tycks vara den härskande betydelsen. — I Tyskland har *der deutsche Michel* l. *vetter Michel* användts som smek- och öknamn på tyska folket, antydande enfald och säffighet, medan däremot den svenska öfversättningen, "den tyske Mickel", med anknytning till vårt Mickel, brukar beteckna list och tjufaktighet. Man har velat härleda användningen af M. som beteckning för tyskarna från det faktum, att den helige Mikael var Tysklands speciella helgon eller därpå, att namnet varit ytterst vanligt därstädes. Det har äfven ansetts möjligt, att det fsv. *mikill*, stor, stark, och det fnty. *michel* med samma bemärkelse, folketymologiskt sammanslagits med det kristna namnet Mikael. Se T. Hjelmqvist, "Förnamn och familjenamn". R-n B.

Mickelskölen, kronopark i Råneå socken och revir, Norrbottens län, bildad dels af vissa efter avvittring uppkomna öfverloppsmarker, som enl. k. br. 20 april 1866 afsatts till kronoparker, dels af därtill enl. k. br. 22 sept. 1876 afsatta åbolediga krononybyggen. Benämning och omfattning fastställdes af Skogsstyrelsen 6 dec. 1877. Ytvidd 8,509 har. M-g.

Mickhake, detsamma som nickhake. Se Nicka.
Mickiewicz [mitskje'vitj]. 1. Adam Bernard m., polsk skald, den polska poesiers främste representant, efter hvilken tidsskedet 1822—48 i polska litteraturhistorien heter "Mickiewicz-tidevarf", föddes julfattonen 1798 i byn Zasie nära Nowogródek (guv. Minsk) och dog 28 nov. 1855 i Konstantinopel. Han blef 1815 student i Vilna, där han studerade i den filologiska fakulteten. Hans första poetiska alster, *Zima miejska* (En vinter i staden), som 1818 offentliggjordes i en

tidning, hyllade ännu de klassiska mönstren. Hans svärmiska studentkamrat Zan och ryske skalden Zjukovskij öppnade hans ögon för andra ideal, och han blef snart en fullblodsromantiker. I Vilna utkom 1822 den första samlingen af hans *Poezye* (ballader grundade på gamla litauiska sagemotiv; sv. öfv. "Romanser och ballader" i "Ur slavernas dikt-verld", 1896), med ett företal "om den romantiska poesien", hvilket gaf uppslag till en förbittrad strid emellan klassicitetens och den nya riktningens målsmän. I balladen *Romantyczność* (Romantiken) framlade han romantikens program. 1820—23



var M. lärare i latinsk litteratur vid gymnasiet i Kovno, men stod fortfarande i liflig förbindelse med vännerna i Vilna ("filareterna"). Under tiden hade han personligen genomlevat sin första, för hela hans lif betydelsefulla roman, kärleken till "Maryla". Hans lidelsefulla hängivenhet möttes med vänskap och beundran, men Maria Wereszczakowna gifte sig med en greve Puttkamer. M. kände sig djupt olycklig och blef människoskygg. Men med hans känslighet förenade sig skaldens förmåga att omedelbart omforma sina känslor till konstverk. Fjärde delen (utg. 1823) af det stora, ofullbordade och till sin komposition oklara diktverket *Dziady* (Förfäderna, "Festen till förfäders minne") innehåller hans historia och har för honom samma betydelse som "Werthers leiden" för Goethe. Han blef led vid böcker och läsning. Endast Byron tilltalade honom, och denne öfvade ett omisskännligt inflytande på hans skaldskap. Blott 2:a delen af "Dziady", som rör sig kring döds-offret, hvilket af folket hembäres de affidne på Alla själars dag (2 nov.), motsvarar genom sitt innehåll diktens titel. Till det första skedet i skaldens alstring hör ännu *Grażyna*, ett epos, som förenar klassisk formfulländning och klassiskt lugn med den mest lyriska värme. Ämnet är hämtadt ur det hedniska Litauens historia. M. förenar i sin diktning ett utpräglat sinne för verkligheten med känslans djup; hans mystiskt färgade religiositet reagerar mot upplysningstidehvarfets ytliga rationalism. I ingifvelsens ögonblick var han improvisatör. — Novositsovs förföljelse mot "filareterna" nådde äfven M. Ur fängelset flyttades han 1824 till tjänstgöring i det inre Ryssland. Han sökte först förgäves en lärarplats vid ett lyceum i Odessa. Ett besök på Krim (1825) och studiet af Orientens litteratur gäfvö ämne och form åt hans "Krimiska sonetter" (ett litet urval är tryckt i "Ny ill. tidn.", 1896). Något senare fick han anställning i Moskva i generalguvernörens kansli. I Moskva författade han *Konrad Wallenrod* (utg. 1828; sv. öfv. i "Polska skalder", I, som och innehåller dikterna "Farys", "Improvisationen" ur "Dziady" och "Till en polsk moder", 1899), det djupsinnigaste arbetet från första skedet af hans fullt själfständiga alstring, karakteristiskt för hans uppfattning af för-

hållandet emellan Ryssland och Polen ("trälsens vapen är förräderiet"). I Konrad Wallenrods känslor mot tyskarna igenkänner man M:s egna motryssarna. I Moskva umgicks M. förtroligt med den tidens förnämsta litteratörer i Ryssland. Han fick 1827 tillåtelse att flytta till Petersburg och trädde i vänskaplig förbindelse med Pusjkin och Zjukovskij. De 5 år, som M. tillbragte i Ryssland, hade för hans konstnärskap stor betydelse, i det att hans blick vidgades och han lärde känna vänner och fiender. Emellertid ville han lära känna västra och södra Europa i dess konst och odling. 1829 styrde han kosan till Dresden för att där sammanträffa med sin vän och lärjunge Odyniec. Tillsammans besökte de Goethe i Weimar och begåfv sig sedan till Italien. Jämte det att M. där ifrigt bedref arkeologiska studier, umgicks han i ett kosmopolitiskt sällskap af konstnärer och lärde och gjorde i Rom bekantskap med greffe Ankwicz-Skarbeks dotter Henryeta Eva. Den unga grefvinnan, som i mycket påminde om "Maryla", gjorde på M. lifligt intryck. Hans kärlek besvarades, men den stolte magnaten ville icke höra talas om en fattig litteratör som måg. I Schweiz sammanträffade M. 1830 åter med familjen Ankwicz, och under följande vinter umgicks han i Rom i greffvens hus som förut. Under tiden utbröt polska insurrektionen, och dess utbrott följdes snart af förkrossande olyckor, som djupt verkade på M:s mottagliga sinne. Den fromma Henryetas böner för hans omvändelse blefvo hörda. Redan förut religiöst anlagd, blef M. nu mystiker. Men för stolt att tigga om den älskades hand, lämnade han i april 1831 plötsligt Rom. Med M:s afresa därifrån börjar ett nytt skede i hans lif, fullt af umbäranden. Världsmannen försvinner och lämnar rum för den patriotiske och religiöse svärmaren, emigrationens apostel. M. hade aldrig haft sinne för det nyktra förståndets arbete. I historien sätter han intuitionen framför forskningen. I politiken tager han ingen hänsyn till de gifna faktorerna, han glömmmer nödvändighetens hårda lag. Enthusiast för allt skönt och stort, ser han inga hinder för sina idéers förverkligande. M. tog ingen praktisk del i den polska resningen, men fosterlandets olyckor grepo honom. Han identifierade sig med Polens förlorade sak och blef så den egentlige talmannen för emigranternas förhoppningar, för den politik i insurrektionen, sedan till Dresden. Där skapades (1833) den tredje och viktigaste delen af det fantastiska *Dziady*-dramat (*Die totenfeier*, tysk öfv. af Lipiner 1887), hvari han ofta realistiskt och sarkastiskt skildrade episoder från sin egen fängelsetid i Vilna och lifvet i Warschau rysk-polska salonger. Med rätta berömd är den till fängelset förlagda Improvisationen, ett motstykke till bibelns Job, Aischylos "Prometheus" och Byrons "Manfred" och "Kain". — 1832—34 författade M. sitt mästerverk *Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie* (12 sånger med 9,758 versrader, Paris 1834; öfv. till de flesta europeiska språk, till sv. "Herr Tadeusz eller Den sista utmätningen i Litauen. En polsk adelshistoria från åren 1811 och 1812" af A. Jensen, 1898). Denna verkligt klassiska hjälteedikt i homerisk stil återspeg-

lar förträffligt det borttynande polska adelssamhällets inre och yttre lif i början af 1800-talet, då Napoleons tåg till östra Europa väckte nya förhoppningar i de polska sinnena. Många af de däri tecknade personerna äro återgifna efter naturen, stundom i komisk belysning, men med djup underström af patriotisk sympati. "Tadeusz" blef M:s svanesång. Efter 1834 bosatt i Paris under stora umbäranden med en talrik familj, gick han helt upp i sin tids politiska, sociala och religiösa rörelser, hängaf sig alltmer åt mysticism under den äventyrlige teosofen och fanatikern Towianskis (se denne) ödesdigra inflytande och åt fantastiska drömmier om ett återupprättadt demokratiskt Polen genom Napoleon III. Redan 1832 började han direkt göra propaganda med sina på flera språk öfv. *Księgi narodu polskiego i pilgrzymstwa polskiego* (Polska folkets och det polska pilgrimskapets böcker), på prosa i biblisk stil. 1834 deltog han i stiftandet af ett polskt religiöst sällskap: De förenade bröderna. S. å. gifte han sig med Celina Szymanowska, men äktenskapet blef ej fullt lyckligt. Ett på franska skrifvet drama, *Les confédérés de Bar*, lyckades han ej få uppfördt. Hans yttre villkor togo en bättre vändning, då han 1839 blef professor i latinsk litteratur i Lausanne. Redan 1840 kallades han till professor i slavisk litteratur vid Collège de France, och hans vänner väntade sig mycket af hans verksamhet på denna framstående plats. Men lärar-ållagandena passade föga för hans lynne. Småningom förlorade han sig alltmer i mysticism, började tala om politik och religion i st. f. om litteratur och förlorade 1844 sin befattning. En af M. uppsatt tidning, "Tribune des peuples", förbjöds. Till lön för de tjänster M. gjort Napoleon fick han en liten syssla (bibliotekarietjänsten vid arsenalen). Slutligen sändes han vid Krimkrigets utbrott i en hemlig mission till Konstantinopel, där han afled; liket fördes till Montmorencykyrkogården i Paris, men flyttades 1890 till konungakryptan i katedralen på Wawel i Krakau. — M:s samlade skrifter utkommo i Paris 1860—61 (flera upplagor, senast 1898); 1896 begynte en utmärkt textkritisk upplaga utges i Lemberg, hvaraf hittills 5 bd utkommit. På fransk prosa utgafvs hans *Oeuvres poétiques complètes* (i öfv. af Christien Ostrowski, 2 bd 1841, 1849). Hans *Cours de littérature slave* trycktes 1845. En efterskörd, *Mélanges posthumes*, utgafs i 2 bd 1872—79 af hans son Wladyslaw. M:s bref, *Korrespondencya*, utgafvs 1880—84 af hans son samt af Kallenbach 1889 och 1910. — Litteraturen om M. är oerhördt rik. 1887 bildades i Lemberg ett Mickiewicz-samfund, som 1887—98 i 6 bd utgaf ett värdefullt samlingsverk, "Pamiętnik towarzystwa literackiego im. Adama Mickiewicza", redigeradt af R. Pilat. Dessa publikationer, omfattande polsk litteraturforskning i allmänhet, ha från 1902 fortsatts af "Pamiętnik literacki" i Lemberg (hittills 10 bd). Bland längre polska studier om M. märkas: Cybulski och Estreicher (1863), Bełza, Biegeleisen och Nehring (1884), Bełcikowski och Chmielewski (1886), Wierzbowski och Zdzichowski (1888). Marya Gorecka (M:s dotter), Treliak och Spasowicz (1889), Hosiak (1895), Kallenbach (1897), Konopnicka och Turnowski (1898), Bruchnalski (1906) och Arthur Gorski (1908). — Jfr en studie af T. de Wyzewa i "Revue des deux mondes" (1901), Bran-

des, "Indtryk fra Polen" (1888), och A. Jensen, "Dödsfesten" (i "Nord. tidskr.", 1897), "Herr Tadeusz", "M. och talet 44" (1897), "Till M:s hundraårsminne" (1898), i "Finsk tidskr." samt "Tsardömet's apoteos" (i kalendern "Nornan", 1906). Utförlig redogörelse för den svenska M.-litteraturen har lämnats af A. Jensen i "Pamiętnik literacki", 1912.

2. Władysław (Ladislav) M., den föregående son, polsk författare, f. 1838 i Paris, där han är direktör för det polska biblioteket och dess af honom bildade Mickiewicz-museum vid Quai d'Orléans. M. har utgivit *Chefs d'oeuvre poétiques d'Adam Mickiewicz* (1882) och *Ad. Mickiewicz, sa vie et son oeuvre* (1888, polsk öfv. 1895) och har på franska författat en mängd skrifter rörande Polens historia och litteratur, såsom *Notes sur l'état des choses en Pologne* (1862), *Lettres au comte de Montalembert sur l'insurrection polonaise* (1863), *La question polonaise* (s. å.), *Etudes biographiques: Czartoryski, Wielopolski et Mierosławski* (s. å.), *Congrès de Moscou. Lettre à M. Palacky et Rieger* (1867) och *Emigracja polska w Paryżu 1860—1890* (1908; Polska kolonien i Paris 1860—1890). Dessutom har han på franska öfversatt arbeten af Rzewuski ("Les souvenirs d'un gentilhomme polonais"), Czajkowski, Kraszewski och Orzeszkowa.

1. Lll. (A—d J.) 2. A—d J.
Mickwitzia Schmidt, *paleont.*, ett i undre kambrium förekommande brachiopodsläkte, stående mycket nära släktet *Lingula*. A. Hng.

Micoque [-kä'kk], La, boplat från äldre stenåldern, i franska kommunen Tayac, dep. Dordogne, i floden Vézères dalgång, i omedelbar närhet af de ryktbara fyndorterna Laugerie Haute, Gorge d'Enfer m. fl. Den upptäcktes och undersöktes 1896 af G. Chauvet och E. Rivière samt har fullständigare utgräfts af O. Hauser. Fynden, inbäddade i gruslager, bestå af en mängd flintredskap, såsom mandelformiga yxor (från Acheul-perioden), s. k. moustérienspetsar, skrapor och borrar m. fl., samt ben af mammut, häst, ur- och bisonoxe. Boplaten tillhör de s. k. Acheul-och moustierperioderna (senastida med istidens senare skeden). Hauser tror sig kunna visa, att samtliga fynd utan tidskillnad tillhöra moustierperioden. Litt.: J. Déchelette, "Manuel d'archéologie", I (1908; med många hänvisningar till Chauvet-Rivière m. fl.), O. Hauser, "Die neuesten ausgrabungen auf La Micoque und ihre resultate für die kenntniss der paleolitischen kultur" (1907) samt "Le Périgord préhistorique" (1911). Br Sr.

Micra'nder, Julius, universitetslärare, superintendent, f. 1640 i Bro prästgård i Uppland, d. 1702 i Härnösand, blef flö. magister i Uppsala 1668, besökte därefter utländska universitet samt utnämndes 1676 till e. o. och 1678 till ord. professor i grekiska vid Uppsala universitet. Han blef 1685 teol. professor och 1688 därjämte pastor i Vaksala. 1689 deltog han i en k. kommitté för afgifvande af yttrande ang. den cartesianska filosofien, hvarom då liflig strid rådde mellan filosofer och teologer. 1691—93 biträdde M. vid revisionen af den svedbergska psalmboken. Sedan han 1693 blifvit teol. doktor, befordrades han 1694 till superintendent i Härnösand. K. H.*

Micra'ster, *paleont.*, fossilt släkte af spatangider-

nas familj bland sjöborrarna (*Echiniderna*). Formen är hjärtlik; ambulacra äro bladformiga, ned-sänkta på öfre sidan. Flera arter af detta släkte förekomma i kritsystemets yngre underafdelningar. I Sverige äro i Ystadsområdet funna *M. glyphus* Schl. och *M. Ida* Cotteau. B. L.-n.*

Microce'ntrum, *zool.* Se Vårtbitare.
Microchiro'ptera, *zool.* Se Flädermöss, sp. 685.

Microco'ccus. Se Mikrokocker.
Microco'nodon, *paleont.* Se Dromatherium.
Microdiscus Emmons, *paleont.*, trilobitsläkte, hvars allmänna utseende påminner om Agnostus, men som har tre eller fyra leder på mellankroppen och tydlig segmentering såväl på huvudets som bakkroppens axelparti. Karakteristisk för kambriums mellersta led. A. Hng.

Microdon, *zool.* Se Jurasystemet, sp. 302, och Syrphidæ.

Micro'gale, *zool.* Se Borstigelkottar 2.

Microga'ster, *zool.* Se Braconidæ.

Microglo'ssus ate'rrimus, *zool.* Se Papegojor.

Microlepid'o'ptera, *zool.* Se Fjärilar, sp. 515.

Microle'stes, *paleont.*, hör till de äldsta kända däggdjuren ur triasslager i Württemberg och Sommerset. Dess släktskapsförhållande till nu levande former är ännu tvifvelaktigt. Endast enstaka tänder äro hittills funna. L.-e.

Micro'logus, lat. (af grek. *mikro's*, kort, och *logos*, framställning), en under medeltiden oft, använd titel på handböcker.

Microptery'gidæ, *zool.* Se Käkfjärilar.

Microsäu'ri, *paleont.* Se Kräldjur, sp. 158.

Microspe'rma, *bot.*, serie bland monokotyledonerna, utmärkt af cykliska, homoio- eller heteroklamydeiska, diplostemonna blommor. Fruktämnet är undersittande, med många fröämnen. Serien omfattar två underserier: *Burmanniæ* (fam. *Burmanniaceæ*) med vanligen aktinomorfa blommor och frö med fröhvita och *Gynandrea* (fam. *Orchidaceæ*) med zygomorfa blommor och frö utan fröhvita. G. L.-m.

Microsphæra grossuläria. Se Krusbärsmjöldagg, sp. 93.

Microspira comma, detsamma som *spirillum cholerae asiatica*. Se Bakteriologi, sp. 728.

Mi'd. Se Midshipman.

Midä'on, i forntiden stad i Frygien, grundlagd af någon fornygrysk konung Midas. Vid M. tillfångatogs Sextus Pompejus år 35 f. Kr. af en bland Marcus Antonius' legater.

Mi'das (grek. *Midas*), son af Gordios, sago-konung öfver frygerne eller, enligt en annan saga, öfver de i Macedonien bosatte brigerna, hvaran äfven sagan om M. är fäst vid både Macedonien och Frygien. En gång skall han ha lyckats fånga Silenos, guden Dionysos' lärare och följesven, som han dock väl behandlade och efter kort tid lösgaf. Till belöning därför fick han af guden utbedja sig en nåd och anhöll då, att allt hvad han vidrörde måtte förbytas i guld. Men då detta blef fallet äfven med den mat han ville förtära, skyndade M. att anropa guden om befrielse från den olycksbringande gåfvan. Han fick då anvisning att bada i floden Paktolos' källa, som från den stunden

afsatte guldhaltig sand. Hela denna i olika former förekommande saga tyder på ett nära samband emellan M. och Dionysos. Sannolikt var M. liksom Marsyas (se d. o.) urspr. en till Dionysos' följe hörande satyr, och de åsneöron, hvarmed han säges ha varit utrustad, torde i själfva verket ha varit de för satyrerna utmärkande bocköronen. Detta attribut har i sin ordning gett upphof eller åtminstone en anknytningspunkt åt en annan saga, att vid en musikalisk täflan mellan Pan och Apollon M. ensam bland alla prisdomarna gaf företrädet åt den föres följtspel och därför af Apollon straffades med åsneöron, som han sedan förgäfvos sökte dölja under sin frygiska hufvudbonad. I det attiska satyrdramat var M. en ofta förekommande figur. A. M. A.

Midasapsläktet, *Midas*, zool. Se Primates. **Midasgrafen**, Se Klippgrafen, sp. 297.

Midasöron, "åsneöron". Se Midas.

Midd., vid latinska djurnamn förkortning för ryske zoologen A. T. v. Middendorff (se d. o.).

Middag, *astron.*, det tidsmoment, då solen befinner sig i eller passerar meridianen i sin öfre kulmination. Man skiljer emellan *sann middag* och *medelmiddag*, af hvilka den förra inträffar, när den verkliga solen, den senare, när den s. k. medelsolen (se d. o.) är i meridianen. Inom astronomen räknar man dygnets början vid middag, således 12 timmar senare än det borgerliga dygnets början. E. J. (B—d.)

Middagsarbete. Se Bestick, *sjöv.*

Middagsförbättring, *astron.* Se Korresponderande höjder.

Middagshöjd, *astron.*, solens höjd i meridianen, eller vid "sann middag". Se Meridianhöjd och Middag. (B—d.)

Middagslinje. Se Meridian.

Middagsrapport. Se Bestick, *sjöv.*

Middelboe [-bo], Bernhard, dansk målare, f. 1850 i Ribe, är känd genom porträtt och genom den populära taflan skalden *Ewalds död* (1877). Ph. W.*

Middelburg. 1. Hufvudstad i nederländska prov. Zeeland, midt på ön Walcheren, genom järnväg och en bred kanal förenad med Vlissingen. 19,002 inv. (1903). Staden, omgifven af kanaler, är prydligt byggd och har många vackra byggnader, bland hvilka särskildt må nämnas det af Karl den djärve i senogotisk stil uppförda rådhuset, hvars fasad prydes af 25 statyer af grejvar och grevinnor af Holland och Zeeland, samt Nieuwe kerk, med monument öfver de båda sjöhjältarna, bröderna Cornelis och Jan Evertsen. Gymnasium, högre borgarskola, lärarseminarium, provinsbibliotek, ett mindre konstmuseum samt naturhistoriskt och antikvariskt museum, tillhörigt Zeelands konst- och vetenskapssamfund. Hufvudnäringen är handel, som ännu är ganska liflig, ehuru den transmarina handeln är betydligt mindre omfattande än förr. — 2. Stad i Transvaal, Syd-Afrika, vid en af Olifant rivers källfloder, 1,550 m. ö. h. 5,085 inv. (1904). Stort stenkolshält. — 3. Stad i Kapkolonien, n. v. om Port Elizabeth. 6,137 inv. (1904). 1—3. (J. F. N.)

Middeldorpf, Albrecht Theodor, tysk kirurg, f. 1824 i Breslau, d. där 1868, blef 1846 med. doktor samt 1854 e. o. och 1856 ord. pro-

fessor i kirurgi och oftalmiatrik i sin födelsestad. Hans största vetenskapliga berömmelse är införandet af galvano-kaustiken inom kirurgien. Han hade visserligen i detta afseende en föregångare i finnen G. S. Crusell, men det var egentligen genom M:s undersökningar, som denna operationsmetod vann insteg. Sin första galvano-kaustiska operation på människa utförde han i slutet af mars 1853. Han meddelade resultaten af sina hithörande arbeten i *Die galvanokaustik, ein Beitrag zur operativen medizin* (1854, af vet. akad. i Paris 1856 belönt med montyonska priset). Bland M:s öfriga vetenskapliga arbeten må nämnas *Beiträge zur lehre von den knochenbrüchen* (1853) och *Abrégé de la galvanocaustie* (1867). R. T—dt.

Middelfart, dansk stad på Fyn, vid smalaste delen af Lilla Belt, omkr. 750 m. från Snoghøj i Jylland, hvartill förr öfverfarten egde rum. Farvattnet kallas här Middelfartsund l. Snævringen. 5,812 inv. (1912). Flera större fabriker. Fiske är en viktig näringskälla, under det att den forna tumlarfångsten h. o. h. upphört. Sedan 1865 är M. förbundet med Odense genom en järnväg, som fortsätter till det 4,5 km. nordligare belägna Strib, hvarifrån ångfärja går till Fredericia. I närheten ligga herrgården Hindsgavl och sedan 1888 en vårdanstalt för 700 sinnessjuka. M. nämnes första gången 1231, förstördes 1287 af konungamördarna och led mycket under kriget med svenskarna 1659. 1496 fick M. köpstadsrättigheter. E. Ebg.

Middelfartsund. Se Middelfart.

Middelgrunden, grund i Öresund, emellan Amager och Saltholmen, 6 km. långt från n. till s. och 2 km. bredt, delar inloppet till Köpenhamn i två segelleder, af hvilka den västra kallas Kongedybet och den östra Holländerdybet. På M. finnas ett fort (se Middelgrundsfortet) och ett stort fyrtorn. 14 andra grund i de danska farvattnen bära samma namn. E. Ebg.

Middelgrundsfortet, ett af Köpenhamns sjöfort, byggdes 1885—94 på Middelgrundets nordligaste spets 4 km. n. ö. om Trekroner och består af ett kasematteradt centralverk med däröfver liggande tjock traverserad jordvall; ryggen stänges af en kasemattbyggnad, och fortet omges af en betong-blocksjetée (jfr Kustfort). Bestyckningen utgöres af 5 svåra, 12 medelsvåra och 13 lätta kanoner med uppgift att behärska inloppet till Kongedybet och Holländerdybet samt att samverka med Charlottenlunds- och Kalkbränderibatterierna samt Trekroner. Enligt 1909 års riksdagsbeslut skall M. inom närmaste tiden ytterligare förstärkas. L. W. son M.

Middelskole, no. Se Mellanskola 2.

Middelthun, Julius Olavus, norsk skulptör, f. 3 juli 1820 i Kongsberg, d. 5 maj 1886, var son till en myntgravör. Äfven M. utbildade sig till gravör och reste 1840 till Köpenhamn för att studera vid konstakademien. Först 1851 beslöt han helt egna sig åt skulpturen, begaf sig till Rom och började arbeta på Molins ateljé. 1859 bosatte han sig i Kristiania, där han blef lärare vid teckningsskolan samt medlem af Nationalgaljeriets och Konstindustrimuseets styrelser. M. var en samvetsgrann och intelligent konstnär, som trots sin ganska ringa produktivitet ej varit utan be-

tydelse för den norska konstens utveckling. Bland hans förträffliga porträttbyster må nämnas *Wessel*, *Wergeland* (båda i Nationalgalleriet), *Welhaven* (i Studentersamfundets festsal och i konstföreningen) och öfverläraren *Fritzner* (i Trondhjems katedralskola). Hans monumentala verk äro en *Dopängel* (i Trefaldighetskyrkan), *Halfdan Kjerulfs byst* (på Kjerulfsplatsen), *Schweigaards staty* (framför universitetet 1883), alla i Kristiania, och *Schweigaards byst* (1885) i Kragerø. Nationalgalleriet eger af M. äfven ett antal skisser i bränd lera samt teckningar. (G—g N.)

Middendorff, Alexander Theodor von, rysk zoolog och forskningsresande, f. 1815, d. 1894, företog 1840 i sällskap med v. Baer en resa till Norra ishafvet och Lappland samt 1842—45 en forskningsresa till norra Sibirien, hvarunder han genom Taimyrlandet nådde Ochotska havets kust och Amurs öfre lopp. 1845 blef M. medlem af vet. akad. i Petersburg och var sedan 1873 geheimeråd. M. har skildrat Lapplands fågelvärld (1845 i 11:e bandet af Baers och Helmersens "Beiträge zur kenntniss des russischen reichs") och utgett *Reise in den äussersten Norden und Osten Sibiriens* (4 bd, 1848—75) samt arbeten öfver Baraba (1870) och Fergana (1881). (L—e.)

Middleboro [mi'dləbə], kommun (township) i nordamerikanska staten Massachusetts. 6,888 inv. (1905). Högre skola, offentligt bibliotek. J. F. N.

Middlebury [mi'dləbəri], kommun (township) i nordamerikanska staten Vermont, vid Otter creek. 3,045 inv. (1900). Högre skola (M. college), offentligt bibliotek och museum (Sheldon art museum). Stenbrott, kalkbränning, trävaruindustri. J. F. N.

Middlesbrough [mi'dləsbə], sjöstad och sedan 1888 eget grefskap (county borough), 11,4 kvkm., förr hörande till grefsk. York, West Riding, på södra stranden af Tees, nära dess mynning. 104,787 inv. (1911). M. anlades af ett bolag 1829, fick de första dockorna 1842 och blef stad 1853, sedan järnmalm 1851 upptäckts i närheten. Det är nu medelpunkten i ett af jordens viktigaste järnverksdistrikt. Jämte järn- och stålverk (omkr. 2,5 mill. ton tackjärn årligen) finnas valsverk, trädragerier, rörverk, maskinverkstäder, kemiska fabriker, saltverk och betydande skeppsbyggeri. Dockorna äro tillgängliga för stora fartyg (inloppet har ett djup af 9,8 m.), och hela tonnaget af in- och utgående fartyg (utom kustfarare) var 1910 nära 4,1 mill. ton (M. var den nionde af Storbritanniens hamnstäder). De förnämsta byggnaderna äro det vackra stadshuset (med fritt bibliotek), börsen, Dorman memorial museum och den katolska katedralen. M. är (sedan 1878) säte för en katolsk biskop och har en latinskola. Svenska kyrkan har i M. sjömansmission (under stationen i West Hartlepool) med läsrum i engelska sjömansmissionens byggnad (Seamen's institute). J. F. N.

Middlesex [mi'dlseks], näst Rutland det minsta grefskapet i England, men ett af de rikaste och näst Lancashire det folkrikaste af de gamla grefskapen därigenom, att London utgör en del af detsamma. Det skiljes af Thames i s. från Surrey och Kent, af Lea i ö. från Essex, af Colne i v. från Buckingham samt gränsar i n. till Hertford. Arealen af det gamla grefskapet utgör 733,7 kvkm., såsom förvaltningsområde (med frånräkning af hvad

som ingår i det nya grefsk. London) 605,6 kvkm. med 1,126,694 inv. (1911). Större delen af M. är ett slättland tillhörande Thames' flodområde, och Londoneran sträcker sig öfver en stor del af detsamma. Längs gränsen mot Hertford löper en höjdsträcka af omkr. 120 m. höjd och en annan strax n. om London genom Hornsey, Highgate och Hampstead; mellan båda ligger isolerad Harrow hill. Föga mer än hälften af arealen är odlad, och sådeskörden är obetydlig. Stora områden ha upptagits af trädskolor, köks-, frukt- och blomsterträdgårdar, men hyggnadsverksamheten inkräktar alltmer, särskildt närmast London. Industrien är liflig och mångsidig. Järnvägar skära grefsk. tätt; den förnämsta kanalen är Grand junction, från Brentford till Colne och därifrån norr ut, med en gren, Paddingtonkanalen, som förenar den med Regentskanalen i London. Hufvudstad är Brentford. — Grefsk. har sitt namn efter läget mellan de öst- och västsaxiska konungarikena. 704 omtalas det som beroende af Essex, men kort därefter kom det under Mercia. På 800-talet bildade det en del af Danelagen. Det utgjorde den tiden en stor skog, som sköflades under Henrik III:s tid. (J. F. N.)

Middlesex [mi'dlseks], earl af. Se Cranfield, Lionel.

Middle temple [mi'dl te'mpl]. Se Inns of court.

Middleton [mi'dltən]. 1. Fabriksstad i engelska grefsk. Lancaster, vid Irk, nära Rochdalekanalen, 8 km. n. om Manchester. 27,980 inv. (1911). Latinskola (inrättad 1572). Tillverkning af bomulls- och sidenväfnader, såpa, kemikalier m. m. Järngjutier. Stenkolsgruvor i trakten. — 2. Stad i irländska grefsk. Cork, 11 km. n. ö. om Queenstown. 3,361 inv. (1901). Viskytillverkning. 1—2. (J. F. N.)

Middleton [mi'dltən], Thomas, engelsk dramatiker, f. omkr. 1570, troligen i London, d. där 1627, blef 1620 statens historiograf och anordnade äfven åtskilliga festspel för den (11 finnas kvar). M. var en af sin tids mest betydande dramatiker; dels ensam, dels i samarbete med andra skref han en lång rad dramer. Jämte Dekker är han sin tids förnämsta skildrare af Londonlivet, hvilket han tecknar ännu mera krasst realistiskt än denne. Hans dramer ega därför högt kulturhistoriskt värde. Det äldsta är *The old law* (1599). Hans produktivaste period inföll 1607—11, då han skref *Michaelmas terme* (1607), *The Phoenix* (s. å.), *The famelic of love* (1608), *A mad world, my masters* (s. å.), *A trick to catch the old one* (s. å.), *The roaring lion* (1611; tills. med Th. Dekker), komedier i en starkt realistisk stil. På grund af den smakförändring, som försiggick bland publiken, skref M. sina senare dramer i det spanska maner, som Fletcher infört i England. Sina bästa arbeten skref han tills. med W. Rowley: *A fair quarrel* (tr.



1617), *The world lost at Tennis* (1620) och *The changeling* (uppf. 1624, tr. 1653) jämte *The spanish gipsie* (uppf. 1623, tr. 1653), hans yppersta drama. Stort uppseende väckte *A game at chess* (1624), ett allegorisk-satiriskt drama öfver det då kritiska förhållandet mellan Spanien och England, som för en tid förbjöds på spanske ministerns begäran. M:s dikter och prosarbeten äro utan betydelse. M:s arbeten ha utgetts af Dyce (5 bd, 1840) och af A. H. Bullen (8 bd, 1885—86), "The best plays of Th. M." utgäfvs i "Memorial series" 1887 af H. Ellis med inledning af A. C. Swinburne. Jfr Ward, "History of english dramatic literature", II (1899). J. M.

Middletown [mi'dltāin], namn på flera städer i Nord-Amerikas förenta stater. 1. Stad i Connecticut, på högra stranden af floden Connecticut, som är segelbar dit för stora fartyg, omkr. 48 km. från sin mynning. 11,851 inv. (1910). I staden ligga wesleyanskt universitet (stiftadt 1831), med museum och observatorium, samt teologiskt seminarium (stiftadt 1854 af episkopalkyrkan) och i närheten af staden stort därhus och arbetsskola (förbättringsanstalt) för flickor, båda underhållna af staten. — 2. Stad i södra delen af New York, vid Wallkill river, biflod till Hudson. 14,516 inv. (1905). Viktig järnvägsknut. Homeopatiskt statsdärhus, järnvägsvarvsverkstad m. m. — 3. Stad i Ohio, vid Miami river och Miamikanalen. 13,152 inv. (1910). Pappers- och tobaksfabriker. — 4. Stad i Pennsylvania, vid Susquehanna. 5,608 inv. (1900). Masugnar och järnväg. 1—4. (J. F. N.)

Middlewich [mi'dlwi:tʃ], stad (*urban district*) i engelska grefsk. Chester, vid Trent—Merseykanalen. 4,669 inv. (1901). Kemiska fabriker, saltverk. J. F. N.

Middling [mi'dliŋ], eng. Se Handelsbruk.

Middy. Se Midshipman.

Midewiwin. Se Chippeways.

Midfastosöndag kallas 4:e söndagen i fastan till följd af sin plats i midten af fastetiden. Andra namn på denna söndag äro Brödsöndag och Lætare (se dessa ord och Kyrkoår) samt Rosensöndag (*Dominica de rosa*).

Midgley [mi'dʒli], stad i engelska grefsk. York, West Riding. 8 km. n. v. från Halifax. 2,359 inv. (1901). Bomulls- och kamgarntillverkning. J. F. N.

Midgård, nord. myt., kallades en borgmur, uppförd mot jättarna, som bebodde jordskifvans yttre ringbälte. Denna skyddsmur var af gudarna, Burs söner, gjord af jätten Ymers ögonbryn. Människorna sades bo *under M.*, d. v. s. i hägnat af den höga borgmuren. Stundom betyder M. äfven den af denna mur inhägnade människornas värld, t. ex. i en runinskrift i Fyrbj, Blacksta socken, Södermanland, liksom motsvarande ord i andra germanska fornspråk. Th. W.*

Midgårdssormen l. *Jormungand, nord. myt.*, var son af Loke och jättinnan Angerboda samt broder till Fenrer och Hel. Gudarna insågo, att Lokes afkomma skulle varda dem till olycka. Därför störtdes Hel ned i Nifhem, Fenrer fängslades, och M., en förfärlig orm, kastades ned i det djupa världshafvet, där han växte så, att han låg omkring hela jordskifvan och bet sig i stjärten. Huruledes han en gång höll på att fångas och

dödas af Tor är berättadt i art. Hymen. Vid besöket hos Utgård-Loke skulle Tor försöka lyfta Utgård-Lokes katt från golfvet, men förmodade det ej, emedan katten krökte ryggen i samma mån, som Tor lyfte handen. Denna katt var i själfva verket M. Vid Ragnarök skola Tor och M. kämpa med hvarandra. Tor dräper väl ormen, men orkar blott gå nio steg, innan han störftar död ned till följd af allt det etter ormen sprutat på honom. I kristen tid identifierades M. med Leviatan, från hvilken S. Bugge anser, att äfven hedningarnas föreställning om M. härstammar. Th. W. (B-e.)

Midhat pascha, turkisk statsman, f. 1822 i Konstantinopel, mördad maj 1884 i Taif i Arabien, var son till en högre ämbetsman, inträdde själf vid mycket unga år på ämbetsmannabanan och väckte på 1850-talet uppmärksamhet genom skickligt utförande af svåra administrativa uppdrag i Syrien, Rumelien och Bulgarien, där han bl. a. energiskt undertryckte strättröfverioväsendet. Han blef 1860 utnämnd till pascha och 1861 till guvernör (*vali*) i vilajetet Nisch i Serbien samt genomförde där i ordningens intresse en rad betydande reformer i förening med vägranläggningar, gendarmeriorganisation o. s. v. Det förvaltningssystem han där tillämpat blef mönster för den af honom, Ali pascha och Fuad pascha 1864 utarbetade allmänna provinsförvaltningsstadgan (vilajetslagen), hvarefter M. 1865 blef guvernör i det af vilajeten Silistria, Vidin och Nisch bildade nya "Donauvilajetet". Hans stränga ingripande mot bulgarisk propaganda gaf ryske ambassadören i Konstantinopel, Ignatiev, anledning att ingripa för att få den energiske guvernören aflägsnad; han lyckades emellertid häfda sin ställning mot hofintrigerna, kallades 1868 till ordförande i statsrådet och blef 1869 vali i Bagdad, där han undertryckte arabiska upprorsförsök och genomförde vidtgående jordreformer och dräneringsarbeten. Motarbetad af den reaktionäre storvesiren Mahmud Nedim pascha, lyckades M. vid audiens hos sultan Abd-ul-Asis öfvergående vinna denne för reformarbetets fortsättande och blef för en kortare tid (juli—okt. 1872) själf storvesir, men föll i onåd genom sitt motstånd mot sultanens vanvettigt slösaktiga byggnadsföretag. Emellertid var M. under de följande åren en tid guvernör i Saloniki och ett par gånger justitieminister samt inträdde efter *softa* (student-)upproret i Konstantinopel (maj 1876) ånyo i ministären som reformirarnas erkände ledare. Han spelade en ledande roll vid Abd-ul-Asis' afsättning (30 maj s. å.), som (4 juni) följdes af ex-sultanens död genom mord eller själfmord. M. var äfven en af de drivande krafterna vid Murad V:s afsättning (31 aug.) och utnämndes (19 dec.) af den nye sultanen, Abd-ul-Hamid II, till storvesir. Som sådan genomdref han en rad väklingande reformlöften, bl. a. den nya författ-



ningen (af 23 dec.) med dess bestämmelser om ett turkiskt parlament, och sultanens trontal inför en notabelförsamling, hvori reformprogrammet s. d. utvecklades, var i sitt första, vidtgående utkast M:s verk, men visade i sin slutliga form många tecken till de reaktionära inflytelsernas växande makt vid hovet. Författningen var närmast ett schackdrag mot den i Konstantinopel samlade konferensen af stormaktsdiplomater och dess sträfvanden till inblandning i Turkiets inre angelägenheter samt accepterades af detta skäl af Abd-ul-Hamid. Då emellertid M. i inre reformsyfte sökte göra de i författningen stadgade inskränkningarna i sultanens makt till en verklighet, blef han (natten till 5 febr. 1877) plötsligt häktad, nödgades afgå samt fördes omedelbart sjövägen ur riket till Brindisi. Efter 1½ års landsflykt, hvarunder han mest vistats i Paris och London, fick M. tillåtelse att återvända och som privatman vistas på Kreta (sept. 1878) samt utnämndes kort därpå till ståthållare i Syrien (med residens i Damaskus). Därifrån förflyttades han 1880 till generalguvernörsposten i Smyrna, men i maj 1881 lät sultanen anställa ny undersökning om verkliga förlöp vid Abd-ul-Asis' död, hvarvid M. anklagades för att ha anstiftat den mordplan, som skulle ha kostat ex-sultanen lifvet. Efter en partiskt anordnad rättegång (27—29 juni) dömdes M. (jämte 8 medanklagade) till döden. Diplomatska föreställningar från brittiska regeringen till M:s förmän förmådde emellertid sultanen att mildra domen öfver M. till deportation för lifstiden till Taif i södra Arabien. Där föll M. efter några år offer för ett par på sultanens befallning ditsända mördare. — M. var en af de äldre turkiska reformsträfvandenas mest dugande och patriotiske representanter och gaf, särskildt som provinsguvernör, många prof på sällspord administrativ skicklighet. Jfr Léouzon Leduc, "Midhat pacha" (1877), och Ali Haydar Midhat bey (M:s son), "Life of M. pasha" (1903). V. S.-g.

Midhurst [mi'dhöst], stad i engelska grefsk. Sussex, vid Rother, 19 km. n. om Chichester och 80 km. s. v. om London. 1,650 inv. (1901). Latinskola. I närheten öppnades 1906 ett stortadt lungotsanatorium, uppkalladt efter konung Edvard VII. (J. F. N.)

Midi (fr., af lat. *me'dius*, hälften, och *di'es*, dag), middagstid, klockan 12 på dagen; söder; Södern.

Midi, Canal du [kana'l dy]. Se *Langue-doc-kanalen*.

Midi, Dent du. Se *Dent du Midi*.

Midi, Pic du [pi'k dy; af fr. *midi*, söder], namn på flera bergstoppar i Pyrenéerna, bl. a. Pic du Midi d'Ossau i dep. Basses-Pyrénées, 2,885 m., från hvilken Gave d'Oloron (Gave d'Ossau) upprinner, och Pic du Midi de Bigorre i dep. Hautes-Pyrénées, 2,877 m. med meteorologiskt observatorium. Från den har Adour sina källföden. J. F. N.

Midjan, Midjaniter. Se *Midjan*.

Midinette [-nä't; af fr. *midi*, se d. o.], i Paris skämtsamt benämning på sömmerskor och andra arbeterskor, som lämna verkstaden under middagsrasten, då man ser dem promenera omkring; de utgöra ett framstående och mycket observeradt

drag i vissa kvarters fysionomi. Midinetterna ha gett stoff till både konstnärliga och litterära verk, t. ex. en staty på Les grands boulevards och L. Artus' med bifall mottagna femaktskomedi "Les midinettes" (1911).

Midjan, Midjaniter, ett land och ett folk, med hvilket Israel enligt G. T. ofta kom i beröring. Släktskapen mellan de båda folken har fått sitt uttryck däri, att M:s stamfader betraktas som en son till Abraham och Ketura (1 Mos. 25: 2). Enligt såväl Josefos, Eusebios och Hieronymus som Ptolemaios och de arabiske geograferna var midjaniternas ursprungliga hem beläget ö. om den elamitiska hafsviken. Därifrån ha de senare dragit mot n. upp mot moabiternas gränser och, såvida israeliternas uppgifter äro riktiga, äfven in på Sinaihalvön. Enligt Mos. 3 och 18 (Jahvist och Elohist) har Israel nämligen här kommit i beröring med dem, och Moses svärfader uppges ha varit en präst i Midjan. I Josefs historia uppträda de som handelsmän ö. om Jordan (1 Mos. 37: 28, 36, Elohisten), Jahvisten talar i stället om ismaelitiska köpmän (v. 25 f.) Och i dessa trakter omnämnas de ock i Bileams historia (4 Mos. 22: 7). Längre fram hade Gideon att utkämpa en hård strid mot dem, då de inträngt i Israels land i trakten af Jisreels slätten (Dom. 6—8), och hans seger omtalas af profeten Esaias som Midjans dag (Es. 9: 3). Hyvad som f. ö. berättas om M. i G. T. är icke egnadt att ge oss någon närmare upplysning om folkets senare historia. M:s ursprungliga hemland har i nyare tid besökts af R. Burton, som beskrifvit sin resa i "The gold mines of Midian" (1878) och "The land of Midian revisited" (1879). E. S.-e.

Midjaniter. Se *Midjan*.

Midland counties [mi'dlænd kau'nti:s] kallas de mellersta grefskapen i England: Stafford, Derby, Nottingham, Worcester, Warwick, Leicester och Northampton.

Midleton [mi'dlten], viscount. Se *Brodrick* 1. Äfven William St John Freemantle Brodrick (se d. o. 2) är, sedan 1907, viscount M.

Midljud, språk v., kallas de språkljud, som befinna sig inuti ordet. Med hänsyn till verknigen af vissa ljudlagar skiljer man nämligen mellan uddljud, midljud och utljud. Så behandlas t. ex. i svenska urspr. *k* (äldre germ. *ch*) olika alltefter sin plats i ordet: jämför t. ex. sv. *horn*, *natt*, *å* med lat. *cornu*, *noc-s* (nox), *aqua*. Lh.

Midlothian [midlâu'thiön], skotskt grefskap. Se *Edinburgh* 1.

Midnapur [midnepö'e]. 1. Distrikt i Brittiska Indien, divisionen Bardwan, Bengalen. 13,430 kvkm. 2,789,114 inv. (1901). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid en segelbar kanal till Calcutta. 33,140 inv. (1901). Tillverkning af mässings- och koppartråd. Flera undervisningsanstalter, bl. a. en amerikansk missionsanstalt med skola. — 1—2. Wbg.

Midnatskommittéen kallades på den politiska slangen en kommitté, som 22 juli 1893 tillsattes af norska stortinget. Den hade att undersöka vissa påstådda åtgärder 1884 och 1893, som skulle haft till ändamål att möta revolutionära försök. Så påstods, att gevär i kronans förråd gjorts obrukbara

genom afskrufvande af slutstycket o. d. Resultatet af undersökningen, som framlades 1894, ledde till ingen åtgärd.

Midnatt, *astron.*, det tidsmoment, då solen befinner sig i meridianen i *undre* kulmination eller, för oss, norr om zenit. Betydelsen af benämningarna *sann midnatt* och *medelmidnatt* inses genom jämförelse med de i afseende på middag (se d. o.) brukade benämningarna. Midnatten infaller 12 timmar före eller efter middagen. Endast för orter med stor latitud (se Bredd 1) kan solen vid midnatten vara synlig öfver horisonten och då endast under en kortare del af året, kring midsommarens.

E. J. (B—d.)

Midnattsförbättring, *astron.* Se Korresponderande höjder.

Midnattssol, *astron.*, solen, sedd i meridianen i *undre* kulmination, d. v. s. under polen eller i norr. Jfr Cirkumpolarstjärna och Midnatt.

E. J. (B—d.)

Midoln, *boktr.*, en frakturstil, som genom sina afrundade former närmar sig antikvastilen och nyttjas till rubriker. Ex.: **Midoln**

Midra'sch (hebr., plur. *midraschim*; forskning, utläggning), ett slags till rabbiniska litteraturen hörande, fri och ofta allegorisk förklaring af den gammaltestamentliga texten, bestående i dennas homiletiska bearbetning jämte inflickade berättelser, sagor och liknelser. Midraschim äro skrifna på en hebreiska, som är starkt uppblandad med arabiska, persiska, latinska och (särskildt) grekiska ord. De ega, i likhet med haggada (se d. o.), väl en didaktisk-uppygglig, men icke någon legislativ betydelse för judarnas religiösa lif. Man eger 40—50 större och mindre midraschsamlingar, som kommit till stånd emellan 3:e och 14:e årh. e. Kr. Bland dem förtjäna följande framhållas. *Mechilta* ("mått", "form") afhandlar 2:a Mos., *Sifra* ("boken") 3:e Mos. och *Sifre* ("böckerna") 4:e och 5:e Mos. *Tanchuma* (förf. af R. Tanchum ben Abba på 300-talet; äldsta uppl. 1520—22) omfattar alla 5 Moseböckerna, *Rabboth* (den mest kommenterade af alla; äldsta uppl. 1512—20) såväl de 5 Mos. som Salomos predikare, Ruts bok, Esters bok, Jeremias' klagovisor och Höga visan. Namnet *Pessikta* ("afdelning") bäres af två midrasch-samlingar (utg. 1868, 1880), hvilka innehålla betraktelser öfver årets viktigaste sabbater, och en tredje, äfven kallad *Lekach tob* (1546; senaste uppl. 1880), hvilken sträcker sig öfver samma område som den ofvannämnda *Rabboth*". Omfångsrikast af alla är *Jalkut Schimoni* (författad af en predikant Simon från Frankfurt a. M., på 1200- eller 1300-talet, 1521—27, senaste uppl. 1898), en utläggning af G. T:s samtliga böcker, som utgör en outmöglig haggadisk uppslagsbok för judiska predikanter. Midrasch-samlingar äro utgifna af A. Jellinek ("Bet ha-midrasch", 6 bd, 1853—77) och i tysk öfv. af A. Wünsche ("Bibliotheca rabbinica", 34 hftn, 1880—85). Jfr L. Zunz, "Die gottesdienstlichen vorträge der juden" (1832). L. L.*

Midshipman [mi'dʃipmən], eng. (i dagligt tal förk. till *mid* l. *midny*), *sjövn.*, i England och Nord-Amerika benämning på äldre sjökadett. Namnet kommer därpå, så enligt gammal häfd rangordningen ombord berättigade endast officerarna att

vistas akterut, hvaremot underofficerares och kadettens plats var midskepps och gemenskapens för-ut: "för om masten" (stormasten). Midshipmannen motsvarar ungefär äldre sjökadett vid svenska sjökrigsskolan. L. H.*

Midskeppssektion, *skpsb.*, är en af fartygets hufvudritningar och utgör en vertikal tvärskeppssektion af fartyget midskepps. På denna ritning böra materialdimensionerna utskrifvas, då den begagnade skalan sådant medger. C. K. S.

Midskogsforsen. Se Indalsälven, sp. 467.

Midsomer Norton [mi'dsamə næ'tn], stad i engelska grefsk. Somerset, 20 km. s. v. om Bath. 5,809 inv. (1901). Stenkolsgruvor.

Midsommardagen, Johannes döparens dag (da. o. no. *Sankt Hansdag*, ty. *Johannistag*, fr. *La Saint-Jean*), 24 juni, firas af rom.-katolska kyrkan samt i Sverige och Finland till minne af Johannes döparens födelse. Denna kyrkofest anses ha blifvit införd omkr. midten af 400-talet, således ungefär ett århundrade efter det att kyrkan börjat fira juldagen som Jesu födelsedag. Den förlades till 24 juni, emedan Johannes döparen, enl. Lukas, föddes sex månader före Jesus. Döparens dag kallas i Sverige vanligen Midsommardagen därför, att den infaller vid sommarsolståndet; och då i vårt land sommaren just vid den tiden födes på nytt, har man där till det egentliga ämnet för dagens firande tillagt ett nytt: Guds uppenbarelse i naturen. Midsommardagen är i Sverige ej endast helgdag, den är af forno jämväl en allmän folkfest, som tager sin början aftonen förut (midsommaraftonen). Då prydas husen utan och innan med löf och blommor, då dansas kring "majstången" (se d. o.), och i Stockholm hålles då t. o. m. en särskild marknad ("löfmarknaden") för löfruskor och barnleksaker. Under midsommarnatten tändes förr allmänt och tändas ännu på sina ställen, t. ex. i Bohuslän, eldar (såsom bruket fortfarande är mångenstädes i andra länder), hvilka väl äro att anse som kvarlefvor från en längst förfluten tids solkult. Den natten plockar ungdom blommor af nio slag, som hon lägger under hufvudgården för att i drömmen få se "sin tillkommande", eller och vinner hon denna sin önskan, om hon under tystnad och i ensamhet genomvakar midsommarnatten i det fria. — I Sverige egde Johannes döparens dag under en kortare tid en alldeles särskild betydelse. Sedan nämligen det i Stockholm vid midsommartiden 1756 gjorda revolutionsförsöket till konungamakts utvidgning misslyckats, förordnades genom k. br. af 26 juni s. å. (förfnyadt 5 juli 1758), att en tacksägelsegudstjänst allt framgent skulle firas på Midsommardagen till minne af frihetens bevarande. Denna förordning upphäfdes genom k. kung. 21 aug. 1765.

Midsommarkransen. Se Liljeholmen, sp. 505.

Midsommarsblomster, *bot.*, namn på *Geranium silvaticum*.

Midsövetrarnött ("midvinternatten"), *fno.* Se H ö k n a t t, sp. 257.

Midtbandslit, *bygkn.* Se Cimaïse, sp. 320.

Midtebrocksbesättning, *mek.* Se L å s, sp. 156.

Mittelkolonn, *krigsv.* Se Kolonn, sp. 597.

Midtens rike. Se Honan och Kina, sp. 26.

Midt-Grekland. Se Grekland, sp. 232.

Midthordland, del af Söndre Bergenhus amt, Norge, beläget omkring staden Bergen och omfattande häradena Fuse, Haalsdalen, Strandvik, Os, Samnanger, Fane, Austevold, Sund, Fjeld, Asköen och Aarstad, tills. utgörande M. sorenskriveri med ett yttnehåll af 1,428,66 kvkm. 42,458 inv. (1910). Enl. 1911 års härordning är M. namn på en bataljon af 4:e brigaden, Bergen, med ett inskrifningsområde, som motsvarar ung. M. sorenskriveri. K. V. H.

Midtkvadrat. Se Kyrka, sp. 466.

Midtflame/ll, bot., den för närgränsande celler gemensamma membran, som härleder sig från den vid celledningen bildade primära cellväggen. På tvärsnitt af äldre väfnader framträder den ofta tydligt afgränsad från väggarnas förtjocknings-skikt. I mjukare väfnader bestå midtflamellerna af pektinföreningar, i förvedade och förkorkade väfnader äro de dessutom förvedade. Jfr Maceration 2. G. L.-m.

Midtmoran, geol. Se Glaciärer, sp. 1245.

Midtpost, bygnk. Se Fönster, sp. 361.

Midtpunkt. Se Centrum.

Midtskepp. Se Skepp, bygnk.

Midtskog, norsk gård, belägen i Eidskogens socken, ej långt från Matrand (se d. o.). Där byggdes 1644 omkring kyrkan som medelpunkt en skans, hvarjämte äfven en broskans anlades, allt af trä, enär marken var hårdt frusen. Den till 300 man uppgående besättningen flydde, då svensarna under Stenbock anföll 24 maj 1645. Stenbock lät uppträna skansarna. Träffningen vid Matrand 1814 kallas stundom träffningen vid Midtskog, då en del af striden utkämpades på denna gårds grund. K. V. H. L. W.-son M.

Midtstolpekyrka. Se Stafkyrka.

Midtskåre. Se Måttverktyg.

Midwater [mi'dwå'te], eng., sjö-, midt emellan en farleds stränder eller andra sidobegränsningar. H. W.-I.

Midwayöarna [mi'dwå'-], den nordvästligaste obebodda gruppen af Hawaiiöarna. Den viktigaste ön är Midway. Kabelstation. J. F. N.

Midvinternatten. Se Höknatt, sp. 257.

Midvintersblot. Se Midvintersfest.

Midvintersfest, Midvintersblot, ino. jöla-blót, den mellersta af de tre stora högtider, som årligen firades af våra hedniska förfäder. Den inföll vid höknatten (se d. o.) omkr. 13 jan. och var närmast en solfest, en glädjefest till firande af ljusets återvändande och naturens återuppvaknande. Också voro de därvid brukliga offren helgade åt års-växtens gud. Som en motsvarighet till den nordiska midvintersfesten kan man betrakta judarnas "tempelevigningsfest", grekernas "chronia" och romarnas "saturnalia". Efter kristendomens införande i Norden sammanföll midvintersfesten med julhögtiden, och många af de gamla hedniska sedvänjor, som af ålder voro fasta vid den förra, öfvergingo i mer eller mindre förändrad form till de kristnes jul (se d. o.), där de ännu delvis kunna urskiljas. R. G.

Midylly, turk. namn på Lesbos (se d. o.), sp. 240.

Miëchowitz, by i preussiska reg.-omr. Oppeln

(Schlesien). 7,572 inv. (1905). Stenkols- och zinkgrufvor. J. F. N.

Mieczyslaw. Se Mieszko.

Miedcke [mid-]. Se Krebs, K. A.

Międziejrzec [mjend'sieršetj], po. Se Meseritz.

Międzyrzecze [mjen'd'siršetje], po. Se Mesjir-jetsje.

Mie/hikkälä, socken i Finland, Viborgs län, Kymmene härad och domsaga, utgör ett imperiellt pastorat af 2:a kl., Nyslotts stift, Fredrikshamns kontrakt. Areal 391 kvkm. 4,707 inv. (1910), finkstalande. A. G. F.

Mie/l (Meel, Miele), Jan, af italienarna kallad Giovanni delle Vite, nederländsk målare, f. 1599 i närheten af Antwerpen, d. 1664 i Turin, utbildade sig i Antwerpen och i Rom under Andrea Sacchi. Han målade förnämligast landskap med figurer, herdelif, bonddansar (s. k. "bambocciate" i P. van Laars stil), men utförde också både alfresco och i olja stora målningar för kyrkor i Rom. 1648 blef han led. af Accademia di San Luca i Rom, och strax därefter kallades han af Karl Emanuel II af Savojen till Turin som hans förste målare. Arbeten af M. finnas i Louvre, Turin m. fl. samlingar. Sveriges nationalmuseum eger två tafflar af honom.

Mielck, Ernst Leopold Kristian, finsk tonsättare, f. 1877 i Viborg, d. 1899 i Schweiz, började i hemstaden sina musikstudier, hvilka fortsattes vid Sterns konservatorium i Berlin under bl. a. Kleffels samt därefter Max Bruchs ledning. Han debuterade som pianist 1895, men hade redan tidigare gjort sig känd genom flera mycket lofvande kompositioner. M:s förnämsta verk äro en symfoni i c-moll och en pianokonsert i e-moll. F. ö. skref M. en trio, en kvartett, en kvintett, en dramatisk uvertyr samt ett par verk för kör och orkester äfvensom några smärre sång- och pianostycken. M:s kompositioner röja ej blott ovanlig musikalisk begåfning, utan delvis äfven långt hunnen mognad. Han hyste särdeles lifligt intresse för finska folkmusiken, som påverkat åtminstone en del af hans produktion och tagit sig speciellt uttryck i en nätt finsk svit för orkester och en pianofantasi öfver finska folkmelodier. O. Asn.

Miele, J. Se Miel.

Mi'elikki, finsk myt., en i ryskkarelska besvärjelser och efter dem i "Kalevala" förekommande, tåmligen ny benämning på skogens gudinna eller enligt finsk terminologi "världinna". Namnet betyder ungefär "den välvilliga". K. B. W.

Mieres [mie'-], stad i spanska prov. Oviedo (Asturien), vid floden Caudal, en biflod till Nalón. 18,083 inv. (1900). Bergsskola. Bergsbruk (järn, svafvel, cinnober och stenkol), järnhandtering. J. F. N.

Mierevelt [mi'refelt] l. Miereveld, Michiel Janszoon van, holländsk porträttmålare, f. 1 maj 1567 i Delft, begravnen där 30 juni 1640, var son till en guldsmed och kom, på grund af ovanligt tidigt visade konstärsanlag, redan vid tolf års ålder i lära hos Antonio Blockland (Montfort) i Utrecht. Där stannade han till lärarens död (1583), då han för alltid bosatte sig i födelsestaden, ehuru han ibland för beställningars skull äfven uppehöll sig i Haag. Han blef en vida berömd

och eftersökt porträttör, som öfverhopades med beställningar. Icke mindre än 5,000 porträttmålningslära ha utgått från hans verkstad. Dock var naturligtvis endast en del af dessa originalverk. De flesta utgjordes af bättre eller svagare, af honom signerade ateljékopior, utförda af en hel stab af



lärjungar, bland hvilka de märkligaste voro Paulus Moreelse, Jan van Ravesteyn samt sönerna Pieter och Jan M. Denna massproduktion var naturligtvis till skada för M:s konstnärliga rykte, men den inbragte honom en storartad förmögenhet. Under hela sin bana var han därejnte huset Nassau-Oraniens hofmålare. Hans sirligt uppen- slade, nyktert up- fattade, men helt visst på kornet tagna konterfej, inför hvilka man känner sig öfvertygad om deras slående likhet med resp. modeller, markera intet nytt utvecklingsskede i det holländska porträttmåleriet, men de utmärkas af solida egenskaper. Många honom förr tillerkända tafflor ha emellertid i senare tid utsöndrats ur hans arbeten och på stilkritiska grunder tillerkänts med honom befyndade artister, såsom Nicolaes Elias m. fl. I egenskap af svärfar till den frejdade kopparstickaren Willem Jacobsz. Delft kom han att för dennes räkning utföra en serie ypperliga porträtt, som mågen sedan med grafstickeln förevigade. Dit höra t. ex. *Gustaf II Adolfs* och *Axel Oxenstiernas* bilder. Att märka är dock, att konungens ingalunda är utfördt efter naturen — M. sammantråffade aldrig med den svenske monarken —, utan att det under kopparsticket uttryckligen står att läsa, att M. utfördt det efter de bästa original, som han kunnat komma öfver. M:s målningar träffas i de flesta museer och större enskilda samlingar. I Sverige är han dock endast sparsamt företräd: Nationalmuseum har att uppvisa ett 1623 måladt porträtt i bröstbild af *Fredrik V af Böhmen*, i Hamiltontska samlingen på Boo i Närke ses ett *Porträtt af en präst*, signeradt 1619, och hos frih. G. Tamm i Stockholm ett M. sedan gammalt tillskrifvet *Damporträtt*.

O. G.—g.

Mieris, van, holländsk målarfamilj. — 1. Frans van M. d. ä., genre- och porträttmålare, f. 16 april 1635 i Leiden, d. där 12 mars 1681, var son till en guldsmed och blef, efter någon tids undervisning hos Abr. van den Tempel, elev af Gerrit Dou och betraktades som dennes ypperste lärjunge; ja, han öfvertråffade sin mästare. Skickligare tecknare och större kolorist än denne, frambragte han inom sin genre — det holländska miniatyrtypade fämnärligast, som då var på modet och som ännu under 1800-talets förra hälft mycket gouterades af konstamlare — rena små mästerverk, som icke blott ha den egenskapen att tåla att granskas med förstoringsglas, utan fängsla betraktaren genom uppfattningens älskvärdhet, det eleganta utförandet, som med underbar teknik öfvervinna alla svårigheter, och den läckra behandlingen af atlasro-

ber, spetsar och andra accessoarer. Trots det ängsligt minutösa i målningsättet äro M:s arbeten långt ifrån själlösa. Hans ämnesval äro små, gemtyligt uppfattade husliga scener, i motivvalet besläktade med Dous och Metsus arbeten. Hans många målningar träffas i de flesta större samlingar. Synnerligen godt företräd är han i Münchens och Dresdens museer, i det förra bl. a. af den ofta reproducerade bilden *Dam framför en spegel* och i det senare bl. a. af de likaledes ofta återgifna *Ung dam hos musikläraren*, *Konstnären målade en dam*, *Rökande krigare* och *Besöket i ateljén*. I Nationalmuseum finnes ingen målning af hans hand. De enda arbeten af honom i Sverige torde vara två tafflor i Stockholms högskolas samling: *Porträtt af en köpman* och *hans hustru*. — 2. Jan van M., den föregående äldste son, genremålare, f. 17 juni 1660 i Leiden, d. 17 mars 1690 i Rom, var elev af fadern och af G. de Lairese, målade kompositioner med figurer i naturlig storlek, men dessa synas alla ha gått förlorade. Sjuklig som han var och död i unga år, torde han f. ö. aldrig utfördt många arbeten. — 3. Willem van M., den föregående bror, f. 3 juni 1662 i Leiden, d. där 1747, var elev af sin far och målade såväl mytologiska ämnen som genrebilder (interiörer med fisk- och grönsaksmånglare, m. m.) och porträtt. Han var den förnämste af Frans van M. d. ä:s söner och kom i sina tidigare genrestycken, varma i tonen, fadern ganska nära. Hans senare arbeten blefvo emellertid allt torrare i uppfattningen, kyligare i färgen och glattare i behandlingen. M. var äfven modellör i vax och lera och utförde som sådan vaser m. m., som skattades högt. Bäst är M. som målare företräd i Dresdens museum, men han är rikligt representerad äfven i de flesta andra större samlingar. I Sverige äro hans verk rätt sällsynta. I Nationalmuseum tillskrifves honom dock *Gubbe med ett ölkrus*; i den forna Schagerströmska samlingen i Stockholm sägs ett litet 1697 dateradt *Mansporträtt*; från s. ä. förskrifver sig *Diana i ett landskap* i Stuartska samlingen, likaledes i Stockholm, och i greve von Hallwyls samling där ses af M:s hand ett *Porträtt af en köpman*. — 4. Frans van M. d. y., den föregående son och elev, f. 24 dec. 1689 i Leiden, d. där 22 okt. 1763, imiterade med växlande framgång faderns och farfaderns arbeten och var en artist af ringa betydelse.

Frans van Mieris d. ä. Efter ett själfporträtt.



Mierostawski [-sowa'ski], Ludwik, polsk författare och revolutionär, f. 1814 i Frankrike, d. 1878 i Paris, studerade i krigsskolan i Kalisz, måste efter resningen 1831 fly till Paris, sökte 1846 organisera en resning i Posen, fängslades af preussiska regeringen i Gnesen och dömdes till döden, men benådades med lifstidsfängelse i Berlin.

Frigifven 1848, begaf han sig åter till Posen, där han s. å. måste ge sig för general Colomb. Han deltog i de italienska frihetsrörelserna 1849 och 1861 och i polska resningen 1863. Bland hans arbeten märkas *Aperçu rapide sur l'histoire universelle* (1836), *Histoire de la révolution de Pologne* (3 bd 1837, bd 4 1878), *Powstanie polskie* (1853, Resningen i Posen), *Kritische Darstellung des Feldzugs von 1831* (1848) och *Berichte über den Feldzug in Baden* (1849). A—d J.

Mierzwiński [mjärš-], Ladislaus, polsk tenorsångare, f. 1850 i Warschau, d. 1909 i Paris, ämnade bli arkitekt, då hans studier afbröts genom ett, af deltagande i politiska oroligheter orsakadt,

treårigt fängelsestraff. Efter frigifvandet ur fängelset började han utbilda sin sångröst, och han öfvade sig på egen hand under tio år med sådan energi, att han kom att räknas bland samtidens största sångfenomen. 1881 hade han anställning vid Covent-garden-teatern i London, och under 1880-talet gjorde han vidsträckt gästspels- och konsertresor

(konserterade i Stockholm 1886). Han föll ett offer för spelpassionen, och rösten ruinerades äfven snart nog. M. har ofta blifvit liknad vid de stora tenorerna af den äldre italienska skolan, och i själfva verket föreställer man sig gärna en Rubinis eller Tamberlicks föredrag af Rossini prägladt af samma häpnadsväckande egenskaper i fråga om röstens höjd, styrka och smidighet. Hans yttre teknik motsvarades emellertid ej i lika mån af inre uttrycksförmåga. Tenorpartierna i "Wilhelm Tell", "Robert", "Hugenotterna", "Judinann" och "Trubaduren" ansågos som hans förnämsta. A. L.*

Mies [mis], tjeck. *Stříbro* ("silfver"), bergstad i västra Böhmen, vid floden Mies, som längre ned får namnet Beraun (se d. o. 1). 3,905 inv. (1900). Högre gymnasium. Lärarseminarium. Centralpunkt för de böhmiska blybergverken. Äfven stenkolsgrufvor finnas i trakten. (J. F. N.)

Miesbachboskap [mis-], en i Bavern förekommande, efter orten Miesbach (3,429 inv. 1900), vid Schlierach, uppkallad unnerras af Simmentalboskapen (se d. o.). H. F.

Mieszko [mje/'skå] I. Mieczysław [mjetj's-; senare namnform], polska furstar: 1. M. I, hertig 960—992, antog 966, på grund af gifte från Böhmen, kristendomen och införde den i Polen. — 2. M. II, son af Boleslav Chrobry, regerade 1025—34 och antog konungatitel, men förlorade nästan alla faderns eröfringar och erkände tyske kejsarens överhöghet. — 3. M. III (Stary, "den gamle"), son af Boleslav III, d. 1202, erhöll 1139, vid den af fadern gjorda riksdeleningen, Stor-Polen på sin lott samt blef, efter många stridigheter med bröderna, erkänd som Polens öfverherre och innehafvare af Krakau efter sin broder Boleslav IV (d. 1173), men redan 1177 blef han undanträngd och kom först 1199 ånyo på tronen. Jfr Polen (Historia).

Miethe [mite], A. d. o. l. f, tysk fotokemist, f. 1862 i Potsdam, studerade vid universiteten i Berlin och Göttingen, var vetenskaplig medarbetare hos Schulze & Bartels i Rathenow och Voigtländer & Sohn i Braunschweig och är sedan 1899 professor och föreståndare för fotokemiska laboratoriet vid tekniska högskolan i Berlin. M. har gjort betydande uppfinnningar inom fotografiens område speciellt inom optiken och färgfotografien. J. Htzg.

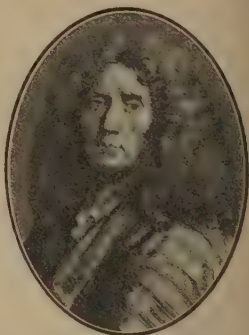
Mietöis (fi. *Mietuinen*), imperiellt pastorat af 3:e kl. vid kusten i Åbo län, Vehmo domsaga, Virmo härad, Finland, Virmo prosteri, Åbo ärke-stift. Areal 136 kvkm. 1,852 inv. (1910), finsktalande. Socken bildades 1643 som kapell under Virmo pastorat och lydde patronellt under Lechtis' och Tuokila allodialsäterier samt några hemman i Virmo socken. A. G. F.

Migdal. Se Magdalena.

Miglio [mi'lja], it., mil (se d. o.).

Migliorati [milj'arati], Cosimo da. Se Innocentius VII.

Mignard [minj'är], franska målare. 1. Nicolas M., kallad M. d'Avignon, f. omkr. 1605, d. 1668, studerade i Fontainebleau och kom sedan till Avignon, där kardinalen af Lyon, Richelieus broder, tog honom med sig till Rom. 1660 fick M. tillfälle att måla konung Ludvig XIV, hvilken kallade honom till Fontainebleau och utnämnde honom till drottningens målare. Han utförde en mängd porträtt och dessutom historietafior samt dekorerade flera rum i Tuilerierna. 1662 varldt han led. af franska konstakademien. Hans son, Pierre M. d. y. (f. 1640, d. 1725), var arkitekt. — 2. Pierre M. d. ä., äfven kallad M. le Romain, den föregående broder, f. 1610, döpt i Troyes 17 nov. 1612, d. 30 maj 1695 i Paris, blef efter förberedande studier i Fontainebleau lärjunge af konungens förste målare, Simon Vouet. Han begaf sig 1636 till Rom, där han stannade i nära 22 år och målade flera påfvars porträtt (Urban VIII, Innocentius X och Alexander VII), kopierade Annibale Carraccis fresker i Pal. Farnese samt därefter började måla historiebilder och särskildt en mängd madonnor, kallade "mignardes". Han återvände 1657 till Frankrike, fick måla Ludvig XIV:s porträtt och blef från den tiden porträttören på modet. På beställning af drottningen utförde han alfresco *Paradiset*, med 200 figurer, 3 gånger större än verkligheten, till kupolen i Val-de-Grâce i Paris. F. ö. utförde han i St Cloud och Versailles målningar, som nu äro förstörda. I akademien upptogs han ej förr än 1690, efter Lebruns död, emedan det varit en häftig afundsjuka rådande emellan de båda målarna. Vid 80 års ålder gjorde han på ett par månader ett fullständigt utkast till Invaliddomens



Pierre Mignard d. ä. Efter ett själfporträtt.

prydan de med målning, och han åtog sig äfven utförandet, men döden hindrade honom att realisera planen. Af hans arbeten i Louvre märkas den berömda och vackra altarbilden *La vierge à la grappe*, flera andra religiösa målningar samt allegorier och porträtt, såsom af *Ludvig XIV:s son och barnbarn*, af *M:me de Maintenon* och självporträtt. Berlin eger af honom ett förträffligt porträtt af kardinal Mazarins niece, *Maria Mancini*.

1 o. 2. C. R. N.*

Mignardiser [minjar-], fr. *mignardises* (af *mignard*, tack, söt), på franska oftare *mignonnettes*, ett slags ganser, som å ömse sidor äro försedda med öglor för virkning af spetsar (till garnering).

Migne [minj], *Jacques Paul*, fransk katolsk teolog, f. 1800 i St Flour (Auvergne), d. 1875 i Paris, prästvigd 1824, verkade i Orléans-stiftet och i Paris, där han i Petit Montrouge 1836 grundade en förlagsaffär med boktryckeri, som skulle bli oerhördt betydelsefull för den katolska patristiken och litteraturen. M:s hufvudverk blef utgifvandet af kyrkofäderna och kyrkolärarna, *Patrologia cursus completus*. 1844—65 utkommo i 217 bd de latinska *Series latina*, från Tertullianus till Innocentius III, jämte 4 bd *Indices*. 1857—66 utkom *Series græca* i 161 bd, omfattande den grekiska kyrkliga litteraturen från de apostoliske fäderna till konsiliet i Florens; denna serie föreligger i två editioner; den ena, fullständiga, ger den grekiska texten jämte latinsk öfv. på motsäende sida; den andra ger blott latinsk öfv. Äfven här finnes *Index*. — M. utgaf äfven en hel del andra jätttestora samlingsverk, bl. a. ett dogmatiskt bibliotek, *Theologia cursus completus* (28 bd, 1840—45), en samling berömda predikningar, *Collection intégrale et universelle des orateurs sacrés* (102 bd, 1844—66), samt en teologisk encyklopedi i 171 bd. — Med förlaget voro förbundna verkstäder för orgelbyggnad, religiöst måleri etc. 1868 ödelade en våldel hela företaget. Men han uppsatte en ny affär. Årkebiskopen förbjöd ock M. detta affärsföretag, som syntes föga passa en präst; han suspenderades, och påfven frantog honom 1874 de prästerliga rättigheterna. H. H. t.

Mignet [minjå], *François Auguste Marie*, fransk historiker, f. 8 maj 1796 i Aix i

Provence, d. 24 mars 1884 i Paris, knöt under sin studietid innerlig vänskapförbindelse med Thiers. Båda debuterade 1818 som advokater i Aix, men syselsatte sig samtidigt och med större framgång med litterära, särskildt historiska, ämnen. 1821—30 var M. medarbetare i den liberala paristidningen "Courrier français" och fortsatte där-

jämte sina historiska forskningar. 1824 utgaf han sitt berömda arbete *Histoire de la révolution française de 1789 à 1814* (2 bd, många uppl.: "Franska revolutionens historia från år 1789 till år 1814", 1863). M. lämnar i detta verk icke en

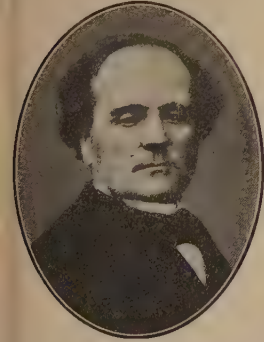
detaljerad skildring af revolutionens gång, utan en glänsande och kortfattad resumé, späckad med filosofiska slutledningar och affattad med rätt utprägladt liberal tendens. M. tillhör, liksom Guizot, den s. k. filosofiska skolan, som i historien gärna försummar berättandet och lägger hufvudvikten på att ur de historiska tilldragelserna utleta de ledande idéerna. Den för en sådan skildring nära liggande faran att konstruera har M. ej alldeles undgått, och man har sagt, att han framställer för läsaren icke människor, utan idéer. — I början af 1830 uppsatte M. jämte Thiers och A. Carrel tidningen "National". Efter julirevolutionen s. å. utnämndes han till "conseiller d'état" och arkivarie i utrikesministeriet, hvilken syssla han förlorade genom februarirevolutionen (1848). Efter 1830 syselsatte han sig icke vidare med politiken. — M. var sedan 1832 medlem af Académie des sciences morales et politiques, hvars ständige sekreterare han blef 1837, samt sedan 1836 af Franska akad. Hans biografiska minnestal och akademiberättelser voro högt skattade och ha utgifvits i flera samlingar. Af hans öfriga arbeten märkas *Histoire de Marie Stuart* (2 bd, 1851; "Maria Stuarts historia", 1864—65), *Charles-Quint, son abdication etc.* (1854; 10:e uppl. 1882), *Rivalité de François I et de Charles-Quint* (2 bd, 1875) och den viktiga urkundssamlingen *Négociations relatives à la succession d'Espagne* (4 bd, 1836—42). Under mer än 30 år var han sysselsatt med förberedelserna till en historia öfver reformationen. Jfr Petit, "François M." (1889), och J. Simon, "Mignet, Michelet, Henri Martin" (s. å.). J. F. N.*

Mignon [minjå], fr. ("nätt", "näpen"), *boktr.*, en tryckstil, äfven kallad halfmittel l. colonel (se d. o.).

Mignon [minjå], fr. (eg. intagande, söt, småtäck, af fnhty. *minni*, kärlek), namn på en af hufvudpersonerna i Goethes roman "Wilhelm Meisters lehrjahre", en ungmö, som genom sina barndomsöden och sitt halfmildvetna själslifs fågning framstår som en af de mest poetiska företeelserna i den moderna litteraturen. Hon har också blifvit förebild för en hel del senare romanfigurer. Se E. Wolff, "Mignon" (1909). Ur Goethes roman hämtades ämnet till en opera af Ambrose Thomas. — Franske konungen Henrik III:s gosse-älsklingar, deltagare i hans utsväfningar, kallades hans "mignons".

Mignon [minjå], *Abraham*, tysk (i Holland utbildad) frukt- och blomstermålare, f. 1640 i Frankfurt a. M., d. omkr. 1679, var elev i Frankfurt af Jacob Marel och i Utrecht af Jan Davidsz. de Heem och därefter till sin död verksam i Frankfurt. Hans delikata, i litet format utförda blomster- och fruktstycken träffas bl. a. i museerna i Dresden (15), Amsterdam (6), Kassel (2), Köpenhamn, Bruxelles o. s. v. I Redinska samlingen i Stockholm ses ett vackert, miniatyrlikt utfördt *Fruktstycke*. O. G.-g.

Mignon [minjå], *Léon*, belgisk skulptör, f. 1847 i Liège, d. 1898, studerade i hemlandet och i Italien och är känd framför allt genom sina kraftfulla monumentala djurgurper — *Romersk tjurfäktning* (museet i Bruxelles) och två *tjurgurper*, uppställda i Liège — samt genom brons-



relieferna *Herkules' storverk*, som smycka Herkulestrappan i Bruxelles' moderna museum. M. utförde äfven betydande porträttbyster (*Frère-Orban* m. fl.).

Mignonettes [minjånä't], fr. Se *Mignardier*.

Migos, i Japan de båda indiske gudakonungarna, Indra och Brahma, som vakt templens yttre portar mot onda väsen. Jättelika, rödmålade, hiskliga att se på, äro de ofta fullsatta med små pappersuddar. Det är nämligen en allmän tro, att någon önskan blir uppfylld, om en kastad pappersudd fastnar på M.

Migrationsteori (af lat. *migratio*, flyttning), bot., en af R. Wagner framställd teori, enligt hvilken nya arter skulle uppkomma genom förflyttning af ett antal individer af en art, under det att återstoden af individerna kvarblir. Nya lifsbetingelser och omöjligheten af korsning med de kvarblifna individerna skulle vara orsaken till uppkomsten af de nya arterna. G. L—m.

Migrän (fr. *migraine*, af grek. *hemi*, half, och *kranion*, hufvudskål) l. *Hemikrani*, med., vanligen anfallsvis påkommande hufvudvärk af periodisk karaktär. Värken angriper i typiska fall endast halva (mest den vänstra) sidan af hufvudet (däraf namnet), men kan ock omfatta större delar däraf.

Migrän träffar i allmänhet nervösa individer — i 90 proc. förefinnes hos de sjuke en ärftlig belastning (Möbius) — och är något vanligare hos kvinnor än hos män samt uppträder vanligen redan i pubertetsperioden, sällan efter tredje lefnadsdecenniet. Hufvudvärksanfallen kunna framkallas af andlig ansträngning, sinnesrörelser, af lokala näsaffektioner (snufva), giktanfall samt följa hos kvinnor ofta med menstruationsperioderna. Ofta nog förebådas hufvudvärken af trötthetskänsla, nedstämdhet och omotiverad benägenhet att gaspa. Själva anfallat är nästan alltid förenadt med stark sjukdomskänsla, enorm känslighet för sinnesintryck, såsom för ljus och ljud, kräkningar, någon gång diarré och ökad urinafsöndring. Ofta börja anfallen med ett utfallande af en del af synfältet och ett därmed åtföljande egendomligt ljusfenomen (s. k. flimmer-skotom). Ansiktsfärgen kan vara blek eller rodnad, pupillerna stora eller förminskade. Efter att ha varat 12—36 timmar löser sig anfallat under en vederkveckande sömn. Migrän är ingen dödlig, men väl en mycket besvärlig sjukdom, som kan förbittra lifvet för den sjuke. Dessa patienter åldras ofta tidigt och gråna fort. Mången gång räcka dessa anfall genom hela lifvet, men kunna ock gå öfver tidigare, t. ex. hos kvinnor efter klimakteriet, eller ändra karaktär och antaga mildare former än i ungdomen. Någon enstaka gång har man dock observerat, att lidandet småningom blir mera kontinuerligt likasom att fallandesot har uppträdt därjämte. Migräns orsak sökes i förändringar inom vissa partier af nervi sympatici, och effekten häraf blir en periodisk kärkramp, som framkallar symtomen. Hvad behandlingen angår, undersökes först, om lokalbehandling af näsan och svalget behöfves. Man har t. ex. sett migränanfall försvinna efter borttagandet af tonsillerna. Förefinnes blodbrist, ges järn- och arsenikpreparat. En svag kon-

stitution söker man härda genom diet, kallvatten- och luftkurer, allmän massage, gymnastik o. d.; förstoppning bör motarbetas. Vid anfallen ges antineuralgiska medel, såsom antifebrin, fenacetin, aspirin, trigemin etc., vidare kaffeinpreparat och nervina, såsom brom, valerianapreparat; lokala derivationer, såsom värme eller köld, metol- och spritningnidningar på hufvudhuden kunna lindra. Elektricitet och massage ha däremot föga inverkan. I. H.

Migränstift, farm. med. Se *Mentol*.

Miguel [migel], Maria Evaristo ("Dom Miguel"), troninkrättare i Portugal 1828—34, f. 26 okt. 1802 i Lissabon, d. 14 nov. 1866 på slottet Brønnbach i Baden, var yngre son af konung Johan VI och spanska prinsessan Charlotta Joachima Theresa. Som fiende till den 1822 införda konstitutionella författningen lät M. 30 april 1824 häkta 800 personer af det moderata partiet och kringrädda sin faders palats, men gaf sin sak förlorad, sedan konungen efter några dagar lyckats fly om bord på ett engelskt krigsartyg, och förvistes ur landet. Då hans äldre broder, kejsar Pedro I af Brasilien, efter faderns död (10 mars 1826) bestämde Portugals krona åt sin sjuåriga dotter, Maria da Gloria, och sökte trygga denna plan genom att ge landet en ny, frisinad författning, men tillika förlofva den unga drottningen med M., godkände denne den vidtagna anordningen och besvor författningen (i Wien 4 okt.). Af brodern utnämnd till regent (3 juli 1827), öfvertog han styrelsen 26 febr. 1828, men brukade sin makt till att upplösa de författningssenliga cortes och på en inkallad ständsförsamling begärn låta hylla sig som enväldig konung (30 juni 1828). Nu följde ett skräckvälde, på hvilket dock dom Pedro efter få år gjorde slut. Sedan han 1831 nödgats nedlägga Brasiliens krona till förmån för sin unge son, Pedro II, återvände han nämligen till Europa, besökte de franska och engelska hofven samt lyckades från Azorerna få fast fot i Oporto, i juli 1832. Ett år senare besatte han Lissabon, och 22 sept. 1833 höll drottning Maria sitt intåg där. Samtidigt ändrade spanska regeringen karaktär i följd af Ferdinand VII:s död och sände 20,000 man till Pedros hjälp mot M., som tagit parti för don Carlos. Efter ett afgörande nederlag måste M. genom kapitulationen i Evora 26—29 maj 1834 afsäga sig Portugals krona samt lämna riket. — 1851 förmådde M. sig med prinsessan Adelheid af Löwenstein-Wertheim-Rosenberg (f. 1831, d. 1909) samt lefde därefter på slottet Heubach, vid Miltenberg i Bayern, och sedan 1856 på slottet Brønnbach, vid Wertheim i Baden, båda vid Main. I sitt äktenskap hade han en son, Miguel, österrikisk öfverste, och sex döttrar, bland dem Maria Teresia (f. 1855), förmäld med kejsar Frans Josef I:s broder ärkehertig Karl Ludvig (f. 1838, d. 1896), Maria Josefa (f. 1857), gift med ögonläkaren hertig Karl Teodor i Bayern (se Karl, sp. 1045—46) och Maria Anna (f. 1861), som 1893 åktade arfstorhertigen Vilhelm af Luxemburg (f. 1852, regerande storhertig 1905, d. 1912); de tre andra döttrarna förmäldes med bourbonska prinsar. Sonen Miguel (f. 19 sept. 1853) har två gånger ingått giftermål: 1877 med Elisabet af Thurn und Taxis (f. 1860, d. 1881),

1893 med Teresia af Löwenstein-Wertheim-Rosenberg. I sitt första äktenskap har han två söner och en dotter, i det andra sex döttrar och en son. Den äldste af sönerna, Miguel (f. 22 sept. 1878), som af fadern erhållit titeln hertig af Vizeu, äktade 1909 amerikanskan Anita Stewart (f. 1886) och har med henne en dotter (f. 1910).

Migueliter [mige-], anhängare af troninkräftaren i Portugal Miguel (se d. o.).

Miguitlan, by. Se Oaxaca.

Migula, Walter, tysk botanist, f. 4 nov. 1863 i Zyrowa (Schlesien), professor i botanik 1893 i Karlsruhe och 1905 vid forstakademien i Eisenach, är en framstående deskriptiv kryptogamist. Han har författat *Characeen* i Rabenhorsts Kryptogamenflora (1897), *Synopsis der europäischen Characeen* (1898), det mycket omfattande arbetet *Kryptogamenflora* (i O. W. Thomés "Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz", sedan 1904, under utgifning), flera bakteriologiska arbeten, främst det stora verket *System der bakterien* (2 bd, 1897—1900) samt *Pflanzenbiologie* (1909). C. Lmn.

Migul'nskaja (Migulinsk), kosackby (stans) i Syd-Ryssland, Donska kosackernas land, vid högra stranden af Don. 28,000 inv. (1900). (J. F. N.)

Mihalovich [-cha'lavitj], Edmund von, slavisk tonsättare, f. 1842 i Slavonien, erhöj sin musikaliska bildning i Budapest, sedermera hos Hauptmann i Leipzig och Bülow i München. Han blef 1887 direktör för musikakademien i Budapest och 1908 ministerialråd. M. hör till den nytyiska riktningen och har gjort sig bekant särskildt genom ballader för orkester samt 4 symfonier. I operorna *Hagbarth und Signe* (Dresden 1882), *Wieland der Schmied* och *Toldi* (1898) har han tillämpat de wagnerska principerna. A. L.*

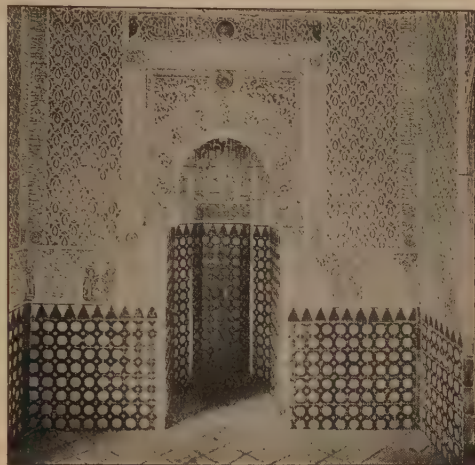
Mihail Viteazul. Se Valakiet.

Mi'hi est propo'situm in tabe'rna mo'ri. Se Meum est propositum in taberna mori.

Mihmändär (pers., af *mihmān*, gäst, och *dār*, hålla), i Persien titel på den ämbetsman, som hade till äliggande att från rikets gränser till hufvudstaden beledsaga främmande sändebud samt draga försorg om deras härbärgerande och förplägnade i *mihmānchāne* ("gästhuset"). Numera motsvarar titeln i Turkiet och Persien närmast vår "introduktör för främmande sändebud". K. V. Z.

Mihrab (Mikrāb), arab., bön-nisch, den nisch, som i en muhammedansk moské anger riktningen mot den heliga staden Mekka (se Kibla). Mihrab motsvarar på visst sätt altaret eller altarplatsen i den kristna kyrkan, och framför densamma, med ansiktet vändt mot Mekka, står under de offentliga bönestunderna förebäddaren, hvars rörelser upprepas af den bakom stående mängden. Bön-nischen afslutas, i öfverensstämmelse med byggnadens öfriga stil, än med ett spetsbågshvalf, än med ett rundbågs- eller hästskohvalf (se fig.) och är ofta på det rikaste utsirad med marmor- eller träinläggningar, hvartill ofta komma dyrbara mattor, som dels pryda själfva nischen, dels äro upphängda på väggarna på ömse sidor om densamma. Det är f. ö. just dessa

mihrabnischer, som i form af portaler ofta äro afbildade å äldre persiska väfnader. Upk.*



Mihrab i Alhambra vid Granada.

Mihtar, titel för fursten i Chitral (se d. o.).

Mihkali [mik-]. Se Arhippa.

Mija, shintokapell. Se Japan, sp. 1270.

Mijass. Se Miasskij.

Mijl [mejl], holl. ("mil"), numera i Nederländerna beteckning för kilometer. Se Mil.

Mijnheer [mejnheer], holl. Se Mynheer.

Mijtens [me'j-], målare. Se Mytens.

Mika (hebr. *Micha*, "hvem är som Jehova?").

1. M., Jimlas son, profet i Israels rike under konung Ahab (918—897 eller 911—889 f. Kr.). Då denne i förbund med konung Josafat i Juda ämnade bekriaga Benhadad i Syrien, rådfrågade han M., som i motsats till de falska profeterna, hvilka förutsagt idel framgång, förkunnade härens nederlag och Ahabs död. M. blef af Ahab kastad i fängelse, men hans profetia gick i fullbordan (2 Krön. 18: 8 f.). — 2. M. från Moreset i närheten af Gat, s. v. från Jerusalem, var en af de s. k. 12 mindre profeterna i gamla testamentet och utfödde sin profetiska verksamhet i Juda rike under konungarna Jotam, Ahas och Hiskia samt var således samtidig med profeten Esaias (senare hälften af 8:e årh. f. Kr.). Innehållet af M:s profetia utgöres af straffall till Israels och Juda rike för det rådande sedefördärvet, som visade sig i afgudtjänst, i de makthafvandes girighet och orättträdighet samt i förtröstan på smickrande lögnprofeter, hvarför också Samaria och Jerusalem skulle förstöras och folket bortföras till Babel. Bredvid dessa hotelser gå-dock äfven ljufviga förutsägelser om "församlandet af det haltande och sammanhämmandet af det fördrifna" samt återupprättandet af ett evigt konungadöme genom honom, som skulle härstamma från Davids stad (Messias). Mik. 5: 2 är en af de märkligaste messianska profetior i G. T. M:s språk är klassiskt rent, och i framställningssättet intager han en plats mellan Hosea och Esaias. 1 o. 2. K. H. (J. P.)

Mikado (jap., eg. "höga porten"), benämning

på regeringen i Japan, genom missförstånd i Europa ofta använd som titel för kejsaren af Japan personligen, som i Japan kallas *tenno* eller *tenshi*. Jfr bd XII, sp. 1286 och 1450.

Mikael (hebr. *Michael*, "hvem är som Gud?"), den förnämste af ärkeänglarna, Israels skyddsängel, kallas i Daniels profetia "Israels furste", "den store fursten" och uppträder för sitt folk gentemot andra folks skyddsandar. I Uppb. 12: 7 strida M. och hans änglar segerande mot draken, och i det dunkla stället Jud. 9 framställas han tvistande med djävulen om Moses kropp. — På grund af påstådda uppenbarelser af M. anordnade påven Gelasius I Mikaelifesten 493. Urspr. firade katolska kyrkan två fester till M:s minne (15 mars och 8 maj). 813 tillades en tredje (29 sept.), hvilken sedan blef den egentliga Mikaelisdagen. Senare uppfattades denna dag som en allmän änglafest och bibehölls som sådan i den evangeliska kyrkan. Den skall erinra oss om änglarna och särskildt om de välgärningar, som Gud genom de gode änglarnas tjänst bevisar sina trogna på jorden. Infaller 29 sept. på en söckendag, firas festen nästföljande söndag. I Sverige firades den till 1773 alltid på den uppgifna månadsdagen. — Som den stridande kyrkans skyddspatron afbildas M. som en skön och kraftfull bevingad yngling i strid med mörkrets furste (en drake). Ofta ses han äfven framställd med en våg, på hvilken han väger afidnas själar. Se Ängel och Änglakörer. G. R.—I.*

Mikael, despoter af *Epirus*. 1. M. I Angelos Komnenos, kusin till kejsar Alexios III, bemäktigade sig vid upprättandet af "latinska kejsardömet" (1204) norra kusten af Korintiska viken (Epirus, Etolien och Akarnanien jämte Korfu, Korint, Argos och Nauplia) och bildade däraf "despotatet". Epirus med Arta som huvudstad. Han lönmördades 1214. — 2. Mikael II, den föregående son, som blifvit beröfvad sin faders rike, lyckades 1237 bemäktiga sig Korfu och en del af Epirus, kallade sig "despot" och förvärfvade nya besittningar i Albanien och Tessalien. Med serbernas hjälp slog han tillbaka Teodor Laskaris' generaler och gifte bort sina döttrar med Guillaume de Villehardouin, furste af Achaja, och med Manfred, son af kejsar Fredrik II. Vid Pelagonia blef han 1259 slagen af Mikael Palaiologos, och vid hans död 1271 fanns det ej mycket kvar af despotatet. J. C.

Mikael Korybut Wisniowiecki [-e/tski], konung af *Polen*, f. 1638, d. 10 nov. 1673 i Lemberg, tillhörde en litauisk adelsläkt, som ledde sitt ursprung från Jagellos broder Korybut. Han härstammade äfven, på kvinnolinjen, från Jan Zamojski. Hans fader, Jeremias Wisniowiecki, var vojvod och hade deltagit i kosackkrigen. Då efter Johan Kasimirs tronavsägelse (1668) en fransk tronkandidat stod mot en österrikisk, greps den väljande adeln af en plötslig nationalistisk strömning; valet af en *piast* blef på fullt allvar dess lösen, och M., som hvarken var en afundad magnat eller en känd partiman, blef helt oväntadt korad. Han kröntes i Krakau 29 sept. 1669 och förmådde sig kort därefter med kejsar Leopold I:s syster Eleonora. Hans ställning i det inre blef svår på grund af de fortsatta franska intrigerna och het-

manen Johan Sobieskis tvetydiga hållning; under partigrädet vid riksdagarna försumrades landets försvar, och planer smiddes att detronisera M. Förvecklingarna i Ukraina och ur dessa härflytande krig med tatarer och turkar ökade situationens svårigheter, som M. ingalunda var mannen att öfvervinna. Han slöt med den segrande sultanen Muhammed IV en neslig fred (1673), men Sobieski förmådde riksdagen att neka sin bekräftelse af densamma och återställde den polska vapenåren genom den lysande segern vid Chotin. Dagen före slaget hade M. aflidit. (H. A.—t.)

Mikael (ry. *Michail*), ryska furstar. 1. M. Fedorovitj [Fjodorovitj], "alla ryssars tsar, storfurste och själfhärskare", den förste af huset Romanov, f. 12 juli 1596, d. 12 juli 1645, var son till bojaren Fedor Nikitj, en brorson till Ivan IV:s första gemål, hvilken några år efter sonens födelse måst gifva sig till munk för att undgå Boris Godunovs våldsamheter. (Han antog därvid namnet Filaret och blef senare metropolit i Moskva; se vidare Filaret 1.) Under den anarki, som rädde i Ryssland i början af 1600-talet och som tillät polackerna och svenskarna att fatta fast fot i viktiga delar af ryska riket, påtänktes den unge M. redan 1610 som en lämplig inhemsk tronkandidat; och sedan Moskva intagits af det nationella partiet under Kosma Minin och furst Posjarskij, hvarvid M. befriades ur polsk fångenskap, valdes han 21 febr. 1613 till tsar, hufvudsakligen till följd af kyrkans inflytande och faderns anseende. Om hans regeringstid se närmare Ryssland (Historia). M. nödgades genom freden i Stolbova (1617) lämna Sverige i besittning af ryska Karelén och Ingermanland samt måste i ett stillståndsfördrag med Polen 1618 (efter ett kort krig stadfäst genom en fred 1634) afträda till detta rike provinserna Smolensk, Severien och Tjernigov. Hans fader, Filaret, som till följd af samma fördrag lössläpptes ur polsk fångenskap, fick värdighet af "hela Rysslands patriark" och var från 1619 till sin död 1633 M:s medregent, kraftigt verksam för rikets återupprättande under tilltagande beröring med den västerländska odlingen. M. efterträdades af sin son Alexej. — 2. M. Pavlovitj, rysk storfurste, kejsar Paul I:s yngste son, f. 1798, d. 9 sept. 1849 i Warschau, stod oförskräckt vid sin broder Nikolaus I:s sida under dekabristupproret (1825), deltog 1828 såsom chef för ingenjörkåren i kriget mot Turkiet och var med i Polen 1831. Han blef senare kommandant öfver de kejsarliga garderna och högste befälhavare för artilleriet. — 3. M. Nikolajev vitj, rysk storfurste, kejsar Nikolaus I:s yngste son, f. 25 okt. 1832, d. 18 dec. 1909 i Cannes, utnämndes i juni 1864 till ståthållare i Kaukasus med generalkommando öfver därvarande armé, förde denna med framgång under rysk-turkiska kriget 1877—78 samt befordrades 29 april 1878 till generalfältmarskalk. Efter Alexander III:s tronbestigning hemkallades han samt blef i juli 1881 president i riksrådet och i maj 1883 medlem af "ministerkommittén". 1906 drog han sig alldeles tillbaka från det offentliga lifvet med titel af hederspresident i riksrådet. — 4. M. Aleksandrovitj, rysk storfurste, tredje son till kejsar Alexander III, blef efter sin äldre broder Georgs

död (10 juli 1899) rysk tronföljare och innehade denna ställning, till dess en son och tronarvinge (Alexej) 12 aug. 1904 föddes åt hans äldste broder, kejsar Nikolaus II. M. är ganska sjuklig och har därför föga framträtt i det offentliga livet.

Mikael, furstar af Siebenbürgen. Se **Apa** 1—2.

Mikael (grek. *Michaël*, *östromerska* (bysantinska) kejsare. 1. M. I *Rhangabe*(s) (*Rhangavis*), 811—813, en adelsman af föga framstående börd, var gift med kejsar Nikeforos' dotter och blef *magister sacri palatii* (se d. o.). Efter sin svärfars död störtade han svägern Staurakios. Ett blindt verktyg i ikonodulernas (se *Bild* *dyrkan*) händer, anställde han blodiga förföljelser mot bildstormarna, under det att bulgarerna fingo härja Macedonien och Tracien ända ned till Konstantinopel. Men vid Bersinikia blef han slagen af bulgarerna (813). Hären utropade då armeniern Leo (V) till kejsare. M. fick gå i kloster, där han dog 845. — 2. M. II *Stammaren* (grek. *Psellos*), 820—829, från Amorion i Frygien, svängde sig från simpel soldat upp till högt befäl. Sedan M. understödt sin vapenkamrat Leo V, då denne bemäktigat sig kejsarkronan, blef han senare missnöjd och invecklades i en sammansvärjning mot Leos lif och dömdes till döden. Hans anhängare befriade honom dock och uppsatte honom på tronen, sedan Leo blifvit mördad. Han hade att bestå en treårig strid med sin gamle krigskamrat Thomas, men denne blef tillfångatagen, marterad och afkrädd 824. Efter medtåflarens död hängaf sig M. åt utsväfningar och lät sarasenerna snappa bort Kreta och påbörja Siciliens eröfring. I sitt innersta hjärta tillhörande bildstormarnas åsikter, sökte M. dock vinna bilddyrkarna. Men då han gifte sig med en nunna, Konstantin VI:s dotter, ådrog han sig hat af munkar och präster. — 3. M. III, stundom kallad *Drinkaren*, 842—867, son till kejsar Teofilos (se d. o.), var ej mera än tre år, då han kom på tronen under förmynderskap af sin moder, den dugliga Teodora, som trots åskilliga motgångar lyckades försvara sitt rike mot sarasenerna och som gjorde bilddyrkan för all framtid härskande i den österländska kyrkan. Men sonens uppfostran försumrades, och M. nedsjönk i laster. Snart kom han under sin morbror Bardas' inflytande och lät inspärra sin moder i ett kloster. Bardas styrde sedan tämligen enväldigt i det inre ej utan ära. M. gaf sig i ett sjuarskrig med sarasenerna vid Eufrat, men led ett nederlag (860), som dock uppvägdas af en stor seger i Mindre Asien, vunnen af M:s farbror Petronas. 861 inföll M. och Bardas i Bulgarien, där kristendomen infördes, men de sarasenske sjörofvorna från Kreta gjorde stor skada, och "ryssarna" uppträdde 865 i Bosporon. Hans nye gunstling och från 866 medregent, f. d. stalldrängen Basileios, hvilken dock var en duglig man, uppretade honom mot Bardas, som mördades. Men ej långt därefter dödades M., där han låg drucken i sin säng, af Basileios. — 4. M. IV *Paflagoniern*, 1034—41, kallades under Romanos III till Konstantinopel af sin broder hofchefen, enunnken Johannes och lyckades vinna den beryktade kejsarinnan Zoës gunst; hon lät förgifta sin

man Romanos III, gifte sig med sin unge kammarherre och upphöjde honom på tronen. M., som hade en svag karaktär och var epileptiker, lät sin broder Johannes styra, hvilket han gjorde med framgång. Krigsväsendet och finanserna reformerades. Edessa, den fasta gränsfästningen i Syrien, undsattes. M:s fältherre Georgios Maniakes lyckades nästan h. o. h. befria Sicilien från sarasenerna, men besegrades af normanderna i södra Italien (1041). Serberna sökte fåfängt göra uppror; bulgarer och slaver slogos tillbaka genom ett lysande fälttåg, som den svage kejsaren själf kort före sin död ledde. — 5. M. V *Kalafates* (*Kalfataren*, så kallad efter sin faders yrke), 1041—42, den föregående brorson, upphöjdes på sin farbror Johannes' (se ovan) föranstaltande till kejsare i dec. 1041, men regerade ej längre än fyra månader. M. landsförvisade både Johannes och Zoë; detta förbittrade folket, liksom de högre samhällsklasserna stöttes af hans tilltänkta reformer. M. bländades och sattes i kloster. — 6. M. VI *Stratitiotikos* (*Krigaren*), 1056—57, var redan en gammal man, då han kom på tronen (aug. 1056). Högadeln tålde honom ej och störtade honom under anförande af Isak Komnenos (aug. 1057). Besegrad i en drabbning i Frygien, måste han gå i kloster. — 7. M. VII *Dukas*, kallad *Parapeinaikes* (*Utsvältaren*, därför att han ansågs genom sina åtgärder ha förorsakat en hungersnöd), son af Konstantin X Dukas, kejsare först med två bröder, sedan ensam 1067—78. Så länge hans farbror, Johannes Dukas, förde regeringen tillsammans med den berömda lärde Mikael Psellos, framträdde svårigheterna ej så starkt. Men då Johannes gått i kloster, hängaf sig M. åt lärda bagateller; han saknade kraft att värna sin tron och rikets sjelfständighet. Upprorsande insmög sig i hären, de sista besittningarna i Italien förlorades (1071) liksom ett stort stycke af Mindre Asien måste afträdas till seldschukerna (1074). Ehuru ett bulgariskt uppror undertrycktes, kunde missnöjet ej längre tillbakahållas, och de båda generalerna Nikeforos Bryennios och Nikeforos Botaniates gjorde samtidigt uppror. Utan svärdsslag drog M. sig tillbaka till ett kloster. — 8. M. VIII *Palaiologos*, kejsare först i Nicæa, sedan i Konstantinopel, f. 1224, d. 1282, var son af den förnämne Andronikos Palaiologos och prinsessan Irene Angela af kejsarhuset i Konstantinopel. Tidigt steg M. från den ena värdigheten till den andra och blef chef för de franske legosoldaterna hos kejsaren i Nicæa. Strax efter Teodor Laskaris II:s död lät M. mörda den åttaårige Johannes Laskaris IV:s förmyndare Muzalon och blef slutligen medregent (1260). I juli 1261 lyckades M. intaga Konstantinopel och göra slut på det *latinska kejsardömet* (se d. o.). Johannes Laskaris blef bländad och landsförvisad, hvarpå M. lystes i bann af sin forne medförmyndare för den afsatte, patriarken Arsenios. M. slöt fördrag med fursten af Achaja, Guillaume de Villehardouin, och "despoten" Mikael II af Epirus (se d. o.), som af påven eggats att anfalla honom, men blifvit slagna. Genom denna fred vann M. Mistra, Monemvasia och Mainotis. M. var en klok och kraftig regent, som genom en slug balanspolitik förstod att hålla både genueser och venetianer i schack; han

tillbakaslog Karl af Anjou och hade äfven del i "sicilianska aftonsången". Ett försök att samman-smälta Österns och Västerns kyrkor misslyckades. Han återinförde den gamla förvaltningen, dock utan att taga nödig hänsyn till ändrade tidsförhållanden. En af M. företagen myntförsämring skadade handeln. — 9. M. IX Palaio'logos, son af Andronikos II, var faderns medregent från 1295, men dog före honom, 1320. 1—9. J. C.

Mikael Attalies. Se Attalies.

Mikael Cæularius. Se Cæularius.

Mikael den tappra (rum. *Mihail Viteazul*), vojvod af Valakiet. Se Valakiet.

Mikaëlsdag. Se Mikael.

Mikael Obrenovitj. Se Obrenovitj.

Mikaelsorden, bayerska och brittiska ordnar. Se Ordnar.

Mikaëlsöndagen. Se Kyrkoår, sp. 525.

Mikagrafi, kromolitografiskt tryck, tryckes på tunna genomskinliga film-liknande blad (glimmer, celluloid, gelatin, genomskinligt papper) och förekommer i handeln under namn af "glasmålningspapper". Upk d. y.

Mikal var en af Sauls döttrar, som fattade kärlek till David och till sist blef hans gemål (1 Sam. 14: 49; 18: 20 ff.). När David måste fly från hovet, räddade honom hans lif genom en list (1 Sam. 19: 11 ff.). Sedan gaf konung Saul henne till hustru åt en man vid namn Palti (1 Sam. 25: 44), hvilken dock efter Sauls död på Is-bosets befallning återgaf henne till David (2 Sam. 3: 13 ff.). M:s missnöje med Davids beteende vid arkens öfverförande till Sion synes denne ha känt så hårdt, att han ej vidare velat vidkänna henne som hustru (2 Sam. 6: 16—23). E. S.—e.

Mikania Willd., bot., farm., ett inom de varmaste delarna af Amerika (Mexico—Brasilien) utbredt, från *Eupatorium* afslöndradt släkte af vanligen slingrande örter eller buskar med motsatta blad, hörande till fam. *Compositæ*, afd. *Tubulifloræ*. Den mest bekanta arten är *M. guaco* H. B. K., som förekommer i synnerhet i Colombia och där kallas *bejuco del guaco*. Örstandet, hvars lukt är vidrig och smak aromatiskt bitter, har ett särdeles stort rykte om sig som det säkraste medel mot giftiga djurs (ormars, skorpioners) bett eller styng. I sitt hemland begagnas växten äfven mot vattuskräck. I Europa har denna växt blifvit försökt mot frossa, reumatism och gikt m. m., men i synnerhet mot koleran. Om också detta medel mot den sistnämnda sjukdomen icke medfört några lysande verkningar, har dock *guaco* i flera andra sjukdomar visat sig vara ett kraftigt läkemedel, som möjligen kan komma att alltmera användas. En annan art, *M. officinalis* Mart., inhemsk i Brasilien, användes mot frossa och maglidanden. *M. opifera* Mart., brasilianernas *erva de cobra*, anses vara ett specifikt medel mot ormbett. Som prydnadsväxt i boningsrum odlas ofta *M. scandens*, en hastigt växande slingerväxt med murgrönska likt blad. O. T. S. (G. L.—m.)

Mikanit, elektrot. Se Isolationsmaterial, sp. 989.

Mikkeli, finsk namnform för Michel, Sankt.

Mikkelsen, Hans, rik köpman och sedan 1508 borgmästare i Malmö, var en af Kristian II:s trognaste anhängare och inflytelserikaste rådgifvare.

Ehuru af borgerlig härkomst, fick han stora län och var 1518 t. o. m. slottsherre i Köpenhamn. Sannolikt var han upphofsman till planen till ett stort, mot hansestäderna riktadt nordiskt handelsförbund (1520) och författare till konungens stora reformatoriska lagar 1521—22. Han medföljde 1523 Kristian II till Nederländerna och tjänade honom troget på mångahanda sätt; han var också 1531 med på tåget till Norge och afrådde konungen att öfverlämna sig åt sina fiender, återvände till Nederländerna och dog där i dec. 1532. M. slöt sig öppet till Luthers lära och medverkade till första danska öfv. af N. T., som utkom 1524 i Leipzig; den var medelmåttig, men banade väg för K. Pedersens senare öfv. I följd af hans trohet mot den fördrifne konungen och hans iver för lutherska läran indrogs hans egendom och förvisades hans familj från Danmark 1527. Han själf kastades 1528 i fängelse i Vilvorde vid Bruxelles och räddades blott genom Kristian II:s personliga mellankomst från att bli afrättad som kättare. E. Ebg.

Mikkelsen, Hans, pseud. för L. Holberg (se d. o., sp. 969).

Mikkelsen, Kristian, dansk filolog, f. 24 nov. 1845, blef 1872 filol. kandidat, 1876 adjunkt och 1892 lektor vid Roskilde lärdomsskola, har författat bl. a. *Dansk sprogklære. Haandbog for lærere og viderekomne, med sproghistoriske tillæg* (1894), en mycket utförlig och ingående skildring af den nyare danskan, och en omfattande *Dansk ordförjningslære* (1910). E. Ebg.

Mikkelsen, Einar, dansk polarfarare, f. i Vester Brønderslev på Jylland 23 dec. 1880, tog styrmansexamen 1900 och deltog s. å. i Amdrups expedition till Öst-Grönland, 1901—02 i den amerikanska Baldwin-Zieglerska expeditionen till Frans-Josefs-land och tjänstgjorde sedan några år som förste styrman på hafsuundersökningsfartyget "Thor" och på större handelsfartyg. 1906 blef han ledare af den angloamerikanska polarexpedition, som hade till mål att undersöka, om det fanns något land i Beauforthafvet n. om Alaska. På en slädeexpedition 1907 företog man lodningar för att bestämma fastlandssockelns utsträckning, hvarvid M:s fartyg gick förloradt i isen. Denna resa har han skildrat i *Conquering the arctic ice* (London 1909). 20 juni 1909 afseglade han från Köpenhamn med "Alabama" till Grönlands nordöstkust som ledare af en expedition med syfte att eftersöka Mylius-Erichsens och löjtnant Höeg-Hagens lik och observationsjournaler vid Danmarksfjord. Fartyget gick förloradt vid Danmarkshavn 1910, men M. och maskinisten Iversen hade redan tidigare med hundar och slädar och 100 dagars proviant anträdt en expedition norrut till Danmarksfjord, där Mylius-Erichsens sökta journaler anträffades. Af dem framgår bl. a., att den Grönlands öst- och västkust sammanbindande Pearykanalen icke är genomgående, utan att Navy cliff hänger landfast samman med Pearys land. M. och Iversen anträdde återvägen, uppehållande lifvet med det obetydliga villebråd (ripor, myskoxar och björn), som kunde träffas, och några af föregående expeditioner nedlagda förråd (äfven de två utsultna hundarna måste tillgripas). De öfverintrade 1910—12 än på Shannonön, än på Bass rock, där norska fångstfartyget "Sjöblomsten" 17 juli 1912 upptog de båda isvandrarna, som ut-

fört en i polarforskningsens annaler hittills exempel-lös prestation.

Mikkola. 1. Joosseppi Julius M., finsk språkvetenskapsman, f. 6 juli 1866 i Ylöjärvi, Satakunta, blef 1893 filos. doktor i Helsingfors samt 1895 docent och 1909 e. o. professor i slavisk filologi där. M., som företagit forskningsresor till olika slaviska språkområden, har publicerat bl. a. *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen sprachen* (1893 o. f.), *Till kännedomen om de kassubiska dialekterna i nordöstra Pommern* (på ry. 1897) och *Betonung und quantität in den westslavischen sprachen* (1899) samt förbereder *Urslavische grammatik*. M. deltar i utgifvandet af tidskr. "Wörter und sachen" (sedan 1909).

2. Maila M., den föregående hustru (sedan 1893), finsk författarinna under pseudonymen Maila Talvio, född Winter, f. 17 okt. 1871 i Gustaf Adolfs socken, Tavastland, är en af de temperamentfullaste författarna i den finska berättarkonsten vid sekelskiftet. Hon hyser lifligt intresse för politiska och sociala spörsmål, särskildt finshetsiden och nykterhetsfrågan, och hon har icke tvekat att ställa sin konst i tendensens tjänst. Den litterära kurvan stiger till en början från berättelsesamlingen *Nähiyä ja tunnettua* (Sedt och känt, 1896), genom novellerna *Aili* (1897) och *Kaksi rakkautta* (Dubbel kärlek, 1898), till den stora romanen *Pimeänpirtin hävitys* (Ödemarkstorpets undergång, 1901), en med kraftig realism gestaltad, mycket betydande skildring ur den fattigaste landbefolkningens lif. I romanen *Juha Joutsia* (Johan Joutsia, 1903) och novellen *Muuan äiti* (En moder, 1904) börjar efter hand tendensen taga första platsen för att i skådespelet *Kauppaneuvoksen kuoltua* (Efter kommerserådets död, 1905) och romanen *Louhilinna* (ung. Borgen, 1906) segra öfver formen. Romanen *Tähtien alla* (Under stjärnorna, 1910) tyckes emellertid utvisa, att ett psykologiskt intresse börjat göra sig gällande hos författarinnan. Hon har verkat för sina idéer också som journalist och som talare; *Puheita* (Tal, 1908) är en samling af hennes tal. Hon har till f. översatt verk af bl. a. Wikner, Turgenev, B. Prus och Sienkiewicz. 1—2. O. H—én.

Miklaborg (af fnod. *mikil*, stor). Se *Kungälf* och *Ragnhildsholmen*.

Miklagård l. Myklagård (af fnod. *mikil*, mykil, mycken, stor), "den stora staden", de gamle nordbornas benämning på Konstantinopel.

Miklosich [mi'kläsit], Frans Xaver von, slovenisk slavist, f. 20 nov. 1813 i Radomerskän nära Luttenberg i Steiermark, d. 7 mars 1891 i Wien, studerade filosofi och juridik vid universitetet i Graz, tog där filosofisk grad och var 1837—38 professor i filosofi. 1840 promoverades han i Wien till juris doktor. Han började därefter egna sig åt slaviska språkstudier. 1844 fick han anställning vid kejs. hofbiblioteket, och redan s. å. doku-menterade han sig i den lärda världen som framstående lingvist genom en recension af Bopps "Vergleichende grammatik", hvars 1:a del han kompletterade (för slaviska språk). Af sina landsmän valdes M. 1848 till deputerad i konstituerades riksdagen, men nedlade sitt mandat och utnämndes s. å. till e. o. professor i slavisk filologi vid uni-

versitetet i Wien samt blef 1850 ord. professor i samma ämne. Han inkallades 1861 i riksrådet och upphöjdes 1864 i adligt stånd. — M. var verksam som grammatiker, lexikograf, textutgivare, litteraturhistoriker och mytolog. Hans hufvudarbeten äro *Vergleichende grammatik der slavischen sprachen* (4 bd, 1852—74), en motsvarighet till Grimms och Diez' jämförande grammatikor för germanska och romanska språk; vidare *Vergleichende lautlehre der slavischen sprachen* (1852; ny uppl. 1879), *Vergleichende stammbildungslehre der slavischen sprachen* (1875) och *Vergleichende syntax der slavischen sprachen* (1868—74; ny uppl. 1883). Dessutom författade han en stor mängd smärre grammatiska arbeten, till större delen offentliggjorda i Wien-akademiens "Denkschriften" och "Sitzungsberichte". Af allmänare intresse är hans skrift om *Subjectlose sätze* (1883; eg. ny uppl. af afh. *Die verba impersonalia in den slavischen sprachen*). Bland M:s lexikaliska arbeten märkes hans första verk, *Radices linguae slovenicae veteris dialecti* (1845), liksom och hans sista *Etymologisches wörterbuch der slavischen sprachen* (1886). Mellan dem faller i tiden hans viktiga *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti* (1850; ny uppl. 1865). Till det lexikaliska området höra vidare dels *Die slavischen Ortsnamen aus appellativen* (1872—74), *Die slavischen Ortsnamen aus personennamen* och *Die christliche terminologie der slavischen sprachen* (1875), dels hans undersökningar om främmande länord i slaviska språk och om slaviska länord i ungerska (*Die slavischen elemente im magyarischen*, 1871; 2:a uppl. 1884), rumänska, albanesiska och nygrekiska. M. utgaf bl. a. "Chrysostomi homilia in ramos psalmodum, slav., lat. et graece" (1845), "Vita sanctorum" (1847), "Monumenta linguae palaeoslovenicae e Codice suprasliensi" (1851), "Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii" (1858), "Chronica Nestoris" (1860) samt en "Chrestomathia palaeoslovenica" (1854; ny uppl. 1860). Litteraturhistoriska och mytologiska ämnen behandlas i afh. om *Die volksepik der kroaten* (1870), *Über Goethe's klaggesang von der edlen frau des Asan-aga* (1883), *Die Rusalien* (1864) och *Die blutrache bei den slaven* (1887). Dels ensam, dels i förening med J. Fiedler utgaf M. 1851—58 2 bd af tidskr. "Slavische bibliothek". I den historiskt och lingvistiskt viktiga fråga, som delar slavisterna i två läger, näml. den om rätta benämningen på det språk, till hvilket de förste missionärerna översatte bibeln, intager M. samma ståndpunkt som Kopitar (och Jagić). Det var enligt dem fornsloveniska, de pannoniske slovenernas språk (af hvilket fornbulgariska är en afart), samma språk, som i latinsk skrift återfinnes i Freisingfragmenten. M. motiverade i flera skrifter med historiska och språkliga skäl sin upfattning. — M:s verksamhet inskränkte sig emellertid ej till de slaviska språken. Utom de ofvannämnda redogörelserna för åtskilliga språks länord har han behandlat rumänsk ljudlära, publicerat grekiska urkunder: "Vita S. Clementis" (1847) och "Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana" (tills. med J. Müller, 1860—87 i 5 bd) samt lämnat en omfattande utredning af zigenarspråkets ursprung och historia i en serie publikationer, *Über*

die mundarten und die wanderungen der zigeuner Europas (I—XII, 1872—80). 1883, då M. fyllde 70 år, slogs öfver honom en medalj, bekostad af språkforskare från alla länder. 1886 lämnade han sin lärostol. Jfr Murko, "Miklosich's jugend- und lehrjahre" (1898), Miletic i "Bulgarskij Sbornik" (1891) och Maretic i "Rad jugoslavenske akademije" 1892. LII. (A—d J.)

Miklucha-Maklaj, Nikolaj Nikolajevitj, rysk forskningsresande, f. 1847, d. 1887 i Petersburg, företog 1866 en studieresa — närmast i zoologiskt syfte — till Kanarieöarna och Marokko samt 1869 till Mindre Asien. Med understöd af k. ryska Geografiska sällskapet reste han 1871 till Nya Guinea, där han i sällskap med sin svenske tjänare vistades ett helt år bland infödingarna. Angripen af svår feber, blef "mannen från månen", som vildarna kallade honom, förflyttad till Java, hvarifrån han gjorde nya upptäcktsresor till de australiska ögrupperna. 1882 återvände han till Ryssland, men begaf sig 1883 åter till Nya Guinea och gifte sig s. å. i Sydney med en dotter till sir James Robertson, den dåv. premiärministern i Nya Syd-Wales. Hans resebeskrifningar — mer än 70 arbeten — utgafvos af geografiska sällskap i Petersburg, Berlin, Batavia och Sydney, delvis med understöd af Alexander III. A—d J.

Miknas var en ort inom Benjamins stam, hvilken är mest bekant genom det i närheten liggande öfvergångsstället af en djup dalklyfta, f. n. kallad *Vadi es-suvenit* (jfr Es. 10: 28 f.). Mest berömt är stället genom Jonatans djärfva bragd, sådan den beskrives i 1 Sam. 13 f. På makkabéertiden var orten en tid Jonatans Makkabeus' residens (1 Makk. 9: 73). E. S.—e.

Miknasa, stad. Se Meknes.

Mi'kon (grek. *Mikwv*), forngrekisk målare under senare hälften af 400-talet f. Kr., är bekant i synnerhet som hästmålare. Han var Polygnotos' medarbetare och målade *amasonslaget* i Athens Stoa poikile. Samma ämne behandlade han i Theseustemplet, där han äfven skildrade lapiternas och centaurenas strid och en episod ur Theseussagan. I dioskurenas tempel målade han argonauternas återkomst. J. C.

Mikoto, jap., "höghet", epitet i Japan för gudar, kejsare och prinsar.

Mi'kovec [-vets], Ferdinand Břetislav, tjechisk författare, f. 1826, d. 1862, måste lämna Böhmen under 1848 års rörelser, deltog i serbernas kamp mot ungrarna och utgaf *Briefe des Johann Hus geschrieben zu Konstanz 1414—15* (1850). Återkommen till Prag, uppsatte han 1851 den värdefulla tidskr. "Lumir" och stiftade litteratursällskapet Arkadie. Utan djupare vetenskaplig bildning, främjade han dock kraftigt de historiska och arkeologiska studierna och hade stort inflytande på tjechiska teatern. Själf författade han åtskilliga dramer, hvaribland *Zahuba rodu Přemyslovskeho* 1848 (Přemyslidernas undergång) och *Dimitri Ivanovič* (1855, delvis efter Schillers "Demetrius"). Mest betydande är hans arkeologiska arbete om Böhmen, *Starožitnosti a památky země České* (1858—62) och det på tyska utgifna *Malerisch-historische skizzen aus Böhmen* (1859—60). M. författade ock en monografi, *Tycho de Brahe* (1847). A—d J.

Mikra Dili. Se Delos.

Mikrāb. Se Kibla, sp. 1481, och Mihrab.

Mikrencefali, med. Se Mikrocefali.

Mikriter (af grek. *mikro's*, liten), *geol. petrogr.*, de endast medelst mikroskop eller lupp urskiljbara beståndsdelarna i eruptivbergarter, d. v. s. de, som utgöra beståndsdelar i porfyriska bergarters grundmassa. E. E.

Mikro- (framför vokal mikr-; af grek. *mikro's*, liten) betecknar i sammansättning med någon måttsenhet en milliondel af denna enhet, t. ex. *mikrohm* = en milliondel af en ohm, o. s. v. I öfriga ord har det betydelsen liten, små.

Mikrobarograf (af grek. *mikro's*, liten, och *barograf*, se d. o.), Statoscope enregistreur, *meteor.*, en extra känslig barograf, nyligen konstruerad af Richard i Paris. Den består väsentligen utaf en serie af ytterst tunna aneroidosor, hvilka stå i förbindelse med yttre luften och äro innesluta i en reservoar, som kan stängas medelst en kran och är omgifven af värmeisolerande ämne. Sedan kranen stängts, verkar instrumentet, så länge som temperaturen i reservoaren förblir konstant, som en differentialbarometer, hvars angivelser registreras på en kring en cylinder lagd pappersremsa, som kringvrides af ett urverk. Det kan med lätthet registrera en lufttrycksändring, motsvarande en kvicksilfverpelare af $\frac{1}{100}$ mm. höjd. Någon allmän användning som meteorologiskt instrument har den icke fått, och det är tvifvelaktigt, om den är lämplig som sådant, då den är mycket utsatt för störande inflytelser af olika slag. N. E.—m.

Mikrobarometer, en extra känslig barometer. Jfr Mikrobarograf.

Mikrober [-krā; fr. *microbes*, af grek. *mikro's*, liten, och *bi's*, lif]. 1. Den i franskt språkbruk vanligaste (och första gången 1878 af Ch. Sédillot använda) benämningen på klyfsvamparna l. bakterierna. Se Bakteriologi. — 2. Samfäld beteckning för mikroorganismer (se d. o.), således icke blott bakterier, jästsvampar och encelliga alger m. m., utan äfven till djurriket hörande mikroskopiskt små organismer (infusionsdjur o. s. v.) samt de mellan växt- och djurriket stående flagellaterna. Jfr Mikrobiologi.

Mikrobiologi (af grek. *mikro's*, liten, *bi's*, lif, och *lo'gos*, lära), läran om mikroskopiska organismer (mikroorganismer, mikrober). Se Bakteriologi, sp. 710 ff.

Mikrobi'sm (af *mikrob*, se Mikrober), hård af smittförande mikrober. Om late'nt mikrobism se d. o.

Mikrocefali (af grek. *mikro's*, liten, och *kefalē*, hufvud), med., abnorm litenhet af hufvudet hos icke dvärgväxta individer (sådan abnormitet vid allmän dvärgväxt, där relativa storleksförhållandet mellan hufvudet och kroppen i öfrigt ej är förändradt, räknas ej hit). I regel användes uttrycket i mera inskränkt mening, näml. för sådana fall af abnorm litenhet af hufvudskålen, där hjärnan genom hämning i utveckling är abnormt liten, men i öfrigt fri från större defekter (mikrencefali, af grek. *enkefalos*, hjärna); litenheten af hufvudskålen är en sekundär, nödvändig följd af hjärnans hämning i utveckling. En särskild typ af mikrocefali är s. k. *aztekhufvud*, då hufvudet har den form, som de gamle aztekerna med flera folk afsiktligt med konst framkallade. Karakteristiskt för mikrocefalien är, att förminskningen af hufvu-

det omfattar framför allt den egentliga hufvudskålen, under det att hufvudets ansiktsdelar äro vida mindre hämmade i utveckling. I alla fall äro stora hjärnan starkast förminskad, lilla hjärnan i mindre grad. Alla individer med mera högggradig mikrocefali äro idioter; i lindrigare grader äro tecken på idioti icke alltid för handen. Sinnesorganen (syn, hörsel etc.) pläga i regel funktionera normalt. Individer med mikrocefali bli sällan gamla. Orsaken till abnormiteten är ej närmare känd. G. H.

Mikrocyter (af grek. *mikro's*, liten, och *ky'tos*, cell), abnormt små röda blodkroppar, 2—4 μ i diameter, som förekomma i blodet dels vid en del blodsjukdomar, dels äfven under andra förhållanden, såsom vid varfeber, vid förbränning af huden etc. Jfr Makrocyter. G. H.

Mikrofarad, fys. Se Laddningskapacitet.

Mikrofon [-fån; af grek. *mikro's*, liten, och *fonē*, ljud], *fys.*, en afsändningsanordning vid telefoning. Om ett kolstycke *A* (se fig. 1 å sp. 471) är insatt i en ledning *B*, som genomlöpes af en elektrisk ström från ett galvaniskt element *C*, är ledningsmotståndet vid beröringsytorna mellan ledaren och kolet beroende af det tryck, som eger rum vid nämnda ytor. Är kolet fast inklämdt mellan ledaren, så är motståndet vid beröringsytorna litet. Ju lösare kolet sitter, dess större motstånd gör det mot strömmens genomgång. Men ju större motstånd är, dess mindre blir strömstyrkan, hvaraf inses, att strömmen förstärkes och försvagas, allteftersom trycket emellan kolets och ledarens ytor förstoras eller förminskas. Äfven de obetydligaste förändringar i strömstyrkan ge sig till känna såsom ljud, om i ledningen är insatt en hörtelefon *D* (se Telefon) och denna hålles för örat. Således uppkommer ett ljud, så snart trycket vid beröringsytorna ändras aldrig så litet. Om ett fickur lägges vid *E* på den ställning, som uppstår kontakthanteringen, ändras trycket mellan kolet och ledaren vid hvarje slag af uret. Dettas pickningar höras därför i hörtelefonen; och eftersom, ifall ledningen är lång, denna kan befinna sig på stort afstånd från uret, i ett annat rum, i ett annat hus, eller t. o. m. i en annan stad, har man i denna lilla apparat funnit ett medel att fortplantera ljudet på långa sträckor. Här beskrifna anordning, i hvilken lösa kontakter på ofvan nämnt sätt förekomma, kallas mikrofon och är upfunnen af amerikanske fysikern D. E. Hughes. Fig. 2 åskådliggör en annan af Hughes angifven mikrofonanordning. Här utgöras de lösa kontakterna af en knappnål liggande tvärs öfver två andra knappnålar. — **Kolkornsmikrofonen.** Sträfvat att öka antalet mikrofonkontakter ledde till konstruktionen af kolkornsmikrofonen. Fig. 3 visar utrypet för mikrofonen af detta slag. Alla f. n. använda mikrofoner äro intet annat än modifikation af denna. Den är ganska enkel till sin byggnad. *B* är ett trästycke, med en askformig fördjupning, fylld af kolkorn (*G*) och täckt med en metallmembran *D*. Denna membran var på den första modellen gjord af platinä och stod genom en tråd i elektriskt ledande förbindelse med klämskrufven *C*. Äfven fördjupningsbotten var klädd med ett platinablock, som stod i ledande förbindelse med en annan klämskruf *C*. Membranen fästhölls på sin plats medelst det med ljudtratt

försedda trästycket *A*. Strömmen går från den ena platinaskrifvan till den andra genom kolkornen. Fig. 4 visar det yttre af en nyare mikrofon och fig. 5 en mikrotelefon, d. v. s. en kombination af en mikrofon och en hörtelefon. — På senare tid har man genom starkströmsmikrofoner lyckats telefonera på afstånd, som för icke länge sedan ansågos otänkbara. Med en dylik starkströmsmikrofon (fig. 6), upfunnen af de svenske ingenjörerna Karl Egnér och J. Gunnar Holmström, utfördes sommaren 1909 lyckade telefoneringsförsök mellan Stockholm och Paris samt Sundsvall och Paris (2,851 km. med ingående 48 km. kabel). Förbindelser med sådan telefon finnas nu på linjerna Stockholm—Berlin, Stockholm—Hamburg, Stockholm—Malmö och Grängesberg—Kiruna. Fig. 7 visar en senare modifikation af samma uppfinnarens starkströmsmikrofon. Se Bilaga till K. Telegrafstyrelsens månadssekreter för april och maj 1912. D. S—t.

Mikrofotografi (af grek. *mikro's*, liten, och *fotografi*), fotografering af de med tillhjälp af mikroskopet förstörda bilderna af mikroskopiskt små föremål. Anordningen för mikrofotografi är i sin enklaste form den, att man placerar den fotografiska kameran vid eller i stället för mikroskopets okular och inställer den förstörda bilden på kamerans mattskifva och sedan exponerar på den i mattskifvans ställe insatta fotografiska plåten. De första mikrofotografierna utfördes redan 1840 af fransmannen Al. Donné. Denne använde solmikroskopet, med hvilket han projicerade det förstörade föremålet på en hvit skärm, hvilken efter inställning utbyttes mot den ljuskänsliga plåten. Trots dessa primitiva anordningar erhöi han rätt tillfredsställande resultat. Visserligen hade H. Davy redan de första åren af förra århundradet med tillhjälp af liknande anordningar lyckats framställa mikroskopiska ljusbilder på det af honom upfunna ljuskänsliga papperet (jfr Fotografi, sp. 990), men då han ej kunde fixera dem, voro de af ringa praktiskt värde. Redan under 1840-talet konstruerades speciella apparater för mikrofotografi, och småningom ha de mikrofotografiska apparaterna alltmera förbättrats, så att de numera nått stor teknisk fulländning i så väl optiskt som mekaniskt hänseende. Stora fordringar ställas på mikroskopets objektiv, i synnerhet när det är fråga om mycket starka förstoringar. Sedan C. Zeiss efter Abbes anvisningar förfärdigat apokromaten, ett objektiv, hos hvilket den kromatiska aberrationen praktiskt taget är fullständigt häfd, möjliggjordes åstadkommandet af skarpa bilder äfven vid den längst drifna förstoring. Fig. 1 visar en horisontal mikrofotografisk apparat af C. Zeiss. Mikroskopet (*M*), lamphuset (*C*), kondensorn (*H*) och kylkylvetten (*F*) äro monterade på ett särskildt bord, den fotografiska kameran på ett annat, en anordning, som man vidtagit för att förhindra de skakningar, som ej kunna undvikas vid mattskifvans och kassetten in- och uttagande, att meddela sig åt mikroskopet och därigenom förrycka inställningen; hvarje liten rörelse förstoras nämligen i samma grad som föremålet. Vid förstoring intill några hundra gånger kan man emellertid med fördel använda vertikalt stående apparat. En sådan från E. Leitz visar fig. 2. Mikrofotografien gör det möj-

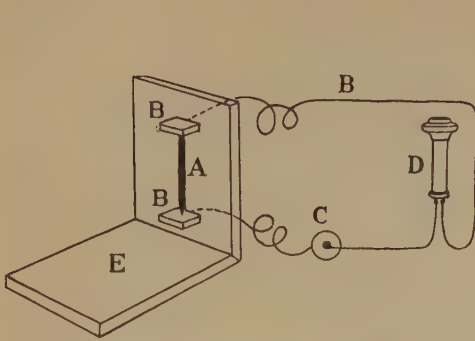


Fig. 1. Mikrofon, schematiskt framställd

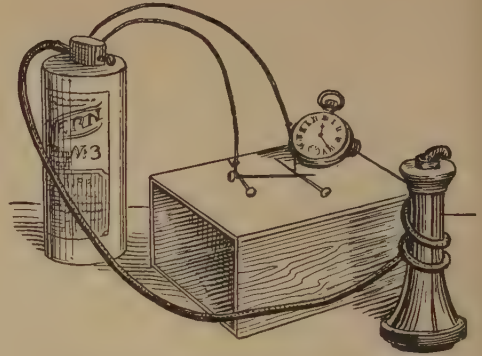


Fig. 2. Hughes' första mikrofon med tre knappålar.



Fig. 5. Mikro-telefon.

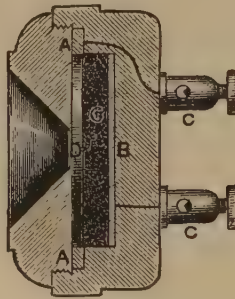


Fig. 3. Kolkornsmikrofon (ursprungliga typen).



Fig. 4. Nyare mikrofon.



Fig. 7. Starkströmsmikrofon, Egnérs och Holmströms (senare modifikation).

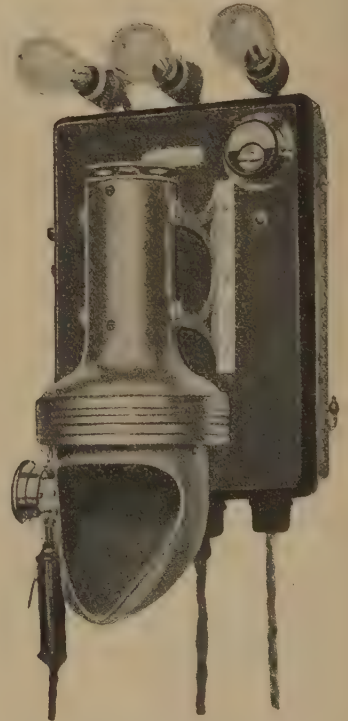


Fig. 6. Starkströmsmikrofon (Egnérs och Holmströms).

ligt att drifva förstoringen betydligt längre än vid det direkta okulära betraktandet, dels därför att vid stark förstoring bilden blir ljussvag och på grund däraf svårformbar för direkt seende, då däremot genom lång exponering ljusverkan summeras så, att en utexponerad tydlig fotografi er-

vanliga glaslinser. Inställningen vid användning af ultraviolett ljus möjliggöres genom ett s. k. fluorescensokular af uranglas, som genom de ultravioletta strålarna bringas att fluorescera, hvarigenom den ultraviolette bilden blir synlig. Även genom användning af speciellt sensibiliserade plåtar i

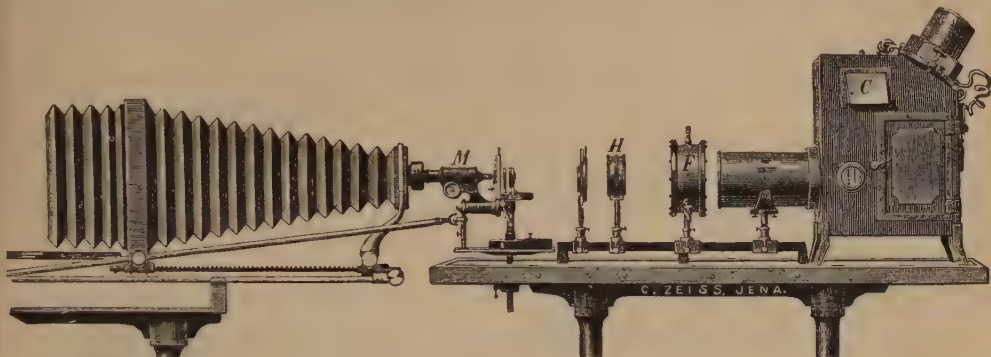


Fig. 1. Zeiss' horisontala mikrofotografiska apparat.

hålles, dels därför att man, på grund af den fotografiska plåtens stora känslighet för kortvägigt ljus, betydligt kan öka upplösningsförmågan. Mikroskopets förmåga att upplösa fina detaljer har

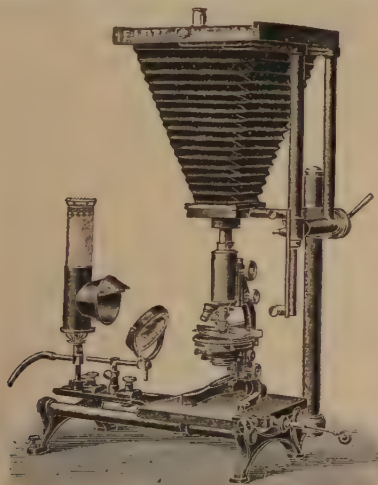


Fig. 2. Leitz' vertikala mikrofotografiska apparat.

nämligen sin gräns i ljusets våglängd; då ögat är känsligt endast för de ljusstrålar, som representeras inom det synliga spektret, den fotografiska plåten däremot äfven för de mera kortvägiga strålar, som ligga utom det synliga spektret, nämligen de ultravioletta, så kan man genom att belysa det mikroskopiska preparatet med ultraviolett ljus få fram detaljer, som på intet annat sätt skulle ha kommit till vår kännedom. Vid mikrofotografering med ultraviolett ljus måste man använda linser af kvarts eller andra ämnen, som genomsläppa ultravioletta strålar; sådana genomsläppas nämligen icke af

förening med lämpliga ljusfilter kunna på den mikrofotografiska bilden detaljer framkomma, som icke eller endast med svårighet kunna skönjas vid det direkta okulära betraktandet. — Man har förenat mikroskopet med den kinematografiska apparaten (mikrokinematograf) och kan därigenom taga seriebilder, som sedan projicieras på skärmen med den vanliga kinematografiska projektionsapparaten (jfr Kinematograf). De mikroskopiska organismernas rörelser, kristallisationsföreteelser etc. kan man sålunda med tillhjälp af mikrokinematografen återge på skärmen. — Prof på mikrofotografier kunna ses återgifna t. ex. i art. Metallografi, fig. 1 o. 2. — Litt.: R. Neuhaus, "Lehrbuch der mikrophotographie" (3:e uppl. 1907), C. Kaiserling, "Lehrbuch der mikrophotographie" och I. E. Barnard, "Practical photo-micrography" (1911). J. Htzg.

Mikrofotometer, Hartmannska mikrometern, är ett af J. F. Hartmann (se d. o.) uppfunnat instrument för uppmätning af svärtningsgraden i olika punkter af ett fotografiskt negativ. Detta instrument användes numera mycket inom astronomin för astrofotometriska ändamål och för undersökningen af energifördelningen i spektra m. m. B-d.

Mikrogam'e't (af grek. *mikro's*, liten, och *game'tes*, gemål), *bot.*, hanlig könscell, motsats *makrogam'e't* (af grek. *makro's*, stor), äggcell.

Mikrografi (af grek. *mikro's*, liten, och *grafaïn*, beskrifva), beskrifning på mikroskopiska föremål; användande af mikroskopet i dylikt syfte (jfr Metallografi, sp. 244); mycket liten skrift. — Adj. **Mikrogräfisk**.

Mikroheterogén (af grek. *mikro's*, liten, och *heterogen*, se d. o.), mikroskopiskt eller ultramikroskopiskt olika.

Mikrohm [-äm]. Se Mikro- och Ohm.

Mikrokardi (af grek. *mikro's*, liten, och *kardi'a*, hjärta), *med.*, föräldrad benämning för medfödd, abnorm litenhet hos hjärtat (lat. *hypoplasia cordis*). Då ett normalt utbildadt hjärta genom sjukdom

minskas, kallas detta hjärtatrofi (lat. *atrophia cordis*). Se Hjärtssjukdomar, sp. 868.

Mikrokemi, kem. Se Histologi, sp. 767, och Mikrokemiska reaktioner.

Mikrokemiska analysmetoder. Se Mikrokemiska reaktioner.

Mikrokemiska reaktioner, Mikrokemiska analysmetoder, kem., kallas dels sådana kemiska reaktioner resp. arbetsmetoder, som användas särskildt eller uteslutande, när det gäller att undersöka så små substansmängder, att de vanliga metoderna ej kunna tillämpas, dels allmänt användbara, med små substansmängder utförda reaktioner, som observeras under mikroskopet. Genom mikrokemiska reaktioner påvisas såväl organiska som oorganiska substanser. Oorganiska mikrokemiska reaktioner utför man ofta för att identifiera mineral, af hvilka endast några små kristaller stå till förfogande. Flertalet af dessa reaktioner består däri, att genom tillsatser af reagens kristalliniska fällningar framkallas, hvilka igenkännas antingen på grund af sin form i ett vanligt mikroskop eller genom sina optiska egenskaper i ett s. k. polarisationsmikroskop. Enligt den förra metoden pröfvar man t. ex. en lösning på natrium genom att tillsätta en droppe löst uranylacetat; redan minsta mängd natrium (0,0008 mg.) ger sig till känna därigenom, att tetraedriska kristaller af natriumuranat uppträda. Fosforsyra påvisas på vanligt sätt med ammoniummolybdat i form af ammoniumfosformolybdat, som redan i mycket små mängder kan iakttagas i mikroskopet. För att upptäcka organiska substanser på mikrokemisk väg använder man oftast färgreaktioner; cellulosa påvisar man t. ex. genom provfets behandling med koncentrerad svafvelsyra och jod, hvarvid cellulosa resp. dess omvandlingsprodukt antar en blå färg. Andra i den botaniska mikrokemien allmänt använda reagens äro floroglucin-saltsyra (vedreagens), färgämnen, särskildt anilinfärger och hematoxylin, Millons reagens (äggvitereagens), öfverosmiumsyra (fettereagens, fixeringsmedel), tuschlösning (slemreagens), ättiksyra och kalilut (klarningsmedel), glycerin (för plasmolys och klarningsmedel), mjölk-syra och svafvelsyra (svällningsmedel), alkohol (kontraktionsmedel och för luftutdrifning) och många flera. I synnerhet vid biologiska arbeten äro mikrokemiska metoder af mycket stort värde. Äfven vid rättsmedicinska undersökningar är man ofta hänvisad till den mikrokemiska analysen. Bland sådana mikrokemiska prof må särskildt framhållas påvisandet af blod (röda blodkroppar, hemoglobin) genom s. k. heminkristaller (se Blodfleck, sp. 721). Bland läroböcker i mikrokemisk analys må nämnas H. Behrens, "Anleitung zur mikrochemischen analyse" (1895), A. Zimmermann, "Die botanische mikrotechnik" (1892), och R. Westling, "Kort handledning i mikroskopisk teknik" (1908).

H. E. G. L.-m.

Mikrokinematograf. Se Mikrofotografi.

Mikroclin Des Cloizeaux, *miner.*, en kalifältspat af samma kemiska sammansättning som ortoklas ($K_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6SiO_2$), men ej monoklin som denna, utan endast mimetiskt monoklin, då den består af en oändlig mängd ytterst tunna tvillinglameller, som hvar för sig äro triklina, men som tillsammans ge kristallen utseende af att vara monoklin. Lamelle-

ringen efter sidoytan (M) framträder i vissa fall redan makroskopiskt som fina parallella linjer. Om lamellerna, såsom ofta är fallet, ej ligga bredvid hvarandra, utan korsa hvarandra, uppkommer den egendomliga för mikroklinen så karakteristiska gallerstrukturen (fig.), som framträder i polariseradt ljus vid mikroskopisk undersökning af tunna skifprof af vissa graniter och gnejsgraniter. Mikroklinalmelleringen synes här ofta vara ett pressningsresultat, i det ortoklaskristallernas periferiska partier visa sådan gallerstruktur, under det de centrala kunna vara enhetligt struerade (se Fältspat).

A. Hng.

Mikroklinsten A. E. Törnebohm, *petrogr. geol.*, en vid Nullaberget i Östmarks socken, Värmland, förekommande lergrå till mörk bituminös bergart, hvars öfvervägande beståndsdel är kalifältspaten *mikroclin*, men som därjämte innehåller något glimmer samt sparsamma små korn af zirkon, apatit och granat. De bituminösa ämnena, uppgående till omkr. 11 proc., utgöras dels af primärt bildad *huminit* (se d. o.), förekommande som små kulor och knölar, dels af ett sekundärt bildadt stenkolsartadt ämne, som enl. Törnebohm är ett hårdnadt bergbeck. Den särdeles märkliga bergarten förekommer i samband med granulitiska urbergarter vid västra foten af Nullaberget, hvilket själf utgöres af hyperit. Den upptäcktes af L. J. Igelström 1866, undersöktes mineralogiskt af A. E. Nordenskiöld och kemiskt af F. L. Ekman samt mikroskopiskt af Törnebohm. — Se F. L. Ekman, "Kemisk undersökning af Nullabergarten" (i "Öfversigt af Vet. akad:s handl." 1868), och A. E. Törnebohm, "Om Nullabergets bituminösa bergart" (i "Geol. fören:s förh.", 1887).

E. E.

Mikroko'cker (lat. *microco'cci*, af grek. *mikro's*, liten, och *ko'kkos*, kärna, korn), ett slags bakterier. Se Bakteriologi och Jäsning. — Om *Micrococcus phosphoreus* se Fotogena bakterier, om *M. melitensis* se Maltafeber, sp. 694.

Mikroko'sm (af grek. *mikro's*, liten, och *ko'smos*, värld), *filos.*, "en värld i smätt". Motsatsen är *makrokosm* (se d. o.). Redan de äldste grekiske filosoferna fäste uppmärksamheten vid analogierna mellan människan och världsalltet, och enligt Aristoteles skall Demokritos ha kallat människan en "liten värld", en uppfattning, som sedan i olika former framträdtt nästan hos alla följande filosofer, ända till våra dagar, då Lotze kallat sitt verk om människan och naturen "Mikrokosmos" (1856; 5:e uppl. 1896 ff.), och ännu Wundt, liksom förut Leibniz, fattar människosjälens som en spegel af universum. Jfr A. Meyer, "Wesen und geschichte der theorie vom mikro- und makrokosmos" (i "Berner stud. zur philosophie", 1900).

S.-e.

Mikrokosmiskt salt, astrologernas namn på $NH_4NaHPO_4 + 4H_2O$.

H. E.

Mikroliter (af grek. *mikro's*, liten, och *liter*, se d. o.), en miljondel af en liter eller en tusendel (= 0,001) af en milliliter, betecknas vanligen med grekiska bokstafven λ .

Mikroliter (af grek. *mikro's*, liten, och *li'thos*, sten), *miner.*, benämnas sådana kristaller, som äro så små, att de endast med mikroskopisk förstoring kunna iakttagas. Sådana förekomma synnerligen

ofta i obsidian, pechsten och andra vulkaniska bergarter liksom också i konstgjorda slagger. Mikroliterna visa oftast andra former än de större kristallerna af samma slag och kunna därför betraktas som ungdomsformer. I allmänhet äro de staf- eller nålformiga, stundom taggrika eller klubbformiga. Andra dela sig som en svalstjärt eller visa formen af ett timglas. De böjda ogenomskinliga formerna benämnas trichiter (af grek. *thrix*, hår). Många af dessa mikroliter låta återföra sig på bestämda mineral. Sålunda känner man t. ex. augit-, fältspat- och apatitmikroliter, men andra äro till sin substans obekanta. Hj. Sj.*

Mikrometer (af grek. *mikro's*, liten, och *metron*, mått), *fys.*, en apparat eller apparatdel, som används för uppmätning af mycket små längder. För uppmätning af mikroskopiska föremål använder man ofta glasmikrometern, en på glas uppdragen fin skala. Det föremål, som skall

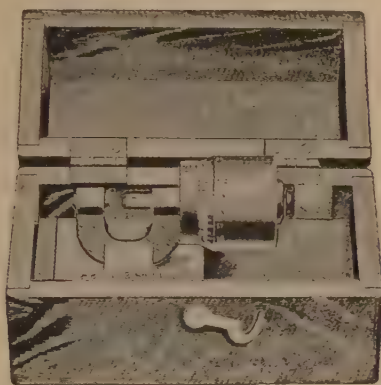


Fig. 1. Mikrometerskruf.

uppmätas, placeras på glasmikrometern, och båda iakttagas under ett mikroskop. Hos en del mikrometrar sker mätningen på det sätt, att antalet vridningshvarf bestämmas hos en skruf med liten och regelbunden stigning. Sådana skruvar med tillhörande muttrar kallas mikrometerskrufvar. Mikrometerskrufven (fig. 1 o. 2) är vanligen

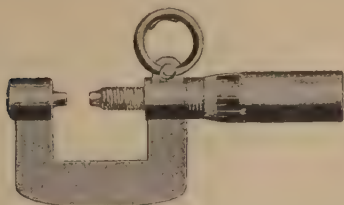


Fig. 2. Mikrometerskruf.

försedd med relativt stort hufvud, på hvars breda kant ("trumman") är uppdragen en gradering, som delar dess periferi i en mängd lika stora delar. Strax utanför denna gradering är anbragt en index, stundom försedd med en efter graderingen afpassad nonie. Är skruften till en början så

ställd, att indexen visar på trummans nollstreck och sedermera kringvrides, så är hvarivet fullbordadt, när nollstrecket åter träffar indexen. Med tillhjälp af indexen kunna således de hela hvarvet, som skruften kringföres, lätt räknas och delarna af hvarivet afläsas på trummans gradering. Fig. 3 åskådliggör utseendet hos en mikrometer, som vid användningen placeras under ett mikroskop för sedt med *hårkors*. Då skruvhufvudet *ii* kringvrides, förskjutes plattan *aa* i förhållande till muttern *e* och den därmed fast förbundna ramen. Plattan

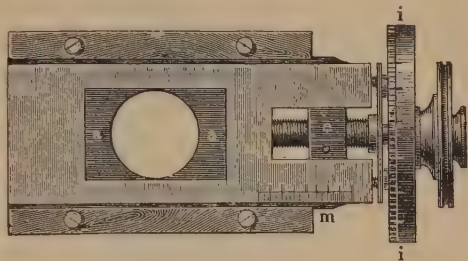


Fig. 3. Mikrometer, afsedd för mikroskop med hårkors.

aa är försedd med ett rundt hål, hvari en liten glaskifva är infäst. På denna anbringas det föremål, som skall uppmätas. Genom vridning på trumman *ii* inställes mikroskopets hårkors först på föremålets ena ytterkant och sedan på dess andra. Man finner den sökta längden genom att iakttaga skalans *m* och skruftummans *ii* lägen i de båda fallen. — Se f. ö. *Astronomiska instrument*, sp. 297—298. Till mikrometrarna kunna också räknas heliometrarna (se *Astronomiska instrument*, sp. 295) och andra dubbelbildsmikrometrar (se d. o.). Om okularmikrometer se d. o. D. S.-t.

Mikrometerskruf, *fys.* Se Mikrometer.

Mikromillimeter 1. Mikrön (af grek. *mikro's*, liten), en milliondel af en meter, eller en tusendel af en millimeter (0,001 mm.), betecknas vanligen med den grekiska bokstafven μ . Vid mycket fina fysikaliska mätningar, t. ex. vid uppmätningar af ljusets våglängder och vid komparation af meter-etaloner, nyttjas mikronen som längdenhet.

Mikrön (af grek. *mikro's*, liten. 1. Se Mikromillimeter. — 2. Kem. Se Kolloider.

Mikronäsien (af grek. *mikro's*, liten, och *nēsos*, ö), ögrupperna n. v. om Australien, ungefär emellan ekvatorn och norra vändkretsen. Se Oceanien. — **Mikronäsier**. Se Malajiska rasen. — **Mikronēsiska språken**. Se Melanesiska.

Mikroorgani'smer (af grek. *mikro's*, liten), *biol.*, gemensam benämning på till vidt skilda grupper hörande organismer, både af djur- och växtriket, hvilka ha blott det gemensamt, att de på grund af sin ringa storlek icke alls eller endast med svårighet kunna iakttagas med obeväpnadt öga. L.-e.

Mikroperitit, *miner.*, mikroskopiskt fina plagio-klaslameller i regelbunden sammanväxning med ortoklas (se Pertit). A. Hng.

Mikroprojektion. Se Projektion och Solmikroskop

Mikropsi (af grek. *mikro's*, liten, och *o'psis*,

syn, företeelse), *med.*, en oregelmässighet vid seendet, bestående däri, att föremålen synas mindre, än de borde förefalla för det gifna afståndet. Att aflägsna föremål synas mindre än närbelägna, är en naturlig företeelse, men att ett föremål, beläget på närmare håll, förefaller endast hälften så stort som under vanliga förhållanden, är ett sjukdomssymtom. Det kan drabba ett öga ensamt eller bägge ögonen. I båda fallen är orsaken antingen en sjukdom i näthinnan, en inflammation, som tränger isär de ljusuppfattande elementen däri, eller ock en förlämnung eller åtminstone en försvagning af akkommodationsmuskeln. I det förra fallet är symtomet mycket betänkligt, hvarjämte det är åtföljd af andra tecken till nedsatt eller förvirrad syn. I det andra är synskärpan icke egentligen försämrad samt utsikterna till förbättring och hälsa vida ljusare. Rsr.*

Mikropyle (af grek. *mikro's*, liten, och *py'le*, port, öppning) Se Befrukning, sp. 1193, Fröämnet och Ägg.

Mikro'skemol. Se Kloster, sp. 342.

Mikroskop [skåp; af grek. *mikro's*, liten, och *skopē'n*, se], *fys.*, ett optiskt instrument, med hvilket man kan se små föremål förstörade. Dess hufvuddelar äro: *objektivet* och *okularet* samt *stativet*, som uppbär och förenar dem. Objektivet och okularet bestå af linssystem, hvilka verka som samlingslinser. Om ett föremål *ab* (fig. 1) lägges utanför objektivets *CD* (på fig. tecknad som en enkel lins) brännvidd, samlas de från detsamma utgående ljusstrålar, som träffa objektivet, till en reell, omvänd och förstörd bild *b'a'*. Det sammansatta okularets (vanligen Huygens' okular) första lins *EF* förlägger bilden *a'b'* till läget *a''b''* och dess andra lins *AB* ger af *a''b''* en förstörd virtuell bild *a''b''*. Okular och objektiv måste tillsammans bilda ett akromatiskt system, däremot är ibland, särskildt förr, intetdera för sig akromatiskt. Hos objektivet måste den sfäriska och kromatiska aberrationen vara så liten som möjligt. Syfallet skall vara stort. I fig. 2 är ett mikroskop afbildadt: *t*, *r* är mikroskoptuben med okularet *c* inskjutet i dess öfre del och objektiven *o* anbragta nedtill. Tuben består af två delar, en öfre *t*, som kan inskjutas i *r*, hvilken senare medelst drifhjulet *z* kan föras upp och ned; på detta sätt ernås en gröfre inställning af mikroskopets linssystem på det föremål, som skall undersökas. På enklare mikroskop saknas *z*, och tuben inställes då på så sätt, att den med handen skutes upp och ned i en särskild hylsa. Den noggranna inställningen sker med mikrometerskrufven *m*. Dennes axel går upp i den ihåliga ståndaren *d*, åt hvilken vid skruvens kringvridande meddelas ytterst fina rörelser. På moderna mikroskop är mikrometerskrufven anbragt nedtill på sidan af ståndaren, hvarigenom den blir lättare åtkomlig vid mikroskoperingen, och dessutom har på densamma genom särskilda anordningar inställningen af tuben kunnat göras ännu noggrannare. Ståndaren är med en led fast vid pelaren *g* och den vanligen hästskoformiga metallfoten *f*. Härigenom kan tuben bringas i ett bekvämare läge. Från pelaren utgår en metallplatta *p*, som kallas objektbordet. I förlängningen af tubens axel har detta en öppning, hvarigenom de underifrån kommande ljusstrålarna

träffa föremålet; öfver denna öppning lägges föremålet på en liten glasskiva, objektglaset. *Belysningsapparaten* utgöres af en liten rund, vridbar dubbelspegel *h*, som på den ena sidan är plan (för svaga förstoringar) och på den andra är konkav (för starkare förstoring). Till belysningsapparaten hör äfven *bländare*, antingen cylinder- eller irisbländare. Den förra utgöres af ett kort metallrör, som kan inskjutas i en utdragbar hylsa under objektbordet och i hvars öfre del kunna inpassas skifvor med öppningar af olika vidd. Vanligen användes numera *irisbländare*, som utgöres af ett större antal skärformiga metallskifvor; genom en knapp vid sidan kan man skjuta skifvorna fram och åter öfver hvarandra, hvarvid den centrala öppningen efter behag kan vidgas eller minskas (fig. 3). På större mikroskop är irisbländaren förenad med en s. k. kondensor, som är fast i objektbordets centrala öppning. Kondensorn består af 2—3, till ett system förenade plankonvexa linser, hvarigenom det från spegeln reflekterade ljuset brytes så, att den ljuskäglan, som träffar det i närheten af kondensorns brännpunkt befintliga föremålet (preparatet), erhåller största möjliga öppningsvinkel. Vanligen bruka kondensor, irisbländare och spegel vara förbundna till en särskild apparat, som efter sin konstruktör kallas Abbes belysningsapparat (fig. 4); genom en sideskruf kan hela apparaten höjas och sänkas, hvarigenom kondensorns brännpunkt flyttas i förhållande till föremålet. Mikroskopets egentliga optiska utrustning utgöres af okular och objektiv. Okularet, som inskjutes i tubens öfre öppning, består af ett kort metallrör med en plankonvex lins i hvardera ändan och mellan dessa en bländskiva. Objektivet inskrufvas antingen direkt i tubens nedre öppning eller ock i en särskild, vid tuben fast s. k. revolver, en vridbar objektivbärare, afsedd för 2—4 objektiv, hvarigenom ernås ett hastigare ombyte af dessa. Alltefter de förändringar, som ställas på objektivens förstöringsförmåga, innehålla dessa 2—flera enkla eller dubbla linser, i möjligaste mån korrigerade för sfärisk och kromatisk aberration (se Lins). Det fel, som vidlåder de vanliga akromatiska objektiven (se Lins) på grund af ljusstrålarnas sonderdelning i sina spektralfärger vid deras gång genom linserna, är nästan alldeles aflägsnad i de dyrbara s. k. apokromatiska objektiven. Föremålen, som skola undersökas i mikroskopet, läggas i en vätskedroppe på ett objektglas och betäckas med ett tunt täckglas. De ljusstrålar, som från föremålet falla in i objektivet, ha alltså i vanliga fall att först passera genom glas och sedan genom ett mellanliggande luftskikt. Då luftens brytningsförmåga är annan än glasets, så kommer därvid en del strålar genom brytning att gå förlorade. Man har därför konstruerat s. k. *immersionslinser*. Dessa äro mycket starkt förstörande objektiv, som, när tuben är inställd på föremålet, komma att med sin främre lins ligga mycket nära intill preparatets täckglas; en vätskedroppe anbringas på täckglaset, och immersionslinsen föres så nära täckglaset, att dess främre lins, frontlinsen, doppar ner i droppen. En del immersionssystem begagna vatten som immersionssvätska (*vatten-immersion*, konstr. af Amici 1840); vanligen begagnar man dock cedrolja, hvars brytningsexponent är nästan densamma

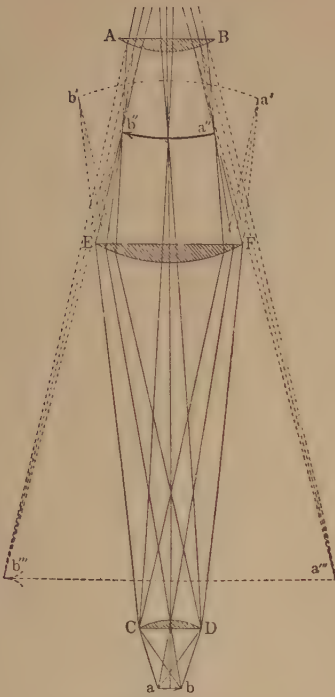


Fig. 1. Mikroskopets linssystem.

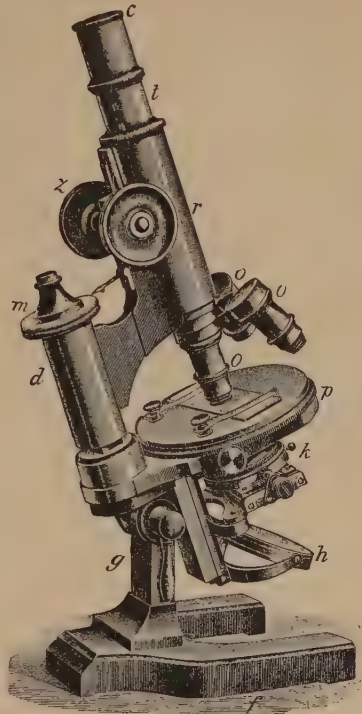


Fig. 2. Mikroskop.



Fig. 3. Irisbländare.

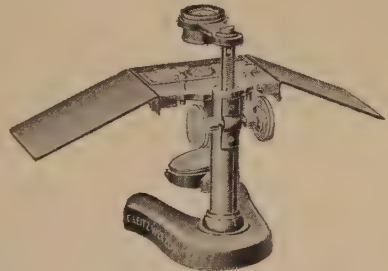


Fig. 5. Preparationsmikroskop (från E. Leitz).

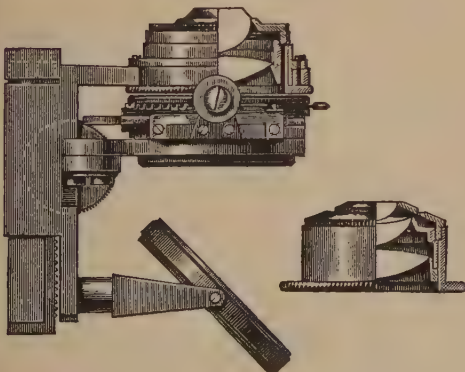


Fig. 4. Abbes belysningsapparat.

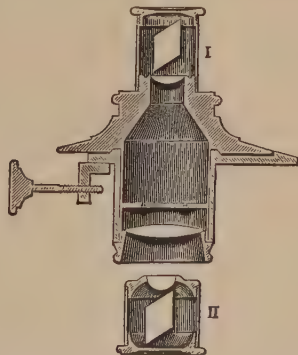


Fig. 6. Polarisationsinrättning för mikroskop.

som objekt- och täckglasets (homogen immersion). Genom immersion aflägsnas de olägenheter, som ha ett oförmånligt inflytande på bildens utseende, nämligen täckglasets olika tjocklek och de genom reflexion emellan täckglasets och luften samt emellan denna och objektivlinsen framkallade ljusförlusterna, hvarjämte mikroskopobjektivets öppningsvinkel och därigenom bildens klarhet i hög grad ökas. — På större stativ anbringas vanligen ett rörligt *objektbord*, där preparatet ej flyttas med fingrarna, utan medelst mikrometerskrufvar (se Mikrometer) i två mot hvarandra vinkelräta riktningar. För mätning af mikroskopiska föremål betjänar man sig af en *okularmikrometer*, som utgöres af en cirkelrund glasskifva, på hvilken etsats en skala, omfattande ett visst antal millimeter, delade i lika delar. Denna inlägges på bländskifvan i okularet; man iaktar då i mikroskopet skalan samtidigt med bilden af föremålet, som därvid synes upptaga ett visst antal af mikrometerskalans delstreck. Medelst en *objektivmikrometer*, som är ett preparatglas med en skala, där en millimeter uppdelats i 100 lika delar, kan man så bestämma värdet på afståndet mellan mikrometerskalans delstreck, som ju växlar vid olika förstoringar, och på så sätt beräkna föremålets storlek. — Ett mikroskops förstöringsförmåga mätes af förhållandet mellan föremålets och bildens storlek. För att pröfva ett mikroskops upplösningsförmåga använder man *Roberts profskifva*, en glasskifva, i hvilken grupper af fina streck äro etsade med olika afstånd emellan strecken. Inom den lägsta gruppen är afståndet emellan strecken 0,00256 mm., inom den högsta gruppen 0,000282 mm.; inom de öfriga grupperna ligga strecken på afstånd emellan dessa gränser. Ju högre nummer den gruppen har, som instrumentet förmår upplösa, d. v. s. hvars streck det förmår skarpt och tydligt skilja, dess bättre är instrumentet. — För att teckna de i mikroskopet förstörade bilderna begagnar man en s. k. *camera lucida* l. teckningsprisma (se Camera l.). — I det vanliga mikroskopet synes bilden omvänd. Då det är fråga om att preparera upp små föremål, använder man s. k. *preparationsmikroskop*, som visar bilden rättvänd och alltså betydligt underlättar preparationsarbetet. Själva stativet utgöres af ett vanligt mikroskop-objektbord, fäst vid en vertikal pelare på en hästskoformig fot (fig. 5). En rund plan spegel reflekterar in ljuset underifrån genom ett rund hål i objektbordets midt. Som förstöringsglas begagnas lupper, anbragta i en lupphållare, som kan föras upp och ned medelst en horisontell skruf. För att ge stöd åt händerna vid preparerandet kan man anbringa särskilda underlägg af metall vid sidan af objektbordet.

Bland särskilda mikroskoptyper kan nämnas dubbel- l. binokularmikroskop, med två tuber och okular, som genom ett system af totalreflekterande prismer uppfånga de genom det gemensamma objektivet kommande ljusstrålarna; de förstörade föremålen synas då i relief. För att undersöka mikroskopiska föremål i polariseradt ljus (se Polarisation) använder man polarisationsmikroskop: man anbringar i mikroskopet två Nicols-prismer, den ena under objektbordet, den andra strax ofvanför okularet

(se fig. 6). Den i fig. afbildade öfre apparaten (I) kallas analysator och fastskruvas i okularet ställe i tubens öfre del, den undre (II) är polarisatorn med prisma och kondensor och anbringas i objektbordets öppning i st. f. den vanliga kondensorn. Den öfre delen af analysatorn med Nicols-prisman är vridbar (se vidare Polarisation). För undersökning och uppmätning af kristaller begagnar man på särskildt sätt konstruerade mineralogiska mikroskop (se Mineralogi), för mer tallografiska ändamål s. k. metallmikroskop (se Metallografi, sp. 244—245). En särskild typ är solmikroskopet (stundom äfven kalladt bildmikroskop; se Projektionsapparat).

Det första sammansatta mikroskopet konstruerades af två holländare, bröderna Janssen. Okular och objektiv bestodo hvardera af en konvex lins och föremålet undersöktes vid påfallande ljus, som koncentrerades på föremålet medelst en samlingslins, anbragt snedt ofvanför detta. Hook arbetade med ett dylikt mikroskop, då han år 1667 upptäckte cellerna i flaskkork. 1704 konstruerade Marshall linssystem, som tillät olika förstoringar med samma mikroskop. 1735 införde Culpeper metoden att belysa föremålen med en spegel underifrån. Småningom fulländades mikroskopet mer och mer. Linsernas optiska förmåga var naturligtvis i början synnerligen ofullständig, på grund af aberration, gäfv otydliga bilder o. s. v. Bland berömda oberhäuser konstruktörer från nyare tid kunna nämnas Oberhäuser, Hartnack och Nachet samt under den allra senaste tiden Leitz, Reichert, Seibert och Zeiss. — Litt.: L. Dippel, "Das mikroskop und seine anwendung" (1882, 1898), "Zeitschrift für wissenschaftliche mikroskopie und für mikroskopische technik" (utg. af E. Küster, E. Strasburger, "Das botanische practicum" (1905), och R. Westling, "Kort handledning i mikroskopisk teknik" (1908). G. O. R.

Mikroskopi (se Mikroskop), *bot., zool., miner.*, undersökning af föremål vid stark förstoring. Behandlingen af objekten, som skola mikroskopiskt undersökas, är mycket olika alltefter föremålets natur. Alltid läggas emellertid objekten på små glasskivor, objektglas, och täckas oftast med tunna täckglas. Vanligen ligger föremålet i en vätskedroppe. En del föremål, såsom lägre djur och växter, pulver o. d., kunna utan vidare, på grund af sin litenhet, iakttagas under mikroskopet. Andra måste man först förfärdiga preparat. Af större föremål förfärdigar man med en rakknål eller mikrotom (se d. o.) snitt, så tunna, att de genomsläppa det underifrån kommande ljuset. Snittet lägges på täckglasets i olika medier, vatten, glycerin eller kanadabalsam. För att få vissa delar i snittet att framträda tydligare vid det mikroskopiska undersökningen, brukar man färga snitten; en hel del färger begagnas i den moderna mikrotekniken, vanligen anilinfärger, som ha förmåga att färga vissa delar af cellväggen eller cellinnehållet på karakteristiskt sätt. — Äro föremålen mycket hårda, så att de ej kunna skäras måste man slipa desamma till tunna, genomskinliga lameller, s. k. slipsnitt, en särskildt inom den mineralogiska mikrotekniken ofta förekommande procedur. G. O. R.

Mikroskopisk [-skåp-]. Se Makroskopisk och Mikroskop. — Mikroskopisk anatomi. Se Histologi.

Mikrosomer [-samer; af grek. *mikro's*, liten, och *sōma*, kropp], *bot.* Se Cell, sp. 1388.

Mikrosomi (af grek. *mikro's*, liten, och *sōma*, kropp), *Nannosomi'a* (af grek. *na'nnos*, dvärg) l. Dvärgväxt anses föreligga, när kroppslängden hos en fullvuxen man understiger 130 cm. Äkta dvärgväxt, som utmärkes däraf, att kroppens samtliga delar äro proportionellt utvecklade, är i sina högre grader en mera sällan förekommande utvecklingsrubbing. Vid andra former af dvärgväxt föreligger ett missförhållande mellan kroppens olika delar, i synnerhet mellan extremiteternas längd i förhållande till bälens. G. H.

Mikrospektroskop [-skåp-]. Se Spektroskop.

Mikrospor [-spår, af grek. *mikro's*, liten], *bot.* Se Heterospor. Mikrosporen hos pteridofyterna motsvaras af pollenkornt hos fanerogamerna. G. L.-m.

Mikrosporangieblad, *bot.* Se Mikrosporangium.

Mikrosporangium (plur. -angier), *bot.*, sporangium, i hvilket mikrosporer bildas. Mikrosporangiet hos pteridofyterna motsvaras af pollensäcken hos fanerogamerna. G. L.-m.

Mikrosporangium, Mikrosporangieblad, *bot.*, blad, som bär mikrosporangier, hos fanerogamerna detsamma som ståndare. — Makrosporangium l. makrosporangieblad äro sådana blad, som bära makrosporangier, hos fanerogamerna detsamma som fruktblad. G. L.-m.

Mikrostruktur (af grek. *mikro's*, liten), *geol.*, petrogr. Se Makrostruktur.

Mikrostyl, *bot.* Se Heterostyli.

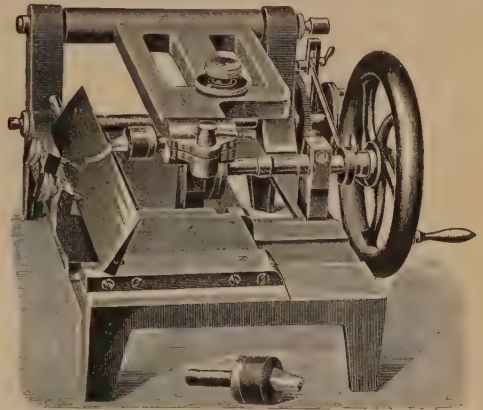
Mikrotasimeter, *fys.* Se Tasimeter.

Mikroteknik (se Mikro- och Teknik), *bot. zool.*, vid mikroskopiska undersökningar använda kemiska och fysikaliska operationer. Under de senaste årtiondena har utarbetats en mängd olika metoder för förfärdigande af mikroskopiska preparat, hvilka metoder afse att låta de mikroskopiska bilderna framträda tydligare. Genom en högt utvecklad fixerings- och färgningsteknik har man lyckats tränga djupare in i kunskapen om cellens byggnad, och en särskild vetenskapsgren, cytologi och histologi, har på grundval häraf utbildats. Litt.: "Encyklopädie der mikroskopischen technik" (1903), och P. Dop och A. Gautié, "Manuel de technique botanique" (1909). G. O. R.

Mikrotelefon [-fån]. Se Mikrofon och fig. 5 däri samt Telefon.

Mikrotom [-täm; af grek. *mikro's*, liten, och *tomē*, snitt], *bot.* och *zool.*, ett instrument, som användes till förfärdigande af tunna snitt, erforderliga för mikroskopisk undersökning af djur- och växtdelar. I samband med mikroskopets utveckling gjorde sig alltmer gällande behovet af likformigt skurna, ytterst tunna snitt af de delar, som skulle undersökas. För åtskilliga arbeten erfordrades äfven s. k. seriesnitt, hvarigenom hvarje del af objektet bevarades och snitten kunde undersökas i samma ordning, som de urspr. intagit. För att underlätta skärandet nyttjade man först ett stativ, i hvilket objektet fastspändes, hvarefter man skar med en vanlig rakknif (*handmikrotom*). Denna enkla apparat har småningom utvecklats till nu-

tidens mikrotomer, hvilkas konstruktionsprincip är, att objektet genom en mikrometerskruf höjes ett känt stycke, vanligen några hundradels eller tusendels mm., hvilket sedan afskäres af mikrotomkniven, som, löpande i en ränna (slädmikrotom), röres genom en vef. På de nyare mikrotomerna är kniven fast, och snitten göras därigenom, att objektet föres mot densamma, hvarvid inställningen af snittens tjocklek sker automatiskt (*rockingmikrotom*, se fig.). Föremålen, som sko-



Rockingmikrotom.

la skäras, äro vanligen inbäddade i paraffin eller celloidin. Objekt, som ej tåla inbäddning, kunna skäras i fruset tillstånd, som åstadkommes genom afkylning med eter (*frysmikrotom*). Andra mikrotomer äro så konstruerade, att preparatet kan skäras under vatten. Mikrotomens fulländning har jämte fixerings- och färgningsmetodernas och mikroskopets utveckling varit det viktigaste hjälpmedlet till den storartade lyftning histologien och cytologien under senare årtionden vunnit. G. A. (G. L.-m.)

Mikrovåg, *fys.* Se Våg.

Mikszáth [mi'ksät], Kálmán (ty. Koloman), ungersk författare, f. 1849 i Szklabonya, komitatet Nógrád, d. 1910 i Budapest, slog efter många års tidningskrifveri igenom med sin samling humoristiska skisser *Tót atyafiak* (1881; Våra landsmän slovakerna), i hvilka han liksom i hela sin senare produktion med godt humör, varm medkänsla och folklig stil skildrar de idylliska förhållandena i sin hemtrakts, norra Ungerns, dalar. Hans många skiss- och novellsamlingar (*A jó palócok* 1882, *De goda palócerna*; *Urak és paraszok* 1886, *Herrar och bönder*; etc.) och romaner (*Szent Péter esernyője*, *S:t Peters paraply*, m. fl.) gjorde honom till en af det nutida Ungerns allra populäraste författare. K. B. W.

Mikulicz-Radecki [mi'kulitj-rade'tski], Johan von, tysk kirurg, f. 1850 i Czernowitz, d. 1905 i Breslau, blef 1875 med. doktor i Wien, var därefter en tid assistent hos Billroth och utnämndes 1880 till docent i kirurgi i Wien. Han kallades till kir. professor 1882 i Krakau, 1887 i Königsberg och 1890 i Breslau. M. utförde en utomordentligt omfattande och betydelsefull verksamhet som forskare, lärare och läkare samt utgaf inom

sitt ämne en mängd arbeten. I förening med v. Bergmann och v. Bruns utgaf han en stor *Handbuch der praktischen chirurgie*. R. T.-dt.

Mikultschütz, kommun i preussiska reg.-omr. Oppeln (Schlesien). 13,831 inv. (1910). Tillverkning af sprit och tegel. J. F. N.

Mil, längdmått för större afstånd, vägmått. Namnet (liksom ty. *meile*, eng. *mile*, fr. *mille*, sp. *milla*, port. *milha*, it. *miglio*) härstammar från det latinska ordet *milia* (plur. af *mille*, tusen). Romarna angävo afstånd i *milia passuum* (d. v. s. efter tusental steg), och en sådan fornrömersk mil (senare kallad *milliarium*, eg. milsten) mätte 1,000 steg af 5 rom. fots längd och motsvarade således 1,478,5 m., af de romerske författarna räknad = 8 stadier. Efter Roms fall begagnades det romerska milmättet, om ock med flera olikheter, af Västerlandets folk, men jämte detta kom redan i början af medeltiden ett annat, större, i bruk, hvilket härledde sig från den galliska milen, *leuca* l. *leuga* (1,500 passus), hvilken ock gett upphof till de moderna namnformerna: fr. *lieue*, sp. *legua*, port. *legoa*, it. *lega* och eng. *league*. I stater, hvilka, såsom England, Frankrike, Spanien och Portugal, begagnade båda slagen milmätt, räknades 3 mil på 1 lieue, legua o. s. v. Dessutom funnos jämte de allmänna milmåttens sådana för särskilda ändamål, såsom postmil, polisnil, sjömil o. s. v. I Frankrike mätte man före metersystemets antagande väglängder i lieues, af hvilka de allmännaste voro: *lieue commun* = $\frac{1}{25}$ ekvatorsgrad (1 ekvatorsgrad enl. Bessel = 111,306,58 m.) = 4,452,26 m. = $\frac{3}{5}$ geografisk mil, *lieue marine* = $\frac{1}{20}$ ekvatorsgrad = 5,565,33 m. = $\frac{3}{4}$ geografisk mil, och *lieue de poste* = 2,000 toises = 3,898 m. Därjämte hade man flera afvikande lieues i provinserna. I Spanien var *legua regular antiqua* = 5,572,7 m., *legua nueva* l. *legua real* = 6,687,24 m. (16,645 leguas = 1 ekvatorsgrad) och *legua maritima* l. *legua legal* = 5,565,33 m. (således = 1 lieue marine). Den portugisiska *milha* var = 2,065,653 m.; 3 milhas utgjorde 1 legoa. Af äldre italienska mil var den venezianska *miglio* = 1,738,7 m., den lombardiska = 1,784,8 m., den piemontesiska (efter 1818) = 2,469,14 m., den romerska = 1,489,5 m., den neapolitanska = 1,855,11 m. I alla dessa länder användes nu kilometern, liksom äfven i Nederländerna (där den kallas *mijl*), Belgien, Schweiz och Grekland (kilometern kallas där *stadion*). Den vanliga engelska milen (*english mile*, *London mile*) är = 5,000 eng. f. = 1,523,86 m., den lagliga brittiska milen (*statute mile*, *british mile*) = 5,280 eng. f. = 1,609,315 m. (69,16 statute miles = 1 ekvatorsgrad och 1 *square mile* = 2,5998 kvkm.), sjömilen (*sea mile*, *nautical mile*, *geographical mile*), alla civiliserade nationers vägmått till sjöss = 1,855,11 m. (räknas dock allmänt = 1,852 m.) = $\frac{1}{60}$ ekvatorsgrad = $\frac{1}{4}$ geografisk mil. Tre miles af dessa olika slag räknas = 1 *league*. I Nord-Amerikas förenta stater gäller den engelska statute mile. I Tyskland räknade man till 1872 i allmänhet efter *tyska* l. *geografiska mil* (till skillnad från den engelska geografiska l. sjömilens äfven kallade *tyska geografiska mil*), af hvilka 15 gå på en ekvatorsgrad; en tysk mil utgjorde 7,420,44 m. (1 kv.-mil således = 55,0629 kvkm. och 1 kvkm. = 0,01816 kv.-mil). Den

preussiska milen var = 24,000 preuss. f. = 7,532,48 m., och med denna öfverensstämde den danska milen. Den österrikiska postmilen var till 1876 (nu räknas liksom i Tyskland i kilometer) = 24,000 wiener fuss = 7,585,84 m. (14,65 österr. mil således = 1 ekvatorsgrad). Den ungerska *mérföld* var före 1854 = 8,353,6 m. Den gamla svenska milen var = 36,000 f. = 10,688,64 m.; nymilen däremot = 10 km. = 33,680,832 f. Den gamla norska milen var = 36,000 norska f. = 11,294,78 m. Vägmättet i Ryssland är *verst*, hvars längd, bestämd genom ukasen af 11 okt. 1835, är = 3,500 ryska (engelska) fot = 1,066,78 m.; 104,33 verst således = 1 ekvatorsgrad. Äfven i Finland mätas afstånd i verst, men en finsk verst är = $\frac{1}{10}$ svensk mil = 1,068,85 m. Om Japans vägmått se Japan, sp. 1279. Se vidare Parasang, Sabbatsresa, Sjömil och Stadion.

Mila, Kolmila. Se Kolning.

Mila, stad i Algeriet, 33 km. n. v. om Constantine. 2,517 inv. (1901; som kommun 8,023 inv.). Romerska byggnadslämningar. Fordom biskopssäte. Stadsens romerska namn var *Mileve*.

Miladi'nov, bröderna Dimitrij och Konstantin, bulgariska folklorister och martyrer för sitt folks sak, föddes i Struga i Macedonien. Den äldre brodern, Dimitrij, en af de ifrigaste agitatorerna i Macedonien, var skollärare i Kukusch (nära Saloniki), där han lyckades få den slaviska liturgien införd, och slutligen i Struga. Genom sin verksamhet skaffade han sig en oförsonlig fiende i den grekiske biskopen i Poljana. Sommaren 1861 blef Dimitrij, på angifvelse för landsförräderi, fängslad och förd till Konstantinopel. Konstantin hade då i Moskva afslutat sina studier och i Agram ombesörjt tryckningen af den samling folkvisor, som båda bröderna i gemenskap sammanbragt. Han skyndade till Konstantinopel och blef där, genom sin oförsiktighet att besöka brodern i fängelset, själf fast. Åtgärder vidtoges af biskop Strossmayer och ryska regeringen för brödernas befriande, men när befallning ändtligen gafs af Porten om deras lösläppande, var det för sent. De hade, på grekernas anstiftan, blifvit förgiftade i fängelset (1861). Vis-samlingen, som utgafs på bekostnad af Strossmayer under titeln *Bulgarski narodni pesni sobrani od bratja Miladinovci, Dimitrija i Konstantina* (Agram 1861), är till omfattning (674 folkvisor samt ordstäf, gåtor m. m.) och pålitlighet den mest betydande man ännu eger. Lll. (A—d J.)

Milan I, konung af Serbien, den fjärde regerande fursten af dynastien Obrenovitj (se d. o.), f. 22 aug. 1854 i Masaresci i Rumänien, d. 11 febr. 1901 i Wien, var som till Milosj Jerefovitch (brorson till furst Milosj Obrenovitch) och Maria Catargi från Moldau; han miste 1861 sin far och uppfostrades i Paris. Efter sin kusin furst Mikaels mord 10 juni 1868 utropades han 2 juli s. å. till furste af Serbien, och efter att ha förklarats myndig öfvertog han själf regeringen 22 aug. 1872. Om landets historia under hans regeringstid se närmare Serbien. Trots det olyckliga kriget mot Turkiet 1876—77 förvärfvade Serbien, som i slutet af 1877 åter upptog striden med den af ryssarna besegrade arffvienden,

genom frederna i San Stefano och Berlin 1878 suveräniteten och betydande landvinningar, och 6 mars 1882 lät M. utropa sig till konung af Serbien. I sin politik stödde han sig på Österrike



och kämpade ständigt med det ryssvänliga radikala partiet. Hans anseende undergräfses såväl genom det misslyckade kriget mot Bulgarien 1885, då serberna endast genom Österrikes ingripande räddades från allvarligare följder af sitt nederlag, som genom hans lättsinniga enskilda lif och olyckliga familjeförhållanden. Han var sedan 17 okt. 1875 förmäld med Natalia Kesjko (f. 14 maj 1859 i Florens), dotter till en rysk öfverste af rumänsk härkomst. Hon var ifrig ryssvän, och både politiska och personliga orsaker framkallade en osämja, som ledde till, att hon 1886 lämnade landet, medförande deras ende son Alexander (f. 14 aug. 1876); men M. lät i juli 1888 hemföra denne från Wiesbaden och genomdref 24 okt. s. å. kyrklig skilsmässa. Till sitts folks öfverraskning abdikerade han till förmån för sin son 6 mars 1889, hvarpå han begaf sig utrikes. Natalia återvände däremot till Belgrad s. å., men tvangs 1891 att lämna landet. M:s lefnadssätt i Paris bragte honom i ett sådant penningbetryck, att han 1891 gick in på en öfverenskommelse med serbiska regeringen, hvarigenom han mot en betydande summa afstod från sitt serbiska statsborgarskap och rätten att återvända till sitt land, hvarpå han 1892 antog namnet greve af Takova. Emellertid återförsonade han sig formellt med sin gemål 7 mars 1893, och efter konung Alexanders statskuip s. å. återkallades han till Serbien i jan. 1894. Han måste följande år vika för Natalia, men återkom i slutet af 1896, sedan hon åter fått lämna landet, och blef t. o. m. arméns överbefälhafvare 1898. Ett misslyckadt attentat mot honom 1899 gaf anledning till en sträng räfst med hans fiender. Alexanders förlofning med Draga Maschin i juli 1900 framkallade emellertid brytning med M., och denne nedlade sitt befäl och lämnade Serbien samt vistades därefter i Wien. Han begrofs efter egen önskan utanför Serbiens gränser i det slavonska klostret Krusjedol. Drottning Natalia, som öfverlefde honom, öfvergick 12 apr. 1902 till romersk-katolska kyrkan. M:s politiska nederlag och äfventyren i hans privatlif ha gett honom ryktet af en sorts operettkung, men hans politiska betydelse, särskildt som en hämsko på det ryska inflytandet på Balkanhalfön, bör ej underskattas. H. B.—n.

Milanaise [-näs], fr. ("från Milano"), guldbroderi. — *Côtelette à la M.*, panerad kalvkötlett med tomatssås, vanlig i synnerhet i Italien (it. *costoletta a la Milanese*).

Milanés [-ne's], José Jacinto, kubansk skald, f. 1814 i Matanzas, d. 1863, egnade ingående studier åt de gamle kastiljanske skalderna, såsom Lope de Vega, Gil Polo m. fl., hvilkas in-

flytande är omisskännligt i hans första arbeten, *La fuga de la tórtola*, *La madrugada*, *El nido vacío* etc. Senare blef M. exalterad romantiker med Espronceda och Zorilla som förebilder i *La ramera*, *A una madre impura*, *El exposito* etc. Starkt inflytande af dessa romantiker och af hertigen af Rivas spåras äfven i M:s dramatiska arbeten, af hvilka *El conde Alarcos* utkom 1838 och följdes af *El poeta en la corte*, *A buen hambre no hay pan duro*, *Por el puente y por el río* och *Ojo á la finca*. Ad. H.—n.

Milanésiska ediktet, ett toleransedikt, som Konstantin den store och Licinius gemensamt utfärdade från Milano 313. Det upprepade och utvidgade ett 312 af dem utgifvet edikt om allmän religionsfrihet och bestämde, att kyrkor och gods, som frångagits de kristna, skulle åt dem återlämnas. Se vidare Konstantin, sp. 832.

Milano [-nä], ty. *Mailand*, lat. *Mediolanum*. 1. Fordom själfständigt hertigdöme i Öfre Italien (se nedan), sedermera, till 1859, guvernemet i österrikiska konungariket Lombardiet-Venezia, nu provins i konungariket Italien (Lombardiet), med en areal af 3,163 kvkm. och 1,671,036 inv. (1911). Provinsen tillhör nästan fullständigt den lombardiska slätten. Den saknar större floder, men eger ett rikt förgrenadt nät af kanaler samt lands-, spår- och järnvägar. Hufvudnärningar äro ladugårdsskötsel, som lämnar betydande afkastning af smör och ost, ris-, vin- och olivodling samt silkeskultur. — 2. Hufvudstad i ofvannämnda provins, för hufvudstad i konungariket Lombardiet-Venezia, ligger 119 m. ö. h. nästan midt på den lombardiska slätten vid ån Olona, som är segelbar och genom Naviglio grande står i förbindelse med Ticino och Lago maggiore, genom Naviglio di Pavia med Ticino och Po och genom Naviglio della Martesana med Adda, Comosjön och Po. Det är en viktig järnvägsknut med fyra hufvudlinjer, hvaribland linjen öfver S:t Gotthard, och tre bangårdar, bl. a. den stora centralbangården från 1864. — Klimatet är kontinentalt, med skarp bläst och köld (minimum —17°) om vintern samt snö och dimma (1899 18 dagar snö och 50 dagar dimma), men större hetta om sommaren än i södra Italien (max. 36,2°). — M. är Italiens modernaste stad. Det har en nästan cirkelrund form; dess centrum äro den stora Piazza del duomo, på norra och södra sidan begränsad af ståtliga byggnader med arkader, och den i v. tillstötande Piazza dei mercanti. Därifrån utgår ett antal breda moderna gator i alla riktningar, såsom Corso V. Emanuele (fortsatt af Corso Venezia) åt n. ö., Via Carlo Alberto (fortsatt af Corso di Porta romana) åt s. och s. ö., Via Torino och dess fortsättningar med andra namn åt s. v., Via Dante och Via Broletto åt v., Via Aless. Manzoni och dess fortsättningar Via Principe Umberto och Via Manin samt det ryktbara Galleria Vittorio Emanuele (se nedan) åt n. Dessa gator förenas genom en inre gördel af bulvarder, lagda utanför den kanal, som utmärker den forna stadsvallens läge. Porta Nuovas bågar äro nästan de enda spåren af denna inre vall, som tillkom efter stadens förstöring genom Fredrik Barbarossa (1162). Inom denna gördel äro de festa gator trånga och krokiga, medan de mellan densamma och bastionerna väl äro bredare,



Fig. 1. Domkyrkan i Milano.



Fig. 2. S. Maria delle Grazie.



Fig. 5. Galleria Vittorio Emanuele.



Fig. 3. San Carlo Borromeo.



Fig. 4. Gården till Palazzo di Brera.

men föga regelbundna. En yttre gördel af trädplanterade bulevarder ligger utanför den nuv. stadsmuren, som uppfördes af spanjorerna på 1500-talet. Dessa yttre bulevarder, omkr. 12 km., genomdras af elektrisk spårväg, som f. ö. skär staden i alla riktningar och såsom järnväg går långt ut i omgifningen bl. a. till Monza och Luganosen (se Elektriska järnvägar, sp. 245). I denna mur finnes ett dussin portar, bl. a. Porta Venezia i n. ö. och Porta Ticinese i s., båda med reliefer. I västra delen af staden ligga de öppna platserna Foro Bonaparte (med Garibaldis ryttarstaty) och den 1893—97 utlagda Nuovo parco, skilda af Castello Sforzesco, M:s borg, en gång säte för hertigarna af husen Visconti och Sforza, af österrikarna använd som kasern, efter 1893 restaurerad i 1400-talets stil och lokal för stadens konstsamlingar, samt det i Brera förut uppställda arkeologiska museet. Framför hufvudfasaden uppfördes 1901—05 det 70 m. höga Torre Umberto I, en imitation af det af Filarete byggda, 1521 förstörda renässanstornet. På norra sidan af Nuovo parco ligger en 1806 af Napoleon I byggd elliptisk arena för kapplöpningar o. d., som rymmer 30,000 åskådare. Nordvästra sidan af parken begränsas af Porta del Sempione, hvars namn har afseende på den af Napoleon 1800—06 byggda Simplonvägen, och Arco della pace, en triumfbåge i senromersk stil af hvit marmor (påbörjad 1806, fullbordad 1838), med reliefer af Marchesi o. a. En annan större park är Giardini pubblici i n., mellan Corso Venezia och Via Manin, en af de vackraste offentliga parkerna i Italien, med smakfulla blomstergrupper, dammar, vördnadsvärda träd och flera statyer. På dess södra sida ligger Museo civico di storia naturale (stadens naturhistoriska samlingar), i en smakfull renässansbyggnad från 1892—94.

Den förnämsta bland stadens många kyrkor är den h. o. h. af hvit marmor byggda domkyrkan (fig. 1), invigd åt *Maria nascenti*, ö. om Piazzan, vid sin tillkomst den största och ännu en af de största och dyrbaraste kyrkorna i världen. I det femskeppiga långhuset, den treskeppiga tvärbyggnaden, kororgången och pelarnas täta sammanställning visar den afgjordt tysk karaktär (påminnande om Kölndomen), i höjdtvecklingen däremot, i pelarnas form, i tabernakelarkitekturen öfver pelarna italiensk stil. Den ursprunglige arkitekten är okänd, men säkert är, att flera tyska och franska mästare inkallades för att biträda de italienske. Kyrkans inre längd är 148 m., midtskeppet 16 m. bredt, 50 m. högt, de inre sidoskeppen 34, de yttre 27 m. höga, kupolen öfver koret 64 m. hög och tornet 108 m. högt. Goltan utgör 8,400 kvm. Marmorns härliga prakt öfverskådar man bäst vid en rundgång på taket, där åskådaren omges af 98 fioltorn och hvarifrån man njuter en omfattande utsikt öfver alpekdjan från Monte Viso till Ortler och öfver den lombardiska slätten. Exteriören prydes af omkr. 2,000 marmorstatyer. Af det stora antalet konstverk i det inre må nämnas två hvarandra högst olika, men hvart i sin art betydande: den ryktbara statyn af den flädde Bartolomeus (af Agrate, se d. o.) samt den härliga sjuarmade bronskandelabern i form af ett 5 m. högt träd med grenar och

löfverk (sannolikt ett franskt arbete från 1200-talet). Kyrkans byggnade började 1386 under Joh. Galeazzo Visconti, fortsattes af åtskilliga arkitekter och invigdes 1577 af Carlo Borromeo, hvars ben hvilat i kryptan under koret. Domen påbörjades 1759 och fullbordades tio år senare, barockfasaden 1616 efter Tibaldis ritningar, men fullbordades först 1805, sedan Napoleon låtit återupptaga arbetet. Med sina renässansfönster och portaler harmonierade denna fasad — ehuru i sig själf ett godt arbete — föga med kyrkans allmänna stil (gotik), hvarför man 1903 började stillenligt restaurera den. På Piazza del duomo framför fasaden står sedan 1896 Viktor Emanuel II:s stora ryttarstaty (af Ercolo Rosa). Äldre än domkyrkan är den genom de forne lombardiske och romerske konungarnas kröning med lombardiska järnkronan berömda kyrkan Sant' Ambrogio, urspr. grundlagd af Ambrosius, ehuru ombyggd på 1100-talet och nyligen restaurerad, S. Lorenzo och S. Eustorgio, M:s äldsta kyrkor (från 300- och 400-talen, men flera gånger ombyggda), den senare förr förvaringsort för heliga tre konungars ben (åt hvilka kyrkan var helgad), tills dessa efter stadens eröfning af Fredrik Barbarossa flyttades till Köln, S. Satiro, från 800-talet, men ombyggd på 1400-talet af Lazzari och dennes lärjunge Bramantino, dominikankyrkan S. Maria delle Grazie (fig. 2), hvars kor, kupol och tvärskepp tillskrifvas Lazzari och i hvars refektorium (det forna klostret användes länge som kasern) befinner sig Lionardo da Vincis berömda "Nattvard", S. Maria presso S. Celso (efter 1490), som jämte den i ädel stil hållna förgården utan grund likaledes tillskrifves Lazzari, och S. Babila, en liten romansk kyrka, nyligen liksom S. Vincenzo in Prato (från 800-talet) återställd till sin ursprungliga form. Till stadens yngre kyrkor hör den 1847 invigda San Carlo Borromeo (fig. 3), en rotunda efter Panteon i Rom. — Bland palatsen må främst nämnas *Palazzo di Brera* (jfr fig. 4), uppförd på 1100-talet till ordenshus åt humiliaterna, därefter ombyggt efter 1651 till jesuitkollegium, sedan 1776 lokal för Accademia delle belle arti och kalladt *Palazzo di scienze*, lettere ed arti. Det innehåller utom tafvelgalleri (ett af de förnämsta i Italien) ett bibliotek med omkr. 300,000 bd, en myntsamling (omkr. 60,000 n:r) och ett astronomiskt observatorium. Vid Piazza della Rosa ligger det ryktbara *Biblioteca ambrosiana* (se Ambrosianska biblioteket), som jämväl innehåller en värdefull tafvelsamling. Det ej långt därifrån belägna *Palazzo Borromeo* innehåller ock ett tafvelgalleri samt några skulpturverk. Andra märkliga palats äro *Palazzo reale*, de forne österrikiske guvernörernas residens, det därtill liggande ärkebiskopliga palatset (urspr. byggdt i slutet af 1400-talet, men ombyggt 1570 af Pell. Tibaldi), *Pal. del senato* (byggt omkr. 1600), nu provinsarkiv, och *municipalpalatset* (Pal. Marino), ett 1558—60 af G. Alessi för Tom. Marini från Genua uppfördt mästerverk i senrenässans (hufvudfasaden, af Luca Beltrami, fullbordad först 1890). På den öppna platsen framför detta, Piazza della Scala, står ett monument öfver Lionardo da Vinci (1872) af Magni (se d. o.). Från denna Piazza leder till Piazza del duomo det 1865—67 af Mengoni för en uppgifven kostnad af 8 mill. lire

byggda Galleria Vittorio Emanuele (fig. 5), en glastäckt passage i form af ett latinskt kors (195 m. lång, 14,6 m. bred och 26 m. hög), med en oktagon i midten, täckt af en 50 m. hög glaskupol, det hela bildande en med ståtliga butiker försedd promenad.

Staden är mycket rik på konstverk, ty M. blef, med införandet af renässansen genom Filarete och Michelozzo efter 1450, ett hem för lombardiska bildhuggarskolan, och mot slutet af 1400-talet drog Lodovico Sforzas förnämde hof till M. flera storheter på konstens olika områden (Lazzari, Leonardo da Vinci och dennes lärjungar). Jämte de nämnda samlingarna i Brera och Castello Sforzesco samt i Palazzo Borromeo och i kyrkorna må ytterligare nämnas det till staden 1879 testamenterade Museo Poldi-Pezzoli, omfattande värdefulla taflor, väfnader, vapen m. m. — M. har en vetenskaplig och litterär akademi (Accademia scientifico-letteraria, stiftad 1859), med filosofisk fakultet, högre tekniskt institut (1862), veterinärhögskola (inrättad som lägre skola 1791, högre kurs 1808), handels-högskola, "Luigi Bocconi" (öppnad 1902), landtbruksinstitut (1875), kliniska institut för fortsatt utbildning (i obstetrik och gynekologi, ortopedisk klinik och klinik för arbetarsjukdomar, den första i sitt slag, hvilka icke äro afsedda för studerande, utan för läkare, som redan vunnit doktorsgrad), samt konstakademi. Det förnämsta lärda samfundet är Istituto lombardo di scienze e lettere (stiftadt 1776). De förnämsta teatrarne äro Teatro della Scala, en af de största i Europa, byggd 1778, Teatro lirico internazionale (1894), Teatro Manzoni, Teatro Filodrammatico, Teatro Dal Verme och Teatro milanese, där det spelas pjäser på ordsdialekt. Bland filantropiska institutioner må nämnas det storartade Ospedale maggiore (ett sjukhus med 2,400 sängar, se Filarete med fig.) samt Albergo popolare, motsvarande Rowton houses i England (se Arbetarbostäder).

M. är näst Neapel Italiens folkrikaste stad, med 321,839 inv. 1881 och 599,266 år 1911. Som industristad med sina förstäder och kringliggande städer (Monza, Gallarate, Saronno, Busto Arsizio och Legnano) är M. synnerligen framstående. Maskinindustri (lokomotiv och annan järnvägsmateriel, ångmaskiner, turbiner, pumpar, broar) drifves af firmor med världsrykte. Den mindre industrien representeras af verkstäder för kirurgiska, musik- och geodetiska instrument, telegraf- och telefonmateriel, dynamos, symaskiner, velocipeder och automobilar samt fordon af andra slag jämte möbler. Äfven siden- och bomullsindustrien är högst betydande, likaså tillverkningen af gummi-varor och elektriska kablar. Elektricitet användes i stor utsträckning som drifkraft i den mindre industrien. Storartad är likaledes handeln. En stor del af handeln med Schweiz och Tyskland går öfver M., och icke mindre än 8,000 fartyg komma årligen dit. Därigenom har M. blifvit Italiens förnämsta fabriks-, handels- och bankplats. Den internationella utställningen 1906 visade M:s utveckling i industriellt hänseende; särskildt intressant var den retrospektiva utställningen af transportmedlen, samtidigt med öppnandet af Simplontunneln.

Historia. Enligt gammal tradition skall M. ha grundlagts af kelterna omkr. 600 f. Kr. Staden

kallades af romarna *Mediolanum* och var insubernas huvudstad, tills den 222 f. Kr. intogs af romarna. Under kejsartiden blef den Italiens andra stad och ett vetenskapernas hem, men led fruktansvärdt under folkvandringarnas stormar. 452 blef den eröfrad och plundrad af Attila, 490 intagen af Teoderik den store och 539 ödelagd af burgunder och goter. 569 besattes den af langobarderna och införlivades jämte deras rike 774 med Karl den stores väld. Flera af dennes efterföljare läto som konungar af Italien kröna sig i M. eller Pavia med den i Monza förvarade järnkronan. Efter Otto I:s kröning (962) hörde M. med konungariket Italien till det romersk-tyska kejsardömet och styrdes genom kejsarliga ståthållare. Under 1100-talet gjorde M. som hufvud för det lombardiska stadsförbundet och guelfernas parti ofta uppror mot kejsarna, men blef flera gånger hårdt tukadt, i synnerhet af Fredrik Barbarossa 1158 och 1162, vid hvilket sistnämnda tillfälle alla borgare måste lämna staden, som förstördes. Efter det lombardiska stadsförbundets seger vid Legnano (1176) blef M. genom fördraget i Konstanz (1183) en fri stad, som dock erkände kejsaren som länsherre. Partistriderna mellan guelfer, anförda af familjen della Torre, och ghibelliner, med familjen Visconti i spetsen, störde stadens lugn, så att den ej erhöi någon fast författning. Emellertid hade huset Visconti med kejsarnas hjälp utvidgat stadens och sin egen makt öfver flera af Lombardiets mest blomstrande städer, och 1395 blef M. hufvudstad i det då upprättade hertigdömet M. under Johan Galeazzo Visconti, som köpte hertigvärdigheten af kejsar Wenzel. Då huset Visconti (se d. o.) utlocknade på mannsidan (1447) med Filip Maria, valdes dennes måg Frans Sforza till hertig af M. (se Sforza). 1499 eröfrade franske konungen Ludvig XII M., på hvilket han gjorde anspråk som ättling af släkten Visconti på kvinnsidan, men han förlorade det under kriget mot den s. k. heliga ligan (1512). Frans I eröfrade det på nytt 1515, men miste det åter 1521. Då familjen Sforza utlocknade (1535) med hertig Frans II, gaf kejsar Karl V hertigdömet som ledigt rikslän åt sin son Filip, hvarefter det var förenadt med Spanien, tills det genom fredssluten i Utrecht (1713) och Rastatt (1714) lades till österrikiska monarkien. Det bildade därefter med hertigdömet Mantua det österrikiska Lombardiet. Genom freden i Wien 1735 och fördraget i Worms 1743 lades delar där af till Sardinien. Efter det Napoleon Bonaparte 1796 —97 eröfrat norra Italien, blef M. 1797 hufvudstad i Cisalpinska, 1802 i Italienska republiken och 1805 i konungariket Italien. Vid dettas upplösning 1814 fick Sardinien sina forna andelar (8,260 kvkm.) tillbaka och Österrike det öfriga (21,585 kvkm.) af det forna hertigdömet M., som förenades med det nybildade konungariket Lombardiet-Venezia. Under åren närmast före 1848 var M. hufvudsätet för den nationella agitationen mot Österrike, och 18—23 mars 1848 pågingo där blodiga gatustrider, som slutade med, att de österrikiska trupperna under Radetzky nödgades lämna staden. Redan 6 aug. måste den dock, öfvergifven af piemonteserna, öppna portarna för Radetzky. Konfiskering af de emigrerades egendom, en mängd

afrättningar och odrägliga skattebördor gjorde österrikarna ännu mer förhatliga; dock undertrycktes lätt det af Mazzini förberedda upproret 6 febr. 1853. Efter slaget vid Magenta (4 juni 1859) lämnade den österrikiska besättningen staden, i hvilken (8 juni) Napoleon III och konung Viktor Emanuel höllo sitt intåg. I fredspreliminärerna i Villafranca (12 juli) afträdde M. jämte det öfriga Lombardiet till Napoleon, som omedelbart därefter lämnade det till Sardinien. — Litt.: Giuliani, "Memorie spettanti alla storia di Milano" (12 bd, 1760—71; ny uppl. i 7 bd, 1854—57), Cusani, "Storia di Milano" (8 bd, 1862—84), "Conferenze di storia milanese" af flera förf. (1897), och Giannetti, "Trenta quattro anni di cronistoria milanese" (1903 ff.; tiden från 1825). Wbg.*

Milano [-nä], Melano, Giovanni da, eg. Giovanni Jacobi, italiensk målare, Taddeo Gaddis lärjunge, lefde i midten af 1300-talet. Han tillhörde Giottos riktning och sökte förena den florentinska skolans samvetsgranna modellering med Sienamålarnas sträfvän efter värme och finhet i uttrycket. Af hans arbeten finnas några signerade, nämligen *Tronande madonna* (i stadsgalleriet i Prato, strax n. om Florens) och *Kristus begravd af de sina* (1365, nu i akademien i Florens). Dessutom tillerkännes honom en altartafel ur kyrkan Ognisanti (nu i Uffizierna) äfvensom *Madonnans och Maria Magdalenas historier*, målade på väggen i Cappella Rinuccini (1365, i Santa Croce, Florens). C. R. N.*

Milanollo [-nållä], Teresa (f. 1827 nära Turin, d. 1904 i Paris) och Maria (f. 1832, d. 1848 i Paris), italienska violinister, hvilka som barn genom virtuositet och eldigt föredrag väckte uppeende i Frankrike, England, Tyskland m. fl. länder. Teresa blef 1857 gift med en fransk ingenjör Parmentier och upphörde då med sina konserter. A. L.*

Milá y Fontanals [-i fántana/ls], Manuel, spansk filolog, folklorist och litteraturhistoriker, f. 1818 i Villafranca del Panadés nära Barcelona, d. 1884 i Barcelona, utöfvade som estetik, kritiker och lärde stort inflytande först i Katalonien, sedan i hela Spanien och ätnöjt stort anseende i Tyskland för sina filologiska arbeten med Fr. Diez som förebild. M. blef 1845 professor vid universitetet i Barcelona, där han utöfvade stort och lyckligt inflytande på sina lärjungar, bland hvilka märkes Menéndez y Pelayo. Sitt



lärosystem framlade M. i *Principios de teoría estética y literaria*, utmärkt af klarhet, ordning och innehållsrik korthet. Hans flit, solida vetenskapliga metod och grundliga kunskaper framträdde i synnerhet i *Observaciones sobre la poesía popular* (1853) med dess supplement *Romancillo catalán* (1861, 1882), en samling "cantares", där M. dokumenterar sig som en af de

förste och ypperste spanske folkloristerna, *Los trovadores de España* (1861), utmärkt af sällsynt lärdom och kritisk skärpa, *Resenya dels antics poetas catalans* (1865), *De la poesia heroico-popular castellana* (1874) och *Oración inaugural*, hvarmed han 1865 öppnade föreläsningarna i Barcelonauniversitetet och som ger en rik synoptisk taffla öfver hela den spanska litterära kulturen. Ett af M:s sista arbeten är *Romancero catalán* (1882), "canciones" med musik. Af M:s till ett femtiotal uppgående arbeten böra vidare nämnas *Estudios literarios* (1838), *Compendio de arte poético* (1844), *Manual de historia antigua arreglada* (1849), *Principios de la literatura general y española* (1874, 1888), *Noticia de la vida y escritos de D. Prospero de Bofarull* (1860), *Resumen historico de la poesia catalana desde sus primeros tiempos hasta la época de Ausias March* (1864) och *Revista de la literatura española contemporánea durante los años 1860—63* (1870). *Obras completas*, illustrerade, utgäfvo 1888 jämte biografi af Menéndez y Pelayo. Ad. H.—n.

Milazzo l. **Melazzo** [-la/ddsä], stad uti italienska prov. Messina (Sicilien), 30 km. v. om Messina, på östra sidan af en smal, med Capo di M. slutande halfö. 8,970 inv. (1901; som kommun 16,422 inv.). Teknisk skola, besökt hamn, export af sydfruktar, olja och vin. M. är forntidens *Mylai* (lat. *Mylæ*), en af greker från Zankle (Messina) omkr. 716 grundlagd koloni. I viken utanför staden ha två ryktbara sjödrabbningar hållits: den ena 260 f. Kr., då romerske konsuln Duilius besegrade kartagerna, den andra 36 f. Kr., då Octavianus' fältherre Agrippa slog Sextus Pompejus' flotta. 20 juli 1860 eröfrade Garibaldi staden, sedan han kort förut slagit neapolitanerna i dess grannskap. (J. F. N.)

Milchhöfer, Arthur, tysk arkeolog, f. 1852, d. 1903, blef 1883 e. o. professor vid "akademien" i Münster och 1895 ord. professor i Kiel. Bland hans skrifter må nämnas *Die museen Athens* (1881), *Die anfänge der kunst in Griechenland* (1883), *Untersuchungen über die demenordnung des Kleisthenes* (1892), *Das archäologische skulpturenmuseum der universität Kiel* (1896), *Über die gräberkunst der hellenen* (1899) och *Die tragödien des Aeschylus auf der bühne* (1900). Vidare utgaf M. betydande verk i samarbete med andra. J. C.

Milda skiffrar, *geol. petrogr.*, sådana huvudsakligen inom Sveriges fjälltrakter, där omvandlad silur bildar berggrunden, förekommande, halfkristalliniska skifferbergarter, t. ex. lerglimmerskiffer m. fl., som äro lösa ("milda") och lätt repade, i motsats till hårdare kvartsrikare skiffrar. Jfr Köliggruppen. E. E.

Milda stiftelser, oftare **Fromma stiftelser** (lat. *pia co'rpora*), kallas stiftelser och anstalter, som upprättats och donerats af enskilda för sådana välgörande ändamål som att förskaffa nödigt uppehälle och kroppslig eller andlig vård åt personer, hvilka äro ur stånd att själfva tillgodose sina behof. Under medeltiden var det kyrkan, som hade hand om förvaltningen af dylika donationer, hvilka då också gäfvo för kyrkliga ändamål (stiftandet af kloster och vallfärdskapell, själamässor o. d.). — Som rättesnöre för milda stiftelsers förvaltning gäller stiftarens vilja, som är uttalad i stiftelseurkun-

den; och endast i det fallet, att det urspr. afsedda ändamålet icke längre kan uppnås, må donationen, med vederbörande myndigheters tillstånd, anslås till annat ändamål. Milda stiftelser gälla som juridiska personer. De äro frikallade från utgörande af inkomstbevilning samt inkomst- och förmögenhetsskatt. Äfven från erläggande af fastighetsbevilning äro barmhärtighetsinrättningar befriade, så framt deras fastigheter icke i hyror eller på annat sätt lämna inrättningen någon inkomst. J. M.—r.

Mild brötling, bot. Se *Lactarius*.

Milde, Karl August Julius, tysk botanist, f. 2 nov. 1824 i Breslau, d. 3 juli 1871 i Meran, läroverkslärare i Breslau, museiföreståndare där, titulärprofessor, var en energisk forskare samt framstående moss- och ormbunskännare. Af hans många botaniska skrifter äro de förnämsta *Monographia Equisetorum* (1865), *Filices Europæ et Atlantidis*, *Asiæ minoris et Sibiriae* (1867) och *Bryologia silesiaca* (1869). C. Lmn.

Mi[denstein [-stajn], bad och sanatorium. Se *Leisnig*.

Milder-Hauptmann, Pauline Anna, österrikisk sängerska, f. 1785 i Konstantinopel, d. 1838 i Berlin, utbildades af Tomascelli och Salieri, debuterade i Wien 1803 och blef genast engagerad vid hofteatern. Beethoven skref för henne *Fidelios* parti. 1810 blef hon gift med den rike juveleraren Hauptmann. Sina förnämsta triumfer firade hon i Berlin 1816—29, hvarjämte hon till 1836 gaf gästspel utomlands. B. v. Beskow yttrar om henne i sina "Vandringssnippet": "Den vackraste fruntimmersröst kanske i Europa förträfflig i Glucks operor". A. L.*

Mildiou [-diö], förfranskning af eng. *mildew*, en drufsjukdom. Se *Peronospora*.

Mildrande omständigheter, jur., kallas enligt de strafflagar, som tillämpa latitudsystemet, sådana omständigheter vid ett brott, hvilka minska dess straffbarhet (motsats: försvårande omständigheter). Sådana mildrande omständigheter, som bereda brottet en särskild latitud, mildrade än den allmänna, kallas *straffminskningsgrunder* (motsats: *straffskärpningsgrunder*). Det förekommer därvid äfven, att strafflagarna medge straffets nedsättande under den allmänna latitudens minimum, äfven då helt allmänt mildrande (eller synnerligen mildrande), ehuru icke närmare angifna, omständigheter kunna anses föreligga. En synnerligen vidsträckt användning af denna metod förekommer i den franska rätten, hvars straffmätningssystem med anledning däraf blifvit kalladt "systemet med mildrande omständigheter" (*circonstances atténuantes*). Där gäller nämligen som allmän regel att, då juryn (eller, där jury ej förekommer, domaren) funnit mildrande omständigheter vara för handen, det i allmänhet bestämda straffet nedsättes på visst i lagen angifvet sätt. De äldre på latitudsystemet byggda strafflagarna uppräknade vanligen en mängd omständigheter, som borde komma i betraktande vid straffets utmätande. Ur de flesta af de nutida strafflagarna ha emellertil dessa förteckningar uteslutits. I den svenska strafflagen förekommer ej någon sådan. Från åtskilliga håll har man emellertid på senare tid, i afsikt att motverka domstolarnas godtycke vid straffmätningen, påyrkat

denna tankes återupptagande i en eller annan form. Jfr *Latitudsystem*. J. H.—r. (N. S—g.)

Mildura [mi'ldjörə], åkerbrukskoloni i Victoria, Australien, vid Murrayfloden. Den grundlades af ett par amerikanska bröder Chaffey, som på pumpverk, bevattningsanläggningar o. d. nedlade 550,000 pd st. och fingo besittningsrätten till 100,000 har land. Nu är området öfvertaget af ett bolag. Det hade 3,332 inv. 1901 och producerar i synnerhet vin, oranger, fikon och citroner, hvilka exporteras som konserver. J. F. N.

Mile [mā'l], engelsk mil. Se *Mil*.

Miles [mā'ls], Nelson Appleton, nordamerikansk general, f. 8 aug. 1839 i Westminster, Massachusetts, inträdde vid inbördeskrigets utbrott 1861 som löjtnant vid Massachusetts frivilliga infanteri, steg under kriget på grund af särskildt i slaget vid Spottsylvania visad tap- perhet 1864 till brigadgeneral vid de frivilliga och var vid fredsslutet 1865 interi- mistisk befälhafvare för en arméark. M. blef 1866 öfverste för ett infanteriregemente i Förenta staternas regu- ljära armé, avance- rade 1890 till generalmajor och 1895 till hög- ste befälhafvare öfver Förenta staternas armé. M. förde gång på gång befäl i smärre expeditioner mot indianresningar, var 1898 nominell ledare af krigsoperationerna mot Spanien och ledde person- ligen eröfringen af Porto Rico. Han erhöill 1900 generallöjtnants grad och lämnade 1903 aktiv tjänst. M. har bl. a. skrifvit *Personal recollections* (1896), *Observations abroad* (1899) och *Serving the republic* (1911). V. S—g.



Miles gloriösus, lat., "den storskrutande soldaten", titel på en af Plautus' komedier, som tjänat till förebild för flera moderna, t. ex. Hol- bergs "Jacob von Thyboe". Se *Fest*, "Der M. g. in der französischen komedie" (1897), och *Stock- meyer*, "Das deutsche soldatenstück des 18. jahr- hunderts" (1898).

Milesier. 1. Invånare i Miletos (se d. o.). — 2. Namn på en irisk folktyp. Se *Irland*, sp. 854.

Milësiska berättelser (lat. *fabulæ milësiae*), ett uttryck, under hvilket romarna inbegrepp prosa- noveller l. romaner i allmänhet, sedan greken Aristides (se *Aristides* 2) från Miletos skrif- vit sina kärlekshistorier "Milësiakä". Jfr Gre- kiska litteraturen, sp. 210.

Milësiska skolan (Miletiska skolan). Se *Filosofiens historia*, sp. 253.

Milëto [-tå], stad i italienska prov. Catanzaro (Kalabrien). 3,383 inv. (1901; som kommun 5,838 inv.). Biskop, gymnasium. Staden förstördes genom jordbäfningarna 1783 och 1905. J. F. N.

Milëto/polis, två antika städer. 1. Stad i Fry- gien vid Hellesponten, nu Mu holid j. — 2. Ett tidigare namn på Olbia (se d. o.).

Milētos (grek. *Μίλητος*, lat. *Milētus*), betydande forntida stad på kusten af Karien (sydvästra delen af Mindre Asien), låg vid södra sidan af Latmiska hafsviken mitt emot floden Maiandros' (Mæanders) mynning. M. omtalas i den homeriska skeppskata-



Mynt från Miletos, med de utmärkande emblemen: Apollonhufvud, stjärna och lejon.

logen som en karisk stad, men befolkades redan tidigt af joniska nybyggare och var länge den största och folkrikaste staden inom det joniska statsförbundet. Ett gynnsamt läge med fyra ypperliga hamnar, skyddade af den utanför liggande ön Lade, gjorde M. till en af forntidens mest blomstrande handelsstäder. Dess invånare, milesierna (grek. *melēsiōi*), anlade en mängd kolonier (deras antal uppges till 80 å 90) mestadels på kusterna af Svarta hafvet (Kyzikos, Sinope, Abydos m. fl.). Bland industrialster voro i synnerhet den milesiska ullen och däraf tillverkade tyger berömda för sin finhet. Från M. härstammade åtskilliga af Greklands lärde och skriftställare, såsom filosoferna Thales, Anaximenes, Anaximandros, historieskrifvarna (logograferna) Kadmos, Hekataios, Dionysios, romanförfattaren Aristeides och skalden Foklydes. I likhet med Joniens öfriga städer stod M. först under lydisk, sedermera under persisk öfverhöghet. Med anledning af det joniska upproret (499), för hvilket M. gick i spetsen, blef staden 494 f. Kr. intagen och fullständigt ödelagd af perserna. Den uppbyggdes visserligen ånyo, men återvann aldrig sitt forna välstånd. På dess plats ligger nu en liten by, som med anledning af de omgivande ruinerna efter forntida praktbyggnader kallas *Palatia*, turk. *Balad* (palatsen). F. ö. är själfva belägenheten i hög grad förändrad till följd af kustlinjens framryckande och hamnarnas igenfyllning genom Maiandros' uppslamningar. M:s fornlämnningar ha blifvit undersökta och beskrifna af åtskilliga lärde, bl. a. af Rayet och Thomas, "Milet et le Golfe latmique" (1877), samt på bekostnad af Tyska riket sedan 1899. Se A. von Salis' berättelse om gräfningsarna i "Neue jahrbücher für das klassische altertum" 1910. A. M. A.

Milētos. Se **Miletos**.

Milēve, stad. Se **Mila**.

Milford [mi'lfo:d]. 1. Stad i engelska grefsk. Pembroke (Wales) på norra sidan af den 27 km. inträngande viken Milford haven, som bildar en af Englands bästa hamnar. 5,102 inv. (1901). Maskinverksstäder, skeppsvarf, ostronfiske. Hamnen är försedd med flera dockor och har liflig sjöfart. — 2. Kommun (*township*) i nordamerikanska staten Massachusetts, vid floden Charles, s. ö. om Worcester. 12,250 inv. (1906). Liflig industri, företrädesvis i skodon, maskiner och stenbrytning (biotitgranit). — 3. Kommun i Connecticut, vid Long island sound och Housatonic river. 3,783 inv. (1900). Det är en typisk gammal Ny-Englandsby, och många af dess invånare äro ättlingar af de förste nybyggarna, som 1639 köpte området af india-

nera. — 4. (Milford sound) Den mest storartade af fjordarna på sydvästra kusten af Nya Zeelands sydö, 16 km. lång, 1,5 km. bred. Vid södra sidan stiger Mitre peak lodrätt upp till 1,695 m., i n. när Darrankedjan i Tutoko en höjd af 2,756 m. Af de många vattenfallen är Bowen-fallet det vackraste (162 m.). 23 km. från fjordens öfre ända störtar sig Sutherlandsfallet ned i tre afsatser sammanlagdt 580 m., men har vida mindre vattenmassa än det förra.

Milford sound [mi'lfo:d sau'nd]. Se **Milford 4**.

Milha [mi'lja], portugisisk mil. Se **Mil**.

Milhau [mijå], stad. Se **Millau**.

Miliāna, stad i Algeriet, dep. Alger, vid järnvägen emellan Alger och Oran, på södra sidan af den första Atlaskedjan. 9,514 inv. i kommunen (1911). Flera varma källor. Stor malmrikedom, bl. a. bly- och järnmalm. Staden hette i forntiden *Malliana*. En mängd romerska fornlämnningar har anträffats. Dess hamn är Cherchel (se d. o.). (J. F. N.)

Miliare'nse (lat., af *mille*, tusen), ett romerskt mynt. Kejsar Konstantin den store, som försökte återställa den fornomerska myntfoten, lät prägla ett fint silfvermynt (med inskrift på fransidan: *genio populi romani*, åt romerska folkets skyddsgud), hvaraf det gick 72 på ett romerskt skålpund silfver, 1,000 på ett i guld. I miliarense vägde 4,48 gr. och var värdt omkr. 78 öre. Genom missförstånd har häraf uppkommit det portugisiska *milreis* (se d. o.), som dock representerar ett helt annat värde. Ett halft miliarense hette *cera-tium*.

Miliāria, *Febris miliāris* (lat., af *mi'l-ium*, hirs), *med*. Se **Frisel**.

Mil(l)arium, tidigare *lapis mil(l)arius*, lat. (af *mille*, tusen), romersk milsten. Sådana voro uppställda vid landsvägarna inom romerska riket på ett afstånd af 1,000 passus (1 passus = nä. 1,5 m.) från hvarandra. På forum i Rom, nä. den plats, där senare Septimius Severus' triumfbåge uppfördes, lät kejsar Augustus uppställa de s. k. *miliarium aureum* af marmor, beklädd med förgylld brons (däraf namnet "den gyllene"), med angivande af afståndet från Rom till de mest betydande städerna inom riket. Dock beräknades afstånden inom Italien ej från denna punkt, utan från portarna i Serviusmuren (så t. ex. för Appiska vägen från Porta Capena), i provinserna vanligen från provinshufvudstaden. På milstenarna, som oftast hade formen af en pelare, inristades merendels konsulns, i senare tid kejsarens namn, ofta också uppgifter ang. vägens anläggning eller förbättring m. m. H. Sgn.

Miliärkohort. Se **Kohort**.

Miliärtuberkel (af lat. *mi'l-ium*, hirs), *med.*, hirsornstora väfnadsnybildningar, orsakade af tuberkelbaciller. Se **Tuberkulos**.

Milič [-litj], Jan (latinis. Johannes Militi-us), tjeckisk botpredikant, f. i Kremsier (födelseåret okändt), d. 1374 i Avignon, hade genom ifrigt studium af apokalypsen och öppnad blick för kyrkans förfall förts till tron, att domen var nära. Han predikade därför från 1363 våldeligen på tjeckiska och reste 1367 till Rom, där han kom i kollision med inkvisitionen, men befriades af den till Rom återvändande Urban V. I Prag

egnade han sig med förnyad ifver åt botpredikan, inrättade ett välsignelsebringande Magdalenahem, begaf sig 1374 till påven i Avignon för att rättfärdiga sig mot anklagelser för kätteri, men dog där, innan hans sak blifvit afgjord. Af hans skrifter är boken *De Antichristo* den mest betydande. Se J. Loserth, "Hus und Wicli" (1884), och Count Lützow, "Life and times of master J. Huss" (1909). H. H.—t.

Milićević [-li'tjevitj], Djakov Milan, serbisk historiker och etnograf, f. 1831, d. 1908, var en tid sekreterare i undervisningsministeriet i Belgrad, blef 1884 kanslichef där, 1886 direktör för serbiska nationalbiblioteket och 1896 president i Serbiska akademien. Hans förnämsta arbete är *Knezevina Srbija* (Furstendömet Serbien; 1876), som innehåller ett rikt geografiskt, historiskt och etnografiskt material och fick en fortsättning i *Kraljevina S.* (Konungariket Serbien; 1884). Stort biografiskt värde har hans *Pomenik znamenitih ljudi u srpskoga naroda* (Lefnadsteckningar af berömda serber, 1888) jämte *Dodatak* (tillägg; 1901). Bland hans etnografiska och historiska studier f. ö. märkas *Pregled zadružnog stanja srba seljaka* (Öfversikt af det serbiska bondeståndets familjekommun och byalag), *Zivot srba seljaka* (Den serbiske bondens lif) samt biografier om furstarna Milosj och Mikael. Förutom pedagogiska afhandlingar, intressanta reseskildringar och memoarer (*Iz svojih uspomena*) författade M. värdefulla bynoveller, hvaribland samlingarna *Zimnje večeri* och *Letnje večeri* (Vinter- och sommarkvällar; 1879—80). A—d J.

Milieu, *Pic du* [pi'k dy miljö]. Se Maladetta.

Milinda (Milindra), grekisk-indisk konung. Se Menandros.

Milindapañho. Se Menandros.

Milis (fr. *milice*, af lat. *militia*, krigsfolk), Milishär, sådana genom allmän värnplikt uppsatta trupper, milistrupper, som icke erhålla en fullständig, utan endast en nödtorftig utbildning för kriget. En härordning säges vara grundad på milissystemet, när i fredstid ingen året om bestående här finnes, utan fältarmén utgöres endast af trupper, som uppåddas vid mobilisering. Milissystemets fördelar som härordningssystem kunna sägas vara att — i likhet med hvad förhållandet är vid kadersystemet (se Härordning), men i motsats till det vid yrkessystemet — alla statens medborgare enligt detsamma äro skyldiga att i händelse af behof gripa till vapen för fäderneslandets värnande, att de korta öfningsgarna ej ingripa särdeles störande i de värnpliktiges borgerliga sysselsättningar, att systemet förmår uppställa den jämförelsevis talrikaste hären, att freds- och krigsorganisationerna kunna göras i det närmaste lika, att mobiliseringen, om den är väl ordnad, kan ske hastigt samt att härordningen i fredstid är jämförelsevis billig. Gentemot dessa fördelar stå olägenheterna af att (det värnpliktiga) befälet, såsom icke varande militära yrkesmän, med afseende på truppsens utbildning och ledning samt de materiella krigsmedlens användande m. m. är underlägset andra härordningars, i ständig militärtjänstgöring varande yrkesbefäl samt att truppen i krigsduglighet måste stå tillbaka — mera ju ofullständigare utbildningen

är — för yrkes- och kaderhärens fullständigt utbildade trupper. På grund af de brister, som sålunda vidlåda milissystemet, har detsamma icke kommit till någon allmänna användning. Af de europeiska staterna ha egentligen endast Schweiz, Norge och Montenegro lagt milissystemet till grund för sin härordning. Dessa länder torde till följd af sin naturbeskaffenhet, som i hög grad gynnar försvaret, ha mindre behof än andra af en fullt operationsduglig och slagfärdig fälthär. Inom flera arméer finnas dock, jämte fullständigt utbildade trupper, milistrupper, fastän härordningen hvilat på yrkes- eller kadersystemet. Så är förhållandet t. ex. i Storbritannien, där "specialreserven" och "territorialarmén" utgöres af milistrupper, i Danmark, där större delen af de värnpliktiga på grund af den korta utbildningstiden kan jämställas med milis, i Nederländerna, där större delen af den för hemlandets försvar afsedda "milisen" åtminstone hittills — en ökning af utbildningstiden är dock förestående — icke erhållit fullständig utbildning, i Serbien, där närmare $\frac{2}{3}$ af aktiva arméns styrka öfvas endast en kortare tid, samt i Sverige, hvars på grund af kadersystemet organiserade armé företeer en blandning af fullständigt utbildade trupper (volontärerna) och milistrupper (de värnpliktiga). — I Belgien benämnas den del af armén, som utskrifves bland de värnpliktiga för att fullständiga fredsstyrkan, "milisen", fastän densamma erhåller fullständig utbildning. Inom vissa arméer, såsom den italienska, den rumänska och den serbiska, benämnas 2:a och 3:e (eller endast 3:e) uppåddet "milisen", motsvarande landvärnet och landstormen inom tyska armén samt beväringens 2:a uppådd och landstormen inom den svenska. H. J.—dt.

Milishär. Se Milis.

Milissystem. Se Milis.

Milistrupper. Se Milis.

Militarism (fr. *militarisme*), militärvälde, "sabelvälde", främjande af krigarståndets anspråk och krigsväsendets kraf på bekostnad af andra klasser och samhällsintressen. — **Militarist**, anhängare af militarismen. — **Militaristisk**, som härrör från eller hyllar militarism.

Military [mi'literi], eng., "fälttåfan", den vanliga internationella benämningen på en militär ridtåfan, omfattande flera prof. I allmänhet utgöres dessa af distansridt, prishoppning och ridning i terräng. Under olympiska spelen i Sverige 1912 omfattade proven även enskild ridning öfver steeple-chase-bana och prisridning. H. J.—dt.

Milite'lo [-lå], stad i italienska prov. Catania (Sicilien), s. v. om Catania. 11,438 inv. (1901). Vinodling, handel med siden, sydfruktar etc. J. F. N.

Militie-afräkningskontoret [-li'tsie-]. Se Generalmilitie-afräkningskontoret.

Militieboställe [-li'tsie-], kam. Se Militiehemman.

Militieboställskassan [-li'tsie-], en numera upphörd, under Arméförvaltningen ställd, af statsmedel (spannmål, arrenden, vakansafgifter) bildad fond, hvars ändamål var att bekosta uppbyggande och underhåll af karaktärshusen å arméns bostadsboställen (se Boställen) samt att utge inkvarteringsersättning åt innehafvare af sådana boställen, å hvilka karaktärshus ej vore uppförda. Sedan militieboställena överlämnats till statsverket

(1877), har kassan enligt särskilda beslut, senast vid riksdagen 1891, användts som bidrag vid öf-skilliga byggnader för arméns behof. C. v. O.

Militieexpeditionen [-li'tsie-], 1809—41 och 1858—1903 en af expeditionerna i kejsrerliga senaten för Finland, indrogs efter finska militärens upplösning. Den hufvudsakliga delen af dess verksamhet öfverfördes då på Civil- och Finansexpediti-onerna. T. C.

Militiehemman, Militieboställe [-li'tsie-], *okam.*, till indelningsverket anvisad jordegendom (se Boställen). Alla sådana blefvo i sammanhang med 1875 års lönereglering vid armén in-dragna till statsverket. Kbg.

Militieombudsman [-li'tsie-], en justitieombuds-mannen (se d. o.) motsvarande ämbetsman för mili-tärväsendets kontrollerande, om hvars tillsättande motioner framställdes i riksdagen 1901, 1903, 1904 och 1908, men afslagits. I stället upprättade rege-ringen genom instr. 11 dec. 1908 en "kommission för undersökning af vissa förhållanden inom rikets försärsväsende" (den s. k. Civilkommissionen, se d. o. Suppl.). S. B.

Militius [-li'tsius], Johannes. Se Milič.

Militär (fr. *militaire*, af lat. *miles*, soldat) kallas i dagligt tal hvarje krigsman (officerare, under-officerare, manskap och musikpersonal) vid såväl armén som flottan. I bestämd form ("militären") innefattar ordet ofta betydelsen af krigsmakt (se d. o.), i sammansättningar: hvad som har af-seende på kriget eller krigsmakten, som adjektiv: till krigsväsendet eller armén hörande. Om mili-tär tjänsteman se Civilmilitära tjänstesteman. C. O. N.

Militärattaché, officer, tillhörande armén, an-ställd vid en diplomatisk beskickning hos en främ-mande stat med uppgift att följa med denna stats militära förhållanden och meddela hem sina erfarenheter. Jfr Marinattaché. Sverige har ff. n. (1912) militärattachéer vid beskickningarna i Köpenhamn, Paris, Kristiania, Petersburg, London och Berlin.

Militärbefälhafvare kallas chefen för Gottlands infanteriregemente (före 1886 Gottlands national-beväring) i hans egenskap af högste befälhafvare på Gottland. Han har samma myndighet som en arméfördelningschef. C. O. N.

Militärbegrafning, *krigsv.*, kallas sådan begraf-ning, vid hvilken trupper paradera.

Militärbroar kallas sådana tillfälliga broar, som slås af fälttrupperna, vanligen ingenjörtrupp, med begagnade antingen af på förhand tillredd och på särskildt konstruerade fordon medförd materiel — de kallas då krigsbroar — eller af för tillfället anskaffade materialier och kallas då fältbroar. Militärbroarna äro antingen 3 m. breda, *normal-broar* och kolonnbroar, eller s. k. *småla broar*, som ha endast 2,25—2 m. bredd. Ett särskildt slags militärbroar utgöra *spångerna*, som ej äro bredare än 1,5—0,5 m. Jfr Fältbro och Krigsbro. L. W. son M.

Militärbyrå, *förv.* Se Generalpoststyrelsen, sp. 910.

Militärchef. Se Befälhafvande amiral.

Militärdistanstub, *krigsv.* Se Distanstub.

Militärdistrikt kallades 1833—92 den högsta enhet, i hvilken svenska arméns trupper voro in-

delade i fred. Indelningen, som gjordes 1833, ersatte den förut varande indelningen i "inspek-tioner" och "brigader". Militärdistriktet voro till en början sex, men minskades 1847 till fem, hvarefter 1:a militärdistriktet omfattade Skåne, Blekinge och Kronobergs län, 2:a Öster-götaland och Återstoden af Småland, 3:e Väster-götaland, Halland, Bohuslän, Dalsland och Värmland, 4:e Stockholm, Uppland, Södermanland, Västmanland och Närke samt 5:e Dalarna och Norrland. Befalet i ett militärdistrikt utförades af en generalbefälhafvare (generalspers-on), under hvilken lydde alla inom detsamma ständigt eller tillfälligtvis förlagda trupper af ar-mén, med undantag af gardesregementena, samt de inom distriktet befärliga fästningarna. Vid arméns omdelning i 6 fördelningar 1888 ändrades indelningen i militärdistrikt i sammanhang där-med, hvarefter benämningen omfattade endast den territoriella indelningen. Vid omdelningen 1892 bortföll äfven benämningen och ersattes af armé-fördelningsområde. Ryssland är inde-ladt i militärdistrikt, 12 till antalet. C. O. N.

Militäre höiskole, Den, i Kristiania, Norges högsta militära läroanstalt, upprättades 1826. Arméns och marinens officerare utbildas där för att kunna bli generalstabsaspiranter eller avan-cera till kaptnsgraden vid artilleri- och ingenjör-vapnet. Undervisningen försiggår på två paral-lellafdelningar: generalstabsafdelningen samt in-genjör- och artilleriafdelningen. Hvar och en af dem har sin själfständiga ämnessfär, men så af-passad, att äfven sistnämnda afdelnings elever kunna aspirera till generalstaben. Nu (1912) gäl-lande instruktion är af 14 maj 1901. Ny kurs börjar hvartannat år 1 okt. och varar 1³/₄ år. För att bli antagen fordras godkänd afgångsexamen vid krigsskolan i Kristiania. Bägge dessa undervisningsanstalter lyda sedan 1909 under chefen för arméns officersskolor. K. V. H.

Militäre samfund i Kristiania utgör norska arméns och flottans andliga föreningspunkt. Säll-skapet bildades 1825 och har sedan 1878 eget hem i en för ändamålet uppförd byggnad, med lokaler för bibliotek, samlingsrum, fester o. a. C. O. N.

Militärföreningar (Militärsällskap) kal-las de samfund för tankeutbyte i militära frågor och för gemensamma samkväm, som af officerare bildats på åtskilliga ställen i Sverige. Äldst i raden af dessa är Militärsällskapet i Stockholm, som stiftades 27 dec. 1851. Detta sällskap upplöstes 1881, då ett nytt militärsäll-skap upstod, med hufvudsakligen samma plan som det gamla. — Det första militärsällskapet i lands-orten bildades 1867 i 1:a militärdistriktet (nuv. I:a arméfördelnigen). Det sammanträder en gång om året i någon större stad inom fördelnings område. Med detta sällskap som mönster bildades under 1870-talet militärföreningar i 2:a och 3:e militärdistrikten (arméfördelningarna, II:a fördelnings område, samt Västmanlands och Narkes militärförening (upplöst efter 1892 års omdelning af armén). För 5:e militärdistriktet fanns en militärförening i Stock-holm, hvilken under vintern vanligen hade månat-liga sammankomster. Efter arméns omdelning 1901 bildades V:e arméfördelnings militärförening.

Vid föreningarnas sammanträden hållas föredrag. De flesta föreningarna utge resestipendier eller pris för litterära arbeten eller för ådagalagd skicklighet vid sportöfningar o. d. Till militärföreningar får äfven räknas Föreningen K. H. S. (se d. o.). — Med afseende på flottan se Sjöofficerssällskap. C. O. N.

Militärgränsen (ty. *Militärgrenze*) var fordom namnet på en till österrikisk-ungerska monarkien hörande smal landremsa utmed gränsen mot Turkiet. Området var i århundraden organiseradt på rent militäristiskt vis för att motstå plötsliga infall af turkarna, hindra pestens inträngande och hämma smyghandel. 1849—73 bildade M. ett särskildt kronland, men har nu upphört att existera som eget förvaltningsområde och förenats dels med Ungern, dels med Kroatien-Slavonien. Som kronland hade M. en areal af 33,422 kvkm., med 1,200,370 inv. (1869). Grunden till M. lade konung Mattias Corvinus i Ungern därigenom, att han lät från Turkiet flyktade bosnier och serber bosätta sig i kapitanatet Zengg, och kejsar Ferdinand, som åt uskokerna (flyktingar från Turkiet) upplät Warasdin-distriktet. Vid slutet af 1600-talet funnos 3 gränsgeneralat: Karlstadt-, Warasdin- och Petrinia-l. Banal-generalatet. 1702 uprättades den slavonska gränsen (längs Sava, Theiss och Maros), 1764 den szekliska (siebenburska) och 1766 den valakiska gränsen. Gränsländerna utgjorde till 1848 i statsrättsligt hänseende delar af Ungern, Siebenbürgen och Kroatien-Slavonien, men voro med afseende på författning och förvaltning fullt själfständiga. Grundvalen för organisationen bildade familjen, "gränshuset", som urspr. fått nyttjanderätt till ett visst jordområde, till hvilket den 1807 fick arfsrätt och 1850 full eganderätt. Familjen egde egendomen gemensamt och delade afkastningen. Förutom stamhuset, som ej fick säljas, kunde familjen förvärfa allodialegendom. Flera "gränshus" bildade en "gränskommunion", och flera sådana bildade "kompanier" och "regementen". Till belöning för sin ståndaktighet under ungarska revolutionen 1848 förklarades M. 1849 för ett själfständigt kronland och fick 1850 ny författning, men hade fortfarande militäristisk förvaltning och var deladt i 3 militärgränsområden: det kroatisk-slavonska, det serbisk-kroatiska och det siebenburska. Redan 1851 upphäfses den siebenburska militärgränsen, och 1 nov. 1872 införlivades den serbisk-kroatiska med Ungern. 1873 ställdes den kroatisk-slavonska under samma civilförvaltning som Kroatien-Slavonien, och 15 juli 1881 förenades den fullkomligt med detta land. Därmed upphäfses fullständigt de gamla institutionerna, och den för den öfriga monarkien gällande värnpliktslagen infördes äfven i detta område. (J. F. N.)

Militärgymnastik. Se Gymnastik, sp. 787.

Militärhygien. Se Militärläkarvetenskap.

Militär hälsovårdslära. Se Militärläkarvetenskap.

Militär höghet. Se Höghetsrättigheter.

Militäristik (se Militär), krigsmannamässig; som hör till eller är förenlig med krigsväsen och krigsbruk.

Militärkabinett kallas det ämbetsverk i Preus-

sen, som handhar ärenden rörande arméns officerspersonal, dess befordran, afsked m. m. Kabinettet står under en general, som inför konungen föredrar till detsamma hörande ärenden. I Bajern, Württemberg och Sachsen höra motsvarande ärenden under vederbörligt krigsministerium. C. O. N.

Militär kirurgi. Se Militärläkarvetenskap.

Militärkoloni, ett område, där ett eröfrande folk gjort sina soldater bofasta såväl för att bevaka och med sig sammangjuta de besegrade som för att skydda gränserna mot fientligt infall. Sådana kolonier (lat. *castra stativa*) inrättades af romarna i Gallien, vid Rhen och i andra eröfrade trakter samt gäfvu upphoff till många af de nuv. stora städerna. Liknande anordningar vidtog spanjorer och portugiser i Amerika, engelsmän, österrikare, turkar och före dem äfven kineser i åtskilliga trakter. Tanken återfinnes äfven i det svenska indelningsverket och i det ryska kosackväsendet. Särskildt ryktbarhet ha de *ryska militärkolonierna* fått, som 1820—25 började anläggas af kejsar Alexander I på inrådan af krigsministern Arak-tjejev. Hela infanteri- och senare äfven kavalleriregementen förlades inom ett för hvart och ett bestämt område, där manskapet fördelades på kronogdsen. Därigenom ville man göra soldaterna förtrogna med jordbruket och ge dem böjelse för borgerliga sysselsättningar, på samma gång man påräknade en minskning i kostnaderna för arméns underhåll, lättare rekrytering, bildandet af en reserv, möjligheten att försörja afskedade soldater samt på samma gång förbättring och lättnad i jordbruket. Den stränghet, med hvilken åtgärden genomfördes, retade befolkningen mångenstädes till uppror, och efter åtskilliga förändringar upphäffdes hela inrättningen 1857. C. O. N.

Militärkompaniet i Stockholm. Se Stadsmilitärkompaniet.

Militärkonventioner, fördrag stater emellan om militära förhållanden. Särskildt märkas de fördrag, som de tyska staterna, med undantag af Bajern, afslutit med Preussen dels efter 1866, dels efter 1870 för att bestämma den ställning deras kontingenter skola intaga till rikshären. Dessa fördrag finnas tryckta i aktsamlingen "Die militär-gesetze des deutschen reiches, mit erläuterungen", I (ny uppl. 1888).

Militärlitteraturföreningen kallas en 1870 bildad förening, hvars uppgift är att genom utgifvande af militära skrifter bidraga till en god militärlitteraturs uppkomst och spridning. Föreningen, som väsentligen bidragit till att framkalla en inhemsk militär litteratur, har en styrelse med säte i Stockholm och bestående af tre af och inom föreningen valda personer. Föreningen räknar öfver 800 medlemmar och har sedan sin stiftelse t. o. m. 1912 utgifvit 113 arbeten, bland hvilka flera af stort omfång. C. O. N.

Militärläkare, läkare anställda vid armén, flottan och kustartilleriet. Se Fältläkarkår (äfven i Suppl.) och Marineläkarkåren.

Militärläkarföreningen. Se Svenska militärläkarföreningen.

Militärläkar kurs. Se Allmänna garnisonssjukhuset (äfven i Suppl.).

Militärläkarvetenskap. Den betydliga utveck-

ling, som den militära hälsovården vunnit såväl i fred som i fält under de senare årtiondena, är en följd af den ökade uppmärksamhet dithörande frågor vunnit under de sista stora krigen, det spansk-amerikanska, boer- och rysk-japanska, samt de gynnsamma resultat, som åstadkommits genom sanitetsväsendets alltmåra förbättrade organisation och militärläkarnas ökade insikter genom fackstudier inom militärläkarevetenskapens olika grenar. Dessa utgöras af militär hälsovårdslära, militär medicin, militär kirurgi, krigshistoria och militärmedicinsk författningslära. — *Militär hälsovårdslära* (*militärhygien*) omfattar approbation och kassation af värnpliktiga och rekryter; militära bostäder, kaserner, fartyg (uppvärmning och ventilation, luftanalyser, desinfektion), baracker, läger, kvarter, bivacker; inflytandet af meteorologiska och geologiska förhållanden; bekädnad och utrustning, proviantering (näringsvården, undersökning af födoämnen och drycker, vattenanalyser); anläggandet och ordnandet af militärsjukhus i fred och i fält samt deras ekonomi och lämplig sjukkost, hygieniska förhållanden i fält vid marscher och transporter; de olika sjukhuslinjerna, sjukbaracker och sjuktält, sjuktransport till sjöss och på järnväg, begrafning efter träffning, desinfektion af slagfält m. m. — *Militär medicin* innefattar specialstudier öfver de militära yrkessjukdomarna samt öfver de i fält vanligare sjukdomsformerna, de s. k. armésjukdomarna (tyfus- och tyfofieber, dysenteri, intermittenta febrar, kolera, smittkoppor, veneriska sjukdomar, alkoholism, skörbjugg, nattblindhet, skabb, solstyg och värmeslag, mingsjukdom, simulerade sjukdomar m. fl.), med särskild hänsyn till preventivåtgärder och sanitetspolis samt den för fältbruk reglementerade medicinalutredningen. — *Militär kirurgi* omfattar topografisk anatomi och operationsteknik, speciellt de operationsmetoder, som i fält äro de lämpligaste, utförda med de instrument, som för förbandsplatser och fältsjukhus äro fastställda; kännedom om de nyaste forskningsarna inom krigskirurgien, behandling af skottskador och sårskjukdomar, förbandslära, antiseptik, radiografi m. m.; undersökningar af ögats refraction och accommodation med dess anomalier; användande af ögonspeglar; ögon- och öronundersökningar för uppdagande af simulerade tillstånd. — *Krigshistoria* innefattar redogörelse för krigshändelserna under de senaste fälttågen, med hänsyn till första linjens sanitetsformationers (sanitetskompanier och flyttande sjukhus) rörelser och användning vid strid, hälso- och sjukvårdsförhållanden samt grunddragen af härordningsläran (mobilisering, strategisk upmarsch, marschordning och strid) med exempel på sanitetsformationernas taktiska användning, belysta af krigsspelskartor. — *Militärmedicinsk författningslära* afser vinnande af kännedom af de för tjänsteutföringen gällande instruktioner, reglementen, generalorder m. m.; hufvuddragen af krigslagarna; de internationella lagarna vid krigföring; Genève-konventionens föreskrifter; den militärmedicinska statistikens metodik; affattande af rapporter, sjukförslag m. m. Dessa olika vetenskapsgrenar äga numera i utlandet en ganska omfattande facklitteratur. I militärläkarkursen vid Allmänna garnisonssjukhuset i Stockholm liksom vid

marinlärarkursen (se d. ö.) lämnas undervisning i dessa ämnen. E. Em.*

Militärläroverk, *krigsv.*, kallas i vidsträckt bemärkelse alla de undervisningsanstalter, som afse utbildning af militär personal. Benämningen användes i Sverige officiellt endast för Krigshögskolan, Artilleri- och ingenjörhögskolan samt Krigsskolan (se dessa ord), hvilka lyda under inspektören för militärläroverken och krigsundervisningskommissionen (se d. ö.). Till militärläroverk i vidsträckt bemärkelse höra också Sjökrigsskolan och Sjökrigshögskolan. C. O. N.

Militär medicin och **Militärmedicinsk författningslära**. Se **Militärläkarevetenskap**.

Militärmuseum, samling af föremål rörande krigsväsendet och krigshistorien. Bland militär-museer i Sverige må nämnas Artillerimuseum (se d. ö.) och samlingarna å skansen Kronan (se Kronan, sp. 11—12). Ett marinmuseum har länge planlagts (se Museum).

Militärmusik. Se **Krigsmusik**.

Militärmärs, *skpsb*. Se **Märs**.

Militäroftalmi. Se **Egyptisk ögoninflammation**.

Militär straffrätt. Se **Krigslagar**.

Militärsällskapet. Se **Militärföreningar**.

Militär tjänsteman. Se **Civilmilitär**.

Militärväg, hufvudsakligen för underlättande af truppernas snabba framskridande anlagd väg. Perserna och romarna ha framför andra folk blifvit bekanta som anläggare af präktiga militärvägar. Under 1890-talet anlades en militärväg i Sverige mellan Vissträsk och Ruskese öfver Glommersträsk för erhållande af en direkt vägförbindelse mellan Norrbotten och Jämtland. Samtidigt härmed byggde nämligen resp. socknar felande vägförbindelser s. om Vindelälven öfver Lyckese och Åsele (jfr Berg, Lars, sp. 1430). L. Wison M.

Milium L., *bot.*, ett grässläkte, som har enblommiga småax i en stor, gles vippa samt hvarje småax försedd med 2 nästan platta, breda skärmfjäll och yttre blomfjället glänsande, utan borst. Den svenska arten, *M. effusum* L. (hässlebrodd), är ett högväxt, mjukt, glatt, väluktande gräs, som sparsamt förekommer i lundar, vid bergsrötter och å skogsängar. Det bredbladiga strået förtäres gärna af boskapen. Torkadt, utvecklar gräset samma behagliga lukt (af kumarin) som vissa andra gräs, t. ex. *Hierochloa odorata* och *Anthoxanthum odoratum* L. O. T. S. (G. L.—m.)

Milium (lat., hirs) l. *Grutum*, *med.*, en hvit, glänsande, pärlliknande liten knöl i huden, förekommer i större eller mindre antal oftast i öfre delen af ansiktet, i synnerhet på ögonlocken och i tinningsregionen, men äfven annorstädes, t. ex. på könsdelarna. Den är af ett knappalshufvuds storlek och ansågs förr uppkomma genom stockning af fett i en talgkörtel, men har visat sig bestå af koncentriskt anordnade lager förhörnadt epitel med ringa eller intet fett och synes kunna uppstå såväl i svelt- och talgkörtelutförsgångar som i hårsidor eller i ytliga ärr af skilda slag. Sedan det tunna epidermis-lager, som täcker milium, genomstuckits, utklämmas den lätt. Med kolloid milium har

betecknats en sällsynt hudåkomma, karakteriserad af kolloid degeneration af bindväf i huden. L. Mbg.

Miljukov, Pavel Nikolajevitj, rysk historiker och politiker, f. 1859 i Moskva, blef 1886 docent i historia vid Moskvas universitet och var en af initiativtagarna till den offentliga föreläsnings- och folkbildningsföreningen i Moskva efter engelskt mönster. Hans doktorsafhandling om Rysslands statshushållning i början af 1700-talet (*Gosudarstvennoje chozjajstvo Rossii v pervoj tjetverti XVIII. stoljetija i reforma Petra Velikago*, 1892) följdes omedelbart af en studie af det ryska finansväsendet (*Spornye voprosy finansovoj istorii moskovskogo gosudarstva*). 1895 måste han afbryta sin vetenskapliga verksamhet och flyttade till Rjazan, där han ledde arkeologiska forskningar. 1897 kallades han till Bulgarien att hålla historiska föreläsningar vid högskolan i Sofia, men måste efter ett år äfven där sluta med sin verksamhet genom den ryske agentens påtryckning. Efter upprepade studiefärder i Macedonien återvände han till Ryssland 1899, häktades 1901 för delaktighet i "politiska stämplingar" och dömdes till ett halft års fängelse. Efter vidsträckt resor i Europa och Förenta staterna (där han höll en serie föredrag om Ryssland 1904—05) återvände han till Ryssland, där han tog liflig del i den politiska frihetsrörelsen som medlem af de revolutionära sällskapen "Sojuz osvobozdenija" och "S. zemskich konstitucionalistov". Han häktades åter, men sattes snart på fri fot. I dec. 1905 blef han medredaktör i de snart indragna tidningarna "Svobodnyj narod" och "Narodnaja svoboda". M. är ledare af Kadettpartiet (se d. o.). Bland M:s många historiska och politiska skrifter märkas *Glavnyja tetjenija russkoj istoritjeskoj mysli* (1893—95) och *Otjerki po istorii russkoj kulturny* (1895—96; två nya delar 1896—1905) — förträffliga ryska kulturstudier. Af arkeologiskt värde äro hans forskningar i västra Macedonien, *Christianskija drevnosti zapadnoj Makedonii*. Hans föreläsningar i Nord-Amerika utgafvos i bokform under titel *Russia and its crisis* och *The liberal movement in Russia* (i "Atlantic monthly" 1905). M. är flitig medarbetare i Rysslands förnämsta tidskrifter och var en tid redaktör af det politiska dagbladet "Retj". A—d J.

Miljutin. 1. Dimitrij Aleksejevitj M., greve, rysk general och krigsminister, f. 10 juli 1816, d. 7 febr. 1912, blef 1833 officer vid artilleriet, men flyttades 1836 till generalstaben, hvilken han sedermera allt framgent tillhörde, under det han tjänstgjorde än vid gardet, än i Kaukasien samt en tid beklädde en lärarplats vid generalstabsakademien. 1854 blef M. generalmajor, följde 1856 generalen furst Barjatinskij som stabschef till Kaukasien och vann så denne mäktige mans förtroende, att han genom honom 1860 erhöi en fördelaktig befattning vid krigsministeriet och t. o. m. förordades hos kejsaren som efterträdare åt den dåv. krigsministern Suchanov. 9 nov. 1861 öfvertog M. också krigsministerpostföljen och visste att med sin duglighet nedslå det motstånd, som den ditills öfvermäktiga aristokratien satte mot nymkolingen. Bland åtgärder, som han vidtog inom krigsväsendet, må påpekas tjänstetidens betydliga nedsättning, förvaltningens ordnande och decentralisering genom införande af militärdistriktsindel-

ning, förbättrandet af soldaternas ställning genom kropsstraffens afskaffande och genom införandet af noggrannare kontroll, utfärdandet af ny rättegångsordning, höjandet af officersbildningen, särskildt genom upprättande af de s. k. junkerskolorna, arméns fördubbling efter polska upproret och slutligen den allmänna värnplikten införande 1874. M., som 1878 erhöiit greflig värdighet, fick 1881 afsked från ministerposten med fältmarskalks värdighet och ledamotskap af riksrådet. — 2. Nikolaj Aleksejevitj M., den föregående broder, rysk statsman, f. 6 juni 1818, d. 7 febr. 1882 i Moskva, anställdes vid unga år i inrikesministeriet, blef efter 1855 den nye, reformvänlige inrikesministern Lansköjs högra hand och förordnades 1858 till dennes adjoint. Redan från ungdomen varmt tillgifven tanken på lifegenskaps upphäfvande och den kommunala själfstyrelsens införande i Ryssland, vardt han själen i den 1858 tillsatta "redaktionskommitté", som utarbetade emancipationslagen af 19 febr. 1861 (se Lifegenskap, sp. 428). I april s. å. blef M. likväl jämte Lansköj afskedad af Alexander II, som ville lugna reformens motståndare genom att sända utsluta två af dennas ifrigaste främjare från deltagande i själfva verkställigheten. M. vistades därefter i utlandet, äfven af hälsoskäl. Hösten 1863 förordades han emellertid att åtaga sig att med biträde af de med honom liktänkande ryske patrioterne G. Samarin och furst Vladimir Tjerkaskij undersöka förhållandena i Polen. Resultatet blef ett förslag till genomgripande åtgärder på statslivets flesta områden, hvilkas genomförande 1864 uppdrogs åt M. och Tjerkaskij, hvilken sistnämnde blef provisorisk inrikesminister för Polen. Kärnpunkten i M:s polska politik var agrarfrågan, som han löste på det sätt, att de sedan hertigdömet Warschaus tillkomst (1807) till namnet personligen frigjorde, i politiskt afseende fullkomligt slöe bönderna befriades från hoveriskydighet och blefvo egare till den af dem brukade jorden genom en icke af dem själfva, utan af staten bekostad ringa aflösning. Detta jämte andra i M:s system ingående åtgärder medförde sprängning af de store jorddrottarnas godsmassor, den romersk-katolska kyrkans sätande på förknappning och den polska nationalitetens utrotande. 1866 utnämndes M. till ministerstatssekreterare för Polen, men måste 1868 draga sig tillbaka till privatlivet till följd af ett slag-anfall. Jfr Leroy-Beaulieu, "Un homme d'état russe" (1884; äfven i "Revue des deux mondes", 1880—81). 1. o. 2. C. O. N.

Miljö (af fr. *milieu*), midt, sfär, omgifning (af natur- eller samhällsförhållanden); hål vid midten af en biljards längdvall. Jfr Juste-milieu.

Milkacidin, bakteriehaltigt preparat för beredning af "ren surmjölk". Se Yoghurt. C. G. S.

Milkolning, kem. tekn. Se Kolning, sp. 570.

Milkom, gudomlighet. Se Ammoniter, sp. 560, och Molok.

Milkontor. 1. Statens järnvägars milkontor, ett under Järnvägsstyrelsens tidtabellsbyrå lydande kontor, som har till uppgift dels upprättande af en del statistik för lokomotivens och vagnarnas tjänstgöring, dels uträkning af milpenningar (se d. o.), dels beräkning och debitering af hyra för användning i samtrafik (se d. o.) af andra

svenska järnvägars vagnar och presenningar å Statens järnvägar och af utländska järnvägars å såväl Statens som enskilda svenska järnvägar, dels revidering af från utländska järnvägsförvaltningar inkommande hyresberäkningar för samtliga svenska järnvägars vagnars användning på utländska järnvägar, dels slutligen att utföra kontroll öfver redovisningen af i järnvägstrafiken använda Statens järnvägars presenningar. Kontoret består (1912) af 1 föreståndare, 2 förste bokhållare, 5 bokhållare samt närmare ett 40-tal öfriga tjänstemän. — 2. Enskilda järnvägars milkontor, ett privat kontor, som för de flesta enskilda järnvägars räkning mot ersättning utför en del arbeten rörande lokomotiv- och vagnstatistik och milpenningar samt hyresberäkning för andra svenska järnvägar tillhöriga vagnars och presenningars användning i samtrafik på resp. enskilda svenska järnvägar. Kontoret, som är beläget i Örebro, består af 2 föreståndare och ett 30-tal öfriga tjänstemän. — 3. Dessutom har ett fåtal enskilda järnvägar egna milkontor, som utföra en del arbeten motsvarande de ofvan omnämnda. 1—3. A. d'A.

Milkowski [miwka'vski], Zygmunt, polsk författare, pseudonymen T. T. Jeź, f. 1824, deltog i ungerska resningen 1848, vistades länge i Turkiet och bosatte sig sedan i Genève. Vid 86 års ålder företog han en resa till Nord-Amerika för att studera de polske emigranternas lif. Som författare af historiska noveller och romaner — med starkt demokratisk tendens — har han varit mycket produktiv. Som hans bästa roman betraktas *Uskoki* (Flyktingarna, uskokerna; 1881). Hans skildringar utmärkas för verklighetstrohet i förening med sund uppfattning af det polska folklivets ljusa och mörka sidor. A—d J.

Mill [mi'l], amerikanskt räknemynt, tusendelen af en dollar l. tiondelen af en cent, således = 0,37 öre.

Mill [mi'l]. 1. James M., engelsk historiker, nationalekonom och filosof, f. 1773 i Skottland, d. 1836, studerade teologi i Edinburgh, men hindrades af sina åsikter att ingå i kyrkans tjänst; i stället begaf han sig 1802 till London, där han ledde som medarbetare i tidskrifter och tidningar, tills han efter utgifvandet af sitt stora verk *History of British India* (6 bd, 1818—19; ny uppl. i 10 bd 1872) erhöll anställning hos Ostindiska kompaniet, där han slutligen beklädde en af de högsta chefsplatserna och äfven utförde stort inflytande på den brittiska styrelsen af Indien. Äfven i Englands samhällsutveckling ingrep han kraftigt genom den ledande ställning, han intog inom det radikala reformpartiet. Som nationalekonom tillhör han samma riktning som Ricardo. Ehuru dennes hufvudarbete utkom redan 1817 och M:s *Elements of political economy* först 1821 (ny uppl. 1868), betecknas M. af Bentham som Ricardos andlige fader. Ännu betydelsefullare blef *Analysis of the phenomena of the human mind* (1829; 2:a uppl. i två bd, utg. af hans son 1869; 3:e uppl. 1878), ett af den engelska associationspsykologiens klassiska verk. Med skarpsinne och ensidighet genomför M. däri försöket att förklara allt sjäslif ur element, som erhållas genom sinnesförmåelserna och genom heröringsassociation förbindas med hvarandra, harvid liksom vid kemiska föreningar för-

bindelsen stundom åstadkommer något i förhållande till de ursprungliga elementen nytt. Sina etiska åsikter utvecklade M. i *A fragment on Mackintosh* (1835; ny uppl. 1870), hvori han väsentligen intar samma ståndpunkt som hans vän Bentham. Se A. Bain, "J. M." (i "Mind" 1876—77; särtryck 1882), G. S. Bower, "J. M. and Hartley" (1881), J. Morley, "Life of J. M." (i "Fortnightly review", 1882), och Leslie Stephen, "The utilitarians", II (1900).

2. John Stuart M., den föregåendes son, engelsk filosof och nationalekonom, f. 20 maj 1806 i London, d. 5 maj 1873 i Avignon. M. är ett af de få underbarn, som infriat de väckta förhoppningarna. Den uppfostran, som hans far gaf honom, är ett af de våldsammaste pedagogiska experiment, som någonsin anstälts. Redan vid tre års ålder började M. sina språkstudier genom inlärandet af grekiska ord. Så fick han lära sig grekiska böjningsformer, hvarefter en omfattande litteraturläsning började. Före sju års ålder hade M. läst en



mängd grekiska författare och dessutom digra engelska historiska verk samt på aftnarna studerat aritmetik. Åttaårig, fick han börja med latin. Som tolfåring hade han genomplöjt äfven en stor del af Roms klassiska litteratur. Fadern, som var hans ende lärare, gaf aldrig sonen en kunskap till skänks, som denne på egen hand kunde tänka ut, och tidigt fick han skriva uppsatser i anslutning till studierna och samtalen med fadern. I den högre matematiken, i fysik och kemi hade han före 12 års ålder förvärfvat rätt omfattande kunskaper. Vid sistnämnda ålder började han studiet af Aristoteles' och Hobbes' logik. Då han var 13 år, infördes han af fadern i nationalekonomin. Maj 1820—juli 1821 vistades M. hos vänner i Syd-Frankrike, där han lärde sig beundra fransmännens öppna, fria sätt att byta tankar. Återkommen till England, bedref han med ifver filosofiska studier. Vid denna tid tänkte han bli jurist. Men då han fullständigt hade sina rättsstudier genom att läsa Benthams skrifter, gjorde han bekantskap med en världsåskådning, åt hvars utbredande han ville egna sitt lif. Därmed hade han sin lufsuppgift gifven: att som tänkare och skriftställare verka för mänsklighetens utveckling, med största möjliga lycka för största möjliga antal människor som mål. I förening med åtskilliga liktänkande, begåfvade unga män bildade han ett "utilitariskt sällskap", som 1822—26 sammanträdde hvarannan vecka i Benthams hem, och stiftade äfven en "speculative debating society" (1825—29). Fruktarna af hans meningsutbyten där med motståndare ser man i M:s *Essays on some unsettled questions of political economy* (förf. 1831, utg. 1844) samt i en hel rad uppsatser i den af M. och hans vänner grundlagda "Westminster review". Men midt under denna ifriga propaganda träffades han af en and-

lig kris, som tycktes hota att för alltid bryta hans kraft. Det var den intellektuella öfveranstängningen och den ensidiga förståndsmässigheten i hans bildning, som nu hämnade sig. Med ens voro alla intressen hos honom som döda. Lyckligtvis hade han ett yrkesarbete, som upptog en del af hans tid, i det han vid 17 års ålder ingått i Ostindiska kompaniets tjänst. Läsningen af Marmontels memoarer, engelska poeter, särskildt Wordsworth, och franska historiska författare skänkte honom nytt lifsinnehåll. Framför allt rönt han inflytande af Saint-Simon och 1841—44 af Auguste Comte, med hvilken han trädde i en betydelsefull brevväxling. Men djupast verkade måhända det rena, personliga förhållande, som M. knöt med den rikt begåfvade kvinnan, som flera år senare efter sin förste mans död blef hans hustru. I flera af sina skrifter har M. prisat henne och hennes andel i dem med de starkaste uttryck, härledande från denna "framstegens apostel" och "nästan ofelbara rådgifverska" det bästa, som han velat och tänkt. På ganska kort tid återvann M. sin spänstighet, men krisen hade gjort hans politiska, sociala och filosofiska åsikter mindre ensidiga genom att öppna hans ögon för de mera individuella och subjektiva faktorerna i människolivet. Men de grunduppfattningar, som han fått af sin fader och af Bentham, lämnade han aldrig principiellt, utan han sökte skaffa utrymme för de nya intressena genom modifikation, vilkas oförenlighet med principerna han i en för följdriktigheten ofta skadlig utsträckning förbisåg. A *system of logic, ratiocinative and inductive* (2 bd, 1843; 9:e uppl. 1875, folkuuppl. 1884) och *Principles of political economy* (1848; många uppl.) voro hans närmaste stora verk. Sina allmänna filosofiska åsikter framställde han i *Examination of sir William Hamilton's philosophy* (1865; många uppl.). Bland hans öfriga skrifter må nämnas *On liberty* (1859, ny uppl. 1876; "Om frihet" 1865, ny öfv. 1881), *Dissertations and discussions* (4 bd, 1859, 1867, 1874), *Considerations on representative government* (1861; 3:e uppl. 1865), *Utilitarianism* (tidskriftsartikel 1861, i bokform 1863, "Utilitarism", 1885), *Auguste Comte and positivism* (tidskriftsartikel 1865), *The subjection of women* (1869; "Kvinnans underordnade ställning", s. å.) och *Autobiography* (1873). Efter hans död utkommo *Three essays on religion* (1874). — Sin verksamhet i Ostindiska kompaniet fortsatte han, tills detta upplöstes, 1858, då M. afgick med pension. Af engelska parlamentet, där han slöt sig till Gladstone, var han medlem 1865—68. — Personligen gjorde M. ett vördnadsbjudande intryck genom sitt ärliga sanningssökande och sin entusiastiska sträfvän för mänsklighetens förädlade. Gladstone plägade kalla honom "rationalismens helgon".

Sin största betydelse i filosofiens historia har M. genom sin *logik*, i hvilken han försökte fastslå metoderna för alla vetenskaper på erfarenhetens grund. Associationspsykologiens principer, från hvilka han aldrig frigjorde sig, lade dock därvid hinder i vägen, hvilka han icke utan inkonsekvens kunde undgå. Han fattade erfarenheten endast som en mångfald sinnesintryck och vårt tänkande som en serie idéassociationer. En själfständig medvetandets enhet trodde han sig icke ha upptäckt, utan nödgades stanna vid den underliga teorien om

medvetandet som en serie af enskilda föreställningar, hvilken serie är medveten om sig själf som sådan. All vetenskap, matematiken ej undantagen, grundar sig enligt M. på induktion ur erfarenheten, låt vara att man, sedan de allmänna principerna på generalisationens väg äro funna, ger det hela så vidt möjligt deduktiv form. Men för själfva induktionens giltighet fordras öfvertygelsen om verklighetens likformighet, d. v. s. antagandet af kausalagens nödvändighet. Men M. antog tvärtom möjligheten af en verklighet, för hvilken ingen kausal lag gällde, och betraktade begreppet om naturens likformighet som själf resultat af induktion. Han ville med sin logik formulera villkoren för ett vetande, som grundar sig på erfarenhet och fullt bindande bevis, och syftet var därvid tydligen att komma åt en objektiv verklighet. Men associationspsykologiens åskådningssätt tillät honom i tingen endast se permanenta möjligheter till vissa sinnesintryck. Dessa och liknande svårigheter, som M. ej kan sägas i sin kunskaps teori ha öfvervunnit, göra, att det beständande värdet i hans logik ligger i vissa detaljer mer än i de allmänna teorierna. Ryktbarast är hans lära om de fyra induktiva metoderna, hvilkas tankegång han på följande sätt formulerar. 1. *Öfverensstämmelsemetoden*: Om två eller flera fall af det fenomen, som skall undersökas, blott ha en omständighet gemensam, så är denna omständighet, hvari samtliga fallen öfverensstämma, orsaken (eller följden) till det gifna fenomenet. 2. *Differensmetoden*: Om ett fall, hvarvid det fenomen, som skall undersökas, inträder, och ett fall, hvarvid det icke inträder, ha alla omständigheter med undantag af en enda gemensamma, i det att denna blott är för handen i det förstnämnda fallet, så är denna omständighet, med afseende hvarpå de båda fallen skilja sig från hvarandra, verkan eller orsak eller en oundgänglig del af orsaken till fenomenet i fråga. 3. *Restmetoden*: Om man i ett fenomen ser bort från de moment, som man genom föregående induktioner vet vara följder af vissa omständigheter, så är resten af fenomenet följd af den eller de återstående omständigheterna. 4. *Variationsmetoden*: Hvarje fenomen, som på visst sätt förändras, så ofta som ett visst annat fenomen förändras, är antingen orsak till eller verkan af detta fenomen eller står på annat sätt därmed i orsakssammanhang.

Äfven inom *etiken* söker M. genomföra en radikal empirism, men på sådant sätt, att de högsta humana intressen ej bli lidande. Afgjort förnekar han viljans frihet i vanligt bemärkelse af ordet; men han förlägger en väsentlig del af de viljan bindande orsakerna till människans eget inre, till hennes karaktär, som hon enligt hans åsikt själf kan förändra genom planmässiga föresatser. Moralprincipen ser han som Bentham i största möjliga lycka för alla människor, ja, för alla kännande varelser. Försoningen mellan individens behof af egen lycka och det allmänna bästa söker han icke som Bentham i en optimistisk tro på, att den välförståndda egenytan alltid skall sammanfalla med det helas intressen, utan i en psykologisk förklaring af de moraliska känslornas uppkomst, hvarigenom vi sättas i stånd att öffra egen lycka för andras. Dessa moraliska känslor bero ej på något medfött moraliskt sinne, utan äro en utvecklingsprodukt af så sam-

mansatt beskaffenhet; att deras skenbart mystiska karaktär därigenom förklaras. Äfven härvid är det de som naturlagar verkan de associationslagarna, som han använder som förklaringsgrund. Livet i samhälle vänjer oss vid gemensamma intressen. Visserligen finnas i nutiden ännu skarpa motsatser mellan individernas och samhällets intressen, men de kunna minskas genom bildningens stigande hos individerna och genom samhällets ändamålsenligare inrättande som anstalter för allas lycka, och M. hoppas på ett framtida idealtillstånd, då åsidosättandet af det allmänna bästa skall bli lika omöjligt som en skurkaktig handling redan nu för en väl uppfostrad yngling. För öfrigt söker han förädla nyttighetsläran genom att antaga ej blott olika grader af lycka, utan ock kvalitetsskillnader mellan lägre och högre njutningar, om hvilka endast den kan döma, som pröfvat båda arterna. Denne vet nog, att de njutningar, som taga våra högre själskrafter i anspråk, ha mera värde än de lägre njutningar, som vi ha gemensamma med djuren. Äfven till ett erkännande af dygden som egande sitt värde i sig själf söker han närma sin utilitarism, i det han hänvisar till, huru i allmänhet det, som först blott har värde för oss som medel, genom ideassociation med värdeföreställningen af oss kan komma att eftersträfvast för sin egen skull. Långt är man därför ej kommen i moralisk utveckling, om man icke låter leda sig af ett sådant rent dygdeideal. Och det vissa är, att man aldrig når den verkliga lyckan, om man egoistiskt söker den.

Samhällsläran är för M. en nödvändig fortsättning af etiken. Om människorna ej äro moraliska af egen nytta, så bli de det endast genom associationer mellan föreställningarna om den egna lyckan och andras lycka, hvilka associationer det är samhällets sak att garantera. Detta gör samhället dels genom lagstiftning, som förändrar förhållandena mellan människorna, dels genom uppfostran, som förändrar människorna själfva. I politiken är M. demokrat. Han förbiser ej demokratiens faror, men den är enligt hans åsikt den statsform, som bäst främjar folkets utveckling genom att väjda till allas medverkan. För att värna minoritetens rätt hänvisar han till den proportionella valmetoden. I sin skrift "Om frihet", som han själf satte högst bland sina skrifter, utvecklar han på ett mästertligt sätt skälen för yttrandefriheten och för begränsningen af handlingens frihet endast när andra genom handlingen skulle lida skada. På uppfostrans makt tror han nästan som upplysningstidens tänkare, och han tänkte sig möjligheten af en särskild vetenskap, etologien, om de olika mänskliga karaktärerna och sätten att påverka deras utveckling. Sina frihetsidéer liksom sin tro på uppfostrans makt tillämpade han på den framför allt genom hans skrifter därom väckta kvinnofrågan. Vi veta ej, hvad kvinnorna duga till, ty vi ha icke låtit dem pröfva sina krafter. Skrankorna måste falla, så att erfarenheten kan visa, huru kvinnornas krafter bäst skola tjäna allas lycka.

M:s betydelse som *nationalekonom* har blifvit mycket olika bedömd och vanligtvis överskattats. Med afseende på den teoretiska delen eller förklaringen af de ekonomiska företeelserna har han i "Principles of political economy" hufvudsakligen

sammanfört resultaten af den föregående engelska forskningen. Större betydelse ega hans bidrag till frågan om statens uppgifter inom näringslivet och rörande den sociala frågan. Han betonar, att man vid tillämpning af teoriens resultat för praktiska frågors lösning städe bör behålla i sikte, ej blott att hvarje praktisk ekonomisk reformfråga har äfven andra beaktansvärda sidor än den rent ekonomiska, utan äfven att den politiska ekonomiens läro-satser, som på grund af den gängse metoden vunnits genom en långt gående abstraktion, icke få utan vederbörliga modifikationer i hvarje särskildt fall som tillämpas. Ehuru M. icke lyckades tillfredsställa lösa denna uppgift, innehåller dock hans arbete värdefulla ansatser därtill. Han var sålunda ingen anhängare af den s. k. manchesterskolan, ehuru han tillmätte det enskilda initiativet och den ekonomiska friheten mycket stor betydelse. Han söker ej blott visa, att de uppgifter, som nödvändigt och under alla förhållanden böra tillkomma staten eller det allmänna, äro omfångsrikare än hvad manchesterskolan antagit, utan han framhåller äfven, att under vissa förutsättningar statens ingripande i näringslivet bör sträcka sig ännu längre. Hans uttalanden om i hvilka fall och i hvilken utsträckning en sådan utvidgning af statens uppgifter utöfver de under alla förhållanden nödvändiga är på sin plats äro mycket försiktigt hållna och afse icke att lämna någon uttömdande behandling af ämnet. Han erkände sålunda, att, ehuru skyddstullar i allmänhet verka skadligt, fall dock kunna förekomma, i hvilka en skyddstull äfven i näringslivets intresse kan vara af behofvet påkallad, nämligen för att inom landet uppfostra nya industrigrenar, som därstädes finna förutsättningar för att i en framtid med framgång bedrivas, men hvilas uppkomst skulle vara omöjlig, ifall den utländska konkurrensen finge ohejadt råda. Han förordade fabrikslagstiftningen, såvidt densamma afser barns och minderårigas skydd mot öfveranstängning och skadligt arbete, men gillade däremot icke obetingadt, att detta skydd utsträcktes till fullvuxna kvinnor och ännu mindre till män. Att mot arbetarnas egen vilja inskränka arbetstiden, ansåg han vara ett otillbörligt ingrepp i fullmyndiga personers handlingsfrihet. Om åter större delen af arbetsklassen skulle önska en begränsning af arbetstiden och denna begränsning vore för det allmänna nyttig, ansåg han det vara statens skyldighet att med sin lagstiftning inskrida, i fall arbetarna själfva ej kunde genomföra sina önskningsmål. Rörande sådana företag, som (i likhet med vissa kommunikationsanstalter, gasverk, vattenledningar i städer o. d.), om de öfverlåtas åt den enskilda företagsamheten, endast kunna utföras af stora aktiebolag, hvilka merendels erhålla faktiska monopol på sin rörelse, är M:s åsikt den, att staten antingen själf bör öfvertaga dem eller ock ingripa i deras verksamhet för att dels kontrollera, att de betjäna allmänheten på tillbörligt sätt, dels tillförsäkra staten vederbörlig andel i deras vinst. Han förordade vidare, att staten skulle främja och leda utvandringen till och koloniseringsen af nya länder m. m. — M:s bedömande af socialismen utmärkes för större fördomsfrihet, än som bland hans samtida var vanlig. Han erkänner socialismens kritik af våra bestående sociala

förhållanden i flera punkter vara ganska träffande. I afseende på socialismens positiva förslag gjorde han en bestämd skillnad emellan två slag af socialism, nämligen den, som framträdde i Owens och Fouriers förslag och går ut på att bilda en mängd små socialistiska samhällen, och å andra sidan den form, som åsyftar att lägga ledningen af alla ekonomiska företag i statens händer. Det senare slaget fördömde M. afgjort. Med afseende på det förra slaget åter medger han, att det, om det kunde förverkligas, skulle kunna utthärdas en jämförelse med våra nuvarande förhållanden, ja t. o. m. vara bättre än dessa. Men dels betvivlade han, att ens denna form af socialism skulle kunna vara möjlig att genomföra, enär en nödvändig förutsättning därför vore en sådan omskapning af människans natur, på hvilken man först i en mycket långt aflägsen framtid kan hoppas. Dels var M. lifligt öfvertygad om, att en reformerad enskild eganderätt vore vida att föredraga framför hvarje slags socialism. Som nödvändiga reformer af nuvarande egendomsförhållanden framhöll han bl. a. en betydlig inskränkning af arfsrätten, så att endast bröstarfvingar skulle ega arfsrätt och äfven dessa blott till en del af föräldrarnas förmögenhet, samt ganska vidtgående inskränkningar i den enskilda eganderätten till jord. I sistnämnda hänseende framhöll han, att den enskilde jordegaren icke eger någon ovillkorlig rätt till den förhöjning af jordegårdens värde, som har sin grund i folkmängdstillväxt och dylika andra, af jordegarens åtgöranden alldeles oberoende konjunkturer, hvarför det vore önskligt, att staten genom en lämpligt afpassad skatt tillförsäkrade det allmänna frukterna af nämnda värdestegring af jorden. Han förnekade därjämte det berättigade i en lika obetingad eganderätt till jord som till andra föremål, enär jorden till sin väsentligaste del är en naturprodukt. Så snart en jordegare använder sin jord så, att samhällets intressen därpå bli lidande, eger staten, enligt M:s åsikt, rätt att expropriera densamma och öfverlämna den i andra händer. Som ett exempel därpå anförde han jordegendomsförhållandena på Irland och fordrade, att de irländske torparna skulle förvandlas till jordegande bönder, hvilka till de nuvarande egarna skulle erlägga en bestämd oföränderlig årlig ränta. M. var i allmänhet en varm vän af ett jordegande bondestånd. Han förordade vidare införande af kooperationssystemet, särskildt i form af produktionsföreningar.

Sina religiösa åsikter utvecklade M. först i de tre essayer, "Naturen", "Religionens nytta" (1850—58) och "Teismen" (1868—70), som året efter hans död utgafvs af hans styfdotter. Till lika förvåning för anhängare och för motståndare visade sig i dem den radikale fritänkaren ej blott betrakta religionen som ett viktigt kulturproblem, utan ock erkänna dess psykologiska och sociala behöfighet. I den förstnämnda afhandlingen kommer han till det resultatet, att man alls icke kan uppställa naturen som en förebild för människan eller råda henne att blott följa sin natur, sådan den är henne gifven. Naturen tar ingen hänsyn till mänsklig lycka eller olycka, och all mänsklig utveckling består i en kamp mot naturen, en sträfvän att göra denna oss underdånig. M. är därför alls icke villig att sluta sig till dem, som vilja ersätta

de gamla religionerna genom naturdyrkan. I skriften om teismen kritiserar han bevisen för Guds tillvaro. Intet hittills framställt sådant bevis synes honom bindande. Men å andra sidan anser han ateismen lika omöjlig att bevisa. Han ansluter sig till Comtes lära om de tre stadierna, men gör gällande, att äfven på det positiva stadiet stå många olösta spörsmål kvar, som det måste stå fritt att besvara genom tro, blott man icke därigenom kommer i strid med erfarenheten. Men det gör man icke genom tron på en personlig Gud. Intet hindrar att fatta denne som god och allvetande, men är han det, så kan han ej vara allsmäktig; det visar lidandet, brotten och orättvisorna i världen. Hans makt måste vara begränsad af något, och sannolikast synes det M., att detta är den materia, hvaraf världen är danad. Denne Gud med begränsad makt behöfver vår hjälp för att småningom göra världen allt bättre; och det är idealistens högsta lycka att i denna sträfvan veta sig vara Guds medarbetare. I afhandlingen om religionens nytta framhåller M., att det mänskliga lifvet, trots alla framsteg, är så fattigt och vårt vetande så begränsadt, att vi nödvändigt behöfva med fantasien bygga upp åt oss ett ideal att tro på och lefva för. Den tjänsten ha de positiva religionerna gjort mänskligheten och göra den än i stort sedt. Uppgiften kunde ock enligt M:s åsikt fyllas af tron på mänsklighetens oändliga utveckling. Men han underkänner på intet sätt kristendomens värde och utvecklar särskildt betydelsen af det rena människoideal, som de troende ha i Kristus.

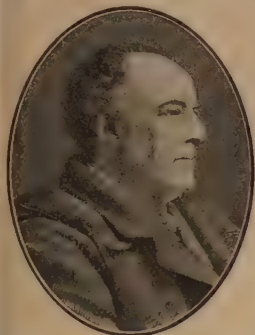
Om M. och hans filosofi finnes en omfattande litteratur, af hvilken här må nämnas H. Taine, "Le positivisme anglais, étude sur S. M." (1869), H. Lauret, "Philosophie de S. M." (1886), W. L. Courtney, "Life of J. S. M." (1889), Ch. Douglas, "J. S. M., a study of his philosophy" (1895), S. Saenger, "J. S. M., sein leben und lebenswerk" (1901), och M:s *Letters* (utg. i 2 bd 1910 af Elliot). 1. S—e. 2. S—e. D. D.*

Mill [mi'l], Hugh Robert, engelsk geograf och klimatolog, f. 1861 i Thurso, Skottland, direktör vid British rainfall organisation sedan 1900, har varit verksam särskildt på oceanografiens och klimatologiens områden och jämte läroböcker skrivit *Realm of nature; an outline of physiography* (1892), *The english lakes* (1895), *New lands, their resources and prospective advantage* (1900), *Siege of the south pole. Story of antarctic exploration* (1905), *British rainfall* (årligen), uppsatser i geografi, meteorologi och oceanografi i 11:e uppl. af "Encyclopædia britannica" och i tidskr. samt utgett "International geography by seventy authors" (1899; 4:e uppl. 1907).

Mill, vid växtnamn förkortning för engelske trädgårdsmannen Philip Miller (se d. o.).

Millais [mi'lai], John Everett, engelsk målare, f. 1829 i Southampton, d. 1896, började redan vid nio års ålder studera teckning i London, blef elev vid akademien elfva år gammal (1840), utställde sin första historiemålning vid 17 år och vann akademiens guldmedalj vid 18 år. 1848 bildade han jämte sex andra ynglingar — bland dem Holman Hunt och Dante Gabriel Rossetti — det "prerafaelitiska brödraskapet", hvars mål var brytning med den tomma konventionalism, som

rådde i det engelska måleriet, och ärligt, omedelbart detaljeradt studium efter naturen. Man ville med andra ord gå samma väg, som de italienska målarna under 1400-talet gått. M. utställde vid brödraskapets första



uppträdande 1849 *Lo-renzo och Isabella* (ur en dikt af Keats, i galleriet i Liverpool); 1850 följde den tjåcka genren *Jesus som barn i snickarverkstaden* och 1852 *Hugenottens afsked från sin älskade*, som blef en afgjord seger. *Dufcans återkomst till arken* (galleriet i Oxford), *Ofelias död*, *Befrielsen* (de båda sistnämnda i Tategalleriet) och den poesifyllda nattstämningen *S:t Agnes-aftonen* (efter en dikt af Keats, i South Kensingtonmuseet) tillhöra äfven M:s ungdomsverk. Bland preraphaeliterna var M. utan all fråga den främste färgkonstnären; det dröjde ej heller länge, innan han började tänja på de grundsatser, han varit med om att proklamera — ett "affall", ett "moraliskt själfmord", som rörelsens historiker aldrig förlåtit honom. Han skapade sig emellertid en lysande ställning, och platsen som landets främste målare bland de samtida kunde ingen förneka honom. Högst populära blefvo några af hans samtidsbilder, *Soldaten, som kommer hem från Krimkriget till sin familj*, *Våktaren i Tower* (Tategalleriet), den gamle



Nordvästpassagen, målning af Millais. (Nationalgalleriet, London.)

sjömannen (*Nordvästpassagen*; se fig.). *Spelarens hustru* var en äkta engelsk moraliserande genre, *Raleighs ungdom* (Tategalleriet) liksom *Minne af Velasquez* (Konstakademien) prisades för lysande kolorit. Äfven som porträttmålare blef han beundrad. Bland hans af karaktärsskärpa, och också ej af själsligt djup utmärkta porträtt äro bilder af Gladstone (porträttet är återgifvet i art. Gladstone), Tennyson, Beaconsfield, J. Bright och J. C. Hook. M:s själfporträtt finns i Uffizierna,

Florens. Hans bilder af engelska damer äro förnåma, kyligt reserverade — högst beundrade ha några damgrupper blifvit: *Systrarna* (M:s tre döttrar) och *Hjärter är trumf* (tre kortspelande unga damer). *De tre Gladstones* (National gallery) tillhör hans mest beaktade arbeten. Slutligen har han målat landskap, ofta poetiska, i regel genomförda med fotografisk noggrannhet (*Oktoberfrost, Parken*). — M:s konst är mångsidig, populär utan att bli banal och ej så raffinerad, att den löper fara att bli oförstådd. Som konstnärlig personlighet kan han ej täflla med exempelvis Watts eller Rossetti. Hans kolorit, som nog kan bli en smula torr och ibland skrikig, är ofta ståtlig och kraftfull. — M. blef 1853 associé i och 1863 medlem af Royal academy, adlades 1885 och blef akademiens president 1896. Jfr monografier af W. Armstrong (1885), Spielmann (1898) och J. G. Millais. G—g N.

Millares, Los [läss milja'-], stenåldersfyndort, belägen vid sydöstra kusten af Spanien, i prov. Almeria. Man har utgrävt en mängd gånggrifter (se d. o.). Kamrarna skilja sig från de nordiska gånggrifterna genom konstruktionen af taken, som genom s. k. öfverkragning bilda falska hvalf. Invid gravarna ligga ruinerna af en med en 275 m. lång stenmur befäst stad. De gjorda fynden tillhöra yngre stenåldern, 3:e årtusendet f. Kr. Litt.: L. Siret, "L'Espagne préhistorique" (i "Revue des questions scientifiques", 1893), och O. Montelius i "Antikvarisk tidskrift för Sverige", XIII: 1. Br Sr.

Millau l. Milhau [mijå], arrondissementshuvudstad i franska dep. Aveyron (Guienne) vid floden Turn och sydbanan. 16,853 inv. (1906; som kommun 18,701 inv.). Collège. Tillverkning af handskar samt handel med ull, ost, vin och nötkreatur. — M. var sedan 1565 en hufvudort för hugenotterna, men eröfrades af Ludvig XIII 1629. (J. F. N.)

Millbank penitentiary [mi'lbank penite'njəri], ett ryktbart fängelse i Londons city, är nu försvunnet. På en del af dess tomt ligger nu Tate gallery.

Millbury [mi'lbrı], kommun (township) i nordamerikanska staten Massachusetts, vid Blackstone river, s. s. ö. om Worcester. 4,631 inv. (1905). Bomulls- och yllefabriker. J. F. N.

Mille, lat., tusen. Jfr Pro mille.

Mille [mi'l], fr. (af lat. mille, tusen, näml. steg), (teoretisk) mil, = 1,852 meter = $\frac{1}{60}$ ekvatorsgrad, det mindre af de äldre franska milmåttan (före metersystemets tillkomst); i praktiken nyttjades hufvudsakligen det större, *lieue*. Jfr Mil.

Milledgeville [mi'lid'vil], stad i nordamerikanska staten Georgia, vid Oconee river, 1804—68 statens hufvudstad. 4,219 inv. (1900). Middle Georgia military and agricultural college (i det forna kapitolium), Georgia normal and industrial college för flickor (en del af Georgias universitet). S. om staden ligger ett statens därhus och n. om densamma en förbättringsanstalt för unga brottslingar. Bomullserserier och bomullshandel. Wbg.

Millefiori [-äri], it., fr. mille-fleurs, eg. "tusent blommor". 1. Ett slags parlym. — 2. Tygmönster, i hvilket små mångfärgade blommor eller arabesker nästan h. o. h. täcka botten. — 3.

Glas med blomstermönster af olika färgade, sammansmälta glastrådar. Se Glasfabrikation, sp. 1283.

Mille-fleurs [millflör]. Se *Millefiori*.

Millefolium, bot., farm., ett i det svenska tal-språket ofta använt rent latinskt namn (af *mille*, tusen, och *folium*, blad) å den allmänna rölle-



Achillea millefolium (rölleka). 1 växtens öfre del, 2 blomkorg, 3 frukt.

kan (röllekan), *Achillea millefolium* L. (se fig.), som hör till fam. *Compositæ*, afd. *Tubulifloræ*, och igenkännes genom den lilla halvklot- eller äggformiga blomholken, bildad af flera rader tegel-lagda fjäll, det fjälliga blomfästet, de fåtaliga (vanligen 5) hvita eller rödlätta strålblommorna, hvilkas bräm är kort och bredt, samt de plattadt vigglika, slåta skalfrukterna. Bladen äro, såsom namnet *millefolium* antyder, delade (2—3 gånger) i ytterst talrika små, smala, jämbreda, uddspetsade flikar. *Millefolium* är en af de allmänast förekommande växterna å våra ängsbackar, åkerrenar och torra gräsmarker i allmänhet. Stjälken är vanligen hårig, ganska seg och således svår nog att afslita. De i jämnhöga knippen sittande små blomkorgarna insamlas under blomningen genom stjälkens afklippande nedanom knippet. De torkade blomkorgsknippena, den förr officinella drogen *Flos millefolii*, ha aromatisk, bitter smak och ganska stark lukt. Dessa egenskaper bero på en blåfärgad flyktig olja och ett bitterämne, *achilein*. Röllekan är ett af menige man mycket värderadt läkemedel, mest i form af "millefolium-brännvin" (blommorna lagda i brännvin), hvilket begagnas till omslag å svullnader efter stötar eller å såriga ytor samt, invärtes, emot "magplågor" (diarré med knip och smärta i buken). *Extractum millefolii*, bittert och "magstärkande", har varit upptaget i farmakopén. O. T. S. (G. L.—m.)

Millen, Johan Anton, biskop, f. 10 jan. 1811 i Åsele socken, Härnösands stift, d. 11 sept. 1863 i Stockholm, blef 1830 student i Uppsala, 1836 filos. magister samt 1840 teol. kandidat och

docent i kyrkohistoria. Därefter företog han en utländsk studieresa. Hösten 1845 förestod han Kalsenianska professuren i Uppsala, blef 1846 lektor i Karlstad och bestred 1847—59 rektorsbefattningen där. Från 1857 var han utnämnd kyrkoherde i Ör. 1859 utnämndes han till biskop öfver Karlstads stift samt blef 1860 teol. doktor. M. ådagalade mycket nit och verksamhet såväl vid handhafvandet af rektorssysslan som vid stiftsstyrelsen och gjorde sig vid de riksdagar han bevisade (1856—58, 1859—60 och 1862—63) bemärkt för sina om mycken tolerans vittnande uttalanden. Ett af M. utgifvet *Grekiskt och svenskt handlexikon öfver Nya testamentets skrifter* (1853) vann berättigadt bifall och vidsträckt användning.

Mille'nium (af lat. *mille*, tusen, och *annus*, år), tusenårsfest; det tusenåriga riket. Se *Kiliasm*.

Mille'niumlus, tekn. Se *Glödljus*, sp. 1353.

Mille'pora (af lat. *mille*, tusen, och grek. *poros*, fint rör), zool., släkte tillhörande ordningen *Hydrocorallina*, klassen *Hydrozoa* bland *Coelenterata* (se d. o., sp. 483). M. har ett kalkskelett, som vanligen bildar massiva eller greniga stockar, hvilkas yta är försedd med en mängd små öppningar eller porer, i hvilka djuren sitta och dit de kunna draga sig in. Dessa porer fortsätts in i kalkskelettet och äro genom tvärbottnar afdelade i rum, af hvilka djuret bebor endast det yttersta. Släktet förekommer såväl levfande som fossilt (i tertiärsystemet). B. L.—n.*

Miller [mi'lə], Philip, engelsk trädgårdsföreståndare, f. 1691, d. 18 dec. 1771 i Chelsea, började sin bana som trädgårdsbiträde hos sin fader i Deptford och idkade därefter blomsterodling på egen hand, till dess den berömda naturforskaren och mecenaten sir Hans Sloane förmådde honom att bli assistent hos Ellis, föreståndaren för den ansedda Chelseaträdgården, och då denna 1722 skänktes af Sloane till apotekarsällskapet, blef M. föreståndare efter Ellis. M. vann stor ryktbarhet ej blott genom sina framgångar i trädgårdskonsten, hvarigenom han förvärfvade sig hedersnamnet "hortulanorum princeps" ("trädgårdsodlarnas furste"), utan äfven genom sitt stora, innehållsrika, åt den systematiska botaniken likaväl som åt hortikulturen egnade arbete *The gardener's and florist's dictionary* (1724; 10 eng. uppl.; helt eller delvis öfv. på flera andra språk). M. låg i korrespondens med botanister i alla länder (äfven Linné, som 1736 besökt Chelsea på uppdrag af Clifford), och han leddes därigenom på den tanken att utge ett verk med illustrationer till alla kända växtsläkten. Resultatet däraf blef praktverket *Figures of the most beautiful, useful and uncommon plants* (2 bd, 1760, med 300 kolorerade tafloer efter växter, som odlats i Chelsea). Hans efterlämnade rika herbarium köptes af sir Joseph Banks och eges nu af British museum. C. Lmn.

Miller, Gerhard Friedrich, rysk historiker och upptäcktsresande, f. 1705 i Herford i Westfalen, d. 1783, kom 1725 till Petersburg och inskrefs som student vid den nybildade vet. akad., meddelade undervisning i historia och geografi vid gymnasiet och redigerade akademiens periodiska skrifter. Som deltagare i den s. k. andra Kam-

tjatkaexpeditionen vistades M. i Sibirien tio år (till 1743) och hemförde därifrån ett ofantligt material, hvaribland många gamla dokument. 1748 antog han ryskt medborgarskap och fick titeln historigraf. Hans för akademien utarbetade föredrag *Proischozjdenie naroda i imeni russkago* (det ryska folkets och namnets ursprung) ådrog honom mycket orättvist obehag och förföljelser från de nationella akademikernas sida men den hettefrade Lomonosov i spetsen, därför att hans djärva teori om varjagernas svenska härkomst ansågs "förklämande för Ryssland". Talet förbjöds och blef först 1768 publicerad i "Allgemeine historische bibliothek" (d. IV) under titeln *Origines Rossicae*. Han degraderades till adjunkt, och lönen minskades. Skrämd af dessa motigheter, framkom han i ett tal 1761 med den falska hypotesen, att varjagerna voro "roxolaner" från södra kusten af Östersjön. 1755—65 var han redaktör af "Ezjemjesiatjnija sotjinenija k polze i uveselijniju", Rysslands första litteraturvetenskapliga månadsskrift, hvari han publicerade flera lärda afhandlingar om Sibirien, om Nestor, om de zaporogiske kosackerna, om republiken Novgorods uppkomst m. m. Af stor betydelse för utlandets kännedom om Ryssland var hans *Sammlung russischer geschichten* (9 dlr, 1732—65). Af hans sibiriska arbete, *Opisanie Sibirskago tsarstva*, utkom första delen 1750. Försättningen, *Sibirische geschichten* (1768, rysk öfv. 1774) är blott ett sammandrag af tidigare afhandlingar. Han samlade och material för Voltaires "Histoire de l'empire de Russie" samt utgaf flera äldre skrifter, hvaribland Peter den stores bref till grefve Sjeremetev, Tsar Ivan den förskräckles lagbok, Tatistjevs "Istorija Rossijskaja" m. fl. 1754 blef han akademiens "konferenssekreterare", 1765 inspektör för hittebarnshuset i Moskva och 1766 direktör för utrikeskollegiets arkiv i Moskva. På tyska finnes om M. i "Beyträge zu der lebensgeschichte denkwürdiger personen" (1785), i "Literarischer briefwechsel von J. D. Michaelis" (1795) och A. L. Schölzers självbiografi (1802); på ryska af akademikern Pekarskij i ryska vet. akad:s handlingar. A—d J.

Miller, Johann Martin, tysk författare, f. 1750 i Ulm, d. 1814, studerade teologi i Göttingen och vardt 1772 en nitisk medlem af Göttingiska skaldeförbundet. Han verkade sedermera som gymnasielärare i Ulm och predikant vid katedralen där samt befordrades till dekan och andligt råd. M. var en intagande, men hållningslös personlighet, i ungdomen bekämd med en svärmisk känslsamhet, ur hvars hölje den ledsamaste kalkborgare ganska snart framgick. Hans roman *Siegwart, eine klostergeschichte* (1776; många uppl.) är ett typiskt uttryck för tidevarfvets sentimentalitet, det tårdränkta, öfersvinnliga vänskap- och kärlekssvärmeriet, som Goethes "Werther" bi-

drog att framkalla. Ett brett moraliserande element genomgår både "Siegwart" och M:s öfriga romaner (*Beitrag zur geschichte der zärtlichkeit*, s. å., *Briefwechsel dreier akademischer freunde*, 1776—78, och *Geschichte Karls von Burgheim und Emilens von Rosenau*, 1778—80). En del af M:s *Gedichte* (1783) vardt synnerligen populär tack vare enkelhet och sängbarhet. Se biogr. af Kraeger (1893).

Miller [mi'lo], William. Se Adventister.

Miller. 1. Ferdinand von M. d. å., tysk bronsgjutare, f. 1813 i Bayern, d. 1887, studerade vid konstakademien och hos sin morbroder Stiglmayer, som 1824 inrättat k. bronsgjuteriet i München, därefter i Paris, Nederländerna och England och blef 1844, efter Stiglmayers död, inspektör för bronsgjuteriet, som under hans ledning fullbordade en mängd kolossalgrupper och mer än 200 stoder; bland dem må som exempel anföras kolossalstoden af Schwanthalers *Bavaria* (se d. o.), Fogelbergs *Gustaf II Adolf*, *Karl XIV Johan* och *Birger jarl* (se Birger 2) samt Qvarnströms *Berzelius* (se d. o.), de tre sistnämnda i Stockholm, m. fl. — 2. Ferdinand von M. d. y., den föregående son, f. 1842 i München, skulptör och bronsgjutare, lärde hos sin fader, hvarjämte han studerade yrket i Berlin, Paris och London samt modellerade under Kiss i Berlin, Widemann i München och Hähnel i Dresden. Han blef föreståndare för k. gjuteriet och äfven professor vid och direktör för konstakademien i München. Han har modellerat fontänfigurer, staty af en indian samt stöder af *Shakspeare* och *A. von Humboldt* (i St Louis); bland af honom gjutna arbeten må nämnas *Kvadrigan* för teatern i Dresden, ryttarstaty af konung *Vilhelm af Württemberg* (i Kannstatt), konung *Ludvig I:s* staty (för Walhalla), *Ludvigs af Bayern* minnesvård (1905) och *Ludvig II:s* staty (1910) i München. M. blef 1909 excellens. 1 o. 2. (G—g N.)

Miller, Orest Fedorovitj, rysk litteraturhistoriker, f. 1833 i Hapsal (Estland), d. 1889, övergick vid 15 års ålder till ortodoxa läran och utbytte dopnamnet Oskar mot Orest, blef docent efter en mycket uppseendeväckande afh. om Det sedliga elementet i poesien på grundvalen af historiska fakta (1858) och Ilja Muromets och den kieviska folkepiken (1870), hvarigenom den s. k. mytologiska riktningen drefs till sin ytterlighet. Han tvangs att taga afsked från sin lärarbefattning vid Petersburgs universitet efter en polemisk föreläsning om den kort förut afidne Katkov (1887). Hans *Opyt istoritjeskago obozrenija russkoj slovesnosti* (Försök till en historisk öfersikt af den ryska litteraturen, 1865) är trots vetenskapliga brister betydelsefullt som ett uppslag till grundligare studium af den ryska folkpoesien. Sina savafla, men mot Katkovs "russöfla" tendenser skarpt afvikande åsikter sammanfattade han i den socialpolitiska essaysamlingen *Slavjanstvo i Evropa* (1877). Dessutom skref han en öfersikt af den nyare ryska vitterheten (Turgenev, Tolstoj, Dostojevskij m. fl.) under titeln *Ruskie pisateli poslje Gogolja* (Ryska författare efter Gogol; 1874, 4:e uppl. 1890). A—d J.

Miller [mi'lo], Joaquin (eg. Cincinnati-



tus Heine M.), nordamerikansk skald, f. 1841 i staten Indiana, utvandrade vid 16 års ålder till Kalifornien, hvarest han genomgick många äfven-tyr, tog 1860 anställning vid en advokatbyrå i Oregon, vardt 1866 grefskapsdomare och har varit verksam som tidningsman på olika håll. Han utgaf 1871 *Songs of the Sierras*, dikter, som genom gripande energi, vill egendomlighet och färgprakt väckte ofantligt uppteende. På dem ha följt *Pacific poems* (s. å.), *Songs of the sunlands* (1873), *Songs of far away lands* (1878), *Songs of Italy* (s. å.) m. fl. samlingar. På prosa har M. författat bl. a. *Life among the modocs: unwritten history* (1873), romanerna *The one fair woman* (1876) och *The Danites of the Sierras* (1881) m. m. M:s samlade verk öra utg. 1902 ff.

Miller, Vsevolod Fedorovitj, rysk språkforskare och etnograf, f. 1846, professor i ryska språket och litteraturen vid Moskvas universitet samt i sanskrit och österländsk historia vid Lazarevskia institutet för orientaliska språk i Moskva. Sina studier om den ossetiska folkstammen i Kaukasien samlade han i *Osetinskie etjudy* (3 bd, 1881—87). Bland hans många öfriga skrifter, som särskildt behandla den ryska folkpoesien, märkas en studie om Igorkvädet (1877), om namnen på de af Konstantin Porfyrogennetos omtalade Dnjepr-forsarna i "Drevnosti mosk. archeol. obstj.", 1887), Om Verkovič' öakta bulgariska folkvisor (i "Vjestnik Evropy", 1877), *Otgołoski finskago eposa v' russkom* (Genljud af finska folkepeken i den ryska, 1878), *Russkaja masljanitsa i zapadnoeuropejskij karnaval* (Den ryska smörveckan och den västeuropeiska karnevalen, 1884) samt en mängd afhandlingar om den ryska folkepeken och dess hjältar. A—d J.

Miller [mille], Willoughby Dayton, amerikansk tandläkare, f. 1853, d. 1907, tog doktorsgrad (Doctor of dental surgery) i Philadelphia 1879, begaf sig till Berlin, där han, ej minst genom vetenskapligt arbete, blef så berömd, att han 1884 utnämndes till lärare vid universitetets tandläkarinstitut med professors titel och 1894 äfven erhöill titel af e. o. professor i medicin. 1907 återvände han till Amerika, där en anställning bjudits honom på lysande villkor. Som lärare utvecklade M. en ovanlig och framgångsrik verksamhet och står i främsta ledet af odontologiens banerförare i Tyskland, ja i hela Europa. Hans vetenskapliga verksamhet var storartad och berörde alla områden inom odontologien, och om densamma vittna bl. a. 164 tryckta arbeten och uppsatser. Hans undersökningar om tandkaries öra grundläggande. En sällsynt utmärkelse kom honom till del, då han, ehuru utlänning, 1900 valdes till ordf. i Centralverein deutscher zahnärzte; 1904 blef han ordf. i Fédération dentaire internationale, som till hans ära stiftade en Millermedalj, hvilken vid detta förbunds kongresser utdelas, efter fri täflan bland nationerna, för vetenskapliga förtjänster inom odontologien. Bland de tyske tandläkarna bildades, genom en penninginsamling inom landet, vid hans afgång som lärare i Berlin, en s. k. Millerstiftning för likartadt ändamål. M. var hedersled. af 39 tandläkarkorporationer i in- och utlandet, filos. hedersdoktor i Amerika och utnämndes 1906 af tyska regeringen till geheimes medizinalrat. Ugn.

Millerand [millrä], Alexandre, fransk politiker, f. 10 febr. 1859 i Paris, vann tidigt rykte som advokat, bl. a. genom sitt energiska försvar 1883 för några strejkledare, var 1883—88

medarbetare i Clemen-ceaus tidning "La justice" samt blef 1884 medlem af Paris' municipalsråd och 1885 af deputeradekammaren, där han slöt sig till yttersta vänstern. I kammaren och i sin 1889 uppsatta tidning "La voix" bekämpade M. energiskt boulangismen, och som deputerad vann han kammarens öra ej minst genom sina inlägg vid sociala frågor behandling. Publicistiskt var han på 1890-talet verksam som huvudredaktör först för "La petite république" och sedan för "La lanterne", samt förde i dessa tidningar häftigt krig mot den parisiska storförfinansen och dess inflytande på fransk politik. Småningom gled han öfver från borgerlig socialpolitisk radikalism till "kollektivism" och socialdemokrati samt nedlade mycken möda på att söka samla de socialistiska grupperna i deputeradekammaren till enhetligt uppträdande. M. inträdde juni 1899 som handelsminister i Waldeck-Rousseaus ministär, hvilket mycket har- made de revolutionäre socialisterna, särskildt därför, att M., ehuru socialist, därigenom blef kollega med den af dem för sin hårdhet mot kommunarderna 1871 bittert hatade krigsministern general Gallifet. Som minister egnade sig M. energiskt åt praktiska reformer på handelsmarinens och den tekniska undervisnings områden, genomdref upprättande af arbetsråd, bestående af representanter för arbetare och arbetsgifvare, för fredligt utjämnande af arbetskonflikter och ävägbragte regelbunden förbindelse mellan statens fabriksinspektörer och arbetarnas fackföreningsstyrelser. Ett förslag af M. rörande omfattande utveckling af Frankrikes kanalsystem och hamnbyggnader genomfördes först 1903 (han afgick med den öfriga ministären i juni 1902), och M. var äfven som minister initiativtagare till den lagstiftning om ålderdomspensionering, som omsider 1905 vann parlamentets bifall. Hans verksamhet som "borgerlig" minister föranledde på socialistkongressen i Bordeaux 1903 förslag om hans uteslutande ur partiet, hvilket dock då af kongressen afböjdes. Under senare år har M. emellertid som "oberoende socialist" intagit en från de förne partikamraterna alltmer afskild ställning. Han var juli 1909—nov. 1910 minister för offentliga arbeten i Briands första ministär, utvecklade som sådan en energisk verksamhet vid bekämpandet af den stora järnvägsstrejken i okt. 1910, men blef oense med Briand om dennes program för ordnande af järnvägsmännens framtida ställning och ingick därför ej i den (4 nov.) s. å. bildade andra Briandska ministären. I jan. 1912 blef M. krigsminister i ministären Poincaré och har med vanlig energi egnat sig åt därmed förbundna nya uppgifter; särskildt har han kraftigt bidragit att



främja den militära aviatikens uppsving och förtroendefullare än tidigare radikala ministrar samarbetat med det högre armébefälet, liksom han äfven skickligt förstätt att öka arméns popularitet bland den stora allmänheten. V. S.—g.

Millerit Haidinger (Härkis, Nickelkis), *miner.*, en förening mellan nickel och svafvel med sammansättningen NiS, motsvarande 64,5 proc. Ni och 35,5 proc. S, kristalliserar i hexagonala prismor med romboedrisk afslutning, vanligen bildande ytterst tunna, hårfina eller nålformiga kristaller, som äro oredigt grupperade eller hoptofvade. Färgen är mässingsgul till spejsgul, ofta anlöpt till brokig eller grå. Nickelkisen är spröd, har hårdhet = 3,5, dess eg. v. = 5,26—5,30; den ger, löst i klorväte- eller salpetersyra, en grön lösning. — Den förekommer vid Joachimsthal och Příbram i Böhmen, Reichelsdorf, Dortmund och Bochum och på flera andra ställen i Tyskland, dock alltid sparsamt, samt är funnen äfven i Nord-Amerika vid Gap Mine, i Pennsylvania, och Stirling Mine, Antwerp, New York. Där nickelkisen förekommer i tillräcklig mängd, begagnas den som nickelmalm. Den är då vanligen åtföljd af andra svafvelmetaller, såsom magnetkis eller svafvel- och koparkis. H. J. S.*

Milleriter. Se Adventister.

Millermedaljen. Se Miller, W. D.

Millerska kristallformler, miner. Se Kristallografi, sp. 1334.

Millerstiftung. Se Miller, W. D.

Milles. 1. Vilhelm Karl Emil Anderson M., skulptör, f. 23 juni 1875 i Lagga nära Uppsala, gick i skola i Stockholm, men slutade i 4:e klassen och kom i lära hos en finsnickare, arbetade dels på verkstad i Stockholm, dels vid Ätvidabergs snickerifabrik, studerade samtidigt under 2½ år modellering, träsnideri m. m. i Tekniska skolans konstindustriella afdelning. Med ett stipendium af 200 kr. från Svenska slöjdföreningen for han 1897 till Paris för att studera ornament-skulptur och möbelsnickeri. Han fick arbete på en verkstad och började snart på lediga stunder idka konststudier. Under en kort tid besökte han om kvällarna Colarossis elevateljé, utbildade sig likväl mest på egen hand under studier på museerna och försök att modellera på sin vindskammare. Vid Ecole des beaux-arts studerade han under två år uteslutande anatomi. Hans första skulpturarbeten, fr. o. m. 1898, voro *Hylas* (sittande staty, i marmor, i Västerås' rådhus), *Kampen för tillvaron* (två halffigurer sammanställda, i marmor), *Under strejken* (moder och barn), en flickstaty, som blef kallad *La première frisson*, brunngruppen *Barn med en groda*, *Kandelaber* med figurrikt motiv ur Dantes commedia (Paolo och Francesca m. fl.), dessutom en del småskulptur, utförd för bronsgjutning: *Salome*, *Dansös* m. fl. Dessa nämnda verk äro talangfulla, men ganska opersonliga försök i olika riktningar, starkt påverkade af sin tids smak. Det första arbete, där M. visar sig själfständigt skapande, är skissen till *Sten Sture d. ä:s monument* (1901). Vid pristäflan i Uppsala 1902 tillerkändes denna skiss 4:e priset. Den var komponerad utan hänsyn till tävlingsprogrammet och till den beräknade kostnaden för arbetets utförande. Det i uppslaget

genialiska, mäktiga och tändande konstverket — höfdingen på sin häst, tätt omsluten af krigare till fots — väckte genast allmänt intresse, och opinionen för, att detta och intet annat af



K. Milles i sin ateljé arbetande på en af sina två "Örnar" (för prins Eugen).

de inlämnade förslagen skulle antagas, blef allt starkare. M. utförde sin skiss i större skala (den utställdes 1903 i Stockholm, Paris och München), och sedan de ekonomiska svårigheterna blifvit klarerade tack vare en donators ingripande, beslöt, att monumentet skulle uppställas på Tunåsen n. om Uppsala. Frågan om att utbyta denna af-sides belägna plats mot en annan inuti själva staden har sedan blifvit väckt, men är ännu ej afgjord. (Afbildning af monumentet följer i art. Sture, Sten, d. ä.) 1900 och följande år utförde M. en rad smärre grupper och statyetter, parisiska gattyer (*camelots*) i ett impressionistiskt måleriskt, bredt skisseradt uttryckssätt. Under ett besök i Holland 1903 tillkommo flera små fiskar-

och kvinnobilder af förträfflig hållning och karaktär och raskt behandlingssätt (*Kvinnor i storm*, Nationalmuseum). Några liffulla porträttbyster och statyetter tillhöra samma tid. 1902 utförde M. ett porträtt i halffigur af *Julius Kronberg* (i brons i Göteborgs museum) och 1904 en sittande porträttbild af prof. *Mittag-Leffler* (i brons). Under dessa år hade M. dessutom gjort flera små djurstudier — hästar, isbjörnar, elefanter o. a. Gruppen *Lekande elefanter* utfördes 1903 i brons och något förstorad i savonitsten 1904 (Nationalmuseum). S. å. utfördes *I djungeln*, grupp af tre elefanter, som tåga fram med uppåttäckta snablar (i marmor 1906) och gruppen *Plesiosaurus* — vattenödlor från förhistorisk tid — afsedd att utföras i monumental storlek. M. hade nu öfvergett sitt måleriska behandlingssätt och sökte utslutande fast form, linjeskärpa, monumental karaktär. 1904 gjorde M. den första skissen till en sittande *Gustaf Vasa-staty*, afsedd att, skuren i trä och målad, placeras i Nordiska museets stora hall midt för ingången. Den mäktigt tänkta bilden utfördes 1907 — tills vidare endast i gips och målad — och uppställdes på den afsedda platsen. Vintern 1905—06 hade M. tillbragt i München för att där studera dekorativ skulptur, sommaren 1906 bosatte han sig i Stockholm, men har äfven under de följande åren tillbragt långa tider i utlandet, ett par gånger driven dit af sjuklighet. Vid denna tid utförde han dekorativ skulptur för Dramatiska teaterns fasad (frontonfigurer och 8 pelarpostament med grupper af *lekande barn* i hög relief) samt två grupper af *lekande björnar* (1906, huggna i granit och uppställda vid ingången till Berzelii park 1909). En *lekande björnunge* (1907) ses på Skansen. 1906 utfördes en liffullt, realistiskt hållen porträttbyst af *F. Boberg* (brons, Nationalmuseum). *Vingarna* — en yngling med en örn — komponerades 1908 och utfördes i större skala 1910 (i brons i Nationalmuseum). En monumental *brunn* med figurer utfördes i skiss 1909 till täflingen om ett industrimonument i Stockholm och sattes efter ny täflan 1910 af prisnämnden i främsta rummet bland de inlämnade förslagen. 1910 utfördes två *örnar* i svart granit (jfr fig. å sp. 530) för prins Eugens bostad på Valdemarsudde, en monumental, starkt stiliserad, nästan symboliserad byst af *O. Levertin*, skuren i trä, och en porträttbyst i granit af skriftställaren *G. Stridsberg* (båda dessa sistnämnda i Nationalmuseum). 1910 affäktades i Härnösand *Franzénmonumentet* (skaldens staty i brons jämte sockelgrupp, Selma och Fanny, i svart granit — gruppen finnes i liten skala i marmor i Göteborgs museum). 1910 omarbetade M. dessutom Sten Sturemonumentet i förenklad monumental stil, "granitkaraktär", och har börjat utföra det i den slutliga storleken. Hans senaste öfriga verk äro *Scheelestatyn* för Köpings stad (affäckt 1912), tre nya porträttbyster i granit samt *änglar*, *reliefer* och *dopbäcken* i trä, marmor och granit för den nya kyrkan i Saltsjöbaden. Bland M:s arbeten äro dessutom några grafmonument samt skisser till monumentaverk, bland dem flera olika till ett Engelbrektsmonument.

Det är, som synes, en lika frodig som mångsidig alstring M. redan har bakom sig. Hans bildvärld omfattar människor och djur, han har rört sig på

det monumentala, det dekorativa, det stiliserade och det omedelbart realistiska området. Han söker gärna nya material — senast graniten, som han infört i vår skulptur —, och han lämpar med god urskillning stil och behandlingssätt efter materialet. Han förenar iderikedom, känsla, djup läggning, skarp karakteriseringsförmåga med dristighet, behärskning och plastisk smak. — M. blef led. af Akademien för de fria konsterna 1906. — Hans hustru, Olga Granner, f. 1874 i Leibnitz, Steiermark, gift 1905, är målarinna, har studerat i Graz, München och Paris och har i pastell och olja utfört porträtt, som vunnit erkännande. — 2. Rut Anna Maria Anderson M., den föregående syster, skulpttris, f. 10 febr. 1873 i Vallentuna (Uppland), studerade vid Tekniska skolan i Stockholm 1892—93 och vid Konstakademien 1894—98. 1898—1904 vistades hon i Paris. Hon har företrädesvis gjort sig känd genom småskulptur, känsligt och elegant utförda statyetter, grupper, reliefer af barn, flickor och gummor, oftast Bretagniska typer, på sista tiden svenska. Nämnas må gruppen *Rödlufvan och vargen* (1902), *Fiskarkustrun* (stående i blåsväder på klippan), *Yvonne*, *Vildblomma*, *Ung moder*, *Bukettilia*, *Delsbostinta* samt relieferna *På väg från kyrkan* och *Efter väntan* (fiskarkvinnor, som återvända från hafsstranden, 1907, Nationalmuseum). 1—2. G—g N.

Millesimo [-må], by uti italienska prov. Genua, vid västra Bormida och vägen Savona—Mondovi. Där kämpade en liten österrikisk skara mot fransk öfvermakt 20 sept. 1794; 13 och 14 april 1796 utkämpades där bittra strider mellan franska divisionen Augereau och sardinarna under Colli; de senare måste skyndsamt vika. C. O. N.

Millesvik, socken i Värmlands län, Näs härad. 3,471 har. 397 inv. (1911). M. bildar med Botilsäter, Eskilsäter och Ölserud ett pastorat i Karlstads stift, Nors kontrakt.

Millet [mijå], Jean François, fransk målare, f. 14 okt. 1814 i Gruchy i Normandie, d. 20 jan. 1875 i Barbizon, var bondson och deltog från barndomen i arbetet på fältet och i ladugården, men studerade äfven latin och klassisk litteratur. Han var en kraftfull, allvarlig, inåtvänd natur. Konstnärsanlag väckte uppmärksamhet, han fick tillfälle att studera i Cherbourg, kom så med ett litet understöd från hemtrakten till Paris 1837, var där en tid elev af Delacroix, studerade mest på egen hand i Louvre och i biblioteken, målade



Fig. 1. J. F. Millet. Efter ett självporträtt.

porträtt och historietafior, äfven *Offer till Pan*, *Lekande barn*, arkadiska herdescener och badande kvinnor i rokokomästarnas stil, genomkämpade några år i fattigdom, trüfdes hvarken med storstaden eller

med den konst han sökte tillägna sig. Efter en tids vistelse i hemmet återvände han 1845 till Paris, försokte sig fortfarande på olika områden: *S:t Jérôme* (1846), *Oidipus* (1847), men äfven *Jordarbetare*, *En tiggande moder* o. d. 1848 utställde han på salongen *Udarnas fångenskap i Babel* och *Tröskaren*; den sistnämnde gjorde lycka och inköptes för 500 franc af staten. Men hvarken *Republiken* eller *Friheten*, som han målade under revolutionsåret, slog an. Det var då, 1849, hans vän, djurmålaren Ch. Jacques, föreslog, att de båda skulle slå sig ned på landet, i byn Barbizon utanför Fontainebleauskogen, där Th. Rousseau redan bodde. Missmodig och fattig — M. var redan gift för andra gången och hade fem barn —, följde han sin väns råd. Han förblef — några kortare resor frånräknade — sedan bosatt i Barbizon till sin död. Där fann han den natur, den omgivning, den motivkrets, det lugn, som blef hans konsts lifsluft, där växte han till klassiker inom den moderna konsten, till upptäckare af nya områden och ett nytt åskådningssätt. Hans motivkrets blef naturen, uppfattad som människans moder och amma, den alstrande, fruktbara naturen, och arbetet på åker och äng och i hemmet. M. införde bonden i konsten, bonden sedd som mänsklighetens stam och kärna, som säningsman och skördare. "En homeriskt enkel och upphöjd syn på jordbrukarlivet adlar M:s skildring af det, äfven då det är verklighetens krassa moment, han framställer. Om det luktar af hans mylla, så sveper dock solljuset sin glans öfver de fruktbara åkrarnas stora synvidd". Han skildrar i stora linjer, monumentalt förenkladt, naturstämningen afspiegad i människogestalterna, ibland tungsint, djupt i känslan, alltid allvarligt, manligt och fast, aldrig sentimentalt eller naturförskönande, med klassiskt generaliserande, med storslagen enkelhet och med undvikande af alla slags tekniska finesser. Högst nådde han i teckningar och pasteller med några få enkla färgtoner och stor rytm och harmoni i linjer och stämning. M:s sätt att se människan i sammanhang med naturen öppnade nya



Fig. 2. Axplockerskorna, oljemålning af Millet. (Louvre, Paris.)

synvidder för konsten. Bland hans målningar äro *Säningsmannen* (1850), *Ett träd ympas* (1855), *Färfällan* (natstämning öfver slätten, 1856), *Axplockerskorna* (1857, Louvre; fig. 2), *Angelus* (afton-

klockan från landtkyrkan förkunnar arbetets slut, 1859, Louvre; den finns äfven i en pastell, som är överlägsen oljemålningen; taflan finnes återgifven i bd I, sp. 1017), *Döden och vedhug-garen* (efter La Fontaines fabel, en af de få målningar, i hvilka M. behandlar ett anekdotiskt ämne; taflan förkastades af salongsjuryn 1859 och finnes nu i Glyptoteket i Köpenhamn), *Mannen med hackan* (1863), *Herdinnan för hem sin hjord* (s. å.; erkändes vid sitt första framträdande som konstnärens mästestycke, nu i Louvre), *Vintern* (den frusna åkern, arbetet hvilat, ingen människa synes på fälten — 1867), *Grisen skall slaktas* (1870), *Kyrkan i Gréville* (1872, Louvre), *Våren* (spirande ängar, blommande fruktträd, mörk åskhimmel med regnbåge, 1873, Louvre, — finns äfven i akvarell). Dessutom flera hemlifstaflor med unga kvinnor och barn, någon gång studier af naket: *Badande kvinnor* (Louvre), *Gäsvakterskan*, badande i bäcken i solsken, som faller genom löfverk. Förutom kolteckningar utförde han etsningar, där hans förenklade teknik är af största verkan. — I Barbizon lefde M. med sin stora familj tidtals i fattigdom och umbäranden, oftast med måttliga inkomster. Vid salongen blef han ibland afvisad, fick dock medaljer 1853 och 1854 samt 1867 vid världsutställningen. 1874 beställde staten af M. 8 väggmålningar ur S:te Geneyèves lefnad för Panteon. Han hann dock endast utföra några skisser, innan hans krafter brötos af den sista sjukdomen.

M. är numera (i främsta rummet tack vare donationer) godt representerad i Louvre, äfven af pasteller och teckningar. Typiska arbeten af honom finnas dessutom i museer i Lille, Marseille, Rouen och andra franska städer, i Mesdags museum i Haag (*Hagar och Ismael*, 1867, m. fl.), i Wallacegalleriet och i South Kensingtonmuseet i London, i museet i Glasgow. Berlins nationalgalleri eger *Novemberafton* (1870), Stockholms nationalmuseum en liten *Hafsstrand* (antagligen från 1870—71, då M. under kriget vistades i sin hemtrakt). — M:s staty är rest i Cherbourg. I Fontainebleauskogen är till minne af M. och Th. Rousseau rest en sten med bådas porträtt. Jfr monografier af A. Sensier (1881), Ch. Yriarte (1885), W. Genzel, "M. und Rousseau" (1902), Julia Cartwright (psendonym för Henry Addy) "M., his life and letters" (1902), A. Thomson, "M. and the Barbizon school" (1903), R. Rolland, "M." (s. å.), U. Marcel, "M." (s. å.), A. Alexandre, "J. F. M.", R. Muther, "M." (1903), R. M. Turner (1910) samt korta monografier af A. Aubert (1906) och C. G. Laurin (1907). "Les dessins de M." med inledn. af L. Bénédict utkom 1906. — M:s broder Jean Baptiste M., f. 1831, d. 1906, var skulptör och målare (landskap från Paris- och Fontainebleau-trakten). — M:s son, Jean François M. d. y., är målare, bosatt i Barbizon. G-g N.

Millet [mijå], Aimé, fransk skulptör, f. 1819 i Paris, d. 1891, son af porträttmålaren Frédéric M. (1786—1859) samt lärjunge af David d'Angers och arkitekten Viollet le Duc, egnade sig i början äfven åt måleriet, men utan egentlig framgång. Så mycket mera bifall vann han genast genom sitt första plastiska arbete, *Backantinna* (1845), hvarpå följde *Narcissus*, *Ariadne* (1857,

köptes för Luxembourguseet), *Mercurius, Den borgerliga rättvisan*, en kolossal Apollongrupp för operan i Paris, *Vercingetorix* (driven i koppar), *Kassandra* och *Minerva* (ha funnits i Luxembourg) samt *Chateaubriands staty* i St Malo (1875). C. R. N."

Millet [mijä/], Ren é, fransk ämbetsman, diplomat och skriftställare, f. 14 sept. 1849 i Paris, var 1871—76 anställd i handelsministeriet, sedermera 1877—80 använd i departementsförvaltningen som underprefekt m. m., beklädde 1880—85 betydande poster inom utrikesministeriet samt var 1885—87 franskt sändebud i Belgard och 1889—94 i Stockholm (och Kristiania). I nov. 1894 utnämndes M. till generalresident i Tunis och var därefter detta lands styresman till 1900, då han som ambassadör i disponibilitet utträdde ur aktiv statsjänst. M. har utöfvat ett flitigt författarskap, särskildt i politiska ämnen. Utom en del tidskriftsuppsatser märkas bland hans skrifter *La France provinciale* (1888), *Souvenirs des Balkans* (1892), *Rabelais* (s. ä.), *Les conditions du travail en Suède et en Norvège* (1894), *L'expansion de la France et la diplomatie* (1905) och *Notre politique extérieure, de 1898 à 1905* (s. ä.). V. S.-g.

Milietich [-le'tit/], Stefan, kroatisk författare och teaterledare, f. 1868, d. 1908, var chef för k. kroatiska teatern i Agram 1893—98 och författade på kroatiska bl. a. dikterna Ur graffen (1889), lustspelet Diogenes (1887), skådespelet Grefve Pak-sjus (1891), tragedien Boleslav (1883), dramat Konung Tomislav (1903), Kroatiska teatern (1904), Byrons "Manfred" i kroatisk öfv. 1893 och på tyska, *Die ästhetische form des abschliessenden ausgleiches in den Shakespearischen dramen* (2:a uppl. 1893).

Mille'ttia W. et Arn., bot., släkte af träd och buskar tillhörande fam. *Leguminosæ*, underfam. *Papilionatæ*. Se *Kapkolonien*, sp. 861.

Millevaches-platån [milva'f-], fr. *Plateau de Millevaches*, en höglätt i det centrala Frankrike, norra delen af dep. Corrèze, en viktig vattendelare mellan Loire och Garonne, har rätt klimat och ofruktbar mark. Högsta punkten är Puy de Meymac 1. Besson, 978 m. J. F. N.

Millevoye [milvøa/], Charles Hubert, fransk skald, f. 1782 i Abbeville, d. 1816, författade elegiska och melodiska lyriska dikter samt epos som *Charlemagne à Pavia* och *Alfred*. Sina *Œuvres* (5 bd, 1814—16) utgaf han själf i 1:a uppl., senast äro de utg. af Lacroix 1880. Se biogr. af Lediou (1886).

Milli- Se Kilo-.

Milli, Giannina, italiensk författarinna, f. 1827 i Teramo, d. 1888 i Florens, väckte redan som liten flicka uppmärksamhet för en sällsynt begåfning att improvisera vers, och det var också som "improvisatris" hon sedermera vann sitt rykte. Med sina sånger, hufvudsakligen behandlande de tryckta omständigheter, hvari invånarna i de underkufvade italienska provinserna lefde, frade hon verkliga triumfer, om hennes poesi också ofta saknade den mogna diktens fasta och koncisa form. M:s lyrik finnes publicerad dels i två band *Poesie* (1862), dels i *Ottave* (1879). Se biogr. af Pannella (1881) och Rigutini (1889). H. N.

Milliampère [-äpä/], fys. Se Ampère.

Millia'rd (af lat. *mille*, ett tusen), ett tal, som representerar ett tusen millioner (1,000,000,000). Ordet begagnades i Frankrike först vid midten af 1700-talet, ehuru redan då bruket af "billion" i samma bemärkelse var tämligen stadgad, så att en ny benämning härför ej var af behovet påkallad. En mera vidsträckt internationell användning har ordet milliard vunnit först i våra dagar.

Milliardär (fr. *milliardaire*), stundom **Millia-r-dör**, egare af en eller flera milliarder (kronor e. d.).

Milliärium. Se **Miliärium**.

Millibär, fys. och meteor. Se **Bar**, sp. 886.

Millich, Nicolaes, belgisk, i Sverige verksam bildhuggare, som 1669 på rekommendation af den till Holland afsände svenske kommissarien Silvercrona inkallades till Stockholm från Antwerpen och fick fullmakt som änkedrottning Hedvig Eleonoras bildhuggare. Hans uppgift här blef att som bildhuggare och träsnidare deltaga i utsmyckandet af Drottningholms slott. Han grep sig genast an med utförandet af beställningarna och hade sin verkstad på Riddarholmen. Först påbörjade han, troligen efter gravyrerna i Emanuele Tesauros' arbete "Del regno d'Italia sotto i barbari epitome", ett tiotal byster, framställande götarnas gamla konungrar, hvilka insattes i nischer i öfre vestibulen i Drottningholms slott. Ungefär samtidigt, 1669—75, högg han fyra statyer, tillhörande den för trapphuset i Drottningholms slott afsedda serien af marmorstoder: *Apollon och sänggudinnorna*. Men under tiden sysslade han äfven med andra uppgifter. Han utförde 1670—71 arkadbågen framför sängstället i änkedrottningens paradkammare på samma slott samt skar i trä de båda fruktgirlanderna där, kartuschen med kronan, barngrupperna, som utfylla fälten mellan bågen och pilstrarna, kolonnkapitälerna m. m. Dessutom fournerade han litet af hvarje för änkedrottningens behof: tafvelramar, perukstockar, handsformar, brädspele o. s. v. Omkr. 1675 återvände han till Antwerpen, och ett afbrott i arbetena för Drottningholm uppstod. Men på grund af ett 1680 upprättadt kontrakt fortsatte han sedan, först i Antwerpen och från 1682 i Stockholm, utförandet af "Apollon och sänggudinnorna". Apollon uppsattes i trapphuset 1683. Alla voro på sina platser 1686. De utvisa, prosaiska, själlösa och synnerligen enformiga som de äro i fråga om typerna — det enda, som skiljer dem åt är den alltid tunga, men dragliga draperibehandlingen och attributen —, att M:s styrka var ornamentalsbildhuggeriet, men att han var en skäligen klen figurskulptör. Detta hindrar icke, att J. v. Sandrart, som dock näppeligen sett marmorstoderna, prisade dem och särskildt den delikata behandlingen af den hvita marmorn. Utom dessa arbeten utförde M. för änkedrottningens sängkammare på Drottningholm två marmorbyster, framställande Karl XI:s tidigt aflidna söner *prinsarna Gustaf och Ulrik*. I Nationalmuseum tillskrifves M. en allegorisk figur i bränd lera, *Troheten*. M:s senare öden äro fullkomligt obekanta. Se J. Böttiger, "Hedvig Eleonoras Drottningholm" (1897). O. G.-g.

Millicurie [-kyri/]. Se **Radioaktivitet**.

Millien [miljæ/], Achille, fransk skald, f. 1838, har funnit friska och folkliga toner i sin naturskildrande lyrik: *La moisson* (1860), *Poèmes*

de la nuit (1862, belönt med Franska akademiepris), *Musettes et clairs* (1865—67), *Poèmes et sonnets* (1879) m. m. M. har äfven utgett folkvisor (2 bd, 1908) från Nivernais.

Millier [miljē] l. **Millier métrique** [metri'k], fr., "ett tusental i metervikt", fransk ton (skeppsvikt) om 1,000 kg.

Milligra/m. Se Metersystemet.

Milligra/mvåg. Se Medicinalvikt.

Milliméter. Se Metersystemet.

Millimikrön, $\frac{1}{1000}$ mikrön l. 1 milliondels millimeter (se Mikromillimeter); tecknas μm .

Millin [mijā], Aubin Louis, fransk fornforskare och konsthistoriker, f. 1759 i Paris, d. där 1818 som konservator vid nationalbibliotekets antik- och medaljkabinett. M. deltog i franska revolutionen och utgaf "Almanac républicain 1793" samt andra revolutionskrifter, men blef icke desto mindre misstänkt och ett helt år hållen i fängelse, skref bl. a. *Antiquités nationales* (5 bd, 1790—98),



Monuments antiques inédits (2 bd, 1802—04), *Histoire métallique de la révolution française* (1806) samt skildringar af resor, som han gjorde i södra Frankrike och uti Italien. En *Histoire métallique de Napoléon* (1819), som af M. påbörjades, fullbordades af J. Millingen. Tills. med Noël och Wahrens grundlade han "Magazin encyclopédique" (122 bd, 1795—1816), hvilken publikation fick en fortsättning i "Annales encyclopédiques" (12 bd, 1817—18). M., som äfven var naturkunnig, stiftade Société Linnéenne i Paris (1788) samt var dess ständige sekreterare. Som konsthistoriker framträdde M. i *Voyage dans les départements du midi de la France* (5 bd, 1807—11). (J. C.)

Millingen [mil'lingen], James, engelsk arkeolog och numismatiker, f. 1774, d. 1845 i Florens, kom 1790 till Paris, där han fick anställning vid myntverket, grundade en bankiraffär, gjorde konkurs och begaf sig till Italien, där han utbildade sig till en af sin tids främsta kännare af mynt och fornsaker. Han utgaf flera viktiga arbeten, såsom *Peintures antiques et inédites de vases grecs* (1813), *Ancient coins of greek cities and kings* (2 bd, 1821—37) och *Ancient unedited monuments of grecian art* (2 bd, 1822—26). Han afslutade äfven A. Millins "Histoire métallique de Napoléon". (J. C.)

Million, tal, angifvande tusen gånger tusen enheter, eller, uttryckt med siffror i decimalsystemet, 1,000,000. Ordet är af italienskt ursprung (*il milione*, af lat. *mille*, ett tusen). Det synes urspr. varit ett ord ur det dagliga talspråket och ha betydtt "10 tunnor guld", d. v. s. 10 gånger 100,000 myntenheter. I skrift användes det, så vidt nu är känt, först af Marco Polo, den bekante upptäcktsresanden, hvilken, egendomligt nog, själf både benämndes "il milione" och författade ett arbete med detta namn. Dess bruk i franska och italienska matematiska arbeten kan spåras ända från slut-

tet af 1400-talet, dock lyckades det först småningom vinna allmänna spridning. I svenska räkneböcker anföres det ännu på 1700-talet som en mindre bruklig benämning.

Millionär, egare till minst en million (se d. o.) af den i ett land gängse myntenheten; ofantligt rik person.

Millō. Se Jerusalem, sp. 1367.

Millom [mi'lēm], stad i engelska grefsk. Cumberland, vid Dundas æstuarium. 10,426 inv. (1901). Järnverk och grufvor med blodstensmalm. J. F. N.

Millon [mijā], A. N. E. Se Millons reagens.

Millons reage'ns [mijā's-], *bot.*, ett efter franske kemisten Auguste Nicolas Eugène Millon (f. 1812, d. 1867) uppkalladt, i mikrokemien användt reagens till påvisande af ägghviteartade ämnen (t. ex. protoplasma), som däraf färgas röda. Man erhåller det genom att lösa 1 del kvicksilfver i 2 delar salpetersyra och utspäda lösningen med dubbla volymen vatten. G. L.-m.

Millport [mi'lpāt], by och hafsbad på södra kusten af ön Great Cumbrae i skotska grefsk. Bute, i Firth of Clyde. 1,663 inv. (1901). Hafsbiologisk station och museum. J. F. N.

Millquist, Hugo Viktor, politisk och personhistorisk författare, f. 19 aug. 1864 å Svartorp i Åsle församling, Skaraborgs län, filos. kandidat i Uppsala 1885, har verkat som lärare i nationalekonomi, handelsgeografi och statskunskap vid Pählmanska handelsinstitutet (sedan 1901) och vid Arméns intendentkurs (sedan 1909) samt i stats- och samhällslära vid Krigsskolan (sedan 1911). M. har länge varit medarbetare i "Aftonbladet" och äfven utöfrat annan verksamhet som politisk skriftställare och korrespondent. Särdeles uppskattade för reda och noggrannhet äro hans objektivt personhistoriska arbeten, bland hvilka, utom ett par riksdagskalendrar, märkas *Publicistklubbens matrikel* (1901) och *Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866* (1912). M. har jämte andra redigerat 2:a uppl. (1901—06) af H. Hofbergs "Svenskt biografiskt handlexikon", där han skrivit en mängd biografier.

Mills [mi'ls], Clark, amerikansk skulptör, f. 1815, d. 1883, började som stuckaturarbetare, men företog sig 1835 att modellera i lera samt vann 1846 guldmedalj för en byst. Af kongressen fick han i uppdrag att utföra general Jacksons ryttarstaty (1853 i New Orleans). Dessutom utförde han Washingtons staty i staden af samma namn (1860) samt efter teckning af Crawford *Frihetsgudinnan* på kapitolium samma stades. (G.-g. N.)

Millville [mi'lvil], stad i nordamerikanska staten New Jersey, vid Maurice river, som blir segelbar där. 12,144 inv. (1910). Tillverkning af glas (företädesvis medicinglas). (J. F. N.)

Millöcker, Karl, österrikisk operettkompositör, f. 1842 i Wien,



K. Millöcker.

d. 1899 i närheten däraf, blef kapellmästare 1864 i Graz, 1866 vid Wiener Harmonietheater och 1869 vid Theater an der Wien. Utom pianostycken har han skrivit en mängd operetter i Strauss-Supplés stil, bl. a. *Die jungfrau von Belleville* ("Bellevilles mö", 1883), *Der bettelstudent* (1882; "Tiggarestudenten", 1883), som vann varaktig framgång, *Gaspalone* (1884; uppf. i Stockholm 1885), *Der arme Jonathan* (1890; "Stackars Jonatan", s. å.) och *Das sonntagskind* (1892; "Söndagsbarnet", s. å.). A. L.*

Milman [mi'mæn], Henry Hart, engelsk präst, författare, f. 1791, d. 1868, var en tid kyrkoherde i S:t Marys församling i Reading och därefter professor i poesi vid Oxfords universitet. 1835 blef han kyrkoherde i S:t Margarets församling i London och 1849 domprost vid S:t Pauls katedral i samma stad. Af hans skönlitterära arbeten må nämnas *The fall of Jerusalem* (1820), *The martyr of Antioch* (1822) och *Belshazzar* (s. å.), samtliga bärande starka spår af byronism, i synnerhet det sistnämnda, som är en matt kopia af Byrons "Sardanapalus". Hans förnämsta historiska verk äro *History of the jews* (1830; 4:e uppl. 1866) och *History of the christianity under the Empire* (1840; fortsatt under titeln *History of latin christianity*, omfattande tiden till påven Nikolaus V; 1854—56; 4:e uppl. 1868). Genom sitt obibliska åskådningssätt ådrogo de förf. skarpa anfall från prästerskapets sida. Se biogr. öfver M. af hans son Arthur M. (1900). Äfven som öfversättare af grekiska dramer gjorde M. sig bemärkt.

Milne [mi'ln], John, engelsk jordbäfningsforskare, f. 1850 i Liverpool, var i början af 1870-talet verksam som grufveolog på Newfoundland och i Labrador samt deltog i Bekes expedition till nordvästra Arabien 1874. 1876 for han öfver Sibirien till Japan, där han under 20 år skötte professuren i grufveologi och mineralogi vid ingenjörskolan vid Tokyos universitet. Han förestår nu en seismologisk station i Newport på ön Wight. I det af jordbäfningar så starkt hemsökta Japan kom M. att egna sig företrädesvis åt jordbäfningsforskning, hvilken vetenskapsgren genom hans framträdande erhöill nytt uppsving. På hans initiativ bildades 1880 The seismological society of Japan (dess "Transactions" gå till 1892) och skapades ett nät af 968 jordbäfningsstationer i detta land. M. har varit mycket mångsidigt verksam inom sin vetenskap. Lämpliga seismologiska apparater ("Milnes horisontalpendel") ha af honom konstruerats och alltjämt fullkomnats. M. har utfört undersökningar öfver jordbäfningsvägarnas natur i flera afseenden, öfver jordbäfningarnas samband med bergskedjor, afsatser i hafsbotten, polförflyttningar m. m. samt torde ha varit den förste, som genom kombination af iakttagelser på flera stationer sökt bestämma läget af aflägsna jordbäfningshärdar. M. har intresserat sig äfven för byggnadsmetoder, användbara i jordbäfningsstrakter. Han har författat en spridd populär handbok, *Earthquakes and other earth movements* (1886), *The miners handbook* (1894; 3:e uppl. 1902), *Seismology* (1898) och några andra verk. A. H.-g.

Milne-Edwards [miln-edvār], 1. Henri M., fransk zoolog, af belgisk härkomst, f. 23 okt. 1800 i Bruges, d. 29 juli 1885 i Paris, blef 1862 professor i zoologi och 1864 vice-direktör vid museet

i Jardin des plantes i Paris samt medlem af Institutet. Han var Cuviers lärjunge och en af hufvudmännen för den fysiologiska skolan i Frankrike. Skrifter: *Recherches anatomiques sur les crustacés* (1828), *Histoire naturelle du littoral de la France* (1832—45), *Histoire naturelle des crustacés* (3 bd, 1837—41), *Éléments de zoologie* (1834—35; "Första grunderna till zoologien", öfv. af K. F. Nyman, 1855, 2:a uppl. 1860; 3:e uppl. under titeln "Lärobok uti zoologien", utg. af J. G. H. Kinberg, 1864), *Cours élémentaire de zoologie* (1851, 11:e uppl. 1871; "Zoologiens grunder", fr bearbetning af T. Thorell, 1860—65), *Leçons sur la physiologie et l'anatomie comparée de l'homme et des animaux* (1855—77, 12 bd), *Rapports sur les progrès récents des sciences zoologiques en France* (1867) och *Recherches pour servir à l'histoire naturelle des mammifères* (1868—74), af hvilket senare arbete dock sonen Alphonse utarbetat största delen. — 2. Alphonse M., son till M. 1, fransk zoolog, f. 1835, d. 1900, blef 1859 med. doktor och 1865 professor vid farmaceutiska institutet samt efterträdde 1876 sin fader som professor vid zoologiska museet i Jardin des plantes och blef 1891 dess direktör. Han var led. af franska (1877) och svenska (1885) vet. akad. Skrifter: *Recherches anatomiques et paléontologiques pour servir à l'histoire des oiseaux fossiles de la France* (1866—72), *Recherches sur la faune ornithologique éteinte des îles Mascareignes et de Madagascar* (1866—74), *Recherches anatomiques, zoologiques et paléontologiques sur la famille des chevrolains* (1864). I Grandidiers stora arbete "L'histoire physique, naturelle et politique de Madagascar" bearbetade M. däggdjuren och fåglarna (1875—89). Vidare utgaf han *Éléments de l'histoire naturelle des animaux* (2 bd, 1881—82) samt talrika skrifter öfver kräftdjuren. I.-e.

Milner [mi'lnə], Alfred, viscount M., brittisk statsman, föddes 23 mars 1854 i Bonn; farfadern var en till Tyskland öfverflyttad engelsman och fadern först läkare i London och sedan engelsk språklärare vid Tübingens universitet, hvarnå partimotståndares påståenden om M:s tyska börd äro oriktiga. M. studerade i Tübingen, London och Oxford (där den tidigt bortgångne socialpolitikern A. Toynbee var hans närmaste vän, af M. skildrad i *Arnold Toynbee: a reminiscence*, 1885). Han blef 1881 advokat i London, men egnade sig s. å. åt tidningsmannaverksamhet som medarbetare i "Pall mall gazette" under först John Morleys och sedan W. T. Steads hufvudredaktörskap. Som liberal politiker sökte M. 1885 förgäves bli invald i underhuset; Gladstones home-rule-politik dref honom 1886 att bryta med liberalerna liksom hans politiske läromästare lord Goschen, som 1887 såsom skattkammarkansler i Salisbury andra ministär gjorde M. till sin privatsekreterare. 1889—92 var



M. understatssekreterare för finansärenden i Egypten, d. v. s. med en införd minister som skylt på den verkliga finansministern där under intim samverkan med landets egentlige styresman, brittiske agenten och generalkonsuln sir Evelyn Baring (se flera mera lord Cromer). Det engelska arbetet för Egyptens materiella uppräckning skildrade han i *England in Egypt* (1892). M. innehade därpå 1892—97 en indyftelserik post i finansministeriet (ordf. i *Board of inland revenue* och som sådan finansministerns främste medhjälpare vid budgetens uppgörande) samt utsågs våren 1897 till guvernör öfver Kapkolonien och brittisk "high commissioner" för Syd-Afrika, ett val, som äfven på liberalt håll rönt allmänt gillande. Om M:s verksamhet på denna post se Syd-Afrika (Historia). Han kom där att genomkämpa boerkrigets svåra kris och leda rekonstruktionsarbetet de första åren efter fredsslutet 1902. Med häpnadsväckande energi egnade han sig åt sin svåra uppgift, företog vidsträckt resor, lärde sig holländska och boerfolkets samtalspråk ("taal"), väjde i ett programtal i Graaf Reinet (mars 1898) till de holländske kolonisterna att använda sitt inflytande i Transvaal därhän, att dess styrelseätt komme att "assimileras" med de i Kapkolonien och Oranje-fristaten rådande fria institutionerna, samt åtog sig — när denna vädjan förklingade ohörd — småningom allt beständare de till Transvaal inflyttade nye kolonisternas (*uitlanders*) sak mot Krügers oligarkiska regering. Sedan ett sista försöningsförsök vid ett personligt möte mellan M. och Krüger (konferensen i Bloemfontein 31 maj—5 juni 1899) blifvit fruktlöst, tillspetsades konflikten raskt, till dess i okt. s. å. boerrepublikernas ultimatum och krigsutbrottet följde. M:s arbetsbörda under kriget var nedtryckande tung, ej minst till följd af sviktande lojalitet mot riket inom vida kretsar af Kapkoloniens holländska befolkningselement, och honom tillkommer ej ringa del af förtjänsten utaf att den brittiska saken kunde hållas uppe, tills lord Roberts' segrar afgjorde krigets utgång. I febr. 1901 öfvertog M. styrelsen i de båda annekterade boerrepublikerna och lämnade då guvernörskapet öfver Kapkolonien. Hans stränga regemänte och det stöd han omsider motvilligt gaf åt grufindustriens kraf på import af färgad arbetskraft stegrade den redan förut starka oviljan mot honom bland hemlandets liberaler till det yttersta, och skarp kritik riktades äfven mot den "representativa" styrelseform, ett mellanting mellan kronkoloniststyrelse och parlamentarisk själfstyrelse, som på M:s råd infördes i Transvaal och Oranje-flodskolonien i mars 1905. Omedelbart därefter afgick M., starkt medtagen till hälsan af 8 års uppslitande arbete (apr. 1905), och med systemskiftet i England (dec. s. å.) bröt sig äfven en annan, mot boerfolket förtroendefullare politik igenom i Syd-Afrika. För de sydafrikanska koloniernas framtida enande hade M. dock utfört ett förberedande arbete, hvars värde ej med fog kan bestridas. Efter hemkomsten har M. i öfverhuset framträtt som en af de ledande på unionistidan, särskildt i striden om öfverhusets vetorätt i lagstiftningsfrågor, hvarjämte han är en af de ifrigaste förespråkarna för de Chamberlainska tariffreformplanerna. M. erhöill 1895 knightvärdighet (sir Alfred M.), upphöjdes 1901 till peer (ba-

ron M.) och blef 1902 viscount. Jfr W. B. Luke, "Lord M." (1901; utförligast om hans tidigare bana), E. B. Iwan-Müller, "Lord M. and South Africa" (1902), och W. B. Worsfold, "Lord M.'s work in South Africa" (1906). V. S-g.

Milner-Gibson [mi'lne 'gib'son]. Se Gibson, T. M.

Milnes [mi'lns]. 1. Richard Monckton M., lord Houghton, engelsk författare, f. 19 juni 1809 i London, d. 11 aug. 1885 i Vichy, var under sin studietid i Cambridge förtrogen vän till Tennyson och Hallam, blef 1837 medlem af underhuset, där han först slöt sig till Peel och de konservativa, men sedermera tillhörde Palmerstons liberala vänner. 1863 blef han peer (baron Houghton). M. utgaf flera diktsamlingar, sammanförda i *Collected poems* (1876), och var särskildt uppburen som balladdiktare. Större förtjänst om litteraturen än genom egna dikter inlade han genom det bistånd han lämnade unga författare (Tennyson, Gray, Swinburne m. fl.), och hans *Life, letters and literary remains of James Keats* (1848; 2:a uppl. 1867) bidrog väsentligt att fästa uppmärksamheten på värdet af dennes poetiska lifsgärning. Jfr T. Wemyss Reid, "The life, letters and friendships of R. M. M., first lord Houghton" (1890). — 2. Robert Offley Ashburton Crewe-M., earl af Crewe, den föregående son, politiker, f. 12 jan. 1858 i London, inträdde 1883 på den politiska banan som privatsekreterare åt utrikesministern lord Granville, var under de liberala ministärerna Gladstone och Rosebery 1892—95 lordlöjtnant på Irland och upphöjdes 1895 till earl af Crewe (han hade förut sedan 1885 burit namnet lord Houghton). När liberalerna i dec. 1905 ånyo kommo till makten, blef han som lordpresident medlem af kabinettet Campbell-Bannerman, var därefter i Asquiths kabinett kolonialminister april 1908—nov. 1910 och efterträdde sedan lord Morley som minister för Indien. Sedan april 1908 har lord Crewe varit regeringspartiets ledare i öfverhuset, och på denna post, särskildt svår till följd af oppositionens starka öfvervikt, har han städse visat beundransvärd takt, ej minst under de hetsiga debatterna om borttagande af öfverhusets absoluta vetorätt i lagstiftningsfrågor. Under hans kolonialministertid genomfördes de sydafrikanska koloniernas federativa förening (1909—10), och som minister för Indien har han ansvaret för Bengalens återförening till en provins och regeringsättets flyttning till Delhi (1911). Genom sitt andra gifte (1899) är han måg till lord Rosebery. V. S-g.

Milnrow [mi'l'n-râu], fabriksort i engelska grefsk. Lancaster, 6 km. s. ö. om Rochdale. 8,241 inv. (1901). Ylleindustri. J. F. N.

Milo, nygrek. Se Melos

Milo, Titus Annius Marcus Papius Papius, var son af C. Papius Celsus från Lanuvium och adopterad af sin morfader, Annius. År 57 f. Kr. var han folktribun och lade sig på tillskyndan af Pompejus ut för Ciceros återkallande ur landsflykten. Clodius, som det året också var tribun, motsatte sig M:s bemödanden, och det kom snart till öppet våld och gatustrider. M. genomdref emellertid hvad han äsyftade. Stridigheterna emellan de båda motståndarna fortforo sedermera alltjämt; hvardera hade sin skara af väpnade slafvar

och gladiatorer, med hvilka de anföllo hvarandra och öfvade våldsamheter på torg och gator. M. sökte förgäfvets konsulatet för år 52, men valstriden drog ut på tiden i följd af de ränker och fejder, som åtföljde den. Då möttes Clodius och M. händelsevis 20 jan. 52 på Appiska vägen, nära Bovillæ, hvarvid deras slafvar råkade i strid med hvarandra. Clodius blef sårad, och M. lät därpå döda honom. Händelsen väckte stort uppeende, och pöbeln i Rom rasade af förbittring. M. anklagades och sakfälldes, oaktadt Cicero försvarade honom, samt gick i landsflykt till Massilia. Där fann han sig mindre väl. Man säger, att han vid genomläsningen af Ciceros tal — hvilket var skrifvet efteråt och vida skilde sig från det, som verkligen hölls vid tillfället, då folkmassans vilda rop bragte talaren ur fattningen — skall ha yttrat: "Hade du talat så, skulle jag nu ej behöfva äta hafs fisk i Massilia". Ar 48 återvände M., sedan han förgäfvets hos Cæsar sökt utverka sitt återkallande, på eget bevåg till Italien, men fann där döden i en strid. Han var gift med diktatorn Sullas dotter Fausta.

R. Tdh.

Milo, fransk kyrklig skriftställare, f. omkr. 810, d. 872, antagligen abbot i Saint-Amand (i dep. Nord), var guvernör för konung Karl den skalliges söner Pippin och Drogo. Han författade en hexametrisk dikt om Amandus (se denne) den helige, predikningar, *Carmen de sobrietate* m. m.

Mil'on (grek. *Μίλων*), forngrekisk atlet från Kroton i Syd-Italien, lefde i senare delen af 500-talet f. Kr. och var ryktbar för såväl sin oerhörda kroppstyrka som sin glupska matlust. Om båda delarna finnas sagolika berättelser, såsom att han vidd de olympiska spelen burit en fullvuxen lefvande tjur öfver skådebanan och därefter samma dag ensam uppått den. Sin bane fann han, då han en gång, öfverskattande sina krafter, ville slita isär en grof klufven trädstam, men fastnade med händerna i rämnan och i detta hjälplösa tillstånd blef ett rof för vilda djur.

A. M. A.

Milon [18], L. J., fransk balettmästare, f. 1765, d. 1849, sammansatte omtäckta baletter, bland hvilka på K. operan i Stockholm getts *Nina* (1821) och *Don Quixote* (1823) m. fl.

Milora'dovitj, Michail Andrejevitj, greve, rysk militär, f. 1770, d. 1825, deltog under

Suvorov i krigen mot turkar och polacker samt 1799 i Italien och Schweiz. Som generallöjtnant var han med 1805, 1807 och 1809, som general af infanteriet (sedan 1810) vid Borodino och Tarutino 1812. Han besatte 8 febr. 1813 Warschau och deltog med en af honom förd armékar i fälttågen 1813 och 1814, efter stilleståndet 1813 vid



bömska armén. Efter kriget blef M. militärguvernör i Petersburg och stupade i gatustriden 14 (26) dec. 1825.

C. O. N.

Milosj Obre'novitj. Se Obrenovitj.

Milova'novitj, Milovan, serbisk politiker, f. 1863 i Nisch, d. 1 juli 1912 i Belgrad, blef efter studier i Tyskland och Frankrike 1888 professor i internationell rätt vid Belgrads universitet samt 1890 generalsekreterare i utrikesministeriet och ledde s. å. som sådan de viktiga förhandlingarna om handelstraktat med Österrike-Ungern. 1891 återtog han sin professur, nödgades några år senare gå i landsflykt såsom inblandad i en sammansvärjning mot konungahuset, återkom 1900 samt användes först som diplomat i Bukarest, sedan som minister för finanser och åkerbruk. 1902 blef M. serbisk minister i Rom, förblef oberörd af 1903 års revolution och företrädde 1907 Serbien på andra Haagkonferensen. Han utsågs 1908 till utrikesminister och var därjämte från 1910 till sin död konseljpresident. Som serbisk utrikesminister under bosniska krisen 1908—09 hade han en ytterligt svår ställning och inlade då stor förtjänst därom, att den uppjagade folkstämningen ej fick tillfälle att framkalla ett för Serbiens framtidsförhoppningar på Balkanhalfön förödande krig. V. S.-g.

Milpenningar, en vid de flesta svenska och utländska järnvägar förekommande form för extra aflöning till lokomotiv- och tågpersonal. Vid Statens järnvägar beräknas milpenningar för tjänstgöring å tåg per km. (i äldre tider mil) samt för växlings- och reservtjänstgöring per timme enligt för olika personal och olika slags tjänstgöring varierande grunder.

A. d'A.

Milreis [-re'es]. 1. Portugisiskt guldmynt, som motsvarar 1,000 reis (eller 4 kr. 3 öre) och präglas i stycken om 1, 2, 5 och 10. De sistnämnda kallas *corôas* (se Krona 8 f). En summa af 1,000 milreis kallas en conto. Jfr Miliarense. — 2. Brasilianskt silfvermynt, som motsvarar 2 kr. 4 öre samt präglas i stycken om $\frac{1}{2}$, 1 och 2. I guld präglas stycken om 5, 10 och 20 milreis.

Milsten. Se Milstolpe.

Milstolpe, Milsten, stolpe (vanligen i form af järntafla) eller större sten, upprest vid väg, på de ställen, där 1 mil ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ mil) är afmätt från närmaste dylikt märke. Milstolpar eller milstenar



Fig. 1.



Fig. 2.

Fig. 1. Milsten från Säby socken, Småland, år 1675. — Fig. 2. Milstolpe (af järn) från södra Ängermanland, år 1811. (Bägge numera å Skansen, Stockholm.)

(med miltalet därå angifvet, jämte årtalet och regerande konungens namnchiffer m. m.) tillkommer det enligt Byggningsbalken häraderat att upprätta å landsväg vid hvarje hel mil, jämte smärre dylika

vid hvarje half och fjärdedels mil, och åverkan å dem är belagd med ansvar enligt Strafflagen.

Miltafia, tafia, som finnes utsatt vid gästgifvargård och visar miltalet (i hela och tiondedels mil) till nästa skjutombytte samt huru mycket som bör betalas i lega för häst eller båt. Byggningsabalken stadgar böter för den gästgifvare eller forman, som ej har sin miltafia ute.

Miltenberg, kretsstad i bajerska reg.-omr. Unterfranken, vid Main. 4,120 inv. (1905). Progymnasium, handelsskola. Sten-, kvarn- och trävaru-industri. Besökt sommarvistelseort. J. F. N.

Milti/ades (grek. *Μιλτιάδης*, lat. *Milti/ades*). 1. Forngrekisk storman, son af Kypselos, var den attenske härskaren Peisistratos' motståndare. I följd af stridigheter på Traciska Chersonesos i början af 500-talet f. Kr. sändes M. dit och blef enväldshärskare (*tyrannos*) öfver halfön, som han öföfaste med en vall från Kardia till Paktya. Han öföfträdades af Stesagoras, en son till hans halfbror Kimon. — 2. Forngrekisk storman och fältherre, den föregående brorson, f. omkr. midten af 500-talet f. Kr. i Aten, tillhörde Filaidernas adliga släkt. 524 beklädde han arkontämbetet i Aten, men öfverflyttade några år senare till Traciska Chersonesos för att öfvertaga farbroderns fursteväld och förmäde sig med den traciska konungadottern Hegesipyle. Då konung Dareios företog sitt stora fälttåg mot skyterna (513), tvangs M. att åtfölja honom. M:s förslag att genom Donaubröns upptrifvande bereda konungen och hans här säker undergång omintetgjordes genom Histiaios' föreställningar. Då han dels genom skytiska skarors framtryckande, dels genom den persiska flottans öfvermakt i Arkipelagen såg sin säkerhet hotad, återvände han (493) till Aten med tre krigsskepp, på hvilka han lastat sina skatter. Där ställdes han af sina ovänner inför rätta, emedan han varit enväldshärskare (*tyrannos*), men frikändes och intog några år senare som attisk strateg en inflytelserik ställning under det första perserkriget. På hans kraftiga tillstyrkan beslöt sig det attiska krigsrådet att leverera drabningen vid Marathon (se d. o.) 490 f. Kr. Öfverbefälet fördes af M., hvilken äfven äran af den för Grekland frihet betydelsefulla segern öföfentligen tillerkändes. Däremot misslyckades en expedition mot de till perserna afallna öarna, och M. blef efter återkomsten till Aten dömd att böta 50 talenter. Då han ej genast kunde åstadkomma denna stora summa (se Talent), kastades han i fängelse, där han dog af sina under fälttåget öföfhållna sår (489). Hans lefnadslopp är i kort sammandrag teckadt af Cornelius Nepos.

1. J. C. 2. A. M. A.

Mi/ltitsch, kretsstad i preussiska reg.-omr. Breslau (Schlesien). 3,692 inv. (1905). Ångvarnar- och tegelbruk. J. F. N.

Mi/ltitz, Karl von, påflig kammarherre och tillika kurfursten Fredriks af Sachsen agent vid det påfliga hofvet, sändes 1518 till Sachsen i uppgifvet öföfytte att till kurfursten öföfbringa Gyllene rossen (se d. o.), i verkligheten för att, sedan Cajetanus' (se d. o.) försök i liknande riktning misslyckats, söka vinna Luther för Rom eller åtminstone förmå honom till tystnad, under förutsättning att hans motståndare afgäfvö ett liknande löfte. M:s sträfvanden i denna senare riktning syntes till en

början, vid ett samtal med Luther i Altenburg i jan. 1519, ha utsikt att lyckas, men blefvo dock slutligen, efter två nya sammanträffanden med Luther, resultatlösa. På en senare resa i Tyskland afled M. genom drunkning i Main, 1529. — Jfr Seidemann, "K. v. M., eine chronologische untersuchung" (1847).

E. Bg.

Miltogra/mma, zool. Se Parasitflugor och Rofsteklar.

Milton [mi/ltən], namn på flera orter i Förenta staterna. 1. Kommun (*township*) i Massachusetts, 11 km. s. om Boston. 7,054 inv. (1905). Öföfentligt bibliotek, högre skola (*academy*). Meteorologiskt observatorium (på Blue hill). Stenbrott. — 2. Köping i Pennsylvania, vid Susquehanna. 6,175 inv. (1900). Järn- och spannmålshandel. 1—2. J. F. N.

Milton [mi/ltən], John, engelsk skald och politisk skriftställare, f. 6 dec. 1608 i London, d. där 8 nov. 1674, var son till en burgen advokat, hvars kärlek till poesi och musik mildrade den strängt religiösa andan i hemmet. Den allvarlige och begåfvade gossen åtnjöt en förträfflig klassisk upfostran, dels i hemmet, dels i St Pauls skola. 1625 kom han till universitetet i Cambridge, där han förvärfvade sig grundlig lärdom, särskildt i teologi och klassiska språk, men icke heller försummade sin kropps utbildning. Han blef master of arts 1632. Redan från ynglingaåren utmärkte sig M. för sin järnfäst och ett stolt medvetande om sin intellektuella begåfning och sedliga kraft. Med själen närd och lyft af Platons filosofi, kände han sig invigd åt det allmännas tjänst, kallad att förädla sitt folk genom högstämdd sång samt att ömulligt häfda religiös och borgerlig frihet. Hans ursprungliga afsikt var att bli präst, men missnöjd med att "despotismen inträngt i kyrkan", hvarmed han syftade på Lauds episkopalsystem, ville han ej med en mened binda sig under kyrkans träldom, utan beslöt att uteslutande egna sig åt vetenskapen och poesien. Redan som skolgosse hade han börjat dikta, hvarom parafraser af ett par Davids psalmer vittna. Vid universitetet författade han latinska och engelska dikter (bl. a. den högstämdda julpsalmen *On the morning of Christ's nativity*, 1629, den första dikt, där hans egen skaldeindividualitet bryter igenom, fragmentet *The passion* och en sonett till Shaksperes ära (M:s tidigast publicerade poem). I *An epitaph on the marchioness of Winchester* (1631) har man en förstudie till versen i "L'allegro". Det var säkerligen ett hårdt slag för fadern, då M. afböjde att bli präst, men han lät honom följa sin böjelse (se dikten *Ad patrem*), och de närmaste sex åren tillbragte M. på dennes landställe i Horton, Buckinghamshire, med fortsatta studier, hvarunder hans mognade skaldskap uppenbarade sig i så glänsande alster som de båda paralleldikterna *L'allegro*, skildrande det muntro och ljusa, och *Il penseroso*, som återger det mörka och tank-



fulla sinnelaget. Från 1633 äro troligen det vackra fragmentet af maskspelet *Arcades* och de tre korta styckena *On time*, *At a solemn musick*, *Upon the circumcision*; från 1634 den största och betydelsefullaste af alla M:s mindre dikter, ursprungligen kallad *A masque*, sedan *Comus* (tr. 1637), ett maskspel till kyskhetens ära. Med anledning af en väns plötsliga död skref han det mäterliga pastorala sorgekvädet *Lucidas* (1637). I apr. 1638 för M. öfver Paris, där han sammanträffade med Hugo Grotius, till Italien. I Florens hade M. tillfälle att besöka de där florerande litterära akademierna och äfven deltaga i deras förhandlingar. På hösten kom han till Rom och Neapel. Det hade varit hans afsikt att se äfven Sicilien och Grekland, men underrättelsen, att det borgerliga kriget stod för dörren i England, bestämde honom att återvända. På återresan besökte han Galilei, nyss utsluppen ur inkvisitionens fångelse, och kom hem till England i aug. 1639. Under resan dog en barndomsvän, som M. besöjde i *Epitaphium Dami-nis*, kanske den noblaste af alla hans latinska dikter. Han planade vid denna tid ett epos om kung Arthur och gjorde utkast till flera tragedier, hvARBland en med namnet "Paradise lost". Dock fick poesien hvilat de följande tjugu åren, då han rycktes med i de politiska och kyrkliga stridigheterna. Tre partier streddo vid denna tidpunkt mot hvarandra, högkyrkan, ett mellanparti och det radikala s. k. *root-and-branch*-partiet, som ville afskaffa biskopsdömet och reorganisera kyrkan efter mönster af de skotska presbyterförsamlingarna. Till det senare ytterlighetspartiet anslöt sig M. och skref 1641—43 fem ljungande inlägg, bland hvilka *Of reformation touching church-discipline in England* och *The reason of church-government urg'd against prelacy* voro de förnämsta. Emellertid hade M. vid midsommartiden 1643 ingått äktenskap med Mary Powell, dotter till en fattig adelsman af kavaljerspartiet, men den 17-åriga bruden trufdes icke i hans tysta arbetshem, utan lämnade M. redan i juli. M. drog strax de sociala konsekvenserna af sitt enskilda fall, och i skriften *The doctrine and discipline of divorce, restor'd to the good of both sexes* (1643; 2:a uppl. 1644, tillägnad parlamentet) protesterade han mot den gängse uppfattningen af äktenskapets ouplöslighet såsom endast en teologisk uppfinning utan stöd i bibeln. När han nästa år utgaf en ny skrift i samma ämne, nådde förbittringen mot honom sin höjdpunkt, och han angreps öppet från predikstolarna. M. lät sig dock icke bekomma, utan belyste frågan ytterligare i ett par broschyrer under de närmaste åren. Som han dessutom utgifvit den förstnämnda skriften utan censur och utan att införa den i bokhandlarnas register, anklagades han för brott mot tryckfrihetslagen. M. svarade med sin våltaligaste och populäraste prosaskrift, *Areopagitica; a speech of mr John Milton for the liberty of unlicenc'd printing* (1644), hvARB han fördrade tryckfrihet för alla böcker, som ej voro direkt skadliga. Det blef ett dräpslag mot hela systemet. S. å. utgaf han *Of education*, ett arbete om uppfostran, som belyste frågan om den nationella bildningen, hvilken vid denna tid sysselsatte sinnena. Under dessa strider hade M. alltmåra aflägsnat sig från presbyterianerna och anslutit sig till inde-

pendenterna. Som dessa innehade majoritet i parlamentets här, gick M. fri från förföljelser under dessa år. 1645 försonades han med sin hustru, som åter flyttade till honom jämte hennes i trångmål bragta konungsligt sinnade familj. S. å. utgafs den första samlingen af hans dikter, *Poems, both english and latin*. Dessutom var han sysselsatt med en vidlyftig historia om Storbritannien, ett teologiskt arbete samt ett stort latinskt lexikon. Efter Karl I:s afrättning 1649 var M. den förste, som offentligen bekände sig till republiken genom *Tenure of kings and magistrates*, i hvilken han sökte bevisa det lagliga i att kalla till räkenskap samt efter laga dom afsätta och döda en tyrannisk konung. Till belöning utnämndes M. s. å. till republikens statssekreterare för utlandet, i hvilken egenskap han var verksam ända till republikens fall och skötte en stor del af den utländska korrespondensen på latin. Dessutom försvarede han republiken i flera broschyrer (så t. ex. *Eikonoklastes*, 1649, en motskrift mot ett rojalistiskt förhållande af Karl I, och *Pro populo anglicano defensio*, 1651, mot fransmannen Salmasius, ett arbete, som nästan i lika hög grad som Cromwells segrar bidrog att åter förskaffa republiken aktning i Europa). Men detta forceerade arbete hämnade sig. M. förlorade sin sedan länge försvagade syn och blef 1652 alldeles blind. Dock fortsatte han alltjämt sin verksamhet som politisk skribent, uppmånade outtröttligt lutheraner och kalvinister att bilägga inbördes stridigheter, svarade 1654 på en skicklig och giftig rojalistisk stridskrift af Peter du Moulin, skref följande år med anledning af dragonaderna mot valdenserna en hel serie bref till europeiska hof och utgaf s. å. sin sista latinska ströskrift, själfförsvaret *Pro se defensio*. M. var en af Cromwells ifrigaste försvarare äfven efter protektoratet, ifrådrog ett nytt öfverhus och utgaf åren 1658 och 1659 två skrifter, i hvilka han yrkade på kyrkans skiljande från staten. Han uppträdde sedan lidelsefullt mot Stuartarnas återkallande (*The ready and easy way to establish a free commonwealth*, 1659; förkortad uppl., riktad till general Monk 1660, m. fl. broschyrer). Vid Karl II:s intåg måste M. hålla sig dold. Huru han undgick schavotten, är ännu oförklaradt. Alldeles slapp han likväl icke undan förföljelsen. "Eikonoklastes" och "Defensio" brändes af bodeln på parlamentets befallning, och trots amnestien hölls han någon tid fängslad. De närmaste åren voro för M. en tid af förödmjukelser, sorg och enslighet. Hans första hustru hade dött 1653; i nov. 1656 ingick han ett nytt och lyckligt äktenskap med Katherine Woodcock, som dock bortrycktes redan 1658. Åter änklings, behandlades han ovänligt af sina tre döttrar, gifte sig därför för tredje gången 1662 med den 25-åriga Elisabeth Minshull och fick en god maka.

På detta sätt hade M., fastän det var med motvilja, som han öfvergiivit studierna lugn, af sin kärlek till kyrklig och politisk frihet dragits bort från sin diktning. Under dessa 20 år (1640—60) hade han endast tillfälligtvis författat dikter (bl. a. sonetter till Fairfax och Cromwell). Men 1658 hade han upptagit sin sedan två årtionden närda plan att skriva ett stort religiöst epos. Efter den blinde skaldens diktamen nedskrefvo till-

fälliga skrifbiträden 20—30 verser i taget, och 1663 (enligt annan samtida uppgift 1665) var *Paradise lost* färdigt (i 10 böcker; tr. 1667; 2:a uppl. 1674 i 12). M. fick för första uppl. endast 55 pd st. i honorär. Smädelserna mot den store mannen byttes nu i uttryck af beundran. 1671 utgaf M. en fortsättning, *Paradise regained*; den publicerades i samma band som hans tragedi i grekisk stil, *Samson Agonistes*, där han symboliskt framställde sitt eget lifs strider. Andra arbeten från denna tid äro *History of Britain* (1670), *History of Moscovia* (tr. först 1682), *On true religion*, *heresy, schism and toleration* (1673) samt *De doctrina christiana* (jämte hans *State letters* upptäckt först 1824 och utg. af E. R. Sumner 1825), innehållande en lugnt vetenskaplig framställning af hans i flera fall radikala åsikter.

Jämte Shakspeare är M. den förnämste skalden i öden engelska litteraturen och en af världslitteraturens störste, på samma gång han är typen för estorsinhet och medborgerligt mod. Oförvitlig, förädd, själfständig ända till högdragenhet, står han alltid som en man bakom sitt ord. Kanske saknar hans diktning en viss omedelbarhet och naturlighet, en af orsakerna till, att han i vida kretsar, äfven i England, är mera högaktad än läst. M. var en "lärd" skald, som i grund kände alla sina föregångare af betydhet, och stundom har man intrycket af, att det ligger för mycken konst bakom hans framställning. Med undantag af "Comus" är hans dikt sällan graciös med bibehållen höghet som Shaksperes. Men genom allt, hvad han skrivit, klingar en sinnets storhet och en majestätisk själfullhet, en sublim upfattning, som gör honom till en typ för skalden af den höga stilen, fast han äfven i detta afseende icke uppnår Shakspeare i enkel uttrycksfullhet. Men han rör sig ständigt på ett plan, som ligger så högt, att äfven de störste skalderna sällan nå dit. Hans skriftställarskap sönderfaller i tre perioder. Under den första, ungdomsdiktningens, som sträcker sig till 1640, framträda ännu tydligt påverkningarna från Shakspeare, Spenser och de antike skalderna. De flesta af hans diktter från denna tid äro på latin; som nylatinsk skald är han en af de förnämste. Vare sig på latin eller engelska äro alla hans diktter från denna tid genomsyrade af renässansens pastoraliska maner. Redan i sådana diktter som "L'allegro" och "Il penseroso" samt "Lycidas" märker man mästaren, och "Comus" är genom sin grace ensamstående hos honom. Denna skaldebanan afbröt M. för att bli den engelska revolutionens representativa skriftställare och sitt tidevarfs störste polemiker. Man har mången gång beklagat detta afbrott i hans poetiska författarskap; i själfva verket utgör hans deltagande i samtidens upprörda idélif en förberedelse för hans ålderdomsbragd, hans stora epos. Dessa M:s prosaskrifter äro af intresse redan därför, att de bilda ett slags inre historia öfver hela denna stora frigörelsekamp. Ur dem talar en hänförd öfvertygelse, men de ha också åtskilligt af stridsskrifters vanliga fel. Med undantag af ett par rent sakligt hållna arbeten söker M. aldrig intränga i motståndarens uppfattningssätt; tvärtom. Vanställer han det ofta och argumenterar uteslutande från egna synpunkter. Många äro enligt tidens sed

vanställda af groft personliga utfall. I rent formellt afseende tillhör hans prosa ännu ett skede, då mönstren öfvervägande voro de latinske författarna och den franska prosan ännu icke utöfvat sitt renande och klargörande inflytande. Periodbyggnaden är ofta så invecklad, att han blir svårsläst, stundom obegriplig. Men M:s prosa innehåller också ställen af sällsynt skönhet och höjer sig ofta liksom hans vers till en majestätiskt frambrusande symfoni. I de latinska prosaskrifterna är hans mönster framför allt Cicero och dennes efterföljare under renässansen; den kan vara stätlig och klangfull, men är också ofta urvattnad och schematisk. Utfallen äro vanligen ännu mera groft personliga än i de engelska. Vissa af M:s samtidigt skrifna sonetter intressera genom sitt själfbiografiska innehåll, andra genom sin personliga belysning af tidens händelser. I tekniskt afseende utmärka de en övergång från den friare Elisabetska sonetten till den strängare schematiserade italienska. Högpunkten uppnådde M. under den tredje perioden, då han skref sina båda diktter om paradiset och "Samson Agonistes". "Paradise lost" är en af de största och egendomligaste diktter mänskligheten eger. M. sökte här förverkliga en tanke, som föresväfvat hela senrenässansen (Trisino och Tasso i Italien, Du Bartas i Frankrike, författaren till "La semaine", skapelseveckan, en dikt, som M. läste redan som barn), nämligen att efter antik förebild skapa ett modernt epos, i hvilket de öfvernaturliga makterna på ett åskådligt och dock naturligt sätt synas leda människornas öden. Icke ens för M. har det alltid lyckats att öfvervinna de svårigheter, som denna tanke innebar. De skildringar, där änglaskarorna rycka fram med kanoner, tangera nästan det komiska. M. blir stundom äfven tröttsam genom sina långa spetsfunda teologiska utläggningar eller sina rent didaktiska framställningar af naturvetenskapens geografiska eller historiska förhållanden. Men detta är endast fläckar i solen. Ty andan i dikten är storslagen, och M. har gett ett sublimt uttryck åt sin tidsålders ännu rent medeltidsartade uppfattning af världsdramat. Själfva grundproblemet är frågan om det ondas natur. Skalden har med andra ord velat "rättfärdiga Guds vägar med människan" — samma tanke, som några år senare satsade Leibniz i hans teodicé. Diktens utgångspunkt utgöres af det första människoparets fall genom sin olydnad, hvilken genom sina följder drager med sig hela människosläktets. Som förutfattning för denna tilldragelse tecknas Satans och hans änglars affall från Gud, under det att samtidigt hänvisas på Kristi kommande återlösningsverk. Det är underbara taflor, som M. framtrollar ur detta ämne: de fallne änglarnas sammandrabbning med de himmelska härskarorna, Adams och Evas kärleksidyll, helvetet och de fallne kerubernas lidanden, allegorierna Synd och Död samt Satans vågsamma färd genom världsdrymden. Karakteristiskt nog för revolutionären M. är det upprorsanden, Satans, som blifvit diktens hjälte och i poetiskt intresse vida öfvergår himmelens ljusa gestalter. I dessa taflor kan ingen skald utom Dante täflla med M., fast deras behandlingssätt är mycket olika. Hos italienaren är allt tecknat med sydländsk och plastisk åskådlighet; hos M. upp-

löses allt i nordiskt töcken och mystik. "Paradise regained", som bildar fortsättningen och slutet, visande, huru Jesus frestas i öknen, men motstår frestelsen, hvarigenom återlösaren är funnen och paradiset återeröfradt, är föga underlägsen sin föregångare. Kanske eger den icke så stora skönheter som de två första böckerna af "Paradise lost", men många ställen stå värdigt vid sidan om de tio följande böckernas innehåll. Äfven i rent formellt afseende var dikten en stor nyhet; under det att det härskande heroiska versslaget var den stela jambiska rimmade kupletten, skref M. sin dikt på orimade femfotade jamber, men behandlade på ett helt annat sätt än det shaksperska dramat blankvers, hvars kraft, böjlighet och omväxling den bevarat, ja, utvecklat, på samma gång den vunnit i majestät och rytmisk rikedom.

M:s historiska betydelse är mycket stor. Jämte Shakspere bildar han bryggan mellan renässansens och romantikens diktning. Särskildt är det från honom, som lyrikens pånyttfödelse utgår. Då han skref sina största dikter, härskade äfven i England den franska smaken, som genom ordvalets begränsning, metriken schematiskhet (den stela, regelrätta alexandrinen) och sin nyktra förständighet, gjort slut på en högre lyrik. M., på en gång djupt förtrogen med den antika poesian och som äkta puritan genomträngd af bibelns högstämda uttryckssätt, återinförde en ny och lefvande, verkligt hymnartad anda i lyriken. I rent tekniskt afseende bröt han med den regelbundna franska versen, i det att han efter antikt föredöme vid sidan af de tvåstafviga versfötterna inkastade tre- och fyrstafviga, hvarigenom möjligheten för ett mera omväxlande och orkestralt väljud var skapad. På samma sätt verkade också hans upptagande af den orimade blankversen. Öfver hufvud taget går hela nyklassiciteten, hvars förnämste senare representant är Goethe, i ej ringa mån tillbaka till M. ("Samson Agonistes" är den första moderna tragedien i rent grekisk anda). Redan samtiden tju-sades omedelbart af det högstämde i hans sång; sedan sökte Addison kritiskt väga hans betydelse, och under hela 1700- och 1800-talen är M. centralfiguren i den engelska versens utveckling. Det är i hans fotspår, som under det följande seklet en hel rad af skaldar, Thomson, Gray, Collins och Cowper, omskapa odestilen och införa en ny behandling af metriken, som blir af betydelse äfven på den vislyrik, som är en af nyromantikens betydelsefullaste skapelser. Äfven så olika gestalter som Wordsworth, Landor och Tennyson under det sista seklet äro oförklarliga och otänkbara utan M. Det är icke endast i England, utan i alla europeiska länder, som han direkt eller indirekt spelar denna dominerande roll. I Frankrike är det först Chateaubriand och sedan Lamartine, som visa uppfattning af hans poesi; Delille tolkade ännu 1805 hans hufvuddikt i rent fransk anda. Långt tidigare och långt mera betydelsefull var M:s inträngande i den tyska litteraturen, där Bodmer redan 1740 fäste sina landsmäns uppmärksamhet på M. Han fann sedan en lärjunge i Pyra, och Klopstock, från hvilken den tyska lyrikens pånyttfödelse leder sitt ursprung, är en tysk Milton. I Sverige var M. redan observerad på 1760- och 1770-talen, men knappast ännu för-

stådd. Kellgren hade hårda ord om honom i sin satir "Man eger ej snille för det man är galen", men tog icke dess mindre starka intryck af M. Vidare var Thorild direkt och indirekt påverkad af M.: striden om den orimade versen, som inleder striden mot franska klassiciteten i den svenska litteraturen, går ytterst tillbaka till de föredömen, som M. gett. Bland denna generations skaldar är det väl endast Leopold, som erönt inflytande af honom. Lidner däremot hade öga för det vilda och passionerade liksom Franzén för det idylliska i hans diktning (Kellgren hade i senare dikter redan visat denne vägen), och Oxenstierna öfversatte på sin ålderdom (1815) "Det förlorade paradiset", fast i fransk klassisk anda. Senare tolkades han långt trognare af V. E. Öman (1862), som äfven öfversatte "Paradise regained" s. å. — M:s namnteckning meddelas å pl. i till art. Autograf. Den första samlade uppl. af M:s *Poetical works* utkom 1695; prosaarbetena samlades först i 3 bd 1698. Senare uppl. af dikterna äro H. J. Todds (6 bd, 1801), J. Mitfords (3 bd, 1832), T. Keightleys (2 bd, 1859) och D. Massons (3 bd, 1874; ny uppl. 1890), W. A. Wrights (1903) och H. C. Beechings (1904). — Biogr.: Masson, "Life of J. M." (6 bd, 1859—80, med register 1894; i ny uppl. 1881), A. Stern, "M. und seine zeit" (2 bd, 1877—79), Mark Pattison, "M." (1879, i serien "English men of letters"), och R. Garnett, "Life of J. M." (1890). Utförlig bibliografi i "The Cambridge history of english literature" (bd VII, 1911). J. M.

Milton [mi'lɪtən], lord. Se Fitzwilliam 2 sp. 472.

Miltonkläde [mi'lɪtən-], ett tvåskaftadt helylletyg, som genom gles inställning i väfningen och särskildt afpassad appretering fått större mjukhet och mindre glans än vanligt kläde. Det användes till herdräkter. G. A. W.

Mil'tzow, Gert Henriksson, norsk präst, topograf, f. 16 febr. 1629 i Voss' pastorat, Søndre Bergenhus amt, d. 1688, sedan 1666 präst i sin hembygd, författade det topografisk-kulturhistoriska verket *Presbyteriologia norvegico-nos-hardangriana* (1679), hvartill användts källor, som delvis senare förlorats. — Se L. Daas i "Norsk hist. tidsskr.", ser. 2, V (1886). K. V. H.

Miluti'nović [-vitj], Simo Sarajlija, pseudonymen Cubro Čojković, serbisk författare, f. 1791 i Sarajevo, d. 1847, lärare vid högskolan i Belgrad, deltog 1813 i kriget med turkarna, men fängslades 1816 i Vidin. Efter studier i Leipzig utsågs han till lärare för Rade, sedermera furstbiskopen och skalden Petar II Petrović, i Montenegro 1827 och företog sedan studieresor i Serbien, hvifrån han måste fly. Redan under fängelsetiden i Vidin började han skriva patriotiska dikter, som han samlade under titeln *Trojesestartvo*. Stor berömmelse fick den episk-lyriska diktykeln *Serbijanka* (tr. 1840), förhållande det serbiska befrielsekriget 1804—15 i en originell, men "pseudoklassiskt" bildad stil; härtill fogades arbetningar af äldre och nyare folkvisor. M. skref vidare Montenegros historia (*Istorija Crne Gore*, 1835), en montenegrinsk folkvisesamling (*Pjevanija Crnogorska*), dramerna *Milostj Obilij* (1827), *Dika Crnogorska* (Montenegros stothet, 1834) och *Ka-*

magjorgje. Dessutom skref han *Istoriija Srbije* (omfattande tiden 1813—15, tr. 1835). A—d J.

Milvatten, *kem. tekn.*. Se Kolning, sp. 571.

Milwaukee [milwæ'ki], största staden i nordamerikanska staten Wisconsin, ligger vid floden M:s och de med denna förenade Menominees och Kinnicknics utlopp på västra sidan af Michigansjön och delas af dessa i tre till karaktär och utseende skilda stadsdelar: östra, västra och södra sidan, med industrien förlagd företrädesvis längs floderna och på södra sidan. 373,857 inv. (1910). Det är en af unionens sundaste störstäder med ett dödstal 1900—04 af 13,8 pro mille. Närheten till sjön modererar temperaturen, så att ytterligheterna i värme och köld äro mindre än i de flesta inlandsstäder. Staden har ett ypperligt vattenverk med entag långt ute i sjön, hvarifrån ett pumpverk drifver upp vattnet i floden M., som sålunda får rent vatten hvarje dygn. Den har till stor del af gulvitt tegel byggda hus (därför kallad *Cream city*), trädplanterade gator och, utom affärskvarteren, i grönska inbäddade villakvarter. De förmåsta affärsgatorna äro den i ö. och v. löpande Grand avenue samt Wisconsin street och East Water street. M. har många vackra parker, såsom Juneau- och Lake-parkerna vid sjön med statyer bl. a. af Leif Eriksson och S. Juneau, Washington park, Riverside och Kilbourn parker, samt prydes af många statyer, bl. a. af Kosciuszko, Washington, Rob. Burns och en replik af Rietschels Schiller-Goethe-monument i Weimar, skänkt af tyskar i M. De förmåsta byggnaderna äro federal building (post-, tull- och domstolslokaler), det offentliga biblioteket och museet vid Grand avenue, innehållande omkr. 220,000 bd (1911) samt arkeologiska, etnografiska och naturhistoriska samlingar, stads-museet i östra stadsdelen med ett af de största urverk i världen, Layton art gallery, som innehåller en af de bästa tafvelsamlingarna v. om Alleghanybergen, samt, bland kyrkobyggnaderna, de rom.-katolska och anglo-episkopala katedralerna (staden är säte för en katolsk ärkebiskop och en anglikansk biskop), den katolska Gesu-kyrkan och den lutherska trefaldighetskyrkan. De många (minst 75) musik- och sångföreningarna samt gymnastikklubbarna har man att tillskrifva det dominerande tyska elementet. Bland de många undervisningsanstalterna må nämnas: Marquette university, bildadt 1906 genom förening af Marquette college (en katolsk läroanstalt af hög rang) samt medicinska och juridiska skolor, hvar till sedan kommit en teknisk läroanstalt, Milwaukee-Downer college för flickor (1895), Concordia college (lutherskt, 1881), statens normalskola, Wisconsin college of physicians and surgeons (1893), det nationella tysk-amerikanska lärarseminariet, M. university school, M. school of engineering (1904), M. turnverein school i fysisk utbildning, Wisconsin academy of music, ett kemiskt institut (den enda bryggarskola i unionen) samt flera fackläroverk. Stadens offentliga läroverk omfatta fyra "high schools", en yrkeshighschool och utom de vanliga folkskolorna en kindergartensafdelning samt dagskolor för blinda och döfva. Staden har en högst betydande omsättning (omkr. 350 mill. doll.) af stenkol och trävaror, men framför allt af spannmål och mjöl (omkr. 10 mill. hl. spannmål och 335 mill.

kg. mjöl 1908) samt alster af dess egen industri. Denna omfattar i första rummet malt och maltdrycker, i hvilken gren M. intar första platsen på jorden (med ett tillverkningsvärde 1905 af resp. 3,77 och 22 mill. doll.), läder (14 mill. doll.), maskiner (10,2 mill.), järn och stål (7 mill.), mjöl o. d. (6,3 mill.), kött och fläsk (6 mill.) färdiggjorda manskläder (4,78 mill.), skodon (nära 3 mill.) och elektriska maskiner och apparater (2,25 mill. doll.). Till M:s största industriella verk höra Pabsts och Schlitz' bryggerier samt Allis-Chalmers' maskinverkstäder, som sysselsätta 5,000 arb. — 1840 hade M. endast 1,712 inv., men växte hastigt under de följande årtiondena och hade 1860 45,246, 1880 115,587 och 1900 285,315 inv. Af sistnämnda summa voro 88,991 födda i utlandet och 235,889 barn af i utlandet födda föräldrar (i Tyskland resp. 53,854 och 151,045). Det egentliga M. upptar en liten areal (58 kvkm.) i jämförelse med andra amerikanska städer med lika stor folkmängd, hvarför en mängd industriella förstäder uppstått utanför dess gränser, bl. a. South M. (6,284 inv. 1905) och North M. (1,236 inv.), Cudahy (2,556 inv.), West Allis (2,306 inv.) samt staden (2,913 inv.) och township Wauwatosa (11,132 inv.) vid Menomineefloden omedelbart intill M. i v. Detta har mångsidig industri, Carnegiebibliotek, evangeliskt lutherskt prästseminarium, lutherskt äldreoms- och barnhem, dårhus, sanatorium för nervsjukdomar, ett stort soldathem m. m. Wbg.

Milvedstock. Se Kolning, sp. 571.

Milvini, *zool*. Se Gladorna.

Milvus, *zool*. Se Gladsläktet.

Mim. Se Mimos.

Mimameid, *nord. myt.*, ett mytiskt träd, som i Fjolsvinnsmal (se d. o.) omtalas breda sina grenar kring alla länder och bära ollon som frukt. Enligt mångas åsikt är M. en efterbildning af världsträdet Yggdrasil, under hvars ena rot Mimers brunn var belägen. Se Mimer. Th. W.*

Mimamsā, *ind. filos.* (eg. reflexion, öfverläggning; undersökning, förklaring), är en generell benämning för två af de sex indiska filosofiska system, som gälla för ortodoxa (se Indiens språk och litteratur, sp. 541). Båda anses fastställda och kodifierade omkr. början af vår tideräkning. Det första kallas *pūrva-mimamsā* ("första mimamsā"), äfven benämndt *karmamimamsā* ("handlingsmimamsā"), men går allmänast under den enkla benämningen *mimamsā* och är kodifieradt af en viss Jaimini i en skrift "Jaimini-sūtra" i 12 böcker med kommentar af Čabara-Svāmin, som i sin tur kommenterades af den berömda Kumārila (omkr. 700 e. Kr.), hvar till ansluter sig en hel del yngre verk af kommenterande art. Systemet har till uppgift att fastställa exegetiska grundsatser för en rätt uppfattning af lagen (*dharma*), särskildt beträffande utförandet af offren och deras teknik. Det har till förutsättning veda som kanon, upfattad som gudomlig uppenbarelse. Följande 5 punkter äro att iakttaga vid behandling af ett ämne: 1. framställning af ämnet, 2. problemställningen, 3. diskussion af oriktiga behandlingar eller förklaringsförsök, 4. den riktiga förklaringen, 5. ämnets ställning i det hela. M. är sålunda icke ett helt filosofiskt system, utan, då det är afsedt att framställa de allmänna for-

mella principerna för textförklaring och vetenskaplig behandling af ett ämne, snarare inledning och metodlära (propedeutik) för vetenskap och särskildt filosofisk vetenskap. Dess metod kommer till användning i synnerhet i rättsvetenskapen (*dharmasūtra*, *-cāstra*). På grund af systemets formella karaktär spela den konkreta gudavärlden och gudsdyrkan ingen roll, och de speciella idkarna af *mīmāṃsā*-vetenskapen äro benägna förbise den positiva religionen samt gälla understundom som ateister. — Det andra systemet, *uttara-mīmāṃsā* (flera andra namn finnas), är eg. identiskt med *Vedānta*-systemet (se *Vedānta*), till hvilket alltså *pūrova-mīmāṃsā* är inledning. Jfr Colebrooke, "Essays on the religion and philosophy of the Hindus" (2:a uppl. 1858), Deussen, "Allgemeine geschichte der philosophie", I, 1—3 (1894—1908) och "System des Vedānta" (2:a uppl. 1906). K. F. J.

Mimana, sydspetsen af Korea. Se Band XII, sp. 1446.

Mimar-aga (*Mimar-baschi*), ämbetsman i den turkiska förvaltningen, motsvarande chefen för Överintendentensämbetet i Sverige, men med betydligt vidsträcktare befogenhet.

Mi'as, *astron.*, planeten Saturnus' innersta måne, upptäckt af W. Herschel 1789. Se *Saturnus*. (B—d.)

Minbar. Se *Minbar*.

Mimeograf (af grek. *mimē'omai*, jag efterhärmar, och *grā'fēin*, skriva), en apparat för mångfaldigande af skrivelser o. d., så inrättad, att originalet skrives med hård penna på särskildt preparerat papper, som lagts på en fint räfflad stålskiva, hvarvid papperet erhåller mot skriften svarande rader af små hål och blir ett slags schablon; denna fästes sedan i en ram, tätt därunder inskjutes efter hand hvarje ark, hvarpå skriften skall aftryckas, och sedan öfverfares schablonen med en färgvals, hvars färg tränger igenom de fina hålen och på papperet frambringar en kopia af skriften. Mimeografen (liksom hektografen m. fl. dylika apparater) har numera väsentligen utträngts af kopierings- och dupliceringsmaskiner. — **Mimeografēra**, mångfaldiga medelst mimeograf.

Mimer (isl. *Mimir*, genit. *Mimis* och *Mims*, äfven *Mima*), *nord. myt.*, namnet på ett mytiskt väsen, hvars ställning i den fornnordiska gudaläran dock är oklar. Den äldre Eddan meddelar i *Voluspa*, att Oden gömt sitt öga i M:s brunn och att M hvarje morgon dricker mjöd från Valfaders pant, och bland förebuden till ragnarök, att Mims söner leka och att Oden talar vid Mims huvud, i *Sigdrifumål* säges, att Mims huvud talade visdom om runor och den son till Boltorn, Bestlas fader, som enligt *Hávamål* lär Oden nio trolldåsar, har ock af V. Rydberg förmodats vara M., som alltså blefve Odens morbroder. Snorres Edda meddelar, att M:s brunn är under den rot af asken Yggdrasil, som går till rimtursarna och är full af vishet, hvilket ock M. är, enär han dricker ur brunnen ur Gjallarhornet, och att Allfader satte sitt öga i pant för en dryck ur brunnen samt att Oden före ragnarök red till M:s brunn och tog råd af M. för sig och sin här. I *Ynglingasagan* säges, att M. af asarna blifvit sänd med Höner (se d. o.) som gisslan till vanerna, att han varit den visaste man och gett Höner råd

i alla vanskligheter, men blifvit halshuggen af vanerna, som trodde sig bedragna, då Höner ingenting kunde afgöra, när M. icke var tillstädes. M:s huvud sände vanerna till Oden, som genom trolldom gjorde, att det talade med honom och sade honom förborgade ting. I *Didrikssagan* är M. namnet på en ryktbar smed i Hunaland, som fäst sig Sigurd Sven och alldes motsvarar Regin i Eddan. En smed Mime förekommer ock i det medelhögtyska epos "Biterolf", och om smeden M. erinrar svärdsnamnet isl. *Mimungr*, mhty. *Mimine*, troligen ock namnet *Mimingus* hos Saxo på ett skogstroll, som förvarar det svärd, hvarmed Balder kan dödas (se *Balder*, sp. 758). Ut i isländska skaldepoesien kallas Oden Mims vän. Uppfattningen af M. som smed förekommer alltså i yngre källor och utgör en sammanblandning med andra mytiska gestalter, i det att konstfärdigheten härledts ur den vishet, som förutsattes af att Oden säges rådföra M. eller M:s huvud. För öfrigt nämnes M. blott i förbindelse med en brunn, och möjligen afser ock Mims huvud detsamma, då efter tyskt och anglosaxiskt språkbruk källan till en ström kallas dess huvud; att Mims söner leka, betecknar kanske därför, att vattnen svalla. På tydningen af M:s på en gång mytologiskt viktiga och gåtlika gestalt har mycken skarpsinnighet nedlagts, utan att enighet uppnåtts. Jfr Uhlund, "Schriften", VI 197 ff., Mühlenhoff, "Deutsche altertumskunde", V, 101 ff., Schück, "Stud. i nord. litt. och religionshist.", I, 122 ff. Någon antaglig härledning af namnet är ej vunnin. Jfr *Mimameid*. B—e.

Mimer, antika folkskådespel och skådespelare däri. Se *Mimos*.

Mimer, svenska tidskrifter. — 1. En månadskrift, som utgafs i Stockholm 1830 (12 hftn) af V. F. Dalman. Uppsatserna, som rörde sig kring medborgarliga och vittra ämnen, utgjordes till minst hälften af öfversättningar. — 2. En månadskrift för vitterhet, historia, filosofi och statskunskap, utg. i Uppsala 1839 (12 hftn) och innehållande bidrag af Atterbom, Böttiger, I. Hwasser, Palmblad, E. A. Schröder, Törneros m. fl. framstående litterära krafter. — 3. "Svensk tidskrift för studium af alkoholförädlare och nykterhetssträfvandet" utges sedan 1903 af J. Bergman med 8 häften om året.

Mime'sa, *zool.* Se *Rofsteklar*.

Mimesi, *miner.* Se *Mimetiska kristaller*.

Mi'mesis, grek., härmning, efterbildning. Redan Platon och Aristoteles fattade konsten som en "mimesis" af verkligheter. För Platon var konsten en efterbildning i andra hand, en afbildning af naturen, som själf var en afbildning af den sanna verkligheten, idéerna; och därför ställde han konstverken lägre än naturen. Aristoteles däremot betonade den konstnärliga idealiseringen och framhöll, att konsten ej blott skall efterbilda naturen, utan göra detta på sådant sätt, att den fulländar det, som i naturen blifvit ofullbordadt i följd af materiens motstånd mot den danande formen. S—e.

Mimetesit i. *Mimetit* Breith., *miner.*, kort pelfarformade eller tafvelformade kristaller af växgull eller grönlig färg, sammansatta enligt formeln $\text{Cl Pb}_5 \text{As}_3 \text{O}_{12}$. De vackraste kristallerna härstamma från Cumberland. A. Hng.

ST. JOHN'S LIBRARY



13



30



17



19



18



16



1



20



2



4



23



11

Fig. 1—12. Döljande härming af gröna och vissnade blad, grenstumpar och trädbark.
Fig. 13—19. Skyddande härming af onjutbara skalbaggar och fjärilar.



Fig. 20—27. Skyddande härmning af fruktade insekter (bin, getingar, myror).
 Fig. 28—30. Döljande härmning af onjuthbara föremål.
 (Se vidare bifogade blad med förklaringar.)

Förklaring af färgplanschen "Mimicry (härkning i förklädnad) hos insekter".

Döljande härkning af anfrätta, vissnade eller skeletterade blad.

Hos fjärilar och vårtbitare (*Locustidae*).

Fig. 1 och 2. *Anæa Phantes* (Syd-Amerika), flygande och sittande.

Fig. 3. *Anæa opalina* från Chiriqui (Central-Amerika).

Fig. 4. *Kallima Inachis* (Indien).

Fig. 5—8. Sydamerikanska vårtbitare (*Pterochroza colorata, erosa, cristata* och *arrosa*; den förstnämnda arten i sin helhet; af de öfriga endast den kroppen betäckande vänstra framvingen i samma läge som hos fig. 5).

III. Döljande härkning af gren- och kviststycken.

Fig. 9a och 9b. Fjärilspuppa (af *Papilio Evander*, Brasilien), som förvillande härmar en afbruten kvist.

Fig. 10. Larv af Fläder-Svansmätaren (*Urapteryx sambucaria*), Sverige.

Fig. 11. Fransk vandrande pinne (*Bacillus gallicus*).

III. Döljande härkning af trädbark.

Fig. 12. Brasiliansk barkskinnbagge (*Phloea corticata*).

IV. Onjutbara och fruktade insekter, härmade af andra (förklädnad eller mimicry i inskränkt bemärkelse).

A. Fjäril, härmad af fjäril.

Fig. 13—15. Hona af *Danais chrysippus*, en öfver hela Asien och Nord-Afrika utbredd onjutbar danaid (fig. 13), som i alla sina lokalvarieteter härmas af honan till nymphaliden *Hypolimnys missippi* (fig. 14), under det den senares hane ej deltar i den skyddande härkningen.

B. Skalbaggar, härmade af skalbaggar ur andra familjer äfvensom af fjärilar.

Fig. 16—19. *Calopteron bifasciatum*, en onjutbar mjukbagge (fig. 16), härmas af *Tropidosoma Spencii* (fig. 17) och *Lophonocerus hirticornis*

(fig. 18), hvilka likt den förstnämnda höja och sänka de utspärrade täckvingarna, då de springa omkring. Till dessa skalbaggar sällar sig en (lik-som alla de förutnämnda i södra Brasilien hemmahörande) bastardsvärmarfjäril, *Pionia lycoides* (fig. 19), t. o. m. i härkningen af de med upphöjda ribbor försedda täckvingarna.

C. Bin, getingar och parasitsteklar, härmade af insekter, tillhörande andra ordningar.

Fig. 20 och 21. Brasilianska fjärilar (*Pseudosphex*-arter), som härma parasitsteklar och getingar.

Fig. 22. Mexikansk långhornad skalbagge (*Charis*-art), som troget härmar ett där förekommande bi, t. o. m. dess "strumpor" (benens utstående hår för insamling af pollen).

Fig. 23—25. Europeiska arter af blomflugornas, syrphidernas, familj (*Sericomyia borealis, Eristalis tenax, Cetia subsessilis*), hvilka utan att igenkännas uppträda bland blombesökande bin och getingar.

D. Myrhärmande insekter af olika ordningar.

Fig. 26. Brasiliansk jordlöpare (*Otenostoma unifasciatum*).

Fig. 27. Svensk skinnbagge (*Myrmecoris gracilis*).

V. Härkning af onjutbara eller förstörda föremål.

Fig. 28a och 28b. Kokong af en sydamerikansk spinnarfjäril (*Aides amanda*), skenbart genomborrad af hål efter parasitsteklar; hålen ändas dock blindt.

Fig. 29. Europeisk vecklarfjäril (*Tortrix ocellaria*), som med utseendet af fågelexkrement hvilar öppet på bladen.

Fig. 30. Sydamerikansk långhornad skalbagge (*Desmiphora fasciculata*), som tyckes tätt öfvervuxen med mögel eller (enligt Belt) härmar en björnspinne-larv.

Mimetiska kristaller, miner. Ofta ega kristaller af en lägre symmetrigrad vissa vinklar, som närma sig högre symmetrisystem, och synas på grund af araf tillhöra detta sistnämnda, s. k. pseudosymmetri. Dessa pseudosymmetriska individer sammansättas ofta af tvillingar, och härigenom äro alla yttre betingelser för ett högre symmetrisystem uppfyllda, under det tvillinglamellerna svarar för sig tillhöra ett lägre symmetrisystem, mimesi, mimetiska kristaller (se Mikroklin).

A. Hng.

Mimetit, miner. Se Mimetesit.

Mimiamber, "mimer (se Mimos) på jamber", kallades af fornhellenerna dramatiska smådikter på koliamber (se d. o.). Vi ha kvar dylika dikter af Herondas (se d. o.). Äfven hos romarna omnämnas mimiamber.

Mimicry [mi'mikri], eng. (af grek. *mimos*, efter-
apare), Skyddande likhet, Skyddande
förklädnad, *biol.*, i vidsträckt betydelse den
företeelsen, att en del djurformer anpassat sig till
yttre likhet med liflösa föremål eller med andra
svarelser (se den till art. hörande färgpl. med för-
klarande blad). Denna likhet kan inskränka sig till
öfverensstämmelse i färg, men kan ock sträcka sig
till teckning och form. Det är mycket vanligt, att
djurens färg öfverensstämmer med deras vanliga om-
gifningars färg, något, som skyddar dem för upp-
täck af deras fiender ("skyddsfärg"). Sålunda är
hvitt den förhärskande färgen bland arktiska land-
djur, gult eller brunt bland ökendjur, under det
grönt är en vanlig färg endast i tropikernas evigt
gröna skogar. Många insekter likna ej blott genom
sin färg, utan ock genom sin teckning och form
andra växter eller djur. Sålunda finns det många
exempel på en i ögonen fallande likhet mellan in-
sekter och vissa växtdelar, bland hvilka de förra
ofta vistas (fig. 1—12). — Andra djur — särskildt
vissa insekter och deras larver — utmärkas genom
så lysande och i ögonen fallande färger, att de rent
af draga blickarna på sig. De måste således vara
skyddade för fientliga angrepp på något annat sätt.
Det har ock kunnat påvisas, att flera på detta sätt
färgade skalbaggar, fjärilar, deras larver o. s. v.
äro försedda med körtlar, som afsöndra vätskor,
hvilka äro ytterst motbjudande eller t. o. m. far-
liga för insektätande fåglar, ödlor, grodor o. s. v.,
hvilka därför lämna på dylikt sätt färgade insekter
i fred. Här må dock påpekas, att i en hel del fall
lysande färger ej uppkommit som "afskräckande
förklädnad", utan måste anses ha uppstått under
inflytande af könsurvalet (se Descendens-
teori).

En annan mycket vanlig form af mimicry består
däri, att vissa djur "härma" andra af en eller annan
orsak fruktade djur, med hvilka de ofta ej ha någon
närmare frändskap (fig. 13—27). Sålunda likna åt-
skilliga spindlar de mot angrepp bättre skyddade
myrorna; det finnes fjärilar och skalbaggar, som
på ett mycket slående sätt härma genom sin gadd
väl skyddade getingar och humlor, ormar af oskad-
ligt slag, hvilka genom form och färg öfverensstämma
med giftiga ormar; t. o. m. bland däggdjuren
har man kunnat påvisa denna form af mimicry.
För att dylika fall af likhet skola kunna tolkas som
mimicry, måste följande förutsättningar vara uppfyllda:
1) Den härmande arten måste förekomma

på samma vistelseort som den härmade; 2) den
härmande måste vara den mest försvarslösa; 3) den
härmande måste vara mindre talrik än den här-
made; 4) härmingen, huru noggrann den än må
vara, måste vara af yttre och synbar beskaffenhet
och kan ej sträcka sig till sådana egenskaper, som
ej ha någon inverkan på utseendet.

L—e.

Mimik (af grek. *mimos*, se d. o.), konsten att
genom minspel och åtbörder uttrycksfullt afspegla
olika själstillstånd, tankar, begär och känslor. Mi-
miken, som från estetiskens synpunkt kan känne-
tecknas som plastisk försatt i rörelse, är ett af de
viktigaste medlen för dramatisk framställning. —
Mimiker, utfövere af mimikens konst. — Mi-
misk, som idkar mimik; som utgöres af mimik;
bestående i stum min- och åtbördspel.

Mimiker. Se Mimik.

Mimingus, ett skogstroll. Se Mimer

Mimik, isl. Se Mimer.

Mimisk. Se Mimik. — Mimiska skådes-
spel. Se Mimos.

Mimmatiön, språkv., ett *m*, som, i synnerhet i
det äldre babyloniska språket, tillägges kasusänd-
sernas vokaler: t. ex. *um, im, am*, ist. *f. u, i, a*. D. M.

Mimmiolbalsam. Se Hemliga medel.

Mimnermos (grek. *Mimnequos*, lat. *Mimner-
mus*), forngrekisk lyriker från Kolofon i Mindre
Asien, omkr. 600 f. Kr., gällde hos de gamle som
den äldste mästaren i den erotiska elegien, i hvil-
ken han gett ett uttryck åt sin lidelsefulla, men
obesvarade kärlek till den sköna flöjtspelerskan
Nanno. Med hennes namn uppkallade han äfven
en i två böcker fördelad samling af elegier, som,
att döma af de till vår tid komna fragmenten, ut-
märkas genom vek, men djup och innerlig stämning
samt konstnärligt fulländad form. M. diktade äfven
politiska elegier, af hvilka en skildrade en strid
emellan medborgarna i Smyrna och lydiske konun-
gen Gyges. De bibehållna fragmenten äro utgifna
af bl. a. Bergk (i "Poetæ lyrici græci", 4:e uppl.,
1882).

A. M. A.

Mimografr (af grek. *mimos*, se d. o., och *grafaîn*,
skrifva), författare af mimiska skådespel.

Mimos (grek.; lat. *mimus*), eg. "härmare",
en person, som till andras förlustelse härmar män-
niskor eller djur. Denna hos forngrekerna omhul-
dade konst utvecklade sig till ett slags folkskådespel,
hvilket, liksom hvar och en af de däri utprägnade
skådespelarna, kallades *mimos*. Mimernas egent-
liga hemland var Sicilien, hvars befolkning framför
andra greker var af naturen anlagd såväl för
skarpsinnig iakttagelse som för ett lössläppt, gäc-
kande skämt. En mera konstnärlig utbildning och
därmed äfven en plats inom litteraturen fick denna
diktart genom den sicilianske skalden Sofron
(5:e årh. f. Kr.), hvars på rytmisk prosa skrifna
mimer t. o. m. synas ha varit mera ämnade för
lektyr än för dramatiskt uppförande. Dessa mi-
mer, hvilka till sitt syfte voro dels mera allvar-
samma och sedolärande, dels uteslutande afsedda
att väcka löje och munterhet, berömmas för liflig
framställning och natursann teckning af i synner-
het de lägre folkklassernas lif och seder. De ha
i formellt hänseende delvis tjänat som förebilder
för Platons dialoger, Theokritos' idyller och He-
rondas' mimiamber. De fragment af Sofrons mi-
mer, som finnas i behåll, äro alltför stympade att

kunna ge någon föreställning om styckenas innehåll. Se Sofrons efterföljare i mimiktning nämnes dels hans son, Xenarchos, dels Filistion från Magnesia eller Nikaia, samtidig med kejsar Tiberius. — Samma förhållanden som på Sicilien kallade äfven hos Syd-Italiens greker till lif mimisk folkdiktning och skådespelarkonst, som därifrån tidigt infördes i Rom och omkläddes i latinsk dräkt. Äfven där voro dessa improviserade alster af folkhumor synnerligen omtyckta af det lägre folket och tillvunno sig bifall äfven inom förnärmare kretsar. De mimiske skådespelarna, till hvilka äfven kvinnor hörde, voro i sedligt hänseende illa anseende. På scenen uppträdde de utan mask, vanligen i en af brokiga lappar sammansatt dräkt, och buro som fotbeklädnad endast tunna sulor (däraf kallade *planipedes*). Mimen förekom dels som själfständigt dramatiskt upptåg (mimisk dialog), dels som mellanspel och efterspel (*exodium*) till andra dramer. Stundom bortföll texten h. o. h., så att den dramatiska handlingen, liksom i våra balletter, utfördes blott genom karaktéristisk dans och åtbörder (*pantomim*). I den romerska litteraturen infördes mimen först mot slutet af den republikanska tiden af Decimus Laberius och Publius Syrus. A. M. A.

Mimosa L., bot., ett i tropiska länder, hufvudsakligen Syd-Amerika, inhemskt släkte af träd, halfbuskar eller örter med många arter, tillhörande fam. *Leguminosæ*, underfam. *Mimosoidæ*. Bladen äro dubbelt parbladiga: löfverket är särdeles fint och vackert. Blommorna sitta i hufvud eller ax. De ha 5-tandadt foder och 5-delad krona, som icke är fjärlilsk som hos *Papilionatæ*, en annan underfamilj under *Leguminosæ*. Ståndarna äro minst 5, men ofta långt flera, fria. Frukten är en balja, som vid öppnandet löser sig från de kvarsittande kanterna. Hos några arter visa bladen och bladskriften en egendomlig retbarhet, så att småbladen vid minsta vidröring vika sig tillsammans och bladskaffet böjer sig ned. Detta sker icke blott med det vidrörda bladet, utan reningens verkan fortledes öfver till angränsande blad i mindre eller större antal. — Detta är förhållandet med den i våra växthus ofta odlade *M. pudica* L. och andra arter (jfr *Rörelsefenomen*, växternas, med fig.). "Mimosa" är ett vanligt, men oriktigt, namn på gublommiga *Acacia*-arter, hvaraf afskurna blommande grenar under vintern och våren allmänt säljas i blomsteraffärer. O. T. S. (G. L—m.)

Mimosabark, bot. Se Garfmedel.

Mimosoidæ, bot. Se *Leguminosæ*.

Mimulus L., Gyckelblomster, bot., ett örtsläkte, hörande till fam. *Scrophulariaceæ*. Blomfodret är 4-tandadt, kantigt, blomkronan 2-läppig, gapande, med kanterna af öfverläppen tillbakavikna. Märkets båda flikar sluta sig vid beröring. Frukten är en 2-rummig, mångfröig kapsel. De flesta arterna förekomma i västra Nord-Amerika. Flera arter odlas i våra växthus och trädgårdar för de ofta vackert färgade och tecknade, ofta dubbla (se *Fördubbling*, sp. 399) blommorna (*M. cupreus*, *M. cardinalis* och hybrider). *M. moschatus* har ljusgula blommor. Hela örten har stark myskluk. O. T. S. (G. L—m.)

Mimus, lat. Se *Mimos*.

Mimusops L., bot., ett släkte af träd, hörande

till fam. *Sapotaceæ*. Blomkronan består af 6 eller 8 blad, alla med 2 nästan lika långa bihang på ryggsidan. Frukten är bär. Arterna af detta släkte förekomma i tropikerna, där flera af dem odlas för de välsmakande frukternas skull. Veden af *M. kauki*, järnträ, är mycket hård och varaktig. Af de välluktande blommorna af *M. elengi* erhålles en välluktande olja. Samma arts bark och rot användas som läkemedel. Det guttaaperkaliknande ämnet balatal. ballota, som har stor användning i remfabrikationen, erhålles af *M. balata*, hvars hemland är Guyana. Ur fröna af *M. djave*, djavenötter (Kamerun), erhålles ett fast fett, som användes i industrien. I de gammal-egyptiska grafvarna från 20:e—26:e dynastien träffas många kransar, som jämte blommorna af *Nymphaea coerulea* bestå af bladen af *M. Schimperii*. Jfr Gummifabrikation. * G. L—m.

Mimus polyglottus, zool. Se Hårnfågeln.
Min (fr. mine), ansiktsuttryck, som afspelar någon viss sinnesrörelse, tanke eller känsla.

Min, egypt. myt., en fornegyptisk gud, dyrkad förnämligast i Chemmis (se d. o.) som den animala och vegetativa fruktbarhetens gud samt beskyddare af resande i öknen. M. sammanställdes af grekerna med deras Pan. Han afbildades med två höga fjädrar på hufvudet och ena armen högt upplyft.
min., förkortning för *minut*.

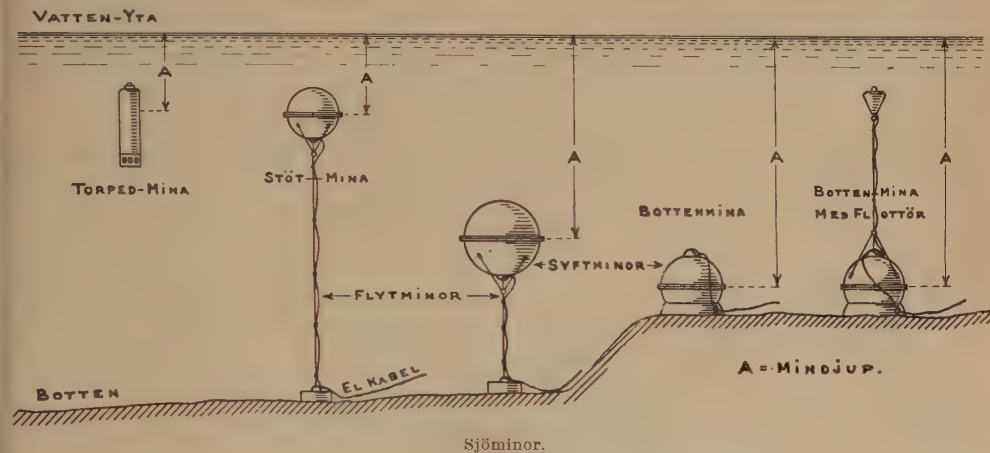
Mina var den hos romarna brukliga formen för det grekiska (urspr. semitiska) ordet *mna*, hvarmed betecknades en viktighet och tillika ett myntvärde, motsvarande samma vikt i silver. Den i Aten af Solon införda myntvikten *mina* utgjorde vid pass 436,6 gr. i st. f. 602,6 gr. enligt det äldre, från Egina (urspr. från Orienten) härstammande viktsystemet, som i Aten äfven efter Solons tid bibehölls som handelsvikt och dessutom var gällande i en stor del af Grekland. Äfven andra, mer eller mindre afrikande, viktvärden förekommo. Den attiska myntminas silfvervärde kan i det närmaste bestämmas till 70 kr.; den eginetiska var genom folkbeslut fastställt att gälla 38 proc. högre, således 96,6 kr. — Om *mina* som nygrekisk vikt se *Grekland*, sp. 250. A. M. A.

Mina (it. mina, ty. mine, fr. mine, torpille), krigsv., en i jord, murverk m. m. innesluten eller i vatten nedsänkt sprängladdning, som är afsedd att vid sin explosion verka förstörande på det omgifvande ämnet eller på närliggande föremål. Minorna kunna delas i landminor och sjöminor.

1. **Landminor.** Enär explosionstrycket verkar med samma kraft åt alla sidor, gör det sig tydligast förnämbarst åt det håll, där minsta motståndet finnes att öfvervinna. En i jorden lagom djupt nedgräfd sprängladdning verkar sålunda förstörande hufvudsakligen uppåt jordytan eller ock åt underjordisk öppning (mingång), om sådan ligger närmare. Hela det rum, inom hvilket explosionen verkar, kallas minans *verkningsområde*, och afståndet från minans medelpunkt till närmast varande yta kallas *minsta motståndslinje*. Är denna senare icke större än verkningsområdets radie, *krossningsradien*, uppstår vid en i jord nedgräfd minas sprängning antingen endast en mindre eller större skakning i jordytan (*fladdermina*) eller ock en trättformad mingrop, som blir mera rätvinklig, i den mån minsta motståndslinjens längd närmar

sig krossningsradiens, vanlig mina, men mera trubbvinklig, allteftersom minsta motståndslinjen tages mindre, öfverladdad mina. Är denna linje däremot större än krossningsradien, underladdad mina, blir minsprängningen ej märkbar på jordytan, utan verkar endast mot de hålrum under jorden, som befinna sig inom verkningsområdet (jfr Camouflet). För att minladdningen skall kunna anbringas på lämplig plats, upptas ett borrhål, i jord medelst jordborr (borrmina, *forage*), eller gräves en grop, i hvars botten laddningen nedlägges, antändningsmedel anbringas och den upptagna jorden återfylls och utjämnas, hvarefter platsen maskeras (se Maskering); eller ock utgår man från förut befintliga mingallerier med smärre grenar, som vanligen inramas endast med bräder, s. k. *holländska ramar*, och i hvilka främre ändar anordnas en laddningens storlek noga motsvarande minkammare (*four-*

der (efter darrockans latinska namn *Raja Torpedo*) å krutladdningar afsedda att för krigsändamål sprängas under vatten. Sedermera ha intill senare tider benämningarna "minor" och "torpeder" används omväxlande å sådana laddningar, utan att med någöndera benämningen afsetts något särskildt slag af dem. Numera göres dock en bestämd åtskillnad vid användandet af dessa benämningar, i det att med mina förstås en i vatentätt omhölje innesluten, af något explosivt ämne bestående laddning, som, *förankrad* eller *fritt kringdrifvande* i vattnet, är afsedd att sprängas, då ett fartyg befinner sig inom området för laddningens förstörande verkan, och med torped en på liknande sätt innesluten laddning, som förmedelst någon på omhöljet verkande kraft är afsedd att *framföras genom* vattnet i riktning mot ett fartyg och vid träff mot detta sprängas. (Ang. torpeder se vidare d. o.) Förankrade minor kunna



Sjöminor.

neau). Laddningen, som alltid *fördämmas*, utgöres af krut eller brisant sprängämne, beroende på den särskilda verkan man vill ernå vid sprängningen. Antändningen kan ske medelst stubin eller på mekanisk eller kemisk väg eller genom elektricitet.

Minor användas såväl i fält- och fästningskriget som vid kustförsvar och i sjökriget samt både till anfall och försvar. — I *fältkriget* användas minor dels vid förstöringsarbetens utförande, dels som stormhinder framför en befäst ställning (fladder-minor eller öfverladdade minor). I förra fallet finna minor användning hufvudsakligen för förstöring af vägar, järnvägar och murverk (se Förstöringsarbeten). I senare fallet anordnas minorna, s. k. *fältminor*, i ett bälte omkr. 50 m. framför egen ställning och antändas, då täten af de fientliga stormkolonnerna kommit midt öfver minbältet (se *Fältmina*). — Ang. minors användning i *fästningskriget* se *Minkrig*.

2. *Sjöminor* (Undervattensminor; se fig.). David Bushnell (f. 1742, d. 1826) och Robert Fulton (f. 1765, d. 1815) påvisade genom omfattande offentliga experiment möjligheten af att dels bringa under vatten nedsänkta krutladdningar till explosion, dels medelst undervattensexpllosioner sänka fartyg. Fulton införde benämningen *torpe-*

vara antingen bottenminor eller flytminor. En bottenmina lägges å farvattnets botten och kvarhålls på sin plats medelst tyngden hos en på minan fäst förankring. En flytmina eger i sig själf förmåga att flyta och hålles på lämpligt djup under vattenytan (mindjupet) medelst tyngden hos minankaret samt en stältross (förankringstrossen), som förenar mina och ankare och hvars längd göres lika med vattendjupet å den plats, där minan skall utläggas, minskadt med mindjupet under iakttagande af några mindre korrekationer. Driftminor sakna förankringsanordningar och äro antingen så konstruerade, att de ega flytförmåga, hvarigenom de efter utläggningen hålla sig vid vattenytan, eller ock sakna de flytförmåga och upphängas i sådant fall på lämpligt mindjup under flottörer. I förra fallet åstadkommer sprängningen af en sådan mina jämförelsevis ringa skada å det påstötdande fartyget, enär sprängkraften till större delen bortgår i luften, i senare fallet åter blir sprängningens verkan mot det påstötdande fartyget i hög grad förökad till följd af det mottryck i andra riktningar, som mot sprängningen utövas af den omgivande vattenmassan. Ett mellanting mellan mina och torped är en af K. Leon konstruerad driftmina, den s. k. *torpedminan*,

hvilken, medelst vattentrycket och ett i minan befintligt maskineri, kan under en vid minans utläggning bestämbar tidslängd hålla sig i noga begränsade upp- och nedgående rörelser kring ett efter behag inställbart mindjup, utan att minan är försedd med vare sig förankring eller flottör. Då den för minans verksamhet bestämda tiden utlupit, sjunker den till botten och blir därigenom ofarlig.

Med afseende på sättet för sprängningens åstadkommande indelas minor uti syftminor och stötminor. Syftminor sprängas därigenom, att en person i land sluter en elektrisk ström genom en ledning till minans sprängrör (se nedan), då ett fientligt fartyg befinner sig inom området för minans förstörande verkan, hvilket med kännedom om minans läge låter sig bestämmas medelst fartygets insyftande från land. Stötminor sprängas därigenom, att en i minan h. o. h. eller endast delvis innesluten sprängapparat bringas att verka vid ett fartygs stöt mot minan. Syftminor kunna vara såväl bottenminor som flytminor, men aldrig drifminor; de läggas alltid på så stora mindjup, att äfven de största fartyg kunna passera öfver minorna utan att vidröra dem. Stötminor äro antingen flytminor eller drifminor, men aldrig bottenminor. Skulle det af någon anledning vara önskvärdt att åstadkomma en bottenminas sprängning enligt häreofvan för sprängning af stötminor angifna grunder, så måste minans sprängapparat delvis vara förlagd i en med minan förbunden och på ett för påstötning lämpligt djup under vattenytan förankrad flottör, hvars påstötande af ett fartyg för-sätter sprängapparaten i verksamhet och åstadkommer bottenminans sprängning. En sådan anordning är pålitligt utförbar endast på elektrisk väg.

Hvarje mina består vanligen af en yttre *stomme*, bildande ett vattentätt tillslutet rum, samt en i detta placerad *laddningsbehållare*; båda tillverkas merendels af galvaniserad stålplåt. De af något häftigt sprängämne (bomullskrut, melinit, trinitrotoluoil m. fl.) bestående minladdningarna äro afsevärdt större i syftminor än i stötminor, enär sprängning af de förra alltid eger rum på något afstånd från fartyget, under det att de senare vid sprängningen äro i omedelbar beröring med fartygsskrovet. Minladdningarna bringas i sprängningsögonblicket till detonation förmedelst i laddningarna insatta *sprängrör*, d. v. s. små kopparhylsor innehållande några få gram brisant sprängämne (knallviksilfver, tetranitrometylanilin m. fl.) jämte anordningar för dettas bringande till detonation. Med ändamål att fullt pålitligt fortplantas sprängrörens detonationsverkan till minladdningarna omges sprängrören närmast af dem tätt omslutande mindre laddningar af samma slags sprängämne, hvaraf minladdningarna bestå. Det i sprängröret innesluta brisanta sprängämnet bringas till detonation medelst lågan från en i röret jämväl innesluten lättantändlig tändsats. Denna senare kan tändas på *elektrisk* väg därigenom, att en i tändsatsen inbäddad fin platinatråd medelst elektrisk ström bringas att glöda, på *mekanisk* väg medelst slag af en mot tändsatsen eller mot en särskild tändhatt fallande fast kropp — äfven medelst slaggläs- eller friktionsanordning — eller ock på *kemisk* väg medelst under eldfenomen försiggående kemisk reaktion mellan vissa ämnen. I syftminor

användes alltid elektrisk antändning. Däremot kan i stötminor hvilken som helst af nyssnämnda tre antändningsmetoder användas.

Bottenminor nedförs från minutläggningsfartyget till sina platser på sjöbotten. Tyngre flytminor förankras sålunda, att, sedan förankringstrossens längd afpassats, dess ena ända fastklemmas till minankaret och dess andra ända till minan, hvarefter först minan och därefter minankaret fallas. Minan förblir efter fällningen flytande vid vattenytan, till dess att förankringstrossen genom ankarets sjunkande blifvit sträckt mellan ankare och mina. Då detta egt rum, neddrages minan under vattenytan så långt, att minankaret stannar på sjöbotten; när detta inträffar, bör minan befinna sig på afsedt mindjup. Till undvikande af det tidsödande arbete, som är förenadt med förankringstrossens afpassande och fästande till minankare och mina, äro lättare, för snabb utläggning afsedda, flytminor försedda med automatiskt verkande förankringsanordningar. Den relativt långa förankringstrossen hos detta slag af minor är vid ena ändan fastgjord vid samt till nästan hela sin längd upprullad på en antingen på minan eller på minankaret fäst rulle, och förankringstrossens fria ända fastkopplas före fällningen till minankaret, resp. minan. Mina och minankare fällas samtidigt. Enär ankaret till följd af sin tyngd sjunker, men minan till följd af sin flytkraft sträfvat upp mot vattenytan, afrullas erforderlig längd af förankringstrossen, så att minan slutligen stannar på afsedt mindjup. Hithörande mekaniska anordningar äro i allmänhet ganska komplicerade.

Med förankrade minor anordnas dels minspärningar, dels strömineringar. Minspärningar af asse att utgöra ett fullkomligt spärrande hinder för fientliga fartyg vid passerandet af sådana i allmänhet mera begränsade vattenområden, där minspärningar äro anordnade, under det att, där så erfordras, möjlighet är beredd för egna fartyg att utan risk passera spärningarna. Strömineringar, ånskönt de ej nödvändigtvis behöfva vara fullkomligt spärrande, afse att göra fientliga fartygs uppträdande inom sådana i allmänhet mera vidsträckt vattenområden, där strömineringar äro anordnade, förenadt med alltför stor risk för att företagas. Genom ströminerade vattenområden kunna ofarliga, endast af egna sjöstyrkor kända farleder anordnas, därest så anses erforderligt. Drifminor lämpa sig särskildt för användning i sådana vattenområden, hvarest ström förekommer, såsom i floder, utanför flodutlopp eller vid kuster, där tidvattensrörelse eger rum, men de kunna användas äfven anorstadades. Sådana minor äro synnerligen riskabla ej blott för fientliga, utan äfven för egna eller neutrala fartyg, enär det är omöjligt att t. o. m. inom en ganska kort tid efter utläggandet bestämma, hvarthän de af rådande ström- eller vindförhållanden blifvit förda. Användningen af sådana minor är numera, af hänsyn till den fredliga sjöfarten, enligt internationell rätt förbjuden, såvida de ej äro försedda med någon anordning, som efter förloppet af en viss före utläggningen bestämbar tidslängd åstadkommer minornas oskadliggörande.

Kontraminor äro med mycket stora laddningar försedda minor, afsedda att hastigt utläggas

och omedelbart därpå sprängas — flera samtidigt — i ett fiientligt mineradt vattenområde för att öskadliggöra där befintliga minor i erforderlig utsträckning och därigenom möjliggöra fartygs passerande genom vattenområdet utan risk af minsprängningar. Om deras utläggning se Kontramining. Sprängningen sker på elektrisk väg.

De förut brukliga benämningarna bogsermina (släpmina l. Harveys mina), stångmina och själfgående mina afse materiell, som, enligt ofvan angifna klassificering, numera är att hänföra under benämningen torpeder (se d. o.). 1. L. Wason M. 2. A. Hin.

Mina. 1. Föräldrad benämning på bergverk, grufva. — 2. Grafsstiftet i blyerts pennor (se d. o.).

Min'a Llavé et Lex., bot., släkte af slingrande örter med röda och gula blommor ochflikiga blad, tillhörande fam. *Convolvulaceæ*, af hvilka den från Mexico härstammande *M. lobata* odlas som prydnadsväxt i trädgårdarna. G. L. m.

Mina, folkstam tillhörande de kolariska (khevariska) folken (se Kolh) i Främre Indien, bebor en del bergshöjder, som sträcka sig från Jumna till Ajmere. Mina var urspr. ett röfvarfolk, men har tvungits att bli jordbrukare. Stammens antal uppges vara omkr. $\frac{1}{2}$ mill., och den bildar en väsentlig del af befolkningen i räjpustaten Jaipur. K. F. J.

Min'a. 1. Francisco Espoz y M., spansk gerillahöfding och general, f. 1786 i Navarra, d. 1836 i Barcelona, inträdde vid Napoleon I:s invasion i Spanien (1808) i en sin brorsons (se M. 2) gerillaband och framstod, sedan denne blifvit fången (1809), själf som en fintlig och lyckosam friskarechef samt deltog 1814 med framgång i det engelsk-spanska fälttåget i Frankrike. I sept. s. å. inlät han sig jämte sin brorson på ett misslyckadt försök att återställa 1812 års författning och nödgades söka skydd i Frankrike. Han återvände 1820 och ledde 1822 som de konstitutionelles generalissimus den af oerhörda grymheter på ömse sidor kännetecknade striden mot det absolutistiska partiets "trosarmé", som han trängde öfver på franskt område. 1823 organiserade han motståndet mot den i Spanien inryckande franska armén, men nödgades 2 nov. dagtunga i Pamplona med marskalk Moncey och begaf sig till England, där han på spanska skref sina memoarer (5 bd, utg. äfven på franska, 1825). 1830 företog han en misslyckad resning i Navarra, och 1834—35 stred han som befälhafvare öfver den kungliga nordarmén med ringa framgång mot karlisterna. Han blef i okt. 1835 generalkapten öfver Katalonien. — 2. Xaverio M., den föregående brorson, spansk partigångare, f. 1789, bildade 1808 ett gerillaband mot fransmännen, men föll 1809 i deras händer och hölls till 1814 fången i Vincennes. Efter att ha deltagit i sin farbroders resning i Navarra s. å. förde han 1817 en i England utrustad och i Nord-Amerika förstärkt expedition till Mexico för att medverka till detta lands frigörande från det spanska herraväldet, men råkade snart i spanjorernas våld (okt. s. å.) och blef 13 nov. 1817 arkebuserad.

Minafdelning, förv., afdelning inom Marinförvaltningen (se d. o.) för handläggning af ärenden, som angå minförsvaret, kontraminerings- och till-

fällig sprängningsmateriel, marinens telegraf- och telefonmateriel m. m. H. W. l.

Minahassa, nordöstligaste delen af Celebes (se d. o.).

Minamoto, frejdad japansk krigarätt, härstammande från kejsarhuset och djupt ingripande i Japans historia under medeltiden. Dit hörde bl. a. den ryktbare riksfältherren Yoritomo. Se Band XII, sp. 1454—57.

Miñano y Bedoya [minja'nå i bedä'ja], Sebastian de, spansk författare, juris doktor och kanik i Sevilla, f. 1779 i Becerril de Campos (Palencia), d. 1832 (efter 1840?), måste 1814 lämna Spanien på grund af franskvänlighet. Efter några år befann sig emellertid M. åter i Spanien och väckte stort upseende genom sina kvicka, stilistiskt förträffliga politiska satirer, *Cartas de pobrecito holgazán* (1820), som utgick i öfver 60,000 ex., *Cartas del madrileño* och *Cartas de Don Justo Balanza*. F. ö. publicerade M. *Diccionario geográfico y estadístico de España y Portugal* (11 bd, 1826—28), *Historia de la revolución española durante los años de 1820 al 1823* och *Exámen crítico de las revoluciones de España* (2 bd, 1828). Åtskilliga af M:s arbeten återfinnas i Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles", bd 62 o. 67, samt i "Apuntes para una biblioteca de escritores españoles contemporáneos" (Paris). Ad. H. n.

Minara. Se Menandros, sp. 91.

Minarēt (europeisk form af arab. *menāre*, "ljusplats", fyrtorn), ett till en moské hörande smäckt



Minareter å El-ashar-moskén i Kairo.

torn, som upptill är omgifvet af ett öppet galleri eller en balkong, hvarifrån de påbudna fem bönetimmarna utropas. Minareten, som på visst sätt motsvarar de kristna kyrkornas torn, står i allmänhet ej i något organiskt samband med moskén, utan är

liksom löst vidbyggd denna. Formen växlar: en fyrsidig underbyggad öfvergår t. ex. i en åttahörning eller i en cylinder, från hvilken galleriet springer fram, och avslutas med ett kägel-, kupol- eller lökformigt tak (se fig. och jfr moské-bilder till art. Kairo och Konstantinopel). — Det arabiska namnet på minaret är numera *ma'dana* [ma'dne], d. v. s. plats, hvarest från *adān* 1. *edān* (mu'eddins kallelse till bön) utföres. Upk.*

Minas, helgon. Se *Menas*.

Minas, Minoides, grekisk lärdd, f. 1790, d. 1860, uppehöll sig under grekiska frihetskriget i Paris och sökte på allt sätt vinna Frankrikes och Europas sympatier för sitt kämpande land. Ryktbar blef han genom upptäckten i klostret S:ta Laura på Athos af två handskrifter, den ena 7 böcker (af de ursprungliga 10) i kyrkoläraren Hippolytos' (se d. o.) "Filosofumena" ("Vederläggning af alla kätterier", den andra innehållande en stor del af Babrios' (se denne) fabler. J. C.

Minas de Rio Tinto [-ri'á ti'ntá], bergsstad i spanska prov. Huelva (Andalusien), vid öfversta delen af Rio Tinto (se d. o.). 11,603 inv. (1900). J. F. N.

Minas geraes [j'era'is], stat i Brasilien, begränsad i n. af Bahia, i ö. af Bahia och Espirito Santo, i s. af Rio de Janeiro och São Paulo samt i v. af Goyaz. Omkr. 600,000 kvkm. 3,960,000 inv. (1908), de flesta negrer, indianer eller blandade, endast ett fåtal hvita. Staten är ett högländ med en medelhöjd af 580 m. ö. h. och består till öfvervägande del af *campos*, med gräs och buskar täckta stäpper, öfver hvilka flera bergskedjor höja sig, såsom Serra dos Aymores i ö., Serra do Mantiqueira (Itatiaya 2,712 m.) i s., Serra do Espinhaço (Itacolumi 1,750 m.) och Serra da Matta da Corde i midten samt Serra do Paranapanema utefter västra gränsen. Bergen i södra och östra trakterna bestå till största delen af gnejsgranit, men det i midten belägna Serra do Espinhaço öfvervägande af kristalliniska lerskiffrar, bland hvilka förekommer en skiffrig kvartssandsten, den efter berget Itacolumi uppkallade itakolumiten. Denna och en del af de andra kristalliniska skiffrarna äro guld- och diamanthöjande. Metall- och ädelstensrikedomen har gett prov. dess namn (Minas geraes betyder "generalbergverk"). Nu ligga dock de gamla grufvorna (som till 1820 lämnade omkr. 60,000 kg. guld) till största delen öfvergifna, emedan deras bearbetning ej mera lönar sig. 1908 bearbetades fem guldgrufvor af engelska bolag och en af ett franskt. S. ä. upptäcktes ett rikt guldfält i statens norra del, i Verde Grande-dalen. Viktigare äro diamanthöjningarna i de på västra sidan af Serra do Espinhaço upprinnande floderna, företrädesvis i municipierna Cerro do Frio, Diamantina, Sertão de Abaete och Bagagem; därifrån härstammar den största i Brasilien funna diamanthen, den 125 karat tunga Cruzeiro do sul (Södra korset). Nyligen har ett stort engelskt bolag bildats för att bryta järnmalm. Bevattningen är riklig, och åtta större floder upprinna inom staten, af hvilka dock endast São Francisco och några af dess biflöder äro segelbara för mindre fartyg inom densamma, men vattenfall i dess nedre lopp afspärra förbindelsen med hafvet. Hufvudnäringar äro jordbruk och boskapsskötsel. Kaffe och socker äro det lägre landets hufvud-

produkter, bönor, majs, mandioka (manio), potatis och spannmål högsåttens. Äfven tobak, bomull och ris odlas. Hufvudstad är Bello Horizonte (se d. o.). J. F. N.

Minbar (Mimbar), predikstol eller den upphöjda ställning i en moské, från hvilken den öfiga fredagspredikan föredrages. Minbaren är ofta utförd i rikt orneradt träarbete och pågår på högtidsdagar ytterligare siras med dyrbara väfnader.

Minbjörn kallas en med 4 små hjul försedd låg och smal ladvagn, afsedd för bortförandet ur min-gången af den utgrädda jordmassan. L. W. son M.

Minbrunn. Se Fältmina och Minkrig.

Minbåt, skpsb. Se Torpedbåt.

Minch [mi'n], hafvet mellan Skottland och Hebriderna. North M. (38—72 km. bredt) är sundet mellan ön Lewis och Skottland; dess fortsättning mot s., Little M. (22—32 km. bredt), skiljer Skye från de yttre Hebriderna (North Uist, South Uist o. a.). J. F. N.

Mincio [mi'ntjā], biflod till Po i norra Italien, upprinner under namnet Sarca i Tyrolen vid foten af Monte Adamello, strömmar igenom Gardasjön, hvarest den får namnet M., samt förenar sig med Po 22 km. nedanför Mantua. Ofvanom Gardasjön är den en forsande och vild alpstöm; nedanför sjön är den segelbar. Vid Mantua vidgar den sig till en trasklik sjö. Flodens längd är, om Gardasjön medräknas, 192 km., från sjön till Po 80 km. och ofvan sjön 70 km. Flodområdet utgör 3,100 kvkm. Den vattenrika floden är en viktig strategisk försvarslinje, försvarad af de båda fästningarna Peschiera och Mantua, som ligga vid den. Många slagfält ligga vid dess stränder eller i dess närhet (Castiglione 1796, Curtatone 1848, Goito s. ä., Solferino 1859, Custoza 1849 och 1866). Efter M. uppkallas den seger, som fransmännen under Brune där vunno 25 och 26 dec. 1800 öfver österrikarna under Bellegarde. J. F. N.

Mincius, Johannes, påfven Benedikt X: s (se denne) egentliga namn.

Mincwitz, Johannes, tysk metriker och öfversättare, f. 1812 i Lausitz, d. 1885, blef e. o. professor vid Leipzigs universitet. Hängifven beundrare af skalden Platen, tecknade M. dennes lefnad (1838) och utgaf hans efterlämnade skrifter (1852) samt bemödade sig att i systematisk form fastställa hans metriskas grundsatser, hvarvid han hamnade i den ensidigheten att vilja bygga den tyska versen väsentligen på kvantiteten i antik mening. Dessutom utgaf han bl. a. *Lehrbuch der deutschen verskunst oder prosodie und metrik* (1844; flera uppl.), *Taschenwörterbuch der mythologie aller völker* (1852; 6:e uppl. 1883; "Allmänt mythologiskt handlexikon", 1853—62), "Der neuhochdeutsche Parnass" (1860; 2:a uppl. 1864) och *Katechismus der deutschen poetik* (1877).

Mind [mä'nd; eng., eg. sinne, själ], engelsk kvartalsskrift för psykologi, till hvilken Alexander Bain tog initiativ. Den började utges 1876 af George Croom Robertson, som var dess redaktör till 1891, då George Frederick Stout öfvertog redaktionen.

Mindanao [-na'ā], näst Luzon den största ön bland Filippinerna (se d. o., sp. 226).

Mindcure [mä'nd kjö'e], Mindcurerörelsen. Se Christian science.

Minde [minne], fno. *mynni*, da. och no., *myning*.

Mindelheim [-hajm], kretsstad i bajerska reg.-omr. Schwaben i Algau, vid Donaus tillflöde Mindel. 4,401 inv. (1905). Nunnekloster af franciskanorden. Maskinindustri. Där föddes och dog Georg von Frundsberg (se denne), hvars släkt egde NM. till 1586. J. F. N.

Minden. 1. Regeringsområde i nordöstligaste delen af preussiska prov. Westfalen, har en areal af 5,262 kvkm. 736,128 inv. (1910), $\frac{1}{3}$ s katoliker. Det är indeladt i 11 kretsar. — 2. Hufvudstad i nämnda reg.-omr., vid vänstra stranden af den segelebara Weser och vid linjen Berlin—Hannover—Köln af statsbanorna. 26,455 inv. (1910). De äldre delarna af staden bevara ännu ett gammaldags utseende, med sina smala och krokiga gator; nya stadsdelar intaga de forna fästningsverkens plats. Bland offentliga byggnader utmärker sig den i senare hälften af 1000-talet uppförda katolska domkyrkan (ett mästerverk i den äldre gotiska stilen, restaurerad 1832). Gymnasium, högre realskola, lärarinneseminarium, landtmannaskola. Viktigaste industrigrenarna äro tobaks- och cigarrfabrikation, tillverkning af maskiner, velocipeder, cement och kemikalier. — M. var redan på Karl den stores tid en betydande stad. I Trettioåriga kriget besattes staden 1626 af Tilly och intogs 10 nov. 1634 af Georg af Lüneburg samt öfverlämnades i juli 1636 åt svenskarna, hvilka genom generalkvartermästarna Lossius och Fritz betydligt förstärkte befästningarna samt sedan behöllo M. ända till 1650. Vid byn Todenhausen, ett stycke n. om staden, vunno 1 aug. 1759 de förbundna engelska och braunschweigska trupperna under hertig Ferdinand af Braunschweig en lysande seger öfver de af marskalk Contades anförde fransmännen. (Slaget uppkallades äfven efter byn Gohfeld, se d. o.) Efter Sjuåriga kriget (1763) lät Fredrik II slopa M:s fästningsverk; efter 1816 återställdes dessa, men 1873 raserades de ånyo. — 3. Biskopsstift, sedermera furstendöme, stiftades af Karl den store och sekulariserades i westfaliska freden samt gafs åt Brandenburg (Preussen) som furstendöme. Det hade en areal af 1,100 kvkm. och utgör nu en del af reg.-omr. M. 1 o. 3. (J. F. N.) 2. (J. F. N. L. W:son M.)

Mindepartement, *sjöo.* Se Varisdepartement.

Minde-Pouet [-poē], Georg, tysk litteraturhistoriker, f. 1871 i Berlin, filos. doktor 1895, bibliotekarie vid stadsbiblioteket i Bromberg 1903, har författat ett utmärkt arbete om H. von Kleists språk och stil (1896—97), arbeten om Posen och Fredrik den store samt redigerar "Aus dem Posener land". Jämte E. Schmidt och R. Steig har han utgifvit en Kleistupplaga (1905 ff.). R—n B.

Minderers spiritus. Se under Solutio.

Minderårig (lat. *minor*) kallades efter romersk terminologi sådan person, som hunnit pubertetsåldern, men ännu icke fyllt 25 år. Pubertetsåldern var för männen visserligen äfven myndighetsåldern, och såväl män som kvinnor skulle med pubertetsåldern rätteligen ha tillträtt förvaltningen af sin egendom. Men då de ej ansågos mogna därtill, ställdes de till uppnådda 25 år under kural (se d. o.). Så till vida som ifrågavarande romerska anordning efterbildats i de moderna rätts-

systemen, har uttrycket minderårig bibehållit nämnda tekniska betydelse. En mera fri användning däraf förekommer dock äfven. I sin motsättning till fullårig har minderårig nämligen kommit att i allmänhet utmärka alla dem, som med anledning af sin ungdom befinna sig i en undantagsställning i ett eller annat rättsligt afseende. Äfven där, hvarest man förblifvit främmande för berörda romerska institut, återfinnes därför likväl uttrycket. Detta gäller jämväl Sverige. Där tillhör det dock mera det dagliga talet än det egentliga rättspråket. Lagstiftarna ha i allmänhet undvikit det samma. H. o. h. har det dock icke skett. I äldre lagar rörande statsförfattningen användes ordet i fråga om konungens person som en annan beteckning för omyndig. I en och annan administrativ författning utmärker åter "minderårig", såsom i 1871 års fattigvårdsförordning, person under 15 år. Och då man till skydd för personer i uppväxtåldern ansett sig böra i viss mån hindra ett alltför tidigt, farligt eller utsträckt användande af deras arbetskrafter, har hithörande lagstiftning, hvilken i svensk rätt afser alla dem, som äro under 18 år, om dem nyttjat benämningen minderåriga, så t. ex. k. förordn. 18 nov. 1881 ang. minderårigas användande i arbete vid fabrik, handverk eller annan handtering och lag 17 okt. 1900 ang. minderårigas och kvinnors användande till arbete i industriellt yrke samt nu senast lag om arbetarskydd 29 juni 1912. Ordets bemärkelse är alltså hos oss tämligen sväfvande. Allmänligen förbinder man väl därmed föreställningen om en äldre, som faller under och ej öfver myndighetsåldern. Jfr Arbetarfrågan, sp. 1331, Fabrikslagstiftning, sp. 1228, Myndighetsålder och Öfvermage. A. W.

Minderåriga brottslingar, *jur.* De minderåriga brottslingarna tilldraga sig i nutida kriminalpolitik (se d. o.) en särskild uppmärksamhet icke blott på den grund, att brottsligheten i denna ålder är relativt störst, utan äfven på den grund, att denna kriminalitet i de flesta länder visat en stark tendens att ytterligare stegras. Till väsentlig del beror sistnämnda förhållande på de sociala omhållningar, som stå i samband med industrialismens framträngande, i det att jämväl mödrarna drifvas in i fabriksarbetet och barnen lämnas utan tillsyn och vård från hemmens sida. Huru dessa skadliga förhållanden skola lämpligen motverkas, är därför en fråga af stor betydelse för de moderna samhällena, men icke mindre viktig för dem är den frågan, huru reaktionen mot de minderåriges brottslighet lämpligen skall ordnas. Redan den omständigheten, att de flesta återfallsförbrytare som minderåriga beträdd brottets bana, gör ett effektivt bekämpande af ungdomskriminaliteten till den centrala uppgiften för kriminalpolitiken. Den äldre strafflagstiftningen beaktade denna kriminalitet endast i den mån den förklarade personer under en viss ålder för otillräkneliga och straffria samt föreskref, att gärningar, begångna af personer i en något högre ålder, skulle på grund af minskad skuld beläggas med lindrigare straff. Den ålder, vid hvilken straffbarhet inträder, är väsentligt olika i olika länder. Från 7 år (England) stiger den i andra länder till 10 (Danmark), 12 (Tyskland), 14 (Norge), förut äfven Sverige) och ända till 15 år (Finland

samt fr. o. m. 1905 äfven Sverige). För straffminskning på grund af minderårighet har i regel 18-års-åldern varit afgörande. Stundom har man under inflytande från fransk rätt (se nedan) medgett straffrihet äfven utöfver den allmänna gränsen för straffbarhets inträde under förutsättning, att den minderåriga af domstolen prövas icke ha egt nog urskillning att inse gärningens straffbarhet. Med nu nämnda regler är emellertid uppenbarligen föga vunnit för bekämpande af kriminaliteten bland ungdomen från statens sida. Ett nytt uppslag var emellertid åtminstone på papperet gifvet i Frankrike genom tillkomsten af *Code pénal* (se Code). Enligt densamma skulle domstolen i fråga om alla minderåriga under 16 år undersöka, huruvida vederbörande kunde anses ha egt förmåga att inse gärningens straffbarhet eller ej (s. k. *discernement*). I förstnämnda fall skulle ett nedsatt straff komma till användning, i senare fallet skulle han visserligen som otillräknelig frikännas, men därjämte ett insättande i uppfostringsanstalt (*maison de correction*) af domstol kunna föreskrifvas. Därmed var en anvisning gifven på det medel till reaktion mot ungdomskriminalitet, som i nutiden alltmera utträngt straffet; och efter mönstret af "Code pénal" inföto liknade regler om uppfostringsåtgärders användande gentemot för otillräkneliga förklarade i flera länders strafflagar. Alla dessa äldre föreskrifter representerade dock endast ett mycket ofullständigt utnyttjande af uppfostrings-tanken. Fränsedt den brist på effektivitet, som hade sin grund i den länge förefintligen bristen på tillräckliga och för ändamålet lämpade uppfostrings-anstalter, måste det öfver hufvud anses oriktigt att inskränka uppfostringsåtgärdernas användning endast till de fall, då straff på grund af otillräknelighet ansågs uteslutet. Äfven i fråga om en enligt lagens regler tillräknelig ung förbrytare är en uppfostringsåtgärd ofta ett vida lämpligare medel till brottslighetens bekämpande än ett utkräfvande af det lagbestämda straffet. Och äfven om tillräknelighetsfrågan skall läggas till grund för afgörandet, är det uppenbarligen icke tillräckligt att för dennas afgörande fästa sig blott vid delinkventens (teoretiska) urskillningsförmåga, enär ju den skyldige på grund af försummad uppfostran i allt fall kan vara i fullständig afsaknad af vana att öfver hufvud inrätta sitt handlande efter regler, i hvilket fall det t. o. m. från vedergällningsståndpunkt måste anses oriktigt att straffa. På ett mera effektivt sätt blef uppfostringsanken genomförd i England, hvarest domstolarna fr. o. m. senare hälften af 1800-talet i st. f. att döma minderåriga förbrytare bestraffning alltmera öfvergingo till att föreskrifva deras intagande i s. k. *reformatory* eller *industrial schools*, vanligtvis på enskildt initiativ tillkomna uppfostringsanstalter under statskontroll. De gynnsamma resultat, som man medelst detta det lagbestämda straffets utbytande mot uppfostringsåtgärder därstädes ansåg sig ha uppnått, har sedan föranlett nästan alla länder att i större eller mindre grad slå in på samma väg. I Sverige skedde detta genom 1902 års lagstiftning, som samtidigt med att den höjde tillräknelighetsåldern till 15 år och anordnade ett inskridande tvångsvis medelst uppfostringsåtgärder af viss kommunal myndighet (de s. k. barnavårdsnämnderna) gentemot vanartade

eller sedligt försummade barn, som icke uppnått denna ålder, oberoende af om de begått brott eller icke, tillika inrymde åt domstol, som dömt till böter eller fängelse i högst 6 månader för gärning begången mellan 15 och 18 års ålder, befogenhet att villkorligt utbyta det ådömda straffet mot vederbörandes insättande i allmän uppfostringsanstalt, "därest hans sinnesbeskaffenhet och omgifning samt graden af hans förståndsutveckling prövas sådant föräleda". En uppfostringsanstalt för gossar har af staten för detta ändamål uppförts vid Bona i Östergötland; i fråga om flickor användes en af Diakonissanstalten upprättad anstalt vid Viebäck i Jönköpings län. Äfven denna lagstiftning är emellertid behäftad med åtskilliga brister. Straffdomstolarna ha endast tveksamt och med stor ojämnhet utnyttjat det nya institutet. Särskildt har den omständigheten, att lagen icke angett, ur hvilken synpunkt de förut nämnda omständigheterna skola vara afgörande för straffets utbytande mot tvångsuppfostran, föranlett en förklarlig tvekan hos domstolarna, huruvida det företrädesvis är de på grund af försummad uppfostran mera utvecklade och karaktärrsvege minderåriga förbrytarna, som skola sändas till uppfostringsanstalten, eller huruvida icke tvärtom företrädesvis sådana mera förhårdade minderåriga böra sändas dit, för hvilkas rättande det ådömda relativt lindriga straffet måste anses som ett alldeles otillräckligt medel — hvilket sistnämnda alternativ dock för visso icke öfverensstämmer med lagstiftarens afsikt. Men framför allt är gränsen dragen alldeles för snävt i afseende på de brott, vid hvilka uppfostringsåtgärd kan komma till användning i st. f. straff. På senare tid har ock, särskildt med utgångspunkt från Amerikas Förenade stater, såväl i Sverige som i andra länder en stark rörelse gjort sig gällande för ett vida allsidigare och konsekventare utnyttjande af uppfostringsanken i fråga om kriminella minderåriga. Uppfostringsåtgärder i st. f. straff skola principiellt kunna komma till användning vid alla brott af minderåriga, möjligen med undantag för de allra svåraste. Dessa uppfostringsåtgärder böra i lindrigare fall utgöras af varning eller vederbörandes ställande under uppsikt af härför lämplig person. I öfriga fall bör insättande i tvångsuppfostringsanstalt obetingadt komma till användning, så snart det för domstolen ter sig som sannolikt, att en sådan åtgärd är ett bättre medel att för framtiden förebygga brott från den minderåriges sida än ett inskridande medelst straff. På många håll går man än längre och kräver straffets regelmässiga utbytande mot intagande i uppfostringsanstalt. Endast då det från början framstår som alldeles utsiktslöst att medelst uppfostran kunna uträtta något, bör straff användas. Därvid förutsättes dock, att särskilda anstalter upprättas för de mera förhårdade typerna till förbyggande af deras ofta ytterst skadliga inverkan på de mera godartade elementen.

Till dessa reformkraf har på senaste tid äfven sällat sig kraf på anordnande af en särskild procedur vid handläggningen af brottmål rörande minderåriga. Man anser sålunda häktningsinstitutets användning i fråga om minderåriga böra inskränkas till ett minimum; man påyrkar upphäfvandet af polismyndighetens befattning med den förberedande handläggningen af dessa mål samt dennas

öfverlämnande åt de kommunala barnavårdsmyndigheterna. Man anser vidare offentligheten böra uteslutas vid dylika måls handläggning; att det eljest vanliga frikännandet, då vederbörande icke kunnat om gärningen öfvertygas, i fråga om minderåriga bör ersättas med ett blott inställande af förbandet; samt slutligen att dessa måls handläggning bör undragas de allmänna straffdomstolarna och anförtros åt särskilda för ändamålet afpassade organ, s. k. barndomstolar. Denna förelse för införandet af en särskild procedur har afvenledes sitt ursprung i Förenta staterna, särskildt i den ofta undermåliga beskaffenheten hos därvarande rannsaksfångelser, och har där äfven i ett ständigt växande antal stater föranlett upprättande af särskilda barndomstolar. På senaste åren har detta skett äfven i en del europeiska länder. Meningarna äro därvid ännu delade, huruvida dessa barndomstolar böra utgöras af särskildt utbildade domare, med hvilka de kommunala barnavårdsmyndigheterna samarbeta, eller huruvida icke handläggningen af dessa mål bör h. o. h. öfverlämnas åt sistnämnda myndigheter, möjligen förstärkta med ett eller annat juridiskt kvalificerad element. Ytterst pekar alltså hela denna reformrörelse mot ett upphäfvande af den egentliga straffrättskipningen i fråga om minderåriga brottslingar och dennas ersättande med ett handhavande af uppfostringsåtgärder under öfvervägande administrativa former.

Å andra sidan må emellertid framhållas, att inom åtskilliga länder i en viss motsats härtill straffvården äro å bane att med bibehållande åtminstone i fråga om de mera svårartade unga brottslingstyperna af verkliga straff och straffrättskipning söka bättre tillgodose de nya reformtankarna vid straffbehandlingen genom att alltmera kringskära cellstraffets användning i fråga om minderåriga förbrytare, genom dessas fullständiga utsöndrande från andra brottslingar och deras inrymmande i särskilda straffanstalter, resp. afdelningar af sådana, samt genom att låta uppfostringstanken så mycket som möjligt för dessas del bli den ledande synpunkten vid själva straffbehandlingen. Så har t. ex. skett i England genom upprättandet af särskilda straffanstalter för ungdom af den s. k. Borstal-typen; så delvis äfven i Förenta staterna genom inrättande af reformfångelser, s. k. *reformatories*, hvilka ofta särskildt afsetts för unga förbrytare, samt delvis äfven i Belgien o. s. v. Bland den omfattande litteraturen på området må till orientering framhållas: Appelius, "Die Behandlung jugendlicher verbrecher und verwahrloster kinder" (1892), Lenz, "Die zwangserziehung in England" (1892), Lenz, "Die zwangserziehung in England" (1892), Morrison, "Juvenile offenders" (1896), Baernreither, "Jugendfürsorge und strafrecht in den Vereinigten staaten von Amerika" (1905), Herr, "Das moderne amerikanische besserungssystem" (1907), Lenz, "Das jugendstrafrecht" (1907); på svenska se H. Salomon, "Om barndomstolar" s. å. samt "Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm 1911". Jfr Förbättringsanstalter.

Mindoro [-därå], ö bland Filippinerna, belägen s. om Luzon, har en areal af 10,287 kvkm. 499,634 inv. (1910). Öns inre är nästan okändt; den synes vara vulkanisk och höjer sig i Halcón till 2,700

m. ö. h. Jordbrukande malajer bo vid kusten, i det inre leva manguianer och negritos. Ön bildar med ön Lubang i n. och några småöar i s. en provins, hvars hufvudort är Kalapan på norra kusten. J. F. N.

Mindove, furste. Se Litauen, sp. 774.

Mindre Asien (Anatolien) kallas den stora till Turkiska riket hörande västasiatiska halfö, som ligger mellan 36° 1' (Kap Anamur) och 42° 8' (Indjeburun) n. br. samt emellan 26° 4' (Kap Baba) och omkr. 38° ö. lgd och omges i n. af Svarta hafvet, i v. af Marmarasjön och Egeiska hafvet, i s. af Medelhafvet (jfr kartorna till art. Asien och Europa). Mot ö. har M. ingen naturlig gräns; lämpligast kan den dragas från trakten af Trabzon till spetsen af Alexandrette- (Iskanderun)-viken. Med dessa gränser omfattar M. (utom öarna) omkr. 525,000 kvkm. — Af bysantinerna erhöi M. namnet Anatole (turk. *Anadolu*), "soluppgångens land", en betydelse, som äfven den af västeuropéerna i synnerhet för västra M. använda benämningen *Levanten* har. I fortiden hade halfön icke något särskildt namn; benämningen *Asia minor* ("mindre Asien") uppkom först på 400-talet liksom till en motsats mot det öfriga Asien. Detta namn är öck i annan bemärkelse lämpligt, i det halfön företer i allmänna drag världsdelen utseende: plåtaland i midten, randberg och terrassland i utkanterna. Ang. landets ytbildning se Asien, sp. 153—154. Dess floder äro antingen bergsströmmar med kort lopp, hvilka från randbergen gå till hafvet, eller större floder, som upprinna på plåtalandet och antingen genombryta randbergen eller mellan de i öst-västlig riktning gående veckbergen leta sig fram till Egeiska hafvet. Ingen af floderna är segelbar. Till Svarta hafvet flyta Jeschil Irmak (fortidens *Iris*), Kizil Irmak (*Halys*), M:s största flod, och Sakaria (*Sangarius*); till Marmarasjön de förenade Susurlu (*Makestos*) och Adranas (*Rhyndakos*); till Egeiska hafvet: Gedis i. Sarabad (*Hermos*), Kizschyk Menderes (*Kaystros*) och Menderes (*Maandros*); till Medelhafvet: Dalaman (*Indus*), Eschen (*Xanthos*), Köprü-su (*Eurymedon*), Gök-su (*Kalykadnos*), Tarsus (*Kydnos*), Seihun (*Saros*) och Djihan (*Pyramos*).

De kantberg, som omsluta det inre höglandet, betinga den skarpa motsats i klimat, som råder mellan centrum och periferien. I det förra förekomma extrema temperaturolikheter, som saknas vid kusterna. Isotermen för 1° berör under jan. nordöstra delen, Kaisarije (1,070 m.) har ett januari-medium af blott 1,4°, medan den norra kusten har 6°, den västra 9° och sydöstra delen 9° i medeltal under samma månad. Under sommaren är det inre landet mycket starkt uppvärmdt, men äfven kusten, i synnerhet den södra. Trabazon har i juli 22,° och Adanaslätten i sydöstra M. öfver 30°. I förhållande till sitt läge har hela M. alltför stark sommarvärme, sydöstra kusten 9—10°, det inre 4—9° och de öfriga kusterna minst 2°. Då de omgifvande hafven äro svalare, förekommer ringa regnbildning annorstädes än på de högsta bergen. Då därtill kommer, att kantbergen afspärra hafsvindarna, är det lätt förklarligt, att högslätten till stor del är stäpp eller t. o. m. öken (kring saltsjön Tuz-Tschölü). Randområ-

det samt framför allt det västra kustlandet, som får nederbörd, äro fruktbara. Floran är den för Medelhafsländerna vanliga. — Invånarnas hufvudnäring är jordbruk i kustlandet samt i dess inre delar, som utgöra s. k. regnöar eller där floder göra konstgjord bevattning möjlig; däremot har boskapsskötseln större betydelse på höglätten. Hufvudsädet är öfverallt hvete, som är folkets viktigaste näringsmedel och ensamt är föremål för export; korn användes mest som foderämne. Majs, ris, potatis, råg, hirs, hafre, sorgum, bokhvete, luzern, lupiner och klöfver äro likaledes föremål för odling. Bomull växer hufvudsakligen på de varma slätterna kring Adana, Meander, Hermos och andra egeiska floder; färgväxter, berömd tobak och opium äro viktiga handelsväxter, likaledes alla slags sydfrukter, särskildt fikon. Af Rhamnus-arter fås gulbär, af Quercus-arter galläpplen och valloner. Äfven vin odlas allmänt. Boskapsskötseln är af orientalisk natur. Det viktigaste husdjuret är geten (7 mill.), dessutom på de torra höglätterna i det inre den för sin fina ull berömda angorageten (2,5 mill.). I andra rummet kommer det s. k. fettsvansade fåret. Däremot är nötkreatursafveln af mycket underordnad beskaffenhet; boskapen användes jämte den svarta buffeln mest som dragdjur; andra sådana äro mulåsnor, hästar, åsnor, hvarjämte kamelen är viktig som karavandjur. Boddling är allmän, däremot förekommer silkesodlingen mest i norra delen af landet, särskildt kring Brussa och Ismid. Ehuru skogsskötseln står lågt, kan norra M. fortfarande drifva liflig trähandel på Stambul och Smyrna. Bergsbruket har säkerligen god framtid, ehuru det nu ej står högt. Af mineral märkas sjökum (handeln härmed är koncentrerad till Eski Schehir), pandermitt, kromjárn, stenkol vid nordvästra kusten, tertiära brunkol på många ställen, silfverhaltig blymalm, koppar (särdeles i det östpontiska området), mangan, likaledes i n., smärgel kring Smyrna, bergsalt vid Halys, som har sitt namn däraf, samt salt från saltsjöar och salträsk (den 2,500 kvkm. stora sjön Tuz-Tschölü har en salthalt af 32,5 proc., alltså mer än Döda hafvet). Vid västra och södra kusterna framställs dessutom hafssalt. Heta, delvis svafvelhaltiga, källor äro talrika. Industrien är föga utvecklade och inskränker sig i de flesta yrken till handverksdrift. Träindustrien är i följd af skogrikedomen tämligen allmän (sågverk, kolmilor), läderindustrien likaså. Inom textilindustrien är mattväfveriet mest framstående; det bedrives hufvudsakligen af kvinnor och har sina centra i Gördis, Kula, Demirdji och Uschak i västra M. och Kirschehir samt Kaisarije i dess östra del. Exporten af mattor stiger till omkr. 10 mill. kr. årligen. F. ö. är textilindustrien utbredd öfverallt: linneväfveriet mera i n. (Ismid, Trabazon), sidenväfveriet i Brussa, bomullsväfveriet mest i Smyrna och på Adanaslätten.

De delvis urgamla stora farvägarna gå hufvudsakligen, i följd af bergens riktning, i väst—östlig riktning, ehuruval tvärvägar aldrig saknats. I västra delen ha numera järnvägarna starkt reducerat landsvägarnas betydelse. Från knutpunkten Smyrna går en linje åt s. ö. öfver Aidin uppför Meander till de sydfrygiska sjöarna, slutande i Burdur, en annan genom Hermos' dal till Afium-

kara-hisar, där den ansluter sig till den s. k. Anatoliska banan, som från Haidar pascha vid Bosporen öfver Eski-Schehir (bibana till Angora) och Konia går till Eregli. Det är denna, under tyska riksbankens ledning och till stor del af denna byggda järnväg, som skall utdragas till Bagdad ("Bagdadbanan") och Persiska viken. Bortsett från mindre bibanor i västra M. bör här nämnas den korta, men viktiga järnvägen Mersina—Tarsus Adana. — Hela järnvägsnätet är f. n. omkr. 2,400 km.

Befolkning. Det första folk, som omtalas i M., är hettiterna, och man anser nu, att deras ättlingar än i dag utgöra hufvudmassan af M:s befolkning. Redan i en afågsen forntid invandrade likväl indogermaner, nämligen från n. v. tracer (fryger, myser, troer, bitynier) och från v. hellener (eoler, joner, dorer) samt från ö. armenier. Likaledes inträngde från s. ö. semiter. Ett stort rike, det *lydiska*, uppstod senare i västra M., det kufvades af perserna (546 f. Kr.), hvilka i sin ordning förlorade M. till Alexander den store (334 f. Kr.). Efter hans död delades landet i flera stater. Under denna tid inkom ett nytt folk i M., nämligen de keltiske galaterna (omkr. 275 f. Kr.), som slog sig ned i nordöstra Frygien och västra Kapadocien, hvilket område efter dem fick namnet Galatia. Slutligen kom efter hand hela M. under romerskt välde (den sista delen 66 f. Kr.). Under den helleniska och romerska tiden blef den grekiska kulturen allrådande, och det grekiska språket undanträngde de äldre språken. Särskildt under romerska kejsartiden nådde M. en hög grad af välmåga, en mängd rika städer uppstod, och många ruiner påminna än i dag om dessa tider. Det romerska väldet fick sin första stöt, när det nyperiska riket eröfrade Kappadocien (606); något senare inträngde araberna, utan att dock kunna hålla sig kvar där. Men i senare hälften af 1000-talet dukade landet under för de turkiske seldschukerna, som upprättade riket Rüm (se Konia). Detta rike kufvades af mongolerna under Djingis-kan och mot slutet af 1200-talet af turkmener, som efter sin förste härskare kallade sig osmaner (osmänli). De utbredd småningom sitt välde öfver hela M. samt eröfrade 1453 Konstantinopel. Än i dag äro turkarna landets herrar, och det är där, som Turkiet eger sitt egentliga maktcentrum. Genom alla dessa hvalfningar har folkmassan blandats med olikartade folkelement, om än, såsom nämnt, det urgamla hettitiska är det starkaste. Med otrolig lätthet antog den äldre befolkningen turkarnas språk och religion, men på samma gång amalgamerade den med sig äfven det turkiska folket, hvaraf endast få äkta representanter numera finnas här. Den eröfrande rasen uppgick i den talrikare, underkufvade. Emellertid betraktar sig detta folk numera som osmänli och utgör alltiämt kärnan af M:s befolkning. Bättre bevarade sig de kristne grekerna, som bodde vid kusterna och alltiämt finga förstärkning genom inflyttade från Europa. De lefva framför allt af handel, dock delvis äfven af silkesodling, sidenväverier och finare handverk. Svåra konkurrenser inom handelsyrket ha de dock uti armenierna, som bo öfverallt, där något är att vinna, och som genom girighet och trakasserier med osmänli ådra-

lit sig deras hat, hvilket ofta utbryter i blodiga förföljelser. På senare tider har ett nytt folk kommit till M., nämligen tjerkesserna, som, sedan Kaukasus slutligen eröfrats af ryssarna (1859), till största delen utvandrade till Turkiet och hufvudsakligen till M. Andra mindre stammar äro några å tusen tachtadjer, som bo isolerade i Lyciens och Ciliciens berg. Judarna spela ej samma roll här som i de nordafrikanska länderna, enär greker och armenier äro dem alltför svåra konkurrenter. Slutligen bo i kuststäderna de bastarder mellan kristna och infödingar, som bruka kallas levantiner och som höra till de sämsta folkelementen i landet. Utom dessa öfvervägande bofasta folk finnas i M. några nomadiserande, nämligen juruker, urspr. från Lycien, som vandra omkring som zigenarna, turkurer, turkmener, släktingar till de gamla äkta semnän, samt zigenare. — Hela befolkningssantalet öfverstiger till omkr. 9 mill. eller omkr. 17 inv. på 1 kvkm. — Det forntida M. var deladt i följande landskap: Kappadocien, Pontos, Paflagonien, Bitynien, Galatien, Frygien, Mysien, Troas, Aiolien, Lydien, Karien, Lycien, Milyas, Kabalia, Pamfylien, Pisidien, Lykaonien, Isaurien och Cilicien. — Våra dagar indelas landet (utom öarna) i 2 liv och 8 vilajet. De förra äro Ismid, landet mellan Marmarasjön och Svarta hafvet, samt Bigha, landet ö. om Dardanellerna, hvilka båda höra till det europeiska vilajetet Konstantinopel. De senare äro: 1. Brussa i Khodavendikien, den nordvästligaste delen (utom Ismid och Bigha), de gamla landskapen Mysien, Frygien och västra Bitynien; 2. Kastamuni, mellersta delen af norra kusten eller det gamla Paflagonien, östra Bitynien och delar af Pontos; 3. Trabezon, östra delen af norra kusten, kustlandet af det gamla Pontos; 4. Aidin i Smyrna, sydvästra delen, forntidens Lydien, Karien samt delar af Frygien och Lycien; 5. Konia, ö. om det förra, motsvarande östra Lycien, Pamfylien, Pisidien, Lykaonien samt delar af Frygien och Kappadocien; 6. Angora, den centrala delen af halfön motsvarande Galatien och västra Kappadocien; 7. Sivas, ö. om det förra, motsvarande det inre Pontos samt delar af Kappadocien och Lill-Armien; 8. Adana, sydöstra delen, motsvarande det gamla Cilicien. Slutligen räknas till M. Djedzair-i-Bhar-i-Sefid, omfattande de flesta kustöarna i Egeiska hafvet. — Den sammanlagda arealen af dessa förvaltningsområden, hvilka icke fullt sammanfalla med hela halfön, är 501,400 kvkm.

Litt.: Tchihatcheff, "Asie Mineure" (8 bd, 1866—69), Benndorf och Niemann, Petersen och Luschan, "Reisen im südwestlichen Klein-Asien" (2 bd, 1884—89), W. M. Ramsay, "The historical geography of Asia Minor" (1890), "Impressions of Turkey during twelve years wanderings" (1897), Cuinet, "La Turquie d'Asie" (4 bd, 1891—95), E. Naumann, "Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat" (1893), Oberhummer och Zimmerer, "Durch Syrien und Kleinasien" (1899), v. d. Goltz, "Anatolische ausflüge" (2:a uppl. 1902), R. Fitzner, "Anatolien. Wirtschaftsgeographie" (1902), "Aus Kleinasien und Syrien" (I, 1903), Grothe, "Geographische charakterbilder aus der asiatischen Türkei" (1909), Philippon, "Reisen und forschung im westlichen Kleinasien" (1910),

Garstang, "The land of the hittites" (s. å.), och Banse, "Der arische Orient", III (s. å.). Bland kartor märkes Kiepert, "Karte von Kleinasien" (1901). J. F. N.

Mindre bannet. Se Kyrkotukt, sp. 523.

Mindre folkskolor. Se Folkskola, sp. 780.

Mindre korsnåbben, zool. Se Korsnåbb-släktet.

Mindre kreditivet (Lilla kreditivet). Se Kreditiv 3, sp. 1245.

Mindre kungsådran. Se Kungsådra, sp. 277.

Mindre sekreta deputationen. Se Deputation, sp. 170.

Mindre skolor. Se Barnaskola.

Mindre teatern. Se Stockholms teatrar.

Minéer, sydarabisk folkstam, som antagligen haft sitt ursprungliga hemvist i Central-Arabien, men sedermera grundlade ett mäktigt rike i Jemen, hvars härskare kallade sig "konung af Ma'in". Den förnämsta källan för vår kännedom om den mineiska kulturen utgöres af sydarabiska inskrifter, som dock ännu ej äro fullständigt tillgängliga för den vetenskapliga forskningen. Man känner dock redan namnen på mer än 20 mineiska konungar. Det mineiska riket hade vidsträckt handelsförbindelser, men störtades i 7:e århundradet f. Kr. af sabéerna. K. V. Z.

Minehead [mån'hed], stad och hafsbad i engelska grefsk. Somerset, på södra kusten af Bristolkanalen. 2,511 inv. (1901). J. F. N.

Mine'lli, Jan (Johannes Mine'llius), nederländsk skolman, f. omkr. 1625 i Rotterdam, d. där omkr. 1683, var rektor vid Erasmus-skolan där sammastädes. Han ombesörjde editioner af många latinska klassiker, med korta, till största delen ytliga, anmärkningar. Af dessa begagnade sig andra, äfven svenska, utgifvare, och han efterhärades snart med öfverdrifven vidlyftighet, så att den på utplagor af klassiska auktorer som rekommendation utsatta upplysningen *ad modum Minellii* ("efter M:s metod") slutligen i språkbruket kom att användas om en edition, som alltför mycket underlättade lärjungens översättningsarbete ("åsneryggor"). (J. C.)

Mineo [-nää], stad uti italienska prov. Catania (Sicilien). 9,828 inv. (1901). I närheten ligger den lilla sjön Lago de' Palici (lat. *Lacus Palicorum*), som under torra årstider nästan fullständigt försvinner, men vanligen har en omkrets af 150 m. och 4 m. djup i midten. Ur två hål i botten utströmmar kolsyregas med sådan styrka, att vattnet kastas upp och hela sjön tyckes koka. I forntiden var sjön helig, och vid densamma låg ett åt tvillinggudarna Palici helgadt tempel, en okränkbar tillflyktsort för förrymda slafvar. (J. F. N.)

Minära, Underminära (fr. *miner*), undergräfvä; anlägga mingångar; anlägga ett minsystem vid en minposition. Se Mina n, krigsv. L. W. son M.

Mineral (fr. *minéral*, af ett senlatinsk *minäre*, gräfvä, således eg. en uppgräfd kropp) kallar man de homogena, fasta eller flytande oorganiska naturföremål, som förekomma färdigbildade i naturen. Däraf framgår, att hvarje mineral har en bestämd kemisk sammansättning och är likartadt i alla sina delar, hvilket skiljer ett mineral från en bergart. Graniten, som är en bergart, består af mine-

ralen fältspat, kvarts och glimmer, marmor en bergart sammansatt af mineralet kalkspat. Af definitionen framgår vidare, att till mineralen räknas endast naturprodukter, sålunda ej t. ex. slagger eller på ett laboratorium beredda kemiska salter, äfven om dessa ha samma sammansättning som motsvarande mineral. Vetenskapen om mineralen heter mineralogi (se d. o.). H. J. S. J.

Mineralbad. Se Bad, sp. 616.

Mineralbister. Se Bister.

Mineralblätt, kem., benämning på flera såsom blåa målarfärger begagnade metallföreningar, t. ex. berlinblätt och bergblätt. P. T. C. *

Minera'l de Catorce [-katá'rthe]. Se Catorce.

Mineralfärger, kem., benämning på målarfärger, som dels förekomma i mineralriket, dels utgöras af oorganiska föreningar. P. T. C. *

Mineralgarfning. Se Läder, sp. 167 o. 169.

Mineralgång. Se Gång 1 och Malm.

Mineralisk, som tillhör eller är hämtad från stenriket; som innehåller mineral; som har afseende på eller är egendomlig för ett mineral. Jfr Animal och Vegetabilisk.

Mineraliska ämnen. Se Födoämnen, sp. 332.

Mineralkemi, kemiens läror tillämpade på mineralogien.

Mineralkemist, kemist, som sysselsätter sig med undersökningar af mineralens bildning och sammansättning. De äldre mineralkemisterna inskränkte sig i de flesta fall till att kvalitativt och kvantitativt bestämma mineralens beståndsdelar och voro således, som t. ex. Rammelsberg, dels mineraloger, dels analytiska kemister. På senare tiden har man börjat mera ingående studera de förhållanden, under hvilka olika mineral uppstå, resp. ha bildats i naturen, och lägger vid dessa undersökningar den fysikaliska kemiens resultat till grund. H. E.

Mineralkermes, Kermes mineralis, med., ett sedan århundraden tillbaka känt läkemedel, hvars sammansättning och utseende växlar med framställningsättet. Beredd genom kokning af finpulveriserad spetsglans med sodalösning och det erhållna filtratets långsamma afkyllning, på sätt Svenska farmakopén föreskriver, bildar preparatet ett violettbrunt pulver, som utgöres af amorf svavelantimon (Sb_2S_3) med inblandade mikroskopiska kristaller af antimonoxid (Sb_2O_3) och surt natriumpyroantimoniat ($\text{Na}_2\text{H}_2\text{Sb}_2\text{O}_7$). Det användes i dos af 1—5 cg. som hostlindrande, vanligen i form af s. k. bröstpulver, *pulvis gummosus stibiat* (se Gummipulver), som innehåller $2\frac{1}{2}$ proc. mineralkermes. — Namnet kermes (eller al-kermes) erhöi preparatet från början genom sin likhet till färgen med färgämnet kermeskor (se d. o.). S. J.—n.

Mineralkälla. Se Hålsobrunn, Källa, sp. 558, och Mineralvatten.

Mineral magnetism. Se Animal magnetism, sp. 1035.

Mineralmålning. Se Väggmålning.

Mineralög (se Mineralogi), person, som sysselsätter sig med vetenskapen om mineralen.

Mineralogi (af *mineral* och grek. *logos*, lära), vetenskapen om mineralen. Mineralogien kan indelas i två afdelningar: den allmänna och den speciella, af hvilka den allmänna mineralogien

afhandlar mineralens allmänna egenskaper i geometriskt, fysiskt och kemiskt afseende, och den speciella beskriver mineralens släkten och arter samt ordnar dessa i ett system. De delar af den allmänna mineralogien, som omfatta mineralens geometriska och fysiska egenskaper, benämnas *kristallografi* (se d. o.). — I äldsta tider ådrogo sig först de gedigna metallerna och ädelstenarna människornas uppmärksamhet och gäfvö anledning till mineralogiens uppkomst. Men redan Aristoteles och Theofrastos samlade uppgifter äfven om andra mineral än sådana, som voro direkt nyttiga, och Plinius d. ä. efterlämnade beskrifningar af alla honom bekanta mineral, hvilka beskrifningar dock äro så ofullkomliga, att man endast i ett fåtal fall kunnat utröna, hvilka mineral han därmed afser. Efter den grekiska och romerska kulturens förfall odlades mineralogien liksom öfriga naturvetenskaper hufvudsakligen af araberna, och en arabisk läkare, Avicenna (d. 1036), skilde mellan "stenar", "brännbara mineral", "salter" och "metaller". Senare blef det bergsbruket, som gaf anledning till mineralogiska studier. Agricola sammanfattade i sitt verk "De natura fossilium" (1546) de tyske bergsmännens mineralogiska erfarenhet. Man träffar där för första gången användningen af de ännu brukliga mineralkaraktärerna: hårdhet, klyfbarhet, glans o. s. v. Men så länge någon kemisk vetenskap icke existerade, kunde någon utveckling af mineralogien icke heller förekomma. Linné gjorde visserligen ett försök till en systematisk uppställning af mineralriket, därvid hufvudsakligen ledd af de yttre karaktärerna och kristallformen, men hans begrepp om mineralen voro ytterst ofullständiga och orediga, såsom en blick i hans "Regnum lapideum" visar. Någon skillnad emellan bergarter och enkla mineral gjordes ej. Diamanten fördes till samma afdelning som alun på grund af sin oktaedriska form; en del silikat hänfördes till släktena silex och kvartzum, hvilkas underafdelningar utgöras af kiselsyrans mera framstående färgvarieteter. — På nästan samma ståndpunkt står Wallerius, hvars "Mineralogia" (1747) är det första systematiska, deskriptiva arbetet i mineralogi och som hufvudsakligen stöder sig på äldre svenska arbeten af Forsius, Hjärne, Bromell och Swedenborg. Ett betydligt framsteg betecknas af Cronstedts "Försök till mineralogie" (1758). Systematiken är här grundad på mineralens kemiska sammansättning, så godt man då kände densamma. Cronstedts största betydelse ligger dock däri, att han skilde bergarterna från mineralen därigenom, att han närmare preciserade begreppet mineral. Äfven fossil, "stengyckel" (*lusus naturæ*), marlekor och en del organiska produkter o. s. v., hvilkas afhandlande förut spelat en stor roll i den mineralogiska vetenskapen, utmönstrades af honom. — På de nämnde svenske mineralogernas arbeten byggde delvis Werner, som genom sin lärarverksamhet i Freiberg utbredde intresset för den mineralogiska vetenskapen i vida kretsar. Hans system står på kemisk grundval, ehuru äfven de yttre, fysikaliska karaktärerna därvid tagas i betraktande. Samtidigt hade de båda fransmännen Romé de l'Isle och Haüy grundlagt kristallografin. Den sistnämnde uppställde äfven ett mineralsystem, som i likhet med Werners hör till

de blandadt kemiska och fysikaliska systemen. — Från denna tid började mineralsystematiken ådraga sig stort intresse, och man gick därvid i två skilda riktningar. Den ena af dessa kan benämnas den naturhistoriska, hvilken vid mineralens anordning i systemet lägger största vikten vid de yttre egenskaperna. Som den förnämste representanten för denna riktning kan nämnas Mohs, hvars "Charakteristik des naturhistorischen mineralsystems" utkom i Dresden 1820. I den motsatta riktningen, som ordnar mineralen efter de kemiska element de innehålla, gick Berzelius, som 1816 ordnade mineralen efter deras positiva beståndsdelar och 1824, sedan Mitscherlich upptäckt isomorfen, efter deras negativa element. Berzelius' sistnämnda system är det, som ännu ligger till grund för de flesta nu använda mineralogiska handböcker (af Naumann, Dana m. fl.). På senare tid har den mineralogiska systematiken varit mindre odlad, sedan man funnit, att hvarken den ensidigt fysikaliska eller den kemiska riktningen lämnat tillfredställande resultat. — Medan den geometriska kristallografien alltmera utvecklades såväl till undersökningsmetoder som beträffande kunskapen om de kristallografiska lagarna, började äfven den fysikaliska kristallografien utbildas. Nära besläktad med sistnämnda undersökningsmetod är äfven den mikroskopiska undersökningen, som infördes af engelsmännen Brewster och Sorby samt där-efter utbildats af tyska forskare. Denna medförde bl. a. en fullständig omgestaltning af kännedomen om mineralens utbredning, i det att många sådana mineral, som förut voro bekanta endast från några få ställen, befunnos vara mycket vanliga beståndsdelar af jordskorpan. — Mineralens bildningshistoria (*paragenesis*) kunde icke så tidigt som öfriga grenar af mineralogien göras till föremål för studier på grund af svårigheterna, som möta vid såväl iakttagelser som experiment. Bischoff var den förste, som framhöll vikten af denna del af vetenskapen och ökade kunskapen därom genom en mängd kemiska undersökningar. Denna beforderades ännu mera genom den af Daubrée införda syntetiska metoden, genom hvilken den konstgjorda framställningen af mineralen utföres under förhållanden, hvilka så mycket som möjligt öfverensstämma med de naturliga. H. Sj.*

Mineraloljor, gemensamt namn på de kolväten, som förekomma i bergolja och dess destillationsprodukter, äfvensom på alla de kolväten, som man erhåller genom att destillera tjära af stenkol, brun- kol, torf, bituminösa leror och skifferarter m. m. Rörande de förstnämnda samt stenkolsojlorna se **Bergolja**, **Fotogen** och **Stenkolstjära**. De ur tjära från brunkol, kannel- och bogheadkol, torf och bituminösa bergarter erhållna oljorna uppdelas efter kokpunkt och egentligt vikt i *bensin* (kokpunkt 80°—170°, eg. v. 0,71—0,76), som hufvudsakligen användes till lösningsmedel för fetter, hartser o. d., *fotogen* (kokp. 170°—220°, eg. v. 0,75—0,82) och *solarolja* (kokp. 220°—290°, eg. v. 0,82—0,88), hvilka användas som lysoljor. Solaroljan bör vara fri från fasta kolväten (paraffin). De anförda siffrorna för kokpunkt och eg. v. äro endast ungefärliga, men visa dock, att de ur ofvannämnda råämnen framställda destillaten ej äro fullt identiska med de lika benämnda varor, som er-

hållas ur amerikansk eller rysk bergolja. Dessa mineraloljor, som ofta kunna särskiljas från petroleum och stenkolsojlorna genom sin egendomliga, om rättika påminnande lukt, förfäskas stundom medelst tillsats af feta oljor, som upptäckas genom sin egenskap att med alkalier bilda tvål eller såpa. Jfr Massut. S. J—n.

Mineralspiritus, kem., sprit i. etylalkohol framställd ur etylen (se d. o.). Detta kolväte, $\text{CH}_2 = \text{CH}_2$, som bildas ur etylalkohol, $\text{CH}_3 \cdot \text{CH}_2 \text{OH}$ under inverkan af koncentrerad svafvelsyra, kan genom samma medel åter under vattenupptagande förvandlas till alkohol. Genom denna senare process har man försökt att tekniskt vinna sprit ur etylen-gas, som uppstår vid den torra destillationen af brunkol. Emellertid har man ej lyckats framställa enligt detta förfarande sprit till tillräckligt lågt pris. H. E.

Mineralsyror, kem., oorganiska syror, i motsats till organiska.

Mineralvatten, kem., vatten, som innehåller större mängder upplösta salter än vanligt källvatten och som användes för medicinskt bruk eller som läskedryck. Dylika vatten äro dels naturliga källvatten, dels artificiellt framställda och af motsvarande sammansättning. Halten af upplösta salter varierar i hög grad hos olika vatten, i somliga fall äfven af samma källa, fast å andra sidan salthalten hos vissa mineralvatten är märkvärdigt konstant. Följande tabell anger den ungefärliga salthalten på 1 l. vatten:

Utländska vatten:	
Bilin.....	5,5 gr.
Eger.....	5,5 »
Ems.....	2,7 »
Giesshübler...	1,4 »
Karlsbad.....	5,4 »
Kissingen.....	8,5 »
Kreuznach.....	12,5 »
Marienbad....	9,6 »
Saidschütz....	23,2 »
Selters.....	3,8 »
Püllna.....	32,7 gr.
Pyrmont.....	2,4 »
Tarrasp.....	12,2 »
Vichy.....	5,2 »
Wiesbaden,	
giktv.	12,7 »
Wiesbaden,	
Kochbr.	8,3 »
Wildungen,	
Helenenq....	3,5 »
Svenska vatten:	
Loka.....	0,04 gr.
Lundsbrunn..	0,14 »
Medevi.....	0,16 »
Porla.....	0,25 »
Ramlösa.....	0,17 gr.
Sätra.....	0,16 »
Torpa.....	12,6 »

De svenska naturliga mineralvattnen äro, som framgår af ofvanstående siffror, fattiga på salter, utom Torpa-källorna, som innehålla hufvudsakligen koksalt och små mängder brom- och jod-salter. Af järnvattnen innehåller gamla Ronneby-källan 0,44 gr. järnsulfat per liter, Porlavatten 0,047, Pyrmon 0,066 och Spaa 0,142 gr. per liter. Om de naturliga mineralvattnens förekomst och användning se **Brunnsdrickning** och **Hälsobrunn**.

På grund af de naturliga mineralvattnens betydande användning till medicinskt bruk gjordes redan tidigt försök att syntetiskt eftergöra dem. Redan under midten af 1500-talet anställdes försök att med konst eftergöra en del af de naturliga mineralvattnen, men först vid slutet af 1700- och början af 1800-talet började en dylik framställning i större skala. Den första mineralvattenfabriken anlades 1780 i Genève och 1798 en likartad

fabrik i Paris. Ett stort steg framåt tog mineralvattenfabrikationen genom kemisten och farmaceuten F. A. Struwe, som anlade fabriker 1821—23 i Dresden, Leipzig och Berlin. 1799 inrättade L. G. Werner i Stockholm den första mineralvattenfabriken, där äfven brunnsskickning var anordnad. 1803 var J. Berzelius läkare vid denna brunnssinrättning och har i ett litet arbete (1803) beskrifvit de då mest använda mineralvattnen. F. n. framställas de artificiella mineralvattnen på följande sätt. De enskilda salterna lösas i destilleradt vatten till en koncentration af i regel 10 proc., svårslösliga salter till 1 proc. Afmätta volymer af dessa saltlösningar blandas och utspädas med den erforderliga mängden destilleradt vatten. Därpå mätas det till omkr. + 2° afkylda vattnet med kolsyra, som inpressas under 2 atmosfärers stabilt öfvertryck. Denna mätning sker i förtenta



Maskinrum i Apotekarnas mineralvattenfabrik i Stockholm, med kopparcylindrarna för vattnets mätning med kolsyra.

kopparcylindrar, som synas i fig. Dessa äro försedda med lämpliga anordningar för aftappning. Vattnets afkylning utföres med komprimerad kolsyra. I Sverige äro de största fabrikerne "Apotekarnas mineralvattenaktiebolag" samt "Aktiebolaget Nordstjärnans mineralvattenfabrik" i Stockholm. Af hälsovatten (medicinska mineralvatten) torde årstillverkningen ej understiga 2 mill. flaskor, under det att tillverkningen af läskedrycker är många gånger större.

Mineralvattnens och läskedryckers mätning med kolsyra sker äfven genom en apparat af helt annan konstruktion, den af engelsmannen Hubert Pearce uppfunna s. k. *Consolapparaten* (se Mätning s- a p p a r a t).

På senare tid har man funnit, att några af de naturliga mineralvattnen äro radioaktiva och innehålla således äfven emanation. Radioaktiva mineralvatten framställas numera äfven på artificiell väg; så t. ex. tillverkar A.-B. Nordstjärnans mineralvattenfabrik radioaktivt Gastein-, Karlsbad- och Marienbadvatten. Dessutom finnes

det en i Sverige patenterad apparat, genom hvilken hvar och en själf kan göra det mineralvatten han vill dricka radioaktivt i den grad han önskar (se Radioaktivt vatten). De artificiella mineralvattnen tillverkas med destilleradt vatten under kontroll af vetenskapligt utbildade kemister, som genom analys öfvertyga sig om, att vattnet hålles så vidt möjligt fritt från infektiösaämnen, och fastställa tid efter annan, huruvida de olika vattnen äga den riktiga sammansättningen. P. T. C. (H. E.)

Mineralvattenfond. Se Medicinalfond, sp. 1343.

Mineralvax. Se Ceresin.

Minerande spindlar, zool. Se Minörspindlar.

Mineringsskola. Se Minskola.

Miner'va, astron., en af småplaneterna.

Mine'rva, rom. myt., äldre Menerva (af samma stam som mens, "förstånd", memini, "minnas" o. a.), namn på en romersk gudinna, som dyrkades i flera helgedomar i Rom, bl. a. (jämte Juppiter och Juno) i det berömda templet på Kapitolium. M. var närmast beskyddarinna för allt slags handverk och konstskicklighet i vidsträckt mening, således (kvinnlig) slöjd, studier, vetenskaper, uppfinningar o. d. (så t. ex. kallades hon M. medica som läkekunstens skyddsgudinna), och hennes tempel på Aventinus var samlingslokal för officiellt erkända yrkesföreningar och korporationer. Mot slutet af republikens tid likställdes M. med grekernas Athena (se d. o.) och dyrkades sedermera äfven som krigisk gudinna. — M:s viktigaste högtid *Quinquatrus* (urspr. och officiellt en fest till Mars' ära) firades under stor tillslutning, särskildt af yrkesutöfvare, 19—23 mars; skolorna hade under dessa dagar ferier, och lärarna erhöles merendels en extra gåfva, den s. k. *minerväl*. — Rester af ett Minervatempel på det s. k. forum transitorium (se art. Rom) funnos ännu kvar på 1600-talet; numera återstå blott ett stycke af den torget omgivande muren (vid Via Alessandrina) med två korintiska kolonner (*le colonnacce*) jämte bjälklag och attika, en bild af M. samt åtskilliga andra reliefframställningar. — Se vidare Calculus, Invita Minerva, Palladium och Ugglor (Minervas ugglor). H. Sgn.

Mine'rva, tidning. Se Svenska Minerva.

Mine'rva, dansk månadspublikation, utg. i Köpenhamn 1785—1807 af Pram (1785—93) och Rahbek (1794—1807), inalles 90 bd, fortsatt 1808 som kvartalsskrift. M. var den mest lästa tidskriften i Danmark och räknade en stor mängd medarbetare från alla litterära kretsar (Baggesen, Grundtvig, Öhlenschläger), innehöll många bidrag till främjande af folkets andliga och materiella utveckling och redigerades i utprägladt frisinnad anda samt med något skandinavisk tendens. M. är en riktig skattkammare för studiet af Danmarks inre historia. E. Ebg.

Mine'rva, en 1891 af Karl Trübner i Strassburg grundlagd tysk publikation. Den består af två partier, en årsbok, som innehåller uppgifter för universitet, bibliotek, arkiv, museer och lärda sällskap från hela världen rörande lärare, studerandes antal, budget m. m., samt en handbok i två delar, hvilken meddelar historiska upplysningar om dessa institutioner och af hvilken d. 1 kom ut 1911.

Mine'rva promontorium, udde på Kampaniens

rust i södra Italien, yttersta spetsen af Sorrentoalfön, midtemot ön Capri, hade ett Athenaeum och kallas *Punta di Campanella* med anledning af klockan i ett där uppfördt vaktorn, som ärnade för sjörförare.

Minerväl. Se *Minerva*, rom. myt.

Minervas ugglor. zool. Se *Ugglor*.

Minervino Murge [-vinä mo'rđe], stad i italienska prov. Bari (Apulien), vid järnvägsstationen Barletta—Spinazzola. 16,970 inv. (1901). Olivodling, stenbrott, kalkbränning. J. F. N.

Minett, petrogr., en mörk, finkornig bergart, huvudsakligen bestående af ortoklas och mycket biotit äfvensom augit, mindre ofta hornblände. Inom Sverige är den känd från Järnsjögns kyrka i Värmland, där den förekommer som en diabasliknande, knappt 2 m. bred gång i gnejs. Litt.: A. E. Törnebohm, "Minett från Järnsjögns kyrka i Värmland" (i "Geol. fören:s förh.", V, 1880). Jfr *Amprofyrt*. E. E.

Miner [-nör], fr., mus. Se *Minore*.

Minförestuga. Se *Fästning*, sp. 315, och *Galleri*, sp. 623.

Minförsvär. Se *Fästningskrig*, sp. 326, och *Mina*.

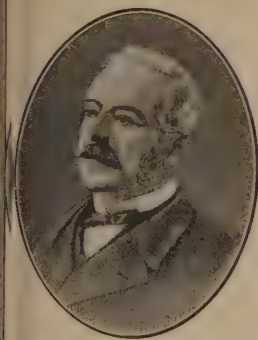
Ming, kinesisk härskardynasti, regerande 1368—1644. Se *Kina*, sp. 60—61.

Mingalleri. Se *Fästning*, sp. 315, *Galleri*, sp. 623, och *Minkrig*.

Mingarnabefästningarna. Se *Kina*, sp. 51.

Minge, ett 170 km. långt tillflöde till Kurisichaff, segelbart 35 km., genom Mingekanalen i Königs Wilhelms kanal (23,6 km.) förenadt med chaffet i närheten af Memel.

Minghetti [-ge'tti], Marco, italiensk statsman, f. 1818 i Bologna, d. 10 dec. 1886 i Rom, tog 1846 del i uppsättandet af den moderat-liberala tidskriften "Il felseino" i Bologna, fick i slutet af 1847 plats i den då sammanträdande "consultant" för Kyrkostaten och utnämndes i mars 1848 af Pius IX till minister för allmänna arbeten i Antonellis kortvariga kabinet, men sökte snart Italiens framtid hos Sardinien och fick under fälttåget i Lombardiet sommaren s. å. en plats i dennes generalstab. M. sysslade de följande åren i Bologna mest med nationalekonomiskt skriftställeri i frihandelsvänlig riktning och blef 1859, på föransstaltande af sin personlige vän Cavour, kabinetssekreterare i sardiniens utrikesdepartementet samt vidrog därefter, till en början som president i Romagnas nationalförsamling, att åvägbringa den provisoriska staten Emilia och dess införlivande i konungariket Sardinien. Nov. 1860—aug. 1861 var M. italiensk inrikesminister. Han öfvertog dec. 1862 finansministerportföljen och blef efter Farinis afgång i mars 1863 ministerpresident. Genom konventionen med Napoleon III i romerska frågan (15 sept. 1864) och aftalet om residensets definitiva för-



läggande till Florens väckte han sådan misstämning, särskildt hos befolkningen i Turin, att han 23 sept. 1864 måste afgå jämte hela sin ministär. Juli 1868—maj 1869 var M. sändebud i London, maj—nov. 1869 jordbruksminister (i Menabreas ministär) samt därefter en kort tid minister i Wien. Sommaren 1873, vid kabinettet Lanza-Sellas fall, bildade han en högerfärgad ny ministär, under hvars tillvaro Italiens allians med Tyskland och försoning med Österrike åvägabragtes. M. var själf en dugande finansminister, men kabinettets inrikespolitik var mycket vacklande, och beskyldt för att iakttaga alltför stor hänsynsfullhet mot Vatikanen, nödgades M. i mars 1876 lämna plats för vänsterchefen Depretis. I italienska parlamentet representerade M. stadsen Bologna. Sedan 1875 var M. led. af svenska Vet. akad. Statyer öfver M. ha rests i Rom (1895) och Bologna (1896). — Bland M:s skrifter märkas *Della economia pubblica e delle sue attinenze colla morale e col diritto* (1859) samt *La chiesa e lo stato* (1878), i hvilket arbete han förfäktar Cavour's kyrkopolitiska program (Se *Frikyrka i fristat*), en Rafaelbiografi (1885; ty. öfv. 1887), det postumt utgifna memoarverket *I miei ricordi* (3 bd, 1888—90) samt hans *Discorsi parlamentari* (8 bd, 1888—90) och *Scritti vari* (1896). Jfr Magni, "Marco M." (1894). (V. S.—G.)

Mingo [mi'ngau], fabriksort. Se *Conshohocken*.

Mingotti [-gä'tti], Regina, italiensk (tysk) operasångerska, född Valentini, f. 1728 i Neapel, d. 1807 i Neuburg (Bajern), blef tidigt gift med operadirektören Mingotti, som lät utbilda hennes röst hos Porpora, hvarefter hon 1747—52 vid Dresden-operan lyckosamt täflade med själfva Faustina Hasse. Fru M. uppträdde därefter i Spanien, Paris, London och Italien samt bosatte sig 1763 i München. E. F.—t.

Mingranät, krigsv. Se *Grenat*.

Mingreljen ("de tusen källornas land"), fordom furstendöme, sedan 1804 en del af ryska guv. Kutas (kretsarna Zugdidi, Senak och Letjgum) i Kaukasien, mellan Svarta hafvet i v., floden Ingur i n. och Rion i s. Invånarna, omkr. 241,000 (1902), äro till större delen mingreljer (se d. o.). Landet är bergigt, men utomordentligt fruktbart. M. utgjorde en del af forntidens Kolchis, bildade därefter en del af Georgien och förenades 1241 med Imerethien. En af dess ståtthållare, Dadian, gjorde sig 1323 oberoende och blef stamfader för furstarna af M. (J. F. N.)

Mingreljer, en till sydliga grenen af kaukasusfolken hörande stam. Större delen af invånarna i Mingreljen (se d. o.) tillhör denna stam, som är bosatt äfven i Odtschi och Gurien. Deras sammanlagda antal uppskattas till omkr. 241,000 (1902). Själftva kalla de sig *kadsaria l. kadzaria l.*, dela sig i tre strängt skilda klasser: furstar, adel och folk, och bekänna sig numera till den grekisk-ortodoxa kyrkan. Deras språk, *mingreliska*, bildar med georgiskan, lasiskan (se *Laser*) och suansk en särskild språkfamilj, som har några få morfologiska drag gemensamma med den nordkaukasiska språkfamiljen (tjerkessiska, avariska, tjjetjensiska m. fl.), men f. ö. är fullkomligt själfständig och isolerad från hvarje annan språkstam. Denna sydkaukasiska språkfamilj karakteriseras i fonetiskt hänseende

af rikedom på konsonanter och förkärlek för hårda konsonanthopningar (*chms-*, *phsth-* o. d.) samt i formellt afseende af en rikt och egendomligt utvecklad nominal- och verbalflexion, men öfverträffas dock i bägge afseendena af den nordkaukasiska språkstammen. Mycket nära befreundade, bilda georgiskan, mingreliskan och lasiskan en grupp, hvaremot suanskan intager en något olika ställning (se Kaukasiska språk). — Jfr F. Müller, "Grundriss der sprachwissenschaft" (3:e bandet, 1885—87), Erckert, "Der Kaukasus und seine völker" (1888) och "Die sprachen des kaukasischen stammes" (1895). H. A. (K. F. J.)

Mingreliska. Se Kaukasiska språk, sp. 1323.

Mingren. Se Galleri, sp. 623, och Minkrig.

Mingrop. Se Mina, sp. 560, och Minkrig.

Ming-ti, kejsare i Kina (se d. o., sp. 57).

Mingång. Se Mina, sp. 560.

Minho [mi'njå]. 1. (Sp. *Minho*, lat. *Bætis* och *Minus*), en af Pyreniska halföns huvudfloder, upprinner på nordöstra Galiciens berg, har först sydvästligt, därefter ett nästan sydligt och nedanför Orense åter sydvästligt lopp samt faller ut vid Caminha i Atlantiska hafvet. I sin nedre del bildar den gräns emellan Spanien och Portugal. Ända till Orense strömmar floden mellan branta stränder i en smal, af klippor uppfyllt bädd. Vid Orense vidgar sig floddalen. Först vid Salvatierra, 40 km. från mynningen, blir den farbar med mindre fartyg. Större fartyg kunna ej passera den vid mynningen liggande barren. Flodens längd utgör 275 km., dess flodområde 17,000 kvkm. Den enda betydande bifloden är Sil (från vänster), som upprinner på bergsknuten Peña Rubia i Kantabriska bergen samt är längre och vattenrikare än huvudfloden. — 2. (Fullständigt *Entre Douro e Minho*.) Provins i Portugal, nordvästligaste delen af riket, gränsar i n. till Galicien (Spanien), i ö. till prov. Traz os Montes, i s. till prov. Beira och i v. till Atlantiska hafvet. 7,226 kvkm. 1,170,361 inv. (1900). Prov. ligger, såsom namnet antyder, mellan floderna Douro och Minho. Den genomdrages af kustfloderna Limia, Cavado och Ave samt Douros biflod Tamega. Prov. är den tätast befolkade och bäst odlade i konungariket, ehuru den är bergig och af naturen ej synnerligen bördig. Den producerar i synnerhet majs, råg och grönsaker samt vin och kastanjer. Mycket boskap uppfödes och exporteras till England. Prov. delas i distrikten Porto, Braga och Vianna do Castello. Dess huvudstad var Braga. 1—2. (J. F. N.)

Min-ho, biflod från n. till Jang-tse-kiang (se d. o.).

Minia, el-. Se Minje.

Miniator, Miniaturista, lat., miniatyrmålare. Se Miniatyr.

Miniatyr, Miniatyrmålning (fr. *miniature*, af lat. *miniūm*, mönja, röd färg) betecknar eg. en med "minium" utförd målning eller teckning. Det var sedan långt förflutna tider brukligt att pryda de handskrifna böckerna med röda begynnelsebokstäver; stundom utfördes första raden på en sida eller i ett kapitel i rödt (jfr Rubrik), ja hela sidan infattades med röda ränder (ursprunget till de sedan

så omtyckta randteckningarna), och förklarande bilder, utförda i rödt och svart, insattes på lämpliga ställen i texten. Detta slag af manuskriptprydnad kallades *miniatura*; skrifvaren eller konstnären, som utförde den, benämndes *miniator* l. *miniaturista*. Namnet bibehölls, äfven sedan det enkla framställningssättet i två färger blifvit utbytt mot brokiga, mångfärgade bilder, rikt förhöjda med guld och silfver. Sedan de med dylika teckningar prydda handskrifterna undanträngts af tryckta böcker, illustrerade med träsnitt, öfverflyttades namnet miniatyr på smärre, i gouache på pergament, tunna elfvenbensklifvor, kartong o. d. utförda målningar (mestadels porträtt), och det är företrädesvis sådana konstalster, som nutiden kallar miniatyrer. — Genom en oriktig, men nära till hands liggande härledning från lat. *minus* (mindre) har ordet miniatyr kommit att beteckna något, som är utfördt i litet format, med ett bibegrepp af det smånätta, sirliga (fr. *en miniature*). Man talar ur denna synpunkt t. ex. om en miniatyr-almanack, ett skåp en miniature o. s. v.

Miniatyr- eller manuskriptmålning förekom redan i det gamla Egypten, upptogs af den alexandrinska kulturen och öfverfördes till Konstantinopel. Där nådde den hög utveckling och vann spridning öfver såväl Östromerska riket som västra Europa. De äldsta bevarade miniatyrerna (från 400-talet) behandla de hedniska hjältesagorna eller de bibliska



Evangelisten Matteus, engelsk miniatyrmålning från förra hälften af 700-talet i Codex aureus (K. biblioteket, Stockholm), återgifven i 4 gg:s förminskning och utan färgerna.

böckerna. Den alexandrinska stilen uppblandas med syriska och bysantinska element (symboler, arkitektonisk ornamentik). — Ett högst egendomligt miniatyrmåleri blomstrade från 500-talet på

land, där kristendom och fredlig odling funnit sin fristad. Detta måleri står h. o. h. på kalligrafisk grund. Själfständiga figurframställningar, sedda att belysa texten, förekomma sällan och så då af en mycket schematisk karaktär, snarare enlignade än tecknade. Den irländska miniaturkonsten är huvudsakligen ut på stora, prydliga initialbokstäver och ornamentala randteckningar. Den gamla irländska ornamentiken visar en blandning af lineära motiv, af flätverk och stiliserade djurfigurer, hvilkas lemmar upplösa sig i invecklade landslingor. Färgbehandlingen är liflig, färgerna starka och brokiga. — Under det romanska skedet upplomstrade miniaturmåleriet kraftigt, framför allt i Tyskland under kejsarnas af det sachsiska huset skydd. Bysantinska förebilder voro bestämmande såväl i komposition som i typer, formgifning och ornament, utstyrseln i dessa miniaturer är ståtlig och pompös, med präländ granna färger och rikligt med guld och silver på purpurfärgadt pergament (jfr fig.). Under Bysans' upplomstring efter bildstridens slut utmärker sig miniaturen för klassisk hållning, grekiska ynglingar och flickor uppträda i arkadiska landskap, bibeln liksom antika legender illustreras i uppennbart alexandrinsk karaktär, t. ex. "Gregorius" af Nazians manuskript, 880-talet. (Ett prof på mera rent bysantinsk miniaturmålning finnes återgifvet af pl. II till art. Bysantinsk konst.) Ännu på 1300- och 1400-talen illustreras grekiska författare i hellenistisk smak. — Äfven inom de orientaliska konstområdena — t. ex. i den arabiska, persiska och indiska konsten — intager miniaturmåleriet en framstående plats.

I Väst-Europa täfla Tyskland, England och Frankrike om att föra nya impulser in i miniaturens traditionella former. Gotiken medför uppväring af den franska miniaturen. "Illumineringskonsten", som den då kallades (se art. Illuminera med därtill hörande fig.), öfvergick från klostren, där den dittills företrädesvis idkats, i världsliga utföres händer. Ofta voro konstnärerna grundiga såväl i väggmålning som i bokmålning och andra konstarter. Sträfvandet gick i det hela ut på att åstadkomma större naturtrohet, naturligtvis inom de gränser, som af stilupfattningen föreskrefs. Liflighet i färgbehandling, prydlighet och sirlighet i teckning och behandlingssätt rådde. Området af behandlade ämnen vidgades och omfattade nästan allt, som låg inom tidens andliga synkrets. På samma gång utbildades en egendomlig, på stiliserade gotiska och naturalistiska motiv grundad miniaturornamentik. — Utvecklingen gick från fönstermålningsstilen — liksom fönsternas yta uppdelades pergamentsbladet i små kompositioner, infattade i cirklar eller geometriska figurer — till realism, från ornamentalt dekorativ stil till målningssstil, till antydande af föremåls rundning, af ljus och skugga. Under hela 1300-talet gick sträfvandet till verklighetsafbildning i porträtt, i tidens typer, i dräkterna, som skildras med mycken noggrannhet; slutligen i början af 1400-talet inkom landskapet i miniaturmålningar, landskap i olika årstider och i olika stämning. Stora, nya områden vunnos härmed för måleriet; miniaturen har här varit banbrytande, liksom det är omedelbart ur denna konst, som det nederländska oljemåleriet växte fram och utbildade sin teknik. Bland de

många skickliga "enlumineurer" af fransk skola under denna öfvergångstid är Pol de Limbourg (se denne), märklig som upphofsman till en af tidens yppersta bokmålningssviter, "Les tres riches heures du duc de Berry" (1416). Sedan följde miniaturen oljemåleriet i dess landvinningar, vann allt mera i elegant och förfinad naturskildring och nådde ofta stor naturfriskhet och känslighet, liksom den upparbetade en ornamentalt stil med växter, blommor och fåglar af fulländad skönhet. I Frankrike var Fouquet (d. 1480) den främste mästaren. Bland nederländska miniatursviter från 1400-talets slut anses "Breviarium Grimani" beteckna höjdpunkten. Med boktryckeriet och träsnittets uppkomst började miniaturen anses som en föreglad konst. Den förtlefde dock under 1500-talet — bland dess verk från detta skede är Dürers kejsar Maximilians bönbok — och vidare fram i tiden.

Ett slags fortsättning af miniaturmåleriet var "brefmåleriet" (se Brefmålare). Vid sidan häraf åstadkommes fortfarande smärre själfständiga målningar i den gamla konstens anda, men på lösa blad, närmast jämförliga med en senare tids album- eller minnesblad. Sålunda finnes i svenska nationalmuseets vackra miniatursamling ett litet porträtt i hel figur af kejsar Maximilian, dateradt 1515 och möjligen afsett att fästas in i en bok som begynnelse- eller dedikationsbild. Andra på samma ställe befintliga miniaturmålningar framställa i lifliga färger och på pergament tyska furstefamiljers vapen i rik ornamentalt omgifning, hvari jämväl ingå porträtt, figurkompositioner och landskapskildringar, samtliga därjämte försedda med egenhändiga furstliga namnteckningar, handskrifna tänkespråk och årtal (1593; 1613—17). — Under 1600-talet vann bruket att låta utföra miniaturporträtt allmän utbredning och spred sig från furstehofven, där dessa små bilder utdelades som nådetecken, i vidare kretsar. Därmed lades grunden till 1700-talets blomstrande miniaturmåleri. Under denna period var produktionen otroligt rik, men naturligtvis af mycket växlande värde. De bästa alstren af miniatur från 1700- och 1800-talen, t. ex. de porträtt, som äro målade af Petitot, Liotard, van Blaerenberghe, Rosalba Carriera, Chodowiecki, Isabey, Cosway, utmärkas i högsta grad genom utförandets finess och uppfattningens skärpa, på samma gång de äro betecknande uttryck för sin tids smakriktning. — Sveriges konsthistoria har att framvisa många förträffliga utförelser af miniaturmåleriet: från 1600-talet främlingarna Signac och Behn samt svensken Elias Brenner, från 1700-talet den världsberömda Hall och N. Lafrensen d. y. (Lavreince) samt senare Berndes, J. A. Gillberg och L. S. Sparrgren. (Efter svenska miniaturmålningar af Hall och Lafrensen äro t. ex. porträtten af grefvinna af Egmot och Gustaf IV Adolf återgifna i N. F.) De största miniatursamlingarna finnas i British museum, i Nationalbiblioteket i Paris och i biblioteken i München och Petersburg. — Litteraturen om miniaturer i olika länder är riklig. Bland studier af konstarens utveckling märkas A. de Bastard, "Peintures et ornemens des manuscrits" (1835 ff.), Kondakoff, "Histoire de l'art byzantin, considéré principalement dans les miniatures" (2 dlr, 1886—91), Bradley, "Dictionary of miniaturists" (1887—89),

Propert, "A history of miniature art" (1887), Molinier, "Les manuscrits et les miniatures" (1892), och Williamson, "The history of portrait miniatures" (2 dlr, 1904). En sakrik framställning af den gammalkristna miniaturkonsten finns i Diehls "Manuel d'art bysantin" (1910); en öfversikt af miniaturkonsten i Frankrike ger Martin: "Les peintres de manuscrits et la miniature en France" (1910). Om engelska miniaturer se Thompson, "English illustrated manuscripts" (1895); "Meisterminiaturen aus 4 Jahrhunderten" utgafvos 1911 af Lamberger, hvilken hösten 1912 började utgifva ett liknande praktverk om skandinaviska miniaturer. Om svenska miniaturer se C. M. Carlander, "Miniaturmålare i Sverige" (1897). Jfr Initial och Ornament. Upk. G—g N.

Miniaturist, miniaturmålare. Se Miniatur.

Miniaturmålning. Se Miniatur.

Minié-gevär, *krigsv.*, kallades efter den franske kaptenen Claude Etienne Minié (f. 1804, d. 1879, lärare vid skjutskolan i Vincennes 1852—58, föreståndare för en vapenfabrik och skjutskola i Kairo 1858—78) alla gevär, som sköto expansionskulor (uppfunna 1849), d. v. s. kulor, som i bakre delen hade en urholkning, i hvilken krutgasen inträngde vid skottlossningen och utpresade kulans väggar i räfflorna. Detta hade förut skett medelst slag af laddstocken. H. W. W.*

Miniera, måla i miniaturteknik.

Minikoi [mi'nikāi], Minikai, ö i Indiska oceanen mellan Lakkadiverna och Maldiverna, under 8° 16,5' n. br. M. är en päronformig atoll, omkr. 8 km. lång och 4,5 km. bred, inneslutande en grund lagun, som i n. har en 3,5 m. djup inloppskanal. Ön är så låg, att den skulle af hvarje storm överspolas, men en delvis med konst förstärkt vall på dess östra sida skyddar däremot; dock nedbrytas delar af den vid våldsamma orkaner, och 1867 bortspolades vid ett sådant tillfälle en sjättedel af befolkningen. Öns enda rikedom utgöres af kokospalmer, som lämna invånarna kopra och fiber, hvaraf de förfärdiga tåg. Befolkningen, omkr. 3,000 pers., är delad i 5 kaster, af hvilka de tre högsta äro rena maldiver, de två lägre lakkadiver. Alla bo i samma by, på västra l. lagusidan, men männen äro i allmänhet borta, tjänstgörande på fartyg i de asiatiska farvattnen. Ön räknas till Lakkadiverna. J. F. N.

Minima, lat. 1. Plur. af *minimum*, se d. o. och *Maximum*. — 2. *Mus.* ("den minsta"), vår halfta taktnot, som fordom (vid slutet af 1200-talet) var den minsta af de då brukliga noterna. Först sedermera tillades *semiminima* m. fl. Se vidare *Mensuralmusik*. 2. A. L.*

Minimäl (af nlat. *minimālis*), minst; ytterst liten; minsta möjliga (t. ex. dos, hastighet). Likbetydande är *minimi*- (gen. af *minimus*), begagnadt som första sammansättningsled (t. ex. *minimilön*). Jfr *Maximal*.

Minimälbrasyr. Se *Embrasyr* och *Lavettage*, sp. 1430.

Minima non curat prætor, lat., "med småsaker tager icke pretorn befattnin". Pretor (se d. o.) var domare i det gamla Rom.

Minimernas orden (lat. *Minimi fratres*, "de minsta l. ringaste bröderna"), en ur franciskanorden framgånngen munkorden, som 1435 stiftades

af Frans från Paola och till 1501 bar namnet "den helige Frans' eremiter". Sistnämnda är erhöjlo de af påven Alexander VI namnet *Minimi*, emedan de på sig tillämpade Kristi yttrande: "Hvad I hafven gjort en af dessa minsta mina bröder, det hafven I gjort mig". I Frankrike vunno



Munk af minimernas orden.

ordensmedlemmarna den hedrande benämningen *les bons hommes* ("det goda folket"). Till de tre vanliga munklöftena fogades 1501 ett fjärde: att beständigt iakttaga en lika sträng fasta, som eljest brukades blott under fastlagstiden, hvarför ock medlemmarna sades föra ett fastlagslif (*vita quadragesimalis*). — Under sin största utbredning, på 1500-talet, hade orden 450 konvent med omkr. 7,000 medlemmar; f. n. finnas 19 konvent (alla utom 1 i Italien) med omkr. 330 munkar. Äfven finnas en "andra" och "tredje" orden, spridda i Spanien och Syd-Amerika. — Se Roberti, "Storia dell'ordine de Minimi" (2 bd, 1902, 1909). H. H.—t.

Minimi frätres, lat. Se *Minimernas orden*.

Minimilön. Se *Minimal* samt *Arbetslön* och *Fackförening*.

Minimiproblem. Se *Maximiprobblem*.

Minimtermometer, *Minimumtermometer*, *fys. o. meteor.*, kallas en termometer, på hvilken man kan afläsa den lägsta temperatur, som egt rum sedan en viss tid. Den vanligaste konstruktionen af detta instrument är följande. I en sprittermometer befinner sig inuti spritpelaren en liten nål af glas eller emalj (en s. k. *index*), som, när termometern lutas åt ena eller andra hållet, lätt glider fram eller tillbaka. Instrumentet inställes därigenom, att man håller det i något lutande ställning, med termometerkulan uppåt, så att indexen glider ned mot spritkolonnens fria ända, hvarefter det försiktigt vrides tillbaka, tills röret kommer i horisontalt läge, och upphänges i denna ställning. Vid aftagande temperatur sammandrager sig spritkolonnen och för med sig nålen mot lägre grader på skalan. Ty den buktiga yta, som bildar sprits

fria ända, sammanhållas af det s. k. yttrycket, hvilket hindrar indexen att genombräta vätskeytan. Då kolonnen sedan, efter att temperaturen uppnått sitt minimum, åter börjar utvidga sig, ligger indexen däremot kvar på sitt ställe, orörlig i spriten. Om således instrumentet icke rubbats ur det läge, som detsamma erhållit vid sista inställningen, kan man efter en tid, t. ex. ett dygn, på det läge, som indexen intar, se, hvilken den lägsta temperaturen varit under mellantiden. Denna temperatur anges naturligtvis genom det gradtal på skalan, som sammanfaller med den mot spiritkolonnens fria yta vettande ändan af indexen. För att observationerna på minimitermometern ej må bli felaktiga, måste man tillse, att inga spritdroppar afsatt sig i den fria delen af röret. I detta fall äro de afästa värdena för låga. Så snart sådana droppar visa sig i öfre delen af röret, böra de genom lämpliga manipulationer förenas med spritpelaren och instrumentet ånyo inställas. Jfr Maximitermometer. R. R.*

Minimum, lat., det minsta; det minsta värdet, den lägsta graden, i motsats till *maximum* (se d. o.) samt *Maximitermometer*, *Minimitermometer*, *Vind* och *Väderlek*.

Minin, Kuzma (Kosma, Kozma), med tillnamnet Suchorukij, rysk patriot, d. 1615 eller 1616. Hans födelseår och tidigare öden äro okända, men mot slutet af den ryska orostiden i början af 1600-talet (se Ryssland. Historia) ledde han som slaktare i staden Nizjnij-Novgorod. 1611, då polackerna lagt under sig Moskva och en god del af Ryssland, utan att i längden möta ett organiseradt motstånd, blef han gripen af en nyvaknande nationell rörelse och framträdde som energisk förespråkare för bildandet af ett nytt landtvärn. Redan på hösten 1611 började han samla medel till underhåll af ett sådant, och sedan furst D. M. Pozjarskij öfvertagit den rent militäriska organisationen (febr. 1612) brutit upp från Nizjnij, trädde han vid dennes sida som krigskommissarie. Om hans följande verksamhet är föga känt, men efter det nationella tsardömet återupprättande (1613) blef han belönad med en hög värdighet (*dumnuj dvorjanin*) och med förläningar. H. A.—t.

Miningenjör. Se *Varfsdepartementet*.

Minister (fr. *ministre*, af lat. *minister*, tjänare) är i våra dagar titel dels för de högste ämbetsmännen i staten, som omedelbart under statsöfverhufvudet ombesörja regeringsangelägenheterna, dels för regeringens befullmäktigade ombud hos främmande makter. Om ministrar i den senare betydelsen se *Diplomat* och *Diplomati*. Ministerinstitutionen i den förra betydelsen, som här skall behandlas, fanns ej i forntidens och medeltidens statsrepubliker, där en aristokratisk församling (t. ex. romerska senaten) eller den demokratiska folkförsamlingen själf utöfvade regeringsmakten. Den tillhör egentligen det monarkiska stats-skicket, och att den äfven förekommer i de moderna storstatsrepublikerna, beror däraf, att dessas regeringsmyndighet anordnats efter monarkiska förebilder (se nedan om Nord-Amerikas förenta stater, Frankrike och Schweiz). I oinskränkta monarkier (fortidens och Österlandets) ha alltid funnits ministerliknande ämbetsmän, visserligen i teorien blotta verktyg för monarkens vilja, men det oak-

tadt med stort inflytande, ja stundom de egentligen regerande (t. ex. de turkiska storvesirerna). Den moderna västerländska ministerinstitutionen har sina rötter i medeltidens germanska konungadöme. Under det att i germanstaterna folket utöfvade sin andel i statsmyndigheten på tingen, utöfvade konungen den honom tillkommande andelen däri med hjälp af sina hofjänare, för hvilka i frankiska riket användes (den urspr. ofria hofjänare betecknande) benämningen *minister* (se *Ministerialer*). De högst stående bland dessa, såsom drots, marsk, major domus (se d. o.), blefvo jämte kanslern (se d. o.) konungens själskrifna rådgifvare och medhjälpare vid de centrala regeringsgöromålens skötsel. När ur den kungliga tjänstemannaklassen (jfr *Hird*) utvecklade sig en mäktig aristokrati af jorddrottar, öfvergick den politiska makt, som förut tillhört tingen, till aristokratiska herredagar (i feodala stater feodala hofdagar), och då uppstod också inom denna aristokrati en krets af ständiga kungliga rådgifvare omkring de ofvannämnde höge hofämbetsmännen. Detta blef medeltidens edsvurna rådsförsamlingar (i Sverige "riksrådet", i England "privy council", hemliga rådet). Till följd af sin förbindelse med de aristokratiska herredagarna uppträdde rådsförsamlingarna stundom som dessas målsmän inför konungen, äfven sedan herredagarna genom tillkallandet af ofrälse växt ut till ständerförsamlingar (i England parlament), och det låg då nära till hands, att de gjordes ansvariga inför herredagen eller ständerförsamlingen. När så blef fallet, såsom i England redan under medeltiden, kom rådsinstitutionen i st. f. att vara ett blott organ åt konungamakten att innebära en konstitutionell skranka däremot, men äfven när — såsom länge i Sverige — en dylik parlamentarisk ansvarighet ej genomförts, hade rådet på grund af sin aristokratiska sammansättning en så stark ställning, att det kunde skydda mot ett laglöst kungligt godtycke (enligt den svenska konungabalken skulle rådet styrka till rikets rätt, så att konung och folk hölle sina ömsesidiga eder), men stundom äfven alldeles lamsla konungamakten (jfr härom *Konungaförsäkran*). — Till en början voro rådsförsamlingarna ej ständiga, utan tillfälliga magnatmöten. I samma mån regeringsmaskineriet blef mera utvecklad, uppstod emellertid behovet af ständiga, speciellt utbildade kungliga medhjälpare, som hade att bereda, föredraga och expediera ärendena från de särskilda styrelsegrenarna, och då magnaterna i rådet ej ville binda sig till en dylik tjänstgöring, föll denna i händerna på lågättade sekreterare, hvarigenom vid sidan af rådet uppstod en af konungen h. o. h. beroende fackminister (*konselj*, *kabinett*), hvars medlemmar ofta blott benämndes *statssekreterare*. En ansats härill var sekreterarregementet (se d. o.) under de äldre svenske Vasarna, men detta modifierades, då Gustaf II Adolfs i 1634 års regeringsform afslutade förvaltningsreformer ombildade själfva det aristokratiska rådet till ett ständigt ämbetsverk, hvarigenom det under ledning af målsmän för de olika förvaltningsgrenarna, delvis med titlar från det gammalgermanska hofväsendet (de fem "höge riksämbetsmännen": drots, marsk o. s. v.) kunde erhålla ett konstante inflytande på regeringsärendena. I Sverige kom statssekreterare därför länge ej att be-

tyda en verklig minister, utan en mera underordnad föredragande kansliämbetsman. I de flesta andra europeiska länder, där under början af nya tiden en modern statsordning ävägabragtes genom uppkomsten af enväldet och ständerförsamlingarnas undertryckande, afskaffades däremot i sammanhang härmed h. o. h. de aristokratiska rådkamrarna och ersattes med "kabinett" af fackministrar, hvilka, liksom i forntidens och Österlandets despotiska monarkier, blott voro furstarnas tjänare. Det såg därför ut, som om den möjlighet till en konstitutionell skranka på konungamakten, som den medeltida rådsinstitutionen erbjudit, skulle gå förlorad för Europa. Äfven i Sverige innebar Karl XI:s personliga regering och Karl XII:s kansliordning af 1713 (se K. a. s. li, sp. 808—809) ett steg i samma riktning. Frihetstiden återställde emellertid här den gamla rådsinstitutionen, men utan målsmän för andra förvaltningsgrenar än utrikes-ärendena och gjorde den å ena sidan så beroende af riksdagen och å andra sidan så mäktig i förhållande till konungen, att ett bakslag framkallades (1772 års statsskick), som slutligen ledde därtill, att rådet 1789 afskaffades och att konungen fick föra regeringen med tillhjälp af fullkomligt osjälfständiga ministrar, vanligen statssekreterarna, hvilka sålunda nu också i Sverige kommo att tjänstgöra som verkliga ministrar. Äfven i England blef det gamla privy council visserligen ej afskaffadt, men fullkomligt betydelselöst (se nedan), och det var till en liten del däraf, kabinettet (se Kabinett, sp. 516), som regeringsärendenas verkliga handläggning förlades. Men ur den i England tidigt uppkomna ministeransvarigheten inför parlamentet (se ofvan) hade efter 1688 års revolution utvecklats sig en parlamentarisk ansvarighet för kabinettet, som medförde, att detta här, i stället för att vara ett organ å ett kungligt allenastyrande, alldeles omöjliggjorde ett sådant (se nedan). Det engelska systemet togs till förebild vid det från slutet af 1700-talet (franska revolutionen) framträdande sträfvandet att återupplifva de gamla ständerförsamlingarna i form af verkliga folkrepresentationer och afskaffa det monarkiska enväldet, ett sträfvande, som ledt till, att denna statsform, åtminstone i sin rena form, nu ej längre finnes kvar i den västerländska statsvärlden. Följden häraf har blifvit den moderna ministerinstitutionen, hvilken i allmänhet har följande gemensamma drag. Under det att förut det mer eller mindre berodde af regentens godtycke, om han vid regeringens förande ville samverka med sina ministrar, kan nu ingen regeringsåtgärd komma till stånd utan medverkan med en eller flera ministrar, och för denna medverkan har den eller de medverkande att ansvara inför folkrepresentationen (se Ministeransvarighet). Garantien för att ministeriell medverkan egt rum är vanligen en ministers (i allmänhet föredragandens) kontrastation (se d. o.), som fordras, för att statschefens (monarkens eller presidentens) beslut skall få gällande kraft. I några länder (i regel ej i Sverige) kunna t. o. m. ministrar af egen myndighet afgöra vissa ärenden, s. k. ministerstyrelse (se d. o.). Formellt antagas emellertid alltid regeringsbesluten utgå från statschefen, och med hänsyn härtill äro ministrarna att anse som

hans lydnapspålitliga organ, hvarför de också af honom tillsättas och afskedas. Någon lydnapspålit eger dock icke rum, när ministrarna deltaga i de rådslag, hvarur regeringsbesluten framgå: De ha därvid endast att taga hänsyn till sin uppfattning af statens bästa; de kunna därför i sin *egenskap af rådgifvare* sägas vara omedelbara statsorgan, och det är för hvad de tillrådt eller underlåtit att afträda vid regeringsbeslutens fattande, som de äro ansvariga inför representationen. Däremot äro de ej ansvariga för själfva besluten (såvida de ej själfva fattat dessa i statschefens namn, såsom fallet är, när ministerstyrelse eger rum), men deras råd få genom det därmed förknippade ansvaret en sådan vikt, att de vanligen i verkligheten bestämma besluten, helst statschefen genom kontrastationsvägran kan hindras att bringa till verkställighet ett mot den kontrastationskyldige ministrarnas mening fattadt beslut. Vill han ändock försöka detta, måste han skaffa sig en annan kontrastant, som inför representationen vågar påtaga sig ansvaret. Då inträder en ministerkris (se d. o.), och en sådan kan uppstå äfven däri genom, att de icke kontrastationskyldige ministrarna nedlägga sina ämbeten, när deras råd ej följes. Äfven om statschefen fattar sitt beslut i samråd med blott en minister (i Sverige blott i *kommandomål*; se d. o.) och äfven när (såsom i Sverige) en minister kan fritaga sig från ansvaret för en af de öfrige tillstyrkt åtgärd genom reservation till protokollet, nödvändiggör behovet af enhetlighet i regeringens förande en viss samstämmighet (solidaritet) mellan ministrarna. De utgåra därför ett kollektivt helt, ministären (kabinettet, konsellen), hvarför en ministerkris ofta innebär, att denna i sin helhet afgår (eljest inträder blott partiell ministerkris). Till främjande af politisk samstämmighet inom ministären påläggs en af dennas medlemmar med en särskild titel (ministerpresident, premiärminister, konseljpresident, statsminister) konstitueras som dess ledare; vanligen erhåller han ett visst inflytande på de öfrige ministrarnas tillsättning (han "bildar kabinett"), och han är ord. i öfverläggningar utom rådkammaren (se "ministerkonferenser", "ministerråd", "statsrådsberedningar"), genom hvilka ministrarna söka ävägbringa enhet och planmässighet i sina rådslag. I hvarje ministär sitta fackministrar, hvilka som chefer för de olika förvaltningsgrenarna stå i spetsen hvar och en för ett departement eller ministerium och bereda, för statschefen föredraga och sedan expediera förvaltningsgrenens ärenden. Med hänsyn till förvaringssättet af de vid föredragningen nödiga papperen kallas de stundom ministrar "med portfölj" och deras departement portföljer (t. ex. finansportföljen). Dem åligger vanligen kontrastationen af de till deras fack hörande regeringsbesluten. Jämte dem kunna till ministrar "utan portfölj", i Sverige kallade "konsultativa statsråd", nämnas män, hvilkas deltagande i styrelsen anses önskligt på grund af deras politiska inflytande eller allmänna insikt i statsangelägenheter. Den moderna ministerinstitutionens betydelse behöfver ej blott vara, att den utgör ett värn mot regeringsmissbruk, utan därigenom kan också ävägbringas en positiv samverkan mellan regering

och folkrepresentation. När, såsom ofta är fallet, till ministrar tagas folkrepresentanter eller ministrarna ha rätt att på grund af sitt ämbete deltaga i riksdagsdebatterna, bli de i tillfälle att söka vinna representationen för regeringens politik. Lyckas de ej häre i viktigare frågor, uppstå vanligen ministerkriser. En sådan kan alltså förorsakas likaväl af meningsskiljaktigheter mellan ministrarna och representationen som af menings-skiljaktigheter mellan dem och statschefen, och i vår tid äro ministerkriser af det förra slaget de vanligaste. — Den moderna ministerinstitutionen företer två typer, som kunna kallas den parlamentariska och den konstitutionella. Den förra har utvecklats och nått sin högsta fulländning i England. Utmärkande därför är, att statschefens befogenheter med afseende på ministären blifvit en tom form. Besluten fattas i ministerkonferenser ("kabinetttet") och föreläggas sedan konungen till underskrift antingen af premiärministern eller af vederbörande fackministrar. I vissa andra länder kan visserligen statschefen öfvervara ministärens rådgifningar, men i England sker detta aldrig. Där presidierar han endast i privy council, som fortfarande gäller som den officiella rådkammaren, men sammanträder endast för den sanktionering af vissa regeringsbeslut, hvilken enligt häfd där skall försiggå, ehuru äfven dessa beslut fattats i kabinettet. Det ursprungliga förhållandet mellan konungen och ministrarna är här alldeles omkastadt. Endast som rådgifvare åt ministrarna i privata audienser kan konungen utöfva något inflytande på styrelsen. Kabinetttet är ej längre en rådande myndighet, utan den beslutande regeringen (= fullständig ministerstyrelse). Med full rätt kallas det också *His majesty's government*. Lika illusorisk är konungens rätt att utnämna ministrarna. Den parlamentariska ansvarigheten har utvecklat sig därhän, att det är folkrepresentationens, ej konungens förtroende, som h. o. h. är afgörande för ministärens tillsättning och afgång. Om ett parti fått öfvervikt vid valen till underhuset, har konungen blott att utnämna dess chef till premiärminister, och sedan tillsättas (eller afskedas) kabinetkets öfriga medlemmar af konungen enligt premiärministerns anvisning. Härigenom erhåller ministären en sådan solidaritet, att dess bestånd beror af det förtroende den som helhet åtnjuter af det härskande partiet. En tid ansågs visserligen konungen kunna af eget initiativ afskedas en ministär, om han samtidigt genom att upplösa underhuset och anbefalla nya val sökte stöd hos folket, men sedan midten af 1800-talet utöfvas också upplösningsrätten faktiskt af premiärministern, som begagnar den för att, om hans maktställning i parlamentet är hotad, vädja till folket. Utfalla nyvalen mot honom, blir den segrande oppositionens chef själfskriven att bilda ministär. — Enligt den konstitutionella typen presidierar däremot statschefen i den verkliga rådkammaren, utöfvar inflytande på regeringsbesluten och äfven på ministärens bildande, om han också därvid tager en viss hänsyn till den parlamentariska partiställningen. Ehuru den moderna ministerinstitutionen, såsom ofvan är nämnt, kom till stånd under inflytande af engelska förebilder, erhöll den dock till en början utom England i allmänhet den konstitutionella formen,

hvilket berodde dels af att den engelska parlamentarismen då ännu ej var fullt utvecklad, dels af att den ej rätt uppfattades, dels af att de historiska förutsättningarna därför saknades. Sedermera har den konstitutionella typen på många håll modifierats till likhet med den parlamentariska, men då denna mer beror af politiska maktförhållanden än statsrättsliga bestämmelser, äro öfvergångarna ännu svävande. Om statsskicket är republikanskt eller monarkiskt, har härvid ingen afgörande betydelse. Den nordamerikanska republikens ministerinstitution är den kanske mest icke-parlamentariska. Ministrarna ha här endast att med afseende på förvaltningens skötande biträda presidenten, som själf bestämmer regeringens politik och till- och afsätter dem utan hänsyn till kongressen, till hvars förhandlingar de icke ens ha tillträde och för hvilken de ansvara endast för olagligheter. Däremot är den nuv. franska republikens ministerinstitution fullt parlamentarisk, ehuru till följd af det förvirrade partiväsendet mindre stabil än den engelska, i det ministärer bildas och störtas blott genom tillfälliga partikombinationer inom parlamentet. En särskild typ utgör den schweiziska ministerinstitutionen. Presidenten är här ej statschef, utan regeringen utgöres av en kollegial myndighet, förbundsrådet, i hvilket han blott är ordf. medlem och som för viss tid väljes af representationen. Då dess medlemmar själfva äro ministrar med portfölj, inneha de sina ministerplatser för den tid de äro valda, oberoende af både en statschefs eller representationens förtroende. I Sverige infördes den moderna ministerinstitutionen under namn af statsråd genom 1809 års R. F. — i konstitutionell form. Rätten att genom till protokollet antecknad afvikande mening fritaga sig från parlamentariskt ansvar utgör ett formellt hinder för att statsrådet får den solidaritet, som bör utmärka en parlamentarisk ministär, och först 1876 erhöll det officiellt en enhetlig ledning genom inrättandet af statsministerämbetet (om också en faktisk sådan stundom förut kunnat utöfvas af en framstående statsrådsmedlem, t. ex. L. De Geer). Med undantag af innehafvarna af justitie- och utrikesportföljerna och hofkanslaren (se d. o.) förde de öfriga ord. medlemmarna af statsrådet titeln statsråd och voro blott konsultativa. Som fackministrar fungerade statssekreterarna, men de räknades som medlemmar af statsrådet, endast när de föredrogo ärenden från sina förvaltningsgrenar. 1840 afskaffades statssekreterarämbetet, och i spetsen för förvaltningsgrenarna sattes ord. medlemmar af statsrådet som departementschefer. Endast tre statsråd blefvo fortfarande konsultativa (se Statsråd). Jfr L. Dupriez, "Les ministres dans les principaux pays d'Europe et d'Amérique" (1892—93). S. B.

Ministeransvarighet, det ansvar, som åligger ministrar för deras ämbetsutöfning dels inför statschefen, dels inför folkrepresentationen. Ministeransvarighet af det förra slaget utkräves i regel blott genom afskedande, ehuru exempel finnas på, att statschefer också ha rätt att anställa juridiskt åtal mot ministrar (såsom i Danmark), och vanligen användes ordet blott om ministrarnas ansvarighet inför folkrepresentationen. Ministeransvarighet af detta slag gäller ministrarnas råd i

regeringsärenden, men, där ministerstyrelse (se d. o.) eger rum, äfven själva regeringsärendena. Till sin form kan den vara dels *juridisk*, då den utkräfvades endast på grund af laga dom och kan medföra kriminella och civilrättsliga följder; dels *politisk*, då den beror på rent parlamentariska åtgärder, endast syftande till ministerskifte. Den kan vidare afse dels olagligheter, dels en politik, som utan att vara lagstridig anses för staten skadlig. I förra fallet är den juridiska, i senare fallet den politiska formen den normala. Institutet har uppstått i Västerlandets monarkier (se Minister) och grundar sig på fiktionen om monarkens ofelbarhet och däraf följande ansvarighet, men det har äfven öfverflyttats till de moderna republikerna med politiskt ansvariga presidenter. Redan under medeltiden var den juridiska ministeransvarigheten fullt utbildad i England, där man af grundsatsen: konungen kan ej göra något orätt (*the king can do no wrong*) drog konsekvensen, att, om något orätt begåtts, hans tjänare måste ha begått det och att således ansvarsyrkandet måste riktas mot dessa. Den politiska ministeransvarigheten har sin grund i den allmänna uppfattningen om ministrarnas ansvarighet, hvartill den juridiska gett upphof. Äfven dess hemland är England, men den blef där aktuell först genom det efter 1688 års revolution sig utvecklande parlamentariska statsskicket (se Minister, sp. 595, och Parlamentarism). Från England ha båda formerna upptagits i de fria författningar, som efter slutet af 1700-talet införts i andra stater. Sverige hade dock själfständigt under frihetstiden utbildat en juridisk ministeransvarighet, hvilken blef äfven politisk, i det ur partisynpunkt misshagliga riksråd beröfvades sina platser ("licentierades") under förevändning, att de gjort sig skyldiga till olagligheter. Den juridiska formen har i England varit dels *act of attainder* (se Attainder; numera föråldrad), dels *impeachment* (se d. o.). Det senare tillvägagångssättet har upptagits i flera andra författningar, såsom den nordamerikanska unionens, den italienska, den nuv. franska, men andra ha öfverlämnat själva domsrätten antingen åt landets högsta domstol, såsom i Nederländerna, Belgien, eller åt en af ledamöter dels från denna domstol, dels från den öfverhuset mer eller mindre motsvarande "kammaren" sammansatt "riksrätt", såsom i Danmark och Norge, eller åt en särskild domstol, organiserad i syfte att göra den oberoende af partiförhållanden, såsom i Österrike. En egendomlig form för en sådan är den af själskriifna högre ämbetsmän bestående svenska riksrätten (se Riksrätt). Anklagelserätten har i allmänhet (dock ej undantagslöst, exempelvis i Österrike) förbehållits blott åt den underhuset motsvarande delen af folkrepresentationen, men i Sverige har 1809 års R. F. § 106 öfverlämnat den åt ett af ombud från riksdagens alla (numera båda) afdelningar bestående utskott — konstitutionsutskottet (se d. o.). Handhafvandet af den politiska ministeransvarigheten plägar ej vara regleradt genom grundlagsbestämmelser (i Sverige dock genom R. F. § 107; se Konstitutionsutskottet, sp. 864), utan bero af fritt företagna parlamentariska åtgärder, såsom adresser till statschefen om ministärförändring, interpellationer, misstroendevota eller förkastande af viktiga

regeringsförslag. I den mån ett konstitutionellt statsskick utvecklats sig i parlamentarisk riktning, har den juridiska ministeransvarigheten allt mer undanträngts af den politiska. Jfr R. Kjellén, "Studier rörande ministeransvarigheten" (1890) och "Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia" (1895). S. B.

Ministère public [-stär pybli'k], fr., i Frankrike ett sammanfattande namn för den offentliga åklagarmaktens samtliga organ.

Minister för allmänna arbeten. Se Arbetsminister.

Minister för utrikes ärendena, den officiella titeln för chefen för det svenska utrikesdepartementet. Se vidare Statsråd och Utrikesdepartementet.

Ministeriälböcker. Se Kyrkböcker.

Ministeriäler (lat. *ministeriales*, äfven *ministri*) kallades urspr. i det franska riket ofria hof-tjänare, som användes till högre sysslor. Efter länsväsendets uppkomst betecknade i Tyskland ministeriäler de vasaller, vanligen af ofri börd, som ej underhöllos med riddarlän, utan på seignörernas gårdar (se Länsväsen, sp. 194). Det blef emellertid brukligt att ge äfven dem län, och ministeriälerna blefvo då en särskild klass inom riddarståndet, hvilken sedan 1100-talet samman-smälte med det egentliga ridderskapet (adeln). Från ministeriäler i kejsarlig eller furstlig tjänst härstamma många tyska adelssläkter. S. B.

Ministerie/II, som tillkommer eller är egendomlig för en minister; som utgår från en minister; som gillar (understöder) ministärens politik; regeringsvänlig (mots. *oppositionell*).

Ministeriella handlingar kallas dels de protokoll, som fördes i ministeriell konselj och väl äfven de särskilda protokoll, som enligt Regeringsformen § 9 ännu kunna föras, då rikets säkerhet eller eljest synnerligen viktiga skäl fordra hemlighållande af mål, som angår rikets förhållande till främmande makter jämte eventuella bilagor, dels alla sådana handlingar, som röra Sveriges politiska förhållande till främmande makter. Enligt Tryckfrihetsförordningen § 2 mom. 4 få sådana handlingar icke före 50 år efter protokollets eller handlingens datum till tryckning fordras eller, utan vederböran-des tillstånd, utbekommas. Jfr Ministeriella mål.

Ministeriella mål kallades i Sverige 1809—1909 ärenden, som angingo rikets förhållande till utrikesmakter utom fråga om krig och fred, för hvars behandling 1809 års R. F. § 13 innehöll särskilda bestämmelser (se Statsråd). Uttryckligt angäfvos i R. F. §§ 12 och 32 som ministeriella mål frågor om "afhandlingar och förbund med främmande makter" och utnämning af diplomatiska sändebud. För de ministeriella målens beredande gällde ej föreskriften i R. F. § 10 om upplysnings inhämtande från ämbetsverken, utan de kunde (§ 11) beredas på sätt konungen funne lämpligast och skulle ej såsom vanliga regeringsärenden föredragas och afgöras i vanligt statsråd (om detta se Statsråd), utan i den s. k. ministeriella konseljen, bestående blott af utrikesministern (ord. föredragande) och ett annat statsråd (före 1840 helst hofkanslern), men 1885 ändrades detta därhän, att utrikesministern skulle bereda

de ministeriella målen och att konseljen om dessa skulle utom föredraganden (helst utrikesministern) bestå af två statsråd, af hvilka statsministern, om han ej själf var utrikesminister, skulle vara det ena — alltid när förbundsfrågor behandlades (då också utrikesministern måste närvara) och annars, när han var oförhindrad (§§ 11 och 12). Sedan Sverige och Norge genom unionen 1814 blifvit en enhet i förhållande till främmande makter och då Norges grundlov (§ 28) ej innehöll något annat om de "norske diplomatiske sager" än att de voro undantagna från behandling i samladt statsråd och Rikssakten af 1815 (§ 7) tydligen för dem förutsatte svensk föredragande, kommo de svenska ministeriella målen att äfven omfatta norska sådana ("diplomatiske sager"). Som emellertid Norges intressen äfven ansågos kunna kräva beaktning vid deras afgörande, medgafs genom en resolution i ministeriell konselj 1835 åt norska statsministern eller annan norsk statsrådsledamot rätt att närvara i den ministeriella konseljen. Med unionsupplösningen 1905 upphörde naturligtvis detta förhållande. 1909 afskaffades genom förändringar i R. F:s §§ 7, 11, 12 och 32 de ministeriella målen som ett särskildt slags regeringsärenden och därmed äfven den ministeriella konseljen; de afgöras nu i vanligt statsråd och erhålla samma beredning som andra där förekommande ärenden. Föredraganden är såsom förut utrikesministern, och genom n. v. lydelsen af § 11 är honom förbehållet att utan afseende på ärendets beskaffenhet göra alla meddelanden ang. rikets förhållande till främmande makter till dessa eller till konungens sändebud i utlandet. Så länge de ministeriella målen behandlades i den ministeriella konseljen,ingo protokoll rörande dem för den i § 105 föreskrifna granskningen i konstitutionsutskottet införades endast i det, som rörde allmänt kända och af utskottet uppgifna händelser. Då de öfverflyttades till det samlade statsrådet, hvars protokoll voro fullständigt underkastade konstitutionsutskottets granskning, föreskrefs 1909 i § 9, att "där rikets säkerhet eller eljest synnerligen viktiga skäl kräva hemlighållandet af mål, som angår rikets förhållande till främmande makt, skall öfver målet föras särskildt protokoll" och bestämdes i § 105 samma inskränkning med afseende på sådana protokolls införande, som förut gällt om alla protokoll rörande ministeriella mål. S. B.

Ministeriella protokoll. Se Ministeriella handlingar och Ministeriella mål.

Ministeriell konselj, statsr. Se Ministeriella mål.

Ministerium (sv. plur. -rier), lat. (af *minister*, se d. o.). 1. En styrelsegren, i spetsen för hvilken en minister är ställd, motsvarande hvad i Sverige och Norge benämnas statsdepartement l. departement (se d. o.), t. ex. finansministerium; ministeriets ämbetslokal. — 2. Predikoämbete (*sacrum ministerium*).

Ministerkommittén, ryska. Se Ryssland (Författning).

Ministerkonferens. Se Minister, sp. 596.

Ministerkris, en förändring i en ministär, bestående däri, att denna i sin helhet eller delvis afgår på grund af meningsskiljaktighet mellan

ministrar och statschefen eller mellan ministrar och folkrepresentationen (se Kris och Minister).

Ministerportfölj, eg. en ministers dokumentportfölj; statsrådsämbete.

Ministerpresident, den förnämste af en statschefs rådgifvare, ministärens främste ledamot. Jfr Konseljpresident och Minister.

Ministerresident (fr. *ministre résident*), diplomatisk ämbetsman, som är ackrediterad hos ett främmande lands suverän (statschef). Han räknas till 2:a rangklassen bland sändebud, innehar en lägre afönad ministerpost än envoyén och tar plats efter den yngste envoyé extraordinaire på stället. Som utmärkelse för tjänstemeriter eller af artighet mot det hof, där de äro ackrediterade, tilläggas ministerresidenter ofta namn och rang af ministre plénipotentiaire. Den svenska ministerstaten räknar f. n. endast en ministerresident (i Argentinska republiken).

Ministerråd (Kabinett l. Konselj, se d. o.), församling af ministrarna till gemensamma öfverläggningar inför statschefen eller under premiärministerns (konseljpresidentens, se d. o.) ordförandeskap. I England förekomma aldrig konseljer af det förre slaget, i Danmark användes namnet ministerråd i motsats till "statsråd" för att beteckna ett ministärens sammanträde, som hålles under konseljpresidentens i st. f. under konungens ordförandeskap och hvars beslut därefter underställas konungen (danska grundloven §§ 15, 16), men denna form för regeringsärendenas behandling är där föga bruklig. I Frankrike däremot betecknar ministerråd (*conseil des ministres*) ett sammanträde under statschefens (presidentens) ordförandeskap i motsats till ett ministersammanträde under konseljpresidentens (*conseil de cabinet*). I åtskilliga länder behöfva mindre viktiga ärenden ej föredragas i ministerråd af ena eller andra slaget, utan kunna afgöras af statschefen i samråd med blott vederbörande departementschef eller t. o. m. af denne ensam (se Ministerstyrelse). I Sverige måste alla regeringsärenden, utom kommandomål (se d. o.), afgöras af konungen i flera statsråds närvaro. Ett sådant ministerråd kallas här statsråd (se d. o.). Ministerråd i dansk betydelse finnes dock äfven i Sverige, men icke som officiell institution och kallas statsrådsberedning. S. B.

Ministerstatssekreterare för storfurstendömet Finland är titel på den i Petersburg stationerade ämbetsman, som inför kejsaren föredrager finska ärenden. Innan ännu Finlands förhållande till ryska riket blifvit vid landtdagen i Borgå (1809) fastställt, tillsattes en statssekreterare, som inför kejsaren skulle föredraga ärenden rörande Finlands förvaltning. Denne, som var en rysk ämbetsman, erhöi såsom "adjoint" en infödd finne. Genom instr. 6 nov. 1811 inrättades därpå i Petersburg den s. k. Kommittén i afseende å finska ärenden, som hade till ändamål att granska och bereda de ärenden, som berodde på kejsarens omedelbara afgörande. För föredragning af ärendena hos regenten tillsattes en statssekreterare, som i likhet med ledamöterna i kommittén skulle vara infödd finne. Kommittén upphäddes emellertid genom manifestet af 17 mars 1826 (äter-

upprättad 1857—91), men statssekreteraren kvarblef i sina funktioner, och samtidigt inrättades ett statssekreterariat. 1834 tillades honom titeln ministerstatssekreterare. Statssekreteraren till biträde utnämndes en "adjoint", som, vid förfall för statssekreteraren, förestår hans befattning och under hvars närmaste inseeende det på två afdelningar, en för rysk och en för svensk korrespondens, delade kansliet lyder. Till statssekreterarämbetet inkomma alla de mål rörande Finlands *civila* förvaltning, som enligt landets grundlagar och öfriga författningar ankomma å regentens granskning och afgörande. De sålunda inkomna ärendena skola därpå af statssekreteraren anmäljas till föredragning. Dessförinnan eger denne dock genom generalguvernören infordra upplysningar och vidare utredning, om han anser sådant erforderligt, hvarjämte han är berättigad att i ärenden, som inkommit till regenten, men hvaröfver senaten icke yttrat sig, utan föregående föredragning, å regentens vägnar infordra senatens utlåtande. Till statssekreterarens åligganden hör äfven att i vissa fall underskrifva, i andra endast kontrahera handlingar, hvilka efter skedd föredragning meddelas generalguvernören och senaten till kännedom eller verkställighet, hvarjämte det tillkommer statssekreteraren att i afseende på alla i ryska riket vidtagna eller tillämnade åtgärder och författningar, som äfven kunna röra Finland, skriftväxla med de ryska ministerierna och öfriga auktoriteter. Hvad åter angick de finska ärenden, som beröra äfven kejsardömet intressen, stadgades 1 aug. 1891, att ministerstatssekreteraren borde i fråga om lagförslag och landtdagspropositioner inhämta resp. ryske ministers yttrande, som jämväl liksom generalguvernörens utlåtande skulle föreläggas regenten.

En stor del af sina befogenheter beröfvades ministerstatssekreteraren genom ett i grundlagsvidrig ordning 2 juni 1908 vidtaget förfogande. Kejsaren stadfäste då ett ryska ministerrådets "beslut", hvarigenom å ministerrådet ankomme att pröfva, hvilka finska ärenden berörde äfven Rysslands intressen. Generalguvernören borde därför sända dubbla exemplar af alla handlingar, det ena till ministerstatssekreteraren, det andra till ordf. i ministerrådet. De två förstnämnde funktionärerna borde jämväl till ministerrådets förberedande pröfning insända förslag till föredragningsmemorial, som de på eget initiativ uppgjort. Utan ministerrådets utlåtande finge ärende icke föredragas. Vid fall af meningsskiljaktighet finge föredragning af generalguvernören eller ministerstatssekreteraren ega rum endast tillsammans med ministerrådets ordf. eller vederbörande ryske minister. De ärenden, som drabbas af denna "ordning för handläggningen af finska ärenden, som beröra kejsardömet intressen", skulle omfatta alla lagstiftningsfrågor och därtill styrelseåtgärder af allmän betydelse. I praktiken ha emellertid alla på allerbögsta afgörande beroende frågor redan från första början behandlats af ministerrådet. A. Nmn. (T. C.)

Ministerstatssekreteraradjoint [-jœw]. Se Ministerstatssekreterare.

Ministerstyrelse, dels regeringsärendens afgörande af ministrarna i konselj (se d. o.) eller af en enda minister utan medverkan af statschefen, dels statschefens fattande af beslut utom konseljen

i samråd med blott en minister (den föredragande). Se Minister. S. B.

Ministräbel (fr. *ministrable*), "i stånd att bli minister", särskildt i Frankrike användt epitet om de i det politiska lifvets förgrund stående personer, bland hvilka ministrar pläga utses.

Ministräles (mlat., af lat. *minister*, tjänare), i äldre tider benämning på katolska kyrkosångare, som biträdde vid altartjänsten.

Ministra/nt (af lat. *ministrare*, betjäna), kyrkotjänare. Se Korgosse.

Ministre plénipotentiaire [mini'str plenipätä-siär], fr., "befullmäktigad minister", diplomatiskt ombud, som, enligt den af Wienkongressens åtta signatärmakter (bland dem Sverige) bestämda och sedermera allmänt följda ordningen, är i likhet med envoyé och ministerresident, att räkna till sändebud af 2:a rangen (af 1:a är ambassadör, af 3:e chargé d'affaires). En min. pl. är akkrediterad hos suveränen (statschefen) i det land, dit han skickas. Oftast är han äfven envoyé extraordinaire, d. v. s. innehafvare af en af de högre afönade, fasta ministerplatser, som äro upprättade vid de förnämligare hofven. Han kallas då envoyé extraordinaire och ministre plénipotentiaire, men erhåller ej därigenom någon högre rang än den, som helt enkelt bär titeln ministre plénipotentiaire, men är äldre på platsen. Eljest tillägges titeln min. pl. ministerresident på grund af ålder eller meriter eller af artighet mot det hof, där han är akkrediterad. Den svenska diplomaten räknar f. n. (1912) 15 envoyés extraordinaires och ministres plénipotentiaries.

Ministär (fr. *ministère*, af lat. *ministerium*), samtliga ministrarna förenade till en enhet; kabinett. Efter den, som innehar främsta platsen eller ledningen bland ministrarna eller "bildat ministären", uppkallas vanligen denna. Se vidare Minister. S. B.

Ministrier. Se Hidatsa.

Min'ium, lat., mönja (se d. o.).

Min'ius, lat. Se Minho.

Minjak-kenangan, bot. Se Artabotrys.

Minje (arab. *el-Minia*), provins i Öfre Egypten, omfattande den 15—20 km. breda Nildalen mellan prov. Siut och Beni Suef. 1,947 kvkm. kulturland. 663,144 inv. (1907). Hufvudstaden M. ligger på vänstra Nilstranden, mellan denna och Ibrahimkanalen. 27,221 inv. (1907). Ångbåtsstation, stor sockerfabrik, bomullsspinneri. I närheten det berömda koptiska klostret Dēr el-Bukra. J. F. N.

Minkammare. Se Mina, sp. 561.

Minken, *Lutreola vison*, zool. Se Flodillrar, sp. 602.

Minköpie, folkslag. Se Andamanerna och Papua.

Minkovski, Hermann, rysk-tysk matematiker, f. 1864 i Alexoten, Ryssland, d. 1909 som professor i Göttingen, erhöi redan vid 19 års ålder franska vetenskapsakademiens stora matematiska pris för lösningen af problemet om ett tals framställning som en summa af fem kvadrattal. Hans djupgående arbete *Geometrie der zahlen* (h. 1, 1896) innehåller en stor rikedom af fruktbara och nya tankar, hvilkas betydelse måhända ej ännu vunnit den uppskattning de förtjäna. M. fann ett afgörande kriterium för, huruvida ett tal är alge-

bräskt eller icke, ett problem, som före M. endast var löst för kvadratiska irrationala förmedelst kedjebräksutveckling. Han framställde äfven en ny teori för elektriciteten, där den af Lorentz först givna s. k. relativitetsprincipen göres till föremål för en ingående och originell behandling, som spridde ett nytt ljus öfver begreppen tid och rum samt äfven leder till en fullkomligt ny behandling af hela mekaniken. M:s samlade arbeten utges af Hilberts ledning.

Minkrig, *krigsv.*, kallas den strid, som vid belägring af en fästning stundom utkämpas under jordytan. I slutet af 1400-talet användes, af Pedro Navarro, för första gången krutminor i fästningskriget; men för förstörandet af kontereskarpen och föräschrandet af eskarpuren användes sådana först af turkarna och fingo sedan vidsträcktare bruk under nederländska frihetskriget. Fästningsbyggnaden sökte nu råda bot häromt genom anordnandet af eskarpuren af magistralgallerier och under kontereskarpen af enveloppgallerier, hvilka sedan framfördes under fältvallen, för att man från deras främre ändar skulle kunna höra de fientliga minarbetena. Snart anlade man äfven längre framgående mingångar för fiendens mötande (*kontraminsystem*), och härigenom tvingas denne då att äfven begagna underjordiska vägar, emedan försvararen i annat fall skulle kunnat spränga hans belägringsarbeten på fältvallen i luften. Så uppkom *minkriget*; och som exempel på sådant strids-sätts allmänna användande kan nämnas belägringen af Kandia 1667—69, under hvilken de försvarande läto 1,172 minor springa, hvarigenom de lyckades förlänga försvaret 24 månader. Längre använde såväl de anfallande som de försvarande med likadana medel åstadkomna vanliga minor, och först 1685 anställdes under Vaubans ledning de första försöken med inslagsminor, hvilka, utförda som borrhminor, tilläto försvararen att förstöra och med krutgas föylla anfallsminorna. Denna för försvaret vunna förläna lyckades Bélidor i midten af 1700-talet utjämna genom uppfinnandet af öfverladdade minor; och härmed voro minorernas å båda sidor hufvudsakliga stridsmedel funna. Bélidors minor användes vid belägringen af Schweidnitz 1762, och kort därefter erhöll minörkonsten sin afslutande vetenskapliga utveckling. Vid Sevastopol användes sedermera för första gången från tredje parallellen den underjordiska vägen mot fästningen, då den anfallande ej på annat sätt kunde komma vidare fram mot denna; men Totleben blef ej väl varse detta, förrän han gick ut med kontraminer, och härigenom lyckades han förlänga försvaret från 3 febr. till 8 sept. — Ehuru ett framåtskridande med sapp ofvanpå jordytan går betydligt både lättare och hastigare än med mingallerier under densamma, är dock den anfallande, om fästningen eger minförsvar, nödsakad att bekämpa detta genom ett minanfall, såvida han ej vill utsätta sig för att oupphörligt se sina arbeten raserade af den underjordiska elden. De minor, som därvid användas, kallas *kross- l. inslagsminor (camouflets)*, om de äro afsedda att förstöra ett närliggande fientligt mingalleri, utan att åstadkomma någon nämnvärd förändring af den öfverliggande jordytan, samt *trattminor*, om de äro ämnade att uppslunga den öfver-

liggande jorden och sålunda åstadkomma en trattformig fördjupning i marken, en s. k. mingrop, hvarigenom bl. a. fiendens arbeten ofvan på jordytan förstöras. Den anfallande, som måste dels förstöra fästningens mingallerier, dels å sin sida åstadkomma stora mingropar, i hvilka hans sappörer kunna finna skydd och få fast fot, använder både inslags- och trattminor och kan stundom, genom att använda mycket stora laddningar, i samma mina förena bådas verkningar. Den försvarande däremot, som dels i regel behöver spara på krut, dels bör akta sig att betjäna fienden genom att åstadkomma mingropar, använder hufvudsakligast inslagsminor. Endast undantagsvis, om han kommer i tillfälle att spränga något på jordytan utfördt belägringsarbete, använder den försvarande trattminor. — För att under jordytan kunna framtränga till de punkter, där man vill anlägga sina minor, bygger man underjordiska gångar, *mingallerier*. Fästningens permanent anlagda minsystém, vanligen ett framför hvarje utgående vinkel, bestå af murade gallerier, nämligen minförestuga samt hufvud-, gren- och lystringsgallerier (se Fästning, sp. 315), hvilka under belägringens gång i mån af behof förlängas medelst gångar, *mingrenar* och *stridsgrenar* (se Galleri, sp. 623), byggda af träkarmar och bräder. Den anfallande bygger naturligtvis sina gallerier uteslutande på sistnämnda sätt. För att från jordytan nedkomma till erforderligt djup gör man galleriet i början sluttande nedåt, eller ock kan man gå ned med en lodrät, likaledes med träkarmar och bräder inklädd *minbrunn* och sedan från dess botten utgå med galleriet. Ehuru arbetet sålunda blir obekvämare, ju mera man tränger ned på djupet, innebär det å andra sidan en fördel att komma under sin motståndare, ty tvärtemot hvad för striden ofvan jord är förhållandet, är det här den lägre ståndpunkten, som är den dominerande.

Anfallet utföres på följande sätt. Då belägringsarbetena framskridit till närheten af ett minsystems förmodade tät, anlägges framför det samma ett stycke löpgrä, *minlogement*, af ungefär samma utsträckning som en halfparallell (se Fästningskrig). Från hvarje minlogement, som vanligen får sin plats bakom tredje parallellen, framskjutas mot fästningens minsystém 6 å 8 mingallerier på sådant inbördes afstånd ($2\frac{1}{2}$ å 3 gånger afståndet till jordytan), att fienden icke med en mina kan inslä två gallerier. Minarbetet fortsättes med minsta möjliga buller natt och dag, endast med nödiga uppehåll för att lyssna efter fiendens företag. Har man någon kännedom om de fientliga galleriernas läge, söker man leda egna gallerier emellan dessa och taga dem i flanken. När man kommit ett fientligt galleri tillräckligt nära, laddas en mina, som fördämmas och affyras. Om möjligt bör man söka att samtidigt spränga en hel rad af minor, hvilka läggas hvarandra så nära, att alla mellanliggande fientliga gallerier därigenom insläs. Sprängningen verkställles helst i skymningen, hvarefter sappörer och minörer, med erforderliga betäckningstrupper, under skydd af mörkret taga de sprängda mingroparna i besittning. Sappörerna kröna med skanskorgar mingroparnas mot fästningen vända sidor och ombilda dem sålunda medelst s. k. flygsapp till ett stycke

löpgraf, och denna framskjutna infanteriställning förenas sedan utan dröjsmål med närmast bakom liggande parallell. Minörerna undersöka, om genom sprängningen någon fientlig mingång blivit tillgänglig, och skynda i sådant fall att bemäktiga sig densamma genom att så långt fram som möjligt anbringa en afstängning. Från det nya minlogement, som genom mingroparna erhållits, framgår man ånyo med ett erforderligt antal gallerier, anlägger åter en rad minor, som afskär alla mellanliggande gallerier, och framtränger sålunda steg för steg, tills man eröfrat eller förstört fästningens alla mingallerier framför den anfallna fronten.

Försvaret af fästningens minsystem ordnas sålunda. Då belägringsarbetena närma sig täten af ett minsystem, besättas dess lystringsgallerier med dubbla lystringsposter, hvilka göra anmälan, så snart de märka något underjordiskt arbete. Framtränger fienden öfver jord så långt, att hans sapptätor nå förbi lystringsgalleriernas spetsar, förstöras hans arbeten genom sprängning af några trattminor, hvilket upprepas, tills fienden tvingas att börja den underjordiska striden. Förnimmes i ett lystringsgalleri något underjordiskt arbete från den fientliga sidan, låter man fienden närma sig så mycket, att man kan bedöma den riktning, i hvilken han framtränger, och om möjligt äfven afståndet. Man utgår då från egen hotad sida mot det fientliga galleriet med en s. k. *stridsgren*, i hvars ända en kontramina (se d. o.) skyndsamt anlägges, fördämmas och affyras. Vill man i det längsta bevara sin stridsgren, framborrar man från dess främre ända en s. k. *contre-puits* (se d. o.). Så vidt möjligt undviker man att lägga minor i de murade gallerierna för att ej förstöra dessa. Sedan egen mina spelat, ventileras galleriet med luftväxlingsmaskiner, och arbetet återupptages. Ha fientliga minor spelat, ventileras, undersökas och repareras inom deras verkningskrets liggande gallerier, hvarefter man från flera håll framgår med stridsgrenar mot mingroparna för att hindra den anfallande att därifrån utgå med nya gallerier. Man söker äfven hindra mingropens kröning genom insläendet af dennas framsida. Äfven genom kasteld och ständiga små utfall, riktade mot minlogementen, bekämpas minanfall. Vid utfallen söker man fördrifva logementens besättning och igenkasta galleriernas ingångar. Genom kastelden tvingas fienden att öfvertäcka sina miningångar med vidlyftiga blinderingar. Minförsvarets framgång beror i öfrigt på möjligheten af att från ett väl framfördt minsystem kunna redan på ett afstånd af 14 m. (i fastare mark och i lucker eller fuktig jord endast hälften så långt) höra de fientliga arbetena och med ledning däraf träffa förberedelser för att dessa hvarje gång förstöras, just då fienden bereder sig till att förskaffa sig en mingrop. Den försvarande bör därför ha väl förberedt allt, särskild ventilation och antändning, samt måste hålla sig så tyst som möjligt för att kunna höra bättre än den anfallande, som ju alltid måste arbeta sig fram. (Jfr Fästningskrig, sp. 323, och Galleri, sp. 623.)

Redan för åttioåriga årtionden sedan syntes tanken på minanfall mot en fästning vara på väg att helt och hållet uppges; men på senare tid, då belägringsartilleriet tyckes få allt svårare att för-

störa försvarsmedlen, dyker tanken på minkrig åter upp, och det är därför också sannolikt, att fästningsbyggaren ej vidare underlåter kontraminsystemet, där markens beskaffenhet tillåter att anordna ett sådant. Tekniken har också, sedan det sista mera omfattande minkriget utkämpades (vid Sevastopol), gjort utomordentliga framsteg i afseende på ej blott mingångarnas ventilation och belysning, utan äfven deras byggande.

L. W:son M.

Minlogement [-lâ-]. Se Minkrig.

Minn., amerik. förkortning för Minnesota (jfr M a.).

Minne, *psyk.*, medvetandets förmåga att som dispositioner bevara förnimmelserna, föreställningarna och tankarna samt vid gifven anledning återkalla dem och igenkänna dem som identiska med det förut uppfattade. Äfven de enskilda yttringarna af denna förmåga kallas minnen. Man kan skilja mellan det bevarande minnet, det återkallande minnet och det igenkännande minnet. 1. *Det bevarande minnet* är medvetandets förmåga att "behålla i minnet" det en eller flera gånger uppfattade, så att detta sedan kan återkallas utan återupprepande af det intryck, som föranledde den första uppfattningen. Först från denna upprepning (reproduktion) sluter man till det förutgående bevarandet i minnet. Men då man ofta iakttagit, huru äfven det, som man haft anledning att tro för länge sedan vara glömdt, kan återkallas i erinringen, så är det sannolikt, att allt, som en gång ingått i sjäslifvet, i någon mån lämnat minnesspår efter sig. Herbarts och hans anhängares antagande, att de bevarade minnesbilderna skulle vara aktuella föreställningar, ehuru i omedveten form, blir då ytterst osannolikt, emedan ingen själskraft skulle räkna till för att hålla aktuell den oerhörda massa af sådana minnesbilder, som den vuxna människan eger. Därför antar flertalet nutida psykologer, att det, som är kvar i minnet, enligt regeln är endast en *disposition*, d. v. s. en möjlighet och tendens att vid gifven anledning åstadkomma reproduktionen. Härifrån har man att särskilja de fall, då s. k. *perseveration* (se d. o.) eger rum, d. v. s. när den en gång inträdda förnimmelserna, utan att ha fullständigt nedsjunkit till omedvetenhet, bevaras i medvetandet och, så snart den ej af andra starkare förnimmelser eller föreställningar tränges tillbaka, träder fram med full medvetenhet. Minnesdispositionerna äro att fatta som ett specialfall af den ökade lätthet att utföra en viss verksamhet, som i allmänhet uppstår genom öfning, blott att minnena lättare inöfas än t. ex. muskelrörelserna, så att på deras område funktionens utförande en enda gång merendels lämnar ett märkbart öfningsresultat. En del psykologer har också utsträckt minnets begrepp till att omfatta alla öfningsfenomen, ja, såsom Hering, äfven motsvarande egenskaper hos materien, eller såsom Semon, under den motsvarande grekiska benämningen *mneme* (se d. o.) äfven ärtlighetsfenomenen. Då lokala rubbningar inom hjärnan medföra bortfallet af vissa bestämda minnesyttringar, så är det antagligt, att minnesdispositionerna förutsätta vissa modifikationer af hjärncellernas funktioner, uppkomma i och med att en viss funktion utförs. De celler, som uppbära minnesdispositionerna, äro sannolikt desamma som de, hvilka tjänstgjort vid motsvarande

ursprungliga förmimmelser, men för hvarje enskild minnesbild förutsättes sannolikt samverkan mellan en mångfald hjärnceller. Därmed sammanhänger, att man i minnet kan bevara ej blott enskilda förmimmelser, utan också såsom fristående från dessa deras inbördes formförhållanden, t. ex. en melodi, som kan transponeras för olika höjdlägen eller olika instrument. — 2. Det återkallande minnet är förmågan att vid gifven idéassociation (se d. o.) återkalla till aktuellt medvetande det förut uppfattade genom minnesdispositionens aktualiserande. Återkallandet kallas reproduktion och dess yttring reproducerad föreställning (se Föreställning och Reproduktion). Denna skiljer sig från den producerade föreställningen eller fantasibilden (se Fantasi) därigenom, att den förra väsentligen liknar den ursprungliga uppfattningen och fattas som till sitt innehåll identisk med denna, under det att den producerade föreställningen fattas som något nytt. Reproduktionen är dock aldrig fullt trogen, och ju längre tid, som förlutit mellan den ursprungliga uppfattningen och reproduktionen, desto mera skiljer sig den reproducerade föreställningen från den ursprungliga uppfattningen genom uppkomna luckor i minnesbilden, ofta oafsiktligt ifyllida från annat håll, till dess att slutligen dispositionen blir så svag, att reproduktionen under vanliga förhållanden ej kan komma till stånd. Trognast och lättast att framkalla är minnesföreställningen omedelbart efter den ursprungliga uppfattningen (det omedelbara minnet); om en tid förlutit mellan dem, så minskas småningom troheten och lättheten. Det är detta, som man kallar, att man "glömmer" innehållet i fråga. Experiment ha visat, att glömskans förstörelseverk i början är mycket märkbart, men längre fram blott småningom ytterligare försämrar reproduktionen. — 3. Det igenkännande minnet identifierar innehållet i den reproducerade föreställningen med den motsvarande ursprungliga uppfattningen, så att man vet om, att man erfarit detta förut. Minnesbilden får då karaktären af *erinring* (se d. o.), och är denna fullständig, så inordnas minnesbilden på bestämd ställe bland våra öfriga erinringar, så att vi veta, när och under hvilka förhållanden vi först gjorde erfarenheten i fråga. Igenkännandet kan uteblifva, hvarvid minnesbilden fattas som något nytt (t. ex. vid ofrivilliga plagiat). Å andra sidan kan ett illusoriskt igenkännande ega rum, så att man tycker sig förr ha upplefvat något, som i själva verket är nytt (se Paramnesi). — Minnesdispositionerna kunna konstateras endast genom reproduktionerna. Därför kan man enligt regeln ej afgöra, hvad som är att hänföra till det bevarande minnet, hvad till det återkallande. Att man i ett visst enskildt fall ej lyckas erinra sig något, kan sålunda lika väl bero på, att minnesbilden är för svag, som på att man saknar erforderlig idéassociation för dess aktualiserande. När man studerar inlärandet af något i minnet, har man därför ej kunnat särskilja de här nämnda tre momenten i minnesfunktionen. Den viktigaste förutsättningen för att kunna inlära något i minnet är det härför erforderliga medfödda *anlaget*. Detta är såsom välbekant mycket olika hos olika människor. Somliga äro födda med godt minne, andra med dåligt minne. Merendels synes

den, som behöfver kort tid för att inlära en minnesläxa, också snart glömma det inlärd, under det att den, som har svårare att lära, ofta får sin möda belönad därigenom, att han och senare glömmer. Men det finnes också ytterlighetsfall af godt minne med stor förmåga både att inlära och att behålla samt af ett minne, som är så dåligt, att det hastigt glömmer trots all möda vid inlärandet. Vanligen har samma person olika godt minne för olika saker; den, som har godt minne för toner, kan t. ex. ha dåligt minne för former och färger och tvärtom. Med särskild hänsyn till de minnesbilder, som tjänstgöra för vårt inre språk, har man skilt mellan olika *minnestyper*: den *visuella* typen, som tänker med synbilder, den *auditiva*, som liksom hör sina tysta tankar, och den *motoriska*, för hvilken minnen af talrörelserna tjäna att uppbära tankarna. I sin renhet äro dessa typer ytterst sällsynta, men t. ex. af Binet konstaterade hos de båda räknekonstnärerna Diamandi och Inaudi, af hvilka den förre är visuell, den senare öfvervägande auditiv. Vanligast torde förekomma en blandning af den auditiva och motoriska typen. Men f. ö. kan en person t. ex. öfvervägande tillhöra den auditiva typen vid tänkandet af abstrakta begrepp, men den visuella vid konkreta föreställningar. Olikheter mellan olika människors minne beror ej blott på deras medfödda anlag, utan också på den olika *öfning*, som deras minne underkastas. Det lider nämligen intet tvifvel, att icke minnet kan i hög grad uppövas, och detta ej blott så, att man naturligen kan genom öfning inlära något visst i minnet, utan också att själfva minnesförmågan genom öfning kan utvecklas, så att man t. ex. genom flitigt sysslande med siffror förbättrar sitt talminne och genom historiska studier får en större lätthet att lära historia o. s. v. Vinsterna af sådana speciella minnesöfningar tyckas också sträcka sig till mer eller mindre likartade ämnesområden, så att man t. ex. genom inlärande af betydelselösa stafvelser förbättrar sitt minne äfven för årtal, namn och satsar o. s. v. Helt visst bero dessa öfningsresultat åtminstone delvis på, att hvarje förvärfvad kunskap erbjuder nya idéassociationer för det, som sedan skall inläras, men framför allt stärkes minnet medelbart genom uppöfvandet af uppmärksamheten, liksom också genom utvecklingen af förmågan att logiskt bearbeta det studerade samt genom inöfvande af goda studievänor, så att man t. ex. skiljer mellan huvudsak och bisak. James förnekar, att minnet kan annat än på detta medelbara sätt genom öfning stärkas, men andra psykologer antaga äfven en omedelbar minnesuppöfning. Detta gäller emellertid blott en olikhet i teorierna; om själfva öfningsresultatet är man ense. Helt visst kan enhvar uppöfva sitt minne på det särskilda område, där man för sin dagliga verksamhet behöfver godt minne. Tyvärr kan man dock ej hindra det minnets aftagande, som är ett af ålderdomens vanliga företeelser. Före den fjärde månaden visa barnen intet tecken till minne, men redan under tredje eller fjärde året kunna de förvärfva minnen, som sedan bevaras under hela lifvet, och deras lätthet att lära stiger år för år. Om den ålder, vid hvilka minnesförmågan står högst, är man af olika meningar; somliga antaga pubertetsåldern, andra något tidigare år. Bestämmandet är egentligen omöjligt, emedan minnet

fungerar på så många olika sätt och utveckling af minnet i en riktning kan gå före dess utveckling i andra afseenden, för att ej tala om olikheterna mellan de enskilda individerna. Förmågan att inlära satser, så att de omedelbart kunna upprepas, tyckes stå högst vid 25 års ålder och sedan mycket långsamt aftaga; Ebbinghaus trodde sig vid 50 års ålder ännu ej hos sig själf i detta hänseende kunna konstatera något försvagande af minnet. Och sannolikt är utvecklingen med afseende på inlärandet med stöd af logiskt minne ännu senare och varaktigare hos den, som öfvar sådant minne. När ålderdomsförfallet inom minnet inträder, röjer sig detta framför allt i den minskade förmågan att lära nytt, så att det längre tid kan bevaras, under det att minnena från tidigare år ännu till stor del kunna lefva kvar. Särskildt har den åldrande svårt att komma ihåg namn och andra ord, som beteckna konkreta föremål. — Styrkan hos en enskild minnesdisposition eller hos en serie dispositioner, hvilken yttrar sig i dispositionens varaktighet och lättheten att aktualisera den, beror dels på den ursprungliga uppfattningens styrka, dels på repetitionen. Uppfattningens styrka beror på intryckets styrka, det intresse och den uppmärksamhet, som däråt egnas, och den stämning och det krafttillstånd hos organismen i det hela, som eger rum vid tillfället. Vi minnas bättre hvad vi erfarit eller inlärt under ljus känslöstämning och vid godt allmänt krafttillstånd, än det, som uppfattats under tryckt stämning eller kraftnedsättning. Minnesdispositionens styrka växer med antalet repetitioner, dock så att ju större detta antal är, desto mindre vinnes i minnesdispositionens stärkande genom den enskilda repetitionen. Repetitionerna äro i allmänhet verksammare, om de ej följa omedelbart efter hvarandra, utan fördelas med kortare eller längre mellantider mellan de olika repetitionerna. Så t. ex. fann Ebbinghaus vid inlärandet af meningslösa stafvelser bättre minnesresultat vid 20 repetitioner, fördelade på två öfningstider med ett dygns mellantid, än vid 51 repetitioner, som alla följde efter hvarandra; och Jost erhöll bättre resultat med 24 repetitioner fördelade på 6 dagar, än då samma antal repetitioner fördelades på 3 dagar. Inom vissa gränser bli repetitionerna verksammare, ju längre mellantiderna äro mellan de olika repetitionsgrupperna. Vid inlärandet af minnesläxor med måttlig längd, t. ex. af en psalm, visar det sig fördelaktigare att läsa läxan i dess helhet för hvarje gång den repeteras än att vid inlärandet fördela den i mindre stycken, som inläras hvar för sig, — för så vitt icke enskilda delar äro svårare att inlära och därför behöfva repeteras särskildt. För öfrigt visar det sig vid minnesläxors inlärande ändamålsenligare att snarast möjligt söka ur minnet upplåsa det inlärdas och på det sättet repetera det än att blott läsa läxan om och om igen. — En gammal indelning af minnet, som ock upptagits af Kant, skiljer mellan *mekaniskt* minne, som stöder reproduktionen endast på beröringsassociation, *judiciöst* (af lat. *iudicium*, omdöme) eller *logiskt* minne, som stöder densamma på tankesammanhanget, och *ingeniöst* minne (af lat. *ingenium*, skarpsinne), som använder afsläktligt bildade idéassociationer, såsom när man t. ex. slår en knut på näsduken för att

komma ihåg något. Sättes det sistnämnda förfaringssättet i system, kallas detta mnemonik (se d. o.). — Läran om minnet behandlas i alla psykologiska handböcker och har under de senaste årtiondena gjorts till föremål för en mycket omfattande speciallitteratur, särskildt sedan H. Ebbinghaus med sitt arbete "Über das Gedächtnis" (1885) gett uppslaget till experimentella metoders användande på detta område. En omfattande bibliografi finnes i M. Officers "Das Gedächtnis. Die ergebnisse der experimentellen psychologie und ihre anwendung in unterricht und erziehung" (1909). Inom den svenska litteraturen kan hänvisas till T. Ribot, "Minnets sjukdomar" (öfv. 1890) och A. Herrlin, "Minnet och dess pedagogiska problem" (1909). S—e.

Minne (eg. mynning), ångbåtsanhalt och järnvägsstation 75 km. från Kristiania, vid Mjösens södra ända, i Eidsvolds härad, Akershus amt, Norge. Vid M. går järnvägen Kristiania—Hamar på en 362 m. lång bro öfver Vorma. 6 km. från stationen ligger den från 1814 års historia kända gården Eidsvolds værk (se Eidsvold). K. V. H.

Minne [minn], Georges, belgisk skulptör, f. 1867, bondson, elev under ett år af van der Stappen, är en högst modern och ibland intill det bisarra originell plastiker. Bland hans arbeten märkas det *Velderska monumentet* (aldrig uppsatt — två nakna män i en sjunkande båt, stödjande hvarandra), en *brunn* med fem knäböjande gestalter rundt omkring brunnskaret (inköpt af Sececionen i Wien), *Rodenbachmonumentet* i Gent, *Talaren* (i marmor, helfigur, framåtlutad, med armbågarna stödjande sig mot pulpeten, i museet i Hagen, som äfven eger en *kvinnebyst* af kalksten). — Om M:s plastik yttrar Meier-Graefe, att den saknar centrum — "blicken, som Rodin omotståndligt fjättrar, glider förbi" — och att "ändamålet är för honom viktigare än medlen". M. har äfven utfört plastiska ornament och bokillustrationer i konturer af primitivt arkaistisk hållning. Han utställer i föreningen "Libre esthétique" i Bruxelles. G—g N.

Minneapolis [miniä'polis; af siouxordet *minne*, vatten, och grek. *polis*, stad], största staden i Minnesota, Förenta staterna, ligger på ömse sidor om Mississippifloden, vid St. Anthonyfallet och omedelbart öfvanför St. Paul. 301,408 inv. (1910). Af 1900 års folkmängd (202,718 pers.) voro 118,946 barn af i utlandet födda föräldrar (omkr. 38,400 i Sverige) och 61,021 födda i utlandet, hvaraf 20,035 i Sverige och 11,532 i Norge. Staden ligger på en hög platå och har en areal af 129, s kvkm., hvaraf parker och öppna platser upptaga omkr. 10. Bland parkerna må nämnas Loring, nära stadens midt, med staty af Ole Bull (1897), Lyndale, Interlachen och Glenwood i västra delen, van Cleve, Logan, Windom och Columbia i stadsdelen ö. om Mississippi, Riverside, vid sydvästra stranden af floden, samt Minnehanka söderut, med det genom "Hiawatha" bekanta fallet (15 m.; se fig. 1), som den af sommarställen kantade sjön Minnetonkas (omkr. 65 kvkm.) aflöpp Minnehaha creek gör nära Mississippi. Många småsjöar (14 st.) i stadens grannskap ha intagits i stadens parksystem, såsom Harriet (141,7 har) i Lake Harriet park, Calhoun, med stort offentligt bad, Amelia (120 har), Lake of the isles (40 har) samt

Sandy lake i Columbia park. Bredvid Minnehaha park ligger Minnesotas soldathems byggnader och

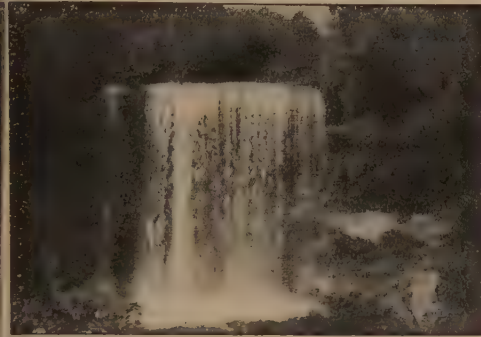


Fig. 1. Vattenfallet Minnehaha ('det skrattande vattenet') vid Minneapolis.

park (öfver 20 har). Gatorna i alla stadsdelar äro mycket breda samt till stor del trädplanterade. Stads- och rådhuset (fig. 2) af röd granit (byggdt 1902 för en kostnad af 3,5 mill. doll.), med ett 105 m. högt torn, är ett af de ståtligaste kommunalhusen



Fig. 2. Stads- och rådhuset i Minneapolis.

i Amerika. Andra mera framstående byggnader äro frimurarlogen, handelskammaren, spannmålsbörsen, auditorium, trävarubörsen, flera liförsäkrings- och bankbolag (bl. a. Metropolitan life building, 52,5 m. hög, tornet 67 m.) samt ett par hotell. Undervisningsanstalter äro bl. a. Minnesotas universitet (öppnadt 1864), M. college of physicians and surgeons (1883), Hamline universitys medicinska skola, de norska Lutherseminariet (hitflyttadt från Madison 1887) och Augsburgseminariet (hitflyttadt från Marshall, Wis., 1872 och efter en eldsvåda 1895 flyttadt till Hamline några km. utanför M.), det svenska Minnesota college (se d. o.), United church seminary (1890), ett par kindergartennormalskolor, M. school of music, oratory and dramatic art och Northwestern conservatory of music. Mellan M. och S:t Paul ligga Hamlineuniversitetets hufvudbyggnader (metodistepiskopaternas, 1854). Det 1886 byggda Public

library and art gallery inrymmer ett bibliotek (220,000 bd 1911), med flera filialer, ett konstgalleri med skola samt samlingar tillhöriga Society of fine arts och Minnesota academy of natural sciences. Större välgörenhetsanstalter äro M:s stadssjukhus, statsanstalten för lytta barn samt enskilda kyrkosamfunds och nationaliteters sjukhus och barnhem. Svenskarna byggde 1901 ett sjukhus med plats för omkr. 100 pat. och sjuksköterskeskola. Kyrkorna äro synnerligen många; 1899 funnos 185, hvaraf 47 skandinaviska, utom salar hyrda för gudstjänstligt bruk. Bland större kyrkobyggnader må nämnas den nya katolska katedralen, First unitarian church, Westminster presbyterian church, Church of the Redeemer, Fowler methodist episcopal church, Plymouth church, S:t Mark's cathedral samt bland de svenska missions-tabernaklet (byggdt 1887 och tillhörigt svenska missionstabernakelförsamlingen, bildad 1874), sannolikt den största svenska kyrkan i Amerika. Bland de svenska församlingarna är Augustanasynoden bäst representerad. Den första svenska församlingen bildades 1866, och den första svenska kyrkan byggdes 1868. Denna blef snart för trång, hvarför den såldes och en större (Augustanakyrkan) byggdes 1883. Andra till Augustana anslutna församlingar äro: Betlehemsförsamlingen i North M., Emanuels, S:t Pauli-, Ebenezer-, Sion- och Salemsförsamlingarna. De svenske baptisterna tillhöra bl. a. Första sv. baptistförsamlingen (bildad 1871), Elim- och Bethelförsamlingarna, de svenske metodisterna Första och Andra metodist-episkopalförsamlingarna. Andra mera betydande svenska församlingar äro Kristusförsamlingen, kongregationalistförsamlingen, de episkopala S:t Ansgarii-, S:t Johannes- och Messiasförsamlingarna. De första tidningarna på platsen voro "S:t Anthony express" (1851) och "The Northwestern democrat" (1854). Den första svenska tidningen var "Nordvestern" (1872; 7 veckor gammal). Sedan har ett stort antal svenska tidningar och tidskrifter sett dagen, men snart nedlagts. 1877—81 utgaf Hans Mattson "Minnesota statstidning" (republikansk). 1906 hade staden 4 dagliga tidningar (däraf en dansk-norsk, "Minneapolis daglig tidende") och många veckotidningar, hvaraf omkr. 25 svenska (de flesta religiösa), bl. a. "Svenska folkets tidning" (1881), "Veckobladet" (under olika titlar sedan 1884), "Svenska amerikanska posten" (1885), den mest spridda svenska tidningen i Amerika, "Svensk familjjournal" (1889), "Romanbladet" (s. å.) och "Skördemannen" (1888), den enda svenska landbrukstidningen i Amerika. Utom genom religiöst församlingslif sammanhållas svenskarna genom en mångfald klubbar och föreningar, särskildt sång- och musikföreningar.

Mississippi, som i M. har en medelbredd af 360 m., korsas af 17 broar, hvaraf 8 järnvägsbroar. Förbundsregeringen har fördjupat flodbädden (till 1,8 m.) och försett den med slussar mellan S:t Paul och M., så att den är trafikabel till Washington avenuebron. Från M. utgå 9 järnvägslinjer, bl. a. Chicago, Rock Island and Pacific, Chicago Great Western, Chicago, Milwaukee and S:t Paul, Great Northern samt Northern Pacific, och M. är jämte S:t Paul det största järnvägscentrum i nord-

västra staterna och ett af de största i hela unionen, den förnämsta genomgångsvägen för trafiken mellan de kanadiska provinserna och norra Stillahafsstaterna. En mäktig häfstång för stadens industri har S:t Anthonyfallets vattenkraft (öfver 40,000 hkr) varit. Annan drifkraft (25,000 hkr) fås från Taylors fall i S:t Croix river. Grannskapet till nordvästerns rika hvetefält och de vidsträckta timmerskogarna har gjort M. till världens största mjöl- och trävarumaknad. De ofantliga kvarnarna (22 år 1907), som dagligen kunna förmala öfver 7,5 mill. kg. mjöl (de största 1,3—1,4 mill. kg.), höra till stadens sevärdheter. Kvarnindustrien hade 1905 ett produktionsvärde af 62,78 mill. doll. (öfver hälften af stadens hela produktionsvärde och nära 9 proc. af unionens hela kvarnindustri). Från M. utfördes 1911 1,367 mill. kg. mjöl. M. är också världens största primära hvetemarknad, och dess spannmåselevatorer kunna rymma 14 mill. hl. och mottogo 1911 öfver 50 mill. hl. spannmål, hvaraf 35 mill. hl. hvet (Chicago endast 13 mill.). Mississippiofvanför staden för stora timmermassor till stadens stora sågverk, som dagligen kunna försäga 3,5 mill. löpfot; värdet af trävaruprodukter var 1905 10 mill. doll. (sågverksprodukter nära 6, hyffliers, inberäknadt dörrar och fönster, öfver 4). Andra viktiga industrialster äro maltdrycker (öfver 1 mill. doll.), gjutgoods och maskiner (2,8 mill.), byggnadsbalkar (nära 2 mill.), järnvägsagnar (2 mill.), tunnbinderiarbeten (1,4 mill.), patentmedicin (1,7 mill.), möbler (1,24 mill.) och strumpvaror (nära 1 mill.). Hela värdet af stadens industri var 1905 121,6 mill., 39,5 proc. af statens.

Första antecknade besöket af en vit man vid nuv. M. gjordes af jesuitpatern L. Hennepin, som 1680 upptäckte och namngaf S:t Anthonyfallet, men nästan säkert är, att "skogslöpare" förut besökt dessa trakter. Det område, där staden ligger, deladt af Mississippiofven, tillhörde länge skilda egare, i det östra sidan blef Förenta staternas efter frihetskriget, medan den västra, som förut tillhört Spanien och Frankrike, blef unionens tillhörighet först 1803. Efter anläggningen af fortet S:t Anthony (senare kalladt Fort Snelling, 1819) byggdes 1822 ett sågverk, senare äfven kvarn, och småningom började östra stranden bebyggas. Det första nybygget på västra stranden anlades 1850. Byn S:t Anthony på östra sidan inkorporerades 1855. M. på västra sidan 1856, den förra blef stad 1860 och M., som då hade endast 2,564 inv., men snart öfverflyglade sin granne, 1867. 1872 förenades de båda städerna och hade 1880 46,887 inv., 1885 129,200, 1890 164,738 och 1895 192,833 inv., af hvilka 64,064 voro födda i utlandet (21,170 i Sverige, 12,275 i Norge och 1,515 i Danmark). Tillsammans hade 1910 de båda städerna M. och S:t Paul, hvilas områden stöta omedelbart till hvarandra, 526,256 inv. på en areal af 382,57 kvkm. Jfr I. Atwater, "History of the city of M." (2 bd, 1893), och A. Söderström, "Minneapolisminnen. Kulturhistorisk axplockning från qvarnstenen vid Mississippiofven" (1899; behandlar företrädesvis svenskar och deras insats i stadens utveckling). Wbg.

Minneopa [miniäu'pə], statspark. Se **Mankato**.

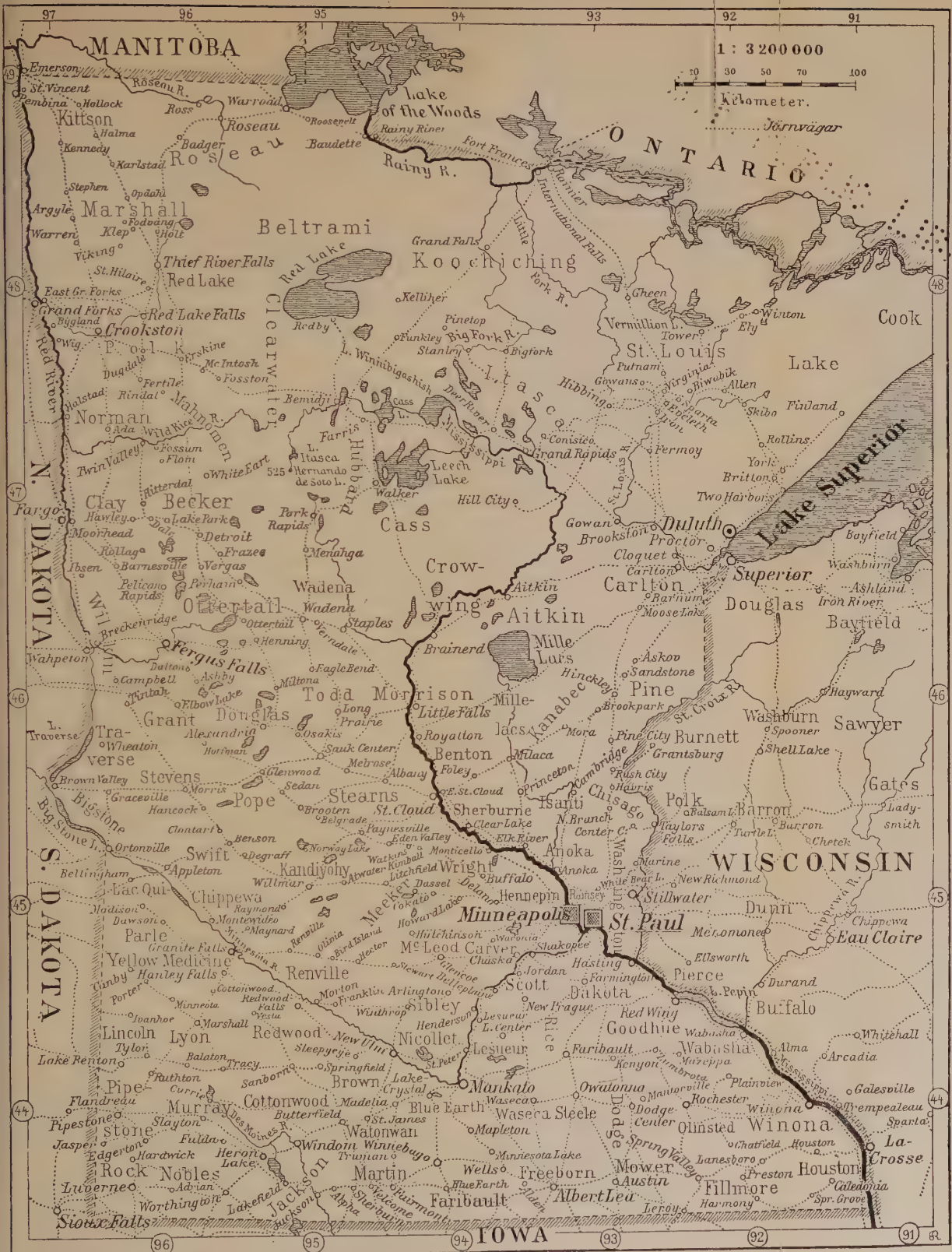
Minnesbild. Se **Hjärnan**, sp. 838.

Minnesbok, jur. Enligt § 17 i instruktionen 16 dec. 1901 för Nedre justitierevisionen skola i en för Högsta domstolens afdelningar gemensam, med register försedd minnesbok de af domstolen i förekommande mål tillämpade rättsgrundsatser eller domstolens tydning af lag eller författning antecknas i de fall, då målen blifvit af domstolens afdelningar samfälligt afdömda eller domstolen eljest finner anteckningen till upplysning för framtiden erforderlig. Jfr Högsta domstolen. E.K.

Minnescentrum. Se **Hjärnan**, sp. 838, och **Kommemorativt centrum**.

Minneskonst. Se **Mnemonik**.

Minnesota [miniäu'tə], officiell förkortning **Minn.**, en af de norra centrala staterna i nordamerikanska unionen, ligger emellan 43° 30' och 49° 23' 55" n. br. samt mellan 89° 29' och 97° 15' v. lgd och gränsar i n. till kanadiska prov. Manitoba och Ontario, i ö. till Lake superior och staten Wisconsin, i s. till Iowa och i v. till South och North Dakota (se kartan). Areal 219,318 kvkm., hvaraf 9,904 kvkm. vatten utom omkr. 6,500 kvkm. af Lake superior. Nordöstra delen af staten tillhör den stora sjöregionen, södra och västra delarna äro prärier. Medelhöjden öfver hafvet är omkr. 380 m. En bred vattendelare i den norra centrala delen af staten, med nästan omärklig lutning, bestämmer loppet af de stora kontinental floderna. Från denna centrala ås sluttar landet i alla riktningar, men höjer sig åter i yttersta nordöstra hörnet, där Misquah hills nå 680 m., den högsta punkten i staten, och i sydvästra hörnet, där Coteau des prairies nå 550 m. Endast i Red rivers, Minnesotas och Mississippis floddalar ligger terrängen under 240 m. Södra och mellersta delen är en vågig präri, beväxnen med lundar och bälten af ek och andra löffällande träd, något n. om midten går från s. ö. till n. v. ett bredt skogsbälte, Big woods, där ek är det vanligaste trädslaget. Norra delen är beväxnen med fur samt längst i n. med amerikanskt lärkträd och dvärgtall. Hufvudfloden är Mississippi, som upptrinner i Elk- och Itascasjöarna och tillhör staten på en sträcka af omkr. 1,300 km., segelbar nedanför S:t Paul. Dess största biflod inom staten är Minnesota, som upptrinner i östra delen af South Dakota, mycket nära en af Red rivers källfloder, och efter ett lopp af omkr. 500 km. (hvaraf 383 km. segelbara) förenar sig med Mississippi 5 km. ofvanför S:t Paul. På västra gränsen rinner Red river of the North (omkr. 600 km.), som slutligen faller ut i Hudsons vik. Till S:t Lawrenceflodens vattensystem höra S:t Louis river och de många mindre floder, som falla ut i Lake superior och Ontario. Flera af floderna lämna genom sina forsar och fall en ansenlig drifkraft och äro af stor vikt som transportvägar. Den glaciala verksamheten har bestämt flodernas karaktär och riktning och uppdämt de många sjöarna, hvaraf M. har omkr. 10,000. Den inlandsis, som under istiden betäckte dessa trakter, uppdämde den stora Agassizsjön, som afrann söderut, genom Minnesota och Mississippifloderna, tills istäcket, som hindrat dess naturliga utlopp mot n., smält tillräckligt för att medgifva aflopp till Hudsons vik. Den anmärkningsvärdt jämna karaktären af Red-river-distriktet härrör af de horisontella aflagrinn-





garna i botten af denna sjö, hvilka blifvit föga genomskurna af floderosion. De största af de nuv. sjöarna äro Red lake (886 kvkm.), Mille lacs (513 kvkm.), Leech lake (477 kvkm.), Winnibigashish (212 kvkm.), Vermilion lake (171 kvkm.) samt, på norra gränsen, Lake of the woods (1,585 kvkm.) och Drainy lake (383 kvkm.), de sistnämnda med aflopp till Hudsons vik. Staten underhåller delvis tre nationalparker: Itascaparken (8,900 har), omkring Mississippis källor, S:t Croix, tvärs öfver floden S:t Croix från Wisconsin's statspark med samma namn och omslutande de vackra forsarna i S:t Croix, samt Minneopa med Minneopafallet nära Mankato. — M. har samma klimat som de öfriga nordcentrala staterna, karakteriseradt af låg årstemperatur, varma somrar, kalla vintrar samt en torr atmosfär, som under de ganska långa vintrarna neutraliserar den starka kölden. Årstemperaturen är i S:t Paul och sydligare 7° och i norra delen söderut till Moorhead vid Red river 3°. Södra delen är vanligen frostfri från början af maj till slutet af sept., norra delen en betydligt kortare tid. Regnmängden är i ö. omkr. 840 mm., i v. mindre (625 mm. och därunder). De rikliga regnen under vegetationsperioden i förening med de långa och varma somrardagarna gynna i hög grad skördarnas snabba växt och tidiga mognad. Nästan hela staten är snöbetsäckt större delen af vintern, med en snömängd varierande mellan 1,320 mm. i n. ö. till mindre än 600 mm. i s. v. — M. har en synnerligen bördig jord (särskildt i de södra grefskapen samt Minnesota- och Redriversdalarna), bestående af en mörkbrun eller svart lermylla (glaciälera), hvars rikedom på organiska ämnen och mineralsalter gör den i stånd att bära en lång följd af gröder. Den icke för odling dugliga marken i n. ö. (granitgrund) har synnerligen stora järnmalmslager. Dessa undersöktes omkr. 1860, men grufruft i Vermilion range började först 1884 och i den ännu rikare Mesabi range 1892. Malmen (hematit), som mångenstädes finns i nästan rent tillstånd, ligger i eller nära ytan och är således lätt tillgänglig. M. intar och främsta platsen bland unionens stater i fråga om järnmalmsbrytning. Statens hufvudnäring är jordbruk; stora områden, som förr ansågos odugliga, ha utdikats och lagts under plogen. Farmernas (156,137 med tills. 112,000 kvkm.) sammanlagda värde 1910 var 1,476,4 mill. doll., hvaraf 457,25 mill. på byggnader, kreatur, maskiner etc. Hufvudsädet är hvete, där-efter komma i ordning efter värdet hafre, majs, korn, lin, potatis, råg, grönfoder, klöfver, bönor, ärtor samt hvarjehanda grönsaker och frukt. — Den stora tillgången på vattenkraft och de lätta kommunikationerna för afsättning samt slutligen närheten till råmaterial ha skapat en stor industri. Antalet fabriker växte från 3,493 år 1880 till 5,561 år 1909, men produktionsvärdet från 76 till 409,4 mill. doll. Den förunderligt snabba utvecklingen af kvarnindustrien började efter 1870 och har sitt hufvudsäte i Minneapolis, världens första kvarnstad, samt i Duluth-Superior, tagna som ett industrisamhälle, världens andra. Närmast denna kommer trävaruindustrien. Andra viktiga industrialster äro smör, ost och kondenserad mjölk, inlagdt kött och andra slakteriprodukter, järnvägsagnar, gjutgods och maskiner, linolja, maltdrycker, skodon samt

landbruksmaskiner och redskap. I M. ligger den naturliga ändpunkten för tre stora transkontinental järnvägslinjer: Northern Pacific, Great Northern och Chicago, Milwaukee & Puget sund (utsträckningen af Chicago, Milwaukee & S:t Paulsystemet), och Chicago, Burlington & Quincy samt de linjer, som gå till Canadian Pacific, förmedla sambandet mellan de nordvästra staterna samt Canadas Stillahavsprovinser. Sju segelbara floder ha stort inflytande på järnvägsfrakttaxorna. S:t Paul och Duluth äro hufvudhamnarna. Järnvägarna hade 1910 en längd af 13,950 km.

Vid första folkräkningen (1860), sedan det blifvit stat, hade M. 172,023 inv. 1890 hade det 1,301,826 och 1910 2,075,708 inv., hvaraf 7,084 negrer, 9,053 indianer (de flesta på reservationer), 250 kineser och 66 japaner. 122,511 voro födda i Sverige. Af 1900 års folkmängd (1,751,394 pers.) voro 505,318 (28,9 proc.) födda utomlands, och 1,312,019 (nära 75 proc.) voro af främmande börd, d. v. s. hade den ena eller båda föräldrarna födda i utlandet. Födda i Sverige voro 115,417 (med deras där födda föräldrar, endera eller båda, 225,991), i Norge 104,895, i Danmark 16,229 och i Tyskland 117,007. Stadsbefolkningen (d. v. s. befolkningen i städer med mer än 8,000 inv.) var 26,9 proc. De största städerna 1910 voro Minneapolis (301,408 inv.), S:t Paul, hufvudstad (214,744 inv.), och Duluth (78,466 inv.).

I spetsen för undervisningsväsendet står en af guvernören utnämnd statssuperintendent och under honom en superintendent i hvarje grefskap; en skolestyrelse, bestående af guvernören, statssuperintendenten och presidenten för statsuniversitetet, öfvervakar skolorna och fördelningen af det statsbidrag, som uttaxeras. Till skolornas underhåll går och afkastningen af en permanent skolfond, som 1908 uppgick till nära 20 mill. doll. Offentliga normalskolor finnas i Winona, Mankato, S:t Cloud, Moorhead och Duluth och ett statsuniversitet i Minneapolis med flera colleges för olika vetenskapsgrenar (antalet lärare 1908—09 var 325 och stud. 4,420). Andra högre undervisningsanstalter äro Hamline university (metodisternas) i S:t Paul och Minneapolis, Macalester college (presbyterianernas) i S:t Paul, Augsburg seminary (lutherskt) i Minneapolis, Carleton coll. (osekteriskt) och S:t Olaf coll. (lutherskt) i Northfield, de under Augustana-synoden lydande Gustavus Adolphus coll. (se d. o.) i S:t Peter, Minnesota coll. (se d. o.) i Minneapolis, North Star coll. (1908) i Warren och Northwestern coll. (1901) i Fergus Falls, Parker coll. (baptisternas) i Winnebago city, S:t John's univ. (katolskt) i Collegeville och Albert Lea coll. (för kvinnor) i Albert Lea.

Författningen är af 13 okt. 1857 med senare förändringar. Genom ett amendment af 1898 blir ett förslag till grundlagsändring lag, om det antas med förstärkt majoritet af båda kamrarna och sedan bekräftas af valmännen vid följande allmänna val. För revision af författningen kräves, att $\frac{2}{3}$ af medlemmarna i hvardera kammaren rösta för sammankallandet af ett konstituerande konvent, att flertalet valmän vid nästa allmänna val rösta för ett dylikt, och att detta konvent består af lika många medlemmar som representanterna äro, väljes på samma sätt och samlas inom 3 månader.

Den verkställande makten utöfvas af guvernören, viceguvernören, statssekreteraren, skattmästaren och attorney general, valda hvarje jämnt år, samt en auditor, vald för 4 år. Den dömande myndigheten utöfvas af en högsta domstol af 5 för 6 år valda ledamöter samt lägre domstolar i tre instanser. Lagstiftningsmakten tillkommer en senat af 63 medlemmar, valda för 4 år, och ett representanthus af 119 medl., valda för 2 år. De sammanträda hvarje udda år på högst 90 dagar. Alla ärenden afgöras med enkel majoritet, men förstärkt fordras för att annullera guvernörens veto. Utgiftsfrågor måste först behandlas i representanternas hus. Rösträtt tillkommer hvarje man, som fyllt 21 år, varit medborgare i unionen 3 månader, bott i staten 6 månader och i valkretsen 30 dagar före valet. Kvinnor ega deltaga i val af skol- och biblioteksstyrelser och äro äfven valbara till sådana. Försäljning af rusdrycker regleras genom licenser; beviljandet af sådana kan förbjudas inom stad eller township, och frågan underställes folkomröstning på begäran af 10 valmän. Staten sänder till kongressen 2 senatorer och 10 representanter. — Statens välgörenhets- och förbättringsanstalter stå sedan 1901 under uppsikt af en "board of control" (3 af guvernören för 6 år utnämnda, aflönade tjänstemän) och omfatta statshospital i S:t Peter, Rochester, Fergus falls, Anoka och Hastings, institutet för blinda, döfva och abnorma barn i Faribault, skola för vanvårdade barn i Owatonna, lungotsanatorium i Walker, sjukhus för fattiga obotligt sjuka, lytta och vanföra barn i S:t Paul, arbetsskola för gossar nära Red Wing och för flickor i Sauk Center, förbättringsanstalten i S:t Cloud, statsfängelset i Stillwater och soldat-hemmet vid Minnehaha park nära Minneapolis. Nämnas må också de svenska sjukhusen Bethesda hospital i S:t Paul (1892), som lyder under Augustanasynoden, Swedish hospital i Minneapolis och Moorhead hospital i Moorhead, Bethesda old people's home i Chisago (1904), Bethesda deaconess house i S:t Paul (1903) samt ett barnhem i Vasa (1865).

De förste européer, som på 1600-talet besökte det område, som nu ingår i staten M., funno det deladt mellan två mäktiga indianstammar, chipeways i den skogiga norra delen och längs Mississippi samt dakotas i. sioux på de mera öppna slätterna i s. och v. samt i Minnesotadalen. De förste kände hvide besökarna voro Radisson och Groseilliers, som tillbragte vintern 1658—59 bland siouxindianerna i Mille Lacs-trakten. Vid Sault Ste Marie uppläste 1671 sieur de S:t Lussou inför representanter för fjorton indianstammar en proklamation, som häfdade Frankrikes anspråk på allt landet kring de stora sjöarna. Två år senare undersöktes Mississippis öfre lopp af Joliet och Marquette, och omkr. 1678 undersökte Dan. Greyson, sieur du Lhut (Duluth), en kanadisk handlande, trakten mellan Lake superior och Mille Lacs. 1680 upptäckte franciskanmunken L. Hennepin S:t Anthonyfallet i nuv. Minneapolis, och de följande åren anlades flera franska handelsposter. Ingen af dem blef permanent. 1763 afträdde Frankrike västra delen af staten till Spanien och landet ö. om Mississippi till England, hvilket 1783 uppgaf sina anspråk till unionen, som 1787 lade

det till Nordväst-territoriet, ehuru England behöll besittningen däraf till 1796. Västra delen tillhörde Spanien till 1803, då den, efter att ha öfverflyttats till Frankrike, blef en del af unionens område jämte det öfriga Louisianaköpet. 1819 utsträcktes Michiganterritoriet västerut till floden Mississippi, 1836 lades hela M. till territoriet Wisconsin, men 1838 förenades området v. om Mississippi med territoriet Iowa. 1849 bildades territoriet M., som omfattade äfven en stor del af sedermera territoriet Dakota, men hade 1850 endast 6,077 inv., de fleste bosatta ö. om Mississippi eller längs Red river. Genom fördrag med siouxindianerna 1851 blef större delen af territoriet v. om Mississippi tillgänglig för nybyggare, som rusade till i sådan mängd, att territoriet 1857 hade 150,000 inv. Med sina nuvarande gränser upptogs M. som stat 12 maj 1858, hvarefter kolonisationen och utvecklingen af landets stora naturliga tillgångar gått raskt framåt, afbrutna af några anfall af siouxindianer (1862—64) och förhärjande skogseldar (1894), af hvilka de förra kostade öfver tusen nybyggare lifvet. — Svenskarna började i större antal bosätta sig i M. på 1850-talet. Från Hälsingland och Medelpad kom 1850 ett hundratal till Amerika, de fleste slog sig ned i Illinois (Knox och Henry co.), men några fortsatte till M. och grundade kolonien Chicago lake, 1853 förstärkte med ett stort antal från Kronobergs län. Från norra Skåne kom s. å. ett större sällskap under ledning af Hans Mattson och grundlade kolonien Vasa, Goddhue co.; nya emigranter, hufvudsakligen från norra Skåne, kommo de följ. åren till detta nybygge, som 1860 hade blifvit en af de största svenska kolonierna i Amerika. Ett annat nybygge från Skåne uppstod 1856 i Scandian Grove. Litt.: A. E. Strand, "A history of the swedish americans of M." (3 bd, 1910). Wbg.

Minnesota college [eng. uttal: minisäu'ta käl'id], svensk-amerikanskt högre läroverk, beläget i sydöstra delen af Minneapolis. I maj 1904



Minnesota college.

beslöt Minnesotakonferensen inom Augustanasynoden att inrätta detsamma, och redan 4 okt. s. å. började det i hyrd lokal sin verksamhet med en "academy", en affärs- och en musikafdelning. 1905 inköptes hus med tomt, och 1908—09 uppfördes en ny byggnad, så att läroanstalten har

godt utrymme och möjlighet till utvidgning. Den har ock utvecklats mycket fort; 1908 års katalog visade 488 lärj., fördelade på 8 afdelningar: utom de tre nämnda ett *normal department* (lärarseminarium), ett *preparatory dep.* (förberedande för *academic dep.*), ett *swedish-english dep.*, en *school of expression* (talarskola) och ett *art dep.* (i ritning, oljemålning etc.).

Minnesota river [minisäu'tə ri'və] l. S:t Petersfloden, omkr. 650 km. lång flod i staten Minnesota, upprinner i Syd-Dakota i sjön Pole Cat (578 m. ö. h.), strömmar igenom Big Stone lake (302 m. ö. h.) och förenar sig med Mississippi mellan Minneapolis och S:t Paul. J. F. N.

Minnespenning. Se Medalj 1.

Minnesång (ty. *minnesang*, af mhty. *minne*, kärlek, af mhty. *minna*, eg. minne, hägkomst), benämning på den tyska konstlyriken under 1100- och 1200-talen. Denna fick sitt namn däraf, att den företrädesvis rörde sig om älskog. De tidigaste minnesångerna ha en episk hållning, som röjer deras samband med folkdiktningen. Men omkr. 1180 inträngde från trakterna kring Maas en rent lyrisk konstopoi, som snart blef härskande i hela Tyskland och framför allt i formellt afseende föredro ett starkt inflytande från Frankrikes trubadurdiktning. Vid jämförelsen med den sistnämnda passionerade eld, käckhet och individuella färgrikedom förbleknar dock den tyska minnesången. Den sjunger visserligen om kärlek och åter kärlek, om våren och sommaren, då och då om ett religiöst ämne, om ett korståg och hos Walther von der Vogelweide också om furstarnas politiska tvister. Men kärleksidealet, som minnesångerna dyrkade, den upphöjda kvinnligheten, funno de i regel hos en annans hustru, som dessutom blott var en tom fantasibild. Något verkliga upplefvadt, något personligt och originellt finna vi sällan, om man andantar den snillrikaste och mångsidigaste af alla minnesångerna, Walther von der Vogelweide. Till förkonstlingen bidrog och den utomordentliga rikedom på versformer. Skalderna satte nämligen en ära i att till hvarje ny dikt uppfinna en strof med ny byggnad och rimslingning jämte tillhörande melodi; att låna förut brukade former ansågs då som en litterär stöld. Dikterna sjöngos af författarna själfva till strängaspel (vanligen giga) och utlärdes till vandrande spelmän. Småningom begynte dessa samt förnåma damer att teckna upp dem — själfva kunde de flesta minnesångare hvarken skrifa eller läsa. Sångerna förekomma i 3 olika former: *lied* (en följd lika, vanligen tredelade strofer till samma melodi), *leich* (genomkomponerad, med olikformiga strofer) och *spruch* (didaktisk smådikt i en enda strof, som icke sjöngs, utan framsades). Med afseende på innehållet skilde man mellan *taglied* (i hvilka väktaren varskor de älskande vid morgongryningen), *botenlieder* (i hvilka längtan tolkas), *kreuzlieder* (korsfararsånger), *leisen* (af "Kyrie eleison"; religiösa sånger), *mailieder*, *erntelieder* (skördevisor), växelsånger mellan älskande samt lofsånger eller nidvisor öfver höga herrar, alltefter graden af dessas frikostighet emot de lycksoökande poeterna, o. s. v. Dikter af omkr. 160 minnesångare finnas bevarade. De sistnämnda tillhörde mest den lägre adeln, men äfven furstar, t. o. m.

några hohenstaufenska kejsare, uppträdde som vitterlekare. Bland det äldre, folkligare skedets skalder framstå Kurenberger, Dietmar von Ast och Spervogel (kärnfulla "sprüche"). Till blomstriftstiden (1180—1240) höra framför andra Heinrich von Veldeke, Friedrich von Hausen (ädel korsfarare), Heinrich von Mohrungen, Reinmar von Hagenau (R. der alte), Walther von der Vogelweide samt de tre episke mästarna Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach ("taglieders" utbildare) och Gottfried von Strassburg. Under urartningsperioden uppträdde Neidhart von Reuenthal, som införde "höfische dorfpoesie" med ofta grofva skildringar af allmogens fester, samt hans efterföljare Gottfried von Neifen, schweizaren Johannes Hadlaub och Steinmar. Vidare märkas Ulrich von Lichtenstein, som i sitt lif framställde en karrikatur på det kvinnohyllande riddarlivet, Konrad von Würzburg samt spruchdiktarna Reinmar von Zweter och Konrad Marner. Genom dessa bereddes minnesångens öfvergång i mästarsång (se d. o.). Den värdefullaste samlingen af minnesånger är den s. k. "Manessiska handskriften" (se d. o.). En stor samlad upplaga är den af van der Hagen i 4 bd (1838); en senare, uteslutande från 1100-talet, är Lachmanns och Haupts "Des minnesangs frühling" (1857; 4:e uppl. 1888); de schweiziska utgåfvos 1886 af Bartsch, som äfven gifvit ett urval (1864; 4:e uppl. af Golther 1901). Se vidare Scherer, "Deutsche studien" (I, II, 1870—74), Grimme, "Geschichte der minnesinger" (I, 1897), och Schönbach, "Beiträge zur erklärang altdeutscher dichterwerke" (1899). (Kj—t.)

Minnesångernas i handskrifter bevarade melodier (skrifna med s. k. koralnoter l. fyrkantiga neumer) ha först på senaste tiden (fr. o. m. P. Runge's edition "Sangesweisen der Colmarer handschrift", 1896) börjat närmare uppmärksammas, i det man numera söker härleda deras rytmik ur dikternas versmått, i st. f. att som förut fruktlöst söka tillämpa mensuralmusikens principer på melodiernas notskrift. Nya uppslag ha därmed skänkts åt musikhistorien och metrikern. Genom öfverensstämmelsen i minnesångernas (jämte trubadursångernas) och de medeltida kyrkliga sångernas noterings hoppas man och kunna sålunda vinna någon klarhet om de senares rytmiska beskaffenhet och finna nyckeln till den gregorianska sångens rytmik. E. F.—t.

Minnisköld, Magnus. Se Folkungättén, sp. 792.

Minho [mi'njå]. Se Minho 1.

Minoa, ö. Se Megara.

Minofficerare. Se Mindepartementet.

Minor, lat., mindre, yngre; plur. *minores*. Se Franciskanorden, sp. 1069, och Kuratel, sp. 299.

Minor, Jakob, tysk germanist, f. 15 apr. 1855 i Wien, d. där 9 okt. 1912, vardt 1880 docent i tyska språket och litteraturen i Wien och återkom, efter att ha beklädt lärarplatser vid flera olika universitet, till sin födelsestad 1885 som e. o. professor. 1898 utnämndes han till ordinarie. M. utöfvade ett utomordentligt omfattande vetenskapligt författarskap, som hvars förnämsta frukter böra nämnas Chr. F. Weiss (1880), *Studien zur Goethephilologie* (s. å., med Sauer), J. G. Hamann (1881),

Die leiche und lieder des Schenken Ulrich von Winterstetten (1882), *Die schicksalstragödie in ihren hauptvertretern* (1883), *Die deutsche literatur in Wien und Niederösterreich* (1886), *Schiller* (2 bd, 1890), *Allerhand sprachgrobheiten* (1892), *Neuhochdeutsche metrik* (1893; 2:a uppl. 1901), *Ferdinand von Saar* (1898), *Goethes Faust. Entstehungsgeschichte und erklärang* (2 bd, 1901), *Goethes fragments vom Ewigen jüden und vom wiederkehrenden Heliand* (1904) och *Studien zu Novalis* (1911 ff.). Dessutom behandlade han i ett otal tidskriffts- och tidningsuppsatser och recensioner en mängd olika ämnen i synnerhet i nyare tidens tyska litteraturhistoria. Han var vidare mycket verksam som utgivare: Schleglarna, Arnim, Brentano, Tieck, Novalis, Goethe, Schiller, von Saar m. fl. utgafvos af M. och kommenterades på ett månstergilt sätt. R-n B.

Minorat (af lat. *mi'nor*, yngre), *jur.*, "sistfödslo-rätt", benämnas i motsats till majorat (se d. o.) den mera sällan förekommande arfsföld, enligt hvilken en egendom tillfaller familjens yngste medlem eller en medlem af släktens yngsta gren. Särskildt beträffande åtskilliga tyska och schweiziska bondegods gäller ett minorat i den form, att yngste sonen har företrädesrätt till egendomens övertagande efter fadern, hvarvid han må ur egendomen utlösa syskonen. Ett liknande förhållande bestod förr (enligt en förordn. 14 okt. 1773, upphäfd genom lag 8 jan. 1887) af Bornholm för manliga medarvingar, hvaremot af kvinnliga äldre egde utlösa yngre. (C. G. Bj.)

Minorca [-när'ka]. Se Menorca.

Minore [-näre, it.; fr. *mineur*; eg. "mindre"], *mus.*, moll. Se Maggiore.

Minorennitet (af lat. *mi'nor annos*, yngre). Se Majorennitet och Minderårig.

Minores [-nåres], lat. Se Minor.

Minores frätres [-nåres-], lat. Se Minoriter.

Minores ordines [-nåres-; lat., "ringare klasser"], i katolska kyrkan de fyra lägsta ranggraderna, hvilkas innehafvare (minorister) bereda sig till prästvigningen och, om de afstå från denna, ega rätt att gifta sig.

Minorister. Se Minores ordines.

Minoriter (lat *Minores fratres*, "de mindre 1. ringare bröderna") kallade sig af ödmjukhet medlemmarna af franciskanorden, som äfven benämndes den serafiska orden, sedan man börjat kalla ordensstiftaren, Frans från Assisi, "den serafiske fadern". För att inom orden bibehålla den ursprungliga strängheten bildades en mängd föreningar, af hvilka följande äro de viktigaste. I Italien stiftades *celestineremitenas orden* (ej att förväxla med "Celestinorden", se d. o.), som upphäufdes af Bonifatius VIII 1302, hvilket blef en af anledningarna till bildandet af den mot kyrkan fiendliga riktning, som fick sitt uttryck i *fraticellerna* (se Franciskanorden), vidare *soccolanti* (fr. *cordeliers*), "sandalbärare", äfven kallade *observanter*, som gäfvos sitt namn åt hela den strängare riktningen (stiftaren var Paolucci från Foligno, 1368). I Spanien uppstodo *barfotamunkarnas kongregation*, hvars medlemmar i början också kallades *evangeliebröder* (1496) och *alcantarinernas förening* (uppkallad efter Petrus af Alcantara, 1540), den strängaste af alla för-

eningarna. I Frankrike framträdde de på grund af sitt indragna lefnadssätt s. k. *recollets* (1592). Äfven inom ordens kvinnliga afdelning, klarissinnornas orden, bildades flera mer och mindre stränga riktningar, såsom *damianistinnor* (efter kyrkan S:t Damian), *urbanistinnor* (efter Urban IV) och *coleterinnor* (efter Coleta från Corbie). — Numera är beteckningen minoriter i praxis tillagd den andra grenen, minori conventuali, af de tre grenar, hvarti franciskanorden från 1500-talet uppdelades. Se f. ö. Franciskanorden 1 och Munkorden. Litt.: Heimbucher, "Die orden und kongregationen" (2:a uppl., II, 1907), och Holzapfel, "Geschichte des franciskanordens" (1909). K. H.*

Minoritet (af lat. *mi'nor*, mindre), mindretal, en i mängd eller röstantal underlägsen grupp af individer. Jfr Majoritet.

Minoritetsval. Se Val.

Minorka [-när'ka]. Se Menorca.

Minos (grek. *Minos*), sagokonung på Kreta, till hvilken man hänförde allt hvad man hade sig bekant om denna ö från tiden före Trojanska kriget. Han betecknas som en son af Zeus, broder till Rhadamantys, förmäld med Pasifaë (eller Krete) och fader till Deukalion, Katreus, Glaukos, Androgeos, Ariadne, Faidra m. fl. Han gällde som skapare ej mindre af Kretas urgamla lagstiftning än af dess öfver hela östra delen af Medelhavet utbredda sjövalde. Senare sagor fördela detta stoff emellan två konungar med namnet M., af hvilka den senare varit den förras sonson. Till Aten företog M. ett härnadsståg för att där hämnas mordet på sin son Androgeos, och han utkräde af den attiska staten hvarv åttonde år en tribut af sju ädelborna ynglingar och lika många ungmöer att offras åt vidundret Minotaurus (se d. o.). Sin död skall han ha funnit på Sicilien under förföljandet af Daidalos (se d. o.) och sattes i underjorden jämte Rhadamantys och Aiaios till domare öfver de afidne. Säsom M:s härskarsäte nämnes staden Knosos (se d. o.) och det är hans praktfulla kungaslott, som man (ehuru utan tillräcklig grund) velat återfinna i de där 1900 och följande år utgrädda förhistoriska palatsruinerna. A. M. A.

Minot [mi'not, mår'net], Laurence, engelsk skald på 1300-talet, diktade 11 sånger öfver de segrar, som Edvard III vann i sina krig mot Skottland och Frankrike. Dessa af patriotisk glöd uppburna segerballader äro skrifna på nordengelsk dialekt och på konstnärliga versformer med rim och allitteration. M:s sånger upptäcktes af Tyrwhitt och utgafvos af Ritson 1795 (2:a uppl. 1825). Se nya uppl. af W. Scholle i "Quellen und forschung" (1884), och J. Hall (2:a uppl. 1897). (E. B-n.)

Minot [mår'net]. Charles Sedgwick, nordamerikansk biolog, f. 1852 i Boston, studerade biologi vid olika tyska och nordamerikanska universitet, blef 1905 professor i jämförande anatomi vid Harvard-universitetet i Cambridge. M. är författare till flera värdefulla skrifter i embryologi och anatomi. Här må nämnas *Human embryology* (1892), *Laboratory textbook of embryology* (1903; 2:a uppl. 1910) och *Age, growth and death* (1908). M. är också känd inom fackkretsarna som konstruktör af mycket använda mikrotom (se d. o.). L-e.

Minotåuros (grek. *Mivótavros*, lat. *Minotaur*).

us, d. v. s. Minos' tjur), enligt sagan ett forntida tidunder på Kreta med tjurhufvud och människo-
 kropp, en frukt af den naturliga förbindelsen mellan Pasifaë, konung Minos' gemål, och en tjur, hvilken Poseidon, på Minos' bön, lätt uppstiga ur hafvet till tecken, att gudarna beskärde honom våldet öfver Kreta. M. inneslöt i den af Daidalos byggda labyrinten och bespisades dels med liflidömda brottslingar, dels med de sju ynglingar och flickor, hvilka Minos (se denne) för sådant ändamål utkräde af Aten, tills odjuret slutligen döddes af Theseus (se denne). Till grund för sagan som M. ligger sannolikt en äldre, måhända från Fenicien härstammande, med människooffer förbunden kult och dennas slutliga undanträngande genom grekisk odling. Jfr Kretensisk kultur, fig. 6. A. M. A.

Minposition, krigsv. Se Mina 2.

Minscha (el. *Menschije*), ångbåts- och järnvägsstation i Öfre Egypten i mudirije Girge, på västra Nilstranden. 10,451 inv. (1897). Obetydliga ruiner erinra om det af Ptolemaios I Soter anlagda *Ptolemais Hermiou* (egypt. *Psoi*), som på Strabons tid var "icke mindre än Memfis" och hade en på helleniskt vis inrättad statsförvaltning. J. F. N.

Minsjuka, en redan sedan länge af minörer bekänd, men först 1836 i litteraturen omnämnd och vetenskapligt iakttagen sjukdom, som företrädesvis pympar sig vid reparerandet af en mingång efter nyss verkställd sprängning och som till en början ansågs som en tämligen ofarlig förgiftning, framkallad genom inandning af svafvelväte, kolsyra och koloxid. Men sedan efter en minsprängning vid Graudenz 1873 ej mindre än 7 dödsfall inträffat, studerades sjukdomen mera ingående, och en koloxidförgiftning påvisades, som yttrade sig i hufvudvärk, svindel och vannakt samt öfvergick till fullständig medvetelslöshet, om ej den sjuke genast utförslades ur den farliga gången (jfr *Koloxidförgiftning*). I lindrigare fall återställes den sjuke snart vid inandning af frisk luft; men i de svårare faller den sjuke plötsligen ihop, andedräkten stockar sig, och under medvetelslöshet och kramp finner sig döden inom kort. Till sjukdomens förekommande erfordras i första hand god och hastig ventilerung af den del af mingången, i hvilken reparationsarbetet skall utföras. L. W. son M.

Minsk. 1. Guvernement i västra Ryssland, begränsadt af Vilna, Vitebsk och Mohilev i n. och ö. samt Tjernigov, Kiev, Volynien och Grodno i s. och v. 91,408 kvkm. Guvern. består af två olika delar: den nordvästra, ett högländ mellan Njemens och Dnjeprs flodområden, upptagande $\frac{1}{6}$ af arealen och bestående af tertiära bildningar (merendels lerjord), samt den sydöstra delen, $\frac{4}{5}$ af arealen, som bildar ett af stora skogar och kärr betäckt lågländ, kalladt *poljesje*, ur hvilket här och där sandkullar uppstiga liksom öar. Tillsammans upptaga kärr och sumpiga skogar ej mindre än 40 proc. af M:s hela areal (60–70 proc. i somliga kretsar), och endast omkr. 23 proc. äro odlad jord. Klimatet är ganska strängt och ohälsosamt. Kommunikationerna äro mycket bristfälliga. Järnvägen från Polen till Moskva följer ofvan nämnda högländ förbi hufvudstaden Minsk, och en annan går från Libau till Lill-Ryssland äfven förbi

staden Minsk. Två stora bifloder till Dnjepr: Beresina och Pripet, båda segelbara, med en mängd tillflöden, af hvilka flera också äro segelbara, äro naturliga aflopp för kärran. Genom kanaler har man och torrlagt en del af dessa. Dnjepr flyter längs sydöstra gränsen, Njemen på den nordvästra. De till Östersjön flytande Düna och Weichsel äro genom tre kanaler förenade med Dnjeprs bifloder. Guvernementets befolkning, 2,813,400 (1910), består af hvitryssar, omkr. 71 proc., polacker, omkr. 12 proc., judar, omkr. 16 proc., lillryssar och storryssar, därjämte litauer, tatarer och tyskar. Jordbruk är jämte skogsafverkning hufvudnärning; binärningar äro jakt, fiske, biskötsel och timmerflotning. Industrien är obetydlig. Guvernementet delas i 9 kretsar. — 2. Hufvudstad i nämnda guvernement, vid en biflod till Beresina och vid järnvägarna Moskva—Warschau samt Libau—Charkov. 109,300 inv. (1910), hvaraf $\frac{1}{4}$ judar. Säte för en grekisk-rysk biskop samt för generalkommandot öfver 4:e armékåren. M. har ett klassiskt, ett real- och ett flickgymnasium samt ett 50-tal små fabriker. Liflig handel med spannmål. (J. F. N.)

Minskola 1. Mineringskola, skola i land eller ombord för marinens minpersonals utbildning i minväsendet. H. W.-I.

Min son på galejan, en humoristisk reseskildring af J. Wallenberg (se denne).

Minspel, psyk., de muskelrörelser i ansiktet, hvilka äro uttryck för personens känslor och vilja. De ledas af ansiktsnerven (*nervus facialis*). S.-e.

Minsprängning, sjösv. Se Mina 3.

Minsta kvadratmetoden, mat. Vid ett stort antal problem inom fysiken och astronomin samt äfven inom andra vetenskaper, t. ex. statistiken, är det nödvändigt att bestämma de sökta storheterna ur ekvationer, hvilkas koefficienter erhållits genom experiment eller observation och hvilka antagligen äro behäftade med vissa fel. Någon fullt exakt lösning i vanlig mening är därför icke möjlig, utan man söker i stället erhålla ett antal ekvationer, som är större än de sökta storheternas antal, och använder sedan en särskild metod för att uttrycka dessa storheter med minsta möjliga fel, äfvensom beräkna felens sannolika värden. Denna metod kallas *minsta kvadratmetoden*. Namnet beror därpå, att metoden förutsätter summan af de begångna felens kvadrater vara den minsta möjliga, eller, hvilket är detsamma, metoden antar, att aritmetiska mediet är det sannolikaste värdet på en storhet, hvilken blifvit flera gånger med olika resultat uppmätt. Antaga vi t. ex., att tre olika mätningar af en storhet x gifvit till resultat x_1 , x_2 och x_3 , så bör enligt minsta kvadratmetoden

$$(x - x_1)^2 + (x - x_2)^2 + (x - x_3)^2$$

vara ett minimum, hvilket enligt differentialräkningen innebär

$$2(x - x_1) + 2(x - x_2) + 2(x - x_3) = 0$$

$$\text{eller} \quad x = \frac{x_1 + x_2 + x_3}{3}$$

således aritmetiska mediet mellan de tre mätningarna. — Skulle man åter utgå från en annan förutsättning, t. ex. att det geometriska mediet är

det sannolikaste värdet, erhåller man en helt annan metod, där sannolikhetsfunktionen, d. v. s. den funktion, som uttrycker felens fördelning efter deras olika storlek, är en annan och där således resultaten bli väsentligen olika. Emellertid har det visat sig, att i vanliga fall minsta kvadratmetoden är den lämpligaste metoden. Spår till densamma finnes redan hos Lagrange, men förtjänsten af dess utbildande tillhör i första rummet Gauss, Legendre och Laplace. Sedermera har metoden blifvit behandlad af flera författare, hvilka dock delvis utgått från olika förutsättningar och därför stundom kommit till stridiga resultat. Särskildt gäller detta för det fall, att de ingående storheterna ej äro oberoende af hvarandra, ett fall, som först utförligt behandlats af Bienaymé (1850). Jfr F. W. Hultman, "Minsta kvadratmetoden" (1860), Merri-man, "A list of writings relating to the method of least squares" (1877), samt Czuber, "Wahrscheinlichkeitsrechnung" (1903). (I. F.)

Minsta motståndslinjen, krigsv. Se Fält-minna, sp. 231.

Minster [mi'nstə], eng. Se Münster.

Minstrel [mi'nstrel], eng., fr. *ménétrier*, *ménestrel* (se d. o.), var under senaste skedet af medeltiden i England benämning på de kringvandrande spelmän och sångare, hvilka vid denna tid trädte i stället för de af ålder aktade barderna och mestadels nedsjunkit till taskspelare, kvacksalvare och gatmusikanter klass. Huru lågt deras anseende slutligen stod, synes af drottning Elisabeths förordning (1597), att kringdragande minstrels skulle straffas lika med landstrykare. Ordet betyder numera i allmänhet musikanter, birflare. — Biskop Percy gaf i föreläsa till "Reliques of ancient english poetry" (1765) fart åt den föreställningen, att en tidigare periods mera ädla sångare i. barder burit namnet minstrels. Detta historiska misstag gick sedan igen hos romantikerna (W. Scotts "Lay of the last minstrel", Th. Moores "Minstrel boy", o. s. v.). (Kj—t.)

Mintimmer (af eng. *mine*, grufva), *skogsh.*, rundtimmer om ung. 5 m. medellängd och 10—15 cm. toppmått, afsedt att användas som pålvirke, hufvudsakligen i de engelska kolgrufvorna. Mintimmer får vara något krokigt, blått och kvistigt, hvarför det sålunda är virke af sämre kvalitet, som användes hertill. W. E—n.

Minto [mi'ntau], baronet- och earltitel inom engelska släkten Elliot (se d. o. 1—2 och 5—6). — Gilbert J. M. K. Elliot, 4:e earl af M., afgick 1910 från sin post som vicekonung i Indien.

Min-tscheng-pu, kin., i Kina namn på ministeriet för den inre förvaltningen.

Mintub, *sjöov.* Se Torpedtub.

Minturnæ. Se Minturno.

Minturno [-to'rnå], stad i italienska prov. Caserta, vid Appiska vägen och Garigliano. 5,014 inv. (1901; som kommun 9,843 inv.). Det motsvaras af den forntida af ausonerne anlagda staden *Minturnæ*, som blef romersk koloni 295 f. Kr. I de stora, af Liris bildade träskan, där nymfen Marica hade en helig lund och ett tempel, låg Marius gömd flera dagar (år 88 f. Kr.), sedan Sulla förklarar honom fågelfri. Ruiner af teatrar m. m. finnas af den gamla staden. Under den

äldre medeltiden hette M. *Trajectum*, senare *Traetto*. (J. F. N.)

Minucius, romersk släkt, bland hvars medlemmar må nämnas: 1. Marcus M. Rufus, Fabius Cunctators underbefälhavare i 2:a puniska kriget (se Fabius 4). — 2. Marcus M. Felix, omkr. 200 e. Kr., författare till den äldsta bevarade kristna skriften på latin, *Octavius*; denna har formen af en dialog efter Ciceros mönster. I samtalet förläggas till hafstrand vid Ostia, där i närvaro af M. Felix angrepp riktas mot kristendomen af Caecilius, som skarpsinnigt och väl-taligt bemötes af Octavius och omsider uppper sin ställning. Se vidare J. Paulson, "Octavius. En dialog. I svensk tolkning" (1901). H. Sgn.

Minue'nd (lat. *minue'ndus*, som skall minskas), mat. Se Subtraktion.

Minuetto, M. secondo [minoe'ttä sek'ndå], it. Se Menuett.

Minuit [-itt], Peter, kolonien Nya Sveriges förste guvernör, till börden vallon, f. på 1580-talet i Wesel vid Rhen, flyttade omkr. 1624 till Holland och utsågs 1625 till guvernör öfver kolonien Nya Nederland, hvilken han klokt och samvetsgrant styrde till 1631, då han återkallades på grund af missnöje bland några af koloniföretagets direktörer i Holland. Återkommen 1632, trädde M. 1635 i förbindelse med svenskarna och föreslog Axel Oxenstierna en kolonianläggning vid Delaware. M. framlade våren 1637 sina planer i Stockholm för rådet, deltog energiskt i organisationen af den första expeditionen, afseglade från Göteborg på *Kalmar Nyckel* (nov.) som expeditionens ledare och den planerade koloniens förste guvernör samt landsteg vid Delaware i mars 1638. Han inköpte land af indianerna, byggde ett fort vid Minquas Kill och anträdde hemresan i juni. Därvid anlöttes ön St Christopher, och där blef M. vid ett besök på ett holländskt fartyg med detta stormdriven utåt hafvet samt afhördes aldrig mer. Jfr art. Nya Sverige och Amandus Johnson, "The swedish settlements on the Delaware 1638—1664" (2 bd, 1911). V. S—g.

Minus (lat., "mindre") i. Minustecken, mat., kallas det tecken, som sättes emellan två storheter för att utmärka, att den förra skall minskas med den senare. Ända sedan midten af 1400-talet begagnas såsom minustecken ett horisontalt streck, —. Detta tecken nyttjades dock till en början blott vid ett enda räknesätt, den s. k. "regula falsi", och fick först under 1500-talet en allmännare betydelse. Hos svenska författare anträffas minustecknet först i skrifter från början af 1600-talet. (I. F.)

Minusi'nsk, stad i Sibirien, guv. Jenisejsk, vid Jenisej. 10,255 inv. (1897). Rikt naturalhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt museum. Meteorologisk station. Betydlig handel med spannmål, boskap och guld. Omgifningen är rik på stenkol, järnmalm och saltsjöar. J. F. N.

Minusinska tatarer. Se Kojbaler.

Minu'skel (af lat. *minu'sculus*, något mindre), liten bokstaf. Se Majuskel.

Minustecken. Se Minus.

Minut (fr. *minute*, af lat. *minuta*, förminskad, liten, näml. *pars*, del). 1. Vid *vinkel*mätning sextiondelen af en grad (se Grad 2) och vid

Måttmätning sextiondelen af en timme. Under-
 yndom förekommer, att man anger äfven vink-
 lars storlek i timmar, tidsminuter och tidssekunder.
 Ä man tänker sig cirkelns hela omkrets indelad
 i 24 timmar, hvarje timme i 60 minuter och hvarje
 minut i 60 sekunder. För tydlighetens skull be-
 tagas därvid olika beteckning, i det grader, båg-
 minuter och bågsekunder tecknas $^{\circ}$, $'$ och $''$, men
 däremot timmar, tidsminuter och tidssekunder ha
 sät. *hora*, (timme), *m* och *s*. En timme är tydligen
 $= 15^{\circ}$, en tidsminut $= 15'$ och en tidssekund $=$
 $15''$. Så är t. ex. longitudskillnaden (eller tids-
 skillnaden) emellan observatorierna i Stockholm och
 Greenwich $= 18^{\circ} 3' 30'' = 1^h 12^m 14^s$. —
 1. *Sjö*, ofta använd benämning på distans-
 minut eller nautisk mil (om 1,852 m.). En
 engelsk sjömil är i det närmaste lika lång (1,851, es
 m.). En ekvatorsminut är enligt Bessels beräkning-
 ar 1,855, m. — 3. *Bygnk*. Se *Modyl*. —
 4. *Hand*. "I minut", detsamma som i detalj, i
 smått, i små mängder. Se *Minuthandel*.

1. E. J. (B.-d.) 2. H. W.-l. 4. A. W.-son M.

Minutera, *Utminutera* (af lat. *minutus*, för-
 minskad, liten), sälja eller utlämna i små mängder
 ("i minut"). Se *Minuthandel*.

Minuthandel (se *Minut*), handel i smått, de-
 taljhandel, kramhandel. — Redan i Stadslagen
 (från 1300-talet) voro vissa personer i sin handel
 bundna till vissa minimikvantiteter (Köpm. balk
 30). När sedan den följande lagstiftningen sökte
 egenom handelsfördelning, såsom man trodde,
 öfverreda näringsstillfällen åt så många som möjligt,
 uppstod ett särskildt slags handel, kallad gross-
 handel, där den handelsberättigade var för-
 bunden att sälja sina varor i vissa bestämda mi-
 nimibelopp. Motsatsen därtill var minut- i.
 kramhandel (kramhandel), där sälj-
 jaren fick sälja huru litet som helst. Till hvilka
 kvantiteter af särskilda varor grosshandeln var
 inskränkt, stadgades i 4:e kap. Handelsbalken
 af 1734 års lag. Handeln var likväl icke i
 alla städer delad i gross- och minuthandel. Både
 grosshandlare och minuthandlare funnos egentligen
 endast i sjöstäderna, då däremot minuthandlare
 funnos i alla städer. Genom handelsorden. 22 dec.
 1846, § 2 försvann skillnaden emellan gross- och
 minuthandel, i det att det efter denna författning
 ej var nödvändigt att vinna burskap å ettdera
 slaget af handel, utan sådant kunde ske å handel
 i allmänhet. Nuvarande författning angående ut-
 vidgad näringsfrihet (18 juni 1864) bibehåller
 visserligen benämningen grosshandel, men utan att
 som motsats därtill uppställa en genom friheten
 afseende på de varukvantiteter, som få försälas,
 bestämd handel (minuthandel). Som motsats till
 grosshandel nämner sistnämnda författning åtskil-
 liga andra slag af handel, hvilka torde karakteri-
 seras af, att varan från försäljningsstället eller säl-
 jaren direkt utlämnas till köparen, men icke af
 den kvantitet, hvari varan får försälas. Det
 är endast ett slags handel, nämligen handel med
 brännvin och andra brända in- eller utländska
 drycker samt sprit och i allmänhet drycker af
 högre alkoholhalt än 25 proc., som ännu förekom-
 mer under form af minuthandel eller, som det i
 därom nu gällande förordning heter, detaljhandel.
 Enligt denna förordning (af 9 juni 1905 med änd-

ringar af 14 jan., 18 febr. och 12 sept. 1910,
 7 apr. 1911 samt 13 jan. 1912) är nämligen för-
 säljningen af ofvannämnda drycker delad i *parti-
 handel* och *detaljhandel*, hvilken senare "må ega
 rum antingen till afhämtning (utminutering) eller
 till förtäring på stället (utskänkning)". Vid ut-
 minutering är den minsta kvantitet, som får säljas,
 1 l. (mot efterkräf eller genom ombud till köpare
 får dock ej säljas mindre än 250 l.; egentligt
 brännvin, som icke är renadt, som hvars styrka
 ej uppgår till minst 35 proc., får öfver hufvud ej
 hållas till salu vid detaljhandel); vid utskänkning
 får hur liten mängd som helst säljas, men blott
 till förtäring på stället. Det är K. M:s befall-
 ningshafvande, som, sedan vissa myndigheter (stads-
 fullmäktige eller allmän rådstuga samt magistrat
 i stad, kommunalnämnd och kommunalstämma på
 landet) blifvit hörda, beviljar rättighet till denna
 detaljhandel. Sådän rättighet får i stad upplåtas
 blott åt för ändamålet bildadt bolag; äfven på
 landet skola försäljningsrättigheterna övertagas af
 dylika bolag, hvarvid dock utskänkingsrättighet,
 i brist på antagligt anbud från bolag, må utjudas
 på offentlig auktion och tillfalla den, som åtager
 sig afgift för högsta litertalet, hvilket ej må under-
 stiga 1,500 l. Försäljningsavgifterna, som utgå
 med 15 öre per liter, och de ofvannämnda bolagens
 nettovinst (utöfver 5 proc. å det tillskjutna kapitalet)
 tillfalla tills vidare enligt vissa grunder städerna,
 landstingen och hushållningssällskapen, hvarjämte 1
 proc. af samtliga afgifter och vinstmedel afsättes
 till "främjande af nykterhet och motarbetande af
 dryckenskapens följder". Se vidare dels *Detalj-
 handel*, dels *Brännvinslagstiftning*
 och *Göteborgssystemet*. (A. W.-son M.)

Minuthandelsförening (*Minuthandelsför-
 bund*), sammanslutning mellan minuthandlare för
 tillvaratagandet af gemensamma intressen. Sådana
 föreningar kunna antingen omfatta alla minut-
 handelsbranscher inom ett visst område (t. ex.
 "Göteborgs minuthandelsförening", "Blekinge mi-
 nuthandelsförbund") eller blott en viss bransch
 (t. ex. "Stockholms speerihandlarförening"). En
 hela landet omfattande allmän sammanslutning af
 denna art är Sveriges minuthandlares
 riksförbund (se d. o.). Äfven en skandina-
 visk sammanslutning finns, hvars organ benämnes
 "Skandinaviska detaljhandlarnes permanenta kom-
 mitté". (A. W.-son M.)

Minuthandlarnas riksförbund. Se Sveriges
 minuthandlares riksförbund.

Minutiös [-tsiös; fr. *minutieux*, af lat. *minütia*,
 småsak, lappril], detaljerad; småaktig, som lägger
 stor vikt vid detaljer eller lapprisaker, ängsligt
 sorgfälligt.

Mi'nyas (grek. *Μινύας*, lat. *Minýas*), sago-
 konung öfver minyerna (se d. o.) och berömd för
 sin rikedom. En väldig rundbyggnad (uråldrig
 grafkammare), hvaraf lämningar ännu finnas att
 se i närheten af byn Skripu (det forna *Orchome-
 nos*), betecknades af forntidens greker som konung
 M:s skattkammare. A. M. A.

Mi'nyer (grek. *Μινύαι*), en urgrekisk folkstam
 i Tessalien och Beotien med hufvudsäte i Orcho-
 menos, en af Beotiens äldsta städer. Minyerna
 prisas som de äldste grekiske sjöfarandena. De voro
 tillika driftiga jordbrukare och utförde beundrans-

värda arbeten för torrläggandet af den beotiska dalslätten kring sjön Kopais. Öfver hufvud synas de ha utmärkt sig genom en tidigt utvecklad kultur. Äfven argonauterna (se d. o.) och deras afkomlingar på ön Lemnos bruka betecknas som minyer. Minyerna spreda sig äfven till andra delar af Grekland, och sagorna veta att förtälja om skaror af minyer, hvilka invandrade och för längre eller kortare tid nedsatte sig i Elis, Lakonien, Attika m. fl. st. A. M. A.

Minör (fr. *mineur*), benämning på i sprängtekniska och i minkriget förekommande arbetens utförande särskildt utbildad ingenjörssoldat. Utbildades minören hufvudsakligen i utförandet af sådana sprängningsarbeten, som förekomma under minkriget (se d. o.), kallades han *fästningsminör*; utbildades han åter för utförandet af under fältkriget förekommande sprängningsarbeten, såsom sprängning af broar samt lands- och järnvägar, anläggandet af fältminor, undanröjandet af hinder m. m., kallades han *fältminör*. — Redan 1612 inkommo 6 minörer till Sverige och anställdes vid Gustaf Adolfs armé samt tilldelades artilleriet; 1614 kommo än flera minörer, petarderare, fyrvärkare och "andre ämbetsmän"; 1616 likaledes och 1621 värfvades i Holland ytterligare många "i minerande och sapperande förfarne". Småningom minskades emellertid minörernas antal, men under Trettioåriga kriget, då sådana funnos äfven vid andra makters arméer, voro vid svenska artilleriregementet anställda 1 minörkapten, 1 minörlöjtnant, 1 minörfänrik och 10 minörmästare; och senare funnos såväl minörlöjtnanter som minörer och minörgesällar. Först 1711 organiserades dock ett minörkompani om 1 löjtnant och 10 man, som senare utvecklades till 2 minörkompanier på artilleriets stat, hvilka dock senare indrogs. Emellertid hade redan 1681 ett kompani "Pioneurs, Mineurs und allerhand im felde nützlichen leuten" börjat uppsättas i Svenska Pommern, men det upplöstes redan 1688; och 1686 hade minörer börjat tilldelas en och annan fästningsfortifikationsstat. 1696 funnos sålunda öfver- och underminörer i Karlskrona, Marstrand, Reval och Narva. Sedermera tillkommo sådana äfven i Viborg, Göteborg och Bohus. Från 1721 upptogs vid fortifikationen en "minörstat", bestående af 1 kapten, 2 löjtnanter och 2 konduktörer, hvilken styrka med 1727 minskades till en af hvarterda slaget och med 1739 alldeles indrogs. I det sapperkompani, som 1855 började uppsättas, ingick en minörafdelning om 20 man, och från 1869 öfvades årligen ett pontonjerkompani i *fästningsminörtjänst*, intill dess sapperbataljonen uppsattes och öfvertog denna utbildning, hvilken slutligen med Bodens ingenjörkårs tillkomst i hufvudsak öfvertogs af denna. *Fältminörtjänsten* började 1884 bedrivas vid båda ingenjörbataljonerna, och sedermera bildades vid enhvar af dem särskilda minörafdelningar. Numera finnes vid samtliga ingenjörkårer ett mindre antal minörer i de olika korpralsgraderna; och i ett fältingenjörkompani ingå 2 minörkorpraler och 8 minörer. Till 1910 års uniform anlägges af all minörutbildad personal en "brinnande luntä" af blått kläde å vapenrockens vänstra underärm. L. W. son M.

Minörafdelningen, yrkesafdelning inom kustartilleriets underofficerskår och stammanskap, som

handhar minmaterielen m. m. Enligt stat omfattar denna afdelning (1912) 50 underofficerare (flagjunkare och sergeant) och 4 kompanier manskap, näml. 1:a och 3:e minörkompanierna tillhörande Vaxholms samt 2:a och 4:e minörkompanierna tillhörande Karlskrona kustartilleriregemente. Vid flottan finnas enl. stat 1912 53 *minkonstaplar* (flaggunderofficerare, underofficerare af 2:a graden och underofficerskorpraler). H. W. 1.

Minörkompani. Se Minörafdelningen.

Minörspindlar, Minerande spindlar *zoöl.*, benämning på åtskilliga till underordningen *Territelaria* hörande spindlar, hvilkas honor göra sig långa, snedt ned i marken löpande gångar, som de invändigt utkläda med en silkesartad väfnad. De tillhöra de varmare länderna och äro spridda i olika världsdelar. I Europas medelhafsländer finnas ett par 10-tal arter. Mest kända äro släktena *Oteniza* och *Nemesia*. Gångarnas mynning tillslutes med ett lock, rörligt liksom på gångjärn. Locken, som kunna af spindeln efter behag öppnas och stängas, äro byggda enligt två olika typer. Det ena slaget består af silkeslik väfnad, som sammanhåller partiklar af lera eller af den jord, hvori boet är utgräfdt och hvarigenom yttre ytan af locket fullkomligt liknar den mark, som omger boet, hvilket således, då locket är stängdt, svårigen kan upptäckas ens af ett vant öga. Detta slags lock eller "dörrar" ha en snedskuren kant eller fals, vidare utåt, som fullkomligt passar in i den på motsvarande vis snedskuret vidgade yttersta mynningen af boets tunnelgång. Det andra slaget af lock består endast af silkesväf och faller platt öfver mynningen af boet. Själva tunneln anlägges af olika arter på olika sätt. I enklaste fall utgöres den af ett snedt ned i jorden löpande



Fig. 1. Tunnel med flyktrör, förfärdigad af minörspindeln *Nemesia suffusa*.

rör; dylika enkla gångar ha i allmänhet tjocka lock. I andra fall (se fig. 1) utgår från hufvudgången ett snedt uppåt riktadt "flyktrör", som

ed hufvudröret bildar liksom ett Y. Stundom när detta flyktrör upp till jordytan och stänges endast ett tunt skikt, bildadt af sammanspunna jordpartiklar. Vid påkommen fara retirerar spindeln upp i sidoröret och kan då, om så behöfves, genomryta det tunna skiktet och undkomma. Hos andra arter mynnar ej sidoröret uppe vid jordytan, utan helt kort. Tunnelsystemets säkerhet förhöjes här af en vid förgreningsstället anbragt dörr, som olika lägen stänger hufvudröret eller sidoröret



Fig. 2. Tunnel med dörr vid förgreningsstället, förfärdigad af *Nemesia congener*.

se fig. 2). Då spindeln drar sig tillbaka i sidoröret och håller till dörren, kan denna, som till det yttre är bildad af samma silkesväf som bekläder rörets inre, ej upptäckas af den inkräktande fienden. Äfven andra former af gångar finnas. Sålunda kan nämnas släktet *Atypus*, hvars arter till en del gräva sin gång nere i jorden och sedan fortsätta den ofvan jord antingen som en utmed marken liggande rörformig säck af silkesväf eller dock som en invid grässtrån och dylikt upprätt fast stråttformig förlängning af jordtunnels silkesbekläddad. — Minörspindlarna äro nattdjur, som under dagen hålla sig inestängda i sina väl dolda bon. Under nattens mörker gläntar honan på dörren och gägar ut på rof, om hon finner omgifningen trygg, samt emottager besök af hannen. I Kalifornien, i östra Afrika och Australien samt andra varma länder finnas arter af minörspindlar, som äro betydligt större än de i södra Europa förekommande. Rörande dessa märkvärdiga spindlar se bl. a. T. Moggridge, "Harvesting ants and trap-door spiders" (1873; suppl. 1874) och O. M. Reuter, "De lägre djurens sjäslif" (n:o 34 af "Ur vår tids forskning", 1886).

Minörstaten, den vid svenska flottan intill 1 jan. 1911 befintliga staten af underofficerare, som utbildades för tjänstgöring vid minvapnet. Fr. o. m. nämnda dag indelas flottans underofficerskår i afdelningar och yrkesgrenar. Jfr Minörafdelningen och Underofficersskåren, Flottans.

Minörtjänst, krigsv., den del af krigstekniken, som omfattar sprängning och alla därmed i samband stående arbeten. Längre inbegreps härunder endast fästningsminörens tjänst, men så

småningom tillkom äfven fältminörens (jfr Minör).

L. W. son M.

Miocenetagen [-etä|en], rättare än miocenformationen (af grek. *mei'on*, mindre, och *kaino's*, ny), *geol.*, den af de 4 tertiärsystemets afdelningar, som följer på oligocen och öfverlagras af pliocen eller med andra ord understa afdelningen af neogen (se Tertiärsystemet). B. L.-n. (A. Hng.)

Mio Cid [mi'ä thid]. Se Cid.

Mio conto [miä kãntã], förkort. *M. C.*, it., *hand.* (dock nu sällan eller aldrig användt hos oss), för min (egen) räkning.

Mioko, en liten ö (1, kvkm.) i Nya Lauenburggruppen af Bismarckarkipelagen, har en ypperlig hamn och en koloni, som tillhör tyska handels- och plantagekompaniet på Söderhafsöarna. J. F. N.

Miolan-Carvalho [miälã'-karva'ljã], Marie Caroline Félix, fransk sängerska, f. 1827 i Marseille, d. 1895 nära Dieppe, hette i sig själf Miolan och var från 1853 gift med Léon Carvaille (Carvalho, f. 1825, d. 1897). Denne var först (från 1847) operasångare i Paris, 1855—69 direktör för Théâtre lyrique, 1876—87 samt 1891—97 för Opéra-comique. Fru M. studerade för Duprez vid konservatoriet, inträdde 1849 vid Opéra-comique, 1856 vid Théâtre lyrique, 1868 vid Stora operan, 1872 åter vid Opéra-comique och 1875 änyo vid Stora operan. Hon lämnade scenen 1885. Hennes styrka som sängerska låg i koloraturens böjlighet och fulltillt föredrag. Bland hennes triumfroller må nämnas *Cherubin* i "Figaros bröllop", *Pamina* i "Trollföjten", *Margareta* i "Faust", *Mireille*, *Julia* i "Romeo och Julia" och *Ofelia* i "Hamlet". A. L.*

Mionnet [miãnnã], Théodore Edme, fransk numismatiker, f. 1770 i Paris, d. där 1842, blef 1789 parlamentsadvokat. Han egnade sig sedermera åt studiet af fortiden, anställdes vid Nationalbiblioteket och blef 1830 led. af Franska institutet. Hans förnämsta verk, *Description de médailles antiques, grecques et romaines* (15 bd, 1806—37), är en ounbärlig handbok för alla samlare. Därjämte utgaf han bl. a. *De la rareté et du prix des médailles romaines* (1815; 3:e uppl., med 40 kartor, 1847). A. B. B.*

Miot de Mérito [miä de melitã'], André François, greve, fransk memoarförfattare, f. 1762, d. 1841, var medlem af franska tribunatet och statsrådet samt följde 1806 Josef Bonaparte till Neapel som inrikesminister. 1808—13 tillhörde han Josefs omgifning i Spanien som intendent för kungl. huset. Sin ålderdom tillbragte M. i Paris under litterära sysselsättningar, öfversatte Herodotos (1822) och Diodorus Siculus (1835—38) samt skref *Mémoires sur le consulat, l'empire et le roi Joseph* (1858), hvilket arbete åtnjuter godt anseende för sannfärdighet.

Mi-parti (af lat. *mi-partitum*, halfdelad), fr., "delad", halfterad dräkt l. dräkt, t. ex. i medeltidens mansdräkter, när hvarje byxben eller stöfvel var längsdeld i två färger (se plansch II till art. Dräkt, fig. 1).

Miq., vid växtnamn förkortning för F. A. W. Miquel (se d. o.).

Miquel [mike'll]. 1. Friedrich Anton Wilhelm M., tysk-nederländsk botanist, f. 24

okt. 1811 i Neuenhaus, Hannover, d. 23 jan. 1871 i Utrecht, vardt professor i botanik vid universitetet i Utrecht 1859 och föreståndare för 's Rijksherbarium i Leiden 1862. M. var företrädesvis florist och systematiker. Hans viktigaste arbeten, som företrädesvis afse nederländska Indien och Guyana, äro *Commentarii phytographici* (3 bd, 1838—40), *Genera Cactearum* (1839), *Monographia Cycadearum* (1842), *Systema Piperacearum* (2 bd, 1843—44), *Flora Indiae batavæ* (3 bd med suppl. 1855—61), *Annales musei botanici Lugduno-Batavi* (4 bd, 1863—69) och *Flora japonica* (1870).

2. Johannes von M., den föregående broder, tysk statsman, f. 1829 i Neuenhaus, Hannover, d. 1901 i Frankfurt am Main, skaffade sig ett namn som advokat i Göttingen och deltagare i



det politiska lifvet. Han var bl. a. en af stiftarna af Tyska nationalföreningen, blef 1864 led. af Hannovers andra kammare, 1865 borgmästare och 1869 öfverborgmästare i Osnabrück, var 1870—73 direktör i Diskontobanket i Berlin, blef 1876 änyo öfverborgmästare i Osnabrück och 1879 i Frankfurt a. M. Som led. af preussiska landtdagen och af riksdagen 1867—76 var han en af de mest framstående ledarna af det nationalliberala partiet och mycket verksam både vid utarbetandet af den nya rikslagstiftningen och i politiskt sociala frågor. 1884 inkallades M. i Preussens statsråd, men lät först 1887 åter invälja sig i riksdagen, där han jämte Bennigsen blef ledare af det nationalliberala partiet. 1890 utnämndes M. till preussisk finansminister och nedlade i sammanhang därmed sitt riksdagsmandat. 1897 blef han därefter vice president i statsministeriet. M. genomdref reformen af de direkta skatterna och var för öfrigt en af de mest inflytelserika ministrarna. Han adlades 1897. 1. C. Lmn. 2. J. F. N.

Miquelon [mikalä'n], ö strax s. om Newfoundland, bestod förr af två öar, skilda genom en segelbar kanal, med denna är numera så igensandad, att båda öarna bilda ett sammanhängande helt. M. har en tyvidd af 202 kvkm. och 505 inv. (1907), som sysselsätta sig med beredning af stockfisk. Ön, som föga lämpar sig för odling, tillhör Frankrike och bildar med Saint Pierre en koloni (241 kvkm. 4,768 inv. 1907). (J. F. N.)

Mir (af fr. *mire*, siktpunkt, afvägningsstång). Se Astronomiska instrument, sp. 293.

Mir, arab., förkortn. af emir (se d. o.).

Mir (eg. *mirskoje o'bstjestvo*), ry., kallas vanligen den storryska byn. Byn har utvecklat sig ur den slaviska familjekommunionen (se Kommunion 2) och kan spåras tillbaka till början af 1600-talet, då lifegenskapen fullt genomfördes. Ett visst antal lifegna bildade då en kommun med bestämdt jordområde och med solidarisk ansvarighet för alla utlagor till godsegaren eller staten.

Jorden var anslagen till miren, ej till dess enskilda medlemmar, men den odlades ej gemensamt, utan var delad på de olika husfäderna, och denna jorddelning gjordes om vid hvarje skatterevision d. v. s. hvar femtonde år och när det eljest blef nödvändigt till följd af, att familjefädernas antal vuxit. När lifegenskapen upphäddes, 19 febr. 1861, bibehölls bykommunen, och dess betydelse blef ytterligare skärpt på ett för det ryska bondeståndets utveckling mycket menligt sätt. Byn blef egare till bondejorden, som förr egt af godsherrarna, men dessa skulle erhålla betalning för densamma. Det stadgades, att denna i första hand skulle erläggas af regeringen, men sedan efter hand betalas af bönderna. Dessutom hade dessa att erlägga grundskatt, kopfskatt o. a. pålagor. För alla dessa omgälder svarar hela byn. Det beräknades 1872, att skatterna och amorteringen af jorden stego till mellan 93 och 198 proc. af nettoinkomsten af böndernas jordbruk samt att de ökade skatterna vida öfverstego värdet af den fördel, som bönderna vunnit genom befrielsen från dagsverkstjänsten på deras förra egars gods. För att kunna fullgöra alla de förpliktelser, som efter emancipationen åligga byn, blef bystämman utrustad med mycket stor makt öfver byns medlemmar. Sålunda fördelar den jorden mellan bönderna, och liksom i äldre tider måste denna fördelning göras om, när nya familjefäder uppstått. Härigenom förlorar bonden naturligtvis allt intresse för jordförbättringar, då han vid nästa delning kan förlora den jordbit han förr nyttjat. Vidare kan miren framtagna den bonde, som ej betalar sina omgälder, den jord, som han fått att bruka; den kan uppställa villkor för rätt att utflytta ur kommunen, och dessa kunna göras så tunga, att hvarje sådan flyttning är omöjlig; den kan utesluta ur kommunen "skadliga och lastfulla" medlemmar och öfverlämna dem till regeringen för administrativ deportation. Miren skall också ge sitt tillstånd till hvarje sysselsättning utom byn, däribland äfven till inträde i läroanstalter samt i statstjänst. Bystämman är f. ö. byns administrativa ledare; den utser förmyndare, beslutar i gemensamma angelägenheter (ordningsregler, inrättande af skolor etc.) samt kan genom delegerade framställa klagomål och inlämna petitioner till högre myndigheter. Beslutande rätt i miren har hvarje själfständig odlare af dess jord. Bland de af miren valde kommunale ämbetsmännen är *starosten* den viktigaste. Honom åligger att sammankalla stämman och leda dess förhandlingar, att vara mirens exekutiva organ och utföra tillsyn öfver dess kommunala institutioner. Han är äfven polisämbetsman samt har en viss rätt att bestraffa byns invånare med böter intill en rubel och med arrest eller med allmänt arbete intill två dagar. — Flera byar äro förenade till *volost*. Indelningen i mir förekommer endast i Stor-Ryssland samt i östra och södra Ryssland, hvarest jorden är byns gemensamma egendom. I Östersjöprovinserna samt i Lill-Ryssland och västra Ryssland, där jorden är privategendom, finnes icke miren, utan blott indelningen i *volost*. J. F. N.

Mira Bai, en indisk dam på Akbars (se d. o.) tid, säges ha stiftat en sekt, som i synnerhet dyrkade den unge Krishna. M. var konungadotter från Meitö

h gift med hufdingen af Udaipur, men blef förskjutet på grund af sin religion. Hon författade religiösa sånger, som ännu sjungas af vissa sekter i Indien. Under en pilgrimsresa till Dvärakå förvann hon i en gudabild och åtnjuter sedan dess gudomlig dyrkan. Se Wilson, "Sketch of the religious sects of the Hindus" (1832).

Mirabeau [-bå]. 1. Victor de Riquetti, markis de M., fransk politisk skriftställare, f. 4 okt. 1715 i Pertuis (Provence), d. 11 juli 1789 i Argenteuil (nära Paris), tillhörde en provensalsk borgarsläkt, som 1570 genom köp förvärfvade godset Mirabeau i Provence, samtidigt gjorde anspråk på adelskap och 1685 fick godset upphöjdt till marquisat. Sedan släkten genom upptagandet i Frankrikes "högadel" fått en mera framskjutet ställning, gjorde sig flera af dess medlemmar bemärkta genom begåfning, våldsamma lidelser och excentricitet. Efter att i sin ungdom ha varit militär egadde M. sig med rastlös ifver åt skriftställeriet och godsförvaltning i förening med egendomsspekulationer. 1756 utgaf han *L'ami des hommes, ou traité de la population* ("Människovännen eller afhandling om befolkningen"), ett oredigt, men idérikt arbete, som beredde honom europeisk ryktbarhet och efter hvilket han själf pläгат kallas *L'ami des hommes*. Royalist och aristokrat, men fiende till den byråkratiska centralisationen, till monadelen och till merkantilsystemet, ifråda han här för jordbrukets och bondeståndets höjande. Det var delvis samma åsikter, som samtidigt började förkunnas af den fysiokratiska skolans grundläggare Quesnay (se *Fysiokrater*), men M. hade själfständigt kommit till sina. Först efter arbetets utgivande sammanträffade M. och Quesnay (1757). M. blef då Quesnays hängifne anhängare och sedan en af de mest verksamme och framgångsrike utbredarna af "skolans" idéer. Äfven till Sverige sträckte sig hans inflytande. Den politiske Arbogaborgmästaren Renhorn (se d. o.) citerade så ifrigt "*L'ami des hommes*", att han själf på spe kallades så, och det var M:s skrifter, som gävo uppslaget till de reformer i fysiokratisk anda, som Gustaf III företog, förnämligast på inrådan af K. F. Scheffer (se d. o.). Vid Vasaordens stiftande gjorde Gustaf III M. till kommandör af dess storkors (28 maj 1772) för att, såsom han skref i sitt bref härom till honom 118 aug. s. å. (dagen före revolutionen), betala sin del i den tribut, som alla nationer voro honom skyldiga. Det lysande rykte M. vunnit som skriftställare fördunklades emellertid genom vidriga ekonomiska och husliga förhållanden, som åtminstone delvis voro själföfvallade. Han hade 1743 gift sig med en rik arftagerska. Hustrun förbittrade genom slöseri, råhet och sedeslöshet hans lif; arfvet, på hvilket han antagligen räknat vid sina äfventyrliga finansspekulationer, skulle fullständigt utfallit först 1770, och då väckte hustrun en skilsmässoprocess, hvori hans barn på ett skandalöst sätt inblandade sig, som släpade hans namn i smutsen och som han slutligen (1781) förlorade. Fullständig ekonomisk ruin undgick han endast genom understöd af sin yngre broder, malteserriddaren (efter sitt ordensambete kallad "*le bailli*") J. A. J. C. E. de M., den mest normala inom familjen. Trots det henne tilldömda arfvet blef äfven hustrun ruinerad. Hon dog i fängelse under skräck-

väldet 1794. Jfr L. och Ch. de Loménie, "*Les Mirabeau*" (1878-91).

2. Gabriel Honoré de Riquetti, greve, sedan markis de M., den föregående son, fransk statsman och författare, f. 9 mars 1749 på ett af faderns gods, Bignon (något s. om Paris), d. 2 april 1791 i Paris.

Med en oformlig kropp, med anletsdrag, vanställda af kopporna och påminnande om den lastbara moderns, var han redan som barn fadern osympatisk, och dennes uppfostringsmetoder mot den svårhandterlige gossen och ynglingen voro ej de bästa. Så tvang han honom, fruktande, att han skulle skada familjenamnets anseende, att i skolan och därefter som ung officer kalla sig de Pierre Buffière (efter ett af familjegodsen). M. var i själfva verket en vulkanisk natur på godt och ondt. Det fanns hos honom ämne till en verkligt stor man — lysande praktisk och teoretisk begåfning, underbar förmåga att vinna människor och den klaraste blick för livets realiteter — men i hans karaktär funnos också farliga afgrunder: måttlös njutningslystnad, brist på moralisk fänkänslighet och slafviskt beroende af stundens lidelser. Från svårighet, som hans tygellösa lif beredt honom, rymde han 19-årig ur krigstjänsten och blef till straff härför insatt i fängelse på ön Ré. Efter sex månader åter fick han dock friheten för att 1769 deltaga i den expedition, hvarigenom Corsica gjordes till en fransk besittning. Hans hedrande förhållande därunder öppnade för honom nya möjligheter. Han lämnade visserligen den militära banan, men fick antaga sitt egentliga namn (greve de M.) och bli faderns medhjälpare i familjegodsens skötsel. Liksom faderns skulle emellertid äfven hans lif förtryckas genom ett konvensansäktenskap med en rik arftagerska (1772). Arfvet var ej utfallet, och de unga makarna råkade snart i ekonomiskt obestånd. Då kom fadern (1773) på den olyckliga idén att genom kunglig häktningsorder (*lettres de cachet*; se d. o.) trygga den unga vildhjärnan för hans kreditorer och väl äfven uppfostra honom. På en kraftnatur som M. verkade tvånget och sysslösheten i stället alldeles demoraliserande. 1776 flydde han med en förmån fru, markisinnan Sofie de Monnier från staden Pontarlier i närheten af hans dåvarande förvisningsort, slottet Joux i Franche-Comté, till Holland. Där utgaf han i ny tillökad upplaga en redan under förvisningstiden publicerad skrift, *Essai sur le despotisme* (1776) — det första af hans fruktansvärda angrepp på det despotiska regeringssystem, såsom ett af hvars offer han icke utan skäl betraktade sig själf. Men han inblandade sig också i den äktenskapsprocess fadern förde med hans mor, i det han tog parti för henne genom mot fadern riktade skrifter. Då genomdref denne flyktningarnas utlämnande. För ett af markisinnan de Monniers man utverkad dom-



stolskänd, hvarde bl. a. på hälsningering som straff för anledning och förförelse, skyddades M. genom ett nytt litere de cachet, som fadern skaffat, men insperades i stället i kraft därav i en af Vincennes fängelsbåtar 1777, och fru de Monnier insattes i ett kloster. Genom välförja från bevakningens sida lyckades han erhålla böcker och skriftpapper samt möjlighet att korrespondera med sina vänner, ja att på trycket utge skrifter. Så blef fängenskapen för honom ett medel att skaffa sig omfattande bekännskap och att utveckla sin medfödda skriftställartalang. I en del af de i fängelset förklarade skrifterna röper sig en grof sinnlighet, men han skref nu också en ljungande protest mot det godtyckliga häktningssystem, i kraft hvaraf han med åtskillnande af laga former helis insperades *Des lettres de cachet et des prisons d'état*, 1782, efter hans frigivning, en skrift, som väckte en storm af ovilja mot despotismen. Af breven äro de märkligaste de till "Soleil" (de Monnier), som i passionerad känslosamhet erinra om Rousseaus roman "La nouvelle Héloïse". De föllo under revolutionen i händerna på Pariskommunens prokurator Manuel, som 1792 utgaf dem. I dec. 1789 återtog M. friheten, då ledaren för att bekräfta familjens förbindelse med sin hustru. Till följd häraf bröt han sin förbindande till fru de Monnier. Genom att överklaga den öfver henne och sig föllde domen förklarade han dock hennes men till en förlikning, som skaffade henne ett slags upprättelse (hon begick självmord 1799) och honom själf befrielse från det ädelsam straffet. Rusten ville emellertid ej fortsätta känslokapet och öppnade mot honom en skilsmässa-process, som han förlorade (1788). Den hänsynslöshet, hvarmed han därunder prisgat åt offentligheten de vidrigaste familjesskändaler, bl. a. hustruens ströket, uppest fullständigt byggen mellan honom och hans egen samhällsklass, men den glänsande värdighet han därunder utvecklade skaffade honom tycke som talare och popularitet bland Provences adelskretsens öfriske befolkning. I hembygden fanns emellertid ej mer för honom någon plats. Äfven med ledaren hade han ännu brunnit. Efter frigivningen hade han till en början burådt denne i hans skilsmässa-process, men ej kunnat hindra, att den förklarats. Han växade då åter part och ställde sig i hos modern för att vinna ekonomiska fördelar. Under de vandringsår, som nu begynte (1784), fick han njuta ett slags ordnad familjelif, i det en begåfvad kvinna, fru de Nehra, af beundran för hans snälle blef hans hängifna hufvudsak. Han besökte England, gjorde i Paris uppgående genom förtärfullt finanspolitiska skrifter och reste 1786 till Berlin för att få se Fredrik den store. Oaktadt sin sociala bankrutt var han dock en kraft att räkna med och anställdes därefter i Berlin som hemlig politisk agent åt franska regeringen. Där påberedde han med biträde af en tysk officer, J. v. Manville, en storartad historisk-statistisk verk öfver den preussiska monarkien. *De la monarchie prussienne sous Frédéric le grand* 1788, som gaf honom plats bland tidens förnämsta skriftställare. Förspelen till den stundande revolutionen lockade honom åter till Paris. Genom massor af broschyrer och tidsningsartiklar sökte han påskynda omstörtningen af den

samhällsordning, som varit så fördärlig för Frankrike och honom själf, men också leda stormfloden enligt sina ideer. Själ påstod han sig ha ingifvit ministern Calonne (se d. o.) tanken på notabelför-samlingens inbådande (febr. 1787). Han knöt förbindelser med inflytelserika politiska kretsar, och då regeringen slutligen måste bekväma sig till riksständernas sammankallande, hoppades han t. o. m. att som dess kandidat få plats i denn församling. Då förstörde han själf sina utsikter i det han i oerhård lättzinne på trycket utgaf de hemliga depecherne från sin beskickning i Berlin. *Histoire secrète de la cour de Berlin, ou correspondance d'un voyageur français* (1789), därmed komprometterade både sig själf och regeringen. Kort förut hade hans goda genius, fru de Nehra, till följd af hans utsvärningar brutit med honom. Efter ett misslyckadt försök att som adelsman vinna inträde i Provences ständerförsamling kunde han blott som demagog hoppas få tillfälle att i det stora dramat spela den roll, hvar till han kände sig kallad. Hans kandidatur till ett riksdagsmannamandat som representant för Provences öfriske befolkning i "tredje ständer" blef en sannskyldig triumf, och så stor var hans folk-guns, att då valrörelsen urartade till fullständig anarki, inför hvilken myndigheterna stodo maktlösa, det var han, som återställde ordningen. Vald både i Marseille och Aix, tog han som representant för den sistnämnda kretsen sin plats i den församling, med hvars öppnande i Versailles (maj 1789) en ny epok skulle begynda i Frankrikes och Europas historia.

M. blef revolutionens störste statsman ej blott på grund af sin mäktiga begåfning och den kraft, med hvilken han främjade det stora befrielseverket, utan och därigenom, att han kraftigare än någon annan sökte hindra dess urartande till anarki och förstörelse. Hos honom fanns nämligen ett statsmannagry, som inga förvillelser eller olycker förmått förstöra. Den bittra personliga erfar- rohet han vunnit af despotismen hade tidigt öppnat hans blick för bristerna i Frankrikes dåvarande författning, och ett hufvudsstycke i hans politiska system var därefter att söka omstörta detta samhällsskick med dess kungliga enväld och förtryckande privilegieväsen. I denna mening var M. alltid en lifrig revolutionsär; men hvad som visat sundheten af hans politiska begåfning var, att han ej af egna oförträtter och olycker lät sig drifvas till att blott vilja rivra ned det bestående, utan äfven hade ett positivt samhällsideal. Vid detnas bildande höll han sig fri från den af Rousseau införda uppriktningen af friheten, enligt hvilken denna skulle bestå i en oinskränkt statsmakt anförtröende åt folkviljan *la volonté générale*. Just i frihetens intresse ansåg M., att garantier behöfdes likväl mot folkviljan som mot konungamakten. Denna ville han begränsa genom en stark, med lagstiftande, skattebeviljande och kontrollerande makt öfver ministrarna utrustad folkrepresentation, folkviljan åter genom att lämna konungen en själfständig och tillräcklig makt öfver förvaltningen samt veto mot folkrepresentationen. Liksom Montesquieu önskade han således en delning af samhällsmyndigheten, men hatande sin egen samhällsklass, ville han ej veta af de aristokratiska

ellanmakter, genom hvilka Montesquieu tänkt sig
 galsismen mellan regeringen och representationen
 modererad. I stället ansåg han, att en fruktbrin-
 ande samverkan mellan de båda "makterna" (den
 verkställande" och den "lagstiftande") skulle
 kunna vinnas på sådant sätt, att konungen till mi-
 nistrarar toge de ledande männen inom riksdagen.
 Hans politiska system kan därför i korthet beteck-
 nas som ett demokratiskt konungadöme i parlamen-
 tariska former, och i denna mening var han alltid
 royalist. För sitt programs realiserande var han
 vid sitt inträde i riksdagen hänvisad blott till sin
 egen kraft. Hans imponerande personlighet, hän-
 derande våltalighet, dialektiska förmåga, omfat-
 tande politiska studier gjorde honom visserligen
 ägnad att spela en lysande roll inom församlingen,
 men dennas flertal stod under de Rousseauska idé-
 ernas bann och tillbakastöttes äfven af hans dåliga
 lykte. Först fick han därför nöja sig med att verka
 genom tidningspressen. Allt från riksdagens bör-
 jan utgaf han en tidning, hvars första nummer
 kallades "États généraux" och som, undertryckt
 af regeringen, sedan fortsattes under benämning-
 arna "Lettres du comte de Mirabeau à ses com-
 mettants" och, efter 24 juli 1789, "Courrier de
 Provence". Under striden om treständsindelning-
 en, hvarmed revolutionen började, ville han, att
 Ludvig XVI skulle själf öfvertaga ledningen af
 reformverket genom att tillmötesgå tredje ständets
 önskan om ståndens förening till en församling, och
 sökte i sådant syfte närma sig den nu så inflytelse-
 rike Necker (se d. o.), men blef tillbakastött. Han
 spidrog då till, att tredje ståndet själf tog frågan
 i sin hand, ehuru han motsatte sig, att det skulle
 tillägga sig det anspråksfulla namnet: nationalförsam-
 ling. Detta skedde likväl (17 juni 1789). Då
 revolutionens hela framtid syntes hotad, genom
 konungens befallning (23 juni) om treständsförfatt-
 ningens upprätthållande, gaf emellertid M. signa-
 len till det segerrika motståndet däremot genom
 en sällt ryktbara svar till ceremonimästaren, som ville
 utrymma salen: att nationens ombud endast skulle
 sitta på bajonetten. Från detta ögonblick framstod
 han för folkkantasien som revolutionens banerförfare.
 Genom en demagogisk fras hade han omsider vunnit
 en position för sin statsmannaverksamhet. Kon-
 ungens olyckliga försök att genom truppsamman-
 dragning betvinga nationalförsamlingen och Bastil-
 lens deraf föranledda eröfring (11—14 juli) med-
 förde emellertid konungamaktens fullständiga för-
 ödmjukande. M:s försök att i den nya författning-
 en skaffa konungen absolut veto misslyckades, då
 regeringens främste man, Necker, för att ej riskera
 sin popularitet, nöjde sig med ett suspensivt. Äfven
 andra beslut af församlingen låto befara, att revo-
 lutionen skulle leda till anarki i stället för lagbun-
 den frihet. Misströstande om, att monarkiens sak
 vidare i Ludvig XVI:s person stod att rädda, torde
 M. vid denna tid varit benägen för ett regentom-
 byte; men sedan han lärt känna den tilltänkte
 regentens, hertigens af Orléans, karaktärslöshet,
 afbröt han all förbindelse med honom. Det är
 ogrundadt, att han skulle medverkat till det delvis
 af hertigens agenter anstiftade folktåget till Ver-
 sailles (5 och 6 okt. 1789), som ledde till konun-
 gens och nationalförsamlingens förflyttande till
 Paris och deraf följande beroende af Parispöbeln.

M. insåg tvärtom, att dennas öfvervælde innebar de
 största faror. Omedelbart efter oktoberupproret
 lämnade han till sin vän, den med konungafamiljen
 nära förbundne belgiske adelsmannen greve de
 La Marck (se La Marck 5 och Arenberg 1)
 ett betänkande, hvari han rådde till, att konungen,
 för att undandraga sig hufvudstadens farliga vålde,
 skulle bege sig till Rouen. Samtidigt ville han
 äfven realisera sin plan på en stark parlamentarisk
 regering, i det han själf sökte få ingå i ministä-
 ren. Men konungafamiljen, som trodde honom del-
 aktig i oktoberupploppet, ville ej skänka honom
 sitt förtroende, och hans förhoppning om inträde i
 regeringen tillintetgjordes äfven af hans motstånd-
 are inom riksdagen, i det dessa, stödjande sig på
 Montesquieus maktfördelningslära, lyckades (7 nov.
 1789) genomdriva ett förbud mot att folkrepre-
 sentanter skulle få vara ministrar. Sålunda fortfor
 upplösningstillståndet. Då intogs M. för en tid af
 misströstan om både sin egen och revolutionens
 framtid, en känsla, som fick sitt uttryck i hans
 klagan: "Hvad min ungdoms osedlighet nu skadar
 det allmänna!" Men i maj 1790 kom genom bemed-
 ling af den österrikiske ambassadören Mercy, Marie
 Antoinettes mångårige rådgifvare (se Mercy 3),
 och La Marck en förbindelse till stånd mellan M. och
 hofvet. Den förre lofvade att arbeta på, att konun-
 gen erhöles tillräcklig makt för att upprätthålla la-
 garna, och genom en mängd betänkanden meddelade
 han efter denna tid hofvet sina råd och genom-
 dref äfven i nationalförsamlingen beslut i konunga-
 maktens intresse. Hans förstörda affärsställning
 förmådde honom att af konungen mottaga stora
 penningbelöningar för sina tjänster, men ehuru
 detta vittnar om bristande grannligheten, innebar
 det ej, att M. sålde sig eller förrådade frihetens
 sak. Han afvisade i sina betänkanden hvarje tanke
 på enväldets och privilegieväsendets återinförande,
 liksom på utlandets hjälp mot revolutionen. Hvad
 han tillrådte var, att konungen skulle söka vinna
 provinserna mot nationalförsamlingen och Paris'
 revolutionära pöbel, bege sig till en provinsstad
 (inne i landet för att undgå misstanken om stämp-
 lingar med utlandet) och där genom en ny för-
 samling låta revidera den första församlingens
 anarkiska författningslagar (ej "kontrarevolution",
 utan "kontrarevision"). Att han härmed åsyftade
 Frankrikes bästa och den verkliga frihetens främ-
 jande, är otvivelaktigt. Emellertid började rykten
 sprida sig om hans "förräderi" — delvis beroende
 af det lyxfulla lefnadssätt, hvartil han använde
 det kungliga underhållet. Hans maktställning syn-
 tes dock starkare än någonsin. Efter Neckers fall
 (sept. 1790) fick han omsider inflytande på mini-
 stären genom utrikesministern Montmorin; han var
 fortfarande en älskling hos de revolutionära mas-
 sorna, han hedrades inom jakobinklubbens (se Ja-
 kobiner) med presidentuppdrag, och i febr.
 1791 skötte han med stor framgång presidentska-
 pet i nationalförsamlingen. Då borttrycktes han af
 döden, blott 42 år gammal. Hans oregelbundna
 lefnadssätt i förening med ständiga själskakningar
 och ett öfvermått af arbete hade i förtid brutit
 hans kraft. Så godt som hela nationen intogs af
 den djupaste bestörtning och sorg, och kyrkan St
 Geneviève förvandlades till ett Pantheon för stora
 män för att mottaga stoftet af den man, som för

blott två år sedan betraktats som en förlorad existens. (Hans lik aflägsnades dock skymfligt därifrån, sedan efter konungadömet fall, 1792, hans förbindelser med hofvet upptäckts.) På sin dödsbädd yttrade han profetiskt: "Jag för med mig den franska monarkiens begrafningsstätt; partierna skola efter min död slitas om dess trasor". Huruvida ens han skulle varit i stånd att rädda den konstitutionella monarkien i Frankrike och hindra revolutionen från att urarta till anarki och skräckvälde, kan dock betviflas ej blott på grund af den öfverretning, hvori landet befann sig, utan och därför, att konungen och drottningen voro långt ifrån att uppskatta värdet af hans planer och råd. Bakom hans rygg förberedde de redan det flyktförsök, som så snöpligt slutade i Varennes (se Ludvig, franska konungar 15, sp. 1249, och Maria Antoinetta, sp. 926). — De förnämsta källorna till M:s historia äro "Mémoires biographiques littéraires et politiques de M.", utg. 1834—35 af hans fosterson (och antagligen naturlige son) Lucas de Motigny; hans på dödsbädden åt La Marck anförtrodda papper, utg. 1851 af A. de Bacourt, och "Souvenirs sur M.", utg. 1832, men författade 1799 af P. E. L. Dumont (se d. o.), en af hans många litterära medhjälpare. Bland nyare biografier märkas L. och Ch. de Loménie, "Les M." (se ofvan M. 1), och A. Stern, "Das Leben M:s (1839).

3. André Boniface Louis de Riquetti, vicomte de M., den föregående broder, för sin fetma vanligen kallad M.-Tonneau ("tunnan"), f. 1754, d. 1792 i Freiburg (Baden), var lika utsväfvande som brodern, men saknade hans högre egenskaper. Äfven han var medlem af 1789 års nationalförsamling, där han, i motsats mot brodern, uppträdde som en våldsam försvarare af den gamla samhällsordningen. Han emigrerade snart för att från utlandet bekämpa revolutionen. 1—3. S. B.

Mirabe'll (fr. *mirabelle*, antagligen af ortnamnet *Mirebeau*, lat. *Mirabella*). Se *Plommon*.

Mirabile d'ctu, lat., underbart att omotala, märkvärdigt nog. — **Mirabile vi'su**, lat., underbart att skåda.

Mirabilis L., Underblomster, bot., ett örtsläkte, hörande till fam. *Nyctaginaceæ*. Blomkronorna äro trattformiga, vanligen med mycket lång och smal pip, som omslutes af ett foderliknande hylle. Släktet tillhör Amerikas varma trakter. *M. Jalapa* och *M. longiflora* odlas i våra trädgårdar för de vackra, under skymningen och natten utvecklade blommorna. Rötterna verka starkt afförande. O. T. S. (G. L.—m.)

Mira Ceti, astron., stjärnan o med namnet *Mira* i stjärnbilden Hvalfisken (*Cetus*). Namnet "Mira" ("den underbara") har denna stjärna erhållit därpå, att den var den första stjärna, hos hvilken "föränderlighet" (d. v. s. föränderlighet i ljusstyrka) blef iakttagen. Se *Variabla stjärnor*. Jfr *Mira*-typen. (B.—d.)

Miraci'dium, zool. med. Se *Distomum*, sp. 532.

Miraculum, lat. Se *Mirakel*.

Mira de Amescua [ame'skoa], Antonio, spansk skald, teol. doktor och kaplan hos Filip IV, f. 1570 eller 1578 i Guadix (Granada), d. 1635, 1636 eller 1640 i Madrid, var af sin samtida

högt prisad för lyrisk flykt, dramatisk kraft och uppfinningsrikedom. Flera af hans dramatiska arbeten ha lämnat stoff åt Calderón, Moreto, Corneille m. fl. De förnämsta af M:s dramatiska arbeten äro *Judía de Toledo*, *Esclavo del demonio*, *Rueda de la Fortuna*, *En esta vida, Todo es verdad y todo es mentira*, *Galán, valiente y discreto*, *No hay dicha sin desdicha hasta la muerte*, *Obligado contra su sangre*, *La Fénix de Salamanca* och (i samarbete med Vélez de Guevara och Rojas Zorrilla) komedien *El pleito del diablo con el cura de Madrideojos*. M. odlade flera former af lyrik, hvaraf en del finnes intagen i José Alfays "Poesías varias" (1654) och det stora poemet *Acteón y Diana*, 58 octavas, återfinnes i Böhl de Fabers "Florista de rimas antiguas castellanas", d. 3. Se f. ö. Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles", bd 14, 20, 45 o. 62, samt C. Albertos "Catálogo bibliográfico y biográfico", M:s namn är intaget i spanska akademiens "Catálogo de autoridades de la lengua". Ad. H.—n.

Mirage [-ra'j], fr., hägring; fig.: villa i uppfattningen.

Mirakel (fr. *miracle*, af lat. *mirāculum*), underverk; underbar tilldragelse. Mirakler, ett slags skådespel under medeltiden. Se *Mysterier*. — **Mirakulös**, underbar, öfvernaturlig; förundransvärd.

Mirakulöppreparat. Se *Hemliga medel*.

Mirakulös. Se *Mirakel*.

Miramär. 1. Lustslott i området Trieste, 8 km. n. v. om staden Trieste, på en i Adriatiska hafvet utskjutande klippa, byggdt 1854—56 i normandisk



Slottet Miramar.

stil, tillhörde förr österrikiske ärkehertigen Maximilian, som där 10 april 1864 mottog anbudet af den mexikanska kejsarkronan, och eges nu af österrikiske kejsaren. — 2. Gods med slott på västkusten af spanska ön Mallorca, tillhörigt ärkehertig Ludvig Salvator, som där gjort stora samlingar af föremål från ön. 1. (J. F. N.)

Miramichi [miremi'ʃi]. 1. En 350 km. lång, fiskrik flod med många vattenfall i kanadensiska prov. New Brunswick, utmynnar i Miramichiviken, en gren af St. Lawrenceviken. — 2. Gemensam beteckning för städerna Chatham, New-

astle och Douglastown, som ligga vid flodens
ynning och ha stor träexport. 1 o. 2. J. F. N.
Miramon [-má'n], Miguel, mexikansk gene-
ral och president, f. 29 sept. 1832 i staden Mexico,
trättad 19 juni 1867 i Queretaro, var sonson till
en fransk invandrare, hade 1855 nått öfverstes
grad och tog då framträdande del i upprorsförsök
försök mot presidenten Alvarez och sedan mot
hennes efterträdare Comonfort. Han bidrog kraf-
fäst 1858 att föra den klerikale general Zuloaga
till makten och utnämndes af honom till brigad-
general, valdes i jan. 1859 till provisorisk president
och åtog sig i febr. den osäkra posten, medan det
beraliska motpartiet under Juárez uppsatte sin egen
regering i Vera Cruz. Efter strider med växlande
öfverlycka blef M. (22 dec. s. å.) i grund slagen
general Ortega vid Calpulalpam och nödgades
fly till Europa, där han ifrigt arbetade på en
engelsk-fransk-spansk intervention i Mexico. Han
anslöt sig 1864 till kejsar Maximilian, var en tid
mexikanskts sändebud i Berlin, återvände i nov.
1866 och blef då kejsarens främste militäre med-
hjälpare i striden mot juaristerna. Slagen af gene-
ral Escobedo vid San Jacinto (1 febr. 1867), nöd-
gades han retirera till Queretaro, inneslöt där
ämte kejsaren och blef efter stadens fall afträttad
amtidigt med denne. V. S.—g.

Miranda, stat (sedan 1881, med nuv. omfång
sedan 1909) i norra delen af sydamerikanska
republiken Venezuela. 7,950 kvkm. 141,446 inv.
(1910). Hufvudstad är Cura vid Valenciasjön.

Miranda, Casa, grefvinna, operasångerska. Se
Nilsson, Kristina.

Miranda, F. de, skald. Se Saa de Mi-
anda.

Miranda, Bartholomæus de. Se Car-
anza.

Miranda, Francesco de, sydamerikansk
patriot, en tid revolutionsgeneral i fransk tjänst,
f. på 1750-talet i Carácas (Venezuela), d. 14 juli
1816 i Cádiz, tillhörde 1779—81 den spanska kår,
som var ansluten till
Rochambeaus franska
hår i nordamerikanska
frihetskriget, och greps
redan då af tanken att
söka befria de sydame-
rikanska kolonierna och
särskildt Venezuela
från det spanska öf-
vervåldet. Efter hem-
komsten började han
arbeta för dessa pla-
ner, men nödgades
snart från Cuba fly öf-
ver till Europa och sökte
i England, Ryssland

och Frankrike väcka intresse för de spanske kolo-
nialisternas frihetssträfvanden. I Paris blef han för-
trogen med Pétion och de ledande girondisterna,
utsågs 1792 till fransk brigadgeneral i Dumouriez'
armé, intog i nov. s. å. Antwerpen, befordrades
(1793) till divisionsgeneral och ledde bombardem-
angnet af Maastricht (febr.). Efter Dumouriez'
nederlag vid Neerwinden (18 mars) blef M. hem-
sänd att stå till ansvar inför konventet, men fri-

kändes (maj), fängslades dock snart ånyo och blef
fri först efter skräckvåldets fall (juli 1794). Pro-
skriberad af direktoriet efter statsstrecket af 18
fructidor (4 sept. 1797), begaf sig M. till England,
sökte där förgäves stöd hos Pitt och Dundas för
sina frihetskrigsplaner och hade lika liten fram-
gång i Förenta staterna. På egen hand utrustade
han 1806 med hjälp af ett par amerikanska vänner
en expedition, landsteg nära Carácas och prokla-
merade "Columbiska republiken", men vann föga
anslutning. Ett nytt försök 1810 hade till en
början bättre framgång. M. landsteg i Carácas,
åtföljd af den unge Bolivar (se d. o.), organiserade
där en republikansk styrelse och blef själf kon-
gressens vicepresident. Hans vidtgående planer på
en federativ förening af frigjorda sydamerikanska
kolonier motarbetades emellertid på många håll,
och i juli 1812 nödgades han kapitulera för de
spanske bourbonernas guvernör i Venezuela mot
löfte att slippa undan med förvisning till Förenta
staterna. I stället fördes han från det ena fängelset
till det andra och slutade sina dagar i inkvisi-
tionsfängelset i Cádiz, där han behandlats omänsk-
ligt hårdt. M. var en vidsynt föregångare till
Bolivar, och som en af den sydamerikanska frihets-
rörelsens mest betydande hjältar och martyrer
vördas han särskildt i sitt hemland, där bl. a.
staten Miranda uppkallats efter honom. Jfr Rojas,
"El general M." (1884) och "M. dans la révolution
française" (1889), R. Becerra, "Essay historique
documentado de la vida de Don F. de M." (1896),
och W. S. Robertson, "F. de M. and the revo-
lutionizing of Spanish America" (1908). V. S.—g.

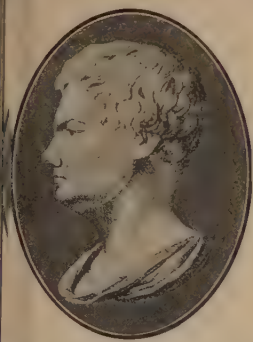
Miranda de Ebro [-e'brá], kretsstad i spanska
prov. Burgos (Gamla Kastilien), vid Ebro. 6,199
inv. (1900). Förfallet fort och gamla murar. J. F. N.

Mirande [-rã'd], arrondissementshufvudstad i
franska dep. Gers (Gascogne), vid Baise. 2,368
inv. (1906). Rester af gamla murar. Tillverkning
af armanjak. Handel med nötkreatur och andra
landtmannaprodukter. Wbg.

Mirandola [-dåla], kretsstad i italienska prov.
Modena. 3,274 inv. (1901; som kommun 13,731
inv.). Gymnasium, teknisk skola, silkes- och ris-
odling. M. var fordom hufvudstaden i ett grefskap
(tillhörigt släkten Pico), som 1619 upphöjdes till
hertigdöme och 1710 som ledigt rikslän öfverläts
till hertigen af Modena. (J. F. N.)

Miranha [-ra'nja], indiangupp i västra delen af
brasilianska staten Amazonas, vid Iça och Japurá,
äro hedningar, krigiska och kannibaler. De lefva
af jakt. En miranha-kvinna är afbildad a pl.
Amerikanska folk (till art. Amerika).

Mirat (eng. Meerut). 1. Division i kejsardömet
Indien, United provinces, mellan Ganges och
Jumna. 29,272 kvkm. 5,979,711 inv. (1901). Den
omfattar 6 distrikt: Dehra Dun, Saharanpur, Mu-
zaffarnagar, Mirat, Bulandshahr och Aligarh. —
2. Distrikt i ofvannämnda division, har en areal
af 6,097 kvkm. 1,540,175 inv. (1901). — 3. Huf-
vudstad i ofvannämnda division och distrikt, ligger
ungefär mitt emellan Ganges och Jumna,
vid Punjab—Delhi-järnvägen, omges af en för-
fallen mur och är illa byggd med smala, smutsiga
gator. Den vackraste byggnaden är engelska kyr-
kan, en af de största uti Indien. 116,227 inv.
(1911). Liflig handel. M. är en stor militärstation.



hvars manskap ligger i garnison ett stycke n. om staden. Skräckscenerna i seapoyupproret började i M. 10 maj 1857. 1—3. J. F. N.

Mira-typen, astron. Stjärnor af Mira-typen kallas sådana variabla stjärnor, hvilka liksom *Mira Ceti* (se d. o.), efter hvilken typen är uppkallad, förete stora, mer eller mindre regelbundet periodiska ljusväxlingar med jämförelsevis långa perioder (flera månader till flera år). Se *Variabla stjärnor*. B—d.

Mirb., vid växtnamn förkortning för franske botanisten C. F. B.-Mirbel.

Mirbänolja l. Konstgjord bittermandelolja, fr. *Essence de Mirbane* [-säs de mirbän], kem. tekn., handelsnamn på en blandning af nitrobenzol och nitrotolulol, som med anledning af sin angenäma lukt användes vid parfym- och tvåttillverkning. Den utgör en gul, i vatten så godt som olöslig, i alkohol och eter lättlöslig vätska, som är tyngre än vatten (eg. v. = 1,2) och som kokar vid 205°—210° C. Namnet härrör från Collas i Paris, hvilken först framställde detta ämne i större skala. (S. J—n.)

Mirbeau [-bå], Octave, fransk författare, f. 16 febr. 1848 i Trévières, har efter sin debut som bonapartistisk journalist och (1875—77) underprefekt i S:t Girons verkat uteslutande som fri

skriftställare. Hans radikala konstkritik badade väg för en riktig uppskattning af de impressionistiska målarna och Rodin. Bitande kvick kåsör, uppsatte han 1883 den pamphlettistiska skämttidningen "*Les grimaces*", företog 1884 vidsträckt utländska resor, var en tid medarbetare i anarkistblad — mordet på Carnot gjorde honom dock

afvoigt stämd mot "handlingens propaganda" — och uppträdde alltsedan 1895 som en af de trognaste, djärfvaste och mest energiske dreyfusarderna. 1887 gifte han sig med skådespelerskan Alice Regnault, äfven känd som författarinna. — M. har strött omkring sig värdefulla tidningsartiklar (han lancerade bl. a. Maeterlinck och Rodenbach i Frankrike), men framför allt blifvit ryktbar genom sina många rent litterära verk. Han slog igenom med *Lettres de ma chaumière* (1886), originella och stämningsmättade natur- och folklifsbilder från Normandie, M:s hembygd. Bland hans följande arbeten äro *Le Calvaire* (1887), en öfverlägsen analys af en på samma gång passionerad och klarsynt kärlek samt en grym satir öfver kriget, och *L'abbé Jules* (1888), en katolsk prästs typiska historia. *Sébastien Roche* (1890), en af M:s personligaste och mest betydande böcker, afslöjar jesuitskolornas skändliga perversitet och den gängse krigs-"moralens" intighet, *Le jardin des supplices* (1899, med scenerna förlagda till en afträtsplats i Kina) skildrar i exotiska färger vedervändiga moderna dekadansfenomen, och den uppseendeväckande *Les mémoires d'une femme de*

chambre (1900) framställer dristigt några af det moderna parislifets avfigsidor, hvartill *Les vingt et un jours d'un neurasthénique* (1902) utgör ett komplement. M. är äfven mycket framstående teaterförfattare. Den af social harm genomträngda strejktagedien *Les mauvais bergers* (1897) skiljer sig från G. Hauptmanns "Väfvarne" bl. a. genom att starkt betona det individuella. Varaktig framgång vann M. med det mäterliga karaktärsstycket *Les affaires sont les affaires* (1903, "Affär är affär", uppf. 1904 i Stockholm), hvars cyniska, brutala och intelligenta hufvudperson är en med etsande skärpa framställd modern uppkomlingstyp. *Farces et moralités* (1904) inrymmer flera liffulla och uddhavsma småpjäser, och det tills. med Th. Natansons författade sociala dramat *Le foyer* (1906) låter de högre samhällsklassernas "filantroper" schavottera i all deras styggelse.

M. är en af det moderna Frankrikes främsta författare. Revolt mera än raljeri utmärker hans gallsprängda samhällssatir, och hans värtaliga diatriber ha till klangbotten ett djupt medlidande med de förtryckte och beträffade. Genom sin skärande ironi eller sitt oblidkliga hän öfver råhet och dumhet, sin realistiska gestaltningskraft, sin stils skärpa och must leder han stundom tanken tillbaka till H. Daumier. Mycket i M:s ungdomliga vigör, oförskräckthet och experimenteringsbegär jämte den innerliga naturkänslan röjer hans normandiska härkomst; vissa af hans antitetiska replikskiften och radikala uppgörelsescener äro t. o. m. befryndade med nordisk dramatik. Träffande har man sagt om honom, att "hans tårar bli etter" ("ses larmes deviennent des projectiles"). — Se M. Nordau, "Zeitgenössische französischen" (1901), E. Pilon m. fl. i "Les célébrités d'aujourd'hui" (1903, med utförlig bibliografi) och G. Larroumet, "Études de critique dramatique" (1906), samt en essay af G. Ullman i "Ord och bild" (1907). E. A—ie.

Mirbel, Charles François Brisseau, fransk botanist, f. 27 mars 1776 i Paris, d. 12 sept. 1854 i Championnet, började sin bana som tecknare och målare och förordnades af konung Ludvig Bonaparte i Holland till direktör för holländska målarskolan i Rom. Inom kort slog han dock in på den vetenskapliga botaniken med den framgång, att han 1808 blef led. af franska vet. akad. och s. å. professor vid Faculté des sciences. M. var en af de förste, som efter det linnéska, öfvervägande deskriptiva tidehvarvet upplifvade och genom egna arbeten kraftigt främjade växtanatomen och växtfysiologien. Han utgaf *Traité d'anatomie et de physiologie végétales* (2 bd, 1802), skref som fortsättning på Buffons verk delarna 3—25 af *Histoire naturelle des végétaux* (1800—06) samt följande hufvudarbeten: *Exposition et défense de ma théorie* (1808), *Exposition de*



théorie de l'organisation végétale (1809), *Éléments de physiologie végétale et de botanique* (3 tr., 1815). Han öfvergef 1817 sin verksamhet som vetenskapsman och lärare och beklädde olika platser i de centrala ämbetsverken till 1827, då han utgaf *Recherches sur la distribution géographique des végétaux phanérogames de l'ancien monde*. 1829 blef han professor vid Musée d'histoire naturelle. — M:s maka Lizinska Aimée född Rue (f. 1796, d. 1849) var miniatyrtporträttmålarinna. C. Lm.

Mirbt, Karl Theodor, tysk protestantisk teolog, f. 1860 i Schlesien, 1889 professor i kyrkohistoria i Marburg, 1909 geheimer konsistorialrat, 1912 professor i Göttingen, är en af Tysklands mera betydande teologer. Han har utgett bl. a. *Publizistik im zeitalter Gregors VII* (1894), *Quellen zur geschichte des papsttums und des römischen catholicismus* (1895; 3:e uppl. 1910), *Der deutsche protestantismus und die heidenmission im 19. jahrhundert* (1896), *Der ultramontanismus im 19. jahrhundert* (3 uppl. 1903), *Die katholisch-theologische akademie zu Marburg* (1905), *Die deutsch-evangelischen diaspora im auslande* (1910) och *Die frau und die deutsche kolonialmission* (1912). Hj. H.-t.

Mircea Basarab, den mest berömda hjälten i Valakiets (se d. o.) medeltidshistoria.

Mirchond (Mirkhond) Muhammed ibn Chavend-schäb ibn Mahmüd, persisk historieskrifvare, för Västerlandet mest känd under namnet M., f. 1433, d. 1498, bodde under större delen af sitt lif i Herät. Hans väldiga universalhistoria, *Rauzat-ussafä* (Renhetens trädgård) — den största, som skrivits på persiska —, är okritisk, som alla österländska historieverk, och svulstigt i stilen, men utgör en värdefull grufva för forskningen, äfven sedan åtskilliga äldre originalverk i Österlandets historia kommit i dagen. Arbetet sträcker sig ända till 1523 och har följaktligen omfattats af annan person, sannolikt M:s sonson, historieskrifvaren Chondemir (f. 1475, d. 1534). Litografierade editioner af hela verket utkommo i Bombay 1845, i Teheran 1853—57, den senare innefattande 3 tillägsband för tiden 1500—1856. Partier af M:s arbete ha, dels på grundspråket, dels i öfv. och sammandrag, utgetts af flera europeiska orientalister, såsom portugisen Pedro Teixeira (1610), tyskarna Jenisch, Wilken och Vullers, fransmännen de Sacy, Jaubert, Jourdain och Defrémery, engelsmännen Shea, Morley och Rehatsek samt svensken Tornberg. (K. V. Z.)

Mirditer, Mirediter, Mirditer (enligt folketymologien af de albanesiska orden *mire dita*, "goddag"), en mäktigt albanesisk stam (se Albaneser) på ett område af mer än 1,000 kvkm. från Drins mellersta lopp till kusten. Deras antal anslås till 32,000, de allra flesta katoliker. De ha själfstyrelse under ledning af en *vojvoda* och ställa minst 6,000 beväpnade män i fält, fördelade på 8 "fanor" (*burjak*), d. v. s. regementen. Deras hufvudnäringar äro jordbruk, vinodling och boskapskötsel. Städer saknas. Deras hufvudort är Orosj, som har 400 bofasta inv. och 125 gårdar. Genom oförvägenhet och fanatism (t. ex. i fråga om blodshämnd) ha de spelat en viktig roll i Albaniens historia fr. o. m. 1700-talet. Deras nuv. vojvoda heter Prenk, son till den

framstående Bib Doda (d. 1870), som hade turkisk brigadgenerals rang. A.-d. J.

Mirecourt [mirkör], arrondissementshufvudstad i franska dep. Vosges (Lothringen), vid Moselles biflod Madon. 4,817 inv. (1901). Tillverkning af spetsar samt sträng- och bläsinstrument. Collège, lärarseminarium, landbruksskola. (J. F. N.)

Mirecourt [mirkör], Eugène de, fransk skriftställare, f. 1812 i Mirecourt (dep. Vosges), d. 1880 på Haiti, hette urspr. Jacquot. Hans pamflett *Maison Alexandre Dumas et compagnie, fabrique de romans* (1845) afslöjade A. Dumas den äldres hänsynslösa industri inom romanskrifningen och gaf anledning till en process. Många dylika ådrog han sig genom *Contemporains* (100 häften, 1854—59), fulla af skandalösa antydningar och afslöjanden. M:s industri blef i sin ordning uppdagad af Mazerolle i "Confession d'un biographe" (1857). M. skref vidare romanerna *Les confessions de Marion Delorme* (1848) och *Mémoires de Ninon de Lenclos* (1854, 2:a uppl. 1874; "Ninon de Lenclos" beklännelser", 1865), *La bourse, ses abus et ses mystères* (1858), *La queue de Voltaire* (1864) m. m. Han lät sedan prästviga sig och for som missionär till Haiti.

Mirediter. Se Mirditer.

Mireio (Mireille). Se Mistral, F.

Mirepoix [mirpwa'], fr., "kryddbultjong, en med vin, grönsaker och kryddor starkt hopkokad kött-soppa, som kan förvaras att i hast därpå tillreda säser m. m. eller i finare matlagning vid kokning af kött".

Mirepoix [mirpwa'], stad i franska dep. Ariège (Gascogne), vid Hers, en biflod till Ariège, och sydbanan. 2,543 inv. (1901; som kommun 3,368 inv.). Biskopssäte 1317—1801. J. F. N.

Mirfield [mæ'fild], fabriksort i West-Riding af engelska greisk. York, vid Calder, ofvanför Dewsbury. 11,314 inv. (1901). Ylle- och bomullsindustri. Stenkolsgruvor. (J. F. N.)

Mirgorod, kretsstad i ryska guv. Poltava, vid Chol, en biflod till Psol. 10,023 inv. (1897). (J. F. N.)

Miriam, astron., en af småplaneterna.

Miribe'l, stad i franska dep. Ain (Bourgogne), nära högra Rhônestranden, 10 km. ofvanför Lyon. 2,469 inv. (1901; som kommun 3,406 inv.). Sidenindustri. J. F. N.

Miribe'l, Marie François Joseph de, fransk militär, f. 1831, d. 1893, blef officer 1853, var med på Krim, uti Italien och Mexico samt 1870—71 och, såsom artilleriöverste, i bekämpandet af "kommunen". Han var generalstabschef 1877—82 (med undantag af en kortare tid 1880—81, då han var divisionsbefälhavare i Lyon) och, efter att sedan 1888 ha fört befälet öfver 6:e armékåren (Nancy), från 1890 till sin död. M. ansågs som en af den franska härens allra yppersta officerare. Statyer öfver honom ha rests i Paris och Hauterives (1897).

Miridä, zool. Se Ängsskinnbaggar.

Mirditer. Se Mirditer.

Mirikin, zool. Se Primates.

Mirimlagunen [miri'-], port. *Lagoa Mirim*, en 220 km. lång, 50 km. bred lagun på gränsen mellan Uruguay och brasil. staten Rio Grande do Sul, står genom en 80 km. lång kanal i förbindelse

med den nordligare Patoslagunen och skiljes från hafvet genom en bred landtunga. Wbg.

Mirjam (hebr., Septuaginta *Miriām*, Vulgata *Maria*), en äldre syster till Mose och Aron och dotter till Amram och Jokebed (2 Mos. 2: 4, 8, 4 Mos. 26: 59). I berättelser om öfvergången af Röda hafvet omtalas hon som "profetissa" (2 Mos. 15: 20), en benämning, som väl endast vill känneteckna henne som en hänförd sångerska och anförare för de öfriga kvinnorna vid afsjundandet af den ifrågakvarande sången. Under ökenvandringen omtalas hon en gång som tillika med Aron görande uppror mot Mose för "den etiopiska kvinnans" skull, som denne tagit till hustru (4 Mos. 12). Hon uppges ha dött vid Kades (4 Mos. 20: 1). E. S.-e.

Mirkhond, persisk historieskrifvare. Se *Mirkhond*.

Mirmi'lo. Se *Gladiator*, sp. 1251.

Mirapo'lje, stad i ryska guv. Kursk, vid Psiol, en biflod till Dnjepr. 10,896 inv. (1897). Jordbruk och skotillverkning äro hufvudnäringar. (J. F. N.)

Mirsā. Se *Mirza*.

Mi'rtov, pseudonym. Se *Lavrov*, sp. 1440.

Mirzā l. **Mirsā**, af *mīr* (förkortning af arab. *emīr*), "härskare", "furste", och det pers. *zā* (urspr. *zāde*, "född", "son"), persisk titel, som efter namnet betyder prins af blodet, t. ex. *Ibrāhīm Mirzā*, "prins Ibrahim", men före namnet endast betecknar en bildad person, en herreman, t. ex. *Mirzā Ibrāhīm*, "herr Ibrahim", "doktor Ibrahim". K. V. Z.

Mirzā Gulām Ahmed. Se *Islam*, sp. 922.

Mirzapur [māṣāpūr; "furstestad"]. 1. Distrikt i kejsardömet Indien, United provinces, divisionen Benares, s. om floden Ganges samt genomdraget af Vindhya- och Kaimurbergskedjorna. 13,566 kvkm. 1,082,430 inv. (1901). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, på högra sidan af Ganges samt vid Gangesjärnvägen. 79,862 inv. (1901). Tillverkning af schellack, mattor och mässingsarbeten. Förr hade staden den största marknad för spannmål och bomull i öfre Indien. Londons missionssällskap underhåller en högre skola och ett barnhem. 1 o. 2. (J. F. N.)

Misa, *astron.*, en af småplaneterna.

Misandri (af grek. *misē'n*, hata, och *anēr*, genit. *andros*, man), hat till männen, karlskygghet. Jfr *Misogyn*.

Misantrop [-tråp; grek. *misanthropos*, af *misē'n*, hata, och *anthropos*, människa], människohatare, människofient, folkskygg person; "bitvarg". — **Misantropi**, människohat, ett sinnestillstånd, som plågar framgå ur en alltför låg tanke om människonaturen. — **Misantropisk** [-tråp], människohatande, människoföraktande, folkskygg. Jfr *Filantrop*.

Misasagi, grafhög. Se *Band XII*, sp. 1444.

Misäsi, *Nicola*, italiensk författare, f. 1850, lärare i italienska litteraturen vid lyceet i Cosenza, har vunnit mycken popularitet genom sina fantastiska romaner och noveller från hemlandet, Calabrien. M. är äfven en uppskattad medarbetare i tidningar och tidskrifter. Af hans arbeten äro att nämna *Versi* (1871), legenden *Il nano di Corte* (1877), *Racconti calabresi* (1882), *In Magna Sila* (1883), *Marito e sacerdote* (1884), *Femminilità* (1887), komedien *Mastro Giorgio* (1891), berättel-

serna *O rapire o morire* (1892) och *In provincia* (1896), romanerna *Carmela* (1899) och *Massoni e carbonari* (1899), *Il gran bosco d'Italia* (1900), romanerna *La badia di Montenero* (1902) och *Devastatrice* (1907) samt romantrilogien *S. M. la Regina*, *Capitan Ricardo* och *Sola contro tutti* (1911). H. N.

Mi'sburg, kommun i preussiska reg.-omr. Hannover, vid statsbanan Wustermarck—Hannover—Hamm. 5,035 inv. (1905). Flera cementfabriker, spritfabriker och järngjuteri. J. F. N.

Misca'nthus Anderss., *bot.*, grässläkte, nära släkt med *Saccharum*, med 6 arter i södra och östra Asien, af hvilka *M. sinensis* (*Eulalia japonica*) är en ståtlig, i trädgårdarna odlad dekorationsväxt. G. L.-m.

Misceäur, lat. Se *M*, sp. 327.

Mi'sce, *da'*, *si'gna*, lat. Se *m. d. s.*

Mi'sce, *fiat pu'lvīs*. Se *m. f. p.*

Miscellanea, lat. (eg. blandrätt, af *miscere*, blanda), skrifter af blandadt innehåll, blandkorn, blandgods. Synom. *Misceller* (ty. *miscellen*).

Mischabelhörner, en bergskedja i Penninska alperna, hvilken i s. sluter sig till Monte Rosa-gruppen och begränsas i ö. af Saas dalen, i v. af Zermatt dalen. Den högsta toppen är Dom (4,554 m.); s. om den ligga Täschhorn (4,498 m.), Alp-hubel (4,207 m.), Allalinhorn (4,034 m.) och Rimpshorn (4,203 m.). Våldiga glaciärer täcka kedjan, hvaribland Allalingletschern på östra sidan. J. F. N.

Mi'schmasch (från ty., af ty. *mischen*, hopblanda), förvirrad blandning, röra, sammelsurium.

Mischna. Se *Talmud*.

Mischocyttarus, *zool.* Se *Getingar*, sp. 1085.

Mischärer, Mesjtjerjaker, Mesjtsjerjaker, en turko-tatarisk folkstam, som lever spridd i de östryska guvernementen på bägge sidor om Volga s. om Kazan och lifnär sig af jordbruk och, i stor utsträckning, boskapsskötsel. Deras antal uppskattas till omkr. 160,000, mest muhammedaner. Man antog förr, att de skulle vara afkomlingar af en fordom vid floderna Moksja och Tsna boende folkstam af förmodligen finsk-ugrisk extraktion, kallad *mesjtsjera* (= mordviner?, se *d. o.*), men denna hypotes har visat sig oantaglig. De nuv. mischärerna äro rena tatarer och tala en med Kazan-tatarernas språk nära besläktad dialekt. K. B. W.

Mi'scophus, *zool.* Se *Rofsteklar*.

Mi'scus, *zool.* Se *Rofsteklar*.

Misdemeanour [misdim'ne], eng. (egentl. dåligt uppförande) är i England en juridisk term, under hvilken man sammanfattar sådana lagöfverträdelser som mened, misshandel, smädeskrifveri, hädelse, myteri, försök eller uppmaning till gröfre brott, ur själfsväld eller hämndlystnad härflytande förgripelser på annans egendom o. s. v., allt till skillnad från förräderi (*treason*) och vissa gröfre missgärningar (t. ex. mord, våldtäkt, mordbrand, inbrott, myntförfalskning), hvilka betecknas med termen *felony* (se *Feloni*). Skillnaden mellan *misdemeanour* och *felony* — väsentligen härrörande från medeltiden — består förenämligast i den olika rättsproceduren vid dessa förbrytelser bestraffande, i det att en rättegång för *misdemeanour* väsentligen liknar proceduren i vanliga civilmål. I några nordame-

rikanska stater (t. ex. New York) göres den skillnad mellan misdemeanour och felony, att till den senare gruppen räknas brott, för hvilka dödsstraff eller inspärning i statsfängelse stadgas. (V. S—g.)

Misdroy, by och hafsbad på nordvästra sidan af ön Wollin. 2,115 inv. (1905). Ångbåtsförbindelse med Stettin och järnvägsförbindelse med Swinemünde. Jämte Heringsdorf, som är mera ett flyxbad, utgör M. med enklare och billigare förhållanden, det mest besökta tyska östersjöbadet (frekvens 13—16 tusen). Badanordningarna äro goda; jämte vanliga bad tillhandahållas gytje-, kolsyre- och elektriska m. fl. badformer. J. F. N. Lu.

Mise-en-scène [mis-ä-sän], fr., "iscensättning", ett skådespels uppsättning i de yttre förberedelser, som dess uppförande kräver.

Misēno [-nā], Capo, en 5 km. n. ö. om italienska ön Procida i hafvet utspringande udde, som i nv. begränsar Neapels golf. Lagrade tuffmassor, nedanför hvilka trakyt träder i dagen, bilda en nä-



stan isolerad klippa, som i likhet med Gibraltar endast genom en smal landtunga (*Spiaggia di Miniccola*) är förenad med fastlandet. Norra sidan är odlad och har några ruiner, bl. a. af en teater; högst på berget (92 m.) ligger några borgruiner och på södra sidan ett vaktorn från medeltiden, från hvilket man har en hänförande utsikt. Viken innanför udden gjordes af Augustus till huvudstation för romerska flottan på Tyrrhenska hafvet, och till följd däraf uppstod staden Misenum, som 890 i grund förstördes af sarasenerna. (J. F. N.)

Miseräbel (lat. *miserabilis*, af *miserari*, hysa medömkan), värd medömkan, bedröflig, ömklig, usel.

Mi'sera contribuens plebs, lat., det stackars skattebetalande folket, citat från ungerske juristen I. Verböczy (se d. o.).

Misère [-sär], fr. Se Misär.

Miserere (lat.; "förbarmad dig"). 1. *Mus. Miserere mei Deus*, "Gud, var mig nådig", början af 51:a psalmen, som med utomordentlig högtidlighet sjunges på onsdagen, torsdagen och fredagen af påskveckan i Siktinska kapellet i Rom, där den utgör en del af den s. k. tenebræ-gudstjänsten. Misereret är komponerad af en otalig mängd tonsättare, men endast tre tonsättningar användas f. n. i Rom, näml. de af Allegri, Bai och Baini. Allegris miserere, det berömdaste, förvarades fordom som en helig skatt och fick ej kopieras. Mozart upptecknade det som gosse efter gehör, och i slutet af 1700-talet offentliggjordes af Burney ett (padre Martinis) exemplar, som dock ej upptar de tillagda "abbellimenti", d. v. s. kadensartade utsmeyknin-

gar, hvilka en stor del af den gripande verkan tillskrifves. Denna verkan beror för öfrigt mindre af själva kompositionen som sådan än af de ovanligt högtidliga ceremonierna och den alldeles exempel-lösa renheten och fulländningen hos den utförande kören. Miserere sjunges äfven vid begrafningar och i klostren som botpsalm. — 2. *Med. Se Ileus*.

1. A. L.*

Misericordia, lat., det lilla stöd på undersidan af korstolarnas rörliga säten, hvilket någon from munk uppfunnit, för att hans kolleger skulle ha något att hvila sig mot under de delar af guds-tjänsten, som de måste förrätta stående. Det var en vida utbredd sed att på dessa misericordier utskära mycket profana bilder, som det ej skulle ha passat att framställa på en mera synlig plats.

Misericordias Domini (lat., "Herrns barmhärthighet") kallas 2:a söndagen efter påsk med anledning af de latinska begynnelseorden af dagens massa i den katolska gudstjänsten (Ps. 89: 2).

Misericors (lat., barmhärting), klosterkonstitution. Se Franciskanorden, sp. 1070.

Mises, Dr. Mises, pseudonym. Se Fechner, sp. 1485.

Misgurnus, zool. Se Grönlingsläktet.

Mishawaka [mišəwä'ka], stad i nordamerikanska staten Indiana, vid St Joseph river. 5,560 inv. (1900). Fabriker, drifna af fallen i floden. Stor omsättning af spannmål och andra landtmannapro-dukter. J. F. N.

Misilmēri, stad i italienska prov. Palermo (Sicilien). 12,391 inv. (1901). Vin- och olivodling. Där besegrade normanderna under Roger sarasenerna 1068. J. F. N.

Misima [mi'sima], ö. Se Louisiana de arkipelagen.

Misiones [-ä'nes], ett 1884 bildadt guvernement (territorium) i nordöstligaste delen af Argentina, begränsadt af Paraguay, Brasilien och prov. Corrientes, nästan omslutet af floderna Paraná och Uruguay samt deras bifloder. 29,229 kvkm. 44,745 inv. (1910), hvaraf omkr. 1,000 europeer. Större delen af det alldeles jämna området är bevoxen med tät skogar, som lämna värdefulla träslag, garfvarbark, matte m. m. Hufvudnäring är boskapsskötsel; men äfven jordbruket är stadt i uppsving (majs, tobak, sockerrör, ris, maniök, apelsiner, bananer, ananas). Hufvudstaden, Posadas, vid Paraná, uppgafs 1905 ha 8,000 inv. — Området omfattar en del af det af mer än 100,000 inv. bebodda landskap, i hvilket jesuiterna på 1600-talet anlade ett 30-tal nybyggen ("mision-nes"), af hvilka några ännu bestå som städer, bl. a. de i Corrientes belägna Yapayu, Corpus, Santa Ana samt de i M. belägna byarna Candelaria, Santa Ana, Apostoles, Concepcion m. fl. I M. finnes en svensk-finsk koloni. (J. F. N.)

Misj-jak'nskaja stani'tsa, en af de äldsta kosack-stanitsorna i Donska området, vid Donets, Ryssland. Omkr. 13,700 inv. Viktig boskapsmarknad. J. F. N.

Miskāl. 1. En i Orienten gängse vikt för pärlor o. d., hvilken vanligtvis motsvarar ung. 4,5 gr. — 2. Ett marokkansk räknemylt af växlande värde, urspr. = 1 kr. 80 öre, men f. n. ung. motsvarande 25 öre. 1 o. 2. K. V. Z.

Miskolcz [mi'kálts], hufvudstad i ungerska komitatet Borsod. 51,459 inv. (1910), hvaraf $\frac{1}{5}$ judar. Viktig järnvägsknut. M. har flera kyrkor (romersk- och grekisk katolska, lutherska och reformerta), ett minoritkloster, liflig ullmarknad, betydlig vin-, spannmåls- och boskapshandel samt porslins-, majolika-, stenkärls- och annan industri. Högre protest. gymnasium, katolskt lägre gymnasium samt handels- och musikskola, museum. M. är säte för en reformert superintendent. J. F. N.

Misocco [-sá'kká]. Se Mesocco.

Misogami (af grek. *misē'n*, hata, och *ga'mos*, äktenskap), hat till äkta ståndet. — **Misogām**, äktenskapshatare.

Misogyn [-gyn; grek. *misogynēs*, af *misē'n*, hata, och *gynē*, kvinna], kvinnohatare. — **Misogyni**, hat till eller motvilja för kvinnokönet.

Misol, en af de s. k. Papuaöarna utanför västra ändan af Nya Guinea, omkr. 1,740 kvkm. Kustborna äro muhammedaner, behärskas af infödda rajaher och tala papua-språk. Holländarna göra anspråk på ön. (J. F. N.)

Misologi (grek. *misologi'a*, af *misē'n*, hata, och *lo'gos*, förnuft), förnuftshat, motvilja för att låta förnuftet komma till orda i religiösa spörsmål, obskurantism. — **Misolog**, obskurantist.

Misonel'sm (af grek. *misē'n*, hata, och *ne'os*, ny), ett af Lombroso bildadt ord till beteckning på medfödd ovilja mot allt nytt.

Misopogon (grek. *Μισοπόγων*, "skägghataren"), titeln på en ryktbar satirisk skrift af kejsar Julianus, riktad mot invånarna i Antiokia, hos hvilka kejsaren stött på motstånd och blifvit utsatt för gäckeri. Kejsarens ända till vårdslöshet gående enkelhet i klädedräkt och uppträdande afstäck på ett löjväckande sätt mot antiokenernas flärdfulla elegans och angreps af dem bl. a. genom smådefulla epigram, hvilka riktade sig särskildt mot kejsarens långa och ovärdade skägg. Detta gaf anledning till titeln M. Denna skrift, i hvilken kejsaren med bitande kvickhet gisslar sina motståndares moraliska lyten, är utgifven bl. a. af Hertlein (1875) bland Julianus' öfriga skrifter. Jfr Centerwall, "Julianus Affällingen" (1881), där en resumé af "Misopogon" finnes. A. M. A.

Mispe (l. *Mispa*; hebr. *Mispe*, högt belägen ort med fri utsikt), namn på flera orter i gamla testamentet, af hvilka de viktigaste äro: 1. M. i Juda stams lågland (Jos. 15: 38) n. om Eleuteropolis, måhända motsvarande det nuv. *Tell es šafije*, en 30 m. hög vitglänsande kalkstensklippa, som under medeltiden uppar ett af korsfararna anlagd fäste, *Blanca guarda* l. *Specula alba*; 2. M., beläget i Moabs land, dit David sände sina föräldrar, då han måste fly undan Saul (1 Sam. 22: 3); 3. M. (l. *Mispa*), i Gilead, synes ha varit en helgedom (1 Mos. 31: 49, Dom. 10: 17; 11: 11, Hos. 5: 1); 4. M. inom Benjamins stams land, omtalas ofta under domartiden (Dom. 20: 1, 3, 1 Sam. 7: 5 ff.). Enligt den ena berättelsen om konungadömens införande i Israel valdes Saul där genom lottkastning till konung; det torde ha varit beläget, där det nuv. *Nebi Samvil* ligger, ung. 2 timmars väg n. om Jerusalem. 1—4. E. S.—o.

Mi'spel, bot. Se *Eriobotrya* och *Mespilus*.

Misr, det turkiska namnet på Egypten och Kairo.

Misrajim (*Misraim*), det hebreiska namnet på Egypten.

Misrata (*Masrata*), hamnstad i Tripolis, vid Stora Syrten, nära Kap M. Omkr. 10,000 inv. (inberäknadt omgifningen omkr. 30,000 inv.). Tillverkning af vackra mattor och säckar af get- och kamelhår.

Miss, spelt., felstöt i biljard, felslag i krocket o. s. v. — **Miss**, icke träffa (vid stöt eller slag, skott e. d.).

Miss, eng. (sammandr. af *mistress*, se d. o.). 1. Fröken; i England titel för ogifta kvinnor, äfven för adelns döttrar (döttrar till en earl, markis eller hertig bära titeln lady och sätta denna titel framför förnamnet). Miss sättes framför dopnamnet, såvida man icke talar eller skriver till äldsta dottern i en familj, i hvilket fall miss brukas omedelbart före tillnamnet. — 2. Fordom (intill början af 1700-talet) titel på småflickor ur de högre klasserna, hvaremot en fullvuxen ogift kvinna då kallades *mistress*.

Miss., amerikansk förkortning för staten Mississippi.

Mi'ssa, lat., mäsä (se d. o.). — *M. pro defunctis*, mäsä för de hädangångne, själamäsä. — *M. sole'nnis*, högmäsä.

Miss, spelt. Se *Miss*.

Missabay heights [mi'səbēi hāi'ts]. Se Mesabiedjan.

Missäl (af *missäle*, se d. o.), boktr., en ansekligt stor tryckstil, som står emellan kanon (se d. o. 5) och sabon samt numera brukas mest för affischer o. d. Fin missäl håller i kägeln 26, grof missäl 32 kvartpetit.

Missäle (af lat. *missa*, mäsä), mässbok, kallas den liturgiska handbok, som innehåller mässans ritual. Ehuru den romerska liturgien var väsentligen fastställd med Gregorius den stores *Sacramentarium*, uppstod likväl under medeltiden en mångfald partikularmissaler (i Sverige t. ex. hade de särskilda stiften sina missaler, hvilka erbjödo flera olikheter sinsemellan och i jämförelse med andra länders mässböcker). I syfte att återställa den sålunda störda likformigheten uppdrog Tridentinska konsiliet (1545—63) åt påven att föranstalta om utgifvandet af en allmän mässbok. Det slutliga resultatet af detta arbete blef det ännu gällande *Missale romanum*. Jfr Inkunabler, Kyrkohandbok och Liber plenarius.

Missaticum, mlat. Se *Missi dominici*.

Missbildning kallas hvarje genom rubbning i den embryonala utvecklingen uppkommen förändring af kroppens normala bildning, som överskrider gränsen för artens i fråga variationer. Sådana under den embryonala utvecklingen uppkomna förändringar i kroppens morfologi kunna omfatta ett eller flera organ eller hela kroppen. Mindre betydande förändringar benämnas *anomalier*; föreligger ett mera högradigt missgestaltande af kroppen, talar man om *missfoster*. Lärän om missbildning kallas *teratologi*. Det för alla missbildningar gemensamma och utmärkande är sålunda, dels att tidpunkten för deras uppkomst ligger inom den fetala utvecklingsperioden, dels att de äro en följd af en rubbning i utvecklingens normala förlopp. Därvid är det icke fråga om något godtyckligt och laglöst, utan äfven den abnormt förlöpande utvecklingen föl-

jer sina bestämda lagar. Då alla missbildningar uppkomma genom rubbningar i den normala utvecklingen, är det för deras förstående nödvändighet att ega en noggrann kunskap om den normalt förlöpande utvecklingen under fetallivet. Beträffande de själva den rubbning i den fetala utvecklingen, som föranlett uppkomsten af en missbildning, kan med hänsyn till betingelserna för densammas inträffande två möjligheter föreligga. Antingen är första anlaget, d. v. s. den befruktade cellen, af felaktig beskaffenhet, eller är det första anlaget fullt normalt. I förra fallet innesluter första anlaget i sig själf orsaksmomenten för en abnorm utveckling, hvarvid en primär felaktig beskaffenhet kan föreligga antingen hos äggcellen eller hos den befruktande spermien eller hos bådadera, eller kan det betingande momentet ligga i kopulationen själf. I senare fallet åter är första anlaget fullt normalt, men skadande moment inverka, efter befruktningen, under den vidare utvecklingen, så att rubbningar i utvecklingens normala förlopp inträda, hvilka föranleda uppkomsten af en missbildning. Sådana skadande moment kunna inverka på embryot under olika tidsperioder af utvecklingen. Då tidpunkten för en missbildnings uppkomst är grundbestämmande för missbildningens beskaffenhet, blir det af stor betydelse att söka bestämma denna tidpunkt. I regel är det likväl ej möjligt att alldeles exakt bestämma densamma, utan man måste inskränka sig till att söka bestämma den *senaste* tidpunkten i den fetala utvecklingen, vid hvilken en viss gifven missbildning kunnat uppstå. Denna tidpunkt kallas den *teratogenetiska terminationsperioden*. Flertalet missbildningar uppstår i tidigare stadier af den fetala utvecklingen, och alla mera betydande missbildningar uppstå under de första tre månaderna af människans fetala utveckling, emedan organismens morfologiska hufvudkaraktärer komma till utveckling under denna tid. Som allmän regel kan man säga, att ju mera högrgradig en missbildning är, desto tidigare har den rubbning i utvecklingen egt rum, som föranlett densamma. Angående missbildningarnas frekvens föreligga inga fullt tillförlitliga uppgifter, emedan de olika sammanställningar, som i berörda hänseende blifvit framlagda, äro grundade på mycket växlande uppfattning i fråga om gränsen mellan missbildningar och variationer. De erhållna siffrvärdena äro äfven därför synnerligen olika i olika statistiker. Förhållandet 1: 35 torde dock få anses som ett någorlunda tillförlitligt uttryck för missbildningsfrekvensen, när äfven mindre högrgradiga missbildningar medräknas.

Orsakerna till missbildningarna äro *yttre* och *inre*. Yttre orsaker äro sådana, som inverka på ett till sitt anlag normalt embryo. Inre orsaker äro sådana, som ha sin grund i felaktig beskaffenhet af könscellerna, antingen båda eller endera af dem. För kännedomen om missbildningarnas orsak är den experimentella teratologien af stor betydelse, äfven om experimenten berättiga till mera säkra slutsatser blott beträffande missbildningar hos djur och därvid i regel blott beträffande lägre stående djur. De yttre orsakerna till missbildningarna äro synnerligen växlande, men kunna sammanföras under följande hufvudgrupper: 1) mekaniska, 2) fysikalisk-kemiska, 3) psykiska. De två förstnämnda or-

saksmomenten äro de viktigaste. Psykiska moment ha enligt folktron stor betydelse, dels i form af "skrämsel", dels såsom "förseende" hos modern under hafvandeskapet. De flesta fall, där psykiska moment angetts som missbildningens orsak, särskildt sådana, där modern "försett" sig, tillhöra fantasiens område. Därmed få psykiska moment ingalunda fränkännas all betydelse för uppkomsten af missbildningar. En skarp gräns mellan yttre och inre orsaker är ej möjlig att uppställa, och ofta antas en inre orsak föreligga, där en yttre ej kan utrönas. Sannolikheten för, att en missbildning uppstått genom ett inre orsaksmoment, blir större, om det kan ådagaläggas, att densamma varit för handen äfven hos föräldrar och förfäder, i synnerhet om en genom erfarenhet uppvissad lagbundenhet i fråga om missbildningens familjära och hereditära uppträdande föreligger. Hit höra exempelvis missbildningarna *polydaktyli* och *syndaktyli*, många missbildningar beträffande ögonen, harmynt-het m. fl.

En inledning och klassificering af missbildningarna är möjlig endast från morfologisk synpunkt. Vid flertalet missbildningar är det fråga om ett enda embryoanlag. I andra fall åter föreligga två (i sällsynta fall flera) embryoanlag, uppkomna genom fullständig eller partiell fördubbling af kroppsxaxeln. Man skiljer därför på två stora hufvudgrupper af missbildningar: *en-individsmissbildningar* samt *dubbelmissbildningar* (resp. *fler-individsmissbildningar*). Vid dubbelmissbildningar, då alltså två mer eller mindre fullständigt utvecklade individdelar, som sammansätta dubbelbildningen, förefinnas, äro de båda individdelarna alltid samkönade. *Dubbel-missbildningarna* delas i två hufvudgrupper: 1) *fria dubbelbildningar* och 2) *sammanhängande dubbelbildningar*. De förra uppdelas i två underafdelningar: 1) sådana med likformigt utvecklade embryoanlag, d. v. s. vanliga *en-äggiga tvillingar*; 2) sådana med olikformigt utvecklade embryoanlag: *acardi*. De sistnämnda utmärkas däraf, att hos den ena tvillingen hjärtat antingen saknas eller finnes endast ofullständigt utveckladt. I senare fallet, när sålunda hjärta finnes, ehuru ofullständigt utveckladt, betecknas missbildningen *hemiacardius*: kroppen, i synnerhet hufvudet och extremiteterna, är alltid relativt väl utvecklad. Saknas hjärta fullständigt, föreligger en *holoacardius*, af hvilken missbildning 3 olika former föreligga: 1) *acephalus*, hufvud saknas, bålen och extremiteterna äro någorlunda utvecklade; 2) *acornus*, undre kroppshalvan saknas, den öfre är någorlunda utvecklad; 3) *amorphus*, en klump utan hufvud och extremiteter eller människoform öfver hufvud taget. Den andra hufvudgruppen af dubbelmissbildningar utgöres af sinsemellan förenade dubbelbildningar, dubbelmissbildning i egentlig mening: *duplicitas*. Här föreligga två underafdelningar: *symmetrisk* dubbelbildningar, som ha symmetriskt utvecklade individdelar, samt *asymmetrisk* dubbelbildningar, vid hvilka en sådan symmetri ej förefinnes. Till förra gruppen hör flertalet dubbelmissbildningar. Några af de viktigaste bland dessa äro följande former, *cephalothoracopagus*: de båda individdelarna sammanhänga med resp. framsida af hufvud och bröst; 2) om hufvudena så förenade, att två ansikten förefinnas, ett an-

sikte fram och ett ansikte bak, talar man om *Janushufvud*. *Thoracopagus*: de båda individdelarna äro förenade från naveln till öfre bröstgränsen; denna dubbelbildning är relativt vanlig. Dubbelmissbildningar, som sammanhänga med kroppsdelarna nedanför naveln eller både öfvanför och nedanför naveln, äro sällsynta. *Pygopagus*: de båda individdelarna äro förenade genom ett gemensamt sittben, ofta är äfven en del af kotpelaren gemensam; öfriga delar äro fria, och hvardera tvillingen har sin egen navel och navelsträng. *Ischiopagus*: bäckenet utgör den gemensamma, förenande kroppsdel, eljest äro individdelarna fullt fria. *Craniopagus*: de båda individdelarna äro förenade med sina resp. hufvuden, vanligen med skilda hjärnor. Dessa missbildningar äro mycket sällsynta. En särskild grupp af symmetrisk dubbelmissbildning kallas *duplicitas incompleta*, d. v. s. kroppsaxeln är icke i resp. individdelars hela utsträckning fördubblad, utan till större eller mindre delar föreligger en enda individ. Bland sådana ofullständiga dubbelmissbildningar må nämnas: *diprosopus*, fördubbling af ansiktet, i öfrigt en enda individ; *dicephalus*, en individ med 2 hufvuden; *dipygus*, fördubbling af kroppens nedre (kaudala) delar med gemensamt hufvud, hals och bål.

Den andra hufvudgruppen af dubbelmissbildningar utgöres af *duplicitas asymmetros*. Individdelarna äro här olikformigt utvecklade; den utbildade individdelen benämnes *autosit*, den ofullständiga, reducerade individdelen *parasit*. Parasitdelen kan vara fäst vid olika kroppsställen af autositen. Några de viktigaste formerna af asymmetriska dubbelbildningar äro följande. *Epignathus*, parasiten utgår från munhållans tak; den kan ha formen af en svulstliknande bildning, belägen i munhålan eller utskjutande ur densamma, hvarvid först genom mikroskopisk undersökning den närmare naturen kan bestämmas; i andra fall af *epignathus* kan parasiten skjuta fram ur munhålan såsom en bildning, som visar mer eller mindre utvecklade kroppsdelar. *Epigastrius* är en asymmetrisk dubbelbildning, där parasiten är fäst vid bälens framsida. *Sakralparasit* är en asymmetrisk dubbelbildning, fäst i trakten af korsbenet och med yttre karaktär af en svulst. Den andra stora hufvudgruppen af missbildningar utgöres af sådana, där endast en enda individ föreligger. Vid dessa missbildningar kan det antingen vara fråga om en missbildning af den yttre kroppsformen, eller kan missbildningen gälla ett eller flera organ eller organsystem. Hithörande missbildningar kunna omfattas: 1) embryots hela yttre form eller individens hela gestalt i den postfetala perioden; 2) vissa kroppsregioners yttre form; 3) inre organ eller organsystem. Till förstnämnda grupp hör bl. a. *mola hydatidosa*, vid hvilken embryot tidigt bortdör, placentans chorionvilli tillväxa samt förvandlas till blåsformiga bildningar. Vidare höra till denna grupp *mikrosomi*, dvärgväxt, samt *makrosomi* (*gigantossomia*), jätteväxt. Beträffande läget af kroppens särskilda organ kan en omplacering af samtliga organ föreligga, så att de organ, som normalt ligga till höger om midtlinjen, ligga till vänster och tvärtom: *heterotaxis*, *situs inversus completus*. Af missbildningar beträffande bestämda kroppsregioner må följande nämnas. I området för hufvudet

och halsen: *microcephali*, likformig förminskning af hufvudet med samtidig abnorm litenhet af hjärnan; *anencephali*, frånvaro af hjärna, med hvilken missbildning fullständig frånvaro af hufvudskålens öfre delar är förenad, s. k. *akrani*; *cyklopi*, ögon och näsa saknas på sina normala ställen, i stället i trakten af näsroten ett enda öga, öfver hvilket vanligen ett närudiment skjuter fram; *cheiloschisis* ("harläpp"), fullständig vertikal klyfning af läpparna, vanligen öfverläppen; å ena sidan eller å båda (c. *simplex* et *duplex*); *palatoschisis* ("klufven gom"), tudelning af gommen; *astomia*, felande af munöppning; *mikrostomia*, abnorm litenhet af munöppningen; *makrostomia*, abnorm storlek af munöppningen genom en från munvinkeln transversal defekt af ansiktsdelarna; *agnathia*, saknad af underkäken; *brachygnathia*, abnorm litenhet af underkäken; *brachycheilia*, defekt af läpparnas midtdel, vanligen öfverläppens. Bland missbildningar i området af bälén må nämnas följande. *Fissura sterni*, defekt af bröstbenet, hvarvid huden däröfver kan förefinnas eller saknas; äro äfven rebbenen defekta, kan hjärtat skjuta fram i springan antingen fritt eller beträckt af hjärtsäcken: *ectopia cordis*; *fissura abdominalis*, defekt af främre bukväggen, tarmarna och öfriga bukinälvor ligga i en blott af amnion och peritoneum bildad säck: *ectopia viscerum*; vid defekt af nedre delen af främre bukväggen omfatta defekterna ofta äfven symphysis pubis och urinrör: *fissura vesicogenitalis*; vid samtidig defekt af främre urinblåsväggens framskjuter i springan bakre väggen af urinblåsan: *ectopia vesicae urinariae*; urinrör kan vara öppet i sin öfre omkrets: *epispadi*; eller i sin undre omkrets: *hypospadi*. Bland missbildningar å kroppens ryggsgida må nämnas: *rhachischisis*, öppetstående af ryggradskanalen genom rudimentär utveckling af kotorna, hvilken missbildning kan förefinnas i olika grader; *amylci*, defekt af ryggmärgen; *spina bifida* är en partiell *rhachischisis*, hvarvid blott några få kotbågar saknas samt ryggmärgen på platsen i fråga är mer eller mindre ofullständigt utvecklad. Bland missbildningar af extremiteterna må nämnas: *amelus* (*amelia*), fullständig defekt af extremiteterna; *abrachius* (*abrachia*), defekt af öfre extremiteterna; *apus* (*apodia*), defekt af nedre extremiteterna; *mikromeli*, abnorm litenhet hos extremiteterna; *syndaktyli*, sammanväxning af fingrar eller tår sinsemellan; *polydaktyli*, öfvertaliga fingrar eller tår.

Bland missbildningar af könsorganen må nämnas: *hermafroditism*: manliga och kvinnliga könskörtlar (ovarier och testes) hos en och samma individ. Äkta hermafroditism är säkert påvisad endast i några få fall. Betyddigt vanligare är *pseudohermafroditism*, enkönade individer, med antingen endast manliga eller endast kvinnliga könskörtlar, men med felaktig utveckling af en del anatomiska könskaraktärer i öfrigt jämte en del förändringar af äfven psykiska könsegenskaper. G. H.

Missbruk af förmenskap, jur. Ett missbruk från en offentlig funktionärs sida af den myndighet han i kraft af lag, instruktioner eller tjänstgöringsreglementen eger utföva öfver underordnade får anses hemfalla under strafflagens generella straffbestämmelser för ämbetsman, som uppsåtligt begår förbrytelse i sitt ämbete eller visar oförstånd

eller oskicklighet däri (se Straffl. 25: 16—17). Vissa fall äro dock uttagna till särskild behandling. Så omnämnas i 25: 13 Straffl. särskildt det fall, att förman af underordnad ämbetsman lånar medel, som honom vederligen äro ät denne anförtrodda å ämbetets vägnar. Å andra sidan belägger lagen stundom och vissa handlingar med straff redan ur den synpunkten, att de lätteligen kunna innefatta ett missbruk af tjänsteställning. Så är fallet med straffbestämmelsen i Straffl. 25: 13 för förman i uppboordsverk, som lånar medel af underordnad uppboordsman eller redogörare, "ändå att de medel ej till uppboörden hörde". Slutligen är det märkt, att i Straffl. för krigsmakten kap. 7 under rubriken: "Missbruk af förmånskap" uppställas särskilda straffbestämmelser för krigsman, som gör våld eller annan misshandel å underordnad krigsman eller förolämpar honom med smädligt uttryckande eller förgår sig mot honom med hotelse eller annan missfärlig gärning, allt för så vidt det sker i eller för hans ämbete eller tjänst; äfvensom för det fall, att förman genom missbruk af sin myndighet hindrar underlydande krigsman att föra klagan öfver förnärmelse i tjänsten. — Innefattar förmånskapets missbruk en befallning till underordnad att företaga en straffbar handling, blir den befallande att anse som ansvarig för rättskränkningen i fråga, medan sådant ansvar endast i extrema fall påhvaras den underordnade myndighet, som blott verkställer befallningen. Jfr R. F. § 110 mom. 1. N. S.—g.

Missbyggnad, kam. Se Byggnadsskyldighet, sp. 756.

Missfall, Abortus, "oliflig förtidsbörd", kallas ett sådant fall af för tidig börd, då ett mänskligt foster framfödes vid en så tidig grad af utveckling, att det icke kan lefva utom moderlifvet, (d. v. s. före 28—30:e veckan af hafvandeskapet se vidare Foster). Man antar, att på 5—6 normala förlösningar förekommer 1 missfall. Missfall förekommer oftast i 6:e—12:e hafvandeskapsveckan och är vanligare bland omföderskor än hos förstföderskor. Orsakerna till missfall äro sjukdomar hos modern, såsom akuta och kroniska infektionssjukdomar (syfilis), akuta och kroniska förgiftningar, organsjukdomar, såsom njur- eller hjärtsjukdomar, sjukdomar i de kvinnliga könsorganen, framför allt i lifmodern, såsom inflammation (endometrit), svulster, lägeförändringar, vidare sjukdomar i ägget, hos fostret eller i ägghinnorna. Endometrit och syfilis anses som de vanligaste orsakerna till missfall. Tillfälliga orsaker äro häftiga rörelser, yttre skador, stötar, sinnesrörelse (skräck) och häftiga kongestjoner till bäckenorganen. I de större städerna äro tyvärr en alltför vanlig orsak till missfall i brottsligt syfte företagna fosterfördrifningsförsök, ofta slutande med infektion och olycklig utgång för kvinnan. Det vanligaste tecknet på missfall är blödnung från könsorganen under hafvandeskapet. Strängt stillaliggande är genast af nöden. Ett missfall bör, för att eftersjukdomar måtte förekommas, behandlas med lika stor försiktighet som en vanlig barnsbörd. Barnmorska och läkare böra därför i tid tillkallas samt kvinnan en tid ligg till sängs och iakttaga försiktighet. F. B. (Byv.)

Missfärlig gärning. Se Ärekränkning.

Missfoster. Se Missbildning.

Missgifte, jur. Se Jämbördig.

Missgärningsbalken, den sjätte af balkarna i 1734 års lag, utgörande jämte den därpå följande Straffbalken brottmålsafdelningen i denna lagbok. Genom införandet af nya Strafflagen 16 febr. 1864 upphörde missgärningsbalken att vara gällande med ingången af 1865, sedan den dock redan förut i väsentliga delar upphäfts genom k. förordn. 4 maj 1855 om stöld, snatteri och rån, k. förordn. 7 sept. 1858 om förfalskning, bedrägeri och annan oredlighet samt k. förordn. 29 jan. 1861 om mord, dråp och annan misshandel. Jfr Lagkommissionen, Strafflagen och Sveriges rikesslag. (N. S.—g.)

Misshandel, jur., betecknar i vidsträckt mening hvarje handling, hvarigenom man förgriper sig å annans kropp, så att denna tager skada, eller åtminstone det kroppsliga välbefinnandet lider afsevärdt intrång (jfr öfverskriften till den svenska strafflagens 14:e kap.: "Om mord, dråp och annan misshandel"). I inskränkta bemärkelse innefattas under misshandel blott sådana fall, i hvilka föremålet för gärningen ej ljuter döden. Strafflagarna skilja mellan olika grader af misshandel. Den svenska strafflagen har tre grader: a) misshandel, som orsakat *svår kroppsskada* (hvertill enligt lagen räknas "förlust af talförmåga, syn eller hörsel; svårt lyte eller annat svårt kroppsfel; stadigvarande svårt men å hälsa; eller lifsfarlig sjukdom"), b) misshandel, som orsakat *mindre svår kroppsskada* (hvarunder förstås mindre lyte eller kroppsfel eller lindrigare sjukdom, än som räknas till svår kroppsskada) samt c) misshandel med *ringa eller ingen skada* till följd. Vid straffets bestämmande kommer, utom misshandelns betydelse, äfven den brottsliga viljeriktningen i betraktande. Strängast straffas uppsåtlig misshandel, hvaraf någon fått svår kroppsskada. Straffet är olika, alltefter som svår kroppsskada var åsyftad eller ej och allteftersom gärningen skedde med berädd mod eller af hastigt mod. I lindrigaste fall kan det nedgå till 2 månaders straffarbete. I svårare fall kan det stiga till tio års straffarbete. Uppsåtlig misshandel, hvaraf kommit mindre svår kroppsskada, straffas med fängelse eller straffarbete i högst två år; äro omständigheterna synnerligen mildrande, kunna i detta fall böter, dock ej under 25 kr., ådömas. Uppsåtlig misshandel, hvaraf ringa eller ingen skada följt, straffas med böter eller fängelse i högst sex månader. Har lifsfarligt vapen användts, kan, äfven om skadan är ringa eller ingen, dömas till straffarbete; och var den, som misshandlades, gärningsmannens skyldeman i rätt uppstigande led, må straffet i intet fall bli lindrigare. För uppsåtlig misshandel å maka eller å styf- eller svärföräldrar, fosterföräldrar, förmyndare, husbonde eller annan, under hvars lydnad man står, får åter straffet aldrig sättas lägre än till fängelse. Vållande till kroppsskada straffas, blott då skadan är svår eller mindre svår (i ofvan angifna bemärkelse). Straffet är i förra fallet böter eller fängelse i högst sex månader, i senare fallet böter, högst femtio kronor. J. H.—r. (N. S.—g.)

Missi dominici, Missi regis, lat. ("kungliga sändebud"), kallades hos frankerna ombud, som af konungarna utsändes till rikets olika delar närmast för att öfvervaka grefvarna (se Grefive). De

förekommo redan på merovingernas tid, men blott mera tillfälligt, enär grefvarna då stodo under uppsikt af hertigar (se Hertig). Karl den store, som afskaffade hertigvärdigheten, gjorde dem efter sin kejsarkroning (800) till en fast och regelmässig beståndsdel af statsförvaltningen. Han tillsatte och utskickade nämligen årligen missi öfver hela sitt vidsträckt rike. För hvarje gång beständes de af flera grefskap bestående områdena (*missatica*), inom hvilka de skulle fungera, och till hvarje sådant område sändes i regel två missi, en andlig och en världslig person. Under Ludvig den fromme blef det regel, att hvarje ärkestift bildade ett dylikt "missaticum". Sändebudens uppgift var att å kejsarens (konungens) vägnar beifra missbruk i förvaltningen, såväl den andliga som den världsliga, i synnerhet att kontrollera rättskipningen, hvarvid de själfva kunde falla dom och tillsätta skabiner (se Echevin); att kungöra eller låta kungöra de kungliga förordningarna (kapitularierna, se d. o.) och i de fall, då det erfordrades, inhämta folkets samtycke till dem; att bevaka kronans rätt, afförda befolkningen trohetssed och ordna krigstjänstskyldigheten (se Härban). Inom sina missatica skulle de hålla en eller flera landtdagar, på hvilka de anställde rannsaking (*inquisitio*) rörande förhållandena inom området. De utsågo för detta ändamål bland menigheten ett antal personer, hvilka med ed förpliktade sig att sanningsenligt svara på deras frågor, t. ex. angående egotvister, huru rättvisan skipades, om det inom området fanns några grofva brottslingar o. s. v. Denna "inkvisition" anses från Normandie, hvars kraftfulla hertigar begagnade sig därpå, äfven sedan den råkat i förfall inom riket, ha öfverflyttats till England och utöfvat inflytande på den engelska juryinstitutionens uppkomst (se Jurydomstol, sp. 313). Om sin förrättning skulle missi afgifva berättelse till konungen. — I den mån länsväsendet utbildade sig på konungamaktens och riksenhetens bekostnad, upphörde äfven den uppsikt öfver förvaltningen, som konungarna till det allmännas bättnad och undersåtarnas skydd utöfvat genom sina missi. S. B.

Missilier (lat. *missilia*, af *mittere*, utsända, kasta), kröningsmynt eller andra föremål, som monarker förr låto vid högtidliga tillfällen utkasta bland folkmassan, enligt en plägsed, som redan de romerske kejsarna iakttago.

Missinippi [misini/pi], flod i Canada. Se Churchill.

Missinsig, indianstam. Se Chippeways.

Mi'ssio in bo'na, lat., jur. Se Konkurslagstiftning.

Mi'ssio in possessionem, lat., jur., detsamma som *missio in bona*.

Mission (lat. *mi'ssio*), sändning, beskickning, uppdrag, kall, kallelse. 1. Diplomatisk mission. Se Beskickning. — 2. Utsändande af lärare till kristendomens utbredande och befastande. Den *yttre missionen* har den hedniska, muhammedanska och judiska folkvärlden till sitt verksamhetsområde, den *inre missionen* (uttrycket användt första gången på 1840-talet af filantropen J. H. Wichern) däremot de till namnet kristna folken, den förra syftande till att skapa nya församlingar, den senare att afhjälpa det and-

liga och lekamliga nödtillståndet inom kristenheten. — Missionstanken har sin grund i Kristi person och lifsgärnings universella betydelse, hans uttryckliga befallning (Matt. 28: 19; jfr Luk. 24: 47; Apg. 1: 8) samt det kristliga livets egenart (2 Kor. 5: 14, 15). Dess förverkligande sammanfaller med den kristna kyrkans utbredande på jorden. Den första grundläggande missionsperioden begränsas af Jerusalems förstöring år 70 (Matt. 24: 14, 27, 28). Då voro apostlarna, särskildt Paulus, och deras närmaste medhjälpare, "evangelister", de egentlige missionärerna, hvarje nybildad kristen församling en ljusspridare och missionsgrundsatsen "juden först, så ock greken". Evangeliet trängde under denna period ut i hela den då kända världen, så långt den judiska församlingen sträckte sig (Rom. 10: 18 ff.; Kol. 1: 23). Och då judafolket som folk förkastade det (Apg. 28: 26—28, Rom. 9—11), blef resultatet en öfvervägande hednakristen församling med blott en kärna från judendomen som bärare af kristendomen under den nya period, som inleddes med domens öfver judafolket, uppbar i Jerusalems förstöring, och har namn af "hedningarnas tider" (Luk. 21: 24). Under denna period, som afgränsas först med Kristi "parusi" (andra ankomst till jorden i synlig mätto), skall enligt nytestamentlig uppfattning genom evangeliums predikan bland alla hedniska folk på jorden en ersättning för de afbrutna grenarna af Israel, "hedningarnas fullhet", vinnas (Rom. 11: 17—25) och den församling förberedas, som under den med Kristi "parusi" sammanfallande Guds rikes segertid på jorden skall vara utvecklings bärare. — Redan i början af 300-talet hade de kristna församlingarna inom Romerska riket så växt i antal och betydelse, att kejsar Konstantin den store insåg, att staten måste byggas på kristen grundval. Under samma århundrade trängde kristendomen äfven till Etiopien (Frumentius och Aedesius), ännu tidigare hade den kommit till Indien (de s. k. tomaskristne), och på 600-talet fanns en betydande nestoriansk, kristen kyrka i Kina (det nestorianska monumentet i Singan-fu, Schensi). — Vid medeltidens början gäfvö folkvandringarna kyrkan en mäktig impuls till mission. I Tyskland utfördes ett banbrytande missionsarbete af irländska, angelsaxiska och frankiska missionärer; mest betydande var angelsaxaren Winfrid l. Bonifatius (d. 755). Bland slaverna är särskildt den missionsverksamhet, som utfördes af Kyrillos och Methodios (800-talet), munkar från Konstantinopel, af grundläggande betydelse. Till Danmark och Sverige fördes kristendomen först genom Ansgarius 829. I Sverige var det dock väsentligen angelsaxiska missionärer, som förde den till seger. Bland dem är den helige Sigfrid (omkr. 1030) den mest betydande. Norge kristnades genom konungarna Olof Tryggvesson (996—1000) och Olof Haraldsson (1015—30), understödda af angelsaxiska missionärer. Samtidigt fullbordades den östeuropeiska världens införlivande med den grekiska kyrkan genom ryske storfursten Vladimir den stores dop (988). — Ej sällan kommo oevangeliska missionsmetoder till användning. Våld trädde i den evangeliska förkunnelsens ställe eller förberedde den (de s. k. korstågen), så t. ex. vid kristendomens införande bland sachsarna, vendarerna,

preussarna m. fl. På detta sätt infördes och kristendomen i Finland från Sverige genom Erik den helige (1157), Birger jarl (1249) och Torgils Knutsson (1293 och 1298). Undervisning följde dock efter våldet; så blef biskop Henrik, som ättföljde Erik den helige, Finlands apostel. — De stora upptäcktsresorna vid öfvergången till nya tiden gäfvu impuls till nya missionsföretag. I icke ringa mån bidrog därtill, hvad katolska kyrkan mångår, önskan att bland hedniska folk vinna ersättning för hvad den genom reformationen förlorat. Bland Nord- och Syd-Amerikas indianer verkade såslunda dominikan- och franciskanmunkarna. Särskildt att ihågkomma är den rastlöst verksamme, för infödingarnas andliga väl och personliga rättigheter gentemot främlingarna nitiskande Bartolomé de Las Casas (d. 1566). I Afrika på olika platser upptogs och arbetet af olika munkordnar. Af största betydelse för missionsarbetet blef jesuitorden. Banbrytare för dess hednamission blef Loyolas medarbetare och vän Fr. Xavier från 1542, först i Indien, sedan i Japan; och han stod just i begrepp att tränga in i Kina, då han borttrycktes af döden, 1552. Där upptogs arbetet 1582 af jesuiten Matteo Ricci och efter hans död, 1610, särskildt af jesuiten Adam Schall. Stora resultat syntes föreligga både i Indien, Japan och Kina, men det berodde i icke ringa mån på den af jesuiterna praktiserade ödesdigra ackommodations-teorien. I Japan blef deras mission under 1600-talet alldeles upprifven genom blodiga förföljelser och kristendomen vid dödsstraff förbjuden. I Kina måste jesuiterna efter segt motstånd (1742) böja sig för Innocentius X:s dom (1685) öfver deras ackommodationspraxis, hvarefter verket gick tillbaka; af samma anledning blef förhållandet likadant i Indien. I Paraguay i Syd-Amerika lyckades jesuiterna upprätta ett slags kyrklig republik och styrde med patriarkalisk myndighet de öfver 100,000 kristnade infödingarna från 1610; men 1750 bröts deras makt genom en öfverenskommelse mellan Spanien och Portugal, och 1758 förvisades de ur landet. — I senare tid har den katolska kyrkans mission i täflan med den protestantiska kyrkans blifvit en världsmission och föranleder ofta den senare stora svårigheter genom att intränga på dess verksamhetsområden. Den katolska missionen har enligt vid världsmissionskonferensen i Edinburgh 1910 lämnad statistik 7,933 orderade europeiska missionärer och 5,837 infödda, 5,270 lekmanbröder, 21,320 systrar och 24,524 kateketer, 42,968 missionsstationer med bistationer, 24,033 skolor och 7,441,215 hednakristna under sin vård. Sedan 1622 ha de många olika katolska missionsföretagen sin sammanhållningspunkt och högsta ledning i *Congregatio de propaganda fide* (se vidare *Propaganda*). — I sammanhang härmed må med afseende på den grekisk-katolska kyrkan meddelas, att denna, fränsett flera institutioner för missionsändamål för främmande befolkning i Europeiska Ryssland, har 9 missioner i Sibirien och dessutom mission i Japan och Nord-Amerika. Det ryska missionssällskapet, som bär detta arbete, har 400 missionärer i sin tjänst inom 126 missionsdistrikt.

Inom de protestantiska kyrkorna hade en tid lång missionstanken svårt att göra sig gällande.

Deras närmaste uppgift var att bekämpa heden-domen inom kristenheten och att under kamp för sin tillvaro mot påfvens och kejsarens stämplingar söka vinna fasthet i lära och författning. De hedniska folk, som man då kände, lydte under Spanien och Portugal, reformationens afgjorda fiender, hvilket då måste omöjliggöra evangelisk mission; särskildt i Tyskland hade man icke heller någon direkt beröring med den egentliga hednavärlden. Därtill kom Luthers eskatologiska uppfattning, "att den yttersta dagen vore för dörren" och att sålunda det icke var någon missionsstid mer. Det dröjde därför inom den lutherska kyrkan nära 200 år, innan ett missionsföretag — det Trankebarska — sattes i gång. Ansatser hade dock under den mellanliggande tiden förekommit, och härvid har Sverige gått i spetsen. Gustaf Vasa sände 1559 missionärer till lapparna. Holländarna, som efterträd portugiserna som kolonialmakt, sökte från början af 1600-talet införa protestantisk kristendom bland infödingarna på Ceylon, Stora Sundaöarna, Molukerna och Formosa, men denna regeringsmission urartade genom oevangeliska missionsmetoder. De till Amerika, särskildt efter 1620, utvandrade engelske och skotske puritanerna hade och indianernas kristnande som sitt mål (jfr Karl I:s Charta för Massachusetts-kompaniet 1628, där detta uttryckligen inskärpes). Men snart blef krig mot dem som "kanaaniter", som borde utrotas, ett heligt krig. Annorlunda ställde sig svenskarna i kolonien Nya Sverige vid Delawarefloden (från 1637; se nedan). Och mot den bland de engelske kolonisterna härskande uppfattningen inlades i handling en protest genom pastorn i Roxbury i Nya England John Eliots banbrytande evangeliska missionsarbete sedan 1646. Hans meddelanden gäfvu indirekt anledning till ett missionsvänligt cirkulär från parlamentet 1648, och 1649 bildades *Society for the propagation of the Gospel in New England*, det första protestantiska missions-sällskapet. Sedan följde 1698 *Society for promoting christian knowledge* och 1701 *Society for the propagation of the Gospel in foreign parts*. — I Tyskland hade missionstanken väckts af en E. von Welz, Hawemann, Dannhauer, Sriver, von Leibniz, men det var först genom pietismen (Spener, Francke), som de började bryta igenom och satte frukt i den förut nämnda Trankebarska missionen i den danska kolonien på Indiens sydöstra kust 1705. Initiativet därtill togs af Fredrik IV af Danmark, som genom det 1714 upprättade "Collegium de cursu evangelii promovendo" gjorde denna första lutherska mission till en kunglig statsinrättning. Missionärerna gäfvos däremot från den tyska pietismen: Barthol. Ziegenbalg (d. 1719) och Heinrich Plütschau m. fl., och i denna hade de också sitt andliga stöd. Chr. Fr. Schwartz (d. 1798 efter 50 års oafbruten verksamhet) var denna missions mest betydande missionär. Efter en tid af lägervall öfvertogs den 1847 af missionssällskapet i Dresden. Missionskollegiet i Köpenhamn upptog äfven arbetet i Lappland (Tomas von Westen 1716 —22) och på Grönland (Hans Egede från 1721). — 1732 utsände Brödräfsamlingen sina första missionärer D. Nitzschmann och L. Dober till det danska Västindien samt M. och Kr. Stach till Grönland. Så började den missionera bland samo-

jeder och lappar, i Persien och Kina, på Ceylon och i Ostindien, Konstantinopel och Valakiet, i Kaukasus, i Egypten, Syd-Afrika, Surinam och på andra platser i Nord- och Syd-Amerika samt Australien. På 20 år hade denna lilla församling kallat till lif flera missionsföretag än hela den evangeliska kyrkan under 200 år. — Under rationalismens inflytande förlamades missionsintresset. Voltaire menade och på sin tid, "att 1700-talet skulle icke se sitt slut, förrän det vore ute med kristendomen, detta verk af 12 fiskare". Men just då började den evangeliska tron åter vakna. Cooks upptäcktsresor riktade uppmärksamheten på ditills okända länder och folk. Missionstanken började åter röra sig. W. Careys "vänta stora ting af Gud, våga och stora ting för Gud" blef lösensordet för en ny tid i fråga om missionsarbetet. Det första nyare missionssällskapet grundades i omedelbar anslutning därtill 2 okt. s. å.: *The baptist society for propagating the gospel amongst the heathen* (B. M. S.). Sedan följde *London missionary society* (L. M. S.) 1795, independentiskt, och *Society for missions to Africa and the East* 1799, sedan 1812 kalladt *The church missionary society for Africa and the East* (C. M. S.) med kyrklig biskoplig karaktär. Det 1804 stiftade *The British and foreign bible society* med syfte att göra de heliga skrifterna tillgängliga på jordens alla språk angaf otvetydigt, att det nu var fråga om en världsmision i egentlig mening. I denna riktning har och utvecklingen gått. De heliga skrifterna, som vid tiden för nämnda bibelsällsks bildande funnos på omkr. blott 50 språk, finnas nu (1912) i viktiga delar öfversatta på öfver 500, af hvilka flera förut saknat litteratur. Enligt "Statistical atlas of christian missions", som förelåg vid världsmissionskonferensen i Edinburgh 1910 (2:a uppl. 1912), uppgå de själfständiga missionsorganisationerna inom den protestantiska kristenheten till 377, af dem 114 i Nord-Amerika, 82 i Storbritannien, 71 på den europeiska kontinenten, de öfriga i Australien och andra länder. Missionärerna uppgå till 21,466, af dem 6,388 ordinerade, 2,733 lekmannamissionärer, 667 manliga läkarmissionärer, 348 kvinnliga sådana, 5,377 ogifta kvinnliga missionärer och 5,934 gifta. Missionsstationerna uppgå till 3,838 med 34,719 bistationer; det finns 86 missionsuniversitet och colleges med 8,628 lärjungar, 522 teologiska och normalskolor med 17,761 lärjungar, 31,899 skolor med 1,456,804 lärjungar, 292 industriskolor med 16,290 elever, 1,653 sjukhus och upptagningsanstalter, där (1910) 7,578,942 patienter funno vård, 271 barnhem med 20,383 skyddslingar, 88 spetsläsaser med 6,769 spetsläska, 103 opium-asylar med 2,584 patienter och 25 anstalter för blinda och döfva. Antalet hednakristna, Amerikas protestantiska negrer oberoändade, uppgå till 5,793,876, hvaraf 2,346,086 äro kommunikanter, och missionsgåfvorna uppgå till 112,362,642 kr., hvaraf komma på Nord-Amerika 47,885,688 kr., Storbritannien 42,827,058 kr., Tyskland 7,242,970 kr., Sverige 1,365,310 kr., Norge 984,964 kr., Danmark 319,662 kr. och Finland 201,456 kr. etc.

De mest betydande missionssällskapen äro i Storbritannien, utom de förut nämnda C. M. S., L. M. S. och B. M. S.: *Society for the*

propagation of the gospel in foreign parts (grundlagd 1701) med högkyrklig ritualistisk karaktär, *The Wesleyan missionary society* (gr. 1814), *Established church of Scotland* (dess mission börj. 1796), *Free church of Scotland missions* (gr. 1843, 1900 sammanslagen med *The united presbyterian church* till *United free church of Scotland*), *China inland mission* (gr. 1862) med interdenominational karaktär; i Nord-Amerika *American board of commissioners for foreign missions* (gr. 1810), kongregationalistiskt, *American baptist missionary union* (gr. 1814), *Methodist episcopal church missionary society* (dess mission började 1819), *Board of foreign missions of the presbyterian church in the United states of America* (gr. 1837); i Tyskland, utom brödrförsamlingen, *Baseler missionsgesellschaft* (gr. 1815), *Berliner m.-g.* (gr. 1824), *Die Rheinische m.-g.* i Barmen (gr. 1828), *Die evangelisch-lutherische m.* i Dresden (gr. 1836, från 1848 i Leipzig), *Norddeutsche m.* (gr. 1836), *Gossnersche m.* (gr. 1858), förberedd från 1836 af J. Gossner, *Hermannsbürger mission* (gr. 1849) m. fl.; i Holland *Nederlandsche zendelinggenootschap voor voortplanting en bevordering van het christendom bijzonder onder de heidenen* (gr. 1797) m. fl.; i Frankrike *Société des missions évangéliques* i Paris (gr. 1824); i Danmark *Det danske missionsselskab* (gr. 1821); i Indien och Kina; i Norge *Det norske missionsselskab* (gr. 1842); i Zulu-Betel, på Madagaskar och i Kina, Honan; i Finland *Finska missionssällskapet* (se d. o.); gr. 1859; i Ambolandet i Tyska Sydväst-Afrika och Kina; i Sverige se nedan.

På somliga missionsfält har utvecklingen gått långsamt, t. ex. på Guldkusten (där började arbetet 1828; efter 30 år funnos där blott inemot 400 kristna, 1898 öfver 18,000), på andra åter med större hast, t. ex. i Uganda (där började arbetet 1877; 1890 funnos blott omkr. 300 kristna, men 1910 376,910, och kristendomen kan sägas vara en härskande makt i landet) och i Korea (där började arbetet vid midten af 1880-talet, och efter blott 25 år funnos där öfver 200,000 evangeliska kristna). — Missionsarbetets verkningar på de hedniska folken i sedligt, intellektuellt och materiellt afseende äro i ögonen fallande (jfr A. Kolmodin, "Missionen som kulturmak", 1899) och bekräfta Darwins ord om evangelium som "en verklig trollstaf". Äfven hedniska kulturfolk känna, att deras framtid väsentligen beror på kristendomen. Så t. ex. skriver det japanska regeringsorganet i Tokyo: "Att Japan under de senaste 50 åren upphöjts till en nation af första rang måste i hög grad tillskrifvas det arbete, som utförts af missionärerna. Både genom upprättande af skolor och predikan af Kristi evangelium ha de bidragit till att uppodla japanernas anlag, och de ha höjt den sedliga nivån —; det är att hoppas, att de skola förubbla sina ansträngningar och sin ifver till höjande af Japans välfärd och lycka". Den engelsk-ostindiska regeringen har offentlig uttalat sin tacksamhetsskuld till missionärerna, ty "dessa", heter det, "ingjuta genom sitt klanderfria föredöme och osjälviska arbete nytt lif i den indiska befolkningens stelnade massor och göra dem i hvarje hänseende till bättre människor och bättre medborgare i det stora kejsarrike de till-

höra". — Hednamissionsarbetet har också visat sig vara en mycket stor betydelse för det kristliga livet inom hemlandskyrkorna (jfr Kolmodin, "Missionsarbetets betydelse för det kristliga livet", 1898). Icke minst främjar det enhetssträfvandet mellan kristna inom olika denominationer. Därom vittna allmänna missionskonferenser på missionsfälten: i Allahabad 1872, Calcutta 1882, Bombay 1892, Madras 1902; i Schanghai 1877, 1890 och 1907; Osaka 1883 och Tokyo 1900; så äfven de allmänna missionskonferenserna i Europa och Nord-Amerika och särskildt världsmissionskonferenserna i London 1879 och 1888, New York 1900 och Edinburgh 1910. De förnämsta missionstidskrifterna äro "Allgemeine missionszeitschrift" (fr. 1873), "The missionary review of the world" (fr. 1887) och den 1912 uppsatta "The International review of missions, a quarterly review issued by the continuation committee of the world missionary conference, 1910".

Den svenska hednamissionen. Under katolska tiden kristnades Finland med svärdets hjälp (se oöfvan). En begynnelse gjordes äfven till lapparnas evangelisering (se Lappar, sp. 1204, och Lappmarkens ecklesiastikverk). Gustaf II Adolfs plan att i Nord-Amerika grundlägga en svensk koloni som tillflyktsort för förföljda trosförfvanter och därjämte med syfte att missionera bland indianerna förverkligades 1637, då vid Delawarefloden "Nya Sverige" grundlades. Bland mohawk- och delawarestammarna börjades också nästan omedelbart en mission af koloniens präst J. J. Campanius (3 år före John Eliot). Han utarbetade ordböcker på deras språk och översatte Luthers katekes jämte enkla förklaringar. Med koloniens öfverlämnande i främmande händer (1655) upphörde snart svenska kyrkans missionsverksamhet där, ehuru ända till 1789 dugande präster utsändes till den där bildade svensk-protestantiska församlingen. — På 1700-talet och äfven under 1800-talet arbetade särskildt i Brödraförsamlingens tjänst flera enskilda svenskar som missionärer på Grönland, Labrador, Jamaica, St Thomas och Antigua, Moskitokusten, i Surinam och Syd-Afrika, t. ex. veteranen P. J. Planta (d. 1814 vid 94 års ålder), läkarmissionär på Jamaica. Den så olika bedömde J. Z. Kjerner (d. 1799), i tjänst hos Society for promoting christian knowledge, verkade sedan 1739 i Cuddalor i Tamillandet (Syd-Indien), sedermera i Calcutta med ej obetydlig framgång. Af egna medel uppförde han där skolor och en kyrka, som ännu eger bestånd. — Från 1800-talet må nämnas H. B. Hallbeck (d. 1840), missionsbiskop på Brödraförsamlingens missionsfält i Syd-Afrika, Cornelius Rahm (d. 1853 såsom kyrkoherde i Kalf, Göteborgs stift), missionär bland bureterna i Sibirien, senare under en följd af år sekreterare i Londons missionssällskap; Peter Fjellstedt (teol. doktor, d. 1881 i Uppsala), missionär i engelska kyrkomissionssällskapets tjänst i Indien och Mindre Asien, m. fl. Endast spridda ljusglimtar erbjuder 1700-talets missionshistoria; först vid dess slut börjar med det allmänna religiösa uppvaknandet efter neologiens tidevarf en friskare missionsande blåsa genom den protestantiska kristenheten. Från det 1795 stiftade Londonmissionssällskapet utsändes en "Vänlig erinran till

alla kristendomsbröder, såväl präster som lekmän, uti konungariket Sverige" med en energisk uppfordran till Sveriges kyrka att börja hednamission. Denna värdjan upptogs välvilligt af vederbörande, trycktes och upplästes i kyrkorna. Men den ledde till intet resultat. De impulser, som förut getts af Brödraförsamlingen genom tryckta arbeten om dess mission (t. ex. D. Cranz, "Historien om Grönland, i synnerhet Brödraförsamlingens där. mission", 3 dlr, 1769—70; C. G. A. Oldendorp, "Historisk beskrifning öfver evangeliska brödernas missionsarbete på Karabiska öarna", 2 dlr, 1786, 88, och G. H. Loskiel, "Historisk beskrifning öfver evangeliska brödernas missionsarbete bland indianerna i norra Amerika", 1792) och i Pro fide et christianismo "Samlingar rörande religion, seder och uppföstran" (t. ex. "Berättelse om tvenne de betydligaste religionssamfund uti London och några missioners närvarande tillstånd" af kyrkoherden i Sv. församlingen i London, Nisser, Stockholm, 1795), hade icke heller förmått väcka handling. — En ny impuls kom från England, då 1808 Paterson och Henderson som ombud för det 1799 stiftade Religious tracts' society och det 1804 upprättade British and foreign bible society anlände till Stockholm. På deras initiativ bildades s. å. det s. k. Evangeliska sällskapet, som i sin ordning 1815 framkallade Svenska bibelsällskapet och 1818 började utge en veckotidning: "Underrättelser om evangeliets framgång i främmande världsdelar", vår första missionstidning, 1825 ombildad till en månadsskrift, "Uriel eller nytt och gammalt från nådens rike", som utkom blott 2 år. Men 1834 uppsattes "Missionstidning", som fortfarande utges (af Ev. fost. stiftelsen). — På någon självständig svensk mission tänkte man i början alls icke. De inflytande medlen fördelades mest mellan Brödraförsamlingen och Londonmissionssällskapet. Den första sammanslutningen för missionsarbetet kom till stånd 1829, då på P. Fjellstedts initiativ under biskop af Wingårds ledning i Göteborg stiftades ett missionssällskap, som 1836 ombildades till Göteborgs stifts missionssällskap. Trettondagen 1835 grundlades i Stockholm Svenska missionssällskapet med excellensen M. Rosenblad som ordf. samt grosshandlaren G. Th. Keijser och metodistpastorn G. Scott som de drifvande krafterna. Enligt de af K. M:t 27 febr. 1835 sanktionerade stadgarna skulle dess uppgift vara att anordna missionsgudstjänster, utge missionsskrifter, stödja unga män, som ville utbildas till missionärer, till en början stödja utländska missionssällskaps verksamhet och underhålla kateketer i Lappmarken. — Dess förste arbetare bland lapparna var K. L. Tellström, 1836—62. Intill närvarande tid har sällskapet ditsändt omkr. 50 kateketer, lärare och lärarinnor. Särskildt att i sikt komma äro F. Norberg (d. 1854) och A. F. Nordenstam (d. 1858). F. n. upprätthållas 4 missionsskolor (Lapträsk, Mattisudden, Gargnäs och Gafsele) jämte ett barnhem i Ånge (Undersåker). Sv. missionssällskapet har senare fått hjälp i sitt arbete bland lapparna dels genom den s. k. Femöreföreningen (se d. o.; bildad 1864), hvarigenom ytterligare 3 barnhem upprättats, dels från 1880 genom Lapska missionens vänner (se d. o.) med Lannavaara som hufvudstation. Sv. missionssällskapet understödde af-

ven flera utländska missionssällskap samt den genom Baselsallskapet 1845 till Kina utsände T. Hamberg (d. 1854), som under d:r Gutzlaffs 2-åriga frånvaro t. o. m. sattes som ledare för den Evangeliska föreningen för Kina och som därvid utförde ett gediget arbete. Sv. missionssällskapets ståndpunkt var allmänt protestantisk. Domkapiteln uttalade sig i cirkulär till prästerskapet välvilligt om detsamma och manade till understöd. Emellertid dröjde det icke länge, innan det blef utsatt för ett mycket skarpt angrepp i "Nordisk kyrkotidning" af dess redaktör J. Tjernström. Han angrep dess unionistiska ståndpunkt och dess understödjande af utländska missionssällskap, som icke intogo en bekännelsestrogen luthersk ståndpunkt, och yrkade på eget missionsinstitut för Sverige och en själfständig svensk-luthersk mission. Detta kraf trängde till sist igenom, då 1845 *Lunds missionssällskap* bildades. Bland dess första styrelseledamöter må nämnas H. Reuterdaahl, J. H. Thomaner, E. G. Bring och P. Wieselgren. Det uttalade klart och bestämt, att dess bildande vore en nödfallsväg, till dess svenska kyrkan som ett helt skulle omfatta missionsäket. Ett missionsinstitut upprättades 1846 i Lund. P. Fjellstedt, som redan innan sin utresa till Indien 1829 varit verksam för missionsintressets väckande och efter sin återkomst från 1843 under resor i landet ifrigt arbetat i samma syfte, blef dess föreståndare. 1849 utsändes dess första missionärer till Kina; men den ene, Fast, mördades 1850, och den andre, Elgqvist, återvände. Man ansåg sig nu icke kunna f. n. fasthålla tanken på en själfständig svensk mission, utan anslöt sig 1853 som ett understöds-sällskap till den tysk-lutherska Leipzigmissionen, i hvars tjänst s. å. dess nyutnämnda missionärer Ouchterlony och Lundgren trädde. 1855, efter beslut om utsändande af två nya missionärer: teol. d:r Blomstrand och Rydén, öfverlämnade det sitt samarbete med Leipzigallskapet åt Sv. missionssällskapet, till hvilket det alltså anslöt sig som understöds-sällskap. — Trots missionsvänliga uttalanden af prästeståndet vid riksdagarna 1830, 1835, 1841 och 1848 och liknande uttalanden vid prästmöten och i domkapitelsskrifvelser var missionsintresset mycket ringa. Det behöfdes en ny lifsrörelse inom vår kyrka. Och den kom, förmedlad särskildt genom K. O. Rosenius, som utgätt från lutherläsarna i Norrland, och hans tidsskrift "Pietisten". Den var icke från början riktad på väckande och stärkande af missionsintresse i egentlig mening, utan på väckande och bevarande af ett personligt kristligt lif. 1856 fick denna rörelse sin sammanhållningspunkt i *Evangeliska fosterlandsstiftelsen* (se d. o.), som på vår lutherska bekännelses grund ville arbeta i fri anslutning till vårt kyrkosamfunds inrättningar för "inre mission" (skriftspridning och lekmannapredikan). Ur det kristliga lifvet inom dessa kretsar växte ett starkare missionsintresse fram, hvarvid den af Rosenius sedan 1851 redigerade "Missionstidningen" hade stor betydelse. Men trots de under senare hälften af 1850-talet växande missionsgåfvorna vidtog Sv. missionssällskapet ingen åtgärd vare sig att utsända flera missionärer eller att tillmötesgå det allt starkare krafvet på en själfständig svensk mission. Det var anledningen, att Ev. fosterlands-

stiftelsen 1861 äfven satte hednamissionen på sitt program. Ett försök till sammanslutning emellan de båda missionssällskapen misslyckades genom Sv. missionssällskapets motstånd. 1862 öppnade Ev. fosterlandsstiftelsen ett missionsinstitut i Stockholm, året därpå flyttadt till Johannelund (se d. o.) vid Ulfundasjön, med W. Rudin som dess förste föreståndare, och 1865 utsändes därifrån de förste missionärerna till Öst-Afrika. — Den redan vid Lunds missionssällskaps stiftande uttalade tanken att göra missionen till en hela kyrkans sak, ledd af officiell kyrklig myndighet, var emellertid icke död. Vid riksdagarna 1856—58 hade i prästeståndet af biskop J. H. Thomaner ett förslag väckts, som föranledde en hemställan till K. M:t om "Stadgar för Svenska kyrkans anstalt för spridning af biblar och uppbyggelseskriter samt för missionsverksamhet". Denna hemställan ledde visserligen icke till något resultat, men frågan väcktes på nytt vid kyrkomötet 1868 af domprosten C. A. Torén och lektor Widén och ledde vid följande kyrkomöte 1873 till en definitiv hemställan om en författning för svenska kyrkans missionsverksamhet i enlighet med af kyrkomötet uttalade grunder, en hemställan, som genom k. res. 11 sept. 1874 godkändes. Sv. kyrkans missionsstyrelse utgöres af ärkebiskopen som själfskrifven ordf. och 6 ord. ledamöter, af kyrkomötet valda för 5 år i sänder. På dess hemställan till de båda förut verkamma missionsorganisationerna om en närmare anslutning till den officiella kyrkliga missionen, öfverlämnade Sv. missionssällskapet sitt samarbete med Leipzigmissionen, men Ev. fosterlandsstiftelsen svarade, att den ansåg sig "icke för närvarande böra, till inskränkning i Stiftelsens handlingsfrihet i afseende på dess missionsangelägenheter, i större eller mindre mån ingå på samma förslag, sådant det i missionsstyrelsens ifrågavarande skrifvelse blifvit framställt". 1876 utsände Sv. kyrkans missionsstyrelse sin förste missionär att upptaga arbetet bland sulukafferna i Syd-Afrika. — 1870-talet var i religiöst afseende en jänsingens tid inom vår kyrka. P. Waldenström hade framträd med sin nya försoningslära, som omfattades af många inom de kretsar, som i Ev. fosterlandsstiftelsen hade sin sammanhållning, och det krafvet framkom, att dess missionärer icke skulle förpliktas till Augsburgiska bekännelsen. Därjämte framträdde er tendens att vilja genombryta den kyrkliga ordningen i fråga om nattvarens firande. Då ett förslag att ändra Ev. fosterlandsstiftelsens bekännelseståndpunkt vid 1878 års konferens förkastades, bildades s. å. *Svenska missionsförbundet*, som från 1881 äfven satte hednamissionen på sitt program och s. å. utsände sin förste missionär till Kongo i Livingstone-Inland-missionens tjänst, ett missionsföretag, som från 1886 blef själfständigt. — Från början af 1880-talet hade vi sålunda 3 olika missionerande organ i vårt land: Svenska kyrkans som uttryck för missionslifvet inom bekännelse-trogna och afgjordt kyrkliga kretsar, Ev. fosterlandsstiftelsens som uttryck för missionslifvet inom bekännelse-trogna och, såsom det under senare tid mer och mer blifvit uppenbart, oklart kyrkliga kretsar samt Sv. missionsförbundet som uttryck för missionslifvet inom i fråga om bekännelsen indifferenta och frikyrkliga kretsar. — Dessa 3

organisationer hade bort vara tillräckliga, men missionslivet skaffade sig snart ännu flera organ. Den nordiska *Santalmissionen* i Indien vann på 1870—80-talen många understödande vänner i vårt land, och kommittén bildades i Göteborg, Uppsala och Stockholm. En svensk, licentiaten E. Heuman, inträdde 1886 i santalmissionens tjänst. Men med hans öfvergång till Sv. kyrkans tamilmission har intresset för santalmissionen i vårt land nästan upphört. — 1887 bildades *Erik Folkes mission i Kina*, ett namn, som året därpå förändrades till *Svenska missionen i Kina*. — 1887 utskändes ock de första kvinnliga missionärerna från "Missionen vid Hvita bergen" i Stockholm (Elsa Borg) till Nord-Afrika, senare kallad "Svenska kvinnors mission bland Nord-Afrikas kvinnor" och från 1898 öfvertagen af K. M. A. (= Kvinnliga missionsarbetare), bildad 1894. — Det 1885 bildade *Helgelseförbundet* utsände 1890 sin förste missionär till Sululandet. — Den 1890 genom missionären A. B. Simpson i Amerika bildade Amerikanska alliansmissionen utsände 1893 ett 40-tal missionärer från Sverige till Kina. Sedan 1900 stå dess svenska missionärer under ledning af *Skandinaviska alliansmissionens kommitté* i Jönköping. — En kommitté för *Mongolmissionen* bildades 1897. — 1900 bildades *Svenska Jerusalemsföreningen* (se vidare Jerusalemsförening) för arbete i Palestina och 1911 som utbrytning ur Ev. fosterlandsstiftelsen genom omfattande af en oluttersk påskkäddning om skriftens auktoritet de s. k. *Bibeltrogna vännerna*, som med äsidosättande af "missionary comity" upptagit missionen inom Ev. fosterlandsstiftelsens missionsområde i Hamasén, Öst-Afrika. — Af de större eller mindre missionsföreningar, som finnas i vårt land, ansluta sig de flesta som understödande till någon af de större missionsorganisationerna. Endast en bland dem, *Östergötlands Ansgarieförening*, har en tid (1886—89) haft själfständig mission i Öst-Afrika. Bland dessa missions- och understödsföreningar må särskildt nämnas *Fruentimmersföreningen för Kina missionen* (fr. 1850), bildad vid dr. Gützlaufs besök i vårt land, *Jönköpings förening för inre och yttre mission* (fr. 1853), *Zenanakretsen i Göteborg* (fr. 1886), *Vänner till zenanamissionen* (fr. 1893), L. M. F. (= *Lärarinnornas missionsförening*, fr. 1899), *Svenska kvinnors mission* (fr. 1903), *Sv. lärarnes missionsförening* (fr. 1908), m. fl. Till sist må nämnas, att äfven dissenter, baptister och metodister, börjat upptaga hednamissionen.

I fråga om de olika missionsorganisationernas missionsfält och verksamhetens utveckling där må följande meddelas.

Svenska kyrkans missionsfält äro Sulu-Natal och Rhodesia i Syd-Afrika samt Syd-Indien med Ceylon. I Sulu-Natal upprättades den första stationen, i Oskarsberg (se d. o. och fig. 1), 1878 vid Buffaloöden. Det påbörjade arbetet afbröts genom kriget mellan England och sulukonungen Cetewayo, men upptogs åter 1880 och har sedan, fränset under boerkriget, kunnat fortgå ostördt. F. n. (1912) pågår arbete, utom på Oskarsberg, på följande stationer i Natal: Amoihe (fr. 1881), Appelsbosch (fr. 1886), Ifaye (fr. 1890), Emulwa (fr. 1896) och Dundee (fr. 1891 o. 1895); i Sulu-land: Ektuleni (fr. 1888),

Biyela (fr. 1903), Ceza (fr. 1903); i Transvaal: Johannesburg (fr. 1902), samt i Rhodesia: Mnene (fr. 1903). — I Indien blef det från Sv. missions-sällskapet 1876 öfvertagna samarbetet med Leip-



Fig. 1. Svenska missionsstationens i Oskarsberg (Sulu-Natal) kyrka.

zigsallskapet från 1 juni 1901 ett själfständigt arbete. Sambandet med Leipzigmmissionen består dock, såtillvida som man har gemensam församlingsordning, skolordning, gudstjänstordning, bibelöfversättning och psalmbok, gemensamma synoder och pastoralkonferenser samt i vissa bestämda fall gemensamt missionskyrkoråd. Prästseminariet och centralskolan äro ock gemensamma. De stationer, som öfverlämnades till Sv. kyrkans missionsstyrelse, voro Madura, där arbetet upptagits redan 1849, Aneikadu och Pudukotah. Sedan har arbetet upptagits på följande nya stationer: Virudupati, Tiruchuli, Pereijur, Patukota, Tirupatur och, på Ceylon, Colombo. En betydelsefull och omfattande läkarmission utföres genom dr Kugelberg. Den ledande personligheten på missionsfältet är missionsveteranen teol. dr K. J. Sandegren. På båda missionsfälten förberedes ärendenas afgörande af missionsstyrelsen genom konferenser. På sina missionsfält har Sv. kyrkan (1911) 58 missionärer, af dem 35 kvinnliga, 248 infödda medarbetare, 6,491 församlingsmedlemmar, af dem 2,866 kommunikanter, 111 skolor med 4,199 lärjungar. Inkomsterna 317,419 kr., utgifterna 263,915. Missionstidningen utgår (1912) i 37,000 ex. Som missionssekreterare ha tjänstgjort nuv. biskoparna H. V. Tottie (1885—93) och Hj. Dannel (1894—97), nuv. kontraktsprosten G. Hogner (1898—1906) och pastor Axel Ihrmark (fr. 1907).

Ev. fosterlandsstiftelsens missionsfält äro Öst-Afrika och tre af Indiens centralprovinser. Till Öst-Afrika utsändes de förste missionärerna 1865 med gallafolket som mål. Hindrade att framtränga dit, upptogo de arbetet i *Kunama*, n. v. om Abessinien. Efter fyra år tvingades de 1870 att draga sig tillbaka; fem af missionärerna hade dukt under för det mördande klimatet och två fallit för mördarhand. Ett löftesrikt arbete påbörjades i Hamasén, den nordligaste delen af det abessinska höglandet, men upprets 1876 efter mordet på missionären P. E. Lager. På samma sätt gick det 1879 med ett löftesrikt arbete, som börjat bland de tigertalande stammarna i Geleb. Under en följd af år var arbetet koncentreradt på skol- och uppfostraverksamhet i M'kullo, dit den af missionären B. P. Lundahl (se d. o.) i Massaua 1871 upprättade skolan öfverflyttats 1879. Målet var närmast att fostra unga infödda till evangelister på sina respektive

fält inom den gamla etiopiska kyrkan med dess tigrinja- och amharinja-talande stammar, bland de muhammedanska tigretalande stammarna, kunamaer och gallaer. 1877 sändes de förste evangelisterna till Djimma i Gallaland. Och då italienarna 1889ingo fast fot i Hamasén, blef arbetet där återupptaget, såsom och samtidigt i Geleb och från 1898 i Kunama. Tre olika försök ha gjorts att med svenska missionärer tränga fram till Gallaland: 1881 af missionären G. E. Arrhenius (d. 1882 i Kartum) norrifrån öfver Kartum-Famaka, 1884 österifrån öfver Schoa och 1893 söderifrån med Kismayu, strax s. om Jubas utlopp, som utgångspunkt; de två första blefvo fullständigt resultatlösa, det tredje har ledt till upptagande af missionen bland kisuahelier och somalier som stödjepunkt för att nå fram till borannagallaerna. Infödda evangelister ha sändts af den evangeliska församlingen i Hamasén till Gallalandet, där de på olika platser upptagit arbetet. Bland dem är och den förre slafven Nesib, döpt af Lundahl 1872 till Onesimus, som efter 14 års arbete skänkt sitt folk hela bibeln på gallaspråket och dessutom andra för missionens arbete betydelsefulla skrifter: katekes, biblisk historia, sångbok, läsebok o. s. v. En svensk missionär har och sedan 1904 varit stationerad i Addis Abeba, Abessiniens hufvudstad. — Arbetet pågår f. n. inom den etiopiska kyrkan (hufvudsakligen i Hamasén) med syfte att framkalla en reformatörisk rörelse, på 4 hufvudstationer: Asmara (fr. 1891), Zazega (fr. 1891), Bellesa (fr. 1890) och Adi-Ugri (fr. 1907); bland de tigretalande stammarna i Geleb (fr. 1874 o. 1890) med Kheren och M'kullo som utstationer; i Kunama på två hufvudstationer: Kulluko (fr. 1867 och 1898) och Ausa-Konoma (fr. 1904) samt i Jubaområdet på

(fr. 1894), Bordhai (fr. 1894), Sedja (fr. 1897), Khurai (fr. 1900), Bijori (fr. 1901) och Harai (fr. 1907). Seminariet är förlagdt till Chindwara; de fruktansvärda nödåren 1896—97, 1899 och 1900



Fig. 3. Svenska missionsstationens i Chindwara (Indien) kyrka och skola.

föranledde en betydande utvidgning af barnhemmet i Sagar och upprättandet af ett nytt i Chindwara. 500 öfvergifna barn funno där sin tillflykt. Båda barnhemmen sammanslogos senare till ett i Chindwara, och i Sagar upprättades en kvinnlig industrianstalt jämte den förut där sedan flera år förefintliga för manlig ungdom. På sina båda missionsfält har Ev. fosterlandsstiftelsen (1911) 96 missionärer, af hvilka 59 kvinnliga, 217 infödda medarbetare, 3,418 församlingsmedlemmar, af hvilka 1,591 kommunikanter, 90 skolor med 2,458 lärjungar. Inkomsterna stego s. å. till 451,646 kr., utgifterna till 441,575 kr. Missionstidningen utgår (1912) i 26,000 ex. Missionsdirektorsuppgiften, med hvilken föreståndarskapet för missionsarbetet å Johannelund (se d. o. och fig.) varit förenadt ända till 1910, har innehaft af nuv. prof. emeritus V. Rudin (1862—69), kyrkoherden K. V. Almqvist (1869—75), kontraktsprosten J. Neander (1876—88), pastor J. Montelius (1888—93), nuv. professorn A. Kolmodin (1893—1909) och pastor J. Lindgren (sedan 1910). — Missionens angelägenheter handhas af en konferens, i Afrika bestående af alla de manlige missionärerna, i Indien af delegerade; i den förra är pastor A. Svensson, i den senare teol. d.r. A. G. Danielsson sedan många år tillbaka ordf. Alla viktigare frågor hänskjutas till missionsstyrelsen i hemlandet. Dess representanter i landsorten äro de s. k. provinsombuden (f. n. 877, af hvilka 278 prästmän). Hjälpföreningar, anslutna till Ev. fosterlandsstiftelsen, äro 314. Deputerade från dem jämte provinsombuden bilda årsmöteskonferensen, som väljer styrelse och inför hvilken denna är ansvarig.

Svenska missionsförbundets missionsfält äro Kongo, Kina och Turkestan. I Kongo blef efter 5 års samarbete med China-inland-missionen, Missionsförbundets mission 1886 själfständig. F. n. (1912) fortgår arbetet i Belgiska Kongo på följande hufvudstationer: Mukimbungu (fr. 1886), Kibunzi (fr. 1888), Diadia (1888—1906), Nganda (fr. 1890), Kinkenge (fr. 1897), Kingoyi (fr. 1900) och i Franska Kongo: Maziya (fr. 1909), Musana (fr. 1910) samt i hufvudstaden Brazzaville (fr. 1911). Därtill kommer transportstatio-



Fig. 2. Svenska missionsstationen i Kismayu (Brittiska Öst-Afrika).

tre stationer: Kismayu (fr. 1897; fig. 2), Jonti (fr. 1906) och Gosha (fr. 1910). Betydelsefulla språkliga arbeten ha utförts, förutom på gallaspråket, på amharinja-, tigrinja-, tigre- och kunama-språken. Så t. ex. har nya testamentet för första gången blifvit öfversatt och tryckt på tigre- och tigrinja-språken. Missionärerna K. G. Rodén och d.r. K. Vinquist (d. 1909) ha därvid inlagt den största förtjänsten. — Till Indiens Centralprovinser utsändes de förste missionärerna med gonderna, ett af Indiens urfolk, som mål 1877. Inom de tre distrikten Sagar, Betul och Chindwara fortgår arbetet bland hinduer och gonder på följande stationer: Sagar (fr. 1878), Betul (fr. 1880), Chindwara (fr. 1885; fig. 3), Nimpani (fr. 1886), Amarwara (fr. 1886), Chicholi

nen (nära Matadi) i Londe (fr. 1893), dit missions-tryckeriet är förlagdt. Ett stort antal missionärer (55 sedan 1895) har dukat under för klimatet. Arbetet går nu emellertid löftesrikt framåt. Betydande språkliga arbeten äro utförda, särskildt genom missionärerna N. Westlind (d. 1895) och K. E. Laman. Den förres gedigna grammatiska arbete är grundläggande för studiet af kongospråket; genom den senare har hela bibeln blifvit öfversatt. — En mission i Kina beslöts, då den i Alaska 1886 började missionen 1889 överlämnades till Svenska missionsförbundet i Nord-Amerika, och dit utsändes 1890 fyra missionärer. Där pågår f. n. (1912) arbetet i Mellan-Kina på följande hufvudstationer: Wuchang (fr. 1890), Ichang (fr. 1894), Shasi (fr.



Fig. 4. Svenska missionsstationen i Shasi (Mellan-Kina).

1896; fig. 4), Hwangchow (fr. 1901), Macheng (fr. 1905), Kingchowfu (fr. 1907) och Kienli (fr. 1909). Arbetet i Sungpu, som upptogs 1893, blef s. å. upprifvet genom mordet på missionärerna O. S. Wikholm och A. D. Johansson. Seminariet är förlagdt till Kingchowfu och utbildningsanstalten för lärarinnor till Hwangchow. — I Öst-Turkestan, där arbetet upptogs 1894, fortgår det på två stationer i



Fig. 5. Svenska missionsstationen i Kaschgar (Öst-Turkestan).

Kaschgar (fr. 1894; fig. 5), i Jarkand (fr. 1895), Nya Kaschgar (1906) och Jangi-Hisar (fr. 1912). På sina missionsfält har Missionsförbundet (1911) 123 missionärer, af hvilka 69 kvinnliga, 256 infödda medarbetare, 3,104 församlingsmedlemmar, 229 skolor med 5,822 lärjungar. Utgifter och inkomster för Missionsförbundets yttre mission (1911) 336,169 kr., hvori ingå kostnaderna för Missionsförbundets arbete i Kaukasien, Ryssland och England (dess sjömansmission) med 6 manliga och 9

kvinnliga arbetare. Missionsskolan är förlagdt till Lidingö. Missionsförbundet stöddes (1912) af 1,315 missionsföreningar och friförsamlingar med 96,450 medlemmar, fördelade (sedan 1912) på 14 distrikt med hvar sin distriktsföreståndare. Dess missionstidning, "Missionsförbundet", utgår (1912) i 18,500 ex. Dess förste missionsföreståndare var pastor E. J. Ekman 1878—1904, hvarefter hans uppgift öfvertogs af lektor P. Waldenström med missionären V. Sjöholm som missionssekreterare. Årsmöteskonferensen, bestående af delegerade från de till Missionsförbundet anslutna förenin-garna och friförsamlingarna, väljer styrelse och fattar beslut i alla viktigare frågor angående missionsarbetet.

Sv. missionen i Kina har sitt arbetsfält i prov. Schan-si, Schen-si och Hunan och står i nära anslutning till China-inland-missionen. Arbetet pågår där på följande hufvudstationer: Yuncheng (fr. 1888), Tungchow, Sanyuan och Ishiah (fr. 1891), Haichoro (numera Chichehou) och Mei-ti-chen (fr. 1895, sedan 1900 bistation), Hancheng (fr. 1897), Sinanhsien (fr. 1899), Yongning och Hunanfu (fr. 1902), Puchon (fr. 1903), Hoyang (fr. 1904) och Mien-chih (fr. 1905). Under boxarupproret 1900 nödgades alla missionärerna lämna sina stationer, men efter dess undertryckande kunde arbetet upptagas med ny kraft. Sv. missionen i Kina har (1911) 46 missionärer, af hvilka 28 kvinnliga, 90 infödda medarbetare, 842 nattvardsberättigade, omkr. 2,000 anhångare, 1 lärar- och evangelist-missionär, 13 skolor med 328 lärjungar. Inkomster och utgifter omkr. 120,000 kr. Dess organ "Sinims land" utgår (1912) i 2,500 ex. I dess kommitté, som kompletterar sig själf, var pastor J. Holmgren missionssekreterare från 1887 till sin död, 1911, hvarefter hans uppgift öfvertogs af missionären E. Folke, som ock är kommitténs nuv. ordf.

Helgelseförbundet har sina missionsfält i Syd-Afrika bland sulukaffrerna med stationerna Pietermaritzburg, Bethel, Entembeni, Durban, Port Shepstone, Betania, Imbizona och Itongasi och i Kina i nordligaste delen af prov. Schan-si med stationer i Soh-ping och Tso-yin (fr. 1895), och Hong-tien (fr. 1898), Tienchen och Tatungfu. 27 juni 1900 blefvo alla dess missionärer, 5 manliga och 6 kvinnliga, samlade till midsommarskonferens i Soh-ping, mördade af boxarna. Endast en af dess kvinnliga missionärer, som arbetade i prov. Sitschuen, blef räddad. Arbetet har dock senare åter upptagits med nya krafter. Helgelseförbundet har f. n. 43 missionärer, af dem 22 kvinnliga, 112 infödda medarbetare, 1,146 församlingsmedlemmar, 42 skolor med 1,423 lärjungar. Inkomster och utgifter uppgå till inemot 60,000 kr. Dess organ, "Trons segrar", utgår i 14,300 ex.

Skandinaviska alliansmissionen i Sverige, en numera själfständig organisation, eg. en gren af den liknämnda i Amerika (se sp. 683), har sina missionsfält uti Kina, Indien och Syd-Afrika. Till Kina utsändes 1892 genom missionären F. Fransons bemedling ett 40-tal svenska missionsarbetare, som trädde i amerikanska alliansmissionens tjänst och upptogo arbetet i stationerna Schan-si, Kan-su och Tschili, där denna mission innan boxarupproret hade ända till 20 hufvudstationer. Men då blefvo i aug. 1900 22 missionsarbetare och 15 deras barn

mördade af boxarna. Efter stormen öfvergick de kvarlevande svenske missionärerna till Skandinaviska alliansmissionen och stå nu jämte senare utsända under ledning af dess kommitté i Jönköping med kyrkoherden S. E. Hagberg som ordf. och A. Thomander som missionssekreterare. F. n. pågår arbetet i norra Schan-si på följande hufvudstationer: Feng-chen, Saratsi, Paotéo och Kueihuatjeng; i prov. Tschili i Süan-hwa-fu samt i Schang-hai. — I Indien är arbetsfältet i Khandesh med följande hufvudstationer: Mandulwar, Taloda, Nandurbar, Dondaiche och Dhanora; i Syd-Afrika i Transvaal med en hufvudstation i Pietretief. Skand. alliansmissionen har f. n. 30 missionärer, af hvilka 17 kvinnliga, 119 infödda medarbetare och 1,127 församlingsmedlemmar. Inkomster och utgifter uppgå till omkr. 65,000 kr. Dess organ, "Trosvitnet", utgår (1912) i 7,100 ex.

Svenska baptistsamfundet har sitt arbetsfält i prov. Schantung i norra Kina. Det har där (1911) 10 missionärer, af hvilka 6 kvinnliga, 47 infödda medarbetare, 397 församlingsmedlemmar, 13 skolor med 131 lärjungar. Inkomster och utgifter uppgå till 39,450 kr.

Metodistepiskopalkyrkan i Sverige underhåller 7 missionärer, af hvilka 5 kvinnliga, på den amerikanska metodistepiskopalkyrkans missionsfält i Öst-Afrika (Inhambane), Indien (Gujarat), Indiska arkipelagen och Väst-Kina. Dess inkomster och utgifter uppgå till 24,000 kr.

Sveriges insats i missionsarbetet är sålunda ej obetydlig. Genom den ovanligt rikhaltiga och värdefulla missionsetnografiska utställningen — omkr. 10,000 nummer — i Stockholm 1907 riktades allmänhetens uppmärksamhet därpå på ett sätt, som framkallade respekt äfven hos många, som sakna förståelse för missionärernas egentliga uppgift. I arbetets splittring på så många olika organisationer och platser ligger emellertid en fara. Koncentrering vore för visso önskvärd. Växande bärkraft, som det ständigt växande arbetet kräfft, har dock icke hittills saknats. 1856 uppgingo missionsgåfvorna till 18,500 kr., 1866 till 69,000 kr., 1876 till 203,000 kr., 1886 till 250,000 kr., 1896 till 425,000 kr., 1902 till 700,000 kr. och 1911 till 1 $\frac{1}{2}$ mill. kr.

Om behovet af samförstånd och ett närmande inom de olika missionsorganisationerna, därom af-lägga de hittills hållna missionärkonferenserna och den 1912 hållna missionskonferensen vittnesbörd.

Israelsmissionen. Dess uppgift under "hednignarnas tider" (Luk. 21: 24) är att genom evangelii predikan införa i Guds rike "kvarlevan enligt uttörelsen af nåd" (Rom. 11: 15) och förbereda hela folkets omvändelse vid Kristi återkomst (Rom. 11: 26 ff.). Under sekler har kyrkan försummat sina plikter i detta afseende, och judarna ha varit föremål för ett föraktfullt och ej sällan orättfärdigt och grymt behandlingssätt (se Judar). Icke dess mindre ha de tillväxt och utbredt sig och genom intelligens, rikedom och den maktställning i pressen, som de numera tillkämpat sig, vunnit betydligt inflytande. Detta till öfver 12 mill. människor uppgående folk, spriddt öfver hela världen, utgör icke blott ett omfattande, utan äfven mycket svårarbetadt missionsområde, det sistnämnda beroende icke blott på inre hinder hos folket själf, utan

icke minst på kristenhetens försyndelser mot det samma. — Den första anstalten för judemission inom den evangeliska kristenheten var det af professor J. H. Callenberg (d. 1760) upprättade *institutum judaicum* i Halle (det uppgick 1792 i de franckeska stiftelserna där). En af dess mest framstående judemissionärer var St. Schultz (d. 1776). 1809 bildades *London society for promoting christianity among the jews*. Dess organ äro "The jewish intelligencer" och "The children jewish advocate". Från 1817 har det ombesörjt öfr. af N. T. på hebreiska i flera upplagor, den bästa utförd af Fr. Delitzsch i Leipzig. Bland dess missionärer må särskildt nämnas d:r M'Caul, "en fader i Israel" (från 1840 professor vid King's college i London, d. som pastor i St. Magnus 1853), Christian Schwartz (d. 1870), Johan Christian Moritz (d. 1866 i Göteborg) m. fl. 1842 stiftade dissenter i England ett eget judemissionssällskap, *The british society for the propagation of the gospel among the jews*. Dess organ är "Jewish herald". Dess flesta missionärer äro till börden judar. I Amerika är *American board of commissioners for foreign mission* (stiftad 1810) det mest betydande judemissionssällskapet. I Skottland beslöt den presbyterianska kyrkans generalsynod 1838 att missionera bland judarna. Judemissionssällskap bildades 1822 i Berlin (dess organ är "Der friedensbote"), 1831 i Basel (förberedt 1820, det första, som upprättade ett proselythem), 1844 i Westfalen, 1863 i Norge (förberedt 1844 genom Stavanger missionsförening för Israel) och 1884 i Danmark, m. fl. st. — Banbrytare för den svenska judemissionen var den ofvan nämnde Johan Christian Moritz. 1874 började pastor Aug. Lindström utge "Missionstidning för Israel"; 1875 bildades *Föreningen för israelsmissionen*, som till en början understödde judemissionen i utlandet på olika platser (Östersjö-provinserna, London, Rom, Palestina m. fl. st.). Det 1878 genom d:r Erik Nyström upptagna själfständiga arbetet i Beirut nedlades efter 2 $\frac{1}{2}$ år. 1879 upprättades ett proselythem i Sundbyberg, 1888 flyttadt till Stockholm, där sedan 1907 Messiaskapellet (Idungatan 4) är dess centrum. Själfständigt arbete bland judar i utlandet har föreningen f. n. i Syd-Ryssland med Odessa som hufvudort och i Jassy (Rumänien). Den på sistnämnda plats stationerade pastor Joh. Resnick utger "Berith Am", en tidning på jude-tyska. Föreningens missionstidning utgår i omkr. 6,500 ex. Dess inkomster och utgifter uppgå till omkr. 60,000 kr. Missionsföreståndare är efter pastor Lindströms afgång pastor T. Lindhagen. — Om *Svenska Jerusalemföreningen* och dess verksamhet i Palestina se *Jerusalemförening*. Den senaste internationella judemissionskonferensen hölls i Stockholm 7—9 juni 1911.

Enligt den vid världsmissionskonferensen i Edinburgh 1910 framlagda statistiken funnos då 95 missionsorganisationer för Israel, hvaraf 44 komma på Amerika och Canada, 28 på England, Skottland och Irland, 16 på den europeiska kontinenten, 4 på Asien, 2 på Australien och 1 på Syd-Afrika. Missionsstationerna uppgingo till 222, antalet missionärer var 461 manliga och 343 kvinnliga. Arbetet utföres genom evangelisation, betydande

skriftspridning, läkarmission, uppfostringsanstalter och proselythem. Utan att direkt vara föremål för missionsverksamhet föras många judar genom kristna, med hvilka de komma i beröring, under evangelii inflytande. Väsentligen är det bland de s. k. lägre klasserna, som missionen vunnit någon större ingång, mest bland österrikisk-ungerska, polska och ryska judar. Äfven inom judendomen har framträdtt rörelser i riktning mot kristendomen (Josef Rabinowitz). Ju mera "hedningarnas tider" närma sig sitt slut, desto större betydelse får judemissionen.

A. K.

Den inre missionen i Sverige, d. v. s. den af frivilliga krafter utövade verksamheten för att afhjälpa andlig — och sedermera äfven lekamlig — nöd inom kyrkosamfundet, kan anses ha tagit sin begynnelse med de lifliga religiösa rörelser, som förmärktes under de sista årtiondena af 1600-talet, under 1700-talet samt i större omfång och egentligen, under 1800-talet. Det var en lekmanverksamhet, som utövades företrädesvis på enskilda böböne- och predikamöten, saknade fast organisation och hämmades genom det 1726 utfärdade s. k. konventikelplakatet (jfr Konventikelplakatet, [L]ekman och Läsare). Under inverkan af den för saken nitiske K. O. Rosenius (d. 1868) antog lekmanverksamheten en mer bestämd form i s. k. traktatsällskap och missionsföreningar (de äldsta i Gäfve 1849, Jönköping 1853 och Kristianstad 1855), hvilka utsände "kolportörer" först som skriftspridare, sedermera som folkpredikanter. Föreningslänkar för en stor del af de spridda krafterna blefvo den 1856 bildade Evangeliska fosterlandsstiftelsen (se d. o.) och det nr denna 1878 utbrutna Svenska missionsförbundet. Efter konventikelplakatets upphäfvande (1858) tog "inre missionen" en högst betydande omfattning. F. n. äro omkr. 300 missionsföreningar förenade med Ev. fosterlandsstiftelsen. Ett stort antal enskilda uppbyggelselokaler, tillhöriga de s. k. "missionsföreningarna", finnes rundt om i landet. Förutom genom predikande och skriftspridning söker inre missionen äfven verka för barnen genom söndagsskolor, barnhem och barnkrubbor, för ungdomen genom bibelklasser, ungdomsföreningar och sångföreningar; vidare har den upprättat magdalenahem, arbetshem, hem för elända, fattigkassar, sjukhem, sjömanshem etc.

I släktskap med "inre missionens" arbete, men på utpräglat kyrklig grund står en under de sista årtiondena allt lifigare bedriven verksamhet bland barn och ungdom inom de svenska församlingarna, liksom och den kvinnliga och manliga diakoni (diakonissanstalten fr. 1849, diakonanstalten fr. 1898, Samaritern hemmet fr. 1893), som jämte annat frivilligt kyrkligt arbete nyligen fått ett enande och stödjande organ i den af K. M:t på kyrkomötets begäran 1910 tillsatta Svenska kyrkans diakonistyrelse.

[—d. (J. T. B.)

Missionera, verka som missionär (se d. o.).

Missionsalfabet, *språk*., kallas alfabet, som särskildt äro inrättade till bruk för missionärer vid återgifvande i skrift af förut skriftlösa språk. Dels räcker det vanliga latinska alfabetet sällan till, enär språkljud möta, som i detta sakna beteckning. Dels ha de vanliga bokstäfverna olika betydelse, och samma språkljud tecknas olika i olika språk. [L].

Missionsdag. Se Kyrkoår, sp. 525.

Missionsföreningar. Se Mission, sp. 681.

Missionskonferenser. Se Mission, sp. 669.

Missionssällskap. Se Mission, sp. 667 ff.

Missionsvänner, en religiös sammanslutning bland svenskarna i Amerika. Missionsvännerna ha sin uppkomst från de andliga rörelser, som genom lekmanverksamheten uppstod inom svenska statskyrkan från midten af 1800-talet. De kallade sig missionsvänner (eller endast "vänner"), emedan de särskildt intresserade sig för inre och yttre mission. De förste missionsvännerna kommo i början af 1860-talet till Amerika. Den första missionsföreningen bildades i Swede bend, Iowa, 1864. Den nästa bildades 1868 i Chicago, ombildad 1869 till församling och inkorporerad med samma rättigheter som ett kyrkosamfund. Svenska evangelisk-lutherska missionssynoden bildades 1873, omfattande flesta af de existerande svenska missionsförsamlingar i Amerika. Snart uppstod äfven Svenska evangelisk-lutherska Ansgrätsynoden i Förenta staterna bland missionsvännerna. Enda skillnaden emellan var, att den senare ej var lika sträng i fördringarna beträffande medlemskap. 1885 egde efter sju års underhandlingar en sammanslutning rum mellan dem, då Svenska evangeliska missionsförbundet i Amerika organiserades af 46 församlingar. De till förbundet hörande församlingarna stå helt fria. Förbundet blandar sig ej i församlingarnas enskilda angelägenheter, medan de gemensamma afgöras på årsmöte, där hvarje församling representeras genom två ombud. — Missionsvännerna räkna sig som lutheraner, men anse det icke rätt att kalla sig efter någon människa. Beträffande läran stå de på luthersk grund i fråga om nådemeden, men omfatta i allmänhet den af P. P. Waldenström företrädade åsikten i fråga om försöningen. Som samfundsorganisation står förbundet midt emellan kongregationalister och presbyterianer. — Antalet missionsvänner i Amerika var 1911 23,930, fördelade på 216 församlingar. Antalet pastorer var s. å. 392 och kyrkor 279. Värdet af all kyrkoegendom var 1909 1,9 mill. dollar. Utgifterna för löner, underhåll af kyrkor och andra ändamål uppgingo s. å. till 388,091 dollar. Missionsvännerna underhålla en immigrationsmission, Alaska- och Kinamission samt ett ålderdomshem och lasarett. Med förbundets 1895 grundlagda läroverk, North Park college, och teol. seminarium, beläget i en af Chicagos förstäder, är förenad handels- och musikskola. Antalet lärare är 12, studerande 169 (1911). — Missionsvännernas hufvudorgan är den i Chicago utkommande veckotidningen "Missionsvännen", som började utkomma 1874 (månatlig till 1880) och utgår i en upplaga om 20,000 ex. — En gren af missionsvänner, som sedan 1908 varit organiserad som Svenska evangeliska frikyrkan, har ej så fast församlingsform. Antalet medlemmar 1911 var omkr. 5,000, fördelade på 130 församlingar med 135 pastorer. Deras organ är "Chicagobladet", som började utkomma 1877 och har en upplaga på 10,000 ex. — En tredje gren af de svensk-amerikanska missionsvännerna kallar sig kongregationalister och är förbunden med amerikanska kongregationalist-samfundet, men fristående, hvad deras verksamhet beträffar. Det är företrädesvis inom staterna ö. om

Chicago, som dessa finnas. Antal församlingar 1911 var 125, medlemmar omkr. 1,200. Äfven denna grupp har ett eget organ, "Österns veckoblad", grundlagt 1896, med upplaga på 5,000 ex. — Mellan de tre grenarna finnas inga egentligen denominationella skiljaktigheter. Endast i fråga om det organisatoriska arbetet hysa de olika åsikter. — *Skandinaviska alliansmissionen* är namnet på ett bland de svenske tillsammans med de norske och danske missionsvännerna existerande sällskap, hvars verksamhet ligger uteslutande inom den yttre missionens område. Sällskapet underhåller 97 missionärer (1911), fördelade på 5 missionsfält: Kina, Japan, Indien, Mongoliet och Afrika. Af dessa äro omkr. 50 stationerade i Kina. O. A. L.—r.

Missionär, person, som är utsänd till främmande land, för att utbreda och befästa kristendomen bland icke-kristna folk. Se *Mission*.

Mi'ssi régis, lat. Se *Missi dominici*.

Mississippi (af algokinorden *missi*, allt, och *sipi*, vatten, flod, "stort vatten", eller, som Chateaubriand öfversatt det, "vattens fader"), centralådern i det vattensystem, som vattnar större delen af Nord-Amerikas förenta stater mellan Appalachen och Klippiga bergen, i samband med Missourijordens längsta flod (6,792 km.), uppstår, såsom Schoolcraft (1832) och Nicollet (1836) fastställt, af flera små vattendrag från ett moränlandskap s. om Itascasjön i norra Minnesota, af hvilka Nicollet creek (Nicollets infant M. river) och Elk creek äro de mest kända. Från Itascasjön (455 m. ö. h.) strömmar M. som en 3,5 m. bred och 0,6 m. djup å i nordlig riktning, som snart ändrar sig till nordöstlig och östlig, hvarunder den ofta af moräner uppdräms till sjöar (Bemidji, Cass och Winnibigashish) och förstärkes genom tillopp från andra sjöar (Turtle, Leech m. fl.). Mer och mer riktas den mot s. ö. och nedanför Pokegamafallen mot s. v., nedanför Brainerd åter mot s. ö., i hvilken riktning den når Minneapolis, med undantag af forsarna vid S:t Cloud och Little Falls en lugnt framrinnande segelbar flod, som från ömse sidor upptagit Prairie river, Swan, Rum (från Mille Lacs), Crow Wing, Sauk, Crow river m. fl. I Minneapolis, 553 km. från Itascasjön, 242 m. ö. h., bildar den vid öfvergången af en silurisk kalkstens-tröskel S:t Anthonyfallet, som med forsarna ofvanför är 25 m., utom dem 6 m. högt och utgör en stark kraftkälla för industrien, men ett fullständigt hinder för flodfarten. I en trång cañon når den 22 km. längre ned S:t Paul, hvarifrån den under sitt återstående lopp till Mexikanska viken (3,115 km.) bildar en oafbruten vattenväg. Omkr. 75 km. nedanför S:t Paul vidgar den sig till den 40 km. långa, 5 km. breda Lake Pepin, behåller sin sydöstliga riktning till Clinton (nedanför Dubuque) och, efter en kort sydsydvästlig sträcka, hvarunder den vid Keokuk bildar sina sista flodfarten försvårande forsar (som kringgås af Des Moines-Rapidskanalen), i det stora hela ända till sin förenig med Ohio, den största bifloden från vänster sida. M. mottar därunder fr. v. S:t Croix, Chippewa, Wisconsin, Rock river, Illinois och Kaskaskia, fr. h. Minnesota, Wapsipinicon, Iowa, Des Moines och slutligen, 2,072 km. ofvanför sitt utlopp och 122 m. ö. h., den väldiga Missouri. Efter sin förenig med Ohio, 1,765 km. från Mexikanska viken, 82

m. ö. h., rinner den med starkt slingrande lopp genom sitt alluvialland, som den hvarje år öfversvämmar, till den trakt, där Red river, 508 km. från hafvet och på 2 m. höjd, förenar sig med M. Ett stycke nedanför utgå från M. 4 sidoarmar, som dock i vattenmängd stå mycket efter huvudströmmen: Iberville, som genomströmmar flera sjöar ö. om M. (Maurepas, Pontchartrain och Borgne) samt Atchafalaya, Plaquemine och Bayou la Fourche v. om huvudfloden. Denna fortsätter genom deltat och faller 153 km. nedanför New Orleans genom tre huvudarmar: Southwest pass, South pass och Northeast pass (det senare deladt i två kanaler, af hvilka den nordligare kallas Pass à l'Outre), ut i Mexikanska viken. Största vattenmassan (52 proc.) afgår genom Northeast pass, 41 proc. genom Southwest pass och 7 proc. genom South pass. Utom Ohio rinna till nedre M. fr. h. S:t Francis, White river, Arkansas och Red river samt fr. v. Sunflower, Yazoo och Big Black river. Floden är vanligen lägst i okt. och stiger därefter hastigt, tills de nordliga bifloderna tillfrysas. I febr. börjar den åter stiga och når sin högsta punkt omkr. 1 april. Den faller då några decimeter, men regnet i öfre M.-bäckenet kommer den åter att stiga, och högvatnet varar någon tid in i juni genom de sena vår- och tidiga sommarregnen i Missouribäckenet, hvarefter vattnet långsamt faller. Skillnaden mellan högsta och lägsta vattenstånd utgör vid S:t Paul 6,4, vid S:t Louis 12,5, vid Cairo och Vicksburg 16, vid White rivers mynning 16,4, vid Baton Rouge 12,4 och vid New Orleans 6,2 m. Vid sina stora våröfversvämnningar, som kunna sätta mer än 77,000 kvkm. under vatten och som icke sällan på ett hotande sätt fortsätta flera månader, arbetar floden att på låglandet slita sönder sina stränder och ändra sitt lopp, framför allt genom afskärningar (*cutoffs*) af öglorna i strömfåran, hvarför därstädes bildas en mängd gamla vatten, s. k. oxhornsjöar (*oxbow lakes*) och sidoarmar (*bayous*), som blanda sitt vatten med biflodernas nedre lopp. Floden, som genom de nämnda afskärningarna förkortar sin strömfåra (på de sista 100 åren med mer än 300 km.), mäter från Itasca till mynningen 3,694 km., från Missouris källa 6,792 km. Hela flodområdet utgör omkr. 3,237,500 kvkm., hvaraf öfre M:s (ofvanför förenigen med Missouri) 450,000 kvkm. och Missouri 1,320,000 kvkm. Den senare floden är således i afseende på längd och vattenområde afgjordt öfverlägsen. M:s vattenmassa utgör i medeltal vid New Orleans 18,800 km. (max. 34,000) per sek., hvaraf öfre M:s, från de norra morän- och sjölandskapen 3,350 km. (17,5 proc.), Missouri från de västra stäpp- och berglandskapen endast 2,600 km. (14,2 proc.), så att den förra vid förenigen vid S:t Charles är den ståtligare och som kulturbärande den ojämförligt viktigare. Ohio med en vattenmassa af 5,800 km. (30,7 proc. af hela, max. 34,000 km.) når nästan upp till de förenade M. och Missouri, emedan dess 554,000 kvkm. stora nederbördsområde ligger i de nederbördsrika Appalachen. M:s oerhördt stora vårflöden komma och till alla största delen från Ohio. Arkansas med ett 417,000 kvkm. stort vattenområde bidrar till hela vattenmassan med endast 1,360 km. (7 proc., max. 7,000 km.), Red river, 250,000 kvkm., med

1,400 kbm. (7,6 proc.). Arkansas och Red rivers högvatten inträffa ofta samtidigt, Missouri och Ohios nästan aldrig.

Massan af fasta ämnen, som M. nedför för att aflagra vid mynningen, beräknas till 211 mill. kbm. Ärligen, men aflagras mycket ojämnt. Bevisadt är dock, att utloppsmynningarna (de s. k. passen) tämligen raskt förlängas och bli grundare. Det genom Eads' jetéer skapade djupet af 9 m. i sydpasset kan bibehållas endast genom muddring. Deltats allmänna form har dock, så långt man kan följa tillförlitliga kartor (mer än ett årh.), bibehållit sig tämligen oförändrad. Blott vid sjöarna och vikarna på sidan om strömmen har man iakttagit en långsam uppgrundning. Bankarna vid mynningarna beredde ursprungligen flodfarten stora hinder, enär största djupet där icke öfversteg 3,5—4 m. Genom anslag af kongressen 1837—56 lästads kom ett djup af 5,5 m., men det befanns snart otillräckligt, och kongressen tillsatte en kommitté, som uppdrog arbetet åt ingenjören J. B. Eads. Genom anläggning af jetéer bragte denne floden att själf fördjupa sin strömfåra, och därigenom ha syd- och sydvästspassen fått ett medeldjup af 9 m. och en bredd af minst 60 m.

I södra delen af sitt alluvialland strömmar M. långa sträckor mellan strandvallar, som den själf byggt och hvilas från stranden vända slutningar ha det bästa kulturland, hvaremot områdena längre bort, i synnerhet i Yazoo- och Tensasbäcken, ligga lågt och i stor utsträckning äro försumpad, med videarter beväxna mark (*swamps*). För att så mycket som möjligt skydda kulturlandet för öfversvämningar (af hvilka de svåraste voro 1882 och 1897) ha unionsregeringen och vederbörande stater anlagt konstgjorda dammar (*levées*), som utan andra afbrott än flodmynningar och högt land sträcka sig från New Madrid (nedanför Cairo) till Fort Jackson och 1908 hade en längd af omkr. 2,400 km. och en massa af 168 mill. kbm. Kostnaden härför beräknas till 57,5 mill. doll., hvaraf unionsregeringen utgifvit 22,5 mill. Ligga dammarna för nära floden, hvilket ofta är fallet för att skydda redan odladt bakomliggande lågt land, utskär den stora stycken, hvarför ständiga reparationer krävas. Den af kongressen 1879 tillsatta 7-mannakommittén, som har bestyret med dammarna, skall äfven genom korrekationer och muddringar söka hålla M. segelbar och har inalles utgifvit mer än 70 mill. doll.

M.-bäddens mark från Ohiomynningen till hafvet består af hård, blåaktig, ovanligt seg lera, som delvis är betäckt med sand och grus eller jord och slam. Stora bankar med ren kvartssand träffas öfverallt, där strömmen är nog snabb att kunna föra slammet med sig. Men där älven rinner långsamt, har den betäckt leran med slam och jord och bildat med vidensnär beväxna bankar. M:s fall är i öfre loppet tämligen betydligt, men utgör i det nedre knappt 56 mm. på 1 km., från deltats början vid Red rivers mynning till hafvet, 503 km., blott 30 mm., de nedersta 150 km. blott 20 mm. per km. Likväl behåller vattnet ända till mynningen stor hastighet, som under hela nedre loppet är tämligen lika (1,76—1,87 m. i sek.) och aftar först i mynningarna, men utgör äfven där vid högvatten 1,20 m. per sek. Denna stora hastighet förklaras af

bäddens jämförelsevis ringa bredd och stora djup. Vid medelvattenstånd är bredden från Ohio till Arkansas omkr. 1,370 m., nedanför Arkansas 1,220, i öfre hälften af deltat blott 920 m., nedanför Orleans blott 750 och först i yttersta ändan af passen 2,100—2,400 m. Men ju mindre bredden, dess större är djupet. Omedelbart nedanför Ohiomynningen utgör det vid högvatten ända till 27 m., vid början af deltat 30 m., vid New Orleans och gaffeldelnings 36 ända till 45 m. Det oaktadt finnas många grunda ställen, som göra det svårt för mera djupgående fartyg att vid lågvatten komma fram. Jämte dessa föränderliga bankar och lösruckta strandstycken samt trädstammar (*snags*), som fastna i botnen, försvara äfven hvirflar och motströmmar flodfarten. Segelfartyg behöfva 5—30 dagar uppför floden från mynningen till New Orleans, medan de vid gynnsam vind kunna göra nedfarten på 12 timmar. Nu trafikeras floden uppströms nästan endast af ångbåtar; nedströms begagnar man därjämte flatbottnade farkoster (*arks*), som icke gå uppför igen. Ångbåtsfarten började 1811 med den af N. Roosevelt byggda "New Orleans". Trots de stora summan, som nedlagts på strömrrensningar o. d. nedanför Missouri mynning, har flodfarten i fråga om fraktkostnader ej kunnat konkurrera med järnvägarna. Men numera gäller det ej blott konkurrens. Flodområdets produktionsförmåga är så stor, att järnvägarna ensamma ej kunna möta handels kraf. Sedan Chicagos afloppskanal (7,3 m. djup) 1900 fullbordats till Lockport vid Desplaines, har man yrkat på en segelbar kanal (4,3 m. djup) därför till St Louis, och undersökningar för en sådan gjordes på kongressens bekostnad, men då den ansågs komma att draga en kostnad af 128 mill. doll. i anläggning och 6 mill. i årligt underhåll, har man stannat vid en 2,75 m. djup kanal. M:s och dess biflodens sammanlagda segelbara längd uppsattes officiellt till 22,384 km. — Ehuru flodens nedre lopp upptäcktes af Hern. de Soto 1541 eller möjligen af Al. Alv. de Peneda 1519, begagnade européerna sig ej af upptäckten, och två fransmän, L. Joliet och J. Marquette, gjorde först 1673 floden allmänt känd genom en resa utför densamma från Wisconsin till Arkansas' mynning. 1680 undersökte L. Hennepin, sänd af La Salle, som önskade förvärfa hela flodområdet åt Frankrike, floden från Illinois' mynning till St Anthonyfallet, och två år senare för La Salle själf från Illinois till Mexikanska viken samt tog formlig besittning af landet i Ludvig XIV:s namn. 1763 tog England från Frankrike allt land i ö. (med undantag af New Orleans), och återstoden af flodområdet s. om 31° hade Frankrike i hemlighet afträtt till Spanien 1762. 1795 erhöi unionen fri segling på floden från mynningen. Spanien återgaf till Frankrike Louisiana 1800, men genom Louisiana purchase 1803 kom nästan hela flodområdet till unionen. Som källtrakterna voro otillräckligt kända, gaf unionsregeringen Zeb. Pike 1805 i uppdrag att undersöka dem, och då han 1806 kom till Leech lake, ansåg han den som hufvudkälla. Lewis Cass, guvernör i Michigan terr., som då hade M. till gräns i v., ledde 1820 en expedition till samma trakt, men kom ej längre än till Cass lake, emedan vattnet var för grundt. 1832 upptäckte

Schoolcraft Itascasjön, 1836 följde J. Nicollet ett dess tillflöden, sedan kalladt Nicolletts infant M. river, och hans undersökningar fortsattes 1889 af J. Vr. Brower. Kort därefter bildades "Itasca state park", som innesluter sjön och dess tillflöden.

Litt.: A. P. C. Griffin, "The discovery of the M.; a bibliographical account" (1883), J. L. Greenleaf, "The hydrology of the M." (American journal of science, bd 2, 1896), R. M. Brown, "The M. river from Cape Girardeau to the head of the passes" (Bull. of the American geographical society, bd 34, 35, 1902, 1903), J. W. Monette, "The progress of navigation and commerce on the waters of M. river and the great lakes" (M. historical society, bd 7, 1903), L. M. Haupt, "The M. river problem" (Proceedings of the American philosoph. society, bd 43, 1904), och "Annual reports of the M. river commission" (1880 ft.). Wbg.

Mississippi, officiell förkortning Miss., en af Nord-Amerikas förenta stater, uppkallad efter floden M., som på en sträcka af 900 km. bildar dess västra gräns, ligger mellan 30° 13' och 35° n. br. samt mellan 88° 7' och 91° 41' v. lgd samt gränsar i ö. till Alabama, i s. till Mexikanska viken och Louisiana, i v. till Louisiana och Arkansas samt i n. till Tennessee. Areal 121,376 kvkm., hvaraf 1,300 kvkm. vatten. Staten saknar berg, men en betydande höjdskillnad förefinnes mellan de längs Mississippi samt mellan denna och dess biflod Yazoo, under Mississippis högvattenstånd belägna jämna alluvialländerna (*bottom*) och den inre större delen af staten (*the upland*), en vågig prärie, 45—180 m. ö. h. (i Pontotoc ridge i n. ö. 240—300 m.). Mellan de nämnda floderna ligga kärrtrakter (*swamps*), beväxna med sumpeypress (*Taxodium*). Genom en oafbruten rad af vallar (i medeltal 4,5 m. höga), som med stor kostnad måste underhållas, hindras Mississippi att öfversvämma mer än $\frac{3}{4}$ af "the bottom", som i allt upptar omkr. 18,000 kvkm. Kustlinjen (omkr. 135 km. lång) omgifves af en flack sandstrand, bruten af flera små och grunda inskärningar (St Louis, Biloxi, Pascagoula och Point aux Chênes). Utanför kusten och skilda därifrån af det grunda, knappt segelbara M. sound ligga några låga, långa och smala sandöar (Petit Bois, Horn, Ship och Cat). Staten består af tertiära sand-, ler- och murgellager, i n. ö. af till kritformationen hörande bildningar och har mycket litet malmer; de enda värdefulla mineralen äro sand- och kalksten, mangel och eldfast lera. De viktigaste floderna äro Mississippi jämte dess bifloder Yazoo och Big Black river samt Pearl river och Pascagoula, som gå omedelbart till Mexikanska viken, samt Tennessee, som berör statens nordöstra hörn. Mississippi, Yazoo och Tennessee äro segelbara året om, Pearl river och Pascagoula endast vid högvatten (jan.—apr.), enär de äro spridda af sandbankar, men ha värde som flottleder till sågverken vid kusten. Bästa hamnen är redan innanför Ship island, från hvilken en 90 m. bred och 6 m. djup kanal 1901—06 fördjupats till Gulfport (v. s. v. om Biloxi) och den där fördjupade ankarplatsen. — Klimatet är i allmänhet mildt, men växlar med breddgraden. Medeltemperaturen för staten är 18° C. (19,° vid kusten och 16° i n.). Under 20-årsperioden 1887—1906 voro ytterligheterna vid

Biloxi —18 och +38, vid Pontotoc i n. ö. —24 och +40, s. Största antecknade kölden är —26° vid Aberdeen och största värmen 41,7°. Den normala nederbörds mängden är 1,200—1,300 mm. Något snö faller i statens norra hälft, s. om Natchez sällan. — Statens hufvudnäringar äro jordbruk och skogsafverkning. Ursprungligen var staten en nästan sammanhängande skog af till större delen löffällande träd, och ännu år 1900 uppgåfvs 70 proc. af arealen vara skogsmark. Det finns mer än 120 trädslag, hvaraf 15 ekarter. Afverkad skogsprodukter värderades 1905 till 24 mill. doll. Minst hälften af staten har ytterst bördig jord, men ej mer än $\frac{1}{4}$ af den odlingsbara marken är brukad. Farmarna sammanlagda areal var 1910 75,100 kvkm. (hvaraf 48,5 proc. nyttigt använd). Viktigaste produkten är bomull, som 1910 odlades på 13,300 kvkm. och gaf 1,254,400 balar, värderade till 88,5 mill. doll., och 570,000 ton bomullsfrö (10,5 mill. doll.). Det förnämsta sädeslaget är majs, som på omkr. 10,000 kvkm. 1910 gaf omkr. 19 mill. hl.; andra sädeslag (hafre, hvete, råg och ris) odlas i alltmer aftagande kvantiteter. Socker-rör odlas företrädesvis i statens södra del, sockerhirs nästan öfverallt. Största framstegen har trädgårdsskötseln gjort på de sista årtiondena. Fisket är begränsadt hufvudsakligen till M. sound, som lämnar ej obetydligt med ostron. Bristen på kol och järnmalm och goda hamnar (före anläggningen af Gulfport) har hållit industrien nere. Dess sammanlagda produktionsvärde var 1905 endast 57,5 mill. doll. (1909 80,5 mill.), hvaraf 26,4 mill. kommo på skogsprodukter och 15 mill. på bomullsfrölja och -kakor samt bomullsvaror. Järnvägar-na, som 1880 hade en längd af endast 1,813 km., hade 1910 nått en längd af 7,250 km.

Folkmängden utgjorde 1910 1,797,114 och 1900 1,551,270 pers., hvaraf 58,5 proc. negrer, 2,203 indianer (af choctawstammen, alla taxerade) samt 237 kineser. I utlandet födda voro endast 7,981, hvaraf 1,926 tyskar och 303 svenskar (1910 290). Skolväsendet var länge försummat, och skoltväng existerar ej ännu. Först 1890 inrättades ett lärarseminarium (vid statsuniversitetet). Svarta och hvita undervisas i skilda skolor; deras utrustning är densamma, men de hvite betala $\frac{9}{10}$ af skolafgifterna. Högre läroanstalter äro statsuniversitetet (öppnadt 1848, i Oxford), Agricultural and mechanical college (1880, nära Starkville), Industrial institute och College for girls (1885, i Columbus), Alcorn agricultural and mechanical college för färgade (1871, i Westside) samt några religiösa samfunds colleges. — Författningen är af 1 nov. 1890. Hufvudsyftet med densamma var att på ett lagligt sätt bevara de hvides öfervikt öfver den okunniga negermajoriteten. Till de vanliga kvalifikationerna (ålder, kön och bostadsband) har fogats den bestämmelsen, att för rösträtt kräffes två års skatt före valet samt förmåga att läsa statskonstitutionen eller att uppfatta den, om den föreläses. De högre ämbetsmännen väljas för 4 år, guvernören, skattemästaren och auditören kunna ej omedelbart omväljas. Nästan alla tjänstemän, utom domare, väljas af folket. Lagstiftande församlingen, en senat af 45 och ett representanthus af 133 pers., valda för 4 år, sammanträder i hufvudstaden Jackson, till ordinarie session hvart

värde är, till särskild session i midten af mellan- tiden för att bestämma inkomst- och utgiftsstaten samt till extra sessioner, när guvernören anser nödigt. Statens skuld uppgick 1911 till 4,18 mill. doll. Den beskattade förmögenheten var 1910 393,6 mill. doll. (fastigheter 231,9, personlig 110,7, järnvägar etc. 51 mill.); för 1904 beräknades förmögenheten till 688,23 mill. doll. Till kongressen sänder staten 2 senatorer och 8 representanter. — Staten kommuniserades först af fransmän i likhet med staten Louisiana och delade dennes öden till 1763, då Frankrike afträdde den nuv. statens område till England. 1779 bemäktigade sig spanjorerna området s. om 31°, hvilket England 1783 formligen afträdde till dem, samtidigt med att återstoden till 22° 25' n. br. afträdde till Förenta staterna. 1778 bildades däraf territoriet M., som 1804 utsträcktes till 35:e breddgraden och 1812 ökades med den spanska andelen. 1817 afskildes Alabama från territoriet, som då blef stat. Indianerna, som dittills bildat massan af befolkningen, flyttades 1816 (chichasaws) och 1830—32 (choctaws) fr. om Mississipp. M., en af "slafstaterna", var en af de första staterna, som på grund af slaffrågans utträdde (jan. 1861) ur unionen och slöt sig till konfederationen. Det blef därför 1862—63 akademiplatsen för många viktiga rörelser under det stora inbördeskriget, efter hvars slut slafveriet 21 aug. 1865 upphäffdes inom staten. Wbg.

Mississippikompaniet. Se Law, sp. 1409.

Missiv (af lat. *missum*, af *mittere*, sända bref), sändebref. 1. Skrifvelse, som åtföljer en handling och i allmänhet endast anmäler eller begär, att handlingen skall till vederbörande myndighet framlämnas. — 2. Ett af kyrkostyrelsen (i Sverige Ele ecklesiastika konsistorierna) utfärdadt förordnande a) för det extra ordinarie prästerskapet att i ämbetet biträda det ordinarie eller att vid inträffande ledighet uppehålla tjänsten (motsvaras i katolska kyrkan af biskopens *missio canonica*), b) för präster, som äro uppförda på förslag till en prästerlig beställning, att aflägga predikprof, c) hvarvid i missivet, hvilket skall uppläsas för församlingen i fråga, de föreslagnes meriter böra, till ledning vid valet, upptagas.

Missivöra (se Missiv), förordna, utfärda missiv för.

Missljud. Se Kakofoni 1 och 2.

Missne, bot. Se Calla.

Missnefamiljen, bot., namn på fam. *Araceæ*.

Missnöjesanmälan, jur. I vissa fall skall enligt bestämmelser i Rättegångsb. part, som vill fullfölja talan i högre rätt mot lägre rätts beslut, hos den lägre rätten anmäla missnöje mot beslutet. Missnöjesanmälan, som till sin innebörd är ett tillkännagivande af partens afsikt att överklaga beslutet, utgör i dessa fall en förutsättning för talans fullföljande. Ifrågavarande bestämmelser förekomma i 16:e kap. 3:e § beträffande underrätts beslut öfver invändning om jäf mot domare i rätten eller öfver invändning mot rättens behörighet samt i 30:e kap. 12:e § beträffande fullföljd af talan mot hofrätts utslag genom revisionsansökning. Den vadeanmälan, som enligt 26:e kap. 1:a § är föreskrifven som villkor för fullföljd af talan mot underrätts utslag genom vad, är ock, fastän den ej

benämnas missnöjesanmälan, till sin innebörd att hänföra hit. E. K.

Missolo'nghi (Missolunghi, nygr. *Meso-lo'ngion*), fästning och hufvudstad i grekiska nomos (län) Akarnanien-Etolien, i en sumpig trakt n. om inloppet till Patrasviken. 8,394 inv. (1896; som kommun 11,015). Årkebiskopssäte, gymnasium, rymlig hamn, sjöfart och handel (bl. a. med ett slags kaviar). Trots sitt osunda läge är M. stadt i uppsving. Från sjösidan försvaras det af två fort. Det är en nyare anläggning. M. är namnkunnigt genom den tapperhet, hvarmed grekerna under frihetskriget försvarade staden mot turkarna. I slutet af 1822 måste staden under Maurokordatos och Markos Botzaris uthärda 2 månaders belägring af den albanesiske generalen Omer Vronis. M. befästes därefter starkare jämte de båda forten Vasiliades och Anatolikon och motstod i slutet af 1823 änyo flera månaders belägring till lands och sjöss. I slutet af april 1825 lade sig seriskeren Resjid pascha med 35,000 man framför M., som försvarades af den gamle Nothi Botzaris, Markos' farbroder, med omkr. 4,000 man, och 10 juli vardt fästningen tillika innesluten af en turkisk flotta af 10 krigsskepp. Alla angrepp voro dock fruktlösa, och äfven sedan Ibrahim pascha 7 jan. 1826 med en egyptisk här på 9,000 man på sultanens begäran slöt sig till belägringshären, förmådde denna ingenting uträtta. Endast den yttersta brist på lifs- och krigsförnödenheter nödgade besättningen att natten emellan 22 och 23 april 1826 göra ett försök att slå sig igenom belägringshären. Endast en del lyckades; många af dem, som tillbakaträngdes, sprängde sig själva i luften jämte de inträngande egypterna och turkarna. 14 maj 1828 utrymde turkarna fästningen åt grekerna. Många af Greklands frihetskämpar ligga begrafna i M., och åt minnet af Byron, som dog där 19 april 1824, restes 1881 en vård. (J. F. N.)

Missolunghi. Se Missolonghi.

Missoula [misó'la], stad i nordamerikanska staten Montana, vid Columbias biflod Clark fork 1. Missoula. 4,366 inv. (1900). Station på Northern pacific-banan och Chicago—Milwaukee—Pugetsundbanan. Den förra banan har där ett stort sjukhus. Staden har statsuniversitet (öppnadt 1895), katolsk högre flickskola (Sacred heart academy), Christian brothers' school (för gossar) och Garden city handelsskola. I närheten, vid Bitter root river, har unionen en militärpost (Fort M.). J. F. N.

Missouri [misó'eri], jämte Ohio den största bifloden till Mississipp, uppstår af de tre källfloderna Jefferson (Beaver head river, Red rock creek), Madison och Gallatin, som förena sig vid Three forks, 1,220 m. ö. h., nedanför Gallatin i Montana. Den förstnämnda, från Bitter root mountains på gränsen mellan Montana och Idaho, 640 km. ofvanför Gallatin, är störst, Madison näres till stor del af de heta springkällorna i Yellowstone park (Firehole river). Den förenade M. genombryter Big belt mts i de s. k. *gates*, klyfter, i hvilka den, hopklämd till en bredd af 130 m., störtar under 10 km. mellan 300 m. höga, lodräta klippväggar. Omkr. 90 km. nedanför, 217 km. från Three forks, bildar den sina stora fall, i hvilka den på en sträcka af 20 km., 320 km. bred, faller 156 m. (Black Eagle falls 9 m., Colters falls

2 m., Rainbow falls 14 m., Crooked falls 6 m., Great falls 27 m.). Nedanför Fort Benton, där den blir i någon grad segelbar, ändrar den (för Bears-paw mountains) sin ditills nordöstliga riktning till östlig, tills den efter sin förenig med Milk river (fr. v.) och Yellowstone river (fr. h.) får sin sydöstliga huvudriktning, som den behåller genom prärierna i Dakotastaterna samt på gränsen mellan Nebraska och Kansas till h. och Iowa och Missouri till v. Vid Kansas city får den genom Ozarkbergen en mera östlig riktning och förenar sig 530 km. längre ned, vid S:t Charles, 122 m. ö. h., med Mississippi. I längd (från Three forks), 3,765 km., och nederbördsområde, 1,320,000 kvkm., öfverträffar den huvudfloden, men är betydligt vattenfattigare (2,600 kvkm. mot Mississippis 3,350 kvkm. i sek.). Under hela sitt lopp genom prärierna, hvarunder den på 2,775 km. nedanför Milk rivers mynning faller 495 m. (ungefär 18: 100,000), är den en vild ström med starkt växlande vattenstånd (2,5 m. vid Fort Benton, 6 m. vid Kansas city och 8 m. vid S:t Charles), långvarigt istäcke om vintern, fruktansvärd isgång om våren samt täta och ofta förhärjande sommarflöden, hvarunder den öfverallt sliter sönder sina stränder, förändrar sitt lopp och hotar städerna. De tillflöden den mottar på prärien (Little M., Cheyenne, White river, Niobrara, Platte, Kansas, Osage och Gasconade fr. h., James, Big Sioux, Little Sioux och Grand river fr. h.) äro likadana och äro på eftersommaren och hösten oftast vattenfattiga, nästan utsnade. M. börjar stiga i mars, när sitt första högvatten i april genom snösmältningen på slätterna och sitt andra i juni efter snösmältningen i bergen. Som trafikled är den föga använd. Redan 1819 nådde visserligen den första ångbåten från S:t Louis Council Bluffs och 1832 Yellowstone river, Amerikanska pålskompaniet började begagna ångare på floden 1830, och från den tiden till järnvägaras utsträckning till floden var flodfarten en viktig faktor i nordvästerns utveckling. Trafiken stod på sin höjd 1858, när 60 ångare gjorde regelbundna turer, men nedgången började 1859, när Hannibal—S:t Josephjärnvägen fullbordades, och 20 år senare hade flodfarten nästan upphört. För att försöka reglera järnvägsfrakterna insatte 1890—94 ett bolag i Kansas city 4 ångare mellan Kansas city och S:t Louis, och 1906 bildades ett annat ångbåtsbolag. 1884 uppdrog kongressen åt "M. river commission" att reglera och uppreasa floden, 1890 begränsades kommissionens arbete till sträckan nedanför Sioux city, och 1902 upplöstes kommissionen, sedan förbundsregeringen utgifvit 11,4 mill. doll. på flodförbättringar, utan att något väsentligt resultat vunnits.

Wbg.

Missouri [misó'ori], officiell förkortn. Mo., en af de norra centrala staterna i nordamerikanska unionen, ligger mellan 40° 30' och 36° 30' (en liten del mellan floderna S:t Francis och Mississippi går söderut till 36°) samt mellan 89° 2' och 95° 42' v. lgd samt begränsas i n. af Iowa, i ö. af Illinois, Kentucky och Tennessee (med floden Mississippi som gräns), i s. af Arkansas och i v. af Oklahoma, Kansas och Nebraska. Areal 179,791 kvkm., hvaraf 1,795 kvkm. vatten. Staten delas i en nordlig och en sydlig del af floden Missouri, som

strömmar genom staten i öst-sydöstlig riktning från sin förenig med Kansas till sitt utlopp i Mississippi. Den norra, som utgör något mer än $\frac{1}{3}$ af staten, är ett prärieland, som mot n. stiger till 3600 m. höjd, i hufvudsak består af glaciära bildningar, och löss öfver en stenkolformation och har synnerligen bördig jord. Delen s. om Missouri innesluter Ozarkbergen, som på vattenskillnaden mellan Big river och Gasconade i n. samt Black och White river i s., Tom Sauk och Cedar Gap-platån, nå 520—550 m. höjd, endast delvis (i v.) tillhöra stenkolssystemet, men till öfvervägande del består af kambrisk-siluriska bildningar, med rika järn-, zink- och blymalmslager, tät skogväxt och blott i dalarna god åkerjord. Sydöstra hörnet är ett ungt alluvialland med vidsträckt kärrtrakter och märkvärdiga sjöar, som bildades vid jordbäfningen 1812—13, då ett stort område sjönk, ofantliga sprickor öppnades i jorden och marken i öfrigt rubbades. En af de då bildade sjöarna, Reelfort, ö. om Mississippi, är 32 km. lång, 11 km. bred och så djup, att båtar nu färdas fram öfver de dränkta topparna af höga träd. I och nära Ozarkbergen i statens sydvästra del förekommer ett stort antal intressanta grottor. Skogarna upptogo ännu år 1900 omkr. 60 proc. af arealen. Bland de många floderna har Mississippi, som på en 900 km. lång sträcka bildar östra gränsen och ofvanför S:t Louis är farbar för 1,4, nedanför för 2,4 m. djupgående fartyg, varit den viktigaste faktorn för statens utveckling, i mindre grad Missouri, som blott med svårighet är trafikabel, samt Gasconade, Osage och S:t Francis. Klimatet är kontinentalt och företer stora ytteligheter af värme och köld, fuktighet och torra. Temperaturer höga som 38°—40° och låga som —30°, ja mer förekomma lokalt nästan hvarje år. Ytterligheterna äro 46° i Marble hill, Bollinger co., juli 1901 och —40° i Warsaw, Benton co., febr. 1905. Nederbörds mängden är omkr. 1,000 mm., varierande mellan 1,364 mm. 1908 och 640 mm. 1901. Missouri är ofta isbelagd, och Mississippi tillflyrser stundom vid S:t Louis (Valencias breddgrad), så att den i veckotal är farbar med fordon. Staten är öfvervägande en jordbruksstat, och 41,3 proc. af arbetarbefolkningen arbetade år 1900 i jordbruket. 78 proc. voro 1910 farmländ, och farmarnas hela värde beräknades till 2,053 mill. doll. Majs är hufvudsädet och gaf 1910 87,3 mill. hl., därnäst hvete (10 mill. hl.). Tobak odlas (i aftagande myckenhet) företrädesvis i de mellersta grefskapen, bomull längs Arkansasgränsen och i de sydöstra lägländerna. I frukt- och vinodling täfår M. med Kalifornien, och en fruktodlingsförsöksstation, länge den enda i unionen, underhålles af staten vid Mountain Grove i Wright co. Kreatursstocken värderades 1910 till 286 mill. doll., och särskildt hålles mycket svin (nära 3 mill.). De brytvärda kolfälten ha en utsträckning af 36,000 kvkm. och lämnade 1840—1902 78,3 mill. ton, numera 3—4 mill. ton om året. Järnmalm (hematit och limonit) bröts förr mycket, men nu obetydligt (1910 endast 98,400 ton). M. är inom unionen den största producenten af trippel och tungspat och den enda stat, som har kobolt och nickel (i blymalmen vid Mine La Motte). Af blymalm erhöles 1910 161,660 ton och af zinkmalm 140,600 ton. Dessutom brytas mycket sand-

men, kalksten och granit och tillverkas tegel och tegelgods (omkr. 7 mill. doll.), cement (4,8 mill. fat, värde 3,8 mill. doll.) och slipstenar. Statens samtliga bergverksprodukter (inberäknadt tackjärn) värderades 1910 till 52,8 mill. doll. Den egentliga fabriksindustrien har sina huvudsäten i S:t Louis, Kansas city, S:t Joseph, Springfield, Hannibal, Jefferson och Joplin och sysselsatte 1905 156,000 arb. och hade ett tillverkningsvärde af 439,5 mill. doll. (1909 574 mill.), hvaraf slaktprodukter (i de tre förstnämnda städerna) 60 mill., kvarnprodukter 38 mill., tobaksfabrikat 31 mill., bryggeriers, skofabrikers och tryckeriers alster omkr. 44 mill. hvardera samt skogsprodukter 16 mill. Järnvägarna hade 1910 en längd af 13,000 km. — 1820, året innan M. blef stat, hade det 66,586 inv., 1860 1,182,012 och 1900 3,106,665 inv., hvaraf 5,2 proc. negrer och 7 proc. födda i utlandet (omkr. hälften i Tyskland). 1910 uppgick befolkningen till 3,293,335 pers., hvaraf 5,650 födda i Sverige. De förste nybyggarna i M. voro franska katoliker, och ännu bilda katolikerna det största kyrkosamfundet. Statens utgifter för skolsändandet äro vida större än i någon annan f. d. slafstat, och den har infört skoltvång. 6,4 proc. af hela befolkningen öfver 10 års ålder (28,1 proc. af negerbefolkningen) voro 1900 analfabeter. Högre läroanstalter äro university of M. i Columbia (öppnadt 1841, men med statsunderstöd först från 1867), som jämte det egentliga college har specialskolor i pedagogik (1868), landbruk, teknologi (1870), grufvetenskap och metallurgi (1870, i Rolla), juridik (1872), medicin (1873), sköna konsterna (1878), krigsvetenskap och handel (1896), journalistik (1908), 5 normalskolor och Lincoln institute för färgade (1866, i Jefferson). Enskilda läroverk äro bl. a. Washington univ. i S:t Louis (1857, osekteriskt), S:t Louis univ. (jesuitkollegium, öppnadt 1829), den äldsta anstalt för högre lärdom v. om Mississippi, Christian Brothers coll. i S:t Louis (1851, katolskt), Wm Jewell coll. i Liberty (1849, bapt.), Missouri Wesleyan coll. i Cameron (1887), Park coll. i Parkville och Tarkio coll. (1883), båda presbyterianernas. — Författningen är af 1875, men har undergått många förändringar. Den lagstiftande makten utöfas af General assembly, bestående af en senat af 34 medl., valda för 4 år, och en representantkammar af 142 medl., valda för 2 år, hvilka sammanträda i Jefferson city hvartannat år. Initiativ och referendum infördes 1909. Guvernören och öfriga högre ämbetsmän väljas af folket för 4 år. Alla domare väljas likaledes af folket: medlemmarna i högsta domstolen för 10 år, bisittarna i S:t Louis' court of appeal för 12 år och medlemmarna i "Circuit courts" för 6 år. Rösträtt har varje myndig man, som är eller som 5 år före valet förklarar sig vilja bli medborgare i unionen samt omedelbart före valet bött minst ett år i staten och 60 dagar i grefskapet eller staden, där han skall rösta. Till kongressen sänder staten 2 senatorer och 16 representanter. Förmögenheten beräknades 1904 till 3,244,5 mill. doll., hvaraf 8 fast egendom 2,002 mill. Den beskattade förmögenheten uppgick 1907 till 1,515,4 mill. doll. Järnvägarna hade 1910 en längd af 13,000 km. Staten är indelad i 115 counties. Hufvudstad är

Jefferson city. — M. innefattades förr i det franska Louisiana, köptes 1803 af Förenta staterna och delades 1804 i två områden: territoriet Orleans, nedra delen, som sedan 1812 bildar staten Louisiana, och distriktet Louisiana (Upper L.), hvaraf 1812 bildades territoriet M. När detta 1818 begärde att bli upptaget som stat i unionen, uppkom i kongressen en häftig strid om slaveriets tillfällighet i M., hvilken hotade att spränga unionen, men omsider bilades (1820) genom den s. k. Missourikompromissen (se d. o.), hvarefter M. 1821 formligen upptogs som stat i unionen. På 1830-talet nedsatte sig mormoner i M., men fördrefvos efter några års oroligheter till största delen af öfriga nybyggare i staten. Demokraterna hade öfverhand i statens inre politik, men den i M. mycket inflytelserika senator T. H. Benton (se d. o.) modererade M.-demokraternas slafverivänlighet och inskräppte vikten af unionens bestånd. Under inbördes kriget var M. skådeplats för flera blodiga strider, i det en stor del af befolkningen ställde sig på de konfedererades sida. Först 1864 lyckades det unionstrupperna att fördriva de konfedererade. 1865 frigjordes 114,000 negerslafvar, representerande ett värde af 40 mill. doll. Wbg.

Missourikompromissen [mis'sori-], ett 1820 ingånget aftal mellan anhängare och motståndare af negerslafveriet i Nord-Amerikas förenta stater rörande särskildt negerslafveriets reglering i territorierna. Vid frågan om Missouris upptagande som stat uppstod 1819 tvist mellan senaten och kongressens representanthus, huruvida slaveri skulle tillåtas i den nya statens författning. Efter hetsiga tvister enades man om, att samtidigt Maine skulle upptagas som stat med förbud i sin författning mot slaveri och Missouri utan dylikt förbud samt att slaveri för framtiden skulle vara förbjudet inom de delar af "Louisiana-köpets" område, som lågo n. om 36° 30', Missouris sydgräns (naturligtvis med undantag för den nyupptagna staten Missouri). Kompromissen, fullständigad 1821 med ett af H. Clay föreslaget detaljaftal, var ett sedan ofta återopadt prejudikat för kongressens rätt att utestänga negerslafveri från unionsområden, som förvärfvades efter tillkomsten af 1789 års författning; den blef emellertid 1854 formligen upphäfd genom antagandet af Kansas-Nebraska-billen (se d. o.). Jfr Dixon, "History of the Missouri compromise" (1899), och J. F. Rhodes, "History of the United states", I (ny uppl. 1900). V. S.-g.

Missourisynoden [mis'sori-], en luthersk tysk kyrkobilddning i Nord-Amerika. 1838 begäfvos sig omkr. 700 lutheraner från Sachsen till Amerika för att undkomma rationalismen i hemlandet. Ledare var den betydande predikanten i Dresden Martin Stephan. De slog sig ned i S:t Louis med omnejd. Stephan, som fått allt egendom om hand, visade sig snart vara svindlare och osedlig. Den genom upptäckten djupt betryckta utvandrarvänligheten räddades då af pastor C. F. Walther, som varit med från Sachsen, en sedligt allvarlig och handlingskraftig man. Han samlade allt flera kring sig, utgaf ett månadsblad och kunde så grundlägga Missourisynoden, som 1847 första gången sammanträdde i Chicago. Denna ställde sig afgjort på konkordiebokens och den ortodoxa lutherdomens basis; organisationen blef från början

genom Walther fast, klar och målmedveten, hvadan synoden ej blott inått tedde sig som en stark enhet, utan och kunde mäktigt utbreda sig utåt. Den fick ock en högskola i St Louis, med Walther som chef. Nya tillskott af tysk bildning höjde den andliga nivån; ännu en högskola tillkom i Springfield, Illinois. Nu sträcker sig Missourisyndens område från Atlantiska oceanen till Stilla oceanen, från Canada till Mexico, och omfattar i 13 distrikt-synoder omkr. 1,800 pastorer och 500,000 kommunikanter. Den är fristående och har slutit sig hvarken till den lutherska "generalsynoden" eller till det lutherska "generalkonsiliet" (dit bl. a. Augustanasynoden hör). Litt.: Chr. Hochstetter, "Geschichte der Missourisynde" (1885), Günther, "C. F. Walther" (1890), och H. E. Jacobs, "History of the Ev. Lutheran church in the United states" (5:e uppl. 1907). Hj. H.-t.

Misspickel, ty., *miner*. Se Arsenik-kis.

Missräkningspenningar, förv. Se Felräkningspenningar.

Misstag, filos. Se Illusion, sp. 416.

Misstroendeadress. Se Misstroendevotum.

Misstroendevotum, **Misstroendeadress**, *statsr.*, ett af representationen eller någon dess afdelning afgifvet uttalande af missnöje med det sätt, hvarpå ministrarna handha sina ällganden; en form därför är en med anledning af en interpellation mot ministären riktad motiverad dagordning (se Dagordning och Interpellation). H. L. R. (S. B.)

Missunde. Se Mysunde.

Missvisande kurs, *sjöv.* Se Kurs 1.

Missvisning. Se Deklination 3 och Kompass, sp. 693.

Mist, *nord. myt.*, en valkyrja, som bjuder Oden dryckeshornet.

Mist [mi'st], eng. och holl. *mist*, isl. *mistr*, *sjöv.*, en lättare tjocka (dimma), som uppstår vid land under varma dagar. L. H.*

Mistassini [mistäsi'ni], sjö i Canada, i det inre af halfön Labrador, under 51° n. br., är omkr. 160 km. lång, 20—24 km. bred och ligger 410 m. ö. h. Den afflyter genom Rupert river till James bay, sydligaste delen af Hudsons vik. J. F. N.

Mistek, stad i Mähren, vid Odors biflod Ostrawitz. 5,804 inv. (1900). Lidfä textilindustri. J. F. N.

Mistel, *Viscum album* L., *bot.*, en parasitisk buske, som tillhör fam. *Loranthaceæ*. Denna egendomliga buske blir vanligen 30—60 cm. hög. Dess gulaktiga, ledade grenar dela sig oupphörligt utspäradt gaffelformigt. Vid lederna sitta de mot-satta, aflånga, trubbiga, helbräddade, otydligt 3—5-nerviga, tjocka, läderartade, gulgröna, under vintern kvarsittande bladen. De oskaftade blom-morna sitta i gyttringar af 3—5 i grenspetsarna och i grenvinklarna. Hanblommans kalk är 4-delad, med 4 ståndare, som sakna strängar och äro fast-vuxna vid kalkflikarna; honblomman har dubbelt hylle af ett föga tydligt foder och 4 gulgröna kron-blad. Frukten är ett hvitt bär, med mycket klibbigt och segt fruktkött, som framkallat namnet *Viscum* (= fågellim). På lindar, äppelträd, ekar och några andra löfträd träffas denna buske växande i trädkronorna, mest på äar i Mälaren, där den är skyddad, samt här och där i mellersta och södra Sverige. Misteln sprides

genom fåglar, som förtära och utplantera bären, hvilkas sega slem icke upplöses i fågelmagen. — Det underliga utseendet och egendomliga växt-sättet ha ådragit misteln stor uppmärksamhet.



Viscum album (Mistel). 1 gren med hanblommor, 2 hanblomställning, 3 hanblomma i längdsnitt, 4 gren med honblommor och mogna bär, 5 honblomställning, 6 honblomma i längdsnitt.

sedan uräldsta tider (synnerligen hos kelterna) och gifvit anledning till vidskepelse, besynnerliga bruk och sägner om densamma, särskildt myten om, att Balder döddes med en pil af en misteltein. Ännu i dag plägar man i Wales och i Bretagne vid jul och nyår pryda husen med mistel som ett ondt af-värjande medel. I England, där misteln förekommer tämligen allmänt, hänges den i taket i matsalen under julen; och om en man lyckas föra en dam "under the mistletoe" (under misteln), måste hon ge honom en kyss. Äfven i Tyskland tillskrifver man misteln förmågan att skydda mot vissa slags sjukdomar och plågor. Som trollmedel, "slagruta" och läkemedel användes misteln stundom af vår allmoge. Den var förr officinell som ett mot fallande-sjuka verksamt medel. O. T. S. (G. L.-m.)

Mistelfamiljen, *bot.*, namn på fam. *Loranthaceæ*.

Misteltein, mistelten (isl. *mistilteinn*, af *teinn*, gren, telning; jfr eng. *mistletoe*), *nord. myt.*, den mistelgren, hvarmed Balders död vållades. Se vidare Balder och Mistel.

Misteltrasten, *zool.* Se Dubbeltrasten.

Mistelås, socken i Kronobergs län, Albo härad. 5,221 har. 688 inv. (1911). Annex till Slätthög, Växjö stift, Albo kontrakt.

Mister [mi'ste], eng. (af *master*, genom inverkan från det äldre *mistress*, herr (skrifves vanligast förkort. *Mr.*). Denna titel, jämte efternamnet, användes om alla män, som ej ha rätt till högre titlar (lord, sir). När i utskrift på bref höfghetsformeln *Esq.* (förkortning af *Esquire*) användes — och den sattes efter namnet och kan icke användas utan förnamn eller initialer — får "Mr." på inga villkor sättas före namnet; man

krifver alltså t. ex. "John Brown, Esq." eller "Mr. John Brown". Jfr Master och Monseur.

Misterbianco [-kå], stad i italienska provinsen Catania (Sicilien), vid södra foten af Etna. 9,525 inv. (1901). Vin-, oliv- och fikonodling. J. F. N.

Misterhult. 1. Socken i Kalmar län, Tunaläns härad. 40,449 har. 5,754 inv. (1911), hvaraf 35 i den inom socknen belägena köpingen Figeblom, som utgör egen kommun. M. utgör ett till egaren af Misterhults säteri patronellt pastorat i Linköpings stift, Tunaläns och Svede kontrakt.

2. Gods i ofvannämnda socken, bestående af 2 mtl frälse säteri, samt $3\frac{1}{3}$ mtl underlydande, t. ex. till 478,200 kr., jämte kvarn, rundsåg m. m., 400 kr. (1911), tillhörigt Karl Nordén och fru Josefina Nordén. M. är bildadt af två kronohemman, Stora och Lilla M. Det förra donerades 1610 till Peder Mikaelsson Hammarskjöld (se d. o.), det senare köptes till frälse 1627 och lades under Stora I. samt gick i arf till hans son och sondotter. Från henne reducerades Stora M., men hon fick behålla det som lifstidsförläning och utbytte det senare mot gammalt frälse. Barnlös, testamenterade hon sina egendomar, M., Virbo, Tuna, till sönerna af sin kusin öfverstelöjtnant K. G. Hammarskjöld, hvilka ännu 1747 voro egare till M.

Misterioso [-äså], it., *mus.*, hemlighetsfullt, mystiskt.

Misti, vulkan i Peru, 16 km. n. ö. om staden Arequipa, 6,100 m. hög. Nära dess topp (5,852 m. ö. h.) anlade 1893 Harvard college i Massachussetts en meteorologisk station, f. n. den högsta på jorden, som ansluter sig till det vid Arequipa 2,454 m. ö. h. 1891 anlagda, Harvard college tillhöriga observatoriet. Den är försedd med själfregistrerande instrument och besökes 2—3 gånger i månaden af en tjänsteman vid observatoriet, hvilken företager de nödiga utväxlingarna och kontrollerar instrumenten. (J. F. N.)

Mistir. Se Monastir 2.

Mistlur (se Mist), ett blåsinstrument, som enligt den internationella öfverenskommelsen angående åtgärder till förekommande af ombordläggning skall finnas på hvarje sjögående segelfartyg. Dess ljud skall frambringas genom blåsbälg eller annan mekanisk inrättning. Se vidare Signal.

Mistning af ämbete på viss tid. Se Suspension.

Mistra, 57 km. lång biflod till Rena, Hedemarkens amt, Norge, opprinner n. v. om Rendalsölen och utfaller i Aakreströmmen litet n. om Storsjön. Dess nederbördsdistrikt är 543 kvkm. Flottningsområde, hvaraf åtskilligt kommer från Trysilelvens (Klarälvens) öfre lopp samt föres i långa rännor öfver i M. M:s dal, en förgrening af Rendalen från norra delen af Storsjön i nordöstlig riktning, är trång, med branta sidor, och mycket glest befolkad. K. V. H.

Mistra', mycket besökt ruinstad i grekiska nomos Lakonien, vid foten af Pentadaktylon, 4 km. s. v. om det gamla Sparta, hvarifrån det befolkades. M. var ursprungligen namnet på ett slott, som den franske fursten af Morea, Guillaume de Villehardouin, anlade 1248—49 och omkring hvilket en stad småningom uppstod. Det efter 1834 anlagda nya Sparta har nästan absorberat M., som

1896 hade blott 580 inv. Men M. är en af de märkligaste ruinstäderna i Europa. Dess kyrkor, kloster och kapell framställa en fullständig bild af den grekisk-bysantinska arkitekturens och målarkonstens utveckling på 1200—1400-talen. Ett museum anlades 1899.

Misträl (Mistraou, Magistral, Meistre, Cers) kallas i Provence den ofta häftiga nordväst- eller västnordvästvind, som råder där (däraf namnet: af lat. *magistralis*).

Misträ, Frédéric (provens. Frederi), provensalsk skald och ordboksförfattare, f. 1830, är son af en förmögen egare af en *mas* (landtegendom) Maiano (fr. Maillane), nära Arles. Hans mor var en bondflicka, som under hela sitt lif knappast förstod något annat språk än provensalska, ej ens franska. Hans barndom förfliet under ett stilla landtliif, sådant, som han sedermera med betagande enkelhet och innerlighet skildrar i "Mirëio". Provences dikter och sagor sjöngos och berättades under sommarkvällarna bland godsets arbetare och

magnanarello (silkesmasksköterskorna) liksom under jultid, då fadern kastade det invidga julvedträdet (*bos calendau*) på härden. I hemmet, på Craus fält och bland de vackra Alpillernas bergkullar insöp M. den kärlek till sitt sköna Provence, som varit hans lifs ledstjärna. — M. kom vid nio års ålder i skola i Avignon, där han bl. a. fick kunskap om Vergilius och Homeros, i hvilkas dikter han, såsom han själf säger, "återfann sitt fadershems, Maianos, tänkesätt, seder och vanor". Det är också till dessa skaldar och ej egentligen till trubadurerna, som M:s sång har anklang. Äfven den franska diktkonsten, särskildt Rousseau, André Chénier och Victor Hugo, utövade inflytande på hans andliga utveckling. Han diktade först på franska, men då hans mor grät därför att hon ej förstod hans dikter, beslöt han att för framtiden aldrig skriva annat än på provensalska. Därmed hade han, såsom förhållandena då voro, afstått från att bli bekant för hela världen och fick bereda sig på att sjunga endast för dem, som tala "langue d'oc". Det återstod då för M. och hans vänner, Roumanille och Jasmin m. fl., att af *nosto lengo mespresado* ("vårt föraktade språk"), såsom M. kallar det i "Mirëio", göra ett allmänt känt idiom. Efter skolgångens slut studerade M. juridik i Aix. Licencié en droit vid 21 års ålder, återvände han till Maiano, som han sedan aldrig lämnat för någon längre tid. 1858 besökte M. Paris och gjorde en följdrik bekantskap med Lamartine. Han hade då fulländat *Mirëio* (sv. öfv. 1904 dels af K. R. Nyblom, dels, de 3 första sångerna, af Augusta Ljungqvist s. å.), som utkom 1859 och som han eller någon af hans vänner delvis uppläste för Lamartine. "Umble escoulan dou grand Oumëro" ("en lärjunge af den store Homeros"), besjunger M. däri i strofer med rimschemat a, a, b, c, c,



c, b, "en flicka från Provence (Miréio) i sin ungdoms kärlek och följer henne genom Crau till hafvet, på åkrarna". I tolf sånger skildrar skalden alla sidor af det provensalska folklivet; hans dikt andas den provensalska jordens rikedom, återspeglar dess blå himmel och blå haf, målar dess vackra folk med sina egendomliga sagor och legend; lyriska sånger, såsom den sinnrika Magali-visan i tredje sången, förlåna dikten friskhet och omväxling. Det hela sammanbindes af historien om den rika bonde-dottern Miréios och den fattige korgmakaren Vincens kärlek, som blir tragisk därigenom, att Miréios föräldrar med sitt motstånd jaga flickan i döden. — Redan förut hade M. jämte sex andra provensalska skaldar bildat *Lou Felibrige* (se Feliberförbundet). 1867 utgaf M. *Calendau* (en saga om en fången och befriad prinsessa) och 1876 *Lis isclo d'or* (Guldöarna), en samling lyriska dikter, af hvilka somliga, t. ex. den första, *Lou cant dóu solèu* (Solsången), blifvit provensalska folksånger. Af hans öfriga dikter må nämnas den praktiska *Nerto* (1884), med motiv från Avignon, och *Lou pouèmo dóu Rose* (1897), ett epos öfver floden Rhône; ett ståtligt verk är *Lou tresor dóu felibrige* (2 vol., 1886), en samling af den litterära provensalska, hufvudsakligen Arlesdialektens alla ord. Dock måste medgifvas, att det af M. och hans medbröder skapade skaldespråket är i viss mån konstgjordt och måhända ej kommer att ega bestånd. M. är numera Provences "grand old man"; då vid banketten 1904 i Nîmes för de skandinaviske parlamentarikerna en svensk talare antydde, att M. detta år skulle erhålla Nobelpriset, såsom och sedan skedde, hälsades meddelandet med de kraftigaste applåder. — Litt.: bl. a. Mistrals självbiografi i 1:a uppl. af "Lis isclo d'or", Gaston Paris, "F. M." (i "Penseurs et poètes", 1896), Welter, "F. M." (1899) och Downer, "F. M." (1901). M. har i Arles grundlagt och alltjämt ökat och doterat Museon Arlaten, en provensalsk motsvarighet, fastän i mindre skala, till vårt Nordiska museum. M. är sedan 1904 led. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg. J. C.

Mistrau. Se Mistral.

Mistress [uttalas, i bet. husmoder, mi'stros, och, som titel, mi'sis], eng. (af fnfr. *maistresse*, härskarinna, fr. *maîtresse*). 1. Husmoder, matmoder. — 2. Kvinna, som behärskar. — 3. Älskarinna (i poesi). — 4. Lärarinna. — 5. Fru, den i skrift alltid till *Mrs.* förkortade titeln på gifta kvinnor inom borgarklassen i England (en högäddig dam, som gift sig med en ofrälse, bibehåller dock titeln lady). *Mrs.* sättes framför mannens släktnamn (t. ex. *Mrs. Godwin*) eller, närmare bestämdt, *Mrs. Arthur Godwin*, eller, till en änka, *Mrs. Mary Godwin* (i förra fallet mannens, i senare ankans dopnamn). I denna användning ersätter ordet sådana svenska titlar som öfverstinna, professorska o. s. v. framför vederbörande namn. — 6. I England fordorm titel för fullvuxna ogifta kvinnor. Jfr Lady, Miss och Mister.

Mistretta, kretsstad i den italienska provinsen Messina (Sicilien), 984 m. ö. h., 7 km. från hafvet. 13,481 inv. (1901). Gymnasium, realskola (med landbruksafdelning), lärarinneseminarium. J. F. N.

Mistsignalapparater. Se Signal.

Misär (af fr. *misère*, lat. *miseria*, af *mi'ser*,

arm, olycklig, elände, nöd, uselhet; i vissa kortspel (t. ex. boston och vira) spel, som man vinner om man undgår att göra något enda stick. Olika slag af detta "bud" förekomma: "stor m." (*grande m.*, då spelaren spelar med alla tretton korten), "liten m." (*petite m.*, då han får bortlägga ett kort), "öppen m." (*m. ouverte*, då han spelar med korten upplagda på bordet), *grande m. ouverte royale*, samma spel, verkställt utan att spelaren köpt af talongen, m. fl.

Mitani, en forntida stat (resp. land och folk), som geografiskt motsvarade norra Mesopotamien i den stora Eufratröknigen (med de forna städerna Harran-Carrhæ, Edessa, Amida och Nisibis), motsvarande hufvudsakligen det senare Osroene, hos västsemitemerna kalladt Naharain, "landet vid floden (Eufrat)", samt det i assyrisk-babyloniska inskrifter förekommande Chanigalbat eller Chani söder därom. Rikets historiska tillvaro, så långt vi känna, den ur historiska dokument, kan förläggas till tiden 1600—1270 f. Kr. Dess blomstringstid är omkr. 1400, då M. spelade en icke ringa politisk roll såväl (tidigare) i Egyptens, Babyloniens (och Assyriens) som särskildt (senare) i det hettitiska (i Mindre Asien härskande) väldets historia. De historiska monument, som omtala M., äro dels babylonisk-assyriska inskrifter från Kosseertiden (från 1760 f. Kr. till omkr. 1150), dels och framför allt de båda diplomatiska arkiv, som kommit i dagen vid Tell-el-Amarna i Egypten och nu senast i det gamla hettitrikets hufvudstad vid det nuvarande Bhogaz-kiöi i Kappadocien. I Amarna-urkunderna få vi göra bekantskap med M:s förhållande till de egyptiske faraonerna Thotmes IV (1423—1414), Amonhotep III (1414—1379) och Amonhotep IV (1385—1365), hvilka senare stodo i släktskap med Mitani-dynasterna. I Bhogaz-kiöi-arkivet finnes en mycket omfattande urkund, som afhandlar ett fördrag emellan den hettitiske konungen Subbiluliuma och en Mitanifurste Mattiwaza (omkr. 1380), hvaraf framgår, att M. var stadt i splittring och att söndring uppstått mellan olika linjer af furstehuset. Denna söndring fortsattes uppenbarligen, så att M. slutligen 1270 blef ett lätt byte för assyrierna (Salmanassar I). Särskildt märkvärdigt i Mitaniriketets historia är, att konungarna, hvilas släktaftäfa vi kunna följa från omkr. 1500 till 1350, bära påtagligen ariska (d. v. s. indoeuropeiska) namn (*Sausšatar* — *Artatama* — *Sutarna* — *Artasuvara* och *Dušratta* — den senares son *Mattiwaza*). Man har med rätta tolkat detta förhållande så, att en arisk stad (indoarisk eller iransk) uppträdde eröfrande, underkufvat den inhemska befolkningen i Mesopotamien och satt sig fast som härskande öfver denna. Detta förhållande styrkes äfven därpå, att i det nämnda fördraget mellan Hatti (hettiterna) och M. anropas som bekräftar de respektive ländernas gudar. Bland M:s gudar förekomma namn, som uppenbarligen äro ariska, t. ex. Mitra, Varuna, Indra och Nasatya, som äro identiska med särskildt i Rigveda förekommande gudanamn. Den härskande stammen kallas *Harri*, som synes kunna sammanställas med *Arier*-namnet, och konungens följe eller hird benämnas *mariannu*, troligen pl. af ett med sanskr. *marya*, "man", identiskt ord. Denna dokumentering af ariers (indoeuropeers) förekomst i Främre Asien fr. o. m. 1600-talet f. Kr.

af synnerligen stort intresse med hänsyn till frågan om de indoeuropeiska folkens vandringar och ursprung. Den inhemska befolkningens etnologiska tillnärmning är synnerligen oklar. Man känner till dess grad dess språk, nämligen från en stor urkund i Amarna-arkivet. Men detta språk står isolerat; och det mest gängse antagandet, att det — sådant det är bekant genom de två i Amarna-arkivet förekommande s. k. Arzawabrefven och nu senast genom urkunder ur Bhogaz-kiöi-arkivet — skulle vara besläktadt med hettitspråket, som man är benägen att karakterisera som Hatti-språket par préférence, är icke alls grundadt. Snarare kan man förmoda, att Mitanispråket (ev. med elamitiskan) har sitt ursprung i gamla försvunna Kaukasus-språk. Jfr om Mitanispråket särskildt Messerschmidt, "Mitanistudien" (i "Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft", 1899), och Bork, "Die Mitanisprache" (i samma "Mitteilungen", 1909). Jfr vidare E. Meyer, "Geschichte des Altertums" (I, 591).

K. F. J.

Mitau (ry. *Mitava*, lett. *Jelgava*), hufvudstad i ryska guv. Kurland, vid ån Aa och järnvägen mellan Libau och Riga, 43 km. från sistnämnda stad, på en fruktbar slätt, som ligger endast 4 m. öfver hafvet och vid högvatten öfversvämmas af voden. Staden har breda gator och prydliga hus samt är bebodd företrädesvis af landets tyska adel. 55,011 inv. (1897), öfver hälften tyskar. M. har ett goss- och ett flickgymnasium, ett realgymnasium och öfver 30 andra läroanstalter, ett provinsmuseum med bibliotek samt ett kurländskt och ett lettiskt litteratursällskap. M. är säte för den kurländska adelns representation. Industrien är obetydlig, och handeln (mest med spannmål) går öfver Riga. Staden har växt upp omkring den af livländske härsmästaren Konrad von Mandern 1263—66 anlagda borgens M. och omgafs med vallar. Den var de kurländske hertigarnas residens. Hertig Biron lät i borgens ställe 1739 uppföra det nuv. präktiga palatset, som 1798—1800 och 1805—07 härbärgade sedermera konung Ludvig XVIII af Frankrike och hans familj under deras landsflykt. Det ligger omedelbart utanför staden och är nu ryske guvernörens residens. Staden M. besattes 2 okt. 1621 utan motstånd af Gustaf Adolf, och dagen därpå uppgafs äfven slottet. M. var då befäst med "ett gott staket eller vall med palissadverk" och förstärkt nu förstärkas. 25 juni 1622 nödgades kommandanten Anders Eriksson Håstehufvud, sedan garnisonen hopsmält från 1,000 till 24 man, af polackerna under Radziwill att dagtinga. 24 sept. 1625 intogs M. åter af svenskarna, som började anlägga citadell kring slottet och 15 bastioner kring staden. I stilleståndet i Altmark återlämnades M. till Kurlands hertig. 1658 öfverrumplades M. af svenskarna under Douglas. 10 juli 1701 besattes M. af dem under generalmajor Mörner, hvarefter citadellet iståndsattes (1703). 1705 öfverrumplades M. af ryssarna under Bauer; slottet inneslöt 13 aug. och började 26 belägras af tsaren själf, och 4 sept. måste kommandanten, öfverste J. J. Knorring, kapitulera. I mars 1706 lämnade ryssarna M., sedan de sprängt försvarsverken. Dessa iståndsattes provisoriskt af svenskarna, men i slutet af 1709 måste dessa för alltid utrymma M. (J. F. N. L. Wison M.)

Mitava. Se Mitau.

Mitcham [mi'tʃəm], förstad till London i engelska grefsk. Surrey, vid Wandle, 16 km. från Londonbron. 14,903 inv. (1901). I grannskapet handelsträdgårdar och odling af aromatiska örter (lavendel, pepparmynta etc.) för tillverkning af parfym. (J. F. N.)

Mitchell [mi'tʃl], flod på York-halfön i Queensland, Australien, börjar 30 km. från östra kusten, upptar fr. h. Palmer, vid hvilken Palmer-guldfälten ligga, och faller ut i Carpentariaviken. J. F. N.

Mitchell [mi'tʃl], sir Thomas Livingstone, australisk forskningsresande, f. 1792 i Skottland, d. 1855 i Sydney, tjänade från 1808 i Wellingtons armé på Pyreneiska halfön, steg till majors grad och kartlade slagfälten och andra delar af halfön. 1827 blef han landtmätare i Nya Syd-Wales. 1831—46 gjorde han fyra forskningsfärder, hvarunder han utredde sammanhanget med Murrays många källfloder och var den förste, som inträngde i Victorias bergland, som han kallade Australia felix. Hans sista expedition gällde hufvudsakligen upptäckten af en väg från Sydney till Carpentariaviken. M. undersökte därunder Fitzroyfloden samt upptäckte Balonne, Victoria, Warrego m. fl. floder. Han skref bl. a. *Three expeditions into the interior of East Australia* (2 bd, 1838) och *Journal of an expedition into the interior of tropical Australia* (1848). Flera orter och floder i Australien bära hans namn. Wbg.

Mitchell [mi'tʃl], Donald Grant, nordamerikansk författare (stundom under märket Ik Marvel), f. 1822 i Connecticut, d. 1908, företog 1844—45 en resa i Europa och meddelade sina intryck därifrån i skildringarna *Fresh gleanings* (1847). Ögonvittne till revolutionen i Paris 1848, beskref han den i *The battle summer* (1849). Jämte de satiriska skisserna *The lorgnette, or studies of the town, by an operagoer* (1850) är det mest omtyckta af hans arbeten *Reveries of a bachelor* (s. å., flera uppl.), hvars mildt vemodiga grundstämning ofta höljer sig i en romantisk humor. Af samma art är *Dream life* (1851). Andra verk af M. äro *Fudge doings* (1854, satir på amerikanska societetslivet), *My farm at Edgewood* (1863), *Rural studies* (1867) och *About old story-tellers* (1878). — M. var 1853—55 amerikansk konsul i Venedig.

Mitchell peak [mi'tʃl pi'k]. Se Alleghanybergen.

Mit der dummheit kämpfen götter selbst vergebens [—fergē—], ty., 'med dumheten kämpa själfva gudarna förgäfvets', ett ofta citeradt uttryck, som läses i Schillers "Die jungfrau von Orléans" (III: 6).

Mitford [mi'tfɒd], Mary Russell, engelsk författarinna, f. 1787, d. 1855, försökte sig först med dikter (bl. a. *Christine, or the maid of the south*, 1811, en poetisk berättelse i Walter Scotts stil) och fick på 1820-talet flera ganska lyc-



kade tragedier uppförda (den bästa bland dem är *Rienzi*, 1828). Men större berömmelse vann hon genom de intagande och humoristiska landlifsskildringarna *Our village: sketches of rural character and scenery* (5 bd, 1824—32; senaste uppl. 1878). En fortsättning bildar romanen *Belford Regis* (1835). Bland miss M:s öfriga arbeten märkes *Recollections of a literary life* (1853). Hennes "Life and letters" utkom i 5 bd 1870—72.

Mit Ghamr, ort i egyptiska provinsen (mudiriye) Dakahlieh, vid högra stranden af Nilens Damietta-arm. 12,680 inv. (1897). J. F. N.

Mithotyn. Se Mitoden.

Mithra, medelpers. *Mihir*, *iransk myt.*, är namn på en hos iranerna (meder, perser och framför allt det folk, inom hvars krets Avesta uppstått) dyrkad gudomlighet, som ursprungligen är identisk med den indiske Mitra (se d. o.). Denna gudomspersonlighet

är sålunda till namn och ursprunglig funktion hos båda grupperna af ariska folk ärfd från den gemensamma ariska tiden. Men medan Mitra i Indien redan i de äldsta källorna trädte väsentligt tillbaka, är han i Avesta uppenbarligen en lifskraftig företeelse. M. förekommer dock icke i de äldsta hymnerna (*gāthā*), men spelar däremot en framträdande roll i yngre Avesta, särskildt yasht eller offerböner, bland hvilka den 10:e, den s. k. *Mihir-yasht* eller *Mithra-yasht*, där M. förutom som solgud, hvilken tronar på *Hara Berezaiti* (det höga berget), framstår som edens och trohetens gud, som hägnar öfverenskomelser och fördrag. I den med allehanda populära tillsatser uppblandade mazdeism, som kommer till synes i yngre Avesta, är M. den högste *yazata* (ängel), skapad af Ahura-mazda som hjälp vid det ondas förgörande och världens styrelse. Han härskar i ljusets och luftens



Den s. k. borghesiska Mithra-reliefen (nu i Louvre, Paris): "den öfvervunne solguden" M. (i asiatisk dräkt) offerar i grottan den heliga tjuren, ur hvars blod markens växtlighet skall uppspira. Yinglingarna t. v. och t. h. om hufvudgruppen föreställa dagen och natten eller ock vår och höst. Af djuren å bildverket är ormen, som krälar fram för att slicka blodet, sinnbild af jorden; hunden var af perserna vördad som M:s ledsagare; skorpionen, som stinger tjurens könsdelar, tydes som utsänd af det ondas princip Ahriman för att ominätföra offerets syftemål, och korpen upptill är solgudens sändebud. Däroftvan kör Helios (t. v.) solens vagn, föregången af Lucifer (morgonstjärnan), och månggudinnan Selene (t. h.) styr sina hästar med Hesperos (aftonstjärnan) före.

värld, är vegetationens gud, som sänder lycka till de gode och förgör de onde. Han är krigets gud och beledsagare af själarna till paradiset. I Persien egde han en framträdande kult: den sjunde månaden och sextonde dagen i hvarje månad voro helgade åt M. — Att M. uppträder hvarken i de äldsta avestiska skrifterna, ej heller i persiska inskrifter af tidigare datum än Artaxerxes Mne-mons tid, kan emellertid betyda endast det, att M. var varit dyrkad eller mera framträdande bland de stammar, inom hvilka krets Zarathustra uppstod, men väl att han varit af betydelse inom stammarna, som senare kommo till makt och inflytande inom de iranska länderna, men från hvilka vi ej ha skriftliga minnesmärken af t. ex. Avestas alder.

I förbindelse med den babyloniska läran om himlakropparna gick Mithrakulten, hvilken organiserades som ett lagligen erkänt ordenssällskap med edliga löften och invecklade ceremonier, växer ut och började före vår tidräkning utbreda sig i romerska riket. Under 2:a årh. tog den ökad fart. Särskildt bland soldaterna tillvann sig perserguden stor anslutning. Inskrifter och minnesmärken vittna därom i gränsprovinserna, såsom legionerna voro förlagda, från Donaumynningarna till skotska gränsen, talrikast i Rhenstrakten. Dessutom förekomma de i Italien (jfr fig.), Frankrike, Spanien, norra Afrika, Syrien och Mindre Asien. Benägen som Mithrareligionen var för kejsarkulten, äfven den påverkad från Persien, vann den kejsarnas gynnest och upptog på 200- och 300-talet en målmädetven täflan med kristendomen. 307 invigde Diocletianus och hans medregenter i Carnuntum (vid Donau nära Pressburg) ett tempel åt "M., rikets skyddsgud" (*fautori imperii sui*).

Liksom andra kulturer, som vunno utbredning i romerska riket, hyllade Mithrareligionen en gudom, som lefvat på jorden (se Kristendom). I urtiden hade M. genomgått äfventyr och utfört gärningar till människans bästa. Mest afbildad är scenen, då han dödade tjuren, af hvars kropp växter uppspirade till föda (se fig.). Efter en måltid med sina kamrater, hvilken förebildade Mithradyrkarnas sakrament, uppsteg han till himlen, men skall omsider förläna sina trogna uppståndelse och odödlighet enligt fornpersisk lära (se Eskatologi, sp. 873). Kulten firades i underjordiska kapell, där de nyinkomne invigdes under verkningsfull växling mellan mörker och ljus. Dyrkarna voro indelade i flera grader. Hos dem inskärptes vaksamhet, ut-hållighet och återhållsamhet. — Jfr Windischmann, "Mithra" (1857), och Spiegel, "Eranische altertumskunde", II (1873), äfvensom Fr. Cumont, "Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra" (2 bd, 1896–99) och "Les mystères de Mithra" (2:a uppl. 1902, på tyska 2:a uppl. 1911), och A. Dieterich, "Eine Mithrasliturgie" (1903).

Mithradates l. **Mithridates** (*Μιθραδάτης*, l. *Μιθριδάτης*), fornpersiskt mansnamn, sedermera vanligt äfven hos andra österländska folk. — 1. Sex konungar i Pontos, af hvilka den ryktbaraste är M. VI med tillnamnet Eupator, äfven kallad den store. Född omkr. 132 f. Kr., uppsteg han, elfvaårig, vid sin faders död på tronen. Sedan han omkr. 114 f. Kr. själf öfvertagit regerin-

gen, började han genast utföra sina af en vidt sträfvande ärelystnad ingiifna planer. Först vände han sig mot trakterna n. om Svarta hafvet, där han, efter att ha besegrat skyterna, gjorde sig till herre öfver det s. k. bosporanska riket eller länderna omkring den Kimmeriska Bosporen (sundet vid Kertj). Därpå underlade han sig efter hand Paflagonien, Galatien, Kappadocien och slutligen Bitynien (92 f. Kr.). Men då romarna understödde de under deras skydd stående konungarna i dessa länder, uppstodo förvecklingar, hvilka omsider förde till krig, det s. k. första mithradatiska kriget (88–85 f. Kr.). Detta var till en början gynnsamt för M., som slog de mot honom utsända romerska härarna och med ringa möda underlade sig hela Mindre Asien, där romarnamnet var förhatligt. På hans anstiftan mördades på en och samma dag öfver hela Asien 80,000 (enligt annan uppgift 150,000) romerska medborgare. Äfven de grekiska öarna vid Asiens kuster bragte han till största delen på sin sida och förmådde flera af Greklands förnämsta stater, Aten, Achaia, Sparta och Beotien, att göra gemensam sak mot romarna. Men sedan Sulla erhölet ledningen af kriget mot M., tog detta en annan vändning. Sulla belägrade och intog med storm det af M:s fältherre Archelaos tappert försvarade Aten och slog därefter de båda kungliga fältherrarna Archelaos och Dorylaos vid Chaironeia och Orchomenos (86 f. Kr.). M. såg sig nödsakad att sluta fred på villkor att afträda alla sina eröfringar i Asien, utlämna sin flotta och erlägga 3,000 talenter i krigskostnader. Tvister angående fördragets uppfyllande framkallade det andra mithradatiska kriget (83–81 f. Kr.), hvilket dock utan mera betydande krigshändelser bilades med återställande af de förra fredsvillkoren. M. arbetade dock med rastlös iver på nya krigsrustningar och började (74 f. Kr.) det tredje mithradatiska kriget. Kappadocien och Bitynien eröfrades på nytt, och öfver den romerske konsulen Aurelius Cotta vann M. en seger både till lands och sjöss vid Chalkedon (74); men vid belägringen af Kyzikos blef han själf innesluten af Lucullus och måste med förlust draga sig tillbaka (73). Nya motgångar nödgade honom att öfverge sitt rike och söka skydd hos sin måg Tigranes (72). Sedan Lucullus efter hand eröfrat det pontiska rikets fästningar, inträngde han i Armenien och slog Tigranes vid Tigranokerta (69) samt båda konungarna vid floden Arsianis (68). Myteri bland de romerske soldaterna hindrade dock Lucullus att fullfölja de vunna fördelarna, och däraf begagnade sig M. för att åter taga i besittning Pontos och Kappadocien (67). Men Pompejus, som efterträdde Lucullus i befälet, vann ej långt från Eufrat, på den plats, där sedan Nikopolis (segerstaden) uppbyggdes, en lysande seger, som fullständigt tillintetgjorde M:s krigshär (66). Själf flydde M. till Kolchis och vidare till den tauriska halfön. Outtrött-



Mithradates den stores bild på ett forntida mynt.

lig i sitt romarhat, umgicks den äldrige konungen med planer att i förbund med de galliska stammarna genom Donauländerna intränga uti Italien. Hans många grymheter hade dock bragt hans omgifning i harnesk mot honom, och hans egen älsklingsson, Farnakes, gjorde uppror mot sin fader. Öfvergifven af sina soldater, dödade M. sig i hufvudstaden Pantikapaion med sitt eget svärd (63). M. var af naturen begåfvad med en ovanligt stark kropp och ett ståtligt utseende, en okuflig och rastlös handlingskraft, skarpt förstånd och ett utomordentligt minne, som säges ha satt honom i stånd att lära sig de 22 språk, som talades af de honom underlydande folken. Äfven för vetenskap och konst hade han intresse och fann under de ständiga krigen tid för studier och författarskap i naturvetenskap och medicin. Med denna rika begåfning förenade han dock österländska despoters vanliga fel. Framträdande voro i synnerhet en aldrig hvilande misstänksamhet och en kallblodig grymhet, för hvilken en stor del af hans närmaste anhöriga föll offer. Litt. bl. a.: E. Meyer, "Geschichte des königreichs Pontos" (1879). — 2. *Konungar i Partien* af arsacidernas ätt. Se *Arsaciderna*. 1. A. M. A.

Mithridat, *Electuarius mithridaticum, Antidotus mithridatica Damocratis, med.*, ett af en mängd aromatiska ämnen samt opium med vin och honung tillverkad mos, hvars sammansättning tillskrifves konung Mithradates i Pontos. Pompejus förde det till Rom, där det hastigt kom i rop som magstärkande, allmänt kraftstärkande, smärtstillande och verksamt mot förgiftningar, med ett ord som ett medel mot allt möjligt lidande. Dess förträfflighet besjogs af Damokrates, hvars namn sålunda blef fäst vid detta medel. Många olika föreskrifter rörande beredningen finnas hos forntidens medicinska författare och äfven i en senare tids farmakopéer. Hos Galenos finns ett recept för mithridaticum, innehållande mer än fyrtio olika beståndsdelar. — Det är nu uteslutet ur alla farmakopéer som en fullständigt oförnuftig sammanblandning af likt och olik. Jfr Teriak. O. T. S.*

Mithridates. Se *Mithradates*.

Mitiga'ntia [-tsia]. Se *Mitigera*.

Mitigera [-gē-; af lat. *mitis*, mild, len, och *a/gere*, drifva, bringa], mildra, lindra, stilla; försvaga. — *Mitiga'ntia, med.*, lindrande läkemedel; *jur.*, mildrande omständigheter.

Mitilini. Se *Lesbos* och *Mytilene*.

Mi-ti-schen (Mei-ti-chen), en Svenska missionens i Kina missionsstation i prov. Schan-si. Upprättad 1895. Se *Mission*.

Mitis-järn (af lat. *mitis*, mjuk), *metall.*, i degel smält, mjuk götmetall, företrädesvis använd till framställning af smärre gjutgods. Benämningen infördes af svenske ingenjören C. Wittenström, som genom oljeeldning erhöi tillräckligt hög temperatur för att i degel smälta mjukt järn. C. A. D.*

Mitla. Se *Оахаса*.

Mi'to, stad på östra kusten af japanska ön Hondo, n. ö. om Tokyo, ken Ibaraki. 38,435 inv. (1908).

Mi'to, japansk furstätt inom Tokugawahuset, härstammande från en yngre son till shogunen Iyeyasu. Ätten förvärfvade sig en rätt själfständig ställning inom sitt furstendöme, och på 1840- och 1850-talen var furst Mito Nariaki den natio-

nella försvarsrörelsens främste målsman. Se Bd XII, sp. 1483 och 1492—93.

Mitoch'o'ndria (af grek. *mi'tos*, tråd, och *cho'n-dros*, korn), Trådkorn, *histol.*, kornbildningar, som kunna anordna sig i eller till trådar i cellerna och som kunna framställas bl. a. genom en af professor Benda i Berlin 1897 uppfunnen färgningsmetod. Professor Meves i Kiel har hittills inlagt den största förtjänsten om utredandet af dessa cellstrukturers egentliga natur, särskildt hos könscellerna. Trots den redan synnerligen omfattande litteraturen om dessa strukturer äro likväl trådkornen ännu ej till sitt väsen säkert definierbara bildningar. Förväxlingar och sammanblandningar med korn- eller trådlänkande organisationer af annan natur ha åstadkommit stor förvirring i mitochondriebegreppets rätta fixering. E. Hgn.

Mi'toden, *nord. myt.*, omtalas af Saxo under namnformen *Mithotyn* som en ryktbar trollkarl. Då Oden gått i landsflykt af sorg öfver sin gemål Friggas ovärdighet, gaf sig M. sken af gudomlighet och införde bruket att offra åt hvar gud för sig, icke åt alla gudar gemensamt. Då Oden återvände, flydde M. till Fyn, där folket dödade honom. Ur grafven utsände han en svärpest, som upphörde, sedan man drivit en spetsig påle genom hans kropp. Saxo synes ha missförstått den bestämda formen af det gamla ordet (isl.) *mjotuðr*, angl. och fornsax. *metod*, öde, som en sammansättning med Oden. B-e.

Mitos [-tās; af grek. *mi'tos*, tråd], *biol.* Se *Cellbildning*, sp. 1395, och *Kärndelning*, sp. 582.

Mitra, *ind. myt.*, en af Ädityagudarna inom den indiska kulten. M. förekommer nästan uteslutande i förbindelse med Varuṇa (se d. o.) i parbenämning (båda namnen eller blott det senare i dualis). Omstridt är Mitrakonceptionens ursprung. Ordet *mitra* betyder som neutr. "vän-skap" och personifieradt "vän", "följeslagare". I denna betydelse, liksom såsom egennamn, är det äfven maskulinum. Förekomsten i Rigveda — där endast en hymn egnas M. ensam — talar för uppfattningen, att gudanamnet M. är identiskt med appellativet, mask. *mitra*, "vän". Tillsammans med Varuṇa är han vaktare af sanning, trohet och rätt, och hans tillnamn *Yātayajjana* (eg. "som knyter människorna samman") hänvisar på samma egenskaps verkan i förhållandet människorna emellan. Varuṇa och M. äro tillsammans stiftare och upprätthållare af lagen (*rta*) och ha i denna egenskap mera en etisk-moralisk än en naturalistisk-kosmologisk karaktär. Och representerar Varuṇa företrädesvis den moraliska rättfärdigheten, dess straffande eller vedergällande sida, synes M. representera samma moraliska världsordnings ljusare sida: harmoni, sympati och laggitlig öfverensstämmelse. Man har också ansett grundvalen för den vediska (eller rent af den indoiranska) konceptionen af M. vara en personifikation af öfverenskomsten (människor emellan, resp. mellan gudar och människor) och i följd däraf personifikationen af rättvisan ungefär af samma art som inom den grekiska åskådningen *Thémis* och *Dike*. Emellertid vill en annan uppfattning som grundval för Mitragestalten se en personifikation af en naturföreteelse. När i Atharvaveda M. sättes i förhållande till mor-

nen, Varuna till aftonen, och i Brähmana-texter 1. och Varuna stå i samma respektive förhållande till dag och natt eller när det i ritualen (Sūtra-texter) föreskrifves, att M. skall ha ett hvitt, Varuna ett svart offerdjur, så har man därigenom velat finna antydning eller bevis för att ursprungligen var en ljus- eller sol-gud, Varuna en natt- eller mån-gud; eller, med en modifikation, att M. representerar dagen och Agni himmeln, Varuna natten och Natthim-meln (med dess stjärnehär). På en dylik ur-rungsuppfattning kunde också tyda det förhållan-det, som då vore att anse som en relik från äldre uppfattningsskeden, att M. i senare indisk litera-tur med öfriga Aditya'er turas om att hvar sin månad (M. i maj—juni) beledsaga solens vagn; även identifieras M. helt enkelt med solen. Om möjligt synes icke vara, att den ursprungliga grundvalen för gudaparet Mitra-Varuna verkligen är naturäkadningen af dag och natt (resp. sol och måne) särskildt i deras regelbundna växling. Härur kunde samma gudomligheter lätt-gegn få sin karaktär af den orubbliga såväl kosmo-logiska som, speciellt vid en mera utvecklad fas af det indiska religiösa tänkandet, etiska världs-ordningens representanter och väktare. Häraf kunde också förklaras det förhållande, att en upp-tydning af denna världsordnings sidor i en mera kräng och dyster och en mera mild och ljus skett och anpassats till två strängt parvis uppträdande gudar, som följas åt lika orubbligt som dag och natt. Att emellertid den etiska konceptio-nen var färdig redan i arisk (indoiransk) tid och religionsutveckling, framgår af M:s identitet med en avestiska *Mithra* (se d. o.). I öfverensstä-mmelse därmed torde namnet (identiskt med *mitra*, "vän") vara en indoiransk skapelse, alltså höra till en ordgrupp med betydelse "uthyta, stå i ömse-färdigt förhållande till" o. d. Å andra sidan fram-tår af denna identitet mellan ind. *Mitra* och avest. *Mithra* (se d. o.), att redan i arisk tid gestalten — primärt eller sekundärt — stod i förbindelse med polen, alltså var en solar gud.

Litt.: utom de mytologiska handböckerna af Oldenberg, Hillebrandt, Macdonell, Hardy, Hopfins m. fl., Hillebrandt, "Varuna und M." (1877), Eggers, "Der arische gott M." (1894), Meillet, "Le dieu indo-iranien M." (i "Journal asiatique", serien X, bd 10, s. 143 ff.). K. F. J.

Mitra, grek. o. lat. 1. I allmänhet ett långt klärp med vidhängande band för dess fastbindande.



Fig. 1. Forngrekisk mitra (å en kvinnlig marmorbyst, Dresden).



Fig. 2. Frygisk mitra (Paris' hufvud å en pompejansk målning).

— 2. Hufvudbindel eller mössa (vanligen af ylle), som hos grekerna bars endast af kvinnorna (fig. 1),

men hos flera asiatiska folk äfven af männen (se fig. i art. Dareios III), särskildt hos frygerna, hvilkas mitra med band sammanknöts under hakan (fig. 2). — 3. I den kristna kyrkan benämning på biskopsmössan l. ifulan (se Biskopsskrud med fig. samt fig. i art. Grekisk-katolska kyrkan).

Mitra, Rajendra Lala, indisk sanskritist, f. 1824 i en förstad till Calcutta, d. 1891, tillhörde en ansedd familj af skrifvarkasten i Bengalen. Efter själfstudier blef han 1846 anställd som bibliotekarie i Asiatic society of Bengal, för hvilket han sedan verkade under hela sitt lif som efter hvartannat sekreterare, vice-president och slutligen som den förste införde presidenten 1885. M. utgaf en mängd sanskrittexter (på grund af bristande noggrannhet knappast vidare användbara) förnämligast i "Bibliotheca indica" och större arbeten *The antiquities of Orissa* (2 bd, 1875—80), *Bodh Gaya* (1878), *Indo-Aryans* (2 bd, 1881) m. m. K. F. J.

Mit-Rahine, arab. Se Memphis.

Miträlsvalveln (lat. *ca'leula mitralis*), dets. som biskopsmössevalveln. Se Hjärtat och Hjärtsjukdomar, sp. 868.

Mitraljös, fr. *mitrailleuse* (af *mitraille*, skrot). Se Kulspruta.

Miträria Cav., bot. Se Gesneraceæ, sp. 1073.

Mitras, myt. Se Mithra.

Mitré, Bartolomeo, argentinsk general och president, f. 26 juni 1821 i Buenos Aires, d. där 19 jan. 1906, vardt 1859, mot slutet af staten Buenos Aires' misshällighet med den argentinska konfederationen, befälhafvare för dess trupper, men besegrades af konfederationsgeneralen Urquiza 23 okt. vid Cepeda. I maj 1860 valdes han till nämnda stats guvernör, besegrade i sept. 1861 de konfedererades armé vid Pavon och trädde 1862 som president på 6 år i spetsen för den åter för-enade argentinska republiken. Om hans regerings-tid se Argentina, sp. 1442. M:s försök att störta den 1874 till president valde Avellana sluta-de med nederlaget vid La Verde (nov. 5. å.). Han måste därpå för en tid gå i landsflykt till Europa, lefde sedan som skriftställare i Buenos Aires och gjorde 1892 ett fruktlöst försök att än en gång bli vald till president. M. har utgivit en Danteöversättning och flera historiska arbeten.

Mitrovica [-vi'tsa], stad i turkiska vilajetet Kosovo, vid Sitticas förening med Ibar, i norra ändan af Kosovo polje. Omkr. 4,000 inv.

Mit'rowitz (slav. *Mitrovicza*), stad i kroatisk-slavoniska komitatet Syrmien, vid västra stranden af Save. 11,518 inv. (1900). Lägre gymnasium. Vin- och silkesodling, liflig trävaru-, frukt- och boskaphandel. M. var den romerska staden *Sirmium* (se d. o.), af hvilken ruiner ännu synas. J. F. N.

Mitscherlich. 1. Christoph Wilhelm M., tysk språkforskare, f. 1760, d. 1854, var 1794—1833 professor i Göttingen. Han utgaf en för-träfflig upplaga af Horatius' "Oder" och "Epo-der" (2 bd, 1800—01), *Scriptores erotici græci* (4 bd, 1792—94) m. m.

2. Eilhard M., brorson till M. 1, tysk kemist, f. 1794 i Ost-Friesland, d. 1863 i Berlin, egnade sig först åt historien och sedermera åt orientaliska

språk. Samtidigt studerade han äfven kemi och fysik. Efter 1818, då han kom till Berlin, vände han sig mer uteslutande till den kemiska forskningen och upptäckte 1819 isomorfin (se *I s o m o r f i*), hvilket ådrog honom Berzelius' uppmärksamhet under dennes vistelse i Berlin (1819). M. följde Berzelius till Stockholm och arbetade där till 1821 på hans laboratorium. Han återkom till Berlin 1821 och utnämndes s. å. därstädes till professor i kemi efter Klaproth. — Upp-


täckten af isomorfin har för kemien och mineralogien varit af en genomgripande betydelse. 1821 följde M:s upptäckt af dimorfin (se *Dimorfi* 2), och 1823 fann han, att kristaller, som icke tillhöra reguljära systemet, vid upphettning utvidga sig olikformigt i olika riktningar. I facktidsskrifter publicerade M. en mängd värdefulla afhandlingar i oorganisk, organisk och analytisk kemi. Mot slutet af sin lefnad studerade han med förkärlek geologi, speciellt de vulkaniska bildningarna (postumt arbete härom 1865). M. utgaf äfven en för sin tid förträfflig lärobok i kemi, *Lehrbuch der chemie* (1829—35; 4:e uppl. 1840—48). M:s *Gesammelte schriften* utkommo 1896, andra arbeten af M. finnas i Ostwalds "Klassiker" (hft 94 och 98). 1894 restes honom ett minnesmärke bredvid universitetet i Berlin. Se Rose, "E. M." (1864) och minnesskrift 1894. P. T. C.*

Mitsu. Se Matsuyama.

Mitsunari, Ishida, japansk statsman. Se Bd XII, sp. 1475.

Mittag. 1. Lorens Gustaf M., präst, f. 20 nov. 1785 i Stockholm, d. 3 apr. 1857, 1802 student i Uppsala, 1809 filos. magister och 1814 teol. kandidat, utnämndes 1826 till kyrkoherde i Hägeby i Uppland, hvarifrån han 1837 befordrades till Fågelås pastorat, med Hjo stads- och landsförsamling. 1832 hade M. erhållit prosttitel. 1844 utnämndes han till teol. doktor och blef 1851 kontraktsprost. M. var ledamot af prästeståndet vid 1834—35 års riksdag och sedan 1834 af kyrkolagskommittén. Enligt dess uppdrag utgaf han 1843—45 en mycket förtjänstfullt redigerad edition af 1686 års kyrkolag jämte en fullständig samling af senare stadganden och reglementen angående kyrkaväsendet. — 2. Magnus Gustaf M.-Leffler, den föregående dotterson. Se Leffler 5.

Mittag-Leffler, M. G. Se Leffler 5 och Mittag.

Mittag-Lefflers teorém. Se Leffler, sp. 19.

Mi'tteis [-ajs], Ludwig, österrikisk rättslärd, f. 17 mars 1859 i Laibach, juris professor i Prag 1887, i Wien 1895, i Leipzig sedan 1899, intar genom sina arbeten och i sin egenskap af redaktör för den romerskrättsliga afdelningen af "Zeitschrift der Savigny-stiftung für rechtsgeschichte" en ledande ställning inom den moderna forskningen ang. klassisk rätt. I afseende på den östromerska (hellenistiska) rätten, som särskildt genom de se-

naste årtiondenas papyrusfynd (se *Papyrus*), vunnit ny belysning, utgör hans arbete *Reichsrecht und volkrecht in den östlichen provinzen des römischen kaiserreichs* (1891) en mäterlig, metodiskt epokgörande framställning, medan hans *Grundzüge und chrestomathie der papyruskunde* (tills. med U. Wilcken, 1912) ger en afslutande sammanfattning af vunna resultat på detta område. I afseende på den rent romerska rätten lämnar han *Römisches privatrecht bis auf die zeit Diocletians* hvaraf ännu blott bd I ("Grundbegriffe und lehren von den juristischen personen", 1908) utkommit, den första sammanfattande framställning af den klassiska romerska rätten, som öfver hufvud för- sökts, sedan denna rätt tack vare den moderna interpolationsforskningen börjat framträda i förut oanade klarhet. Bland öfriga arbeten märkas, utom en mängd tidskriftsuppsatser (viktiga äro särskildt de i angifna tidskrift årligen publicerade meddelandena ang. "Neue urkunden"), *Die lehre von der stellvertretung* (1885), *Aus den griechischen papyrusurkunden* (1900) och *Zur geschichte der erbpacht im altertum* (1901). M. F.-r.

Mittel (ty., "mellerst"), boktr., en tryckstil, som i kågeln håller 7 kvartpetit l. 14 typografiska punkter och står emellan "cicero" och "tertia".

Ex.: Mittel.

Mi'tteldeutsch [-döjtj]. Se *Fornhögtyska*.

Mi'ttelfranken, regeringsområde i konungariket Bayern, bestående hufvudsakligen af delar af de forna markgrefskapen Ansbach och Baireuth, biskopsstiftet Eichstädt och stadsområdet Nürnberg. 7,590 kvkm. 931,691 inv. (1910), omkr. $\frac{1}{4}$ katoliker. Hufvudstad är Ansbach. Största staden är Nürnberg. (J. F. N.)

Mi'ttelfränkisch, ty. Se *Frankiska*.

Mi'ttelgebirge, Böhmisches, en bergsgrupp på båda sidorna af Elbe, skild från Erzgebirge genom Bielas dal och i s. från böhmiska terrasslandet genom Egers dal samt i n. ö. från Lausitzbergen genom Polen. Berget består af basalt. Högsta toppen är Milleschauer Donnersberg (835 m.). På platån ligga flera hälsokällor (bl. a. Teplitz, Püllna och Bilin). J. F. N.

Mi'ttel-Glärnisch. Se *Glärnisch*.

Mittelhochdeutsch [-döjtj]. Se *Medelhögtyska*.

Mittellandkanalen, en delvis under arbete varande kanal för 600 tons fartyg mellan Rhen, Weser och Elbe. Sträckan från Rhen nära Duisburg till Dortmund—Ems-kanalen vid Herne (38 km.) är under arbete, likaså sträckan från nämnda kanal vid Bevergern öfver Weser nära Minden till Hannover (169 km.) samt en anslutande kanalisering af Weser mellan Minden och Bremen jämte en bikanal till Braunschweig. Från Hannover skall kanalen fortsätta till Elbe nära Magdeburg. Enligt byggnadsplanen beräknas kostnaden för kanalen Rhen—Hannover med bikanaler till omkr. 250 mill. kronor. S. L.-k.

Mi'ttenwalde, stad i preussiska reg.-omr. Potsdam (Brandenburg), vid Nottekanalen. 3,059 inv. (1905). Betydlig tegeltillverkning. J. F. N.

Mi'tterbad, mineralbad i Tyrolen, i en sidodal till öfre Adige- (Etsch-) dalen, s. om Meran, 973 m. ö. h. Här begagnas en kall järnkälla, som hål-

arseniksyradt natron, fosforsyrad järnoxidul
i svafvelsyrad järnoxidul. Säsong juni—aug.
Lkvens 1,500 kurgäster. Lⁿ.

Mittlerer, Ignaz, österrikisk tonsättare, f.
1850 i Tyrolen, prästvigdes 1874, utbildade sig
i tid vid kyrkmusikskolan i Regensburg, där han
1882—85 var domkyrkokapellmästare, och blef
därefter musikdirektör vid katedralen i Brixen.
Han har odlat Palestrinas polyfona stil i en mängd
kompositioner (mässor, rekviem, teudeum, offer-
ier, hymner, vespersånger o. s. v.). E. F.—t.

Mittlermaier, Karl Joseph Anton, tysk
rättslärare, f. 1787 i München, d. 1867, kallades
1819 som professor till Bonn och fästes 1821 vid
Heidelberg universitet, vid hvilket han därefter
blev till sin död undervisande med kriminalprocess-
en som huvudämne. Från 1831 deltog han äfven
i det politiska lifvet som en af den moderata libe-
ralismens banerförare i badiska landtdagens 2:a
kammare, fungerade 1848 som president i Vorpar-
lamentet och bevistade en tid den tyska National-
församlingens förhandlingar i Frankfurt. M:s verk-
samhet för reformer i tyska straffrätten, straffpro-
cessen och fängelseväsendet var mycket betydelse-
full, och af hans många skrifter översattes flera
i främmande språk. Han var en af grundläg-
garna af "Kritische zeitschrift für gesetzgebung
und rechtswissenschaft des auslandes" (28 bd
1849—56) samt medutgivare af "Neues archiv
des kriminalrechts" och "Arkiv für civilistische
praxis". (N. S.—g.)

Mitterwurzer. 1. Anton M., österrikisk
operasångare (barytonist), f. 1818 i Tyrolen, d.
1876 nära Wien, var 1839—70 anställd vid hofope-
ran i Dresden och gjorde sig känd som dramatisk
sångare af hög rang, särskildt i Marschners och
Wagners operor. — 2. Friedrich M., den
föregående son, österrikisk skådespelare, f. 1844
i Dresden, d. 1897 i Wien, verkade hufvudsakligen
på Burgteatern i Wien och företog dessemellan
västspelsresor, äfven i Amerika. Han var en mång-
sidig karaktärsskådespelare med originell gestalt-
ningsförmåga och utvecklade fängslande realism
äfväl i Shakspeare- och Schillerroller som i moderna
uppgifter af mycket växlande art. L. A. L.—

Mittimus (lat., "vi skicka"), i England dels
fängelsestraff, dels skrifvelse, som åtföljer hand-
lingars öfersändande från en domstol till en an-
dian.

Mittnacht, Hermann von, friherre, würt-
tembergisk statsman, f. 17 mars 1825 i Stuttgart,
d. 1 maj 1909 i Friedrichshafen, blef 1861 med-
lem af landtdagens 2:a kammare och 1867 justitie-
minister. Han var en af de konservatives ledare
och tillhörde 1868—70 partikularisterna i Tyska
reiksparlamentet, men fick likväl, sedan han i aug.
1870 efter Varnbüler blifvit ministärens chef, led-
ningen af de förhandlingar med Bayern och Nord-
tyska förbundet, som föregingo Württembergs in-
träde i Tyska riket. M. öfvertog 1873 jämväl ut-
rikesministerportföljen, lämnade 1878 justitiepor-
töljen, blef 1876 ministerpresident och 1880 äfven
kommunikationsminister samt representerade Würt-
temberg i förbundsrådet från Tyska rikets grund-
läggning, tills han i nov. 1900 tog afsked från sina
ministerämbeten. Han upphöjdes 1887 i friherrligt
stånd. — M. har skrivit memoarbetena *Erin-*

nerungen an Bismarck (1904, ny följd 1905) och
Rückblicke (1909).

Mittu (Mattu), negerfolk i öfre Nilområdet,
omfattar jämte de egentliga mittu fyra andra
mindre stammar: madi, kaja (madikaja), abaka
och luba, och bebor området mellan Bahr el-
gasals bifloder Roa och Rol samt mellan 5° och
6° n. br., begränsad af dinka i n. och njamnjam
i s. Alla stammarna tala dialekter af samma språk.
Mittu tatuera sig samt insticka i underläppen
kvartsstycken af 60 mm. längd och i öfverläppen
runda skifvor af kvarts, elfenben eller horn. Kring
halsen bära såväl män som kvinnor flera finger-
tjocka metallringar samt starka läderhalsband,
kring armar och ben tunga järnringar. Den egent-
liga beklädnaden utgöres hos männen af ett kort
skört, hos kvinnorna af ett löfknippe. Omskärse-
brukas icke. Den utomordentligt bördiga jorden
skötes omsorgsfullt; hundar, getter och höns äro
folkets enda husdjur. Mittu äro mycket musika-
liska.

Mittweida [-vajda], stad i sachsiska kretsen
Leipzig, vid Muldes biflod Zschopau. 17,800 inv.
(1910). Realskola med progymnasium, teknisk
läroanstalt, väfskola. Stor bomullsindustri. J. F. N.

Mittålfven, biflod till Ljusnan (se d. o.).

Mityläne. Se *Mytilene*.

Mius, flod i Donska kosackernas land i Syd-Ryss-
land, har en längd af omkr. 200 km. och faller
genom en 30 km. lång liman ut i Azovska sjön.
Vid dess stränder finnas mäktiga stenkolsla-
ger. (J. F. N.)

Mivart [mi'vāt], S:t George, engelsk zoolog,
f. 1827, d. 1900, var från 1874 någon tid professor
i biologi vid University college i London och sekre-
terare i "Linnean society". Hans arbete *On the
genesis of species* (1871) är riktadt mot Dar-
wins selektionsteori, på samma gång det fasthåller
vid descendensläran (se *Descendens* teori).
Bland arbeten af M. må vidare nämnas *Lessons
from nature* (1876), *Man and ape* (1873), *The
genesis of limbs* (1878), *The cat* (1881), *On the classi-
fication and distribution of the Aeluroidea* (1882)
och *Dogs, jackals, wolves and foxes; a monograph
of the Canidae* (1890). L.—e.

Mixed [mi'kst; eng., "blandad"]. 1. *Skogsh.*
Inom trävaruhandteringen beteckning på sågvir-
kets bästa kvalitet vid skeppning till engelsktalande
länder. Ordet, som betecknar en blandning af första
och andra sorts virke, börjar numera försvinna, se-
dan den engelska sorteringen utbytt mot den
franska. — 2. *Fonet.* Se *Mediopallata*
språkljud. L. W. E.—n.

Mixed pickles [mi'kst pi'klš], eng. Se *Pick-
les*.

Mixer [mi'kse; eng., "blandare"], behållare
för smält, flytande tackjärn. Se *Martinpro-
cessen*, s. 1131.

Mixolydisk tonart ("halft lydisk"), *mus.*, den
autentiska kyrkotonan, hvars grundton är *g* (se
Kyrkotonar). A. L.—

Mixotrof (af grek. *mizo*, half, och *trofis*, närd),
bot., säges om en växt, som skaffar sig organisk
näring ej blott genom fotosyntes (se d. o.)
utan äfven på annat sätt. De mixotrofa växterna
indelas i hemisaprofyter (se *Saprofyter*), hemi-
parasiter (se *Parasiter*), symbiofyter (se *Sym-*

bios) och insektivorer (se Insektätande växter). G. L.—m.

Mixteka. Se Mexikanska språk.

Mixtefolk. Se Indianer, sp. 498.

Mixer [mi'kstø; af eng. *mixer*, blandare], blandnings- och omröringsmaskin. En mängd sådana af olika konstruktioner användes i den kemiska industrien. G. H.—r.

Mix'tum compo'situm (lat., af *miscere*, blanda, och *compōnere*, sammansätta), litet af hvarje, plockgods.

Mixtūr (lat. *mixtura* l. *mistura*, blandning). 1. *Farm.*, med., i vatten verkställd lösning af medicinskt verksamma ämnen, t. ex. organiska eller oorganiska salter, med tillblandning (för smakens eller bättre verkans skull) af någon sirap e. d. Benämningen *mixtura* är i sista upplagan af den svenska farmakopén utbytt mot namnen *solutio* och *liquor*. Atskilliga läkemedelsformer benämnas dock ännu på grund af gammal häfd i dagligt tal "mixturer", t. ex. *mixtura salina* = *solutio acetatis kalici* Ed. VI; *m. simplex* = *m. pyrotartarica camphorata* Ed. VI; *m. arsenicalis Fowleri* = *liquor arseniitis kalici* o. s. v. — 2. *Mus.*, blandad stämma i orgeln, vanligen bestående af oktaver och kvinter, stundom äfven innefattande tersen eller t. o. m. septiman, i andra eller tredje oktaven ofvanför grundtonen. Mixtur nyttjas endast i förening med andra stämmer. 1. O. T. S.* 2. A. L.*

Mixtūra agitanda, Skakmixtur, *farm.*, med., ett preparat, som består af något i vatten olösligt pulver e. d. i en vattenhaltig vätska, ibland försatt med glycerin, någon sirap e. d. för att bli "simmig". Pulvret sjunker hastigt till botten af den flaska, hvori mixturen förvaras. Omedelbart före upphållande af medikamentet i en sked omskakas flaskan kraftigt, så att pulvret fördelar sig så likformigt som möjligt i vätskan. Skakmixtur användes ibland för att särskildt i barnpraktik underlätta intagandet af pulver. C. G. S.

Miya, jap.,shintotempel; kejsrerliga palatset; äfven binamn på kejsrerliga prinsar. Så t. ex. har nuv. kejsaren utom namnet Yoshihito äfven burit namnet Haru no Miya, och kronprinsen Hirohito heter äfven Michi no Miya.

Miyako (sino-jap. *Tokyo*), japanskt ord för hufvudstad. Se Bd XII, sp. 1451.

Mizar, *astron.*, bekant dubbelstjärna i Stora Björnens stjärnbild = ζ Ursæ majoris. Redan för blotta ögat förefaller denna stjärna dubbel, i det att en ljussvagare stjärna, kallad Alkor, står tämligen nära intill densamma. M. och Alkor bilda dock ej tillsammans en dubbelstjärna i egentlig mening. I en förstorande tub visar sig emellertid, att M. består af två mycket tätt intill hvarandra stående komponenter af resp. 2:a och 4:e storleken, hvilka tillsammans bilda en verklig dubbelstjärna. B—d.

Mizbeah, hebr. Se Horn 3, sp. 1111.

Mizil, stad i Valakiet, rumänska länet Buzeu, vid järnvägen Bukarest—Roman. 5,320 inv. (1899). J. F. N.

Mizon [misä'], Louis Alexandre Antoine, fransk marinofficer och Afrikaresande, f. 1853 i Paris, d. 1899 på Indiska hafvet, löjtnant vid flottan 1882, företog s. å. med Savorgnan de

Brazza en expedition till Franska Kongo, nådde öfre Ogowe och drog från Franceville där till Majumba vid kusten genom ditills ej undersökt område. I sept. 1890 företog han en ny stor expedition till Väst-Afrika uppför Niger och Binue till Jola, hvifrån han förbi Ngandere öfvergick vattenskillnaden mellan Sannaga samt Scharis och Kongos tillflöden och nådde i apr. 1892 Kumassa vid Kadai, en biflod till Sangha. Under en s. å. företagen ny expedition till öfre Binue anlade han i ett af britt. Nigerkompaniet beroende område 1893 en fransk station, men hemkallades på begäran s. å. af nämnda kompani. Därefter blef han 1896 resident i Majunga på Madagaskar och kort därefter förvaltare på Mayotta och 1899 guvernör i Djibouti, men dog på resan dit.

Mizraim, dets. som *Misraim*. Se *Misrajim*.

Mizzonit, *miner.* Se *Skapolit*.

M. J., i latinska inskrifter förkortning för *Mazimo Jovi*, åt Jupiter, den högste.

Mjaasund [mjä-] l. Mjösund, "det trånga sundet", bildar det smala inloppet till Hafs fjord på Jæderen, Stavanger amt, Norge. Nära sundet ligger gården Jaasund med en stor bronsåldersgrafhög, öppnad 1842. K. V. H.

Mje'chov (po. *Miechów*), kretsstad i rysk-polska guv. Kielce. 4,090 inv. (1900). J. F. N.

Mjeldruna (Mjelldrunga). Se *Mjälldrunga*.

Mjele. Se *Mjålsand*.

Mjelby. Se *Mjällby*.

Mjelsand. Se *Mjålsand*.

Mjoll, *nord. myt.*, syster till Torre (efter hvilken Torremånad, januari, sades vara benämnd) och dotter af Snjo, hvilken åter var son af Jokull (isberg, istapp) l. Froste, hvars fader var Kare, Fornjots son. Isl. *mjoll* betyder torr, nyfallen snö, jfr sv. *mjäll*. Som man finner, äro de anförda släktnamnen personifikation af vinterliga företeelser. Th. W.*

Mjollner, *nord. myt.*, kallas Tors hammare, smidd af dvärgarna Brock och Sindre, hvilka äfven



Torshammare af förgylldt silfver. Östergötland.

förfärdigade galten Gullinburste och guldringen Draupner. Hammaren träffade alltid målet och återvände alltid i egarens hand, men skaffet var kort. Med M. dödar Tor jättar och rymtursar.

hade helgande kraft, Tor viger med den rinnen af sina slaktade bockar, och genast stå de lifvande upp igen. Likaså viger han Balders bål med M., och jätten Trym, som stulit M., vill genom att lägga den i Frejas sköte låta viga sig med den till Freja förklädde Tor. För att bevara sig mot olyckor bar man i forntiden hammarliknande skyddsting; många sådana äro funna i jorden (se fig. å sp. 716 samt fig. 28 å pl. III till art. Järnåldern), och äfven på åtskilliga runstenar M. afbildad. Hammartecknet öfver en fylld bäure ansågs skydda mot förgiftning o. s. v. Detta tecken liknar i hög grad det kristna korstecknet. Mjöllner har af gammalt ansetts betyda krossare; se Mjöl. A. Kock jämför isl. *mjöll*, "nyfallen snö", och antar M. betyda "den glänsande (blixnen)". Se "Indogermanische forschungen", X: 110 (1899). Th. W. (B-c.)

Mjuka konsonanter. Se Muljerades språkjud.

Mjuka kräftan. Se Magsjukdomar, sp. 118.

Mjukbaggar, Malacodermata l. *Malacodermidæ*, den nyaste systematiken kallade *Cantharidæ*, *col.*, familj af med mjukt kroppshölje och mjuka, åderartade täckvingar utrustade skalbaggar, omfattande bl. a. de stundom som särskilda familjer, numera hellre som underfamiljer räknade grupperna *Cantharinae* (se Flugbaggar), *Lampyrinae* (se Ljusmaskfamiljen), *Dasytinae* och *Malachinae* l. *Melyrinae* (se Melyridæ). G. A-z.

Mjusbast, bot. Se Bast.

Mjukfeniga fiskar l. *Mjukfeningar*, *Anacanthini*, *zool.* Se Fiskar, sp. 418.

Mjukgrundetsning. Se Etsning, sp. 1008, och Etsningsgrund.

Mjuk harspatt, veter. Se Has, sp. 42.

Mjukstrålar. Se Fiskar, sp. 411.

Mjukt järn, metall. Se Järn, sp. 383.

Mjukt vatten. Se Källa, sp. 558, och Vatten.

Mjuktätelsläktet, bot. Se Holcus.

Mjuna, landtbr.-geol., af A. Atterberg föreslagen benämning för det ytterligt fina jordslag, som beträffande korntorleken m. m. står på gränsen mellan sand och lera och har en korntorlek af endast 0,002—0,006 mm. Närmast större korntorleksgrupp, 0,006—0,02 mm., kallas *vesa*, och båda grupperna sammanfattas under namnet *lättiler*. Jfr Jordarter 2, sp. 114. Se A. Atterberg, "De klassiska jordbeståndsdelarnas terminologi" (i "Geol. fören:s förh.", 1905). E. E.

Mjåla (Finno), landtbr.-geol. Se Mo.

Mjälldrunga (Mjeldruna, Mjelldrunga, Mjälldrunga), socken i Älfsborgs län, Gäsene härad. 1,830 har. 363 inv. (1911). Annex till Eriksberg, Skara stift, Ås kontrakt.

Mjåle. Se Mjålsand.

Mjäll, Mjällbildning. Se Fjällning.
Mjällby (Mellby), socken i Blekinge län, Listers härad. 7,561 har. 5,417 inv. (1911). M. utgör ett pastorat i Lunds stift, Listers och Bräkne kontrakt.

Mjälldrunga. Se Mjälldrunga.

Mjålsand (Mjåle), äfven Mjålsand (Mjåle), "mjålsand", kallas i somliga delar af Småland det därstädes förekommande lösare, med mjöl-

fin sand i afsevärd grad blandade öfre morängruset, ytruset, till skillnad från det steniga, fastare undre gruset, som där kallas jätter (se d. o.) l. jätterjord. E. E.

Mjältbrand, veter., med., en hastigt förlöpande infektionssjukdom, som kan angripa alla varmblodiga djur och bland husdjuren företrädesvis förekommer hos nötkreatur och får, mindre ofta hos hästar och ganska sällan hos svin och andra husdjur. Vanligen uppträder sjukdomen med enkasta fall (sporadiskt), men angriper dock stundom en mängd djur samtidigt och kan särskildt under den varma årstiden utbreda sig öfver stora områden och t. o. m. hela länder (enzootiskt eller epizootiskt; se Enzooti och Epizooti). Med afseende på sjukdomens förlopp skiljer man mellan *slagartad* (apoplektisk), *akut* och *subakut* mjältbrand. Den förstnämnda har ett ytterst häftigt förlopp, och symptomen visa sig i oro, andnöd, vacklande rörelser, djuren störta omkull, hvarvid blod oftast uttränger ur näsa, mun och ändtarm, och döden inträffar under konvulsioner inom några minuter till högst 1 timme. Den akuta formen varar vanligtvis endast några få timmar till ett dygn och yttrar sig i hög feber (ända till 42°), stor oro, stundom med fullkomliga raserianfall, som efterträdas af ett slöhetstillstånd, tills djuren börja vackla, störta omkull och dö inom en kort stund; stundom inställer sig äfven ytterst besvärad andning med stönande ljud, blåsvarta slemhinnor, bultande hjärtslag med hastig, men ytterst svag puls och blodflytningar från de naturliga kroppspöppningarna. Den tredje formen varar från ett par till högst 7 dagar och kännetecknas af ungefär samma symtom som den föregående, ehuru mindre våldsamma. Har smittämnet upptagits genom sår, kan sjukdomen visa sig äfven genom uppkomsten af begränsade, i början ömma svulster, som efter någon tid bli brandiga och okänsliga, s. k. *mjältbrandskarbunklar*, en sjukdomsform, som oftast förekommer hos svin. Den karbunkulösa formen varar vanligen flera dagar och övergår stundom i hälsa, hvaremot de mera akuta formerna i regel medföra döden. Hos djur, som hastigt dött, kan man misstänka mjältbrand, om blodflytningar förekomma från näsa, mun eller ändtarm, om blodet är mörkt och tjockflytande, nästan tjärliknande och ej koagulerar i luften, och om mjälten är starkt förstörd, blodfylld och lös, så att den nästan faller sönder vid beröring. Sjukdomsorsaken är en stafformig bakterie, mjältbrandsbacillen (se Bakteriologi, sp. 721 och fig. 16—20). Utom djurkroppen kunna bacillerna vegetera och utväxa då till långa, i hvarandra infätade trådar, i hvilka bildas en mängd sporer. Dessa kunna sedermera utvecklas i jord eller vatten, och smittämnet kan på så sätt bibehållas under långa tider; det är därigenom, att jorden sålunda inficieras, som mjältbrandssjukdomen på vissa trakter blir stationär (s. k. *mjältbrandsdistrikt*). För att sporbildning skall kunna försiggå, fordras tillgång till syre och en tämligen hög temperatur; den gynnsammaste temperaturen är 35°, men äfven vid 20—25° kan liflig sporbildning ega rum; under 1 och öfver 45° upphör all vegetation. Sporerne äro ytterst motståndskraftiga och kunna i vatten hålla sig lifskraftiga utomordentligt länge och intorkade bibe-

hålla sin virulens i många år; de förstöras icke ens genom kokning och kunna under en timmes tid uthärda en temperatur ända ned till -110° . Af sublimatlösning (1:1,000) dödas de först efter 10 minuter och af 3 proc. kreolinlösning först inom 48 timmar. I kadaver efter i mjältbrand döda djur försiggår ingen sporbildning, emedan tillgång på syre saknas. Själftva bacillerna äro långt mindre motståndskraftiga än sporerne och förstöras genom inverkan af solljus, genom intorkning, förruttelse och jämförelsevis lätt af de vanliga desinfektionsmedlen, äfven i ganska utspädd form, t. ex. sublimat 1:30,000, kreolin 1:15,000 och karbolsyra 1:100 å 200. Smittämnet oskadliggörande underlätas därför i väsentlig grad, om sporbildning kan undvikas. Sjukdomen öfverföres ej direkt från djur till djur, utan smittan upptages vanligen genom foder eller vatten, som på ett eller annat sätt förorenats, vanligen genom af mjältbrandsbaciller eller sporer inficerad jord. Smittämnet kan också upptagas genom sår i huden eller slemhinnor, såsom fallet vanligen är vid den karbunkulösa formen, och äfven öfverföras genom bett af insekter. Sedan smittämnet upptagits, utbyter sjukdomen efter 12—24 timmar. Behandling af sjukdomen kommer sällan i fråga till följd af dess hastiga förlopp och höga dödsprocent, som i allmänhet uppgår till 70—80 proc. och vid den slagartade formen t. o. m. till 100 proc. Viktigast är att hindra sjukdomens spridning från sjuka eller döda djur till friska och att söka utrota smittämnet därigenom, att kadaver efter i mjältbrand döda djur oskadliggöras och grundlig desinfektion verkställes. För att undvika sporbildning bör tillses, att smittämnet ej kommer ut i det fria, och kadavret efter i mjältbrand dödt djur får därför ej flås eller styckas. Säkaste medlet för oskadliggörande af kadaver är förbränning, men äfven nedgräfnung kan användas, och därvid bör tillses, att gropan göres tillräckligt djup (minst 2 m.) och att platsen, där nedgräfnungen skett, hålles afstängd under minst ett års tid. Då mjältbrand äfven kan öfverföras till människor (se nedan), bör stor försiktighet iakttagas vid behandlingen af sjuka eller delar af i mjältbrand döda djur, och särskildt bör undvikas, att personer med öppna sår på händer eller armar taga befattning därmed. Då mjältbrand utbrutit hos husdjur eller misstänkes vara för handen, har djuregaren att i första hand anmäla förhållandet hos ordf. i vederbörande hälsovårds- eller kommunalnämnd och i öfrigt iakttaga föreskrifterna i k. kung. af 9 dec. 1898 och 1 maj 1903. E. T. N.

Mjältbrand hos människa är jämförelsevis sällsynt och iakttages endast hos individer, som komma i närmare beröring med mjältbrandssjuka djur eller med material från i mjältbrand döda djur, såsom skinn, hår och ull. Af mjältbrand hos människa kan man särskilja tre former, som motsvara sjukdomens primära lokalisering alltefter de olika ingångsportar, genom hvilka mjältbrandsbaciller intränger i människokroppen, och benämnas *hud-, lung- och tarmmjältbrand*. *Hudmjältbrand* är den vanligaste; den förekommer i synnerhet hos slaktare eller andra, som mera direkt ha att handskas med mjältbrandssjuka djur. Bacillerna intränga genom smärre skador och sår i huden. *Hudmjältbrand* har karaktären af en lokal inflammation,

som uppträder ofta efter blott några timmar, sällan senare än 3 dagar efter infektionen. Den inflammation processen är till en början mera begränsad och framträder snart under bilden af en pustel; i regel utbreder sig processen därefter i någon mån, så att en karbunkelartad infiltration af huden kommer till stånd. Mjältbrandsbacillerna förekomma i talrik mängd i det förändrade hudpartiet samt äfven i dettas närmaste omgivning. Den inflammatorisk förändrade väfnaden går senare fullständigt under och sönderfaller nekrotiskt, hvarigenom ett sår bildas, som sedermera kan spontant gå till läkning. I mindre gynnsamma fall kunna från den lokala härden bacillerna sprida sig vidare i lymfkärlen till lymfkörtlarna, komma in i blodet och på så sätt ge upphof till en allmän infektion med metastaser i inre organ, i synnerhet i magens och tarmens slemhinna samt ej sällan äfven i hjärnan. Vanligast näst hudmjältbrand är *lungmjältbrand*. Denna förekommer som yrkesjukdom hos dem, hvilka arbeta med skinn, ull och hår från i mjältbrand döda djur. Sjukdomen börjar några dagar efter infektionen och har bilden af en lunginflammation. I de flesta fall inträder död. *Tarmmjältbrand* är sällsynt; den uppkommer i regel genom förtärande af kött från i mjältbrand döda djur. *Tarmmjältbrand* karakteriseras af en häftig inflammation i tarmen; i sällsynta fall kunna äfven förändringar i magsäcken förekomma. I regel inträffar död efter 1—2 dagar. G. H.

Mjältbrandsdistrikt. Se Mjältbrand, sp. 718.

Mjältbrandsemfysem (lat. *emphysema infectiosum bovis*), *Frasbrand* l. *Svartbrand*, *veter.*, en i vårt land tämligen sällsynt infektionsjukdom, som angriper endast nötkreatur och som fordom allmänt ansågs identisk med mjältbrand. Redan 1870 förklarades sjukdomen dock af Pfisterer som en från mjältbrand skild, speciell sjukdom, men först 1875 påvisades af Feser och Bollinger de karakteristiska bacillerna. Dessa skilja sig från mjältbrandsbaciller bl. a. därigenom, att de äro rörliga och i ena ändan ofta innesluta en spor, hvarigenom de synas kolförmigt förtjockade. Smittämnet förekommer utom djurkroppen, antagligen i jorden, och sjukdomen är därför stationär på vissa trakter; sporerne äro liksom mjältbrandssporerna mycket motståndskraftiga och tåla både stark upphettning och kyla och kunna intorkade bibehålla sin grobarhet i årtal. Endast unga djur mellan $\frac{1}{2}$ och 4 års ålder angripas, och smittan upptages endast genom sår i huden; inkubationstiden är i genomsnitt 2 dagar. Sjukdomen kännetecknas däraf, att på ett eller flera ställen på kroppen uppstå svulster, som i början äro små och ömma, men hastigt tilltaga i storlek och bli brandiga och okänsliga. Inuti svulsterna utvecklas en mängd gas, och om man stryker öfver svulsten, höres på grund däraf ett knastrande eller frasande läte (däraf namnet *frasbrand*). Vid insnitt i svulsten utströmmar gas, en svartröd, skummig, illaluktande vätska kan utpressas, och den angripna muskelmassan är nästan svart (*svartbrand*). Sjukdomen åtföljes alltid af hög feber (intill 42°), mer eller mindre utpräglade koliksymtom och äfven halta eller stelhet i ett eller flera ben på grund af svulstbildningen; utgången

ä nästan alltid döden inom $1\frac{1}{2}$ —3 dagar. Hos de sjukdomen döda djuren finner man blodet normalt, men i den ur de gasfyllda svulsterna utpresade muskelsaftens förekomma talrikt de karaktäristiska bacillerna. Behandling af de sjuka djuren är löslös. För att hindra sjukdomens spridning må alla samma föreskrifter som för mjältbrand, blott med den skillnad, att de påbudna försiktighetsmåten behöfva tillämpas endast på nötkreatur, emedan sjukdomen ej angriper andra djur. E. T. N.

Mjältbrandskarbunkel. Se Mjältbrand, sp. 718.

Mjälten, *Splen* l. *Li'en*, anat., är en blodkörtel, hos människan belägen i bukhålans öfre vänstra del ofvan vänstra njuren, under mellangärdet och ett höger mot magens botten. Vid denna är den bäst genom ett öfverdrag af bukhinnan, hvilket i stundom kan som en stjälk uttänjas, så att mjälten ligger lös i bukhålan, flyttbar och flyttande från det ena stället till det andra (s. k. "vandrande" mjälte). Till konsistensen är den friska mjälten mjuk, till färgen purpurrod, med en dragning i grått. Den växlar hos samma individ betydligt i storleken vid olika tillfällen, och dess volym ökas många gånger ökas i vissa sjukdomar, t. ex. i långvarig frossa, då den äfven hårdnar och blir specifikt tyngre. Anmärkningsvärd är vid denna och några andra sjukdomar mjältens hastiga ansvällning vid anfallen. Mjälten eger ett viktigt inflytande på blodberedningen, i det att i den frambringas hvita blodceller (till betydande del i de s. k. malpighiska kropparna) och till pigment sönderdelas röda blodceller. Blodpigmentet afledes genom mjältvenen, som är en gren af portvenen, till levern, där det tjänar som en del af råmaterialet vid gallberedningen. Genom sin förmåga att upptaga stora mängder blod och tömma samma blod genom sammandragning af sin massa utfövar mjälten äfven stort inflytande på blodcirkulationen i bukhålan. G. v. D. (E. Hgn.)

Mjälthugg, en huggande eller stickande flyktig smärta i mjältregionen i vänstra sidan, som vanligen uppkommer efter häftigt springande i synnerhet efter måltider, då ventrikeln är fylld. Denna nervsmärtas rätta säte och natur äro något dunkla. Sannolikt sitter den ej i mjälten, utan i diafragmat (mellangärdet), och uppkommer genom denna muskels öfveranstängning. Genom stillhet går den snart öfver. Ofta upphör den genast, då man håller andan efter en djup inandning. Jfr Håll. F. B.*

Mjältsjuka, *psykiatr.*, folklig benämning på melankoli (se d. o.).

Mjältsjukdomar. Mjälten, som är ett synnerligen blodrikt och elastiskt organ, blir lätt utsatt för blodöfverflyllnad (hyperemi), i synnerhet i alla slags infektionssjukdomar. Denna stegras sällan till allmän inflammation af mjälten (*splenitis*, *lienitis*), vanligare blott till svullnad, mjälttumör. En af de viktigaste mjältsjukdomarna förekommer i leukemien (se Leukemi). Se vidare Mjältbrand och Mjälthugg.

Mjärde. Se Fiskredskap, sp. 451, 452.

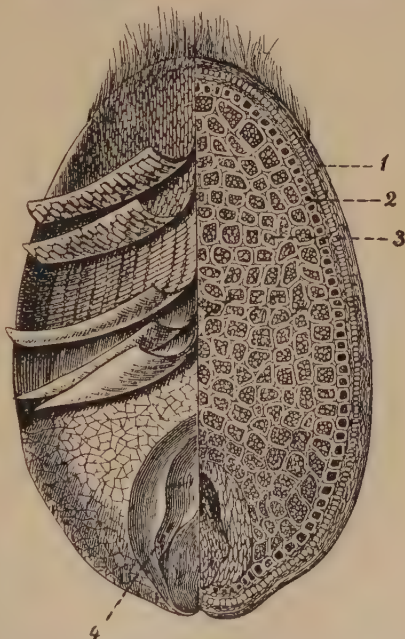
Mjöback, socken i Älfsborgs län, Kinds härad. 7,162 har. 837 inv. (1911). M. bildar med Älsared och Holsljunga ett pastorat i Göteborgs stift, Kinds kontrakt.

Mjöd (isl. *mjóðr*; ordet finnes i alla germ. och slav. språk samt är nära släkt med sanskr. *ma'dhu*, sötna, honung, och grek. *me'thy*, vin, rusdryck), en hufvudsakligen af honung och vatten bestående jäst dryck, som sedan årtusenden varit känd i Europa och utgjorde fornskandinavernas älsklingsdryck. Mjöd njutes ännu allmänt i Ryssland (där särskilda mjödbryggerier och -utsämningsställen finnas) samt i Polen, Västpreussen, England o. s. v. Man kokar honung med 7—8 ggr så mycket vatten, skummar flitigt ytan och tillsätter olika kryddor, inlagda i linnepåsar, som hänga ned i kitteln. Sedan blandningen kallnat, bringas den till jäsnings medelst jäst och ligger därefter flera månader på fat. Detta mjöd innehåller 17 proc. alkohol. (Det mjöd, som i Sverige beredes, t. ex. vid Gamla Uppsala, utgör en blandning af svag vört och honung.) Om beståndsdelarna i de gamle nordbornas mjöd saknas säkra uppgifter. Det synes ha beredts af honung, som, upplöst i vatten, fick jäsa, antagligen med tillsats af humle eller andra kryddor. Man vet, att ofta vissa örter lades i för att höja mjödets rusgifvande egenskaper. Enligt Pytheas från Massilia (omkr. 300 f. Kr.) tillreddes Tulebornas dryck af säd och honung. Äfven södra Europas folk bryggde en mjöddryck (lat. *hydro-meli*, af grek. *hy'dor*, vatten, och *me'li*, honung), om hvilken Plinius yttrar, att den eger vinets alla dåliga egenskaper, men saknar dess goda. Jfr Mulsom.

Mjödört, bot. Se Spiræa.

Mjöhund (isl. *mjöhundur*), fsv., vindthund.

Mjöl (isl. *mjöl*, da. *meel*, ty. *mehl*) framställes genom malning af säd och skidfrukter m. m. å stenar eller valsstolar (se Kvarn). Malningens ända-



Hvetekorn starkt förstort, delvis i genomskärning. 1 skalet, 2 glutenskiktet, 3 mjölkärnan, 4 grodden. T. v. ses uppåtkningar af skalets olika lager och glutenskiktet.

mål är dels pulverisering af spannmålen, dels afskiljande af de osmältbara och därför till föda otjänliga delarna däraf. Detta afskiljande åstadkommes genom siktni, hvarför därvid erhållet mjöl kallas siktadt till skillnad från sammalat, som innehåller sädeskornen i deras helhet. En rätt uppfattning af malningsprocessens gång och den erhållna produktens natur erhålles lättast, om man känner sädeskornets anatomiska byggnad. Ett hvetekorn t. ex. består i stort sedt af följande delar: skal, glutenskikt, mjölkärna och grodd (se fig.). Skalet (1) består af fyra skikt med tomma celler, glutenskiktet (2) af en enkel rad i tvärsnitt nästan kvadratiske celler, hvilka väggar bestå af cellulosa och hvilka innehåll utgöres af ägghviteämnen. Mjölkärnan (3), som ligger omedelbart under glutenskiktet, består af stora, färglösa, tunnväggiga celler, som innehålla stärkelsekorn och finkornig protoplasma. Grodden (4), som består af mycket mjuka celler, är särskildt rik på ägghviteämnen och fett. Vid malning af hvetet söker man, så vidt möjligt är, erhålla ett mjöl uteslutande af mjölkärnan. Öfriga delar afskiljas i klet. Ju mindre klet finns i mjölet, desto finare anses detta vara. Till följd af att glutenskiktet och grodden icke ingå i de finare mjöl-sorterna, komma dessa att vara fattigare på ägghviteämnen och fett än de sämre kvaliteterna och sammalet mjöl. Huruvida detta malningssätt ur nationalekonomisk synpunkt är det riktiga, har därför varit en mycket omtvistad fråga. Numera anser man dock vanligen, att det åtminstone ej innebär någon större nationalekonomisk förlust, då de i glutenskiktet förekommande ägghviteämnen äro för människor till stor del osmältbara, hvarigenom de icke så väl utnyttjas, som när de få ingå i klet och användas som fodermedel. Likväl anses önskvärdt, att de sammaldade mjöl-sorterna ej fullständigt utträngas af de rena siktade på grund af de senares stora fattigdom på ur närings-synpunkt viktiga salter.

De vanligaste mjöl-sorternas ungefärliga sammansättning är enligt König följande:

	Hvetemjöl		Rågmjöl (siktadt)	Kornmjöl	Hafremjöl
	Fin	Groft			
Vatten	12,68	12,58	12,58	14,06	9,09
Kväfvehaltig substans (ägghviteämnen m. m.) . .	10,08	11,00	9,09	12,39	13,87
Fett	1,13	1,59	1,44	2,44	6,18
Socker	2,85	1,86	3,00	3,11	2,36
Gummi o. dextrin . .	3,06	4,09	5,89	6,22	3,08
Stärkelse	69,88	66,84	64,85	58,84	59,89
Cellulosa (växtnber)	0,80	0,92	1,35	0,89	1,71
Aska	0,89	1,02	1,17	1,85	2,07

Af dessa sorter är för Europa hvetemjöl det ojämförligt viktigaste slaget; i de skandinaviska länderna spelar dock rågmjöl den mest betydande rollen. Ett godt hvetemjöl skall ha hvit eller svagt gulaktig färg samt vara fritt från rödaktiga eller svarta punkter. Vid beröring skall det kännas vekt, men på samma gång örigt (d. v. s. något grygnt) samt får icke klimpa sig, om det hopkramas i handen. Utrördt med sin halva mängd vatten, bildar hvetemjöl en elastisk, tänjbar, icke

starkt klibbande deg, som vid urtvättning med vatten kvarlämnar en gulgrå, klibbande, elastisk massa, gluten l. växtlim. Gluten förekommer i sädeskornet i själfva mjölkärnan och ej i det egentligt s. k. glutenskiktet. Rågmjöl (rågsikt), äfven af de högsta kvaliteterna, är aldrig så hvitt som bättre hvetemjöl samt saknar dettas karaktéristiska glans. I Sverige används mycket sammalet rågmjöl, i synnerhet för bakning af hårdt bröd. Korn- och hafremjöl ha ur handelssynpunkt mindre betydelse samt erhållas hufvudsakligen som biprodukter vid grynfabrikation. Majs-, ärt- och bönmjöl framställas genom malning, vanligen efter föregående uppmjukning af malgodset med vatten eller ånga. Rörande tillverkning af potatis- och arrowrotsmjöl se Stärkelse. Utom till brödbakning har mjölet stor användning vid matlagning (i såser, soppor, gröt, pannkaka m. m.).

Förfälskningar och föroreningar m. m. I mjöl kunna förekomma dels föroreningar, som härröra från den förmaldade spannmålen, såsom ogräsrör, sporer m. m., dels sådana inblandningar, som blifvit afsiktligt tillsatta, t. ex. mjöl af andra spannmåls-slag. Sådana tillsatser kunna påvisas genom mikroskopisk undersökning. I enkasta fall har förekommit tillsatser af mineraliska ämnen, såsom krita, magnesit, gips, alun, kopparsulfat m. m. Af dessa förfälskningar torde krita, magnesit o. d. hufvudsakligen gjort tjänst endast som viktförökande medel, under det att alun och kopparsulfat varit tillsatta för att göra fördärfadt och för bakningsändamål odugligt mjöl användbart. Tillsatser af mineraliska ämnen kan man lätt påvisa antingen genom att insaka ett prof samt jämföra det med ifrågavarande mjölsorts normala askhalt eller genom att utföra Cailletets kloroformprof. Därvid tillgår så, att ett prof omskakas med kloroform i en separertratt, då de mineraliska beståndsdelarna sjunka till botten, under det att mjölet samlar sig i trattens öfre del. För påvisande af alun använder man enligt Herz följande metod. Ett prof utöres med något vatten och alkohol; här till fogas några droppar kampschträextrakt samt omrörs. Sedan tillsättes försiktigt utan omröring mättad koksaltlösning. Innehåller profvet alun, antar den ofvan befinliga saltlösningen en tydligt blå färg. För påvisande af kopparsulfat insaskar man ett prof och undersöker askan å koppar.

Som handelsvara intar mjöl en mycket viktig plats. Det mesta hvetemjöl produceras i Amerikas förenta stater, det finaste i Ungern. Vid införsel af mjöl till Sverige betalas en tull af 6,50 kr. per 100 kg. 1911 importerades 7,032,571 kg. hvetemjöl, 4,965,041 kg. rågmjöl, 141,079 kg. kornmjöl och 22,732 kg. hafremjöl. S. å. exporterades 501,648 kg. hvetemjöl, 1,074,744 kg. rågmjöl, 166 kg. kornmjöl och 34,461 kg. hafremjöl. Min.

Mjölbagge, *Mjölbill*, *Tenebrio molitor* L., *zool.*, en till ordn. *Coleoptera* (skalbaggar), fam. *Tenebrionidae*, hörande insekt med aflång, obetydligt kullrig, brun och något glänsande kropp af 28—30 mm. längd. Antennerna äro pärlbandslika och något förtjockade i spetsen. Mjölbaggen förekommer tämligen allmänt i kvarnar, bagerier och mjölbutiker, där larven, den s. k. mjöl-

masken, lever af kli och mjöl. Denna har en längd af 30 mm., är plattadt cylindrisk, gulvitt, med 12 segment (utom hufvudet) och ett par fötter under hvart och ett af de tre främsta segmenten. Den kan, då den förekommer i stora massor, göra betydlig skada. Men den är en begärlig spis för många burfåglar och uppfödes därför afsiktligt i större burkar eller blecklådor, hvilka fyllas med kli och mjöl, som hålles något fuktigt genom att i kärlet instoppad våt tygtrasa. O. T. S.*

Mjölbill, *zool.* Se **Mjölbagge**.

Mjölby. 1. Socken i Östergötlands län, Vifolka härad. 5,974 har. 5,174 inv. (1911), hvaraf 8,265 i det inom socknen belägna municipalsamhället M. M. utgör ett till ägaren af Hulterstads patronellt pastorat i Linköpings stift, Vifolka och Valkebo kontrakt. — 2. Municipalsamhälle (enl. k. br. 29 sept. och 6 okt. 1899) i ofvannämnda socken, vid Svartån, som där bildar 12 fall, i 3 afsatser, sammanlagdt 7,5 m. i höjd, upptaxerade till 1,200 hästkrafter, och vid Östra stambanan, statsbanelinjen Krylbo—M. och den enskilda banan M.—Hästholmen. Areal cmkr. 245 har. 3,265 inv. (1911). Taxeringsvärde å fastigheter 3,964,000 kr. (1911), hvaraf 168,500 kr. å jordbruksfastighet. Med undantag af sparbankshuset, två skolor och några enskilda hus, hvilka äro af sten, äro alla öfriga byggnader af trä. Där finnas flera hotell, gästgivarvärd, flera läkare, apotek, afdelningskontor af Östergötlands ensk. bank och Sydsvenska kredit-a.-b., Vifolka härads sparbank (öppnad 1866), och där bo domhufvanden i Lysings och Göstrings domsaga samt kronfogden och härads-skrifvaren i Lysings och Göstrings härads fogderi. Där finnes en egnahemskoloni på 27 bostadshus. Samhället, som ligger på kanten af den bördiga östgötslätten, har vattenledningsverk och kloakledningsnät, hvilka egas af samhället, elektricitetsverk (A.-b. Knutsbro kraftstation), privatskola och synnerligen liflig rörelse, framkallad af äns fall och de lätta kommunikationerna (utom järnvägarna mötas där fyra stora landsvägar: från Skeninge, Linköping, Eskjö samt Jönköping och Grenna). Där ha sedan äldre tider funnits kvarnar (redan 1284 bortsänkta konung Valdemars gemål Sofia en kvarn i M.), som gett platsen dess namn; nu finnas 5 sådana, flera snickeri- och möbelfabriker, mek. verkstäder, andelsmejeri, stärkelsefabrik, ullspinnery och trikfabrik samt många handtverkare och handlande. 2. Wbg.

Mjölby—Hästholmens järnväg (sign. M. H. J.), normalspår (1,435 m.), Mjölby—Hästholmens järnvägsaktiebolag tillhörig, 31 km. lång, inom Östergötlands län belägen järnväg, som sträcker sig i hufvudsakligen västlig riktning från Mjölby, föreningsstation mellan Östra stambanan och statsbanelinjen Hallsberg—Mjölby, till Hästholmens station och hamn vid Vättern. Vid Hästholmen står järnvägen i förbindelse med Fägelsta—Vadstena—Ödeshögs järnväg och vid Väderstads station, 14 km. från Mjölby, med den under byggnad varande (1912) Bränninge—Skeninge—Väderstads järnväg, båda smalspåriga. Järnvägen öppnades för allmän trafik 15 maj 1910, delen Rök—Hästholmen, 9 km., för godstrafik dock först 1 sept. 1910. Vid 1911 års slut utgjorde bokförda byggnadskostnaden 1,782,622 kr., hvaraf för rullande materiel 211,654 kr., och

aktiekapitalet 800,000 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Mjölby. A. d'A.

Mjöldagg, *bot.*, konidiestadiet af mjöldaggsvampar (se *Erysibaceæ*). Jfr äfven *Krusbärs-mjöldagg* och *Äppelmjöldagg*.

Mjöldaggsvampar, *bot.* Se *Erysibaceæ*.

Mjöldryga, *Mjölöka*, *Secale cornutum*, *farm.*, är det mellersta 1. *sclerotium*-stadiet i utvecklingen af den till *Pyrenomyces* hörande mjöldrygesvampen, *Claviceps purpurea* Tul. (se *Claviceps* med fig.). Innan svampens egendomliga utveckling var känd, beskrefvoss dess olika stadier under olika namn; så kallades t. ex. det första stadiet *Ergotætia abortans*, det andra *Sclerotium clavus*, det tredje *Cordiceps purpurea* m. m. — Såväl mjöldrygans egenskap att framkalla kronisk förgiftning (se *Ergotism*) som att användas till läkemedel har lett till kemiska och experimentella forskningar, som pågått under ett helt århundrade, utan att ännu kunna sägas vara afslutade. Knappt någon drog har erjudit ett så ytterligt svårbehandlat material som mjöldrygan. Svamparnas beståndsdelar sönderdelas lätt, och sannolikt medverka härvid bakterier till uppkomsten af giftiga produkter, som öka svårigheterna. Utom fet olja och sockerarter märkes det för mjöldrygas upptäckande i mjöl och bröd viktiga färgämnet sklererytrin; vidare ammoniumbaser, såsom kolin, som vid sönderdelning utvecklar det likt sillake luktande trimetylaminet, karaktéristiskt för fördärfvad mjöldryga. Som verksamma beståndsdelar ha förr beskrifvits diverse mer eller mindre oreña blandningar, innehållande giftiga ämnen, såsom ergotinsyra och sfacelinsyra m. m. samt det hartsartade sfacelotoxinet, som ingick förbindelser med vissa andra ämnen och gaf dem giftiga egenskaper. Af större betydelse äro däremot vissa i mjöldryga anträffade alkaloider. Det af fransmannen Tanret (1875) framställda, kristalliserande ergotininet ($C_{35}H_{39}N_5O_6$) visade sig vara så godt som verksamt likasom Kellers kornutin och Jacobss sekalin (båda sannolikt = orent ergotin). Synnerligen verksamt var däremot det af engelsmännen Barger och Carr samt tysken Kraft (1906) upptäckta ergotoxinet ($C_{35}H_{41}N_5O_6$), en amorf alkaloid, som torde uppkomma af ergotin genom upptagande af en molekyl vatten och därför äfven kallats hydroergotin. Af intresse är äfven, ehuru ej regelbundet för handen och ej erhållet i rent tillstånd, Koberts synnerligen giftiga kornutin. Giftiga produkter af ägghvita, troligen sönderdelad under medverkan af bakterier, ha därjämte framställts; de förekomma särskildt i vissa mjöldrygeextrakt och visa såväl till sin kemiska byggnad som till sina verkningar frändskap med det ur binjurar framställda adrenalinnet (se d. o.). — Mjöldryga (pulver) eller därpå beredda extrakt användas för att stilla blödnig, särskildt vid förlössningar, efter barnets framfödande. Blödnigen stillas dels genom kraftig sammandragning af lifmoderväggens glatta muskulatur, dels genom sammandragning af blodkärlen — båda sättas direkt i verksamhet genom beståndsdelar i drogen. Medlet bör helst ej användas förr, än barnet är framfödt, emedan det ibland framkallar en ihållande kramp i lifmodern,

hvarigenom fostret kväfves. Vid försök till fosterfördrifning har mjöldryga stundom framkallat akut förgiftning, äfven med dödlig utgång under svårt illamående, törst, kräkningar och diarré, häftiga krampanfall samt slutligen allmän förlamning och död genom kväfning; under lifmoderblödningar afgår fostret, vanligen dött. Förgiftningen räcker flera dagar; sällan tillstötter brand. — Sistnämnda symtom, som särskildt kännetecknar många fall af kronisk mjöldrygeförgiftning (*ergotismus gangrænosus*, se *Ergotism*), beror, likasom lifmoder- och kärilverkningarna, på ergotoxinet; på lifmoder och blodkärl verka äfven de nämnda giftiga spjälkningsprodukterna af ägghvita. Branden uppkommer genom den starka och långvariga kärlsammandragningen, hvartill sannolikt kommer någon gifteverkan på blodet eller på åderväggarna, ledande till blodproppsbildning, hvarigenom blodkärlen tilltappas och väfnaden i saknad af näring afdör. Vid djurförsök ha särskildt tuppens kam och svinets tryne angripits af brand; hos människan träffas mest tår och fötter, fingrar och händer af denna egendomliga förändring. Som orsak till krampsymtomen har man tänkt på det Kobertska kornutinet, som är ett häftigt krampgift, och där det finnes närvarande, kunde det väl förklara krampanfallen vid akut förgiftning med mjöldryga. Däremot kan detta ämne svårigen anses förorsaka de länge ihållande, egendomliga krampsymtomen vid *ergotismus convulsivus* (se *Ergotism*), då nämnda kornutin visat endast akuta verkningar; hur den kroniska konvulsiva förgiftningsformen uppstår, är därför ännu oafgjordt. — Som läkemedel användas dels pulver på drogen, dels extrakt till intagning. Svenska farmakopén upptager såväl *extractum fluidum secalis cornuti* som ett "tjockt" extrakt: *extract. secalis cornuti*; båda kunna äfven sprutas under huden, det senare efter lösning i vatten, för ernående af snabbare verkan. Utom dessa läkemedelsformer har funnits och finnes i handeln ett stort antal preparat, olika slag af "ergotin" och "kornutin" m. m., af mycket växlande och osäker verkan, ofta överksamma, ibland farliga, hvarför de ej kunnat tillvinna sig läkarnas förtroende. Själva drogen mjöldryga och än mer extrakten förändras under förvaring och måste därför ej sällan förnyas; af drogen skall ärligen nytt förråd anskaffas till apoteken. Genom att förvara mjöldryga i väl slutet, mörkt kärl öfver osläckt kalk, som håller luften i kärlet väl torr, blir drogen mera hållbar. — Det på undersökning af mjöldrygan nedlagda myckna arbetet har ännu ej ledt till upptäckten af någon fullt pålitlig och tillika ofarlig läkemedelsform, hvarför medlets anseende bland praktiska läkare i allmänhet icke är synnerligen stort. C. G. S.

Mjölhår, bot. Se Mjölög.

Mjölög, bot., säges om en växtedel, t. ex. bladen af *Chenopodium album*, som är beklädd med små, lätt lossnande hår, mjölhår, hvilka som lösa korn kunna rullas mellan fingrarna. Fröhvita säges vara mjölög, om den är krithvit och vid genomskärning lätt sönderfaller i småpartiklar. G. L.-m.

Mjölis (Mjölmaratte), ett kortspel, besläktadt med de olika spelsorter, som bära namnet tok. Antalet spelande kan växla efter behag,

hvarför man i spelet också kan använda flera sammanblandade lekar — i detta fall tillämpas grundsatsen "lika tar öfver lika". Inga bud finnas, man skall ta öfver utspelt kort eller också ta upp alla utslagna kort — hvarje stick har lika många kort som det finns spelande —, och spelet går ut på att bli af med sina kort och kvarlämna en spelande, "mjölis". R.-n. B.

Mjolk, en i däggdjurshonors mjölkörtlar genom specifik verksamhet hos deras celler bildad och afsöndrad vätska, som af naturen bestämts till ungarnas näring och är sammansatt af alla för detta ändamål lämpliga ämnen. Alla slag af mjolk innehålla som hufvudsakliga beståndsdelar *ägg-hviteämnen* (framförallt kasein l. ostämne), *fett*, *mjolksocker*, *salter* och *vatten*. Som exempel på sammansättningen må följande tabell tjäna, hvarvid dock bör ihäggkommas, att mjölkens beskaffenhet växlar inom vida gränser till följd af många olika omständigheters inflytande, så att de anförda talen få betraktas endast som ungefärliga medeltal.

Mjolk från	Vatten	Ägg-hviteämnen	Fett	Mjolksocker	Salter
Kvinna.....	88,6	1,6	3,5	6,0	0,30
Ko.....	87,1	3,6	3,7	4,9	0,71
Get.....	86,9	3,7	4,1	4,5	0,86
Får.....	83,5	5,7	6,1	4,0	0,66
Sto.....	90,0	1,9	1,1	6,7	0,81
Asna.....	90,0	2,1	1,3	6,3	0,80
Hund.....	75,4	9,9	9,6	3,2	0,73
Elefant.....	67,7	3,1	19,6	8,9	0,70

De mjölksorter, som i större eller mindre mån användas till människoföda, ha alla samma fysikaliska beskaffenhet, i det de utgöra emulsioner, i hvilka det ytterst fint fördelade fettet bildar mikroskopiskt små kulor, som äro uppslammade i en vätska, där de öfriga beståndsdelarna äro lösta. Lämnas mjölken i hvila, stiga dessa små fettkulor, såsom specifikt lättare än den öfriga vätskan, upp till dennas yta och bilda där ett lager af *grädde*. En del fett stannar dock alltid kvar i det undre lagret, *skummjölken*, liksom å andra sidan de uppåt stigande fettkulorna genom ytattraktion städse föra med sig af mjölkens alla öfriga beståndsdelar, hvilka således återfinnas i grädden. Då grädden uppstiger långsamt och ofullständigt, säges mjölken vara *tung*. Detta inträffar, då mjölken skakats, såsom vid forsling på kärra, då den afkylts starkt (kalltug) och då den alstrats inemot kons afsinngstid (kotug). Denna beskaffenhet är ogynnsam vid gräddsättning, men inverkar ej vid gräddens afskiljande med centrifug. Mjölkens hvita eller gulhvita färg och ogenomskinlighet (först i helt tunna lager synes den blåhvit och genomlysande) bero dels på fettkulornas närvaro, dels på ostämnets egenskap att (vid närvaro af fosforsyrad kalk) lösas i vatten till en opaliserande, mer eller mindre "mjölkhvit" vätska. Först efter afskiljandet af både fett och kasein kan ur mjölken ett vattenklart filtrat erhållas. Vid undersökning af mjolk med mikroskopet ser man synfältet uppfyllt af otaliga fettkulor. Dessas storlek är olika hos mjolk från olika djur och växlar för öfrigt i

samma mjök inom rätt vida gränser (jfr Homogeniseringsmaskin). Mjökfettet utgöres af en blandning af en mängd olika, dels fasta, dels flytande fettarter. De mest karakteristiska äro de, i hvilka de flyktiga feta syrorna, smörsyra, kapron-, kapryl- och kaprinsyra ingå. Hvar och en vet att, om färsk mjök upphettas till kokning, inträder icke, trots mjöklens halt af ägghvitekroppar, någon koagulation (som då vanlig ägghvita tillräckligt uppvärmes), utan mjöken blott "skinnar sig" på ytan. Om detta "skinn", hvilket utgöres af en förening af kalksalter med kasein, borttages och mjöken fortfarande uppvärmes, återbildas det lätt, och detta kan upprepas flera gånger. Någon verklig koagulation eger dock ej rum därvid. Än mjöken däremot ej fullt färsk, så koagulerar den vid kokning. Efter ännu någon längre tids förlopp, lättare, ju högre temperaturen är, och i regel lättare under sommaren än om vintern, koagulerar den af sig själf och vid vanlig värmegrad (*filmjök*, *surmjök*). Samtidigt bli dess smak och reaktion sura; detta beror därpå, att mjöksockret genom en jäsningsprocess förvandlats till mjöksyra. Denna, liksom hvarje annan syra, fäller kaseinet — hvem har icke någon gång sett, hur mjök eller gräde "skär sig" vid beröring med sura bärsafter, ättika o. s. v.? — och är således anledningen till, att sur mjök koagulerar, fastän söt icke gör det. Under inverkan af vissa bakterier får mjöken vidurning en trädig beskaffenhet. I vissa trakter, där dylik *lång-* l. *tätmjök* föredras framför vanlig filmjök, framkallas denna jäsnings afsiktligt genom smitta från redan lång mjök eller genom tillsats af tätört (*Pinguicula*), i hvars slem bakterier, som framkalla slemmig jäsnung, torde finnas. Kaseinet kan äfven i fullt färsk mjök bringas till koagulation, om mjöken försättes med löpe (se d. o.). Därvid klyfves kaseinet i en svårslöslig kropp, Osten, som utgör hufvudmassan, och en ringa mängd af en lättlöslig, vassleägghvitan. Efter tillsatsen af löpe drojer det ej länge, förrän mjöken "ystar" sig och "ost-myssjan" sammandrar sig och småningom utpressar "vasslan", en gröngul, nästan klar vätska, som ej längre innehåller kasein, men väl andra i mjöken förekommande ägghvitekroppar, *laktalbumin* och *laktoglobulin*, samt dessutom mjöksocker, salter och litet fett. Den tredje af hufvudbeståndsdelarna i mjöken, utom fett och ägghviteämnen, är mjöksocker (se d. o.), hvilket, som nämndt, lätt öfvergår till mjöksyra. Under vissa omständigheter kan äfven alkoholjäsnung inträda, d. v. s. mjöksockret öfvergår först till jäsbara sockerarter (drufsocker, galaktos), hvilka sedan på vanligt sätt jäsas till alkohol och kolsyra. Härpå grundar sig möjligheten att af mjök bereda sprithaltiga drycker (kumys, kefir; se nedan). Mjöklens mineraliska beståndsdelar, dess salter ("mjölkaskan"), äro af högsta vikt, såsom utgörande ett nödvändigt material för tillväxten af den diande ungens alla organ, i främsta rummet bensystemet. Dessa salter utgöras af klorider och fosfat af kalium, natrium, kalcium, magnesium och järn.

Bland de olika slagen af mjök torde endast de båda för människan utan jämförelse viktiga, kvinnomjök och komjök, förtjäna närmare omnämnande. *Kvinnomjölken* är liksom annan mjök en i tunna lager blåkigt, genomskinlig, i

tjockare lager ogenomskinlig, hvit eller hvitgul vätska. Eg. vikten 1,026—1,036. Lukten är mycket svag, smaken något sötare än komjöklens. Kvinnomjök surnar ej så lätt som komjök, och vidurning koagulerar den ej så tydligt som denna. Den mest framträdande olikheten emellan båda slagen af mjök ligger i egenskaper hos kaseinet, som hos kvinnomjölken i regel är svårare att fälla ut med syror eller salter samt bildar en mera flockig och lucker fällning, hvarpå dess större lättsmältighet för barnets svaga digestionsorgan anses bero (se vidare *Amma*, *Barnavård* och *Digifining*). Här må endast tilläggas, att en mängd giftiga ämnen och läkemedel afsöndras efter intagandet äfven med mjöken och på detta sätt kunna öfverföras från amman till det späda barnet samt inverka skadligt på detsamma; så är t. ex. fallet med opium, morfin, alkohol, jod, arsenik, kvicksilver och bly.) — *Komjölken* är af en ofantligt vikt i den mänskliga hushållningen dels som direkt födoämne, dels som material för beredning af smör, ost m. m. Särskildt i Sverige är konsumtionen af mjök relativt ganska stor, och mejeriprodukterna utgöra viktiga exportartiklar. Komjöklens eg. v. ligger i de ojämförligt flesta fallen emellan 1,026 och 1,034; reaktionen är vanligen amfoter, d. v. s. mjöken förmår samtidigt färga rödt lackmuspapper blått (alkalisk reaktion) och blått dylikt rödt (sur reaktion). Utom de beståndsdelar, för hvilka i det föregående redogjorts, innehåller komjölken (liksom för öfrigt all mjök) äfven gaser, som befunnits vara en blandning af till största delen kolsyra med kväve och något syre. I allmänhet växlar fetthalten hos normal mjök emellan 2,5 och 4,5 proc., halten af ägghviteämnen emellan 2,5 och 5 proc., af fasta ämnen (den s. k. torrsubstansen) emellan 10,5 och 15 proc. Sällan gå variationerna därutöver. Af ägghviteämnen utgör kaseinet vid pass 7/10. Mjök upptar med största lätthet föroreningar från den omgifvande luften och kvarhåller dessa. Bakterier och andra mikroskopiska svampar finna i densamma en utmärkt jordmån för snabb utveckling och förökning, en omständighet, som ej blott (genom framkallande af sur jäsnung) lägger hinder i vägen för mjöklens förvaring, utan äfven gjort, att den öfverfört och utbredd farliga sjukdomar. Då kreaturen lida af sådana sjukdomar som pyemi, mjältbrand, lungrota, mul- och klöfsjuka, pärlsjuka (tuberkulos) m. fl., beroende på specifika bakterier, kunna de sistnämnda öfvergå i mjöken, hvarest man äfven i en del fall lyckats påvisa dem. Sådan mjök är naturligtvis ytterst hälsovadlig. Vid de flesta af dessa sjukdomar komma dock korna snart "i sin" eller blir mjöken så förändrad, att dess användning ej kan komma i fråga. Skadliga egenskaper kan mjöken erhålla äfven därigenom, att kreaturen förtära giftiga växter, behandlas med vissa läkemedel o. s. v. Sådana felaktiga egenskaper hos mjök, som att den blir blå, röd, gul och s. k. lång eller tät (slemmig, träddragande), att dess gräde "ystar" sig eller att mjöken ovanligt hastigt surnar, jäser eller rutnar, bero på särskilda ferment och äro därför smittsamma, så att små mängder felaktig mjök kunna fördärfa stora massor frisk.

Att ett födoämne, så allmänt användt, så värdefullt och på samma gång så svårt att förvara som

mjölken, skall vara i hög grad utsatt för förfalskningar, ligger i öppen dag. Sådana naiva förfalskningar som att genom tillsats af mjöl, stärkelse, socker, ägghvita, gelatin, kalvhjärna, krita m. m. höja en utspädd mjölks eg. v. och förhindra eller fördölja dess surnande förekomma faktiskt mycket sällan och kunna naturligtvis mycket lätt upptäckas. Så mycket vanligare äro i stället skumning och vattentillsats. Genom enbar bortskumning af grädde eller, hvilket kommer på ett ut, genom blandning af skummad och oskummad mjölk minskas halten af mjölkens värdefullaste beståndsdel, fett, och egentliga vikten stiger i samma mån. Genom enbar utspädning med vatten sjunker naturligtvis mjölkens eg. v. Om således båda förfalskningssätten kombineras, d. v. s. om man blandar skummad mjölk med omkr. $\frac{1}{10}$ vatten, så erhålles en vätska, som har samma eg. v. som oskummad mjölk. Här af synes genast, att bestämningen af eg. vikten ensam ej kan ge minsta föreställning om mjölkens värde. Noggrannast erfar man naturligtvis detta genom en fullständig kemisk analys, hvarvid mjölkens hufvudbeståndsdelar (ägghvita, fett, socker och salter) till sin mängd bestämmas, men som en sådan dels ej kan utföras öfverallt, där mjölk säljes, dels är besvärlig, tidsödande och dyrbar, har man sökt förenkla den därhän, att ensamt den värderikaste beståndsdel, fett, bestämmas. Möjligheten af en verksam mjölkkontroll står således i nära beroende af möjligheten att erhålla en snabbt och lätt utförd bestämning af mjölkens fetthalt, som ej bör understiga 2,5—3 proc. För ändamålet har en mängd mer eller mindre lyckade apparater konstruerats (se Mjölksprofvar). Som otillåtliga tillsatser till mjölk, hvilken hålles till salu, måste äfven de på senare tider i bruk komna konserveringsmedlen anses, sådana som salicylsyra, salicylsyradt natron, bensoesyra, borsyra, borax, soda o. s. v. Försök att konservera mjölken genom uppkökning förrädes af den egendomliga smak, som kokt mjölk har, och kan, äfven om denna smak ej framträder, påvisas därigenom, att de i färsk mjölk förefintliga enzymen genom uppvärmningen förstöras. Att kokt mjölk stundom visar skadliga verkningar på därmed uppfödda späda barn, har tillskrifvits frånvaron af dessa enzym (jfr Barlows sjukdom) och beror vidare ofta därpå att, sedan mjölksyrebakterierna dödas genom uppvärmningen, mot hetta motståndskraftigare bakterier finnas kvar, taga öfverhand och alstra giftiga ämnen, som framkalla matsmältningstörningar.

Kondenserad och preserveerad mjölk. Man har gjort en mängd försök för att af mjölk framställa hållbara preparat, hvilka efter hur lång tid som helst utan svårighet kunna förvandlas till en vätska med mjölkens väsentligaste egenskaper. Bland dylika preparat intager den s. k. *kondenserade mjölken*, som i stor skala tillverkas i Schweiz, England, Norge och Amerika, ett framstående rum, medan däremot någon mjölkcondenseringsindustri icke kommit till stånd i Sverige. Man bereder den genom att upphetta "nysilad" mjölk af bästa beskaffenhet i vattenbad till nära kokning, hvarefter omkr. 12 proc. af dess vikt rent rösocker tillsätts. Blandningen silas och afdunstas i luftförtunnadt

rum vid en temperatur af 50°—60° till sirapskonstans, hvarefter den hastigt afkyles och fyllas på bleckdosor, som lufttätt tillslutas. En dylik dosa innehåller vanligen 400—470 gr. kondenserad mjölk (motsvarande 1,500 gr. färsk mjölk), som bildar en tjock, gulvitt, segflytande och tråddragande massa, i medeltal innehållande omkr. 25 proc. vatten, 12 proc. ägghviteämnen, 11 proc. fett, 49 proc. socker (däraf $\frac{1}{3}$ mjölksocker, $\frac{2}{3}$ rösocker) och 2 proc. askbeståndsdelar. Löst i 4—4 $\frac{1}{2}$ delar ljumt vatten, bildar den en mjölkliknande, rent och sött smakande vätska, som afsätter grädde likt vanlig mjölk. Den kondenserade mjölken har rätt stor användning för sjöfarande m. fl. Som föda åt späda barn torde den vara mindre lämplig till följd af den stora sockerhalten, som är nödvändig för att förekomma förskämning, men ofta verkar skadligt på matsmältningsapparaten. Med *preserveerad mjölk* förstår man sådan, som gjorts hållbar utan vare sig tillsats eller koncentrerings. Detta sker genom dess uppvärmning utan lufttillträde till 60° ("pastörisering") eller och enligt Scherffs metod därigenom, att mjölken i starka flaskor under ett par timmar vid ett tryck af 2—4 atmosfärer upphetas till omkr. 120°. Därefter låter man flaskorna svalna under iakttagande af, att den genom korkarna inträngande luften vederbörligen filtreras från alla mikroorganismer. Mjölken blir därigenom fullkomligt "steriliserad" och kan hålla sig i många månader, men får slutligen en bitter smak. På senaste åren lär man genom att använda detta Scherffs förfaringssätt på uppkokt och kondenserad mjölk ha erhållit utmärkta och särdeles hållbara preparat. Genom försiktig afdunstning har man äfven lyckats fabriksmässigt framställa (skum)mjölkens torrs substans i form af ett fint pulver (*torrmjölk*, *mjölkmjöl*), som väl varit användbart till matlagning, men ingalunda kunnat med vatten ge en njutbar ersättning för naturlig mjölk, som ämnadt var. Den fullkomligaste metoden för beredning af mjölmjöl torde vara den af svensken Ekenberg uppfunna, men den har hittills icke haft ekonomisk framgång.

Af mjölk kunna *jästa drycker* beredas därigenom, att mjölksöcket under vissa förhållanden förvandlas till andra sockerarter, hvilka kunna undergå spritjäsning. Dylik förvandling kan åstadkommas genom inverkan af mjölksyran. Genom lämplig behandling kunna därför af sur mjölk alkoholhaltiga drycker beredas, och sådana ha också sedan urminnes tid varit i bruk bland visa af Central-Asiens halfvilda, nomadiserande folkslag. Sålunda bereda kirgisier m. fl. af stomjöl den bekanta drycken kumys (se d. o.), och på de senaste åren har en därmed mycket nära besläktad, svagt sprithaltig mjölkdryck, kefir (se d. o.), som härstammar från Kaukasus och framställes af get- eller komjöl, under inverkan af ferment ("kefir Korn"), snabbt vunnit en stor spridning i Europa, särskild i Ryssland. Den tillverkas äfven flerstädes i Sverige. — Se vidare Mjölkhushållning. S. J.-n.

Komjöl utgör en af landbrukets i ekonomiskt afseende viktigaste produkter, hvilken dels säljes som mjölk och grädde, dels vidare förarbetas till smör och ost, hvarvid affallet, skummjölk, kärnmjölk och vassle, säljes eller användes till människoföda och utfodring af svin, kalvar och höns

eller till beredning af mesost och kasein (se Kasein, Mjölkhushållning, Ost och Smör). Mjölakens mängd och beskaffenhet växlar på grund af åtskilliga förhållanden. Sålunda ge låglandsrasen i allmänhet mycken, men vattnig, mager mjölk med löst fett, under det att raser från högländt mark och i synnerhet bergsrasen lämna mindre mjölk med högre halt af fasta beståndsdelar, i synnerhet fett och detta af fastare konsistens. Hvad de i Sverige förekommande boskapsraserna angår, lämna goda besättningar af den svart-hvita låglandsrasen vanligen 3,000—5,000 kg. mjölk med 2,8—3,2 proc. fett om året, af ayrshire- och rödbrokg svensk ras 3,000—4,000 kg. mjölk med 3,8—3,6 proc. fett, af fjällras 2,300—3,000 kg. mjölk med 3,5—4 proc. fett. Fetaste mjölken lämnar den i Sverige sällsynta jerseyrasen med 4—5 proc. fetthalt. Än större växlingar visa enskilda djur, och då anlag såväl för mjölkrikedom som för hög fetthalt i mjölken rätt väl ärfvas, sträfvat man vid kreatursafveln att genom urval höja dessa egenskaper.

Mängden afsöndrad mjölk är störst kort efter kalvingen och sjunker sedan till afsöndringen, som bör inträda 2—3 månader före ny kalving, hvaremot mjölakens fetthalt småningom stiger mot mjölkningstidens slut. Mjölakens mängd och fetthalt bero också af mellantiden mellan mjölkningarna och ökas, ju kortare denna tid är; därför erhålles den magraste mjölken på morgonen, då längsta tiden förfutit sedan förra mjölkningen. Vid hvarje mjölkning är den första mjölken magrast och den sist urmjölkade mycket fet, hvarför fullständig urmjölkning af jufret är mycket viktig. En måttlig rörelse och flinidrigt arbete i långsam takt nedsätter ej alls eller blott föga mjölmängden, men ökar mjölakens fetthalt, hvaremot stark ansträngning sänker både mjölmängd och fetthalt. Slutligen inverkar äfven utfodringen. Utöver behovet för kroppens underhåll åtgår ungefär $\frac{1}{3}$ foderenhet med 65 gr. ägg-hvita till bildning af 1 kg. mjölk. Vid otillräcklig utfodring minskas såväl mjölmängd som fetthalt, vunder det att riklig fodering höjer mjölmängden intill dess gränsen för djurets produktionsförmåga uppnåtts, dock under förutsättning, att fodrets ägg-hvitehalt är tillräcklig. Äfven fodrets beskaffenhet inverkar, om än i mindre mån, på såväl mjölmängd som fetthalt. Vissa fodermedel, såsom palm-, kokos-, bomulls- och linfrökakor, arter, bönor och vickor, betblast och hö, pläga höja mjölakens fetthalt. Andra, som glutenfoder, sesam- och sojafrökakor, majs, rotfrukter och sockerrika fodermedel, öka mjölmängden, men sänka fetthalten något litet, under det att vallmo- och lindådrekaror samt kalla och frusna fodermedel starkt sänka fetthalten och vanligen äfven mjölmängden. Äfven på mjölakens smak och hållbarhet kunna fodermedlen inverka, hvarför användningen af sådana fodermedel, som i detta afseende kunna verka ofördelaktigt (rofvor, drank, färsk klöfver m. fl.), bör ske med försiktighet och vid foderblandningens sammansättning stor hänsyn bör tagas till dess inverkan på mjölakens och mjölkprodukternas beskaffenhet. Slutligen inverka åtskilliga fodermedel på fettets färg och fasthet och därmed på smörets beskaffenhet (se Smör). Då sålunda mjölks beskaffenhet och därmed dess värde kan växla i hög grad och den äfven kan undergå för yttre iakttagelse omärkliga

förändringar, som kunna vara hälsovådliga för förbrukaren, har det rätt allmänt i stadernas hälsovårdsstadgar fastställts vissa fordringar på salumjölakens fetthalt, renhet samt oförfalskade och friska beskaffenhet. Oskummad mjölk skall till sin sammansättning vara sådan kon lämnat den vid fullständig utmjölkning, utan att den sista, fetaste mjölken undantagits och utan att grädde afskummas eller vatten tillsatts. Detta kontrolleras vanligen blott genom bestämning af fetthalten, som enligt för vissa städer fastställda stadgar skall vara minst 3 proc. eller på andra håll lägst 2,8 proc. Det senare talet är nödigt, där trakterns vanliga koras är låglandsboskap, som lämnar mager mjölk, men äfven dessa låga fordringar på fetthalt kunna vålla svårigheter, därför att kornas morgonmjölk kan vara än fettfattigare, hvilket då får upphjälpas genom tillsats af grädde. Då det kan synas ovist, om mjölken är skummad eller utspädd, kan frågan afgöras genom kemisk analys, som visar, om förhållandet mellan halt af fett och af fettfria fasta beståndsdelar är normalt (se Mjölksprofning). Handskummad mjölk bör innehålla minst 0,6 proc. fett, hvaremot väl maskinseparerad mjölk icke har högre fetthalt än 0,10—0,15 proc. och handseparerad ej öfver 0,20 proc. Mjölakens renhet och att icke jäsningsprocesser afsevärdt förändrat dess smaklighet eller bruksvärde kan man finna genom vissa undersökningar (se Mjölksprofning). Slutligen bör fordras, att mjölken alstrats af friska kor och icke vid mjölkningen eller efterföljande behandling varit utsatt för att upptaga orenlighet eller smittämnen, hvilket kan öfvervakas endast genom kontroll af kor, ladugård samt ladugårds- och mejeripersonal. Sådan kontroll är i många städer genomförd i afseende på en del af den tillförda mjölken, hvilken då säljes som *kontrollmjölk*. Därjämte säljes äfven *barnmjölk*, på hvilken utöver den sanitära kontrollen ställes fordran, att den skall hålla minst 4 proc. fett och vara producerad utan användning af sådana fodermedel, som anses ha ofördelaktig inverkan på mjölakens beskaffenhet. Mjölkkontrollen utförs i Sverige af stadernas hälsovårdsnämnder.

H. J. Dft.

Mjölksafsöndring, Mjölkssekretion, Laktation, med. Med inträdd befruktning bli mjölkörtlarna sate för lifig verksamhet. De till dem gående blodkärlen vidgas, och bröstet svälla; själfva körtelsubstansen börjar starkt tillväxa, och redan under första hafvandeskapsmånaderna kan hos människan en tunn vätska frampressas ur bröstet. En verklig mjölksafsöndrande verksamhet i de sålunda förberedda mjölkörtlarna inträder emellertid i regel först, sedan fostret och äggdelarna afgått från modern, och blir starkare ju närmare tiden för hafvandeskapets normala slut denna afgång inträffar. Den mjölksafsöndring, som börjar efter inträdd förlösnings, har under första dagarna en egenartad karaktär. Mjölken afsöndras i ringa mängd, är tunn, vattnig med inblandade gula flockar samt stelnar vid uppkokning (colostrum, råmjölk). Först på 2:a, 3:e eller 4:e dygnet, ibland ännu senare, börjar en riklig afsöndring af mjölk, som raskt antar de karakteristiska egenskaperna (se Mjölk). Bröstörtlarna bli därvid ytterligare svullda och hårda för ett eller annat dygn. Öfvergående ömhet och smärtor samt möj-

ligen någon obetydlig temperaturstegring kunna bli en följd af nämnda ansvällning, men däremot icke feber (s. k. mjölkfeber), hvilket man förr trodde, innan man lärt känna barnsängsfeberns verkliga orsak (se Barnsängsfeber och Förlösning). Mjölksafsöndringens normala inträdande befordras kraftigt därigenom, att barnet redan från födelsen får regelbundet suga på bröstvärtorna. Sugningen med den därmed följande tömningen af bröstet framkallar nämligen ökad verksamhet hos bröstkörtlarna. För att denna verksamhet därefter skall fortgå, är bröstens regelbundna mellantider skeende tömning helt enkelt ett oefftergiftigt villkor. Eljest afstannar inom kort mjölksafsöndringen ("brösten sina") efter en öfvergående period af ansvällning af bröstet (mjölkstockning). Tömningen sker fullständigast och bäst genom barnets sugning, men kan äfven för någon tid uppehållas genom sugpump (s. k. mjölkpump) eller massage af bröstet (mjölkning). Barnets regelbundna sugning är faktiskt det enda medel, som man ännu känner, för att underhålla en fortgående mjölksafsöndring. Folktrons alla medel (ölost etc.) äfvensom vår tids otaliga reklam- och patentmedel äro, så vidt man hittills vet, värdelösa. Endast ofullständigt känna vi andra faktorer, som utöfva inflytande på mjölksafsöndringen. Individuella förhållanden spela naturligtvis en stor roll. Kvinnor, hvilkas bröst ega mycken körtelsubstans, något som långt ifrån alltid är detsamma som stora bröst, samt väl utvecklade värtor, lätt fattade af barnet, producera i allmänhet rikligast med mjölk. Sedan gammalt råder den uppfattningen, att mjölkproduktionen är bäst hos kvinnor i åldern 20—30 år, som genomgått ett par laktationer och därigenom fått "upparbetade" mjölkkörtlar. Nedsatt näringsstånd till följd af sjukdom eller svält försämrar mjölksafsöndringen. Tillräcklig och omväxlande näring (ej gödning) med måttligt ökad vätsketillförsel (den senare som ersättning för kroppens vätskeförlust genom bröstet), måttligt, ej för starkt muskellarbete (motion), frisk luft samt omsorgsfull hudvård (bad) befordra den däremot. Mjölakens mängd och sammansättning kunna till en viss grad påverkas genom variationer i födans halt af ägg-hvitämnen, i någon grad också genom förändringar i halten af fett och kolhydrater. Huruvida den bland digifvande kvinnor så vanliga tron, att tillförsel af stora mängder vätska ökar mjölksafsöndringen, är berättigad, därom saknas ännu exakta observationer. Under det att menstruation (se d. o.), som inträdf under laktationen, vållar en öfvergående minskning i mjölksafsöndringen, minskar denna i tilltagande grad eller upphör alldeles efter nyuppkommen graviditet. Kvinnans organism tillåter i regel icke ett samtidigt uppfödande af ett foster i lifmodern och ett barn vid bröstet. Att häftiga sinnesrörelser kunna, enligt gammal folktrö, ha något inflytande på mjölakens beskaffenhet, måste betecknas som osannolikt. Däremot kunna de troligen genom innervationsinflytanden åstadkomma tillfälliga ändringar i blodtillströmningen såväl som sammandragningar i värtgårdens muskulatur, med därpå följande öfvergående rubbning i mjölakens afsöndring eller bröstens tömning. Rasinflytande och årtlighet äro också faktorer, som mäktigt influera på mjölkpro-

duktionen, faktorer, som man inom boskapsskötseln sedan århundraden framgångsrikt begagnat för att åstadkomma starkt mjölkproducerande djur.

Bland de späda barnen i första lefnadsåret hos kulturfolket råder en rent fruktsansvrid dödlichkeit, i vårt land uppgående till omkr. $\frac{1}{10}$ af alla levande födda barn. Hufvudorsaken till detta sorgliga förhållande är, att de späda barnen icke erhållit sin naturliga näring, modersmjölken, utan blifvit uppfödda artificiellt. Man har från en del håll velat framhålla detta som en oundviklig följd af civilisationen, i det att kvinnorna småningom genom "kulturdegenererande" inflytanden skulle hålla på att förlora förmågan att ge di. Till all lycka för mänskligheten är det icke så illa ställt — ännu på länge åtminstone. De mödrar, som på grund af anatomisk-fysiologiska orsaker icke äro i stånd till digifning, utgåro lyckligtvis ett fåtal, och hos de allra flesta mödrar kan mjölksafsöndring åstadkommas och underhållas, blott viljan finnes och digifningen skötes på sakkunnigt sätt samt sjukdom ej lagt hinder i vägen. Orsakerna till det alltmer utbredda naturvidriga och fördärfbringande bruket att artificiellt uppföda spädbarn äro vanligen helt andra än den fysiska oförmågan, främst af allt okunnighet såväl hos mödrar som hos vårdpersonal, hos de högre klasserna därjämte bekvämlighet, dålig sedvänja, bristande ansvars-känsla inför barnet och ovetenhet om moderskallets förpliktelser, hos de lägre klasserna tyvärr alltför ofta social nöd med tvång för modern till tidigt ansträngande arbete. En bedröflig inverkan har otvivelaktigt också den just i våra dagar allt intensivare reklamen för patent- och humbugsmedel.

Mjölkkörtlarna äro periodiskt funktionerande organ, och perioderna sträcka sig från förlösningen en viss tid framåt, olika för olika djurarter. Som bekant från boskapsskötseln kunna perioderna artificiellt betydligt utsträckas, dock icke utofver en viss gräns. För människan anses den normala laktationsperioden uppgå till omkr. 9 månader till 1 år, vid hvilken tid barnets digestionsorgan utan olägenhet börja kunna upptaga annan föda och barnet för sin vidare utveckling rent af är i behof däraf. Individuella variationer såväl uppåt som nedåt äro emellertid mycket vanliga. Perioder ända upp till 2 å 3 år äro icke så alldeles sällsynta. I Japan utsträcker enl. Ogata laktationen i genomsnitt till $1\frac{3}{4}$ år. Liksom öfriga kroppens organ ha mjölkkörtlarna förmåga att inom vissa gränser funktionera på ett sätt, som motsvarar de på dem ställda anspråken. Hos människan ökas mjölksafsöndringen under de första månaderna efter förlösningen, håller sig sedan uppe under flera månader vid den för barnets näring och utveckling nödvändiga mängden, 1— $1\frac{1}{2}$ liter för dygn, för att därefter, vanligen i 8:e—10:e månaden småningom aftaga. Som exempel på hvad de mänskliga bröstkörtlarna kunna prestera, när anspråken på dem systematiskt stegras, förtjänar nämnas, att på anstalter bland ammor, som samtidigt haft att uppföda flera barn, de icke varit så alldeles sällsynta, som producerat 3—4 liter för dygn, ja undantagsvis ända upp mot 5 liter.

Beträffande öfvergången i mjölken af i blodet cirkulerande främmande ämnen, så intresserar framför allt frågan om, huru de sjukdomsallstrande

bakterierna förhålla sig. Vår kännedom härom är ännu icke fullt säker, men erfarenhet och djurförsök synas tala för, att de icke öfvergå i mjölken, som de icke framkallat sjukliga processer i själva bröstkörtlarna. Hvad läkemedel beträffar, vet man, att vissa ämnen, t. ex. jod och morfin, öfvergå i mjölken, men detta vid vanlig medicinsk dosering i så ringa mängd, att det icke spelar någon praktisk roll (Schlossmann-Pfaundler, K. Basch). Detsamma skall vara förhållandet äfven med blodtoxiner (K. Basch).

Åtgärder, som minska eller upphäffa mjolksekretionen, äro först och främst inskränkning i eller upphörande med barnets sugning eller bröstens tömning på annat sätt, vidare tryckförband på bröstet, laxermedel samt i undantagsfall intagning af jodkalium (se Galaktorré).

Mjölkaöändringen är en följd af en specifik verksamhet i mjölkkörtlarnas celler, som ega förmåga att af blodets näringsämnen bereda och utsöndra äfve för mjölken karakteristiska beståndsdelarna. Att sugningen på bröstet befordrar mjolksekretionen öfverbor antagligen därpå, att genom bröstens tömning och genom reflex från bröstet sensibla nerver till bröstkörtlarnas kärlnerv ökad blodtillströmning till dessa uppkommer; möjligen uppstår också en reflex på hypotetiska sekretionsnerv. En följd af den nämnda reflexen är också, att hos osmögna kvinnor vid sugning på det ena bröstet mjölk rinner äfven ur det andra. Mjölkkörtlarna stå i ett intimt samband med och beroende af könskörtlarna, äggstockarna (se d. o.). Först när dessa börja fungera vid puberteten (se Köns-mognad och Menstruation), börja också bröstkörtlarna utvecklas, och hos många kvinnor undergå de vid hvarje menstruation en tydlig, men öfvergående ansvällning. Förr tänkte man sig denna inverkan förmedlas längs nervbanor, men sedan det befunnits, att såväl äggstockar som bröstkörtlar kunna operativt förflyttas i kroppen, utan att de förras inverkan på de senare upphäves, har denna hypotes måst öfverges. Man antar numera med stöd af nyvunna fakta, att äggstockarnas inverkan på bröstkörtlarna är en följd af de förras inre sekretion, d. v. s. så, att från äggstockarna ämnas af ännu obekant natur, s. k. hormoner, afsöndras till blodet och med detta transporteras till bröstkörtlarna för att där utöfva sitt mäktiga inflytande. Försök ha de sista åren också gjorts att spåra orsakerna till den starka tillväxt af bröstkörtlarna, som i regel uppstår under hvarje graviditet, såväl som till mjölkaöändringen uppträddande i samband med graviditetens avslutning. Kliniska iakttagelser på skadade människor, som fått ledningen i ryggmärgen afbruten, men det oaktadt kunnat amma, såväl som djurexperiment utsluta möjligheten, att inverkan på bröstkörtlarna är en reflexverksamhet längs nervbanor. Schautas iakttagelse på ett sammanvuxet tvillingssystem — den ena födde ett barn, men hos båda uppträdde efter förlösningen mjölkaöändring — talar tvärtom för, att hafandeskapstillväxten af bröstkörtlarna och mjölkaöändringen också måste vara en följd af inre sekretion. Frågan är nu, hvar denna inre sekretion sker. Nära till hands ligger det då att tänka på äggstockarna, som ju utom hafandeskapet utöfva ett så mäktigt inflytande på mjölkkörtlarna.

Baschs experiment på hyndor tyckas tala därför. Genom operativ öfverflyttning af äggstock med corpus luteum (se Äggstock) från gravid hynda till en virginell sådan lyckades han hos den senare framkalla tillväxt af bröstet. Men hos människan, det veta vi, kunna äggstockarna under hafandeskapet operativt aflägnas, utan att graviditeten och mjölkkörteltillväxten samt den på förlösningen följande mjölkaöändringen störas. Högst sannolikt är det själva hafandeskapsprodukten, det befruktade ägget, som är platsen för den inre sekretionen, är upphovet till de "hormoner", som, samlade i blodet, utöfva en så mäktig inverkan på bröstkörtlarna under graviditeten såväl som efter förlösningen. Om det nu är fostret eller moderkakan i ägget, som producerar dessa hormoner, eller möjligen båda två, det känna vi ännu icke, i det försöken på djur icke gett övertydiga resultat. Lane Clapson och Starling funno, att insprutningar af extrakt från foster, men icke från moderkaka, på virginella kaniner framkallade bröstkörtelsansvällning. Basch lyckades på sin med äggstocksöfverflyttning förbehandlade virginella hynda genom insprutning af extrakt från moderkaka framkalla så stark mjölkaöändring, att hundvalpar kunde dia henne. Ett intressant upplag till det ännu olösta problemet att finna medel, som kunna förstärka en otillräcklig mjölkaöändring, s. k. galactagoga l. galactica, ha dessa djurexperiment gett. På getter har man nämligen genom insprutning af moderkaksextrakt kunnat öka mjolkproduktionen med 20—30 proc. och mer. Den ansvällning af bröstkörtlarna hos nyfödda af båda könen, som brukar uppträda 2—3 dagar efter födelsen och ibland vara åtföljd af afsöndring af vätska — s. k. häxmjolk — vill man numera förklara på så sätt, att äfven i fostrets blod samma slags hormoner samlats under graviditeten som hos modern, med specifik inverkan på bröstkörtlarna. Äfven hos kvinnor, som icke varit hafvande, kan förekomma vätskaöändring från bröstet af kolostrumkaraktär, vanligen tillsammans med någon rubbing från underlivsorganen, såsom svulster i äggstockar eller lifmoder, och sannolikt beroende på störningar i äggstockarnas funktioner. Bvn.

Mjölkalånga, by i Finja socken, Västra Götalands län, vid västra sidan af Finjasjön. Vid M. vann drotsen Mattias Kettilmundsson 26 okt. 1318 en stor seger öfver danskarna, hvarvid 300 danska och tyska adelsmän skola ha tagits till fånga.

Mjölkräck, detsamma som galactoceles (se d. o.).

Mjölkcentrifug. Se Centrifug.

Mjölkcistern. Se Mjölkkörtel 2.

Mjölkdiet. Se Diet, sp. 370.

Mjölkdirivande medel. Se Galactagoga.

Mjöldroppen, namn på föreningar med syfte att åt späda barn, som af giltig anledning ej alls eller endast delvis kunna erhålla modernäring, bereda och tillhandahålla behöfelig mängd artificiell föda. Den första anstalten af detta slag i Norden öppnades 13 dec. 1901 i Stockholm på initiativ af läkaren M. Blumenthal och upprätthölls genom frivilliga bidrag. För att trygga företagets ekonomiska och utvidga verksamheten bildades 1903 föreningen "Mjöldroppen" i Stockholm, som f. n. underhåller fem anstalt-

ter i olika församlingar af hufvudstaden, hvarjämte två mindre föreningar med samma namn och syfte verka i Stockholm och Hagalund. I Göteborg sköter en förening sex anstalter, och femton andra svenska städer ha likartade och liknämnda föreningar. Anstalterna ledas af läkare, ega hvar sin inspektis och förestås vanligen af examinerade sjuksköterskor. Noggrant kontrolleras, att mödrarnas digifningskyldighet iakttages. Föreständarinnorna tillreda och utlämna enligt gifna föreskrifter den artificiella födan. Denna består vanligen af komjolk eller blandning däraf med vatten, men äfven andra mjölkblandningar, med hafrevatten, malsoppor m. m. lämnas vid behof. Portionerna få afhämtas på anstalterna; full dagsportion utgöres af 8 flaskor om 175 kbm. Utdelningen sker dels alldeles kostnadsfritt, dels mot efter olika betalningsförmåga afpassad afgift. Föreständarinnorna öfvervaka genom besök i barnens hem, att gifna föreskrifter efterleivas, ge hjälp, då skolad sjukvård behöves, o. s. v. Vanligen lämnas äfven kostnadsfri läkarevård, ofta fri medicin, och lämpliga småbarnskläder utlänas genom Mjöldroppen. Verksamhetens omfattning kan bedömas däraf, att den stora Stockholmsföreningen intill 1 okt. 1911 anlåtats af 3,122 barn och 31 dec. 1910 egde 138,025 kr. i tillgångar, medan årets utgifter belöpte sig till 9,086 kr. Se "Några anteckningar om Mjöldroppen" (1911). M. Bil

Mjölke (lat. *lactes*), den inhemska benämningen på såväl de hanliga generationsorganen (testiklarna) hos fiskarna som den därifrån afsöndrade sädesvätskan. Anledning till namnet ligger uti den mjölkhvita färgen hos båda. "Mjölarna" l. testiklarna äro hos fiskarna i allmänhet pariga och långsträckt samt intaga i moget tillstånd en ganska betydlig del af bukhålan, som därigenom utspännes, mellan njurarna och tarmkanalen. Hos hajfiskarna föres sädesvätskan genom njurens främsta del, som står i förbindelse med testikeln, ut i urinledaren, som i sin främsta del tjänstgör väsentligen som sädesledare. Ganoiderna förhålla sig på liknande sätt. Hos benfiskarna däremot eger intet samband med njurarna rum, utan hvarje testikel står i omedelbar förbindelse med sädesledaren, som baktill förenar sig med den motsatta sidans till en oparig gång; den senare mynnar antingen ut med en särskild öppning bakom analöppningen eller — och detta är det vanligaste förhållandet — utmynnar den gemensamt med urinledaren. — Mjölken l. sädesvätskan utgöres af ett mer eller mindre tunnflytande sekret, innehållande milliontal spermatozoer, bestående af en knappformig eller aflängt cylindrisk kropp eller hufvud med en vidfäst, mer eller mindre lång, rak eller skrufligt vriden cilie. Denna är rörlig, så länge spermatozoiden är lefvande. I vatten eger detta rum blott några få minuter. Men i oblandadt tillstånd och innesluten i tillkorkad flaska, har sperman vid + 5° C. visat sig befruktningsduglig ännu efter sex dagar. Se vidare Fiskar, sp. 415. R. L. (L.-e.)

Mjölke, bot., namn på *Epilobium angustifolium*.

Mjölkedalen (Melkedalen), trång fjäldal utan bofast befolkning i Jotunheimen fjäll i nordvästra hörnet af Kristians amt, Norge. M. genomflytes af älven Mjölkedöla, som bildar Store Mjölkedalsvand, omgivet af de storslagna,

omkr. 2,000 m. höga Mjölkedalspiggar och af Mjölkedalsbræen, som går ända ned i vattnet. Nära detta höjer sig in. det skarpt formade Mjölkedalstind (2,166 m.). Genom M. leder utstakad väg med ständigt ökad turisttrafik. K. V. H.

Mjölkedalsbræen. Se Mjölkedalen.

Mjölkedalspiggar. Se Mjölkedalen.

Mjölkedalstind [-ti'n]. Se Mjölkedalen.

Mjölkedöla. Se Mjölkedalen.

Mjölkefeber. 1. *Med.* Se Mjölkafeber. 2. *Veter.*, detsamma som kalvingsfeber.

Mjölklöfning, *med.* Se Galaktorré.

Mjölkförfalskning. Se Mjolk, sp. 731.

Mjölkgatan. Se Vintergatan.

Mjölkglas, *tekn.* Se Ben-glas och Glasfabrikation, sp. 1281.

Mjölkgrottan vid Betlehem, en naturlig fördjupning i berget, omkr. 5 m. lång, 3 m. bred och 2,78 m. hög. Traditionen säger, att den heliga familjen en gång sökte skydd där; en droppe af jungfru Marias mjolk föll då på golvet. Både kristna och muhammedaner tro, att stenen i denna grotta har förmåga att öka mjölktilgången både hos kvinnor och djurens honor, och ännu i dag få pilgrimerna kakor tillblandade af vatten och stoftet från grottan.

Mjölkgångar, gröfre föreningar af mjölkanalerna i jufret. Se Mjölkkörtel 2.

Mjölkhandel. Se Mjölkhushållning.

Mjölkhare var enligt svensk folktro en öfvernaturlig tjänsteande åt trollpackor, hvilka begagnade sig af den för att mjölka andras kor. Dessa "harrar" utspydde efter slutad förrättning mjölken i häxans fat. Enligt skotsk, walesisk och irisk folktro förvandlade sig häxorna själfva till dylika harrar. Se vidare Bära.

Mjölkhushållning, det ekonomiska tillgodogörandet af mjolk, utgör en viktig del af landthushållningen, i synnerhet där, som i Sverige och Danmark, största delen af åkerns och ångens grödor användes till foder åt nötboskapen och landbrukets inkomster hämtas hufvudsakligen från ladugårdens mjölkafkastning. Åtskilliga husdjurs mjolk användes af människan, men vid mjölkhushållningen i Sverige förekommer vanligen endast komjolk, i vissa delar af landet dock äfven getmjolk (se Getsläktet) och hos lapparna renmjolk (se Ren-släktet). I det följande afses därför hufvudsakligen komjolk. Från att förr ha varit endast en del af hushållsgöromålen har mjölkhushållningen i vårt land sedan midten af 1800-talet fått allt större betydelse för jordbrukets ekonomi samt till stor del öfvergått till en rationellt bedriven fabrikskandtering, utförd af enskilda företagare eller sammanslutningar af mjölkeleverantörer (se Mejeri). Mjölkhushållningens nationalekonomiska betydelse framgår däraf, att landets 1,8 mill. kor beräknas årligen i medeltal lämna omkr. 1,900 kg. mjolk hvar eller tillsammans omkr. 3,500 mill. kg., som efter ett pris af 8 öre pr kg. äro värda inemot 300 mill. kr., d. v. s. nära hälften af en medelskördes värde, och att häraf utföras 20—25 mill. kg. smör till ett värde af omkr. 50 mill. kr. öfver värdet af infördt smör och ost. Från 1868 har utförseln af smör, som går på England direkt eller öfver Danmark, öfversti-

införseln, hvilken numera är en obetydlighet (1911 endast 153,000 kg.), och numera har därtill kommit en år för år stigande utförsel af mjölk och smör till Tyskland och Danmark. Däremot införes något mer ost än som utföres. Under det att nötskapskapen förr till stor del hölls för att skaffa för jordens fruktbart behöfelig gödsel, betalar numera mjölken vid väl skötta jordbruk till större delen (eller helt och hållet djurens underhåll, så att nämligen landtman nu har en långt större mängd gödsel till förr utan eller med blott ringa kostnad. — Mjölkhushållningens teknik har under senaste halfsekel i hög grad utvecklats i säkerhet och snabbhet genom införande af afkylning (på 1860-talet), termometerns bruk (på 1870-talet), maskinskumning (1880-talet), pastörisering och andra åtgärder för kontroll af bakteriellifvet i mjölken och dess produkter (under de två senaste årtiondena). Mjölken reaseras vanligen fördelaktigast genom försäljning af skummad mjölk direkt till förbrukarna. Omkostnaderna bli därigenom jämförelsevis obetydliga, emedan mjölkens behandling då vanligen består blott af uppsilning och afkylning, hvilka kräva blott ringa utgift för lokal och inventarier. Största kostnaden fördrar transporten, hvarför området för mjölktilförsel till en afsättningsort förr ansågs ej böra öfverskrida en mil ("mjölk milen"). Lättad samfärdsel med järnväg och ångbåt samt förbättrade anordningar för mjölkens afkylning ha numera mångfaldigt området för mjölktilförseln. Kostnaden för mjölkens behandling ökas dock betydligt (ända till 1 öre pr kg.), där stränga fordringar ställas på anordning och behandling af mjölken i hygieniskt syfte (slamseparering för att aflägsna fasta föröreningar, homogenisering m. m.)

Där ej afsättning för den oskummade mjölken finnes, realiseras den mest genom beredning af smör och, i mindre utsträckning, af ost, hvilket alltmer öfvergått till en särskild handtering (se Mejeri). Omedelbart efter mjölkningen bör mjölken silas, helst genom bomullsfilter (t. ex. Ulanders "Ula-Xil", som kvarhåller äfven fina föröreningar) och i friska luften, så att mjölken blir befriad från laddlukter. Därefter bör man, så fort lämpligen ske kan, afkyla eller pastörisera mjölken för att hindra utvecklingen af densamma upptagna bakterierna att föröka sig och föranleda skadliga jäsningar. Huru härvid tillfår, beror väsentligen på sättet för gräddens afskiljande (se Centrifug och Grädsättning). Smör beredes mer sällan direkt af mjölk, utan i regel af grädd, som afskiljes genom grädsättning och handskumning eller separering. Om mjölken skall grädsättas, sker detta vanligen i isbad. Så sker också vanligen med den mjölk, hvilken skall separeras först efter flera timmar, såsom aftonmjölken, som separeras följande morgon. Den mjölk, som skall separeras omedelbart efter mjölkningen, afkyles ej förut, utan pastöriseras först och separeras vid pastöriseringstemperatur, eller ock värmes den, om behöfvet, till för separering lämplig grad. I senare fallet böra efter separeringen grädden och helst äfven skummjölken pastöriseras för att döda förefintliga bakterier. Som erfarenheten visat, att smöret blir bättre, då mjölken pastöriseras före separeringen, brukas grädd- och skummjölkpastörisering föga. Därefter beredes grädden till kärnmognad, hvilket sker genom syring,

inledd genom tillsatt god "syra", afkyles till lämplig kärningstemperatur och kärnas. Mera sällan tillverkas numera sött smör, d. v. s. utan gräddens syring, emedan smörutbytet då blir mindre och fel på smörets smak lättare framträda.

Den mjölk, som skall ystas, pastöriseras ej, emedan detta försvårar ystning och ostens mognad. Vid vissa mejerier beredes endast ost, vid andra däremot ystas den oskummade mjölken eller blandning af oskummad och skummjölk, då smörprisen är låga, och vid andra åter ystas hufvudsakligen för att på sådant sätt använda den vid smörberedningen erhållna skummjölken. Med tillhjälp af emulсор, en maskin, som infördelar och emulgerar fett, kan man åter tillföra skummjölk den borttagna fettmängden. Försök att använda på detta sätt med billiga fettsorter uppblandad mjölk till kalvuppfödning har icke haft synnerlig framgång, men däremot har sålunda fettnrikad mjölk med större framgång använts till ystning. På senaste tid har man börjat att af skummjölken bereda kasein, som fått stor användning som betningsmedel vid textilämnens färgning, till beredning af lim samt för tillverkning af galalit (se d. o.). Ur vasslan efter ystning af oskummad mjölk uttages stundom det kvarvarande fettet genom separering och beredes till vasslesmör, hvilket aldrig blir så fint som gräddsmör. Vanligare är att genom inkokning af vasslan bereda mesost, som hufvudsakligen består af mjölksocker. Det allmännaste är dock, att all vassla och den skummjölk, som ej kan afsättas till människoföda, användas till uppfödning af kalvar och svin. Se Mejeri, Ost, Smör och Svinskötsel. H. J. Ditt.

Mjölkhål, veter. Se Mjölkkåder.

Mjölkhämmande medel (*Antigalactica*), med. Se Mjölkafsöndring, sp. 737.

Mjöljkufver, veter. Se Mjölkkörtel 2.

Mjölkkakao. Se Kakao, sp. 573.

Mjölkkkanaler, de finare gångar, genom hvilka mjölken ledes från jufrets körtelblåsar (alveoler) till de gröfre mjölgångarna. Se Mjölkkörtel 2.

Mjölkkastning, ett oegentligt och fordom mycket missbrukat ord, som skulle betyda, att kvinnomjölken genom sinnesrörelser, förkylningar, upphörd digifning o. d. hastigt skulle upphöra att afsöndras och i stället "kasta sig" på inre organ, försäskande inflammationer, yrsel, galenskap o. d. Detta får dock ej tagas efter bokstafven; ty det är ej mjölken, som sålunda går åt annat håll, utan på sin höjd den blodkongestion, som framkallar och underhåller mjölkafsöndringen. I denna mening är det visserligen sant, att en annan starkare blodkongestion till annat organ kan ha till följd ett hastigt, öfvergående hämmande af mjölksekretionen. Denna kan, om den afstannat, återkallas genom värme och retmedel på bröstet, framför allt genom barnets sugning. F. B.*

Mjölkkondensering. Se Mjölk, sp. 731 f.

Mjölkkonservering. Se Mjölk, sp. 731.

Mjölkkontroll och **Mjölkkontrollanstalt.** Se Mjölkiprofnig.

Mjölkkur. Mjölk nyttjas i sjukdomar icke blott dietetiskt (som ett lättsmält och närande födoämne), utan äfven kurativt (som ett botemedel). Man har härvid mest begagnat komjölk, spenvarm, oskummad eller skummad, men äfven äsne-

mjolk, som är mindre ägghvitehaltig, samt getmjolk, i synnerhet mot bröstsjukdomar. I kurativt syfte användes mjolk först och främst vid njurlidanden (s. k. parenkymatösa njurinflammationer, morbus Brighti eller ägghvitesjukdom) samt vid kärl- och hjärtlidanden (spec. arterioskleros), i synnerhet då dessa sjukdomar äro förenade med vatt-sot. Mjölken har vid dessa tillfällen fördelen att vara lätt åtkomlig och i allmänhet lätt fördraglig för de flesta sjuka samt att verka urindrivande (*diuretiskt*) och på grund af sin ringa koksalthalt motverkande ödembildning. För att emellertid hålla en fullväxt person i s. k. kväfvejämvikt, d. v. s. vid sådan diet, att ägghvitebeståndet i hans organism icke angripes, fordras rätt stora kvantiteter söt mjolk, 3—4 liter per dygn. Detta är en betydlig kvantitet för kärlsystemet att komma till rätta med. Därtill kommer, att fyra liter mjolk innehålla en betydlig mängd kväfvehaltiga ägghviteämnen (omkr. 140 gr. om dygnet). Mjölkkuren lämpar sig därför icke för sjukdomar med dålig kväfveutsöndring (vissa former af njurinflammation), enär fara då kan uppstå för, att mängden af giftiga kväfveomsättningsprodukter i blodet kan ökas och s. k. urinförgiftning (*uremi*) uppkomma. Den stora kvantiteten vätska kan och vara ansträngande för hjärtverksamheten och påskynda framträdandet af hjärtsvaghet. Den s. k. absoluta mjolkdieten (jfr Diet, sp. 370) har därför blifvit mer och mer inskränkt. Långvarig mjölkkur inverkar dessutom skadligt på matsmältningen (förstoppning etc.) och på blodbildningen på grund af komjölakens ringa järnhalt. Mjölken ges omväxlande i söt och sur form och blandas med kaffe, mineralvatten etc. för att göras mindre motbjudande. — Den s. k. Karellska mjölkkuren, uppkallad efter kejsar Nikolaus I:s lifmedikus F. J. Karell (d. 1886), enligt hvilken patienten i 20 dagar skulle lefva på 1,250 gr. mjolk och 5 ägg, fördelade på 5 måltider, är egentligen en kraftig afmagringskur och har som sådan på senare tid blifvit modifierad samt åter rekommenderad af bl. a. Moritz. Utom med sötmjolk göras mjölkkurer med sur mjolk, i hvilken jäsningen åstadkommit med helst renodlade mjölksyrejäsningsbakterier. Den sura mjölken kan ha godt inflytande vid vissa tarmkatarrer och har på senare tid efter Metjnikovs och hans skolas undersökningar på Institut Pasteur i Paris blifvit mycket modern som dietiskt medel — mjölksyrejäsningen i tarmkanalen skulle hindra eller fördröja utvecklingen af en annan, delvis skadlig tarmflora af bakterier. Produkterna af dessa andra bakteriers verksamhet uppsupas från tarmkanalen och åstadkomma, enligt Metjnikov, en själförgiftning af organismen. Metjnikov ser häri en af orsakerna till s. k. åderförkalkning och en för tidig åldring. Faktiskt finnes ett stort antal friska åldringar i de trakter, t. ex. Bulgarien, där den sura mjölken är ett slags folkrätt. Surmjolk, åstadkommen med bulgariska jäsningsbakterier, s. k. *yoghurt*, har ock, då detta skrives (1912), blifvit modern. Redan sedan lång tid tillbaka har man i dietiskt syfte användt andra jäsningspreparat af mjolk, som kumys (se d. o.) och kefir (se d. o.). Båda preparaten innehålla alkohol. Kärnmjolk och mjölkvassa ha urindrivande verkan. Vid sjukdomar i digestionskanalen, mag- och tarmsår, vissa tarm-

katarrer o. s. v., användas också mjölkkurer på grund af mjölkens goda egenskaper som ett mildt näringsmedel. — Slutligen anses mjolk som ett lämpligt och lätt tillgängligt motgift vid förgiftningar med metallgifter, i synnerhet frätande alkalier och syror, metalloxider m. m., på grund af ägghvitans benägenhet att ingå föreningar med nämnda ämnen. Dock passar ej mjolk, i synnerhet om den är fet, som motgift vid fosfor- eller kantaridinförgiftning. F. B. (I. H.)

Mjölkkvarts, miner. Se Kvarts.

Mjölkkylare, mejerisk. 1. Höga gräddsättningskär af förtent plåt (fig. 1), i hvilka mjölken ned-sättes i isbad för gräddsättning. — 2. Mejeriapparater, vanligen runda, pelarformiga, för hastig afkylning af mjolk, bestå af ett plåtkärl med dubbla väggar, som vanligen äro veckade för att erbjuda större kylande yta (fig. 2). Mjölken får rinna ned öfver kylarens utsida och afkyles af kallt vatten, som nedtill inledes mellan de dubbla väggarna, samt, sedan det uppvärmts, bortledes upp-till. 1 o. 2. H. J. Ditt.



Fig. 1. Mjölkkylare för gräddsättning.



Fig. 2. Mjölkkylare för hastig afkylning.

Mjölkkärl, bot. Se Mjölksaft 2.

Mjölkkörtel. 1. *Med.* Se Bröstkörtel, Digtning och Könsgorgan, sp. 647. — 2. *Veter.* Mjölkkörtel l. Jufver är den vanliga benämningen på den mjölksafsöndrande körteln hos däggjurens honor. Den består af en mängd små

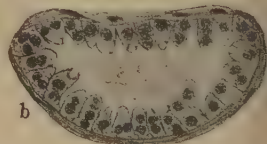
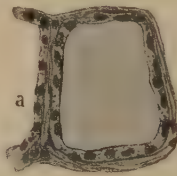


Fig. 1. Genomsnitt af mjölkkörtelblåsor (hos kon) med epitelceller, a i hvila, b i verksamhet. (Förstorade.)

blåsor, omgifna af ett tätt nät af fina blodkärl (kapillärnät) och på insidan beklädda med ett lager af kubiska epitelceller, i hvilka mjölken bildas (se fig. 1); från hvarje körtelblåsa utgår en fin utförs-gång, och dessa förena sig sedan till allt större

och större kanaler, s. k. *mjölkgångar* (fig. 2 E), som antingen mynna direkt utåt i spetsen på en s. k. spene eller först tömma sig i ett slags reservoar, den s. k. *mjölkcisternen* (B), som sedan med en kort utförsång, *spenkanalen* (M), mynnar i spetsen på spenen. De särskilda körtelblåsorna med sina utförsångar samt tillhörande blod-

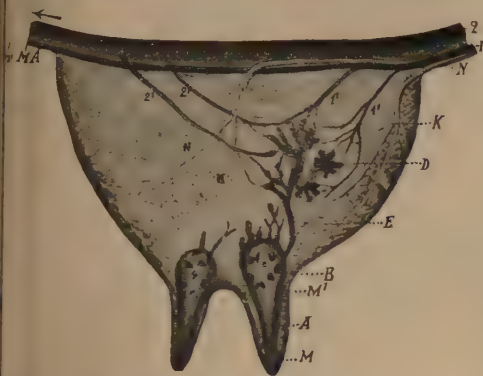


Fig. 2. Schematisk bild af ett kojufver i längdgenomsnitt. A spenens hålighet, B mjölkcistern, E mjölkgångar, D körtelblåsar, M spenkanal med slutmuskel, AM muskler, N nerver, K kapillärkärl, I bukplåsådern, H dess grenar, som tillförer jufret blod, V vener, som förer blodet från jufret och utmynna i bukvenen (Q), hvilken framom jufret kallas mjölkåder (MÅ). Pilen visar mot hufvudet.

kärl och nerver (se fig. 2) sammanhållas genom en lös bindväf, och alltsammans täckes utvändigt af huden. Till storlek, form och läge är jufret ganska varierande hos olika husdjur. Hos stoet består det af två hälfter, hvar och en med en bredt kägelformig, något platttryckt spene, i hvars afrundade spets utmynna 2, någon gång 3, spenkanaler. Kons jufver utgöres af 4 från hvarandra fullständigt särskilda körtelkomplex och är därför äfven försedd med fyra spenar; mjölkcisternen är stor och upptar jufret största delen af spenen, i hvars spets den utmynnar med en endast omkr. 8 mm. lång spenkanal; i spenen finnas flera muskeltrådar, såväl längsgående som ringformiga, särskildt omkring spenkanalens mynning (M). Hos getter och får utgöres jufret endast af två körtlar, och blott 2 spenar förekomma med en kort spenkanal i spetsen; hos geten äro spenarna liksom hos kon hårlösa, hos fåret däremot finhåriga och dessutom försedda med många talg- och fettkörtlar, hvilka däremot saknas hos kon. Hos suggan består jufret af 2 rader körtlar, som sträcka sig under buken ända från blygdbenet till trakten af skofvelbrösket; antalet körtlar växlar från 8 till 16 (4—8 på hvardera sidan), hvar och en försedd med en spene, som har en enda spenkanal och mjölkcistern. Jufret hos hund och katt utgöres liksom hos suggan af flera körtlar, ordnade i två rader under buken, hos hyndan 5 i hvarje rad, hos kattan 4. Mjölkcistern saknas här, och mjölkgångarna mynna direkt i spenens spets, vanligen 6 till antalet i hvarje spene hos hyndan, men endast 2 hos kattan. Största betydelsen har jufret hos nötkreaturen, då dess utveckling och form i väsentlig grad inverka på mjolkproduktionen. Hos

en god mjölko bör jufret vara stort, d. v. s. sträcka sig långt fram under buken (ända till naveltrakten) och likaledes långt upp mellan bakre extremiteterna, samt väl fylla mellanrummet mellan bakbenen; att jufret hänger långt ned är däremot ej alltid tecken till, att det är stort, utan beror ofta på slapphet i dess upphängsband (s. k. *hängjufver*). Ett välformadt jufver bör vara symmetriskt, d. v. s. med alla fyra körtlarna lika väl utvecklade, och ha spenarna riktade isär; äro de främre jufverkörtlarna för små, uppkommer s. k. *getjufver*, som kännetecknas af, att framspenarna sitta högre, bakre delen af jufret blir hängande och spenarna mer eller mindre riktade framåt; då alla fyra spenarna äro riktade mot hvarandra, uppstår *toppig* jufver l. *vildjufver*, som alltid anger dålig mjolkproduktion; är jufret osymmetriskt därigenom, att en fjärdedel är mindre än de öfriga, kan man misstänka atrofi som svit efter öfverstånden jufverinflammation och att kon är trespent; är en körtelgrupp förstorad, föreligger ofta svulstbildning, t. ex. jufvertuberkulos. För att ett stort jufver skall kunna anses bevisa riklig mjolkproduktion, bör storleken bero på en väl utvecklad körtelsubstans, s. k. *mjolkjufver*, ej på riklig mängd bindväf, s. k. *köttjufver*. Det utmärkande för mjolkjufret är, att huden är tunn och lös med fin hårbeklädnad, att jufret kännes mera fast i sitt inre, men lösare i de yttre delarna och att det, då det är fyllt med mjolk, är stort och spändt, men efter urmjolkning faller tillsammans och blir löst och sladdrigt, hvarvid huden lägger sig i en mängd långsgående veck mellan bakbenen. Köttjufret är mera mjukt och homogent till sin konsistens ända igenom och förändrar föga sin beskaffenhet efter urmjolkningen. Spenarna böra vara tämligen stora, kägelformiga, med mjuk och smidig hud; äro de tjockare i spetsen, kallas de *klubbformiga*, och vid basen utvidgade benämnas de *ampullformiga* (förekomma ofta hos högmjolkande kor); för små spenar försvåra mjolkningen, och tjocka köttiga ange vanligen, att kon är hårdmjolkad. 2. E. T. N.

Mjölkmjöl. Mjölkpulver och Torr mjolk äro olika benämningar på ett pulverformigt preparat, framställt genom torkning af mjolk i en särskild apparat, kallad *exsickator* (se d. o.). Det är afsedt att tillsättas i stället för mjolk vid bakning af bröd, skorpor o. d. samt äfven att användas t. ex. på resor och expeditioner för att genom utröring med vatten framställa en mjolkliknande dryck. — Som mjölkmjöl torde äfven kunna betecknas vissa andra pulverformiga preparat, som efter utröring med vatten o. d. användas som ersättning för mjolk vid uppfoäding af späda barn, t. ex. Nestlës barnmjöl, Mellins food, stefanos, melos m. fl. De innehålla omkr. 5—9 proc. ägghvita, 3—5 proc. fett, 77—89 proc. kolhydrat, till betydlig del lösliga i vatten, samt 1,7—3,7 proc. mineralämnen. Barn böra ej längre tid ensidigt uppfoädas med sådana preparat, då i så fall Barlows sjukdom hos dem kan utveckla sig. C. G. S.

Mjolkning. Kors mjolkning bör utföras så att jufret fullständigt tömmes från mjolk och denna så litet som möjligt förorenas; kons fullständiga renmjolkning är bl. a. egnad att upparbeta hennes mjolkalstring. För att mjolkningen skall ske lätt

och fullständigt, bör den ske mildt, ty då släpper kon mjölken lätt, under det hon återhåller den, om mjölkningen gör henne obehag. Vissa kor äro dock *hårdmjölkade* till följd af fel i spenarna (jfr *Mjölkkörtel* 2). Särskilda mjölkningsmetoder, som afse att göra mjölkningen behaglig för korna och bearbeta jufret, som kalven gör det vid diandet, ha utarbetats, t. ex. af dansken Hegelund, men icke kunnat vinna allmän tillämpning. Orsaken till, att kor äro *hårdmjölkade*, är dels förträngning af spenkanalen, genom förtjockning af slemhinnan som följd af sår eller katarer, dels partiell sammanväxning af spenkanalen, som därvid är genomdragen af fina tvärgående bindväfsbalkar, dels veck på slemhinnan, hvilka vid mjölkningen som klaffar täppa till spenkanalen; någon gång kan orsaken äfven vara rädsla eller en stegrad känslighet i nerverna, som gör, att spenens muskler vid beröring af spenen draga sig tillsammans och spenkanalen blir trängre. Felet kan afhjälpas genom införande af ett fint metallrör, s. k. *mjölkrör*, i spenkanalen vid mjölkningen eller genom operation, hvarvid de bildade bindväfsbalkarna eller slemhinneveck genomskäras med ett därtill särskildt afsedt instrument.

Renligheten vid mjölkning har förr varit alltför litet beaktad, men på senare tid har allt större vikt fästs därvid, dels af hygieniska skäl, dels emedan mjölkens renhet visat sig ha stor inverkan på mjolkproduktens godhet och värde. Mjölkningen har af ålder utförts af kvinnor, men då det är ett tungt arbete, har det i större ladugårdar allt mer allmänt börjat öfvergå till den manliga personalen, och svårigheten att erhålla mjölkare och den starka stegring, som aflöningen för mjölkning undergått, ha framkallat konstruktion och användning af mjölkningsmaskiner (se d. o.). Genom oftare återkommande mjölkning höjes mjölkens mängd och fetthalt, men af praktiska skäl mjölkas i regel 3 gånger dagligen, då kon är *hög-mjölkan*, och sedan 2 gånger om dagen. En mjölkare bör kunna mjölka 12—15 kor gifvande tillsammans 100 kg. mjölk pr dag. Aflöningen för mjölkningen växlar efter visst pr mål och plägar numera uppgå till omkr. 1 öre för 1 kg. mjölk. För att kontrollera kornas mjölkning och ha ledning för deras utfodring plägar på regelbundna tider, hvar tionde dag, anställas *profmjölkning*, d. v. s. vägning eller mätning af hvarje korns mjölk och helst äfven bestämning af fetthalten för hvar särskild ko. Se *Kontrollföreläggning*.

E. T. N. II. J. Dft.

Mjölkningsmaskiner, apparater för uttömning af mjölken ur korns jufver. Försöken att konstruera dylika gå långt tillbaka i tiden. Redan vid världsutställningen i London 1862 förevisades en användbar mjölkningsmaskin, och sedan ha hundratals uttagna patent visat uppgiftens stora svårigheter, som först på senaste åren lösts så pass fullständigt, att dessa maskiner kunnat få praktisk betydelse. Hufvudfordringarna på en mjölkningsmaskin äro: att man med densamma skall kunna någorlunda fullständigt uttömma mjölken, utan att skada korns jufver eller nedsätta hennes mjölkalstring, att maskinen skall kunna lätt anpassas till alla kor oberoende af deras växlande spenstorlek samt att den skall skydda mjölken för förorening med smuts eller bakterier.

De användbara maskiner, som hittills framkommit ha konstruerats efter tre olika grunder: *sugmaskiner*, vid hvilka luftförtunning suger ut mjölken jufret, *tryckmaskiner*, vid hvilka mjölkkanalen i spenroten tillslutes genom tryck, hvarefter spene innehåll af mjölk utpressas liksom vid handmjölkning, samt *sug- och tryckmaskiner*, som liksom kalven vid diandet låta sugning och tryckning öfverlämnas åt maskinen. — *Sugmaskinerna* bestå i sin enkla form af en luftpump, förbunden med ett luftmjölkförlägg, medelst gummislangar förbundna med spenkoppar, hvilka tätt omsluta de däri instuckta spenarna. Luftpumpen drives för hand eller med motor. Detta slags maskiner har numera bragts till rätt stor fullkomlighet, och särskildt den af skotska

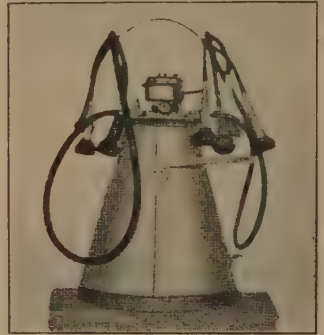


Fig. 1. Lawrence-Kennedys mjölkningsmaskin.

tarna Lawrence och Kennedy gjorda konstruktionen, ytterligare förbättrad af Burrell, Gillie m. fl. har funnit stor användning i Australien och Förenade staterna. Det för denna konstruktion egendomliga är dels, att sugningen med tillhjälp af en på mjölkförläggat dubbelcylindrig kolmaskin, *pulsator*, bringas att omväxlande verka med full styrka och nästan upphöra, hvarigenom inuti de yttre mjölkspenkopparna förefintliga kautschukhölster vid den högre luftförtunningen samtidigt med sugningen tilltrycka spenen, så att en om kalvens diande påminnande förening af sugning och tryckning åstadkommes. En annan konstruktion, som äfven vunnit rätt stor användning, är Wallaces, som användes i England och Skottland. I *sugmaskinerna* har anmärkts, att de kunna komma att suga blod ur jufret, då mjölken uttömts, men farhågan härför har icke bekräftats vid de nämnda maskinerna. En annan olägenhet är svårigheten att hindra slangarnas inficiering med skadliga bakterier. Detta fel har man visserligen lyckats undvika genom slangarnas sköljning och förvaring i saltvatten, men faran af försumlighet i deras skötsel gör dock, att slangars användning anses som en olägenhet. — *Tryckmaskinerna* representeras förmåligast af svenska uppfinningar, hvilka utvecklets så, att de f. n. (1912) stå främst bland mjölkningsmaskinerna. Den äldsta af dessa konstruktioner, G. De Laval's *laktator*, hvars arbetandelar utgjordes af parställda rullar, som under en åtgående rörelse mellan sig pressade spenen, var en snillrik konstruktion, men maskinen var för hårdhänt, utsatt för nedsmutsning och dyrb

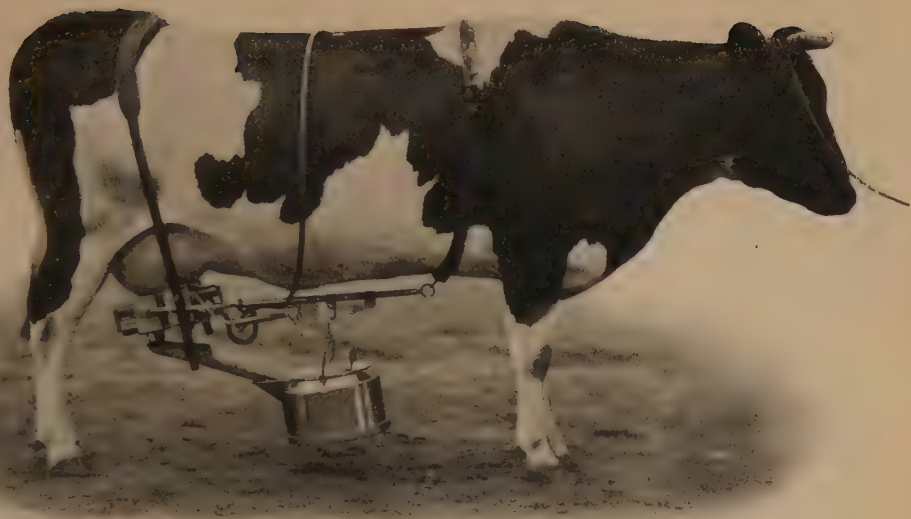


Fig. 2. G. Daléns mjölkningsmaskin (alfamaskinen) under användning.

samt försedd med slangar och är därför uppgifven. Långt mer användbar var F. & B. Ljungströms *alfamaskin*, som utpressade mjölken ur spenarna genom tre kolfvar, som efter hvarandra, den öfversta först, sattes i fram- och återgående rörelse af intermittert vattentryck. Denna maskin undanträngdes af *Daléns konstruktion* (liksom föregående inköpt af aktiebolaget Separator och kallad *alfamaskin*); denna (se fig. 2) arbetar med en fast och en rörlig gummiplatta, mellan hvilka spenen utsättes för pressning uppifrån nedåt; den rörliga plattans rörelse åstadkommes genom två med pulserande lufttryck drifna kolfvar. Med denna maskin täfla f. n. I. Lindströms *omegamaskin*, hvars mjölkningsorgan är byggdt efter i hufvudsak samma idé, men med väsentliga ändringar, samt G. Jonssons *manusmaskin*, där det tryckande elementet drives med en enkel häfstång från en vefaxel, och andra nyare konstruktioner. Samtliga dessa nyare svenska maskiner låta mjölken utan slangar direkt nedrinna i täckta plåtkärl, hvarigenom dess förorening och upptagande af bakterier mycket väl förhindras. Vid ytterst noggranna profningar har det visats, att dessa nyare maskiner äro fullt användbara, icke skada eller oroa djuren, mjölka lika fort som handmjölkning, men vanligen ej urmjölka fullständigt, hvarför eftermjölkning är nödvändig åtminstone som kontroll. Åtgången af kraft, som vanligen lämnas af en maskinmotor för flera (oftast 5) mjölkningsmaskiner, växlar för olika maskiner mellan 1,3—0,25 hkr för maskin. Den rätt afsevärda kostnaden för maskinernas inköp och installering är ännu så hög, att de knappt få användning annat än i de stora ladugårdar, där svårighet möter att få mjölkning för hand utförd. Se I. Lindström, "Mjölkningsmaskiner" (i "Landbruksakademiens handl. och tidskr.", 1908) och "Meddelande n:r 26 från styrelsen för maskin- och redskapsprofningsanstalterna".

H. J. Dft.

Mjölkomlor, bot. Se *Æcidium*.

Mjolkprofning. Då mjölk af naturen har växlande mängd af sin värdefullaste beståndsdel, fett, och lätt förfalskas genom utspädning, skumning eller tillsatser samt därtill lätt blir förorenad eller förskämd, är profning af dess beskaffenhet af stor betydelse. Fetthalten bestämmes noggrannast genom kemisk viktsbestämning, men därjämte användas åtskilliga bekvämare och hastigare utförda metoder, bland hvilka *Gottliebs metod* är den för noggranna prof mest använda, under det att profning med butyrometer allmänt brukas vid massundersökningar i mejeripraktiken. Däremot äro profningar med apparat för bestämning af gräddmängd (kremometer) eller genomskinlighet (pioskop och laktoskop) liksom areometrisk undersökning föga pålitliga för fetthalterns bestämning (se *Mjöl k p r o f v a r e*). Mjölkens renhet från lösliga inblandningar provas med hjälp af lukt och smak samt halten af fasta föroreningar därigenom, att man låter mjölken stå i ett kärl med genomskinlig botten, hvarvid den ur 1 liter afsatta smutsen icke får bilda ett synligt lager (*Renks prof*). Då naturlig mjölks halt af fettfri torrsubstans och dennas egentliga vikt ej växlar synnerligt, kan man påvisa utspädning och skumning af mjölk genom bestämning af mjölkprofvet egentliga vikt, fett- och torrsubstanshalt (enligt *Fleischmanns formel*) samt genom bestämning af mjölkserums egentliga vikt. Likaså röjes vatten-tillsats ofta genom undersökning på salpetersyra, som aldrig finns i frisk mjölk, men hvarifrån brunsvatten sällan är fritt. Äfven åtskilliga andra laboratorieprof användas. Säkra st afgörande är *stallprofvet*, d. v. s. jämförande undersökning af mjölk, som under kontroll tages i ladugården. Surning och andra förändringar, som förorsakas af bakterier, fastställas på åtskilliga sätt, bland hvilka mest användes: bestämning af syregraden genom titrering eller genom *alkoholprofvet*, som utföres på

det sätt, att mjölk skakas med lika mängd 68-gradig alkohol, hvarvid mjölken icke bör skära sig. — *Barthels reduktasprof*, som rätt allmänt användes i mejerierna, grundar sig på, att bakterier bilda enzym (reduktas), som affärga vissa organiska färgämnen, och ju hastigare tillsatt metylenblått affärgas, desto bakterierikare är mjölken; sund mjölk bör ej vid 45—50° affärgas på 3 timmar. Ett liknande prof är *V. Storchs prof*, som användes för påvisande, om mjölk varit upphettad öfver 80° (pastöriseringsvärme); om parafenyldiamin tillsättes mjölk, som icke varit upphettad, färgas det mörkblått genom inverkan af i mjölken förefintliga enzym (oxydas), men vid 80° värme förstöras dessa, och blott svag eller ingen färgning inträder. Då mjölkens hållbarhet aftager, ju mer den är förorenad af bakterier, är det ett ganska pålitligt prof att låta ett mjölksprof stå vid en för bakteriella förändringar lämplig värmegrad, 38—40°; vid denna värme bör en frisk mjölk icke förändras inom 12 timmar, och då mjölken löpnar, bör den ha en rent syrlig lukt och smak och icke visa någon gasutveckling. — Mjölksprofning sker vanligen i mejerierna; i några fall äro vid sådana anordnade af hushållningssällskapen understödda mjölksprofningsanstalter. För mjölksprofningens utförande ha mejeriegare börjat sammansluta sig till *mjölksbedömningsföreningar*, som aflöna sakkunnig person. — Litt.: Chr. Barthel, "Die methoden zur untersuchung von milch und molkereiprodukten" (Leipzig, 1907). H. J. Dft.

Mjölksprofvare, apparater för undersökning af mjölks beskaffenhet och särskildt dess fetthalt, ha konstruerats i stort antal och efter olika grunder. 1. Profning med optiska mjölksprofvare, *laktoskop* (g a l a k t o s k o p), grundar sig därpå, att ju fetare mjölken är, dess mindre är den genomlysande, men de äro otillförlitliga, då graden af genomskinlighet beror ej blott på mängden af fett, utan äfven på dettas finfördelning (ju större denna är, dess mindre genomlysande blir mjölken) och därjämte på ostämneshalten. För en blott ungefärlig mjölksprofning kunna dock dessa apparater användas, särskildt några enkla och billiga. Mest användt har *Fesers laktoskop* varit, som består af ett glaströr, slutet i sin nedre ända och försedt med en liten däriifrån uppskjuten cylinder, märkt med svarta linjer. En afmätt mängd mjölk ihålles, och därefter tillsättes vatten, tills de svarta linjerna synas genom mjölkblandningen. Dennas höjd, bestämd efter rörets graderade skalor, anger mjölkens fetthalt. Än enklare är *Heerens piroskop*, som består af en svart träskifva, i hvars midt finnes en upphöjd ring, inom hvilken litet mjölk indroppas, hvarefter en glasskifva pålägges. Ju magrare mjölken är, dess mörkare synes mjölklagret, och genom jämförelse med en skala af olika mörka segment på skifvan kring ringen bedömes mjölkens fetma. — 2. **Areometrisk a p r o f v a r e** eller **laktodensimetare** äro vanliga sänkvägar, som nedsjunka djupare, ju lägre egentlig vikt mjölken har; spindelns gradering anger direkt fetthalten. Då emellertid mjölkens egentliga vikt beror ej blott på halten af fett, som är lättare än vatten, utan äfven på öfriga lösta beståndsdelar, som äro tyngre än vatten och sinsemellan af olika vikt, ger laktodensimetern intet pålitligt utslag. En afskumning af gräde ökar mjölkens egentliga vikt, men denna kan återställas

genom utspädning med vatten. — 3. Uppmätning af gräddhalten sker ytterst ofullkomligt i gräddglas, gräddmätare l. kremometer, som består af en graderad cylinder, i hvilken det under viss tid (24 timmar) och värmegrad (+ 15°) ur mjölken afsatta gräddlagret uppmätes. Gräddlagrets tjocklek står emellertid ej i bestämdt förhållande till mjölkens fetthalt, utan kan bli olika på grund af mjölkens olika simmighet, fettkulornas finfördelning m. m. Tillförlitligare är uppmätning af den gräddmängd, som afskiljes under inverkan af centrifugalkraft. Härpå grunda sig *Fjords kontrollcentrifug*, som förr allmänt användes i danska mejerier, och det nyare, ännu där mycket brukade *Bergs laktoskop*. Vid dessa fylls mjölken på små glaströr, som insätts i mjölkcentrifugen och omsvängas under viss tid, hvarvid grädden samlas i rörens smalare del, som är graderad, så att gräddmängden kan afläsas. Då gräddmängden ej är fullt proportionell till fetthalten, bestämmes denna genom "differensberäkning" efter särskilda tabeller. — 4. Apparater för direkt bestämning af fetthalten. Äldst bland dessa äro sådana, i hvilka fettet utlöstes med eter eller blandning af alkohol och eter eller af eter med bensin. En sådan är *Marchands laktobutyrometer*, som består af ett graderadt rör, hvori en noga afmätt mängd mjölk skakas med bestämd mängd eter och alkohol, hvilka upplösa fett. Sedan får fettlösningen under uppvärmning stiga upp till ytan, hvarefter det återstående fettlagret uppmätes med tillhjälp af rörets graderade skala. En förbättring af denna metod är den mycket använda



Fig. 1. Det graderade glaströret i butyrometern.

och noggranna *Röse-Gottliebs*, enligt hvilken fettlösningens afskiljande underlättas genom ammoniak, som upplöser mjölkens ostämne, fettlösningen i eter-bensin först uppmätes och, sedan lösningsmedlet afdunstats ur en alikvot del, det återstående fettet väges. Snabbare, bekvämare och

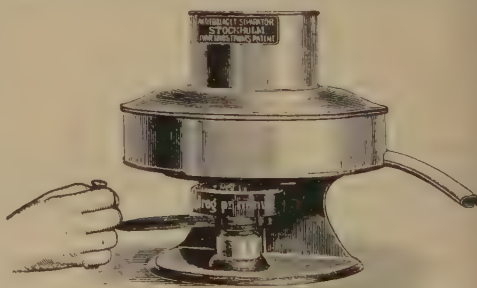


Fig. 2. I. Lindströms butyrometer (kolibributyrometern).

dock för praktikens behof tillräckligt noggrann är bestämning med *butyrometrar*, hvarvid äggvitan upplöses i en stark syra, hvarefter fett med centrifugalkraftens hjälp indrives i ett smalt, graderadt glaströr (fig. 1), där dess mängd af

läses. Hit hör *De Laval's laktokrit*, som består af en på en separatorspindel fäst stålskiva, i hvilken radiellt insättes ett större antal provfylla med mjölk, försatt med den med syran kokade mjölken. Laktokritskivan med de isatta rören centrifugerar under uppvärmning, och fettprocenten afläses direkt i det graderade röret. Laktokriten har i vårt land allmänt ersatts af I. Lindströms *butyrometer* (fig. 2), som är bekvämare och billigare. Syran (numera används rå svafvelsyra) får inverka på mjölken i rören under centrifugeringen, hvarvid dessa först omges af varmt vatten för att befördra fettets afskiljande och sedan af kallt, som bringar fettet i glaströret att stelna, hvilket underlättar afläsningen. Andra snarlika apparater äro den i Schweiz och Tyskland använda *N. Gerbers butyrometer*, hvari fettet löses i amylalkohol, samt S. M. Babcocks *butyrometer*, som företrädesvis brukas i Nord-Amerika.

5. Med F. Soxhlets *areometrisk fettbestämningsapparat* behandlas först mjölken med kalilut, som upplöser mjölkens ägghviteämnen, och en afmått mängd eter, som löser fettet, hvarefter lösningens vikt bestämmes med en areometer och på grund där af fetthalten efter en särskild tabell.

6. Enligt R. Wollnys *refraktometrisk metod* bestämmes den såsom i föregående metod erhållna fettlösningens fetthalt med en refraktometer, ett instrument, genom hvilket smörfettets brytningsindex (se Smör) bestämmes. H. J. Dft.

Mjölkpulver. 1. Se Mjölkmjölk. — 2. Pulverformiga fodermedel, som utbjudas under i regel falska eller öfverdrifna uppgifter om deras förmåga att öka kornas mjölkalstring. De innehålla vanligen tämligen värdelösa kryddor. Se N. Hansson, "Några kraft- och helsofoder. Meddelande N:o 41 från Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet". 2. H. J. Dft.

Mjölkpump, sugpump för uppdragande af mjölk i bröstvärtorna hos digifvande kvinnor, enklast i form af en kautschuksballong och en glaskupa. F. B.*

Mjölkpunsch, dryck, bestående af lika mängder vatten och alkohol (vanligen arrak) samt mjölk till vattnets dubbla mängd, citron och stundom vanilj. Botensatsen fränsilas, och punschen upphålles på flaskor och förtäres kall.

Mjölkras benämnas sådan boskapsras, som utmärker sig genom utpräglade anlag för mjölkproduktion, t. ex. frisiska nötboskapsrasen, ostfrisiska mjölkfåret, Saanengeten m. fl. H. F.

Mjölkriget, ett franskt folkupplopp 1775. Se Turgot.

Mjölkrör, bot., celler hörande till ledningsväfnaden innehållande mjölksaft (se d. o. 2).

Mjölksaft. 1. *Fysiol.* Se Chylus. — 2. *Bot.*, en inom somliga växter afsöndrad, vanligen hvit, stundom gul eller röd, något tjockflytande vätska, bevarad antingen i särskilda mjölksaftceller 1. mjölkrör eller i mjölksaftkärl 1. mjölkkärl eller ock stundom aflagrad i cellmellanrummen. Mjölksaftcellerna äro enskilda celler, som växa ut till förgrenade rör. De finnas hos euforbiaceer, asclepiadaceer m. fl. familjer. Mjölksaftkärlen bildas af i rader liggande parenkymceller, hvilkas skiljevägg upplöses. De förgrena sig starkt i olika riktningar och bilda ett nät med många maskor. De förekomma hos papa-

veraceer, campanulaceer, cichoriaceer m. fl. Mjölksaften är ett slags emulsion, bestående af vatten, hvari finnes upplöst eller uppslammad en hel mängd ämnen (socker, gummi, kautschuk, flyktiga oljor m. m.), olika för särskilda slag af växter. Man har anledning antaga, att mjölksaften, då den är skarp eller bitter, kan vara ett skydd för växten mot gräsätande djurs angrepp. Likaså skulle utsipprande mjölksaft kunna hindra vissa obudna insekter (t. ex. myror) att klättra upp för att nå växtens blommor. Möjligen tjäna mjölkrören och mjölkkärlen äfven till att transportera näringsämnen. 2. O. T. S. (G. L.—m.)

Mjölksaftceller, bot. Se Mjölksaft 2.

Mjölksaftkärl. 1. *Fysiol.* Se Chylus. — 2. *Bot.* Se Mjölksaft 2.

Mjölkssekretion. Se Mjölksafsöndring.

Mjölkskifling, bot., namn på svampsläktet *Lactarius* (se d. o.).

Mjölkskorf (lat. *Crusta lactea*) är ett klassiskt namn på eksem (se d. o., där redogörelse lämnas för behandlingen) i hufvudet och ansiktet hos späda barn. Vid dessa ofta mycket långvariga och besvärliga eksem intorkar det från den sjuka huden afsöndrade sekretet till ofta voluminösa sårskorpor, särskildt på kinderna, pannan och hjässan. L. Mbg.

Mjölksmör. Se Mjölkhushållning och Smör.

Mjölksocker, Laktös (af lat. *lac*, mjölk), kem., en med rörsocker isomerisk sockerart, $C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O$, som förekommer i mjölk och redan 1619 upptäcktes af Bertholdi. Mjölksocker framställes ur vasslan, som erhålles vid ostberedningen. Man aflägsnar ägghviteämnena genom koagulation i värme, filtrerar och indunstar filtratet; efter en tid utkristalliserar mjölksockeret. Genom omkristallisering erhålles det rent i hårda färglösa kristaller, som ha mindre söt smak än rörsocker och äro mindre lösliga än detta. Dess lösning kan icke genom ren jäst försättas i spritjäsning, men denna jäsning framkallas genom vissa schizomyceter. Dessa innehålla ett enzym, laktas, som spjälkar mjölksockeret i drufsöcker och galaktos, hvilka sedan undergå alkoholjäsningen. På denna inverkan beror framställningen af kefir ur komjölk och kumys ur stomjölk. Vid beredningen af dessa drycker förvandlas genom medverkan af andra mikroorganismer äfven en del af sockret till mjölksyra. Äfven genom inverkan af utspädda syror kan mjölksöcket, under upptagande af vatten, spjälkas i drufsöcker och galaktos. Mjölksöcket förhåller sig med afseende på reduktionsförmågan som drufsöcker; det lämnar med fenylhydrazin äfven en osazon och öfvergår genom oxidation till en syra. Mjölksöcket innehåller således en fri aldehydgrupp. P. T. C. (H. E.)

Mjölkspegel, veter., kallas hos nötkreatur ett härfält, som från jurets bakre yta sträcker sig mer eller mindre långt upp emellan lären och där håren äro riktade uppåt, under det de på lärens bakre yta för öfrigt äro riktade nedåt; där de olika härriktningarna stöta tillsammans, uppstår därför en härlist, som betecknar gränsen för mjölkspegeln. Fransmannen Guénon, som först fäste uppmärksamheten på nämnda härfält, uppgjorde på 1830-talet ett vidlyftigt system, enligt hvilket man efter mjölkspegelns utveckling och form skulle

kunna bedöma kons årliga mjölkafkastning, mjölkens fetthalt och laktationstidens längd. Systemet har dock visat sig utan praktisk betydelse, då intet direkt samband mellan mjölksekretionen och mjölkspiegels utveckling kunnat påvisas. En bred och väl utvecklad mjölkspiegel anger dock alltid en kraftigt utvecklad bakdel och vanligen äfven ett stort juver. Inom de mest framstående mjölk-raserna, t. ex. den holländska och Angler-rasen, uppställas en stor mjölkspiegel fortfarande som ras-märke.

E. T. N.

Mjölksäckning inträffar i kvinnob bröst, då den i mjölkörteln bildade mjölken icke får tillräckligt aflopp, såsom under försummad digifning eller då denna vid afvänjning upphör, vid barnets oförmåga att suga, vid särliga bröstvärter o. s. v. Brösten blir då spända, stinna, ömmande och, om infektion tillkommer, inflammerade, så att bröstböld (se d. o.) kan uppstå. Säckningen minskar genom bröstens utsugning, laxermedel, minskning af födan (i synnerhet den flytande), lindrigt kompressionsförband, värmmande omslag m. m. F. B.*

Mjölksvampar, *bot.*, namn på arterna af släktet *Lactarius* (se d. o.).

Mjölksyra. 1. *Kem.*, urspr. Scheeles namn på den 1780 af honom upptäckta organiska syran $C_6H_6O_6$, som bildas vid vissa jäsningsprocesser af kolhydrat. Numera känner man flera syror af denna sammansättning, nämligen 1) den s. k. etylenmjölksyra $CH_2(OH)CH_2COOH$ l. β -oxipropionsyra; 2) den ofvannämnda, af Scheele upptäckta, optiskt inaktiva s. k. jäsningmjölksyra, $CH_3CH(OH)COOH$, hvars rationella namn är *l*- α -oxipropionsyra. Denna syra, som är en racemisk blandning af 2 optiska isomerer, kan uppdelas i en högervidande och en vänstervridande syra. Den förra, *d*- α -oxipropionsyra, äfven kottmjölksyra (se d. o.), upptäcktes af Liebig i kötsaften och finnes i muskler och t. ex. i Liebig's köttextrakt. Denna syra spelar sannolikt en mycket viktig roll vid sockerarternas nedbrytning inom djurorganismen. Den vänstervridande l-mjölksyra uppstår, när rörsocker förfäses genom l-mjölksyrebaciller. Genom upphettning till 130° sönderdelas α -oxipropionsyrorna till acetaldehyd och myrsyra. Genom lösningsgarnas indunstning öfvergå α -oxipropionsyrorna till en anhydrid $C_6H_{10}O_5$. Mjölksyrornas salter kallas *laktater*. Karakteristiska salter äro zinklaktat och kalciumlaktat.

2. *Acidum lacticum*, Jäsningmjölksyra, *farm., med.*, en klar, färglös eller svagt gulaktig, luktlös, sirapstjock vätska med rent sur smak och i utspädd tillstånd starkt frätande genom sin benägenhet att upptaga vatten, hvarmed den blandar sig i alla förhållanden, likasom äfven med sprit. Dess sp. v. är 1,21—1,22 och sammansättning $CH_3CH(OH)COOH$. Mjölksyra användes ospädd eller i stark lösning till etsning af tuberkulösa åkommor i struphufvudet eller på huden (lupus) samt mera utspädd i flera andra syften, t. ex. invärtes vid tarmtuberkulos och vid vissa infektiösa tarmåkommor hos späda barn, till ingjutning i urinblåsan för att upplösa fosfatstenar m. m. Behandlingen med stark mjölksyra är mycket smärtsam; mot smärtorna försökes förbehandling med kokain eller medel af liknande verkan.

3. *Bakteriol.* Mjölksyra har på senare tid från medicinsk synpunkt väckt liflig uppmärksamhet, hufvudsakligen tack vare E. Metchnikov (s. hans arbete "Livets förlängning", 1912). Mjölksyra verkar hämmande på förruttnelsen och har länge i form af den s. k. marineringsmetoden använts af denna anledning att förvara kött. Enligt Metchnikov skulle det förtidiga åldrandet bero på en kronisk autointoxikation genom förruttnelsegifter, utgående från groftarmen, som hyser en riklig bakteriefloora och där betydande förruttnelseprocesser pågå. Försöken att på andra sätt, t. ex. genom intagande af antiseptica, inskränka denna förruttnelse ha icke lämnat tillfredsställande resultat, hvilket däremot skulle, enligt Metchnikov, vara fallet genom tillförande af färdigbildad mjölksyra eller af mjölksyrebaciller. Många mjölksyerika drycker användas af åtskilliga folk sedan långtider tillbaka. Dit höra sur mjölk i Sverige, kefir och kumys i Ryssland, leben i Nord-Afrika, yoghurt i Bulgarien. Af dessa äro, enligt Metchnikov, kefir och kumys öf tillräckliga till dagligt bruk emedan de också innehålla alkohol. Metchnikov rekommenderar yoghurt eller renodlade mjölksyrebaciller ur yoghurt, i senare fallet under samtidigt förtärande af socker, emedan ur detta bacilliden har att producera mjölksyra. Värde af dessa åsikter är omtvistadt och kan framgå blott ur fortsatta iakttagelser. 1. H. E. 2. C. G. 3. W. s.

Mjölksyrejäsning, *kem.* Se Jäsning, sp. 471.

Mjölktecken, tecken i en kos yttre, hvilka antyda hennes mjölkningens förmåga. Som sådana påräknas dels i allmänna kroppsbeskaffenheten fin benbyggnad, litet hufvud och långsträckt, öppen kroppsbyggnad med stort afstånd mellan sista refbenet och höftbensknölen samt djup bakdel, hvilket tillsammans säges bilda en god mjölktyp, dels vissa särskilda kroppsdelar, såsom stort välbildat juver, som sammanfaller efter utmjölkning, stora slingrande mjölksäckar, som inmyrta i stora mjölkhåll, samt tunn lös hud med fin härrem och stor, välformad mjölkspiegel samt gulfärgad hud på juver och öfriga hårfattiga delar. Vissa af dessa tecken, så som de nämnda kroppsformerna, stå visserligen i samband med förädlingsriktning af hög mjölkafkastning, andra, såsom den lösa, fina huden och härremmen, tyda egentligen blott på, att djuret är friskt, väl födt och att det varit skyddadt mot omildt väder. Jfr Mjölksäck.

H. J. Ditt.

Mjölktistel, *bot.* Se Sonchus.

Mjölktistelsläktet, *bot.* Se Sonchus.

Mjölkräd, *bot.*, namn på *Brosimum Galactodon* dron.

Mjölktvål, tvål, hvars fyllmassa delvis utgöres af kondenserad skummjölks.

Mjölktyp. En riklig mjölkproduktion utöfvar ett väsentligt inflytande på kroppens alla funktioner och medför därför i regel ganska karakteristiska kroppsformer särskildt hos nötkreatur, får och getter. För mjölktypen utmärkande kroppsformer äro en päronformig långsträckt bål, väl utvecklad bakdel med långt och bredt kors, tunna muskler och goda mjölktecken för öfrigt. Jfr Mjölktecken.

H. F.

Mjölktänder. Se Tänder.

Mjölksäder, *veter.*, en större blodåder, som upp-

samlar blodet från främre delen af jufret och löper omedelbart under huden på bukens undre yta i slingrande buktar fram emot bröstet, där den genom en (stundom 2 eller flera) öppning, *mjölkhålet*, går in i bukålan och utmynnar i den inre bröstvenen. En grof mjölkåder, som under sitt lopp bildar en mängd slingrande buktar, och stora, rymliga mjölkhål, anses sedan gammalt som ett synnerligen godt mjölktecken. Genom en mängd undersökningar af mjölkådrornas beskaffenhet i samband med djurens verkliga afkastning har dock på senare tider påvisats, att något tillförlitligt samband dem emellan icke föreligger. Vid bedömande af mjölkådern bör äfven ihäggkommas, att dess storlek aftar, allteftersom laktationen framskrider, och är därför under sintiden alltid jämförelsevis obetydlig; mjölkhälens storlek ger då en viss ledning, i det stora mjölkhål ange, att mjölkådrorna under laktationstiden äro stora, och betraktas därför alltid som godt mjölktecken. E. T. N.

Mjölkökande medel, *med.* Se Galactagoga.

Mjölmajs, *bot.* Se Majs, sp. 571.

Mjölmask, *zool.* Se Mjölbagge.

Mjölarmatte, *spelt.* Se Mjölis.

Mjölne, *nord. myt.*, försvenskning af Mjollner (se d. o.).

Mjölönbuske, *Mjölönris*, *bot.* Se Arctostaphylos och Ericaceæ.

Mjölösand. Se Mo 2.

Mjölksiffling, *bot.* Se Clitopilus.

Mjölzeolit, *miner.* Se Laumontit.

Mjölöka. Se Mjöldryga.

Mjöldalen, järnvägsstation i Nedre-Eker härad, 11 km. v. om Drammen, centrum i ett rikt fabriksdistrikt med 1,600 inv. (1912). K. V. H.

Mjören, ö i Kattegatt mellan Orust och Tjörn, omgifven af Stegtjärden och Askeröfjärden. Den vackra, skogbevuxna ön, omkr. 12 kvkm., tillhör Valla socken, Tjörne härad. Genom en bro är den förenad med Tjörn; på norra sidan ligger Skåpeunds färjställe för öfverfart till Orust.

Mjörn, insjö i Västergötland, inom Kullings, Ale och Vätile härad, på omkr. 58 m. höjd ö. h. M. har en areal af 56 kvkm., en längd af 15,5 km. i n. ö.—s. v. och en bredd af 6 km. samt innehåller en mängd öar och holmar, af hvilka några äro bebodda. Vackra omgifningar. I s. v. reser sig det kala Vätlefjäll brant från sjöstranden. Sjön genomflytes af Säfveån och upptager från n. afloppet från sjön Anten. Ej långt från nordöstra stranden, nära Säfveåns inlopp i sjön, ligger staden Alingsås. A. G.*

Mjösen, Norges största insjö, 362,4 kvkm., 121 m. ö. h.; största djup 443 m. M:s längd i n. och s. omkr. 100 km., bredden i regel blott 2—3 km., mellan Hamar och Totenviken dock 16 km. Vid M. ligga de 3 "Mjöstäderna", Hamar i ö., Lillehammer i n. och Gjøvik i v. M:s natursköna och omväxlande nejder — Hedemarken med Ringsaker i ö., Toten med Vardal och Biri i v. — tillhöra Norges bördigaste landbruksdistrikt. M:s enda större ö är den vackra Helgön (18,5 kvkm.). På grund af M:s djup blir den isbelagd först sent på hösten — stundom tillfrysar den ej på hela vintern — och har sin islossning lika sent på våren: i medeltal för 37 år 11 maj. I M. finnas omkr. 20 fiskarter, men blott fångsten af laxöring,

sik och siklöja har betydelse. M. har sitt hufvudtillflöde genom (Gudbrands-) Laagen (se d. o.) och Mesna. Sitt aflopp har sjön genom Vormen till Glommen. Regleringen af detta aflopp, hvartill 1855—58 gjordes en början genom en af staten bekostad damm vid Vormens utlopp i Glommen, fortsattes 1906, då Glommens bruksegarförening erhöi regeringens tillstånd att i regleringssyfte expropriera vissa grund längs vattendragets stränder, så att M:s vattenstånd kunde höjas 0,7 m. och Glommens vattenmassa under vinterns lågvatten ökas från 100 till 220 kbm. i sek. I stortinget väckte regeringens hållning i regleringsfrågan mycken opposition och framkallade starka partikonflikter. De nya regleringsarbetena blefvo färdiga i apr. 1912. K. V. H.

Mjösjöberget, ett 117 m. högt berg ö. om Boden.

Mjösund. Se Mjaasund.

Mjös vand [-vann]. Se Mösvand.

M. K., förkortning för medicine kandidat.

Mkani, *bot.* Se Allanblackia.

M'Kenna. Se Mac Kenna.

mkg., *mek.*, förkortning för meterkilogram 1. kilogrammeter (se d. o. samt kgm. och Effekt).

M'Kinlay, J. Se Mac Kinlay, sp. 374.

M'kullo (Monkullo), en liten by något öfver 1½ timmes väg (4 eng. mil) från Massaua vid Röda hafvets kust i italienska kolonien Eritrea. 1877 öfverlämnades af däv. egyptiske guvernören Charles Gordon ett område i denna bys omedelbara närhet till Evangeliska fosterlandstiftelsens mission i Öst-Afrika. Den där uppförda stora missionsbyggnaden i två våningar med stora breda verandor nästan rundt om hela huset (färdig 1879) skyddar för den i dessa trakter nästan outhärdliga hettan (luftens medeltemperatur är 33° C.). Från 1879 blef M. centrum för den svenska östafrikanska missionen, och en församling växte fram, bestående nästan uteslutande af unga lärjungar från folket i det inre höglandet, dit man då icke kunde tränga fram. Där lades grunden till det omfattande evangeliska arbete, som f. n. pågår i Hamasén och inom den gamla etiopiska kyrkan, bland de tigretalande stammarna (Gelebe, Kheren) i Kunama och Gallaland. M. har i detta afseende gjort skäl för sitt namn (= allts moder). Under den svåra tid, som inträffade efter Gordons död, 26 jan. 1885, och Kartums fall, fingo missionärerna stor uppmuntran, då fregatten "Vanadis" 21 febr. 1885 anlöpte Massaua och dess chef hos därvarande italienske amiral utverkade skydd för missionen under de väntade oroligheterna. Då efter 1889 missionens tyngdpunkt förlades till höglandet, har M. alltmer förlorat betydelsen för missionsarbetet. Numera finns sedan flera år ingen europeisk missionär stationerad där. I dess kyrkogård hvilat bland andra B. P. Lundahl, som i vår östafrikanska mission bär namnet "fader Lundahl". A. K.

M. L., förkortning för medicine licentiat.

Mladá Boleslav. Se Bunzlau 2.

mlat., förkortning för medeltidslatinskt.

Mlawa [mɔwəva], kretsstad i rysk-polska guv. Plock, 8 km. från preussiska gränsen. 13,449 inv. (1897). Liflig handel. M., som anlades 1429, var

förr en betydande stad, men ruinerades genom de svensk-polska krigen. J. F. N.

Mila, stad. Se Melilla.

Milet. Se Meleda.

Mill, förkortning för fr. *mademoiselle* (se d. o.).
mm., officiell svensk förkortning för millimeter. Som förkortning för kvadratmillimeter och kubikmillimeter användas stundom mm^2 och mm^3 i st. f. kvm och kbm .

m. m., förkortning för med mera; förkortning för lat. *mutatis mutandis* (se d. o.).

MM., förkortning för fr. *Messieurs* (se *Mon-sieur*).

M. M., en finländsk studentsångkör. Se *Mun-tra* musikanter.

M. M., mus., förkortning för *Mälzels metronom*. Se *Metronom*.

μm, tecken för millimikron (se d. o.).

Mme, förkortning för fr. *Madame* (se d. o.).

Mn, kem., förkortning för 1 atom mangan.

Mna, grek., viktenhet och mynt. Se *Mina*, sp. 560.

Mna'seas (grek. *Μνασέας*, lat. *Mnasæas*), forn-grekisk geograf från Patrai i Achaia, i 2:a årh. f. Kr., lärjunge af Eratosthenes och författare till ett geografiskt arbete med den för tiden brukliga titeln "rundresa" (*periegesis*), hvaraf ännu finnas några fragment, utgifna af C. Müller i samlingen "Fragmenta historicorum græcorum", III (1849). A. M. A.

Mnch., vid växtnamn förkortning för Konrad Moench (se d. o.).

Mneme (grek., minne). 1. *Myt.* En af sång-gudinnorna. Se *Muser*. — 2. *Biol.* Mneme benämnde R. Semon summan af de engrammer, som en organism har ärfvt eller förvärfvat under loppet af sitt (individuella) lif. Med engram åter menas den persisterande förändring, som framkallas genom ett intryck i organismens retbara substans. Se Semon, "Die mneme als erhaltendes princip" (1904; 2:a uppl. 1908). 2. I-e.

Mnemon, binamn till Artaxertes II (se denne).

Mnemonic, *Mnemoteknik* (af grek. *mneme*, minne, och *techne*, konst), minneskonst eller konsteori för minnet, läran om lämpligaste sättet att utveckla minnet och genom afsiktligt bildade idé-associationer (se d. o.) underlätta inlärandet och bevarandet af minneskunskaper. Dess historia plägar föras tillbaka till sofisten Simonides från Keos, men måhända hade redan Pythagoras och hans lärjungar öfvat minneskonst, liksom sannolikt långt förut liknade försök gjorts både i Indien och i Egypten. I de grekiska och romerska retorskolorna undervisades i minneskonst, och författare, sådana som Cicero och Quintilianus, vitsdora på grund af egen erfarenhet den praktiska nyttan af dess metoder. Den antika mnemoniken var *topologisk*, d. v. s. den sökte underlätta erinringen genom att binda minnesbilderna vid vissa ställen eller föremål i ett rum eller på en talarplats, så att man vid tanken på detta rum eller vid åsynen af de eller de föremålen skulle ha lätt att genom idéassociation i bestämd ordning framkalla de önskade minnena. Under medeltiden, då minneskunskaperna tillmättes så stort värde, omfattades naturligtvis minneskonsten med stort in-

tesse. Man hade då t. ex. en versifierad universalgrammatik, minnesverser för logikens regler o. s. v., och af Roger Bacon finnes i Oxford en handskrift om minneskonsten. Inom den moderna mnemoniken spelar det s. k. *talordssystemet*, som säges vara upfunnet af tyske humanisten K. Cebes, stor roll. Det utvecklades af Mink von Wenusheim, Leibniz m. fl. och går ut därpå, att man efter vissa bestämda regler utbyter siffror, som man vill erinra sig, mot bokstäver, som sammanställas till lättare inlärd minnesord. Om man t. ex. regelbundet ersätter 5 med s, 2 med n och 9 med g, kan man som minnesord för Cyrus' dödsår 529 använda det latinska ordet *sanguis* (blod); därvid måste man dock komma ihåg, att i årtalet ingå endast 3 siffror och sålunda ej medtaga de följande konsonanterna vid minnesordets tolkning; vokaler inskjutas utan särskild mnemoteknisk betydelse. Ett mnemotekniskt system af denna art har utarbetats af fransmannen A. Paris, som 1823 utgaf sitt första arbete på detta område. Hans system har förenklats och utvecklats af den på tyska skrivande dansken C. O. Reventlow, som 1843 utgaf "Lehrbuch der mnemotechnik". I Sverige väckte mnemoniken mycket upseende, sedan filosofen K. Claesson 1848 anonymt utgett "Kort framställning af mnemoniken efter Reventlows system eller anvisning att genom lätt användbara regler underlätta och mångdubbla det naturliga minnets kraft". Några år därefter utgaf bergmästaren J. A. W. Busch en omfattande "Lärobok i mnemoniken eller minneskonsten" (1852—54) och fick tillfälle att om ämnet föreläsa för bondeståndet vid riksdagen 1856—58, hvarefter han erhöi statsunderstöd för utgifvande af en för folkskolorna afsedd handledning i "Mnemonisk hufvudräkning vid förvandlingen såväl från det gamla till det nya som från det nya till det gamla systemet för mynt, mått och vikt" (2 hftn, 1858). Äfven en del andra mindre skrifter i ämnet har sedan utgetts af samme förf., senast en mnemoteknisk tafia för inlärande af multiplikationstabellen (1894). — Erfarenheten har visat, att man med någon öfning i de mnemotekniska metoderna kan med deras hjälp lösa sådana förvänande minnesuppgifter, som när t. ex. fransmannen abbé Moigno visade sig kunna ange talet π med 128 decimaler. Och i enskilda fall kan man ändamålsenligt underlätta inprägladhet i minnet genom sådana mnemotekniska finter, som när man t. ex. erinrar sig, att af floderna Eufrat och Tigris det är den förra, som ligger Europa närmast, genom att lägga märke till begynnelsestavelsen *Eu-*, eller när man för inlärandet af namnen på de floder, som rinna upp på Fichtelgebirge, använder minnesordet *mens* (själ), bildadt af begynnelsebokstäverna i Main, Eger, Naab och Saale. Men som allmän studiemetod är mnemoniken ej ändamålsenlig. Tillämpningen af dess regler kräfver mången gång lika mycken möda som det direkta inlärandet, men lämnar ett osäkrare resultat, i det att vid det förra vanligen mångsidiga associationer bildas, så att man ej löper samma fara att bli strandsatt, som vid mnemotekniskt inlärande blir fallet, om den konstladdt uppgjorda associationen sviker. — Den rätta minneskonsten grundar sig på genom öfning vunnen utveckling af uppmärksamhet och intresse af sak-

lig art samt på en genom tänkande fördjupad uppfattning med logiskt ordnande af det, som man vill inlära, och ändamålsenligt skiljande mellan hufvudsak och bisak. Litt.: H. Kothe, "Lehrbuch der Mnemonik" (2:a uppl. 1852), "Katechismus der Gedächtniskunst" (6:e uppl. 1887), Edw. Pick, "Memory and its doctors" (1888), och W. L. Evans, "Memory training" (1889). S—e.

Mnemosyne. 1. (Grek. *Μνημοσύνη*, lat. *Mnemosyne*). 1. Grek. myt., minnets gudinna, räknades till titanernas gudastam och var genom Zeus moder till de nio sånggudinnorna (se Muser). — 2. Astron., en af småplaneterna. 1. A. M. A.

Mnemosyne, litterär tidskrift, utkom i Åbo 1819—23. Den utgick från de yngre akademiska kretsarna samt redigerades af J. G. Linsén och F. Bergbom. M. anslöt sig, liksom sin föregångare "Aura" (1817—18), till nyromantikens program och förde en häftig kamp mot upplysningstidshvarfvets idéer i filosofi, vitterhet och pedagogik. I än högre grad afspegla sig i M. de nationella sträfvanen, som utmärkte nyromantiken. Tidningen kämpade för erkännandet af en finsk nationalitet och dennas utveckling i och genom kulturens former; särskildt verkade i detta syfte A. I. Arwidsson (se denne). A. H.*

Mnemoteknik. Se **Mnemonik**. — **Mnemotekniker**, kännare l. utöfvare af mnemotekniken. — **Mnemoteknikisk**, som hör till minneskonsten.

Mnesikles (grek. *Μνησικλης*), forngrekisk arkitekt. Se Akropolis, sp. 432.

Mnium, bot. Se *Astrophyllum*.

M-njamwesi, folkstam. Se *Bantu*, sp. 877.

Mo, kem., förkortning för 1 atom molybden.

Mo., amerikansk förkortning för staten Missouri.

Mo. 1. En af sand eller grus bestående, relativt jämn landsträcka, i allmänhet barrskogsklädd, hufvudsakligast med tall (hvaraf benämningen fallmo). Moar finnas inom nästan alla Sveriges provinser, där de träffas vanligen invid och i grannskapet af rullstens- eller sandåsar. Äfven i Finland förekomma stora moar. — 2. **Mo l. Mojord**, en i folkspråket använd benämning för en delvis nästan mjölfen, med lerbeståndsdelar blandad sand, ej sällan innehållande äfven gruskorn och småsten i större eller mindre mängd. Färgen är vanligen smutsgulgrå, stundom hvitgrå (*hvito*). Någon sortering af beståndsdelarna i vatten synes ej alltid ha egt rum vid jordartens bildande. Den är därför också i många fall något olika den genom afsättning i vatten bildade, vanligen något gröfre sand, som, ehuru måhända mindre lämpligt, kallas *mosand*. Ett slags lerigt, mobländadt grus (bottenmorän), stundom så sammanpackadt och hårdt, att det måste brytas med spett för att kunna genomträngas, är af befolkningen inom vissa orter i Sverige känt under namn af *pinmo* eller *pinnmo*. Pinnmon, som har sitt läge närmast ofvanpå berggrunden, förekommer nästan aldrig omedelbart i dagen, utan är i allmänhet täckt af ett mindre hårdt grus (ytmorängrus). — A. Atterberg lägger korstorleken till grund för mineraljordslagets indelning och afser numera med benämningen *mo en fin*, nästan mjölfen sand, hos

hvilken de särskilda partiklarnas storlek är endast 0,2—0,02 mm. Underafdelningar äro enl. Atterberg *finsand* och *mjölsand*, förr *grofmo* och *finmo* (l. *fimma*) eller *mjåla*. Se A. Atterberg, "Mekaniska jordanalysen och klassifikationen af de svenska mineraljordslagen" (i "Landtbr. akad:s handl.", 1908). 1 o. 2. E. E.

Mo. 1. Härad i Jönköpings län, ingår i Tveta, Vista och Mo härads fögderi och domsaga samt omfattar socknarna Bottnaryd, Mulseryd, Ångershestra, Stengårdshult, Norra Unnaryd, Valdsdult, Öreryd, Norra Hestra, Bonstorp, Åsenhöga och Källeryd. 97,879 har. 7,331 inv. (1911). — 2. Socken i Gäfleborgs län, Ala tingslag. 10,000 har. 1,763 inv. (1911). M. utgör ett pastorat i Uppsala stift, Hälsinglands östra kontrakt. — 3. Socken i Göteborgs och Bohus län, Bullarens härad. 9,729 har. 898 inv. (1911). Annex till Navestad, Göteborgs stift, Vikornas norra kontrakt. — 4. Socken i Skaraborgs län, Vadsbo härad, Binnebergs och Valla tingslag. 1,161 har. 392 inv. (1911). Annex till Hjälsdal, Skara stift, Södra Vadsbo kontrakt. — 5. Socken i Västernorrlands län, Själevads och Arnäs tingslag. 17,729 har. 1,996 inv. (1911). M. utgör ett pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands nordvästra kontrakt. — 6. Socken i Älfsborgs län, Tössbo härad. 6,063 har. 770 inv. (1911). Annex till Edsleskog, Karlstads stift, Norra Dals kontrakt.

Mo, namn på många orter i Norge, hvaribland:

1. **Mo**, härad och pastorat öfverst i Telemarken, Bratsberg amt, i v. gränsande till Nedenes amt. 694,5 kvkm. 1,750 inv. (1910; 1,873 inv. 1900; stark emigration). På grund af storartad och omväxlande natur räknas M. till Telemarkens mera sevärda turistrakter; det är äfven lättillgängligt. Genom M. leder utmärkt väg från hotellplatsen Dalen vid insjön Bandaks västända mot n. längs Tok-elven och Bortevatn upp till Vinje, där den förenar sig med den stora turistleden Notodden—Haukeli—Breifond. I s. går från M. en chaussée till det vackra Fyresdal. Fjällen uppnå i Urnosi på gränsen till Nedenes 1,460 m. I härads sydvästra del ligger Aamdals kopparverk (omkr. 350 pers.), hvars drift enligt traditionen daterar sig från omkr. 1550; det har ofta varit nedlagdt, men återupptogs 1857.

2. **Mo**, härad och pastorat vid Ranenfjord längs gränsen mot Sverige, Nordlands amt. Det omfattar stora fjäll- och snövidder, så t. ex. omkr. 250 kvkm. af glaciären Svartisen. 3,831,77 kvkm. 5,878 inv. (1910; stark tillväxt: 4,369 inv. 1900). M. genomströmmas af den breda, vattenrika Rana l. Ranenelv. På gränsen till Sverige nå fjällen i Junkeren 1,463 m., i Nasafjeld 1,217, i nordvästra delen af Snetind 1,599 m. Viktigaste näringsgrenar äro jordbruk och bergsbruk. M. har väldiga järnmalmfält (Dunderlandsdalen, se d. o.), vid Baasmo rika svafvelkislager, dessutom bly-, silver- och kopparfyndigheter. Tätast bebyggdt är M. vid strand- och kyrkplatsen Mo, en viktig handelsplats (omkr. 350 inv.) med ångbåtsanhalt, postkontor, flera hotell, bank, tullkammare, elektricitetsverk, två tidningar. Från M., som står i liflig handelsförbindelse med Sverige, leder god väg fram till Öfver-Uman och fjällväg n. ut till Salten genom Bjellaavasdalen, därjämte enskild järnväg

upp till grufvorna vid Storforshei i Dunderlandsdalen.
1—2. K. V. H.

Moab, paleont. Se Dinornis.

Mo'ab (hebr. *mō'āb*), enligt G. T. namn på ett ö. om Döda hafvet boende folk, stundom äfven på det af detta folk bebodda landet. På den grekiska tiden kallades landet *Moabitis*, och efter denna namnform ha invånarna kallats äfven *moabiter* och deras land *moabiternas land*. Numera heter den del af landet, som ligger s. om Vadi el-mödjib, *Kerak* och den n. därom liggande delen *El-belkā*.

Landet hade i v. och s. naturliga gränser i Döda hafvet och det nuv. *Vadi el-chasā* (l. *el-achsā*), möjligen = Pilträdsbäcken (Es. 15: 7). I ö. utgjorde öknens gräns, och denna gräns torde i stort sedt ha sammanfallit med den nuv. muhammedanska pilgrimsvägen (eller den under byggnad varande järnvägen) från Damaskus till Mekka. Mot n. hade landet en naturlig gräns endast så länge dess invånare bodde s. om Arnon (*Vadi el-mödjib*). Under vissa tider trängde de emellertid fram mot n. ända till ungefär den nuv. *Vadi Chesbān*, som utmynnar i Jordan, strax n. om Döda hafvet. Landet är en 800—1,200 m. ö. h. belägen högslett, bildad hufvudsakligen af kalksten och kritberg hvilande på numidisk sandsten; den skiljes från öknens i ö. genom några lägre kullar och stupar i v. brant ned mot Döda hafvet. På flera ställen är slätten genombruten af branta och mot v. djupa dalklyffor (vadier) med mindre floder, af hvilka utom de redan nämnda, *Vadi Kerak*, som möjligen motsvarar Sereds dal (4 Mos. 21: 2), och *V. el-mödjib* (i G. T. Arnon), må påpekas V. *zerkā ma'in*, på Josefos' tid kallad *Kallirrhoe*, med berömda varna svafvelkällor. Högsletten heter i G. T. *sedē mō'ab* (Moabs fält l. mark; 4 Mos. 21: 20, Rut 1: 1) eller *hammishor* (Slätten, 5 Mos. 3: 10, Jos. 13: 9). I v. stupar randbergen så brant ned mot Döda hafvet, att det mångenstädes är omöjligt att där finna en väg. I s. bildar dock halva *El-lisān* en jämn yta, och den ungefär midt emot Jeriko liggande delen af den östra Jordandalen bildar likaledes en slätt, Moabs hedar (hebr. *'arbōt mō'ab*, vid Sittims-oasen, ung. vid nuv. Tell kefrēn och Tell rāme), från G. T. bekant som Israels uppehållsort omedelbart före intåget i landet v. om Jordan (4 Mos. 22: 1 m. fl.). Randbergen mot Döda hafvet heta i norra delen enligt G. T. *Abarimbergen*, och enskilda toppar bland dessa, delvis mera mot ö. belägna, äro kända under namnet *Peor*, *Nebo* och *Pisga*. En flat höjd (belägen 805 m. ö. h.) bär ännu namnet *Nebo*, och där eller på någon liknande höjd i närheten är sannolikt det berg att söka, hvarifrån Mose fick kasta en blick in i Kanaans land (5 Mos. 34). Längre i s. höjer sig en af djupa dalklyffor omgifven bergskägla, *Mkaur*; det uppar på Jesu tid en fästning, *Makerus*, där Johannes döparen satt fången. — Den moabitiska högsletten är ganska fruktbar och erbjuder rika tillfällen till boskapsskötsel eller jordbruk. Särskildt är trakten kring *Kerak* (med omgifning räknande omkr. 10,000 människor) bekant för ett präktigt hvete. Detta förklarar ej blott G. T:s och Josefos' uppgifter om tillståndet i äldre tider, utan äfven de många ruinerna efter gamla städer och orter, som efter allt att döma varit rikt befolkade.

Om moabiternas äldsta historia bära de här särskildt omkring *Nebo* taltrikt uppträdande stendöserna ("dolmen") vittnesbörd. G. T. känner rester af en urbefolkning, *emēerna*, som föregått moabiterna (1 Mos. 14: 5, 5 Mos. 2: 10 f.), hvilka skola vara besläktade med Abrahams ättlingar (1 Mos. 19: 30 ff.). Vid tiden för israeliternas invandring voro moabiterna i besittning af landet s. om Arnon, medan deras ursprungliga besittningar n. om denna flod hade gått förlorade till amoriterna under konung *Sihon* (4 Mos. 21, 5 Mos. 2). Då israeliterna togo i besittning Sihons rike, blef moabiternas stämning mot dem fientlig (jfr *Bileams historia*, 4 Mos. 22 ff.). Under domartiden talas om strider mellan M. och Israel (Dom. 3 och 11), sedan gjorde konung *David* landet till en vasallstat under Israel (2 Sam. 8), en ställning, som förmodligen ej varade längre än till Israels rikes delning efter *Salomos* död, omkr. 933 f. Kr. Under konung *Omrīs* och hans efterträdarens regering lyckades det emellertid Israels rike att lägga stora sträckor af landet n. om Arnon under sig (*Medeba*, *Atarot*, *Nebo*), till dess att konung *Mesa* (se d. o.) i *Dibon* fördref dem. Konung *Jorams* försök att återeröfra området misslyckades (2 Kon. 3). Sedan fick M. i stort sedt dela *Juda* rikes öde. Sålunda omnämes i de funna kilskriftsurkunderna en moabitisk konung *Salamanu* jämte *Ahas* af *Juda* som en vasallkonung under *Tiglat-Pileser* (745—727 f. Kr.), och längre fram omtala andra assyriska konungar M. som sitt lydfolk. Vid *Juda* rikes fall gäfvö de på grymt sätt sin skadeglädje fritt lopp. Redan vid *Jojakims* uppror (omkr. 600 f. Kr.) inträngde de härjande i *Juda* (2 Kon. 24: 2, Hes. 25: 8). Under tiden efter exilen (538 ff. f. Kr.) intogs moabiternas land af arabiska ökenstammar, och bland dessa lyckades det till sist de kraftige *nabateerna* att upprätta en stat, som med *Petra* som medelpunkt omfattade större delen af hela landet ö. om *Jordan*. Under makka-beertiden (2:a och 1:a årh. f. Kr.) gjorde judarna visserligen hvarjehanda eröfringar ända ned till *Makerus*, men det egentliga *Moabitis* (landet s. om Arnon) förblef i nabateernas besittning till år 106, då deras rike gick under och blef en del af den romerska prov. *Arabien*. Småningom infördes äfven kristendomen i landet, så att flera biskopar, t. ex. från *Medeba*, *Kerak* m. fl., bevistade kyrkomötena, och talrika ruiner efter kristna kyrkor möta än i dag den resande. De bysantinske kejsarna gäfvö sedan dessa trakter åt de ghasanidiske furstarna, och några få år efter Muhammeds död (632 e. Kr.) föll det i hans anhängares våld. Den turkiska regeringen söker f. n. så godt sig göra låter upprätthålla sin prestige mot de påträngande ökenstammarna.

M:s religion skiloe sig, såvidt vi af G. T. och *Mesa*-inskriften (jfr *Mesa*) känna den, väsentligen icke från den omgifvande semitiska hedendomen. Deras förnämsta gudomlighet var en krigsgud med namnet *Kemosch* och han dyrkades bl. a. med offer af krigsfångar (jfr ock 2 Kon. 3). En annan gudomlighet, *Ba'al Peor*, synes ha dyrkats med sinnliga orgier (jfr 4 Mos. 25); dessutom torde ha funnits en gudomlighet vid namn *Nebo*, hvaraf berget *Nebo* sannolikt fått sitt namn. Moabiterna, som på konung *Mesas* tid haft en kultur, som i världsligt afseende väl torde ha kunnat mäta sig med Israels, ha i sin karaktär från israelitisk syn-

punkt utmärkts af högmod och tomt prål, hvarför de israelitiska profeterna icke tröttna att bestraffa dem härfor (Es. 16: 6, Sef. 2: 8, Jer. 48: 29). — Litt.: Fr. Buhls art. "Moab" i Herzog-Haucks Realencyklopädie für protestantische theologie und kirche", bd 13 (1903), W. H. Bennets art. i J. Hastings' "Dictionary of the Bible" (1906) och A. Smiths "Historical geography of the Holy Land" (1907). E. S.-o.

Moabit, en stadsdel i nordvästra delen af Berlin.

Moabiter. Se Moab.

Moala, ö. Se Fidji-öarna.

Moallakat. Se Mu'allakat.

Moaré (fr. *moiré*, af *moire*, arab. *mukhajjar*, ett slags kamlott), vatttradt tyg. Sådant tygs yta visar ågformiga eller flammiga, skimrandestrimmor, hvilas glans växlar alltefter betraktarens ståndpunkt. Dessa mönster äro icke invädda, utan anbragta efteråt. Till moaré (af tjockt siden, kamgarn, halfvulle o. s. v.) tagas helst tyger, i hvilka inslagsänderna äro betydligt gröfre än varpen. Den varakigaste moarering åstadkommes på det sätt, att två vuktade tygstycken läggas med rätsidorna mot hvarandra och manglas hårdt mellan heta valsar eller pressas mellan heta metallkiivor. Eftersom det ena tygstyckets upphöjda inslagsänder i intet fall löpa fullt parallellt med dem å det motliggande, korsas de dessa i mångahanda spetsiga vinklar. I de polatträckta skärningspunkterna uppkomma sålunda små speglar, och de ojämna raderna af dessa te sig som vattring. Enkla tygstycken vattras medelst valsar, på hvilka den flammiga teckningen är ingraverad, eller ock får det spända tyget före inträdet mellan valsarna stryka öfver en järnskenas vågformigt utsvängda kant. Moaréband tillverkas i stor skala af sidentaft. Genom olika spänning af tyget före manglingen erhållas olika sorter moaré, bl. ex. *moiré antique*, ett sidentyg, på hvilket vattringen utbreder sig öfver stora ytor, och *m. française*, där den framträder i glesare strimmor. — (G. A. W.)

Moarära, vatträ.

Moarträdet, bot. Se Illipe.

Moawija, kalifer. Se Muāwija.

Mobangi. Se Ubangi.

Mobb (eng. *mob*, sammandr. af lat. *mobilis*, "den obeständiga hopen"), pöbel, pack; härmande folkhop. Uttrycket uppkom omkr. 1680 och brukades först omväxlande med *mobile* och såsom en motsats mot *nobility* (adeln).

Mobeck, gård i Norge, s. ö. om Kongsvinger vid Ausbølen, hade våren 1808 efter affären vid Lier befäst af svenskarna. 18 maj anföll normmännen, men blefvo efter 5 timmars ihållande strid tillbakakastade och förföljda. L. W. son M.

Mobed, präst. Se Dastoor.

Moberg, Peter, läroboksförfattare, f. 1747 i Stockholm, d. 1825 på Karlbergs slott som lärare vid krigsskolan därstädes samt titulärprofessor, utgaf bl. a. *Försök till en praktisk lärobok för svenska nybegynnare i engelska språket* (1801; 4:e uppl. 1831) och *Försök till en lärobok för nybegynnare i allmänna och svenska grammatiken* (1815; 2:a uppl. 1825). Sistnämnda språklära är alltför i högsta grad värdefull genom sitt rikhaltiga innehåll och mängden af exempel. Särskildt måste framhållas, att M. var en god och mångsidig iakttagare af sin samtids språkbruk och

att han själfständigt och för första gången behandlat flera delar af språkläran, bl. a. stilistik, syntax, ordbildningslära och fraseologi.

Moberg, Anders. Se Melodiverk.

Moberg, Karl Oskar, jurist, politiker, f. 1842 i Västervik, d. 1905 i Karlstad, student i Uppsala 1860, aflade 1865 examen till rättegångsverken, blef 1869 extra och 1874 ord. länsnotarie i Värmlands län och 1889 borgmästare i Karlstad. Till 1892 års uttima riksdag invaldes han för länet i Första kammaren samt omvaldes 1895 och 1904. Under riksdagarna 1893—94, 1896—99 ledamot af bankoutskottet, af särskilda utskottet 1897 och 1901, tillhörde han 1900—04 konstitutionsutskottet. Bland hans motioner är den af 1902 i rösträtsfrågan särskildt märklig. M. var sedan 1896 ordförande i Värmlands läns landsting. Bland hans kommittéuppdrag må nämnas, att han var ledamot 1897—98 i kommittén för Sveriges fasta försvar, 1898—99 i kommittén för värnpliktslagstiftningen och 1902—03 i kommittén för de proportionella valen. M. var äfven i det kommunala lifvet särdeles framstående och verksam. Han är bl. a. skapare af det s. k. Karlstadssystemet, d. v. s. kombinerad brand- och poliskår. M., till sitt skaplynne mycket konservativ, var dock ej blind för utvecklingens lag och framstod alltid ärlig och ridderlig i sitt uppträdande. J. C.

Moberg, Johan Kristian, paleontolog, geolog, f. 11 febr. 1854 i Solberga socken, Malmöhus län, student i Malmö 1873, filos. doktor i Lund 1884, docent 1885 och professor i geologi och mineralogi där 1900. Under vintrarna 1884—87 förestod M. paleontologbefattningen vid Sveriges geologiska undersökning samt deltog 1882—96 i dess fältarbeten. M. har företagit flera in- och utländska studieresor samt utgifvit många afhandlingar och uppsatser af paleontologisk-stratigrafiskt innehåll, berörande kambrium-silur, lias- och kritsystemen. Öfver kambrisk-siluriska systemets fauna och zonindelning har M., delvis i samarbete med andra, utfört flera ytterst noggranna undersökningar, publicerade i Geologiska föreningens förhandl., i Lunds univ. årskr. och i Sveriges geol. undersöknings publikationer. *Geologisk vägvisare inom Fågelsångstrakten* (1896) anger läget och den geologiska åldern af de punkter inom nämnda område, ö. om Lund, där kambrisk-siluriska bildningar anträffats. *Om lias i sydöstra Skåne* (Vet. akad:s handl., ny följd, bd 22, n:o 6) utgör en monografisk bearbetning af formationen i fråga, liksom *Cephalopoderna i Sveriges kritsystem* (Sveriges geol. unders., ser. C. n:o 63 och n:o 73) lämnar en utförlig beskrifning öfver cefalopoderna, särskildt belemniterna samt dessas stratigrafiska betydelse för kritsystemets i Skåne zonindelning. *Beskrifning till kartbladet Sandhammaren* (Sveriges geol. unders., ser. Aa, n:o 110) är författad af M., som lämnat många viktiga bidrag till flera af Sveriges geol. undersöknings kartbladsbeskrifningar. Äfvenså har M. författat arbeten på det mineralogiska och petrografiska området: *Bidrag till kännedom om Steenstrupin och Untersuchungen über die grüne Steine des westlichen Blekinge und der angrenzenden theile Schonen.* — M. varldt 1897 led. af Fysiogr. sällsk. i Lund, 1911 led. af Vet. akad. och hedersled. af Dansk geologisk forening. —

Lunds geol. fältklubb, som bildades 1892, har M. till stiftare och hedersordförande.

Moberg, Valfrid, skådespelerska, född Torsslow, f. 20 febr. 1855 i Stockholm, d. där 21 maj 1882, sondotter till skådespelaren O. U. Torsslow, anställdes 1875 vid Nya teatern och 1879 vid k. teatrarne (premiäraktris 1880). Hon trädde 1879 i äktenskap med löjtnanten H. L. Moberg. Under sin korta konstnärsbana var hon alltifrån början en förklarad gunstling hos teatervännerna genom sitt älskliga, själfulla väsen, sin väljudande stämma och rika begåfning. Med förkärlek framställde hon den svenska ungmön och utmärkte sig f. ö. i sådana roller som *Lisel* i "Vännen Fritz", *Desdemona* i "Othello", *Yvonne* i "Séraphine", *Chérubin* i "Figaros bröllop" och *Zanetto* i "Förbi".

Moberg, Karl Axel, orientalist, universitetslärare, f. 15 juni 1872 i Norrköping, 1890 student i Lund, där han 1902 blef docent i semitiska språk och 1903 promoverades till filos. doktor. Efter att ha förestått professuren i österländska språk vid Lunds universitet 1904—08 utnämndes han 1908 till professor i detta ämne. M. är en utmärkt kännare af syriska språket; hans förnämsta arbete på detta område är *Buch der strahlen, die grössere grammatik des Barhebraeus, übersetzung nach einem kritisch berichtigten texte* (I, 1907, II, 1913). Bland hans öfriga arbeten märkas *Ur 'Abd allāh b. 'Abd ez-Zāhir's biografi över sultanen el-Melik el-Ašraf Hāfi* (1902) och *Gedichte von 'Obeidallāh b. Ahmed al-Mikālī* (1908).

K. V. Z.

Moberg, Adolf, finsk vetenskapsman, f. 5 sept. 1813 i Kimito socken, Finland, d. 30 apr. 1895 i Helsingfors, blef student 1829, egnade sig företrädesvis åt kemiska studier, blef filos. licentiat 1839 och filos. doktor (primus) 1840. Han utnämndes till docent i kemi 1838 och adjunkt 1843 samt förestod professuren i kemi 1838—47, under hvilka år han någon tid var Berzelius' lärjunge. Vid besättandet af den nämnda professuren (1847) förbigicks M., ehuru uppförd å första förslagsrummet, men utnämndes 1849 till professor i fysik, från hvilken tjänst han 1875 afgick som emeritus. Han var universitetets rektor 1872—75. Han blef 1877 hedersdoktor i medicinska fakulteten vid jubelfesten i Uppsala och var sedan 1838 ledamot af Finska vetenskapssocieteten. — Utom sina akademiska afhandlingar, som omfattade bl. a. undersökningar om krom, offentliggjorde M. flera arbeten dels i kemi och mineralogi, *Kort anvisning till kvalitativa kemiska analysers anställande* (1845—46) och *Försök till mineraliernas ordnande enligt kemiska systemet* (1846—48), dels i fysik, särskildt meteorologi. Af de sistnämnda må anföras *Om de ifrån 1750 till 1850 i Finland gjorda naturalhistoriska daganteckningarna och deras betydelse i klimatologiskt hänseende* (1857), *Klimatologiska iakttagelser i Finland 1846—55: I Naturalhistoriska anteckn.* (1860), *II Meteorologiska anteckn.* (1871) och *Fenologiska anteckningar för tiden 1856—75* (1885), hvilka utkommit i Finska vetenskapssocietets "Bidrag till Finlands naturkännedom" etc. — Af regeringen kallades M. till ledamot af en mängd kommittéer (kommittén för utarbet. af ny medicinaltaxa och farmakopé för Finland, 1863, kommittén för metersystemets införande, 1864,

m. fl.). — I det kyrkliga och religiösa lifvet to M. liflig del i evangelisk riktning. 1862 utgaf han *En Granskning af "Förslag till svensk psalmbok för Finland 1857"* och uppträdde själf som andlig diktare.

A. R.—y.

Moberger, Karl Johan, organist, f. 1763, d. 1844, var från 1786 organist i Gäfle, där han en tid var äfven director musices vid gymnasiet samt director cantus choralis et figuralis vid trivialskolan. Han utgaf 1805 en öfv. af Rohrmanns "Methode zum zweckmässigen choralspielen". "M. var en grundligt bildad musiker af den klassiska skolan, hvarom vittna hans i manuskript efterlämnade, välordnade harmoniska och contrapunktiska studier" (Höijer).

A. L.

Moberly [māu'beli], stad i nordamerikanska staten Missouri, i den norra centrala delen af staten, 8,012 inv. (1900). Carnegiebibliotek. Stora maskinverksstäder (för Wabashjärnvägen).

Mobil (lat. *mobilis*), rörlig, flyttbar. *Krigsv.* En trupp säges vara mobil, då den (efter skedd mobilisering, se d. o.) blifvit satt på krigsfot. — *Mobilia* l. *Mobiles res*, lat., lös egendom. Jfr *Immobil*.

Mobile [māubi'l]. 1. Den viktigaste floden i nordamerikanska staten Alabama, uppstår genom föreningen af Alabama och Tombigbee, 80 km. ofvanför M:s utlopp i Mobile bay. Inloppet till denna grunda vik, Dog river bar, har på unionsregeringens bekostnad (öfver 5 mill. doll.) fördjupats, så att fartyg om 7 m. djup kunna gå upp till mynningen af Chickasaw creek ofvanför staden M. — 2. Enda hamnstaden i nordamerikanska staten Alabama, vid västra stranden af Mobile river, vid öfre ändan af den 60 km. långa, grunda Mobileviken. 51,521 inv. (1910), hvaraf 72 svenskfödda. Katolsk biskop. Där finnas en bomullsbörs, ett Förenata staternas marinhospital, medicinska afdelningen af Alabamas universitet, två katolska högre skolor, normal- och slöjdskola samt ett par krigsskolor. Vid Spring hill, omkr. 8 km. v. om staden, ligger jesuitkollegiet Spring hill college. Staden exporterar bomull, trävaror, bomullsförgölja, idkar stor trädgårdsskötsel och är näst Birmingham den största fabriksstaden i staten (artificiella gödselmedel, järnvägsvagnar, maskiner för sågverksindustrin). — M. anlades 1702 af fransmännen Pierre och Jean Bapt. Lemoyne. Det var till 1720 kolonien Louisianas hufvudstad. 27 sept. 1906 hem-söktes M. af en orkan, som förstörde egendom för mer än 5 mill. doll. — M:s hamn skyddas af 2 fort och några batterier. 1814 tillbakavisades ett engelskt angrepp på fort Bowyer, men 1815 intogs detsamma. Farraguts anfall 23 febr. 1864 på fort Powell misslyckades, men 5 aug. forcerade han med 8 pansarfartyg, 9 träfregatter och 10 kanonbåtar inloppet, som försvarades af fort Morgan och Gaines, en minspår samt 8 pansarfartyg och 4 träfartyg under amiral Buchanan. Nordstaternas monitor "Tecumseh" stötte på en mina och sjönk, och deras träfartyg blefvo illa åtgångna af sydstaternas pansarfartyg "Tennessee", men då nordstatsmonitorerna kommo till hjälp, sattes "Tennessee" snart ur stridbart skick. Detta sjöslag afgjorde för alltid frågan om pansarfartygens företräde framför opansrade fartyg och gaf i öfrigt dödsstöten åt sydstaternas sak, ty med M., som gaf

sig 12 april 1865, föll deras sista befästa krigshamn.

1. J. F. N. 2. J. F. N. L. W. son M.

Möbile perpetuum. Se Perpetuum mobile.

Mobilgarde (fr. *garde nationale mobile*) kallades den truppstyrka af 24 bataljoner å 1,000 man, som våren 1848 uppsattes i Paris af samma element, som verkställt revolutionen, för att skydda republiken, underlätta nationalgardets tjänst och skaffa den arbetslösa yngre manliga befolkningen sysselsättning. Det deltog i junistriderna, då dess befälhafvare general Duvivier stupade, och upplöstes följande året. — I den franska arméorganisationen af 1868 kallades armén i andra linjen mobil nationalgarde (*garde nationale mobile*) eller vanligen blott mobilgarde. Denna organisation kom dock endast delvis och ofullständigt till utförande, hvarför mobilgarde, då det 1870 uppbådades, först måste organiseras. Det lämnade folk till en stor del af de under kriget nyuppsatta arméerna. I den 1872 antagna organisationslagen ersattes det af territorialarmén. C. O. N.

Mobilis persōnam sequentur, lat., lösören följa personen. Se International privaträtt, sp. 793.

Mobilier (af lat. *mobilia*, neutr. plur. af *mobilis*, rörlig, flyttbar), bohag, husgeråd, lös egendom. — Ett annat ord är det franska *mobilier* [mābiliē], som vanligast nyttjas i betydelsen möblemang.

Mobilisering (fr. *mobilisation*, af *mobiliser*), *krigsv.*, en armés eller en enskild truppafdelnings försättande från fredstid till krigsfot, hvilket kallas att mobilisera. Då armén i fredstid bör vara så liten, som omständigheterna medge, men åter i krig måste få den största möjliga styrka, bör organisationen vara sådan, att mobiliseringen så mycket som möjligt underlättas, att den kan utföras hastigt samt fortgå lugnt och utan rubbningar. Detta möjliggöres därigenom, att arméns sammansättning i fredstid så mycket som möjligt öfverensstämmer med krigsorganisationen, att tillräckligt antal personer finnes att intaga de platser, som måste besättas vid mobilisering, att denna personal lätt kan samlas och tillföras trupperna, att materiel och förnödenheter finnas upplagda på lämpliga platser, att hästar lätt kunna anskaffas och att allt är på förhand ordnad. Alla åtgärder, som skola vidtagas vid mobiliseringen, och den ordning, i hvilken de skola utföras, bestämmas i den på förhand uppgjorda mobiliseringsplanen, hvilken af lätt insedda skal hålles hemlig. Lämpligast är, att hvarje truppafdelning utför mobiliseringen på sin förläggnings- eller samlingsort, från hvilken den sedermera afgår fullt mobil. — Mobiliseringens första åtgärd består i truppernas uppbärning till krigsstyrka, hvilket sker genom reservmanskapets inkallande och införlifvande med fredsstyrkan, i bildandet af de truppafdelningar, staber och myndigheter, som icke finnas i fredstid, i anskaffandet af hästar och fordon till erforderligt antal o. s. v. Härefter följa åtgärder för bildandet af depåtrupper (se Depå) och besättningsstrupper, till hvilka, utom i gränsfästningar, som böra ha sin särskilda besättning, trupper i andra linjen användas, för fästningarnas armerande, för inrättandet af ställföreträdande myndigheter i st. f. dem, som afgå till krigsskådeplatsen, hvartill slutligen

kommer ordnandet af anstalter i arméns rygg, såsom etappväsen (se d. o.), sjukvård, förråd, postväsen m. m. Befallningen om mobilisering, eller den s. k. mobiliseringsordern, bör om möjligt föregås af "färdighållningsorder". Försteg i mobiliseringen är numera ofta lika mycket värdt som en seger. — Då armén eller truppafdelningen i fråga icke längre behöfver förbli på krigsfot, sker dess "demobilisering" (se Demobilisera). C. O. N.

Mobiliseringsafdelningen. Se Marinstaben, sp. 982.

Mobiliserings- och statistiska afdelningen. Se Flottans stab, sp. 644.

Mobiliseringsorder. Se Mobilisering.

Mobiliseringsplan. Se Mobilisering.

Mobiliseringstransporter, *krigsv.*, kallas de järnvägs- eller sjötransporter, genom hvilka inkallad personal samt hästar och fordon förflyttas till mobiliseringsorterna. C. O. N.

Mobiliseringsöfning 1. Försöksmobilisering, *krigsv.*, en sådan i fredstid företagen mobilisering af vissa trupper eller viss del af armén, som man företager för att pröva mobiliseringsbestämmelserna eller utrustningen. En sådan öfning utfördes i Sverige i juni 1900 med vissa truppdelar i olika delar af landet; en annan egde rum i sept. 1912 med trupper i Norr- och Västerbotten, till någon del i Västerbotten, hvarvid äfven några landstormsafdelningar inkallades. Med de på krigsfot bragta trupperna utfördes öfningar under en vecka för att pröva deras duglighet. C. O. N.

Mobil kolonn. Se Flygande kår.

Mobilmilis, andra linjens armé i Italien (se d. o. sp. 1042).

Moccoli [mä'kkāli], it., små ljus, ofta på käppar, som vid den romerska karnevalen bäras omkring, under det man söker hålla dem brinnande trots andras försök att blåsa ut dem.

Mocenigo [mätjenigā], veneziansk adelssläkt, till hvilken hörde sex af Venezias doger, af hvilka må nämnas följande fyra. Tommaso M., f. 1343, d. 1423, besegrade Genua 1403, var doge 1414—23, besegrade 1416 en turkisk flotta vid Gallipoli, tvång 1420 patriarken af Aquileja att afträda sitt landområde till Venezia samt eröfrade s. å. äfven Friuli och en stor del af Dalmatien åt republiken. Han ombyggde dogepalatset och grundlade San Marcobiblioteket. — Pietro M., doge 1474—76, intog och plundrade 1472 Smyrna, tog 1473 Cyperns drottning Caterina Cornaro (se d. o.), "republikens adoptivdotter", i Venezias skydd och förvärfvade därefter 1475 Cypern åt republiken. 1474 anförde han en till Skutaris undsättning mot turkarna utsänd veneziansk flotta. — Luigi M. var doge 1570—77, deltog 1571 i sjösegern öfver turkarna vid Lepanto, men måste dock till dem uppgifva Cypern (s. å.). — Aloisio M., f. 1701, d. 1778, var doge 1763—78 och inskränkte väsentligt prästerskapets privilegier i Venezia. V. S.—g.

Mochā. Se Mokka.

Mochnacki [-na'tski], Maurycy, polsk litteraturhistoriker, f. 1803, d. 1885, uppsatte 1825 "Dziennik Warszawski" och utgaf 1830 en förtjänstfull polsk litteraturhistoria, *O literaturze pol-*

skiej w wieku XIX. Efter resningen 1831 måste han fly till Frankrike, där han dog. Hans samlade skrifter utgäfvos 1863. A—d J.

Mockasin, **Mokasin** (algonkin. *makisin*), de



Mockasiner. (I Naturhist. riksmuseets etnografiska afdelning, Stockholm)

nordamerikanske indianernas fotbeklädnad, en hjort-skinnskänga, gjord i ett enda stycke.

Mockasinormen, *Trigonocephalus contortrix*, zool., hör till familjen *Viperidae*, underfamiljen hålmormar (*Crotalinae*) inom ormarnas ordning och kräldjurens klass. Sköldarna under stjerten bilda två rader. Färgen är ofvan kopparbrun, med ett antal rödaktigt bruna, med mörkare kanter försedda tvärband och mellan dem lika färgade fläckar. Undre kroppsdelarna äro gula eller kopparröda, med mörka fläckar. Längden stiger till 1 m. Arten är hemma i östra delarna af Förenta staterna, lever på sumpiga ställen och fruktar ännu mera än skallerormen för sin större rörlighet, sina mycket giftiga bett och sin vana att angripa, äfven då han icke ofredas. — Också en närsläktad art i samma land, *T. piscivorus*, plägar benämnas "mockasinorm". Den har blott en rad sköldar under stjerten, är grönaktigt grå, med mörkare band, men varierar ofta och blir 1,5 m. lång. Den förekommer vid eller i vatten, dit den tager sin tillflykt, då den blir skrämnd. Den lever företrädesvis af fiskar och amfibier. C. R. S.*

Mockau [mä'kkaũ], landskommun i sachsiska kretsen Leipzig, vid Parthe, genom elektrisk spårväg förenad med Leipzig. 8,181 inv. (1905). Kemiska o. a. fabriker. J. F. N.

Mockell [mäke'll], Albert Henri, belgisk författare, f. 27 dec. 1866 i Ougrée nära Liège, grundlade tjuguarig i Bruxelles den för den yngre belgiska litteraturen viktiga tidskriften "La Wallonie", slog sig ned i Paris 1889, hvarefrån han företog längre resor till Tyskland och Italien. Anslutande sig till Maeterlinck och symbolisterna, har han offentliggjort *Chantefable un peu naïve* (1891), *Clartés* (1902) och de filosofiska sagorna *Contes pour les enfans d'hier* (1908). Äfven som kritiker har M. gjort sig känd genom *Propos de littérature* (1894), *Émile Verhaeren* (1895), *Stéphane Mallarmé*. *Un héros* (1899) och *Charles van Lerberghe* (1904).

Mo'cker, landskommun i preussiska reg.-omr. Marienwerder (Väst-Preussen), n. om Thorn. 11,729 inv. (1905). Tillverkning af maskiner, sprit, gödselmedel, cement m. m. J. F. N.

Mockfjärd, kapell i Kopparbergs län, Gagnefs tingslag, ingår i Gagnefs kommun. 1,754 inv. (1911). Kapell till Gagnef, Västerås stift, Leksands kontrakt. Vid de 24 m. höga s. k. Stopfjorsarna i Västerdalälven något v. om M. station å Falun—Västerdalarnas (Falun—Björbo) järnväg fullbordades

des 1911 af Väster-Dalälvens kraftaktiebolag en af Sveriges märkligaste vattenkraftanläggningar. Medelst en damm öfver älven uppdammas vattentytan; vattnet inledes till det på högra stranden omedelbart invid dammen belägna kraftverket för att därifrån genom två 1,500 m. långa parallelltunnlar återbördas till älven nedanför fallsträckan. Timmer ledes antingen genom älfåran som förut eller — vid ringa vattentillgång — genom en omkr. 2,000 m. lång plåtränna vid sidan af fallen. Det egentliga kraftverket inrymmer 4 maskinsystem, hvart och ett om ung. 5,000 hästkrafter, bestående af turbiner och direkt till dessa kopplade elektriska generatorer. Turbinerna äro placerade på botten af i berget utsprängda brunnar, klädda med plåt och betong och afstångbara med stora järnluckor. Generatorerna, helt inkapslade, äro uppställda i en gemensam maskinsal, utsprängd i berget 12—25 m. under markytan. Genom en lutande tunnel — med transportbana — står kraftverket i förbindelse med det ofvan jord liggande ställverket, där den elektriska strömmen upptransformeras till högre spänning (50,000 volt) samt därjämte nödiga omkopplings- och säkerhetsanordningar äro inrymda. Af den disponibla effekten, som kan nedgå betydligt under den installerade, öfverföres hälften söderut till Grängesberg m. fl. gruffält och hälften österut till Domnarvret i och för järnsmältning och andra ändamål. Kostnaderna för inköp af vattenfall och mark, byggnadsarbeten, maskinell utrustning, hufvudledningar och understationer m. m. uppgå till omkr. 5 mill. kr. — Genom sammankoppling med Stora Kopparbergs bergslags samt Grängesbergs kraftstationer ingår anläggningen i ett nät med elkrafttillgång, som redan nu uppgår till omkr. 60,000 hkr. S. L.-k.

Mockle, Roland, stenhuggare, nämnes först som anställd vid Uppsala slottsbyggnad 1557, men förflyttades 1559 till Kalmar, där han sedan var verksam, hvarjämte han äfven arbetade för Borgsholms slott. M. utförde flera af Kalmar slotts portaler samt den efter anordning af Dominicus Paar 1579—81 uppsatta präktiga slottsbrunnen, ett af den svenska renässansens vackraste verk (restaur. 1850). M. afled 1581. —rn.*

Mockurkalfve, nord. myt., en lerjätte, som jättarna skapade på Grjotunagård till bistånd åt Rungner i hans strid mot Tor. Han var nio mil lång och tre mil bred under armarna, och endast hjärtat af ett sto var tillräckligt stort för M., men höll icke stånd, då Tor kom. M. blef så förskräckt, att han lät sitt vatten och föll med ringa heder under kamp med Tjalfve, Tors följeslagare. Th. W.*

Mocquereau [mäkrä], André, fransk musikforskare, f. 1849, inträdde 1875 i benediktinorden, vid klostret i Solesmes, där han blef prior 1902, och efter ordens utvisning 1903 följde han med till dess nya tillflyktsort på ön Wight. M. är upphöfsman till och ledare af den stora publikationen "Paléographie musicale", som fortgår sedan 1889 och återställt de medeltida kyrkosångerna i deras ursprungliga gestalt på grundvalen af omfattande handskriftsjämförelser. Verket ger fototypiska reproduktioner af gamla musikmanuskript, öfverflyttningar af desamma i koralnoter samt därtill fogade paleografiska studier. Dessutom har M. utgett särskilda arbeten om den gregorianska sången, dess

rytmik, dess förhållande till den ambrosianska o. s. v. E. F.-t.

Mocrum, romarnas namn på Makarska (se d. o.).

Móczér [mätser], folkstam. Se Biharbergen.

Mod, psyk. o. filos., viljans förmåga att fatta och genomföra beslut trots hotande faror, grundar sig på tron på egen kraft eller försynens skydd. Det fysiska modet trotsar yttre faror, det moraliska modet lidanden af mera personlig art. Det förra, som beror på kroppslig styrka, lynne eller tillfällig sinnesstämning, särskildt under vredens affekt, har vida mindre personligt värde än det senare, som förutsätter sedlig karaktärsstyrka. Platon räknade modet bland själens tre "delar"; den motsvarande kardinaldygden var tapperheten. S.-e.

mod. 1. Förkortning för lat. *mo'dus* (se d. o.). — 2. *Mus.*, förkortning af *moderato* (se d. o.).

Mod (af fr. *mode*, lat. *mo'dus*, rätta måttet, sätt, form), skick och bruk, gängse snitt, sedvänja, som uppkommer och förgår i och med en tillfälligt rådande smakriktning. Mest i ögonen fallande är modets inverkan på klädedräkten (se *D r ä k t*), men det ingriper mer eller mindre på alla områden af mänsklig verksamhet och samlif hos de bildade folken, alltifrån utstyrelsen af bostäder ända upp till stänkesätten samt dessas uttryck i litteratur och konst. Betecknande för modet är dess ständiga föränderlighet såväl som dess benägenhet att öfverhoppa gränser emellan nationer och samhällsklasser. I tiden mån modet öfverskrider gränsen för god smak eller sundt förnuft, brukar man tala om *modedärskap* l. *modegalenskap*; den allmänna vanan att se ett visst slag af klädesplagg e. d. gör likväl, att ögat svårare uppfattar dess osmak under den härskande modeperioden. Modet har gifvetvis det största inflytande på en saks efterfrågan och därigenom dess pris; det anses, att då genom modets växlingar betydande lager af varor då och då falla i pris, modet bidrar till varuprisens förändringar, medan det å andra sidan stegrar produktionen och eggar till täflan samt därigenom bidrar till fabrikationens framsteg. Modet anses på klädedräktens område ha åstadkommit en utjämning af samhällsklasserna emellan. I konstindustriellt afseende pågår f. n. en sträfvän att afskudda modets fjättrar, ehuru denna sträfvän närmast synes få till följd nya stilar, som i sin ordning bli mod.

— Frankrike var länge bestämmande för det öfriga Europas klädedräkt och är ännu mycket inflytelserikt, ehuru numera England (i fråga om herrdräkter) och stundom äfven andra länder kommit med impulser, som visat sig bli accepterade öfver hela det internationella modeområdet. Se *Uzanne*, "Les modes de Paris 1797—1897" (1897), F. Th. Vischer, "Om moderna" (sv. öfv. 1880), S. Arsenius, "Mannens klädedräkt" (1902) och Else Kleen, "Kvinnor och kläder" (1910). — *Modedärskap* artikel, vara, som i högre grad är underkastad modets växlingar. — *Modedocka* (eg. en mannekäng, som visar, hur senaste modet tar sig ut), kvinna, som alltid klär sig efter nyaste modet. — *Modejournal*, modetidning, som har till uppgift att redogöra för de nyaste moderna i klädedräkt. De äldsta modejournalerna uppsattes i Frankrike och Tyskland i slutet af 1600-talet.

Mod., vid naturvetenskapliga namn förkortning för *Adolf Modée* (se d. o.).

Modåla hjälpverb (af lat. *mo'dus*, se d. o.), *språkv.*, sådana hjälpverb, som äro uttryck för *modus* (må, mätte, kan, bör, skulle, tör, lär o. s. v.). Jfr *Modus*, sp. 792.

Modalister. Se *Antitrinitarier*.

Modalitet (af lat. *mo'dus*, se d. o.), *log.*, den synpunkt, från hvilken man skiljer mellan *möjlighet*, *verklighet* och *nödvändighet* samt i samband därmed mellan *problematiska* omdömen (enligt formeln: S kan vara P), *assertoriska* (S är P) och *apodiktiska* (S måste vara P). Om innebörden af dessa skillnader råda mycket olika meningar bland filosoferna och logikerna. Kant fattade möjlighet, verklighet och nödvändighet (se dessa ord) som *kategorier* (se Kant, sp. 817 o. 818, och *Kategori*). Skillnaderna mellan de nämnda omdömesarterna ansåg han icke gälla omdömens innehåll, utan förhållanden till kunskapsförmågan i samband med visshetsgraderna. Sigwart påstår, att de s. k. problematiska omdömena icke äro några omdömen alls, enär intet verkligt utsägnande af predikatet om subjektet i dem kommer till stånd, — en åsikt, som väl ej låter förena sig med den sanningen, att man åtminstone förnekat omdömet "S kan icke vara P" genom att säga: "S kan vara P". Wundt bestrider uppfattningen af de ifrågavarande omdömesarterna såsom motsvarande olika visshetsgrader. Det är så långt ifrån, att det apodiktiska omdömet uttrycker den högsta visshetsgraden, att dess "måste" blott uttrycker, att man kommit till omdömet i fråga genom en slutledning, i hvilken naturligtvis slutsatsen ej kan vara vissare än premisserna. Äfven det problematiska omdömet fattar Wundt som resultat af ett slutande, ty det utgår från det alternativa omdömet "S är antingen A eller B" och fäster sig vid endast den ena predikatsdelen, nämligen som en möjlighet. S.-e.

Modane [mäda'n], by i franska dep. Savoie, i Aredalen nedanför norra mynningen af Mont-Cenis-tunneln, 1,074 m. ö. h. 1,767 inv. (1901). — Befästningar ha anlagts vid Avrieux, där dalen böjer sig åt v., och bestå af Escillonforten, ett själfva tunnelmynningen skyddande fort, batteriet du Replaton, defensionskasernen du Replat och ett fort, som spärrar vägen från Briançon genom Romanchedalen. J. F. N. L. W:son M.

Modanino [mädaninå]. Se *Mazzoni*.

Modder river [mä'de ri've], flod i södra Afrika, börjar på de västligaste utlöparna af Drakbergen, flyter åt v. genom Oranjeriedskolonien och utmynnar på gränsen till Griqualand i Riet river, en biflod till Vaal. Vid M., nära den vid flodens utflöde i Riet river belägna järnvägsstationen Modder river, stod 28 nov. 1899 en blodig strid mellan engelsmännen under lord Methuen och boerna under Cronje (se Boerkriget, sp. 879). J. F. N. H. J.-dt.

Mode, *nord. myt.*, son af Tor. Se *Magne*.

Modeartikel. Se *Mod*.

Modedocka. Se *Mod*.

Modedärskap. Se *Mod*.

Modée [-de], svensk adlig ätt, ursprungligen från Nederländerna. 1663 adlades med namnet M. däv. öfverstelöjtnanten vid Västgöta regemente till fot, sedermera öfversten för drottning Ulrika Eleonoras lifregemente och kommandanten i Malmö Reinhold Modeus (f. 1629 i Livland, d. 1691 i Malmö). Ätten utdog på svärdssidan 1828. Rein-

hold M. hade en broder, öfverstelöjtnanten Julius Modeus, som 1652 adlades med namnet Modéer von Cronenburg.

1. Reinhold Gustaf M., sonson till Reinhold M. (se ofvan), lagsamlare, komediförfattare, f. 13 mars 1698, d. 10 apr. 1752, antogs 1717 till auskultant i Göta hofrätt och 1718 till kopist vid stora kansliets tyska expedition samt blef 1728 registrator vid Utrikes expeditionen. 1740 befordrades M. till sekreterare i Kanslikollegium, förordnades 1742 till kommissionssekreterare vid fredskongressen i Åbo och utnämndes 1746 till assessor i Åbo hofrätt, från hvilken befattning han 1750 erhöll afsked med kansliråds titel. — Sitt betydande namn inom den svenska juridiska litteraturen vann M. genom grundläggandet af den mest storartade samling af förordningar, som utkommit i vårt land, det s. k. "Modées verk", *Utdrag utur alle ifrån den 7 Dec. 1718 utkomne publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer*. Första delen utgafs 1742, och M. själf medhann äfven de tre följande samt ett med stor omsorg utarbetadt register, ensamt ett band för sig. Banden 5—7 utgafvos af hans änka, fortsättningen af k. boktryckaren H. Fougst och vidare af dennes änka, fru Elsa Fougst m. fl., så att verket (15 bd), omfattande tiden 1718—94, upphörde (1829) efter att ha fortgått nära ett årh. — Först en nyare tid har gjort rättvisa åt en annars föga känd sida af M:s författarskap, den dramatiska. Han var nämligen en af de författare, som understödde den 1737 nybildade dramatiska scenen i hufvudstaden. Af honom äro nämligen de för sin tid mycket värdefulla lustspelen *Fru Rangsiuk* (uppf. 1738; tr. 1741), *Håkan Smulgråt* (uppf. 1738; tr. 1739), hvaremot hans författarskap till *Dårhuset* (uppf. och tr. 1741) är mera tvifvelaktigt. M. är en författare, som väl studerat Molière och Holberg, men tillika själf är i besittning af en betydande fond godmodig humor och kvickhet samt enkel, men klar planläggningsförmåga. Särskildt har han skapat en rolig variant af Harlekinsfiguren, Truls. Hans stycken fortleide länge på vårt lands skådebana. — M. var äfvenledes den, som författade *Drottning Ulrica Eleonoræ personalier* (1742). Jfr om hans dramatiska stycken K. J. Warburg, "Det svenska lustspelet under frihetstiden" (1876).

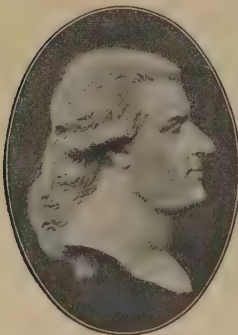
2. Karl Vilhelm M., den föregåendes

son, amiral, f. 31 mars 1735, d. 12 okt. 1798, ingick 18-årig i svensk krigstjänst, blef 1755 löjtnant vid amiralitet och tjänade som ung sjöofficer några år (från 1757) i franska flottan, hvarvid han deltog i flera sjödrabbningar mot engelsmännen. 1788, vid utbrottet af kriget med Ryssland, fick han befäls å "Hedvig Elisabeth Charlotta", ett

skepp om 60 kanoner, deltog med detta tappert i slaget vid Hogland (17 juli 1788), var divisions-

chef i striden vid Ölands norra udde (26 juli s. å.) samt erhöll med anledning af sin tapperhet i denna strid fullmakt som konteramiral. Efterfredsslutet (1790) blef han kommandant i Karlskrona. 1 sept. 1792 utnämndes M. till öfverståthållare i Stockholm, en post, som M. — obekant som han var med författningar och administrativa göromål — ingalunda visade sig vuxen. Han förflyttades i dec. 1795 till Karlskrona som amiral och öfverkommerdant och utbytte 1797 sistnämnda syssla mot presdied i Amiralitetsöfverrätten, hvilken emellertid s. å. upphäfdes. Jfr biografi af N. v. Dardel i serien "Stockholms öfverståthållare" (i "Personhist. tidskr.", XIII; 1911). 1. —rn. (K.W.—g.) 2. (V.S.—g.)

Modéer [—dér], Adolf, ekonomisk författare, naturkunnig, f. 15 apr. 1739 i Karlskrona, d. 16 juli 1799 i Stockholm, vardt student i Lund 1754 och började 1755 tjänstgöra vid landtmäteristaten. Under 1760-talets förra hälft synes han haft anställning i Kalmar län, och i Kalmar utgaf han ock sitt första verk, *Samling af k. förordningar rörande landtmäteriet* (1765). De följande åren förflyttades hans verksamhet som kommissionslandtmätare till Stockholms län. Vid 1769—70 års riksdag var M. sekreterare i kammar-, ekonomisk och kommers-deputationen, i hvilken egenskap han förvärfvade stort anseende för sina kunskaper i kamerala ämnen och af rikens ständer föreslogs att utföra "ett sammandrag af de förordningar, som angå kammarverket och hushållningen med rikets hemman". Om detta förslag gått i verkställighet, är obekant; däremot befordrades M. 1771 till ordinarie landtmätare i Gäfleborgs län. Han hade redan då framträd med sitt märkvärdiga, 1767 prisbelönade *Försök til en allmän historia om Svea rikets handel* (i "Svenska Patriotiska sällskapets handlingar" 1770) samt begynt tryckningen af *Samling af k. förordningar m. m. angående mått, mål och vikt*, som till följd af förläggarens obestånd (1771) blef utgifven. Tillika hade M. 1770 blifvit vald till Svenska Patriotiska sällskapets förste sekreterare, och i denna egenskap utgaf han dess "Handlingar" (6 bd, 1770—82), "Hushållnings Journal" (1776—89) och "Ny Journal uti hushållningen" (från 1790). De göromål, som sålunda hopade sig öfver honom, gjorde att han 1766 på begäran erhöi afsked från sin landtmäteritjänst, med bibehållande af lönen. Likväl fann M. tid till ett obetydande själfständigt författarskap. Som naturforskare utgaf han *Anledning til stenrikets upställning på stadgade grunder* (2:a uppl. 1785) samt *Bibliotheca helminthologica* (1786) äfvensom en mängd rön i Vetenskapsakademiens handlingar. I ekonomien och dithörande ämnen utgaf han bl. a. *Om nyttan för Sverige af handel och nybyggen i Indien och på Afrika* (1776), *Handbok, innehållande huru mycket arbetsfolk etc. til åtskilliga göromål erfordras* (1780), flera svar på af Veten-



skapsakademien uppgifna frågor, ett presidietal flärstades m. m. Äfven till numismatiken sträckte sig hans forskning, och han offentliggjorde början af en *Inledning til närmare kunskap om svenske mynt och skädepenningar* (1796). Men de mest betydande frukterna af sina studier och forskningar på samhällslärens och den politiska ekonomiens område nedlade M. i *Skrifter af Sällskapet för allmänne medborgerlige kunskaper* (5 bd, 1794—98), hvilka han till största delen författade. Där uppträder han som en äkta son af upplysningstidens hvarvet, med en fördomsfrihet, en blick för framtidens kraf och en fosterlandskärlek, hvilka äro egendade att väcka öfverraskning och beundran. Frågorna om kvinnans rätt till likställighet med mannen, om "ständscirkulationen", om handels- och näringsfrihet, om svenska jordens jämnare beskattning, om jordbrukets utveckling, om folkundervisningen — alla dessa och flera andra finnas här behandlade eller antydda i smärre uppsatser, af hvilka flertalet går i starkt frisinnad riktning. I vissa fall är M. t. o. m. långt före vår egen tid, såsom då han ifrågasätter nyttan af ärtlig jordegendom för ett lands rätta uppodling. En af de vackraste sidorna af hans verksamhet under de senaste åren var sträfvan för folkupplysning. Han utgaf sålunda *Anledning för sockenskolmästare till deras sysstlas förvaltande* (1796), *Lärobok, särdeles för allmogens barn* (två kurser 1797, 1798), *Försök til en lärobok eller undervisning uti de förste begreppen* (1796) samt *Läsning för menige mann* (1798). — M. var medlem af Vet. akad. (1786) samt af många in- och utländska lärda samfund. —rn.*

Modegalenskap. Se Mod.

Modein, nu El-Medije, stad i Judéen på vägen mellan Jafa och Jerusalem, 10 km. s. ö. om Lydda; där finnas intressanta klippgrävar, som anses vara hviloplatser för hasmonéén Mattatias, nationalhjälten i striden mot seleukiderna (se Makkabéer), och hans söner, bl. a. Simon, som skall ha uppfört ett praktfullt grafmonument, synligt ända ut från hafvet (1 Makk. 13: 27 ff.).

Modeljournal. Se Mod.

Modell (it. *modello*, af lat. *mo'dus*, *mo'dulus*, mått) betecknar i allmänhet en förebild, ett mönster, hvarefter något (ett skulpturverk, en byggnad, ett fartyg o. s. v.) kan eller bör utföras. — Modellen till ett skulpturverk är den i vax, lera e. d. utförda, ofta sedermera i gips gjutna förebild, hvilken konstnären har till ledning, då bilden skall huggas eller snidas i ett varaktigare material (marmor eller trä), eller öfver hvilken formen tages, då det blifvande konstverket skall gjutas i metall eller liknande ämne. En sådan modell har i allmänhet och i det sistnämnda fallet naturligtvis alltid samma storlek, som det fullbordade konstverket skall ha, med alla detaljer noggrant angifna. — Modellen af ett byggnadsverk (ett palats, en kyrka) är en i smått utförd, fristående framställning, som antingen skall tjäna till ledning vid utförandet af byggnadsarbetet eller återger en redan utförd byggnad. — Likaså äro fartygsmodeller framställningar i förminskad skala af de blifvande fartygens yttre form. Den svenska flottan förvarar sina modeller i sina båda s. k. modellkammrar, af hvilka den ena finnes i Stockholm, den andra i Karlskrona. — Lefvande modell, eller en-

dast "modell", kallas en person, hvars kroppsformer eller drag konstnären afbildar vare sig för öfnings skull eller för att använda i ett blifvande konstverk. Se Wessely, "Das weibliche modell in seiner geschichtlichen entwicklung" (1883). Upk.*

Modellera (se Modell) är i allmänhet att i ett bildbart ämne, t. ex. vax eller lera, utföra en afbildning af ett föremål; i mera inskränkt bemärkelse att efter en skiss eller teckning utföra modellen till ett skulpturverk. Inom tecknings- och målarkonsten är modellera detsamma som att på den plana ytan afbildad den rundning, som föremålen i verkligheten ega. Detta sker genom omväxling af dagrar, halftoner och skuggor, i enklare teckningar genom en rätt appassad tjocklek af figurerernas yttre och inre hufvudlinjer. Upk.*

Modelli/st. Se Modellista.

Modelli/sta (af Modell), senare **Modelli/st** och **Modellörlöjtnant**, den fortifikations-officer, som hade till uppgift "allehanda nyttige modellens och machiners samt formers och andre inventioners förfärdigande". En sådan uppfördes första gången 1683 på Stockholms fortifikationsstat, och 1687 tillkom en sådan äfven på Stralsunds, men flyttades 1691 till Wismars. Modellist-lönen på Stockholmsstaten sammanslogs 1721 med kapten-mekanici-lönen, och det hela delades sedan af 2 kapten; men 1729 tillsattes åter en modellista. Den siste modellörlöjtnanten stod kvar till 1776, då han tog afsked och befattningen indrogs. Af de olika modellisternas arbeten finnas ännu ganska många i behåll; de förvaras i Fortifikationsarkivet. L. W. son M.

Modellkammaren, Kungliga, inrättades 1697 af Kr. Polhem, urspr. under namnet *laboratorium mechanicum*. Det var en samling modeller för landbrukets, bergverkens, fabrikens och slöjders behof, som 1798 förenades med en under dåvarande K. målar- och bildhuggarakademien ställd mekanisk skola för undervisning i mekanikens teori, maskinens afritning och modellens sammansättning och var efter växlande öden slutligen uppställd i det hus, hörnet af Mäster-Samuels- och Beridarbansgatan, hvilket Landtbruksakademien, sedan 1864, innehar. Då Landtbruksakademien 1813 inrättade en Centralverkstad för tillverkning af åkerbruksredskap på den midt emot modellkamarhuset belägna "rännarbanan" (nu Tekniska skolans tomt), ställdes Mekaniska skolan och Modellkammaren under akademiens vård, och samlingarna ökades med modeller af de i Centralverkstaden tillverkade redskapen. Då Teknologiska institutet 1826 inrättades, delades Modellkammarens innehåll så, att de egentliga landbruksmodellerna öfverlämnades till Landtbruksakademien, i hvars museum några ännu finnas kvar. Äfven af de öfriga modellerna, som tilldelades institutet, finnes åtskilligt i behåll i Tekniska högskolans samlingar. Som en för sig bestående samling har Modellkammaren numera upphört att existera. H. J. Dft. P. H.-s.

Modellskydd. Se Mönsterskydd.

Modellör, tillverkare af modeller.

Modellörlöjtnant. Se Modellista.

Modena [mä-]. 1. Provins i konungariket Italien, fordome en del af hertigdömet M. (se M. 2), har en areal af 2,597 kvkm. 352,212 inv. (1911). — 2. Fordom (1452—1859) hertigdöme uti Ita-

lien, sträckte sig slutligen från Po till Medelhavet och begränsades i n. af konungariket Lombardiet-Venezia, i ö. af Kyrkostaten, i s. af Toscana, Medelhavet och Sardinien samt i v. af Parma. Det hade en areal af 6,132 kvkm. med 606,000 inv. (1855). Hertigdömet var en absolut monarki, ärfvtlig inom huset Österrike-Estes manliga linje. Det motsvaras ungefär af de 3 provinserna M., Reggio och Massa-Carrara i nuv. konungariket Italien. Hertigdömet M:s historia börjar med grundandet af huset Estes (se d. o.) inflytande i M. och Reggio i slutet af 1200-talet. Borso Este utnämndes 1452 af kejsar Fredrik III till hertig af M. och Reggio och erhöll 1471 af påven Paul II äfven Ferrara. När huset Estes hufvudlinje dog ut, 1597, gingo rikslänen M. och Reggio öfver på en sidolinje, men det påfliga länet Ferrara indrogs till Kyrkostaten. Däremot förvärfvades senare furstendömet Correggio (1636), hertigdömet Mirandola (1710) och hertigdömet Novellara (1737). Den siste hertigen af huset Este var Herkules III (d. 1803), som genom freden i Campo Formio måste afstå sitt land mot ersättning i Tyskland, hvarefter M. införlivades med Cisalpinska (sederm. Italienska) republiken och senare med konungariket Italien. 1814 blef M. åter ett hertigdöme under Herkules III:s dotterson Frans IV (1814—46), som genomförde den strängaste reaktion. 1829 förenades Massa-Carrara och 1848 Guastalla med M. Folkets missnöje med hans och hans son Frans V:s (1846) regering tvang dem att ett par gånger (1831 och 1848) lämna landet och söka sitt stöd hos österrikiska trupper. I juni 1859 blef Frans V på nytt förjagad och 20 aug. förklarad afsatt, hvarefter M. 1860 anslöt sig till Sardinien. — 3. Hufvudstad i ofvannämnda provins och hertigdöme, ligger på slätten emellan floderna Secchia i v. och Panaro i ö., 38 km. n. v. om Bologna och 50 km. s. ö. om Parma, med hvilka städer det är förenadt genom järnväg. 70,267 inv. (1911) i hela kommunen, omkr. 30,000 i själfva staden. Denna omges af vallar, som till större delen förvandlats till promenader. Den har ett citadell, i allmänhet breda gator, merendels försedda med arkader, samt flera torg och öppna platser. Bland kyrkorna märkes särskildt den 1184 invigda katedralen San Geminiano, i romansk stil (se fig.), med ett bredvid stående 102 m. högt klocktorn (*la Ghirlandina*), ett af de vackraste i norra Italien (byggdt 1224—1319). Det forna hertigluga palatset (påbörjadt 1635) innehåller nu krigsskola och observatorium. Det af hertig Frans III 1767 byggda Albergo d'Arti har köpts af staden och inrymmer dess samlingar: *Biblioteca estense* (140,000 bd, 50,000 småskrifter och öfver 3,000 handskrifter), museo civico (fornlämningar, afgjutningar m. m.) samt tafelgalleriet (*Pinacoteca estense*), som 1893 flyttades dit från konstakademien. Många af de bästa tafrorna i den hertigluga samlingen såldes på 1700-talet och hamnade i Dresden. Staden är säte för en ärkebiskop och har ett universitet (inrättadt 1683), som egentligen är en medicinsk och juridisk läroanstalt, men har äfven en fakultet för naturvetenskapliga och matematiska vetenskaper. Till detsamma höra bl. a. geofysikaliskt observatorium och botanisk trädgård. Vidare finnas ett statsarkiv, en vetenskaps- och

konstakademi (*Regia academia di scienze, lettere ed arti*), en krigsskola, landbruksläroverk, teknisk skola, två lyceer och gymnasier samt en döfstum-anstalt. Stadens industri är obetydlig (metallvaror,



Katedralen i Modena (hufvudfasaden).

tobak, siden), men handeln är ganska liflig (mest landbruksartiklar). — Staden M. (lat. *Mutina*) tillhörde de keltiske bojerna, men eröfrades af romarna och blef 184 f. Kr. en romersk koloni. Efter mordet på Caesar (44 f. Kr.) belägrades en af hans mördare, Decimus Brutus, under 4 månader (44—43) i M. af Antonius, tills han fick undsättning af konsulerna Pansa och Hirtius samt Octavianus (mutinensiska kriget). Under medeltiden hörde staden till de matildiska godsen, men gjorde sig fri och blef skådeplats för häftiga strider emellan guelfer och ghibelliner, tills slutligen (1288) Obizzo II Este erhöll makten, som öfvergick på hans efterkommande. I M. var Muratori bibliotekarie och dog där 1750; en staty restes 1853 öfver honom. 1 o. 2. (J. F. N.)

Modena [mä-], T. da, italiensk målare. Se Tommaso.

Modena [mä-], Leon (Jehuda) da, rabbin i Venezia, f. 1571, d. 1649, en produktiv skriftställare af stort frisinne, som han dock vågade uttrycka endast på ett förstått sätt. Mycket läst blef hans *Historia dei viti ebraici* (skrifven 1611, utg. 1635 af Gafarelli). Viktigast af hans arbeten är *Ari Nohem* (det rytande lejonet; utg. 1840), där M. skarpt angriper kabbala. Se A. Geiger, "L. da M." (1856). G. K.—n.

Modena [mä-], Maria af. Se Maria, sp. 922.

Modena [mä-], Gustavo, italiensk skådespelare, f. 1803 i Venezia, d. 1861 i Turin, praktiserade först som advokat i Rom och Bologna, men debuterade 1826 med stor framgång som tragisk skådespelare. Invecklad i revolutionära rörelser, måste M. 1831 fly ur landet, men återkom på grund af amnestien 1847 och stiftade en inhemsk,

reformerande skådespelarskola, i hvilken under hans omedelbara ledning sådana storheter som Rossi och fru Ristori utbildades. Hans glödande patriotism framträdde icke minst i de af honom författade, satiriska *Dialoghetti popolari*. I revolutionen 1848 tog M. och hans hustru verksam del. Från 1849 uppträdde han på de flesta framstående teatrar i Italien.

Moderados [-däs], sp., "de sansade", kallades Spanien sedan 1820, i motsats till de radikala *exaltados*, det moderat-liberala politiska parti, som åtnöjdes med 1812 års konstitution.

Moderat (lat. *moderatus*, af *moderari*, hålla inom rätta gränser), sansad, höfsam, foglig; måttlig, skälig, billig; *polit.*, i Sverige urspr. den liberala reaktion, som stod närmast konservatismen, "moderat liberala" eller, som denna fraktion ofta kallades; "de grå". Småningom har namnet uppgått af den nya högern för att antyda, att den låfser att arbeta för framåtskridandet med sans och moderation. Under valstriden 1911 var "de moderata" namnet på hela högern. — **Moderation**, sans, måtta, höfsamhet, undvikande af all öfverdrift. — **Moderera**, jämka, lämpa, återhålla, mildra, sakta, dämpa.

Moderata partiet (Första kammarens moderata parti) bildades vid slutet af 1905 års riksdag af de kammarens ledamöter, som i politiska frågor intogo en mer moderat ställning än dess majoritet. Utan att markera någon utpräglad ståndpunkt i tullfrågan kom det att inrymma hufvudkontingenten af kammarens frihandlare, men också enstaka protektionister. I det förste förtroenderådet insattes sålunda från den förra sidan K. G. A. Tamm (ordf.), O. Melin och O. Björklund samt från den senare F. A. Boström och H. E. Montgomery. Bland partiets förtroendemannor mera framträdande medlemmar under följande år må nämnas ordf. I. Afzelius och A. Asker samt O. Jonsson i Hof, K. Swartz, G. Lagerbring och A. Wiijkander. Sedan det proportionella valsystemet 1910 kommit att tillämpas vid utskottsvalen, stärktes partiets inflytande. Kring dess listor besamlades 1910 46 i 50 röster af kammarens 150, och det kunde nu också besätta en tredjedel af utskottsplatserna ur sin egen krets. Sedan Staaftas regeringens hösten 1911 lyckats utverka konungens tillstånd till upplösning af Första kammaren och vänstergrupperna efter densamma återkommo med en styrka af 63 man (51 liberala och 12 socialist), och gjorde sig inom landet en bestämd önskan gällande om sammanslagning af kammarens högergrupper. En sådan kom också under namn af Första kammarens nationella parti till stånd vid början af 1912 års riksdag. I det nya partiets af 12 medlemmar bestående förtroenderåd invaldes af det forna moderata partiet Swartz (vice ordf.), Asker och Jonsson i Hof. V. M.

Moderation. Se **Moderat**.

Moderato [måderätä], it., *mus.*, "måttligt", en tempograd mellan andante och allegro.

Moderatörampa (af lat. *moderari*, hålla inom rätta gränser). Se **Lampa**, sp. 970.

Moderband, anat. Se **Lifmoder**, sp. 437.

Modercell, bot., den cell, som, vanligen genom delning, ger upphof till en eller flera celler, dotterceller.

Moderdroppar, farm. Se **Bäfvergåll**.

Moderära. Se **Moderat**.

Moderfall, med., dets. som framfall. Se **Kvinnosjukdomar**, sp. 420.

Moderförsamling. Se **Annexförsamling**.

Modergångar, zool. Se **Barkborrar**.

Moderharts. Se **Galbanum**.

Moderkaka. Se **Placenta**.

Moderlut. 1. *Kem.*, sedan gammalt namn på den vätska, ur hvilken en kemisk reaktion afskiljer sig. Detta sker ofta genom afdunstning af en lösning, hvilket t. ex. är fallet vid soollösningarnas gradering (se **Graderverk**). Äfven när substansen har bildats i lösningen genom en kemisk reaktion, kan denna betecknas som substansens moderlut. Moderluten utgör alltså en mättad lösning af den afskilda substansen. — 2. *Baln.*, den koncentrerade lösning af saltvatten, som vinnes på följande sätt: soollösning har från en saltkälla uppumpats 6—7 ggr i reservoarer samt får sedan neddrypa genom en 7—9 m. hög slänrisvägg i den underliggande reservoaren, soolskeppet. Denna s. k. gradering fordrar vanligen 3—5 dagar, och därigenom höjes salthalten till 14 i 18 proc. Den kallas nu den graderade soolen. Denna inkokas sedermera i pannor af gjutjärn, tills små kristaller af koksalt bilda sig på ytan; sedermera minskas elden till lindrigare värme, som underhålles några dagar, hvarunder mer och mer koksalt utkristalleras och efter hand borttages. Den kvarblifvande saltlösningen, som icke längre ger några koksaltkristaller, kallas flytande moderlut. Denna kan vara af växlande styrka, förmåsta beståndsdelarna är klorcalcium, sedan klormagnesium m. m. Afdunstas den flytande moderluten vidare, erhålles s. k. moderlutsalt. Moderlut användes hufvudsakligen till förstärkning af badens salthalt och, ehuru numera sällan, som omslag på vissa kroppsdelar för att inverka på kroniska inflammationsprodukter. 1. H. E. 2. Ln.

Moderlutsalt. Se **Moderlut** 2.

Modermord. Se **Fadermord**.

Modermun, anat. Se **Lifmoder**, sp. 438.

Moder'n (fr. *moderne*, af lat. *modernus*, af *mo'do*, nyss), nymodig, enligt med det för dagen härskande modet; som vidtager i och med slutet af 1400-talet ("moderna l. nyare tiden"); som tillhör den nyare utvecklingsperiod för sköna konst och vetenskaper, hvilken tog sitt inträde i och med renässansen ("den moderna litteraturen", "den moderna byggnadskonsten" o. s. v.), i motsats mot både antik och medeltida; som tillhör i allmänhet den kristna tiden och är präglad af dess världs-åskådning, i motsats till antik. Å andra sidan nyttjas ordet modern äfven i fråga om kulturriktingar i den inskränkta bemärkelsen af: nyare, senare. Jfr **Antiken** och **Klassisk**. — **Modernisera**, göra modern, förändra till öfverensstämmelse med en nyare tids smak. — **Modernism**, nyhetsbegär; nyhetsifrande rörelse i konst o. s. v.; *teol.*, se **Modernism**. — **Modernist**, anhängare af modernism. — **Modernitet**, egenskapen att vara modern.

Modernism (af *modern*, se d. o.). Under detta namn sammanfattades en del nyare riktningar inom katolicismen i den påfäga encyklika af 8 sept. 1907, hvilken efter begynnelseorden kallas *Pascendi*

dominici gregis ("vården om Herrans hjord"). I titeln anges sändebrefvets innehåll med orden: *de modernistarum doctrinis*, "om modernisternas läror". Sinsemellan oberoende sträfvan den fördömdes, såsom den kritiska bibelforskningen, främst representerad af A. Loisy (se d. o.), evolutionstankens tillämpning på dogmernas historia och uppenbarelsen och den franska filosofiska skola, som fått namnet "immanensens filosofi", företrädd af Ollé-Laprune, Maurice, Blondel, Edouard Le Roy, abbé Laberthonnière m. fl. I encyklikan voro dessa riktningars skickligt och våldsamt samarbetade till ett slags system, som anklagades för att neka förståndets förmåga att bevisa Gud och för böjelser för panteism och mot hvilket den store medeltidsskolas stjern Tomas från Aquino (se d. o.) uppställdes som den för alla tider normgivande kyrkoläraren.

I slutet af encyklikan påbjöds stränga åtgärder mot dem, som hylla moderna teologiska meningar. Dessa åtgärder ha sedermera ytterligare skärpts, särskildt genom den antimodernistiska ed, som hvarje katolsk präst numera är pliktig att aflägga. Modernistiska apologetiska tidskrifter, af hvilka den förnämsta var "Il rinnovamento" i Milano och den socialist ifrande "Le sillon" i Paris, ha nödgats upphöra. Bland de många offren för vatikansens förföljelse må nämnas tyske teologen Schell, italienske författaren Fogazzaro och modernismens ypperste religiöse skribent, den engelske exjesuiten Tyrrell (se d. o.). Litt.: N. Söderblom, "Religionsproblemet" (2 bd, 1910), H. Holmquist i "Kristendomen och vår tid" (s. å.) och i "Kyrkohist. årsskrift" (s. å.) samt P. Sabatier, "Les modernistes" (1909) och "Revue moderniste" (utg. 1910 ff. i Genève). N. S.

Moderpassion, äldre svenskt namn för *hysteri* (se d. o.).

Moderkapsförsäkring. Se *Sjukförsäkring* och *Social försäkring*.

Moderkärlek, *psyk.* Se *Kärlek*.

Moderlidan, *anat.* Se *Vagina*.

Modermålet, d. v. s. svenska språket (se d. o.).

Modersohn [mädersån], Otto, tysk målare, f. 1865 i Soest, studerade i Düsseldorf, Karlsruhe och Berlin, tillhör målargruppen i Worpswede och målar den nordtyska naturen. Representerad i Nya pinakoteket i München (*Storm i Teufelsmoor*, 1895), i Dresdengalleriet (*Det gamla huset*, 1897), i Bremen, Breslau, Danzig, Prag m. fl. tyska museer. Jfr R. M. Rilke, "Worpswede" (1910). G. E. N.

Moderugga, en till afvel använd sugga (se *Svinafvel*).

Moderasyra, kultur af mjölksyrebakterier, använd som utgångsmaterial vid beredning af syra för gräddes syring. Se *Mjölkhushållning* och *Smör*.

Modertapp, *anat.* Se *Lifmoder*, sp. 437.

Moderväxt, *bot.*, den växt, från hvilken en vegetabilisk produkt (en drog, ett träslag o. s. v.) härstammar.

Mode'st (lat. *mode'stus*, som har känsla för rätta måttet, af *mo'dus*, mått), anspråkslös, försynt, blygsam; ärbär, sedesam, tuktig. — **Modesti**, anspråkslöshet, blygsamhet; sedesamhet; vanligen

af chiffon eller tyll gjord afslutning kring halsen af en uringad klänning.

Mode'stia, *astron.*, en af småplaneterna.

Modetidning. Se *Mod*.

Modgunn, *nord. myt.* Se *Gjallarbron*.

Modh-alfabetet. Se *Marattiska språket*.

Mo'di. Se *Modus*.

Modica [mädika], kretsstad i italienska provinsen Siracusa (Sicilien), 15 km. från södra kusten, vid floden Mauro, hvars öfversvämning 1902 åstadkom stor skada. 48,962 inv. i hela kommunen (1901). Lyceum, gymnasium, teknisk skola och tekniskt institut. Odling af sydfrukter. Omkr. 9 km. s. ö. om M. ligger Val d'Ispica, med märkliga grottor och klippboningar. Staden kallades af romarna *Mo'tyca* l. *Mu'tyce*. (J. F. N.)

Modifiära, *Modificära* (af lat. *modificāri*), afmäta, åstadkomma en ändring i någontings form och skick; inskränka, närmare bestämma, jämka; mildra, lindra; förfälska. — **Modifikation**, jämkning, lindrigare förändring, mildring. — **Sanning** med modifikation, eufemistiskt uttryck för: lögn.

Modig, Otto Johan, väg- och vattenbyggnadsingenjör, f. 24 dec. 1803, d. 11 okt. 1877, utnämndes till löjtnant vid Flottans mek. kår 1824, passerade graderna där och blef öfverstelöjtnant 1847. M. förordnades 1834 till chef för norra kanaldistriktet samt förestod därjämte från 1837 expeditionen i det s. k. Storamiralsämbetets tredje afdelning, som på den tiden hade öfverinseendet öfver rikets väg- och vattenbyggnader. Vid denna myndighets omorganisation 1841 till Styrelsen för allmänna väg- och vattenbyggnader behöll M. ledningen af sitt distrikt och blef tillika byråchef i den nya styrelsen, åt hvars tjänst han efter 1852 uteslutande egnade sig, från 1857 som öfverdirektör. Vid Väg- och vattenbyggnadskärens inrättande 1851 utnämndes M. till öfverstelöjtnant och blef 1858 kårens öfverste och chef, i hvilken egenskap han kvarstod till sin död. M. tog verksam del i en mängd betydande allmänna arbeten under midten af 1800-talet, särskildt kanal- och vattenbyggnader, såsom Göta kanal och Djurgårdsbrunnskanalen. Han var en af Nils Ericsons närmaste vänner och förtrogne. G. H. r.

Modigliana [mädiljana], stad i italienska prov. Florens, vid Marzeno. 3,273 inv. (1901; som kommun 8,174). Biskopssäte. Gymnasium. Silkesodling. J. F. N.

Modillon [mädijl], fr., *bygnk.*, den hängplattan bärande konsolen i den romersk-korintiska och den s. k. kompositakolonnordningens gesims. Jfr *Konsol*, sp. 816, och *Pelardordning*. I. G. C.

Modin, Karl Viktor, präst, skald, f. 9 aug. 1843 i Lindesberg, d. 5 apr. 1911, student i Uppsala 1865, filos. kandidat 1871 och doktor 1875, teol. kandidat 1881, prästvigd s. å., en tid verksam som rektor och lärare vid flickskolan "Idun" i Stockholm, utnämndes 1885 till e. o. hofpredikant och 1888 till kyrkoherde i Lindesberg. På det honom af Sv. akad. tilldelade Beskowska resestipendiet företog M. 1884 studieresor i Italien, Egypten, Syrien och Palestina. I sina af Sv. akad. 1874 med 2:a priset belönta *Diktjörök* och i sina *Dikter* (1878; oden, idyller och satirer) utmärker M. sig för en obestridd originalitet i uppfattning och ut-

tryck, och särskildt har han i dikten *Dödsdansen*, som till innehållet erinrar om Wallins "Dödens ängel", visat en behandling af språk och rytm, som är rätt ovanlig, en smula för-Frödingsk. M. öfversatte Pascals "Pensées sur la religion" ("Tankar i religiösa frågor", 1890) samt dikter af Byron, Scott, Moore, Goethe m. fl. och latinska religiösa hymner (*Rosa rorans bonitatem* m. fl.).

Modin, Erik, präst, kulturhistorisk författare, f. 16 aug. 1862 i Tåsjö, Ångermanland, 1883 student i Uppsala, prästvigdes 1889, tjänstgjorde därefter i Härjedalen, blef 1904 komminister i Multrä och är därjämte sedan 1911 regementspastor vid Norrlands trängkår. — M. har på bygdeforsknings område utöfvat en flitig författarverksamhet, som utom tidskriftsuppsatser omfattar *Anteckningar om Härjedalens fauna* (1900, i Vet. akad:s handl.) och *Härjedalens ortnamn och bygdesågner* (1903; ny uppl. 1911). I förening med E. N. Söderberg utgaf han 1889—90 *Matrikel öfver i Upsala studerande norrlänningar 1595—1889*. — Vid Uppsala universitets Linné-jubileum 1907 promoverades M. till filos. hedersdoktor. E. N. S.-g.

Modi'st (fr. *modiste*), en, som förfärdigar (arrangerar) och handlar med modevaror för damklädseln; modehandlerska, hattsömmerska.

Modius, lat. ("skäppa"), det största forntromerska rymdmåttet för torra varor, indelades i 16 *sextarii* = 32 *heminae* = 64 *quartarii* = 192 *cyathi* (= 8,754 liter). 1 modius motsvarade $\frac{1}{8}$ attisk medimn.

Modjeska, Helena. Se *Modrzejewska*.

Modokindianer, en lutuamisk stam, lefvande omkring bergsjöar i sydöstra Oregon och bildande den sydligaste upposten för denna språkgrupp. Språket är endast en dialekt af klamath, ett i samma trakter inhemskt indianspråk. Stammen har länge fört förtviflade och hänsynslösa krig mot de hvite inkräktarna, som äfven gjorde sig skyldiga till stora grymheter. 1864 förenade modokindianerna sig med den egentliga klamathstammen och fördes jämte denna till en reservation, men där trufdes de icke, utan sökte gång på gång bryta sig ut för att återvända till sina fäders områden. De ledtes under den sista frihetskampen på 1870-talet af en höfding vid namn Kintpuash, kallad "kapten Jack" af de hvite. På gränsen till Kalifornien emotstodo de under flera månader alla angrepp af amerikanskt artilleri. I oktober 1873 sprängdes och decimerades stammen, Kintpuash och fem andra af ledarna hängdes. En del af återstoden fördes till Oklahoma reservation, den andra till Klamaths reservation i Oregon. Inalles räknade de 1905 omkr. 275 individer. C. V. H.

Mo'dlin. Se *Novo Georgievsk*.

Modon [mädän], *Modōne*. Se *Methone*.

Modrus-Fiume [mä'dro/-fiu'me], kroat. *Modrus-Rieska*, komitat i Kroatien-Slavonien, bildadt 1886 af komitatet Fiume och militärgränsdistriktet Ogulin, har en areal af 4,879 kvkm., med 228,452 inv. (1900), $\frac{2}{3}$ kroater, $\frac{1}{3}$ serber. Det uppfyller i v. af Karstbergen och Stora Kapela samt vattnas af Kulpa, som bildar gräns mot Krain, Korana m. fl. bergströmmar. Hufvudstad är Ogulin. (J. F. N.)

Modrzejewska [mä'dje-], Helena, född Bendowa, polsk skådespelerska, f. 1844 i Krakau, d.

1909 i Los Angeles, fick 1865 anställning vid polska nationalteatern i Krakau och 1868 i Warschau. Änka 1865 och omgift 1868 med greve Karel Bozenta-Chłapowski, följde hon honom 1876 till Kalifornien, men började 1877 åter uppträda på scenen i engelska roller (under konstnärsnamnet *Modjeska*, en förenklad af namnet M. från hennes första teatertid). Hon anses som Polens främsta skådespelerska; bland hennes mest berömda roller räknas *Maria Stuart*, *lady Macbeth* och *Kameliadamen*. A.-d. J.

Modrzewski [mä'dze/vski], Andrzej, polsk författare, f. 1503, d. 1570, blef 1519 baccalaureus vid universitetet i Krakau och gjorde studieresor i Ungern och Turkiet. Mot dödsstraffet och för likhet inför lagen skref han sina 4 *Orationes de poena homicidii* (tr. 1543, 1545 och 1564). I *Oratio Philaethis peripatetici* ifrågade han för, att borgare skulle få förvärfva egen jord, och i *Oratio de legatis ad concilium Tridentinum mittendis* (1545) yrkade han på, att det polska folkets kyrkliga kraf skulle tillgodoses. Härigenom ådrog han sig Sigismund I:s uppmärksamhet och användes i många diplomatiska uppdrag: till Danmark, Karl V, Albert af Preussen m. fl. För sitt märkliga arbete *Commentarium de republica emendanda libri quinque* (1551—55, öfv. på po., fr., sp. och ty.) ådrog han sig de katolska myndigheternas misshag och stämplades som kättare. Lika själfständig och oböjlig var M. i sina polemiska skrifter mot Orzechowski (se d. o.), *Narratio simplex* (1561) och *Orichovius* (1563). Bannlyst af påfven Pius V, författade M. två religiösa försvarsskrifter, som utkommo 20 år efter hans död med titel A. F. *Modrevii Silvæ quatuor*. — Jfr J. M. Ossoliński, "Wiadomości hist.-krytyczne", St. Nowicki, "Jędrzej Frycz M." (1856) och Maleckis ofulländade monografi i "Biblioteka im. Ossolińskich" (1864). A.-d. J.

Modsoigner, nord. myt. Se *Dvärg*, sp. 1132.

Modugno [mä'dönjä], stad i italienska prov. Bari (Apulien), 10 km. v. om Bari. 10,108 inv. (1901). Odling af oliver och andra sydfruktar. J. F. N.

Modül. Se *Modyl*.

Modulärekvationer, mat. Se *Modyl*, sp. 794.

Modulation (af lat. *modulatio*, afmätning). 1. *Mus.*, i vidsträckt mening ackordväxling, vare sig inom samma grundtonart ("skal-egen" modulation) eller syftande till främmande tonarter ("skalfrämmande", "utvikande" modulation). I inkränkt och vanligare mening nyttjas ordet endast i den sistnämnda betydelsen. Modulationen betecknas som utvikning, när grundtonarten endast flyktigt öfverges, och som öfvergång i tonaltetsväxling, när satsen definitivt och länge stannar i den nya tonarten. En modulation kan ske diatoniskt, kromatiskt eller enharmoniskt, och tonarternas släktskap är därvid alltid bestämmande faktor. R. Wagner uttalade den grundsatsen att icke låta en tonart aflösas af en annan, förrän man inom den förra uttryckt allt, som däri kunde under de gifna förhållandena uttryckas. Mot denna sunda princip bryta nyare tonsättare alltför ofta genom ett oroligt och meningslöst modulerande. Jfr *Tonalitet*. — 2. *Språkv.* Se *Accent*, sp. 85. — *Modulära*, eg. harmoniskt utvika, göra en modulation; omväxlande höja och sänka rösten i sång

eller tal. — Modulatörisk, som sammanhänger med modulation. 1. A. L. (E. F. t.)

Modum [mow'-], härad och pastorat i Buskeruds amt, Norge. 519,17 kvkm. 10,530 inv. (1910; 8,952 år 1900), omfattar Heggens, Nykirkes och Snarums socknar. Det är i det hela skogrikt, fruktbart och väl uppodlat samt har åtskilliga industriella anläggningar, särskildt längs Drammen en rad delvis betydliga trämasse- och pappersfabriker. I Heggens ligger M:s sedan 1898 nedlagda blåfärgverk. Detta, som drefs för statens räkning 1783—1813, senare oftast af tyska bolag, var omkr. 1840 landets största bergverk med omkr. 1,000 arbetare; firman existerar ännu, men blott som träsliperi och sågverk. — 4 km. från Vikesunds järnvägsstation, 150 m. ö. h., ligger M. bad l. S:t Olavs bad, anlagd 1857, grundligt utvidgad 1897, kurort i synnerhet för anemi, neuralgi, katarrale och bronkitiska affektioner, reumatism, rekonvalescens och andra svaghetstillstånd (tuberkulösa och epileptiska patienter mottagas dock ej). Förutom järnkälla, som håller 0,42 kolsyr. järnoxidul på 10,000 dlr vatten — alldeles som Porla i Sverige —, har kurorten medikamentösa bad, såsom Nauheim-, myr-, gytte-, sandbad etc. Gyttebadet är ej identiska med de svenska, utan en blandform af de svenska och utländska moorbädderna; proceduren är invecklad, med omslag af varm gytte i det varma badet, rispiskning m. m. och är en starkt hudretande badform. Säsong 1 juni—1 sept.; stor frekvens, äfven från grannländerna. — En af M:s märkligaste gårdar är Buskerud (se d. o. l.). Genom M. går järnvägen Drammen—Hönefos med bibana till Krøderen. Ln. K. V. H.

Modus, lat., plur. m o d i, mått, sätt. 1. *Filos.*, det särskilda sätt, hvarpå något framträder som varande (*m. essendi*) eller handlande (*m. agendi*). För en panteistisk världsåskådning blir all konkret verklighet endast modi af det allmänna väsendet. I särskildt utpräglad form framträder denna åsikt hos Spinoza. En helt annan betydelse ha modi ('modes') hos Locke, som därmed betecknar sammansatta begrepp, som icke innehålla något själfständigt existerande, utan endast något hos substansen (t. ex. triangel, tacksamhet, skönhet). — 2. *Log.*, en slutlednings bestämdhet med hänsyn till de i densamma ingående omdömenas kvalitet och kvantitet. Den första läran härom framställdes redan af Aristoteles, men särskildt har den utvecklats inom medeltidslogiken, som på 1100-talet gaf de olika modi mnemotekniskt bildade namn, som ännu användas i våra skolors vanligaste läroböcker i logik. Inom den kategoriska slutledningens tre första figurer upptagas som giltiga slut-sätt följande 14 modi: 1. Barbara, Celarent, Darii, Ferio; 2. Cesare, Camestres, Festino, Baroco; 3. Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo och Ferison, hvilkas namn pläga inläras genom en latinsk minnesvers, som torde härstamma från början af 1200-talet. Därjämte ha antagits 5 indirekta modi af första figuren samt likaledes 5 modi af den fjärde figur, hvilken tillades af Galenus. För alla dessa modi fastslogos regler. Då många af dessa slutsätt äro konstlade och då de öfriga äro logiskt själfklara, har denna del af logiken föga betydelse vare sig för det hvardagliga eller det

vetenskapliga tänkandet. Den hypotetiska slutledningen har två modi, *modus ponens* och *m. tollens* (se Hypotetisk), och den disjunktiva likaledes två, *m. ponendo tollens* och *m. tollendo ponens* (se Disjunktiv).

3. *Jur.*, ändamålsbestämelse (ty. *auflage*, *auftrag*, fr. *charge*), föreskrift vid gåfva eller testamente om viss prestation eller åtgärd från mottagarens sida i vare sig gifvarens, tredje mans eller det allmännas intresse, dock utan att därigenom någon annan person får verkligt anspråk på åtgärdens vidtagande (t. ex. föreskrift om uppsättande af en gravård eller om hjälp åt fattiga). Begreppet är i vår rätt — i motsats till hvad fallet är i främmande moderna civillagböcker — icke utbildadt genom allmänna regler; att emellertid mottagaren af gåfvan, resp. testamentet, är pliktig att antingen afstå allt hvad han fått mottaga eller också uppfylla *modus*-föreskriften, anses för vanliga fall gifvet.

4. *Språko.*, namn på vissa grammatiska kategorier inom de flesta språks (speciellt de indoeuropeiskas) verbalböjning. Som term användes ordet *modus* först af Quintilianus; de grekiske grammatikerna hade flera benämningar för *modus*, såsom *e'kklisis* (eg. böjning), *dia'thesis*, tillstånd, beskaffenhet. — *Modus indicativus* är (jfr nedan) den kategori, inom hvilken alla de former låta sammanföra sig, som visa en och samma betydelse, den nämligen, som kan uppställas för indikativet. Då vi jämföra några sats. *Jag* (du o. o. s. v.) *springer* innebär, att den talande (*jag*) om sig (eller andra) med visshet bestämmer, att han springer; *jag* (du o. s. v.) *må springa* innebär, att den talande önskar, att han själf (eller andra) skall springa; *spring* (du) betyder, att den talande befäller en annan att springa. Häraf ses, att hvad som bestämmer *modus* är en egenskap eller sinnesförfattning hos den talande, på grund af hvilken han antingen utsäger en handling om någon eller önskar, befäller o. s. v., att någon må utföra en handling. De gamle definierade också *modus* i allmänhet riktigt som en *dia'thesis psychikē*, d. v. s. ett själfständigt (hos den talande). *Modus* uttrycker alltså den talandes förhållande till det i den uttalade satsen stående subjektet och den af detta utförda handlingen eller det om subjektet utsagda predikatet. — Frågan om *modus'* uppkomst besvaras, närmast med hänsyn till de syntetiska språken, olika, allteftersom man besvarar frågan om grammatiska kategoriers uppkomst i allmänhet. Förr ansåg man (G. Hermann, Becker o. a.), att de grammatiska kategorierna äro fullgiltiga uttryck för det logiska tänkandets kategorier. Nu ha emellertid sådana män som W. v. Humboldt, Steintal, Paul, Madvig och Whitney på grund af en annan uppfattning af språkets väsen endast såsom medel till att uttrycka de psykologiska kategorierna, som dessa i sin tur fullt uttrycka den rena tankens. Modi höra, likasom andra språkbeteckningar, till dem, som endast småningom uppkommit och skapats i vissa språk (under det att andra för att framställa samma sak begagna sig af andra medel, t. ex. hjälpverb). Ingen själsverksamhet bestämde

slunda från början, hvilka och huru många modi som skulle kunna eller komma att bildas. Nu är det bekant, att den ena kategorien kan uppkomma från en annan genom ett till usuell betydelse upplådt tillfälligt användningssätt, d. v. s. hvad en eller flera individer blott för tillfället liksom förbudsvis användt för att uttrycka en viss tankeskiiftning kan småningom stadfästa sig och bli vanligt. Utan att sålunda i hvarje speciellt fall kunna påstå, att t. ex. konjunktiv och optativ utvecklastes från ind. eller tvärtom, kan man dock genom exempel påstå, att i vissa fall så skett. Latinet t. ex. begagnar sig af modala hjälpverb oftast indikativ i st. f. konjunktiv. Att konjunktiv och optativ i äldre anskrift och grekiska icke så bestämt äro att skilja från tempus futurum, framgår däraf, att de kunna stå för fut. ind., hvilket ju är ganska naturligt om hvad man önskar eller vill. I de semitiska språken är skillnaden mellan tempus och modus endast svagt fixerad. Man skulle kunna antaga, att i de indoeuropeiska tempora och modi ej ursprungligen låg någon bestämd skillnad, utan att dessa formerier kunde syntaktiskt tjänstgöra ännu med modal, än med temporal betydelse. Småningom blef den ena betydelsen förhärskande och segrade i en grupp, den andra i en annan. — Genom jämförelse mellan de olika indoeuropeiska språken kunde framgå, att åtminstone indikativ, konjunktiv, optativ och imperativ funnits i det språk, hvarest så s. k. indoeuropeiska härstamma. (Infinitiv och particip kunna ej egentligen räknas som modi i den betydelse, som ofvan gifvits dem.) Indikativen uttrycker ett bestämt påstående hos den talande, de öfriga modi framställa handlingen blott som något önskad o. s. v., i hvarje fall som något ofärdgjordt. Därtill kommer, att indikativen, objektivt taget, äfven utsäger något faktiskt och verkligt. Sålunda kunna modi indelas i a) objektiva: indikativ, och b) subjektiva: optativ (önskan), konjunktiv (vilja och begär), imperativ (befallning eller förbud), allt från den talandes synpunkt. — Bissatser, som grammatisk kategori, ha utvecklats ur hufvudsatser. Man kan dels däraf, dels af andra åskåll sluta, att användning af modus i bisatser regleras på samma sätt som i hufvudsatser. Detta var från början också fallet såväl till form som till betydelse. För tanken kunde och kan en sats vara underordnad en annan, såsom när man säger *gif mig en vägvisare; den må föra mig dit*, hvilket betyder ungefär detsamma som *gif mig en vägvisare, som må (kan) föra mig dit; eller jag ser det; du är tillfreds = jag ser, det (att) du är tillfreds*. Tänker man sig bisatser uppkomma på detta eller liknande sätt, kan man förstå, hvarför den modus, som begagnades, medan den var hufvudsats, kom att behållas, äfven sedan den sjunkit ned till grammatisk bisats. Häraf har blifvit en följd, att t. ex. konjunktiven såväl i de klassiska språken (i grek. äfven optativen) som i de germanska genom analogi satt sig fast i vissa bisatser, utan att man kan i de faktiska fallen spåra den egentliga och ursprungliga modusfunktionen. Det är just så man måste förklara konjunktiven i latinet i ett sådant exempel som *ductorem bonum mecum mitte, qui me illuc ducat*. Det är endast ett ärfdit språkbruk, då man i en dylik sats i franskan begagnar subjunctif.

Indikativen, lat. (*modus indicativus*), som kategori återfinnes i alla indoeuropeiska språk. Benämningen härstammar från romarna (lat. *indicare*, ange, påpeka). Dess betydelse är i alla språk densamma, utom när det ena eller andra språket kan i vissa satser och vändningar låta indikativen öfvertaga annan modusfunktion, då det ju, strängt taget, blott är formen, som anger den ursprungliga indikativen (jfr sv. *du bär!*, ungefär *du är så god och bär!*). Det är hufvudsakligen med anledning af de olika former, under hvilka vissa verb uppträda i indikativens tempora, som man indelat verben i vissa klasser eller konjugationer (jfr svenska klasser sådana som *kallar — kallade; köper — köpte; bor — bodde* o. s. v.). Endast indikativen kan tillåta fullständig böjning genom alla befintliga tempora och personer samt genera, så vidt icke verbets egen betydelse i vissa fall lägger hinder i vägen, t. ex. vid de opersonliga verben o. s. v. Skillnaden mellan indikativens former i de båda ursprungliga konjugationer, som i grekiska kallas konjugationerna på *-ω* och *-μ*, belyses genom följande former (1 sing. pres. ind. akt.). Som indoeuropeiska kunna uppställas **bherō* (jag bär) och **(ghi)ghēmi* (jag går). Häraf få vi sanskr. *bhārā-mi*, jag bär, och **jīhāmi*, medium *jīhītē*, han går (jfr *dāmi*, jag är); grek. *φέρω*, *κίχνημι* (jfr *εἶμι*, jag är); lat. *fero* (*mi*-konjugationen har försvunnit utom *sum*, jag är, och *inquam*, jag säger); i got. *baira*, jag bär; i finst. *gām*, jag går; i isl. *ber* och i sv. *bär* (*mi*-konjugationen är i allmänhet försvunnen; jfr isl. *em* och eng. *am*). — Af sanskr. och grek. framgår, att optativ (af lat. *optare*, önska) är den modus, hvarigenom en handling framställes af den talande som önskad, utan att till sitt förverkligande vara bestämd. Olika nyanseringar af denna relativa grundbetydelse äro *bön*, *uppfördan* och *medgifvande*, ur hvilka *potential*begreppet i grek. utvecklat sig. I sanskr. är optativens bruk i tilltagande från den äldsta tiden. I grek. aftager dess bruk från Homeros så till vida, att önskesatser i förlutnen tid använda indikativ (jfr äfven konditionalsatser om det överkliga); men det ökas så till vida, som i det indirekta talet vanligen en förskjutning från indikativ och konjunktiv till optativ försiggår, när det styrande verbet står i historiskt tempus. Optativen i indirekt tal är nämligen en nyhet i grek., och upprinnelsen torde vara en potential betydelse, speciellt uti indirekta frågesatser, som utvecklats ur potentiala hufvudsatser till bisatser. Genom analogisk inverkan utbreddes optativens bruk äfven i andra, af verbet "säga" o. s. v. beroende satser. Optativens egentliga hemvist torde från början ha varit i presenstempora, men den förekommer såväl i sanskr. som i grek. äfven af perfektum och aoristen. Den är bildad medelst ett särskildt suffix innehållande *i*. Tredje pers. sing. opt. akt. af *ō*-konjugationen är t. ex. **bheroit* i det indoeuropeiska urspråket; däraf i sanskr. *bhārēt* = grek. *φέρει*. Af *mi*-konjugationen var t. ex. af verbet "vara" den indoeuropeiska formen *s-jē-t*, hvaraf i sanskr. *syāt*, grek. *εἴη*, lat. *siet*, sedan *sit*, som där kallas konjunktiv. — Konjunktiven (af lat. *conjungerē*, sammanbinda) uttrycker *vilja* och *begär* hos den talande. Denna betydelse är nära besläktad med optativens och im-

perativens. I sanskr. ger också konjunktiven småningom vika för optativen, och första personen blir ett slags imperativ. I konjunktivisk betydelse användes också i sanskr. former, som kallas "oäkta konjunktiv" (jfr nedan). I grek. har konjunktiven mycket stor användning; den uttrycker där *vilja, uppmaning, tvekan, förbud* o. s. v. Särskildt är att märka konjunktivens bruk i afsiktssatser. Om man säger *beledsaga du honom; till följd därpå må han komma oskadd hem*, så är detta visserligen två hufvudsatser; men till tanken är eller kan den ena åtminstone så till vida vara beroende, att man fattar den senare satsen såsom afsikten med uttalandet af hvad som innehålles i den förra. När sedan småningom den grammatiska kategorien afsiktssats uppkom, så var det helt naturligt, att konjunktiven i den blef fast. Det torde kunna påstås, att den indoeuropeiska konjunktiven till sin bildning ej är väsentligen skild från indikativ. Den skillnad, som senare i språken faktiskt förefinnes, torde bero på senare, till följd af det syntaktiska bruket skedda fördelningar. Konjunktiven är bildad med s. k. binderokaler, antingen långa, som lat. *ferās*, eller korta, som lat. (*ero*), *eris* (som blifvit futurum; i förhållande till mikonjugationen: indoeuropeiskt *ēsmi*, jag är). — I sanskr. förekommer en särskild modus, kallad *prekativ* (af lat. *precāri*, bedja), som till betydelsen alldeles öfverensstämmer med optativen. Den är bildad, liksom om den vore en med tempuskaraktären s utvidgad optativ, d. v. s. en oaugmenterad s-aorist bildad på optativen. Konditionalis (af lat. *conditio*, villkor) i sanskr. är till sin bildning likaledes speciellt sanskritisk och är egentligen ett imperfektum till futurum. — Den latinska modus, som kallas konjunktiv, har i hufvudsatser betydelsena *önskan, uppmaning, förbud, medgifvande, tvekan och tvifvel* samt *antagande*. Dess vidsträckt bruk i bisatser och oratio obliqua måste tillskrifvas samma orsak, som förut är berörd, nämligen analogi. Den representerar till sin funktion de förut behandlade språkens både konjunktiv och optativ. Delvis är detta förhållandet äfven till formen. *Sim, sis, sit* tillhöra optativen, likasom *amem, ames, amet* anses göra det. Däremot är konjunktiven *legam, legas, legat* ursprunglig. I de från latinet utgående romanska språken har man i allmänhet tillgripit analytiska uttryckssätt. Bevarade äro latinska pres. och pluskvamperf. konj., som där blifvit pres. och imperf. konj. (franskans pres. och imparf. du subjunctif). De germanska språkens syntetiska konjunktiv är till formen den indoeuropeiska optativen. I de forngermanska språken är konjunktiven ännu i fullt flor; sedan har den allt mer och mer förlorat terräng. Det är hufvudsakligen blott i vissa bisatser, som den till formen står kvar. Som ex. på afkomlingar af den gamla optativen må anföras tredje pers. sing. pres. och impf. i got. *bairai* (= grek. *ᾠέοι*), *bēri*, i isl. *bere, bære*, i sv. *bäre, bure*, i ty. *finde, fände, werde, würde* o. s. v. I de lituslaviska språken står den gamla optativen delvis kvar som imperativ. Injunktiven (af lat. *inju'ngere*, ålägga) är en af Brugmann upptunnen term för den s. k. oäkta konjunktiven i sanskr. Denna är därstädes lika med augmenttempora på augmentet när och

begagnas som konjunktiv och imperativ. Såvidt i konjunktiven kan anses som en särskild indoeuropeisk bildning, har den i allmänhet uppgått uti imperativ. — Imperativet (af lat. *imperāre*, befalla) är den starkaste subjektiva modusformen och uttrycker en energisk viljeyttring hos den talande. Den användes sålunda hufvudsakligen för att uttrycka en *befallning*, ehuru dess betydelse kan närma sig och delvis sammanfalla med konjunktivens och optativens. Den äkta och egentliga imperativformen saknade ändelse: grek. *φέρε*, sv. *bär*. De öfriga formerna äro egentligen hopplökade från allahanda håll: konj., opt., inf., ind. o. s. v., olika i olika språk (se för öfrigt Imperativ).

I de flesta moderna indoeuropeiska språk är emellertid den tendensen skarptast att uttrycka olika modusbegrepp analytiskt, d. v. s. med hjälpverb o. d. Till en del slogo redan de gamla språken in på denna bana. Så begagnas i lat. i st. f. konjunktiv i konditionalsatser, som innehålla ett "kunna" eller ett "böra", oftast indikativ af dessa verb. Om de romanska språkens konditionalsatser se d. o. Vidare är att jämföra engelskans bruk af hjälpverben *may, can, will* med infn. (det senare uttrycket har ock öfvertagit futural funktion, alldeles som lat. *ero*). Tyskan använder de s. k. modala hjälpverben (*dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen* o. s. v.), svenskan *må, måtte, skulle* o. a. Härigenom har man i själva verket en större lätthet att uttrycka modala skiftningar, större, ju större tillgången är på uttrycksfulla modala hjälpverb. Ett annat medel att framkalla modal betydelse är den olika ton, hvarmed en sats uttalas. — I hebreiskan äro modi klenat utvecklade. Hebreiskan har former för imperativ (infinitiv och participium); öfriga modala förhållanden framställas genom olika modifikationerna af det s. k. tempus imperfectum, speciellt genom vissa partiklar. — De afrikanska negerspråken samt de malajiska och de mongoliska rasernas språk, som i allmänhet ha svagt utbildade formsystem (eller inga alls), äro också i allmänhet fattiga på modusbeteckningar. Vanligen bildas dessa medelst partiklar eller pronominalord. I de agglutinerande språken, speciellt den finsk-ugriska stammen, äro beteckningarna för modi tämligen rikt utvecklade. Så har t. ex. finskan förutom indikativen en koncessiv-konjunktiv, en konditional, en optativ-permissiv och en imperativ. — Hufvudarbeten angående de äldsta indoeuropeiska modusförhållandena äro B. Delbrück, "Der gebrauch des conjunctivs und optativs im sanskrit und griechischen" (1871), och K. Brugmann, "Griechische grammatik" (i Iw. Müllers "Handbuch der klassischen alterthumswissenschaft", 3:e uppl. 1900). Rörande de forngermanska språken se O. Erdmann, "Untersuchungen über die syntax der sprache Otfrieds" (1874), Behaghel, "Die modal im Heliand" (1876), och M. Nygaard, "Norrön syntaks" (1906); rörande svenskan Noreen, "Värt språk" (1903 ff.).

5. *Mus.*, (kyrko-)tonart, t. ex. *Modus phrygius*, frygisk tonart; på 1100—1200-talen benämning på schema för melodiers rytm; på 1400—1500-talen bestämmandet af vissa notvärden (*modus maior* och *modus minor*; se *Mensuralmusik*).

1 o. 2. S-e. 3. C. G. Bj. 4. K. F. J.

Modus vivendi, lat. (eg. "sätt att leva"), betecknar företrädesvis en provisorisk anordning af svåra och invecklade förhållanden i det mänskliga lifvet, hvilken väl ej afser en slutlig, tillfredsställande lösning af förvecklingarna, men likväl för tillfället kan bringa dem i det skick, att de, innan denna slutliga lösning kan åstadkommas, ej verka för mycket störande i livets normala gång. — "Modus vivendi" betecknar äfven interimistisk anordning i allmänhet; villkor för stillstånd i tvister och stridigheter; sätt att åstadkomma fredlig samverkan mellan stridande eller tvistande parter, utan att någondera behöfver uppge sina anspråk. L. H. A.*

Modül, **Modül** (fr. *module*, af lat. *modulus*, eg. litet mått). 1. *Byggnk.*, det mått, hvilket användes som enhet vid beräkningen af förhållandet mellan de olika delarna af ett byggnadsverk. Med ledning af den romerske arkitekten Vitruvius använde sålunda de senare renässansarkitekterna, t. ex. Vignola, kolonnens halva nedre diameter som modül, eller funno de modylen genom att med vissa tal dela kolonnordningens höjd. Hvarje modül delades i ett visst antal (12, 18, 30) *partes l. minuter*. I den doriska ordningen utgjorde modylen $\frac{1}{20}$ af höjden. (Kolonnen själf räknade 16 mod., af hvilka kommo på basen 1, på skaffet 14 och på kapitälet 1; bjälklaget räknade 4, af hvilka på arkitraven 1, på frisen $\frac{1}{2}$ och på kranslisten $\frac{1}{2}$; hela höjden således 20.) På liknande sätt beräknades måtten för de andra kolonnordningarna. Modylen för den s. k. toskanska ordningen fanns genom höjdens delning med $17\frac{1}{2}$, för den joniska med $22\frac{1}{2}$, för den korintiska eller kompositaordningen med 25, o. s. v. Äfven i medeltidens byggnadskonst gällde ett likartadt beräkningssätt. Modylen för grundplanen i en gotisk kyrka utgjordes t. ex. af halva sidan af midtkvadraten.

2. *Mat.* a) Med modylen för en komplex storhet $a + bi$ förstås uttrycket $\sqrt{a^2 + b^2}$. Är den komplexa storheten satt under formen $r(\cos \Theta + i \sin \Theta)$, är modylen just r . För en positiv reell storhet sammanfaller modylen med storheten själf, för en negativ reell storhet åter med storhetens numeriska värde. Liktydigt med modül begagnas uttrycket a **absolut värde**; tecknet är $\text{mod } x$ eller $|x|$, om x är den komplexa storheten. b) Med modylen för en numerisk kongruens förstås det tal, med hänsyn till hvilket de båda lederna äro kongruenta (= Kongruenta tal). Så utmärker t. ex. $9 \equiv 5 \pmod{4}$, att 9 och 5, dividerade med modylen 4, gifva samma rest (nämligen 1).

c) Med modylen för ett logaritmsystem med basen $\frac{1}{a}$ förstås $\frac{1}{\text{nat. log } a}$, d. v. s. det tal, hvarmed alla naturliga logaritmer böra multipliceras för att ge motsvarande logaritmer i a -systemet. I vanliga logaritmsystemet är modylen $\frac{1}{\text{nat. log } 10} = 0,43429448 \dots$

d) Inom teorien för de elliptiska funktionerna förstås med modül en viss konstant, som för teorien är af väsentlig betydelse. Om integralen är fram-

ställd under formen $\int_0^x \frac{dx}{\sqrt{1-x^2} \sqrt{1-k^2 x^2}}$, så är

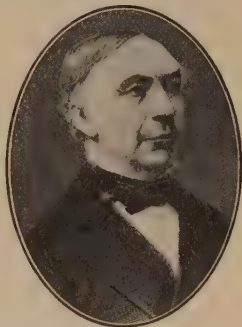
k just modylen. Den spelar särskildt en viktig roll genom de s. k. modular-ekvationerna, med hvilka tillhjälp lösningen af 5:e gradens ekvationer möjliggöres.

3. En benämning, som förr användts mer än nu vid flera tillfällen inom *mekaniken* och *fysiken* för att numeriskt uttrycka olika ämnens egenskaper i vissa hänseenden. I synnerhet användes den i fråga om kroppars spänstighet och styrka. I st. f. *bärmodül l. bärighetsmodül* användas numera termerna elasticitetsgräns och proportionalitetsgräns. — I flera fall brukar man ordet modül i samma betydelse som koefficient.

1. Upk (I. G. C.) 2. (I. F.) 3. G. R. D.*

Moe [*mow*], Niels Green, norsk trädgårdsmästare, entomolog, f. 1812 i Modums härad (Buskeruds amt), d. 1892 på Töien i Kristiania som föreståndare för universitetets botaniska trädgård. Han var en skarpsynig och nitisk vetenskaplig samlare och gjorde öfverallt en rik skörd, ofta af dittills okända växt- och insektarter. En rad sådana har fått namn efter honom. M. författade åtskilliga botaniska läroböcker och afhandlingar. K. V. H.

Moe [*mow*]. 1. Jörgen Engebretsen M., norsk folklorist och skald, f. 22 apr. 1813 på gården Mo, Hole socken, d. 27 mars 1882 i Kristiansand, student 1830, studerade teologi, men sysslade samtidigt med lärarverksamhet, fria litterära studier och diktning, hvarför han blef färdig med sin ämbetsexamen först 1839. Redan 1834 hade M. börjat den insamling och bearbetning af norska folksagor och -sånger, som blef hans stora kulturinsats. 1833 trädde M. i förbindelse med sin ungdomsvän P. Kr. Asbjørnsen (se d. o.), som 1835 äfven började uppteckna folkloristiskt stoff; de två vännerna arbetade därefter gemensamt. 1840 utgaf M. sin trots alla brister banbrytande *Samling af sange, folkeviser og stæv i norske almuedialekter*. M. räddade stora skatter af norsk folkdiktning, företog 1841—52 nästan hvarje sommar insamlingsresor i sunnanfjällska Norge och Trøndelagen och gjorde därunder oväntadt rika fynd. Allt affattades i den folkliga form, hvari han hörde det. Efter många svårigheter kunde Asbjørnsen och M. 1842 börja utge sina *Norske folkeeventyr*, som i 4 små häften upptogs inalles 53 sagor, hvaraf 28 omförtäljdes af M., 25 af Asbjørnsen. Därmed upphörde 1844 utgifningen, som fick en nödtorftig afslutning först, sedan män som P. A. Munch och J. Grimm i hänfördan anmälningar påvisat verkets vetenskapliga och nationella betydelse. En ny, tillökad uppl. 1852 erhöll en utförlig komparativ-folkloristisk inledning af M. och många vetenskapliga anmärkningar af bägge samlarna gemensamt. M. öfverlämnade nu sina samlingar till Asbjørnsen och S. Bugge samt egenade sig åt det prästerliga kallet. Han utnämndes till kaplan i Sigdal (Buskeruds amt)



1853, blef kyrkoherde i Bragernes' församling (Drammen) 1863, i Vestre Aker 1870 och var från 1875 biskop i Kristiansands stift; han var en vältalig predikant och skicklig själasörjare. — Som lyriker var M. länge starkt bunden af sina förebilder, först K. Winther, senare Welhaven. M:s första samling *Digte* (1849) präglas af ett barnsligt behag och besjålas af fin naturkänsla; en religiös grundton genomgår *En liden julegave* (1860). En förträfflig lektör för barn äro hans prosaberättelser *I brönden och i kjørnet* (1851). M:s *Samlede skrifter*, hvori upptages äfven en "poetisk efterskörd", utgafvs i 2 bd 1877 af sonen Moltke M. och K. A. Winter-Hjelm. — Litt.: J. B. Halvorsen, "Norsk forfatterlexikon", IV, och M. Moe i "Nordmænd i det 19:e aarh.", II.

2. Ingebret Moltke M., den föregående son, norsk folklorist, f. 19 juni 1859 i Krødsherred, studerade 1876—79 teologi och särskildt jämförande religionshistoria, innan han helt öfvergick till studiet af folklore, som alltsedan 1877, då han blef P. Kr. Asbjørnsens medarbetare, delvis hade upptagit honom. Redan då hade han börjat insamling af alla slags folktraditioner, en verksamhet, som främjades genom ett honom sedan 1882 under lång följd af år tilldeladt särskildt stipendium och medförde ett öväntadt rikt resultat. 1886 uppträdtes för M. en professur i norskt folkspråk och folktradition, sedermera förändrad till att innefatta folktraditioner, medeltida och norsk-isländsk litteratur. Inom alla nämnda vetenskapsgränar eger M. djupgående lärdom, och han är ansedd som en af samtidens bäst rustade folklorister. M:s produktion är mångsidig och starkt spridd, bl. a. i tidskriftsartiklar och oegennyttigt lämnade bidrag till andra vetenskapsmäns verk. M:s viktigaste undersökningar äro *Norske fornkvæde og folkevisur* (1877), *Helenske og norske folketraditioner* (i "Nord. tidskr.", 1879), *Lappiske eventyr og sagn* (samlade af Qvigstad och Sandberg, 1887), som ger en värdefull orientering i sagoforskningens metod, *Eventyri paa vandring* (i "Syn og segn", 1895), *Torsvisen i sin norske form* (tills. med S. Bugge i "Festskrift til Oscar II:s regeringsjubileum", II, 1897), *Eventyrvandring og eventyrforvandling* (i "Samtiden", bd 19, 1908), *Nationalitet og kultur* (ibid., bd 20, 1909), och *Det mystiske tænkesæt* (i "Maal og minne", 1909). Vidare har M. skrifvit allt, som rör folktraditioner i A. Hellands stora kompilationsarbete "Norges land og folk", och skildrat norska folklorister i G. Grans "Nordmænd i det 19:e aarhundrede". Som Asbjørnsens litterära testamentsexekutor har M. ombesörjt flera språkligt och stilistiskt reviderade editioner af "Folkeeventyr" och "Huldreeventyr" samt den samlade "folkupplagan" af dessa (1912 f.). Här som i sina egna skrifter har M. med finaste stilkänsla ifrå för språkets förnorskning och haft definitivt inflytande på utvecklingen af riksspråkets rättskrifning, särskildt genom programskrifterna *Retskrivning og folkedannelse* (1900) och *Norsk og dansk sprogdragt. Retskrivningssakens vei og tempo* (1906) samt genom språkrevision af en mängd skolböcker och litterära verk.

1—2. K. V. H.

Moe [mø], Bernt, norsk personalhistoriker, f. 1 juni 1814 i Kristiania, d. där 5 juni 1850 som assistent i riksarkivet. M. utgaf och för-

fattade nästan ensam den viktiga "Tidsskrift for den norske personalhistorie" (1840—50), inalles ej fullt 2 bd, "Actstykker til den norske krigshistorie under kong Frederik den fjerde" (1838—40) och *Biographiske efterretninger om Eidsvoldsrepræsentanter og storthingsmænd i tidsrummet 1814—45* (1845).

K. V. H.

Moe [mø], Oscar, norsk teolog, f. 5 apr. 1846 i Holmestrand, teol. kandidat 1871, pastor, adjunkt i Modum 1873, sedan 1880 kyrkoherde i Kampens församling i Kristiania, därjämte föreståndare för statens lärarinnekurs 1887—90 och lärare i kateketik vid universitetets praktisk-teologiska seminarium 1897—1906, har bl. a. öfversatt Augustinus' "Civitas Dei" (1884) och författat *Kort forklaring af Luthers lille katekismus* (med motivering och anmärkningar, s. å.), *Katechismus og katechismusundervisningen fra reformationen især i Danmark og Norge* (1889), *Den antike stat synagogen og kirken* (1894), *Der dekalog und die apostellehre im unterricht der alten kirche* (1896), *De 12 apostlers lære* (1897), bd 1 af ett stort anlagt verk om *Trosregelen. Den ældste trosfremstilling og det fælles grundlag for apostolicum og nicænum. I. Orienten* (1911), samt en mängd teologiska tidskriftsuppsatser, allt i ortodox anda.

K. V. H.

Moe [mø], Olefine Louise Margaretha, norsk sångerska, f. 18 mars 1850 i Bergen, debuterade 1868 på teatern i Kristiania och 1872, efter studier för fru Stenhammar, på Stora teatern i Stockholm såsom *Martha* och *Angèle* i "Svarta dominon", hvarefter hon var anställd vid denna scen från hösten 1873 till 1881, då hon öfvergick till däv. Mindre teatern och operettfacket. 1883—87 uppträdde hon i Norge dels som gäst vid Kristiania teater, dels som ledarinna af ett operaföretag tills. med svenska författarinnan Matilda Lundström (se Bd 16, sp. 1425). Sedermera har hon verkat som sånglärarinna, hufvudsakligen i Stockholm. Hon var under sin glansperiod i Stockholm den förnämsta i subretroller, och hennes *Susanna* i "Figaros bröllop", *Mignon*, *Carmen*, *Zerlina* i "Don Juan", *Lalla Rookh*, *Marie* i "Regementets dotter", *Katarina* i "Kronjuvelerna" samt *Javotte* i "Kungen har sagt det" voro, jämte de först nämnda, skapelser af dramatisk färgstyrka och pikant behag. Sin lilla röst använde hon med stor värnadt och smak. Hon gifte sig 1877 med pianisten Oskar Torssell, blef änka 1880 och kallat sig sedan dess fru Moe. Om hennes dotter skådespelerskan Astri Torssell se d. o.

A. L.

Moe [mø], Louis Maria Niels Peder Halling, norsk tecknare, f. 1859 nära Arendal, studerade måleri vid akademien i Köpenhamn och för Tuxen, förblef sedan bosatt i Danmark, lämnade snart måleriet och egnade sig uteslutande åt teckning och radering. M. har utfört illustrationer till många arbeten, bl. a. till Saxos krönika i Winkel Horns översättning och till barnböcker — äfven i det svenska barnbiblioteket "Saga". Till en del af sina älskvärda och fyndiga barnteckningar har han själf skrivit texten. Främst står *Langt, langt bort i skoge* (1904, Telemarkssagor och minnen). Som etsare är han elev af Karl Locher, men har mestadels utvecklat sig själf. Det öfvernaturliga, fantastiska och mystiska lockar ho-

om äfven i raderingskompositioner. Han har också förfört goda raderingar i färg. *Djurfabler* (raderingar) utkommo 1909. G—g N.

Moe [mø], Ragnvald, norsk bibliograf, f. 3 okt. 1873 i Bergen, tog språklig-historisk ämnesexamen 1900 och är sedan 1910 sekreterare i Nobelkommittén samt öfverbibliotekarie vid Nobelinstitutet i Kristiania. M. har offentliggjort *Bibliographie du mouvement de la paix* (1912), hvarjämte han förestår utgifvandet af "Publications de l'Institut Nobel norvégien" (1912 ff.). K. V. H.

Moeda. Se **Moehda**.

Moedebeck [mådebekk], Hermann, tysk flygmaskiner, f. 1857, d. 1910 som öfverstelöjtnant, upptäckt flera grundläggande arbeten i luftseglingskonsten och främjade denna på mångfaldigt sätt. Bl. a. stiftade M. "Luftflottenverein" i Berlin och uppsatte 1898 tidskriften "Illustrierte aeronautische mitteilungen" (sedan 1910 kallad "Deutsche Zeitschrift für Luftschifffahrt").

Moehr., vid växt- och djurnamn förkortning för Paul Heinrich Gerhard Möhring (Moehring), tysk läkare, botanist och ornitolog, f. 1720, d. 1792.

Moehringia [mör-] L., bot., örtsläkte af fam. *Caryophyllaceæ*, underfam. *Alsinoideæ*, nära släkt med *Arenaria*. I Sverige förekommer M. *trinervia* (*Arenaria trinervia*), skogsnarv, tämligen allmänt på myllrika, skuggiga ställen. Stjälkarna äro vanligen omånga från roten med tunna, trenerviga, ågrunda blad och små hvita blommor i bladvecken. G. L—m.

Moelven, järnvägsstation med omgifvande samhälle vid Hamar—Lillehammerbanan och älfven med samma namn, Hedemarkens amt, Norge. 618 inv. (1910). M. är ett uppblomstrande industrisamhälle med stor cellulosafabrik, järngjuteri, Brovold garveri, Kvisla sågverk, Strømmen vagnmakleri, Strand bränneri, mejeri och flera kvarnar. K. V. H.

Moen, nord. myt., en af de ormar, som gnaga på världsasken Yggdrasil. Jfr **Goen**. Th. W.*

Moench [mö-], Konrad, tysk botanist, f. 15 aug. 1744 i Kassel, d. 6 jan. 1805 som professor i Marburg, är berömd som florist, författare till *Enumeratio plantarum indigenarum Hassiæ* (1777), *Methodus plantarum horti botanici et agri Marburgensis a staminum situ describendi* (1794; suppl. 1802, tills. 1,100 s.) samt *Einleitung zur pflanzenkunde* (1798), innehållande ett försök till ett nytt artificiellt system, hvarmed M. ville förbättra Linnés sexualsystem. C. Lmn.

Moenus [ménus], lat. Se **Main**.

Moiris [mör-], Moiris, sjö i Egypten. Se **Birket Karun** och **Fajum**.

Moeris [mör-], grekisk grammatiker. Se **Moiris**.

Moero-sjön (Mweru, Meru), insjö i det inre Afrika, s. v. om Tanganjika, på gränsen mellan det brittiska Nordöst-Rhodesia och Belgiska Kongo mellan 8° 30' och 9° 30' s. br. 972 m. ö. h. Omkr. 5,200 kvkm. Den genomflytes af Luapula (som nedanför densamma kallas Luvua) och mottar från ö. Kalongvizi samt har i sin södra del flera öar, bl. a. Kilva. Sjön är mycket fiskrik. Dess södra stränder äro flacka, de norra höga och branta. Vid stränderna finnas flera saltkällor, som ge anledning till en betydande handel med salt. Sedan 1900 trafikeras den af små ångbåtar. Den upp-

täcktes 1796 af Pereira och återsågs 1867 af Livingstonstone. J. F. N.

Mærothërium, paleont. Se **Elefantdjuren**, sp. 198.

Moesia [mësia]. Se **Mesien**.

Moesting A [mø'st-], astron., en liten, nära den mot jorden vända månhalfvans midt belägen månkraater. Denna kraater är synnerligen regelbundet formad och skarpt framträdande och har därför valts som fixpunkt vid observationer för bestämningen af månens orter. Större noggrannhet vinnes genom detta förfaringssätt än genom de annars brukliga observationerna å månens kanter. B—d.

Moestlin [mö'st-], M. Se **Maestlin**.

Moeyaert [mo'jært], Claes Cornelisz., holländsk figurmålare, f. före 1600, troligen i Amsterdam, d. omkr. 1669. Man känner föga om hans lif — eg. blott, att han 1630 inskrefs i Amsterdams målargille och att han en tid studerade i Italien, där han tog starka intryck af Elzheimers konst. Vid sin hemkomst till Holland stod M. ungefär på samma nivå som Pieter Lastman, men var mottagligare än denne för Rembrandts inflytande. 1638 målade han, på beställning, allegoriska bilder vid Marias af Medici intåg. Hans tidigaste arbete, *Merkurius uppenbarar sig för Herse*, i Haags museum, är dateradt 1624. Vid denna tidpunkt ha hans bilder ännu en öfvervägande grågul, i landskapet blågrön ton. Senare blir en varmare, i brunt stötande färgskala alltmer förhärskande. Figurerna i hans målningar äro stilfullt tecknade, hans djur, i synnerhet hans hundar, får och getter, ypperligt återgifna. Hans målningar behandla i allmänhet bibliska eller mytologiska motiv — undantagsvis har han för en försörjningsanstalt i Amsterdam 1640 målat föreståndarnas och föreståndarinnornas gruppbild, liksom han äfven visat sig vara mästaren till en stor, med Metsus signatur förfalskad genrebild i Amsterdams riksmuseum. Hans taflor äro långt ifrån sällsynta. De träffas i flera af kontinentens museer. I Sverige äro de jämförelsevis många. I Stockholms nationalmuseum representeras han af *Johannes' predikan* (dat. 1631) och *Ängeln lämnar Tobias* (mycket rembrandtsk i uppfattningen), i Hamiltonska samlingen på Bo träffas *Rebecka och Eleasar*, i Michaelsonska saml. i Stockholm hans *Jakob och Rakel*, i Braheska saml. på Skokloster finns ett af M:s största arbeten, en historiemålning, framställande en förmodligen *Batavisk höfdings likbegångelse* (1643) med figurer i nära naturlig storlek, och i Rubensonska saml. ses ett af hans sista kända verk, *Josef såld af sina bröder* (1659), i en varmbrunt skiftande ton, som visar, att Rembrandts inflytande på M. med åren blef allt starkare. O. G—g.

Mofalla, socken i Skaraborgs län, Kåkinds härad. 2,561 har. 547 inv. (1911). Annex till Kyrkefalla, Skara stift, Kåkinds kontrakt.

Moffet [mäfä'tt], fr. *moffette* (af ty. *muff*, mögel), *geol.*, plats, där kolsyregas någorlunda rikligt strömmar ut ur i marken varande rännor eller öppningar, som förhållandet flerstädes är inom vulkantrakter. Jfr **Gasvulkan** och **Kolsyra**, sp. 607.

Moffat [mäf'fæt], badort i skotska grefskapet Dumfries, i öfre Annan-dalen och vid foten af Hartfell. Svatvel- och saltkällor. 2,153 inv. (1901).

Moffat [mä'föt], Robert, skotsk missionär, f. 1795, d. 1883, sändes 1816 af Londons missions-sällskap till Syd-Afrika och vistades först ett år i



Namalandet, men bosatte sig sedan i Kuruman bland betsjuanerna, där han verkade som missionär till 1870, då han återvände till sitt fädernesland. Från sin station gjorde han tätare resor till angränsande trakter, norr ut ända till Matebes rike, samt meddelade sina erfarenheter till Geographical society och i sitt arbete *Missionary labours and scenes in South Africa* (1842). M. lyckades förvandla en hord blodtörstiga vildar till ett civiliseradt folk med eget skriftspråk, till hvilket han med egen hand översatte hela bibeln. Det var till stor del M:s förtjänst, att hans måg Livingstones verksamhet tog den riktning, som den gjorde. Se biogr. öfver M. af hans son (1885; 12:e uppl. 1904).

Mogadischo [mågadi'skå], Makdischu, it. *Mogadisciu* [mågadi'jo], huvudstad i italienska Somalilandet (Somalia), vid Afrikas östra kust (20 n. br.). Omkr. 10,000 inv. Betydlig tillverkning af bomullstyg, som är omtyckt i det inre Afrika. En stor station för trådlös telegraf är nyss byggd. J. F. N.

Mogador [mågadår; arab. *Sueira*, berber. *Tasurt*], hamn- och handelsplats på Marokkos västkust (31° 50' n. br.), ligger 210 km. v. om huvudstaden Marokko, på en flack, sandig och ofruktbar kust och har en af flera öar skyddad hamn, som dock är ytterst farlig under sydvästvindar. Omkr. 15,000 inv. Staden är ovanligt regelbunden och har goda, med kanoner besatta vallar, med torn och bastioner, snygga och breda gator samt vattenledning. Den består af en inre del (*Kasba*) och en yttre, som äfven innesluter judekvartret (*Mellah*) med 8,000 inv. Industrien omfattar tillverkning af marokäng, läder och varor af drifven koppar. Den tämligen betydande handeln på England, Frankrike och Tyskland består i utförsel af get-, ox- och fårskinn, mandlar, vax, olivolja och gummi samt i införsel af bomullsvoror, socker, te, stålvaror m. m., mest från Frankrike och England. Hela utförselns värde steg 1910 till 277,400 pd st. och införseln till 287,400 pd. Staden anlades 1760 af sultan Mulei Sidi Muhammed genom franske ingenjören Cornat och kallades *Sueira*, hvaremot portugiserna uppkallade den efter helgonet Sidi Mogadul, hvars graf ligger något s. om staden. Under konflikten med Abd el-Kader i aug. 1848 bombarderades M. af en fransk eskader och intogs sedan af en landsatt styrka, men återgafs efter fredsslutet till Marokko. J. F. N. L. W:son M.

Mogadorgummi. Se Marokkogummi.

Mogata, socken i Östergötlands län, Hammar-kinds härad. 7,983 har. 1,270 inv. (1911). M. bildar med Börrem ut konsistorielt pastorat i Linköpings stift, Hammarkinds kontrakt.

Mogen, fjällgård med turistkvarter, 875 m. ö. h.,

i Kvennas dalgång 11 km. från Bandakvand i Raulands härad, västra Telemarken, Bratsbergs amt Norge.

Mogenhetspröfning (Mogenhetsexamen. Se Examen och Studentexamen.)

Mogenssön, Mikkel, norsk skald f. 1590, d. 1654, rektor i Trondhjem, sedan 1618 präst i Nærø i Namdalen, Nordre Trondhjems amt. Klagodikten *Threnologia numdalensis eller Numd Tenck derpaa* (1627) besjöng han en stor olycka, som inträffade i Namdalen 1625. Dikter är den äldsta skildringen från det nordanfjällska Norge. K. V. N.

Moggalāna (sanskrit. *Māudgalyāyana*). 1. En ceylonsk lexikograf, förf. till den mest kända inhemsk paliorboken, *Abhidhānappadipikā* (benämningarna, ordens lampa). Hans tid förlägges till 1200 talet e. Kr. — 2. (*Moggalāyana*), ceylonsgrammatiker, upphofsman till en af de tre grammatiska hufvudskolor, som i grammatiska och lexikaliska arbeten bearbetat och systematiserat pålyspråket, hvar på de sydliga buddisternas heligskrifter äro affattade. Hans tid faller i andra hälften af 1200-talet. Hans förnämsta arbete kallas *Moggalānavyākaraṇa* (*Moggalānas grammatik*), omfattande grammatik och kommentar. Jfr O. Franke "Geschichte und kritik der einheimischen Paligrammatik und lexicographie" (1902). K. F. J.

Moggalāyana. Se Moggalāna 2.

Mogigrafi (af grek. *mo'gis*, med möda, och *grāfēn*, skriva). Se Skrifvarsjuka.

Mogila (Mohyla), Peter, rysk andlig, f. 1597, d. 1646, son af en moldavisk vojvod, fick sin bildning i Lemberg och Paris, tjänade i polsk armén, men öfvergick sedermera till andliga ståndet. 1627 blef han arkimandrit i Petjerska klostret i Kiev, skickades 1632 till Warschau för att riksdagen försvara den ortodoxa kyrkans privilegier och utnämndes af konungen till metropolit i Kiev. M. inlade stora förtjänster för att höja bildningen i sydvästra Ryssland (som då lydde under polskt välde) och genom sitt försvar för den ortodoxa tron mot den katolska unionen. Han reviderade och utgaf handboken (*Sluzjebnik*) och sångboken (*Euchologion*) och hans katekes, *Pravoslavnoe ispovedanie very* (tr. 1662 i Amsterdam på grekiska), anses för en klassisk framställning af de grekisk-ortodoxa dogmatiken. Hans stridsskrift mot "unionen", *Lithos* (Stenen), utgafs under pseudonymen Eusebius Pimin (1644; på polska). M. återupprättade (1631) den förfallna klosterskolan som senare utvecklade sig till Kievskas akademien, Rysslands första högre läroverk. Till denna skola testamenterade han äfven sin förmögenhet. Hans memoarer utgafvos 1861—62 i Kievskas stiftstidningen. Utförlig biografi öfver M. af Golubev. LIL. (A—d J.)

Mogilali (af grek. *mo'gis*, med möda, och *lalē'n*, prata, "lalla"), svårighet att tala, hvarvid endas uttalande af vissa ljud är omöjligt. I. H.

Mogilev. Se Mohilev.

Mogistån, persiskt kustlandskap vid Ormusundet, hörande till prov. Fars. (J. F. N.)

Mogk, Eugen, tysk filolog, f. 1854, filos. doktor 1879, docent vid Leipzigs universitet 1888, sedan 1893 e. o. professor i nordiska språk och litteratur där. M., som förnämligast sysslar me

fornnorsk-isländsk litteraturhistoria och mytologi, har skrivit en massa smärre uppsatser och recensioner i en mängd tidskrifter, litteraturtidningar, festskrifter o. a. samlverk. Hans mest betydande arbeten äro de i den af H. Paul utgifna "Grundriss der germanischen philologie" införda *Mythologie* (1891; 2:a uppl. 1898) och *Norwegisch-isländische literatur* (1889; 2:a uppl. 1903). 1886—90 utgaf han *Altnordische textbibliothek* (3 hftn) och år sedan 1891 jämte G. Cederschiöld och H. Gering utgifvare af "Altnordische sagabibliothek". Dessutom utger han sedan 1897 "Mitteilungen des Vereins für sächsische volkskunde", till hvars bildande han kraftigt bidragit, och redigerar sedan 1905 de i Leipzig utkommande "Beiträge zur volkskunde". Ad. N.-n.

Mognad, *landbr. o. trädg.*, den grad af utveckling, vid hvilken en växt eller växtedel är lämplig till användning, får olika betydelse i afseende på olika växter. I afseende på sädesväxter afses vanligen "kärnans" (fruktens) mognad, i hvilken tre stadier pläga urskiljas: mjölk- 1. grön mognad, då växtämnet nätt den utveckling, att det kan bilda en ny planta, men sädeskornet ännu ej slutat sin näringsansättning och är fyllt af hvit, stärkelseblandad växtsaft, och öfre delen af strået ännu är grön; gulmognad, då halm och kärna gulnat, men den senare ännu är vaxartadt mjuk; samt fullmognad, då kärnan nätt full fasthet. Det talas äfven om dödmognad, då moderplantan är död och den organiska förbindelsen med fröet upphört, så att detta lätt faller ur ("dröser"). Potatis och rotfrukter sägas vara mogna, då näringsupptagandet för året avslutats, hvarmed följer rötternas eller knölarnas största näringshalt och hållbarhet vid förvaring. — Under ordet mognad kunna sammanfattas flera olikartade fysiologiska företeelser hos trädgårdsväxterna. Exempelvis försiggå vid mognaden af frön helt andra lifprocesser än vid den s. k. mognaden af de odlade frukter, som användas på grund af sitt saftiga fruktkött, och ännu andra processer åstadkomma mognad af vedartade skott och andra öfvervintrade växtdelar. Vid mognaden af ett frö, slutprocessen af fröets utveckling, hopas massor af upplagsnäring (vanligen stärkelse, olja, proteinämnen) i fröet, samtidigt med att fröskalet hårdnar och fröets vattenhalt aftager. För mognadsprocessernas fullbordande fordras, att växten genom gynnsamma yttre förhållanden är i stånd att rikligt förse fröet med näring. Hög temperatur påskyndar mognaden, för låg temperatur försear eller hindrar densamma. För fröets gröningsförmåga är avslutandet af dessa företeelser af allra största betydelse, liksom äfven mognadsgraden starkt inverkar på lifskraften hos den groddplanta, hvartill fröet ger upphof. För hög temperatur och vattenbrist kunna hvar för sig eller i förening föranleda brådmognad. Vid mognaden af saftiga frukter tillföras till fruktköttet och upplagras i detta vissa ämnen, framför allt socker. Stärkelse, som ofta finnes i omogna frukter, förvandlas efter hand till socker, och halten af syror (äppelsyra, vinsyra o. s. v.) aftager. Fruktköttets volym ökas därigenom, att cellerna upptaga vatten, som förstörar dem. I vissa fall kunna cellväggarna delvis sprängas, hvarvid cellsaften fyller cell-

mellanrummen och ger frukten det utseende, som är bekant hos "klara" astrakaner. Cellerna lossna mer eller mindre från hvarandra, hvarigenom fruktköttet blir löst. Under mognaden utbildas i de flesta saftiga frukter vissa smakämnen, och färgen förändras från den mörkare gröna, som utmärker omogna frukter, till ljusare grön, gul, hvit, röd eller blå färg. Mognaden försiggår i en del fall först en tid sedan frukten (resp. fröet) skilts från moderväxten (efter mognad). Hos åtskilliga frukter sammanfaller full mognad därmed, att sockerhalten når sitt maximum. Senare förbrukas sockret för andningen, samtidigt med det att syrehalten ytterligare nedgår, smakämnena förändras, och vatten bortgår genom afdunstning, så att frukten skrupnvar, blir seg eller mjölig (öfvermognad). I andra fall blir fruktköttet skenbart vatten-(saft-)rikare genom upplösning af cellerna. — Mognaden af ett skott består förnämligast däri, att cellväggarna i veden förtjockas och hårdna (förvedas), att stärkelse eller annan upplagsnäring samlas i mærg, mærgstrålar och bark samt att vattenhalten i skottet minskas. Ofta bildas kork- eller bastskikt i barken. Ett tecken till inträdande mognad är, att bladen i god tid på hösten gulna och affalla. Skottens mognadsgrad är för vedartade växter af utomordentlig betydelse, då deras förmåga att motstå vinterkylan på det allra närmaste sammanhänger med densamma. Då äfven skottens mognad är beroende af temperaturen, är orsaken lätt funnen till det förhållandet, att mera ömtåliga trädgårdsväxter efter kalla somrar lätt frysa bort äfven vid lindrig vinterköld. Fullkomlig mognad är ett af hufvudvillkoren för, att vedartade växter skola kunna drifvas (se Drifning 4). — Vid mognaden af lökar, knölstammar (t. ex. potatis) o. s. v. äga ungefär samma företeelser rum som vid mognad af frön. Äfven hos sådana växtdelar inverkar mognadsgraden starkt på följande vegetationsperiods växtlighet och blomning. H. J. Ditt. C. G. D.

Mogningsprocess. Se Fotografi, s. 992.

Moguer [mågër], stad i spanska provinsen Huelva (Andalusien), nära mynningen af Rio Tinto. 8,455 inv. (1900). Vinodling, stor vinexport. J. F. N.

Mogul. Se Stora Mogul.

Mogunti'acum (Mag-), *Mogu'ntia* (Mag-), latinska namnet på Mainz (se d. o.).

Mogård samt Mo och Åsunda, tills. 2 mtl, tax. till 45,000 kr. (1911), belägna i Risinge socken, Östergötlands län, mellan Dovren och Glan, ha länge hört tillsammans med Finspång och egas nu af ledamoten af riksdagens Andra kammare Axel Ekman.

Mohács [mähät], kommun i komitatet Baranya, Ungern, på högra Donastranden, n. om Esseg, midtemot Margaretaön. 15,832 inv. (1900). Viktig ångbåts- och järnvägsstation, betydlig trä- och spannmålshandel, silkespinneri, tegelbruk etc. Vid M. förlorade 29 aug. 1526 konung Ludvig II af Ungern slag och lif i kamp mot osmanerna under sultan Soliman II. 12 aug. 1687 besegrade där hertig Karl af Lothringen och markgreve Ludvig af Baden (vid Villány) med 60,000 man den vida manstarkare turkiska armén under storseren Soliman. (J. F. N.)

Mohair [māu'hāē]. 1. Engelsk benämning på

angorau (se d. o.). — 2. Garn af sådan eller annan lång, glänsande ull. — 3. Slätt tvåskaftadt tyg, tillverkad af dylikt garn, antingen enbart eller, vanligare, väfadt med mohairinslag i en varp af bomull, vanligt kamgarn eller någon gång silke. Mohaigarn användes äfven till plysch och imiterade pälsverk (sälskinn, chinchilla, astrakan, persian m. fl.) äfvensom till imiterade strutsfjädersgarnityr, spetsar och en mängd snörmakeriarbeten. Jfr Kamlott, Kämelgarn och Poil de chèvre. — 3. (G. A. W.)

Mohammara. Se Muhammad.

Moha'mmed. Se Muhammad.

Moha'rek, ö och stad. Se Bahreinöarna.

Moharen, zool. Se Haren.

Moha'rram, detsamma som muharrem. Se Hedjra.

Mohätra (af arabiskt ursprung) 1. Contractus mohätræ (nlat.), *jur.*, ett skenaftal, åsyftande att maskera ocker och bestående i dels försäljning af ett föremål mot högt pris, som köparen först efter någon tids förlopp skall betala, dels ock omedelbart återköpande af samma föremål för ett lägre belopp, som erlägges kontant. I verkligheten har föremålet intet att betyda, afsikten är att lämna det lägre beloppet som försträckning, och skillnaden mellan de båda beloppen skall motsvara ränta. Sälunda gjorda försök att kringgå gällande rättsregler om högsta tillåtna ränta ha emellertid i både äldre och nyare tid mött motstånd från rättsordningens sida. C. G. Bj.

Mohave lake [māuhā'vā lā/k]. Se Mohaver.

Mohaver, fordom den talrikaste och mest krigiska af Yuma-indianstammarna, voro, alltsedan de hvite lärde känna dem, bosatta längs Colorado-floden. De beskrifvas som fysiskt fulländade, kraftiga individer, kvinnorna som synnerligen vackra. Stammen har blifvit beryktad för bruket att artistiskt måla sina kroppar. Tatuering har därjämte varit allmän. Ehuru bosatta längs Colorado-flodens stränder, tillverkade de aldrig några kanoter, utan begagnade flottar af vassrör. Större byar förekomma ej, endast smärre spridda samhällen. Hyddorna äro af flätadt grenverk med endast $\frac{2}{3}$ —1 m. höga väggar samt öfvertäckta öfvan marken helt och hållet med sand. Förvaringshusen för säden äro cylindriska med flata tak. Då tillgången på villebråd i dessa öde ökenländer varit ringa, lifnärde folket sig genom att odla majs, pumpor, vattenmeloner och bönor, hvarjämte det begagnade sig af den vilda växtvärldens produkter, såsom meskitalebarkens bönor, pinjonens frön etc. Något fiske bedrefs äfven. De förstodo sig icke på konstlad bevattning, utan voro för sina odlingar hänvisade till flodsträndernas fuktiga marker, hvaran de vid stark torka lätt ledo missväxt. Lerkärlstillverkningen var känd. Hudar begagnades föga; i stället användes väfnader af pilbast och växtfibrer af olika slag samt i stället för verktyg af ben sådana af härdat trä. Korgar begagnades allmänt, men förskrefvo sig från grannfolken. Liken af sina döda brände de. 1775 beräknades mohaverna till omkr. 3,000 individer, hvilka till år 1905 sammanmält till omkr. 1,600. Återstoden af stammen är nu bosatt å en reservation i Arizona. Efter dem är Mohaveöknen uppkallad, som upptar sydöstra delen af Kalifornien och i ö. be-

gränsas af Rio Colorado, i v. af Sierra Nevada och San Bernardino-kedjan. Dess södra del, Coloradoöknen, ligger ända till 91 m. u. h., och äfven n. förekomma sänkor till 67 m. djup (*Death valley*, se d. o.). Enstaka berg uppstiga till 3,000 m. höjd. Mellersta delen af öken genomskäres af Mohaveriver, som faller ut i Mohave lake (305 m. ö. h.). C. V. H.

Mohave river [māuhā'vā ri/və]. Se Mohaver.

Mohaveöknen [māuhā'vā-]. Se Mohaver.

Mohawk [māu'hāk]. 1. Biflod till Hudson, i nordamerikanska staten New York, upptrinner n. ö. om Oneidasjön, flyter öster ut och utmynnar öfvanom Troy från h. i Hudson. M. har många forsar och fall, bl. a. de 50 m. höga fallen vid Cohoes. Längd 257 m. Eriekanalen följer floddalen en längre sträcka. — 2. En af Delawares (se d. o. 1) källflod. — 3. Indianstam. Se Mohawker.

Mohawker [māu'hāker], "människoöfatare", den östligaste af irokesernas stammar, bosatt i staten New York. När européerna först kommo i beröring med dem, bebodde de ett smärre antal byar och beräknades till endast omkr. 5,000 individer. Holländarna voro de förste, som trädde i handelsförbindelse med dem. De tillbytte sig bäfverskinn mot eldvapen. Detta ledde till en fullkomlig revolution i de rådande maktförhållandena emellan öststaternas indianer. Mohawkerna funno mycket hastigt, att de nu voro öfvervinnliga som krigare ochingo ut på krigsstråten mot grannfolken. Frukten för det okända vapnet, som med blix och dunder spridde död och förödelse bland de endast med bagar beväpnade indianerna, gjorde med ens mohawkerna oemotståndliga, och deras maktställning var därmed gifven. De bredde nu ut sitt valde öfver ofantliga områden, ehuru de själfva vid denna tidpunkt räknade endast omkr. 500 krigare, hvilka bodde i fyra till fem byar. I början af 1620-talet lägo mohawkerna i krig med bl. a. mohikanerna. Med dessa förenade sig en holländsk styrka, men mohawkerna segrade. Senare ingingo de förbund med de forne arfvienderna, mohikanerna. Tillsammans med Oneidastammen angrepo mohawkerna 1642 huronerna omkr. 100 eng. mil n. om Montreal. Samma år tillfångatogo de två franska missionärer, af hvilka den ene, fader Jogues, lämnat mycket intressanta meddelanden om detta barbariska folk. Bland annat skildrar han ett offer af tre kvinnliga krigsfångar, hvilka brändes lefvande till ära för krigsguden Aïreshoi. "En af dem sveddes med en brinnande fackla öfver hela kroppen och kastades till sist in i ett flammande eldbål". Hvarje gång facklans lågor omslöt kroppen, utropade en gammal man med hög röst: "Daimon, Aïreshoi, vi offra dig denna fånge, som vi bränna för dig, på det att du må blifva mättad med hennes kött och ånyo göra oss segerrika öfver våra fiender". Kvinnans kropp blef sedan skuren i stycken, hvilka fördelades mellan de olika byarna och uppåtos. Mohawkerna ingingo i midten af 1600-talet förbund med fransmännen. I förening med andra stammar af det irokesiska förbundet lyckades de underkufva både delawarer och munserer. De eröfrade områdena sträckte sig till sist ända fram till Mississippifloden och norr ut upp till stränderna af Hudson. Vid begynnelsen af den stora revolutionen ställde sig mohawkerna på engelsmän-

ens sida mot amerikanerna. Sedermera flyttades en stor del af dem till Canada, där de sedan förlifvit. 1777 föredref Oneidastammen de sista återvändande mohawkerna från Förenta staternas område och brände deras byar. Mohawkernas antal uppskattades 1650 till närmare 5,000. Tio år senare beräknades de endast till 2,500; därefter aftog antalet hastigt genom de ständiga krigen med andra stammar och fransmännen, och de uppgingo 1851 till endast 1,200, som nu lefva vid Ontariösjön.

Den svenske prästen J. O. H. Campanius, som på 1630—40-talet missionerade bland mohawkstammen, utarbetade en ordbok öfver dess språk och översatte Luthers katekes till detsamma. Mohawkerna ha liksom flera af de öfriga resterna af irokesstammarna, ehuru de i hufvudsak antagit europeisk klädedräkt och vapen, dock i förvånsvärdt hög grad ända till våra dagar bevarat sitt språk, ett stort antal inhemska bruk och sedvänjor, rådgör, fångstredskap och odlingsmetoder m. m. Under de sista åren ha de irokesiska stammarna studerats af flera amerikanska etnografer, och det sista motvarpet af deras primitiva föremål har till ett par af de amerikanska museerna förflyttat de öfriga sista resterna af deras materiella kultur. Tack vare den till Riksmuseets etnografiska afdelning donerade Lachmann-fonden har denna institution lyckats förvärfa en större duplettsamling af dessa föremål, såsom dansmasker af trä och majskolfhyllsor, knäskramlor af sköldpaddsskal, musikinstrument, fjäderprydnader, örönprydnader, beaggins, mockasiner, matskålar af trä och björkträffver, skedar och korgar, en fullständig uppsättning af de föremål, som användas vid primitiv majsoodling m. m.

Mohed, förutvarande exercisplats för Hälsinge regemente, belägen i Mo socken, Gäfleborgs län, vid Florsjön, 3,5 km. n. om Bergviks station på Söderhamnsbanan. Den öfverlämnades 1911 till länet, som där skall anordna ett sanatorium för bröstsjuka. 1908 restes där en minnessten med inskriften "Mohed, Hälsinge regementes mötesplats 1689—1908".

Moheda (Moeda), socken i Kronobergs län, Allbo härad. 8,950 har. 2,400 inv. (1911). M. bildar med Ör och Aneboda ett pastorat i Växjö stift, Allbo kontrakt.

Moheli, en af Comoro-öarna (se d. o.).

Mohikåner (eng. *mohegan*), en algonkisk indianstam, hvars namn härledes från ordet *mainga*, svarg. De synas ha bildat en östlig gren af den grupp af algonkinstammar, som bebodde landet mellan Narragansettbukten och Hudson. Mohikanerna spelade en märklig roll i Nya Englands historia och ingingo förbund med engelsmännen mot grannstammarna. Efter hand som engelsmännen utbredde sig, sålde mohikanerna bort sitt land och flyttade till en reservation i Connecticut. En del af stammen begaf sig till staten New York. Numera återstå endast omkr. 100 individer af blandadt blod. 1904 talade endast en man och en kvinna sitt språk. De fira ännu årligen i september en danshögtid, som tyckes vara en kvarleva af öst-stammarnas "gröna korndans". 1643 beräknades mohikanerna till omkr. 2,000, 1705 hade de reducerats till omkr. 750 och 1774 till omkr. 200. 1840 återstodo blott 84, men se-

dan steg antalet och beräknades 1882 till 350. Denna ökning torde ha berott på tillskott af negrer och hvita. Allmänt bekant har namnet blifvit genom J. F. Coopers roman "Den siste mohikanen".

C. V. H.

Mohilev, polska *Mohylew*, ry. *Mogilev*. 1. Guvernement i västra Ryssland, omkring öfre Dnjepr, mellan guvern. Vitebsk och Smolensk i n. och ö., Tjernigov och Minsk i s. och v. Areal 48,046 kvkm. 2,215,000 inv. (1910), hvaraf 84 proc. hvitryssar, tillhörande grekiska kyrkan, 12 proc. judar och 3 proc. polacker. Landet består i n. af en platå af högst 275 m. höjd, som bildar vattendelaren emellan Dina och Dnjepr och är till större delen skogbevuxen, i s. af slättland af 150—190 m. höjd. Åkerbruket är hufvudnäring, och nära hälften af arealen är odlad jord. Natfroster fördärva ofta skördarna. En stor del af spannmålen förvandlas till brännvin, som jämte hampa, hampolja och skogsprodukter utgör en viktig exportartikel. Handeln förmedlas genom de segelbara floderna (Dina, Dnjepr och Sosj) och fyra järnvägslinjer från Smolensk till Riga och till Minsk i n. v. och v., från Vilna till Romny i s. samt från Vitebsk öfver staden M. till Homel från n. till s.). Guvernementet kom i 14:e årh. till Litauen och sedermera till Polen samt annekterades 1772 af Ryssland. Det är deladt i 11 kretsar. — 2. Hufvudstad i nämnda guvernement, på ömse sidor om Dnjepr, en af de vackraste städerna i Ryssland. 47,591 inv. (1900). Säte för en grekisk biskop och en romersk-katolsk ärkebiskop. Industrien är obetydlig med undantag af läderfabrikationen, som i flera årh. drivits i stor utsträckning. I kantongringskvarter kring M. låg Karl XII med sin här 8 juli—5 aug. 1708. 23 juli 1812 blefvo ryssarna under Bagration besegrade vid M. af fransmännen under Davout. — 3. (M. Podolski) Kretsstad i ryska guvern. Podolien, vid Dorlas förening med Dnjestr. 25,141 inv. (1900). Lifiig spannmåls-handel.

1—3. (J. F. N.)

Mohi, en af Comoro-öarna (se d. o.).

Mohl [mål]. 1. Robert von M., tysk statsrättslig författare, f. 1799 i Stuttgart, d. 1875 i Berlin, beklädde 1824—45 och 1847—60 juridiska professurer vid olika universitet och därefter högre administrativa poster. Under det politiskt upprörda året 1848 blef M. ledamot af det s. k. Vorparlamentet och nationalförsamlingen i Frankfurt samt i aug. 1848 justitieminister i tyska riksstämmeriet, men drog sig i maj 1849 tillbaka jämte sina meningsfränder, det gagerska partiet.

Som hans viktigaste arbeten må nämnas *Die deutsche polizeiwissenschaft nach den grundsätzen des rechtsstaats* (3 bd, 1832—34; 3:e uppl. 1866), *Geschichte und litteratur der staatswissenschaften in monographien* (3 bd, 1855—58), *Staatsrecht, völkerrecht und politik* (3 bd monografier, 1860



—69) samt *Das deutsche reichsstaatsrecht. Rechtliche und politische erörterungen* (1873). Från 1844 utgaf M. i förening med andra rättslärde "Zeitschrift für die gesammte staatswissenschaft".

2. Julius von M., den föregående broder, tysk orientalist, f. 1800 i Stuttgart, d. 1876 i Paris, blef 1826 e. o. professor i Tübingen, men uppehöll sig mest utomlands för studier. 1826 fick han franska regeringens uppdrag att utge Firdausis "Schäname", som jämte fransk öfv. utkom i 6 bd 1838—68 (bd 7 utgafs af Barbier de Meynard 1878). M. flyttade 1832 till Paris, utnämndes 1847 till professor i persiska vid Collège de France och valdes 1852 till sekreterare i Société asiatique (Asiatiska sällsk.). Han utgaf *Fragments relatifs à la religion de Zoroastre* (anonymt, jämte Olshausen, 1829), *Confucii Chiking sive liber carminum, ex latina P. Lacharmi interpretatione* (1830), *Y-king, antiquissimus Sinarum liber, ex interpretatione P. Regis* (1834—39). Af stor betydelse äro hans årsrapporter till Société asiatique 1840—67, samlade under titeln *Vingt-sept ans d'histoire des études orientales* (1879). — Hans hustru, Mary M., född Clarke, var madame Récamiers intima väninna och skref en skildring af henne, *Madame Récamier, with a sketch of the history of society in France* (1862). Hennes salong var nära fyrtio år en af Paris' mest kända medelpunkter för litterära intressen.

3. Moritz von M., de föregående broder, tysk nationalekonom och politiker, f. 1802 i Stuttgart, d. 1888, studerade statshushållnings- och landbrukslära, beklädde åtskilliga poster som württembergsk finansämbetsman samt idkade långvariga studier i Frankrike. Efter 1848 egnade han sig uteslutande åt politisk verksamhet, tillhörde dels Frankfurtparlamentet, där han anslöt sig till den moderata vänsterriktningen, dels den württembergiska ständsförsamlingen, inom hvilken han ofta förenade sig med den yttersta vänstern. Invald i det tyska parlamentet 1868, var han 1871—73 medlem af tyska riksdagen. M. var en af det stortyska partiets ifrigaste anhängare, en af skyddstullsystemets ihärdigaste försvarare och likaledes nitisk för införande af tobaks- och brännvinsmonopol.

4. Hugo von M., de föregående broder, tysk botanist, f. 8 apr. 1805 i Stuttgart, d. 1 apr.

1872 i Tübingen, vardt professor i fysiologi i Bern 1832 och i botanik i Tübingen 1835, där han tillbragte sin återstående listid, delande sig mellan undervisningen och en mycket trägen forskning. M. var en grundlig och samvetsgrann iakttagare med växtmorfologien och framför allt växtanatomin och cellens byggnad till sitt forskningsfält. Af hans nära 100 botaniska skrifter äro de flesta af ringa omfång, men af grundläggande vetenskaplig betydelse och särskildt afgörande för många af de viktigaste frågorna inom den då ännu

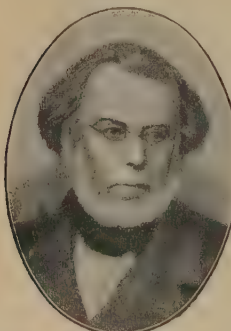
unga växtanatomin, t. ex. *De palmarum structura* (1831), *Einige bemerkungen über die entwicklung und den bau der sporen der kryptogam. gewächse* (1833), *Ueber die vermehrung der pflanzenzellen durch theilung* (1835), *Ueber den bau der vegetabilischen zellmembran* (1837), *Ueber den protoplasma* (1846; namnet "protoplasma" är här uppfunnat af M.). De flesta samlades i *Vermischten schriften botanischen inhalts* (1845). Större arbeten äro *Ueber den bau und das winden der ranken und schlingpflanzen* (täffingskrift 1827), *Mikrographie* (1846) och *Grundzüge der anatomie und physiologie der vegetabilischen zelle* (1851). I förening med D. F. L. v. Schlechtendal uppsatte M. "Botanische zeitung" 1843 och var till sin döds af denna framstående tidskrifts utgivare och medarbetare. Han blef led. af svenska Vet. akad. 1850.

1. (Rld.) 2. (J.C.) 4. C. Lmna. **Mohla** (fi. *Mwola*). 1. Socken af Äyräpää domsaga och härad i Viborgs län, imperiellt pastorat af 1:a kl., Viborgs kontrakt, Nyslotts stift. Area 820 kvkm. 17,321 inv. (1910), finsktalande. M. socken, hvilken under äldre tid nämndes *Äyräpää* (Ägräpää), äfven kallad efter sin kyrka "Helgekors kyrkosocken", är en af de äldsta församlingarna i Viborgs län.

2. Skans i ofvannämnda socken, vid vägen mellan Valkjärvi och Kyrölä, byggdes och besattes af svenskarna i början af 1700-talet, men måste af dem utrymmas såväl 1706 som 1710, då den förstördes. M. återuppfördes emellertid af rysarna 1711, intogs 21 maj s. å. med storm af svenskarna under Stiernschantz, men måste snart åter utrymmas.

1. A. G. F. 2. L. W. son M. **Mohn** [mån], ö utanför Estlands kust. Se Moon.

Mohn [mōn]. 1. Henrik M., norsk meteorolog, f. 15 maj 1835 i Bergen, blef kandidat 1858, valde astronomi till specialstudium, blef 1860 universitetsstipendiat i detta ämne, fick pris för en afh. om *Kometbanernes indbyrdes beliggenhed* (univ.-progr., 1861) och var observator 1861—66 vid Kristiania astronomiska observatorium. Emellertid slog han sig på meteorologi, och 1866 upprättades en professur för honom i detta då nya ämne vid universitetet, där han äfven blef föreståndare för det s. å. grundlagda meteorologiska institutet. På denna post fick M. till uppgift att planlägga och genomföra en systematisk meteorologisk och klimatologisk utforskning af landet, en verksamhet, som under hans initiativrika och energiska ledning snart fick mycket anseelig omfattning; viktigaste resultatet här af blefvo de efter hand allt fullständigare väderleksnotiser och stormvarningarna samt institutets iakttagelsematerial, bearbetadt bl. a. i *Klimatabeller for Norge. I—XIV* (1895—1906), en uttömmande skildring af Norges klimat och ett synnerligen värdefullt bidrag till uppfattningen af hela Skandinaviska halföns klimatologiska förhållanden. Äfven utanför sitt hufvudämne har M. varit en föregångsman. 1875—81 var han medlem af direktionen för Norges geografiske opmaaling och är sedan 1876 medlem af norska gradmätningskommissionen samt Norges representant i den internationella jordmätningsbyrån. Tills. med G. O. Sars uppgjorde han 1874 planen till Den norske Nordhavsexpedition, i hvars färder



och arbeten han 1876—78 deltog och till hvars "Beretning" han lämnade väsentliga bidrag, bl. a. bd 10 (*Meteorologi*, 1883) och bd 18 (*Nordhavets dybder, temperatur och strömningar*, 1887). Som medlem af internationella polarkommissionen organiserade M. 1883 norska polarstationen Bossekop i Alten. Han har understött de norska geografiska och oceanografiska expeditionerna genom att planlägga deras meteorologiska och klimatologiska observationer och bearbeta dessas resultat. På begäran af styrelsen för Norges fyrväsen deltog han 1890 i den praktiska undersökningen af signaler vid tjocka. Härtill sluta sig hans *Studien über Nebelsignale*, I—II (i "Annalen der hydrographie und maritimen meteorologie", 1893—95), och en populär framställning af hans reformprogram *Om taagesignaler* (1897). M:s undersökningar ang. tryckmetern som lufttrycksmätare och dess användning vid bestämmandet af tryckkorrektionen (1899) gäfvö impulsen till Helmert-Heckers angivande af tryckkraftsförhållandena på världshafven. M. har af många anledningar representerat Norge vid vetenskapliga möten och konferenser i utlandet, bl. a. sedan 1873 vid nästan alla meteorologiska kongresser, af hvilka internationella kommitté han sedan 1874 är medlem. Alltifrån 1896 har han omväxlande varit preses och vicepreses i Kristiania vetenskapsbetskap och är ordf. i Letterstedtska föreningens norska sektion. M. är led. af bl. a. Vet. soc. i Uppsala (sedan 1879), K. Örlogsm.-sällsk. i Karlskrona (sedan 1881), Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (sedan 1882) och Vet. akad. i Stockholm (sedan 1903). Vid Uppsala universitets jubelfest 1877 kreerades han till filos. hedersdoktor. Blott det viktigaste af M:s vetenskapliga produktion utom det redan nämnda kan här anföras. Förutom bidrag till meteorologiska institutets "Aarbog", I—VII (1867—73), och dess fortsättning sedan 1874 som "Jahrbuch des norwegischen meteorologischen instituts" samt dettas "Stormatlas" (1870) och till andra fackvetenskapliga sammanfattande tidskrifter har han tills. med C. A. Guldberg utarbetat de för den dynamiska meteorologien grundläggande *Études sur les mouvemens de l'atmosphère*, I—II (1876, 1880), och jämte H. Hildebrandsson *Les orages dans la péninsule scandinave* (Upps. 1888) samt bearbetat ett betydligt arktiskt klimatologiskt material i de två stora verken *The norwegian North polar expedition 1893—96*. VI. *Meteorology* (1905) och *Meteorology. Report of the second norwegian arctic expedition in the "Fram" 1898—1902* (1907) samt i den stora monografien *Dæmringen i Norge* (1908). Utomordentlig betydelse måste tillskrifvas M:s sträfvanden att göra sin vetenskap känd och förstådd utanför fackmännens krets. Han har gjort meteorologien populär genom en ypperlig mindre handbok först under titeln *Vind og veir* (1872; senaste uppl., "Meteorologi", 1903); i utvidgad form kallad *Grundzüge der meteorologie* (1875; många uppl. och öfv.).

2. Jakob Neumann M., den föregående broder, norsk statistiker, socialpolitiker, f. 30 maj 1838 i Bergen, d. 16 febr. 1882, juris kandidat 1859, var 1864—67 anställd i Justitiedepartementet samt 1870—78 i Statistiska centralbyrån. M. utarbetade *Lovudkast med motiver angående börs*

og unge menneskers anvendelse til arbeide udenfor hjemmet (1878), sökte främja kooperationen och var en initiativrik statistiker, bl. a. på näringslivets område.

3. Emanuel Meyer M., de föregående broder, norsk turistförfattare, f. 1842, d. 1891, läroverksadjunkt, var en framstående kännare af Norges fjälltrakter och skref en mängd uppsatser i norska turistföreningens "Aarbog" m. m. 1—3. K. V. H.

Mohn [män], Jacques Alfred, schweizisk reformert präst, f. 20 sept. 1870 i St. Gallen, studerade i Genève och Paris, vistades någon tid som lärare i Ryssland, vikarierade 1896 för pastor Bovet i Bern, sedan i Thun och var från okt. s. å. till dec. 1906 pastor vid Franska reformerta församlingen i Stockholm. Därefter var han under 4 års tid en af pastorerna vid vallonska församlingen i Haag och har sedermera verkat som pastor vid Franska församlingen i Zürich. M. har utgett *F. W. Robertson, étude sur sa prédication* (1899), en samling predikningar hållna i Stockholm, *Auprès du Christ et dans la vie* (Neuchâtel; "Kristus och nutidslivet", 1905), två tal om *Le chrétien et la guerre* (publicerade i den franska protestantiska tidskr. "Foi et vie", 1905, Äfven separat; "De kristna och kriget", 1906), *L'amour éternel* (predikan i Franska reformerta kyrkan i Stockholm 18 nov. 1906) och studien *Notre bible* (i "Foi et vie", 1908; särtryck). Vid svensk-norska unionens upplösning skref M., som var korrespondent till "Journal de Genève", i denna tidning en serie artiklar, som han samlade i volymen *La Suède et la révolution norvégienne* (1906). Ch. S—ss.

Mohnike [må-], Gottlieb Christian Friedrich, tysk skriftställare och öfversättare, f. 1781 i Pommern, d. 1841 i Greifswald som konsistorial- och skolråd i Stralsund, lämnade framstående öfversättningar af Tegnérs "Fritiofs saga" (1826; omarb. af Willatzen, 30 uppl.), "Nattvardsbarnen" (1840; 5:e uppl. 1876), Tegnérs samlade dikter (3 bd, 1840), Nicanders "Runor" (1829), svenska folkvisor (1830 och 1836), "Heimskringla" (1835—37) m. m. 1840 tilldelade Svenska akademien M. sin stora prismedalj.

Mohr [mär], Karl Friedrich, tysk kemist och farmaceut, f. 1806, d. 1879, var apotekare i Koblenz och senare, från 1859, universitetslärare i Bonn. M. gjorde sig förtjänt genom utarbetandet och fullkommandet af de volumetriska analysmetoderna. Han efterlämnade farmakopéer och en mängd kemiska, geologiska och fysikaliska, till en del mycket originella, afhandlingar. P. T. C.*

Mohr [mär], Christian, tysk skulptör, f. 1823, d. 1888, studerade i Köln och blef domkyrkobildhuggare därstädes. Han utförde många arbeten både för domen och för andra kyrkor i Köln. (G—g N.)

Mohr [mär], Eduard, tysk forskningsresande, f. 1828 i Bremen, d. 1876 i Malansche i Angola, skref öfver sina resor arbetena *Reise- und Jagdbilder aus der Südsee, Kalifornien und Südostafrika* (1868) och *Nach den Victoriafällen des Zambesi* (1875).

Mohr [mär], August Christian, norsk ämbetsman, f. 10 aug. 1847 i Bergen, juris kandidat 1870, filos. doktor 1872 i Heidelberg, var byrå-

chef i Statistiska centralbyrån 1882—1903. 1886 utnämndes han till kammarherre. M. var norsk generalkommissarie vid utställningen i Stockholm 1897 och är medlem af kommittén för utställningen i Kristiania 1914. Han var medlem af konsulat-kommittén 1891 och ordf. i statens kröningskommitté 1906. Hög frimurare, har M. sedan 1903 ledt centraladministrationen för de norska frimurarglorna. K. V. H.

Mohr, Laura. Se Hansson, sp. 1430.

Mohrenheim [mårenhajm], Arthur Pavlovitj de, baron, rysk diplomat, f. 1824 i Moskva, d. 1906 i Pau, inträdde 1845 på diplomatbanan, var 1869—82 ryskt sändebud i Köpenhamn, 1882—84 ambassadör i London och 1884—97 i Paris. Han hade stor andel i den rysk-franska alliansens tillkomst och stärkande samt särskildt i franska eskaderbesöket i Kronstadt 1891, ryska kejsarparets besök i Paris 1896 och presidenten Faures besök i Petersburg i aug. 1897, då alliansen officiellt proklamerades. Vid sitt afskedstagande kort därpå utnämndes M. till medlem af riksrådet. V. S.—g.

Mohrenkopf [mårenkäpf], ty. (af *mohr*, neger, och *kopf*, hufvud), benämnes en stickelhårig häst med svart hufvud och svarta ben.

Mohrunen [mår-], kretsstad i preussiska reg.-omr. Königsberg (prov. Ostpreussen). 4,129 inv. (1905). Herder föddes i M. 1744, och en minnesvård restes där åt honom 1854. 25 jan. 1807 vunno fransmännen under Bernadotte vid M. en seger öfver ryssarna, hvarigenom de senares tillämnade undsättning af fästningen Graudenz tillintetgjordes. (J. F. N.)

Mohs [mås], Friedrich, tysk mineralog, f. 1773, d. 1839, som bergsråd i hofkammaren för bergs- och myntväsendet i Wien. M. framstår i mineralogiens historia som en af grundläggarna af den s. k. naturhistoriska systematiseringsmetoden och har ett berömdt namn i synnerhet som kristallograf (se Kristallografi, sp. 1332, och Mineralogi). Hans förnämsta skrifter äro *Versuch einer elementarmethode zur naturhistorischen bestimmung und erkennen der fossilen* (bd I, 1813), *Die caractere der classen, ordnungen, geschlechter und arten, oder charakteristik des naturhistorischen mineralsystems* (1820; 2:a uppl., bearb. af I. X. M. Zippe, 1858), *Grundriss der mineralogie* (2 bd, 1822—24; 2:a uppl. 1839; på eng. med tillägg af Haidinger, 1825) och *Leichtfassliche anfangsgründe der naturgeschichte des mineralreichs* (bd I 1832; bd II, af Zippe, 1838). A. Hng.

Mohs' hårdhetsskala [mås], tekn. Se Hårdhet.

Mohur [māu'he], ett i brittiska Indien sedan 1818 prägladt guldmynt af samma värde som en guldrupie, gällde till 1853 oföränderligt = 15 silfverrupier, men räknas numera som handelsmynt och är sålunda underkastadt kursen. En mohur väger 11,⁶⁶⁴ gr. och innehåller ¹¹/₁₂ guld. Jfr Rupie.

Mohy'la. Se Mogila.

Mohyle'w. Se Mohilev.

Moi, ett gemensamt (eg. annamitiskt) namn på en mängd vilda stammar, som äro bosatta i de branta bergdalar ö. om Mekongfloden, hvilka skilja Annam från det öfriga Indien. Af siameserna kallas de *kha*, af tonkineserna *myong* och af kambodjafol-

ket *pnom* (*penom*); alla dessa ord betyda, liksom *moi*, intet annat än "vildar". De synas tillhöra den ursprungliga befolkningen i Bortre Indien, som absorberats af invandrande folk (burmaner, siameser och annamiter) eller undanträngts till bergstrakterna. I allmänhet äro de småväxta (1,57 m. dolicocefalar med hvittröd hy och lockigt hår samrakställda ögon och skilja sig således i fysiskt hänseende väsentligen från omgifvande folk. Deras land, om hvilket vi blott genom Bastians och Garniers resor ega en ringa kännedom, skall vara särdeles rikt på uråldriga stenvårdar. Deras språk äro oss kända endast genom några obetydliga ord-samlingar. Sexton hithörande stammar äro till namnet bekanta, och af dessa är det ännu blott en enda, *stieng*, som varit föremål för (franska) missionärers verksamhet. Jfr Garnier, "Voyage d'exploration en Indo-Chine" (2 bd, 1873). H. A. (K. F. J.)

Moigno [mwanjá], François Napoléon Marie, fransk skriftställare och matematiker, tillhörande en förnäm bredtagnisk släkt, f. 1804 i Guémené (Morbihan), d. 1884 i Paris, var en tid medlem af jesuitorden, erhöill 1848 en befattning vid Collège S. Louis i Paris och blef 1873 kanik vid kapitlet S. Denis. — M. utöfvade en mångsidig och betydande litterär verksamhet. Han var medarbetare i "L'époque", "La presse" och "Le pays" samt utgaf från 1852 den populär vetenskapliga tidskriften "Cosmos" ("Les mondes"), där han själf författade ett stort antal artiklar. Bland M:s många matematiska arbeten må nämnas det som lärobok mycket använda *Leçons de calcul différentiel et de calcul intégral* (1840—44) och *Répertoire d'optique moderne* (1847—50). (I. F.)

Moijan, befäst slott i Livland, intogs och besattes af svenskarna 1601, men måste snart åter utrymmas. Det intogs ånyo 1621 och förstärktes, men sprängdes 1657 i luften af M. G. De la Gardie. På hösten s. å. istandsattes det och besattes för en tid af ryssarna. L. W. son M.

Moinaux [mwanå'], Georges, fransk författare under pseudonymen Georges Courteline, f. 1860 i Tours, har författat berättelser och teaterpjäser, hvilka en kvick och satirisk behandling af moderna ämnen, särskildt militärlifvet, gjort populära.

Moira [mā'jra; grek. *Μοῖρα*], grek. myt., "del", "lott", särskildt den hvarje människa beskärda lif-lotten och som dess slutpunkt den med oundviklig nödvändighet bestämda döds-lotten eller dödsstunden. I vidsträcktare mening betecknade M. den oemotståndligt verkande ödes- eller naturnödvändighet, hvilken bildar hela det mänskliga lifvets dunkla bakgrund och af hvilken själfva gudarna ej kunna göra sig oberoende. Ur begreppet af ett oundvikligt, allt behärskande öde framgick efter hand föreställningen om M. som ett personligt väsen, en ödets gudiinna, och sedermera ett flertal sådana. I de homeriska sångerna nämnes på de flesta ställen endast en M., rörande hvars förhållande till gudarna och särskildt Zeus mycken oklarhet är rådande, i det att gudarna stundom måste vika för ödets bud, stundom åter ha ödet i sin tjänst och själfständigt inverka på dess gång. Blott en gång omtalar Homeros ett flertal moirer och betecknar dem på ett annat ställe som "spinnorskor" (*klothēs*), emedan de tänkas spinna lifvets tråd. Hos

Hesiodos sägas de vara nattens döttrar, och deras antal är bestämdt till tre, med individuella personnamn: Klotho, "den spinnande", Lachesis, "den lifslotten tilldelande eller afmätande", och Atropos, "den oafvändbara", hvilken den oundvikliga dödsstundens bestämmande tillkom. Platon låter dem sitta på höga troner och, medan de spinna, vid sfärernas musik sjunga ödets sång: Lachesis om det förlutna, Klotho om det närvarande och Atropos om det tillkommande, en skildring, som nära sammanfaller med den nordiska gudalärans föreställning om de tre nornorna. Som rådande öfver det mänskliga lifvets början och slut sattes moirerna i förbindelse dels med barnbördens gudinnor (*eileithyiai*), dels med döds-gudinnorna (*kēres*), dels äfven med den straffande vedergällningens dunkla gudamakter (*erinyes*). Af grekernas bildande konst framställas moirerna som allvarsamma mör, vanligen med vissa kännetecknande attribut (slända, timglas, jordglob, våg, bokrulle



De tre moirerna på en antik relief: Klotho med sländan, Lachesis dragande lifslotten, Atropos med ödesrullen och globen.

o. s. v.; se fig.). — I den romerska mytologien heta ödets gudinnor *parcæ*. Se *Parcer*. A. M. A.

Moira [mål'ra], earl af. Se *Hastings* 3, sp. 75.

Moiré [mwarë], fr. Se *Moaré*.

Moiré-métallique [mwarë -lik], fr. Se *Förtenning*.

Moirer [mâ'-j-]. Se *Moira*

Moiris (grek. *Μοῖρις*, lat. *Moeris*), med tillnamnet attikisten (grek. *attikistēs*, lat. *attici'sta*), grekisk grammatiker, troligen under förra delen af 2:a årh. f. Kr., författade en alfabetiskt ordnad grekisk ordförteckning (*Le'xeis attikāi*), afsedd att belysa det klassiskt attiska språket samt för hvarje ord angifvande skiljaktigheterna med afseende på form och betydelse mellan detta språkbruk och de på författarens egen tid gängse allmän-grekiska. Arbetet är utgifvet i flera upplagor, senast af Bekker (1833). A. M. A.

Moiris, sjö. Se *Fajum*.

Moissac [mōasa'k], arrondissementshufvudstad i franska dep. Tarn-et-Garonne (Gascogne), vid Tarn och Garonnekanalen. 4,523 inv. (1906; som kommun 8,218). Collège. Vin- och frukt-odling. J. F. N.

Moissan [mōasā'], *Henri*, fransk kemist, f. 28 sept. 1852 i Paris, d. där 20 febr. 1907, tjänstgjorde sedan 1870 på apotek, men sträfvade efter att få egna sig helt åt kemien och fick studera under Frémy och Dehérain samt författade under

den senares ledning en växtfysiologisk afh. *De l'absorption d'oxygène et de l'émission d'acide carbonique par les feuilles maintenues à l'obscurité*. M. aflade 1879 apotekarexamen, men fick efter sitt giftermål 1882 åter tillfälle till rent vetenskapligt arbete. Han upptäckte 1886 fluor, blef s. å. professor i toxikologi vid Ecole de pharmacie och 1899 professor i mineral-kemi vid samma skola. 1900 kallades han som professor i kemi till universitetet i Paris. M:s första oorganiska arbete behandlade pyroforiskt järn. Hans fluorarbeten började 1884 med undersökningar öfver arsenik-fluorid och fosforfluoriderna PF_3 , POF_3 och PF_5 . Emellertid kunde han ej framställa fri fluor ur dessa föreningar på rent kemisk väg; han undersökte därför den elektrolytiska sönderdelningen af fluorvätesyra, som redan hade studerats af Frémy. Efter åtskilliga svårigheter lyckades han 1886 framställa denna gas i en af honom konstruerad apparat (se *Fluor*). Till 1891 var M. sysselsatt med undersökningar af fluor och fluorider och leddes sedan genom ett arbete öfver framställandet af kristalliseradt kol (diamant) till konstruktionen af den elektriska ugnen (se *Elektrisk ugn*, sp. 348). Genom denna uppnåddes temperaturer till omkr. 3,500°, och således blef ett ökad temperaturområde af omkr. 1,400° tillgängligt för forskningen. I sin ugn lyckades han smälta äfven de mest svårsmälta metallerna. De viktigaste resultaten af hans arbeten med den elektriska ugnen vunnos emellertid genom framställningen af karbiderna, bland hvilka i synnerhet kalciumkarbid och karbonundum (siliciumkarbid) må nämnas. M:s sista forskningsperiod egnades åt syntesen och studiet af *nitrid*, *hydrurer* (föreningar mellan metaller och väte) och *silicider*, t. ex. kalciumsilicid, $CaSi_2$. M. erhöll 1906 Nobelpriset i kemi för "isolerings och undersökning af elementet fluor samt för införandet af den efter honom uppkallade elektriska ugnen och studiet af karbiderna". H. E.

Moissi [mâ'-j-], *Alexander*, tysk skådespelare, f. 2 apr. 1880 i Trieste af italienska föräldrar, lärde sig tyska först som yngling, började 1901 utbilda sig till operasångare, men förmäddes af Schlenther vid Wiens Burgteater att egna sig åt talscenen. 1903—05 anställd i Prag, har M. sedan tillhört Reinhardts teater. Han erhöi snart stora roller och har spelat bl. a. *Hamlet*, *Romeo*, *Faust*, *Franz Moor* i Schillers "Röfvarna", *Posa* i "Don Carlos", *Fiesco*, *Golo* i Hebbels "Genoveva", *Oswald* i "Gengangere", *Dubedaš* i Shaws "Doktors dilemma" och titelrollen i Sofokles "Konung Oidipus" (som gafs i Stockholm 1911 af Reinhardt). M:s lidelsefulla temperament och underbart härliga och välbehandlade stämma göra hans framställning mycket verkningsfull. R—n B.

Moitié [mōatië], fr. (af lat. ack. *medietätum*,



midt), eg. hälft, halft; äkta hälft, maka; någons dam eller kavaljer i dans, vid bordet o. s. v.

Moitte [mwa't], Jean Guillaume, fransk bildhuggare, f. 1747, d. 1810, hade till lärare utom sin fader, Pierre Étienne M. (kopparstickare i Paris, d. 1780), Pigalle och Lemoine samt vann 1708 romerska priset och blef 1783 ledamot af akademien. Då 1794 en täflan utlystes för en stod öfver *Rousseau*, vann M. priset, men den blef icke utförd. Han varldt emellertid professor vid konstskolan på grund af sin seger i täfingen. M. representerade en under hans tid som det högsta anseend, renad, men också kall klassicitet, som ej var fri från maner. (A. L. R.)

Moivre [mwa'vr], Abraham de, fransk matematiker, f. 1667, d. 1754, flydde efter Nantesiska ediktets upphäfvande (1685) till England och bosatte sig i London. Han var medlem af vetenskapsakademierna i London, Paris och Berlin samt utsågs af förstnämnda samfund till skiljedomare i den bekanta striden mellan Newton och Leibniz angående hvem af dem, som var differentialräkningens upphofsman. "Philosophical transactions" innehålla flera afhandlingar af M. Dessutom skref han *Doctrine of chances or method of calculating the probabilities of events at play* (1718; ny uppl. 1738), *Miscellanea analytica de seriebus et quadraturis* (1730) m. m. Hans namn är fäst vid den trigonometriska formeln $\cos n\theta + \sqrt{-1} \sin n\theta = (\cos \theta + \sqrt{-1} \sin \theta)^n$, som är af stor vikt för läran om komplexa funktioner. (I. F.)

Moja'nga, annan namnform för *Majunga* (se d. o.).

Moji, hamnstad på norra udden af japanska ön Kiushiu, vid Shimonoseki-sundet, som skiljer M. från det endast 1, km. aflägsna Shimonoseki. 55,682 inv. (1908). M., som ännu 1890 var föga mer än en by, är med hänsyn till tonalet af ankommande fartyg näst Kobe den förmästa af Japans sjöstäd. 1908 anlöpdes det af 2,343 fartyg om öfver 4,4 ton. Det är i synnerhet stenköl från trakten och andra bergverksprodukter, som utföras härifrån, men äfven bomullsvaror och cement. Däremot införas ris, råbomull, spannmål, mjöl, metallvaror och petroleum. (J. F. N.)

Mojord. Se *Mo 2*.

Moka'lla (*Makalla*). Se *Hadramaut*, sp. 969.

Mokant [maka'nt]. Se *Mokera* sig öfver.

Mokasin. Se *Mockasin*.

Moka'ttambergen, bergsträcka i Egypten ö. om Kairo, en utlöpare från bergen i arabiska öken. Ur dess stenbrott togs materialet till pyramiderna i Gise, och än i dag hämtas där sten till Kairos byggnader. I bergen finnas två förstenade skogar (se *Fossila skogar*, sp. 966, och kartan till art. Kairo). (J. F. N.)

Moke [māk], Henri Guillaume Philippe, belgisk historieskrifvare, f. 1803 i Havre, d. 1862, blef 1835 professor vid Athenaeum i Gent. Hans viktigaste arbeten äro *Histoire de la Belgique* (1839—40; 4:e uppl. 1856) och *La Belgique ancienne* (1855; 2:a uppl. 1860).

Mokëra sig öfver (af fr. *se moquer*), häna, spotskt, hänfullt ge sin förtrytelse luft. —

Mokant [maka'nt], gäckande, hänfull. — **Mokëra** d, stött, förolämpad.

Moke'tt (fr. *moquette*), en mångfärgad sammetsväfnad, som användes till möbelbeklädnad. M. tillverkas på samma sätt som brysselmattor (se d. o.), ehuru af finare material och med kniförsedda nålar, som till tofsar afskära de för brysselväfnaden eljest karakteristiska öglorna. Grundvarp och inslag bestå af starkt, tvinnadt bomullsgarn; den i flera olivfärgade lager förekommande polvarpen, som bildar sammetsstofarna, är vanligen af kamgarn, stundom af bomull, sällan silke. — S. k. tryckmokett är en imitation, åstadkommen med endast ett lager poltrådar, som genom tryckning i många färger försetts med långsträckt mönster, hvilka efter varpens hopväfning antaga sina rätta proportioner. Tryckmokett kan liksom slått sammets och velourstapestrymmattor vävas i två lager öfver hvarandra, d. v. s. tillverkas i två exemplar på en gång i samma väfstol. (G. A. W.)

Mokka (*Mochā*), stad vid Röda hafvet, i arabiska prov. Jemen, 75 km. n. om Bab-el-mandeb, är numera ej stort annat än en by, sedan den på 1600- och 1700-talen lifliga handeln, i synnerhet exporten af kaffe ("Mokkakaffe"), flyttat sig till andra hamnar: Aden, Hodeida och Lohaja. (J. F. N.)

Mokkakaffe (*Pärllkaffe*). Se *Coffea* och *Kaffe*.

Mokkasten l. *Mossagat*, *miner.*, en krypto-kristallinisk varietet af kvarts, uppfyllt af mossliknande, dendritiska, hufvudsakligen af klorit bestående figurer. (Hj. Sj.)

Mokkattillsättning, *tekn. bot.* Se *Kaffesurrogat*.

Moko, *Pennula ecaudata*, *zool.* Se *Hawaiiöarna*, sp. 117.

Mok-p-ho, hamnstad vid mynningen af en djupt inskärande vik i sydvästra Korea, skyddad af framför liggande öar. 9,172 inv. (1897). Hamnen öppnades 1897 för utländsk sjöfart och har där-efter lockat till sig en mängd japaner, som slagit under sig äfven kustfisket. Exporten består mest af ris. (J. F. N.)

Mokşa [mā'kṣa], sanskr., "befrielse" (från självandringen), *ind. relig.*, likbetydande med det till samma ordrot hörande *mukti*. Mokşa är i den indiska religionen och filosofien ett ända från bramansk tid ned till buddismen och de hinduistiska sekterna känt begrepp, innebärande lösgörande och befrielse från världskretsloppet, *samsāra's*, bojor. Som en ständig återfödelse till nya tillvaroformer och i följd däraf en alltjämt upprepad död från dem är *samsāra* inbegreppet af allt tillvarons lidande (det jordiska helvetet), som det är den högsta salighet att vinna befrielse (*mokşa*) från. Tillvaroformernas art och grad bestämmas af de föregående tillvarelsernas handlande (*karman*). Å ena sidan kan man tänka sig denna mokşa möjlig, först när intet vidare handlande är möjligt; men å andra sidan är det enligt indiskt åskådningssätt själfva handlandet, som fjättrar vid *samsāra*. Här finns en motsägelse, som aldrig blifvit löst i den indiska tankeutvecklingen. Det är en från offer- och trolldomstekniken ärfd tanke, när man inför vetandet (*vidyā*) om tingens sanna värde som häfstång för mokşa. Men förvärfvandet af detta vetande blir faktiskt högre maktens ingripande. Ett

absolut vetande redan här i lifvet för fram till *mamukti* ("befrielse här i lifvet"), då endast det arman, som börjat bära frukt, skall löpa ut, men icke skall resultera i någon ny återfödelse. Med döden kommer så fullständig befrielse för den från armans värde frigjorde. — Vetandet, insikten kunde nås på flera vägar: som viktigast har sedan äldsta tider gällt den inre försänkningen, intuitionen, den starkt stegrade själfberaktelsen (*yoga-, dhyāna*), som kunde löpa ut i olika grader af extas med dess följder, allmakt, allvetenhet o. s. v. För de olika religiösa och filosofiska systemen gälla olika medel och vägar för uppnående af slutmålet, särskildt olika arter af spänningar och askes (*tapas*) i olika grader. En fullkomlig hängifvenhet (*bhakti*) för den personligt tänkte guden (*Bhagavant, Kṛṣṇa*) är hufvudvägen inom en af de förnämsta sekterna i hinduismen. Den heliga 8-delade vägen, som ärfts såsom term även i buddismen, omfattade sålunda t. ex. handlande, kunskap, hängifvenhet (*karmamārga, jñānamārga, bhaktimārga*) o. s. v. Buddismen förkastade spänningens väg, men full klarhet fås icke, på hvilka vägar man kan nå *mokṣa* eller *nirvāṇa* (pāl. *nibbāṇa*), som är buddisternas term för mokṣa (se *Nirvāṇa*). Om arten och värdet af det stadium eller den tillvaroform (resp. absolut förintelse), som vinnas i och med mokṣa, har man olika uppfattning efter olika system, sekt och tro. Så t. ex. är mokṣa enligt Čankaras vedantistiska system själfrens medvetande af, att den är förenad med och identisk med det absoluta (*brāhman*) utan vidare individualitet. Sankhyaläran anser, att i och med mokṣa själen ernått klarhet om, att den är skild från materien och att det icke är själen, utan materien, som handlar, samt genom denna insikt känner sig (med bibehållande af individualitet) för öfvert frigjord från materien. I buddismen lägges hufvudvikten på den intuitiva kunskapen i form af extatisk meditation (*dhyāna*), som meddelar trolldomskraft och är det förnämsta medlet att slå in på vägarna till nirvāṇa (se d. o.). Men *dhyāna* kan icke på verksamt sätt utföras, om icke själen genom dygd och lidelsernas undertryckande är förberedd för densamma. I *dhyāna* uppgår då vissheten om de fyra heliga sanningarna om lidandet, lidandets uppkomst (af törsten, lifslust, lidandets upphäfvande medelst törstens upphäfvande och den 8-delade vägen (se *Buddismen*). Slutmålet är den fullkomliga sinnesroen här i lifvet redan (*nirvāṇa*) eller slutligen i döden (*parinirvāṇa*). K. F. J.

Mokṣja, flod i östra Ryssland, biflod till Oka (fr. h.), uppstår i guv. Penza, rinner först i nordlig riktning, därefter i västlig samt upptager fr. v. Zna. 618 km. lång, hvaraf 425 km. äro segelbara. Den lifligaste flodfarten förekommer under högvattenperioden på våren, då M. ofta öfversvämmar sina bräddar. J. F. N.

Mokṣjan, kretsstad i ryska guv. Penza, vid Mokṣjafoden. 10,072 inv. (1897). Talgsjuderier, pottaskefabriker, mjölkvarnar. M. anlades 1535 som en gränstänning till skydd mot tatarer och kalmuckar. (J. F. N.)

Mokuaveveo. Se *Hawaii*.

Mokärnshyttan, en Uddeholms aktiebolag till-

hörig masugn i Nordmarks socken, Värmlands län, vid M. station å Nordmark—Klarälvens järnväg. Se vidare *Uddeholmsverken*.

Mol, kem., beteckning för grammolekyl, d. v. s. ett ämnes molekylarvikt, uttryckt i gram. En mol natriumklorid är således $\text{Na} + \text{Cl} = 23,00 + 35,46 = 58,46$ gr. H. E.

Mola (lat.; grek. *mylē*, eg. kvarnsten), Blåsmola, Drufbörd, Månadskalf, Månkalf, Missbörd, Ofostrig börd, med., är en sjuklig förändring af det befruktade människoägget, hvarvid äderhinnans fransar förvandlats till en mängd större och mindre klara blåsor, i smält påminnande om drufklasar. Något foster finnes vanligen ej i dylika ägg. De afgå oftast i 3—4:e hafvandeskapsmånaden under starka, stundom lifsfarliga blödnigar. Läkarihjälper bör alltid anlitas. Af vikt är att veta, att hos kvinnor, som haft drufbörd, ibland en mycket farlig kraftartad svulst (*chorionepitheliom*) kan uppstå i lifmodern. Oregelbundna blödnigar från underlifvet längre eller kortare tid efter en drufbörd nödvändiggöra därför alltid en undersökning af lifmoderns inre genom sakkunnig läkare. Bvn.

Mola l. *Orthogoriscus*, zool. Se *Klumpfisksläktet*.

Mola [må-] l. *Mola di Bari*, stad i italienska prov. Bari (Apulien), vid Adriatiska hafvet och järnvägen Bari—Brindisi. 13,617 inv. (1901). Gymnasium, oljetillverkning. — Om M. di Gaeta se *Formia* och *Gaeta*. (J. F. N.)

Mola [må-]. 1. *Giovanni Battista M.*, kallad *di Francia*, italiensk målare, enligt uppgift f. 1616 i Besançon, d. 1662 i Rom, lär ofta ha målat bakgrunderna till sin lärares, Albanis, figurtaflor, och äfven utfört sina egna landskap med figurer i Albanis stil, ehuru med ett kallare och torrare föredrag. Bilder af hans hand äro ej kända, men antogs gömma sig bland dem, som tillskrifvas Albani själf. — 2. *Pietro*

Francesco M., italiensk målare, som i sina många efterlämnade arbeten visar sig som en själfständig konstnär. Hans födelse- och dödsår äro ej med säkerhet kända; man vet blott, att han i midten af 1600-talet var mycket ansedd i Rom och målade dels fresker, t. ex. *Josef och hans bröder i Egypten* (i Kvirinalpalatset), dels staffbilder, som finnas såväl i Rom (*Abels död*, i Pal. Colonna; *Hagar och Ismael*, på Capitolium) som norr om Alpena, t. ex. i München, Dresden, Paris (Louvre) och Köpenhamn (*Kristi dop*). Alla dessa äro taflor med små figurer, bredt målade framför en bakgrund af yppiga träd i ett landskap af kraftig totalton. 1 o. 2. C. R. N.*

Mola di Bari [må-]. Se *Mola*.

Molanda, gård. Se *Morlanda*.

Molander, Johan Harald, dramatisk författare, regissör, f. 17 mars 1858 i Stockholm, d. 22



nov. 1900, idkade studier vid Uppsala universitet 1877—81, var anställd som regissör vid Nya teatern i Stockholm spelåren 1884—86 och som intendent vid Nya teatern i Helsingfors 1886—93, ledde



teaterturnéer 1893—94 samt blef intendent 1896 vid Vasateatern och 1898 vid Svenska teatern i Stockholm. Han inlade som kommissarie betydande förtjänst om iverksättandet och ordnandet af teater- och musikutställningen vid Stockholmsutställningen 1897, och han uttänkte äfven planen för de s. k. folk-tåg, som för billigt pris på järnväg förde dit

skaror af besökande från aflägsnare landsänder och från Norge. M. var en skicklig, eburu icke särdeles djup dramatisk författare. Högst står kanske rent af hans förlstingsverk, den lilla fina pastichen *Rocco*, en treaktskomedi (1882), därefter följde *Furstinnan Gogol* (1883), ett sorgespel, som närmade sig modern fransk dramatik, komedien *Vårflod* (1884), skådespelet *Beatrice* (1887), lustspelet *Flirtation* (1893) samt historiebilden *En lyckoriddare* (1900), som egentligen är en dramatisering af hans lifliga och färgrika roman med samma namn (1896; 3:e uppl. 1907), i hvilken han upptagit Lars Wivallius' lefnadshistoria. Alldeles mäterlig var M. som öfversättare, bl. a. af Rostands "Cyrano de Bergerac" på ypperliga alexandriner. Bland M:s berättelser, som samlades efter hans död i *Strödda skisser och berättelser* (1901), finnes en träffsäker karakteristik af en stockholmsk ungar, *Farbror Kuno Ottokar* (från 1891), som tillhör tidens bästa novellistik. M. var känd som en förträfflig teaterregissör, med sinne för det historiska, och som god instruktör. Se O. Levertins inledning till den postuma novellsamlingen.

M:s hustru, skådespelerskan Lydia Sofia Katarina M., född Wessler, f. 1851 i Gäfle, anställd vid Svenska teatern i Helsingfors 1874—94, gift med M. 1888, tillhör Svenska teatern i Stockholm sedan 1901. — Åt skådespelarkonsten ha egnat sig äfven deras son Gustaf Harald M., f. 1888, och hans hustru, Karin Margareta Elisabet M., född Edwertz, f. 1889, bägge 1911 anställda vid Intima teatern i Stockholm. K. W—g.

Molander, Klas Herman, friherre, finsk ämbetsman, f. 17 febr. 1817 i Kesälaks, Savolaks, d. 3 dec. 1897 i Helsingfors, vardt student 1836, filos. magister 1840, auskultant i Åbo hofrätt 1843, förste expeditionssekreterare vid statssekretariatet i Petersburg 1854, direktör för generalguvernörskansliet i Helsingfors 1858, guvernör i Tavastehus län 1865, senator och chef för Kammar- och räkenskapsexpeditionen 1869. Från 1871 till sin död var M. chef för Finansexpeditionen. Som finanschef tog han sällan personligen initiativ till reformer af mera genomgripande art, men verkade genom arbetssamhet och sträng redbarhet indytelserikt till upprätthållande af ett godt finansläge. På hans tid

skedde öfvergången från silfver- till guldmyntfot. I den ömtåliga frågan om den finsk-ryska tulltariffen bevakade han omsorgsfullt Finlands intressen, och i de 1890 tillsatta "blandade kommissionerna" för närmande till Ryssland i tull- och myntväsendet motsatte han sig med hofsamhet och fasthet de ryska förslagen. M. adlades 1863, erhö 1875 geheimeråds titel och upphöjdes i friherlig stånd 1887. M. G.

Moläus, Mattheus, flamsk, af Paulus Bruegel och Jan Brueghel påverkad landskapsmålare, verksam under förra delen af 1600-talet. Han målade med förkärlek små, sirligt utförda och med riktiga staffage försedda vinterstycken, som förvärfvade honom namnet "Snö-Brueghel". En af hans sällsynta målningar, *Nederländsk by vintertiden plundrad af spanska soldater*, eges af stadsmäklare H. Schulz i Stockholm. Jfr O. Granberg, "Trésors d'art en Suède" (1911—12). O. G—

Molärer (af lat. *mōla*, kvarn), bakre kindtänder oxeltänder. Se Tänder.

Molasin, ty. Se Melassfoder.

Mola'ss (fr. *molasse*), *geol.*, lokalbenämning för en i Schweiz förekommande, till tertiärsystemet hörande lagerserie, som hufvudsakligen består af grönnaktig, lös sandsten jämte konglomerat m. m. Äfven själfva sandstenen kallas som bergart m. m. E.

Molas y Casas [må'las i ka'sas], Juan, katolsk dramatiserare, f. 1855 i Barcelona, har skrivit ett 40-tal teaterstycken, öfvervägande komedier och zarzuelas på vers, af hvilka de mest populära äro *Carambolas!* (1876), *Endevant las atzas* (1877), *De Nadal á San Esteve* (1878), *De la terra al s* (1886), *Ral per duro* (1880), *La nit de nu* (1882), *Una senyora sola* (1882), *La hortelana de Born* (1883), *Las cuas*, *Lo rustich Bertoldo*, *La m del inglés*, *La Virgen de las Mercedes*, *Cada cas es un mon*. Han har äfven varit verksam tidskrifts utgivare. Ad. H—

Molatyce [-ti'tje; ry. *Moljatitji*, i äldre litter. vanl. *Malatitze*], ort i östligaste delen af Litauen.



Kartskiss öfver träffningen vid Molatyce. De ostreckade rektanglarna beteckna ryska trupper.

det forna Litauen (guv. Mohilev), bekant genom en skarp strid mellan svenskar och ryssar 1708.

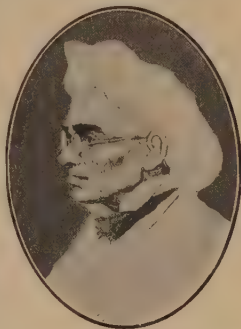
edan Karl XII under väntan på Lewenhaupt långsamt framryckt från Mohilev mot s. ö., på ett afstånd af omkr. 6—7 mil följde af den parallellt med och n. om honom tagande ryska hufvudhären, lände han 22 aug. (g. st.) plötsligt norrut. Då tsaren ungefär samtidigt bröt söderut, stodo 26 aug. svenskarna vid M., ryssarna vid Dobroje, på ett afstånd af knappt $\frac{1}{2}$ svensk mil från hvarandra, skilda af de båda Natopa-(Napa-)åarna samt mellanliggande kärrmarker. Af förplägnadsskäl framskötö svenskarna en afdelning om 1 kavaleri- och 4 infanteriregementen under generalmajor K. G. Roos mera än en half mil längre österut. Ryssarna, som ville draga fördel af Roos' isolering, så mycket mera som marken där var ogynnsam för honom, gjorde 29 aug. ett öfverrumpningsförsök, som dock misslyckades. Roos' afdelning fick nu befallning att draga sig närmare hufvudhären och bröt därför upp på efternatten. Ryssarna upprepade emellertid sitt försök och framträdde på natten mot Roos 8 bataljoner utvaldt infanteri, till en del beridat, och 30 dragon- och skvadroner. Den täta dimman vållade, att dessa dragoner togo miste om vägen och, enligt ryssarnas uppgift, aldrig framkommo till striden. Så mycket mera gynnade dimman det ryska infanteriets dolda framryckning. På morgonen 30 aug. frambröto ryssarna ur töcknet och öfverraskade fullständigt Roos' regementen, som voro sysselsatta med att anordna sina bivacker i den nya ställningen (denna synes å kartskissen). Nu uppstod en häftig och långvarig strid, hvori svenskarna, hårdt anslått, dock lyckades hålla ut, tills förstärkningar anlände från hufvudhären, då ryssarna måste vika. Karl XII lät tacka trupperna för deras tapphet. Förlusterna på båda sidor voro betydliga. Svenskarna förlorade omkr. 1,100, ryssarna erkänna en förlust af 1,566 man, döda och sårade. En af Preobrazjenska gardets bataljoner förlorade nära 70 proc. af sin styrka. Striden, som af ryssarna uppkallats efter Dobroje, var af stor moralisk betydelse, enär den höjde ryssarnas tillförsikt — det var den första offensiven mot Karl XII — och bidrog att utplåna intrycket af svenskarnas seger vid Holowezin. J. P.—i.

Molay [målä], Jacques Bernard de, tempelherrarnas siste stormästare, f. omkr. 1244 i trakten af Besançon, inträdde omkr. 1265 i tempelherrarnas orden och nämnes redan 1296 som dess öfverhufvud. Han var en olörd soldat, men med militärisk kännedom om förhållandena i Orienten; 1306 eller 1307 framlade han en betydande plan till ett korståg och kom därför till Frankrike i tillit till Filip den sköne. Här blef han emellertid offer för konungens planer emot hela tempelherreorden. 13 okt. 1307 häktades han i Paris jämte alla därvarande tempelherrar. Vid förhören 1307 lockades han till åtskilliga medgifvanden om inom orden begångna brott. 1308 tillsattes af påven en inkvisitionsdomstol af kardinaler. Förhören och förhandlingarna drogo ut på tiden. I mars 1314 undergingo han och tre andra högre ordensdignitärer ett sista förhör i Paris inför en ny kyrklig domstol, som dömdo honom till livstidsfängelse. Men uppmanad att offentlig bekänna sin beklännelse, förklarade M., att den under tortyrens pinor blifvit honom aftvingen, samt fritog

sig själf och orden från all skuld. Den villrådiga församlingen uppsköt förhandlingarna till följande dag, men redan samma dags afton blef M. jämte en af sina olyckskamrater på konung Filip's befallning förd till en holme i Seine och där lefvande bränd vid sakta eld. Med beundransvärd lugn skall den äldre mannen ha uthärdat sin kvalfulla död. Sägner berättar, att han under plågorna stämt Klemens V och konung Filip sig till mötes inför Guds domstol, den förre inom 40 dagar, den senare inom år och dag, och samtiden såg Guds straffdomar i de båda furstarnas inom nämnda tider verkligen inträffade dödsfall. — Se Rastoul, "Les templiers" (1905), Finke, "Papsttum und untergang des Templerordens" (2 bd, 1907), Violet, "Les interrogatoires de Jacques de M." (1910) och Thomassin, "Jacques de M." (1912). H. J. H.—t.

Molbech [målbäck]. 1. Kristian M., dansk vetenskapsman, f. 8 okt. 1783 i Sorö, d. 23 juni 1857 i Köpenhamn, blef 1802 student och redan 1804 e. o. tjänsteman vid k. biblioteket i

Köpenhamn, hvilket han tillhörde till sin död, 1812—23 som bibliotekssekreterare och sedermera som förste bibliotekssekreterare (öfverbibliotekariens närmaste man). 1829—43 var M. tillika e. o. professor i litteraturhistoria och 1830—42 medlem af direktionen för k. teatern. 1845 fick han etatsråds titel. — M. var på flera områden en af Danmarks mest produktiva författare, och Rask väckte mycken munterhet genom att som grammatiskt exempel nyttja satsen: "C. M. udgiver mange bøger". Om det icke kan nekas, att åtskilliga af hans arbeten äro mindre väl hopkomna, ja rent af hastverk, måste man likväl ge honom äran af att ha egnat sig åt synnerligen vanskliga uppgifter och börjat företaga, som utan honom knappast kommit i gång. M:s skrifter dela sig i tre stora grupper: historiska, litteraturhistoriska och språkliga, hvartill komma reseskildringar, kritiker, politiska afhandlingar, tidningsartiklar och dikter. Hans tidigaste arbeten af intresse voro de romantiska *Vaarblomster og hedeurter* (1810) och *Ungdomsvandring i mit fædeland* (1811). Bland hans historiska skrifter må nämnas *Historie om ditmarskerkrigen* (1813), *Kong Erik Plogpenning's historie* (1821) och *Fortællinger og skildringer af den danske historie* (intill 1202; 1837—40). Hårtill kom en mängd större och mindre afhandlingar i "Historisk tidsskrift" (om Kristian I, Korfütz Ulfeld, Struensee, hertigdömet Slesvig o. s. v.), hvarjämte han utgaf "Udvalg af hidtil utrykte danske diplomer og breve fra det 14:de, 15:de og 16:de aarh." (1842—43, 1858 tills. med N. M. Petersen), "Kristian V:s dagbøger" (1846), "Uddrag af biskop Bircherods historisk-biographiske dagbøger 1658—1708" (1838—46) och "Christian IV:s egenhændige breve" (I, 1848) och författade en *Historiens philosophie* (1840—41) m. m. Till den danska



litteraturhistoriens område höra *Joh. Ewalds levnet* (1831), *Forelæsninger over den danske poesie* (1831—32) med tillhörande *Studier over Oehlenschlägers poesie* (1850), *Arbej og Bording* (1851) och *Schack Staffeldts levnet* (s. å.) Därjämte utgaf han "Dansk poetisk anthologie" (1830—40, ofullb.), med inledningar om där representerade skaldar, och en serie äldre språkminnesmärken: "Den danske rimkrönike" (1825), "Henrik Harpestrengs lægebog" (1826), "Den ældste danske bibeloversættelse" (1828) och "Herr Michaels tre danske rimværker" (1836). Hit må också räknas "Holbergs comedier" (I, 1843), innehållande de äldsta, med anmärkningar. Mest betydande äro M:s språkliga arbeten. 1811 utgaf han en liten afhandling om danska dialekter och uppmanade personer att insamla dialektord. 1813 offentliggjorde han en *Dansk haand-ordbog*, hvarjämte han utarbetade några bokstäfver till Videnskabernes selskabs stora ordbok och under en lång följd af år var medlem af dess för ordboken tillsatta stora kommission. 1833 utkom M:s *Dansk ordbog* (2 bd; 2:a uppl. 1859), som fyllde ett verkligt behov. Kort därefter utkom hans *Dansk dialectlexicon* (1833—41) samt senare *Dansk glossarium, eller ordbog over forældede danske ord* (1853—57) och *Danske ordsprog, tankesprog og rimssprog* (1850). M. skref äfven många anmälningar af historiska och estetiska skrifter, de flesta intagna i de två tidskrifter han utgaf, "Athene" (1815—17) och "Nordisk tidskrift för historie, literatur og kunst" (1827—36), sedermera samlade i *Blandede smaa-skrifter* (2 bd, 1834—36; ny saml., 4 bd, 1853—56). Som kritiker var M. skarp, icke sällan bitter och oräddvis, och samma lust, som dref honom att ständigt deltaga i litterära fejder, förde honom på äldre dagar in i den politiska diskussionen. I en mängd tidningsartiklar och broschyrer försvarade han Kristian VIII, helstaten och den konservativa ståndpunkten mot de nationalliberale, och särskildt polemiserade han mot "den skandinaviska enhetstanken" (1857) i dennas politiska skepnad, under det att han, liksom P. Hjort, lifligt intresserade sig för en andlig förbindelse mellan nordens folk. M:s svenska intryck återges i hans reseskildringar *Breve fra Sverrige i aaret 1812* (1814—17, 3 bd; "Resa i Sverige 1812 och 1813", 1:a del., 1815; äfven tillagget till 3:e delen är öfv. på svenska af Gravallius under titeln "Kort öfversigt af de serskildte epokerna i Svenska Nationallitteraturens historia", 1817) och *Lund, Upsala og Stockholm i sommeren 1842* (1844). Som bevis på M:s utröttliga flit och mångsidiga författarverksamhet må ytterligare nämnas hans på sin tid mycket lästa *Julegave for børn* (3 årg., 1837—39), *Dansk læsebog* (1832; 9:e uppl. 1862) och *Udvalgte eventyr og fortællinger* (1843; 4:e uppl. 1882). M. har vidare förtjänsten att ha stiftat Den danske historiske forening (1839; han var dess sekreterare under de första tretton åren) och Det holbergske samfund (1842), hvars ledning dock snart öfvergick i andra händer. Som bibliotekarie visade M. mycken insikt och duglighet, men ringa tillmötesgående mot besökande. Hans sinne var på det hela taget tungt och föga öppet för dem, som stodo utanför hans närmaste krets. — M. besökte Sverige första gången 1812, då han hade uppdrag

att spionera här för danska regeringens räkning liksom språkforskaren prof. Nyerup. Emellertid kom han i nära och vänskaplig beröring med en mängd svenskar (Hammarsköld, Atterbom m. fl.) och började redan då det insiktsfulla och utröttliga arbetet på att göra Sverige och den svenska kulturen kända i Danmark, som sätter honom allra främsta ledet af de utlåningar, som verka i denna riktning. — M:s brefväxling med Kamma Rahbek utgafs 1883, hans brefväxling med Grundtvig 1888 och hans bref till hans son 1908. Se J. Ekedahl, "Molbech den äldre och Sverige" (1906) och L. Weibull i "Tidskrift för Skåneland" II. — M:s maka, Johanne Christine M. född Langberg, f. 1800, d. 1879, förde liksom sin make åtskillig korrespondens med svenskar, biskop Reuterdahls bref till henne äro utg. i urva i "Samleren", XXV (1904).

2. Kristian Knud Frederik M., den föregående son, dansk författare, f. 20 juli 1821 d. 20 maj 1888, blef student 1839 samt egnade sig

åt estetiska studier och diktarverksamhet. Redan 1840 vann han universitetets guldmedalj för en estetisk afhandling och utgaf s. å. diktyckeln *Billeder af Jesu liv*. Kort därefter utkommo de romantiska dramerna *Klintonkongens brud* (1845) och *Venusbjerget* (s. å.), båda uppförda på k. teatern, 1848 en liflig reseskildring, *En maaned i Spanien* (2:a uppl. 1855), och 1852 en lyrisk diktsamling, *Dæmring* (3:e uppl. 1856), som utmärker sig för djup känsla, fin smak och fulländad form samt vann en mycket stor spridning. Men den skarpa kritik som J. L. Heiberg underkastade hans sorgespel *Dante* (1852; uppf. med bifall 1888), förmodade honom att under en längre tid hålla sig tillbaka som skald. I stället utförde han en ypperlig översättning af Dantes "Commedia divina" (1851—63; 4:e uppl. 1908—09) med utförliga inledningar och anmärkningar. 1853—64 var M. professor i Kiel i danska språket och litteraturen samt därefter under en följd af år medarbetare i "Dagbladet"; han utgaf 1873 en samling af sina politiska och kritiska artiklar under titeln *Fra danaidernes kar*. Därjämte översatte han med stor smak flera franska skådespel samt författade 1875 *Renteskriveren*, ett lustspel eller en holbergsk studie, som han kallade det, och 1878 skådespelet *Ambrosius* (A. Stub), som gjorde utomordentlig lycka (15:e uppl. 1909; repertoarstycke äfven i Stockholm samt öfv. till tyska, franska och engelska). Detta följdes sedermera af *Faraos ring* (1879) och *Opad* (1881), men intedera vann samma framgång. 1879 utkom en samlad upplaga af M:s dikter (2 bd). 1871—81 var han censor vid k. teatern i Köpenhamn. 1879 blef han filos. hedersdoktor vid Köpenhamns universitet. Hans efterlämnade *Digte* utkommo 1888 och hans brefväxling med H. Bröchner (1825—45) 1902.



Molboer [mål-], inbyggare i Mols (se d. o.).
 Molhumorn tillskriver dem en mängd dumma in-
 fall och påhitt (Molbohistorier) ung. i lik-
 het med forntidens abderiter, svenskarnas Tälje-
 bokar och tyskarnas Schildbürger. En folkbok från
 1700-talet meddelar en *Beretning om de vidt-
 økkende molboers vise gjerninger og tapre be-
 skrifter*. E. Ebg.

Molbohistorier, da. Se Molboer.

Mold [mål'd], köping i engelska grefskapet
 Flint (Wales), vid Dees biflod Alyn. 4,263 inv.
 (1901). Tillverkning af galvaniserad järnplåt, spik,
 revolverar, mineraloljor m. m. I närheten stenkols-
 och blygrufvor. J. F. N.

Moldån *illu'stre*, undervisningsanstalt i Grim-
 ma (se d. o.).

Moldau (tjech. *Wltava*) Böhmens huvudflod,
 uppriinner på Böhmerwald, på 1,180 m. höjd,
 nära bajerska gränsen, flyter till en början i en
 djup dal längs med gränsen från n. v. till s. ö.,
 men vänder sig vid Hohenfurth mot n. samt faller
 ut i Elbe (152 m ö. h.) midt emot Melnik. Den
 är både längre och vattenrikare än Elbe ofvanför
 föreningen. Dess längd utgör 452 km. och dess
 flodområde omkr. 28,000 kvkm. Vid Budweis blir
 floden farbar för mindre fartyg. Dess största bi-
 floder äro till h. Lužnitz och Sázava, till v. Wattava
 och Beraun. (J. F. N.)

Moldau (rum. *Moldova*, efter floden Moldova,
 biflod till Sereht), domo furstendöme, först fritt,
 sedan under turkisk öfverhöghet, 1859 förenadt
 med Valakiet till en stat, som 1861 antog nam-
 net Rumänien. — M. gränsar i v. till Öster-
 rike (Siebenbürgen och Bukovina), i n. till Öster-
 rike (Bukovina) och Ryssland (Bessarabien), i ö.
 till Ryssland (Bessarabien), med floden Pruth som
 gräns), i s. ö. till Donau och Dobrudscha och i s.
 till Valakiet. Areal 38,226 kvkm., omkr. 2 mill.
 inv. Om naturbeskaffenhet, befolkning, näringsgre-
 nar o. s. v. se Rumänien. — M:s äldsta kända
 invånare voro skyter, geter och dacer. Det ut-
 gjorde sedan år 107 jämte Valakiet, hvars öden hi-
 storien igenom varit på det närmaste förbundna
 med M:s, en del af den romerska provinsen Dacien
 (se d. o.), som eröfrades och koloniserades af
 kejsar Trajanus efter två stora fälttåg (101—106),
 hvilka slutade med den äfven öfver M. rådande
 getisk-daciske konungen Decebalus' nederlag och
 död för egen hand. Af strategiska skäl uppgafs
 M. jämte det öfriga Dacien 270 af kejsar Aure-
 lianus, hvarefter landet öfversvämmades af det ena
 barbariska folket efter det andra: goter (efter
 270), hunner (efter 375), gepider (omkr. 450),
 avarer (omkr. 557), slaviska folk, bulgarer (i se-
 nare hälften af 600-talet), magyarer (omkr. 898),
 petjeneger (under 900-talet), kumaner (omkr. 1050)
 och tatarer (i början af 1200-talet). Den under
 romartiden mer eller mindre latiniserade äldre be-
 folkningen drog sig delvis upp till bergstrakterna
 i Siebenbürgen och kvarstannade delvis nere på
 slättlandet, dit under lugnare mellantider återflytt-
 ningar från bergstrakterna torde ha egt rum.
 Naturligtvis uppstod härunder en stark folkbland-
 ning, ur hvilken det nuv. rumänska (valakiska)
 folket framgått. De flesta rumänska nyare for-
 skare bestrida, att huvudmassan af Daciens be-
 folkning flyttades söderut öfver Donau, när den

romerska provinsen uppgafs, och de häfda i stället,
 att M:s och Valakiets nuv. befolkning till sin
 kärna utgöres af ättlingar till romartidens "dako-
 romanska" folk: särskildt betonas, att slaverna
 på slättygden snart rumäniserades, när återflytt-
 ningen från bergstrakterna i n. tog fart först i
 Valakiet (omkr. 1300) och sedan i M. (under 1300-
 talets förra hälft). Därvid bildades ett vojvodskap
 M., enligt traditionen af Dragoș, och en hans
 ättling uppges ha omkr. 1349 förjagats af Bog-
 dan, hvilken räknas som M:s förste oberoende
 furste och lefde ännu 1365. Hans ätt utgick redan
 omkr. 1374 med sonen Latco, och 1375 stiftade
 valaken Peter Muschat en ny dynasti, som
 möjligen var besläktad med den i Valakiet rå-
 dande Basaraba-ätten. Efter täta tronskiften in-
 trädde något mera stadgade förhållanden i M. med
 Alexander den gode (1401—omkr. 1432).
 Han erkände konungen af Polen som sin läns-
 herre — Ungerns konungar gjorde af gammalt
 anspråk på, att Moldau-vojvoderna voro deras va-
 saller — och var gift med en jagellonsk prinsessa;
 af honom sända hjälptrupper stredo i polska hären
 vid Tannenberg (1410). Förvaltningens och hela
 samhällslifvets organisation i M. var till stor del
 hans verk, och han ordnade äfven de kyrkliga
 förhållandena därhän, att prästerskapet i M. mot
 vissa garantier erkände den grekiske patriarken i
 Konstantinopel som sin öfverherde (tidigare hade
 vanligen patriarken i Ochrida innehaft denna ställ-
 ning, som han äfven sedermera tidtals återfick).
 Under Alexanders efterträdare växte för M. faran
 från turkarna, som 1456 afvtungo en furste af M.
 tribut. Kampen fördes med ära och delvis med stor
 framgång af Stefan den store (1457—1504),
 som 1475 vid Racova besegrade en betydande
 turkisk här och äfven tillbakaslog ett par senare
 invasionsförsök. Hans planer att bilda en vidt
 omfattande koalition mot turkarna misslyckades
 emellertid, och M. utsattes 1497 för ett eröfrings-
 försök af polske konungen Johan Albert, hvilket
 energiskt tillbakaslogs af Stefan, som 1498 se-
 gande framträngde norrut ända till Lemberg. Ste-
 fans son Bogdan III nödgades emellertid 1513
 underkasta sig den turkiske sultanen (Selim I) ge-
 nom ett aftal om tribut, dock med full autonomi
 för M. och rätt för befolkningen att fritt välja
 sina furstar. Tronstrider i M. ökade sedan tur-
 karnas inflytande, tributen växte, och de i rask
 följd hvarandra afösende furstarna nödgades hårdt
 utpina befolkningen för att åstadkomma de dryga
 tributsummorna. Bland M:s furstar under denne
 period märkes en grekisk äfventyrare Jakob
 Basilicus (1561—63), som tjänat i Karl V:s
 här, var protestant, studerat i Wittenberg och
 korresponderade med Melanchthon. Det sista näm-
 värda försöket till själfständigt motstånd af M.
 mot turkarna gjordes af Johan den för-
 skräcklige (1572—74). En af hans efterträ-
 dare, Mikael Aron, en döpt jude, förjagades
 af furst Sigismund Báthory af Siebenbürgen, och
 1600 eröfrades M. af Valakiets segerrike härskare,
 Mihail Viteazul (se Valakiet). Efter
 dennes död 1601 täflade polacker och turkar om
 öfverväldet i M.

Bland M:s furstar under 1600-talet var Vasile
 Lupul (1634—53) den märkligaste; han lät

kodifiera landets lagar, ordnade definitivt det rumänska prästerskapets förbindelser med den grekiska patriarken i Konstantinopel, inrättade grekiska munkskolor och upprättade ett boktryckeri, hvarest äfven på rumänska språket tryckta skrifter spriddes öfver landet. Hans efterträdare Stefan Georg (1654—58) slöt förbund med Polen med Karl X Gustaf af Sverige, hvars sändebud Wellingk besökte Jassy 1656. Förjagad af turkarna, sökte han förgäves utländsk hjälp att återfå sin makt vid besök i Berlin och Moskva samt äfven i Stockholm (1665), där han en tid bortåt åtnjöt en svensk pension; han dog utarmad i Brandenburg 1668. Furstarna i M., hvilka nu vanligen buro titeln *hospodar* ("herre"), tillsattes från 1700-talets första årtionde vanligen bland de s. k. *fanarioterna* (se d. o.), den grekiska ämbetsmannaaριστοkratien i turkisk tjänst. Nikolaos Maurokordatos, som på modernert härstamade från Stefan den store, blef 1708 hospodar af M. och var därstädes fanariotväldets förste representant. Han invecklades i häftiga tvister med Karl XII, då denne 1709 efter Poltavaslaget som flyktning kom till M. Redan 1709 aflöstes han af Dimitrij Kantemir (se d. o. 1), som 1711 slöt sig till tsar Peter vid dennes krig mot Turkiet och efter dettas olyckliga utgång måste söka sig en tillflykt i Ryssland. Nikolaos Maurokordatos blef nu för andra gången hospodar (1711—16), och denna värdighet gafs därefter ett århundrade framåt nästan uteslutande åt grekiska f. d. innehafvare af stordrogmanämbetet vid Höga Porten, särskildt inom släkterna Maurokordatos (se d. o.), Ghika (se d. o.) och Kallimachi. Den förtryckta, såväl af godsegaradeln (*bojarerna*) som af de snikne fanariotiske hospodarens utsugna befolkningen började allt villigare lyssna till de ryska anbudet om beskydd. Ryska härar ockuperade landet 1739, 1769—74 och 1789—92; i freden i Kutschuk Kainardji fick M:s befolkning rysk garanti för sina privilegier. Österrikes intervention 1774 räddade M. från att bli en rysk provins, men i stället måste Porten till Österrike afträda det egentligen till M. hörande Bukovina (1775), hvarefter turkiska regeringen 1777 lät mörda hospodaren Grigore Ghika, som misstänktes för stämplingar med Ryssland. Det ryska inflytandet stadgades emellertid 1802 genom en Porten aftvungen "hatt-i-scherif", som bestämde, att M:s (och Valakiets) hospodarer skulle utses för 7 år och under ämbetstiden ej kunde afsättas utan samtycke af ryske ambassadören i Konstantinopel. Då den ryskinnade hospodaren Alexander Murusi (1802—06) afsattes efter fransk påtryckning, besattes M. af en rysk här, och i freden i Bukarest 1812 erhöill Ryssland det till M. förut hörande Bessarabien (landet mellan Pruth och Dnjestr). — Fanariotväldet i M. (liksom i Valakiet) upphörde 1821 i samband med Alexander Ypsilantis' resning, ett grekiskt företag, som iscensattes i M. och åsyftade att upprätta ett nygrekiskt väld öfver hela Balkanhalfön. Den rumänske patrioten Todor Vladimirescu slöt sig först till rörelsen, men bröt snart med Ypsilantis och arbetade i stället för rent rumänsk-nationella syften. Porten besöt då att bryta med de opålitlige fanarioterna och tillmötesgä rumänernas nationella sträfvan den ge-

nom att för framtiden ge dem inhemska furstar. Ioan Sturdza, en infödd bojar, blef hospodar af M. (1822—28), men det ryska inflytandet fortsatte; genom fördraget i Akjerman (1826) måste Porten medge, att hospodarna för framtiden skulle väljas af en bojarförsamling och bland den (för Ryssland i allmänhet vunna) inhemska bojaradeln. Hvertill 1829 genom freden i Adrianopel kom bestämmelsen, att valet skulle gälla för lifstid. Den ryska ockupationsarmén kvarstannade till 1834 och landets regent under denna tid var den ryske generalen greve Pavl Kiselev (se d. o. 1), som genomförde en mängd nyttiga förvaltningsreformer, samlade i *organiska reglementet* af 1832. Af hänsyn till bojarerna åtgjordes emellertid föga för att råda bot för de inrotade sociala missförhållandena, och den faktiska makten förlades, trots skenfagra konstitutionella former, hos ryske ambassadören i Konstantinopel och Rysslands konsul i Jassy. Hospodar blef Mihail Sturdza (1834—49). Under hans regering växte, trots furstens undfallenhet för rysk inblandning, den nationella rörelsen oafhängigt och gjorde sig märkbar främst inom undervisningsväsendet och litteraturen. 1848 års revolutionsrörelser spridde sig snart från rumänerna i Ungern och Siebenbürgen till deras landsmän i M. och Valakiet samt antog där väsentligen en antirysk prägel. I M. kväfdes rörelsen af Sturdza redan vid första utbrottet (27 mars); dess flesta ledare fängslades och deporterades. Deras frissnande nationella program, framlagdt i ett par broschyrer af Mihail Kogalniceanu (se d. o.), fick för den närmaste tiden ingen praktisk betydelse (utöver att dess författare måste fly ur landet). Sedan den längre hunna revolutionsrörelsen i Valakiet kväfdes med ryska vapen, återställdes i allt väsentligt den gamla regimen genom fördraget i Balta-Liman (1849), som emellertid inskränkte hospodarens ämbetsstid till 7 år och ersatte den nominellt folkvalda representationen med en af hospodaren utsedd rådgifvande församling (*divan*). Sturdza nedlade regeringen och efterträdades af Grigore Ghika (se Ghika 3). Hans kloka och reformvänliga styrelse afbröts af den ryska ockupationen vid Krimkrigets början 1853, snart följd af en österrikisk, som varade till krigets slut genom Parisfreden af 30 mars 1856. Däri stadgades, att de ryska protektoratet skulle ersättas af de fördragslutande makternas samfälliga garanti för M:s (och Valakiets) privilegierade ställning under Turkiets suzeränitet. M. återfick ett stycke af Bessarabien. En europeisk kommission skulle samlas i Bukarest för att revidera båda furstendömenas lagar och förhandlingar i samverkan med för alla samhällsklasser verkligt representativa "divaner", hvarefter den nya ordningen skulle definitivt fastslås i en konvention mellan makterna och en i öfverensstämmelse därmed af sultanen utfärdad "hatt-i-scherif". Kommissionens och divanernas arbeten resulterade i ett förslag om de båda furstendömenas förening under en utländsk furste och med gemensam representation, men konventionen mellan makterna (i Paris 1858) återgick till systemet med skilda furstar och folkrepresentationer för M. och Valakiet, som dock officiellt skulle kallas "De förenade furstendömena" och genom en "central-

mission" med sätte i Fokschany bereda gemensamma ärenden för afgörande i hvardera folkrepresentationen. Till hospodar valde emellertid båda representationerna, M:s 17 jan. 1859 och Valakiet's 5 febr. s. å., samme man, öfverste Alexandru Ioan Kusa (se d. o.), makterna godkände sept.) valen, och sedan Kusa (som hospodar tillad Alexandru Ioan I) 4 dec. 1861 behållit Portens samtycke till att inrätta för båda furstendömena gemensam ministär och folkrepresentation, kunde enhetsverket slutgiltigt genomföras och det nya furstendömet Rumänien proklameras. Om M:s senare öden se Rumänien (Historia). Jfr äfven Valakiet.

Litt.: A. D. Xénopol, "Histoire des roumains" 2 bd, 1896; förkortad fransk uppl. af hans på rumänska utgifna arbete "Istoria rominilor", 6 bd, 1888—93; Miller, "The Balkans" (1896), och Morga, "Geschichte des rumänischen volkes" (2 bd, 1905). Se vidare bibliografi till art. Rumänien.

V. S. g.

Molde, stad n. om M.-fjorden, på 62° 44' n. br. Romsdals amt, Norge. 2,142 inv. (1910). M.

en sällsynt naturskön landsväg till Sunddals- och Batn-fjordarna. M., äldst af Romsdalens städer, nämnes 1614 som lastageplats, fick 1742 stadsrättigheter och eget vapen samt blef själfständig tullstation. 1808 fanns vid M. ett batteri om 4 kanoner, som dock slopades 1812; men 1814 hade ett nytt batteri om 11 kanoner uppförts, hvilket likväl för länge sedan raserats. — Se J. A. Schneider, "M. og Romsdalen" (1905). K. V. H. L. W. son M.

Moldefjord, stundom tills. med sin inre fortsättning kallad Romsdalsfjord (se d. o.), är den breda, djupa, rikt förgrenade fjord, som alldeles utanför staden Molde skjuter in i Romsdals amt, Norge. Från M:s yttre, omkr. 8 km. breda parti utgå 3 långa, smala fjordar, nämligen den egentliga Romsdalsfjord i s. ö. samt Panefjord och Langfjord i n. ö.; ung. rätt i s. sträcka sig de mindre Trestfjord och Tommerfjord. I M. liggä öarna Tautra, Sekken, Bolsö och Veö; på den sistnämnda låg under medeltiden en stad. K. V. H.

Moldenbatteriet. Se Hammerfest.

Moldenhawer. 1. Daniel Gotthilf M., dansk lård, f. 1753 i Königsberg, d. 1823, blef professor i teologi vid Kiels universitet 1777 och efter en längre utländsk resa i Frankrike och Spanien 1784 förflyttad till Köpenhamn, där han var professor till 1805. 1788 blef han överbibliotekarie vid k. biblioteket, som under hans ledning utvidgades till tredubbelt omfång. Dessutom uppgjorde han planen till dess stora katalog och fick arbetet till hälften färdigt. 1790 blef han medl. af kommittén för universitetets och de lärda skolornas omorganisation och var 1805—17 medlem af direktionen för dessa anstalter. Fastän utomordentligt lård, författade han blott några få historiska afhandlingar. — 2. Johann Jakob Paul M., den föregående broder, tysk växtanat. f. 11 febr. 1766 i Hamburg, d. 22 aug. 1827 i Kiel som e. o. professor. M. är en af dem, som i början af 1800-talet nydanade växtanatomen. Hans stora arbete *Beiträge zur anatomie der pflanzen* (1812) innehåller goda iakttagelser och för vetenskapen afgörande upptäckter i växternas mikroskopiska byggnad.

3. Johannes M., sonson till M. 1, dansk blindpedagog, f. 14 juli 1829 i Köpenhamn, d. där 22 mars 1908, egnade sig först åt studiet af sinnesslöa, men kallades 1858 till föreståndare för statens blindinstitut i Köpenhamn, hvilket han fullständigt omorganiserade och 1898 utvidgade med en förskola vid Kalundborg. 1862 bildade han Foreningen til at fremme blindes selvvirksomhed, i hvilken han till sin död förblef den ledande kraften. Från föreståndarbefattningen fick han afsked 1905. För hela det nordiska blind-



Molde med Moldefjorden och i bakgrunden Romsdalsfjeldene.

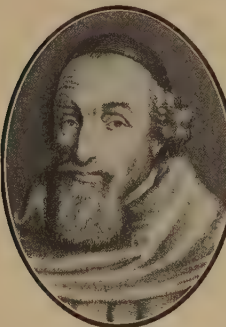
är bekant för sitt sköna läge uteder en fjällsluttning, från hvars krön man har en storartad utsikt öfver fjorden med Romsdalsfjeldene i bakgrunden (se fig.). Klimatet är förvånande mildt. Den oregelbundet byggda staden med sina täcka trädgårdar, sin vackra park och sina villor i frodig omgivning erbjuder en tilltalande anblick. Där råder under säsongen synnerligen liflig turisttrafik. M. har ganska betydlig handel, hufvudsakligen export af klippfisk, sill och smör. Den har 3 banker, och där utkomma 3 tidningar. M. är en ämbetsmannastad, sätte bl. a. för amtmannen och förläggningsort för Söndmöres regemente. I M. liggä Romsdals amtsjukhus och det 1713 upprättade Reknes' hospital för spetälska, 1897 omdanadt till sanatorium för tuberkulösa, Norges första folksanatorium. Från M. gård i stadens östra del leder längs Fanestränden

väsendet har M. haft stor betydelse dels genom att han tagit en ledande del i alla nordiska abnormsakskongresser 1872—1903, dels som en af grundläggarna och redaktörerna af "Nordisk tidsskrift för blinde-, dövstumme- og idiotskolen" (1872—84) och den ännu fortgående "Nyt tidsskrift for abnormvæsenet" (1899—1908). Institutet i Köpenhamn och M:s sätt att meddela hjälp åt vuxna blinda ansågos länge som mönstergilla. Hans uppsatser finnas spridda i kongressförhandlingar och tidskrifter. Särskildt utgifna äro bl. a. *Zweck und aufgabe der blindenanstalten* (1858; sv. öfv. med tillägg af O. Åstrand s. å.) och *Det kongelige blindeinstituts historie* (1905). Se J. Plesner i "Nyt tidsskrift" (1908). 1. E. Ebg. 2. C. Lmn. 3. G. Å.

Moldöva, flod och furstendöme. Se **Moldau**.

Moldöen, fiskeläge i Ulvesundet mellan Vaagsö och fastlandet vid mynningen af Nordfjorden, Nordre Bergenhus amt, Norge. 555 inv. (1910). M. är en knutpunkt för västkustens ångbåtstrafik och lokaltrafiken på Nordfjorden. Post- och telegrafstation. K. V. H.

Molé [måle]. 1. Mathieu M., fransk statsman, f. 1584, d. 1656, var liksom sin far och varfar en tid "conseiller"



tid afägsnad från makten, blef M. likväl snart åter sigillbevara e samt behöll detta ämbete till sin död. Hans memoarer utgafvos i Paris 1854—56 af Champollion-Figeac. — 2. Louis Mathieu M., greve, den föregående ättling, fransk statsman, f. 1781 i Paris, d. 1855, son till Molé de Champollion, president vid parlamentet i Paris, giljotinerad under revolutionen. M. gjorde sig först känd genom ett arbete, *Essais de morale et de politique* (1806), som ledde Napoleons uppmärksamhet på den unge författaren. M. gjorde därefter hastig lycka på ämbetsmannabanan, blef 1807 prefekt i departementet Côte-d'Or, 1809 chef för bro- och vägbyggnadsstyrelsen (directeur des ponts et chaussées) samt greve och 1813 justitieminister. Efter Napoleons fall, 1814, drog M. sig någon tid tillbaka från det politiska lifvet, men under de "hundra dagarna" (1815) utnämndes han åter till chef för bro- och vägbyggnadsstyrelsen och fick behålla detta ämbete äfven efter Ludvig XVIII:s andra återkomst. 17 aug. 1815 kallades M. till ledamot af pärskammaren och visade sin tacksamhet mot bourbonerna genom att rösta för marskalk Neys död. 1817 blef M. marinminister, men måste afgå 1818, då hertig Richelieus kabinett föll. Som ledamot af pärskammaren

fortfor han likväl att deltaga i statsärendena och vann anseende som en af det konstitutionell-royalistiska partiets bästa talare. Efter julirevolutionen (1830), då detta parti kom till makten, bl. M. en af Frankrikes ledande män. Han var utrikesminister aug.—nov. 1830 och konseljpresident (samt tillika utrikesminister) april 1836—maj 1839. Äfven sedan hans kabinett fallit, 9 maj 1839, fortfor han att som en af pärskammare erfarnaste, kunnigaste och vältaligaste medlemmar utöfva stort inflytande. Till sina åsikter var han moderat-liberal och bemödade sig, fastän förgäfvat, att åstadkomma försoning mellan partierna. Han invaldes 1840 i Franska akademien. Under andra franska republiken (1848—51) var han ledamot af konstituerande och lagstiftande nationalförsamlingarna. Efter statskuppen i dec. 1851 drog han sig alldeles tillbaka från det politiska lifvet. 1 o. 2. E. W.

Molek. Se **Molok**.

Molekyl [målékyl; af lat. *mole'cula*, dim. af *moles*, massa]. Detta ord har länge förekommit i fysiska och kemiska arbeten, i synnerhet hos franska författare, men har haft den tämligen obestämd betydelsen af en liten partikel. 1811 uppställd Avogadro satsen, att alla gaser bestå af små massenheter, *molécules intégrantes* i. molekyler enligt nyare terminologi, minsta själfständiga masspartiklar, hvilka hos alla gaser under samma tryck och temperaturförhållanden förekomma i lika stora antal på samma volym. Dessa fysiska molekyler äro sammansatta af ännu smärre massenheter, *molécules élémentaires* i. atomer (se Avogadros lag). Avogadros lära infördes i kemien af italienske kemisten St. Cannizzaro (se denne). Enligt den ännu gällande läran är molekylarvikten M af en gas med tätheten D (torr luft af samma temperatur tagen som enhet) gifven genom formeln: $M = 28,96 \times D$.

Molekylarvikten (se d. o.) anger således molekylnas relativa vikter. Med molekylarvolymen (se d. o.) förstår man kvotienten mellan egentlig vikt och molekylarvikt. Om de minsta partiklarnas absoluta massa och dimensioner säga däremot dess värden ingenting. Emellertid har man lyckats att redan komma till ganska exakta resultat ang. de verkliga molekylnas konstanter. Den öfre gränsen för molekylnas dimensioner har man redan för en längre tid sedan försökt att fastställa. Bl. a. har man undersökt, i hvilken grad vägda substansmängder kunna utbredas till tunna hinner, t. ex. guld eller olja (på vatten). Genom flera dylika metoder fann man öfre gränsvärden af omkr. $5 \cdot 10^{-7}$ mm.

Molekylnas storlek kan bestämmas genom mätning af deras volym. Om molekylna i en gas massa intaga en mätbar volym, så måste denna äga ett visst inflytande på giltigheten af Boyle-Mariottes lag (se Mariottes lag). För hvarj gas, som vid atmosfärstryck och 0° under normala villkor intager volymen $v = 1$ liter, skall under alla förhållanden af tryck p och temperatur T gälla

$$v \cdot p = 0,00366 \cdot T.$$

Denna lags giltighet skulle vara absolut, om gasmolekylna själfva intoge någon volym och om de ej skulle utöfva någon attraherande verkan på hvarandra. Faktiskt erhåller man ur den uppmätt gasvolymen v den volym, som står till förfogand för kompression, om man subtraherar den af molekylna intagna volymen b . På grund därav ingå

van der Waals' ekvation (se Gas, sp. 772) i t. f. v termen $v-b$. Korrektionsvärdet b kommer så mycket mer i betraktande, ju mindre den volym är, hvilken gasen befinner sig, och kan därför först vid låga tryck nog bestämmas. Budde har beräknat, att t. ex. i vätsgas vid 760 mm. Hg är $b = 0,00062$. Som van der Waals sedan har visat, är b att upptäcka icke som molekylernas sammanlagda volym, utan som dess fyrdubbla värde. Mycket nära öfverensstämmande värden för b får man ur Clausius-Mosottis formel

$$\frac{b}{4} = X = \frac{D-1}{D+2},$$

där D betyder dielektricitetskonstanten (se d. o.).

Enligt den kinetiska gasteorien (se d. o.) kan man beräkna, att summan af alla vätemolekylernas tvärsnitt i 1 kubcm. vid 760 mm. tryck är 9,500 kubcm. Om x är kanten hos en molekyl, hvars form må antagas vara en kub, så måste $x \cdot 9,500$ utgöra molekylernas totalvolym och således vara lika med $\frac{1}{4} \cdot 0,00062$. Därur följer $x = 1,6 \cdot 10^{-8}$. — Ur värdet på dimensionen för en molekyl får man antalet molekyler per grammolekyl, hvilket antal enligt Avogadros sats måste vara oberoende af gasens natur. Ur det ofvan angifna värdet på sidolängden af en kubformig molekyl, $1,6 \cdot 10^{-8}$, följer för molekylens volym värdet $4,1 \cdot 10^{-24}$ kubcm. Eftersom hos 1 kubcm. väte molekylernas volym är $\frac{1}{14} \cdot 0,00062$ kubcm., så är värdet på 1 grammolekyl väte 22,400 gånger större. Man erhåller således en volym af 3,47 kubcm. för en grammolekyl väte, och dividerar man detta värde med den ofvan angifna volymen för en enskild molekyl, så erhåller man antalet molekyler per grammolekyl $= 0,85 \cdot 10^{24}$.

Genom dylika räkningar kunna konstanterna för alla gasmolekyler bestämmas. Några af de viktigaste anges i följande tabell:

	Vätgas	Syrgas	Koldioxid
Specifik vikt (molekylarvikt) af-rundad	2	32	44
Molekylernas medelhastighet per sekund	1,844 m.	461 m.	393 m.
Molekylernas diameter i $\frac{1}{1000}$ mm.	$\mu = 0,000001$		
Molekylernas absoluta viktigr.	$20 \cdot 10^{-25}$	$32 \cdot 10^{-25}$	$44 \cdot 10^{-25}$

Man finner således, att vätgasmolekylerna röra sig med den utomordentligt stora hastigheten af 1,84 km. per sekund. För andra gaser af molekylarvikten M beräknas hastigheten v enligt formeln

$$v = \frac{261 \cdot 100}{\sqrt{M}}$$

En gasmolekyl med molekylarvikten M väger $M \cdot 10^{-24}$ gr. (Loschmidt 1865; van der Waals). För de största kolloidmolekylerna antar man en molekylarvikt af ungefär 100,000. En sådan, relativt stor molekyl väger således ej mer än 10^{-19} gr. Löses t. ex. 1 mg. glykogen i 1 liter vatten, innehåller hvarje kubikmillimeter 10^{10} molekyler.

Genom det af Zsigmondy och Siedentopf konstrue-

rade ultramikroskopet har det blifvit möjligt att synliggöra åtminstone de största af materiens själfständiga masspartiklar. De minsta partiklar, som genom denna metod kunna göras synliga, äro af dimensionen $4-7 \cdot 10^{-7}$ cm. Se vidare Kolloider, Molekylarhypotes och Ultramikroskop. H. E.

Molekylarattraktion, fys. Se Molekylar-rörelse.

Molekylarbygggnad, Molekylarstruktur, kem. Se Konstitution 4.

Molekylföreningar 1. Molekylföreningar, kem., kemiska föreningar mellan två eller flera själfständiga molekyler. Man har kunnat framställa de flesta organiska föreningars konstitution på grundval af valensläran och regeln om de konstanta proportionerna, men för många organiska ämnen har man ej lyckats finna formler, som stå i öfverensstämmelse med kemiens nuv. grundsatser om atomernas valenskrafter. Vatten och salter äro i och för sig mättade föreningar, hos hvilka hvarje atom binder så många atomer eller radikaler, som motsvara atomernas normala värdighet. Det oakadt utgöra t. ex. så typiska molekylföreningar som de kristallvattenhaltiga salterna kemiska föreningar af definierad sammansättning enligt regeln om de multipla proportionerna. Likaså kan den neutrala amoniakmolekylen NH_3 addera sig till mättade beständiga salter, t. ex. kopparsulfat och vissa metallsalter bilda fortlöpande serier med 3-6 molekyler ammoniak (se Metallamoniakföreningar). Molekylföreningar äro visserligen i allmänhet ganska labila, d. v. s. de sönderfalla lätt i sina komponenter; någon annan skillnad mellan atomföreningar och molekylföreningar kan emellertid icke anges än den, att de förra hittills ha låtit bringa sig i öfverensstämmelse med valensläran, hvilket icke är fallet med de senare. Det fattas icke försök att teoretiskt förklara molekylföreningarna. Alla dessa gå ut på antagandet af särskilda svagare valenskrafter, hvilka ha fått namnet restvalenser, bivalenser eller co-valenser. Man har verkligen hos de flesta molekylarter, som ingå i molekylföreningar, skäl att anta, att det finnes ännu fler valenskrafter kvar. Så t. ex. i amoniak, där 2 affiniteter finnas utom de 3 valenser, som binda väte; vidare i vatten, hvars syreatom kan uppträda fyrvärd. I allmänhet är det en positiv och en negativ atom eller radikal, som samtidigt adderar sig till den neutrala molekylen, exempelvis H och Cl till NH_3 eller alkohol. Man kan därför uppfatta NH_3 och CH_3OH som amfotera elektrolyter. En f. n. ganska uppmärksammas systematik för vissa grupper af molekylföreningar har lämnats af tyske kemisten A. Werner. H. E.

Molekylarhypotesen, kem., kallas den redan af de grekiske filosoferna införda upfattningen, att materien ej utfyller rummet kontinuerligt, utan att den är sammansatt af själfständiga partiklar af visserligen små, men bestända, ändliga dimensioner. Dessa partiklar kallas numera molekyler (se d. o.). I mellanrummet mellan molekylerna antas befinna sig ett ämne, som af fysikerna kallas eter. Afståndet mellan molekylerna måste vara störst hos gaserna, mindre hos vätskor och fasta kroppar. Hos alla ämnen antas molekylerna befinna sig i en ständigt, liflig rörelse (se Molekylarrörelse),

som emellertid upphör vid den s. k. absoluta nollpunkten, —273°. För den nyare kemiens utveckling har molekylarhypotesen varit af största betydelse och har lett till ett stort antal viktiga konsekvenser; så hvilat t. ex. den kinetiska gasteorin (se d. o.) på antagandet af materiens diskontinuitet. Äfven hos sådana företeelser, som kunna framställas rent termodynamiskt, således utan införandet af speciella hypoteser om materiens beskaffenhet, har den molekylarteoretiska (kinetiska) framställningen den afsevärda fördelen, att den ger en tydlig bild af fenomenet. — Intill början af 1900-talet voro naturvetenskapens molekyler rent hypotetiska. Under de senare åren har emellertid antagandet af själfständiga molekyler fått starka experimentella stöd, i synnerhet genom studiet af den s. k. Brownska molekylarrörelsen (se Kinetisk gasteori) och genom vissa fenomen hos radioaktiva ämnen. Se vidare Molekyl.

H. E.

Molekylarkrafter, *fys.*, krafter, som antagas vara verksamma mellan en kropps minsta delar, molekylerna. Liksom man för förklaring af den inverkan på afstånd, som en kropp utöfvar på en annan (t. ex. solens inverkan på planeternas rörelser), antagit tillvaron af krafter, har man äfven för att förstå de förändringar i form eller andra egenskaper en kropp kan undergå nödgats antaga molekylarkrafter. Dessa skilja sig från de förnämnda krafterna däriigenom, att de i olikhet mot dessa utöfva märkbara verkningar endast på ytterst små (molekylära) afstånd. Sålunda sammanhållas t. ex. delarna i en fast kropp af molekylarkrafter. Om man nämligen sönderdelar kroppen och lägger delarna intill hvarandra i samma läge som förut, häfta de icke mer vid hvarandra, hvilket visar, att den kraft, som före delningen sammanband dem, icke är märkbar ens på det ringa afståndet mellan de intill hvarandra lagda klyfningsytorna. Den mellan två kroppar varande växelverkan K kan utvecklas i en serie af formen

$$K = \frac{b}{r^2} + \frac{c}{r^3} + \frac{d}{r^4} + \dots,$$

där r är afståndet mellan kropparna och b , c , d äro konstanter, som bero af kropparnas beskaffenhet. Den första termen representerar den newtonska attraktionen. De öfriga termerna representera de molekulära krafterna, hvilka — som formeln visar — raskt aftaga med afståndet. Omskrifver man kring en molekyls medelpunkt en sfär, hvars radie är lika med det största afstånd, på hvilket molekylarkrafterna verka, kallas denna molekylen *verkningsssfär*. Enligt Quinckes experiment är denna sfärs radie 50×10^{-6} mm. Denne forskare iaktog stighöjden hos vatten mellan två glasplattor, hvilka voro täckta med lika, kilformiga silfverskikt. Plattorna ställdes på ett litet afstånd från hvarandra, så att öfverallt silfverskikt med lika tjocklek befunno sig midt emot hvarandra. Stighöjden aftog med växande tjocklek hos silfverskiktet. Detta aftagande kunde iakttagas ända till en tjocklek af 50×10^{-6} mm. Därför drog Quincke den slutsatsen, att de molekylarkrafter, som utöfvas af glaset på vattnet ännu på detta afstånd, äro märkbara. Verkningsfärens radie anges sålunda af detta afstånd.

D. S-t.

Molekylärmagneter, *Elementärmagneter*,

fys., kallades i den äldre teorien för magnetismen molekylerna i en magnetisk kropp, emedan man föreställde sig dessa som verkliga magneter med skilda nord- och sydmagnetiska fluida. Genom detta antagande lyckades man nämligen förklara det kända förhållande att, om en magnet sönderdelas i flera delar, hvarje särskild del erhåller magnetiska egenskaper och framvisar två poler, en nord- och en sydpol. Jfr Magnetism och Molekylarströmmar.

R. B.

Molekylärrefraktion, *fys.* Se Refraktion.

Molekylärrörelse, *fys.*, *kem.*, kallas den rörelse, som molekylerna antagas befinna sig i och som hos större molekylarkomplexer direkt kunnat observeras. Hypotesen, att gaserna bestå af materiella partiklar, som äro i ständig, liflig och rätlinig rörelse, uttalades 1738 af D. Bernoulli. Under 1800-talet, i synnerhet dess senare hälft, har sedan denna hypotes utvidgats till en omfattande, fruktbar och numera i hög grad genomarbetad teori, den s. k. *kinetiska gasteorin* (se d. o.). Molekylernas rörelse och attraktion bestämma aggregationstillståndet hos hvarje ämne. Hos fasta kroppar är molekylarattraktionen på grund af molekylernas relativt ringa afstånd från hvarandra mycket stor. Hos dessa ämnen befinna sig molekylerna således i ett stabilt jämviktsläge och kunna röra sig endast i svängningar kring detsamma, emedan molekylärrörelsen ej är stor nog att öfvervinna molekylernas attraktion; på grund däraf äga dessa substanser en själfständig form. Hos vätskor befinna sig molekylerna på relativt större afstånd från hvarandra och äga därför större rörlighet. Hos vätskor kan genom molekylärrörelsen attraktionen mellan de närmast liggande molekylerna öfvervinnas, men ej totalattraktionen, och molekylerna befinna sig i ett labilt jämviktsläge. Dessa ämnen äga därför ingen själfständig form, men en af det yttre trycket nästan oberoende volym. Hos gaser är molekylärrörelsen störst; den har kunnat nog fastställas. Enligt den kinetiska gasteorin är t. ex. medelvärdet för vätsgamolekylernas fria väglängd $0,000185$ mm. Se vidare Molekyl.

H. E.

Molekylärströmmar, *fys.*, kallas de elektriska strömmar, hvilka enligt Ampères teori för magnetismen kretsas omkring molekylerna i de kroppar, som kunna bli magnetiska. Se Elektromagnetism.

Molekylärteorien, *kem.* Se Kinetisk gasteori, Molekyl och Molekylarhypotesen.

Molekylärvikt, *kem.*, molekylernas relativa vikt (resp. massa) i förhållande till en normalvikt. Enligt Avogadros regel innehålla de olika gaserna (vid samma temperatur- och tryckförhållanden) per volymenhet samma antal molekyler; således måste gasernas täthet förhålla sig som deras molekylarvikter. Tätheten D hos en gas anges vanligen i förhållandet till atmosfärisk luft af samma temperatur och tryck; eftersom luft är $14,49$ gånger tyngre än väte och eftersom en molekyl af denna gas består af 2 atomer, hvilas massa har antagits som enhet, så gäller för molekylärvikten M af en gas, hvars täthet är D , ekvationen:

$$M = 28,98 \cdot D.$$

Noggranna mätningar med ämnen, som vid vanlig temperatur äro gaser, utföras så, att man väger

å lika stora och lika tunga, med kranar försedda kaskolvar, af hvilka den ena evakueras och tjänstgör som motvikt mot den andra, som är fylld med gasen. Svårigheten med denna metod, som angafs af Regnault, består däri, att glasballongerna måste ha stora dimensioner, för att tillräcklig noggrannhet i viktbestämningen skall kunna ernås. Enligt Dumas bör man väga gasen resp. ångan icke som sådan, utan införa ämnet i fast eller flytande tillstånd i ballongen och låta ämnets förgasning ske vid en konstant temperatur, som ligger något öfver dess kokpunkt. Därvid utdrifves luften ur ballongen genom ångan. När förgasningen har skett, tillsättes kolfven, och temperatur samt barometerstånd antecknas. Genom vägning får man reda på ångans vikt; då man dessutom känner dess volym och dess tryck vid en viss temperatur, kan man således beräkna dess täthet.

Vid Gay-Lussacs metod mäter man icke mängden ånga, som fyller en bestämd volym, utan tvärtom volymen, som intas af en viss mängd ånga vid visst tryck och temperatur. Äfven denna metod förutsätter, att man kan väga ämnet i fast eller flytande form. Metoden utföres så, att den äfvägd mängden substans införes i ett upptill slutet, i kbcm. indelat glaströr, som är nedfördt i kvicksilfver och själfv fyllt därmed. Röret måste vara omgivet af en mantel, som tillåter, att under försöket en bestämd konstant temperatur hålles. Det införda ämnet öfvergår i ånga, som undantränger kvicksilfret. — En förbättring af denna metod under användande af längre rör har angetts af A. W. von Hofmann. —

Den bekvämaste och mest använda metoden har införts af V. Meyer 1878. Förfarandet består däri, att man uppvärmer ett cylindriskt kärl *k* (fig.) med lång hals *h* till konstant temperatur. Kärlets öfre del förernas med ett i kbcm. indelat mättrör *g*, hvarefter den i ett litet slutet rör befintliga substansen nedsläp- pes genom den med propp försedda öppningen *a* i den nedre delen af kolfven *k*. Där öppnar sig det lilla röret, substansen antar gasform och uttränger en volym luft lika stor som den bildade gasens egen volym. Luftmängden går öfver till mättröret, där volymmätningen på vanligt sätt utföres. Förfarandet har den stora fördelen, att det kan användas upp till alla temperaturer, för hvilka hållbara och täta kärl kunna framställas, och vidare, att man

ej behöver känna ångans temperatur, endast denna är konstant under försöket.

Under en längre tid har man kunnat mäta endast gasernas molekylarvikter. Först under 1880-talet lyckades man, på grund af Raoult's

och van't Hoff's arbeten, utföra molekylarviktsbestämningar äfven hos lösta ämnen. Dessa grunda sig på följande faktum. Om en lösning (t. ex. alkohol, löst i vatten) befinner sig i ett kärl, hvars väggar äro så beskaffade, att de släppa igenom lösningsmedlets, men ej det lösta ämnets molekyler, och om detta kärl är omgivet af det rena lösningsmedlet (vatten), så utöfvar det lösta ämnet ett visst tryck på kärlets väggar. Detta s. k. "osmotiska tryck" är lika stort som det tryck, hvilket det lösta ämnet skulle utöfva, om det vore i samma volym närvarande i gasform. Det osmotiska trycket kan mätas direkt, men dylika mätningar möta ofta betydliga svårigheter, och man föredrager därför i och för molekylarviktsbestämningar indirekta metoder. Bland dessa må nämnas mätning af lösningens ångtryck, fryspunkt eller kokpunkt; angående sambandet mellan det osmotiska trycket å ena sidan och ångtrycksnedsättning å andra sidan se Osmotiskt tryck. Enligt samma princip kan, som van't Hoff har visat, en molekylarviktsbestämning äfven i sådana fall utföras, då ett ämne befinner sig i fast lösning. En metod att utröna molekylarvikten hos rena vätskor är angifven af den ungerske fysikern Eötvös och beror på, att den molekylära yteenergins temperaturkoefficient eger hos alla vätskor samma värde, nämligen omkr. 2,2. Se vidare Atomvikt och Molekyl.

H. E.

Molekylarvolym, fys., kem. Af en kropps atomvikt och täthet (specifika vikt) kan man beräkna dess atomvolym genom att dividera den förre med den senare. I analogi härmed har man kallat molekylarvolym kvoten af ett ämnets molekylarvikt och dess täthet, eller uttryckt på annat sätt, produkten af ett ämnets molekylarvikt och dess specifika volym. Föreställer man sig, att det tal, hvarmed molekylarvikten uttryckes, betecknar gramvikt, så kommer molekylarvolymen att anges i kubikcentimeter. Den på ofvannämnda sätt beräknade molekylarvolymen ger oss likväl intet begrepp om molekylernas verkliga volym i en kropp, dels emedan deras vikter icke äro kända i absolut mått (gram, e. d.), utan endast förmedelst molekylarvikterna äro uttryckta i relativa mått, med vätgasatomens vikt tagen till enhet, dels ock därför, att molekylerna ej utfylla den kropps volym, hvars delar de utgöra, utan äro skilda från hvarandra genom relativt stora mellanrum. Genom räkningen erhålles därför icke volymen af molekylerna själf, utan af det rum, som den skulle intaga, om dess massa jämväl utbredde sig öfver en del af det mellanliggande tomrummet, nämligen den del däraf, hvaröfver den kan anses fritt disponera, i hvilken den t. ex. kan fritt röra sig och i hvilken ingen annan molekyl kan intränga. Dessutom är icke en gång molekylens egen volym fullt utfyllt med materia, alldenstund den själf ingenting annat är än en komplex af atomer, skilda äfven de af mellanrum. Men om också af nu anförda skäl molekylarvolymen icke anger molekylens verkliga volym, spelar densamma icke dess mindre en icke oviktig roll vid jämförelser mellan ämnen af olika kemiska sammansättning eller olika kemiska egenskaper, hvilket framgår af ett stort antal undersökningar, förmåligast af vätskor. Vid jämförelse mellan olika organiska vätskors molekyl-



Viktor Meyers apparat för bestämning af molekylarvikt.

larvolymen har man nämligen lyckats upptäcka åtskilliga lagar, hvilka, om de också ej befunnits äga sträng giltighet, likväl visat sig vara approximativt riktiga eller ock gälla för hela grupper af organiska föreningar. Närmast måste nämnas den af Kopp uppställda lagen: *lika skillnader i kemisk sammansättning motsvaras af lika skillnader i molekylarvolym*. Så är t. ex. molekylarvolymen för smörsyra 107,1 och för metylbutyratet 126,6, med en skillnad i kemisk sammansättning af CH_2 och i molekylarvolym af 19,4, medan ättiksyra och metylacetat med samma skillnad i kemisk sammansättning ha molekylarvolymerna 63,7 och 84,8, hvilka tals skillnad utgör 21,1, således nära nog densamma som för de förnämnda ämnena. Likaså finner man molekylarvolymen för etylbutyratet = 149,8, hvilket öfverstiger smörsyrans med 42,2, medan etylacetatets molekylarvolym är 107,6 och således 43,9 större än ättiksyrans. Detta är i öfverensstämmelse med regeln, emedan de båda etylföreningarna med afseende på den kemiska sammansättningen skilja sig med C_2H_4 från sina syror. — Därjämte har man funnit, att isomera organiska vätskor (se Isomeri), såsom ättiksyra och metylformiat, ha lika molekylarvolymen samt att, om två ämnen i sin sammansättning skilja sig endast däruti, att två vätgasatomer i det ena ämnet ersättas af en syreatom i det andra, ha dessa ämnen samma molekylarvolym. Detta är t. ex. förhållandet med eter och smörsyra, alkohol och ättiksyra, amylalkohol och valeriansyra. Likaså kunna 2 atomer vätgas utbytas mot 1 atom kol, utan att molekylarvolymen förändras. Så t. ex. ha benzoesyran och valeriansyran, af hvilka den förra innehåller 2 atomer kol mera och 4 atomer väte mindre än den senare, men hvilka f. ö. äro lika sammansatta, den förra molekylarvolymen 126,9, den senare 126,8. Af dessa och dylika förhållanden har man dragit den slutsatsen, att hvarje kemiskt element skulle ingå i alla föreningar med en bestämd atomvolym. Vid försök att bekräfta riktigheten af denna och öfriga lagar för de kemiska föreningarnas atomvolymen har man likväl påträffat många undantag, hvilka göra det sannolikt, att man icke får tillägga dessa lagar en obegränsad giltighet. Emellertid påvisade Kopp 1855, att man kan beräkna molekylarvolymen för flytande organiska substanser vid deras kokpunkt på följande sätt. Om en dylik molekyl innehåller m atomer kol, n_1 atomer karbonylsyre (bundet med 2 valenser till samma kolatom), n_2 atomer annat syre (bundet med 2 valenser till 2 andra atomer), o atomer väte, p atomer klor, q atomer brom, r atomer jod, s atomer svavel, så är molekylarvolymen M_v vid kokpunkten:

$$M_v = 11,0 m + 12,2 n_1 + 7,8 n_2 + 5,6 o + 22,8 p + 27,8 q + 37,8 r + 22,6 s.$$

Flytande klor och brom visa vid kokpunkten eg. v. 1,56 och 2,98; därur kan man beräkna deras atomvolym 22,7 och 26,9, hvilket står i anmärkningsvärdt god öfverensstämmelse med Koppns öfvan angifna värden. Att, som Kopp har föreslagit, jämföra olika ämnens molekylarvolymen vid deras kokpunkter är teoretiskt berättigadt. Såsom beroende af tätteten äro nämligen molekylarvolymerna föränderliga med temperaturen, och af denna orsak

böra de kroppar, som skola jämföras med afseende på sina molekylarvolymen, undersökas icke vid en och samma temperatur, utan vid temperaturer som motsvara analoga fysikaliska tillstånd. Man plägar vanligen verkställa den härför erforderliga tättetsbestämningen vid temperaturer, som ligga lika långt från de resp. ämnens kokpunkter; men som kokpunkten är beroende af trycket, inses, att ej heller denna punkt är tillräckligt karakteristisk för ändamålet. Man har emellertid åtskilliga anledningar att förmoda att, om molekylarvolymerna beräknas för den s. k. *kritiska punkten*, hvilket dock hittills skett endast i några få fall, de sålunda erhållna värdena skola visa sig med mera bestämdhet följa de lagar, som man nu kan endast tillnärmelsevis bekräfta, och att antalet af undantag, som nu är ganska stort, skall låta reduceras sig i nämnvärd grad. — Förutom molekylarvolymens förändring med temperaturen har hvarje element olika värden på atomvolymen efter det sätt, på hvilket detsamma är förbundet med andra element i en kemisk förening. För att rätt tillämpa de koppas lagarna måste man således känna de kemiska föreningarnas verkliga konstitution, d. v. s. huru de i dem ingående atomerna äro inbördes grupperade. R. R. (H. E.)

Molekylföreningar. Se Molekylarföreningar.

Molekylkonfiguration, fys. Se Isomeri, sp. 993.

Molekylära föreningar, kem. Se Molekylarföreningar.

Molenaer [má'lenár]. 1. Jan Miense Molhänds genremålare, f. kort efter 1605, troligen i Haarlem, d. där 1668, var i hög grad påverkad af bröderna Hals. 1636 gifte han sig med målarinnan Judith Leyster (se nedan) och flyttade till Amsterdam, där han stannade till 1648, då han åter bosatte sig i Haarlem. I Amsterdam utförde han 1637 en ännu i van Loonska samlingen där befintlig målning, *Familjefest*, ungefär i Dirk Hals' art, med 40 elegant målade figurer. En *Familjebildd* från ungefär samma tid och i samma galleri utgör jämte *Ung man och ung dam musicerande i ett gemak* (Londons National gallery), *Musicerande dam* (Amsterdams riksmuseum) och den egendomliga taflan *Epilog* (dat. 1639), en illustration till någon samtida berättelse eller drama, i Rappeska samlingen i Stockholm, ett af M:s få arbeten ur de högre klassernas lif. Eljest hämtar han sina motiv från böndernas lif och skildrar dem, ibland med ganska grofkornig humor, sådana de tedde sig under bröllopsfesterna och andra större och mindre kalas. Visserligen äro dessa hans målningar af mycket olika kvalitet, ibland utsökt väl målade, präglade af hjärtligt och medryckande humor, dock lika ofta värdslost utkastade, entonigt gulbruna i färgen och innehållslösa, men hans bättre arbeten göra sig väl gällande. I Nationalmuseum är han klenk representerad genom ett *Bondbröllop*, men Stockholms högskola har en stor, förträfflig *Landlig fest i en bykrog*; troligen målad 1659, hvilket är en mindre replik i Berlins museum år daterad; i Hamiltonska samlingen på Hedensberg ses ett mycket godt arbete, *Bönder, som dricka*, i Hagströmerska i Uppsala en förträfflig *Kroginteriör*, i Cronstedtska i Stockholm *Landlig fest i en stuga*.

Moleschot [må'leskått, J a k o b, holländsk (italiensk) fysiolog, f. 1822 i 's Hertogenbosch, d. 1893 i Rom, blef med. doktor i Heidelberg 1845, professor i fysiologi i Zürich 1856, i Turin 1861 och i Rom 1878. 1876 utnämndes han till italiensk senator. — M. kan anses som grundläggaren af den nutida, i rik blomstring stadda italienska fysiologien. Hans egna undersökningar berörde en mängd olika grenar af denna vetenskap, blodet, andningen, ljusets inverkan på ämnesomsättningen m m. Hans vik-

Molière [måliär], Jean Baptiste Poque-
lin, Frankrikes störste lustspelsförfattare, f.



Heraldisk
molett.

1622, sannolikt 15 jan., i Paris, d. där 17 febr. 1673. Hans fader, som tillhörde en ansedd borgerlig familj, hade där en mindre möbelfärr



och beklädde därjämte en sorts kammar-tjänarbefattning vid hofvet, hvilken sedan öfvertogs af M. i hans egenskap af äldste sonen. Han fick en ganska värdad uppfostran, genomgick Collège de Clermont i Paris och skulde utbildas till advokat. Emellertid tog snart hans håg för den dramatiska konsten alldeles öfverhand, så att han satte sig i

förbindelse med ett mindre skådespelarsällskap, inom hvilket Madeleine Béjart (f. 1618), var den mest bemärkt. Det var vid denna tid, omkr. 1643, som han enligt tidens bruk antog ett "nom de guerre", och af okänd anledning valde han Molière. Den nämnda teatertruppen, som kallade sig "L'illustre théâtre", lämnade snart Paris (omkr. 1647) för att i landsorten söka ett uppehälle, som den knappast kunde vinna i huvudstaden. M. blef genast den ledande anden i detta sällskap samt inom kort äfven dess direktör; och man kan med skäl antaga, att det på mångahanda växlingar rika lif, som han nu under elva år förde i olika provinser af landet, skärpte hans blick och bidrog att höja hans originalitet. 1658 återvände truppen till Paris för att där etablera sig, hvilket då också lyckades. Genom M:s bemedling fick den tillåtelse att ge en proföreställning för hofvet, hvilken slog så väl ut, att M. genast väckte den unge konungens intresse, och denne omfattade honom sedan alltid med trofast bevägenhet. Till lokal fick truppen sig anvisad La salle du Petit-Bourbon, hvilken sedermera, 1661, då detta palats nedrefs för att lämna rum åt Louvre, utbyttes mot La salle du Palais-Royal, hvaraf nuvarande Théâtre Français, "Maison de Molière", betraktas som en fortsättning. Därjämte medgaf hertigen af Orléans, att sällskapet fick kalla sig "La troupe de Monsieur", hvilken titel det bar till 1665, då konungen upphöjde det till "Troupe du Roi", hvarmed följde ett ärligt anslag af 6,000 livres. — Trots mäktiga och hätska vedersakare, som han ådrog sig genom sina djärfva angrepp, särskildt dem i "L'école des femmes", "Le Tartuffe" och "Don Juan", vann han allt fastare fot i hofvets och allmänhetens ynnest, hvilket äfven medförde en god ekonomi. Han blef snart erkänd som en af sin tids främsta författare och kom i förtroligt umgänge med flera af sina mest ansedda samtida, såsom Boileau, La Fontaine och Racine. Den då nyligen stiftade Franska akademien ansåg sig emellertid icke böra öppna sin krets för en skådespelare, men hedrade efteråt hans minne genom att 1778 uppställa hans byst i sin sessionssal. 1662 trädde M. i äktenskap med den då knappast 20-åriga skådespelerskan vid hans egen trupp Armande Béjart, Madeleines betydligt yngre syster eller möjligen dotter. Detta

äktenskap, i hvilket tre barn föddes, blef ej lyckligt, hvartill felet vanligen tillskrifves makans behagsjuka och kallsinniga lynne. Men ehuru M. var en ädel och god människa, som aldrig svek sina vänner och aldrig sparade sig själf, var dock hans lynne häftigt och lättretligt, hvartill mycket bidrog hans hektiska konstitution, som i förtid slutade hans lif. Några få timmar efter en representation af "Le malade imaginaire", i hvilken han då själf utfört hufvudrollen, dog han af blodhusta. — M:s litterära kvarlätskap utgöres af inalles 37 teaterpjäser, stundom försedda med inledande företal och tillegnan m. m. De flesta och bästa, 29 stycken, förskrifva sig från vistelsen i Paris under de 14 sista åren af hans lefnad. Denna repertoar omfattar farsor, intrigstycken, tillfällighetspjäser, som ingingo i program för hoffester, bland dem comédies-ballets, ny genre, samt sede- och karaktärskomudier. Till dessa båda sistnämnda grupper, mellan hvilka en fast gräns knappast kan uppdragas, höra de stycken, som bäst bibehållit sig i allmänhetens ynnest. Som socialt satiriserande komedier må nämnas *Les précieuses ridicules* (1659; uppf. f. g. i Stockholm 1768 som "De löjliga grann-gerningarne eller De behagsjuka landtällorna", sedan kalladt "Småstadsfruntimmerna"), *L'école des maris* (1661; "Manns-scholan", 1741), *L'école des femmes* (1662; "Qvinnoscholan", 1738, "Fruntimmersskolan") — som på flera håll väckte indignation och framkallade försvarspjäserna *La critique de l'école des femmes* och *L'impromptu de Versailles* (1663) — *Le bourgeois gentilhomme* (1670) "Den välborne borgaren", 1783, sedan "Borgaren adelsman", *Les femmes savantes* (1672; "Lärdfolk i stubb", öfv. af K. V. A. Strandberg, 1865), samt de mot dåtidens läkarstånd riktade farsartade komedierna *L'amour médecin* (1665; "Der man tagit sot skall man taga bot", 1859), *Le médecin malgré lui* (1666; "Läkaren mot sin vilja", Göteborg 1788, Stockholm 1801) och *Le malade imaginaire* (1673; "Den inbillade sjuke", 1769). Som karaktärskomudier räknas *Le Tartuffe ou l'imposteur* (1664; "Le Tartuffe eller den skenhelige", tr. 1731, uppf. 1775, m. fl. öfv.), *Don Juan ou Le festin de pierre* (1665; "Det straffade öfverdådet", 1739), *Le misanthrope* (1666; "Misanthropen", 1816, flera öfv.) och *L'avare* (1668; "L'avare eller den girige", tr. 1731, uppf. 1768, "Den girige", flera öfv.). M. lämnar i dem de mest varierade prof på sin vidsträckt och skarpsynta människokännedom. Han karakteriserar och satiriserar med konkret liflighet typer från de mest skilda samhällslager: hofkretsar, särskildt "les marquis", knipsluga bönder och naiva bondflickor, uppkomlingar, som äflas att efterapa de förnåme, löjliga representanter för det förvända i tidens vittra smakriktning, läkare, som skylla sin inkompetens med ett rikt förråd af underliga lärdomstermer, kvinnor af olika kynne och åldrar. I "Tartuffe" har han gisslat den sinnliga egoism, som under skenhelighetens mantel trufdes bland såväl jesuiter som jansenister. Af dels verkligt, dels låtsadt religionsnit väcktes från båda hållen en så häftig protest, att konungen först 1669 öfvervann sin tvekan att låta den uppföras offentligt. Äfven "Don Juan" vållade oro, ty de voro icke få, som kände udden i den harmfyllda, gripande teckning,

som däri gafs af en öfvermodig, fräck och hän-
synslöst njutningslysten adelsjunkare. M. blef genom
den en föregångare till Beaumarchais i "Le ma-
riage de Figaro". I "Le misanthrope" skildras en
ädling, Alceste, som ända till människohat känner
sig kränkt och upprörd af allt det tillgjorda och
kalkska, som vidlådde den tidens aristokratiska kret-
sar och deras umgängesvanor. En kontrast mot
Henna hejdlöshet bildar den måttfulle Philinte,
genom hvilken M. tolkar sin uppfattning af "l'hon-
nête homme", den till skick och väsen fint utbil-
lade, öfverlägset korrekta världsmannen, som ut-
gjorde den tidens ofta skildrade, sociala idealtyp.
I prosastycket "L'avare" är en gammal girigbuk
hufvudpersonen, men däri ingå äfven fint tecknade
andra typer af båda könen. Kleresiet, ämbets-
mannakåren och, af kvinnotyper, modern ega inga
representanter i denna långa serie af olika karak-
tärer och personer. — Upprättningen till hans
pjäser var stundom långods, till hvilket han dock
öfvervärfvade eganderätt genom ämnets konstnärliga
och fullt originella behandling. Som han gjort till
sin uppgift att både rätta och roa, var han alltid
någon som att i äfven mycket allvarliga situationer
inblandade ett komiskt element. Hans teckningar äro
i det stora hela fullt objektiva och opersonliga,
men hans samtida ansågo sig stundom kunna ut-
tpeka originalen till vissa af hans typer, och man
återfinner någon gång uttalanden och stämningar,
som otvunnet kunna ledas tillbaka till hans per-
sonliga erfarenheter från ett disharmoniskt äkten-
skap. Riktlinjerna för kvinnans uppfostran och
grundvillkoren för goda familjeförhållanden ut-
gjorde också ett tema, till hvilket han ofta åter-
kom, ty det gaf honom tillfälle att lägga fram sin
sunda, men något kyliga lefnadsvishet. — M. be-
handlade sin vers, nästan alltid alexandriner, med
fulländadt ledig konstnärlighet och lämpade språ-
ket troget efter den talandes bildningsnivå och
karaktärsläggning, hvarmed torde stå i samband,
att dialogerna stundom fått en ordrik vidlyftighet,
som ej stämmer med vår tids kraf på större mått-
fullhet i detta hänseende. Från den tidens för
skådespel af alla slag strängt formulerade före-
skrift om enhet i tid och rum afvek M. ytterst
sällan, och då af nödvång, t. ex. i "Don Juan".
En svag punkt i M:s i öfrigt fulländade konstnärlig-
het är den världsloshet, hvarmed han ej sällan
förmedlade upplösningen af en dramatisk konflikt.
— Inom dramats historia bildar M. genom sina
verk en öfvergång från ett äldre skede till det mo-
derna. Hans farsor och intrigstycken utgöra en
genialisk fortsättning af en genre, som redan länge
varit rikt representerad särskildt i Italien och
Spanien. Genom sina sede- och karaktärskomedier
skapade han en ny genre, inom hvilken han tjänat
som föredöme ännu långt in på 1800-talet. Äfven
om hans maner nu börjar kännas föråldrad, skall
han dock som skarpsynt iakttagare och talangfull
tecknare af hvad han iakttagit ännu länge bevara
en framskjuten plats bland vår kulturs dramatiska
författare. — M. framhöll själf, att skådespel för-
fattas endast för att uppföras, och därå förklarar
hans ringa omsorg om att få sina verk i oförvanskad
form bevarade åt eftervärlden. Redan under hans
lifstid befordrades visserligen flertalet pjäser till
trycket, dels genom hans egen försorg, dels genom

tjuftryck, men en något så när definitiv upplaga
af hans samlade komedier åstadkoms först 1682,
och då af hans trogne vän La Grange, som allt-
sedan 1659 tillhört hans trupp. Det är sannolikt,
att denne haft tillgång till af M. efterlämnade
manuskript, hvilka dock sedan gått så fullständigt
förlorade, att allt hvad man ännu eger kvar, skrifvet
af M:s egen hand, är några namnteckningar och
ett par kvittenser. — Den bästa och fullständigaste
upplagan af M:s verk är utg. af E. Despois och
P. Mesnard 1873—1900, i serien "Les grands
écrivains de la France" (13 bd, af hvilka de 4
sista innehålla biografi, bibliografi, grammatiska
observanda och en fullständig ordbok, hvartill kom-
mer ett album med porträtt, faksimilen m. m.,
ny reviderad uppl. 1907 ff.). — M. blef tidigt
uppmärksam i Sverige, och hos oss liksom i
andra länder har han haft ett starkt inflytande på
den inhemska dramatiska diktkonsten. Redan 1690
uppfördes i Stockholm pjäser af M. och då på tyska
språket af en tysk teatertrupp. Sedan dess ha de
ständigt ingått och ingå fortfarande i vår drama-
tiska repertoar. — Goda öfv. från M. äro Strand-
bergs nämnda samt de af G. Klintberg, 1905 ("Mi-
santropen") och A. M. Malmstedt, 1907 ("Tar-
tuffe", "En misantrop" och "Vittra damer").
De tre sistnämnda äro mycket trogna och särskildt
beaktansvärda för vaket bemödande att hålla dia-
logerna i fullt naturlig samtalsstil, hvilket med-
fört, att svenska alexandrinerna där närmats till sitt
franska mönster i rytmiskt hänseende. — Molière-
litteraturen ökas ständigt med skrifter af skiftande
innehåll: biografier, detaljstudier, karakteristiker
af hans pjäser, arkivforskningar m. m. Af allmänt
orienterande litteratur må här anföras K. War-
burg, "M." (1884, anmald af H. Schück i "Nor-
disk revy" 1885), och N. Erdmann, "M." (1898),
E. Rigal, "M." (1908), G. Lafenestre, "M." (1909),
M. Wolff, "M." (1910), A. Lefranc, "La
vie et les ouvrages de M.", föreläsningar vid Col-
lège de France, utförligt refererade i "Revue des
cours et des conférences" 1905—10, samt H. Frits-
sche, "Ein namenbuch zu M:s werken" (2:a uppl.
1887). P. A. G.

Molijn [måle/jn], Pieter. Se Molyn.

Molijja. Se Mälilla.

Molimba, folkslag. Se Kamerun, sp. 721.

Molin, Lars, teolog, riksdagsman, f. 26 nov.
1657 i Kumla socken, Västmanland, d. natten till
20 sept. 1723 i Uppsala, student där 1677 och
informator hos Erik Benzelius d. ä., försvarade
1684 en afhandling i romersk arkeologi, *De clavi-*
bis, som ansågs särdeles värderik. M. blef 1685
konrektor i Västerås, 1686 konsistorienotarie och
vid promotionen i Uppsala 1688 magister primus.
1689 företog han, med understöd af konungen, en
längre utländsk resa, under hvilken han 1692 i
Giessen blef teol. licentiat. Han prästvigdes i
Stockholm 1693, blef 1694 regementspastor vid
Lifgardet och utnämndes s. å. till teol. professor
vid Dorpats universitet. 1699 flyttades detta till
Pernau, och snart därefter måste M. vid ryssarnas
infall fly öfver till Stockholm, där han 1702 blef
änkedrottningens hofpredikant. 1703 blef han teol.
doktor i Giessen samt 1705 förste teologie professor
och domprost i Uppsala. På denna plats utveck-
lade M. mycken verksamhet, något som väl behöf-

des, då branden 1702 härjat domkyrkan i grund och äfven i allmänhet skadat staden. Han skaffade till kyrkan nya klockor och ny predikstol (skänkt af änkedrottningen), medel till reparation af murarna o. s. v., så att kyrkan 1707 kunde ånyo invigas. Som teolog råkade han i tvist med ett par samtida, emedan han 1715 i några utgifna tesar ej ville godkänna "Formula concordiae" såsom egentlig symbolisk bok för Sverige. Större förtjänst om församlingen inlade han genom den särdeles prydliga och bekväma bibelupplaga (den s. k. "Doktor Molins bibel"), som han bekostade och 1720 utgaf och hvilken allmänt värderades både för riktighet och billighet. — M. hade mycket inflytande på stiftsstyrelsen och blef äfven af betydelse vid riksdagarna. Han var en af hufvudmännen för det med Karl XII:s regering missnöjda parti, som i tyshet arbetade på enväldets afskaffande, och efter Karl XII:s död deltog han jämte P. Ribbing, Gyllencreutz m. fl. i utarbetandet af det förslag till regeringsform, som i hufvudsak 1719 antogs af ständerna och blef grundläggande för den s. k. frihetstidens statsskick. Vid 1719 års riksdag talade han för tronens besättande genom val och för ökandet af prästeståndets privilegier samt blef, som ledamot af kommissionen öfver Goertz, en af dennes häftigaste vedersakare. I sitt testamente hade han gifvit en betydande summa till stipendier för studerande; men denna minskades till följd af process ganska betydligt. Hans barn blefvo, redan under faderns lifstid, adlade med namnet *Meldercreutz* (se d. o.). —rn.*

Molin, Erik, radikal pietist, teologisk och filosofisk författare, f. omkr. 1710 i Gäfle, d. 28 juli 1755 i Amsterdam, blef student i Uppsala 1725 och tjänstgjorde 1726—29 som skrifvare på landskansliet i Gäfle, där han lärde känna den för sin tro fångne pietisten P. Schæfer och påverkades af denne. 1729 kom M. åter till Uppsala, erhöi vackra vitsord, men måste 1730 ta plats som lärare vid Tolstadius' skola i Stockholm. Snart anhängare af Dippels då aktuella åskådning, afgick M. 1732 från sin lärartjänst och blef bokföreläsare hos den likasinnade tyske köpmannen M. L. Bluth. Efter anmälan förhördes han i febr. 1733 af Stockholms konsistorium och kallades i nov. s. å. af professor Schyllberg i Uppsala, dit han begifvit sig för att bevara sina akademiska privilegier, till enskildt samtal. Han delgaf denne sina åsikter, först muntligt, sedan i en skrift med titel *Brevis explanatio haresium præcipuarum, quibus hodie studiosi theologiæ et hinc auditores laici... a vera et vivifica per Christum veritatis cognitione detinentur...* Formellt lugn och höfsam, innebar M:s skrift dock realiter en allvarsam kritik af den officiella kyrkofromhetens intellektualism, nomism och utvärtes formväsen i lättsinnigt förlitande på Kristi tillfyllestgörelse, utan omvändelse och heligt lefverne. Härtill kommo klart dippelianska afvikelser från kyrkans lära om sakramenten, försoningen, rättfärdiggörelsen m. m. Trots skriftens konfidentiella natur följde 1734 förhör inför Uppsalakapitlet, hvarvid M. bestämt vidhöll och utvecklade sin åskådning och bl. a. yttrade, att han erkände ingens auktoritet och ej trodde på symboliska böckerna som ett orakel eller Guds ord. Ovillig att förtiga sin åskådning, anmälades nu M.

för Svea hofrätt, som dock utlät sig, att M. som "en dygdig och värlatad yngling" ej borde arresteras, utan med offentligt understöd sändas till Uppsala för teologiska studier. Snart angifven äfven för olöfligt predikande hos en pietistisk prästman och 1735 uppkallad i Justitierevisionen, nekade M. på tillfrågan att gå i frivillig landsflykt. Efter ett fruktlöst samtal mellan honom och pastor primarius E. Alstrin insattes han 1735 på Kastenhof i Stockholm. Då hofrätten emellertid ej fann M. förvunnen till utspridning af falsk lära, frikände den åter M. 1738. Med stöd af det församlade prästeståndet och äfven af drottningen lyckades det dock Alstrin att å högsta ort så bedrifva saken, att K. M:t ålade hofrätten att utfärda landsförvisningsdom öfver M., hvilket också skedde 1739, och s. å. fördes M. öfver svenska gränsen till Tyskland. (Se E. Bergman, "Religionsmålet mot Erik Molin", i "Kyrkohist. årsskr.", 1903; fragmentariskt.)

I Rostock utgaf M. 1740 en till ständerna riktad, försönligt hållen berättelse om sitt mål jämte ett flertal akter under titel *Die wahre und lebendige natur und kraft des Creutzes Iesu Christi* etc. Från Tyskland begaf sig M. till Holland, där de betydande svenske köpmännen A. och J. Grill gäfvon honom plats på sitt kontor och sannolikt äfven understöd för utgifvandet af de förbisedda, men icke obetydliga skrifter på svenska, tyska, holländska och latin, som M. nu utgaf; samtliga, utom den nedan sist nämnda, tryckta i Amsterdam. Bröderna Grill tillägnade M. *Waere en zekere toevlugt in de nood* etc. (1741), hvori han bl. a. i anslutning till Luther häfdar nådens universalitet. S. å. utkom *Animadversiones in scriptum Nic. Swartzii* etc., hvori han under polemik mot den danske orientalist Schwartz ger en latinsk öfv. af Es. 53 jämte kommentar. 1742 utkom *Erik Molins underdån. skrifwelse till Sweriges rikets höglöfl. ständer ang. thess aflagde troos bekiännelse och i synnerhet om frij religionsöfning och hvad af en christelig regering til academiers, kyrkiors och scholors rätta nyttjande i akt tagas m.å.* etc., ett intressant led i 1700-talspietismens många framsynta förslag till kyrkans organisatoriska regeneration, med många tankar, som först i vår tid beaktats och förverkligats. M:s *Het opengeleyde boek der waarheid* etc. (1743) var ett höfsamt apologetiskt sändebrev till E. Benzelius d. y. Mera polemisk blef M:s *De oprechte biecht-vader* etc. (1744), en versifierad vidräkning med olika kyrkor och sekter. Uppgörelsen med herrnhutismen, som gjort dippelianismen stort afbräck och vunnit äfven dess 1741 landsförvisade ledare, Sv. Rosén, kom 1745 med M:s långa lärobref till greve Zinzendorf under titel *Het geestelyke Schibboleth* etc. jämte svar från Zinzendorf och Rosén. Med det filosofiska verket *Catena paradoxorum* (1746) synes M:s egentliga produktion ha afslutats. Efter afslaget på sin 1751 ingifna ansökan att få återkomma till Sverige utgaf dock M. s. å. i Hamburg sin ansökan under titel *Evangelium om Faderens kärlek* etc., hvori han fasthåller, att han dömts utan skäl och bevis, men dock önskar innefattas i den allmänna amnestien. Skriften beslagtogs i Göteborg. M. framlefde sina sista år i Amsterdam. M:s under rättgängen yttrade och i hans skrifter sedermera bekräftade åskådning öfverensstämmer i allt väsentligt med Dippels (se Linder-

olm, "Sven Rosén", s. 48 ff.), men företer ofta en personligt själfständig formulering och bibelbevisning. M:s liksom Dippels kritik af kyrkolära och kyrkolif är f. ö. icke rationalistiskt, utan etisk-religiöst motiverad. M:s omiskännliga begäfnings, örsynta väsen, djupt religiösa åskådning, fasta övertygelse och dyrt betalade personliga insatser för tanke- och trosfrihetens sak i Sverige göra honom till en af den svenska religionsitetens största och mest sympatiska personligheter under 1700-talet. Em. L—m.

Molin, Johan Peter, skulptör, f. 17 mars 1814 i Göteborg, d. på Ekudden vid Vaxholm 29 juli 1873, egnade sig först åt handel, men sattes 1834



i tillfälle att under ett halft år besöka konstakademiens antikskola. Han återvände dock till handeln och övertog sedan faderns bageri. Samtidigt skaffade han sig undervisning i teckning och sysslade jämväl med modellering, galvanoplastik och målning. Vid Karl XIV Johans regeringsjubileum 1843 behöfdes i Göteborg en byst af monarken, och M. ut-

förde en sådan efter bilden på en slant. Arbetet slog an, och M. beslöt nu att egna sig helt åt konsten. 1843—45 studerade han i Köpenhamn för Bissen och för medaljgravör Christensen. 1845 reste han öfver Paris till Rom. Där grep han sig genast an med en *Amor* samt en *Herdegosse på en klippa* (1847, Nationalmuseum). 1848 utförde han *Ingeborg* (två ex. i marmor, det ena på Nationalmuseum) samt *Den sofvande backantinnan*, som 1850 skaffade honom resespension från konstakademien. Utom åtskilliga byster utförde han vidare ett par *amorer* (1849—50, en i Göteborgs museum), en staty af *Oskar I* för Göteborgs börs (1851, ett annat ex. i Nationalmuseum) samt *David med slungan* (s. å.), alla i marmor. Hemkallad, utnämndes han 1853 till ledamot af konstakademien och vice professor. Nu högg han "backantinnan" i marmor (Nationalmuseum). 1856 blef *Den neapolitanske fiskargossen* färdig. Samtidigt modellerade M. Tessins staty, tre byster m. m., för Nationalmuseums fasad, utförde grafmonument samt porträttbyster och medaljonger. 1859 företog M. en färd till Paris, där han utförde *Bältespännarna* (se d. o., där gruppen är afbildad). Denna grupp mottogs kallt i "salongen", och ej heller när den i omarbetad form 1860 blef synlig på konstakademiens utställning, rönt den erkännande. Men M. lät 1862 gjuta gruppen i brons i Berlin, och nu blef den vid sitt utställande hälsad med stort bifall samt belönt med stora guldmedaljen. S. å. utställdes gruppen på världsexpositionen i London och vann erkännande. Två exemplar kommo till Sverige: det ena är uppställt i Göteborg, det andra vid Nationalmuseum i Stockholm. Utan fråga är detta verk ett särdeles lyckligt grepp, då det på samma gång är folkligt, plastiskt bildbart

och i hög grad dramatiskt spännande. Gränsen för det framställbara är bevarad, likaså, trots den skarpa karakteristiken, skönhetsfordringarna. Onekligen var det under intrycket af den genom "Bältespännarna" vunna populariteten, som M. 1866 erhöll uppdraget att utföra *Karl XII:s stöd* för Stockholm. En täfning var utsatt och egde rum. Qvarnström utförde två utkast, af hvilka det ena obestridligen var M:s betydligt öfverlägset. Men M. fick beställningen och statyn (afbildad i art. K a r l, sp. 983) aftäcktes 30 nov. 1868. Trots enstaka förtjänster saknar detta verk den stora stil, som är nödvändig för det monumentala skulpturarbetet. Ungefär samtidigt med beställningen af denna uppdrogs åt M. att med en *fontän* i gips pryda midtpartiet i 1866 års skandinaviska utställning i Stockholm. Arbetet utfördes hastigt och summariskt, och fontänen — af förträfflig dekorativ verkan — mottogs med förtyusning. Den framställer Necken spelande för Ägir och hans döttrar. Önskan att bevara verket för framtiden uttalades allmänt, och så kom en insamling till stånd, genom hvars resultat, med tillskott af Stockholms stad och konstnären själf, fontänen kunde gutas i brons och uppställas i Kungsträdgården 1873. Detta var ej till fördel för konstverket, som var en flyktig improvisation, en poetisk tanke, men alls ej ett monumentalt arbete och minst af allt lämpligt att omkasas i den tunga bronzen. En af dessa figurer, *Necken*, utförde konstnären i marmor (1870; Göteborgs museum). — Utom de nu nämnda hufvudverken utförde M. på 1860-talet åtskilliga porträttbyster (af dem tre i Nationalmuseum) och en relief, *Hälsans genius*, för Göteborgs hospital (1867), samt *Nornorna*, en i silver gjuten bordsprydnad, som 1870 gafs åt danska kronprinsessan Lovisa med anledning af hennes förmälning. M. var sedan 1872 ledamot af danska konstakademien. Åtskilliga af hans utkast och modeller äro samlade på Nationalmuseum och i Göteborgs museum. Sin största betydelse eger M. genom den fosterländska riktning och det entusiastiska sökande efter nya ideal, som genomgår hans konstnärslif. Det kan ej nog beklagas, att detta begynte så sent och att han sålunda kom att sakna den fasta konstnärliga underbyggnad, den så att säga instinktliska skönhetskänsla, hvilka en långvarig öfning i och analys af det skönas detaljer oftast skänka och som ett eldigt sinne och en djärf uppfunningsförmåga aldrig kunna till fullo ersätta. Därför detta trefvande, denna ovisshet, dessa misstag, som ej sällan störande ingripa i hans skapande. Men på samma gång ligger måhända M:s styrka i denna frihet från ärfta och inplantade traditioner, denna raska improvisation, som ofta utmärker hans konstnärsvärksamhet. Bland M:s målningar är ett intresseväckande *själporträtt*. — M:s son, Karl Hjalmar Valentin M., f. 1868, är arkitekt, studerade vid Tekniska skolan och konstakademien 1888—95 samt har gjort sig ett namn som etsare genom ståtliga, måleriskt hållna och mjukt utförda motiv från södern, framför allt från Spanien och Italien (Burgos, Venezia, S. Gimignano). M. har äfven målat liknande motiv i akvarell. —rn. (G—g N.)

Molin, Pelle, vitter författare, f. 8 juli 1864 i Multrä socken, Ängermanland, d. 26 apr. 1896 i Bodö, Norge, var 1887—90 elev vid Akademien

för de fria konsterna i Stockholm, men återvände till hembygden och lefde där 1890—94 som enstöring på ett torp djupt inne i ödemarken, kämpande med de hårdaste bekymmer för utkomsten. Därefter



vistades han i Norges nordliga kusttrakter. M:s efterlämnade skisser utgäfvo 1897 af G. af Geijerstam under titeln *Adalens poesi* (6:e uppl. 1908) jämte lefnadsteckning. M., hvars författarskap blef fragmentariskt, var en lidelsefull kraftnatur, en obändig vildmarks-människa, men på samma gång mäktig af skaldens finaste förmågelser, en drömmare,

som helt igenom lefde hvad han diktade om. Ingen författare hade före M. återspeglat den norrländska naturens vildhet och den trolska sagostämning, som oemotståndligt fånglar hos forsarnas, de stora skogarnas, fjällens och midnattssolens land. Med uppfattningens originalitet och beundransvärd målerisk makt i sitt korthuggna språk förenar han hjärtlig blick för det rent mänskliga samt en robust humor. Pärllorna i samlingen äro allmogoberättelserna *Kärnfolk* och *En ringdans medan mor väntar*.

Molin, Adrian, sociolog, f. 5 mars 1880 i Varberg, student 1899 i Göteborg, vid hvars högskola han 1906 promoverades till filos. doktor på afhandling *Geijerstudier*. Redan dessförinnan hade han gjort sig känd som intresserad socialpolitiker genom *Svenska spörmål och kraf* (1905; 2:a uppl. 1906) och uppsatte 1907 tidskriften "Det nya Sverige", hvari han själf flitigt medarbetat. S. å. tog han i förening med expeditionschefen K. A. Fryxell initiativet till Nationalföreningen mot emigrationen, i hvilken han, alltsedan den bildades, varit sekreterare och ordsman. 1910 företog han med statsanslag en resa i Förenta staterna och Canada för att studera de utvandrade svenskarnas lefnadsförhållanden, som han skildrade i *Hur svensk-amerikanerna bo* (1912). M. kallades 1911 till led. af egnahemskommittén och 1912 till led. af bostadskommittén. Han har vidare utgett *Svensk egnahemspolitik, några synpunkter och förslag* (1909) och *Vanhäjd* (2 uppl. 1911), inlägg i emigrationsfrågan.

Molina [máli/-]. 1. M. de Aragón, stad i spanska prov. Guadalajara (Nya Kastilien), vid Gallo, en biflod till Tajo, och vid foten af Parameras de M. 2,097 inv. (1900). Svaifelbad. — 2. M. de Murcia, stad i spanska prov. Murcia, vid Segura. 8,615 inv. (1900). Saliner. 1 o. 2. J. F. N.

Molina [máli/-], Luis, jesuit, lärare i teologi vid universiteten i Evora (Portugal) och Madrid, f. 1535, d. 1600, är bekant för sitt försök att förena den augustinska läran om predestinationen samt om nåden och den fria viljan med den semipelagianska åskådningen däraf. 1588 utgaf han en skrift, *Liberi arbitrii cum gratiae donis... concordia*, hvari han lärde, att människan visserligen blott genom den af Kristus förvärfvade nåden kan ernå saligheten, men att denna nåd likväl kommer

hvar och en till del, som gör hvad han kan med de krafter, hvilka ännu förefinnas i den fria viljan och att således anledningen, hvarför den ene vinner saligheten, den andre icke, beror på nämnda

villkor, eller människans själfbestämmelse, och att predestinationen följaktligen är den genom Guds förutvetande bestämda nådeviljan, som tager hänsyn till människans fria vilja. Då dominikerna, hvilka förfäktade augustinismen, lifligt protesterade mot denna lära (främst pater Bañez), hänsköts saken till påven, som för frågans bedömande



1598 tillsatte en kommission, benämnd Congregatio de auxiliis gratiae, hvilken utan resultat upplöstes 1607, dock med löfte af påven, att han vid läglig tid skulle fälla sitt omdöme. I stället för detta utkom 1611 en förordning, som förbjöd all vidare strid om denna fråga. Det dröjde likväl ej länge, innan striden kom till ännu häftigare utbrott i jansenismen. M. var också den, som först gaf namn åt och närmare utvecklade den af hans lärare Fonseca uppställda teorien om "scientia media Dei", d. v. s. Guds vetande om det möjliga, eller om det, som under vissa villkor hade kunnat ske, men icke skett. Jfr Schneemann. "Entstehung und entwicklung der thomistisch-molinistischen controverse" (2 bd, 1879—80). Th. de Regnon, "Bannésianisme et Molinisme" (I, 1890), och Gayraud, "Thomisme et Molinisme" (1890—92). K. H.

Molina [máli/-], Tirso de. Se Tellez, G.

Molina de Aragón [máli/- -gá'n]. Se Molina 1.

Molina de Murcia [máli/- -mo'rthia]. Se Molina 2.

Molinæus, Pierre. Se Du Moulin.

Molinäri [mä-], Gustave de, belgisk-fransk nationalekonom, f. 1819 i Liège, d. 1912, kom 1841 till Paris, där han sysslade med ekonomiska frågor och medarbetade i liberala tidningar och tidskrifter; med särskild ifver förordade han inrättandet af arbetsbörser efter mönstret af varu- och fondbörserna. Efter statskuppen 1851 återvände han till Bruxelles och utnämndes till professor i nationalekonomi vid belgiska industrimuseet, uppsatte och ledde tidskriften "L'économie belge", bosatte sig änyo i Paris och var 1870—76 hufvudredaktör för såväl "Journal des débats" som "Journal des économistes" (1881—1909), hvarefter han änyo bosatte sig i Bruxelles. — En af den franska ekonomiska liberalismens märkesmän, banade M. jämte Bastiat, Michel Chevalier o. a. väg för frihandelsidéernas framträngande i Frankrike vid midten af 1800-talet. Han framkastade sedermera planen till ett centraleuropeiskt tullförbund och arbetade i början af 1900-talet för en allmän europeisk sammanslutning af frihandlare. M., hvilken karakteriserats som "den människovordna lagen om tillgång och efterfrågan", såg i aktiebolagsväsendets utveckling vägen till den sociala

lågans lösning. Mäktig af en genomskinlig framställning, kämpade han ännu efter nittioårsålderns inträde med en rent af religiös nitälskan för en individualistiska åskådning samt mot socialism och statsingripande. Bland M:s böcker må nämnas *Les soirées de la rue Saint-Lazare* (1849), *L'évolution économique du XIX:e siècle*, *théorie du progrès* (1880), *Les lois naturelles de l'économie politique* (1890), *Les bourses de travail* (1893), *Comment se résoudra la question sociale* (1896), *Esquisse de l'organisation politique et économique de la société future* (1901), *Économie de l'histoire, théorie de l'évolution* (1908), *Ultima verba* (1910), flera reseskildringar från europeiska och transatlantiska länder m. m. (E. H. T.).

Molinazzo-Arbedo [målina'ddså -då], en liten ort i närheten af Arbedo i schweiziska kantonen Ticino. Man har där påträffat ett graffalt från slutet af den s. k. Hallstatt-tiden, ung. midten af 1:a årtusendet f. Kr. Jfr Latènetiden, sp. 1303. Litt.: J. Heierli, "Urgeschichte der Schweiz" (1901). Br Sr.

Moline [moli'n], stad i nordamerikanska staten Illinois, på västra stranden af Mississippi, ofvan Rock Island, midt emot Davenport. M. blef stad 1872, hade 1880 7,800 inv. och 1910 20,478 inv., hvaraf flera tusen af svensk börd. Staden har ett stort antal fabriker, drifna medelst vattenkraft, som sås därigenom, att en konstgjord damm på statens bekostnad anlagts ut i floden. I närheten kolgrufvor. (J. F. N.)

Molinia Schrank, bot., grässläkte med endast 1 art, *M. coerulea* (L.) Moench, som växer allmänt på fuktiga gräsmarker och stränder samt lätt faller i ögonen genom sin smala, glesa, ofta svart-violetta vippa, hvaraf detta gräs fått namnen blåblåttåtel och blåsene. Strået förefaller bleddadt, men har en ledknut nära basen. Det är af af föga värde som fodergräs. O. T. S. (G. L.-m.)

Molinier [molinje], Auguste, fransk historiker, f. 1851 i Toulouse, d. 1904 i Paris, bibliotekstjänsteman, sedermera professor vid École des Chartes, var en framstående paleograf och utmärkt kännare af fransk medeltidshistoria och har i *Les sources de l'histoire de France* (6 bd, 1901—04; registerband 1906 af Polain) lämnat en värdefull översikt öfver källorna till Frankrikes historia fram till medeltidens slut. Dessutom skref han *Les coutumes françaises au moyen âge* (1890) samt utgaf flera manuskriptkataloger, kritiska editioner af bl. a. benedikтинernas "Histoire de Languedoc", Sugers krönika om Ludvig VI, Pascals "Pensées" och "Lettres provinciales" samt "Obituaires de la province de Sens" (2 bd, 1901—06). V. S.-g.

Molini'ster, anhängare af L. Molinas lära (molini'smen).

Molinos [mali'näs], Miguel de, spansk mystiker och bärare af den s. k. kvietismen (se d. o.), f. 1640, d. 1697, blef präst och teol. doktor samt vistades sedan 1670 i Rom som biktfader åt en mängd förnåma familjer. Hufvudsakligen till sina biktbarns tjänst utgaf M. 1675 sin berömda *Guida spirituale*, till hvilken sedermera fogades ett bihang, *Della cotidiana comunione*. Närmast med anslutning till sina föregångare i Spanien (främst Theresia af Jesus) och möjligen äfven med intyck från alombrados (se d. o.), framställde M. i

"Guida", hur människan skulle komma till sann frid med Gud. Dit ledde 4 vägar: bön, lydnad med fullständig resignation under Guds vilja, daglig kommunion samt dödande af alla begär, t. o. m. af den kärlek, som ännu hade något att önska eller bedja af Gud, ty målet vore ren, oegennyttig kärlek till samt inre, omedelbar åskådning af Gud. Skriften fann många beundrare, främst påven Innocentius XI själf, men ock motståndare, i synnerhet bland jesuiterna, men en af inkvisitionen nedsatt kommission hade intet att anmärka. Då förmdades Ludvig XIV i Frankrike af sin biktfader, jesuiten



Lachaise, att 1685 hos påven göra allvarliga föreställningar, hvilket hade M:s fängslande till följd. Hans process ådrog sig hela Europas uppmärksamhet och bidrog att sprida den romanska mystiska litteraturen ända upp till Norden. En undersökningskommission sammandrog ur M:s skrift och ur 20,000 i hans ego befintliga bref 68 villfarelser, som fördömdes 1687. Sedan påven efter lång tvekan bekräftat domen, afsvor M. hvad som lagts honom till last och hölls i listids fängelse, där han dog (af gift?). Se Köhler, "Das persönliche schicksal des M." (i "Zeitschrift für kirchengeschichte", 1898). K. H. (Hj. H.-t.)

Moli's [må-], Mariano Roca de Togores, markis af, spausk skald och statsman, f. 1812 i Albacete, d. 1889 i Lequeitio, gjorde en lysande karriär som marin-, inrikes- och statsminister, ambassadör i Paris, London och Rom, var medlem af Spanska akademien, som i honom erkänner en af sina förnämsta direktörer. Efter 1868 egnade sig M. öfvervägande åt litteraturen. M. slöt sig till den romantiska skola, som i hertigen af Rivas hade sin förnämste representant. Utom lyriska samlingar (*Fantasias*, *Romances* m. fl.) författade M. historiska versdramer (*Doña María de Molina* och *El duque de Alba* samt *La espada de un caballero*), som alla utmärka sig för formens elegans och vittna om författarens djupa bildning. Dessutom äro att nämna romanen *La manchega* och *La sepultura de Miguel Cervantes*. På uppdrag af Spanska akad. skref M. *La vida de Brétón de los Herreros* (1883). Se biogr. af Rivas (1902). Ad. H.-n.

Mol-ion, fys., en af de hufvudtyper af ioner, som förekommer i en ioniserad gas. Mol-ionen antas bestå af ett aggregat af många (omkr. 30) gasmolekyler tillsammans med ett elektriskt elementarkvantum. Vid tryck af samma storleksordning som atmosfärtrycket spela mol-ionerna hufvudrollen. D. S.-t.

Molioniderna (Molionerna), grek. myt., Eurytos och Kteatos, sammanvuxna tvillingar, söner till Molione och Poseidon (enligt andra till Aktor), uppträda i Herakles-sagan. Då deras frände Augeias (se d. o.) nekade att betala Herakles lönen för hans rensning af Augeiasstallet, drog denne med en stor här mot löftesbrytaren. Men under Hera-

kles' sjukdom slogo M. hans här i de eliska passen: de blefvo likväl sedan dödade af halfguden vid Kleonai i Argolis. Sagan har tillkommit för att förklara, hvarför elierna ej fingo deltaga i de olympiska spelen. Detta skulle nämligen berott på, att M. döende uttalat förbannelsen öfver invånarna i Elis.

Molique [målik], Wilhelm Bernhard, tysk violinist, f. 1802 i Nürnberg, d. 1869 i Kannstadt, undervisades af konsertmästaren Rovelli i München, hvars plats han erhöill 1820. I Stuttgart verkade han 1826—49 som hofkonsertmästare och i London 1849—66 som solo- och kvartettspelare samt högt ansedd violinlärare. M:s spel gällde som mönster för stor, skön ton och teknisk fulländning. Hans kompositioner (6 violinkonserter, 8 sträckkvartetter, trior, fantasier, mässor, en symfoni, oratoriet *Abraham* m. m.) röja frändskap med Spohr. A. L. *

Molisch [må-], Hans, österrikisk växtfysiolog, f. 6 dec. 1856 i Brünn, e. o. professor vid tekniska högskolan i Graz 1889, professor vid Prags tyska universitet 1894 och vid universitetet i Wien 1909. 1897—98 företog M. en botanisk resa kring jorden med ett längre uppehåll på Java. Hans arbeten utmärka sig för originalitet och innehålla en mängd skilda fysiologiska rön af största intresse. Som de förnämsta förtjäna framhållas *Die pflanze in ihren beziehungen zum eisen* (1892), *Untersuchungen über das erfrühen der pflanzen* (1897), *Studien über die milchsaft und schleimsaft der pflanzen* (1901), *Leuchtende pflanzen* (1904), *Die purpurbakterien* (1907), *Das warmbad als mittel zum treiben der pflanzen* (1909) och *Die eisenbakterien* (1910). C. Lmn.

Molise [må-], provins uti Italien, nu kallad Campobasso (se d. o.).

Molitæus, Mattias Marci, teolog, superintendent, f. enligt gängse uppgift på Åland vid midten af 1500-talet, d. i Mariestad 1603, studerade i Greifswald och Wittenberg, där han blef magister, samt från 1577 i Rostock, där han 1581 erhöill docentur. Efter sin återkomst till Sverige inträdde han i hertig Karls tjänst och utmärkte sig som motståndare till liturgien. 1587 omtalas han som hofpredikant hos hertigen, i jan. 1588 utnämndes han till rektor vid skolan i Strängnäs, 15 nov. 1591 (ej 1592) förordnades han att vara kyrkoherde i Mariestad och ha uppsikt öfver prästerskapet i Vadsbo, Valla och Värmland. Han deltog i Uppsala mötes beslut (1593) samt var en af de tolf bisittare, som biträdde preses vid öfverläggningarna och göromålen. 1600—01 var han medlem i den af hertig Karl förordnade bibelöversättningskommittén, hvars arbete är känt under namnet "Observationes strengnenses". 1602 deltog han i förhöret af den för kalvinism misstänkte tyske pastorn Micronius. Som superintendent skall han ha utfövat en nitisk verksamhet. Fr. W.

Moliterno [måliternå], stad i italienska prov. Potenza (Basilicata), i de neapolitanska Apenninerna. 5,246 inv. (1901). Stenbrott, tunnbindrier. J. F. N.

Molitor [målitär], Gabriel Jean Joseph, greve, marskalk af Frankrike, f. 1770, d. 1849, deltog i revolutionens krig i Rhentrakterna och utnämndes 1798 till brigadgeneral. 1799 kämpade han under Masséna i Schweiz och utmärkte sig i synnerhet

vid Glarus. Under Rhenarméns därefter följande fälttåg slog han vid Stockach (3 maj 1800) österrikarnas vänstra flygel, kringgick den följande dag vid Möskirch, stormade denna ort och tog därefter staden Feldkirch, för hvilken bedrift han blef divisionsgeneral. 1805 stod

M. i spetsen för en division under Masséna uti Italien och blef s. å. guvernör i Dalmatien, där han med framgång bekämpade ryssarna och undsatte Ragusa. 1807 förde han under Brune befälet mot svenskarna i Pommern, stormade Stralsund och var den förste fransman, som inträngde i staden. Napoleon belönade denna bedrift med generalguvernörskapet öfver Pommern, grefvevärdighet och en dotation på 30,000 francs. 1809 utmärkte M. sig i Napoleons ny krig mot Österrike i slaget vid Eckmühl, Aspern och Wagram. 1811—13 hade han till uppgift att skydda Holland. 1814 deltog han under Macdonald i fälttåget mot de i Frankrike inbrytande förbundna arméerna. Under fälttåget i Spanien 1823 förde M. 2:a armékåren och bidrog genom sitt raska tillvägagående väsentligt till krigets afslutande. Till belöning fick han vid återkomsten marskalksstafven och pärsvärdighet. I Nancy ha uppförts en minnesvård öfver honom. C. O. N.

Moljati-tji. Se Molatycze.

Molkom [må/lkåm], stor by i Nyeds socken Värmlands län, 33 km. från Karlstad och 37 km. från Filipstad, vid Bergslagens järnvägar, med järnvägs-, post-, telegraf- och telefonstation, läkare, veterinär, apotek, tingshus, afdelningskontor af Värmlands enskilda bank, gästgifvargård samt många handlande och handverkare. I närheten vid Jakobsberg, ligger sedan 1881 Värmlands folkskola, med hvilken en landtmannaskola är förenad, husmoderskola och frökontrollanstalt.

Moll (af lat. *mol'lis*, mjuk), *mus.*, urspr. beteckning på det sänkta, "mjuka" l. "runda" (*♭*, *b molle* l. *rotundum*) i motsats till det höjda "hårda" l. "fyrkantiga" *b* (*♮*, *b durum* l. *quadratum*, vårt *h*); sedermera beteckning på de hexakord, som använde nämnda sänkta *b* (*♭*) (*Hexakord*); slutligen och f. n. beteckning på det tonsläkte, som karakteriseras af sänkt (liten ters (it. *minor*, fr. *mineur*, eng. *minor*). Då treklängen med liten ters icke i likhet med durklängen, som har stor ters, eger någon förebild de naturliga alikvottonerna (så vida man ej vil gå upp till den 10:e, 12:e och 15:e, hvilka äro så godt som oskönjbara), så har mollklangens konsonans alltid varit af osäker natur, och fordon brukade man oftast afsluta äfven stycken, som gingo i moll, med en durklang. I nyare tid har man (v. Öttingen, Riemann) sökt rädda mollklangens konsonans och likaberättigande med durklängen genom att fatta den som en polarisk motsats till den senare, så att, liksom en durklang (*C* dur) bildas från *c* uppåt genom de harmoniska öfver



herna till *c* (*g*, *e*, o. s. v.), bildas en mollklang (moll) från *c* nedåt genom de harmoniska "under-
nerna" till *c* (*f*, *ass*, o. s. v., eller *m. a. o.* de
ner, i hvilka *c* själf ingår som öfvertön). För att
snellertid undertonen skola kunna sägas vara lik-
lalda med öfvertonen, måste de liksom dessa
vara objektivt hörbara i och med ansländet af huf-
vudtonen (*c*), men detta ha undertonsteoriens an-
ringare icke lyckats bevisa. Det betvivlas också

Helmholtz, som kallar mollklangen en grumlad
"getrübte" konsonans och uppfattar densamma
som en tvåfald af klanger (t. ex. *c* *ess* *g* =
sklang + *ess*-klang), hvilken af Hostinsky t. o. m.
kompletteras till en trefald (*ass* + *c* + *ess*-klang).
Helmholtz' förklaring torde tills vidare vara den
enastående, dock synes den hota mollklangens
egenskap af konsonans, så sant konsonans är =
klängenhet. — Ej blott akordiskt, utan äfven till
en skala har moll visat sig mera vacklande än
dur. F. n. plägar man uppställa tre former af
mollskalan, en harmonisk (*a h c d e f giss a*)
och två melodiska (uppgående: *a h c d e f giss a*;
nedgående: *a g f e d c h a*). Den
sistnämnda motsvarar den eoliska kyrkotonarten.
Fänka vi oss den nedgående mollskalan från domi-
nant till dominant, ha vi den frygiska kyrkotonen,
eller grekernas doriska oktavsläkte, som verkligen
i intervallernas läge bildar en polarisk motsats till
dur: *e d c h a g f e* = *c d e f g a h c*. — Om
molltonsläktets allmänna karaktär som känslot-
tryck se Musik. Jfr äfven Dissonans.
A. L.*

Moll (af lat. *mol*lis, mjuk), *text.*, ett mycket
fint och mjukt, halft genomskinligt tvåskaftadt
bomullstyg, som användes till bluslif, sommarklän-
ningar, hattgarntyr m. m. Det förekommer mest
enfärgadt i ljusa, lätta färger. I Tyskland beteck-
nar moll äfven en mjuk halftjock hel- eller half-
tyllväfnad, liknande flanell och liksom denna af-
sedd till underkläder, foder m. m. G. A. W.

Moll, kommun i belgiska prov. Antwerpen, i Cam-
paine. 8,333 inv. (1904). Stor boskapshandel, ull-
spinneri och väveri. J. F. N.

Moll [mä'll], svensk släkt, som härstammar från
nordholländske läkaren Johan Adam M., hvars
fänka med sin son 1754 flyttade öfver till Sverige.

1. Karl Tom M., den ofvannämnde J. A.
M:s sons sons sons son, skolman, läroboksför-
fattare, f. 8 aug. 1853 i Stockholm, blef 1872 student
i Uppsala, 1877 filos. kandidat, 1887 filos. licen-
tiat och 1888 filos. doktor på afhandlingens *Bidrag
till kännedom om urladdningen af Ruhmkorffs in-
duktorium* (1887). Redan 1875 ingick han på lä-
rarbanan som lärare vid Uppsala privata elemen-
tarläroverk, 1880 blef han vikarierande lektor vid
Realläroverket å Norrmalm i Stockholm, 1892 lek-
tor i fysik där och var 1905—09 läroverksråd.
M. har genom en mängd uppsatser i pedagogiska
ämnen och särskildt genom sin *Lärobok i fysik*
(1897—1901; dess olika delar ha utgått i 3—5
uppl. 1906—08; en förkortad upplaga utgafs 1904
—06 och har delvis omtryckts 1906—08) inlagt
stor förtjänst om en förbättrad undervisning vid
våra läroverk, särskildt i fysik och närsläktade
ämnen.

2. Viktor Ludvig M., den föregående

broder, politiker, finansman, f. 24 juli 1858 i Stock-
holm, tjänstgjorde först på affärskontor i Stockholm
och anställdes 1886 i Allmänna hypoteksbanken,
där han 1893 blef kassör, 1896 kamrer och 1908
verkställande direktör. 1902—08 var M. led. af
Andra kammaren, som 1906 insatte honom i banko-
utskottet, 1907 i konstitutionsutskottet och 1908 i
bevilningsutskottet. Han tillhörde Liberala sam-
lingspartiet, men begränsade sitt uppträdande i
diskussionen till finansiella och ekonomiska spör-
smål. Bland på hans initiativ vidtagna åtgärder
må nämnas: utvidgning af området för placering af
Postsparbankens medel; meddelande åt Riksgälds-
kontoret af rätt att upplåna 15 mill. kr. för vid-
makthållande af kassareserver i utlandet, motsva-
rande beloppet af de på Riksgäldskontoret anvisade
två kreditivsummorna; reorganisation af bank-
inspektionen samt skydd för banksinspektionens
handlingar mot offentliggörande; utredning för vin-
nande af fullständigare kännedom om, hvad de sär-
skilda stämpelafgifterna inbringa, samt bättre kon-
troll öfver, att stadgade afgifter behörigen erläggas.
Riksdagen visade sin uppskattning af M:s insikter
som finansman genom att först 1905—12 utse ho-
nom till fullmäktig i Riksgäldskontoret och seder-
mera 1912 till förste deputerad i Riksbanken, sam-
tidigt som löneformärerna för denna post höjts till
ett mot dess betydelse mera svarande belopp
(40,000 kr.). — M. är sedan 1908 öfverrevisor i
Järnvägsstyrelsen och från 1909 ordf. i styrelsen
för de Enskilda järnvägarnas pensionskassa. Han
har varit led. af kommittéerna för ordnande af pen-
sionsväsendet vid järnvägarna (1903 och 1907),
ang. aktiebolag (1905), för omorganisation af bank-
inspektionen (s. å.) och ang. stämpelskatten (1909)
samt är led. af försvarsberedningens finanspolitiska
afdelning från 1911. I. S. A.—s. 2. V. M.

Moll [mä'll], Willem, nederländsk kyrkohisto-
riker, f. 1812, d. 1879 som professor vid Athe-
næum illustre i Amsterdam, skildrade det kristna
kyrkliga lifvets äldsta historia i *Geschiedenis van
het kerkelijke leven der christenen gedurende de
zes eerste eeuwen* (1844—46; 2:a uppl. 1855—57)
och Nederlândernas kyrkohistoria före reformatio-
nen i det monumentala *Kerkgeschiedenis van Ne-
derland voor de hervorming* (6 bd, 1864—71).

Moll [mä'll], Karl, österrikisk målare, f. 1861
i Wien, var elev af E. Schindler, är Wien-seces-
sionens ledare och har utvecklat en outtröttlig verk-
samhet som agitator och reformator. Han gjorde sig
ett namn framför allt som ljusmålare; hans solglö-
dande *Salutorg* och *Romerska ruiner i Schönbrunn*
(den sistnämnda i kejs. målningssalleriet) tillhörde
secessionistutställningarnas bästa alster. Jämte so-
liga landskap målade han interiörer (*Barocksal i
Hofbiblioteket* blef särskildt berömd) och färgrika
stilleben. Senare koncentrerade han sig på motiv
från sitt eget hem (*Frukosten*, 1904, i Wiens mo-
derna museum) och från naturen däromkring. Han
har äfven utfört kärnfulla träsnitt i färg (represen-
terad på Nationalmuseum). G—G N.

Moll [mä'll], Albert, tysk läkare och psykolog,
f. 1862, sanitetsråd, praktiserande läkare i Berlin,
känd framför allt som hypnotisör och författare
till *Der hypnotismus* (1:a uppl. 1889) och *Der
rapport in der hypnose* (1892). I sina skrifter
står M. närmast Nancy-skolan. För honom är det

verksamma momentet i alla de metoder, som ävaga-bringa hypnos, framför allt det psykiska, suggestionen; det specifika för det hypnotiska tillståndet är den stegrade suggestibiliteten. År 1902 utgaf M. ett stort arbete, *Ärztliche ethik*, som behandlar läkarens plikter under olika förhållanden. Dessutom har han egnat sig åt sexualvetenskapliga frågor, hvarom hans arbeten *Die conträre sexual-empfindung* och *Handbuch der sexualwissenschaft* (1912; utgifven under medverkan af bl. a. prof. S. Ribbing, Lund) bära vittne. Sedan 1909 utger M. "Zeitschrift für psychotherapie und medizinische psychologie". S. Az.

Mölla (arab. *māula*, "herre") har i de särskilda muhammedanska länderna olika användning och betydelse. I Turkiet betyder detta ord dels "Vår Herre", "Gud" (uttal. *mévla*), dels betecknar det den högsta klassen af de lärde (jfr Ulema) och är en titel för vissa domare och ämbetsmän (uttal. *mölla*). I Bagdad betyder det "frigifven slaf", och i Marokko (där det uttalas *mulāj*) är det sultanens ständiga titel (jfr Marokko). I Ostindien betyder mölla "skriftlär", "rättslär", muhammedansk teolog och jurist i en person, och detta är äfven ordets vanligaste betydelse i europeisk litteratur. Om den "galne Mollan" se Muhammad ibn Abdallah. H. A.

Molla (Målla, Mell), bot., namn på arter af släktena *Chenopodium*, *Blitum*, *Atriplex*, *Obione* och *Kochia*, alla hörande till fam. *Chenopodiaceæ*. G. L.—m.

Molla (Målla), socken i Älfsborgs län, Gäsene härad, 4,151 har. 598 inv. (1911). Annex till Od, Skara stift, Ås kontrakt.

Mollberg, en Bellmansfigur. Se Bellman 2, sp. 1291.

Mollbergsson, Olof, pseudonym för K. J. Livijn.

Mollendo [målja'ndå], hamnstad i peruanska depart. Arequipa, utgångspunkt för en järnväg till Puno. Omkr. 1,500 inv. M. är, trots sin ringa folkmängd, in- och utförelshamn för södra Peru och en stor del af Bolivia. Utförelsvärar äro i synnerhet silver- och kopparmalmer, alpacka- och fårull, kinabark och kokablåd. J. F. N.

Moller [må'ller], familjenamn, som oriktigt tillagts en af reformationens förste martyrer Hendrik van Zutten (se Zutten, H. van).

Moller [må'ller], Joachim (äfven kallad Joachim a Burgk), tysk tonsättare, f. omkr. 1540 i Burg vid Magdeburg, d. 1616 som organist i Mühlhausen, Thüringen, var en af de mera framstående bland de äldre protestantiska kyrkokompositörerna och skref 3 passioner, en mängd andliga sånger m. m., delvis åter utgifna af Rob. Eitner, 1898. E. F.—t.

Moller [må'ller], Johannes, dansk litteraturhistoriker, f. 1661 i Flensborg, d. 1725 som rektor vid sin födelsestads lärdomsskola. Han skref ett lärdt arbete, *Cimbria literata*, en förteckning på författarna från Slesvig och Holstein samt deras verk. Det utkom i Köpenhamn i 3 folioband 1744. E. Ebg.

Moller [må'ller], Arvid, lärd, universitetslärare, f. 19 febr. 1674 på godset Vorhoff nära Dorpat, d. 6 apr. 1758 i Lund, blef student i Dorpat 1691 och 1697 rektor vid Lyceum carolinum där.

Vid ryssarnas infall i Livland 1700 måste läroverket upplösas, och M. flydde till Narva. Därefter utnämndes han till juris et matheseos professor vid gymnasiet i Reval, en syssla, som han bestred 1702—10 med mycken heder. Änjo måste han flykta för fienden och förde ett kringirrande lif under de följande svåra åren, tills han 1717 utnämndes till professor i natur- och folkrätt samt moral vid Lunds universitet. Där öfvade han en förtjänstfull verksamhet som lärare och vetenskaplig författare. Ej mindre än 56 akademiska afhandlingar utkommo under hans presidium. För upphjälpande af universitetets ekonomi uppgjorde M. 1732 planen till ett lotteri, hvilket också kom till stånd och, under kontroll af honom, inbragte en ej obetydlig summa. 1743 afgick han, pensionerad, från professuren, som han fick öfverlämnat åt sin måg Joh. Nelanders. Under sin emerititid utarbetade M. en *Kort beskrifning öfver Est- och Liffland* (1756). F. ö. efterlämnade han några latinska tal samt i handskrift en samling skaldestycken på latin, svenska och tyska, förvarad i Lunds universitets bibliotek. —r.n.

Mollerup [må'll-], William, dansk historiker, f. 19 sept. 1846, tog 1880 filos. doktorsgrad, blef 1896 direktör för nationalmuseets andra afdelning och 1898 för den kronologiska samlingen på Rosenborg samt ordf. i styrelsen för nationalhistoriska museet på Frederiksberg och hade flera andra offentliga förtroendevärf, men afsattes 1910 efter upptäckten af ett betydligt underslef, som ädrog honom ett års straffängelse. Dessförinnan hade han utvecklat en omfattande och betydande författarverksamhet. Han tog viktig del i utarbetningen af supplementet till "Regesta danica" samt i utgifvandet af "Frederik I:s registranter" (1879) och "Danske kancelliregistranter 1535—50" (1882). Dessutom författade han *Danmarks forhold til Lifland 1346—1561* (1880; ty. öfv. 1884), *Billecattens historie*, I (till 1596, 1893; II författades af Fr. Meidell) samt i "Danmarks riges historie", III, tidskedet 1536—88 (1906). Han hade äfven ledt viktiga utgräfningar af medeltida ruiner, såsom Gurra, Hammershus och Vordingborg. E. Ebg.

Möllerus, Henricus. Se Möller, Heinrich.

Mollien [måliä']. 1. François Nicolas M., greve, fransk finansman, f. 1758, d. 1850, tjänade till 1792 i finansministeriet, dref därefter en bomullsfabrik och var 1806—14 samt under "hundra dagarna" Napoleon I:s "utgiftsminister" (*ministre du trésor*), hvarunder han inlade mycket stora förtjänster om franska statsfinansernas ordnande. Af Napoleon utnämndes han 1808 till greve och af Ludvig XVIII 1819 till pär. M. offentliggjorde *Mémoires d'un ancien ministre du trésor public* (1845). — 2. Gaspard Théodore M., den förras son, upptäcktsresande, f. 1796 (dödsåret ej känt), var en af dem, som räddade sig till Senegal efter fregatten Medusas ryktbara skeppsbrott. 1818 upptäckte han Senegals och Gambias källor. 1822 företog han i Colombia en annan på resultat rik resa och egnade sig sedan åt konsulsbanan. Sina upptäckter nedlade han i de båda arbetena *Voyage dans l'intérieur de l'Afrique, aux sources du Sénégal et de la Gambie* (1820) och *Voyage dans la république de Colombie* (1824).

Mollier [mäl'ie], Richard, tekniker, f. 30 nov. 1833 i Trieste, studerade i Graz och München, blef 1858 mariningenjör i sin födelsestad, 1893 privatdocent vid tekniska högskolan i München, 1897 professor i tillämpad fysik vid Göttingens universitet och 1898 G. Zeuners efterträdare som professor i teoretisk maskinlära i Dresden. M. har genom sina undersökningar rörande energiomsättningen i värmemotorer bidragit till att belysa frågan om alstring i mekaniskt arbete genom uppoffring af värme. Han brukat använda äro M:s tabeller och diagram för vattenångan. O. E. W.

Molliskanalen. Se Linth.

Mollskinn (eng. *moleskin*, eg. mullvadsskinn), ett tjockt, stundom svagt ruggadt bomulls-tyg, framställt af starkt, tvinnadt varpgarn och med snodt inslag, hvilket senare sammanpackas mycket tätt (70 å 100 eller ännu flera skott på 1 cm.). Tygmönstret är satinartadt och fordrar 8 skaft; tyget bildas ur den enkla 8-skaftade inslagssatinen i sig genom, att man vid sidan af hvarje varphöjning öfverbringar ännu en höjningspunkt, så att inslagen förbundna af 2 varptrådar och ligga lösa öfver 6. Tyget är mycket starkt och användes till arbetar-tyxor m. m. Jfr Engelskt skinn. G. A. W.

Mollusca, zool. Se Blötdjur.

Molluscum, lat., med., namn på flera olika nyddningar i huden. *M. contagiosum* är en half-kräslig, högst ärtstor, glatt bildad, som liknar vårta, men skiljer sig från denna därigenom, att den har en trattformig öppning i centrum. Mellan den mellan 2 fingrar, framkommer genom denna öppning en gelatinös, kornig massa, som i mikroskopet visar sig bestå af hornceller och större löslösa ovala kroppar, molluscum kroppar, hvilka äro ombildade (degenererade) hornceller. M. förekommer mest i ansiktet, på hälsan eller på könsorganen i större eller mindre antal och öfverföres genom smitta, ehuru smittämnet ännu icke kunnat isoleras. Den är h. o. h. bildad af epitel och förorsakar intet obehag, men den ej förekommer i för stor mängd. Den aflägsnas, utan att kvarlämna ärr, bäst genom utpressning eller afskrapning. *M. fibrosum* (*M. pennisulium* l. *fibroma molluscum*) är en, ofta skaftad, rundsvulst, bildad af bindväf, ej smittsam samt ofta förekommande i mycket stort antal spridd öfver hela kroppen. Den är ärt- till nötstor, men kan stundom uppnå en betydande storlek och kan blott genom operation aflägsnas. L. Mbg.

Mollusker, *Mollusca*, zool. Se Blötdjur.

Mollwitz [mål'-], by i preussiska reg.-omr. Breslau (Schlesien), vid floden Brieg, bekant genom den kriget Fredrik II 10 apr. 1741 där vann öfver österrikarna under general Neipperg. Till minne häraf uppfördes 1878 på slagfältet en 6 m. hög granitobelisk. Wbg.

Molly Bawn [mäl'i bawn], Författarinnan i Dublin. Se Hungerford, M.

Molly Maguires [mäl'i mogwa'ois], ett beryktadt hemligt irländskt revolutionssamfund, stiftadt 1843. Samfundets medlemmar terroriserade ofta de engelske skatteindrivarna genom mord och misshandel; de voro ej sällan förklädda till kvinnor (däraf namnet). Slutligen fick man bukt på denna rörelse på Irland, men liknande samfund uppstodo bland irländska invandrare i Nord-

Amerika och utförde skräckvalde särskildt mot engelska immigranter. Mest bekant är en dylik organisation i Pennsylvanias kolgrufdistrikt, hvars brottsliga framfart kulminerade på 1870-talet och som 1876—77 bröts genom en serie rättegångar, hvarvid vittnesmål af detektiver, som inträdde i samfundet, voro af afgörande betydelse. Jfr F. P. Dewees, "The Molly Maguires" (1877), och A. Pinkerton, "The Molly Maguires and the detectives" (s. å.).

Mollösund. 1. Kapell och kommun i Göteborgs och Bohus län, Orusts västra härad. 588 har. 1,049 inv. (1911), hvaraf 974 i det inom kapellet belägna municipalsamhället M. Kapell till Morlanda, Göteborgs stift, Orusts och Tjörns kontrakt. — 2. Fiskeläge och municipalsamhälle (enl. k. brefven 29 jan. 1886 och 12 maj 1905) i ofvannämnda kapell, på Orusts långt utskjutande syd-västligaste udde, Tängen, midt emot Mollön, från hvilken det skiljes genom sundet Mollösund. 974 inv. (1911). Taxeringsvärde omkr. 300,000 kr. (1911). M. är känt sedan medeltiden och intog en framstående plats under 1500-, 1600- och 1700-talens sillfiskeperioder. Storsjöfiske, fraktfart samt sillsaltning. Post-, telefon- och skjutstation samt telegramexpedition.

Molmenti [mål-], Pompeo Gherardo, italiensk författare, f. 1852 i Venezia, har vunnit stort rykte genom sina samvetsgrant studerade och stilistiskt förtjänstfulla arbeten i veneziansk historia och litteraturhistoria: *Giorgione* (1878), *Goldoni* (1879), *Storia di Venezia nella vita privata delle origini alla caduta della repubblica* (1880; 4:e uppl. 1905), *Vittore Carpaccio ed il Tiepolo* (1888) och *Vittore Carpaccio, la vita e le opere* (1905), *Venezia, nuovi studi di storia e di arte* (1897), *La pittura veneziana* (1903) och *Antonio Fogazzaro* (s. å.). Dessutom författade han romaner, kritiska och politiska studier m. m.

Molmol, bot. Se *Commiphora*.

Moln, meteor., de dimmor (se Dimma), som ej hvila omedelbart på jordytan, utan sväfra till större eller mindre höjd i atmosfären. De bildas därigenom, att den i luften befintliga vattenångan, så snart temperaturen nedgår till ett visst, af vattenångans mängd beroende gradtal, delvis kondenseras till flytande vatten eller vid starkare köld öfvergår till is. Den för molnens bildande nödvändiga temperatursänkning uppstår i de allra flesta fall däraf, att luftmassor uppståga från jordytans grannskap till större höjd i atmosfären, hvarvid deras temperatur efter hand måste sjunka, tills den i dem inblandade vattenångan icke längre kan bibehålla sig i gasformigt tillstånd, utan kondenseras. Ett vackert exempel på detta slags molnbildning äro de s. k. *cumuli* l. *stackmolnen* (se fig. 10 och 11 å den till art. hörande färgplan-schen), hvilka under vackra somrardagar bildas på förmiddagen, tilltaga till framåt kl. 1 eller 2 e. m. och därefter upplösas, en följd af luftströmmens uppstigande före middagen och nedsjunkande på eftermiddagen. En liknande orsak ligger till grund för det allmänt bekanta faktum, att bergspetsar oftast äro inhöljda i moln, medan luften rundt omkring dem är ren och klar. Enstaka äro i de större hafven ge redan på afstånd sin närvaro till känna genom de moln, som ständigt sväfra öfver

dem. Till följd af markens uppvärmning af solen uppstiger nämligen en luftström öfver ön, medförande vattenånga till de högre, kallare luftlagren, hvarest densamma utfälles i form af moln. Äfven kan ett moln länge hålla sig kvar vid oförändrad höjd öfver marken, ehuru vattenpartiklarna, af hvilka det består, långsamt sjunka i följd af sin tyngd. Molnet synes nämligen intaga samma ställe på himlen, ehuru dess partiklar oupphörligt växla. Man antog förr, att de moln, som uppstå vid vattenångans kondensation i luften, således äfven dimmorna, väl utgöras af vatten i flytande form, men att deras minsta beståndsdelar ej vore kompakta vattendroppar, utan små vattenblåsor; men man vet numera på grund af både teoretiska beräkningar och direkta mikroskopiakttagelser, att detta antagande är oriktigt och att det kondenserade vattnet i molnen och dimmorna utgöres af mikroskopiskt små droppar. Däremot förekomma i de högre luftlagren moln, de s. k. fjädermolnen l. *cirri* (fig. 1 o. 2), som bestå uteslutande af fina isnålar, hvilka därigenom, att solstrålarna brytas genom deras plana ytor eller reflekteras mot dessa, framkalla den mångfald af företeelser, som benämnas halofenomen (se d. o.). Sker vattenångans kondensation i luften i större ymighet, bildas vid temperaturer öfver 0° större droppar, som i form af regn nedfalla ur molnet till jorden. Är temperaturen i luftlagret under 0° , bildas vid kondensationen snökrystaller af olika form och storlek. Dock förekommer äfven stundom öfverkyldt regn vid en temperatur af några grader under fryspunkten. Detta fryser hastigt vid beröring med föremål på jorden och bildar s. k. isbark. Stundom frysa regndropparna redan i luften till små genomskinliga iskulor. Någon gång upplöser sig den nederbörd, som faller från ett moln, redan innan den hinner ned till jorden, och molnen antaga då ett egendomligt strimmigt utseende, hvilket kan anses som förbud till inom kort inträffande nederbörd. — Molnens utseende är i hög grad växlande. Vid närmare uppmärksammande lyckas man dock särskilja dem i bestämda slag eller former. Den engelske meteorologen Luke Howard var den förste, som uppställde en nomenklatur för de särskilda molnformerna, hvilken ännu i sina huvuddrag allmänt begagnas, sedan den blifvit ytterligare utvecklad genom arbeten af Clement Ley, H. Hildebrandsson, Brito Capello, R. Abercromby, N. Ekholm, A. Riggenbach, L. Teisserenc de Bort m. fl. och internationellt antagen. De vanligast förekommande molnslagen kunna fördelas i tre huvudgrupper. A) Höga moln med följande underafdelningar. 1) *Cirri*, fjädermoln (fig. 1 o. 2), likna fjädrar, penslar eller hår, äro mycket tunna och till färgen hvita. De bestå af isnålar, och i dem ses ofta ringar, bisolar och andra s. k. halofenomen. Ofta bilda de långa parallella band, som i följd af perspektivet synas sammanlöpa eller konvergera mot horisonten och då likna bordläggningen på ett skepp, hvarför detta fenomen af allmoget kallas "Noaks ark" l. "arken". 2) *Cirro-cumuli* (fig. 4) likna små, runda skifvor af hvit färg, skilda af smärre klara mellanrum, nästan utan skuggor, ofta ordnade i flockar eller band. 3) *Cirro-stratus* (fig. 3) bilda en fin slöja af hvitaktig färg, som stundom är alldeles

diffus, stundom liknar en hopfildat fiberartad hvit blå massa, hvilken liksom cirri ofta ger upphaf åt halofenomen. B) Låga moln, med följande underafdelningar. 4) *Strato-cumuli* (fig. 7) äro rundade moln, tätare och mörkare än cirro-cumuli vanligen med klara mellanrum eller, om de ligga tätt intill hvarandra, gifvande himlen ett vågigt utseende. De förekomma företrädesvis om vinter. 5) *Cumuli*, stackmoln (fig. 10 o. 11), äro tät och ofvantill med afrundade flikar försedda moln, till färgen upptill hvita, något gulaktiga, nedtill mörkare. De förekomma i sin typiska form under dagen om våren och sommaren. 6) *Cumulo-stratus* numera kallade *Cumulo-nimbi* (fig. 12), åskmoln äro förtätade, hoppytrade cumuli, ofta upptornade i väldiga massor, och stundom upptill försedda med cirruslika bihang ("falska cirri"). 7) *Nimbi*, regnmoln (fig. 8 o. 9), äro mörka moln med sargade kanter, utsärande nedåt gråaktig eller svarta trådar. 8) *Stratus* äro dimartade moln med obestämda konturer. Såväl de högre som de lägre molnen, företrädesvis cirri och cumuli, äro ofta ordnade i parallella band, hvilka till följd af perspektiven synas sammanlöpa i två motsatta punkter af horisonten. Alla de högre molnformerna synas ofta starkt färgade i rött, då solen är lågt eller nära horisonten. Härtill har man sedan 1880-talet, på grund af de resultat, som erhöles vid Ekholms och Hagströms molnmätningar i Uppsala tillagt C) Medelhöga moln med följande underafdelningar: 9) *Alto-cumuli* (fig. 6), som äro en mellanform mellan cirro-cumuli och cumuli samt 10) *Alto-stratus* (fig. 5), som äro en mellanform mellan cirro-stratus och nimbus eller strato-cumuli. Se vidare H. Hildebrandsson, A. Riggenbach och L. Teisserenc de Bort, "Atlas international des nuages" (1896; 2:a uppl. 1910). De olika molnslagens utseende åskådliggöres af bilderna å planschen. — Molnens mängd och utbredning, den s. k. molnigheten, utgör en viktig meteorologisk faktor och anges i gradtal från 0, som betecknar klar himmel, till 10, som betecknar helmulet, eller också, såsom i de meteorologiska telegrammen, i endast 5 grader: klart, nästan klart, halfklart, nästan mulet och mulet. Molnigheten ändras sig vanligen under dygnets lopp i medeltal så, att himlen är mest molnbetäckt vid middagstiden, en följd af de under förmiddagen uppstigande och på eftermiddagen nedgående luftströmmen. Denna dagliga variation i molnigheten framträder regelbundnast och tydligast under våren och sommaren med uppkomsten af cumuli några timmar före middagen. Alltundestund dessa vid luftströmmens omkastning till nedsjunkande efter middagen i regel åter upplösas ger deras bildande ej anledning att befara nederbörd, äfven om de antaga betydligare dimensioner så framt de ej genom förtätning och sammanhopning till cumulo-stratus förebåda ett annalkande åskväder. Om vintern, då vid våra breddgrader egentliga cumuli knappast förekomma, blir också molnighetens dagliga period föga märkbar. I tropiska länder förekommer den däremot hela året om. Molnigheten varierar ock med årstiden, men förhåller sig i detta afseende olika på olika delar af jorden, i det den förnämligast rättar sig efter de rådande vindarna och deras fuktighetsförhållan-

CHAPMAN



1. Cirrus.



2. Cirrus.



5. Alto-stratus.



6. Alto-cumulus.



9. Nimbus.



10. Cumulus.



3. Cirro-stratus.



4. Cirro-cumulus.



7. Strato-cumulus.



8. Nimbus.



11. Cumulus.



12. Cumulo-nimbus.

1881 808 113

n. I Europa är vintern i allmänhet mulen, medan sommarmånaderna i regel äro mera klara. Molnens form synes stå i ett väsentligt beroende af den höjd, vid hvilken de ligga öfver jordytan, därför ock en molnform kan öfvergå i en annan genom höjning eller sänkning i atmosfären. För att bestämma molnens höjd öfver jordytan har man sökt använda skymningsfenomenen, i det man iakttagit det ögonblick, då molnet inträdde i jordskuggan, metod, som föreslogs af Jac. Bernoulli 1744; annan metod grundade sig på att mäta bredden af hastigheten hos den slagskugga, som ett sollyst moln kastar på marken. Riccioli i Bologna använde redan 1651 en bättre metod, nämligen att låta iakttagare, som befinna sig i ändpunkten af en baslinje af känd längd, samtidigt mäta höjdvinklarna till en punkt på ett moln, som ligger i baslinjens vertikalkplan. Men svårigheten för de två iakttagarna att komma öfverens om en och samma punkt att mäta på gjorde denna metod föga användbar, tills Ekholm, Andrée och Carlheim-Wallensköld vid polarstationen Kap Thorsden på Svalberget 1882—83 förenade de två stationerna med en telefonledning, då det visade sig lätt att komma öfverens om en och samma punkt både på marken och moln. Man behöfde ej heller då intränga mätningarna till punkter i baslinjens vertikalkplan, utan kunde välja hvilken punkt som helst, som kunde igenkännas på beskrifning per telefon. Molnmätningar enligt denna metod utfördes sedan 1884—87 i Uppsala af Ekholm, Hagström, J. Ahlin m. fl. vid Meteorologiska observatoriet där. Redermera har man med fördel ersatt mätning vid direkt seende med fotografering medelst två med fotografikamera försedda molnteodoliter eller molnkvartaler, hvarvid för vinnande af tydliga bilder måste användas färgkänsliga plåtar med gul skiiva framför objektivet. Enligt dessa metoder utfördes på många olika orter samtidigt 1896—97 de internationella molnmätningar, som planlades i München 1891 och Uppsala 1894 (se Meteorologiska kongresser). Det omedelbara mättningsresultatet ger molnets rättvinkliga koordinater förhållande till ett genom baslinjen och dess ena ändpunkt lagdt koordinatsystem, hvars ena axel sammanfaller med baslinjen, andra axel är vinkelrät däremot och tredje axel lodrät uppåt. Den tredje koordinaten ger alltså molnets höjd. Men genom upprepade mätningar på samma molnpunkt, t. ex. med 100 sekunders mellantid, kan man också bestämma molnpunktens rörelse, och som denna i de flesta fall är i det närmaste densamma som luftens, där molnet svärfar, så erhålles på detta sätt också de öfre luftströmmarnas rörelse. För Uppsala erhöles Ekholm och Hagström 1884—87 följande resultat:

Molnslag	Största höjd Minsta höjd	
	i m.	i m.
Cirrus.....	13,207	3,065
Cirro-stratus.....	12,500	3,511
Cirro-cumulus.....	10,416	2,230
Alto-stratus.....	5,657	2,022
Alto-cumulus.....	8,297	1,031
Strato-cumulus.....	4,324	358
Cumulo-nimbus, topp..	5,970	499
» » bas ...	2,143	622
Cumulus, topp.....	3,611	862

Molnslag	Största höjd Minsta höjd	
	i m.	i m.
Cumulus, bas.....	2,100	513
Nimbus.....	3,628	140
Stratus.....	968	170

Man har också beräknat medelhöjder för de olika molnslagen, men då skillnaden mellan största och minsta höjden af ett molnslag är, enligt hvad ofvanstående tabell visar, så enorm, ha dylika medelhöjder föga värde. Genom mätningar på olika orter har man funnit, att molnens höjder äro större i varmare länder än i kallare. I de varma länderna har man funnit cirri på 20 km. höjd och cumulo-nimbus-toppar på omkr. 15 km. höjd. 1896—97 uppmättes i Manila (Filippinerna) ett cirrusmoln på en höjd af 20,4 km. och i Allahabad (Bengalen) ett cirro-cumulussmoln på en höjd af 37 km., hvilka höjder dock synas vara tämligen osäkra. Ur mätningarna af molnens rörelse har man funnit vindens riktning och hastighet på olika höjd öfver hafvet samt beräknat medeltal för dem på olika orter. Medelhastigheten har beräknats dels utan, dels med afseende på riktningen. I senare fallet får man den s. k. vindresultanten, som beräknas genom hastigheternas sammansättning enligt hastighetsparallelogrammen (se d. o.). För att ange vindriktningens större eller mindre stadighet uttrycker man också vindresultanten i procent af medelhastigheten utan afseende på riktning. På detta sätt erhöles Ekholm och Hagström för Uppsala 1884—87

Höjd i m.	Vindhastig- het utan afs. på riktn. m./sek.	Vindresultant m./sek. proc.	Vindrikt- ning	Antal iakttag- elser
700	8,7	1,2	14 N 23° W	75
1,500	8,0	2,5	31 W 10° S	218
2,500	9,8	4,5	47 W 1° N	122
3,500	12,1	6,8	52 W 13° S	49
4,500	10,8	7,6	70 W 22° S	32
5,600	21,8	13,0	65 W 29° S	33
6,600	18,5	11,9	64 W 19° S	44
7,500	22,0	13,5	61 W 27° S	70
8,500	27,0	19,2	71 W 16° S	80
9,500	30,8	19,2	63 W 12° S	69
10,600	22,8	13,8	61 W 15° S	46

Häraf synes, att vindhastigheten i medeltal ökas betydligt uppåt till omkr. 9,5 km. höjd, hvarefter den börjar aftaga. Likaså ökas vindresultanten och vindens stadighet uppåt. Från 3,500 m. höjd och uppåt är medelvindriktningen ganska konstant från en riktning mellan W 12° S och W 29° S. Största iakttagna vindhastigheten var 71 m./sek. hos ett cirrusmoln på en höjd af 8,340 m. vid en vindriktning från W 14° N 1 mars 1887. Till jämförelse må nämnas, att den största vindhastighet, som i Sverige iakttagits nära jordytan, är 38 m./sek. På sydligare belägna orter i tempererade zonen har man på omkr. 10 km. höjd funnit vindhastigheter af mer än 100 m./sek. Men i heta zonen är däremot vindhastigheten äfven i de öfre luftlagren i regel betydligt mindre, ehuru den undantagsvis i de tropiska cyklonerna når en oerhörd styrka. — Under sista åren har man med stor fördel börjat bestämma de öfre luftlagrens rörelse med hjälp af s. k. pilotballonger (se d. o.) i stället för genom molnmätningar. (N. E.—m.)

Molnagät, miner. Se Agat (fig.).

Molnighet. Se Moln, sp. 864.

Molnkommission. Se Meteorologiska kongresser.

Molo [mälä; it., af lat. *mōles*, tung massa, damm-byggnad], hammarm l. fördämning (af sten- l. betongblock o. s. v.), byggd i vattnet för att tjäna dels som vågbrytare, dels som förtöjningsbro, dels också ibland som skydd mot anfall från sjösidan. Å molons bredare ändpunkter (brohufvuden) finnas somligstades befästningar, fyrtorn och vindspel för farttygens inhalning. Se t. ex. Hålsingborg (kartan och fig. 2 till denna art.). (H. W.-l.)

Molobrus pe'coris, zool. Se Icteridæ.

Moloch horridus, zool. Se Agamidæ, sp. 324.

Mologa [malä-]. 1. Biflod fr. v. till Volga, upprinner i ryska guv. Tver och mynnar ut i Volga på det ställe, där denna når sin nordligaste punkt. Den är 582 km. lång och till stor del segelbar. — 2. Kretstad i ryska guv. Jaroslav, vid floden M., nära dess förening med Volga. 4,256 inv. (1897). 1 o. 2. (J. F. N.)

Molök (hebr. *mōlek*, Sept. *Mólōx*, Vulg. *Moloch*), förekommer i G. T. öfverallt med artikel: *hammōlek*, utom på ett enda ställe, 1 Kon. 11: 7, där texten dock sannolikt bör korrigeras till *milkom*, jfr v. 5. Det (senare uppkomna) hebreiska uttalet *mōlek* är sannolikt bildadt på konstgjord väg för att anspela på *böschet* (skam, jfr Baals utbytande mot *böschet*: *Mefi-boset* för *Meri-baal* o. s. v.). De gamle israeliterna uttalade ordet säkerligen som *melek*. Septuaginta, som vanligen skriver *Mólōx*, har på några ställen låtit förstå, att det gamla uttalet ej var helt utdött på dess tid, jfr t. ex. Jer. 32: 35, där det hebr. ordet återges på dubbelt sätt, dels genom (det senare insatta) *Mólōx*, dels genom (det ursprungliga) *βασιλεύς*, och 3 Mos. 18: 21; 20: 2 ff., där det öfversattes med *ἄρχων*. Beteckningen *hammelek* (konungen) har alltså ursprungligen sannolikt haft appellativbetydelse och förekommer som gudsnamn hos israeliternas grannar under formen *malk*, *melk*, *malik*, hvarmed sammanhänger feniciernas *Melkart* (eg. *melek-karat*: stadskonung) och *Milkōm*, ammoniternas gud. Flera nomina propria i G. T. ådagalägga, att israeliterna under en tid måste ha begagnat *melek* som en beteckning på sin Gud, Jahveh. Sådana namn äro t. ex. *Achimelek* ("Meleks broder", 1 Sam. 22: 9 ff.), som på Sauls—Davids tid var präst i Nob — en senare reflexion införde, med tanke på den uppkomna "moloks-dyrkan", på vissa ställen förändringen af namnet till *Achijja* ("Jahvehs broder", alltså utbyttandets af *melek* mot *Jahveh*; jfr 1 Sam. 14: 3, 18), *Abimelek* ("Melek är fader"), *Malkischua* ("Melek är frälsning"). Då detta senare namn bäres af en son till konung Saul (1 Sam. 14: 49; 31: 2), inom hvars familj någon afgudadyrkan säkert icke förekom, följer däraf, att *Melek* här måste vara beteckning för Israels Gud, på samma sätt som Ba'al en tid måste ha varit. I betraktande här af ha flera nyare forskare gjort gällande, att den "dyrkan" af *Melek* ("Moloks"-dyrkan), som på konungarna Ahas' och Manasses tid infördes i Jerusalem, icke egentligen gällde en främmande gudomlighet, utan Jahveh själf (2 Kon. 21: 6; 23: 10), en åsikt, för hvilken man också åbe-

ropar Hes. 20: 25 f. och Jer. 7: 31, som one- ligen synas visa detsamma. Men äfven om så var förhållandet, innebar dock denna dyrkan öfver- förandet på Jahveh, Israels Gud, af egenskaper som svuro mot hans egentliga väsen, om de oc- där egde vissa anknytningspunkter, t. ex. i ha- kraf på det förstfödda af både människor och djur och därför ha judarna med all rätt ansett denna gudsdyrkan som i grunden afgudatjänst. And- betrakta *Melek* som en främmande gudomlighe- troligen af kananeiskt ursprung, medan andra å- tänka på assyriskt inflytande. Den ifrågavarande gudsdyrkan bestod i offrandet af barn (gossar oc- flickor, 2 Kon. 23: 10) till gudomligheten; de- stående uttrycket "låta dem gå genom eld" tor- bäst förklaras så, att barnen först döddes oc- kropparna sedan uppbrändes (jfr Jer. 7: 31, d- det talas om att "uppräna sina söner och döttr- i eld"). Andra förmoda, att det endast var fråg- om ett passerande genom eld, alltså ett slag- reningsakt, hvarpå exempel förekomma hos fler- folk. Den mest beryktade platsen för denna grym- ma gudsdyrkan var Tofet i Hinnoomsdalen (Jer. 7: 31; 19: 6), hebr. *gē-(ben)-l. benē-hinnōm*, hvaraf sedan just af denna grund *Gehenna* (s- d. o.) uppstått. E. S.-d.

Molokai [målūāukā/], en af Hawaiiöarna, 670 kvkm., 2,504 inv. (1900), tills. med Lanai. P- en hälft på norra sidan af ön, på ett begrä- sadt område af omkr. 25 kvkm., finnes sedan 1861 en asyl för spetälska, bland hvilka särskildt bel- giern fader Damien (f. 1840, d. i spetälska 1889) sedan 1873 utförde en välsignelserik verksamhet. Patienterna äro till allra största delen infödingar från Hawaiiöarna, och deras antal minskas, oc- ock långsamt. 1908 var antalet 791, vårdad- af 73 icke spetälska tjänare samt katolska bröde- oc- systrar. 1905 anslag unionsregeringen 100,000 doll. till station och laboratorium för studium a- sjukdomens överföringssätt, orsaker och behandlin- samt 50,000 doll. om året för dess underhåll. 1907 —08 inrättades i Honolulu ett hem för friska barn af leprösa föräldrar. Wbg

Molokaner (M a l a k a n e r), rysk sekt, utbruten ur duchobortsernas religiösa samfund, bildades på 1700-talet af Semen Uklein, en bonde i guv. Tam- bov. Namnet är kommet af *mleko* (mjölk) som ex- sinnebild af det himmelska ordet. Dess anhängare förneka den ortodoxa kyrkans sakrament, ritual oc- helgondyrkan. I några punkter ha de blifvit på- verkade af protestantismen genom Tveritinov (se d. o.). Ur detta samfund framträdde sedermera *sopunernas* (de "snarkandes") och *prygunernas* (de "hoppandes") besynnerliga sekter. A.-d. J.

Moloken, *Moloch horridus*, zool. Se Agamidæ, sp. 324.

Molokini, en af Hawaiiöarna (se d. o.).

Molochus, zool. Se Långhorningar.

Molo'ss (grek. *molosso's*, af *Molossi'a*, ett land- skap i Epirus), *metr.*, i klassisk metrik en versföt- som består af tre långa stafvelser (— — —), t. ex. läkdomsört, solskensdag. Molossor förekommo en- dast blandade med rörligare rytmer.

Molo'sser (grek. *molossōi'*), en stam af icke-gre- kisk härkomst, som spelat hufvudrollen i det for- nida Epirus (se d. o.). Före molosserna voro de vi- kusten boende stammarna de härskande i landet

st (så redan i Odyssén) tesproterna i söder, därefter de längre norrut midtemot Kerkyra boende aonerna. I äldsta tider synas molosserna ha bott i östra nordöstligt, sträckande sig ned på östra sluttningen af Pindosberget in mot Tessalien. Senare de bemäktigat sig den bördiga dalen kring den kvarande sjön vid Janina och den berömda orakelstaden Dodona, som först tillhörde tesproterna, och årh. f. Kr. ha de trängt ned till Ambrakiska kan. Molosserna styrdes af en konung, hvars rikt av begränsad och som bredvid sig hade en riksförasamling och en president (prost); i den gamla huvudorten Passaron aflade konungen ed till härskare efter lagarna och folket att i detta fall äga honom; åtskilliga konungar blefvo förjagade eller afsatta. Dynastien, kallad aiakiderna, hade till sin mytiske stamfader Neoptolemos (se d. o.). Den, som synes ha förskaffat molosserna deras härskande ställning och först kraftigt gynnat den grekiska kulturens införande, var konung Tharyps omkr. 400 f. Kr. Samtidigt med Alexander den stores eröfring i perserriket företog hans morbror, molosserkonungen Alexander, ett krigståg i Italien, där han stupade vid Pandosia 331. Därefter sammanhänger rikets historia intimt med det maktiga macedoniska rikets, i hvars släktåg det går, tills Pyrrhos med hjälp af sin svärfar, Ptolemaios I af Egypten, kom i obestridd besittning af tronen. Han gjorde den grekiska kolonien Ambrakia till sin huvudstad. Pyrrhos' (se d. o.) krigsföretag mot Rom och Sicilien förlänade för ett ögonblick Epirus världshistorisk betydelse, men mer condottiere än statsman, kunde Pyrrhos ej skapa något bestående rike; landet var också för litet och splittradt att kunna uppbära en stormaktsställning. Efter honom öfverföll det i sin obetydlighet. Med hans sonson utslöcknade ätten på manssidan; dennes brorsdotter Kleidameia blef någon tid före 229 f. Kr. mördad i en revolution, hvarefter republik infördes. I denna hade molosserna förlorat sin öfvervikt öfver de öfriga stammarna, dess officiella namn var "epiromernas gemenskap med huvudstad i Foinké" (i aonernas land). I samband med kriget mot Mace-donien 168 f. Kr. eröfrade romarna Epirus och förtö sin hämd för Pyrrhos' segrar gå ut öfver landet; 70 städer skola ha blifvit förstörda och 650,000 människor bortförda i slaveri. Därefter nämnes ej mera en molossisk stam eller ett epiromiskt folk. — Befolkningen bestod uteslutande af herdar och åkerbrukare; bland utförselvaror nämnes blott nötboskap. Berömda voro i forntiden de molossiska hundarna, en stor ras använd till jakt och som herdehundar.

M. P. N. N.

Molotjanski liman [malatja'nski], saltsjö (liman) i ryska gub. Taurien, genom en smal dam skild från Azovska sjön. 207 kvkm. Under regnfattiga vintertid torkar den ut, och botten är då beträckt med en tjock saltskorpor. I dess norra ända utfaller en minstone om våren, floden Molotjnaja (170 km.); vid andra årstider, då floden har mindre vatten, försvinner den i sanden, innan den når sjön.

(J. F. N.)

Molotjnaja [malot'j-], flod. Se Molotjanski liman.

Mols [må'ls], härad i Jylland (Randers amt), utgör södra delen af den på östra kusten utskjutande halvön Djursland, mellan Kattegatt och Kaløviken.

Genom Æbeltoftviken och Begtrupviken delas M. i tre landtungor, af hvilka den mellersta kallas Hels. 182 kvkm. Ön Hjelm hör dit. M. är nästan h. o. h. uppfyllt af höjder, och en sammanhängande ås (Mols' bjerge, hvars högsta punkt, Agri Bavnehøj, är 137 m.) fortsätter ända ned till sydligaste udden, Helgenæs. Den högsta punkten är där Ellemandsbjerg (nära 100 m.). 6,096 inv. (1911), förutom staden Æbeltoft, 1,743 inv. E. Ebg.

Mols [må'ls], Niels Pedersen, dansk målare, f. 27 mars 1859 i Grumstrup, torparson, sattes i målarlära i Aarhus, studerade sedan vid konstakademien i Köpenhamn 1880—84 och har utvecklats sig till en af Danmarks främste framställare af djur i dansk natur. Själfull teckning, stämningsfull kolorit af osökt tungsint lynne utmärker hans gedigna konst. Han är representerad på Köpenhamns konstmuseum af *Roskord* (med utmärkta kor), *Korna mjölkas* m. fl. samt i Hirschsprungskas galleriet af *Vildgäss och tama gäss* (höststämning, 1895) m. fl. Göteborgs museum eger *Kor i regnväder* (1896), museet i Lübeck *Kor*, museet i Antwerpen *Räddningsbåten är ute* (1895; flera skisser till taflan finnas i Hirschsprungskas galleriet). Under en vistelse i Paris 1908 röntes M. starka impulser af moderna kolorister. Som resultat af dessa intryck kunna nämnas *Kalkoner* (1909) och *Kommer du, gamle!* (1910). M. är äfven porträttmålare.

G—g N.

Mols' bjerge. Se Mols.

Molsheim [måls'hajm], kretsstad i Elsass-Lothringen, reg.-omr. Unterelsass, 24 km. v. om Strassburg. 3,162 inv. (1905). I M., som före franska revolutionen tillhörde biskoparna i Strassburg, upprättades 1580 en jesuitskola, som 1618 erhöi universitetsprivilegier och 1702 förlades till Strassburg. På det närbelägna M.-berget anlades 1910 befästningar.

(J. F. N.)

Moltesen [må'l-], Lavst, dansk kyrkohistoriker, bondson från Nordslesvig, f. 18 nov. 1863, teol. kandidat 1888, filos. doktor 1896, var sedermera 3 år lärare vid Askovs folkhögskola, 1890—94 medredaktör af "Dansk kirketidende" och 1896—1908 af "Dansk tidsskrift" samt har de senare åren varit lärare vid flera högre undervisningsanstalter i Köpenhamn. 1909 invaldes han i folketinget, där han slutit sig till vänsterreformpartiet. Resultat af en studievistelse i Rom 1894—95 blef *De avigonske pavers forhold til Danmark* (1896), och M. utgaf senare en samling aktstycken rörande Danmark, "Acta pontificum danica" I (för tidskedet 1316—78, 1904). Han författade vidare *Det kristne munkevæsens oprindelse og første udvikling* (1901), afd. *Klostre og klosterliv* i N. Rolfsens "Verdenshistorie", I (1908) och största delen af den illustrerade "Folkenes historia": *Nationalstaterna bildas. Renässans och reformation*, bd 4 (1909).

E. Ebg.

Moltke (eg. Molteke), gammal dansk adlig ätt, som härstammar från Mecklenburg och omtalas i Danmark redan i slutet af 1200-talet. På 1600-talet hade släkten förlorat sin betydelse, men under 1700-talet kommo från Mecklenburg nya släktmedlemmar, särskildt Adam Gottlob M., hvars ättlingar vunno både rikedomar och höga ämbeten. Af en annan gren är preussiske generalfältmarskalen Helmuth v. M. Några medlemmar af ätten

intogo en ganska betydande social ställning i Sverige under 1300- och 1400-talen. Johan Henneke M. (riksråd 1383, d. före 1408) var g. m. Karl Ulfssons af Ulfåsa änka, Karin Gysing, och hade med henne två döttrar, af hvilka den ena, Margareta (d. 1413), var gift med drotsen Kristiern Nilsson (Vase). — En Johan Johansson M. och en Herman Johansson M. omtalas som riddare 1449.

1. Fikke M., en af konung Valdemars högt betrodna män, d. omkr. 1372, användes gång på gång vid underhandlingar med hansestäderna. 1361—62 försvarade han med stor tapperhet Vordingborg mot hanseaterna och blef 1364 gjældker i Skåne. — En släkting Evert M. var från 1370 till sin död, 1381, marsk, och samtidigt voro Svend M. biskop i Børglum 1370—90 och Joakim M. biskop i Viborg 1372—95.

2. Adam Gottlob M., länsgreffe, statsman, f. 10 nov. 1710 i Mecklenburg, d. 25 sept. 1792, blef 1722 page vid hofvet, 1743 hofmarskalk för kronprins Fredrik (sedermera Fredrik V) och efter hans tronbestigning 1746 öfverhofmarskalk och 1747 geheimeråd, fick godset Bregentved till skänks och upphöjdes 1750 till länsgreffe. Under Fredrik V:s regering öfvade M. det största inflytande på statens styrelse. Nitiskt, men utan vidare framgång sökte han afhålla konungen från hans utsväfningar och arbetade som hans trofaste vän och rådgifvare allvarligt på landets välfärd. Han utverkade 1759—60 de första åtgärderna till "fællesskabets" inskränkning och framkallade 1755 en offentlig diskussion af landboförhållandena, men önskade själf ej ingripande reformer häri. 1754 blef han preses för den nystiftade konstakademien. Genom Struensees undanträngdes M. 1770 från allt inflytande. Han byggde 1754 ett af Amalienborgs palats (nu "Kristian VII:s palæ") och samlade ett utmärkt tafvelgalleri. M:s memoarer (anteckningar om Fredrik V:s regering) utgäfvos 1870—73 i "Hist. tidsskr." (4:e serien, II och IV).

3. Joakim Godske M., den föregående son, länsgreffe, statsman, f. 27 juli 1746, d. 5 okt. 1818, blef redan 1768 deputerad i Kommissariatskollegiet, dock ej längre än till 1770, men anställd där ånyo efter Struensees fall 1772, s. å. deputerad i Finanskollegiet, 1773 förste deputerad i Generaltullkammaren och 1777 i Rantekammaren (som sådan genomförde han 1781 den viktiga förordningen om "fællesskabets" upphäfvande), slutligen 1781 statsminister, men aflägsnad från statens



styrelse vid Guldbergs fall 1784. Han egnade sig nu åt skötseln af sina gods samt af Vallö och Vemmetofte, hvilkas kurator han var, och blef, ehuru femte son, genom faderns val 1792 länsgreffe af Bregentved. Först i dec. 1813, då landets förhållanden voro ytterst jämmerliga, återkallades han till statens styrelse och var ända till

sin död ledande minister. Han hyste stort intress för vetenskaperna, skänkte universitetet den af fadern ävägabragta mineralogiska samlingen och 120,000 kr. till främjande af naturvetenskaplig studier samt stiftade en mängd legat (inalles öfve 400,000 kr.) till understöd åt unga studerande till skolstipendier och andra allmännyttiga syften.

4. Frederik M., brorson till M. 2, statsman, f. 18 jan. 1754, d. 4 juli 1836, blef 1781 aman över Bratsbergs amt, 1788 stiftsamtman öfver Kristiansands stift och 1790 öfver Akershus' stift. 1795 utnämndes M. till chef för Generaltullkammaren och 1799 till president i danska kansliet, men aflägsnades från sistnämnda post 1803 efter en tvist med K. Colbjørnsen och återvände till sin plats. Generaltullkammaren. 1808 blef han geheimeråd och 1810 statsminister, men fick afsked i maj 1811 och förvisades till Jylland, emedan han i ett af svenskarna uppsnappadt bref oförbehållsamt uttryckt sina sympatier för norrmanneens själfständighetsskamp. 1815—24 var M. dock stiftsamtman i Aalborg och därjämte 1811—33 direktör för Öresunds tullkammare. M. anses 1810 ha författat ett franskt upprop till svenskarna (*Aux suédois par un habitant d'Altona*) om önskligheten af de tre nordiska rikenas förening genom danske konungens val till svensk tronföljare. Som ämbetsman visade M. stor iver för frissinnade reformer samt främjade äfven litteratur och vetenskap (han var särskild skalden Joh. Ewalds, sin forne lärares, beskyddare).

5. Karl Frederik M., den föregående brorson, dansk general, f. 1784, d. 1863, blef kapten 1804 och deltog som bataljonschef i fälttåget i Holstein 1813, åtföljde danska okkupationskåren till Frankrike 1815—18 samt blef 1833 öfverste och 1842 generalmajor. 1849 förde M. med skicklighe en brigad i slagen vid Kolding och Fredericia samt 1850 en division vid Isted. Efter krigets slut blef han generallöjtnant och kommanderande general i Jylland samt kvarstod på denna plats till 1858. — M:s brorson Ludvig M., f. 1805, d. 1872, gjorde sig sedan 1835 känd som öfversättare af en mängd engelska romaner, bl. a. Dickens' samlade arbeten.

6. Adam Vilhelm M., son till M. 3, länsgreffe, statsman, f. 25 aug. 1785, d. 15 febr. 1864, var redan 1809 legationssekreterare vid fredsunderhandlingarna i Jönköping och blef sedan höjeste



retsassessor, 1812 deputerad i Rantekammaren och 1816 därjämte för finanserna, 1831 stats- och finansminister samt 1845 dessutom Rantekammarens president. Under mars-tilldragelserna 1848 drog sig M. först tillbaka jämte de öfrige ministrarna, men efterkom slutligen konungens uppmaning att öfvertaga presidiet i den nya ministär, som skulle

orgen på, att denna ej var revolutionär. Han var led om att underteckna grundlagen af 5 juni 1849 och stod i spetsen för regeringen under hela kriget till 27 jan. 1852, medan ministären utträdde om medlemmar flera gånger; själf var han mars-nov. 1848 därjämte finans- och nov. 1848—aug. 1850 utrikesminister. 1850—60 var M. landstingsman och 1854—63 kungavalld medlem af riksdagen, dock utan att spela någon framstående roll. Hans äldste son, Frederik M., f. 1825, d. 1875, var sedan 1864 länsgrefve och landstingsman samt juni—sept. 1875 utrikesminister (alltså 4:e släktled); den yngre, Kristian M., f. 1833, egare af godset Lystrup, har sedan 1875 med ett kort afbrott haft säte och stämma i landstinget (sedan 1887 som kungavalld medlem). — Sonsonen Frederik M., f. 1854, är sedan 1875 innehafvare af grefskapet Bregentved; han var landstingsman 1894—1910 och blef 1911 en af Landhusholdningsselskabets 3 presidenter.

7. Karl M., sonsöns son till M. 2, grefve, riddersman, f. 15 nov. 1798 i Kiel, d. 12 apr. 1866, användes 1832 vid förarbetena till provinsialständernas organisation, blef 1834 deputerad och 1840 förste deputerad i Rantekammaren samt 1846 president i slesvig-holsteinska kansliet. Han sökte på allt sätt hejda den upproriska strömning, som uppkom under hans företrädare, grefve J. Reventlow, i minin, men det var för sent. M:s aflägsnande från styrelsen var därför en af slesvig-holsteinarernas fordringar 1848. Strax efter Kristian VIII:s död 20 jan. 1848 blef M. minister och erhöll uppdrag att jämte A. S. Ørsted och P. G. Bang utarbete en konstitutionell författning för den tu-elade monarkien. Han afgick emellertid i mars 1848, emedan han icke kunde sluta sig till den nya riktning, som då kom till styret. I aug. utnämndes han till ordf. för den provisoriska styrelsen i Slesvig och Holstein, men föredrefs af de upproriske, då han ville tillträda sin post. Då man i jan. 1852 återgick till idén om en dansk helstat, blef M. minister för Slesvig till dec. 1854. Han begerade i strängt byråkratiskt anda, äfven i förhållande till danska pressen, men häfdade med kraft de ändringar, som 1850—51 införts i hertigdömet styrelse, också i fråga om ordnandet af förhållandena. I de skarpaste uttryck förklomde han 1853 gentemot ständerförsamlingen i Slesvig-holsteinska upproret. Med sin afgjord tyska bildning och sina starka sympatier för envælde och aristokrati betraktade han emellertid den friare danska utvecklingen med ovilja och gjorde därför ständerförsamlingen alldeles lik den holsteinska, så att församlingen fick tysk majoritet. En djup klyfta uppstod sålunda mellan konungariket och hertigdömena, och M. är en god typ för de s. k. bojale slesvig-holsteinarerna. I juli 1864 blef M. kungö minister utan portfölj till juli 1865, men kunde då ingenting uträtta för Danmarks sak.

8. Leon M.-Huitfeldt, sonsöns son till M. 2, grefve, f. 1829, d. 1896, blef 1852 diplomat och 1860 envoyé i Paris. Han stannade på denna post till sin död, tillhörde under kejsardömet Napoleon III:s och hans gemåls intima krets och in- inget under republiken en hedrad plats bland diplomaterna. Sedan 1876 var han egare af stamhuset Moltkenborg.

9. Harald Viggo M., grefve, målare, f. 14 dec. 1871 i Helsingör, deltog jämte författaren Knud Rasmussen i den af Mylius Erichsen ledda danska litterära Grönlandsexpeditionen (1902—04), som han jämte Mylius Erichsen skildrade i *Grönland. Illustreret skildring af den danske literære Grönlandsexpedition* (1906). Se vidare Mylius Erichsen. — 1—8. E. Ebg.

Moltke. 1. Helmuth Karl Bernhard von M., grefve, preussisk generalfältmarskalk, f. 26 okt. 1800 i Parchim i Mecklenburg-Schwerin som son till danske generallöjtnanten Friedrich Philipp Victor von M. (f. 1768, d. 1845), d. 24 apr.

1891, erhöill sin första utbildning i danska landkadettkåren i Köpenhamn och blef dansk officer i jan. 1818, men lämnade Danmark 1822 och inträdde som officer i 8:e preussiska infanteriregementet. Efter att ha afslutat kursen vid krigsakademien var M. 1828—31 använd vid topografiska arbeten och anställdes 1833, efter befordran till premiärlöjtnant, vid generalstabens, hvilken kår han sedan oafbrutet tillhörde. 1835 begaf han sig på en resa till Turkiet, tilldrog sig snart sultan Mahmud II:s uppmärksamhet och fick sig ombetrodd att deltaga i arbetet med ombildandet af den turkiska armén. Han inlade om denna stora förtjänst, ledde fästningsbyggnader i Bulgarien och vid Dardanellerna, för 1838 öfver till Mindre Asien och följde turkiska armén under fälttågen mot kurderna (1838) och mot egypterna (1839). Återkomsten till Tyskland 1839, användes M. i åtskilliga generalstabsbefattningar, blef major 1842, öfverste 1851 och generalmajor 1856. I okt. 1857 ställdes han i spetsen för arméns generalstab samt utnämndes 1859 till generallöjtnant. Planen för fälttåget mot Danmark 1864 uppgjordes af M., som, då prins Fredrik Karl öfvertog befälet öfver de förbundna preussisk-österrikiska arméerna, trädde vid hans sida som generalstabschef. Den något djärfva, men snillrikt utkastade planen för fälttåget mot Österrike 1866 var äfvenledes M:s verk, och han fick själf leda utförandet. Kort före 1866 års krig blef han general af infanteriet. Under de närmast efter detta krig följande åren arbetade M. rastlöst på preussiska generalstabens utveckling och uppgjorde planer för arméns samling vid olika krigiska förvecklingar. Ledningen af kriget mot Frankrike 1870—71 var M:s sak. Under kriget erhöill han greflig värdighet och utnämndes 16 juni 1871, då den segrande armén höll sitt intåg i Berlin, till generalfältmarskalk. M. erhöill 1888 på ansökan afsked från befattningen som chef för generalstabens. 26 okt. 1890 firades med stor ståt hans 91:a födelsedag. Han var sedan 1869 led. af sv. Krigsvet. akad. och besökte Sverige 1881. — Tyst och anspråkslös, utrustad med ett godt hufvud och en skarp, t. o. m. profetisk blick, förenade M. med grundliga kunskaper stor beslutsamhet och kraft i



vilja och handling. Som chef för generalstaben gjorde han denna till en utmärkt elitkår, och som medlem af preussiska "herrenhaus" (sedan 1878) och tyska riksdagen visste M. att genom sina endast vid ytterst viktiga tillfällen hållna tal tillgodose krigsmaktens intressen. — M. utgaf *Briefe über zustände und begebenheiten in der Türkei aus den jahren 1835—39* (1841; flera uppl.), *Der russisch-türkische feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829* (1845; 2:a uppl. 1877), *Briefe aus Russland* (förtroliga bref till hans hustru, indiskret meddelade först i danska tidningen "Dagens nyheder" och 1877 utgifna i Tyskland, 4:e uppl. 1892), *Das wanderbuch* (1879; 6:e uppl. 1891), hvarjämte han till stor del skref den af preussiska generalstaben utgifna förträffliga skildringen *Der italienische feldzug von 1859* och hade sin hand med i de storartade generalstabsberättelserna öfver 1864, 1866 och 1870—71 års fälttåg. — 1891—93 utkom M:s *Gesammelte schriften und denkwürdigkeiten* (8 bd; "Generalfältmarskalken H. v. Moltke", 3 dlr, och 1892—1912 utgaf preussiska generalstaben M:s *Militärische werke* i fyra grupper med tills. 13 dlr (1:a och 2:a grupperna i sammandrag utg. i sv. öfv., "Generalfältmarskalken v. Moltkes militära arbeten", 1897—1901). — Statyer af M. ha rests i många tyska städer (den i Berlin, mod. af Uphues, 1905). Jfr W. Müller, "Generalfeldmarschall graf M." (1878), och Bigge, "Feldmarschall graf M. Ein militärisches lebensbild" (2 bd, 1901).

2. Helmuth Johannes Ludwig von M., den föregående brorson, preussisk general, f. 23 maj 1848 i Gersdorf (Mecklenburg), blef officer 1870, var 1882—91 sin farbroders adjutant, blef 1891 kejsarens flygeladjutant, 1895 öfverste, 1899 generalmajor, 1902 generallöjtnant, generaladjutant och chef för 1:a gardesdivisionen samt 1906 general af infanteriet och chef för preussiska generalstaben.

3. Friedrich von M., den föregående broder, preussisk ämbetsman, f. 1 maj 1852 i Rantzau (Holstein), avancerade på den administrativa ämbetsmannabanan till landträd (1885), föredragande råd i kultusministeriet (1893) samt regeringspresident i Oppeln (1898) och Potsdam (1900). 1903—07 var M. oberpresident i prov. West-Preussen samt juni 1907—juni 1910 preussisk inrikesminister.

4. Kuno von M., f. 1847, tillhör en urspr. württembergisk gren af ätten, hade på den militära banan avancerat till generallöjtnant och var kommandant i Berlin, då han, utsatt för förklenande beskyllningar från författaren M. Harden, genom åtal mot denne inledde en serie uppseendeväckande rättegångar (se därom Harden). Ehuru Harden 1909 dömdes till böter och offentligen förklarad sig icke ha velat mot M. rikta några äreröriga anklagelser, gick dock M. i samband med dessa processer sin militära ämbetsställning förlustig.

1. C. O. N.

Moltkea Steenstr., *paleont.*, ett under den yngre krittiden lefvande korallsläkte, stående i närheten af ädelkorallen och således med de mjuka delarna sittande på en axel, som hos M. bestod af omväxlande kalk- och hornleder. Vid fossiliseringen bli endast kalklederna, ej hornlederna, bevarade

och ligga således i kalkstenen som isolerade stycken med svagt konkava ändtytor. — M. *Isis* Steenstr. (se fig.) är karakteristisk för den yngsta kritan, danien, i Skåne och Danmark (se Fakskekalk). A. Hug.

Moltkenborg, danskt fideikommiss ("stamhus") på Fyn, Svendborgs amt, upprättades 1793 för yngre sonen af greve A. G. Moltke (se Moltke 2), geheimerådet Gebhard Moltke, som 1843 fick tillstånd att kalla sig Moltke-Huitfeldt. M. omfattar herrgårdarna Glorup, Rygaard och Anhof samt två arrendegårdar med därtill hörande jord om inalles 946 har och 770 har skog; dessutom en del fästegods och ett kapital af 2,480,000 kr. Sedan 1891 innehas M. af greve A. G. K. Moltke-Huitfeldt. E. Ebb.

Molto [mål'tå], it., *mus.*, mycket, t. ex. *allegro* (di) molto, mycket fort, o. s. v.

Moluches [målo'tjes], folkstam. Se Chile sp. 190.

Molukerna (Kryddöarna), den sydöstra delen af Indiska arkipelagen, mellan 5° s. br. och 9° n. br. samt mellan 124° och 132° ö. lgd. Genom Moluksjön skiljas de i v. från Celebes och Sangioarna samt från Filippinerna i n., i s. genom Bandasjön från de östligaste af Små Sundaöarna i ö. är gränsen mellan dem och de öar, som ligger utanför Nya Guineas västra kust, svår att uppdraga. Genom Ceramsjön delas öarna i en nordlig och en sydlig grupp, och äfven den administrativa indelningen följer denna gräns. Den norra gruppen omfattar Halmahera l. Djilolo (se d. o.), den största af alla öarna (17,218 kvkm.), Morotai (1,644 kvkm.), Batjan (2,367 kvkm.) och de små M. l. Ternateöarna: Ternate (137 kvkm.), Tidore (106



Slocknad vulkan (omkr. 1,800 m. hög) på ön Tidore, sedd från Ternate.

kvkm.; jfr fig.), Makian (68 kvkm.) m. fl. (sammanlagdt 2,008 kvkm.). Till denna norra grupp hör administrativt äfven en mer fristående central grupp Soelaöarna (5,529 kvkm.) och Ombiraöarna (2,768 kvkm.). Den södra gruppen omfattar Amboina öarna (1,542 kvkm.), Ceramöarna (17,658 kvkm.)

peroeöarna (9,710 kvkm.) och Bandaöarna (42 kvkm.). Administrativt höra till det södra residentskapet äfven Sydöstöarna och Sydvästöarna, hvilka dock fysiskt äro en del af Små Sundaöarna. Hela arealen är 61,312 kvkm. Invånarantalet beräknas till 375,000, hvaraf 175,000 på de norra öarna och 200,000 på de södra. Administrativt delas, som nämnt, öarna i två residentskap, ett ördligt, Ternate, och ett sydligt, Amboina, hvilka dock omfatta äfven andra områden, Ternate ex. östra Celebes.

De flesta öarna äro bergiga. I tektoniskt afseende anses de södra och mellersta, hvilkas berg å från v. till ö., höra tillsammans med Nya Guinea, medan den norra gruppen, hvars hufvudriktning är från n. till s., troligen är en fortsättning af Filip핀erna. De södra och mellersta öarna äro öfverhugvulkaniska (utom Amboina), medan i de norra öarna vulkaniska områden äro blandade med icke vulkaniska. De högsta bergstopparna äro Nusaheli på Ceram (2,960 m.) och Kapala Mudang på Boeoe (2,600 m.). — Klimatet är tropiskt med mycket jämn temperatur året om. Regnmängden är i allmänhet stor, på Amboina 3,700 mm., på Ternate 2,248 mm.; nord- och västkusterna ha större nederbörd än de södra och östra, beroende på den under sommaren blåsande nordvästmonsunen. Äfven under den jämförelsevis torra vintern har ingen månad på Amboina under 110 mm. nederbörd. Växtvärlden bär i allmänhet de ostindiska dragen både hvad yppighet och artrikedom angår, men man dock icke täfla med de stora öarna västerut. Åt ö. märkes tydligen en öfvergång till australiska växtformer. Samtliga öar äro skogbevuxna. Till vädesodling lämpa sig jordmänen och klimatet icke väl, men detta ersättes genom den rika förekomsten af sagopalmen, som lämnar invånarna det viktigaste födoämnet. Äfven ris, peppar, socker, kokosnötter, kaffe och kakao m. m. äro föremål för odling. Kryddnejlikan och muskotnötraden ha dock skänkt M. deras största betydelse ("Kryddöarna") och ha hållit sitt ursprungliga hemvist. Det är dock egentligen de norra M., som äro kryddlandet. För att hålla priset på dessa, särdeles i äldre tider, mycket använda kryddor sökte hollandarna inskränka kryddnejlikans odling till Ternate, Tidore och Makian och muskotnötten till Amboina och Bandaöarna, hvilka små öar voro lätta att öfvervaka. På andra öar utrotades dessa växter. I längden har detta icke lyckats. Visserligen är Ternate än i dag hufvudorten för kryddnejlikan, men har i Sansibar fått en svår konkurrent, och i våra dagar planteras muskotnötträd med mycken framgång på Sumatra. Handeln med dessa kryddor är ännu regeringsmonopol, men deras odling är frigifven. På gäddjur äro M. mycket fattiga, men fågel-faunan och insektvärlden äro väl representerade, ehuru med starkt australiska drag. Flygande opossum (*Belideus ariel*) och tre arter *Cuscus*, ett opossumlikt släkte, det papuanska svinet m. fl. australiska djurformer förekomma på M. Fågel-faunan är så rik, att M. ega 195 arter landfåglar, medan hela Europa endast har 257 arter. — Hafvet äro rika på fisk, men mineralriket lämnar intet af betydelse. — Urinvånarna äro malajer, starkt blandade med papua. De kallas af hollandarna *salufurer* och stå mycket lågt; på Ceram dock de

beräktade hufvudjägare. En del har dock blifvit kristnad, och ingenstades i Ostindien ha hollandarna bättre sörjt för missions- och skolväsendet än på M. Europeerna äro fåtaliga, omkr. 2,000. Öarnas största stad är Ternate (omkr. 3,000 inv.); dessutom äro Amboina och Banda (frihamn sedan 1854) de viktigaste handelsplatserna. — M. upptäcktes 1512 af spanjorerna, som anlade ett nybygge där 1521, men beröfvades dem 1605 af hollandarna, som alltsedan egt dem. J. F. N.

Molukkrabbor, Molukkrabbor, *zool.*, en ofta för den egendomliga kräftdjursformen *Limulus* (se d. o.) använd benämning.

Molukksjön kallas det breda sund, som skiljer Celebes från Molukkerna. Det är ett s. k. medelhaf l. ingressionshaf (se Haf, sp. 984) och når ända till 1,600 m. djup. J. F. N.

mol. v., kem., förkortning för molekylarvikt.

Mo'lva vulgaris, *zool.* Se Länga.

Molvärk, *med.* Se Ischias, sp. 904.

Moly, hvitblommig trolldomsört hos fornGREKerna. Homeros låter Hermes lämna den åt Odysseus till skydd mot Kirkes häxerier. Under renässansens dagar ville man återfinna M. i en *Allium*-art, kanske *Allium nigrum*, som har hvita blommor.

Molybdén, *kem.*, ett metalliskt grundämne, som af Scheele 1778 upptäcktes och af Hjelm 1782 framställdes i fritt tillstånd. Dess kemiska tecken är Mo och dess atomvikt (enligt 1912 års tabell) 96,0. Namnet togs af Hjelm af grek. *molybdaína*, blymalm, särskildt blyglans, med hvilket mineral de gamle förväxlade molybdenglans. Molybdenets föreningar ha ingående undersökts af Berzelius. Molybden förekommer jämförelsevis sparsamt i naturen, dels och hufvudsakligen i förening med svafvel som molybdenglans (se d. o.), dels äfven i förening med syre som molybdensyresalter, t. ex. vulfenit (blysalt af molybdensyra). Metallen molybden, som ur oxiderna kan vid hög temperatur, bäst i den elektriska ugnen, reduceras med vätgas eller cyanalium, är silfverhvit och ganska hård samt har eg. v. 8,6—9,1. Vid 1,500° upptar molybden liksom järn lätt kol; därigenom blir det lättare smältbart, men samtidigt mycket hårdt. I sina föreningar visar det ett mycket växlande atomvärde. Företrädesvis uppträder det som sexatomigt, t. ex. i molybdensyra (riktigare molybdensyreanhydriden) MoO₃, och ansluter sig närmast till volfram och krom. Med klor förenar sig molybden till molybdenklorid MoCl₃, molybdentriklorid MoCl₃, tetraklorid MoCl₄ och pentaklorid MoCl₅. Molybdensyra H₂MoO₄ bildar ett hvitt kristalliniskt pulver, som med baser ger salter l. *molybdat*, bland hvilka ammoniummolybdat, (NH₄)₆Mo₇O₂₄ + 4 H₂O är det bekantaste. En lösning af molybdensyrans ammoniumsalt i salpetersyra ger med fosforsyra en intensivt gul fällning af ammoniumsaltet till en kondenserad molybdenfosforsyra, sammansatt enligt formeln (NH₄)₃PO₄ + 12 MoO₃ + 6 H₂O, ett gult kristalliniskt pulver, nästan olösligt i vatten och utspädda syror. Detta af Svanberg och Struve upptäckta förhållande gör molybdensyra till ett synnerligen värdefullt medel att upptäcka och kvantitativt bestämma fosforsyra. P. T. C. (H. E.).

Molybdenglans. 1. *Kem.* Förening mellan mo-

lybden och svafvel af sammansättningen MoS_2 . För framställning af molybdenföreningar, särskildt ammoniummolybdat, upphettas molybdenglans under lufttillträde, hvarefter den bildade molybdensyreanhydriden löses i ammoniak. — 2. M. 1. Molybdenit Beudant, *miner.*, en förening mellan molybden och svafvel, som till sitt utseende närmast liknar grafit. Den förekommer i bladiga massor, sällan kristalliserad i sexsidiga tafvor, har ljus, blygrå färg samt ger på papper ett grått och på porslin ett grönt streck, hvarigenom den skiljes från grafit. Hårdhet 1—1,5; egentlig vikt 4,8—4,9. Molybdenglansen innehåller 59 proc. molybden och 41 proc. svafvel samt är råmaterial för framställning af molybdenpreparat. Den förekommer ej sällsynt, ehuru ej i stora kvantiteter, insprängd i olika bergarter, såsom kalksten, gnejs och granit, samt i lager och på gångar med tennmalm, järnglans o. s. v. 1. H. E. 2. H. J. S.*

Molybdenit. Se Molybdenglans 2.

Molyn [måle'n], Pieter, holländsk landskapsmålare, döpt i London 6 april 1595, d. 23 mars 1661 i Haarlem, jämte Esaias van de Velde och Jan van Goyen en af banbrytarna för det holländska landskapsmåleriet. Redan 1616 mästare i målargillet i Haarlem, där han med obetydliga afbrott under hela sitt lif var bosatt, företog han kort därpå en studiefärd till Italien och uppehöll sig 1618 i Rom. Denna resa hade dock intet märkbart inflytande på hans konstnärskap. Han var och förblef en äkta holländare, som endast undantagsvis lånade sina motiv från södern. Troget återgaf han med penseln sina torftiga dynlandskap, då och då omväxlande med landskap med lummiga träd i förgrunden och i bakgrunden utsikt öfver Haarlem-slätten i olika belysning. Han står i sina tafvor van Goyens ganska nära, ehuru han mindre konsekvent än denne använder prickmaneret vid utförandet af löfverket. Karakteristisk för M. är bl. a. den diagonala linje, som en trädgrupp, en höjd eller en af träd omgifven byggnad i ena hörnet af taflan bildar mot den i taflans andra hälft synliga slätten. Hans målningar från hans sista år utmärkas därjämte af en djupare och saftigare grönska än van Goyens. Liksom denne utförde M. äfven en mängd teckningar med ypperligt och rikt staffage. Det var väl också närmast hans anseende som tecknare, som gjorde, att Gerard ter Borch d. ä. utsåg honom till lärare åt sin sedan så berömda son. M:s målningar, förr sällsynta, träffas numera i de flesta museer på kontinenten, såsom de i Berlin, Bruxelles (en för M. ovanlig, 1625 daterad framställning: *Natlig fest på en gata*), Haarlem (likaledes för M. ovanligt ämne: *Plundring af en by*, dat. 1630), Braunschweig, Florens, Hannover, Venedig, Amsterdam, Mainz, o. s. v. En af hans yppersta skapelser är den särskildt i koloristiskt hänseende märkliga taflan *Ryttare utanför ett värds hus*, i Wiens konstakademi. Ett jämbördigt verk, ehuru mer dämpadt i tonen än Wien-taflan, är *Landskapet med höstacken*, dat. 1660, i fru M. Redins samling i Stockholm. I Sverige äro hans målningar för öfrigt många. Så ses t. ex. två landskap af M:s hand i greve W. von Hallwyls samling, två i Nationalmuseum, det ena dat. 1657, ett hos teaterchefen K. Michaelson, alla i Stockholm, samt ännu ett hos fru Olof Wijk i Göteborg.

Dessutom fanns ännu för några år sedan ett landskap af M., dat. 1657, i W. Bendix' samling. Där emot har det visat sig, att åtskilliga M. förut, på grund af ett om hans erinrande monogram, tillskrifna ryttarbilder och kavallerifäktningar (bl. a. i Elyséepalatset i Paris) icke äro utförda af honom, utan af P. Meulener (se d. o.), liksom de primitiva marinerna, som förr ansågos målade af M., sedan ett par tiotal år tillbaka återbördats åt P. Mulier d. ä., far till den under namnet Tempesta kände, i Italien verksamme artist, med hvilken M. fordom egendomligt nog förblandades. M. var förutom åt Gerard ter Borch d. y. lärare äfven åt A. van Everdingen. Jfr O. Granberg, "P. de M." (1883) och "Trésors d'art" (1911—12). O. G.—g.

Molyneux [må'linjöks], Samuel, engelsk privatastronom, f. 1689 i Chester, d. 1728, sysselsatte sig med arbeten inom astronomi och optik. M. anställdes på sitt privatobservatorium i Kew nära London först ensam, sedan i förening med J. Bradley (se d. o.) observationer af fixstjärnor, hvilka ledde till den viktiga upptäckten af *aberrationen* (se d. o.). B.—d.

Molza [må'ltza]. 1. Francesco Maria M., italiensk renässansskald, f. 1489, d. 1544, var som de flesta af den tidens lärde mera talangfull än aktningvärd. Tidigt invigd i alla laster, tvangs den kvicke och ståtliga världsmannen af sina föräldrar 1512 att gifta sig, men lämnade redan 1516 hustru och barn och begaf sig till Rom, där han upptogs bland den krets af konstnärer och litterater, som omgaf Leo X och den tidens bildade, älskade och i hög grad lättsinniga kyrkofurstar. Sedan 1529 tillhörde han kardinalen Hippolito d'Estes hof. Först när han genom sitt lefnadssätt ådragit sig en obotlig sjukdom, återvände han 1543 som en ångrande syndare till de sina, fattig och skyddslös. M:s diktning är en trogen spegel af renässansens förtjänster och lyten, och hans delvis mycket vackra kärlekssånger äro riktade både till kurtisaner och till förnåma damer. Berömda äro hans stanser *Ninfa tiberina*, hans *Novelle*, i Boccaccios maner, hans latinska elegier, hans *Capitoli* och hans *Rime*. En samling af hans skrifter utgafs af Serassi 1747—54. Se bl. a. V. Söderhielm, "F. M. M." (1911). — 2. Tarquinia M., den föregående sondotter, skaldinna, f. 1542, d. 1617, en af Italiens lärdeste damer, lika bevandrad i matematik och astronomi som i latinska, grekiska och hebreiska språken. Hofdam hos Lucretia och Eleonora d'Este, besjungen af Tasso, kallades hon af romerska senaten till "medborgarinna af Rom". Hon författade sonetter, epigram och madrigaler samt översatte Platons "Karneades" och "Kriton".

mom., förkortning för **moment**.

Moma'ng (fr. *moment*), handvändning, ögonblick. Jfr **Moment**.

Mombasa [måmbå'sa] 1. Mombas (suahelispråk *Mwita*), hufvudstad i brittisk-östafrikanska protektoratet, ligger vid östra kusten af Afrika, under 4° 4' s. br., på en 5 km. lång och 4 km. bred korallö. Omkr. 30,000 inv. (östafrikaner, hinduer, banianer samt omkr. 130 européer). M. har ett af portugiser 1595 byggt fort och består f. ö. af administrationsbyggnader, arabiska stenhus och negerhyddor midt ibland talrika kokospalmer, mangoträd och maniokplanteringar. På norra än-

dan af ön ligger den engelska missionsstationen Rabbai. M:s hamn ligger på östra sidan af ön och är ändpunkten för Ugandajärnvägen, men hamnen Kilindini, på sydvästra sidan af ön, är den bäst skyddade hamnen på hela Afrikas östkust samt tillgänglig för stora fartyg; till den går en bibana. M. besöktes regelbundet af alla de ångbåtslinjer, som trafikera afrikanska kusten. En telegrafkabel förenar staden med Sansibar, hvarjämte flera linjer gå till de inre delarna af kolonien. Införseln (inräknad Kilindinis) steg 1910—11 till ett värde af öfver 1 mill. pd st., utförseln till 962,911 pd st. Den senare utgjordes af kopra (30,000 pd st.), spannmål (60,000 pd), hudar och skinn (63,000 pd), elfenben (22,000 pd), kautschuk (32,000 pd) m. m. Från M. går Ugandajärnvägen (M.—Victoria) till Port Florence vid Victoria Njansa. Det är en statsbana, 941 km. lång, byggd 1896—1902 för en kostnad af 5,33 mill. pd. Flera ångbåtar på Victoria Njansa stå i förbindelse med banan. 1910—11 transporterades på den 77,500 ton gods och 403,224 passagerare. — M. omnämnes af araberna redan på 1100-talet, besöktes af Vasco da Gama 1498, eröfrades af portugiserna 1528 och blef af dem starkt befäst i slutet af 1500-talet. Det blef nu medelpunkten för handeln mellan Indien och Afrika. Efter en treårig belägring 1696—98 fördref imamen af Maskat portugiserna. 1729—1823 var M. en själfständig stat, som 1823 ställde sig under brittiskt protektorat. Engelsmännen lämnade dock snart M., och detta lydde efter 1837 under sultanen af Sansibar. 1887 lade sultanen staden under brittisk förvaltning, och den var huvudstad i protektoratet Brittiska Öst-Afrika, tills centralregeringens sate 1907 flyttades till Nairobi. Nominellt är M. fortfarande en del af sultanatet Sansibar. I Freretown (Kissauani) på fastlandet midtemot M. upprättade Church missionary society 1876 en koloni för frigiuna slafvar. J. F. N.

Mombello [mámbe'llå]. Se Montebello 2.

Mombert [mám'm-], Alfred, tysk skald, f. 6 febr. 1872 i Karlsruhe, är bosatt som sakförare i Heidelberg, har författat diktsamlingarna *Tag und nacht* (1894), *Der glühende* (1896), *Die schöpfung* (1897), *Der denker* (1901), *Die blüte des chaos* (1905), *Der sonne-geist* (s. å.) och *Der himmlische zecher* (1909, ett urval af M:s dikter) samt den dramatiska trilogien *Aeon der weltgesuchte* (1907), *Aeon zwischen den frauen* (1910) och *Aeon von Syrakus* (1911). M. är en symboliserande, nya rytmer och bilder skapande konstnär, hvars ofta svårtolkade, hymnartade lyrik har filosofiskt samband med Nietzsche och formellt tillhör Stefan Georges och Arno Holz' nybildningsepok. Se Soergel, "Dichtung und dichter der zeit" (1911). R-n B.

Mome'nt (lat. *mome'ntum*, eg. *movime'ntum*, rörelse, jämvikt, förändring, af *movēre*, röra), afgörande vändpunkt, tidpunkt (jfr *Momang*); punkt, underafdelning af en paragraf (i ett lagstadgande, ett protokoll); väsentlig beståndsdel; afgörande omständighet; den tidpunkt af en handling eller ett förlopp, hvilken lämpar sig bäst att af en målare eller bildhuggare fixeras i konstnärlig framställning. — 1. *Filos.* Ett organiskt helt, betraktadt i någon sin bestämning eller från någon sida. Momentet är ej en del af det hela, utan det hela själf, hvilket visar sin organiska karaktär just

däri, att det icke kan delas. I allt verkligt finns mångfald; men i den mån verkligheten är organisk, utgöres mångfalden af moment och ej af delar. Då hvarje moment är det hela, ehuru i en bestämning, kan man ej heller någonsin fatta ett moment fullständigt, utan att äfven fatta det hela och därmed alla momenten fullständigt, låt vara på visst sätt modifierade. Att vi människor fatta momenten hvar för sig innebär, att vår uppfattning aldrig i något fall blir fullständig. — 2. Inom *mekaniken* och *fysiken* begagnas ordet moment i flera olika betydelser. Sålunda betecknar 'en krafts moment i afseende på en viss punkt', eller det s. k. statiska momentet, produkten af kraftens storlek och det vinkelräta afståndet från punkten till kraftens verkningslinje. Om ett system krafter verkar i ett och samma plan på en kropp, är vid jämvikt mellan dem summan af deras moment noll för hvarje i planet liggande punkt. Härvid räknas momentet positivt eller negativt, allteftersom kraften söker vrida kroppen åt ena eller andra hållet. Böjningsmomentet för en böjd stång, bjälke eller balk, som vid undersökningen af de inre spänningarna tänkes delad i två delar medelst ett tvärsnitt, är summan af momenten med afseende på en genom snittets tyngdpunkt gående, mot de böjande krafternas plan vinkelrät linje för de böjande krafter, som påverka den ena (hvilken som helst) af de två balkdelarna. Summan af de i snittet verkannde spänningarnas moment med afseende på nämnda tyngdpunktslinje är = böjningsmomentet. På samma sätt uttrycker vridningsmomentet summan af momenten för de krafter, som sträfvä att vrida en stång kring dess geometriska axel, eller af de genom vridningen i en tvärskärning uppkommande spänningarna. Böjnings- och vridningsmomenten äro af stor vikt vid undersökningen öfver kroppars spänstighet och hållfasthet. Tröghetsmomentet, som i fråga om kroppars rörelse och särskildt rotationen kring en axel samt vid pendelrörelsen är af stor betydelse, anger summan af de produkter, som man erhåller, när man för hvarje af kroppens masselement multiplicerar detta med kvadraten på dess afstånd från nämnda axel. Detta moment uttryckes därför genom formeln

$$T = m_1 r_1^2 + m_2 r_2^2 + m_3 r_3^2 + \dots = \sum m r^2$$
, i hvilken m är massan och r afståndet från axeln i fråga. För homogena kroppar af enkel form kan man lätt beräkna tröghetsmomentet. Så t. ex. är formeln för cylinderns tröghetsmoment $T = \frac{1}{2} MR^2$ och för sfärens $T = \frac{2}{5} MR^2$, om R är radien och M massan samt momentet tages i afseende på den geometriska axeln. Man får äfven i vissa fall införa i beräkningen tröghetsmomentet för en plan figur, nämligen dels ekvatoriala tröghetsmomentet, hvilket är summan af de produkter man erhåller, när hvarje ytelement multipliceras med kvadraten på dess afstånd från den i figurens plan liggande axel — ekvator —, räkningen gäller, och dels polara tröghetsmomentet, eller summan af de produkter, som erhållas, då hvarje ytelement multipliceras med kvadraten på afståndet från en punkt — pol — i ytans plan. Det förra tröghetsmomentet kommer till användning inom böjningsteorien, det senare i teorien för vridning. — Virtuella momentet är ett uttryck, hvilket står i

samband med de virtuella förflyttningarnas princip, som är en af mekanikens grundlagar. Om man tänker sig, att ett system krafter, som verka på en kropp, är i jämvikt samt att kroppen erhåller en oändligt liten rörelse, förenlig med de villkor, som i öfrigt skola vara uppfyllda, och att därigenom krafternas angreppspunkter undergå motsvarande förflyttningar, så äro dessa deras virtuella förflyttningar. Man benämner då virtuell moment för en kraft produkten af dennas projektion på motsvarande förflyttnings riktning linje samt förflyttningens storlek. Vid jämvikt är summan af samtliga de verkande krafternas moment noll, då momenten räknas positiva i ena och negativa i motsatta riktningen. Om betydelsen af det magnetiska momentet se Jordmagnetism (sp. 144) och Magnetism (sp. 492). Om moment i matematisk bemärkelse se Fluxion.

2. G. R. D. (O. E. W.)

Momentän (af lat. *momentāneus*, af *momentum*, ögonblick); ögonblicklig; som varar endast ett ögonblick. — **Momentankraft**, *mek.*, stöt, en under ytterst kort tid med stor intensitet verkande kraft, som kan åstadkomma en väsentlig ändring i en fri kropps hastighet. — **Momentanaxel**, ögonblicklig axel, den rätta linje, omkring hvilken en fast kropp, *A*, hvalfver sig, då den antingen vrider sig omkring en fast punkt eller har planrörelse i förhållande till en annan fast kropp, *B*. Momentanaxeln växlar oupphörligt, och den nya axeln ligger omedelbart invid den närmast föregående. Sammanfattningen af *A*s samtliga momentanaxlar bildar därför en med *A* fast förbunden yta. Enär rörelser alltid förekomma parvis, så har *B* planrörelse i förhållande till *A*, samtidigt med att *A* på så sätt rör sig i förhållande till *B*. *B* hvalfver sig i följd häraf äfven omkring en momentanaxel, och de båda samtliga ögonblickliga axlarna sammanfalla med hvarandra. Sammanfattningen af *B*s momentanaxlar bildar ock en yta. *A*s planrörelse i förhållande till *B* är en rullning utan glidning på den nämnda, med *B* förbundna ytan, och *B* rullar samtidigt på den yta, som bildas af *A*s momentanaxlar. Exempel på ifrågakvarande rörelse erbjuder hvarje hjulpar i ett på en rak järnväg gående bantåg. Hjulparets momentanaxel sammanfaller med den linje, som sammanbinder de båda hjulens tangeringspunkter på järnvägsskenorna, och hjulparets samtliga momentanaxlar bilda en cirkulär cylinderyta, tangerande hjulen, där de beröra skenorna. De delar af hjulen, som ligga omedelbart intill momentanaxeln, befinna sig i momentan hvila på skenorna, huru fort tåget än framgår på banan. Hjulparets midtlinje har lika stor hastighet, *v*, som bantåget, men dess två öfversta punkter framgå med hastigheten *2v*. En punkt på afståndet *a* från momentanaxeln rör

sig med en hastighet $= \frac{a}{r} v$ (*r* hjulradien), vin-

kelrätt mot afståndslinjen *a*. En punkt på hjulomkretsen beskriver i förhållande till järnvägen en följd af vertikala cykloidiska banor med hastigheter växlande mellan noll och *2v*. Järnvägsskenorna rulla samtidigt på hjulen, och hela jorden deltar i denna rörelse. Sammanfattningen af dess momentanaxlar bildar ett plan, liggande på skenorna. En

punkt af skenorna beskriver därvid i förhållande till hjulen en vertikal evolutlinje med en från noll oupphörligt växande hastighet. De båda samtliga ifrågakvarande rörelserna äro sålunda icke lika hvarandra. En på marken i närheten af järnvägen stående person kan iakttaga den cykloidala rörelsen, om det honom närmast gående hjulet i paret är försedt med en färgfläck vid omkretsen. Han kan däremot icke se skenornas rullning på hjulet, och orsaken därtill är den, att han befinner sig i hvila i förhållande till järnvägen. Kunde han däremot intaga och bibehålla plats på ena hjulet invid dess centrum, så vore det, om han ej besvärades af svindel, honom möjligt att iakttaga, att ett invid skenan befintligt föremål vore synligt under oupphörligt växlande radiella synlinjer och på allt större och större afstånd. Fästes på ena hjulringen ett stift, så kunde detsamma på en invid järnvägen stående och med densamma parallell skifva upprita hjulpunktens cykloidala bana. Och fästes på det andra hjulet en mot hjulaxeln vinkelrät skifva, så vore det möjligt att medelst ett på marken fäst stift upprita den evolutlinje, som utvisar, att skenorna och hela jordklotet verkligen hvalfva sig omkring hjulet. För de båda nämnda rörelserna gälla de kinematiska liksom geometriska rörelselagarna. Dynamikens lagar gälla däremot endast för hjulens rörelse i förhållande till jorden, men icke för jordens samtliga rörelse i förh. till hjulen. Orsaken till detta märkliga förhållande är att söka i den omständigheten, att tröghetslagen icke eger allmän giltighet (se Rörelse). O. E. W.

Momentana språklyd, *fonet.*, kallas explosiva konsonanter (*p, b, t, d, k, g* o. s. v.), för så vidt uppmärksamheten hufvudsakligen faller på själva explosionen eller lösningen af kontakten — som ju är ett ögonblicks verk —, hvarigenom de hufvudsakligen bli hörbara. I motsats till dem kallas alla öfriga konsonanter (frikativor, tremulanser, nasaler) och vokaler *continua* ("uthållna"). Tar man emellertid hänsyn dels till den före explosionen befintliga pausen, under hvilken talströmmen genom kontakten är afbruten, dels till det ofta hörbara ljud, hvarmed kontakten börjar ("implosivan"), så måste ifrågakvarande språkelement anses "uthållna" lika väl som alla andra. I språket spelar också t. ex. *t*-ljudet i *hatt*, *hattar* som "långt" samma roll som *l* i *falla* eller *slå* vass. LIL

Momentana strömmar, Strömstötter, *fys.* elektriska strömmar af mycket kort varaktighet t. ex. induktionsstötter och kondensatorsurladdningar. Vid uppmätning af sådana strömmar begagnar man den ballistiska galvanometern (se Ballistisk galvanometer). D. S.-t

Momentanaxel, *mek.* Se Momentan.

Momentankraft, *mek.* Se Momentan.

Momentbild. Se Momentfotografi.

Momentfotografi l. **Ögonblicksfotografi** en fotografisk bild, tagen med mycket kort exponeringstid, vanligen på en brädd af en sekund. Momentfotografien, i ordets egentliga bemärkelse möjliggjordes genom införandet af de högkänsliga bromsilfvergelatinsplåtarna (se Fotografi). För att kunna taga momentfotografier fordras nämligen utom godt ljus och ett ljusstarkt objektiv, en hög

känslig plåt. Exponeringstiden måste — på samma gång hänsyn tages till ljusförhållandena, objektivet's ljusstyrka och plåtens känslighet — anpassas efter föremålets rörelsehastighet och rörelseriktning. En person, som går långsamt, blir tillräckligt skarpt afbildad vid en exponeringstid af $\frac{1}{15}$ — $\frac{1}{30}$ sek., en springande man på $\frac{1}{150}$ — $\frac{1}{300}$ sek., en galopperande häst på $\frac{1}{300}$ — $\frac{1}{600}$ sek. Under mycket gynnsamma ljusförhållanden kan man taga momentfotografier på mindre än $\frac{1}{1000}$ sek. För att åstadkomma en kort, bestämd exponeringstid använder man speciellt konstruerade momentslutare (ögonblicksslutare), som — vanligen pneumatiskt genom tryckning på en gummiboll — sättas i verksamhet därigenom, att en spänd fjäder därvid utlöses. Momentslutaren placeras antingen omedelbart framför eller bakom objektivet eller ock vid bländarens plats i objektivet (centralslutare). Den kan äfven, enligt O. Anschütz' princip, placeras tätt framför den känsliga plåten (fokalplanslutare, anschützslutare) och består i detta fall af en jalusi med en smal öppen springa, som i exponeringsögonblicket glider förbi plåten. — Momentfotografien har, utom sin stora användning för återgifvandet af gatuscener, sportbilder etc., fått tillämpning äfven för vetenskapliga och tekniska ändamål, t. ex. för att studera människors, djurs och andra föremåls rörelser. (Jfr Kinematograf och Kronofotografi.) — Genom att använda den utomordentligt kortvariga elektriska gnistan som ljuskälla kan man taga skarpa fotografier af en gevärskula i det ögonblick den lämnar gevärsmynningen, ja, man kan taga en bildserie, 12—15 bilder, af de olika faserna af det moment, hvarunder en såpbubbla brister. J. Htzg.

Momentslutare. Se Momentfotografi.

Momiers [mamië], fr., eg. "hycklare" e. d., var i Schweiz vedernamnet på en från 1817 i Genève och kantonen Vaud framträdande pietistisk sekt, som under inflytande af friherrinnan B. J. von Krüdener (se d. o.) och engelska metodistträdde i skarp opposition mot den vid denna tid rationalistiskt färgade statskyrkan och, i början under hårda förföljelser från myndigheters och befolkningens sida, samlades till egna konventiklar e. d. Bland rörelsens teologiska ledare eller främjare märkas män sådana som Gaussen (se d. o.) och Merle d'Aubigné m. fl. Ur dessa kretsar framgick 1831 i Genève det s. k. Evangeliska sällskapet, och 1848 förenade sig de olika dissidentförsamlingarna till en fri evangelisk kyrka (*Eglise libre*), som sedermera bestått vid sidan af statskyrkan (*Eglise nationale*), men som 1883 söndrade sig i en friare och en strängare riktning. Jfr von der Goltz, "Die reformierte kirche Genfs im 19. jahrhundert" (1862). (E. Bg.)

Momigny [mäminji], Jérôme Joseph de, fransk musikteoretiker, f. 1762 i Philippeville, d. 1838 i Paris, har först i nyaste tid blifvit vederbörligen uppskattad som grundläggare af den moderna fraseringsläran (se Fras 2), hvars grundsatser han med klarhet utvecklade i flera skrifter, främst i *Cours complet d'harmonie et de composition* (3 bd, 1806) och 2:a bandet af den musikaliska afdelningen i "Encyclopédie méthodique" (1818). E. F.—t.

Momma [mä'm-], en vidt förgrenad industridkarsläkt, bosatt på 1500-talet i Aachen och dess närhet, där medlemmar af densamma idkade bergsbruk och tidigt slöto sig till protestantismen. Därför utbredde den sig till Holland, England, Tyskland, Sverige m. fl. länder. Åtminstone i Holland och Sverige lever den ännu kvar, i det senare landet dock icke under sitt ursprungliga namn. Tre bröder, Willem, Abraham och Jakob M., inflyttade på 1640-talet till Sverige och egnade sig åt handel och en bruksdrift, som blef en af de mest betydelsefulla i vårt land. Abraham och Jakob M. adlades med namnet Reenstierna (se d. o.).

1. Willem M., d. 1679, inrättade mässingsbruk i Nyköping 1646, hvarjämte han egde flera bruk (Harg, Skeppsta) i Södermanland. Genom ogynnsamma omständigheter förlorade han sin förmögenhet.

2. Peter M., den föregående sonsons son, boktryckare, f. 1711 på Harg vid Nyköping, d. 17 mars 1772 i Stockholm, egnade sig först åt tjänstemannabanan, men beslöt 1733 under resor i Holland att öfvergå till boktryckarkonsten och köpte efter sin återkomst till Stockholm 1738 det k. boktryckeriet af J. H. Werners änka. Detta upparbetade han högst betydligt, särskildt därigenom att han 1739 anlade ett stilgjuteri, som till 1750 förestods af M. Holmerus, hvilken på hans bekostnad studerat denna konstgren i Holland. 1741 utgick från M:s officin den första skrift, som tryckts med i Sverige gjutna typer. 1742 anlade M. vid Harg ett pappersbruk, som försåg hans tryckeri med ej obetydliga kvantiteter af denna vara, hvilken förut mestadels måst införskrifvas. Från hans officin utgingo flera typografiskt särdeles framstående arbeten: "Museum Adolphi Friderici" (1754), 2:a uppl. af Serenius' engelska lexikon (1756, tryckt i M:s filialtryckeri å Harg), logaritmtabeller (1756) samt en rysk grammatik (1750), till hvilken äfven de ryska typerna voro gjutna i Sverige. M. hugnades på grund af dessa förtjänster med direktörs namn. Han var äfven bankokommissarie (för bankens pappersbruk). 1768 öfverlämnade han k. tryckeriet åt sin son, ombudsmannen vid bankens pappersbruk Vilhelm Momma; men denne rymde 1771, och borgenärerna öfvertogo hans egendom. Fadern hade emellertid 1769 ärit det grefliga boktryckeriet, af hvilket han var innehafvare till sin död. Genom hans måg H. Foug, som 1771 blef k. boktryckare, dennes änka, Elsa Foug (född M.) och son H. Foug d. y. fortfor nyssnämnda tryckeris verksamhet till 1834, hvarefter det 1835 inköptes af firman P. A. Norstedt & Söner. P. S. 2. —rn.*

Momme, japansk vikt. Se Japan, sp. 1279.

Mommers [mä'm-], Hendrik, holländsk landskapsmålare, f. omkr. 1623 i Haarlem, d. 1693 i Amsterdam, gjorde i sin ungdom en studieresa till Italien och fortfor, återkommen till hemlandet, att i Haarlem och Amsterdam, påverkad af N. Berchem och K. du Jardin, måla italienska landskap med herdar och kreatur. Hans arbeten äro icke sällsynta. I Sverige träffas de bl. a. i Nationalmuseum och i Hamiltonska samlingen på Hedensberg. O. G.—g.

Mommssen [mä'm-], Theodor, tysk filolog, rättslärd och historiker, föddes som dansk undersäte i

Garding i Slesvig 30 nov. 1817, d. 1 nov. 1903. Han studerade vid universitetet i Kiel, skref 1843 patriotiska dikter med anledning af Schleswig-holsteinska frågan, tillbragte åren 1844—47 på resor i Frankrike och Italien, hvilka länders språk han fullständigt tillägnade sig och där han på ett sällsynt grundligt sätt studerade minnesmärken och inskrifter. 1848 var han redaktör för "Schleswig-holsteinische zeitung" i Rendsborg. S. å. kallades han till professor i juridik vid universitetet i Leipzig, men förlorade 1850 sin plats på grund af deltagande i de föregående årens politiska rörelser.



M. utvandrade då till Schweiz, där han 1852 blef professor i romersk rätt vid universitetet i Zürich. Samma befattning erhöill han i Breslau 1854 och i Berlin 1858 samt var 1873—95 preussiska vetenskapsakademiens ständige sekreterare. 1873—82 var M. medlem af preussiska landtdagens "abgeordnetenhaus" och tillhörde där först den nationalliberala fraktionen och sedan den s. k. "liberala föreningen". 1882 blef han åtalad för ett yttrande i ett valtal mot sin ständige antagonist furst Bismarck, men frikändes 1883 af riksdomstolen i Leipzig. För öfrigt var M. anda till sitt lifs slut starkt frisinnad. Hans tidsningsartikel 1902 om sammanslutning mellan alla liberala element väckte stort uppseende. — Han företog under årens lopp flera forskningsresor. 1880 brann hans hus i Charlottenburg, då en stor del af hans bibliotek och flera dyrbara handskrifter från utländska bibliotek blefvo lågornas rof. Sedan 1896 var M. hedersborgare i Rom, sedan 1897 i Charlottenburg. Nobelpriset i litteratur erhöill han 1902.

Tyngdpunkten för M:s lifsgärning ligger ej i hans för allmänheten mest bekanta verk, *Römische geschichte*, hvars 3 första delar (1854—56; 10:e uppl. 1907—10) behandla förhistorien, konungatidens och fristatens historia och 5:e del (1885) omfattar romerska provinsernas historia från Augustus till Diocletianus. Detta arbete, i synnerhet tredje delen, är utan tvifvel snillrikt, dock ej fritt från paradoxer. Men i konsten att samla och sätta materialen för den romerska fornkunskapen var M. en icke uppnådd mästare. Han var lika utmärkt som jurist, språkkännare, textkritiker, epigrafiker och historiker samt i besittning af en sällsynt stilistisk begåfning, som gjorde sig lika gällande, när han skref på latin eller italienska, som när han använde sitt modersmål. Hans fel är hufvudsakligen en stundom alltför långt driven juridisk konstruktion och en viss suveränitet i omdömet. Dels ensam, dels i förening med andra har han åstadkommit verk, som i alla tider skola räknas bland den romerska filologiens grundläggande. Främst i detta hänseende står det stora, på Berlinakademiens bekostnad, af M. (jämte W. Henzen) planlagda och till ej ringa del utförda jätteverket *Corpus inscriptionum latinarum* (15 bd, 1863—

1902), en samling af alla romerska inskrifter, som kommit till vår kännedom. *Ephemeris epigraphica* (fr. 1872) utgör ett komplement till inskriftsamlingen. På dessa arbeten beror till hufvudsaklig del vår kännedom om det romerska rikets författning och förvaltning under kejsartiden. Bland M:s öfriga arbeten af större betydelse må nämnas *De collegiis et sodaliciis romanorum* (1843), *Die römische tribus in administrativer beziehung* (1844), *Oskische studien* (1845; "Nachträge", 1846), *Die unteritalischen dialekte* (1850), ett på sitt område banbrytande arbete, *Corpus inscriptionum neapolitanarum* (1851), med ett mästertligt företal, *Die nordetruskischen alphabete* (1853), *Inscriptiones confederationis helveticae latinae* (1854), *Die römische chronologie bis auf Cæsar* (1858; 2:a uppl. 1859), *Geschichte des römischen münzwesens* (1860), *Römische forschungen* (bd 1 1864, 2:a uppl. 1865; bd 2 1879), *Die stadtrechte der lateinischen gemeinden Salpensa und Malaca* (1855), *Res gestæ divi Augusti ex monumentis Ancyranis et Apolloniensis* (1865, med stöd af fransmännen Perrots och Guillaumes 1861 företagna expedition till Ancyra; 2:a uppl. 1883 jämte 11 tafvor, hvilande på Humanns och Domaszewskis 1882 företagna undersökningar, se *Angora*), *Digesta och Corpus iuris civilis* (5 bd, 1868—72), *Römisches staatsrecht* (bd 1 och 2, 1871—76; 3:e uppl. 1887—88, bd 3, 1887—88), *Abriss des römischen staatsrechts* (1893) och *Römisches strafrecht* (1899). Hans sista större arbete torde ha varit en ny uppl. af "Codex Theodosianus" I (jämte P. Meyer 1905). M:s tal och uppsatser äro utgifna i flera band. M:s *Gesammelte schriften* äro under utgivning. Dessutom författade M. en mängd tidskriftsartiklar samt uppsatser i lärda sällsks förhandlingar och var medarbetare i "Monumenta Germaniæ historica". M:s namnteckning meddelas å pl. II till art. *Autografi*. Ett minnesmärke öfver M. restes 1909 i Berlin vid universitetet. — Äfven två bröder till M. ha gjort sig kända i den lärda världen: Johannes Tycho M. (f. 1819, d. 1900, gymnasialdirektor i Frankfurt a. M. 1864—85) såsom Pindaros- och Shakspeare-kritiker samt August M. (f. 1821, konrektor vid gymnasiet i Slesvig sedan 1864) genom afhandlingar öfver tideräkningen hos de klassiska folken. — Se bl. a. Zange-meister, "M. als schriftsteller" (1887, forts. a. Jacobs 1905), Bardt, "Th. M." (1903), Hirschfeld, "Gedächtnissrede" (1904), och Hartmann, "Th. M." (1908). J. C.

Momordica L., bot., örtsläkte af fam. *Cucurbitaceæ* med 25 arter i Asiens och Afrikas tropiska delar. Arterna äro monoika eller dioika med vanligen gula blommor och hela, flikiga eller fotlikt sammansatta blad. Klängena äro enkla eller tväklufna. Den ofta värtiga eller taggiga frukten är bärtad och öppnar sig hos flera arter med 3 valvlar, på hvilka de lysande röda fröna sitta fästa. Frukterna af *M. Charantia* och *M. Balsamina* äro ätbara, bladen ha användning i medicinen; båda arterna odlas som prydnadsväxter för de vackra bladens och frukternas skull. Om *M. Elaterium* se *Elatarium*. G. L.-m.

Momos [māmās; grek. *Μῶμος*, *Mōmos*], var inom den foregrekiska gudavärlden den personifierade tadelsjukan. Hesiodos betecknar honom som

en son af natten. Enligt en hos en senare författare meddelad saga skall han ha spruckit af harm öfver att ej finna något att klandra hos kärleksgudinnan, Afrodite. A. M. A.

Momotombito [māmātāmbi/tā], vulkan. Se Managuasjön och Maribios.

Momper, Jodocus de, flamsk landskapsmålare, f. 1564 i Antwerpen, d. där 5 febr. 1635. Son och elev till målaren-konsthandlaren Bartholomeus M., inskrefs han redan 1581 i Antwerpens

målargille och gjorde därefter sannolikt studieresor i Italien, Tyrolen och Schweiz — det förekommer åtminstone osannolikt, att hans många alplandskap skulle vara blott fantasibilder. Det är emellertid ett stort antal målningar, som gå under M:s namn, men som de nästan aldrig äro signerade, är det särdeles svårt att afgöra, hvilka äro hans

egenhändiga verk och hvilka äro hans efterapares. Karakteristiskt för dem alla äro en brun förgrund i taflans ena hälft och en grön i den andra samt en blåtonig däld i bakgrunden. De flesta museer och större privatsamlingar ha att upprisa prof på M:s och hans skolas målningar. I Sverige är han bl. a. företräd i Nationalmuseum genom ett betydande *Alplandskap* och i bruksegaren Axel Ekman's samling på Mogård. O. G.-g.

Momus [māmus]. Se Momos.

Momyllus [mā-]. Se Romulus Augustus.

Mon, kronopark i Töftedals och Dals-Eds socknar, Dalslands revir, Älfsborgs län. M. har bildats dels af en förutvarande kronodomän, dels af områden, som för statsverkets räkning inköpts enligt k. br. 31 dec. 1900, 12 aug. 1904, 23 febr. 1906 och 13 dec. 1907. Areal 2,676 har. M.-g.

Mon. 1. Järnvägs-, post- och telegrafstation samt tullkammare i Älfsborgs län, Töftedals socken, vid Dalslands järnväg, 7 km. från norska gränsen. — 2. Ångsäg med 5 ramar och 5 hyflar i Skönsmons municipalsamhälle strax ö. om Sundsvall, tax.-v. 300,000 kr. (1911), tillhörig Mons trävarua.-b. (1893; aktiekapital 1,6 mill. kr.), hvilket i Stöde, Hafverö och Sköns socknar och Sundsvalls stad i Västerbottens län eger jordbruksfastigheter med ett tax.-v. af 262,300 kr. och annan fastighet tax. till 477,100 kr., bl. a. utom ofvannämnda såg lastageplats vid Mon samt vid Korsta och Petersvik på norra sidan om inloppet till Sundsvall.

Mon är det inhemska namnet på det äldsta kända folket i Irawadis floddelta, den till Brittiska Burma hörande provinsen Pegu. Det kallas af burmanerna, dess grannar i norr, talaing och af engelsmännen oftast pegu (l. peguan). Rätta förhållandet är, att pegu är ett lands-, mon ett språk- och talaing ett folknamn. Mon var det härskande folket vid européernas första ankomst till dessa trakter, men underkuvades därefter af burmanerna och lyder sedan 1853 under brittiska

kronan. På senare tider har det antagit buddismen, och dess heliga skrifter finnas öfversatta från pali till monspråket med begagnande af paliskriften, hvilken, enligt Bastians intyg ("Journal of Royal asiatic society", V, 1868), af detta folk nyttjas äfven till världsliga ändamål, medan den öfverallt eljest användes blott till religiösa. Äfven nya testamentet finns öfversatt (af Haswell 1847) med användande af palityper. Monspråket liksom khasi (se d. o.) och andra aboriginspråk i Bortre Indien tillhör de mon-annamitiska språken (se d. o.). Dess lifstid torde icke bli lång. Ännu för hundra år sedan gick språkgränsen mot burmanskan genom staden Prome vid Irawadi, men är nu nedflyttad till det smala kustlandet rundt kring Martabanbukten från Irawadis västligaste mynning till Yei i Tennasserim. Öfverallt annanstädes och företrädesvis i städerna talar monfolket burmanska. — Jfr Haswell, "Grammatical notes and vocabulary of the peguan language" (Rangoon, 1874). H. A. (K. F. J.)

Mon., förkortning för lat. *monēta*, mynt.

Mo'na, ett hos Caesar och Tacitus förekommande namn på ön Anglesey (se d. o.).

Monaca'nthus, zool. Se Hornfiskar.

Monach'ia, astron., en af småplaneterna.

Monachus albiventer, zool. Se Sälldjur.

Monaci [mānatji], Ernesto, italiensk romanist, f. 1844, vardt 1877 professor i de nylatiniska språkens och litteraturernas jämförande historia vid Roms universitet, deltog i stiftandet af Istituto storico italiano och upprättandet af publikationerna "Fonti per la storia d'Italia", "Studj di filologia romanza" (1885—1903) och "Studj romanzi" (1903 ff.). M. har varit mycket verksam som utgivare och forskare i Italiens historia, litteratur- och kulturhistoria.

Monaco [mā'nakā], ett under Frankrikes protektorat stående furstendöme vid Genuabukten, omges af franska depart. Alpes-maritimes samt består endast af staden M. jämte område, 21,6 kvkm., med 19,121 inv. (1911), hvaraf 2,410 i själfva

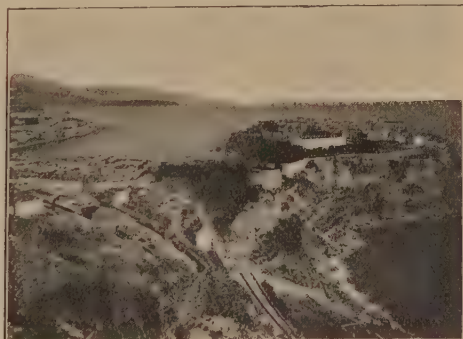


Fig. 1. Utsikt öfver furstendömet Monaco (från observatoriet). T. h. staden Monaco på klippan.

staden. M. är en konstitutionell monarki, ärtligt inom huset Grimaldi. Författningen är af 8 jan. 1911 (förtv var fursten enväldig). Enligt den utses genom allmän valrätt ett nationalråd, bestående af 21 ledamöter för 4 år. Detta råd jämte fursten

utfövar lagstiftningsrätten. M:s flagga är afbildad å pl. till art. Flagg a. Landet är deladt i 3 kommuner, styrda af municipalråd, vid hvilkas val äfven kvinnor äro valberättigade. M. är en af de naturskönaste trakterna på hela den fransk-italienska kusten, och denna skönhet förhöjes ytterligare af en rik sydländsk växtlighet. Viktigaste produkterna äro apelsiner, citroner och oliver, hvilka jämte parfymer och likörer bilda landets exportvaror. På en i hafvet utskjutande, 60 m. hög, befäst klippa ligger staden M. (se fig. 1) med residensslottet, katedralen (M. är biskopssäte sedan 1878), det antropologiska och det oceanografiska museet och en liten hamn ö. om klippan. Nedanför staden ligger byn La Condamine (6,218 inv. 1900), med hafsbad, och längre österut på den klippiga slutningen af Spélugues ligger Monte Carlo (station vid järnvägslinjen Marseille—Mentone,



Fig. 2. Casinot (spelbanken) i Monte Carlo.

3,794 inv.) med sin ryktbara spelbank, Casino (fig. 2), samt de många villor och hotell den framkallat. Där ligger ock Palais des beaux-arts med utställning hvarje vinter. Spélugues, förr endast nakna klippor, ha, sedan jord ditförts, förskönats med parkanläggningar, i synnerhet efter 1858, då Casino anlades. Spelbanken, som innehas af ett aktiebolag, öppnades i M. 1858, men blef ryktbar först med 1863, då spelhusvärden Blanc, utdrifven från Homburg, slog sig ned därstädes. Ingen af stadens invånare har tillträde till spelborden, men de ha intress af bankens bibehållande därför, att de genom den äro befriade från alla skatter och ha en direkt inkomst af de många främlingarna. — Namnet M. härledes af ett åt Herakles monoikos helgadt tempel, som sannolikt massiliert anlagt på klippan. *Monæci portus* l. *Herculis portus* omnämnes ofta af senare latinska författare. Från 1300-talet har platsen tillhört släkten Grimaldi (se d. o.), som först på 1500-talet antog furstetitel. 1793 förenades furstendömet med franska republiken, men återgafs släkten Grimaldi 1814 och ställdes 1815 under Sardinien beskydd. När Nizza 1860 förenades med Frankrike, afträdde fursten af M., Karl III, äfven kommunerna Mentone och Roquebrune till detta land mot 4 mill. francs samt ställde sitt land under Frankrikes beskydd. 1865 förenades M. med det franska tullområdet. Karl III dog 1889 och efterträddes

af sin son Albert, f. 1848, hvilken gjort sig känd genom sina undersökningar af hafsaunan samt i M. 1899 upprättat Institut océanographique de M., som består af lärde från alla länder, förvaltar oceanografiska institutet i Paris och oceanografiska museet i M. samt utger (sedan 1904) en "Bulletin". I mars 1896 erhöi Casinobolaget en ny koncession på 50 år, hvarvid furstens årsränta höjdes från 60 till 80 tusen pd st. Litt.: R. Lundborg, "Från furst Alberts land. Skildringar af furstendömet Monacos land och folk" (1902). (J. F. N.)

Monaco [mä'nakå], italiensk målare. Se Lorenzo 1.

Monäd (af grek. *mona's*, enhet, det enkla). 1. *Filos.*, eg. detsamma som *atom*, positivt och negativt uttryckt (det enkla = det odelbara). Men vanligt är att kalla verklighetens enkla beständsdelar för atomer, om de fattas som kroppsliga, och för monader, om de anses till sitt väsen vara rent andliga. I den pytagoreiska filosofien är enheten, *mona's*, ett af de metafysiska grundbegreppen, — talet ett, fattadt som den första skapade gudomligheten. Platon kallar idéerna monader. Men framför allt har termen erhållit filosofiskt burskap genom Leibniz (se d. o., sp. 78—79), som därmed betecknar de enkla, andliga, individuella substanser, som enligt hans åsikt utgöra all verklighets väsen. Närbesläktade teorier ha utvecklats af många senare tänkare, med eller utan användning af den leibniziska termen, så af Kant under dennes förkritiska period, Goethe, Herbart, Lotze, Wundt, Fouillée, Renouvier m. fl. — Jfr O. Svahn, "Monadlärans uppkomst, utveckling och upplösning" (1863), och G. Sjöberg, "Historisk översikt af den på monadlärans grundade metafysikens utveckling" (1868). — 2. *Bot. zool.* Se Monas. 1. S-e.

Monadelp'ia (af grek. *mo'nos*, ensam, och *adel'fo's*, broder), *bot.*, sextonde klassen i Linnés sexualsystem, har ståndarna sammanvuxna medelst strängarna i en stam. Inom denna klass, likasom i de öfriga, där ståndarsträngarnas sammanväxning kännetecknar klassen, bestämmas ordningarna efter de sammanvuxna ståndarnas antal. Ordningarna i dessa klasser ha därför samma namn som de klasser, i hvilka ståndarna äro fria och af samma höjd (*Pentandria*, *Octandria*, *Decandria* o. s. v.). Till *Monadelph'ia* höra fam. *Malvaceæ*, *Linaceæ*, *Oxalidaceæ*, *Sterculiaceæ*, de flesta *Meliaceæ*, *Amarantaceæ*, de flesta *Genisteæ* bland leguminoserna m. fl., som ha mer eller mindre monadelfiska ståndare. Jfr *Andrœceum*, sp. 995. — *Monadelfi'st*, till klassen *Monadelphia* hörande växt. O. T. S. (G. L.—m.)

Monadologi (af grek. *mona's*, enhet, och *lo'gos*, vetenskap), *filos.*, monadlära, titeln på en af Leibniz' skrifter, som i 90 paragrafer innehåller en sammanfattning af hans filosofi. Ett af Renouvierts senaste arbeten, som röjer stark inverkan af Leibniz, är "La nouvelle monadologie" (1899), vid hvars författande Renouvier haft sin lärjunge L. Prat som medarbetare. S-e.

Monaghan [mä'nechen]. 1. Grefskap i irländska prov. Ulster, mellan Armagh i ö. och Cavan i v. 1,290 kvkm. Nordvästra delen tillhör det stora centrala irländska slättlandet, men i sydöstra delen ligger några mindre berg. De många sjöarna (nära 200) och strömmarna (bl. a. Finn och Blackwater)

göra, att landskapets enformighet mindre skarpt framträder. Ulsterkanalen går genom grefskapet, förenande Lough Neagh med Lough Erne. 87 proc. äro odlingsbar mark. Folkmängden nedgick under åren 1841—1911 från 200,442 till 71,395 pers. — 2. Hufvudstat i nämnda grefskap, vid Ulsterkanalen och järnvägen till Armagh. 2,932 inv. (1901). Katolskt college. Katedral (byggd 1862—92). Säte för katolske biskopen af Clogher. 1 o. 2. (J. F. N.)

Monakov, Konstantin von, rysk-schweizisk läkare, f. 1853 i Vologda, Ryssland, är sedan 1868 naturaliserad i Zürich, blef 1880 med. doktor, var 1878—85 underläkare vid S:t Gallens kantonala därvårdsanstalt, nämndes 1885 till docent i neurologi och psykiatri i Zürich och kallades 1895 till professor i nervsjukdomar, hjärnpatologi och anatomi därstädes. M. har utgivit ett betydande antal större och mindre arbeten rörande nervsystemets anatomi, fysiologi och patologi, bland dem den omfattande monografin *Gehirnpatologie* (1897; 2:a uppl. 1905). R. T.—dt.

Monaldeschi [månal'des'ki], Giovanni (Gian) Rinaldo (skref sig själf Monaldesco), markis, tillhörande en förnäm ätt från Ascoli (Italien), var från slutet af 1640-talet en af det franska partiets ledare i Rom. När exdrottning Kristina af Sverige på våren 1656 bröt sin intima förbindelse med Pimentelli och hela det spanska partiet samt slöt sig till Frankrike, inträdde M. i hennes tjänst i april s. å och blef hennes öfversta stallmästare. Efter drottningens första resa till Frankrike var M. under vintern 1656—57, då hon vistades i Pesaro, hennes ombud vid franska hofvet och ledare af de politiska intriger, som då sysselsatte henne, hvilket visar, att han i hög grad vunnit hennes förtroende. M. sändes nämligen för att förmå kardinal Mazarin att säkert förhålla Kristina till Neapels tron. Det var under dessa förberedelser, som M:s tragiska död inträffade. Efter att ha visat honom några bref, som tvungo honom att erkänna sig brottslig och att bedja om nåd, öfverlämnade Kristina honom åt befälhafvaren för sin livvakt Ludovico Santinelli och två väpnade män från Pesaro, hvilka, efter ett lifligt motstånd från M:s sida, nedstucko honom i det s. k. hjortgalleriet i k. palatset i Fontainebleau 10 nov. 1657. Orsaken till mordet på M. är ännu icke fullt klar. Sannolikast är, att M. utlämnat till Spanien drottningens hemliga planer på Neapels tron, men det uppges äfven, att han skrivit för Kristina kränkande bref. Denna händelse väckte det största uppseende både i Frankrike och det öfriga Europa. Ludvig XIV blef förbittrad öfver hvad Kristina gjort, och Mazarin sökte förmå henne att rädsla sig undan den allmänna meningens förkastelsedom genom att skjuta skulden på dem, som utfört hennes dödsdom. Denna smygväg afvisade hon med stolthet, ja, med raseri. "Om jag ej gjort, hvad jag gjort", heter det i hennes svar på Mazarins råd, "skulle jag icke lägga mig i kväll utan att göra det; och jag har intet skäl att ångra det, men mer än hundra tusen att vara förtjust däröfver". Hon ansåg sig som suverän drottning ega rätt att straffa sina brottsliga tjänare. Denna Kristinas uppfattning har väl bestridits, synnerligen af franska författare, men är dock utan tvifvel riktig och har äfven försvarats af en mängd rättslärde,

bl. a. Leibniz. Både från Kristinas tid och från senare tider kunna ock anföras exempel på att t. o. m. afsatta furstar fått i främmande länder opåtaladt afträtta sina tjänare. Men äfven om Kristina var juridiskt berättigad att handla så, som hon gjorde, har det dock förefallit både hennes samtid och eftervärlden i hög grad upprörande, att en ung kvinna visade så litet medlidande, och hennes grymma hämd på M. förblir en svart fläck på hennes minne. Afifvandet af M. anfördes emot henne både vid hennes besök i Sverige och då hon sökte Polens krona. Jfr K. v. Martens, "Causes célèbres du droit des gens", I (1858), Bildt, "Christine de Suède et le cardinal Azzolino" (1899), och A. Franklin, "Christine de Suède et l'assassinat de M." (1911). J. F. N. (L. M. B.)

Monalde'sco. Se Monaldeschi.

Mona Lisa [mån'a-]. Se Lionardo da Vinci, sp. 733.

Monadnræ, bot. Se Orchidaceæ.

Monandria l. Monandria (af grek. *mo'nos*, ensam, och *andr'os*, manlig), bot., första klassen i Linnés sexualsystem, omfattar de i det hela föga talrika växter (monandri'ster), som ha 2-könade blommor, men blott 1, fri ståndare i hvarje blomma. Detta ringa ståndarantal uppkommer i flera fall genom "fölsugning" af öfriga ståndare, som icke komma till normal utveckling. Till denna klass föras inom den svenska floran vanligen endast släktena *Salicornia*, *Hippuris*, *Blitum* och *Cinna*. O. T. S. (G. L.—m.)

Monandri'ster. Se Monandria.

Mon-annamitiska språk är en grupp isolerande enstafvelsespråk, som omfattar annamitiskan, kambodjanskan l. khmër, mon och andra språk i Borte Indien och synes sammanhånga med de kolariska språken i Främre Indien samt språket på Nikobarerna och hos Malakkas urinvånare. Jfr E. Kuhn, "Beiträge zur sprachenkunde Hinterindiens" (i "Sitzungsberichte der Münchener akademie der wissenschaften", 1889). Om inskrifter på khmër se Aymonier, "Le Cambodge et ses monuments" (i "Journal asiatique", 1897). K. F. J.

Monarda L., bot., farm., ett släkte af angenämt aromatiska örter, hörande till fam. *Labiatae*. Arterna af detta släkte förekomma i Nord-Amerika. Det är företrädesvis bladen, som till följd af sin rikedom på flyktig, ibland kamferluktande, olja användas till aromatiska, svettdrivande teer, som anlitas mot i synnerhet frossor samt kolik, kvälningar, kräkningar o. s. v. *M. didyma* lämnar det s. k. pennsylvaniska eller *oswego-teet*. Samma art, virginsk meliss, och *M. fistulosa*, båda med röda blommor, som stödjäs af vackert färgade brakteer, odlas som prydnadsväxter, den förra äfven som kryddväxt. O. T. S. (G. L.—m.)

Monark (grek. *monar'ches*), enväldshärskare; regent i en monarkisk stat. Jfr Monarki.

Monarki (grek. *monarchi'a*, af *mo'nos*, ensam, och *archē*, väld), envælde i vidsträckt mening (jfr Envælde); den statsform, under hvilken innehafvaren af den verkställande makten är statens högsta organ och är ej ett kollegium, utan en fysisk person — 'monark' —, som har sin befogenhet för lifstid utan juridiskt ansvar. Stundom har händt, att två eller flera personer, utan att bilda ett kolle-

gium, samtidigt inom en stat haft en sådan maktställning, t. ex. samregenterna i romerska riket mot forntidens slut (jfr Biarki), men detta är en afart af monarkien. Vanligen är monarken beroende endast af staten själf, sådan den manifesterar sig i författningen (är omedelbart primärt statsorgan), och skiljer sig härigenom principiellt från den republikanske presidenten, hvilken betraktas som representant (sekundärt organ) l. mandatarie (se Mandat l.) af folkviljan som primärt statsorgan. Det ges dock äfven ett slags monarki, hvari monarken hetes vara mandatarie af folkviljan (det romerska principatet, det napoleonska kejsardömet), men denna statsform är egentligen en hybriditet mellan monarki och republik. Erhåller monarken sin ställning genom arf, i det medlemmarna af en viss furstesläkt enligt en viss arfsordning efterträda hvarandra i styrelsen, kallas monarkien arftlig (se Arfrike); utses åter monarken vid hvarje regentskifte, kallas den valmonarki l. valrike. Är monarken det enda omedelbara statsorganet, d. v. s. innehar den verkställande, lagstiftande och dömande makten, kallas monarkien absolut l. oinskränkt (enväldie i inskränkt mening); deltagar däremot folket eller dess ombud i lagstiftningen, har beskattningsrätt och en kontrollerande befogenhet öfver styrelsen och måste monarken föra denna med biträde af officiella (vanligen för folkrepresentationen ansvariga) rådgifvare (se Minister), kallas monarkien inskränkt, och om inskränkningarna i monarkens makt äro fastslagna i en konstitution (se Grundlag och Statsförfattning), kallas monarkien då äfven konstitutionell. I princip var den s. k. *dyarkien* (se d. o.) under det romerska principatet ett slags inskränkt monarki, men blef i verkligheten, såsom i allmänhet forntidens monarkier, en absolut. Huru den moderna monarkien i konstitutionell eller i parlamentarisk form utvecklats sig ur den germanska dualismen med feodalismen, ståndsmonarkiens dualism och nya tidens oinskränkta monarki som genomgångsformer, se Germaner, sp. 1042—44, Konung, Minister och Parlamentarism. Äfven andra definitioner på monarki förekomma än den här, närmast i anslutning till G. Jellinek, "Allgemeine staatslehre" (1905), gifna definitionen; se t. ex. J. Hatschek, "Allgemeines staatsrecht" (1909). S. B.

Monarkianer. Se Antitrinitarier.

Monarkisk (se Monarki), som öfverensstämmer med monarkiens begrepp. — Monarki'st, anhängare af monarkiens statsform.

Monarkomaker (af grek. *monar'ches*, enväldshärskare, och *ma'che*, strid), en grupp franska, skotska och spanska skriftställare i slutet af 1500-talet, hvilka bekämpade den absoluta monarkien och häfda folksuveräniteten samt i stridsskrifter t. o. m. förordade mord på tyranner. Jfr Konung, sp. 928. Litt.: Treumann, "Die monarchomachen" (1895).

Mo'nas, bot., zool., ett släkte bland de färglösa, ej kolonibildande flagellaterna. Det gamla släktet *Monas* har delats i ett flertal släkten med arter lefvande i ruttnande sött och salt vatten. De färglösa flagellaterna kallas ofta med ett gemensamt namn för monader. G. L.—m.

Monasterium, lat. (af grek. *monastērion*, egentl. ställe, där man lever i ensamhet, af *mo'nos*, ensam), kloster, klosterkyrka. Jfr Münster.

Monastir. 1. (Bitolia l. Toli M.) Stad i Macedonien, förr hufvudstad i ett turkiskt vilajet med samma namn (28,500 kvkm., 849,000 inv.), ligger på en högslätt vid foten af Peristeri, vid en liten bergsström, Dragor, som förenar sig med Tjerna l. Karasu, en af Vardars bifoder, och är förenadt med Saloniki medelst järnväg. Omkr. 55,000 inv. (18,000 muhammedaner, 15,000 slaver, 10,000 greker, 6,000 valaker, 3,000 judar). Genom sitt läge vid föreningen af vägarna från Saloniki, Durazzo, Yskyb och Adrianopel är platsen af stor militärisk vikt och M. en betydande handelsstad. Det är säte för en bulgarisk biskop, en grekisk ärkebiskop, en protestantisk-amerikansk och en lasaristmission. M. har många bad och moskéer, tre gymnasier (grekiskt, bulgariskt och valakiskt), prästseminarium, lärarseminarium, högre flickskola, någon industri (mattor m. m.) och liflig handel. — M., som har sitt namn efter klostret (grek. *monastērion*) Bukova på Peristeris sluttning, ligger på samma plats som forntidens *Herakleia Lynkestis*. Under Balkankriget 1912 eröfrades det 18 november af serberna efter blodiga strider. — 2. (Mistir) Hamnstad på östra kusten af Tunisien, på en half ö i södra delen af Hammametviken, är omgifvet af en stark, tornkrönt mur, har ett starkt fäste (kasbah) och omkr. 9,000 inv., af hvilka omkr. 1,000 européer, samt en af fransmännen för de inföddes räkning anlagd normalskola. 1 o. 2. (J. F. N.)

Monazit l. Edwardit, *miner.*, ett gult, rödt eller grönt, fettglänsande, monoklint mineral, fosfat af de sällsynta cer-, dinym- och lantanjordarna samt stundom äfven af torjord. Det är bekant från Miask (Ural), Norwich (Massachusetts), Schüttenhofen (Böhmen) o. s. v. samt förekommer stundom tillsammans med turmalin och glimmer i kvartsit och är då att uppfatta som ett kontaktmineral. A. Hng.

Monbijou [mābijō]. Se Bijou.

Monbodo [mānbā'dāu], James Burnett, lord M., skotsk domare och arkeolog, f. 1714 i Monbodo i Skottland, studerade i Aberdeen och Groningen samt intog sedermera ända till sin död, 1799, en af de främsta platserna bland Edinburghs jurister och lärde. Sin egentliga betydelse vann han genom sina naturfilosofiska och lingvistiska arbeten, *Origin and progress of language* (1773) och *Ancient metaphysics* (1779), hvilka i vetenskaplig metod och nya rationella synpunkter voro minst ett halft århundrade före sin tid. För denna, som icke förstod att uppskatta snillet hos den i vissa hänseenden onekligen egendomlige mannen, voro hans på studier af de vilda folkslagen stödda åsikter om språkets och samhällets uppkomst, liksom äfven hans allmänna utgångspunkt att studera människan som ett djur, excentrisk och orimliga paradoxer. Till denna uppfattning bidrog äfven, att han sorgfälligt undvek sin tids pretentiösa och svulstiga stil, liksom han i mycket annat stod långt framom sin tid. För oss kan han gälla som en af darwinismens och den rationella antropologiens tidigaste föregångare. H. A.*

Monbuttu (enligt Junker riktigare Man-ga-buttu), ett centralafrikanskt folk, bosatt emellan 3° och 4° n. br., 28° och 29° ö. lgd (från

Greenw.). Dess närmaste grannar äro i ö. och v. njamnamstammar, i n. bongofolket (*a-banga*); söderut ligger emellan M. och Kongoflodens nordöstliga knä en stor, alldeles okänd landsträcka. M. är oss ganska väl bekant genom Schweinfurths resor och vistelse några månader (1870) hos dess konung Munza. Enligt hans skildring är M. (se fig. 16 å färgplanschen Afrikanska folk) ett af Afrikas intressantaste folk, ljusare till kroppsfärgen och i intellektuellt hänseende långt mer begåfvadt än alla sina grannar vidt omkring, tapert och för trofasthet i förbindelser ansedt och fruktadt långt uppåt Nildalen. Hela dess samhällsskick bär också en i dessa trakter ovanlig prägel af ordning, fasthet och ett visst slags kultur, men genom lättja, sedeslöshet och kannibalism står det i moraliskt afseende allra nederst på den etnografiska skalan. Deras land, rikt vattnadt af Uelle och dess bifoder, prisas som ett eden för sin rika, ständiga grönska, sina jättelika träd och sin utomordentliga fruktbarhet. Oljepalmen, bananen, maniok (kassava), sockerrör, tobak, flera potatisarter och andra nyttiga växtslag trifvas så godt som utan all odling. Af majs och andra sädesslag odlas därför ytterst obetydligt, och inga husdjur hållas utom en halftam svinart (*Potamochoerus*). Födan består, utom af jakthyttet (elefanter, bufflar, antiloper m. m.), hufvudsakligen af bananer och människokött. Polygamien är oinskränkt, eller rättare sagdt, då kvinnan intager en särdeles själfständig ställning, könsungänget bindes icke af några skrankor, och kvinnornas oblyghet förvänar äfven afrikaner, i synnerhet vid jämförelsen med njamnamkvinnornas stränga kyska väsen. — Fr. Müller vill på språkliga grunder föra M. tillsammans med njamnam till sin s. k. Nuba-Fula-grupp af afrikanska folk; men då Schweinfurth bestämt förnekar allt språkligt samband emellan M. och njamnam, är detta tillsvidare blott en lös hypotes. Senare underättelser om M. ha lämnats af W. J. Junker, som 1881—86 gjorde vidsträckta resor i östra Central-Afrika.

H. A.*

Moncada [månka'-], Francisco de, greve af Osuna och markis af Aitona, spansk krönikeskrifvare, f. 1586 i Valencia, stupade 1635 i en träffning vid Goch i hertigdömet Kleve. Han beklädde många civila, militära och diplomatiska poster, bl. a. var han vicekonung öfver Flandern. Som historieskrifvare förvärfvade sig M. ett berömt namn genom *Espedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* (1623). M. författade äfven *Vida de Amicio Manlio Torcuato* (1642). Se Rivadeneyras "Biblioteca de autores españoles", bd 21, där äfven en litteraturbiografisk studie om M. af C. Rosell finnes.

Ad. H.—n.

Moncalifari [månka-], stad i italienska prov. Turin (Piemonte), 8 km. s. om Turin, hvarifrån elektrisk spårväg går till M. 3,707 inv. (1901; som kommun 11,561). På en höjd ofvanför staden ligger ett kungligt slott (där Viktor Emanuel I dog 1824), med tafvelgalleri, bl. a. en serie stora bilder ur huset Savojens historia.

Monceaux [mäsä], Paul, fransk hellenist och arkeolog, f. 1859, medlem af franska arkeologiska skolan i Aten 1881, gjorde vidsträckta resor i de hellenska länderna och företog gräfnings- på Isthmos 1883. Professor i Alger 1884, studerade

han Nord-Afrikas arkeologi 1884—85, blef filos. doktor och professor i "rhétorique supérieure" vid lycée Henri IV samt slutligen som Gaston Boissiers efterträdare professor i latinsk litteraturhistoria vid Collège de France samt i kristlig litteratur och kyrkohistoria vid École des hautes études. 1908 fick han med Martin Schanz dela Turin-akademiens stora Vallauripris för arbeten på den latinska litteraturens område. Han har bl. a. utgifvit praktverket *Restauration d'Olympie* (1889, tills. med arkitekten Laloux), *La Grèce avant Alexandre* (1892), *Apulée, roman et magie* (1888), *Les africains, étude sur la littérature payenne d'Afrique* (1894), *Cicéron* (1896), *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne* (1901—05) och *Enquête sur l'épigraphie chrétienne d'Afrique* (1906). J. C.

Moncey [mäsä], Bon Adrien Jeannot de, hertig af Conegliano, marskalk af Frankrike, f. 1754, d. 1854, utmärkte sig 1793 i östra Pyrenéerna som bataljonschef och blef till belöning 1794 befördrad till divisionsgeneral. Vid armén i västra Pyrenéerna skar han därefter nya lagrar och vann 1794—95 så stora fördelar öfver spanjorerna, att spanska regeringen fann sig föranlåten att begära fred. M. bistod Napoleon vid statskuppen 18 brumaire år VIII (9 nov. 1799), gick 1800 med 20,000 man öfver S:t Gotthard

och deltog i slaget vid Marengo. Då han i början af 1801 till följd af falska underättelser icke begagnade tillfället att afskära en österrikisk afdelning vid Adige, miste han för en tid sitt befäl. 1804 blef han marskalk och 1805 hertig af Conegliano. Efter att flera år ha varit inspektör för gendarmieriet deltog M. från 1808 i kriget i Spanien. Som motståndare till Napoleons krigiska planer förblef han 1812—13 utan befäl, men deltog 1814 som "major-général" vid Paris' nationalgarde i slaget utanför huvudstaden (30 mars). Under restaurationen utnämndes M. 1814 till generalinspektör för gendarmieriet och till pär. Han förlorade dessa värdigheter jämte marskalksstafven, då han vägrade öfvertaga ordförandeskapet i kommissionen öfver marskalk Ney, men återfick dem 1816—17. 1823 stod han i spetsen för 4:e armékåren af den i Spanien inryckande armén. Efter julirevolutionen (1830) blef M. guvernör i Invalidhotellet. Se hertig af Conegliano, "Le maréchal M." (1902). C. O. N.

Monceysfäret [mäsä] härstammar från Negrettirasen och har förekommit i Preussen sedan 1815. Ullen är lång och silkesglänsande. H. F.

Mon cher ami [mä jär-], fr., min käre vän. Jfr *Ma chère*.

Monchique [mäji'ke], Serra de, en bergskedja i västra delen af portugisiska landskapet Algarve, når i toppen Foia 903 m. Berget består af granit. J. F. N.

Monchique [mäji'ke], stad i portugisiska distriktet Faro (Algarve), pittoreskt belägen bland kastanje-



skogar och orangelundar vid norra sidan af Serra de Monchique. 7,345 inv. (1900). Omkr. 7 km. sydligare ligger badorten *Caldas de M.*, med svafvelkällor af 31°—34° C. och sanatorium. (J. F. N.)

Monchiquit [mä'jikit], *petrogr.*, en mörk, basisk eruptivbergart, som uppträder gångformigt och utgör en underafdelning af lampprofyr. Monchiquiterna karakteriseras genom strökorn af mörk glimmer, hornblände och augit, ofta äfven olivin, i en tät, till väsentlig del som glas stelnad grundmassa. De beskrefvos först ifrån Serra de Monchique i Portugal (hvaraf namnet) och äro numera kända äfven från en mängd lokaler i Förenta staterna, södra Norge, Alnön i Medelpad, Kolahalvön och Tyrolen, öfverallt åtföljande alkaliska bergarter, såsom nefelinsyenit, essexit, monzonit. A. G.—N.

Monck, *George*, engelsk general. Se *Monk*.

Monckhoven [mä'nkhåfen], *Désiré van*, belgisk fotograf, fysiker, f. 1834 i Gent, d. där 1882, vann ett berömdt namn på såväl det optisk-fotografiska som det kemisk-fotografiska området. Mest har M. gjort sig känd för sina förbättringar af bromsilfvergelatinprocessen, och hans arbeten på detta område ha varit af mycket stor praktisk betydelse. Själfl anlade han i Gent en af de första torrlåstfabrikerna, och M:s plåtar ansågos på sin tid som de bästa. Som fysiker är M. känd som uppfinnare af bl. a. en spektralfotografisk apparat för undersökning af plåtarnas känslighet för olika färger. J. Htzg.

Monclova [mä'nklå'va], stad i mexikanska staten Coahuila, 170 km. n. om Saltillo. 6,684 inv. (1900). Bomullsindustri. (J. F. N.)

Moncontour [mä'kätör], ort i franska depart. Vienne (Anjou), 45 km. n. v. om Poitiers. 3 okt. 1569 blefvo hugenoterna under Coligny där slagna af katolikerna, anförda af hertigen af Anjou (sedermera Henrik III). (J. F. N.)

Moncriff [mä'kri'ff], *François Augustin* Paradis de, fransk skriftställare af engelsk härkomst, f. 1687 i Paris, d. 1770, var för sina talangers och sitt glädjiga väsens skull gärna sedd i Paris' förnämsta umgängeskretsar. Han invaldes 1733 i Franska akademien, antogs 1734 till lektor hos drottning Maria Leszczyńska och vardt 1742 sekreterare hos greve d'Argenson. Förutom lustspel, baletter, pastoraler och lyriska dikter m. m. skref han *Histoire des chats* (1727—48), riktad mot



lärdomspedanteriet, men föga lyckad, som ådrog M. öknamnet "l'historiographe". M. utgaf sina *Oeuvres* 1751 och 1768. M:s *Oeuvres choisies* utgäfvos 1801 och 1879.

Moncton [mä'nkton], stad i New Brunswick, Canada, vid Petit Codiac, som 30 km. längre ned faller ut i Chignectoviken af Fundy bay. 9,026 inv. (1901). Stora lokomotivverkstäder o. a. industri. (J. F. N.)

Mond [mä'nd], *Ludwig*, teknisk kemist, f. 1839

i Kassel, d. 1909 i London, studerade för Kolbe och Bunsen i Marburg och Heidelberg, flyttade 1862 till England för att utarbete ett förfarande att återvinna svaflet ur sodaåterstoden vid Leblanc-processen. Där blef han bekant med Solvay och inrättade i Winnington vid Northwich en ammoniak-soda-fabrik, som utvecklade sig till världens största soda-fabrik. 1889 började M. utarbete en metod att framställa ammoniak ur kväfvehaltiga organiska ämnen, såsom stenkol, brunkol m. fl., och lyckades genom förbränning i gasgeneratorer i närvaro af vattenånga att vinna 50 proc. af kolets kväfve som ammoniak. Samtidigt bildas därvid den s. k. *Mondgasen*, bestående af 15 proc. CO₂, 10 proc. CO, 23 proc. H₂, 49 proc. N och 3 proc. kolväten. Denna gas har visat sig mycket användbar som bränsle. Bland M:s rent kemiska rön är upptäckten af nickelkarbonyl och järnkarbonyl det viktigaste. 1892 grundade han en ny industri, framställning af kemiskt rent nickel ur nickelmalm, hvarvid nickelmetallen öfverföres till nickelkarbonyl. Numera framställas årligen 3,000 ton ren (99,9-procentig) nickel enligt detta förfarande. M. använde en stor del af sin betydande förmögenhet till vetenskapliga donationer; han grundade Davy-Faraday-institutet i London för att främja den vetenskapliga forskningen. Han var ledamot af många akademier och lärda samfund. H. E.

Mondamin. Se *Majsen*.

Monde [mä'd], fr. (af lat. *mundus*, värld), värld; folk af värld, societetsmänniskor. Jfr *Beau*, *Demimonde* och *Tout le monde*.

Mondego [mä'de'gå], flod i portugisiska prov. Beira, kommer från Serra da Estrella, flyter förbi Coimbra och faller ut i Atlantiska hafvet s. om udden *Mondogo* vid Figueira da Foz. Längd 176 km., hvaraf 84 km. äro segelbara, flodområde omkr. 6,900 kvkm. (J. F. N.)

Monde oriental [mä'd äriä'ta'l], Le. Se *Le monde oriental*.

Mondgas, *tekn.*, en af den tysk-engelske industriidkaren *L. Mond* (se denne) på 1880-talet uppfunnen halfvattengas, framställd vid en temperatur i gasgeneratorn icke öfverstigande mörk rödgldgning. Man erhåller den låga temperaturen genom att använda ringa mängd förbränningsluft, belastad med mycket vattenånga, hvilken tillverkningsmetod är särskildt gynnsam för bildning af ammoniak. Äfven erhålles därigenom mer och bättre tjära. Ammoniaken utvinnes genom gasens tvättning med sur lösning af svafvelsyra ammoniak, hållande högst 2½ proc. fri svafvelsyra. Med vissa mellanrum tillvaratages en del af tvättvätskan för indunstning till svafvelsyra ammoniak, och motsvarande mängd svafvelsyra tillsättes i stället. Vid tvättningen har gasen ännu rätt hög temperatur, omkr. 100°, och är icke mättad med fuktighet, hvaran saltlösningen kan bibehållas jämförelsevis koncentrerad. Efter tvättningen nedkyles gasen till omkr. 40°, då fuktighet afskiljes. Förvärmningen af förbränningsluften för gasgeneratorn liksom största delen af för gasprocessen behöfvig ånga erhålles af den alstrade gasens värme. Mondprocessens fördel består hufvudsakligen i utvinnandet af svafvelsyra ammoniak, hvarigenom rentabiliteten skulle bli högre än vid andra processer för framställning af generatorgas. Så är äfven fallet,

dock endast vid mycket stora anläggningar, uppgående till minst 4,000 hkr. I allmänhet användes för processen mindervärldiga kol. Per ton kol fås 3,200—3,500 kbm. gas af 1,100—1,200 kalorier per kbm. och exempelvis följande sammansättning:

kolsyra	15 proc.	kolvåten	3 proc.
koloxid	10 »	kväve	49 »
väte	23 »		

Intill 80 proc. af kolets kvävehalt kan erhållas som ammoniak. Det bästa utbytet fås vid användning af en ångmängd af $2\frac{1}{2}$ gånger kolvikten. Exempelvis lämna engelska kol med en kvävehalt af 1,6 proc. 40—45 kg. svafvelsyrad ammoniak per ton, torf med en kvävehalt af 1—2,3 proc. 31—94 kg. och brunkol med en kvävehalt af 0,7 proc. 18 kg. Mondgasen användes i hufvudsak för drift af gasmotorer, men äfven för tekniska värmeändamål, såsom hårdning, smältning, lödning, emaljering etc. Den har fått sin utbredning hufvudsakligen i England. Den mest bekanta af dessa anläggningar, vid Dudley Port på 16,000 hkr, distribuerar mondgas inom ett rektangulärt område af 27 km. längd och 12 km. bredd till ett pris för konsumenterna af 0,42—0,68 öre per kbm., beroende på afståndet. G. H. H.

Mon dieu [mā'diö], fr., min Gud!

Mondino de Luzzi [lo'ddsi] l. **Mundinus**. Se **Medicin**, sp. 1429.

Mondónedo [mā'dānje'dā], kretsstad i spanska prov. Lugo (Galicien), vid kustfloden Masma. 10,590 inv. (1900). Biskopssäte. Spetsfabrikation. J. F. N.

Mondorf [mā'ndārf], brunns- och badort i Luxemburg, 198 m. ö. h., i en naturskön trakt 16 km. s. ö. om staden Luxemburg, nära gränsen till Lothringen. 709 inv. (1900). Mineralvattnet här (25° C.) håller koksalt och brommagnesium samt jod och klorkalcium med 14,344 kbcm. fasta beståndsdelar på litern. Säsong 10 maj—18 okt. Frekvens 2,000 pers. Ln.

Mondovi [mā'dāvi], stad och fordom fästning i italienska prov. Cuneo (Piemonte), vid Tanaros biflod Ellero och järnvägen mellan Savona och Cuneo. 5,379 inv. (1901; som kommun 1898). Biskopssäte. Teknisk skola, lyceum, gymnasium och realskola. 1560—1719 hade M. ett piemontesiskt universitet. — Efter en mindre strid vid M. 20 april 1796 besegrade franska divisionen Serrurier sardinarna under general Colli i ett slag därstädes 22 april s. å. (Wbg.)

Mondragón [mā'dragā'n], stad i spanska prov. Guipuzcoa, vid kustfloden Deva och dess tillflöde Aramayona. 3,713 inv. (1900). Järngrufvor, tillhöriga Krupp i Essen; järnhyttor. I närheten, i Aramayonas vackra dal, ligga badorterna Santa Agueda, hvarest Canovas del Castillo mördades 8 aug. 1897, och Arechavaleta, båda med mycket besökta kalla svafvelkällor. (J. F. N.)

Mondsee [mā'ndse], alpsjö i Öfre Österrike, 480 m. ö. h., 14,2 kvkm. Där ha sedan 1872 flera påbyggnader från stenålderns slut ("kopparsåldern") anfrättats och utgräfts af dr. Matthäus Much (se denne). Keramiken härifrån, som är släktad med bandkeramiken, har fått namnet "Mondseekeramik". De ryktbara fynden från M. ha liksom Muchs öfriga arkeologiska samlingar

1912 öfvergått i österrikiska statens ego. Se M. Much, "Die kupferzeit in Europa" (1893). Br Sr.

Mondän [mā'dän], af fr. *mondain*, som lever med i stora världen; hvars åsikter och handlingsätt bestämmas af tonen inom stora världen; bruklig i stora världen.

Mone [māne], Franz Joseph, tysk historiker, f. 1796, d. 1871, professor i Heidelberg 1819—27, därefter i Louvain till 1831, geheimarkivarie och direktör för badensiska statsarkivet 1835—68, utgaf bl. a. *Geschichte des heidenthumes im nördlichen Europa* (1822—23; utgörande 6:e delen af G. F. Creuzers "Symbolik") samt *Lateinische hymnen des mittelalters* (3 bd, 1855—57) m. fl. bidrag till den äldre litteraturhistorien och "Quellensammlung der badischen landesgeschichte" (4 bd, 1845—67). M. utgaf (1850—68) 21 bd af den utaf honom grundade "Zeitschrift für die geschichte Oberheins". Han var äfven författare till den lidelsefulla anonyma broschyren *Die katholischen zustände in Baden*, som 1841 från den klerikala sidan öppnade striden mellan romerska kyrkan och den badensiska regeringen.

Moneci, bot. Se **Könsfördelning A 1**.

Moneci/st. Se **Monocia**.

Mone/metall, *metall*, legering af koppar och nickel med omkr. 70 proc. af den senare metallen, framställes ur nickel- och kopparhaltig malm, utan att metallerna först skiljas åt. Enligt uppgift erhålles härigenom en fullständigare och likformigare blandning, än om de båda metallerna direkt sammansmältas med hvarandra. Monelmetallen liknar till utseendet nickel och antager liksom denna vid polering vacker glans. Den rostar ej och är i hög grad oemottaglig för påverkan af färskt eller salt vatten, syror och öfverhettad ånga. Monelmetallen kan valsas eller smidas till stänger, tråd och plåt samt gjutas. Hållfasthetsegenskaperna äro:

		Valsad	Gjuten
Brottgräns.....	kg./kvmm.	67	55
Elasticitetsgräns.....	»	39	27
Tänjbarhet på 50 mm.	proc.	41	28
Kontraktion.....	»	60	—

På grund af dessa egenskaper har monelmetallen funnit användning, delvis i stället för järn, för ändamål, där motståndsförmågan mot rostning och annan kemisk påverkan är af betydelse, såsom till takplåt och takrännor, fartygsplåt, eldstadsplåtar för lokomotiv, mejerimaskiner, propellrar, ventilhus och ventilsåten m. m. F. S.—e.

Monembasi'a (l. **Monemvasia**, se d. o.), Dorotheos från M. Se **Dorotheos**.

Monemphis, det gamla namnet på **Menui** (se d. o.).

Monemvasi'a (it. *Napoli di Malvasia* l. *Malvasia*), stad vid kusten af den grekiska nomos Lakedaimon, på en genom en lång stenbro med fastlandet förenad klippö. Omkr. 500 inv. Under den senare medeltiden var M. en af de starkaste fästningarna på Morea och en viktig stapelplats för den levantiska handeln. Särskildt var det en exportort för Moreas och de grekiska öarnas vin, som därför kallades *malvasier*. I grekiska frihetskriget tvangs M. af hunger att 4 aug. 1821 ge sig åt grekerna. (J. F. N.)

Monenergisk celler, bot. Se **Energid**.

Monepigrafisk, num. Se **Epigraf**.

Monärer, zool., kallades af Hæckel de protister, som han ansåg sakna cellkärna (se Cytoder). Kärnlösa celler kallas af Doflein för kromidialceller.

Monergism, kyrkohist. Se Monoteleter.

Monesiabark, farm. Se Pradosia.

Monet [månä], Claude, fransk målare, f. 1840, växte upp i Havre, lefde två år som soldat i Algeriet, började efter återkomsten studera målning för Gleyre i Paris 1862. Han målade till en början dels porträtt, dels stora figurtaflor, *Frukosten i skogen* (1866, som visar påverkan af Manets "Frukost i det gröna"), *Dam i grön klänning* (s. å.), *Camille* (1868) och *Frukost* (interiör med figurer, det hela originellt sammankomponerad, s. å.). I London, där han jämte sin kamrat Pissarro uppehöll sig under Paris' belägring 1870—71, röntes båda stort inflytande af Constables och Turners konst. Alltifrån denna tid koncentrerades M:s studium kring det atmosfäriska i naturen. Jämte Manet blef M. impressionismens egentlige grundläggare, och det var i främsta rummet han, som — med Jongkind som närmaste föregångare — upparbetade det impressionistiska målnings sättet med rena, oblandade färger och med ett på vetenskaplig grund fotadt användande af komplementfärger. Naturens former existera härnå efter för honom uteslutande i sin färg, och färgen ändras under inflytande af dagens ständiga växling — det gäller alltså för målaren att fänga och fasthålla ögonblicksintrycket. M:s verksamhet har varit ett enda energiskt sökande efter att återge ljus och luft vid olika timmar, årstider och olika väderlek. Han har med lysande koloristisk kraft målat otaliga studier från Frankrike, Holland, London och äfven från hafvet och från Norge. Ännu 1904 utförde han en serie stämningar från Thames, som alla behandla solens kamp med dimman. Han har oftast uppehållit sig på landet, i Giverny och Vétheuil vid Seine eller hafskusten. Till hans mest bekanta målningar höra *Bron vid Argenteuil* (1874, Louvre), *Gare St Lazare* (skymning med järnvägslykter i lokomotiv-röken, Luxembourg), *Katedralen i Rouen*, som han målat otaliga gånger i olika belysning. M. är väl representerad i Louvre (Moreau-Nélatons och Camondos donationer) och i Luxembourg (9 nummer). Arbeten af honom finnas äfven i Berlins nationalgalleri (3 st.), i Nya pinakoteket i München, galleriet i Wien, National gallery och Tate gallery i London och nationalgalleriet i Kristiania. Jfr monografier af Th. Duret (1880) och G. Grappe (1912) och litteraturanvisningarna i art. Impressionism. G-g N.

Monēta, rom. myt. 1. Binamn på Juno, af oviss härledning (vanligen antas samband med lat. *monēre*, "erinra", alltså = "den manande"). Inom Juno Monetas tempelområde på norra spetsen af Kapitolium, den s. k. *arx*, "borgen", låg den romerska myntverkstaden; gudinnans namn öfverflyttades så dels på denna verkstad, dels på myntet själf; från lat. *monē'ta*, mynt, härstamma i följd af tidiga handelsförbindelser de germanska folkens benämningar, såsom fnhty. *munizza*, nyhty. *münze*; mlty. *munte*, sv. *mynt*; eng. *mint*. — 2. Lat. öfv. af grek. *Mnemosyne*, namn på sänggudinnornas moder. 1 o. 2. H. Sgn.

Monēta [mā-], Ernesto Teodoro, fredsif-

fare, f. 1833 i Milano, deltog 1849 i upproren i Milano och Piemonte, förvärfvade sedan doktorsgraden i rättsvetenskap, tillhörde 1860 som generalstabs-officer Garibaldis här och deltog 1866 äfven i slaget vid Custoza, som emellertid fyllde honom med fasa och afsky för kriget. 1867 vardt han redaktör af det lilla folkbladet "Secolo", som han redigerade till 1896 och gjorde till en inflytelserik och betydande tidning. 1897 började han ge ut halfmånadstidskriften "La vita internazionale", egnad åt arbetet för fredsiden, och har bildat ett stort antal fredsöreningar samt verksamt deltagit i världsfredskongresserna. Bland hans verk märkes *Le guerre, le insurrezione e la pace nel secolo XIX* (3 bd). 1907 erhöll M. halfva Nobelska fredspriset.

Money [ma'ni], Se M, sp. 327.

Monfalcone [månfalkåne], stad i österrikisk-illyriska kustlandet, kretsen Gradisca, 3 km. från Adriatiska hafvet, vid järnvägens Trieste—Cormons. 3,870 inv. (1900; som kommun 5,422). Liflig industri. Brom-, jod- och svafvelhaltiga koksaltskällor (40°). J. F. N.

Monfalut. Se Manfalut.

Monfar' y Sors [i sars], Diego de. Se Katalanska litteraturen, sp. 1251.

Monferrato [ätä], fr. *Monterrat* [mäffarra], fordom själfständigt, af Savojen, Milano och Genua begränsadt hertigdöme i norra Italien, bestående af två skilda delar emellan Po och Liguriska Apenninerna, med Casale Monferrato till hufvudstad. Från Karl den stores tid till början af 1300-talet hade M. egna markgreftar, bland hvilka må nämnas korsfararna, bröderna Konrad, konung af Jerusalem 1189—92, och Bonifatius, konung af Thessalonika 1204—07. Genom arf kom M. 1305 till en sidogren af bysantinska kejsarhuset och 1536 till Mantua samt fick 1574 titeln hertigdöme. 1703 gjorde Savojen anspråk på M., och dessa erkändes af kejsar Leopold I. Nu är M. den italienska prov. Alessandria och en del af prov. Cuneo. (J. F. N.)

Monferrina [män-; fr. *montferrine*], en ländlig dans från Monferrato i Piemonte. Att döma efter en komposition med detta namn af Piatti går denna dans i 6/8 takt. A. L.*

Monfia, 3. Se Mafia.

Monforte [månfårte], M. de Lemos, kretsstad i spanska provinsen Lugo (Galicien), vid Cabe, en biflod till Minho, och vid järnvägarna Palencia—Coruña och M.—Vigo. 12,912 inv. (1900). J. F. N.

Mong, jap. Se Cash.

Monge [mång], Gaspard, fransk matematiker, f. 1746 i Beaune, d. 1818, blef, efter att ha genomgått militärskolan i Mézières, lärare vid denna redan vid 19 års ålder, professor i matematik 1768 och jämväl i fysik 1772, hvilken befattning han 1783 utbytte mot en plats som examinator vid sjökrigsskolan i Paris. Efter revolutionens utbrott blef han 1792 sjöminister, men lämnade efter några



månader denna post för att mottaga öfverinseendet öfver gevärsfabriker, krutkvarnar och projektilgjuterier. Han biträdde sedermera verksamt vid uppriktandet af polytekniska skolan, där han öfvertog professuren i matematik. Sedan han 1796—97 i en politisk mission vistats i Italien, följde han 1798 den franska hären till Egypten, där han blef president för det nybildade egyptiska institutet och ledde de arkeologiska utgräfningsarna. Återkommen till Frankrike 1799, blef han utnämnd till senator, grefve och direktör för polytekniska skolan. Efter den andra restaurationen förlorade han alla sina ämbeten samt uteslöts t. o. m. (1816) från Institutet. — Bland M:s matematiska arbeten bör i främsta rummet nämnas hans *Géométrie descriptive* (1800; 7:e uppl. 1847), hvarigenom han skapade en alldeles ny gren af matematiken, den deskriptiva geometrien. Uppgiften för denna bestämmes af M. vara dels att ange metoder för afbildandet på ett plan af solida figurer, dels att ur afbildningen återfinna grundegenskaperna hos den ifrågavarande solida figuren. Genom utbildandet af den deskriptiva geometrien har M. icke blott åt matematiken vunnit viktiga resultat, utan äfven skapat metoder, genom hvilka geometrien gjorts oberoende af analysen och sålunda kommit att intaga en själfständigare plats inom vetenskapen än den, som varit möjlig att ernå med Descartes' analytiska betraktelsesätt som utgångspunkt. — *Application de l'analyse à la géométrie* (1:a uppl. 1795, med titel: "Feuilles d'analyse appliquée à la géométrie"; 5:e uppl. utg. af Liouville 1850) innehåller särskildt i afseende på teorien för buktiga ytor värdefulla resultat. Han bearbetade äfven teorien för differens- och differentialekvationers integration. En af honom upfunnen metod för integration af partiella differentialekvationer af 2:a ordningen vann insteg äfven i de elementära läroböckerna i detta ämne. — För öfrigt utgaf M. ett stort antal afhandlingar och arbeten icke blott i matematik, utan äfven i närbesläktade vetenskaper, t. ex. fysik, mekanik och metallurgi. (I. F.)

Monges metod [mä{s-}. Se Lineaarritning, sp. 663.

Monghyr [mångi'e], Mungir. 1. Distrikt i divisionen Bhagalpur (Behar) i brittisk-indiska prov. Bengalen, på ömse sidor om Ganges. 10,158 kvkm. 2,068,804 inv. (1901). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, på Ganges' södra strand och förenad med järnvägen Calcutta—Patna genom en bibana. 35,880 inv. (1901). Tillverkning af handelsvapen, svärd och smiden af alla slag. 1 o. 2. J. F. N.

Mongibello [måndjibe'llå], sicilianernas från sarsenerna härstammande benämning på Etna (se d. o.).

Mong-ku. Se Mongoliet.

Mongkut-Siam, siamesisk orden. Se Kronorden och Ordnar.

Mongolerna utgöra en gren af de ural-altaiska folkslagen (se Mongoliska rasen). De delas i tre stora grupper: 1) de östra l. egentliga mongolerna, omkr. $2\frac{1}{2}$ —3 mill., under kinesiskt välde; 2) de västra l. kalmuckerna (se d. o.); 3) de sibiriske, som kallas bureter (se d. o.) och till större delen lyda under Ryssland. Som en fjärde grupp kunde man räkna de föga talrika, i Afganistan emellan Kabul och Herat no-

madiserande aimak ("stammarna"), och hazzara ("de tusende"). De egentlige mongolerna fördelas i tre grupper: kalka-mongoler, de förnämste och talrikaste, n. om ökenen Gobi, scharamongolerna, s. om ökenen och vidare åt n. ö. längs kinesiska muren upp till Mandschuriet, samt schirai-gol-mongolerna i Tangut (kin. *Sijan*), landet s. om sjön Kuku-nor och kring Hwang-hos öfversta lopp. I fysiskt afseende ega nog mongolerna i allmänhet den mongoliska typen, men egendomligt nog skilja sig stammarna enligt Reclus däri, att de



Fig. 1. Mongol.

äro bruna, icke gula, och ej ha sneda ögon (jfr fig. 1). Till karaktären skildras de som ärliga och godmodiga, gästfria och måttliga, dock med undantag af de familjer, som stå i beröring med kineser eller ryssar; ty hos dem härskar vanligen ett omättligt bruk af opium eller brännvin. Å andra sidan äro de lata, skrytsamma och i hög grad orenliga (liksom kineserna bada de aldrig). Deras näringsfång är bo-



Fig. 2. Mongoliskt bostadstält.

skapsskötsel (omfattande förnämligast fettsvansade får) och, i ringa grad, jakt. Bostaden är öfverallt det asiatiska fälttältet (mong. *gyr*; se fig. 2 och Kir-

giser, sp. 138). Födan utgöres af tegelte, hirs-mjöl, mjölk, smör, areka ("färs-kost") och kumys (se d. o.), mera sällan af kött (aldrig fläsk). Klädedräkten består under sommaren af långa blå rockar af kinesiskt bomullstyg, under vintern af får-skinnspälsar, tjocka mössor och grofva läderstöflar, hvartill vid regnväder komma vida kappor, röda för adeln och svarta för menige man. Kvinnornas klädsel skiljer sig blott genom några brokiga prydnader från mennens. Slafvar förekomma, men i inskränkt antal. Månggifte är tillåtet, men förekommer blott hos de förmögna och på det sättet, att en enda alltid är den egentliga, lagliga hustrun, i förhållande till hvilken de öfriga äro konkubiner och tjänarinnor. F. ö. har kvinnan en mera fri och aktad ställning än hos flera andra, men bildade folk. Samhällsordningen var urspr. patriarkalisk. Besläktade familjer bildade en *choschun* under en *aga* ("far") som föreståndare, flera *choschun* en *aimak*, med en *saisang* i spetsen, och flera *aimak* en *ulus* ("hord") under en *nojon* ("furste") som öfverhufvud. Samtliga uluser utgjorde folket under sin *kän* ("härskare"). Af denna indelning, som bröts genom det kinesiska herraväldet, återstå nu blott de nedersta grupperna. Samtliga mongoler äro nu administrativt fördelade i sinsemellan oberoende *aimak* ("stammar"), delade i *choschun*. (Om denna förvaltning se vidare *Mongoliet*, sp. 911.) Hvar kan inom de under Kina lydande stammarna måste erhålla investitur af kinesiska regeringen och erlägga skänker till kejsaren, men är fullkomligt själfständig härskare i alla angelägenheter, som röra stammen allena, under det att alla yttre angelägenheter skötas af kinesiska *amban* ("guvernörer"). Hvarje mongol är värnpliktig till sitt 60:e år och skyldig att med egen häst och utrustning inställa sig till krigstjänst, när och hvar guvernören befäller, men han kommanderas närmast af sin egen furste. I socialt afseende dela mongolerna sig i adeln och det hierarkiskt ordnade prästerskapet, som intaga en kastadt exklusiv ställning gentemot den tredje klassen, menige man. Rättsskipningen sker efter skriven lag. Urspr. voro mongolerna anhängare af schamanismen, men efter hand gjorde andra religionsformer sitt inträde hos dem. Sedan midten af 1500-talet har bland dem härskat lamaismen, och 1577 ordnades deras kyrkliga förhållanden under en patriark, *Chutuktu*, hvilken representerar Dalailama i Lhasa och sedan 1604 residerar i Urga. Numera tillsättes denne af kinesiska regeringen liksom den kalmuckiske patriarken, *lama*, af den ryska, men bägge måste mottaga investitur af Dalai-lama. F. ö. äro alla mongoler ytterst vidskepliga och låta alla viktiga företag bestämmas efter urgamla schamanistiska spådoms- och trollkonster, ehuru de eljest i öfriga angelägenheter ådagalägga samma praktiska förstånd och nyktra, utilitaristiska uppfattning som kineserna. Kyrkans och kultens språk hos mongolerna är tibetanskan. Om deras eget språk och litteratur se *Mongoliska språket*.

Historia. Det första omnämmandet af mongolerna finnes i kinesiska källor, som berättar, att under Tangdynastien stammen *mong-ku-li* (enl. Schott af *mong*, "tapper") bodde i nordvästligaste delen af nuv. Mongoliet. Först med *Djingis-kan* (se d. o.), i slutet af 1100-talet, inträdde mongolerna

i historien som ett enhetligt folk; men säkert är, att de skilda skaror, som under honom och hans efterföljare öfversvämmade världen, bestodo lika mycket af tungusiska och turkiska stammar som af egentligen mongoliska. I medeltidens historia motsvara mongolerna därför i det närmaste hvad som nu kallas altaier (se *Mongoliska rasen*). Efter *Djingis-kans* död (1227) delades det ofantliga väldet, som sträckte sig från Stilla havets stränder till Dnjepr, mellan hans ättlingar på följande sätt. Den äldste, redan före fadern afidne sonen *Djutjis* son *Batu* erhöll de nordvästra länderna, kanatet *Kiptsjak* l. *Gyllene hordens valde* från *Sir Darja* till *Volga*. Den andre sonen, *Djagatai*, erhöll det efter honom benämnda kanatet i Central-Asien, ungefär motsvarande de nuv. Chiva, Buchara, Kokan och Kaschgar. Den tredje sonen, *Oktai* l. *Ogdai* (d. 1241), erhöll de östra länderna och efterträdde fadern i värdigheten af stor-kan l. *kän* med residens i Karakorum (se d. o. 2). Den fjärde och yngste sonen, *Tuli* (d. 1232), erhöll östra *Mongoliet*. *Djingis-kans* eröfringspolitik fullföljdes oafbrutet af hans söner och sonsöner. *Oktai* störtade Mandshudynastien *Kim*, eröfrade hela norra Kina (1234) och vände därefter sina vapen dels mot Korea, dels mot *Sungdynastien* i södra Kina. Samtidigt (1235—38) eröfrade han Mesopotamien, Diarbekr och Armenien. Hans brorsöner *Batu* och *Mangu* (*Tulis* son) underkuvade Kaukasien, stormade och plundrade efter hvarandra de ryska hufvudstäderna *Rjazan*, *Moskva* och *Kiev* samt gjorde dessa furstendömen lydpliktiga (1240). Därefter inträngde *Batu* i Ungern, förhärjande Siebenbürgen, Serbien och Bosnien i s. samt Mähren och Schlesien i n., och slog de förenade tyske riddarna och polackerna under hertig *Henrik II* af Neder-Schlesien vid *Wahlstatt*, s. om *Liegnitz* (1241). Underrättelsen om *Oktais* död förmådde emellertid *Batu* att vända om. Han inföll sedan från Armenien i *Mindre Asien*, slog sultanen af *Konia* (1242) och framträngde ända till *Aleppo*. *Mangu*, som efterträdde *Oktais* mot de kristne vänligt sinnade son *Gujuk* l. *Kujuk* (1246—48) i egenskap af *käkan*, men ej blef officiellt erkänd som storkan förr än 1251, utmärkte sig liksom företrädaren föga genom krigiska bedrifter, utan lämnade denna ära hufvudsakligen åt sin yngste broder, *Huläku* (l. *Hulägu*), som företog ett fälttåg mot Persien och Chorassan. Där kufvade han först de upproriske assasinerna, tågade därefter västerut, intog Bagdad, störtade det abbasidiska kalifatet (1258), belägrade Damaskus, eröfrade *Aleppo* och gjorde sultanen af *Konia* skattskyldig. Därefter vände han sina vapen söderut och framryckte mot Jerusalem, då han kallades tillbaka af underrättelsen om *Mangus* död (1259) under ett fälttåg mot Kina. *Mangu* efterträddes af den näst äldste brodern, *Kublai-kan*, som också varit den egentlige ledaren af kriget mot Kina. Han förlade storkanens residens till



Fig. 3. Mongolisk guldbeslagens järnhjälms med arabisk inskrift. (Rustkamaren i Kremlj, Moskva.)

den nyanlagda staden Peking, och under en lång och lysande regering (se Kublai-kan) utvidgade han ytterligare det mongoliska väldet till sannolikt det största område, som någonsin varit samlat under en spira. Men de oerhörda afstånden, de hundratals olika språken, de olika kulturriktningarna och särskildt den omständigheten, att rikets västra delar omfattade islam, under det att de östra efter Kublais eget föredöme anslöto sig till Buddhas läror, samt slutligen den inbördes afunden och anspråk på värdigheten af storkan hos de fyra grenarna af Djingis-kans släkt gjorde ett sönderfallande oundvikligt. Efter Kublai-kans död (1294) blefvo också dessa fyra ättgrenar fullkomligt själfständiga i sina särskilda riken, hvilka korteligen kunna benämnas Kina, Persien, Kiptsjak och Djabatai. Det mongoliska väldet i Kina uppehölls till 1368, då den af Kublai stiftade s. k. Juendynastien måste vika för den inhemska Mingdynastien. I Persien förde Hulaku, som förlade residenset till staden Maragha i Aserbeidjan, en kraftig regering ända till sin död (1265), och äfven hans son Abaka-kan (1265—82) utmärkte sig liksom fadern för tapperhet och handlingskraft. Denna dynasti, hvars furstar förde titeln *il-kän* ("folk-herre"), bibehöll sig till 1387, då den föll för den nye mongoliske världshärskaren Timur. I Kiptsjak, där Batu (1227—55) efterträddes af sin broder Berke (1257—65), hvilken förlade residenset till Sarai (nu Sarev) vid nedre Volga, hade de följande mongoliske furstarna, Mangu Timur (—1280), Toktu (1290—1312), Uzbek (—1340) och Berdibek (—1357), ständiga strider med sina ryska lydfurstar. Efter Berdibeks död följde en tid af inre oroligheter (jfr Gyllene horden) till 1395, då större delen af detta rike föll under Timurs väld. Kanatet Djabatai blef efter stiftarens död (1241) en ständig skådeplats för inre strider. I residensstaden Bischbalik (n. om Tian-schan) följde en rad af svaga regenter efter hvarandra, under det att landet småningom råkade i händerna på en mängd småre, oberoende furstar (*beg*). En af dessa, Timur-lenk (se d. o.) l. Tamerlan, beg af Kesch (nära Samarkand), gjorde sig till herre öfver hela Djabatai (1369). Han eröfrade efter hand äfven större delen af de mongoliska rikena Persien och Kiptsjak, Syrien, norra Indien, Mindre Asien samt landet österut ända till kinesiska muren. Denne siste mongoliske världshärskare (d. 1405) insatte redan under sin lifstid sina söner till själfständiga regenter öfver olika delar af sitt rike. Strax efter hans död utbröt strid mellan hans till storkan i Samarkand insatte sonson Pir Muhammed och en annan sonson, Chalil. Den senare segrade, men störtades 1409 af turkmenerna under Chudaibad Husain. I Kiptsjak gjorde sig de krimiska tatarerna fullkomligt oberoende under Edigei, en af Toktamischs härörfare mot Timur (jfr Gyllene horden); Georgien och Mindre Asien afkastade det blott en kort tid burna mongoliska oket, och liknande försök gjordes i Bagdad och Irak. Emellertid lyckades det Timurs son Schah Ruch, som af fadern erhållit Chorassan, att tränga undan turkmenerna, bekämpa upproret i Irak och bibehålla den centrala delen af sin faders rike, Persien och Turkestan, ända till sin död (1446). Under hans son och efterträdare Ulug

Beg (—1449) och dennes efterföljare Abdallatif, Abdallah och Abu-Said gjordes ständiga uppror. Smärre kanat uppstodo för längre eller kortare tid, och slutligen gjorde turkmenhöfdingarna "af hvita hammeln" slut på denna mongoliska dynasti och bemäktigade sig hela Persien (1468). I Djabatai, som redan då bar namnet Fergana och omfattade föga mer än det nuv. Buchara, höllö sig Timurs ättlingar till 1500, då sultan Bábár, en ättling af Timur i 6:e led, fördrefs af Scheibek-kan. Bábár gjorde sig skadelös genom eröfringar i Indien och grundlade där ett nytt mongoliskt rike, det s. k. Stormoguls väld (se Bábár och Indien, sp. 525). Utom Indiens gränser förlorade däremot mongolerna hastigt all världshistoriska betydelse. Splittrade i en mängd små, mot hvarandra fiendliga kanat, underkufvades de småningom af kraftigare grannar, ryssar, perser, turkar och kineser. Ännu finnas väl i Chiva, Buchara och Kaschgar furstättar, som göra anspråk på mongolisk härkomst, men blott under särskildt gynnsamma omständigheter kunna de vinna ett kortvarigt politiskt inflytande. F. n. äro alla verkliga mongoler dels ryska, dels kinesiska undersåtar. — Se Hüllmann, "Geschichte der mongolen bis 1206" (1796), D'Ohsson, "Histoire des mongols depuis Tchinguiz-Khan jusqu'à Timour-Lenc" (1834—35), Hammer-Purgstall, "Geschichte der goldenen horde" (1840) och "Geschichte der Ilchane in Persien" (1843), Schott, "Älteste nachrichten von mongolen und tataren" (1846), Howorth, "History of the mongols from the 9:th to the 19:th century" (3 dlr, 1876—88) och "The origins of the mongols" ("Journal of the Royal asiatic society" 1875—85), Huth, "Geschichte des buddhismus in der Mongolei. Mit einer einleitung: politische geschichte der mongolen, aus dem tibetischen übersetzt" (2 dlr, 1892—96), Lane-Poole, "The mohammadan dynasties" (1894), De Lesdain "En Mongolie" (1903), och "Enzyklopaedie des islam" (1908 ff.). — Om mongolernas egna historiska källor se Mongoliska språket. H. A.*

Mongoliet (kin. *Mong-ku*), kinesiskt lydland i det centrala Asien mellan Sibirien i n., Mandshuriet och Kina i ö., Kina och Öst-Turkestan i s. samt ryska Central-Asien i v. Det utbreder sig utan bestämdt fixerbara gränser mellan 37° 40' och 53° 30' n. br. samt mellan 80° och 126° 30' ö. lgd samt omfattar 2,787,600 kvkm. (= en fjärdedel af Europa). Hela södra och östra M. upptages af en del af ökenen Hanhai (Gobi l. Schamo; se Asien, sp. 158, och Gobi), och äfven den västra delen, som heter Dsungariet (se d. o.), utgöres af stäpper eller öknar. Norra och nordvästra M. är fylldt af väldiga berg, Altai, Tannuola, Sajanska bergen och Jablonoi chrebet, genom östra M. gå Chinganbergen från norr till söder, i s. möta utlöpare från Tibets norra kantberg, och endast i v. är M. icke afspärradt, utan har genom den s. k. dsungariska folkporten förbindelse med Turan. I det stora hela är M. en plåtå, hvars medelhöjd ö. h. beräknats till 1,200—1,600 m., lägst i v. (700—800 m.) och i den del af Gobi, som ligger ö. om Chingan (150—400 m.). I de nordvästra kantbergen ha Irtysj, Jenisej, Selenga o. a. mot n. flytande floder sina källor, i nordöstra M. upptrinner Kyrylun, ge-

nom sydöstra M. strömmar Hwang-ho, men f. ö. äro landets vattendrag stäppfloder, som utsina i sanden eller utmytna i afloppslösa sjöar. Synnerligen rikt på sådana äro det nordvästra berglandet (Kosogol, Ubsa-nor, Durga-nor m. fl.). Om klimat, växt- och djurvärld se Asien, sp. 168, 169, 171, samt Gobi). Befolkningen anslås till 1,850,000 (1 inv. på 6 kvkm.), af andra till 3—5 mill. Den består hufvudsakligen af egentliga mongoler (se d. o.), som dock synas vara stadda i aftagande, samt i de västra delarna af bureter s. om Bajkalsjön och kalmucker i Dsungariet. De egentlige mongolerna l. östmongolerna delas i många stammar, af hvilka kalka (chalka) i norra Gobi är den mest ansedda. Sydöst om dem bo tsacharer samt n. om Hwang-ho-bågen skumider och uroter, västligare torguter o. a. Slutligen ha kineser i mängd invandrat i södra M. Men tusentals kvkm. äro alldeles obebodda. Den förhärskande religionen är buddismen (lamaismen). Uppodlade äro blott delar af gränsområdet till Kina. Eljest är M. ett nomadernas land, ehuru dess östra del lär vara mycket fruktbar. Det viktigaste husdjuret är fåret, hvartill i södra delen kommer kamelen och i den norra hästen. M. förser Kina med får och exporterar äfven kött och hudar till Ryssland. Ett annat näringsfång är karavanhandeln till Sibirien och Turan. Stora marknader hållas i Kalgan, Urga, Kiachta, Kobdo o. a., hvilka besökas af både mongoler och ryssar. Det vanligaste betalningsmedlet är s. k. tegelte (se Te). De viktigaste karavanvägarna äro Kiachta—Urga—Kalgan (1,570 km.) samt Jü-mönnvägen, som från norra Kina går utefter M:s södra kant och vid An-hsi-tschou delar sig i två linjer, af hvilka den ena utefter bergen går till Öst-Turkestan, den andra öfver Gobi till Hami och vidare genom Dsungariet till Turan. Importen öfver Urga steg 1908 till öfver 27 mill. kr. och exporten till nära 18 mill. kr.

Kineserna dela M. i det *inre* och det *yttre* M. Det förra utgör den södra delen af landet med en areal af 1,057,000 kvkm. med omkr. 2 mill. inv., men häraf höra 190,000 kvkm. och 1,750,000 inv. till de kinesiska prov. Tschili och Schansi, så att till det egentliga M. höra blott 867,000 kvkm. och 1,250,000 inv. Det yttre l. norra M. omfattar 1,384,000 kvkm. med 300,000 inv. Därtill kommer som en tredje afdelning Dsungariet. Befolkningen delas i stammar (*aimak*) och dessa i furstendömen (*choschun*). Till det yttre M. höra 4 aimak, till det inre M. 6. Hvarje aimak styres af en rådsförsamling, hvars ordförande väljes bland furstarna, hvarje furstendöme (*choschun*) af en ärfblig furste, som hvar 3:e eller 4:e år skulle infinna sig i Peking för att betala tribut. Man har sökt hålla dem fast vid Kina genom att ge dem kinesiska prinsessor till hustrur. Det finnes furstar af 13 olika rangklasser; i det yttre M. kallas de förnämste *kaner*, i det inre M. *wang* (konungar). Furstarna öfver det inre M:s *choschun* leda alla sina anor från Djingis-kan eller hans bröder. Utom furstarna finnes en adel (*taidsi*). Aimaken i norra M. äro (fr. ö.) Tsetsohn (chalkastammens egentliga hemland), Tuschetu, Sain-Noton och Dschassaktu; nordvästra M. utgör ett särskildt landskap, deladt på 2 aimak. Högste chef för M:s förvaltning har varit en af ministrarna i

Peking, under hvilken Tibet, Kinesiska Turkestan, Dsungariet och Kuku-nor-området lyda. Närmaste tillsynen öfver ordningen inom landet tillkom de båda *ambanerna*, af hvilka en var mongol och en kines. Äfven de af Dalai-lama på kinesiska regeringens förslag utsedde tio klosterinspektörerna ha stor myndighet.

Historia se Mongolerna. I samband med omstörtningarna inom Kina 1911 förmärktes upproppiska rörelser inom M. Ryssland uttalade sig i jan. 1912 för M:s oafhängighet, och Kina borde för framtiden icke få hålla trupper i landet eller sända kolonister dit. Landet har också förklarat sig oberoende och proklamerat Urga som sin hufvudstad, och Ryssland lär i öfverensstämmelse med en hemlig rysk-mongolisk öfverenskommelse lovat vidtaga nödiga åtgärder för att upprätthålla dess oafhängighet och genomföra dess internationella erkännande. I stället lär M. komma att ge Ryssland rätt att kontrollera dess förbindelser med utlandet samt åt ryska undersåtar rätt att anlägga järnvägar och uppta gruvor. Om M:s *upptäckthistoria* se Asien, sp. 186—187. J. F. N.

Mongoliska rasen l. Gula rasen (ett efter Blumenbach, 1775, allmänt användt uttryck) har en efter de olika antropologiska systemen (se Människoraser) växlande, mer eller mindre omfattande betydelse. Enligt den här nedan följda, mer inskränkta bemärkelsen (Hæckel, Fr. Müller) böra därifrån som samordnade, men icke underordnade, uteslutas: 1. hyperboreiska eller polar-rasen (se Hyperboréer 2), 2. malajiska rasen (se d. o.) och 3. amerikanska rasen (se Indianer), af hvilka den första af Blumenbach och alla tre af Peschel räknas till mongoliska rasen. Rasens fysiska kännetecken äro följande. Hufvudskålen är brakycefal, med en breddindex, som enligt Broca växlar mellan 77,6 (kineser), 81,4 (altaifolk), 83,5 (indokineser), 83,7 (finnar) och 85,1 (lappar). Ögonen äro små, svarta och sneda mot näsans midtlinje, ögonbrynen smala, svarta och nästan raka, kindknötarna framstående, näsan bred och platt, med näsroten nästan i samma plan som pannan, läpparna breda och köttiga, tänderna grofva och hvita, hakan liten, öronen stora och utstående, halssnärt samt kroppen medelstor, med relativt svag muskelutveckling och styrka. Kvinnorna äro under medelstorlek, och hos bägge könen finnes stor benägenhet för fetma. Hufvudhåret är slätt, svart och sträfft. Skägg och annan härväxt äro ytterst sparsamt utvecklade. Kroppsfärgen är hvit, med en större eller mindre skiftning i gult, som hos de sydligare folken är mörkare och öfvergått till brunt. Hos de bildade ural-altaiska folken (finnar, turkar, ungrare) återfinnes den mongoliska typen egentligen blott hos de lägre klasserna, under det att de högre, särskildt hos ungrarna, utbildad en genom korsning förädlad rastyp. I psykiskt afseende karakteriseras mongolerna dels af undergifvenhet och jämnmod, dels af den fullkomliga osjälständighet, hvarmed individen underordnar sig all yttre auktoritet. Härpå beror såväl den framgång buddismens tomma formväsen vunnit som ock den blinda fanatism, som de mongoliska folken lägga i dagen, när de sättas i rörelse af en kraftig impuls. — Den mongoliska rasen (i ofvan angifna begränsning) omfattar följande i språkligt afseende skilda folkgrup-

per: 1. ural-altaiska (af några kallade endast altaiska) folk, 2. japaner, 3. koreaner, 4. kineser, 5. tibetaner, tanguter och himalayafolk, 6. burmaner och lohitafolk, 7. tai l. schanfolken, 8. annamiter och 9. (språkligt) isolerade folk i Bortre Indien (moi, khasi, mon, khamen, kui). Grupperna 6—9 sammanfattas ofta under namnet indokineser (se d. o.), hvilka af några betraktas som en särskild ras. Både indokineser och grupperna 4—5 sammanfattas af Peschel under namnet malajokineser. Den första gruppen delas af somliga i två, altaiska folk och uraliska folk, emedan deras språkstammar icke äro bevisligen materiellt besläktade genom gemensamma ordrotter. Den altaiska gruppen delas sig i 3 grenar, den *mongoliska*, den *tungusiska* (tunguser, mandschuer och lamuter) samt den *turkiska*. Till den uraliska gruppen höra *samojedska* grenen och *finnsk-ugriska* grenen. — I afseende på kultur, lefnadssätt och religion indelas mongoliska rasen i: 1. Naturfolk (samojeder, ostjaker, lappar, voguler, tunguser, lohitafolk), alla med schamanism till religion. 2. Halfciviliserade folk (nomader med nötkreatur, får, getter, hästar etc.), dels schamaner (himalayafolk, tanguter och några sibiriska tatarstammar), dels buddister (mongoler, tibetaner), dels muhammedaner (asiatiska turkar). 3. Kulturfolk, dels med själfständig östasiatisk kultur (kineser och mandschu, japaner, koreaner, annamiter), dels med indisk kultur (burmaner, siameser), dels med europeisk kultur (ungrar, västfinnar och volgafinnar; jfr art. Mordviner), dels med muhammedansk kultur (europeiska turkar). Det mest betydande af alla mongoliska folk äro otvivelaktigt kineserna och däreft japanerna. Den viktigaste historiska rollen har spelats af turkarna och däreft af mongolerna. — Till mongoliska rasen hörde också sannolikt följande historiska, numera till största delen undergångna folk: hunner, avarer, kazarer, petjeneger, kumaner (samtliga hänförliga till den turkiska grenen) och bulgarer (inbegripande sannolikt äfven finnsk-ugriska stammar). Möjligen funnos äfven folk af mongolisk ras bland skyterna.

H. A.*

Mongoliska språket, som i vidsträckt bemärkelse, jämte den tungusiska (med mandschu) och den turkiska språkfamiljen, bildar den altaiska grenen af den ural-altaiska språkstammen, delar sig i tre munarter: 1) östmongoliskan l. mongoliskan i inskränkt och vanlig bemärkelse, 2) västmongoliskan l. kalmuckiskan och 3) buretiskan (jfr Mongolerna). Den sistnämnda står dock den egentliga mongoliskan så nära, att den kan anses som en dialekt däraf, och de afganske mongolernas (aimaks och hazaras) språk är en för öfrigt betydelselös dialekt af kalmuckiskan. — Det mongoliska vokalsystemet omfattar de hårda *a*, *o*, *u*, de däremot svarande mjuka *ä* (oftast skrifvet *e*), *ö*, *ü*, samt det neutrala *i*, vidare diftongerna *ai*, *oi*, *ui*, *äi*, *öi*, *üi*, men saknar de turkiska språkens hårda *i*. Om det inbördes beroendet af hårda och mjuka vokaler, den s. k. vokalharmonien, se Ural-altaiska språk. Af konsonantljud finnas alla de svenska utom *f* och (det blott i buretiskan befintliga) *h* samt dessutom frikativorna *z* [= tonande *s*], det tonlösa *ch* [=

tyiskt *ch* efter *a*], det tonande *gh* och affrikatorna *č* (tj), *ǵ* (dj), *ts*, *dz*. Skillnaden emellan öst- och västmongoliskan är hufvudsakligen af fonetisk art, men härvid är att märka, att denna skillnad rör egentligen endast den litterära östmongoliskan. Det nuvarande östmongoliska samtalspråket står nämligen kalmuckiskan ganska nära; men skriftspråket, som vanligen ensamt åsyftas med uttrycket mongoliska språket (och äfven ensamt afses i den följande beskrifningen), har bibehållit mycket äldre former, så att skrift- och talspråk skilja sig lika mycket som forn- och nyvenskan. Däremot skriva kalmuckerna, hvilkas litteratur är af mycket yngre datum, alldeles så, som de tala. Så t. ex. skrives i mong. *dz*, men uttalas som i kalm. *z*. Men den viktigaste skillnaden är, att skriftmong. *g* och *gh* mellan två vokaler i uttalet liksom i kalm. bortfalla och vokaler i sammandragas, t. ex. mong. *chaghan*, kalm. *chān*, "härskare" (af den mong. skriftformen ha européerna gjort ett *ka-kan*, "storkan"); mong. *naghor*, kalm. *nör*, "sjö"; mong. *aghola*, kalm. *öla*, "berg"; mong. *ögölöd*, kalm. *ölöd* ("de öfre"), "kalmucker"; o. s. v. — Nomen, som saknar genus och artikel, bildar plural med ändelsen *-nar* (*-när*) eller *-s* (bur. äfven *-nut*) vid vokalist och *-ut* (*-öd*) vid konsonantiskt stamslut, t. ex. *lama-nar* eller *lama-nut*, "präster". I nominativ framträder rena stammen. Med ändelser, lika för sing. och plur., bildas ack. (*-i*), gen. (*-in*, *-un*, *-u*), dat.-lokativ. (*-dur*, *-dür*). Öfriga kasusändelser (abl., instrum. o. s. v.) kunna (snarare) anses som postpositioner. Adjektivet är fullkomligt oböjligt och står alltid före sitt subst. Personliga och demonstr. pronomina böjas med samma kasusändelser som nomen. Possessiva uttryckas i mong. som i mandschu med genit. af personliga pron., men i bur. som i de flesta andra ural-alt. språk med särskilda suffix. Relativa saknas och ersätts af particip. Verbet, hvars rena stam uppträder i imperat., t. ex. *ab*, "tag!", har som i mandschu (och oftast i talsvenskan) ingen personalböjning, utan denna uttryckes blott genom subjektet. Dock ha kalm. och bur. börjat utbilda personaländelser genom suffigerade pronomina. Tempora (pres., imperf., perf., pluskv., fut.) och modi (konj., kondition.) bildas genom suffix, t. ex. *bi abu-mui*, "jag tar", *bi abu-bai*, "jag tog", *bi abu-muiza*, "jag må taga". Dessutom finnas flera particip och gerundia. Af härledda stammar bildas passiv, kausativ och komitativ. För öfrigt äro denominativa i mongoliskan synnerligen vanliga. Den regelbundna syntaktiska ordföljden är: tidspartikel, subjekt, objekt, verb, men alla närmare bestämningar och därför äfven alla bisatser föregå det ord de bestämma. I bisatser står verbet alltid i particip eller gerundium med postpositioner, motsvarande våra konjunktioner; blott hufvudsatsens verb står i finit form och intar sista platsen i den ofta omätligt långa satsen. — Den mongoliska skriften, närmast lånad (i början af 13:e årh.) från den uiguriska (i Buchara) och således af semitiskt (syriskt) ursprung, förtöper i lodräta rader uppförån nedåt. Raderna och sidorna följa hvarandra från vänster till höger. Till en början egde den mongoliska för den klassiska litteraturen använda skriften blott 14 tecken, och för de hvarandra nära stående ljuden, såsom *k* och *g*, *t* och *d*, *u* och *o*

fanns blott ett tecken, men den utvecklades efter hand till det nuvarande antalet af 7 vokaler och 17 konsonanter. De förra anses dock ej som i och för sig själfständiga tecken, utan konsonanterna uppföras i det mongoliska alfabetet alltid i förening med vokaler och därför i fyra former: med *a* (*ā*), *o* (*u*), *ü* (*ö*) och *i*. Dessutom finnes ett annat alfabet, kalladt *galik*, som, ombildadt från det tibetanska och därför af sanskritiskt ursprung, blott nyttjas för de heliga böckerna. Bureterna ega ännu intet särskildt alfabet liksom heller ingen litteratur utom några med ryska typer tryckta kristna skrifter. Däremot ha kalmuckerna af det mongoliska alfabetet gjort sig ett nytt, mer afrundadt, lätt-skrifvet och fullständigt, så att hvarje ljud har ett särskildt tecken. I den yttre formen af sina skrifter följa mongolerna liksom tibetanerna indiska mönster och skriva väl ej på palmblad, men på snarlika, långa, lösa pappersremсор, som för samma bok alltid måste vara af lika längd och bredd.

Litteraturen består huvudsakligen af öfv. dels från tibetanskan och därigenom indirekt från sanskritoriginal, dels i mindre grad från kinesiskan, af religiöst, historiskt, filosofiskt, astronomiskt och medicinskt innehåll. En mycket god öfersikt af den mongoliska litteraturens viktigaste alster är Laufers "Skizze der mongolischen literatur" ('"Keleti szemle"' VIII, Budapest 1907). Af religiösa arbeten må nämnas *Altan gārūl* (Guld-glans) och i synnerhet *Üligārūn dalai* (Liknelse-haf; utg. af Schmidt på tibet. och ty. under titeln "Der weise und der thor", Petersb. 1843). Historiskt viktig är den mongoliske fursten Sanang-Setsens krönika (från 1600-talet), hvilken innehåller mongolernas äldsta historiska traditioner, nävnt sammanväfda med långt senare buddistiska fabler (utg. af Schmidt, på mong. och ty., "Geschichte der ostmongolen" etc., 1829), och *Altan tobči* (Guldknapp; utg. på mong. och ry. af "Iaman" Gombojev, 1858). Till det icke obetydliga förrådet af intressanta folksågner höra ledigen om *Geser-chan* (utg. af Schmidt, mongolisk text, 1836; tysk öfv. 1839), den från sanskrit lånade sagosamlingen *Siddhi-kūr* (Jül, "Die märchen des Siddhi-Kūr", kalm. och ty., med kalm.-tysk ordlista, 1866) och de poetiska legenderna, som kallas *Djanggar* (kalmuckisk text af Golstunski, 1864; rysk öfv. af Bobrovnikov, 1854). Det nuvarande mongoliska samtalsspråket har behandlats i Pozdnejevs värdefulla samling af mongolisk folkspoesi (med rysk öfv., 1880). Af bibelöversättningar finnas evangelierna och apostlagärningarna på mong. och kalm. af Schmidt (1819—21), Gamla test. öfv. af engelska missionärer (1836—40) och Nya test. (1846). De rikaste samlingarna af mongoliska böcker och handskrifter finnas i Petersburg, Kazan, Irkutsk och Dresden. De förmästa hjälpmännen till språkets studium äro: a) för den egentliga mongoliskan Schmidt, "Gramm. der mongol. spr." (Petersb., 1831), och "Mongol.-deutsch-russ. wörterb." (1835), Kovalevski, "Dictionn. mong.-russe-français", 3 bd (Kazan, 1844—49), en mongol. grammatik på ryska (Kazan, 1835) och en krestomati i 2 dlr (1837), Bobrovnikovs mong.-kalm. grammatik på ryska (1849), Puini, "Elementi della gramm. mongol." (1878), Grube, "Proben der mongolischen umgangssprache" (i "Wiener zeitschrift für die kunde des Morgenlan-

des", bd 18, 19, 25), Ramstedt, "Über die konjugation des Chalkha-mongolischen" (Helsingfors, 1903) och "Das schriftmongolische und die Urgamundart phonetisch verglichen" (i "Journal de la société finno-ougrienne", bd 21) m. fl. värdefulla uppsatser i samma tidskrift, samt Rudnevs "Bidrag till kännedomen om de östmongoliska dialekterna" (på ryska, 1911); b) för kalmuckiskan grammatiken på ryska, utg. i Kazan af Popov (1847) och en rysk-kalm. ordbok af Golstunski (1860); c) för buretiskan Castrén, "Versuch einer burj. sprachlehre nebst kurzem wörterverzeichnis" (utg. af Schiefner, 1857), samt Orlovs grammatik öfver mong.-buret. samtalsspråket (på ryska, Kazan, 1878). H. A. (K. V. Z.)

Mongoloid, besläktad med mongolerna.

Mongo ma Etinde, M. ma loba. Se Kamerunberget.

Mongseng, jap. Se Cash.

Monickhouen (så skref han sig själf, men han kallas äfven Mönnichhofen, Munkh-aven, Menigowe och Moenichovius), Joan (Johann von), krigare och militäringenjör, var född flämländare och hade gått i svensk krigstjänst senast 1609, ty detta år öfersändes han till Livland att ha krigsfolket "udj anthwardning". Han deltog sedan i Kalmarkriget 1611 som öfverstekvartermästare, men tjänstgjorde äfven som generalkvartermästare och byggde skansar vid Ljungby och Madesjö väster om Kalmar. I slutet af s. å. sändes M. till Nederländerna med uppdrag att för svensk räkning värfva krigsfolk. Han afseglade 14 juli 1612 från Amsterdam med sannolikt endast 800 man. Enär Sverige var afstängd från Kattegatt genom förlusten af Älfsborg och Gullberg, gick M. 19 juli i land på norska kusten, i Trondhjemsfjorden, hvarefter han genom Stjördalen och öfver Meraker kom öfver på svenska sidan, utan att lida något väsentligt afbräck af det mot honom i hast samlade norska manskapet (200 knektar och 1,500 bönder). M. och hans soldatärer förlades till en början i Vaxholm, i hvars farvatten den danska flottan hotade, ochingo efter fredslutet med Danmark (1613) användning i kriget med Ryssland, hvarvid M. (20 sept.) fick beställning som öfverste och öfverstekvartermästare. I aug. 1613 ledde han den misslyckade belägringen af Tichvin och anföll sedan under vintern förgäfvat en af ryssarna besatt skans, men 14 juli 1614 stormade M. och Cobron ryska befästningen vid Bronitsi, hvarefter M. sändes upp till Ladoga, men 7 aug. beordrades han till belägringen af Gdov, framför hvars murar han s. å. stupade. — Till M:s skara skulle ansluta sig en i Skottland af J. Spens genom öfverste Anders Ramsay värfvad styrka, om hvars olycksöde se Skottertåget. L. W. son M.

Monier [māniē], Munier l. Monieur, A. n. t. on, artilleriofficer och militäringenjör, f. i Bruxelles (födelse- och dödsår okända), ingick vid unga år i militärtjänst, besökte främmande länder i Europa, äfvensom Afrika och Amerika, blef efter återkomsten generalkvartermästare hos Generalstaterna, rekommenderades af dem till Gustaf Adolf, som, då M. 1616 inkom till Sverige med dit inbeställda "conducteurs och embetsmän", tog honom i sin tjänst samt 1617 sände honom med Stiernsköld till Livland, där han i juli ledde be-

lägringen af Riga skans och i aug. af Pernau, hvarunder han sårades. M. började sedan förstärka Pernau, men hemkallades snart till konungen, som 2 jan. 1618 utfärdade instruktion för sin "bestalter generalleutenamt uber die artillerie" och 15 febr. s. å. förordnade honom till öfverstelöjtnant öfver allt arkli och "tillsijere uthöfwer alle wåre Slotz faste bygninger" samt gaf honom kaptenkap öfver ett kompani soldater. S. å. reste M. ut till Nederländerna, återkom senast i apr. 1619 och kallades då tygmästare, men återreste till Nederländerna 1621. Han vardt naturaliserad svensk adelsman 1622 och vice rikstygmästare 1624, hvilket år han synes ha återkommit till Sverige, där han fortfarande var generallöjtnant öfver artilleriet. 1629 sändes M. till Moskva för att söka förmå storfursten att åter börja krig mot Polen samt angående "det tyska väsendet". Han återkom i apr. 1630, men sändes i början af 1631 åter till Ryssland, hvarifrån han dock återkallades redan i mars s. å., enär han "gjort fel"; han återreste då öfver Tyskland, där han uppvaktade konungen, och återkom till Stockholm i aug. Han blef då öfverste för ett dragonregemente och kommandant i Stralsund samt befalldes i okt. 1632 att förstärka fortifikationerna vid denna stad och på Dänholmen. Efter Gustaf Adolfs död försäkrade han Axel Oxenstierna om sin trohet mot Sverige, men redan 1634 afvek han ur svenska tjänsten och gick i kursachsisk, hvarför hans gods skänvestrerades. En anmodan att återkomma till Sverige och förklara sitt beteende hörsammade han ej. Han lefde ännu 1640. L. W. son M.

Monier [māniē], Joseph, fransk tekniker, f. 1823, d. 1906, urspr. trädgårdsmästare, uttog 1867 patent på framställning af blomkrukar af cementbruk på en stomme af korslagda klena järnstänger eller trådduk och följande är patenterna på rör, cisterner, plattor, brobalkar m. m. att utföras efter samma principer, som 1878 ytterligare utvecklades. Det på dessa principer hvilande s. k. moniersystemet kan anses vara utypen för nutidens moderna konstruktioner i "armerad betong" i. l. "järnbetong" (se *Armerad betong*). Litt.: Wayss, "Das system Monier" (1887) och "Handbuch für eisenbetonbau" (2:a uppl. 1912). P. Ax. L.

Moniersystemet. Se **Monier, J.**

Monier-Williams [ma'niē wi'ljəms]. Se **Williams, M.**

Monies, David, dansk målare, f. 1812, d. 1894, utbildade sig vid konstakademien, där han blef medlem 1848 och 1859 fick professors titel. Han var, när han stod på sin höjdpunkt, en god karaktärsskildrare och äfven en god målare. Hans mest populära målningar voro *Soldaternas hemkomst från kriget 1849* (Frederiksborgs slott) och *Kaffesällskap i det gröna* (konstmuseet). Förträffligt är porträttet af skådespelaren Lindgren (kungl. teatern i Köpenhamn). G-g N.

Monieur [māniör], Anton. Se **Monier, A.**

Mo'nika (Monnika), den heliga, kyrkofadern Augustinus' moder, f. 332 af kristna föräldrar, gift med en rådsherre, Patricius, i Tagaste i Numidien, som hon vann genom tålmod och kristlig undergifvenhet. Hon blef änka vid 40 års ålder, med flera barn. Tidigt hade hon talat med sin son Augustinus om frälsaren och sörjde djupt öfver hans sedliga förvillelser, men var ihärdig i

bön och hopp. Bekanta äro en biskops ord till den bekymrade modern: "Sådana böners och tårars son kan omöjlig en förlored." Hon fick och upplefva sin sons omvändelse och dop, hvilket skedde i Milano 387. Hon har kommit att stå som typen för den kristna modern. Huru uppblandad äfven hennes kristendom var med hedniska inslag, därpå lämna Augustinus' "Confessiones" flera exempel. 388 dog hon i närheten af Ostia på hemvägen till Afrika. M:s äminnelse dag är 4 maj. Se H. Weinand, "Die gottesidée der grundzug der weltanschauung Augustins" (1910), W. Thimme, "Augustin" (s. å.), och litt. till art. Augustinus. (Hj. H—t.)

Mo'nikkala, skatteköpt säterirusthåll om 1 mtl, 1,818 har, i Janakkala socken i Finland, Tavastehus län, utgör ett af de äldsta jordagods i Finland samt omtalas i handlingar redan från 1374. Godset innehades vid slutet af 1500- och början af 1600-talet af den såsom Karl IX:s anhängare namnkunnige Hans Hansson, som för förräderi halshöggs i Stockholm 1605. Det eges nu (1913) af possessorn Edvard af Enehjelm. A. G. F.

Moni'lia, bot., benämning på konidieformen af flera *Sclerotinia*-arter. Se *Fruktmögel* och *Sclerotinia*.

Monimiaceæ, bot., växtfamilj af serien *Ranales*, närmast släkt med *Calycanthaceæ*, omfattande 300 tropiska träd och buskar, hvilka utmärka sig genom sin utomordentligt starka, aromatiska lukt, i synnerhet af barken och de motsittande, stimpellösa bladen. Blommorna äro oftast enködade. Ståndarna och fruktämnena äro vanligen talrika. Frukten är en nöt, ofta innesluten af det köttiga fästet. Man träffar de flesta arterna af denna familj på södra halfklotets öar. I Chile användes barken af *Peumus Boldus* (*Boldoa chilensis*), boldo, som läkemedel i magsjukdomar och som garfmedel, och de åttliga frukterna äro en läckerhet. Bladen af samma art och af *Laurelia sempervirens* användas i Chile som kökskrydda, hvartil äfven den senares muskotlukande frukter brukas. O. T. S. (G. L—m.)

Moniquirá [māniki'ra], stad i sydamerikanska republiken Colombia, vid en biflod M. till Suárez. Omkr. 10,000 inv. Sockerplantager och koppargrufvor. J. F. N.

Monis [māni's], Ernest, fransk politiker, f. 23 maj 1846 i Châteauneuf-sur-Charente (dep. Charente), verkade som advokat först i Cognac, sedan i Bordeaux, valdes 1885 som moderatlöberal till deputerad, men föll igenom vid 1889 års val. Sedan 1891 har han varit medlem af senaten för dep. Gironde. Han är egare af stora vingods i närheten af Cognac. M. var 1896 i senaten ledare af den opposition, som bragte den radikala ministären Bourgeois på fall. I Waldeck-Rousseaus ministär (juni 1899—juni 1902) var han justitieminister och blef sedermera en af senatens vicepresidenter. Efter ministären Briands fall blef M. (mars 1911) konseljpresident; hans ministär, hvars mest betydande medlemmar voro radikalerne Delcassé, Bertheaux och Caillaux, led af oenighet och intog en svag och osjälftständig hållning gentemot deputeradekammaren och särskildt dess yttersta vänster. Beslutet om en expedition till Fes (april) var dess betydelsefullaste regeringsåtgärd. Vid en

flygmaskinstäffan i Issy-les-Moulineaux blef M. allvarligt sårad och krigsministern Bertheaux dödad af ett aeroplan, som vid starten susade in bland åskådarna (20 maj s. å.), och därmed var ministärens öde besegladt. M:s ställföreträdare, justitieministern Perrier, manövrerade oskickligt i deputeradekammaren, och då ett begärdt förtroendevotum (23 juni) vägrades, afgick ministären, omedelbart innan Marokkokonflikten med Tyskland, i hvars tidigare stadier utrikesministern Cruppi visat föga skicklighet, utvecklade sig till akut kris. M. har efter sitt fall spelat en ganska underordnad roll i senaten. V. S.-g.

Moni'sm (af grek. *mo'nos*, en, en enda), *filos.*, enhetslära. 1. I vidsträckt bemärkelse hvarje filosofisk åsikt, som går tillbaka till en enhetlig princip, i motsats mot dualismen, som antar två ursprungliga arter af verklighet, och pluralismen, som stannar vid en ursprunglig mångfald. I denna betydelse finns det sålunda såväl en idealistisk (l. spiritualistisk) som en materialistisk monism. — 2. I inskränktere bemärkelse en mellanform mellan de sistnämnda två metafysiska ståndpunkterna, nämligen den åsikt, som anser det andliga och det kroppsliga vara olika sidor eller attribut hos samma enhetliga urväsen. Denna åsikt, som ofta kallas identitetsfilosofi eller efter olika skiftningar än idealrealism, än realidealism, har skarpt formulerats af Spinoza och omfattats af många nutida tänkare, såsom Spencer, Huxley, Höffding, Jodl m. fl. — 3. I den speciellaste bemärkelsen sträfandet att på den nutida naturvetenskapens grund uppbygga en enhetlig världsuppfattning och lifsåskådning. Hæckel har gett riktningen dess namn genom skriften "Der monismus als band zwischen religion und wissenschaft" (1893), liksom han genom "Die welträtself" (1899) utsåde dess program i lättfattlig och uppseendeväckande form. Med stöd af 30 teser, formulerade af Hæckel redan 1904, stiftades under hans ordförandeskap *Der deutsche monistenbund* i Jena 1906. Detta förbunds medlemsantal växte hastigt, och snart voro lokalgrupper af detsamma bildade i flera tyska städer. I Hamburg hade redan 1903 en året förut stiftad fritänkareförening ombildats till ett "monistische gesellschaft", som sedan gick upp i "ortsgruppe Hamburg" af det tyska monistförbundet. I Hamburg hölls också 8—11 sept. 1911 den första internationella monist-kongressen, vid hvilken riktningens anhängare organiserade sig för utbredandet af de monistiska åsikterna och för en politisk och kulturell partiverksamhet i deras anda. Kongressens president var W. Ostwald, och vid densamma hölls föredrag af flera mycket framstående vetenskapsmän. Denna monism är ej blott en filosofisk åsikt, utan lika mycket en allmän kulturriktning. Och dess hufvudproblem är icke förhållandet mellan andlig och kroppslig verklighet, utan grundtendensen är riktad mot antagandet af en osiunlig verklighet. Monisterna anse, att naturvetenskapen ådagalagt, att naturen är inom sig enhetlig, och de antaga, att ingen annan verklighet finnes än den af naturlagarnas nödvändighet bundna. Tron på viljans frihet i denna terms gamla bemärkelse, på själens oödlighet och på tillvaron af en personlig Gud beteckna de där-

för som illusioner, oförenliga med ett följdriktigt tänkande på den nutida vetenskapens ståndpunkt. Att så många ännu omfatta dessa illusioner, beror enligt deras åsikt på de från medeltiden nedärfda åsiktstraditionernas makt under statens och kyrkans hägn, särskildt genom vakandet öfver ungdomens uppföstran. Det är mot dessa traditioner och dessa samhällsmakter, som monisterna genom sitt förbund vilja strida med folkupplysningens och partipolitikens vapen. — Som riktningens organ verka tidskrifterna "The monist" och "Der monismus". Jfr den af W. Blossfeldt utgifna redogörelsen för den nämnda monistkongressen (1912). S.-e.

Moni'st, anhängare af monismen (se d. o.) — **Monistförbundet**, Monistkongress. Se **Monism** 3. — **Moni'stisk**, som innebär monism, utmärkande för monismen.

Monistrol-sur-Loire [mänistrå'l syr l.wär], stad i franska dep. Haute-Loire (Languedoc), nära Loire och vid Lyonjärnvägen. 2,581 inv. (1901; som kommun 4,931). Tillverkning af spetsar, flar, läs, knifvar m. m. Vackert slott, fordom bebodt af biskoparna af Le Puy. J. F. N.

Moniteur universel [-tör ynvärsä'll], fransk tidning, som i nära 70 år var regeringens officiella organ, började utgifvas 24 nov. 1789 af Ch. J. Pancoucke och bar dubbeltiteln "Gazette nationale ou le M. universel" till 1 jan. 1811, då det nuvarande namnet "Moniteur universel" fastställdes. Den var från början anlagd på att exakt återge nationalförsamlingens debatter och politikens tilldragelser, utan att bifoga reflexioner. Först i dec. 1799 vardt den styrelsens erkända språkrör. Den fortfor att vara det till jan. 1869, då "Journal officiel" trädde i dess ställe. I dess litterära afdelning arbetade bl. a. La Harpe, Sainte-Beuve och Th. Gautier. Sedan 1815 utgafvos årligen översikter (*tables*) öfver innehållet, hvarjämte en särskild sådan finnes utarbetad för 1789—1800. Årgångarna 1789—99 ha omtryckts (32 bd, 1858—63). Tidningen upphörde 30 juni 1901.

Mo'nitor, *skpsb.*, ett slags mindre pansarfartyg (se d. o.), som under 1860- och 1870-talen infördes i ett antal mariner, bland dem den svenska. Typen har erhållit sitt namn efter det först byggda fartyget af detta slag, nämligen den af John Ericson för nordstaterna i Amerika konstruerade och i mars 1862 färdiga pansarbåten "Monitor" (lat. o. eng.: eg. "varnare"), hvilket fartyg fick stor betydelse för utgången af det då pågående kriget mellan nord- och sydstaterna (se Ericson, sp. 768—769). Monitorernas yttre form skiljer sig högst väsentligt från andra fartygs. Skrofvets undre del upp till ungefär 1 m. under vattenlinjen utgöres af en på vanligt sätt formad, fastän väl fullgill fartygsbotten. Öfver denna finnes en öfre del, *öfverhänget*, som fortsätter till en höjd öfver vattenlinjen af omkr. 0,5 m. Öfverhänget skjuter utesför större delen af sin längd vid pass 1 m. utanför den undre delen; längst akterut ökas dock den öfverskjutande delen så mycket, att både propeller och roder skyddas af densamma. — Såväl öfverhängets sidor som öfre däckat äro pansarklädda. Skorstensn skyddas närmast öfver däck af pansar. Artilleriet är uppställdt på däck i ett eller flera vridbara pansartorn. Äfven finnes pans-

adt manövertorn. Luftväxlingen i alla rum under däck åstadkommes medelst fläktar. För att trots sitt låga fribord bli i nöjaktig grad sjödugliga målte monitorerna ha särdeles stor metacenterhöjd (se Metacentrum). — Inom svenska flottan finnas



Fig. 1. 2:a kl. pansarbåten "John Ericsson".

f. n. (1913) tre monitorer, "John Ericsson" (fig. 1), "Thordön" och "Tirfing" (fig. 2), numera kallade "2:a kl. pansarbåtar", alla byggda af Motala mekaniska verkstads aktiebolag samt levererade 1865

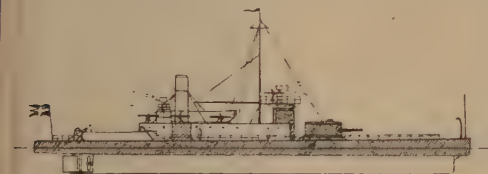


Fig. 2. 2:a kl. pansarbåtarna "Thordön" och "Tirfing".

—67. Deras dimensioner äro: längd = 60, s m., bredd = 13, s m., djupgående = 3, s m., deplacement = 1,500 ton; pansartjocklek: öfverhängets sida 125 mm. i 5 plåtlag, kanontorn 270 mm. i 12 plåtlag. Farten uppgår till vid pass 6, s knop. Besättningsstyrkan utgöres af 111 man. Bestyckningen utgjordes urspr. af 2 st. 24 cm. kanoner ("John Ericsson" hade i stället 2 st. 38 cm. slätkborrade kanoner) i gemensamt torn, hvar till senare kom ett par kulsprutor, men fartygen ha 1895—1905 ombestyckats och ha f. n., "John Ericsson" 2 st. 15 cm. kan. och 6 st. 57 mm. kan. samt de båda andra 2 st. 12 cm. kan. och 8 st. 57 mm. eller 47 mm. kan. Dessutom äro de försedda med 1 å 2 60 cm. strålkastare. De medelsvåra kanonerna äro å "John Ericsson" för att erhålla större eldhöjd uppställda ofvanpå det ursprungliga kanontornet, å "Thordön" och "Tirfing" stå de inuti kanontornet. Ifrågakommande 2:a kl. pansarbåtar äro till följd af sin obetydliga fart samt sitt svaga och lågt uppställda artilleri icke sjögående stridsfartyg, ehuru deras sjöduglighet medger dem att äfven under tämligen hårdt väder förflytta sig utomskärs, utan de äro hänvisade till positionstrider, där deras artilleri ännu kan göra sig gällande, t. ex. vid flankering af minlinjer. Deras ringa djupgående kan möjliggöra för dem att där intaga lägen, hvarifrån de, tack vare sin obetydliga målyta och därpå följande relativa osårbarhet, kunna med fördel upptaga strid äfven med öfverlägsen motståndare.

C. K. S.

Monitör (af lat. *mo'nitor*, förmanare), i sko-

lor med växelundervisning (se d. o.) sådan lärjunge, som omedelbart åtnjutit lärarens undervisning och själf är satt till att undervisa ett visst antal af sina medlärjungar. I flottans underofficers- och skeppsgosseskolor kallas en del af informationsunderbefälade monitorer.

Monitorsystemet. Se Växelundervisning.

Moniuszko [mänju/'kå], Stanislaw, polsk tonsättare, f. 1819 i Litauen, d. 1872 i Warschau, studerade 1837—39 för Rungenhagen i Berlin, blef först privatlärare och organist i Vilna, 1858 operakapellmästare och senare konservatorieprofessor i Warschau. Han skref 14 nationella operor (*Halka*, *Rokiciana*, *Beata* m. fl.), musik till "Hamlet", omkr. 400 sånger samt kantater, pianostycken, en harmonilära m. m. Biogr. af Walicki (1873) och Wilczynski (1900). Musiksällskapet i Warschau utger M:s samlade tonverk och har inrättat ett M.-museum. A. L. *

Monk l. **Monck** [ma'ŋk], George, hertig af Albemarle, engelsk krigare och statsman, f. 6 dec. 1608 i Potheridge (Devonshire), d. 3 jan. 1670, utbildade sig 1629—38 i nederländsk krigstjänst, deltog de följande åren som öfverstelöjtnant vid ett engelskt regemente i några småstrider på skotska gränsen och sändes 1641 vid utbrottet af oroligheterna på Irland dit som öfverste. Där gaf han prof på de egenskaper, som sedermera kännetecknade honom: stor förmåga att upprätthålla disciplin och vinna soldaternas tillgifvenhet, flegmatisk kallblodighet och hemlighetsfull förbehållsamhet. Vid inbördeskrigets utbrott mellan Karl I och parlamentet ställde sig M. på konungens sida, fick befäl öfver en från Irland till denne sänd hjälpkår 1644, men blef s. å. tillfångatagen vid Nantwich och satt till nov. 1646 inspärrad i Tower samt fick — efter att ha formligen anslutit sig till presbyterianerna — anställning i parlamentets här på Irland, där han till juli 1649 med växlande framgång bekämpade O'Neill och andra rojalistiska upprorsmän mot parlamentsväldet. Det stillestånd han i maj s. å. ingått med O'Neill ogillades skarpt af parlamentet, men Cromwell gaf 1650 M. ett viktigt befäl vid expeditionen till Skottland, hvarunder han anförde en brigad i slaget vid Dunbar (3 okt. s. å.), och följande år kvarlämnades som öfverbefälhavare, då Cromwell drog söderut mot den rojalisthär, som inryckt i England. M. intog (1 sept.) Dundee och fullbordade Skottlands kufvande. Som "general till sjöss" var M. 1653 en af flottans befälhavare i sjökriget mot holländarna och hade, ehuru ej förut sjävan, betydande andel i de då vunna segrarna. Cromwell hyste stort förtroende för M., som från 1654 såsom militärbefälhavare i Skottland kväfde alla rojalistiska uppviglingsförsök och äfven efter protektorns död till en början syntes otillgänglig för rojalistiska lockelser.



Han försäkrade sig emellertid om sin armés o begränsade pålitlighet och iakttog en afvaktande hållning, till dess general Lamberts sträfvanden att upprätta en militärdiktatur, som äfven ingrep i M:s befälsmyndighet i Skottland, hösten 1659 förmådde honom att lämna sitt stöd åt anhängarna af parlamentet och af civil regeringsmakt. Han utsågs (nov.) till högste befälhåfvare öfver parlamentets härar, ryckte (jan. 1660) öfver Tweed in i England och fortsatte långsamt söderut, dragande fördel af den stigande upplösningen bland Lamberts anhängare och i dennes armé. I London inryckte M. (3 febr.) utan att röna motstånd och utan att yppa sina innersta afsikter, hvilka alltmör koncentrerade sig på åstadkommandet af en rojalistisk restauration. 21 febr. återgaf M. de i dec. 1648 uteslutne presbyterianske parlamentsmedlemmarna deras mandat och inkallade efter "långa parlamentets" slutliga upplösning (16 mars) ett nytt parlament, som samlades 25 april och 1 maj beslöt monarkiens återinförande. M. hade sedan i mars stått i ständig kontakt med Karl II och särskildt tillrådt de löften om amnesti m. m., som innehölls i deklarationen i Breda (4 april). Han mötte (25 maj) Karl II i Dover, belönades för restaurationens oblodiga genomförande bl. a. med hertiglig värdighet (juli) och högsta befälet öfver armén för lifstid med titeln generalkapten (aug.). Under den nya regimen öfvade M. ej något betydande politiskt inflytande, men han framträdde vid några kritiska tillfällen ur sin relativa tillbakadragenhet, särskildt som Londons styresman under pesten 1665, som framgångsrik befälhåfvare (jämte prins Rupert) mot holländska flottan 1666 och som ordningens upprätthållare i London efter den stora branden s. å. M. drog sig 1668 illa sjuk helt tillbaka från det offentliga lifvet och afled året därpå i vattso. Han begrofs i Westminster abbey. — M:s förste biograf var hans kaplan Th. Gumble (1671); Guizot gaf i "Monk, chute de la république et rétablissement de la monarchie en Angleterre" (1837; 6:e uppl. 1862) en ingående framställning af M:s lifsvärk. Jfr äfven J. Corbett, "Monck" (1889). (V. S.-g.)

Monk Bretton [ma'ŋk bre'tn], kommun i engelska greisk. York (West Riding), 3 km. n. ö. om Barnsley. 3,955 inv. (1901). Papperstillverkning, kolgruivor, stenbrott. Ruiner af det forna kluniacensklöster M., grundlagt 1157. J. F. N.

Monk-Bretton [ma'ŋk bre'tn], lord, engelsk politiker. Se Dodson.

Monke, *bot.*, svenska namnet på *Jasione montana*. Ursprungliga namnet var *munkhatt*.

Monkland Well [ma'ŋklend wel], badort. Se Airdrie.

Monk-Lewis [ma'ŋk lō'is], engelsk romanförfattare. Se Lewis, M. G., sp. 318.

Monkullo. Se M'kullo.

Monkwearmouth [ma'ŋkwē'moeth], förstad till eng. hamnstaden Sunderland (se d. o.).

Monluc [mäl'y'k]. Se Montluc.

Monmouth [ma'nmoeth]. 1. Greiskap i västra England, omgifvet af greisk. Glamorgan, Brecknock, Hereford och Gloucester, i s. ö. och s. begränsadt af Severns mynning. 1,383 kvkm. 312,078 inv. (1911), af hvilka en mindre del talar walesiska. Floden Wye med sin biflod Monnow bildar

den östra och Rumney den västra gränsen; midt igenom greiskapet flyter Usk. M. företer en omväxlande natur, i v. mera bergig (Sugar loaf l. Pen-y-Fal, 595 m.), i s. slättland, som genom dammar måste skyddas för öfversvämningar. Vidsträckt stenkols- och järnmalmsslager, stor järntillverkning. M. hörde förr till Wales, men skildes därifrån efter 1536. — 2. (Wales. *Mynwy*) Hufvudstad i nämnda greiskap, vid Monnows förening med Wye och flera järnvägslinjer. 5,095 inv. (1901). Staden är af mycket gammalt ursprung. Under namnet *Blæstium* var den en romersk militärstation. Obetydliga ruiner kvarstå af ett slott, där Henrik V föddes och som urspr. var en angelsaxisk fästning. — 3. Stad i västra delen af nordamerikanska staten Illinois. 7,460 inv. (1900). Monmouth college (1858; presbyterianskt). Tillverkning af landtbruksredskap m. m. 1—3. (J. F. N.)

Monmouth [ma'nmoeth], hertig af, var sedan 1663 titeln för James Scott, bekant som engelsk tronpretendent. Han föddes i Rotterdam 1649 och var son till den landsflyktige konung Karl II:s älskarinna Lucy Walters. Dennas tidigare älskare, öfverste Robert Sidney, en broder till Algernon Sidney, anses rätt alltmör ha varit M:s fader. Karl II betraktade honom emellertid alltmör som sin son, lät uppföstra honom hos lord Crofts, hvars namn han en tid bar, tog honom efter restaurationen till engelska hofvet (1662) och förmålde honom

1665 med den rika skotska arftgärskan Anne Scott, earlens of Buccleuch dotter, hvarvid han antog familjenamnet Scott och upphöjdes till hertig af Buccleuch. (Redan 1663 hade han blifvit hertig af Orkney och af M.) M. hade intagande yttre egenskaper, men var lättfärdig, viljesvag och af ringa begåfning. Han blef mycket populär och erhöi under 1670-talet flera maktpåliggande militära befäl. Men då han under samma tid allt ifrigare ifrågasattes till tronföljare af dem, som ville utesluta konungens broder, den katolske hertigen af York, från tronen, rönte han och hans understödjare, särskildt Algernon Sidney, flera bevis på konungens afgjorda obenägenhet för denna plan. M. beröfvades 1679 sin ämbeten, förvisades tidtals från hofvet, men togs tidtals åter till nåder; någon tid efter det att den s. k. Ryehousekonspirationen blifvit upptäckt (1683) flydde han till Nederländerna (1684). Sedan hertigen af York bestigit tronen som Jakob II (1685), skred M., i förbindelse med den biltoge earlen of Argyll (se Campbell 2) till ett öppet försök att störta honom. Medan Argyll företog en expedition till Skottland, hvilken misslyckades, landsteg M. 11 juni (g. st.) 1685 på Englands sydskt, uppträdde som protestantismens beskyddare och antog konungatitel samt vann anhang i västra England. Men 6 juli upprefs hans styrka vid Sedgemoor af de kungliga trupperna. Han vardt själf gripen under flykten (8 juli) och



frättades 15 juli s. å. i London. Från en af hans söner härstamma hertigarna af Buccleuch. Jfr G. Roberts, "Life, progress and rebellion of James, Duke of M." (2 bd, 1844), och Fea, "King M." (1901). (V. S—G.)

Monmouth [má'nmeth], Henrik af, benämning på engelske konungen Henrik V före hans kronbestigning. Se Henrik, sp. 434.

Monmouth park [má'nmeth pá'k], kapplöpningsbana. Se Long branch.

Monna Va'nna [má'ua], drama af Maeterlinck (se d. o., sp. 437, och Godiva).

Monnier [mániē], Henri, fransk tecknare, f. 1799 i Paris, d. där 1877, var en tid i sin ungdom tjänsteman i justitieministeriet, studerade sedan måleri på Girodets och Gros' ateljéer, vände



sig till illustrationen och blef en af sin tids främstående tecknare af typer och scener ur pariserlivet. I *Moeurs administratives dessinées d'après nature* (1828) tecknade han ämbetsmännen med träffsäker karakteristik och bitande skärpa. Typen "M. Prudhomme" tröttnade han aldrig att framställa som den uppblåsta och viktiga, tomhufvade kalkborge-

ren. Han utgaf en mängd teckningssamlingar, *Scènes populaires*, som innefatta *Intérieurs de bureau*, *Les récréations*, *Les distractions*, *Les grisettes*, *Le bal* o. s. v. Efter ett besök i London utgaf han *Les contrastes* m. fl. M:s teckningar äro verkliga genretaflor, omsorgsfullt komponerade och utförda med noggrannhet och elegans. Jfr Champfleury, "H. M., sa vie et son oeuvre" (1870). G—G N.

Monnier [mániē]. 1. Marc M., fransk författare, f. 1829 i Florens af fransktalande föräldrar, d. 1885 som professor i litteraturhistoria vid universitetet i Genève, tillbragte en god del af sin lefnad uti Italien, om hvars förhållanden och historia han förvärfvade sig förtrolig kännedom. Han var en lika kunskapsrik som mångsidig och originell skriftställare. Bland hans arbeten om Italien märkas flygskriften *L'Italie est-elle la terre des morts?* (1859), dagboken *Garibaldi, histoire de la conquête des Deux-Siciles* (1861), *La Camorra* (1863), *Pompéi et les pompéiens* (1864; "Pompeji och dess innevånare", 1869) samt *Les contes populaires en Italie* (1889). Han utgaf vidare diktsamlingarna *Lucioles* (1853) och *Poésies amoureuses* (1871), novellerna *Les amours permises* (1861), några komedier och flera marionettlustspel (saml. 1871), ett värderikt bidrag till teaterns historia under titeln *Les aïeux de Figaro* (1868) samt det litteraturhistoriska arbetet *La renaissance, de Dante à Luther* (I, 1885), hvilket utmärktes med Franska akad:s pris tre dagar efter M:s död. Hans översättningar af Goethes "Faust", Dantes "Inferno" och Ariostos "Orlando furioso" åtnjuta mycket anseende. Till sv. översattes 1890 M:s roman "Donna Grazia". — 2. Philippe M., den

föregående son, fransk författare, f. 1864 i Genève, d. 1911, debuterade 1891 med diktsamlingen *Rimes d'écoliers* (1891) och offentliggjorde flera band skisser: *Vieilles femmes* (1895), *Causeries genevoises* (1902) m. fl. samt det af Franska akad. prisbelönta historiska arbetet *Le quattrocento* (2 bd, 1901).

Monnika. Se Monika.

Mono- (af grek. *mo/nos*, en), *kem.*, betyder, satt framför namnet af en 2- eller flerbasisk syras salt, att endast en af syrans ekvivalenter är mättad med en metallekivalent. I monokaliumsulfat KHSO_4 är t. ex. 1 af svafvelsyrans 2 väteatomer ersatt med kalium; i monokaliumfosfat, $\text{CaH}_4(\text{PO}_4)_2 + \text{H}_2\text{O}$ kommer en ekvivalent kalcium på 1 molekyl af den 3-basiska fosforsyran. Dylika föreningar betecknas äfven som sura salter. Inom den organiska kemien betyder *mono-* framför namnet af en substitutionsprodukt, att endast en af den i namnet angifna atomen eller atomgruppen är substituerad i hvarje molekyl; så ersätter t. ex. i monoklorbensol $\text{C}_6\text{H}_5\text{Cl}$ en kloratom en af bensolens väteatomer; i monometylanilin $\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$ är en af aminogruppernas väteatomer substituerad med en metylradikal CH_3 . H. E.

Mono/ceros, En hörningen, *astron.*, stjärnbild belägen å ömse sidor om himmelskvartorn mellan 12° sydlig och 12° nordlig deklination samt mellan ungefär 6 och $8\frac{1}{2}$ timmars rektascension. Den gränsar i n. mot Tvillingarna och Lilla hunden, i ö. mot Hydran, i s. mot Skeppet Argo, Stora hunden och Haren samt i v. mot Orion. Stjärnbilden genomskäres af Vintergatan, men är det oaktadt icke särdeles stjärnrik. Dess ljusaste stjärna är af mellan 3:e och 4:e storleken; dessutom finnas 3 stjärnor af 4:e storleken. De öfriga äro mycket litet framträdande; ett skarpt öga torde kunna räkna ungefär ett hundratal. Stjärnbilden innehåller flera intressanta teleskopiska stjärnhopar och nebulosor. B—d.

Monocha/mmus, *zool.* Se Lamiinæ.

Monochord. Se Monokord.

Monocel/νια, *bot.*, första ordningen af nittonde klassen af sexualsystemet, hvilken igenkännes därpå, att alla med befruktningsdelar försedda blommor äro samkönade. En term med vidsträcktare omfång är monokliner (se d. o.). O. T. S.*

Monocotyledonæ (af grek. *mo/nos*, ensam, och *kotyledon*, hjärtblad), **Monocotyledones**, **Monocotyleæ**, **Endogenæ**, **Enhjärtbladiga växter**, **Monokotyledoner**, *bot.*, utgöra den andra stora afdelningen af *Angiospermæ* bland fanerogamerna. Embryot har endast 1 hjärtblad, som vid groningen ofta förblir inneslutet inom fröskalet och uppsuger fröhvitan. Hufvudroten upphör snart att växa. I dess ställe utbryta birötter från stjälkens bas. Monokotyledonerna äro oftast örter och ha ofta en underjordisk stam (knöl, lök eller rotstock). Den ofvan jord utvecklade stammen har slutna kärllsträngar, utan bestämd ordning spridda inom stammen. Något sammanhängande, i stammens omkrets befintligt kambium finns icke som hos dikotyledonerna, hvarför någon årlig tillväxt i tjocklek som hos dessa icke eger rum hos monokotyledonerna. Förgrening af stammen förekommer i regel mera sällan. Bladen äro nästan

alltid spiralställda och slidomfattande. Stipler saknas. Bladskäft saknas ofta, bladskifvan är vanligen långsträckt, parallellnervig och helbräddad. Andra bladformer, t. ex. hjärtlika eller i allmänhet fjädersnerviga blad, äro sällsynta, utom hos palmerna och kryddliljorna samt aroidéer och flera vattenväxter. Hos monokotyledonerna är tretalet rådande ("tretalsväxter"), då däremot hos dikotyledonerna femtalet är oftast förekommande. Blomdelarnas tal-förhållanden motsvara vanligtvis 3 + 3 kalkblad, 3 + 3 ståndare och 3 fruktblad. Talen 2 och 4 förekomma äfven, men sällan några andra. Dessa afvikelser från tretalet kunna vanligen föras tillbaka till felslagning af vissa blad i blomman. Monokotyledonerna ha framträdtt sist bland fanerogamerna och kunna härledas från *Polycarpicæ*. De indelas i 11 serier, som kunna sammanfattas i 2 grupper: *Exalbuminosæ* l. *Macroblastæ* utan fröhvita (ser. *Helobia*) och *Albuminosæ* l. *Microblastæ* med fröhvita (de öfriga ser.). Af E. Fries indelades de i klasserna *Fructifloræ*, *Liliifloræ*, *Spadicifloræ* och *Glumifloræ*. Att monokotyledonerna härstamma från dikotyledoner bekräftas af deras geologiska historia, i det att fossila monokotyledoner förekomma först sedan dikotyledonerna redan uppträdd. O. T. S. (G. L.—m. A. G. N.)

Monocykel (af grek. *mo'nos*, en, och *ky'klos*, krets, hjul). Se *Velociped*.

Monocyklisk, *bot.*, enårig. Se *Hapaxant*.

Monocykliskt system, *elektrot.*, ett af Steinmetz angifvet förfarande att anordna ett artificiellt trefasssystem genom att kombinera två enfasssystem (se "Elektrotechnische zeitschrift" 1895, h. 23). Det har numera ingen praktisk betydelse. A. E.—m.

Monod [månå], Adolphe, Frankrikes mest berömda evangeliske predikant i förra århundradet, f. 1802 i Köpenhamn, vid hvars franska evangeliska församling fadern då var pastor, d. 1856 i



Paris, studerade i Genève och grundlade i Neapel en evangelisk församling, som han förestod 1825—27. Därefter blef han evangelisk pastor i Lyon. Ett mot honom afvoigt parti lyckades hos regeringen utverka hans afsättning efter en alltför skarp predikan ("Qui doit communier?"), som han hållit. Han kvarstannade dock i staden och utfö-

vade fortfarande en för hans förra församling ytterst betydelsefull verksamhet. Af regeringen kallades M. 1836 till en teologisk lärostol vid högskolan i Montauban. Hans stigande rykte som predikant medförde 1847 hans kallelse som pastor till Paris. M. utfövide stort inflytande såväl genom sin helgjutna kristliga personlighet som genom sina predikningar, hvilka förenade gediget innehåll med en sällsynt formskönhet. Hans samlade predikningar, *Sermons*, utgafvos 1843 (3:e uppl. 1860, i 4 bd). Ett stort antal af M:s skrifter (spridda predikningar m. m.) äro öfv. till svenska. 1885 utgafvos i

2 bd "Souvenirs" och urval ur M:s brevväxling (3:e uppl. 1898). G. R.—l.*

Monod [månå], Gabriel, fransk historiker, f. 1844 i Havre, d. 10 april 1912, studerade först i Paris och inhämtade sedan under vistelse i Berlin och Göttingen den nya historiska metod, för hvars införande i fransk häfdaforskning han sedan gjorde mer än någon annan. Som direktör för École des hautes études, föreläsare vid École normale supérieure samt professor vid Paris' universitet och Collège de France utöfvade han ett genomgripande inflytande på den historiska bildningen i Frankrike. Bland hans vetenskapliga arbeten märkas *Études critiques sur les sources de l'histoire mérovingienne* (1872—85), *Bibliographie de l'histoire de France* (1888), *Maîtres de l'histoire: Renan, Taine, Michelet* (1894), *Études critiques sur les sources de l'histoire carolingienne* (1898) och *Jules Michelet. Études sur sa vie et ses oeuvres* (1905). 1876 uppsatte han och redigerade till sin död "Revue historique", en af samtidens förnämsta historiska tidskrifter. T. H.—r.



Monodelfier, *zool.*, underklass af däggdjur; namnet är liktydigt med *Placentalia* l. *Eutheria* (se d. o.).

Monodi (af grek. *mo'nos*, ensam, och *odē*, sång), *mus.*, "enkelsång". 1. Enstämmig sång utan själfständig instrumental beledsagning, sådan som den var bruklig under den klassiska forntiden, i medeltidens gregorianska sång och i folkvisan. — 2. Den omkr. 1600 uti Italien (Florens) uppkomna musikart, hvilken, i st. f. den dittills länge som enda slags konstmusik anseddast flerstämmiga sången, satte solosången med instrumental beledsagning, en form, som visserligen funnits långt förut, men endast i mera populär och mindre konstmässig fattning. Monodien är af ofantlig musikhistorisk vikt som utgångspunkt för både operan, oratoriet och kantaten samt t. o. m. i viss mån för den rena instrumentalmusiken. Jfr *Aria*, *Florentinska musikreformen* och *Madrigal* 2. — **Monodisk**, enstämmig. Om forngrekernas monodiska lyrik se *Grekiska litteraturen*, sp. 205. A. L.*

Monodimetrisk (af grek. *mo'nos*, en, *dis*, två gånger, och *metron*, mått). Se *Projektion*. **Monodon** (af grek. *mo'nos*, ensam, och *odūs*, tand). Se *Hvaldjuren*, sp. 1386.

Monodonto/merus, *zool.* Se *Pteromalidæ*. **Monodora** Dun., *bot.*, växtsläkte af fam. *Anonaceæ* med 6 träd eller slingrande buskar med stora ensamma blommor, som äro skenbart motsatta bladen. Frukten är här med slutligen vedartadt exokarp. Fröna af *M. Myristica*, inhemska i Västafrika, odlad i Västindien, kalebassmuskot, användas som muskot. G. L.—m.

Monodram (jfr *Monodrama*), drama, hvari endast en person uppträder. — Adj. *Monodramatisk*.

Monœcia l. **Monœcia** (af grek. *mo'nos*, ensam, och *ai'kos*, hem), *bot.*, tjuguförsta klassen i Linnés sexualsystem, omfattar s. k. "sambyggar", eller sådana växter, som ha skildkönade blommor, men utvecklade på samma stånd. Ordningarna inom denna klass bestämmas efter ståndarnas antal eller olika sammanväxning sinsemellan. De växter, som räknas till densamma (barrträd, starr-grässläktet, al, ek, bok, hassel, björk m. fl.), kallas **monœcister** l. **monoika**. O. T. S.*

Monofonio (af grek. *mono'fongos*, enljudande), *språk.*, ett ljud, uppkommet af två, t. ex. ty. i (af ie).

Monofylätisk (af grek. *mo'nos*, en, och *fylē*, stam), *biol.*, säges om ursprunget af alla de växter eller djurformer, som kunna härledas från en gemensam, hypotetisk urform; mots. **polyfylätisk**, om formerna härleda sig från flera sinsemellan olika urformer. G. L.-m.

Monofysiter (af grek. *mo'nos*, en, och *fy'sis*, natur), *dogmhist.*, beteckning för de riktningar inom den grekiska kristenheten, som hade det gemensamt, att de i motsats till den af kyrkomötet i Chalkedon 451 fastställda läran om två naturer i Kristi person, ville tala om en enda natur. Denna "monofysitism" bildar en fortsättning af tankar, som redan långt före mötet i Chalkedon vunnit stort inflytande inom den österländska kristenheten. Vid försöken att lösa problemet, huru å ena sidan den gudomliga "logos" och å andra sidan det ändligen mänskliga väsendet kunde förenas i en person, hade Apollinaris i personenhets intresse drivits till att inskränka det mänskligas själfständighet: Kristus egde mänsklig kropp och själ, men icke mänsklig anda. Hans åskädning blef fördömd, men kom icke desto mindre att starkt inverka på den följande utvecklingen. Den inflytelserike teologen och kyrkomannen Kyrillos af Alexandria upptog Apollinaris' formel "logos" ena köttvordna natur" i tro, att den vore athanasiansk. Abstrakt taget, kunde man visserligen, enligt Kyrillos, skilja mellan två naturer, men in concreto egde en "hypostatisk enhet" rum, hvarvid den mänskliga naturen fattades på ett operonligt sätt, så att säga som logos' klädedräkt. Den "monofysitiska" tendensen ligger däri, att — trots talet om de två naturerna — den mänskliga individualiteten prisgetts för personenhets vinnande. Hos Eutyches träder detta "monofysitiska" drag ännu tydligare fram: han förnekar, att Kristi mänskliga natur vore af samma art (homousios) som vår, samt förfäktade, att man visserligen före, men icke efter människoblivandet kunde tala om två naturer. Den chalkedonensiska dogmen fastslog nu, att Kristus vore en person i två naturer (i öfverensstämmelse med den västerländska traditionen och terminologien), hvilka voro — mot Eutyches — förenade utan sammanblandning eller förvandling, men också — mot Nestorius (se d. o.) — på ett oupplösligt och oskiljaktigt sätt. Denna kompromissformel kunde icke, som det åsyftades, komma att utgöra afslutningen på de kristologiska stridigheterna. Det följande skedet i kristologiens historia får sin prägel af striden om, hvilken tydning af den chalkedonensiska formeln, som skulle vara den rätta. Den österländska majoritetens tänkesätt gick i kyrillisk riktning. En stark opposition växte fram mot den

påtvungna "afgudabilden med tvenne anleten". Särskildt i Egypten, Syrien och Armenien ville man icke veta af den nya ortodoxien. Slagordet i denna "monofysitiska" kamp blef *en natur*; förfäktarna af den nya dogmen stämpades som anhängare af Nestorius' dyofysitiska (tvånatur-)käteri. Oppositionen splittrades emellertid småningom i olika grupper, bland hvilka två hufvudtyper låta sig urskiljas: den ena — med Severus som hufvudrepresentant — stod Kyrillos nära, den andra — här märkes särskildt Julianus af Halikarnassos (hans anhängare kallades **julianister**) — ville med anknytning till Eutyches tala om Kristi kropp som från början oförgänglig samt främmande för det, som eljest hörde det mänskliga lifvet till; häraf fick riktningen namnet **aitartodoketism** (af grek. *aitartos*, oförgänglig). Severianerna bestredo denna lära och kallades därför **aitartolatr** (dyrkare af det förgängliga). Julianisterna söndrades i två partier rörande frågan, huruvida Kristi kropp kunde efter föreningen med "logos" (se d. o.) kallas skapad eller oskapad. De, som antogo det förra, kallades **ktistolatr** (af grek. *ktisto's*, skapad), de andra **aktisteter**. Statsmakten var i denna situation ställd i ett svårt läge, dels behärskad af sträfvet att upprätthålla friden inom kristenheten, dels mer eller mindre fast bunden vid Chalkedonbeslutet. Kejsar Zenos edikt "Henotikon" från 482 gjorde medgifvanden i monofysitisk riktning, men lyckades tillfredsställa hvarken de ortodoxe anhängarna af Chalkedonformeln eller de strängare monofysiterna. Följden blef uppkomsten af ännu en skiftning i monofysitismen, de s. k. **akefalernas** l. **acefalernas**. Justinianus I (527—565) försökte till en början undertrycka monofysiterna, men slog snart in på en politik, som genom tillmötesgående mot dem skulle återställa friden inom kyrkan: den chalkedonensiska dogmen skulle upprätthållas, men tolkas i kyrillisk anda. I riktning åt åstadkommandet af en kyrillisk-chalkedonensisk ortodoxi verkade vid denna tid ock de skytiske munkarnas teologiska skola, hvars främste man var Leontius af Bysans. Af honom lades grunden till den enhypostasiteologi (jfr **Kristologi**, sp. 1457), i hvilken den gammalkyrklige kristologien slutligen utmynnar. Med skolastiska begreppsbestämningar som medel ville han utjämna motsatsen mellan Chalkedonense och Kyrillos. Som ett medgivande åt monofysiterna lät Justinianus sanktionera formeln "Gud korsfäst för oss" samt ombesörjde fördömandet af tre bland den antiokienska skolans främsta teologer. Konsliets i Konstantinopel (553) instämmanden i denna dom betydde en seger för dem, som ville söka tolka Chalkedonbeslutet i kyrillisk mening. Emellertid lyckades trots detta hvarken Justinianus eller hans efterföljare vinna monofysiterna, som f. ö. alltmera splittrade sig i inbördes fiendliga riktningar. På monofysitisk grund bildade sig småningom separata kyrkosamfund, nämligen de syriske **jakobiternas** kyrka (efter Jakob Baradaeus) samt de **koptiska**, **abessiniska** och **armeniska** kyrkorna. De monofysitiska stridigheterna fortsattes i de monergistiska och monoteletiska (se **Monotelet**). Jfr **Grekisk-katolska kyrkan**, sp. 222 f., och **Justinus**, sp. 328. G. A.-n.

Monogami (af grek. *mo'nos*, en, och *ga'mos*,

äktenskap), engifte, ett äktenskap, som lagligen förhindrar hvaradera maken att samtidigt lefva i andra äktenskapliga förbindelser (se Familj). Historien visar, huru, samtidigt med kulturutvecklingen i det hela, äktenskapet blifvit allt strängare monogamiskt. Hos flera vilda och halvvilda folk anses polygami (af grek. *poly's*, mången) i. månggifte tillåten både för mannen och för kvinnan. Hos några är den vanlig endast i fråga om kvinnan. I Österlandet anses ännu polygami mångenstädes berättigad (om än dess faktiska förekomst ej är så vanlig, som mången föreställer sig), ehuru vanligen blott på mannens sida. I de västerländska folkens äldsta traditioner saknas visserligen icke helt och hållet spår af en i urgamlas tider förefintlig polygami, men i Västerlandet vann dock monogamien tidigt insteg. Hos romarna öfvergick den till en, i jämförelse med den grekiska, högre och renare form därigenom, att mannens plikt till äkta trohet mot hustrun i viss mån erhöi lagligt erkännande. Hos judarna var äfvenledes i äldsta tider polygami vanlig, men ungefär vid tiden för återkomsten från den babyloniska fångenskapen infördes allmänt monogami. Denna blef ock af Jesus, enl. Matt. 19: 3, 12, stadfäst, skärpt och återförd till sin egentliga grund. Den var vanlig, men enl. Tacitus ej undantagslöst förekommande hos germanerna i äldsta tider. Hos de kristna folken har monogami alltjämt varit rådande samt under tidernas lopp utvecklats och renats. — Monogamiens etiska grund är äktenskapets innerliga karaktär, hvilken ej kan stå tillsammans med flera samtida förbindelser af lika eller ens besläktad art; och betydelsen af dess förekomst och utveckling är just, att denna äktenskapets innerliga karaktär nått en högre fulländning. Den monogamiska principen kräver i sin ordning äktenskapets opplöslighet, enär själfva monogamien tydligen i annat fall skulle bli endast skenbar. Jfr Äktenskap. L. H. A.*

Monogē'nea, *zool.* Se Sugmaskar.

Monogē'nesis (af grek. *mo'nos*, en, och *ge'nesis*, ursprung), människosläktets härstamning från ett enda urpar.

Monogēn fortplantning. Se Monogoni.

Monogoni (af grek. *mo'nos*, ensam, och *go'nos*, härkomst, afelse), **Monogēn fortplantning**, *biol.*, könlös fortplantning, i motsats till könsfortplantningen, amfigoni. Se Fortplantning. L-e.

Monografi (af grek. *mo'nos*, en, och *gra'fēn*, skriva), skrift, som på ett mera uttömmande sätt afhandlar ett särskildt föremål eller ämne inom något vetenskapsområde.

Monogra'm (af grek. *mo'nos*, en, och *gra'mma*,



Fig. 1.

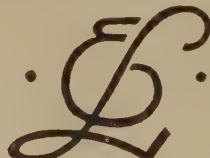


Fig. 2.

Moderna monogram.

bokstaf), namnchiffer (se Chiffer), bestående vanligen af för- och tillnamnets begynnelsebok-

stäver, som äro hopslingade eller eljest konstigt sammanställda. Stundom bildas ock ett monogram af en enda bokstaf. På forna tiders mynt voro monogram vanliga och betecknade präglingsorten eller myntmästaren. Under medeltiden undertecknade flera länders världsliga och andliga furstar offentliga handlingar med sina godtyckligt valda monogram (jfr Karl den stores, fig. 1 å pl. I till art. Autograf). Dessa äro af vikt för historien, och deras tydning utgör en ingalunda lätt gren af diplomatiken. I synnerhet äldre tiders målare, kopparstickare och konsthandverkare signerade gärna sina arbeten med sina s. k. konstnärsmo-



Fig. 3.



Fig. 4.



Fig. 5.

Berömda nederländska målares monogram: fig. 3 A. van Dycks, fig. 4 Philips Wouwermans, fig. 5 J. van Ruysdaels.

gram (jfr fig. 3—5). **Monogrammister** kallas sådana renässansmålare, hvilkas namn äro okända eller antydda endast genom deras monogram. — Litt.: Brulliot, "Dictionnaire des monogrammes" (3 bd, 1832—34), Nagler och Andresen, "Die monogrammisten" (5 bd, 1857—79), Duplessis, "Dictionnaire des marques et monogrammes de graveurs" (3 bd, 1886—87), Lampe, "Signatures et monogrammes des peintres de toutes les écoles" (3 bd, 1895—98), Graesse och Jaennicke, "Guide de l'amateur de porcelaines et de faïences" (13:e uppl. 1910; för keramikmonogram) samt bland svenska mönstersamlingar för handarbeten o. d. B. Söderling och T. Öster, "Monogramboken" (1912). Jfr Bomärke och Kristusmonogram.

Monograp'tus Gein., *paleont.* Se Graptoliter, sp. 145, fig. 9 och 14. En art, *Monograptus Colonus* Barr., är ledfossil för cardiolaskeffern (se d. o.). A. Hg.

Monogynia (af grek. *mo'nos*, en, och *gynē*, kvinna), *bot.*, betecknar i Linnés sexualsystem den ordning, som utmärkes genom närvaron af endast 1 pistill i hvarje blomma. Denna ordning förekommer blott inom de klasser, som bestämmas på grund af de fria och ungefär lika långa ståndarnas antal och fäste inom blomman, således inom klasserna *Monandria*—*Polyandria*, eller de 13 första klasserna. O. T. S.*

Monoides'm (af grek. *mo'nos*, en, en enda, och *ide'a*, tanke), *psyk.*, ett själstillstånd, under hvilket uppmärksamheten ensidigt riktas på ett enda föremål och därvid liksom fastläses. S-e.

Monoi'k, *bot.* Se Dikliner, Enbyggare och Monœcia.

Monoka'rpisk (af grek. *mo'nos*, en, och *karp'o's*, frukt), *bot.*, detsamma som hapaxantisk (se Hapaxant).

Monokásium, *bot.*; ensidigt knippe. Se Blomställning, sp. 765.

Monokel (fr. *monocle*, af grek. *mo'nos*, ensam, och lat. *o'culus*, öga), enkellornjett (se Lornjett).

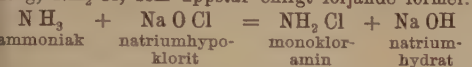
Monoklin. 1. (Monoklinisk), *bot.* Se Mo-

monokliner. — 2. *Miner.* Se *Kristallografi*, sp. 1333, 1338—39 och 1341.

Monokliner (af grek. *mo'nos*, en, och *kline*, bädd), *bot.*, benämnas alla de fanerogama växter, som ha samkönade blommor, d. v. s. ha både ståndare och pistiller fullt utvecklade och befruktningsskudugliga inom samma blomma. Monoklinerna äro till arternas antal öfvervägande inom den fanerogama växtvärlden. — Adj. *Monoklin*, *Monoklinisk*. Jfr *Dikliner*, sp. 415, och *Monoclinia*. O. T. S.*

Monoklini, *bot.* Se *Könsfördelning B.*

Monokloramin, *kem.*, en af Raschig upptäckt förening, NH_2Cl , som uppstår enligt följande formel:



NH_2Cl sönderdelas lätt, hvarvid ammoniak, kväve och saltsyra uppstå. Med ammoniak bildar monokloramin en annan kväveförening, hydrazin. H. E.

Monoklorfenol (*Para*-), *kem.*, färglösa kristaller af sammansättningen $\text{C}_6\text{H}_4(\text{OH})\text{Cl}$, med smältpunkt 37° . Användes som starkt antiseptiskt medel. H. E.

Monoko'cker, *bot.*, en form af bakterier. Se *Bakteriologi*, sp. 708.

Monoko'rd (af grek. *mo'nos*, ensam, och *chordē*, sträng) l. *Sonometer* (af lat. *so'nus*, ton, och grek. *metron*, mått), ett urgamalt akustiskt instrument, bestående af en öfver en resonanslåda spänd sträng (oftast af metall), som medelst ett flyttbart ställ kan afdelas i hvilka bräddelar som helst och därigenom möjliggör ett matematiskt noggrant bestämmande af alla slags intervaller. Vanligen är numera detta instrument försedd med två parallella metallsträngar, hvilkas toner och svängningsförhållanden kunna på mångfaldigt sätt jämföras. Jfr *Psalmadikon*. A. L.*

Monokotyledoner. Se *Monocotyledoneæ*.

Monokratern [māu'nāu-]. Se *Monosjön*.

Monokrati (af grek. *mo'nos*, en, och *kra'tos*, värde), envælde.

Monokrom [-krām; af grek. *mo'nos*, en, och *chrōma*, färg), enfärgad; målning, teckning e. d. i olika nyanser af samma färg, med hvitt (undantagsvis äfven gult eller guld) för de högsta dagrarna (jfr *Camafieu* och *Ljusdunkel*). Monokroma målningar förekommo inom dekorationskonsten både under renässansen och senare, särskildt som imitation af reliefer i marmor och brons. De grafiska konsternas alster äro i regel alltid monokroma, men särskildt har man plägat ge detta namn åt de s. k. klärobskyrsnitten (jfr *Färggravyr*). — *Monokromatisk*, som utsänder (reflekterar, genomsläpper) endast en enkel (homogen) färg. Om monokromatiskt filter se *Ljusfilter*.

Monokröt [-krät; af grek. *mo'nos*, en, och *kro'tos*, slag], som slår ett slag (om pulsen). Se *Pulslära*.

Monokulär (af grek. *mo'nos*, en, och lat. *o'culus*, öga), *fys.*, *fysiol.* I fysiken kallas sådana optiska instrument monokulära, hvilka äro afsedda för seende med ett öga, såsom tuben, mikroskopet m. fl. I fysiologien betecknar man som *monokulärt seende* seendet med ett öga, som *monokulärt synfält* den del af det oss omgivande rummet, som vid stillastående öga afbildar sig på dess näthinna, och som *monokulärt blickfält* de delar af rummet omkring

oss, hvilka vi med ett öga kunna fixera, då vi röra detta från den ena punkten till den andra. Jfr *Binokulär*. R. T.—dt.*

Monolatri (af grek. *mo'nos*, en enda, och *latrē'a*, dyrkan), detsamma som *henoteism* (se d. o.).

Monolit (af grek. *mo'nos*, en, och *li'thos*, sten), bildverk eller byggnadsdel, som är utförd af ett enda stenblock, speciellt sådana kolonner, hvilkas skäft utgöres af ett enda stycke. — Adj. *Monolitisk*.

Monolog [-läg; af grek. *mo'nos*, ensam, och *lo'gos*, ord, tal], "samtal med sig själf", en persons i ensamheten högt uttalade tankar och känslöstämningar, i motsats till *dialog* (se d. o.). I såväl äldre som nyare tiders drama har monologen ingått som en viktig uttrycksform. Ehuru det strider emot den sceniska illusionen, att en spelande på detta sätt "tänker högt" för åskådarnas räkning, har skådespelsmonologen ofta visat sig outhärlig för uttryckandet af det, för hvilket dialogen icke räcker till. I det af dramats karaktärer, liksom af en inre nödvändighet, gå in i sig själfva och söka bringa klarhet i sin upprörda själslidelser och stridiga bevekelsegrunder, afslöjar monologen för åskådarna denna inre konflikt, de afgörande beslutens grodd och uppväxt. Monologen på vers står synnerligen nära den lyriska dikten. Af berömda monologer kunna nämnas "Ajax'" hos Sofokles, "Figaros" hos Beaumarchais, "Jeanne d'Arcs" hos Schiller, "Karl Vs" hos Victor Hugo och "Hamlets" hos Shakspere. Medan såväl den lyriska som den reflekterande monologen kan bidra till dramats skönhet, är den berättande monologen städse ett nödankare för den tekniskt oskicklige dramaturgen.

Monom [mänäm], *mat.* Se *Polynom*.

Monomän, som lider af eller är kännetecknande för monomani (se d. o.).

Monomani (af grek. *mo'nos*, enstaka, och *mani'a*, se *Mani*) 1. Vurm, fristående egenhet m. m. hos en i öfrigt själsligt frisk människa. — 2. *Psykiatr.* Denna term och motsvarande begrepp infördes i psykiatrien af Esquirol (se d. o.). Med begreppet monomani l. partiell sinnessjukdom förband man efter denne den uppfattning om själslivet, att detta kunde bibehålla hälsa och i öfriga afseenden fungera normalt, äfven om det i vissa delar eller inom vissa områden af föreställningar, känslor m. m. vore rubbadt. Monomanibegreppet egde så tillvida ett visst berättigande, som själslivets normala förlopp på ett rätt afsevärdt sätt kan störas af vissa sjukliga rubbningar, utan att därigenom de högre andliga funktionerna sättas ur verksamhet och utan att medvetande och tankeförmåga därigenom fördunklas. Så t. ex. bibehåller en person, som lider af tvångsföreställningar (se d. o.), ett ogrundadt ömdöme och eger följaktligen också den bästa insikt om den sjukliga arten af de tvångsfenomen, som afspelas inom hans medvetande, dessa må göra sig gällande som ofrivilliga tankar (tvångsföreställningar i egentlig mening) eller ofrivilliga känslor af ångest eller fruktan (fobier). Ja, äfven när tvångsföreställningarna så binda en persons viljelij, att han icke längre är herre öfver sina handlingar, kan han dock bibehålla en klar uppfattning om sina af ett sjukligt och oemotståndligt tvång betingade handlingar. Emellertid ut-

sträckte man monomanibegreppet vida längre, i det man till monomanierna hänförde bl. a. alla sådana tillstånd, som kännetecknas af sjukliga själsyttringar under samtidigt kvarstående af skenbar tanke-reda. Monomaniläran motsvarar vår tids lekman-nämässiga åskådningsätt, som finner det förhållandet anmärkningsvärdt, att en person kan vara själs-sjuk och samtidigt tala och svara redigt samt förete ett sansadt och korrekt uppförande. I denna om-ständighet ligger för den, som haft tillfälle att mera ingående beakta själslivets möjligheter, alls intet anmärkningsvärdt. Förmågan att i enklare uttryckssätt och fraser tala och svara redigt och sam-manhängande är ju en förmåga, som grundar sig på vana och sådana psykiska processer, som till viss grad blifvit automatiska och från medvetandet kräva endast en flyktig kontroll. Därför säger kvarstående af denna förmåga i och för sig rätt litet om en persons själsstillstånd och utesluter ej förefintligheten af tydlig sinnessjukdom. Ja, icke ens förmågan af uppmärksamhet, skarpsinne och logisk följdriktighet utesluter möjligheten af verk-lig sinnessjukdom. Det finnes exempelvis melan-koliker och maniaker (se Melankoli och Mani), som förmå uttrycka sig klart och redigt samt i dessa afseenden knappast lämna något öfrigt att önska och icke dess mindre förete de mest på-fallande symtom af sinnessjukdom. Detsamma gäl-ler äfven och i ännu mera anmärkningsvärd grad de förryckte (se Förryckthet). Alla dessa sjuka räknades förr i tiden till de monomana, d. v. s. ansågos lida af monomani. Det är lätt att inse, att en dylik vidsträckt tillämpning af monomaniläran sammanhänge med felaktiga psykologiska förutsättningar, och en alldeles oriktig värdesät-ning af en eller annan i och för sig föga väsentlig själsyttring, förmågan att tala och svara redigt eller i uppförandet visa en viss utvärtes behärs-ning.

Monomaniläran råkade efter hand i misskredit och är numera för längesedan öfvergifven. Ehuru den icke alldeles kan fränkännas ett visst *raison d'être*, måste man dock anse, att densamma på det sätt och med den omfattning, hvari den i forna dagar tillämpades, i sina teoretiska förutsättningar varit mindre väl grundad. Ett begrepp, som otvivelaktigt har sitt ursprung ur monomaniläran, åter-finna vi i den "partiella otillräkneligheten", och paragrafen 6 om "saknad af förståndets fulla bruk" i vår gällande strafflags 5:e kapitel bygger sin tillvaro, åtminstone delvis, på ofvannämnda för-åldrade psykologiska och psykiatriska förutsät-ningar. Att denna paragraf också tar hänsyn till den s. k. minskade tillräkneligheten (något annat än partiell tillräknelighet) är en synpunkt, ur hvilken sagda paragraf, vid sidan af sina andra brister, äfven måste te sig som i praktiskt afseende till ringa gagn för samhällets ordning och säkerhet (se Tillräknelighet). 2. G-s.

Monomēr (af grek. *mo'nos*, en, och *me'ros*, del), *bot.*, säges om ett fruktämne, som är bildadt af endast 1 fruktblad.

Monometalli'sm (af grek. *mo'nos*, en, och *me-tall*), *nationalek.*, enkel myntfot, vare sig guld-eller silvermyntfot som grund för ett lands mynt-väsen, i motsats till *bimetallism* (se d. o.) 1. dubbel myntfot. Se vidare *Myntfot*.

Monomo'r'f (af grek. *mo'nos*, en, och *morfē*, ge-stalt), *bot.*, säges om sådana växter, hos hvilka alla individer ha blommar af samma slag. Se äfven *Bakteriologi*, sp. 709. G. L-m.

Monomorfi (af grek. *mo'nos*, en, och *morfē*, form, gestalt), enformig gestaltning, daning efter en gemensam typ.

Monomō'rium, *zool.* Se *Myrmicinæ*.

Monomo'tapa, på 1500- och 1600-talen omtaladt stort kafferrike vid nedre Sambesi, sönderföll på 1700-talet och förstördes alldeles af suluerna på 1800-talet. M. har ofta använts som namn på ett uppdiktadt rike, med satirisk hänsyftning på det egna landet. J. F. N.

Monongahela [māunāngəh'le]. 1. Stad i nord-amerikanska staten Pennsylvania, vid floden M., 50 km. s. om Pittsburgh. 5,173 inv. (1900). Sten-kolsbrytning. — 2. En af källfloderna till Ohio (se d. o.). 1—2. J. F. N.

Monopasset [māu'nāu-]. Se *Monosjön*.

Monopetal (af grek. *mo'nos*, en, och *pe'talon*, blad), *bot.*, "enbladig", kallades förr i floristiska arbeten en sådan blomkrona, som har kronbladen sammanväxta. Dylika kronor benämnas numera "sambladiga" (*gamopetala* l. *sympetala*). O. T. S.*

Monope'talæ, *bot.* Se *Corollifloræ*, *Dicotyledonæ* och *Metachlamydeæ*.

Monoplan (af grek. *mo'nos*, en), flygmaskin med samtliga hufvudbärytor anordnade i ett plan. Jfr *Flygmaskin*, sp. 671, och i *Suppl.*

Monoplegi (af grek. *mo'nos*, en, och *plegē*, slag), *med.* (se t. ex. *Hemiplegi*). Se *Nervsjukdomar*.

Monopleu'risk (af grek. *mo'nos*, en, och *pleūra'*, sida), *bot.* Se *Kambium*.

Monopodi (af grek. *mono'pus*, enfötig), *metr.*, enkel, osammansatt versfot; jfr *Dipodi*. — Adj. *Monopodisk*.

Monopodial. Se *Monopodium*.

Monopodium (af grek. *mo'nos*, en, och *po'dion*, fotsteg, upphöjning, sockel), *bot.*, skottbyggnad, uppkommen genom ett särskildt slags förgrening, s. k. *monopodiälförgrening* (se *Förgrening*).

Monopol [-äl; grek. *monopolion*, af *mo'nos*, en-sam, och *polē'n*, sälja], *polit. ekon.*, makt att med andras uteslutande utöfva en viss verksamhet. I allmänhet inlägger man i ordet monopol betydelsen af säljarmonopol, d. v. s. innehafvarens makt att ensam tillhandahålla monopolföremålet, hvilket kan utgöras af en vara, en arbetsprestation (t. ex. transport) eller en "personlig tjänst", till ett flertal (konkurrerande) afnåmare. Dock finnas äfven *köparmonopol*, hvilkas innehafvare då ensamma representera efterfrågan efter det af ett flertal (konkurrerande) säljare utbudna monopolföremålet. Monopolet kan innehas af en enda (fysisk eller juridisk) person eller af en grupp af sådana, som då tillsammans representera utbudet (resp. efterfrågan) och därvid fullfölja en enhetlig pristaktik. Emellertid förefinnas mellan monopol i denna dess egentliga betydelse och fullständigt fri konkurrens (då verksamhetens utövande står öppet för hvem som helst) mellanstadier, som kunna karaktiseras som blandning af monopol och konkurrens och hvilka äro mycket vanligare än vare sig mono-pol i strängaste bemärkelse eller fullständigt fri kon-

kurrens. I dessa sistnämnda fall kan än tillsatsen af monopol, än tillsatsen af konkurrens vara övervägande, än kunna båda hålla hvarandra i jämvikt. En utredning af monopolens betydelse och verkan måste behandla äfven sådana företeelser, som innesluta en betydlig tillsats af monopol. — Alltefter grundvalen för monopolet skiljes mellan rättsliga monopol (som omedelbart grunda sig på en juridisk rättighet, t. ex. patent, litterär egendomsrätt o. d.), naturliga monopol (som grunda sig på besittningen af sällsynta naturfyndigheter o. d., t. ex. jord lämplig till att frambringa sällsynta viner, guldgrufvor o. s. v.) samt faktiska monopol (som grunda sig på vissa faktiska förhållanden, som hvarken äro juridiska rättigheter eller bero på besittningen af sällsynta naturfyndigheter, t. ex. då företag kräfvat så stora kapital, att endast ett fåtal sådana kan komma till stånd, eller då flera företag, som äro i den ställningen, att de tillsammans kunna behärska en näringsgren, öfverenskomma om att inställa konkurrensen och att förhindra uppkomsten af nya konkurrenter m. m. d.). Särskildt genom uppkomsten af en mängd sammanslutningar af sistnämnda art (karteller, truster) har antalet faktiska monopol högst betydligt ökat under senaste årtionden. Ofta är dock dessa sammanslutningars monopolställning icke fullständig, i det icke all konkurrens är utesluten. Ofta förekomma monopol, som utgöra en blandning af dessa olika slag. Sådant är flerstädes fallet med vissa transportanstalter, såsom järnvägar, post och telegraf. Då t. ex. järnvägar icke äro rena rättsliga monopol, grundar sig deras monopolställning dels därpå, att de i regel icke kunna komma till stånd utan offentlig koncession, enär bl. a. deras anläggning erfordrar expropriation af jord, dels därpå, att anläggningskostnaderna äro så stora, att byggande af nya, med äldre banor konkurrerande linjer vore särdeles riskabelt och att de äldre banorna genom sänkning af sina trafiktaxor kunna afskräcka från sådana planer. Erfarenheten har därjämte undantagslöst visat, att äfven i de fall, då trots detta konkurrensbanor kommit till stånd, konkurrensen dock snart upphört genom öfverenskommelse mellan banorna, hvilket haft till följd, att monopolet återställt därigenom, att banorna antingen förenats till ett företag eller ock gemensamt fastställt trafiktaxorna och delat trafiken eller vinsten. — Monopol äro slutligen offentliga (stats-, kommunal- etc.) eller enskilda. De offentliga monopolen äro till stor del afsedda att vara beskattningsformer, t. ex. brännvinsmonopolet, tobaksmonopolet, saltmonopolet m. fl. Dock finnas äfven andra viktiga offentliga monopol, såsom statsjärnvägar, post, telegraf, gas- och elektricitetsverk i städer m. fl. Stundom förekommer en blandning af offentliga och enskilda monopol, såsom fallet är, då i Sverige rättigheten att försälja brännvin i detalj (utskänkning och utminuteri) h. o. h. upplätes åt ett bolag. Till formen är detta monopol enskildt, enär bolaget formellt är innehafvare af monopolen. Men faktiskt är det en blandning af offentligt och enskildt monopol, emedan det allmänna eget rätt att erhålla nettovinsten af bolagets rörelse. — Ehuru i flertalet fall den fria konkurrensen torde innebära de säkraste garantierna för en sund utveckling af näringslivet, är det dock en ensidighet att h. o. h.

utdöma monopolen. I de fall, där det fungerar som form för beskattning, är det ofta att föredraga framför andra beskattningsformer, i det att monopolen gör överflödig en mängd kostsamma kontrollinrättningar, hvilka f. ö. aldrig kunna bli fullt tillfylltsgörande. Men äfven i vissa andra fall, där sådana finansiella skäl till monopol ej föreligga, eger monopolen afgjort företräde framför konkurrensen, t. ex. med afseende på de förnämsta slagen af transportanstalter (järnvägar, post, telegraf och telefon). Särdeles bjärt framträda konkurrensens skadliga verkningar i fråga om järnvägar. Att sådana arter af rättsliga monopol som patent, litterär egendomsrätt o. d. äro nödvändiga, är tämligen allmänt erkänt. Naturligt är, att i de fall, då sålunda monopol äro oundvikliga eller nyttiga, staten bör använda till buds stående medel för att hindra de skadliga verkningarna af dessa monopol att göra sig gällande på sådant sätt, att staten antingen själf öfvertager monopolen eller genom reglementen och taxor ger bestämmelser ang. beskaffenheten af och priset på monopolföretagens alster och prestationer. — Det är gifvet, att den enskilde monopolinnehafvaren sträfvat att draga största möjliga vinst af sin monopolställning och att hans förmåga att göra detta i första rummet beror därpå, att han ensam eger att bestämma priset på monopolföremålet, monopolpriset. Emellertid har han därvid att tillse, att monopolpriset är sådant, att det tillför honom den största möjliga samlade vinst, hvarvid det ingalunda är sagdt, att ett mycket högt pris per enhet är det fördelaktigaste. Tvärtom kan, enär efterfrågan alltid minskas vid stigande pris, till slut produkten kp (om k är den afsetta totalkvantiteten af monopolföremålet och p priset per enhet) vid ett fortsatt ökande af p komma att minskas, då k aftager hastigare, än p ökas. Det fördelaktigaste monopolpriset kan väl icke teoretiskt beräknas, men kan tillnärmelsevis fastställas genom föregående erfarenhet eller genom direkt experimenterande. — Rätten att meddela (rättsliga) monopol i Sverige är grundlagsenligt bestämd, i det att i R. F. § 60 stadgas, att konungen icke må "till vinning för sig och kronan eller enskilda personer och korporationer några monopolier fastställa". Detta förbud för konungen innebär ett inskränkande af hans ekonomiska lagstiftningsmakt, men anses icke hindra honom att *med riksdagen* besluta om statsmonopol eller för allmänt väl meddela enskilda uteslutande rättigheter. (Jfr Höghetsrättigheter, Privilegier och Regale.) D. D. (A. W. son M.)

Monopoli [mänäpäli], stad i italienska prov. Bari (Apulien), vid Adriatiska hafvet och järnvägen Bari—Brindisi. 13,740 inv. (1901; som kommun 22,545). Biskopssäte, gymnasium, teknisk skola. Tillverkning af olja och tvål. Sjöfart. Nära hamnen ligger en mängd klippgravar, som möjligen tillhört den forngrekiska staden *Gnathia*. J. F. N.

Monopolisera, göra till föremål för ett monopol (se d. o.).

Monopolpriset. Se **Monopol**.

Monopronion (af grek. *monos*, en, och *prion*, såg), *paleont.*, graptolit med alla tekalknopparna på en och samma sida af kolonien (se *Graptoliter*). A. Hug.

Monopsyki'sm (af grek. *mo'nos*, en, en enda, och *psychê*, själ), *filos.*, den åsikt, som antager, att alla individuella själar äro modifikationer af en enda universell själ, världssjäl. Under medeltiden utvecklades en sådan åsikt af Avernoës; då den konsekvent ledde till ett förnekande af den individuella oödligheten, blef den flera gånger af kyrkan förbjuden. Liknande åsikter ha i nyare tid framställts af Fechner m. fl. S—e.

Mono'pteros (grek., af *mo'nos*, en, och *ptero'n*, vinge, flygel), *byggnk.*, en af kolonner buren, åt alla sidor öppen antik rundbyggnad. Exempel härpå är det s. k. Lysikratesmonumentet i Aten (se Lysikrates och Korag med fig.). Upk.*

Monoptoton, *gramm.*, ord med samma form i alla kasus.

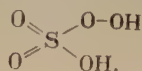
Monosexue'll (af grek. *mo'nos*, en, och lat. *se'xus*, kön), *bot.*, enkönad (se d. o.).

Monosjön [máu'náu-], en i Great basin i östra Kalifornien på 2,051 m. höjd belägen märklig sjö med en areal af 226 kvkm., mellan ökenområdet i ö. och Sierra Nevada's skogbevuxna berg i v. Med afseende på strandernas ödslighet kan sjön ställas i jämbredd med Döda hafvet. Vatnet innehåller öfver 5 proc. fasta ämnen, hvaraf 1,822 proc. klor-natrium, 1,007 proc. svafvelsyradt natron och 1,649 proc. kolsyradt natron, och eger till följd af denna salthalt hvarken fiskar eller mollusker, endast oerhörda mängder ostrakoder och flyglarver, som vissa årstider ditlocka tusentals vattenfåglar. Hela omgifningen är af vulkanisk natur, på många ställen sprudla heta källor, och på en ö i sjön arbetar en fumarol. Sjön, hvars forna strandlinjer synas omkr. 207 m. öfver den nuv. ytan, saknade äfven under sitt högsta vattenstånd aflöpp. Under kvartärtiden hade sjön en areal af mer än 800 kvkm. S. om sjön ligga den slocknade vulkanen Monokratern och i v. det 3,282 m. höga Monopaset, som öfver Sierra Nevada leder till Yosemite-dalen. (J. F. N.)

Monospe'risk (af grek. *mo'nos*, en, och *spe'rma*, frö), *bot.*, enfröig.

Mono'stomum, en parasit af trematodernas, sugmaskarnas, ordning och nära besläktad med *Distomum* (se d. o.), men med mindre utvecklade sugvärtor. En art, *M. lentis*, är några gånger anträffad i ögats kristallins hos människan. Enligt nyare forskare är *Monostomum* måhända ej något annat än en ung lefvermask (*Distomum hepaticum*), som i blodströmmen förts till ögat. L—e.

Monosulfopersyra 1. Caros syra, *kem.*, utgör hufvudbeståndsdelen i Caros reagens, som framställes genom blandning af en 5-procentig vätesuperoxidlösning med den femdubbla mängden kall koncentrerad svafvelsyra eller genom upplösning af persulfater (se d. o.) i koncentrerad svafvelsyra. Den bildas äfven vid elektrolys af stark svafvelsyra. Karakteristisk för monosulfopersyran äro dess starka oxidationsverknings; den förmår t. ex. öfverföra anilin till nitroso- och nitrobensol och aceton till en kristalliserande superoxid. Enligt Baeyer och Villiger (1901) samt Willstätter (1909) tillkommer syran följande konstitutionsformel



H. E.

Monosyllabiska språk (af grek. *monosyllabos*, enstafvig), Enstafviga språk, Isolerande språk, sådana språk, hvilkas ordmaterial består endast af enstafviga element eller rötter. Dessa språks s. k. rötter äro i och för sig fullständiga beteckningar, som ej kunna uppdelas i olika beståndsdelar, af hvilka en kunde betyda ett, en annan något annat, eller den enda delen t. ex. kunde ha en viss grundbetydelse, under det de andra uttryckte något slags modifikation eller förhållande, hvilket senare ju är händelsen i de s. k. flekterande språken (jfr *man*, *mannen*, *mannens* o. s. v.). De monosyllabiska språken sakna all möjlighet till formell åtskillnad, böjning, afledning o. s. v.; hvart och ett af stamorden är ett själfständigt tecken för sig och oföränderligt, hvarför dessa språk och fått namnet isolerande. Dessa språks s. k. rötter äro ej, såsom i den indoeuropeiska språkstammen, endast en produkt af vetenskaplig analys, d. v. s. utan hvarje själfständig tillvaro. I sin enstafviga form användas de för att uttrycka tankar i satser och äro sålunda själfständiga ord eller rättare, en komplex af rotord, på olika sätt sinsemellan kombinerade, angifvande åtskillnad i betydelse och därmed äfven i förhållande. De monosyllabiska språkens grammatik är sålunda blott en lära om satsbyggnaden, syntax. De sakna all formell skillnad mellan ordklasser (såsom subst., adj. och verb), äfvensom mellan andra kategorier, såsom subjekt och predikat. En skillnad finnes endast i elementens betydelse, och denna framgår endast af det sätt, hvarpå rotorden äro förenade till en grupp eller sats. Dylika betydelseskategorier framställas endast genom lösa sammansättningar, genom vissa partikel- eller hjälporord samt genom olika ställning i satsen. Om vi i svenskans skulle uttrycka t. ex. genit. med *sin*, så att *mannen sin häst* vore lika med *mannens häst*, så vore detta uttryckt på de isolerande språkens sätt (de lågtyska dialekterna ega just ett dylikt uttryckssätt, t. ex. *min vader sin hus*, *min faders hus*). — De monosyllabiska språken förenas vanligen från genealogisk synpunkt till en stam, hvars olika språk man anser sinsemellan besläktade. Denna stams språk kan från rent morfologisk (psykologisk) synpunkt indelas i två klasser. a) Sådana språk, som icke på något sätt åtskilja grammatiska kategorier. Begreppsförhållandena uttryckas endast medelst sammanställning af ord, så att de på visst sätt modifiera hvarandra. En ungefärlig bild af deras sätt att uttrycka ett förhållande skulle man få, om man i st. f. *mannens bok* skulle säga ungefär *bok man egendom* eller i st. f. *hunden biter barnet* ungefär *hund bett barn smärta*. Dessa språk talas i Bortre Indien. De förmästa äro annamesernas, mons (mon-annamitiska språk), kambodjanernas samt de möjligen invandrade burmanernas (från Tibet) och siamesernas (från Kina). Somliga af Bortre Indiens språk stå på öfvergången till de agglutinerande, i det de begagna vissa formord för att uttrycka t. ex. rums-kasus och vissa till afledningar gränsande samman-sättningar, t. ex. *tsäh*, äta, men *a-tsäh*, mat, o. s. v., som fallet är i burmanskan. Samma är också förhållandet i khasiaspråket. På gränsen till dessa språk stå tibetanska och vissa språkområden i Himalaya, hvilka visa större an-

satser till agglutination. b) Sådana språk, som ega och åtskilja grammatiska kategorier, men icke kunna genom bestämda ordformer (grammatiskt) uttrycka dem, utan endast genom ordens ställning i satsen och genom olika slag och modifieringar af ton. Ett sådant språk är kinesiskan. På gränsen till detta språk, såväl geografiskt som morfologiskt, stå de mongoliska och mandchuspråken. Man har dock inga säkra bevis för, om de äro att genealogiskt räkna till de monosyllabiska eller till de uralaltaiska (agglutinerande) språken. — Naturligt är, att de monosyllabiska språken ha förändrat sina rötter fonetiskt och ännu äro stadda i förändring. Huruvida de genom sin karaktär att bestå blott af enstaviga rötter kunna sägas stå på ett mycket ursprungligt skede i språkutveckling, är omöjligt att med säkerhet afgöra. Det kan dock åtminstone tänkas, att deras närvarande skapnad kan vara en följd af en lång föregående utveckling, så att de redan genomlevat både de agglutinerande och de flexiviska stadierna, återigen öfvergått till analytiska uttryckssätt samt genom en mycket genomgripande analogisk process, som kunnat sträcka sig öfver hela språkmaterialet, stannat på ett (nytt) stadium af enstavighet. De moderna språkens öfvervägande analytiska byggnad i förhållande till våra fornspråks öfvervägande syntetiska byggnad ger åtminstone vid handen, att en sådan utveckling är tänkbar (jfr våra dagars engelska).

Termen monosyllabiska språk plågar man ställa emot två andra arter af språk, nämligen agglutinerande och flekterande språk (de senare äfven benämnda böjningsspråk). Indelningsgrunden härvidlag är språkmaterialets struktur och särskildt graden af hopsmältning af de bägge hufvudsakliga språkelement, som vi beteckna med begrepps- och relations-element. Under det således de monosyllabiska och polysyntetiska (se d. o.) språken uttrycka grammatiska förhållanden endast eller företrädesvis med lexikaliska, resp. syntaktiska, medel, ha såväl de agglutinerande som flekterande språken utbildade grammatiska kategorier, d. v. s. de uttrycka de olika grammatiska förhållandena och betydelsemodifieringarna medelst ordformer, uppkomna medelst sammansättning (*prefigering*, *affigering* eller *suffigering*, *infigering*) af begreppselement med relations-element, af hvilka de förnämsta arterna äro aflednings-suffix och böjningsändelser. Den här angifna indelningen af språk med hänsyn till deras struktur förutsätter en bestämd teori om språkformernas uppkomst, särskildt gående därpå ut, att aflednings- och böjningselementen en gång varit själfständiga ord, som ursprungligen endast rent syntaktiskt (på de monosyllabiska och polysyntetiska språkens sätt) användes att modifiera andra ords betydelse och att ange deras inbördes förhållande, men småningom knötos närmare tillsammans med dem, så att de till slut förlorade sin själfständighet som ord äfvensom sin ursprungliga begreppsbetydelse. Så har t. ex. pass. *kalla-s* utvecklats ur *kalla* och pronomet *sik*, alltså genom följande stadier: *kalla-sik*, *kalla-sk* till *kalla-s*. I ordet *god-het* är *-het* ursprungligen ett själfständigt ord (jfr got. *haidus*) med betydelse "slag,

art" (*genus*), som nedsjunkit till afledningssuffix för bildning af ett visst slags abstrakta ord (på *-het*). Denna teori om de grammatiska formernas uppkomst kallas agglutinationsteorien och lämnar i stort sedt den allmängiltigaste förklaringen för aflednings- och flexionsselementens uppkomst (gentemot andra teorier, såsom evolutionss- och adaptations-teorierna). Därmed är icke sagt, att icke dessa element äfven kunna ha andra ursprung, t. ex. genom hypostas (resp. addition) af förutvarande formativa element (jfr t. ex. lat. gen. *it-in-er-is* genom addition af stammarna *it-er-* och *it-en-*) eller subtraktion (t. ex. ty. *rin-d-er*, där *-er* blifvit pluralmärke, från att ha varit ett ursprungligt stambildningssuffix). — Från agglutinationsteoriens synpunkt menar man sålunda med agglutinerande sådana språk, där å ena sidan grundordet vid böjning eller afledning icke undergår några väsentliga förändringar, å andra sidan aflednings- och böjningselementen ha en mera själfständig karaktär såväl till form som betydelse än i de flexiviska språken. Men skillnaden mellan de båda grupperna är endast en gradskillnad; äfvenledes kan man säga, att s. k. agglutinerande språk i vissa afseenden (i vissa formkategoriers bildning) äro flexiviska och omvänt dessa senare i vissa fall stå på rent agglutinerande ståndpunkt. Till de (företrädesvis) agglutinerande språken räknar man t. ex. de uralaltaiska. Till belysning må ett exempel från turkiskan tjäna: till *sev*, "älska", har man *sev-mek*, "att älska", *sev-me-mek*, "att icke älska", *sev-is-mek*, "att älska hvarandra", *sev-dir-mek*, "komma att älska", *sev-is-dir-il-me-mek*, "att icke förmås att älska hvarandra", o. s. v. Till de flexiviska språken räknas t. ex. alla indoeuropeiska och semitiska språk (men med otaliga modifierationer). Jfr Whitney, "Språket, dess lif och utveckling" (1879), Delbrück, "Einleitung in das sprachstudium" (5:e uppl. 1905), Noreen, "Vårt språk" (V), Johansson, "Morphologische studien" (i Bezzenbergers "Beiträge zur kunde der indogermanischen sprachen", bd 14—16), Jespersen, "Fremskridt i sproget" (1891), och inledningen till "Studier over engelske kasus" (eng. uppl. "Progress in language", 1897). K. F. J.

Monosyllabum (lat.; af grek. *monosyllabon*), enstavigt ord. Adj. Monosyllabisk, enstavig.

Monosymmetrisk, bot., detsamma som dorsiventral (se d. o.).

Monosymmetriskt system, miner. Se Kristallografi, sp. 1333.

Monoteisk, bot. Se Ståndare.

Monoteism (af grek. *mo'nos*, en, och *theo's*, gud), enguderiet, till skillnad från mångguderiet (polyteism) och allguderiet (panteism). Inom mångguderiet, som utmärker hedendomen, finnes en tendens att sammanslå de många gudarna till en enhet. Det kan ske på flera sätt. En gud får en politiska grunder företräde framför de öfrige, såsom Marduk i Babel. Eller spekulationen uppfattar de andra gudomligheterna som lemman eller uppbarrelseformer af en viss gud, såsom af Ra i Egypten, af Vishnu i Indien. Eller man tänker sig bakom gudarna ett evigt väsen, såsom Brahma i Indien, opersonligt eller personligt. Särskildt är att märka

den på Krishna eller Vishnu eller Rama eller Civa riktade, starkt monoteiserande fromhet, som kallas *bhakti* ("hängifvenhet"), frälsning genom förtröstan på gudomens nåd, och som har sin förnämsta och äldsta urkund i Bhagavadgita (se d. o.). Äfven inom nordliga buddismen (se d. o., sp. 510), *mahāyāna*, har *bhakti* fått insteg. Under dess inflytande har utbildat sig läran om "Eviga ljuset", Amitabha, i Japan Amida, som är en monoteistisk Buddha-gud. I Kina dyrkas sedan urminnes tid en högsta gudom, Schangti, "Herren i höjden", eller Tien, "Himlen", kallad, hvilken dock ej utesluter andra gudar (se T a o.). Sitt egentliga ursprung har monoteismen i profetreligionerna i Iran (se Mazdeism) och i Israel. Den äldre mosaismen förnekade ej andra folks gudar. Men i Israel tålde Jahveh ingen bredvid sig. Denna praktiska monoteism, som hvilade på erfarenheten af Jahvehs öfverväldigande makt, har visat sig verkställare än den teoretiska monoteismen, som anorstädes, t. ex. i grekiska filosofien alltifrån Xenofanes, fordrade gudomens enhet. Efter babyloniska fångenskapen utdrogs konsekvensen, att de hedniska gudarna voro endast människoverk, afgudar. De egentligen monoteistiska religionerna äro judendom, kristendom och islam. N. S.

Monoteist, anhängare af monoteism (se d. o.).
— Adj. **Monoteistisk**.

Monoteleter (grek. *mo'nos*, en, och *te'lema*, vilja) kallades ett parti inom den grekiska kyrkan, hvilket, med bibehållande af läran om två naturer hos Kristus, sökte vinna monofysiterna (se d. o.) för kyrkan genom att hos Kristus antaga blott ett gudamänskligt verknings sätt (*monergism*, af grek. *energeia*) eller blott en vilja. Patriarkerna Sergius i Konstantinopel och Cyrus i Alexandria samt påfven Honorius I voro upphöfsmän till nämnda formel, och kejsar Herakleios utfärdade 638 ett edikt, *Ektesis*, hvarigenom den monoteletiska läran påbjöds. Men de många protesterna däremot nödgade kejsar Konstans II att återtaga "Ektesis", hvaremot han 648 utgaf ett annat edikt, *Typos*, hvori alla strider om Kristi verksamhetssätt och hans vilja förbjöds. Påfven Martin I och abboten Maximus Confessor inlade dock skarpa gensagor och kunde icke, oaktadt dem pålagda hårda straff, bevikas till eftergifvenhet. Slutligen sammankallade kejsar Konstantin Pogonatos 680 det 6:e ekumeniska kyrkomötet i Konstantinopel, där det — som en konsekvens af beslutet i Chalkedon —, hufvudsakligen på grund af påfven Agathos skriftelse, fastställdes, att hos Kristus funnes två viljor och två verknings sätt, dock så, att den mänskliga viljan vore underordnad under och lydde den gudomliga. Till följd däraf blefvo monoteleterna och äfven påfven Honorius I stämplade som kättare. Genom kejsar Filippikos (711—713) kom monoteletismen änyo till herravälde, men hans efterträdare återställde genast dyoteletismen (läran om två viljor). Dyoteletismen ville söka bevara tanken på Kristi verkliga mänsklighet. Men den gammalkyrkliga kristologiens resultat, sådant detta möter i den s. k. enhypostasiteologien, visar, att detta icke lyckades. Det mänskliga i Kristus kom att bli något rent abstrakt i st. f. att vara personlig individualitet (jfr Kristologi). (G. A.—n.)

Monoteletism. Se **Monoteleter**.

Monoton [—tän; af grek. *mo'nos*, en, och *to'nos*, ton], entonig, enförmig; ledsam, tråkig. — **Monoton**i, entonighet, enförmighet, brist på mångfald och omväxling; en människorösts brist på böjlighet och skiftning i tonfallen. Om **monoton** tal se **Accent**, sp. 85.

Monotrēmata, zool. Se **Kloakdjuren**.

Monotropa L., bot., ett släkte af fjälliga, bladlösa, saprofytiska örter, som bildar typen för underfam. *Monotropoideæ* bland *Pyrolaceæ*. I Sverige



Monotropa hypopithys (tallört). 1 stjälkens öfre del med lutande klase i blom, 2 rotsystem och stjälbaser, 3 mogna frukter, 4 toppblomma, 5 sidoblomma i längdsnitt.

förekommer *M. hypopithys* L., tallört l. gransparris, som på mossiga, helst något fuktiga ställen i våra skogar skjuter ofta gruppvis upp en blekgul, 10—15 cm. lång, fjällig stjälk, i toppen bärande en tätblommig klase, som under uppväxandet och blomningen är starkt nedböjd, men efter blomningen under fruktmognaden småningom intager en upprätt ställning. Sidoblommorna i klasen äro 4-taliga, men toppblomman 5-talig och har sålunda 10 ståndare, då sidoblommorna ha 8. Foder och krona äro fribladiga. Kronbladen ha brämet fintandadt och vanligen utvitet. Växten saknar alldeles klorofyll, dess rötter ha mykorrhiza (se d. o.). Jfr Frö. O. T. S. (G. L.—m.)

Monotropi, fys. kem., kallas hos sådana ämnen, hvilka förekomma i 2 olika fasta former, omvandlingen af den labila formen till den stabila. Monotropien, ett specialfall af *polymorfi* (se d. o.), karakteriseras därigenom, att en omvandlingspunkt mellan de båda formerna saknas; denna omvandling är således, i motsats till den *enantiotropa*, ej reversibel. H. E.

Monotyp (af grek. *mo'nos*, en, och *ty'pos*, aftryck). Se **Elektromonotyp**. — **Monotypisk**. Se **Genus** 2.

Monovar [mänä'-], kretsstad i spanska prov. Alicante (Murcia), vid järnvägen Madrid—Alicante. 10,601 inv. (1900). Odling af vin, sydrukter och esparto. J. F. N.

Monoxider, kem., kallas stundom sådana föreningar mellan ett element och syre, i hvilka en syreatom ingår; så förekommer t. ex. beteckningen N_2O , kväfvemonoxid = kväveoxidul. H. E.

Monrad, Ditlev Gothard, dansk biskop, statsman, f. 24 nov. 1811, d. 28 mars 1887, teol. kandidat 1836, studerade sedan ifrigt semitiska språk, vann 1838 magistergraden på en afh. i detta



ämne och utbildade sig vidare däri under en vistelse i Paris. Visserligen var M. nära förbunden med flera af de män, som senare kommo att spela en stor politisk roll i Danmark, men han afhöll sig själf från allt deltagande i den politiska rörelsen, tills han kort efter Fredrik VI:s död, dec. 1839, tillfälligtvis deltog i studenternas politiska möte, hvarvid

han till den grad utmärkte sig som talare — stämningen omsvängdes h. o. h. af honom —, att han blef medlem af adressdeputationen till konungen. Därigenom infördes han på allvar i det politiska lifvet, där han i 26 år intog en ledande ställning. 1839—42 utgaf han 5 *Flyvende politiske blade*, som med ovanlig skärpa angrepp regeringsens hela politik (för n:r 2 ädömdes honom ett års censur), och var apr. 1840—juni 1841 en af "Fædrelandets" redaktörer. 1841—46 var han stadsfullmäktig i Köpenhamn och önskade 1844 bli skoldirektor där, men blef af politiska skäl förbigången. 1843—46 var han redaktör för tryckfrihetssällskapets organ "Dansk folkeblad", hvori han talangfullt och dristigt behandlade alla handa inre och yttre frågor i afgjordt frissinnad anda; han vann stort inflytande på folket och var ej rädd för att låta åtskilliga af censuren undertryckta artiklar utkomma i särskriften *Gjengangeren* (1844). 1846 invaldes han i ständerförsamlingen, men kom ej att taga säte och stämma i denna, utan blef på sin vän greve F. M. Knuths hemställan präst på Lolland. 20 mars 1848 deltog han i andra Kasinomötet och blef sedan eklestiasistikminister. I denna egenskap var det närmast han, som utarbetade utkastet till junigrundlagen, men han kom ej själf att deltaga i diskussionen om densamma, emedan han jämte flera andra medlemmar af marsministären afgick i nov. 1848 såsom anhängare af idén om Slesvigs delning. I febr. 1849 blef M. biskop i Lolland-Falsters stift och visade som sådan framstående duglighet. S. å. invaldes han i folketinget, där han med ett kort afbrott (sommaren 1853) hade sin plats i 16 år och valdes af detta till medlem af riksrådet 1856—63. De första 10 åren var han i själfva verket tingets ledare, flera år finansutskottets och därjämte många andra utskotts ordf., ehuru han var för själfständig och för litet smidig att samla ett särskildt parti kring sig. Det var hans glänsande vältalighet, allsidiga kunskap, praktiska sinne och förunderliga arbetsförmåga, som tryggade hans inflytande. M. var 1852 villig att medverka till hellsens genomförande, röstade dock emot tullgränssens flyttning, men året därpå för successionslagen.

Däremot ställde han sig i skarp opposition till ministären Örsted 1854, föreslog i apr. misstroendeadress och i okt. riksrättssätal; det ena medförde hans afskedande som biskop, det andra, att han som ytterlighetsman ej kom in i den nya ministären Bang. Däremot blef han 1855 direktör för folkskoleväsendet och visade största iver för förbättra lärarnas lönevillkor och främja deras utbildning samt lyckades inrätta en examen för lärarinnor. I maj 1859 blef han åter eklestiasistikminister, måste visserligen i dec. s. å. afgå med de öfrige i ministären Hall, men febr. 1860—dec. 1863 beklädde han åter denna post och var därjämte till sept. 1861 inrikesminister. Han hade otur med sina förslag till kyrkliga reformer, men lyckades genomföra en mängd andra viktiga lagar, bl. a. om fästeförhållandets omorganisation, i följd hvaraf en stor del fästegods efter hand såldes till själfegande (redan 1850 hade han föreslagit allmän obligatorisk fästefästösning), och om anläggning af järnvägar på Fyn och i Jylland, hvilket tidigare förgäfves försökts. Så mycket större var hans misstränkning, då Hall 1861 af politiska skäl tog Lehmann till inrikesminister. M. understödde dock fortfarande Hall, äfven vid novemberförfattningens genomförande; men då denne kort därpå i dec. 1863 tog afsked, bildade M. ny ministär, utan att få hjälp af andra danska statsmän. Det hotande kriget sökte han afvärja genom att erbjuda de tyska stormakterna novemberförfattningens återtagande, men ville ej tillstodja konungen att egenmäktigt upphäva den. Det föll således på hans lott att styra Danmark under högst farliga förhållanden och bära följderna af de föregående regeringarnas missgrepp (ända ifrån 1851), hvarjämte man gjorde honom ensam ansvarig för krigets olyckliga utgång, emedan han skilt sig från Hall och de öfrige nationalliberale ministrarna. Måhända kan man förebrå honom att ej ha följt generalernas råd att låta utrymma Dybbölställningen ett par dagar före dess eröfring af preussarna (18 apr.), hvarvid mycket blod kunnat sparas, och att ej ha påtagit sig hela ansvaret för att gå in på Slesvigs delning, utan att ha överlätit det afgörande beslutet åt konungen själf. Sannolikt fruktade han, att delningslinjen skulle dragas alltför nordlig, och hoppades på Englands hjälp, såframt danskarna kunde hålla Als. Då äfven denna ö förlorats, afgick M. som minister 11 juli 1864, och därmed var hans politiska roll i själfva verket utspelas. Fastän han för visso var Hall öfverlägsen i begåfning och kämpat långt tidigare och skickligare för frihetens sak, vann han dock aldrig dennes folkkunsk; tvärtom fruktade man hans genialitet och själfständighet. Under folketingets förhandlingar om fredsslutet röstade M. emot och antydde, att Danmark hellre i sin helhet borde dela Slesvigs öde. Under den följande författningsskriden sökte M. hindra alla ingripande ändringar i junigrundlagen, men röstade dock till sist för den reviderade grundlagen med dess nya landsting. Samtidigt sökte han tröst i att öfversätta flera af bibelns böcker. 1865 utvandrade han med hustru och flera af sina barn till Nya Zeeland och sysslade där med landtbruk, tills han i detta nybyggjarlif återvunnit hälsa och själsjämvikt. Våren 1869 återvände han till Danmark och blef först landtpräst nära Köpenhamn

samt 1871 för andra gången biskop i Lolland-Falsters stift. Sitt gamla ämbete öfvertog han med oförsvagad kraft och var en skicklig, nitisk målsman för både kyrka och skola. En årgång *Prædikener* (1871; 3:e uppl. 1873) visar, att han var en utmärkt predikant. Äfven uppbyggelseboken *Fra bönnens verden* (1876, 5:e uppl. 1881; "Ur bönnens värld", 1877, öfv. till eng., holl. o. ty.) vann stor spridning, och 3 andra skrifter, *Den første kamp om den apostoliske trosbekjendelses oprindelse* (1878), *Den femte bøn og dens liv i kirken indtil Luther* (1883) och *Et bidrag til den apostoliske trosbekjendelses historie* (1885—86), vittna om stor teologisk lärdom. 1879 blef han med full rätt teol. hedersdoktor. Alldeles glömd var dock politiken ej. 1874—82 utsände M. 19 *Politiske breve*, där han bl. a. polemiserade mot general Hegermann-Lindencrone om krigföringen 1864, skarpt kritiserade riks-rättsdomen 1877 och skickligt formulerade "Liberalismens gjenmæle til biskop Martensens sociale ethik" (1878). Dessutom sökte han 1871—72, ehuru förgefves, bli vald till folketingsman och lyckades ej heller bli kungavald landstingsman. Först 1882 invaldes han som liberal högerman i folkettinget. Han ogillade vänsterns "visnepolitik" och dess motstånd mot försvarets främjande, men kämpade äfven öppet mot Estrup och hans ensidiga landstingsparlamentarism. Då hans försök att sätta lagstiftningsarbetet i gång ånyo misslyckats, drog han sig i aug. 1886 tillbaka. — Se P. Vedel, "Bidrag til Monrads biografi", I—VII (i "Tilskueren", 1904—05). E. Ebg.

Mo'nrad. 1. Marcus Jacob M., norsk filosofisk och estetisk författare, f. 19 jan. 1816 i Nötterö, Jarlsberg og Larviks amt, d. 30 dec. 1897 i Kristiania, blef teol. kandidat 1840 och



fästes som stipendiat vid Kristiania universitet "för att egna sig åt filosofi och spekulativ teologi", i hvilket syfte han 1842 sändes utomlands. I Berlin studerade han Schelling och i synnerhet Hegel, och 1844 kom han hem som fullblods-hegelian. Denna riktning, vid hvilken han troget hängde fast hela sitt lif, blef slutligen så starkt ortodox, att den af samtiden kunde betraktas som ren kuriositet. M. blef 1845 lektor och var sedan 1851 professor i filosofi. Hans författarskap är mycket omfattande. Till studenternas tjänst utarbetade han kompendier i *Propædæutik* (1849; 5:e uppl. 1896), *Psychologie* (1850; 5:e uppl. 1892) och *Ethik* (1851; 4:e uppl. 1885) och ett energiskt inlägg till fromma för *De klassiske studiers betydning* (1857, 2:a uppl. 1891; sv. öfv. 1863). Vidare utgaf han de för en större allmänhet afsedda *Tolv forelæsninger over det skjønne* (1859; 2:a uppl. 1873), en formellt välskriven, men till sin tendens trångsynt och ensidig framställning af filosofiska Tanke-retninger i den nyere tid. *Et kritisk rundskue* (1874) och en sammanfattning af sina filosofiska

grundtankar i *Udsigt over den høiere logik* (1881). Hans hufvudverk är *Æsthetik* (2 bd, 1889—90; äfven på ty.), ett af den hegelska skolas mera betydande bidrag till konstfilosofien. Under sina senare år var M. mycket upptagen af religionsfilosofi och författade *Religion, religioner og christendom* (1885), hvars åskådningar närmare utvecklades i *Christendommens mysterier betragtede fra fornufstens standpunkt* (1895) och *Den menneskelige viljefrihed og det onde* (1897). M:s inflytande vid universitetet var en hel mansålder rent af öfverväldigande; ej utan framgång sökte han hålla filosofiska riktningar, som voro honom misshagliga, fjärran från dess lärostolar. Äfven utanför de akademiska kretsarna var M. länge en makt. I dagspressen skref han flitigt i utprägladt konservativ riktning. Det var M., som — anonymt i "Morgenbladet" 17 okt. 1882 — uppmanade regeringen att "under åberopande af nödvärnsrätt" våga en statskupp för att rädda den kort därpå af riksrätten dömda ministärens sak. — Se A. Aall i Kristiania univ:s "Festskrift", II (1911), och I. B. Halvorsen, "Norsk forfatterlexikon", IV.

2. Cally M., den föregående sondotter, norsk sångerska, f. 31 juli 1879 i Sandø, Romsdals amt, där hennes fader var präst, studerade särskildt i Dresden och gjorde som romanssångerska vidtomfattande konsertresor i de skandinaviska länderna, där hon väckte entusiasm, ej minst i Sverige (1904) och sedan flera gånger) samt i Tysland. Röstens eger mycken jämnhet och vacker klangfärg, hennes romansföreläsningar bäres af intensiv lyrisk glöd och säker gestaltningförmåga. Som dramatisk sångerska uppträdde hon första gången på National-theatret i Kristiania 1903 i Humperdincks "Hans och Greta". Senare har hon sjungit hufvudroller i "Carmen", "Orfeus", "Madame Butterfly", "Bohème", "Pajazzo" etc. i Norge och spelat (som gäst) på k. operan i Stockholm och kejs. operan i Berlin, vid hvilken sistnämnda hon sedan 1909 varit fast engagerad. 1—2. K. V. H.

Monreale [mån-], stad i italienska prov. Palermo (Sicilien), ligger 7 km. s. v. om Palermo uppe på kammen af Monte Caputo. 16,250 inv. (1901; som kommun 23,778). M. är ärkebiskops-säte samt har lyceum och gymnasium och en härlig normandisk katedral (byggd 1174—89), berömd i synnerhet för sina präktiga mosaiker på guldgrund, i allmänhet utan bysantinsk stelhett. I det med kyrkan sammanhängande benediktinklostret (nu officersskolor) är i synnerhet korsgången berömd. Den har 216 kopplade pelare, hvilka samtliga äro olika; kapitälens framställa mäterliga bilder ur den heliga historien. Från M:s gamla slott gafs 31 mars 1282 signal till "Sicilianska aftonsången". I närheten af M. ligger det förr mycket rika benediktinklostret San Martino (nu tvångsupfostringsanstalt). Dess berömda bibliotek är nu fördeladt på de offentliga boksamlingarna i Palermo, Termini och M. J. C.

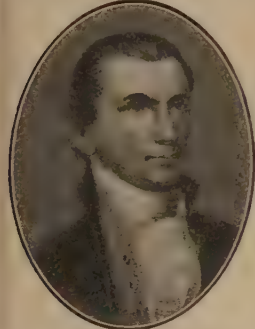
Monrepos [måröpå], lustslott. Se Ludwigsburg.

Monro [ma'nrau]. 1. Alexander M. d. ä. (äfven kallad "primus", den förste), skotsk anatom och kirurg, f. 1697 i London, d. 1767, verkade i Edinburgh från 1719, då han blef prosektor (efter 2 år vardt han professor i anatomi), till sin död.

Hans arbeten öfver osteologi, komparativ anatomi m. m. äro klassiska. Han var dessutom en mycket framstående kirurg. — 2. Alexander M. d. y., den föregående son, f. i Edinburgh 1733, d. 1817, öfvertog faderns lärostol 1759. Han var likaledes en utmärkt anatom och utgaf många arbeten, af hvilka de viktigaste behandla hjärnan, ryggmärgen och nervsystemet. — 3. Alexander M. "den tredje", den föregående son, f. 1773, d. 1859, blef faderns medhjälpare i professuren och innehade sedermera denna plats intill 1846. Äfven hans anatomiska arbeten äro många och mycket prisade. Edinburgh-skolan har dessa män att tacka för en stor del af sitt anseende. — 4. En äldre son af M. 1, Donald M., f. 1727, d. 1802, var militärläkare i engelsk tjänst samt läkare på S. Georges hospital i London. Han utgaf arbeten bl. a. på hygienens område. 1—4. Rsr.*

Monroe [ma'nrâu], namn på flera städer i Förenta staterna. 1. Stad i Louisiana, vid den segelbara Ouachita river. 5,428 inv. (1900). Export af bomull och trä. — 2. Stad i Michigan, vid Raisin river, 4 km. ofvanför dess utlopp i Eriesjön. 5,043 inv. (1900). Industri och trädgårdsskötsel. — 3. Stad i Wisconsin. 3,927 inv. (1900). Betydlig osthandel. 1—3. J. F. N.

Monroe [ma'nrâu], James, Förenta staternas femte president, f. 28 april 1758 i Westmoreland county, Virginia, d. 4 juli 1831 i New York, tillhörde en skotsk släkt, som inflyttat till Virginia omkr. 1650, afbröt 1776 sina juridiska studier för att delta i oafhängighetskriget och avancerade 1778 till öfverstelöjtnant. Han kom vid denna tid i nära beröring med Th. Jefferson, då Virginias guvernör, och den förtroliga vänskap, hvarmed denne omfattade honom, blef af bestämmande inverkan på M:s politiska bana. Genom Jeffersons inflytande utsågs M. 1782 till medlem af Virginias lagstiftande församling och dess verkställande råd; han var 1783—86 delegerad vid förbundskongressen och 1788 medlem af det konvent, som skulle besluta om den nya förbundsrfattningens ratificering. Där slöt sig M. till Patrick Henry, ledaren af motståndet mot den nya författningen, och gaf den omdet endast sin tveksamma och villkorliga anslutning. Han valdes 1790 till förbundssenator för Virginia och tillhörde i senare federalisternas och särskildt Alex. Hamiltons ifrigaste motståndare. Washington utsåg honom likväl 1794 till amerikanskt sändebud i Paris, men förbundsregeringen var missnöjd med hans uppträdande där och återkallade honom 1796. M. utgaf då en vidlyftig försvarsskrift, *A view of the conduct of the executive* (1797), hvilken mycket harmade Washington, men bidrog att öka M:s popularitet inom det antifederalistiska partiet. Han blef guvernör i Virginia (1799—1802) och sändes 1803 af presidenten Jefferson till Frankrike för att biträda ameri-



kanska sändebudet där, Robert R. Livingston, vid underhandlingarna om inköp af Louisianaområdet, hvilka (30 april s. å.) lyckligt slutfördes. Däremot misslyckades M:s försök att träffa köpeaftal med Spanien om Florida (1804—05), och det fördrag han 1806 som amerikanskt sändebud i London (från 1803) afslöt med engelska regeringen fann Jefferson så otillfredsställande, att han ej framlade det för senaten. M. återvände till Amerika 1807, var 1810—11 ånyo guvernör i Virginia och där-efter till mars 1817 statssekreterare under Madisons presidentskap, en kortare tid 1814—15 äfven krigsminister. M. efterträdde 4 mars 1817 Madison som president och omvaldes nästan enhälligt för perioden 1821—25. Under hans ämbetslid förvärfvades Florida åt unionen (1819), en provisorisk uppgörelse träffades i slaffraggen genom Missouri-kompromissen (1820; se d. o.), och riktlinjerna för Förenta staternas utrikespolitik angåfvos genom uppställandet, i ett budskap från M. till kongressen 2 dec. 1823, af den ryktbara s. k. Monroedoktrinen (se d. o.). Efter M. uppkallades äfven den 1824 anlagda hufvudstaden Monrovia i den af ett nordamerikanskt sällskap grundlagda fria negerkolonien Liberia i Väst-Afrika. Partistriderna hvilade nästan alldeles under M:s styrelsetid, som därför fick namnet "samförståndets tid" (*Era of good feeling*). M. var samvetsgrann och skarp-synt samt inlade stora förtjänster om försvaret af kusten vid Atlantiska hafvet samt om kanal- och vägbyggnader, men som statsman var han sina företrädare i ämbetet vida underlägsen. Efter sin afgång från presidentskapet lefde han som privatman dels på sitt gods Oak hill i Virginia, dels i New York. — M:s *Writings* ha utgifvits af S. M. Hamilton (7 bd, 1898—1903). Jfr D. C. Gilman, "James M." (1883; ny uppl. 1906), J. Schouler, "History of the United States", II—III (1894), och B. W. Bond, "M:s mission to France 1794—1796" (1907). V. S-g.

Monroedoktrinen [ma'nrâu-] kallas med ett gemensamt namn en serie för Förenta staternas utrikespolitik bestämmande grundsater, som första gången tydligt formulerades i ett budskap till kongressen 2 dec. 1823 från presidenten James Monroe (se d. o.) och som sedermera tid efter annan ytterligare utvecklets med bibehållen karaktär af utrikespolitisk norm, men utan att i lagform fixeras eller erhålla folkrättslig giltighet. Den ursprungliga Monroedoktrinen formulerades af Förenta staternas dåvarande utrikesminister, John Quincy Adams (se Adams 3), närmast med anledning af att Heliga alliansens makter förberedde ett inskrifande för att åt Spanien återförvärfa dess frigjorda amerikanska kolonier samt enär Ryssland i kolonisationssyfte gjorde anspråk på vidsträckt delar af Nord-Amerikas Stilla-hafskust (jfr Oregon). Förberedd var den genom ett förslag från engelske utrikesministern Canning s. å. till amerikanska sändebudet i London, Rush, om en gemensam förklaring af England och Förenta staterna om, att de för egen del ej hyste några eröfringsplaner mot de spanska kolonierna i Amerika, men ej kunde likgiltigt åse en (på kongressen i Verona 1822 behådd) europeisk intervention för deras återförening med Spanien. Rushs rapport härom föranledde Adams att i stället planera en

själfständig amerikansk deklaration, och efter öfverläggningar mellan Adams, Monroe samt ex-presidenterna Jefferson och Madison intogs den, affattad af Adams, i presidenten Monroes årsbudskap till kongressen. Deklarationen tog form af en dubbel förklaring. Å ena sidan förklarades efter ett påpekande af den väsentliga skillnaden mellan de allierade makternas politiska system och det i Amerika rådande: "Vi ... förklara, att vi skulle anse hvarje försök från deras sida att utsträcka sitt system till någon del af detta halvklot såsom farligt för vår fred och trygghet". Rörande de frigjorda och af Förenta staterna som fria stater erkända f. d. spanska kolonierna hette det vidare i förklaringen: "Vi skulle icke kunna betrakta någon intervention af någon europeisk makt för att underkufva dem eller på något sätt bestämma öfver deras öde i annat ljus än såsom ådagaläggande af ovänkaplig sinnesstämning mot Förenta staterna". En intervention skulle bringa Unionens "fred och lycka" i fara, och det vore därför "omöjligt, att vi skulle kunna betrakta en sådan intervention i någon form med ligkiltighet". Å andra sidan förkunnades som komplement till dessa satser: "I europeiska maktens krig rörande deras inbördes angelägenheter ha vi aldrig tagit någon del; ej heller öfverensstämmer det med vår politik att så göra". På samma sätt betecknades på tal om förhandlingarna med Ryssland i Oregonfrågan som "en princip, hvori Förenta staternas rättigheter och intressen innebäras", att "de amerikanska kontinenterna, till följd af det fria och oberoende tillstånd de ernått och upprätthålla, hädanefter icke äro att anse såsom föremål för framtida kolonisation af några europeiska makter". Som komplement härtill gäller förklaringen: "Vi ha icke inblandat oss och skola icke inblanda oss i fråga om någon europeisk maktens nu existerande kolonier eller besittningar" (på västra halvklotet). Det är dessa positiva och negativa satser, som tillsammans utgöra den ursprungliga s. k. Monroedoktrinen. Den afvisade europeisk intervention i oberoende amerikanska staters politiska angelägenheter och förklarade de amerikanska kontinenterna vara upptagna af till hvarandra gränsande stater, som ej erbjödo utrymme för framtida europeisk kolonisation, samt bekräftade för öfrigt den redan af Washington uppställda grundsatsen, att Förenta staterna ej skulle genom "snärjande allianser" o. s. v. inblanda sig i Europas politik. Någon formlig skyddspflicht för andra amerikanska republiker iklädde sig Förenta staterna icke, och alla europeiska besittningar i Amerika erkändes formligen. Sedermera har emellertid denna "Monroedoktrin", resultatet af Adams' och Cannings politik, tid efter annan utvidgats och omformats, så att den i populär amerikansk uppfattning kommit att innebära förbud mot hvarje europeiskt landförvärf på västra halvklotet eller rent af anspråk på dettas frigörande från hvarje slag af europeisk kontroll eller rätt till inblandning i amerikanska angelägenheter; den har "vuxit i makt med amerikanska nationen". Om dess tillämpning vid kanalaneläggningen mellan de båda oceanerna se Clayton-Bulwer-fördraget och Panama-kanalen. Den åberopades mot den franska interventionen i Mexico på 1860-talet och har gång på gång anförts emot

europeiska maktens rätt att annektera eller i annan form underlägga sig äfven öar i de amerikanska kontinenternas närhet (t. ex. Cuba, Hawaii, Dominikanska republiken på Haiti). Presidenten Grant uttalade 1870 med bekräftande af Monroedoktrinen "den lika viktiga grundsatsen, att hädanefter intet territorium på denna kontinent skall betraktas som möjligt att öfvergå i en europeisk maktens ego". I anslutning härtill inblandade sig Förenta staterna 1895 (med Cleveland som president och Olney som utrikesminister) i en gränstvist mellan Brittiska Guyana och Venezuela (se Venezuela, historia), hvarvid Cleveland i ett budskap föreslog gränsens bestämmande genom en kommission under hot om krig, ifall dennas utslag ej respekterades. Lord Salisbury förnekade då Monroedoktrinen tillämplighet i föreliggande fall liksom äfven dess folkrättsliga giltighet, men till sist medgef engelska regeringen dock — formellt oberoende af Monroedoktrinen — gränstvistens afgörande medelst skiljedom. Af presidenten Roosevelt åberopades den (och utlades i budskap till kongressen) i samband med Venezuelas konflikt 1903 med flera europeiska stater rörande oförätter mot deras undersåtar m. m., hvarvid Förenta staternas regering protesterade mot hvarje stadigvarande besittningstagande eller okkupering af venezuelansk territorium. Den anfördes äfven 1912 af amerikanska senaten vid de inskränkningar denna vidtog rörande den 1911 avslutade, men just till följd af dessa förbehåll ej ratificerade engelsk-amerikanska skiljedomstraktaten. Jämsides med skärpningen af bestämmelserna mot europeisk intervention ha under de senaste årtiondena Förenta staterna vid flera tillfällen uppträdt aktivt i fråga om icke direkt amerikanska angelägenheter, hvidan doktrinen räckt vid i den delen är stadd i försvagande. — Oegentligt har stundom Förenta staternas protektionistiska tullpolitik betecknats såsom "den ekonomiska Monroedoktrinen". Ett slags sydamerikansk motsvarighet har Monroedoktrinen i den s. k. Dragodoktrinen, en af argentinske utrikesministern Drago 1903 i en not formulerad grundsats, enligt hvilken uteblifven reglering af statskulden aldrig skulle få föranleda väpnad intervention, än mindre okkupering af någon amerikansk stats territorium från europeiska maktens sida. Förenta staterna ha emellertid ej för sin del gått med på en dylik utvidgning af Monroedoktrinen.

Litt.: Tucker, "The Monroe doctrine" (1885; ny uppl. 1904), De Beaumarchais, "La doctrine de Monroe" (2:a uppl. 1898), Reddaway, "The Monroe doctrine" (1898; ny uppl. 1905), Pétin, "Les Etats-Unis et la doctrine de Monroe" (1900), A. B. Hart, "Foundations of american foreign policy" (1901), en artikel af sir Fr. Pollock i "Nineteenth century and after" (1902), samt Kasson, "Evolution of the constitution of the United states of America and history of the Monroe doctrine" (1904). V. S.-g.

Monrose [mårrås]. 1. Claude Louis Séraphin M., fransk skådespelare, f. 1783 i Beauchon, d. 1843 i Paris, hette eg. Barizain. Han var societär vid Théâtre français 1817—42 och framstod, genom sitt utförande af *Sganarelle*, *Scapin*, *Mascarille*, *Figaro* o. d. roller, som en

af den franska skådebanans yppersta komiker. — 2. Antoine Martial Louis M., den föregående son, fransk skådespelare, f. 1811 i Turin, d. 1883 i Paris, var societär vid Théâtre français 1852—69 och utmärkte sig i burleska roller. Han försökte sig jämväl som lustspelsförfattare.

Monrovia [mänrå-], hufvudstad och hamnstad i negerrepubliken Liberia, vid St Paul river. Omkr. 8,000 inv. (1908) jämte ett närbelägna Krutown. Katolsk och protestantisk (både episkopal, presbyteriansk, baptistisk och metodistisk) mission. Metodisterna ha ett college i M., dessutom finnes ett statscollege. Republikens utrikeshandel är koncentrerad till M. Jfr Monroe, sp. 950. J. F. N.

Mons, lat., berg. — M. albānus. Se Albanobergen. — M. Argēus. Se Kaisarije. — M. Argentārius. Se Cazorla. — M. Cælius. Se Cælius mons. — M. Calpe. Se Calpe. — M. Calvāriæ. Se Kalvarieberg. — M. Cemmēnus. Se Cevennerna. — M. Ciminus. Se Ciminio. — M. Herminius. Se Estrella, Serra da. — M. Idubēda. Se Demanda. — M. latialis. Se Albanobergen. — M. sacer. Se Heliga berget. — M. Setius. Se Cette.

Mons [måš], flam. Bergen, hufvudstad i belgiska prov. Hainaut, vid ån Trouille och Paris — Bruxelles m. fl. järnvägar samt vid en kanal till Schelde. 27,252 inv. (1910). Fästningsverken, en gång bland de starkaste i Europa, raserades på 1860-talet. De märkligaste byggnaderna äro Waltrudis-kyrkan (byggd 1460—1589), ett mästerverk i gotisk byggnadskonst, och rådhuset (från mitten af 1400-talet). Bland läroanstalter märkas en ingenjörsskola för belgiska armén, ett ateneum, provinsens bergs- och polytekniska skola, läro- och läroinneseminarium, handels- och industrinstitut. Där finnas äfven statsarkiv, stadsbibliotek, museum, ett arkeologiskt sällskap och ett sällskap för vetenskap, konst och litteratur. Järngjutier, bryggerier och garfverier samt tillverkning af ylleväfnader, såpa, tobakspipor m. m. Källan till M:s välstånd äro de många (omkr. 30) stenkolsgrufvor i trakten, hvilkas kol till större delen går till Frankrike. I grannskapet af M. ligga de stora byarna Jemappes, Quaregnon, Frameries, Paturages, Wasmes och Dour, hvar och en med 10—12 tusen inv. Tillsammans med flera mindre bilda de landskapet Borinage, som är rikt på kolgrufvor, järngjutier och stenbrott samt en af de idogaste trakter på jorden. — På M:s nuv. plats anlade Cæsar under sitt krig med belgerna ett befäst läger. På 700-talet stiftade en grevinna af Hainaut, Waudru l. Waltrud, ett kloster, som blef stadens medelpunkt. I mitten af 1100-talet befästes staden och nådde sitt största välstånd under Karl V:s regering. 1691—97, 1701—09 och 1746—48 var staden i fransmäns händer. 1792 eröfrades den ånyo af dessa, under Dumouriez, och blef hufvudstad i franska dep. Jemappes. Fästningsverken slopades då, återställdes efter 1818, men raserades 1866. I M. föddes kompositören Orlando di Lasso, hvaribland många kineser. J. F. N.

Monsefû [mänsefo], stad i norra Peru, nära staden Eten, har jämte denna omkr. 11,000 inv., hvaribland många kineser. J. F. N.

Monseigneur [mäsenjör], fr. (af mon, min, och seigneur, hög herre), nådig herre, hederstitel, som i Frankrike under medeltiden gafs åt riddare och presidenterna i högsta domstolarna, sedermera åt kungliga prinsar samt innehafvarna af statens och kyrkans högsta värdigheter, men numera brukas, endast då man talar (skrifer) till eller om en biskop. Monseigneur skrives ofta förkort. Mgr. Jfr Monsignore.

Monselet [mäslä], Charles, fransk skriftställare, f. 1825 i Nantes, d. 1888, gjorde sina publicistiska lärospån vid Bordeauxtidningen "Courrier de la Gironde" och kom 1846 till Paris, där han var anställd som kritiker och krönikör vid flera tidningar, senast vid "Évenement". Till hans mera framstående skrifter höra de litterärkritiska skildringarna *Rétif de la Bretonne* (1853; 2:e uppl. 1858), *La lorgnette littéraire* (1857; 2:a uppl. 1871) och *Les oubliés et les dédaignés* (1857; 3:e uppl. 1876 under titeln *Les ressuscités*). Bland mängden af hans öfriga skrifter må anföras *La franc-maçonnerie des femmes* (1856, 3:e uppl. 1870; "Quinnornas frimureri", 1859), *Almanach du gourmand* (1865—70), *Le petit Paris* (1879) och *Mes souvenirs littéraires* (1888). Se biogr. af hans son André M., 1892.

Monselice [mänselitje], stad i italienska prov. Padova, vid sydöstra sidan af Monti Euganei och vid järnvägen Padova—Bologna. 3,357 inv. (1901; som kommun 11,509). Ruiner af fästningsmurar och af en borg, som förr tillhörde patriarken af Venezia. Wbg.

Monsen, Christian Martin, norsk skald, f. 18 juni 1815, d. 25 maj 1852, studerade först farmakologi, men egnade sig i stället åt diktning och journalistik. M. var lyriker med sinne för rytmik och välljud, men utan säker stilkänsla. Hans diktsamling *Alpeblomster* (1846) röjer stark påverkan af H. Wergeland, som han biograferade i *Porträtter af märkelige nordmän* (I, 1845). M:s *Samlede digte* utkommo 1854 (2:a uppl. 1872). Han har utgett en mycket läst öfv. af Tegnér's "Fritjofs saga" (1843; 5:e uppl. 1884). M:s postuma patriotiska skådespel *Gudbrandsdølerne* (1857), byggdt på traditionerna om öfverste Sinclair och "skottertåget" 1612, är ett af försökene att skapa ett nationellt drama. K. V. H.

Monserrät, berg och kloster. Se Montserrat.

Mons Gratiæ [-tsie], birgittinkloster. Se Gnadenberg.

Monsheim [mä'nshajm], köping belägen strax v. om Worms i Rhen-Hessen. I närheten där af, vid Hinkelstein, anträffades på 1860-talet ett grafält från den yngre stenåldern. Den därstädes funna keramiken, hörande till bandkeramikens grupp, kallas "Hinkelsteinkeramik". Flera likartade grafält ha sedermera anträffats i trakten af M. och Worms. Litt.: Lindenschmit, "Das gräberfeld am Hinkelstein bei Monsheim" (1868), och Köhl, "Die bandkeramik der steinzeitlichen gräberfelder und wohnplätze in der umgebung von Worms" (1903). Br Sr.

Monsieur [mäsiö], plur. messieurs [mäsiö], fr. (af mon, min, och sieur, sammandragning af seigneur, herre), herr, herrn, herre, min herre, höfvetstitel, som nyttjas vid tilltal till eller omtalande af vuxna män; förr titel på franske konungens äld-

ste broder (då man talade om honom, hvaremot han vid tilltal benämndes *monseigneur*, se d. o.). Monsieur förkortas till *M.*, plur. *MM.* (fordom äfven till *M^r*, *M^{rs}*). Jfr *Madame* och *Mister*. — *Monsieur de Paris* [da pari], benämning på bodeln i Paris. — *Monsieur le duc* [le dyk]. Se *Condé* 5.

Monsignore [mänsinjäre], it. ("nädig herre"), uti Italien titel för katolska biskopar (som icke äro kardinaler) samt vissa abboter m. fl. och de högre tjänstemännen i Vatikanen. Dräkten är violett. Titeln förkortas till *Mgr.* Jfr *Monseigneur*.

Monsigny [mäsinji], *Pierre Alexandre*, fransk operakompositör, f. 1729 nära Saint-Omer, d. 1817 i Paris, fick 1749 en finansiell syssla och spelade violin blott för sitt nöje, men började 1754



egna sig åt komposition. Redan efter fem månaders studier för *Gianotti* skref han en opera, *Les vœux indiscrets*, som 1759 gjorde stor lycka på *Théâtre de la Foire St Laurent*. Dels för nämnda scen, dels för *Comédie italienne* skref han sedan en mängd operor, bland hvilka här må nämnas endast de, som hittat vägen till Stockholm: *Le cadí dupé*

(1760; "Den bedragne cadí", 1781), *On ne s'avise jamais de tout* (1761; "Den förlorade pupillen", 1790), *Le roi et le fermier* (1762, "Kungen och skogsvaktaren", 1784), *Rose et Colas* (1764; "Clas och Lotta", 1790), *Le déserteur* (1769; "Alexis eller Deserteuren", 1777; hans bästa verk) och *La belle Arsène* (1773; "Arsene", 1780). M. befordrades till domänförvaltare hos hertigen af Orléans och generalinspektör för kanalarbetena. Då han i revolutionen förlorade dessa ämbeten, fick han af *Opéra-comique* en pension. En plats som konserveriariets studieinspektör för hyllan han erhöi 1800 efter *Piccinni*, lämnade han 1802, i känslan af sina bristfälliga teoretiska musikstudier. Trots nämnda brist blef M. likväl en af den franska komiska operans skapare genom sin dramatiska träffsäkerhet och sin naturliga melodiska begåfning. Till hans operors framgång bidrogo *Sedaines* utmärkta libretter. M. blef 1813 led. af *Franska institutet*. Biogr. af *Quatremère de Quincy* (1817), *Alexandre* (1819), *Hédouin* (1821) och de *Ménil* (1893). A. L.*

Monsing, språkv. Se *Månsing*.

Monson [månsøn], stad i nordamerikanska staten *Massachusetts*. 3,404 inv. (1900). Textilindustri. J. F. N.

Mo'nster (fr. *monstre*, af lat. *mo'nstrum*, eg. jättecken), vidunder; odjur; missfoster; omänniska. I sammansättningar betecknar ordet någonting, som är tilltaget i oerhörd stor skala eller räknar ett väldigt antal deltagare, t. ex. monsterkonsert, monsterpetition ("jätte-"). — **Monstrositet**, vidunderlighet, vanskaplighet, missbildning (se d. o.). — **Monströs** l. **monstruös**, oformlig, vanskaplig, vidunderlig, missbildad; afskyvärd.

Mo'nstera *Adans.*, bot., växtsläkte af fam.

Araceæ med omkr. 15 arter i tropiska Amerika, som äro med lufttrötter klättrande buskar med ofta af stora hål genomborrade blad. Blommorna äro tvåkönade, utan hylle. Hölstret affaller före fruktkolfvens mognad. En välbekant art är *M. deliciosa* (ofta oriktigt kallad *Philodendron pertusum*), inhemsk i Väst-Mexicos bergstrakter, som är en i växthus och boningsrum allmänt odlad, hårdig prydnadsväxt med stora läderartade, genomborrade och flikiga blad (se fig. 2 o. 3 å pl. till art. *A r a c e æ*). Dess ända till 2 dm. långa fruktkolivar smaka som ananas. G. L.-m.

Monstra'ns (af lat. *monsträre*, visa; eg. kärl eller ställ, hvari något förevisas), relikgömma; det kärl, hvari det invigda, till Kristi lekamen förvandlade brödet (hostian) förevisas för menigheten vid den romersk-katolska gudstjänsten. Monstranser i den sistnämnda betydelsen kommo i bruk efter 1264, då påven Urban IV påbjöd, att till äminnelse af brödets förvandling en särskild Kristi lekamens fest



Monstrans från 1500-talet. (Eges af svenska grefliga familjen Douglas.)

(se d. o.) skulle årligen firas öfver hela den västromerska kristenheten torsdagen efter trefaldighets-söndag. — Medeltidens monstranser ha vanligen en rikt utvecklad arkitektonisk form af gotisk stilkaraktär. Hufvuddelen utgöres af en cylinder af glas eller bergkristall, inuti hvilken det runda brödet ställes på kant i en uppåtvänd halvmånformig metallhylsa. Den genomskinliga cylindern

hänger sig på en fot af (ädel eller förgylld) metall, för hvilken man begagnat nattvardskalkens former, och afslutas uppåt med en liten, genombruten öfverbyggnad, liknande de gotiska katedralernas tornspira. Denna öfverbyggnad stödes af genomsträfbågar förbundna sträpelare, hvilka utgå från konsolformiga partier, som framspringa vid cylinderns bas. Det hela krönes vanligen med bilden af den korsfäste; mellan pelarna eller under särskilda små baldakiner äro inställda andra bilder, t. ex. af Maria och Johannes, stundom äfven af andra helgon. Monstranser från renässansen och därpå följande stilperioder ha vanligen formen af en på en stakformig fot ställd solskifva med radierande strålar, i hvars medelpunkt förvaringsrummet för hostian befinner sig. — I Sverige förekomma, såsom man kan vänta, monstranser mycket sällan. Den sprakfullaste och mest konstnärliga är den, som befinnes sig i grefliga familjen Douglas' ego samt finnes afbildad i Svenska slöjdföreningens mönstersamling (se fig.). Den tillhör den sirliga sengotiken. Jfr H. Hildebrand, "Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid" (1875), och Y. Hirn, "Det heliga skrinet" (kap. 8, 1909). Upk.*

Monstrositet (lat. *monströsitas*). Se Missbildning och Monster.

Mo'nstrum, lat., monster (se d. o.).

Monstruös, Monströs. Se Monster.

Monsummano [mänsomnå], ort uti italienska prov. Lucca, vid ån Nievole och järnvägen emellan Lucca och Pistoja. M. är bekant för den närbelägna, 1849 upptäckta stora stalaktitgrottan, Grotta (Giusti, 250 m. i utsträckning och 270 m. ö. h. Den är af naturen delad i 4 rum med olika temperatur (27–35° C.), hvilka begagnas som naturliga varmluftsbad, och har flera vattensamlingar, af hvilka en, i grottans midt, har en temperatur af 35° och användes till bad. Luften i grottan är fuktig, men angenäm och fullkomligt ren. Vistelsen där i terapeutiskt syfte räcker vanligtvis en timme, hvarefter patienten aftorkas, insvepes i ett torrt lakan och en filt samt får småningom afkylas. Grottorna omtalades på 1870-talet som ett utmärkt medel mot kronisk arsenikförgiftning. Säsong maj—sept. Frekvens omkr. 1,500 pers. Jfr uppsats af E. Heyman i "Hygiea" 1874. (J. F. N.) Ln.

Monsun (eng. *monsoon*, fr. *mousson*, af arab. *mausim*, årstid), *meteor.*, årstidsvind, d. v. s. en vind, som växlar från sommar- till vinterhalfåret. Denna växling beror på den utpräglade temperaturskillnaden mellan land och haf under nämnda två årstider, i det att landet under sommaren uppvärmas starkare, men under vintern afkyles starkare än hafvet. Uppvärmningen framkallar nämligen luftförtunning och därpå följande lägre lufttryck öfver det varmare landet under sommaren, liksom öfver det varmare hafvet under vintern, afkylningen däremot luftförtätning och högre lufttryck öfver det kallare landet under vintern och öfver det kallare hafvet under sommaren. Då nu luften vid jordytan enligt mekanikens lagar strömmar från det högre till det lägre lufttrycket, dock, på grund af jordrotationens inverkan, med afböjning åt höger på norra halvklotet och med afböjning åt vänster på det södra, så bestämmes häraf monsunens riktning, hvarjämte dess styrka är proportionell mot den barometriska gradienten,

d. v. s. lufttrycksskillnaden per meridiangrad (111 km.). I de högre luftlagren däremot strömmar luften i motsatt riktning, såsom framgår af iakttagelser på molnens rörelse och rökströmmar från vulkaner. Monsunen förklaras alltså ur årstidernas växling, på samma sätt som land- och sjövind förklaras ur växlingen af dag och natt. Starkast utpräglade äro monsunerna i södra Asien och östra Afrika samt därtill gränsande haf, enär den stora asiatiska kontinenten om sommaren mycket starkt upphetas och om vintern mycket starkt afkyles, under det att de söder och öster därom belägna oceanerna äro underkastade en mycket mindre temperaturväxling. Namnet monsun nyttjades också ursprungligen endast om de sydasiatiska monsunerna, men har sedermera utsträckts till att beteckna liknande vindar äfven på andra orter. På grund af ofvannämnda temperaturväxling blåser under norra halvklotets vinter en från Asien kommande nordöstlig vind, *nordöstmonsun*, öfver sydligaste delen af denna kontinent och de angrän-

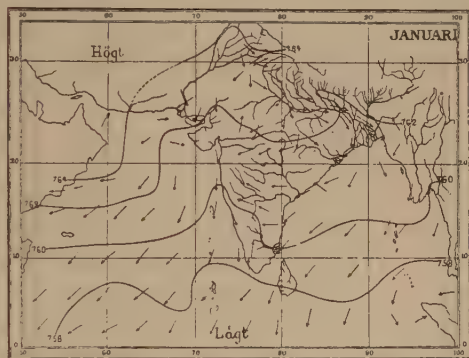


Fig. 1. Lufttrycksfördelningen och vindarna öfver Indien och angränsande haf under januari. (Pilarna utmärka vindriktningarna, och kroklinjerna med siffror äro isobarer, se d. o.)

sande hafven (se fig. 1). Öfver Arabiska hafvet börjar den mot slutet af okt. och blåser mycket stadigt, hvarvid vackert väder är regel är rådande. I nov. och dec. blåser den kraftigast, och den är starkast i hafvets västra del. I jan. och febr. blir den svagare och upphör i mars och april att blåsa regelbundet, kommer från en riktning mellan väst och nord och afbrytes ofta af vindstilla. Norra delen af Indien har på grund af det hinder, som Himalaya ställer i luftströmmens väg, ingen egentlig nordöstmonsun. Den afkylta luften flyter långsamt utför Indus' och Ganges' floddalar som svaga nord-, nordväst- och västvindar af ganska ringa maktighet, ty redan på 2,000 meters höjd blåser sydvind. Men öfver Västra indiska halfön och Bengaliska viken är nordöstmonsunen fullt utvecklad. I okt. börjar den blåsa i vikens nordvästra hörn, under det att ännu västliga vindar blåsa s. om Ceylon. Vid denna s. k. *monsunkantring* uppstå ej sällan i dessa trakter våldsamma cykloner. I samma mån som lufttrycket i Bengalen stiger, rycker monsunen som nordlig vind söderut, men när ej ekvatorn förrän omkring årsskiftet och upphör vid Bengalens kust mot slutet af jan. Ehuru i allmänhet torr, bringar dock nordöstmonsunen regn på Ceylon

och östkusten af Västra indiska halfön (Koromandel), hvarst den pressas uppåt af kustbergen. I syd-ästra Asien är nordöstmonsunen mycket starkare utvecklad än öfver Indien; i Kochinkina börjar den i nov., stundom som en häftig storm; i Syd-Kina är den ganska kall och mycket torr. Nordöstmonsunen sträcker sig öfver sydöstra Asiens öar, där den s. om ekvatorn övergår till nordvästmonsun. som blåser öfver Nya Guinea och hafvet s. om Sunda-erna ända till norra Australien.

Sydvästmonsunen, som råder under norra halfklotets sommar (se fig. 2), är betydligt mäk-



Fig. 2. Lufttrycksfördelningen och vindarna öfver Indien och angränsande haf under juli.

tigare både till styrka och höjd än nordöstmonsunen. Emedan den kommer från den varma Indiska oceanen, är den fuktig och regnförande. Den börjar redan i mars vid Afrikas östkust och når mot denna månads slut Arabien; i april uppträder den längs Persiens sydkust, men i Indien senare, nämligen vid Kap Comorin i slutet af april eller början af maj, vid Bombay först i midten af juni. Samtidigt uppträder sydvästmonsunen i det inre af halfön och på Bengaliska viken, där den antager sydlig riktning, börjande i vikens norra del och utbredande sig mot s. På Indiska hafvet uppträder sydvästmonsunen som en stark eller hård vind från en riktning mellan W. S. W och S. S. W., åtföljd af kvalmig luft, mulen himmel och ihållande regn. Öfver Indien inbryter den med ett häftigt omslag i väderleken, som bringar regn, och den fortfar att blåsa till slutet af sept. eller ända till fram i okt.. På öppna hafvet slutar den redan i sept. Där den asiatiska monsunen möter en brant och hög bergsluttning, falla oerhörda regnmängder. Den regrikaste ort man känner är Cherra Punji (se d. o.), där den årliga medelnederbörden är 11,5 meter i höjd. Därnäst kommer Malabuleshwar (1,384 m. ö. h.) s. ö. om Bombay med 6,5 m. samt det inre Ceylon med 5,5 m., där nordöstmonsunen bringar mesta regnet. Medelnederbörden för hela Västra indiska halfön beräknas till 1,1 m., hvaraf det allra mesta kommer med sydvästmonsunen. Denna är dock icke alltid en säker regnbringare, ty ungefär hvar 5:e år uppstår till följd af otillräckligt eller uteblifvet monsunregn mer eller mindre svår torka, missväxt och hungersnöd. — I södra Indiska oceanen mellan ekvatorn och 8° eller 10° s. br. blåser från midten af april till slutet af

sept. sydöstmonsunen. Denna vind är en fortsättning af sydöstpässaden, som under denna årstid utvidgar sitt område på södra halfklotet ända till ekvatorn, öfverskrider denna och förser sydvästmonsunen på norra halfklotet med luft från ekvatorialtrakterna. Sydöstmonsunen är åtföljd af vacker och klar väderlek; dess riktning är oftast mellan ö. och ö. s. ö. I okt. efterträdes denna monsun af den s. k. nordvästmonsunen, med riktning mellan n. v. och s. v., hvilken är svagare och mera föränderlig till riktning och styrka än den förra samt har i sitt följe fuktigt och fult väder. Det är hufvudsakligen i östra delen af hufsbassängen, som nordvästmonsunen tydligt framträder (se ofvan). — Äfven i andra trakter af jorden förekomma monsuner, men de ha mycket mindre utsträckning än de ostindiska, och de växlande vindriktningarna äro icke alltid fullt motsatta. Så blåser det på brasilianska kusten från en riktning mellan s. och ö. från mars till sept., från en riktning mellan n. och ö. den återstående delen af året. Utanför Afrikas västkust mellan 13° n. br. och ekvatorn ersättes nordöstpässaden under sommaren och hösten af en sydvästvind, hvilken pågår kallas "Guineavikens sydvästmonsun". Analogå företeelser visa sig på kusterna af Chile och i Centralamerika. N. E. m.

Monsunkantring. Se Monsun.

Mont [mā], fr., berg. Redogörelse för berg, i hvilkas namn ingår ordet Mont, lämnas i allmänhet under hufvudordet (t. ex. Mont Colon se Colon), utom i några fall, hvarom se Mont Blanc m. fl.

Mont (Montu), fornegyptisk gud, dyrkad i Tebe och Hermonthis, har sparfhuft, med solskifvan och två långa fjädrar, och i handen håller han ett lieformigt svärd. Småningom uppfattades han som krigsguden.

Mont., amerikansk förkortning för staten Montana.

Mont., vid växtnamn förkortning för J. F. C. Montagne (se d. o.).

Montabaur. stad i preussiska reg.-omr. Wiesbaden (Hessen-Nassau), på södra sidan af Westerwald. 3,734 inv. (1905). Gymnasium och andra läroanstalter. Mångsidig industri. M. var förr ärkebiskoparnas i Trier sommarresidens. J. F. N.

Montafon. Montafon [-fån], alpdal i Vorarlberg, genomfluten af Ill, i s. begränsad af Rhätikon, som är gräns mot Schweiz. Hufvudort är Schruns. J. F. N.

Montafonrasen [-fån-] tillhör den grå alpboskapen i Österrike och förekommer hufvudsakligen i Montafon (se d. o.). Den har åtnjutit godt anseende för sin mjölkproduktion (2,000—3,000 kg. per år), men användes numera allmänt till gödning. Lefvande viktens håller sig omkr. 450 kg. H. F.

Montage [mätā], fr. Se Montera.

Montagna [mānta'nja], Bartolomeo, italiensk målare, f. omkr. midten af 1400-talet i närheten af Brescia, d. 1523 i Vicenza, är Vicenzas store målare. Ty ehuru han tidtals arbetade i Bassano, Verona och troligen äfven Venezia samt i synnerhet i Padua (1491), hade han sin hufvudverksamhet i Vicenza. M. stod under inflytande af Mantegna i Padua samt af Giovanni Bellini och Carpaccio i Venezia. Han var uteslutande helig-

målare och framställde som oftast altartaflor, med madonnan tronande mellan helgon. Äfven några fresker finnas efter honom, de bästa och minst förstörda i S. Nazaro e Celso i Verona, med scener ur S. Blasius' lif, i hvilka man ser realistiskt individualiserade hufvud såsom hos de bästa af ungernässansens mästare. I sina altartaflor bildade han sig en egen madonnatyp, därjämte fast, arkitektonisk komposition och själfständig kolorit. Det hela är harmoniskt, men icke utan en viss kårhet. En af de förnämsta hit hörande bilderna är en *Madonna med helgon* (1489; nu i Brera i Milano). I Berlin finnes en liknande (från 1500, med astiftaren liggande på knä) och i Louvre en *Ecce homo*. C. R. N.*

Montagnac [māntanja'kk], stad i franska dep. Hérault (Languedoc), nära floden Hérault. 3,234 inv. (1901). Vinodling, brännvinsbränning och oljetillverkning. Efter M. är ett slags kläde uppkalladt. J. F. N.

Montagna del Matèse [mānta'nja]. Se Apenninerna.

Montagnais [māntanjā], fr. Se Labrador, sp. 736.

Montagnana [māntanjā-], distriktshufvudstad i italienska prov. Padua (Venezia) till höger om Adiges biflod Frassinè. 3,539 inv. (1901; som kommun 10,364). Gotisk dom, väl bibehållen ringmur med torn. Hampspinneri, garverier. J. F. N.

Montagnards [māntanjār], fr. (eg. bergsbor), kallades under den första och tredje franska revolutionen (på 1790-talet och 1848) medlemmarna af det radikala s. k. bergpartiet (*La montagne*). Se Berget.

Montagne [māta'nj], La, fr. ("berget"), franskt politiskt parti. Se Berget.

Montagne [māta'nj], Jean François Camille, fransk militärläkare, kryptogamkännare, f. 1784 i Vaudoy (dep. Seine-et-Marne), d. 1866 i Paris, bearbetade dels i många egna uppsatser, dels i andras arbeten, särskildt i några större reseverk, samlingar från många skilda länder och lämnade dessutom bidrag till de lägre växternas organografi och fysiologi. *Plantes cellulaires* (1845, med 20 kolorerade taflor) utgör en bearbetning af kryptogamerna från Dumont d'Urville's söderhafsexpedition 1837—40. C. Lmn.

Montagne noire [māta'nj nōār], fr. ("svarta berget"), äfven i plur. *Montagnes noires*. Se Cevennerna och Hérault 2.

Montagnes russes [māta'nj ry'ss], fr., ett vinter-

nöje, uppfunnet i Ryssland och därifrån spriddt till länder med liknande klimat samt stundom efterhärmat i sydligare trakter. Man begagnade för ändamålet rutschbanor af samma eller snarlika form som på bilden, på hvilka man åkte kälke eller slog kana. Äfven i Sverige förekom detta tidsfördrif i förra hälften af 1800-talet t. ex. i Stockholm på Djurgården (se fig.) och i Humlegården.

Montagu [mā'ntəgjo], gammal engelsk adelsläkt af normandiskt ursprung. Stamfadern var Drogo de Montaignu (l. de Montacuto), som kom till England med Vilhelm Eröfraren och finnes upptagen i Domesdaybook. Släktens medlemmar spelade på 1300-talet en rätt betydande politisk roll, och en William de M., f. 1301, d. 1344, upphöjdes 1337 af Edvard III till earl af Salisbury samt förvärfvade 1341 ön Man med åtföljande konungavärdighet. Hans son William de M., f. 1328, d. 1397, sålde emellertid 1393 ön och konungatiteln till en annan storman. John de M., earl af Salisbury, f. 1350, d. 1400, den nyssnämndes brorson, var en af Rikard II:s mest betrodda män, hyste lollardisk åskådning och bragtes om lifvet vid ett upprorsförsök mot Henrik IV. Med hans son Thomas de M., earl af Salisbury, f. 1388, d. 1428, som var en af Henrik V:s bästa fältherrar i kriget mot Frankrike, utgick ättens hufvudgren på svärdsidan. Från domaren sir Edward M. af Boughton, d. 1557, hvars släktskap med den gamla normandiska ätten ej kunnat med säkerhet utredas, härstamma flera kända adelsfamiljer med släktnamnet M., däribland earlerna och hertigarna af Manchester, hertigarna af Montagu, earlerna af Sandwich och de äldre earlerna af Halifax. Bland dessa familjers medlemmar märkas följande:

1. Sir Henry M., 1620 upphöjd till viscount Mandeville och baron M. of Kimbolton samt 1626 till earl af Manchester, sonson till öfverdomaren sir Edward M., ämbetsman, f. omkr. 1563, d. 1642, blef 1616 öfverdomare vid King's bench efter den berömda sir Edward Coke, 1620 riksskatmästare, 1621 rådets president och 1628 sigillbevarare. Han var en af Karl I:s hederligaste rådgifvare, tjänstgjorde som domare i Stjärnkammaren och afgaf 1634 ett utlåtande till förmån för skeppspenningarnas laglighet.

2. Edward M., earl af Manchester, den föregående son, statsman och krigare, f. 1602, d. 1671, bar under faderns lifstid (från 1626) titlarna viscount Mandeville och lord M. of Kimbolton. Han närmade sig från 1626 alltmer puritanerna och var 1641—42 den puritanska oppositionens ledare i öfverhuset, där han verkade i förtroligt samförstånd med de puritanske underhusledarna Pym och Hampden. Jämte 5 underhusmedlemmar blef han därför åtalad för högförräderi af konung Karl vid dennes bekanta kupp mot oppositionen i jan. 1642,



Montagnes russes på Djurgården (Stockholm) 1830.

och vid den definitiva brytningen mellan konung och parlament s. å. öfvertog M., som i nov. årfe titeln earl af Manchester, befälet öfver ett fotregemente i Essex' parlamentsarmé. 1643 blef han befälhafvare öfver parlamentets armé i de östra grefskapen med Cromwell som underbefälhafvare. Han intog 1644 Lincoln och förde öfverbefälet i slaget vid Marston moor (1 juli s. å.), där emellertid Cromwell hade största förtjänsten af segern. Sedan verkade han som en af de ledande i öfverhuset, tidtals dess talman, motsatte sig 1649 förgäfves rättegången mot konungen och drog sig efter dennes afrättning tillbaka till privatlivet. Vid restaurationen 1660 var M. ganska verksam och förde ordet i den riksförsamling ("convention parliament"), som kallade Karl II till tronen. En konstitutionell monarki och moderat puritanism voro ständigt den fredsälskande mannens ideal; själf tillhörde han presbyterianerna, men visade som parlamentsgeneral stor fördragsamhet mot independenterna inom hären.

3. Charles M., 4:e earl och 1:e hertig af Manchester, sonson till M. 2, diplomat, f. omkr. 1660, d. 1722, stred i konung Vilhelms här i slaget vid Boyne 1690, var 1699—1701 engelskt sändebud i Paris med särskildt uppdrag att öfvervaka den afsatta stuartska konungafamiliens stämplingar, var 1707—08 sändebud i Venezia och upphöjdes 1719 till hertig af Manchester.

4. Charles M., 1:e earl af Halifax, brorson till M. 2, f. 1661, d. 1715, blef 1689 medlem af underhuset, 1692 utnämnd till skattkamarlord och gjorde sig bemärkt som skicklig finansman, särskildt genom upptagande af ett statslån på 1 mill. pd st., hvilket utgjorde början till den engelska statsskulden, samt genom stiftande af Englands bank (1694). M., som s. å. blef skattkammarkansler, genomförde 1695 en välbehöfelig ommyntning, införde fönsterskatt och afhjälpte den tillfälliga bristen på klingande mynt genom utfärdande (för första gången i England) af skattkammarobligationer (*exchequer bills*; se d. o.). 1697—99 var han förste skattkamarlord, utsattes sedermera för upprepade anfall af torypartiet, men utsågs efter Georg I:s tronbestigning 1714 ånyo till förste skattkamarlord och upphöjdes s. å. till earl af Halifax (han förde sedan 1700 titeln baron Halifax). M. var en skicklig debattör, men ädrog sig genom stark fäfänga och högdragenhet många fiender; han var känd äfven som beskyddare af vittra och lärda författare (t. ex. af Addison och Newton).

5. Lady Mary Wortley M., engelsk skriftställarinna, f. 26 maj 1689, d. 21 aug. 1762, var dotter till Evelyn Pierrepont, earl och sedermera hertig af Kingston, och gifte sig 1712 mot faderns vilja med Edward Wortley M., en brorsons sonson till M. 1. Redan dessförinnan hade hon i tongifvande whigkretsar blifvit mycket firad för sin fägring och omfattande klassiska bildning. Då hennes make 1716 blef ambassadör i

Konstantinopel, följde hon honom och stannade 2 år i Österlandet, hvarunder hon till hemmavarande vänner i bref sände synnerligen målande och lifliga skildringar af lifvet i Orienten. Dessa *Letters* cirkulerade rätt allmänt i afskrift, innan de, efter

hennes död, trycktes, 1763 (i 3 bd; brefven i bd 4, som utgafs 1767, anses ej vara äkta). Hon hade i Turkiet låtit ympa en späd son mot smittkoppor och ifrade efter sin hemkomst (1718) för den orientaliska smittkoppympningens införande i England (se *Vaccination*). I London samlade lady Mary M. nu omkring sig en vittre krets, till hvilken bl. a. äfven Pope hörde, men 1722 inträdde emellan dem en häftig brytning, och Pope riktade sedermera mot henne upprepade grofva anfall i sina satirer. 1739 reste hon utrikes utan att formligen skilja sig från sin make och vistades i Avignon, Venezia o. s. v., till dess hon efter makens död 1761 återvände till England. — Lady Mary M. var en af sin tids bästa brefförfattare; hennes bref röja skarp iakttagelseförmåga och äro affattade i en ledig och naturlig, lätt sarkastisk stil. En kritisk upplaga af hennes *Letters and other works* utgafs 1861 i 5 bd af W. Moy Thomas (se biografisk inledning), en annan af H. Bradshaw i 3 bd 1892. Jfr G. Paston, "Lady Mary Wortley M. and her times" (1907).



6. John M., 4:e earl af Sandwich, politiker, f. 1718, d. 1792, var 1746—48 engelsk fredsunderhandlare i Breda och Aachen, 1748—51 förste amiralitetslord, sedermera flera gånger statssekreterare och 1771—82 förste amiralitetslord. M:s lifliga deltagande 1763 i sakförandet af hans forne sällskapsbroder John Wilkes (se d. o.) ädrog honom mycken impopularitet, och som chef för flottans förvaltning lät han fartygen ruttna och försummade deras utrustning och proviantering, så att flottan under nordamerikanska oafhængighetskriget ingalunda förmådde fylla sin uppgift. Cook gaf efter honom ögruppen Hawaii namnet Sandwichöarna. 1—6. V. S.—g.

Montague [mäntagjö], *astron.*, en af småplaneterna (upptäckt af amerikanen Dugan).

Montague [mäntagjö], stad i nordamerikanska staten Massachusetts, vid Connecticut river. 6,150 inv. (1900). Många fabriker, tobaksodling. J. F. N.

Montague-ön [mäntagjö-], i Sandwichgruppen i Södra ishafvet under 58° 27' s. br. och 26° 24' v. lgd. Ön är omkr. 45 km. i omfång, hög och betäckt af snö och is. J. F. N.

Montagus sugfisk [mäntagjö-], *zool.* Se Sugfiskar.

Montaigne [mätä'nj, mäta'nj], Michel de, fransk filosof och författare, f. 1533, d. 1592, af en gammal adlig släkt på fädernegodset Montaigne i Périgord (Syd-Frankrike). Hans far gaf honom

en omsorgsfull uppfostran och var så rädd om den lillas känslolif, att han om morgnarna lät väcka honom genom en behaglig musik. Gossens lärare och betjäningingo fingo tala till honom endast på latin. Han behärskade därför latinets som talspråk, liksom han också redan börjat sina grekiska studier, då han vid sex års ålder inskrefs vid det ryktbara Collège de Guienne i Bordeaux. Där hade han framstående humanister till lärare, liksom han sedan fortsatte de humanistiska studierna vid universitetet i samma stad, innan han övergick till juridiska studier, sannolikt i Toulouse. Vid 21 års ålder

erhöll han anställning vid parlamentet (domstolen) i Bordeaux, hvilken befattning han med stor duglighet åtnöt under 16 år. Sedan han fått ärfva sin far och genom sitt giftermål ytterligare tryggt sin ekonomiska ställning, nedlade han emellertid 1571 sitt ämbete och drog sig tillbaka till sitt fädernegods. Där höll han sig undan, medan hugenottrikern rasade, fördjupad i sina studier och redan skrivande på de *Essais*, som sedan skulle göra hans namn odödligt. Under år 1574 lämnade han dock en gång sin tillflyktsort för att som sändebud från hertigen af Montpensier, de kungliga truppernas chef, förhandla med det parlament, hvars ledamot han så länge hade varit. Under åren 1575—80 vistades han i Paris. Under en resa, som han 1580—81 företog till Tyskland och Italien, valdes han till mår i Bordeaux, hvartill han gång på gång återvaldes, så att han beklädde denna förtroendepost ända till 1588, då pesten förmådde honom lämna Bordeaux. Genom sin klokhet och takt samt ej minst genom det förtroende, som han visste förvärfva hos båda de stridande partiernas chefer, hade han räddat staden från att falla i ligans händer. Sina återstående år tillbragte han nästan utan afbrott på sitt fädernegods, men 1588 följde han Henrik III till Rouen, besökte åter Paris och blef där af ligans män under några timmar inspärrad på Bastiljen samt deltog sedan i nationalrådets sammanträde i Blois. Med glädje såg han Henrik af Navarra bestiga tronen, men tillbakavisade de utmärkelser, som denne erbjöd honom. Han dog på sitt fädernegods. — M:s första litterära arbete var en fransk öfv. af den spanske läkaren och filosofen Raymond Sebonds "Naturliga teologi" (1570). Året därefter utgaf han sin afidne vän La Boéties samlade arbeten och började författandet af sina "Essais", af hvilka de två första böckerna utkommo 1580 och den tredje 1588 i samlingens femte upplaga. Denna skrift, som haft stor betydelse för den franska prosalitteraturens utveckling, hade formen af fria reflexioner, i hvilka M. oförskräckt tecknar sin egen personlighet och grunddragen af den lifsåskådning, som under arbetets gång allt mera växer fram hos honom. På hvarje sida märker man inflytandena af M:s omfattande klassiska bildning, som riktar hans framställning med massor af citat,

men på samma gång bär skriften en starkt modern prägel genom det uttryck, som den ger åt en personlig subjektivism. M., som 1562 frivilligt erbjudit sig att tillsammans med ledamöterna af Parisparlamentet aflägga bekännelse som troende katolik, intager i "Essais" i flertalet lifsfördrag en skeptisk ståndpunkt gentemot alla partimeningar. Gud är enligt hans åsikt alltför upphöjd för att kunna fattas af vårt förstånd. Den, som påstår sig om honom veta något med visshet, drager därför ned hans väsen. Vi föreställa oss Gud med mänskliga, ehuru idealiserade egenskaper, men männe icke djuren skulle resonera på liknande sätt från sin ståndpunkt, om de öfver hufvud bildade sig några gudsföreställningar? Moral och rätt skifta efter de förhållanden, under hvilka människorna lefva. Med våra sinnen uppfatta vi icke omedelbart den yttre verkligheten, utan endast sinnesorganens egna tillstånd. Och när vi med vårt förstånd söka bevisa något, visar den ena grunden tillbaka till den andra i oändlighet. M. stannar därför vid ovishetens: "hvad vet jag?" Men det finnes dock en fast punkt för hans lifsåskådning: idén om naturen i dess höghet och oändlighet. Den är det, som behärskar allt och låter lifvet skriva sina egna lagar samt för den ena människan gör det lika naturligt att tänka på det sätt, som för hennes, som för den andra på ett helt annat sätt. Midt i religionsstridernas och de politiska partifjendernas värsta tider gjorde sig därför M. till tolk för en storsinnad tolerans, liksom han under humanismens latinsvärmeri skref på franska och under dess pedantiska och formalistiska skolväsendes herravälde fordrade enkelhet och naturlighet i uppfostran, sakkunskap i stället för ordvetande, undervisning i modersmålet och grannfolkens språk tidigare än de klassiska språkstudierna och hänsyn till den kroppsliga utbildningens behof lika väl som till förståndets och viljans. I det hela är M. en originell föregångare till många af de idéer, som först ett århundrade senare tack vare upplysningsfilosoferna bröto igenom och tryckte sin prägel på det allmänna föreställningssättet. Hans kvicka stil har ända till våra dagar skaffat honom många läsare och beundrare, men den skeptiska tonen i hans världsvisdom beröfvade honom det inflytande, som ensamt entusiasmer och stark övertygelse skänka. — M:s "Essais" ha utgifvits i en mångfald upplagor och öfv. Af den omfattande litteraturen om M. må här nämnas endast P. Bonnefon, "M. et ses amis" (2 bd, 1898), E. Champion, "Introduction aux essais de M." (1899), G. Guizot, "M., études et fragments" (s. å.), och E. Kühn, "Die bedeutung M:s für unsere zeit" (1904).

S—e.

Montalant [mātalā'], Laure Cynthie. Se Cinti-Damoreau.

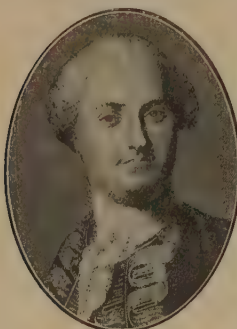
Montalba [māntal'ba], Clara, engelsk målarinna, f. 1842 i Cheltenham, elev af Eug. Isabey i Paris 1867—69, målar — oftast i akvarell — motiv från Venezia, London m. fl. st. och har utställt äfven i Sverige, senast 1911. M. är medlem af akvarellistsamfund i London, Haag m. fl. st. G—g N.

Montalban [māntal'va'n]. Se Montalván.

Montalcino [māntaltjīnā], stad i italienska prov. Siena (Toscana), 32 km. s. ö. om Siena. 2,506 inv. (1901; som kommun 8,942). Biskopsäte. Staden är omgifven af gamla murar. Gymnasium

och bibliotek. Vinodling, oljetillverkning. Mine-
ralkälla. J. F. N.

Montalembert [mätaläbr]. 1. Marc René,
markis de M., fransk general och ingenjörförfattare,
f. 1714, d. 1800, samlade under 15 fälttåg rik krigs-
erfarenhet. Han ingick 1731 vid kavalleriet, del-



tog i Polska tronföljds-
kriget och var 1757
—58 anställd som
fransk militäragent vid
svenska och 1759—60
vid ryska hären under
Sjuåriga kriget samt
lämnade i *Correspon-*
dance (3 dlr, 1777)
viktiga bidrag till detta
krigs historia och sär-
skildt till Sveriges del-
tagande däri. Under
resor i Sverige (1758)
studerade han särskildt
E. Dahlberghs talrikt

förekommande torn- och kasematbyggnader, hvil-
kas inflytande tydligen kan spåras i de befäst-
ningsförslag M. sedermera framlade. Han företog
en snillrik granskning af den franska befästnings-
skolans då allmänt tillämpade bastionssystem, hvil-
ket fransmännen själfva gett namnet "place idéa-
le", bröt i en mördande kritik stafven öfver det-
samma och framlade 1761 sina förslag till nya
grunder för fästningars konstruktion, tillämpade på
såväl cirkelformig som månghörnig och stjärnformig
utstakning. Krigsministern Choiseul uppmänade
M. att icke offentliggöra dem, på det att Frankrike
ensamt skulle få draga fördel af de nya idéerna.
Då emellertid under loppet af fem år ingenting ut-
rättades i den nya riktningen, bröt han tystnaden
och utgaf ett af alla tiders vidlyftigaste och mest
berömda krigsvetenskapliga arbeten: *La fortifica-*
tion perpendiculaire (11 vol., med en mängd kop-
parstick, 1776—96). Ingen ingenjör har framställt
en sådan mångfald af olika befästningsförslag som
M. Ett grunddrag genomgår emellertid dem alla:
ett rikligt användande af höga, bombfast hvalfda
kasematbyggnader (donjoner) för uppställande af
ett talrikt artilleri. För grafflankeringen använde
han fristående kaponjärer på grafbotten och måste
därför anses som det sedermera så allmänt an-
vända kaponjärsystemets upphofsman. Äfven var
han den förste, som föreslog, att större fäst-
ningar borde omges med en gördel af detache-
rade fästen, hvilken idé i våra dagar erhållit en
så storartad tillämpning. Nästan alla de grund-
drag, som karakterisera den nyare befästningskon-
sten, återfinnas i M:s förslag. Hans idéer kommo
ej till utförande i Frankrike. Men 16 år efter
hans död började Tyskland att efter de principer
M. framställt om- och tillbygga de flesta af sina
större fästningar.

2. Charles Forbes de Tryon, greve
de M., fransk statsman, f. 1810 i London, d. 13
mars 1870 i Paris, var son af greve René de
M. (brorson till M. 1), som 1792 emigrerade från
Frankrike, tog tjänst i engelska armén, återvände
till Frankrike 1815 och var fransk minister i Stock-
holm 1826—30. Den unge M. vistades äfven nå-
gon tid hos sin far i Stockholm och gjorde där be-

kantskap med oppositionschefen K. H. Ankar-
svärd, med hvilken han sedan i många år bref-
växlade. En samling bref från M. till Ankersvärd,
skrifna 1829—57, publicerades 1906 af C. Buren-
stam i "Revue d'histoire diplomatique". Efter
sin återkomst till Paris
blef han, vid blott
20 års ålder, en af de
mest framstående med-
arbetarna i den af
Lamennais 1830—31
ledda tidningen "L'a-
venir", som försva-
rade icke blott den
religiösa, utan äfven
den medborgerliga och
politiska friheten så-
som förenlig med ka-
tolicismen och påfve-
dömet. M., som efter
sin faders död, 1831,
ärft dennes pårsvärdighet, tog 1835 sitt inträde i
pärskammaren med ett lysande tal till tryckfrihe-
tens försvar (mot de s. k. Septemberlagarna) och
vann trots sin ungdom genast erkännande som en
af Frankrikes yppersta talare. Han hade emeller-
tid med sin vanliga eld kastat sig på studiet af
medeltidens historia, och frukten därpå blef *Vie de*
Sainte-Elisabeth de Hongrie (2 bd, 1836; 22:a
uppl. 1903), utmärkt lika mycket för praktfull re-
torisk stil som för brist på historisk kritik. Lik-
som han i denna bok försvarade helgonens under-
verk, kämpade han i pärskammaren för påfve-
dömet, kyrkan, munkordnarnas frihet och jesuiterna.
Sin ståndpunkt uttalade han en gång med de or-
den: "vi äro korsfararnas söner, och korsfararnas
söner skola aldrig ge vika för Voltaires söner".



Under andra franska republiken var M. led. först
af konstituerande och därefter af lagstiftande na-
tionalförsamlingen. Han talade där för expedition-
en till Rom och flera andra reaktionära åtgärder,
men äfven mot hvarje förslag att inskränka tryck-
friheten, hvilken alltid låg honom varmt om hjär-
tat. Hans oratoriska dueller med Victor Hugo, som
var yttersta vänsterns banerförare, väckte hela
Europas uppmärksamhet. Af hat mot yttersta vän-
stern närmade M. sig alltmör Louis Napoléon,
hvars statskupp han gillade, fastän han protest-
rade mot den förhatliga åtgärden att arrestera folk-
representanterna. Kejsaren var emellertid så nöjd
med M:s hållning under statskuppen, att han tillät
M:s inväljande i lagstiftande kåren 1852. Snart
återvände emellertid M. till oppositionen, och 1852
—56 var han den ende oppositionsmannen i lag-
stiftande kåren. Följden var den, att han icke om-
valdes vid de allmänna valen 1857, och därmed
var hans parlamentariska bana afslutad. Han fort-
for dock att göra opposition mot Napoleon III i
litteraturen, och för en artikel i tidskriften "Cor-
respondant" dömdes han till sex månaders fän-
gelse och 3,000 francs böter, ett straff, som kejsa-
ren efterskänkte. M., som 1851 valts till led. af
Franska akad., hade emellertid i många år fortsatt
sina studier af medeltidens historia. Resultatet af
dessa studier framlade han i sin stora historia om
benediktinorden, *Les moines d'Occident* (7 bd,
1860—77, omfattande tiden till Beda Venerabi-

; flera uppl.), hans hufvudarbete. Dessutom utgaf han under kejsardömet flera smärre politiska skrifter, i synnerhet om England, Polen (*Une nation en deuil*, 1861) och påfvedömet, samt skref en mängd artiklar i "Encyclopédie catholique" och "Correspondant". M:s samlade arbeten utgafvos 1861—68 i 9 bd, hans tal af hans måg de Meaux 1863 bd (2:a uppl. 1892). Se biogr. af M:e Craven (1873), Mrs. Oliphant (2 bd, 1892), Lecanuet (3 bd, 1895—1901) och de Meaux (1897).

1. O. A. B.* 2. E. W.
Montalivet [mä'talivä]. 1. Jean Pierre Bachasson, greve de M., fransk statsman, f. 1766 i Sarreguemines, d. 1823 i Lagrange (dep. Ardennes), blef redan vid 19 års ålder parlamentsråd i Grenoble. Han gjorde 1789 bekantskap med dåv. underlöjtnanten Napoléon Bonaparte, men deras vänskap bröts genom den ifver, hvarmed Bonaparte förfäktade sina exalteradt republikanska åsikter. Revolutionen beröfvade M. hans ämbete. Han gick då som frivillig in i armén och deltog i ett fälttåg uti Italien, men utnämndes 1795 till märke



och kallades, sedan Bonaparte 1799 blifvit Frankrikes härskare, till prefekt och 1806 till chef för öfver- och vägbbyggnadsstyrelsen (*directeur général des ponts et chaussées*). 1809 erhöll han inrikesministerportföljen, som han behöll ända till kejsardömet, 1814. Han var en af Napoleons dugligaste och färdigaste ministrar samt åtnjöt i högsta grad kejsarens förtroende. I sina memoarer kallar Napoleon honom "le ministre habile et honnête homme". Under början af restaurationen ledde M. tillbakadragenhets på sina egendomar, men 1819 kallades han till led. af pårskammaren, där han löt sig till det konstitutionella partiet.

2. Marthe Camille Bachasson, greve de M., den föregående son, fransk statsman, f. 1801 i Valence, d. 1880 i Paris, ärfde efter sin äldre broders död, 1824, pårsvärdigheten, men fick först vid 25 års ålder, 1826, börja deltaga i pårskammarens förhandlingar. Han slöt sig med ifver till det liberala partiet, blef efter julirevolutionen (1830) en af konung Ludvig Filips mest nitiska anhängare och utnämndes i nov. 1830 till inrikesminister. 13 mars 1831 utnämndes han till underinringsminister, men blef efter Casimir Périers död, 1832, åter inrikesminister, en plats, som han med ett par års afbrott behöll ända till ministären Molés all i mars 1839. Han utnämndes då till generalintendant för civilistan och kvarstod som sådan till Ludvig Filips fall, 1848. Det var under hans förvaltning af civilistan, som museet i Versailles urättades, museet i Louvre utvidgades, och slotten Fontainebleau, Pau och Saint-Cloud restaurerades. Han var motståndare till Guizots fördärliga politik och rådde, fastän förgäfv, konungen att lyssna efter för folkets rop på rösträttens utsträckning. Under den andra republiken (1848—52) och kej-

sardömet (1852—70) deltog M. icke i det politiska lifvet, men försvarade med kraft och talang Ludvig Filip och hans regering i skrifterna *Le roi Louis Philippe et la liste civile* (1851) och *Rien! Dix années de gouvernement parlementaire* (1862). Kejsardömet angrep han i *La confiscation sous l'empire* (1872). Efter kejsardömet fall öfvergick M. från det orleanistiska till det republikanska partiet och förklarade 1874 öppet republiken för den enda möjliga liberala regeringen i Frankrike. I "Journal des débats" bekämpade han 1877 ministären Broglies statsk uppsplaner och framhöll i *Un heureux coin de terre* (1878) den franska landbefolkningens fördelar af republiken. 1879 valdes M. till lifstids-senator.

1—2. E. W.
Montalte [mä'talt], Louis de, pseudonym för B. Pascal.

Montalto [mänta'tlā], släktnamn för påfven Sixtus V (se d. o.).

Montalván [mäntalva'n], Juan Pérez de, spansk skald, f. 1602 i Madrid, d. 1638, teol. doktor, anställd i inkvisitionsdomstolen, var ytterst produktiv och ådrog sig slutligen en sinnessjukdom genom öfveranstängning. M. var synnerligen populär och stod i nära vänskap med Lope de Vega, som skref ett mycket berömmande företal till M:s första dikt, *El Orfeo en lengua castellana* (1624). S. å. utkom en samling af 8 prosaberättelser, *Sucesos y prodigios* (många uppl.), hvarefter följde *La vida y purgatorio de San Patricio* (1627) samt med några års mellanrum en brokig samling, åtföljd af fyra komedier och två "autos sacramentales" under titel *Para todos, ejemplares morales, humanos y divinos, en que se tratan diversas ciencias, materias y facultades*. Denna publikation är ej fri från svulst och föranledde Quevedo att utge en skarp satirisk motskrift, "Papel satirico, en prosa y verso, contra el libro Para todos". Uti *Fama póstuma á la vida y muerte de Lope de Vega* (1636) gaf M. en mycket okritisk bild, full af smicker, af sin mästare. I sina dramatiska arbeten står emellertid M. högst, och många af hans komedier anses icke underlägsna en del af Lope de Vegas. Ur den rika produktionen anföras som de bästa: *Los amantes de Teruel*, hans bästa pjäs, ehuru *No hay vida como la honra* synes ha varit den populäraste, och vidare *El mariscal de Birón*, *La más constante mujer*, *Los deprecios en quien ama*, *La toquera vizcaina*, *Un castigo dos venganzas*, *Cumplir con su obligación*, *La doncella de labor*, *La Lindona de Galicia*, *El segundo Séneca en España*, *Don Juan de Austria*, *Gravedad en Villa-verde*, *Lo que son juicios del cielo* och *La mujer de Peribáñez*. I några stycken ha Rojas och Calderón medarbetat. M. författade äfven ett stort antal "romances", "quintillas", "redondillas" etc. Ett par band af hans komedier har utgifvits; öfriga arbeten finnas dels i "Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos" (bd 3), dels i Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles" (bd 14, 16, 23, 24, 33, 42, 45 o. 52).

Ad. H—n.
Montalvo [mänta'lvā], Luis Gálvez de, spansk skald, f. omkr. 1549 i prov. Málaga, d. omkr. 1591 på Sicilien, stod i vänskapförhållande till Cervantes och Lope de Vega, som berömmade omtala honom i sina arbeten, och var på sin tid mycket populär såväl för herderomaner (t. ex. *El*

Pastor de Filida, omväxlande vers och prosa, 1582, 1590 o. 1600) som för elegant lyrik. M. översatte bl. a. L. Tansillos "Le lacrime di San Pietro" (1587) och Tassos "Gerusalemme liberata". Ad. H.—n.

Montalvo [manta'lvå], García Ordoñez de l. García Rodríguez de, spansk romanförfattare, omkr. 1500, anses genom *Amadis de Gaula* ha skapat den spanska riddarromanen, som under 1500-talet fick så många efterföljare ända till "Don Quijote". M. erkänner själf, att hans "Amadis" delvis är en öfv. (antagligen efter ett förloradt franskt eller portugisiskt original), men romanen är den ryktbaraste och i stilistiskt hänseende den bästa af de s. k. "libros de caballeria". I en fortsättning, *Las Sergas de Esplandián*, har M. fullföljt historien om Amadis. Båda romanerna äro intagna i Rivadeneiras "Biblioteca de autores españoles" (bd 40). Ad. H.—n.

Montän. 1. Erik Vilhelm M., historiker, publicist, f. 14 sept. 1838 i Arboga, d. 23 sept. 1909 i Stockholm, blef 1856 student i Uppsala, där han 1868 aflade filos. kandidatexamen samt

1869 promoverades till filos. doktor (primus) och kallades till docent i statskunskap, hvarjämte han egnade sig med mycket nit åt studentkårens angelägenheter. Efter att 1875—76 ha upprätthållit adjunkturen i historia och statskunskap öfverflyttade han småningom sin verksamhet till huvudstaden. Vid 1876 och 1877 års riksdagar var



han anställd som sekreterare i konstitutionsutskottet, och sedan 1878 skref han i "Stockholms dagblad" regelmässigt under riksdagarna artiklar i konstitutionella, undervisnings- och kyrkofrågor. Hans förhoppning att erhålla den genom E. V. Svedelius' afgång lediga Skytteanska professuren gick om intet, men han hugnades 1882 med professors n. h. o. v. April 1884 inträdde han som ordf. i "Aftonbladets" styrelse, men öfvertog 1 okt. s. å. som huvudredaktör, efter V. Walldén, ledningen af "Stockholms dagblad" och innehade denna t. o. m. 30 juni 1895, hvarefter han kvarstod som led. af tidningens styrelse och som dess verkställande direktör till slutet af 1896. Som historisk författare framträdde M. med *Bidrag till Gustaf III:s historia, särskildt i konstitutionellt hänseende* (1869, doktorsspecimen) samt med åtskilliga uppsatser i Nordisk familjebok och tidskrifter, behandlande företrädesvis den gustavianska tiden. Med broschyren *Om universitetens reform: handlingar rörande adjunkt- och docentinstitutionernas ombildning* (1879) slog han ett slag för en förbättring af de yngre universitetsläraarnas ställning. M. utgaf "Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719" (7 bd, 1875—84, omfattande tiden 1719—34), enligt uppdrag af Riddarhusdirektionen, samt "Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805 af Johan

von Engeström" (med en lefnadsteckning af författaren, 1877), "Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof af Friherre Gustaf Johan Ehrensvärd" (2 bd, 1877—78; bd 1 i 2:a uppl. 1878) samt "Minnan och bref af Olof Wallqvist" (1878). M. samlade ett om utsökt smak vittnande stort och dyrbart bibliotek, hvaraf största delen (nära 12,000 n:r) 1912 såldes på auktion.

2. Karl Otto M., den föregående broder, jurist, tidningsman, f. 24 juni 1853 i Stockholm, blef student i Uppsala 1873, juris kandidat 1882, vice häradshöfding 1884, adjungerad led. i Svea hofrätt 1889 och assessor där 1892 samt var t. f. revisionssekreterare 1893—95. Efter sin broder öfvertog han 1 juli 1895 huvudredaktörskapet för "Stockholms dagblad", där han sedan 1880 varit medarbetare på de juridiska och ekonomiska områdena. 1901 utnämndes han till led. af de blandade domstolarna i Egypten och är sedan 1910 vicepresident vid den i Alexandria. Han var 1908—09 svenska statens sakförare ("agent") inför skiljedomstolen om sjögränsen mot Norge (se Grisbådarna). M. har af trycket utgivit bl. a. *Reformarbetet rörande det svenska rättgångsväsendet 1880—93* (1893), *Smärre juridiska uppsatser 1884—93* (s. å.) och *Blandade domstolarna i Egypten* (i "Tidsskrift för rättsvidenskab", 1908) samt lämnat bidrag till Nordisk familjebok.

Montana [manta'ne], officiellt förkortadt *Mont.*, en af de nordvästliga af Nord-Amerikas förenta stater, emellan 44° 26' och 49° n. br. samt emellan 104° och 116° v. lgd, begränsad i n. af Canada, i ö. af North och South Dakota, i s. af Wyoming och i v. af Idaho. Areal 379,607 kvkm. (hvaraf 2,060 kvkm. vatten). Större än Svealand och Norrland tillsammans, är M. den tredje till storleken af staterna. Den västra och södra delen af staten äro bergiga. I v. stryka Rocky mountains från s. ö. till n. v. med många parallella kedjor. Gränsen mot Idaho följer en sådan, hvars nordvästra del heter Bitter Root mountains (2,280 m.); östligare gå bl. a. Big Belt mountains (2,620 m.) och Grazy mountains (Grazy peak 3,407 m.) samt vid gränsen till Yellowstoneparken Madison, Gallatin- och Absarokabergen, som i Granite peak nå en höjd af 3,912 m., statens högsta punkt. Längre österut når nordligaste delen af Big Horn mountains (se d. o.) in i staten, medan norra och sydöstra M. är en kuperad slättbygd. I dalarna mellan Rocky mountains' parallellkedjor strömmar en mängd floder och ligga många sjöar, af hvilka den största är Flathead lake (860 m. ö. h.), som genom Flathead river afflyter till Columbias biflod Clark's river (se d. o.). Större delen af landet afvattnas emellertid i annan riktning, nämligen genom Missouri, som uppstår i sydvästra M. genom föreningen af tre källfloder, Jefferson, Madison och Gallatin, och från berglandet i v. mottager en mängd tillflöden, bl. a. Marios l. Bear river, och, från Wyoming, Yellowstone, som genomflyter M. i nordöstlig riktning och möter huvudfloden på statens östra gräns, 560 m. ö. h. Bergen bestå af kristalliniska och paleozoiska bergarter, i vissa, såsom i Absaroka- och Grazybergen, träffas äfven vulkaniska. Spår af forntida stark nedisning förekomma öfverallt, och några smärre glaciärer (den största 8 kvkm.) finnas i de högsta af Rocky mountains. Klimatet är under

verkan af den varma, torra chinookvinden från stilla hafvet mildare i västra delen än i den östra, är vintern i allmänhet är mycket kall, sommaren torr och het. Årstemperaturen varierar mellan $+3^{\circ}$ n. ö. och $+8^{\circ}$ i skyddade dalar bland bergen. På slätterna äro ytterligheterna under ett år ej sällan -40° och $+38^{\circ}$, i dalarna sällan större än -30° och $+32^{\circ}$ C. Under åren 1880—1907 voro de $+47$ (juli 1893 i Glendive vid Yellowstonefloden) och nära -53 (jan. 1885 i Poplar n. om Missouri). Nederbörden är ej stor: på gränsen mot N. Dakota 356 mm., i Helena 372 mm. Nära hälften af nederbörden faller under månaderna maj—aug. och på ett fåtal regndagar; öfver hufvud är torkan, som vissa år kan räcka i månader, jordbrukets största fara. Våldsamma snöstormar äro på slätterna vanliga under vintern (se Blizzard). De västra bergen äro täckta af täta barrskogar (*Pinus ponderosa*, *P. murrayana*, *Picea alba*, *Abies Douglasii*, *Ab. grandis*, hvilken i synnerhet förekommer i Bitter Root mountains), och endast de högsta topparna äro kala. Nordiska löfträd växa i bergsdalarna. Östra delen af M. är en kuperad högpräri (Rolling plains 560—1,500 m. ö. h.), hvilande på en krtformation. Dess flora består hufvudsakligen af gräs (buffelgräset *Bulbilis dactyloides* o. a.), men utefter floderna växa löfträd. Djurvärlden på prärien har, sedan buffeln försvunnit, inga andra karakteristiska djur än prärihunden och präriargen (*coyote*), harar, prärihönan och skallerormen. I bergen förekomma, ehuru mera sällsynt, björnar, vargar, lodjur och vildkattor.

Till följd af den ringa nederbörden kräver jordbruket i regel konstgjord bevattning, och såväl staten som unionsregeringen och bolag ha gjort vidsträckt anläggningar härför, och ännu större äro planerade. Ännu 1900 var blott 1,2 proc. af hela ytan uppödlad. Viktigast är odlingen af hafre (1910 4,6 mill. hl.) och hvete, som 1910 afkastade 3,7 mill. hl. (för 1911 beräknades skörden till 6,7 mill. hl.), därefter korn (1910 0,5 mill. hl.) och lin. Dessutom idkas fruktodling i stigande skala (1,5 mill. frukttrod) och odling af potatis. Majs förekommer däremot ej mycket. Af större betydelse är boskapsskötseln, för hvilken landet bättre passar, då prärierna äro goda betesmarker. M. eger flera får (1910 4,8 mill.) och producerar mera ull (nära 20 mill. kg. s. å.) än någon annan stat i unionen, och i fråga om nötkreatur (1910 922,000) öfverträffas det endast af Colorado och New Mexico. Äfven antalet hästar (1910 319,000) är större än i de flesta andra stater. — Emellertid har M:s viktigaste näringskälla hittills varit bergsbruket. Särskildt äro Big mountains rika på malmer af flera slag. Det är numera hela världens förmästa koppardistrikt; de viktigaste koppargrufvorna ligga i Silverbow, Broadwater, Jefferson och Beaverhead counties i statens sydvästra del. 1910 producerades i M. 128,200 ton koppar till värde af omkr. 35,95 mill. doll. Dessutom vunnos 2,9 mill. ton stenkol, hufvudsakligen från Bozemanfalten i sydvästra M., och 1,790 ton bly. Men M. har och guld och silver. Guldet upptäcktes 1852, och 1862 började ordentlig gruifdrift; därtill kommo 1864 fynden vid Helena och snart därefter upptäckten af de stora koppar-, guld- och silfvergångarna i Sil-

verbow creek vid Butte. 1880 steg produktionen till 4,7 mill. doll. och värderades 1910 till 3,72 mill. doll. guld (5,600 kg.) och 6,68 mill. i silver (382,000 kg.). Andra bergverksprodukter äro järn, zink, kalk- och sandsten samt safrer (vid Helena). Hela värdet af bergverksprodukterna var 1910 54,4 mill. doll. Industrien levererade 1905 varor till ett värde af 66,4 mill. doll. De viktigaste industrigrenarna äro kopparverk, blysmältverk och sågverk. Järnvägarna hade 1910 en längd af 7,565 km.; de viktigaste äro Chicago—Milwaukee—Pugetsundjärnvägen, Northern Pacificbanan och Great Northernbanan, som skära landet från ö. till v. — Befolkningen, som 1870 utgjorde 20,595 pers., var 1900 243,329 och 1910 376,053 pers. (1 inv. på 1 kvkm.), af hvilka s. å. 6,409 voro födda i Sverige. 1900 funnos 1,523 negrer eller mulatter, 1,739 kineser, 2,441 japaner och 11,343 indianer, de sistnämnde hufvudsakligen boende på reservationer (omkr. 30,000 kvkm.). De tillhöra mestadels stammarna sioux (crow, assiniboine, yanktonai), algonkin (svartfötter, cheyenne, grossventre, piegan) och salish (flatheads, kalispel, pend d'oreilles). — Skolväsendet står under uppsikt af statens, grefskapets och skoldistriktets ämbetsmän och uppehålls till stor del af fonder, bildade genom försäljning af land, som för ändamålet anslagits af kongressen. Folkskolorna skola vara öppna minst 3 månader af året och besökas minst lika lång tid af alla barn mellan 8 och 14 år. Statens undervisningsanstalter äro statsuniversitetet (1905, i Missoula), normalskolan i Dillon, landbruks- och tekniska skolan i Bozeman samt bergsskolan i Butte. Femton counties och tio städer hade 1908 en högre skola. — Folkrepresentationen, som samlas till ordinarie session i jan. hvarje udda år under högst 60 dagar, är delad i en senat med f. n. 29 ledamöter, valda för 4 år (1 för hvarje county) och ett representanthus med f. n. 80 medlemmar utsedda för 2 år. Guvernören utses för 4 år. I unionens kongress representeras M. af 2 senatorer och 2 representanter. — 1906 intogs i konstitutionen en lag om initiativ och referendum. M:s hufvudstad är Helena (se d. o.), men den största staden är Butte (se d. o.), som är centrum i kopparområdet. — M:s område ö. om Rocky mountains ingick i Louisiana-köpet (1803) och utgjorde därefter successivt en del af territorierna Missouri (1812), Nebraska (1854), Dakota (1861) och Idaho (1863); den västra delen ingick successivt i territorierna Oregon (1848), Washington (1853) och Idaho (1863). 1864 organiserades M. som särskildt territorium och upptogs 8 nov. 1889 som stat i unionen. J. F. N.

Montanaktier. Se Montanpapper.

Montanäri [män-], Geminiano, italiensk astronom, f. 1 juni 1633 i Modena, d. 13 okt. 1687, var först advokat, blef 1664 professor i matematik vid universitetet i Bologna och 1679 professor i astronomi och meteorologi vid universitetet i Padua. M., som publicerade och efterlämnade en mängd arbeten inom astronomi, matematik och fysik, är mest bekant genom upptäckten af ljusväxlingarna hos vissa föränderliga stjärnor, framför allt Algol. Se Variabla stjärnor. B—d.

Montánchez [mäntántsjes], kretsstad i spanska prov. Cáceres (Estremadura), vid foten af Sierra de

M., en västlig fortsättning af Sierra de Guadalupe. 4,747 inv. (1900). Handel med fläsk. J. F. N.

Montane'lli, Giuseppe, italiensk politiker, skriftställare, f. 1813 i Fucecchio i Toscana, d. där 17 juni 1862, blef 1840 juris professor i Pisa och snart en af ledarna för det revolutionära partiet i Toscana samt deltog 1848 i kampen mot österrikarna. Storhertig Leopold satte 27 okt. 1848 M. och Guerrazzi i spetsen för en ny ministär, och efter storhertigens flykt febr. 1849 utsågos M., Guerrazzi och förre justitieministern Mazzoni att fungera som ett regeringstriumvirat. Sedan Guerrazzi erhöillit diktatorisk myndighet (mars s. å.), sändes M. till Paris. 1859 återvände han till hemlandet, kämpade i den nationella kampen som frivillig och invaldes 1862 i italienska parlamentet. M:s märkligaste litterära arbete är *Memorie sull' Italia e specialmente sulla Toscana 1814—50* (2 bd, 1853—55). Som skönlitterär skriftställare skref han bl. a. för fru Ristori tragedien *Camma* (1857).

Montañés [mántanje's], Juan Martinez, spansk skulptör och arkitekt, f. i Alcalá la Real, d. 1649, fick sin utbildning hos Pablo de Rojas i Granada, hvareifrån han dock tidigt flyttade till Sevilla, där han utöfvade storartad verksamhet, i synnerhet på träskulpturens område, och utbildade många lärjungar, bland hvilka den förnämste var Alonso Cano (se d. o.). M:s arbeten, hufvudsakli-



Madonna med barnet, träskulptur (med målning på guldgrund) af J. M. Montañés. (Sevillas museum)

gen altaren med målade bilder i kroppsstorlek, utmärkas för stor formkönhet, stilens renhet och känslans djup. Det äldsta af hans arbeten är *Jesus-barnet* från 1607 i katedralen i Sevilla, där äfven den ädlaste och mest berömda af hans skapelser,

Concepción, finnes förutom många andra, såsom *San Cristobal*, *San Pedro Alcántara*, *La Virgen y San José*, *Santa Clara* etc. Universitetskyrkan och flera andra kyrkor i Sevilla har M. prydt med bilder af *Johannes döparen*, *evangelisten Johannes m. fl.*, och i Sevillas museum finnes hans mycket berömda *Madonna med barnet* (se fig.). I trakten af Sevilla finnas många af M:s arbeten, i synnerhet i klostret San Jeronimo i Santiponce och i kartusianklostret Santa Maria de las Cuevas, där ett krucifix med bilder i naturlig storlek af spanjorerna skattas som ett af M:s yppersta verk. Ad. H.—n.

Montanin, kem., en 1—2-procentig lösning af kiselfluorvätesyra, H₂SiF₆, hvilken användes som antiseptikum emot mögelsvampens utbredning på vägar. H. E.

Montani'ster, anhängare af en kristen sekt, som har sitt namn efter frygern Montanus och äfven benämnas katafryger. Denne uppträdde sannolikt omkr. 156 (kronologien omtvistad) i byn Ardaban vid Frygiens östra gräns och förkunnade annalkandet af yttersta domen och det himmelska Jerusalem, som skulle nedkomma vid de närbelägna orterna Pepuza och Thymion. Den från sin ursprungliga renhet affallna kyrkan skulle före domen reformeras genom en allmän andeutgjutelse; i st. f. de fasta ämbetena skulle man återfå andens nådegåvor, karismerna, framför allt profetians. Montanus betecknade sig själf som den Helige andes viljelösa verktyg; han försatte sig i extas; genom hans mun talade parakleten (Joh. 16: 12 ff.) i första person; ja, i honom hade Fadern själf kommit till människorna. Han förkunnade nu sträng askes och kyrkotukt som väg till räddning undan domen. Till honom slöto sig många kristna, *katafrygerna*, äfven kvinnor, bland hvilka Prisca och Maximilla hade fått profetians gåfva och täflade med Montanus i inflytande. Vandrarpredikanter utsändes, och rörelsen utbreddes sig vida. Då den emellertid var starkt uppblandad med hedniska frygiska element och hotade att störta kyrkan i anarki, kom oppositionen från den kyrkliga organisationens sida. Mellan 160 och 170 höllos mot montanismen de första synoderna i kyrkans historia; disputationer och skriftlig polemik följde. Sedan Montanus och Prisca och slutligen äfven Maximilla 179 dött, kom 180—200 montanismens utträngande ur kyrkan. Den organiserade sig nu som en egen kyrka, bortskar en del hedniska utväxter och koncentrerade sin uppgift till att vara bärare af den urkristna strängheten på askesens och kyrkotuktens område. I denna form vann montanismen Tertullianus. Den förtlefde i Mindre Asien, till dess Konstantin ingrep mot den (300-talet), i Afrika in på 400-talet, då Augustinus återförde dess rester till storkyrkan. Montanismens utsöndring ur kyrkan blef af största betydelse för dennas utveckling. De urkristna parusi-förhoppningarna tillbakaträngdes, och man började anpassa sig efter världen. Den urkristna profetian, den viktigaste af karismata, bortstöttes, och i stället trädde biskopsämbetet och synoderna som kyrkans ryggrad. Den urkristna kyrkotukten utbyttes definitivt mot den katolska. Montanismens försök att hejda den grekiska spekulationens inträngande i kristendomen bidrog blott att påskynda kyrkans hellenisering. Men montanismens utsöndring betydde ock kristendomens räddning

från att upplösas i asiatisk religionssynkretism och orientalisk asketism. Katoliseringprocessen påskyndades genom montanismens afvisande, men kristendomens egenart bevarades under det hårda skapet. Litt.: N. Bonwetsch, "Geschichte des montanismus" (1881), G. Salmon, "Montanus" (i Murrays "Dictionary of christian biography", 1911), H. J. Lawler, "The phrygian heresy" (i "Journal of Theological studies", 1908), och Hj. Holmquist, "Gamla kyrkans historia" (1907). Hj. H.-t.

Montanit, *miner.*, en jordartad förvittringsprodukt af tetradymit från Montana (Nord-Carolina), af sammansättningen $\text{Bi}_2\text{TeO}_6 + 2\text{H}_2\text{O}$, d. v. s. innehållande vismut och tellur. A. Hng.

Montanpapper, Montanvärdens, Montanaktier (ty. *montanpapiere*, *montanwerte*, af lat. *montanus*, bergs-), *hand.*, gruf- och bergverks-papper, -aktier. A. W. son M.

Montanus, sektstiftare. Se Montanism.

Montanvärdens. Se Montanpapper.

Montargis [mätar[i], stad i franska dep. Loiret (Orléanais), vid Paris—Lyon—Medelhafsbanan samt föreningen af Orléans-, Briare- och Loingkanalerna. 11,038 inv. (1906). Bibliotek och museum; collégies [för gossar och flickor]. Tillverkning af gummivaror, vagnar, artificiella gödselmedel m. m. Lämningar återstå af ett gammalt, stort slott, som före Fontainebleau var ett så omtyckt kungligt residens, att det kallades "Berceau des enfans de France". (J. F. N.)

Montataire [mätatär], stad i franska dep. Oise (Ile-de-France), vid Thérain, nära dess förenig med Oise, och vid nordbanan. 6,539 inv. (1901). Stort järnverk. J. F. N.

Montauban [mätåbå'], hufvudstad i franska dep. Tarn-et-Garonne (Guienne), ligger på högra stranden af Tarn och vid järnvägen emellan Bordeaux och Toulouse samt är genom en märklig stenbro från 1300-talet förenadt med förstaden Ville-Bourbon. 16,813 inv. (1906; som kommun 28,688), hvaraf omkr. $\frac{1}{4}$ protestanter. Biskopsäte. Katolskt prästseminarium, reformert teologisk fakultet (sedan 1598), det kalvinistiska prästerskapets enda läroanstalt i Frankrike, två lyceer, lärar- och lärarinneseminarium, yrkesskola, arkeologiskt museum, stadsbibliotek (omkr. 30,000 bd) och departementsarkiv. Siden- och ullspinnerier, tillverkning af kläde, möbeltyger, halmhattar m. m. Betydande handel. Målaren Ingres, som var född i M., testamenterade åtskilliga af sina taflor till staden (nu förvarade i stadshuset), och ett monument restes där åt honom 1871. — På stadens plats fanns sedan 700-talet ett benediktinkloster. M. anlades under förra hälften af 1100-talet och blef 1317 biskopsäte. 1560 omfattade stadens överhetspersoner protestantismen. Tio år senare blef M. en af hugenoternas "säkerhetsplatser" och bildade en liten oberoende republik. Förgäfves belägradt af Ludvig XIII 1621, gaf det sig först efter La Rochelles fall, 1629, hvarefter dess fästningsverk förstördes. (J. F. N.)

Montauban [mätåbå'], Charles Guillaume Marie Cousin-M. Se Cousin-Montauban.

Moñtaüer spitz, udden innaför Weichselns och Nogats sammanflöde. På M. anlade Gustaf II Adolf i sept. 1626 ett stjärnverk och slog där en bro

öfver Weichsel. Befästningen utvidgades och förstärktes 1627 och 1628, men skadades 1629 af högvatten. Den hann dock repareras, så att anfall i juli af de kejserlige kunde tillbakavisas. Efter stilståndet fick befästningen förfalla, men Stenbock lät från 1655—57 genom ingenjör A. Loffman iståndsätta densamma. I aug. 1659 utrymdes och raserades befästningen af svenskarna. L. W. son M.

Mont-aux-Sources [mät å sörs], en bland de största höjderna i Syd-Afrika (Drakbergen), på gränsen mellan Basutoland, Natal och Oranjerodskolonien. 3,350 m. Där ha Tugela, Oranje, Caledon m. fl. sina källor.

Montavon [-afän]. Se Montafon.

Mont-Avrion [mätavrä'], befäst höjd ö. om Paris, spelade en roll vid Paris' belägring 1870—71 och besattes 29 dec. 1870 af tyskarna.

Montbard [mälbar], stad i franska dep. Côte-d'Or (Bourgogne), mellan Brenne- och Bourgognekanalen. 3,490 inv. (1901). Där föddes naturforskarna Buffon (staty 1865) och Daubenton samt skulptören Eug. Guillaume. J. F. N.

Montbéliard [mäbeliär], ty. *Mömpelgard* l. *Mümpelgard*, stad i franska dep. Doubs (Franche-Comté), vid Rhône—Rhenkanalen, Lisaines och Allaines sammanflöde och järnvägen Mülhausen—Lyon. 8,723 inv. (1906; som kommun 10,455), till större delen lutheraner. Grefvarnas af M. gamla slott användes nu som kasern. Ett par torn i detsamma härröra från 1425 och 1594. Tillverkning af ur och urfjädrar, eggjärn, järntråd samt bomullsväfnader. Protestantiskt lärarseminarium, arkiv, arkeologiskt museum. Statyer af Cuvier, som var född i M., och öfverste Denfert-Rochereau, försvararen af Belfort 1870—71. M. blef under 1000-talet hufvudstad i ett grefskap, som utgjorde en del af konungariket Burgund, senare af Tyska riket. 1397—1793 hörde det till Württemberg under fransk öfverhöghet och afträdde 1801 till Frankrike, som 1793 bemäktigt sig detsamma. Kring M. utkämpades 15—17 jan. 1871 en del af det slag, som vanligen benämnas efter floden Lisaine (se d. o.). Som Lisainelinjens stödpunkt och för spärrendet af Trouée de Belfort (se Belfort 2, sp. 1246) är M. befäst. I n. ö. ligga fort la Chaux och batterie du Parc på behärskande höjder, bakom Lisaine har ett batteri byggts på det forna citadellets plats, och i s. v. ligger fort Mont Bart, som med sina annexverk spärrar Doubsdefilén och ansluter till Lomontbefästningarna (se d. o.). (J. F. N. L. W. son M.)

Mont Blanc [mäblå'; "hvita berget"], Alpernas och Europas högsta berg, 4,810 m., ligger på gränsen emellan franska dep. Haute-Savoie och italienska prov. Turin, på vattenskillnaden emellan Rhône och Pos flodområden. Med sin omgifning bildar det ett särskildt massiv i form af en trapets af 50 km. längd och i medeltal 15 km. bredd samt begränsas i n. v. af Chamonixdalen (Arves floddal), i s. ö. af dalarna Allée Blanche och Val de Ferret, som genomflytas af kallfloder till Dora Baltea, och i n. ö. af Val Ferrex. Massivet består af en kärna af protogin (ett slags granit, sammansatt af fältspat, glimmer och talk), omgifven af gnejs och glimmerskiffer. Af de särskilda bergstopparna, som äro än afrundade (*dômes*), än spetsiga (*aiguilles*), må nämnas följande i ordning söderifrån:

Aiguille de Tré-la-Tête l. Petit Mont Blanc (3,932 m.), Mont Blanc l. Bosses du dromadaire (4,810 m.), Dôme du gouter (4,331 m.), Aiguille de Bionnassay (4,066 m.), Mont maudit (4,471 m.), Aiguille du géant (4,014 m.), Grandes Jorasses (4,206 m.), Aig. de Charmoz (3,442 m.), Aig. verte (4,127 m.). Kamhöjden nedgår endast vid yttersta ändarna under 3,300 m., och öfver densamma föra besvärliga, ofta farliga stigar, såsom Col du géant (3,362 m.), Col de Miage (3,376 m.) och Col d'Argentière (3,520 m.). Omkr. 30 glaciärer finnas, af hvilka de största äro: Glacier de Saleinoz i n., Glacier d'Argentière, Gl. du géant, Gl. de Leschaux och Gl. de Taléfre,



Mer de glace på Mont Blanc.

hvilka tre förena sig och bilda Mer de glace (se fig.), samt Gl. des Bossons, alla på västra sidan, Glacier de Miage i s. samt Gl. de la Brenva och Gl. des Grandes Jorasses i ö. Deras vatten flyter genom Arve, Trient, Dranse och Isère till Rhône, genom Dora Baltea till Po. — Sedan föraren J. Balmat först ensam (1786), därefter tillsammans med naturforskaren H. B. de Saussure m. fl. (1787) bestigit berget, företagas bergsstigningar nu rätt ofta, äfven af damer. Såsom nattkvarter för de bergbestigare, som utgå från Chamonix (se d. o., med bild af Mont Blanc från Chamonixdalen), tjänar ett litet värds-hus vid Grands Mulets, en ö i Glacier des Bossons, hvarifrån högsta spetsen (Le monarque) nås på 6—8 timmar. Äfven utgå turisterna ofta från Courmayeur (Cormaggiore) vid Dora Baltea samt färdas då öfver Col du géant och på sidan af Mont maudit. Från den snöhöljda toppen erbjuder sig en hänförande utsikt öfver delar af Italien, Frankrike och Schweiz (inalles omkr. 200,000 kvkm.). I v. kan man se ända till Lyon, i n. till Schwarzwald. Sedan 1905 bygges en elektrisk kuggstångsbana (38 km. lång) från Le Fayet (vid S:t Gervais) till den 3,840 m. höga Aiguille de gouter (4 km. n. v. om M.). På M. finnas två meteorologiska observatorier, det ena (på 4,365 m. höjd) anlagdt 1890, det andra på själfva toppen 1892 (af P. Janssen, se d. o.). 1898 förenades de till en institution. Jfr Meteorologiska stationer (sp. 282). (J. F. N.)

Montblanch [māntbla'nk], stad i spanska prov. Tarragona (Katalonien) i en fruktbar dal vid kustfloden Francoli. 5,243 inv. (1900). N. v. om M.

ruiner efter klostret Poblet med de aragoniska konungarnas gravar.

Montbre'tia, bot. Se Tritonia.

Montbrison [mābrīšā'], stad i franska dep. Loire (Lyonnais), vid Loires biflod Vizey och järnvägen till S:t Etienne, 35 km. från denna stad. 6,564 inv. (1906). Lärar- och prästseminarium, arkeologiskt museum. M. är en osund stad med smala gator och har i allmänhet ett tarfligt yttre. Vid flodstranden finnas tre gamla kalla mineralkällor. M. var förr huvudstad i landskapet Forez och till 1856 i dep. Loire. (J. F. N.)

Montcalm [māka'lm], berg i Pyrenéerna, inom franska dep. Ariège, nära spanska gränsen. 3,080 m.

Montcalm de Saint-Veran [māka'lm də sā verā'], Louis Joseph, markis de M., fransk krigare, f. 1712, d. 1759, tjänade som infanteriofverste i Österrikiska tronföljdskriget (1742—48) och blef 1749 kavalleriofverste.

Han hade lärt sig inse vissa svagheter i den franska krigföringen och inlämnade ett memorial därom. 1756 blef han som "maréchal de camp" öfverbefälhavare i Canada. Under nära fyra år lyckades han hålla de engelska trupperna stängna och vann flera framgångar, liksom han och sökte hindra sina indianska bundsförvanters grymhet. Men han lämnades i sticket af den dåliga kolonialförvaltningen. 1759 försvarade han Quebec mot general Wolfe. Under Wolfes stormningsanfall mot Abrahamshöjderna utanför staden, hvilket afgjorde dess öde, sårades M. dödligt liksom sin segrande motståndare samt afled 13 sept. Ett gemensamt monument öfver de bägge hjältarna restes på slagfältet vid Quebec 1827. Bland den ganska rika litteraturen om M. må nämnas F. Parkman, "M. and Wolfe" (2 bd, 1884—86), och F. Martin, "Marquis de M." (4:e uppl. 1898).

Montcassel [mākasā'l]. Se Cassel.

Montceau-les-Mines [māsā lā mī'n], stad i franska dep. Saône-et-Loire (Bourgogne) vid Canal-du-centre. 9,701 inv. (1906; som kommun 26,305). Stenkolsgruivor, en kopparhytta, textilindustri och maskinverksstäder. (J. F. N.)

Mont-Cenis [māsoni], pass på gränsen emellan franska dep. Savoie och italienska prov. Turin, emellan Arcs och Dora Riparias dalar, bildar gräns emellan Kottiska och Grajiska alperna och består af en 8 km. lång, vågformig högszlätt, öfver hvilken går en sedan äldsta tider bekant alpväg. Napoleon I lät 1802—10 anlägga en utmärkt konsväg, med en passhöjd af 2,098 m. Efter öppnandet af den af Grattoni, Sommeiller och Grandis byggda Mont-Cenis-tunneln (på järnvägslinjen Lyon—Chambéry—Turin), hvilken genombryter Col de Fréjus 27 km. s. v. om passhöjden, har trafiken på Mont-Cenis-vägen nästan upphört. Tunneln borrades 1857—70 och öppnades för trafik 1871 efter att ha kostat närmare 75 mill. frcs.



Längden utgör 12,489 m., bredden 8 m. och höjden 6 m. Dess norra mynning, vid Modane, ligger 1,159 m. och dess södra, vid Bardonecchia, 1,291



m. ö. h. S. v. om det egentliga M. ligger Lilla M. (2,184 m. eller 2,201 m.), som leder från huvudpasset till Etachedalen på franska sidan och så till Bramans i Arcdalen. Det anses af somliga ha begagnats af Hannibal. (J. F. N.)

Montchanin-les-Mines [mãʃanã' læ mi'n], stad i franska dep. Saône-et-Loire (Bourgogne), vid Canal-du-centre. 3,729 inv. (1901). Stenkolsgruvor. J. F. N.

Montclair [mãntklãʃ], stad i nordamerikanska staten New Jersey, 8 km. n. n. v. om Newark. 16,851 inv. (1906). Statens normalskola, en "academy" och offentligt bibliotek. M. blef stad 1894.

Montcontour [mãkãtõr]. Se Moncontour.

Mont Dauphin [mã dãfã'], fäste i franska dep. Hautes-Alpes (Dauphiné), spärrar de i Durancedalen utmynnande vägarna från Col Traversette, Col d'Agnello, Col noir och Ubaye-dalen. Det gamla på en brant klippa liggande fästet har nyligen utvidgats och förstärkts. L. W. son M.

Mont-de-Marsan [mã dã marsã'], huvudstad i franska dep. Landes (Gascogne), vid Adours biflod Midouze och järnvägen emellan Bagnères de Bigorre och Bordeaux. 9,059 inv. (1906). Lycée, lärarinneseminarium, bibliotek, museum. Sägverk; tillverkning af terpentin och harts. J. F. N.

Montdidier [mãdidie], arrondissemangshuvudstad i franska dep. Somme (Picardie), vid Don och nordbanan. 4,159 inv. (1906). Garverier och tillverkning af zinkhvitt. Staty af A. A. Parmentier (1737—1813), med hvars namn är förbunden början till potatisodlingen i Frankrike. J. F. N.

Mont Dore [mã dãr], berg. Se Dore 1. I en målerisk dal af detta berg, nära Dordognes källa, ligger på 1,050 m. höjd badorten Bains de M. (Mont-Dore-les-bains), med flera varma (42—47° C.) alkaliska källor, som hälla natronbikarbonat, klornatrium och svafvelsyradt natron. De förete en rätt stor likhet med källorna

i Ems och besökas af bröstsjuka och paralytiska patienter. Säsong juni—25 sept. Frekvens 8—9 tusen kurgäster. Ln.

Monte [mã'nte], it., berg. — M. Amiata. Se Apenninerna. — M. argentario [ardʃentãriã]. Se Orbetello. — M. Calvo [ka'lvã]. Se Gargano. — M. Cavo [kãvã]. Se Albano-bergen. — M. Celio [tjeliã]. Se Cælius mons. — M. Cenere [tje-]. Se Cenere. — M. Cervati [tjer-]. Se Apenninerna. — M. Cervino [tjervinã]. Se Matterhorn. — M. Cevedåle [tje-]. Se Ortleralperna. — M. Cimino [tjiminã]. Se Cimino. — M. Cimone [tjimã-]. Se Apenninerna. — M. Circello [tjirtje'llã]. Se Circeo. — M. Conto [kãntã]. Se Conto. — M. Corno [kã'rnã]. Se Gran Sasso d'Italia. — M. Cridola [kridã-]. Se Cridola. — M. Cristallo [krista'llã]. Se Cristallo. — M. di Pënia. Se Marmolata. — M. Falterona [-rãna]. Se Falterona. — M. Gargano [-nã]. Se Gargano. — M. Generoso [djenerãsã]. Se Generoso. — M. Genaro [djennãrã]. Se Lucretilis. — M. Gibello [dijbe'llã]. Se Etna. — M. Legnone [lenjãne]. Se Legnone. — M. Leone [-ãne]. Se Lepontiska alperna. — M. maggiore [maddjãre]. Se Karst. — M. Marsicano [-kanã]. Se Apenninerna. — M. Ma'ssico [-kã]. Se Massico. — M. nero [-rã]. Se Kefallenia. — M. Pera'lba. Se Karniska alperna. — M. Petroso [-trãsã]. Se Meta, La. — M. Pollino [pãllinã]. Se Apenninerna. — M. rosa [rãsa]. Se särskild artikel om d. o. — M. San Angelo [ã'ndjelã]. Se Apenninerna. — M. San Felice [-litje]. Se Circeo. — M. San Nicola [-kãlã]. Se Epomea. — M. Santo [-tã]. Se Athos. — M. Sant'Oreste. Se Soracte. — M. Sila. Se Apenninerna. — M. Solaro [sãlãrã]. Se Capri. — M. Soratte [sã-]. Se Apenninerna och Soracte. — M. Ste'lvio [-viã]. Se Stilfserjoch. — M. Velino [-nã]. Se Apenninerna. — M. Viglio [vi'ljã]. Se Apenninerna. — M. Viso [visã]. Se särskild artikel om d. o. — M. Vittore [-tãre]. Se Apenninerna. — M. Vulture [vo'ltore]. Se särskild art. om d. o.

Monte [mã'nte], del, släktnamn för påven Julius III (se d. o.).

Mo'nte, Philippus de (Philippe Mons), nederländsk tonsättare, f. 1521 i Mecheln, d. 1603 i Wien, vistades en tid i Italien, anställdes 1555 vid konungens af England kapell och blef 1568 kapellmästare vid kejserliga hofvet i Wien. Han var högt ansedd som kompositör af en mängd massor, motetter och madrigaler. Biogr. af G. van Doorflaer (1895). E. F.—t.

Montebello [mãntebe'llã]. 1. By med 2,119 inv. (1901) i italienska prov. Pavia, 8 km. ö. om Voghera, vid vägen till Piacenza, i ett smalt pass emellan Po och ett utsprång af Apenninerna. General Lannes med 8,000 fransmän överfölls där 9 juni 1800 af 12,000 österrikare under Ott och trängdes tillbaka. Kåren Victors ankomst afgjorde slaget till fransmännens fördel. 1804 fick Lannes titeln hertig af M. — I närheten af M. blef österrikiska

kåren Stadion 20 maj 1859 slagen af franska divisionen Forey. Båda striderna uppkallas äfven efter den närbelägna orten Casteggio. — 2. (Montebello) Stort slott uti italienska prov. Milano (kretsen Monza), där Bonaparte 1797 tre månader hade sitt högkvarter och de underhandlingar fördes, som ledde till freden i Campo Formio. — 3. Köping uti italienska prov. Vicenza vid Aldego och järnvägen Vicenza—Verona. 4,563 inv. (1901). I nov. 1796 hade fransmännen under Masséna och Augereau där en strid med österrikkarna under Alvinczy. 1805 kämpade Masséna där mot ärkehertig Karl. 1. C. O. N. 2—3. (J. F. N.)

Montebello, de, hertig-, markis- och grefvetitel inom den franska släkten Lannes (se d. o.). Marskalk Jean Lannes upphöjdes 1809 af Napoleon I till hertig af M. Titeln hertig de M. bars äfven af marskalkens äldste son, Napoléon Auguste Lannes, f. 1801, d. 1874, som på 1830-talet var franskt sändebud efter hvartannat i Köpenhamn, Berlin, Bern och Neapel samt 1839 var utrikes- och 1847—48 marin- och kolonialminister. Han var 1858—64 fransk ambassadör i Petersburg och blef 1864 senator. Hans son, Gustave Louis Lannes, markis de M., f. 1838, d. 1907, inträdde på diplomatbanan 1858, var 1882—86 sändebud i Bruxelles, 1886—91 ambassadör i Konstantinopel och bidrog som ambassadör i Petersburg 1891—1902 verksamt att främja den fransk-ryska vänskapen. — En yngre son till marskalken, Gustave Olivier Lannes, greve de M., f. 1804, d. 1875, utmärkte sig som kavaleriofficer i Algeriet, blef 1855 divisionsgeneral, var 1862—64 befälhavare öfver de franska trupperna i Rom och 1865—69 chef för gardets kavaleridivision samt blef 1867 senator.

Montebelluna [māntebellōna], distriktshufvudstad i italienska prov. Treviso (Venezia), vid järnvägen Padua—M. 1,492 inv. (1901; som kommun 10,053). Sidenfabrikation. J. F. N.

Monte Carlo [mānte kārål]. Se Monaco.

Monte Cassino [mānte kassinā], benediktinkloster i italienska prov. Caserta, grundlagt 529 af den hel. Benedikt af Nursia (se denne). Det

snarare bilden af ett stort befäst medeltidsslott än af ett kloster. Från den närbelägna staden Cassino (l. San Germano), med omkr. 10,000 inv. och flera ruiner af den romerska staden *Casinum*, järnvägsstation på linjen Rom—Neapel, leder till klostret en slingrande, ganska bekväm körväg. Utsikten från klostret, i synnerhet från "la loggia del paradiso" ovanför klostergårdens hvalfgångar, är en bland de präktigaste i Italien. I arkitektoniskt hänseende märkvärdiga äro den tredubbla klostergården (omgifven af lätta arkader; se fig.), "Benedikts torn", hvars rum äro smyckade med fresker af tyska målare af Beuron-skolan, samt den ej stilrena, men öfverdådigt praktfulla kyrkan, som byggdes 1637—1727. Af betydande värde äro arkivet, som innehåller 1,380 manuskript (hvaribland Rufinus' öfv. af Origenes' kommentar till Romarbrevet, en intressant och egenartad handskrift af Prudentius, en Dantehandskrift från 1300-talet m. m.), 90,000 bullor, bref från konungar och furstar samt handlingar rörande klostret, bland dem 40,000 på pergament. Äfven biblioteket (omkr. 47,000 volymer) är högst dyrbart. Klostret har eget tryckeri och fotografisk ateljé. Där finnas och post, telegraf och apotek. — M. är Västerlandets äldsta, största och ryktbaraste kloster. Det förstördes redan 589 af en langobardisk hertig af Benevento. 710 upbyggdes klostret för andra gången och steg, därigenom att dess munkar samvetsgrant uppfyllde Benedikts föreskrift: *ora et labora* ("bed och arbete"), snart till oerhördt anseende. Pippin den lilles bröder Karlman af Austrasien var munk där, likaså langobardkonungen Rachis (från 749). Karl den store utnämnde abboten till "Romerska rikets kansler" och besökte där Paulus Diaconus. Sarasenerna förstörde klostret 884. Det återuppbyggdes, men sköflades åter 1030 af normanderna. Sin glansperiod hade det under abboten Desiderius (från 1058), en fursteson från Benevento, som slutligen blef påfve under namn af Viktor III. Som abbot gjorde han bl. a. sitt kloster till medelpunkt för Italiens guldsmedskonst. Ännu i dag vittna inskrifterna på de bronsdörrar till kyrkan, hvilka Desiderius lät förfärdiga i Konstantinopel, om M:s dåv. rikedom och makt. I 1100-talets politiska strider förvandlades klostret till en fästning, och först Innocentius III återförde munkarna till deras plikt. Men striden mellan guelfer och ghibelliner bragte åter klostret på förfall. Julius II återgaf det 1504 dess betydelse genom att betrygga dess inkomster. Men dess rikedom minskades åter genom processer och indragningar samt genom fransmännens brandskattning 1799, då främlingarna eldade med dyrbara handskrifter och bl. a. förstörde det sista kvarvarande bladet af Benedikts egenhändigt skrifna klosterregler. 1866 indrogs klostret, i likhet med alla andra dylika italienska institutioner, till staten, och det är nu ett "nationalmonument". Emellertid äro förvaltningen och vården öfverlämnade åt det trettiofå munkar, som ännu finnas där, till stor del sysselsatta med undervisningen i "il collegio", ett fullständigt läroverk, som har omkr. 250 lärjungar. Abboten, som förr bar titeln "förste baron af konungariket Neapel", utöfvar ännu biskopsmyndighet öfver det kringliggande stiftet. Litt. bl. a.: Tosti, "Storia della badia di M." (1841—43; ny uppl. 1888 ff.), A. Caravita,



Del af klostergården i Monte Cassino.

ligger på ett tämligen högt, enstaka berg af samma namn öfver Kampaniska slätten och företer nedifrån

"Codici e le arti a M." (1870), Rickenbach, "M. C." (1884), G. Clausse, "Les origines bénédictines" (1899) och O. Kæmmel, "Herbstbilder aus Italien" (1890). J. C.

Montecatini [māntekati'ni], två mycket besökta badorter i italienska landskapet Toscana. 1. M. di Val di Cecina, prov. Pisa, 10 km. v. om Volterra, 1,169 inv. (1901), har koppargruvor, som bearbetats sedan 1400-talet, och två koksaltkällor med en temp. af 26° C. — 2. M. di Val di Nievole, prov. Lucca i Nievole dalen vid järnvägen mellan Lucca och Pistoja, 24 km. n. ö. om staden Lucca. 621 inv. (1901; som kommun 8,748). Badorten har 10 koksaltkällor (med en temperatur af 20—31° C.). I det närbelägna Monsummano (se d. o.) finnas naturliga ångbad (27—35° C.) i Grotta Giusti. M. är en af Italiens mest besökta badorter, i synnerhet för reumatism (omkr. 35,000 kurgäster). På höjden ovanför M. blefvo de florentinske guelferna 29 aug. 1315 slagna af Uguccone della Faggiuola, den ghibellinske podestån i Pisa och Lucca. Ln.

Monte Compatri [mā'nte kām-]. Se Labici.

Monte Cristo [mā'nte kri'stā], en liten, till italienska prov. Livorno hörande ö, 45 km. s. om Elba, nu obebodd och endast tillfälligtvis besökt af fiskare. 10,4 kvkm. 648 m. hög. Ön är allmänt bekant genom A. Dumas' roman "Le comte de Monte Cristo". (J. F. N.)

Montecuccoli [mānteko'kkāli], Raimondo, grefve, tysk riksfurst, hertig af Melfi, italiensk krigare, österrikisk fältmarskalk, f. 21 febr. 1609 på slottet Montecuccolo i Modena, d. 16 okt. 1680 i Linz, gjorde som

simpel musketerare fälttåg i Tyskland, Flandern och Holland samt tillhörde 1629—31 Tillys armé, hvarunder han blef svårt sårad vid Breitenfeld (7 sept. 1631). För Gustaf II Adolf hyste han den största beundran och besöjde hans död i ett ode. 1634 tog han berömlig del i slaget vid Nördlingen och 1635 i stormningen



af Kaiserslautern, hvarefter han blef öfverste vid ett kyrassärregemente. 1636 kämpade han vid Wittstock och 1637 i Pommern. I träffningen vid Melnik i Böhmen 1639 blef han tillfångatagen af svenskarna och hölls internerad dels i Stettin, dels i Weimar till juni 1642, då han utväxlades mot öfverste Slang. S. å. öfverföll han denne vid Tropau och tillintetgjorde hans trupper, till följd hvaraf svenskarna måste upphäjva belägringen af Brieg. 1643—44 var M. i hertigens af Modena tjänst som kavallerigeneral, men återvände 1644 till Tyskland samt skyddade Gallas återtag från Magdeburg ända till Böhmen. Han organiserade därefter en 5,000 man stark arméafdelning i Schlesien och deltog i återstoden af Trettioåriga kriget förnämligast i Böhmen. Sedermera var M. led. af hofkrigsrådet i Wien och användes i diplomatiska beskickningar, t. ex. till Sverige (1654) och som kejsarens am-

bassadör hos drottning Kristina på hennes resa till Rom (1655). 1658 fick han, utnämnd till fältmarskalk, befälet öfver den kejserliga armé, som understödde Danmark i kampen mot Sverige, samt förfred svenskarna från Holstein, Slesvig, Jylland och Als. Sedan fred blifvit slutet (1660), fick M. styrelsen i guvernementet Raab och tillfälle att uppträda på en ny krigsskådeplats, mot turkarna. De tre första fälttågen blefvo utan stort resultat, men den lysande segern vid St. Gotthard 1664 tvang turkarna att begära fred. Sedan 1668 var M. president i hofkrigsrådet i Wien och hade högsta ledningen af artilleriet om händer. 1672 ställdes han i spetsen för den armé, som skulle bekämpa de anfallande fransmännen. Turenne och M. manövrerade under 1673 års fälttåg, som är högst karakteristiskt för den tidens metodiska krigföring, mot hvarandra vid Main, och M. lyckades utan strid nå sitt mål att kringgå motståndaren, öfverskrida Rhen, vid Koblenz, och förena sig med prins Vilhelm af Oranien. Under 1674 års fälttåg måste M. af hälsoskäl hålla sig borta från krigsskådeplatsen. Han återtog befälet 1675 och utförde ånyo ett af dessa konstlade manöverfälttåg utan strid och utan afgörande följder. På grund af sjuklighet nedlade han sedermera befälet och egnade sin återstående lifstid åt statsgöromål och åt vetenskaperna, särskildt dem, som rörde kriget. M. erhöill 1679 riksfurstlig värdighet och af konungen af Neapel hertigdömet Melfi. — M. har lämnat efter sig en hel mängd arbeten, hvilka äro samlade i österrikiska krigsarkivet i Wien, hvarifrån utgifvits, genom A. Voltzé, M:s *Ausgewählte schriften* (4 bd, 1899—1900). Hans förnämsta arbeten äro *Commentarii bellici cum puncto artis bellicæ systemate* (1718; öfv. till ty., fr. och it.), *Memorie della guerra ed istruzione d'un generale* (1726; öfv. till fr. 1735, till ty. 1736 och lat. 1740). *Commentaires* till M:s memoarer äro utgifna af Turpin de Crissé (1769). En samling af M:s *Opere complete* utgafs i Milano i 2 bd 1807—08. Lefnadsteckningar af M. äro utgifna af Pezzl (1792), Campori ("Raimondo Montecuccoli, i suoi tempi e la sua famiglia", 1876), af Grossmann (1878), hvarjämte Fuchs utgifvit "Briefe an den feldmarschall R. grafen M. Beiträge zur geschichte des Nord. krieges in den jahren 1659—60" (1910). C. O. N.

Montefalco (Montefalcōnius). Se Montefalcon, B. de.

Montefeltro [māntefel'trā], berglandskap i italienska prov. Pesaro e Urbino, s. v. om San Marino. Dess medelpunkt är fästet San Leo, nu en liten ort med några hundra inv. Hit flyktade 962 Berengar I af Italien för kejsar Otto I, men fästet måste kapitulera i slutet af 964. Landskapet bildade ett grefskap, som först var förlänad ärkebiskopen af Ravenna, men på 1100-talet hade egna grefvar. En berömd fältherre var Guido di M. (d. 1298), som spelade en viktig politisk roll som ledare för ghibellinerna. Äfven hans son Federigo var deras anförare och utnämndes af kejsar Henrik VII till generalvikarie i Pisa. 1322 måste han undan påfvens anhängare fly till citadellet, men tvangs att kapitulera och blef 26 april mördad. Hans ättlingar, som tidvis innehade äfven Urbino, voro ett begäfvadt och krigiskt släkte. En af dem, Federigo II (d. 1482), var en berömd lärd

på samma gång som en tapper condottiere. Han lät bygga sig ett palats i Urbino, hvilket ansågs som ett underverk, lät översätta Aristoteles o. a. grekiska författare, och hans hof var ett af de mest lysande i Italien. Han blef 1474 hertig af Urbino. Med hans son Guidobaldo utdog grefvarnas af M. släkt (1508). Hertigdömet tillföll familjen della Rovere och 1631 Kyrkostaten. J. F. N.

Montefiascone [māntefiaskāne], stad i italienska prov. Rom, nära Lago di Bolsena. 3,070 inv. (1901; som kommun 9,381). Biskopssäte, gymnasium. Det där odlade muskatellvinet är bekant under namnet "Est, est, est" (se d. o.). (J. F. N.)

Montefiore [māntifiā'rē], sir Moses, engelsk filantrop af judisk börd, f. 24 okt. 1784 i Livorno, under det att föräldrarna vistades där på en resa, d. 28 juli 1885 i Ramsgate, etablerade sig som



växelmaklare i London. Vid sidan af sin egentliga affär, från hvilken han 1840 med stor vinst drog sig tillbaka, egnade M. sin verksamhet åt grundandet af de första stora brittiska assuranbolagen och det första kontinentalgasbolaget. 1837, då han var sheriff i London, utnämndes han till knight och 1846 till baronet. 1835—74 var M. president i Board of deputies of british jews, hvilken

korporation hade att bevaka judarnas intressen i England. 1827—75 besökte M. sju gånger Palestina, vidtagande utomordentliga åtgärder till förbättring af judarnas belägenhet där. 1846 och 1872 reste han i liknande ändamål till Ryssland, 1864 till Marokko och 1867 till Rumänien. Öfverallt mottog härskarna med mycken aktning hans framställningar om skydd för judarna mot förföljelser, äfven sultanen i Konstantinopel, där M. 1840 gjorde ett besök med anledning af den stora jedeförföljelse, som s. å. egt rum i Damaskus. Däremot misslyckades 1859 ett försök af M. att hos Pius IX personligen utverka återlämnandet af judegossen Mortara, som blifvit bortröfvad och kristnad — en på sin tid mycket omtalad händelse. Vid sidan där af må nämnas, att M. i början af 1860-talet med stor värme tog sig an de af druserna följande kristne i Syrien. Då M. fyllde hundra år, höllos flerstädes i den civiliserade världen högtidligheter till hans åra, och han mottog mer än 40,000 lyckönskningars bref och telegram. L. L.*

Montefiore-Levi [māntifiā'rē li'vā], Georges, engelsk-belgisk industriidkare, politiker och filantrop, f. 1832 i England, d. 1906 i Bruxelles, fulländade jämte Künzel 1870 uppfinningen af fosforbrons (se d. o.) och förtjänade därpå stor förmögenhet, som han använde på ädlaste sätt, i det han upprättade en stor mängd vetenskapliga, allmännyttiga och barnhärthighetsstiftelser. Han naturaliserades som belgier och var i 18 år medlem af belgiska senaten.

Montefrio [māntefri'ā], stad i spanska prov. Granada, vid Vilano, en biflod till Genil, och vid

norra slutningen af Sierra Parapanda. 10,725 inv. (1900). J. F. N.

Montegnée [mātenjē], kommun i belgiska prov. Liège, vid järnvägen Liège—Bruxelles. 9,096 inv. (1904). Stenkolsgruivor. J. F. N.

Montego l. M. bay [mānti'gāu bōi'], hamnstad på norra kusten af brittisk-västindiska ön Jamaica. 6,616 inv. (1911). Lärarseminarium. Export-handel. J. F. N.

Montégut [mātegū], Jean Baptiste Joseph Émile, fransk skriftställare och kritiker, f. 1825, d. 1895, började 1847 i "Revue des deux mondes" meddela uppsatser om amerikanska och engelska författare, vardt 1857 ordinarie litteraturkritiker i nämnda tidskrift och öfvergick 1862 till "Moniteur universel". Han utgaf 1858 ett urval af sina artiklar under titeln *Libres opinions morales et historiques*. Märkliga bland hans kritiska arbeten äro *Écrivains modernes d'Angleterre* (1885—92) och *Heures de lecture d'un critique* (1891). Dessutom författade han resebeskrifningar m. m. samt översatte arbeten af Emerson, Macaulay och Shakspeare.

Monteil [mātā'j], Parfait Louis, fransk Afrikaforskare, öfverste i marininfanteriet, f. 1855 i Paris, för 1876 som underlöjtnant till Senegambien, blef där 1882 chef för den politiska byrån, undersökte med Binger trakten kring öfre Senegal samt ledde 1884—85 en topografisk mission vid Senegal. 1890—92 förde han från Senegambien en expedition genom Nigerländerna till Tsadsjön och därifrån genom Sahara till Tripolis, hvilken färd han skildrade i *De St Louis à Tripoli par le lac Tchad* (1895). Kort därefter sänd till Franska Kongo för att sköta stationerna vid öfre Ubangi (1893), fick han 1895 befallning att bege sig till Elfenbenskusten och inledde ett svårt och resultatlöst krig mot Samory. Han har sedan utan framgång sökt inträde i det politiska lifvet och sysselsatt sig med kolonisation i södra Tunisien. Wbg.

Monteleone di Calabria [mānteleāne], äfven Monteleone Calabro, stad i italienska prov. Catanzaro (Kalabrien), ej långt från Golfo di S. Eufemia vid järnvägen Neapel—Reggio. 9,430 inv. (1901; som kommun 12,997). Lyceum och gymnasium. Sidenindustri. M. förstördes nästan fullständigt af de stora jordbäfningarna 1783 och 1905. M. är identiskt med det grekiska *Hipponion*, som uppges ha varit en lokrisk koloni och omnämnas första gången 388 f. Kr., när dess invånare af Dionysios d. ä. flyttades till Syrakusa. Romarna anlade där 239 f. 192 en koloni, *Vibo Valentia*, hvars hamn var Cæsars och Octavianus' flottstation under deras krig med Pompejus. Rester af hamnens fasta murar synas vid byn Bivona vid kusten. Äfven af staden själf finnas åtskilliga byggnadsrester, och den grekiska stadens murar kunna spåras i hela deras utsträckning, öfver 6 km. J. F. N.

Montélimar [mātelimār], arrondissementshufvudstad i franska dep. Drôme (Dauphiné), vid järnvägen mellan Lyon och Marseille, ej långt från Rhône. 9,162 inv. (1906; som kommun 13,554). Collège, bibliotek, museum. Silkesindustri, tillverkning af hattar, papper, nougat m. m. Handel med vin, tryffel och siden. M. är romarnas *Acunum*, som förstördes af västgoter och sarasener,

men återuppbyggdes på 900-talet af herrarna Adhemar af Monteil, hvaraf dess nuv. namn (af *Montilium Adhemari*) uppstått. Förenadt med kronan under Ludvig XI, var det en starkt befäst stad, som spelade en roll i hugenottkrigen, då den flera gånger (1585 och 1587) intogs än af katolikerna, än af protestanterna. J. F. N.

Montelius. 1. Gustaf Oskar Augustin M., fornforskare, kulturhistoriker, ämbetsman, f. 9 sept. 1843 i Stockholm, blef student i Uppsala 1861 och filos. kandidat 1868 samt promoverades till filos. doktor 1869.



Redan 1863 började han som biträde åt riksantikvariens arbete i Statens historiska museum och förordnades 1868 till e. o. amanuens vid Vitt. hist. o. ant. akademien, vid hvilken han utnämndes 1871 till andre och 1880 till förste amanuens samt af hvilken han 1877 blef led. M. blef professor vid Statens historiska museum 1888. 1907 utnämndes han till riksantikvarie och har trots inträdd pensionsålder erhållit tillstånd att kvarstå i denna egenskap till sista mars 1913. Sedan 1874 var M. under många år sekreterare i Svenska fornminnesföreningen och därefter dess ordf. samt har tagit verksam del i stiftandet (1873) och utbildandet af Antropologiska sällskapet i Stockholm (numera Svenska sällskapet för antropologi och geografi). Han är led. af Vet. akad. (1895) och af Vet. soc. i Uppsala (1901) samt är dessutom hedersled. eller led. af ett stort antal in- och utländska lärda samfund. Han blef filos. hedersdoktor i Greifswald 1906 och i Kristiania 1911 samt juris hedersdoktor i Glasgow 1910. 1907 erbjöds honom att bli direktör för förhistoriska afdelningen vid Museum für Völkerkunde i Berlin samt professor vid universitetet där. Efter sin anställning vid Statens historiska museum har M. hvarje år i olika delar af landet företagit forskningsresor, hvarvid han undersökt ett stort antal minnesmärken från den förhistoriska tiden. Därjämte har han under en mängd utländska resor tagit kännedom om nästan alla mera viktiga arkeologiska samlingar i Europa och Nord-Afrika samt studerat utgräfningsarna i västra delen af Mindre Asien. Särskildt har han egnat sin uppmärksamhet åt de förhistoriska fynden i Italien, dit han företagit 13 resor. På särskild inbjudning har han studerat kulturen i Bosnien 1894 och Tunisien 1896. M. är bekant som synnerligen lyckad talare och föreläsare. Under många år har han hållit arkeologiska föreläsningar i Statens historiska museum (Bergerska föreläsningarna) och på många andra platser i Sverige och i utlandet (Helsingfors 1897, Bergen 1898 och 1911, vid Londons och Kristiania universitet 1900, vid Lowell institute i Boston 1908 samt i andra amerikanska städer s. å., i Köpenhamn 1909 och 1911, Berlin och Stuttgart 1912). På M:s 60-årsdag (1903) tillägnades honom af vänner och lärjungar en festskrift. — M. utgaf 1869 *Från jernaldern* (h. 1 och

2; delvis på eng., under titeln "Remains from the iron age of Scandinavia"). Kort därefter påbörjade han *Sveriges forntid*, en utförlig framställning af den svenska fornforskningens resultat (af texten utkom 1:a h., "Stenåldern", 1874; atlasen, med särskild titel *Svenska fornsaker*, utgafs fullständigt 1872—74; i fransk uppl. "Antiquités suédoises" 1873—75). En mera kortfattad framställning af *Lifvet i Sverige under hednatiden* utgaf M. 1873 (3:e uppl. 1905; af förf. omarbetade franska, tyska och engelska öfv. häraf äro "La Suède préhistorique", 1874, "Die kultur Schwedens in vorchristlicher zeit", 1885, "The civilisation of Sweden in heathen times", 1888, samt ny fransk uppl. under titeln "Les temps préhistoriques en Suède etc."). I den af M. författade 1:a delen af (illustrerad) "Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar" (1875—77) gjordes för första gången ett försök att i ett sammanhang skildra, hvad fornforskaren och historikern känna om Sveriges hednatid. Även i 2:a upplagan af detta arbete har M. behandlat förhistorien. På ty. har detta arbete utkommit under titeln *Kulturgeschichte Schwedens* (1906). Under många år ha M:s forskningar hufvudsakligen varit riktade på bronsåldern, och för gången af dessa forskningar har han redogjort i *Sur les époques de l'âge du bronze en Suède* (kongressen i Bologna 1871), *Bronsåldern i norra och mellersta Sverige* ("Antiqv. tidskr. f. Sverige", 1871—73), *Sur les sculptures de rochers de la Suède*, *Sur l'âge du bronze en Suède och Sur les poignées des épées et des poignards en bronze* (kongressen i Stockholm 1874), *Sur les celts en bronze* (kongressen i Budapest 1876), *Minnen från bronsålderns slut i Norden*, *Ett fynd från vår bronsålders äldsta tid* och *Den nordiska bronsålderns ornamenter* (Vitt. akad:s "Månadsblad", 1880—81) m. fl. Resultaten af sina undersökningar rörande bronsåldern nedlade han sedan i *Spännan från bronsåldern och ur dem närmast utvecklade former* (i "Ant. tidskr. f. Sverige", 1880—82), i *Tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien* (Vitt. akad:s handl., 30:e d., 1885) och i det under utgiftning varande arbetet *La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux*. Af detta stora arbete ha hittills 3 bd plancher (1895, 1905, 1911) och 2 bd text utkommit, behandlande norra och mellersta Italiens förhistoria. Bland hans öfriga skrifter må nämnas *L'âge de bronze en Egypte* (L'Anthropologie I, 1890), hvori M. framhåller, att den egyptiska kulturen trots sin höga utveckling var bronskultur ända till omkr. 1500 f. Kr., de i "Archiv für anthropologie" införda afh. *Die bronzzeit im Orient und Griechenland* (d. XXI, 1892), *Findet man in Schweden überreste von einem kupferalter?* och *Zur ältesten geschichte des wohnhauses in Europa, speciell im Norden* (bägge i d. XXIII, 1895), *Die chronologie der ältesten bronzzeit in Norddeutschland und Skandinavien* (d. XXV och XXVI, 1900), vidare *Orienten och Europa* ("Antiqv. tidskr.", XIII, 1894—96, äfven på ty.), *De förhistoriska perioderna i Skandinavien* (i Vitt. akad:s "Månadsblad", 1896—97), ett system, som närmare utvecklas i *Den nordiska jernalderns kronologi* (i "Sv. fornn. fören:s tidskr.", 1895—97), *Preclassical chronology in Greece and Italy* och *The Tyrrhenians in Greece and Italy* (bägge i

"Journal of the anthropological institute", 1897). M. är en af grundläggarna och den förnämste kännaren af Europas förhistoriska kronologi och har under de senare åren fortsatt sina undersökningar på detta område med en rad viktiga afhandlingar och större arbeten, nämligen *La chronologie préhistorique en France et en d'autres pays celtiques* (1900), *Les débuts de l'âge du fer* (1907), *The chronology of the british bronze age* (i "Archæologia", 61, 1908) och *Die vorklassische chronologie Italiens* (1912). Bland M:s öfriga arbeten märkas hans i många uppl. på sv., ty., fr. och eng. utkomna vägledningar för besökande i Statens historiska museum (1872—1912), vidare *Bohuslänska fornsaker* (h. 1—3, 1874—79), *Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIX^e siècle* (1875, fortsatt i "Sv. forn. fören:s tidskr."), *Om våra förfäders invandring till Norden* (i "Nord. tidskr.", 1884), *Das alter der runen-schrift im Norden* (i "Archiv für anthrop.", d. XVIII, 1888), *Solens hjul och det kristna korset* (i "Nord. tidskr.", 1904), *Det latinska korset* (ibid. 1907), *Hjulet som religiös sinnebild* (ibid. 1901), *Sol gudens yxa och Tors hammare* (i "Sv. forn. fören:s tidskr.", X, 1899), *Stenåldersgrävar, begagnade under bronsåldern* (i "Fornvännen", 1906), *Sveriges förbindelser med andra länder under förhistorisk tid* (i "Festskrift tillegn. C. G. Malmström", 1897), *Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom?* (i "Nord. tidskr.", 1898), *Östergötland under hednatiden* (i "Sv. forn. fören:s tidskr.", 1903) och *Meisterwerke des Stockh. museums vaterl. altertümer* (1913). M. har vid sin forskning sökt använda och utveckla den strängt vetenskapliga, i väsentlig mån på det typologiska sammanhanget mellan formerna hvilande metod, för hvilken han redogjort i *Den förhistoriska fornforskarens metod och material* (i "Antiqv. tidskr. f. Sverige", 1884) och *Die typologische methode* (ur "Die älteren kulturperioden im Orient und Europa", 1903). För sitt svar på ett af Vitt. hist. o. ant. akad:s täflingsämnen erhöi han 1871 akad:s stora pris, och af Svenska akad. fick han 1885 för sin vetenskapliga verksamhet mottaga det af konung Karl XIV Johan stiftade priset. M. har 1874—80 redigerat "Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornninnen och historia", 1875—1905 "Svenska fornminnesföreningens tidskrift" samt sedan 1880 den af Letterstedtska föreningen utgifna "Nordisk tidskrift". — 2. Agda Georgina Dorotea Alexandra M., den föregående hustru, född Reuterskiöld, f. 23 april 1850, gift 1871, har utvecklat stor verksamhet i socialt syfte, bl. a. som styrelseled. (sedan 1886) och ordf. (sedan 1904) i Fredrika-Bremer-förbundet och som ledare 1889—1911 af Föreningen för välgörenhetens ordnande, hvarvid hon inlagt synnerlig förtjänst genom tillämpande af sunda principer, i främsta rummen sorgfälligt utredning och individuell behandling af hvarje förekommande understödsfall. I den af föreningen utgifna "Handbok för fattigvårdsintresserade" (1911) har hon utarbetat afd. I, innehållande värdefulla råd och anvisningar för nybörjare i hjälparbetet. Hon har därjämte intagit en ledande ställning vid sträfvandet att skaffa kvinnorna tillträde till nya arbetsområden och öka de medborgerliga rättigheter. 1. T. J. A.

Montelupo Fiorentino [mântelöpå fîarentinå], stad i italienska prov. Florens, vid Arno. 1,485 inv. (1901; som kommun 6,778). Borg, som florentinarna 1203 uppförde midtemot Capraja för att hålla denna fientliga fästning i schack (däraf benämningen M., "vargens berg", som önskade sluka geten; *capra*).

Montemaggiore Belsito [mântemaddjäre belsitå], stad i italienska prov. Palermo (Sicilien), vid järnvägen Palermo—Catania. 6,438 inv. (1901). J. F. N.

Montemayor [mântemajå'r], Jorge de (port. *Montemór*), spansk författare, f. omkr. 1520 i Montemor o Velho nära Coimbra, d. i duell 1561 i Turin, kom som sångare till spanska hofkapellet och åtföljde Filip II till Nederländerna och England samt lefde en tid i Valencia, där han utgaf Ausias Marchs arbeten. Efter mönster af italieneren Sannazaros "Arcadia" och portugisen Bernardino Ribeiro's "Menina e Moça" skref M. sin oafslutade pastoral *Diana enamorada*, där hans egna kärleksöden skildras. Denna pastoral, som blifvit modell för denna konstart i flera länder, har lockat till mer och mindre lyckade fortsättningar af Alonso Pérez, H. Tejada och bäst af Gil Polo samt flera andra. Äfven Shakspeare (i "Two gentlemen of Verona") har begagnat sig af en episod i "Diana", troligen hämtad ur Youngs engelska öfv. "Dianas" första upplaga uppges ha utkommit 1542, äfven 1545, men den nu kända äldsta upplagan är af 1558; den är flera gånger omtryckt. M:s fabel *Piramo y Tisbe* berömdes mycket af Lope de Vega i "Laurel de Apolo". Af M:s lyrik utkommo en *Cancionero* 1554 och en *Cancionero espiritual* 1558. I Parisbiblioteket förvaras i manuskript *Letras y sonetos*. M:s stil är behaglig, hans vers väljudande: Litt.: "Revue hispanique" (1895, s. 304—311), och G. Schönherr, "J. de Montemayor, sein leben und sein schäferroman". Ad. H.-N.

Montemolin [mântemåli'n], stad i spanska prov. Badajoz, 103 km. s. ö. om Badajoz (Estremadura), vid norra slutningen af Sierra Morena. 3,437 inv. (1900).

Montemolin [mântemåli'n], greve af, titel för den andre spanske tronpretendenten don Carlos. Se *Bourbon*, sp. 1353.

Montemor [mântemå'r], namn på två portugisiska städer: 1. (M. o Novo) i distriktet Evora (Alemtejo). 4,261 inv. (1900). — 2. (M. o Velho) i distriktet Coimbra (Beira), vid Mondego. 2,222 inv. (1900). 1—2. J. F. N.

Montemor [mântemå'r], portugisisk namnform för Montemayor (se d. o.).

Montenard [mâtånå], Frédéric, fransk målare, f. 1849 i Paris, elev af Dubufe och Puvis de Chavannes, målar sydfransk natur, brännheta, torra landskap, hammotiv med fruktopplag och lastbåtar, medelhafsbilder med fartyg eller fiskarbåtar, äfven stora dekorativa målningar (*Vinskörd* m. fl. i Hôtel des agriculteurs de France). *Krigsfartyg lämnar Toulons hamn* eges af Luxembourg-museet, *Tjurjaktning* (1891) finns i staden Paris' samling, *Pilgrimsfärd i le Var* (1910) m. fl. i statens ego. Ett landskap i pastell eges af Glyptoteket i Köpenhamn. G.-g. N.

Montenegro (en veneziansk form af it. *Monte nero*), serb. *Crnagora*, *Czernagora*, turk. *Kara dag*, grek. *Mavro vuno* (alla namnen med be-

tydelsen "svarta berget"), Europas minsta och yngsta konungarike, är beläget i västra delen af Balkanhalvön, vid Adriatiska hafvet, mellan 43° 21' 30" och 41° 52' n. br. samt 18° 27' och 20° 5' ö. lgd. Det omges i n. v. af Hercegovina, i v. af Dalmatien och Adriatiska hafvet (en kuststräcka af 45 km.), i s. och n. ö. af det turkiska Albanien. 9,080 kvkm. (något mindre än Örebro län). M. hör alltigenom till Dinariska bergssystemet. Västra hälften, det egentliga Crnagora, är en enformig, vattenfattig karstplatå, i nordväst-sydöstlig riktning genomdragen af breda, lagrade bergskedjor af trias l. kalk; den östra, Brda, ett ännu mera högt landskap, är likaledes i v. karstartad, men har i ö. skogrika berg af skiffer och sandsten från triasformationen. I Brda ligga landets högsta toppar: Durmitor (2,528 m.), Kučki-kom (2,488 m.), Vlasulja (2,839 m.), Ziovo (2,130 m.) o. a. Hela platån stupar med en ganska hög kant (Lovćen 1,759 m.) ned till en smal kustremsa (*primorje*) utefter Adriatiska hafvet. Af floderna tillhöra Tara, gränsfloden mot Novibasar, samt Piva och Lim, alla bifloder till Drina, Donaus flodsystem; i Skutari-sjön, hvars norra del tillhör M., utfaller Morača, af hvars bifloder Zeta, på högra sidan, till en del har underjordiskt lopp, och Sem, på den vänstra, löper genom en trång cañon med flera tusen fot höga väggar. I allmänhet skära vattendragen djupt ned i den lösa berggrunden, hvilket gör landet otillgängligt. — Klimatet är vid kusten subtropiskt, i det inre kontinentalt. Årsmedeltemperaturen är där nära 17°, med 8,5° i jan. och 25,3 i juli. I Cetinje (660 m. ö. h.) äro extremerna —15° och +34°. Snö faller i det inre M. redan i nov. och ligger kvar på bergen hela vintern. Nederbörden är riklig, hufvudsakligen höst och vinter. Under sommaren äro de lägre sumpiga trakterna hemsökta af mygg och malaria nästan i samma grad som Italiens värsta trakter. Vegetationen är liksom klimatet växlande. Den fruktbäraste trakten är området i närheten af Skutari-sjön, som ger två skördar årligen, ehuru sjöns och dess tillflödens öfersvämningar framkalla träskområden och malaria. Utom säd växa här fikon, oliver o. a. sydfrukter, vinrankan, mullbärsträdet, tobak o. s. v. och en buskvegetation af oleander, lager, myrten, erica, spartium jämte den alltid gröna macchian. Karstområdet saknar ej heller nederbörd; där finnas (enligt Fischer) trakter, där den stiger till 4 m. per år, men den lösa kalkgrunden uppsuger vattnet, och under sommaren, då föga regn faller, blir området alldeles förbrändt. Boskapsskötsel är där hufvudnäringen. Skog (ek, ask, lönn, en) finnes här och där, medan de forna bok- och barrskogarna mestadels äro uthuggna. Endast i dalarna och i större doliner drives jordbruk (majs, potatis). Skifferområdet i ö. har stora skogar (bok, ek till 800 m. och barrträd) och goda gräsängar. Där odlas Mellan-Europas frukter (äpplen, päron, plommon, nötter, tobak, säd, majs, potatis, vin etc.). I det hela kan M. dock kallas ett ofruktbart land. Af vilda djur träffas, ehuru numera sällan, björnen; däremot äro hjortar och vildsvin vanliga i östra M., liksom vargar, räfvar, harar, stengetter och vilda getter. Vaktlar och raphphöns förekomma i stor mängd på slätterna, vattenfåglar i träsk- och sjötrakter. En mängd flyttfåglar över-

vintrar här. Floderna och särskildt Skutari-sjön äro rika på fisk (foreller, karp, ål, braxen och skorranser, ett slags sardeller), hvars fångst är en viktig näringskälla.

Befolkningen beräknas stiga till omkr. 285,000 pers. (31 inv. på 1 kvkm.). Den stora massan utgöres af montenegriner (*crnagorac*, plur. *crnagorci*), som tillhöra den serbiska grenen af sydslaverna



Fig. 1. Klostret i Cetinje, metropolitens residens.

och tala serbiska. De äro dock starkt blandade särskildt med albaneser. De allra fleste tillhöra den grekisk-ortodoxa kyrkan; endast 12,500 äro rom.-katoliker och 14,000 muhammedaner. M:s kyrka är autocefal l. själfständig (se Grekisk-katolska kyrkan, sp. 224—225); inom landet är metropoliten (*vладыка*) i Cetinje den högste andlige dignitären; under honom lyda de 16 klostren. Den romerska kyrkan representeras af en ärkebiskop

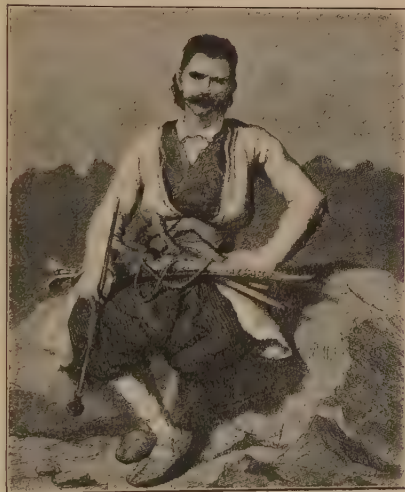


Fig. 2. Montenegrin.

i Antivari. Montenegrinerna (se fig. 2) äro ett ståtligt, vackert, synnerligen tappert och krigiskt folk med enkla seder, men på samma gång grymma och råa. I äldre tider blef hvarje krigsfånge halsuggen (ännu 1858 halshöggos 4,000 fångna turkar). Än i dag straffar lagen icke den, som besvarar en personlig förolämpning med att döda den förolämpande. Det skall dock ske omedelbart, ty uppskjutes hämnden, följer straff. Blodshämnden

är ingalunda ovanlig. — Samhällsförhållandena äro i hög grad patriarkaliska. Den äldste för spiran inom familjen; flera familjer bilda ett broderskap (*bratstvo*), och öfver detta står byn. Flera byar utgöra en stam (*pleme*). Boningshusen äro synnerligen eländiga, vanligen af ohuggen sten, oftast utan fönster samt med ett gemensamt rum för hela familjen jämte husedjuren. Man sover på golvet, utan att taga af sig kläderna, och tvättar sig nästan aldrig. Födan utgöres af majs, bröd och lök, saltade skoranser, någon gång ett stycke ost; förkött förekommer blott vid stora festdagar. Kaffe, te, vin, socker äro lika sällsynta, men tobak en nödvändighetsvara. Dräkten är af en viss prydlighet, med broderier i granna färger. Ett sidenskärp (*kolan*), 10 m. långt, viradt kring midjan, i hvilket revolvern och dolken äro nedstuckna, ingår i denna dräkt (se fig. 2). — Folkundervisningen är numera obligatorisk, men ännu kunna 30 proc. af befolkningen icke läsa, hvilket icke är förvånansvärdt, då vid nuv. furstens (konungens) tronbestigning det fanns blott 3 skolor i landet. Nu har hvarje större by sin skola; dessutom finnas ett präst- och lärarseminarium i Cetinje och ett gymnasium där och i Podgoritza (där äfven en landbruksskola finnes). Ryska kejsarinnan underhåller dessutom en högre flickskola i Cetinje. De högre ämbetsmännen, domare, advokater, högre officerare ha studerat i utlandet. — Montenegrinerna älska poesi (den nuv. konungen är själf skald) och musik. Det nationella musikinstrumentet är *guzlan*, ett slags ensträngad fiol; en nationell dans, *kolo*, förekommer äfven; den dansas mest af män.

Näringar. Jordbruket står mycket lågt, och dess afkastning räcker ej för landets behof, utan spannmål måste införas (endast olivolja utföres). Tobaksmonopol infördes 1903 och öfverlämnades till en italiensk firma. Boskapsskötseln är landets hufvudnäring och lämnar de viktigaste exportvarorna. Kreatursstocken omfattar omkr. 500,000 får och getter, 60,000 nötkreatur, 8,000 svin och 3,000 hästar. Manganlager och svaavelkis förekomma på några ställen. *Industrien* lifver mest i albanesers händer. *Handeln* går till största delen öfver det österrikiska Cattaro. Importen (salt, petroleum, majs, järnvaror, socker, kaffe, ris etc.) hade 1909 ett värde af 6,2 mill. österrikiska kronor, exporten af 2,4 mill. Dess viktigaste poster voro hudar, ull, getter, oxar, får, olivolja, tobak och insektpulver. *Handelsflottan* räknade 1911 22 segelfartyg om 5,030 ton jämte 3 ångbåtar på Skutarisjön. En smalspårig järnväg mellan Antivari och Virpazar (18 km.) öppnades 1908. Däremot har M. under den nuv. regentens tid fått många utmärkta landsvägar, som i stor utsträckning trafikeras med automobil och diligenser. 1905 funnos 21 postanstalter och 24 telegrafstationer i landet. Med Italien (Bari) står M. i direkt telegrafförbindelse genom trådlös telegraf. M. har icke något eget myntsystem; både turkiska och österrikiska mynt cirkulera, men det österrikiska är det officiella. Mynten ha dock montenegriska namn, *perper* (krone) och *para* (heller), men de präglas i Wien.

M:s *krigsmakt* är en verklig milisorganisation, af hvilken i fredstid finnas endast de 4 divisionscheferna, 4 instruktionsbatterikadrer, 1 maskingevärskader, 1 telegrafkompani och under fyra

månader om året 2 infanteriinstruktionskurser om 250 man. Armén uppgår till 4 divisioner med tillsammans 11 brigader och 54 bataljoner med växlande styrka, hvartill komma bergsbatterier, maskingevärsafdelningar, telegraf- och pionjärplutoner, beridna spaningsafdelningar samt intendenturbataljoner och etappkompanier, tillsammans omkr. 45,000 man med 104 bergskanoner och 44 maskingevär. Tjänstplikten är allmän, från 18 till 62 års ålder, med 2 års tjänst i rekrytklassen, där öfningar om 30 dagars längd förekomma (tillsammans högst 12 månader), 33 års tjänst i aktiva hären, hvars manskap efter sin duglighet delas i två klasser, 10, undantagsvis 15, dagars öfning årligen i första, 4 dagars i andra klassen (friköping hvart tredje år efter det sjunde medgifven) samt 10 års i reserven vid intendentur- eller etappväsen. Korporaler och underofficerare utbildas vid trupperna i korta kurser, officerare vid krigsskolan i Cetinje med 8 månaders kurs; stor brist råder på officerare. En liten del af armén har uniform bestående af kakifärgad blus. Arméns andel i statsbudgeten belöper sig till 260,000 österrikiska kronor (1912). — Enligt Berlinfördraget 1878 fick M. icke hålla någon flotta, och dess hamnar stängdes för andra nationers krigsfartyg, men dessa förbud upphädes 1909.

Författning och förvaltning. M. var ett enväldigt styrt land ända till 6 dec. (g. st.) 1905, då det fick en konstitutionell författning. Denna ändrades icke, då fursten 28 aug. 1910 antog titeln konung. Ministären består af en president och 5 ledamöter. Riksdagen (*skupsjtina*) består af en kammare, hvars ledamöter utses för 4 år enligt allmän rösträtt och som sammanträder årligen 31 okt. Hvarje kapetanat och de 6 städerna Cetinje, Podgoritza, Niksić, Kolaschin, Antivari och Dulcigno välja hvardera 1 led. Hela antalet valda led. blir härigenom 62. Men dessutom finnas 12 led. på grund af tjänst (bl. a. de grekiske och romerske ärkebiskoparna och den muhammedanske muftin), så att riksdagen inalles består af 74 pers. I verkligheten har det forna enväldet ej synnerligen inskränkts genom författningen; ingen europeisk monark är i sitt land mäktigare än M:s. Den personliga friheten är ej synnerligen säker, om regeringen kritiseras; äfven domare till- och afsettas af konungen. — Landet är deladt i 5 distrikt (*oblast*), under guvernörer (*upravitel*), som subordinerar under inrikesministern; distriktet delas i inalles 56 *kapetanati* under en kapetan, som på en gång är polischef, förste instansdomare i mindre mål och skatteuppbördsman. I hvarje distrikt finnes en domstol (*oblasni sud*), bestående af en president och två å tre bisittare, samt i Cetinje en högsta domstol (*viliki sud*). M. fick en ny strafflag 1906 och en ny civillag 1888 (reviderad 1899). — *Finanser.* Inkomster och utgifter balanserade för 1911 med 3,985,132 perper (östr. kr.). De viktigaste inkomsterna äro grundskatter, tullar och monopol. Af utgifterna gingo 1912 bl. a. 326,000 perper till hofhållningen, 616,239 perper till kyrko- och skolväsendet och 260,000 perper till armén. Statsskulden steg 1911 till 6,000,000 perper. — Hufvudstad är Cetinje. M. har en orden, Danilo I:s orden (i fem klasser). Vapen: en silfverörn i rött fält under en kejsarkrona; i

klorna bär han svärd, spira och riksäpple, på bröstet en blå sköld med ett på grøn mark gående lejon. Flaggan (se pl. till art. Flagg a) är röd, blå, hvit med bokstäfverna H. I. (Nikolaus I).

Litt.: K. Hassert, "Reise durch M." (Wien 1893) och "Beiträge zur physichen geographie von M." (Ergänzungsheft 115 till Petermanns Mitteilungen, 1895), Wyon och Prance, "The land of the Black Mountain" (London 1903), Normand, "Au Montenegro" (1903), Verloop, "Le royaume de M." (Paris, 1911) med litteraturförteckning. C. O. N. J. F. N.

Historia. Namnet M. är känt först från 1400-talet, och M:s tillvaro som politisk enhet kan knappast ledas längre tillbaka än till slutet af 1300-talet. Det hade förut delat den öfriga nordvästliga Balkanhalföns skiftande samhörighet med de romerska, östgotiska, grekiska och serbiska våldena. På grund af förbindelsen med Östromerska riket var den grekiska kyrkan rotfast i dessa trakter redan före slavernas invasion, och det var i dess former, som de antogo kristendomen. Det nuv. M. ingick helt eller delvis i det serbiska furstendömet Zeta, hvars hufvudstad in på 1300-talet var det under romerska tiden grundade Dioclea (ej långt från Podgoritzja) och därefter Skutari (Skodra). Det serbiska rikets undergång genom turkarnas seger på Kosovopolje 1389 pågår räknas som den egentliga utgångspunkten för M:s tillvaro som stat. Serbiska skaror togo sin tillflykt till dess otillgängliga bergstrakter och upptogo därifrån med förenade krafter den kamp mot turkarna, som sedan i stort sedt fyllt M:s historia ända till våra dagar. Någon tid efter det att släkten Balsijtj, som sedan midten af 1300-talet under serbisk öfverhöghet rädde öfver Zeta, 1421 utslocknat, blef Stefan Tsernojevitj (d. på 1460-talet) dess vojvod. Han förlikte sig med Venezia, med hvilket hans företrädare utan slutlig framgång kämpat om Skutari, och förde ständiga krig med turkarna. Hans son Ivan (d. 1490), som i förbund med Venezia fortsatte kampen, förstörde det dittillsvarande hufvudfästet Zjablak (n. om Skutarisjön) och valde i stället till sin hufvudstad det tryggare belägna Cetinje (1485), där han inrättade ett kloster och ett biskopsdöme, hvarjämte ej långt därifrån, i Obod, anlades ett berömt boktryckeri (dess äldsta tryckalster från 1493; tryckeriet förstördes af turkarna i senare hälften af 1500-talet). Vanligen uppges, att Georg, den siste härskaren af släkten Tsernojevitj, 1576 överlämnade regeringen åt biskop Vavyla. I hvarje fall var M. under de följande århundradena ett teokratiskt valrike, styrdt af en biskop (*vладыка*), vald af höfdingarna och folket samt därefter i sitt biskopsämbete bekräftad af patriarken i Ipek. Systemet visade sig förmånligt, i det att regentens andliga värdighet gaf honom en fastare ställning gentemot de olika stammarnas själfrådiga höfdingar; till sitt biträde hade han en honom underordnad världslig guvernör. Turkkrigen fortsattes med korta afbrott och växlande framgång. Efter vunna segrar pålade turkarna gärna tribut, men någon varaktig besittning af landet lyckades de aldrig uppnå. Under Danilo Petrovitj från Njegosj (1697—1735), den förste regenten af M:s nuv. dynasti, genomfördes 1711 en förstärk-

ning af vladykans ställning genom en kombination af teokrati och arfrike, på så sätt, att biskopen — som för egen del var förbunden till celibat — själf utsåg sin efterträdare bland sina släktingar, i regel en brorson. Under Danilos regering anknöts äfven den för M:s följande historia betydelsefulla förbindelsen med Ryssland. Tsar Peter uppmånade 1711 vid sitt krig med Turkiet under Karl XII:s därvaro montenegrinerna till bistånd, hvilket de också lämnade till ringa båtнад för sig själfva, och Danilo inledde 1715 den af alla hans efterträdare följda sedvanan att aflägga besök hos tsaren, hvarvid M. erhöi sina första ryska subsidier. Under hans svage efterträdare Sava (1735—81) inkräktades M. 1767 af en äfventyrare Stefan Mali (d. v. s. den lille), som utgaf sig för Peter III, vann stort anhang och med betydande duglighet styrde landet, tills han mördades 1773. Peter I (1781—1830) lyckades, sedan han deltagit i Rysslands och Österrikes krig mot Turkiet, utan att vinna några fördelar vid deras fredsslut, genom segern vid Krussa 1796 betrygga det under Danilo grundlagda och nu formligen genomförda införlifvandet med M. af det i ö. belägna Brdadistriktet. Frågan om Cattaros öde efter republiken Venezias upplösning indrog M. i de storpolitiska förvecklingarna under Napoleonstiden. Cattaros öfverlämnande först till Österrike (genom freden i Campo Formio 1797) och sedan till Italien (i Pressburg 1805) var ett hårdt slag för M., som där ville vinna tillträde till hafvet, och såväl 1806 som 1813 kom det till krigiska sammanstötningar med fransmännen; sistnämnda år eröfrade engelsmän och montenegriner i förening Cattaro, men på grund af en öfverenskomst mellan Ryssland och Österrike 1814 tillföll det definitivt den senare staten. Vid sidan af fortsatta smärre och större fejder med turkarna egnade sig såväl Peter I — efter sin död firad som helgon — som hans efterträdare Peter II (1830—51) och Danilo (I) (1851—60) med intresse åt landets inre angelägenheter och den lagliga ordningens stärkande. Peter I lät 1796 verkställa en lagkodifikation, som 1855 ersattes af en modernare. Genom Peter II fick M. åter — efter två och ett halft århundrades uppehåll — ett boktryckeri. En betydelsefullare statsrättslig förändring än inrättandet af en senat (1831) och det världsliga guvernörsämbetets afskaffande (1832) skedde, då Danilo II kort efter sitt regeringstillträde, för att kunna gifva sig, fränsade sig vladykans andliga värdighet och antog den världsliga titeln *knjaz* och *gospodar* (1852). Ett anfall från de genom den montenegrinska styrelsens sekularisering oroad turkarna 1852—53 afvisades framgångsrikt; under Krimkriget höll sig Danilo till stor misstråkning för sitt folk neutral, men då turkarna 1858 åter gingo till angrepp, blefvo de (13 maj) i grund slagna vid Grahovo af hans broder Mirko (d. 1867). Efter den sonlöse Danilos mord 1860 bestogs furstetrönen af Mirkos son Nikita (dim. af Nikolaus). Den af M. underblåsta och understödda insurrectionen i Hercegovina 1861 framkallade redan 1862 ett nytt turkiskt anfallskrig, och trots Mirkos tappra försvar af Ostrog tvangs M. till en ogynnsam öfverenskommelse i Skutari (31 aug.). Ett energiskt arbete på arméns organisation vidtog nu, och efter

den nya resningen i Bosnien och Hercegovina 1875 förklarade M. i förbund med Serbien krig sommaren 1876. Montenegrinerna hade framgångar (vid Vutj-dol och Medun), men serbernas nederlag föranledde vapenstillstånd. I samband med det rysk-turkiska krigets utbrott återupptogs striden 1877, och då turkarna främst måste egna sina krafter åt kriget mot ryssarna, lyckades montenegrinerna eröfra Niksjitj samt Antivari och Dulcigno, hvaregenom de äntligen nådde fram till hafvet. Freden i San Stefano 1878 gaf M. en betydande territoriell utvidgning, som bl. a. skulle bragt det i direkt grannskap till Serbien, och ehuru den reducerades genom Berlintraktaten s. å., förvärfvade det dock bl. a. Niksjitj, Podgoritz, Plava, Gusinje och vid hafvet Antivari, dock med förbud att där hålla krigsskepp, hvaremot Dulcigno återgick till Turkiet. Sultanen erkände nu slutligen också M:s själfständighet, hvilken dock fortfarande underkastades vissa smärre begränsningar, särskildt i fråga om kustbevakningen, som anförtröddes åt Österrike-Ungern. Den albanesiska befolkningen i Plava och Gusinje satte sig emellertid emot att införlivas med M., och en stormaktskonferens om frågan måste hållas i Konstantinopel, hvars resultat (öfverenskommelsen af 18 apr. 1880) i modifierad form genomdrefs mot Turkiets motstånd genom en på engelskt initiativ vidtagen flottdemonstration vid Dulcigno. I nov. medgaf alltså Turkiet, att Gusinje och Plava skulle utbytas mot Dulcigno, hvarpå gränsen utstakades af en internationell kommission. En ovanligt lång fredspäriod följde sedan, gynnsam för Nikitas arbete för skol- och kommunikationsväsendenas förbättring. En ny lagkodifikation verkställdes 1888. De statsrättsliga nyheter, som betecknas af konstitutionen af 1868, inrättandet af en ministär 1873 och införandet af ett parlament, som första gången sammanträdde 1906, torde ej afsevärdt ha rubbat Nikitas faktiska autokrati. I sin utrikespolitik bibehöll han ett nära förhållande till Ryssland, intygadt genom Alexander III:s bekanta beteckning af honom såsom "Rysslands ende vän", men utvidgade även sina utrikespolitiska förbindelser bl. a. genom giftermålsförbindelser (en af hans döttrar, Helena, blef Italiens drottning). Efter att 1900 ha antagit titeln "kunglig höghet" följde han efter den stora Balkankrisen 1908—09 Bulgariens exempel och lät 28 aug. 1910 utropa sig till konung af M. Dess vinst af Balkanuppörelsen var f. ö. upphäfvandet (april 1909) af de bestämmelser i Berlinfreden, som inskränkte M:s suveränitet, hvaremot M. förpliktade sig att bevara Antivaris karaktär af blott handelshamn. M:s regering hade sedermera under de albanesiska oroligheterna i Turkiet 1911 en svår ställning, i det att flyktande albaneser sökte sig öfver gränsen till M. för att erhålla skydd och turkarna kräfde deras afvisande, medan den montenegrinska befolkningen däremot påyrkade väpnadt ingripande till de förtryckte trosfrändernas hjälp. I aug. s. å. lyckades emellertid Nikita bemedla en uppgörelse mellan turkiska regeringen och de upproriske malissorerna. Till Turkiet kom M. sommaren 1912 i ytterst spändt förhållande till följd af tvister om några gränsområden, och flera småstrider förekommo. Under tiden ingick M. i det mot Turkiet af Bulgarien, Serbien och

Grekland bildade anfallsförbundet samt deltog i dess gemensamma diplomatiska aktion (sept.). Medan denna ännu pågick, förklarade M. helt plötsligt (8 okt.) krig mot Turkiet, mer än en vecka tidigare än förhandlingarna afbröts mellan Turkiet och de tre andra allierade Balkanstaterna. De montenegrinska härarna intogo Berane m. fl. orter i Novibazar, Gusinje och Plava m. m., men hejdades efter några mindre betydande framgångar vid gränsen i sin framryckning mot Skutari. Då i dec. stillestånd ingicks mellan Turkiet å ena sidan, Bulgarien, Serbien och M. å den andra, fortsatte kommandanten i Skutari likväl sitt motstånd mot den montenegrinska belägringshären, som till följd af klen organisation och brist på modernt artilleri föga förmådde uträtta mot den af starka befästningar skyddade och tappert försvarade staden. Ombud äfven från M. deltog i fredsförhandlingarna i London (från dec. 1912). Jfr W. Miller, "The Balkans" (1896). H. B.-N.

Montenotte [māntenä'tte], by med omkr. 200 inv. uti italienska prov. Genua, 12 km. n. v. om Savona. Där slog Bonaparte 11 och 12 april 1796 en afdelning af österrikarna under general Argenteau. C. O. N.

Montenuovo [māntenö'vā], Wilhelm Albrecht, furste af, österrikisk kavallerigeneral, f. 9 aug. 1821 vid Sala Grande i Parma, d. 7 april 1895 i Döbling vid Wien, var son af Napoleon I:s gemål ärkeherbtiginnan Maria Lovisa af Österrike i det morganatiska äktenskap, som hon efter Napoleons död (5 maj 1821) ingick med sin minister, österrikiske generalen greve Adam Neipperg. Han fick titeln greve af M. (it. öfv. af Neipperg) och senare (1864) ärtlig furstlig värdighet. M. innehade generalkommandot i Siebenbürgen 1860 och i Böhmen 1866 samt tog 1878 afsked ur aktiv militärtjänst.

Montepuloso [māntepel'sō], nu officiellt Irsina, stad i italienska prov. Potenza (Basilicata), nära Bradano. 7,576 inv. (1901). Vin-, oliv- och silkesodling. J. F. N.

Montépin [mātepā'], Xavier Aymon de, greve, fransk roman- och teaterförfattare, f. 1824, d. 1902, skref 1848 i kontrarevolutionära tidningar och vann tvifvelaktig ryktbarhet genom drastiska pjäser, uppförda på boulevardteatrarna, samt en massa romaner, i hvilka han sökte öfverbjuda själfve A. Dumas d. ä. i afseende på skriande effekter. Dock är det helst taflor af sedeförskämning, som M. upprullar. Han är under sin konservativ-moraliska mask en afgjord realist. Några af de anmärkningsvärdare bland hans romaner äro *Les confessions d'un bohème* (1849—50; "En zigenares bekännelser", 1860), *Mignonne* (1851; svensk öfv. 1864), *Les viveurs de Paris* (1852—56), *Les filles de plâtre* (1855), som domfälldes för osedlighet, *Les viveurs de province* (1859—60), *La gitane* (1860; "Zigenerskan", 1861), *Les drames de l'adultère* (1873) och *Le médecin des folles* (1879). Till sv. öfversattes vidare "Pajazzons hustru" (1888), "Parisiska tragedier" (s. å.) m. fl.

Montepulciano [māntepolt'jänā], kretsstad uti italienska prov. Siena (Toscana), på ett berg af 605 m. höjd, 2,930 inv. (1901; som kommun 15,399). Biskopssäte, högre läroverk och seminarium, ett par vackra palats och sköna saluhallar, byggda

af Vignola. Utanför staden ligger den vackra kyrkan Madonna di S. Biagio, som började byggas 1518 af Sangallo d. ä. I M. (lat. *Respublica politiana*) föddes kardinal Bellarmin och Angelo Ambrogini, efter sin födelseort kallad Poliziano. M:s vin är berömdt. Jfr Chiana. J. C.*

Monter [mån'ter], fr. *montre* (af *montrer*, visa), glastäckt låda (skåp) för utställda varor eller smärre, dyrbara museiföremål; benämning på överklädda träställningar, afsedda att uppbära smakfullt ordnade expositionsartiklar.

Montera (fr. *monter*). 1. *Tekn.*, fastsätta, uppställa, sammansätta tillverkade färdiga delar till ett helt, t. ex. en maskin, hiss, vattenkraftanläggning, en elektrisk belysningsanordning; infatta (ett broderi, juveler o. s. v.). — **Montage** [mätä] 1. *Montöring*, hopsättning, uppsättning af maskiner, aéroplan, apparater, elektriska anläggningar o. d. (jfr *Installer* 2 och *Montör*); infattning. — 2. *Krigsv.*, montera en kanon, anbringa en kanon på lavetten (jfr *Mundera*). I. G. H.-r.

Montereau [mätträ] 1. M. -faut-Yonne [-fä änn], stad i franska dep. Seine-et-Marne (Ile-de-France), vid Seine, där Yonne faller ut ("faut"), 79 km. s. ö. om Paris. 7,870 inv. (1906). Stor fajansfabrik samt tillverkning af annat lergods, tegel, cement m. m. På den öfver Yonne ledande bron nedstacks 10 sept. 1419 hertig Johan den orädd af Burgund. 18 febr. 1814 vann Napoleon vid M. en seger öfver en österrikisk kår under kronprinsen af Württemberg, till följd hvaraf hela böhmiska armén måste draga sig tillbaka bortom Troyes. (J. F. N.)

Montereau [mätträ], Pierre de, fransk arkitekt, d. 1266, byggde 1245—48 på konung Ludvig den heliges uppdrag *Sainte Chapelle* i Paris, ett sirligt gotiskt byggnadsverk med den rikaste polykroma dekoration, "en juvel af medeltidskonst" (restaure af Lassus och Viollet-le-Duc).

Monterey [mån'terä] 1. (Monterrey) Hufvudstad i mexikanska staten Nuevo Leon, vid floden San Juan, 486 m. ö. h., vid järnvägen mellan hufvudstaden Mexico och Förenta staternas gräns. 81,000 inv. (1910). Säte för ärkebiskopen af Linares (sedan 1777), medicinsk skola. M. är norra Mexicos förnämsta industristad, med stora smäthytter, stål- och järnverk, yllefabriker m. m. M. med de 5 km. i n. ö. belägna varma källorna i Topo Chico är en vinterkurort. Det anlades 1560 under namnet Santa Lucia de Leon och blef stad 1596 under namnet M. — 2. Hamnstad i nordamerikanska staten Kalifornien, vid en vik af Stilla hafvet, 150 km. s. ö. om San Francisco, anlades 1770 som missionsstation och var en liflig handelsplats, men är nu en obetydlig ort med 1,748 inv. (1900). På grund af sitt milda och jämna klimat och de vackra omgifningarna är M. en mycket besökt kurort. 1—2. (J. F. N.)

Montero de Espinosa [mån'terä -nä'sa], Román, spansk dramatiker och skald, f. omkr. 1620 i Madrid, deltog i fälttåg i Italien och Flandern. M. var i svenska drottningen Kristinas följe på resan till Rom och har därom gett en beskrifning i *Epilogo del viaje de la reina Christina Alexandra de Suecia desde Bruselas á Roma* (1645), som Baena antar vara samma arbete som det M. tillskrifna

La amazona del Norte, reina de Suecia (1654). M. utgaf dessutom *Diálogos militares y políticos sobre las campañas y ejércitos de Flandes* (s. å.). Hans dramatiska arbeten ha delvis förblifvit i manuskript (Nationalbiblioteket i Madrid), andra finnas tryckta i "Colección de comedias escogidas de las mejores de España" (1681). Ad. H.-n.

Monteros [mån'teräs], departemangshufvudstad i argentinska prov. Tucuman, mellan två bifloder till Rio Dolce. Omkr. 4,000 inv. Sockerbruk, sågverk. J. F. N.

Monte Rosa [mån'te råsa], näst Mont Blanc den högsta bergsstocken i Alperna, ligger i Penninska alperna på gränsen emellan schweiziska kantonen Valais samt italienska prov. Turin och Novara, på vattenskillnaden emellan Rhône och Po. Ehuru dess högsta topp, Dufourspetsen (4,638 m.; se



Dufourspetsen på Monte Rosa.

fig.), är 172 m. lägre än Mont Blanc, är dock M. den väldigaste bergsstocken i Alperna och omges af det största glaciärområdet. Af dess tolf hufvudtoppar är ingen lägre än 4,000 m., och den djupaste insänkningen i dess kam, Weissthor (3,576 m.), ligger 200 m. högre än Mont Blancs medelhöjd. Medan bergmassan stupar tämligen brant mot s., fortlöper den mot n. och v. som en väldig högbergsmassa, en hel värld af glaciärer och bergjättar. I v. förenar Lyskamm (4,538 m.) centralmassan med Matterhorn; mot n. fortsättes kedjan, som blir allt lägre, med Jägerhorn (3,975 m.), Fillarhorn (3,679 m.) och det mycket besökta Cima di Jazzi (3,818 m.) till Mischabelhörner. De största glaciärerna äro i s. Lysglaciären, i ö. Macugnaga-glaciären, i n. Schwarzerberg- och Findelen-glaciärerna och i v. Gornerglaciären (10 km. lång). Vattnen flyta till Rhône genom Gorner- och Saaservisp, till Po genom Dora Baltea, Sesia och Toce (Ticino). 3 km. nedanför Gornerglaciären ligger byn Zermatt, en hel koloni af hotell, hvarifrån turister bestiga bergstopparna, hvilka trots sin höjd icke äro synnerligen svåra att nå och alla under de sista årtiondena besökts af turister (Dufourspetsen först 1855). I aug. 1907 öppnades på Col d'Ollon (3,000 m. ö. h.) ett laboratorium för högbergsforskning (*Instituto scientifico Angelo Mosso*, för studier i fysiologi, botanik, bakteriologi, meteorologi och geofysik), och på 4,560 m. höjd ligger Campanna regina och Margerita, med fri bostad för lärda

och 3 rum för vetenskapliga undersökningar. De flesta af Europas stater ha lämnat bidrag till anläggningen och ha därför rätt att sända forskare dit. (J. F. N.)

Monte Rotondo [mã'nte râtã'ndã], stad uti italienska prov. Rom, nära järnvägen emellan Rom och Florens, 22 km. n. ö. om Rom. 5,435 inv. (1901). Vinodling, sockerfabrik. Bekant genom Garibaldis seger där öfver de påfliga trupperna 26 okt. 1867. (J. F. N.)

Monterrey. Se Monterey.

Montes [mã'ntes], lat. (plur. af *mons*, berg) och sp. (plur. af *mo'nte*, berg). — *M. albãni*. Se Albanobergen. — *M. maldit'os*. Se Maladetta. — *M. mariãni*. Se Marianska bergsystemet. — *M. sarma'tici*. Se Karpatererna. — *M. subtro'picos*. Se Amerika, sp. 801.

Montes [mã'ntes], Ismael, president 1904—09 i Bolivia (se d. o., sp. 1011).

Monte San Giuliano [mã'n- d'joliã'nã], stad i italienska prov. Trapani (Sicilien), på det 751 m. höga berget San Giuliano, forntidens Eryx (se d. o.). 3,625 inv. (1901; som kommun 28,939). Flera ruiner af den antika staden Eryx. Gymnasium. Oljeberedning och marmorbrott. J. F. N.

Monte Sant' Angelo [mã'n- a'ndjelã], stad uti italienska prov. Foggia (Apulien), på sluttningen af Monte Gargano, 840 m. ö. h., nära Manfredoniaviken, 15 km. n. om Manfredonia. 17,142 inv. (1901; som kommun 21,870). Berömd vallfartskyrka, delvis inbyggd i klippan. (J. F. N.)

Montesaorden [mãn-], spansk orden, som ursprungligen var en andlig riddarorden, stiftades 1319 af Jakob II af Aragonien, riktades med de af honom (1311) undertryckte tempelherrarnas gods och förlänades med staden och slottet Montesa. Den rättade sig efter cisterciensordens regler, ställdes under calatravaorden och förenades 1587 med Spaniens krona. Numera eger den bestånd endast som militär förtjänstorden. Ordenstecknet utgöres af en i mörkrödt band buren gyllene romb med ett rödt kors och öfverst en trofé.

Montesarchio [mãntesa'rkiã], stad i italienska prov. Benevento (Kampanien), vid foten af Monte Taburno, ö. om Caudinska passen (se d. o.). 5,060 inv. (1901; som kommun 7,206). Olivodling, textil- och träindustri. J. F. N.

Montescaglioso [mãnteskaljãsã], stad i italienska prov. Potenza (Basilicata), nära floden Bradano. 7,327 inv. (1901). Olivodling. Nära Bradanos mynning ligga ruiner af Metapontum (se d. o.). J. F. N.

Montespan [mãtespã'], Françoise Athénais de Rochechouart, markisinna de M., en af Ludvig XIV:s älskarinnor, f. 1641 på slottet Tonnay-Charente i Saintonge, d. 27 maj 1707 i Bourbon l'Archambault, var dotter af guvernören i Paris, sedermera hertigen af Mortemart, Gabriel de Rochechouart. "Mademoiselle de Tonnay-Charente", såsom hon till en början kallades, kom 1660 till Paris, blef höfdam hos drottning Maria Teresia och lefde sedan 1663 i ett lyckligt äktenskap med Louis Henri de Pardailan de Gondrin, markis de M., med hvilken hon fick en son (sedermera hertig af Antin) och en dotter. Men hennes behag och esprit väckte Ludvig XIV:s passion.

Markisen måste flykta till sina gods; och ehuru äktenskapet först flera år senare formligen förklarades upplöst (1674), betraktades hon sedan 1667 som konungens älskarinna, firad af den förnåma världen och lidelsefullt tillfredsställande sin oerhörda praktlystnad.

Från 1674 bar hon efter markisinnan de La Vallière mätresstiteln, men fick efter några år dela Ludvigs gunst med hertiginnan af Fontange och såg från 1680 sitt herravälde öfver honom brutet af madame de Maintenon, uppfostrarinnan af de barn hon hade med konungen. 1691 lämnade hon Versailles. På statsangelägenheterna hade hon icke utöfvat något inflytande. Med Ludvig XIV hade hon sju barn, födda 1669—78, som alla legitimerades. Fyra af dem öfverlefde henne: hertigen af Maine, greven af Toulouse, hertiginnan af Bourbon och hertiginnan af Orléans. — Litt.: Houssaye, "Mademoiselle de la Vallière et Madame de M." (1860), Clément, "Madame de M. et Louis XIV" (1868), och Williams, "Madame de M." (1903).

Mo'ntes pieta'tis, lat., välgörenhetsanstalter, som mot pant och skälig ränta hjälpte behöfvande, för att skydda dem mot ockrare. Det var franciskanmunkarna, som först kommo på denna tanke. Den första varaktiga anstalten af detta slag upprättades i Perugia 1462. Dylika inrättningar (it. *Monti di pietà*) uppstodo snart nog i mängd och bestå ännu i Italien. De spredo sig till Frankrike (*Monts de piété*) och Tyskland (den första i Nürnberg 1498). Jfr Assistansinrättningen och Pantbank.

Montesquieu [mãteskiø'], Charles Louis de Secondat, baron de La Brède och de M., en af den franska upplysningstidens mest ryktbara politiska författare, f. 18 jan. 1689 på slottet La Brède, nära Bordeaux, d. 10 febr. 1755 i Paris, var ättling af en adlig släkt, som genom flera sina medlemmar tillhört parlamentsadeln (*la noblesse de robe*). Han blef också själf, 1714, parlamentsråd i Bordeaux och ärfde 1716 värdigheten af parlamentspresident (*président à mortier*) där jämte namnet M. efter en farbror. Trots de af domärämbetenas ärtlighet (eg. säljbarhet) förorskade missförhållandena var parlamentsadeln kanske det bästa politiska elementet under Frankrikes *ancien régime* (se d. o.), och från traditionerna inom denna klass hade M. mottagit intryck, som blefvo af betydelse för hans följande politiska för-



fattarskap. Vetgirig, spirituell och frigjord från allt, som för tidens filosofi gällde som fördomar, intresserade han sig dock mera för vetenskapliga och litterära sysselsättningar än för domarkallet. Till en början bedref han vid sidan af detta naturvetenskapliga undersökningar, och ett med naturvetenskaplig empirism besläktadt skaplyne utmärkte sedan hans forskningsmetod inom det område, dit han snart helt överflyttade sitt intresse: sociala, historiska och politiska spörsmål. 1721 utgaf han under form af två i Europa resande persers brevväxling *Lettres persanes*, ett arbete, hvori han med mördande kvickhet gisslade de osunda samhällsförhållandena i Frankrike efter Ludvig XIV:s regering, men också skattade åt tidens frivola smak. Denna röjde sig äfven i *Le temple de Gnide* (1725; öfv. af fru Nordenflycht i "Vitterhets-Nöjen"), ett litet skönlitterärt antikhärmande rokokostycke. Ehuru de "persiska breven" af hänsyn till censuren utgifvits anonymt, blef dock M:s författarskap känt, och Ludvig XV vägrade 1725 att godkänna hans inval i Franska akad. under förvärdning, att han ej var bosatt i Paris. Han sålde då sin presidentsyssla i Bordeaux' parlament 1726, slog sig ned i Paris och fick 1728 inträda i akademien. S. å. begaf han sig emellertid på resor till flera europeiska länder för att göra sociala och politiska iakttagelser. Af synnerlig betydelse blef hans besök i England, hvars fria statsskick väckte hans lifliga intresse och där han gjorde bekantskap med Lockes politiska skrifter. Efter en två-årig vistelse i detta land återvände han 1731 till Frankrike för att på La Brède öfverföra till bearbeta det rika material, som han samlat genom sina studier och resor. Den första frukten här af var ett historiskt arbete, *Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des romains* (1734; "Tankar öfver orsakerna till de Romares välde och fall", 1755, öfv. af O. von Dalin eller på hans föranstaltan af J. Roeding), hvori han, höjande sig öfver den dåtida historieskrifningens krönikartade eller moraliserande metod, gaf en snillrik framställning af orsakssammanhanget i den romerska historien. 1748 utkom hans lufs storverk, *L'esprit des lois* (Lagarnas anda), frukten af 20 års undersökningar och begrundning. Den ledande tanken däri är, att samhällsinstitutionerna (lagarna) icke böra lämpas och bedömas efter en abstrakt allmänmänsklig schablon, som den rådande naturrättsliga spekulationen (se Naturrätt) lärde, utan efter folkens olika livsvillkor, deras geografiska och ekonomiska förhållanden, deras storlek, seder, religion, historia o. s. v., och det var just denna relativitet, som han ansåg komma till uttryck i "Lagarnas anda". Han uppställde därför intet allmängiltigt författningsideal, utan erkände republik, demokratisk eller aristokratisk, och monarki som berättigade alltefter olika förhållanden. Hvad han fördömde, var blott despotism och anarki, som båda inneburo laglöshet. Med sin skildring af de båda republikanska statsformerna afsåg han egentligen blott forntidens stadsrepubliker och trodde dem ej möjliga i moderna storstater, men hvad han sade om dygden (= osjälfviskt medborgarsinne) som den oundgängliga förutsättningen för ett lyckligt resultat af det demokratiska statsskicket eger en tänkvärd tillämplighet äfven på den moderna stor-

statsdemokratien. Den idealiserade bild han gaf af antikens demokratiska republiker skulle t. ö. få af honom oanade följder. I strid med hela hans uppfattning gjord till ett allmängiltigt ideal, inspirerade den nämligen sedermera franska revolutionens antikhärmande republikanism. Hvad M. menade med monarki, var närmast Frankrike före Ludvig XIV:s centraliserande och nivellerande despotism: en stat, där monarken visserligen är all maktts källa, men i sin maktutöfning begränsas af vissa grundlagar och af aristokratiska förmedlande korporationer (*pouvoirs intermédiaires*), såsom adel, hierarki och en oberoende, lagarnas helgd bevakande domarkår (franska parlamenten). Den högsta formen af statslif ansåg han vara frihet, hvarmed han menade, att individernas säkerhet var bekyddad därigenom, att de icke kunde tvingas till annat än hvad lagen påbjöd eller hindras från att göra hvad lagen tillät. Hårtill fordrades, ansåg han, att makt begränsas af makt, ty "det är en evig erfarenhet, att hvarje maktinnehafvare frestas att missbruka sin myndighet; går tills han möter gränser". Finnes en dylik begränsning, förnekade han ej, att friheten kunde förekomma i republiker, men närmast ansåg han den höra hemma i monarkien, hvars natur är att på sådant sätt "modereras". Fullt betryggande för friheten fann han dock endast vara en monarki med en maktfördelning (*séparation des pouvoirs*), enligt hvilken den verkställande, den lagstiftande och den dömande makten skulle tillhöra alldeles skilda innehafvare: den verkställande monarken, den lagstiftande en riksförsamling, bestående af ett aristokratiskt öfverhus och ett folkvaldt underhus, och den dömande oberoende domare. Detta trodde han sig ha sett förverkligadt i England, hvars statsskick han därför framställde som mönsterbilden för en fri författning. Uppslaget till denna maktfördelningslära hade getts redan af Locke (se d. o., sp. 947), men i olikhet med denne genomförde M. den så fullständigt, att aldrig innehafvare af en "makt" skulle få deltaga i utöfningen af en annan. Innehafvaren af den verkställande borde t. ex. blott, för att ej lida intrång i denna sin makt, ha vetorätt i lagstiftning, men fränkändes sanktionsrätt, ansågs ej behöfva initiativ och borde ej genom sina ministrar få deltaga i den lagstiftande församlingens diskussioner. I denna absoluta form har visserligen maktfördelningsläran visat sig svår att praktiskt genomföra, men det är dock M:s auktoritet, som gett den en världshistorisk räckvidd, och hvad som trots alla modifikationerna däraf står fast är, att under normala förhållanden både statens egen säkerhet och den personliga friheten kräfvat, att, på ett eller annat sätt, olika, hvarandra kontrollerande och begränsande faktorer få samverka i statsmyndighetens utöfning. Genom Englands följande parlamentariska utveckling kom det engelska statsskicket ej att motsvara M:s uppfattning däraf, men denna blef likväl fastslagen som positiv statsrätt genom Blackstones och De Lolmes (se dessa) därpå grundade arbeten och har såsom sådan på många håll tagits till mönster. Fullständigast skedde detta vid utarbetandet (1787) af den nordamerikanska unionsförfattningen (som endast ersatte monarken med en president). För den Montesquieuska engelska maktfördelningsläran kämpade de moderata

partierna i franska revolutionens konstituerande nationalförsamling, ehuru förgäves, mot Rousseaus folkviljedespotism, och då denna genom skräckväldet råkat i misskredit, om nämnda lära åter till heders i 1795 års direktorialförfattning. I Sverige hämtade hofpartiet under den senare frihetstiden vapen däriifrån; 1772 års R. F. var i mycket byggd därpå, och om dess betydelse för 1809 års svenska författningsverk vittnar ej blott dettas resultat, 1809 års R. F., utan också konstitutionsutskottets riktbara motivering till denna. De försök, som efter Napoleons fall gjorts på kontinenten att efterbilda Englands konstitution, ha likaledes i hög grad påverkat af M:s uppfattning af denna, och de franske doktrinärerna (se *Doktrinär*) kunna räknas som M:s lärjungar. Men ej blott i politiken har "L'esprit des lois" varit epokgörande. Vår tids historiska åskådningssätt leder väsentligen sitt upphof från det kraftiga häfdandet i detta arbete af folkindividualiteten och dennas historiska förutsättningar. Den bästa uppl. af M:s samlade skrifter utgafs af Laboulaye 1875—79 i 7 bd. Medlemmar af familjen M. ha utgett hans otryckta arbeten (4 bd, 1891—99), innehållande bl. a. hans reseskildringar. — Ur den utomordentligt rika litteraturen om M. må nämnas A. Sorel, "Les grands écrivains français. M." (1889), och E. Faguets karakteristiker af M. i "Dix-huitième siècle. Etudes littéraires" (1890) och i "La politique comparée de M., Rousseau et Voltaire" (1902). Ett svenskt arbete om "M:s politiska idéer" är utgivet af R. Piil (1903). S. B.

Montesquiou-Fézensac [mätaskiö-fesäsa/k]. 1. François Xavier Marc Antoine, hertig de M., fransk statsman, f. 13 aug. 1756 på slottet Marsan vid Auch, d. 5 febr. 1832 på slottet Cirey-sur-Blaise, var abbe och sedan 1785 franska kleriets generalagent, då han 1789 af prästerskapet i Paris valdes till medlem af riksdagen (états généraux). I konstituerande församlingen (1789—91) slöt han sig till de sansade förespråkarna af ett konstitutionellt styrelsesätt, emigrerade till England 1792, men återvände efter Robespierres fall. Då han



1800 frambar Ludvig XVIII:s maning till Bonaparte att återinsätta bourbonerna på tronen, ådrog detta honom ny landsflykt. Efter restaurationen 1814 var M. från 13 maj s. å. till Napoleons återkomst (mars 1815) inrikesminister, men lät sin expeditionschef Guizot för det mesta sköta ministeriets ärenden. Efter andra restaurationen blef han 1815 pär, 1816 medlem af Franska akad. (på grund af kungl. utnämning), 1817 greve och 1821 hertig. — 2. Ambroise Anatole Augustin, greve de M., den föregåendeens brorson, f. 8 aug. 1788 i Paris, d. 22 jan. 1878 i Courtenvaux, befordrades under Napoleon I:s fälttåg till öfverste, tillhörde från 1816 det hertigliga orleanska husets uppvaktning och utnämndes

1831 till maréchal de camp. 1834—41 var han i deputeradekammaren en ifrig försvarare af julimonarkien, blef 1841 pär samt följde 1848 hertiginnan af Orléans och hennes söner på flykten från Paris öfver Rhen. M. utgaf några band dikter och en öfv. af Petrarca (3 bd, 1843—45).

Montevarchi [mån-teva'rki], stad i italienska prov. Arezzo (Toscana), vid Arno och järnvägen Rom—Florens. 4,417 inv. (1901; som kommun 12,165). Teknisk skola, lärd akademi (från 1450). Silkesodling. J. F. N.

Mo'ntevegetiön (af sp. *mo'nte*, berg). Se Colombia, sp. 555.

Monteverde [mån-], Giulio, italiensk skulptör, f. 1837 i Bistagno (Piemonte), utbildade sig först som träsnidare i Genua och studerade skulptur från 1859 vid akademien där och från 1865 i Rom. Han utförde åtskilliga behagfulla verk i marmor, bl. a. *Franklins genius* (en genie, som fångar blixten i sin hand). Sitt rykte vann han genom marmorgruppen *Jenner*, som ympar *koppor på sitt eget barn* (ust. 1873, Palazzo Bianco i Genua). Han utförde bl. a. *Den unge Columbus* (staty i Boston — ett exemplar i marmor, 1876, finns i Göteborgs museum), *Viktor Emanuels rytartstaty* i Bologna (aftäckt 1888), statyer öfver arkitekten *Sada* i Turin, kompositören *Thalberg* i Neapel m. fl., åtskilliga grafmonument, bl. a. general Medicis staty på begravningsplatsen i Rom. Bland hans arbeten märkes äfven *Väfvaren*, en fullt realistisk arbetarstaty. M. blef 1874 professor vid San Lucaakademien i Rom, 1879 medlem af konstakademien i Stockholm och 1889 romersk senator. G—g N.

Monteverdi [mån-], Monteverde, Claudio, italiensk tonsättare, f. i maj 1567 i Cremona, d. 29 nov. 1643 i Venezia, studerade kontrapunkt för kapellmästaren hos hertig Gonzaga i Mantua, M. A. Ingegneri, hvars efterträdare han blef 1601, och befordrades 1613 till kapellmästare vid Markuskyrkan i Venezia, på mycket hedrande villkor. M. är epokgörande inom musikens historia, enär han genom sin fria behandling af dominantseptiman och nonan kan sägas vara den egentlige grundläggaren af det moderna harmonisystemet i motsats till



de gamla kyrkotonarterna och den äldre dissonansbehandlingen. Detta skedde redan i de tidigare bland hans madrigaler, af hvilka 9 samlingar utgafs 1583—1650. Hans djärfheter (som f. ö. förbereds af bl. a. Willaerts skola) ådrogo honom skarpa tillrättavisningar från Artusi i dennes 1600—03 utgifna "L'Artusi, ovvero delle imperfezioni della moderna musica". Men hans idéer blevo icke dess mindre segrande, i synnerhet sedan han senare genomfört dem äfven på den dramatiska musiken, där de icke stötte någon gammal häfdvunnen stil för hufvudet, utan tvärtom öfverensstämde med ett för denna konstart naturenligt,

nera passionerad skrifsätt. Äfven därutinnan blef då M. epokbildande, i det han anslag känslorämare strängar, än de florentinare gjorde, som nyss förut skapat operan (Peri, Caccini) och hvilas recitativ närmast liknade den torra, ändlösa rektionstonen i den gregorianska sången. M. gjorde recitativet uttrycksfullt och lät det oftare omväxla med arios. Han vardt äfven fader till instrumentationskonsten genom sina försök att karakterisera medelst instrumentens olika klangfärg och behandlingssätt (särskildt utbildade han stråkkvartetter som orkestrens kärna, införde violinmässiga figurer och passager samt de för dramatiskt uttryck betydelsefulla spelsätten "tremolo" och "pizzicato" på stråkinstrument). Bland hans stycken i den nya "stilo rappresentativo" (d. v. s. operastilen) blefvo *Orfeo* (1607), *Arianna* (1608), af hvilken endast *Ariadnes* berömda klagosång (*lamento*) finns i behåll, *Il combattimento di Tancredi e Clorinda* (1624), *Proserpina rapita* (1630) och *L'incoronazione di Poppea* (1642) de mest berömda. Ytterligare skref han motetter, mässor, psalmer, hymner m. m. I sinna trestämmiga *Scherzi musicali* (1607) gaf han vuppslag till den nyare körvisan. I nyare verk af Choron, Kiesewetter, Burney, Winterfeld, Reissmann m. fl. finnas mindre kompositioner af M., hvarjämte operan "Orfeo" är fullständigt utg. af Eitner (1881) och "Poppea" 1904 af H. Goldschmidt (i "Studien zur geschichte der ital. oper", t. 2). Monografer öfver M. ha skrivits af E. Vogel (i "Vierteljahrsschrift für musikwissenschaft", 1889), Sommi-Picenardi (1896), R. Mitjana (i "Ord och bild", 1911) m. fl. A. L. (E. F. - t.).

Monte Vergine [mån'te ve'rđine], kloster i syd-italienska prov. Avellino på det ganska svårillgängliga berget *Avella* (1,570 m.) ej långt från staden *Avellino* (se d. o.). Klostret grundlades 1119 på ruinerna af ett Cybeletempel. Kyrkan innehåller minnesmärken från hohentaufernas och fransmänsken till samt en undergörande Mariabild, en gåfva från Katarina af Valois 1310, samt besöks vid pingst samt 7 och 8 nov. af 70 till 80 tusen pilgrimer. Vid foten af berget ligger ett hospits, där de äldste munkarna bo och där det finnes ett stort arkiv. J. C.

Montevideo [mån'te vide/å]. 1. Departement i sydamerikanska republiken Uruguay. 664 kvkm. 317,879 inv. (1909), omfattande staden M. och närmaste omgivning. — 2. (Fullständigt *San Felipe y Santiago de M.*) Hufvudstad i nämnda dep. och i republiken Uruguay, vid mynningen af Rio de La Plata, på dess norra strand och på östra sidan af den 1,5 km. breda M.-viken, som bildar hamnen, under 34° 54' 31" s. br. och 56° 12' 14" v. lgd (katedralen), 210 km. ö. om Buenos Aires, till hvilket går en undervattenskabel. Berget M. (149 m.), efter hvilket staden uppkallats, ligger på andra sidan af M.-viken. 291,465 inv. (1909), hvaraf öfver en fjärdedel utlänningar (mest italienare, spanjorer, fransmän, basker och tyskar). M. är ytterst regelbundet byggdt, med breda gator, har gasbelysning, elektriska spårvägar, vattenledning etc. Gamla staden sträcker sig från Punta Sarandi vid vikens inlopp till Plaza de Independenzia, som omges af kolonnader och utgör medelpunkten i stadens politiska och sociala lif. Därifrån utgår österut stadens förnämsta gata, Calle 18 de Julio, och där

ligger stadens främsta teater, de Solis. Af andra praktbyggnader märkas regeringspalatset vid Plaza Mayor, kongressens samlingslokaler *Cabildo* och katedralen (se fig.) vid Plaza de la Constitución, universitetshuset, det stora hospitalet *La Caridad*, börsen m. m. Hamnen är grund, och större fartyg



Katedralen i Montevideo.

måste ankra utanför den, på reddan, dock ha fördjupningsarbeten, anläggning af vägbrytare, hamnbassäng m. m. pågått sedan 1901. Staden är ärkebiskopssäte (sedan 1897), har ett universitet (öppnadt 1849) med 3 fakulteter (för juridik och sociala vetenskaper, medicin samt matematik) samt handels- och veterinärskola. Staten underhåller därjämte två normalskolor, en teknisk läroanstalt samt en krigsskola. I Solistatern finnas ett nationalmuseum och ett offentligt bibliotek. M:s nästan enda inkomstkälla är dess handel, som förmedlar 90 proc. af republikens införsel och 70 proc. af dess utförsel. De viktigaste exportvarorna äro ull, hudar, torkadt kött och köttextrakt, talg och djur. Hamnen besöks af ett 20-tal ångbåtslinjer. 1910 besöktes den af 3,115 fartyg om 8,5 mill. ton. Från M. utgå 4 järnvägslinjer. — M. anlades 1726 och blef 1828 republikens hufvudstad. 1 o. 2. J. F. N.

Monte Viso [mån'te viså], *Monviso*, berg i Cottiska alperna, nära gränsen emellan Frankrike och Italien i italienska prov. Cuneo. 3,843 m. högt. Po har där sina källor. (J. F. N.)

Monte Vulture [mån'te vo'lto're], slocknad vulkan i neapolitanska Apenninerna, prov. Potenza. 1,330 m. J. F. N.

Montez [mån'te/th], *Lola*, en äfventyrerska, som 1847—48 spelade en roll i Bajerns historia, f. omkr. 1820 i Limerick på Irland, d. 17 jan. 1861 i Asteria, staten New York, var dotter till en engelsk officer, Edward Gilbert, och en kreolska samt hette eg. *Maria Eliza Gilbert*. Hon gifte sig 1837 med kapten Thomas James, öfvergaf denne efter några år i Ostindien och uppträdde 1843 i London utan framgång som spansk dansös under namnet *Lola M.* Däremot vann hon mycket bifall och väckte upseende genom utmanande lättfärdighet som dansös i Dresden, Berlin, Warschau, Petersburg o. s. v. samt kom hösten 1846 till München, där hon alldeles förvred hufvudet på den 60-årige Ludvig I och orsakade den ultramontana ministären Abels fall (16 febr. 1847), sedan denne afstyrkt meddelande af adelskap åt den tilltagsna kungliga mätressen.

M. upphöjdes därefter först till baronessa von Rosenthal och sedan till grefvinna von Landsfeld. Hon omgaf sig med medlemmar af en radikal studentförening i München, "Alamannia", och då denna befanns underlägsen i konflikter med klerikala studenterna, utverkade hon Ludvig I:s befallning om stängning af universitetet. Våldsamma uppträden i München, där allmänheten harmades öfver konungens skandalösa eftergifvenhet för M. och ytterligare upphetsades genom klerikal agitation mot henne, föranledde 11 febr. 1848 den gifna befallningens återtagande samt M:s aflägsnande. Händelsen bidrog i sin mån därtill, att Ludvig I 20 mars afsade sig kronan. M:s senare lif var i full stil med hennes föregående. Hon gifte sig 1849 i England med en ung gardesofficer, G. T. Heald, flydde med honom undan hotande rättegång för bigami till Spanien, lämnade där sin nye make och för 1851 till Nord-Amerika, där hon bl. a. uppträdde i en dramatisk framställning af sitt bajerska äfventyr, "Lola M. in Bavaria", samt höll föreläsningar öfver hjältinnor, skönhetskonsten o. s. v., delvis af romantiseradt själfbiografiskt innehåll. I Kalifornien var hon 1853 en kort tid gift med tidsningsredaktören P. P. Hull; 1855 för hon till Australien i spetsen för ett skådespelarsällskap och vistades från 1857 i Förenta staterna, enligt hvad det uppges sitt sista lefnadsår ängertfullt sysselsatt med filantropisk verksamhet bland fallna kvinnor i New York. — Jfr F. L. Hawk, "Story of a penitent, Lola M." (1867), Fournier, "Lola M." (i "Deutsche revue", aug. 1902), och Fuchs, "Ein vor-märzliches tanzidyll. Lola M. in der karikatur" (1904). (V. S.-g.)

Montezuma [māntetho'ma], spansk namnform för det aztekiska namnet *Motēuczōma*, hette två af aztekernas sista konungar. M. I, f. 1390, d. 1464, konung sedan 1436, gjorde flera framgångsrika eröfringståg mot grannstaterna och anlade, för att trygga hufvudstaden Tenochtitlan (Mexico) mot öfversvämningar, stortardade dammbyggenader i Tetzcoacosjön. — M. II, f. 1466, d. 1520, efterträdde 1502 Ahuizotl på Mexicos tron, företog flera lyckade härnadsståg mot tlascalanerna samt nedåt Guatemala, Honduras och Nicaragua, men lät 1519, måhända till följd af vidskepliga föreställningar, bedåra sig att med omisständksam vänlighet mottaga den i Vera Cruz med en spansk här landstignende Hernando Cortez, som snart tvång honom att hylla Spaniens konung och behandlade honom som en fånge. Se därom Cortez. M. sårades i juni 1520 af stenkastning vid ett uppror i Tenochtitlan och afled tre dagar senare efter att ha vägrat intaga någon föda eller mottaga läkarhjälp. Hans dotter antog kristna läran efter sin gemål Guatimozins död (1525), erhöill namnet Isabella och gifte sig först med Pedro Gallego, sedan med en annan spansk adelsman, Juan Cano. Hennes söner med den sistnämnde fingo titeln greifar af M. En medlem af denna släkt var 1697–1701 vicekonung i Mexico.

Montezumas cypress [māntetho'-]. Se *Mexico*, sp. 350.

Montfaucon [māfākā'], en höjd i norra delen af Paris, emellan de forna förstäderna St Martin och Temple, vid det nuv. Buttes Chaumont, var till 1789 års revolution Paris' afträtsplats. (J. F. N.)

Montfaucon [māfākā'], Bernard de (latini-

seradt Montefalco l. Montefalcōnius), fransk fornforskare, f. 1655 på slottet Soulague (Languedoc), d. 1741 i Paris, tjänstgjorde först vid franska hären och ingick 1675 i maurinernas kongregation samt förflyttades 1687 till dennas förnämsta kloster, St Germain-des-Prés i Paris.

Där utvecklade han rik verksamhet för kändedom om forntiden och om diplomatiken samt utgaf upplagor af kyrkliga skriftställare och gamla bibelöfversättningar. Bland hans arkeologiska arbeten må nämnas *Diarium italicum* (1702), *L'antiquité expliquée et représentée en figures* (15 bd, 1719–24), *Les monuments de la monarchie française* (till Henrik IV; 5 bd, 1729–33). Till diplomatiken höra bl. a. *Palaeographia graeca* (1708) och *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova* (2 bd, 1739). Af kyrkofäderna utgaf han redan 1698 Athanasius' skrifter (3 bd), hvartill han 1706 fogade som suppl. *Collectio nova patrum* (2 bd), samt 1718–38 Chrysostomos' arbeten (13 bd). Icke minst värdefulla voro de fragment i Origenes' bibelöfversättning, "Hexapla", som M. 1713 utgaf under titeln *Hexaplorum Origenis quae supersunt* (2 bd) och hvilka först genom Fields 1874 fullbordade upplaga af nämnda arbete gjorts umbärliga. K. H.*

Mont-Ferrand [mā-färrā'], stad. Se Clermont l.

Montferrat [māfärrā']. Se Monferrato.

Montfort [māfär], furste af, den titel, som Jérôme Bonaparte (se Bonaparte 10) antog efter förlusten af konungariket Westfalens tron.

Montfort [māfär], en under 1100- och 1200-talen berömd fransk familj, hvars medlemmar gjorde betydelsefulla insatser såväl i Frankrikes som i Englands historia. Af stamslottet Montfort-l'Amaury stå ännu ruiner kvar invid den lilla staden Montfort i dep. Seine-et-Oise.

1. Simon, greve af M., f. omkr. 1160, d. 25 juni 1218, krigare och korsfarare, deltog 1199–1200 i ett korståg till Palestina och ledde från 1209 med oerhörd grymhet korståget mot de kätterske albigenerna i södra Frankrike. Han besegrade 1213 vid Muret deras hufvudman, greve Raimund VI af Toulouse, och dennes bundsförvant, konung Peter II af Aragonien. Påven Innocentius III gaf därefter M. i förläning större delen af Raimunds grefskap, men några år senare gjorde hufvudstaden Toulouse uppror, och M. stupade vid stadens belägring. Genom sitt giftermål med en dotter till Robert af Beaumont, earl af Leicester, grundlade M. släktens framtida maktställning i England, där konung Johan utan lida 1207 erkände honom som earl af Leicester för att kort därpå fråntaga honom gods och earlvärdighet, då han ställde sig på sin franske länsherres, Filip II Augusts, sida i dennes strid med konung Johan. Jfr Canet, "Simon de M. et la croisade contre les Albigeois" (1891).



2. Amaury de M., greve af Toulouse, den föregående son, f. 1192, d. 1241, fortsatte faderns strid mot de upproriske i Toulouse, men afstod 1226 sina anspråk på detta grefskap till franska kronan, blef 1231 konnetabel af Frankrike och deltog 1238 i ett korståg till Palestina, hvarvid han råkade i fångenskap, fördes till Egypten och på hemvägen afled i Otranto.

3. Simon de M., earl af Leicester, den föregående yngre broder, krigare och statsman, f. i början af 1200-talet, dödad 4 aug. 1265 i slaget vid Evesham, förvärfvade genom byte sin äldre broders engelska anspråk, lyckades omkr. 1230 af konung Henrik III återfå faderns gods, erhöll äfven earlsvärdighet och befäste ytterligare sin ställning genom giftermål (1238) med konungens syster Eleonora, änka efter William Marshal, earl af Pembroke (se Marshal 2). Han var en tid konungens förtrognaste rådgifvare, men sågs som främling med oblidla ögon af dennes broder Rikard af Cornwall och flertalet engelska baroner. En ekonomisk tvist med Henrik bragte 1239 M. i dennes onåd, och han gick därför s. å. i landsflykt, men återvände redan 1240, då en skenbar försoning egde rum, hvarefter M. jämte Rikard deltog i ett korståg till Palestina (1240—41). Efter hemkomsten deltog han i Henriks misslyckade fälttåg mot Frankrike 1242, erhöll stora förlänningar af konungen och utsågs 1248 till dennes ståt-hållare i Gascogne, där han strängt ingrep mot de själfkrådige magnaterna och städernas i parti-strider inbegripna borgare. De missnöjdes klagomål inför konungen bemöttes af M., som frikändes från de framställda anklagelserna för tyranni, men nya tvister med konungen förmådde honom att 1252 flytta öfver till Frankrike, där man erbjöd honom regentskap under konung Ludvig IX:s bortovaro på korståg. M. kom i stället till Henriks hjälp i Gascogne 1253, återvände året därpå till England och blef där det nationella partiets ledare i kampen mot konungens franska gunstlingar (de s. k. "poitevinerna", från drottning Eleonoras hemland Poitou). Han deltog 1258 i att aftvinga konungen de s. k. Oxfordprovisionerna (se d. o.), begaf sig, när tvisten om dessa stadgar 1261 ledde till inbördes krig, ånyo till Frankrike, men återvände 1263 på baronernas enträgna uppfordran, ställde sig i spetsen för deras resning och blef genom sin seger öfver den kungliga hären vid Lewes (14 maj 1264) Englands verkliga styresman. Om det i engelsk statsrätt ryktbara parlament med äfven borgerliga ombud M. nu sammankallade (jan. 1265) se England, sp. 612. Tvister med baronerna och med hans medregent, Gilbert af Gloucester (se Gloucester 2), ledde emellertid till M:s snara fall, då den fångne konungens son, prins Edvard (sedermera konung Edvard I), emot honom s. å. samlade konungens anhängare. Han blef kringrand af en öfverlägsen styrka vid Evesham och stupade i slaget. M. var häftig och maktyllysten, men också allvarlig, tapper och statsklok. Visserligen är han ej, som man en tid påstod, "engelska underhusets skapare", men segraren vid Evesham blef den besegrades lärjunge; M:s statsmannatankar genomträngde småningom Edvard I:s politik. Jfr Pauli, "Simon von M." (1867), W. Stubbs, "Constitutional history of Eng-

land", II, G. W. Prothero, "Life and times of Simon de M." (1877), och Ch. Bémont, "Simon de M., comte de Leicester" (1884). — M:s äldste son, Henry de M., f. 1208, d. 1265, stred vid Lewes 1264 i faderns här och stupade i slaget vid Evesham vid dennes sida.

4. Simon de M. d. y., den föregående andre son, f. 1240, d. 1271, kom i slaget vid Evesham 1265 med en undsättningsstrupp för sent för att rädda sin fader, fortsatte därefter en tid striden mot det kungliga partiet, men flydde 1266 ur landet och slutade sina dagar nära Siena. Liksom sin broder Guy de M. (f. omkr. 1243, d. omkr. 1288 på Sicilien) deltog han i Viterbo 1271 i det brutala mordet på kusinen Henrik af Cornwall (se Henrik, sp. 440), en handling af hämnd för faderns död. — Släktens siste manlige medlem var deras yngste broder, Amaury de M. (d. omkr. 1292), som var påfåg kaplan och råkade i mångårig engelsk fångenskap (1275—82), då han till Wales skulle beledsaga sin syster, Eleonora af M. (f. 1252, d. 1282), som förmålt sig med den walesiske fursten Llewelyn af Gruffydd (se Llewelyn 2).

1—4. V.S-g.

Montgelas [mäjələ], Maximilian Joseph von, greve, bayersk statsman, f. 10 sept. 1759 i München, d. där 14 juni 1838, tillhörde en till Bajern inflyttad savojisk släkt, blef 1795

statsminister hos hertig Maximilian Josef af Pfalz-Zweibrücken och var sedermera under dennes 18 första regeringsår i Bajern (1799—1817) detta lands egentlige styresman, till en början endast som utrikesminister, men snart äfven med uppdrag att leda finansrändena och inrikesministeriet. Genom anslutning till Napoleon skaffade han Bajern betydliga förstoringar, och efter dennes fall åsyftade M. en stormaktsställning för Bajern som hufvudet för ett sydtyskt förbund. Han genomförde en mängd inre reformer i fransk anda, upphäfde de flesta af godsegrarnas föräldrade privilegier och bekämpade energiskt ultramontanerna. Genom dessas och kronprins Ludvigs inflytande samt till följd af påtryckningar från Wien afskedades M. plötsligt 2 febr. 1817. Jfr L. Hoffmann, "Ökonomische geschichte Bayerns unter M." (1885), och Du Moulin Eckart, "Bayern unter dem ministerium M." (I, 1894).

Montgolfier [mägälfä], bröderna Joseph Michel och Jacques Étienne, franska fysiker, uppfinnare af luftballongen, födda i Annonay, den förre 1740 och den senare 1745, öfvertogo efter sin fader det berömda pappersbruk, som länge hade varit i familjens ego, och införde i dess drift flera förbättringar (bl. a. första tillverkningen af velångpapper). Sommaren 1783 vunno de europeiskt rykte genom den första luftballongens uppsändande (se Luftballong). Hos Joseph upprann urspr. idén därtill, hvaremot den yngre,



mera metodiske brodern var egentlige upphofsman-
nen till deras därefter mest kända uppfinning, den
hydrauliska väduren (se *Akvapult*). I alla
händelser arbetade de i gemenskap och delade



Bröderna J. M. och J. É. Montgolfier. Efter en medalj.

äran. Étienne M. dog 1799. Joseph blef på 1790-
talet administrator vid konservatoriet för konster
och manufakturer (Conservatoire des arts et métiers)
samt 1807 medlem af Franska institutet. Han afled
1810. Bröderna M. utgävo bl. a. arbeten öfver
luftsegling. En minnesstod öfver dem är rest på
torget i Annonay. (G. H.-r.)

Montgolfière [mågälfjär], fr., benämning på det
slags luftballong, som uppfanns af bröderna Mont-
golfier (se d. o. och *Luftballong*, sp. 1285
o. fig. 5).

Montgomerie [sv. uttal mängtga'meri], svenska
och fransk-engelsk-skotska ätter. Se *Mont-*
gomery.

Montgomery [möntga'meri], earl af. Se *Her-*
bert 3, sp. 487.

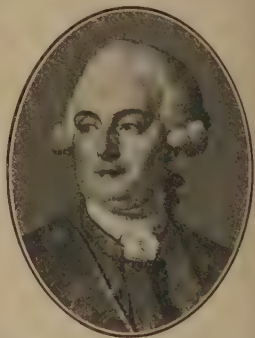
Montgomery [möntga'meri]. 1. (Wales. *Sirrydd*
Tre Faldwyn) Grefskap i engelska furstendömet
Wales, mellan Merioneth, Denbigh, Shropshire,
Radnor och Cardigan. 2,064 kvkm. 53,147 inv.
(1911). Större delen af grefskapet består af mer-
endels kala berg; högst äro Plinlimmon (756 m.)
i s. v. och Merwyn (827 m.) i n. v. Mot ö. vidga
sig dalarna. Med undantag af Dyfi, som faller ut
i Cardiganviken, och Wye längst ned i s. v. äro
M:s vattendrag bifoder till Severn (wales.
Hafren). Längs denna går Montgomerykanalen.
Jordbruk idkas mest i Severns floddal. Bergsbruket
lämnar bly, zink och silfver. Viktigaste indus-
trigrenen är tillverkningen af ylleväfnader, mest
flanell. — 2. Hufvudstad i nämnda grefskap, nära
Severn. 1,034 inv. (1901). Förr starkt befäst. —
3. Hufvudstad i nordamerikanska staten Alabama,
vid vänstra stranden af floden Alabama, som där
börjar bli segelbar. 32,136 inv. (1910), hvaraf
hälften färgade (17 svenskfödda). Stark bomulls-
handel. M. anlades 1817, blef statens hufvud-
stad 1847 och var till febr. 1861 konfederationens
hufvudstad. — 4. Distrikt i Brittiska Indien, di-
visionen Lahore, Punjab, mellan Sutlej och Ravi
(Bari Doab) och på andra sidan Ravi (Rechna
Doab). 12,357 kvkm. 463,586 inv. (1901). Utom

längs floderna är landet en torr högslett, delvis
bevuxen med småskog bland groft grus, och på sina
ställen med ogenomtränglig djungel. Det skäres af
nordvästjärnvägen mellan Lahore och Multan samt
vattnas af öfre Sutlejs kanalsystem. — 5. Hufvud-
stad i nämnda distrikt, vid nordvästjärnvägen.
6,602 inv. (1901). Den anlades 1864 och upp-
kallades efter sir Rob. Montgomery, då viceguver-
nör i Punjab. 1—3. (J. F. N.) 4—5. Wbg.

Montgomery (Montgomerie), två svenska
adliga ätter (nr 1960 A och B), som till gemen-
sam stamfar ha Alexander M. (d. 1452), äldre
son till Alexander lord Montgomery (d. omkr.
1470), hvilken uppges härstamma från den gamla
normandiska grefvesläkten M. (se sp. 1020).
John M., f. 1701, d. 1764, ättling i elfte led af
ofvannämnde Alexander M. d. y., kom omkr. 1720 till
Sverige, där han blef bruksegare och 1736 natura-
liserades till svensk adelsman. Hans sons sons son,
Robert Nils Germund M. (se M. 3), ärde
1833 efter sin farmor, Märta Ulrika Cederhielm,
Segersjö gods i Närke, af hvilket hennes fader,
J. K. Cederhielm (se Cederhielm 4), 1768
bildat ett fideikommiss. Dettas innehafvare skall
enligt en k. bekräftelsesresolution af 22 nov. 1771
jämte "sitt adliga namn" bära namnet *Cederhielm*
af Segersjö. — En Alexander d. y:s afkomling i
sjunde led, James M. (d. som svensk överste-
löjtnant 1632), öfverflyttade till Tyskland; hans
sonson bosatte sig i Sverige omkr. 1675, och dennes
sonsöner naturaliserades 1774. Denna släktgren
introducerades 1776 på den äldres nummer 4
Riddarhuset, och en medlem af densamma (fader
till M. 5) immatrikulerades 1818 bland finska
adelsmän. Se "Bidrag till släkten Montgomerys
historia" (i "Personhist. tidskr.", 1913). C. M. St.-k.

1. Robert M., son af John M. (se ofvan),
krigare, f. 26 juli 1737 i Stockholm, d. 14 maj
1798 i Lindholmens gods i Stockholms län, bevi-
stade Sjuåriga kriget
(1756—63) i fransk
tjänst, stod efter hem-
komsten högt i Gustaf
III:s ynnest som bidra-
gande till hofvets nöjen
samt avancerade till öf-
verste för Nylands och
Tavastehus' läns drago-
ner. Men under Gustaf
III:s krig med Ryss-
land (1788—90) blef
han i början af 1789
jämte åtta andra huf-
vudmän för Anjalaför-
bundet arresterad och
förd till Stockholm. Han dömdes att arkebuz-
seras, benådades från dödsstraffet, men miste tjänst
och ordenstecken samt affördes till Saint Barthé-
lemy. Därifrån fick han 1793 återvända hem. M.
skref en *Relation om hvad mig veterligen hänt i*
1788 års campagne (tr. af "Samf. för utg. af
handskr. rörande Skand:s hist." i dess "Hist.
handl.", d. I) samt ännu outgifna memoarer öfver
sina lefnadshändelser.

2. Matilda Valeria Beatrix M., den
föregående sonhustru, tonsättarinna. Se *Gyl-*
lenhaal 4.



3. Robert Nils Germund M.-Cederhielm, den föregåendes son i hennes gifte med översten Josias M.-C. (f. 1785, d. 1825), godsägare, riksdags- och kommunalman, f. 4 dec. 1820 i Stockholm, d. där 20 april 1888. M. blef student i Uppsala 1837, aflade 1839 kansliexamen och utnämndes 1841 till underlöjtnant vid Lifgardet till häst, men tog 1844 afsked för att egna sig åt värden af sina egendomar, bland dem det stora fideikommisset Segersjö i Närke. Alltsedan 1847 deltog M. i ridderskapets och adelnsförhandlingar vid samtliga ständsriksdagar, där han som medlem af statsutskottet fr. o. m. 1853 spelade en ingalunda obetydande

roll. Efter den trots hans motstånd genomdrifna representationsförändringen var han fr. o. m. 1868 års riksdag till sin död led. af Första kammaren för Örebro län. Han blef äfven där 1868—70, 1872 samt 1885—87 anlitad för statsutskottet, men satt 1871 i konstitutionsutskottet samt vid samtliga riksdagen s. å. och 1873 i de särskilda utskottet för försvarsfrågans ordnande, var statsrevisor 1858 och 1867 samt i många år led. af det förtroenderåd, som af Första kammaren utsågs på särskild väg för att uppgöra förslagslistor för utskottsvalen. Af sin starka sparsamhetsvänlighet förmåddes M. att i viss mån gå landmannapartiet till mötes i dess kraf på grundskatternas afskrifning och förenkling i förvaltningen. Rent politiskt afgjordt konservativ, var dock M. utpräglad frihandlare och lät 1887 sjuk bära sig upp i kammaren för att afgå sin röst mot spannmålstullarnas återinförande. I hemorten var M. från 1864 ständig led. af landstinget, där han 1868 var vice ordf. samt 1869—70 och 1872—87 ordf. Förutom i styrelser för åtskilliga allmännyttiga företag verkade M. i flera af K. M:t tillsatta kommittéer: kommittéerna för lindring af rust- och rothållares besvär (1867—68) och för stuteriiväsendets ordnande (1868—69), skjutskommittén (1876—78), den stora skatteregleringskommittén (1879—83) samt kommittén för landbruksundervisningens ordnande (1882—84), i hvilken kommitté M. var ordf. Som ordf. (sedan 1863) i nämnden för reglerandet af prästerskapets löner inom Örebro län såg han 1881 detta dryga arbete bringas till slut. M. blef 1868 led. och 1884 hedersled. af Landbruksakademien samt 1882 hedersled. af Finska hushållningssällskapet. — M:s äldste son, Hugo M.-C., f. 1 juli 1847 å Segersjö, anställd 1871 som attaché vid svensk-norska beskickningen i Rom, omkom 25 april 1872 under en lustfärd genom ett fall från Tiberius' klippa på Capri. Han hade 1871 utgett lofvande *Dikter*. — Dennes broder Robert M.-C. (f. 1851, vice häradshöfding 1880, kammarherre 1888) är efter faderns död innehafvare af fideikommisset. Han har utgett *Dikter* (1881 och 1895).

4. Gustaf Adolf M., krigare, ämbetsman,

skriftställare, f. 7 maj 1790 i Kemi socken i Finland, d. 26 maj 1861 i Stockholm, tillhörde den 1774 i Sverige naturaliserade ättgrenen. Som underofficer (sedan 1809 som "tjänstgörande officer") deltog han med utmärkelse i 1808—09 års finska krig, bevistade den sandelsska fördelningens träffningar och blef i sept. 1809, för sitt välförhållande i striden vid Hörnefors (5 juli 1809), befordrad till löjtnant i armén. Under fälttåget i Norge 1814 tjänstgjorde han för det mesta vid generalmajor K. P. Gahns detachement och anmälades till erhållande af guldmédalj. Som major vid Jämtlands fältjägarregementet lämnade M. 1821 den ord.

krigstjänsten. 1835, vid sitt afskedstagande ur armén, erhöill han öfverstes n. h. o. v. Med stor energi och varmt intresse för den underlydande arbetarbefolkningens bästa förvaltede M. 1834—41 Gustafs och Karlbergs vid foten af Åreskutan belägna kopparverk. I nov. 1841 blef han vice och i mars 1842 ord. landshöfding i Jämtlands län, men var juni 1842—56 landshöfding i Västerbottens län. M. var en mycket originell personlighet, liflig till lynnet, rik på idéer och särskildt intresserad för humanitära frågor. Som skriftställare gjorde han sig bekant hufvudsakligen genom biografier öfver krigarna Eek, Edeltam och v. Vegesack, genom sina i "Journalen" för 1831 och 1832 publicerade anmärkningar till G. Adlersparres "Handlingar rör. Sveriges historia" samt genom sin *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809* (2 dlr, med 7 kartor, 1842), den utförligaste redogörelse, som ditills från svensk sida utgetts rörande detta krig. Han utgaf äfven "Framledne riksrådet m. m. greve Carl Gustaf Tessins dagbok 1757" (1824) samt uppsatte och var juli 1827—april 1828 redaktör af "Medborgerlig militaire tidning". 1823 blef han korresp. led. af Landbruksakad. och 1829 led. af Krigsvet. akad.

5. Robert August M., den föregåendes brorson, finsk rättslärd, statsman, f. 29 juni 1834 i Kajana, d. 3 aug. 1898, blef student i Helsingfors 1852, filos. magister 1860 och juris utriusque kandidat 1863. Under den närmast följande tiden egnade han sig hufvudsakligen åt bankväsendet. 1864—67 var han led. af Föreningsbankens centralstyrelse och fungerade därunder tidtals som bankens verkställande direktör. 1869 blef M. juris utriusque licentiat och doktor samt 1870 professor i civil lagfarenhet och romersk rätt vid Helsingfors' universitet. Han var 1882—86 prokurator i senaten för Finland, därefter president i Vasa hofrätt. 1887 kallades M. till led. af senatens justitiedepartement, och 1888 valdes han af senaten till medlem af kommittén för finska ärenden i Petersburg. När Finlands nya strafflag olagligen suspenderades, afgick M. från senaten 13 dec. 1890 och lefde sedan som privatman.

År 1896 utnämndes han till vice ordf. i justitieministeriet. Som vetenskapsman och universitetslärare eger M. förtjänsten af att först ha i Finland införd den förbättrade vetenskapliga metoden, som genom den historiska skolans inflytande hade gjort sig gällande i den tyska rättsvetenskapen och framför allt i dess privaträtt. Bland hans juridiska arbeten förtjäna särskildt omnämnas de akademiska afh. *Om afträdesförmån och ackord i den utländska konkurslagstiftningen* (1869) och *Om bolagskontraktet i 1734 års lag* (1870) samt det stort anlagda arbetet *Handbok i Finlands allmänna privaträtt* (bd I, 1889 och 1895). Därjämte innehåller "Tidskrift utg. af Juridiska föreningen i Finland" flera värdefulla uppsatser af hans hand, och det äfven på andra områden än privaträttens. Likväl verkade M. för sin vetenskap icke så mycket genom utgifna arbeten som genom sin akademiska lärarverksamhet och i synnerhet sina omsorgsfullt utarbetade och af stor grundlighet utmärkta föreläsningar. M. förenade djupa studier i romersk rätt med omfattande insikter i nyare utländsk doktrin och lagstiftning. Detta vetande tillgodogjorde han för den inhemska rätten, medan han tillika genom att bygga sin tolkning af dess institut på rätthistorisk grund, visste att bevara dess själfständighet. Hans föreläsningar blefvo sålunda den första verkligt vetenskapliga behandlingen af Finlands privaträtt.

Med Finlands nyaste konstitutionella historia (sedan 1863) är M:s namn oskiljaktigt förenadt, och i synnerhet utövade han stort inflytande på den finska lagstiftningen. Själfskrifven medlem af ridderskapet och adeln, framstod han genom sina vidsträckt kunskaper, sin fasta, samvetsgranna karaktär och sitt nobla väsen som en af sitt ståndes mest betydande personligheter. Till sina politiska åsikter var han städse frissinnad: i språkfrågan visade han, ehuru tillgifven den svenska bildningens sak, mot anspråken från finskt håll det största möjliga tillmötsgående. Många bevis på förtroende fick M. mottaga från sina ståndsbroders sida. Bland de många uppdrag, som vid landtdagarna anförtroddes åt M., må här nämnas blott, att han var medlem af bankoutskottet 1863—64 och af lagutskottet 1877—78, 1882, 1891 och 1894 (de tre sistnämnda åren var han utskottets ordf.), samt att han 1882 var vice landtmarskalk. 1867 valdes M. till bankofullmäktig för ridderskapet och adeln och var sedan 1868 fullmäktiges ordf. intill år 1882, då hans utnämning till prokurator i kejsarliga senaten för Finland uteslöt möjligheten af ett återval. Betydande del tog M. i arbetet för införande af guldmyntföt i landet, ej blott som bankofullmäktig och landtdagsman, utan ock som ordf. i den kommitté, som hade i uppdrag att utarbeta lagförslag i ämnet. F. ö. må nämnas, att M. var medlem af 1876 års kyrkomöte samt dels ordf., dels led. i åtskilliga lagberedningskommittéer, bland dem äfven den, som tillsatts för utarbetande af lag om litterär eganderätt. Med synnerligen stort intresse omfattade M. Juridiska föreningen, i hvars centralbestyrelse han 1876—82 var ordf.

I egenskap af prokurator i senaten fick M. i rikt mått erfaras de vanskligheter Finlands politiska ställning innebär, i synnerhet under tider, då strömningarna i ryska riket äro mer eller

mindre reaktionära, och hans läge försvärades ytterligare genom den rådande partistriden i landet. För sina redliga och fosterländska bemödanden rönt han stort erkännande af sina landsmän. Den i yttre afseende mest märkbara produkten af M:s verksamhet som prokurator var den i alla afseenden utmärkta berättelse om "lagskipningen och lagarnas handhafvande i landet", som han på ämbetets vägnar afgaf till 1885 års landtdag. Som medlem af den vid Statssekreterariatet för Finland i Petersburg inrättade kommittén för finska ärenden sökte M. framför allt värna landets rätt mot de angrepp, för hvilka den redan då begynt utsättas. I sådant syfte utgaf han 1890 på ryska språket broschyren "Med anledning af senator Tagantseffs anmärkningar mot Finlands strafflag". På de höga domarposter han under några år beklädde såsom den främste i en af landets hofrätter och i dess högsta domstol kunde M. utöfva ett omfattande och fruktbringande inflytande på rättskipningen i landet.

Utom Finlands gränser gjorde sig M. känd och aktad hufvudsakligen som representant för sitt land vid flera internationella kongresser, bland hvilka må nämnas penitentiärkongressen i Rom 1885 samt kongresserna för handelsrätt i Antwerpen 1885 och i Bruxelles 1888. 1896 utsågs han till led. af svenska Landtbruksakad.

M. var ej blott en utmärkt jurist; han var äfven en man med mångsidig bildning och fint umgängesvett, en ädelsinnad och human personlighet samt varm fosterlandsvän. Dessa egenskaper ökade betydligt det inflytande på samhällslifvet, som han genom kunskaper och förmåga var kallad att utöfva, samt förskaffade honom vänskap och aktning i hög grad såväl inom som äfven utom landet.

1. (L. S.) 3. (V. M.) 5. R. A. W.

Montgomery l. *Montgomerie* [franskt utt. mägämeri; eng. utt. möntgämeri], urspr. en förnäm normandisk släkt, hvilken sedan 900-talet som stamgods innehade grefsk. M., nu Sainte-Foy-de-M. i franska dep. Calvados, och i Frankrike lär ha utdött i början af 1200-talet. Från Roger de M. (se M. 1), som med Vilhelm Eröfraren kom öfver till England, räknar, med rätt eller orätt, den ätt M. sin härstamning, som under senare delen af medeltiden kom att intaga en betydande ställning i England och Skottland och hvaraf en gren i slutet af 1400-talet öfverflyttade till Frankrike, där dess medlemmar i flera generationer voro officerare vid franske konungens skotska lifgarde. Den skotska grenens hufvudman erhöi omkr. 1507 värdigheten earl af Eglinton. Denna öfvergick 1612 genom gifte och arf till medlemmarna af släkten Seton, som då upptogo släktnamnet M. Denna gren fick 1859 äfven engelsk earltitel (af Winton) med Archibald William M., earl af Eglinton, f. 1812, d. 1861, som 1852 och 1858—59 var lordlöjtnant på Irland samt 1839 blef beryktad genom en på Eglinton Castle anordnad lysande tornering, skildrad af Disraeli i "Endymion". Den franska ättgrenen innehade herrskapen Lorges (i dep. Loiret) och sedan 1543 den ursprungliga M.-ättens grefskap i Normandie. Jfr Fraser, "Memorials of the Montgomeries, earls of Eglinton" (1859). Jfr Montgomery, svenska adliga ätter.

1. Roger de M., f. omkr. 1030, d. 1094, var en af Vilhelm Eröfrarens främsta män, tillförde hans råd redan före härnadsståget till England och uppges under detta ha förestått styrelsen i Normandie. I England erhöi han stora förlängningar, dels i Sussex med slottet Arundel, dels (1071) större delen af grefsk. Shropshire, på fränsen af Wales, med slottet Shrewsbury. Han var titlarna earl af Arundel och earl af Shrewsbury. M. inlade mycken energi vid öfvingandet af gränstrakten mot Wales och anade där flera slott. 1083 grundlade han klostret Shrewsbury abbey, i hvilket han på älderdomen lefde munk.

2. Robert af Bellême (Belesme), earl af Shrewsbury, den föregåendes son, var en af sin tids kraftigaste och hänsynslösa stormän, först anhängare till hertig Robert af Normandie i hennes uppror mot sin fader Vilhelm Eröfraren (1077) och i hans fejd mot brodern Vilhelm Rufus (1088), sedermera rebell äfven mot Henrik I (1101) och af honom dömd fredlös (1102). Han trotsade emellertid både konung Henrik och hertig Robert från sina slott i Normandie, men föll 1112 i Henrik Is händer och hölls sedan till sin död (budsåret okändt) i fängelse. — Hans äldre broder Hugh de M., äfve 1094 faderens engelska beaktningar och earlvärdighet, stred tappert mot walesarna och stupade 1093 på Anglesey i strid mot deras norska bundsförvanter.

3. Sir John M. of Eglinton, skotsk ridhare, stred 1388 tappert mot engelsmännen vid Otterburn jämte sin svåger James Douglas (se Douglas 2) och uppges af traditionen därvid ha kämpat i envig med Henry Percy ("Hotspur") och tagit denne till fånga; han dog omkr. 1398. — En af hans ättlingar, Hugh M., earl af Eglinton, f. omkr. 1531, d. 1585, var en af Maria Stuarts trognaste katolska anhängare, stred i hennes här vid Langside 1568 och spelade en betydande roll i de skotska inbördesstriderna under Jakob VI:s minderårighet.

4. Jacques de M., d. 1562, var son till en i fransk tjänst öfvergången skotsk krigare, Robert M., som tillhörde släkten M. of Eglinton. Han utmärkte sig under Frans Is strider mot Karl V, blef kapten för Frans' skotska lifgarde, förfärfvade 1543 grefsk. M. i Normandie och kallade sig sedan greve de M. Under en krigisk lek hade han 1521 råkat med en eldbrand tillfoga Frans I i hakan ett sår, som för lifvet kvarlämnade ett ärr. Efter Frans' död 1547 drog sig M. från hofvet, men behöll till namnet sitt befäl, som han dock miste 1559, sedan sonen (se M. 5) vid en tornering råkat dödligt sara konung Henrik II.

5. Gabriel de M., herre till Lorges och greve de M., den föregåendes son, f. omkr. 1530, d. 1574, var sedan 1547 löjtnant vid skotska gardet och i sin faders ställe dess befälhafvare samt användes vid flera tillfällen vid expeditioner mot hugenotter. Vid den tornering, som man 30 juni 1559 höll för att fira två franska prinsessors äktenskap, blef Henrik II trots visiret så illa skadad i hufvudet af M:s söndersprungna lans, att han 10 juli s. å. afled af såret. M. miste då sitt befäl och drog sig tillbaka till sina gods, där

han genom studiet af teologiska stridsskrifter fördes öfver till protestantismen. Han deltog med utmärkelse i hugenottkrigen på 1560-talet, undkom 1572 Bartolomeinattens bödlar, flydde till England och gjorde därifrån ett fruktlöst försök att

med en flotta undsätta La Rochelle. 1574 upptog han på egen hand striden i Normandie, men inneslöt med 150 man i det af 10,000 man belägrade slottet Domfront och måste efter 16 dagars tappert försvar till följd af brist på lifsmedel och ammunition ge sig mot löfte om fritt åttåg. Han dömdes dock (26 juni s. å.) till döden och afrättades dagen därpå, efter grym tortyr, på Grèveplatsen i Paris, ett offer för Katarinas af Medici oblidliga hat mot hennes gemåls ofrivillige baneman. Jfr L. Marlet, "Le comte de M." (1890). — M:s son, Jacques de M., herre till Lorges och greve de M., f. omkr. 1554, d. 1609, deltog i faderens sista strider och sedermera — liksom sin broder Gabriel de M., d. 1635 — i de följande religionskrigen till 1591, då han lämnade de politiska fejderna.

6. Alexander M., skotsk skald, f. omkr. 1550, d. omkr. 1610, tillhörde familjen M. of Hesselhead, en sidogren af släkten M. of Eglinton, var en tid hofman hos Jakob VI och uppbar sedan pension af denne. Berömmelse som skald på skotskt mål — en af de siste af betydenhet före Burns — vann han genom sitt poem *The cherrie and the slae*, en moralisk allegori, där körsbärst representar dygden och slånåret lasten. Dikten trycktes första gången 1597, förblef länge populär och är senast kritiskt utgifven af J. Cranstoun (1887) och G. Stevenson (1907). M:s litterära förtjänster — äfven framträdande i *The bankis of Helicon* samt smärre erotiska dikter, sonetter (delvis översatta från Ronsard), psalmöfversättningar o. s. v. — äro en stundom rätt liflig lyrisk fantasi och god kännedom om de konstrika italienska verslagen. De erotiska dikterna äro ganska tillkonstlade, allegorierna dunkla och invecklade. Jfr Hoffmann, "Studien zu Alexander M." (1894). 1—6. V. 8—g.

Montgomery [mɒntɡə'məri], Richard, nordamerikansk general, f. 1736 på Irland, blef officer 1756, deltog i de engelska fälttågen mot Canada 1757—59, tog 1772 afsked ur armén, men blef vid nordamerikanska oafhåghetskrigets utbrott 1775 brigadgeneral i de upproriska koloniernas armé. Efter Schuyler blef M. befälhafvare för expeditionen mot Canada, framträngde till trakten af Quebec och förenade sig där med general B. Arnolds trupper. Vid ett misslyckadt stormningsförsök mot fästningen stupade M., natten till 31 dec. 1775.

Montgomery [mɒntɡə'məri], James, skotsk skald, f. 1771, d. 1854, uppfostrades af herrnhutare och öfvertog 1794 redaktionen af den liberala tidningen "Sheffield Iris", som han utgaf



under 32 år. Han fick 1795 och 1796 böta med fängelsestraff för öppet uttalade demokratiska tankesätt, men vann småningom alla partiers aktning. Sedan 1835 uppbär han en pension af staten. M:s skaldskap röjer religiöst sinnelag, stark humanitetskänsla och dristig, varm fantasi, som eger sin styrka i naturmålningar. Hans stil är påverkad af Campbells. M:s mest framstående dikter äro *The wanderer of Switzerland* (1806), *The West Indies* (1809), där han besjunger slafveriets afskaffande, *The world before the flood* (1812), *Greenland* (1819) och *The pelican island* (1826), i hvilken sist-



nämnda han erinrar om Shelley, samt *Original hymns* (1853). Hans poetiska arbeten utgafvos samlade i 4 bd 1841 och i 1 bd 1881, hans *Prose works* 1854 och "Memoirs of the life and writings of James M." i 7 bd 1856—58. Se arbeten om M. af King (1858), Marrat (1879) och O. Hoffmann (1894).

Montgomery [møntga'məri], Robert, engelsk författare af uppbyggelsepoem, f. 1807, d. 1855, var en eftersökt predikant i London. M:s diktverk, *Omnipresence of the deity* (1828; 28:e uppl. 1858), *Satan* (1830), *The Messiah* (1832), *Luther* (1842) m. fl., samlade 1853, äro uppstyltade och smaklösa alster; de blefvo också föremål för en förkrossande kritik af Macaulay (1842), hvilket dock ej hindrade, att somliga af hans dikter blefvo mycket populära.

Montgomery [møntga'məri], Florence, engelsk författarinna, f. 1843, väckte uppteend med sin skildring ur barnens lif, *Misunderstood* (1869; "Missförstådd", 1876, "Misskänd", 1904). Äfven andra af hennes romaner, *Thwarted* (1873; "Ovälkommen", 1883), *The blue veil* (1883; "Flickan med blå floret", 1884), ha mottagits med bifall.

Montgomery-Cederhielm. Se **Montgomery**, sp. 1016.

Monthermé [mätermē], stad i franska dep. Ardennes (Champagne), 13 km. n. om Mézières, vid föreningen af Meuse och Semoy. 4,272 inv. (1901). Metallurgiska verkstäder, järngjuteri, glasbruk, stora skifferbrott.

Montholon [mätälän], Charles Tristan de, markis, fransk militär och memoarförfattare, f. 1782 i Paris, d. där 21 aug. 1853, deltog med utmärkelse i de napoleonska krigen, särskildt i slaget vid Wagram (1809), där han erhöi fem sår. M. blef s. å. greve och kammarherre hos kejsaren, till hvars närmaste omgifning han alltsedan dess hörde; han blef 1811 brigadgeneral och tjänstgjorde under "de hundra dagarna" som kejsarens generaladjutant. Jämte sin hustru åtföljde M. Napoleon till St Helena (1815), där han troget kvarstannade till sin kejserlige herres död (maj 1821); han var under denna tid och äfven efter Napoleons död en af de verksamaste anhängarna af den s. k. "Longwoodpolitiken", som gick ut på att främja dynastiens sak genom att öfverdriva

Napoleons martyrskap och den engelske guvernörens, sir Hudson Lowes, trakasserier. Tillsammans med general Gourgaud (se d. o.) utgaf M. Napoleons memoarer: "Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène sous sa dictée" (8 bd, 1823—25; ny edition 1905). M. vistades länge i Belgien, men tilläts efter juli-revolutionen 1830 af Ludvig Filip att återinträda i armén. Han var 1840 Louis Napoleons (sedermera Napoleon III:s) "stabschef" och främste medhjälpare vid det misslyckade resningsförsöket i Boulogne, insattes jämte denne på fästningen Ham, men frigafs 1847 (en tid efter prinsens flykt i maj 1846) och begaf sig då till England, där han affattade memoarbetet *Récits de la captivité de l'empereur Napoléon à Sainte-Hélène* (2 bd, 1846). Till Frankrike återkom M. efter 1848 års februarirevolution, blef 1849 deputerad i lagstiftande församlingen, men spelade icke någon vidare märklig roll. Sålunda höll han sig bl. a. fjärran från prins-presidenten Napoleons statsstreck 2 dec. 1851. En god karakteristik af M. och hans författarverksamhet ger lord Rosebery i "Napoleon; the last phase" (1900; "Napoleon efter Waterloo", 1901). — M:s hustrus "Souvenirs de Sainte-Hélène" utgafvos 1901.

Monthyon [mätiän]. Se **Montyon**.

Monti [mä'nti], it. (plur. af *monte*), berg. — *M. lepinì*. Se Apenninerna. — *M. laziali* [latsiali]. Se Albanbergen.

Monti [mä'nti], Vincenzo, italiensk skald, f. 19 febr. 1754 nära Ravenna, d. 13 okt. 1828 i Milano, antogs 1781 till sekreterare hos hertig L. Braschi i Rom och blef genast medlem af den vittra akademien "Arcadia" därstädes. Alfieris föredöme lockade honom att skriva några tragedier, af hvilka den första och bästa, *Aristodemo* (1784—86), endast är ett välgjordt läsdrama. Underkastad intryck från de högre samhällskretsarnas medeltidskatolska tankesätt, var M. i sina tidigare dikter påfviskt sinnad. När franska republikens utskickade, Hugo de Bassville, mördats af folket i Rom, diktade M. öfver hans död en antirevolutionär sång, *In morte di Ugo Bassville* (mest känd som "Bassvilliana", 1793). Han låter den mördade i dödstunden ångra sin demagogiska verksamhet och undfå förlåtelse, men dömas att i stället för skärseld genomvandra Frankrike och skåda revolutionens gräsligheter, öfver hvilka en majestätisk straffdom



därefter afkunnas. Detta poem, som i likhet med M:s flesta blef ofullbordadt, kommer i höghet och glans nära sin förebild, Dantes "Divina Commedia". Det väckte äfven stort uppeende inom Italiens litterära värld och blef förebild för mången efterföljande dikt. Med den förunderliga karaktärslöshet, som allt framgent utmärkte hans politiska hållning, besjög han efter fransmannens intåg republiken i de jakobinska dikterna *Il fantasma*, *La superstizione* och *Il pericolo*, utmärkta af ungdomlig våldsamhet och kraft och rika på djärfva tankar. Till lön vardt han sekreterare i Cisalpinska republiken, men måste vid det andra koalitionskrigets utbrott (1799) fly och begaf sig då till Paris. Till denna period höra sorgspelet *Caio Gracco* (1788—1800) och *Mascheroniana* (1800), en öfver matematikern-poeten Lorenzo Mascheronis död skrifven dikt i visionär infattning, denna gång i frisinad anda. Efter slaget vid Marengo (1800) återvände M. till Italien, blef professor i vitterhet i Milano, förflyttades 1803 till Pavia som professor i väl-talighet samt utnämndes, sedan Napoleon kröntes till konung af Italien, till dennes hofskald (1804) och historiograf (1806). I förstnämnda egenskap skref han festdikter för regentfamiljens räkning och förhärjade Napoleons segrar i *Bardo della selva nera* (1806) m. fl. diktverk. Efter napoleonska dynastiens fall hyllade M. landets nye, österrikiske härskare och fick sålunda behålla sin statspension. Till M:s mer betydande arbeten måste räknas en synnerligen vacker öfv. af "Iliaden" (1810, senast utg. 1891) samt det filologiska verket *Proposta di alcune correzioni ed aggiunte al dizionario della Crusca* (6 bd, 1817—24), i hvilket han gisslade Accademia della Cruscas pedanteri. Hans samlade arbeten utgäfvos bl. a. 1839—42 (6 bd) och 1857 (5 bd), hans *Opere inedite e rare* i 5 bd 1832—34 och *Lettere inedite e sparse* i 2 bd 1893—96. I näst sista samlingen af nu nämnda förekommer den mot G. M. Armfelt riktade skrift, *Lettera al generale Acton*, hvartill Piranesi lämnat M. material 1794 eller 1795. — Genom sin eldiga och djärfva, men på samma gång synnerligen harmoniska diktion blef M. en af italienska vitterhetens pånyttfödare. Därtill bidrog ej minst, att han hänvisade till Dantes storhet och återknöt nationens samband med denne. M. dyrkade det rent konstnärliga och var i de flesta fall en slaf under sin fantasi. Man har sökt försvara hans politiska vingleri — en af hans varmaste försvarare var den unge Ugo Foscolo — med att i hans lättrolliga sinne se en trogen spegel af landets växlande öden under denna tidrymd, så att hvarje härskarckitte hos honom väckte en ny form af patriotisk förhoppning. Se arbeten om M. af Cantù (1879), Vicchi (1879 ff.) och Zumbini (1894). (H. N.)

Monti [mã'nti], Raffaella, italiensk skulptör, f. 1818 i Milano, d. 1881, var lärjunge af sin fader, Gaetano M. (d. 1847), studerade äfven på akademien i Milano och erhöi medalj för *Alexander, som tämjer Bukefalos*. 1838 utförde han *Ajas med Patroklos' lik*. Han vistades en tid i Wien och därefter i England, där han utförde *Systrar, som meta*, *En beslöjad vestal* (i det från barocken ärida maneret att låta kroppsformerna skina igenom slöjan), *Eva efter syndafallet* samt en mängd figurer i Kristallpalatset. (G—g N.)

Montia [mã'ntsia] L., bot., ett litet örtsläkte, hörande till fam. *Portulacaceæ*, med 1 mångformig art, *M. fontana* L., en vida utbredd, liten, späd, glatt, enårig, vid källdrag eller i grundt vatten förekommande ört, med kort, enkel eller utdragen (ibland simmande), ofta gaffeldelad stjälk, köttiga, motsatta blad och små, hvita blommor. O. T. S. (G. L.—m.)

Monticelli [mãntij'e/lli], Adolphe Thomas Joseph, fransk målare, f. 1824 i Marseille, dit hans föräldrar inflyttat från Italien, d. 1886 i samma stad. M. studerade vid akademien därstädes, kom i midten af 1840-talet till Paris, tog intryck framför allt af Diaz, väckte uppmärksamhet genom små taflor, målade med färgprakt och liflighet, och var en eftersökt konstnär. Under kriget 1870 drog sig M. tillbaka till Marseille och stannade sedan där till sin död. Han utställde ej längre, hade ingen ärelystnad, lät sig glömmas, blef ett original, som pojkarne förföljde på gatan, och ansågs knappast fullt normal. En målade lätt, hastigt, skisseradt tusentals små landskap, som han sålde för 10 eller 20 frs till en konsthandlare. — Man har jämfört hans målningar med zigenarmusik. All fast form är upplöst i färgfläckar, stämningen blir en färgvision eller ett gnistrande, sprakande fyrverkeri af färger, en virtuosmässig lek med palettens toner. Förutom landskap målade han mytologiska scener, italienska fester, österländska sagomotiv, pastorala 1700-talsmotiv, feerier, sedda med visionär styrka och målade med en färgdyrkares pensel. Andra gånger målade han stämningar af tyngd och melankoli. M. har efter sin död blifvit framdragen ur glömskan, studerad och hyllad. På Höstsalongen 1908 voro 175 af hans otaliga målningar sammanförda. M. är representerad i Louvre af ett par små taflor. Jfr monografier af A. Gouirand (1901), Ch. Faure (1909) och C. Maclair (s. å.). G—g N.

Monticola, zool. Se Stentrastsläktet.

Monticulipora d'Orb., paleont., siluriskt bryozosläkte, som, innan dess inre byggnad var känd, räknades till korallerna. Koloniens särskilda djurhus äro i sina periferiska delar försedda med konvexa tvärplattor. A. Hng.

Monti di pietà [mã'nti-]. Se Montes pietatis.

Montiers-sur-Saulx [mãti'e syr sã], köping i franska dep. Meuse (Lothringen), 40 km. s. ö. om Bar-le-Duc, vid Saulx, en biflod till Marne. Omkr. 900 inv. Där (icke i Sceaux, som ofta oriktigt uppgetts) slöts 2 (11) juli 1542 en förbundstraktat mellan Sverige och Frankrike (eller, som man äfven uttryckte sig, mellan goternas konung och gallernas konung). Biakterna uppgjordes i Ligny 1 och 10 (g. st.) s. m. Svenska underhandlare voro Konrad von Pyhy, Sten Eriksson (Leijonhufvud), Knut Andersson (Lillie) och Georg Norman. Frankrike representerades af Guillaume Poyet och Philippe Chabot. I denna traktat, den första mellan Sverige och Frankrike, lofvade Sveriges och Frankrikes konungar att i krig understödja hvarandra med folk och skepp, i nödfall ända till 25,000 man och 50 örlogsskepp. Vidare förklarades, att konungarna af Danmark och Skottland samt hertigarna af Preussen, Geldern och Kleve skulle upptagas i förbundet samt äfven konungen af England, om han mottoge anbudet inom sex månader. Af mera praktisk betydelse än löftet om det nämnda understödet (minst

6,000 man), som från Sveriges sida ej gärna var möjligt att åstadkomma, var den paragraf, som be-tryggade ömsesidig handelsfrihet för de båda rikenas invånare mot erläggande af dittills gällande tull-umgäldare. Den svenske konungen erhöll därjämte rätt att från Frankrike utföra ett visst kvantum salt fritt från den öffiga skatten (*gabelle*). Fördraget blef af den största betydelse för Sveriges framtida politik. Jfr O. S. Rydberg, "Sverges traktater", IV (1887), sid. 246—260.

Montignies [mätiñj] l. M. -sur-Sambre [syř sä'br], köping i belgiska prov. Hainaut, vid Sambre. 20,327 inv. (1904). Järn- och glasindustri. Stenkolsgruvor. (J. F. N.)

Montignoso [mäntinjäsä], grefvinna af, titel för f. d. kronprinsessan Lovisa af Sachsen. Se Lovisa, sp. 1195.

Montigny-lès-Metz [mätiñj lä me'ts], stor fabriksby i tyska Lothringen, 2 km. s. om Metz, vid en arm af Mosel. 14,017 inv. (1910). Gymnasium, botanisk trädgård. Järnvägsverkstad (2,000 arbetare), tillverkning af champagne, ättika m. m.; sparrisodling. I närheten flera fort, som ingå i Metz' befästningar. (J. F. N.)

Montijo [mänti'chä], stad i spanska prov. Badajoz (Estremadura), 30 km. ö. om staden Badajoz nära Guadiana. 7,644 inv. (1900). Gammalt slott, stamborg för grefliga släkten M., hvilken f. d. kej-sarinnan Eugénie tillhörde. (J. F. N.)

Montilla [mänti'lja], stad i spanska prov. Córdoba (Andalusien), 51 km. s. om staden Córdoba, vid järnvägen mellan Malaga och Córdoba. 13,603 inv. (1900). Vinodling ("amontillado"). I M. föddes "il gran capitano" Gonsalvo de Córdoba. (J. F. N.)

Montin, Lars, läkare, botanist, samlare, f. 6 sept. 1723 på Hisingen, d. 2 jan. 1785 i Halmstad, blef student i Lund 1743, egnade sig först åt bergsvetenskapen, kom 1745 till Uppsala, där genom Linnés undervisning hans håg vändes till läkarkallet. 1749 företog han under 5 månaders tid en botanisk färd till Lule lappmark och närgränsande del af Norge med goda floristiska resultat. Han blef med. doktor i Lund 1751 och s. å. t. f. och 1756 ord. provinsialläkare i Halland. Med oför-minskadt intresse omfattade han emellertid botanikens studium och korresponderade med en stor mängd lärda och forskningsresande i alla världsdelar. Därigenom lyckades han samla ett så rikt herbarium, att det inom Sverige öfverträffades endast af Linnés, och i anseende till prepareringssätt, omvårdnad och anteckningarnas noggrannhet var det ett af de allra förnämsta under hela 1700-talet. M:s systerson och artagare, J. Dryander, bibliotekarie hos sir Joseph Banks i London, skänkte detta stora herbarium till Vet. akad. Nu tillhörde det Riksmuseum. M. författade flera afh. i medicin och botanik, hvaribland *Afhandling om nya koppymningsättet, Förteckning på de i Halland vildt växande örter, som äro sällsynte i Sverige, Anmärkningar vid flygsandens kultiverande*, m. m. Han blef led. af Vet. akad. 1771 och var äfven led. af flera andra vetenskapliga samfund. Efter M. är växtsläktet *Montinia* uppkalladt. (C. Lm.)

Monti Sibillini [mä'nti], de romerska Apenniner-nas sydligaste och högsta del, mellan Chienti- och Trontodalen. Den högsta toppen är Monte Vittore (Vettore), 2,478 m. (J. F. N.)

Montivilliers [mätilviljē], stad i franska dep. Seine-inférieure (Normandie), 11 km. n. ö. om Le Havre. 4,611 inv. (1901; som kommun 5,491). Bomulls- och linneväfverier. (J. F. N.)

Montjoie [mäj'wa/], kretsstad och luftkurort i preussiska reg.-omr. Aachen (Rhenprovinsen), vid Hohes Venn. 404 m. ö. h. 1,865 inv. (1905). Stort sjukhus med barnhem. Yllefabriker. (J. F. N.)

Mont-joie Saint-Denis [mä j'wa/ sä'dani], fr., stridsrop, begagnadt under medeltiden af åtskilliga bland de franska staterna, ja t. o. m. af engels-männen. Ursprunget är obekant. Mont-joie kallades äfven riksbaneret och "vapenkonungen"; det var äfven namn på en krigarorden (hvit mantel och rödt kors), som stiftades i Palestina omkr. 1180 för att skydda vägrarna och trygga pilgrimernas säkerhet. Efter Palestinas eröfring af sarasenerna drog sig orden till Spanien, där den 1221 samman-slogs med calatravaorden (se d. o.).

Montjuich [mäntd'jök]. Se Barcelona 2, sp. 905.

Montlhéry [mäleri], stad i franska dep. Seine-et-Oise (Ile-de-France), omkr. 20 km. s. s. v. om Paris. Ruiner af forna befästningar, bl. a. ett väl-digt, 33 m. högt torn (från 1000-talet). 2,448 inv. (1901). M. är bekant genom grefvens af Charolais (sedermera Karl den djärve af Burgund) seger där i spetsen för "ligan för det allmänna bästa" 16 juli 1465 öfver konung Ludvig XI. (J. F. N.)

Montlosier [mälläsiē], François Domini-que de Reynaud, greve de M., fransk politisk skriftställare, f. 1755 i Clermont-Ferrand, d. där 1838, var i 1789 års nationalförsamling en ifrig för-svarare af konungadömet och sitt ständs privilegier, emigrerade 1791 och uppsatte några år senare i London den antirevolutionära tidningen "Le cour-rier de Londres". 1800 trädde han i förste kon-sulns, Bonapartes, tjänst och ställde sin penna till hans förfogande. Hans verk *De la monarchie fran-çaise* etc. (3 bd, 1814) misshagade emellertid Bonaparte och utgafs först efter dennes fall, med ett ingalunda välligt tillägg om kejsarens egen his-toria. Det är en panegyrik öfver det aristokratiska feodalsamhället. Genom ett tillägsband öfver den andra restaurationen intill 1 april 1815, utgifvet s. å., stötte M. sig med bourbonerna. På 1820-talet utslungade han flera häftiga och uppseendeväckande skrifter mot "prästpartiet" och jesuiterna samt blef efter 1830 års julirevolution medlem af präskam-maren, där han 1835 väckte uppseende genom sitt försvär för slafveriet.

Mont Louis [mä löi], fäste i franska dep. Py-rénées-orientales i Têtdalen, spärrar Perpignan—Lerida-vägen. M. är uppförd på en isolerad bergs-kägla samt bestod urspr. af en bastionerad enceinte jämte citadell, hvilka befästningar sedan förstärkts först med 2 detacherade verk, Pic de la Tausse och Sierre de la Balguère, och på senare tid med ytterligare 3 fort: Romeau, Col de la Perche och Roque-Blanques. (L. W.-son M.)

Montluc l. Monluc [mäly'k], Blaise de Lasseran-Massencôme, fransk marskalk, f. omkr. 1502, d. 1577, vann namnkunnighet genom sitt tappra försvär af Siena mot Karl V:s trupper 1555 samt genom den trohet, hvarmed han på hugenottriktens tid upprätthöll den kungliga myn-digheten i Guienne. 1574 erhöll han marskalks-

staften. Ännu mera bekant är M. genom sina memoarer, *Commentaires* (1592; bästa nyare editionen utg. af Société de l'histoire de France, 5 bd, 1865—72), hvilka utgöra ett högst värdefullt bidrag till krigens historia under tidrymden 1521—74. — M:s broder, Jean de M., d. 1579 såsom biskop af Valence, användes mycket i diplomatiska värf.

Montluçon [mälyså], stad i franska dep. Allier (Bourbonnais), vid Cher, Berry-kanalen och flera järnvägslinjer. 33,799 inv. (1911). Lycée, bibliotek. M. är den förnämsta industristaden i mellersta Frankrike och har betydande järn- och stålverk, glas- och speglfabriker, garfverier, sågverk, ullspinneri, kalkugnar m. m. Commentry stenkolshäkt ligger ej långt därifrån. (J. F. N.)

Montmartre [mäma'rtr; af lat. *Mons Martirum*, "martyrberget"], höjd och stadsdel på norra sidan af Paris, bildar sedan 1860 Paris' 18:e arrondissement. På höjden, som är bekant bl. a. genom sina skalkstens- och gipsbrott, låg förr ett benediktinkloster och står nu den stora kyrkan Sacré-Cœur (i romansk-bysantinsk stil), påbörjad 1875 efter ritningar af P. Abadie och invigd 1891 (klocktornet fullbordadt 1912, dekoreringen af kyrkans inre ännu ofullbordad), och v. om densamma ligger kyrkogården M., den äldsta af de nuv. begravningsplatserna i Paris. När de allierade 1814 inträngde i Frankrike, lät Napoleon I befästa M. Den schlesiska arméns stormning af M. (30 mars 1814) hade Paris' kapitulation till följd. Under kommunupproret 1871 besattes M. af de upproriske och försägs med batterier. Först 25 maj s. å. fördrevos de af Versailles-trupperna. M. har varit och är allt fortfarande en af medelpunkterna för det parisiska konstnärslivet. En krets af franska målare och tecknare från 1800-talets sista tid har blifvit kallad **Montmartreskolan**, ganska oegentligt, då man knappast kan säga, att de bildat någon skola. De förnämsta af dessa konstnärer äro Chéret, Forain, Steinlen, Willette, Toulouse-Lautrec och Léandre. Jfr G. Renault och H. Chateau, "Montmartre", E. Klossowski, "Die maler von Montmartre", och K. G. Laurin, "Skämtbilden" (1908). (J. F. N. G—g N.)

Montmartreskolan [mäma'rtr-]. Se **Montmartre**.

Montmédy [mämedi], arrondissementshufvudstad och fästning i franska dep. Meuse (Lothringen), vid Chiers och järnvägen Sedan—Thionville, består af nedre och öfre staden, den senare jämte citadellet belägen på en hög klippa och omgifven af 8 bastioner. 2,250 inv. (1901). Öfre staden anslades och befästes på 1200-talet samt var på 1500-talet ofta utsatt för belägringar. 1657 intogs den af fransmännen (för 3:e gången), som behöll den i freden 1659 och ombyggde fästningsverken. 1815 intogs den af nordtyska trupper. I 1870—71 års fransk-tyska krig gaf den sig 14 dec. 1870 åt preussarna. (J. F. N.)

Montmirail [mämira'j], stad i franska dep. Marne (Champagne), vid Marnes biflod Petit Morin. 2,315 inv. (1901). M. är bekant genom den största af de fyra segrar, genom hvilka Napoleon I så måsterligt visste att i febr. 1814 uppehålla den af Blücher anförda schlesiska arméns framryckning mot Paris. Med 35,000 man vände Napoleon sig oväntadt mot nämnda armé, som alltför spridd ryckte fram i

Marne-dalen. Vid Champ-Aubert föll han 10 febr. öfver Olsufievs svaga kår och krossade densamma. Sedan han lämnat Marmont med 10,000 man vid Etoges att iakttaga Blüchers hufvudstyrka, gick han med återstoden mot kärnerna Sacken och York (tillsammans 37,000 man) och slog dem 11 s. m. vid M. och 12 vid Château-Thierry. Därefter lämnade han 10,000 man att förfölja dem och skyndade med återstoden till Marmont, och med dennes hjälp besegrade han Blüchers hufvudstyrka 14 vid Etoges. Denna manöver anses som en af de vackraste i krigshistorien och kostade Blücher nära hälften af hans stridskrafter. C. O. N.

Montmorency [mämaräsi]. 1. Stad i franska dep. Seine-et-Oise (Ile-de-France), 18 km. n. om Paris. 5,311 inv. (1901). I den vackra Montmorencydalen låg Rousseaus bekanta "Eremitage", och i närheten ligger den af parisarna mycket besökta Montmorency-skogen. Slottet M., från hvilket släkten M. (se följ. art.) härstammar, förstördes under den första franska revolutionen. — 2. Flod i Canada, som nedanför Quebec faller ut i St. Lawrence och ofvanför sin mynning bildar ett 80 m. högt och 45 m. bredt fall, hvars vattenkraft genom elektrisk transmission användes i Quebec. 1 o. 2. (J. F. N.)

Montmorency [mämaräsi], en förnäm fransk släkt, uppkallad efter stamslottet M. (se föreg. art.). Redan vid år 950 nämnes bland stora läns-herrar i Frankrike Bouchard, sire de M. Sedan baroniet Bourbon 1327 upphöjts till hertigdöme, lär släkten M. ha fått kungligt tillstånd att kalla sig "första baroner af Frankrike" eller "första baroner i kristenheten". Den var då sedan 1230, oafsedt äldre bigrenar, delad i två hufvudgrenar, baronernas af M. och grenen M.-Laval. Den senare utslocknade 1412. Den förra delade sig sedan 1477 i en mängd grenar, bosatta i Frankrike och Nederländerna, till en början i tre: M.-Nivelle, hvars sista medlemmar voro den i nederländska frihetskrigs historia ryktbare greve van Hoorn (se denne) och hans broder Floris, baron de Montigny (afriktad 1570), M.-Fosseux, med många bigrenar, och en tredje, som fick själfva stamgodsen, med bibehållande af det enkla släktnamnet M., samt 1551 blef hertiglig genom Anne de M. (se M. 2) och 1632 utdog med dennes sonson Henri (se M. 5). Ur den mellersta grenen utgick jämte andra familjer ett nytt hertigtigt hus M. (1767) samt de hertigligna husen M.-Luxembourg (1662—1861; se Luxembourg) och M.-Beaumont-Luxembourg (utslocknad 1878), hvilka tre grenar slutligen, enligt ett familjefördrag af 1820, voro de enda af denna linje, som räknades till släkten M. Hertigtiteln af 1767 utslocknade 1862, men upplifvades af Napoleon III 1864 till förmån för den siste hertigens systerson Adalbert de Talleyrand-Périgord (se Talleyrand) och hans efterkommande. — Bland medlemmar af denna släkt, till hvilken hörde 6 konnetablar och 12 marskalkar af Frankrike, må särskildt nämnas följande.

1. Matthieu II de M., kallad Le grand connétable ("den store konnetabeln"), d. 1230, utmärkte sig under Filip II August vid besittningstagandet af Normandie (1203—04), hade väsentlig del i segern vid Bouvines (1214) och i

Ludvig VIII:s krig mot albigenserna 1226 samt var sedan änkedrottning Blanches kraftigaste stöd i rikets styrelse. Han blef konnetabel 1218.

2. Anne, hertig af M. (1551), konnetabel af Frankrike (1538), f. 15 mars 1492, d. 12 nov. 1567 i Paris, hade uppfostrats tillsammans med konung Frans I. Kungligt och katolskt sinnad, var



han under större delen af dennes regering hans inflytelserikaste rådgifvare. Efter slaget vid Pavia (1525) delade han en tid Frans' fångenskap i Spanien samt erhöill efter konungens frigifning ståthållarskapet öfver Languedoc och värdigheten "grand maître de France" (riksmarskalk). Senare, 1536, framtvang han Karl V:s återtag ur Provence genom att

ödelägga landet. Själf önskade dock M. vänskap med kejsaren och påfven; från 1538 ledde han till en tid Frans I:s politik i denna riktning, men föll i onåd 1541 och återfick sitt inflytande först vid Henrik II:s tronbestigning (1547). 1557 förlorade han slaget vid S:t Quentin, föll själf i spanjorernas händer och påskyndade därefter avslutandet af den för Frankrike öväntadt litet fördelaktiga freden i Câteau-Cambrésis (1559). Under Karl IX sökte Katarina af Medici bruka honom som en motvikt mot guisernas parti, men han förenade sig snart med detta samt ingick 1561 med François de Guise och marskalk S:t André ett "triumvirat" till upprätthållande af katolikernas maktställning. I slaget vid Dreux (1562) blef han tillfångatagen af hugenotterna, men utväxlades mot Condé och ävägabragte jämte denne freden i Amboise (1563). Vid inbördeskrigets förnyade utbrott 1567 inneslöt han i Paris af hugenotterna, slog under ett utfall Condé vid S:t Denis, men dog efter två dagar af de sår han erhållit i drabbningen. — Biografi af Decrue (2 dlr, 1885—89). En hans syster, Louise de M., blef moder till den ryktbare hugenottledaren G. de Coligny (se d. o.).

3. François, hertig af M., den föregående son, f. 1530, d. 1579, blef 1556 guvernör i Paris och 1559 marskalk. Han insattes 1574 på Bastiljen, sedan han slutit sig till "de missnöjde", men utsläpptes efter ett år af Katarina af Medici, hvilken nödgades i honom söka ett stöd mot hertigen af Alençon. Sedan 1557 var han förmäld med konung Henrik II:s och Dianas af Poitiers dotter Diana, änka efter hertig Horatio Farnese af Castro. — Biografi af Ruble (1880).

4. Henri I, hertig af M., den föregående broder, före broderns död känd under namnet greve Damville, f. 1534, d. 1614, utmärkte sig vid Dreux (1562) och S:t Denis (1567), men var, ehuru till en början god katolik, hatad af änkedrottning Katarina och guiserna. Han var sedan 1563 ståthållare i Languedoc, stod där en tid i spetsen för medelvägsmännens ("politiker-nas") parti och härskade snart med suverän makt,

under skiftande förbindelser, tills Henrik IV slutligen utgick ur hugenottkrigen som segrare, då M. hyllade denne. 1593 blef M. konnetabel. Hans

dotter Charlotte Marguerite förmäldes 1609 med prins Henri II af Condé och blef moder till Louis II de Bourbon ("den store Condé"), prins Armand de Conti och hertiginnan de Longueville.



Hertig Henri I af Montmorency.

5. Henri II, hertig af M., den föregående son, f. 30 april 1595 i Chantilly, d. 30 okt. 1632 i Toulouse, öfvertog 1613 efter fadern styrelsen af Languedoc, kämpade 1621—28 framgångsrikt mot protestanterna och utnämndes 1630 till marskalk. Förbittrad öfver att icke erhålla konnetabelvärdigheten samt af omtanke för stormansväldet, som hotades genom Richelieus sträfvan att stärka konungamakten, slöt han sig till Ludvig XIII:s broder Gaston d'Orléans, men besegrades af konungens trupper vid Castelnaudary 1 sept. 1632, tillfångatogs i striden och afrättades.

6. Matthieu Jean Félicité, hertig af M.-Laval (1822), fransk statsman, f. 10 juli 1767 i Paris, d. där 24 mars 1826, kämpade i nordamerikanska frihetskriget (1775—83), omfattade med ifver de moderna frihetsidéerna och blef 1789 medlem af nationalförsamlingen. Sedan revolutionen antagit en våldsam karaktär, emigrerade M. 1792 till Schweiz, återvände till Frankrike 1795, men afhöll sig från det politiska lifvet ända till bourbonernas återkomst 1814. Han slöt sig då till det ultraroyalistiska partiet, blef 1815 medlem af pärskammaren och i dec. 1821 utrikesminister och konseljpresident i det efter hertigens af Richelieu fall bildade reaktionära kabinettet. På kongressen i Verona 1822 verkade han för en intervention i Spanien till Ferdinand VII:s förmån, afgick i dec. s. å. ur ministären, men fortfor likväl som en af kongregationens ledare att kraftigt verka i den religiösa och politiska reaktionens tjänst. Om hans förbindelser med madame de Staël se Gautier, "Mathieu de M. et Madame de Staël" (1908).

1—5. G. V. G.* 6. E. W.*

Montmorillon [māmārijā], arrondissementshuvudstad i franska dep. Vienne (Poitou), vid Orléansbanan. 3,924 inv. (1906). Prästseminarium. Järnmalsgrufvor och kalkstensbrott. J. F. N.

Montmorin de Saint-Hérem [māmār/ de sāt erā'm], Armand Marc, greve, fransk politiker, f. 1745, uppfostrades tills. med Ludvig XVI samt blef efter dennes tronbestigning (1774) sändebud i Madrid och i febr. 1787 utrikesminister efter Vergennes. Han understödde Necker i yrkandet på riksständarnas sammankallande samt riktade 13 april 1791 till de främmande makterna ett manifest med tillkännagifvande, att Ludvig XVI åtnjöt full handlingsfrihet och med glädje omfattade sakernas nya ordning. Konungens flyktförsök (juni s. å.)

örsvårade hans ställning, och han afgick i nov. Efter händelserna 10 aug. 1792 blef M. fångslad och nedhögs 2 sept. s. å. af "septembermördarna".
Montonaro [mântânârâ], baron af. Se De Kenzis.

Montoro [mântâ'râ], stad i spanska prov. Córdoba (Andalusien), vid Guadalquivir och järnvägen emellan Madrid och Sevilla. 14,581 inv. (1900). Oliv- och sydfruktodling. M. är romarnas *Epora*. J. F. N.

Montoro [mântâ'râ], Anton de, spansk skald, kallad *El ropero* (skraddaren) på grund af sitt yrke, f. 1404, d. 1480, kristen, men af judisk börd, beskyddad af markisen af Santillana, var en af de populäraste trubadurerna under Jakob II. Hans poesi är synnerligen pikant, graciös och bitande, men ej fri från cynism. M. misstänktes ej utan grund att ha nedarbetat i "Coplas del Provincial" och att vara författare till de mest skandalösa styckena i "Cancionero de burlas provocantes á risa". M:s poesi finns samlad i Biblioteca Colombina i Sevilla, hvaraf Nationalbiblioteket i Madrid eger en kopia, samt i Ochoas "Rimas ineditas du siglo XV". Ad. H.—n.

Montorsoli [mântâ'rsâli], Fra Giovanni Angelo, italiensk bildhuggare, f. 1507, d. 1563, hade tidigt rönt inflytande från Michel Angelo, Andrea Sansovino och Lombarderna. Men han



vardt fullständigt Michel Angelos anhångare, sedan han i Medicéernas kapell (i S. Lorenzo, Florens) fått utföra bilden af S. Cosmas. Redan 1528 (enl. Vasari 1535) kallades han af Andrea Doria till Genua, där han i kyrkan S. Matteo, familjen Dorias särskilda helgedom, fick tillfälle att utföra en sådan mängd af arbeten i skulptur och dekoration, som sällan i liknande omfång fallit på en konstnärs lott. Och ehuru måttligt begåfvad, åstadkom han ett i sitt slag unikt praktstycke af plastisk utstyrsel. Vidare utförde han det 1561 fullbordade hufvudaltaret i kyrkan Servi i Bologna, i hvars figurer sköna påminnelser om Sansovino växla med tom manierism. Likaså härröra från honom några figurer i Capella de' pittori i kyrkan Annunziata (Florens) samt på Sannazaros gravvård i Neapel. Slutligen utförde han äfven ett par fontäner i Messina. C. R. N.*

Montparnasse [măparna's], ett af de fyra kvarter, som bildade arrondissementet i Paris, fick sitt namn på 1600-talet, emedan de studerande vid högskolan där hade sin lekplats. Kyrkogården där öppnades 1824.

Mont Pelée [mă pelé], vulkan på ön Martinique (1,350 m.), bekant för det våldsamma utbrottet i maj 1902. Se Martinique.

Montpelier [măntpil'je], hufvudstad i nordamerikanska staten Vermont, vid floden Winooski l. Onion, som faller ut i Champlainsjön. 6,266 inv.

(1900). Geologiskt museum och bibliotek, tafvelgalleri, seminarium. Granitbrott, fabriker. (J. F. N.)

Montpellier [măpălië], hufvudstad i franska dep. Hérault (Languedoc), ligger 11 km. från Medelhafvet, på en höjd vid den kanaliserade ån Lez och föreningen af flera järnvägslinjer. 80,230 inv. (1911). M. är en af de vackraste städerna i södra Frankrike. Högsta delen upptages af det vackra Place du Peyrou, som är prydt med en triumfbåge och en ryttarstaty af Ludvig XIV och slutar med en terrass, från hvilken man har en storartad utsikt öfver Medelhafskusten från Pyrenéerna till Alperna och i n. till Cevennerna. N. därom ligger en botanisk trädgård (den äldsta i Frankrike, från 1593). — Bland kyrkorna är katedralen S:t Pierre (1300-



Katedralen i Montpellier.

talet, restaurerad och tillbyggd 1867; se fig.) den största. Staden är säte för 16:e armékårens generalkommando, för en biskop och ett reformert konsistorium samt har ett universitet, som leder sitt ursprung från en redan på 1100-talet berömd medicinsk skola. Vilhelm VIII, greve af M., förklarade den 1181 för en fri medicinsk skola, där lärare från alla länder kunde utöfva lärarverksamhet. Före årh:ts slut tillkom en rättsskola med särskild författning, tills påfven Nikolaus IV genom en bulla af 26 okt. 1289 upphöjde båda skolorna till ett "studium generale", som nådde stor blomstring och tillökades med en konstskola och (i slutet af 1300-talet) med en teologisk fakultet, som fick påfäng stadfästelse 1421. Nu består universitetet af 4 fakulteter samt en école supérieure de pharmacie med tillsammans omkr. 2,000 stud. och ett bibliotek på 125,000 bd. Den medicinska fakultetens bibliotek eger en 1804 inköpt stor samling (öfver 3,000 nummer) af drottning Kristinas bref och andra skrifter; en öfver dessa af konsul F. J. S. Westzyntius 1878 upprättad katalog finnes i Kungl. biblioteket i Stockholm (se "Sv. hinst. tidskr.", X. s. 178—179). Intet franskt universitet har så som M:s sökt draga utlänningar till sig genom att för dem an-

ordna kurser i franska språket och litteraturen. Vissa terminer ha ända till 36 föreläsningar i vecan hållits i dessa ämnen. Icke minst ha svenskar, studenter och officerare, begagnat sig af denna undervisning (1911 mellan 20 och 30). M. har vidare prästseminarium, collège, lycées för gossar och flickor, normalskolor för lärare och lärarinnor, konstskola, école nationale d'agriculture (1872), högre handelsskola, ett stadsbibliotek (130,000 bd), flera museer, bl. a. Musée Fabre, bildadt af F. X. Fabre (se denne) och näst Lilles det största provinsmuseet i Frankrike (öfver 800 tafior, departements- och stadsarkiv, astron. observatorium, blind- och döfstuminstitut samt flera vetenskapliga sällskap (bl. a. Académie des sciences et lettres, stiftad 1706). Industrien representeras af fabriker för ljus, tvål, kemiska artiklar, bomulls- och ylleveror samt choklad. Handeln är mycket lifvig, i synnerhet med vin, brännvin och sidén. Än Lez har fördjupats, så att staden har segelbar förbindelse med Canal du Midi och med Medelhafvet, vid Palavas, en badort. — M. (romarnas *Mons puellarum*, under medeltiden *Mons pessulanus*) var ännu på 900-talet en by, som tillhörde biskopen af Maguelonne, men uppblomstrade i början af 1100-talet, då dess medicinska skola, anlagd af arabar, började bli ryktbar. 1162—1258 höllös där fem konsilier. Under Henrik III (1574—89) blef M. en af hugenotternas viktigaste platser och utgjorde ett slags själfständig republik, tills det 1622 intogs efter en lång belägring af Ludvig XIII, som uppförde ett citadell för att behärska staden. I M. afled den svenske prinsen Fredrik Adolf 12 dec. 1803. J. F. N.

Montpensier [måpsäsi], fordom ett franskt grefskap (i dep. Puy-de-Dôme), som i början af 1400-talet kom i släkten Bourbons ego. Det indrogs till kronan af Frans I från konnetabeln Karl af Bourbon (se Bourbon 1), men förlänades 1538 till dennes syster och systerson och upphöjdes 1539 till hertigdöme inom den gren af ätten Bourbon den sistnämnde tillhörde och som därefter fick namnet Bourbon-M. Genom giftermål kom M. 1626 till Ludvig XIII:s broder Gaston, hertig af Orléans (se d. o.), och hans dotter (se nedan M. 2) bar titeln hertiginna af M. Titeln "hertig af M." stannade därefter inom huset Orléans; om dess senare bärare se d. o. Slottet M., där Ludvig VIII afled 1226, intogs 1591 af ligans trupper; det raserades på Richelieus befallning 1633. En liten by därinvad bär ännu namnet.

1. Cathérine Marie de Lorraine, hertiginna af M., f. 1552, d. 1596, var dotter till François de Lorraine, hertig af Guise (se d. o. 1) och för målades 1570 med Louis II de Bourbon, hertig af M. (f. 1513, d. 1582). Hon hatade bittert konung Henrik III, som förtörnat henne genom skämt öfver hennes haltethet och kärleksaffärer, samt tog redan 1588 lifvig del i "ligans" fejder mot

konungen, hvarunder hon bl. a. antistat ett upplöpp emot honom i Paris ("barrikadernas dag" 12 maj 1588; se Henrik, sp. 442—443). Sedan Henrik III lätit mörda hennes båda äldre bröder Henri och Louis i dec. s. å., dref hon den tredje, Charles (se Mayenne), till energisk kamp mot Henrik, och hon beskylltes för att ha eggat munken Jacques Clément till mordet på denne (aug. 1589). Äfven i sin broder hertigens af Mayenne strider mot Henrik IV spelade hon en viss roll, men förlikte sig omsider liksom brodern med konungen.

2. Anne Marie Louise d'Orléans, hertiginna af M., mest känd under namnet la Grande Mademoiselle, f. 29 maj 1627 i Paris, d. där 5 mars 1693, var dotter till Gaston d'Orléans, Ludvig XIII:s broder, och Marie de Bourbon, arftagerska till M. Som den rikaste arftagerskan i Europa var hon ett eftersökt parti, men ingen af de många ifrågasatta furstliga förbindelserna kom till stånd. Själf tyckes hon framför allt ha sträfvat att bli föräldad med den unge Ludvig XIV, men hon motarbetades af Mazarin och slöt sig då efter mycken tvekan till frondeupproret mot



det kungliga partiet 1652. Därunder drog hon personligen i fält, utmärkte sig vid eröfringen af staden Orléans och räddade den af Turenne i Paris' förstod St Antoine hårdt ansatte Condé (2 juli s. å.) genom att låta rikta Bastiljens kanoner mot de kungliga trupperna. Efter Mazarins och det kungliga partiets seger s. å. måste hon till 1657 hålla sig aflägsnad från hofvet. Intagen af passion för kungliga gardets kapten, Gascogneadelsmannen greve de Lauzun (se d. o.), begärde och erhöi hon 1670 konungens tillstånd att äkta denne, men Ludvig återtog kort därefter, påverkad af prinsarna, medgifvandet, och 1672 blef Lauzun insatt i fängelse. Han frigafs först 1681 genom hertiginnans af M. inflytande; i hemligt äktenskap förenades de, oviss om först då eller redan 1671, men öenighet skilde dem snart från hvarandra (1685). Hertiginnan egnade sig därefter under sina sista lefnadsår mest åt andaktsöfningar. En del af sin hemgift hade hon, för att utverka Lauzens upptagande till nåder, måst afstå till Ludvig XIV:s äkta söner; återstoden af arvegodsén tillföll efter hennes död konungens broder, hertigen af Orléans. — Hennes *Mémoires* (1729; bäst utg. af Chérueil, 4 bd, 1858) innehålla lifliga, men naturligtvis partiska och stundom något omständliga och pretiösa bidrag till 1600-talets franska hof- och sedehistoria. En uppbyggelseskript af henne har utgifvits af E. Rodocanachi ("Un ouvrage de piété inconnu", 1908). Jfr Arvède Barine, "La jeunesse de la Grande Mademoiselle" (1901) och "Louis XIV et la Grande Mademoiselle 1652—1693" (1905). (V. S.-g.)

Mont Perdu [må perdy], näst Maladetta högsta



oppen i Pyrenéerna, ligger på spanskt område, mellan Pic du Midi d'Ossau i v. och Maladetta ö. samt tillhör gruppen Las tres sorores (de tre systrarna): Tour de Marboré (3,253 m.), Cyllindre de Marboré (3,327 m.) och M. (3,352 m.). V. om gruppen leder passet Rolandsbreschen (2,804 m.) öfver bergskedjan. (J. F. N.)

Montrachet [måra[é], ett bourgognevin (se d. o.).

Montre [måtr], fr. Se Monter.

Montreal [mårea'l; eng. uttal mäntriä'l], största staden och viktigaste handelsplatsen i Dominion of Canada, ligger i prov. Quebec under 45° 30' 17" n. br. och 73° 34' 38" v. lgd (observatorium), på östra sidan af en omkr. 50 km. lång och 12 km. bred ö vid föreningen af floderna Ottawa och S:t Lawrence, 240 km. ofvanför Quebec och omkr. 1,600 km. från Atlantiska hafvet. Lachinefallen, som S:t Lawrence bildar strax ofvanför staden och som lämna en ofantlig vattenkraft åt stadens industriella verk, kringgås af den 13,5 km. långa Lachinekanalen (5 slussar med tills. nära 14 m. lyfthöjd). 266,826 inv. (1901), hvaraf öfver 50 proc. af fransk härkomst, 16 proc. irländare, 15 proc. engelsmän, 8 proc. skottar o. s. v. Omkr. 75 proc. äro katoliker. 1911 var folkmängden, förstäderna medräknade, omkr. 466,000 pers. Staden byggdes urspr. utmed floden, där affärslivet fortfarande är koncentreradt, men har utvidgat sig öfver de forna flodterrasserna ända till foten af Mont Royal (eng. Mount Royal), efter hvilket staden fått sitt namn, och äfven på andra sidan om detta. Mont Royal,

byggnaderna i Amerika, jesuitkyrkan, till stilen påminnande om Gesùkyrkan i Rom, Notre dame de Lourdes (byggd 1874 till minne af Jungfruns uppenbarelse i Lourdes), den vackra S:t James metodistkyrka, Court house och City hall, postbyggnaden, tullhuset, den stora saluhallen Bonsecours, ett par stora banhallar, bl. a. den borgliknande Windsor street station för Kanadiska Stillahafsbanan. Midt emot City hall ligger det intressanta gamla Château Ramezay, som byggdes omkr. 1705 af M:s guvernör Claude de Ramezay och senare under namn af India house var centrum för pälshandeln i Canada. Det var länge de brittiske guvernörernas officiella residens, var senare departementslokal, domstolslokal, normalskola, Lavaluniversitetets medicinska skola och innehåller från 1895, sedan huset köpts af staden, dess museum (under vård af Numismatic and antiquarian society) och offentliga bibliotek. Staden är säte för en katolsk ärkebiskop och en anglikansk biskop. Den blandning af folk och trosbekännelser, som är så utmärkande för M., har skänkt staden ej blott många vackra kyrkor, utan ock en mångfald filantropiska stiftelser, bl. a. Hôtel Dieu, ett från 1644 härrörande sjukhus och kloster under ledning af S:t Josefssystrarna, Grey nunnery, ett stort sjukhus, barnhus, barnhem och ålderdomshem, inrättadt 1738 och stående under ledning af gråsysstrarna (Seurs grises), R. Victoria hospital, ett stort sjukhus, gåfva af lord Mount Stephen och lord Strathcona, det protestantiska house of refuge, de katolska Nazareth asylum för blinda barn och S:t François Xavier orphan asylum. Staden tillhöra M. general hospital, Alexandra hospital och S:t Paul's hospital (för smittsamma sjukdomar). Bland de många klosterliga inrättningarna må nämnas systrarnas af Notre-dame-kongregationen kloster Monklads samt moderhus (systrarna af denna orden ha omkr. 45,000 flickor i sina skolor i Canada). Katoliker och protestanter ha skilda offentliga skolor under olika skolstyrelser. Högre undervisning meddelas af Mc Gill college and university (från 1821), nu omfattande 5 fakulteter och bestående af Mc Gill college, Victoria college för kvinnor, 4 affilierade colleges i M., Macdonald college i S:t Anne de Bellevue, 32 km. från M., Mc Gill university coll. of British Columbia i Vancouver, Stanstead wesleyan coll. i Stanstead, prov. Quebec, Victoria coll. i Victoria, Brittiska Columbia, samt Alberta coll. i Edmonton. Denna högskola, som i M. har omkr. 1,200 stud., är rikt utrustad med laboratorier och samlingar, bl. a. Redpathbiblioteket och Redpathmuseet. Katolikerna ha ett université Laval, som har sin hufvudafdelning i Quebec och filial i M. med 4 fakulteter, den teologiska i seminary of S:t Sulpice (Grand och Petit seminaire och college of philosophy) och därjämte en polyteknisk skola och veterinärskola. Jesuiterna ha ock ett college, S:t Mary. Andra bildningsanstalter äro stadens konstgalleri, naturhistoriska museet och Fraser institute, med bibliotek och tafvelsamling. Staden har en icke obetydlig industri (tillverkning af skodon, kläder, socker, tobaksvaror, öl, maskiner, gummivaror, textilvaror, vagnar och elektriska artiklar samt kvarn- och sågverk), med ett tillverkningsvärde af minst 80 mill. doll., men är hufvudsakligen en handelsstad med ett för



Utsikt (från Notre dame) öfver en del af Montreal. I bakgrunden Mont Royal.

som omdanats till en synnerligen vacker offentlig park (186 har), består af trapp, som trängt genom omgivande kalkstenslager till en höjd af 230 m. ö. h. De flesta offentliga byggnaderna och många privata äro uppförda af fin, grå kalksten, bruten i närheten. Bland mera framstående byggnader må nämnas den katolska katedralen S:t James (vanl. kallad S:t Peter), en nästan exakt kopia i half storlek af S:t Peter i Rom, påbörjad 1868, men ännu ej fullbordad, på östra sidan af Dominion square, på hvars midt står en staty af den kanadensiske statsmannen sir John Macdonald, den protestantiska domkyrkan (Christchurch), från 1859, Notre dame (1824), en af de största kyrko-

en sådan synnerligen fördelaktigt läge vid den plats, där oceanfarten upphör och sjöfarten på den långa vattenvägen (nära 2,000 km.) in i hjärtat af kontinenten genom Lachinekanalen vidtar, och har dessutom vidsträckt järnvägsförbindelser, bl. a. medelst Kanadiska Stillahafsbanan (Halifax—Vancouver) och Grand-trunkbanan (Moncton—Prince Rupert). Den står i förbindelse med Förenta staternas järnvägsnät medelst Lachinebron ofvanför Lachinefallen, en kantileverbro med två midtspann, hvartera om 124 m., på den förra banan, och, nedanför samma fall, den 1898—99 byggda Victoriabron, som då ersatte den äldre rörbron, som länge ansågs vara en af de väldigaste broarna i världen, men såsom enkelspårig slutligen befunns otillräcklig. Omkr. $\frac{1}{3}$ af Dominions import och nära 30 proc. af dess export gå öfver M., i värde 1910—11 resp. 116,⁸⁷ och 74,⁸³ mill. doll. Stadsstyrelsen består af en mayor (borgmästare) och 36 aldermen, valda för 2 år. — När J. Cartier 1535 seglade uppför St Lawrence, fann han vid nuv. M. en befäst indianstad vid namn Hochelaga. Vid Champlains besök 70 år senare hade denna stad försvunnit under krigen mellan huroner och irokeser. 1642 bosatte sig franska nybyggare där, och staden fick namnet *Ville-Marie de Montreal*. Den var den sista plats fransmännen hade i Canada och uppgafs åt engelsmännen ett år efter Quebecs fall (sept. 1760). 1775—76 var den besatt af nordamerikanska trupper under Montgomery, men befolkningen motstod alla Franklins öfvertalningar att resa sig mot det engelska väldet. (J. F. N.)

Montreuil [mãtrö'j]. 1. M.-sous-Bois [-so-bwa'], stad i franska dep. Seine (Ile-de-France), 8 km. ö. om Paris, nära Vincennes. 43,217 inv. (i hela kommunen 1911). Trädgårdsodning (persikor), tillverkning af kemikalier, dockor o. a. leksaker, pianon, porslin m. m. — 2. M.-sur-Mer [-syr-mär], arrondissementshufvudstad i franska dep. Pas-de-Calais (Artois), vid Canche, 15 km. från dess mynning, till 1866 fästning af 2:a klass. 2,883 inv. (1906). M. var medlem af hansen. 1 o. 2. (J. F. N.)

Montreux [mãtrö], klimatisk kurort i schweiziska



Montreux (stadens äldre del). I bakgrunden Dent du Midi.

kantonen Vaud, nära östra stranden af Genèvejsjön, 380 m. ö. h., består af ett stort antal på bergsslutt-

ningarna och uteder sjön belägna byar och landställen, af hvilka de vid sjön liggande Clarens, Vernex, M., Territet, Veytaux m. fl. bilda en 5 km. lång rad af hotell, "pensioner" och villor. Inalles 14,144 inv. (1900), de fleste reformerta. Trakten kring M., det schweiziska Nizza, skyddas af bergen mot östan- och nordanvindarna och är berömd för sitt härliga och sunda, fuktigt varma klimat (årsmediet 10,⁸⁰ C.), hvarför platsen plägar rekommenderas åt bröstsjuka. M. betraktas egentligen som en öfvergångsstation, där man uppehåller sig före ett besök vid Riviérens kurorter eller efter en séjour där. Säsong midten af sept.—midten af juni. Frekvensen uppges till 100,000 kurgäster. S. ö. om M. ligger slottet Chillon. Från Territet leder en hissbana (se Hissbana, s. 764) till Glion (724 m.), från Glion en 7,⁶⁸ km. lång tandbana till Rochers de Naye. (J. F. N. Ln.)

Montrose [månträu's], hamnstad i skotska grefsk Forfar, på en udde vid South Esks utlopp i Nord-sjön och vid en gren af Kaledoniska järnvägen. 12,427 inv. (1901). Gymnasium (academy), museum, därhus, betydande linspinneri och linneväfveri, järngjuteri, fiske och trävaruimport (från Östersjöhamnar och Canada). (J. F. N.)

Montrose [månträu's], earl-, markis- och hertigtitel inom den skotska adelsätten Graham (se d. o.).

Montrouge [mãrö'j], stad strax s. om Paris, med Fort M., tillhörande Paris' fästningsverk. 17,298 inv. (1901). Stenbrott, champinjonodling, tillverkning af brännvin, kemikalier, choklad, olja m. m. (J. F. N.)

Monts [mã], fr., plur. af *mont*, berg.

Mont-Saint-Amand [mã sät amã], förstad ö. om staden Gent, i belgiska prov. Ost-Flandern. 14,634 inv. (1904). (J. F. N.)

Mont-Saint-Jean [mã sã jã'], by i belgiska prov. Brabant, 2 km. n. om Belle-Alliance. Efter denna by ha fransmännen uppkallat slaget vid Waterloo 1. Belle-Alliance, 1815.

Mont-Saint-Michel, Le [mã sã mi[sã']], en egenomlig klippö, bestående af en granitmassa af omkr. 900 m. omkrets och 50 m. höjd, belägen ungefär 1,5 km. från stranden i St Michelviken emellan Normandie och Bretagne (franska dep. Manche). Till närmaste punkten af fastlandet går en chaussée genom den under ebbitid blottade flygsanden, som på alla sidor omger ön. På nordvästra sidan af berget ligger ett i medeltiden berömt benediktinkloster (grundlagt 966; den nuv. klosterbyggnaden är från början af 1200-talet), omgivet af starka befästningar. 1622 blef klostret ett hem för maurinernas kongregation af benediktinorden. Efter revolutionen begagnades det som statsfängelse; nu är det ett historiskt monument. Ön hade 235 inv. 1901. En afbildning af M. lämnas å pl. XII till art. Byggnadskonsten. (J. F. N.)

Monts de piété [mã' dø'], fr. Se Montes pietatis.

Montserrat [mãntsãrra't], Monserrat, en 1,238 m. högh kalkstenskedja i spanska prov. Barcelona, brant stupande i n. ö. ned mot Llobregats dal. Dess hufvudriktning går från ö. till v. På 887 m. höjd ligger det berömda, år 880 (eller senare) tillägnade benediktinklostret M., framför hvars bild af den heliga jungfrun (*La Santa*

amagen) Ignatius Loyola 1522 hängde upp sina vapen och beslöt egna sig åt kyrkans tjänst. På bergets olika toppar ligga 13 eremitboningar. Det gamla klostret ligger till större delen i ruiner. Ett nytt påbörjades af Ferdinand VII, men blef ofullbordadt till följd af de politiska oroligheterna 1835. 1835—44 var klostret upphäfdt. Sedan 1892 för en bergbana upp till det för sin vackra utsikt berömda berget. J. F. N.

Montserrat [mänsorä't], brittisk ö i Västindien, s. v. om Antigua, 83 kvkm. 12,196 inv. (1911; de flesta negrer, endast några hundra hvita). Ön, som består af flera vulkaniska toppar, bl. a. den ännu verk samma Soufrière (914 m.), är en af de sundaste och vackraste bland Antillerna. Den upptäcktes 1493 af Columbus och hör till guv. Leeward islands samt står under en af kronan utnämnd "commissioner". De viktigaste produkterna äro socker, citronsaft, bomull och boskap. 1910—11 hade exporten ett värde af 34,393 pd st. och importen af 38,106 pd. Hufvudort är Plymouth, på västkusten, 1,461 inv. (1901). — Ön ockuperades af engelsmännen 1632 och var 1664—68 samt 1782—84 i fransmännens våld. J. F. N.

Mont-sur-Marchienne [mä syr marjiän'], ort i belgiska prov. Hainaut, 4 km. s. v. om Charleroi. 38,460 inv. (1904). Stenkolsgruvor, järnindustri. J. F. N.

Montt, chilenska presidenter. 1. Manuel M., f. 5 sept. 1809, d. 20 sept. 1880, var först justitie- och undervisnings-, sedan inrikes och premiärminister i Chile under Bulnes presidentskap (1841—51) samt var därefter med stor utmärkelse själf republikens president 1851—61 (se Chile, sp. 195). M. var sedan till sin död president i Chiles högsta domstol. — 2. Jorje M., den föregående son, f. 1847, var först sjöofficer och tjänstgjorde i kriget mot Peru (1879—83) som befälhavare på en korvett, avancerade till amiral och blef 1891 överbefälhavare öfver kongresspartiets stridskrafter i dess krig mot presidenten Balmaceda och dennes parti (se Chile, sp. 197). M. valdes af det segrande kongresspartiet till den provisoriska regeringens ordf. och var sedan som republikens president 1891—96 mest sysselsatt med att lugna sinnena och återställa ordning i statens genom inbördeskriget förstörda finanser. — 3. Pedro M., den föregående broder, f. 29 juni 1848, d. 17 aug. 1910, var 1881—83 chilenska kongressens president och därefter först arbets- och sedan finansminister under Balmacedas presidentskap (1886—91), blef 1891 sändebud i Washington och medverkade 1893—95 som inrikesminister under brodern Jorje M:s presidentskap energiskt i arbetet på att läka de sår inbördeskriget vållat. M. blef 1895 medlem af senaten och var från 1906 till sin död Chiles president. Under hans ämbets-tid gjordes mycket för statsfinansernas uppbomsring, och omfattande järnvägsanläggningar företogs. M. af plötsligt i Bremen på väg till en badkur i Naheim; hans lik återfördes af ett chilenskt örlogsfartyg till hemlandet. 1—3. V. S.—g.

Montu, fornegyptisk gud. Se **Mont**.

Monucla [mätyklä], Jean Etienne, fransk matematiker, f. 1725 i Lyon, d. 1799 i Versailles, idkade till en början juridiska studier, men ägnade sig sedan åt den litterära banan samt beklädde tid

efter annan flera olika befattningar. M:s förnämsta verk är *Histoire des mathématiques dans laquelle on rend compte de leurs progrès depuis leur origine jusqu'à nos jours* (I—II, 1758; ny uppl. i 4 band 1799—1802), det första arbete, där matematikens historiska utveckling blifvit tecknad på ett i mera egentlig mening vetenskapligt sätt. Minst lyckad är behandlingen af 1700-talets historia, hvilken bildar tredje delen af den nya upplagan och efter M:s död afslutades af Lalande. (I. F.)

Mont-Valérien [mä valeriä'], ett v. om Paris på vänstra Seinestranden n. om St. Cloud beläget berg af 161 m. höjd öfver flodytan, med starka fästningsverk, kallade Forteresse du Mont-Valérien. Under Paris' belägring 1870—71 var M. af stor militärisk vikt. Därför gjorde Trochu med 100,000 man 19 jan. 1871 det sista utslaget, men blef efter flera timmars strid nödgad att draga sig tillbaka. (J. F. N.)

Montyon l. Monthyon [mätiä'], Antoine Jean Baptiste Robert Auget, baron de M., fransk mecenat, f. 1733 i Paris, d. där 1820, blef kunglig intendent, conseiller d'état och 1780 kansler hos greven af Artois (Karl X). Efter revolutionens utbrott (1789) vistades han i England ända till bourbonernas återkomst (1814). M. stiftade sedan 1782 åtskilliga pris för utgifna nyttiga arbeten, att utdelas af Franska akad. och af franska vet. akad., samt 1783 det årligen af Franska akad. utdelade s. k. montyonska dygdepriset, till belöning för en dygdig handling af en obemedlad fransman. Efter restaurationen återupplifvade och tillökade han dessa donationer, som hade blifvit tillintetgjorda under nationalkonventets dagar (1792—95). Biogr. af Labour (1880).

Montör (fr. *monteur*), tekn., arbetare, som utför monteringsarbete (se **Montera**). Särskildt användes uttrycket elektrisk montör som beteckning för en grupp yrkesarbetare, som syssla med elektriska installationer. Jfr **Installera** 2. G. H.—r.

Monument (lat. *monumentum*, af *monere*, påminna), minnesmärke; minnesvård; minnesstod; gravvård. — Monumentäl, som är utmärkande för eller af samma art som en minnesvård; storartad; som syftar till skapandet af monument. Monumentala kallas sådana konstverk, som kännetecknas af en viss storhet i konceptionen och en mera sträng stilprägel. I byggnadskonsten påkallas ett monumentalt behandlingssätt, då det gäller uppförandet af offentliga byggnader (kyrkor, parlaments- och rådhus, universitetshus, museer o. s. v.). Inom plastiken plägar en monumentalt uppfattning komma till uttryck i större offentliga minnesstoder; inom måleriet eger den berättigande i omfångsrikare väggmålningar af historisk-idealistiskt innehåll.

Monumenta Germaniæ historica (lat., "Tysklands historiska urkundar"), titel på en i stort anlagd samling af källor till Tysklands medeltidshistoria. Den började utges 1826 af Gesellschaft für ältere deutsche geschichte etc. efter en af frih. von Stein och G. H. Pertz uppgjord plan och under den senares ledning. Arbetet omfattade 5 afdelningar: *Scriptores* (historie- och krönikeskrifvare, 31 bd, 1903), *Leges* (lagar, 5 bd, 1835—89),

Diplomata (urkunder, 4 bd, 1872—1903) samt de aldrig började *Epistolæ* (bref) och *Antiquitates* (fornminnen). Sedan Pertz 1874 trädte tillbaka och föreningen upplösts, öfvertogs företagens skötsel af en till Berlin förlagd centralstyrelse med G. Waitz (d. 1886), W. Wattenbach (1886—88), E. Dümmler (1888—1902), Holder-Egger (1902—05) och R. Koser (1905 ff.) till högsta ledare. Vid arbetets omorganisation öfvergaf man den tidigare uppställningen och började ett antal nya serier: *Auctores antiquissimi* (13 bd, 1877—98), *Scriptores rerum Merovingicarum* (4 bd, 1884—1902), *Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum* (1 bd, 1878), *Libelli de lite inter regnum et sacerdotium* (3 bd, 1891—97), *Deutsche chroniken* (5 bd, 1877—1900), *Epistolæ Merovingici et Karolingi ævi* (6 bd, 1887—1902), *Epistolæ sæculi XIII* (3 bd, 1883—94), *Necrologia* (2 bd, 1888—1904), *Poetæ latini medi ævi* (4 bd, 1881—99), *Libri confraternitatum* (1 bd, 1884) och *Gesta pontificum Romanorum* (1 bd, 1898); vidare *Leges nationum Germanicarum* (1 bd, 1892), *Capitularia regum Francorum* (2 bd, 1883—97), *Concilia* (1 h., 1893), *Constitutiones imperatorum et regum* (5 bd, 1893—1911) och *Formulæ* (1 bd, 1886). Företaget har bekostats genom bidrag af enskilda och statsunderstöd (f. n. öfver 62,000 mark).

Monume'nta Germaniæ pædagogica, lat. ("Tysklands pedagogiska urkunder"), en samling af skrifter rörande de tyska skolornas historia, omfattar i fyra afdelningar: skolorndningar, skolböcker, pedagogiska miscellanea och sammanhängande framställningar till den tyska pedagogikens historia. Tanken på en dylik samling framställdes först af den kände pedagogen Karl Kehrbach (f. 1846), och sedan 1886 ha t. o. m. förra hälften af 1912 utkommit 50 bd. För att understödja verket bildades 1890 i Berlin Die gesellschaft für deutsche erziehung- und schulgeschichte, hvars filialer omfattade äfven Österrike och Schweiz.

Monume'nta histo'rica Norvægia, lat. ("Norges historiska urkunder"), en samling latinska källskrifter till Norges medeltidshistoria, planlades af riksarkivarien M. Birkeland 1876 och utgafs i 1 bd af prof. G. Storm 1880. Verket suppleras som latinsk källskriftsamling af "Diplomatarium norvegicum", 17:e o. 18:e samlingarna, innehållande "fornromerska bref" (1902—12) och "Norges gamle love", ser. 2, bd 1, 1388—1447 (1912). K. V. H.

Monumentäl. Se Monument.

Monument park [mån'jemont pä'k]. Se Colorado springs, sp. 570.

Monume'ntum ære pere'nnius, lat., "en minnesvård varaktigare än bronsen" (har jag fullbordat åt mig), Horatius' yttrande ("Ode", III: 30) med hänсыftning på hans diktning.

Monvel [mäväl], Jacques Marie Boutet de, fransk skådespelare och teaterförfattare, f. 1745 i Lunéville, d. 1812 i Paris, anställdes vid Théâtre français 1772 och utmärkte sig, såväl i tragiska roller som i den högre komedien, genom ett spel fullt af känsla samt ett konstnärligt utarbetande af detaljen. På kallelse af Gustaf III kom M. 1781 till Sverige i spetsen för ett franskt skådespelarsällskap, som uppträdde på de k. lustslottens teatrar och 1783—92 på teatern i Bollhuset två gånger i veckan. Utmärkt som scenisk instruk-

tör, utbildade M. i Sverige flera skådespelarför-mågor, bland hvilka främst glänsar Lars Hjorts-berg. M. fick sig stora förmåner tillförsäkrade af Gustaf III, men återvände dock 1787 till Frankrike och lät sig ej mera afhöra i Stockholm, ehuru han hade rest endast på 6 månaders permission. Under franska revolutionen gjorde sig M. bemärkt som entusiast och loftalare öfver "fornuftets gudinna". Han drog sig 1806 tillbaka från skådebanan. 1795 hade han blifvit medlem af Franska institutet och 1801 professor vid konservatoriet i Paris. M. var fader till den berömda m.ile Mars. Han är författare till 26 teaterpjäser, af hvilka flera äro lustspel med sång samt försedda med musik af d'Alayrac och Dézède. M:s stycken äro gjorda med god blick för det sceniska, men sakna högre konstvärde. Emellertid blefvo flera mycket omtyckta i Sverige. Här må nämnas *Julie* (1772; "Julie", 1786), *Les trois fermiers* (1777; "De ädelmodige bönderne", 1794), *L'amant bourru* (1777; "Den häftige friaren", 1817), *Raoul sire de Créqui* ("Folke Birgersson till Ringstad", bearb. af O. Kexel, 1793), *L'erreur d'un moment* ("Ett ögnablicks förseelse", 1787), *Philippe et Georgette* ("Philippe och Georgette", 1800) samt skådespelen *Les victimes cloîtrées* (1791; "Klosteroffren", 1797) och *Mathilde* (1799; "Mathilda", 1802). E. F.—t.

Monviso [månviså]. Se Monte Viso.

Monvoisin [månvåså']. Se La Voisin.

Monza [mån'tsa], kretsstad uti italienska prov. Milano, vid floden Lambro och järnvägen Milano—Como. 27,597 inv. (1901; som kommun 42,599). M. hette i forntiden *Modica*, sedan *Modoetia*, och var de langobardiske konungarnas hufvudstad. I synnerhet gynnades staden af drottning Teodolinda, som grundlade (590) den praktfulla dom-



Domkyrkan i Monza.

kyrkan (San Giovanni; se fig.), som ombyggdes på 1300-talet. I kyrkan förvaras en mängd dyrbarheter och historiskt märkvärdiga saker, såsom den ryktbara lombardiska järnkronan (se d. o.). Bland öfriga kyrkor märkas S. Maria in Istrada (från 1327), med präktig gotisk fasad, och S. Michele, med intressanta fresker. F. ö. äro de mest framstä-

ande byggnaderna Broletto (stadshuset), från 1293, i tidig gotik, enkelt och ädelt, och det strax utanför staden belägna k. lustslottet Villa reale med tor, berömd park. Där mördades konung Umberto 29 juli 1900. M. har lyceum och gymnasium, teknisk skola och andra skolor. Tillverkning af hattar, bomulls- och lädervaror samt siden. J. C.*

Monzambano, Severinus de, pseudonym. Se Pufendorf 2.

Monzón [månthá'n], stad i spanska prov. Huesca (Aragonien), vid Cinca och järnvägen Zaragoza—Barcelona. 3,829 inv. (1900). Där sammanträdde Aragoniens och Kataloniens ständer (cortes). Gammlig borg, som tillhört tempelherrarna, och romerskt kapell. J. F. N.

Moody [mō'di], C. Gr. Fr., engelsk författarinna. Se Gore.

Moody [mō'di], Dwight Lyman, nordamerikansk väckelsepredikant, f. 1837 i Massa-



chusetts, d. 1899, tjänade till sjutton års ålder på en farm, hade därefter anställning i ett skomagasin i Boston och flyttade 1856 till Chicago, där han egenade sig åt kristlig lekmanmissionsverksamhet bland de fattigare folkklasserna. I sällskap med Ira D. Sankey (se denne) uppehöll han sig 1873—75, 1881—84, 1891—92 i England under anord-

nande af väckelse- och bönemöten, som besöktes af en entusiastisk publik. M. organiserade en likartad verksamhet i Förenta staterna. Af M:s i ansenlig mängd till trycket befordrade predikningar, öfriga religiösa föredrag, nykterhetstal samt smärre uppbyggelseskriter översattes många till svenska under senare hälften af 1870-talet. Se W. R. Moody, "The life of D. L. M." (1901).

Mookerheden [måker-], hed i nederländska prov. Gelderland, på Maas' högra strand, skådeplats för den strid, i hvilken greife Ludvig af Nassau 14 april 1574 blef slagen af en spansk här under Sanchez de Avila och dödad. (J. F. N.)

Mooltan [mōltā'n]. Se Multan.

Moon [mån; estn. *Muhhoma*, ty. *Mohn*], ö utanför Estlands västra kust, i administrativt hänseende hörande till Livland, har en areal af 207 kvkm., med omkr. 500 inv., ester och tyskar. Från den i v. belägna ön Ösel, med hvilken den för sammanhängt, skiljes den genom Lilla sundet, från det estländska fastlandet genom Stora sundet l. Moon-sund. (J. F. N.)

Moon [mō'n], William, engelsk blindpedagog. Se Blindundervisning, sp. 696.

Moonshi [mō'nšī], eng. Se Munshi.

Moonska alfabetet [mō'n-]. Se Relieftryck.

Moonta [mōn-], stad i Syd-Australien, nära västra kusten af Yorkehalvön, berömd för de 1861 upptäckta kopparmalmstillgångarna, som under många år lämnade 4,000 ton årligen. 1,700 inv. (1901), med omgifningen 7,000. J. F. N.

Moor [mār], ty., ett jordlager, som stammar från växtvärlden och som bildas, då växter vid måttlig temperatur utan tillträde af luften få långsamt undergå förmultningsprocedur. Under dessa egendomliga förhållanden bildas en mängd organiska substanser, såsom humin och af denna huminsyra, så myrsyra, ättiksyra m. fl. Ett moorlager genomströmmas ofta af mineralvatten, som adlagrar en del af sina salter. Mooren innehåller få i vatten lösliga beståndsdelar, men för att begagna dem för terapeutiskt ändamål låter man dem förvittra i luften, vanligen under vintermånaderna, då de olösliga salterna öfvergå till lösliga. Huru mooren vidare behandlas för framställning af de i Tyskland m. fl. st. mycket begagnade moorbäden (ty. *moorbäder*) se Gyttjebad, sp. 807 med fig. Under gamla tider ansåg man, att moorens salter kunde absorberas af den badandes kropp och att därpå berodde dessa bads verkningar. När man ej längre tror på dylika ämnens absorption genom en intakt hud, förklarar man deras verkningar genom de egendomliga termiska egenskaper, som den besitter. Mooren har hudretande egenskaper, den har föga värmeledande förmåga, hvarför baden kunna tagas vid en högre temperatur än vanliga vattenbad, från 38—46° C. Moorbadformen är ej obehaglig; man känner det som om man blifvit inlindad i mjuk sammet. Skulle efter ett sådant bad meddelas någon slags behandling, skulle dess verkan kännas mera kraftig. I Sverige ha moorbad ej blifvit införda, men vi ha i gyttjemassagebaden det bästa surrogat för dem. Omslag med varm moor begagnas ofta, där antagligen utom värmen moorens radioaktivitet kan verka Ln.

Moor [mār], Antonis. Se Moro, A.

Moor [mār], Carel de, holländsk figurmålare, f. 1656 i Leiden, d. 1738 i Warmond, elev af Gerrit Dou, Abr. van den Tempel, Fr. van Mieris och Godfr. Schalken, var en af samtiden omtyckt porträttmålare, som målade bl. a. hertigens af Marlborough och prins Eugens af Savoien porträtt och hvilken som genremålare imiterade Dou, Metsu, Mieris m. fl. I Sveriges nationalmuseum ses af hans hand *En man, som söker omfamna en kvinna*. O. G.—g.

Moorack-Lüsterfåret, en korsningsprodukt af sydaustraliska kamullismerinos och Lincolnsraserna.

Moorbad [mār-]. Se Gyttjebad och Moor.

Moore [mō'e], John, skotsk författare, f. 1729, d. 1802, var till yrket läkare och förvärfvade sig under långvariga resor vidsträckt människokännedom. Han utgaf 1779—81 skisser ur samhällslifvet i Frankrike, Schweiz, Tyskland och Italien samt 1789 den psykologiska romanen *Zeluco*, hvars hjälte, en lidelsefull och hänsynslös roué, till en viss grad togs af Byron till modell för hans "Childe Harold". M. stod nära såväl Smollett som Burns. Biogr. i hans samlade arbeten (7 bd, 1820).

Moore [mō'e], sir John, engelsk general, f. 13 nov. 1761 i Glasgow, tjänade 1779—83 i Nord-Amerika i kriget mot de upproriska kolonierna, deltog 1792 och de följande åren i operationerna på Corsica och utmärkte sig 1796, då brigadgeneral, i Västindien, i synnerhet vid stormandet af Santa Lucia, samt utnämndes till öns guvernör. Seder-

mera kämpade han mot de upproriske på Irland (1798), var med på expeditionen till Helder (1799). Åtföljde general Abercromby till Egypten (1800), var underbefälhavare på Sicilien (1806) och tjänade i Portugal (1807). I maj 1808 anlände M. till Göteborg med 11,000 man hjälptrupper åt det



från alla håll angripna Sverige. Af misstro mot svenskarnas vilja och frömgå att med kraft försvara sig sökte han emellertid genast förevändningar att återvända och afvisade alla de olika planer för truppernas offensiva användning, som af Gustaf IV Adolf framlades, samt begagnade sig af konungens vägran att låta dem landstiga i Göteborg, innan man öfverenskommit om, hvar de skulle brukas — konungen ansåg olämpligt och obehöfvt att i landet mottaga främmande trupper, som ej finge användas annat än för defensiva ändamål, samt torde möjligen också befarat Göteborgs besittningstagande af engelsmännen — till att framkalla en konflikt med konungen, hvarigenom han förskaffade sig den önskade anledningen att vända tillbaka. Samma år erhöll M. befälet öfver de engelska trupperna i Portugal. Därifrån inbröt han i Spanien för att draga Napoleon från södra delen af detta land och verkställde ett mästerligt återtag till Coruña, där han 16 jan. 1809 dödligt sårades i en segerrik strid mot marskalk Soult. Jfr J. C. Moore (M:s broder), "Narrative of the campaign of Sir J. M. in Spain" (1809) och "Life of Sir J. M." (1833), "The diary of sir J. M." (utg. af sir J. F. Maurice 1904), och S. Clason, "Gustaf IV Adolf och general Moore" (i "Hist. tidskr.", 1912). M:s staty (af Flaxman) är rest i Glasgow. A. B. B. (S. C.)

Moore [mo'e], Thomas, Irlands nationalskald, f. 28 maj 1779 i Dublin af katolska föräldrar, d. 26 febr. 1852. Under gossåren fick han



tilfälle att i sällskapslivet utveckla talanger som poet, sångare och skådespelare. Student i Dublin 1793, förvärfvade han sig vidsträckt insikt i antik litteratur och slöt sig till United Irishmen; särskildt den revolutionäre entusiasterna Robert Emmet (se Irland, sp. 864) stod honom nära, och han undgick nätt och jämt att förvisas från universitetet. 1798 graduerades han, för sedan 1799 som advokat till London och blef där med ett slag en förklarad gunstling i de högsta umgängeskretsarna. 1800 utgaf han en rymnad öfv. af Anakreons sänger, tillgnad prinsen af Wales, och 1801 anonymt *Poetical works of the late*

Thomas Little esq., hufvudsakligen älskogsdikter i en veklig och tämligen frivol ton. M:s gynnare skaffade honom 1803 en tjänst som registrator vid amiralitetsrätten på Bermuda, men han vantrüffades där, återvände redan 1804, efter ett längre besök i Förenta staterna, och lät sedan platsen skötas af ett ombud. I sin andra diktsamling, *Odes and epistles* (1806), återgaf han sina mycket ofördelaktiga intryck från den unga amerikanska fristaten. Kort därefter åtog han sig att sätta ord till de karakteristiska irländska folkmelodier, som J. Stevenson samlat på 1790-talet. I detta värf lade M. hela sitt hjärta, och så uppstodo hans odödliga *Irish melodies* (124 sänger i 10 samlingar, 1807—34; "Irländska melodier", öfv. af C. R. Nyblom, 1858; åtskilliga öfversatta af J. E. Rydqvist, 1825). I dessa sänger förhärligar M. sinnelidigt sin förtryckta fädernes natur, minnen och lidanden, dess patriotiska förtrytelse, sorg och förhoppningar, dess barns bästa och älskvärdaste egenskaper. Svärmod, yster lefnadsfröjd, uppfamnande krigarmod, erotiskt svärmeri uttryckas ömsevis, i makalöst klar och melodisk form. Rikt musikaliskt begåfvad, sjöng M. själf med oemotståndligt föredrag sina sänger till piano. Af liknande art äro hans *National melodies* (1815; sänger från vidt skilda länder) och *Sacred songs* (1816, delvis till af honom själf komponerad musik). — Sedan han 1811 gift sig, bosatte han sig på landsbygden, njöt det lyckligaste hemlif och utvecklade en betydligt stegrad författarflit, hvilken lönades med ovanligt höga arvoden af förläggarna. När prinsen-regenten (Georg IV) 1812 öfvergivit whigpartiets sak, började M. dikta politiska satirer, i hvilka han med djärfva, men godlynta sarkasmer angrep framför allt prinsen och torypartiets förstockade banerförare, lorderna Castlereagh och Eldon. Längre fram blefvo äfven den heliga alliansen och parlamentstilldragelserna mål för hans träffsäkra satir. Dessa lätta och kvicka satirer utgäfvos till stor del i häften; de bästa äro *Two penny post-bag* (1813), *The Fudge family in Paris* (1818; en roande tidsbild), *Fables for the Holy alliance* (1823) och *Odes on cash, corn, catholics etc.* (1828), alla i en mängd uppl. M. erkännes allmänt ha därmed gett ett kraftigt handtag åt de irländske katolikernas emancipation. — 1817 utkom hans största diktverk, *Lalla Rookh* (= Tulpankind; många uppl.; sv. öfv. af Lars Arnell, 1829—30, 2:a uppl. 1860), hvars styrka ligger i de praktfulla österländska naturmålningarna. Som ram kring det hela tjänar en enkel prosanovell, och däri äro infattade 4 poetiska berättelser: *The veiled prophet of Khorassan*, den lilla tjugande fantasien *Paradise and the peri* (satt i musik af Rob. Schumann), *The fire-worshippers* (hvari M. brännmärker förtryck och religiös ofördragsamhet) samt *The light of the haram*. Den i stort och smätt genomförda lokal-färgen var en frukt af de samvetsgrannaste förstudier. Ett enformigt och ansträngt intryck gör M:s andra orientaliska diktverk, *The loves of the angels* (1822; "Englarnes kärlek", öfv. af V. E. Altén, 1848; "Änglarnes kärleksöden", öfv. af Kr. E. Fahlcrantz, 1864). Ofullbordad var *An evening in Greece* (1827), en randikt med fristående inlägg. — Sedan M. 1820 företagit en italiensk resa, på hvilken han blef förtrogen vän

med Byron och diktade *Rhymes on the road*, var han ett par år bosatt i Paris. Alster af hans senare författarskap äro bl. a. romanen *The epicurean* (1827; "Epikuréen", 1829, 2:a uppl. 1871), med namn från Isismysterierna och en förföljelse mot en kristne i Egypten, de tre troget och varmt tecknade biografierna *Life of Sheridan* (1825), *Memoirs of the life of lord Byron* (2 bd, 1830, för hvars författande M. erhöi Byrons bref och dagböcker, dem han tyvärr brände) och *Memoirs of lord Edward Fitzgerald* (1831), skildringen *Travels of an irish gentleman in search of a religion* (1833), i hvilken katolicismen tages i försvar, samt en stort anlagd, men ofullbordad *History of Ireland* (4 bd, 1839—46), ett verk, hvars sorgfälliga utförande kostade M. oerhörda mödor. Hans senare år förbittrades af ekonomiska svårigheter och sin barnas dåliga uppförande. Han blef 1845 älderdoms-skröplig och förlorade minnet. — Under hela sin bana var M. popularitets bortskämda barn, till en del på grund af sin öppna, lefnadsfriska, trofasta personlighet. Han var en lyriker i egentligaste mening, musikalisk och koloristisk, en sjungande skald, hos hvilken ord, musik och föredrag sammansmälte till ett. Bland kärleksskalden är han en af de ypperste och för visso den mest musikaliske. Med skäl har han karakteriserats som "idell förändligad sinnlighet". Hans känsla dröjer sig helst vid allt, som är ljusst, praktfullt och förfinadt i naturen, men tager å andra sidan ett starkt intryck af döden och förgängelsen; dock höljer han blidt en rosenslöja öfver det sorgliga, idet motbjudande. Hans ytterst rörliga fantasi binner öfverallt likheter, hvilket gör, att sinnligheten stundom i hans dikter intar innerlighetens plats. Mönstergill är hans diktning genom sitt rytmska lif samt bildernas klarhet och plastiska afrundning, men denna formfulländning gör ej sällan intryck af öfverförning. I allmänhet tog M. i sin diktning rätt mycken hänsyn till att behaga salonerna. Till sin politiska hållning var han frisinad, icke öferskridande gränsen mellan whig-liberalism och radikalism. — M:s *Poetical works* utgafos i 10 bd, 1840—42, hans efterlämnade "Prose and verse, humorous, satirical, and sentimental" 1878. Senare uppl. äro bl. a. Kents 1879 och Rossettis 1880. Lord J. Russell utgaf 1853—56 "Memoirs, journal, and correspondence of Thomas M.", i 8 bd. Se vidare biogr. af G. Vallat (1886 och 1895) och S. Gwynn (1905) samt G. Brandes' teckning af M. i "Hovedströmningen", bd IV. Till svenska ha dikter af M. öfversatts, utom af Nyblom, äfven af N. Lovén (1831) och K. A. Melin (1885). E. F. t.*

Moore [mō'ə], brittiska botanister och hortikultörer. 1. David M., f. 1807 i Dundee (hette urspr. Muir), d. 9 juni 1879 i Glasnevin vid Dublin, var direktör för den stora botaniska trädgården i Glasnevin, vetenskaplig författare, särskildt inom blad- och lefvermossorna. Jämte A. G. More utgaf han *Contributions towards a Cybele hibernica, being outlines of the geographical distribution of plants in Ireland* (1866). — 2. Thomas M., f. 29 maj 1821 i Stoke (Surrey), d. 1 jan. 1887 i Chelsea, började sin bana som trädgårdsmästare och blef 1848 kurator för den sedan Ph. Millers tid berömda trädgården i Chelsea. Han ansågs för

sin tids störste kännare af prydnadsväxterna, särskildt utställningskommunen, var själfstänkningspröfning vid hvarje blomsterutställning och utgaf under skilda tider sex olika trädgårdstidskrifter, hvaribland "The gardeners' chronicle" (1866—82). Mycket framstående äro hans vetenskapliga verk öfver ormbunkarna: *Handbook of british ferns* (1848; ny uppl. 1857), *A popular history of the british ferns* (1856), *The ferns of Great Britain and Ireland* (1855), *Index filicum* (litt. A—G, 1857—62) samt *Illustrations of orchidaceous plants* (1857) m. m. 1 o. 2. C. Linn.

Moore [mō'ə], engelska målare. 1. Henry M., f. 1831, d. 1895, var en mycket högt skattad sjömålar, beundrad i synnerhet för sina solskens-effekter öfver hafvet. Bland hans målningar äro *Sjön i juni*, *En härlig resdag*, *Ångaren från Neuhaven* och *Solsken efter regn*, som vann hedersmedalj vid världsutställningen i Paris 1889. — 2. Albert M., den föregående broder, f. 1841 i York, d. 1893, studerade i London, målade grekiska gestalter med vacker linjyrt och delikata färger. Hans unga damer äro dock typiska engelskor, de intaga dekorativt verksamma ställningar, sedan de med största omsorg ordnat sina draperiers otaliga veck. Bland M:s mest omtyckta målningar äro *Föreläsning*, *Vid stranden* (tre damer i rad, Birminghams museum), *Sommar*, *Kvartett* och *Sommarnatt*. 1—2. G—N.

Moore [mō'ə], George, engelsk författare, f. 1853 (eller 1857) i Irland, studerade i London och Paris, medarbetade i engelska tidskrifter och debuterade 1877 med diktsamlingen *The flowers of passion*, som 1881 följdes af *Pagan poems*, i hvilka han intar en med Wildes estetisism besläktad ståndpunkt. Som novellist följde han däremot den franska naturalismen, med Flaubert och Zola som ledare, och väckte anstöt för sin behandling af annars icke diskuterade problem (*Nummers wife* 1885, den själfbiografiska *Confessions of a young man* 1888, *Esther Waters* 1894, sv. öfv. 1899, *Evelyn Innes* 1898, *Sister Teresa* 1901 m. fl.). Ungefär vid århundradeskiftet började M. intressera sig för den nationella iriska rörelsen och har skrivit ett antal dramer (satirikomedien *The bending of the bough* 1900, *Diarmuid and Grania* 1901, i samarbete med Yeats) och berättelser (*The untilled field* 1903, *The lake* 1905) med nyirländsk syftning. M. har skrivit äfven litteratur- och konstkritik: *Impressions and opinions* (1895), *Modern painting* (1893) och i *Memoirs of my dead life* (1906) skildrat Rimbaud, Verlaine, Manet m. fl. M. är en af de betydande och själfständiga engelske författare, som söka förnya sitt länds vitterhet genom nya motiv och nya idéer, men som ha svårt att tränga igenom den konventionalism, i hvilken kritik och publik envist förstocka sig. R—N B.

Moore [mō'ə], Frank Frankfort, engelsk romanförfattare, f. 1855, reste under många år i Afrika, Asien och Amerika, har författat ett fiktional romaner och noveller, *The mutiny on the 'Albatross'* (1885), *I forbid the banns* (1893; "Jag förbjuder lysningen", 1899), *The fatal gift* (1898; "Den ödesdigra gåfvan", 1899), m. fl., af hvilka flera äro öfv. till svenska. R—N B.

Moorea [mō'ri'ə]. Se Eimeo.

Moorhead [mō'hed], stad i nordamerikanska

staten Minnesota, vid östra stranden af Red river. 4,794 inv. (1905). Statens normalskola samt ett norskt college, Concordia college (1891), med omkr. 500 stud.

Moorshedabad [mooʃidābād]. Se **Murshidabad**.

Moos [mås], Salomon, tysk öronläkare, f. 1831, d. 1895, professor (sedan 1866) i Heidelberg, var en af den moderna öronläkekonsstens grundläggare. Hans på patologisk-anatomiska undersökningar baserade arbeten bidro i hög grad att ge den moderna öronläkekonsten en vetenskaplig prägel. Tills. med F. Knapp uppsatte han 1869 tidskr. "Zeitschrift für augen- und ohrnheilkunde" (sedan 1879 "Zeitschrift für ohrnheilkunde"); i denna samt i Virchows "Archiv" äro de flesta af M:s arbeten publicerade. E. St.—g.

Moosburg [mås-], stad i Ober-Bajern, vid Isar. 3,519 inv. (1905). Vid M. intogo svenskarna och fransmännen under Wrangel och Turenne 25 aug. 1648 ett af generalkvartermästaren v. d. Bosch och ingenjör v. d. Osten anordnad befäst läger mellan Isar och Ammer samt kvarstannade där till 20 sept. L. W. son M.

Moph, bibelns namn på Memphis (se d. o.).

Mopla (mappila, mindre brukligt form mopila), en blandras. Se Indien, sp. 508, och Malabar, sp. 595.

Mopp (eng. mop), ett på fartyg brukligt rengöringsverktyg, bestående af en trästång, som i ena ändan är försedd med en klotformigt skuren knippa af grofva, hopspunna ullgarnsändar. J. G. B.*

Mopsen. Se **Hunden**, sp. 1316 och pl. IV.

Mopsuestia (Mopsuhestia), i forntiden stad i Cilicien, vid floden Pyramos (Dijhan) och vid vägen mellan Tarsos och Issos. Fordom biskopsäte. Nu heter staden Misis, i vilajetet Adana, med omkr. 2,000 inv. (J. F. N.).

Moq. (Moq. Tand.), vid växtnamn förkortning för Ch. H. B. A. Moquin-Tandon (se d. o.).

Moquegua [måkə'gwa], kustprovins i Peru, mellan kustkordillererna och Stilla havet, i s. begränsadt af Chile. 14,375 kvkm. 42,694 inv. (beräknadt 1896). Den öde kusten genomdrages af fruktbara floddalar; i det inre finnas goda betesmarker. Hufvudstaden med samma namn ligger i öfre llo-dalen, 1,367 m. ö. h., och är genom järnväg för-enad med hamnen Ilo l. Pacocha. Omkr. 5,000 inv. Vinodling. J. F. N.

Moquera [måkəra], Moquant [-ka'nt]. Se **Mokera** sig öfver.

Mquette [mākāt], fr. Se **Mokett**.

Moquin-Tandon [mākātādā], Christian Horace Bénédict Alfred, fransk naturvetenskapsman, f. 7 maj 1804 i Montpellier, d. 15 april 1863 i Paris, filos. och med. doktor, professor i fysiologi i Marseille 1829, i naturhistoria i Toulouse 1833, i botanik därstädes 1834 och i Paris 1853, har skrifvit *Chenopodearum monographica enumeratio* (1840) och monograferat *Amarantaceæ* och närtstående växtfamiljer i De Candolles "Prodromus", XIII (1849). Främst bland hans större samlingsverk står *Eléments de tératologie végétale ou Histoire abrégée des anomalies de l'organisation dans les végétaux* (1841). M. var lycklig diktare äfven på provensalska dialekten. C. Lmn.

Moqvist, Karl Johan, dramatisk författare, f. 29 sept. 1825 i Kalmar, d. där 3 juni 1869, blef student i Uppsala 1843, filos. magister 1848, s. å. lärare vid Kalmar apologetiska skola och 1858 lektor i främmande levande språk vid denna stads högre elementarläroverk. Redan i Uppsala utgaf han *Skizzer af Onkel Thure* (1848). Sin bana som dramatisk författare begynte han med lustspelet *Polkander i Stockholm* (1850), som genom Stjernström gjorde mycken lycka och länge bibehöll sig på repertoaren, i synnerhet i landsorten. Sedan följde *Polkander och hans fru* (1850), *Mamsell Bager* (s. å.), *Ett sommaräfventyr på Djurgården* (s. å.; tryckt 1853), *Spindlarne* (bearbetning, uppf. 1850), *Bloomerismen* (uppf. 1853), *Lefve fjäffan!* (1855), *Två lustiga turar* (bearbetning, 1854; tr. 1866) och *Spanska konsult* (1864; tr. 1867). Hans sista dramatiska arbete, *Munken*, romantiskt skådespel, uppfördes i Kalmar kort före hans död. De flesta af dessa stycken, något påverkade af Blanches maner, utmärka sig genom godt lynne och fyndiga kupletter, men äro nu förgätna. 1865 uppsatte han tidningen "Kalmar". —rn.*

Mor, sing. af **mor**er (se d. o.).

Mora (lat.; uppehåll, uppskof), paus. 1. *Jur.*, rättsstridigt dröjsmål, t. ex. med betalning (*m. solvendi*); se **Dröjsmål** och **Moratorium**. — 2. *Metr.*, kort stafvelse, det minsta enhetsmättet.

Mora, grek., hvar och en af de 6 truppenheter (såväl till fots som till häst), hvilka den spartanska staten uppsatte. Moran delades i 2 eller 4 *lo'choi* (se *Lochos*) och fördes af en "polemark". Dess normalstyrka synes enligt en uppgift hos Xenofon ha varit 400 man, men kunde säkerligen ökas betydligt utöfver denna siffra. Denna härordning torde icke ha införts förr än mot slutet af 5:e årh. f. Kr. C. O. N. A. M. A.

Mora [mā'ra], it. Se **Morra**.

Mora. 1. Tingslag i Kopparbergs län, ingår i Ofvansiljans domsaga och fogderi samt omfattar socknarna Mora med Morastrands köping och länsdel af Lillhärda, Vämhus, Sollerön och Venjan. 3,101.⁹⁴ kvkm. 16,159 inv. (1911). — 2. Socken i Kopparbergs län, Mora tingslag. 1,916.^{es} kvkm., tills. med Vämhus och länsdelen af Lillhärda. 10,391 inv. (1911), hvaraf 55 i länsdelen af Lillhärda, hvilken tillhör Mora kommun, samt 1,287 i köpingen Morastrand (se d. o.), som bildar egen kommun. M. utgör ett pastorat i Västerås' stift, Mora kontrakt. Den mycket gamla kyrkan (se fig.), restaurerad 1895, med en fristående klockstapel, har sin förnämsta prydnad i det efter Nik. Tessins ritning 1673 uppförda smäckra tornet, synligt nästan öfver hela Siljansdalen. M., en af Sveriges ryktbaraste socknar, omfattade under medeltiden äfven de nuv. socknarna Älfdalen, Venjan, Sollerön, Vämhus, Malung och Lima, således större delen af Dalarna v. och n. om Siljan. Därför spelade Morakarlarne en betydande roll och skulle främst underrättas, när fara var å färde. I slutet af 1500-talet var socknen indelad i 7 s. k. settungar; numera, sedan Vämhus 1868 afsöndrats, är den delad i 3 fjärdingar: Östbyggefjärdingen, ö. om Orsasjön och Siljan, Västbyggefjärdingen, syd-västra delen, samt Morkarlbyfjärdingen, nordvästra delen. Den egentliga bygden är belägen utmed

bjärna och älven. Den västra delen är en ödlig, bergrik bergstrakt med betydliga höjder, där ett annat nybygge samt enstaka fåbodar anlagts.



Mora kyrka och i förgrunden klockstapel.

Morafolket eger ännu kvar sin egendomlighet i språk, dräkt (se Folkdräkt, sp. 746 och pl. II till denna art.) och seder samt den självständighet och styfhet i lynnet, som det ådagalade under Engelbrekts och Gustaf Vasas tid samt äfven senare visat. Moramålet, som jämte Orsa- och Älfdalsmålet är den märkligaste och älderdomligaste af alla svenska munarter, utmärkes särskildt för stor dialektsplittring, i det nästan hvarje by har sitt särskilda, tydligt utpräglade tungomål. Inkomstkällorna äro jordbruk och ladugårdsskötsel, arbete i skogarna, som till betydlig del köpts af stora sågverksbolag, arbete under andra i Stockholm, vid Norrlands sågverk m. fl. st. En sjättedel af befolkningen anses årligen utvandra. Andligen väl utrustade, äro moraborna ofta konstnärligt begåfvade, händiga och praktiska, hvilket tagit sig uttryck i deras högt uppdrifna slöjd- och yrkesskicklighet. Vaggur, de gamla riksbekanta moraklockorna, laggkär, väfskedar samt hårarbeten och icke minst den om en högt utvecklad smak vittnande textilkonsten äro af gammalt några af socknens slöjdalster. Där som annorstädes i utdöende, har hemslöjden på senare tid åter bragts till lif genom enskild och offentlig öfervillighet, och särskildt har den kvinnliga slöjden utvecklats genom Mora hemslöjdsförening. — 3. Kontrakt i Västerås' stift, omfattar de 6 pastoraten Mora, Våmhus, Älfdalen med Evertsbergs kapell, Solleån (Sofia Magdalena), Venjan, Särna med Idre kapell. 9,968,07 kvkm. 23,343 inv. (1911).

Mora, Albertus af. Se Gregorius VIII.
Mora [mä'ra], José Joaquín de, spansk författare, f. 1783 i Cádiz, d. 1864, förde ett mycket växlingsrikt lif, deltog, efter avslutade juridiska studier i Granada, i slaget vid Bailén 1808,

flydde efter absolutismens återinförande till London, där han samarbetade med Blanco White (se d. o.) i tidskr. "El Mensajero de Londres" och utgaf en periodisk skrift, "No me olvides", båda afsedda för spansk-amerikanare, begaf sig till Syd-Amerika 1827, ordnade skolväsendet i Chile, blef professor i juridik i Lima, peruansk generalkonsul i London, rektor för San Felipe-kollegiet i Cádiz och slutligen Spaniens generalkonsul i London. Med revyn "Crónica científica" 1814—23 framträdde M. först på det litterära området som pseudo-klassiker efter franskt mönster, samtidigt som han redigerade den politiska tidningen "El Constitucional" 1820—23 i liberal anda. I otaliga uppsatser spred han kunskap om sin vän Mac Cullochs nationalekonomiska system och var i allmänhet mera en spridare af andras idéer än i besittning af egna. M:s stil var emellertid originell, och på satir och humor har han lämnat lysande exempel i *Don Juan*, *Leyendas españolas* (1840) och *Poesías* (1853). Till spanska gjorde M. dessutom översättningar af engelska och franska historiska och dramatiska arbeten. Ad. H.—n.

Mora [mä'ra], Juan och Rafael, presidenter i Costarica (se d. o., sp. 780).

Morabhatta, ind. myt. Se Gaṇeṣa.

Moraceæ, bot., växtfamilj af serien *Urticales*, omfattande omkr. 1,000 arter buskar och träd, sällan örter, som tillhöra de varmare jordbältena och ofta äro rika på mjölksaft i stammar och frukter. Bladen äro oftast spiralställda, ofta sträfv, med tipler, som efter affallandet kvarlämna stora ärr. Blommorna äro skildkönade och bilda hängen, knippen, hufvud, skifvor eller krukformade bildningar (receptakel). Blomhylllet är 4-bladigt. Ståndarna äro 4. Frukten är nöt- eller stenfrukt; ofta sammanväxa frukterna jämte de köttiga hyllebladen eller det uppsvållda fruktfästet till en falsk frukt (*syncarpium*). Familjen indelas i underfam. *Moroideæ* (*Morææ*, mulbärsfamiljen), med i knoppen invikna ståndare, *Artocarpoidææ* (*Artocarpeæ*, brödfruktfamiljen) med raka ståndare, *Conocephaloideæ* och *Cannaboidææ* (*Cannabinaceæ*, hampfamiljen) med fria nötter och utan mjölksaft. Familjen är af stor ekonomisk betydelse. Ätliga fruktställningar lämna arter af *Morus*, *Maclura*, *Artocarpus*, *Ficus*, kautschuk erhålles af *Castilloa*, *Brosimum*, *Ficus*, schellack af *Ficus*-arter, gula färgämnen af *Maclura* och *Chlorophora*, krydda af *Humulus*, spånads- och pappersmaterial af *Cannabis* och *Broussonetia*. *Morus*-arternas blad äro silkesmaskens förmästa föda. Giftiga ämnen finnas hos *Antiaris* och *Cannabis*. O. T. S. (G. L.—m.)

Moradabad [mörädäbä'd], Muradabad. 1. Distrikt i Brittiska Indien, divisionen Bareilly (Rohilkand), United provinces Agra and Oudh, mellan Ganges i v. och staten Rampur i ö. 5,918 kvkm. 1,191,993 inv. (1901), hvaraf 761,259 hinduer, 420,743 muhammedaner och 6,103 kristna. Distriktet producerar mycket spannmål, men har många gånger lidit hungersnöd. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid Ramganga och Oudh—Rohilkand-järnvägen. 81,168 inv. (1911). Tillverkning af berömda, inlagda metallvaror samt bomullsvaror. 1—2. J. F. N.

Moraes Barros [mära'is ba'räs], Prudente

J. de, president i Brasilien, f. 1841 i Itu (São Paulo), d. 3 dec. 1902, var advokat i São Paulo, sedan 1866 medlem af denna provins' legislatur och sedan 1885 af kejsardömet Brasiliens kongress, där han tillhörde den republikanska gruppen. Efter det republikanska statsskickets införande 1889 blef M. guvernör i São Paulo samt 1890 medlem af konstituerande kongressen och dennas talman. 1891—94 var han talman i förbundsstaten och 1894—98 republikens president. Om hans ämbets-tid som sådan se Brasilien, sp. 23.

Moral (af lat. *morālis*, som hänförelse till *mōres*, plur. af *mos*, sed). 1. Sedlighet (se d. o.). — 2. Sedelära, etik (se d. o.). Hegel skiljer mellan moral och sedlighet (se Moralitet). Fransmännen och engelsmännen skilja mellan fysiska vetenskaper eller naturvetenskaper å ena sidan och moralvetenskaper å den andra; de sistnämnda behandla sådana ämnen, som röra människan och hennes lif. 1—2. S—e.

Morales [mära'-], Luis de, kallad el *divino* ("den gudomlige"), spansk målare, f. 1509 i Badajoz, d. där i djup fattigdom 1586, var en af Spaniens första fullt egendomliga mästare. Sannolikt fick han sin utbildning i Valladolid och Toledo, men var aldrig utanför sitt fädernesland. Sin konst öfvade han dock i flera städer, och en gång (1564) kallades han af Filip II till hofvet, men återvände snart till sin fädernestad. M. var uteslutande heligmålare och framställde helst den lidande Kristus (korsbärandet, gisslandet eller törnekröningen) samt Maria med sonens lik eller vid hans kors, så att "Ecce homo" och "Mater dolorosa" (som halffigurer) höra till hans vanligaste ämnen. I framställningssättet är han med flit hård och arkaiserande samt skyr ej fulheten, ehuru äfven rörande och lugna skildringar lyckas honom. Men därjämte egde han stor teknisk skicklighet i färg och penselföring. Hans äldsta kända signerade arbete, en *Madonna* i en kyrka i Badajoz, är från 1546. F. ö. träffas hans arbeten i en mängd kyrkor och museer i Spanien, t. ex. en *Ecce homo* och en *Mater dolorosa* i Madrid, i Louvre en *halfgjur af Kristus*, i Petersburg en *Mater dolorosa* o. s. v. C. R. N.*

Morales [mära'-], Cristobal, spansk kontrapunktist, f. 1512 i Sevilla, d. 1553 i Malaga, var omkr. 1540 påfåg kapellsångare i Rom. Han räknas till de bästa tonsättarna på sin tid, bildad, som han var, i holländarnas stränga skola och sedermera delaktig af det ideala drag, som utmärkte den romerska skolan och nådde sin höjd i Palestrina. Betydande äro hans 4 *Magnificat* (1542), motetter (1543—46), mässor (2 böcker, 1544—46) och lamentationer (1564). Sångverk af honom finnas i nyare samlingar af de två spanjorerna Esclava och Pedrell samt Choron, Rochlitz, Proske m. fl. A. L.*

Morales [mära'-], Augustin, öfverste, president i republiken Bolivia, mördad i okt. 1872. Se Bolivia, sp. 1010.

Morales, Olallo Juan Magnus, musiker, f. 15 okt. 1874 i Almeria, Spanien, på modernet af svensk börd, uppfostrades i Göteborg, genomgick 1891—99 konservatoriet i Stockholm, där han tog organist- och musiklärarexamen, studerade i Berlin 1899—1901 för H. Urban och Teresa Carreño, senare för Hans Pfitzner samt innehade i fem år

statens tonsättarstipendium. Han skref 1901—05 musikrecensioner i "Göteborgs handelstidning", var 1905—09 andre dirigent vid Göteborgs orkesterförening samt verkade jämväl som musiklärare, föreläsare, pianist och organist. 1909 blef han i Stockholm musikrecensent i "Dagens nyheter" och 1911 i "Svenska dagbladet". Han invaldes 1910 i Mus. akad. och blef 1911 medlem af konservatoriets läroverksstyrelse samt 1912 sekreterare i Musikaliska musikföreningen. M. har komponerat en pianosvit, en större pianosonat, en symfoni och andra orkestersaker, sänger m. m. — Hans hustru (sedan 1902) Clary Charlotta M., f. Asplund, konsertsångerska, sånglärarinna, f. 31 maj 1876 i Kristinehamn, har studerat sång för fru C. Östberg och d:r G. Bratt i Stockholm samt J. Hey i Berlin, sedan 1900 gett romansafnär i Stockholm och landsorten samt äfven konserterat i Köpenhamn, Berlin, Lausanne, Genève och London. Bland romanssångerskor intar hon ett framstående rum genom sitt besjälade och subtilt utmejslade föredrag. E. F.—t.

Moralfilosofi (se Moral), den del af filosofien, som handlar om moralen, detsamma som etik (se d. o.).

Moral insanity [mä'ræl insä'niti], eng., *psykiatr.* Se Mani, sp. 769.

Moralisera (se Moral), anställa betraktelser i sedelära; ge moraliska förmaningar, "läsa lagen" för, läxa upp. — Moraliskt död säges en person vara, som förlorat allt anseende, utan att dock ha blifvit juridiskt dömd för något brott eller någon förseelse. — Moraliskt, en som gör betraktelser i sedelära, som håller "moralpredikningar".

Moralisk (se Moral), sedlig; som har afseende på sedligheten eller sedeläran; som är uttryck för moralitet i motsats mot legalitet (se Moralitet). — Moralisk frihet kallas inom den Boströmska filosofien den viljans frihet, som innebär förmåga af val mellan det sinnliga och det förnuftiga (se Vilja). — Moralisk känsla, en medfödd eller förvärfvad känsla, medelst hvilken människan erfar skillnaden mellan sedligt rätt och orätt, detsamma som samvetet (se d. o.). Denna känsla har också kallats moraliskt sinne (eng. *moral sense*). Teorien därom har först framställts af Shaftesbury och sedan omfattats af Hutcheson, Ferguson, Hume, James Mill m. fl., men bestridits af Berkeley m. fl. — Moralisk seger, moraliskt nederlag, seger eller nederlag, som uppkommer för en person, när han enligt moralens eller förnuftets lag har rätt eller orätt, oafsedt den allmänna meningen eller utgången af en omröstning o. s. v. — Moraliskt ondt, människans vilja, när den är riktad mot det sedliga. Kant antar som dess grund hos människan ett "radikalt ondt", en medfödd benägenhet till det onda. Om det moraliskt ondas möjlighet i förhållande till Guds allmakt se Teodice. — Moralisk person (lat. *persōna morālis*) kallas inom den Boströmska filosofien samhällets väsen i motsats mot de mänskliga individerna, hvilka kallas fysiska personer. De sistnämnda ha själfva yttre organ, medelst hvilka de omedelbart verka i sinnevärlden, under det att däremot de moraliska personerna verka blott inom de fysiska personernas viljor (jfr Juridisk person). — Moralisk viss-

het, den visshet, som vår moraliska känsla förlämnar åt omdömen rörande moraliskt rätt och orätt, huru vi därom ej kunna erhålla den logiska visshet, som tillkommer det för förståndet självklara eller bevisade. — Moralisk värld kallar Kant världen, försvädat den vore enlig med sedelagen. Föreställningen om en sådan värld, hvilken genom vår vilja, så vidt på den ankommer, bör förverkligas, är en praktisk idé. S-e.

Moralisk person. Se **Moralisk**.

Moralism (se **Moral**). 1. Den åsikt, som erkänner en bindande sedelag i motsats mot *immoralismen*, som förnekar den. — 2. Den åsikt, som sätter moralen högst af allt och därför i religiöst hänseende lämnar dogmerna å sido.

Moralist, sedelärare, författare, som iakttagit och skildrat seder.

Moralitet (se **Moral**). 1. **Sedlighet**, en handlings sedliga värde. Kant skiljer mellan *legalitet*, som består i den yttre handlingens öfverensstämmelse med lagen, och *moralitet*, som kräver äfven själfva viljans och dess driffjädrens öfverensstämmelse därmed. Moralisk är en handling, blott om driffjädren är pliktmedvetandet. Hegel skiljer mellan *rätten*, det godas objektiva form, *moraliteten*, den subjektiva, och *sedligheten*, den subjektiv-objektiva formen. Moraliteten ledes af samvetet, som kan taga miste, och stannar alltid vid ett i någon mån uppfyllt böra. Högre står sedligheten, som, genom att det goda tar formen af samhällsed, sliter tvisten mellan plikt och individuell vilja. — 2. **Moraliteter**, ett slags allegoriska skådespel under medeltiden. Se vidare **Mysterier**. 1. S-e.

Moralagen, sedelagen.

Moralprincip (se **Moral**), en sedeläras princip, den allmänna uppfattning af människolifvets mål, hvarpå den grundas (se **Etik**).

Moralstatistik kallas vanligen med ett gemensamt namn de statistiska undersökningar, som ha till föremål åtskilliga ur sedlig (moralisk) synpunkt betydelsefulla företeelser inom samhällslifvet. Naturligtvis är det endast ett fåtal af företeelserna på detta område och företrädesvis just de, hvilka stå i strid mot gällande lag, som egna sig för iakttagelser och kontrollerade anteckningar. Vi nämna exempelvis från den egentliga befolkningsstatistikens område frågor om *giftmål*, *ökta börd* och *själfmord* samt vidare *brottmålsstatistiken* i hela dess omfattning. — Den omiskänneliga regelbundenhet, som visat sig råda äfven på dessa områden, har vållat häftiga strider rörande den mänskliga viljans frihet. Den strängt matematiska skolan inom statistiken (Quetelet, i "Physique sociale", 1835; ny uppl. 1869, och i än högre grad hans ifriga efterföljare) har mer eller mindre skarpt betonat den sedliga handlingens fullkomliga lagbundenhet. Motsidans målsman däremot (t. ex. Drobisch och framför allt A. v. Oettingen) ha sökt ådagalägga, att man här ej står inför en allmängiltig naturlag, utan att det regelbundna återupprepadet af vissa fullt godtyckliga handlingar måste betraktas såsom en följd af det bestående förhållandet mellan naturliga och sociala förutsättningar eller villkor. Så länge ej dessas inbördes förhållande rubbas, förbli moralstatistikens siffror konstanta; inträder en ändring i förhållandet

mellan de samverkande faktorerna, modifieras och moralstatistikens siffror. J. H.*

Moralteologi, *teol.*, den äldre, särskildt under 1700-talet förhårande benämningen på den som ett led i teologiens system framträdande vetenskapliga behandlingen af det sedliga lifvets problem. Numera är den vanligaste beteckningen för denna disciplin *teologisk etik*. Åtskillnaden mellan en "teologisk" och en "filosofisk" etik får ej tolkas som innebärande ett hädfående af två olika sedlighetsideal, så att således den af den teologiska etiken representerade kristna sedligheten skulle vara att fatta som något annat vid sidan af eller utöfver den allmännens sedliga uppgiften. En sådan tankegång står visserligen i öfverensstämmelse med katolicismens åskådning med dess mekaniska uppfattning af förhållandet mellan "natur" och "nåd" samt dess nomistiska uppenbarelsebegrepp och dess därpå följande kvantitativa, i läran om den dubbla sedligheten utmynnande uppfattning af den sedliga uppgiften. Men den är i grunden oförenlig med den evangeliska åskådningen, om den än ofta äfven i den äldre protestantiska etiken på grund af de fortverkande resterna af det katolska nåde- och uppenbarelsebegreppet mer eller mindre tydligt går igen. Den sedliga lagen fattas på dess standpunkt ej som en summa af utifrån pålagda bud, utan som uttrycket för den för människan i och genom hennes egen personlighet satta enhetliga och allomfattande uppgiften att förverkliga sitt ideala väsen; det sedliga idealet kan därför ej vara mer än ett. "Nåden" betyder här ej ett kvantum till människans naturliga utrustning tillfogade operonliga öfvernaturliga krafter, utan Guds förlåtande kärlek och den därigenom öppnade barnagemenskapen med honom, och uppenbarelsen innebär ej meddelandet af en summa gudomligt auktoriserade lärosatser, utan det Guds, i Kristus principiellt fulländade, handlande i historien till människornas frälsning, hvarigenom han träder i gemenskap med dem och därmed ock för dem allt tydligare "uppenbarar" sitt väsen. Den teologiska etikens uppgift blir då ej att under överbjudande af de för det allmänna humana etiska tänkandet tillgängliga sedliga sanningarna utveckla ett särskildt uppenbaradt sedlighetsideal, utan att allsidigt klargöra den kristna frälsnings-uppenbarelsens betydelse just för den allmännens sedliga uppgiftens förverkligande och klarställande: att söka uppvisa, hur besinningen öfver denna uppgift med nödvändighet för öfver i den religiösa frågan, huru på denna, den sedliga erfarenhetens väg uppenbarelsen kan betyga sig som personligt upplefd verklighet, huru genom den så grundade gudsgemenskapen eljest oöfvervinneliga hinder för den sedliga uppgiftens genomförande undanröjas och så kraften till dess förverkligande gifves, samt huru därmed, genom det större andliga sammanhang, i hvilket den sedliga verkligheten här inträder, också först afslutande klarhet öfver den sedliga uppgiften vinnes. De olikheter i uppfattningen af det sedliga idealet, som faktiskt merendels torde komma att bestå mellan teologisk och filosofisk etik, kunna då här lika litet som de inom hvardera af dessa framträdande skiftningarna betraktas som en i sakens natur grundad konstant motsats, utan som af olika tidsomständigheter,

särskildt af förhållandet mellan kristendomen och den härskande kulturriktningen betingade och därför till skärpa och grad ständigt växlande skiljaktigheter. Och äfven i fråga om de vetenskapliga uppgifter, som den teologiska och den filosofiska etiken ha att fullfölja, kan från denna ståndpunkt ingen principiell olikhet bestå. Då vägen till den kristna uppenbarelsen går endast genom besinningen öfver den för alla gemensamma sedliga uppgiften, måste klargörandet af denna uppgifts allmänna innebörd, med väsentligen samma metoder som den filosofiska etiken, bli också den teologiska etikens första angelägenhet; och af häfdandet af kristendomens allmänmänskliga betydelse följer å andra sidan, att från evangelisk ståndpunkt hvarje etik, som försummar att åtminstone till pröfning uppta den kristna uppenbarelsens anspråk, måste betraktas som ensidig och ofullständig. Den förblifvande åtskillnaden mellan teologisk och filosofisk etik får därför här i grunden karaktär blott af en vetenskaplig arbetsfördelning, som har sin grund i den olikhet i utgångspunkt, som betingas af det skilda sammanhang, i hvilket det etiska problemet kommer att insättas, allteftersom det betraktas som ett led af filosofiens eller teologiens system. I filosofien framträder det närmast som en sida af det kunskaps-teoretiska problemet i vidsträcktare mening: af frågan om grundvalarna för och den logiska innebörden i den mänskliga omdömesbildningen i teoretisk och estetisk liksom i etisk riktning. För teologien åter är den etiska undersökningen i sista hand blott ett led i arbetet på klargörandet af uppenbarelsens innebörd och betydelse, och det etiska problemet betraktas därför här från början till slut i sitt samband med det religiösa. I förra fallet är det därför frågan om de sedliga idéernas sanningshalt och giltighetsgrund, i det senare åter om möjligheten och kraften till deras förverkligande i lifvet, som träder i förgrunden. Dessa frågor kunna visserligen, som ofvan antyds, ej isoleras från hvarandra, men allteftersom den ena eller den andra bildar undersökningens egentliga centrum, blir dock också hela dennas anordning en annan. Och denna skillnad vinner en djupare betydelse, om man ger akt på, huru däri den dubbla väg afspeglar sig, på hvilken det sedliga problemet historiskt sedt trängt fram till fullt medvetande. Denna utveckling har sin utgångspunkt å ena sidan i den helleniska filosofien, å den andra i den israelitiska profetismen. I det att i Hellas sedligheten liksom kulturlifvet öfver hufvud redan tidigt emanciperar sig från den religiösa traditionen, råkar hela den nedärfda sanningsbesittningen i osäkerhet, och sökandet efter nya grundvalar för den sedliga öfvertygelsen drivs så här fram i samband med frågan om möjligheten af objektiv kunskap öfver hufvud. I Israel åter inträder aldrig en sådan brytning med den religiösa traditionen, och de sedliga idéernas sanning blir därför här aldrig föremål för egentliga tvivel. Men så mycket starkare framträder i samband med det personliga gudsförhållandets egenartade fördjupning här medvetandet om dualismen mellan de ideella sedliga krafven och det verkliga lifvet och frågan om möjligheten till denna dualisms öfvervinande. I det den filosofiska etiken fullföljer den helleniska filosofiens frågeställning, medan den

teologiska etiken utgår från de genom profetismens och kristendomens uppenbarelsestro ställda problemen, kunna deras undersökningar ömsesidigt tjäna hvarandra till komplettering och kontroll, medan man dock, om ej framställningen skall bli ensidig och missvisande, på hvardera sidan måste sträfvat att från sin egendomliga utgångspunkt finna utrymme också för de närmast för den andra sidan karakteristiska frågeställningarna. — I det den teologiska etiken söker sin centrala orienteringspunkt i uppenbarelsens tanke, träder den i närmaste förbindelse med dogmatiken (se d. o.) såsom den disciplin, som har att vetenskapligt klarlägga uppenbarelsens religiösa sanningsinnehåll. Då den kristna uppenbarelsens närmaste syfte ligger i människolifvets frigörande till gemenskap med Gud och delaktighet i arbetet för hans rike, måste en framställning af det sedliga lifvets grunddrag komma att från en viss synpunkt ingå också i dogmatikens system. Men å andra sidan kan den teologiska etiken ej genomföra sin ofvan skisserade uppgift, utan att alla de dogmatiska hufvudbegreppen där på ett eller annat sätt komma till tals. Det är därför missvisande att, såsom stundom skett, beteckna densamma som en blott på grund af stoflets rikeedom utbruten del af dogmatiken, utan åro de att betrakta som två sidoordnade discipliner, som visserligen delvis ha stoffet gemensamt, men behandla detta från väsentligen olika synpunkter och som förhålla sig till hvarandra ungefärligen som världsåskådning och lifsåskådning.

Först sent har den teologiska etiken förmått tillvinna sig en själfständig ställning gentemot den filosofiska etiken å den ena, dogmatiken å den andra sidan. Synnerligen tydligt framträder dess beroende af bådadera i den medeltida teologiens behandling af de etiska problemen. Formellt sedt ingår här etiken som ett led i det dogmatiska systemet, medan den till sitt innehåll ter sig som en blott yttre kombination af ett allmänt filosofiskt och ett specifikt kristligt teologiskt element: själfva grundschema hämtas från den Aristoteliska filosofien, och till de med dess ledning ur den "naturliga lagen" härledda dygderna träda de på den uppenbarade lagens auktoritet stödda krafven som ett blott plus. Sin mest typiska utgestaltung har den medeltida etiken fått hos den främste skolastikern Tomas från Aquino i andra delen af hans "Summa totius theologiæ". Vid sidan af de dogmatiska systemen eller "summorna" träda visserligen de s. k. *Summae casuum conscientiae* ("samlingar af samvetsfall"), men den behandling, som de sedliga frågorna i dessa ur de gamla penitentialböckerna framvuxna och för biktinstitutets praxis afsedda arbeten få, bär alltigenom kasuistikens (se d. o.) prägel. Sin konsekventaste utgestaltung har denna för det sedliga allvaret ruinerande och allt verkligt inträngande i de etiska problemen omöjliggörande kasuistiska metod fått i jesuitordens omfattande etiska produktion. Bland jesuitiska författare på detta område må särskildt nämnas Toletus, Sanchez, Escobar och Busenbaum. Äfven den senare katolicismens båda inflytelserikaste etiska läroböcker af Liguori och Gury bära i det väsentliga samma prägel. Vid sidan här af ha visserligen också från katolskt håll många försök till en mera vetenskaplig

behandling af etiken framträd (under 1700-talet af Statler, under 1800-talet af Sailer, v. Hirsch, Klee m. fl.; mera den traditionella riktningen tillhöra de berömda arbetena af Simar och Linsenmann). Till någon verkligt enhetlig, på en gentemot den filosofiska etiken själfständig princip hvilande gestaltning af den teologiska etiken har man dock, på grund af katolicismens hela uppfattning af kristendomens och uppenbarelsens väsen, ej heller här nått fram. — I reformationens lära om den på personlig erfarenhet hvilande tron som det sedliga livets enhetliga princip var däremot möjligheten till en sådan gifven. Dock dröjde det länge, innan de vetenskapliga konsekvenserna drog af den här inneslutna nya uppfattningen af den kristna sedlighets väsen. Luther själf gaf aldrig något systematiskt utförande af sina etisk-religiösa grundtankar. Melancthon åter, hvilkens inflytande lång tid blef af dominerande betydelse för etikens vetenskapliga behandling i den äldre, lutherska kyrkan, behandlade etiken i större sammanhang blott som filosofisk disciplin och visar sig i sina hithörande arbeten ej ha på allvar förmått genombräta den medeltida traditionen. Inom denna kyrka var Calixtus (se d. o.) den förste, som gjorde en allvarigare ansats att, med utgångspunkt i pånyttfödelsen, ge den teologiska etiken en enhetligare, med de reformatiska principerna mera stämmande gestaltning. Dock gled han själf vid utförandet genast åter in i det gamla schemat. Långt tidigare och med vida större energi hade i den reformerta kyrkan liknande principer gjorts gällande, så framför allt af L. Daeau (se d. o.) och i viss mån redan af Calvin. Till något konsekvent genomförande i metodiskt hänseende kommo de dock ej heller här, och i båda kyrkorna behöll i stort sett etiken ända fram till F. v. Reinhardts omfångrika "System der christlichen moral" (1788—1815) samma oklara blandningskaraktär som en halft filosofisk, halft teologisk disciplin. Och i båda utvecklade sig vid sidan här af en än mindre med de evangeliska principerna stämmande kasuistisk litteratur. Först Schleiermachers har på ett verkligt genomgripande sätt förstått att ur de reformatiska grundtankarna draga de metodologiska konsekvenserna för den teologiska etikens vetenskapliga gestaltning. I det han låter den, liksom dogmatiken, taga sin utgångspunkt i det kristligt bestämda fromma själfmedvetandet och nu inskränker dess uppgift till att allsidigt beskriva det ur de därur härflytande impulserna framgående handlingssättet, vinner han åt densamma, samtidigt med att det nominalistiska draget utmönstras, en enhetlig och gentemot den filosofiska etiken klart begränsad uppgift. Schleiermachers eget utförande af dessa principer föreligger i hans efter föreläsningssanteckningar postumt (1843) utgifna "Die christliche sitte". Af den af honom häfda uppfattningen af den teologiska etikens uppgift äro och nästan alla senare framställningar af etikens system inom den evangeliska kyrkan bestämda. Ett undantag bildas väl af den Schleiermacher eljest närstående R. Rothe, som, medan han åt dogmatiken blott ger den väsentliga historiska uppgiften att redogöra för de kyrkliga dogmerna, fattar den teologiska etiken

som den teologiens system krönande systematiska disciplin, i hvilken hela det kristna trosinnehållet får sin avslutande spekulativa begrundning, liksom också af de af Hegels filosofi bestämde teologerna (Daub, Marheineke, i senare tid O. Pfleiderer). Även i dansken Martensen's berömda arbete "Den christelige etik" är uppgiften, delvis i anslutning till Schleiermachers program för den filosofiska etiken, väsentligt vidsträcktare fattad. Något liknande gäller också t. ex. om svensken Ignells "Grunddragen af den christliga sedeläran". Men mestadels har den nyare evangeliska etiken inskränkt sig till att blott mot bakgrunden af en teckning af det syndiga tillståndet skildra det kristna livets uppkomst, utgästaltning och hufvudyttringar. Trots de vinster i sakligt och metodiskt hänseende, som denna begränsning i jämförelse med behandlingssättet före Schleiermacher innebar, har den emellertid fört med sig en för den teologiska etikens vetenskapliga energi och verkningskraft i längden menlig isoleering af dess behandling af den kristna sedlighets livsproblem från filosofiens arbete på de allmänna etiska idéproblemen. På sista tiden har man därför från olika håll kraft ett återknyttande, ehuru i helt annan mening och på ett mera organiskt sätt än i den äldre etiken, af förbindelsen mellan de filosofiska och teologiska metoderna och arbetsuppgifterna. Med särskild energi har W. Herrmann i sin synnerligen betydelsefulla "Ethik", under afvisande af hvarje skillnad mellan teologisk och filosofisk etik, betonat, att den kristna tron ej kan till sin uppkomst och sina sedliga yttringar klar göras annat än mot bakgrunden af det allmänna filosofiska problemet om de sedliga idéernas logiska innebörd och giltighetsgrund öfver hufvud. Bland öfriga protestantiska framställningar af den teologiska etikens system efter Schleiermacher torde i första rummet böra nämnas Harless' "Christliche etik" (1842), som, i vetenskapligt hänseende föga märkligt, dock genom sitt återgående till Luthers tankar blef af stor betydelse, särskild för den s. k. konfessionella teologien. Bland öfriga bearbetningar af etiken från detta håll må främst nämnas v. Franks "System der christlichen sittlichkeit", vidare arbeten af v. Hofmann, Wuttke, Vilmar, Luthardt m. fl., från sista åren Lemme, R. Seeberg och Mandel. Samma riktning tillhör v. Oettingens mycket omdebatterade, i moralstatistikens historia betydelsefulla "Sozialethik". Den s. k. förmedlingsteologien representeras främst af I. A. Dörner och Lange; hit torde också snarast C. F. Schmid, Palmer och B. Wendt samt från sista tiden J. Köstlin vara att räkna. Martensen intar en mellanställning mellan förmedlingsteologien och den konfessionella teologien; en afgjordare är dragningen åt sistnämnda riktning hos de af honom starkt infuerade Granfelt i Finland, H. Scharling i Danmark och Ahnfelt i Sverige. M. Kähler visar sig äfven i sin korta, men innehållsrika etik svår att inordna under någon viss skola. Den s. k. bibelteologien representeras på etikens område af Beck och Kübel, den s. k. Ritschlska skolan utom af Herrmann, som dock i mycket bryter nya banor, af H. Schultz, Haring, Gottschick och

dansen Krarup. Äfven i nyare tid ha dogmatik och etik stundom behandlats tillsammans som ett system; så af Sartorius, O. Pfeiderer och senast H. H. Wendt. — Se vidare Dogmatik och Etik. — Jfr utom de ofvan omnämnda framställningarna af etikens system Gass, "Geschichte der christlichen ethik" (2 bd, 1881—86), Ziegler, "Geschichte der christlichen ethik" (2 bd, 1881—87), Luthardt, "Geschichte der christlichen ethik" (2 bd, 1888—93), H. Weiss, "Einleitung in die christliche ethik" (1889), Stange, "Einleitung in die ethik" (2 bd, 1900—01), samt Tröltzsch, "Die soziallehren der christlichen kirchen und gruppen" (1912). E. Bg.

Moran [máurá'n], Patrick Francis, kardinal, f. 1830 på Irland, d. 16 aug. 1911 i Sydney, var systerson till kardinal Cullen (se d. o.), uppfostrades från 1842 i Rom, prästvigdes 1853, blef 1856 professor i hebreiska vid propägandakollegiet och idkade i vatikanska arkivet djupgående studier i keltisk kyrkohistoria. 1866—72 var M. sekreterare åt morbrodern, kardinal Cullen, som då var ärkebiskop af Dublin, blef 1873 biskop af Ossory och utnämndes 1884 till ärkebiskop af Sydney. Han blef 1885 kardinal, den förste australiske prelat, som nådde denna värdighet. M. var en stridens man och kastade sig ofta lidelsefullt in i politiken, bl. a. under home-rule-striden 1880, då han med gillande af slutmålet likväl energiskt uppträdde emot landligans agitationsmetoder. I Australien var han synnerligen verksam för katolska skolväsendets utveckling och för byggandet af kyrkor och sjukhus. Bland M:s skrifter märkas *History of the catholic archbishops of Dublin* (1864), *Essays on the origin, doctrines and discipline of the early irish church* (s. å.), *Irish saints in Great Britain* (1879) och *History of the catholic church in Australasia* (2 bd, 1896). V. S.-g.

Morando [mára'ndá], Paolo. Se Cavazzola.

Morano-Calabro [máraná kálabrá], det antika *Muranum*, stad i italienska prov. Cosenza (Kalabrien), vid sydvästra sluttingen af Monte Pollino (2,271 m.). 6,236 inv. (1901). Vinodling. J. F. N.

Moran-Olden [máran-álden], Fanny, tysk operasångerska. Se Bertram 2. Hon var född Tappehorn (ej Tappenhorn), och Olden var hennes konstnärsnamn vid debuten.

Moranoret. Se Morastrand.

Mora'nt (af lat. *morari*, dröja), *jur.*, den part i ett obligationsförhållande, å hvars sida mora l. dröjsmål (se d. o.) inträffat.

Morant bay [máurá'nt bē'], hamn på Jamaica (se d. o., sp. 1227).

Morapan, zool. Se Markattorna.

Mora stenar. På en öppen plats vid Mora i Laggas socken (Uppland), ungefär 1 mil s. ö. från Uppsala, helt nära gränsen emellan Långhundra och Vaksala härad, d. v. s. helt nära gränsen emellan de gamla områdena Attundaland och Tiundaland, höllos i äldre tider konungavalen. När denna ort fick en sådan betydelse, kan nu ej utrönas. Läget, på gränsen emellan de två "folklanden", synes hänvisa till en mycket aflägsen tid, då dessa två folklands inbyggare möttes för att välja en gemensam konung. Enligt Olaus Magnus fanns på fältet, där valförsamlingen hölls, en större sten —

hans teckning visar en aflång, flat håll —, omgiven af tolf något mindre stenar, på hvilken den till konung valde lyftes för att aflägga ed och mottaga de väljandes hyllning. Midtstenen kan ej ha varit jordfast, ty den var på Gustaf I:s tid försvunnen och eftersöktes föfångt. Ej heller de tolf omgivande stenarna finnas i behåll, och man kan därför icke utvisa den punkt på fältet, där valet plägade försigga. Som Mora stenar visas nu flera, af hvilka dock några bära namnet utan sköld (bland dem en bit af en runsten). Af vikt äro däremot följande.

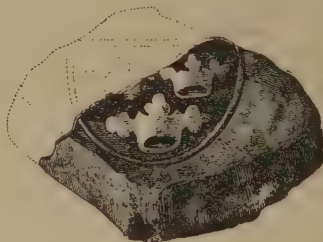


Fig. 1.

1) Hälften af en sten (fig. 1) med en sköld, innehållande tre kronor, hvilken sten blifvit, alldeles orimligt, hänförd till konung Knut Eriksson. Den påminner sannolikt om konung Al-

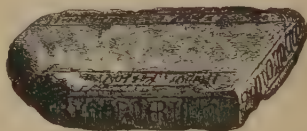


Fig. 2.

brekts val. 2) En sten (fig. 2), hvars midtbild (en konung) synes vara utplånad, har en inskrift, som påminner om Eriks af Pommern val. 3) En

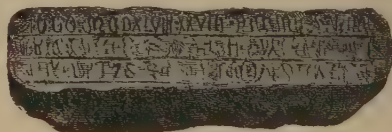


Fig. 3.

sten (fig. 3) med inskrift, som talar om Karl Knutsens val. På Johan III:s tid fanns en fjärde sten, visande bilden af en sittande konung, utan inskrift (af denna sten finnes möjligen en liten bit kvar); men då mindes man flera med bilder försedda stenar, hvilka hade blifvit af kringboende bönder borttagna och använda vid uppmurande af skorstenar o. s. v. Redan under 1500-talet var det tal om att öfver de på ett ställe sammanförda stenarna bygga ett hus, men man nöjde sig länge med att omge dem med en gårdsgård. Denna var 1731 nedfallen. 1770 byggdes omsider ett hus öfver dem, hvilket, sedermera ändradt, står under Öfverintendentsämbetets tillsyn. Mora stenar blefvo 1886 genom riksantikvariens försorg fridlysta. Hs Hd.

Morastforsen. Se Charlottenberg.

Morastrand, förr kyrkoby och municipalsamhälle, enl. k. br. 7 mars 1902 och 30 aug. 1907 köping fr. o. m. 1908, vid Öster-Dalälvens utlopp Siljan, på ett sandigt näs mellan Saxviken i s. och Hemulån—Öster-Dalälven i n. i Mora socken och tingslag, Kopparbergs län. 117,8 har. 1,287 inv. (1911). Taxeringsvärde å fastigheter 1,958,700 kr. (1911), hvaraf 116,400 kr. å jordbruksfastighet och 335,800 kr. å bevilningsfria fastigheter. Köpingen utgör Öster-Dalarnas medelpunkt och har betydlig rörelse. Genom Mora—Vänerns, Mora—Älfdalens och Falun—Orsa järnvägar står den i förbindelse med det svenska järnvägsnätet, och den har ångbåtsförbindelse med öfriga platser vid Siljan och Orsasjön. Där finnas flera hotell samt gästgivarvärd, postkontor, telegraf och telefon, bankkontor (afdelningskontor af Kopparbergs enskilda bank, A.-b. Mora folkbank), tingshus, apotek, flera läkare (äfvén tandläkare och veterinär), länslasarett (1912), epidemisjukhus, samskola, folkhögskola och landtmannaskola (vid Katrineberg l. Skeriol), inrättad 1907 (hufvudsakligen genom Zorns mecenatskap, med en ståtlig samling konstverk af Zorn, Liljefors, Tirén, Kreuger, Nordström, Fjæstad m. fl.), slöjd- och väfskola. Många handlande och handverkare, smek. verkstad, flera ångsågar, väfskedsfabrik och snickerifabrik. I planteringen vid Mora station afstäcktes 1 juni 1903 en byst af landshöfdingen C. Treffenberg (modellerad af V. Runeberg), och på en kulle ett stycke ö. om kyrkan står en 11 juli 1903 afstäckt, af A. Zorn modellerad och delvis be-



Zorns Gustaf-Vasa-stod vid Mora kyrka.

kostad bronsstaty (se fig.) af Gustaf Vasa talande till Morakarlarne; på fotstycket läses på gammalt Moramål: "Jän Gustaf Eriksson (Vase) tåled a mor-karrum 1520 reited dalfolk mörkjä 1903. Gärði Zornim". Knappt 1 km. v. om kyrkan ligger å Morkarbyvägen en bro (1898 ersatt med en stenbro), under hvilken Gustaf Vasa enligt traditionen legat gömd för danska spjäre; en 1907 uppsatt minnestafva utmärker platsen. Ett annat märkligare Vasaminne är Utmelandsmonumentet (se d. o.), 2,5 km. s. s. ö. om kyrkan. Midemot på andra sidan älfmynnigen ligger Moranoret, urspr. ändpunkt för Falun—Rättvik—Mora järnväg, hvarifrån järnvägen 1896 drogs öfver till M. på en ståtlig kombinerad järnvägs- och landsvägsbro.

Morast skans, i Värmland, Eda socken, s. om Vrangsälven och n. v. om Charlottenbergs bruk samt därvarande landsvägsbro, byggdes i början af 1644 af landshöfding O. Stake och anfölls 10 april s. å. förgäfves af normmännen; men 18 nov., då skansen ånyo anfölls, flydde den då af bönder bestående besättningen, hvarefter normmännen besatte och förstärkte M. Svenskarna under Stenbock sökte 12 mars 1645 förgäfves återtaga skansen, men 24 maj lyckades detta. Efter 1647, då befallning om M:s utrymmande utgafs, fick den förfalla, men 1657 blef den åter reparerad och besatt. Då krig utbröt 1675, fanns där blott en liten vaktskans i stånd, och denna intogs af normmännen 17 febr. 1679 och brändes 4 dagar senare. 1773 utarbetades förslag till en ny skans på denna plats, som ansågs ha fördelaktigare läge än Eda skans, men först i juni 1808 uppfördes nya befästningar, hvilka 9 juli besattes af normmännen, men redan s. d. återtogos af svenskarna. Efter krigets slut fick M. förfalla, men ännu synas ganska vidlyftiga lämningar på ömse sidor om landsvägen. L. W. son M.

Morat [māra]. Se Murten.

Morata [mā-], Olympia Fulvia, en af reformationstidens lärdeste kvinnor, f. 1526 i Ferrara, d. 26 okt. 1555 i Heidelberg, var dotter till filologen Fulvio Pellegrino Morato (d. 1547). Hon utöfvade redan vid 15 års ålder författarskap, höll föredrag på latin och kunde på grekisk vers korrespondera med sin faders lärda vänner. Till hennes tidiga utveckling bidrog, att hon fick vistas vid det lysande hofvet i Ferrara som sällskap åt furstinnan Renatas dotter Anna. Men icke blott humanismen, utan äfvén protestantismen gjorde mäktigt intryck på Olympias sinne, och efter faderns död blef hon protestant samt gifte sig 1550 med läkaren Andreas Grunthler och följde med honom till hans födelsestad, Schweinfurth. Vid denna stads plundring (1553) kunde de bägge makarna med knapp nöd rädda sig genom flykten. De därvid utståndna lidandena åsamkade Olympia en sjukdom, som i Heidelberg, där hennes man blifvit utnämnd till professor, ändade hennes lif. Hennes skrifter utgäfvos första gången 1558 i Basel af Curio under titeln *Olympia Fulvia Moratae, mulieris omnium eruditissimæ, latina et græca, quæ haberi potuerunt, monumenta*. Hennes lefnad är skildrad af bl. a. Caroline Bowles, skalden Southey's hustru (1834), Jules Bonnet, "Vie d'Olympie Morata" (1850; 4:e uppl. 1865), och Fontana, "Renata di Francia" (II, 1893, s. 283 ff.). K. H.*

Moratalla [mārata'lja], stad i spanska prov. Murcia, vid Benamor, biflod till Segura. 12,689 inv. (1900). Vin- och olivodling. J. F. N.

Moratin [māratin], Nicolás och Leandro, spanska författare. Se Fernandez de Moratin (där M. 1:s förnamn felaktigt uppges vara Leandro i st. f. Nicolás).

Moratorium (mlat. *littera moratoria*, af lat. *mora*, uppskof), *jur.* Enligt äldre rätt kunde statens öfverhufvud eller domstolen åt gäldenär, hvilken utan eget förvållande blifvit urståndsatt att å förfallodagen betala sina skulder, bevilja anstånd på viss tid med fullgörandet af denna skyldighet. Ett sålunda medgifvet betalningsanstånd benämndes *moratorium indultum* eller, då hos romarna an-

ståndstiden vanligen bestämdes till 5 år, *indutiae quinquennales*. I modern rätt äro, i enlighet med stadganden i vare sig grundlag eller processlagstiftningen, moratorier i allmänhet icke vidare tillåtna. — Man har brukat skilja mellan *special-moratorium*, utfärdadt med afseende på en viss skuld, och *general-moratorium*, afseende en viss landsdels eller ett visst kreditinstituts skulder i allmänhet. Det sistnämnda slaget af moratorier har under förflutna tider icke varit sällsynt, då allmänna olyckor, såsom krig, pest o. d., träffat landet i dess helhet eller vissa landsdelar. Under senaste fransk-tyska kriget (1870—71) utfärdades i Frankrike särskilda förordningar, genom hvilka i fråga om växlar och andra affärspapper stadgades ett moratorium under kriget, hvilket moratorium utsträcktes till kommunen, intill dess ordningen blifvit återställd. Beträffande verkningarna af ett dylikt moratorium äfven i fråga om växelförbindelser i utlandet ha meningarna inom den internationella växlerätten varit mycket delade. Angående de svenska domstolarnas uppfattning härpå se Naumanns "Tidskrift för lagstiftning", 10:e årg. (1873, s. 478). I vår nuvarande växellag (7 maj 1880) § 92 erkännas uttryckligen moratoriets rättsliga verkningar. L. A.*

Morava. 1. Mährens hufvudflod. Se March. — 2. Det tjechiska namnet på Mähren. — 3. Biflod till Donau i Serbien, bildad genom förening af västra l. serbiska M. och södra l. bulgariska M. Den förra uppträder på Golija-Planina vid Serbiens södra gräns, har en stor biflod, Ibar, samt förenar sig vid Stalač med den bulgariska M., som uppträder på Kara dag, n. om Üsküb i f. d. turkiska vilajetet Kosovo, flyter förbi staden Vranje och upptager bifloden Nišava. Den förenade floden flyter mot n. n. v. och faller ut i Donau ö. om Smederevo (Semendria), 71 m. ö. h. M. är farbar med mindre farkoster upp till Cuprija i mellersta Serbien. Längd från södra M:s källor omkr. 470 km. — 4. Förvaltningsområde (*okrug*) i Serbien, omfattande floden M:s öfre dalgång samt berglandskapen på ömse sidor därom. 2,900 kvkm. 206,547 inv. (1911). Hufvudstad: Cuprija. 3. (J. F. N.)

Morävia, den latinska namnformen för Mähren.

Mora'wski, Teodor, polsk historiker, f. 1797, d. 1879 i Paris, var under polska resningsåret 1831 minister för utrikes ärenden, flyttade sedan till Paris, där han 1832 bildade ett polskt litteratursällskap, Towarzystwo literackie, och egnade sig åt historiska studier. Den förnämsta frukten däraf är hans polska historia, *Dzieje narodu polskiego* (6 dlr, 1870), hvars båda sista delar ha stort värde på grund af det rika materialet om Stanislaus Augusts regering och delningsperioden (en förkortad uppl. däraf utkom s. å.). Bland hans smärre skrifter märkas *Quelques mots sur les paysans, Sur les intentions de la dernière révolution polonaise à l'égard des paysans och Sur la Pologne* (1843). 1873 utgafvos hans memoarer, *Moje Przemyślenia*. A—d J.

Mora—Vänerns järnväg (sign. M. V. J.) är normalspårig (1,436 m.), har en längd af 287,9 km., hvaraf 164,2 km. inom Kopparbergs, 4,2 km. inom Örebro och 119,5 km. inom Värmlands län, samt eges och trafikeras af Mora—Vänerns järn-

vägsaktiebolag. Järnvägens hufvudlinje, 220,8 km., sträcker sig från Morastrand åt s. v. till Brintbodarne och därifrån söderut öfver Vansbro, i närheten hvaraf den öfvergår Väster-Dalälven, samt vidare öfver Värmlands—Rämen, Lesjöfors, Långbanshyttan, Persberg, Nyhyttan, Herrhult och Storfors till Kristinehamn. Från Brintbodarne utgår en bilinje åt v. till Malung vid Väster-Dalälven, 27,7 km., och vidare åt n. v. utmed älvens västra strand till Limesforsen, 31,2 km. Från Nyhyttan utgår åt v. en bilinje öfver Filipstad till Finshyttan, 7,1 km. Från Persberg utgår slutligen åt s. ö. en 1,2 km. lång bilinje till Persbergs grufvor. Vid Morastrand står järnvägen i förbindelse med linjen Falun—Moranoret—Mora af Gäffe—Dala järnvägar och med Mora—Älfdalens järnväg, vid Vansbro med linjen Ängelsberg—Vansbro af Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg, vid Finshyttan med Filipstads norra bergslags järnväg, vid Herrhult med Bergslagens järnvägar och vid Kristinehamn med Nordvästra stambanan. Mora—Vänerns station i Filipstad står icke i spårförbindelse med Bergslagens järnvägars och Filipstads norra bergslags järnvägs gemensamma station där. Urspr. utgjordes Mora—Vänerns järnväg endast af linjen Mora—Persberg med bilinjen till Limesforsen, men 1 jan. 1897 inköptes för 4,5 mill. kr. Östra Värmlands järnväg (se d. o.) eller linjen Kristinehamn—Persberg med bilinjer, sedan redan 1888, eller innan någon del af Mora—Vänerns järnväg öppnats för trafik, definitivt aftal om inköp afslutats. Sträckan Kristinehamn—Storfors öppnades för trafik 3 juni 1873, Storfors—Gammalkroppa 11 dec. 1875, Gammalkroppa—Persberg och Nyhyttan—Finshyttan 1 dec. 1876, Persberg—Oforsen 1 nov. 1889, Oforsen—Vansbro 1 nov. 1890, Vansbro—Mora 1 nov. 1891, Brintbodarne—Malung 15 sept. 1892 och Malung—Limesforsen i nov. 1903. Hufvudsakliga ändamålet med Mora—Vänerns järnvägs tillkomst var att bereda en ny utfartsväg för Öfre Dalarnas rika tillgång på skogsprodukter, hvars försäljningspris förut diktaterats af två samarbetande bolag, och därigenom göra dessa tillgängliga för fri konkurrens. För ernående häraf hade förut flera olika förslag framkommit, men näst öfverges på grund af bristande medel eller nekad koncession. Sådana förslag voro: en mellanhafsbana Söderhamn—Mora—Frysände—Kristiania, en bana Mora—Kongsvinger och en bana Mora—Malung—Deje med fortsättning till Karlstad eller annan hamn vid Vänern. Mora—Vänerns järnvägsaktiebolag trafikerade och administrerade jämväl Mora—Älfdalens järnväg (se d. o.) från dess öppnande för trafik 1 nov. 1900 t. o. m. 1908. Järnvägsbolaget drifver jämväl sjötrafik på Vänern och på Göta kanal till Göteborg och hade för detta ändamål (1911) 2 bogserångare och 3 lastångare med tills. 456,4 ton dräktighet samt 22 lastpärmar med inalles 3,036,3 ton dräktighet. Med inköpet af Östra Värmlands järnväg följde äfven Filipstads bergslags kanaler, som trafikeras i ringa omfattning. Vid 1911 års slut utgjorde bokförda byggnadskostnaden för linjen Kristinehamn—Persberg med bilinjer 4,465,752 kr. och för linjerna Persberg—Mora och Brintbodarne—Limesforsen 7,731,641 kr. eller tills. 12,197,393 kr., hvaraf för rullande

materiel 2,070,938 kr., sjömaterielens värde 322,039 kr., aktiekapitalet 4,120,500 kr., reservfonden 200,000 kr. och förnyelsefonden 650,000 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Kristinehamn. A. d. A.

Moray [ma'rē], grefskap i Skottland. Se Elgin.

Moray [ma'rē], earl af, skotsk adelstitel, som burits af James Stuart, drottning Maria Stuarts bekante halfbroder och motståndare, sedermera Skottlands regent, samt af flera andra medlemmar af ätten Stuart (se d. o.).

Moray [mārā], Tiburce, pseud. Se Grouses et.

Moray firth [ma'rē fē'th], hafsvik på nordöstra kusten af Skottland, i sin innersta del kallad Inverness firth. Kaledoniska kanalen förenar den med en vik af Atlantiska hafvet (Loch Linnhe). (J. F. N.)

Morazan [mārathā'n], Francisco, centralamerikansk statsman, f. 1799 i Tegucigalpa (Honduras), började sin politiska bana 1821, då han som "generalsekreterare" verksamt deltog i den nya republiken Honduras' första organisation och blef medlem af dess folkrepresentation. Han uppträdde snart som ledare för ett demokratiskt federalistiskt parti i sin hemstat, blef 1828 dess president, intog (april 1829) Guatemala och var därefter till den Centralamerikanska unionens upplösning 1839 förbundsresident (se Central-Amerika, sp. 1446). Munkarnas förjagande och klostergodsens indragning hörde jämte kufvandet af uppror i Salvador och Guatemala till de märkligaste händelserna under hans ämbetstid. 1840 gick M. i landsflykt till Peru, samlade där en liten invasionshär och tillkämpade sig 1842 presidentplatsen i Costa Rica (se d. o., sp. 780), men framkallade genom sitt försök att återupprätta förbundsrepubliken en folkesnerv, fängslades och afrättades (15 sept. 1842). V. S.-g.

Mora—**Älfdalens järnväg** (sign. M. E. J.), normalspärig (1,435 m.), 41,3 km. lång, sträcker sig inom Kopparbergs län från Morastrand i nordvästlig riktning utefter Öster-Dalälvens vänstra strand till Älfdalen. Järnvägen, som öppnades för trafik 1 nov. 1900, egdes urspr. af Mora—Älfdalens järnvägsaktiebolag samt trafikerades och administrerades af Mora—Vänerns järnvägsaktiebolag från öppnandet t. o. m. 1908, men inköptes samma år, sedan egande bolaget trädde i likvidation, af Falun—Rättvik—Mora järnvägsaktiebolag och trafikerades sedan dess af Gäffe—Dala järnvägar. A. d. A.

Morbidezza [mārbide'tsa; it., eg. mjukt behag och vckhet, likasom hos en tillfrisknande, af lat. *morbidus*, sjuklig], *mälarik* och *bildh.*, mjukhet och lenhet i återgifvandet af de nakna delarna af människokroppen.

Morbihan [mārbīā], departement i västra Frankrike, en del af Bretagne, begränsadt i s. af Atlantiska hafvet. 7,093 kvkm. 578,400 inv. (1911). Det har sitt namn efter en ö. om Quiberonviken, n. om halfön Ruis inträngande hafsvik (*Le Morbihan*). Kusten är mycket oregelbunden, med en mängd halföar, vikar och öar (Groix, Belle-Isle, Houat och Hoedic). Från Montagne Noire på norra gränsen sluttar västra delen af dep. söderut mot Finistère, vattnad af floderna Quimperlé, Blavet och Auray; östra delen däremot sänker sig mot

s. ö. i riktning af floden Oust till Vilaine, som flyter längst i s. ö. Mellersta delen är en dystert, trädlös hed- och kärrtrakt (*Landes de Lanvaux*), innesluten af Ousts bifloder Claie och Arz. I östra delen af densamma äfvensom vid Carnac finnes ett stort antal menhirer (se Megalitiska monument, sp. 1467). Den odlade jorden utgör något mer än $\frac{1}{3}$ af hela arealen, hedar nära hälften. Nötkreatursafvel, jordbruk och fiske äro hufvudnäringar. Mycket idel tillverkas. Industrien är obetydlig. Dep. är indeladt i 4 arrondissemang: Vannes, Lorient, Ploërmel och Pontivy. Hufvudstad är Vannes. (J. F. N.)

Morbilitet (af lat. *morbus*, sjukdom), sjukdomsprocen, det statistiskt uträknade antalet af sjuka på ett bestämt antal individer; den sannolikhet att insjukna, som enligt medeltalsberäkning förefinns för individen inom olika åldersklasser, yrken, raser, klimat o. s. v.

Morbi'li, lat., *med.*, mässling (se d. o.).

Morbleu [mārblo], fr. (förvrängn. af *mort de Dieu*, Guds död!), för tusan!

Morbus, lat., sjukdom, sjuka. — *M. Addisoni*. Se Addison's sjukdom. — *M. a'nglicus*. Se Engelska sjukan. — *M. Basedowii*. Se Basedowska sjukdomen. — *M. Brighti*. Se Bright's njursjukdom. — *M. cadicus*, *m. comitialis*, *m. herculeus*, *m. lunaticus*, *m. sacer*, äldre namn för fallandesot (se d. o.). — *M. cæru'leus*, "blåst", en art af blåst (se d. o.), uppkommen hos nyfödda barn genom medfödda organiska fel i hjärtat och de därifrån utgående blodkärlen, hvarigenom det arteriella och det venösa blodet blandas med hvarandra samt en blåaktig ansikts- och hudfärg uppstår. Barn, som äro behäftade med dessa missbildningar, lefva sällan länge. — *M. gal'licus*, *m. hispānicus*, *m. i'ndicus*. Se Syfilis. — *M. na'uticus*. Se Sjösjuka. — *M. niger Hippo'cratis*. Se Melæna. — *M. rēgius*, äldre namn för gulsot. — *M. tauri'ensis*. Se Krimskaja. F. B.*

Morche'la, bot. Se Murkla.

Morchenstern, stad i norra Böhmen, ö. om Reichenberg, 6,942 inv. (1900). Stor glas- och bomullsindustri m. m. J. F. N.

Mord (af fsv. *myrþa*, eg. nedgömma, särskildt gömma en dräpt människas lik för att hålla dräpet hemligt, mördar), *jur.*, betecknade i den äldre germanska rätten ett förhemiagadt dräp (se d. o.), ett dräp, som gärningsmannen ej ville öppet och årligt stå för. Som utmärkande för mordet framhöll lagarna särskildt den omständigheten, att gärningsmannen gräde ned eller annorledes undgömdelike. Däraf hade och gärningen sitt namn. — Enligt 1734 års lag egde mord rum, då någon "försåtigen och i löndom" dödade annan (uppsåt att döda erfordrades ej nödvändigt; uppsåt att misshandla gjorde tillfyllest). Enligt de nyare strafflagarna hänföres till mord sådant uppsåtligt dödande, som sker med berädd möd, d. v. s. med öfverlagdt uppsåt att beröfva en annan lifvet. Som straff för mord stadga de flesta lagar dödsstraff, antingen ensamt (så t. ex. i Tyskland och Danmark) eller alternativt med straffarbete på lifstid (så i Sverige och Finland). I de länder, t. ex. Norge, hvarest dödsstraffet är afskaffadt, kan på sin höjd lifstidsstraff ifrågakomma. Icke ens detta

är emellertid i nyare lagstiftning obligatoriskt i dylika fall. Man har nämligen funnit, att den omständigheten, att gärningen skett med öfverläggning, icke alltid är egnad att särhålla mordet som en särskildt svar brottsform gentemot andra mord af uppsåtligt dödande. Å ena sidan kan nämligen den omständigheten, att olika stridiga motiv kämpat om herraväldet i den brottsliga själa, stundom rent af vara ett tecken på en lägre grad af samhällsfarlighet, än om så icke varit fallet, och å andra sidan kan den omständigheten, att en person handlat utan hvarje öfverläggning, stundom vara ett tecken på en särdeles höggradigt farlig förbrytning. Man har därför inom den nyaste strafflagstiftningen, t. ex. den norska strafflagen, t. o. m. alldeles upphört att uppställa mordet som en särskild brottsform och endast föreskrifvit, att straffet för uppsåtligt dödande kan under särdeles försvårade omständigheter skärpas ända till listids frihetsstraff, hvarvid såsom en bland andra dylika framhållas särskildt den omständigheten, att vederbörande handlat öfverlagdt. — Om barnamord se d. o. N. S.-g.

Mordants [mårdä], fr. (af lat. *mordere*, bita), Betor, benämnas i industrien vissa vattenlösningar af syror, alkalier eller salter, som ha mycket olikartad användning och gemensamt karakteriseras däraf, att de brukas till att framkalla förändring på ett ämnes yta. I färgerier fästes färgen på färggodset genom betning, men lösningar, som borttaga färgen, benämnas äfven mordants. Liknande lösningar användas för rengörande af metalltytor, till utlösning af kalk ur hudar i garfverier m. m. (se Betning). E.-t. N.-n.

Mordaunt [mä'dənt], Charles, earl af Peterborough and Monmouth, engelsk militär, f. omkr. 1658, d. 1735 i Lissabon, ärfde 1675 efter sin fader titeln viscount M., ingick ungefär samtidigt som frivillig i flottan och utmärkte sig vid ett par expeditioner till Tripolis och Tanger. M. kastade sig sedan in i politiken som ifrig whig och hätsk motståndare till hertigen af York (sedermera Jakob II); 1686 nödgades han fly till Holland, återkom med Vilhelm af Oranien och blef (apr. 1689) earl af Monmouth och för kort tid förste skattkammarråd. 1697 satt M. några månader fängslad för delaktighet i en sammansvärjning mot konung Vilhelm och miste sina ämbeten; s. å. ärfde han efter en farbroder titeln earl af Peterborough. För att aflägsna den oberäknelige M. från politiken gaf regeringen honom 1705 befälet öfver landttrupperna och del i flottbefälet vid den engelsk-holländska expeditionen till Spanien. Han tvang Barcelona att kapitulera och lät där (okt.) utropa ärkehertig Karl till konung af Spanien samt höll i jan. 1706 sitt intåg i Valencia. Det ånyo af franska trupper hårdt belägrade Barcelona blef i maj s. å. undsat af M:s kollega i befälet öfver flottan, sir John Leake, detta dock utan medverkan af M., som tyckes ha velat på Spaniens tron i stället för den österrikiske ärkehertigen uppsätta hertigen af Savojen. Då de allierade skulle företaga en framryckning till Madrid i konung Karls intresse, gjorde M. en mängd svårigheter i fråga bl. a. om marschvägen och blef till sist på grund af sin oenighet med de andre engelske och holländske generalerna hemkallad (febr. 1707). Han

afreste i stället till Genua och företog en längre rundtur i Europa, hvarunder han en tid vistades i Wien och äfven, möjligen med något hemligt uppdrag från kejsaren, besökte Karl XII i Alt-ranstädt. Efter sin hemkomst (aug.) slöt M. sig till torypartiet, undgick med dess hjälp efterräkningar för sitt beteende i Spanien och lät en doktor Freind därom utge försvärsskriften "Account of the earl of Peterborough's conduct in Spain", hvarjämte han ifrigt intrigerade mot Marlborough. Man aflägsnade nu ånyo M. på beskickningar först till Wien, sedan till Frankfurt och Venezia 1711—13. Huset Hannovers tronbestigning 1714 gjorde slut på hans oroliga offentliga bana. Jfr A. Parnell, "History of the war of the succession in Spain" (1888; ny uppl. 1905), och en utförlig biografi öfver M. i "Dictionary of national biography", vol. 38, af J. K. Laughton. V. S.-g.

Mordbrand (sv. *mordbränder*, eg. hemligt anlagd brand; jfr Mord), jur., tages ej sällan i så vidsträckt betydelse, att det omfattar alla uppsätliga förbrytelser, i hvilka karaktär det ingår, att de föröfvas medelst åsättande af eld. Man räknar då till äfven antändning af annans uthus, skog, hö- eller halmstack o. d., vid hvilka brott faran för främmande egendom är det hufvudsakliga, och likaså antändning af egen egendom i uppsåt att bedraga försäkringsgivare. I inskränkt mening inbegripas under mordbrand endast sådana fall, för hvilka det utmärkande ansetts vara, att människolif genom branden sätts i fara. De flesta lagar fordra dock ej, för att mordbrand i inskränkt mening skall föreligga, att branden verkligen i det särskilda fallet varit förenad med fara för människolif, utan de hänföra dit hvarje antändning af sådana föremål, hvilka brand vanligen utsätter människor för fara. Sålunda eger enligt svensk rätt mordbrand rum, då någon sätter eld på hus, byggnad, fartyg eller annat, där människor bo, eller vanligt eller veterligt är, att de eljest vistas, eller på något, hvarifrån elden lätteligen kan spridas till sådana boningar eller vistelserum. Härmed likställas emellertid alla andra fall af mordbrand i vidsträckt mening, för den händelse gärningsmannen visste, att någon fanns på platsen och blottställdes för fara. Straffet för mordbrand i inskränkt mening är synnerligen strängt. Det är i regel straffarbete fr. o. m. sex t. o. m. tio år. Vid för mildrande omständigheter kan dock straffet ned sättas till fyra år, och om därvid ingen fanns på platsen och utsattes för fara, ända till två år. En än lindrigare straffbestämmelse kommer till användande, om elden släcks, innan den utbredd sig och gjort skada. För vissa svårare fall (såsom mordbrand å kyrka eller i stad, köping eller by) stadgas straffarbete på listid eller fr. o. m. sex t. o. m. tio år. Fick någon, som å stället förevar, af branden döden, mister mordbrännaren lifvet eller dömes till straffarbete på listid. Jfr i öfrigt J. Hagströmer, "Om mordbrandsbrotten enligt svensk rätt" (i "Tidsskr. f. retsvid.", 1897). J. H.-r. (N. S.-g.)

Morde'lla, zool. Se Mordellidæ.

Morde'llidæ, zool., en till afd. *Heteromera* hörande familj bland skalbaggar. Hit höra små svarta, tämligen långsträckt skalbaggar med bakåt starkt afsmalnande och ofta i en spets utdragen bakkropp, framåt afsmalnande halssköld samt hals-

armigt afsnördt hufvud, som är bredare än halsböldens framkant. Pannspröten äro trådformiga eller sågade och benen långa och smala. Skalbagnarna träffas ofta i blommor och äro lifliga i sina rörelser. Larverna vistas i murken ved, och åtminstone några anses nära sig af andra där levande insektslarver. Familjen är nära besläktad med *Rhipiphoridae* och sammanföres af en del författare med denna senare familj. Bland hithörande svenska släkten kunna nämnas *Mordella*, *Mordellistena* och *Anaspis*. En öfverallt i blommor vanlig art är den 4—5 mm. långa, svarta, grått sidenhåriga *Mordella aculeata*. G. A.-z.

Morde'nt (it. *mordente*, "bitare"; fr. *pincé*, *mordant*), musikalisk utsirning, som består i en snabb växling mellan hufvudnoten och lilla undersekunden, börjande och slutande med den förra. Denna korta mordent tecknas ; en längre mordent, då växlingen sker två eller tre gånger, tecknas . Pralldrillen har samma tecken som mordenten, ehuru icke genomstreckadt. Den skiljer sig från den senare blott däri, att växlingen sker med den öfre i st. f. den undre sekunden. A. L.*

Mordey [mã'di], William, engelsk elektroteknisk ingenjör, f. 28 mars 1856 i Durham, tillhör raden af de banbrytande elektrotekniker, som framträdde i början af 1880-talet. Sålunda konstruerade han redan tidigt en speciell ankartyp för likströmsdynamos, en originell växelströmsgenerator och en transformator. Han bidrog vidare genom många undersökningar och publikationer till klargörandet af en mängd frågor, såsom induktionsströmmars uppkomst, lagarna för magnetfält, tvärfelströmmar m. m. Mest bekant torde hans namn blifvit genom den ofvannämnda växelströmsmaskinen, som i mycket afvek från då brukliga. Magnethjulet, som innehöll en enda spole, var utformadt så, att polerna grepo omkring den tunna skifformiga ankarlindningen på sådant sätt, att alla poler på ena sidan hade samma polaritet (likpoltyp). För vanliga normala ändamål har typen förlorat sin betydelse, men dess ledande principer ha på allra sista tiden gått igen i generatorer för högfrekvent ström, använda särskildt för trådlösa telegrafer. M. var länge verksam vid Londonfirman Brush electric engineering Co. F. n. intar han en bemärkt ställning bland Englands konsulterande ingenjörer. M. var 1908—09 president i Institute of electrical engineers. A. E.-m.

Mordoka'i, en i Esters bok omtalad jude, som där framställs som Esters fosterfader. Se Ester och Haman.

Mordslag, *krigsv.* Se Handkula.

Mordslingerväxter, *bot.* Se Ficus, sp. 156.

Mordvinerna, ett i östra Ryssland på båda sidor om Volga s. och s. ö. om Nizjij-Novgorod och Kazan ända nedåt Saratov och Orenburg bosatt finsk-ugriskt folk, som 1897 beräknades omfatta 1,023,841 pers., fördelade i en mängd språköar i guv. Samara, Simbirska, Saratov, Tambov och Penza och i mindre antal i guv. Kazan, Nizjij-Novgorod, Ufa och Orenburg samt i Sibirien. De dela sig, närmast af språkliga skäl, i två grupper, en mera sydlig och mindre, kallad *moksja*, och en större, mera nordlig, *ersa*. Första gången omtalas mordvinerna (under namnet *mordens*) hos Jordanes som hörande till den östgotiske konung

Ermanariks undersåtar. Sedermera nämnas de ofta hos de gamle författarna och synas ha varit ett ganska betydande folk. De i de ryska krönikorna nämnda, för länge sedan utdöda *muroma* voro troligen en nordvästlig utlöpare af mordvinerna; namnet fortlever ännu i stadsnamnet Murom. Först efter ett hårdnackadt, under århundraden fortsatt motstånd underkuvades mordvinerna af ryssarna; fullständigt skedde detta först mot slutet af 1300-talet, hvarefter deras kristnande småningom vidtog. Nu äro de fredliga jordbrukare och biskötare af tydlig finsk typ. Deras rättssedvänjor och mytologiska föreställningar m. m. skildras af V. Mainov i Ryska geogr. sällskapets "Zapiski po otdjeleniju etnografii" XIV (1885) och "Journal de la société Finno-Ougrienne" V (1889). Jfr äfven A. O. Heikel, "Die gebäude der čeremissen, mordwinen, esten und finnen" (ibid., IV, 1888) och "Trachten und muster der mordwinen" (i "Travaux ethnographiques, publiés par la Société Finno-Ougrienne" I, 1898—1900) samt J. Smirnov, "Les populations finnoises des bassins de la Volga et de la Kama" I (1898) och A. Schachmatovs stora "Mordovskij etnografitsjeskij sbornik" (1910). K. B. W.

Mordvinska språket bildar jämte tjeremissiskan den s. k. volgagruppen af de finsk-ugriska språken (se d. o.) och sönderfaller i två starkt skilda dialektgrupper, *moksja* och *ersa* (se Mordvinerna a). En egendomlighet är den kraftigt utvecklade objektkonjugationen: *palasamak* "du kysser mig", *palatanzat* "han kysser dig" o. s. v. af verbstammen *palat*. Språket har behandlats af A. Ahlqvist, "Versuch einer mokscha-mordwinischen grammatik nebst texten und wörterverzeichnis" (1861), F. J. Wiedemann, "Grammatik der ersa-mordwinischen sprache nebst wörterbuch" (1865) och framför allt H. Paasonen, "Mordwinische lautlehre" (1893) och "Mordwinische chrestomathie" (1909), "Die türkischen lehnwörter im mordwinischen" (i "Journal de la Société Finno-Ougrienne", XV, 1897) m. m. Den äldsta mordvinska boken är en evangelieöfv. (1821). Sagor och sånger ha utgetts af missionssällskapet i Kazan ("Obraztsy mordovskoj narodnoj slovesnosti", 1882—83), Paasonen i "Journal de la Soc. Finno-Ougr." IX (1891) och XII (1894) samt A. Schachmatov, "Mordovskij etnografitsjeskij sbornik" (1910). Jfr äfven Paasonen, "Über den versbau des mordwinischen volksliedes" i "Finnisch-ugrische forschungen" X (1911). K. B. W.

More [mã'ø], sir Thomas (lat. Thomas Morus), engelsk statsman och författare, en af den engelska renässansens främsta märkesmän, f. 7 febr. 1478 i London, var son till en ansedd jurist där, vistades som yngling någon tid i kardinal Mortons hus, studerade sedan i Oxford (från 1492) några år med brinnande kärlek den nyfödda humanismens läroämnen, utbildade sig därefter i London till advokat, kom vid Erasmus' besök i England 1499 i beröring med denne och underhöll med honom till sin död en förtrolig korrespondens. Åren 1499—1503 egnade han sig mest åt religiösa kontemplationer och ämnade en tid bli präst eller munk. M. satt i 1504 års parlament, uppträdde där framgångsrikt mot några af Henrik VII:s oskäliga skatteåskanden och ådrog sig därigenom kon-

ungens djupa misshag, som nödgade honom att för en tid alldeles draga sig från det offentliga lifvet. Han företog 1508—09 en utländsk studieresa, hvarunder hans vän Erasmus tillägnade honom sitt



berömda arbete "Encomium moriæ" (titeln innehåller en anspelning på M:s namn). Efter Henrik VII:s död, 1509, kunde M. återupptaga sin inbringande advokatverksamhet, blef 1510 undersheriff i London, väckte Henrik VIII:s och kardinal Wolseys uppmärksamhet, blef 1514 (enligt en annan uppgift 1518) "master of the requests" med uppdrag att inför konungen föredraga petitioner i be-
 svärsmål, äffardades 1515 till Nederländerna i en beskickning för tillvaratagande af Londonköpmännens intressen och fick plats i hemliga rådet (troligen 1518). M. stod nu högt i Henrik VIII:s gunst, lämnade 1519 sin privata advokatverksamhet och blef 1521 underskattmästare ("treasurer of the exchequer") samt upphöjdes s. å. till knight. I 1523 års parlament var han underhusets talman och visade som sådan en själfständighet, som ej upptogs väl af konungen och Wolsey. Dock blef han 1525 kansler för hertigdömet Lancaster och användes gång på gång vid viktiga diplomatiska förhandlingar med Frankrike. M. var den gamla tron uppriktigt tillgifven, ryckte Henrik VIII till undsättning i dennes pennfejld med Luther och författade äfven en rad stridsskrifter mot Tyndale och andra reformationsifrånande engelska teologer. Då kardinal Wolsey (okt. 1529) störtades, blef M. (25 okt.) hans efterträdare som lordkansler, den förste lekmän, som innehått detta ämbete; ledningen af den allmänna politiken anförroddes dock ej åt M., utan åt rådets president, hertigen af Norfolk (se Howard 3). Som lordkansler utmärkte sig M. genom sin raskhet och rättvisa som domare; han var synnerligen sträng mot kättare, dölde ej inför konungen sin afvikande mening i skilsmäsofrågan (se Katarina, sp. 1273) och kunde ej förmås att medverka till konungens sträfvanden efter supremati öfver engelska kyrkan. Då M. såg, att konungens giftermål med Anna Boleyn var en afgjord sak, nedlade han frivilligt sitt höga och inbringande ämbete samt drog sig tillbaka till ett fräfligt och patriarkaliskt hemlif i sitt vackra, med konstnärlig smak inredda hus i Chelsea, där målaren Holbein d. y. en lång tid var hans gäst. Anna Boleyns släkt och konungens nye främste rådgifvare, Th. Cromwell, sökte emellertid efter tillfälle att störta M., som genom sin vägran att bevista den nya drottningens kröning antydtt sitt ogillande af den rådande kursen. M:s öfersiktighet att låta dupera sig af en extatisk sierska, Elisabeth Barton (se d. o.), som ansågs ha fört högförrädisk tal emot konungen, vållade hans indragande i rätten med henne och hennes anhängare, men i sista stund ströks hans namn från lagförslaget om deras förklarande i akt (febr.

1534). Då emellertid parlamentet i mars s. å. beslöt affördrande af en ed om trohet mot den nya tronföljdsakten (till förmån för Henriks afkomlingar med Anna Boleyn) jämte afsvärande af "hvarje främmande potentat", kunde M. endast förmås att erkänna den nya tronföljden, men ville ej afläggja någon ed, som underkände påfvens myndighet och innebar ett erkännande af den kungliga skilsmässans rättmätighet. Han insattes då, liksom biskop Fisher (se d. o.), i Tower (17 april), förföljdes äfven där med spetsfundiga frågor, genom hvilkas besvarande han bl. a. uppgafs att ha förnekat parlamentets rätt att förläna konungen den kyrkliga suprematien, och ställdes om-sider (1 juli 1535) inför rätta som högförrädare. Han förklarades skyldig och dömdes att hängas. Henrik VIII mildrade endast själfva dödssättet (till halshuggning), och M. afrättades 7 juli s. å.; ännu på afrättsplatsen skämtade han godmodigt och yttrade till sist, att han dog "i och för den katolska kyrkans tro". Hans hufvud uppsattes på London bridge, men lär ha förvärfvats af hans dotter, och i hennes familjegraf i en kyrka i Canterbury hittades 1824 en blyläda, innehållande ett hufvud, som antagligen var M:s. Den katolska kyrkan firade genast efter M:s död honom som martyr, och Leo XIII förordnade 1886 om hans beatifikation. — M:s mest berömda arbete är hans 1516 genom Erasmus' försorg i Louvain utgifna verk *De optimo statu reipublicæ deque nova insula Utopia*, ett motstycke till Platons "Staten" och humanismens ryktbaraste litterära företeelse på samhällslärans område. Bland det latinska originalets många upplagor märkes Baselupplagan af 1518 (illustrerad af Holbein); till engelska översattes "Utopia" tidigast af R. Robinson (1551; omtr. bl. a. af Morley 1886 och af W. Morris 1893), och översättningar gjordes äfven tidigt till tyska, franska, italienska, holländska och spanska. Arbetets form är samtal med en fingerad portugisisk sjöman, Raphael Hythlodaye, som skulle ha varit Amerigo Vespuccis följeslagare och i Nya världen besökt ön Utopia (= "ingenstädes"). M. låter honom kritisera de samtida sociala och politiska förhållandena i England och som kontrast skildra en till Utopia förlagd idealstat. Där väljes konungen på lifstid, men kan aflägnas, om han förtrycker folket, kommunism råder, med bl. a. gemensamma måltidssalar, arbetstiden är 6 timmar, och återstoden af dagen användes till studier, konstnärligt bildande förströelser o. s. v. Staten ombesörjer allt skolväsen och anordnar utmärkt hälsovård, krig förekommer endast till själförsvar, lagbrytare hållas i slafveri, tills de lofva bättring, och den mest utsträckt religiösa tolerans råder. Arbetet föregriper åtskilliga moderna socialistiska reformtankar, som emellertid ofta af M. klädas i medvetet paradoxal form och ej märkbart påverkat M:s sträfvanden som praktisk statsman. Arbetet har tjänat till förebild bl. a. för Bacons "New Atlantis", Hobbes' "Leviathan", Hanningtons "Oceana" och Filmers "Patriarcha". Bland M:s öfriga arbeten märkas en engelsk biografi af Pico della Mirandola (1510), *History of Richard III* (fullbordad 1513, möjligen bearbetning och öfv. af ett latinskt arbete af kardinal Morton) och *Epigrammata* (1518). Hans arbeten på engelska utgäfvos

amlade 1557 (af Th. Rastell), de latinska 1563, öfversättning med Erasmus i Le Clercs uppl. af hennes skrifter (1706—10). Ett utdrag ur M:s engelska arbeten, "The wisdom and wit of blessed Th. M.", utgafs af pater T. E. Bridgett (1891). "Utopia" har kritiskt utgivits af J. C. Collins (1904). — Bland M:s äldre biografier märkas en af hans måg W. Roper (1626, ny uppl. 1902; öfversättning för M:s personliga historia) och en af hans sonsons son Cresacre More (1631; ny uppl. 1828 af J. Hunter). I den omfattande litteraturen om M. förtjäna framhållas R. Baumstark, "Thomas Morus" (1879), F. Seebohm, "The Oxford reformers" (1867; 3:e uppl. 1887), T. E. Bridgett, "Life and writings of sir Thomas M." (1891; från katolsk synpunkt), W. H. Hutton, "Life and writings of sir Th. M." (s. å.), Louis, "Thomas M. und seine Utopia" (1895), och S. Lee, "Great englishmen of the 16th century" (1904).

More [mä'a], H a n n a h, engelsk författarinna, f. 1745 nära Bristol, d. 1833 i Clifton, utgaf 1773 komedidramat *A search after happiness* och 1774 skådespelet *The inflexible captive* (efter Metastasio). Hon rönt uppmuntran af S. Johnson, Burke och Garrick, hvilken sistnämnde med sitt spel bidrog till framgången af hennes effektfulla drama *Percy* (1777). Emellertid hade hennes älskärings-sätt blifvit starkt puritanskt. Alster af hennes senare, på allvarliga spörsmål riktade skriftställeri äro bl. a. *Thoughts on the importance of the man-*



ners of the great to general society (1788), *An estimate of the religion of the fashionable world* (1790), *Strictures on female education* (1799), *Coelebs in search of a wife* (1809), *Practical piety* (1811) och *Moral sketches* (1818). I dessa skrifter riktade miss M. angrepp på människornas smärre synder och svagheter. Liflig och frisk i uttrycks-sättet, behärskade hon med talang både prosan och versen. Som ett prof på hennes ovanliga popularitet kan nämnas, att hennes skriftserie *Cheap repository* (1795—98), riktad mot franska revolutionens grunder, utgick i 2 mill. exemplar. De stora inkomster, som miss M. vann med sin penna, satte henne i stånd att utöfa en omfattande filantropisk verksamhet. En samling af hennes arbeten utgafs i 9 bd 1847—49, hennes memoarer och bref af W. Roberts 1834—35 (i 4 bd). Ett par af hennes uppfostringsskrifter översattes till svenska 1844. Se biogr. af Charlotte Yonge (1888) och 'Marion Harland' (1900).

Morea var sedan början af 1200-talet, d. v. s. efter franska eröfringen, den allmänna benämningen på hälften Peloponnesos. Namnets härledning är osäker. Om hälftens naturbeskaffenhet och historia se Grekland. Den indelas i 9 nomos: Korinthia, Achaia, Eleia, Trifylia, Arkadia, Argolis, Messenia, Lakonika och Lakedaimon.

Hela arealen är 22,171 kvkm., med 937,366 inv. (1907). (J. F. N.)

Moreagalläpplen. Se Galläpplen, sp. 650.

Moreas [märea's], Jean, fransk skald, f. 15 april 1856 i Aten, d. 30 mars 1910 i Paris, var af grekisk börd (en viss likhet erbjuder A. de Chénier, se d. o.) och hette eg. Papadimantopulos. Franskt uppfostrad och tidigt intimt förtrogen med fransk litteratur, betraktade han snart Frankrike som sitt rätta fosterland, bosatte sig 1882 för alltid i Paris och egnade sig åt poesien. Redan *Les Syrtés* (anonymt 1884) hälsades med förtjusning af de s. k. dekadenterna och lofvade ett värdigt fullföljande af Baudelaires, Verlaines och Mallarmés konstnärliga traditioner, och *Les cantilènes* (1886). M:s nästa själfständigare diktsamling, visade ännu större herravälde öfver det tekniska, särskildt i de ofta alldeles nya rytterna. Ganska omogna experiment med impressionistisk ordmålning voro däremot de tills. med P. Adam utarbetade, svårtillgängliga prosakompositionerna *Le thé chez Miranda* (s. å.) och *Les demoiselles Goubert* (1887). Symbolisterna, i sin sträfvän för franska skaldekunstens förnying och en mera melodios, suggestiv fransk vers, funno i M. en öfvertygad anhängare och ledare, som i såregna manifest à la du Bellay proklamerade deras grundsatser och språkets förnyelse genom lån af älderdömliga ord och vändningar, mest ur den s. k. Plejadens diktskatt. M:s ymniga lyrik under 1880- och 90-talen förlorade sig alltmer i ronsardismer, han stiftade den arkaiserande "l'école romane", och de på prosa utgifna *Histoire de Jean de Paris* (1898) och *Contes de la vieille France* (1903) vittnade äfven om hans ifriga filologiska kuriositetsintresse. Arkaistisk-symbolistisk verkade framför allt den berömda dikteykeln *Le pèlerin passionné* (1891), som till stor del förefaller kränglig och krystad. Fri meter, som M. sedan försmådde, tillämpas här med en viss modifikation. Från pedanteriet öfvergick han dock till äkta klassisk fransk tradition i sitt mästerverk, *Stances* (6 bd, 1899—1901). De ofta epigrammatiskt korta, marmorrena stroforna tolka i merendels objektiva bilder en behärskad lidelse och resignerad sorg med något af Racines ädelhet och strömmande väljud. — I samma anda och stil går M:s *Iphigénie à Aulis*, en smidig transkription af Euripides' tragedi (uppf. på antika teatern i Orange 1903, senare på Odéon i Paris och under jubel på Athens Stadion). Själfulla essayer, *Voyage de Grèce* (1897), *Esquisses et souvenirs* (1908) och *Réflexions sur quelques poètes* (postum, 1912), ha äfven flutit ur M:s penna. — Se Anatole France, "La vie littéraire" (ser. 4, 1892), och J. de Gourmont i "Célébrités d'aujourd'hui" (med utförlig bibliogr., 1905).

E. A.—ie.

Moreau [mårä], Jean Michel, fransk tecknare och gravör, f. 1741, d. 1814, var elev af Lelorrain och under en följd af år engagerad som tecknare för illustrerade upplagor af de franske klassikerna. Sedan han genom ytterligare studier i Rom (till 1785) vunnit fördjupning af sitt konstnärskap, fick han anställning som gravör vid k. konstkabinettet (*le cabinet du roi*). M. blef medlem af Académie des beaux-arts 1788. Han utförde mer än 2,000 gravyrblad, bland hvilka de berömdaste

torde vara de, som tillkommo i samband med Ludvig XVI:s kröning och bröllop, samt hans vinjetter till den s. k. "Lefèvres bibel". R. G.

Moreau [mără], Jean Victor, fransk general, f. 14 febr. 1763 i Morlaix (Bretagne), studerade juridik i Rennes, men blef 1792 vald till chef för en i nämnda stad uppsatt batal-

jon frivilliga, och i spetsen för denna utmärkte han sig så under kriget i Nederländerna, att han redan 1794 blef divisionsgeneral. Efter att en tid ha stått i spetsen för nordarmén fick M. 1796 befälet öfver den 70,000 man starka Rhen- och Mosellearmén, hvilken i förening med Meusearmén under Jourdan skulle bekämpa den österrikiska



armé, öfver hvilken ärkehertig Karl förde befälet. Från maj till aug. trängde M. segerande fram ända till Regensburg, men då hans återtagssväg efter Jourdans motgångar hotades, måste han draga sig tillbaka, hvarvid han utförde sitt ryktbara återtag under 40 dagar uppför Donau, genom Schwarzwaldpassen och 24 okt. åter öfvergick Rhen, vid Breisach. 1798 anställdes M. som divisionsgeneral vid armén uti Italien under den oduglige generalen Scherer, som i april 1799 öfverlämnade högsta befälet åt M. Sedan M. af ryssarna under Suvorov 27 april blifvit slagen vid Cassano, drog han sig tillbaka till Genua och upptog spillrorna af Macdonalds vid Trebbia slagna armé. Då direktoriet uppdrog öfverbefälet åt Joubert, stannade M. utan befäl kvar vid armén, men tog dess ledning åter om hand, då Joubert stupade i början af det olyckliga slaget vid Novi (15 aug.). M. förde armén tillbaka öfver Apenninerna, öfverlämnade befälet åt Championnet och begaf sig till Paris. Flera af de med direktoriet misstänkte ville nu uppdraga diktaturen åt M., men han trädde tillbaka till förmån för den från Egypten återkomne Bonaparte och skänkte honom verksam hjälp, då han genomförde statshvälfningen 18 brumaire år VIII (9 nov. 1799). Bonaparte gaf M. 1800 befälet öfver den 90,000 man starka Rhenarmén, med hvilken han utförde det fälttåg i Donaudalen, som afslutades med segern öfver ärkehertig Johan vid Hohenlinden (3 dec. 1800) och ledde till stilleståndet i Steyer (25 dec. s. å.) samt freden i Lunéville (1801). M. var nu icke mindre populär än Bonaparte, till följd hvaraf dennes redan före krigets utbrott gryende afundsjuka alltmera väcktes. M. underblåste denna genom sin visade opposition mot Bonapartes egenmäktighet och genom att öppna sitt hem för alla misstänlda. Bonaparte sökte en anledning att bli sin medtäffare kvitt, lät arrestera honom 15 febr. 1804 och anklagade honom för delaktighet i den af Cadoudal och Pichegru gjorda stämplingen mot hans lif. Ehuru bevis saknades, dömdes M. för högförräderi till två års fängelse, och han infann sig själfmant i Tempeltonet. Efter några dagar förvandlades straffet till landsflykt. M. var

sedermåra bosatt i Nord-Amerika (i Morrisville i New Jersey) till 1813, då han på kejsar Alexanders uppmaning hemligen begaf sig till Europa för att medverka till Napoleons störtande. Efter att i juli 1813 ha landstigit i Göteborg och i aug. haft ett personligt möte med Karl Johan i Stralsund begaf han sig till Alexanders högkvarter. Under andra dagens strid utanför Dresden (27 aug.) träffades han af en kanonkula, som krossade hans båda ben. Dessa amputerades, och M. fördes till staden Laun i Böhmen, där han dog 2 sept. 1813. M:s ben hvilade på den plats, där han föll, under en minnesvård; den öfriga kroppen begrofs med stor högtidlighet i Petersburg. Ludvig XVIII lät 1819 i Paris resa en minnesvård öfver M. Biogr. af Beauchamp (1814) och Dontenville (1899); se äfven Picard, "Bonaparte et M." (1905), och E. Daudet, "L'exil et la mort du général M." (1909). C. O. N.

Moreau [mără], Mathurin, fransk skulptör, f. 1822 i Dijon, d. 1912 i Paris, studerade vid École des beaux-arts och utförde bl. a. gruppen *De landsflyktige* (1889, jämte flera verk i Tuileriesträdgården), monument öfver P. Joigneaux i Beaune (1897), som fick salongens hedersmedalj, och *Carnots monument* i Dijon (1898). G-g N.

Moreau [mără], Gustave, fransk målare, f. 1826 i Paris, d. där 1898, var elev af Picot vid École des beaux-arts, debuterade 1853 med *Darius' flykt efter slaget vid Arbela* och *Höga visan* (stor målning, museet i Dijon), vistades sedan 9 år i Italien och uppträdde på 1860-talet fullt själfständigt. Till denna tid höra *Oidipus och sinzen* (1864), *Den unge mannen och döden* (tillegnad minnet af Chassériau, 1865), *Orfeus* (en ung flicka bär sångarens afhuggna hufvud på hans lyra, 1866, Luxembourg-museet), *Prometheus* (1869, alla dessa äro ganska stora målningar i olja, formäda och hällna i dämpad, lugn kolorit). Sedan följde dels kompositioner af liknande art, dels bisarra och fantastiska motiv, där intryck från emaljmalningar och österländsk och indisk guldsmedskonst blandas med påverkan af grekiska vasnmålningar. Färgen blir rik och sällsam, praktfull och glödande, och där så lämpar sig, slösar målaren på sina figurer och sin arkitektur ett skimmer af stoffer och smycken i spektrets alla färger. Studiet af människokroppen blef i M:s senare arbeten mindre energiskt för att vara af en fransk konstnär, men bisakerna äro ytterst noggrant studerade och utarbetade. Motiven äro oftast hämtade ur legend och saga. Bland de för M. typiska motiven äro *Herkules inför hydran*, *Enhörningarna*, *Batseba i badet*, den urgamle *David på sin tron*, *Sapphos död*, *Sirenerna på berget*, *Venus seglande i sin snöcka*, *Galatea i sin grotta*, *Helena på Trojas mur*, *Salome i två versioner*, en i olja, mystisk och prunkande, den andra — *Uppenbarelse* kallad, i akvarell i Luxembourg-museet — visar Johannes döparens blodiga hufvud, sväfvande i luften framför den dansande kvinnan). — M. var i själfva verket mera konstantusiast än naturbeundrare. Han var en konstnär för finsmakare, blef själf en ensöring, som lefde i ensamhet med sina visioner af mystik och feeri. Hans konst var artifi-ciell, en hjärnans konst lika mycket som känslans, en inlärd romantism, uppblandad med klassicism, exotisk och sällsam, ofta poetisk och betagande.

han ser de gamla myterna på ett helt personligt och själfvullt sätt, han är som målarskald att jämföra närmast med engelsmannen Watts. Den oändliga mängd teckningar och studier, som han lämnat efter sig, visar, med hvilket outtröttligt och intensivt arbete han fyllde sitt enstöringslif. Han har aldrig misskänd och förbisead som de samtida ske fantasimålarna — Böcklin, Feuerbach, von Marées —, han fick medaljer, invaldes i Institutet (1888) och blef professor i målning vid konstakademien (1892). M. är representerad i Luxembourgsmuseet af — förutom *Orfeus* — ett dussintal snärra målningar, *Golgata* i olja, *Oidipus*, *Skaldens lagar*, *Faëtons fall*, *Pietà*, *Simson* och *Delila*, *Venezia* (allegori) m. fl. Han testamenterade till staten sitt hus vid Rue de la Rochefoucauld jämte sina efterlämnade arbeten — omkr. 700 oljemålningar, många af dem ofullbordade, 350 akvareller och 4,000 teckningar. Musée Gustave Moreau är med omsorg ordnad och dagligen tillgängligt. — Jfr C. Bénédict, "G. M. et Burne-Jones" (1899), Aug. Renan, "G. M." (1900), P. Flat, "Le musée M." (s. å.), R. Catteau, "L'esthétique de G. M. en son fatalisme" (1907), och monogr. af L. Deshairs (1912). G—G N.

Moreau de Tours [mårå də tūr], Jacques Joseph, fransk psykiater, f. 1804 i Montrésor (Indre-et-Loire), d. 1884 i Paris, lärjunge af Esquirol, blef genom denne satt i tillfälle att som läkarskap å några förmögna sinnessjuka företaga en resa i Orienten. Därifrån hemförde han intressanta erfarenheter rörande sinnessjukdomarna, och lär hade han tillfälle att studera verkan af hasijs, och det var sannolikt där, som tanken att försöka detta gifts verkningar på sig själf vaknade. M. blef 1840 läkare vid Bicêtre och öfvergick sedermera som chefläkare till la Salpêtrière. Han utgaf bl. a. *Les facultés morales considérées sous le point de vue médical* (1836), *Recherches sur les aliénés en Orient* (1843), *Du Haschisch et de l'aliénation mentale* (1845), *La psychologie morbide dans ses rapports avec la philosophie de l'histoire* (1859) och *Traité pratique de la folie métopathique* (1869). G—S.

Moreau-Nélaton [mårå nelatån], Adolphe Étienne, fransk konstnär, författare, donator, f. 1859 i Paris, har utvecklat högst mångsidig verksamhet som målare — parismotiv, arkitektur, figurer i friluft (*De små tecknarna*, 1907) — som keramiker (en *vas i grès*, 1910, finns i Luxembourgsmuseet), som tecknare (illustrationer till sagor, *Peau Rouge*, *Douze coups de minuit* m. fl.) och som konstförfattare. Han har utgivit bl. a. ett praktverk öfver *Corot* (1905), *Manet graveur et lithographe* (1906), *Les Clouets* (1908), *Les frères Du Monstier* (s. å.) och utfört katalogarbeten m. m. 1906 skänkte M. till Louvremuseet hela den betydande samling målningar och teckningar af moderna franska konstnärer, som hans farfader, Adolphe M., och hans själf bragt till stånd. Den omfattar 189 konstverk af Delacroix, Corot (46 nummer), Troyon, Daubigny, Daumier, Puvis de Chavannes, Fantin-Latour, Manet, Cl. Monet, Carrière m. fl. Jfr monografi af F. Henriet (1907). G—G N.

Moreaus bormaskin [mårås]. Se Korkfabrikation.

Morecambe [mårkəm], stad och hafsbad i engel-

ska grefsk. Lancaster, vid Morecambeviden. 11,798 inv. (1901). Stor trädgårdsanläggning med konserthall. Fiske. J. F. N.

Morecambeviden [mårkəm-], vik af Irländska sjön, skiljer hufvuddelen af engelska grefsk. Lancaster från dess nordliga del, Furness. Vid dess 20 km. breda mynning ligger i n. Barrow, i s. Fleetwood. (J. F. N.)

Moreelse [mår-else], Paulus, holländsk figurmålare och arkitekt, f. 1571 i Utrecht, d. där 1638, elev af Mierevelt, blef 1596 mästare. Han målade först historiska stycken och blomsterkransade herdinnor i Utrecht-skolans stil, men öfvergick alltmer till porträttskildringen, inom hvilken han frambragte utsökta saker. Ett af de yppersta profven på hans konst är ett *Damporträtt* i Budapests museum. Tvifvelaktigt torde dock vara, huruvida han verkligen är mästaren till det öfverlägsna, synbarligen af Frans Hals påverkade *Porträtt af en man med hatten i hand*, som i Stockholms nationalmuseum tillskrifves honom. Det är nämligen förseadt med ett otvifvelaktigt äkta monogram, som väsentligt skiljer sig från M:s och, upplöst, ger initialer, som icke ingå i hans namn. O. G—G.

Möre judäico, lat. Se Judeed.

Morel [mårē'l], fransk medeltidsskald. Se Deschamps, E., sp. 204.

Morel, Jacques, bokbindare i Stockholm, f. omkr. 1620 i Frankrike, d. 1680, kom till Stockholm 1650 och erhöll redan i juli 1651 anställning med lön på stat. Han band bl. a. åt M. G. De la Gardie. 1663—64 och 1668—72 var M. anställd som bokbindare vid konungens bibliotek och 1659—79 som "kammARBokbindare" (Kammarkollegii bokbindare). Han förlade äfven en och annan bok, såsom Salés kokbok "Then frantzöske kokken" (1664). M:s bokband voro dels i röd marokäng, dels i ljus, sprängd eller marmorerad kalf och utmärktes för rik dekorativ utstyrel. Jfr C. Eichhorn, "Bokbindare och bokband i Sverige till 1720" (i "Meddelanden från Sv. slöjdföreningen" för 1888). R. G.

Morel [mårē'l], Bénédict Auguste, fransk läkare och psykiater, f. 1809 i Wien, d. 1873 i Rouen, publicerade en mängd psykiatriska och rättspsykiatriska arbeten, undersökningar om struman och kretinismen m. m. Vid sin död var han chefläkare vid sinnessjukanstalten Saint-Yon i närheten af Rouen. Hans förnämsta verk är *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine et des causes qui produisent ces variétés maladives* (1857). Vidare må nämnas *Traité des maladies mentales* (1860) och *Traité de la médecine légale des aliénés* (1866). G—S.

Morel [mårē'l], Auguste François, fransk tonsättare, f. 1809 i Marseille, d. 1881 i Paris, var 1852—73 direktör för konservatoriet i Marseille och komponerade bl. a. sånger, operan *Le jugement de Dieu* (1860) samt genom stil och färg beaktansvärd kammarmusik (5 stråkkvartetter, en stråkkvintett och en trio), som två gånger prisbelöntes af Franska institutet. E. F—t.

Morel-Fatio [mårē'l-fasiå], Alfred, fransk lärd, f. 1850 i Strassburg, professor vid Collège de France i södra Europas språk och litteraturer, har skrivit ett stort antal högt skattade arbeten om

den spanska litteraturen, bl. a. *Etudes sur l'Espagne* (3 vol., I 1888, 2:a uppl. 1895, II 1891, III 1904).

Morelia [mä-], hufvudstad i mexikanska staten Michoacan, på en högslett, 1,950 m. ö. h. och under 19° 42' n. br. 39,160 inv. (1910). Årkebiskopssäte med präktig katedral, prästseminarium, högre skolor, museum, observatorium. Bomulls- och tobaksfabriker; järnvägsförbindelse med Mexico och Uruapan. Staden anlades 1541 under namnet Valladolid och erhöll 1828 sitt nuv. namn efter prästen Morelos, en af de förste insur-gentcheferna; han var liksom Iturbide född i sta-den. (J. F. N.)

Morelia spilo'tes, Rutormen, zool., en orm, som endast genom obetydliga skillnader med af-seende på anordningen af hufvudets plåtar skiljer sig från jätteormsläktet *Python*, bebor Australien och Nya Guinea. Färgen är sammansatt af svart och gult i mycket växlande mönster. Ormen up-pges lefva företrädesvis i vattnets närhet och lifnär sig af smärre däggdjur och fåglar. Den blir i fångenskapen lätt tam. L—e.

Morell, Ernst Johan, veterinär, f. 1 mars 1833 i Stockholm, d. där 13 aug. 1911, student i Uppsala, antogs 1852 som elev vid däv. Veterinärinrättningen i Stockholm, aflade där veterinär-examen 1855, praktiserade sedan som veterinär i Hedemora och kallades 1867 till extra lärare vid Veterinärinrättningen samt var 1868—98 professor i husdjurskötsellära m. m. och veterinär-rättsveten-skap vid Veterinärinstitutet. Under en följd af år var M. sekreterare i lärarkollegiet vid Veteri-närinstitutet och 1885—98 inspektor för Veterinär-elevföreningen. M. var led. af Sv. läkarsällskapet sedan 1869. E. T. N.

Morell, Kathrine, skådespelerska. Sé Gjel-strup, A. G.

Morella [måre'lja], stad i spanska prov. Castellón de la Plana (Valencia), 7,335 inv. (1900). Starkt kastell, ringmur och torn, akvedukt. Linne- och klädesväfverier. M., det romerska *Castra Aelia*, har spelat en framstående roll i halföns krig och revolutioner. Efter densamma erhöill Cabrera ti-teln greve af M. (J. F. N.)

Moreller, ett slag körsbär (se d. o.).

Morellet [mårælä], André, fransk skriftstäl-lare, f. 1727, d. 1819, innehade äbbévårdighet, var meningsfrände och förtrolig vän med Turgot och Malesherbes samt tillhörde encyklopedisternas krets. 1785 blef han medlem af Franska akad. och gömde dess arkiv, då den under den värsta revo-lutionstiden var upphäfd. M. utgaf *Mélanges de littérature et de philosophie* (4 bd, 1818). 1821 utkommo hans *Mémoires*. M. var äfven national-ekonon.

Morelli [mä-], Giovanni, italiensk konst-lärd under pseudonymen Ivan Lermolieff, f. 1816 i Verona, d. 1891 i Milano, tillagnade sig tysk bildning i Schweiz och vid tyska uni-versitet, var till en början naturforskare och blef med. doktor i München. Han deltog i Italiens nationella frihetsrörelser 1848—59 och i kriget 1866, var medlem af deputeradekammaren 1860—70 och blef senator 1873. Under sina många resor hade M. förvärfvat grundlig kunskap i ita-lienskt renässansmåleri, och på äldre dagar upp-

trädde han som konstförfattare, en lysande analy-tiker och i många fall nyhetsman i sitt sätt att se och studera konstverken. Han framlade först i en följd uppsatser i "Zeitschrift für bildende kunst" 1874—76 sina empirisk-kritiska grundsatser

för kännarskapet, hvil-ka han sedan utveck-lade bl. a. i *Kunstkritische studien über ita-lienische malerei* (3 dlr, 1890—93; sista delen utkom efter förf:s död). M:s "kännetec-kenlära" hvilat på ett slags andlig autopsi af konstverken; han sö-ker uppvisa allehanda gång på gång åter-kommande egendomli-gheter hos de olika målarna, framför allt i

deras sätt att återge detaljer af människokroppen, t. ex. händer eller öron. Han jämför de små dragen, studerar ytterst noggrant målarnas uttryckssätt. Hans kritiska metod gaf till första resultat, att åtskilliga gamla målningar — bland dem några af de mest ryktbara —ingo byta om mästarnamn. M:s åsikter möttes af häftigt mot-stånd, men han har dock i många fall blifvit den segrande. Hans kritiska metod har haft ett mycket hälsosamt inflytande på konstkännarnas sätt att studera konstverken — låt vara, att den har kun-nat föra till öfverdrift och till diametralt motsatta åsikter om ett och samma konstverk. M. förde en mördande kvick penna och var stark i polemiken. Sin rika samling målningar testamenterade han till museet i Bergamo. — Jfr G. Frizzoni, "Ein lebens-bild" (i "Kunstkritische studien", III, 1893), och uppsats af F. Vetterlund i "Nord. tidskr." (1902). G—N.

Morelli [mä-], Domenico, italiensk målare, f. 1826 i Neapel, d. där 1901, hette eg. D. Soliero, studerade i Rom och i Neapel, där han af djur-målaren F. Palizzi fördes in på direkt naturstudium i fria luften. Eldig och fantasirik, sökte M. jämte natur, ljus- och färgverkan intresseväckande motiv, till en början mestadels historiska och roman-tiska. Hans första större målning var *Bild-stormarna* (1855), som följdes af *Cesare Borgia vid Capuas belägring*, *Tasso läser för Eleonora d'Este* m. fl. Med *Jesus går på vattnet* (1867) var han inne i den bibliska motivkretsen. Bland hans många dithörande verk äro *Nedtagandet från kor-set*, *Jesus hånas*, *Jairi dotter*, *Jesus i ödemarken*, *Jesus predikar i öknen*, *Kvinnorna gå till grafven*, flera *madonnor* och *Marias himmelsfärd* (plafond i slottet i Neapel). Flera gånger varierade han äm-net *Sankt Antonius' frestelse*, som anses vara hans yppersta alster — extasen är där uttryckt med på en gång trovärdighet och patologisk skärpa. En resa i Orienten medförde motiv som *Odalisker gå till badet*, *Arabisk improvisatör*, *Muhammed före drabningen*. M. var en i hög grad originell må-lare. Hans sätt att behandla den heliga historiens och legendens ämnen har träffande blifvit kalladt "fantastisk naturalism"; där finns både omedelbart verklighetssökande och hallucination, realistiskt



ft- och solstudium och praktfull kolorit. Där
läras dessutom något af österländsk mystik, af
realistiskt lugn. M. målade äfven förträffliga
porträtt i bred och vacker behandling utan effekt-
keri. Hans *själfporträtt* finns i Uffizierna. M:s
flytande på ett helt släkte af yngre målare var
mycket stort; ej utan skäl har han blifvit kallad
ett moderna italienska måleriets fader. Han ut-
nämndes 1886 till senator och var president för
akademien och för konstinstitutet i Neapel.
Efter hans död inköpte staten ett antal af hans
öfverlämnade målningar, som nu upptaga en sär-
skild sal i museet för modern konst i Rom. Jfr
ikonografi af P. Levi (1906). G—g N.

Morello [märe'llo], Federico, italiensk ope-
rsångare (tenor), f. i Palermo omkr. 1865, utbild-
ade sig i sång för Tambricchi, debuterade på
operascenen i Florens, uppträdde i flera italienska
teater, fyra år vid Covent-garden-teatern i Lon-
don, därefter i Budapest och var 1895—96 anställd
som gäst vid k. operan i Stockholm, där han med
framgång uppbar i synnerhet sådana roller som
Cavajazzo, *José* i "Carmen" och *Otello*, i kraft af
en lidelsefulla naturalism i framställningen, som
betredde en god sammansmältning af sång och
aktion. E. F.—t.

Morelly [märe'li], fransk författare från omkr.
midten af 1700-talet, om hvars personliga öden man
känner så godt som ingenting. Han var en före-
trädare till kommunismen och utvecklade sina idéer
i en större lärodikt på prosa: *Naufage des îles
volantes, ou la basilade de Pilpai* (1753) och i
synnerhet i *Le code de la nature* (1755), boken om
hur en kollektivistisk stat skall naturligt inrät-
tas. Saint-Just, Babeuf och sannolikt äfven andra
franska revolutionens män påverkades däraf.
Äfven senare, hos Fourier m. fl., finner man re-
miniscenser däraf. Jfr Lichtenberger, "Le socia-
lisme au 18^e siècle" (1893).

Morelos [märe'lås]. 1. En af de centrala sta-
terna i Mexico, s. ö. om staten Mexico, på slutt-
ningen af Anahuacs plattå. 7,082 kvkm. 179,594
inv. (1910). Landet tillhör tierra caliente, består
af vulkaniska bergarter och når i vulkanen Popo-
catepetl 5,420 m. höjd. I de bördiga dalarna med
tropiskt klimat odlas majs, sockerrör, ris och
kaffe. Silfvergrufvor, marmor, alabaster och jaspis
öfverkomma. Järnvägen Mexico—M. går till Ja-
cutlan och utsänder en bibana till hufvudstaden,
Cuernavaca. — 2. Stad i nämnda stat, 130
km. s. ö. om Cuernavaca. 6,269 inv. (1900). Soc-
ietärsodling. 1 o. 2. (J. F. N.)

Morelos [märe'lås], José Maria, mexikansk
frihetshjälte, f. 30 sept. 1765 i Valladolid (nu huf-
vudstad i staten Michoacan och efter M. kallad
Morelia; se d. o.), var ursprungligen präst och
tröt sig vid frihetskrigets första utbrott 1810 till
resningens ledare, prästen M. Hidalgo, som varit
hans lärare. M. blef resningens ledare i södra
Mexico, vann på 9 månader 22 segrar öfver re-
gegenskrupperna, besegrades 1812 af general Calleja,
en återupptog striden 1813, samlade en kongress,
den 6 nov. s. å. utfärdade en oafhängighetsförklaring,
och ryckte sedan med inemot 20,000 man
mot Valladolid, där han emellertid (dec.) slogs till-
baka af general Iturbide. Efter nya strider blef
han under flykten tillfångtagen, dömdes till döden,

beröfvades sin prästerliga värdighet och afrättades
i en by utanför hufvudstaden Mexico 22 dec. 1815.
Hans kvarlevor flyttades 1826 högtidligt till kate-
dralen i Mexico. M:s minne är i Mexico synner-
ligen vördadt, och hans namn bäres där af en stat
samt af flera distrikt i andra stater. V. S—g.

Morelsjiki, religionssekt. Se *Raskolniker*.
Möre majörum, lat., efter fäderns sed.

Morén, Karl Gustaf, språkman, lexikograf,
f. 1846, d. 1907, blef utan att aflägga ens student-
examen en framstående språkkännare och lärare.
M. tjänstgjorde vid Tekniska skolan i Örebro 1872
—1905. Bland hans arbeten må nämnas *Engelskt
konstruktionslexikon* (1872), *Läsebok i engelska
språket* (1873), *Tysk läsebok* (1875), *Engelsk ele-
mentarkurs* (1891), *Engelsk läsebok* (1892, 1893),
Engelsk teknisk litteratur (1892), "Nycklar" och
ordböcker till tyska, franska och engelska mä-
sterskapssystemen, *Svenskt-engelskt parlörlexikon*
(1891), *Tyskt konstruktionslexikon med bihang*
(1889; 2:a uppl. 1905), skolupplagor af moderna
tyska och engelska författare m. m. M. har gjort
en betydande insats i den moderna språkundervis-
ningen i de svenska skolorna. J. C.

Moreña, Sierra [mä- -ä'rra], "Svarta ber-
get" (på grund af sin mörkgröna vegetation),
centrala delen af det s. k. Marianska bergssystemet
(se d. o.).

Morendo [märe'ndå; it., "döende"], mus., lik-
betydande med det yttersta *diminuendo* jämte
lindrigt ritardando. A. L.

Moreno [mä'renä], Garcia, president i Ecu-
ador, mördad 1875; se Ecuador, sp. 1823.

Morer, eg. invånarna i Mauretanien, sedan i all-
mänhet personer tillhörande mörka raser. Sär-
skildt betecknas med detta namn de muhamme-
danske invånarna i Nord-Afrika, hvaremot med
negrer förstås de hedniska infödingarna i Central-
och Syd-Afrika.

Möres (genit. *morum*, lat. plur. af *mos*, sed),
goda seder (sedlighet). Lära någon *mores*,
tvinga någon att iakttaga ordning och skick, till-
rättvisa, läxa upp. — *Castigat ride'ndo mores*,
lat., "den tuktar sederna genom löje", ett uttryck,
som ofta fälles om skådebanan och komedien samt
härstammar från fransmannen J. de Santeul (d.
1697). — *Cu'stos morum*, eg. sedeväktare. Se
Custos. — *O tempora! O mores!* lat., o tider,
o seder!, ett af Cicero ofta i första talet mot Ca-
tilina nyttjat uttryck.

Moresby-öarna [mä'sbi-], brittisk ögrupp vid
sydöstra spetsen af Nya Guinea, 504 kvkm., be-
står af öarna Moresby, 190 kvkm., Basilisk l. Mu-
rilyan, 90 kvkm., Hayter, 55 kvkm., samt den lilla,
men viktiga Dinner Island l. Samarai, med god
hamn, samt 61 holmar. (J. F. N.)

Moresca. Se *Morisca*.

Moresk. Se *Arabesk*.

Moresnet [mä'-], ett litet område på belgisk-
preussiska gränsen, 7 km. s. v. om Aachen, hörde
förr till Österrikiska Belgien, 1793—1814 till Frank-
rike och är sedan 1814 delvis neutralt och genom
fördrag 16 juni 1816 deladt i tre delar: belgiska
M. (1,079 inv. 1901), preussiska M. (559 inv.
1900) och det neutrala M. (337 har, 3,433 inv.
1901, hvaraf 1,470 preussiska statsborgare), äf-
ven kalladt *Kelmis* l. *Kalmis*. Det neutrala

M. har ett stort zinkbergverk, Altenberg, som eges af bolaget Vieille Montagne. Området förvaltdes först gemensamt af Belgien och Preussen, men fick 1841 egen styrelse, bestående af borgmästaren (sedan 1858 densamme som i Preussiska M.) och ett råd af 10 pers., under gemensamt uppsikt af en preussisk och belgisk immediatkommissarie. Vid vad i rättsmål kan man gå antingen till preussisk eller till belgisk domstol; lagbok är Code Napoléon. Afkomlingarna af de i neutrala M. 1816 bosatte äro fria från krigstjänst, öfriga äro krigstjänstpliktiga i Preussen eller Belgien. 1903—05 fördes underhandlingar mellan Belgien och Preussen att förändra det neutrala områdets ställning. J. F. N.

Moretonviken [mä'ten-], bukt på östra kusten af Australien (Queensland) under 27° s. br., begränsad mot oceanen af öarna Moreton och Stradbroke. Den är full med sand- och slambankar. I densamma utmytna floderna Brisbane, Logan m. fl. (J. F. N.)

Moreto y Cavaña [måre'tå i kava'nja] l. M. y Cabaña, Agustín, spansk dramatiker, f. 1618 i Madrid, d. 1669 i Toledo, blef licentiat 1639 i Alcalá de Henares, begaf sig därefter till

Madrid, där han i Calderón fick en beskyddare och vän. Ehuru han ej var någon utpräglat originell intelligens och ehuru han utan skrupler plagierade äldre skalders arbeten, är M. i dramatiskt lif och i kännedom om scenens resurser överlägsen sina samtida. Till hans bästa arbeten räknas komedien *El desdén con el desdén* (1676); han lånade



idén därtill från Lope de Vegas "Los milagros del desprecio", men överträffade honom i sinnrikhet och kvickt genomförd intrig. En svag kopia af denna pjäs är Molières "La princesse d'Élide", en bearbetning däraf är tysken Wests "Doña Diana", som i sin ordning översattes af J. H. Thomaner med titel "Amanda" (uppf. 1831—34) och af F. A. Dahlgren omarbetades till "Stolthet mot stolthet" (uppf. 1858, tr. 1873). I *El lindo Don Diego* har M. skapat ett af de yppersta mästerverken inom den stora komedien; och ytterst populärt var hans kvicka lustspel *No puede ser* (öfv. af K. Stenborg efter Dumanians bearbetning "Guerre ouverte, ou ruse contre ruse" och uppförd på Kungl. teatern 117 gånger 1787—1832). Inom det historiska dramat är *El valiente justiciero* l. *El rico hombre de Alcalá* (Pedro den grymme är hufvudfiguren) särskildt berömt. Af M:s öfriga dramatiska arbeten må nämnas *De fuera vendrá quien de casa nos echará* (1654), *Trampa adelante*, *El parecido de la corte*, *El defensor de su agravio*, *Los jueces de Castilla*, *La fuerza natural*, *Santa Rosa del Perú* och *San Franco de Sena*, en "comedia devota", hvilken genre föga passar M:s diktarlymne. M:s samlade arbeten utkommo i 3 bd, 1654—81; ett urval finnes i Rivadeneiras "Biblioteca de autores

españoles", bd 39, med litterär-biografisk inledning af L. Fernández Guerra. Ad. H.-n.

Moretto da Brescia [måre'ttå da brå'a], italiensk målare. Se Bonvicino.

Moret y Prendergast [måre't i-], Segismundo, spansk politiker, f. 1838 i Cádiz, d. 1913 i Madrid, blef professor i Madrid och gjorde sig känd som nationalekonomisk och finanspolitisk författare och högt uppburen föreläsare i Ateneo. (Föreläsningarna publicerades under titel *Estudios financieros*.) Efter revolutionen 1868 slöt han sig till det demokratiska partiet, blef under Prim understatssekreterare i inrikesdepartementet och 1869 kolonialminister samt vidtog som sådan flera viktiga åtgärder, t. ex. upphäfvandet af slaveriet. Under konung Amadeus blef han finansminister (1872), sedan ambassadör i London. Han stiftade det parti, som kallades "de dynastiskt sinnade", och lyckades t. o. m. under Alfons XII bilda en ministär, hvori han var finansminister. Efter Alfons XII:s död slöt han sig till Sagasta, i hvars ministärer han successivt innehade flera portföljer. Han var sålunda 1886 och 1893 utrikes-, 1888, 1891 och 1902 inrikes- och 1897 kolonialminister samt 1901 deputeradekammarens president. Under det kubanska upproret tillrådade han att bevilja Antillerna själfstyrelse, hvilket ock skedde, men för sent. Kriget mot Amerika afrådde han. Efter Mauras störtande (1909) var M. en kort tid s. å. åter konseljpresident, och efter mordet på Canalejas (nov. 1912) blef han deputeradekammarens talman. (Ad. H.-n.)

Morez [mără], stad i franska dep. Jura (Franche-Comté), vid Ains biflod Bienne. 5,254 inv. (1901). Tillverkning af ur samt optiska glas, stål- och emaljarbeten. (J. F. N.)

Morfem l. Språkform i vidsträckt mening kallas hvarje fonem (se d. o.), som eger något betydelseinnehåll. Ett morfem kan vara antingen 1) osjälständigt eller s. k. affix (se d. o.), d. v. s. ett, som endast i förening med ett eller flera andra morfem eger sin betydelse, t. ex. -ar i *håstar*, *miss-* i *missstycka*; eller 2) själfständigt eller s. k. språkform i inskränkt mening eller, som det också får heta, ett "språkligt uttryck", då det äfven isoleradt (t. ex. som svar på en fråga) eger en viss betydelse, t. ex. *häst*, *tycke*, *solen lyser*. Dessa senare äro af två slag: a) ord (se d. o.) l. vokabler, d. v. s. former, som af språksinnet uppfattas såsom en enhet, vare sig emedan de öfver hufvud icke kunna upplösas i smärre morfem, t. ex. *häst*, *skog*, eller emedan, om de kunna det, man icke reflekterar eller åtminstone icke vill reflektera på dessa smärre morfems speciella betydelse, t. ex. *prästerskapet* (jfr ordfögningen *alla präster*), *förgätmigej* (jfr ordfögningen *förgåt mig ej*); b) ordfögningar l. konstruktioner, d. v. s. former, som bestå af flera ord, hvartdera för reflexionen presenterande sig som ett särskildt moment med sin speciella betydelse, men alla sammanhållna af en gemensamt betydelseuppgift, t. ex. *tresidig rärlinig figur* (jfr ordet *triangel*), *han och hon* (jfr ordet *de*), *solen lyser*. Om morfemen handlar en (och den viktigaste) af grammatikens tre hufvuddelar, nämligen morfologien (de öfriga äro fonologien och semologien) l. formläran, hvilken

liksom de andra delarna kan i fråga om framställningssättet vara antingen deskriptiv, då den redogör för de faktiskt förekommande olika slagen af morfem, deras bildning och utbredning, eller etymologisk, då den redogör för morfemets historiska utveckling och därpå beroende inbördes förhållning. I fråga om innehållet sönderfaller morfologien i 1) böjnings- eller flexionslära, som redogör för de genom idéassociation med hvarandra intimt förbundna morfemgrupperna, de s. k. paradigmerna (t. ex. *häst, -s, -en, -ens, -ar, -ars, -arna, -arnas* eller *jag, mig, vi, oss* eller *vara, är, var, voro* o. s. v.), och 2) bildnings- eller formationslära, som redogör för de enskilda morfemens bildning och i sin tur naturligtvis består af dels ordlära, dels ordbyggnadslära (vanl. kallad syntax). Se Noreen, "Vårt språk", VII, 1 ff.

Morfeus (grek. *Μορφεύς*, lat. *Morpheus*), grek.

rom. *myt.*, drömmarnas gud, som af sömnguden (*Hypnos, Somnus*), i hvars tjänst han verkar, i nyare tiders språkbruk äfven ofta förväxlad med denne. Namnet *M.* (af grek. *morfē*, gestalt, bild) betecknar honom eg. som drömbildernas skapare. Till den äldre gudaläran synes *M. f. ö.* icke höra, och han omnämnes i den klassiska litteraturen ingestades förr än hos den romerske skalden Ovidius. A. M. A.

Morfin (af *Morfeus*, se d. o.), *farm. med., kem.*, är den förnämsta beståndsdelen i drogen *opium* (se d. o.) och den väsentliga bäraren af nämnda drogs verkan. Morfinet upptäcktes och beständes till sin kemiska natur af den tyske apotekaren Sertürner i Paderborn, som 1804—17 därom offentliggjorde flera arbeten. Morfinet var den första alkaloid eller "organiska alkali", som upptäcktes, och det är Sertürners stora förtjänst att ha klargjort den epokgörande innebörden af nämnda upptäckt för den organiska kemien. Morfinets formel är

$C_{17}H_{17}NO(OH)_2 + H_2O$.
Opiumalkaloiderna indelas i morfingruppen och paveringruppen. Till den förra höra morfin, kodein (se d. o.) och tebain. Dessa tre alkaloider äro kemiskt nära besläktade, hvilket framgår af följande formler; dessa äro ett uttryck för forskningens nuv. ståndpunkt och grunda sig på hittills ej avslutade arbeten af Knorr och Pschorr.

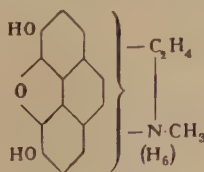


Bild af Morfeus å en antik kame, hufvudet utrustadt med vingar och asphodeluskrans.

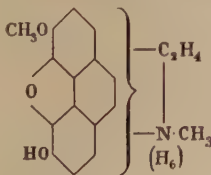
230°, lättlösliga i alkohol, föga lösliga i vatten, eter och bensol. Smaken är starkt bitter. Morfin utgör en stark bas och bildar med syror salter, af hvilka det saltsyrate saltet, *Chloretum morficum*, är särskildt viktigt som läkemedel (se nedan). Detta salt bildar fina kristallnålar, lösliga i 25 dlr vatten med starkt besk smak. Ren koncentrerad svafvelsyra löser morfin utan färgning. Upphettar man denna lösning $\frac{1}{2}$ timme till 100° eller några minuter till 150°, så uppstår s. k. apomorfia, och tillsätter man nu ett spår salpetersyra eller kaliumnitrat, så färgas lösningen intensivt blodröd, äfven om den till provet använda mängden morfin ej var större än $\frac{1}{50}$ mg. (Husemanns reaktion). Enligt Radulescu kan man påvisa morfinbasen i en utspädning t. o. m. 1:300,000 genom den rödfärgning, som uppträder, om man försätter lösningen med litet HNO_3 och gör den omedelbart därpå alkalisk. Bland andra morfinreaktioner må nämnas blåfärgningen med järnklorid och violettfärgningen med Froehdes reagens, d. v. s. med koncentrerad svafvelsyra, som innehåller per kubcm. 0,05 gr. ammoniummolybdat. Rifver man en liten mängd morfin med formaldehyd-svafvelsyra, uppträder först en purpurfärg, som sedan övergår till violet och slutligen till blått (Marquis' reaktion). — Morfin och dess salter äro optiskt aktiva; de senare visa en stark vänstervridning. — De i morfinet ingående två hydroxyl-(OH)-grupperna äro särskildt viktiga, emedan de antagas närmast förmedla morfinmolekylens förbindelse med beståndsdelar af nervsystemets väfnader. Om dessa hydroxylgrupper bindas på förhand, så upphäves morfinets karakteristiska verkan på nervsystemet. Denna består väsentligen i ett smärtstillande, ro- och sömngivande och slutligen förlammande inflytande i första hand på stora hjärnan, därefter på centrala nervsystemets öfriga delar, hvori äfven, särskildt hos vissa djur, symtom af stegrad retbarhet inblanda sig. Medan hos t. ex. människa, hund och gnagare förlammningssymtomen afgjort öfverväga, förete katt, häst, nötkreatur och äfven groda mer eller mindre utpräglad retning med kramp; fiskar få kramp som af stryknin. — Vid verkan på människa af redan en helt liten dos morfin, $\frac{1}{2}$ cg., nedsättes först mottagligheten för vissa känselintryck, särskildt för smärta, vidare äfven för hostretning, äfvensom för hunger, törst, trötthet m. fl. kroppsliga och äfven psykiska obehag. Särskildt om man förut lidit af smärtor e. d., kännes denna svaga morfinverkan ofta som en befrielse och en njutning (*euforia*). Häraf lockas många lätt till missbruk af morfin. Dessa små doser



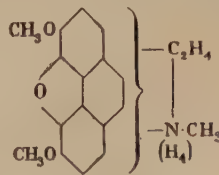
Fenantren.



Morfin.



Kodein = metyl-morfin.



Tebain.

Alla tre morfinalkaloiderna anses således vara derivat af kolvåtet fenantren, $C_{14}H_{10}$. Morfin kristalliserar i färglösa prismor med smältpunkt omkr.

medföra vanligen obenägenhet för rörelser, en tendens till stillhet och ro. Här är fråga om en svag inverkan på vissa delar af stora hjärnan, en viss

aftrubning af de förrättningar, som normalt pläga förmedla uppfattningen af vissa intryck. — Vidare nedsättes af lämpliga, något större doser känsligheten äfven för vanliga intryck från sinnesorganen. Härmed förenas snart en viss ordning i föreställningarna, tröghet i tankeförmågan, men i stället ökning af fantasiverksamheten. En så påverkad person tycker själf, att hans själ befinner sig i ett synnerligen lifligt arbete, och detta har lett till den uppfattningen, att en verklig retning, en excitation, föreläge, medan orsaken till detta excitationsartade tillstånd torde vara, att kontrollen öfver den psykiska verksamheten blifvit nedsatt. En dylik, mera utpräglad "excitation" af morfin förekommer mera sällan hos européer och utgör då ett tecken till en abnorm känslighet (idiosynkrasi); hos orientaler är den vanligare. När den skildrade verkan utvecklar sig vidare, inträder sömn (*narkos*). Detta sker hos en vid medlet ovan, vuxen person efter en dos af 1—3 cg. morfinsalt vanligen ganska snart, på 10—15 minuter. Ur denna sömn, som kan räcka flera timmar, en hel natt eller mera, kan den söfde med större eller mindre svårighet väckas. Har morfindosen varit väsentligt större, öfvergår sömnen i en djup dvala (*koma*), hvarur den förgiftade ej omedelbart kan väckas, med hvad medel det vara må. Andningen blir då alltmer förlängsam, ofta rosslande, hudfärgen blek med blåaktig anstrykning, pulsen långsam och svag. Förlamningen har nu allvarligt angripit förlängda märgen med dess lifsviktiga nervcentra, och framför allt verkar morfinet starkt och jämförelsevis tidigt på de inom nämnda del af hjärnbasen belägna andningscentra. Under utvecklingen af denna allmänna förlamning förekomma, ehuru sällan, krampsymtom. Döden inträder alltid genom kväfnig, i det att andningencentrum förlamas. — Bland karakteristiska tecken till morfinverkan må vidare framhållas, att pupillerna sammandragas, en för igenkännande af morfinförgiftning viktig omständighet. Denna verkan inträder ej, om en helt liten dos morfinsaltlösning drypes innanför ögonlocken, såsom fallet är med verkan af vissa andra pupillgifter (pilokarpin, fysostigmin); morfinet måste ha införts i något större mängd och med blodet nått hjärnan. Pupillsammandragningen af morfin förekommer därför alltid på båda ögonen. En liten morfindos påskyndar ofta pulsen något och framkallar hudrodnad med svettning; i senare stadium af morfinförgiftning är pulsen långsam, och slutligen försvagas själfva hjärtat alltmer, medan blodkärlen slappna och blodtrycket blir betänkligen nedsatt. — Äfven vanliga doser morfin framkalla, särskildt hos en del i detta afseende känsliga personer, kvalningar och kräkningar. Afsöndringen af magsaft stegras af en enstaka morfindos, medan ett under längre tid upprepadt bruk i stället nedsätter, t. o. m. upphäver, nämnda sekretion. På tarmens rörelser verkar morfinet nedsättande, hvarigenom diarré kan stoppas. Denna verkan beror sannolikt därpå, att morfinet förlamar vissa nervapparater i själfva tarmväggen. Härtill kommer, att morfinet nedsätter afsöndringen af tarmsaft, en omständighet, som i en del fall äfven har betydelse för att hämma diarré. Egendomligt nog kan morfinet ibland utöfva en alldeles motsatt verkan, nämligen häfva förstoppning. Om denna framkallas

af en stark kramp i tarmen, såsom vid "blykolik" (*blyförgiftning*) eller vissa nervösa sjukdomstillstånd, så kan morfinet bringa krampen att upphöra och bereda tarminnehållet passage, d. v. s. verka afförande. — Det morfin, som från mage och tarm eller genom insprutning under huden inkommit i kroppen, förbrännes till en del, medan resten afgår dels genom magens och tarmens slemhinna, dels genom njurarna. Under vänjning vid morfin synes kroppens förmåga att förbränna morfinet ökas. Sådan vänjning inträder ibland hastigt, efter få doser hos därför disponerade personer, vanligen först efter längre tids bruk, och ger sig till känna dels därigenom, att personen fördrager allt större mängder, slutligen flerdubbla dödsdosen för vanliga, vid gifet ovana människor, utan att därpå röna direkta obehag, dels och därigenom, att han erfar begär efter och behof af gifet; om tillgång till detsamma beröfvats honom, händer det, att ett häftigt illamående, s. k. abstinenssymtom, utbryter. Vänjningen med dess biföreteelser och konsekvenser har ännu ej fått sin fullt nöjaktiga fysiologiska förklaring. Af stor betydelse är emellertid, att vänjningen ingalunda skyddar individen mot att skadas af morfinet, utan tvärtom omärkligt, på ett synnerligen förrädiskt sätt leder öfver till kronisk förgiftning (se *Morfinism*). — I fråga om känsligheten för morfin, äfven vid enstaka dos, spelar åldern en stor roll, i det att barn äro synnerligen känsliga för både morfin och opium. Helt späda barn böra ej alls behandlas med dessa medel; en enda droppe opiumtinktur uppges ha medfört ett spädt barns död. Preparat, som innehålla morfin (eller opium), få icke ges, framför allt icke till barn, annat än efter läkares uttryckliga föreskrift. En del utländska "arcana" ("hemliga medel" med okänd sammansättning) innehålla morfin eller opium och kan alltså, vid obekantskap med detta förhållande, medföra oberäknelig skada — ett talande skäl att undvika allt dylikt kram, som ibland i form af "prof utan värde" sändes till enskilda personer äfven i vårt land. — Som giftig för vuxen person kan i allmänhet anses hvarje morfindos, som öfverskrider 3 cg. Som dödsdos anges vid intagning 40 cg., vid insprutning under huden 10—20 cg.; dock kunna dylika värden ej noggrant bestämmas. Fall af öfverkänslighet uppges ha förekommit, då 20 cg. opium, innehållande 2 cg. morfin, dödat en vuxen person. — Akut morfinförgiftning framkallas ej sällan af misstag, då oriktig medicin eller för stor dos af sådan intagits, eller afsiktligt för att begå själfmord, stundom äfven för att mörda andra. Symtomen inträda snart, efter insprutning redan på få minuter, och bestå i tyngd i hufvudet, matthet, svindel; torrhet i mun och svalg samt törst, hvar efter den förgiftade snart insomnar; vid större dos faller han snart i dvala. Pupillerna äro i regel starkt sammandragna. Andningen blir snart förlängsam, oregelbunden, alltmer försvagad och rosslande; pulsen, i tidigare stadium hastig, blir senare långsam, slutligen knappt kännbar. Kramp är sällsynt. I svåra fall inträder nu döden genom andningens upphörande, vanligen 6 å 8 till 24 timmar efter giftets intagande. Om den förgiftade vaknar eller väckes ur sin sömn, hvilken äfven i fall, som gå till hälsa, kan räcka 12—24 timmar,

ider han af stark däsighet, allmänt illamående och vanligen svår förstoppning — symptom, som i allmänhet gå öfver på några timmar eller dagar. Behandlingen af den akuta morfinförgiftningen bör, om möjligt, alltid så snart som möjligt anförts åt läkare. Tömmande af mage och tarm med "magnump" och laxermedel har ofta gynnsam verkan, äfven i sent stadium, t. o. m. efter insprutning af giftet under huden, emedan detta delvis afsöndras genom mag- och tarmslimhinnan och behöfver afsläpnas, så att det icke må uppsugas på nytt och underhålla förgiftningen. Om den förgiftade fallit i dyala och andningen börjat bli dålig, måste behandling med upplifvande medel, konstgjord andning, inandning af syrgas, om sådan finnes att tillgå, uppvärmning af kroppen med varma föremål genast inledas, hvarjämte insprutning under huden af atropinsaltlösning bör försökas. Som läkemedel användes det *sultsytrade morfinet* mest mot smärtor af allehanda slag och är i svåra fall genom sin säkra och snabba verkan ett översättligt medel, som dock alltid måste användas med stor försiktighet ej blott på grund af sin giftighet, utan äfven på grund af faran för, att morfinbegär och kronisk förgiftning kunna uppstå. Detsamma gäller morfinets bruk som sömnmedel, hvilket mest förekommer, då sömnen störes af smärtor. Äfven vid nervös astma, blodhosta, vissa tarmåkommor m. m. försökes morfin. Medlet ges vanligen i pulver eller lösning till intagning eller i 1—3—procentig lösning för insprutning under huden. Dosen växlar för vuxen person från $\frac{1}{2}$ till 3 cg., som är maximaldos. H. E. C. G. S.

Morfinförgiftning, toxik. med. 1. Akut morfinförgiftning. Se Morfin. — 2. Kronisk morfinförgiftning. Se Morfinism.

Morfinism (Morphinismus) 1. Kronisk morfinförgiftning, *toxik. med.*, är det sjukliga tillstånd, som uppstår genom en längre eller kortare tids bruk eller missbruk af morfin, mest i form af insprutningar under huden. Den vanliga orsaken till morfinismen är, att patienten lidit af någon smärtsam åkomma, mot hvilken han börjat allt emellanåt eller dagligen använda morfin. Då smärtorna döfas, erfar den sjuke en känsla af njutning; ofta känner han därvid äfven en förmimelse af ökad lifighet och kraft. När smärtor, oro, däsighet och svaghetskänsla snart åter inställa sig, uppstår hos patienten ett lifligt *begär* efter morfinet, som med ens kan stryka bort det onda, och detta begär kan bli så våldsamt, att det alstrar en till galenskap gränsande oro, morfinomani. Här är emellertid fråga icke blott om ett psykiskt begär, utan snart äfven om ett *fysiskt behof* af giftet, och om detta behof icke någorlunda regelbundet tillfredsställes, utbryta s. k. *abstinenssymtom* (se nedan). Redan det starka begäret och behöfet äro tecken till kronisk förgiftning, och snart avsluta sig härtill äfven andra symptom. Hos den förgiftade visa sig alltjämt tilltagande nervositet, oro och sömnlöshet; endast nya doser morfin häfva för tillfället dessa symptom, som snart åter inställa sig. Under gynnsamma förhållanden kan morfinisten ganska länge, ibland under många år, hålla sig uppe i verksamhet och i umgänge med människor, blott han undan för undan kan få sina morfindoser. Då dessa vanligen insprutas under huden,

mest på armarnas insida eller på bröstet, finner man huden där retad och förändrad af de ofta upprepade insticken; ej sällan ser man märken efter en eller annan bulnad, ådragen genom smitta medelst oren spruta eller lösning. Under fortsatt morfinmissbruk blir den förgiftade småningom alltmer slarvig, energilös, pliktförgäten och opålitlig; särskildt är han lögnaktig, då det gäller åtkomsten och användningen af morfinet. Minne och förståndsskärpa aftaga alltmer, och i en del fall utvecklar sig verklig sinnessjukdom, mest i form af melankoli med förskräckande hallucinationer, ibland såsom anfall af akut mani, då den sjuke kan vara våldsam och farlig. Ehuru morfinisten vant sig vid stora morfindoser, händer det dock stundom, att han i sin oro insprutar en så stor mängd på en gång, att han dör i ett anfall af akut förgiftning. Efter ett afbrott i gifttillförseln kan det inträffa, att öfverkänslighet utvecklar sig och att patienten får svår akut förgiftning eller rent af dör efter en dos, som han förut tålde utan några akuta symptom. Förr eller senare komma till psykiska och moraliska symptom äfven fysiska. Patienten magrar af, blir svag med krökt rygg och åldradt utseende, men företer på samma gång egendomlig styfhet i musklerna och stelhet i hållningen äfvensom känselrubbingar i huden, i det att på somliga ställen öfverkänslighet (*hyperestesi*), på andra nedsatt eller upphäfd känsel (*anestesi*) iakttages. Pupillerna äro starkt förträngda och blicken stirrande. Oregelbunden puls, andnöd och heshet förekomma. I regel råder förstoppning; då och då inställa sig kräkningar och häftig diarré. Ibland iakttages en egendomlig feber. Potensen aftager och upphör. Urinstämna inställer sig. Om ej någon mellankommande sjukdom tidigare gör slut på morfinistens lidande, leder den kroniska förgiftningen som sådan till en alltmer öfverhandtagande kroppslig och andlig oförmåga, slutande med fullständig sinnesslöhet, högradig utmärpling och allmän förlämnad af centrala nervsystemet. Naturligtvis går det icke så illa med alla personer, som en gång börjat missbruka morfin; många räddas genom lämplig behandling eller därigenom, att de ej kunna komma åt giftet. — De ofvan nämnda *abstinenssymtomen* bestå mest i anfall af upphetsning, ytterst häftig oro och kvalfull ångest, då patienten, om han kommer åt, irrar omkring, jämrar sig och för oväsen, tiger att få morfin eller söker tilltvinga sig sådant. Ibland förekomma raserianfall med delirier, ej olika attacker af delirium tremens hos alkoholister, ibland räckande 1 till 2 dygn. Härtill sälla sig äfven svåra kräkningar och diarré eller ett tillstånd af så högradig allmän nedsättning af kroppskrafter, andning och puls (*kollaps*), att patienten kan dö däraf. En enda morfininjektion kan på en kort stund afsläpna dessa hotande symptom. — Behandlingen af morfinism består gifvetvis i afvänjning från morfinets bruk. Sådan är emellertid mycket svår, ofta omöjlig att genomföra i den sjukes hem, där han vanligen kan på smygvägar skaffa sig giftet, utan bör om möjligt ske på en lämplig anstalt. Afvänjningen kan, i många fall åtminstone, ske med ens och förlöper då fortare, men är på samma gång ej sällan mera kvalfull, med fara för hotande abstinenssymtom. Eller och minskar man småningom morfindoserna eller ersätter dessa under någon

tid med kodein eller kokain, en skonsammare, men långvarigare kur. Att utan sträng kontroll låta patienten öfvergå från morfin till kokain, är mycket farligt, då äfven missbruk af kokain medför en svår förgiftningssjukdom (*kokainism*; se *Kokain*). En del af morfinismens symtom kan tillfälligtvis kräva särskild medicinsk behandling. En synnerligen viktig del af behandlingen är profylaxen, åtgärder till att förekomma kronisk förgiftning. Upprepadt bruk af morfin, särskildt injektioner, bör så mycket som möjligt undvikas. Patienten själf eller hans omgifning bör i regel ej få hand om morfinpreparat och spruta; dessa handhas antingen af läkaren själf eller af absolut pålitlig vårdare eller sköterska. Läkaren bör kontrollera preparatets användning och i sådant afseende hålla noggrann uppsikt med patienter och sjukvårdspersonal o. s. v. Härigenom kunna många olyckor förebyggas. C. G. S.

Morfinist, person, som är hemfallen åt morfinmissbruk l. behärskas af morfinomani (se *Morfinism*).

Morfinomani. Se *Morfinism*, sp. 1093.

Morfinspruta l. *Pravaz' spruta*, *med.*, är en liten spruta, vanligen rymmande omkr. 1 kbcm. och afsedd för insprutning af läkemedelslösningar, mest under huden (*subkutant*) eller i vissa fall uti musklerna (*intramuskulärt*), stundom äfven i andra tillgängliga organ. Morfinsprutan består i regel af ett cylindriskt glaströr med fattning af hartgummi eller metall, med pistongstämpel af läder, kautschuk eller bäst asbestlätt och med en fin, sneadt afslipad, skarp metallspets. Ibland består hela sprutan, äfven pistongen med stämpel, af glas, endast spetsen af metall. Sprutan är vanligen, antingen på glaseylindern eller på pistongskafvet, indelad i 10-delstreck, för att man må kunna inspruta en eller flera tiondels kbcm. lösning. Se vidare *Injektion*. C. G. S.

Morfologi (af grek. *morfē*, gestalt, och *lógos*, lära). 1. *Bot.*, läran om växternas byggnad. Med *yttre morfologi* l. *organografi* förstås läran om växternas yttre organ (blad, blomma o. s. v.), med *inre morfologi* väfnadernas (anatomi och histologi) eller cellernas (cytologi) morfologi. — 2. *Zool.* Se *Zoologi*. — 3. *Miner.* Se *Kristallografi*, sp. 1332. — 4. *Språkv.*, läran om språkets byggnad, således hvad man vanligen kallar *formlära*, i hvilket fall grammatiken indelas i *ljudlära* (*fonologi*), *formlära* (*morfologi*) och *satslära* (*syntax*). När man talar om de olika språkets morfologi som en indelningsgrund, menar man med morfologi läran om det sätt, hvar på språkelementen (rötter ensamt eller rötter, stambildningssuffix och böjningssuffix) användas för att framställa grammatiska förhållanden. Termen är hämtad från naturvetenskaperna (se ovan) och kom till allmänare användning genom Schleicher. Se vidare *Morfem*. — *Morfologisk* [-läg-], som hör till morfologien. 1. G. L.—m. 4. K. F. J.

Morfos [märfås], *bot.*, växtorgans formförändring genom inre (a u t o m o r f o s) eller yttre (h e t e r o m o r f o s) orsaker. De yttre faktorer, som förorsaka formförändringen, kunna vara af följande olika slag. Man talar om *mekanomorfos*, när vissa växtdelar, såsom klängen, genom beröring med en fast kropp antaga en annan yttre form och inre byggnad, om *fotomorfos*, när

ljuset verkar formbildande, hvar på olikheten i bladform hos *Campanula rotundifolia* beror, om *kemomorfos*, när yttre faktorer af kemisk natur verka formförändrande, såsom när stor salt-halt i marken åstadkommer köttiga blad, och om *baryomorfos*, när gestalttningsförhållandena bero på tyngdkraftens inverkan. Jfr de biologiska termerna *Mekanomorfos* och *Regeneration*. G. L.—m.

Morfosän, *kem.*, är morfinmetylbromid, $C_{17}H_{19}NO_3(CH_3)Br$, och bildar färglösa nålar med smältpunkt 266°. H. E.

Morfotropi (af grek. *morfē*, form, och *tropē*, vändning, förändring) benämndes af Groth (1870) den lagbundna förändring, som en kemisk förening undergår med afseende på kristallformen, då väte i föreningen ersättes af någon annan enkel eller sammansatt radikal. P. T. C.*

Morgagni [märga/nji], Giovanni Baptist, italiensk anatom, f. 1682 i Forlì, d. 1771 i Padua, studerade under Malpighi och Valsalva i Bologna, där han 1701 blef filos. och med. doktor, fortsatte sina studier i Venezia och Padua samt praktiserade där-efter dels i Forlì, dels i Bologna. 1711 blef han professor i teoretisk medicin och 1715 i anatomi i Padua. — I *Mis Adversaria anatomica* (1706, 1717—19) och *Epistolæ anatomicae* (1728, 1740) äro värderika fakta räddade åt vetenskapen; och eftervärlden, som ännu i dem ständigt finner något nytt, har af tacksamhet vid flera anatomiska detaljer fast hans namn som upptäckare. Men det arbete, som mest gjort M. berömd, är *De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis libri quinque* (2 fol. vol. 1761; nyaste uppl. i 6 bd, 1827—29). Detta arbete innehåller en mycket stor samling af fullständiga sjukdomshistorier med tillhörande obduktioner. Men om det redan som sam-

melverk eger högt värde, fick det ett ännu större därigenom, att det så att säga gaf uppslaget till och därjämte bildade det egentligen första fasta underlaget för en ny gren af den medicinska vetenskapen, den patologiska anatomen. — Utom i rent medicinska och anatomiska ämnen utgaf M. skrifter i historia och fornforskning, i filologi, byggnadskonst, landtbruk m. m. (R. T.—dt.)

Morgan, Mount [mau'nt mǎ'gen], berg i Queensland, Australien, v. om hamnen Rockhampton med en af jordens rikaste guldgrufvor, som upptäcktes 1882 och började bearbetas 1886. J. F. N.

Morgan [mä'gen], sir Henry, f. omkr. 1635, d. 1688, ryktbar buckanjär af walesisk börd, uppdyker efter föga kända ungdomsöden omkr. 1666 som "amiral" för buckanjärerna i de västindiska farvattnen och företog under de närmast följande åren i samförstånd med engelske guvernören på Jamaica flera lyckade härnadståg mot spansk-amerikanska hamnar, som plundrades eller brandskatades (bl. a. mot Porto Bello 1668 och Panama

1670—71). 1674 utnämndes han till vice-guvernör öfver Jamaica och erhöi adlig värdighet. Då han emellertid alltjämt fortfor att organisera sjöfvar-expeditioner och intrigerade mot den ene guvernören efter den andre, suspenderades han 1683 från sitt ämbete, men återfick det sommaren 1688, några veckor före sin död. Jfr A. Morgan, "History of the family of M." (1901).

Morgan [mä'gen], lady Charles, irländsk författarinna, hette eg. Sydney Owenson, f. omkr. 1783 i Dublin, d. 1859, fick en god upp-



fostran och upp-trädde brådmogen med vittra alster, men väckte upp-seende först med romanen *The wild irish girl* (1806; 3:e uppl. 1856). 1812 gifte hon sig med läkaren sir Charles Morgan och vistades med honom långa tider i Frankrike och Italien. Änka 1843, åtnöt hon statspension och var in i sena ål-

derdomen bemärkt för sitt fortsatta skriftställeri och sin glänsande konversationsgåfva. Hennes romaner, bland hvilka de bästa äro *O'Donnel* (1814) och *The O'Briens and the O'Flahertys* (1827), utmärkas af mycken humor och en liflig skildring af nationella karaktärsdrag. Vidare må nämnas romanen *Ida, a woman of Athens* (1809; "Ida eller Grekland", 1822), reseskildringarna *France* (1817; "Resa i Frankrike", 1822), *Italy* (1821; "Resa uti Italien", 1823—25) och *France in 1829* (1830; "Frankrike, åren 1829—30", 1831), monografien *Life and times of Salvator Rosa* (1824), *The book of the boudoir* (1829; "Handbok för den eleganta världen", 1832), *Woman and her master* (1840; 2:a uppl. 1855), i hvilket arbete kvinnokönets historia tecknas, och *Passages from my autobiography* (2 bd, 1859; fortsätn. utg. af W. H. Dixon, 1862). Se biogr. af Fitzpatrick 1860.

Morgan, Augustus De [di-mä'gen], engelsk matematiker, f. 1806, d. 1871 som professor vid University college i London, författade en mängd värdefulla arbeten, af hvilka en del fått vidsträckt användning som skolböcker i England. Han skref äfven några afhandlingar i logik och ifrade mycket för denna vetenskaps tillämpning på den matematiska undervisningen. M:s förnämsta arbeten äro *Elements of arithmetic* (1830; 6:e uppl. 1876), *Essay on probabilities etc.* (1838), *Formal logic* (1847), *Trigonometry and double algebra* (1849) och *Budget of paradoxes* (1872). (I. F.)

Morgan [mä'gen], Lewis Henry, amerikansk etnolog, f. 1818 nära Aurora, New York, d. 1881 i Rochester, New Jersey, tog sin doktorsgrad vid Union college 1840, studerade därpå juridik och utöfvede med framgång advokatyrket i Rochester, New York. Ej långt efter att han lämnat högskolan, begaf han sig till irokeserna, bland hvilka han, så vidt möjligt var, lefde som en af dem för att kunna få tillfälle studera deras samhällsskick

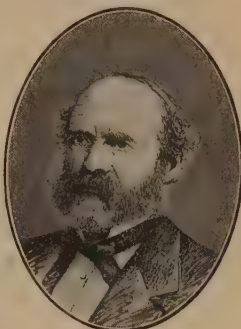
och seder. 1847 upptogs han formligen som medlem af "hökarnas" klan af Senecastammen. Resultatet af dessa hans undersökningar sammanfattades i *The league of the iroquois* (1851; ny uppl. 1904), "den första verkligt vetenskapliga skildringen af en indianstam".

Frukt af förnyade studier voro *Systems of consanguinity and affinity of the human family* (1870) och *Ancient society or researches in the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization* (1877). M. skiljer här på 7 olika stadier i kulturens utveckling: "lägre stående vildar", "vildar på ett mellanstadium"

samt "högre stående vildar". Härtill komma "barbarer", som indelas på samma sätt, och slutligen "civiliserade folk". Bland M:s öfriga arbeten må nämnas *The american beaver and his works* (1868) och *House and house-life of the american aborigines* (1881). M. har blifvit kallad den moderna sociologiens grundläggare. M. var medlem af New Yorks "assembly" 1861 och af dess senat 1868—69. 1880 blef han president för The american association for the advancement of science. C. V. H.

Morgan [mä'gen], John Hunt, nordamerikansk krigare, f. 1 juni 1825 i Huntsville, Alabama, slöt sig efter nordamerikanska inbördeskrigets utbrott (1861) till de konfedererade och uppsatte en sedermera vida beryktad "skvadron", med hvilken han 1862 och 1863 utförde en mängd synnerligen djärva ströftåg (*raids*) in på nordstaternas område, särskildt i staterna Kentucky, Indiana och Ohio. Hans trupper uppgingo aldrig till 4,000 man, men med dem lyckades han döda och sára ungefär lika många på fiendesidan och tillfångagata mer än 15,000 man, hvarjämte han flera gånger förstörde viktiga broar och järnvägsförbindelser samt drygar nordstatsegendom. M., som i dec. 1862 blifvit brigadgeneral, råkade 26 juli 1863 i fångenskap, men lyckades (27 nov. s. å.) gräfvä sig ut ur fångelse i Columbus, fick i mars 1864 befäl öfver de konfedererades trupper i sydvästra Virginia och östra Tennessee, men blef förrädiskt öfverfallen och skjuten i Greenville, Tennessee, 4 sept. s. å. Hans underbefälhavare, Basil W. Duke, har skildrat M:s bedrifter i "History of Morgan's cavalry" (1867).

Morgan [mä'gen], sir George Osborn, engelsk jurist, politiker, f. 8 maj 1826 i Göteborg, d. 25 aug. 1897 i Moreton hall, var son till kyrkoherden vid engelska församlingen i Göteborg, Morgan M., och Fanny Nonnen, gjorde lysande universitetsstudier, blef 1853 advokat och tillhörde sedan 1868 underhuset. Han blef efter liberalernas valseger 1880 judge advocate general (general-auditör) i Gladstones andra ministär och medlem af Privy council samt var undersekreterare för kolonierna i Gladstones tredje ministär (jan.—juli 1886). Han upphöjdes 1892 till baronet och var under sina sista år den walesiska gruppens ledare



i underhuset. Bland lagar, som M. genomdref, må nämnas dem om gift kvinnas eganderätt (1882) och om afskaffande af kroppsstraff inom armén (1881). Han var äfven en framstående juridisk och skönlitterär författare. (V. S—g.)

Morgan [mä'gön], John Pierpont, amerikansk finansman, f. 1837 i Hartford, Connecticut, son af Junius Spencer M., som var delegare i firman George Peabody och grundläggare af J. S. Morgan & Co. i London.



M. studerade ett par år matematik vid Göttingens universitet, men afbröt de lofvande studierna och inträdde på bankmannabanan i sitt hemland. 1860—64 var han agent för ofvannämnda london-firma, hvars chef han sedermera blef. Sedan han 1864—71 varit medlem af firman Dabney, Morgan & Co., inträdde han 1871

i firman Drexel, Morgan & Co., hvars ledande man han vardt och som längre fram ändrade sitt namn till J. P. Morgan & Co. Med sina syster-firmor i London (Morgan, Grenfell & Co.) och i Paris (Morgan, Harjes & Co.) har denna, först och sist tack vare M:s snille, utvecklat sig till ett af världens allra mäktigaste bankhus, och M. själf är den gigantiska förgrundsfiguren i Förenta staternas väldiga affärslif. Alltsedan början af 1870-talet har en af hans förnämsta uppgifter varit att bilda och leda "underwriting syndicates", företag, som finansiera trustar och andra affärssammanslutningar. Sin mycket betydande verksamhet att rekonstruera finansiellt sönderkörda järnvägar och konsolidera konkurrerande sådana företag inledde M. redan 1869; efter 1880-talets omfångsrika och ifriga järnvägsbyggande uppstodo på flera håll inom riket krascher och kaotiska tillstånd. M. har på detta område drivit sammanslutningsrörelsen därefter, att det "system" eller den grupp, som han leder, lär kontrollera ungefär 50,000 (eng.) mil järnvägar inom skilda delar af Förenta staterna. 1895, under då härskande ekonomiska depression, förmådde M. åt regeringen uppbringa ett lån på 62 mill. dollar i guld, hvarigenom det nödvändiga guldförrådet inom skattkammaren återställdes. 1901 uppnogocierade M. åt brittiska regeringen ett krigslån på 10 mill. pd st., och därmed kunna Förenta staterna sägas ha trädtt fram på världens penningmarknad som långlivare. Vid bildandet af ståltrusten, "United states steel corporation", 1901 — det jättestora kontroll- och intressentbolaget, med ett grundkapital af 1,100 mill. doll. — var M. den ledande och drivande kraften. Mellan kolgruf- och järnvägsintressen, som stredo och konkurrerade med hvarandra, har M. åvägabratt förlikning och konsolidering. 1902 ledde M. sammanslutningen mellan åtskilliga engelska transatlantiska ångfartygsbolag och American line and Red star line till den s. k. oceantrusten, International mercantile marine company, som omfattar öfver 120 fartyg med ett samman-

lagdt bruttotonnage på mer än 1 million. Detta företag, som 1909 kompletterats med det kusttrafikerande Consolidated steamship comp., anses dock vara ett af de mindre framgångsrika bland dem, vid hvilka M:s namn är knutet. Efter den finansiella panikens inträde 1907 utvecklade M. jämte medintressenterna i hans grupp, såväl som J. D. Rockefeller o. a. finansmän, energisk verksamhet för att inskränka krisens hotande omfång — för att åt de sedelutgivande bankerna förskaffa depositioner från regeringen, för att åt samma banker ställa till förfogande Förenta stats-obligationer, hvilka de hade att placera som säkerhet för regeringsdepositionerna, för att införskrifva guld från Europa o. s. v. Under samma krisperiod afslutade M. för ståltrustens räkning det uppseendeväckande inköpet af Tennessee coal and iron comp. med dess stora malmtillgångar och anläggningar, hvarigenom U. S. steel corporations maktställning befästes. M. har i sin makt- och intressesfär indragit åtskilliga af Förenta staternas största bankföretag jämte flera s. k. trustkompanier. Samma väg ha de stora liförsäkringsbolagen "Equitable" och "New York Life" gått. Man har beräknat M:s "finansiella makt" till 10 billioner doll., en uppgift, som här meddelas med all reservation. — M. utmärkes af en fräppant färdighet. Framför allt bekant är M:s samlarifier. En stor del af hans enastående samlingar utaf målningar, manuskript och kuriosa är placerad i London, de lära nu skola öfverföras till Amerika. M. har donerat 1½ mill. doll. till ett barnbördshus i New York samt stora summor till läroanstalter, katedraller etc. — Litt.: G. Aubert, "La finance américaine" (1910), och C. Hovey, "Life of J. P. M." (1912). E. H. T.

Morgan [mä'gön], Conwy Lloyd, engelsk djurpsykolog, f. 1852, föreläsare i zoologi i Kapstaden 1878—84, har därefter varit professor i psykologi och etik vid universitetet i Bristol, hvars "principal" (rektor) han länge varit. Han är anhängare af Weissmann (se d. o.) och en af djurpsykologiens grundläggare; han har anställt en hel del systematiska försök med fågel- och däggdjursungar. M. har bl. a. utgett *Animal biology* (1887; 5:e uppl. 1899), *Animal life and intelligence* (1890 f.), *An introduction to comparative psychology* (1894; 2:a uppl. 1903), *Habit and instinct* (1896) och *Animal behaviour* (1900).

Morgan [märgä], Jacques Jean Marie de, fransk geolog, egyptolog och orientalist, f. 1857 i Huisseau-sur-Cosson, egnade sig först åt geologiska och kvartärarkeologiska studier och utgaf bl. a. *Mémoire sur les terrains crétacés de la Scandinavie* ("Mémoires de la Société géologique de France", III, 2; 1882). 1892—97 var han direktör för de egyptiska samlingarna i Louvre och utgaf då bl. a. *Fouilles à Dahchour* (1895), en redogörelse för de franska gräfningsarna på denna plats, samt *Recherches sur les origines de l'Égypte* (1896), en utmärkt, sammanfattande framställning af Egyptens fördynastiska stenålder och rasproblemet i Egypten. 1898—1912 var han ledare för den franska statens vetenskapliga (naturvetenskapliga, arkeologiska och etnografisk-historiska) undersökningar i Persien, hvilkas resultat framläggas i flera fristående publikationsserier. Mest bekanta

o de arkeologiska gräfningsarna i Susa 1897—99, publicerade i serien "Délégation en Perse" (1900—02, 4 dlr, d. I af M. G. Jéquier och G. Ampère; dlr II—IV omfatta kilskriftstexter, hvariländ Hammurabis lagar, se d. o.). Fynden från dessa gräfningar förvaras i Louvre. Br Sr.

Morgana. Se Fata morgana.

Morganatiskt äktenskap (mlat. *matrimonium ad Morganaticam*), jur., äktenskap mellan en manlig medlem af ett suveränt hus eller af den tyska högadeln och en kvinna af lägre börd (se Jämbördig), vid hvars ingående kvinnan och de blifvande barnen genom särskildt aftal uteslutas från delaktighet i mannens stånd och villkor samt tillenast erhålla anspråk på en begränsad del af hans förmögenhet, hvilken utfästs som morgongåfva (*morganatica*). I motsats till konkubinaten (se Konkubin) räknas i kyrkligt hänseende det morganatiska äktenskapet som ett fullgiltigt äktenskap. Bruket att vid vigsel till ett morganatiskt äktenskap mannen räcker vänstra handen åt bruden har gifvit anledning till benämningen äktenskap till vänster (ty. *ehe zur linken hand*). Ifrågasvarande äktenskap har förekommit ända sedan medeltiden, i Italien någon gång benämnda *matrimonia lege salica* (på grund af därvid tillämpade franska — saliska — rättsregler), i Tyskland äfven mellan män af lågadeln och ofrälse kvinnor; exempel finnas t. o. m. på morganatiska äktenskap, ingångna som tvegiften (se bd VIII, sp. 214). I nyare tid har användningen blifvit begränsad, i enlighet med hvad ofvan sagts; dock förekomma äfven motsvarigheter till de morganatiska äktenskapen, då en kvinna af furstlig börd, utan att afstå från sin däraf följande ställning, gifter sig med en henne ej jämbördig man. För svensk rätt ha morganatiska äktenskap städes varit okända. Bekanta utländska exempel på morganatiska äktenskap i nyare tid äro danske konungen Fredrik VII:s äktenskap med Louise Rasmussen (grefinnann Daner) 1850, ryske kejsaren Alexander II:s med Jekaterina Dolgorukova 1880 och österrikiske ärkeherstigen Frans Ferdinands med Sofia Chotek (furstinna af Hohenberg) 1900 (se bd I, sp. 532, och bd VIII, sp. 1182 och 1287). (C. G. Bj.)

Morgans hjul. Se Hjulskoilar.

Morgantown [mã'gentaun], stad i nordamerikanska staten West Virginia vid floden Monongahela. Omkr. 12,000 inv. Statsuniversitet, bildadt genom förening 1867 af Monongalia academy (1814) och Woodburn female seminary (1858), med 71 lärare och 1,422 stud. 1910. M. blef stad 1905. Wbg.

Morgarten [mår-], bergssluttning i schweiziska kantonen Zug, s. ö. om Egerisjön, på vägen till Schwyz, bekant genom de edsförbundnes (uppbåd från kant. Schwyz, Uri och Unterwalden) första seger öfver österrikkarna, 15 nov. 1315. De förre räknade icke mera än 1,350 man; de senares styrka uppgick till 9,000 man och fördes af hertig Leopold af Österrike. Segern befördrade i väsentlig mån den schweiziska resningen. Vid södra ändan af sjön är till minne af segern ett kapell uppfördt, och på 3:e sönd. i sept., Edsförbundets bönedag och nationella högtidsdag, firas minnet af segern i hela Schweiz. — 2 maj 1798 besegrade Schweiz' inv. en fransk kår vid M. (J. F. N.)

Morgedal, dalkjusa med branta bergväggar i

Kviteseids härad, Bratsbergs amt, Norge. 326 inv. (1910). Genom M. leder en af Telemarkens af turister lifligt trafikerade landsvägar från Hiterdal i ö. öfver Siljord till Vinje och Haukeli i v. K. V. H.

Morgen [mår-], ty. (eg. morgon), ett förr i Tyskland brukligt fälmått, urspr. betecknande ett så pass stort stycke mark, som på en morgon (d. v. s. en half dag) kunde plöjas eller afmejas af en man. Enligt lag var det i Baden = 36 ar, i Bavern = 34,07 ar, i Preussen = 25,5 ar, i Sachsen = 27,67 ar och i Württemberg = 31,5 ar.

Morgenbladet, en af Norges mest inflytelserika politiska tidningar, organ för de konservativa intressena, uppsatt 1 jan. 1819. 1831—57 redigerades tidningen af den initiativrike politikern A. B. Stabell, som snabbt skaffade den inflytande som organ för den framåtsträfvande borgarklassens, af Östlandets jordbrukare understödda opposition. 1857 aföstes Stabell som chefredaktör af den talangfulle K. F. G. Friele (se d. o.), som gaf M. en under hela hans styrelsetid konsekvent bevarad, strängt konservativ hållning. Denna beredde M. ett i norska pressens annaler enastående inflytande, i hufvudstaden närmast som näringsidkarnas, i det öfriga landet som ämbetsmännens allsmäktiga organ. "M. behärskade högern", sade man "och Friele behärskade M." Och liksom M. på hans tid var unionskonungadömet var det därjämte skandinavismens organ. Friele drog sig tillbaka från sin post med utgången af 1893 och fick till efterträdare sin mångårige medarbetare, juris kandidaten N. Vogt (se d. o.), som häfdat M:s konservativa traditioner, på samma gång han politiskt och socialt ledt det in på nya banor i öfverensstämmelse med samtidens starkare och rikare utveckling. Sedan 1885 har det ständigt till innehåll och omfång växande bladet utkommit 2 ggr dagligen. Förlagsrätten öfvergick 1902 till ett aktiebolag. K. V. H.

Morgenbladet, dansk daglig tidning, uppsattes 1873 i Köpenhamn som Förenade vänsterns (se Danmark, sp. 1300) hufvudorgan. Dess redaktör var till 1880 juris kand. N. J. Larsen. Efter Förenade vänsterns splittring var M. 1878—83 organ för Radikala vänstern samt utgafs 1881—83 af K. Berg, E. Brandes och V. Hörup, med den sistnämnde som redaktör. Efter Hörups aflägsnande var M. 1884—87 organ för Danska vänstern och därefter för Förhandlande vänstern (under V. Sechers redaktion), tills tidningen i sept. 1892 aföstes af "Dannebrog" (se d. o.). E. Ebg.

Morgenstern [mår'gen-], Christian, tysk målare, f. 1805 i Hamburg, d. 1867 i München. Hans framställningar af nordtysk natur — målades, tecknade eller etsade — från 1820-talet utmärkas för en hög grad af naiv omedelbarhet och intimitet i naturkänslan, för friskhet och frihet från tidens härskande doktriner. 1829 reste han i Norge, vistades därefter vid akademien i Köpenhamn och slog sig i början af 1830-talet ner i München, där han snart började skildra bajersk natur. Han var det tyska stämningsmåleriets fader och representerar i Tyskland samma sträfvan som Fontainebleauskolan i Frankrike. M. är bäst representerad i Hamburgs Kunsthalle och med tre landskap i Nya pinakoteket i München. G—g N.

Morgenstern [mår'gen-], Lina, född Bauer,

f. 1830 i Breslau, d. 1909, tysk banbrytare för kvinnoföreelsen, lefde efter sitt giftermål (1854) i Berlin. Hon bildade och ledde 1859—66 Kvinnoföreningen för Kindergarten, stiftade



1866 Föreningen för Berlins folkök, 1868 Barnskyddsföreningen, 1869 en akademi för kvinnors vetenskapliga utbildning, 1873 Berlins husmödrarförening och 1880 en landthushållningsskola för fattiga flickor. Sedan 1889 ledde hon i flera år tills. med två läkare kurser för sjukvård i hem. Hon utgaf sedan 1874 "Deutsche hausfrauenzeitung" och för junge mädchen". Bland hennes skrifter må nämnas *Ernährungslehre* (1880; 5:e uppl. 1903), *Die frauen des 19. jahrhunderts* (3 bd, 1888—91) och *Der häusliche beruf* (1890; 6:e uppl. 1902). L. W.—m.

Morgenstern [mår'gen-], Heinrich, ungersk historiker. Se Marczali.

Morgentierne, von Munthe af, dansk-norsk släkt, en gren af norska släkten Munthe (se d. o.), härstammar från justitierådet Bredo Munthe (f. 1701, d. 1757), som 1755 upptogs i danskt adligt stånd under namnet von Munthe af M.

1. Bredo Henrik von Munthe af M., sonson till Bredo Munthe, norsk jurist, f. 27 sept. 1774, d. 3 juni 1835 i Kristiania, afsattes 1802 som höjesteretsadvokat i Köpenhamn från sina ämbeten på grund af ett i en rättsak begånget formfel, slog sig ner i Norge, fick 1810 resning i målet och blef överretsprokurator, 1814 höjesteretsadvokat, 1816 därjämte regeringsadvokat, vann Karl XIV Johans gunst och blef 1820 sörnskriver samt erhöi 1829 tjänstledighet för att deltaga i kommissionen för utarbetande af bl. a. en strafflag. Han ledde 1815—16 försvaret för den anklagade generallöjtnant B. D. v. Staffeldt (se d. o.) och utgaf en "ehrenrettung" för denne, *Historisk beretning* (2 bd, 1827—29). M. var en bland utgifvarna af "Juridisk repertorium" (1818—23) och "Juridiske samlinger" (1826—31).

2. Bredo Henrik von Munthe af M., den föregående sonson, son af amtmanen Vilhelm Herman Ludvig (f. 1814, d. 1888), norsk rättslärare, nationalekonom, f. 11 nov. 1851 i Kristiania, juris kandidat 1874, juris doktor 1887, blef 1887 t. f. och 1889 ord. professor i rättsvetenskap; nationalekonomi och statistik vid Kristiania universitet. Sedan 1893 har han därjämte varit t. f. höjesteretsassessor. 1901—07 var han ordf. i universitetets akademiska kollegium och valdes för 1912 och perioden 1913—15 till universitetets rektor. Sedan 1874 har han varit en ytterst flitig medarbetare i "Aftenposten". En lång följd af år tillhörde han det konservativa partiets avantgarde och visade sig därunder som varm unionsvän. M. var 1889 led. af Skandinaviska kommittén ang. medborgarrätt, 1896—99 ordf. i norska handelslagkommittén och 1906 numismatisk sakkun-

nig i myntkommissionen. Han har varit medlem af styrelsen för Nansenfonden, Letterstedtska föreningens norska afdelning och Nationaltheatret, hvarjämte han sedan 1906 varit ordf. i Statsökonomisk forening och som ledande medverkat i många filantropiska företag och sociala institutioner. M. har utvecklat rik vetenskaplig produktivitet. Han har offentliggjort bl. a. *Kompensation efter norsk og romersk ret* (1878; belönad med universitetets guldmedalj), *Om erstatningsansvar for andres handlinger* (doktorsafh., i "Norsk retstidende", 1887), *Den unionelle ret* (1897), närmast en afdelning af hans juridiska hufvudverk *Lærebok i den norske statsforfatningsret* (1900, 2:a fullständigt omarb. uppl. 1909; i tysk förkortad bearb. "Das staatsrecht des königreichs Norwegen", bd XIII i saml. "Das öffentliche recht der gegenwart", 1911), suppleradt med *Den norske forvaltnings- og næringsret* (1912). Af hans nationalekonomiska verk må nämnas *Forelæsninger over socialökonomiens grundtræk* (1909), *Det kristelig-socialt program* (1911) och *Norsk socialstatistik* (1912). M. har författat norska universitetets allmänna historia i bd 1 af jubileumsskriften *Det kongelige Frederiks universitet 1811—1911* (1911). Han är en af Norges få numismatiker och har bl. a. arbetat till utgifning C. J. Schives efterlämnade monografi om "Forholdet i middelalderen mellem den norske mark sølv og den stedse forringede gangbare myntmark" (1877).

3. Wilhelm Herman Ludvig von Munthe af M., den föregående broder, norsk militär, f. 27 dec. 1855 i Kristiania, tjänstgjorde i generalstaben 1888—1907 och var 1891—1907 lärare vid krigsskolans högsta afdelning i taktik och krigshistoria, blef 1907 öfverste samt 1912 generalmajor och chef för 4:e brigaden (Bergen). M. ut-sändes som krigsstipendiat i grekisk-turkiska kriget 1897, 1900—05 var han adjutant hos kronprins Gustaf. M. har utgivit *Den tyske-franske krig 1870—71* (1894) och *Uddrag af Norges krigshistorie* (1906) samt har redigerat norsk "Militærkalender" (1885—1910) och som sekreterare i Norska turistföreningen dess "Aarbog" (1889—93). Han anses vara en af Norges mest framstående militära administratörer. 1—3. K. V. H.

Morges [mår'], ty. *Morsee*, stad i schweiziska kant. Vaud, vid Genèvesjön och järnvägen Genève—Lausanne, 10,5 km. v. om Lausanne, 4,438 inv. (1900). Liflig industri och handel. Gymnasium, högre flickskolor samt många pensionat. Stor vindodling. I de vackra omgifningarna ligger en mängd byar, landställen och slott, bl. a. slottet Vuiffens. Vid stranden utanför M. ha anträffats tre påbyggnader från stenåldern samt äldre och yngre bronsåldern. Efter den ena af dessa har franske arkeologen G. de Mortillet kallat den äldre bronsåldern "l'époque morgienne". — Litt.: F. Keller, "Pfablauten" (Berichte, II—IV, VI—VII i "Mittheilungen der antiquarischen gesellschaft in Zürich", bd XII—XV, XIX), B. van Muyden och A. Colomb, "Album des antiquités lacustres" (1896), och J. Heierli, "Urgeschichte der Schweiz" (1901). J. F. N. Br Sr.

Morghen [mår'gen], Raffaello, italiensk kopparstickare, f. 19 juni 1758 i Portici, d. 8 april 1833 i Florens, där han varit verksam sedan

1793, var först elev af sin fader Filippo M. och sin farbror Giovanni Elia M., båda kopparstickare, och utbildades sedan hos Volpato i Rom, hvars måg han blef och i hvars stora reproduktionsverk efter Rafaels stanzer han utförde



L. Morghen. Efter ett själf-porträtt.

af Lionardo da Vincis *Nattvard* (efter teckning af T. Matteini; se pl. till Lionardo da Vinci), det mest berömda och anses som mästerverket inom Volpatos skola. F. ö. märkas *Madonna della Sedia* och *Transfigurationen* (efter Rafael), *Aurora* (efter Guido Reni), Domenichinos *Dianas jaktfest*, Rafael Mengs' *Parnass*, stick efter Rubens, Poussin, Canova, Dolci, Vasari, A. del Sarto, Murillo m. fl., äfven många porträtt. M. var medlem af Franska institutet och flera akademier. N. Palmerini utgaf 1810 (3:e uppl. 1824) hans biografi med katalog öfver hans arbeten. J. K.-e.

Morgonbladet, finsk daglig tidning för politik, ekonomi och litteratur, utgafs i Helsingfors 1872—73. Hufvudredaktörer voro E. A. Forssell 1872—73, Aug. Hagman 1873—76, 1878—83, K. W. Forsman 1877 och K. Castrén 1884. Tidningen var en ifrig förkämpe för den fennomanska riktningen. Den hade sina flesta läsare bland landets präster och intog i politiska frågor samma hållning som nämnda stånd vid landtdagarna. Ortodox i religiösa frågor, var tidningen strängt konservativ i politiskt hänseende. Mot den svenska odlingen i Finland visade bladet städse stor fiendelighet. Beträktadt uteslutande som publicistiskt organ, intog "Morgonbladet" ej någon framstående plats. Efter dess upphörande öfvertogs dess roll af tidningen "Finland". A. H.

Morgonböner. Se Morgon- och aftonböner, sp. 1107.

Morgongåfva (ty. *morgengabe*) var namnet på en af mannens skänker vid det germanska bröllopet och synes, i motsats till öfriga sådana gåvor, ha förärats bruden personligen. Om dess betydelse råda olika meningar. Mer eller mindre lär dock ursprungligen därvid ha fästs föreställningen om ett pretium virgininitatis (se Pretium). Men redan tidigt har morgongåfvan betraktats hufvudsakligen som ett vederlag för kvinnans hemgift och arbete för boets förkofran. Denna uppfattning ger sig till känna redan i äldre svensk landsrätt, som lät morgongåfvan utgå äfven vid äktenskapsupplösning genom hustruns fränfalle, nämligen

till hennes arfvingar eller i allt fall efterlevande barn. Annorstädes synes åter morgongåfvan ha bibehållit sig allenast som ett änkeunderstöd och utföll således regelrätt, allenast om hustrun öfverlefde mannen. Så blef allmänt händelsen i Sverige med 1734 års lag, hvilken härvid dock endast återgaf förordnanden i de gamla svenska stadslagarna. Enligt stadsrätten var f. ö. hustruns morgongåfvorätt betingad däraf, att i lifvet ej funnes afkomlingar af äktenskapet. Äfven denna rättsregel vann upptagande jämväl för landsrättens del, fastän först genom k. förordn. 19 maj 1845. I sin gamla användning utfästes morgongåfvan vanligen redan vid trolofningen, men fullbordades för hvarje fall genom öfverlämnande morgonen efter bröllopsnatten. I nu gällande svenska lag, som fordrar, att utfästelsen egt rum före vigseln, men ej har något att förtälja om gåfvans fullbordan, erbjuder utfäst morgongåfva exempel på ett af de undantagsfall, i hvilka en utfästelse af gåfva och f. ö. äfven en formlös sådan är giltig utan något öfverlämnande. Men å andra sidan bereder utfästelsen, äfven då den lydt på viss egendom, ej någon trygghet rätt till det gifna, utan medför allenast anspråk på att utfä detsamma eller dess värde ur hvad, som vid äktenskaps upplösning återstår af mannens egendom efter gälds betalning och verkställt boskifte. Af hänsyn till mannens arfvingar kom i tidens lopp rätten att utfästa morgongåfva att underkastas vissa inskränkingar. Minnen af detta slags lagstiftning bevarar 1734 års lag i sina alltiämt kvarstående föreskrifter, att morgongåfva utgår allenast till viss bräkdol ($\frac{1}{3}$, om i fast egendom, och $\frac{1}{10}$, om i lös) af mannens behållna egendom vid äktenskaps upplösning och ej kan ha utfästs i fast egendom annat än till att nyttjas af änkan, så länge hon förblir ogift och "ärligen lever". Eljest hade redan vid tillkomsten af 1734 års lag utfästelse af morgongåfva i det stora hela råkat ur bruk. I lagboken kom detta emellertid icke till synes på annat sätt, än att det för fall af bristande utfästelse gafs förordnande om utgående af en lagbestämd morgongåfva, nämligen till hälften af maximisatserna. Dylik lagbestämd morgongåfva utgår dock blott vid äktenskaps upplösning genom mannens fränfalle, under det att utfäst morgongåfva förutsattes skola, där den ej särskildt förverkats, af kvinnan åtnjutas äfven i händelse af upplösning i makarnas lifstid och, då det bortskänkta varit lösören, förklarats skola tillfalla hennes arfvingar, för fall att äktenskapet upplösts, därigenom att mannen dräpt henne af vilja eller groft vållande. — För den närvarande tiden är morgongåfva enligt allmän lag ett nästan fullständigt utdödt institut. För den svenska rättens del yttrar detta sig på det sätt, att utfäst morgongåfva ej mera förekommer annat, än i mån som innehafvare af fideikommiss, med begagnande af stiftelseurkundens föreskrifter, i form af morgongåfva bereder sin hustru änkerätt till egendomen under hennes lifstid. Den lagbestämda morgongåfvorätten fyller åter visserligen en roll som ett slags surrogat för makes arfsrätt. Men morgongåfvorätten är numera en lika nationell egendomlighet för den svenska rätten som dess obekantskap med makes arfsrätt. Motstycken till dess allmänna bestämmelser om morgongåfva har man

ej på närmare håll än i de moslemitiska rättssystemen, såframt man ej vill räkna med den för det morganatiska äktenskapet (se d. o.) just karaktäristiska föräringen till kvinnan (*morganaticum*). Med sistnämnda undantag har företeelsen eljest försvunnit ur de europeisk-amerikanska lagarna, oafsedt om de, i motsats till de svenska, ordna makarnas förmögenhetsförhållanden på det med morgongåfveinsitutet mer förenliga totalsystemets grund eller icke. Antingen har morgongåfvan redan tidigt sammansmält med mannens öfriga bröllopskänker till en gengåfva för den af kvinnan medförda hemgiften (lat. *donatio propter nuptias*, fr. *douaire*, eng. *dower*), eller ock har den, här och där en tid bibehållen som ett privilegium för vissa ståndsklasser och särskildt adeln, uttryckligen upphäfts. I Danmark afskaffades morgongåfvan med öfriga adliga prerogativ genom 1849 års Grundlov, och i Finland upphäffdes de svenska bestämmelserna i ämnet genom förordn. 27 juni 1878. — Litt.: Winroth, "Svensk civilrätt" II, s. 160—185, och "Handbok i svensk civilrätt" I, s. 60—67. Jfr Brudköp och Änka.

Morgongåfva, gjuteri och mekanisk verkstad, jämte såg, vid M. station på Norra stambanan (41 km. fr. Uppsala, 21 km. från Sala), inom Hvittinge socken, Västmanlands län. M., tax. till 187,000 kr. (1911), tillhör numera A.-b. Västerås maskiner (före 1908 A.-b. Västerås landtbruksmaskiner), som där tillverkar landtbruksmaskiner, kvarnar, gjutgoods (öfver 500,000 kr. om året). På 1870-talet anlades af ett tyskt bolag, som inköpt det numera styckade stora godset Molnebo, vid M. storartade järnverk, bestående af masugnar, bessemerugnar, valsverk m. m., beräknadt för stor tillverkning, hvarjämte en mindre järnvägs byggdes därifrån till Molnebo bruk i V. Löfsta socken, där hufvudkontoret var beläget. Bolaget kom snart på obestånd. Wbg.

Morgon- och aftonböner i kyrkan på söcken-dagar äro påbjudna i kyrkolagen af 1686 med följande ord: "På de andra dagarna (d. v. s. söcken-dagarna) skall i de stora städer bönen hållas uti kyrkan, afton och morgon". Den förut gällande 1571 års kyrkoordning nämner intet härom. Angående tiden bestämmer kyrkolagen ingenting närmare, och först 1811 års handbok innehåller föreskrifter ang. den liturgi, som skall följas. Handboken af 1894 har väsentligen upptagit dessa föreskrifter och stadgar utom början och afslutning med psalmsång: läsning af i handboken formulerad morgon- eller aftonbön; uppläsning af ett stycke ur N. T. om morgonen och ur G. T. om aftonen; läsning af "allmänna kyrkobönen vid veckogudstjänsten" samt Fader vår och Valsignelsen. Handboken innehåller ett utförligare ritual för högtidligare tillfällen. Tiden bestämmes af vederbörande domkapitel, vanligen enl. församlingens önskan. Nu (1913) är den vanliga tiden kl. 8 på morgonen och kl. 6 eller 7 på aftonen. Ursprunget till dessa offentliga morgon- och aftonböner är utan tvifvel att söka så långt tillbaka som i judarnas offentliga morgon- och aftonbön med dess morgon- och aftonoffer, som i den gamla kyrkan och medeltidskyrkan fortlede i matutinen och vespren (jfr *Horæ canonicæ*), hvarifrån åter reformationskyrkorna

tingo motivet till såväl sina otte- och aftonsånger som till sina offentliga morgon- och aftonböner på söckendagarna. På grund däraf att dessa gudstjänster numera i allmänhet äro mycket fåtaligt besökta, väckte kyrkoherden A. V. Staaff vid 1893 års kyrkomöte en af detsamma bifallen motion om begäran hos K. M:t, att de måtte kunna utbytas mot andra uppbyggelsestunder på tid och sätt, som vederbörande domkapitel funne lämpligt bestämma. J. P.

Morgonposten. Se Göteborgs morgonpost.

Morgonpunkt, astron. Se Aftonpunkt.

Morgonrodnad, meteor., kallas det färgfenomen, som visar sig på himlen vid soluppgången. I det stora hela företer morgonrodnaden samma färgskiftningar som aftonrodnaden (se Skymning), men i omvänd ordning. Dock äro färgerna om morgonen sällan så intensiva som om aftonen. Öfver de vid soluppgången uppträdande successiva förändringarna i himlens utseende och färg eger man icke så detaljerade beskrifningar som öfver aftonrodnaden och dess olika faser. De utförligaste undersökningarna af förloppet vid soluppgången, åtföljda af mätningar, ha blifvit utförda af Bravais på Faulhorn vid en höjd af 2,683 m. ö. h. R. R.*

Morgonstjärna. 1. (Lat. *Phosphorus*, *Lucifer*; grek. *Fosfo'ros*) Astron., benämning för planeten Venus, då den synes om morgnarna före solens uppgång. Se Venus. — 2. (Ty. *morgenstern*, eng. *morning star*, fr. *casse-tête*) En under medeltiden bruklig stridsklubba, bestående af en



Morgonstjärnor, den öfre för rytteri.

stång (eller för rytteriet ett kortare skaft), i hvars ena ända var fäst en med taggar (af järn eller trä) besatt kula med en spjutspets ofvanpå. Detta vapen härstammade från Schweiz. — 3. Bot. Se *Ornithogalum*. 1. (B-d.)

Morgonvind, meteor. Se Dagvind.

Morgue [mårq], fr., byggnad, i hvilken påträffade lik efter okända personer under 3 dagar ligga utställda till beskådande och igenkännande. Alla större franska städer ha en *morgue*; mest bekant är *La morgue* i Paris, som sedan 1864 är belägen på Seine-ön, La cité.

Morgårdshammar, järnvägsstation vid Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg, 13 km. från Ludvika och 3 km. från Smedjebacken, inom Norrbärke socken, Kopparbergs län. 1 km. från stationen, vid en bibana, som går ned till Smedjebäckens hamn, ligga M. stångjärnsbruk, mekaniska verkstad och gjuteri m. m., som sysselsätta 200 arb. och tillverka maskiner för grufvor, anrikningsverk och järnverk samt gjutgoods och järnkonstruktioner (tillv.-v. omkr. 700,000 kr.). Verken tillhöra Morgårdshammars mek. verkstads a.-b. (1895), som därjämte eger Munkbo brodd- och sömfabrik, smedja och såg samt 0,613 mtl jordbruks-

stighet, tax.-v. 98,000 kr. (1911). Taxerings-
årde å annan fastighet 287,200 kr. Wbg.

Morhof [mårháf], Daniel Georg, tysk lärđ,
1639 i Wismar, d. 1691 i Lybeck som professor



i historia och vältalig-
het samt bibliotekarie
vid Kiels universitet,
är en grundläggare af
lärdomshistorien genom
*Unterricht von der
teutschen sprache und
poesie* (1682; 3:e uppl.
1718) och det ency-
klopediska *Polyhistor*,
*sive de auctorum notitia
et rerum commen-*

tarii (3 dlr, af hvilka
den första, *Polyhistor
litterarius*, utkom i 7
böcker 1688—98, de
friga, *Polyhistor philosophicus* och *Polyhistor
practicus*, utgäfvos 1707 af J. Moller; 4:e uppl.
1747).

Mori, Arinori, japansk statsman, f. 1846,
kändes af regeringen att studera i Europa och upp-
pehöll sig två år i London. Som medlem af den ja-
panska notabelförsamlingen (*giji-in*) föreslog han
1869, att rätten att bära vapen skulle frantägas sa-
muraierna, men motionen afslogs med alla rösterna
utom hans egen. 1870 utnämndes M. till sändebud
i Washington. 1874 blef han statssekreterare i
utrikesdepartementet, sedan ställföreträdande utri-
kesminister, 1875 sändebud i Peking och 1879 i
London. 1885 blef han undervisningsminister. Ge-
tom sin förkärlek för främmande seder och språk
(han ville göra engelskan till officiellt språk i Ja-
pan och skref sitt eget namn Maury) och öppet
visad missaktning för urgamla japanska åskådning-
ar ådrog han sig mycket hat och mördades med
en dolkstöt 11 febr. 1889, samma dag som Japans
författning proklamerades. M. utgaf åtskilliga ar-
beten på engelska.

Moria är enligt 1 Mos. 22: 2 namn på ett land,
dit Abraham befallas att gå för att på ett där
beläget, icke närmare angivet berg offera sin son
Isak. Hvar detta land eller denna trakt är att
söka, är omöjligt att afgöra, då ordet eljest icke
förekommer och texten på stället är osäker. På
kronistens tid hade man öfverflyttat namnet M. på
tempelberget i Jerusalem (2 Krön. 3: 1; en likande
framställning gör Josefus); och möjligen ligger ett
försök att tolka lokaliteten i denna riktning re-
dan i redaktörens ingrepp i den hebreiska texten
(1 Mos. 22: 14). Sedermera ha äfven samari-
terna gjort anspråk på att ega den heliga platsen
inom sitt område och därför likställt den med
Gerissim. (Jfr bl. a. E. Stave, "Första Mosebok",
1911.) E. S.-e.

Moriän (af *mor*, se *Morer*), i de nordgerman-
ska folkspråken liktydigt med neger.

Morianen, namn på en roman af M. J. Crusen-
stolpe, 1840—44. Se *Badin*, A. L. G. A.

Morichales [mårit[ä'-], sp. Se *Llanos*,
sp. 920.

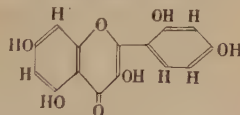
Morichepalmen [mårit[ä'-], bot. Se *Mauritia*.

Morier [mår[ä'-], James, engelsk romanfö-
rfattare och reseskildrare, f. 1780, d. 1849, till-

hörde en från franska Schweiz inflyttad familj, in-
trädde tidigt på den diplomatiska banan och gjorde
längre resor i Orienten. 1810—16 var han brit-
tiskt sändebud vid persiska hofvet. Utom rese-
skildringarna *A journey through Persia, Armenia
and Asia minor* (1812) och *A second journey
through Persia* (1818) skref M. åtskilliga romaner
om lifvet i Österlandet. Bäst är *The adventures
of Hajji Baba of Ispahan* (1824; "Haji Baba från
Ispahan", 1825), jämte fortsättningen *The ad-
ventures of Hajji Baba of Ispahan in England*
(1828; "Hadji Babas från Ispahan äfventyr i
Europa", 1830). Vidare må nämnas *Zohrab the
hostage* (1832; "Zohrab", 1834) och *Ayesha*
(1834; "Ayesha, eller den sköna flickan i Kars",
1836).

Morillo [måriljå], Pablo, greve af Carta-
gena, markis de la Puerta, spansk general,
f. 1779, d. 1837, tog ärofull del i krigen med frans-
männen, fick 1814 befälet i Syd-Amerika och käm-
pade där med växlande lycka mot Spaniens upp-
roriska kolonier till 1820, då han efter ingående
af vapenstillståndet i Trujillo (26 nov.) återvände
till hemlandet. Där intog han under 1820-talets
strider en tveetydig hållning och utrymde, af de
konstitutionelle 1822 utsedd till generalkapten i
Asturien och Galicien, vid franska invasionshärens
inbrott (1823) utan svärslag Galicien, antagligen
i afsikt att återvinna konungens gunst. M. var
1824—32 landsförvist, men förde efter Ferdinand
VII:s död en tid befäl mot carlisterna. Hans efter-
lämnade *Mémoires* (1826) äro af vikt för historien
om hans krigföring i Amerika.

Morin, kem., beståndsdel i gulholts (se d. o.),
är ett derivat af *flavon*, stamsubstansen för många
växtfärgämnen; dess formel är:



Morin bildar färglösa nålar, hvilka vid oxidation i
luft öfvergå till ett gult färgämne. H. E.

Morin, Sven Nilsson, bildsnidare och må-
lare, f. 1747 i Gnosjö socken, Småland, d. där 4
dec. 1813, var torparson. Han var först socken-
skräddare, blef sedan landtbrukare och utförde
1772 en rikt komponerad predikstol i Anderstors
kyrka. Samtidigt målade han kyrkan invändigt
med bilder och tänkespråk. Som härads målare i
Mo besökte han 1782 målarakademiens princip-
skola, där han 1783 vann en 3:e medalj. Äfven
där skall han, enligt berättelse, ha förvänat genom
sin ovanliga skicklighet, vunnit h. o. h. på egen
hand. Han utförde mångfaldiga arbeten inom och
utom landskapet. Så målade och sirade han Var-
bergs kyrka, förfärdigade predikstol för Öreryds
kyrka, takmålning, predikstol m. m. i Bosebo
gamla kyrka (i kulturhistoriska museet i Lund)
och altartafva (ej fullb.) för Unnaryd, för att blott
nämna några af hans verk. —rn.*

Morin [mår[ä'-], Jean (lat. Joannes Mori-
nus), fransk katolsk teolog, oratorian, en af bibel-
kritikens grundläggare, född protestant 1591, d.
1659, kastade sig på studiet af de samaritanska
bibelhandskrifterna och kom till den slutsats, att

dessa voro värdefullare än de hebreiska. Denna åsikt uttalar han i *Exercitationes ecclesiasticæ in utrumque samaritanorum pentateuchum* (1631) och *Exercitationes biblicæ de hebreici græcique textus sinceritate* (1633), i hvilket senare arbete han, följande Cappels footspår, framställde ovedersägliga inkast mot åsikten om ofelbarheten hos gamla testamentets hebreiska text, hvilken han ansåg vara förfalskad af judarna, under det att den ursprungliga texten låg till grund för Septuaginta- och Vulgataöversättningarna. (J. P.)

Morin [mără'], Arthur Jules, fransk tekniker, artillerigeneral, f. 1795 i Paris, d. där 1880, blef 1849 professor i industriell mekanik och 1852 direktör vid konservatoriet för konster och handverk i Paris samt utnämndes 1853 till president i kommissionen för den första världsutställningen i Paris och 1855 till divisionsgeneral. Han gjorde sig i öfrigt känd dels genom en mängd monografier i mekanik, dels genom *Aide-mémoire de mécanique pratique* (1838; "Handbok i praktisk mekanik", 1840, 3:e uppl. 1862) och *Leçons de mécanique pratique* (1853—58), dels genom uppfinningar af nya instrument, såsom rotationsdynamometern och den efter M. uppkallade maskin, som visar lagarna för kroppars fall. Sedan 1843 var M. medlem af franska vet. akad.

Mori'na L., bot., växtsläkte af fam. *Dipsacaceæ*. De i mellersta och östra Asien inhemska 8 arterna äro fleråriga, tistelliknande örter med röda eller gula blommor, sittande i tätställda, kransvis anordnade hufvud. Flera arter odlas som prydnadsväxter i trädgårdar. G. L—m.

Morinaga (I. Moriyoshi), medeltida japansk statsman. Se bd XII, sp. 1461.

Mori'nda L., bot., ett tropiskt släkte af träd och buskar hörande till fam. *Rubiaceæ*. Bladen äro motsatta, blommorna sitta i hufvud; frukterna äro stenfrukter. *M. citrifolia* L., vild och odlad i Ostindien, har 30—40 cm. långa blad, hvilka likasom de hönsäggstora, saftiga och illaluktande frukterna användas i läkekonsten. Rötterna ge en gul, bladen en röd färg åt tyg. O. T. S. (G. L—m.)

Moriner (lat. *mo'rini*), ett talrikt keltiskt folk i det forna Gallia belgica (nuv. Normandie och Flandern); hufvudstad var *Gesoriacum* l. *Portus gesoriacus* (det nuv. Boulogne-sur-mer).

Moring (fr. *corps mort*), *sjöv.*, är en större, till en flotta eller boj fast ring, till hvilken ett fartyg kan fastgöra förtöjningstrossar eller fastklamra ankarkätting. Ifrågavarande flotte eller boj är med ett eller flera ankare, vanligen s. k. *moring*s ankare (se d. o.), eller draggar försäkrad till sin plats. C. K. S.

Mori'nga Juss., bot. Se *Moringaceæ*.

Moringaceæ, bot., en liten växtfamilj af serien *Rhoeadales*, utmärkt af homioiklamydeiska blommor. Den innehåller endast ett släkte, *Moringa*, förekommande i Afrika och Främre Indien. Arterna äro träd med pardelade blad; frukten är en lång kapsel med stora trevingade frön. Fröna af *M. arabica*, behen-nötter, lämna en mild olja, behen-olja l. benolja, som ej härsknar och därför användes till smörjning af urverk. Rötterna af *M. oleifera*, ett vida utbredd kulturtråd, smaka som pepparrot och användas som denna. G. L—m.

Moringarfsyra, kem., detsamma som *maclu-rin* (se d. o.).

Moringsankare, sjöv., är ett vanligt ankare, dock med endast en arm och ett fly. I kronan sitter en klam, med tillhjälp af hvilken ankaret fälles och lättas. Moringsankare användes vanligen vid förankring af moringar (se d. o.). Jfr *Ankare*. C. K. S.

Morio [măriä'], plur. *moriones*, lat. (grek. *moro's*). Se *Hofnarr*.

Morioka, hufvudstad i japanska ken (länet) Iwate, i norra delen af Nippon, vid Kitakamigava, som faller ut i Sendaiviken. 36,012 inv. (1908). (J. F. N.)

Morion [măriä'], fr., ett slags hjälm. Se *Dräkt*, sp. 935.

Morion [măriä'], fr. (af *more*, svart), *miner.*, svart till svartbrun bergkristall. Den svarta färgen härrör enl. Forster af ett kolhaltigt, vid upphettning flyktigt ämne. De svarta kristallerna bli där för vid glödgnings färglösa och kunna sedan användas som bergkristaller (se d. o., *Dammastock* och *Kvarts*). Hj. Sj.*

Moripan, zool. Se *Ripsläktet*.

Moriporren, zool. Se *Örrsläktet*.

Moris., vid växtnamn förkortning för *Robert Morison* (se d. o.).

Mori'sca (af sp. *morisco*, morisk), en från araberna (morerna) härstammande dans (jfr *Dans*, sp. 1323), som från Spanien fann väg till flera länder under 1500- och 1600-talen och synes ha kännetecknats af en oslipad uppsluppenhet (med stampningar, hopp och hålsammanslagning o. d.); musiken utgjordes af två 8-taktiga repriser i trectakt, sällan fyrtakt. — Hos italienarna blef *morresca* en folklig förstämmig dansvisa till dialekttexter, som groteskt hänade negerernas språk. — I England utvecklade sig *moriscan* till en folkdans, benämnd *morris-dance*, som intog en framstående plats vid de landtliga majfesterna och fick form af ett helt litet skådespel, utfördt af flera män, med svärtade ansikten (några) och benen behängda med samstämda klockor, samt en gosse, som var utklädd till flicka (*Maid Marian*, majdrottningen). Bland personagerna förekommo Robin Hood (se d. o.), munken Tuck, esomoftast äfven en drake (vinterns representant) och draköddaren, som red på en kähphäst. Morrisdansen afskaffades af puritanerna, men bibehöll sig länge i aflägsnare landsdelar. I norra England förekommer ännu en dans med samma namn, men af helt annan beskaffenhet; den dansas af par, och hvarje par passerar växelvis under band, som hållas af de andra parens upplyfta händer. E. F—t.

Mori'sker (sp. *moriscos*), döpta morer och deras ättlingar i Spanien. Vid Granadas, det sista moriska rikets i Spanien, eröfring (1492) erhöello morerna högtidligen löfte om fri religionsöfning; men detta bröts efter några få år, och man förelade dem valet att utvandra eller låta döpa sig, uppge sina gamla bruk, sin dräkt och sitt eget språk. En del utvandrade till Afrika; de flesta stannade kvar och låto döpa sig, misstänktes alljämt att vara tillgifna sin gamla religion och utsattes för svåra förföljelser. I sin förtviflan gjorde de ofta uppror, hvilkas kufvande kostade strömmar af blod. Under Filip II t. ex. gjorde moriskerna

1568—70 uppror i Granada, hvarefter öfver 100,000 fördrifvos ur landet. Slutligen utfärdades 1609 ett kungligt "nåde-edikt", enligt hvilket moriskerna förbjödes till evig landsflykt. Under de närmast följande åren lämnade enligt beräkning 800,000 morisker af alla åldrar Spanien, som därigenom förberade sina idogaste inbyggare. De trakter i Andalusien, där moriskerna skapat en blomstrande kalmåga, blefvo snart öde, och Spaniens export sjönk till nära hälften af hvad den var förut. I Alpujarras samt omkring Valencia lefva ännu många afkomlingar efter moriskerna. (L. M. B.)

Morisk konst, den del af islams konst, som utvecklade sig hos de i nordvästra Afrika, men framför allt i Spanien bosatte morerna. Dess två förnämsta alster äro moskén (numera katedralen) i Córdoba samt lustslottet *Alhambra* vid Granada. Se *Alhambra* och *Arabisk konst*.

Morisk bad, detsamma som turkiskt bad. Se *Bad*, sp. 613.

Morison [má'risen], Robert, engelsk botanist, f. 1620 i Aberdeen, d. 10 nov. 1683 i London, beständes en tid i frivillig landsflykt såsom Karl II:s anhängare och var därunder direktör för botaniska trädgården i Blois.



Därifrån återvände han i konungens följe, blef lifmedikus, föreståndare för alla kungl. trädgårdarna och professor i botanik i Oxford 1669. Han var en af de klarsyntaste forskarna och mest betydande författarna i botaniken före Linné. I *Præluia botanica* (2 bd, 1669; 2:a delen bär undertiteln *Hallucinationes Caspari Bauhini*) kritiserade M. på ett obilligt sätt ett af de förnämsta för-linnéska samlingsverken, K. Bauhins "Pinax", men framlade äfven med stor lärdom egna bidrag till naturhistorien. I de stora verken *Plantarum Umbelliferarum distributio nova* (1672) och *Plantarum historix universalis Oxoniensis Pars secunda* (med 118 taflor, 1680; därtill en 3:e postum del med 166 taflor, 1699) gaf M. ny fart åt systematiken, som hvilat sedan århundradets början. Han urskilde flera naturliga grupper, som ännu uppräthållas, ehuru med något ändrad begränsning, och som ännu benämnas med de namn, som användes af M. Genom sin systematisering af umbellaterna, hvarvid han tager hänsyn till frukternas form, kan M. betraktas som den förste monografen inom botaniken. C. Lmn.

Morisons piller [má'risens] äro sammansatta af kaliumtartarat (*cremor tartari*), aloe, kolokvint och gummigutta. Detta "arcanum", hvilket utbasunats såsom hjälpande för alla möjliga sjukdomar, har till följd af allmänhetens okunnighet och lättroghet sålts i oerhörda massor ej endast i England, där det först tillverkades, utan äfven i Sverige till ett i förhållande till kostnaden för dess beredning oskäligt högt pris. Numera torde de mestadels ha trängts undan af nyare varor. Pillerna, som uppges vara "blodrenande", äro ingen-

ting annat än ett häftigt verkande och därför ej sällan farligt laxermedel. I handeln förekommo två slag af M:s piller: nr 1 och nr 2. Endast i nr 2 ingick gummigutta, hvarigenom dessa piller blefvo ännu våldsammare afförande än pillerna nr 1. O. T. S. (C. G. S.)

Morisot [márišä], Berthe, fransk målarinna, f. 1841, d. 1895, gift med Eugène Manet, en broder till målaren Edouard M., var impressionisternas främsta kvinnliga medkämpe. Fru M. målade med intelligent uppfattning och med fin blick för luftens toner unga flickor i det gröna eller vid toaletten, trädgårdsbilder, marin och stilleben. Hon utförde äfven behagfulla akvareller och teckningar. G—g N.

Morits (holl. *Maurits*), prins af *Oranien* 1618 efter sin äldre broder Filip Vilhelms död, greve af *Nassau-Dillenburg*, ståthållare i *Nederländerna*, f. 13 nov. 1567, d. 23 april 1625 i Haag, var

andres son af Vilhelm I af Oranien och Anna, dotter till kurfurst Morits af Sachsen. När hans fader midt under sin kamp mot Spanien för Nederländernas frihet 1584 lönmördades, begagnade sig det fosterländska partiets män, en Oldenbarnevält m. fl., af den 17-åriga M:s lysande namn och gäfv honom första platsen i ett statsråd, som tills vidare fick högsta ledningen af kriget till lands och sjöss, hvarjämte han bekläddes med generalamiralsvärdigheten. I nov. 1585 valde prov. Zeeland och Holland honom till ståthållare och generalkapten, och 1590 anförtröddes honom ståthållarskapet i prov. Utrecht och Over-Ijssel. M:s första uppträdande i fält, fästningen Geertruidenbergs belägring (1589), hade väl ej lycka med sig, men sedan han fått tid att utbilda och vid sträng manstukt vänja sin visserligen fåtaliga, men rikligt försedda här, tog kriget en annan vändning. 1590 fick han provinsernas samtycke att gå anfallsvis till väga. Han befriade prov. Gelderland, öfver hvilken han i aug. 1591 mottog ståthållarskapet, uppträdde lyckligt mot den store härföraren Alexander Farnese, som eljest vid denna tid var sysselsatt i Frankrike, och eröfrade den starka fästningen Hulst i Flandern. 1594 togs Groningen, och vid samma års slut voro de sju förenade provinserna mestadels rensade från spanjorer efter ett krig, hvori M. väckt Europas beundran i synnerhet genom sitt mästernskap vid eröfrandet af fasta platser. Af M:s bedrifter under den följande tiden må nämnas det lysande kavallerianfallet vid Turnhout (jan. 1597) och segern i Flandern på dynerna vid Nieuwpoort (2 juli 1600) öfver ärkehertig Albrekt. Ehuru utrustad med den högsta verkställande makten följde M. länge i politiska frågor villigt de holländske statsmännens ledning, nöjd med den myndighet och ära högsta befälet öfver armén skänkte honom. Men efter afslutandet af det tolfåriga stilleståndet med Spanien (1609—21) kände M. med sig, att hans ounbärlighet lidit ett betydligt afbräck och



att han vid sidan af sådana statsmän som Hollands landsadvokat Oldenbarnevelt m. fl. spelade en underordnad roll i den politisk-religiösa strid, som då fördes inom de förenade provinserna. Brytningar uppstodo mellan honom och Oldenbarnevelt och fyllde den långsinte, slutne Oranieren med agg. Fienderna till Oldenbarnevelt och den af honom ledda mäktiga prov. Hollands öfvervikt inom unionen flockade sig kring M. Särskildt sympatiserade han genom sin uppöstran med de stränge kalvinisterna, hvilkas fordran på upphäfvande af den världsliga styrelsens supremat öfver kyrkan och på införande af en nationalsynod mötte ett bestämt motstånd hos de ledande männen inom provinsen Holland, hvilka tillhörde de mindre skarpt utpräglade kalvinisterna (remonstranterna). M. iakttog dock länge en tillbakadragen hållning i den allt häftigare lågande religiösa fejden. Slutligen, när han inom generalstaterna (förbunds församlingen) fann en öfverväldigande majoritet mot remonstranterna, begagnade han sig af den utomordentliga myndighet, hvarmed generalstaterna beklädt honom, och lät (aug. 1618) fängsla Oldenbarnevelt, Hugo Grotius m. fl. Det segrande partiet gaf sin förföljelselust fria tyglar. Oldenbarnevelt halshögs (1619), och M., som trodde på hans skuld, åsåg känslolöst ett juridiskt mord på den, som en gång skapat hans lysande ställning. M. var nu så godt som oinskränkt herre i republiken, men han gjorde intet försök att bota de inre missförhållanden, hvaraf landet led. Äfven hans militäriske verksamhet var i det efter stilleståndets slut (1621) uppblossande kriget obetydlig. Han afled ogift; hans ställning ärfdes af hans broder Fredrik Henrik. — Litt.: van der Kemp, "Maurits van Nassau" (4 dlr, 1843), och Groen van Prinsterer, "Maurice et Barnevelt" (1875). Jfr Blok, "Geschiedenis van het nederlandse volk", bd III—IV (1896—99). J. Th. W.*

Morits (ty. *Moritz*), tyska furstar:

1. M., kurfurste af *Sachsen*, f. 21 mars 1521, d. 11 juli 1553, var son af hertig Henrik den fromme och Katarina af Mecklenburg. 1541 för-målde han sig med landtgreve Filipps af Hessen dotter Agnes, och 18 aug. s. å. efterträdde han sin fader i styrelsen öfver den del af *Sachsen*, som tillhörde den s. k. albertinska grenen. Den unge hertigen tycktes lefva endast för ridens, jaktens och bordets nöjen, men i grund och botten var han en äregirig och beräknande man, som med tiden lärde att slugt utkasta och djärft genomdriva



sina planer. Tvist om skyddsherraväldet öfver Magdeburg och andra kyrkliga områden ledde 1542 till en brytning mellan M. och hans syssling kurfursten Johan Fredrik af *Sachsen*, hvilken tillhörde det sachsiska furstehusets s. k. ernestinska linje. Den kejsrliga politiken begagnade sig af missämjan mellan sysslingarna för att på sin sida draga

den i religiösa frågor jämförelsevis likgiltige M., som redan tillvunnit sig kejsar Karl V:s personliga ynnest genom sin manhaftighet på slagfältet i Ungern mot turkarna (1542) och mot fransmännen (1544). Kort innan striden 1546 bröt lös emellan Karl V och det till den evangeliska lärans skydd stiftade schmalkaldiska förbundet, hvars främste män voro M:s nära släktingar och trobroder kurfursten Johan Fredrik och landtgreven Filip, hade M. slutit ett fördrag (19 juni 1546) med kejsaren och som lön för krigshjälp fått muntligt löfte på Johan Fredriks kurfurstehatt och arf-länd (20 juni) — ett löfte, som i bindande form förnyades i okt. och som infriades 4 juni 1547, sedan kejsaren och M. 24 april vid Mühlberg slagit och tillfångatagit Johan Fredrik. Men M. var för klok att ej inse, att den segrande kejsarmakten skulle bli farlig äfven för andra furstar än medlemmar af schmalkaldiska förbundet. I hemlighet slöt han 1551 med några nordtyska furstar allians till evangeliska lärans värn, och jämte dem ingick han s. å. med protestantfjenden Henrik II af Frankrike förbund mot kejsaren. På våren 1552 ryckte han i ilmarscher mot Innsbruck, hvarifrån den af krämpor ansatte kejsaren med knapp nöd räddade sig undan, och vann genom sitt kraftiga uppträdande Johan Fredriks och Filipis befrielse ur fångenskapen samt det för lutheranerna gynnsamma fördraget i Passau (aug. 1552). Sedan han därefter ånyo deltagit i ett fälttåg mot turkarna, drog han åstad att tukta markgreve Albrekt af Brandenburg-Kulmbach, som vägrade erkänna Passaufördraget; men han sårades till döds i slaget vid Sievershausen 9 juli 1553 samt afled efter två dagar. M. inlade stora förtjänster om sitt rikets försvars- och undervisningsväsen. Han efterträdde af sin broder August. Hans enda öfverlevande dotter, Anna, blef föräld med prins Vilhelm af Oranien och moder till den ryktbare Morits af Oranien. — Litt.: v. Langenn, "M., herzog und kurfürst zu Sachsen" (2 bd, 1841), Voigt, "M. von Sachsen 1541—47" (1876), Brandenburg, "M. von Sachsen" (bd I, 1898, till 1547). M:s *Politische korrespondenz* af delvis utgifven af Brandenburg (bd I—II, 1900—04, till 1546). Brandenburg häfdat mot tidigare framställningar, att M. ingalunda från början var den målmedvetne statsman och skicklige diplomat, som han sedan blef, och att han 1546 sträfvade efter en neutral ställning och mot sin vilja drefs till deltagande i kriget.

2. M., greve af *Sachsen*, marskalk af Frankrike, vanligen kallad *Marskalken af Sachsen*, f. 28 okt. 1696 i Goslar, d. 30 nov. 1750 på Chambord, var son af polske konungen August II (sachsiske kurfursten Fredrik August I) och hans mätress Aurora von Königsmarck (se *Königsmarck* 5). Redan vid 13 års ålder, 1709, började han sitt fältlif (i Spanska tronföljdskriget), blef efter hemkomsten 1710 legitimerad af fadern och följde 1711 denne på hans tåg till Svenska Pommern samt fick 1713 ett eget regemente. 1714 gifte han sig med en rik fröken von Löben, som 1715 skänkte honom en son (död s. å.), men 1721 skilde sig från honom. Efter att ha deltagit i 1716—17 års krig mot turkarna inträdde han 1720 som *maréchal de camp* i franska armén. M. gjorde

edan ett försök att efter kettlerska ättens snart äntade utgång bli hertig af Kurland och erhöi härvid penningunderstöd af sin moder och sin älskarinna parisskådespelerskan Adrienne Lecoureur m. fl. damer. Det lyckades så till vida, att kurländska landtdagen 1726 valde honom till den barnlöse hertig Ferdinands efterträdare; men Ryssland och Polen förklarade valet ogiltigt, och M. måste för en anryckande rysk styrka lämna Kurland och återvända till Frankrike (1729). I Polska tronföljdskriget (1733—35) tjänade M. under Berwick vid Rhen och utnämndes 1734 till general-

öjtnant. Först i Österrikiska tronföljdskriget (1740—48) vann han sitt rykte som härförare, särskildt genom stormningen af Prag (1741). Han utnämndes 1744 till marskalk af Frankrike och kämpade under den återstående delen af kriget i Nederländerna. Där vann han, i Ludvig XV:s åsyn, segern vid Fontenay (11 maj 1745), slog Karl af Lothringen vid Raucoux (11 okt. 1746) och, ännu en gång med sin konung som vittne, hertigen af Cumberland vid Laffeld (2 juli 1747). Återställaren af den franska krigsären belönades med slotdet Chambord, värdigheten af maréchal général (12 jan. 1747), hvilken endast Turenne innehafte, samt ståtthållarskapet öfver de eröfrade Nederländerna (1747). Knappt hade emellertid det belägrade Maastricht gifvit sig (maj 1748), förrän Frankrike undertecknade en föga ärofull fred. M. lefde därefter mestadels på Chambord, omgifven af furstlig prakt. Han begrofs i Tomaskyrkan i Strassburg, där en af Pigalle utförd minnesvård var fullbordad 1777. M. författade 1732 *Mes rêveries*, som innehåller för sin tid nya och djupa åsikter i militära ämnen. *Lettres et mémoires choisis parmi les papiers originaux du Maréchal de Saxe* utgäfves 1794. — Litt.: K. v. Weber, "M., graf von Sachsen, marschall von Frankreich" (1863), Saint-René Taillandier, "Maurice de Saxe" (1865), Vitzthum von Eckstädt, "M., comte de Saxe, et Marie-Joséphine de Saxe, dauphine de France" (1867) de Broglie, "M. de Saxe et le marquis d'Argenson" (2 bd, 1891), och Colin, "Les campagnes du maréchal de Saxe" (1901 ff.). 1 o. 2. J. Th. W.*

Moritzberg, gods. Se Mauritberg.
Moritzuri te salutant, lat. Se Gladiator.
Moritz [mä-], Sankt, badort i Ober-Engadin. Se Sankt Moritz.

Moritz, Ida, operasångerska. Se Brag, Ida.
Moritz [mä-], Karl Philipp, tysk författare, f. 1757 i Hameln, d. 1793, genomlefde en äventyrlig ungdom, tills han 1778 fick anställning som gymnasielärare i Berlin. Han vistades i England 1782 och Italien 1786—88 samt utgaf omtyckta skildringar af dessa resor 1783 (nytryck 1903) och 1792—93. I södern knöt han vänskap med Goethe, hvilken han därefter gästade i Weimar. M. utnämndes 1789 till professor i arkeologi och de skö-

na konsternas teori vid Berlins konstakademi samt fick titeln hofråd. — Till sin person var M. ett underligt original, i flera fall fränstötande, men äfven med många fängslande egenskaper. Hans författarskap har att uppvisa fruktbara tankar och en ofta utmärkt framställningskonst, som kulminerar i skildringen af själsstillstånd och tidsstämningar. Den självbiografiska romanen *Anton Reiser* (1785—90; nya uppl. 1886 och 1906) är af största intresse. Äfven romanen *Andreas Hartknopf* (1786) är byggd på M:s egna lefnadshändelser.

Bland hans öfriga arbeten må nämnas *Götterlehre oder mythologische dichtungen der alten* (1791; nyaste uppl. 1878). M. utgaf 1783—93 "Magazin für erfahrungsseelenkunde". Se Dessoir, "M. als ästhetiker" (1889).

Moritzburg [mä-], kungligt sachsiskt jaktslott med stor djurgård, 11 km. n. om Dresden, anlades 1542—89 samt utvidgades och förskönades omkr. 1720 af August den starke (Fredrik August I), som där ofta anställde lysande jakter och praktfulla fester. (J. F. N.)

Moritz von Reichenbach. Se Bethusy-Huc.
Moriyoshi. Se Bd XII, sp. 1461.

Morjäv, järnvägsstation vid Norra stambanan, i Töre socken, Norrbottens län, s. om Kalix älf och vid flera viktiga landsvägar, 74 km. från Boden, 46 km. från Lappträsk, banans ändpunkt f. n. (1913).

Morkarla, socken i Uppsala län, Olands härad. 9,232 har. 887 inv. (1911). Annex till Alunda, Uppsala stift, Olands och Frösåkers kontrakt.

Morkere l. Morker, jarl af Northumberland, var son till jarl Ælfgar af Mercia, deltog i northumbrearnas resning 1065 mot jarl Tostig och blef efter dennes fördrivande deras jarl (okt. s. å.). Jämte sin broder Edvin, jarl af Mercia, besegrades M. 1066 af Tostigs bundsförvant, norske konungen Harald Hårråde, vid Fulford gate (nära York), men deingo då hjälp af sin sväger konung Harald Godwinsson, som vid Stamford bridge (25 sept. s. å.) i grund slog Harald Hårrådes här. Deras vägran att visa Harald Godwinssons gentjänst vid den normandiska invasionen bidrog väsentligt till dennes nederlag vid Hastings (12 okt.). M. deltog därefter i valet af Edgar the Ætheling till Englands konung, men underkastade sig snart Vilhelm Eröfraren. Han gjorde uppror 1068, men gaf sig snart mot löfte om tillgift, försökte 1071 en ny resning, greps då och satt fången i Normandie, tills Vilhelm 1087 på sin dödsbädd frigaf honom. Konung Vilhelm II Rufus lät emellertid s. å. ånyo inspärra M., och han torde ha dött i fångelset, okändt när. Jfr Freeman, "History of the norman conquest", II—IV. V. S.—g.

Morkinskinna, en i Köpenhamns k. bibliotek befinnlig pergamentkodex från omkr. 1280, innehållande en samling norska konungasagor för tiden

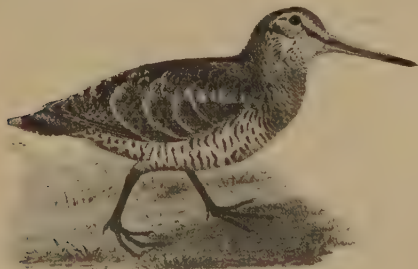


1035—1157, urspr. till 1177. Namnet härleder sig från islänningen Thormod Torfeus, som kallade handskriften så på grund af (skinn)bladens murkna beskaffenhet. Morkinskinna utgafs i Kristiania 1867 af C. R. Unger. Jfr *Isländska litteraturen*, sp. 959. (B—e.)

Morkov [mark'off]. Arkadij Ivanovitj, rysk diplomat, f. 1747, d. 1827, var 1771 legationssekreterare i Warschau, 1774 legationsråd i Haag och underhandlare vid fredsförhandlingarna i Kutschuk Kainardji samt blef 1781 minister i Haag. 1783 utsågs han till minister i Stockholm, men först efter en beskickning till Paris, Italien och Wien samt till Danmark tillträdde han denna post i mars 1785. Redan i maj 1786 återkallades M. för att öfvertaga en post i ryska utrikesministeriet, men fick kvarstanna i Stockholm till slutet af okt. s. å. M., som ansågs som en af Rysslands skickligaste diplomater, återknöt under sin Stockholmsvistelse med stor skicklighet förbindelserna mellan ryska hofvet och adelsoppositionen i Sverige och stod särskildt under riksdagen 1786 i intim förbindelse med den ifrigare, af Karl de Geer ledda gruppen af de s. k. patrioterna. (L. S.)

Morkullan, zool. Se Morkullsläktet.

Morkullsläktet, *Scolopax*, zool., hör till fam. *Charadriidae* inom ordn. *Charadriiformes* och fåglarnas klass (se Beckasin). Näbben är i spetsen trind. Ögonen äro stora och ligga mycket långt bakåt. Hufvudets och nackens svarta teckning är tvärgående. Första vingpennan är längst; stjärten består af 12 pennor, hvilkas skaft äro böjda inåt. Hela underbenet är befjädradt. Baktåns klo är trubbig. Kroppen är mera undersätsig än hos de egentliga beckasinerna. I Sverige finnes af detta släkte blott en art. Denna, som lever i skogs- och buskmark, både i löf- och barrskog, är morkullan, *S. rusticola*



Morkullan.

(se fig.). Den är ofvan spräcklig af svart, askgrått och rödbrunt, undertill hvitaktigt, med rostgul anstrykning med bruna, vågiga streck. Vingpennorna äro svartbruna, med rödbruna och rostgula tvärfäckar. Stjärten är svart, med rödbruna tvärfäckar och grå spets. Näbben är blekt köttfärgad, med svart spets, benen brungrå. Kroppslängden stiger till 38 cm. Morkullan häckar öfver hela Sverige, dock allmännare i dess mellersta delar. Den lägger 4 gråaktigt rödgula, af lefferbrunt och askgrått fläckiga ägg; de läggas i en med några löf, strån eller mossor bäddad grop. I vårt land är morkullan flyttfågel, och endast sällan stannar någon sådan kvar öfver vintern. Till Skåne

återkommer den mot slutet af mars, och till mellersta Sverige anländer den i början af april. På senhösten, i okt. och nov., flyttar den åter genom Skåne till sydligare länder, ända ned i norra Afrika och sydvästra Asien. Dock öfvervintra många exemplar längre norr ut, i mellersta Europa och England. Morkullan är en nattlig fågel, som under dagen ligger gömd i buskar och snår. Egenomlig är dess lek, under hvilken hannen (måhända och honan) i skymningen flera gånger flyger fram och tillbaka öfver samma trakt, hvarvid den låter höra sin lockton, hvilken betecknas som "knispning" och "knorpning". De ställen, där morkullorna passera fram under sin lek, kallas *morkullsträck*. Sannolikt lever morkullan i månggifte, i det hannen håller sig till den ena honan efter den andra. Morkullan lifnär sig af insekter, maskar och mindre snäckor. Flera sätt att jaga denna fågel äro i bruk. Under flyttningarna, äfven annars, plägar den uppsökas med rapphönshund, för hvilken den "trycker". På sträcken skjutes den långt in på sommaren, hvarvid den på pass stående jägaren kan begagna sig af en lockpipa för att få fågeln inom håll. Morkullans kött är en läckerhet, och den anses med rätta höra till vårt förnämsta villebråd. Morkullan är i Sverige fridlyst från årets början t. o. m. 15 maj. C. R. S. (L—e.)

Morkullsträck. Se Morkullsläktet.

Morlacchi [mår'la'chi], Francesco, italiensk tonsättare, f. 1784 i Perugia, d. 1841 i Innsbruck, vann från 1807 i Italien rykte som operakompositör och var 1810—41 kapellmästare vid italienska operan i Dresden, där han oförtrutet representerade sitt fäderneslands operamusik, medan K. M. v. Weber som kapellmästare i samma stad kämpade för den tysk-nationella operans utveckling. Emellertid tog M. i sin stil något intryck af den tyska musiken. Han komponerade ett tjugotal mestadels komiska operor samt 11 mässor, 3 oratorier m. m. Biogr. af Rossi-Scotti (1860). E. F—t.

Morla'cker (it. *morlacco*), benämning på befolkningen i norra och mellersta Dalmatien, som urspr. var "vlachisk", d. v. s. af romanskt ursprung, och kallades svarta "valacher" (*maurovlacher*, i latinska medeltidskrönikor *Nigri latini*). Numera har denna latinska folkstam alldeles undanträngts från Adrias östra kust, och blotta namnet kvarstår som beteckning för Dalmatiens och de dithörande öarnas rent slaviska befolkning. A—d J.

Morlaise [mår'läs], fr. Se Morlaix.

Morlaix [mår'lä], stad i franska dep. Finistère (Bretagne), vid två små kustfloders förening, 7 km. från Engelska kanalen, vid järnvägen Paris—Brest. 13,875 inv. (1906). Collèges för gossar och flickor, tafvelsamling och bibliotek i den forna dominikan-klosterkyrkan. Dårhus. Stor tobaksfabrik (900 arb.). Införsel af kaffe, trä, gödselmedel, vin, salt, petroleum, export af smör (omkr. 12—15 mill. fros), spannmål, boskap, ägg och grönsaker. Hafsfiske; god hann, till hvars skydd mot engelsmännen man 1542 anlade Château du Taureau på en klippa i hafvet. Ett slags linneväfnad från M. kallas *morlaise*. J. F. N.

Morland [mår'länd], George, engelsk målare, f. 1763, d. 1804, var sonson till målaren George Henry M. (d. 1789) och son till Henry Robert M. (d. 1730, d. 1797, en högt begåfvad

konstnär, som dock missbrukade sin talang till pornografiska illustrationer). Äfven G. M:s moder Maria M. utställde målningar i akademien. — Han var en af de allra främste konstnärerna i Eng-



Morland. Efter ett själf-porträtt.

lande på sin tid. Med djup och äkta målarinstinkt och glänsande färgbehandling upptog han de gamle holländarnas motiv från hemmet, från landsvägen och från värdshuset — i sina senare verk behandlade han dem avslutande måleriskt, utan att inlägga i bilderna något berättande, dramatiskt eller moraliserande innehåll. Hans oregelbundna lefnads-sätt gjorde, att han ej vann den ställning inom konstvärlden, som han borde ha varit själfskrifven till. Som hans mästerverk nämnas *Barnets besök hos amman*, "*Svarta måndagen*" och från hans senare skede *Stallinteriör* (National gallery, ett annat stall i South Kensington-museet). Jfr monografier af J. Hassel (1804), W. Collins (1806), G. Dawe (1807) och F. W. Blagdon, "*Authentic memoirs of the late G. M.*" (1806), J. T. Nettleship (1898) och C. G. Williamson (1907). G-g N.

Morlanda (fordom *Molanda*). 1. Socken i Göteborgs och Bohus län, Orusts västra härad. 7,993 aar. 3,623 inv. (1911). M. bildar med Skåftö samt Fullholmens, Karingöns och Mollösunds kapell ett till egaren af säteriet Morlanda patronellt pastorat Göteborgs stift, Orusts och Tjörns kontrakt. M. socken är i besittning af flera af Bohus läns allra yppersta hamnar, såsom Ellösfjorden med Malösund och Björnsunds-fjorden, Kråksunds-fjorden m. fl., och dess invånare ha i största omfattning egnat sig åt sjöfart och hafsfiske, så att socknen med sina många fiskerlägen särskildt i afseende på utföringen af storsjöfisket intar främsta platsen icke blott inom länet, utan inom hela riket. Äfvenledes har socknen under de semisekulara periodiska stora bohuslänska sillfiskena städe utgjort en af hufvudplatserna för sillfiskebedriften. Se O. A. Johnsen, "*Bohuslens eiendomsförhold*. En historisk-topografisk-statistisk studie" (1905). — 2. Sätsgård i ofvannämnda socken, nära kyrkan på Orusts nordvästra, mellan Ellös-, Malö- och Björnsunds-fjorderna utskjutande hörn. Egendomen tillhörde på 1400-talet släkten Darre och senare Vincents Lunge, från hvilken den 1536 genom giftermål öfvergick till adliga familjen Bildt, som 1648 åt densamma förvärfvade patronatsrätt till Morlanda pastorat. 1675, sedan däv. egaren, Knut Bildt, under kriget med Danmark tagit parti för danskarna, dömdes denne förlustig godset, hvarefter detta förlänades åt generallöjtnanten Hans Georg Mörner, som ock skref sig friherre till M. Hans efterkommande bära ännu namnet Mörner af Morlanda, ehuru han aldrig kom i besittning af godset, ty detta återlämnades efter freden i Lund (1679) åt Daniel Bildt och förblef sedan i bildtska släktens

ego till 1881, då det såldes till nuv. egaren, J. N. Sanne. Vid Bohus läns förening med Sverige var M. gods ett af de största i länet, 48¹/₃ mtl, men det minskades tid efter annan, så att numera återstår endast 1 mtl, tax. till 55,000 kr.

Morlanwelz [märläwē], kommun i belgiska prov. Hainaut, på en kulle vid Haine och vid järnvägen Charleroi—Mons. 8,200 inv. (1904). Stenkolsgruvor, järn- och kopparindustri, cementtillverkning. J. F. N.

Morley [mä'li], stad i West Riding af engelska grefsk. York, mellan Leeds och Dewsbury. 23,636 inv. (1901). Textilindustri, stenkolsgruvor, stenbrott. (J. F. N.)

Morley [mä'li], Thomas, engelsk tonsättare, f. 1557, d. 1603, var elev af W. Bird och medlem af det kungl. sängarkapellet samt utmärkte sig som madrigalkompositör för behag och klarhet. Hans 3-stämmiga *Canzonets* (1593) och 4-stämmiga *Madrigals* (1594) utgäfvos äro senast af M. Clementi omkr. 1800, hans *Ballets* för 5 röster (1595) senast af Rimbault 1842. M. utgaf sammlerwerk, bl. a. "*Triumphs of Oriana*" (engelska madrigaler till drottning Elisabets förhärlande; 1601, 3:e uppl. 1814) och författade det värdefulla musikteoretiska arbetet *A plaine and easie introduction to practical musicke* (1597; 3:e uppl. 1771). E. F.—t.

Morley [mä'li], Samuel, engelsk filantrop, f. 1809, d. 1886, var delegare i en af fadern grundlagd strumpaffär, som utvecklat sig till en af de största och anseddaste firmorna i Londons city. M. representerade i

underhuset valkretsen Nottingham 1865—66 och Bristol 1868—85. Såväl i som utom parlamentet var han den främste förkämpen för den frikyrkliga riktningen. Genom hans offervilliga initiativ tillkommo 24 frikyrkliga kapell i London. Som skattmästare i Home missionary society verkade han nitiskt för utsändandet af lekmannapredikanter. I underhuset röstade han från början för irländska statskyrkans afskaffande samt för borttagande af obligatoriska afgifter till statskyrkan. Han var äfven en afgjord frihandlare och främjare af nykterheten. Få män i England ha öfvat välgörenhet i så stor skala som han. Det är känt, att han årligen bortskänkte inemot en half mill. kr., hvaraf mycket gick till främmande länder. I sitt enskilda lif utmärkte han sig för en ytterlig plikttrohet och en religiositet af puritansk art, men fri från all ofördragsamhet. Se biogr. af E. Hodder (1887) och F. M. Thomas (1900).

Morley [mä'li], Henry, engelsk litteraturhistoriker, f. 1822 i London, d. 1894, var praktiserande läkare 1844—48 och förestod därefter en skola till 1851, då han af Dickens kallades till underredaktör för "*Household words*". 1857 öfvergick han till tidskr. "*Examiner*", hvars hufvudredaktör han var 1859—64, och utnämndes 1865 till professor i engelska litteraturen vid Uni-



versity college i London. M. författade bl. a. biografierna *Palissy, the potter* (1852), *Jerome Cardan* (1854), *Cornelius Agrippa* (1856) och *Life of Clement Marot* (1870) m. fl., essaysamlingarna *Gossip* och *Memoirs of Bartholomew Fair* (1857), *The journal of a London playgoer* (1851—66; teaterkritik), *A first sketch of english literature* (1873) och *English writers* (1864 ff.), en omfattande engelsk litteraturhistoria, som döden hindrade honom att fullborda. M. utgaf äfven ett stort antal engelska författare i billiga upplagor.

Morley [må'li], John, viscount M. of Blackburn, engelsk författare och statsman, f. 24 dec. 1838 i Blackburn, studerade i Oxford och blef 1859 advokat, men egnade sig snart uteslutande åt

journalistisk och litterär verksamhet. Han redigerade några år "Literary gazette" och var 1868 redaktör för den dagliga tidningen "Morning star". Från 1867 till 1882 var M. utgivare (efter G. H. Lewes) af den ansedda tidskriften "Fortnightly review" (se d. o.), var maj 1880—aug. 1883 äfven hufvudredaktör för "Pall Mall gazette" och utgaf 1883—85 tidskriften "Macmillan's magazine". M. vann genom bidrag till dessa och andra publikationer tidigt rykte som framstående essayist af "filosofiskt radikal" läggning, i sin allmänna åskådning påverkad af Comte och positivismen samt kanske än mer af John Stuart Mill. Han hade 1869 och 1880 fallit igenom som liberal parlamentskandidat, men lyckades febr. 1883 vinna en uppseendeväckande valseger vid ett fylnadsval i Newcastle, som han sedan i underhuset representerade till 1895. När Gladstone i febr. 1886 bildade sin tredje ministär med "home rule" för Irland som främsta programpunkt, blef M. minister för Irland och var Gladstones högra hand vid bilens utarbetande och underhusets debatter i ämnet. Efter billens fall och liberalernas nederlag vid allmänna valen afgick M. med Gladstone (juli s. å.). Han var minister för Irland äfven i nästa liberala ministär (först under Gladstone, sedan under Rosebery, 1892—95), föll igenom i Newcastle vid allmänna valen 1895, men valdes i stället kort därefter för den skotska valkretsens Montrose burghs. Åren närmast efter Gladstones död (1898) var M. mest upptagen med sin grundliga lefnadsteckning öfver denne, *The life of William Ewart Gladstone* (3 bd, 1903; ny uppl. i 2 bd 1906), en sakrik och pietetsfull biografi med stort äfven litterärt värde. I det politiska lifvet deltog han under dessa år relativt fåga, om han än tid efter annan skarpt uppträdde mot den unionistiska regeringens sydafrikanska politik. Då liberalerna emellertid i dec. 1905 åter kommo till makten, blef M. minister för Indien i Campbell-Bannermans kabinett och bibehöll denna post äfven under Asquith till nov. 1910, då han utbytte den mot den mindre ansträngande lordpresidentsbefattningen. För lättande af sin arbetsbörda



hade han redan 1908 låtit sig förflyttas till överhuset som viscount M. of Blackburn. Som minister för Indien röjde M. verklig statsmannablick och mycken fasthet genom att trots radikalernas påminnelser om hans demokratiska föregående energiskt ingripa mot de anarkister och nationalist, som föregåfv sig mot brittiska regeringen representera en förment enhetlig och medveten "indisk folkvilja". Samtidigt förberedde han — och genomförde äfven delvis — omfattande decentraliseringsreformer, innebärande bl. a. ökad inflytande åt representanter för den infödda befolkningen såväl ute i provinserna som i de vid ministrers och vicekonungens sida ställda rådsförsamlingarna. M. ansågs särskildt i yngre år ganska doktrinär, men har alltid inom alla partier högt aktats för sin omutliga redbarhet och karaktärsfasthet både som författare och politiker. — Bland hans skrifter märkas utom den monumentala Gladstonebiografien *Voltaire* (1872), *Rousseau* (1873), *On compromise* (1874), *Diderot and the encyclopædists* (1878), *Burke* (1879), *Life of Cobden* (2 bd, 1881), *Walpole* (1889), *Studies in literature* (1891), *Oliver Cromwell* (1900; ny uppl. 1904) och *Literary essays* (1906). Dessutom har M. från 1877 ledt utgifvandet af den värdefulla litteraturhistoriska biografiserien "English men of letters". V. S.-g.

Mormakin, zool. Se Lemur.

Mormantjälko. Se Kebnekaise.

Mormolyce, zool. Se Jordlöparfamiljen.

Mormolyker (grek. *Μορμούλκαι*) hette i den forngrekiska folktroen kvinnliga spökväsen af samma klass som lamia och empusa. A. M. A.

Mor'mon, zool. Se Lunnesläktet.

Mormoner kallas vanligen anhängarna till den af J. Smith i Nord-Amerika 1830 stiftade sekt, som själf benämner sig De yttersta dagarnas helige (eng. *The latter day saints* eller, fullständigt, *The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints*). Det förra namnet ha de efter sin religionsurkund, Mormons bok, det senare på grund af en föregifven uppenbarelse till stiftaren.

Joseph Smith, f. 23 dec. 1805 i staten Vermont i Nord-Amerika, tillhörde en familj, som från omkr. 1815 bodde i västra delen af staten New York och hade ett ganska tvifvelaktigt rykte; jämte handel sysslade dess medlemmar med kvacksalveri, skattgräverier o. d. Nervös belastning med anlag för visioner o. d. hade sonen både från fädernet och mödernet. Trakten var vid denna tid en fruktbar jordmån för allehanda religiösa rörelser och sektbildningar. 1823 skulle Smith af ängeln Moroni fått uppenbarelse om en ny helig skrift, som fanns nedgräfd i en kulle, nu kallad Mormon hill, i närheten af byn Manchester. Först 1827 skulle han emellertid ha gräft upp urkunden, som var skriven på guldplåt på det s. k. "förbättrade egyptiska språket", samt kunde tydas med tillhjälp af två bredvidliggande, i silfverbågar infattade kristaller, de i G. T. omtalade *urim* och *thummim*. Han översatte skriften — utan att hans medhjälpare vid översättningen fingo se originalplåtarna, som ängeln till sist åter tog bort — och utgaf 1830 i Palmyra, N. Y., översättningen under titeln *The book of Mormon* (Mormons bok). Den innehåller en historia om Amerikas urinvånare, eller huru vid förbistringen i Babel Jared öfverflyttade till Ame-

rika och huru 600 f. Kr. en ytterligare invandring följde genom efraimiten Lehi från Jerusalem samt dennes söner (bland dem Laman och Nefi) och andra anförvanter. Efter Nefi, som på metallplåsar nedskref Guds uppenbarelser till släkten och dennes öden, kallades det utkorade folket nefiter. De affallne och ogudaktige lamaniterna återdro de nuv. indianernas förfäder. Kristus kom efter sin uppståndelse äfven till Amerika och predikade evangelium för nefiterna, och en kyrka upprättades där som i Gamla världen. Emellertid uppstod affall äfven bland nefiterna, och 384 e. Kr. blefvo dessa slagna och tillintetgjorda af lamaniterna. Bland de få kvarlevande var profeten Mormon, som samlade och bearbetade sitt folks heliga skrifter, hvilka därefter af hans son nedgräfdes i jorden för att enligt profetiorna återfinnas i den yttersta tiden, då en ny profet skall återupprätta Kristi sanna kyrka. Boken är till sin stil en imitation af Bibeln utan större religiös originalitet eller litterärt värde. En hypotes, att den skulle vara ett plagiat af ett tryckt och sedermera förkommet romanmanuskript af f. d. prästen S. Spaulding i Ohio (d. 1816), kan ej bevisas; i hvarje fall förekomma åtskilliga reminiscenser från religiösa åskådningar och stridsfrågor i Smiths omgivning.

Sedan Smith jämte en anhängare 1829 blifvit af himmelska sändebud invigd till den nya tidsålderns prästadöme, konstituerade han 1830 i Fayette, N. Y., sin nya kyrka. Dennas första huvudsäte blef Kirtland (i nordöstra Ohio), där en af ledarna, Rigdon, f. d. baptistpredikant, hade sitt hemvist och där en stadsgrundläggning planerades och ett tempel byggdes, under det "apostlar" utsändes att missionera. Tvifvelaktiga banktransaktioner gjorde emellertid, att man 1838 måste lämna Ohio (vid ett föregående tillfälle hade Smith och Rigdon där blifvit rullade i tjära och fjäder). I Missouri, där man slog sig ned, gick det icke bättre; mormonerna väckte, bl. a. såsom abolitionister, häftig ovilja, som resulterade i ett fullständigt inbördes krig mellan statsmilisen och dansiterna, mormonernas väpnade skyddskår. Smith, besegrad och häktad, kom undan till Illinois, där han i början hade glänsande framgång med sin nya stadsanläggning, Nauvoo vid Mississippi (1840), sökte spela en stor politisk roll och lät t. o. m. uppställa sig som presidentkandidat i Förenta staterna. Hans maktställning och den ej offentligt kungjorda uppenbarelse (af 1843), som tillät och uppmuntrade månggifte, bidro till hans fall. En tidning i Nauvoo, som publicerade denna uppenbarelse, fick sitt tryckeri förstördt, och då under de följande oroligheterna Smith och hans broder Hyrum insattes i fängelset i Carthage, Ill., drabbades de af lynchrättvisan, i det att en uppretad folkhop 27 juni 1844 bröt sig in i fängelset och sköt ned dem.

Bingham Young (f. 1801 i Vermont, d. 1877, handtvärgare, mormon sedan 1832) blef nu, med undanträngande af Rigdon, sektens ledare. Han var en synnerligen energisk och skicklig organisatör, som, sedan sekten 1846 fördrifvits från Nauvoo, 1847—48 måsterligt planerade och utförde dess ryktbara "exodus", tåget genom vildmarken bortåt 2,000 km. till trakten kring Stora Saltsjön, där

deras nya heliga stad blef Salt Lake City (Salt-sjöstaden). Här kunde de nu organisera sig efter godtfinnande. Visserligen kommo de ej, såsom afsikten varit, utom unionens ramar, då dessa trakter just 1848 afträdts af Mexico, men Young blef i stället 1850 regeringens guvernör i territoriet Utah och uppträdde faktiskt som själfhärskare där. Han lät nu också (1852) högtidligen proklamera månggiftesuppenbarelse. En väpnad konflikt med regeringen 1857 ledde till en förlikning, i följd hvaraf han måste lämna guvernörsbefattningen; dock blef alltså regerings auktoritet i dessa aflägsna bygder tämligen illusorisk. Den starka mormonhierarkien uppehöll sträng disciplin, hvilken här som i många andra religiösa samfund visade sig ekonomiskt förmågan. Ödemarkerna uppodlades med stor flit; en omsorgsfullt organiserad immigrantvärfning förstärkte de "heliges" skårer. Försök att komma undan från Youngs maktområde straffades med döden, och hvad man kunde tillåta sig, visar t. ex. massakern på 120 utvandrare på väg till Kalifornien (1857), för hvilken först 20 år senare en framstående mormon, Lee, blef afträttad.

Emellertid började förhållandena småningom ändras: den icke-mormonska befolkningen i Utah tillväxte efter Pacificbanans öppnande 1869, Young dog, och från 1882 började unionsregeringen vidtaga stränga åtgärder mot polygamen (månggifte). Åtal anställdes i massa, emigrationsfonden upphäfses, mormonkyrkan förklarades upplöst och dess egendom indragen till staten (1887). Detta föranledde presidenten W. Woodruff att 1890 utfärda ett manifest, hvori de "helige" tillrättades att upphöra med polygamen, hvarjämte mormonpartiets och därmed kyrkans politiska övermakt, som ansågs stridande mot unionens konstitution med dess stränga åtskilljande af kyrka och stat, maskerades genom mormonvalmännens uppdelning på de stora partierna republikaner och demokrater. Dessa åtgärder hade önskad resultat: amnesti utfärdades för polygamiförbrytelser, begångna före 1890, kyrkoegendomen återställdes, och Utah blef 1896 upptaget som stat — allt under förutsättning att lagarna mot polygamen för framtiden iakttoges.

Därmed var krisen överstånden och mormonkyrkans makt faktiskt återställd i föga mindre omfattning än förut, om än utöfvad i försiktigare former. Ekonomiskt beror dess styrka på medlemmarnas tionde, som uppges stiga till 6 mill. kr. om året. Politiskt har man alltså Utah i mycket hög grad i sina händer. Månggifte har utan tvifvel aftagit; dock praktiseras det alltför bland ledarna, och åsikten om dess gudomliga berättigande har alls icke rubbats genom manifestet af 1890, som betraktas som aftunget. Den nuv. presidenten är Joseph F. Smith. Mormonernas antal i Förenta staterna var 1908 350,000, i Utah 1906 151,500 af 172,800 kyrkomedlemmar (hela befolkningen i staten var 321,000). Äfven i Idaho äro de den starkaste denominationen.

I Europa missionera mormonerna i alla protestantiska länder, dock mest i England (från 1837; under åren till 1851 utvandrade därifrån 17,000 nyomvända) och de skandinaviska länderna (från 1850, då svenske sjömannen John E. Forsgren började missionera i sin födelsestad Gäfle). I Sverige

blefvo enligt mormonernas egna okontrollerbara uppgifter 1850—1909 17,259 pers. döpta, hvaraf 7,822 emigrerade. Propagandans största omfång nåddes 1861—64 och 1878—82 (öfver 400 döpta hvarje år, maximum 1862: 640; emigrationens maximum 1863: 361). På senare år är den svagare, men proportionen emigrerade i förhållande till antalet döpta större, hvilket sammanhänger med större konsolidering (färre uteslutna; decenniet 1861—70 uppvisade 4,479 döpta, 1,770 uteslutna, 1,764 emigrerade; decenniet 1900—09: 1,325 döpta, 226 uteslutna, 874 emigrerade). Församlingarna i Sverige ha aldrig varit synnerligen stora; medlemsantalet var 1860: 1,002, 1900: 2,291, 1909: 1,904. Anmärkningsvärdt är det stora antalet medlemmar, tillhörande det "lokala prästämötet" (1909: 275). Verksamhetens ledning ligger emellertid icke i händerna på detta, utan på "missionärer" från Amerika, hitkomna på kort tid (1881 21, 1909 70). Landet är indeladt i 5 "konferenser" med 22 "grenar" (= stationer). I Stockholm har man egen byggnad (Svartensgatan n:r 3). En anhållan af samfundet att bli af staten erkändt afslogs 1902, och statsmakterna beviljade 1912 ett anslag för bekämpande af dess propaganda, för hvilket ändamål pastor P. E. Åslev, f. d. präst i Augustanasynoden (någon tid i Saltsjöstaden), 1911 anställdes; hans verksamhet har reglerats genom föreskrifter af ärkebiskopen 1912. — Af Utahs befolkning (276,749 pers.) voro 1900 61,614 af engelsk börd, 28,095 af dansk och 19,072 (1910 endast 7,227) af svensk börd.

Medelpunkten i mormonernas lärobyggnad är tron på Guds nya uppenbarelse till J. Smith, fortsatt genom deras följande profeter. Urkunderna för denna uppenbarelse (Mormons bok, *The book of doctrine and covenant, The pearl of great price*) ha kanoniskt anseende i linje med Bibeln. De sjelfva äro den enda sanna kyrkan, kristenheten betraktas som affallen (*gentiles*, "hedningar", är termen för icke-mormoner). Frälsning är möjlig genom Kristi försoning, om man följer evangeliets förordningar: tro, omvändelse, dop (genom nedsänkning; barndop förkastas; de "heliges" barn döpas vid 8 år), andemeddelelse genom handpåläggning. Det sistnämnda kan meddelas endast genom ett legitimt prästerskap, i full besittning af apostlatidens andegåfvor — d. v. s. det mormonska. Det sanna Israel skall insamlas till det amerikanska Zion, där Kristus efter sin återkomst skall härska. Dessa grundtankar ha fått en vidlyftigare påbyggnad i samband med månggiftet, hvars officiella namn är "himmelskt äkten-skap" (*celestial marriage*) och som ingås genom en kyrklig ceremoni, "besegling" (*sealing*), som gör det giltigt för evigheten. Det finns ett helt system af gudar. Den ende, med hvilken vi ha att göra, är Adam. De tänkas begåfvade med kroppslighet och äro människoandarnas föräldrar. Polygamien anses af nöden för att möjliggöra dessa andars snara inträde i jordelivet. De "helige" bli efter döden gudar, af högre rang alltefter antalet af sina hustrur och barn. — Den vanliga kulturen är analog med den anglosaxiska nonkonformismens. Dessutom finns det hemliga ceremonier, till hvilka icke-mormoner ej ha tillträde, speciellt dop för de döde, hvarigenom man kan frälsa andar i mellan-

stillståndet, och besegling, som likaledes kan utföras till förmån för aflidna. Dessa ceremonier få utföras endast i Utah, där mormonerna ha 4 stora tempel. I Saltsjöstaden finnas dels tabernaklet



Templet och (i bakgrunden) tabernaklet i Saltsjöstaden.

för vanliga gudstjänster, dels det med oerhörd prakt utstyrda, endast för de "helige" tillgängliga templet. — I sedligt afseende berömmas mormonernas flit och omtänksamhet. Offentliga laster sägas vara tillbakaträngda; polygamien försvaras moraliskt med, att den utesluter prostitution. Med afseende på världsliga nöjen, dans, teater o. s. v. ha mormonerna alltid intagit en liberal ståndpunkt. Deras kyrka har välgörenhetsanstalter, söndagsskolor o. s. v. i stor utsträckning. Den fruktansvärdeste moraliska kräftskadan är, såsom deras historia visar, att hierarkiens och kyrkans fördel står öfver alla sedliga konsiderationer.

Författningen är strängt hierarkisk. Hierarkiens betydelse inpräglas mycket starkt. Mottagandet af för kyrkan bindande uppenbarelser är dess monopol. I spetsen står ett presidentskap (*first presidency*), bestående af presidenten, som har titeln "profet, siare och uppenbarare", och två rådgifvare. Därjämte finnas 12 apostlar, patriarker, äldste och högrepräster — alla tillhörande det högre eller melkisedekiska prästämötet. Det lägre l. aronitiska har mest världsliga sysslor om hand; dit höra biskopar — med en *general presiding bishop*, som står för hela kyrkans tiondeinsamling —, präster, lärare och diakoner. Kyrkan i Amerika är indelad i *stakes of Zion* ("Zions tält-pluggar", Es. 33: 20), ungefär motsvarande stift.

Ett schismatiskt samfund, *Reorganized church*, uppstod 1852 under ledning af J. Smiths son, Joseph Smith III. Det förkastar månggiftet och anser Young som en falsk profet. Dess hufvudsäte är Lamon, Iowa; dess medlemsantal i Förenta staterna 1908 var 48,000.

Af mormonernas omnämnda kanoniska böcker finnas åtminstone "Mormons bok" och "Lärdomens och förbundets bok" på sv. (den förra, öfv. af A. W. Carlson, tr. i Köpenhamn 1878; 2:a uppl. Stockholm, 1907). Kyrkans tid-

ingsorgan är "Deseret news" i Saltstjädaden (från 1852); antimormonsk är "Salt lake tribune" (från 1870), svensk-mormonsk veckotidn. "Utah-posten" (sedan 1900). Den skandinaviska missionens organ är "Nordstjärnan" (från 1877; förut, från 1851, "Skandinavians stjerne"); den utkom tidigare i Köpenhamn, men sedan 1905 i Stockholm. — Litt.: G. Unonius, "Mormonismen" (1883), H. H. Bancroft, "History of Utah" (1889), W. A. Linn, "The story of the Mormons" (1902), W. Riley, "The founder of Mormonism, a psychological study" (1902), Emigrationsutredningens bilaga III: "Mormonvärningen" (1910), och E. Meyer, "Ursprung und geschichte der Mormonen" (1912). En myckenhet värdefullt material finns i "Proceedings before the committee on privileges and elections of the U. S. Senate on the matter of ... Hon. Reed Smoot" (4 bd, 1890-94—06). K. B. W—n.

Mormorando [mårmar'andå], it., mus., "fram-mumladd", i hviskande ton.

Mormyridæ, zool. Se **Mormyrus**.

Mormyrus, zool., tillhör fiskfamiljen *Mormyridæ*, inom gruppen *Malacopterygii*. *Mormyridæ* ha bålen, men ej hufvudet, fjällbeklädd; de sakna skäggtömmar; de båda mellankäksbenen sammanväxa till ett benstycke; en stor hålighet på invardera sidan om hufvudet, beklädd af en tunn ömskifva; gällöppningen liten; mycket starkt utvecklad hjärna; å ömse sidor om svansen ett elektriskt organ. Släktet *Mormyrus* lever i det tropiska Afrikas floder. Flertalet arter utmärkes genom en förlängd, ofta böjd nos; munöppningen liten. Några arter voro föremål för dyrkan af de gamle egypterna och äro ofta afbildade på deras byggnader. Till familjen *Mormyridæ* hör och *Gymnarchus* (se d. o.). L—e.

Mormässa, en kyrklig fest, som under katolska tiden i Sverige firades 8 sept., hvilken dag antogs vara Jungfru Marias ("Guds moders") födelsedag.

Mornay [mårnä]. 1. Charles de M., friherre, arfvinge till Varennes, herre till Helgerum och Roma, f. omkr. 1514 i Frankrike, härstammande från en förnäm fransk ätt, var kalvinist (hugenott) och förvärfvade i ungdomen god bildning. 1547 medföljde han de trupper, som Frankrike sände till skottarnas hjälp i kriget mot England, och kvarstannade i Skottland till fredsslutet 1550. Redan 1557 befann han sig i Sverige, där han af Gustaf Vasa användes i åtskilliga diplomatiska värf. Så affärdades han som sändebud till Polen (1557) och till Danmark (1558) samt deltog 1559 i den beskickning, som afgick till England för underhandlingar om giftermål mellan hertig Erik och drottning Elisabet. Efter sin återkomst föll han emellertid i konungens onåd genom obetänksamt uppförande och hölls t. o. m. någon tid fångslad. När Erik XIV efterträdde sin fader, uppgick för honom lyckans sol, ty efter sin ankomst till Sverige hade han snart förvärfvat Eriks ynnest, och denna fortfor han att ständigt åtnjuta, ehuru han visst icke alltid undgick förebräelser. Han benämnes konungens kammarjunkare eller kammarherre och omtalas äfven som hans råd (1561) eller rådsförvant (1565). 1563 erhöi han Kronobergs slott m. m. i förläning. I konungens tjänst blef han flitigt använd. Han afgick 1561 som sändebud till Frank-

rike, där han utverkade Katarinas af Medici bifall till Eriks giftermål med Maria Stuart, hennes sons änka, och skickades 1562 jämte Per Brahe till Skottland för att till Maria framföra konungens frieri. Efter återkomsten till Sverige började han af Erik nyttjas i krigiska värf, ty konungen sade sig ha förstått, "det han egde god förfarenhet i krigssaker". I slutet af 1562 sändes han som krigsöverste till Livland, men återkallades vid Nordiska sjuårskrigets utbrott. Ehuru det 1564 heter, att han ej ännu lärt sig att fullkomligt tala svenska, erhöi han i detta krig viktiga befäl och kämpade med ära, men ej alltid med lycka. Han blef 1563 i grund slagen af danskarna vid Mared (nära Halmstad), men försvarade mot dem med framgång Varbergs slott 1565 och frantog 1566 nära Alingsås den härjande Dan. Rantzau hans tross. 20 sept. s. å. togs han till fånga och fördes till Kalundborgs slott i Danmark, där han kvarblef till 16 mars 1571. Vid hemkomsten erhöi han, den förre gunstlingen hos Erik XIV, ett mottagande från Johan III:s sida, som tyckes visa riktigheten af påståendet, att han genom sina förböner räddad den senares lif. Han kallades nämligen af Johan att deltaga i rådets öfverläggningar, innan han hunnit aflägga trohetsed, och 1573 uppdrogs åt honom att vara ställhållare på Älfsborgs och Gullbergs slott. Trots den kungliga välviljan bröt han dock sin trohetssed till Johan och inlät sig i förrädiska stämplingar mot denne med höfvitsmännen för de skotska legotrupporna i Sverige. Att han haft för afsikt att afsätta Johan, torde få anses som säkert, liksom ock att han velat beröja Erik XIV ur fängelset, men om han på tronen ämnade uppsätta den sistnämnde eller hertig Karl är ovisst. Från flera håll uppges äfven, att de sammansvurne ämnat bringa konung Johan om lifvet. För sitt förrädiska uppförande blef M. afträdd i Stockholm 4 sept. 1574. Han var en bildad man och en tapper och erfaren krigare. Hans angenäma umgängessätt gjorde honom omtyckt såväl af Erik XIV och dennes bröder Johan och Karl som af Fredrik II i Danmark. Men med förtjänsterna förenade han skrytsamhet, lättsinne och opålitlighet. Jfr art. "Mornay" i "Sv. biogr. lexikon. Ny följd".

2. Johan Karlsson de M., den föregående son, f. troligen 1566, d. barnlös 1608, studerade länge och med stor grundlighet utomlands, inskrefs 1585 vid Rostocks universitet, befann sig 1589 i Italien, var 1593 inskrifven vid universitetet i Heidelberg och synes ännu 1594 vistats utrikes. Efter sin hemkomst undvek han att taga del i det politiska lifvet. Dock nämnes han som medlem i den domstol, som på riksdagen i Linköping 1600 dömde de anklagade riksråden m. fl. Trots sin tillbakadragna hållning var M. likväl på grund af sin vänskap med Erik Sparre, Hog, Bielke och andra rådherrar föremål för Karl IX:s misstankar, särskildt 1605, då han under bevakning fördes till Stockholm att undergå förhör. Hans svåger Axel Oxenstierna ger honom vittnordet, att han i kunskaper och dygd var en af de främste på sin tid. 1—2. Fr. W.

Mornay [mårnä], Philippe de, herre till Plessis-Marly, fransk statsman och skriftställare, f. 1549, d. 1623, öfvergick som barn 1559 från katolska till protestantiska läran och ver-

kade ifrigt för hugenotternas sak som skriftställare och diplomat, bl. a. genom sin *Dissertation sur l'église visible* (1571) och en hemlig beskickning till Vilhelm af Oranien 1572. Räddad af en katolsk



vän undan Bartolomeinatten (1572), flydde M. till England; han deltog sedan i religionskrigen i Frankrike 1574—75 och trädde 1576 i Henrik IV:s tjänst såsom chef för finansförvaltningen i konungariket Navarra, nyttjades äfven som diplomatisk underhandlare i England och Nederländerna och utnämndes, sedan Henrik bestigit Frankrikes tron,

till guvernör i Saumur, där han 1593 upprättade en protestantisk akademi. Till följd af sitt skarpa ogillande af Henriks öfvergång till katolicismen miste han småningom sin förtroende, synnerligen inflytelserika, förtroliga rådgifvarställning vid Henriks sida, och han egenade sig nu alltmer åt teologiska studier. En frukt däraf var det lärda arbetet *De l'institution, usage et doctrine du saint sacrement de l'eucharistie en l'église ancienne* (1598). Man har äfven tillskrifvit M. författarskapet till den bekanta skriften "*Vindiciæ contra tyrannos*" (se *Languet*). Bland sina trosförvanter åtnjöt M. utomordentligt anseende och fick med anledning af sin vidsträckt teologiska lärdom namnet "hugnottpåfven". Under titeln "*Mémoires et correspondance*" utgafs 1824—25 i 12 bd en samling af bref till och från M. jämte en af hans maka författad lefnadsbeskrifning öfver M. (En tidigare samling, "*Mémoires*", utgafs i 4 bd redan 1624—51; äfven med lefnadsteckningen.) Jfr artikeln "*Duplessis-M.*", af Th. Schott i Haucks "*Realencyklopædie*", V (1898). (V. S.—g.)

Morning chronicle [mår'nin krå'nikl], The, daglig tidning i London; den var en tid bland whigpartiets inflytelserika organ och räknade bl. a. Charles Dickens som medarbetare. Grundlagd 1769, uppnådde den en ålder af mer än 90 år.

Morning post [mår'nin pâu'st], The, den äldsta af Londons dagliga tidningar, uppsattes 1772 som toryorgan. Det hade 1795—1803, då Daniel Stuart egde det, en storhetsperiod: det förfäktade en framskriden liberalism, och i dess spalter skrefvo S. T. Coleridge, Wordsworth, Charles Lamb m. fl. 1820 vardt tidningen den fashionabla världens organ och var på 1850-talet lord Palmerstons språkrör. 1875 inköptes tidningen af A. Borthwick (sedermåra upphöjd till lord Glenesk, se d. o.), som 1882 sänkte lösnummerpriset från 3 pence till en penny. Den har sedan, med ständigt ökad inflytande, varit världsstadens aristokratiskt konservativa hufvudorgan och särskildt med stor ifver förfäktat de Chamberlainska tariffreformidéerna.

Mornington [mår'nintön], den största af Wellesleyborna i Carpentariaviken (Australien), 90 km. lång fr. s. v. till n. ö., högst 50 km. bred samt omkr. 100 m. hög. J. F. N.

Mornington [mår'nintön], lord. Se Wellesley.

Morny [mår'ni'], Charles Auguste Louis Joseph de, hertig, fransk statsman, f. 1811, d. 1865 i Paris, var naturlig son af drottning Hortense och greve de Flahault, en af Napoleon I:s adjutanter (se Beaumarnais, Hortense). Som barn adopterad af en fattig fransk emigrant, greve de Morny, uppfostrades gossen hos sin farmor, grefvinnan de Souza, en spirituell romanförfattarinna och älskvärd salongsdam, som bildade sin sonson till en fulländad kavaljer. Vid 21 års ålder ingick han som underlöjtnant vid ett kavalleriregemente och kämpade 1836—38 i Algeriet, där han vid belägringen af Constantine (1837) räddade general Trézels lif. Efter återkomsten till Frankrike anlade han en hvitbetssockerfabrik och visade sig vara en företagsam affärsman, hvarför han 1842 af dep. Puy-de-Dôme invaldes i deputeradekammaren. Där slöt han sig till det konservativa, huset Orléans tillgifna partiet och lyckades efter februarirevolutionen (1848) med dess hjälp 1849 bli vald till led. af lagstiftande församlingen. Men sedermera närmade han sig småningom sin halfbroder, prins Louis Napoléon, och blef en af dennes mest energiske medhjälpare vid statskuppen 2 dec. 1851. Han utnämndes då till inrikesminister och kontrasignerade som sådan alla de olagliga dekret, hvilka beröfvade Frankrike dess frihet. Men då han vägrade underteckna de dekret, genom hvilka familjen Orléans' egendomar i Frankrike konfiskerades, måste han lämna sin portfölj redan 22 jan. 1852. Han fortfor emellertid att åtnjuta Napoleon III:s gunst, valdes 1852 till led. af lagstiftande kåren och utnämndes 1854 af kejsaren till dess president. Efter Parisfreden 1856 sändes han s. å. till Ryssland som utomordentligt sändebud vid kejsar Alexander II:s kröning. Han representerade därvid Frankrike med en nästan exempellös prakt. Efter att i Petersburg ha gift sig med furstinnan Sonja Trubetzkoi återvände M. 1857 till Paris, där han åter utnämndes till president för lagstiftande kåren. Likväl upptogs hans tid under kejsardömet liksom förut vida mer af penningaffärer och nöjen än af politik. Järnvägskoncessioner, stiftandet af bolag, börspekulationer m. m. lämnade M. medel att i rikaste mått tillfredsställa sin njutningslystnad och praktkärlek. Det mest beryktade af dessa affärsföretag var hans öfverenskommelse med bankiren Jecker ang. dennes stora fordran af den mexikanska regeringen. Enligt denna öfverenskommelse skulle M. erhålla 30 proc. af det belopp, som den mexikanska regeringen skulle kunna tvingas att utbetala, hvar emot M. förband sig att använda hela sitt inflytande hos Napoleon III till förmån för det jeckerska penningkravet. M. lyckades också övertala Napoleon III att börja det krig mot Mexico, som blef inledningen till kejsardömet fall. M. upphöjdes 1862 till hertig. Se Fréd. Loliée, "Le



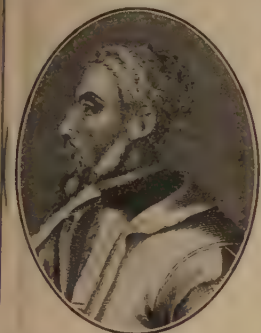
duc de Morny et la société du second empire" (1909). E. W.

Moro [mårå], Passo del, ett ofta använt pass i Valaisalperna, 2,862 m. ö. h., leder från öfre Saasdalen till Macugnaga i italienska Valle d'Anzasca. Passvägen går mellan Monte Moro (2,988 m.) och S:t Joderhorn (3,040 m.), delvis öfver snöfält och utmed svindlande djup. J. F. N.

Moro [mårå], Il. Se Torbido.

Moro, Antonio I. Antonis Moor van Dashorst, nederländsk porträttmålare, f. omkr. 1512, eller något senare, i Utrecht, d. 1575 i Antwerpen, var elev af Jan Scoreel, fick på grund af den inflytelserike domherrens rekommendationer tidigt beställningar af de högst uppsatte och sändes till hofven i Portugal och Spanien, där han utförde åtskilliga, i teckningen storartade, själfulla och psykologiskt högst märkliga porträtt. Anställd i Karl V:s tjänst, fortfor han efter återkomsten till hemlandet att arbeta för denne och sändes af

kejsaren 1553 till England för att måla Maria Tudor, Filip II:s blivande gemål. Han stannade länge i London, öfverhopad med beställningar från hofvet, och reste efter Maria Tudors död (1558) öfver till Frankrike för att porträttera Filips blivande tredje gemål, Henrik II:s dotter Elisabet. 1559 följde han Filip till Spanien, men tyckes på grund af den afund, som Filips stora ynnest uppväckte mot honom, ansett klokast att snart åter draga sig ur spelet och återvända till Utrecht. Filips goda tanke om konstnären minskades icke därigenom, men M. aktade sig visligen för att ånyo besöka spanska hofvet, i stället solande sig i hertig Albas gunst, liksom han förut gjort det i Maria Tudors, sålunda åtnjutande beskydd just af den tidens tre mest blodiga tyranner — ett egendomligt drag hos den store nederländske människokännaren. — M. betecknar höjdpunkten af det nederländska porträttmåleriet före Rubens. Utan att, i likhet med sina samtida landsmän "romanisterna", hemfalla åt en tom imitation af det italienska måleriet, fortfor han att i sin konst förbli en nederländsk naturalist, hvars förmåga att individualisera och att "se tvärs igenom människors tänkesätt" är öfverträfflig. Stilfull tecknare och förträfflig kolorist, hade han dessutom en ovanlig förmåga att återge dräkter, vapen och andra accessoarer i sina porträttstycken. Hans bästa porträtt öfver storlaget uppfattade tidstyper, och beundransvärd är hans förmåga att göra t. o. m. en Maria Tudors hårda och osympatiska drag ej blott intressanta, utan så fängslande, att de outplånligt inrista sig i åskådarens minne. M:s porträtt träffas i de flesta större museer, hans mästerverk, *Maria Tudors* bild, i Madrids; lärarens, *Jan Scoreels*, porträtt ses i Braunschweig, M:s *själfporträtt* i Uffizierna i Florens, ö. s. v. Se H. Hymans, "Antonio Moro. Son œuvre et son temps" (1910). O. G.-g.



Moroideæ, bot. Se Maclura.

Moron [mårån], stad i argentinska prov. Buenos Aires, med en mängd villor, som bebos af hufvudstadsbor. Omkr. 5,000 inv. J. F. N.

Morón de la Frontera [mårå'n-från-], stad i spanska prov. Sevilla (Andalusien), vid Guadaira och vid foten af Sierra de Morón. 14,190 inv. (1900). Kalk- och marmorbrött. J. F. N.

Morone [måråne]. 1. Domenico M., italiensk målare, f. 1442 i Verona, d. efter 1508, var en duktig representant för "quattrocento" (1400-talets stil, eller ungrenässansens måleri) i sin födelsestad. Man har af hans hand en historisk bild i Mantua (*Luigi Gonzaga mördar Luigi Buonacolsi*) samt fresker i ett kapell och i klosterrefektoriet i San Bernardino (Verona, 1503). — 2. Francesco M., den föregående son, italiensk målare, f. 1473, d. 1529, tillhörde redan mera 1500-talets konst, men hade en fast utpräglad stil, som han behöll hela sitt lif. Också prisas han högeligen af Vasari. Hans bästa verk inom den monumentalakosten äro vägg- och takmålningar i sakristian till S. Maria in Organo (Verona), som anses höra till tidens förnämsta verk. Märkligt är, att han efter Mantegnas föredöme omgaf takets midt med en balustrad och lät Frälsaren sväfva midt i den blåa himmelen, d. v. s. att han perspektiviskt fördref plafonden uppåt. Dessutom målade han altarbilder, såsom en *Tronande madonna* i samma kyrka (1503) och en enkel, likaledes tronande *Maria med barnet* i Berlin. — 3. Giovanni Battista M. Se Moroni.

Morone [måråne]. 1. Girolamo de M., italiensk diplomat, d. 1529, var vice-kansler hos Maximilian Sforza, hertig af Milano, och verkade sedermera för hertigdömet öfverlämnande åt Francesco Maria Sforza genom aftal mellan kejsar Karl V och påven Leo X (1522). M. öfvergick emellertid snart till Karl V:s motståndare och lyckades 1525 i förbund mot denne förena påven, republiken Venezia och Frans I af Frankrike. 1527 åtföljde han konnetabeln af Bourbon på dennes marsch mot Rom och deltog verksamt i fredsunderhandlingarna mellan Karl V och påven Klemens VII.

2. Giovanni de M., den föregående son, italiensk kardinal, f. 1509 i Milano, d. 1580 i Rom, blef 1529 biskop af Modena, användes flitigt af påven Paul III (1535—49) i diplomatiska värf och bevestade bl. a. som påfäst nuntie religionssamtalet i Worms samt riksdagarna i Regensburg och Speier 1541 och 1542, blef 1542 kardinal, legat i Trident s. å. samt i Bologna 1544. M., som 1553 blifvit biskop af Novara, sändes af Julius III som nuntie till riksdagen i Augsburg 1555, där han dock ej kunde hindra religionsfreden. Han hade tolererat evangeliska läran i sitt stift och en tid visat böjelse för reformationen samt blef därför af Paul IV misstänkt för kätteri och hölls sedan 1557 inspärrad i S. Angelo, men frikändes 1560 af Pius IV, som 1563 utnämnde honom till president för Tridentinska mötet, "för hvars lyckliga utgång den katolska kyrkan har honom om någon att tacka" (Ranke). M., som 1570 blef kardinalbiskop af Ostia, afled i Rom 1580. Jfr N. Bernabei, "Vita del cardinale Giovanni M." (1885).

Moroni [måråni] 1. Morone, Giovanni

Battista, italiensk målare, f. mellan 1520 och 1525, d. 1578 i Bergamo, var lärjunge af Alessandro Bonvicino, kallad Moretto, i hvars ateljé han inträdde 1540. Han målade altartafvor, af hvilka några finnas i Brera (Milano), de flesta i trakten kring Bergamo, men han hade i dem ej sin egentliga styrka och följer där mest sin lärare i spåren. M:s bästa verk äro hans porträtt, i hvilka han på basen af sin mästares lärdomar går vidare i enkel och omedelbar återgifning af natursanningen. Han har ej förmåga att gå djupt in i sina förebilders karaktär, men så mycket trognare är han i den yttre företeelsens lefvande framställning. Af hans verk finnas några i Uffizierna i Florens, andra i Venezia, Milano, Brescia och Bergamo, alla framstående, t. ex. halffiguren af *En lärä* (i Uffizierna) och *Antonio Navagiero*, podestå i Bergamo (nu i Brera). Men äfven n. om Alperna finnas ypperliga dukar af honom, t. ex. den berömda *Skräddaren* i Londons National gallery, de 3 porträtten i Berlin samt likaledes ett par i München, ett par i Wien, ett i Petersburg och ett i Madrid. C. R. N.*

Moroni. Se **Mormoner**, sp. 1124.

Mororan (**Muroran**), utmärkt hamn på japanska ön Yezo, vid Uchiuraviken, öppnad för utländsk handel 1899. Omkr. 12,000 inv. Export för de bästa japanska stenkolen och för koks från grufvorna Jubari, Poronai o. a. J. F. N.

Mo'ros, grek. myt. Se **Kerer**.

Mo'ros, de muhammedanska infödingarna på Filippinerna (se d. o., sp. 229).

Morosini [mårå-], gammal veneziansk släkt, som gett Venezia många utmärkta män, bl. a. fyra doger. 1. **Domenico M.**, doge, f. 1080, d. 1156, utmärkte sig som korsfarare i kamp mot de otrogne i Syrien. Han valdes till doge 1148. — 2. **Andrea M.**, historieskrifvare, f. 1558, d. 1618, blef senator (1600) och tre gånger medlem af "de tios" råd. Han skref *Historia veneta*, *ab anno 1521 ad annum 1615* (1623) m. fl. historiska verk. — 3. **Francesco M.**, doge, en af 1600-talets ryktbaraste generaler, f. 1618, d. 1694 i Nauplia, utnämndes redan 1651 till republikens generalkapten. Till följd af motgångar mot turkarna miste han 1661 sitt befäl, men återfick det 1666. Det blef nu hans uppgift att försvara Candia mot turkarna. Oaktadt understöd från Malta, Frankrike och några italienska furstar måste M. efter ett högst lysande, mer än treårigt försvar, som följdes af hela Europas uppmärksamhet, 1669 lämna Candia i turkarnas händer, men sedan han 1684 för tredje gången blifvit vald till generalkapten, hämnades han på dem genom att återtaga Arkipelagens öar, slå turkiska flottan nära Dardanellerna (1687) samt bemäktiga sig Aten och nästan hela Morea. M. fick nu hedersnamnet "il Peloponnesiaco" och valdes 1688 till doge. Han bibehöll dock högsta befälet och företog sig att belägra Ne-

groponte i samråd med den svenske fältmarskalken greve O. V. von Königsmarck. Dennes död (1688), de allierades affall och en svår sjukdom tvungo honom att bege sig hem 1689. 1693 blef M. för fjärde gången generalissimus. Jfr biografier af Z. Morosini (1885) och G. Bruzzo (1890). A. B. B.*

Morositet (af lat. *morosus*, trumpen), dystert och retligt lynne, knarrighet.

Morot, bot. Se **Morotsläktet**.

Morot [mårå], Aimé Nicolas, fransk målare, f. 1850 i Nancy, elev af École des beaux-arts, vann Rompriset 1875, målade klassiska och historiska ämnen: *Medea* (1877), *Episod från slaget vid Aquæ Sextiæ* (1879, museet i Nancy), *Den barmhärtige samariten* (1880, vann hedersmedaljen), *Jesus' af Nasaret martyrium* (1883, liksom den föregående utmärkt för kraftfullt och mäterligt studium). M. målade därefter spanska motiv af stark hållning och karakteristik (*El bravo toro* 1884 och *Tjurfäktning* 1885) och öfvergick så till moderna bataljscener med mycken rörlighet och fart: *Kavallerianfall vid Rezonville* (1886, Luxembourgsmuseet) och *Slaget vid Reichshofen* (1887, Versailles). 1892 utförde han som plafondmålning i Hôtel de ville *Dansen i olika tider*. På senare tid har M. målat hufvudsakligen porträtt, hvaribland af *Gérôme*, *prins Arenberg*, *Bamberger* (utställda 1900) och det mäterliga porträttet af målaren *Hébert* (1905, Luxembourggalleriet), men äfven nordafrikanska motiv (*Minne från Marokko*, spahis till häst, 1911). M. är medlem af Institutet sedan 1898. Jfr Chr. Moreau-Vautier, "L'œuvre de A. M." (1906). G—g N.

Morotai, en af Molukkerna, belägen n. om Halmahera. 1,647 kvkm. Berggrunden består af serpentin. J. F. N.

Morotflugan, *Psila rosæ*, zool., en till fam. *Muscidae acalyptatræ* hörande flugart, hvars larv uppträder som skadedjur på morötter. Den fullbildade flugan är svart, glänsande, med rödgult hufvud och ljusgula ben; längd 4—5 mm. Larven är hvitgul och när en längd af 6—8 mm. (se Landtbrukets skadeinsekter, pl. I, fig. 3). Honan lägger på våren sina ägg i jorden, i närheten af de unga morotplantorna. De utkläckta larverna äta sig in i morötterna, som i följd af dessa angrepp börja ruttna och få en elak, bitter smak. Den vissna och gulnade blsten förråder angreppen på roten; uppdrages en sådan morot, visa de af hopade exkrementer fyllda larvgångarna det för denna insekt kännetecknande angreppet. I midten eller slutet af juni lämnar larven moroten, och förpuppningen eger rum i jorden; den fullbildade insekten framkommer i juli och skri- der omedelbart till fortplantning. Denna andra generation öfvervintrar som puppa och har sin flygtid följande vår. Som medel mot denna skadeinsekt rekommenderas att uppdraga de angripna morotplantorna samt förstöra dem eller använda dem till foder. Om jorden kring plantorna hårdt tillpackas, hindras honorna i sin äggläggning. Äfven förordas af en del författare att bespruta morotsängarna med en emulsion af 1 del fotogen och 10 delar vatten; sprutningen bör verkställas vid sådan, då groddplantorna kommit upp samt vid gallringen. G. G.

Morotsläktet, *Daucus L.*, bot., örtsläkte af fam.



Umbelliferae med omkr. 60 arter, till största delen förekommande i Medelhafsområdet och i Orienten. Blommorna äro vanligen hvita, frukterna äro taggiga. I Sverige finns endast en art, *D. Carota*, morot



1 Morot (*Daucus Carota*). 1 växtens topp i blom och där bakom ett rosettblad, 2 pålrot af ett odiat exemplar, 3 frukt.

(se fig.), som växer mindre allmänt på torra ställen i södra och mellersta delarna af landet. Det är en tvåårig, 30—80 cm. hög, stråfhårig ört med 2—3 gånger parbladiga blad och mångstrålig flock med allmänt och enskildt svepe, vid fruktmognaden ofvan djupt konkav i torrt väder. *D. Gingidium* i Syd-Europa lämnar ett slags bdelium. — *Daucus Carota* betraktas i vissa länder som ett rätt besvärligt ogräs. Af denna art ha troligtvis ända sedan romartiden odlats vissa former med tjock, köttig rot. Hos oss torde morötter ha odlats sedan 1500-, kanske 1600-talet. Experimentellt har på senare år visats, att man genom odling under blott några få generationer kan af den vilda moroten uppdraga former med ätliga rötter. En mängd olika raser har uppstått i kultur dels af hvit, dels af röd färg. De största, mer eller mindre grofköttiga sorterna användas som foder (se Foder medel, den grafiska tab., sp. 699) i synnerhet åt hästar. De öfriga indelas i långa morötter, hvaribland *St. Valerie* och *Altringham*, och korta, s. k. karott-morötter, t. ex. *Pariskarottmorot*. De små morötterna anses vara de finaste. Morötter användas på många sätt i matlagning, såsom i soppor, till stufningar och på senare tid till marmelad som ersättning för frukt. G. L.-m. C. G. D.

Moroxit, *min.*, namn på en blågrön apatit från Arendal i Norge.

Morpeth [mä'peth], eg. *Morepath*, "vägen öfver heden", stad i engelska grefsk. Northumberland, 28 km. n. om Newcastle, vid järnvägen mellan denna stad och Berwick. 6,158 inv. (1901). Järngjuteri, spannmålshandel. I M. och dess närhet flera slottsruiner. (J. F. N.)

Morpeth [mä'peth], viscount, engelsk adels titel, som plägar bäras inom släkten Howard af äldste sonen till earlen af Carlisle. Se Howard 12.

Morphæa, *med.*, spetälska (se d. o.).

Mor'pheus. Se Morfeus.

Morphinæ, *zool.*, en till fam. *Nymphalidæ* bland dagjärilarna hörande underfamilj, utmärkt framför allt genom sina i förhållande till kroppen ovanligt stora vingar, af hvilka de bakre med sin nedvikta inkant undertill omfatta bakkroppen, så att af denna underifrån ingenting kan ses. Af de omkr. 100 arterna tillhör hälften det hufvudsakligen till



Morpho Hecuba.

Syd-Amerika inskränkta släktet *Morpho* (se fig.). De ådraga sig uppmärksamheten såväl genom sin väldiga storlek (13—21 cm. vingbredd) som framför allt genom sina färgers underbara prakt, då de långsamt fladdra fram utefter skogsvägarna eller då de med utsträckta vingar sakta sväfa högt och oåtkomligt kring de solbelysta trädkronorna. Larverna, som äro grant och påfallande färgade, sitta om dagen hopade i stora klungor på trädstammarna eller på grenarna till sina näringsväxter för att först nattetid sprida sig för att äta. Andra släkten af samma underfamilj förekomma på de indo-malajiska öarna, men kunna hvarken i storlek eller skönhet täfä med de sydamerikanska arterna. G. A.—z.

Mor'phium, *nlät.*, kem., morfin (se d. o.).

Mor'pho, *zool.* Se *Morphinæ*.

Morphy [mä'fi], Paul

Charles, nordamerikansk schackspelare, f. 1837 i New Orleans, d. 1884 i New York, var endast skolpojke, när han besegrade ungraren Löwenthal, och visade sig vid Amerikas första stora schacktäflan, i New York 1857, öfverlägsen samtliga landsmän. På inbjudning af brittiska schacksällskapet kom han 1858 öfver till



Europa, där han öfvervann Anderssen, Harrwitz, Löwenthal, Lange m. fl. Han var äfven stark blindspelare, men öfveransträngde sig som schackspelare och vardt slutligen sinnesrubbad. Se arbeten om M. af F. M. Edge (1859) och Max Lange (1859; 3:e uppl. 1894).

Morr., vid växtnamn förkortning för Ch. F. A. Morren (se d. o. 1); Morr. & Desne = den samme samt Joseph Decaisne (se d. o. 2).

Morra, Mora [mä'rra], italienskt fingerspel, som förekom redan i forntiden, då det kallades *di'gitis micare* (lat., "glimma med fingrarna"). Det begagnas mycket bland de bredare samhällslagen och tillgår så, att två spelande stå midt emot hvarandra och blixtnsamt sträcka fram ett antal fingrar, samtidigt med att de högt utropa, hur många fingrar de anse, att motspelaren sträckt fram. Den, som gissat rätt, har vunnit; gissa båda eller ingen rätt, är spelet oafgjordt. Något dylikt lär äfven förekomma i Kina och på vissa Söderhafsöar. J. C.

Morren [mä'ra'n], belgiska botanister och hortikultörer. 1. Charles François Antoine M., f. 3 mars 1807 i Gent, d. 17 dec. 1858 i Liège, 1835 t. f. professor i botanik vid universitetet i Liège och t. f. professor i zoologi, ord. professor i botanik 1837 och i agrikultur 1842. Redan vid mycket unga år var M. en flitig och framgångsrik författare inom flera vetenskaper, botanik, zoologi, paleontologi m. m., och har efterlämnat ett stort antal skrifter inom botanikens skilda grenar. Han var framstående trädgårdsföreståndare och lyckades bl. a. anlägga en vaniljodling (från 1836), som gaf årlig skörd. Han uppsatte tidskr. "La Belgique horticole" 1850 och ett par liknande för agrikultur och agronomi. — 2. Charles Jacques Édouard M., den föregående son, f. 2 dec. 1833 i Gent, d. 28 febr. 1886 i Liège, blef 1861 e. o. och 1868 ord. professor i botanik i Liège. M. var mycket verksam som hortikultör och deskriptiv botanist. Den af fadern uppsatta tidskr. "La Belgique horticole" redigerade han från 1854. Han egnade sig särskildt åt den stora tropiska växtfamiljen bromeliaceernas odling och vetenskapliga utredande. Då dessa växter på grund af storlek, saftighet och lysande färger äro svåra att preparera, lät han framställa ett stort antal målningar i jättefolio af de flesta odlade arterna, en samling, som nu eges af herbariet i Kew. — 1—2. C. Lmn.

Morren, Teophil, pseud. Se Hofmannsthal, H. v.

Morris [mä'ris], stad i nordamerikanska staten Illinois, vid floden Illinois och Illinois—Michigankanalen. 4,273 inv. (1900). Stora stenkolsgrufvor. J. F. N.

Morris [mä'ris], Robert, nordamerikansk finansman, f. 1734 i Liverpool, d. 1806 i Philadelphia, emigrerade 1747 till Nord-Amerika, var vid oafhängighetskrigets utbrott en förmögen och ansedd köpman i Philadelphia, satt 1775—78 i kontinental kongressen, därefter till 1781 i Pennsylvanias legislatur och var 1781—84 superintendent öfver finansväsendet, därvid verksamt biträdd af sin namne Gouverneur Morris (se d. o.). I stor utsträckning anlätade han sin egen kredit, som var större än de stridande koloniernas, för att det kritiska året 1781 uppbringa penningar till Washingtons

fälttåg. S. å. grundade han "The bank of North-America". M. var medlem af 1787 års författningskonvent och understödde 1789—95 som senator kraftigt Alex. Hamiltons finanspolitik. Omfattande jordspekulationer (han egde vid ett tillfälle 5 mill. acres) bragte honom 1798 till ekonomisk ruin och för de närmaste tre åren i bysättningshåkte. Jfr W. G. Sumner, "The financier and the finances of the american revolution" (1891), och E. P. Oberholtzer, "Robert M., patriot and financier" (1903). V. S.—g.

Morris [mä'ris], Gouverneur, nordamerikansk politiker och finansman, f. 1752 på familjgodset Morrisania utanför New York, d. där 1816, slöt sig, ehuru strängt aristokratiskt sinnad, till de mot England upproriske kolonisterna, var 1778—80 medlem af kontinental kongressen och 1781—85 assistent åt superintendenten öfver finansväsendet Robert Morris (se d. o.) samt utarbetade som sådan 1782 ett förslag till myntväsendets ordnande, som i hufvudsak antogs och ännu bildar grundvalen för Förenta staternas myntsystem. M. var äfven en af de mest bemärkte medlemmarna i det konvent, som 1787 utarbetade Förenta staternas författning. Honom tillkommer till stor del förtjänsten af författningens monumentala språkliga form, och några af de bestämmelser, som mest stärkte presidentens maktställning, tillkommo på hans initiativ. M. vistades 1789—98 i Europa och var därunder 1792—94 nordamerikansk minister i Paris. 1800—03 var han medlem af förbundssenaten, motarbetade energiskt 1812 års krig mot England och var 1810—16 som ordförande i kanalkommissionen den främste upphöfsmannen till Erie-kanalen. Hans *Diary and letters* utgafvos 1888 i 2 bd af A. C. Morris. Jfr Th. Roosevelt, "Gouverneur M." (s. å.). V. S.—g.

Morris [mä'ris], George Pope, nordamerikansk skald och journalist, f. 1802, d. 1864 i New York, utgaf 1823—42 "New York mirror" och från 1846 till sin död "Home journal", Amerikas mest spridda tidskrift. Hans dikter ha för sitt väljud och sin romantik varit eftersökta af tonsättarna (t. ex. den kända Woodman, spare that tree).

Morris [mä'ris] sir Lewis, engelsk skald, f. 1833 i södra Wales, d. 1907, blef 1858 master of arts i Oxford, 1861 advokat, 1879 hederssekreterare vid University college for south Wales och 1880 medlem af läroverkskommittén för Wales. 1895 blef han adlad (knight). Han deltog lifligt i föreningarna för kymriska språkets vård. M. utgaf *Songs of two worlds* (3 bd, 1871—75), *The epic of Hades* (3 böcker, 1876—77), *Gwen* (1880), *Songs unsung* (1883), *Gycia* (1886), *A vision of saints* (1890), *Idylls and lyrics* (1896) och *The new ramblers* (1906). M:s diktning var en Tennysons närstående, reflekterande religiös lyrik. (R—n B.)



Morris [må'ris], William, engelsk konstnär och skald, f. 1834 i Essex, d. 1896 i London, kom 1853 som student till Oxford. Där studerade han teologi, men också diktning och konst, medeltidslyrik och gotiska kyrkor, Tennyson och Ruskin. En kort tid 1856 målade han på Rossettis



ateljé i London och deltog sommaren s. å., jämte Burne-Jones och 6 andra målare, i det af Rossetti igångsatta dekorerandet af Union debating hall i Oxford (målningarna gingo snart till spillo). M. var och en tid anställd på ett arkitektkontor, kände dock starkare dragning till diktning och utgaf 1858 diktsamlingen *The defence of Guenevere and other poems*. Kort därefter fördes han in på konsthandverkets område. Som nygift ville han reda sitt eget hem på landet; hans kamrat, den unge arkitekten Philipp Webb, byggde 1860 åt honom i trakten af Canterbury en lantlig bostad af tegel, som blef ryktbar under namnet "The red house", och M. inredd och dekorerade den efter eget huvud. Från denna tidpunkt egnade sig M. med iver åt sina medmänniskors konstnärliga uppfostran, åt att väcka skönhetsbehof och skönhetskänsla och att odla handverket till konst. Han upprättade 1863 en fabrik i London för tillverkning af glasmålningar, tapeter m. m. och 1868 ett boktryckeri. Praktiskt anlagd, en handlingens man, en betydande organisatör blef han den, som omsatte Ruskins teorier i praktiken, och i högre grad än någon annan kan han kallas det moderna konsthandverkets skapare. På hans verkstäder utfördes möbler, glasmålningar, tapeter, gobelänger, mattor och keramiska arbeten. Boktrycket och den konstnärliga utstyrseln af böcker pånyttföddes af M. Självf en händig arbetare, lärde han sig det ena handverket efter det andra. Han utförde mönsterteckningar på olika områden och lyckades vinna konstnärer som Madox Brown, Rossetti och Burne-Jones som medarbetare. Hans egen stil stödde sig på ett inträngande historiskt formstudium och kan ej kallas själfständigt nyskapande — själf ville han "ej imitation, utan inspiration". Hans betydelse är i själfva verket mindre att söka i de stilformer, som han framförde, än i hans kraftfulla personlighets makt, hans energiska, omfattande och storslagna fälttåg mot fulheten i lifvet. Han var en rastlös agitator, utlade och försvarade sina åsikter i otaliga föredrag och tidsningsuppsatser. "Men högre än forntiden älskade han framtiden. Han drömde om den socialistiska staten, under sina senare år t. o. m. om den kommunistiska. Det var hans orubbliga öfvertygelse, att i den stat, där det offentliga samvetet vore den högsta och enda lagen, där skulle skönheten blomstra och konsten bli den samhällsmakt, som den en gång varit, men icke längre är. Ty han var — trots sin kärlek till det rationella — en romantiker af renaste vatten" — tills han slutade i missräkning och ensamhet och

dog 'med händerna för ansiktet för att icke se något mera'" (E. Hannover). Den rörelse, som han väckt till lif inom konsthandverket, fick en föréningspunkt i den 1888 stiftade Art and crafts exhibition society, där, förutom M., medverkade W. Crane, Burne-Jones, Holiday, de Morgan, Cobden-Sanderson m. fl. Som skald var M. en högst intressant företeelse i det samtida England. Hans form är påverkad af Chaucer, som han äfven hyllade genom en praktfull upplaga af dennes verk. M:s diktning är harmonisk och skönhetsdyrkande, rik på väljud och vackra taffor, mera inspirerad af litteraturen än af lifvet. Karaktärer fångsla honom mindre än ting och scener, lidelse och humor fattas honom, medan han däremot med tju-sande romantiska tongångar kan frambesvärja medeltidens värld och med flammande personlig hän-förelse talar för brännande samtidskraf. Efter den redan nämnda debutsamlingen utgaf M. *The life and death of Jason* (1867), *The earthly paradise* (1868—70), *Love is enough* (1872), öfversättningar af Eneiden (1875), *Odyssen* (1887) och af isländska sagor samt skref, påverkad af dessa, dikten *Sigurd the Volsung* (1875). *The decorative arts, their relation to modern life* utkom 1878, *Hopes and fears for art* 1882. *Chants for socialists* utkom 1883. *The roots of the mountains* (1890) betecknar fulländningen af M:s prosastil. Till denna tidpunkt höra äfven den utopiska romanen *News from Nowhere* (i bokform 1891). Dikter från samma skede äro *The House of the Wolfings* (1889) och *Poems by the way* (1891). En öfv. af "Beowulf" utkom 1895. Jfr Vallance, "W. M., his art, his writings" etc. (1897), Forman, "The books of W. M. described" (s. å.), Mackail, "Life of W. M." (1899), och U. Birkedal, "V. M. og hans betydning" (1908). G—g N.

Morris, Max, tysk litteraturforskare, f. 1859 i Berlin, till yrket läkare, har efter aflagd med. doktorsexamen egnat sig åt litteraturhistoriska arbeten, framför allt på Goethefilologiens område, och med stor framgång verkat som vetenskaplig textutgivare. Nämnas må *Goethe-studien* (1897; 2:a uppl. 1902), *Kleists reise nach Würzburg* (1899) och den starkt omstridda *Goethes und Herders anteil an den Frankfurter gelehrten anzeigen* (1909) samt upplagor af Brentanos och Arnims verk, ett stort antal af Goethes verk och den nya uppl. af Hirzels "Der junge Goethe" (1909—11). R—n B.

Morris-dance [må'ris-da'ns], eng. Se Morisca.

Morriskanalen [må'ris-], i nordamerikanska staten New Jersey, öppnades 1836. Om dess konstruktion se Kan. 1, sp. 748. Den börjar i Jersey city vid Hudson och går genom Newark, Bloomfield, Paterson, Little Falls, Boonton, Rockaway, Dover, Port Oram, sjön Hopatcong, Hackettstown och Washington till Phillipsburg vid Delaware och är 15 m. bred i tytan, 9 m. i botten, 1,5 m. djup och 164,7 km. lång, oberäknadt vattenreservoaren, sjön Hopatcong. Floderna Passaic och Pompton passerar den medelst akvedukter. Företaget var en misslyckad spekulering, kanalen fick ringa användning och uttäraderades 1871 till Lehigh valley railroad comp. Staten eger rätt att till skäligt pris lösa den 1923 vid koncessionens utgång; 1973 blir den statens egendom utan lösen.

Morrison, Mount [mau'nt má'risen], jap. *Niitaka-yama*, "nya höga berget", det högsta berget på Formosa och i hela japanska riket. Berget bestogs i okt. 1896 af japanen professor Seiroku Honda, som fann höjden vara 4,370 m. (Stieler uppger 4,145 m.). Berget består af skiffer och kvartsit. Snö påträffades icke; hvad man trott vara snö, visade sig vara hvita kvartsitpartier. J. F. N.

Morrison [má'risen], Robert, den förste protestantiske missionären i Kina, f. 15 jan. 1782 i Bakers Green, Northumberland, England, d. 1 aug. 1834 i Kanton, var sin farbrors medhjälpare som skolästmakare, men fortsatte därunder sina studier, genomgick teol. seminariet i Hoxton, antogs 1804 i Londonmissionssällskapets tjänst och utsändes 1807 som dess förste missionär till Kina. Från 1809 till sin död var han translator vid engelsk-ostindiska kompaniets faktori. Där nedlade han ett betydande arbete som banbrytande missionär, särskildt genom sin litterära verksamhet. 1814 hade han fullbordat hela Nya testamentets översättning till kinesiska. S. å. fick han döpa Tsai-A-Ko, den förste kinesiske protestanten, 1815 utgaf han *A grammar of the chinese language*, 1817 *A view of China for philological purposes*. Med dr Milnes hjälp avslutade han 1818 hela bibelns översättning till kinesiska (tr. 1821). Han utgaf äfven *Dictionary of the chinese language* (6 bd, 1815—22), som bekostades af Ostindiska kompaniet. 1818 inrättade han på Malakka ett 1844 till Hongkong öfverflyttadt Anglo-chinese college med syfte att förmedla förbindelse mellan europeisk och kinesisk litteratur och utbildande af infödda lärare. M., som 1817 blifvit teol. hedersdoktor i Glasgow, kallades under sin vistelse i England 1824—25 till medlem af Royal society. Efter återkomsten till Kina 1826 egnade han sig åt sin uppgift som översättare och missionär i egentlig mening. Utom hans ofvan nämnda skrifter må nämnas *Horæ sinicæ* och *Chinese miscellany*. A. K.

Morrison [má'risen], George Ernest, tidningsman och politiker, f. 4 febr. 1862 i Geelong (Australien), gjorde sig som helt ung bemärkt genom ett par djärfva forskningsresor tvärs genom Australien från Carpentariaviken till Melbourne 1882—83 och till Nya Guinea 1883, blef 1887 med. doktor, vardt efter vidsträckt resor i skilda världsdelar 1896 tidningen "Times" korrespondent i Peking och gjorde sig i denna egenskap småningom känd som en af de grundligaste kännarna af Kinas politik och öfriga samhällsförhållanden. Efter kejsardömet störtdante kallades M. af den kinesiska republikens provisoriske president Juan-sji-kai 1912 till posten som dennes politiske rådgivare (särskildt i fråga om Kinas förhållande till stormakterna). V. S.—G.

Morrisons piller. Se **Morisons piller**.

Morristown [má'ristaun], stad i nordamerikanska staten New Jersey, vid Whippany river. 11,267 inv. (1900). Omtyckt sommarvistelseort för inv. från New York. Statshospital. J. F. N.

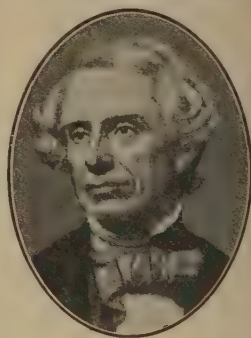
Mors [mårs], lat., döden. — **Mors u'ltima** rerum, döden är slutet på allt.

Mors, dansk ö i Jylland, i västra delen af Limfjorden, mellan Ty och Salling. Dess längd är 37,5 km., bredden 19 km. Areal 367 kvkm. 24,270 inv. (1911). M. har ett högt läge, med branta

höjder och starkt inskurna kuster. Den högsta punkten är Salgerhøj (87,5 m.). Dragstrupån flyter fr. ö. till v., nästan midt genom ön, som därigenom delas i Nörreherred och Sönderherred. Jordmänen är fruktbär, i synnerhet i norra delen. M. tillhör Thisted amt, utgör ett särskildt prosteri och har en stad, Nykjöbing. Invånarna kallas *morsinger*. De deltog i bondeupproret 1441, men enligt folkvisan togo de till flykten i den afgörande striden och lämnade vendelborna i sticket. E. Ebg.

Morsbach [mårs-], Lorenz, språkforskare, f. 6 jan. 1850 i Bonn, vardt 1874 filos. doktor och 1884 docent i engelsk filologi vid Bonns universitet samt kallades 1892 till professor i samma ämne i Göttingen. Bland M:s vetenskapliga arbeten må nämnas *Über den ursprung der neuenglischen schriftsprache* (1888), ett i metodiskt afseende banbrytande verk, *Mittelenglische grammatik* (I, 1896), den första vetenskapliga och utförliga behandlingen af engelskan under den s. k. medelengelska perioden, *Die angebliche originalität des frühmittenglischen "King Horn"* (1902) och *Zur datierung des Beowulfepos* (1906) samt artiklar och recensioner i tidskrifter. Betydelsefullast är M. i egenskap af akademisk lärare på grund af sin förmåga att rycka med sig den studerande ungdomen. Som ett viktigt resultat af detta fruktbringande samarbete mellan läraren och lärjungarne föreligger den af honom utgifna afhandlingsserien "Studien zur englischen philologie" (1897 ff.), där hans lärjungars viktigare arbeten offentliggjorts (tills dato inemot 50 arbeten). Tillsammans med Ferd. Holthausen redigerar M. en samling forn- och medelengelska texter (1901 ff.). E. B.—n.

Morse [må's], Samuel Finley Breese, nordamerikansk uppfinnare på den elektriska telegrafens område, f. 27 april 1791 i Charlestown, Massachusetts, d. 2 april 1872 i New York, genomgick Yale college och egnade sig därefter ett tjugotal år åt målarkonsten, hvori han 1811—15 utbildade sig i England. I New York stiftade han 1825 ett målarsamfund, hvarur snart National academy of design framgick, och han var president däri till 1845. Under vintern 1826—27 åhörde M. en serie föredrag öfver elektriciteten, och från denna tid vände han sig med stort intresse åt spekulationer öfver elektromagnetismens användning för det praktiska livets uppgifter. 1829—32 gjorde han åter en resa till Europa. Det var under hemfärden därifrån, som han samtalsvis framställde de idéer, som ligga till grund för det sedan af honom konstruerade systemet för elektrisk telegrafering. Denna hans uppfinning betecknar det egentliga genombrottet inom den elektromagnetiska telegrafiens utveckling (se **Telegraf**). Efter åtskilliga experiment och förbättringar på sina telegrafapparater påbörjade han 1843 på offentlig bekostnad anläggningen af en försökslinje mellan Baltimore



och Washington. I maj 1844 befordrades det första telegrammet. M. blef elektriker vid ett telegrafbolag i New York och professor i naturhistoria vid Yale college. Endast delvis lyckades M. i Europas särskilda stater tillförsäkra sig ekonomiska frukter af sin uppfinning, som mycket snart underkastades förbättringar af andra fackmän. 1857 tillerkändes honom emellertid af tio europeiska stater 400,000 frs som erkänsla för hans epokgörande arbete på den elektriska telegrafiens område. En staty öfver M. restes 1871 i New York. Litt.: biografier öfver M. af Prime (1875) och Trowbridge (1901). D. S.-t.

Morse-alfabetet [må's-]. Se **Telegraf**.

Morsee [mårse], stad. Se **Morges**.

Morse/ller (af lat. *morsum*, afbitet stycke), *farm.*, ett slags små kakor, som beredas därigenom, att socker löses i vatten och lösningen sedan kokas, tills den kan dragas i trådar, då något verksamt läkemedel omsorgsfullt inmänges i den mjuka sockermassan. Denna utgutes därefter i en fuktad metallform och sönderskäres, sedan den kallnat, i parallelepipediska stycken. Denna läkemedelsform passar endast för smaklösa eller välsmakande ämnen, ty illasmakande medel bli under en sådan morsells lösning i munnens vätskor ännu svårare att fördraga. I 6:e uppl. af "Svenska farmakopén" funnos krydd-, citron- och antimonmorseller, hvilka, liksom öfriga morseller, nu äro i Sverige bortlagda. O. T. S.*

Morse-signalering [må's-]: Se **Signal**.

Morsheusser [må'rshöjer], Paulus, militäringenjör, gick under Trettioåriga kriget i svensk tjänst samt ledde 1632—33 Mainz' förstärkande och byggandet af Gustafsburg (se d. o.). Som generalkvartermästare vid Gustaf Horns armé deltog han i slaget vid Nördlingen (1634), men synes efter detta ha lämnat den svenska tjänsten. L. W:son M.

Morsinger, invånare i Mors (se d. o.).

Morsjansk, stad i ryska guv. Tambov, vid Okas biflod Zna och järnvägen mellan Moskva och Orenburg. 25,913 inv. (1900). Realskola, flygflyggynasium. Stor omsättning af spannmål och andra landtmannaprodukter. (J. F. N.)

Morsmössa, senare äfven Frushatt, ett i Kristian I:s tid uppfördt fästningstorn i Bohus (se d. o., sp. 913). L. W:son M.

Mo'rsus dia'boli, lat. ("djävulsbettet"), *anat.* Se **Liimoder**, sp. 437.

Morsö, dansk ö. Se **Mors**.

Mortagne [mårta'nj], arrondissementshufvudstad i franska dep. Orne (Normandie). 3,383 inv. (1906). Tillverkning af linne och handskar; häst- och spannmålshandel. Kapplopningsbana. J. F. N.

Mortalin, ohyresmedel. Se **Hemliga medel**, sp. 393.

Mortalitet (lat. *mortalitas*, af *mors*, död), dödlighet (se d. o.). — **Mortalitetsstatistik**. Se **Dödlighet**. — **Mortalitetsstabeller**, dödlighetstabeller. Se **Dödlighet**, sp. 1225—26.

Mortaphis. Se **Hemliga medel**, sp. 393.

Mortära [mår-], stad i italienska prov. Pavia (Lombardiet), 32 km. n. v. om staden Pavia. 4,640 inv. (1901; som kommun 8,631). Gymnasium, teknisk skola. Vid M. besegrade en öster-

rikisk division under ärkeherzog Albrect 21 mars 1849 de sardinska divisionerna Durando och herzen af Savoien. C. O. N.

Morten Mo'gensen. Se **Martinus de Dacia**.

Mortensen, Johan Martin, litteraturhistoriker, f. 10 dec. 1864 i Malmö, vardt student 1884 och filos. doktor i Lund 1897. S. å. vardt han docent i litteraturhistoria där, uppehöll professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria i Göteborg 1898—99 och har, sedan han 1900 flyttade till Uppsala, som docent under ett flertal terminer uppehållit professuren där. M. har författat *Profandramat i Frankrike* (1897), *Medeltidsdramat i Frankrike* (1899; öfv. till fr. 1903), den stora populära översikten *Från Aftonbladet till Röda rummet* (1905), en samling monografiska uppsatser ur såväl svensk som utländsk litteratur *Likt och olik* (1908), *Selma Lagerlöf* (s. å.; i serien "Svenskar"), *C. J. L. Almquist* (1909; i serien "Svenskar"), *Clas Livijns dramatiska författarskap* (1911) och *Clas Livijns lyriska diktning* (1912) samt ett stort antal uppsatser, kritiker och artiklar i Nordisk familjebok, "Ord och bild", "Samlaren", m. fl. tidskrifter och tidningar, hvarjämte han utgivit Livijns "Bref" (1910) och fyra delar af "Sveriges nationallitteratur". M. är en intressant essayist och har framgångsrikt bearbetat 1800-talets svenska litteraturhistoria.

Mortensen (Töndebinder), Klaus, dansk luthersk reformator, f. omkr. 1500 i Malmö, d. där omkr. 1576, prästvigdes för Lunds ärkestift omkr. 1524. Efter att under vintern 1526—27 ha studerat vid Köpenhamns universitet, där han blef vennen för den lutherska reformationen, kallades han 1527 af den lutherskt sinnade malmöborgmästaren Jörgen Kock (se d. o.) till Malmö, där han i ett utanför staden liggande, öfvergifvet kapell höll den första lutherska predikan (den första offentliga evangeliska i Skåne) 29 maj 1527. På grund af ärkebiskopens i Lund förbud för honom att vidare predika måste M. lämna fädernestaden. Han begaf sig då jämte en nyförvärfvad anhängare, f. d. munken Hans Spandemager, till Haderslev i Schleswig. Hans nära ettåriga vistelse där blef af stor betydelse. Vid dess prästseminarium fördjupade han sig alltmer i Luthers lära och fick äfven tillfälle att studera det praktisk-kyrkliga lifvet i en reformerad stad. I aug. 1528 återvände han till Malmö, försedd med skyddsbref från konung Fredrik I. Reformationsstriden började därför på nytt och slutade med reformationens fullständiga seger. Malmö blef därigenom den första evangeliska staden i Danmark. Den katolske kyrkoherden i Malmö fick i sept. 1529 nedlägga sitt ämbete, hvilket överlämnades åt M., som blef den förste evangeliske kyrkoherden där. Ett teologiskt gymnasium för utbildande af lutherska präster lät han inrätta, och 1531 förrättades den första prästvigningen (den första evangeliska i Skåne) i Malmö S:t Petri kyrka. Öenighet mellan honom och församlingen hade till följd hans afskedstagande 1541. Han bodde dock fortfarande kvar i Malmö och innehade till sin död en underordnad prästerlig syssla i en närbelägen landsförsamling, Husie och V. Skräflinge. 1528 utgaf M. den första danska psalmboken, hufvudsakligen bestående af bearbetningar

af tyska psalmer. 1529 utgaf han den första danska mässboken. J. L.—I.

Mortensen, Karl, dansk skulptör, f. 1861 i Köpenhamn, studerade vid akademien där 1879—86, har utfört statyerna *Kapplöpare i start* (1898, Köpenhamns konstmuseum), *Ung man efter badet* (1901, i marmor 1903, Nationalmuseet i Stockholm), *Fotbollsspelare* (1903, i brons 1910) m. m. Hans statyetter och djurbilder ha blifvit synnerligen omtyckta. Han är äfven målare, har arbetat för kungliga porslinsfabriken och har utfört dekorativa prydnader för Glyptotekets tillbyggnad. G—g N.

Mortensens borrarparat. Se *Borrmaskinen*, sp. 1228.

Mortenson, Ivar Julius, norsk landsmålsförfattare, präst, f. 24 juli 1857 i Lille-Elvedalen, slöt sig som student till "maalsaken" och började skriva i rörelsens hufvudorgan "Fedraheimen", hvars redigering han öfvertog 1883 och som han ledde i alltmer utprägladt rabulistisk riktning, tills det slutligen blef "anarkistisk-kommunistiskt" 1891. För sina kristliga, af Kropotkin påverkade sociala idéer fick han senare aflopp i ett eget organ "Fridom, tidskrift för självstyre och självhjälp" (1897—98). M., som tagit teologisk ämbetsexamen 1883, öfvergick 1909 till det andliga ståndet och har sedan 1910 varit kyrkoherde i Fyresdal, Kristiansands stift. Han är en af samtidens mest framstående författare på norskt landsmål. Som lyriker utmärker sig M. för rik fantasi, religiös känsla och böjelse för mysticism. Hans diktning bär också präglet af fint sinne för språkets rytm och musik, sökande efter säregna uttryck och klangeffekter. Starkt framträder denna språkkonst i prosadiktsamlingen *Or duld. Draumkvæe* (1895), en cykel tankedikter. Sina personliga utvecklingsstämningar uttrycker han i *Skall* (1898), en samling kåserier. Ett fullt genomfördt och högst egendomligt konstverk med fläkt af primitiv norrnö anda, kanske i någon mån inspirerad af R. Wagners musikdramer, är *Varg i veum. Soguspel fraa forntid, 900—1000* (1901), dock ofokligt genom sitt dunkel. Skådespel af M. äro vidare *Hugleik* (1902) och *Skogtroll* (1906). I *Runir* (1908) har han på vers och prosa utvecklat sin lifsåskådning. Som nationalekonom har M. försökt sig i en rad afhandlingar om *Matlöysa i Norge* (i tidskr. "Syn og segn", 1895—96), som pietetsfull biografisk essayist i *Arne Garborg. Ein fyretalsmann* (1897) och *Ivar Aasen. Ein norsk kulturmann* (1903), som kulturhistoriker i *Bondeskipnad i Norig i eldre tid* (1904). M. är en förträfflig öfversättare af fornnordisk diktning. *Edda-kvæde*: I. *Gudekvæde* (1905), II. *Kjempekvæde* (1908) och sammanfattningen *Utalde Edda-kvæde, tilskipa for skule og heim* (1912) äro månstergilla genom språklig kraft och klang, genom formens pregnans och eftertryck. K. V. H.

Mortgage [fr. uttal mǎrgā, eng. uttal mǎ'gid], af mlat. *morgāgium*, *mo'rtuum vādium*, död pant], fr. jur. och eng. jur., jord, pantsatt med upplåtelse af besittningen till borgenären, som eger tillgodonjuta afkastningen i stället för ränta på sin fordran hos jordens egare. Motsatsen, *vifgage*, "levande pant", innebär, att afkastningen räknas som afbetalning på fordrans kapitalbelopp. Institutet förekom i den äldre franska rätten; i

den nyare motsvaras det af *vente à réméré* (försäljning med rätt till återköp; code civil 1659). Det engelska ännu existerande mortgageinstitutet företer i sin historiska utveckling intressanta likheter med den svenska rättens pantsättning af jord (se Införsel 2 a); borgenärens (eng. *the mortgagee*) rätt att efter uteblifven betalning omedelbart erkännas som egare af jorden viker efter hand för pantsättarens (eng. *the mortgagor*) anspråk att få lösa jorden tillbaka och öfvergår senare till rätt att få jorden såld för beredande af likvid ur köpeskillingen. T. o. m. borgenärens besittning af jorden, från början karakteristisk för institutet, är numera enligt engelsk *equity* (se d. o.) ej erforderlig för ett giltigt mortgage. C. G. Bj.

Mortier [mǎrtiē], Édouard Adolphe Casimir Joseph, 1808 upphöjd till hertig af Treviso, marskalk och par af Frankrike, f. 13 febr. 1768 i Câteau-Cambrésis, utmärkte sig under fälttågen i Nederländerna och Tyskland, blef 1799 brigadgeneral och s. å. divisionsgeneral samt kämpade vid Donau och i Schweiz. 1803 besatte han Hannover, fick 1804 marskalkstafven och höll 1806 med sin armékar norra Tyskland besatt, tågade mot svenskarna och afslöt stillestånd med dem. Han deltog där efter i slaget vid Friedland (1807), användes 1809—11 i Spanien och deltog sedermera i spetsen för "unga gardet" i fälttågen 1812—14 i Ryssland, Tyskland och Frankrike. Efter nederlaget vid Paris (30 mars 1814) slöt M. sig till Ludvig XVIII, som gaf honom pårsvärdighet. Vid Napoleons återkomst (1815) hjälpte M. konungen undan till Belgien och slöt sig därpå till Napoleon. Då Ludvig XVIII åter kom till makten, bibehölls M. i sina värdigheter. 1834 utnämndes han till krigsminister och ministerpresident. 28 juli 1835 föll han offer för Fieschis attentat mot konung Ludvig Filips lif. C. O. N.

Mortifikation (lat. *mortificatio*, af *mors*, död), dödande, tillintetgörande. 1. De sinnliga begärens dödande genom försakelser (fasta) och gisslande m. m. — 2. *Patol.*, en organisk väfnads bortdöende, "brand" (se d. o.). — 3. Kött (villebråds) upphängning under några dagar före kokningen eller stekningen, för att det må bli mera mör. Se *Köttmjölskyra*. — 4. (Dödande) *Jur.*, häfvande af en på urkund grundad rätt genom särskild rättslig åtgärd. I denna mening talas i svensk rätt om dödande, då på inteckningshafvares begäran domstol helt eller delvis förklarar intecknad rätt kraftlös samt därom verkställer anteckning i sina protokoll och böcker äfvensom på inteckningshandling (inteckningslagen §§ 22, 44, 54 och 55, k. förordn. 13 april 1883 § 9, lag 10 maj 1901 § 18). I vissa fall behöfver dock icke inteckningshandlingens företes eller påskrifvas, utan är för dödande tillräckligt, att den, som har sin egendom belastad med inteckning, visar, att den



entecknade rätten upphört att gälla (inteckningslagen §§ 23, 24, 45, 54 och 55, k. förordn. 15 okt. 1880 § 14, lag 10 maj 1901 §§ 19 och 20). Dödan det har då ingen materiell verkan, utan bringar endast vederbörande register i överensstämmelse med sakförhållandena. På den sista tiden samlar man dock i fall af denna senare natur ej hängre om dödan, utan förordnar allenast om anteckning af upphörandet; se nedan lag om inskrifning af tomträtt m. m. 14 juni 1907 § 13 och lagarna 11 okt. 1912 med ändringar i teckningslagen m. fl. författningar. — Sin huvudsakliga användning har dödan vid förkommande af skuldebref, delaktighetsbevis eller annan handling, tjänande till bevis på viss obligatorisk rätt. Är handlingen af icke löpande natur, så är behovet af dödan mindre kännbart, enär, om den, som förlorat handlingen, blott kan styrka, att han varit laga rättsinnehafvare, allt hvad, som i förhållande till honom sker för förbindelsens uppfyllande, kan, så framt ej gäldenären dessförinnan emottagit meddelande om rättens överlåtelse på annan eller andra, mot dessa åberopas. Borgenären äger därför också att få åtnjuta sin rätt utan hinder af deraf, att han ej kan förete och återställa handlingen. Annorlunda ställer sig förhållandet, då handlingen är af löpande natur och förty dess innehafvare ej är underkastad andra invändningar än dem, som hänföra sig till handlingens tillkomst och innehåll samt till omständigheter, inträffade i hans egen person eller för honom kända vid handlingens åtkomst. Fullgörande eller utställande af ny handling utan den gamlas återfående eller kraftlösförklarande utsätter här alltid den förpliktade för visst afventyr. — Efter föregående offentlig kallelse på möjliga innehafvare att inom viss tid anmäla och styrka sin rätt må, enligt svensk lag, dödas bortkomna postsparbanks- och sparbanksböcker samt växlar, checker och konossement (k. förordn. 22 juni 1883 § 16, lag 29 juli 1892 § 29, växellag 7 maj 1880 §§ 73—75 jämte dess promulgationslag § 3, checklag 24 mars 1898 § 13 och sjölag 12 juni 1891 §§ 167, 168). Delvis är dessa papper af icke löpande natur, hvarförutom äfven i andra fall än de lagbestämda sådana enligt aftal å föremål för dödan, exempelvis bankers spar-kasseböcker och depositionsbevis samt aktier. Beträffande löpande papper utesluter åter tredje mans rätt institutets användning utöfver lagens medgifvande; och, såsom synes, sträcker sig detta för nyssnämnda pappers del icke långt, utan omfattar endast de vanliga orderpapperen: växlar, checker och konossement. Vid vanliga löpande skuldebref ersätter preskription dödan på det sätt, att det ålägges gäldenären att till den, som förebragt sannolika skäl för sin förlust af skuldebrevet, betala, sedan det förfutit tio år, utan att annan hans gäldenären gjort rätt jämlikt skuldebrevet gällande. Det berättigade i ett dylikt förfarande är dock tvifvelaktigt, enär tioårig preskription enligt svensk lag ej utesluter all betalningsrätt, utan endast rätt att genom myndighet tvångsvis uttaga fordran (k. förordn. 4 mars 1862 § 7). Dödan beröfvar åter handlingens innehafvare all rätt mot gäldenären, men står däremot visserligen samman med en den förres talan mot den, som i anledning af dödan gjort en obehörig vinst. Se Dödsförkla-

ring, Skadegörelse och Skuldebref. Litt.: Björling, "Om dödan af bortkomna handlingar" (i "Förhandlingar paa niende nordiske juristmöte", 1899). 4. A. W.

Mortillet [mårtijä]. 1. Gabriel de M., fransk arkeolog, f. 1821, d. 1888, professor vid École d'anthropologie i Paris samt 1868—85 tjänsteman vid Musée des antiquités nationales i Saint-Germain-en-Laye. Han framlade 1869 det i utvidgad form ännu brukade kronologiska systemet för den äldre, paleolitiska stenåldern (jfr Stenåldern). Hans mest bekanta arbeten äro *Musée préhistorique* (1881, tills. med sonen) och *Le préhistorique* (2 uppl. 1883—85). Han uppsatte 1864 tidskr. "Matériaux pour l'histoire naturelle et primitive de l'homme". — 2. Adrien de M., den föregående son, etnolog, professor i jämförande etnografi vid École d'anthropologie i Paris, har utgivit bl. a. nya, tidsenliga upplagor af faderns ofvannämnda arbeten. 1—2. Br Sr.

Mortimer [mä'time], medeltida engelsk stormansläkt med stora besittningar vid engelsk-walesiska gränsen. Dess stamfar var Vilhelm Eröfrarens samtida och frände Roger de Mortemer (namnet kommer från dennes slott, Mortemer, i Normandie). Rogers son Ralph de M. (d. omkr. 1104) grundlade släktens inflytelserika ställning i gränsmarken mot Wales (*the march*), där han af Vilhelm Eröfraren fick i förläning slottet Wigmore, som länge var medelpunkten för släktens makt. Hans sonson Hugh de M., lord af Wigmore (d. 1181), hörde till de självfrågaste baronerna, men betvangs 1155 af Henrik II; han var grundläggare af klostret Wigmore.

1. Roger (II) de M., baron af Wigmore, f. omkr. 1231, d. 1282, var sonson till ofvannämnde Hugh och dotterson till den walesiske fursten Llewelyn ab Iorwerth (se Llewelyn 1), stod 1258 på stormanspartiets sida mot Henrik III, men för-mäddes af dess vänskapsförbindelser med hans sys-sling och maktmedtäffare Llewelyn ab Gruffydd (se Llewelyn 2) att öfvergå till det kungliga partiet. Han hjälpte 1265 prins Edvard (sedermåra konung Edvard I) att från fångenskapen hos baronerna fly till Wigmore, stred därefter s. å. vid Evesham i den kungliga hären mot Montfort och blef som förtrogen vän till Edvard I en af riks-föreståndarna under dennes korståg (1270—74).

2. Roger (IV) de M., 1:e earl af March, den föregående sonson, f. omkr. 1287, d. 1330, förvärfvade genom gifte staden och slottet Ludlow, där-efter medelpunkten för släktens växande makt, samt stora gods på Irland, där han 1316 blef Edvard II:s lordlöjtnant. M. slöt sig 1321 till baronernas resning mot Edvard II:s gunstlingar, de båda Despenser (se d. o.), fängslades 1322, men lyckades 1324 fly öfver till Frankrike, där han blef rådgifvare och snart äfven älskare åt Edvard II:s dit öfverresta drottning, Isabella. Med henne företog han hösten 1326 en invasion i England, där han efter Edvard II:s afsättning och aflifvande (1327) blef landets verkliga styresman under Edvard III:s minderårighet samt öfverhopades med ämbeten och titlar (earl af March 1328). Han kväde 1329 ett resningsförsök och lät 1330 afträta Edvard II:s broder, Edmund af Kent (se Edmund, sp. 1369), men så snart Edvard III blef myndig, lät denne

(okt. s. å.) fängsla M., som dömdes till döden af parlamentet och afsträddes (29 nov. s. å.). — Sonsonen Roger (V) de M., f. omkr. 1327, d. 1360, återfick småningom familjegodsen, deltog med utmärkelse i Edvard III:s franska krig och blef 1355 earl af March.

3. Edm und (II) de M., 3:e earl af March, den föregåendes sonsons son (son till Roger V de M.), f. 1351, d. 1381, blef 1368 gift med Filippa, enda dottern till Edvard III:s andre son Lionel, hertig af Clarence, som s. å. afled, hvarvid dennes stora besittningar på Irland (bl. a. större delen af Ulster med titeln earl af Ulster) öfvergingo till M. och Filippa. Deras äktenskap gaf sedermera huset York dess i "Rosornas krig" häftrade anspråk på Englands krona, i det att deras ättling Edvard IV genom Filippa härstammade från en äldre son till Edvard III än hans medtäflare af huset Lancaster. M. var på 1370-talet nära förbunden med Svarte prinsen och det folkliga partiet i deras makt-täflan mot stormännen under ledning af Johan af Gaunt.

4. Roger (VI) de M., 4:e earl af March, den föregåendes son, f. 1374, d. 1398, erkändes 1385 af Rikard II som närmaste tronarvinge och sändes af honom 1397 som lordlöjtnant till Irland, där han året därpå stupade under en expedition inåt Leinster. Han var en ståtlig riddare, i besittning af vidsträckt popularitet. Hans dotter Anne M. blef gift med earl Rikard af Cambridge, farfar till Edvard IV, och öfverförde sålunda släkten M:s tronföljdsanspråk till huset York.

5. Edm und (IV) de M., 5:e earl af March, den föregåendes son, f. 1391, d. 1425, betraktades under Rikard II:s sista år som tronföljare och behandlades efter Henrik IV:s tronbestigning (1399) ynnestfullt af denne, men bortfördes 1405 jämte sin broder Roger af den nya dynastiens fiender, som i hans namn sedan gjorde uppror mot Henrik IV. Resningens ledare voro M:s farbror sir Edm und M. (f. 1376, d. 1409), hans fasters make Henry Percy ("Hotspur") samt den walesiske fursten Owen Glendower (se d. o.). M. blef vid upprorets kufvande fånge och hölls väl bevakad till Henrik V:s tronbestigning (1413), då han frigafs. Han deltog i dennes franska krig, blef efter Henriks död (1422) medlem af förmyndarstyrelsen för Henrik VI och 1424 lordlöjtnant på Irland, där han dog i pesten. M. var barnlös; hans gods, titlar och tronföljdsrättigheter öfvergingo till systersonen Rikard af York, konung Edvard IV:s fader.

1—5. V. S-g.

Morton [mä'tn], John, engelsk kardinal, f. omkr. 1420, d. 1500, stod under "Rosornas krig" på Lancasterpartiets sida, men lyckades efter dess definitiva nederlag 1471, troligen genom bemedling af sin gynnare, ärkebiskop Bouchier af Canterbury, bli tagen till nåder af Edvard IV, som sedan ofta använde honom i diplomatiska värf. M. blef 1479 biskop af Ely, fängslades 1483 af Rikard III, då denne tillvällade sig kronan, men vann sin utsedde bevakare, hertigen af Buckingham (se Stafford) för huset Tudors sak, lyckades fly till Flandern, där han verkade i samma syfte, och blef efter Henrik VII:s tronbestigning 1485 dennes förnämste rådgifvare. 1486 blef han efter Bouchier ärkebiskop af Canterbury och s. å. lordkansler;

1493 utsåg Alexander VI honom till kardinal. Henriks härdhanda utkräfande af "frivilliga gåfvor" för sina krigsföretag tillskrefs af samtiden, förmodligen med orätt, förnämligast M:s inflytande, och som "M:s gaffel" (Morton's fork) betecknades af traditionen följande vid "gåfvornas" inkräfande använda resonemang: "antingen lever ni kräsligen eller öck torftigt och har väl då lagt pengar på hög; därför måste ni betala antingen af ert öfverflöd eller af edra besparingar". Sir Thomas More (se d. o.) vistades under ett par af sina uppväxtår i M:s hus, och man tillskrifver allmänt M. det latinska originalet till den af More på engelska omkr. 1513 nedskrifna "History of king Richard III" (senast utg. af J. R. Lumby 1883). Jfr J. Gairdner, "Henry VII" (1889). V. S-g.

Morton [mä'tn], earl af, adelstitel inom skotska släkten Douglas (se d. o. 14 och 20 samt sp. 768).

Morton [mä'tn], John, nordamerikansk politiker, f. i febr. 1725 i Upland (nuv. Delaware county), Pennsylvania, d. i april 1777, var sonsons son till Mårten Mårtenson, en af de på 1600-talet

till kolonien Nya Sverige utvandrade svenskar. Hvarken hans far eller han själf tillhörde i egentlig mening den svenska kolonien, ehuru bosatt där. Han fick en för sin tid god uppfostran af styffadern, som var engelsman och högt bildad. Som ung egenade han sig åt jordbruk och ländtmäteri, men togs tidigt i anspråk för offentliga förtrouendeupdrag. M. var från 1756 i 10 år och därefter från 1772 till sin död representant för distriktet i provinsens lagstiftande församling. Under största delen af båda terminerna var han talman. 1764 valdes M. till fredsdomare, en på den tiden ganska maktpåliggande syssla; han blef 1766 sheriff och tjänstgjorde som sådan i 3 år, hvarefter han i 8 år var presiderande domare i rätten för civila mål inom grefskapet. 1774 utnämndes han som "en för ämbetet särdeles passande och skicklig person" till led. af provinsens högsta domstol. M. hade 1765 varit medlem af den s. k. stämpelaktkongressen, där kolonierna protesterade mot engelska parlamentets afgörande i beskattningsärenden, och när missnöjet inom kolonierna mot England tog beständare form, blef M. utsedd att vara en af prov. Pennsylvanias delegerade till första "kontinentalkongressen" 1774. Han återvaldes som delegerad 3 gånger och tog aktiv del i förhandlingarna på den kongress 1776, där beslut fattades att uppsäga England tro och lydnad. Vid örmörningen för antagandet af självständighetsförklaringen 2 juli 1776 var delegationen från Pennsylvania delad, men M. såsom dess ordf. afgjorde dess röst till förmån för den sida, som ville strid, hvarigenom kongressens beslut vardt enhälligt. Enär stämningen inom Pennsylvania var öfvervägande mot att slita bandet mellan moderlandet och kolonierna, förskaffade ho-



om detta steg många ovänner. M. var också en af dem, som undertecknade självständighetsförklaringen. Efteråt var han ordf. i den kommitté, åt hvilken uppdrogs att utarbete en grundlag för den nya republiken, de s. k. konfederationsartiklarna. Han dog midt under detta arbete. På M:s graf på kyrkogården i Chester, Pennsylvania, restes 1845 ett ståtligt monument, och i Independence hall i Philadelphia har en minnestafsa med M:s namn blifvit uppsatt. Jfr O. A. Linder, "John Morton, en af revolutionstidens svenskamerikaner" (i "Year-book of the Swedish-american historical society", 1907). O. A. L.—r.

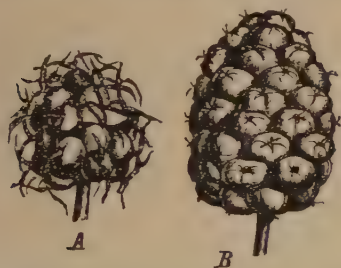
Mortorp, socken i Kalmar län, Södra Möre härad. 10,119 har. 1,660 inv. (1911). M. bildar med Oskar ett pastorat i Kalmar stift, Södra Möre kontrakt.

Moru, negerfolk. Se Madi.

Morungen [måron-], H. von. Se Heinrich, tyska medeltidsskalden 7.

Morup, socken i Hallands län, Faurås härad. 4,500 har. 2,471 inv. (1911). M. utgör ett pastorat i Göteborgs stift, Falkenbergs kontrakt.

Morus L., Mullbärsträd, *bot.*, ett släkte af träd eller buskar af fam. *Moraceæ* med omkr. 10 arter i länder med tempererat klimat. Blommorna



Morus nigra: A honblomställning, B fruktställning ("mullbär").

sitta i enkönade hängelika ax (fig. A). Hanblommornas kalk är 4-delad, honblommornas 4-bladig. Frukterna äro små nötter, som äro inneslutna i ett småknöligt, saftigt kött, bildande ett "falskt bär", uppkommet genom sammanväxning af honblommornas till sist saftiga och köttiga kalkblad. Dessa hallonliknande "mullbär" (ty. *maulbeere*, da. *morbær*, af lat. *morus*) äro hos *M. alba* L. hvita samt föga smakliga, hvaremot de hos *M. nigra* L. (fig. B) äro svarta och angenämt sötsyrliga samt med fördel använda till sylt och till sirap (förr officinell). Mullbärsträden odlas i varmare tempererade luftstreck i stor skala utmed vägar och åkerskillnader. Med bladen uppfodas silkesmaskarna. *M. alba* L., som har mindre blad, antingen äggrunda och hela eller 3—5-flikiga, ojämnt sågade, tunna och nästan glatta, härstammar från Kina och är nu allmänt odlad i södra Europa. *M. nigra* L., urspr. från Persien, kan odlas i Sverige upp till Stockholms-trakten och norra Uppland. Dess blad äro större, hjärtlikt-äggrunda, 3—5-flikiga, groftandade, tjockare och under sträfhåriga. I Skåne och på Gottland mogna dess bär förträffligt under varma somrar. Se vidare Silkesodling. O. T. S. (G. L.—m.)

Morus [mårus], Thomas. Se More.

Morvan ("Svart berg"), granitplåt på gränsen mellan de franska landskapen Nivernais och Bourgogne (depart. Nièvre, Yonne, Côte-d'Or och Saône-et-Loire). Högsta punkten är Haut Folin (902 m.). M. är rik på skog (mest bok, ek och kastanjer), som dock avverkas alltför hänsynslöst till stor fara för översvämningar af Seine (genom Yonne), enär området är mycket nederbördsrikt (ända till 1,400 mm. för år). Graniten täckes endast af ett tunt jordtäck, hvarför jordbruket står tillbaka för boskapskötseln. Befolkningen minskas och genom utvandrung. J. F. N.

Morveau [mårvå], Louis Bernard Guyton de, baron, fransk kemist, f. 1737, d. 1816, blef 1760 advokat och 1786 sekreterare vid Dijons akademi. Han lämnade 1783 h. o. h. juridiken för att egna sig åt kemien, i hvars historia han gjort sig mest känd genom en 1787 i förening med Lavoisier, Berthollet och Fourcroy utarbetad ny kemisk nomenklatur. Han kom 1791 till Paris som medlem af nationalförsamlingen och följde franska hären 1794 till Belgien. Efter återkomsten till Paris blef han professor vid École polytechnique, 1799 generaladministratör för myntet, 1800 direktör för École polytechnique och 1811 baron. Han översatte Scheeles arbeten på franska. P. T. C.*

Morven [mårven]. 1. Bergstrakt i norra Skottland, på gränsen mellan grefskapen Caithness och Sutherland. Högsta berget, Morven, är 704 m. högt. — 2. Halfö, urspr. ö, i skotska grefskapet Argyll, mellan Loch Linnhe och Loch Sunart, när i Ben Creach 864 m. höjd. 1 o. 2. (J. F. N.)

Morvenit, *miner*. Se Harmotom.

Morän (fr. *moraine*), *geol.*, namn på sådana samlingar eller sammanhopningar af stenar, klippblock, grus och fint bergmjöl eller större och mindre bergartsfragment i allmänhet, som uppstått genom glaciärverksamhet och dels förekomma på ytan af och under nuv. glaciärer (och inlandsis), dels blifvit af forna sådana kvarlämnade på den mark, hvaröfver dessa förr framgått. Man skiljer emellan ytmoräner, bottenmoräner och intramoräner l. inremoräner (se Glaciärer, sp. 1245 o. 1246). Sverige, Finland, Danmark och norra Tyskland täckas till en ganska betydlig del af forna moräner. Det allmänt öfver berggrunden utbredda morängruset l. jökलगruset samt moränleran l. jökelleran utgöra nämligen det moränmaterial, som den skandinaviska landisen (och enskilda glaciärer) under afsmältningsskedet vid istidens slut kvarlämnade på berggrunden. E. E.

Morängrus, Jökलगrus, Krosstensgrus, *geol.* Se Glaciärer, sp. 1246.

Moränlera l. Jökelleran, Krosstenslera, *geol.*, ett jordslag, bestående af en oskiktad lerig blandning af stenar, block, lera och sand samt bildadt hufvudsakligen genom inlandsisens och glaciärens söndernötande inverkan på lager af kalksten och lerskiffer, eller i allmänhet mera lösa och lerhaltiga bergarter än urbergarterna (gnejs, granit m. fl.), hvilka senare i allmänhet ge upphof till en mera grusig bildning. Moränleran är bildad som bottenmorän; de inneliggande stenarna äro ej sällan försedda med glaciärrepor. Den förekommer med stor utbredning i Skåne, Danmark, norra

Tyskland och England samt är dessutom i Sverige anträffad på flera ställen i närheten af och i trakterna söder om där befintliga siluriska aflageringar. Är moränleran i följd af sitt upphof från kalkrika bergarter afsevärdt kalkhaltig, så får den ofta namnet moränmärgel. Det är sådan, som till stor del bildar Skånes bördiga jord. (Jfr Glaciärer, sp. 1246.) E. E.

Moränmärgel, geol. Se Moränlera.

Mos (lat. *electuarium*), *farm.*, är en mjuk, icke rinnande massa af en tämligen fast gröts konsistens, uppkommen genom blandning af något pulver med ett flytande, ofta klabbigt ämne (vatten, sirap, honung e. d.). Till beredande af mos användes ock det mjuka fruktköttet af plommon (*pulpa prunorum*) eller af tamarind (*p. tamarindorum*). I somliga slag af mos ingå extrakt, som kunna ha den halfasta, mjuka beskaffenhet, som utmärker ett mos. Om flera pulverformiga ämnen skola ges i mosform, böra dessa först väl sammanrifvas med hvarandra, innan man tillsätter det ämne, som skall ge blandningen mosform. Förr brukades mos mera än nu (*electuarium mannæ, e. myrrhæ compos., e. scordii m. fl.*). I 7:e uppl. af vår farmakopé fanns ännu ett slags mos upptaget: *e. sennæ* (*sennamos*), som, gifvet i dos af en tesked hvarannan timme, vanligen framkallade en mild, men säker afförande verkan. Numera upptar Svenska farmakopén intet mos, hvilket icke hindrar, att denna läkemedelsform stundom kan användas för att underlätta intagandet af vissa voluminösa och illasmakande läkemedel, såsom pulver eller extrakt. O. T. S. (C. G. S.)

Mosa, skogsh., en mest i Värmland och Dalsland förekommande benämning på i flotte hoplagdt timmer, afsedt att transporteras öfver sjöar, genom kanaler e. d. W. E.—n.

Mosa [mä'sa], latinsk namnform för Meuse (se d. o.).

Mosaik (fr. *mosaïque*, it. *mosaico, mosaico*). Ordet liksom dess tillhörande adjektiv, musivisk, lat. *musivum* (*opus musivum*), sammanhänger med grek. *mouseion* ('museum', en musernas eller sänggudinnornas helgedom). Möjligen har uttrycket först haft afseende på den beläggning af stenar, musslor o. d., hvarmed man prydde väggar och golf i trädgårdsgrottor, helgade åt muserna som källgudomligheter. Sedermera har det kommit att beteckna inlagdt stenarbete i allmänhet. — I dagligt tal och i vidsträcktare mening förstår man med mosaik ('musiviskt arbete') hvarje sådant arbete, där småbitar af olika färg äro sammanlagda så, att det hela bildar ett mönster eller en figurframställning. Man talar ur denna synpunkt om sten-, glas-, emalj-, trä-, läder-, tyg-, halmmosaik o. s. v. (Jfr Inkrustera, Inlagdt arbete, Intarsia och Marketeri.) I inskränktere mening betecknar man härmed ett i sten, glas eller bränd lera utfördt, af olikfärgade bitar sammansatt arbete. Bitarna tryckas ned i ett kittartadt ämne, som håller dem fast. Besläktade med den egentliga mosaiken äro de gamla orientaliska och italienska intarsia-arbetena i geometriska mönster samt den moderna indiska, 'pikerade', Bombay-mosaiken. — Mosaikens användning går långt tillbaka i tiden. Det praktgolf i Ahasverus' palats, som omtalas i Esters bok (I: 6),

var tydligen ett mosaikarbete. Förhållen till Zeustemplet i Olympia pryddes med ett mosaikgolf, hvaraf lämningar påträffades vid fransmännens gräf-



Fig. 1. Lämning af mosaikgolf från förhallen till Zeustemplet i Olympia.

ningar 1829 (se fig. 1). Under den hellenistiska perioden blef denna konsteknik liksom så mången annan bekant för romarna. Man kan hos dem följa dess bruk tillbaka mer än ett århundrade f. Kr., och detta bruk vann under kejsartiden vidsträckt utbredning öfver det romerska riket. Mest användes mosaiken som golfdékoration, men stundom äfven som väggbeklädnad. Lämningar af romerska mosaikgolf ha påträffats mångenstädes i Italien, Spanien och Afrika liksom i Tyskland, Frankrike och England. Som material nyttjades marmorbitar af nästan kubisk form, vanligen i marmorns naturliga färg. Dock har äfven konstfärgad sten liksom glas begagnats. Färgskalan är i allmänhet anspråkslös, som det egnar sig för golfdrydnad: svart och hvitt samt grått och rödbrunt i olika nyanser. Mönstren



Fig. 2. Detalj af golfmosaikens "Alexanderslaget", afsedt att göra de sammanlagda småbitarna synliga.

äro omväxlande. Golfvet omges af en ornamental bård; midtfältet indelas vanligen med cirklar och cirkelsektorer. Som ornamentala motiv användas

ens geometriska upprepningsmönster, dels de anka växtformerna, blandade med gestalter ur mytologien, fabeldjur o. d. Men därjämte förekomma naturalistiska framställningar af växter, djur, människor och arkitektur. Till mera bekanta kompositioner af detta slag höra de "kapitolinska dufvorna", som sitta kring kanten af en vattenskål, och *Alexanderslaget* (se d. o., med tillhörande pl., samt vidstående fig. 2), som utgjort golfmosaik i Pompeji (se vidare Golf, sp. 1439). Mosaikarbetet gick hos de gamle under flera olika namn, mellan hvilka skillnaden endast gissningsvis kan framkallas (t. ex. *opus sectile*, *sellatum*, *vermiculatum* och *alexandrinum*).

Som murklädnad användes mosaik i persisk och alexandrisk konst, innan den blir vanlig i Europa. I början af 300-talet förekommer mosaikutsmyckning i Diocletianus' palats i Spalato. I de kristna kyrkorna användes den i stor utsträckning och såkas i världsliga byggnader från den kristna tiden (Konstantin o. f.). Dekoration i alexandrisk stil och anda — med genier, eroter, djur, vinträd, fisk, jakt — förekommer i kristna kyrkor, graf- och dopkapell, exempelvis i S. Costanza i Rom och ännu långt senare, och hellenistiska figurer förekomma flerstädes i de äldre kristna mosaikerna, liksom i målning och i sarkofagreliefer — exempelvis i S. Pudenziana i Rom (390), i Ravenna (400- och 500-talen). Kristna symboler förekomma tidigt, och i Syrien fastslås typer för de kristna gestalterna, för madonnan, änglar, apostlar och profeter. Med den bysantinska stilens utveckling försvinna de hellenistiska formerna och österländska traditioner återupptä, liksom österländsk smak i dekorationen alltmer tar överhand. Kristus framställs som världshärskaren, Maria som himlacrotonnen, helgon och änglar utgöra deras hofstat. Mosaiken får nu en strängt bunden, schematisk, stel, ofta naturlös, men konsekvent genomförd stil, som alls ej söker verklighetssimulion, men som har en monumental höghet och som är i högsta grad dekorativt verkningsfull. Denna stil, som är fullt utbildad på 500-talet, bestämde den kristna monumentalkonstens karaktär, äfven i västra Europa, för många århundraden framåt.

Som material för vägg- och hvalfmosaik nyttjades stenar och glaskuber i förening med nellj. Färgskalan är ljus och praktfull med blått och guld som hufvudfärger — guldets inlades mellan två glasskifvor, som sammansmältes. I kyrkorna prydes i första rummet apsidens hvalfning, ofta äfven less väggar, triumfbågen och ibland äfven långkeppets öfre väggyta med mosaik. Bakgrundens lä färg utbyttes senare med guldgrund. Bland bevarade mosaiker från denna tid märkas de i Ravenna (i S. Vitale — en apsid- och triumfbågemosaik från S. Michele in Affricisco i Ravenna finns i Kaiser-Friedrich-museum i Berlin), i Saloniki, i Parenzo o. a. — flera först i vår tid återupptäckta — och i Rom, där den bysantinska stilen uttränger en äldre med alexandriniska anor. I Norden har mosaik förekommit i kyrkor i Tyskland, Frankrike och flerstädes, men intet är bevaradt, lika litet som mosaikerna i kyrkorna och palatsen i Konstantinopel blifvit skonade.

Under Bysans' nya uppblostringstid (800-talet o. f.) når mosaikkonsten sin höjdpunkt (se By-

santinsk konst, sp. 785, och pl. I). Kyrkornas dekoration sättes nu i system, som genomföres noggrant och systematiskt, såväl kupolernas inre som pendentiven, apsiderna och väggarna fyllas med mosaiker; dylika förekomma ofta äfven i förhallarna och på ytterfasaden. Kompositionerna få mindre stram och sträng karaktär, mera målerisk hållning, och bilder med berättande innehåll — som visserligen förekommit alltsedan 300-talet — bli vanliga. Från detta skede var Sofiakyrkans utsirning (sedermera mestadels förstörd af turkarna), vidare de bevarade mosaikerna i S. Sofia i Kiev, i kyrkan i Dafni nära Aten, i Födelsekyrkan



Fig. 3. Mosaiklist i midtapsis i S. Markuskyrkan, Venezia.

i Betlehem, i S. Marco i Venezia (fig. 3) och på Sicilien i Palermo, Cefalù, Monreale (1100-talet, de bästa äro utförda af bysantinska konstnärer). Vid denna tid infördes från Konstantinopel äfven marmormosaik till Sicilien och södra Italien. Den användes i kyrkornas inredning, i pelare, predikstolar, altartabernakel och utgöres af geometriska mönster infattade i ramverk, med guld och marmor i brokiga färger (jfr Cosmaterna). Såväl i Rom som i norra Italien — framför allt i Venezia, som stod i oafbruten förbindelse med Östern — utfördes under den följande tiden många och ståtliga mosaikarbeten i "grekisk stil", d. v. s. bysantinsk. På 1200-talet äro Torriti, Cavallini, Cimabue ansedda mosaister. Äfven Duccio och Giotto utförde mosaiker. Vid denna tid tar dock målningen överhand; det vidlärer alltid något handverksaktigt vid mosaiken, där konstnären utför en kartong, som han eller hans medhjälpare sedan "öfversätta" med glasbitar på muren. Den glans, som utstrålade från det monumentala måleriet, fördunklade mosaikens kärnvare och mödosammare konst. Dess uppgift blir hädanefter att kopiera målarnas berömda alster; exempel ge de stora mosaikerna i Peterskyrkan efter målningar af Rafael m. fl. Mosaikens teknik höll sig dock uppe. (Prof på mosaikarbeten från renässansen meddelas i

fig. 4 och 5.) I Rom uppstod 1727 en officiell verkstad, La reverenda fabbrica pontificale del mosaico, som under namnet Studio del mosaico sedan 1825



Fig. 4. Mosaikgolf af marmor i Milanos domkyrka.

är verksam i en lägenhet i Vatikanen. Där utföras för kyrkligt behof hufvudsakligen kopior i tafvelform efter populära religiösa konstverk. — I Petersburg existerar sedan början af 1850-talet en mosaikverkstad som statsinstitution. En sådan har



Fig. 5. Marmorinläggning (mosaik) på golfvet i Stenas domkyrka.

någon tid funnits vid South Kensington museum i London. Likaså eger Frankrike sedan 1876, såsom resultat af flera föregående försök, en Ecole nationale de mosaïque. Mosaikverkstäder finnas f. ö. i flera länder. — Mosaikens konst har erhållit användning vid dekorationen af byggnader, exempelvis Pantheon och Stora operan i Paris, katedralen i Marseille, parlamentshuset i London m. fl. Bland enskilda personer, som verkat i dess tjänst, bör framför alla nämnas den om utvecklingen af Venezias glasindustri högt förtjänte Antonio Salviati. Under hans ledning äro mångfaldiga större och smärre dekorativa mosaikarbeten utförda, bland dem "Det tyska kejsardömet stiftande" kring foten af Segermonumentet i Berlin.

Vid sidan af den här skildrade monumentala mosaiken har vår samtid att uppvisa en s. k. romersk mosaik, en art af konstslöjd, som, efter samma princip som den förstnämnda, af olika färgade glasstift, men små som knappålshufvud, utför allehanda småsaker, smycken, doslock, tafflor o. d., hvarå äro "utlagda" landskap, blommor, ornament m. m. En annan samtida konstslöjd-art är den s. k. florentinska l. pietra-

duramosaiken, egentligen ett slags inlagdt arbete, analogt med marketeri, ehuru materialet här är marmor och andra stenarter. Med dess teknik utföras prydnadsföremål, från bordskiivor och möbelfyllningar till småsaker såsom kråsnålar och broscher. Mönstren framställa vanligen blommor, frukter, smådjur, fåglar af naturalistisk hållning, stundom äfven rena ornament, allt i lifliga, bjärta färger med svart botten. De olika färgpartierna motsvaras här i regel af hvar sin marmorbit. Dessa äro således på förhand utsägade till den form de olika partierna skola ha, medan den egentliga mosaiken sammanlägger sina af likformiga småbitar. — Nära besläktad med den florentinska är den indiska agramosaiken (se Inlagdt arbete, med fig.). — En modern tillämpning af de gamla mosaikgolvens princip finna vi i den nu allmänna beläggningen af golf i förstugor, korridorer och liknande lokaler (med flisor af bränd lera i olika färger, s. k. tiles). Detta bruk härstammar närmast från England. — Sveriges Nationalmuseum eger prof på flera olika slag af mosaik, fragment af antik golfbeläggning, modern romersk mosaik (S. Peterskyrkan, mosaiktafla) och vackra pietraduramosaiker i olika mönster. På Drottningholm förvaras utmärkta prof på den påfäiga mosaikfabrikens verksamhet under 1700-talet. På Konsthushusets i Stockholm fasad finns mosaik efter teckning af G. Kallstenius. — Jfr Gerspach, "La mosaïque" (1881), de Rossi, "Musaici cristiani" (1872—1900), och E. Müntz, "La mosaïque chrétienne pendant les premiers siècles" (1893). Om bysantinska mosaiker se Diehl, "Manuel d'art byzantin" (1910). Upk.* G—g N.

Mosaikbastard, bot., en bastard, hos hvilken stamarternas egenskaper ej förekomma blandade, utan uppträda vid sidan af hvarandra. Många af våra prydnadsväxter med spräckliga blommor äro troligen mosaikbastarder. G. L—m.

Mosaiksjuka på tobak. Fram på sommaren ser man vanligen här och där i tobaksländan plantor, som förete ett egendomligt, abnormt utseende. På bladen framträda mörkt gröna, nästan ogenomskinliga fläckar, omväxlande med ljusare, genomlysande. Fläckarna förläna bladet, om det hålles emot dagern, ett mosaikartadt utseende. De mörka fläckarna växa kraftigt, bildande upphöjda bucklor, medan de ljusa afstanna i växt. Sjukdomen kan sprida till frisk planta, om saft från ett sjukt blad införes i ett sår på den friska. Efter 3—6 veckor blir äfven den friska plantan sjuk. Orsaken till sjukdomen känner man ej än. Man har mestadels gissat på ytterligt små bakterier. Sådana ha emellertid, trots mycket sökande, ej kunnat påvisas, hvarken medelst mikroskop eller genom kultur. Möjligen är sjukdomsalstraren, såsom och påstått, ett flytande smittämne ("contagium vivum fluidum"). Sjukdomen angriper alla kulturraser af virginisk tobak (*Nicotiana tabacum*), men visar sig ej på bondtobak (*N. rustica*). Den är känd från nästan alla tobakso odlande länder. J. E—n.

Mosaikteorien, biol., uppställd af W. Roux, utgår från det antagandet, att kärnan i ägg- och sädescellen är bärare af ärlighetssubstansen (af det s. k. idioplasm) och att denna under den individuella utvecklingsprocessens förlopp fördelas kvalitativt olika på de senare uppkommande cel-

erna, hvarför också dessa, som uppbygga djur-croppen, måste bli kvalitativt olika. Idioplasmats klyfning i olikvärdiga anlag antages begynda redan vid äggcellens första delning. Därför tolkas den öfverensstämmelse, hvilken de tre första klyfnings-störta och kroppens tre hufvudplan hos de bilateralt-symmetriska djuren visa med afseende på sin riktning, såunda, att genom de första kärndelningarna såväl de olika bildningsmaterialerna som ock de olika kroppsregionerna differentierande krafterna blifvit skilda från hvarandra. Om efter första eller andra cellklyfningen en cell förstöres, kunna enligt mosaikteorien de återstående utveckla sig till blott en bestämd del af embryot, enär de äro utrustade med kraft och material för blott ett delstycke och detta på grund af den kvalitativt olika kärndelningen. Om en af de två första klyfningscellerna förstöres, måste ur de kvarlevande framgå en änster- eller en höger-kroppshalva (*hemiembryo lateralis*); om de två främre eller de två bakre cellerna af fyrcellstadiet förstöras, kommer blott en hufvud- eller blott svansändan till utveckling (*hemiembryo anterior* eller *posterior*) o. s. v. På detta sätt är utvecklingsprocessen af de särskilda regionerna och organen ett "mosaikarbete", enär hvarje cell utvecklas oberoende af den andra i följd af specifika, blott ifrågavarande cell tillkommande egenskaper och krafter. Mot denna teori ha anförts bl. a. resultatet af ett stort antal experiment, hvilka ådagalägga, att på artificiell väg isolerade celler af vissa djurarter (tagghudingar, medusor, sjöpungr, lansettfischen, amfibier) utbildas till fullt normala embryoner, hvilka i intet annat afseende än genom ringare storlek skilja sig från de normalt utvecklade. Hos andra djur (t. ex. ringmaskar, blötdjur) uppträda däremot företeelser, som tala till förmån för mosaikteorien, enär ur ägg, som blifvit behandlade på ofvan sagda sätt, ofullständiga, missbildade larver framgå: de sakna vissa organ eller organdelar, beroende på hvilken eller hvilka klyfningsdelar, som afslägnats.

L.-e.

Mosaik, som härrör från Mose; judisk, israelitisk.

Mosaika församlingar finnas inom Sverige i städerna Stockholm (1,246 medlemmar 1910), Norrköping (49 medl.), Växjö (49 medl.), Kalmar (57 medl.), Oskarshamn (64 medl.), Karlskrona (36 medl.), Malmö (437 medl.), Göteborg (610 medl.) och Sundsvall (140 medl.). Enligt k. förordn. ang. kyrkböckers förande 23 dec. 1910 skola de mosaika församlingarnas medlemmar upptagas i församlingsboken för den svenska kyrkans församling, inom hvilken de äro bosatta, medan de däremot förut upptagits i de mosaika församlingarnas egna församlingsböcker.

L. Wil.

Mosaika lagen. Se Lag.

Mosaika trosbekännare. Se Judar, sp. 229, och Mosaika församlingar.

Mosaism, sammanfattningen af alla de idéer, sedvänjor och lagar, som utvecklade sig på grundvalen af det israelitiska folkets religiös-politiska lif, sådant detta hade fått sin form genom Mose. Jfr Helig och Judendom.

Mosaist, konstnär, som utför mosaikarbete.

Mosambik (port. *Mozambique* l. *Moçambique*).

1. Portugisisk kolonialprovins i östra Afrika, ut-

etter Indiska hafvets (Mosambikkkanalens) strand, begränsad af Tyska Öst-Afrika i n., där Rovuma bildar gräns, samt Natal i s.; i n. v. når landet fram till Njassasjön, i ö. gränsar det i v. till de engelska kolonierna Rhodesia och Transvaal samt till Njassaprotektoratet, mot hvilket delvis Shirvasjön är gräns. Den nordligaste punkten (Kap Delgado) ligger 10° 40' s. br., den sydligaste 26° 45', i v. når M. längst in utefter Sambesi, hvars biflod Loangva i sin nedre del är gräns mot Nord-Rhodesia (30° 10' ö. lgd). Gränsen mot de engelska kolonierna bestämdes genom en öfverenskommelse i juni 1891 och mot Tyska Öst-Afrika genom konventioner i okt. och dec. 1886 och juli 1890. Hela arealen beräknas till 761,100 kvkm. (större än Skandinaviska halfön) med 3,120,000 inv. (1909). I södra delen af kusten ligger Delagoviken, där järnvägen från Pretoria når hafvet vid Lourenço Marquez och i hvilken Komatifloden faller ut; nordligare strömma Limpopo och Sambesi jämte många mindre kustfloder genom provinsen. På grund af forsar och fall äro de föga segelbara. Kustlandet är lågt, sumptigt och osundt; endast mindre öar ligga utanför kusten (Ango-, Mosambik- och Kerimbagrupporna). Äfven det inre af södra M. är lågländ af stäppnatur, men n. om 20° höjer sig landet upp till en 300 m. hög platå, öfver hvilken uppstiga Nhamongabergen (1,000 m.) och Gorongozabergen (Mirangatoppen 2,000 m.). Äfven i trakten af Njassasjön finnas berg. Klimatet är ytterst hett; vid Delagoviken är årsmediet 22,8°, med 19,2° i juli (vintern) och 25,7° i jan., i nedre Sambesidalen 26,4° i årsmedium. Regntiden varar från nov. till mars, och nederbörden är i följd af den då blåsande sydöstpassaden på de flesta orter riklig (i Beira öfver 2,000 mm., staden Mosambik 600 mm.). Vegetationen i de nederbördsrika delarna är tropisk, i de mindre regnrika finnas vidsträckt savanner med enstaka skogöar. Skogarna äro dock icke så tätä som i västra Afrika, men rikedom på vackert blommande örter, i synnerhet 300—1,300 m. ö. h., är utomordentlig. Af märkliga djur må nämnas elefanter, bufflar, noshörningar, fiodhästar samt på grässlätterna giraffer, antiloper, sebradjur etc. Befolkningen är af mycket blandad härkomst: i Gasaland (i s. v.) bo stammar, som stå nära dels suelnerna, dels betsjuanerna, och bland dem förekomma blandningstyper, som mer likna negrer än portugiser, samt indiska köpmän. I norra delen af landet äro bantunegrer förhärskande; till dem höra norra M:s viktigaste folk, wayao och makua l. wakua. Ständiga krig mellan stammarna jämte den sedan gamla tider florerande slafhandeln ha gjort hela landet glest befolkat och hindrat upkomsten af någon större stat. Slafveriet är väl afskaffadt (1878), men fortfar i det inre, och slafexport öfver hafvet är ej alldeles utrotad ännu. Portugisernas herravälde i de inre trakterna är mer nominellt än verkligt. Och då det lilla folkfattiga Portugal icke haft förmåga att verkligen göra något af detta stora land, stå odlingen och användandet af de naturliga hjälpkällorna mycket lågt. Äfven jordbruket, som dock är hufvudnäringen, bedrivs slappt, ehuru jorden ger skördar af hirs, ris, majs, socker, bomull, tobak, rabarber, jordnötter, sesam, sorghum m. m. Norra delen af kolonien, hvars

mark är ganska steril, producerar jordnötter, kokospalmer, acajou, mango, diverse hårda och värdefulla träslog, såsom järnved (*Sideroxylon cinereum*), rosenträ, afrikansk tek (*Oldfieldia africana*) och ebenholts. Längre i s. tillkomma diverse slags kautschukväxter. Guld-, silver- och stenkolslagen bearbetas föga (f. n. mest vid Manika). — Exporten består mest af guldstoff, jordnötter, sesam, kautschuk, elfenben, ebenholts, vax, sköldpadd, ris, indigo och tobak; de viktigaste införselvarorna äro bomulls- och järnvaror, sprit, öl och vin. Hela importen hade 1909 ett värde af 7,34 mill. milreis och exporten af 7,77 mill. milreis samt transitohandeln af 31 mill. milreis. Antalet till provinsens hamnar anlända fartyg var 1,736 om 3,4 mill. ton. De förnämsta hamnstäderna äro Mosambik, Ibo, Quelimane, Chinde, Beira, Inhambane och Lourenço Marquez, hvars sjöfart är lika omfattande som alla de andra städernas tillsammans. Postanstalterna voro s. å. 185, och inom landet voro 330,500 bref befordrade, till utlandet 4,1 mill. Telegraflinjernas längd var 4,176 km., telegrafbyråerna voro 106. Af järnvägar är den viktigaste linjen Lourenço Marquez—Pretoria, af hvilken 82 km. ligga inom kolonien, en ny linje från samma stad till Swaziland är under byggnad, och 67 km. af den har redan öppnats för trafik. Från Beira går vidare en järnväg till Bulawayo, af hvilken 328 km. ligga inom M. Af mynt användas de portugisiska minst, och den engelsk-ostindiska rupee mest, ehuru den drager en införseltull af 10 proc. I Lourenço Marquez cirkulera hufvudsakligen engelska mynt.

Förvaltning. Provinsen M. består dels af områden, som förvaltas omedelbart af kronan, dels af sådana, som administreras af två kompanier Mosambik- och Njassakompanierna. De förra äro de 5 distrikten Lourenço Marquez, Inhambane, Quelimane, Mosambik och Tete. Distrikten delas i *concelhos*, *circumscripções civis* och *capitanias mores*, de sista omfattande områden, som ännu icke äro fullt ockuperade och pacifierade. De municipala institutionerna äro *camara municipal*, *comissão municipal* och *edilidade* alltefter områdets utveckling. Provinsen förvaltas af en generalguvernör, som residerar i hufvudstaden Lourenço Marquez. Vid hans sida står ett regeringsråd, bestående af ämbetsmän samt valda representanter för handel, industri och jordbruk, och ett provinsialråd, som är en administrativ- och räkenskapsrätt. I hvarje distrikt finnas en guvernör och ett distriktsråd. Denna organisation infördes genom ett dekret af 23 maj 1907. — Mosambik-kompaniet, som 1891 fick privilegium för 50 år, förvaltar Sofala- och Manika-områdena, mellan floderna Save i s. och Sambesi i n., och har betydligt höjt den ekonomiska utvecklingen i sitt land genom att draga dit invandrare, göra floderna mer farbara och bearbeta grufvorna. Under Njassakompaniet lyder landet mellan Njassa, Rovuma och floden Lurio i s. — I provinsen brukar Portugal hålla 2,200—4,000 man trupper, till mer än hälften negrer. — Provinsens inkomststat för 1910—11 steg till 5,52 mill. milreis och statsutgifterna till 5,12 mill. milreis.

Landet s. om Sambesi bildade vid slutet af 1400-talet och intill midten af 1600-talet kafferriket

Monomotapa. På Vasco da Gamas tid härskade här araberna. Portugiserna, som redan 1498 fått fast fot vid en af Sambesis mynningar, besatte staden M. 1507 och trängde fram till Sambesi och uppför floden till Tete (1632) samt gjorde anspråk på hela landet innanför kusten. Men då engelsmännen 1889 bemäktigade sig Matabeleland, västra Manika och Njassaoområdet, måste portugiserna inskränka sig till det nordvästra området. Detta erhöi genom dekretet 30 sept. 1891 benämningen *Estado d'Africa Oriental* (Öst-Afrikas fristat), men kallas sedan 1895 åter M. — 2. Stad i ofvannämnda provins, på ön M., en smal, 3 km. lång korallö, som genom ett några km. bredt sund skiljes från fastlandet. Omkr. 7,000 inv., hvaribland (1910) 472 européer och 895 asiater. Förr provinsens hufvudstad, nu hufvudstad i distriktet M., biskopsäte med katedral, arsenal, stora faktiorier. Liflig handel (1907: 720,000 milreis i import och 250,000 i export) och sjöfart. Redden är dock grund, och endast små fartyg kunna ankra där. På öns norra ända ligger fästet San Sebastian, som byggdes under Albuquerque 1510. — 3. Distrikt i provinsen M., i nordöstra delen af denna, mellan floderna Lurio i n. och Sambesi i s. Omkr. 362,000 inv. (1910). 1—3. J. F. N.

Mosambikfolken. Se Bantu, sp. 877.

Mosambik-kanalen kallas det 450—900 km. breda hafssundet emellan portugisiska kolonien Mosambik på Afrikas östkust och ön Madagaskar. Genom densamma går i sydlig riktning en ljum hafsström, Mosambikströmmen, som under fortsättningen af sitt lopp förbi Afrikas sydspets kallas Agulhasströmmen (se Agulhas). På smala stället i kanalen har den en hastighet af 7 km. i timmen, nästan lika stor som Golfströmmen i Floridasundet. I kanalens norra del ligga Comorerna (se d. o.). Djupet är där störst (3,600 m.), minst i midten, men äfven där 2,000—3,000 m., hvarefter det något ökas i södra delen (3,145 m.). J. F. N.

Mosambik-kopäl, tekn. Se Kopäl.

Mosambikspråken. Se Bantuspråken, sp. 879.

Mosambikströmmen. Se Mosambik-kanalen.

Mosand, geol., en inom den svenska geologiska litteraturen förr mera än nu använd benämning för den vanligen väl rentvättade, mer eller mindre finkorniga sand, som mängenstädes inom landet och ofta öfver stora vidder bildar en merendels jämn ytbekläkning (moar) till flera eller färre fots djup. Mosanden har stundom en ganska tydlig skiktning. Utgöres den af nästan uteslutande kvartskorn, är dess färg rent grå eller gråhvit; har den märkbar inblandning af röd fältspat, öfvergår färgen i rödt; genom föroreningar är den ofta rostgul. Som jordmån för barrskog egnar sig mosanden bäst, men äfven till odlingsmark har den inom åtskilliga trakter, af brist på lämpligare jordmån, blifvit i ganska stor skala anlitad. Begreppen mosand och *postglacial sand* sammanfalla. Med det förra namnet kom således att betecknas all sand, som icke kunde genom sitt läge eller annorledes visas vara af annan ålder, och därför omfattar begreppet mosand i tidigare geologiska arbeten såväl marin sand från olika postglaciala skeden som fluvio-glacial sand, hvilka numera i många fall kunna med ganska stor

bestämmdhet särskiljas. Namnet mosand är måhända så tillvida ej lyckligt valdt, som den därmed afsedda sanden i allmänhet innehåller föga af de fina jordbeständsdelar, som utgöra hvad man kallar mo (se d. o.).

E. E.

Mosander, Karl Gustaf, kemist, lärare, f. 10 sept. 1797 i Kalmar, d. 15 okt. 1858 vid Drottningholm, började sin bana som farmaceut. 1820 antogs han till elev vid Karolinska institutet, där

han snart framstod som en af Berzelius' utmärktaste lärjungar och 1825 vardt kirurgie magister. Han blef 1829 adjunkt, 1832 t. f. och 1836 ord. professor i kemi och farmaci vid nämnda läroverk, hvarjämte han från 1845 var intendent vid Riksmuseets mineralogiska afdelning samt 1845—57 lärare och från 1846 till sin död inspektör vid Pharmaceutiska institutet. Jämte A. A. Retzius och K. V. H. Ronander uppsatte han "Tidskrift för läkare och pharmaceuter" (1828—39). Han var led. af Vet. akad. (1833), Landbruksakad., Vet. soc. i Uppsala m. fl. lärda samfund. M. var en skarpsinnig och skicklig kemist. Hans förnämsta arbete var den utomordentligt svåra undersökningen af de sällsynta jordarter, som förekomma i cerit och gadolinit, under hvilka forskningar han visade, dels att den förut som homogen ansedd ceriumoxiden var en blandning af tre nya metalloxider, den egentliga ceriumoxiden, lantanoxiden och didymoxiden, dels ock att ytterjorden var en blandning af egentlig ytterjord, terbinjord och erbinjord. Han har till följd däraf ansetts som upptäckare af sex nya grundämnen, tills senare forskningar visat, att såväl didymoxiden som terbinjorden och erbinjorden kunna ytterligare spålkas i nya oxider. — Jfr Erbium.

P. T. C.*

Mosandrum, kem. Se Erbium.

Mosasaürus (af lat. *Mosa*, floden *Meuse*, och grek. *saur*, ödla), *paleont.*, fossilit ödlesläkte, typ för fam. *Mosasauridae* af ordn. *Pythonomorpha*. Hufvudet erinrar i sin byggnad närmast om vissa ödlors; ett hål för pannögat finnes; underkäkshälfvorna äro förenade genom ligament såsom hos ormarna. Ögonen ha sklerotikalring. Tänderna äro pleurodonta. Ryggkotorna äro talrika, alltid öfver hundra. Extremiteterna äro korta, de främre lika hvalarnas, vanligen något större än de bakre; bäckenet är ej förbundet med ryggraden. *Mosasaurus* har haft långsträckt kroppsform, lång, hög och smal stjärt samt uppnått en storlek af öfver 9 m. Släktet tillhör kritsystemets yngsta lager i Europa, Nord- och Syd-Amerika samt Nya Zeeland. Äfven i Sveriges kritlager har man funnit resterna af flera M.-arter. Hithörande arter lefde i hafvet. L. e.

Mosbach [mäs-], kretsstad i Baden, landeskommissariat Mannheim, vid Elz (tillflöde till Neckar) och järnvägen Heidelberg—Würzburg. 3,980 inv. (1905). Realprogymnasium, handels- och landtmannaskola. J. F. N.

Mos-balsam. Se Hemliga medel.

Moscheles [mä'-], Ignaz, böhmisk pianist, f. 1794 (af judiska föräldrar) i Prag, d. 1870 i Leipzig, studerade sedan 1804 i Prag för Dionys Weber och sedan 1808 i Wien för Albrechtsberger och Salieri

samt gjorde sig snart omtyckt som pianovirtuos. 1816 började han sina konsertresor, som sträckte sig öfver Tyskland, Holland, Paris och London, där han 1826 bosatte sig och verkade under 20 år som virtuos, lärare, dirigent och tonsättare, uppburen äfven för sitt osjälviska och sympatiska väsen. 1846 flyttade han till Leipzig som pianolärare vid det af hans förtrogne vän Mendelssohn inrättade konservatoriet, till hvars utveckling och stora anseende han i väsentlig mån bidrog. Han blef 1835 led. af Mus. akad. i Stockholm. M. var på sin tid (mellan Hummel och Chopin) den främste pianisten, och hans spel utmärktes särskildt för spänstigt anslag, klar frasering och minutigt accentuation. Mozart och Beethoven voro de mestare han helst tolkade. Af hans kompositioner utgöres en del af femåra virtuosstycken; andra åter ega mera halt, såsom konserten i G moll och *Concerto pathétique*, *Sonate mélancolique*, duon *Hommage à Händel* för två pianon, *Allegri di bravura*, de mönstergilla etydena *Studien für pianoforte* och *Charakteristische studien*. Han utgaf äfven en engelsk bearbetning af Schindlers biografi öfver Beethovens (2 bd, 1841). M:s änka utgaf hans bref och dagböcker under titeln "Aus Moscheles' leben" (2 bd, 1872). A. L.*

Moscherosch [mä'-], Johann Michael, tysk satiriker, f. 1601, d. 1669, beklädde åtskilliga administrativa platser, bl. a. 1643 som krigsråd

i den då af svenskarna behärskade fästningen Benfelden. M. författade den af tidssatirer fyllda *Die wunderlichen und wahrhaftigen gesichte Philanders von Sittenwald* (1640, 1642—43 m. fl. uppl.), som delvis ansluter sig till Quevedo, delvis är en fullt själfständigt dikt, som åskådligt och med manlig kraft skildrar det af kriget sönderslitna Tysklands tillstånd, samt flera andra icke obetydande diktverk. Se Kürschners "Deutsche nationalliteratur", bd 32, och arbeten af Pariser (1891, 1893 och 1897), som äfven verkställt nytryck af flera verk af M.

Mo'schi, landskap i Sudan. Se Mossi.

Mo'schinæ, zool. Se Myskdjuren.

Moscho'polis (Muskopolje), ort i turkiska vilajetet Monastir, 18 km. v. om Korica (se d. o.),



grundlagd i början af 1500-talet, på 1700-talet berömd som medelpunkten för grekisk kultur och vetenskap i denna del af Balkanhalfön. Därifrån härstamma de rike affärsmännen baronerna Sina i Wien, som skänkte Aten byggnaderna för vetenskapsakademien och observatorium. Sedan M. blifvit förstörd af albaneserna 1769, är det en obetydlig by, där dock kyrkornas antal vittnar om dess forna betydelse.

Mos'chos (grek. *Móchos*), forngrekisk epiker och bukoliker (idyllförfattare) från Syrakusai i 2:a eller 3:e årh. f. Kr., betecknar sig själf som Theokritos' lärjunge och arftagare till den doriska sången. Hans dikter, tillhörande den episk-idylliska riktningen, utmärkas genom fint utarbetad form, men stå långt efter Theokritos' med afseende på kraft, enkelhet och verkligt poetisk inspiration. De äro utgifna i flera uppl., vanligen tills. med Theokritos' och Bions, bl. a. i åtskilliga samlingar af "Poetæ bucolici" och "Poetæ minores græci". A. M. A.

Moschus. 1. *Farm.* Se *Mysk*. — 2. *Zool.* Se *Myskdjuren*.

Mosdok [masdåk], stad i ryska prov. Terek, generalguvern. Kaukasien, vid floden Terek. 14,583 inv. (1897), ryssar, armenier, gruser, osseter och andra kaukasiska bergfolk. Tillverkning af ljus och läder; handel med ull, får, hästar och nötkreatur. J. F. N.

Mose (hebr. *Mōse*, enl. 2 Mos. 2:10 = "den [ur vattnet] uppdragne", af hebr. verbet *māsā*, enl. Josefos af egyptiskt ursprung, men med liknande betydelse, "den ur vattnet räddade", enl. nyare forskningar troligen en hebraisering af det egyptiska *mes* l. *mesu*, barn), israeliternas räddare ur träldomen i Egypten och grundläggaren af den israelitiska religionen. Berättelserna om hans lif och verk föreligga i 2—5 Mos. Men arten af de där sammanförda källorna, af hvilka en del har ett mycket sent ursprung, gör det ovist, huru mycket af det, som där berättas, återger en historisk verklighet ang. M. och hans lifsgärning och huru mycket som är att hänföra till senare tider. Som verkligt historiska fakta torde man dock få betrakta, att M. härstammade från Levi stam, att han på grund af ett dråp måste fly till trakten af Sinai, att han där gift sig med dottern till en midjanitisk präst och med henne haft två söner, att han sedan återvänt till Egypten och med sin broder Aron som medhjälpare fört det under träldom suckande folket ut ur Egypten, att han med folket dröjt en längre tid vid Sinai och Kades och att han dött ö. om Jordan, utan att sålunda ha fått föra Israel in i det egentliga Kanaan. — Betydelsen af M:s verk ligger icke i första hand däri, att han gett folket ett större eller mindre antal lagar ang. kulten, den sociala sammanlefnaden etc., utan däri, att han varit förmedlaren af ett enastående religiöst förhållande mellan Israel och dess Gud, *Jahveh*. Alla källorna äro eniga att framhålla, att denne Gud var känd af fäderna; det nya i M:s förkunnelse kan då på sin höjd ha legat i framhållandet af en ny sida hos Jahveh: möjligen hans egenskap af räddare och frälsare i förhållande till Israel och hans kraf på lydnad för nya sedliga bud. Förhållandet mellan Israel och denne Gud, som knutits genom en särskild akt ("förbund", 2 Mos. 24), utesluter icke tillvaron af andra gudar,

men innebär, att folket icke skall dyrka några andra än Jahveh (d. v. s. *monolatri* l. *henoteism*, icke absolut monoteism). Ett frö till absolut monoteism låg emellertid dels i den upplefvade frälsningen ur Egypten, ty därvid hade ju Jahveh visat sig starkare än den stora hedniska världsmaktens gudar, dels i de sedliga egenskaper, som enligt Moses förkunnelse voro utmärkande för Jahveh (jfr *De kalogen*), egenskaper, som de store profeterna (Amos, Hosea, Esaias etc.) sedan vidare utvecklade, så att de andre gudarna blevo väsenslösa skuggbilder. I Moses mun låg tonvikten ännu hufvudsakligen på det exklusiva i gudsförhållandet. Likaledes utesluter den omständigheten, att Jahveh är en sedlig Gud, icke, att han ännu länge tänkes ega drag, som för ett mera utveckladt medvetande icke te sig som verkliga sedliga egenskaper (jfr t. ex. Guds helighet eller vrede i 2 Sam. 6: 7, hans kraf på äfven det mänskliga lifvet, 2 Mos. 13: 13; 22: 29), eller att hans vilja icke alltid uppenbaras genom inspirerade mänskliga organ, utan genom lottkastning medelst *Urim* och *Tummim*, och icke heller att hans personliga närvaro är bunden vid *Förbundets ark*. Huru realistisk förbindelsen mellan Jahveh och arken i de äldsta källorna uppfattats, kan man se af de urgamlas signalorden i 4 Mos. 10: 35 f. och i berättelsen om arkens förödelse i Filistéen (1 Sam. 4—6). Det var först Deuteronomium och Prästkodex, som läto arken vara bevararna af Lagens träför. — Svårare är att afgöra M:s betydelse för kulten och den sociala sammanlefnaden. Alltsedan Josefos ("Contra Apionem", II, 16) har man länge föreställt sig Israels statsförfattning som en *teokrati* (gudsherradöme), i det att alla regeringsorgan där tänktes vara utan själfständig myndighet och endast hade att utföra Guds genom profeter och lagstiftare förkunnade vilja och bud. En sådan åskådning passar in på Prästkodex' lagar, men dessa återge i stort sett icke förhållandena på M:s tid, utan idealet af en gudsstat, sådan som prästerna önskade under och efter exilen. På M:s och Josuas, ja äfven på domarnas tid passar en sådan föreställning icke in redan därför, att folket då ännu icke var någon *stat*, utan endast en samling stammar, hvilkas sammanhållande band hufvudsakligen utgjordes af religionen (jfr Dom. 5) och inom hvilka man ej hade behof af någon annan myndighet än stamfurstarna, de äldste inom släkterna eller (efter bosättningen i Kanaan) inom staden eller byn. Äfven det själfständiga konungadömet var åtminstone enligt en åskådning icke emot Guds vilja (såsom en annan åskådning framställer saken 1 Sam. 8; 10: 17 ff.; 12), utan hans egen skapelse (jfr 1 Sam. 9: 16) och prästerna voro konungarnas tjänare (2 Sam. 8: 16—18, 1 Kon. 4: 1—6) och blefvo af dem af- och tillsatta, efter godfinnande (2 Sam. 8: 18, 1 Kon. 2: 35). Aron, som med sina söner enligt de senare lagarna framställes som den ende legitime prästen, är i de äldsta Pentateukkällorna betecknad endast som M:s talman (2 Mos. 4: 14 ff.). Emellertid ger den enstämmighet, med hvilken alla källorna hänföra kultlagarna till M., tydligt vid handen, att han framstätt för folkets medvetande som den verkliga grundläggaren af Israels kult. Och det föreligger ingen anledning att betvifla detta förhållande, äfven om det på grund af Moseböckernas komposi-

tion är omöjligt att afgöra, hvilka dessa bud voro. Hroligen har ock M. härvid i stor utsträckning låtit bestämma sig af den rådande seden och gett sin nyskapande verksamhet form af en viss reglering i förhållande till denna. Fester, som utan svårighet kunna ha förekommit redan under öken-tiden, äro påsk- och nymånsdagsfester, de öfriga förutsatte jordbruk och fasta bostäder. På likuande sätt torde det förhålla sig med regleringen af den sociala sammanhållningen. M:s gärning har hafven härvid i första hand sannolikt inskränkt sig till att reglera seden efter sin högre gudskunskap. Men därvid har han under sin (af Elohisten i 2 Mos. 18 betygade) långa verksamhet som domare öfver folket sannolikt också lagt grunden till en mängd civila och kriminalrättsliga bestämmelser, som nu ingå i Israels äldsta lagsamling, den s. k. Förbunds-boken, 2 Mos. 20: 22—23: 33. — Det bästa beviset på storheten i M:s person och lifsgärning ligger däri, att icke blott alla senare lagar i Israel ansågos vinna den bästa auktoritet, om de lades i thans mun, utan att ock den inemot slutet af konungatiden framträdande Deuteronomion förklarar, att icke heller någon profet uppstått i Israel, som kunde jämföras med Mose (5 Mos. 34: 10). E. S.—e.

Den bildande konsten återspeglar M:s väldiga personlighet och betydelse i många märkliga framställningar, till en början snarast typologiska, Kristus-symboliserande (t. ex. på väggmålningar i Roms katakomber). Bland de senare, där det rent mänskliga och historiska i de olika hufvudepisoderna af M:s lif främst fängslat konstnärernas intresse, kunna här nämnas blott de ryktbaraste och typpersta: mosaiken i S. Maria maggiore i Rom (af år 432), fresker af B. Gozzoli (i Pisas Camposanto), Signorelli, Botticelli och Pinturicchio (i Sixtinska kapellet), de rafaelska bibelbilderna i Vatikanens loggier, målningar af Poussin, Rubens, Rembrandt och Murillo samt i nyare tid teckningar af G. Doré. Plastiskt har Mose-motivet ofta behandlats bl. a. i flera fontänfigurer (en bland de mest berömda af Cl. Sluters på "Mosessbrunnen" i Dijon, se pl. V till art. Bildhugarkonst), af Ghiberti (på östportalen till Florens' Baptisterium) och framför allt af Michelangelo (se Buonarroti, sp. 601 med fig.).

Mosebacke, ett gammalt förlustelseställe på Södermalm i Stockholm (Katarina församling). Ursprunget till namnet är ej med visshet känt. I mitten af 1600-talet omtalas en "Mosis kvarn", som finnes ännu på Tillæus' karta 1733. Professor D. S. von Schulzenheim köpte egendomen 1775 och var egentligen den, som började bebygga platsen, samt förskönade den med vackra trädgårdsanläggningar. Stället innehades sedermera af flera egare och började alltmör besökas för den sköna och vidsträckt utsikten, som blifvit vidtberömd (nuv. öfre terrassen ligger omkr. 45 m. öfver saltsjön). Åtminstone från senare delen af 1700-talet har där idkats värdshusrörelse. 1842 såldes en del af tomten till Stockholms borgerskap, som där uppförde ett navigationsskolorhus (icke det nuv., som är byggt på annan plats), och 1850 resten till handlanden K. A. Wallman, en bekant förlustelsearrangör, som på M. gjorde ganska dyrbara anläggningar, uppförde en stor öppen danspaviljong, en täckt

sommarteater, en karusell, hjulgunga, schweizeri-byggnad m. m. samt, 1852—53, en större teater-byggnad (Södra teatern). Denna förstördes genom eldsvåda 26—27 aug. 1857, men redan efter ett par år kunde en ny teater, den ännu befintliga, invigas (1 dec. 1859; se Stockholms teatrar). Lagenheten eges numera af Mosebacke fastighets-aktiebolag, som låtit planera terrasserna och förskönat platsen. Sommarteatern är numera varieté-lokal (omdöpt till "Höga nöjet"). Tillträdet till M. är sedan 1883 underlättadt genom den af K. S. Lindmark (se d. o.) byggda, fristående Katarinahissen (i Stadsgården) jämte den tillhörande Mosebacke gångbro (h. o. h. af smidt järn; 35 m. öfver Stadsgårdsplanen), där man f. ö. särskildt från paviljongen ytterst på bron njuter en friare utsikt än den från M., sedan denna delvis beskurits af väldiga nybyggnader nedanför i Stadsgården. Nämda hiss och gångbro komma dock snart att nedrivas, sedan Katarinavägen blifvit färdig.

Mose ben Maimün, Rabbi. Se Maimonides.

Moseböcker. Se Pentateuken.

Mosedé [mō-], fort. Se Köpenhamn, sp. 664.

Mosel [mäsel], fr. *Moselle*, lat. *Mosella*, biflod fr. v. till Rhen, upptrinner 735 m. ö. h. i franska dep. Vosges i sydligaste delen af Vogeserna, n. om Ballon d'Alsace, vänder sig i en sydlig båg mot n. v. till Remiremont, där den fr. h. i upptrar Moselotte (Lilla M.), går in i dep. Meurthe-et-Moselle förbi staden Toul, där den kommer Meuse 15 km. nära och hastigt gör en vändning mot n. ö. till Frouard, där den förenar sig med Meurthe och blir segelbar. Vid Novéant kommer floden in på tyskt område (Elsass-Lothringen), rinner genom Metz och förbi Thionville (Diedenhofen), hvarefter den får en nord-nordöstlig huvudriktning genom Rhenprovinsen, mellan Hunsrück på högra och Eifel på vänstra sidan, samt förenar sig med Rhen vid Koblenz (59 m. ö. h.). Större bifloder utom de nämnda äro Sille och Saar fr. h. samt Orne fr. v. Flodområdet utgör 28,033 kvkm., flodens längd 514 km., hvaraf 344 km. äro segelbara och 316 km. inom Tyskland. Flodens bredd är vid Toul omkr. 40 m., vid Metz öfver 60, nedanför Trier 150—200 m. Flodfarten är visserligen ganska tidsödande till följd af de många krökningar floden gör, i synnerhet emellan Trier och Koblenz, men säker och af stor vikt för Rhenhandeln. Ängbatar gå till Trier. Moselkanalen följer floden från tyska gränsen till Metz, och vid Toul är floden förenad med Marne och Rhen genom Marne—Rhenkanalen. I naturskönhet täfja M:s stränder med Rhens. Detta gäller i synnerhet om trakten emellan Trier och Koblenz, hvareifrån de värderade Moselvinerna (se d. o.) komma. (J. F. N.)

Moselle [mäsa/ll]. 1. Flod. Se föreg. art. — 2. Fordom franskt departement, med en areal af 5,383 kvkm. och Metz till hufvudstad. Vid freden i Versailles 1871 afträdades största (östra) delen därpå, 4,247 kvkm., till Tyska riket, och den återstående delen förenades med resten af depart. Meurthe till ett nytt departement, som erhöi namnet Meurthe-et-Moselle (se d. o.). 2. (J. F. N.)

Mosellinjen [mäsel-], den mellan Épinal och Belfort eller, närmare bestämt, mellan Bois d'Arches och Ballon de Servance sig sträckande franska för-

svarslinje, i hvilken alla genom Vogeserna ledande anmarschvägar spärras af befästningar. Fort Ballon de Servance behärskar sålunda inträdet till Mosels och Savoureauses öfre floddalar; längre i s. och alltså närmare Belfort ligger fort Giromagny med batteriet Tête de Planches; nedströms om förstnämnda fort ligga forten Château Lambert och Rupt, batteriet La Beuille samt forten Remiremont och Arches. Slutligen har på senaste tid en ny befästningsgrupp, Bois d'Arches, anlagts. Samtliga verk ligga emellertid på den lägre, vänstra flodstranden, där de behärskas från den högra. L. Wison M.

Moseln [mäsln] l. Öfre Lothringen. Se Lothringen, sp. 1136.

Moselviner [mäsl-], viner, som odlas på floden Mosels stränder och trakterna däromkring, från Trier till Kochem (sämre sorter ända ned till Koblenz). Detta vidsträckt vinland omfattar inom konungariket Preussen vinberg med en odlad areal af omkr. 5,800 har. Moselvinerna äro nästan uteslutande hvita, med klart, gröngult skimmer. De äro lätta, svalkande, starkt syrliga och ega jämte en mild arom en lätt smak af den skiffermark, på hvilken de växa. Vinerna från öfre Mosel äro de bästa. Bekanta goda produktionsorter äro Pisport, Brauneberg, Zeltingen, Bernkastel ("Berncastler Doctor"). Musserande medel fabriceras i Koblenz. (G. H.-r.)

Mosén, Karl Vilhelm Hjalmar, botanist, f. 14 maj 1841 i Stora Tuna, d. 27 sept. 1887 i Stockholm, företog på bekostnad af mecenaten A. F. Regnell en resa till Brasilien och samlade 1873—76 för dennes räkning i Minas Geraes och São Paulo ett mycket rikt och med stor skicklighet preparerat herbarium. Jämte Regnells egna samlingar från Caldas blefvo M:s växter grundstommen till Riksmuseets "Herbarium Regnellianum". M. var den förste innehafvaren af den genom donation af Regnell inrättade Regnellska amanuensbefattningen vid Riksmuseet, 1872—73 och 1876—83. Han författade några bryologiska uppsatser och några skildringar från Brasilien. C. Lmn.

Mosen [mäsl-], Julius, tysk skald, f. 8 juli 1803 i Sachsen, d. 10 okt. 1867 i Oldenburg, lefde en tid som advokat i Dresden, men var 1844—50 dramaturg (med hofråds titel) vid hofteatern i Oldenburg, hvilken han med framgång sträfvade att göra till en mönsterscen. Sin återstående lefnad tillbragte han under svåra lidanden (han miste äfven talförmågan), men med bibehållna själskrafter. M:s karakteristiska verk, *Georg Venlot, Das lied*

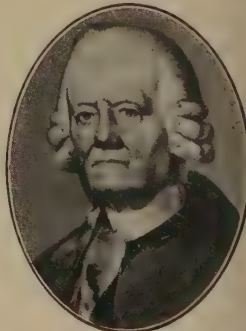
vom ritter Wahn (1831) och *Ahasverus* (1838), förkunna lidelsefullt livets värde. Bland hans lyriskta dikter (*Gedichte*, 1836) intaga många en hög rang genom djup innerlighet och melodisk enkelhet. Synnerligen folkkära har ett par krigsballader blifvit. M:s dramer sakna lefvande gestalter. Till

de bästa höra *Heinrich der Finkler* (1835), *Cola Rienzi* och *Otto III* (1839). Anmärkningsvärda förtjänster ega hans historiska roman *Der congress von Verona* (1842) och de naturfriska novellerna *Die bilder im moose* (1846). M:s *Sämmtliche werke* utgafvos i 8 bd 1863 (3:e uppl. 1880, i 6 bd). Se afh. af Zschommler (1861) och P. Henss (1903).

Mosenthal [mäsl-], Salomon Herman von, tysk teaterförfattare, f. 1821 i Kassel, d. 1877 i Wien, af israelitisk börd, blef 1851 arkivarie vid undervisningsministeriet i Wien och adlades 1871. M. egde förmågan att bygga upp skådespel med starka kontrastverknin- gar, där sentimentalitet och yttre effekt hopades och gjorde honom populär. Folkdramat *Deborah* (1848; "Deborah", 1859), som rör sig kring en jedeföljelse under medeltiden, gick t. ex. i London 500 aftnar i rad öfver tiljan. Stor framgång hade äfven *Der sonnenwendhof* (1854; "I väl och ve Guds vilja ske!", 1861), som är byggd på en berättelse af Gotthelf, och flera sorgespel (*Düweke*, 1859; *Isabella Orsini*, 1868, m. fl.). Vidare skref han ett 20-tal operatexter, bl. a. till "Die lustigen weiber von Windsor" (musik af Nicolai) och "Die folkunger" (musik af Kretschmer), förutom dikter (samlade 1866) och noveller ur det judiska familjelivet. Hans *Gesammelte werke* utgafvos i 6 bd 1876—78.

Moser [mäsl-], Lukas, tysk medeltidsmålare på 1400-talet, verksam i Schwaben och skolchef därstädes, var en af de målare i västra Tyskland, som bildade en öfvergång från den äldre stränga formgifningen till uttryck för en mera omedelbar naturkänsla. Hans enda kända verk är en helgonhistoria i små målningar, med åskådligt berättande innehåll, hvilka utfördes 1431 för kyrkan i Tiefenbronn, där de ännu finnas kvar. Helgonen äro unga, milda och vänliga. Kompositionerna upptaga såväl invecklad arkitektur som landskap och sjöstycken med seglare. Den flamska miniatyrens uppfattning och framställningssätt gå där igen. G-g N.

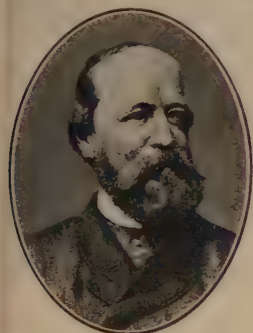
Moser [mäsl-]. 1. Johann Jakob M., tysk folk- och statsrättslig författare, f. 1701 i Stuttgart, d. där 1785, utfölvade ömsom akademisk verksamhet, ömsom tjänst inom Württembergs administration. Antalet af hans skrifter, hvilka nu äro föråldrade, men på sin tid betecknade en positivrättslig riktning i motsats till den härskande naturrettliga och därför blefvo af stor betydelse för den juridiska vetenskapens utveckling, utgör mer än 400 bd.



— 2. Karl Friedrich, friherre von M., den föregående son, politisk skriftställare, f. 1723 i Stuttgart, d. 1798 i Ludwigsburg, var anställd i Hessen-Homburgs, Hessen-Darmstadts och Hessen-Kassels tjänst, blef 1766 rikshofråd och friherre i Wien samt beklädde 1772—80 platsen som dirigerande minister i Hessen-Darmstadt. Han skref bl. a. *Kleine Schriften zur Erläuterung des staats- und völkerrechts* (12 bd, 1751—65) och *Herr und diener* (1759; 3:e uppl. 1763). Anonymt utgaf han *Retting der ehre und unschuld des weiland königl. Schwedischen staats-ministers... Georg Heinrichs, Freyherrn von Schlitz, genannt von Goerz* (1776, med 30 bil.). I bd 5 och 6 af "Patriotisches archiv für Deutschland" (12 bd, 1784—90) meddelade han dittills otryckta bref och statsskrifter af Gustaf II Adolf och A. Oxenstierna. 1. (Rld.)

Moser [mäs-], L. F. Se Mosers figurer.

Moser [mäs-], Gustav von, tysk lustspelsförfattare, f. 1825 i Spandau, d. 1903 i Görlitz, tjänade som officer 1843—56 och var sedan jordbrukare på sitt gods Holzkiel, skref mer än hundra lustspel och farsor, hvilkas förtjänst är en rik situationskomik och som genom sin godmodiga ton slagit an ofantligt i Tyskland. Här må nämnas en-aktsstyckena *Ein moderner barbar* (1861), *Aus liebe zur kunst* ("Drilléns operett", uppf. 1867), *Kau- dels gartinenpredigten* (1871), "Sparlakans-lexor", uppf. 1871, *Das stiftungsfest* (1873;



"Föreningsfesten", uppf. s. å.), *Der hypochonder* (1877; "En kinkblåsa", uppf. s. å.), *Der bibliothekar* (1878; "Den nye bibliotekarien", uppf. 1880), *Krieg im frieden* (1880; "Krig i fred", uppf. s. å.), *Unsere frauen* (1881; "Våra fruar", uppf. s. å.), de två sistnämnda skrifna i bolag med F. von Schöthan, *Reif von Reiflingen* (1882; "Reif v. Reiflingen", uppf. s. å.), *Glück bei frauen* (1883; "Tur hos damerna", uppf. s. å.) och *Die stern-schnuppe* ("Ett stjärnskott", uppf. 1887). *Lust-spiele* utgafvos 1873—97 i 22 bd.

Moser [mäs-], Koloman, tysk konstindustri-
list, f. 1868 i Wien, studerade vid konstindustri-
skolan, där han sedan blef professor. Han har
varit föregångsman på den tillämpade konstens
områden, där hans sträfvan går ut på lugn, helhet
och enkelhet med undvikande af överflödiga pry-
nader. Äfven på rumsinredning har han med
framgång tillämpat sina grundsatser. Han är
mångsidig, iderik och inflytelserik. G-g N.

Mosers figurer [mäs-] 1. Mosers bilder,
fys. Om man på en polerad glas- eller metallskifva
tecknar linjer med ett spetsigt föremål och sedan
andas på skifvan, framträda de tecknade linjerna
tydligt för ögat. Ännu tydligare bli de, om man
låter kvicksilfverånga stryka öfver skifvan. Läger
man ett föremål, på hvilket en bild är graverad
(t. ex. ett mynt, en medalj), på en polerad skifva
och, efter att ha aflytt detsamma, utsätter skifvan

för vatten- eller kvicksilfverångor, så framträder
bilden på skifvan. För detta ändamål behöfver
föremålet ej ens vara i verklig kontakt med skif-
van, utan kan hållas på ett ringa afstånd från
denna. Dessa och på analogt sätt alstrade bilder
benämnas efter sin upptäckare "moserska bilder".
Fysikern Ludwig Ferdinand Moser (f. 1805, professor i fysik i Königsberg 1832, d. 1880)
antog för deras förklaring, att ljuset kunde existera
i ett slags "latent" tillstånd. Men Waidele har
visat, att företeelsen beror därpå, att alla fasta
kroppar kondensera omkring sig de gaser och ån-
gor, med hvilka de äro i beröring. Liknande bil-
der kunna också framkallas medelst elektriska gnistor
(se Elektriska figurer). R. R.*

Moses, israeliternas lagstiftare. Se Mose.

Moses af Chorène. Se Armeniska litte-
raturen, sp. 21.

Moses brinnande buske, bot. Se Pilea.

Moses källor (arab. 'Ojün Mûsa), karantänsan-
stalt. Se Internationella karantäns-
kommissioner.

Mosfell (af isl. *mosi*, mosse, och *fell*, mindre
berg), namn på två berg i södra delen af Island,
det ena i Kjós-syssla, det andra i Arnes-syssla.
Vid foten af hvart och ett af dem ligger en gård
af samma namn. 1. Mosfelli i Kjós omtalas
första gången i slutet af 900-talet, då Grímur Sver-
tingsson, den bekante lagsagomannen 1002—03,
bodde där. Han var gift med Egil Skallagrims-
sons brors- och styfdotter, Thordis, och hos
honom lefde Egil själf de sista tio åren af sitt lif
(omkr. 980—990). Det är troligt, att Grímur (eller
hans fader) anlagt gården. Då Grímur blifvit döpt
(troligen 1000), lät han uppföra en kyrka på går-
den, som ännu är kyrkostad, med boställe för
prästen. I närheten finnas varma källor. — 2.
Mosfelli i Grímsnesi. Grímsnes är en del
af Arnes-syssla, begränsad af floderna Brúará och
Hvítá samt Sog och Thingvallsjön. Österut, ej
långt från Brúará, ligger M. Gården är mycket
gammal. I Landnámabók berättas, att Ketil-
björn den gamle, en dotterson till Haakon jarl
Grjótgarðsson, utvandrede till Island, tog Gríms-
nes med flera områden i besittning och bodde på
M. Han har således själf anlagt gården, omkr.
900. M. är nu prästgård, och där finnes en kyrka.
Efter denna gård har Mosfellingarnas, af
från Ketilbjörn den gamle härstammande ätt sitt
namn. (R. N-g.)

Mosfellingarna, isländsk släkt. Se Gizurr,
Ísleifr och Mosfelli.

Moshaik, kretsstäd i ryska guv. Moskva, vid
Moshaikas utlopp i Moskva, 110 km. v. om
Moskva. 4,839 inv. (1897). Handel med span-
nål och trävaror. Ruiner af en af Ivan den för-
skräcklige byggd fästning. Något v. om M. ligger
byn Bordino (se d. o.). J. F. N.

Mosheim [mashajm], Johann Lorenz von,
tysk luthersk teolog, f. 1694 eller 1695 i Lybeck,
d. 1755 i Göttingen, studerade i Kiel, blef 1723
teol. professor i Helmstädt samt 1747 förste teol.
professor och kansler vid Göttingens universitet,
till hvars stiftande (1733) och ordnande han med-
verkat. M. har arbetat inom alla teol. discipliner
med undantag af gammaltestamentlig exegetik,
men är betydelsefull företrädesvis som kyrkohisto-

riker. Med skäl betecknas han som den nyare kyrkohistoriens fader. Kyrkohistoriska forskningar finge icke behärras af dogmatiska eller polemiska syften, men icke heller stanna vid blotta notissamlandet: det gällde att intränga i hvad



kyrkan verkligen uppleft och därigenom klarare kunna bedöma den kyrkliga samtiden. Bland hans verk märkas först och främst *Institutionum historiarum ecclesiasticarum antiquarum et recentiorum libri IV* (1755; tysk öfv. i 7 bd, 1786—96) samt *Dissertationes ad historiam ecclesiasticam pertinentes* (1732—43). Bland M:s öfriga skrifter märkes det om-

fångsrika arbetet *Sittenlehre der heiligen schrift*. Af hans berömda predikningar *Heilige reden* (1725 ff.) utkommo flera samlingar och upplagor. Sina homiletiska grundsatser har han uttalat i företalen till dessa samt i *Anweisung erbaulich zu predigen* (2:a uppl. 1771).

G. A.-N.

Mosilikatse. Se Matabele.

Mosivat'u'nja, vattenfall i Sambesi (se d. o.).

Mosjesj (eng. *Moshesh*), kafferhöfding, skapare af basutofolket i Syd-Afrika som politisk enhet, f. omkr. 1790, d. 1870, samlade på 1820-talet flera spridda stammar, som upprövits under suluernas eröfringståg, anlade 1824 klippborgen Taba Bosigo, tillbakaslog 1831 matabelefolkets angrepp under Mosilikatse och var sedan den mäktigaste negerfursten i landet n. om Oranjefloden. Om basuto under M. se vidare Basutoland.

Mosjö (Mosås), socken i Örebro län, Örebro härad, 3,528 har. 1,382 inv. (1911). M. bildar med Täby ett pastorat i Strängnäs stift, Örebro kontrakt.

Mosjön, lastageplats (med rättigheter sedan 1 jan. 1875) vid Vefsenelvens utlopp i Vefsenfjorden, Nordlands amt, Norge, 1,697 inv. (1910; 1,369 år 1900). M. har vatten- och elektricitetsverk. Viktigaste utförselvaror äro timmer, båtar, vildt och malm från Svenningdalens grufvor. Timmertransporten sker från M:s egentliga hamn, fiskeläget Halsöen, strax n. om M. I M. utkomma "Helgelands tidende" och "Nordlands folkeblad", bägge 2 gr i veckan. Söndre Haalogalands regementets lägerplats är M.; det alldeles utanför stadens gräns liggande Dolstadören var exercisplats till 1911, då den förlades till Drevjen, ett kort stycke längre ut vid Vefsenfjorden. K. V. H.

Moské (fr. *mosquée*, sp. *mezquita*, arab. *mes-djid*, i Egypten uttal. *mesgid*, "knäböjningsställe"), *byggn.*, det västeuropeiska namnet på byggnader för den islamitiska gudstjänstens förättande. I moskén samlas de troende för tvättning och bön; där föreläses ur koranen och hållas predikningar (se *Chûtbe*). I äldre tider samlades man om fredagarna (hvilodagen) i de stora moskéerna, *djami* (urspr. *me'sdjid-el-djami*, "samlingsmoské"). Muhammedanen skall, då han beder, vända sig mot Mekka, den heliga staden.

I moskén angifes riktningen (*kibla*, se d. o.) genom en nisch, *mihrab* (se d. o.) i den vägg, som vetter mot Mekka. Denna bönnisch är den rikast sirade detaljen i moskén (se nedanstående fig. 1 och fig. i art. *Mihrab*). Till höger om

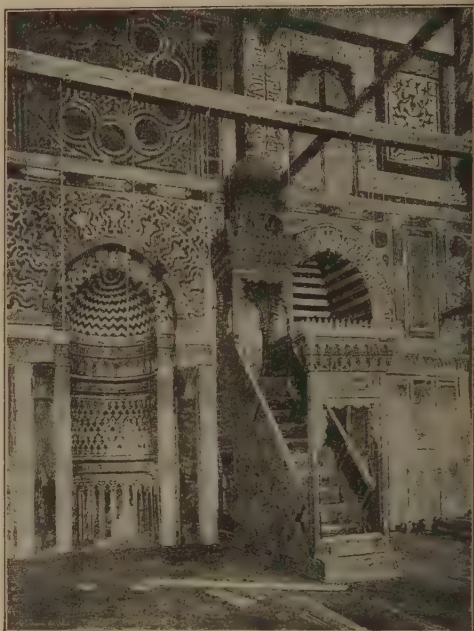


Fig. 1. Mihrab och (t. h.) minbar i El-Muaijad-moskén, Kairo.

mihrab har predikstolen, *mimbar* l. *minbar* (se d. o. och fig. 1) sin plats samt ett stycke ifrån dessa, längre ned i moskén, en estrad, *dakke*, hvarifrån koranens ord återupprepas för det längst bort stående folket. Byggnadens hufvudaxel går i allmänhet genom mihrab, hvadan moskén blir "orienterad" mot Mekka och alltså icke i ett bestämdt väderstreck såsom de kristna kyrkorna. — Någon genom tiderna fortlöpande fastslagen planform för moskén finnes icke. Efter hand som islam utbredtes, upptagas från de besegrade folkens byggnadskonst karakteristiska konstruktioner och motiv. Dessa omsättas och samarbetas smånigom till något, som under den gemensamma rubriken sarasensk eller muhammedansk stil under en tidrymd af mer än 1200 år (från 600-talets mitt intill våra dagar) frambragt en skiftande mångfald af märkliga byggnadsverk från Spanien i väster till Indien i öster. — Sedan omkr. midten af 600-talet det sarasenska väldet underlagt sig Syrien, Egypten, norra Afrika och Persien samt på 700-talet Spanien och Sicilien, blefvo Damaskus och Kairo centra för den muhammedanska kulturen. Inflytandet från gammal egyptisk och syrisk byggnadskonst ger sig och till känna i moskéns plananläggning. Den äldsta moskétypen bär omiskännliga drag af det egyptiska templet. Innanför höga, endast af portar genombrutna murar bildas en vid

gård, *sahn-el-güm'a*, omgiven på alla fyra sidor af öppna hallar. Hallarnas tak äro plana och upp-
bäras, utom af omgifningsmuren, af arkader, hvil-
ande på kolonn- eller pelarrader, en, två eller
flera, beroende på hallens djup. Djupast är hallen
på den sida, i hvars mur bönnischen, *mihrab*, är
belägen. Midt på gården är brunnen (*medeh*, om
den är i form af en öppen bassäng enligt egyptisk
sed; *hanefiye*, om den är i form af en sluten
brunn med kranar, enligt turkiskt bruk), äfven den
skuggad af en öppen kolonn- eller pelarhall. Som
exempel på dylika moskéer må nämnas 'Amr-ibn-

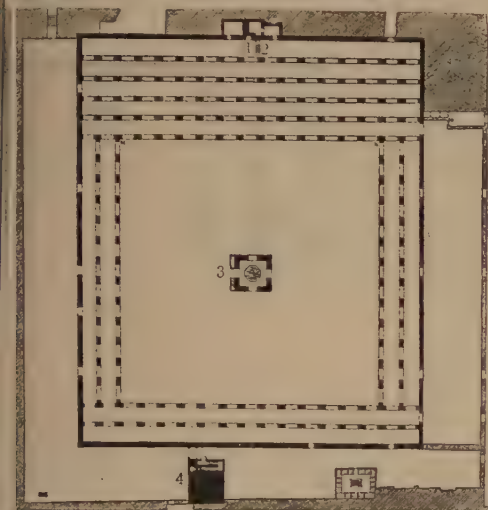


Fig. 2. Plan af Ibn-tulun-moskén i Kairo. 1 mihrab, 2 minbar, 3 brunn, 4 minaret.

el-äs och Ibn-tulün (se fig. 2), båda i Kairo. Till denna grupp hör äfven den af Abd-ar-rahman (se d. o. 1) påbörjade "mezquita'n" i Córdoba (dess ursprungliga plan är afbildad i fig. 24 i art. Byggnadskonsten, sp. 728). Det är den enda större moské, som i hufvudsak bibehållit sin ursprungliga form, sedan den öfvertagits af den kristna kulturen. Den mot Mekka vettande kolonnhallen har redan under morernas tid genom tillbyggnader kommit att upptaga betydligt större yta än gården; den är ej heller längre öppen mot gården, utan bildar ett slutet rum, mätande 167 m. i n. och s. och 119 m. i ö. och v. En verklig skog af öfver 600 kolonner och pelare af relativt små dimensioner, med dubbla bågställningar öfver, fylla rummet och ger ingen ledning för bedömning af rummets storlek. Moskén egnade sig illa för utvecklande af de katolska kyrkoceremonierna. Karl V tillät därför, att man 1521 midt i mezquitan uppförde en rätt anseelig renässanskatedral, som höjer sig icke obetydligt öfver moskéns tak. (Denna katedral intar ungefär samma plats som inre hallen och gården, C, å den ofvan anvisade urspr. planen.) Det händer, att man får leta rätt länge bland kolonnstammarna, innan man upptäcker denna kyrka. Härin-er-raschid (786—809) gjorde Bagdad till centrum för den muhammedanska kulturen. Mesopotamien har i alla tider varit hän-

visadt till tegel som hufvudsakligt byggnadsmaterial, och redan tidigt (i Babylon och Ninive) förekommer där en fullt utbildad hvalfbyggnadskonst.



Fig. 3. Plan af sultan Hasans moské i Kairo. 1 portal, 2 förhall, 3 gård, 4 bönrums, 5 sultanens grafkapell (*mak-sura*), 6 boningsrum, pilgrimseller, skolsalar m. m., 7 öppen brunn (*medeh*), 8 sluten brunn (*hanefiye*), 9 dakke (läsestrad), 10 bönnisch (*mihrab*), 11 predikstol (*minbar*), 12 minareter.

Genom inflytande från dylika äldre och senare sasanidiska traditioner torde småningom ha utbildat sig den moskéform, som när sin fulländning, både hvad beträffar storlek och skönhet, i Sultan Hasans moské i Kairo (se fig. 3 o. 4). Äfven denna typ utvecklar sig omkring en öppen gård med brunn i midten, i detta fall till och med två, en *medeh*



Fig. 4. Öppen tvagningsbrunn (*medeh*) i sultan Hasans moské, Kairo (t. h. syns en del af *hanefiye*).

(fig. 4) och en *hanefiye*; mot gården öppna sig fyra med höga spetsbågiga tunnhvalf öfvertäckta korsarmar, hvilket ger planen karaktären af en korsformig centralanläggning. Till den bredare

och djupare södra korsarmen ansluter sig sultan Hasans grafkapell, *maksura*, öfver hvilket hvälfver sig en 55 m. hög kupol (se fig. 1 å pl. till art. Kairo). Moskén uppfördes 1356—59 af sultan Hasan och torde vara ett af den arabiska byggnadskonstens förnämsta verk. Vinklarna mellan korsarmarna upptagas af bostäder för mosképersonalen, celler för pilgrimer, skolsalar m. m. (Jfr Arabisk konst samt bilder i art. Bagdad och Damaskus.)

Då turkarna intogo Konstantinopel (1453), hade den österländska, grekisk-katolska kristenhetens därvarande metropolitankyrka, Sofiakyrkan, redan i

rande en gård med brunn för tvagning. Själva moskén blir en centralbyggnad. Variationerna i planformerna betingas af olika anordningar för uppbärandet och stödjandet af kupolen öfver rummets mitt. Det bysantinska systemet att medelst pendentiv öfvergå från en fyrkantig underbyggnad till ett ringformigt anfang för kupolen, liksom midtkupolens stödjande medelst halfkupoler, som ansluta sig till de stora murbågar, hvarpå midtkupolen hvilat — hvilket system i Sofiakyrkan firat sin största triumf — upptages och utvecklas af islam vida själfständigare än i de efter Sofiamönstret byggda kristna kyrkorna (jfr Hvalf,

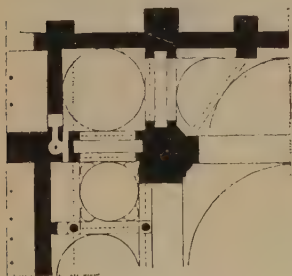


Fig. 5.

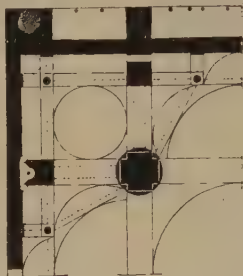


Fig. 6.

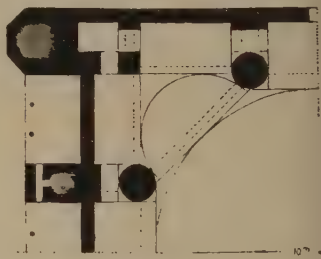


Fig. 7.

Fjärdedels planer af turkiska moskéer i Konstantinopel (fig. 5 o. 6) och Adrianopel (fig. 7).

900 år tjänat sitt ursprungliga ändamål. Utan nämnvärda förändringar har den sedan dess tjänat den islamitiska kulturen och blef snart förebilden, efter hvilken moskéerna utbildades (se afbildningar af Sofiakyrkans inre å pl. VIII till art. Byggnadskonsten, af dess plan och sektion i art.

sp. 1396). Fig. 5—7 visa fjärdedelen af några dylika mosképlaner från Europeiska Turkiet.

I Indien grundlades omkr. 1000—1500 flera själfständiga muhammedanska kungadömen, hvilka af Båbar (se d. o.) samlades under Stora Moguls kejsarkrona. I Delhi (se d. o. med fig.), Agra

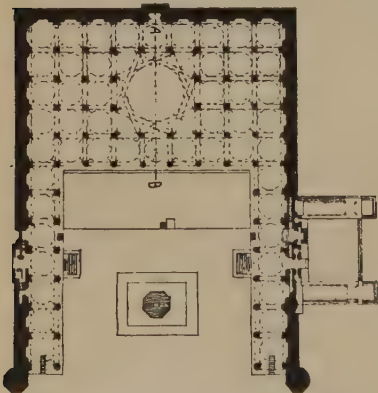


Fig. 8. Plan af stora moskén i Delhi, Indien.



Fig. 9. Genomsnitt (i A—B) af stora moskéns i Delhi kupol (moskéns yttre ses i art. Delhi, fig. 2).

Hvalf, fig. 24 o. 25, samt af dess yttre i fig. 1 o. 4 å pl. I till art. Konstantinopel. Jfr äfven Bysantinsk konst). Den sydliga byggnadstypen med gården som centrum och med de öppna hallarna ersättes nu af en nordligare typ, enligt hvilken själfva moskén bildar en på alla sidor af murar omsluten, med hvalf och kupoler öfvertäckt byggnad. Framför denna återfinnes dock fortfa-

och Fatehpur-Sikri, som under olika perioder voro residensstäder, byggdes en mängd storartade moskéer i synnerhet under kejsar Jahán (se d. o.). De indiska moskéerna äro i allmänhet planlagda enligt den äldsta ofvan beskrifna typen: en af öppna hallar omgifven gård. Hallarna äro dock öfverhvalfda, och öfver sanktuarier reser sig oftast en lökförmig kupol. Karakteristiska

moment hos dessa byggnader äro de monumentala, storslagna portalbyggnaderna vid hufvudingarna, de runda minareterna, de ofvannämnda lökormiga kupolerna, de olikfärgade dyrbara stenmaterialen och inkrusteringsarna. De indiska moskéerna äro praktbyggnader till såväl sitt inre som sitt yttre, under det att de i förhållande till Indien västerländska moskéerna — med hvilken slösande likedom deras inre än må vara smyckadt — i allmänhet till det yttre visa en sträng enkelhet i form och färg. Häriifrån må dock undantagas hufvudportalen, grafkapell (*maksura*) och

och hamnar: Aa, Sörvaagen, Moskenes, Reine och Havnö. Mellan Aa och Sörvaagen ligger Glaapens fyr. I n. är M. genom den tränga och grunda Sundströmmen skild från Flakstadöen. S. om M. ligger den lilla obebodda klippön Mosken, skild från den förra af Moskenströmmen (om denna se Malström). K. V. H.

Moskenströmmen. Se Malström.

Moskiter [hårdt k], *zool.* Se Stickmyggor. — **Moskitobrigader.** Se Frossa, sp. 1491.

Moskitokusten. Se Mosquitokusten.

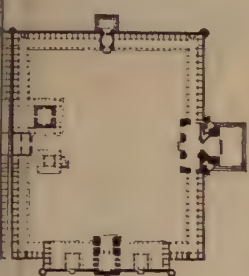


Fig. 10.



Fig. 11.

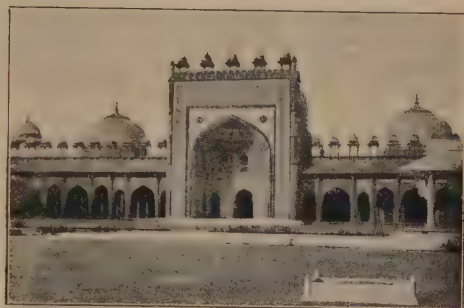


Fig. 12.

Moskén i Fathepur-Sikri, Indien: fig. 10 mosképlanen, fig. 11 södra portalen, fig. 12 moskéns norra fasad.

minareter. Fig. 8—12 visa hufvudanordningen af några indiska moskéer.

Till hvarje moské höra ett eller flera smäckra torn, *minareter* (se Minaret, med fig.). Från varon af våra stora tunga klockor har tillåtit arkitekterna att utbilda dessa torn med de mest fantastiska och växlande former. Man vet, att den första minareten i Damaskus uppfördes 705 invid kalifen Valids moské. Den liknar närmast ett vanligt romanskt kyrktorn, dock med platt tak. Liknande fyrkantiga minareter återfinns i Tunisien, Algeriet och Marokko. "La Giralda" i Sevilla tillhör denna typ. I Persien och Indien äro minareterna i allmänhet runda och afslutas upptill med en kon eller spetsig kupol. I Egypten finner man den rikaste omväxling i former med olika planform — fyrkantig, mångkantig, rund — efter som den stiger i höjd våning för våning, kanske åttlingar af det antika fyrtornet Faros vid inloppet till Alexandrias hamn.

Moskéarkitekturens detaljer, de yttre som de inre, liksom ornamentiken visa en hög grad af omväxling, beroende på den tid eller det land, hvari den ifrågakarande byggnaden uppstått. Den islamitiska konsten har här med en förvånande frihet och på ett i allmänhet mycket själfständigt sätt illgodgjort sig motiv, hämtade från olika håll, från antikens, bysantinismens, den äldre persiska och den indiska konstens formförråd. I. G. C.

Moskélampa. Se Glasfabrikation, sp. 285 och pl. II, fig. 4.

Moskenesöen (Moskenesöy), den sydligaste af de stora Lofotenöarna i Nordlands amt, Norge. 109,7 kvkm. 1,886 inv. (1910). Ön är uppfylld af branta, vackert formade fjäll (delvis öfver 1,000 m. höga). Längs östkusten ligger en rad fiskelägen

Moskonisia ("de doftande öarna", i forntiden *Hekatonnesoi*, "de 100 öarna"), en grupp af mer än 30 småöar och ref i södra delen af Adramitiviken på Mindre Asiens västra kust ö. om Lesbos. De höra till vilajetet Djezair-i-Bahr-i-Sefid, bebos mest af greker och producera bomull och sydfrukt. J. F. N.

Moskoväd. Se Maskoväd.

Moskoviter, eg. invånare i staden eller storfurstendömet Moskva; sedermera, när storfurstarna i Moskva utbredt sitt valde öfver Ryssland, benämning på ryssarna i allmänhet.

Moskovskija vje-domosti, ry. ("Moskvatidningen"), rysk tidning, uppsatt 1756 i Moskva, hade till 1779 officiell karaktär, men blef sedan utarrenderad åt enskilda publicister, utkom dagligen från 1859 och redigerades företrädesvis af professorer vid Moskvas universitet. Sin största betydelse hade den under ledning af Katkov (se d. o.), hvilken, en tid i förening med professor P. M. Leontev (1863—75), skaffade tidningen ett oerhördt politiskt inflytande i "äktrysk" anda och en mycket stor spridning. Efter Katkovs död öfvertogs redaktörskapet af S. A. Petrovskij. Numera är tidningen mindre betydande, men eges fortfarande af Moskva-universitetet och anses stå de ortodoxa myndigheterna mycket nära. A—d J.

Moskvä, biflod till Oka. Se Moskva 1.

Moskvä [ryskt utt. maskvä]. 1. Guvernement i det inre Ryssland, i det forna storfurstendömet Moskva (se Stor-Ryssland), begränsas i v. af guv. Smolensk, i n. af Tver, i n. ö. af Vladimir, i ö. af Rjazan, i s. af Tula och Kaluga. 33,304 kvkm. 3,215,400 inv. (1910), nästan alla stor-ryssar. Guv. består af en af obetydliga höjder afbruten slätt samt vattnas i n. af Volga och dess

biflod Sestra, i s. af Oka med dess biflod Moskva, hvilken upprinner i guv. Smolensk och faller ut i Oka vid Kolomna efter ett lopp af 491 km. midt igenom guv. Moskva; den är segelbar från huvudstaden. Åtskilliga kärtrakter finnas, särskildt i n., som ännu äro beväxna med stora skogar, oakadt den oerhörda förbrukningen af ved. Jorden är ej synnerligen bördig, men skötes bättre än i de flesta andra trakter af Ryssland. Råg, hafre, korn och potatis äro de viktigaste jordbruksalstren; däremot odlas hvete nästan icke alls, men väl hampa och lin samt i stor skala lök och kål. Trädgårdsskötsel idkas i stor utsträckning i vissa distrikt. Boskapsskötseln täcker ej behovet. Många berömda stuterier ligga där. Guvernementet bildar midten af ett stenkolssält, som utbreder sig öfver

guv. Rjazan, Kaluga, Tula, Tver, Orel och Nizjnij-Novgorod. Därför intar M. första platsen bland alla guvernementen med hänsyn till industriens utveckling. 1900 funnos där 2,386 industri-etablissemang med ett produktionsvärde af omkr. 350 mill. rubel och 280,750 arbetare (inklusive staden M.). Viktigast är bomullsindustrien (108,500 arb.), vidare klädesindustrien, silkespinnerier och väfverier, färgerier och kattuntryckerier, kemisk industri och järnindustri. Såsom hemslöjd drifves träsnideri och tillverkning af snörmakeri- och pappermachéarbeten. 165,000 pers. lära sysselsätta sig med dessa slöjdgrenar. Guvernementet är deladt i 13 kretsar.

2. Fordom huvudstad i ryska riket, tsarernas kroningsstad och jämte Kiev Rysslands i historiskt

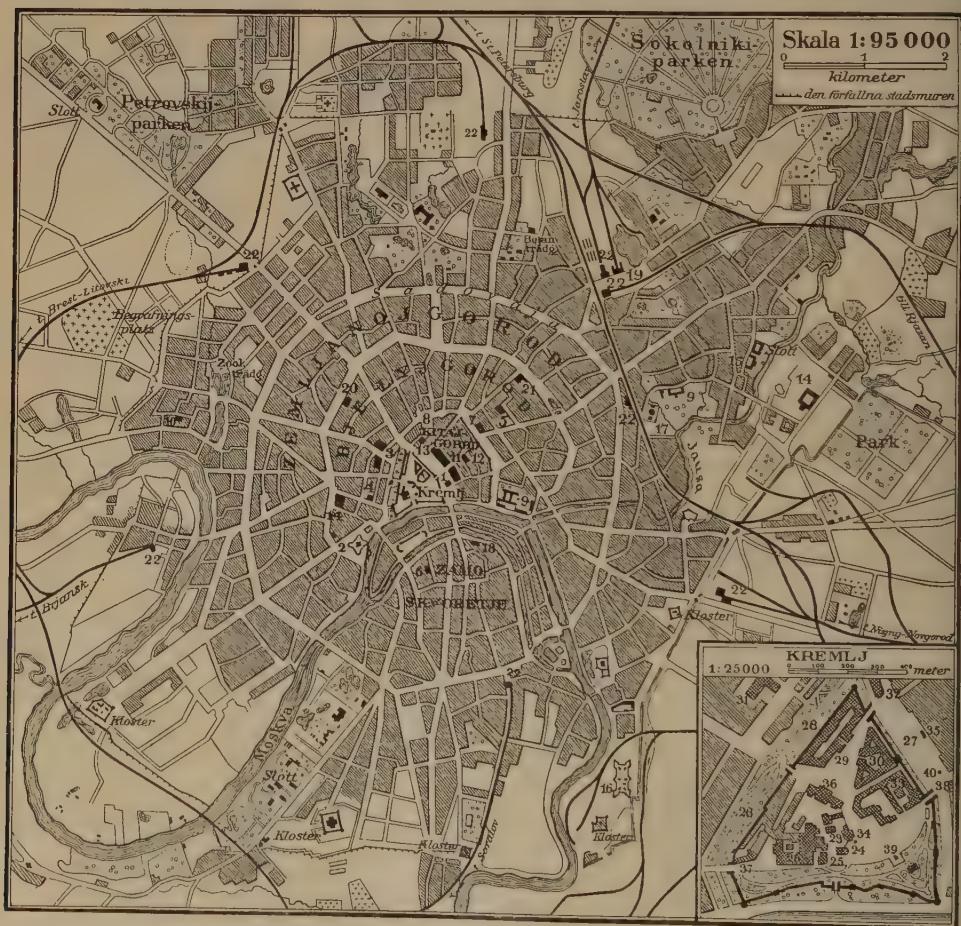


Fig. 1. Situationsplan af Moskva. 1. Basiliuskatedralen. — 2. Återlösarens kyrka. — 3. Universitetet. — 4. Teaterorget. — 5. Barnhus (två). — 6. Tretjakovgalleriet. — 7. Polytekniskt museum. — 8. Krigskolor. — 9. Teknisk högskola. — 10. Kruthus. — 11. Gasverk. — 12. Elektricitetsverk. — 13. Stadsnhus. — 14. Posthus. — 15. Posthus och telegrafstation. — 16. Bangårdar. — 17. På Kremlj-kartongen: 18. Uspenskij-katedralen. — 19. Archangelskij-katedralen. — 20. Blagovjestjenskij-katedralen. — 21. Stora Kremljpalatset. — 22. Röda torget. — 23. Alexanderträdgården. — 24. Arsenal. — 25. Senatshuset (nu domstol). — 26. Universitetet. — 27. Historiskt museum. — 28. Voznesenskij-klostret. — 29. Ivan velikij. — 30. Minin-Pozjarskij-stoden. — 31. Artillerikaseren. — 32. Skattkammare. — 33. Frälsarens port (Spas'kaja vora). — 34. Alexander II:s monument. — 35. Lo'boje mje'sto.



Fig. 2. Utsikt af Moskva. (Jfr fig. 7, Kremlj.)



Fig. 3. Äterlösarens kyrka.



Fig. 4. Basiluskatedralen.



Fig. 5. Frälsarens port (*Spasskija vorota*).



Fig. 6. Stora teatern.



Fig. 7. Kremlj. Vyn visar, från v. till h., rustkammaren, Stora kremljpalatset, Blagovjestjenskij-katedralen, Archan-gelskij-katedralen (därbakom Uspenskij-katedralen), Ivan velikij och öfverdelen af Alexander II:s monument.



Fig 8. Voznesenskij-klostret.



Fig 9. Vladimirporten (till Kitajgorod) och Lubjanskaja-torget



Fig 10. Röda torget med varulnsraderna och (t. v. i bakgrunden) historiska museet.



Fig. 11. Jungfruklostret.

hänseende viktigaste stad, ligger under 55° 45' 40" n. br. samt 37° 34' 15" ö. lgd (observatoriet) rikets centrum på ömse sidor om floden Moskva vid dess förening med Jáusa, 685 km. från Petersburg medelst landsvägen, 650 km. medelst den 1851 öppnade järnvägen. Enligt den allmänna föreställningen är M., liksom det gamla Rom ansågs vara, byggd på 7 kullar, och dess terräng är också månska kuperad, växlande i höjd mellan 160 och 249 m. Den nuv. staden mäter i längd från n. till s. 11 km., från s. v. till n. ö. 15 km. samt upptar en areal af 72 kvkm. (med förstäderna öfver 100 kvkm.). Stadens hufvuddelar (se fig. 1) äro, uppräknade i åldersföljd, Kremlj, Kitajgorod, Bjelyjgorod och Zemljanojgorod, hvilka stadsdelar förr voro skilda från hvarandra genom murar och alla, utom en del af Zemljanojgorod, ligga på M.-flodens vänstra strand; på den högra ligger stadsdelen Zamoskvoetje ("på andra sidan om Moskva"). Därutomkring sträcker sig en bred gördel af förstäder (*slobodij*), hvilka omfatta 8 stadsdelar (*tja/sti*), upptaga $\frac{3}{4}$ af hela stadsområdet, omges af en 1742 uppförd, nu förfallen mur (*Kamer-kolle/skij*) och innehålla många fabriker (särskildt vid stränderna af Jáusa), kaserner, bangårdar etc. och bebos företrädesvis af den fattigare befolkningen. Dessa gamla historiska namn ha nu nästan kommit ur bruk; enligt en nyare indelning består Moskva af 17 *tjasti*, af hvilka 3 ligga på högra stranden af Moskva. Staden har ett i hög grad pittoreskt utseende (se pl. I, fig. 2), särskildt på grund af sina många kyrkor (omkr. 450), kloster (25) och torn af karakteristisk arkitektur samt de många trädgårdar och dammar, som ligga spridda bland husmassorna. Kremlj (se pl. II, fig. 1), och situationsplan i nedre hörnet af fig. 1) är en gammal fästning af triangulär form på en kulle vid Moskvans norra strand, upptar en yta af omkr. 40 har och omges af en 20 m. hög stenmur, försedd med 19 torn, hvaraf ett öfver hvar och en af murens 5 portar, af hvilka den förmästa är *Spa'sskija voro'ta* (Frälsarens port; fig. 5), som alla måste passera med blottadt hufud. Kremlj innehåller endast offentliga byggnader, bl. a. Beldärpalatset (*Te'rem*) från 1636 och det 1838—49 byggda Stora Kremljpalatset (*Bolsjoj kreml'ovskij dvorje'ts*), på samma plats som tsarernas gamla palats, hvaraf endast återstå de nuv. norra och östra delarna, Terem och Granovitaja palata (fasettpalatset, 1473—91), det senare bestående af en enda hög, hvälfd sal, förr tsarernas audienssal, nu bankettsal, där tsaren efter kröningen, iklädd rikssinsignierna, håller taffel för främmande furstar. Kremljpalatset omsluter Frälsarens i skogen kyrka (*Spas na boru'*), byggd på 1200-talet (nuv. gestalt från 1857—63), när den kulle, på hvilken Kremlj ligger, var en tät skog. I Kremlj ligga vidare den 1701—36 byggda arsenalen, tsarernas skattkammare (*Orusje'naja pala'ta*, rustkammaren), nu offentligt museum, med oskattbara samlingar (kronor, troner, dräkter, rustningar, vapen, möbler, vapnar), synodalbyggnaden, med värdefullt bibliotek, samt några kaserner, kloster och kyrkor. Af de sistnämnda utmärka sig företrädesvis tsarernas kröningskyrka, *Uspe'nskij sobo'r* (Maria himmelsfärds katedral), urspr. byggd af trä 1326, ombyggd 1475—79 af Fioravanti från Bologna

efter mönstret af Dmitrij-katedralen i Vladimir, med en mängd relikier och andra dyrbarheter, *Archa'ngelskij sobo'r* (Ärkeängeln Mikael's katedral), urspr. från 1333, nybyggd 1505—08, restaurerad 1895, före Peter den store tsarernas grafkapell, och *Blagovje'stjenskij sobo'r* (Bebådelsekatedralen), byggd 1482—89, restaurerad 1884—95, tsarernas enskilda kapell, där de döpas och förmåla sig. Voznesenskij- l. Himmelsfärds-klostret (från 1389; fig. 8) innehåller tre kyrkor: Mikael Male'ins (1634), Katarinakyrkan (1817) och, i midten, Voznesenskij-katedralen (byggd 1519, ombyggd 1721), med många äldre tsarevnors och storfurstinnors gravar. Ett annat kloster är Tjudovl. Mikaelsklostret (från 1358), metropolitens af M. egentliga residens, ehuru han numera ej bor där. I Kremlj stå äfven Ivan velikijs höga klocktorn (uppfördt i lombardisk-bysantinsk stil 1600 af Boris Godunov; se Ivan velikij), som innehåller den dyrbara synodalskattkammaren och vid hvars fot står jätteklockan Tsarj-kolokol (se Kolokol), och (sedan 1898) Alexander II:s monument, en 6,8 m. hög bronsbild af tsaren, i en 36 m. hög baldakinartad byggnad. — Den andra något större (49 har) stadsdelen, *Kitaj-g'o'rod* (befästa staden, af tatar. *kitaj*, fästning), ligger ö. om Kremlj, skild därifrån genom Röda torget (*Kra'snaja plo'tjad*; fig. 10), där en kolossal minnesstod är rest åt de båda patrioterna slaktaren Kuzma Minin (se d. o.) och furst Dm. Pozjarskij. På torgets södra del ligger inom en stenbalustrad en rund upphöjning, *Lo'bnoje mje'sto* (förmodl. härleddt af den loggia, som byggdes där i början af 1500-talet, men senare liktydigt med hufvudskalleplats, af ry. *lob*), hvarifrån tsarernas ukaser plägade uppläsas och där religiösa disputationer brukade ega rum. Kitajgorod, som omges af en hvitmenad mur från 1534, med en mängd torn i olika färger, är M:s förmästa handelskvarter och sammanfattas jämte Kremlj under namnet *Gorodskaja tjast*. Hufvudingången är genom Iberiska porten l. *Vozkres'enskija voro'ta* med två genomgångar, mellan hvilka står den heliga jungfruns af Iberien kapell med en undergörande madonnabild, en 1648 högtidligen (under fastor och böner) förfärdigad kopia af en taffla från Iberiska klostret på Athos. På sidorna om denna ingång ligger t. h. historiska museet (en väldig byggnad i 1500-talets ryska stil, 1875—83), t. v. duma (stadshuset, 1892) och kazanska katedralen (1625). I Kitajgorod ligga vid torgets östra sida ofantliga varuhusrader (*torgo'vije rjadij*; fig. 10), byggda 1888—93, och bakom dem den stora basaren *Gosti'nij dvor* (köpmangården), den fantastiska Basiliuskatedralen (1554—1679; fig. 4) l. *Vasil'ij blazje'nnij* (egentl. *Pokro'vskij sobo'r Vasil'ija Blazje'nnago*), som består af 11 små mörka kapell i två våningar, som på det sällsammaste sätt förenats till ett helt och krönas af ett dussin olikformade kupoltorn, som skimra i alla färger och i förening med en oändligt rik dekore-ring göra på främlingen ett högst fantastiskt intryck, Romanovhuset (*dom boja'r roma'novich*), en trogen bild af ett rikt boningshus från 16:e och 17:e årh., samt börsen (*bi'r'sja*, 1838). — Äfven den tredje stadsdelen, *Bje'l'ij-g'o'rod* ("Hvita staden"), var fordom omsluten af en stenmur, men denna är nu förvandlad till en rad bulevarder,

hvilka bilda den första gatugördeln kring M:s centrum. Bjelyjgorod omger Kremli och Kitajgorod i v., n. och n. ö. och är betydligt större än dessa. Med sina stora öppna platser, breda gator, vackra hus och palats utgör Bjelyjgorod den elegantaste delen af M., adelns och ämbetsmännens stadsdel, och har i sitt affärsliif, företrädesvis koncentreradt vid de mycket lifiga gatorna Tverskaja, Petrovka och Kuznetskij-most, en mer europeisk karaktär än Kitajgorod. Där ligga bl. a. universitetet, bestående af två af Nikitskaja skilda husmassor, det nya s., det gamla n. om gatan, universitetsbiblioteket, bredvid det förra, universitetstryckeriet, den 1837—83 till minne af 1812 års krig uppförda Återlösarens kyrka (fig. 3), den vackraste i M., stadsmanegen (garnisonens exercishus, äfven användt för utställningar, folkfester och stora konserter), konservatoriet, museet för hemslöjd, Rumjantsevmuseet, konstmuseet (1898—1912), utrikesministeriets huvudarkiv, Alexanderkrigsskolan, riksbanken (1894), konstindustrimuseet, flera teatrar (jfr fig. 6), synodaltryckeriet (det äldsta i Ryssland, från 1563), med 2,000 handskrifter och 10,000 mycket gamla tryckta böcker samt typografiskt museum, huvudstationerna för post och telegraf, orientaliska institutet, polytekniska museet och det stora barnhuset. Zemljan o'j g'o'rod ("jordvallsstaden"), så kallad efter de jordvallar, som Mikael Fedorovitj lät uppföra och som nu äro utlagda till en bred esplanad, Sadovaja ("trädgårdsgatan"), 17 km. lång, hvilken omsluter äfven de båda närmaste stadsdelarna af Zamoskvo'retje, som förr var M:s tatar kvarter, bebos nu företrädesvis af gammalryska köpmanssläkter. Öfver floden M. föra sex broar, af hvilka fyra gå öfver till en genom en kanal från södra stadsdelen skild ö.

M., "Rysslands heliga moder", har ansetts som en af de rikaste, praktfullaste och originellaste städer, i hvilken nästan alla Europas och Asiens folk, nästan alla religioner och byggnadsstilar äro representerade och som äfven i kontrasten mellan de tätt befolkade stadsdelarna och de obebyggda fälten bär en halft europeisk, halft asiatisk karaktär. Efter branden 1812, som förstörde $\frac{2}{3}$ af staden, har dennas utseende förändrat sig mycket till sin fördel, ehuru restaureringen merendels fortgått i den gamla stilen och gaturegleringar mycket litet ifrågakommit. Gatorna äro i allmänhet mycket breda, men sällan raka, husen vanligen låga. M. anses ha haft 150,000 inv. i midten af 1700-talet, 250,000 år 1812; sedan 1870 har befolkningen vuxit med omkr. 2,6 proc. om året, var 1897 1,035,664 pers. och beräknades 1912 till 1,617,000 pers., af hvilka de allra fleste äro storryssar och tillhöra till 94 proc. den grekisk-ortodoxa kyrkan eller äro raskolniker (lutheraner äro 2 proc., judar 2 proc. och rom. katoliker 1 proc.). Dödligheten är ganska stor (28 pro mille, 33 om barnen i barnhuset, se nedan, medräknas). Eldsvårder äro mycket vanliga. Klimatet är kontinentalt; årstemperaturen är $4,5^{\circ}$ C. (jan. —10, juli $19,2^{\circ}$), sommaren är varm (18°), vintern kall och torr (-9° C.). Floden M. är i medeltal tillfrusen 153 dagar (12 nov.—13 apr.).

M. utgör eget förvaltningsområde, som styres af en generalguvernör; dessutom är det säte för guvernementet M:s styrelse. Många högre ämbets-

verk äro där förlagda, bl. a. chefskapet för M:s militärdistrikt, för grenadjärkåren och 25:e armékåren. Det är ock säte för en metropolit samt har flera hundra undervisningsanstalter. Dess universitet, grundlagt 1755, är det äldsta och största i Ryssland (jan. 1912 9,666 stud.), med 4 fakulteter (historisk-filologisk, fysisk-matematisk, juridisk och medicinsk), ett bibliotek (370,000 bd utom häften), många institut samt ett astronomiskt observatorium. I st. f. teologisk fakultet finnes en under den heliga synodens öfverledning stående andlig akademi, som leder sitt ursprung från den 1685 i den hel. Sergius' trefaldighetskloster (*Tro'itsko-Serg'ijevskaja la'vra*), 66 km. n. ö. om M. grundlagda hellenisk-slaviska skolan och fick sin nuv. organisation 1814 (250 stud.). Andra högre läroanstalter äro: Lazarevskia institutet för österländska språk, bildadt 1815 af bröderna I. och J. Lazarev, bestående af en förberedande, 8 gymnasie- och 3 specialklasser; tsarevitj Nikolajs lyceum (1868), en juridisk fakultet med gymnasium, utgörande sedan 1906 en själfständig högskola; tekniska högskolan (1832), omfattande två afdelningar: mekanik och teknologi; ingenjörhögskolan (1896), med treårig teoretisk och tvåårig praktisk utbildning; landbruksinstitutet i Petrovskoje-Razumovskoje, 10 km. n. v. om M. (sedan 1863, nuv. organisation 1894), för landbruk och hydroteknik, med samlingar, trädskola och mönsterfarm samt botanisk trädgård; konsthögskola; högre kvinnokurser (1900, fyra fakulteter, 5,700 stud.); handelshögskolan, grundlagt 1906 af M:s handelsällskap, lydande under handels- och industriministeriet (3,700 stud.). Vidare finnas bl. a. 13 goss- och 28 flickgymnasier, 4 realskolor, lutherskt gymnasium och realskola, reformert realskola, teaterskola, musikkonservatorium och flera krigsskolor. De förnämsta museerna äro: Rumjantsevmuseet, hvars stomme bilda de af greve M. Rumjantsev (d. 1826) till staten testamenterade samlingarna och som sedan öökats genom gåfvor och köp och nu består af bibliotek (1 mill. bd, rikt i synnerhet på historiska arbeten, kyrkoslaviskt och gammalt ryskt tryck), flera samlingar taflor, företrädesvis af ryska mästare, men äfven af italienare, holländare o. a., mynt och kopparstick, slaviska fornsaker och etnografisk samling; Tretjakovgalleriet, en mycket viktig samling af nyare ryska taflor (öfver 2,000 nummer), en gåfva till staden (1892) af bröderna P. och S. Tretjakov; historiska museet; polytekniska museet (rika samlingar af tekniska, byggnads-, landbruksmodeller, teckningar); konstmuseet I. Alexander III:s museum (målade eller bronserade gipsafgjutningar af alla länders och tiders förnämsta konstverk samt egyptiska fornsaker); konstindustrimuseet (mönstersamlingar af rysk arkitektur, målning och ornamentik, kinesiska alster, möbler m. m.); museum för hemslöjd, som lämnar en god öfverblick af den mångsidiga ryska hemslöjden; samt Stjukinmuseet, med fornsaker, konstindustriföremål m. m. I M. ligga en afdelning af kejs. ryska husarkivet, utrikesministeriets arkiv och justitieministeriets arkiv (urkunder, som afse 1300—1700-talens allmänna förvaltning, jordegendomsrätt och rättsväsen). Den första teatern byggdes 1759. Bland de filantropiska anstalterna framstår i synnerhet det stora, af Katarina II

764 grundlagda barnhuset, med hvilket sedan förnåmats förmyndarkammaren och en flickskola. Anstalten har barn i anstalten är omkr. 2,500, i de kringliggande byarna omkr. 30,000. Anstalten har tillverkat 1 mill. rubel i statsanslag, hufvudsakligen kortstämpelavgift liksom Allmänna barnhusinrättningen i Stockholm.

M. är Rysslands rikaste stad. Förr visade den gamla och förmögna adeln en särskild förkärlek för denna hufvudstad och hade där gärna sitt vinterresidens. På senare tiden har dock adeln upphört att ge tonen i sällskapslivet: dess privatpalats ha till stor del öfvergått i statens eller det rika köpmansståndets ego. Genom den uppblomstring af handel och industri, som egt rum under de senaste årtiondena, har medelklassen alltmer vunnit i rikedom och socialt inflytande. Sedan 1300-talet har M. varit en viktig handelsstad, och på 1500-talet blef det medelpunkten för hela Rysslands inre handel (isaren själf, alla bojarerna och o. m. kyrkan idkade köpenskap). Perser, greker, armenier, svenskar, engelsmän, tyskar och litauer hade hvar sin egen "gostinij dvor" i hof. (I det af isaren 21 juni 1618 utfärdade handelsprivilegiet för svenska köpmän i Ryssland lämnade han dem till deras handelshus en tomt, "Svenska hofvet", där de skulle uppsätta åt sig en gård och hus vid Tverskajagatan i M., 35 famnar lång, 24 famnar bred, samt för deras kramgods ett litet stenhus med två hvalfda stallare på samma tomt, där de kunde förvara sina kramgods och andra besynnerliga varor uti eldsäkerstid, och det efterläts dem att hålla egna svenska män till husvärdar.) M. var bytesplatsen för Europas och Asiens produkter. Öppnandet af Petersburgs hamn gjorde till en början något afbräck i M:s handel, men den asiatiska och inrikeshandeln ha sedan dess växt ofantligt. I våra dagar är M. stapelplats för ryska inrikeshandeln, dit produkter från rikets alla delar strömma och hvarifrån en stor del af landet fyller sina manufaktur- och hof. M:s betydelse för utrikehandeln framgår däraf, att tullinkomsterna där äro vida större än någon annan rysk stad och stiga till omkr. $\frac{1}{4}$ af hela rikets. Där koncentreras handeln med spannmål, hampa och olja till Östersjöhamnarna, med te, socker (som raffineras där i stora kvantiteter), specierier för mer än halfva Ryssland och hela Sibirien, talg, skinn, trävaror, järn och stål, vin, droger, råbomull, silke och andra råvaror för centrala Rysslands industri. Som centrum för den ryska järnvägsrafiken, som går till 9 järnvägsstationer i M:s yttre delar, förenade genom en gördelbana, spelar staden en så förhärskande roll att $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{5}$ af alla varor, som föras på Rysslands järnvägar, lastas eller omlastas i M. Detta är ock Rysslands viktigaste fabriksstad (1902 839 fabriker med omkr. 100,000 arbetare och 300 mill. rubel i tillverkningsvärde). Främst står textilindustrin (1902 212 fabriker med 45,000 arb. och 200 mill. rubel tillverkningsvärde). Andra rummet intar näringsmedelsindustrin, därefter följa metallbearbetnings- och metallindustrin (bl. a. tillverkning af guldbrokader, juvelerararbeten, bronser) samt kemisk industri.

Bland lokaliteter i M:s omgifningar märkas följande parker: de mycket besökta Petrovskij-parken (där landbruksinstitutet ligger) med kapp-

löpningsbana och bortom denna Chodynskojefältet, där stadens garnison har sommarläger och där vid en med anledning af Nikolaus II:s kröning anordnad folkfest 30 maj 1896 öfver 1,400 människor nedtrampades i folkträngseln, samt Sokolnikiparken, n. ö. om M. med från ett centrum radiellt utsträlande promenader. En annan stor park omger det greffe Sjeremetjev tillhöriga slottet Ostankino, dit ock många sommarställen förlagts. Sydväst om M., i närheten af universitetsklinikerna, ligger det historiskt märklige Nova Djevitij- l. Jungfruklostret (från 1524; fig. 11), där Peter den stores härslystna syster Sofia nödgades taga slöjan.

Ryska annaler omnämna M. först 1147, då storfurst Jurij Dolgorukij i Suzdal på en kulle, som vattnades af floden M. och hvarest nu Kremlj reser sig, började bygga staden M. Den ofvannämnda kyrkan Spas na boru bevarar minnet af de djupa skogar, som då betäckte flodens stränder. Under det århundrade, som följde närmast efter dess grundläggning, förblef M. en medelmåttig och obemärkt köping i Suzdal. 1237 och 1293 brändes det af tatarerna. Den egentlige grundläggaren af furstendömet M. var en son af Alexander Nevskij, Daniil, som mottagit i förläning denna köping jämte några byar. Han och hans äldre son, Georg, införlivade med M. andra städer, hvarigenom furstendömet område mycket förstörades. 1325 flyttade metropoliten Peter (d. 1326) sitt residens hit från Vladimir vid Kljasma, och hans exempel följdes af Daniils yngre son, Ivan Kalita, som 1328 blef storfurst och tog som sådan sitt residens i M. och grundlade därigenom denna stads politiska betydelse. Det ärfde Kiev och Vladimirs glans såsom hufvudstad. 1367 omgafs Kremlj med trämurar, som visade sig starka nog att motstå litauerans anfall (1368 och 1371), men 1382 intogs och brändes Kremlj af Gyllene hordens kan Toktamisj. 1547 förstörde två eldsvåder nästan hela staden, och 1571 lades den så när som på Kremlj i aska af kanen af Krim, hvarefter invånarantalet sjönk från 200,000 till 30,000. I slutet af 1500-talet var M. åter en stor stad. 1534 omslöt Stora Posad (nu Kitajgorod) af den ännu kvarstående sténmuren. 1586 befästes Bjelyjgorod, och 1588 började den yttre staden (den nuv. s. k. Zemljanojgorod) omgärdas med en jordvall. Under tronstriderna, som följde på Boris Godunovs död (1605), då Jakob De la Gardie med 5,000 man höll M. besatt mars-juni 1610, led staden mycket, särskildt af den polska garnisonen, som förskansade sig i Kremlj och tände eld på de angränsande kvarter, så att nästan hela M. uppgick i lågor. Polackerna fördrefvos 1612 af köpmannen-slaktaren Kuzma Minin och bojaren Pozjarskij. Den sista allmänna olyckan drabbade M. 1812. 13 sept., 6 dagar efter slaget vid Borodino, utrymde ryska trupperna M., och följande dag besatte fransmännen Kremlj. Under följande natten sattes staden i brand af sina egna invånare (se Rostoptjin), hvarvid Gostinij dvor, med sina lager af vin, brännvin och kemikalier, blef lägnas första byte. Invånarna öfvergäfvö staden, som plundrades af de franska trupperna samt af ryssarna själfva. 19 okt. lämnade Napoleon M., sedan han försökt spränga vissa delar af Kremlj i luften. Under

de revolutionära rörelserna i Ryssland 1904—06 gick M. i spetsen; det var dess stads representation, som 21 dec. 1904 framställde krafvet på en författningsreform för hela Ryssland. 1905 förekommo där flera revolter, och först i början af 1906 blef staden pacificerad. — I M. afslöts i mars 1557 en fred på 40 år emellan Sverige och Ryssland efter det krig, som pågått sedan 1554.

1 o. 2. (J. F. N.)

Moskva, furste af. Se Ney, M.

Moslavina, berömd vinbergstrakt i kroatisk-slavonska komitatet Belovar-Kreutz. Romarna kallade granitberget (största höjd 494 m.) för *Mons Claudius*, emedan kejsar Claudius där låt plantera vinstockar (dess nuv. namn är Moslavacka gora). Ruiner finnas af en borg, som bar samma namn (ung. *Monosz*), viktig under turkarnas våld, återtagen af banen Erdödy 1591.

J. F. N.

Mo'slem, rättare muslim (se d. o.).

Mosler [mås-], Karl Friedrich, tysk läkare, f. 1831, d. 1911, blef o. professor i medicin i Giessen 1858 och var ord. professor i samma ämne i Greifswald 1864—99. Bland hans arbeten märkas *Pathologie und therapie der leukämie* (1862), *Krankheiten der milz* (i Ziemssens "Handbuch", 1874; 2:a uppl. 1878), *Die tuberkulose als volkskrankheit* (1879), *Ueber lungenchirurgie* (1883) och *Tierische parasiten* (1894; 2:a uppl. 1904). (R. T.—dt.)

Mosnäppan, zool. Se Strandvipsläktet.

Moson [må'jän], ungerska namnet på Wiesenburg (se d. o.).

Mosquitokusten [måskitå-] kallas östra kuststräckan af centralamerikanska republiken Nicaragua, emellan floderna Wawa i n. och Rama i s., med omkr. 90 km. bredd i n. och 60 km. i s. Den är sumpig, garnerad af laguner samt osund och därför gles befolkad, hufvudsakligen af mosquitos (riktigare mesquitos), indianer, som äro ovanligt intelligenta, småväxta samt mycket mörkhyade, som det uppges till följd af giftermål med skeppsbrutna negrer. Under nominellt skydd af Storbritannien hade M. en halft oberoende ställning från 1655 till 1850. Efter en diplomatisk tvist med Förenta staterna afträdde England 1860 till Nicaragua en del af landet, medan den öfriga delen (Reserva Mosquita) under engelskt beskydd styrdes af en af infödingarna vald höfding, biträdd af ett råd, som sammanträdde i Bluefields, områdets huvudstad. 1894 förenades äfven denna del med Nicaragua (godkänt af England 1905) och organiserades till ett departement, som erhöi namnet Zelaya.

(J. F. N.)

Mosquitos [måskitås]. 1. Indianstam. Se Mosquitokusten. — 2. Zool. Se Stickmyggor.

Moss. 1. Härad och socken i Smaalenenes amt, Norge. 56,⁵⁷ kvkm. 2,887 inv. (1910). Västra delen af häradet utgöres af den natursköna Jelön (se d. o.) med ett vid Orkerød 1898 af Kristiania frimurare upprättadt barnhem, och dessutom många villor. Den östra, på fastlandet belägna delen af häradet heter Vasbygd. M. är ett jord- och skogsbruksdistrikt med ej obetydlig industri: kalkbränneri, tofströfabrik, frörenseri och stenhuggeri. — M. ingår i M. fogderi, som bildar västra delen af Smaalenenes amt, 986,²⁸ kvkm. 45,027 inv. (1910), omfattande häradena Tune,

Rolvsoy, Glemminge, Kraakerøy, Onsö, Raade, Rygge, M., Vaaler och Hobøl samt staden M.

2. Vackert belägen stad i Smaalenenes amt, Norge, ö. om Kristianfjorden, vid Mosseälvens utlopp i det 10 km. långa M.-sundet, som skiljer Jelön från fastlandet, och vid Smaalensbanan. 8,648 inv. (1910; 5,080 år 1875). Den 1855 öppnade kanalen (6 m. djup) mellan Jelön och fastlandet, som förbinder inre hamnen med den yttre, den s. k. Verlebukt, har man (1912) beslutit utvidga för att möjliggöra tillträde för större transoceaniska ångfartyg och en planlagd färjeförbindelse med de jylländska järnvägslinjerna. I staden fanns förr en mängd brännvinsbrännerier. Bland dess nuv. industriella anläggningar märkas (1912) 2 stora cellulosafabriker, pappersbruk, 3 kvarnar, 2 konserverfabrik, glasbruk, ångbåtsbyggeri och mekanisk verkstad med gjuteri. Äfven timmerhandel och skeppsrederi spela ännu en roll. Staden har ett bärgnings- och dykarkompani, 3 banker och 3 tidningar. Vidare finnas kommunalt elektricitetsverk, vattenverk och gasverk. I M. ligger ett af Karl XIV Johan upprättadt hospital. — M. omnämnas 1560 som lastageplats under Oslo; senare, till 1775, lydde det delvis under Fredrikstad, ehuru det 1720 fått egen magistrat och därmed de viktigaste stadsrättigheterna. Karl XII lät 1716 besätta M. med en mindre styrka, som 15 mars öfverrumplades af normännen och måste ge sig fången. Sedan normännen åter dragit bort, besattes M. af en något större svensk styrka under öfverste M. Falkenberg. Men staden intogs åter 12 april af normännen efter ett kombineradt anfall från land- och sjösidan, hvarigenom Karl XII tvingades att från Akershus gå tillbaka öfver Egeberg mot Onstadsund. — 1808 byggde M:s borgare ett batteri, på Jelön, det s. k. Værlabatteriet, som efter 1815 fick förfalla. Under 1808 och 1814 års krig var staden de norska truppernas högkvarter. Det vid M. 1704 anlagda järnverket, 1758 utvidgadt till kanongjuteri, nedlades på 1860-talet. I dess hufvudbyggnad, "konventionshuset", bodde konung Kristian Fredrik under de med Sveriges kommissarier sammaren 1814 förda underhandlingarna, som ledde till den ryktbara konventionen i M. 14 aug. s. å. Genom denna förpliktade sig Kristian Fredrik att lämna landet, sedan han samman kallat ett utomordentligt storting till fortsättande af underhandlingarna med Sverige, en öfverenskommelse, som banade vägen för en uppgörelse om unionen mellan Sverige och Norge 4 nov. s. å. — Litt.: Y. Nielsen, "Fra Kiel til M." (1894) och "Om konventionen i M." (i norsk "Hist. tidsskr.", ser. 3, bd 5, 1899), F. A. Z. Sandberg, "Topografiske og statistiske meddelelser om kjøbstaden M." (1897), och R. Olsen, "Fra det gamle M." (1901).

K. V. H. L. W:son M.

Mossa. Se Mosviken.

Mossagat, miner. Se Mekkasten.

Mossamedes [måsøme/dej]. 1. Sydligaste distriktet i portugisiska kolonien Angola, sträcker sig utefter kusten från Kap Santa Martha i n. till floden Cunene (gräns mot Tyska Sydväst-Afrika) i s. samt i ö. ända till Sambesi, som bildar gräns mot det engelska Nordväst-Rhodesia. Ö. om kustslätten höjer sig landet brant till kanterget Sierra da Chellá, bakom hvilken det bildar en 1,000 m.

låg platå, genomfluten af Cunene och Okavango samt bifloder till dem. I norra delen växa olje- och vinpalmer m. m., i den södra, mer regnfattiga delen liksom i öster har landet stäppnatur, men de fruktbara, tätt bebodda floddalarna odlas bomull, bananer, oranger, sockerrör m. m. Befolkningen utgöres mestadels af negerstammar och uppges stiga till nära 200,000 pers. — 2. Huvudstad i nämnda distrikt, i en ödslig, regnlös trakt vid M.-viken, under 15° 7' s. br. 4—5,000 inv., varaf hälften hvita. Sjöfart och växande handel. Det angöres af flera ångbåtslinjer och har järnvägsförbindelse inåt landet. 1 o. 2. J. F. N.

Mossbrand, geol. fys. Se Jordbrand.

Mossdjur, Bryozoa s. Polyzoa, zool., små, till större delen i hafvet lefvande djur, som till det yttre rätt mycket kunna likna hydroidpolyper. Lik-



Fig. 1. Skelett af ett mossdjur (*Discoporella*). 15 ggr nat. storl.

som dessa bilda de flesta genomknoppninguppkomna kolonier (jfr fig. 1 o. 2), hvilka som geléartade massor eller hårda, kalkartade höljen öfverkläda



Fig. 2. Skelett af ett mossdjur (*Hornera*). Nat. storl.

stenar, vattenväxter, vissa djur (såsom större kräftdjur och blötdjur) o. s. v.; stundom äro kolonierna buskartade och upprättstående. Ut-

märkande för mossdjuren är vidare (se fig. 3 o. 4) förekomsten af med tätstående cilier försedda tentakler, hvilka hos somliga bilda en krans, hos andra antaga en njur- eller hästskoformig yta. Endast

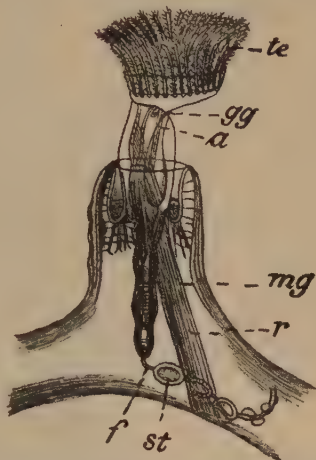


Fig. 3. Ett mossdjurs byggnad. *te* tentakler, *gg* nervganglion, *st* statoblast, *r* muskel, som drar framkroppen in i höljet, *mg* magsäck, *a* ändtarm, *f* funiculus.

en del af kroppen (bakkroppen) är omgifven af en mer eller mindre fast, ofta förkalkad hylsa, medan den främsta tentakelbärande delen af kroppen (förkroppen) skjuter ut ur hylsan, men kan genom en särskild muskulatur dragas tillbaka

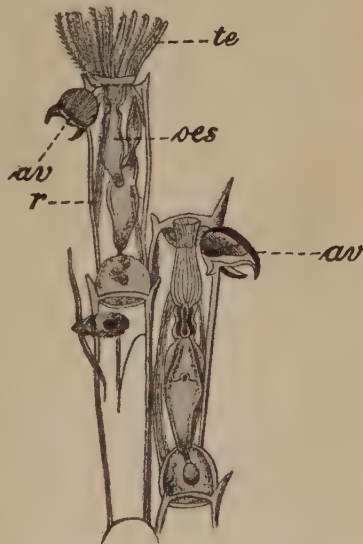


Fig. 4. Ett mossdjur. *av* avikularier, *oes* matstrupe, *te* tentakler, *r* muskel, som drar framkroppen in i höljet.

och intill bakkroppen, så att förkroppens vägg kommer att bilda en slida om den hoplagda tentakelkransen. Tarmkanalen har formen af en

slynga: munöppningen ligger midt i tentakelkran- sen; analöppningen ligger likaledes i kroppens främända i munnens närhet. Mellan mun och anal- öppning ligger centralnervsystemet: ett nervgan- glion och en från detta utgående nervring, som omfattar främsta delen af tarmkanalen. Syn- och hörselorgan afvensom särskilda andedräfts- och blodomloppsorgan saknas; dock kan tentakelkran- sen, hvilken genom en af densamma åstadkommen hvirvelrörelse i vattnet driver hvarjehanda små organismer, som utgöra mossdjurens föda, in i munöppningen, jämväl antagas vara ett verksamt andedräftsorgan. Flertalet mossdjur har en kropps- hållighet, fylld af en vätska med amöboida celler. I kroppshålligheten finnes förutom tarmkanalen en sträng (*funiculus*), som går ifrån den sistnämnda till kroppsväggen; på denna sträng och på kropps- väggens inre sida bildas könsprodukterna. Flertalet mossdjur är hermafroditer. Fortplantningen kan försiggå genom befruktade ägg och genom knoppning eller genom *statoblast*er (se fig. 3, 5 o. 6),

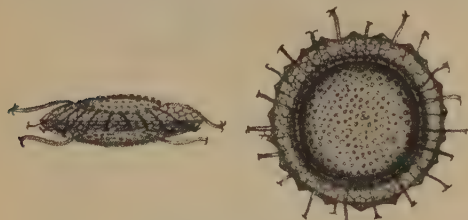


Fig. 5 o. 6. Statoblaster.

d. v. s. små, linsformiga, flercelliga kroppar, som uppstå i kroppshålligheten på funiculus och som äro omgifna af ett kitinskal, i hvars periferi finnas små, luftfyllda hålrum. Tack vare dessa senare kan statoblasten simma i vattnet. Statoblasten uppträder vanligast vid sommarens slut och öfver- vinttrar för att nästa år utvecklas till ett mossdjur, som genom knoppning bildar en ny koloni. — Mycket allmänt uppträder hos mossdjuren arbets- fördelning mellan individerna, s. k. polymorfism. Utom de företrädesvis i matsmältningens tjänst stående individerna uppträda hos många släkten äfven andra i olika riktningar utbildade individer. Sålunda förekomma s. k. *oviceller*, d. v. s. runda kapslar, som tjäna till förvaringsrum för de befruk- tade äggen. *Avikularier* åter äro små moss- djursindivider utan tentakler, mun eller tarmkanal (eller blott med rudiment af dessa kroppsdelar), men med ett starkt lock. Detta är försedt med en krok, som verkar emot ett utskott på djurets kropp, så att hela avikulariet får en viss likhet med en kräftklo och torde vara en gripapparat, som kan fasthålla smådjur, tills dessa upplösas och deras rester komma inom räckhåll för de andra individernas tentakelkransar. Måhända tjänstgöra avikularierna ock som försvarsdjur, som förmå döda andra djur, hvilka skulle kunna skada mossdjurs- kolonien. Med *vibrakularier* menas sådana indi- vider, som äro utrustade med långa, rörliga trådar. Mossdjuren genomgå under loppet af sin individu- ella utveckling en metamorfos: den unga larven simmar omkring med hjälp af den cilieklädda hu- den; cilierna kunna vara utbredda öfver hela

kroppen eller blott på vissa delar (ciliekransar); sedermera fäster sig larven på något föremål i hafvet. — De flesta mossdjuren leva i hafvet, ett mindretal i sött vatten. Förkalkade hylsor af ut- döda mossdjur ingå som en viktig beståndsdel i många kalkstensarter.

Man skiljer på två, sinsemellan måhända ej närmare besläktade grupper: 1) *Endoprocta* äro ur- sprungligare byggda än den andra gruppen de sakna kroppshållighet (i hvilket afseende de öfverensstämma med de lägsta maskarna); anal- öppningen ligger innanför tentakelkranen. Några leva isolerade, bilda ej kolonier. 2) *Ectoprocta* ha kroppshållighet; analöppningen ligger utanför tentakelkranen. Flertalet mossdjur hör till denna grupp. Litt.: F. A. Smitt, "Kritisk förteckning öfver Skandinavians hafs-bryzoer" (1865—67), I. Barrois, "Recherches sur l'embryologie des bryozoaires" (1877), K. Kraepelin, "Die deutschen stromwasser-bryzoen" (1887), och S. F. Harmer, "Polyzoa" (i "Cambridge natural history", 1896). L-e.

Mosse (isl. *mosi*, da. *mose*, no. *myr*, ty. *moor*), vanligen torfmark, men i vissa trakter endast ett visst slag af sådan, nämligen högmoss- ar. Stadgadt, allmängligt språkbruk saknas.

Med *mosse* i vidsträckt betydelse, d. v. s. torf- mark i. torfmosse, i vissa trakter, t. ex. i Norrland och på Gottland, *myr*, förstås en van- ligen i markytan liggande, mer eller mindre mäktig aflagring, som väsentligast uppbygges af jordarter, bildade af de småningom hopade sönderdelnings- produkterna af platsens döda vegetation. Alltefter arten af de växtsamhällen, ur hvilka dessa jord- arter framgått, betecknas torfmarkerna som kärr eller mossar i inskränkt betydelse, d. v. s. hög- mossar. Kärr (låg mossar i. i vissa trakter, *myrar*) äro bildade af växtformationer, hvilkas fördelning och utveckling företrädesvis betingas af växtplatsens allmänna hydrologiska förhållanden (en angränsande sjös vattenstånd eller grundvatten- ståndet). En högmosse skapar, i viss mån oberoende häraf, själf sin hydrologi (se nedan). Fysio- nomiskt skiljas kärren och högmossarna därigenom, att blott de senare ha en tät bottenmatta af hvit- mossa (*Sphagnum*), som tillika är vegetationens do- minerande element. På kärren dominera halfräs (*Carex*-arter, *Eriophorum angustifolium* o. s. v.). Om bottenmatta af mossor finnes, består denna aldrig af *Sphagna*, utan af brunmossor (*Amblystegium* o. a.). — Kärr och högmossar få, då de äro extremt utbildade, helt olika utveckling och byggnad. Då emellertid de flesta torfmarker börjat sin utveckling som kärr och först på ett mera framskridet stadium börjat följa högmossarnas tillväxtlager, hänför sig den följande framställningen af torfmarkernas all- männa utveckling och byggnad företrädesvis till kärr- en (jfr fig.). Torfmarker, såväl kärr som högmossar, kunna uppkomma dels genom igenväxning af sjöar (sjö mossar), dels därigenom, att torfbildning inträder på fast mark, som aldrig eller blott tidtals varit öfversvämmad (slätt-, dal- och platå- mossar), dels på sluttningar, hvilka öfversilas af framspridande grundvatten (back mossar, häng mossar). De ofvan angifna grupperna om- fatta en mängd torfmarkstyper, hvar och en känne- tecknad af den ordningsföljd, i hvilken de torfbil-

ande växtsamhällena på grund af de nämnda faktorernas inverkan aföföst hvarandra. — I allmänhet har utvecklingen gått från fuktigare stadier till torrare, beroende helt enkelt därpå, att genom torfbildningen markytan kommit att intaga allt högre liggande i förhållande till vattennivån. — I sjömos-

rika trakter) kalktuff och bleke. Backmossarnas yta blir regelbundet ganska starkt lutande, och torfytans lutning betingas af underlagets. Torfmarker af de båda andra grupperna ha däremot, så länge de förbli kärr, i stort sedt horisontell yta. Kring igenväxande sjöar och andra vatten-

Barrskog Löfskog Starrkärr



profil genom en lågmosse (kärr), utvisande lagrens normala ordningsföljd och deras förhållande till den levande vegetationen. Efter C. Weber.

arna komma underst i lagerföljden jordarter afvatta i öppet vatten (gyttjor, sjötorf o. s. v.) och innehållande rester af dettas vegetation, t. ex. af *Nymphaeacéer*, *Potamogeton*-arter, *Phragmites*, *Cyperus lacustris* och *Equisetum limosum*. Därofvan komma kärr- eller gungflybildningar af växlande beskaffenhet, som sakna lämningar af det öppna vattnets växtlighet och i stället kännetecknas af starrester, *Menyanthes trifoliata*, *Calla palustris*, *Comarum palustre* m. fl. af öfversvåmningsmarkernas karaktärsväxter. Går man vidare uppåt i lagerföljden, öfvergår jordarten småningom i skogstorf med stubbar, grenar, blad o. s. v., underst af öfsträd (säl, al, björk), högre upp af barrträd (tall, någon gång gran). När växtlig tallskog uppträdd på mossens yta, har denna i regel nått sin utvecklings slutpunkt. Torfytan har nämligen då nått en höjd, där, liksom på fastmarken, nästan fullständig sönderdelning af vegetationsaffallet eger rum och torflagrets tillväxt sålunda afstannar. Ofvan skogslagret träffas emellertid i flertalet af vårt lands mossar — liksom f. ö. afven i andra delar af norra Europa — af flera orsaker ett torflager af växlande mäktighet och beskaffenhet, som kan visas vara afsatt under fuktigare förhållanden än det närmast underliggande. Ett likartadt utvecklingsförlopp gäller i huvuddrag jämväl för torfmarkerna af den andra gruppen. Där saknas emellertid sjöflagringar, och kärrtorfarter bilda lagerföljdens bas. Största delen af Norrlands myrar tillhör denna grupp. Hos backmossarna, hvilkas yta alljämt hålles fuktig af öfversilande vatten, blir utvecklingen — och därmed lagerföljden — helt olika de två första gruppernas, i det ingen allmän tendens mot större torrhet kan förnekas. Lagerföljden är vanligen en tämligen regellös växling mellan olika kärrtorfslag med eller utan inlagringar af sjötorf och gyttja samt (i kalk-

drag utbildas dock en svag lutning mot vattnet. Torfbildningarnas mäktighet är mycket växlande. — Medeldjupet af södra Sveriges torfmarker plägar uppskattas till omkr. 2 m., af Norrlands till omkr. 1,5 m.; ej sällan träffas djup af 5 å 6 m., någon gång ända till 9 å 10 m. Vanligen ingå i dessa fall högmossbildningar i lagerföljden. Vissa nordtyska och irländska mossar nå djup af 12 å 15 m. Europas mäktigaste kända torfmossprofil är antecknad från Ostpreussen och mäter 24,8 m. — Torfmarker uppstå nästan uteslutande i trakter med tempererad klimat, men rikligast förekomma de inom sådana områden, där en forntida nedsläpning skapat en småkuperad terräng af den typ, som utmärker Skandinavien. Nästan alla delar af Sverige hysa sålunda torfmarker, från några få ars till flera kvadrattmils utsträckning. Enligt den vanligen anförda, men ingalunda säkra beräkningen skulle omkr. 52,000 kvkm., d. v. s. 12,5 proc. af landets hela areal, bestå af torfmark. Rikast på torfmarker äro småländska höglandet (i vissa trakter omkr. 20 proc. torfmark) och Norrland (med fränräkning af fjällområdena minst 25 proc., för stora områden antagligen öfver 50 proc.). — Sveriges torfaflagringar äro undantagslöst bildade under tiden efter den sista landisens afsmältning. Endast på ett par platser i södra Norrland (Härnösand och Bollnäs) har man under istidsaflagringar träffat gyttjelager, hvilka måste härstamma från äldre, af landisen förstörda torfmossar. I södra Jylland och norra Tyskland har man lyckats påvisa torfmossar, hvilka bevarats så godt som fullständigt orubbade sedan den sista interglacialtiden och hvilkas lagerföljd i allt väsentligt öfverensstämmer med de postglaciala mossarnas. De tertiära brunkolen äro likaledes gamla torfbildningar, och jämväl vissa af de äldre geologiska periodernas stenkolslager ha ett jämförligt ursprung.

Mossar i inskränkt betydelse (högmossar, hvitmossar, i vissa trakter flo, fly) bildas af växtsamhällen, hvilka, såsom ofvan framhållits, kännetecknas af en täckande bottenmatta af *Sphagna*, stundom med insprängda tuvor af busklafvar (*Cladina*) samt mer eller mindre täta bestånd ljung, kråkris (*Empetrum*), odon (*Myrtillus uliginosa*), skvattram (*Ledum palustre*), rosling (*Andromeda polifolia*), tufdun (*Eriophorum vaginatum*); tufdunsmosse, möjligen sällsynt dunmosse), tuf-säd (*Scirpus cespitosus*), vitag (*Rhynchospora*), vissa starrarter o. s. v. Hufvudmassan af den ur dessa växtsamhällen bildade torfven (*hvitmosstorf*) utgöres af *Sphagnum*-rester. I följd af sphagnacéernas egendomliga byggnad eger hvitmossstorven stor förmåga att uppsuga och kvarhålla vatten (ända till 20—25 gånger sin egen vikt i torrt tillstånd). Däraf betingas dess lämplighet som råmaterial för torfströberedning (se Torfströ), men därjämte blir torfven i fuktighetsmättadt tillstånd nästan ogenomtränglig för vatten. På grund häraf kunna hela sjöar uppdämmas af hvitmossstorflager kring utloppen. Hvitmossstorvens dämmande förmåga är en af orsakerna till högmossarnas egendomliga tillväxtsätt. Under sin utveckling bär högmossen en lång serie af växtsamhällen, kännetecknade af de ofvannämnda arterna i olika kombinationer och hvart och ett med sitt begränsade fuktighetskraf. Serien börjar vanligen med en formation af fuktighetsälskande *Sphagna* (*Sph. cuspidatum*-gruppen) med glesa fältskikt af *Scheuchzeria palustris*, *Rhynchospora* och *Carex*-arter (mest *C. limosa*), och slutstadiet är ett hedartadt växtsamhälle med ymnig ljung samt bottenmattans *Sphagna* nästan fullständigt förträngda af lafvar. Mellan dessa ytterlighetstyper finnas alla mellanformer. Ju mera vegetationen närmar sig hedstypen, desto svagare blir torfbildningen, och på den fullt utbildade mossheden är denna nästan afstannad. En högmosse, som helt nått detta stadium, vore alltså död. En skärning genom en någorlunda mäktig högmosse åspeglar emellertid icke detta utvecklingsförlopp. Torfvens beskaffenhet anger nämligen icke ett jämnt aftagande af fuktigheten uppåt. I stället finner man en vanligen flera gånger upprepad växellagring mellan ljusa, föga förmultnade torfbäddar, bildade af mera fuktighetsälskande *Sphagna*, och starkt förmultnade, nästan smöriga lager, som bilda något oregelbundet förlöpande mörka ränder i den ljusa torfmassan och hvilas ursprung — hedartadt ljung-lafmosse — tydligt framgår genom förekomsten af ljung- och *Cladina*-rester. Högmossen har alltså under sitt fortväxande gång på gång repeterat den ofvan skisserade utvecklingen. Denna företeelse kallas högmossarnas *regeneration*. Förklaringen till densamma är denna. I följd af olika intensiv torfbildning eller lokal förstöring är redan färdigbildad torf blir mossytan ojämn. Då nu hvitmossstorven besitter högradig uppdämningsförmåga, fyllas sänkorna, *höljorna*, med vatten, och gynnsammare torfbildningsbetingelser inträda på punkter, där torfbildningen förut kanske varit nästan eller helt afstannad. Hvarje hölja utgör så att säga en mosse i miniatyr med själfständig utveckling. Medan en dylik miniatyrmosse håller på att färdigbildas, uppstår i dess grannskap nya höljor, som i sin tur fyllas med torf. På detta sätt staplas den ena miniatyr-

mossen på den andra, och högmossens tillväxt kan fortgå, ända till dess den upptornade, af vatten genomdränkta torfmassan af sin tyngd tvingas att flyta ut åt sidorna. Detta sker genom s. k. *moss-eruptioner*, hvilka ofta få karaktären af ödeläggande katastrofer. Från vårt land äro verkliga mosseruptioner knappast kända, men inom nederbördsrika områden med mycket mäktiga högmossar, t. ex. Irland, äro de långt ifrån sällsynta. — Jämsides med höjd tillväxten går, då omgifningens topografi det tillåter, en högmosses *transgression*, d. v. s. utbredning åt sidorna. Sålunda finner man i de flesta högmossaren ofta mycket bred kantzon, inom hvilken mossen småningom utbredd sig öfver forntida torr fastmark. Resterna af den vid denna försumpning dödade skogen återfinnas i sådana mosspartier i form af stubbar, täckta af högmossens torfserie och med rötterna ännu fastsittande i dennas underlag. I intimt samband med transgressionen står utbildningen af högmossens egendomliga ytförm. De flesta *Sphagna* skyddet på upplösta mineralämnen rika vatten, som bildar fastmarkens och i viss mån äfven kärrens grundvatten. I följd häraf hämmas högmosskantens framryckning, då dylikt vatten möter. Men mossens höjdtillväxt fortgår obehindrad. På grund häraf får mossens kant formen af en ganska brant sluttning, hvars höjd kan uppgå ända till 2 m. Man kallar denna genom sin starka lutning dränerade och därför gärna skogbeväxta sluttning högmossens *rand*. Då transgressionen går uppför en fastmarksslutning, bildas i gränsen mellan torfven och fastmarken en dal, i hvilken ytvattnet från båda sidor samlas och möjlighöf uppkomsten af ett växtfysionomiskt, från högmossen väl skildt, vanligen blott några m. brett kärrbälte, kalladt *lagg*, ej sällan med strödda buskar af al (ett slag af *alkärr*), sälg och björk. Lagen lutar vanligen mot mossens aflopp och bildar dess naturliga dräneringssystem. Vid högmossens transgression nybildas lagen och randen alljämt och skjutas så att säga före den framryckande mossen. Deras jordarter återfinnas också nästan undantagslöst som bottenled i transgressionsszonnernas lagerföljd. Innanför randen utbreder sig mossen som en för ögat jämn, möjligen svagt sluttande yta, *mossplanet*. Där försiggår, så länge tillväxten fortgår, högmossens ofvan skildrade regeneration. — Rörande högmossarnas uppkomstsätt ha många meningar uttalats. I åtskilliga fall utgöres deras bottenlager af forna gungdyn, hvilka utspänts öfver de sista resterna af en igenväxande sjö. I andra fall ha de tallskogar, som en gång kläddes flertalet af vårt lands kärr, fått en undervegetation af mindre fuktighetsälskande *Sphagna*, som sedermera efterträds af högmossbildande arter. — Högmossar ha varit talrikt för handen i vårt land liksom i öfriga delar af nordvästra Europa under hela postglacialtiden. Emellertid ha de vid och efter den klimatförsämring, som inträffade ungefär 2,500 år före vår tid, i hög grad tilltagit i omfång och talrikhet. Vissa delar af Sverige samt än mera det atlantiska klimatområdet, t. ex. nordvästra Tyskland, måste genom de väldiga försumpningar, som då inträffade, ha fått sin landskapliga fysionomi väsentligen ändrad. I Sverige finnas högmossar företrädesvis i de södra och mellersta kalkfattiga skogstrakterna: småländska höglandet, Älfsborgs län, Östergötlands och Närke skogsbyg-

der, Mellersta Sveriges bergslag, Värmland och sydvästra Dalarna. Däremot äro dylika sällsynta eller saknas fullständigt i Norrland samt i de södra kalkrika provinserna, såsom södra Skåne, Gotland och Öland.

L. v. P.

Mossebo (Måssebo), socken i Älfsborgs län, Kinds härad. 8,938 har. 680 inv. (1911). Annex till Tranemo, Göteborgs stift, Kinds kontrakt.

Mossebolinjen i Mosseboförelaget kallades 1905—07 en ståndpunkt i rösträttsfrågan, som först motionsvis utvecklades 1905 af led. af Andra kammaren från Skaraborgs län A. Johansson i Mossebo (f. 1839). Hans förslag gick ut på, att man skulle antaga allmän rösträtt och majoritetsval med enhmansvalkretsar, men skilja köpingar och municipalsamhällen från landtkretsarna och sammanföra dem i valkretsar med städerna. Motionen erhöi 1906 en mera utförlig motivering af R. Kjellén, och dess grundtanke upptogs s. å. äfven i den efter några dess frambärars samhällsställning s. k. "landshöfdingemotionen". I denna föreslogs nämligen, att Staaffska regeringens rösträttsförslag skulle godkännas, men att köpingar och municipalsamhällen skulle öfverföras till stadsvalkretsarna och grunderna för progressiv beskattning undanödras från gemensam votering. Motionen rönt emellertid ej något nämnvärdt understöd och var 1907, då den stora striden stod mellan proportionella val och majoritetsval, nästan ute ur diskussionen.

V. M.

Mossel bay. 1. Division på södra kusten af Kapkolonien, vid Indiska hafvet, 1,831 kvkm. 10,698 inv. (1904), hvaraf 49 proc. hvita. — 2. Hufvudstad i nämnda division, med dålig ankarplats, men med liflig handel och järnvägsförbindelse med det inre. 4,206 inv. (1904). — 3. Bukt på norra kusten af Spetsbergen under 79° 53' n. br. och 16° 15' ö. lgd, var vinternation för den svenska polarexpeditionen 1872—73. 1—3. J. F. N.

Mosseruption. Se Mosse, sp. 1200.

Mossfynd, *arkeol.*, en af fornkunskapens viktigaste källor, äro af flera slag och härröra från olika perioder inom forntiden.

1. Boplatser från stenåldern kunna stundom vara inlagrade i torfmossar (se Kulturlager). Ett bekant kulturlager i Maglemosse på Själland har bildats därigenom, att afskräden och redskap tappats eller utkastats från en bostadsflotte. Från likartade flottboplatser härrör säkerligen en stor del af de harpuner och andra benredskap från äldre stenåldern, som ofta anträffas i södra Sverige och andra delar af Nord-Europa. — 2. Som offer till gudar eller till de döde, stundom också deporerade af levande personer för lifvet efter detta, torde man få anse mossfynd af lösa föremål från yngre stenåldern samt från brons- och järnåldrarna, såsom bronskär, halsringar m. m. (s. k. votivfynd). Man har i vissa fall kunnat påvisa, att depositionen gjorts i öppen dag vid en strandkant eller å ytan af en mosse. Inlagringen i torfven beror i sådant fall på försumpning med åtföljande torfbildning; vid järnålderns början, midten af 1:a årtusendet f. Kr., inträdde en betydande klimatförsämring med åtföljande stark nederbörd och försumpning af stora delar af Skandinavien; senare försumpningar bero på fördämningar i vattensystemet och äro af lokal natur.

Från dylika lokala försumpningar härrör följande grupp. — 3. De stora mossfynden från äldre järnåldern, 3:e—5:e årh. e. Kr. (se Järnåldern, sp. 458), äro likaledes af religiös innebörd. Man har anträffat fyra större sådana, nämligen i Thorsbjerg och Nydam mossar i Schleswig, Vimose och



Forntida nordiskt roddskepp af ek, för 28 roddare, funnet i Nydam mosse i Schleswig.

Kragehul på Fyn, i Danmark vidare ett tiotal mindre från Jyllands östkust, Fyn, Själland och Bornholm. Från Sverige har man några relativt obetydliga fynd, nämligen från Sjörröd i Skåne (från Finjasjöns strand), Sörby mosse på Öland, från Finnestorp i Larfs socken (från svämsund nära Lidan), möjligen också från Vennebo i Roasjö socken, båda i Västergötland. Man har på de danska fyndorterna framgrävt massor af olika slags vapen, hästmunderingar, kläder och smycken, husgerådssaker och verktyg, romerska mynt och guldackor, m. m. Ensamt från Vimose känner man omkr. 3,500 föremål. Ett mindre antal föremål är försed med inskrifter af äldre runor; dessa äro Nordens äldsta språkminnesmärken. Vid Nydam anträffades två fartyg, af hvilka det större, af ek, kunnat bevaras; det är omkr. 25 m. långt och 3 m. bredt och monteradt för 14 par åror (se fig.). Äfven de stora mossfynden äro depositioner i öppen dag å ytan af torfmossar. De allra flesta föremålen synas vara afsiktligt skadade och gjorda obrukbara. J. A. Worsaae har på grund af dessa omständigheter gjort gällande, att fynden ej varit, som först antogs, dolda skatter, utan offer till gudarna efter utkämpade drabbningar (jfr liknande bruk hos gallerna, omtalade af Cæsar i "De bello gallico", VI, 17). K. Stjerna har häfdat en afvikande uppfattning, nämligen att offern ej gällt gudarna, utan de fallne kämparna, hvilka som einherjar evigt fortsatt sina strider. Huruvida de danska mossfynden representera strider mellan danskar inbördes eller invasioner af yttre fiender, är en öppen fråga; det senare tycks vara det antagligaste. — 4. En särskild fyndgrupp utgöra torfmossliken. Ej så få sådana äro kända från Ostfriesland upp till de danska öarna; de synas vara vittnesbörd om de grymma straffmetoder, som fordom tillämpades hos germanerna (jfr Tacitus, "Germania", XII). — 5. Af betydelse för kännedomen om den forntida bygdens utbredning äro de som kavelbroar byggda vägar, som framför allt i Nord-Tyskland anträffas i torfmossarna.

Litt.: G. Sarauw, "En stenalders boplads i Maglemosse ved Mullerup" (i "Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie", 1903), O. Frödin, "En svensk påbyggnad" (i "Fornvännen", 1910), S. Müller, "Vor oldtid" (1897) och "Votivfund

fra sten- og bronzealderen" (i "Aarbøger for nord. oldk.", 1886), R. Sernander, "Postglaciale klimaschwankungen im skandinavischen Norden" (i Gerlands "Beiträge zur geophysik", XI, 1912); jfr ock "Geol. fören:s förhandl." 1908, C. Engelhardt, "Sönderjydske mossefund" (I, "Thorsbjerg mossefund 1863", II, "Nydal mossefund", 1865) och "Fynske mossefund" (I, "Kragehul mossefund" 1867, II, "Vimosefundet", 1869), K. Stjerna, "Mossfynden och Valhallstron" (i "Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser", III, 1906), och J. Mestorf, "Moorleichen" (i "42:er bericht des schleswig-holsteinischen museums vaterländischer altertümer", Kiel, 1900). Br Sr.

Mosshumla, zool. Se Humlor.

Mossi (Moschi), landskap i västra Sudan, n. om engelska kolonien Guldakusten, var förr ett mäktigt rike och tillhör sedan 1896 Frankrike. Hufvudort är Vagadugu (Ouaghadougou) med stora marknader. J. F. N.

Mossingmetoden. Se Kinabark, sp. 76.

Mosskultur, **Mosso** dling, i allmänhet odling af mark, bestående hufvudsakligen af växtlämnningar, som kunna vara antingen mindre förmultnade: torf, eller så sönderdelade, att de bilda en formlös mulljord eller mylla (svartmylla, dy). På grund af sin sankta beskaffenhet har sådan mark jämförelsevis sent tagits i odling, och till följd af dessa jordslas fattigdom på mineraliska växtnäringssämnen var odlingen på vanligt sätt icke synnerligen lönande. Genom ytlagrets bränning gjordes därför för vanligen den i växtlämnningarna bundna växtnäringen tillgänglig, d. v. s. askan verkade gödslande, men genom upprepade bränningar uttömdes mossen då alltmer på växtnäring och blef småningom dödbränd. Därtill kom, att dylik jords fattigdom på mineralisk växtnäring och dess vanligen frostlända beskaffenhet gjorde den olämplig till odling af mogen säd, som fordrar jämförelsevis rik tillgång på mineralisk näring. Dessa olägenheter kunde i viss mån afhjälpas genom påförande af sand eller lera, "sandkörning" och "lerslagning", men dessa jordförbättringar voro mycket arbetskrävande. Sedan man i konstgödselmedel (fosfat och kali) samt kalk fått lätt användbara medel för tillförsel af mineralämnen, har mossars och kärrs odling blifvit mycket förmånligare, och sedan tre årtionden torde den ojämförligt största delen af nyodlingarna ske på moss- och kärrjord. Till odling lämpa sig företrädesvis kärr (lägmossar, myrar), hvilka bestå af mylla eller lätt multnande torf. Genom multningen blir nämligen det organiska jordmaterialets kväve tillgängligt för växterna, och dylik jord behöver därför gödslas hufvudsakligen med kalisalt och fosfat samt dessutom kalk, såvida ej jorden redan innehåller tillräckligt af detta ämne, såsom fallet oftast är inom kalkrika trakter. Senare tidens erfarenhet har visat, att fortsatt enbart mineralgödsling medför minskad frukthet, beroende därpå, att gödslsalterna hämma utvecklingen af de jordbakterier, som behövas för mullämnenas sönderdelning och kväfvets övergång till för växterna tillgänglig form, företrädesvis salpetersyra. Därför bör myrjorden tid efter annan gödslas med kreaturspillning, som gynnar bakterielifvet. Under rationell skötsel höra myröddlingar till de mest rikligt gifvande markerna, då växterna på dem aldrig

lida af torka eller kvävebrist, som nedsätter skördarna på den fasta jorden. Den egentliga mossjorden, d. v. s. hvit- eller högmossjorden, är mindre lämplig till odling, emedan den multnar mycket långsamt och är särdeles fattig på mineraliska växtnäringssämnen och sen till sin reaktion. Mossens odlingsvärde ökas, då bättre torflager ligga under ett ytlager af hvitmossa, om detta vid odlingen aflägsnas, hvilket sker antingen genom dess afverkning till torfströberedning eller genom bränning. H. J. Dft.

Mosskulturföreningen, Svenska, bildades på initiativ af föreståndaren för den kemiska stationen i Jönköping Karl von Feilitzen 25 jan. 1886 med uppgift att inom landets mellersta och södra delar verka för mossmarkers rationella odling och användning på andra sätt. 10 jan. 1888 beslöt föreningen utsträcka sin verksamhet till hela landet och antog ofvan anförda benämning. Föreningen har i Jönköping anlagt en hufvudstation med kemiskt laboratorium, museum och försöksgård samt en försöksstation med försöksfält och mönstergårdar vid Flahult (se d. o.) och anställt en stab af vetenskapliga och praktiskt utbildade tjänstemän. Med dessa hjälpmedel och genom många försöksfält i landets olika delar utför föreningen en omfattande försöks- och rådgifvande verksamhet och har verksamt bidragit till senaste tids stora framgång i odling af mossar och andra sankta marker samt torfströs tillverkning och användning. Föreningen utger sedan sin stiftelse "Svenska mosskulturföreningens tidskrift", som är hufvudorganet för svensk mosskultur. Föreningen hade 1912 öfver 3,000 medlemmar och har åtnjutit betydliga anslag af stat, hushållningssällskap och landsting. I statsanslaget, som under senare år varit 35,000 kr., föreslås 1913 höjning till 50,000 kr. — Om Finska mosskulturföreningen se d. o. H. J. Dft.

Mosslagg. Se Mosse, sp. 1200.

Mossley [mä'sli], stad i engelska grefskapet Lancaster, vid London and North Western railway och Merseys biflod Tame, 16 km. ö. n. ö. om Manchester. 13,452 inv. (1901). Järn- och textilindustri. (J. F. N.)

Mosso [mä'ssä], it., mus., rörligt.

Mosso [mä'ssä], Angelo, italiensk fysiolog, f. 31 maj 1846, d. 24 nov. 1910 i Turin, studerade för Moleschott och i Leipzig för Ludwig samt blef 1876 professor i farmakodynamik i Turin och 1880 professor i fysiologi där. De viktigaste af hans många skrifter äro *Über die bewegungen der speiseröhre* (Moleschotts "Untersuchungen", 1872), *Von einigen neuen eigenschaften der gefässwand* (Ludwigs "Arbeiten", 1874), *Die diagnostik des pulses* (1879), *Über den kreislauf des blutes im menschlichen gehirne* (1881), *La respirazione periodica e la respirazione superflua e di lusso* (1885) och *Sulla paura* (s. å.), *Die ermüdung* (1892), *Die körperliche erziehung der jugend* (1894) och *Die temperatur des gehirns* (1894). Under de senare åren af sitt lif var M. mycket intresserad för alforskningar, och genom hans kraftiga ingripande inrättades på Monte Rosa ett särskildt för dessa forskningar afsedt laboratorium, som efter honom fått sitt namn. Sedan 1882 utgaf han tills. med Emery "Archives italiennes de biologie", hvilken

idskrift har till uppgift att i utlandet sprida kännedom om uti Italien utkommande arbeten af biologiskt innehåll. M. valdes 1897 till led. af svenska vet. akad. Jfr Ergograf. R. T.—dt.

Mossodling. Se Mosskultur.

Mossor, *Musci*, *Bryophyta*, *Muscineæ*, *Anthomaceæ*, *bot.*, äro vanligen helt små, endast undantagsvis något förlängda sporväxter, hvilka uppkomma från en liten förgrödd (*protonema*), som utvecklas ur den groende sporen och hos bladmossorna liknar en grenig algtråd med snedt ställda tvärlängor och bladgrönt i den åt ljuset vända sidan. Hos hvitmossorna (*Sphagnum*) är förgrödden bladlik, om den utvecklas på jord, men trådluk, om den växer i vatten. Hos lefvermossorna är förgrödden obetydlig. Stammen är odelad eller grenig, oftast bladrik; hos några lefvermossor ("halfmossor") är den blad- eller bål-lik. Bladen äro oftast bildade af ett cellager med eller utan nerver. Egentliga rötter saknas, men ersättas af "rhizoider", som utväxa från stjälkar och bål samt hos bladmossorna kunna göra tjänst som ett slags förgröddar, från hvilka nya individer uppkomma. Könsorganen äro antheridier (hanorgan) och arkegonier (honorgan), hvilka kunna förekomma på samma eller på skilda individer. De sitta hos bladmossorna och de högre lefvermossorna i spetsen af stjälkarna och äro omsluta af eget formade, tätare sittande blad, som tillsammans med könsorganen och de dem åtföljande parafyserna bilda mossblomman. Antheridierna ("sädsgömmorna") äro skaftade, ägg- eller klubbformiga och innehålla i hvarje af dem kubiska celler, som fylla antheridiets inre hålighet, två något vridna spermatozoider, som äro rörliga i vatten medelst två nära spetsen sittande cilier. Sädscellens andra ända (den "bakre") är vanligen något klubblik. När det mogna antheridiet fuktas af regn eller dag, hvilket är alldeles nödvändigt för befruktningens verkställande, öppnar det sig, och innehållet kastas ut, hvarvid spermatozoiderna befrias ur modercellerna och öfverföras till arkegonierna. Dessa äro till formen flasklika och omsluta i nedre delen den rundade äggcellen. I arkegoniets hals finnas några celler ("kanalceller", hvilka öfvergå till slem, som, påverkad af fuktighet, sväller och spränger arkegoniets af blott ett cellager bildade hals i dess spets, hvarefter slemmet, som kvarsitter i mynningen, uppfångar spermatozoiderna och leder dem ned till äggcellen samt således gör samma tjänst som det klubbiga märket och den ledande väfnaden hos högre växters pistiller. Med befruktningen är den första, den könliga generationen, gamofyten, hos mossor afslutad. Den andra, den könlösa generationen, sporofyten, som är ett resultat af befruktningen, börjar med bildandet af ett embryo genom en regelbunden delning af den befruktade äggcellen. Detta embryo utväxer sedan till ett sporgömma (*sporogon*), som kvarsitter på moderväxten och helt eller delvis hämtar sin näring från denna, medelst en "fot", som tränger ofta djupt ned i moderväxtens väfnad. Från foten uppväxer ett kortare eller längre skaft, som uppbrår själftva det egentliga sporgömmet. Detta har form och utseende af en kapsel, som öppnar sig på olika sätt hos olika familjer bland mossorna. Kapseln hos bladmossorna har klyföppningar, hvilka saknas hos

de delar, som tillhöra den första generationen. — Sporerna bildas 4 och 4 i hvarje modercell och ligga ordnade tetraedriskt. Genom upplösning af modercellens väggar frigöras de. Deras innehåll är protoplasma med stärkelse och olja till reservnärning. Spörväggen består af en brun eller gulaktig ytterhinna (*exosporium*), som afstötes vid groningen, och en färglös innerhinna (*endosporium*), som växer ut och genom celledelning bildar förgrödden. — Mossorna spela en stor roll i naturens hushållning. De bekläda fjällväggar, klippor och stenar samt marken i våra skogar och upptaga samt kvarhålla fuktigheten. De fylla våra kärr, och våra torfmossor äro bildade af *Sphagnum*- och *Amblystegium*-arter. Mossor användas till tätning mellan stockarna i timmerväggar ("väggmossa", *Hylocomium splendens* m. fl.), till inpackningar, mattfätning m. m. Mossorna delas i två stora huvudafdelningar: lefvermossor ("halfmossor") och löfmossor (bladmossor). Se Lefvermossor och Löfmossor jämte illustrationer till dessa artiklar. O. T. S. (G. L.—m.)

Mossplan. Se Mosse, sp. 1200.

Mossrand. Se Mosse, sp. 1200.

Mossrot, *bot.*, namn på *Peucedanum palustre*.

Mosstena (Måstena), fideikommiss i Bälingsöcken, Södermanlands län, vid den djupt inträngande Sundhållarfjärden, en del af den genom upprundning till insjö förvandlade Sibbofjärden. 15 $\frac{1}{2}$ mtl, jämte $\frac{1}{2}$ mtl i Tystberga och $\frac{1}{4}$ mtl i Låstringe tax. till 264,100 kr. (1911). Arealen utgör 2,016 har, hvaraf 458 har åker. M. (äldre form *Moestna*) var jämte Björksund och Nynäs en del af det stora godset Sundboholm, som på 1300- och 1400-talen omfattade nästan hela Bälingsöcken och Tystberga socknar samt en del af Låstringe socken och af hvars väl befästa sätesgård tjocka murrester ännu synas på den nu med fasta landet sammanhängande s. k. Koholmen s. om M. Ännu under hela 1600-talet hörde gårdarna, hvaraf M. bildats, till Helgö säteri, och först när detta 1723 såldes till Björksund, blef M. skildt därifrån och kom till riksrådet greve E. J. Creutz på Kristineholm (se d. o. 1), som genom gifte var befryndad med Helgös forna egare. 1742 köptes M. af presidenten Erland Broman, som snart sålde det till kommerserådet T. von Plomgren, hvilken uppförde den nuv. manbyggnaden och gjorde M. till fideikommiss inom sin släkt. Det innehas nu af frih. A. von Plomgren. Wbg.

Mosstorf, Mosstorfsjord. Se Torfmossejordarter.

Mo'ssul. Se Mosul.

Mossö tillhör den grupp jylländska sjöar mellan Skanderborg och Silkeborg, som få sitt aflöpp genom Gudenaä. M. är den största af dessa (19 kvkm.), 10 km. lång och 2—3 km. bred; den har ett djup af ända till 34 m. och är mycket fiskrik. E. Ebg.

Most [mäst], stad. Se Brux.

Most [mäst], Johann Joseph, tysk agitator, f. 5 febr. 1846 i Augsburg, d. 17 mars 1906 i Cincinnati, var ursprungligen bokbindare, blef sedan socialdemokratisk agitator och tidningsredaktör i Berlin (af tidningen "Freie presse") samt var 1874—78 medlem af tyska riksdagen. Hans i plump form klädda förkunnelser blef med åren alltmer terroristiskt anarkistiskt med loford

åt attentat och rånsmord, hvarför han omsider utslöts ur Tysklands socialdemokratiska parti. Utvisad ur Tyskland, fortsatte M. i tal och skrift (tidningen "Die freiheit") sin agitation först från London och sedan från New York och andra amerikanska städer samt dömdes såväl i England som i Förenta staterna till fängelsestraff för upphetsning till våld och förhärjande af attentat mot statschefer. M:s *Memoiren* utgafvos i New York 1903. Jfr *Anarkism*, sp. 908.

Mostaert [må'stært], konstnärsfamilj. — 1. Jan M., holländsk målare, f. omkr. 1474 i Haarlem, d. där 1555 eller 1556, tillhörde en förmålig släkt och var under flera år anställd vid Margaretas af Österrike hof. Att han redan tidigt var en ansead mästare, framgår däraf, att han 1500 mottog beställning på en målning för S. Bavo-kyrkan i Haarlem. Konturerna af hans biografi äro uppdragna af K. van Mander i "Schilderboek" (1604), men först under de senare åren har det lyckats forskningen att med säkerhet tillerkänna M. en rad med arbeten. Det har visat sig, att den för sin tid eljest utmärkte kunnaren G. F. Waagen fullkomligt misstog sig vid sina attributioner rörande M:s verk. Det är G. Glück och C. Benoit, som genom användandet af fullt moderna undersökningsmetoder lyckats upprätta en autentisk lista på ännu bevarade målningar af M:s hand — en stor del förgicks under bildstormarnas dagar, och vid den franska invasionen i Holland i slutet af 1700-talet försvann från S. Bavo M:s där så ännu befintliga tafla. M. har blifvit identifierad med den anonyme mästare, som i konsthistorien gick under namnet "Le maître d'Oultremont" och som målat en triptyk med *Nedtagandet från korset*, nu i Amsterdams riksmuseum. Bland M:s öfriga märkligaste arbeten må nämnas *Yttersta domen* i Köpenhamns museum, *Petrus och Paulus med donatorer* i Bruxelles' museum och flera utmärkta porträtt, framställande hertig *Filip af Kleve* (Berlin), *Jan van Wassenaer* (Louvre), *Förnäm dam* (universitetet i Würzburg), *J. van Bronckhorst* (Hainauers samling, Berlin) och *Riddaren med radbandet* (Bruxelles), många af dessa verkliga små mästestycken af gammalholländsk konst, som gjorde M. till en berömd artist, hvilket icke hindrade M:s son att utbyta det beska släktnamnet Mostaert (= senap) mot Suycker (= socker). M:s elev Aert Ryckaert-zoone var far till den i Sverige under de förste Vasakonungarna verksamme "Lambrecht målare" (Lambrecht Ryck). — 2. Gillis M. d. ä., tillhörande en flamsk gren af samma släkt som den föregås, landskaps- och figurmålare, f. omkr. 1534 i Hulst, d. 1598 i Antwerpen, var elev af Jan Mandyn och målade liksom sin tidigt bortgångne tvillingbror Frans små, sirligt utpenslade landskap med bibliskt staffage. Af dessa nu sällsynta målningar eger Sveriges Nationalmuseum två ur kejsar Rudolf II:s samling komna stycken: *Landskap med den hel. familjen* (dat. 1573) och *Landskap med en by och figurer*. Jfr Sander Pierron, "Les Mostaert" (1912).

1—2. O. G.—g.

Mostaganem (arab. *Most-ar-Rhenim*), arrondissementshufvudstad i Algeriet, prov. Oran, nära Chelif's mynnig, 76 km. ö. om Oran. 20,239 inv. (1911). M., som står i järnvägsförbindelse med

Oran—Algerbanan och med staden Tiaret (5,778 inv. 1906), ligger på en platta och har en konstgjord hamn, som anlöpes af flera ångbåtslinjer. Det har betydande ruiner från romersk tid och egde på 1500-talet 40,000 inv. 4 km. i sydväst ligger byn Mazagran (se d. o.). J. F. N.

Mostar, stad i Bosnien, förr hufvudstad i Hercegovina, nu i kretsen M. (se Hercegovina), på ömse sidor af Narenta, öfver hvilken går en sannolikt af turkarna genom italiensk konstruktör byggd bro i ett enda spann (27 m.), den s. k. romarbron, som gett anledning till stadens namn (serb. *Most stari*, "gamla bron"). 16,392 inv. (1910). M. var förr starkt befäst och skyddas numera af 13 nya verk och 4 batterier. Det har ett 30-tal moskéer, 2 grekiska och en romersk-katolsk kyrka, ett nunnekloster, gymnasium och högre flickskola samt är säte för en katolsk och en grekisk biskop. Berömd vapen- och läderindustri, tobaksfabrik samt blomstrand vin- och tobaksodling. J. F. N.

Most-ar-Rhenim. Se Mostaganem.

Moster l. **Mosteröen** (ino. *Móstrar*), ö i Finnaas' härad, Söndre Bergenhus amt, Norge. 11,99 kvkm. 663 inv. (1910). På nordöstra kusten ligger handelsplatsen **Mosterhavn** och i dess närhet en urgammal stenkyrka. Genom det trånga, kanaliserade Röksund skiljes M. från Bömmelöen i n. K. V. H.

Mosterhavn. Se **Moster**.

Mosterö, härad i Stavanger amt, Norge, 27,92 kvkm., med 1,151 inv. (1910), ligger n. v. om Stavanger, består uteslutande af öar i yttre delen af Buknfjorden och har fått sitt namn efter den största bland dessa, M. (11,87 kvkm.; 333 inv.), med den stora egendomen Utstein kloster. Viktigaste näringsgrenar äro jordbruk och fiske. Liflig ångbåtsförbindelse mellan öarna och Stavanger. K. V. H.

Mosteröen. Se **Moster**.

Most honourable [mau'st hä'nrebl], eng. Se **Honourable**. — **Most reverend** [re'verënd]. Se **Reverend**.

Mosul (Mosul), hufvudstad i ett vilajet med samma namn (91,000 kvkm. 351,200 inv.) i Asiatiska Turkiet, på högra stranden af Tigris, midt emot ruinerna af Nines gamla konungapalats omges af en gammal förfallen mur, som mot flodsidan skyddar för öfversvämningar. Staden har ett talfigt utseende; endast få äldre byggnader kvarstå, bland dem den stora moskén, fordom en åt Paulus helgad kyrka. En stor del af rummet innanför murarna upptages af kyrkogårdar. Basarerna äro få och illa försedda. Industrien är obetydlig i jämförelse med hvad den var förr, då staden dref så stor tillverkning af muslin, att detta fabrikat fick namn efter staden. Äfven handeln har råkat på förfall. Invånarnas antal anses uppgå till 60—70,000, judar, kristna (kaldeiska kristna, syriskas katoliker och jakobiter) och muhammedaner, hvilka äro talrikast. Katolska missionärer, i synnerhet dominikaner, ha i århundraden verkat i M. samt anlagt skolor och tryckerier. Språket är en arabisk dialekt. — På det nuv. M:s plats låg antagligen en förstad till det gamla Nive. Man har, sannolikt med orätt, identifierat M. med Mespila, som Xenofon omtalar i "Anabasis".

namnet M. härledes af arab. *el-mausil* ("förenings-läts"). Sitt största välstånd hade staden i början af kalifatets förfall. (J. F. N.)

Moswidius, M. Se Litauiska språket och litteraturen, sp. 780.

Mosviken (fordom *Masarvik*), härad och socken i v. om Levanger, på norra sidan af inre Trondhjemsfjorden i Nordre Trondhjems amt, Norge. 37,33 kvkm. 883 inv. (1910). M. är ett skogsdistrikt. Största älven är Mossa. I M. ligger det stora "M. gods" med hufvudgården iinnan. K. V. H.

Mosynö/ker, ett af Xenofon i "Anabasis" omkalladt folk med högst egendomliga, råa och från andra människors afvikande seder; bl. a. gödde de sina barn med kastanjer, till dess de blefvo nästan yrkantiga, och taterade sig. De bodde i träroten på kusten s. om Svarta hafvet, mellan Cerasus (se H. o.) och det nuv. Ordu, på en sträcka af omkr. 120 km. Man anser, att mosynoikerna varit besläktade med de kaukasiska bergfolken.

Mosyr, kretsstad i ryska guv. Minsk, vid Pripet. 40,762 inv. (1897).

Moszkowski [mäjškä'v-], Moritz, tysk pianist och tonsättare af polsk härkomst, f. 1854 i Breslau, utbildades vid Sterns och Kullaks konservatorier i Berlin och började 1873 konserterna i Berlin, Paris, Warschau o. s. v.). 1897 bosatte han sig i Paris. Mest känd är hans graciösa och raffinerade pianomusik (*Spanische tänze*, en konsert m. m.); hans symfoniska dikt *Jeanne d'Arc* har väckt uppseende. M. har äfven skrivit orkesterstycken, en violinkonsert, operan *Boabdil* (1892), visor m. m. A. L.*

Mosås. Se Mosjö.

Mot (fsv., möte, sammankomst). Se Öland.

Mota boll. Se Bollspel, sp. 1018.

Motaci'lla, zool. Se Ärlesläktet.

Motaker (grek. *mo'thakes*). Se Heloter.

Motala, uppstad i Östergötlands län, belägen å norra stranden af en vik af Vättern, Varviken, hvarifrån Motala ström och Göta kanal utgå (se fig. 2). Stadsområdet utgör 56 har, hvaraf det planlagda

utgör 50 har; frågan om en större inkorporering från landsförsamlingen ligger under behandling. Vid 1911 års slut hade staden omkr. 200 bebyggda tomter, med ett taxeringsvärde af 4,878,100 kr. Staden eger kloak- och vattenledning, elektrisk belysning samt 18 m. breda, trädplanterade gator. Folkmängden var vid 1911 års slut 2,827 pers. och hade på de sista 20 åren ökat med endast 112 pers. Den beskattningsbara inkomsten uppgick 1911 till 1,486,430 kr., och utdebiterades i kommunalutskylder kr. 5,50 pr bevillningskrona. Stadens bokförda tillgångar upptogs vid 1910 års slut till 601,492 kr. och skulderna till 395,582 kr. I tillgångarna ingår det nya vackra rådhuset (invigd 1910; fig. 4), som skänkts till staden af kaptenen C. A. Ahlbom. Staden hade 1910 12 fabriker med 137 arbetare och ett tillverkningsvärde af 1,160,300 kr., hvaraf 834,000 kr. på ett destilleringsverk och 113,000 kr. på en mössfabrik, 71 handverkare med 120 arb. och en för bevillning uppskattad inkomst af handverksdriften af omkr. 68,700 kr. samt 81 handlande med 99 biträden och en till 152,400 kr. uppskattad inkomst af handelsrörelse. 1 km. utanför staden ligger M. mekaniska verkstad. Genom sitt läge nära Göta kanal har staden under seglationstiden liflig förbindelse med Stockholm och



Fig. 1. Motalas vapen.



Fig. 2. Situationsplan af Motala. 1. Kyrkan och gamla kyrkogården. — 2. Rådhus. — 3. Stadshus. — 4. Brandstation. — 5. Teater. — 6. Samskola. — 7. Tingshus för Aska-Dals och Bobergs härad. — 8. Järnvägsstation. — 9. Varnbadhus. — 10. Göta kanalbolags kontor och arkiv. — 11. Vattenledningsverk. — 12. Kallbadhus. — 13. Stadens älderdoms hem. — 14. Folkskola. — 15. Epidemisjukhus. — 16. Sparbank. — 17. Stads-park. — 18. Telegrafstation (i privathus). — 19. Postkontor (i privathus). — 20. Hamnfyr.

Göteborg samt mellanliggande hamnar samt med Jönköping och öfriga hamnar vid Vättern. Med Karlsborg och Karlsborg—Skövdebanan är daglig

Riksdagen anslag 1912 28,000 kr. till inrättande af en fiskodlingsanstalt (för lax, röding och sik) i M. Från tryckerier i staden utges "Motala-posten",



Fig. 3. Motala, sedt från Vättern (Varviken).

ångbåtsförbindelse. 1910 anlöpdes staden af 2,388 ankomna och afgångna fartyg om tills. 170,668 ton, alla i inrikes fart. Dess egen handelsflotta bestod s. å. af 10 segelfartyg om 590 ton och 8 ångfartyg om 3,231 ton. Vid M. finnes station å statsbanan Krylbo—Mjölby, som förenar Norra och Östra

"Tidningen Motala" samt "Skeninge nya tidning". I ecklesiastiskt hänseende bildar staden med landsförsamlingen ett regalt pastorat med gemensam kyrka i staden. Vid val af riksdagsman till Andra kammaren väljer M. gemensamt med Östergötlands norra valkrets. — M. blef köping 1823 samt erhöi, enligt k. br. 3 okt. 1878, med något utvidgadt område stadsrättigheter från 1 april 1881.

Motala församling. Se Motala landskommun.

Motala landskommun, socken i Östergötlands län, Aska härad. 9,027 har. 9,247 inv. (1911). M. bildar jämte staden Motala Motala församling, hvilken utgör ett regalt pastorat i Linköpings stift, Aska kontrakt.

Motala mekaniska verkstad, en gång den största industriella anläggningen i Sverige, ligger emellan Motala ström i s. och Göta kanal i n., midt emot Motala verkstads järnvägsstation på statsbanelinjen Krylbo—Mjölby, 1 km. från Motala stad. Den började anläggas våren 1822 af Göta kanalbolag under inseeende af engelsmannen Daniel Fraser. Under de första åren utfördes egentligen endast arbeten för kanalens och verkstadens eget behof, men med kungligt tillstånd utvidgades snart verksamheten, och arbeten utfördes till flottans artilleriwerkstad i Stockholm, till Vanäs' (Karlsborgs) fästningsbyggnad m. m. De dittills (1827) uppförda byggnaderna befunnos snart för små för de ingående beställningarna, hvarför inom kort tillkommo nytt gjuteri, cylinderblåsmaskin, modell- och materialförråd, en andra maskinverkstad, hammarsmedja och uppsättningsverkstad, valsverk för plåt- och fasonjärn, puddlingsverk och grofsmedja (de båda senare 1842—43), ny fil- och maskinuppsättningsverkstad (1852), lysgasverk (1856) samt ett plåt- och stångjärnsvalsverk (s. å.). 1857—58 byggdes två större skjul för fartygsuppsättning, 1864 började tillverkningen af räls och hjulband (hopvållda), 1874 byggdes hjul- och kanonbandsvalsverk, torfgasverk och martinugn, hvarjämte verkstaden genom en svängbro öfver kanalen sattes i förbindelse med Hallsberg—Motala



Fig. 4. Rådhuset.

stambanorna, och koncession är beviljad på en smalspärig bana från M. till Fornåsa å Mellersta Östergötlands järnväg, hvarigenom M. kommer i direkt förbindelse med Linköping. Genom sina goda kommunikationer, sin natursköna belägenhet, sina härliga parker och promenader utmed kanalen och Vättern, sin höga, rena luft samt tillfälle till bad i nya tidsenliga varm- och kallbadhus är M. en synnerligen lämplig turistplats. Underhandlingar pågå om uppförandet af ett större turisthotell. 2,5 km. n. om M., vid Vättern, ligger de s. k. Varamobaden, med turisthotell. Alldeles invid staden ligger en af landsortens allra vackraste idrottsplatser. Af bankinrättningar finnas sparbank (stiftad 1860) samt afdelningskontor af Norrköpings enskilda bank och Bank-a.-b. Norra Sverige. I M. har föreningen Egna hem sitt säte, hvarifrån drivres en storartad verksamhet i vidt skilda delar af Sverige. Jämte folk- och aftonskolor finnes en sexklassig statsunderstödd samskola. Ett nytt läroverkshus (för 200 elever) håller på att byggas.

—Mjölby-banan, 1876 verkstad för tillverkning af järnväghjul, 1878 lokomotivverkstad, och 1887 byggdes medium- och finvalsverken samt upptogs ett universalvalsverk. Sedan arbetena med kanal anlänningen voro slutade, såldes verkstaden 1840 för 300,000 rdr till Motala mekaniska verkstads bolag, representeradt af 12 aktier. Detta bolag förändrades 1867 till aktiebolag. — Vid verkstaden tillverkades därefter en mängd olika föremål, bl. a. maskiner för landthushållning, arbetsmaskiner, ångmaskiner af olika slag, färjor, roar, slussportar, krigs- och handelsfartyg, muderverk, lokomotiv, ångpannor, järnväghjul, plåt, kanonjörn, räls, hjul- och kanonband, smiden m. m. Det första ångfartyget, som byggdes, var det till postverket levererade "Motala" (1831), försedd med en 60 hkr maskin, likaledes den första vid M. byggda. Första järnfartyget var det 1842 byggda "Scandia". 1844 levererades den första propellerångbåten (en 5 hkr båt för ryske kejsaren). Lokomotivtillverkningen började 1861. Då kanalens dimensioner ej medge större fartyg att passera den samma och den dessutom är länge stängd af is, emnade man vid Mem anlägga ett varf, men detta förslag öfvergafs, och i stället inköptes 1838 i Norrköping två tomter, där det s. k. Motala varf anlades 1841. Där och vid Lindholmen (se d. o.) i År Göteborg byggdes alla de hos bolaget beställda större fartygen. 1867 inköptes Nyköpings varf och mekaniska verkstad (såld ånyo 1882), där allt arbete snart nedlades. 1873 dels inköptes, dels arrenderades torvmossar i Bredviks socken vid Västra stranden af Vättern, hvarifrån torfven fördes till verkstaden. 1875 blef bolaget egare äfven till de nyanlagda Bångbroverken, hvarifrån Motala valsverk sedan erhöill större delen af sitt tackjärn samt sina bessemergöt, och 1884 arrenderades Oskarshamns mekaniska verkstad.

Största personalen under detta verkstadens andra sekel var omkr. 1,300 man (filialerna ej inberäknade) och största tillverkningsvärdet (det för 1874) 1,74 mill. kr., hvaraf ungefär hälften vid valsverket. Större delen af tjänstemännen och arbetarna bebor mot billig hyra bolaget tillhöriga lägenheter, hvarjämte under senare tid inköpts 35 har mark att användas för uppförande af bostäder åt personalen. Äfven varmbadhus ha byggts. Verkstaden har läkare och sjukhus och hade en tid egen fattighus. 1846 inrättades en sjuk- och begravningskassa, och sedan dess ha ytterligare sådana kassor bildats inom de särskilda verkstäderna. En 1840 af bolaget inrättad sparbank, som 1868 öfvertogs af arbetarna själfva, är sedan 1880 filial till Linköpings sparbank. 1842 anställdes vid verkstaden särskild prästman, hvilken, jämte förrättandet af gudstjänsten, hade att meddela undervisning åt barnen vid verkstaden. Numera bestrides folkskolundervisningen af socknens lärarkår. — Verkstadschefer voro O. E. Carlsund (1843—70), öfver hvilken ett monument aftäcktes 22 aug. 1889, kapten E. Unge (1870—76) och ingenjör S. Almqvist (1876—92). 1890 afyttrade bolaget Bångbroverken, och till följd af dess 1891 iråkade konkurs fränskildes afdelningarna vid Lindholmen, Norrköping och Oskarshamn, hvarefter den vid Motala belägna verkstaden inköptes af "Motala verkstads Nya aktiebolag" (bolagsordn. fastställd 29 april 1892,



Motala mekaniska verkstads komplex, sedd från Motala ström.

aktiekapital 1,6 mill. kr.), med ingenjör K. Ångström som verkställande direktör och verkstadschef. Under de följande 11 åren gick verkstaden betydligt framåt och delvis nydanades. Aktiekapitalet höjdes 1912 till 2 mill. kronor. Verkställande direktör är numera (1913) ingenjör O. Hallström och verkstadschef öfveringenjör P. Perno. Fastigheterna voro 1912 taxerade till jordbruksfastighet $\frac{6}{8}$ mtl 62,000 kr., annan fastighet 2,071,800 kr. En på kanalens norra strand belägen skeppsdocka arrenderar bolaget af Göta kanalbolag. Maskinverkstäderna drifvas sedan 1893 medelst elektrisk kraftöfverföring, och elektrisk belysning är införd. De gamla verkstäderna moderniserades och utrustades med nya tidsenliga arbetsmaskiner, nya verkstäder för lokomotivtillverkningen uppfördes för en kapacitet af 40 lokomotiv per år, likaså ny groismedja med 1,200 tons ånghydraulisk smidespress jämte ugnar, elektriska traverser och groisvarf. Af Motalabolaget ha tillverkats 5 monitorer, pansarbåtarna "Svea" och "Göta", maskin och pannor m. m. till pansarbåtarna "Äran", "Niord", "Dristigheten" och "Oscar II" samt torpedkryssarna "Psalander" och "Clas Uggla", vidare (1892—1902) 185 järnvägs- och landsvägsbroar, 202 lokomotiv, 35 ångbåtar, 44 ångmaskiner m. m. 1903 öfvergick aktiemajoriteten i andra händer och har sedan dess ett par gånger bytt egare, men verksamheten fortgår under samma firmanamn. 1894 återförvärfvades Lindholmens verkstäder och varf, dock som ett fristående bolag, hvare Motalabolaget har aktiemajoriteten.

Motalasmycket. Se Guldsmedskonsten, sp. 605 (med fig. 6).

Motala ström, en bland södra Sveriges större floder, utgör afloppet för sjön Vättern till Östersjön. Älven flyter vid Motala ur Vättern och har under större delen af sitt lopp genom Östergötlands vackraste bygder östlig hufvudriktning, därunder bildande de ansenliga sjöarna Boren (73 m. ö. h.), Norrbyjön (65 m.) och Roxen (33 m.), hvarefter den vänder mot n., genomflyter Glan (21 m.) och återtar sin förra riktning samt utmynnar efter fallen i Norrköping i fjärden Pampus af Bråviken. Strömmens hela fall utgör omkr. 88,6 m. Längden är 100 km. Bredden är vanligen 50—60 m. Hela nederbördsområdet beräknas till 15,390 kvkm., hvaraf 2,720 kvkm. (17,7 proc.) sjöar. Den vid Motala af rinnande vattenmängden beräknas till i medeltal c:a 40 km. i sek., oberäknadt hvad Göta kanal förbrukar för slussning och genom läckage samt Motala verkstads vattenförbrukning, hvilken senare uppskattas till 5 km. i sek. I Norrköping beräknas medelvattenmängden till c:a 100 km., högvattenmängden till 360 km. Dess betydligaste tillflöden äro Svartån och Stångån, som, kommande från nordöstra Småland, utfalla i Roxen v. resp. n. om Linköping, samt Finspångsån, som utfaller i Glan. Strömmen, som omges af tämligen höga stränder, hvilka i allmänhet äro högre på norra sidan än på den södra, har vanligen grundt vatten med steniga forsar, hvadan den icke kan användas till trafikled. Däremot har dess vattenkraft erhållit stor användning i industriens tjänst. På sträckorna från Vättern till Boren samt från Boren till Roxen

åtföljes strömmen i nästan omedelbart grannskap af Göta kanal. På tre ställen, vid Motala, Norrholm och Fiskeby (nära Norrköping), korsas strömmen af järnvägar.

Mellan Vättern och Boren faller strömmen sammanlagdt omkr. 15 m.; vattenkraften utnyttjas, ehuru mycket ofullständigt, af åtskilliga verk, såsom Motala verkstad, som uttar vatten genom Göta kanal, Holms fabriker och elektricitetsverk, Aspekädesfabrik m. fl.; delar af vattenrätten tillhöra kronan. Förslag till enhetligt utnyttjande af hela fallsträckan genom elektrisk kraftstation i förening med reglering af Vättern föreligger. Mellan Boren och Norrbyjön (fallhöjd omkr. 8 m.) utnyttjas f. n. omkr. 4 m. af en modern elektrisk kraftstation om 1,800 hkr vid Näs, tillhörig Motala ströms kraftaktiebolag och afsedd för kraftöfverföring till Motala, Vadstena, Askersund, Ämmeberg och Zinkgruvan m. fl. orter. Vid Kungs-Norrby har kronan ett mindre fall. Mellan Norrbyjön och Roxen (fallhöjd omkr. 32 m.) utnyttjas vattenkraften dels af några mindre verk vid Ljung och Malfors, dels (omkr. 4 m.) af Nykvarns elektriska kraftstation om 1,300 hkr, tillhörig Linköpings elektriska kraft- och belysningsaktiebolag. Hela fallsträckan mellan Norrbyjön och Nykvarn (Räby—Ljung—Jakobslund—Malfors) inköptes 1906 af kronan för elektrisk järnvägsdrift. Kronan eger äfven delar af Nykvarnsfallet. Mellan Roxen och Glan (fallhöjd omkr. 12 m.) utnyttjas först omkr. 1,6 m. fallhöjd vid Kimstad af en kvarn, tillhörig Skärblacks a.-b., därefter omkr. 6 m. fallhöjd vid Skärblacks a. b., nämnda bolag medelst två elektriska kraftstationer, om tillsammans omkr. 4,000 hkr för träsliperi, pappersbruk och kraftöfverföring till Norrköping och Djurö kvarn m. m. Närmast Glan utnyttjas ett 3 m. fall (omkr. 1,800 hkr) vid Ljusfors af bolaget med samma namn, för träsliperi och pappersbruk. Mellan Glan och hafvet slutligen faller strömmen 21 m., hvaraf omkr. 3 m. öfverst utnyttjas af Fiskeby pappersbruk, återstoden inom Norrköping vid en serie dammar (Drag och Gryts fabriker, Bergsbrogruppen med Bergsbro, Bergs och Ströms m. fl. verk, vidare Smedjeholmsverken, Holmens bruk, Långåsen och Swartz' m. fl.). Moderna kraftstationer om sammanlagdt omkr. 5,000 hkr ha under senare år inrättats vid Bergsbro, Bergs, Holmens och Swartz' verk; f. ö. utnyttjas kraften direkt för fabriksdrift (se vidare Norrköping). A. G.* S. L.—k.

Motana'bbi. Se Mutanabbi.

Motanafall, krigsv., kallas den rörelse, genom hvilken den försvarande från sin afvärjande ställning öfvergår till anfall. Se Försvar.

Motbevis, jur., bevis, som har till uppgift att förringa verkan af ett redan fördt bevis. Den part, hvars yrkande beror af ett visst faktiskt förhållandes tillvaro, måste, om han skall få dom till sin fördel, öfvertyga domaren om nämnda förhållandes verklighet. Det bevis, som för sådant ändamål föres, måste därför vara så starkt, att det hos domaren åstadkommer full visshet. Ett sådant bevis kallas hufvudbevis. Föres nu mot detta bevisning från andra sidan, blir dennas uppgift allenast att förringa verkan af det förra beviset, att rubba den visshet detta i och för sig kunnat framkalla, men ej att öfvertyga domaren om ett

nnat förhållande. Detta är motbevis. Skillnaden grundar sig sålunda på bevisbördans fördelning mellan parterna och är af betydelse med afseende på de fordringar man bör uppställa på bevisets styrka, för att det skall vara verksamt till partens fördel. I brottmål behöfver den tilltalade i allmänhet föra endast motbevis. I. Afz.

Moteld, *skogsh.*, vid skogseld af brandmanskapet anlagd eld, afsedd att förintä alla brännbara ämnen å marken framför en skogseld. Genom det luftdrag, som uppstår i riktning mot en skogseld, drages alltid motelden mot eldhärden. Motelden antändes i det ögonblick, då luftdraget mot skogselden kännes. Motelden verkar mera kraftigt än brandgator och är därför det mest effektiva medlet att bekämpa stora skogseldar. W. E.-n.

Motelektromotorisk kraft, *elektrot.*, den elektromotoriska kraft, som induceras i en elektrisk motor vid dennes rotation och som motsätter sig den utifrån tillförda elektriska spänningen. Jämvikt inträder, då den senare uppväger den förra jämte förlusterna. A. E.-m.

Mote'lla, *zool.* Se Skärflångsläktet.

Motene'bbi. Se Mutanabbi.

Motör, *beduin*stam. Se Araber, sp. 1266.

Mote'tt (fr. o. eng. *motet*, it. *motetto*), *mus.*, ett slags i forna tiders kyrkosång odlad, oberoende och i imiterande stil hällen körsats till oftast biblisk text. Namnet anses af många härleda sig utifrån fr. *mot* (ord, bibelspråk), medan andra däri se ett diminutiv af lat. *motus*, rörelse, med afseende därpå, att den melodiförande stämman (äfven den kallad *motetus*) var mera fri och rörlig än i andra kyrkosånger, som voro mera strängt bundna vid den gregorianska "cantus firmus". Därför var också motetten i äldsta tider mera uttrycksfull och mindre öfverhopad med kontrapunktiska konstmakerier än massan. Vanligen lades emellertid äfven för motetten en kyrkligt sanktionerad melodi till grund. Tidigast utvecklade sig motetten i Frankrike under 1200- och 1300-talen. I den tidens motetter var det ofta endast öfverstämman, som sjöngs, och instrument utfyllde de öfriga. Genom nederländarna fick motetten i senare delen af 1400-talet sin rätta utbildning. Berömda motettkompositörer voro under dess klassiska skede Hobrecht, Josquin, Mouton, Palestrina, Vittoria, Gabrieli, Croce, Orlando di Lasso, Arcadelt, Händl (Gallus) och Bird samt, under en senare tid, framför alla Seb. Bach. Mot slutet af 1600-talet inkom instrumentalkompanjemang i motetten, och senare gafs detta namn äfven åt solosånger. Bland senare kompositörer af mer eller mindre oegentligt så kallade motetter må nämnas Hiller, Mendelssohn, Hauptmann, Volkmann, F. Lachner, Rheinberger, Wüllner och svensken Ludvig Norman. I Stockholm ha givits regelbundna motettaftrn på 1880-talet af O. Byström (i Jakobs kyrka) och sedan 1909 af O. Sandberg (i Oskarskyrkan). Jfr Leichentritt, "Geschichte der Motette" (1908). A. L. (E. F.-t.)

Motettpassion, *mus.*, benämning på en under 1500-talet förekommande form af passionsmusik, hvori evangelietexten är alltigenom komponerad flerstämmigt (äfven personagernas partier). Motettpassioner skrefvos af Hobrecht, Händl (Gallus), J. Moller (a Burgk) m. fl. E. F.-t.

Moteuczoma. Se Montezuma.

Motfärger. Se Färgblindhet, sp. 275.

Motgift, *Anti'dotum*, kallas hvarje medel, som ges för att motverka ett i organismen inkommet gift. Motgiften kan verka *mekaniskt*, genom bortskaffande af giftet, t. ex. kräkmedel och afförande medel, eller *kemiskt*, då det neutraliserar eller upphäver giftets verkan på stället genom att med giftet ingå någon kemisk förening i olöslig form eller i allmänhet af mera oskyldig beskaffenhet, och slutligen *dynamiskt*, genom att förändra de organ, på hvilka giftet verkar, och sålunda upphäva giftets inflytande på organismen, särskildt nervsystemet, t. ex. kaffe och stimulantia mot opiat och narkotiska ämnen, atropin mot flugsvampgift (muskarin), atropin mot morfin, morfin mot atropin o. d. Då ett gift inkommit i magsäcken, måste man i allmänhet först försöka att mekaniskt aflägsna det genom användande af magpumpen eller hastigt verkande kräkmedel, bland hvilka apomorfin är det bästa, emedan det kan insprutas under huden. Det ges dock fall, då denna mekaniska förbehandling är förbjuden, nämligen då man har skäl att antaga magsäckshinnorna vara etsade eller uppluckrade, såsom vid förgiftning med frätande syror eller alkalier. Bland öfriga kräkmedel är kopparsulfatet bättre än det häftigt retande kräk-saltet eller den långsamt verkande kräkroten (ipecacuanha). I brist på annat kan man använda matolja, rofolja eller i varmt vatten smält smör; dock böra alla oljor och annat fett undvikas vid förgiftning med fosfor eller kantaridin, emedan oljorna öka dessa gifters löslighet och farlighet.

— De olika kemiska motgifterna måste nogt afpassas efter giftet, såvidt man känner detta. Man har väl i äldre tider sökt att finna något universal-motgift (*alexipharmacum*), som skulle passa i alla möjliga fall, och man har för detta ändamål föreslagit bezoarstenar, rinoceroshorn, vissa ädelstenar, ättika, såpa, magnesia m. m. för att icke tala om forntidens och medeltidens stundom af öfver 100 ingredienser bestående universalmotgifter, *mithridaticum* o. d. De bästa allmänna medlen äro i många fall mjölk (utom mot fosfor), ägghvita (mot oorganiska gifter) och garfsyra (mot växtbaser). Men känner man giftet, bör medlet väljas därefter. Vi anföra här de vanligaste gifterna och deras motgifter. Mot arsenik användes hydras ferrico-magnesium, oxidum magnesium leve, oxidum ferricum saccharatum, slemmiga vätskor; mot karbolsyra: de nämnda, äfvensom kalk i socker-vatten (natriumsulfat); mot blåsyra: magsköljning, hydras ferrico-magnesium med ferrosulfat och stimulerande medel, såsom kalla duscher, artificiell respiration, eter, kamfer, ammoniak, atropinsulfat m. m.; mot mineralsyror (svafvelsyra, saltsyra, salpetersyra): oxidum magnesium leve, krita, kalkmjölk, tvål-vatten, lösning af kolsyradt kali eller natron, ägghvita, mjölk eller slemmiga vätskor — mot smärtorna morfin; mot oxalsyra och dess salter: magsköljning, kalkmjölk, krita, oxidum magnesium leve, soda, stimulantia; mot kaustiska alkalier och deras karbonat: ättika, vinsyra, citronsyra, citronsaff, upplifvande medel; mot alkohol och eter: magsköljning och, vid djup depression, kalla begjutningar, kaffe, ammoniak m. m.; mot

a n t i m o n p r e p a r a t: magsköljning, garfsyra, kina eller ekbarkdekokt, slemmig vätska med opium eller morfin; mot silfverpreparat (lapis m. m.): koksalt, mjölk och ägghvita; mot barytsalter: svafvelsyrdt natron och svafvelsyrdt magnesia, magsköljning; mot belladonna och atropin: garfsyra, solutio superjodeti kalici, kloroform, kloral, opium eller morfin, pilokarpin samt stimulantia; mot spanska flugor: slemmiga, men icke oljehaltiga medel, ej heller mjölk, opium eller morfin med kamfer; mot kokainsalt: magsköljning, retmedel, konstgjord andning, amylnitrit; mot kloroform och kloral: konstgjord andning, elektricitet och andra retmedel, amylnitrit, strykninsalt subkutant; mot klorgas: frisk luft, inandning af ammoniakångor, anissprit med ammoniak, mjölk; mot kromsalter: kolsyrdt natron och solutio subacetatis ferri, slemmiga vätskor, olja; mot kopparsalter: magsköljning, ägghvita, men icke oljor, och oxidum magnesium leve, gult blodlutsalt, ferrum pulveratum, tvål, slemmiga vätskor; mot kvicksilversalter: magsköljning, ägghvita, mjölk, ferrum pulveratum, hvetemjölsgröt, jodkalium, oxidum magnesium leve; mot jod: stärkelseklister; mot morfin och opium: magsköljning, garfsyra, kina eller ekbarkdekokt, solutio superjodeti kalici, amylnitrit, atropin i underhudsinjektion, kaffe, kalla begjutningar och stimulantia, konstgjord andning; mot nikotin och tobak: magsköljning, garfsyra, solutio superjodeti kalici, opium, morfin, spritdryck; mot råfkaka (*nuxvomica*) och stryknin: magsköljning, garfsyra, morfin, kloralhydrat och stillhet, bromkamfer, amylnitrit (kurare); mot kolsyra, koloxid, lyngas och kolväten: frisk luft, syrgas, artificiell respiration, kalla begjutningar och stimulantia; mot fosfor: magsköljning eller kråmedel, slemmiga, men ej oljiga drycker, rå terpentin; mot fysostigmin: magsköljning, stimulantia, konstgjord andning, atropinsalt subkutant; mot blypreparat: magsköljning eller kråmedel af sulphas zincicus, mycket utspädd svafvelsyra, sulphas magnesiumis, sulphas natricus, ägghvita, mjölk och ricinolja; mot veratrin, prurost, sabadillfrö, colchicum, conium: magsköljning, garfsyra och solutio superjodeti kalici, stimulantia; mot vätesvafva: frisk luft, försiktig inandning af klor- eller bromångor, utspädd klorvatten eller utspädd vätesuperoxid till intagning, kamfer eller eter subkutant, kalla öfvergjutningar; mot zinkpreparat: magsköljning, kolsyrdt natron, tannin och ägghvita. Jfr Förgiftning och Gift.

C. G. S.

Moth. 1. Mathias M., dansk ämbetsman, språkgranskare, f. omkr. 1647, d. 1719, son till Fredrik III:s lifmedikus Poul M., studerade 1666—73 läkarvetenskap i utlandet, blef sannolikt 1675, tack vare sin här nedan nämnda syster, assessor i Skattkammarkollegiet och 1676 i Kansliet, 1688 öfversekreterare där, 1695 geheimeråd och 1679 adlad. Han var en mycket skicklig ämbetsman och användes i många offentliga värf, men afskedades kort efter Kristian V:s död 1699. Redan 1680 började han sina samlingar till en dansk ordbok efter en mycket omfattande plan; den skulle nämligen upptaga äfven dialektala uttryck och egen-

domliga talesätt, under det att däremot den tryckta litteraturen föga beaktades. Rektorer och präster rundt om i landet voro hans medhjälpare, och efter sitt afskedande egnade han alla sina krafter åt detta företag. Hans 60 folioband starka handskriftsamling såldes 1753 till konungen, införlivades 1784 med k. biblioteket och är grundvalen till alla senare danska ordboksarbeten.

2. Sofie Amalie M., den föregåendes syster, f. 1654, d. 1719, 1670 Kristian V:s älskarinna och en lång följd af år hans erkända frilla samt 1677 grefvinna af Samsö, var moder till två söner, Gyldeulöve (se d. o.). Hon skall senare ha djupt ångrat sitt kärleksförhållande till konungen. 1—2. E. Ebg.

Mothakes, grek. Se Heloter.

Motharmoni, mus. Se Fuga.

Mothe-Guyon [måtgiä], de la. Se Guyon, J. M. B.

Mother-Lode [ma'the lāud]. Se Kalifornien, sp. 623.

Motherwell [ma'thœwel], köping i skotska grefskapet Lanark, nära högra stranden af Clyde, 18 km. ö. s. ö. från Glasgow. 40,378 inv. (1911). Stora maskinverkstäder, järn- och stålverk, stenkolsgruvor. (J. F. N.)

Motherwell [ma'thœwel], William, skotsk skald, f. 1797, d. 1835, vardt vid tidig ålder sherifskrifvare och 1828 tidningsredaktör. Starkt nitälskande för skotska folkpoesiens bevarande, utgaf han samlingarna "Harp of Renfrewshire" (1819) och "Minstrelsy ancient and modern" (1827). M. skref äfven originaldikter af värde, samlade i 1 band 1832 (senast utg. 1881).

Mothes [mā'tes], Oskar, tysk arkitekt och konstskriftställare, f. 1828 i Leipzig, d. 1903 i Dresden, studerade för Semper i Dresden, byggde en mängd kyrkor och kapell i Sachsen samt restaurerade borgar och slott. Han var sedan 1864 filos. doktor och sedan 1870 baurat. Bland hans skrifter märkas *Geschichte der baukunst und bildhauerei Venedigs* (1859—60), *Die basilikenform bei den christen des ersten jahrhunderts* (1865) samt de båda uppslagsverken *Illustriertes bau-lexikon* (I—IV, 4:e uppl. 1881—84) och *Illustriertes archäologisches wörterbuch* (i förening med H. A. Müller, 1877). (G—G. N.)

Mothone [mātāne]. Se Methone.

Motihari [māuti'hā'ri], hufvudstad i Champa-ran (se d. o.).

Motion (lat. *mōtio*, rörelse). 1. Kroppsrörelse. — 2. *Statsr.*, förslag, som väckes i en beslutande församling (särskildt riksdagen) af någon dess ledamot. Termen torde ha inkommit i svensk statsrätt (saken fanns redan 1719—89) först genom 1810 års R. O., har sedan dess hos oss användts för att beteckna enskild riksdagsmans förslag i motsats till K. M:t gjord framställning till riksdagen ("proposition", se d. o.) och är antagligen ett lån från England, där väckandet af en fråga inom något af parlamentets hus af ålder kallats *moving the house* eller *making a motion*. Likheten blef dock ej fullständig. I England måste i vanliga fall motionären på förhand göra anmälan (*previous notice*) om sin afsikt att väcka motionen och för dennas framställande fordras understöd af någon annan medlem af kammaren. I underhuset

anbehåll dessutom före 1902 aldrig en motion om ett lagförslag, en *bill*, själfva billen, utan blott på begäran om husets bemyndigande att få fram- lägga en sådan i angivet syfte, och fortfarande åkittages i vissa fall samma tillvägagångssätt. För väckande af penningbiller och för handläggning af biller om ändring i kronans prerogativ fordras regerings samtycke. I Sverige har däremot aldrig för väckandet af en motion fordrats föregående anmälan eller något understöd, och motionen har alltid sammanfallit med det därmed äsyftade förslaget, som sålunda oberoende af sitt innehåll och med motionens framställande blifvit en riksdagsfråga. Först motionens följande behandling kan här eventuellt hindras — nämligen genom den talmannen tillerkända rätten att vägra proposition på grundlagsvidrigt förslag. I Sverige användes dessutom motionsrätten vanligen blott i sakligt syfte; i England åter, där alla härskraftiga motioner i regel framläggas af regeringsmedlemmar, har motionsrätten för andra parlamentsmedlemmar egentligen blifvit blott ett medel för den parlamentariska partikampen, i det den (af oppositionen) användes för att bringa regeringsåtgärder under debatt och omröstning, som i England ej följa på en vanlig interpellation (*question*). Ehuru utsträckt till hela parlamentssessionen är den f. ö. ganska snävt begränsad, i det blott ett inskränkt antal dagar under denna är anslagen till behandling af enskilda parlamentsledamöters motioner. I Sverige införde redan 1810 års R. O. en viss begränsning af tiden för väckandet af motioner, och reglerna därom ha sedermera ytterligare skärpts. De nu gällande (från 1909; R. O. § 55) äro följande: motion i ämne, som tillhör tillfälligt utskotts handläggning, får ej utan särskildt tillstånd af kammararen väckas senare än 20 dagar, och motion, som faller under ständigt utskott, får ej alls väckas senare än 10 dagar efter riksdagens öppnande utom grundlagsfrågor. Med afseende på sådana liksom på frågor, som röra någondera kammararen enskildt, är motionstiden oinskränkt. Dessutom får motion väckas när som helst med anledning af under riksdagens fortgång inträffad händelse, såvida ej denna är en kunglig proposition, då motionstiden är begränsad till 15 dagar från propositionens aflämnande i kammararen. Brytes mot dessa tidsbestämningar eller äro i motionen sammanförda flera mål af olika beskaffenhet eller strider motionen f. ö. mot grundlagslöshet, bör talmannen genom propositionsvägran söka hindra dess vidare behandling, hvilket i de flesta fall innebär propositionsvägran ej på motionen själf, utan på dess remitterande till utskott. Motioner i ämnen, som tillhöra ständigt utskotts kompetensområde, få nämligen icke till bifall eller förkastande i kammarare företagas utan föregående vederbörlig utskottsbehandling, och motion i annat ämne, med undantag af sådant, som rör kammarare enskildt, får väl förkastas, men ej bifallas utan utlåtande från (tillfälligt) utskott. Vid remissen ega kammarledamöterna afge yttranden, som jämte motionen öfverlämnas till utskottet. När motion framställles i kammarare, skall den bordläggas (se *Bordläggning*) till nästa sammanträde (då remiss eller afgörande bör ske), såvida ej kammararen genast enhälligt remitterar den till utskott. Om motions följande behandling se *Utskott* och *Omröstning*. 2. S. B.

Motionära (se *Motion*), ge kroppsrörelse; väcka ett förslag i en rådsläpande församling. — **Motionär**, en, som väcker en motion.

Motionsgymnastik. Se *Sjukgymnastik*.

Motiv (fr. *motif*, af lat. *movēre*, sätta i rörelse). 1. Bevekeelsegrund, skäl, anledning, driffjäder till en handling, bestämningsgrund för människans vilja eller praktiska förmåga. Se *Determinism*, *Etik*, *Indeterminism* och *Vilja*. — 2. I *poetiken* kallar man *motiv* de ur en dikt abstraherade grundtankarna; stoff åter, som ofta förväxlas med *motiv*, är det direkt eller indirekt upplefvade, som eggat författaren till skapande, formande verksamhet. — 3. *Mus.*, den minsta, rytmiskt, melodiskt eller harmoniskt karaktéristiska och förhärskande delen af ett tema, den kärnfigur, hvarpå temat igenkännes under alla sina variationer och genomföringar; stundom äfven likbettydande med temat i dess helhet. Om led *motiv* se d. o. 3. A. L.

Motivära (se *Motiv*), framlägga skälen för, stödja med grunder; utgöra nöjaktigt skäl för; förläna sannolikhet åt händelserna i ett drama eller en roman genom att framställa de förberedande omständigheter, ur hvilka en handling utvecklar sig.

Motiverad dagordning. Se *Dagordning*.

Motjord. Se *Centralelden*.

Motkejsare, romerska. Ett grundfel i Augustus' monarki var bristen på ordnad tronföljd, beroende därpå, att skenet af kejsardömet som ett på val beroende republikanskt ämbete skulle uppehållas. Däraf följde, att flera personer kunde anse sig som kejsare, när en här tagit sig för att ge dem den militära kejsartiteln (*imperator*), oafsedt om senaten förlänat den civila värdigheten af *princeps* och den konsulariska makten m. m. Hade Germanicus ej själf hindrat det, skulle han af armén i Germanien blifvit utropad till kejsare. Galba blef motkejsare till Nero, och under Galbas korta regering uppträdde efter hvarandra som segrande motkejsare Otho, Vitellius och Vespasianus. På 200-talet från Maximinus t. o. m. Aurelianus förekomma motkejsare oupphörligt, värst under Gallienus. Äfven i Östromerska riket voro motkejsare ganska vanliga. J. C.

Motkonung, person, som af egen maktlystnad eller framdrifven af ett missnöjdt parti träder upp mot en regerande konung med anspråk på kronan.

Motley [mä'tli], John Lothrop, amerikansk diplomat och historie-skrifvare, f. 15 april 1814 i Dorchester (Massachusetts), d. 29 maj 1877 nära Dorchester i England, inhämtade delvis sin bildning vid universiteten i Göttingen (där han var studentkamrat och ungdomsvän till Bismarck) och Berlin (1831—33). 1841 var M. en kort tid amerikansk legationssekreterare i Petersburg, men egnade sig sedan helt åt litterär verksamhet. Han slog sig 1851 ned i Europa för att idka arkivforsk-



ningar för en historia om Nederländerna. Hans berömda verk *History of the rise of the dutch republic* (3 bd, 1856) väckte allmänt bifall och översattes på de flesta europeiska språk (en svensk öfv., "Nederländernas frihetsstrid", utkom i 4 bd 1883—87). En fortsättning därav var *History of the United Netherlands* (4 bd, 1860—68). M. var Förenta staternas sändebud 1861—67 i Wien och 1869—70 i London och var därefter till sin död bosatt i England. Utom ofvannämnda verk rörande Nederländernas historia utgaf han *The life and death of John Barneveld, advocate of Holland, with a view of the primary causes of the thirty years' war* (2 bd, 1874). M:s historiska verk utmärkas af samvetsgrann forskning, liffullt framställnings-sätt och varm medkänsla för de förtryckte. M:s *Correspondence* utgafs 1889 af G. W. Curtis, hans samlade arbeten i 17 bd 1900 i New York och i 9 bd 1903—04 i London. Jfr O. W. Holmes, "Memoir of John Lothrop M." (1879; 3:e uppl. 1888), och Susan St John Mildmay (M:s dotter), "John Lothrop M. and his family: further letters and records" (1910) A. B. B.*

Motlutande fältvall, fortif. Se Fältvall.

Motlutande vattenfall. Se Hydrogeologi, sp. 1456.

Motmagnetisering, elektrot. Se Elektriska maskiner, sp. 272.

Motokultur, en på senaste tid uppkommen benämning på jordens bearbetning med mekaniska motorer i st. f. med djuriska dragkrafter. Efter tidigare försök kom tanken på motokultur på

möjligheten att använda mekanisk kraft vid jordbruket, i det att elektro- och explosionsmotorer med tillhörande utrustning äro mycket billigare än för detta ändamål använda ångmotorer samt kunna göras mycket lättare och mer lätttransportabla. Vid den tekniska anordningen af jordens bearbetning med mekaniska motorer tillämpas olika system. Allmännast har man brukat medelst kabel från en eller två stillastående motorer draga arbetsmaskinen (plogen, grubbern). Härvid nyttjas vanligen två maskiner, uppställda vid hvar sin sida af fältet, mellan hvilka arbetsredskapet drages fram och åter (se fig.). Mindre användes enmaskinssystemet, hvarvid kabeln drages af en motravn, uppställd på fältets ena sida, under det att det på den motsatta sidan löper kring en linvinda på en ankarvagn. Motor- och ankarvagnar rycka automatiskt framåt på fältets vändtegar, i den mån plöjningen fortskrider. Arbetsredskapet utgöres af en balansplog, bestående af två med 4 eller flera plogkroppar försedda hälfter, som omväxlande nedfällas till jorden, så att plogen ej behöfver svängas vid vändningarna. I st. f. plog kunna grubbevält, betupptagare eller andra specialredskap anbringas. Man har gjort en mängd försök att åstadkomma enklare anordning och billigare material genom att låta motorn gå på fältet, dragande arbetsredskapet efter sig. Mot denna anordning talar dels den betydliga kraft, som åtgår för motorns transport i en lös och ojämn åker, dels nödvändigheten att ge motorn betydlig tyngd för att få tillräckligt friktionsmotstånd mot jordytan, hvarmed följer, att jorden, som skall luckras, blir starkt hoppackad. Dylika motorer ha emellertid på senaste tid fått stor användning i synnerhet i Förenta staterna och Canada och ha äfven i några exemplar tagits i bruk i Sverige, men passa uppenbarligen bäst på trakter med torrt klimat och icke lerartad, vidklibban- de jord. Slutligen har man äfven sammanbyggt motorn och



Ångplöjning med två stillastående motorer (lokomobiler).

1850-talet till praktisk tillämpning i England genom de af Smith i Woolstone, Fowler i Leeds och Howard i Bedford konstruerade ångplogsystemen. Under följande år infördes plöjning och allfluckring (med grubber) för ångkraft i Egypten, Tyskland, Österrike, Ungern och Ryssland och fick allt större användning på storgodsen i dessa länder. I Sverge förvisades ångplog första gången vid allmänna landtbruksmötet 1872, men ännu har ångplöjning kommit till användning endast på några enstaka gods i Sverige, beroende på de höga anskaffningskostnaderna (40,000—60,000 kr. för en uppsättning) och därpå, att denna bearbetning passar blott för stora, rektangulära, från impediment fria fält. Den senaste tidens hastiga utveckling af elektrotekniken och af explosionsmotorer (se Explosionsmaskin) har ökat

arbetsredskapet, hvars i jorden arbetande del då vanligen utgjorts af roterande axlar, med därpå anbragta gräfvande organ. Men på senaste tiden har man försökt ersätta dessa med hastigt roterande skär liknande fräsarna på en maskinhjvel för att sålunda få jorden fint sönderdelad. Vid användning af fast stående motor kan vare sig ånglokomobil, explosionsmotor eller elektromotor med krafttillförsel genom kabel lika lätt användas, då motorn däremot skall förflytta sig på arbetsfältet, är af naturliga skäl explosionsmotorn bekvämast. Åt utvecklingen af motokulturen egnas f. n. liflig verksamhet; för ändamålet bildades Internationella förbundet för motokultur, och som en af detta oberoende nationell förening framträdde 1911 Svenska motokulturföreningen.

H. J. Dft.

Mötor (lat., som sätter något i rörelse), mek.,

en kropp, som eger förmåga att förrätta mekaniskt arbete. Motorerna äro dels primära, dels sekundära. De förra påverka de senare och försätta dem i ett sådant tillstånd, att de i sin ordning kunna förrätta arbete ("motoriskt tillstånd"). Hvarje materiell kropp kan i själva verket bringas att verka som motor, men det är dock endast de tekniska motorerna, som äro af någon mera afsevärd betydelse i industriellt hänseende. Med tekniska motorer förstås sådana motorer, som äga förmåga af betydande verkningar och kunna erhållas till billigt pris. Exempel på sådana äro: rörelse varande vatten-, luft- och gasmassor, vättskor, ångor och gaser af högt tryck, explosiva ämnen såsom vissa gasblandningar, flyktiga oljor, krut, dynamit m. fl. Människor och djur kunna också räknas hit, och deras användning är i detta hänseende alltiämt betydande. Alla de nu nämnda äro primära motorer. Ofta förstås emellertid med

motor en maskin (se bl. o.), som drifves af en primär motor af en eller annan beskaffenhet. Vattenturbiner, ångturbiner, gasmaskiner, vindhjul etc. äro sålunda motorer, men dock endast sekundära, drifna af de primära motorerna:

vattnet, ångan, gasen, vinden etc. I dagligt tal tilläggas ordet motor en ännu inskränkare betydelse, nämligen af en kraftmaskin, som drifves medelst fotogen, bensin, råolja, sprit eller annat jämförligt bränsle.

Högst beaktansvärda äro elektromotorerna (se Elektromotor och där meddelade bilder) på grund af sin utomordentligt viktiga mekaniska användning. Här må beträffande dem endast påpekas, att de icke äro primära motorer. Den elektriska strömmen, som drifver dem, alstras nämligen i en dynamo-elektrisk maskin (se d. o.), i sin ordning driven af en mekanisk motor, en vattenturbin, ångmaskin, gasmaskin e. d. Den mekaniska motorn användes sålunda vid alstringen af den elektriska strömmen, och denna nyttiggöres sedan för elektromotorns drifvande. I vissa faller erhåller visserligen elektromotorn ström från ett akkumulatorbatteri (se d. o.), men då detsamma laddas med användning af en mekanisk motor, förekommer äfven därvid först en omsättning af mekaniskt arbete i elektrisk energi och sedan af elektrisk energi i mekaniskt arbete. Elektromotorernas vidsträckt och alltiämt växande användning har gett anledning till den tron, att de göra de mekaniska motorerna öfverflödiga, men af det anförda framgår, att detta är en missuppfattning. Så som energiomsättningen försiggår inom den nutida hithörande tekniken, kan man säga: utan mekanisk motor ingen elektrisk ström och utan sådan ström ingen elektromotor. Möjlighet finnes emellertid att direkt omsätta värme i elektrisk energi, men den saken har ännu ej vunnit någon teknisk användning i stor skala; den ställer sig icke fördelaktigt i ekonomiskt hänseende. Jfr Dieselmotorer. — Om fjädermotor se d. o., om

explosionsmotor se Explosionsmaskin. O. E. W.

Motorballong. Se Luftskepp.

Motorbrandsprutor. Se Brandväsande, sp. 1493.

Motorbåtar, *skpsb.*, mindre farkoster eller båtar, framdrifna medelst s. k. förbränningsmotorer (för bensin, gasolin, suggas, sprit, nafta m. m.) eller elektriska motorer. Motorbåtar äro i regel afsedda för stora hastigheter. Deras företräde framför båtar af ungefär samma storlek, framdrifna med ånga, s. k. kolibribåtar, är besparing i vikt, drift och underhåll. Den i början framträdande svårigheten att åstadkomma omkastning i deras rörelseriktning, har numera öfvervunnits.

Motorbåtarna kunna med hänsyn till ändamålet uppdelas i a) sport- och nöjesbåtar, b) arbets- och fiskebåtar, c) tjänstebåtar, d) auxiliärbåtar. Motorer ombord på båtar apterades först inom sport- och



Fig. 1. Amerikanska motorbåten "Maple Leaf III", med en fart af 49,5 knop.

nöjesindustrin, och ännu i dag äro dylika båtar använda företrädesvis för sport- och kapplöpningsändamål, särskildt i England och Frankrike, på senare tider äfven i Förenta staterna, Tyskland m. fl. länder. De i dessa länder hållna stora regattorna ha enormt utvecklat motorbåtsindustrin, särskildt i fråga om fartyghastigheten. Exempelvis må anföras,



Fig. 2. Svensk motor-fiskebåt för djupvattensfiske.

att 1906 uppnådde de snabbaste båtarna vid täflingar fart af 18—23 knop, men 1912 af 49,5, upp till 50,7 knop (fig. 1). Den ojämoförligt största ekonomiska och praktiska betydelsen spelar motorbåten som arbetsbåt, i främsta rummet inom fiskerinäringen. Sverige har i detta afseende framträtt som ett mönsterland. Särskildt efter industriutställningen i Marstrand 1904, som blef epokgörande för motor-

båtarnas allmänna användning inom fisket, har deras utveckling gått snabbt framåt. Vid flera internationella utställningar inom denna bransch — speciellt i Kiel 1908 — kunde svensk industri med stor framgång deltaga i konkurrensen, och numera kan hvarken Danmark eller Norge uppvisa en så stor motorbåtsflotta till sig som Sverige. Den mest tilltalande typen af dylika båtar återfinnes på svenska västkusten i den s. k. kostertypen (fig. 2). Motorbåtar användas äfven som logementsfartyg, i det att de åtfölja fiskare på deras långfärder och utgöra deras bostad. I egenskap af tjänstebåtar tagas motorbåtarna i anspråk inom tullväsendet som bevaknings- och patrullbåtar, inom lotsväsendet som lotsbåtar samt i öfrigt inom sjöfarten som hamn- och polisbåtar m. m. och äfven som lifräddningsbåtar. Svenska lifräddningsväsendet har sålunda under de sista åren erhållit flera motor-lifräddningsbåtar (se Lifräddningsväsende, sp. 451—452), en synnerligen värdefull förstärkning af lifräddningsredskapen. Som auxiliärbåtar ha motorbåtarna kommit till användning icke blott inom handels-, utan äfven inom örlogsflottorna. Ofta användas numera ombord å såväl större segelfartyg som lustjakter en motorbåt eller en med transportabel motor försedd julle för fartygens bogsering under ogymsamma vindförhållanden, för angrändet af hamnar, passerandet af trängre farleder m. m. Nutidens moderna krigsfartyg äro oftast försedda med en eller flera motorbåtar i st. f. de förut brukliga ångbarkasserna. Så är äfven förhållandet inom den svenska örlogsmarin, hvarest exempelvis torpedbåtsjagarna äro utrustade med dylika båtar.

De elektriskt framdrifna båtarna äro i antal afsevärdt underlägsna de förmedels explosionsmotor framdrifna, åtminstone i vårt land, där f. n. torde finnas endast en af förstnämnda slaget. Jfr Motorpost. Ax. L.

Motorcykel. Se Velociped.

Motordressiner, järnvägstekn., dressiner (se Dressin), framdrifna med explosionsmotorer, äro dels motortrehjulingar, afsedda för banvakter, dels fyrehjulinga motordressiner, för bannästare och baningenjörer, dels större motordressiner, för framforslande af arbetslag. Vid *motortrehjulingar* är maskineriet anordnad som vid motorvelocipeder och utgöres af en luftkyld bensinmotor med en utväxling. Vikten är omkr. 100 kg., och hastigheten skall kunna uppbibras till 20 km. i timmen på rak vågrät bana med 300 kg. last och till 5 km. i timmen med samma last i största stigning och hård motvind. Vid de *fyrehjulinga motordressinerna* utgöres maskineriet af en bensin- eller fotogenmotor om 4 å 6 hkr styrka, som ger dressinen på rak, vågrät bana en hastighet af omkr. 50 km. i timmen. Vikten uppgår till omkr. 250 kg., och 400 kg. last skall kunna medtagas. Fig. 2 under art. Dressin visar en motordressin för baningenjör. De *större motordressinerna* äro försedda med en öfverbyggnad, så utförd, att den utan besvär kan lyftas bort. Maskineriet utgöres af en bensinmotor och medger tre hastigheter, en för igångsättning och gång i snö samt de båda andra för olika stigningar. Körhastigheten är lika fram som back. Dressinen rymmer 8 personer (arbetslag) jämte erforderliga arbetsverktyg. Vikt omkr. 2 ton och största lasten lika stor. Hastigheten på vågrät bana är 40

km. i timmen med full last och i största stigning och hård motvind 20 km. i timmen. E. Hjr.

Motorfartyg, skpsb., medelstora och större fartyg, framdrifna med s. k. förbränningsmotorer — så godt som uteslutande dieselmotorer (se d. o.) — närmast för medeltunga och tunga oljor. Enär vid förbränningsmotorerna en afsevärdt större bränsle- och viktbesparing erhålles än i ångmaskinerna, ha de förra förutom för stationära ändamål på senaste tiden kommit till användning som propellermaskiner för fartyg. Därvid har man först 1912 nått upp till så pass stora kraftbelopp som 1,000 hästkrafter. — De fördelar, som motorfartygen erbjuda framför ångfartygen, bero dels på bortfallandet af ångpannorna, dels på den mindre bränsleförbrukningen. Ångpannornas försvinnande medför vinst i utrymme (30—50 proc.), besparing i vikt (ända till 25 proc.) samt minskning af maskinpersonal (i fråga om eldare och kollämpare), hvartill kommer en afsevärdt snabbare och billigare ombordtagning af bränsleförrådet tillika med en synnerligt hastig igångsättning af maskineriet, hvilket är i stånd att från kallt tillstånd nära nog ögonblickligen, oberoende af påeldning, utveckla högsta kraftbelopp. Af den minskade bränsleförbrukningen följa större driftsekonomi (motorerna tillgodogöra sig 35 proc., ångmaskinerna endast 15 proc. af bränslevärdet) och större aktionsradie (omkr. 4 gånger större för samma bränsleförråd). Mot dessa fördelar ställa sig vissa olägenheter, såsom svåra materialpåkänningar på grund af högt kompressionstryck och hög temperatur i cylindrarna, det jämförelsevis stora antalet erforderliga hjälpmaskiner och svårigheterna vid deras driftvande (särskildt förorsaka fartygens ändamålsenliga uppvärmning och framställandet af färskvatten vanskligheter), användningen af komprimerad luft och dennas förvaring ombord tillika med svårigheten att i alla hamnar erhålla lämpligt bränsle, hvartill komma de nuv. högre inköpskostnaderna. De två sistnämnda olägenheterna komma säkerligen att med åren försvinna.

De första motorfartygen voro relativt mindre fartyg, afsedda för kust- och insjöfart, och först på senare åren ha motorfartygen fått användning för storsjöfart, hvarvid man dock apterat motorer som propellermaskiner endast på last- eller kombinerade last- och passagerarfartyg. För uteslutande passagerarfartyg — särskildt sådana med hög fart, expressfartyg — ha motorerna hittills (1913) icke fått någon som helst användning. Detsamma gäller i fråga om egentliga krigs-



» Svenska oceangående motorfartyget "Suecia".

fartyg. I Sverige ha tidigare än i flertalet andra länder motorfartygen införlifvats med handels-

flottan. De tre första svenska fartygen af detta slag (om 300 ton) levererades 1907—08. Den svenska dieselmotorfabriken i Stockholm har levererat motorerna för dessa och flera mindre motorer för smärre (ej strids-)fartyg i svenska flottan samt en del för utländsk räkning med kraftbelopp uppgående ända till 1,000 hästkrafter. Svenska handelsflottans enda oceangående motorfartyg i början af 1913 är rederi-a.-b. Nordstjärnans för La Platanien byggda fartyg "Suecia" om 6,600 ton (se fig.). Bolaget har dessutom 5 dylika fartyg under byggnad. Af främmande länder torde Danmark i detta afseende intaga främsta rummet. 1912 byggdes där förutom det första för oceantrafik afsedda motorfartyget "Selandia" ytterligare två dylika, hvarjämte ett tiotal stapelsattes eller planerades. I Tyskland ha flera firmor uppgagit tillverkningen af dylika fartyg för de stora tyska rederierna. England har förvärfvat sig li-pensrättigheter från utomengelska firmor. Särskildt förtjänar omnämnas, att "Toiler", byggt 1911 i England för fart på de stora sjöarna i Nordamerika, men med motorer af svensk tillverkning, var det första motorfartyg, som farit öfver Atlanten. I Ryssland ha sedan länge dieselmotorfartyg funnit användning, särskildt för Kaspiska hafvets stora flotta af oljefartyg, för hvilkas framdrifvande i början svenska, men sedan inhemska motorer tagits i anspråk. — De hittills gjorda försöken med motorfartyg ha slagit synnerligen väl ut, och motordriften synes komma att bli epokgörande inom handelsjöfarten.

Ax. L.

Motorgenerator, elektrot., en elektrisk dubbelmaskin, bestående af en motor, direkt kopplad till en generator, tjänande att förvandla elektrisk energi af en form till en annan, t. ex. växelström till likström, eller växelström af ett visst periodtal till ett annat, s. k. periodomformare. Se f. ö. Elektriska maskiner, sp. 260—291. A. E.-m.

Motorindustri, vanligen liktydigt med fabriksmässig tillverkning af förbränningsmotorer.

Motorisk (se Motor), *med.*, som förmedlar eller har samband med innervationen af kroppens muskler. — **Motoriska kärnor**. Se Hjärnan, sp. 834. — **Motoriska nerver**. Se Nerver. — **Motoriska zonen**. Se Hjärnverksamhet, sp. 857. — **Motorisk insufficiens**. Se Magsjukdomar, sp. 518.

Motormätare. Se Elektricitetsmätare, sp. 209—210.

Motorpost, postv., postföring medelst motorvagnar (automobiler) eller motorbåtar. Redan vid slutet af 1890-talet gjordes utomlands försök med automobiler som postfordon. I Sverige inrättades motorpost första gången 16 aug. 1905 på den 32 km. långa linjen Järna—Trosa (se fig. 1), i det att åt skjutentreprenören medgafs rätt att t. v. på försök utbyta den kontraherade karrposten samt medtaga passagerare, 2 för hvarje tur, men inom kort återgick man på denna linje, liksom på några andra ställen, där liknande försök gjorts, till karrpost. Däremot hålles ännu i gång en 1906 på linjen Tingstäde—Färösund (Gottland) inrättad automobilpost, liksom en senare inrättad på linjen Tanum—Gräbbestad (Bohuslän). För vidmakthållande af motorpost på landsvägarna synes det vara

oeftergiftiga villkor, att postforslingen förenas med personbefordran och att hela trafiken i regel öfvertages af postverket (enbart eller i förening med järnvägarna) utan anlitage af entreprenörer. Motorpostföringen till lands har vunnit största utbred-



Fig. 1. Motorpostautomobil från Tidaholms fabrik

ningen i England, f. n. på ett hundratal linjer, bland hvilka är världens längsta, linjen London—Bristol (120 eng. mil). Speciell användning ha automobilerna fått vid de lokala posttransporter, som i storstäderna förekomma dels mellan de olika stadsdelarnas postanstalter, dels till och från postförande bantåg och ångbåtar. En planmässigt ordnad automobildrift härvidlag, i st. f. de dyra transporter med häst och åkdon genom entreprenörer, anses kunna inbespara postverket afsevärda belopp, såsom exempel från utlandet visa. I Sverige infördes sådan drift först i Göteborg, fr. o. m. 13 febr. 1911, och underhölls till en början med fyra vagnar; en af dessa (från Tidaholms fabrik med motor af tysk tillverkning) är afbildad i fig. 1. Automobilerna



Fig. 2. Motorpostbåt, Bohuslän.

föras af postvaktmästare, som utbildats till chaufförer. Så snart som möjligt skall äfven i Stockholm införas automobildrift — hvarigenom en årlig besparing af minst 13,000 kr. beräknas stå att vinna —, enligt förslag med användning af elektromobiler i st. f. de i Göteborg brukliga bensinautomobilerna;

och 1912 års riksdag anslog, lämnande frågan om automobilslaget öppen, 125,000 kr. till materialanskaffning (10 vagnar). — Postbefordran med motorbåtar finnes i Sverige anordnad endast på några sjöpostlinjer i Bohuslänska skärgården; den första, linjen Örn—Hofvenäset, tog sin början 1 nov. 1905. Fig. 2 visar en motorpostbåt från Bohuslän. R. L.-n.

Motorsläde, en släde, framdrifven med maskinkraft. Som sådan nyttjas en explosionsmotor med ett drifhjul, som påverkar en roterande anordning, en taggig vals, ett tandhjul, en ändlös kedja med taggförsedda länkar o. d., som ger fäste i snön eller isen och därigenom åstadkommer slädens rörelse. Ingenjör Harald Håkansson i Västerås har gjort sig känd för ett af honom upfunnet fordon enligt denna princip. — Ett annat slags motorsläde har utomlands konstruerats för sportändamål, hvarvid drifanordningen består af en motordriften luftpropeller. G. H.-r.

Motort, bergsv. Se Ort.

Motorvagnar, järnvägstekn., i allmänhet fordon, som erhålla sin rörelse från en på fordonet uppsatt maskin eller motor, inom järnvägstekniken fordon, som dels, i motsats mot automobil, löpa på skenor, dels, i motsats mot elektriska spårvagnar (se Elektriska spårvägar) — vid hvilka den elektriska strömmen utifrån tillföres motorerna på vagnen genom särskilda kontakt- och matarledningar —, själva uppbära kraftkällan och således föra denna med sig. Användbarheten af motorvagnar är omvistad. På en järnväg kunna de för visst slags färdsl motsvara förväntningarna, på en annan åter visa de sig oanvändbara, men hvar de än användas, med fördel eller ej, beror dock allt i första hand därpå, om motorvagnens eller rättare motors och kraftkällans konstruktion är sådan, att färdsl kan bedrivas ostörd och driftkostnaderna hållas låga. Ifrågasätts kan, huruvida en dylik motorkonstruktion ännu finnes. Möjligen är lösningen funnen inom den grupp af motorvagnar, som i det följande omnämnas under benämningen motorvagnar med elektromekanisk kraftmaskin.

Redan på 1850-talet började motorvagnar användas. Men någon större spridning fingo de först under senare hälften af 1870-talet, då de efter Belpaire och Rowan uppkallade motorvagnarna infördes. Ett antal Belpairevagnar insattes på de belgiska statsbanorna. Vagnarna voro försedda med ångpanna af lokomotivtyp och ångmaskin, verkande omedelbart på en vagnsaxel. De Rowanska motorvagnarna användes på 1870- och 1880-talen vid flera danska och tyska järnvägar, bland andra Ringbahn i Berlin. Vagnarna, som voro byggda i två våningar, hade stående panna af korstubby och på vagnsaxeln omedelbart verkande ångmaskin. Panna och maskineri voro uppsatta på en boggi. I Sverige byggdes 1881 af firman Nydqvist & Holm i Trollhättan för skånska och danska järnvägar en motorvagnstyp i hufvudsak motsvarande Rowans. Vagnarna voro indelade i pannrum, resgodsrum och afdelningar för resande. Ångpannan var af lokomotivtyp, och ångmaskinen verkade omedelbart på en axel till den boggi, på hvilken panna och maskineri voro uppsatta. Mot slutet af 1880-talet började dessa motorvagnar, eller, som de då kal-

lades, "ångvagnar", allt mera komma ur bruk. Skälen därtill torde hufvudsakligen ha varit den ringa driftsäkerhet, som de erbjödo, och den omständigheten, att de voro oekonomiska. Detta hade sin grund däri, att man använde dem att framföra större last än den, för hvilken de voro afsedda, hvarjämte motorvagnarna ej lämpade sig för den mångsidiga tjänst, som ett lokomotiv erbjuder. I midten af 1890-talet började emellertid i utlandet åter ett nytt skede af liflig verksamhet på motorvagnsområdet. Anledningen därtill var den skarpa täflan, som de elektriska spårvägnarna öppnade med järnvägnarna i närheten af de större befolkningsorterna. Vagnarna konstruerades småningom på flera olika sätt, och alltefter det använde maskineriets beskaffenhet skiljes mellan motorvagnar med 1) mekanisk och 2) elektromekanisk kraftmaskin. Härvid bortses från de med elektrisk kraftmaskin försedda motorvagnarna, till hvilka räknas de elektriska spårvagnarna (se Elektriska spårvägar) eller med dem lika anordnade motorvagnar för järnvägsdrift, hvilka, i motsats till hvad fallet är på de elektromekaniska motorvagnarna, erhålla sin ström från i vagnen inbyggda ackumulatorbatterier eller medelst matar- och kontaktledningar från fasta electricitetsverk (se Elektriska järnvägar).

På motorvagnar med mekanisk kraftmaskin utgöres denna af ångmaskiner (liksom på de äldre ångvagnarna), explosions- och förbränningsmotorer samt, mera sällan, af maskiner, drifna med sammanpressad luft. Härvid öfverföres maskinkraften till vagnsaxeln antingen omedelbart eller medelbart genom kedjor eller kuggväxlar. De elektromekaniska motorvagnarna framdrivas af elektriska motorer, som verka omedelbart eller medelst kugghjulsväxling på en eller flera vagnsaxlar och till hvilka strömmen erhålles från elektriska generatorer anbragta i vagnen och drifna af explosions- eller förbränningsmotorer. Priset på kraftmedlet torde i hvarje särskildt fall vara afgörande, för hvilket slag af motorvagnar, som böra komma till användning. Där kol och koks äro billiga, lämpa sig bäst ångvagnar med kol- eller kokseldning (sådana böra ha företräde äfven där, hvarest råolja som bränsle kan erhållas till billigt pris). Där åter dessa bränslen ej kunna tillhandahållas till skäliga pris, bör drift med explosions- eller förbränningsmotorer lämna bästa utbytet. Ångmaskinen har framför förbränningsmotorn den fördelen, att den kan öfverbelastas och därför lättare låter anpassa sig efter de olika kraftbehof, som förhållandena på banan kräva. Men å andra sidan eger det sistnämnda slaget af motorer det icke övansettliga förträdet framför ångmaskinen, att bränslet för dem är mindre skrymmande. — Elektromekaniska driftanordningar äro att föredraga, då öynnsamma driftförhållanden, såsom starka stigningar och små kurvor, ofta förekomma på banan samt då täta uppehåll måste göras eller då stora hastigheter önskas. De elektromekaniska kraftmaskinerna ega nämligen stor anpassningsförmåga för olika hastigheter och ojämn belastning samt äro dessutom lätt-skötta. En för alla motorvagnar, af hvad slag de vara må, gemensam fördel är, att de kunna betjänas af en enda man, ett förhållande, som i hög grad nedbringa kostnaden för deras användning.

hittills utförda motorvagnar växlar axelantalet mellan 2—5, hvarvid på de 3—5-axliga vagnarna på 3 axlar, där så lämpar sig, äro sammanförda i en boggi, belägen under maskinrummet. Hjulstället göres så stort som möjligt, för att stöarna i maskineriet ej alltför mycket skola inverka på vagnens gång. Maskineriet är i regel alläget i vagnens ena ända, där äfven vagnföraren har sin plats, men ofta äro sådana anordningar uttagna för vagnens handhafvande, att vagnföraren kan från hvilken som helst af de båda vagnsändarna betjäna vagnen, d. v. s. sätta den i gång, reglera hastigheten eller bromsa. Genom denna anordning behöfver vagnen icke vändas för gång i motsatta riktningar.

Bland motorvagnar med rent mekaniskt driftmaskineri urskiljer man: 1. ångmotorvagnar med direkt verkande ångmaskin, 2. ångmotorvagnar med utväxling mellan ångmaskinsaxeln och vagnsaxeln samt 3. motorvagnar med explosionsmotorer. Af det förstnämnda slaget finns det stora flertalet vagnar i England. Dessa äro egentligen ej annat än ett lokomotiv och en vagn sammanbyggda, hvarvid lokomotivet är inbyggt i vagnskorgen. Pannan är i regel en vertikal tubpanna med stort vatten- och ångrum, och maskineriet är anordnad som på ett litet lokomotiv. Vid det andra slaget af ångmotorvagnar är ett system af kuggväxlar insatt mellan ångmaskinens axel och vagnsaxeln och det hela upphängt på vagnsaxeln, eller ock öfverföres drifkraften medelst kedja till vagnsaxeln. Genom användningen af kedja vinnes fördelen af enklare och starkare konstruktion, hvartill kommer fördelen att kunna upphänga maskinen omedelbart på vagnen och ej på hjulaxeln. Dessa anordningar af maskineriet äro hufvudsakligen att nedbringa maskinens vikt på grund af det högre hvarfantal, som maskinen i följd af utväxlingen kan tillåtas göra. Ett stort antal vid franska, tyska, italienska och österrikisk-ungerska järnvägar använda motorvagnar af systemen Serpollet, Turgan, Stoltz, Komarek, Borsig, Dion-Bouton och Purrey tillhör detta slag af motorvagnar. Mest använda äro de båda förstnämnda systemen, och inom Sverige använ-



Fig. 1. Motorvagn enligt system Purrey, byggd för Dalslands järnväg.

das Purrey-vagnar vid flera enskilda såväl normalspåriga som smalspåriga järnvägar. Motorvagnar enligt system *Dion-Bouton* ha rörpannor med små vattenrum och jämförelsevis stora eldytor. Vattenrören äro mycket korta, äro radiellt ställda och förena en yttre och en inre ringformig pannel. Förhållande till vattenrummet är eldytan stor. Pannorna lämpa sig bäst för mindre motorvagnar, försedda för god bana och en maskinstyrka på 25—

80 hkr. Maskineriet utgöres af två bredvid hvarandra liggande tandem-kompoundångmaskiner med kugghjulsväxling till en vagnsaxel. Genom inkoppling af olika kugghjul kunna olika hastigheter erhållas. Maskinerna kunna vid behof arbeta som tvillingmaskiner och äro försedda med en särskild igångsättningsanordning. Då med år 1907 ångvagnar åter började användas här i landet i regelbunden personbefordran, byggdes de enligt system *Purrey*. Det var Arlöfs mekaniska verkstad och vagonfabrik, som förvärfvat sig tillverkningsrätten, och den första motorvagnen af detta slag byggdes i Arlöf för Dalslands järnväg (se fig. 1). Pannan till motorvagn system *Purrey* är likaledes af vattenrör-

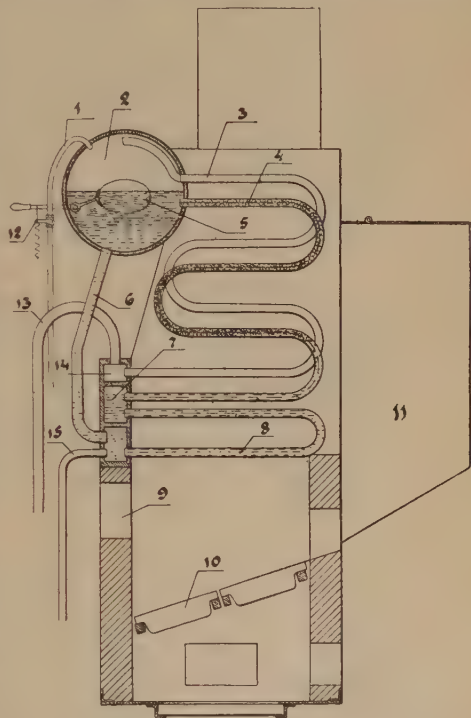


Fig. 2. Åskådlig framställning af Purreyångpanna. 1 ångrör till matarpump, 2 öfre, cylindriska pannan, 3 öfverhettningstub, 4 vattentub, 5 flottör, 6 återgångsrör, 7 undre, lådförmade pannan, 8 U-förmade vattentub, 9 lucka för tyrens tillsyn, 10 rostytan, 11 koksbehållare, 12 ångkan för matarpump, 13 ångrör till motorn, 14 rum för öfverhettad ånga, 15 vattenrör för matarpump.

typ (se fig. 2). Den består af en öfre cylindrisk del och en undre i form af en låda. Dessa äro förenade med krökta rör, dels vattenrör, dels öfverhettningrör. Såväl vatteninmatningen i pannan som eldningen sker själfmant. Pannan lämpar sig för kraftbelopp ända upp till 200 hkr och med täta växlingar, och vid densamma användas 20—25 atm. ångtryck. Maskineriet utgöres af två bredvid hvarandra belägna tandem-kompoundångmaskiner, och drifkraften öfverföres från maskinaxeln till vagnsaxeln medelst kedjehjul och Galls länkkätting, en anordning, som i underhållshänseende är att

föredraga framför kuggväxel. Pannorna enligt de båda nu nämnda systemen kräva ett synnerligen mjukt och rent vatten. De eldas ändamålsenligast med koks. — Det tredje slaget, de vagnar, som drivas med explosionsmotorer, äro utförda enligt automobilsystemet. De ha icke kommit till användning i Sverige, såvida man icke hit skall räkna motordressiner (se d. o.).

Den *elektromekaniska motorvagnstypen*, där en explosions- eller förbränningsmotor driver en elektrisk generator och den däri alstrade energien ledes till en eller flera elektriska likströmsmotorer på vagnsaxlarna, förefaller vid första påseendet onödigt invecklad. Så är dock icke fallet, och de särskilda fördelarna vid denna anordning äro be-

dieselmotorn direkt kopplad likströmsgenerator på 50 kw. samt två elektriska motorer om 30 hkr vardera, på vanligt sätt upphängda vid två af vagnens axlar, till hvilka kraften överföres medelst kuggväxel. Kylvattnet för dieselmotorns cylindrar återkyles i ett på vagnens tak beläget rörsystem, men därjämte under den kalla årstiden i rör, som äro anbragta i vagnen och afge för vagnens uppvärmning erforderlig värme. Bränslebehållarna rymma brännolja, tillräcklig för omkr. 1,500 km färd (utan släpvagnar). Då vagnen skall tagas i användning, igångsättes först dieselmotorn på vanligt sätt medelst tryckluft och bringas upp i ett hvarifantal af omkr. 350 per minut. Igångsättningen af vagnen sker sedan därigenom, att dieselmotorns

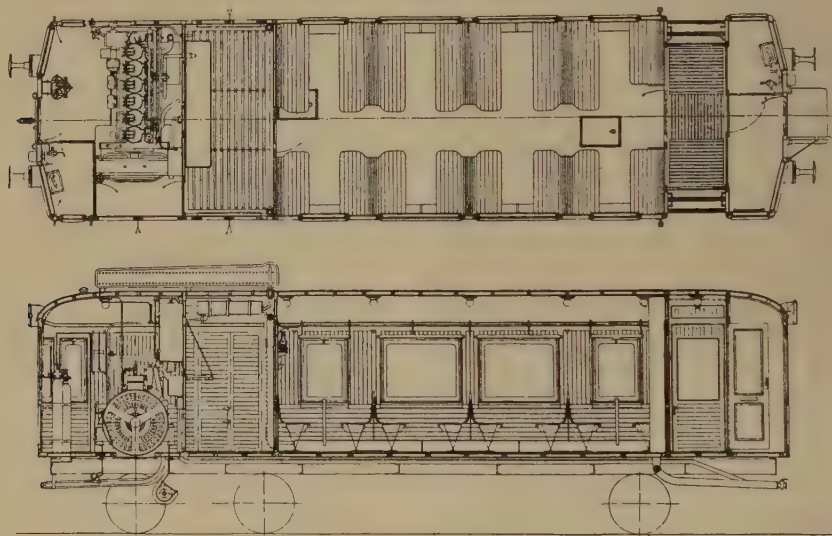


Fig. 3. Statens järnvägars dieselelektriska motorvagn. Skärning i plan och från sidan. Skala 1:117.

kväm hastighetsreglering medelst in- och utkoppling af motstånd i strömkretsen eller genom reglering af drifmotorns hastighet samt den omständigheten, att motorvagnarna äro ständigt färdiga till tjänst. Vidare ega dessa motorvagnar den fördelen framför ångvagnarna, att de äro snyggare på grund af frånvaron af rök och mindre eldfarliga m. m. Till vagnstyper af detta slag med explosionsmotorer användas hufvudsakligen *bensinmotorer*, och må särskildt nämnas anordningarna enligt *Weitzer* och *Westinghouse*. Den senare anordningen användes på en motorvagn vid Karlstad—Munkfors järnväg. Elektromekaniska motorvagnar med förbränningsmotorer äro de *dieselelektriska motorvagnar*, som byggts för Statens järnvägars räkning i och för profs anställande (se fig. 3—5). Vagnarna äro treaxliga med axlarna anordnade som länkaxlar och inrymma en förarhytt i hvardera vagnsändan, maskinrum, resgodsrum, resandeafdelning samt en täckt plattform för på- och afstigning. Största hastigheten är omkr. 70 km. i timmen. Maskineriet utgöres af en 6-cylindrisk dieselmotor (se d. o.), som vid 700 hvarf i minuten utvecklar 75 hkr, en till

hastighet ytterligare ökas så småningom upp till 700 hvarf. Detta sker medelst en liten motor (synlig längst till vänster å fig. 5), som erhåller ström



Fig. 4. Dieselelektrisk motorvagn, byggd för Statens järnvägar.

från ett medfördt Jungnerackumulatorbatteri och som spänner dieselmotorns regulatorfjäder. Ändring i vagnens hastighet sker dels själfmant på grund af det elektriska maskineriets egenskaper, dels genom att man ändrar dieselmotorns hastighet mellan

00 och 350 hvarf per minut. Nämnda ackumulatorbatteri lämnar äfven ström för vagnens belys-



Fig. 5. Maskineriet i Statens järnvägars dieselelektriska motorvagn.

ning, och det laddas själfmant af generatort under uppehåll på stationer och under gång utför lutningar.

Litt.: von Stockert, "Handbuch des eisenbahnwesens" (I, bd "Fahrbetriebsmittel", 1908), "Teknisk tidskrift" 1911 o. 1912, och E. Nothin, "Vagnlära" (1912). E. Hjr.

Motpåfve. Se Påfve.

Motraye [mātrā], Aubry de La, fransk rese-skildrare, f. 1674, d. 1743, hade sett sig om uti Italien, Afrika och Syrien, då han 1698 begaf sig till Konstantinopel och därifrån företog utflykter till olika delar af Mindre Asien och Rumelien samt besökte Joniska öarna. 1708—10 förde han fartyg till Malta och Barcelona och besökte Kreta. 1711 begaf han sig till Karl XII:s läger vid Bender och var svenskarna till stor nytta, dels genom penninglån, dels genom verksamhet för konungens bästa. Efter en afstickare till Krim och Kaspiska hafvet återvände han till Bender, tjänade konungen under dennes vistelse i Demotika och lämnade Turkiet först 1714. Därefter besökte han Sverige, där han utsträckte sina resor ända till Lappland, men lämnade det efter Goertz' afrättning (1719), som han bevittnade. Han skildrade sina ditills gjorda färder i *Voyage en Europe, Asie et Afrique* (2 vol., 1727; en engelsk öfv. af hans manuskript lade utan hans vetkap utgifvits 1724), som innehåller bl. a. bidrag till historien om Karl XII:s vistelse i Turkiet, Goertz' finansplaner och processen mot honom, och en 1726 företagen resa till

Tyskland och Öst-Europa i *Voyage en diverses provinces de la Prusse ducale et royale, de la Russie, de la Pologne etc.* (1732). Han utgaf vidare *Remarques historiques et critiques sur l'histoire de Charles XII* par M. Voltaire (1732), som Voltaire införde och besvarade i 1733 års uppl. af sin bok om Karl XII. M. var ingen vetenskaplig iakttagare af de länder han genomströfvade; han var snarare turist och fäste sig mest vid städer, minnesmärken, lefnadssätt och klädedräkt och antecknade en mängd uppgifter om historiska personligheter.

Motreformationen är inom nutida historieskrifning den allmänt använda beteckningen på den väldiga rörelse under 1500- och 1600-talen, genom hvilken den romersk-katolska kyrkan sökte utåt återvinna sin genom den protestantiska reformationen rubbade maktställning i Europa och inåt genomföra den "reformation till hufvud och lem-mar", hvarom kraf framställdes på 1400-talets stora reformkonsilier. När man företrädesvis fäster sig vid det förstnämnda af dessa båda syftemål, användes stundom, dock mindre nu än förr, termen katolska reaktionen, och på romersk-katolskt håll är äfven benämningen katolska restaurationen ganska vanlig för samma rörelse. På Tridentinska mötet (se d. o.) gafs genom dess beslut i fråga om lära och kyrkotukt den fasta normen för den nya rörelsen med strängt fasthållande af medeltidens kyrkliga ideal. Den spanska monarkien, särskildt under Filip II, Guiserna i Frankrike och "ligan" i Tyskland trädde i spetsen för protestantismens bekämpande med yttre tvång och vapenmakt, och jesuitorden kan nära nog sägas ha utgjort den ledande och drivande kraften i hela rörelsen. Särskildt i de tyska och österrikiska länderna lyckades motreformationen åt den romersk-katolska kyrkan återförvärfva stora områden, där protestantismen tidigare gjort betydande framsteg. Den nådde där sin höjdpunkt med restitutionsediktet (se d. o.) af 1629, men dess styrka bröts där genom Trettioåriga kriget (1618—48), som avslutar religionskrigens och den katolska reaktionens tidevarf. Den stora armadans undergång 1588 vid Filip II:s försök att betvinga England, Nederländernas omsider af framgång krönta frihetsstrid samt tillbakavisandet genom hertig Karl, sedermera konung Karl IX af Sverige, af konung Sigismunds katolska restaurationsförsök beteckna i västra och norra Europa denna rörelses hejdande. På de inre, strängt ortodoxa reformsträfvandenas område gjorde sig motreformationen märkbar genom återupplifvad religiös folkundervisning, strängare tukt bland prästerna, prediko-verksamhetens anpassning efter tidens kraf och den kyrkliga kärleksverksamhetens utveckling; bland de ledande männen dävid märkas Karo Borromeo (se d. o.) och Peter Canisius (se d. o.). I sin strängast ortodoxa och doktrinära form leder motreformationen öfver till en senare tids ultramontanism. Jfr A. W. Ward, "The counter-reformation" (1888), G. Droysen, "Geschichte der gegenreformation" (1893), Gothein, "Ignatius von Loyola und die gegenreformation" (1895), J. Janssen, "Geschichte des deutschen volkes", del 4—5 (många uppl.), samt en mängd specialarbeten om reformation och motreformation i Nederländerna (af Kalkoff, 1903),

Polen (af G. Kranse, 1901), Schweiz (af J. G. Mayer, s. å.), Böhmen (af Gindely, 1894), Österrike (af Loserth, 1898, och Bibl, 1900) samt olika tyska provinser. Jfr Romersk-katolska kyrkan. V. S.-g.

Motril [må-], stad i spanska prov. Granada, vid foten af Sierra Nevada, 2 km. från hafvet. 18,528 inv. (1900). Odling af bomull och sockerrör, tillverkning af socker samt bergsbruk (bly-, zink- och koppargruvor). S. ö. därifrån ligger hamnen Calahonda. (J. F. N.)

Moträkning, uppgift eller förteckning på fordringsanspråk, som en person förmenar sig ha mot en annan, af hvilken han själf blifvit kräfd medelst räkning på dennes tillgodohafvande. Någon gång begagnas ordet moträkning, liksom da. *modregning*, i betydelsen kvittning (se d. o.). C. G. Bj.

Motrörelse, *mus.* Se Imitation och Motus.

Motsapp, *befästningsk.* Se Sapp.

Motsats. 1. *Log.* Motsats (opposition) eger rum mellan *begrepp*, hvilka som bestämmingar hos ett och samma upphäffa hvarandra, samt mellan *omdömen*, hvilka stå i sådant förhållande, att af det ena omdömet sanning följer det andra omdömet falskhet. Motsatsen (oppositionen) kan vara *kontradiktorisk*, hvarvid det ena motsatsledet blott innehåller förnekande af det andra ledet (t. ex. svart och icke-svart), eller *konträr*, då det därjämte innehåller något mer (t. ex. svart och vitt). Vid omdömen med samma subjekts- och predikatsbegrepp fordras för kontradiktorisk motsats olika både kvalitet och kvantitet hos de båda omdömena (formler: alla S äro P, några S äro icke P; inga S äro P, några S äro P). Af sådana omdömen måste ettdera vara sant och ettdera falskt. Man kan sålunda sluta så väl från någotdera omdömet sanning till det andras falskhet som från någotderas falskhet till det andras sanning. Konträr motsats (opposition) eger däremot rum mellan omdömen med samma subjekts- och predikatsbegrepp, motsatt kvalitet och universell kvantitet i båda omdömena (formel: alla S äro P, inga S äro P). Af sådana omdömen kunna ej båda vara sanna, men väl båda falska (i sistnämnda fall vore sanningen den, att några S äro P, men några andra S icke P). Man har kallat förhållandet mellan partikulära omdömen med samma subjekts- och predikatsbegrepp samt motsatt kvalitet för *subkonträr* motsats (formel: några S äro P, några S äro icke P). Men då därvid båda omdömena kunna vara sanna (i det att de några S, om hvilka P jakas, äro andra S än de, om hvilka det nekas), så finnes mellan sådana omdömen ingen egentlig motsats. — 2. *Filos.* Man har att skilja mellan logisk och real motsats, den förra i tänkandet, den senare i verkligheten. Det tillhör tänkandets väsen att undvika förening af motsatser, men den ändliga och bristfälliga verkligheten är i mångt och mycket en enhet af motsatser, d. v. s. af verklighetsmoment, som strida mot hvarandra och därför hindra hvarandras fulla utveckling. Hegel har velat utsträcka detta till tänkandet själf (se *Dialektik*), men egentligen består den af honom använda dialektiska metoden ej i någon förening inom samma tankeakt af motsatser, utan i ett sätt att fatta hvarje tanke med sådan ensidighet,

att iakttagandet af verkligheten ger honom anledning att öfvergå till ett motsatt begrepp. Äfven härvid är sålunda fråga om real motsats, ehuru Hegel identifierar tänkande och verklighet. — 3. *Mus.* Se Fuga. 1 o. 2. S.-e.

Motsatta, *bot.*, kallas dels blad eller andra organ, som stå två och två på samma höjd af stammen, dels blad i två olika blomkransar, när de stå rakt öfvanför hvarandra, t. ex. ståndare motsatt kronblad. Jfr Dekusserad bladställning. G. L.-m.

Motsken. Se Zodiakalljus.

Motskymning. Se Skymning.

Motsol, *meteor.* 1. Detsamma som antheli (se Halofenomen). — 2. Det af tyske meteorologen Kämtz med ordet *gegensonne* betecknade fenomenet, att färgade ringar visa sig för en person omkring skuggan af hans eget hufvud, när denna skugga faller på en af solen belyst dimma. Fenomenet är ett bøjningsfenomen (se Diffraction) och förklaras af Kämtz sålunda. Då ljuset passerar genom de dimdroppar, som närmast omge åskådarens hufvud, undergår det en bøjning, och vid fortsatt gång genom andra dylika droppar blir en del af detta ljus, nämligen den, som gått genom dessas medelpunkter, reflekterad tillbaka till åskådaren. Som nu solljusets färger skiljas åt genom bøjningen och förhållandena äro enahanda på alla sidor om åskådarens hufvud, måste denne se färgade ringar omkring den skugga hans eget hufvud kastar, men aldrig omkring skuggan af en annan persons hufvud. Hvar observatör ser således sin egen "motsol". 2. R. R.

Motsols, *meteor.*, i riktning motsatt solens dagliga rörelse, d. v. s. från väster genom söder till öster på norra halvklotet och från väster genom norr till öster på södra halvklotet, en kroklinig rörelse, som sker längs med jordytan i motsatt led mot solens förflyttning på himlahalvlet under dess dagliga rörelse. Man plägar t. ex. säga, att luften rör sig motsols omkring centrum till en cyklon, d. å. på norra halvklotet i riktningen V-S-Ö-N, på södra halvklotet i riktningen V-N-Ö-S. Den motsatta rörelsen säges ske med sols, hvilket t. ex. är förhållandet med luftens rörelse omkring ett anticycloncentrum. R. R.*

Mots savants [må savä], fr., lärda ord. S. Latinska språket, sp. 1356.

Motström. Se Haf, sp. 990.

Motströmskondensor, *mek.* Se Kondensor, sp. 716.

Motstånd, *mek.*, har flera olika betydelser. Sålunda förstår man med en kropps motstånd mot utsträckning, sammantryckning, bøjning eller vridning detsamma som dess hållfasthet eller styrka. Vid en kropps rörelse uppträda åtskilliga hinder, hvilka äfven benämnas motstånd, t. ex. friktionen, men framför allt luftens eller vattnets tryck mot den däruti i rörelse varande kroppen. Öfver det motstånd, som luften och vattnet utöfva mot olika formade kroppars rörelse, äro flera undersökningar anställda. Några fullt allmänna lagar har man dock ej i detta hänseende kunnat härleda, utan de formler, som man uppställt för luftens och vattnets motstånd, äro endast empiriska samt gälla blott inom vissa gränser och under särskilda omständigheter. Sålunda växer luftens motstånd nära proportionellt

ed kroppens hastighet, då denna är helt liten, ant nästan med kvadraten på hastigheten, då denna är större. Blir hastigheten mycket stor ex. en gevärs- eller kanonkulas), har den ännu större inflytande på motståndet. Detta växer f. ö. med luftens täthet och med arean af kroppens projektion, på ett mot rörelsens riktning vinkelrätt plan; detsamma beror dessutom i väsentlig mån även af kroppens form. — Vattnets motstånd mot en därtill nedsänkt kroppens rörelse kan antagas vara nämligen nära proportionellt med hastighetens kvadrat och med arean af projektionen på ett mot rörelsens riktning vinkelrätt plan. Motståndet, som utövas af vattnet mot ett fartygs rörelse, är svårt att med noggrannhet beräkna, emedan det beror både blott af den kraft, som erfordras för vattnets undanskjutande samt för öfvervinnande af friktionen mellan fartygssidan och vattnet, utan jämväl på dettas uppstigning vid fören och nedsänkning vid aktern af fartyget. Det är uppenbart, att fartygets form härvid måste utöva ett väsentligt inflytande. Med elektriskt motstånd förklarar man dels elektriskt ledningsmotstånd (se Elektriskt motstånd), dels en motståndsupparat eller reostat. Sådana användas för olika ändamål, såsom förkopplingsmotstånd, t. ex. vid bågglampor för upptagande af en del af spänningen, regleringsmotstånd, t. ex. vid elektriska maskiner för ändring af spänning eller hastighet, igångsättningsmotstånd (vid elektromotorer), värmemotstånd (se Elektrisk uppvärmning, sp. 348), m. m. Se äfven Elektriska mätningar.

G. R. D.* A. E.—m.

Motståndsenhet. Se Ledningsförmåga. **Motståndsetalon** [-tal^l]. Motståndslinje, fys., är en kvicksilfverpelare, en metalltråd eller ett metallbleck etc., hvars ledningsmotstånd står i ett enkelt talförhållande till motståndsenheten (jfr Elektriska mätningar, Elektriskt motstånd och Ledningsförmåga). För att bekvämt kunna mäta olika motstånd använder man motståndsetaloner förenade till satser på lämpligt sätt, hvilka benämnas reostater (multipléetalon, motståndssats, motståndssatser). De särskilda motståndsrullarna

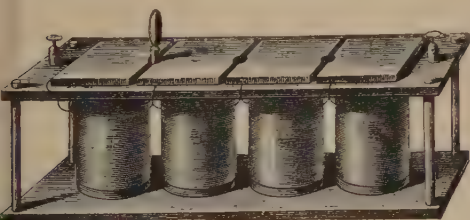


Fig. 1. Reostat af äldre konstruktion.

densamma (se fig. 1), som åskådliggör en reostat af äldre konstruktion) äro ofta valda så, att de i likhet med vikterna i en viktsats motsvara 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 o. s. v. enheter, så att det att man må lätt och hastigt kunna i en strömkrets inskjuta det motstånd, som man för tillfället önskar. Fig. 2 visar en reostat (motståndsstapel), konstruerad af Eisenlohr. I

en på en träplatta stående träcylinder insvarfvas en rad af fördjupningar. I dessa fördjupningar upplindas silkesomspunna nysilfvertrådar, hvilkas motstånd utgöra 1, 2, 2, 5, 10 o. s. v. enheter. Hvarje fördjupning kommer således att innehålla

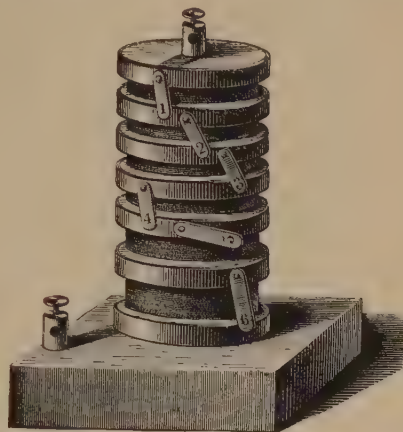


Fig. 2. Eisenlohrs reostat.

en motståndsrulle. Den ena trådändan af hvarje rulle sammanlödes med en ända af den i den närmast öfre fördjupningen, den andra med en ända af tråden i den närmast undre. Den öfversta och den understa rullens fria trådändar fastlödas vid hvar sin klämskruf. De mellan fördjupningarna kvarvarande delarna af träcylindern besläs på sina yttre kanter med mässingsringar, som genom rörliga mässingsklaffar kunna sättas i ledande förbindelse med hvarandra. Äro alla klaffarna nedfällda, går strömmen, då den inledes genom klämskrufvarna, nästan uteslutande genom mässingsringar och klaffar, hvilkas motstånd mot strömmen är så ringa, att det i vanliga fall kan försummas. Men uppslås en klaff, afbrytes på detta ställe förbindelsen mellan mässingsringarna, så att strömmen måste gå genom motstående trådulle, hvars motstånd således inskjutes i strömkretsen. Genom lämplig ställning på klaffarna kan man tydligen efter behag i en strömkrets inskjuta hvarje helt antal motståndsenheter, som ej öfverstiger stapelns hela motstånd. Två motståndsetaloner af modern konstruktion finnas återgifna i art. Elektriska mätningar.

D. S.—t.

Motståndshäftstång, Motståndsrörelse. Se Medikomekanisk gymnastik, sp. 1445.

Motståndslikare, Motståndslåda, Motståndsrulle, Motståndssats, Motståndsstapel, fys. Se Motståndsetalon.

Motståndsuget, tekn. Se Elektrisk ugn, sp. 347.

Motstånd vid offentlig förrättning, jur. Hvarje stat måste sörja för, att dess förvaltningsorgan icke paralyseras i sin verksamhet för statsviljans realiserande genom åtgärder från de enskilde medborgarnas sida. Den gör detta på två olika sätt, dels genom att utrusta samhällsorganen med en viss

befogenhet att i sista hand med våld nedbryta ett dylikt motstånd, dels genom att med straff belägga sådana åtgärder, som gå ut på att störande ingripa i förvaltningsfunktionernas förtgång. Vid sidan af mer eller mindre omfattande straffbud för blotta yttringar af missaktning gentemot offentlig myndighet, för missledande eller bestickande af offentliga funktionärer, för misshandel å sådana funktionärer till hämnd för någon hans ämbetsåtgärd, eller under pågående ämbetsutöfning, äro i detta afseende framför allt af betydelse straffbuden för åtgärder, hvarigenom man medelst våld eller hot söker framvinga eller hindra ämbetsåtgärder. Stundom uttaga strafflagarna bland sistnämnda förfaranden till särskild (lindrigare) behandling under benämning motstånd mot offentlig myndighet sådana åtgärder, som afse att under pågående ämbetsutöfning hindra en ämbetsåtgärd. I svensk lag kunna emellertid tvångsåtgärder medelst hot icke bestraffas annat än som fall af missaktning för offentlig funktionär; och af försöken att medelst våld hindra ämbetsmans åtgärd under pågående tjänsteutöfning ha till särskild lindrigare behandling där endast uttagits sådana former af motstånd, som icke innefatta ett våldförande af förrättningsmannen (se Straffl. 10: 6). Som ett dylikt våldförande anses åter alla åtgärder, som innefatta misshandel eller åtminstone ett direkt fysiskt betvingande af hans person (t. ex. hans nedskuffande i ett dike). Sådana åtgärder behandlas enligt de allmänna straffbestämmelserna för tvångsåtgärder medelst våld mot offentliga funktionärer (se Straffl. 10: 1 och 5). — För åtgärder, hvarigenom man, utan att begagna sig af våld eller hot såsom medel, försvårar eller omintetgör en ämbetsåtgärd, finnes vanligen ingen allmän straffbestämmelse i strafflagarna. Undantag utgöra dock särskildt våra nordiska grannländer (se dansk straffl. § 98 mom. 2, norsk straffl. § 326, finsk straffl. 16: 2). I svensk strafflag bestraffas dylika förfaranden endast undantagsvis (t. ex. i fråga om befrående af häktad person medelst list, rubbade af utmått lös egendom o. s. v.). Företages emellertid en dylik åtgärd under pågående ämbetsutöfning, kan den ofta hos oss straffas som förargelseväckande beteende inför offentlig myndighet eller "då allmänt ärende förehaives" (se Straffl. 11: 6 och 9).

N. S.-g.

Motstöt. Se Fäktkonst, sp. 215.

Motsägelse, log., uppstår, om man i tänkandet på en gång i samma afseende jakar och nekar det samma. Detta är ett tankefel, och man kan därför vederlägga ett påstående genom att uppvisa, att det innehåller en omedelbar eller medelbar motsägelse. Den senare arten af motsägelse eger rum, när en nödvändig följd af något i påståendet strider mot något annat i detsamma. Försvaret måste bestå i att "lösa motsägelsen", d. v. s. visa, att den är endast skenbar.

S.-e.

Motsägelsegrundsatsen (*principium contradictionis*), log. Se Tankelagarna.

Mott, J. R. Se Kristliga studentvärldsförbundet, sp. 1440.

Motta [mä'tta], José Vianna da, portugisisk musiker, f. 1868, elev af bröderna Scharwenka i Berlin samt Liszt och Bülow, har vunnit ett namn som pianovirtuos på vidsträckt konsertresor samt äfven uppträdt som tonsättare och

musikskriftställare. Han är en eftersökt pianolärare i Berlin.

E. F.-t.

Mottagningsbevis (ty. *rückschein*; fr. *avis de réception*; eng. *acknowledgment of delivery*; i Nord-Amerikas förenta stater *return-receipt*), postv. intyg, hvarigenom afsändare af värdeförsändelse, i händelse han vid aflämnandet anhållit därom och erlagt stadgad afgift, i sinom tid får sig meddeladt, att försändelsen vederbörligen utlämnats. I fråga om postanvisningsmedel är benämningen rättare utbetalningsbevis (ty. *auszahlungsschein*, i Österrike *auszahlungsbestätigung*, i Schweiz *zahlungserklärung*; fr. *avis de payement*; eng. *notice of payment* l. *ticket of acknowledgment*). Afgiften är 10 öre, men beträffande vissa postpaket i utväxlingen med Nord-Amerikas förenta stater meddelas mottagningsbevis afgiftsfritt. Mottagningsbevis kunna icke erhållas beträffande paket i utväxlingen med Storbritannien och Irland, vissa brittiska besittningar och en del andra länder och orter. Utbetalningsbevis meddelas icke i utväxlingen af postanvisningar med Nord-Amerikas förenta stater, Canada och vissa andra länder och orter.

R. L.-n.

Mottagningspost, krigsv., kallas vid en fältvakt en till ett underbefäl och 6 man (undantagsvis mera) förstärkt post, som utställes vid en väg och har till åliggande att mottaga alla, som vilja bege sig ut eller in genom postlinjen, och att undersöka, om de få passera, eller om de skola sändas tillbaka till fältvakten, gripas eller afvisas.

C. O. N.

Motte-Fénelon [mått-fenlā]. Se Fénelon, sp. 22.

Motte-Fouqué [mått-fokē], de la. Se Fouqué.

Motte-les-Bains [mått lä bā'] l. La Motte-Saint-Martin, badort i franska dep. Isère, nära Drac, 620 m. ö. h., har en klorhaltig natronkälla af omkr. 60° C., som begagnas mot katarrer, reumatism, skrofulos m. m. Stenkolsgrufta. Wbg.

Mottfjärilar, Pyralidæ, zool., en stundom som underordning, stundom som familj uppställt afdelning af småfjärilarna, *Microlepidoptera*. De kännetecknas bl. a. af borstformiga, hos hannen stundom kammade antenner, långt framskjutande labialpalper, mot spetsen bredare (triangelformiga) framvingar; under hvilat ligga vingarna "takformigt" bakåt. Larverna, som vanligen ha 16 fötter och gles hårbeklädnad, lefva ofta inom sammanrullad blad eller i växternas märm (jfr fig. å femte sid. i art. Fjärilar). Till denna grupp höra de största bland småfjärilarna. Några mottfjärilar äro bekanta för den skada de orsaka genom att i skafferier och vishusbodar angripa förråd af mjöl, gryn och andra födoämnen, medan andra arter uppträda som fiender på kulturväxter. Till den förra gruppen hör mjölmottet, *Asopia farinalis*, som till färgen är brunaktigt, har framvingarna vid basen och i utkanten purpurbuna, i midten med ett ljusare, gröngult fält, begränsadt af bågbojda, hvita tvärlinjer; dessa senare fortsätta äfven öfver de hvitgrå bakvingarna. Vingbredden är 20—25 mm. Larven, som är smutsigt gulhvit—gråaktig, med i rader ställda vårtor, från hvilka bruna borst utgå, lever i mjöl och gryn, synnerligast sådant, som tagit fukt till sig och börjat unkna eller mögla. På luftiga och torra lokaler göra de sällan skada. — I kvarnar uppträder stundom kvarnmottet (se d. o.) och anställer skada. — Om fettmott-

se d. o. — Bland fiender till våra kulturväx-
kunna nämnas kålmottet, krusbärs-
mottet och rapsatpiparen (se dessa ord).
annat skadedjur är vaxmottet l. vaxma-
m (se d. o.), som lefver som snyltgäst i bikuporna
stundom åstadkommer stor skada. G. G.

Mottl [mål], Felix, tysk dirigent och ton-
sättare, f. 1856 nära Wien, d. 1911 i München,
bildades vid Wienkonservatoriet och hos Liszt
i Weimar, var 1881—1903 hofkapellmästare i
Karlsruhe, ledde därunder till 1892 de filharmoni-
ska konserterna där, var 1886—93 främste diri-
gent vid Wagnerfestspelen i Baireuth och utnäm-
nades 1893 till generalmusikdirektör. 1904 blef
han hofkapellmästare i München och direktör vid
Munichska akademien där, och 1907 förordnades
han till direktör för hofoperan. Som dirigent be-
traktades han för själfständig uppfattning och de-
klaration han visste ge åt utförandet. Han kom-
ponerade 3 operor (bland dem *Agnes Bernauer*,
1880), dansspelet *Pan im busch* (1900), sånger
samt instrumenterade sånger af Wagner,
Mozart, Schubert och Löwe. E. F.-t.

Motto [mål; it., kvickt infall, tänkespråk,
sagt, yttrande af en författare, anbragt som val-
språk på en boks titelblad eller på insända täfings-
poeten (i st. f. den täffandes namn) eller som öfver-
skrift till ett romankapitel o. s. v., för att antyda
innehållet eller den allmänna syftningen.

Mottola [mål; it.], stad i italienska prov. Lecce
(Apulien), vid järnvägen Bari—Taranto. 7,903
inv. (1901; som kommun 9,279). Oljetillverkning,
alkbrännerier. J. F. N.

Motukaflugan, *Hadrus lepidotus*, zool., en till
bömsfamiljen, *Tabanidae*, hörande tvåvinge,
som sitt hemland, Brasilien, är mycket fruktad
för anledning af de djupa och starkt blödande
år den bibringar. Då stundom många motuka-
or angripa samtidigt, anses blödnigen ej
vara utan fara. En rofstekel, *Monedula signata*,
fångar denna fluga till föda åt sina larver och
sålunda människans bundsförvant. G. A.-z.

Motu proprio, lat., af egen drift; själfmant. I
en påfåga kurialstilen betecknar uttrycket, att en
offlig förordning eller dom såsom tillkommen utan
inmännande påverkan icke under någon förevänd-
ning får lämnas utan afseende, hvarför det äfven
äro liktydigt med påfåga dom eller förordning,
om offentliggöres utan de vid buller etc. vanliga
inlämningsformerna. (Jfr Kongregation, sp. 747.)

Mötus, lat., rörelse. 1. *Astron.* *M. prius*,
egenrörelse (se d. o. och Stjärna).
en del af den skenbara egenrörelsen, som endast
är en återspegling af vårt eget solsystems rörelse,
sågar man kalla *mötus parallaxicus* till skillnad
från den del af egenrörelsen, som beror på stjär-
nans verkliga rörelse och som kallas *mötus pecu-*
liaris. — 2. *Mus.*, i polyfon sats stämmor-
s rörelse i förhållande till hvarandra, hvil-
ken, om af två stämmor båda stiga eller båda
falla, kallas *m. rectus* l. lika rörelse (mera
gentligt parallellrörelse, emedan stäm-
morna ingalunda behöfva gå parallellt, i samma
intervall), om den ena stiger och den andra faller,
kallas *contrarius* l. motrörelse, samt om den ena
stiger still och den andra stiger eller faller, *m.*
liquus l. sidorörelse. 1. B.-d. 2. A. L.*

Motverkan, mek. Då en kropp påverkar en
annan kropp med en viss kraft, utöfvar den senare
kroppen på den förra en verkan, som är lika stor
och rakt motsatt den nämnda. Detta gäller icke
endast, då de två kropparna beröra hvarandra,
utan äfven då så icke är förhållandet samt icke
allenast då kropparna äro i hvilat, utan äfven då
de röra sig och huru detta än sker. Satsen om
likheten mellan verkan och motverkan, eller mellan
aktion och reaktion, uppställdes af Newton som ett
axiom i mekaniken, och för denna vetenskap, lika-
som för fysiken och astronomien, är den af mycket
stor betydelse. Hvilat t. ex. en kropp på ett
underlag, utöfvar den en tryckning på detta. I
hvarje punkt eller ytelement, där beröring eger
rum, uppstår ett nedåt riktadt tryck mot under-
laget, och underlaget utöfvar där på kroppen ett
lika stort uppåt riktadt mottryck. Inom statiken
gäller sålunda den allmänna regeln, att tryck och
mottryck äro lika stora samt motsatt riktade, och
lösningen af flertalet af statikens problem beror
härpå. — Om åter en magnet verkar på en annan
magnet, hvilket man kan hänföra till polernas
ömsesidiga verkningar, är den attraktion, som den
ena magnetens sydpol utöfvar på den andras nord-
pol, lika stor och riktad efter samma linje, som
den attraktion den sistnämnda nordpol utöfvar på
den förras sydpol. — Den attraktion jorden utöfvar
på månen är lika stor med den attraktion denne
utöfvar på jorden, men man bör härvid, strängt
taget, tänka sig denna verkan ega rum mellan de
båda kropparnas samtliga masselement. Man får
äfven ihågkomma, att, fastän kraften är lika vid
båda, den utöfvar en ojämförligt mycket större
verkan på månens massa än på jordens, emedan
denna massa är vida större än den först-
nämndas. G. R. D. (O. E. W.)

Moty'a, stad. Se Marsala.

Motyca, romarnas namn på staden Modica.

Motzfeldt, norsk släkt, inkom med M. 1 från
Danmark. Se "Stamtavle over familien M." (utg.
af Ernst M., se M. 7, 1883).

1. Peter Nicolay M., militär (födelseåret
okänt), d. omkr. 1735, var chef för nordanfjällska
dragonregementet vid general K. G. Armfeldts in-
fall i Trondhjems län 1718 och måste, förföljd af
svenske generalen De la Barre, draga sig söderut
till Gudbrandsdalen. Han tog afsked som general-
major 1730.

2. Peter M., den föregående sonsons son,
statsman, f. 3 aug. 1777 i Orkedalen, Söndre
Trondhjems amt, d. 1 apr. 1854 i Kristiania, blef
dansk officer 1796, tjänstgjorde i Västindien sedan
1802 och öfverfördes 1807 vid öarnas okupa-
tion af engelsmännen som krigsfånge till England,
utväxlades 1809 och blef chef för artilleridetache-
mentet i Bergen. 1814 var han led. af riksförsam-
lingen på Eidsvold — där han var anhängare till
Kristian Fredrik och utöfvade mycket inflytande och
17 maj var församlingens vicepresident —, af det
utomordentliga stortinget — där han var lagtingets
president — och af den kommitté, som underhand-
lade med de svenske kommissarierna om villkoren
för Norges förening med Sverige; han röstade mot
unionen. 18 nov. 1814—37 var M. statsråd och
1839—41 led. af och norsk ordf. i den första uni-
onskommittén, men utträdde, då kommitténs mandat

utvidgades till en genomgripande revision af riksakten. M:s *Dagbog fra det overordentlige storthing 1814* utgafs 1882 af L. M. B. Aubert, hans *Breve og optegnelser* 1888 af sonen (se M. 6). Se L. Daas, 'Breve fra danske og norske især i tiden nærmest efter adskillelsen' (1876).

3. Fredrik M., den föregående kusin, jurist, politiker, f. 2 nov. 1779 i Börseskognen vid Trondhjem, d. 2 jan. 1848 i Kristiania, blef 1806 sorenskriver i Romsdalen och byfoged i Molde samt 1814 assessor i Højesteret. Han var led. af riks-församlingen på Eidsvold 1814 och af stortinget 1830. 1821—45 var han statsrevisor. Han var medlem af riksrätterna 1821—22, 1827 och 1836 samt af stortingsdeputationen till Stockholm 1828.

4. Ulrik Anton M., son till M. 2, jurist, f. 27 jan. 1807 på Saint Thomas, d. 10 juli 1865 i Kristiania, konstituerades som professor i rättsvetenskap 1834 och utnämndes därtill 1839 samt tillhörde sedan 1842 Højesteret till sin död, utom 1847—52, då han var sorenskriver i Rakkestad. Han var medlem af flera viktiga kommittéer, bl. a. af jurykommittéerna 1854 och 1860. Han var stortingsrepresentant 1851 och 1854—60 samt därunder stortingspresident 1857—58 och lagtingspresident 1859—60. Hans förslag till grundlagsändring 1854 om ståthållarskapsinstitutionens upphäfvande ledde till "ståthållarstriden" 1860. M. var 1834—40 huvudredaktör af "Den constitutionelle" och författade bl. a. *Den norske kirkeret* (1844) och *Lovgivningen om odelsretten och om avødsretten* (1846). — Hans son A x el M., f. 1845, öfverlöjtnant vid fästningsartilleriet 1897—1910, har utgivit bl. a. *Marskalk Bazaines proces* (1885) och *Norge og Sverige i 1809 og 1814* (1894).

5. Karl Fredrik M., kusin till M. 2 och M. 3, ämbetsman, politiker, f. 3 apr. 1808 i närheten af Moss, d. 24 juni 1902, tog juridisk ämbetsexamen 1838, var sekreterare i 1839—41 års unionskommitté och 1841—42 medredaktör af dagbladet "Den constitutionelle". Han utgaf *Rigsretssagen mod statsraad Vogt i 1845* (1846), var medredaktör af den officiella "Departementstidende" 1847—54 och redigerade "Stortingsefterretninger" 1848—51. 1854—57 var M. stiftsamtman i Tromsø stift och amtman i Finnmarken, 1857—94 stiftsamtman i Trondhjem och amtman i Søndre Trondhjems amt. Han var stortingsman 1857—58 och 1868—76 samt intog som sådan en oafhængig mellanställning.

6. Ketil Johnsen Melsted M., son till M. 2, statsman, f. 10 aug. 1814 i Bergen, d. 17 nov. 1889 i Kristiania, avancerade 1841 till premiärlöjtnant i marinen och var 1841—44 chef för de första djupvattenslodningarna utanför Finnmarkens och Romsdalens kuster. Han deltog i utarb. tandet af lagen af 24 sept. 1851 ang. vårsillfisket och lyckades genomdrifva fiskerilagen af 23 maj 1857. Han var d. 1851—58 inspektor för de stora hafs-fiskerierna och 1852—53 chef för inrikesdepartementets afdelning för postväsendet, 1854 och 1857—60 var han stortingsman, 1860—61 chef för postdepartementet och medlem af regeringen. 1870—85 var han ånyo stortingsman och under hela tiden led. af en rad af stortingets viktigaste kommittéer. I grund och botten konservativ, var han dock för själfständig

att sluta sig till något parti: genom bitande kvickhet och oförfärad kritik var han en fruktad och respekterad motståndare. Hans i något förkortad skick af M. 7 1908 utgifna *Dagböger 1854—89* är ett betydelsefullt historiskt dokument.

7. Ernst M., son till M. 4, f. 1 mar. 1842 i Kristiania, tog 1864 juridisk ämbetsexamen, blef 1869 höjesteretsadvokat, var medlem af 1877 års kommitté för revision af sjölagen samt 1888—90 statsrevisor. 1890—1912 var M. höjesteretsassessor, med afbrott 1893—95, då han var medlem af E. Stangs andra konservativa ministär. Han har bl. a. utgett farbroderns "dagböcker" (se M. 6) och (anonymt) *Stamtavle over familien M.* (1883). — Hans son Ulrik Anton M., rättslär, f. 1871, 1902—05 och sedan 1909 assessor i Kristiania rådhusrätt, d. 10 jan. 1909, examinator och censor vid de juridiska ämbetsexamen har utgivit bl. a. *Den eldre norske rets regle om eiendom til og benyttelse af ferskt vand etc.* och *Den norske vasdragsrets historie indtil aaret 1800 med domssamling* (1908; afh. för juris doktors grad). 1—7. K. V. H.

Mouchamouli, ort. Se Angasija.

Mouchard [moʃär], fr. (af *mouche*, fluga), polis-spion; hemlig kunnskapare.

Mouche [mōʃ], fr., fluga. Se Musch. — **Mouches volantes** [mōʃ vālāt], ett entoptisk fenomen (se d. o.), flygande punkter för ögonen, en mycket vanlig företeelse, som består däri, att man för ett öga eller båda ser rörliga mörka små punkter eller figurer, hvilka visserligen i det minsta antalet fall likna "flugor". Ibländ uppträder endast en sådan, oftare äro de flera och öka sig ej sällan till en viss gräns. Vanligen uppväcka dessa mörka eller gråa punktformiga eller mera sammansatta figurer mycken oro, och det äro ofta ganska svårt att övertyga patienterna om, att ingen fara hotar, allraminst för synens förlust. De flesta fall lider synskärpan alls icke. De rörliga punkterna äro visst obagliga, men ytterligt sällan utgöra de tecken på en verklig sjukdom. De beru nämligen i regel på närvaro af mikroskopiska element, belägna i glaskroppen. Deras litenhet gör att de ej ens med de största förstoringar, som ögonspiegel medger, af en undersökare kunna iakttagas. Vanligtvis försvinna de snart, synnerligast om de orsakats af en tillfällig ansträngning eller ock vänja sig patienterna vid dem så, att de icke se dem oftare, än de vilja det. Någon egentlig behandling påkalla de ej. Emellertid finnes en form af *mouches volantes*, som är mera betänkl. och beror på en upplösning eller aflossning af glaskroppen. De rörliga figurerna äro då vida större och synas vid ögonspiegelundersökning som dansande flockar eller trasor. Ofta stå de tillsammans med de svårare formerna af närsynhet. Behandlingen har att, om möjligt, inverka på grundlidandet, den kroniska inflammationen i ögats kärnhinna. De främmande kropparna kunna i många fall på sådant sätt bringas till förminskning, om också icke till fullständigt försvinnande. De fläckar i synfältet, som alltid behålla samma plats och som med föra verklig synförlust inom ett visst område, äro af helt annan art och betydelse. Bär.

Moucheron [moʃrɑ̃], Frédéric de, holländsk landskapsmålare af fransk börd, f. 1636 eller

337 i Amsterdam, där han begrofs 5 jan. 1686. Han var elev af Jan Asselyn, uppehöll sig där efter tre år i Paris och en kortare tid i Antwerpen och slog sig så ned i Amsterdam, där han med mycken flit utförde en mängd landskap med italienska motiv, i Jan Boths stil, i hvilka Claes Berchem, Adr. van de Velde och Joh. Lingelbach målade staffaget. Det är väl sannolikt, men ingalunda säkert, att M. besökte Italien — det hände ofta, att holländska konstnärer behandlade italienska ämnen, utan att någonsin ha skådat det land, hvarifrån motiven voro hämtade. Arbeten af M., oftast utmärkta genom sin varma, soliga ton, träffas i de flesta museer. I Sveriges nationalmuseum ses ett stort *Flodlandskap* med figurer af Lingelbach och i Stockholms högskolas samling ett annat *Landskap*, dat. 1667. — M:s son, Isaac de M., f. 1670 i Amsterdam, d. där 1744, var elev af fadern, vistades på 1690-talet i Rom, men återvände till Amsterdam, där han målade landskap i faderns stil, försedda med figurer af Jacob De Wit och Nic. Verkolje. O. G. G.

Mouchez [moʃe], Amédée Ernest Barhélemy, fransk astronom, geograf, f. 24 aug. 1821 i Madrid, d. 25 juni 1892, var sjöofficer och avancerade till konteramiral, men blef 1878 direktör för observatoriet i Paris. Han utgaf en mängd arbeten inom astronomi, hydrografi, geografi och närbesläktade ämnen. På hans initiativ startades de astrofotografiska kongresserna och de storartade internationella astrofotografiska kartläggnings- och stjärnkatalogiseringsarbetena, som ännu pågå (se Astrofotografi, sp. 281). M. utgaf från 1879 till sin död "Annales de l'observatoire de Paris" samt uppsatte 1834 tills. med F. Tisserand tidskr. "Bulletin astronomique". B. d.

Moudon [modɔ̃], ty. *Milden*, kretsstad i schweiziska kantonen Vaud, 515 m. ö. h., vid Broye, 2,674 inv. (1900). Gymnasium med realskola, döfstumanstalt, tyghus, kasern, klädes- och cigarrfabriker, ädelstenssliperi, kvarnar, spannmåls-handel. J. F. N.

Mouhijärvi [mäöhi-], socken i Åbo län, Tyrvis domsaga och härad, Finland, bildar med Suodenjoki kapell ett konsistorielt pastorat af 3:e kl., Åbo ärkestift, Tyrvis prosteri. Landareal 459 kvkm. 7,363 inv. (1900), finsktalande, hvaraf i M. moderkyrkoförsamling (260 kvkm.) 4,508. — M., hvars första kyrka uppfördes i slutet af 1500-talet, afsöndrades från Karkku socken till egen kyrkoförsamling 1639. A. G. F.

Mouillera [moljɛra]. Se *Muljerade språk* i jud.

Moulage [molɑ̃ʃ], fr., afgjutning, i synnerhet plastisk framställning af vissa kroppens organ. Jfr Lassar, O.

Moule, Le [lə mɔl], hamnstad på östra kusten af Grande Terre på den fransk-västindiska ön Guadeloupe. 12,000 inv. Hamnen är 4,5 m. djup och uppröres ofta af storm och jordbävningsvågor (*raz-de-marées*). Stora sockerplanteringar och sockerfabriker. Exporten af socker stiger till 5 mill. frs om året. J. F. N.

Moulinage [molinɑ̃ʃ], fr., sammantvinning af det råa s. k. græsgillet parallellt liggande kokongtrådar till en svagt snodd tråd ("tramesilke"). G. A. W.

Moulinégarn [moli-], af två eller flera olikfärgade trådar sammantvinnadt garn; i inskränkta bemärkelse kangarn, som i införspinningen (eng. *roving*) sammanlägges af två eller flera olikfärgade förspinntrådar, hvarigenom en något intimare färgblandning erhålles än vid sammantvinning af olikfärgade färdigspunna trådar (eng. *marls* i. *marl-worsted yarns*). Jfr Vigoreuxgarn. G. A. W.

Moulins [molɛ̃], hufvudstad i franska dep. Allier och fordum i hertigdömet Bourbonnais, ligger vid Paris—Lyon—Medelhafsbanan m. fl. järnvägar, på högra stranden af Allier, öfver hvilken går en präktig, nära 300 m. lång bro. 18,997 inv. (1906). Biskopssäte. Domkyrkan Notre-Dame, grundlagd 1468, fullbordades först på 1860-talet. I en f. d. klosterkyrka finnes en vacker mausolö öfver marskalken hertig Henrik af Montmorency, som Richelieu 1632 lät afträta i Toulouse. M. har två lycéer, lärar- och lärarinneseminarium, musikskola, bibliotek (40,000 bd), ett för Bourbonnais' historia viktigt arkiv, arkeologiskt museum m. m. Af hertigarnas af Bourbonnais gamla slott finnes endast ett torn kvar. Industrien omfattar tillverkning af täcken, landbruksredskap, järntrådslinor, hattar, olja, ättika, papper m. m. — I M. föddes marskalk Villars och hertigen af Berwick. (J. F. N.)

Moulins [molɛ̃]. Mästaren från. Se *Mästaren från Moulins*.

Moulmain [malmaɛ̃], stad. Se *Maulmain*.

Moulton [mɔltn], Ellen Louise, född Chandler, amerikansk författarinna, f. 1835, d. 1908, verkade som litteraturkritiker i "New York tribune" och "Boston herald", skref dikter (*Poems* 1876), noveller och reseskildringar samt var både i England och Amerika känd och uppskattad som litterärt inflytelserik och personligt hjälpsam.

Mounds [maʊndz] och **Moundbuilders** [maʊndbildɔ̃z], eng., *arkeol.* Se *Fornlämningar*, sp. 872, och *Indianer*, sp. 491, fig. 6.

Moundville [maʊndsvil], stad i nordamerikanska staten West Virginia, vid Ohio. 5,632 inv. (1900). Nära M., vid Grave creek, ligger en väldig mound (grafhö) af regelbunden konisk form, 97 m. i genomskärning vid basen och 21 m. hög. Vid dess öppnande anträffades två grafkamrar (med tills. tre skelett), den ena öfver den andra. Den undre var omgifven af en träställning, som synes vittna om, att grafhögen är af jämförelsevis sen ålder. Wbg.

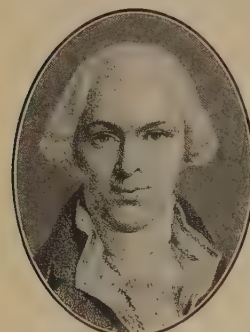
Mounet-Sully [monɛ-syli], Jean, fransk skådespelare, f. 1841 i

Bergerac, utbildades 1861—68 vid Paris-konservatoriet (särskildt af Bressant), deltog i fransk-tyska kriget 1870—71 och är sedan 1872 anställd vid Théâtre français, där han 1874 blef societär. M. var franska scenens störste tragiker under senare delen af 1800-talet. Öfver de klassiska dramernas hjälte- och älskarroller göt han



en viss romantik, och på de nyromantiska tryckte han en personlig prägel. Hans uttrycksfulla anlete, spänstiga gestalt och malmfulla stämma, som eger full resonans och alla tonfall för lidelsen, i förening med eldigheten i hans åtbörder och utbrott skänkte starka intryck i det fransk-klassiska dramatiska uppgifter, såsom *Oreste i "Andromaque"*, *Hippolyte i "Phèdre"*, såväl som V. Hugos paradroller *Hernani*, *Ruy Blas* m. fl. Som Shaksperes *Hamlet* och *Othello* har hans uppfattning förefallit mera konstlad och effektjagande. M:s förnämsta roll är Sofokles' *Oedipe-roi*, rent antik i hållning och gester, buren af en alltjämt stegrad kraft och spänning, som slutligen blir fullt eruptiv. Hans förmåga att tolka det ödesbestämda hos tragiska skepnader kulminerar där. Från 1899 företog han några år utländska gästspelsresor (s. å. till Stockholm, där han spelade *Oedipe*, *Hernani*, *Hamlet* och *Othello*). E. F.-t.

Mounier [monie], Jean Joseph, fransk politiker, f. 1758 i Grenoble, d. 1806 i Paris, blef 1779 advokat och 1783 domare i Grenoble samt föreslog den ryktbara 20 juni 1789 som medlem



af tredje ståndet bland états généraux, att församlingen ej skulle åtskiljas, innan den gett Frankrike en konstitutionell författning ("eden i bollhuset"). M. fick därpå en plats i författningskommittén. Då församlingen förkastade tvåkammar-systemet och konungens absoluta veto, slöt han sig till monarkisterna, och då det bestämdes, att nationalförsamlingen skulle förläggas till Paris, nedlade han i okt. 1789 sitt mandat och för året därpå utomlands. Han upprättade 1795 en mycket besökt uppfostringsanstalt i Weimar, men återvände 1801 till Frankrike, där han blef prefekt och, 1805, conseiller d'état. Bland hans skrifter märkas främst hans berömda, i Schweiz utgifna *Recherches sur les causes qui ont empêché les Français de devenir libres* (1792). Jfr De Lanza de Laborie, "Un royaliste libéral en 1789: Jean Joseph M." (1887), och Aulard, "Les orateurs de l'assemblée constituante" (2:a uppl. 1905). — Hans son, Claude Philibert Edouard M., f. 1784, d. 1843, var från 1809 en tid Napoleons sekreterare och utnämndes af honom till baron, men slöt sig 1814 till bourbonerna, var 1818 en kort tid generaldirektör för polisväsendet samt blef 1819 pär. Jfr Hérisson, "Souvenirs intimes et notes du baron M." (1896). (V. S.-g.)

Mounster [māu'ntstē]. Se Munster.

Mount [māu'nt], eng., berg, bergskedja.

Mountain [māu'ntin], eng., berg. — M. limestone [lā'mstōn]. Se Bergkalk.

Mountain Ash [māu'ntin āʃ], stadsdistrikt i Wales, grefskapet Glamorgan, vid Cynon, en biflod till Taff. 31,093 inv. (1901). Stenkolsgrufvor. (J. F. N.)

Mount Carmel [māu'nt kā'mel]. 1. Ort i nord-

amerikanska staten Pennsylvania, 80 km. n. n. ö. om Harrisburg. 13,179 inv. (1900). Antracitgrufvor. — 2. Stad i nordamerikanska staten Illinois, vid Wabashs förening med White river. 4,311 inv. (1900). Stenkolsgrufvor, fabriker. 1 o. 2. J. F. N.

Mount Clemens [māu'nt kle'mōns], stad i nordamerikanska staten Michigan, vid Clinton, 8 km. öfvanför dess förening med St Clair-sjön. 6,576 inv. (1900). Sockerbruk, tillverkning af vagnar och landtbruksredskap. J. F. N.

Mount Desert [māu'nt de'sēt], ö. Se Frenchman's bay.

Mount Gambier [māu'nt gām'bie], den viktigaste staden i sydöstra delen af Syd-Australien, vid foten af en sloknad vulkan med samma namn, medelpunkt i ett af Australiens rikaste jordbruksdistrikt. 3,162 inv. (1901). J. F. N.

Mountjoy [māu'nt-djāi], lord, engelsk adels titel. Se Blount.

Mount Morgan [māu'nt mō'gen], stadsliknande samhälle i Queensland, Australien, 45 km. s. s. v. om Rockhampton. 6,280 inv. (1901). Ett af de mest givande guldfälten i Australien, bearbetas nu mest på kopparmalm.

Mountnorris [māu'ntnō'ris], baron. Se Annesley.

Mount Pleasant [māu'nt ple'sent], namn på flera städer i Förenta staterna. 1. Stad i Iowa, 40 km. v. om Burlington. 4,109 inv. (1900). Iowa wesleyan university (1842) och German college (1873), båda metodisternas. Därhus. — 2. Stad i Pennsylvania. 4,745 inv. (1900). Glasbruk. — 3. Stad i Michigan, vid Chippewa river. 3,662 inv. (1900). Sägverk. 1—3. J. F. N.

Mountstephen [māu'nt-sti'vn], lord. Se Stephen.

Mount Sterling [māu'nt stō'lin], stad i nordamerikanska staten Kentucky. 3,561 inv. (1900). Stenkols- och järngrufvor. J. F. N.

Mount Vernon [māu'nt vō'nen], namn på flera orter i Förenta staterna. 1. Landställe i Virginia, vid Potomac, 24 km. nedanför Washington. Det tillhörde George Washington, som tillbragte sina sista år där och är begravnen där. Huset, hvars inredning och möbler äro desamma som på Washingtons tid, och ett mindre jordområde köptes 1860 af en kvinno förening, som nu vårdar egendomen. — 2. Stad i Ohio, vid Kokosing river och flera järnvägs linjer, 65 km. n. n. ö. om Columbus. 6,633 inv. (1900). Statens lungotsanatorium. Maskinverksstäder. — 3. Stad i Illinois. 5,216 inv. (1900). Järnvägs knut, stenkolsgrufvor. — 4. Stad i Indiana, vid Ohio, i statens sydvästligaste hörn. 5,132 inv. (1900). — 5. Stad i New York, vid Bronx river, 21 km. från New York, till hvilket det utgör ett slags förstad. 30,919 inv. (1910). Det blef stad 1892. 1—5. (J. F. N.)

Mount Wilson [māu'nt wi'lsōn]. Se Pasadena.

Mouradgea D'Ohsson [mora'dja dāsā]. Se D'Ohsson 1 och 2.

Mourmelon le Grand [mormlā' le grā], köping i franska dep. Marne (Champagne). 5,548 inv. (1901). Militärsjukhus. S. ö. om M. ligger lägret vid Châlons. J. F. N.

Mouroni. Se Angasija.

Mouru, oas. Se Merv, sp. 198.

Mouscron [mokrã'; fla. *Moescroen*], kommun i belgiska provinsen Westflandern, vid statsjärnvägen Gent—Tournai. 20,831 inv. (1904). Biskopligt collège. Ylle- och bomullsindustri. (J. F. N.)

Mousse [moss], fr. ("skum", fradga), *kokk.*, nämn på åtskilliga lätta mellanrätter. *Mousse au chocolat* [å jakälä] tillredes så, att 4—5 hårdt vispade äggvitor irörs med chokolad, som upplösts i varm mjölk och afkylts; det hela sockras och insättes i ugn vid sakt eld. Om till ingrediens tages kaffe, fås *mousse au café*; med fruktmarmelad fås *mousse à la russe* [ry'ss; "på ryskt sätt"], med grädd och vanilj *mousse à la Chantilly* [ätiji], o. s. v.

Moussëra [mo-]. Se Mussera.

Mousson [mosã'], J. R. A. Se Mss.

Moussorgsky, M. P. Se Musorgskij.

Moustache [mostä], fr. Se Mustasch.

Moustérien [mosteriä']. Se Moustérientiden.

Moustérientiden [mosteriä'-], Moustiertiden [mostië-], fr. *le moustérien*, *arkeol.*, den del af den äldre stenåldern, som karakteriseras af de fynd, som först gjorts vid franska byn Moustier (kommunen Peyzac, dep. Dordogne) och sedermera af samma art på andra ställen. Den af E. Lartet



Moustierklippan med grotta och terrasser.

och H. Christy 1863 utgräfd grottan (se fig.), belägen ofvanför byn Moustier, innehöll lämningar från den äldre (paleolitiska) stenåldern. I det af G. de Mortillet uppställda kronologiska systemet för denna tid har grottan gett namn åt den i grottan anträffade fyndgruppen "le moustérien". Moustérientiden anses sammanfalla med den sista stora nedisningen och karakteriseras af en köldälskande fauna, såsom mammut, ullhårig noshörning, grottbjörn, grotthyena m. fl. stora däggdjur; dock har man nyligen trott sig kunna iakttaga ett tidigare skede inom moustérienperioden med en värmeälskande fauna och således samtidigt med slutet af den sista kontinental interglacialtiden. De för perioden karakteristiska redskapen äro den s. k. moustierspetsen, ett redskap af mångsidig användning, samt den halfmånformiga skrapan. De nedanför Moustiergrottan befäntliga bergterrasserna dölja flera s. k. *abrier*, klippskjul (grunda grottor), som blifvit med stor framgång utgräfd. Af utomordentlig betydelse är en graf, med skelettet af en 15—16-årig gosse, som anträffades 1908 under den nedersta terrassen af schweizaren O. Hauser. Detta skelett (*Homo mousteriensis* Hauseri) tillhör den

s. k. neanderthalrasen. I Frankrike finnas ganska många fynd från moustérienperioden. Ett af de viktigaste är det 1908 vid Chapelle-aux-Saints framgrädda skelettet af en 50-årig man. Jämte monstierskelettet har det lämnat ytterst viktiga bidrag till kännedom om neanderthalrasen. Utanför Frankrike finnas flerstädes i Europa fyndorter från moustérientiden; bland de viktigaste äro grottfynden från Spy i Belgien och Krapina i Kroatien, båda innehållande skelettresten af neanderthalrasen. Jfr Stenåldern. Br Sr.

Moustier [mostië], Moustiertiden, *arkeol.* Se Moustérientiden.

Moutarde [mota'rd], fr. senap.

Mouthe [möt], La, fransk by (kommunen Tayac, dep. Dordogne), i hvars omedelbara närhet finnes en af E. Rivière undersökt grotta med lämningar från den äldre stenålderns senare skeden (rentiden) och med delvis målade hällristningar på grottans väggar. Dess djup är omkr. 220 m., och ristningarna börja 93 m. från ingången; de framställa bisonoxar, hästar, renar m. fl. djur. Se vidare Grottmålningar. Br Sr.

Moutiers [motië], arrondissementshufvudstad i franska dep. Savoie (Savojen), 480 m. ö. h., vid Isère. 2,533 inv. (1901). Biskopsäte. Skifferbrott, antracitgruivor. S. om M. ligga badorterna Salins med koksalt- och Brides-les-Bains med gläubersaltkällor. J. F. N.

Mouton [motä'], Jean (de Hollingue), fransk tonsättare, f. (årtalet obekant) sannolikt i Holling nära Metz, d. 1522 i St Quentin, var elev af Josquin des Prez och lärare till Willaert samt anställd som kapellsångare hos Ludvig XII och Frans I äfvensom kanik i Théroutanne. M. var en af tidens mest framstående kontrapunktister. I behåll finnas af hans verk ett tiotal mässor, en mängd motetter samt åtskilliga psalmer och chansoner. E. F-t.

Mouton [motä'], Georges, greve de Lobau, fransk marskalk. Se Lobau.

Mouton d'or [motä' där], fr. ("får l. lamm i guld"), ett franskt guldmynt, som slogs för konung Johan II (1350—64) och i likhet med det äldre, något lättare myntet agnel (se d. o.) bar i prägnen en bild af Guds lamm (*Agnus Dei*). Det kom ur bruk i början af 1400-talet.

Mouy [moi'], Charles Louis Stanislas, fransk diplomat och författare, f. 1834, var urspr. journalist, inträdde i utrikesministeriet 1865, var 1878 en af Berlinkongressens sekreterare, 1879 direktör i ministeriet, 1880 envoyé i Aten och 1886 ambassadör i Rom samt förflyttades 1888 i disponibilitet. Bland hans arbeten må nämnas *Grands seigneurs et grandes dames du temps passé* (1862), *Don Carlos et Philippe II* (1863; 3:e uppl. 1888), *Lettres du Bosphore* (1879), *Lettres athéniennes* (1887), *Rome* (1890), *Louis XIV et le Saint-siège. L'ambassade du duc de Créqui 1662—1665* (1893) och *Mademoiselle de Valsengeuse* (1898).

Mouzon [moã'], stad i franska dep. Ardennes (Champagne), vid Meuse och järnvägen till Sedan, 17 km. s. ö. om Sedan. 1,453 inv. (1901). Vid M. tvangs Mac Mahon 30 aug. 1870 af tyska armén att gå öfver Meuse till Sedan. J. F. N.

Movers [mäfers], Franz Karl, tysk teolog

och orientalist, f. 1806, d. 1856, blef efter en tids prästerlig tjänstgöring 1839 e. o. och 1842 ord. teol. professor vid katolska fakulteten i Breslau. Hans förnämsta verk äro *Die phönicier* (bd I, 1841, bd II, i 3 dlr, 1849–56), med därtill hörande *Phöniciische texte, erklärt* (2 bd, 1845–47).

Moviken, masugn, tillhörig Strömbacka bruks a.-b. och belägen i Bjuråkers socken, Gäfleborgs län, 21 km. från Delsbo station, med under sommarmånaderna nästan daglig ångbåtsförbindelse med bolagets ångare till Näsvikens station vid statsbanan Ljusdal—Hudiksvall. Den första masugnen där byggdes 1797, för Strömbacka bruks räkning, till hvilket bruk M. alltsedan hört. En ny masugn byggdes 1861–62, som nedrefs 1903, då en ny, modern sådan uppfördes. 1884 anlades en 6 km. lång smalspårig järnväg till Strömbacka. Vid M. finnas ock flera af slaggtegel uppförda kolugnar.

Movimento [māvine'ntā], it., *mus.*, rörelse, tempo. Jfr *Doppio movimento*.

Movipan, *zool.* Se *Strandvipesläktet*.

Movitz, en Bellmansfigur. Se *Bellman* 2, sp. 1291.

Moxa (urspr. japanskt namn på stängeln af en Artemisiaart, hvarmed terapeutiska bränningar utfördes), *kir.*, en fordom inom kirurgien använd liten kägla eller cylinder af lätt brinnande ämne (vanligtvis sammanpressad bomull), som fästes eller fasthölls vid huden och antändes, hvarigenom ett litet, rätt djupt brännår åstadkoms. Någon gång antändes flera sådana moxor på en gång. Meningen var att framkalla en stark hudretning och en eller flera blifvande suppurationshårdar för att få djupliggande varbildningar att sina ut. Vid höftsjuka och liknande processer i andra ledgångar nyttjades moxor ganska ofta, men äfven vid andra lidanden, som ej voro förbundna med varbildning. Det är mycket tveifvelaktigt, om någon egentlig nytta på sådant sätt någonsin vunnits, men det är alldeles visst, att patienternas tillstånd ofta genom moxorna förämrades. Rsr.*

Moy [mōa'], marquis de. Se *Crozat*, *Pierre*.

Moya [mā'ja], Pedro de, spansk målare, f. 1610 i Granada, d. där 1666, var lärjunge af Juan del Castillo i Sevilla och anses inom Spaniens konst spela rollen af förmedlare mellan de store flandriske målarna på 1600-talet och spanjorerna. Han skall nämligen ha fört van Dycks stil till Sevilla. Det berättas, att han, efter slutade studier hos Castillo, gick i fält i Flandern, men där blef så hänförd af van Dycks arbeten, att han lämnade hären och begaf sig till London, där han åtnöt mästarens vägledning till dennes död (1641). Huru härmed förhåller sig, lär icke vara så lätt att afgöra, ty autentiska målningar af M. äro ej med full säkerhet påvisade. I Granadas katedral finnes en *Tronande madonna* och i Madrids Prado-museum 6 framställningar ur *Josefs lif*. Likaså finnas i Petersburg och München bilder, som alla tillskrifvas honom, men ingen kritik har ännu skilt de äkta från de oäkta. C. R. N.*

Moyaert [mājārt], holländsk målare. Se *Moe-yaert*.

Moyen âge [mōajānā], fr., medeltiden (se d. o.).

Moynier [mōwānjē], Gustave, schweizisk filantrop, internationella Rödakors-kommitténs president, f. 21 sept. 1826 i Genève, d. där 1910, hade synnerligen förtjänstfull andel i stiftandet af Genèvekonventionen (se d. o.) och tog initiativet till Institut de droit international (se d. o.), hvars verksamhet han nitiskt främjade.

Moyobamba [mājāba'mba], hufvudstad i peruanska departementet Loreto, vid den segelbara Rio Mayo, biflod till Huallaga. Omkr. 7,000 inv. Tillverkning af grofva ylletyger och halmhattar. J. F. N.

Mozambique [māsambi'ke]. Se *Mosambik*. — *Mozambique-strömmen*. Se *Mosambik-kanalen*.

Mozaraber (sp. *mozárabes*, förvrängning af arab. participialformen *musta'riba*, främlingar bland araberna, oäkta arabar) kallades urspr. de arabiska stammar, som icke direkt härstammade från stamfadern Kahtān, sedermera de kristne i Spanien på det arabiska väldets tid. Dessa stodo i mycket liten kyrklig förbindelse med Rom och följde en gammal, måhända från den äldsta kristna kyrkan härstammande liturgi, den s. k. mozarabiska liturgien, som begagnades till slutet af 1000-talet, då den romerska liturgien påtvingades de spanska församlingarna. Bruket af den mozarabiska liturgien fortlefde dock, och den användes ännu i en och annan kyrka i Spanien, ehuru med några romerska modifikationer i den ursprungliga texten och ritualen. Kardinal Jiménez lät på 1500-talet trycka liturgien samt inrättade ett prästseminarium i Toledo, som skulle rädda den från att försvinna. De mozarabiska hymnerna äro på latin utgifna af G. M. Drevés (se denne) i "Analecta hymnica medii ævi". (K. V. Z.)

Mozarabiska liturgien. Se *Mozaraber*.

Mozart [mätsart], Johannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus, vanligen kallad Wolfgang Amadeus M., österrikisk tonsättare af sydtysk härkomst, "musikens Rafael", f. 27 jan. 1756 i Salzburg, d. 5 dec. 1791 i Wien. Hans fader, Leopold M. (f. 1719, d. 1787), var i Salzburg hofkompositör, sedermera kapellmästare i det ärkebiskopliga kapellet (för öfrigt i musikens historia ryktbar genom den första allmänt erkända läroboken i violinspel, 1756). Mångfaldiga äro berättelserna om sonens underbart tidigt framträdande begåfning och otroligt fina öra, såsom att han redan vid fyra års ålder sammankletade en klaverkonsert, att han svimmade vid ett starkt trumpetljud, att han vid ett fantiserande på sin violin fann den stå en half kvartston högre stämd än en grannes, som han ej hört på flera dagar, o. s. v. Af fadern, en musiker med verklig bildning och gedigna karaktärsegenskaper, fick M:s musikaliska snille alltifrån början den mest kloka



W. Mozart vid 14 års ålder.

och sorgfälliga handledning. Redan 1761 uppträdde han i Salzburg som medverkande i ett sångspel, och 1762 var hans och hans fem år äldre systers (Maria Anna M., f. 1751, d. 1829) färdighet på klaver så framskriden, att fadern tog barnen med på konsertresor till München och Wien. Uppmuntrad af framgången, som i synnerhet vid kejsarhofvet var kolossal, gjorde fadern med dem en längre turné 1763—66, då resan först gick genom Bavern, Rhenprovinsen och Bruxelles till Paris, där Wolfgang spelade för hofvet, gaf offentliga konserter och utgaf sina första tryckta kompositioner (4 violinsonater), tydligtvis påbättrade af fadern. Sedan ställdes kosan till London, där gossen förvänade musikvärlden genom improvisationer, transpositioner i svåra tonarter m. fl. konststycken, uppförde sina små orkestersymfonier och lät trycka 6 nya violinsonater; vidare till Flandern och Holland, där han jämte sin syster låg sjuk under flera månader, hvarefter han komponerade ytterligare 6 sonater; slutligen öfver Paris, Lyon och Schweiz tillbaka till Salzburg. Ett år egnades nu åt stränga musikstudier, därefter var man åter på resande fot. I Wien 1768 (vid 12 års ålder alltså) komponerade M. på Josef II:s uppdrag operan *La finta semplice*, som dock till följd af intriger icke blef uppförd, hvaremot sångspelet *Bastien und Bastienne* (s. å.; uppf. i Stockholm 1893) gafs i en privatkrets. S. å. dirigerade han för första gången en mäsas af egen komposition. Utnämnd till ärkebiskoplig konsertmästare i Salzburg, stannade M. där ett år, hvarefter han med fadern 1769 företog en resa till Italien. Där firade han nya triumfer, hänryckte hofvet i Neapel, blef i Rom riddare af Gyllene spörren och upptecknade där felfritt Allegris 9-stämmiga miserere, sedan han hört det sjungas en enda gång, upptogs i Bologna till medlem af "Accademia dei filarmonici" och blef i Milano mycket firad efter uppförandet af den på beställning komponerade operan *Mitridate* (1770). Till Milano återkom han två gånger för att anförda sina operor *Ascanio in Alba* (1771) och *Lucio Silla* (1772). S. å. skref han till den nye ärkebiskopens af Salzburg installering *Il sogno di Scipione*. De följande åren förföt stilla i hemmet, under det han fitigt komponerade symfonier, mässor, konserter och kammarmusik. För hofteatern i München skrefs 1774 *La finta giardiniera*, och kort därefter följde i Salzburg *Il re pastore*. För att söka sig en bättre ställning än den i det isolerade Salzburg under den brutalt despotiske ärkebiskopen Hieronymus reste M., denna gång i sällskap med sin moder, 1777 till München, Augsburg och Mannheim, där vistelsen blef af inverkans på hans utveckling, samt slutligen till Paris, hvarifrån han dock snart måste återvända, utan att ha vunnit någon plats och sedan han genom döden förlorat sin moder (1778). Tröstad af ett uppdrag från München att skriva operan *Idomeneo*, hans första verkligt stora verk (hvari särskildt de mäktiga körerna samt en underskönt kvartett för tre sopraner och en tenor framstä), fick han genom dess framgång (1781) mod att definitivt afsäga sig sin tjänst hos ärkebiskopen (sedan denne behandlat honom sämre än en lakej) och bosatte sig nu i Wien, där han framdeles måste lefva ytterst bekymmersamt af tillfälligt konserterande, komponerande och lektionsgivande. Först 1787 fick han

en torftig anställning som kejsarlig kammarmusikant med 800 floriners lön. På kejsarens uppdrag skref han en komisk opera, *Die entführung aus dem serail* (1782; "Enleveringen ur serailen", 1814), hvarmed det tyska sångspelet lyftes upp på ett högre plan. Samtidigt gifte han sig med Konstanze Weber, som blef honom en hängiven maka, men ej förmådde upphjälpa hans ekonomi, som vardt allt sämre till följd dels af hans egen godtrogna hjälpsamhet mot okrande bedragare, dels ock af lömska kabaler af hans italienska afundsmän och snål otacksamhet hos kejsaren, som icke värdigt belönade hans tjänster, trots det M. af pur patriotism afböjde en honom (vid en resa till Berlin och Dresden 1789) af Fredrik Vilhelm II erbjuden kapellmästarplats på 3,000 thaler. Oaktadt bekymmer och sjukdom utvecklade M. under de sista åren, liksom i förkänsla af sin tidiga död, en så häpnadsväckande och genialisk produktivitet, att motstycke knappt finnes inom musikhistorien. Från 1782 till 1785 tillkommo de sex berömda, J. Haydn tillägnade stråkkvartetterna. 1786 uppfördes operan *Der schauspieldirektor* ("Theaterdirektören", 1857) äfvensom det på sex veckor skrifna mästerverket *Le nozze di Figaro* ("Figaros bröllop", 1821), som i Wien till en början ansågs för tungt, men i Prag gjorde furor, hvarför M. enkom för Prag skref sin odödliga *Don Giovanni* (1787; "Don Juan", 1813). Följande år uppstodo inom mindre än tre månader hans tre mästersistemfonier i *Ess dur*, *G moll* och *C dur* ("Jupitersistemfonien"). 1790 uppfördes buffan *Così fan tutte* ("Troheten på prof", 1830), som mycket slog an, trots den dåliga texten. 1791 uppfördes hans populäraste opera, den tredje bland de odödliga, *Die zauberflöte* ("Trollflöjten", 1812), hvars musik är genomträngd af mild och upphöjd humanitet, samt den svagare *La clemenza di Tito* ("Titus", 1823), skriven på beställning till kejsar Leopold II:s kröning. Överfallen af en hetsig feber, dog M. under det han arbetade på sitt *Requiem*, beställt af en enskild person och sedan fulländadt af M:s lärjunge Süßmayer, efter mästarens skisser och anvisningar. Man känner ej säkert stället, där M:s stoft hvilat, ity att det nedsänktes i en gemensamhetsgraf, utan att någon gaf följe dit, då hans maka låg sjuk och de få vännerna vände om halfvägs för regnvädrats skull. Han efterlämnade två söner, af hvilka den ene, Wolfgang Amadeus M. (f. 1791, d. 1844), var kapellmästare i Lemberg.

Breitkopf & Härtels monumental samlingsupplaga af M:s verk upptager 1) Kyrkomusik: 15 mässor, 4 litanior, 4 kyrie, 9 offertorier, kantaten *Davidde penitente*, 2 frimurarkantater och 33 arbeten af diverse slag; 2) Operor och sångspel: *Apollo et Hyacinthus* (1767), *Zaide*, *Thamos* och de 16 förut nämnda; 3) Sånger: 43 arior, 2 duetter, 6 tersetter och en kvartett med orkester, 34 visor med klaver, 20 kanon samt 3 smärre körer; 4) Orkesterverk: 41 symfonier (hvar till kommit 2 nyupptäckta), 31 divertissement eller serenader, 9 marscher, 25 orkesterdanser samt 12 smärre saker för diverse instrument, däribland harmonika, klockspel, ja t. o. m. positiv; 5) Soli med orkester: 6 violinkonserter (en nyupptäckt 7:e utgafs 1907), 6 soli för violin, 2 flöjtkon-

serter, 4 hornkonserter, en klarinettkonsert, 25 klaverkonserter och 8 konserter af diverse art; 6) Kammarmusik: 7 stråkkvintetter, 26 stråkkvartetter, 2 klaverkvartetter, 7 klavertrior, 42 violinsonater, dessutom 14 ensembler i olika sammanställningar; 7) Klavermusik: 5 sonater och ett andante för fyra händer, en fuga och en sonat för två klaver, 17 sonater, 4 fantasier, 15 variationsverk, 35 konsertkadenser samt flera menutetter, rondon m. m. för två händer; 8) Orgelmusik: 17 sonater, till större delen med två violiner och cello. Därtill kommer ett supplement, innehållande Requiem, andra ofullbordade eller tvifvelaktiga saker samt bearbetningar af andras verk. Denna fruktsamhet är så mycket underbarare, då man betänker, att det mesta är af gedigen, mycket af genialisk halt, samt vidare öfverväger, att en stor del af M:s korta lif tillbragtes på resor och att äfven dessutom mycken tid gick åt till praktiska musikbestyr. M. tänkte, lefde och andades i musik. Han genomgick aldrig någon systematisk musikskola, lika litet som någon af nyare tidens främste mästare; han lärde af lefvande lifvet, och detta med lekande lätthet. Sina kompositioner hade han fullt färdiga i hufvudet, innan han nedskref dem, hvarför och hans manuskript ega få eller inga rättelser. Detta nedskrifvande var så mekaniskt, att hans tankar samtidigt kunde vara sysselsatta på annat håll: uvertyren till "Don Juan" nedskrefs på en enda natt, under det hans hustru berättade sagor för att hålla honom vaken. Men äfven vid själfva koncipierandet lät han sig af intet störa, om det än åt hans eljest lifliga drag gaf ett matt och frånvarande uttryck. Under alla motgångar begåfvad med ett kärleksfullt och gladt väsen, deltog han gärna i nöjen och var förtjust i dans, biljard- och kägelspel. Men midt under biljardstöten eller kägelslaget kunde han ett ögonblick hålla upp och strax därefter för sina förvånade vänner uppteckna någon ny aria eller annan komposition. I själfva verket framstår M. nästan som ett underverk, en direkt gudauppenbarelse, och lämpligast har han blifvit jämförd med Rafael uti den mest harmoniska tänkbara sammangjutningen af alla möjliga fysiska och andliga krafter, som tillsammans bilda en stor konstnär. Harmoni, behag, innerlighet utgöra hans grundkaraktär; hans humor är mindre själfsväldig än Haydns, hans allvar mindre dystert än Beethovens. Ett fint, rörande vemod präglar ej sällan M:s sång- och instrumentalsatser. Andra ha öfverträffat honom i den ensidiga utbildningen af någon viss musikgren, men ingen i det universella behärskan det af alla sådana. Särskildt i operan, där han är mest epokgörande, bildar hans stil den lyckligaste sammansmältning af italienarnas melodisknhet och Glucks dramatiska sanningssträfvän. Hans operafigurer äro hvarken så ab-



Mozart i mannaåren.

strakt mytiska gestalter som Glucks eller så sinnligt schablonartade typer som italienarnas, utan människor af kött och blod, tecknade med shakerskiperisk enkelhet och realism. Utgående från den italienska skolan, som hans barndomsoperor helt och hållet tillhörde och af hvilken äfven hans bästa operaverk förete återljud i melodiskt och formellt hänseende, visar han i "Idomeneo" spår af Gluck inflytande i recitativ och instrumentation, men ä redan i "Die entführung" fullt sig själf i både stämning och originell karakterteckning (Osmin). I "Figaros bröllop" uppträder han i sin fulla storhet och idealiseringskraft och förvandlar mästertligt Beaumarchais' frivola konversationston till känslans naturligt uppsluppna språk. Mindre helgjuten kanske än "Figaros bröllop", är "Don Juan" å andra sidan ett långt mera universellt världsdrama, där kärleken i alla nyanser är driffjädern och där tragiskt och komiskt på ett lika djärft storartadt som natursant sätt äro blandade om hvarandra. Med dessa två verk genombröt M. skiljeväggen mellan opera buffa och opera seria. Ej mindre universell är "Trollflöjten", en symbol af lifvets högsta frågor, på samma gång som en mästertlig teckning af såväl idealmänniskor som hvardagsmänniskor. M:s mässor sakna fast stil. Sublima äro däremot hans konstfulla *Misericordias*, hans serafiska *Ave verum* m. fl. smärre kyrkliga vokaler och framför allt hans "Requiem", hvars *Confutatis* och *Lacrymosa* utan tvifvel äro de mest skakande och rörande satser af detta slag, som finnas. Som instrumentalist tillägnade han sig helt tidigt den af Mannheimskolan (se d. o.) utbildade nya stilen; särskildt rönt han inverkan af Stamitz, Richter, Schobert och Joh. Christian Bach. Men äfven här fördjupade och förfinade han form och uttryck, den sängbara tematiken i symfonier, känslotonen äfven i allegrosatser och tillgodogörandet af blåsinstrumentens individuella klangerkaraktär. Hans oförlägliga sinne för välljud gjorde sig gällande t. o. m. i flyktiga tonstycken med förbluffande sammanställningar af olika instrument, och den honom egna kristalliska klarheten utslöt icke färgbrytningar af nästan romantiskt tycke, äfven i harmonier. Bland hans instrumentalsaker finnas många mindre betydande tillfällighetsstycken, såsom symfonierna före 1784 och de flesta klaversonaterna. Men kvartetterna och kvintetterna höjer han sig till mästernskapet, och de tre mästersymfonierna visa redan samma individuella karaktärsskillnad inbördes, som sedan blef ett utmärkande drag för Beethovens. Äfven åt pianokonserten gaf han denna symfoniska utbildning, som Beethoven sedan blott behöfde fullända. — M:s namnteckning meddelas å pl. II till art. Autograf. — En samlad kritisk uppl. af hans tonverk utgafs 1876—86, i 70 bd, på Breitkopf & Härtels förlag. Den 8-åriga M:s skissbok (pianosaker) utgafs 1909. En kronologisk-tematisk förteckning på M:s verk har uppgjorts af v. Köchel (1862, med suppl.; ny uppl. 1905). Biografier ha skrifvits af Niemtschek (1798; 3:e uppl. 1905), v. Nissen (M:s änkas andre man; 1828), ryssen Ulisjev (se denne; 1843, "Mozarts lefnad", 1850—51), engelsmannen Holmes (1845; 2:a uppl. 1878), det monumentala arbetet öfver M. af O. Jahn (se därom denne; 1856—59; 4:e uppl. i 2 bd, 1905—07; svensk öfv. 1865), Nohl (flera

arbeten), Meinardus (1883), Fleischer (1900), Storck (1908) m. fl. — Statyer öfver M. ha rests i Salzburg (1842; mod. af Schwanthaler) och Wien (1896; mod. af Tilgner) samt ett gemensamt monument öfver Haydn, M. och Beethoven i Berlin (Tiergarten) 1904 (mod. af Siemering). — Mozarteum är namnet på en 1842 i Salzburg grundlagd stiftelse (sedan 1880-talet internationell), som innefattar ett Mozartmuseum samt musikskola och konsertinstitut. — En Mozartstiftelse upprättades 1838 i Frankfurt a. M., med fond för stipendier åt unga tonsättaradepter. I andra tyska städer finnas M.-samfund. A. L. (E. F.-t.)

Mozarteum [måtsartum], Mozartstiftelse. Se Mozart, sp. 1261.

mp, *mus.*, förkortning för *it. meno piano*, mindre svagt (i anslaget), och oftare för *mezzo piano*, halvsvalt. Jfr Piano.

m. p., förkortning för *lat. manu propria* (se d. o.).

M. P. [e'm pi'], förkortning för eng. *member of parliament* [me'mber ov p'älemənt], parlamentsledamot; i latinska inskrifter förkortning för *monument posuit*, (N. N.) reste värden.

Mpanda (Panda). Se Sululandet.

Mpongwe, folkstam. Se Fan, sp. 1360. — **M-pongwe**-språket. Se Bantu-språket, sp. 879, 880.

Mr, *Mrs.* Se Monsieur.

Mr., förkortning för eng. *mister*, herr (framför namn).

Mrakesch, berber. Se Marokko, sp. 1039.

Mrcchakatika [mr'ittja-], sanskr., "den lilla lervagnen", ett forindiskt skådespel. Se Çudraka och Indiens språk och litteratur, sp. 550.

Mrima ("berg"), det inhemska namnet på en kuststräcka på Afrikas östra kust, midt emot öarna Pemba och Sansibar, från Mombasa i n. till Rufiji i s. Närmast kusten består en af sand, längre in af lermark med sädesfält och bomullsplanteringar. Längst i v. är den bevoxen med buskar och skogslundar. Invånarna, som äro bantunegrer, kalla sig själfva *vamrime*, men heta hos grannarna *vasjansi* ("underkufvade"). J. F. N.

Mrongowiusz [mräng'vju:], Krzyszt of Celestyn, polsk språkforskare, f. 1764, d. 1835 i Danzig, vid hvars gymnasium han var lärare i polska. Han utgaf bl. a. *Ausführliche grammatik der polnischen sprache* (1837) samt en tysk-polsk och en polsk-tysk ordbok (1835, 1853). Genom predikningar och religiösa skrifter ifrade han kraftigt för polska språkets utbredning och utverkade genom Fredrik Vilhelm IV:s ynnest (1846), att slaviska (icke tyska) antogs som kyrkospråk hos kassuberna. A.-d. J.

Mrs., förkortning för eng. *mistress* (se d. o. 5).

Mrs. Alexander [mi'sis ä'ligsändə], pseud. Se Hector.

Ms (stundom Mscript; plur. Mss), förkortning för manuskript, handskrift (-er).

m. s., musikaliskt förkortningstecken. Se Main.

M. S., i latinska inskrifter förkortning för *memoriae sacrum*, helgadt åt minnet (af någon).

Msambo, bot. Se Allanblackia.

Msapere, den viktigaste handelsplatsen på Mayoetta (se d. o.).

Mschatta, palatsruin i Syrien, 20 km. ö. om Madaba.

Mscript, en förkortning. Se Ms.

Msendua. Se Kongo, sp. 734.

Msidis rike. Se Msiris rike.

Msiris rike (Msidis rike, Garenganza, af araberna kalladt Katanga), stort område i Ekvatorial-Afrika, mellan Lualaba i v., Luapula och Moerosjön i ö. samt mellan 8° och 12° s. br., en statsbildning ävägbragt genom den från Unjamwesi invandrade höfdingen Msiri (d. 1891), nu en del af Belgiska Kongo. Landet genomdrages i n. af Viano- l. Mitumbabergen (1,300—1,650 m.), i s. af Mochingabergen (1,525 m.), hvilka bilda vattendelare mellan Lualaba och Sambesi, samt består för öfrigt af platåer, bevuxna med buskar och gräs och rika på antiloper, bufflar, elefanter och andra växtätare. Befolkningen består af olika bantustammar. Msiris residens var Mukurru (Bunkeja, Kimpatu), vid ett tillflöde till Lufira. — Landet genomrestes första gången (1883—84) af Böhm och Reichard samt på 1890-talet af utsända från det 1890 i Bruxelles bildade Katangasällskapet: Delcommune (1891—92), Stairs (1891), Bia och Franqui (1892). (J. F. N.)

Mss, förkortning. Se Ms.

Mss., vid djurnamn förkortning för Johan Rudolf Albert Mousson [mosä'], schweizisk naturforskare, f. 1805, d. 1890.

Msta, flod i Ryssland, kommer från sjön Mstino i guv. Tver, flyter genom guv. Novgorod och faller ut i Ilmen. Flodens längd, om man betraktar den i Mstino utfallande Zna som dess början, är 440 km. Genom kanaler och slussar är den segelbar under större delen af sitt lopp. Genom en kanal står den i förbindelse med Volgas biflod Tverza. (J. F. N.)

Mstislav, namn på ett flertal medeltida ryska furstar, hvaribland en af Vladimir den heliges söner (d. 1035) och Vladimir Monomachs äldste son. Den senare, f. 1076, d. 1132, var under sin faders tid furste i Novgorod och utmärkte sig genom eröfringar i Estland (1116). Han efterträdde 1125 sin fader som storfurste i Kiev och upprätthöll kraftigt liksom denne den storfurstliga myndigheten emot de andre furstarna: då furstarna af Polotsk icke ville erkänna hans öfverhöghet, tog han ifrån dem deras områden och gaf dessa i förläning åt sina söner. M. var gift med svenske konungen Inge d. ä:s dotter Kristina (d. 1122) och afled 1132. Hans son Izjaslav var storfurste i Kiev 1146—54. (H. A.-t.)

Mstislav, kretsstad i ryska guv. Mohilev, vid Vechra. 10,382 inv. (1900), hvaraf ²/₃ judar. Handel med hampa, spannmål och hästar. J. F. N.

Mszczonów [m'tjā'nuv], ry. *Mstjo'nov*, stad i rysk-polska guv. Warschau. 5,132 inv. (1897), mest judar. J. F. N.

Mt. (plur. Mts.), engelsk förkortning för *mount*, berg (i geografiska namn).

M:t, förkortning för majestät (i k. titlar. Jfr H. M. och K. M:t); förkortning för fr. *mont* [mä], berg (i geografiska namn).

Mtesa, konung i Uganda (se d. o.).

Mtkvari, flod. Se Kura, sp. 298.

Mts., förkortning. Se Mt.

Mtschet (Mzchet), stad i ryska Transkaukasien, guv. Tiflis, 21 km. n. n. v. om staden Tiflis,

vid Aragvas förening med Kura. M. är nu en obetydlig ort (1,221 inv. 1897), men är en af de äldsta i Georgien och var före Tifis dess huvudstad. Konungarnas residens var Armatsiche (Har-mozica), på en kulle midt emot M., hvars katedral säges härstamma från 300-talet, men ombyggdes på 1400-talet. I kyrkogården har man funnit lämningar från sten- och järnåldern och från kejsar Augustus' tid. J. C.

Mtsensk (Mzensk), kretsstad i ryska guv. Orel, vid Susja, 27 km. ofvanom dess förening med Oka, och vid Moskva—Kursk-järnvägen. 9,390 inv. (1900). Handel med spannmål, hampa, hampolja, tobak och brännvin. (J. F. N.)

Muahhidin. Se Druser, sp. 911.

Mu'allakāt (Moallakāt) är namnet på en berömd samling af arabiska skaldestycken från tiden före Muhammed. Den egentlige redaktören af denna antologi, sådan vi nu ega den, var den namnkunnige Ham-mād er-rāwija ("berättaren", "uppläsaren"), d. omkr. 772. Författarna till de sju i samlingen intagna sångerna äro i ordning följande: Imru-l-kais, Tārafa, Zuhēir, Lebīd, Amribn Kulthūm, 'Antarah och Hārith. Sångerna ha inga särskilda titlar, utan benämnas blott efter sina författare, t. ex. "Lebids mu'allaka". Anledningen till namnet *el-mu'allakāt* (eg. "de upphängda") tro araberna själfva vara den, att dessa poem för sin förträfflighet skull utvalts bland den stora mängden af arabernas sånger och "upphängts" i nationalhelgedomen Ka'ba, liksom man också trott — med förblandning af namnet på en helt annan samling förslamsk poesi, *El-mudahhabāt* ("de förgyllda") —, att de sju mu'allakāt voro med "gyllene" bokstäffer invädda i Ka'bas täckelse. I Europa, där denna legend syntes mycket osannolik, ha flera olika tolkningar af namnet föreslagits, tills det nu blifvit uttrött, att *mu'allakāt* här betyder "halsband", synonymt med ett annat vanligt arabiskt namn på samma samling, *es-sumūt* ("pärlhalsbanden"). Innehållet rör sig hufvudsakligen kring fejder mellan arabiska stammar, författarens egna bedrifter därunder, beskrifningar på hans kamel och hans älskarinna o. d. Sångernas poetiska värde för oss öfverträffas vida af deras betydelse i rent språkligt hänseende. Af araberna själfva räknade till deras klassiska litteratur och flitigt kommenterade, ha de i Europa flera gånger hvar för sig utgifvits. En god, med arabisk kommentar försedd upplaga af hela samlingen är Arnolds "Septem mu'allakāt" (1850). Den arabiska texten har äfven jämte glossar och kortfattade förklaringar publicerats af Abel ("Sammlung von wörterverzeichnissen als vorarbeiten zu einem wörterbuch der alten arabischen poesie", I, 1891) och jämte arabisk kommentar af Lyall ("Tibriz, a commentary on 10 ancient arabic poems", Calcutta 1891—93). Fullständigt eller delvis har samlingen öfversatts till tyska af Rückert, Wolff, Nöldeke o. a. H. A. (K. V. Z.)

Muanga, konung i Uganda (se d. o.).

Muansa (Moansa, Mvansa, Muanza), en 1891 grundlagd militärstation i Tyska Öst-Afrika vid en vik på södra stranden af Victoria Njansa. Omkr. 4,000 inv. Regeringsskola, faktori, tillhörigt tyska Öst-Afrikanska kompaniet. Ångbåtsstation. Export af spannmål, ris, jordnötter m. m. J. F. N.

Mua'ta Jamvo ("store fader Jamvo") och Muata Jamvos rike. Se Lunda.

Mua'ta Kazembe. Se Kazembe.

Muāwija (mindre riktig form Moawija), kalifer. Se Kalifat, sp. 616.

Muāvin, arab. Se Mudir.

Muavin, kem., en till sin sammansättning obekant alkaloid, som förekommer i barken af muaviträdet. Muavinet utgör en sirapsliknande massa, dessa salter ha hittills ej erhållits i kristalliserad form. H. E.

Mubarrad I. Mubarrad, Abu-l-Abbās Muhammed ibn Jezid el-Azdi, arabisk grammatiker, f. omkr. 825 i Basra, d. 898, var den förnämste representanten för den basriska skolan (se Arabiska litteraturen, sp. 1279). Hans förnämsta arbete är *Kāmil* ("Den fullkomliga"), utg. af W. Wright, Leipzig, 1864—92, samt sedan i Konstantinopel 1869 och i Kairo 1891. K. V. Z.

Mubbe-aimo. Se Mytologi, lapsk.

Mucedin, kem., ett tills. med gliadin och glutenfibrin i hvete Korn förekommande ägghviteämne. De tre nämnda växtägghviteämnena bilda en grupp, som är karakteriserad genom sin löslighet i 60—80-procentig alkohol. Jfr Glutin. H. E.

Mucedineæ, Mucedinaceæ, bot., svampfamilj af serien *Hyphomycetes* bland *Fungi imperfecti*, utmärkt af icke mörkfärgade hyfer och konidiebärare, som liksom hyferna ej äro sammanvuxna med hvarandra. Hithörande svampar äro konidieformer af askomyceter och basidiomyceter. Flera af dem förorsaka sjukdomar hos djur och växter, såsom arter af släktena *Oospora*, *Monilia* och *Botrytis* (se dessa ord). G. L.-m.

Much [moch], landskommun i preussiska reg.-omr. Köln (Rhenprovinsen), vid Wahn. 5,983 inv. (1905). Stor pappersfabrik, blygruva. J. F. N.

Much [moch], Matthäus, österrikisk arkeolog, f. 1832, d. 1909, har vid sidan af industriell verksamhet utöfvat liflig vetenskaplig gärning och särskildt vinnlagt sig om påbyggnadsundersökningar i Oberösterreich. 1870 gaf han anledning till upptäckten af påbyggnaderna i Attersee, och 1872 upptäckte han och undersökte under en följd af år stationerna i Mondsee. Ett därmed sammanhängande forskningsområde är Salzburg med dess förhistoriska koppargrufvor. M:s hufvudarbeten äro *Das vorgeschichtliche kupferbergwerk auf dem Mitterberg bei Bischofshofen* (i "Mitteilungen der K. K. zentralkommissionen", Ny följd, bd V, 1879) och *Die kupferzeit in Europa und ihr verhältniss zur kultur der indogermanen* (1886; 2:a uppl. 1893). Jfr Mondsee. Br Sr.

Mu'cha, Alfons, tjeckisk målare och illustratör, f. 1860 i Mähren, bosatt i Paris, där han 1895 vann stor popularitet genom målningen af en konstnärlig affisch vid uppförandet på Renaissance-teatern af "Gismonda". Han har lämnat många bidrag till "Illustration", "Figaro illustré" samt tidskrifter i Prag och konstnärligt illustrerat många arbeten, hvaribland Čechs "Adamiterna" och Ch. Seignobos' "Scènes et épisodes de l'histoire d'Allemagne". A.-d. J.

Muchtär, arab. Se Mudir.

Much Woolton [matj wó'ton], stad i engelska grefsk. Lancaster, 10 km. s. ö. om Liverpool, 4,731 inv. (1901). Stenbrott. J. F. N.

Mucianus. 1. Publius Licinius (Cras-sus Dives), fornnromersk talare och jurist, broder till Publius Mucius Scævola (se Mucius 2), adopterad af en Licinius Crassus, gjorde sig vida känd och blef konsul 131 f. Kr. Han vardt 130 slagen och dödad i kriget med Aristoneikos, som sökte bemäktiga sig riket Pergamon (se d. o.). — 2. Gajus Licinius Crassus, fornnromersk statsman och författare, var adoptivson af Licinius Crassus. Han sändes under kejsar Claudius till Asien och var ståthållare i Syrien till Galbas död (69). Sedan visade han sig som en ifrig anhängare af Vespasianus. Af denne, som i Syrien utropats till kejsare, skickad i förväg till Rom, bemäktigade han sig Italien och förde jämte Vespasianus' son Domitianus styrelsen till kejsarens ankomst. Tacitus säger om honom: "han hellre gaf än tog makten". Därefter drog han sig tillbaka till det enskilda lifvet samt egnade sig åt författarverksamhet och samlandet af urkunder och tal från republikens tid. 1. J. C. 2. R. Tdh.

Mucilågo, Slem, *farm., med.*, är benämningen på en mer eller mindre tjockflytande läkemedelsform, som innehåller växtslem eller gummi uppblandadt eller löst i vatten. Sådana slemblandningar surna vanligen snart, hvarför de böra beredas för tillfället, då de behövas, och förvaras svalt. Sv. farmakopén har två "mucilagines" upptagna: *M. gummi arabici*, gummislem, bestående af 1 d. arabiskt gummi, löst i 2 dlr destilleradt vatten (dåta slem får hållas färdigberedt, emedan det så ofta användes att binda pulverformiga ämnen tillsammans till beredande af piller), och *M. Salep* (se Salep). Om *M. Cydoniæ*, kvittenslem, och *M. Tragacanthæ*, dragantslem, se Cydonia och Dragant.

O. T. S. (C. G. S.)

Muciner (af lat. *mucus*, slem), **Mucinämnen** 1. Slemkärnorna äro produkter af cellerna i de stora slemkörtlarna och i slemhinnornas epitel. De afsondras äfven från sniglar och andra närstående djurs hud, förekomma i navelsträngen, i vissa svulster, i synovien o. s. v. I hyllet kring grod- och fiskägg förekomma ämnen (*mucinogener*), som af alkalier öfverföras till mucin. Man indelar mucinämnen i *äkta muciner*, hvilkas lösningar i vatten med ringa mängd alkali äro i hög grad slemmiga och tråddragande samt fällas af ättiksyra, utan att åter lösas i öfverskott af syran, och *mukoider*, hvilka i dessa afseenden förhålla sig annorlunda. Gemensamt för alla mucinämnen är, att de vid kokning med utspädda mineralsyror ge ett ämne (glykosamin), som likt socker reducerar kopparoxid. Man har därför räknat dem till de s. k. glykoproteiderna (se d. o.) och alltså ansett dem bestå af föreningar mellan ägghviteämnen och kolhydrat, ehuru erkännas måste, att härför intet tvingande skäl föreligger, eftersom äfven vissa s. k. enkla ägghviteämnen kunna vid sönderdelning afskilja reducerande substanser. — Mucinämnen innehålla liksom ägghviteämnen kol, väte, syre, kväve och svafvel, men mindre procent kväve och ofta äfven mindre kol än de senare; fosfor innehålla de ej. Otvifvelaktigt stå de ägghviteämnen nära. — Mucinämnenas (åtminstone de äkta mucinernas) fysiologiska betydelse torde företrädesvis vara af mekanisk natur, i det att deras slemmiga

lösningar dels minska friktionen (i ledgångarna, vid sväljning o. s. v.), dels kvarhålla utifrån kommande småpartiklar (dammkorn, mikroorganismer) och hindra dessa att tränga djupare in i t. ex. respirationsorganet. S. J-n.

Mucinämnen, farm. Se Muciner.

Mucius, namn på en fornnromersk släkt med tillnamnet *Scævola*. 1. Gajus M. Cordus begaf sig under kriget med den etruskiske konungen Por-sena, som 508 f. Kr. belägrade Rom, in i fiendernas läger för att mörda konungen. Af misstag dödade han i stället dennes sekreterare. Gripnen samt hotad med marter och död, höll han sin högra hand öfver offerlågan och lät den förbrännas, utan att han gaf ett ljud ifrån sig. Därefter berättade han för konungen, att 300 unga män i Rom hade sammansvurit sig mot hans lif och att han blifvit genom lottkastning utsedd att först gå åstad. Konungen frigaf honom och slöt fred med romarna. M. belönades af senaten, och genom förlusten af sin högra hand fick han tillnamnet *Scævola* ("vänster hand"). Berättelsen är tydligen starkt utsmyckad af sagan. — 2. Publius M. Scævola var konsul 133 f. Kr. och ansågs till en början ha gynnat Tiberius Gracchus' planer, men höll sig efter dennes död till de förnåmte. Till Scipio d. y. stod han i ett mindre vänligt förhållande. Han var en grundlig kännare af det romerska rättsväsendet och f. ö. bekant som pontifex maximus (öfverstepräst). Om hans broder se Mucianus 1. — 3. Quintus M. Scævola, med tillnamnet *Augur*, den föregående kusin och måg till Lælius d. y., egde, jämväl han, en djup och omfattande kännedom af rätten, hvarför många, särskild Cicero och Atticus, begagnade sig af hans undervisning. Han var hjälpsam i att meddela råd och understöd åt sina medborgare. I statens angelägenheter var han sansad och modig samt försökte hålla medelvägen mellan partiernas ytterligheter. — 4. Quintus M. Scævola, med tillnamnet *Pontifex maximus* (till skillnad från Augur), son af M. 2, var känd för oegennytta och sträng rättträdighet, hvilket ådrog honom fiendskap, särskildt af skatteförpaktarna (*publicani*). Med dessa höll han nämligen sträng räfst under sitt ståthållarskap i Asien. Likasom flera af släktens medlemmar var han en öfverlägsen jurist; därjämte egde han betydande talarskicklighet. Äfven han samlade omkring sig flera lärjungar, såsom Sulpicius och Cicero (efter Augurs död). Hans skrifter omnämnas i pandekterna. M. blef 82 f. Kr., under de inhemska partiföjderna, mördad på den yngre Marius' befallning. Hans dotter Mucia blef Pompejus' tredje gemål. 1—4. R. Tdh.

Muck [mo'k], Karl, tysk dirigent, f. 1859 i Darmstadt, studerade vid konservatoriet i Leipzig och samtidigt vid universitetet där, blef 1880 filos. doktor och verkade därefter som teaterkapellmästare i Zürich, Salzburg, Brünn och Graz. 1886 kallades han af Angelo Neumann till förste kapellmästare i Prag, dirigerade äfven dennes uppföranden af Wagners Nibelungencykel i Ryssland, blef 1892 förste kapellmästare vid k. operan i Berlin och har i denna egenskap vunnit anseende som en af samtidens finaste och mest auktoritativa dirigentförmågor. Han har äfven anför symfonikonserterna i Berlin samt under längre ledigheter tyska operan i Covent-garden-teatern i London 1899, de

filharmoniska orkesterkonserterna i Wien 1903—06 (omväxlande med F. Mottl), symfonikonserterna i Boston 1906—08, hvarjämte han varit gästdirigent i andra länder och sedan 1901 ledt "Parsifal"-föreställningarna i Baireuth. 1912 öfvertog M. på 1 år ledningen af symfoniorkestern i Boston. E. F.—t.

Muckade/H, danskt grefskap på Fyn, Svendborgs amt, upprättades 1784 af öfverste Albrekt Kristofer Schaffalitzky de Muckadell, som tillhörde en gammal märisk adelsfamilj samt genom två äktenskap blifvit innehafvare af egendomarna Brobygaard och Arreskov. Dessa förenade han med två mindre gårdar till ett grefskap, M., som nu med tillhörande jord omfattar inalles 760 har förutom 280 har skog och ett betydligt antal fästegods. Sedan 1905 är hofjägmästaren greve A. K. K. L. Schaffalitzky de Muckadell (f. 1859) grefskapets innehafvare. E. Ebg.

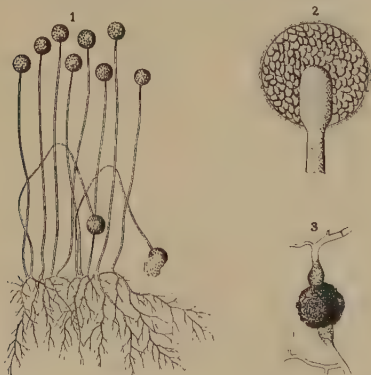
Mucker [mo'-], ett tyskt skymford, närmast likbetydande med "skrymtare", ofta användt som beteckning för olika religiösa rörelser af strängare pietistisk färg, men speciellt bekant som benämning för en i förra hälften af 1800-talet i Königsberg framträdande sekteristisk, af J. H. von Schönherrns teosofiska system påverkad rörelse, i spetsen för hvilken pastoren Ebel (se d. o.) och Diestel stodo. Dessas anordnande af konventiklar o. d. äfvensom mot dem framkastade, såsom det senare visade sig, helt ogrofundade beskyllningar för hemlig sedeslöshet o. s. v. invecklade dem i en långvarig process, som, ytterligt partiskt ledd, slutade med bådas afsättning (1839). G. R.—l. (E. Bg.)

Muckle Roe [ma'kl rau], en af Shetlandsöarna.

Muckross [ma'krås], insjö i Irland. Se Killarney.

Mucor, bot. Se *Mucorineæ*.

Mucorineæ, bot., underserie af serien *Zygomycetes* bland fykomycoeterna, utmärkt däraf, att sporerne äro endogonidier, som bildas i stort antal i



En *Mucor*-art. 1 mycelium med sporangiebärare (20 gr nat. storl.), 2 sporangium i längdsnitt (130 gr nat. storl.), 3 zygospor (90 gr nat. storl.).

sporangier eller ensamma eller fåtaliga i reducerade konidieartade sporangier. Äfter af det hörande släktet *Mucor* äro ytterst allmänna på vegetabiliska substanser af olika slag och bilda där det vanliga gråa möglet (kulmöglet), bestående af

finna trådar, som i spetsen bära ett litet rundt, mörkt sporangium. Flera *Mucor*-arter, t. ex. *M. Rouxii* (*Amylomyces Rouxii*), ha förmåga att försöka starkelse och ha därför fått användning i industrien i st. f. malt. Det af nämnda art bildade diastatiska enzymet verkar kraftigt på kroppstemperatur, hvarvid starkelsen ombildas till glukos. Enligt det s. k. amyloförfarandet användes denna svamp vid framställning af alkohol i stor skala i flera brännerier i Frankrike, Österrike o. s. v. En förfäsnig af glukosen med vanlig jäst är ej absolut nödvändig, emedan *Mucor* själf har förmåga att förfäsa sockret till alkohol vid förhindrad lufttillträde. *M. Rouxii* isolerades ur s. k. kinesisk jäst, ett preparat, som kineser och andra folk i sydöstra Asien sedan gammalt använda till framställning af risbrännvin. Liknande preparat äro ragg, s. k. javansk jäst, och tapej, som innehålla *Chlamydomucor Oryzæ* och som äro af betydelse vid arrakfabrikationen på Java. *Mucor*-arter synas äfven spela en roll vid den jäsnig, som förriggår vid snusfabrikationen i de s. k. karotterna. Den norska "gammelostens" mognande och skarpa smak anses bero på förekomsten i osten af vissa *Mucor*-arter, som sönderdelar kaseinet. G. L.—m.

Mucorotakrita, geol., den yngsta etagen af senon (se Kritsystemet), utmärkt genom förekomsten af *Belemnitella mucronata*. A. Hng.

Mucina Adans., bot., farm., ett släkte af slingrande örter och buskar, växande i tropikerna och hörande till fam. *Leguminosæ*, underfam. *Papilionatæ*. De fjärlislika blomkronorna ha åggrundt segel, mycket mindre än de öfriga kronbladen. Hithörande arter utmärkas synnerligen genom baljornas täta beklädnad af styva, stickande hullingborst, hvilka lätt aflossas och intränga i huden på den, som handtar frukterna, samt försärsa klåda och brännande känsla, hvarom artnamnen *M. pruriens* och *M. urens* bära vittne. Af dessa båda arters baljor insamlas de bruna borsthåren och användas, i dessa örters hemland, inmängda i honung eller sirap, mot inälsmaskar. Hos oss användas de under namn af klådpulver som en icke ofarlig leksak; inkomna i ögonen, kunna de försärsa svår smärta och inflammation. O. T. S. (G. L.—m.)

Mud [mödd], holl. (af lat. *mo'dius*, skäppa), äldre holländskt spannmålsmått, = omkr. 112 l., ännu förekommande i kolonierna och Syd-Afrika; i Holland en 1823—70 bruklig benämning på hektolitern. Jfr Mu id.

Mudania (i forntiden *Apameia Myrleia* i Bitynien), stad i turkiska vilajetet Khodavendikiar, vid Gemlikviken i södra delen af Marmarasjön, 22 km. n. v. om Brussa, hvarmed det är förenadt genom en järnväg. Omkr. 6,000 inv. J. F. N.

Mudder kallas sådant material, som medelst mudderverk upptages från sjö- eller flodbotten. Det är omedelbart efter upptagningen oftast mycket vattenblandadt och löst samt kan efter utfyllning i land fordra årtal, innan det torkar ut och blir fast. Fr. E.

Mudderelevator använder man vid större muddringsarbeten för att från mudderprämar uppföra mudder till en viss höjd, hvarifrån muddret vanligen i långa, svagt lutande rännor medelst vatten spolas ut till den plats i land, där utfyllning skall ske. En mudderelevator är inrättad

som ett mudderverk af paternostertyp (se Mudderverk) och består således af en ändlös rörlig skopkedja, medelst hvilken uppförningen sker. Mudderelevatoren uppställs vanligen fast på en strand, men kan uppställas äfven på en eller två pråmar.

Fr. E.

Mudderflotte, en af timmer eller af tunnor gjord flotte med en utsparad ränna, som lämpar sig för nedsänkning af en handmudderskopa vid dess användning till muddring. Mudderflotten är vanligen försedd med ett enkelt spel för skopans släpning utefter bottnen och för dess lyftning efter fyllningen med mudd.

Fr. E.

Mudderpräm är eg. en för transport af mudd afsedd präm, ehuru benämningen användes äfven om den präm, på hvilken ett muddermaskineri är placeradt. En muddertransportpräm är vanligen försedd med bottenluckor, genom hvilka muddret kan utrinna, då det skall utfyllas i vattnet på plats, där det ej gör skada.

Fr. E.

Mudderskopa, hvarje skopformadt verktyg, som användes för muddring, vare sig för handmuddring, då den är försedd med långt skaft, eller för maskinmuddring, då mudderskopan eller mudderskoporna utgöra de direkt arbetande delarna i mudderverk (se d. o.).

Fr. E.

Mudderverk, *skpsb.*, kallas ett fartyg, försedt med anordningar för att upptaga bottenmassa från sjö- eller flodbotten. Muddringsarbetet utföres vanligen medelst ett antal skopor, fästa till en ändlös kedja, som löper öfver två hjul, af hvilka det ena är fast uppsatt på lagom höjd öfver fartyget och det andra är fäst i en ram, som kan sänkas intill ett visst djup under vattenytan. Skoporna, som kunna ha ända till 1,000 liters rymd, fyllas under sin rörelse längs sjöbotten med muddermassa, som vid öfre vändläget utstjälpes och antingen genom en ränna aflämnas uti en vid mudderverket liggande präm eller ock medelst sprutledning föres direkt i land. Mudderverk af denna konstruktion



Fig. 1. Paternostermudderverk.

(fig. 1), s. k. paternostermudderverk, kunna arbeta i såväl hård som lös botten samt ge ett exakt riktigt bottendjup. Äfven enskopiga mudderverk (fig. 2) ha ganska stor användning, t. ex. för kanalgräfnings, och lämpa sig särskildt för gräfnings i hård botten och i sprängsten. De förekomma i Amerika med ända till 10 kbm. skopa. Skopverkets konstruktion är i princip lika med en enskopig gräfmaskin (se d. o.). För muddring af lös sand- eller dybotten användas med fördel sugmudderverk. Dessa äro försedda

med kraftiga pumpar, som uppsuga sanden genom till bottnen nedsänkta sugrör. Sugmudderverk utföras med ända till 700 mm. sugrör. Vid afschaktning af mycket hård botten, t. ex. berg, som först

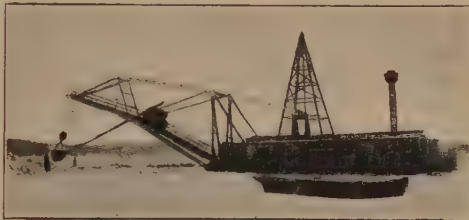


Fig. 2. Enskopigt mudderverk.

måst genom sprängning sönderdelas, är ofta bäst att använda i st. f. ofvan beskrifna mudderverk s. k. grabbmudderverk, som äro försedda med gripskopa.

C. K. S.

Muddhål, öppning på en ångpanna, genom hvilken den orenlighet, som samlats i närheten, kan utrakas. Muddhålet med sin lucka är inrättadt på samma sätt som manhållet (se d. o.).

J. G. B.*

Muddring, gräfnings under vatten, sker antingen för hand medelst handmudderskopa från en mudderflotte (se d. o.) eller vanligen med mudderverk (se d. o.).

Fr. E.

Muddus-jåure, sjö. Se Muddus-jokk.

Muddus-jokk, tillflöde till Stora Lule älf i Gällivare och Jokkmokks socknar, Norrbottens län, afvattnar de stora Muddusmyrarna och sjön Muddusjåure samt strömmar i sitt nedre lopp genom en storartad cañonbildning (lapska *kårso*), liksom ett par andra tillflöden till Lule älf längre ned, Turajokk och Nietsajokk. M. bildar där ett par större fall, Öfre och Nedre Mudduskårtje (se Lule älf, sp. 1351). Bäckens längd är omkr. 50 km., vattenområdet omkr. 500 kvkm.

Wbg.

Muddus-kårtje, vattenfall. Se Lule älf, sp. 1351.

Muddusmyrarna. Se Muddus-jokk.

Mudeford [mjö'dfəd], badort. Se Christchurch.

Mudejarstil [modéchar-], *byggn.*, en i Spanien på 1400- och 1500-talen förekommande dekorativ stil, som består af blandade gotiska eller renässans- och moriska former.

Mude'rriis (arab., "lärare"), titel på professorerna vid en turkisk medrese (se d. o.).

Mudersbach [mo'-], landskommun i preussiska reg.-omr. Koblenz (Rhenprovinzen), vid Sieg. 3,646 inv. (1905). Betydande järngrufvor, järn- och stålverk.

J. F. N.

Mudian, *sjööv*. Se Bermuda-båt.

Mudie [mjö'di], Charles Edward, engelsk biblioteksman, f. 1818, d. 1890, var framgångsrik som bokhandlare och förläggare i London, grundlade 1842 ett lämbibliotek, som 1864 öfvertogs af ett aktiebolag. Detta företag, *Mudie's select library*, har nått en kolossal omfattning, bestod redan 1905 af 5,5 mill. bd, sysselsatte bortåt 400 biträden och arbetare och hade två filialer. Dess böcker aflämnas i läntagarnas bostäder.

Mudir (arab., "styresman") kallas guvernören öfver de stora provinser eller län, *mudiriye*, i hvilka Egypten är indeladt (se Egypten, sp. 1468; jfr *Ka i m m a k a m*). I Turkiet åter betecknar mudir den administrativa styresmannen af en kommun om minst 200 hus. Han har vid sin sida två andra funktionärer, en *muavin* ("medhjälpare") och en *muchtär* ("utvald"). H. A.*

Mudiriye (engelsk stafning *m o o d e e r e e y a h*), största förvaltningsdistriktet i Egyptens administrativa indelning, motsvarande "län", departement, guvernement. Jfr *Mudir*. H. A.*

Mudlumps [ma'dlamps], eng., "gyttjeklumpar", kallas små öar vid Mississippis mynning, hvilka bestå af driftimmer, betäckta med flodslam; de höja sig 3 till 6 m. öfver flodens yta; stundom finnas högst uppe på dem kraterliknande håligheter, ur hvilka i följd af träets förruttelse alstras gaser, såsom sumpgas och kolsyra.

Mudräräksasa (eg. "sigill-Räksasa", d. v. s. "[ministern] Räksasa med sigillet"), ett indiskt drama af Viçākhadatta, som anses ha lefvat på 800-talet, tillhör de viktigare alstren af den indiska dramatiken. Det är utgifvet af bl. a. K. T. Telang (i "Bombay sanskrit series", 1884; 4:e uppl. 1908), M. R. Kale (med eng. öfv. 1900) och K. H. Dhruva (1900). Det är öfv. till eng. af H. H. Wilson (1827). Jfr S. Lévi, "Le théâtre indien" (1891). K. F. J.

Mudschellid, arab., handverkare, som tillverkar de etuier, som innesluta exemplar af koranen.

Mudschtehid (arab., "en som sträfvat"), i Persien namn på de ulema (se d. o.), som inneha högsta rangen i den kyrkliga hierarkien. Graden förlänas eller borde förlänas af regeringen åt män, som utmärka sig för lärdom och otadligandel. Bland deras privilegier är att på egen auktoritet skipa rätt eller att förständiga domstolarna, huru de skola döma.

Mue'ddin I. Mue'zzin, "adän-förkunnare", böneutropare, d. v. s. en muhammedan, som från minaretbalkongen (se Minaret) på bestämda tider sjunger det böneformulär, *adän* [ezän], hvarmed de troende kallas till bön. (K. V. Z.)

Muehlenbergia [myl-], bot. Se *Gramineæ*, sp. 100.

Muela de San Juan [mwe'la de san choa'n], en 1,610 m. hög topp i Montes Universales i spanska prov. Teruel (Aragonien). På den upprinner Guadalaviar. J. F. N.

Muelenaere [my'lenäre], belgisk statsman, f. 1794, d. 1862, juridisk ämbetsman i Bruges, var en af ledarna för belgiska oppositionen i generalstaternas andra kammare och efter revolutionen 1830 medlem af nationalkongressen samt sedan 1831 af representantkammaren. 1831—32, 1834—36 och 1841—42 var han utrikesminister. Under mellantiderna och sedan till 1849 gjorde han tjänst som guvernör öfver Väst-Flandern. Han utnämndes af påfven till greve.

Muelich [my-], Hans. Se *Müelich*, Hans.

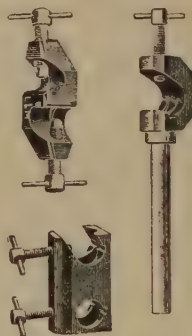
Mue'zzin. Se *Mue'ddin*.

Muff (mlat. *mu'ffula*, vinterhandske), ihålig, urspr. alltid cylinderformig, i båda ändarna öppen klädespersedel, i hvilken händerna stickas in för att hållas varma. Den tillverkas af tyg, skinn o. d.

Redan under medeltiden lära muffar varit i bruk, i Frankrike funnos de redan under Henrik III. De buros först endast af kvinnor, men sedan, t. ex. på 1700-talet, äfven af män, stundom på en kring halsen hängande snodd eller kedja. Ursprungligen afsedda endast för utebruk, ha de tidtals gjorts för användning äfven inomhus. Muffens form och storlek ha gifvetvis växlat i hög grad efter modeströmmingar; elegans och smak ha förändrat dess skick och stoff i samband med kvinnodräktens växlingar. Dyrbara pälsverk äro alltjämt det omtyckteste liksom skönaste materialet, och muffar af sobel, hermelin, blå- och silfverräfsskinn, mård, skunk, chin-chilla, björn m. fl. bidraga afsevärdt till apparitionens höjande.

Muff. Se *Axelkoppling*, sp. 530, *Elektriska ledningar*, sp. 258—259, och *Rör*.

Muff kallas en i kemiska och andra laboratorier ofta använd apparatdel, genom hvilken klämmare,



Muffar för laboratorier.

ringar o. d. kunna fästas på stativ (se d. o.). En muff kan, som fig. visar, ha många olika former alltefter sitt speciella ändamål. H. E.

Muffat [mo'f-], Georg, tysk organist och tonsättare, f. omkr. 1645 i Schlettstadt, Elsass, d. 1704 som kapellmästare hos biskopen i Passau, studerade i Paris (hos Lully) och Rom, blef en af sin tids främsta tyska orgelkonstnärer samt var som kompositör en förmedlare mellan de romanska ländernas och Tysklands musik. Han bidrog till utvecklandet af orkestersviten och klaversonaten genom att strängare skilja deras stil från orgelmusikens. M:s 12 stora orgeltoccatör i *Apparatus musico-organisticus* (1690; ny uppl. 1888) höra till det mest betydande före Bach och innehålla fulländade fugasatser. Hans orkestersviter (*Florilegia*, 1695—98; ny uppl. 1894 i "Denkmäler der tonkunst in Österreich") äga en intagande friskhet. — Hans son Gottlieb M., f. 1690, d. 1770, hoforganist i Wien, komponerade orgelsaker och de berömda, af fransk stil påverkade klaversonaterna *Componimenti musicali* (1727; ny uppl. 1896). E. F.—t.

Muffel (fr. *moufle*), ett af eldfäst lera förfärdigadt kärl (af halfcylindrisk form och med flat botten; se fig.), som i en ugn upphetas till hög temperatur. Mufflar användas till metallproberingar och oxiderande glödgningar samt i porslinsfabrikationen vid dekorering af pjäser, på hvilka färgerna

(s. k. muffelfärger) anbringas ofvan glasyren. P. T. C.*



Muffel.

Muffins [ma'fins], eng., bakverk af mjöl, smör, söt kärmjolk, försatt med fraspulver och arbetadt till en lös deg.

Muffkoppling. Se Axelkoppling och Rörförbindning.

Mufionen, *Ovis musimon*, zool. Se Fårsläktet, sp. 201.

Mufti (arab., "som afger ett utlåtande"; se Fetva) är namnet på en i hvarje större muhammedansk stad anställd ämbetsman, som på anhållan af hvilken medborgare som helst är skyldig att rörande alla teologiska, moraliska, civilrättsliga och kriminala spörsmål afge sitt utlåtande. Urspr. bilda mufti, såsom "lagtolkarnas" kår, den andra stora klassen af *ulema* (se d. o.) och ega rang framför den till tredje klassen hörande "lagskiparnas" kår, *kadi* (se d. o.). Men numera är en stads mufti öfverallt utom i Konstantinopel underordnad i rang, men ej beroende af dess kadi. — Konstantinopels mufti, hvilken som sådan bär titeln *mufti-ul-enâm* ("människosläktets mufti"; i Västerlandet vanligen kallad stormufti), är däremot under sin vanliga titel af *scheich-ul-islâm* (se d. o.) innehafvare af rikets högsta värdighet. Alla öfriga mufti ha sinsemellan samma rang, betalas af de rättssökande och beklåda sitt ämbete för lifstid, hvilket icke hindrar, att de till- och afsättas efter "stormuffins" godtycke. — I Egypten har däremot muftin bibehållit sin rang framför kadin, men hans ämbete är där blott en hederspost, och han eger icke rättighet att för sina utlåtanden mottaga någon betalning. H. A.*

Mug, folkstam. Se Arakan.

Mu'gan (Mogan), en stäpp i norra delen af distriktet Lenkoran, i rysk-transkaukasiska guv. Baku, mellan Kura och Bulgari, ett sydligt tillflöde till Aras. 4,440 kvkm. Endast om våren bebos stäppen af kurder; på sommaren är hettan outhärdlig, och stäppen hemsökes af febrar, på vintern är den ett moras. J. F. N.

Mugdhobädha, namn på en grammatik öfver sanskrit af indiske grammatikern Vopadeva från 1200-talet e. Kr. Det i M. använda grammatiska systemet representerar en enklare form af grammatisk framställning (mera liknande det europeiska förfaringsättet) i motsättning till det af Pāpini använda. Den är utg., utom flerfaldiga gånger i Indien, af Böhlingk (1847). Jfr A. C. Burnell, "A classified index to the sanskr. Mss in the palace at Tanjore" (1880). K. F. J.

Mugg (da. muk, ty. mauke), i dagligt tal kallad lera, veter., en del inflammationsprocesser i huden på nedre delen af extremiteterna, oftast de bakre, hos hästar och nötkreatur. I lindrigaste fall yttrar sig sjukdomen endast som rodnad af

huden i karleden med ringa ansvällning och affjällning (*erytematös mugg*), men oftast uppstår en mängd blåsor, som fyllas med blodvatten eller var och efter någon tid brista (*exematös mugg*), efterlämnande ytliga sår, som sedan genom inträngande smuts och rörligheten i huden förstöras; genom ansvällning af huden bildas djupa, tvärgående sprickor, från hvilka afsöndras en smörjig, illaluktande materia. *Brandig* (gangrenös) mugg förekommer särskildt vintertiden, i synnerhet hos hästar med långt hofskägg, och yttrar sig i häftig inflammation med brand i huden och bortfallande af större eller mindre hudstycken i karleden; den kan, om den ej i tid behandlas, föra till allmän blodförgiftning eller svåra sjukdomsprocesser i hofven. R a s p kallas en form af mugg, som sträcker sig ofvan kotleden upp emot hasen och består i en förstoring af hudpapillerna med ökad epidermisbildning i form af skorf eller hornartade massor på bakre randen af extremiteterna, ofta äfven åtföljd af afsöndring af en smörjig materia från huden, som gör håren stripiga (*verrukös mugg*). Orsaken till mugg är fukt i förening med kyla och orenlighet (snöslask, smutsigt väglag, urin och gödsel), möjligen äfven ett särskildt smittämne. Hos nötkreatur förekommer en särskild form af mugg, kallad *drankmugg* (se d. o.). E. T. N.

Muggbrand, veter. Se Drankmugg.

Muggendorf [mo'gg-], köping i bayerska reg.-omr. Oberfranken, vid Remitz' biflod Wiesent, i det s. k. Frankiska Schweiz, 325 m. ö. h. 411 inv. (1900). Kallvattens- och vasslekuranstalt. En mängd droppstensgrottor i trakten. J. F. N.

Muggia [mo'dja; sloven. Mile], stad i österrikisk-illyriska kustlandet, vid M.-viken af Triestebukten. 4,137 inv. (1900; som kommun 8,841). God hamn, flera skeppsvarf (bl. a. det stora San Roco, i synnerhet för krigsskepp), hafsbad, kuranstalt för skroförlösa barn, lungotsanatorium. J. F. N.

Muggsjöarna, ett par till Klarälvens vattensystem hörande sjöar i västra delen af Härjedalen.

Mugian, sjö. Se Bermuda-båt.

Mugil, zool. Se Multesläktet.

Muhadjir (arab., af *hedjra*, utvandring), i Turkiet muhammedan, som från kristna länder invandrat till osmanska riket och fått jord gratis upplåten. Om el-muhadjirün (plur. af ordet) se Muhammed, sp. 1277.

Muhäfis, arab., guvernör.

Muhammed l. Moham'med (oriktiga äro formerna Muhammed, Mahomed o. d., hvar emot Mehemed är en turkisk form af samma ord, af arab. *muhammed*, ett partic. pass., som betyder "högtlofvad"), religionsstiftare, föddes i Mekka omkr. 570 e. Kr. (enligt den vanliga beräkningen 20 april 571; dock är för hela hans lif före utvandringen till Medina 622 kronologien ganska osäker). Han var son af Abdallah af Håschims till kureischiternas stam hörande släkt, och hans fullständiga namn var därför, efter sonen Kasims födelse: A bu-l-Käsim M. Ibn Abdallah. Sedan Abdallah dött (kort före eller efter M:s födelse) och lämnat sin familj i stor fattigdom, blef M., som vid 6 års ålder förlorat äfven sin moder, Ämina; upptagen af Abu Talib, en af hans nio farbröder. Han egnade sedan denne trofaste be-

skyddare barnslig vördnad och tillgifvenhet. Som gosse skall han ha försörjt sig med att valla får, och det är ovisst, om han någonsin, som det påstås, medföljt Abu Talib på handelsresor till Syrien. I sitt 25:e år trädde han i tjänst hos en rik köpmans änka, Chadidja (mindre god form Chadid-sja), och som kameldrivare, icke som ledare, medföljde han hennes handelskaravaner åt alla håll. Men denna torftiga lefnadställning förändrades snart genom hans giftermål med den betydligt äldre Chadidja. Med henne hade han två söner och fyra döttrar. Sönerna afledo vid späd ålder, och för att lindra Abu Talibs bekymmer för en talrik familj upptog han dennes yngste son, Ali. M. lefde nu som rik köpman. Men efter någon tid började han egna sig åt religiösa betraktelser, uppfyllde ifrigt alla af fädernas tro föreskrifna fastor och böner samt kunde ofta under den heliga fastemånaden Ramadan draga sig undan för flera dagar till det ensliga berget Hirā i närheten af Mekka. På detta sätt förbereddes den världshistoriskt betydelsefulla vändning i hans lif, som vanligen anses infalla i hans 40:e år.

Redan före M:s tid hade bland de arabiska stammarna, till en del genom judisk eller kristen inverkan, vissa religiösa rörelser yppats, och det var icke ovanligt att höra ansedda män ifrå för en renare tro och gudsydikan än fädernas lära (se Islām). Kristendomen hade (omkr. 600) trängt ganska djupt in i Arabien, dels i n. från Syrien, dels i Jemen från Abessinien. Dock måste man antaga, att omvändelsen både bland de bofaste och än mer bland de kringvandrande araberna varit tämligen ytlig. Mer inflytelserika voro på denna tid judarna, som haft en betydande makt i Jemen ända till abessinernas inträngande (i början af 6:e årh.) och i det nordliga Hidjaz egde en mängd blomstrande kolonier, anlagda af flyktingar efter Jerusalems förstöring. I synnerhet i Jatrib (det senare Medina) voro judarna talrika; och om de också mera sällan gjorde proselyter, utfödade de dock genom större bildning, litterär tradition och sina heliga skrifter ett stort inflytande på alla religiöst anlagda sinnen. M:s fädernestad, Mekka, var däremot en hufvudort för den fornarabiska religionen, som där i Kåba (se d. o.) hade sin heliga centralpunkt. Dit företogs stora vallfärder flera gånger om året, och i själva verket lefde den midt i en ofruktbar trakt belägna staden uteslutande på de dagligen kommande och gående pilgrims- och handelskaravanerna. Under det att M. ingenting visste om kristendomen annat än några förvridna och sedan i koranen upptagna legender, hade han däremot genom umgänge med judar från Jatrib fått tillfälle att lära känna rätt mycket af deras religiösa tro. Däremot är det aldeles säkert att, om han också kunde läsa och skriva, han dock ej kunde läsa vare sig judiska eller kristna skrifter på hebreiska, arameiska eller grekiska. Och någon översättning af sådana på arabiska fanns så mycket mindre, som det icke torde ha existerat någon enda arabisk bok före koranen. Den betydande judiska insatsen i M:s lära härledde sig således uteslutande från hans samtal med judar och de renare religiösa begrepp hade därigenom mottog. Men den egentliga drifkraften till den nya vändningen i hans lif fanns dock hos honom själf på det sätt, att han

under sina ensliga betraktelser kommit till den fulla öfvertygelsen, att han blifvit af Gud utkorad till hans sändebud och profet. Och om man med samtidens største kännare af semitismen (Ewald, Renan, Nöldeke m. fl.) anser, att det äkta semitiska profetkallet icke var en spådomskonst, utan låg däri, att själen småningom fylles af en stor religiös idé och slutligen gripes därpå med sådan kraft, att den oemotståndligt drives att framställa denna idé för människorna som en dem genom henne som Guds redskap meddelad frälsningssanning, så var äfven M. otvivelaktigt en sådan profetisk natur. Öfvertygelsen, att Gud är blott en, att afgudarna äro idel fåfänglighet och att deras dyrkan framkallar Hans vrede och fruktsansvärda straff, denna genom undervisning och egna betraktelser vunna öfvertygelse grep honom med profetisk kraft. Från denna stund måste han egna sitt lif åt predikan för människorna för att rädda dem från helvetets eld och omvända dem till den ende sanne Guden. Han var således ingen bedragare i vanlig mening; men å andra sidan kan han icke heller på något sätt i andlig höghet jämföras med gamla testamentets stora profeter, en Joel eller en Esaias. Det var från början något sjukligt i hans upprörda själs-tillstånd, och denna sjuklighet, som yttrade sig i epileptiska anfall, gaf honom den första anledningen att tro, att han vore gripen af osynliga makter. Under dessa anfall störtade han omkalladt "som en drucken man", blef röd, fradgade och "uppgaf läten som en ung kamel". Ofta trodde M., att han var besatt af onda andar, och han drefs därpå till förtviflan och tankar på själfmord. Men genom egna betraktelser och andras intalan — en släkting, som öfvergått till judendomen, trodde sig häri igenkänna profetians tecken — blef han snart öfvertygad, att Guds ande fått makt med honom och att hans kroppsliga lidanden voro beviset på hans utkorelse. Därtill kommo helt naturligt drömmar och syner (hallucinationer), som än mer stärkte honom i hans tro. Men var han nu af Gud kallad att förkunna och sprida en renare lära, så måste allt underordnas detta höga mål och ingen hänsyn tagas till arten af de använda medlen. Att han tillät sig mångahanda "fromma svek" och ofta lät sina "uppenbarelsen" komma som direkt för-svar af dylika, är obestridligt. Men lika orätt, som det vore att anse de otaliga bedrägerier, som begåtts och ännu (t. ex. hos katolikerna i fråga om "under") begås "ad majorem Dei gloriam", för verk af avsiktlig ondska, då de ha sin grund i en verklig, men ensidig och hänsynslös fromhet, lika orätt vore att döma M. efter enskilda handlingar och utsagor, som i och för sig ej kunna för-svaras som sedliga. Denna hos M. småningom rotfästa öfvertygelse om en särskild gudomlig kallelse fick sin första bestämda form, då han en natt under andaktsöfningar på berget Hirā trodde sig genom ängeln Gabriel erhålla den upmaning från Gud, som innehålles i koranens kap. 96, 1—5 (enligt den vanliga åsikten det äldsta stycket i koranen). Detta anses ha inträffat i M:s 40:e år, och från den stunden, *lejlaf el-kadr*, "allmaktens (eller "beslutets") natt", räknas hans bekännare början af hans profetiska sändning.

De förste, som trodde på den nya lärans två hufvudsatser: *la ilāh ill'-Allāh*, "det finnes ingen

gud utom Gud", och Muhammed rasul Allāh, "M. är Guds sändebud", voro hans hustru Chadidja, hans fyra döttrar, den unge kusinen och foster-sonen Ali, den redlige, allmänt aktade Abu Bekr och den trogne slafven Zeid, som sedan blef en af de förnämsta auktoriteterna för den rätta koran-texten. Uppenbarelserna kommo nu allt emellanåt, och de gudomliga orden uppskrefvos för hvarje gång på palmblad, remсор af läder, pergament, tyg o. d. af någon troende, som M. tillkallat för detta ändamål. Hvarje särskild uppenbarelse kallades *āja*, "under", men flera sammanhängande *aja* kunde naturligtvis meddelas på samma gång. Sedermera samlades dessa uppenbarelser och ordnades redan under M:s listid i "kapitel" (*sūra*, eg. "rad", "ordning"), där hvarje *aja* bildar, hvad vi kalla en "vers". Formen var den för all högre arabisk stil vanliga rimmade prosan, än bildrik och högstämd, som oftast under den första perioden, än nykter och förständig, någon gång platt och osmaklig. Det enda gemensamma draget är, att Gud själf alltid infördes talande (stundom i 3:e pers.) till M., till de troende eller till olika slags otrogna. Men M:s predikningar och an- språk på gudomlig sändning möttes blott af hän och förakt, äfven från hans närmaste släkt. Endast Abu Talib förblef hans trofaste beskyddare, utan att dock själf någonsin kunna förmas till om- vändelse. Lika fientlig visade sig hufvudmassan af Mekkas befolkning, de mäktige kureischiterna, och blott småningom kunde M. genom sina glö- dande skildringar af paradiset's fröjder och helve- tets kval öka antalet af sina anhängare. Men det hän och de förföljelser, för hvilka dessa voro ut- satta, ledde snart till en första utvandring (*hedjra*, *h'djra*) af troende till Abyssinien, i hvilket kristna land de trodde sig kunna räknas på skydd mot sina hedniska landsmän. På detta sätt kämpade M. för sin nya lära mot mekkanernas ständigt växande förbittring i en tid af (sannolikt) tolf år. Därunder sökte han dels själf, dels genom utsända anhäng- are verka på kringboende stammar, i närliggande städer, såsom Tā'if (s. ö. om Mekka), och i synnerhet på de vid vallfärderna ankommande pil- grimsskarorna, men med obetydlig framgång. Där- emot lyckades han omsider att för islam vinna en mängd ansedda män i Jatrib af de där mäktiga stammarna Chazradj och Aus samt därigenom göra ett slut på dessas långvariga inbördes stridigheter. Af denna framgång leddes han nu till tanken på en ny större utvandring, och sommaren 622 företog han denna s. k. *hedjra* (se d. o.), hvarifrån mu- hammedanerna började en ny tidräkning. Delta- garna i flykten kallades *el-muhādžirān*, "medflyk- tingarna", till skillnad från de i Medina bosatte troende, hvilka gästväntligt upptogo flyktlingarna och därför fingo heta *el-ansār*, "hjälparna" (bä- ggedera inbegripas ännu i dag i de dagliga bönera och välsignelserna under det gemensamma nam- net *el-ashāb*, "följeslagarna"). I Jatrib, som där- efter erhöill namnet *Medinet en-nabi*, "profetens stad", eller *El-medine*, "staden", intog nu M. en helt annan ställning än i Mekka. Han lät genast uppbygga en moské för de troende, införde *el- adān*, "kallelsen" till bön från minaretens topp, i st. f. de kristnas klockor och judarnas basuner, förändrade *kibla* (se d. o.) från Jerusalem, som

det förut varit efter judarnas föredöme, till *Kāba* (se d. o.) och anslag åt de fattige en bestämd tionde- afgift (*zakāt*). Af den fornarabiska religionen upp- tog han allt, som lät förena sig med islams stränga monoteism, och särskildt vallfärderna till Kāba med alla deras ceremonier och plägseder. Äfven i M:s enskilda lif inträdde åtskilliga förändringar. Sedan Chadidja dött redan före hedjran, äktade han Abu Bekrs tioåriga dotter, Aischa, som seder- mera blef den förnämsta auktoriteten för alla af traditionen samlade utsagor af profeten. Men M., som förut haft blott en enda hustru, tog sig nu, vid några och femtio års ålder, den ena hustrun efter den andra (tillsammans 14) utom en mängd frillor och hade med dessa flera döttrar, men inga söner. De gudomliga uppenbarelserna fortgingo i samma form som förut. I dessa Medinauppenbarel- ser, som utgöra omkr. en tredjedel af koranens innehåll, uppträder M. med mera myndighet än förr mot sina fiender, icke blott de otrogne mekka- nerna, utan äfven de båda partier, som ännu stodo emot honom i Medina. Dessa voro dels de s. k. *el-munāfikūn*; "hycklarna", som af rädsla sken- bart underkastat sig M., men i hemlighet motarbe- tade honom, dels judarna, som nu sågo sin andliga öfverlägsenhet ställas i skuggan af den nya läran. Dessutom fortför M. oafättligt och numera med stor framgång att utbreda islam bland de arabiska no- madstammarna nära och fjärran. Mot Mekka, som alltid var det yttersta målet för hans ansträngnin- gar, begynte han en krigisk politik, i det han ge- nom ständiga och lyckliga anfall på de dit tågande eller därifrån kommande karavanerna i betänklig grad skadade dess handel. Detta ledde slutligen till öppen fejd mellan de båda städerna, och med 300 man mot 950 mekkaner, anförda af omajja- dernas stamfar, Abu Sufjan, vann M. (624) den mångbesjungra segern vid Bedr (en liten karavan- station med källa, s. v. om Medina). Det rika by- tet, af hvilket M. tog $\frac{1}{5}$ för egen räkning (hvil- ken andel sedermera blef kalifens bestämda lott), betydde icke så mycket som det moraliska infly- tandet af denna oväntade framgång. Från denna stund växte M:s makt och erkännande som Guds "sändebud" med förvånande hast. Han uppträdde nu som eröfrare och utsände hvarje år åt alla håll expeditioner, som dels med våld omvände tred- skande stammar, dels genom utsikt till rika byten lockade ännu flera till fredlig underkastelse. De slutne kureischiterna förberedde emellertid ett hämndekrig mot M., och redan året därpå angrepo de Medina med en här af 3,000 man. Med blott en tredjedel af denna styrka måste M. bjuda dem spetsen och led ett svårt nederlag vid foten af ber- get Ohod (en timmes väg n. om Medina). Det nedslående intrycket däraf visste dock M. att till en del motverka genom några kort därefter företagna lyckliga expeditioner, dels mot den stora arab- stammen Asad, dels mot den mäktiga judiska stam- men Nadir. Men snart hotade en ny fara, då kureischiterna i början af 627 med en här, som lär ha uppgått ända till 10,000 man, framryckte mot Medina. M. lät genast gräva en graf kring staden, och med detta enkla hjälpmedel kunde han uthärda 40 dagars belägring, hvarefter fienderna själfmant aftågade. Men då M. i början af år 628 med en stor skara troende ville göra en vallfart

till Mekka, vägrades honom inträde i staden. Sedan han lägrat sig vid Hudaibija, på gränsen af Mekkas heliga område, kom det där, efter allahanda svårigheter, till en fredlig uppgörelse mellan honom och hans fiender. Under de två följande åren underkuvade M. åter en mängd stammar, och efter den oväntade underrättelsen om ett nytt fredsbrott från kureischiternas sida kunde han tåga mot Mekka i början af år 630 med 10,000 bebuiner och nästan utan motstånd intaga sin fädernestad. Hans första handling var då att förätta sin andakt i Kåba och där nedslå alla afgudabilder. Sedan samma öde vederfarits de flesta hedniska tempel i Hidjaz och Nedjd, kunde M. under sin återstående lifstid njuta glädjen af att ha omvänt större delen af sitt land till islam. Mot hösten s. å. företog han ett stort fälttåg med ända till 30,000 man mot det bysantinska riket. Men hären kom aldrig längre än till Tebük, ungefär halfvägs mellan Medina och Jerusalem; och sedan M. där mottagit de kringboende kristna stammarnas hyllning, återvände han till Medina (jan. 631). Den verkliga anledningen till det plötsliga återtåget är ej känd; så mycket är emellertid säkert, att det vidtutseende företaget aldrig omfattats med någon allmänna sympati af M:s anhängare, och stämningen i hären torde därför efter framkomsten till Tebük ha varit sådan, att M. och hans rådgifvare ansågo säkrast att vända om. Hans välförsträckt sig nu i alla händelser till Arabiens af lägsnaste trakter, mycket längre än de mekkanska helgedomarnas dyrkan hade räckt. Den persiske ståthållaren i Jemen såväl som detta lands småfurstar underkastade sig, sydkustens riken skickade sändebud med gåvor, och många kristna stammar i n., ö. och s. erkände sig skattskyldiga. I mars 632 företog M. sin sista vallfart, "afskedets vallfart", till Mekka och påbjöd då en mängd borgerliga och religiösa stadgar, bland hvilka den om det rena månaåret utan skottdagar. Efter sin återkomst till Medina insjuknade den då mer än sextioårige mannen och dog med hufvudet i Äischas sköte 8 juni 632, hvarefter han begravdes på samma ställe, där han dött. (Om hans graf och grafmoskén se Medina med fig.) M:s släkt fortplantades endast genom den yngsta af Chadidjas fyra döttrar, Fátima, som i sitt giftermål med M:s kusin och fosterson Ali erhöi sönerna Håsan och Huséin. De från dessa härstammande ättarna motsvara (ungefärligen) Europas adel, och deras medlemmar ega rätt till titeln *schérif*, "adel", och att bära grön turban. — Till sitt yttre skildras M. som mager och bredaxlad, af medellängd, med stort hufvud, svart krusigt hår, stora svarta ögon, långt skägg och ljuslett hy. Mellan skulderbladen hade han ett födelsemärke eller en utväxt, som ansågs som "inseglet" på hans gudomliga sändning. Hans sätt var vänligt och vördnadsbjudande, mildt mot besegrade fiender och aldrig tyranniskt mot anhängarna. Oaktadt en efter flykten till Medina inträdd märkbar förändring till det sämre, hvartill hörde planmässig svekfullhet, någon gång grymhet och framför allt begäret efter sinnliga njutningar, förblef han dock i allmänhet en godmodig och medgörlig man. Han afslög ogärna en bön, och då två utslag voro möjliga, föredrog han i regel det mildare. Sträng konsekvens var för honom fram-

mande både i lifvet och i läran. Hans lefnadssätt var äfven under hans sista tid mycket enkelt, och de hedersbevisningar han fordrade hade ingenting stötande för arabernas frihetssinne. Han och hans talrika familj bodde i lerhyddor samt leide hufvudsakligen af dadlar, bröd och mjölk, högst sällan kött. Liksom de båda förste kalifierna lagade M. själf sina kläder och skor, och de slafvar, som tillföll honom af krigsbytet, skänkte han till sina vänner. Hans enda lyx var vållukter. M. var ingen fältherre. Han saknade t. o. m. personligt mod, och under stridens timme sysselsatte han sig ofta med böner, men i motgången visade han ständigt stor ihärdighet och praktisk klokhet.

Öfver M. komma väl alltid omdömena att utfalla högst olika alltefter den dömandes ståndpunkt; men åsikten, att han var en bedragare i vanlig mening, kan, som ofvan antydde, icke längre anses hållbar. Från rent etisk synpunkt är M. allt annat än en stor man; men bristen på strängt sedligt medvetande och hans oklara tankar öfver alla andliga ting voro en oundviklig följd af den tid och det folk han tillhörde. Från synpunkten af de världshistoriska följder, som hans lif medfört, måste M. däremot efter Jesus och Buddha räknas som den tredje i ordningen af jordens märkligaste män. Och då inflytandet och betydelsen af de tre världsreligioner, som från dessa män leda sitt upphöj, måste till stor del anses bero på de skrifter, som för deras bekännare gälla som heliga och gudaingifna, så är det anmärkningsvärdt att, medan en försvinnande liten brädel af de kristnes bibel innehåller mästarens egna ord och t. o. m. förknippandet af hans lärjungars namn med de heliga skrifterna i några fall icke är höjdt öfver allt historiskt tvifvel, är däremot innehållet af islams heliga bok från början till slut med ytterst obetydliga undantag bevisligen utgåenhet från stiftarens egen mun. Därmed kommer också denne i ett långt mer direkt förhållande till resultatet än hans båda föregångare. Men därför drabbas också hans sedliga värde så mycket starkare af domen öfver de mörka, på koranen direkt beroende skuggsidorna af islams religion. Jfr Islam och Koran. — Litt.: Ibn Hischams (d. 833) arabiska biografi "Sirat sejjidnâ Muhammed" (utg. af Wüstenfeld, 2 dlr, 1858—60, anastatisk uppl. 1899—1900; öfv. till ty. af Weil 1864), Ibn Saad, "Biographien Muhammeds, seiner gefährten und der sapheren träger des Islams" (utg. på arabiska af Sachau m. fl. 1904 ff.), Nöldeke, "Das Leben Muhammeds" (1863), Sprenger, "Das Leben und die lehre des Muhammed" (3 bd; 2:a uppl. 1869), Krehl, "Das Leben des Muhammed" (1884), Wellhausen, "Skizzen und vorarbeiten", IV (1889), Grimme, "Mohammed" (2 bd, 1892—95), Buhl, "Muhammeds liv" (1903), och Margoliouth, "Mohammed and the rise of Islam" (1905). H. A.

Muha'mmed, 7 kalifer. Se Kalifat, sp. 618—620.

Muha'mmed, imamer. Se Imam.

Muha'mmed, fem turkiska sultaner. 1. M. I Bajasid I:s tredje son, f. 1387, d. 1421 i Adrianopel, erhöi vid rikets delning emellan bröderna efter slaget vid Angora (1402), där Bajasid föll, Timurs händer, en del af Mindre Asien, med Amasia (vid Jeshil Irmak) till residens, men

eröfrade snart från sin broder Isa de öfriga turkiska provinserna i Asien. Den äldste brodern, Suleiman I, som erhållit besittningarna i Europa, ville hämnas Isas död och bekrigade M. i Asien (1404) i början med framgång. Men med tillhjälp af den yngste brodern, Musa, som under tiden frigifvits af Timur ur fångenskapen, lyckades M. drifva Suleiman tillbaka till Europa (1406). Musa, som vid Suleimans död (1410) blef herre öfver det osmanska området i Europa, vände sig sedan mot bysantinske kejsaren Manuel II och slog M., som denne kallat till sin hjälp (1412), men blef året därpå af M. slagen och dödad vid Tschamudli, ej långt från Sofia. M. I var sedan 1413 ensam härskare samt visade sig vara en klok och duglig regent. Han upprätthöll vänskapliga förbindelser med Manuel II och återlämnade till honom ett antal af de genom Musa eröfrade macedoniska områdena jämte Tessalien och Morea m. m., förnyade freden med venezianerna (1416) och gjorde s. å. fursten af Valakiet skattskyldig. Hans infall i Bosnien, Ungern och Steiermark misslyckades. Många berömda turkiska och arabiska författare vistades vid M:s hof. Han efterträddes af sin son Murad II.

2. M. II Bôj'ûk ('den store'), den föregående sonson, f. 1430, d. 3 maj 1481, efterträdde i febr. 1451 sin fader, den krigiske Murad II. Han slöt fred med alla rikets fiender för att



Muhammed II. Efter en medalj, 1481.

kunna med full kraft utföra faderns plan, tillintetgörandet af bysantinska kejsardömet, och 29 maj 1453 eröfrade han Konstantinopel med storm, hvarvid kejsar Konstantin XI fann sin ärofulla död. Med det bysantinska väldets undergång erhöill sålunda M. genom Konstantinopels fall nyckeln till Svarta hafvet och Medelhafvet. Påfven Calixtus III gjorde fruktlösa försök att samla Västerlandet till samfälligt motstånd mot islam, och M. beslöt gå anfallsvis till väga mot Hunyadi och Skanderbeg. Under de två följande åren gjorde han eröfringar i Serbien, som blef en turkisk provins (1458), trots det att den af honom belägrade staden Belgrad (1456) räddades af Hunyadi och Capistrano (båda döda 1456). Därefter eröfrade han det frankiska hertigdömet Aten samt furstendömet Achaja och "despotatet" Misithra på Morea (1460). Den albanesiske hjälten Skanderbeg tilltvang sig däremot en fördelaktig fred (1461). S. å. gjorde M. slut på det lilla "kejsardömet" Trabazon och lät af-

rätta dess siste kejsare, David, med hela hans familj. Året därefter besegrade han fursten Vlad IV Draculu af Valakiet, förhärjade Hercegovina och Montenegro, eröfrade 1463 Bosnien, dödade dess konung Stefan och lät bortföra en stor del af befolkningen i fångenskap. En 16-årig kamp (1463—79) med Venezia gjorde intet afbrott i M:s öfriga härnadståg. Så eröfrade han i Asien riket Karaman (1466) och besegrade efter treårig strid den turkmeniske fursten Usûn Hasân ('af hvita hammeln') vid Terdsjan (1473). På Krim, där Kaffa och Azov eröfrades (1475), måste tatarkanen erkänna sig som turkisk vasall, och furst Stefan IV af Moldau nödgades efter M:s lysande seger i "Hvita dalen" (1476) fortfarande erlägga tribut. I Ungern däremot blefvo turkarna slagna af konung Mattias I vid Semendria (1476) och Szasz-Varos (1479). Zakyntos, Leukas och Kefallenia eröfrades (1480), men från södra Italien, där turkarna s. å. fattat fast fot kring Otranto, drefvos de tillbaka (1481). Lika resultatlös blef en expedition mot Johannitriderna på Rhodos (1480). M. efterträddes af sin son Bajasid II. Genom en hel mängd särskilda förordningar, af hvilka den viktigaste var *Kanûn nâme* ('grundlags-bok'), ordnade M. den högre civila administrationen, härens befälskader, domarmakten, provinsernas förvaltning och skatteväsendet med en klohet, rättvisa och praktisk talang, som den tiden voro lika sällsynta i Europa som i Turkiet. Många äro de stora byggnader, som han särskildt genom arkitekten Christobulos lät uppföra. Han egde äfven ovanliga kunskaper i flera språk, geografi och matematik samt ritade och målade. Han var äfven diktare under namnet Auni ('den hjälpsamme'), och hans dikter utgäfvos 1904 af G. Jacob efter den i Uppsala universitetsbibliotek förvarade handskriften "Der Divan sultan Mehmeds II., des eroberers von Konstantinopel". Men hans enskilda lif fläckades af utsväfningar och grymhet.

3. M. III, f. 1566, d. i dec. 1603, efterträdde i jan. 1595 sin fader, Murad III, och lät genast afrätta sina 19 bröder och 7 af fadern efterlämnade hafvande gemåler. Fullkomligt behärskad af sin moder, öfverlämnade M. snart alla regeringsbestyr åt sina storvesirer Ibrahim, Sikala-Sadé och Hasan den grymme, hvilka drefvo handel med ämbeten, försämrade myntet och pålade ständigt nya skatter. Det af Murad III började kriget mot Österrike fortsattes



hårdnackadt, men på det hela olyckligt för turkarna. I Asien hade vesirerna att kämpa mot flera farliga uppror, såsom af kurder och turkmener under Abdu-l-Halim och hans broder Husein Deli, hvarjämte äfven i Konstantinopel förekommo åtskilliga uppror af sipaherna. Midt under dessa oroligheter dog M. och lämnade riket

i ett högst brydsamt läge åt sin fjortonårige son, Ahmed I.

4. M. IV, f. 1641, d. 1691, efterträdde i aug. 1648 sin mördade fader, Ibrahim I. Under hans minderårighet fördes regeringen först af hans far-moder, sedermera af hans moder. Under oroligheter i Mindre Asien och brinnande krig med Veneza skulle M. själf öfvertaga styrelsen, men lämnade denna på sin moders uppmaning h. o. h. åt den nye storvesiren, Muhammed Köprili, och under hela sin återstående regeringstid tog han ingen annan befattning med rikets styrelse, än att han några gånger ombytte storvesirer. Muhammed Köprili afled 1661 och efterträddes s. å. i ämbetet af sin son Ahmed (se Köprili), Turkiets störste storvesir, och denne 1676 af sin svåger Kara Mustafa, som 1683 afträttades efter den misslyckade stormningen af Wien (s. å.). Turkiets därpå följande enorma förluster (Ungern, Slavonien, Siebenbürgen, delar af Grekland) i striden mot Österrike och Veneza gäfvö slutligen anledning till ett uppror i Konstantinopel. M. blef genom Ahmed Köprilis broder, Sade-Mustafa, i nov. 1687 afsatt. Han efterträddes af sin broder Suleiman II och dog i fångelse.

5. M. V, förut M. Reschad Effendi, f. 3 nov. 1844, son till sultan Abd-ul-medjid, utropades 27 april 1909 till sultan, sedan hans äldre broder Abd-ul-Hamid s. d., efter en fetva af scheik-ul-islam, förklarats afsatt af nationalförsamlingen för anstiftande af en mot den konstitutionella författningen riktad militärrevolt. Med M. kom det ungturkiska partiet och dess militäre ledare, krigsministern Mahmud Schekeft pascha, till makten, men aflägsnades under sommaren 1912 till följd af det på motgångar rika krig, som M. måst föra med Italien (1911—12). Genom en militärrevolt i jan. 1913 under det olyckliga kriget mot Balkanstaterna återkom partiet till makten.

1—4. H. A. (L. M. B.) 5. L. M. B.

Muha'mmed af Ghor. Se Indien, sp. 524.

Muha'mmed Ahmed ibn Sejjid Abdullah, kallad el-Mahdi, religiös pretendent och härskare öfver Sudan, f. omkr. 1848 i Dongola, d. 22 juni 1885 i Omdurman, tillhörde en släkt, som gjorde anspråk på att härstamma från profeten Muhammed, egnade sig tidigt åt religiösa studier och slog sig ned på ön Abba i Hvita Nilen som medlem af en religiös sammanslutning. Han gjorde sig först mera bemärkt genom att i opposition mot den



nas ledare kräfvå sträng efterföljd af gällande förbud mot sång, dans och andra världsliga nöjen. En växande skara anhängare samlade sig kring honom; han började med sin religiösa propaganda förena liflig politisk agitation i det på grund af alla slags missförhållanden jäsande egyptiska Sudan och framträdde slutligen som *mahdi* (se d. o.

och Imam 4). Sedan myndigheterna förgäfvö försökt bemäktiga sig hans person, företog han 1881 efter profetens mönster en "hedjra" (flykt) från Abba till södra Kordofan och stod snart, med sin religiösa förkunnelse samlande de många skilda oroselementen, som ledare för ett verkligt uppror. Om dess växande utbredning och framgångar (El Obeids fall i jan. 1883, Hicks paschas nederlag vid Kashgil i nov. 1883 och Baker pascha vid El Teb i jan. 1884, Berbers fall i maj 1884, Kartums intagande och Gordons död 26 jan. 1885) se Sudan. Efter Kartums eröfring hade M. sitt hufvudkvarter i Omdurman som härskare öfver så godt som hela egyptiska Sudan, men afled redan efter några månader. Till sin efterträdare hade han utsett kalifen Abd-ul-lah ibn Sejjid-Muhammed (se denne) af Baggara-stammen, hvars krigiska skaror utgjort hans säkraste stöd. M:s lära innehöll utom vissa rituella regler kraf på sträng världsförsakelse, särskildt i fråga om rusdrycker, tobak, sång och dans, hvaremot han ifrigt uppmuntrade giftermål bland sina anhängare. Framför allt kräfvde han blind tro på sin gudomliga mission och undertryckte de religiösa studierna, som kunde ge anledning till tvifvelsmål på denna. Afvikelser från hans påbud straffades grymt. Hans blodiga välde innebar ej någon statsordning i det olyckliga Sudan, hvars tillstånd tvärtom förvärrades genom segerns vilda framfart. Under sin tidigare bana skildras han som en verkligt imponerande person, men från sin asketiska förkunnelse tycks han efter hand grundligt suspenderat sig själf, och särskildt under den korta glansperioden efter Kartums fall såges hans lif varit den orientaliske despotens af vanlig typ. Den ståtliga grafbyggnad (*kubba*), som Abdullah lät resa öfver hans lik, förstördes vid Omdurmans intagande af lord Kitchener i sept. 1898, hans kvarlevor brändes, och askan kastades i Nilen. Litt.: R. Wingate, "Mahdiism and the Egyptian Sudan" (1891), J. Ohrwalder, "Ten years' captivity in the Mahdi's camp" (1892), R. Slatin pascha, "Feuer und schwert in Sudan" (s. å.), de båda sistnämnda i svenskt sammandrag under titeln "Eld och svärd i Sudan" (1896).

H. B.—n.

Muha'mmed Ali (en ofta begagnad namnform är *Mehemed Ali*), pascha, sedermera vicekonung af Egypten, f. 1769 i Kavala i Macedonien, d. 2 aug. 1849, var son till en albanesisk bonde och försörjde sig med tobakshandel i sin födelsestad, till dess han — som sedan 1787 jämväl varit officer vid stadens milis — 1798 blef underbefälhavare för ett i hans hemort uppsatt regemente frivilliga soldater (baschibosuker), som skulle delta i försvaret af Egypten mot Napoleon Bonaparte. M. deltog bl. a. i slaget vid Abukir (juli 1799) och var där nära att drunkna under turkiska härens flykt, utmärkte sig som befälhaf-



vare för sitt regemente genom ett djärft kavallerianfall i slaget vid Rahmanieh (1801) och fick under den anarki, som inträdde i Egypten den närmaste tiden efter fransmännens nödtvungna affärd s. å., en allt inflytelserikare maktställning. Han förjagade med sina albanesiska trupper 1804 mamlukerna från Kairo, utropades där 1805 till pascha och erhöll 1806 sultanens bekräftelse på sin nya värdighet som guvernör (vali) öfver Nedre Egypten. M:s makt och anseende inom den muhammedanska världen ökades ytterligare genom hans segrar öfver den brittiska expeditionen till Egypten 1807 och det blodbad på mamlukerna (mars 1811), hvarigenom M. blef obestridd härskare i landet. Härom och om M:s startade verksamhet som Egyptens omdanare genom en serie omfattande, men något brådstörtade och delvis mest på det yttre skenet anlagda reformer se Egypten, sp. 1489. Samtidigt uppträdde M. som eröfrare först i Arabien, där han efter långvariga strider (1811—18) lyckades betvinga vahhabiterna samt eröfra de heliga orterna Mekka och Medina, därefter inåt Sudan (från 1820), där hans härar framträngde långt söderut, fältlägret Kartum uppväxte till en betydande handelsstad och ej blott det egentliga Sudan, utan äfven Sennaar och Kordofan lades under egyptiskt välde. M. røjde med åren alltmera öppet sin sträfvan att göra sig och sitt nya rike oberoende af sultanens öfverherrskap, och han vann därvid ett starkt stöd i Frankrike, där han ansågs som ett slags "Österns Napoleon", kallad att med fransk medverkan civilisatoriskt omskapa hela den främre Orienten, till gagn ej minst för Frankrikes ekonomiska intressen. Om hans ingripande till sultanens hjälp mot dennes upproriska grekiska undersåtar se Grekland, sp. 255. M:s omedelbara vinst häraf blef ståthållarskapet öfver Kreta, men hans son Ibrahim lyckades ej betvinga Morea, och i sjöslaget vid Navarino (1827) blef äfven den egyptiska flottan illa åtgången. Sultan Mahmud II:s sträfvan att undertrycka de halft oafhångige provinsståthållarnas själfrådighet bidrog att påskynda det öppna utbrottet af konflikten mellan M. och hans nominelle öfverherre. M. inledde striden genom att 1831 låta en armé inrycka i Syrien och i samverkan med egyptiska flottan belägra S:t Jean d'Acre, som efter långvarigt motstånd eröfrades (maj 1832), liksom dess förrinnan Gasa, Jafa och Jerusalem. Efter Syriens underkufvande lät M., som i maj 1832 af sultanen förklarats som upprorsman afsatt från sina turkiska ämbeten, Ibrahim fortsätta segertåget upp till Mindre Asien, där sultanens trupper i grund besegrades vid Konia (21 dec. s. å.). Den egyptiska härens fortsatta frammarsch vållade panik i Konstantinopel, men då sultanen i sin nöd helt kastade sig i Rysslands armar och en rysk hjälpsändning inträffade (jfr Turkiet, historia), funno sig Frankrike och England böra medlande inskrida, och genom deras påtryckning på båda parterna åvägbragtes (maj 1833) i Kutaia en uppgörelse, enligt hvilken M. blef vali äfven öfver vilajeten Syrien, Aleppo och Damaskus och sonen Ibrahim, som "muhasil" (skatteuppbördsman), styresman öfver Adana. Som yttre tecken till sin nya maktställning antog M. 1834 titeln vicekonung. Den syriska befolkningen sökte flera gånger genom resning befria

sig från M:s förtryck, och hans förhållande till sultanen fortfor att vara spändt. En vid Eufrat förlagd turkisk här inbröt april 1839 i Syrien, men M:s son Ibrahim tillfogade den i juni s. å. ett förkrossande nederlag vid Nisib, och M:s öfvertag öfver sultanen blef än afgjordare, då hela turkiska flottan under sin storamirals ledning nu öfvergick till M. Sedan följde ett års invecklade diplomatiska förhandlingar mellan stormakterna, hvarvid Frankrike förgäfvos arbetade på, att M. skulle bli äftrigt styresman äfven öfver Syrien. Den franska diplomaten utmanövrerade emellertid af Palmerston. England, Ryssland, Preussen och Österrike enades (juli 1840) om ett ultimatum till M., enligt hvilket han, i händelse af underkastelse under de fyra makternas villkor inom 10 dagar, skulle få Egypten som äftrigt ståthållardöme och förvaltningen af södra Syrien på lifstid, men eljest riskerade först Syrien och efter ytterligare 10 dagar äfven sin ställning i Egypten. Trots ifrig krigsagitation i franska pressen och deputeradekammaren var Ludvig Filips regering ej beredd att till M:s förmån med vapen trotsa de andra stormakterna, och sedan en engelsk-rysk-österrikisk eskader i okt. intagit Beirut och i nov. S:t Jean d'Acre samt då den engelske amiralen sir Charles Napier äfven visade sig utanför Alexandria (nov.), föll M. till föga och återlämnade turkiska flottan mot försäkran om att få behålla Egypten som äftrigt ståthållardöme. Definitivt reglerades sedan M:s ställning genom ett par under de fyra makternas påtryckning sultan Abdul-medjid aftvungna dekret (af 13 febr. 1841), som med äftrigt rätt gjorde M. till pascha öfver Egypten och styresman i sultanens namn äfven öfver Nubien, Sennaar, Kordofan och Dar-Fur. M. blef under sina sista år svagsint. Han var en diplomatiskt skicklig och hänsynslös, grym och svekfull österländsk härskare och, trots sitt anseende i Europa som högt upplyst civilisationsfrämjare, personligen så obildad, att han aldrig lärde sig läsa och skriva. Jfr Mouriez, "Histoire de Méhémet Ali" (4 bd, 1855—58), von Prokesch-Osten, "Muhammed-Ali, vicekönig von Ägypten. Aus meinem tagebuche 1826—1841" (1877), Ch. A. Murray, "Memoir of Mohammed Ali" (1898), Dehéraïn, "Le Soudan égyptien sous Méhémet Ali" (s. å.), Driault, "La question d'orient" (1902), och Freycinet, "La question d'Égypte" (1905). V. S—g.

Muhammed Ali (I. Ali M.), muhammedansk sektgrundläggare i Persien, f. 1820, afträttad 1850. Se Babi.

Muhammed Ali, schah af Persien, son till Musaffer ed-din, f. 1872, besteg tronen jan. 1907, störtades genom en revolution i juli 1909 och efterträdades af sin minderårige son Ahmed mirza. Han vistades sedan med persisk statspension utomlands, mest i Odessa i Ryssland, och gjorde 1911 ett af den nya persiska regeringen afvärdigt försök att återtaga sin tron, hvarefter han ånyo nödgades gå i landsflykt efter att genom rysk diplomatisk förmedling ha återfått sin vid resningsförsöket indragna statspension. Se vidare Persien, historia.

Muhammed Ali pascha, turkisk militär och diplomat, f. 18 nov. 1827 i Magdeburg, d. 7 sept. 1878 i Djakova, hette egentligen Karl Detroit

och var son till en i Tyskland bosatt musiker af fransk hugenottsläkt. Han gick 1843 till sjöss som skeppsgosse på ett mecklenburgskt fartyg, rymde från detta i Konstantinopel, öfvergick till islam,



fick militärisk utbildning i turkiska krigsskolan och blef 1853 officer. Under Krimkriget 1853—56 var M. ordonnansofficer hos Omer pascha, vann rask befördran och tjänade i Omers stab äfven under fälttåget mot Montenegro 1861—62. M. blef 1865 brigadgeneral, skred 1875—76 mot de upproriske i Bosnien, var 1877 befälhafvare för en armékår i kriget mot Serbien och efterträdde 18 juli s. å. Abd-ul-kerim som överbefälhafvare öfver turkiska Donau-armén i Bulgarien mot ryssarna, med rang af fältmarskalk (*musjir*). Han kunde emellertid föga uträtta med sin inom den s. k. fästningsfyrkanten förlagda här, flyttades i sept. till Sofia som befälhafvare öfver de där förlagda truperna och fick 1878 befälet öfver en till Konstantinopels skydd nyuppsatt kår. På Berlinkongressen i juni s. å. var M. Turkiets andre delegerade och blef efter det definitiva fredsslutet överbefälhafvare i Albanien, där han vid gränsregleringsarbetet 7 sept. s. å. mördades af en albanes. V. S.-g.

Muhammedan, västerländsk benämning på anhängarna af den af Muhammed stiftade religionen. Själfva kalla muhammedanerna sig *muslimin* (plur. af *muslim*), hvaraf den europeiska förvrängningen muslimän. Adj. muhammedansk. — Muhammedanism, Muhammeds lära, islam (se d. o.).

Muha'mmed Bahádur Schah, stormogul. Se Indien, sp. 526.

Muha'mmed Baltadsji, turkisk storvesir. Se Baltadsji.

Muha'mmed Ben Abdalláh. Se Bu-Maza.

Muha'mmed el-bákir. Se Imam, sp. 430.

Muha'mmed el-máhdí. Se Imam, sp. 430.

Muha'mmed-el-mehdí. Se Marokko, sp. 1032.

Muha'mmed Emin Ali pascha, turkisk statsman, f. 1815, d. 1871. Se Ali.

Muha'mmed es Sadok, bej af Tunisien, f. 1813, d. 27 okt. 1882, var son till bejen Sidi Ahsin, efterträdde i nov. 1859 sin broder Muhammed bej och ställde sig helt under franskt protektorat genom fördraget i Bardo 12 maj 1881. Se Tunisien.

Muha'mmed et-taki. Se Imam, sp. 430.

Muha'mmed Ferid-ed-din. Se 'Attär (el 'Attär).

Muha'mmed ibn Abdalláh. Se Imam, sp. 430.

Muha'mmed ibn Abdalláh, med tillnamnet galne mollar, muhammedansk fanatiker, har beredt engelsmännen många bekymmer i Somalilandet. 17 april 1902 ledo engelsmännen ett svårt nederlag vid Gumburru i striden mot "galne mollar" och hans anhängare. Under de följande åren försvarade sig M. energiskt mot engelsmän och italienare, tills den italienska guvernören

Pestalozza 1905 lyckades förmå honom att ställa sig under den italienska regeringens protektorat och draga sig tillbaka till kusten. K. V. Z.

Muha'mmed ibn Abi Amir. Se Al-Mansur.

Muha'mmed ibn Djábír el-Bettáni. Se Bettani.

Muha'mmed ibn Ishák en-Nadim, arabisk författare, d. antagligen 995. Hans arbete *el-Fihrist* (se d. o.) är den viktigaste källan för kännedomen om den arabiska litteraturens äldsta historia. K. V. Z.

Muha'mmed ibn Ismáíl Darází. Se Druser, sp. 911.

Muha'mmed ibn Músá Alchwárizmí. Se Chwárazmí.

Muha'mmed ibn Tumart. Se Almohader och Imam, sp. 430.

Muha'mmed pascha Kybryslí, turkisk statsman, f. 1810 på Cypern (däraf tillnamnet *kybryslí*, "cyprotien"), d. 6 sept. 1871 i Konstantinopel, fick utbilda sig militäriskt i Frankrike samt blef 1842 general och guvernör för turkiska krigsskolan. Han var en anhängare af reformer inom Turkiet, och hans tjänster togos mycket i anspråk. Så var han vid olika tillfällen provinsståthållare (bl. a. Aleppo 1851—53, då han bragte Hauran till lugn), 1854 marinminister (kapudan-pascha) samt s. å. och maj 1860—juni 1861 storvesir. Han störtades för sina ryska sympatier af de "ungturkiskt" sinnade reformifrarna Fuad pascha och Ali pascha samt var därefter generalguvernör i Adrianopel. M:s reformsträfvanden voro fullt uppriktiga, men han höll på strängt nationell grundval för reformarbetet och motsatte sig schematisk efterhärminn af västerländska förebilder.

Muha'mmed Ruschdí pascha, turkisk statsman, f. 1809 i ringa villkor i Sinope, d. 1882, gick in som soldat i sultan Mahmuds stående armé 1821 och gjorde sig snart bekant för sin ovanliga läshä och sina öfversättningar från främmande språk, hvilka ådrogo honom sultanens uppmärksamhet och tillnamnet "Muterdjim" (öfversättaren). Under krigen med Egypten steg han i graderna. 1853—6 och 1865—66 var han medlem af ministären, oftast som krigsminister, och 4 juni 1866 utnämndes han till storvesir. Febr. 1867—mars 1868 var han ånyseriasker (krigsminister). Efter att sedan mars 1869 ha varit inrikesminister beklädde han åny storvesirsämbetet okt. 1872—febr. 1873. Under trycket af en stark folkrörelse fördes han för tredje gången dit 10 maj 1876. Han förhöll sig tämligen passivt vid Abd-ul-Asis' afsättning 30 maj och vid Murad Vs 31 aug., och då han gammal och konservativ, ej kunde gilla Midhat paschas reformer lämnade han sitt ämbete 22 dec. 1876, samma dag som den konstitutionella författningen proklamerades. M. var för fjärde gången storvesir 28 maj—4 juni 1877, förvisades 1878 till Magnesia och invecklades 1881 i processen om sultan Abd-ul-Asis' död, dock utan att fallas som medskyldig till det förmodade mordet på denne. M. åtnjöt aktning som en lugn och sansad politiker. K. V. Z.

Muha'mmed Tughlak. Se Indien, sp. 525.

Muhammerrā (Mohammarrā, Mohamrā), viktig handelsstad i persiska prov. Arabistan, i Karuns förening med Schatt el-Arab och när turkiska gränsen. 10,000—15,000 inv. M. har e

från Persiska viken tillgänglig hamn, som regelbundet besökes af engelska och engelsk-indiska, ryska och tyska ångare. Varuomsättningen med utlandet beräknas till ett värde af 5—6 mill. kr. Ett engelskt bolag leder i rör nafta dit från fyndorter i landskapet. F. ö. finnas ylleväfverier, färgier, garfverier samt silversmeder. J. F. N.

Muha'rram. Se Hedjra.

Muhhoma [möhåma], det estniska namnet på ön Moon.

Muhlman, Henrik. Se Seulen berg, Henrik von.

Muhos (fi. *Mu'hoksen pi'täjä*), socken i Uleåborgs län, Uleå härad och domsaga, Finland. Imperiellt pastorat af 2:a kl., Kuopio stift, Uleåborgs kontrakt. Areal 1,017 kvkm. 4,518 inv. (1910), finsktalande. M. afskildes 1766 till eget pastorat från Uleå socken. A. G. F.

Muhrbeck. Se under Murbeck.

Muid [mui], fr. (af lat. *mo'dius*, skäppa), äldre franskt rymdmått af växlande storlek för olika varor och länder. 1 muid hafre var = omkr. 37 hektoliter, 1 muid salt = omkr. 24 hl., 1 muid träkol = 41 hl., 1 muid gips = 36 säckar à 2½ skäppa; 1 muid vin motsvarade i Paris unv. 268 liter, i landsorten mellan 270 och 700 l. I Belgien gällde 1 muid 2—3 hl., i Schweiz 15 hl. Jfr Mud.

Muiden [mø'djen], stad i nederländska prov. Nord-Holland, vid Vechts utlopp i Zuiderzee. 2,290 inv. (1903). Den holländske skalden Hooft var en tid drost i M. (J. F. N.)

Muikku [mo'jko], fi., siklöja.

Muir [myr eller, vanligast, mjø'e]. 1. John M., skotsk sanskritist, f. 1810 i Glasgow, d. 1882 i Edinburgh, kom 1828 till Indien som civil ämbetsman i Bengalen, utnämndes slutligen till domare i Fatehpur (i nordvästra Indien), lämnade den indiska statstjänsten 1853 och återvände till England. I Indien skref M. på engelska, sanskrit och andra indiska språk en del afhandlingar afsedda för inder, särskildt om kristendomen, såsom *A sketch of the argument for Christianity against Hinduism in sanskrit verse* (Calc. 1839), *Mata-parikāśa or examination of religions* (2 dlr, 1852—54, sanskritvers med eng. öfv.). M. inlade stor förtjänst — särskildt genom gifvan af ett större penningbelopp — för åstadkommande af en professur i sanskrit vid Edinburghs universitet. M:s hufvudverk är *Original sanskrit texts on the origin and history of the people of India, their religion and institutions* (5 bd, 1852—70, delvis i 2:a och 3:e uppl.), ett urval af de viktigaste källtexterna till indisk kultur- och religionshistoria med eng. öfv. Ett utdrag härur är *Religious and moral sentiments, metrically rendered from sanskrit writers* (1875).

2. Sir William M., den föregående broder, skotsk orientalist, f. 1819 i Glasgow, d. 11 juli 1905 i Edinburgh, erhöi 1837 anställning i Bengalen, där han innehade flera viktiga ämbeten, adlades 1867 och utnämndes 1868 till vice-guvernör öfver Nordvästprovinserna. 1876 återvände han till England och blef s. å. medlem af Council of India. 1885—93 var han president för universitetet i Edinburgh. Hans förnämsta arbeten äro *The life of Mahomet and the history of Islam*

(1858—61; 3:e uppl. 1894), *Annals of the early caliphate* (1883), *The caliphate, its rise, decline, and fall* (1891; ny uppl. 1899) och *The Mohammedan controversy* (1897). 1. K. F. J. 2. K. V. Z.

Muirkirk [mjø'økäk], stad i skotska grefsk. Ayr, vid floden Ayr. 3,892 inv. (1901). Järnverk

Muisca, Muyscas l. Chibcha [tji'btja], ett sydamerikanskt indianfolk, till hvilket i vidsträcktare omfattning hör en del af befolkningen i republiken Colombia på Bogotås och Tunjas höglätt, från öfre Zulia i n. till Pasto (se Colombia) i s., från Rio Atrato's källor i v. till trakten af Bogotå i ö. Deras språk, *chibcha*, var det härskande inom hufvudfolket muysca ("människor"); de lefde i ordnade samhällen, hade ett primitivt jordbruk och en viss kultur; så t. ex. finnas af dem förfärdigade guldskulpturer (se fig.). Deras gamla språk är känt genom flera nyare forskare, i första rummet E. Uribecochea (ordbok, 1871). Antalet nu levande, till muysca (i vidsträckt mening) hörande indianer kan ej ens approximativt uppges. Dock torde böra räknas dit större delen af indios bravos ("fria" indianer) i Colombia. Muyscas blod flyter säkerligen i en god del såväl af mestisernas som samboes' och ladinös' (se d. o.) ådror. Jfr Indianer, sp. 500. H. A.*



Större människofigur af guld, förfärdigad hos muyscafolket.

Mu'iss-ad-din. Se Fatimider.

Muiz, asiatisk härska. Se Ghorider.

Mujua (Woodlark), ö vid östra ändan af Nya Guinea, 1,087 kvkm., bebodd af vilda melanesiser, har yppig vegetation, men är osund. Omkr. 500 pers. äro där sysselsatta med guldgärfveri. J. F. N.

Mukäri, arab. (turk. *begirdsch*), en person, som hydr ut hästar, mulåsnor, kameler o. s. v. Resande i Östern kalla honom vanligen *mu'kar*.

Mukatta', Nahrel-M. Se Kison.

Mukaur, ruinställe. Se Makerus.

Mu'kden (kin. *Föng-tien* l. *Schöng-king*), hufvudstad i Mandschuriet och dess södra prov. Schöng-king, vid Hun-ho, ett tillflöde till Liau-ho, i en fruktbar, men skoglös trakt. 158,132 inv. (1910; mest kineser). M. är omgifvet af en 17 km. lång mur, och den inre delen af en mindre mur (4,5 km.). Innanför den senare ligga det folkrikaste handelskvarteret, kejsrerliga palatset, generalguvernörens och överbefälhafvarens bostäder. I nordvästra delen ligga mandschukejsarnas i Kina gravar. Öfver M. gå vägarna från norra Mandschuriet till Kina samt järnvägarna till Liautung-viken och Liau-tung-halfön, hvilket gett staden dess stora betydelse både som handelsstad och i militäristiskt afseende. — Kring M. utkämpades från 21 febr. till 9 mars 1905 den rad af häftiga strider, som blifvit kallad slaget vid M. och som betecknar slutet af kriget mellan Ryssland och Japan. Den under Kuropatkins befäl i tre arméer delade ryska hären stod i en starkt befäst ställning s. om M. på en front af 75 km. med vänstra flygeln ett stycke upp i bergsbygden och detaché-

ment utanför den högra. Mot ryssarna stod japaniska hären under Oyama i en likaledes befäst ställning med, från höger räknadt, 1:a, 4:e och 2:a arméerna och 3:e armén bakom vänstra flygeln. Mot ryssarnas vänstra flank framryckte öfver bergen utan deras vetskap en ny, 5:e, japansk armé, som 1 mars efter upprepade strider stod nästan bakom ryssarnas vänstra flygel. Nu svängde 3:e japanska armén under Nogi fram kring den 2:as vänstra flygel, drog denna armé med sig och slog in i riktning mot M., allt mera omfattande ryssarnas högra flygel. Den djärfva rörelsen understöddes af en ur midten bildad ny reserv. Kuropatkin, som sändt sin reserv från högra flygeln till den vänstra, kallade den tillbaka och kastade mot de anfallande reserver, hvar sådana kunde erhållas, på samma gång som han drog sin högra flygel alltmera tillbaka. 7 mars måste ryssarna utrymma hela sin ställning, och den 9 var hela deras armé i fullt återtåg. Hvardera parten hade förfogat öfver omkr. 300,000 man, men ryssarna hade varit öfverlägsna i artilleri. Ryssarna förlorade omkr. 96,000 man, hvaraf 19,000 fångar, japanerna 41,000 man. J. F. N. C. O. N.

Mukhtār pascha (Achmed M.), turkisk fältherre och politiker, f. 1832 i Brussa, deltog i Krimkriget, blef 1860 professor vid krigshögskolan (Harbiji Makteb) i Konstantinopel och 1865 lärare

för sultanens äldste son Jussuf Izz-ed-din. 1867—70 tjänstgjorde han som kommissarie vid montenegriskas gränsen. Som belöning för det lyckliga sätt, hvarpå han ledde 1871—73 års expedition till Jemen, utnämndes han till musjir (fältmarskalk). Åren 1875—76 var M. öfverkommandant i Hercegovina och hade då att bestå en svår och föga



lycklig kamp mot de upproriske i denna landsända. Vid utbrottet af kriget mot Ryssland (1877) förde M. befäl i Asien (öfver 4:e armékåren, i Erzerum), slog ryssarna 25 juni s. å. vid Zewin (ö. om Erzerum), tvang dem till återtåg och räddade det hårdt ansatta Kars, där han intogade med sina undsättningstrupper 10 juli. Dessa framgångar skaffade honom titeln *Ghazi* ("den segersälle"). Efter nederlaget vid Aladja dag (14 o. 15 okt. s. å.) måste M. lämna trakten af Kars och draga sig tillbaka till Erzerum. 1878 stillade han upprortet på Kreta, blef 1879 guvernör i Monastir samt var 1884—1908 turkisk kommissarie i Egypten. M. blef 22 juli 1912 storvesir med Kiamil pascha som ministärens verkligt ledande man och afgick 29 okt. s. å. under intrycket af turkiska arméns svåra motgångar i Balkankriget, närmast nederlaget vid Kirk-kilise, där hans son Mahmud M. pascha fört befälet. — Denne Mahmud M. har fått en grundlig tysk militärbildning, var sjöminister i sin faders ministär (juli—okt. 1912), förde befäl i slaget vid Kirk-kilise (okt. s. å.) och utmärkte sig under återtåget till Tschataldschalinjen för stor

personlig tapperhet, blef sårad, men kunde några veckor senare återvända till fronten och deltog med utmärkelse (nov.—dec. s. å.) i försvaret af befästningarna vid Tschataldschalinjen mot bulgarerna. (V. S.—G.)

Mukimbu'ngu, en Svenska missionsförbundets missionsstation i Kongo, upprättad 1886.

Mukoider, kem. Se Glykoproteider och Muciner.

Mukos [—kås], kem., en sockerart, som har framställt ur mucin (se Muciner); dess enhetlighet är emellertid ej fastställd. H. E.

Mukös [hårdt k; af lat. *mucus*, slem], slemmig. Se Epitel och Slemhinna. — Om mukösa papper se Kondylom.

Mula [mo'-], stad i spanska prov. Murcia, vid västra stranden af Mula, biflod till Segura. 12,731 inv. (1900). Vin- och olivodling. Omkr. 6,5 km. österut ligga Baños de M., varma svavelsällor.

Mulan, *Mulus*, zool. Se Hästdjuren, sp. 172.

Mularp, socken i Skaraborgs län, Vartofta härad. 1,160 har. 197 inv. (1911). Annex till Åsle, Skara stift, Vartofta kontrakt.

Mulasýsla. Se Mulating

Mulating (isl. *Múlaping*) hette urspr. en af de båda tingssammanskomsterna för östra delen af Island (*Austfirðir*); den andra var Skaptafells-tinget. M. var ett vätting och hade sitt namn af en låg bergsrygg (*múli*) i Skriðdalen mellan Geitdals- och Múlaåarna, vid hvars norra ändagården þingmúli i våra dagar utmärker platsen, där det hölls. Benämningen öfvergick sedan, såsom ofta i analoga fall, på själva det område, hvarifrån menigheten infann sig å tinget, och kvarstår ännu i dagligt tal, ehuru den vid sysslindelningen officiellt ändrades till Mulasýsla. Sedan slutet af 1700-talet är samma område indeladt i Norðr-mulasýsla och Suðr-mulasýsla. F. J.—n.*

Mula'tt (sp. och port. *mulato*, urspr. mulånefö, af lat. *mulus*), fem. mulattiska, afkomling af en hvit fader och en negrinna, mera sällan af en neger och en hvit kvinna.

Mulbete, förr., kreaturs bete på "ostängd mark och hjordavall" (Byggn. balk); i allmänhet det bete på utmark, kronopark eller annat större sammanhängande område, hvartill husdjur utsläpps. Kbg.

Mulbänk (Mullbänk). Se Tobak.

Mulbär, bot. Se Mullbär.

Mulciber (af *mulcere*, stryka, stilla), rom. myt., namn på eldens gud Vulcanus (se d. o. och art. Hefaistos) som dämpare af eldsvåda (troligen icke betecknande hans verksamhet som smideskonstens gud). H. Sgn.

Muldalsfossen, i den lilla Muldalselven nära innersta viken af Tafjorden, Norddalens härad. Romsdals amt, är ett af Norges praktfullaste vattenfall, med en fallhöjd af 150 m. Norska turistföreningen har anlagt en förträfflig väg på dalgångens högra (västra) sida, och M. är en af Söndmøres frekventerade sevärdheter; det uppges vid vanligt vattenmängd representera 410 hkr. K. V. H.

Mulde [mo'-], biflod från väster till Elbe, uppstår i konungariket Sachsen, 3,7 km. n. om Kolditz genom förening af Zwickauer-M. l. västra

M., som upprinner i Sachsiska Voigtland, och Freiburger-M. i östra M., som har sina källor på Erzgebirge i Böhmen och flyter förbi Freiberg. Efter föreningen strömmar floden förbi städerna Grimma och Wurzen, genom en del af prov. Sachsen och hertigdömet Anhalt, samt faller ut i Elbe, 4 km. nedanför Dessau. M. är från flodernas förenig 124 km., Zwickauer-M. är 128 km. och Freiburger-M. 102 km. lång; flodområdet utgör 7,072 kvkm. Den är ej segelbar. (J. F. N.)

Mulder [mø'l-], Gerardus Johannes, nederländsk kemist, f. 1802, d. 1880, var 1840—68 professor i Utrecht och blef bekant genom sina undersökningar öfver de ägghviteartade ämnena i djurkropparna samt en därefter föranledd vetenskaplig fejd om "proteinet" med Liebig, hvilken gick segrande ur striden. M. utgaf bl. a. *Proeve eener algemeene physiologische scheikunde* (1843—50; öfv. till eng. af Fromberg och 1844—51 bearb. på ty. af Moleschott, Kolbe m. fl.) och redigerade 1826—32, jämte H. C. van Hall och W. Vrolik, "Bijdragen tot de natuurkundige wetenschappen" samt 1833—35 ensam och 1836—38 i förening med W. Wenckebach "Natuuren scheikundig archief", vidare "Bulletin des sciences physiques et naturelles en Néerlande" (1839—40); tills. med F. A. W. Miquel och Wenckebach) och "Scheikundige onderzoekingen gedaan in het laboratorium der utrechtische hoogesschool" (6 bd, 1842—51).

Mu'ldia (fi. *Mu'ltia*), socken i Vasa län, Finland, Jyväskylä domsaga, Kuortane härad, utgör ett konsist. pastorat af 2:a kl., Borgå stift, Ruovesi kontrakt. Areal 777 kvkm. 4,068 inv. (1910), finsktalande. A. G. F.

Muldjuret, *Mulus*, zool. Se Hästdjuren, sp. 172.

Mule. 1. *Veter.*, den hårlösa delen af öfverläppen hos nötkreaturen. Denna är ständigt fuktig hos frisk boskap på grund af en slemmig vätska, som från slemkörtlarna i huden där uttömmes på mulens yta. Vid sjukdomar, åtföljda af feber, är mulen torr. — 2. *Zool.* Se Alca. — 3. *Krigsv.* Se Hane 2. 1. C. A. L.*

Mule [mjø'l], eng. Se Jennystol.

Mulei, titel och tilltalsord, "min härskare", för sultanerna i Marokko, särskildt af den sedan 1664 där regerande Filali-dynastien. Titeln har sammanvuxit med namnet i synnerhet i fråga om följande sultaner: 1) M.-er-reschid (1664—72), 2) M. Ismail (1672—1727), 3) M.-Soliman (1794—1822), 4) M. Hasan (1873—94) och 5) M. Hafid (1908—12). Se om dem Marokko, sp. 1033—39. M. Hafid afsade sig tronen i aug. 1912 och efterträddes omedelbart af 5) M. Jussuf, hans yngre broder, i hvars namn Marokko nu styres af den franske generalresidenten.

Mule-jenny [mjø'l-d'jeni]. Se Jennystol.

Mulgarn, text., eg. på mulstol (se Jennystol) spunnet garn. Ordet nyttjas dock endast om lössnott bomullsgarn, spunnet på selfactor-spinnmaskin G. A. W.

Mulgascrub [ma'lgeskrab], bot. Se Australien, sp. 456.

Mulgëdium Cass, bot., ett till fam. *Compositæ*, afd. *Ligulifloræ*, hörande släkte af högväxta örter

med lyrformiga eller hela blad och stora, i kvast eller klase ordnade blomkorgar med oftast blå (sällan hvita) blommor. Holken är nästan cylindrisk af flera rader fjäll, af hvilka de innersta äro störst. Från de mycket närstående släktena *Sonchus* och *Lactuca* skiljes *Mulgëdium* genom fruktens pappus, som är omgifven af en krans af korta hår. I Skandinavien fjälldalar växer ofta



Tolte (*Mulgëdium alpinum*). 1 stycke af rotstocken med knoppar och stjälkbas, 2 stjälkstycke med blad, 3 blomställning, 4 blomma, 5 frukt.

ytterst ymnigt *M. alpinum*, tolte (se fig.), som på en ända till 2 m. hög stjälk uppbär en mängd blomkorgar på glandelhåriga skaft i en grenig klase. Denna ört är ett utmärkt boskapsfoder. En annan art, *M. sibiricum*, som har vanligen hela, lansettlika, icke lyrformiga blad och blomkorgarna kvastlikt ordnade med glatta skaft, förekommer mera sällsynt här och där i nordliga Skandinavien. O. T. S. (G. L.-m.)

Mulgrave [ma'lgräv], engelsk adelstitel inom släkterna Phipps (se d. o.) och Sheffield (se d. o.).

Mulgraveöarna [ma'lgräv-], mindre riktigt Mulgravesöarna. Se Gilbertöarna, sp. 1155.

Mulhacen, C u m b r e d e [ko'mbre de mola'then]. Se Cumbre.

Mulhacen [mola'then], markis de. Se Ibañez, C.

Mulhouse [mylōš], franska namnet på Mülhausen.

Mulier [mylir]. 1. Pieter M. den äldre, holländsk marinmålare, f. i slutet af 1500- eller början af 1600-talet och 1640 omnämnd som medlem af målargillet i Haarlem, där han i april 1670 begrofs. Hans älderdomliga, gråtoniga sjöstycken med af storm upprörda, spetsiga vågor, som bl. a. träffas i Dresdens och Prags museer,

i Eremitaget i Petersburg, i Stockholms högskolas och F. Rappes samling i Stockholm o. s. v., tillskrefvos förr Pieter Moly, ehuru M:s målningar äro försedda med ett från Moly's signatur alldeles afvikande monogram. Det var O. Granberg, som 1883 uppställde den hypotesen, att den då blott till namnet kände Haarlem-målaren Mulier, hvars verksamhetsområde då ännu var obekant, vore upphöfsmannen till de ålderdomliga marinmålningarna, en hypotes, som godtogs af K. Woermann i hans Dresdenkatalog och sedan genom tavelinventarier från 1600-talet bekräftades. — 2 Pieter M. den yngre, den föregående son, landskaps- och marinmålare, f. omkr. 1637 i Haarlem, d. 1701 i Milano, kallades i Italien och skref sig själf *Cavaliere Tempesta* (it., storm), med anledning därpå, att han med förkärlek målade stormfyllda hafsbilder. Han gällde ända till helt nyligen för att vara son till Pieter Moly, ehuru denne bevisligen icke hade någon son med namnet Pieter. "Tempesta", som i Antwerpen gjorde bekantskap med en karmelitmunk, begaf sig helt ung till Rom, öfvergick där sannolikt till katolicismen, skaffade sig elever, gifte sig med systern till en af dem, men öfvergaf henne, besökte Venezia, Milano och Genua, förläskade sig i sistnämnda stad i en annan, lockade sin hustru dit och lät röja henne ur vägen, häktades och dömdes till döden, benådades genom inflytelserika vänners mellankomst, men satt flera år inspärrad, till dess hans gynnare, hertigen af Bracciano, utverkade hans frigifvande. "Tempesta", som sålunda var icke blott en äfventyrare, utan en veritabel skurk, vann och åtnjuter ännu mycken ryktbarhet genom sina skiftande öden. Hans landskap och mariner ha däremot aldrig ernått någon större berömmelse. Dekorativt hållna och anlagda på ljuseffekter, verka de ganska tomma och ytliga. Taflor af hans hand träffas dock bl. a. i museerna i Dresden, Braunschweig, Wien, Budapest och Prag. I några af sina landskap inväde han bibliska och historiska scener. — 2. O. G.—g.

Mul'ier ta'ceat in ecclesia, lat., "kvinnan tige i församlingen", ett yttrande, som går tillbaka till 1 Kor. 14: 34.

Muljēra. Se **Muljerade** språkljud.

Muljerade språkljud, fr. *sons mouillés* (af *mouiller*, uppmjuka), *fonet.*, kallas sådana konsonanter, som utom sitt egentliga bildningsläge, hufvudartikulationen, ha en prepalatalartikulation (accessorisk artikulation), i det att främre delen af tungryggen höjer sig upp mot hårda gommen, tillnärmelsevis uti i-läget. Denna artikulation förbindes på olika sätt med hufvudartikulationen. Emedan tungans och läpparnas rörelser äro oberoende af hvarandra, bildas muljerade labialer, sådana som ry. *nyatj*, fem, *mjasno*, kött, *ryjara*, tro, på det sätt att *samtidigt* med läppläget tungan intar i-läge (således naturligtvis icke p + j efter hvarandra). Vid bildningen af muljerade tungljud däremot uppkommer ett kompromissläge, så att t. ex. muljerade postdentaler, *tj*, *dj*, *sj*, *lj*, *nj* o. s. v., skilja sig från vanliga t, d, o. s. v. därigenom, att tungryggen bakom spetsen höjes och ljuden bli i någon mån dorsala. Muljeradt n ha vi t. ex. i *tänjde* (till skillnad från *tände*), där nj betecknar muljeradt n (något j-ljud finns icke i

ordet); likaså muljeradt l i t. ex. *följde*, *följt*. Muljerade mediopalataler, *kj*, *gj*, *ngj* o. s. v., bildas längre fram, d. v. s. bildas prepalatat, genom tungryggens höjning mot hårda gommen. Exempel på muljerade ljud äro äfven it., sp. och port. *n* och *l* i t. ex. it. *campagna*, *battaglia*, sp. *español*, *llanos* (däremot är fr. "l mouillé" numera blott vanligt j) samt fr. *ng* i t. ex. *enseigner*. Muljerade dentaler och mediopalataler (d. v. s. prepalataler) finnas i flera skandinaviska folkmål, t. ex. österbottniska, härjedalska, Norges nordanfjällska mål, skånska och jutska. Supradentalaljud lämpa sig till följd af sin bildning mindre för muljering, men muljerade supradentaler förekomma dock. Synnerligen rika på muljerade ljud äro de slaviska språken. Muljeringen uppstår ofta framför en prepalatal (främre) vokal, i det vokalens läge anteciperas, d. v. s. tungan intar vokalens ställning, medan den föregående konsonanten ännu varar. Senare kan den muljerande vokalen försvinna, så att af densamma ej kvarstår annat spår än muljeringen i föregående konsonant. Under sådana förhållanden kunna de muljerade ljuden betraktas som sammansatta konsonanter, med dubbelt bildningsläge. Vanligen uppträder mellan den muljerade konsonanten och följande vokal en i-glidning, d. v. s. prepalatalställningen skjuter utanför (varar ett ögonblick längre än) konsonantens hufvudläge. En i-glidning kan uppträda äfven vid den muljerade konsonantens början, mellan denna och föregående vokal. Muljeringen är i språkhistorien en ytterst viktig företeelse. Muljerade tungljud öfvergå ofta senare till palatala affrikator (som i sin ordning vidare ombildas), t. ex. i skand. och slav. i. m. fl. språk har muljeradt k öfvergått till "tje"-ljud: *köpa* uttalas numera *tjöpa*. Muljeringen rycker bakåt och afficierar äfven föregående konsonanter samt verkar eventuellt i-omljud af föregående stavfvelses vokal (i t. ex. germanska och slaviska språk). Muljerade konsonanter kallas äfven palataliserade, joterade, förmjukade eller mjuka. Jfr **Kontakt**släge. LII.*

Muljering (se **Muljerade** språkljud) kallas den ombildning, som en konsonant undergår därigenom, att till dess hufvudartikulation under vissa omständigheter kommer en samtidig prepalatalartikulation. LII.*

Muljör (**Mulljör**). Fällarm, mekanism för ankarets fällande. Fällmekanismen är inrättad på olika sätt, beroende på, huruvida ankaret skall fallas direkt från det ställe invid fartygets bog, där det är upplagdt, eller om det skall fällas, först sedan det blifvit "fradt för kran", d. v. s. då det befinner hängande antingen under kranbalk eller under ankardävert. I hvarje fall är fällmekanismen så inrättad, att ankaret ögonblickligt kan bli fullkomligt frigjort och således falla utan annat hinder än det, som förorsakas af den med ankaret utlöpande kättingen. J. G. B.*

Mull [ma'l], näst Skye den största af de inre Hebriderna, skild från fastlandsdelen af grefsk. Argyll genom ett 3 km. bredt sund (*Sound of M.*). 909 kvkm. 4,334 inv. (1901), af hvilka 28 proc. talade endast gaeliska. Öns högsta punkt är Ben More (966 m.); dess kuster äro djupt inskurna af fjordliknande vikar. De viktigaste näringsfången äro fårafvel och fiske. Hufvudort är Tober-

mory, på norra sidan, en af de bästa och säkraste hamnarna på Skottlands västra kust. J. F. N.

Mullbänk. Se Tobak.

Mullbär, bot. Se Morus.

Mullbärsfikonträdet, bot. Se Ficus, sp. 155.

Mullbärsspinnare, zool. Se Silkesfjärilar.

Mullbärssten, patol. Se Blåsten, sp. 810.

Mullbärsträdet, bot. Se Morus.

Mullen, Guldstrimmiga, och Rödmullen, zool. Se Mullus.

Muller [mö'ller], Pieter Lodewyk, nederländsk historiker, f. 1842, d. 1904, blef tjänsteman vid riksarkivet i Haag 1870 samt professor i historia 1878 i Groningen och 1883 i Leiden. Han skref bl. a. *Wilhelm III. von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck* (2 bd, 1873—80), *Onze gouden eeuw* (3 bd, 1896—98) och *Geschiedenis van onzen tijd sedert 1848* (2 bd, 1902—06).

Mullfjället, ett 1,031 m. högt fjällparti i Jämtland, n. om Dufed.

Mullidæ, zool. Se Mullus.

Mulligatawny [ma'ligetäni], eng., starkt kryddad soppa, som urspr. användes i Indien, består af stark buljong, kalvhufvud, vildt, köttbitar, fläsk, curry, grönsaker och ris.

Mullingar [malingä'], hufvudstad i irländska grefsk. Westmeath, vid Royal canal och järnvägen emellan Dublin och Galway. 4,500 inv. (1901). Säte för katolske biskopen af Meath. (J. F. N.)

Mulljord, en jordart, som innehåller mullnämnen i så stor mängd, att de meddela jorden sina karakteristiska egenskaper: luckerhet, god förmåga att kvarhålla vatten, mörk färg och jämförelsevis hög kväfvehalt. Teoretiskt skiljer man mulljord från torfjord, i det att den senare innehåller mindre förmultnade växtlämningar, men praktiskt låter sig denna skillnad ej lätt genomföra; då torfjorden genom bearbetning blifvit finfördelad, räknas den nämligen ofta som mulljord. Likaså kan icke någon bestämd lägsta mullhalt anges som utmärkande för detta jordslag, utan övergången till mullblandade ler- och sandjordarter är obestämd. Vanligen fordras dock inemot 20 proc. mull- och torfartade beståndsdelar för att ge tydlig mulljordskaraktär. Större mullhalt ger jorden mörk färg och är anledning till den vanliga benämningen svartmylla, under det att mindre mullrik jord efter den öfvervägande beståndsdelens kallas lermylla eller sandmylla, hvilka i sina egenskaper mer eller mindre närma sig lera och sandjord, men genom sin mullhalt ha företräde framför dessa. Mulljorden är till följd af luckerhet, vattenhållande förmåga och kväfvehalt en fruktbar jord under förutsättning, att de växtnäringssämnen, hvarpå jorden i regel är fattig, företrädesvis fosforsyra och kali, tillföras. Oftast fordras också tillskott af kalk, för att bereda gynnsamma livsvillkor för de bakterier, som behövas för de organiska kväfvehaltiga ämnas sonderdelning. Gödsling med fosfat och kalisalt samt påförande af kalk eller mangel, lera eller sand är därför särdeles lönande på detta jordslag. Den höga kväfvehalten gör jorden särdeles lämplig för foderväxter, vid hvilka frodig växt är hufvudsaken, men mindre för mognande sädesgrödor, i synnerhet ej för hvete. H. J. Dtt.

Mulljör. Se Mulljör.

Mullkroppar, kem. Se Humusämnen, sp. 1303.

Mull of Galloway [ma'l ev gäl'owə]. Se Galloway.

Mull of Kintyre [ma'l ev kintä'rə]. Se Kintyre.

Mullpenningar kallas den afgift, som enligt k. resol. 7 april 1741 § 6 erlägges för graf på allmän plats på griftegård, såväl för församlingsbor som för främlingar. För de förstnämnda betalas en betydligt mindre afgift än för de senare. I vissa församlingar äro mullpenningarna för församlingsbor afskaffade, men i stället ökade för främlingar. J. P.

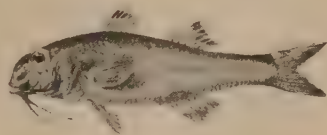
Mullsorken, zool. Se Sorksläktet.

Mullsyror, kem. Se Humusämnen 1, sp. 1303.

Mullsäck, metall., stoftsamlare vid masugnars gasuttag för masugnsgasens rening från malm-mull. Jfr Masugn och Uppsättningsmål.

Multimmer, metall., kallades en förtimmer, som fordom användes i st. f. yttermur kring öfre delen af mindre omsorgsfullt uppförda masugnspipor och mellan hvilken förtimmer och den murade pipan inkastades en fyllning af sten och grus. Jfr Masugn. C. A. D.*

Mullus, zool., utgör typen för fam. *Mullidæ* af de taggfeniga fiskarnas ordning. Hithörande fiskar utmärkas genom tämligen stora fjäll och pyramidalt hufvud med två långa skäggstommar under hakan. Förr skilde man på rödmullen (*Mullus barbatus*), som skulle kännetecknas genom tvärstupande och konkav panna och enfärgadt karminröda kroppssidor, och den guldstrimmiga mullen (*M. surmuletus*), som skulle vara något större, ha mera jämsluttande och konvex panna samt 3—4 långsgående guldgula band på kroppssidorna. Numera kan det anses vara ådagalagd, att båda äro endast delvis skilda lokalformer af en



Mullus barbatus.

och samma art (*M. barbatus*; se fig.), af hvilka den mindre, rödmullen, förekommer i Medelhafvet, mera sällsynt vid Frankrikes atlantiska kust samt ännu sällsyntare vid engelska kusten, medan den guldstrimmiga mullen har en mera nordlig utbredning och är den vanligaste i Atlanten, där den går norrut till Bergen. Vid Sveriges kuster har den fångats flera gånger och torde t. o. m. stundom fortplanta sig i våra farvatten. Den når en längd af 30—40 cm. Födan utgöres af smärre kräftdjur. Dessa välsmakande fiskar voro redan af de gamle romarna mycket eftersökta, och vid gästabuden plägade de, innan de anrättades, lefvande förvaras i särskilda vattenbehållare, ur hvilka gästerna fingo upptaga dem för att njuta af det sköna färgspel, som uppstår under fiskens dödskamp till följd af de i huden liggande kromatoforerernas sammandragning. (För att åstadkomma en vacker färg

lära fiskarna nu för tiden fjälla dem strax sedan de blifvit fångade.) Större exemplar betalades med fabelaktigt höga pris. Kejsar Tiberius berättas ha på torget låtit för 5,000 sestertier (omkr. 730 kr.) sälja en mullus, hvilken han erhållit till skänks, men tyckte vara för dyrbar att behålla. Ännu i våra dagar anses mullen som en af de läckraste hafsfiskar. L—e.

Mullvadar, zool. Se Mullvadartade däggdjur.

Mullvadartade däggdjur, Talpidæ, zool., bilda en familj inom däggdjursordningen *Insectivora*. De mest typiska formerna ha — i öfverensstämmelse med sitt grävande och underjordiska lefnadssätt — tjock, ofta mer eller mindre cylindrisk kropp, utdragen nos, kort hals, korta lemmar, af hvilka de främre äro ombildade till mer eller mindre starka gräffötter; hårfällen äro mjuk, ögon och öronmusslor rudimentära. Äfven några inre egenskaper stå i omedelbart samband med deras lefnadssätt som underjordiska gräfvare: exempelvis de ofta förkortade och förtjockade öfverarmar (fig. 1) och nyckelbenen, det kölförmade bröstbenshandtaget, ett stundom förekommande extraben i handen (för att ge åt denna en mera skofvellik form), saknaden af förbindelse mellan bäckenhalvorna eller med en mycket svag sådan m. m. Alltefter graden af grävarverksamheten samt anpassning till vattenlif visa dessa djur olika differentieringar och en närmare likhet med



Fig. 1. Öfverarmen af mullvad.

nåbbmössen (*Soricidæ*), hvarför en förenig med de senare till en familj måhända ger ett bättre uttryck för de genealogiska förhållandena. Liksom hos nåbbmössen äro de bakre kindtändernas kronor W-formiga och bestå af på samma sätt uppkomna beståndsdelar (till skillnad från andra *Insectivora*), bäckenet är byggt på liknande sätt, hårfällen är fin, sken- och vadben i nedre delen sammanväxta o. s. v. — Alla hithörande djur äro af ringa kroppsstorlek; flertalet lifnar sig af insekter, snäckor och maskar.

Man skiljer på två underfamiljer: *Myogalinæ* och *Talpinæ*. Den förra omfattar de former, som hufvudsakligen med afseende på de främre extremiteternas byggnad äro minst differentierade, hvilka sålunda med andra ord äro mindre utpräglade gräfvare. Hit höra släktena *Uropsilus* från Kina och Tibet, som till det yttre mera liknar en nåbb-

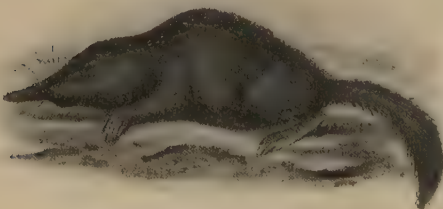


Fig. 2. *Urotrichus talpoides*.

mus än en mullvad, samt *Urotrichus* (fig. 2) från Japan med det mycket närstående nordamerikan-

ska släktet *Neurotrichus*, hos hvilka gräfvaregen skaperna (alltså mullvadslikheterna) äro något mera utpräglade; *Urotrichus* skiljer sig, så vid man vet, ifrån alla andra hithörande djur däri genom, att densamma äro allätare; hit hör också *Myogale* (se *Desman-nåbbmöss*).

Underfam. *Talpinæ* innesluter de äkta mullvadsformerna, som utmärkas genom breda framfötter med ett skärformigt extraben (se ofvan), som saknas hos de till *Myogalinæ* hörande släktena, vidare genom mycket korta och utbredda nyckel- och öfverarmben, genom mycket långt och smalt skulderblad o. s. v. Mullvadsläktet, *Talpa*, har en cylindrisk kropp och korta, breda, åt sidorna riktade framfötter med starka klor; bakfötterna äro korta med spetsiga, svaga klor. De flesta arter äro blinda, d. v. s. det lilla ögat är fullständigt betäckt af huden; dock är af den europeiska mullvaden (se nedan) en del individer (så de i norra Europa lefvande) seende. Släktet räknar flera arter, som förekomma i Europa och Asien. — Europeiska l. vanliga mull-

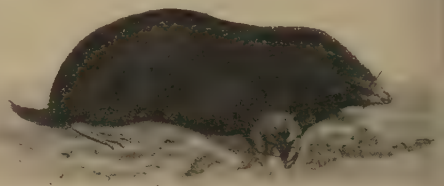


Fig. 3. Vanliga mullvaden, *Talpa europæa*.

vaden (*Talpa europæa*) är svartblåaktig eller svartgråaktig, undantagsvis också hvit eller gulaktig kroppslängden utgör 13—15 cm., svanslängden 2, cm. Dess utbredningsområde sträcker sig öfver Europa till Altai och Japan; i Sverige förekommer den inom hela Götaland och norrut t. o. m. Södermanland; i Norge är den ej funnen. Den bebos med förkärlek släta, fruktbara trakter; dock saknas den ej fullständigt i bergstrakter. Ängar, trädgårdar, skogar föredragas framför sandiga ställen. Mullvaden för liksom alla till samma underfamilj hörande djur ett fullständigt underjordiskt lif. Sin närvaro ger mullvaden till känna genom att kasta upp ständigt nya jordhögar, som beteckna utsträckningen af dess jaktområde och utgöras af den jord, som aflägsnas ur de af densamma grädda vågräta gångarna. På grund af sin utomordentliga aptit — den förtär enligt anställda experiment dagligen en kvantitet föda, som utgör omkr. $1\frac{1}{2}$ gång dess egen kroppsvikt — måste den ständigt förstora de nämnda, på ringa djup liggande gångarna. Den beskrifning, som för lämnades af mullvadens bo, att det skulle utgöras af en rund kammare och af två olika stora kretsformiga gångar samt att från kammaren skulle gå gångar till den mindre kretsgången och från denna till den större och slutligen från denna utåt — denna beskrifning är i så måtto vilseledande, som genom senare undersökningar ådagalagts, att byggnadssättet är underkastadt många individuella olikheter. Hannen och honan ha skilda bon. Med tillhjälp af sina starka nackmuskler och de skofvellika händerna, medelst hvilka djuret stöder

kroppen, borrar den spetsiga nosen in i jorden; det riffer med händerna sönder jordklimparna och kastar dem bakom sig med utomordentlig snabbhet. I gångarna rör sig mullvaden enligt samstämmade iakttagelser lika fort, som en häst travfar. Mullvaden simmar rätt bra. Dess hufvudföda utgöres af daggmaskar och insektlarver; dessutom förtär den ock snäckor, allehanda insekter, grodor samt smärre kräldjur och däggdjur. Vid bytets uppsökande vägledes mullvaden af sitt synnerligen starkt utbildade luktsinne. Äfven dess hörsel är förträfflig. Mullvadarna äro osällskapliga och kämpa ofta med hvarandra. Under vintern ligger djuret ej i dvala, hvarför det hos oss då måste uppsöka sin föda på större djup. Honan föder 3—7 ungar, som vid födelsen äro nakna, blinda och ej större än en bondeböna, så att de höra till de mest hjälplösa bland däggdjurens ungar. Som de emellertid redan från första början ådagalägga samma lysande aptit som de gamla, tillväxa de snabbt.

De nordamerikanska släktena *Scalops* och *Scapanus* skilja sig förnämligast genom tandsystemets byggnad från Talpa. Mera afvikande är *Condylura* (se Stjärnmullvadsläktet). — Typiskt utpräglade mullvadsläkten uppträdde redan under eocentiden i Europa. Litt.: G. E. Dobson, "A monograph of the Insectivora" (1883—90). L—e.

Mullvaden, zool. Se Mullvadartade däggdjur.

Mullvadsläktet, zool. Se Mullvadartade däggdjur.

Mullvadssyrsan, zool. Se Syrsor.

Mullväxt, Humusväxt, bot., med mykorrhiza (se d. o.) försedd växt, ej sällan utan eller med föga klorofyll, som växer på humusrik mark.

Mullämnena. Se Humusämnena.

Mul- och klöfsjuka l. Smittans mul- och klöfsjuka (*Aptæ epizooticæ*), veter., en hastigt förloppande infektionssjukdom, som angriper nötkreatur, får, getter och svin, men ytterst sällan hästar. Sjukdomen förekommer i alla världsdelar utom Australien och utbreder sig ofta som farstöt öfver stora landsträckor. 1910—11 fick sjukdomen en ofantligt utbredning, kanske den största, som någonsin förekommit, och spred sig icke blott i Ryssland, där den synes vara stationär och hvarifrån den ofta breddt ut sig till andra länder, utan äfven i Tyskland, Österrike-Ungern, Italien, Frankrike, Belgien, Holland och Danmark. I Sverige har sjukdomen uppträdd 1867 i 6 olika län, 1868 i 11 och 1869 i 12 län, mest i Malmöhus län, 1875 i Hallands, Göteborgs och Bohus samt Älfsborgs län, 1892—93 på ett 10-tal gårdar i Malmöhus och Hallands län (1894 förekom en del omtvistade fall vid Harlösa gård i Skåne), 1897 i Stockholms län, där nedslaktning af den smittade besättningen för första gången tillämpades, 1898 i Kristianstads län, 1910 i Jämtlands samt i slutet af 1911 och i början af 1912 på en del gårdar i olika delar af Skåne. Sjukdomen förorsakas af ett smittämne, hvars natur man dock ej ännu närmare känner; den är ytterst smittsam och sprides dels direkt från djur till djur, dels äfven genom personer (kreatursskötare, slaktare, kreaturshandlare), som varit i beröring med sjuka djur eller på annat sätt fått tillfälle att upptaga smittämnet, eller genom djur,

äfven sådana, som icke själfva angripas, såsom hundar, kattor, råttor, fjäderfä och äfven vilda fåglar, eller genom föremål, som på ett eller annat sätt förorenats af smittämnet, såsom ladugårdsredskap, täcken, kläder och foder; i hög grad smittfarliga äro gödsel och mjölk från smittade besättningar. Smittämnet förekommer särskildt koncentreradt i de vid sjukdomen bildade blåsorna, i saliven, i mjölk och gödsel. Utom djurkroppen förstöres det i allmänhet lätt genom intorkning och ljusets inverkan, genom upphettning och genom inverkan af vanliga desinfektionsmedel; på fuktiga ställen, skyddadt för ljuset, kan det dock bibehålla sig lifskraftigt i flera månader. Efter smittans upptagande utbryter sjukdomen inom 2—7 dagar, djuren visa sig i början såsiga, foderlusten är förminskad, och feber inställer sig, slemhinnan i munnen är röd och något ansvalld, och efter 1—2 dagar uppstå på tungan, den tandlösa delen af öfverkäken och läpparna klara blåsor, som snart brista och lämna efter sig högröda, ytliga sårnader af oregelbunden form. Äro äfven klöfvarna angripna, finner man, att djuren halta, huden omkring klöfvarna är ansvalld, och blåsor uppstå, dels i klöfspalten, dels å ballarna; äfven å spenarna kunna liknande blåsor och ytliga sårnader uppkomma. Hos svin yttrar sig sjukdomen oftast som klöflidande, hvilket äfven är fallet hos får och getter, som i allmänhet mindre lätt angripas än nötkreatur. Mul- och klöfsjukan har i allmänhet ett lindrigt förlopp, och hälsa inträder, om inga komplikationer tillstöta inom 5—6 dagar; dödsprocenten uppgår hos vuxna djur knappast till mera än $\frac{1}{2}$ proc., men är hos kalvar och spädkrisar betydligt högre. Undantagsvis kan sjukdomen inom vissa besättningar eller orter antaga en betydligt mera elakartad karaktär med en dödlighet af ända till 50 proc. för vuxna och 80 proc. hos späda djur. Djur, som genomgått sjukdomen, bli i regel för längre tid immuna, men kunna dock under lång tid efter tillfrisknandet bära smittämnet hos sig och sålunda verka som smittspridare. Hvad som gör mul- och klöfsjukan, trots dess i regel godartade förlopp, till en af de mest fruktade och förlustbringande kreaturssjukdomarna är dess stora smittsamhet, som gör, att nästan hvarvartenda djur inom en angripen besättning insjuknar och att sjukdomen, om ej tillräckligt effektiva åtgärder till dess bekämpande vidtagas, kan spridas till nästan alla besättningar inom ett helt land, och summan af de små förluster, som hvarje särskildt fall förorsakar genom djurens afmaging, minskad mjölkproduktion, en del dödsfall och följsjukdomar, äfvensom genom de påbudna åtgärderna till hämmande af smittans spridning stiger därför till högst betydande belopp. Sålunda uppskattades förlusten i Tyskland under 1892 genom mul- och klöfsjukan till öfver 110 mill. mark. I Sverige har man hittills genom energiska afspärrningsåtgärder, nedslaktning af angripna besättningar och noggrann desinfektion lyckats förhindra en allmänare utbredning af sjukdomen, men ej utan rätt afsevärda utgifter (för bekämpande af sjukdomen 1911—12 fick staten vidkännas en kostnad af omkr. 400,000 kr.). Af största betydelse för att hindra smittans spridande är, att hvarje sjukdomsfall så fort som möjligt kommer till vederbörande myndighe-

ters kändedom; det är därför hvarje djuregares plikt att, om sjukdomsfall yppar sig, som misstänkes vara mul- och klöfsjuka, ofördröjligen göra anmälan därom hos ordf. i vederbörande hälsovårds- eller kommunalnämnd och f. ö. ställa sig till efterrättelse föreskrifterna i k. förordn. af 9 dec. 1898, Medicinalstyrelsens kung. af 19 mars 1888 och 30 dec. 1892, ävensom till förekommande af sjukdomens införande i landet bestämmelserna i k. kung. af 9 dec. 1898 ang. in- och utförsel af kreatur, 22 juni 1911, 19 jan. 1912, 19 och 21 mars 1912, ang. bestämmelser vid införsel af vissa varor. Sjukdomen har någon gång öfverfördes äfven till människor därigenom, att de förtärt mjölk efter sjuka djur eller smör af sådan mjölk; för vuxna personer är sjukdomen ofarlig, men kan för späda barn antaga mera allvarsam karaktär. Smittämnet i mjölk förstöres lätt genom kokning. E. T. N.

Mulock [mjô'låk], Dinah Maria, engelsk författarinna, f. 1826, d. 1887, sedan 1864 gift med bokhandlaren G. L. Craik, vann förtjänt framgång med skildringar ur det samtida engelska medelklasslivet, bl. a. *Agathas husband* (1852, många uppl.); *"Agathas man"*, 1854, *John Halifax, gentleman* (1857), *"John Halifax"*, 1874, hennes bästa och omtyktaste roman, och *A noble life* (1866). Af hennes öfriga skrifter må nämnas *A woman's thoughts about women* ("En kvinnas tankar rörande kvinnan", 1861; 2:a uppl. 1862), *Sermons out of church* (1875) och diktsamlingen *Thirty years poems* (1881), utom en mängd berättelser för barn och ungdom. — Till sv. översattes äfven *"Roderiks hustru"* (1881), *"Lif för lif"* m. fl.

Mulready [ma'lredi], William, engelsk målare, f. 1786 i Ennis, Irland, d. 1863, studerade från 1800 vid akademien i London, där han blef medlem 1816. Från landskap öfvergick han till genremålning och vann mycken popularitet. South Kensingtonmuseet eger 33 af hans taflor, af hvilka *Valet af bröllopskläder* och *Sonetten* äro de mest omtyckta. Han är representerad äfven i National gallery. Jfr monografi af H. Cole och R. Liebreich, "Turner and M." (1888), samt E. G. Steffens, "Memorial of M." (1867), och J. Dafforne, "Pictures by M." (1873). G—G N.

Mulseryd, socken i Jönköpings län, Mo härad. 11,521 har. 758 inv. (1911). Annex till Bottnaryd, Skara stift, Redvägs kontrakt.

Mulstek, *sjöo.* Se *Stek*.

Mulstol, ett slags spinmaskin. Se *Jenny-stol*.

Mu'lsum, lat. (af *mu'lsum*, honungssöt), vinmjöd, sammankokt af honung, vin och vatten. Det var i bruk hos de gamle romarna som frukostdryck.

Multan, Mooltan [môltan]. 1. Division, omfattande sydvästra delen af prov. Punjab i Brittiska Indien. 76,446 kvkm. 3,014,675 inv. (1901). Den omfattar de sex distrikten Mianwali, Jhang, Lyallpur, M., Muzaffargarh och Dera Ghazi Khan. Divisionen uppdelades 1884 på andra förvaltningsområden, men återställdes 1901. — 2. Distrikt i nämnda division, mellan Sutlej och Chenab (Bari Doab). 15,816 kvkm. 710,626 inv. (1901). — 3. Hufvudstad i nämnda distrikt, 6,5 km. ö. om Chenab, på låga kullar i en fruktbar trakt. 99,243 inv. (1911), öfver hälften muhammedaner, de öf-

rige hinduer och kristna (omkr. 2,000). M. är en viktig järnvägsknut, har ett gammalt fort och flera helgongrafrar, stor moské, ruiner af gamla praktbyggnader samt är säte för en afdelning af Church missionary society och en stark militärstation. Tillverkning af mator, siden och bomullstyggar samt berömda emaljerade arbeten m. m. Sedan öppnandet af Indusbanan är M. en viktig depå för bomull, hvet, oljeväxter, socker, indigo, råsilk, droger och kryddor samt förmedlar den europeiska införseln öfver Karachi till öfre Indien. — M. fanns redan på Alexander den stores tid; det förstördes 1221 af Djingis-kan och 1679 af Aurangzib och eröfrades 1818 af sikherna samt 2 jan. 1849 af engelsmännen. M. var förr starkt befäst, men fästningsverken förstördes 1849 dels af engelsmännen, dels genom en öfversvämning af Ravi, som förr flöt fram där. 1—3. J. F. N.

Mu'ita pâu'cis, lat., "mycket i få ord".

Multatuli, pseudonym. Se *Dekker*, E. D.

Multegrot. Se *Multer*.

Multer, Mulotr, Mylter, *bot.*, i södra och västra Norrland vanliga namn på hjortron (*Rubus chamaemorus*); med vatten inkokade hjortron kallas där myltal. multegrot. I Norr- och Västerbotten är snotttr det vanliga namnet. G. L—m.

Multesläktet, *Mugil*, *zool.*, ett till fam. *Mugilidae* hörande släkte bland de taggfeniga fiskarna. Kroppen är något långsträckt och hoptryckt, med tämligen stora fjäll. Munnen är liten, utan tänder, eller och äro tänderna mycket små och borstlika. Omkr. 60—70 arter äro kända från alla tempererade och varma haf. Vid Skandinavians kuster ha anträffats tre arter, hvilka samtliga äro sällsynta vid svenska kusten, men en är inhemsk vid sydvästra kusten af Norge, nämligen



Tjockläppade multen, *Mugil chelo*.

tjockläppade multen, *M. chelo* G. Cuv., utmärkt genom tjock och stor överläpp med värtlika hudknölar samt en djup fära i gommen. Färgen är på ryggen svartgrå, nedåt sidorna gråbrunaktig, med långsgående mörkblå band, och på buksidan hvit. Längden går till något öfver 60 cm. Denna art, hvars utbredningsområde sträcker sig från Skandinavien till Goda-Hoppsudden, är vid norska kusten ej så sällsynt från Bergen till Kristianafjorden och har många gånger anträffats äfven vid kusterna af Bohuslän och i Öresund. Vid Storbritanniens kuster är den tämligen allmän. De båda öfriga arterna (*M. capito* och *auratus*) äro mycket sällsynta. Båda utmärkas genom tunnare överläpp och tillhöra egentligen spanska kusterna och Medelhafvet. De gå gärna upp i flodmynningar och trivas väl äfven i sötvatten, där de skola bli bättre till smaken än i hafvet, samt äro i Medelhafvet samt i Spanien och Frankrike föremål för

ett ej obetydligt fiske. De voro kända och omtyckta äfven af de gamle romarna.

R. L.*

Múltézim. Se *Iltizam*.

Multia [mo'l-], finsk namnform för *Muldia* (se d. o.).

Multifo'rm (af lat. *multum*, mycket, mång-, och *forma*, gestalt), månggestaltad, något, som skiftar i många former.

Multigraf (af lat. *multum*, mycket, och grek. *grafein*, skriva), detsamma som hektograf (se d. o.).

Multikopapper, ett fotografiskt kopieringspapper för framställning af flerfärgade landskapsbilder.

Multikrömotryck (af lat. *multus*, mången, och grek. *chrōma*, färg), flerfärgtryck. Se *Färggravyr*.

Multilateral (af lat. *multius*, mången, och *la'tus*, sida), Radiär, Flersymmetrisk, *bot.*, säges om en växt, som är likartadt utvecklad rundt omkring sin hufvudaxel.

G. L.-m.

Multipel (af lat. *multiplus*, mångfaldig, *mat.*, mångfald. Ex.: *2a* är multipel af *a* och *24* multipel af *6*. — **Multipelintegral** kallas en integral, där flera variabler förekomma, i afseende på hvilka integrationer successivt böra utföras, t. ex. $\iiint f(x,y,z) dx dy dz$. — **Multipelpunkt** till en krokinje kallas en sådan punkt, hvarigenom två eller flera grenar af kurvan passera. Cirkeln och de öfriga koniska sektionerna ha inga multipelpunkter; däremot förekommer en sådan t. ex. hos Pascals snäcka.

Multipel (af *multipel*, se d. o.). Se *Centralstation 6*.

Multipelborrmaskin (af *multipel*, se d. o.). Se *Borrmaskiner*, sp. 1223.

Multipeletalon [-talā'; af *multipel*, se d. o.], *fys.* Se *Motsättningsetalon*.

Multipelfält (af *multipel*, se d. o.). Se *Centralstation 6*, sp. 1458.

Multipelintegral, *mat.* Se *Multipel*.

Multipeljack (af *multipel*, se d. o.). Se *Centralstation 2*.

Multipelpunkt, *mat.* Se *Multipel*.

Multipelvåxelbord (af *multipel*, se d. o.). Se *Centralstation 6*, med fig. 7.

Multipleunitsystem [ma'tipljō'nit-]. Se *Elektriska järnvägar*, sp. 244.

Multiplextelegraf. Se *Telegraf*.

Multiplicēra, *mat.*, verkställa en multiplikation (se d. o.), addera ett gifvet tal med sig sjelft så många gånger som ett annat gifvet tal har enheter (m. a. o. finna ett tal, som är en gifven mångfald af ett gifvet tal).

Multiplika'nd. Se *Multiplikation*.

Multiplikatiōn (lat. *multiplicatio*, mångfaldigande), *mat.*, den operation, hvarigenom produkten af två eller flera storheter (faktorer) bestämmes. Multiplikationen kan vara blott "tecknad", t. ex. $(a+b)(c+d)$, eller verklig utförd, så långt ske kan, t. ex. $ac+bc+ad+bd$, om frågan är att multiplicera de två storheterna $a+b$ och $c+d$. — Den ursprungliga betydelsen af multiplikationen (hvarigenom denna bildar ett af de fyra räknesätten i hela tal) är att finna ett tal, som är en gifven mångfald af ett gifvet tal. Den gifna mångfalden kallas multiplikator, det gifna talet multiplikand. Multiplikatorn är då alltid ett obestämdt tal, under det multiplikanden

äfven kan vara ett bestämdt tal. Som multiplikationstecken nyttjas ett $\times$ eller en punkt mellan faktorerna. Då fråga är om multiplikation af uttryck med flera termer, användas parenteser omkring hvarje faktor (se oifvan). — **Multiplikationstabell** kallas en kvadratisk anordnad tabell med två ingångar, hvilka båda innehålla de 9 (eller 10) första hela talen och ur hvilken man omedelbart erhåller produkten af två tal, hvilka som helst, så snart intetdera öfverstiger 9 (eller 10). Tabellen skulle naturligtvis utan svårighet kunna utsträckas till att omfatta två tal, hvilka som helst. Inom decimalsystemet är en sådan utsträckning alldeles öfverflödig; däremot är det t. ex. i duodecimalssystemet nödvändigt att medtaga åtminstone de 11 första talen. — Den förste författare, hos hvilken multiplikationstabellen förekommer, är, såvidt känt, *Nikomachos* (i 2:a årh. e. Kr.), som också uttryckligen gör anspråk på att ha konstruerat den. Sedermera upptog den romerske filosofen och matematikern *A. M. T. S. Boëthius* tabellen i sin aritmetik. Multiplikationstabellen anföres mycket ofta under namn af "den pythagoreiska tabellen", men detta beror utan tvifvel på en egendomlig förväxling. I handskrifterna af en Boëthius tillskrifven geometri finnes nämligen på ett ställe afbildad en s. k. "abacus" (räknetafja) med därtill hörande "apices" (siffertecken), angående hvilken det i texten upplyses, att den härrör från Pythagoras. I stället för denna abacus lämnades af typografiska skäl i den första tryckta upplagan af nämnda geometri en tom plats. Men i en senare upplaga insattes af boktryckaren den vanliga multiplikationstabellen, utan att någon ändring gjordes i texten, och säkerligen på grund häraf har denna tabell kommit att kallas "den pythagoreiska tabellen".

(I. F.)

Multiplikationstabell, *mat.* Se *Multiplikation*.

Multiplikationstecken, *mat.* Se *Multiplikation*.

Multiplikativ. Se *Räkneord*.

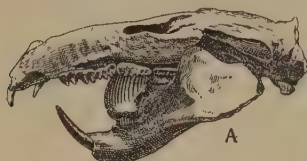
Multiplikator. 1. *Mat.* Se *Multiplikation*. — 2. *Fys.*, den först af Schweigger och Poggendorff använda, med ett stort antal hvar af öfverspunnen koppartråd omlindade ram, inom hvilken magnetnålen i en galvanometer (se d. o.) rör sig. — 3. *Mek.* Se *Hydraulisk smidespress*.

2. R. R.*

Multirotation, *fys. kem.*, kallas det förhållande, att en lösning af ett optiskt aktivt ämne med tiden undergår förändring med hänsyn till vridningsförmågan för polarisationsplanet. Drufocker t. ex. vrider i nyss beredd lösning dubbelt så starkt, som när lösningen någon tid förvarats. Denna vridningsändring påskyndas (katalyseras) af syror och i mycket hög grad af baser. Förhållandet beror på en förändring af molekylens byggnad. Franske kemisten *Tanret* har visat, att drufocker = α -glykos förekommer i flera former med olika vridningsförmåga. Löser man kristalliseradt vanligt drufocker, uppstår α -glykos med den specifika vridningen $+110^\circ$. Dessutom existerar en β -glykos med specifikt vridning $+19^\circ$. Multirotationssfenomenet består hos drufockret däri, att en jämvikt inställer sig mellan α - och β -glykos, så att den antar en specifikt vridning $52,5^\circ$. Äfven

många andra sockerarter, t. ex. *maltos*, visa multirotation. H. E.

Multituberculata, *paleont.*, sammanfattningsnamn på ett antal utdöda däggdjur, som höra till de äldsta kända formerna inom däggdjursklassen: de uppträda nämligen redan under triastiden och dö ut under den tidigaste eocenperioden. De ha haft en världsvid utbredning, ty man känner dem från Europa, Nord- och Syd-Amerika samt Syd-Afrika.



Pitodius gracilis ur äldsta eocenlagren i Montana. *A* skalle och underkäk, sedda från sidan, *B* öfverkäk, sedd från tuggytan, *C* underkäk, sedd från tuggytan.

Af flertalet släkten föreligga emellertid hittills endast enstaka tänder eller underkäkar, hvarför man ännu ej lyckats med säkerhet bestämma deras släktskapsförhållanden till andra däggdjur; alltnärra vinner emellertid den uppfattningen terräng, att Multituberculata äro utdöda kloakdjur (se d. o.). De flesta Multituberculata voro synnerligen små varreiser och utmärkas alla genom knöliga kindtänder, knölarna ställda i två eller tre längsradar. De främsta kindtänderna äro ofta från sidorna sammantryckta, skärande, med flera fåror. Hörntänderna saknas vanligen, och de främsta framtänderna äro synnerligen stora och genom ett långt mellanrum skilda från kindtandsraden. — Till Multituberculata hör släktet *Microlestes* (se d. o.) ur Europas triaslager, ett af de äldsta kända europeiska däggdjuren. Det fullständigast kända släktet är *Pitodius* (se fig.) ur Nord-Amerikas eocenformation. L—o.

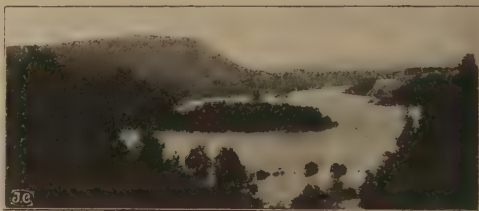
Multostät, *med.*, transportabel, från jordlednins-



gen isolerad elektrisk apparat, som anslutes till en vanlig centralledning; i densamma omföres den

elektriska strömmen till de flesta arter af sådan, som läkaren behöfver vid undersökning och behandling. E. St—g.

Multrä, socken i Västernorrlands län, Sollefteå tingslag. 14,283 har. 1,202 inv. (1911). Annex till Sollefteå, Härnösands stift, Ångermanlands sydvästra kontrakt. — Invid kyrkan, på prästgårdens egor, ligger det som utsiktsberg ryktbara **Multräberget**, som med en längd från n. till s. af omkr. 2,5 km. närmar sig ådalen och från en höjd af 263,5 m. stupar ned mot Ångermanälvens



Multräberget (t. v.), sedt från Sollefteå.

norra strandparti (se fig.). Mot ö. utsänder det en omkr. 2 km. lång utlöpare ned mot den dalsänka, i hvilken Strinneån rinner ned till älven, och mot v. går likaledes en förgrening ut, af hvilken Skedomsberget kan betraktas som en fortsättning. Berget, som till större delen är beklädt med växtlig barrskog, består af hälleflintgnejs, som på ytan, i synnerhet på bergets södra och östra sida, genom naturkrafternas inverkan splittrats i oräkneliga förklyftningar. För den vidsträckt utsikten därifrån besökes berget mycket af turister. På dess topp har i närheten af en utsiktspaviljong i urminnes tider stått en världkase. Den tändes 1721, när rysarna (29 maj—2 juni) härjade Ångermanlands kustsocknar, restes åter, men nedbrändes af okynne på 1880-talet. På bekostnad af Svenska turistföreningen uppfördes den på nytt 1908 och har fridlysts af K. M:ts befallningshafvande.

Multräberget. Se **Multrä**.

Multscher [mo'lt-], Hans, tysk konstnär, f. omkr. 1400, upptogs till borgare i Ulm 1427 och verkade i denna stad i fyra årtionden som bildhuggare i sten och trä samt målare. Det sista arbete, som med säkerhet utgått från hans verkstad, är altaret i Sterzing (1458), hvars målningar dock äro af annan hand, under det att mästaren själf anses ha utfört skulpturerna, åtminstone de bästa. Ett karakteristiskt måladt altarverk från 1437 i Berlins Kaiser-Friedrich-museum ger prof på en drastisk, nära nog karikerande konst, hvari tekniska indytelser från det nederländska måleriet äro skönjbara. Se Fr. Stadler, "H. M." (1909). A. L. R.

Multum, lat., mycket; skämtsamt uttryck i st. f. rikliga tillgångar, förmögenhet. — **Multum** in pa'rvo, "mycket i litet". — **Multum**, non multum, "mycket, men icke många-handa"; litet, men godt; (undervisningen skall gå) på djupet, men icke på bredden. Yttrandet står hos Plinius d. y. (i "Epistolæ", 7: 9).

Multungula (af lat. *multus*, mången, och *ungula*, klöf), äldre benämning på en ordning, som skulle omfatta elefanter, tapirer, noshörningar, svindjur, klippdassar (se *Hyracoidea*) och

flodhästar. Då sagda djurformer, såsom vi numera veta, ej bilda någon genealogisk enhet, förekommer ej denna kategori i den moderna djursystematiken. L—e.

Mu-lua, folkstam. Se *Bantu*, sp. 877.

Mulūja (Muloia), flod i Marokko, omkr. 500 km. lång, upprinner på Stora Atlas vid bergsknuten Ari-Åjasch och faller ut i Medelhavet nära Algeriets gräns. Larras anslår befolkningen i M.-dalen till 200,000 pers. (J. F. N.)

Mulus, Muldjuret, *zool.* Se *Hästdjuren*, sp. 172.

Mulåsnan, *Hinnus*, *zool.* Se *Hästdjuren*, sp. 173.

Mumbingshammare. Se *Hammare*, sp. 1239 med fig.

Mumie kallas en människo- eller djurkropp, som på grund af förvaringsortens säregna fysiska beskaffenhet eller genom kemiska åtgärder (balsamerings) blifvit skyddad från förruttelse. De mest kända äro de, som anträffas i de gamle egypternas grafvar. Ordet härledes från arab. *mūmiyā*, som betecknar flera slags beck, särskildt sådant, hvarmed man plögade dels fylla de egyptiska likens inre, dels omhölja deras yttre. Balsameringskonsten var känd och utövad i Egypten från äldsta tider till de första århundradena e. Kr. Dock har konsten utvecklats, så att man från gamla riket ej har någon mumie bevarad; men man kan likväl af skelett och rester se, att en balsameringskonst skett. Från mellersta riket finnas några bevarade, men det var först under nya riket, som balsameringskonsten vann sin högsta utveckling och mumierna fingo sin dyrbara och praktfulla utrustning. Herodotos uppger (II, kap. 86 ff.), att på hans tid nyttjades tre olika balsameringsmetoder, hvar och en med sin särskilda taxa (se *Balsamerings*). — Mumierna ligga vanligen utsträckta på rygg, med armarna antingen slutna till kroppens sidor eller korsade öfver bröstet. Massan af band och bindlar, som hölja gestalten, är högst betydlig (se fig. 3 å pl. IV till art. *Egypten*; jfr fig. 1 nedan). På bröstet hvilat vanligen en skarabé af blåfärgadt porslin, och vänstra handens ringfinger har ofta nog en ring af samma material. Någon gång omges hela den lindade mumien af ett slags nätverk af porslinspärlor, blandade med religiösa emblem af samma ämne. Mellan den ena af armarna och sidan träffar man vanligtvis hos lik efter förmög-

ett slags kartong, som återgaf konturerna af en liggande människokropp, hvars ansikte särskildt var omsorgsfullt modelleradt (fig. 1 o. 2). Denna kartong var vanligen målad i friska, starkt verkande färger, stundom delvis eller h. o. h. förgylld. Omkring kartongen och i synnerhet ovanpå densamma placerades blomstergirlander och kransar. Kartongen insattes i en kista af trä, denna vanligen åter i en ny kista af trä (vanligtvis sykomor). Alltsammans kunde därefter nedsättas i en sarkofag af sten (granit, alabaster, basalt, kalksten o. s. v.). En sarkofag af granit, som förvaras i Sveriges nationalmuseum, är 1,2 m. hög, 2,5 m. lång och 1,3 m. bred. Mumier efter forna tebanska stormän ha vanligen 3 kistor (kartongen inberäknad). Mindre ofta träffas mumier med 4 eller 5 kistor. Å såväl mumiens bindlar som kartongens och kistornas innan- och yttersidor finnas inskrifter. Bindlarnas texter äro skrifna; träkistornas liksom kartongens äro vanligtvis tecknade eller målade. Träkistor finnas dock, som ha skulpterade inskrifter. Är sarkofagen af kalksten, bär den oftast tecknade eller målade inskrifter; är den däremot af granit eller andra hårdare stenslag, torde inskrifterna merendels vara skulpterade och prunka då ej sällan i ganska friska färger. Innehållet i mumiekistornas texter är religiöst; och med undantag af namnen på den döde och hans förfäder i flera eller färre led möta inga ord eller uttryck, som omtala jordelivets förhållanden, annat än under allmänna jämförelser med det kommande. Allra minst får man vänta att på mumiekistorna finna några biografiska uppgifter om den döde. På mumier ha anträffats porträtt (se fig. till art. *Fajum*). De nu beskrifna mumierna tillhöra de förmögna klasserna. Med de fattigarens lik gjordes processen långt kortare, och



Fig. 1. Konung Amonhotep III:s mumie samt därofvans mumiekartongens lock. (Museet i Kairo.)



Fig. 2.



Fig. 3.

Ramses II:s mumie: fig. 2 kartongen, fig. 3 hufvudet af själfva mumien.

de stora tebanska folkgravarna visa oss mumier utan kistor — med sand som svepning.

Utom människolik balsamerade egypterna också en mängd olika djurkroppar, såsom af bockar, gasser, apor, kattor, krokodiler, hökar, schakaler,

nare personer instucken en papyrusrulle, innehållande ett större eller mindre parti af Dödsboken. När mumien var fullständigt svept, inlades den i

ibisar, ugglor, svalor m. fl., framför allt oxar. De sistnämnde voro egnade guden Ptah i Memfis eller guden Ra i Heliopolis och ansågos som manifestationer af dessa gudar. Berömdast var den åt Ptah egnade Apisoxen, hvars lik inbalsamerades med yttersta omsorg, nedlades i en väldig sarkofag och med denna inneslöt i det s. k. Serapeum vid Memfis. Om den lyx, som utvecklades vid en Apis' begrafning, vittnar Diodoros, på hvars tid en Apis jordades med en kostnad af 100 talenter, d. v. s. mer än 400,000 kr.

Af enastående intresse äro de mumier af egyptiska konungar från 1500—1000-talen, som 1881 anträffades vid Deir-el-Baheri, den kungliga begrafningsplatsen vid Tebe. Här finnas alla de störste egyptiske härskarna från denna tid (jfr fig. 2 o. 3), och så väl äro de bevarade, att man för några genom läkarbesiktning lyckats bestämma deras dödsått.

Anledningen till, att balsameringen fick en så allmän användning i det forna Egypten, var egypternas tro, att själen efter döden fortfarande hade sin bostad i kroppen, att denna i graiven fortsatte sitt lif och därför måste skyddas från förstörelse. — Man har funnit mumier äfven efter andra folkslag än de gamle egypterna, nämligen guancherna på Kanarieöarna (hvarest mumierna träffas insydda i getfällar) samt de forne mexikanerna och peruanerna. De sistnämndes mumier träffas i hukande



Fig. 4. Fornperuansk mumie i sitt omhölje (längdsnitt).

ställning (fig. 4), ofta med ansiktet betäckt af händerna (se äfven färgpl. Amerikanska kulturföremål, fig. 2, 3, 4 o. 9). I Burma pläga än i dag mera ansedda klosterbröders lik hedras med balsamering. I närheten af Palermo finns ett kapucinkloster, i hvars källarvåning ända till 1881 uttorkades och mumifierades liken af klosterbröder och rika Palermobor. — Naturliga mumier har man benämnt sådana lik, som genom ett tillfälligt yttre inflytande, t. ex. ihållande köld eller öknens sand och solhetta, bevarats från förmultning och långsamt torkat ihop.

K. P.*

Mumiebagge, *zool.* Se Pillerbagge.

Mumifierad (förvandlad till mumie, se d. o.), *bot.*, säges om frukter, som ombildats af svampar till sklerotier. Se Fruktmögel och Sclerotinia. G. L-m

Mumifikation (förvandling till mumie, se d. o.), *patol.*, "torr brand". Se Brand 3, sp. 1440.

Mumin, arab., "rättrogen", plur. *muminin*, bekännare af islam. Om *emir-el-muminin* se Kalifat, sp. 615.

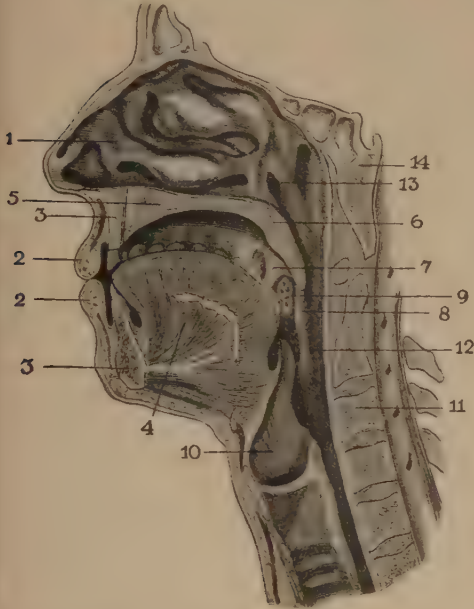
Mumma. Se Braunschweig-mumma.

Mummius, namn på en fornmorskt släkt. 1. Lucius M., Korints förstörare, sändes 146 f. Kr. till Grekland för att kuiva achaierna, slog dem i grund vid Leukopetra på Isthmos och inryckte därpå utan motstånd i Korint. M. visade sig efter segern i det hela rätträdig och mild, men behandlade på senatens befallning Korint ovanligt hårdt, i det att dess invånare blefvo dödade eller sålda till slafvar och staden jämnad med jorden. Den grekiska konstens mästerverk lät M. från de intagna städerna föra till Italien för statens räddning, hvaremot han själf var fullständigt oegenlyttig. Man vet berätta, att den något obildade konsulen på det strängaste tillsagt dem, som hade att frakta konstskatterna till Italien, att, om dessa blefve skadade, de måste tillhandahålla nya i deras ställe. — 2. Spurius M., den föregående broder och underfälder, var jämte brodern medlem af den tiomannakommission, som ordnade den nya provinsen Achaias angelägenheter. Han skildrade i skämtsamma bref på vers de tilldragelser han i Grekland bevittnat. Han synes ha egt filosofisk bildning och varit talare. R. Tdh

Mumm von Schwarzenstein [mo'm fänn -stajn], Philipp Alfons von, friherre, tysk diplomat, f. 19 mars 1859 i Frankfurt a. M., ingick 1886 i diplomatbanan, blef 1898 tyskt sändebud i Luxemburg och erhöi 1900 efter den under boxarupproret mördade Ketteler sändebudsposten i Peking. Han utbytte 1906 denna mot ambassadörs-posten i Tokio och drog sig jan. 1911 tillbaka ur aktiv tjänst. 1903 upphöjdes han i friherrlig stånd. M. anses som en af Tysklands dugligaste diplomater och torde ha utöfvat stort inflytande på dess östasiatiska politik.

Mun, *anat.*, betecknar dels den i hufvudet främre-nedre region belägna håla, som utgör öfversta delen af digestionskanalen, dels den yttre öppningen till denna håla (se Läpp 1). I förra meningen särskiljer man anatomiskt i munnen (munhålan) två afdelningar. Den yttre munhålan (lat. *vestibulum oris*) omges utåt af läpparna och eld af kinderna samt begränsas inåt af tandraderna och närmaste delar af käkarna. Af dessa begränsas den inre munhålan (lat. *cavum oris*) utåt, uppåt och framåt af hårda gommen, uppåt och bakåt af gomseget. Muskler bilda hålans botten, och från denna uppstiger tungan, som i sina växlande ställningar mer eller mindre fyller hålan. Alla dessa delar, utom tänderna, äro öfverdragna med en slemhinna, klädd med flerlagrigt epitel samt hår och där innehållande små slemkörtlar (s. Epitel, sp. 723, fig.). Tre par spottkörtlar utmytna och tömma sin afsöndring i hålan. I bakre delen af munhålan, på tungans rygg, har smaksinnet sina perifera ändorgan (smaklökar

grupperade (se art. *Tunga*). I sidoväggen af munhålan bakre del sitta gom- l. örmandlarna (lat. *tonsillæ palatine*), infattade mellan två vertikala veck, af hvilka det främre (främre gom-



Genomskärning af munhålan. 1 näshåla, 2 läppar, 3 käkar med tänder, 4 tunga, 5 hårda gommen, 6 mjuka gommen l. gomseget, 7 främre gombågen, 8 bakre gombågen, 9 gommandel (örmandel l. tonsill), 10 struphuvud, 11 kotpelaren, 12 svalg, 13 örontrumpetens mynning, 14 basen af kraniet.

bågen, lat. *arcus palatoglossus*) sträcker sig från mjuka gommen till tungans sidodel och det bakre (bakre gombågen, lat. *arcus palatopharyngeus*) från mjuka gommen till svalgväggen. Munnen är dels den trakt af digestionsröret, hvari födan i allmänhet intages och den fasta såväl krossas och sönderdelas af tänderna som tillblandas med saliv och formas för nedsväljning såsom "tugga", dels en plats för bildandet af vissa talljud, dels slutligen vid täppt näsa eller våldsamt andning en passage för respirationsluften. G. v. D. (E. Hgn.)

Mun [mũ], Adrien Albert Marie de, greve, fransk militär och politiker, f. 28 febr. 1841 i Lumigny, dep. Seine-et-Marne, deltog som officer i flera expeditioner inåt Algeriet på 1860-talet samt som kyrassärkapten i 1870—71 års fransk-tyska krig, hvarunder han blef krigsfånge vid Metz' kapitulation. M. var ordonnansofficer hos Paris' guvernör, där hans arbete för bildande af katolska arbetarföreningar framkallade häftiga anfall mot honom i den liberala pressen, som föranledde krigsministern att återskicka honom till hans regemente. Han föredrog då att taga afsked (1875). M. valdes 1876 till led. af deputeradekammaren som katolsk rojalist med "försvar för den katolska lärans grundsatsar" som sin främsta programpunkt och har sedermera alltjämt tillhört kammaren med undantag af 1879—81 och 1893.

Han tillhör där yttersta högern, uppträdde kraftigt mot utvisandet ur Frankrike af prinsar, tillhörande forna franska dynastier, och förmedlade det rojalistiska partiets understöd åt general Boulangers agitation. Vid kyrkopolitiska ärendens behandling har han vältaligt försvarat den katolska kyrkans intressen och i sociala frågor gjort sig till målsman för ett slags "kristlig socialism". Leo XIII afhöll honom 1881 från att bilda en särskild katolsk grupp, "Alliance catholique", och då påven 1892 tillrådde Frankrikes katoliker att ansluta ("ralliera") sig till den republikanska statsformen, böjde sig M. för påvens vilja och förklarade sig för framtiden med undvikande af rent politiska frågor ämna egna sig åt kyrkans försvar och sociala reformer. M. är en djupt religiös personlighet, fylld af den varmaste patriotism, och åtnjuter mycken aktning inom alla partier. Hans glänsande parlamentariska vältalighet beredde honom 1897, efter Jules Simon, en plats i Franska akademien. M. har utgifvit två samlingar tal, *Discours politiques* (3 bd, 1883) och *Discours et écrits divers* (2 bd, 1895), samt den personliga programskriften *Ma vocation sociale* (1908). (V. S.-g.)

Munäfikün, arab. Se **Muhammed**, sp. 1278.

Munarmar, zool. Se **Cœlenterata**, sp. 487.

Munart. Se **Dialekt**.

Munätius [-tsius], en fornnromersk släkt, bland hvars medlemmar **Lucius M. Plancus** är mest känd. Han var anhängare och förtroget till Cæsar. Efter dennes död (44 f. Kr.) vacklade han emellan partierna och bemödade sig att spela en viss roll. Cicero vann genom sina loford den fåfänge mannen på senatens sida, men i det afgörande ögonblicket höll M. sig tillbaka och lät slutligen genom **Asinius Pollio** förmå sig att öfvergå till **Antonius**, hvarvid han t. o. m. uppoffrade en broders lif. Längre fram var han ståthållare i Syrien, där han gjorde sig känd för utpressningar. I striden om världsväldet lämnade han **Antonius** i sticket och försonade sig med **Octavianus**. Denne förblef han trogen och föreslog år 27 f. Kr. att ge honom titeln **Augustus**. Karaktärslös i sitt offentliga lif och klandervärd i sitt enskilda, efterlämnade han ett alls icke aktadt namn. I tal och skrift skall han ha varit lycklig nog. R. Tdh.*

Munbrand, med. Se **Munsjukdomar**.

Munch [mœnk], norsk släkt, hvars äldste kände medlem är **Sören Rasmussen Munk** (namnet skrefs först i nästa generation med *ch*), f. 1686 i Fredrikstad, d. 1748 som f. d. kaptenlöjtnant.

1. **Johan Storm M.**, den ofvannämndes sonson, präst, författare, f. 31 aug. 1778 i Vaage, norra Gudbrandsdalen, d. 26 jan. 1832, teol. kandidat 1799, innehade sedan 1805 åtskilliga prästsysslor och blef 1823 biskop i Kristiansand. Fastän M:s skaldeådra var hvarken djup eller rik, måste han i sin poesilösa samtid anses framstående, och några af hans lyriska dikter och patriotiska sånger lefva ännu tack vare känslans åkthet och fosterländsk hänförelse. Han är den förste norske författare, som röjer påverkan af Öhlenschläger. I samlingen *Fjeldblomster* (1813) finns det värdefullaste af hans verskonst. Dramat *Presten i Hallingdal eller høvnen* (1825) har däremot blott litteratur-

historiskt intresse. M. utgaf kvartalsskriften "Saga" (3 bd, 1816—20), hvars 1:a bd innehåller en anmärkningsvärd språkhistorisk afh. om *Levninger af Nordens gamle tungemaal udi Norges provindial-dialecter*.

2. Peter Andreas M., den föregående brorson, som till domprostén Edward M. (1780—1847), historiker, f. 15 dec. 1810 i Kristiania, d. 25 maj 1863 i Rom, blef

1828 student samtidigt med A. M. Schweigaard, som M. äfven under studenttiden stod nära (bägge voro under de följande åren Welhavens vapenbröder i striden mot och om H. Wergeland). M. valde rättsvetenskap till brödstudium, men fortsatte på samma gång sina i skolan påbörjade historiska och språkliga studier och tog 1834 juridisk ämbetsexamen med



första hedersrummet, men kom ej att egna sig åt ämbetsmannabanan, utan antog erbjudandet att bli R. Keyser's medhjälpare vid utgifvandet af Norges gamla lagar. För samlande af material begaf han sig 1835 till Köpenhamn och 1837, jämte Keyser, till Lund och Stockholm, där dock vistelsen blef kort. S. å. utnämndes han till lektor och 1841 till professor i historia vid Kristiania universitet. I sitt egentliga ämne, fäderneslandets historia, kom han först 1845 att hålla föreläsningar. Den akademiska lärarverksamheten låg i. ö. ej för M:s impulsiva, alltid af nya problem upptagna personlighet; i främsta rummet intresserade honom alltid vetenskaplig kritik och fri produktion. I bägge riktningarna blefvo hans bidrag genom omfång och nationell betydelse enastående i norsk kulturlif. M. var polyhistor och polygraf. Hans studier omfattade ej blott alla grenar af Norges historia, utan äfven allmän världs- och kulturhistoria, språkvetenskap, arkeologi, geografi, etnografi och rättsvetenskap. Han hade en otrolig receptivitet och produktionsförmåga: på grundval af själfständiga undersökningar har han skrifvit mera än någon annan norsk vetenskapsman. M:s mål var att med största möjliga fullständighet genomforska Norges gamla historia, i hvilken många punkter voro utredda och fordrade specialundersökningar. Därom öfvertygade sig M. genom att försöksvis skissera en totalbild af Norges och Nordens historiska utveckling i *Norges, Sveriges och Danmarks historie til skolebrug* (1838), där M. först framställde sin teori om skandinavernas härkomst och invandring n. om Bottniska viken och hvartil som supplement slöt sig *Nordens gamle gude- og heltesagn* (1840). Samtidigt härmed kastade han sig in på ett banbrytande rönjningsarbete, som resulterade i en mängd särundersökningar i specialafhandlingar (till en början offentliggjorda mest i "Samlinger til det norske folks sprog og historie", särskildt 1838—39) och utgifvande af många norröna texter. Han utgaf norska jordeböcker från medeltiden: "Bergens kalvskind" (1843) och "Munkeliv klostres brevsamling" ("Co-

dex diplomarius monasterii sancti Michaelis", 1845) och "Aslak Bolts jordebog" (1852); vidare, i förenig med R. Keyser, "Norges gamle love indtil 1387" (3 bd, 1846—49), i förenig med C. R. Unger "Den ældre Edda" (1847) och "Fagreskinna" (s. å.), i förenig med Unger och Keyser "Kongespeilet" ("Speculum regale", 1848), där- efter den af honom i Skottland påträffade krönikan "Symbolæ ad historiam antiquiorem rerum Norvegicarum" (1850), munken Odd Snorresöns "Saga Olafs konungs Tryggvasunar" (1853), "Saga Olafs konungs ens helga" (tills. med Unger, s. å.) och "Chronica regum Manniæ & Insularum. The chronicle of Man and the Sudreys etc." (1860). Parallellt härmed gingo M:s sträfvaner att främja den norröna filologien. Han utgaf afh. *Det ældste fællesnordiske sprogs udseende* (1846), *Det oldnorske sprogs eller norrönasprogets grammatik* (1847) och *Oldnorsk læsebog* (s. å.), bägge tills. med Unger, *Den ældste nordiske runeskrift* (1848), *Det gothiske sprogs formlære* (s. å.) och *Forn-svenskans och forn-norskans språkbyggnad* (på svenska, 1849). Äfven för Norges topografiska utforskande fick han banbrytande betydelse, och han var en framstående kartograf. Hans hufvudverk på dessa områden äro *Kart over det sydlige Norge* (1845), som suppleras af *Det nordlige Norge* (1852), kartor, som distanserade allt, hvad norsk kartografi dittills frambragt, och *Historisk-geographisk beskrivelse over kongeriget Norge (Noregsveldi) i middelalderen* (1849). I sammanhang härmed må nämnas hans som text till ett planschverk af H. E. Schirmer utgifna betydelsefulla antikvariska undersökningar ang. *Trondhjems domkirke* (1859). Af M:s skrifter må f. ö. nämnas *Om nordboernes forbindelser med Rusland og tilgrændsede lande* (förf. 1849, tr. i "Samlede afhandlingar"), *Om kilderne til Sveriges historie i den förchristelige tid* (i "Annaler for nordisk oldkyndighed og historie", 1850), af honom själf betraktad som hans bästa afh., och *Om grænse-traktaterne mellem Norge, Sverige og Rusland* (1852). Tidigt ställde han sig i opposition mot dansk uppfattning af Norges historia (*Om skandinavismen*, 1849, och *Om den saakaldte nyere historiske skole i Norge*, 1853). Den storpolitiska tanke M. förkunnade var pangermanism kontra panslavism; för skandinavismen varnade han.

M:s hufvudverk och det centrala verket i norsk nationell historisk forskning är *Det norske folks historie* (8 bd, 1851—63; omfattande endast tiden till Kalmarunionens upprättande, 1397), en verklig grufva för den senare forskningen, men utan fast komposition, i det att bl. a. berättelsens gång afbrytes af digressioner och undersökningar, "formliga afhandlingar". Men just därpå fick verket sitt värde och sin betydelse. M. rekonstruerade Norges forntid, bragte för första gången kronologisk ordning och sammanhang i den, belyste dess vinklar och vrår, fick med allt. Om också enstaka af hans resultat äro omströade, måste dock ännu hvarje specialundersökning i Norges historia gå tillbaka till M. som den själfklara utgångspunkten. Verkets nationella betydelse är kanske än större än dess vetenskapliga, och M. blef den centrala gestalten i 1850-talets norska historia, liksom Wergeland varit förut och Björnson senare blef.

För att bedriva för hans stora verk nödvändiga studier i Vatikanens arkiv, dit han genom särskild ynnest fick tillträde och hvarom han lämnade en orienterande skildring i *Oplysninger om det pavelige archiv og dets indhold* (förf. 1860, tr. 1876), vistades M. sedan 1858, med ett af stortinget beviljadt anseeligt resestipendium, i Rom. 1861 kom han hem och konstituerades som riksarkivarie, men var ifrigare än någonsin upptagen af fortsättningen på sitt livsverk, för hvars skull han 1861 och 1862 kortare tider forskade i svenska Riksarkivet. Påsken 1863 reste han till Rom för att hämta sin där kvarlämnade familj. På vägen blef han sjuk och afled vid framkomsten. Han begravs på den protestantiska kyrkogården i Rom vid Cestius-pyramiden. 1865 aftäcktes en minnesvård på hans graf. — M:s *Samlede afhandlingar* (4 bd, 1873—76) utgafvos af G. Storm, åtföljda af en kronologisk förteckning öfver M:s alla kända litterära arbeten. — Litt.: J. B. Halvorsen, "Norsk forfatterlexikon", IV, Laura Larsen-Naur (M:s dotter), "P. A. Munchs levnet og breve i familiekrederen" (1901), K. Brinchmann, "Nationalforskeren P. A. M., hans liv og virke" (1910), och A. Bugges art. Historia i "Det kong. Fredriks universitet 1811—1911" (II, 1911).

3. Andreas M., den föregående kusin, son till M. 1, skald, f. 19 okt. 1811 i Kristiania, d. 27 juni 1884 i Köpenhamn, blef student 1830 och studerade en tid teologi, därefter juridik; men då han kort därpå fick en liten statstjänst, uppgaf han alla ämbetsstudier för att helt egna sig åt litterära selskafningar och journalistik, i det han under däv. starka politisk-litterära brytningar nära slöt sig till Welhaven-Schweigaards krets, som äfven protegerade honom vid hans debut med diktsamlingen *Ephemerer* (1836).



Vid Kristiania teaters invigning 4 okt. 1837 uppfördes M:s drama *Kong Sverres ungdom*, under det att Wergelands sångspel "Campbellerne" däremot förkastades, hvilket de följande dagarna framkallade den i norsk litteraturhistoria famösa "teaterbataljen" och den hetsiga "Campbeller-fejden" mellan de två riktningarna. Härigenom kom M:s namn i förgrunden, och den i livets praktiska förhållanden rätt tafatte poeten indrogs i dagens strider. 1841—46 var han redaktör, någon tid t. o. m. egare af kretsens tidningsorgan "Den constitutionelle", hvilket gjorde, att han 1845 måste lämna sin syssla i departementet. Emellertid hade han 1844 genom rikt gifte kommit på grön kvist, och 1846—48 företog han resor i Tyskland, Frankrike och Italien. Efter hemkomsten utgaf han *Digte, gamle og nye* (1848), *Billeder fra Nord og Syd* (s. å.) och de fullödiga *Nye digte* (1850) med hans mest helgjutna och formfulländade verk, den färgrika romanscykeln "Kongedatterens brudefærd" (utg. separat 1861 och 1878 med teckningar af L. Frø-

lich). Hustruns död 1850 föranledde hans mest populära diktsamling *Sorg og trøst* (1852; 7:e uppl. 1891). Senare strömmar hans lyrik sparsammare; rutinen aflöser inspirationen. M. försöker sig nu som dramatiker med *Salomon de Caus* (1854), det misskända geniets tragedi, *En aften paa Giske* (1855), en bild från Norges historia, och det tårdränkta stycket *Lord William Russell* (1857). 1850 hade han blifvit amanuens vid universitetsbiblioteket i Kristiania. 1860 fick han titeln docent jämte ett "digtergage" — det första i Norge —, och från 1866 ändrades hans titel till "professor", en tröst för det nederlag, som hans tragedi *Hertug Skule* led; den kom nämligen olyckligtvis fram, just som publiken var upptagen af Ibsens segrande genombrott med "Kongsemnerne", behandlande samma historiska tilldragelser. M. blef sedan bortskymd, hvilket gjorde honom bitter. Hvad han skref efter *Barndoms- og ungdomsminder* (1874) förblef rätt obeaktadt. Sina sista år tillbragte han i Danmark, där han 1865 hade gift sig med en adoptivdotter till läns greve Raben. M. är norska litteraturens mest typiske romantiker. Vackrast utvecklas hans veka, drömmande, verklighetsskygga personlighet i naturlyriken, ofta full af stämning och sötma, och i bilderna från riddartiden i soliga länder, där han känner sig mera hemma än i fosterlandets barska köld. M:s *Samlede skrifter* (i urval af M. J. Monrad och H. Lassen) utgafvos i 5 bd 1887—90. En porträttbyst af M. aftäcktes 1912 på Kierulfs plats i Kristiania.

4. Johan Storm M., den föregående broder, präst, f. 21 okt. 1827 i Kristiansand, d. 11 aug. 1908 i Kristiania, teol. kandidat 1852, beklädde sedan 1855 åtskilliga prästerliga befattningar, men tog 1875 på grund af samvetsbetänkligheter afsked med statspension och verkade som högt ansedd privatpredikant för en efter hand mycket talrik församling i Kristiania. M. utgaf bl. a. *Minder fra en Jerusalemsfærd* (1884) och predikosamlingen *Jeg ved, at min Frelser lever* (1888). Hans verksamhet fick stor betydelse för kyrko-reformsaken i Norge.

5. Edvard M., kusins son till M. 2, målare, f. 12 dec. 1863 i Løiten, Hedemarken, studerade vid teckningsskolan i Kristiania och korta tider för Kr. Krohg och i Paris för Bonnat, men har hufvudsakligen utbildat sig på egen hand. Han började som anhängare af tidens realistiska riktning och utställde 1883 *På morgonkvisten* (en tjänstflicka, som eldar). 1885 följde *Det sjuka barnet*, en temperamentsfull målning, känslig och gripande i uppfattning och kraftfull i behandlingen (senare repliker i ny färgskala i norska nationalgalleriet och Thielska galleriet). 1889 följde den större duken *Vår* — äfven denna skildrande en sjuk flicka och hennes moder — och s. å. *Hans Jægers porträtt*, utmärkt i karakteristik och färgstämning. Nationalgalleriet eger dessa båda målningar och från de närmast följande åren porträtt af M:s syster (helfigur, stående, 1892), *Puberté* (s. å.), *Feber och död* (1894) och *Själporträtt* (i skarpt ljussken, 1895). M:s separatutställningar i Kristiania 1889 och 1892 väckte förargelse, likaså hans utställning i Berlin 1892, som blef anledning till splittring inom konstnärsvärlden och till secessionens bildande. Hans konst har alltsedan "varit

omgifven af en ständig sensation, af en olöslig strid mellan vänner och fiender". Sina ifrigaste anhängare vann han i Tyskland, till en början åtminstone mera genom det litterära än det måleriska innehållet i sina kompositioner. Hans motivkrets har rört sig inom sådana ämnen som kärlekslif, lifsångest och död. Serien Kärlek omfattar motiven *Sommarnattsmystik, Man och kvinna, I skogen, Kyss, Kvinnan, som älskar, Sfinx, Vampyr, Svartsjuka, Sjuk stämning, Skrik* m. fl. Serien utställdes i Stockholm 1894 jämte naturstudier från norden, Paris och Medelhafskusten samt porträtt (*Gunnar Heiberg, Strindberg* o. a.). M:s utveckling har gått i internationell modern riktning, till största förenklande af verklighetens form och till dekorativ färgbehandling, till "expressionism", uttrycksfullhet, framhållande och skärpande af det väsentliga i motivet. Han är högst ojämn, oharmonisk och oberäknelig och har utställt alster, som "alls ej äro värddiga hans talang" (för att tala med hans beundrare J. Thiis), men i hans bästa verk är hans karakteriseringsförmåga lika stor som hans koloristiska kraft, hans konst erbjuder starka, ej sällan också djupa sensationer och är uttryck för ett lysande målartemperament. Nationalgalleriet i Kristiania eger 24 målningar af M. förutom de här nämnda, bl. a. *Aska, Dagen efter, Fransmannen* (ett porträtt i helfigur, ett motstycke därtill är *Tysken*, båda 1903) och *Hvit natt*. I Thiiska galleriet finnas *En norsk familj i sommar-nattsljus* (1903), *Barngrupp* (1905), *Nietzsche* (fantasiporträtt, våldsam stiliseradt, 1906) m. fl. Bland M:s öfriga arbeten fram de senare åren äro *Lifvets åldrar*, skildrade i fem målningar med badande män, *Stjärnor, Midsommarnatt* (med barn och ungdom i det fria), *Amor och Psyche*. F. n. är han sysselsatt med målningar till Kristiania universitets festsal (efter täflan 1910 och 1911). Köpenhamns konstmuseum eger en interiör med en ung flicka, Göteborgs museum och Helsingfors' galleri hvar sitt mansporträtt. M. har utfört litografer, raderingar och träsnitt — bland dessa utmärkta porträtt, eljest liknande motiv, som hans målningar erbjuda. En samling raderade porträtt utkom i Berlin 1895, 8 raderungen 1905; en ny utställning af M:s arbeten, hufvudsakligen grafisk konst, egde rum 1913 i Stockholm (flera af hans raderingar finnas i Nationalmuseum). I Norge är M:s ställning som den unga och stridbara riktningens hufvudman numera befäst. I Tyskland är han den mest kände och omskrifne af skandinaviska målare. Jfr Meier-Gräfe, "E. M." (1893), "Das werk des E. M." (uppsatser af S. Przybyszewski m. fl., 1894), studier af M. Linde (1902) och H. Esswein (i serien "Moderne illustratoren", 1905), G. Schieffer, "Das graphische werk von E. M. bis 1906" (1907), och J. Thiis i "Ord och bild" (s. å.). 1—4. K. V. H. 5. G—g N.

Munch [munk], Peter, dansk historiker, politiker, f. 25 juli 1870 på Morsø, Gårdmandsön, blef 1900 filos. doktor på afh. *Köbstadsstyrelsen i Danmark fra Kristian IV:s tid til enevældens ophør* (d. v. s. 1619—1848). Efter att ha varit lärare vid statens lärarhögskola och andra högre skolor blef han 1909 folketingsman och i okt. s. å. inrikesminister i Zahles radikala ministär till aug. 1910; senare har han varit en af radikala vänsterns höfdingar. 1902

—09 var han redaktör af månadsskriften "Det ny aarhundrede". Han har författat läroböcker i världshistoria för gymnasier (1—2, 1907—08) och i samhällskunskap (1902; 5:e uppl. 1910) samt i *Folkenes historie* (bd 5 och 6, 1903—09) behandlat flera skeden af den nyare tidens historia. Dessutom afslutade han 1901 K. Bruuns "Kjöbenhavns historie" (till 1807) och 1904 J. Ottosens "Nordens historie" (till 1864). E. Ebg.

Munch-Petersen [munk-], Hans Vilhelm, son till Jacob Julius Petersen (se denne), dansk rättslärd, f. 26 mars 1869 i Köpenhamn, blef 1886 student, 1896 juris doktor och 1901 professor i rättsvetenskap vid universitetet i Köpenhamn. Efter sin doktorsafhandling om *Löftet og dets causa* (1896) har M. utgett en mängd arbeten, vittnande om — förutom författarens juridiska skarpsinne och lärdom — hans mångsidiga intressen. För den juridiska undervisningen har han sålunda skrivit *Den borgerlige ret i hovedtræk* (1901; 3:e uppl. 1911), en mönsterigill lärobok för nybörjare i de juridiska studierna, till hvilken *Retstilfælde for yngre juridiske studerende* (1901; 2:a uppl. 1911) ansluta sig. För den i Danmark under förra årtiondet i princip, men ännu (1913) ej i verkligheten genomförda "retsreformen" (rättegångsväsendets reformerande efter moderna grundsatser) har M. varit oafslätligt verksam; bland hans många hithörande skrifter må nämnas *Den nye retspleje belyst i sine grundtræk* (1908) och *Lov om rettens pleje af 26. marts 1909, forsynet med henvisninger og sagregister* (1909). Äfven andra reformsträfvanden, särskildt på det sociala området, ha i M. funnit en varm förespråkare. Han har ock författat en ansead, af honom själf som "foreløbig" betecknad lärobok, *Den danske civilproces i hovedtræk* (I 1906, II 1908, IV 1911), samt redigerar sedan 1906 ad. B ("Afhandlinger, meddelelser m. m.") af "Ugeskrift for retsvesen". — Om hans svägerska Valfrid M., född Palmgren, se Palmgren. C. G. Bj.

Muncie [ma'nsi], stad i nordamerikanska staten Indiana, vid White river. 23,118 inv. (1910). M. hade 1905 den största glastillverkningen i unionen (produktionsvärde 2,35 mill. doll.) och har äfven järn- och stålverk samt spiksmedjor m. m. Naturgaskällor. (J. F. N.)

Munck, Petrus, biskop, f. 14 juli 1732 i Trolle-Ljungby församling i Skåne, där fadern var kyrkoherde, d. 18 juli 1803 i Ramlösa, blef student i Lund 1745, filos. magister 1751 samt docent i grekiska och österländska språken 1753. Han vistades därefter i Uppsala till 1756 och gjorde sig där bemärkt genom afh. *De jure de-volutionis* (1755), hvori han påstod, att en regent egde att afgöra teologiska stridigheter och — likväl utan kränkning af samvetsfriheten — bestämma den rådande religionen, då församlingen icke utan faror för statens



lugn kunde utöfva denna rättighet. Både den teologiska och den filosofiska fakulteten vägrade att censurera afhandlingen samt förmådde därtill först genom Kanslikollegiets af M. utverkade befallning. Ihre erbjöd honom en docentur i politik, men M. föredrog att återvända till Lund, där han 1757 prästvigdes och s. å. blef teol. adjunkt. Han var den förste adjunkt i Lund, som erhöll prebendepastorat. Då han vid teol. doktorspromotionen 1768 förbigicks, lyckades han genom klagomål hos universitetets kansler förskaffa sig rättighet att för erhållande af teol. doktorsvärdighet aflägga disputationsprof och därpå promoveras. Afhandlingen, benämnd *De synergismo recentiori* (1769), var en strids- och svarsskrift mot sedermera domprosten i Skara A. Knös, som angripit M. med anledning af några noter, rörande omvändelsen, som denne vidfogat det af honom 1760 utgifna Wöldikes "Compendium theologiæ", ett arbete, som länge förblef den antagna läroboken i teologi i hela Skandinavien. 1769 blef M. professor i grekiska och österländska språk, 1775 tredje, 1776 andre teol. professor, 1778 förste teol. professor och domprost. 1794 utnämndes han till biskop öfver Lunds stift. Han var medlem af prästeståndet vid riksdagarna 1792 och 1800 samt förvärfvade sig under den förstnämnda Gustaf III:s synnerliga gunst. 1799 blefvo hans barn adlade med namnet Munck af Rosenschöld. M. egde ej ringa anseende som vetenskapsman (han författade en anseelig mängd dissertationer), disputator, universitetslärare och predikant samt var strängt renlärig. K. H.*

Munck, danska släkter. Se Munck.

Munck till Fulkila, svensk adlig, sedermera äfven friherrlig och grefelig, ätt af troligen finskt ursprung. Som dess äldste kände stamfader nämnes en Påfvel Andersson, som under senare hälften af 1500-talet innehade gårdarna Nuhiala och Huovarla i Finland och hvars son Mikael Påfvelsson till Fulkila (i Salo kapell af Uskela socken), fogde på Åbo slott 1598 och där halshuggen i nov. 1599 såsom anhängare till konung Sigismund, 1585 adlades af Johan III. Hans son Hans M., en tid stathållare på Kexholms slott, tog introduktion på svenska riddarhuset 1627. Tre bröder M. upphöjdes 1778 i friherrligt stånd, och en af dem, Adolf Fredrik M. (se M. 1), erhöll 1788 grefelig värdighet samt slöt vid sin död, 1831, denna ättgren. Den adliga ätten M. till (eller af) Fulkila fortlev i både Sverige och Finland, den friherrliga ätten M. endast i Finland. På finska riddarhuset immatrikulerades ätten 1818.

1. Adolf Fredrik M., greve, Gustaf III:s beryktade gunstling, f. 28 april 1749 i Savolaks i Finland, på Rautakylä gård, S:t Michels socken, d. 18 juli 1831 i Carrara. Från fadernehemmet, en anspråkslös officersfamilj, kom M. vid 16 års ålder till Stockholm, där han antogs till page vid kungliga hofvet. 1772 blef han Gustaf III:s förste kammarpage, s. å. hofstallmästare och 1777 förste hofstallmästare och avancerade på den militära banan till öfverstelöjtnant vid Adelsfanan (1782—87). 24 jan. 1781 blef han stathållare på Drottningholms och Svartsjö slott och var 1786—90 därjämte stathållare i det från Stockholms län då afsöndrade Drottningholms och Svartsjö län. 1788 förordnades han till landshöfding i Uppsala län, en post, som han

aldrig tillträdde, och utnämndes s. å. till president i Kammarrevisionen och var 11 febr.—4 maj 1789 t. f. öfverstathållare i Stockholm. Han blef och led. af 1788 års s. k. utredningskommission för kriget mot

Ryssland, af den hemliga krigsberedningen 1789 och af den regering, som juni—dec. 1789 fungerade under konungens frånvaro i kriget. I dec. sistn. år utsågs han till främste led. i kommittén för örlogsfloottans utrustning i Karlskrona, hvilket uppdrag verkställdes med berömvärd kraft och skyndsamt. Redan 1778 hade M., jämte två sina bröder, blifvit friherre; 1788 erhöll han grefelig värdighet och 1790 serafimerbandet. Den lysande karriär, som sålunda gjordes af en vanlig hofstjänare, hvars enda framstående talang synes ha bestått i en viss konsiderationslös driftighet, har fått sig tillagd en alldeles särskild förklaringsgrund. M. var nämligen den, som 1775 ombesörjde det närmande mellan Gustaf III och hans gemål, hvilket återställde det afbrutna äktenskapliga samlivet dem emellan. Skvallret bemäktigade sig med begärlighet denna omständighet och lät M. t. o. m. gälla som fader till den son (Gustaf Adolf), som drottningen födde 1778. Den af samtida memoärförfattare föga välvilligt skildrade hofgunstlingen störtade sig slutligen själf i olycka. Under och efter kriget mot Ryssland hade Gustaf III låtit tillverka falskt ryskt mynt, afsett att spridas i Ryssland. M. hade varit invigd i hemligheten. För egen vinning öfvertalade han 1791 samma personer, som gått konungen till handa, att på Drottningholm tillverka falska s. k. fahnehjelmare (se d. o.) till ett anseeligt belopp (93,350 rdr banko), under uppgift, att det skedde i konungens intresse. Utprånglaren af de falska sedlarna (se Isak, A.) blef i början af 1792 upptäckt i Finland och angaf M. Gustaf III, inför hvilken M. till en början fräckt sökte slingra sig undan anklagelsen, hann ej bringa saken till slut. Vid ett förhör inför hertigen-regenten 10 april s. å. nödgades M. dock vidgå saken samt förbinda sig att af egna medel gälda beloppet af de utprånglade sedlarna, lämna riket, byta om namn, aldrig bära svenska ordenstecken samt ombesörja, att underättelse ankom till Sverige, att han var död. M. lämnade Sverige under det antagna namnet Bringson (bildadt genom sammansättning af Lagerbring och Håkansson) och begaf sig till Italien, där han snart återtog namnet M. och grefvetiteln. Han lefde några år framåt på olika ställen, mest i Pisa, och lyckades få tillträde till de finaste kretsar, högadelns och diplomaternas. Redan 1793 började han genom bref hem och underhandlingar med svenska legationen i Italien, som då förstods af chargé d'affaires Lagersvärd, söka återfå titlar och värdigheter samt erhålla penningar, som han ansåg böra tillkomma honom. Då han hotade att komma hem och ta upp processen mot vederbörande, skrämde man



honom med, att han i så fall skulle sättas på fästning. Hans ansökan om lejd afslögs (1794). Han hotade att, om han ej finge rättvisa, trycka handlingar, i hög grad komprometterande för döda och lefvande, och han lät påskina, att främmande makter skulle blanda sig i leken. Den reuterholmska regeringen blef till sist orolig och bjöd honom i slutet af 1795 en årlig pension af 2,000 holländska dukater — ja, dåvarande mellanhanden, förre ministern i Italien baron G. G. Wrangel, fick bemyndigande att höja summan till 4,000 — på villkor att M. lämnade ifrån sig sina papper och ej vidare låte höra af sig. Men M. ville bli restituerad till sin heder. Då ingen överenskommelse kunde träffas, begärde svenska regeringen 20 jan. 1796 hos storhertigen af Toscana M:s fängslande och utlämnande. Men innan storhertigens resolution (den blef nekande) 24 jan. fallit, gjordes 23 jan. ett försök att uppsnappa M. i Pisa. Meningen var, att han skulle bringas ombord på svenska örlogsfregatten "Diana", som låg i Livorno och hade order att föra honom hem till Sverige. Men M., som efter Wrangels död (dec. 1795) skaffat sig tillfälle att läsa hela den mellan ministern och svenska regeringen förda korrespondensen, hade blifvit varskodd och dagen förut ridit ifrån Pisa. Han höll sig sedan en tid gömd och lät till hämnd för attentatet trycka *Correspondance du comte Munck avec M. Lagersvärd* (1796), som utom brevväxlingen innehåller en berättelse om M:s ställning till konungahuset och falskmyntningen. Nya resultatlösa underhandlingar inleddes senare på året mellan Lagersvärd och M., som slutligen tagit sin tillflykt till det af fransmännen erötrade Milano och uppträdde inför Lagersvärd i fransk kokard. 1797 tryckte han *Suite de la correspondance et Reclamations du comte Munck*, som han insände direkt till konungen och hvori han fordrade att bli ställd inför laga domstol. 1798 blef M. medborgare i Cisalpinska republiken, då naturligtvis grefvevärdigheten måste offras, och köpte en egendom utanför Massa. Gustaf IV Adolf beviljade honom 1800 ett årsunderhåll af 1,000 holländska dukater. Efter konungens störtande 1809 upphörde detta, men M. ansåg tillståndigt att under såväl Karl XIII:s som Karl XIV Johans regering göra ansökningar om understöd och erhöll verkligen af den senare (14 dec. 1825) en årlig pension af 400 rdr b.k.o. M., som 17 aug. 1816 (ej 1817) blifvit naturaliserad och förklarad för greffe i hertigdömet Massa-Carrara, tillbragte emellertid sitt lif under ekonomiska bekymmer.

2. Otto Magnus M., friherre, den föregående broder, hofman, f. 9 sept. 1764 på Leislaks i Savolaks, d. 9 juli 1853 i Karlsruhe, blef 1775 ridpage hos Gustaf III, 1777 kornett vid Lifregementet till häst samt avancerade till öfverstelöjtnant vid Adelsfanan (1793) och öfverste i armén (1805). Vid hofvet blef M. 1784 kammarjunkare och var 1793—98 hofmarskalk samt 1804—09 chef för hofekonomen. Han åtföljde 1809 jämte sin maka, Elsa Maria Hebbe, f. 1773, d. 1840, som uppvaktade den afsatte konung Gustaf IV Adolfs familj till Baden, där han sedan var bosatt till sin död. M. blef 1778 jämte två sina bröder upphöjd i friherrligt stånd. Han blef sommaren 1815 i Heidelberg bekant med löjtnant Otto Natt

och Dag, förmädde denne att bege sig till Karlsruhe och träda i förbindelse med den afsatte konungens familj samt uppmanade lifligt hans gustavianska stämplingsförsök. Se därom V. Söderberg, "Otto Natt och Dag, en patriotisk högförrädare" (i "Hist. tidskr.", 1910).

3. Ebba Henrietta M., prinsessa Bernadotte, sondotter till den föregående fyrnädning. Se Bernadotte, sp. 39. 1. J. Th. W.

Munck af Rosenschöld, svensk adlig ätt, som härstammar från biskop Petrus Munck (se denne), hvars barn 1799 adlades med namnet M.

1. Eberhard Sakarias M., läkare, riksdagsman, äldste son af biskop Munck, f. 3 aug. 1775 i Lund, d. 18 maj 1838 i Köpenhamn, ådagalade redan som barn ett utomordentligt minne, in-



seende som praktiserande läkare. Men äfven i en annan riktning gjorde han sig snart bemärkt. Han hade med entusiasm omfattat de nya idéer, som franska revolutionen spridde öfver Europa, och gett dem luft i en anonymt utkommen skrift, *Biografiska anekdoter om franska revolutionens män*. Sedan han 1799 jämte sin faders öfriga barn blifvit adlad, bevestade han 1800 riksdagen i Norrköping, där han öppet tillhörde oppositionen. Han deltog äfven i följande riksdagar med lifligt intresse, oftast som medlem af konstitutionsutskottet, och förblef städse sin ungdoms liberala idéer trogen, "ådagaläggande förenbarheten af en årlig jakobinism i åsikter med den strängaste laglydnad i uppförande". 1801 fick M. under en resa till Köpenhamn kännedom om vaccinationen och skyndade att införa densamma i Skåne. Med den största energi verkade han under loppet af flera år genom resor i alla rikets landsändar och genom utgifna skrifter för dess utbredande, tills han lyckades öfvervinna de hinder, som ställde sig i vägen. För sina därvid ådagalagda förtjänster erhöi han 1813 vaccinationsmedaljen i guld. Med all den kraft, som djup öfvertygelse förlänar, kämpade han äfven till sin lefnads slut mot brännvinet, som han ansåg borde finnas endast på apoteken. 1803 förordnades M. till läkare vid Ramlösa brunn, dit hans stora anseende drog en betydande mängd sjuka. 1805 utnämndes han till professor i teoretisk medicin i Lund, men åtnjöt från okt. 1832 tjänstledighet under återstoden af sin lefnad. Som lärare var han ojämförligt mindre betydande än som läkare. 1817 blef han led. af Vet. akad. Som enskild man var M. högst originell både i tal, åthäfvor och gärningar, något sträf och fränstötande

umgänget, men i grunden godsint och välvillig; försakelser och uppoffringar voro honom icke främmande.

2. David M., den föregående broder, präst, f. 20 sept. 1786 i Lund, d. 21 dec. 1840, inskrefs 1797 som student vid Lunds universitet och blef filos. magister 1805, docent i grekiska 1807, prästvid 1810, teol. kandidat s. å. samt vice bibliotekarie och adjunkt i estetik 1812.



Han utnämndes 1816 till kyrkoherde i Kvis-tofta samt erhöill 1819 professors- och 1820 prosttitel. M. egde rika naturgåfvor och mångsidiga kunskaper samt ingaf stora förhoppningar, hvilka icke jäfvades af hans första disputation, *De vera et perfecta eloquentia*

(1807), ej heller af hans 1814 vid prästmötet i Lund hållna föredrag om "Schellingska filosofiens oförenlighet med kristendom". Det visade sig dock sedermera, att han alltmör förlorade förmågan att till ett ordnad helt sammanföra sitt vetande, och han blef, som han själf kallar sig, ett "brustet geni". Detta ådagalades icke minst genom de beryktade "Kvistoftaartiklarna", tidningsuppsatser, i hvilka M. behandlade dagens frågor. I dessa inryckte han på de mest oväntade ställen haranger om sina personliga förhållanden. När därtill kom, att M. vanvårdade sina affärer och i afseende på sin yttre människa tidtals förföll till cynism, vardt han slutligen oakadt stor begåfning, djup uppfattning af kristendomen samt varm fosterlandskärlek "hopens spektakel" och vida beryktad som ett original.

3. Eberhard M., de föregående broderson, naturforskare, f. 11 juli 1811 i Lund, blef 1825 student, 1835 filos. magister och 1839 med. kandidat där. 1840 antog han plats som läkare å briggen "Oscar" på den expedition, som utgick under premiärlöjtnanten G. A. Oxehufvuds befäl med ändamål att utbilda unga ämnessvenner i sjömansyrket. Efter expeditionens snöpliga upplösning i Montevideo kvarstannade M. i La Platastaterna och begaf sig 1843 till Paraguay, där han egde en "estancia" i Barrero grande och hvars dittills af främlingar nästan okända naturförhållanden han under stora svårigheter ifrigt studerade och där han efter hand, under diktatorn Lopez d. ä:s hägn, vann användning och anseende som läkare. Redan 1844 uppgåfvos M:s samlingar omfatta 70,000 insekter, 400 fåglar och ett stort antal växter. De förvarades till största delen i landets huvudstad, Asuncion, där M. länge var boende. Af Solano Lopez d. y., som 1862 blef Paraguays president, var M. väl sedd. Men i slutet af 1868 blef han på dennes anstiftande afifvad i Azcurra, sannolikt på grund af sitt vänskapsförhållande till Lopez' broder Venancio, som denne lätit röja ur vägen. En del af M:s rikhaltiga botaniska samlingar med därtill hörande anteckningar föll i händerna på D. Parodi, apotekare i Asuncion, som använde dem

för sina publikationer "Contribuciones a la flora del Paraguay", utan att ange källan. Af hans öfriga samlingar gick största delen förlorad under de samtida krigsoroiligheterna i Paraguay. Åtskilligt har dock kommit Vet. akad. till handa.

4. Tomas M., den föregående kusin, ämbets- och riksdagsman, f. 28 juni 1813 i Lund, d. 20 jan. 1893 i Stockholm, blef 1829 student och 1835 filos. doktor i Lund, aflade 1836 hofrättsexamen i Uppsala och var från 1844 adjungerad led. först af Svea hofrätt, senare af hofrätten öfver Skåne och Blekinge. 1847 blef han assessor i sistnämnda hofrätt, men förordnades 1848 till revisionssekretärare och befordrades 1849 till ord. revisionssekreterare, å hvilket ämbete han innehade fullmakt, tills han 1858 utnämndes till president i hofrätten öfver Skåne och Blekinge, från hvilken post han 1883 tog afsked. Under tiden var han 1850—56 expeditionschef i Ecclesiastikdepartementet. I ständsriksdagarna deltog M. sedan 1844 som led. af ridderskapet och adeln samt var under den första niöarsperioden af Första kammarens tillvaro (1867—75) medlem af densamma för Kristianstads län. Hans verksamhet som riksdagsman var huvudsakligen förlagd till konstitutionsutskottet, i hvilket han sedan 1859, med undantag för riksdagen 1865—66 och urtima riksdagen 1871, innehade ordförandeplatsen. M. blef vid Lunds universitets jubelfest 1868 juris hedersdoktor.

1. R. T.—dt. 3. (C. Lmn.) 4. (V. M.)

Muncker [m'ŋker], Franz, tysk litteraturhistoriker, f. 4 dec. 1855 i Bayreuth, studerade under M. Bernays filologi, vardt 1880 docent, 1890 e. o. och 1896 ord. professor i nyare litteraturhistoria i München. M. har författat ett stort antal arbeten, företrädesvis i tysk litteraturhistoria: *Lessings ... verhältnis zu Klopstock* (1880), *J. K. Lavater* (1883), *F. G. Klopstock* (1888), *R. Wagner* (1891; 2:a uppl. 1909) och *Wandlungen in den anschauungen über poesie während der zwei letzten jahrhundert* (1906) m. fl. Han har därjämte varit utomordentligt verksam som utgifvare: *Kleist*, *Klopstock*, *Lessing* m. fl. äro af honom utgifna i moderna upplagor. Dessutom redigerar han "Forschungen zur neueren literaturgeschichte" (1898 ff.).

R—n B.

Munktelius, M. O. Se Munktell, svensk släkt.

Munktell, J. F. Se Munktell 1.

Mund, Mundr, rättshist. I forngermanska rättskällor förekomma dels orden *mund*, *munt* (mlat. *mundium*), dels orden *mundr* och *munder*. Ehuru den betydelse, i hvilken de förra huvudsakligen användas, är tämligen skiljaktig från den, i hvilken de senare förekomma, är det klart, att dessa ord stå i sammanhang med hvarandra. — 1. Mund (munt) betyder eg. hand, såväl i de sydgermanska som i de nordiska språken. Men i de sydgermanska rättskällorna betecknas därmed huvudsakligen ett maktförhållande, urspr. den makt, som tillkom husfadern öfver allt, som hörde till huset — fria och ofria, människor och djur, levande och liföst. Ordet företer således samma öfvergång i betydelsen som det besläktade latinska ordet *manus* (se d. o.). Senare användes ordet huvudsakligen för att beteckna skyddsmakten öfver fria (och halffria) personer — sär-

skildt mannens "myndighet" öfver hustrun, faderns öfver barnen, en ättemedlems myndighet öfver sådana ättens medlemmar, hvilka till följd af bristande ålder eller ålderdomssvaghet voro i behof af en skyddande hand. I denna betydelse har stammen bibehållit sig i "förmyndare" och dithörande ord. — 2. *Mundr* betyder i de isländska och norska lagarna den förmögenhetsprestation, som af brudgummen gafs vid äktenskapets ingående och betecknade förbindelsen som ett lagligt äktenskap. Denna de isländska och norska lagarnas *mundr* är utan allt tvifvel, ehuru den enligt dessa lagar blef brudens egendom, detsamma som de sydgermanska lagarnas brudköpssumma (*pretium*), som urspr. från brudgummen utgick till brudens giftoman. Men äfven i vår Västgötalag förekommer *munder*. Och, ehuru olika meningar blifvit framställda rörande ordets betydelse i denna lag, synes det dock sannolikt, att icke blott i den *munder*, som enligt den yngre lagen skulle af konungen ges, när han ingick äktenskap, utan äfven i den *munder*, som omtalas i båda lagarna, då man säges bortgifva sin dotter *mæþ mund ok mæþ mæli* (*mæla*), och i den äldre lagen, då kvinna säges vara *mundgipt* (där den yngre lagen på motsvarande ställe har ordet *laghipt*), framträder denna den forngermanska rättens brudköpssumma. — I några medeltida rättskällor — och, såsom själfva namnet *munder* anger, väl ursprungligen — har brudköpssumman uppfattats som ett af brudgummen erlagdt pris för erhållandet af *mund* öfver bruden. I. L.*

Mund [mun], Pros, dansk sjöhjälte af en sedan omkr. 1500 känd, 1852 utslöknad adelsläkt, blef 1628 kapten, gjorde 1630—31 kristjånst på Elbe emot Hamburg och var 1633—44 länsman på Island. I kriget mot Sverige 1644 kämpade han först i Västerhafvet mot holländska flottan och senare vid Kolberger hejde, men hans 17 fartyg angreps 13 okt. s. å. af den förenade svensk-holländska flottan (42 fartyg) mellan Femern och Lolland, där M. stupade och flottan nästan h. o. h. förstördes. E. Ebg.

Munda, romersk koloni i Bætica, i nejden af Corduba, bekant genom två slag, det ena emellan Cn. Scipio och kartagerna 214 f. Kr., det andra emellan Cæsar och Pompejus' söner m. fl. 45 f. Kr. Cæsar, som där var i yttersta fara, skall i det mest förtviflade ögonblicket ha hejdat sina flyende soldater genom att fråga, om de ville lämna honom i ett par barns händer. R. Tdh.*

Mundā, folk. Se Kolh.

Mundal l. Fjærland, annexsocken till Balestrand i Sogn, Nordre Bergenhus amt, Norge. 294,16 kvkm. 772 inv. (1910). Socknen ligger omkring innersta delen af Fjærlandsfjorden, en af Sognefjordens förgreningar, och är en förträfflig utgångspunkt för löande jökel- och fjällturer. K. V. H.

Mundäri, folk. Se Ho och Kolh.

Munday [ma'ndi] l. Monday, Anthony, engelsk författare, f. omkr. 1553, d. 1633 i London, var först skådespelare, därefter anställd i bokhandel och reste 1578 till Rom. Efter hemkomsten skref han några antipapistiska ströskrifter (*English romayne lyfe*, 1582, utg. 1811). Senare lifnärde han sig som skådespelare och tycks ha varit en omtyckt

clown; dessutom författade han religiösa traktater och folkvisor till bekanta melodier, översatte en massa franska romaner och slutade som klädeshandlare liksom fadern. 1584—1602 skref han, oftast i samarbete med andra författare, 18 dramer; af dessa finnas endast 4 kvar, utom en nyligen återupptäckt fri öfv. af en italiensk komedi, "Fedele and Fortunio" (se Herrigs "Archiv", bd CXXIII, 1909), *John a Kent and John a Cumber* (1595; utg. 1851) och två dramer om Robin Hood, *The downfall of Robert, earl of Huntingdon* (1599; hans bästa) och *The death of Robert, earl of Huntingdon* (jämte Henry Chettle, 1601; båda utg. 1828). M. var också en af de 4 författarna till *Sir John Oldcastle* (1599), som förr tillskrifvits Shakspeare. M:s dramer voro vanligen byggda på folkvisor eller populära episoder ur engelska eller allmänna historien; inflytande från de högromantiska franska romaner han översatte spåras också. Hans dramatiska stil erinrar om Greenes och Peeles skola, men är enklare och folkligare. Han var en af de författare, som bäst tillfredsställde småborgarnas smak. Sitt största rykte uppnådde han som författare af pageants för City, hvarmed han troligen började redan 1592, fast man har sådana bevarade endast från 1605—11. Jfr T. Seccombes biogr. i "Dictionary of national biography". J. M.

Mundelföre (Mundilfäre, Mundilfere), nord. mytl. hette en man, som kallade sina barn Måne och Sol af stolthet öfver deras fägring. Gudarna vredgades däröfver, togo barnen och läto Sol köra solens vagn och Måne styra månens gång. Th. W.*

Mundella [mande'lə], Anthony John, engelsk socialpolitiker, f. 28 mars 1825 i Leicester, d. 21 juli 1897 i London, var son till en italiensk politisk flykting, blef vid 11 års ålder anställd vid en triåfabrik, arbetade sig upp till förmögen fabriköf i samma bransch och gjorde sig omkr. 1860 känd som upphofsman till den första med godt resultat arbetande stående förlikningsnämnden i England (se Förliknings- och skiljenämnder, sp. 444—445). Han invaldes 1868 i underhuset för Sheffield, som han sedan representerade till sin död, slöt sig till det liberala partiets radikala flygel och verkade i underhuset mest för bättre elementär skolorundervisning och arbetarlagstiftning. M. blef 1880 som vicepresident i rådet medlem af Gladstones andra ministär samt genomdref som sådan åtskilliga reformer i den tekniska och vanförelundervisningen. Han afgick med Gladstone i jan. 1885, var febr.—juli 1886 handelsminister i Gladstones tredje ministär och inträdde som sådan "arbetsdepartementet" i Board of trade med uppgift att särskildt följa förhållandena på industriarbetets område. I aug. 1892 blef M. ånyo handelsminister (i Gladstones sista ministär), men han fann sig i maj 1894 böra afgå, enär ett bolag, till hvars di-



rektörer han hörde, råkat på obestånd och försatts i likvidation. M. var högt ansedd inom alla partier, hade stort inflytande på engelsk folkskolelagstiftning och blef genom en mängd praktiska reformförslag en af föregångsmännen inom den engelska arbetarskyddslagstiftningen. V. S—g.

Mundera. 1. (Af *montëra*, se d. o.) Förse soldater med beklädnad (se Mundering); bestycka ett fartyg (föräldr.). Om s. k. munderad skeppsfrihet se under Tull. — 2. (Af lat. *mundus*, ren, snygg) Renskrifva, "renovera" (ett protokoll).

Mundering (af *montëra*, se d. o.), *krigsv.*, kallas i Sverige soldatens beklädnad och särskildt en omgång af densamma. Inom flertalet af de europeiska arméerna underhållas i regel tre munderingar för hvarje i ständig tjänstgöring varande soldat: en ny för utryckning i krig, en fullt brukbar för användande i fredstid och en sliten och lagad för släptjänst, ehuru i verkligheten flera finnas; för hela krigsstyrkan finnes vanligen en ny mundering. Af *håstmunderingar* underhållas vanligen en krigsmundering och en i bruk varande. — Vid de svenska rothållstrupperna underhölls alltsedan Karl XI:s tid två munderingar för hvarje man, en *lifmundering*, som begagnades under regementsmöten och särskilda kommanderingar samt vid utryckning till krig, och en *släpmundering*, som begagnades vid öfriga tillfällen i fredstid. Lifmunderingen, som förr kallades *livieriet*, har alltid underhållits af kronan, hvaremot rothållaren enligt Karl XI:s bestämmelser skulle bestå soldaten s. k. "släpkläder", mot det att denne arbetade hos honom. Småningom försvunno släpkläderna, hvaremot roten bidrog med hälften till soldatens beklädnad. Detta fortfor till 1858, då rotarna befriades från beklädnadsbidraget under förutsättning, att det af riksdagen till beklädnaden anvisade anslaget fortfarande skulle utgå. Vid rusthållstrupperna voro rusthållarna skyldiga att anskaffa och underhålla munderingarna, som äfven voro två, samt *håstmunderingen*, tills denna skyldighet 1885 och 1886 öfvertogs af staten mot en årlig afgift af 40 kr. för hvarje beridet och 20 kr. för hvarje afstutet nummer. Det hade emellertid blifvit bestämdt, att lifmunderingen icke fick användas i fredstid utan särskildt medgifvande. Enligt 1887 års beklädnadsreglemente skulle för hvarje indelt soldat underhållas tre munderingar, en första, afsedd för krigsbehof, en andra till vanligt bruk i fredstid och en tredje till exercis och släptjänst. Lifmunderingen förvarades hos rote- och rusthållarna i rotekistan eller rustkammaren eller i regementsförrådet. För beväringens exercerande styrka underhölls en lif- (första)mundering för krigs- och en släp- (andra)mundering för fredsbruk, båda förvarade i regementsförråden. Af kappor och *håstmunderingar* underhölls i vanliga fall endast en omgång. Ungefärligen motsvarande bestämmelser gällde vid de värfvade trupperna. Enligt 1907 års reglemente för intendenturmaterielen utgöres *munderingsutrustningen* af en för krigsbruk afsedd ny mundering för hela styrkan, kallad *krigsreserv*, af en allmän reserv äfvensom af persedlar, afsedda för fredsbruk, hvilka persedlar fortfarande torde uppdelas i olika munderingar. Jfr E. von Storkirch, "Svenska arméns munderingar 1680—1905"

(1911 ff.). — *Munderingsanslag* kallas det belopp, som årligen utgår till hvarje regemente för munderingens vidmakthållande. Anslaget har sedan flera år utgått med 33 öre för hvarje man och tjänstgöringsdag. C. O. N.

Munderingsanslag, krigsv. Se Mundering. **Munderingsutrustning, krigsv.** Se Mundering.

Mundilfare (Mundilfere), *nord. myt.* Se Mundilföre.

Mundinus. Se Medicin, sp. 1429.

Mu'ndium, mlat. Se Mund, rättshist.

Mundr, rättshist. Se Mund.

Mundrukus, en mäktig indianstam vid Amasonfloden (jfr Muras). Sedan 1803 ha de lefvat i fred med brasilianerna; många af dem äro civiliserade.

Mundt [mont]. 1. Theodor M., tysk skriftställare, f. 1808, d. 1861 i Berlin som universitetsbibliotekarie och professor i litteraturhistoria, vardt genom sina ungdomsarbeten en framstående medlem af den radikala författargruppen Das junge Deutschland. M. skref flera romaner, af hvilka *Moderne Lebenswirren* (1834) och *Madonna* (1835, en skildring af Charlotte Stieglitz) kunna nämnas som exempel på den för epoken karaktäristiska blandningen af poesi och publicistik. Träffande karaktärsteckningar utmärka hans litteraturkritiska arbeten, *Kritische wälder* (1833), *Die kunst der deutschen prosa* (1837; 2:a uppl. 1843), *Geschichte der litteratur der gegenwart* (1842; 2:a uppl. 1853; "Historia öfver samtidens litteratur", 1844), *Allgemeine litteraturgeschichte* (3 bd, 1846), *Aesthetik* (1845; ny uppl. 1868), ehuru äfven de bära en viss journalistisk prägel. M. utgaf äfven reseskildringar (*Spaziergänge und weltfahrten*, 1838—40; *Völkerschau auf reisen*, 1840 m. m.), karakteristiker (bl. a. *Machianelli*, 1851, flera arbeten öfver Frankrike under Napoleon III, Italien m. m.), historiska romaner (*Thomas Münzer*, 1841, 3:e uppl. 1960; *Robespierre*, 1859 m. fl.) o. s. v. Se O. Dräger, "M." (i "Beiträge zur deutschen literaturwissenschaft", bd 10).

2. Klara M., f. Müller, tysk romanförfattarinna, känd under pseudonymen Louise Mühlbach, f. 1814, d. 1873, inledde en sentimental brefväxling med den af henne beundrade författaren Theodor M. (se ofvan) och vardt hans hustru 1839. Hon slog sig därefter på att skriva sociala samtidsromaner, i hvilka gift, dolk, äktenskapsbrott, våldtäkt och blodskam spela en stor roll. Mindre våldsamt skrifiä äro de historiska romaner, med hvilka hon sedan 1850 öfversvämmade lämbiblioteken. Dock sakna äfven dessa berättelser, ehuru ledigt skrifiä, allt konstvärde, sammansatta som de äro efter pikanta memoarverk och hopplockade anekdoter (jämt fritt uppfunna tillsatser) samt anlagda på att mätta den stora allmänhetens hunger efter det rafflande, t. ex. *Friedrich der grosse und sein hof, Napoleon in Deutschland, Marie Antoinette und ihr sohn*. De flesta af hennes romaner äro öfv. på svenska.

Mu'ndus, lat. Se Mänes, *rom. myt.*

Mu'ndus vult de'cipi, ergo decipiatur, lat., "världen vill bedragas; må den då bli bedragen", ett från Brants (se denne) "Narrenschiff" till latin öfversatt tänkespråk.

Muñeira [monjə'ra], en spansk (galicisk) dans i måttligt tempo, $\frac{2}{4}$ takt med $\frac{1}{4}$ upptakt och markering af betonade taktdelar medelst kastanjetter.

Munemori. Se Bd XII, sp. 1455.

Munen (Munin), *nord. myt.*, -namnet på den ena af Odens korpar. Se Hugen.

Mungiga (ty. *maultrommel*, *brummeisen*; fr. *guimbarde*; eng. *jew's harp*), ett mest som leksak begagnadt musikinstrument, bestående af ett hästskoformigt böjdt järn, mellan hvars ändar är inklämd en ståltunga (se fig.). När järnet hålles mellan tänderna och ståltungan knäppes med fingrarna under luftens utandning, så bringas tungans grundton eller öfvertoner att ljuda, så snart munkaviteten antager sådan ställning, att dess resonans korresponderar med någon af de förra. Instrumentets ton är egendomligt melankolisk. Fordom uppträdde virtuoserna på mungiga. Kock trakterade på Fredrik II:s af Preussen tid två mungigor samtidigt, och Eulenstein väckte på 1820-talet häpnad genom sitt spel på 16 dylika instrument. Mungigan bör ej förväxlas med munharmonikan (se Harmonika). A. L.*



Mungir. Se Monghyr.

Mungo. Se Konstull, sp. 879.

Mungo, folkslag. Se Kamerun, sp. 721.

Mungon, *zool.* Se Mangustsläktet.

Mungo Park. Se Park

Munharmonika. Se Harmonika.

Munhygien (se Hygien), vården om mun och tänder, utgör en afdelning inom den allmänna hälsovårdsläran, men har på senare tider blifvit ett särskildt och viktigt kapitel därpå, sedan man kommit till insikt om, hvilken stor och utomordentlig betydelse en god munvård har för hela kroppen i öfrigt med dess många, olika organ. Den alltmer vunna kännedomen om munnens bakteriefloa — och en sådan finnes i hvarje mun, frisk eller sjuk — har nämligen ådagalagt, att äfven en mängd sjukdomsalstrande mikroorganismer uppehålla sig inom munkaviteten hos gammal och ung. Att så är förhållandet, är ganska naturligt, då denna kroppsdels ständigt är utsatt för den människans omgifvande atmosfären med däri vid olika tillfällen förekommande främmande ämnen; ej blott vid själfva inandningen kunna sådana för hälsan skadliga partiklar medföras, utan de kunna understundom följa med äfven den mat och dryck, som förtäres. Det är ej nog med, att sådana för hälsan fientliga ämnen åstadkomma lokala sjukdomar inom mungebitet; man har ock exempelvis påvisat, att halsflussens, lunginflammationens och tuberkulosens bakterier ypperligt och för långa tider trivas och fortväxa i ovårdade munnar och med förkärlek i de kariösa tandhål, som där finnas, och hvarifrån de vid gynnsamma tillfällen direkt kunna vandra ner åt svalget in i lungorna, matsmältningsoch andra kroppens olika organ samt vid lämplig jordmån där sprida förödelse och död. Särskildt har man funnit, att dessa parasiter uppehålla sig i de kariösa tandhålorna samt mellan trängt in-kläde, snedt sittande och oregelmässiga tänder, hvarför det är af stor vikt, att dylika felaktigheter behandlas och så mycket som möjligt rättas i god tid. En rationell mun- och tandvård måste därför

taga sin början redan i barnåldern, innan tänderna ännu tagit alltför stor skada, och torde dess anknytning till skolan, såsom nu äfven börjat göras, kunna anses som en i alla afseenden lämplig och ändamålsenlig åtgärd. Vidlyftiga undersökningar ha gjorts på skolbarns tänder och munnar såväl utlandet som i Sverige, och de sorgligaste resultaten ha därvid trätt i dagen. Så har af undersökningarna vid Stockholms stads folkskoletandklinik 1909 framgått, att endast $\frac{1}{5}$ proc. af samtliga de undersökte barnen hade fullt friska tänder och att 70 proc. ledo af ansvälda svalgkörtlar. Att sådana van skötta munnar måste utöfva ett såderles skadligt inflytande på det uppväxande släktet, betonas nu mera skarpt af moderna skolhygieniker. Med tanke på allt detta har man också, liksom man från allmän hygienisk synpunkt rustar sig till kamp mot redan befintliga sjukdomar, tuberkulosen, syfilis, kräftan m. fl., tänkt sig kunna förebygga deras spridande bland mänskligheten genom att söka kväfva dem i deras linda, och detta har skett därigenom, att man börjat rikta uppmärksamheten mot dessa sjukdomsalstrande bakterier redan inom mungebitet, således genom en noggrann vård och skötsel af mun och tänder ("en god munhygien") och på detta sätt hindra deras spridning inåt kroppens olika organ. Helt naturligt kan man dock i profylaktiskt syfte, ej vinna några egentliga resultat i dessa sträfvaner, såvida ej den stora allmänheten själf sättes i tillfälle att upplysas om orsaken och betydelsen af hithörande förhållanden. I sådant syfte upprättas också föreningar här och där, som hvar på sitt håll tar saken om händet för att bibringa sådan upplysning. I Sverige bildades i jan. 1910 Svenska nationalföreningen för munhygien (se d. o.). Ugr.

Munhäfta. Se Munläsa.

Muni [mo'ni], flod och koloni i Väst-Afrika. Se Rio Muni.

Muni [mo'ni], markis Del M. Se Leon Castillo.

Municipal (af *municipium*, se d. o.), som ha afseende på en (stads-)kommun.

Municipal corporations act [mjöni'sipl kãprei'ns ä'kt]. Se Borgare, sp. 1169, och Storbritannien (Förvaltning).

Municipalfullmäktige. Se Municipalsamhälle.

Municipalitet (fr. *municipalité*), en stadskommunstyrelsemedlemmar och förtroendemän.

Municipalämnd. Se Municipalsamhälle.

Municipalråd (fr. *conseil municipal*). Se Frankrike, sp. 1134.

Municipalsamhälle (af lat. *municipium*, se d. o.) en i vissa afseenden själfständig kommunal enhet inom svensk landskommun. Rättsligt sedt, uppkommer ett municipalsamhälle därigenom, att K. M. efter anmälan från vederbörande K. M.'s befallningshafvande och sedan ortsinvånarna blifvörhörda, förordnar, att stadsstadgorna (ordningsbyggnads- och brandstadgorna för rikets städer samt hälsovårdsstadgan i hvad densamma afs stad) eller någon af dem eller ock lagen 31 au 1907 ang. stadsplan och tomtindelning skola tillämpliga delar gälla för visst område af landskommun. Efter tillkomsten af sistnämnda lag afsförordnandet alltid denna i st. f. byggnadsstadga

som i och med sådant förordnande utan vidare blir gällande inom området. Den viktigaste följden af K. M:ts förordnande är med hänsyn härtill, att **stadsplan** skall upprättas för området eller del där af samt att, intill dess så skett, **ny byggnadsförbud** gäller inom hela municipalområdet. Från detta förbud må K. M:ts befallningshafvande i särskilda fall medge undantag. De förvaltningsuppgifter, som enligt den eller de tillämpliga stadgorna, resp. stadsplanelagen, tillkomma stads-kommun, bilda alltså municipalsamhällets kompetensområde. Med afseende på de municipala ärendenas förvaltning är samhället att betrakta som en särskild kommun, för hvars styrelse och förvaltning kommunalförordningen för landet enligt samma förordnings § 80 i tillämpliga delar skall ligga till grund, med iakttagande däraf, att i st. f. kommunalstämma, kommunalfullmäktige och kommunalnämnd (se Kommun, sp. 649—651, 652—653) motsvarande myndigheter inom samhället skola benämnas **municipalstämma**, **municipalfullmäktige** och **municipalnämnd**. Stadsstadgorna och stadsplanelagen förutsätta emellertid jämte dessa myndigheter äfven åtskilliga andra organ: magistrat, byggnads- och hälsovårdsnämnd m. fl. Vid förordnandet om municipalsamhällets bildande meddelar K. M:t därför vissa allmänna hufvudbestämmelser rörande de myndigheters sammansättning och befogenhet, som inom samhället skola öfvertaga dessa särskilda organs uppgifter, samt lämnar vidare vederbörande K. M:ts befallningshafvande i uppdrag att med ledning af dessa bestämmelser utfärda erforderliga föreskrifter med afseende på "stadgornas bringande i tillämpning". I regel föreskrifves, att magistratens, polismyndighetens eller drätselkammarens befogenhet jämlikt ordnings-, byggnads- och brandstadgorna skall tillkomma samhällets municipalnämnd eller undantagsvis en särskild **municipalstyrelse** (nämnden med en af K. M:ts befallningshafvande tillsatt ordf., s. k. ordningsman). Härvid iakttagas dock vissa inskränkningar framför allt med afseende på polisbefogenheterna. Så stadgas exempelvis alltid, att municipalnämnden, resp. municipalstyrelsen, icke såsom magistraten eger att utfärda nya med bötesbestämmelser förenade ordningsföreskrifter och icke heller har rätt att genom föreläggande af vite göra sig hörsamrad. I fråga om byggnads- och hälsovårdsnämnderna göres samma förbehåll, men eljest sker i allmänhet icke någon väsentlig afvikelse från stadgornas föreskrifter rörande dessa nämnder.

Municipalsamhällets bildande inom en socken medför icke förändring af dess område. Samhället tillhör fortfarande i alla afseenden landskommunen i fråga. Medlemmarna af municipalsamhället äro alltså medlemmar af kommunen och ha som sådana samma rättigheter och skyldigheter som kommunens öfriga medlemmar, men äro dessutom förpliktade att ensamma sörja för och bekosta municipalsamhällets särskilda förvaltningsuppgifter. Denna kommunala dubbelställning ger anledning till en tvåfaldig kommunal beskattning, som för vissa samhällen med utvecklad egen förvaltning är synnerligen tyngande. Efter tillkomsten af stadsplanelagen är municipalsamhälle dessutom i likhet med köping underkastad en verklig dubbelbeskatt-

ning, hvad gatu- och vägväsendet angår. Dessa samhällen ha nämligen enligt denna lag att själfva bekosta gatuhållningen inom stadsplan, men kvarstå samtidigt i väghållningsdistriktet, som alltså fortfarande mottar fullt bidrag från samhällena, utan att härför behöfva prestera något underhåll af deras viktigaste trafikleder, gatorna. Med hänsyn till antydda otillfredsställande beskattningsförhållanden torde en omläggning af hela municipalsamhällsinstitutionen, som erhöll sin nuv. utformning 1898, snart nog visa sig erforderlig. — Municipalsamhällen ha funnits alltsedan 1875. Stadsstadgorna, af hvilka de tre viktigaste just nämnda år började tillämpas, förutsatte redan då, att äfven landsbygdsområden — "hamn-, fiskeläge eller annat ställe med större sammanträngd befolkning" — genom särskildt k. förordnande kunde inbegripas under deras föreskrifter om stad. Dessa områden kallades äfven före 1898 municipalsamhällen, men först detta år erhöles de genom lagen 27 maj s. å. (§ 80 kommunalförordningen för landet) ofvafn angifna fastare former för sin allmänna förvaltning och laglig rätt att för sina behof verkställa utdebitering bland sina medlemmar enligt gällande kommunala grunder.

I **socialt och demografiskt** afseende äro municipalsamhällena att hänföra till stadsbygd. Förordnande om municipalsamhälle utgör hos oss det första rättsliga konstaterandet däraf, att ett landsbygdsområde dragits in i stadsbildningen. Vid 1911 års utgång funnos mera än 160 municipalsamhällen, hvaraf 30 nådde ett invånarantal af 2,000 eller däröfver. Enligt 1910 års folkräkning hade 6 municipalsamhällen mera än 5,000 inv., nämligen Liljeholmen (9,131) — tillhör fr. o. m. 1913 Stockholm —, Kiruna (8,199), Gärda (6,493), Lunden (5,254), Höganäs bruk (5,186) och Krokslätt (5,067). Litt.: R. Malmgren, "Stadsbildningen från rättslig synpunkt" (1910). Jfr ock Y. Larsson, "Inkorporeringsproblemet" (1912).

H. L.—lm.

Municipalstyrelse. Se **Municipalsamhälle**.

Municipalstämma. Se **Municipalsamhälle**.

Municipipes, lat. Se **Municipium**.

Municipios, sp. Se **Mexico**, sp. 357.

Municipium, lat., betecknade hos forntidens romare i allmänhet en italiisk kommun under romersk öfverhöghet, men med kommunal själfständighet. Den romerska staten bestod urspr. af en enda kommun, staden Rom med närmaste område, till följd hvaraf statens och kommunens styrelse och förvaltning sammanföll, och efter statens utvidgning var staden Roms kommunalstyrelse alltför på samma gång centralregering för romerska staten. De urspr. själfständiga stadssamhällen (kommuner), som inför lifvades med den romerska staten,ingo däremot sitt kommunalväsen ordnadtt särskildt för sig; municipierna åtnjoto vid förvaltningen af sina lokala angelägenheter stor själfständighet, medan de voro underkastade den romerska statens för alla gemensamma lagar och äfven administrativa bestämmelser (af senat och ämbetsmän). Från de kommuner, som under namn af kolonier (*coloniæ*) bildades genom utsända nybyggare från Rom och som erhöles en del af vederbörande samhälles område, skilde sig municipierna i administrativt hänseende. Kolo-

nisternas kommunalväsen synes dock ha blifvit ordnad efter en allmän norm i enlighet med den italiska municipalförfattningens grunddrag, men utan de lokala olikheter, som utmärkte municipia.

Utmärkande för municipierna var, att stadskommunen sträckte sig jämväl utöfver kringliggande landsbygd (likasom i Rom). Dess borgare, *municipes*, bildade folkförsamlingen, som beslöt lagar för samhället och valde municipiets två par ämbetsmän, de två domarna, *duoviri iuri dicundo*, och de två polisuppsyningsmännen, *duoviri ædiles*. Ofta omtalas äfven *quæstores*. Kommunalrådet, *decuriones*, *ordo decurionum*, af vanligen 100 medlemmar, kallades stundom *senatus*. Landområdet var indelat i distrikt (*pagi*). — I afseende på romersk medborgarrätt (se *Civitas*) voro municipierna olika ställda under olika tider. Efter kriget mot latinerna (omkr. 338 f. Kr.) utvidgades medborgarrätten hufvudsakligen genom anläggning af några kolonier; f. ö. voro i 2:a årh. f. Kr. endast de närmare Rom belägna samhällena i åtnjutande af medborgarrätt. Under och efter bundsförvantkriget (91—88 f. Kr.) utsträcktes medborgarrätten till Italiens befolkning närmast s. om Po, något senare till Gallia cisalpina. Med tiden utsträcktes municipalordningen till städer i provinserna, och med Caracalla (d. 217) blefvo alla städer i riket municipier och kallades så i motsats till Rom. (H. Sgn.)

Municipium Flavium magontanum. Se **Mahón**.

Munier [mynië], A. Se **Monier**, A.

Munin. Se **Munen**.

Muninflammation. Se **Munsjukdomar**.

Munjistin, bot. tekn. Se **Krapp**.

Munk, fisk. Se **Karpdammar**, sp. 1150.

Munk (lat. *mo'nachus*, af grek. *monacho's*, som urspr. betydte ensam, allena), inom den romersk- och den grekisk-katolska kyrkan en person (man), som i gemenskap med likasinnade lever ett efter "regler" ordnad världsförsakande religiöst lif. Munkarna bilda ej, teoretiskt sett, ett tredje stånd bredvid klerker och lekmän; antingen äro de prästvigda och höra till clerici eller icke prästvigda och höra till laici. I verkligheten ha de emellertid tillkämpat sig ställningen som ett faktiskt särskildt stånd; på dem hvilat till stor del den katolska missionen, kärleksverksamheten, skolundervisningen och den högre vetenskapliga odlingen; utan dem skulle katolska kyrkan icke kunna bevara sin makt öfver folkens breda lager. Om munkväsendets historia se **Kloster**; om dess nuv. organisation se **Munkordnar**; se f. ö. artiklar om de resp. munkordnarna. Hj. H-t.

Munk i. **Munkark**, *botkr.*, under handpresstryckningen ett ark, som i pressen icke noggrant öfverdragits med handvalsen, utan företedde matare färg på vissa ställen. Termen härstammar från tyskan (*mönch*) och har uppkommit genom en jämförelse mellan de ljusa fläckarna i arket och tonsuren hos munkarna. R-n B.

Munk, namn på minst 5 danska medeltida adelsätter, som alla utslocknade på 1600- och 1700-talen. Mest bekant var eg. en gren af släkten Lange, som på 1400-talet antog namnet M. Af denna ätt voro de mest betydande medlemmarna följande:

1. **Iver M.**, biskop i Ribe 1499—1536, d. 1539, hade en betydelsefull andel i jylländska

adelns sammansvärjning mot Kristian II och den därpå följande resningen. Han var närvarande vid de viktiga herredagarna 1524—27 och sökte 1533 värna katolska kyrkan mot protestantismen, hvarför han motsatte sig Kristian III:s val till konung. 1536 afsattes han liksom de andre biskoparna, men fick 1537 Ribe biskopsgård som län och afled där.

2. **Mogens M.**, den föregående broder, f. omkr. 1470, d. 1558, blef 1521 "landsdommer" i Jylland och var 1522 en af hufvudmännen i sammansvärjningen mot Kristian II. I jan. 1523 sändes han till den gottorpske hertig Fredrik (sedermera konung Fredrik I) för att erbjuda honom kronan, besökte under vägen Kristian II i Vejle och berättas ha där kvarlämnat adelns uppsägelsebref i en handske. M. blef sedan riksråd och talade å den nye konungens vägnar vid hyllningen på Viborgs ting, där han riktade ett skarpt anfall mot Kristian II. Till följd af böndernas ovilja mot honom aflägsnades han 1531 från landsdommerämbetet, medverkade 1534 till Kristian III:s konungaval, var änyo landsdommer till 1542 och tog afsked som riksråd 1544.

3. **Olof M.**, den föregående son, utsågs 1531 till farbroderns efterträdare som biskop i Ribe och fick 1533 säte och stämna i riksrådet, fängslades 1536 och måste före frigifningen lofva att äkta en holsteinsk adelsdam af släkten Rantzau. 1542 blef han änyo riksråd och samlade efter hand genom sina förlänningar stor förmögenhet, men var ständigt invecklad i processer och var hatad för sin girighet.

4. **Peder M.**, den föregående brorson, f. 1534, d. 1623, deltog i sjökriget mot Sverige 1564—70 och var 1568—69 danska flottans anförare, blef 1571 riksråd och 1576 riksamiral samt var 1588—93 medlem af förmyndarstyrelsen under Kristian IV:s minderårighet och 1596—1608 riksmarsk.

5. **Ludvig M.**, den föregående broder, f. 1537, d. 1602, blef 1571 fogde öfver Trondhjem, Härjedalen och Jämtland och var 1577—83 stathållare i Norge, blef 1589 änyo fogde öfver de nyssnämnda landskapen, men miste genom dom 1597 ämbetet som skyldig till skamliga utpressningar och andra våldsdåd.

6. **Kirsten M.**, dotter till den föregående och **Ellen Marsvin** (se d. o.), f. 6 juli 1598, d. 19 apr. 1658, blef 23 aug. 1615 på sin moders egendom, Lundegaard på Fyn, trolovad med Kristian IV och 31 dec. s. å. gift med honom, säkerligen efter en hemlig vigsel, men ej som drottning. Han var henne mycket hängiven, och hon blef moder till 2 söner och 8 döttrar. 1627 fick hon titeln grefvinna af Slesvig och Holstein. I nov. 1629 inträdde en brytning mellan makarna. Hon lämnade i jan. 1630 hofvet och blef efter ett års tid tvungen att vistas på Boller, som konungen fört låtit köpa åt henne. Han misstänkte



henne — säkerligen fullt rättmätigt — för att ha ställt i brottsligt förhållande till den (äfvén i Sveriges historia) bekante rhengrefven Otto Ludvig (se denne) och vägrade legitimera hennes yngsta barn Dorotea, som 1637 sändes till Tyskland och 1687 afled som nunna i ett karmelitkloster i Köln (Dorotea kunde dock omöjligt vara rhengrefvens dotter). K. M. var lidelsefull och våldsam i sitt uppförande, bl. a. mot barnen, och med tiden ytterst hätsk mot konungen, som hon vållade många förgelser. Fem af dottrarna blefvo gifta med rikets yppersta adelsmän (bl. a. Korfritz Ulfeld, Hannibal Sehested och Hans Lindenov), som spelade en viktig roll under Kristian IV:s sista regeringsår och långt efter hans död; af riksrådet erkändes de 1648 uttryckligen som födda i lagligt äktenskap. 1—6. E. Ebg.

Munk, Jens, dansk sjöfarande, f. 3 juni 1579 i Nedenes i södra Norge af danska föräldrar, d. 3 juni 1628, gick 1591 till sjöss och kom till Portugal och Brasilien, där han upplefde många äfventyr, samt återvände först 1598 till Europa. Han var sedan skeppare i sitt hemland och för 1609 med ett fångstfartyg till Ishafvet, men hans fartyg förläste både då och följande år på en expedition till Novaja Zemlja. 1612 var han kapten på flottan utanför Älfsborg och förde 1614 en rysk beskickning n. om Norge till Archangelsk. 20 maj 1619 afgick M. med två fartyg från Köpenhamn för att söka en nordvästpassage till Indien. Han seglade upp förbi Grönland och kom slutligen in i norra delen af Hudsonviken, där han kastade ankar vid Churchillflodens mynning på 58° 44' n. br. Där låg han infrusen hela vintern och hade med sitt folk att utstå svåra lidanden. Af 64 ombordvarande bortrycktes 61 af skörbjugg. Med sina kvarlevande två man gick han likväl 16 juli ombord på det ena af sina fartyg och kom fram till Bergen 21 sept. M. användes sedan i flera viktiga uppdrag. Han dog, just som han stod i begrepp att anträda en ny nordvästfärd för att taga sitt "Nova Dania" i besittning för danska kronan. Ur hans *Navigatio septentrionalis* (1624; ny uppl. af P. Lauridsen 1883) framgår, att M. var en duglig, oförskräckt och gudfruktig man. E. Ebg.

Munk, S. R. Se **Munch**, norsk släkt.

Munk. 1. **Hans M.**, norsk läkare, f. 20 juli 1770 i Köpenhamn, d. 5 febr. 1848 i Skien, krederades till med. doktor 1793 i Köpenhamn, sändes 1796 till Norge för att studera spetskan, bosatte sig 1798 i Stavanger och blef därefter stadsläkare i Drammen, Fredrikstad och Skien. M. hade grundläggande betydelse för norsk medicinalväsen. 1811—15 var han medlem af norska sundhetskollegiet och organiserade vid dettas upphäfvande 1815 landets nya medicinalstyrelse. Bl. a. utgaf han en samling "Love for medicinalvæsenet... i Danmark og Norge" (1804), som i Norge ej aföstes före 1857. På svenska offentliggjorde han en afh. *Om den norska radesygen* (Sthlm 1815), och han var den förste norman, som beskref difteritis (i den med. tidskr. "Eyr", I, 1826, s. å. som Bretonneau, se d. o., utgaf sitt grundläggande verk om denna sjukdom). M. var medlem af Svenska läkarsällskapet (1815) och hedersled. af Sundhetskollegiet i Stockholm (1817).

2. **Hans M.**, den föregående sonson, norsk

jurist, publicist, f. 1834, d. 1864, juris kandidat 1856, redigerade (tills. med P. O. Schjött, se d. o.) veckobladet "Fra udlandet" 1861—62, deltog i utgifvandet af den stora Schmidt-Mejlænderska lagsamlingen (bd V och VI) och planlade det förtjänstfulla verket *Storhingsfefterretninger 1814—1833*, som efter hans död utkom på offentligt föranstaltande. 1—2. K. V. H.

Munk [mɔŋk], **Salomon**, judisk orientalist, f. 1802 i Glogau, d. 1867, studerade i Berlin (för de Sacy) och var 1840—51 kustos för de orientalska manuskripten vid Bibliothèque nationale. Ehuru sedan 1851 blind, blef han 1865 lärare i arameiska och hebreiska språken vid Collège de France. Sedan 1858 var han medlem af Franska institutet. M. utgaf bl. a. *Palestine, description géographique, historique et archéologique* (1845) och *Mélanges de philosophie juive et arabe* (1857—59) samt publicerade 1856—66 på Rothschilds bekostnad den arabiska texten af Maimonides' "More nebuchim" jämte fransk öfv. L. L.*

Munk [mɔŋk], **Hermann**, tysk fysiolog, f. 1839, d. 1912, blef 1859 med. doktor, 1862 docent och 1869 e. o. professor i Berlin samt var 1876—1908 lärare i fysiologi vid veterinärhögskolan där. Hans tidigare arbeten beröra hufvudsakligen den allmänna nerv- och muskelfysiologien. Dessa äro dels införda i "Archiv für anatomie und physiologie", dels särskildt utgifna (*Untersuchungen über das Wesen der nervenerregung*, 1868). Senare egnade han sig nästan uteslutande åt studiet af hjärnans förrättningar. Hans arbeten åt detta håll, af hvilka en del är samlad under titeln *Ueber die functionen der grosshirnrinde* (1881, 1890), föranledde ett långvarigt meningsutbyte mellan honom och flera andra fysiologer. (R. T.—dt.)

Munkabälte, *text.*, en svensk allmogeväfnad i enkelt mönster, som kan väfvas med 4 skaft och 4 trampor. Två skaft med tillhörande trampor användas till det i lärtbinding väfvande bottenytet, medan de öfriga skaften och tramporna begagnas vid inväfningen af fasonsokotten, som altetter sofnig och trampning kunna bilda grupper af olika stora kvadratiske eller rektangulära mönsterytor. Munkabälte väfves af såväl bomulls- som ullgarn. G. A. W.

Munkács [mo'nkät], stad i ungerska komitatet Bereg, vid Latoreza (biflod till Theiss) och ungerska nordöstbanan. 14,416 inv. (1900), hvaraf 27 proc. tyskar och 11 proc. rutener. Grekisk-katolsk biskop. Högre gymnasium. Vinodling, brunkols- och järngrufvor. Här föddes målaren Munkácsy. — Omkr. 4 km. från staden ligger den lilla, men starka bergfästningen M., bekant genom flera belägringar, bl. a. den treåriga belägringen 1685—88, då den försvarades mot de kejserlige af den ungerske revolutionsmannen Tokölys gemål, Helena Zrinyi. Fästningen var statsfängelse till 1897. Där satt Alex. Ypsilantis fången 1821—23. (J. F. N.)

Munkácsy [mo'nkät], **Mihály** (Mikael), ungersk målare, f. 10 okt. 1846 i Munkács, d. sinnessjuk 1 maj 1900, hette urspr. Lieb. Vid 1848 års oroligheter förlorade han sina föräldrar, blef tidigt satt i snickarlära, lämnade verkstaden efter 6 år, skaffade sig undervisning i teckning och samlade genom att utföra porträtt och små genrer så mycket pengar, att han kunde

komma till Wien. Från akademien där öfverflyttade han till München, besökte Paris under världsutställningen 1867, då han mestadels uppehöll sig i Courbets separatutställning, var i sina följande målningar starkt påverkad af Courbet,



fortsatte sina studier i Düsseldorf och hade stor framgång med genren *Den lifdömdes sista stunder* (målad 1869, utställd med framgång äfven i Paris, taflan gick till Philadelphia; samma ämne, måladt af M., finns i Mesdags museum i Haag). Han målade sedan ungerska bilder, *Episod från kriget 1848* (1873), *Nattliga strykare* (1874), *Byns hjälte* (1875, Kölns

museum) m. fl. 1872 hade han bosatt sig i Paris. Hans utan all jämförelse främsta verk blef den bredt och kraftigt utförda *Milton dikterar Det förlorade paradiset för sina döttrar*, —

fig.) var ett verk af starkt patos och med energiskt framställda karaktärstyper. Taflan väckte ofantligt uppeende och gick på turné Europa rundt (i Stockholm utställdes den 1885), innan den såldes till Philadelphia. M. upphöjdes af kejsaren i friherrligt stånd och blef i sitt hemland hyllad som en nationalhjelte. Bland hans senare arbeten märkas *Jesus på korset* (1884, ytlig och tom, i Dresdengalleriet), den teatraliska framställningen af *Mozarts sista stunder* (1886), dekorativa målningar i konsthistoriska museet i Wien och i parlamentshuset i Budapest, *Före strejken* (1895) och *Ecce homo* (1896). Af hans öfriga arbeten äges *Zigenarläger* af Nationalgalleriet i Berlin, *Skogsinteriör* af Kunsthalle i Hamburg och figurstudier *Själfförakt* (liksom de föregående odaterad) af Stockholms Nationalmuseum. M. blef 1874 medlem af svenska konstakademien och 1896 direktör för nationalgalleriet i Budapest. S. å. utgaf han sina lefnadsminnen. Jfr monografi af F. W. Ilges (1899). G—g N

Munkalif, kloster. Se Munkeliv.

Munka-Ljungby, socken i Kristianstads län Norra Åsbo härad. 4,589 har. 2,241 inv. (1911). M.-L. bildar med Ängelholms stad ett till egare



Kristus inför Pilatus, målning af Munkácsy.

framför allt berömdt för den sjäfulla framställningen af den blinde skalden —, som på världsutställningen 1878 vann en hedersmedalj (Lennox' gallery i New York). M. målade äfven interiörer med unga damer och barn: *I ateljén*, med porträtt af M. med fru (1876), *De båda familjerna*, *Besök hos den unga modern* (Nya pinakoteket i München) samt äfven porträtt och landskap. Hans kolorit är mörk, med dominerande gråa toner och svarta skuggor. Jättemålningen *Kristus inför Pilatus* (1882; se

af Skillinge patronellt pastorat i Lunds stift, Norra Åsbo kontrakt.

Munkarp, socken i Malmöhus län, Frosta härad 2,946 har. 671 inv. (1911). Annex till Höns Lunds stift, Frosta kontrakt.

Munkatarr, Munslemhinnekatarr. Se Munsjukdomar.

Munka Tvärå kloster (isl. *Munka þvera klaustr*), en gård vid pverá nära Eyjafjörður på Islands norra kust, byggdes sannolikt af de

svensk-iriske "landnamsmannen" Helge den mages son Ingjald och innehades af bl. a. dennes sonson, den bekante Viga-Glúmr, samt af Einarr Eyjólfsson och hans ättlingar. 1155 inrättade där biskopen på Hólar, Björn Gilsson, ett benediktinkloster, hvars litterära skatter torde ha gått förlorade vid branden 1429. Vid reformationens införande upphäffdes klostret 1551. Gården var därefter länge sysslomanssäte. F. J.-n.*

Munkbibeln. Se *Biblia pauperum*.

Munkbron, ett matvarutorg i Staden inom broarna i Stockholm, så kalladt, emedan platsen tidigare utgjorde en lastkaj ("bro") åt Mälarsidan vid det sund (sedermera Riddarholmskanalen), på hvars andra sida Gråmunkeholmen (nu Riddarholmen) med sitt franciskankloster låg. Man skiljer mellan Öfre M., hvarifrån fordom en bro i Gråbrödragatans (Stora Gråmunkegrändens) förlängning ledde öfver till holmen, och Nedre M., vid nämnda vattendrags södra ända. Månglerskorna å M. ("Munkbromadamer") gjorde sig förr i tiden kända för sitt osminkade språk, hvarpå ofta antydes i litteraturen. G. V. G.

Munkbroteatern. Se *Stockholms teater*.
Munkbjerg, ett 93 m. högt, skogbevuxet backparti vid Vejle fjords sydkust, utmärkes för djupa hålvägar och präktiga utsiktspunkter, hvarjämte skogarna ha en sällsynt rik vegetation af ormbunkar, kristtorn och idegran (enda stället i Danmark). Under sista mansåldern har det varit mycket omtyckt af turister och målare. Badhotell på M:s krön, järnvägsstation och ångbåtskaj vid dess fot. E. Ebg.

Munkeboda. Se *Norsholm*.

Munkedal, fabriksegendom i Foss socken, Göteborgs och Bohus län, vid Munkedalsälven l. Kvistrumsån. M. var förr en bondgård, men förändrades på 1830-talet till järnbruk med stångjärns-, knipp- och spikhammare, kvarnar, sågar och färgeri. I början af 1870-talet inköptes egendomen af M:s a.-b., och stortatade fabriker anlades för tillverkning af pappersmassa, papp och papper. Där finnas nu trämassafabrik och sulfitmassetfabrik för 5,000 tons tillverkning, pappersbruk med en årlig tillverkning af omkr. 10,000 ton papper (tryck-, tapet-, omslags- och silkespapper) samt väggpapp, med ett sammanlagt värde af omkr. 1,8 mill. kr. För arbetarna, omkr. 500, finnas sjuk-, begravnings- och pensionskassor, arbetarbostäder, bibliotek m. m. För drift och belysning användes vattenkraft om 2,400 hkr. Vidare eger bolaget kvarn, såg, skolhus m. m. Egendomen ligger vid M. station å statsbanan genom Bohus län och den därifrån utgående bibanan till Munkedals hamn. Taxeringsvärdet å bolagets fastigheter inom socknen var 1911 989,100 kr., hvaraf 107,400 kr. å jordbruksfastigheter, 1½ mtl. Wbg.

Munkedals järnväg (sign. M. J.), smalspårig (0,600 m.), 5,8 km. lång, belägen inom Foss socken, Göteborgs och Bohus län, sträcker sig i sydlig riktning från stationen Munkedals fabrik, vid Munkedals pappersbruk, med bisår till Örekilsälven öfver stationen Munkedal vid statsbanelinjen Göteborg—Uddevalla—Strömstad, 21 km. n. om Uddevalla, till stationen Munkedals hamn vid Skree hamnplats vid Gullmarsfjordens innersta östra gränd. Järnvägen, som byggts, eges och trafikeras

af Munkedals aktiebolag, öppnades för trafik vid början af 1896. Vid 1911 års slut uppgick bokförda byggnadskostnaden till 174,643 kr., hvaraf för rullande materiel 32,436 kr. Styrelsen har sitt säte i Uddevalla. Postadressen är Munkedal. A. d'A.

Munkeholm, invid Falsterbo, är bekant för en akt i hanseaternas öfvermodiga uppträdande i Sverige under medeltiden. Lybeckare och stettinare råkade sept. 1354 i våldsam strid; bodar brändes, svenske fogden ihjälslags, och hans lik kastades i elden. Undantagsvis ingrepu nu hansestäderna själfva, och både Lybeck och Stettin erbjödo sig att tillfredsställa dem, som hade klagomål att anföra.

Munkeliderne. Se *Kungsholmen*.

Munkeliv (fno. *Munkalif*), ett af Norges viktigaste och rikaste kloster, grundlagt mellan 1107 och 1110 af konung Eystein Magnusson och invigt åt ärkeängeln Mikael (därför i källorna efter sitt läge kalladt Mikjalsklaustr å Nordnesi, *monasterium sancti Michaelis Bergensis*). I öfver 300 år tillhörde M. benediktinorden. Under de tyske vitaliebrödernas och pestens härjningar i slutet af 1300-talet förföll det och öfverläts 1426 åt birgittinorden, fick namnet S:t Marias och S:t Birgittas kloster och upptog såväl nunnor som munkar. Under oroligheterna 1455 brändes det af hanseaterna, och birgittinerna flydde då till Hovedöens kloster vid Oslo, hvar-efter M. togs i besittning och återupbyggdes af cisterciensmunkar. Birgittinerna återfingo det dock 1478; det sekulariserades 1531. M. förstördes genom mordbrand 1536, och 1557 öfvergingo M:s klostergods till världslig förläning; efter reformationen splittrades de. Af själfva klostret återstår i nyare tid ingenting ofvan jord, men dess läge är påvisadt genom gräfningar 1860. P. A. Munch utgaf 1845 M:s "Codex diplomatarius" (omtryckt i "Diplomatarium norvegicum", XII). K. V. H.

Munkeläget. Se *Kungsholmen*.

Munken (ty. *Mönch*), en snötäckt, 4,105 m. hög topp i Finsteraarhorngruppen, n. ö. om Jungfrau. (J. F. N.)

Munken, en ryktbar klippa s. om Suderö bland Färöarna, var förr 33 m. hög, men nu efter ras endast 12 m. Färingarna kalla klippan, som omges af farliga strömmar, *Sunnbiarsteinur* (Sumböstenen) efter dess läge s. om Sumbö, den sydligaste byden på Suderö. Wbg.

Munkfnat, bot., namn på *Cynoglossum officinale*.

Munkfors, ett af Uddeholmsverken, beläget i Ransäters socken, Värmlands län, vid Klarälven och M. station å Karlstad—Munkfors järnväg, omfattar (se fig.) järnbruk med götvalsverk, smältmedja med 6 lancashirehårdar, manufakturverk med 2 knipp- och 3 ånghammare och 2 luftfjäderhammare, 2 stålgnar, 2 martinugnar, 2 finvalsverk, stångjärnsvalsverk, tråddrageri med spikfabrik, storratade manufakturverk på Laxholmen, fabrik för tillverkning af järnvägs- och åkdonsfjädrar, mek. verkstad, gjuteri, finbladig såg med 6 ramor och hyfleri, tegelbruk för tillverkning af eldfast tegel, ett annat tegelbruk vid Partilled, elektrisk kraftstation för elektrisk drift och belysning, folkök m. m. med ett sammanlagt tax.-värde af 2,260,000 kr. (1911) samt jordbruksfastighet och skogar inom



Munkfors bruk.

socknen med ett tax.-värde af 1,077,500 kr. Vid järnbruket, som anlades 1670 och förvärfvades af bolaget 1829, sysselsätts omkr. 1,000 arbetare och tillverkas för omkr. 4 mill. kr. Vid sågverket för sågas omkr. 6,000 stds trävaror. Wbg.

Munkgamen, *zool.*, namn på grå gamen (se d. o.).

Munkhatt, *bot.* Se Monke.

Munkhaven [monkhafen], J. Se Monickhøuen.

Munkholmen, en liten holme i Trondhjemsfjorden, alldeles utanför Trondhjem, kallades under medeltiden Hölmr l. Niðarhölmr. Där grundlade Magnus Barfots landsman Sigurd Ullstreng i början af 1100-talet ett kloster (Holms kloster, lat. *Monasterium de Holm*), invigt åt S:t Benedikt och S:t Laurentius och tillhörande kluniacenskongregationen. Konung Magnus den blinde satt fången där 1135—37 och vigdes till munk. Efter en eldsvåda 1210 återuppfördes klostret, men råkade i förfall och reformerades 1248 af engelske munken Matthæus parisiensis. 5 maj 1531 delade klostret Trondhjems domkyrkas öde: det träffades af blixten och brann ned. Klostergodset lades 1537 under Trondhjems gård och skingrades efter hand. — I okt. 1658 byggde norrmännen på M. ett batteri mot det till Trondhjem anlända svenska örlogsskeppet "Gottland", men batteriet förstördes, och Stiernsköld lät uppkasta en skans, som, sedan den tagits af norrmännen, af dem under 1660-talet ombyggdes till ett permanent fäste, hvilket fick namnet M. 1718 lossades för första och sista gången ett skarpt skott från M. 1825 började försvarsverken ombyggas, och 1848 utvidgades de något, men sedan minskades besättningsstyrkan och torde f. n. utgöras af endast 1 underofficer och 2 man. 1892 inrättades en fyrstation på M. Fästet användes under föreningen med Danmark som statsfängelse; där sutto 1680—98 P. Griffenfeld (se d. o.) och 1772—76 Struensees anhängare S. O. Falkenskjöld (se d. o.) fångna. K. V. H. L. W. son M.

Munkhätta, *bot.*, namn på *Arum maculatum*.

Munklatin, dåligt latin. Se Kökslatin.

Munklikör l. Benediktinlikör (ty. *benediktiner*, fr. *bénédictine*, eng. *benedictine*), en hela världen och ej minst i Norden, särskildt i Finland, använd dryck, är en söt likör, som enligt uppgift ända sedan 1510 tillverkats af munkarna i franska benediktinklostret i Fécamp (se d. o.) till 1789, då klostret upphörde. Numera tillverkas likören af lekmän både i Fécamp och på andra ställen. Den äkta munklikören innehöll 50 proc. alkohol, 30 proc. socker samt ett växtextrakt, hvars sammansättning utgjorde en yrkeshemlighet. Ertligt Joseph König (se d. o.) innehålla härminningar angelica (se d. o.), citronskal, kardemumma, isop, pepparmynta, timjan, kanel, muskot, kryddnejlikor och arnica.

Munkordnar och Religiösa samfund inom romersk-katolska kyrkan äro samfund af män och kvinnor (*religiosi*), som sammanslutit sig till gemensamt religiöst lif. Vid indelningen af dessa bör den påfiga "kyrkokalendern" "Gelarchia cattolicas" uppställning följas som de officiellt giltiga. Den skiljer mellan tre hufvudgrupper: 1) ordnar, med det religiösa lifvet bestämmt af en af kyrkan godkänd regel och med afläggande af högtidliga, för hela lifvet bindande löften (lat. *votum solenne*), 2) kongregationer, utskiljda från ordnarna, med löfena mindre omfattande och högtidliga (lat. *votum simplex*), och 3) religiösa institut, med ännu mindre fast organisation och kongregationerna. Om de särskilda, i följande översikt omnämnda munkordnarna se f. ö. artiklar rörande dem.

I. Ordnarna sönnerfalla i 4 grupper: korherrar, munkar i egentligaste mening, mendikanter och regulära klerker. Historiskt sedt, funnits inga munkordnar före tiden omkr. 1100. Där funnos väl olika riktningar och regler inom det grekiska, iroskotska och benediktinska munkväsendet, men ingen enhetlig sammanslutning till en ordna. Detta skedde först under den stora striden mellan kyrka och stat efter Gregorius VII. Då uppstod de två första slagen af ordnar. Första platsen

"Gerarchia cattolica" intaga *canonici regolari*, d. v. s. präster vid dom- eller kollegiatkyrkor, som omkr. 1100 efter en tid af förfall åter sammanslöt sig till munkartadt lif, skärpte kapitelreglerna till verkligt klosterlif med de tre munklöftena och sammanförde alla klostren till ett enhetligt samfund. Som ordensregel togs en sammanställning af bitar ur Augustinus' skrifter, hvilken kallades *augustinregeln*; därför kallades ock medlemmarna ofta *augustinorkorher*rar. Mer än 20 olika grenar af dessa "canonici regolari" bildades under medeltidens förlopp, hvaraf de flesta nu äro utdöda. Dit höra principiellt äfven *birgittinklostren* (äfven de reguläre kanikerna kunde ha dubbelkloster eller kvinnliga grenar). Den förnämsta af alla grenarna var redan från 1100-talet och är alltjämt *premonstratenserna*. Dessa äro alltså icke munkar i officiell mening, utan regulära kaniker; under en generalabbot äro de samlade i kloster till en orden. Under medeltiden räknade den öfver 1,300 stift; f. n. är den blott en skugga af den forna storheten, med omkr. 1,000 manliga medlemmar och en kvinnlig gren med omkr. 260 medlemmar. Af öfriga korherreordnar upptar kalendern nu blott 5; den senast bildade är *canonici regolari dell' Immacolata concezione* 1887; inalles ha de ej mer än omkr. 700 medlemmar, utom de kvinnliga grenarna, "kanonissorna", hvilka äro mycket talrikare, främst *Notre Dames skolsysstrar* med omkr. 8,000 sysstrar spridda mest i Nord-Amerika. Efter *augustinregeln* lefva äfven *ursulinnorna*, den f. n. inflytelserikaste af alla kvinnliga ordnar, med omkr. 300 kloster och 7,000 sysstrar, samt den likaledes betydande *salesianerinnorna*, med 164 kloster och omkr. 7,000 sysstrar.

Från *canonici* för matrikeln till de egentliga munkarna. Den äldsta munkorden är *benediktinorden*, som först efter Gregorius VII förenades till en verklig orden. Den är aristokratien bland munkarna. Den har småningom uppdelats i en mängd själfständiga afdelningar, kongregationer (f. n. 14 st., senast *Beuronkongregationen* 1862, omhuldad af Hohenzollernarna); de mest fristående äro *camaldulenserna* och *vallobroserna*. Men alla räknas dock till *benediktinorden*; 1893 enade ock Leo XIII alla kongregationerna till en *confederatio benedictorum* under en på 12 år vald abbot. Benediktinerna tillväxa raskt; 1905 var deras antal 6,200, med omkr. 7,700 benediktinnunor; de österrikiska klostren äro de förnämsta. — Ur *benediktinregeln* äro alla öfriga egentliga munkordnar utgångna, närmast som kongregationer, hvilka emellertid blifvit helt afsondrade till verkliga ordnar. Den äldsta är *cisterciensorden*; dess "charta caritatis" 1119 kan i viss mening sägas konstituera den första egentliga munkorden i Västerlandets historia. Från att på 1100-talet ha varit Europas ledande orden har den nu gått ned till att omfatta 25 kloster med omkr. 1,000 medlemmar, mest i Spanien. Den är f. ö. delad i flera kongregationer, af hvilka den berömdaste är *trappisterna*, som nu stå som själfständig orden med omkr. 3,700 medlemmar. — Utom de nyssnämnda upptar kalendern fem andra egentliga

munkordnar, hvaribland *kartusianerna*, samt bland de unerade grekerna *antonianerna* (omkr. 1,500 medl.) och *basileianerna* (omkr. 600) med den grekiska *Basileios-regeln*. — Som en utgrening af de egentliga munkordnarna må ock betraktas *riddarordnarna*, af hvilka *johannitorden* och tyska orden ännu lefva kvar i rester. På gränsen mellan *riddarordnarna* och *tiggarordnarna*, af "Gerarchia cattolica" räknade till de senare, stå *trinitarierna* (för fångars lösköpande), hvilka under sin glans' dagar räknade 250 kloster, men nu har blott ett fåtal med omkr. 450 medlemmar kvar.

Den tredje gruppen ordnar är *tiggarordnarna*. Dess medlemmar betecknas officiellt ej som "monachi", utan som "mendikanter". Främst i rang står där *dominikanorden*, som aldrig delat sig och som ock näst efter jesuiterna haft största inflytandet på kyrkans ledning. Redan hos denna finnes den för *tiggarordnarna* kända uppdelningen i 1:a, 2:a och 3:e orden (manliga, kvinnliga och anslutna lekmän). Den manliga orden räknar omkr. 4,500; den kvinnliga och tredje orden äro mycket talrikare (omkr. 20,000 nunnor). — *Franciscanorden* gick på 1500-talet sönder i tre ordnar. 1) *Observanterna* (it. *frati minori*), som vanligen afses, när man talar om *franciscanorden*, med den kända bruna dräkten, egen officiellt erkänd kongregation sedan 1373. De äro ock den talrikaste grenen, med omkr. 17,000 medlemmar. Deras hufvudkloster äro *Portiuncula* och *Alvernoberget*; de äro ock väktare af den Heliga grafven i Jerusalem. 2) *Konventualerna*, som numera vanligen afses med beteckningen *minoriterna*, omkr. 1,800 till antal, med svart dräkt och S. Francesco i Assisi som hufvudkloster. 3) *Kapucinerna* (it. *minori cappucini*), med skägg, ljusare brun dräkt och spetsig kapuschong, på 1700-talet den förnämsta grenen med bortåt 40,000 medlemmar, nu (1912) 10,173, men de mest energiske och ultramontant papalistiske, hvadan ock Pius X, som genomfört grenarnas återförening, med bevarad själfständighet, under en gemensam chef, öfverlämnat detta chefskap åt kapucingeneneralen (senaste omgestaltningen af *franciscanorden* 1911). Den samlade *franciscanorden* omfattade vid 1600-talets midt 7,000 munkkloster och öfver 115,000 medlemmar; nu utgör den omkr. 39,000. Vid *franciscanorden* har ock inrättningen med "3:e orden", *tertiarierna*, särskildt kraftigt utvecklat sig, framför allt genom Leo XIII:s ingripande; den räknar nu nära 2 mill. *tertiarier*, hvaraf hälften kommer på de egentliga *franciscanerna* och nära hälften på *kapucinerna*. Till de regulära kvinnliga *tertiarierna* höra bl. a. *Elisabetsysstrarna*. — Den tredje historiskt betydande *mendikantorden* är *augustinere-miterna*, som vid Luthers tid utgjorde omkr. 30,000, men nu blott 2,100. Äfven denna orden är splittrad, i två själfständiga ordensgrenar, de egentliga *augustinere-miterna* och *barfotaaugustinere-miterna*. Det är denna orden, som är hufvudorden på de katolska Filippinerna och där lidit mest. — Som den fjärde i ordningen komma *karmeliterna*, som ock äro delade i en *beskodd gren* (1,400 medl.) och en *barfotagren* (2,100 medl.). Dessutom nämner den officiella förteck-

ningen ett 10-tal andra tiggardordnar af mindre betydendhet.

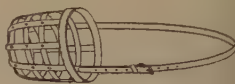
Den 4:e gruppen af ordnar har nu blifvit den viktigaste. Medlemmarna äro där hvarken kanoniker, munkar eller mendikanter, utan präster, som sammanslutit sig till ordnar med mindre kloster- och asketisk, men större anpassning för att verka ute i livets olika uppgifter, och med stark enhetlig ledning för det bestämda, mera specialiserade syftet. Det är prästordnarna (it. *clerici regolari*). Kalendern upptar 8 st., alla utom en tillkomna på 1500-talet. De första af detta slag voro theatinerna (nu blott omkr. 100 medl., mest i Rom) och barnabiterna (nu omkr. 200, mest i Italien). Den ojämförligt viktigaste är naturligtvis jesuitorden, som nu begynner bli äfven den talrikaste af alla ordnarna, om franciskarnas tre grenar räknas hvar för sig (1912 16,471); se vidare Jesuitorden. I viss mening kunna till denna grupp af ordnar och räknas de båda ofvannämnda viktiga kvinnliga *ursulinorna* och *salesianerinnorna*.

II. Från alla dessa grupper af ordnar bör skiljas den andra stora hufvudformen af religiösa, *kongregationerna*. De stå närmast prästordnarna så till vida, som de ha samma rörlighet och praktiska syfte att verka ute i världen. Prästordnarna ha ock varit förebyggande; när dessas skapande upphörde, vid 1500-talets slut, togo kongregationerna vid (den första 1598) och svälde under 1600-talet ut till en väldig mängd, som alltjämt fortsätter att växa. De äro nu nära 150 st., af hvilka "Gerarchia cattolica" upptar 42 olika. De utgöra den mest vidtomfattande och moderna formen för katolska kyrkans munk- och helighetsideal och spela en oerhörd roll i folklivet, missionen, kärleksverksamheten, undertron etc. Några af de viktigaste äro a) manliga: redemptorister i. *liguorianer* och *lasarister* i. *missionspräster* (för själavård), *S:t Sulpicekongregationen* (för prästbildning), *Frères des écoles chrétiennes* (för skolundervisning, i antal och betydelse den främsta af alla manliga kongregationerna), *Don Boscos* (d. 1888) *salesianer* (talrika, utbilda handverkslärlingar), kardinal *Lavigeries* hvita fäder och en stor skara andra kongregationer för yttre missionen. b) kvinnliga (i Heimbucher, "Die orden und kongregationen der katholischen kirche", 2:a uppl. 1907—08, nämnas omkr. 120): *Dames du Sacré-cœur*, *Engelska fröknarnas institut* m. fl. för undervisning, *Filles de la charité de S:t Vincent de Paul*, den talrikaste af alla kongregationerna, med omkr. 35,000 ensamt i Europa, spridd öfver hela jorden, för kärleksverksamhet, samt otaliga andra. Se f. ö. *Kongregation*.

III. Hvad slutligen de religiösa instituten beträffar, kunna de här förbigås såsom af mindre intresse ("Gerarchia cattolica" upptar 5 st.). Om de olika ordnarnas historia se de särskilda artiklarna rörande dessa. Jfr äfven art. *Kloster*. — Litt.: Heimbucher, "Die orden und kongregationen der katholischen kirche" (2:a uppl., 3 bd, 1907 f.), Baumgarten, "Die katholische kirche unserer zeit" (2:a uppl., 2 bd 1905; praktverk), A. Mater, "L'Église catholique, sa constitution" etc. (1906), "Gerarchia cattolica" (ärligen), och H. A.

Krose (jesuit), "Kirchliches handbuch für das katholische Deutschland" (ärligen), samt handböckerna i symbolik och kyrkorätt. H. H.—t.

Munkorg, en apparat (se fig.), vanligen af läder, som fästes på nosen af djur, särskildt hundar och hästar, för att hindra dem bita. Man använder munkorg på hästar äfven för att hindra dem äta för mycket halm, då de stå i stallet på ströbädd. Emot den hos somliga hästar förekommande ovanan att slita sönder filtarna erbjuder munkorgen ett godt medel. B. C.—m.



Munkorg för hästar.

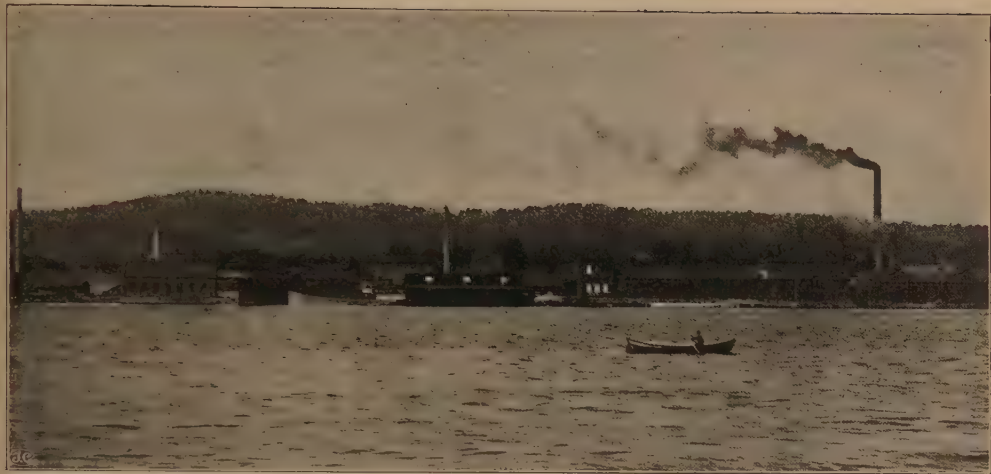
Munkorgslagen. Se Örboom, K. G. A.

Munkpeppar, bot. Se *Vitex Agnus castus*.

Munkrabarber, bot. Se *Rheum*.

Munksammetsfågeln, *Chiromachæris monachus*, *zool.*, hör till fam. praktfåglar (*Pipridæ*) inom tättingarnas ordning och fåglarnas klass. Den utmärkes genom höga tarser, lieformigt krökt första handpenna och mjuka, under hakan starkt förlängda och skägglika fjädrar. Hjässan, ryggen, vingarna och stjärten äro svarta, öfver- och undergumpen grå, under delarna hvita. Längden stiger till 12 cm. Arten är utbredd öfver en stor del af Amerika. Den är liflig och i ständigt rörelse samt flyger kort och snabbt, hvarvid handpennorna frambringa ett högljudt, egendomligt surrande, som liknar en spinrock. Fågeln låte har förliknats vid det ljud, som frambringas vid en hasselnöts knäckande, samt åtföljes af en knarrande och slutligen af en djupt brummande ton, hvilken kunde tros komma snarare från ett stort djur än från den lilla fågeln. En egenhet hos denne är, att den plägar blåsa upp struptrakten, hvarvid de långa fjädrarna skjutas fram som ett skägg. Denna vana har förskaffat fågeln dess i Brasilien vanliga namn, *mono* ("munken"). C. R. S.*

Munksjö, pappersbruk vid västra stranden af Munksjön i Jönköpings stad, anlagdt 1862 af J. E. Lundström och L. J. Hierta för tillverkning af maskinjordt gult halmpapper samt papp i långa banor. 1869 öfvertog Hierta Lundströms andel och antog som kompanjon K. O. Ljungqvist, som 1873 blef ensam egare samt dref upp affären högst betydligt (se Ljungqvist, K. O.), så att det nu är det största i sitt slag i Norden. Det tillhör nu M. aktiebolag (aktiekapital 1,500,000 kr.). Inom fabriakens eget område har anlagts en sulfatfabrik för 2,500 tons tillverkning, 1903—04 anlades i Stödstopr nära Vaggeryds station å Halmstad—Nässjö järnväg en cellulosafabrik för en årtillverkning af omkr. 7,000 ton sulfatcellulosa, hufvudsakligen för brukets eget behof, och 1898 inköpte bolaget Ebbes bruk (uttrarrenderadt) vid Huskvarnaån och anlade vid därvarande vattenfall en kraftstation för öfverföring af 2,000 hkr till pappersbruket (12 km.). Tillverkningen där utgöres af asfaltpapp och förhydningspapp för byggnadsändamål samt papperssorter från det tunnaste silkespapper till tjock kartong och uppgick 1910 till omkr. 15,000 ton. Bruket, som sysselsätter närmare 500 arbetare, har 33 holländare, 8 pappersmaskiner, 2 pappmaskiner samt 8 kokapparater för trä och lump, drifna med ång- och elektrisk



Munksjö pappersbruk

kraft. Taxeringsvärdet af bolagets fastigheter i Jönköping, Hakarps och Byarums socknar uppgick 1911 till 3,362,700 kr., hvaraf 325,000 kr. å jordbruksfastigheter i Byarums socken.

Munksjön, sjö invid Jönköping, upptager Tabergsån och den östligare, mindre Rocksjöns aflöpp, Rocksjöån, samt har ett kort aflöpp till Vättern genom Jönköpings hamn.

Munkskrift, Götisk skrift, det slags skrift, i hvilken medeltida urkunder och handskrifna arbeten under 1200—1400-talen skrefvos. Den uppkom ur romarnas skrifttyper och fick under munkar-

(1911), den senare med 7 ramar, 3 kant- och klingverk samt 2 klyfsågar, tax. till 150,000 kr., tillhöriga Munksunds sågverks a.-b., som i socknen därjämte har mek. verkstad och mejeri, tax.-v. 22,500 kr. samt jordbruks- och skogsfastigheter med ett sammanlagdt tax.-v. af 659,800 kr. förutom fastigheter i andra delar af länet. Tillverkningen vid ofvannämnda sågverk är 16—10 tusen stds. Arbetsstyrkan omkr. 500 man.

Munktell, svensk släkt, härstammar från Martinus Olai Muncktelius, f. 1620, hemansegarson från Munktorps socken i Västman-

*Si uilia ansue man crist budh haldra ok km
fio aff nyo bygga tha skulu byamen til biskops fara*

Prof på munkskrift, ur den äldsta svenska handskriften af Stadslagen (senare delen af 1300-talet).

nas händer, genom intryck från den gotiska arkitekturen, skarpt brutna, kantiga och med snirklar utsirade former (se fig.). I begynnelsebokstäfverna utvecklades stor fantasirikedom och färgprakt. I sin högsta fulländning framträder munkskriften i de senmedeltida mäss- och koralböckernas (missaler, gradualer, antifonarier o. s. v.) missaltyp, hvilken efterbildades af Gutenberg och hans efterföljare inom boktryckarkonsten (se färgplanschen till art. Boktryckarkonst, båda sidorna), men senare undanträngdes på detta område af fraktur och antikva. En modern efterbildning af munkskriften utgör den engelska stilsort (äfvän använd i nederländskt tryck), som fått namnet *black letters* och ännu, ehuru i moderniserad form, kommer till användning. (R. G.)

Munkstol, modern stol med triangelformig sits och vinkelformigt ryggstöd, en efterbildning af medeltidsstolar.

Munksund och **Skuthamn**, ångsågar i Piteå socken, Norrbottens län, vid yttre Pitfjärden, ett stycke s. om Piteå stad, den förra med 10 ramar, 3 kantverk och 2 klyfsågar, tax. till 275,000 kr.

land, d. 1691 som kyrkoherde i Säter. Hans efterkommande ändrade namnet till Muncktell eller Munktell.

1. Johan Fredrik Muncktell, präst, herdaminnesförfattare, f. 26 sept. 1764 i Stora Kopparbergs landsförsamling, d. 5 mars 1848 i Irsta, blef student i Uppsala 1784, prästvigdes 1790 och utnämndes 1815 till kyrkoherde i Sevala, men förflyttades 1820 till samma beställning i Irsta. M. var dt teol. doktor 1844. Hans *Vesterås stifts herdaminne* (3 dlr, 1843—46) intar såväl genom rikhaltigheten och noggrannheten i uppgifter som den frisinna och kunskapsrika uppfattningen främsta rummet bland liknande svenska verk.

2. Johan Teofron M., den föregående son, mekaniker, f. 20 mars 1805 på Kärrbo komministersboställe, d. 2 juli 1887 i Eskilstuna, blef 1822 G. Brolings elev vid k. myntverket och var 1826—32 verkmästare där samt ledde en grundlig förbättring af detsamma. Därjämte hade han från 1828 ledningen af det af Broling i Stockholm anlagda gjutstålsverket, tills detta 1837 måste ned-

läggas. Redan 1832 afflyttade emellertid M. till Eskilstuna. Där anlade han för egen räkning en mekanisk verkstad, och sedan han 1835 med understöd af allmänna medel företagit en resa för att



studera den engelska järnindustrien, utvidgades detta etablissemang till ett större "mekaniskt fabrikskomplex", som 1859 fullständiggades genom anläggningen af Klosterströms gjuteri. Bland M:s tillverkningar, hvilka vunno högt anseende och prisbelöntes såväl inom som utom Sverige, märkas ångverk till de stora industrigrenarnas bruk, det första i Sverige

byggda järnvägslokomotivet (jfr Lokomotiv, sp. 1027), de första inhemska maskinerna för gevärstillverkning i större skala, kupolen till observatoriet i Uppsala samt maskiner till Sörstafors trämassfabrik, hvilken anläggning 1869—71 kom till stånd hufvudsakligen genom M:s medverkan. 1853 anlade M. till motverkande af brännvinssuperiet ett större ölbryggeri i Eskilstuna. Han var mycket verksam till nämnda samhälles bästa, särskildt i fråga om byggandet af Eskilstuna kanal (1855—60). 1836 erhöll M. direktörs titel. 1865 blef han led. och 1884 hedersled. af Landtbruksakad. samt hedrades 1869 med akademiens stora medalj i guld. 1884 kallades han till led. af Vet. akad.

3. Johan Henrik M., syssling till M. 1., pianist, f. 9 okt. 1804 på Grycksbo bruk i Dalarna, d. 8 april 1861 i Falun, tog kansliexamen och tjänstgjorde några år i Finansdepartementet samt inköpte 1836 af sin far egendomen Grycksbo. Han väckte som pianist och särskildt som improvisatör uppteende t. o. m. i utlandet, och Jenny Lind lär ha sagt sig aldrig ha hört ett sådant anslag. Äfven berättas som prof på hans ovanliga musikaliska minne, att han efter gehör upptecknade den ryska hornmusikens stycken, till ej ringa förskräckelse för anföraren, som var förbjuden att låta någon kopiera dem. M. blef 1857 led. af Mus. akad. i Stockholm.

4. Henrik M., den föregående son, bruksägare, f. 20 aug. 1841 å Grycksbo, d. 21 febr. 1906 i Stockholm, idkade naturvetenskapliga studier vid Uppsala universitet, hufvudsakligen i kemi, och vann 1865 anställning vid Sägmyre nickelverk i Dalarna, där han verkade som metallurg och grufföreståndare till 1872, då han utsågs till hyttingenjör vid Falu kopparverk. Där ledde M. från 1874 såväl extraktionsverket som hyttorna och uppfann den s. k. Munktellska guldextraktionsprocessen för utvinande på våta vägen af malmens guldhalt, en teknisk metod, som väsentligt bidragit att förlänga Falu grufvas brytvärdhet. 1887 öfvertog M. skötseln af familjegendomen Grycksbo bruk (se d. o.) med dess berömda pappersfabrik, hvilket under hans kloka och insiktsfulla ledning omorganiserades och utvecklades till ett fullt tidsenligt industriellt verk.

5. Helena Matilda M., den föregående

des syster, tonsättarinna, f. 24 nov. 1852 i Stora Kopparbergs församling, elev af Norman, Dente och Godard, har komponerat operetten *I Firenze*, en orkestersvit, pianostycken och sånger. — Hennes syster Emma Josepha, f. 1851, 1870—91 gift med däv. löjtnanten friherre K. A. A. Sparre, har gjort sig känd som målarinna. 1. —r.n.* 3, 5. A.L.* 4. G.H.—

Munktells mekaniska verkstad. Se Eskilstuna, sp. 897, och Lokomotiv, sp. 1027.

Munktorp. 1. Kontrakt i Västerås stift, omfattar de åtta pastoraten Munktorp, Svedvi, Ramnäs med Sura, Kolbäck, Rytterne, Säby, Berg, Lillhärad. 80,548 har. 18,433 inv. (1911). — 2. Socken i Västmanlands län, Snefringe härad. 11,538 har. 2,926 inv. (1911). M. utgör ett pastorat i Västerås stift, Munktorps kontrakt.

Munkväsen. Se Kloster, Munk och Munkordnar.

Munlack. Se Oblat.

Munlim. Se Lim, sp. 539.

Munläsa, Munhäfta, ett fastläsande af underkäken, så att munnen icke kan öppnas, är ett symptom, som förekommer vid hvarje handla lokala och t. o. m. allmänna sjukdomar. Redan vid häftigt tandvärk kan det för patienten vara svårt att öppna munnen; än svårare blir det vid inflammationer och andra sjukliga processer i munnen eller dess omgifningar. Med dessas besegrande upphör också munläsan. Men den kan bli bestående därigenom, att käkleden, om inflammationen sprider sig till densamma, eller äfven om den haft sitt hufvudsäte däri, förlorar sin rörlighet, förblir läst (ankyloserad). Eller och kunna utbredda, synnerligast brandiga, sår i munnen och på kinden, när de slutligen läkas, ge upphof åt ärrbildningar, som så sammandraga sig, att käkarna fast pressas emot hvarandra. Difteri och, än värre, den s. k. vattenkräftan, *noma* (se Munsjukdomar), hos yngre, dåligt nutrierade barn kvarlämna sådana ärr. För att återge åtminstone någon rörlighet åt underkäken kan det bli nödvändigt att genom käkens delning framför ärrret där bilda en ny, s. k. falsk ledgång, hvilken dock ganska ofullständigt ersätter den normala. Den svåraste arten af munläsa är den, som tillhör stelkrampen (*tetanus*), hvars tidigaste symptom den mestadels är (se vidare Tetanus). Rsr.

Munnens bekännelse, teol. Se Bot.

Munnvörp, isländsk strof. Se Jomsvikingadrapa.

Muñoz [monjá'th], Egidius. Se Klemens, sp. 246.

Muñoz [monjá'th], Agustín Fernando, hertig af Rianzares, ursprungligen gardist och sedan 1833 spanska drottningen Maria Kristina d. ä:s andre gemål, f. 1808, d. 1873. Se Maria, sp. 936.

Munro, Monroe l. **Monroe** [ma'nrâu], Robert, skotsk krigare, d. omkr. 1680, tjänade med åtskilliga af sina fränder under Gustaf II Adolf och andra svenska härförare i Trettioåriga kriget. Sannolikt återvände M. 1638 till Skottland och var från 1642 under Alexander Leslies nominella befäl den verkliga anföraren för den skotska kår som på Irland bekämpade de katolska rebellerna. Sedan Karl I låtit sin general, hertigen af

Ormonde, 1643 sluta vapenhvila med de uppro-
riskes, nekade M., som hade sin fullmakt från
skotska parlamentet, att erkänna vapenhvilen och
fick 1644 uppdrag af engelska parlamentet att taga
befäl öfver både de engelska och de skotska trup-
perna i Ulster. Emellertid försvagades M:s ställ-
ning genom nödvändigheten att sända trupper till
Skottland mot Montrose (se Graham 2) och där-
igenom att de irländske upprorsmännen fingo hjälp
af Spanien och påfven. M. aföstes 1648 af Monk,
som efter intagandet af Carrickfergus, där M. in-
neslutit sig, lät fängsla honom. Han satt där på
5 år i Tower och frigafs af Cromwell 1654 med
tillåtelse att vistas på sin hustrus gods på Irland.

Munro [ma'nrau], sir Hector, engelsk gene-
ral, f. 1726, d. 1805, kom 1761 som öfverste till
Indien och tog s. å. Mahé från fransmännen. Som
general för bengaliska armén nedslog M. ett far-
ligt seapoyuppror i Patna och vann 1764 den af-
görande drabbningen vid Buxar öfver härskaren
("navab-vasiren") i Oudh. M. intog 1778 Pon-
dichéri från fransmännen, besegrades 1780 af
Haidar Ali (se d. o.), men tog 1781 under sir
Eyre Cootes' öfverbefäl en hedrande del i segern
öfver Haidar Ali vid Porto Novo. S. å. intog
M. Negapatam och återvände 1782 till England.
Han var 1768—1801 medlem af underhuset.

Munro [ma'nrau], Hugh Andrew John-
stone, engelsk filolog och textkritiker, f. 1819,
d. 1885, "lecturer" i klassisk filologi vid Trinity
college och 1869—72 professor i latin där, vann
ett namn hufvudsakligen genom sin monstergilla
upplaga af "Lucretius" (1860—64) och *Criti-
cisms and elucidations of Catullus* (1878). Han
skref mäterliga vers på klassiska språk.

Munro [ma'nrau], Robert, engelsk arkeolog,
f. 1835, Dalrymple "lecturer" i arkeologi vid
universitetet i Glasgow samt sekreterare i The
society of antiquaries of Scotland, har särskildt
studerat förhistoriska påbyggnader. Hans huf-
vudarbeten äro *Ancient scottish lake-dwellings*
(1882), *The lake-dwellings of Europe* (1890) och
Prehistoric Scotland (1899). Br Sr.

Munsala, kustsocken i Vasa län, Lappo härad,
Nyarleby domsaga, Finland, utgör ett konsist-
oriellt pastorat af 2:a kl., Åbo ärkestift, Jakobstads
kontrakt. Areal 260 kvkm. 5,516 inv. (1910).
Befolkningen är svensktalande. Sockenens afsöndra-
des till egen kyrkoförsamling 1857 från Nykarleby
pastorat. A. G. F.

Munshi, Moonshi [mō'nʃi], i Indien benäm-
ning på infödda lärare och sekreterare, som an-
vändas af eukopéer.

Munsjukdomar. De vanligaste af munnens sjuk-
domar äro följande. **Munslēmhinnekatar-
tarr**, "munsquilla", med svullen, rödaktig, öm-
mande slēmhinna, belagd tunga, salivflytning och
elak lukt ur munnen, förekommer dels akut: hos
barn vid tandsprickningen, hos personer, som be-
handlas med kvicksilfver (kalomel, smörjkur), då
vanligen förenad med tandköttets uppluckring och
ömhet i tänderna, dels kronisk: hos supare och rö-
kare eller i samband med magkatarr. — Ofta
förekomma, i synnerhet hos svaga barn under
tandsprickning, små runda, linsstora, gråhvita
fläckar (*apthæ*) på läpparnas insida, tungan och
hårda gommen, öfvergående till ytliga sårnader.

Dessa oskyldigare fläckar få icke förblandas med
s. k. "torsk" (se d. o.). — Den såriga munin-
flammationen (*stomatocæ*) uppträder i tand-
köttet hos svaga barn, vid skörbjugg, sockersjuka
och kvicksilfverförgiftning. Tandköttet blir svullet,
rött, blödande vid minsta beröring, särigt och
uppluckradt närmast tänderna, som bli öm-
mande och falla ut (*gingivitis*). — **Munbrand**
l. vattenkräfta (*noma*) är ett slags karbun-
kel i kinden, företrädesvis hos svaga barn, fram-
träder med brandig förstöring af densamma och
slutar oftast med döden. — Behandlingen af sjukdo-
marna i munnen riktar sig mot den allmänna eller
lokala orsak, som framkallat dem: vid infektiösa
åkommer — t. ex. difteri — är specifik behandling
viktigast, vid förgiftningssymtom, t. ex. af kvick-
silfver, upphöres därmed, vid söndriga tänder, trasig
tandprotes, uttagas de förra och ändras eller för-
bättras den senare. Dessutom rensas munnen vid
alla dessa och andra sjukliga tillstånd genom flitig
spolning med vatten, försatt med några droppar per
glas af de nu så moderna mun- och tandtinkturerna.
Det väsentliga är emellertid icke dessas olika be-
ståndsdelar, utan den mekaniska och rensande inver-
kan, som flitig gurgling och spolning åstadkomma.
I en del svårare former af munsjukdom bör snar
hjälp sökas hos läkare, som ensam kan särskilja dem
och föreslå lämplig behandling. F. B.* J. A.

Munsjör (af fr. *monsieur*, se d. o.), gunstig
herre, vindböjtel, gynnare.

Munskifva, zool. Se Koraller, sp. 1016.

Munskolla. Se Munsjukdomar.

Munskänk (Skänkare, Skänk, lat. *dapi-
fer*), i äldre tider en till furstars och stormäns
hushåll hörande person, som hade tillsyn öfver
dricksvarorna och "skänkte i" (hållde i) åt gå-
sterna. Våra allra tidigaste urkunder omtala, att
vid svenske konungens hof fanns en munskänk.
Han intog där liksom i Norge (jfr Hird, sp. 743)
en förtroendepost.

Munsköld, zool. Se Insekter, sp. 708.

Munslēmhinnekatarrr. Se Munsjukdomar.

Munspel, detsamma som munharmonika (se
Harmonika).

Munstege, *veter.*, ett instrument, som man an-
vänder för att hålla munnen öppen på djur vid
undersökning af tänder, munhåla eller svalg äfven-
som vid operation i dessa delar (se fig. å sp.
1355). E. T. N.

Munster [ma'nstø] l. **Mounster**, sydvästra
och största provinsen uti Irland, består af de 6 gref-
skapen Clare, Cork, Kerry, Limerick, Tipperary och
Waterford. Areal 24,554 kvkm. 1841 hade M.
2,396,161 inv., 1911 endast 1,033,085. (J. F. N.)

Munster [ma'nstø], earl af. Se Fitzcla-
rence.

Munsterhjelm. 1. Magnus Hjalmar M.,
finsk målare, f. 19 okt. 1840 på Toivoniemi gård i
Tuulois kapell, Tavastland, d. 2 april 1905 i
Helsingfors, studerade sedan 1860 i Düsseldorf för
G. V. Holmberg, Gude och O. Achenbach, sedan
1866 i Karlsruhe, äfven där för Gude, samt åter-
vände till Finland 1870. Där blef M. allmänt upp-
buren, flera af hans taflor funno köpare på ut-
ställningar i utlandet, och han erhöll flera gånger
statens pris i landskapsmålning. Han blef led.
1874 af konstakademien i Petersburg, 1897 af

svenska konstakademien och 1901 hedersled. af Konstnärsgillet i Finland. M. utvecklade stor produktivitet och bevarade under hela sitt lif starka intryck af den tyska, särskildt düsseldorfska, konsten. Endast det franska friluftsmåleriet har bland senare strömningar berört hans konst, och efter ett besök i Paris 1882 utförde han oftare sina landskap direkt efter naturen samt använde en betydligt ljusare och klarare färgskala. De flesta af sina taflor, i regel med motiv från inlandsnaturen, målade han ur minnet. Hans strandlandskap i höst- eller vinterskrud och månskensstycken präglas af en idealiserad och enkel naturskildring och höja sig stundom till en känslig poetisk flykt, men förefalla ofta väl ytliga, och under de senare åren af M:s lif tog en slentrianmässig ateljékomposition helt överhand.

2. Alarik Gustaf Valdemar M., den föregående brorson, f. 12 mars 1873, har efter studier i Helsingfors och Paris med framgång utöfvat målarkonsten samt egnat sig särskildt åt landskapet.

1—2. T. Stz.



Fig. 1.



Fig. 2.



Fig. 3.

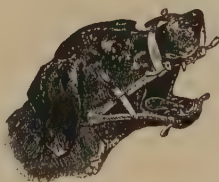


Fig. 4.

Fig. 1. Fast munstege för hästar. — Fig. 2. Rörig munstege enl. Günther, modifierad af Hepke. — Fig. 3. Munstege enl. Brogniez. — Fig. 4. Munstege för hundar enl. Hoffmann. (Till art. Munstege, sp. 1354.)

Munstycke. 1. *Mus.*, den öfre delen af ett jakthorn, trumpet, e. d. blåsinstrument (se Jägarhorn). — 2. *Ridk.*, den del af bettet, som lägges i hästens mun (se Betsel). Bettets form



måste rättas efter munnens relativa hårdhet eller mjukhet. Ett rakt och lagom tjockt munstycke, som till större delen hvilat på tungan, är mildare än ett bett, hvars form af en galge förflyttat hela trycket från tungan till lanerna. Galgen bör ha samma bredd som tungkanalen. Fig. visar ett antal munstycken af allmänt brukliga former, ifrån de lättare (fig. 1, 2 och 3) till de skarpare (fig. 4, 5 och 6).

2. B. C—m.

Munsår. med. Se Herpes.

Munsö. 1. Förr ö i Mälaren, numera sammanhängande med Ekerö (se d. o. 2). — 2. Socken i Stockholms län, Färentuna härad, omfattar M. 1 samt några närliggande holmar (Lagnö m. fl.). 2,789 har (utom del af Mälaren). 619 inv. (1911). M. utgör ett pastorat i Uppsala stift, Svartsjö kontrakt. Kyrkan är en rundkyrka (jämte de i Bromma och Solna den enda i Uppland), från slutet af 1100- eller början af 1200-talet, och har urspr. bestått af en rund hufvuddel som skepp samt ett halfrunt kor. Den förra har sannolikt haft två eller måhända tre våningar, och den nedersta våningen har varit täckt af ett ringformigt hvalf, uppbyggt af en rund midtpelare och ytterväggen. En trappa i muren leder till den andra våningen, som nu är ett slags vindsvåning. Kyrkan har genomgått flera betydliga restaureringar och tillbyggnader, hvarvid bl. a. det urspr. halfrunda koret utbytts mot det nuvarande med tresidig afslutning. Se H. Frölen, "Munsö kyrka i Uppland" (i "Upplands fornminnesförenings tidskrift" IV, 1902).

Muntaner [montene], Ramón, katalansk krönikeskrifvare, skald och krigare, f. 1270 i Perallada (Gerona), d. omkr. 1340 efter att ha kämpat i trettiotvå bataljer under konungarna Jakob I och II. M. står högt i anseende för trovärdighet, stilens originalitet, lefvande skildring af seder, bruk och karaktärer. Hans *Crónica ó descripción de los hechos del inclito Don Jaime* (3 dlr, 1558; många gånger omtryckt på katalanska och kastilianska) innehåller bl. a. ett stort skaldestycke, *Sermó ó preschança*, tillagnadt Jakob II och infanten Alfons.

Ad. H—n.

Muntenia, rumänska namnet på Valakiet (se d. o.).

Muntentakler, zool., detsamma som munarmar. Se *Cœlenterata*, sp. 487.

Munter, Jeremias. Se Fornell, B. E.

Munthe (tidigare Munte), urgammal flandrisk adelsläkt, hvars äldste med visshet kände stamfader, riddaren Ascrius de M., lefde 1072. Hans ättlingar i 13:e led bröderna Adam och Hans van M. upptogs 1509 af kejsar Maximilian I bland tyska rikets adel. Adams sonson Ludvig von M. kom under oroligheterna i Flandern på 1500-talet till Lybeck, hvarifrån hans familj senare kom till Danmark. Från hans näst äldste son, Hans M., slutligen kyrkoherde i Tikjøb på Själland, härstamma genom dennes äldre son, teol. professorn vid Lunds gymnasium Arnold M. (f. 1590, d. 1629), de många svenska grenarna af släkten. Yngre sonen, biskopen i Bergen Ludvig M. (f. 1593, d. 1649), hade två döttrar, som, därigenom att deras barn upptogs sin morfaders namn, blefvo stammödrar för de norska och danska Munthegrenarna. Biskopens dottersons son, justitierådet Bredo M. naturaliserades 1755 som dansk

adelsman med namnet von Munthe af Morgenstjerne (se Morgenstjerne). De i Flandern kvarstannande grenarna af släkten utstocknade under 1500- och 1600-talen. Jfr L. W:son Munthe, "Munthe-släkten från medlet af 1000-talet till närvarande tid" (1883).

Munthe, svensk släkt, en gren af den från Flandern härstammande släkten M. (se föreg. art.), inkom till Sverige med professorn vid Lunds gymnasium Arnold M. (f. 1590, d. 1629).

1. Sven Johan M., sonsons son till den ofvannämnde Arnold M., universitetslärare, filolog, f. 3 nov. 1714 i Slägarps prästgård i Skåne, d. 29 aug. 1774 i Lund, studerade i Lund, där han 1738 aflade filosofiska graden. Han blef 1741 docent och 1742 adjunkt i orientaliska språk samt utnämndes 1745 till professor i grekiska och orientaliska språken. Sedan 1764 var han därejämte 4:e teol. professor. 1768 promoverades M. till teol. doktor och blef 1769 3:e teol. professor. M. var en af den tidens lärdeste orientalister och föreläste vid universitetet både offentligt och enskildt i hebreiska, kaldeiska, syrisk, arabiska och grekiska. Han utgaf bl. a. 53 disputationer och 6 akademiska program.

2. Sven M., den föregående kusins son, homilet, f. 13 juni 1718 i Simrishamn, d. 2 mars 1790 i Malmö, blef student i Lund 1735, prästvigd 1744 och filos. magister 1745. Han tjänstgjorde sedan i Malmö som adjunkt och komminister samt blef 1763 kyrkoherde där, 1772 teol. doktor och 1779 kontraktsprost öfver Oxie kontrakt. M. var en nitisk prästman, en framstående lärde och lycklig andlig talare. Han är särskildt bekant för sina likpredikningar, af hvilka flera äro tryckta — M:s son Lars Peter M., f. 29 juli 1752 i Malmö, d. där 27 maj 1807, blef 1785 professor i praktisk filosofi i Lund. Han är besjungen af E. Tegnér. — M:s yngre broder Bernhard M., f. 1737 i Hålsingsborg, d. 1 juni 1799, rektor vid Malmö skola, var en af sin tids lyckligaste tillfällighetspoeter, hvarom många i behåll varande dikter, mest bröllops- och begrafningskväden, bära vittne.

3. Johan Lorens M., brorson till M. 1, ämbetsman, politiker, agronom, f. 15 april 1729 i Karlshamn, d. 27 april 1795 på Kvarnarp, nära Eksjö, studerade i Lund och utnämndes 1758 till borgmästare i Eksjö. Vald till riksdagsman i borgarståndet vid riksdagen 1765—66, framstod han genast som ifrig mössa och tillvann sig inom detta då segrande parti redan från början både förtroende och inflytande. Särskildt ifrade han vid denna riksdag för tryckfriheten. M. bevestade äfven 1769 och 1771—72 års riksdagar och var vid den senare en af de 8 personer, som borgarståndet utsåg att granska de många överklagade valen. M. kunde nu anses som en af borgarståndets ledare. Han prisas som oemottaglig för mutor eller utländskt guld. Efter revolutionen blef M. en af konungens trogne anhängare och räknades vid riksdagen 1786 som en af rojalisternas främsta krafter i sitt stånd. M. erhöill 1778 lagmans titel, sedan han förut afsagt sig erbjuden naturalisation som svensk adelsman. 1786 tog M. afsked från sitt borgmästarämbete samt egnade sig uteslutande åt landthushållning och skriftställarverksamhet i dithörande

ämnen. Redan 1761 hade han utgifvit *Tankar angående land culturen i Riket*, och 1787 utgaf han *Försök till en Bonde-Practika eller Afhandling till Allmogens underrättelse i Svenska Åkerbruket*.

4. Sven Abraham M., sonson till M. 1, ämbetsman, f. 11 april 1787 i Karlshamn, d. 15 april 1873 i Stockholm, blef student i Lund 1804, aflade hofrättsexamen och ingick 1805 i statens tjänst samt arbetade företrädesvis i Handels- och finansexpeditionen, där han 1818 utnämndes till förste expeditionssekreterare. 1838 förordnades han till statssekreterare, blef 1840 efter departementalstyrelsens införande expeditionschef i Finansdepartementets expedition samt var 1842—48 statsråd och chef för Finansdepartementet, efter att dessförrinnan i två år ha biträdt den t. f. finansministern Wingård i dennes funktioner. Därefter, 1848—64, var han president i Kammarkollegium. M. medförde vid sitt inträde i ministären tämligen frissnade åsikter, som dock senare med liberalismens framsteg småningom övergingo till en måttlig konservatism, utan att han därför kunde sägas ha blifvit otrogen framåtskridandets sak.

5. Henrik Mattias M., den föregående halvbroder, ämbetsman, musikalskare, f. nyårsdagen 1798 i Karlshamn, d. 23 april 1880 i Stockholm, inskrefs vid Lunds universitet 1814, tog examen till rättegångsverken 1818 och lämnade 1871 statens tjänst som hofrättsråd i Svea hofrätt. M. var en särdeles framstående amatör på violin och ypperlig sångare, framför allt i den humoristiska genren, och få torde som han förstätt och förmått återge Bellmans sänger. Han förvaltade länge Jenny Linds förmögenhet. Sedan 1853 var M. led. af Mus. akad. och blef 1873 dess preses.

6. Karl David Ludvig Vilhelm W:son M., sonsons son till M. 3, militär, skriftställare, f. 7 juni 1849 på Mogård, Långaryds socken, Jönköpings län, blef 1866 underlöjtnant vid Fortifikationskorpset, vid hvilken kår han befordrades 1890 till major och 1903 till öfverste. 1910 utnämndes han till generalmajor och chef för Fortifikationskorpset. 1884—90 var M. lärare vid Krigshögskolan, 1890—95 chef för sapperbataljonen på Karlsborg samt 1903—10 chef för fortifikationsstabens hufvudstation, Arméförvaltningens fortifikationsdepart:s militärbyrå och Marinförvaltningens fortifikationsafd. M. deltog som expert i förhandlingarna i Karlstad 1905 och var led. af



1907 års försvarskommitté. 1892 blef han led. af Krigsvet. akad. och 1902 (hedersled. 1911) af Örlogsmannasällsk. Utom artiklar i "Krigsvet. akad:s handl. o. tidskr.", "Tidskr. i fortifikation" och Nordisk familjebok m. fl. arbeten har M. utgett *Munthe-släkten* (1883) och det genom omfattande och grundliga arkivstudier utmärkte stora arbetet *Kongl. Fortifikationsens historia* (3 dlr, 11 årstryck, 1902—11, omfattande tiden fr. o. m. 1500-talet till 1719), som utgör en utflöglig historik öfver fortifikationspersonalen (jämte biografier), det fasta försvaret i Sverige, Finland, Östersjö- och de tyska provinserna samt fortifikationsväsendet i fält.

7. Anna Katarina Fredrika M., den föregående kusin, målarinna. Se Norstedt, J. R.

8. Karl Ludvig Arnold M., den föregående broder, sjömilitär, sjökrigshistoriker, f. 10 jan. 1856 i Oskarshamn, blef 1876 underlöjtnant vid Flottan, där han avancerade 1888 till kapten och 1897 till kommandörkapten. 1884—87 var han i fransk örlogstjänst. M. intar en mycket framstående plats bland våra sjökrigshistoriker och biografier genom den ur trägna arkivstudier framgångna och af vaken kritik utmärkte skriftserien *Svenska sjöhjältar*, beräknad att omfatta 12 vol., af hvilka utkommit 8, nämligen "Gustaf von Psilander" (1899), "Jakob Bagge" (s. å.), "Nils Ehrensköld" (1900), "Klas Kristersson Horn" (1902), "Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijssen Anckarhielm. Danska kriget 1643—1645" (3 dlr, 1905, 1908, 1910) samt "Henrik af Trolle, Fr. af Chapman och O. H. Nordenskjöld. Gustaf III, politiken och flottan 1772—1784" (1911).

9. Axel Martin Fredrik M., den föregående broder, läkare, skriftställare, f. 31 okt. 1857 i Oskarshamn, student i Uppsala 1874 och i Montpellier 1877, med. doktor i Paris 1880, praktiserande läkare i Paris 1881, i Rom på 1890-talet och numera i London, förste lifmedikus 1903 och svenska drottningens läkare 1908, har utgifvit reseskildringar och skisser, som blifvit allmänt uppskattade för sin fina realism och behagliga framställning: *Från Napoli* (1885), *Små skisser* (1888), båda utg. under märket Puck, *Memories and vagaries* (1908; eng. öfv. af föregående arbeten) och *Bref och skisser* (1909; 2:a uppl. 1910), hvilken sistnämnda bok delvis är en ny uppl. af de två första.

10. Helge Åke Rudolf W:son M., broder till M. 6, filolog, skolman, f. 7 aug. 1859 i Jönköping, blef 1877 student, 1887 filos. doktor samt docent i spanska och portugisiska vid Uppsala universitet och utnämndes 1890 till rektor vid Frans Schartaus Praktiska handelsinstitut i Stockholm. Han företog 1905—06 på offentligt uppdrag resor i Europa och Amerika för att på olika håll studera handelshögskoleundervisningens organisation samt var medlem i handelsundervisningskommittén 1908 och dess ordf. 1910. Han är ordf. i Nyfilologiska sällskapet i Stockholm alltsedan dess stiftande, 1896. Bland M:s arbeten i romansk filologi märkes hans doktorsafh., *Anteckningar om folkmålet i en trakt av vestra Asturien* (1887), i hvilket högt skattade arbete en modern spansk dialekt för första gången göres till föremål för vetenskaplig undersökning, *Folkpoesi från Asturien* (1888—89), *Composés du type alabierto* (1889 i "Recueil Gaston Paris") m. fl. samt tidskriftsartik-

lar i spansk språkhistoria. Dessutom har M. publicerat synnerligen värdefulla undersökningar rörande vissa egendomliga uttryck i modern svenska, bland hvilka *Användningen av ordet katt i svenska eder och liknande uttryck* (i Nyfil. sällsk:s "Studier", II, 1901) och *Här ligger en hund begravnen och närstående uttryck* (ibid. III, 1908). M. har äfven gjort sig känd som översättare, särskildt på 1890-talet, af spansk dramatik (Echegarays "Järn och blod" och "En kritikers debut" m. m.). Han har därjämte skrifvit en mängd artiklar rörande handel och nationalekonomi i Nordisk familjebok.

11. Henrik Vilhelm M., sonsens sonson, till M. 1, geolog, f. 1 nov. 1860 i Närs socken, Gotland, blef 1882 student samt 1892 filos. doktor och docent i geologi vid Uppsala universitet, där han 1894—96 var t. f. professor i mineralogi och geologi. 1898 blef han t. f. och 1899 ord. geolog vid Sveriges geologiska undersökning. Sedan 1904 är han sekreterare i Geologiska föreningen i Stockholm samt redaktör af dess "Förhandlingar". Han har utarbetat en mängd geologiska kartblad med beskrifningar samt utgifvit ett stort antal afhandlingar, de flesta behandlande Sveriges och norra Europas kvartära geologi. Af banbrytande betydelse är *Om postglaciala aflagringar med Ancylus fluviatilis på Gotland* (1887), hvori för första gången bevisades, att Östersjön och Bott-niska viken under ett skede efter istidens slut utgjort en väldig insjö med sött vatten, den s. k. "Ancylussjön" (se d. o. afvensom Kvartärperioden). I *Studier öfver det Baltiska hafvets kvartära historia* (1892), *Preliminary report of the physical geography of the Litorina sea* (1894), *Studier öfver Gotlands senkvartära historia* (1910), *Studies in the late-quaternary history of Southern Sweden* (1910) m. fl. har han lämnat viktiga framställningar af det baltiska områdets utvecklings-historia efter istiden. *Studien über ältere quartär-ablagerungen im südbaltischen gebiete* (1897), *On the interglacial submergence of Great Britain* (1897), *Om den submoräna Hernögyttjan och dess ålder* (1904) m. fl. afhandla och bestyrka genom nya iakttagelser tillvaron af milda "interglaciala" perioder (se Istiden, sp. 1017) mellan de perioder, under hvilka de kvartära landmassorna utbreddes sig öfver norra Europa. Bland M:s öfriga arbeten må framhållas *Studier öfver Gotlands silur-lager* (1902) och *On the sequence of strata within Southern Gotland* (1910), båda innehållande betydelsefulla utredningar af lagerföljden inom Gotlands siluriska aflagringar, samt *Om fyndet af ett benredskap i Ancyluslura vid Norsholm i Östergötland* (1895), ett af de hittills äldsta arkeologiska fynden från vårt lands mellersta delar. Han har och skrifvit artiklar i Nordisk familjebok. 2 o. 5. L. W:son M. 3. (L. S.) 6. H. J.—dt. 10. E. S.—f. 11. A. G.—n.

Munthe, norsk släkt, en gren af den från Flander härstammande släkten M. (se sp. 1356).

1. Gerhard M., kartograf, historiker, f. 4 jan. 1795 på Ytre Kroken i Sogn, Nordre Bergenhus amt, d. där 15 dec. 1876, tjänade som officer 1811—30, hvarefter han helt egnade sig åt kartografiska och historiska arbeten. Redan 1812 anställdes M. vid den geografiska uppmätningen, där hans verksamhet fick grundläggande betydelse för

landets kartografi. Han deltog (sedan 1815) i utarbetandet af den af K. G. af Forsell 1825 i Stockholm utgifna generalkartan öfver Skandinavien samt utgaf tills. med N. A. Ramm 1826—32 Norges första amskator (Smaalenene, Akershus, Hedemarken och "Grevskaberne") och ensam bl. a. *Noregr. Det gamle Norge för aar 1500* (1840) och en historisk översiktskarta öfver de tre nordiska rikena under medeltiden (1842). Vägbytare var han genom sina geografiska anmärkningar till J. Aalls öfversättning af "Snorre Sturlesons norske kongers sagaer" (1838—39) och genom *Norske stedsnavnes rette skrivemaade* (1847), en revision af ortnamnen i den "nye matrikul" (1837).

2. Adolf Fredrik M., militär, politiker, f. 12 juli 1817, d. 7 sept. 1884, blef officer 1836, arméintendent 1867 och öfverste 1873. Han utnämndes 19 okt. 1877 till krigsminister och 1878 till generalmajor och högste befälhafvare öfver armén. M. var en af medlemmarna i den 1883—84 vid riksrätt åtalade ministären Selmer, och 25 mars 1884 frändömdes honom hans ämbete, men en k. dagorder af 3 april s. å. tillät honom (som en upprättelse) utföra öfverkommandot öfver norska hären.

3. Ludvig M., son till en kusin till M. 1., målare, f. 11 mars 1841 i Sogn, d. 30 mars 1896, fick sin första handledning i Bergen af F. W. Schiertz, men flyttade 1861 till Düsseldorf. 1866 väckte han uppmärksamhet genom ett vinterlandskap och deltog sedan i utställningarna i Köpenhamn, Wien och Paris. 1872 blef han led. af danska konstakademien och 1874 af den svenska. 1893 blef han k. preussisk professor. Hans med stark målerisk känsla genomförda arbeten framställa oftast strandbilder med fiskare, snöfält, dystra höstlandskap eller episoder ur skogens djurlif. Framför allt berömdes hans snömotiv. Hans konst var h. o. h. kosmopolitisk. M. är representerad i Nationalgalleriet i Kristiania af tre höst- och vinterlandskap, en *Potatisskörd* och studier. Främst står *Vinteraften på norska kusten* (prisbelönad i Paris 1878). Arbeten af honom finnas i museerna i Köpenhamn, Malmö, Düsseldorf (*Isupptagning*) och Berlins nationalgalleri (tre landskap).

4. Holm M., son till M. 2, arkitekt, f. 1 jan. 1848, d. 23 maj 1898 som stadsarkitekt i Kristiania, ledde uppförandet af en rad byggnader i och omkring Kristiania (S:t Hanshogens restaurang, det sedan nedbrunna Holmenkollens turisthotell m. fl.), hvarvid han med stor effekt återupplifvade den gamla norska träarkitekturen ("stabbur"-stilen), hvilket blef utgångspunkten för en nationell renässans i norsk byggnadskonst. För kejsar Vilhelm II uppförde han en jakthydda och en staffyrka i Rominten samt en komplex af norska träbyggnader i Potsdam. Tills. med L. Dietrichson utgaf M. *Die holzbaukunst Norwegens* (Berlin, 1893).

5. Gerhard Peter Frantz Vilhelm M., brorson till M. 1, målare, f. 19 juli 1849 i Elverum, Österdalen, tog studentexamen 1868 och studerade läkarvetenskap i Kristiania, innan han 1879 började idka konststudium i Eckerbergs skola. Han vistades i Düsseldorf 1874—76, och efter ett års vistelse i hemlandet uppehöll han sig i München 1877—82, då han återvände till Norge.

Efter ett besök i Paris 1883 har han varit bosatt i hemlandet. Han målade i München norska motiv: *Fjäll, Ångbåtsbrygga och Skjutsstation*. Här slöt han sig till den krets af unga målare, som stredo för realism och friluftsmåleri, för "en norsk konst, utöfvad i Norge". Han målade Östlandets natur med stora bondgårdar, lummiga trädgårdar och soliga bergssluttningar: *Sommardag* (höskörd i sol, 1884), *Aften i Eggedal* (1888), *Bondträdgård* (1889) och *Landskap från Vaage* (1906, alla dessa i Nationalgalleriet.) Ibland visa hans landskap dekorativ uppfattning och behandling — exempelvis i *Utsikt af Bergen* (akvarell) eller *Tidig vår* med smältande snö (1891). På ett helt nytt område slog han in, då han 1893 uppträdde med 11 *fantasier öfver norska sagor* i akvarell, motiv som *Mörkrädd*, *Helhästen*, *Dörren i berget*, *Sagopar-*



Norrskens döttrar (till hvilka prinsar i isbjörnshamn gilla), akvarell af Gerhard Munthe.

ken, *Norrskens döttrar* (se fig.), fria fantasier öfver norska folksagor, men sällan illustrationer till någon bestämd saga. Sedan följde en hel del andra motiv af liknande art. M. uppfann för dem en ny dekorativ stil, som han konsekvent genomförde, utan spår till verklighetssträfvän i färgvalet, utan perspektiv, skuggor och halftoner, med primitivt tecknade figurer och med en frodig troll- och djurfantastisk. Färgerna äro de för norsk allmogemålning och för väfnader typiska, äfven kompositionerna göra intryck af mönster för väfnader, och de väckte i själfva verket också en nationell väfnadskonst till lif. Målarens hustru Sigrun M. och efter henne Augusta Christensen, Frida Hansen, Kristine Johannessen m. fl. ha utfört ståtliga väfnader efter M:s kompositioner. Fru Hansens stora praktväfnader efter de i tempera målade medeltidsmotiven *Kung Sigurds ridt till Jorsala* och *Sigurd och Balduin* (utställda 1900 i Paris, slottet i Kristiania) ha framför allt blifvit ryktbara. Förutom väfnadsmönster — äfven en del sådana af rent ornamental art — har M. komponerat för glas-målning och för träsnideri. I *sagorummet* på Holmenkollen (1895) gaf han ett slags resumé af sina sagofantasier, öfverförda i färglagdt träsnideri. Han har sedan utfört andra rumsdekorationer

i norsk stil, bland annat 3 rum i Kristiania konstindustrimuseum (1903). Till genomförande af hans förslag till dekorativ utsmyckning af Haakonshallen i Bergen gaf stortinget ett första anslag 1910; dekoreringen beräknades bli färdig 1914. Han dekorerade 1912 hallen i Kristiania börs. — På teckningsens område blef M:s yppersta verk de kärnfulla bilderna till *Snorre Sturlasson* (1896—1900), äfven dessa strängt och målmedvetet stiliserade. Jämte de större kompositionerna tecknade han en mängd friser och vinjetter i en ornamentik, närmast byggd på bronsålderns stilformer. Förutom Snorre har han illustrerat medeltidsdikten *Draumkvæde* (1904). Han har äfven målat i olja och akvarell en serie interiörer från sitt hem. I norska nationalgalleriet är M. mycket omfattande representerad med flera landskap, interiörer, många af sagomotiven, friser och alla Snorre-teckningarna. Likaså är han godt representerad i konstindustrimuseerna i Kristiania — där bl. a. med den ypperliga frisen "Aasmund Fregdegjæver" —, Trondhjem och Bergen, där man äfven finner räfnader utförda efter hans kompositioner. M. är representerad äfven i Stockholms nationalmuseum, i Göteborgs, Köpenhamns (7 nummer) och Hamburgs museum m. fl. Vid flera utställningar (bl. a. i Stockholm 1897, Venezia 1907) har M. varit kommissarie. 1904 blef han led. af svenska konstakademien. Sina synpunkter ang. stiliseradt och dekorativt måleri med upptagande af nationella former och färger har han framställt i tidskriftsartiklar i "Samtiden" (1896, 1898, 1901 och 1909). Jfr monografi af J. Thiis (1904).

6. Karl Oscar M., den föregåendes broder, militär, krigshistoriker, f. 12 dec. 1861 i Elverum, blef officer 1881, var afdelningschef vid generalstabens 1907—10 och är lärare vid krigsskolan i krigshistoria och taktik sedan 1907 samt öfverste och chef för Vestoplandens inf. reg. n:r 6 sedan 1912. M. har utgett bl. a. *Optegnelser af generalmajor Peder Todderud om krigen 1709—19* (1897), *Hannibalseiden 1643—45*, *Den norske hærs bloddaab* (1901), *Fredrikshalds og Frederiksstens historie indtil 1720* (1906) och *Oberstløjtnant Johan Georg Røder 1751—1808* (i norsk "Hist. tidsskr." 1909—10). — Hans broder, Hartvig Andreas (f. 9 dec 1845 i Elverum, d. 17 juni 1905 som öfverstelöjtnant och chef för ingenjörkårens landtvärnsbataljon), utgaf *Efterretninger om familien M. i ældre og nyere tid* (1883—88).

1, 2, 4, 6. K. V. H. 3 o. 5. G—G N.

Munthe af Morgenstjerne, von. Se Morgenstjerne.

Munthélius, Johannes. Se Lagercrona, A.

Muntjaken l. Kidangen, *Cervulus muntjac*, zool., hör till fam. hjortdjur (*Cervidae*) inom boskapsdjurens ordning (*Pecora*) och däggdjurens klass. De korta, blott med en ögontagg försedda hornen sitta på särdeles långa rosenstockar. De öfre hörntänderna hos hannen äro stora och framskjutande. Bakbenen sakna hårtofsar. Tårgroparna äro stora. Svansen är af medellängd, med tofs i ändan. Färgen är ofvan gulbrun, längs ryggsnans mitt mörkare till kanstanjebrun; undre delarna äro ljusare (bröstat gulaktigt, strupen och buken bakåt hvita). Kroppens längd utgör 1,2 m. och höjden öfver bogarna 65 cm. Djuret lever parvis

eller ensamt i Ostindien, på Sumatra, Java, Borneo etc. C. R. S.



Muntjaken.

Muntlighet, den anordning af förfarandet inför rätta, enligt hvilken alla anföranden af parter eller deras ombud skola afges muntligen och domen grundas sig uteslutande på hvad muntligen anförts. Som motsättning mot det muntliga förfarandet står det *skriftliga*, hvilket fordrar, att alla anföranden skola i skriftlig form inges till domstolen. Mellan dessa står det *muntligt-protokollariska* förfarandet, som medger såväl muntliga som skriftliga anföranden, men fordrar, att de i hvarje fall skola intagas i ett protokoll, som utgör den enda grundvalen för domen. Då man vid den nyare tidens reformer på rättegångsväsendets område framhållit muntlighet som synnerligt eftersträfvansvärd, har detta skett därför, att man ansett rättegångens uppgift — ett riktigt afgörande af målen — sålunda bäst främjas. Det muntliga förhandlingssättet är egnadt att aflägsna den formalism, som vid skriftlig förhandling lätt nog kommer att behärska rättegången; det åstadkommer en närmare beröring emellan domaren och parterna samt är bättre egnadt att underlätta domarens bemödande för sanningens utforskande. För att emellertid den utredning, som sålunda åstadkommes, skall få sin fulla betydelse och verkan, uppställer man vidare den fordran att domen skall grundas *omedelbart* på den muntliga förhandlingen, men icke på ett öfver denna uppsatt protokoll. Ett sådant kan aldrig fullt återge allt, som under den muntliga förhandlingen förekommit, ej heller framkalla samma intryck som den omedelbara iakttagelsen. Muntlighetsgrundsatsen betecknas därför också som "omedelbarhetsgrundsatsen". — Muntlighetsgrundsatsens tillämpning kräfer i flera afseenden särskilda processuella anordningar, hvilka äro egnade att gihela rättegångsordningen en egendomlig gestaltning. I vår rättegång är den icke tillämpad. Vi underrätterna äro förfarandet muntligt-protokollariskt, vid öfverrätterna rent skriftligt, ehuru visserligen rätten eger besluta om anställande af muntligt förhör. I Norge är förfarandet jämväl vid underrätterna i tvistemål öfvervägande skriftligt, hvaremot i högsta instansen användes muntligt förhandling, grundad på de i saken växlade skriftterna. I brottmål är däremot förfarandet muntligt redan i första instans, och en k. proposition, som genomför densamma äfven i civilprocessen, har förelagts innevarande års storting. I Danmark

förfarandet såväl i tristemål som brottmål muntligt enl. lag af 26 mars 1909. I Tyskland och Österrike gäller likaledes den rena muntlighetsgrundsatsen, hvilken sedan äldre tid tillämpats i England och Frankrike. I Finland föreligger ett på muntlighetsgrundsatsen byggt förslag till reform af den svensk-finska processen. I. Afz.

Muntligt förhör. Se Förhör.

Muntligt porträtt. Porträtt i ord (fr. *portrait parlé*). Se Bertillon 3.

Muntligt-protokollariskt förfarande, jur. Se Muntlighet.

Muntra musikanter ("M. M."), finländsk manskör, stiftad i Helsingfors våren 1878 af numera v. häradshöfding Gösta Sohlström, som ur Akademiska sångföreningen utbröt en elitkör, "P. C." (Petersburgs Concerten), med ändamål att ge en konsert i Petersburg. Konsertresan inbiberades, men kören upprätthölls och antog s. å. namnet "M. M." efter en af körens favoritsånger, "Muntra musikanter". Sohlström aflestes som dirigent 1879 af O. Mechelin (sedermera direktör i Statskontoret), som kvarstod till våren 1884 med undantag af musikåret 1880—81, då M. Wegelius (se d. o.) dirigerade kören på hösten och H. Borenus (se d. o.), på våren, samt våren 1883, då R. Kajanus (se d. o.) förde taktpinnen. Kören företog, 75 man stark, en konsertresa till Moskva utställningsåret 1882, med Mechelin som ledare samt J. Hj. Frey (se d. o.) och R. Wuorio som solister. Därefter försakade dirigentbrist några års stillestånd. Från början af 1886 öfvertog Sohlström åter ledningen och förde kören från segers till seger: konserter i Stockholm 1886, i Petersburg och Köpenhamn 1888. Körens ryktbarhet stadfästes genom konsertresan till Paris utställningsåret 1889, då konserter gäfvs jämväl i Sverige, Danmark och Tyskland, med F. Forstén (se d. o. 2) som solist. — "M. M." upplöstes 1891. Traditionerna fortlefde dock, och 1896 uppstod kören ånyo på O. Mechelins initiativ och kallade sig nu "Sällskapet M. M." Äfven passiva medlemmar skulle intagas och tonkonstnärer inkallas som medlemmar. 1898—1901 dirigerade Sohlström. Därefter handhades ledningen två år af K. v. Knorring (se d. o. 5) och 1903—10 af öfverstelöjtnant A. R. G. Stenius. Sångarfärder företogs under den förra ledning till Stockholm (1902) och under den senares till Köpenhamn (1905). Stenius har ifrat särskildt för utförandet af större körverk. 1908 frade kören under stor anslutning sin äfven utomlands uppmärksammade 30-års-fest. Musikåret 1910—11 ledde kören af dr. G. Enckell. Sistr. är valdes Sohlström ånyo till dirigent. Medlemsantalet uppgick 1911 till 597, näml. 245 "Muntra musikanter" och 338 passiva medlemmar samt 14 tonkonstnärer. "M. M.'s" verksamhet har varit af stor betydelse för kvartett-sångens höjande i Finland och dess tonkonsts representerande utomlands. Särskildt anmärkningsvärda äro de genom donationer möjliggjorda årliga kompositionstävlingarna, som frambragt måhända det bästa landet f. n. efter på kvartettlitteraturens område. — Litt.: "11:te maj 1878—1888" (1888) och "M. M. 1888—1903" (1903). O. Asn.

Munträdar, Sk ä g g t ö m m a r, *zool.*, äro trädlika bihang, som till olika antal utgå från yttersidan af underkäken eller vid munvinkeln hos arter

af släktena *Gadus*, *Silurus* och andra fiskar. Jfr Torsksläktet. O. T. S.*

Muntz metall [ma'nts-], en af engelsmannen George Frederick Muntz (f. 1794, d. 1857) 1832 patenterad legering (se d. o., sp. 40, samt Förhändring och Mässing).

Munvatten, kosmet. med., benämning på många lösningar, som användas för munnens och tändernas rengöring och vård, vanligen innehållande antiseptiskt verksamma ämnen och tillika för munslemhinnan uppfriskande beståndsdelar. Vid begagnandet eger i allmänhet en mer eller mindre betydlig utspädning rum, i det att antingen blott några droppar eller en något större mängd af munvatten sättes till $\frac{1}{2}$ till 1 glas vanligt vatten. Samma vätska kan användas äfven till gurgling af svalget samt ibland till antiseptisk behandling af små yttre skador, med aktgifvande på, att ej skadlig retning framkallas. Ett godt munvatten bör ha ren, frisk smak och uppfriskande verkan på munslemhinnan, utan att genom vare sig sur eller alkalisk reaktion angripa tänderna samt utan att verka retande på tandköttet eller på munslemhinnan i öfrigt. Ej sällan innehålla munvattnen tvål och något flyktig olja. Är det möjligt att med dessa egenskaper förena en viss antiseptisk verkan, är det så mycket bättre. Dock torde i allmänhet vid den starka utspädningen och på den korta verkningsstid, som förekommer vid munnens rengöring och sköljning, den antiseptiska verkan bli obetydlig, den mekaniska rensningen hufvudsak. När därför i annonser om munvatten framhållas deras egenskap att döda diverse bakterier på uppgifven tid, så må denna uppgift, hämtad från laboratorieexperiment, i och för sig vara riktig, men för medlets användning som munvatten spelar densamma säkerligen icke någon roll af betydhet. Just beträffande munvatten och närskylda preparat som antiseptica har ofta gjorts en mycket öfverdriven och mobbdjundande reklam. Som exempel på munvatten, som spelat och delvis ännu spela en icke obetydlig roll i vårt land, må nämnas Gahns "Aseptin" med borsyra som väsentlig beståndsdel, "Stomatol", som innehåller s. k. "terpineol", Barnängens "Vademecum" med mentol, Paulis "Azymol" m. fl. C. G. S.

Muny'chia l. Muni'chia (grek. *Μουνυχία* l. *Μουνύχια*) är namnet på östra delen af den bergiga halfö, hvars västra del upptages af Athens hamnstad Peiraieus. I vidsträcktare betydelse omfattar namnet Peiraieus hela denna halfö, och M. är då en del af Peiraieus. M. har egen hamn, hvilken liksom den v. därom belägna hamnen Zea fordom hufvudsakligen nyttjades till örlogshamn. Munychia-höjden var liksom hela Peiraieus fordom starkt befäst. På dess högsta punkt finnas ännu några grundmurar af en forntida borg (akropolis). På västra slutningen ses lämningar af en antik teater. I M. hade gudinnan Artemis, med tillnamnet M., en helgedom, hvarest till hennes ära Munychiafesten (*ta muny'chia*) firades i månaden *Munychio'n* (april—maj). A. M. A.

Munzinger [mo'nts-], Werner, schweizisk forskningsresande, f. 1832, d. 1875, begaf sig 1852 till Egypten och anträdde 1854 en handelsexpedition nedåt Röda hafvet. Han stannade till en början

i Masaua och därefter i det v. om denna stad belägna Keren, huvudorten i Bogos, hvilket land han genomreste i skilda riktningar. 1861 medföljde han Heuglins expedition till Central-Afrika. Men gick i norra Abessinien sin egen väg, hvilken förde honom till Kartum och Kordofan. 1865 blef han engelsk och 1868 tillika fransk konsul i Masaua, men nedlade 1870 båda befattningarna och besökte Arabiens sydöstra kustrakter. 1871 trädde M. med titeln bej i kedivens tjänst som guvernör i Masaua och annekterade en del af de nord-abessinska gränsländerna, hvarefter han 1872 utnämndes till pascha och generalguvernör öfver östra Sudan. På ett fälttåg mot gallarna öfverfölls han vid Aussa och särades dödligt. M:s i tidskrifter och särskilda arbeten lämnade bidrag till kännedomen om nordöstra Afrika skattas som mycket värdefulla. Han var en utmärkt kännare af tigrespråket och författade en *Vocabulaire de la langue Tigré* (1865). Wbg.

Muola [mo'åla], finsk namnform för Mohla (se d. o.).

Muong (Myong), folkstam. Se Moi.

Mu'onio. 1. Kronopark i Muonionalusta kapellförsamling, Pajala socken och revir, Norrbottens län. Enl. k. br. 24 okt. 1885 afsattes till kronopark all den efter avittringen i kapellförsamlingen uppkomna öfverloppsmarken med därinom varande delar af en enl. k. br. 11 maj 1866 afsatt kronopark. Benämningen fastställdes af Kammarekollegium 6 april 1886. Enl. k. br. 8 maj 1903 har på vissa villkor från kronoparken upplåtits ett område om 6,994 ha som samfärd egendom åt Enontekis kommun. Areal omkr. 90,000 har. — 2. Sockenallmänning i nämnda kapellförsamling. Genom K. M:s befallningshafvandes avttringsutslag 30 april 1878 ha, på sätt k. br. 17 mars 1876 bestämmer, till bildande af allmänning af tagits vissa områden. Grunder för allmänningens förvaltning fastställdes af K. M:t 21 april 1892. 1—2. M—g.

Mu'onio (fi. *Mu'oniojoki*), biflod till Torne älf, är 333 km. lång och har ett flodområde af mer än 11,500 kvkm. M. upprinner i de norska fjälltrakterna vid nordvästligaste hörnet af Finlands gräns mot Norge, i sjön Koltajärvi, infaller kort därefter i Kilpisjärvi sjö, på gränsen emellan Sverige och Finland, och följer sedan gränsen åt under ett synnerligen stridt lopp, först i sydöstlig riktning till Muonioniska kyrka, sedan i sydlig riktning till sin förening med Torne älf. Af M:s många forsar är Muonionkoski den förnämsta; den bildas af 7 vattenfall och har en längd af omkr. 10 km. I sitt öfre lopp, ända tills den från vänster upptager den 139 km. långa bifloden Lätäseno, kallas M. *Könkä mä älf* (fi. *Kö'nkämäeno*). A. G. F.

Mu'oniojoki, fi. Se Muonio.

Mu'onionalusta, kapell i Norrbottens län, Pajala tingslag, ingår i Pajala kommun. 1,373,⁶⁵ kvkm. 708 inv. (1911). Kapell till Pajala, Luleå stift, Norrbottens norra kontrakt.

Mu'onionkoski, fors. Se Muonio.

Mu'onniska, socken i Uleåborgs län, Lappmarkens härad och domsaga, Finland, bildad med Enontekis kapellförsamling ett konsistoriellt pastorat af 3:e kl., Kuopio stift, Lapska kontraktet.

Areal omkr. 1,792 kvkm. 1,411 inv. (1910), finsk talande. Socken, urspr. utgörande kapell, men egen präst sedan 1788, under svenska Öfvertorneå socken, blef egen finsk kyrkoförsamling 1812. A. G. F.

Muota [mo'åta], ett 30 km. långt tillflöde till Vierwaldstättersjön (vid Brunnen) i Schweiz, genomflyter Muotadalen (kantonen Schwyz), som bebos af herdar. J. F.

Muqaddasi, arabisk geograf. Se Maqdisi.

Mur, Murverk kallas i allmänhet ett byggnadsverk af särskilda stenar, antingen utan bindemedel lagda "kallt" på eller bredvid hvarandra s. k. *kallmur*, eller ock förenade genom ett förstunt och flytande, sedan hårdnande murbruk. Någon gång uppföras murar äfven af stampad jord eller lera med eller utan inblandad halm (*pisé*) eller ock gjutna af olika material, vanligen smärre sten och kalkbruk eller ock af den på senare tid alltmer använda blandningen sten, sand och cement under pågjutning af vatten (betong). Allt efter olika form och ändamål indelas murverk liggande, stående och hängande. Liggande murverk, d. v. s. med liten höjd i förhållande till längd och bredd, äro *grundmurar* (murars undre bredare del) och *golfmurar* (betongbjälklag, golfstenbeläggning). För att höja ytterväggarna tillräckligt högt öfver marken och för att förmedla öfvergången från den senare till de förra uppmurarna på grundmuren *sockeln* 1. *stenfoten*, i hvilken källargluggar och lufthål anbringas. Stående murar, med större höjd än tjocklek, äro antingen *fristående*, af hvilka de, som omsluta ett hus, kallas *ytermurar* och äro antingen *lång-* (*fasad-*) eller *gälfelmurar*, och de inuti huset *innermurar*, som då de äro jämnlöpande med fasadmurarna, kallas *mellan-* 1. *hjärtmurar* och då de gå tvärs öfver huset kallas *tvär-* 1. *skiljemurar*; eller *beklädnads* (*stöd-*, *terrass-*) murar, som skola stöja en bakomvarande jordmassa (jfr *Beklädnadsmur*). Fästning, sp. 313, och Graf, sp. 73), eller *pelare*, vare sig fristående, då de äro uppbärande eller stödda mot en mur, då de kallas *stöd*pelare stråfpelare (se *Konterfort*). Allt stående murverk, som uppbär hvalf eller bågar, kallas *vederlag*. Hängande (s v ä f v a n d e) murverk kallas sådant, som till följd af särskild sammansättning och form ej behöfver uppbäras eller stöddas öfverallt utan endast på en eller flera sidor. Hit höra *hvalf* (se d. o.) och *listverk* (se d. o.). Stenmurar uppföras antingen af *konstgjord* sten, vanligen tegel, eller af *naturlig* sten, såsom sprängd, kilad eller bruten sten (vanligen granit, sandsten, kalksten o. s. v.) och huggen (kvader-)sten. Murverket kan äfven vara blandadt, eller ock kan muren framsida beklädas med bättre sten. För att muren skall vara fullt lämplig, får den hvarken söderfalla eller "sintra" tillsammans (smälta vid stark värme) eller vittra i fria luften eller genom inträngande fuktighet (se *Mursalt*). Bästa muren är tegel och kvadersten, däreft skingsten, sämst är kullersten. För att hindra fukt att frät undermurarna (under nedersta våningens gol) upptränga i öfvermurarna beläggas sockel- och grundmurarna med *isoleringskift* (se d. o.). Stenarna kunna läggas i muren på olika sätt. I *löp* skikt ligga de sålunda längs efter och kallas *löp* stenar; i *sträck-* 1. *kopp*skikt ligga de efter muren

tjocklek och kallas *sträck-, bind- eller koppstenar*. Läggas stenarna i vinkel mot murens framsida, uppstår ett *kryss-, smyg- eller strömlagskikt*; ställas de på högkant bredvid hvarandra, uppstår ett *rullskikt*. En i mur inlagd stens begränsningsytor kallas: den öfre *bygg*, den undre *ligg*, den främre i dagen *kopp* och sidoytorna *fogytor*. I regel tages den största ytan till *ligg*. Vid murning med naturlig sten bör dock liggytan i berget äfven bli *ligg* i muren, och noga bör tillses, att stenen väl hvilat på sin liggyta. Valet af koppyta beror åter därpå, om stenens ändamål är att vara löpsten eller bindare äfvensom, vid muring med ohuggen sten, om ytan är någorlunda jämn. Fogarna benämnas *stötfogar* och *liggfogar*, allteftersom de äro lodräta eller horisontala. Genom stenars ojämnhet uppkomna för stora fogar utfyllas ("skolas") väl med smärre sten och skärf. Vid murningen söker man alltid ordna stenarna så, att de redan genom sitt inbördes läge väl binda hvarandra eller "göra förband". För regelbundna förband gälla följande allmänna grundsatser: stenarna i ett öfre skikt böra täcka stötfogarna i ett undre; stötfogarna böra utan afsättningar gå tvärs genom hela muren; vid hörn bör i samma skikt den ena sidan vara löp-, den andra sträckskikt. De olika



Fig. 1. Blockförband.



Fig. 2. Kryssförband.



Fig. 3. Polskt (gotiskt) förband.

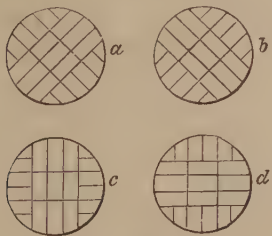


Fig. 4. Pelarförband.

murförbanden äro: *block- 1. vendiska förbandet* (fig. 1), *kryssförbandet* (fig. 2), *sträckarförbandet*, *pol-*

ska 1. gotiska (äfven *beklädnads-*) *förbandet* (fig. 3), *krysslags-, smyg- 1. strömförbandet*, *pelarförbandet* (fig. 4), *rör- 1. skorstensförbandet* (fig. 5) och

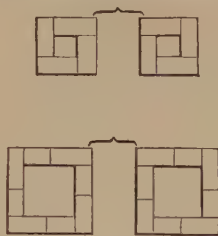


Fig. 5. Rör- (skorstens-) förband.

ihåliga murars förband. Vid all murning böra stenarna före inläggandet väl rengöras från damm samt vätas, emedan stenen annars alltför lätt suger till sig vatten ur murbruket och dettas för hårdnandet nödvändiga fuktighetshalt sålunda borttages (vid nyss bruten hård kalksten undvikes dock vätningen). Äfven det färdiga skiktet skall afdammas och vattenstänkas; sedan utbredas murbruket jämnt öfver hela bredden, med undantag af några centimeter närmast ytterkanterna. När så den vattnade stenen nedlägges och skjutes intill den näst föregående, stiger bruket upp i stötfogarna och framtränger mer eller mindre nära koppytan. Går bruket ända ut till framkanten, kallas fogen *full*, annars *hålfog* eller *öppen*; den förra användes vid tunnare murar och om de skola putsas, den senare vid tjockare och om de skola fogstrykas (se nedan). Allt en byggnads murverk bör gärna samtidigt stiga i höjden; kan detta af någon orsak ej ske, användes vid afsättningarna aftrappning eller förtagning. Skall nytt murverk bringas i samband med gammalt, eller vid olika grund, är bäst att uppföra det ena murverket lodrätt intill det andra, utan förband. Under arbetets förtåg måste murarna ofta afvägas och lodas; uppkomna fel rättas genast. När muren nått sin fulla höjd, utjämnar man densamma antingen för att därpå uppföra en annan eller för att anbringa täckning mot vatten, som annars lätt skulle intränga i och skada muren. När murverket väl torkat, afputsas (rappas) det. För att vid tjockare murar påskynda uttorkningen, utsparas dragrör, hvilka sedan vid putsningen igenfyllas. Man kan äfven nöja sig med endast *fogstrykning*, som då bör göras med godt cementbruk. — Murar af stampad jord, pisemurar, uppföras af lerblandad, ej för fet jord på sådant sätt, att på 0,6 m. öfver marken uppförda grundmurar jorden omsorgsfullt tillstampas inom träramar i 6—10 cm. tjocka skift. Dessa murar, som böra vara minst 0,6 m. tjocka för 3 m. höjd, få alltid en framspringande betäckning. De användas hufvudsakligast till uthusbyggnader. — Gjutna murar af stenstycken och kalkbruk (se Murbruk) utföras på sådant sätt, att i träformar af samma höjd som muren och så många bredvid hvarandra, att hela murlången kan gutas på en gång, inläggas lagervis stenstycken och väl beredt bruk, hvarvid tillses, att allt blir som en massa. De s. k. *cendrimurarna* gutas på samma sätt af 1 del kalkmjöl och 5 delar stenkolsaska.

Grundmurar gjutas numera ofta af betong, och armerad betong användes alltmör till öfvermurar (jfr *Betong* och *Armerad betong*). Icke bärande innerväggar utföras ibland i s. k. monierkonstruktion, eller af rabitsputs, af scagliol e. d. — En murs styrka (*stabilitet*) är beroende af belastningen, särskildt sidotrycket, af grundens beskaffenhet, höjden i förhållande till tjockleken, materialernas beskaffenhet, stenarnas ändamålsenliga läge till hvarandra (goda förband), murbrukets godhet och bindande kraft samt murningens utförande. En murs stabilitet kan ökas genom "förankring". För att beräkna beklädnadsmurars motståndskraft måste man först bestämma jordens sidotryck. Minsta tjockleken för beklädnadsmurar bör för frostens skull vara 1 m. upptill. På fast grund hvilande fristående murars tjocklek i en byggnad beror på deras höjd och fria längd, stenens form, styrka och tyngd, antalet öppningar i murarna, murbrukets godhet och murningens utförande samt belastningen och dess verkan. Enligt Byggnadsordningen för Stockholms stad skola yttermurar i regel i tjocklek minst hålla i hus af *en* vånings höjd $1\frac{1}{2}$ sten (tegelsten); i hus af *två* våningars höjd 2 stenar i 1:a samt $1\frac{1}{2}$ sten i 2:a våningen; i hus af *tre* våningars höjd 2 stenar i 1:a och 2:a samt $1\frac{1}{2}$ sten i 3:e våningen; i hus af *fyra* våningars höjd 2 stenar i 1:a och 2:a samt $1\frac{1}{2}$ sten i 3:e och 4:e våningarna; och i hus af *fem* våningars höjd $2\frac{1}{2}$ sten i 1:a, 2 stenar i 2:a och 3:e samt $1\frac{1}{2}$ sten i 4:e och 5:e våningarna. För *brandmur* (se d. o.) gälla dock särskilda föreskrifter. Inermurarna kunna göras tunnare, bärande mellanmurar dock ej under $1\frac{1}{2}$ sten. Grundmurar göras upptill vanligen 0,3 m. tjockare än den öfvan på stående öfvermuren, nedtill $1\frac{1}{2}$ å 2 ggr tjockare än denne; ett bredare bottenstift kallas *bottensula*. Grundmurarna skola alltid gå så djupt ned, att tjälen blir utan menligt inflytande på dem, i mellersta Sverige sålunda omkr. 1,2 m. och i nordliga omkr. 2,5 m. Styrkan hos f. ö. lika murar af kvadersten, tegel och språnget förhåller sig i det närmaste som 5 : 4 : 3.

Redan i den äldsta forntiden var konsten att uppföra murar väl bekant. Egypterna murade med väldiga huggna block af granit, porfyr, marmor, sandsten, basalt eller alabaster (se t. ex. fig. i art. *Medinet Habu*). Babylionierna uppförde, i saknad af sten, sina oerhörda murmassor af soltorkadt eller brändt tegel. Perserna åter använde huggna stenar (ofta af marmor), som ibland förbundos medelst järnnaglar (jfr bilden af palatsruinen i Ktesifon å pl. VIII till art. *Byggnadskonsten*). Fenicierna hade väl hopfogade kvaderblock, men dessa voro dock oftast släthuggna blott vid kanterna (första provet på "rustik", d. v. s. mursten med rå koppyta). Hebréerna murade med randade kvaderblock, ofta med ohuggen yta. Pelare uppförde de af rund kvadersten utan bruk. Ringmurar byggdes af tre skikt kvadersten och ett fjärde skikt cederbjälkar. (Konung Salomos palats var uppfördt af "dyrbar sten, huggen efter mått och sågad med såg både på innan- och utansidan, ifrån grunden ända upp till takisterna".) Mindre Asiens folk uppförde murar af månghörniga, noggrant huggna och väl sammanfogade block. I Indien användes rödaktig sandsten, granit och marmor samt tegel (Ceylon).

Kinesiska muren (se d. o.) är af kvadersten och tegel med fyllning inuti af jord och rullsten. Greklands äldsta invånare bildade, liksom urfolken, sin murar genom att stapla väldiga, råa stenblock på hvarandra utan bindemedel, s. k. *cyklopiska murar* (se d. o. med fig.). Senare högg grekerna vanligen stenarna och uppförde då murar på tre olika sätt: *emplekton* (fig. 6), då mellanrummet mellan två tunnare frontmurar utfylldes med grus och

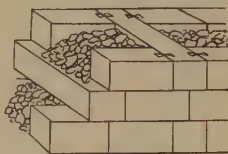


Fig. 6. Emplekton.

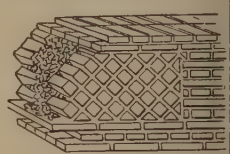


Fig. 7. Opus reticulatum.

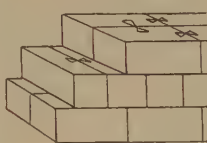


Fig. 8. Isodomom.



Fig. 9. Pseudisodomom.

småsten, *isodomom* (fig. 8), då hela muren byggdes af regelbundna och lika höga stenar, och *pseudisodomom* (fig. 9), då muren uppfördes af olikstora stenar och i skikt af olika höjd. Etruskerna murar (se andra och tredje fig. å pl. I till art. *Etrusker*) voro hopfogade af stora oregelbundna, polygonala stenblock utan bruk; senare använde de vågräta lager och slutligen äfven murbruk. Romarna, som lärt murbyggnad af etruskerna, använde i början kvaderstenar, som först efter Greklands eröfring höggos af marmor. Dessutom begagnade de tegel redan under republiken, men till vidsträcktare bruk dock först efter Augustus. Romarna hade två slags mursätt: *opus incertum* (liknande de cyklopiska murarna, men utfördt med smärre stenar, lagda i bruk), och *opus reticulatum* ("nätformigt", med diagonalt öfver hvarandra ligande stenar; fig 7); f. ö. bibehöllos äfven grekernas tre olika byggnadstyper. Kalk och murbruk användes ej alltid, utan stenblocken förbundos ofta medelst laxstjartformade dubbar af trä eller koppar (se fig. 6, 8 o. 9). Bysantinerna murade vanligen med tegel. Under medeltiden nyttjades hufvudsakligen kvader och tegel. Morerna murades dels med tegel, dels med huggen sten, dels äfven med ett lösare, af småsten, kalk och jord sammansatt material. Valakernas murar hade skikt omväxlande af huggen sten och tegel. I Sverige nyttjades ofta grofva kullerstenar till slotts- och kyrkmurar. Dessa murar, som måste göras mycket tjocka,ingo dock först efter århundraderna sin fulla fasthet. Vidare murades med mer eller mindre tuktad gråsten, kalk- eller sandsten och senare med tegel. Kännedom om olika tidens och folks sätt att mura har blifvit en betydelsefull del af arkeologien. Då oförtydbara märken, såsom inskriptioner, tegelstämplar, småfynd, arkitektonisk utsmyckning o. d. saknas, kan man nämligen, genom att studera murverkets art och kon-

struktion i en byggnadslämning, bestämma byggnadens ålder och ofta äfven dess ändamål. — Om ringmur se d. o. J. Wason M.

Mur [mör], biflod till Drau (fr. v.), den förnämsta floden i Steiermark, upprinner i Radstädter Tauern (Niedere Tauern) inom Salzburg, strömmar först i östlig riktning till Bruck, där den mottar sitt största tillflöde, Mürz (se d. o.), från n. ö. (Semmeringpasset), vänder sig där i en trång vårdal mot s., strömmar genom Graz, böjer sig längre ned åt s. ö., blir segelbar vid Radkersburg och är under en sträcka gräns mellan Steiermark och Ungern, flyter in i detta land och faller ut i Drau vid Légrad. 438 km. lång, flodområde 27,180 kvkm. Från h. mottar M. bl. a. Kainach och Sulm. Den öfversta delen af floddalen kallas Murwinkel, det bördiga slätlandet mellan nedre M. och Drau kallas Murön (ung. Muraköz). J. F. N.

Murad (arab., "ästundad", "efterlängadt"), namn på fem turkiska sultaner. 1. M. I Rāsi ("segraren"), f. 1319, efterträdde 1359 sin fader, sultan Orkhan, på tronen. Begåfvad med stor fält-herretalang, kraftfull och rättvis, förstod M. att i betydlig mån utvidga och befästa det unga osmanska väldet. Sedan han trungit fursten af Karaman att afträda Angora, gick han öfver sundet vid Dardanellerna (1360), bemäktigade sig det följande året Adrianopol m. fl. städer och hela det öppna landet ända till Balkan, vände sig sedan mot de förbundne furstarna af Ungern, Serbien, Bosnien och Valakiet samt slog dem i grund vid Maritza (1363). Därefter förlade han rikets residens till Adrianopol (1365), utsträckte sina eröfringar öfver allt större delar af Tracien och gjorde 1375 fursterna Lasar af Serbien och Sisman af Bulgarien samt 1379 bysantinske kejsaren Johannes V skattskyldiga. De följande åren egnade M., som redan 1365 infört *tugra* (se d. o.) som sultanens signet, åt den redan af Orkhan påbörjade organisationen af hären och förvaltningen, men snart fortsattes eröfringarna. M:s storvesir Ali pascha eröfrade Bulgarien, och M. själf slog i grund serberna vid Kosovo polje (juni 1389), men blef på själfva segerns dag nedstucken af en fången serber, Milosch. Han efterträddes af sin son Bajasid I.

2. M. II, f. 1401, d. 5 febr. 1451 i Adrianopol, följde 1421 sin fader, Muhammed I, på tronen. Hans regeringstid upptogs nästan h. o. h. af krig. I början hade han att kämpa först med en upprorsmakare, den redan 1402 som död ansedde sonen till Bajasid I, Mustafa, och sedan sin egen yngre broder Mustafa. Den förre besegrades och stryptes i början af 1422 i Adrianopol. Hvad den senare anngår, hade M:s försök att storma Konstantinopel 1422, som förbundit sig med Mustafa, misslyckats, men Mustafa blef därefter slagen och undanröjd. M. tvang kejsar Johannes VIII att erkänna sig skattskyldig (1425). I Asien eröfrade M. efter hand furstendömena Kastamuni, Isfendiari, Sinope och Mentesche (1423—30), och i Europa gjorde han fursterna af Epirus och Akarnanien skattskyldiga (1431) samt låg i ständiga strider med ungrare och serber. Påfven Eugenius IV arbetade ihärdigt på att förena Västerlandets furstar till försvar för kristenheten mot den segerrike M. Efter den misslyckade långvariga belägringen af Belgrad (1440)

led M. det ena nederlaget efter det andra i kampen mot János Hunyadi (1441—43), som på slutet understöddes af konung Vladislav III af Polen. Efter freden i Szegedin (juni 1444), där M. måste afstå det eröfrade Serbien och Hercegovina åt Georg Brankovitj, konung af Serbien, afsade M. sig regeringen till förmån för sin son Muhammed II. Men då ungrarna bröto freden, skyndade han emot dem och vann en lysande seger vid Varna (nov. 1444), där konung Vladislav föll, hvaremot Hunyadi ledde återtåget i ordning öfver Donau. Sedan han 1445 kufvat ett uppror af janitscherna, vände han sig mot Grekland och tvang Johannes VIII att afträda allt land mellan Pindusbergen och Korintiska näset, hvarjämte Morea blef skattskyldigt under turkarna. M:s plan att göra slut på det då maktlösa bysantinska riket hindrades dels af János Hunyadis infall i Serbien, där M. dock tillfogade honom ett blodigt nederlag vid Kosovo (okt. 1448), dels ännu mer af den obetinglige albanske frihetshjälten Skanderbegs lysande framgångar 1441—48. M. efterträddes af sin son Muhammed II.

3. M. III, f. 1546, d. 1595, efterträdde 1574 sin fader, Selim II, på tronen och lät genast strypa sina fem bröder. Han var en feg, grym, girig och genom alla slags utsväfningar förslappad regent, som förde styrelsen h. o. h. efter harems nycker. Under hans regering eröfrade turkarna (1590) från Persien efter ett 14-årigt förhärjande krig Georgien, Luristan, Schirvan och Tebris jämte en del af Aserbejdshan. Äfven med Österrike utkämpades ständiga, af stillstånd då och då afbrutna, strider i Ungern ända till M:s död. Den enda fredliga handlingen under hans regering var avslutandet af den första turkiska handelstraktaten med England (1580). M. hade konstnärliga och vetenskapliga intressen. Under hans tid uppfördes flera betydande byggnadsverk. M. efterträddes af sin son Muhammed III.

4. M. IV, f. 1609, d. i febr. 1640, Achmed I:s andre son, kom redan i aug. 1623 som minderårig på tronen genom ett uppror, som störtade hans farbroder Mustafa I. Efter en treårig, af modern ledd förmyndarregering öfvertog M. själf styrelsen och förde denna med stor kraft, ehuru han snart nog överlämnade sig åt de bägge

laster, som satte prägeln på hans lif, dryckenskap och grymhet. M:s regering upptogs af ständiga krig.



En mer än 9-årig fejd med Persien (1625—34) ledde trots turkarnas framgångar ej till något större resultat. Ett på Rysslands föranstaltande företaget krig mot Polen slöt efter nederlaget vid Kamenets-Podolski (okt. 1633) med en för Turkiet ofördelaktig fred (nov. 1634). De ofta förnyade upprorsförsöken af janitschärer, sipaher och ulema i Konstantinopel drefvo M. slutligen till blodtörstig vildhet. Han skall ha låtit afträta 25,000 (enl. andra 100,000) människor och ofta själf förrättat bödelns värf. 1635 drog han själf till Persien samt eröfrade Erivan och Tebris; men då han 1636 återvänt till Konstantinopel, föll Erivan åter i persernas våld, och turkarna sloges i grund vid Mihreban (1636). Äfven i Siebenbürgen, där Stefan Bethlen understöddes af turkarna mot sin medtäflare Rákóczy, ledo turkarna ett blodigt nederlag, vid Szalonta (1636), och M. måste erkänna Rákóczy som vojvod af Siebenbürgen. 1638 tågade M. åter till Persien, eröfrade Bagdad efter 40 dagars belägring, men slöt 1639 fred i Sehab, hvarvid Turkiet afstod från Erivan, men behöll hela Mesopotamien med Bagdad. M. efterträddes af sin broder Ibrahim I.

5. M. V, f. 1840, d. 29 aug. 1904, Abd-ul-medjids äldste son, blef vid sin farbroder Abd-ul-asis' störtande af det mäktiga triumviratet



storvesiren Muhammed Ruschdi, statsrådspresidenten Midhat pascha och krigministern Hussein Avni uppsatt på tronen (maj 1876). Det nya ungturkiska partiet väntade af M. en ny författning, men hans svagsinhet och andra omständigheter omintetgjorde denna förhoppning. Midhat pascha (se denne) ledde styrelsen och var själen i den konstitu-

tionella rörelsen. Denne lät slutligen statsrådet besluta, under det vanliga skenet af en fetva från sjeich-ul-islam, att M. som vansinnig skulle afsättas (aug. 1876). Han efterträddes af sin närmaste broder Abd-ul-Hamid II (afsatt 1909) och hölls till sin död under bevakning i ett afsides liggande palats. Jfr Djemal ed-din bey, "Sultan Murad V, the turkish dynastic mystery 1876—1895" (1895).

1—5. H. A. (L. M. B.)

Muradabad. Se Moradabad.

Murad efendi, turkisk diplomat och tysk författare, f. 30 maj 1836 i Wien, d. 12 sept. 1881 i Haag, hette eg. Franz von Werner och var son till en godsegare i Kroatien. Han trädde i turkisk militärtjänst under kriget mot Ryssland 1853—56, blef 1864 konsul i Temesvár, 1873 generalkonsul i Venezia och 1874 i Dresden samt utnämndes 1877 till turkisk chargé d'affaires och 1880 till envoyé i Stockholm. Han var sedan 1877 äfven ackrediterad, såsom ministerresident, i Haag. Förutom flere dramer (saml. i 3 bd, 1881) och de instruktiva skildringarna *Türkische skizzen* (1876) författade M. diktsamlingarna *Klänge aus osten* (1865), *Ost und west* (1873; 3:e uppl. 1881) och *Balladen und bilder* (1879; 3:e uppl. 1885)

m. m. I den sistnämnda samlingen, som är tillägnad konung Oskar II, besjungas jämte orientalska ämnen äfven nordiska, bl. a. sagan om Hagbard och Signy samt den gamla folkvisa, som ligger till grund för H. Hertz' drama "Svend Dyrings hus".

Muräd Su. Se Euftrat.

Muräna, zool. Se Murena.

Muräna, en fornnromersk familj (om anledningen till namnet se Murena). 1. Lucius Licinius M. utmärkte sig under Sullas fälttåg mot Mithradates och blef 84 f. Kr. ståthållare i Asien. Han förnyade där kriget mot Mithradates, men blef slagen, hvarefter Sulla återställde freden. — 2. Lucius Licinius M., den föregående son, deltog i sin faders och Lucullus' fälttåg mot Mithradates samt var senare pretor och ståthållare i Gallien. Han blef vald till konsul för år 62 f. Kr., men anklagades för att ha använt mutor och fällades, oaktadt Cicero jämte Crassus och Hortensius försvarade honom. — 3. Aulus Terentius Varro M., adoptivson till Terentius Varro, anklagades 22 f. Kr. för delaktighet i en sammansvärjning samt blef dömd och afrättad, oaktadt både hans broder Proculejus och hans sväger Mæcenas synas ha lagt sig ut för honom. R. Th.

Muränidä, zool. Se Älfiskarna.

Muräus, Stefan Larsson, präst, författare, f. i Mariestad (födelseåret okänt), d. 1675, student i Uppsala 1630, kyrkoherde i Kristinehamn 1645, var en lärdd och arbetsam man, men "derhos underlig till sinnes". Han blef 1674 afsatt från sitt ämbete. — M. är känd som den förste svenske översättaren af Arndts "Fyra böcker om en sann christendom" (1642).

Muraille [myra'lj], fr. (mur). Anfall en [a] muraille kallas anfall af kavalleri i slutet linjeformering utan mellanrum mellan skvadronerna. Denna anfallsform användes numera icke. C. O. N.

Muraköz [mo'ra'kös]. Se Mur, flod, sp. 1373.

Murålkvadrant, detsamma som murkvadrant. Se Astronomiska instrument, sp. 288.

Murankare, bygnk. Se Förankring.

Murano [moränä], stad i italienska prov. Venezia, på ön M. i Venezias laguner, 1,5 km. n. om Venezia. 5,150 inv. (1901). Katedralen San Donato är en vacker basilika, sannolikt från 900-talet. M. har sedan gammalt varit bekant för sina mosaik- och glasfabriker (se Glasfabrikation, sp. 1285, och Glaspärlor). (J. F. N.)

Murano [moränä], Antonio da, italiensk målare, var verksam på den lilla ön Murano i närheten af Venezia, hvilken ö var berömd för sina mosaik- och glasfabrikation samt under 1400-talet äfven sätte för en målarskola, som gaf den förstyfningen åt den venezianska konsten. 1440—44 målade han tills. med Johannes Alemanus ("tysken") altarverk, bestående af små enstaka taflor i gotisk omfattning, rikt försedda med förgyllning på plastiskt anbragt gipsgrund för en mängd detaljer, under det figurerna, regelmässigt ordnade, uttrycka högtidligt allvar i förening med älskvardhet och fromhet, hvarför de ock i karaktären påminna om Gentile da Fabriano och Fr. Giovanni da Fiesole. Sådana gemensamma arbeten äro bl. a. *Madonnans kröning* och en *Tronand*

madonna under en baldakin med kyrkofäderna på sidorna (båda i Venezias akademi). Efter 1446 försvinner den tyske Johannes, och Antonio börjar arbeta tills. med sin broder Bartolomeo (se Vivarini). C. R. N.*

Murarbin, zool. Se *Megachilinæ*.

Murargetingar, zool. Till detta ord har felaktigt hänvisats från *Anthophora* (om dem se *Podaliriinæ*) och *Chalicodoma* (om dem se *Megachilinæ*). Det senare släktet kallas *murarbin*, det förra åter kunde kallas *murbin* i väggbin, enär vissa arter göra sina bon i murbruket i gamla tegelstensmurar eller i lerväggar. Som murargetingar kunde man däremot beteckna arterna af släktet *Eumenes* (se *Getingar*). G. A.—z.

Muras, en indianstam vid Amasonfloden från Madeira till Purús. En gång ett mäktigt folk, blefvo de 1788 besegrade af sina grannar, *mundukus* (se d. o.). De äro numera delvis civiliserade, men stå fortfarande på en mycket låg kulturståndpunkt.

Murat [*myra*'], arrondissemangshufvudstad i franska dep. Cantal (Auvergne), vid Alliers biflod Alagnon och Orléansbanan. 2,937 inv. (1901). J. F. N.

Murat [*myra*'], Henriette Julie de Castelnau, grefvinna af M., fransk författarinna, f. 1670, d. 1716, var en snällrik och vacker kvinna, men föga nogräknad i sitt lefverne och sitt uppträdande. Mme de Maintenon kände sig sårad af en libell, som man tillskref M., och lät förvisa henne till Loches. 1715 fick hon af regenten tillstånd att återvända till Paris. Hennes vers äro eleganta, hennes romaner voro på sin tid mycket lästa. Bland hennes arbeten må nämnas *Mémoires de Mme la comtesse de M*** avant sa retraite* (1697), *Nouveaux contes des fées* (1698), *Voyage de campagne* (1699), *Histoires sublimes de l'année 1699* (s. å.).

Murat [*myra*'], Joakim, konung af Neapel, f. 25 mars 1767 i Bastide, nära Cahors (Frankrike), var son af en värdshusvärd. Han ämnade bli präst, men tog vid revolutionens utbrott (1789)



tjänst som frivillig vid ett till Ardennesarmén hörande kavalleriregemente. Efter att där på en tid ha varit kypare i Paris och tillhört Ludvig XVI:s konstitutionella garde blef han 1791 officer och några månader senare öfverste vid ett kavalleriregemente. Vid skräckvåldets fall (juli 1794) afsattes M., men upptogs ånyo af Bonaparte efter 13

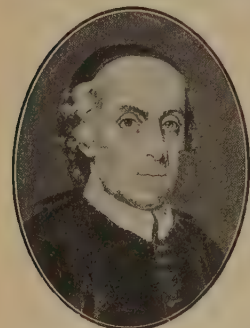
Vendemiaire år IV (5 okt. 1795), följde honom som adjutant 1796 till Italien och 1798 till Egypten, utmärkte sig för oförvägen tapperhet samt blef 1799 divisionsgeneral. När Bonaparte 18 Brumaire år VIII (9 nov. 1799) gjorde sin statskupp, sprängde M. med 60 grenadjärer De fem-

hundra råd i St Cloud. Som belöning därför fick han befälet öfver konsulsgardet och 1800 Bonapartes yngsta syster, Karolina (f. 1782), till hustru (se om henne Bonaparte 9). Fälttåget uti Italien 1800 stadfäste M:s rykte som framstående kavallerigeneral. Efter kejsardömet inrättande (1804) blef han marskalk, guvernör i Paris och kejsarlig prins. I 1805 års krig, hvarunder han skar lagrar vid Austerlitz (2 dec. 1805), gick han med kavalleriet som avantgarde, och under 1806—07 års fälttåg mot preussarna hade han samma plats framför armén. 1806 utnämndes han till storhertig af Kleve och Berg. 1808 skickades M. till Spanien som högste befälhavare, kufvade upproret i Madrid samt förmädde konung Karl IV att bege sig till det ödesdigra mötet med Napoleon i Bayonne, där Napoleon fränryckte Karl Spaniens krona, hvilken gafs åt Napoleons broder Josef. 15 juli 1808 lät Napoleon utropa M. till Josefs efterträdare i konungariket Neapel under namnet Joakim I Napoleon. 1810 erhöi han dessutom, efter Bernadotte, furstendömet Ponte-Corvo. På allt sätt sökte M. befordra sitt lands väl och vann sina undersåtars förtroende. På Napoleons tåg emot Ryssland (1812) stod han ånyo i spetsen för hela kavalleriet och förde högsta befälet öfver armén, sedan Napoleon under återtåget lämnat densamma. I 1813 års krig i Tyskland förde han med lysande framgång högra flygeln till anfall vid Dresden (27 aug.), men lyckades mindre väl med det stora kavallerianfallet vid Wachau (16 okt.). Efter Napoleons nederlag vid Leipzig skryndade han hem samt afslöt 11 jan. 1814 med Österrike och England ett fördrag, som garanterade honom besittningen af Neapel, om han med 30,000 man deltog i kriget mot Napoleon. Han marscherade också emot vice konung Eugen af Italien, men efter Napoleons återkomst (1815) slöt han sig till denne och proklamerade hela Italiens oberoende. I grund slagen af österrikarna vid Tolentino (2 maj 1815), begaf han sig till Neapel, men måste fly därifrån till Frankrike och efter Napoleons nederlag vid Waterloo till Corsica. Därifrån afseglade han 28 sept. med 250 anhängare för att återeröfra sitt rike. En storm skingrade skaran, och med endast 29 följeslagare landsteg han 8 okt. vid Pizzo i Kalabrien. Där öfvermannades han och dömdes af en krigsrätt som upprorsstiftare till döden samt sköts 13 okt. 1815 i en sal i slottet Pizzo. M:s sons son, prins Joachim, prins af Ponte-Corvo, familjens nuv. hufvudman (f. 1856), har utgivit "Lettres et documents pour servir à l'histoire de Joachim Murat 1767—1815" (6 dlr till 1912), med upplysande noter af P. Le Brethon. Jfr H. Weil, "Le prince Eugène et Murat 1813—14" (5 bd, 1901—07) och Chavanon och G. Saint Yves, "J. M. 1767—1815" (1905). — M. hade i sitt äktenskap fyra barn: sönerna *Napoléon Achille* (f. 1801, d. 1847 i Florida, författare till flera arbeten öfver nord-amerikanska statsförfattningen) och *Napoléon Lucien Charles* (f. 1803, 1812 neapolitansk prins af Ponte-Corvo, en tid föreståndare för en flickpension i Nord-Amerika, 1848 medlem af franska nationalförsamlingen, 1852 senator, 1853 fransk prins M. med predikatet "höghet", d. 1878) samt 2 döttrar. Prins Luciens son prins *Louis Napoléon M.* (f. 1851 i Paris, d. där 1912) var 1872—73

underlöjtnant vid Lifgardet till häst och ordonansofficer hos Karl XV. Han var sedan 1873 g. m. prinsessan Eudoxia Orbeliani, född Somov. C. O. N.

Muratori [moratäri], Lodovico Antonio, italiensk arkivforskare, f. 21 okt. 1672 i Vignola, d. 23 jan. 1750 i Modena, blef 1695 konservator vid Ambrosianska biblioteket i Milano samt 1700

hertiglig bibliotekarie och arkivarie i Modena. Han hade tagit prästerlig ordination, men anfäktades mot slutet af sitt lif af jesuiterna för frisinnade yttranden. M:s utomordentligt flitiga forskning i arkiv och bibliotek skänkte viktiga förvärf åt flera vetenskapsgrenar, särskildt åt bibelexegesen (se nästa art.) och Italiens historia. Som hans



märkligaste arbeten må nämnas *Rerum italicarum scriptores præcipui* (25 bd, 1723—51; jfr Italien, sp. 1064), *Antiquitates italicæ mediæ ævi* (6 bd, 1738—42), *Novus thesaurus veterum inscriptionum* (4 bd, 1739—42) och *Annali d'Italia* (12 bd, 1744—49). En större samling af M:s arbeten utkom i 48 bd 1790—1810. Hans brevväxling (*Epistolario di L. A. M.*) har utgetts af Campori (flera bd, 1901 ff.). — Biografer af Soli-Muratori (1756) och Belviglieri i "Scritti storici" (1882). Jfr Troya, "Studi intorno agli Annali d'Italia del M." (2 bd, 1867—79).

Muratoriska fragmentet (Muratoriska kanon) kallas en latinsk förteckning på nya testamentets kanoniska böcker, ett ganska felaktigt fragment, som sannolikt tillkommit före år 190. Förf. är obekant. Förteckningen upptar som kanoniska böcker de 4 evangelierna, Apostlagärningarna, 13 Paulus' bref, 1 Johannes', hvarjämte ett 2:a Johannes' och Judas' bref upptagas som kanoniska, ehuru med orätt bärande dessa författares namn, samt slutligen Johannes' Uppenbarelse och en sådan af Petrus. Fragmentet är återgifvet i en handskrift från 8:e eller 9:e årh. Denna påträffades i Ambrosianska biblioteket i Milano af L. A. Muratori (se föreg. art.), som offentliggjorde den i 3:e bandet af sitt verk "Antiquitates italicæ" etc. (1740). Fragmentet har sedermera flerfaldiga gånger utgivits och framkallat en rik litteratur. G. R.—I.*

Muratoriska kanon. Se Muratoriska fragmentet.

Muraviev [-jâ'ff], rysk adelssläkt, urspr. en bojarfamilj med besittningar i storfurstendömet Moskva och från 1488 på Novgorods område.

1. Michail Nikititj M., furste, ämbetsman, f. 1757 i Smolensk, d. 1807 i Petersburg, blef 1785 guvernör för storfurstarna Alexander (sedermera kejsar Alexander I) och Konstantin, 1796 kurator för Moskvauniversitetet, 1800 senator, 1801 sekreterare i kejserliga kabinettet för böneskrifters mottagande och 1802 adjoint i undervisningsministeriet. Efter hans död utgäfvos hans för storfurstarnas undervisning skrifna arbeten *Opitjij* (3 bd, 1810) och dess supplement *Emiljerij*

pisma (1815), båda af moraliskt, historiskt och litterärt innehåll.

2. Nikolaj Nikolajevitj M., militär, f. 1768 i Riga, d. 1840 i Moskva, anställdes 1788 vid flottan, deltog i kriget mot Sverige 1788—90 och råkade därvid 1790 i svensk fångenskap, frigafs efter freden i Värälä s. å., var därefter en tid befälhafvare på kejsarinnan Katarina II:s lustjakt, öfvergick 1796 till landarmén som öfverste löjtnant och inträdde 1797 på ett gods invid Moskva en enskild krigshögskola för utbildning af stabsofficerare. I fälttågen mot fransmännen 1812—14 deltog M. som greve P. A. Tolstoj's stabsschef med utmärkelse, bl. a. vid Hamburgs belägring, befordrades till generalmajor och återvände sedan till sin krigshögskola, som han ledde till 1823 (den benämndes sedan 1816 "kejserlig akademi").

3. Aleksander Nikolajevitj M., den föregående son, militär och ämbetsman, f. 1792, d. 1864 i Moskva, invecklades som öfverste 1825 i dekabristernas sammansvärjning och förvisades till Sibirien, fick efter några år återvända, inträdde vid Krimkrigets utbrott 1853 åter i aktiv tjänst och befordrades under kriget till generalmajor. M. blef 1856 guvernör i Nizjnij-Novgorod och sedermera generallöjtnant och senator samt var ifrigt verksam för lifegenskapens afskaffande.

4. Nikolaj Nikolajevitj M.-Karskij, furste, den föregående broder, fältherre, f. 1794, d. 4 nov. 1866 i Petersburg, i yngre år bemärkt genom utförandet (1819) af en beskickning till Chiva, hvilken han äfven beskree (1822), deltog 1828—29 med utmärkelse som generalmajor i kriget mot Persien. M. spelade vid polska upprorets kufvande (1830—31) i spetsen för den litauiska grenadjärbrigaden en framstående roll och anförde bl. a. ryssarnas högra flygel vid Warschaus storming (6—7 sept. 1831). Under fälttåget befordrades M. till generallöjtnant. 1832 afgick han i en utomordentlig beskickning till Egypten för att stämna Muhammed Ali för fred med sultanen och anförde sedan de ryska trupper, som 1833 landsattes till sultanens skydd vid Bosporen. 1838—48 tillhörde han privatlifvet, men blef 1853 general af infanteriet, 1854 ståthållare i Kaukasien och 1855 överbefälhafvare på den asiatiska sidan i fälttåget mot Turkiet. Han eröfrade 27 nov. s. å. efter en långvarig belägring det starkt befästa Kars (däraf hans binamn "Karskij") och belönades med furstetitel. I juli 1856 nedlade han sitt befäl och inkallades i riksrådet.

5. Michail Nikolajevitj M., greve, ämbetsman, den föregående broder, f. 1795, d. 11 sept. 1866 på sitt gods vid Luga, blef 1842 öfverdirektör för ryska fältmåtningskåren, 1850 medlem af riksrådet och 1857 minister för riksdomänerna. Han var mycket verksam för landbrukets förkofran, men motsatte sig hårdnackadt lifegenskapens upphäfvande och gjorde sig på hösten 1861 genom sina yrkanden på stränga åtgärder med anledning af de då inträffade studentoroligheterna i Petersburg så förhatlig, att han i dec. s. å. måste begära sitt afsked. Då 1863 ryska polska uppror utbredde sig äfven till Litauen, sändes M. som generalguvernör till Vilna och undertryckte med hänsynslös hårdhet resningen på detta

håll, hvarför han ock rundt om i Europa häftigt tadlades och erhöll vedernamnet "Vilnas bödel". 1865 återkallades han och erhöll greflig värdighet. En bildstod öfver M. restes 1898 i Vilna. Hans sonson (se M. 9) har utgett "Der diktator von Wilna, memoiren des grafen M. N. M." (tysk uppl. 1883).

6. Sergej Ivanovitj M.-Apostol, militär, upprorsman, f. 1796, tillhörde en ättgren, som på modernet härstammade från en kosackhetman Apostol, och var öfverstelöjtnant vid Tjernigovska regementet, då han i dec. 1825 framträdde som en af ledarna för dekabristernas sammansvärjning. Efter dess misslyckande i Petersburg utropade M. 5 jan. 1826 storfurst Konstantin till kejsare och intog med några kompanier soldater staden Vassilkov, men tillfångatogs svårt sårad i en strid med kejsarliga trupper (15 jan.) och afrättades genom hängning i Petersburg 25 juli s. å.

7. Andrej Nikolajevitj M., resande och skriftställare, son till M. 2, f. 1806, d. 1874 i Kiev, var medlem af Heliga synoden och af riksrådet samt företog mycket omfattande resor i Kaukasien, Armenien, Palestina, Syrien, Italien o. s. v. Han utgaf (på ryska) en mängd reseskildringar, bl. a. från Palestina (1830, hållna i poetisk-religiös stil), Syd-Ryssland, Syrien och Armenien (3 bd, 1848), samt flera kyrkohistoriska arbeten, däribland en "Ryska kyrkans historia" (3:e uppl. 1845).

8. Nikolaj Nikolajevitj M.-Amurskij, greve, militär och statsman, f. 1810 i Petersburg, d. 1 dec. 1881 i Paris, var guvernör i Kursk 1836—40, i Grodno 1840—47, därpå en kortare tid i Tula och utnämndes i dec. 1847 till generalguvernör öfver Öst-Sibirien. Han eröfrade hela Amurområdet, anlade nära Amurflodens mynning 1850 staden Nikolajevsk, främjade energiskt landets geografiska utforskning och begynnande kolonisering samt aftvang Kina fördraget i Aigun (28 maj 1858), hvarigenom hela Amurområdet afträdades till Ryssland. M. belönades med grefvevärdighet och fick tillnamnet "Amurskij". Genom en flottdemonstration mot Yedo aftvang M. Japan 1859 ett för Ryssland fördelaktigt fördrag, hvarigenom bl. a. ön Sachalin afträdades till Ryssland. M. återvände 1861 till Petersburg och blef medlem af riksrådet. Monument öfver M. ha rests i Blagovjestjensk och Chabarovsk.

9. Michail Nikolajevitj M., greve, sonson till M. 5, diplomat, f. 19 april 1845, d. 21 juni 1900, inträdde 1864 på den diplomatiska banan, var legationssekreterare i Stockholm 1866—68 och 1873—74, blef 1880 förste ambassadsekreterare i Paris, 1885 ambassadråd i Berlin och 1893 envoyé i Köpenhamn, där han kom i nära beröring med ryska kejsarliga familjen under dess sommarbesök, hvilket torde ha bidragit till hans utnämning (jan. 1897) till utrikesminister efter furst Lobanov-Rostovskij. Hans politik i de då brännande Kreta- och Kinafrågorna var vacklande; han afslöt i mars 1898 det fördrag med Kina, hvarigenom Ryssland arrenderade Kwantungområdet. I aug. 1898 framförde han i en rundskrifvelse tsarens inbjudan till den första freds-

konferensen i Haag. Utbrottet af boxarupproret i Kina 1900 och ryska agents hällning under den föregående agitationen där och i Mandshuriet uppges ha framkallat häftigt konflikt mellan tsaren och M. kort före den senares plötsliga fränfalle. M. utgaf på ryska och i tysk öfv. ett arbete om sin farfar (se oifvan M. 5.).

10. Michail Valerianovitj M., brorson till M. 8, jurist och diplomat, f. 1850 i Moskva, d. 14 dec. 1908 i Rom, var prokurator först i Petersburg, sedan i Moskva och gjorde sig bl. a. bemärkt i processen mot Alexander II:s mördare, blef 1892 generalprokurator vid senatens kassationsdomstols kriminalsektion och var 1894—1905 justitieminister. M. presiderade 1903 i skiljedomstolen om flera europeiska staters skadeståndsanspråk mot Venezuela och blef 1905 rysk ambassadör i Rom, där han framgångsrikt arbetade för ett närmande mellan Ryssland och Italien. Hans plötsliga död framkallade rykten om, att han skulle ha fallit offer för ett attentat, men dessa uppges ha varit grundlösa. 1—10. (V. S-g.)

Muravlin, pseud. Se Golitsyn 10, sp. 1445.

Murazzi [mora'ddsi]. Se Venezia.

Murbeck, Peter, berömd folkkredikant, f. 25 april 1708 i Karlskrona, d. 8 dec. 1766, blef 1723 student i Lund, prästvigdes 1731 och tjänstgjorde därefter vid tyska och svenska församlingarna i Malmö samt i Helsingborg och Häslunda. Allestädes, där han uppträdde, verkade han med brinnande nit och ifver, särskildt för barnundervisningen, men bestraffade äfven skoningslöst de gängse synderna. Många blefvo därigenom hans vänner, andra hans bittra fiender, så att både godt och ondt rykte flitigt utspriddes om honom. Sålunda börjades 1737, ehuru utan påföljd, vid Malmö rådhusrätt en långvarig rättegång mot honom för brott mot konventikelpakatet. 1740 inberättades till domkapitlet i Lund, att M. hyste åtskilliga pietistiska åsikter i likhet med kyrkoherden i Fridlefsstad K. v. Bergen, med hvilken M. under sin tjänstgöring i Häslunda plägade flitigt umgänge. Till svar därpå ingaf M. till domkapitlet sin berömda *trobekännelse* och blef med anledning däraf in kallad för nämnda myndighet samt efter undergången förhör 21 april 1741 tills vidare suspenderad från prästerlig tjänstgöring, emedan han bl. a. låtit begrafa två lik utan att kasta jord på dem och vid sockenbud begagnat vanligt groft bröd i stället för oblater, samt emedan han, enligt domkapitlets förmenande, i de till prästämbetet hörande stycken icke så förkofrat sig som vederbort, utan vid åtskilliga tillfällen brukat "mörka och svåra" uttåtelser, af hvilka framgått, att han "in dogmaticis" behöfde undervisning. Tillika blef han instämd inför häradsrätt och för oflofliga sammankomster dömd att böta 200 dal. smt, hvilken dom dock upphäfdes af hofrätten. Först 1746 blef sus-



pensionen upphäfd af K. M:t, sedan Justitierevisionen påvisat, att domkapitlet "nog hårdt" förfarit med M., då somliga af de honom påbörjade felen voro ogrundade och de öfriga icke härrört af vare sig uppsåt eller ondska. S. å. blef M. svensk predikant vid finska församlingen i Stockholm och 1747 hjälpräst hos den bekante E. Tolstadius i Jakobs församling där. Från denna tidpunkt härleder sig hans ännu bestående verk Murbecks inrättning för fattiga flickor. 1750 utnämndes M. till komminister i Hedvig Eleonora församling och låg där från 1757 i häftig fejd med den då till kyrkoherde i samma församling utnämnde A. K. Rutström, som var tillgifven herrnhutismen. 1761 tillträdde M. Fridlefstads och Rödeby pastorat i Blekinge. Senare utkommo i flera upplagor hans ofvannämnda inlaga till konsistoriet i Lund, kallad *P. Murbecks trosbekännelse* (tr. 1770), samt samlingar af predikningar af M. och delar af *Peter Murbecks catechetiska arbete* (1:a delen, *Förklaring öfver Guds hel. lag*, senast 1871). — En broder till M. var Lorens Muhrbeck (f. 1700, d. 1769), från 1743 amiralitetssuperintendent i Karlskrona, och en son till denne var Karl Fredrik Muhrbeck (f. 1737, d. 1795 som utnämnd biskop i Visby stift), hvars bibliotek, uppgående till 3,000 volymer, af två arfvingar skänktes till Västerås gymnasium, där den ene af dem, prosten Joh. Gottmarck, var lektor. Se A. Rydberg, "P. M:s verksamhet i Skåne" (i "Kyrkohist. årsskr.", V, 1904). K. H. *

Murbeck, Svante Samuel, botanist, f. 20 okt. 1859 i Hardeberga (Skåne), blef student i Lund 1879 samt filos. doktor och docent i botanik där 1891, var amanuens vid Riksmuseet och assistent vid Bergielund 1892—93, lärare i botanik vid Alnarps landbruksinstitut 1897—1903 samt blef professor i botanik och föreståndare för botaniska trädgården i Lund 1902. M. lämnade redan under sina tidigare studieår bidrag till Skandinavien flora och har med framgång utträtt kritiska artgrupper och svårskilda former. Hans forskning har sedermera utsträckt till en mängd släkten, som hittills saknat en tillfredsställande floristisk behandling, särskild i serien *Studier öfver kritiska kärloväxtformer* (*Potentilla*, *Agrostis*, *Cerastium*) och bearbetningar af *Stellaria*, *Rumex*, *Gentiana* m. m. Han har påvisat en mängd hybrider inom vår flora och fäst uppmärksamheten på säsongdimorfa (inbördes lika, men till årstiden skilda parallell-)arter i vårt land. I floristiskt och växtgeografiskt syfte har M. företagit flera utrikes resor (Norge 1884, Bosnien och Hercegovina 1889, Algeriet och Tunisien 1896, 1903 och 1908) och i samband därmed under längre tid idkat herbariestudier i Wien och Paris. Resultaten af dessa resor föreligga i *Beiträge zur kenntnis der flora von Süd-Bosnien etc.* (1891) och *Contributions à la connaissance de la flore du nord-ouest de l'Afrique* (L. 4, 1897—1900 och ser. 2, 1905). I förening med L. M. Neuman och L. J. Wahlstedt har M. utgett *Viola Suecia exsiccatæ* (1, 1886 och 2, 1893). M. har vidare publicerat förtjänstfulla undersökningar inom morfologien, histologien och embryologien. Hit höra *Ueber den bau und die entwicklung von Dictyosiphon foeniculaceus* (1900), *Ueber die embryologie von Rupia rostell-*

lata (1902), *Bidrag till Pterantheernas morfologi* (1906) och *Untersuchungen über den blütenbau der Papaveraceen* (1912). Viktigast på detta område är hans upptäckt af partenogenes hos *Alchemilla*, framställt i *Parthenogenetische embryobildung in der gattung Alchemilla* (1901) och *Anomalien im baue des nucleus und des embryosackes bei parthenogenetischen arten etc.* (1902). Dessa arbeten ledde till upptäckten af chalazogami (en säregen form af befruktning) hos den ej partenogena *Alchemilla arvensis* (*Ueber das verhalten des pollenschlauches etc.*, 1901). Härtill kom den betydelsefulla afh. *Parthenogenese bei den gattungen Taraxacum und Hieracium* (1904). — M. blef led. af Fysiogr. sällsk. i Lund 1900, Vet. akad. 1907 och Vet. soc. i Uppsala 1911. C. Lmn.

Murbecks inrättning för fattiga flickor har till ändamål "att uppföstra fattiga flickor i gudsfruktan och rena seder samt förskaffa dem erforderlig undervisning och färdighet i sådana göromål, att de, vid sin afgang från inrättningen, må kunna blifva dugliga tjänarinnor". Stiftelsen är uppkallad efter sin upphöfsman, P. Murbeck (se denne), som 1747 öfverenskom med sex liktänkande människovänner att medelst milda gåvor lindra nöden bland den fattigare befolkningen i hufvudstaden. 1749, då den sammanskjutna fonden utgjorde 4,700 dal. kmt, hyrdes inom Hedvig Eleonora församling en mindre lägenhet, hvarest några hjälplösa och sjuka personer erhöilo fri bostad och omvårdnad. Andra olyckliga fingo tillfälliga understöd i penningar. 1756 inköptes ett boningshus inom samma församling, och anstalten utvidgades med en skola för fattiga flickor, som skulle åtnjuta "fri undervisning i kristendom och nödiga slöjder". Föräldralösa barn skulle därjämte ha fritt underhåll. Då Murbeck 1761 tillträdde kyrkoherdebefattningen i Fridlefstads och Rödeby församlingar, flyttades stiftelsen till Blekinge, men förlades ånyo, vid stiftarens död, 1766, till hufvudstaden och Maria Magdalena församling, där den 1822 erhöil en rymlig och ändamålsenlig bostad i huset n:r 17 vid S:t Paulsgatan, hvilket fortfarande tillhör stiftelsen. Långt dessförinnan hade stiftelsen begränsat sin uppgift till att afgiftsfritt uppföstra fattiga flickor tillhörande Stockholms kommun, där de förbli mantalsskrifna. Från Stockholm flyttades inrättningen 1899 till egendomen Fittja-Ångby i Täby socken. Flyttningen till landet åsåg att befordra barnens upfostran. I detta syfte delades anstalten vid flyttningen från staden i två hem, hvardera för 15 barn under uppsikt af en husmoder i hvarje byggnad. Enligt de sedan 1906 gällande stadgarna erfordras för att bli intagen i inrättningen, att barnet är födt af äkta säng samt fader- och moderlöst, att det tillhör hufvudstadens kommun, att det är minst sex och högst tio år gammalt samt icke lider af smittsam eller obotlig sjukdom. Stiftelsen lämnar kostnadsfritt bostad, beklädnad, vård och undervisning. Barnen erhålla sin bokliga undervisning inom egen skola, som ledes af en lärarinna, tillsatt och aflönad af Öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor. All annan personal, som är erforderlig för inrättningsens skötsel eller barnens undervisning i kvinnliga handarbeten och husliga sysslor samt i trädgårdsskötsel, utses och underhålles af stiftelsen. Barnen lämna anstalten, sedan

de blifvit konfirmerade och, genom stiftelsens försorg, erhållit lämplig anställning. Vid sin afflyttning från inrättningen erhålla de fullständig utstyrel. Stiftelsens angelägenheter vårdas af en direktion, som kompletterar sig själf och skall bestå af minst tio manliga och minst tio kvinnliga ledamöter. 1910 uppgingo utgifterna för inrättningen till 13,557 kr. och inkomsterna till 19,418 kr. (härin inberäknadt årsafgifter med 129 kr.). Stiftelsens samtliga tillgångar värderades till 355,917 kr. Under samma år vårdade anstalten 28 barn. J. M.—r.

Murberg, Johan, lärde, vitter författare, f. 4 dec. 1734 i Gästrikland, d. 27 mars 1805 i Stockholm, blef 1754 student i Uppsala, 1761 filos. magister, 1763 docent i hebreiska litteraturen och några år senare äfven i grekiska. 1772 fick han fullmakt som o. o. adjunkt och blef 1773 lektor i historia vid Gäfles gymnasium. På Gustaf III:s beställning utförde han en för sin tid verkliga utmärkt tolkning af Racines sorgespel "Athalie", som gafs på teatern i Nya Bollhuset i mars 1776 och trycktes s. å. Med anledning af den svåra brand, som kort därefter öfvergick Gäfles, måste läroverket där upphöra för någon tid, och M. förflyttades till Stockholm som rektor för "storskolan", som han sträfvade att få upphöjdt till ett slags gymnasium; detta gick dock först ett halfs sekel senare i verkställighet. M. vann flerfaldt erkännande för sin lärdom och sina språkliga insikter. Han blef 1786 led. af Vitt. hist. o. ant. akad., 1787 af Svenska akad. samt 1792 t. f. medlem af bibelkommissionen. Vitterhetsakademiens handlingar riktades af honom med flera afhandlingar i svensk lärdoms- och odlingshistoria, utmärkta för samvetsgrann forskning; den Lenngrenska satiren talade om dess "grundligt sträfvande merit". I Svenska akad. åtog han sig utarbetandet af fyra af den tillärnade ordbokens bokstäver och förde äfven detta sitt arbete till slut. Han var vidare i 11 år redaktör af "Stockholms Post-" och "Inrikes tidningar", genomsåg "Prof-psalmboken" (1793) samt utarbetade en stor del af den nya skolordningen. Han var dessutom, på grund af prästerskapets val, alltifrån 1792 fullmäktig i Riksgäldskontoret och Riksbanken. —rn.*

Murbin, zool. Se Murargetingar.

Murbruk är ett slags kitt, som har till ändamål att fast förena på eller bredvid hvarandra liggande stenar i ett murverk eller att ge detta ett skyddande eller pryddande öfverdrag. Alltefter beståndsdelarna är murbruket kalkbruk, cementbruk, gipsbruk och lerbruk. Kalkbruket, det vanliga murbruket, består af släckt kalk, sand och vatten. Ett godt bruk måste vara snart bindande, ega tåthet, ej suga till sig fuktighet, ej för mycket krympa eller spricka samt ega varaktighet. Godheten beror på beståndsdelarnas beskaffenhet och relativa mängd. Förhållandet emellan beståndsdelarna åter beror på kalken; ören eller mager kalk erfordrar mindre sand än ren och fet. Vanligen tar man 1,5—3 delar sand på 1 del kalk. Vatten bör ej tillsättas mera, än som under brukets hårdnande fördunstar; det skall vara rent och framför allt fritt från salt. Vanligen är bruket lagom tjockt, när det ej styckevis, utan i en klump faller af mursleven. Murbruket beredes på det sätt, att beståndsdelarna med handkraft (i lafvar) eller maskin (t. ex. murbrukskvärn)

blandas med hvarandra till en tjock, seg och smidig massa. Blandningen bör ske omsorgsfullt, så att alla sandkornen komma i beröring med kalken. Sanden tillsättes, för att bruket skall bli hårdare och ej spricka. Till mursand bör tagas ren, saltfri och skarpkantig kvartsand med 5—10 proc. granit eller fältspatkorn. Sedan murbruket är färdigt, bör det användas, innan det hinner torka. Så beredd murbruk kallas äfven "luftmurbruk", emedan det med fördel kan användas endast ofvan jord, där det småningom hårdnar, beroende därpå, att vatten afdunstar och kolsyra upptages, hvarigenom bildas kolsyrad kalk, som i form af mikroskopiska kristaller förbinder sandkornen och medelbart äfven stenytorna med hvarandra. Vattnets för snabba afdunstning hindras af sanden, som äfven gör massan mera porös, hvarigenom lufttillträdet lättas. Murbruket, som i allmänhet fastnar bättre vid skrofliga än vid släta ytor, förbinder lättare porösa och grofkorniga stenarter, lättast talkhaltig sten, därefter kalksten, ej så väl granit, sämre sandsten och sämst basaltartad sten. De första åren synes bruket företrädesvis fastna vid stenen, men med tiden hårdnar det småningom inom sig själf och blir slutligen t. o. m. hårdare än själva stenen. Köld inverkar menligt på luftmurbruket, synnerligast om det förefinns i tunnare lager eller om det ej hunnit hårdna och torka. I frost bör naturligtvis själva murningen aldrig göras, emedan det frysnade vattnet utvidgar sig och sönderspränger murverket. Till murning i fuktig mark eller under vatten användes ett särskildt slags kalkbruk, s. k. *hydrauliskt murbruk* l. "vattenmurbruk", som fås genom uppblandning antingen med cement eller med alunskiffermjöl (rödbbruk). — **Cementbruk** består af cement, sand och vatten. Vid beredningen blandas cementet och sanden ytterst väl, och först därefter tillsättes vattnet, strax innan bruket skall användas. Detta bruk hårdnar äfven under vatten och på fuktiga ställen; användes det på torra ställen, bör det genom begjutning med vatten eller täckning med våt väf hållas fuktigt, tills det bundit och hårdnat, ty annars spricker det. — **Gipsbrukets** egenskap att hastigt hårdna inskränker dess användning till prydnader, listverk, invändig puts etc.; till utvändigt puts användes däremot kalkbruket. — Enär kalkbruk ej tål hett, måste till murar, som äro utsatta för eld, användas lerbruk, som dock ej är egentligen bindande, emedan det hvarken fastnar vid sten eller blir särdeles hårdt. Lerbruket består af med sand i vatten sammanåltad lera, som bör vara god och i färgen grå, brun eller gulaktig; ju magrare lera, dess mindre sand. Utom till eldstäder nyttjas lerbruk äfven till murning kring trävirke (som af kalken skulle skadas), vid murning med lufttorkadt tegel m. m. L. W. son M.

Murbruksstruktur, geol. Se Kataklastiska bergarter.

Murbräcka, krigsv. 1. Ett anfallsvapen, som man före krutets uppfinning använde för att göra bräsch i fästningsmurar. Det utgjordes af en lång och grof ekbjälke, i främre ändan försedd med en metallkonung, vanligen i form af ett gumshufvud (däraf lat. *a'ries*, fr. *bélier*, gumse). Bjälken var i starka kedjor upphängd under ett rörligt skjul, kalladt *sköldpadda* (lat. *testudo*), som framfördes till

muren (se fig.). Där försattes murbräcken i en fram och tillbaka svängande rörelse, hvarigenom den oupphörligt stöttes mot muren, tills denna ramlade



Murbräcka (*aries*) med skjul (*testudo*). Efter relief på Septimius Severus' triumfbåge, Rom.

eller åtminstone ett hål bildades, genom hvilket de anfallande kunde intränga i fästningen. — 2. Under 1500-talet benämning på tunga artilleripjäser. 1 o. 2. O. A. B.*

Murbåge, *byggn.* Se Hvalf, sp. 1389.

Murch., vid paleontologiska namn förkortning för R. I. Murchison (se d. o.).

Murchison [mɜːtʃɪsn̩]. 1. Flod i Väst-Australien, upprinner på Robinsonkedjan och faller ut i Indiska hafvet under 27° 30' s. br. — 2. Stort bergverksdistrikt (M. goldfield) i Väst-Australien, s. om nyssnämnda flods mellersta del. Omkr. 2,000 arbetare äro där sysselsatta med guldbergsbruk. Från Geraldton vid kusten går en järnväg till Nannine i västra delen af området. — 3. M.-fallen, 40 m. höga vattenfall i Victoria-1. Somerset-Nilen ö. om Albert Njansa. — 4. Berg (Mount M.) i Rocky mountains i Canada, prov. Alberta (51° 50' n. br.). 4,100 m. 1—4. J. F. N.

Murchison [mɜːtʃɪsn̩], sir Roderick Impey, engelsk geolog, f. 1792 i Tarradale, Skottland, d. 1871, var 1807—16 officer och började först vid 32 års ålder egna sig åt geologiens studium. Utom en mängd resor i geologiskt syfte såväl inom Storbritannien som i flera andra länder, äfven Skandinavien, företog M. på uppdrag af ryske kejsaren i början af 1840-talet en geologisk forskningsresa genom Europeiska Ryssland och Ural, hvars resultat föreligger i det af honom tills. med reskamraterna, P. E. P. de Verneuil och greve



A. F. L. A. von Keyserling, utg. stora verket *Russia in Europe and the Ural mountains* (1845). Han utnämndes 1855 till generaldirektör för geologiska undersökningen af Brittiska öarna, 1863 till knight och 1866 till baronet. M. egnade sig äfven åt geografiens studium och var i många år president i k. Geografiska sällskapet i London, hvarunder han med varmt intresse omfattade Livingstones forskning. Hans testamente anvisade 6,000 pd st. till upprättandet af en lärostol i geologi vid universitetet i Edinburgh. 1831 började M. vid Wales' sydöstra gräns studera de äldre sedimentära bildningar, som dittills sammanfattats under benämningen "gravacke", för att se, om det ej kunde lyckas att inom dem urskilja olika underafdelningar. Resultatet framlade han fullständigt, både

paleontologiskt och stratigrafiskt, i det epokgörande arbetet *The silurian system* (1839; sedermera utg. efter en mera omfattande plan med titeln *Siluria*, 5:e uppl. 1872). Den af honom däri framställda klassifikationen af silursystemet blef af stor betydelse, icke minst därigenom, att det tillämpades af Barrande i Böhmen och af Hall i Nord-Amerika. Samtidigt med M. studerade Sedgwick de äldst sedimentära bildningarna i norra Wales, men offentliggjorde endast deras stratigrafiska förhållande, utan att de af honom insamlade fossilen då beskrefvos. Genom M:s försök att tränga Sedgwicks arbeten i skuggan uppstod dem emellan en strid, särskildt om nomenklaturen, hvilken strid efter bägges död fortsatts af deras lärjungar, i synnerhet Sedgwicks. Om ock Sedgwick uppvisat betydande misstag i den stratigrafiska delen af M:s arbete, kunna dock hans förtjänster om utredandet af lagerbyggnaden ej förnekas, och väsentliga delar af hans klassifikation användas alltjämt. M. tyckte sig ha iakttagit, att i de skotska högländerna fossilförande siluriska lager stupa in under därstädes uppträdande gnejs, och ansåg därför denna senare vara metamorfoserade silurbildningar, en åsikt, hvars ohållbarhet numera är ådagalagd. M., som under sin lifstid var högt uppburen och öfverhopades med utmärkelser, blef efter sin död utsatt för en sträng och delvis obillig kritik. Hans lefnadsteckning utgafs af hans vän och lärjunge A. Geikie under titeln "Life of Murchison" (1875). — Till minne af M., en af Royal Geographical societys i London stiftare, utdelar nämnda sällskap det af det samma stiftade Murchisonpriset. B. L.-n.

Murchisonfallen [mɜːtʃɪsn̩-]. Se Murchison 3.

Murchison goldfield [mɜːtʃɪsn̩ ɡəʊldfild]. Se Murchison 2.

Murchisonia, *paleont.*, fossilt släkte af gastropoder (bukfotingar), uppkalladt efter sir Roderick Murchison, utmärkes genom utdragen spira och en inskärning vid mynningen, hvars spår kan på vindningarna följas i form af ett egendomligt ornamenteradt band. M. förekommer hufvudsakligen i de paleozoiska systemen äfvensom i alpin trias. B. L.-n.*

Murchisonit [mɜːtʃɪsn̩ɪt], *miner.*, varietet af ortoklas.

Murchisonpriset [mɜːtʃɪsn̩-]. Se Murchison, R. I.

Murcia, *rom. myt.* Se Venus.

Murcia [moˈrθiə]. 1. Provins i sydöstra Spanien, begränsad af Medelhafvet i s., prov. Alicante i ö., Albacete i n. samt Granada och Almeria i v. 11,537 kvkm. 607,786 inv. (1910). Kusten är v. om Cabo de Palos brant och klippig; n. om denna udde till Alicante gräns innesluter en låg och sandig landtunga den grunda lagunen Mar Menor. Landet är bergigt (högsta bergskedjan är Sierra de Espuña, 1,583 m.) och har endast i s. ö., emellan städerna Murcia och Cartagena, en större slätt, El campo de Cartagena. Hufvudfloden är Segura. Klimatet är hett och torrt, och jordbruket är i hög grad beroende af artificiell bevattning, som, där den kan anbringas, har varit i bruk alltför närvarans dagar. Bergen äro rika på järn-, koppar- och silfverhaltig blymalm samt innehålla äfver alun, svafvel och salpeter, för hvilka Cartagena är

utskeppningsorten. Äfven mycket silke och espartogräs utföres. Viktiga mineralkällor förekomma vid Mula, Archena och Alhama. — Prov. M. var kartagernas första besittning i Spanien. Romarna räknade den till Hispania Tarraconensis. Den eröfrades 711 af araberna och bildade under namnet Todmir en provins i kalifatet Córdoba, men var efter dettas upplösning ett själfständigt moriskt konungarike (omfattande de nuv. prov. M. och Albacete) till 1241, då Ferdinand III af Kastilien eröfrade det. — 2. Hufvudstad i nämnda provins vid Segura och järnvägen Madrid—Cartagena. 125,243 inv. (1910). Staden är oregelbundet, men väl byggd, med breda gator och ståtliga hus, oftast med platta tak. Den är säte för biskop och har domkyrka i sengotisk stil (1358—1467), ståtligt biskopspalat (1748—52), stor spannmålshall (*alhondiga*) samt åtskilliga undervisningsanstalter, bl. a. normalskola för lärare och lärarinnor och högre borgarskola, 2 bibliotek samt museum. Silkesodling, sidenindustri samt tillverkning af ylle-, linne- och bomullsvaror, salpeter, krut, musikinstrument (i synnerhet gitarrer) och glas äro de viktigaste näringsfången. — M. är utan tvifvel af iberiskt ursprung, men dess äldre och latinska namn äro obekanta. Några ha identifierat staden med den romerska staden *Vergilia*. Morerna kallade den *Medinat Mursiya*. 1 o. 2. (J. F. N.)

Murdjiter, muhammedansk sekt. Se Islam, sp. 919.

Murdock l. **Murdoch** [mē'dāk], William, skotsk ingenjör och uppfinnare, f. 1754, d. 1839, anställdes 1777 vid Boulton & Watts järnverk i Soho nära Birmingham och vardt delegare i affären, sedan han genom uppfinningen af sliden och excenterskifvan väsentligt bidragit till fullkommandet af Watts' ångmaskin. 1784 konstruerade M. en högttrycksmaskin och 1803 en ångkanon, hvarjämte han uttänkte olika användningar af komprimerad luft m. m. samt lyckades 1792 genom torrdestillering af stenkol framställa lysgas i större skala. Senare egnade han sig med framgång åt gasbelysningens utveckling och ansågs länge som lysgasens egentlige uppfinnare, ehuru han fått dela denna ära med andra. Jfr Lysgas. (G. H.-r.)

Mure, provins. Se Muri.

Murén, Per, affärsman, politiker, donator, f. 12 maj 1805 i Gnarps socken i Hälsingland, där fadern var bruksinspektör, d. 2 maj 1888 i Gäfle, kom vid helt unga år i handel i Gäfle, grundade 1829 egen affär och gjorde sig snart bekant för ovanlig duglighet. Han var 1863 —64 ordf. bland stadsfullmäktige och 1864 —69 i Gäfleborgs läns landsting. Redan 1847 erhöill han plats i borgarståndet och bevisade alla följande riksdagar under det gamla



representationsskicket, utom 1853—54 och 1859—60. Han hade vid dessa riksdagar plats som led. af bevillningsutskottet, utom vid riksdagen

1856—58, då han satt i statsutskottet, och var vid 1862—63 och 1865—66 års riksdagar äfven vice talman för sitt stånd. En af personlig missstämning och olika åsikter på statshushållningens område framkallad divergens mellan M. och A. V. Björck föranledde den förre att kring sig samla en fraktion, som ansågs omfatta ståndets mera återhållande element och lyckades behärska utskottsvalen vid 1865—66 års riksdag; i fråga om representationsförändringen var M. dock ense med motståndarna. Äfven i de två första riksdagarna (1867 och 1868) efter representationsförändringen deltog han som led. af Andra kammaren, där han dock ej spelade någon mera betydande roll. Som representant verkade han med synnerlig framgång för en friare närings- och tull-lagstiftning samt för genomförandet af N. Ericsons statsbanesystem. För Gäfles startade industriella och merkantila utveckling var M. i många hänseenden den drivande kraften; bland hans skapelser på detta område förtjäna nämnas Strömsbro fabriker och Gäfle manufakturaktiebolag, Gäfle—Dala järnväg, anläggningen af Nyhamn, Korsnäs och Sandviken samt stiftandet af Gäfleborgs enskilda bank, Gäfle sjöassuransförening och Norrlands ångbåtsbolag. — Han donerade bl. a. till borgarskolan i Gäfle 300,000 kr., till en pensionsfond för dess lärare 50,000 kr., till folkskolan i Gäfle 25,000 kr., till andra institutioner i Gäfle stad och Gäfleborgs län 210,000 kr., hvarjämte han i sitt testamente förordnade, att om, sedan samtliga donationer utbetalts, öfverskott skulle uppstå, detta skulle tillfalla Gäfle stad. (V. M.)

Muræna, *Muræna Helena*, zool., representanten för ett till ålfiskarnas familj (*Murænidae*) hörande fisksläkte, af hvilket finnas öfver 80 arter, tillhörande den tropiska och den subtropiska zonen. De skiljas från öfriga ålfiskar genom små galoppningar och starkt utvecklade tänder samt genom saknaden af fjäll och bröstfenor. Kroppsformen är betydligt gröfre och klumpigare än hos vanliga ålen. Flera arter nå betydligt storlek, äro ytterst rofgriga och sky ej ens att angripa människor. Murenan, som utgör släktets europeiska och sedan forntiden mest kända form, förekommer såväl i Medelhafvet som i Indiska oceanen och vid Australien. Utom Medelhafvet förekommer den i Europa sällsynt vid franska kusten och har äfven, ehuru mycket sällan, anträffats vid engelska kusten, men icke nordligare. Den når en längd af öfver 1,5 m., är till färgen brunaktig, med stora, gulaktiga fläckar, inuti hvilka finnas mindre, bruna fläckar. Köttet är välsmakande, och arten hörde till de af forntidens romare mest värderade fiskarterna samt plägade underhållas i deras fiskdammar, där de göddes med kött och stundom pryddes med guldringar o. d. Publ. Licinius, som 103 f. Kr. var pretor, fick till följd af sina storartade anläggningar af murenadammar tillnamnet Muræna, hvilket sedan gick i arf till hans efterkommande. En viss Vedius Pollio, hvilken lefde under Augustus, berättas ha fodrat sina murenor med kött och blod af de slafvar han dömt till döden, hvilken grymhet emellertid slutligen blef af kejsaren straffad och förbuden. R. L.*

Muret [myrä], arrondissemangshufvudstad i franska dep. Haute-Garonne (Languedoc), vid Louges utlopp i Garonne. 2,551 inv. (1901). Staty

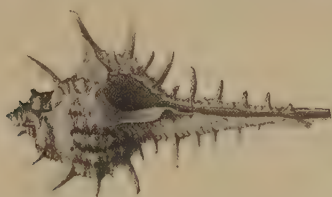
öfver marskalk Niel, som var född i M. Vid M. stupade 1213 konung Peter II af Aragonien i ett slag mot Simon af Montfort. (J. F. N.)

Muret [myrä], Marc Antoine, fransk humanist, mest känd under den latinska namnformen Muretus, f. 1526, d. 1585, höll lärda föreläsningar redan vid 18 års ålder, men måste lämna Frankrike för sedlighetsbrott och mottogs då väl uti Italien, hvarest han sedan 1563 i Rom föreläste öfver antika författare och juridik. M. utgaf en mängd klassiska latinska författare. Han är berömd för sin öfverträffadt smakfulla behandling af latinet. Hans arbeten (*Orationes, Epistolæ, Variæ lectiones*, dikterna *Juvenilia, Poemata varia* m. m.) utgafvos i 5 bd 1727—30 (3:e uppl. 1834—41) och *Scripta selecta* 1871—73. Se biogr. af Dejob 1881.

Muret [myrä], Edouard, tysk lexikograf, f. af en fransk refugiéfamilj 1833 i Berlin, d. 1904 i Grosslichterfelde, lärare vid Luisenschule i Berlin 1864—99, utarbetade en väldig engelsk-tysk och tysk-engelsk ordbok (tr. 1891—1901; med biträde af D. Sanders m. fl.) samt flera mindre (*Englisches taschenbuch*) lexika för samma språk.

Muretus. Se Muret, M. A.

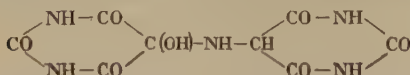
Murex L., zool., ett släkte bland snäckorna (*Gastropoda*, gruppen *Prosobranchia*). Skalet har rund mynning med rak kanal och är försedt med



Murex tenuispina.

åtminstone tre rader af ribbor och taggar. Ögonen sitta vid tentaklernas bas, och fotsulan är måttligt lång, men bred. Arterna af detta släkte äro egendomliga genom sina utstående taggar. Släktet har representanter i de varmare haven, men finnes äfven i Medelhafvet. Jfr Purpursnäck. O. T. S.*

Murexid, kem., en af Prout 1818 upptäckt sönderdelningsprodukt af urinsyra, uppkommen genom inverkan af salpetersyra. Murexid bildar röda kristaller med metallisk grön reflex och löser sig med intensiv röd färg i vatten, med blå färg i kalilut. Murexid utgör purpursyrans sura ammoniumsalt; denna syra framställes af formeln



Murexidprof, med. kem., kallas ett prof för påvisandet af urinsyra, som grundar sig på ofvannämnda bildning af murexid. Man indunstar litet urinsyra med några droppar salpetersyra till torrhet. Den röda återstoden antager efter kallnandet vid tillsats af ammoniak en vacker purpurfärg och blir genom några droppar alkali blå. Vid upphettningen försvinner färgen. H. E.

Murfreesboro [mā'frisboro], stad i nordamerikanska staten Tennessee, 1817—27 denna stats

hufvudstad. 3,999 inv. (1900), hvaraf mer än hälften negrer. Soule college för flickor (1852; metodisternas), Tennessee college för flickor (1906; baptisternas), Mooney school och Bradby academy för negrer. 31 dec. 1862 och 2 jan. 1863 stod en strid vid M. emellan den unionistiska Cumberlandarmén under general Rosecrans (Rosenkranz) och de konfedererades här under general Bragg. Unionisterna betraktade sig som segrare. Hvardera parten förlorde omkr. 12,000 man. (J. F. N.)

Murfvel, förklenande benämning på tidningsman.

Murförband. Se Mur.

Murg [morg], biflod till Rhen (fr. h.) i Baden, upprinner i württembergiska Schwarzwaldkretsen och faller ut i Rhen nedanför Rastatt. Längd 78 km. Nedanför Rastatt är strömmen kanaliserad. M:s dal är djup och vildt romantisk. (J. F. N.)

Murg(hab). 1. Flod i Central-Asien, har sina källor i Firuskuhs bergland n. om Heri-rud i Afganistan, flyter först åt v., därpå åt n. samt in i ryska transkaspiska provinsen, mottar fr. v. Kuschik, bevattnar oasen Pendjeh och går genom en bred dal till Merv, där den delas i många armar och kanaler samt utsinar. — 2. En af källfloderna till Amu-darja, upprinner på Pamir (3,610 m. ö. h.), flyter åt v. och mynnar ut i Pandsch (se Amu Darja). 1 o. 2. J. F. N.

Murgalt, en öppen gryta, hvori eldas med koks e. d. i nybyggnader för att uttorka murarna.

Murgeckon, zool. Se Geckonidæ.

Murger [myrjār], Henri, fransk författare, f. 1822 i Paris, d. där 1861, stred hela sitt korta lif mot nöden och dog utsliten i det ögonblick han började göra lycka. Under flera år förde han i ett vindrum den fattige skriftställarens äfventyrliga lif, hvilket han så kvickt och muntert skildrat i *Scènes de la vie de Bohème* (1848; i bokform 1851; "Vagabondlif i Paris", 1882; senaste öfv. 1904). Romanen ger en liffull, än glädligt, än patetisk eller svärmodig skildring af det sorglösa och uppslupna studentlivet i Quartier latin och gjorde honom berömd (jfr Bohem). Den har af flera dramatiserats, först af M. själf tillsammans med Barrière (1849), och en opera af Puccini har sin text från M:s roman. Bland hans öfriga romaner kunna nämnas *Scènes de la vie de jeunesse* (1851), *Le pays latin* (s. å.), *Scènes de campagne* (1854), *Le roman de toutes les femmes* (s. å.), *Les buveurs d'eau* (1855) och *Le dernier rendez-vous* (1856) samt de postuma *Le roman d'un capucin* (1868) och *Le souper des funérailles* (1873). M. författade äfven ett par små enaktare, *Le bonhomme jadis* (1852) och *Le serment d'Horace* (1861), samt vackra, svärmodiga dikter, *Ballades et fantaisies* (1854) och *Les nuits d'hiver* (1861). Hans byst



af Bouillon restes i Luxembourgträdgården 1895. Se Th. Pelloquet, "H. M." (1861), Delvau, "H. M. et la bohème" (1866), och Th. Gautier, "Portraits contemporains" (1874). J. M.

Murgröna, *Hedera Tourn.*, bot., ett till fam. *Araliaceæ* hörande släkte af långgreftiga, krypande eller medelst korta luftrotter uppklattrande buskar, stundom trädartadt utbildade, hvars läderartade blad äro spiralställda och dels handflikiga, dels (närmast blommorna) hela (heterofylli). Blommorna äro små, grönaktiga, sittande i skaftade flockar, utgående från grenarnas spetsar. Kronbladen och ståndarna äro 5, frukten femfröigt bär. I Sverige upp till Södermanland förekommer, mest i kusttrakterna, klättrande på berg, stenar och trädstammar vanliga murgrönan, *H. helix* L.



Murgröna (*Hedera helix*). 1 stamstycke med luftrot och (handflikiga) blad, 2 blommande skott med blomflockar och (hela) blad, 3 blomma, 4 frukställning, 5 frö.

(se fig.), som i södra Sverige och på Gottland emellanåt finns planterad vid husväggar, hvilka till sist alldeles överklädas af dess ständigt grönskande reffor. Blomningen eger rum i sept. och okt. Bären, som mogna följande vår, äro klotrunda, svarta, giftiga. I krukor och lådor odlas ofta som prydnadsväxten storbladig, hastigt växande varietet, skotsk murgröna; äfven brokbladiga former odlas. Man känner jämväl flera fossila murgrönor såväl från Europas som från polartrakternas tertiära aflageringar. O. T. S. (G. I.—m.)

Muri, Mure, Hamarua, provins i brittiska Nord-Nigeria, på ömse sidor om mellersta Binue, beräknas ha en areal af 66,800 kvkm. med 830,000 inv. Provinsen är rik på skogsprodukter, och Nigerkompaniet har handelsstationer vid Binue. Slafhandeln har varit mycket liflig genom M. såsom beläget mellan tyska Kamerunområdet i s. och haisastaterna i n. J. F. N.

Muridæ, zool. Se Mössdjur.

Murid'sm (af arab. *murid*, "ästundande";

"lärjunge"; "sökare efter Gud") var namnet på en stark religiös rörelse, som på 1820-talet uppstod i Kaukasusländerna. Utgången från den persiska sufismen (se d. o.), äsyftade den ett fullständigt mystiskt uppgående i religiösa betraktelser och fordrade, att alla sociala förhållanden skulle underordnas det religiösa lifvets kraf, särskildt att de urgamlas feudala institutionerna skulle lämnas rum för en allmän borgerlig jämlikhet. Under ledning af den fanatiska profeten Kazi Molla Muhammed antog rörelsen snart en öfvervägande politisk karaktär, som gjorde ryssarnas utdrifvande till den första religiösa plikten. Sin höjdpunkt nådde muridismen (1834) med den store Schamyl. Efter dennes fall (1859) försvann den snart under trycket af Rysslands energiska åtgärder. H. A.*

Murillo [mori'lja], Bartolomé Esteban, Spaniens mest berömda målare och en af de störste i världen, f. 1617 (han döptes nämligen 1 jan. 1618) i Sevilla, d. där 3 april 1682, hade först till lärare Juan del Castillo, men vaknade till insikt om konstens fordringar, då Pedro de Moya efter van Dycks död återkom till Sevilla och på grund af den flamske mästarens inverkan började sprida ett mera vekt och mildt framställningssätt. M. begaf sig då till Madrid, där han genom Velasquez' bemedling fick tillfälle att studera Tizians, Rubens och van Dycks verk i de kungliga slotten, hvarjämte den store spanske mästaren själf genom sin öfverlägsna teknik hade det största inflytande på honom. Han återkom till Sevilla 1645 och fick där genast stora uppdrag, som han utförde på ett glänsande sätt. M. gifte sig 1648, bosatte sig för framtiden i sin fädernestad och inrättade där 1660 en akademi, hvars direktör han var. I början af 1682 reste han till Cádiz för att utföra en altartafel i därvarande kapucinkyrka. Tafeln lär ha fallit ned från ställningen och mästaren genast vänt om hem.

M. har efterlämnat ungefär 400 arbeten, som icke äro daterade och därför omöjliga att fullt ordna; men för en del af hans huvudarbeten är uppkomsttiden känd genom offentliga handlingar, hvadan man genom dem kan följa mästarens utveckling. I sina första arbeten följde M. Juan del Castillos torra maner (af dessa före 1642 utförda bilder finnas blott 2 i behåll). Då han återkom från Madrid, fick han 1646 uppdrag att med en större cykel af målningar smycka "Porteria", en korsgång till klostret S. Francisco i Sevilla, och han framställde där franciscanordens underhistoria i 11 bilder (med figurer i kroppsstorlek), hvilka nu äro spridda öfver världen (hit hör *Änglarnas kök*, i Louvre). 1655 målade han två helgon i katedralen samt *Marias födelse* (nu i Louvre), uppfattad som en realistisk verklighetsbild, men med en inblandning af vision, som på det underbaraste sammansmälter med verkligheten. I detta ligger



en stor del af M:s märkvärdiga konst förebildad. En sådan visionsbild, och en af de mest berömda, är den 1656 utförda *S. Antonius' syn* (Kristusbarnet, som ur en sky af änglar ilar helgonet till mötes), som 1874 hade det ödet att sönderskras (*S. Antonius' gestalt* utskars och såldes i New York, men köptes tillbaka af regeringen och återinsattes 1875 på sin plats i baptisteriet till Sevillas katedral). 1665 utförde han en del målningar i *S. Maria la Blanca* i Sevilla, bland dem 4 stora, af hvilka en är en s. k. *Concepcion*, d. v. s. en framställning af den obehäfladt aflade jungfrun, som i salig hänryckning svävar i en änglagloria, stående på halfmånen och alltid klädd i hvitt med blå mantel. Två andra af dessa bilder ha afseende på grundläggandet af basilikan *S. Maria maggiore* i Rom och visa mästarens hela underbara förmåga att sammansmälta frisk realism med en fullt ideal framställning. Med 1670 hade M. nått höjden af sin utveckling, och det därpå följande årtiondet räknas för hans glanstid. Hit hör hans bildcykel i kyrkan till *Caridad* hospitalet i Sevilla, målad 1670—74. De två största målningarna finnas ännu på sin plats, nämligen *La sed* (Törsten), som skildrar Mose, då han i öknen skaffar Israels barn vatten, och *Jesus bispisar fem tusen män*, bägge utmärkande sig genom konstnärens förmåga att behärska massor. Fyra mindre tafior togos bort, liksom så många andra, af franske marskalken Soult och befinna sig nu på spridda ställen i världen. Ännu ett par stora dukar hör hit, af hvilka den ena framställer *S. Elisabet* (syselsatt med att sköta, tvätta och trösta de fattige och lidande) och nu utgör en af huvudprydnaderna i akademien i Madrid. Därefter komma (1676) målningarna i Sevillas kapucinkloster: 21 bilder, som vid fransmännens intåg försvunno från sina platser, och af hvilka 17 nu finnas i Sevillas museum, utgörande framställningar af *Johannes döparen*, *Josef*, *Bebådelsen*, *Herdarnas tillbedjan*, *Pietà*, *S. Antonius med Jesusbarnet i sina armar* och två olika *Concepciones* samt den bild, hvori mästarens svärmiska hänryckning tager sitt mest slående uttryck, *S. Franciscus' vision*. En af de öfriga, till samma cykel hörande bilderna, den bekanta framställningen af *Skyddsängeln*, som leder ett barn, finnes nu i Sevillas katedral. Från samma tid anses också en del målningar vara, som utfördes för franciskanklostret och bland hvilka främst märkes en väldig *Concepcion* (nu i Sevillas museum), där madonnan ej står på halfmånen, utan på fullmånen och ej blickar uppåt, utan, full af nåd, sänker sina blickar ned till jorden (se fig.). 1678 målade M. för hospitalet *Venerables sacerdots* några bilder, bland hvilka märkes den stora och berömda *Concepcion*, som efter marskalk Soult 1852 inköptes för 615,300 frcs (nu i Louvre). Till samma år hör ett porträtt af *Don Justino Neve y Yevenes* (nu i England), märkligt som ett af M:s få arbeten inom porträttfacket. Hans sista verk, *S. Katarinas förmålning* (i kapucinkyrkan i Cádiz), fullbordades efter mästarens död af hans lärjunge Meneses Osorio och prisas som en af hans rikaste och skönaste kompositioner. — Af arbeten, som ej kunna dateras, må här erinras först om hans bekanta genrebilder ur folklivet, i hvilka han vanligen framställer barn, gatpojkar och flickor i

Sevilla, som glädja sig åt tillvaron. Af den kraftiga formgifningen och den mättade färgen sluter man, att de tillhöra den tidigare delen af M:s blomstringstid. De återfinnas dels ensamma, såsom



Concepcion (Heliga jungfrun), målning af Murillo (nu i Sevillas museum, förr i franciskanklostret där).

tiggargossen i Louvre ("cherchant à détruire ce qui l'incommode"), dels i grupper af två eller tre, såsom de ypperliga tiggargossarna i München. — Utom det redan nämnda porträttet märkes äfven hans många gånger kopierade *själporträtt* (nu i England). F. ö. målade han flera enkla madonnor, för hvilka den i Dresden kan tjäna som exempel, många enskilda religiösa tafior, såsom *Niños de la concha* (Jesusbarnet ger den lille Johannes att dricka ur en mussla; i Madrid), flera bilder ur gamla testamentet, såsom *Jakobs dröm* (i Petersburg), flera visionsstycken med *S. Antonius* och *Jesusbarnet* — en utmärkt bild med detta ämne i Kaiser Friedrichsmuséet i Berlin — och slutligen en rad af "Concepciones", af hvilka en i Madrids museum hör till de härligaste. Om härtill lägges, att M., ehuru han huvudsakligen var figurmålare, försökte sig äfven som landskapsmålare (ett par landskap af honom finnes i Madrid), så ha huvudpunkterna i hans glänsande konstnärliga verksamhet blifvit påpekade. Spanjorerna ha talat om tre stilar hos M.: en kall, en varm och en "vaporös", utbildade efter hvarandra; andra ha sagt, att olika stilar af honom användes för olika ämnen. Det torde ligga något sant i båda påståendena, ty säkert är, att han utvecklade sig från en mera torr ungdomsstil genom ett varmt, men ännu plastiskt mål-

ningssätt till en alltmer lätt, fri, dimlik (vaporös) framställning, liksom det också är sant, att denna hufvudsakligast användes vid målandet af himlaglorian och den obefläckade jungfrun. I sin formgivning är han öfverallt realistisk, liksom han i själva tanken är fullt ideal, och han sammangjuter de båda världarna till ett gripande helt. Däri ligger hans trollmakt och hans värde öfver sinna, att han med den största djärfhet naivt begagnar det verkliga, nationella lifvet som form för den mest glödande supranaturalistiska entusiasmen. Klyftan torde icke vara så stor mellan hans extatiska madonnor och hans tiggbarbarn, ty han har aldrig målat några fula individer ur verkligheten, utan mest intagande gossar och flickor, medan hans madonnor i själva verket ej äro annat än svärmiska, sköna andalusiskor. I det tekniska kan han någon gång vara mindre sorgfälligt med formen, men hans mästerskap i harmonisk kolorit och fin klärobskyr öfverskyller sådana möjliga brister, på samma gång han därigenom ställes värdigt vid sidan af de ypperste inom konstens värld. S. C. Justi, "Murillo" (1892; 2:a uppl. 1904). C. R. N.*

Murillo [mori'lja], Juan. Se Bravo-Murillo, J.

Murillo [mori'lja], Toro Manuel, president i republiken Colombia, f. 1816, d. 1880. Liberal till sina åsikter samt utmärkt talare och stilist, ställde han sig som medlem af representantkamraren i opposition mot doktor Marquez' konservativa regering. I sin tur utrikes- och finansminister, tog han initiativ till slaveriets upphäfvande, finansförvaltningens reformering och mildrande af straffet för politiska förbrytelser. Han var sedan sändebud i Washington och valdes till president för perioden 1864—66 samt ännu en gång för perioden 1872—74. Dessemellan var han senator och sändebud i Washington. Som president arbetade han i synnerhet för järnvägsnätets utveckling. J. C.

Murini, zool. Se Mössdjur.

Muris, två medeltida musikteoretiker under 1300-talet. 1. Joannes de M. (Normannus kallad), engelsman, f. omkr. 1275, d. omkr. 1350, var magister i matematik vid Oxfords universitet samt författare till *Summa magistri Johannis de Muris* (omkr. 1321; utg. 1784 af Gerbert von Hornau, se d. o.) med värdefulla upplysningar om 1100-talets kompositionssätt samt det stora, i två manuskript i Parisbiblioteket befintliga verket *Speculum musicæ* (omkr. 1340—50, i 7 böcker; den 6:e och 7:e utg. på 1860-talet af Coussemaker, se d. o.), det grundligaste musikteoretiska verket under medeltiden. M. är den egentlige grundläggaren af reglerna för den s. k. "stränga stilen", med dess försiktiga dissonansbehandling och förbud mot paralleller af fullkomliga konsonanser (det s. k. kvint- och oktavförbudet). — 2. Joannes de M., kallad a Francis (äfvén Julianus de M. och Jean de Meurs), fransman och från 1321 lärare vid Sorbonne i Paris samt 1350 rektor där, var vän till den reformifrande tonsättaren Philippe de Vitry och kraftig författare af dennes "nya tonkonst" (kontrapunkt). M. skref *Musica practica* (1321), *Musica speculativa* (1323), *De discantu et consonantiis* m. fl. skrifter (nyutg. af Gerbert och Coussemaker). Hans nyhetsmakerier bekämpades skarpt af M. 1 (se ofvan).

Länge har man trott de två vara en och samma man, och först Hirschfeld har 1884 i en afhandling om M. utredt, att de äro vidt skilda personligheter. 1—2. E. F.-t.

Murium (af lat. *mu'ria*, saltlake), kem., ett hypotetiskt grundämne, som af Meissner antogs förekomma i saltsyra. Lavoisier ansåg, att alla syror innehålla syre, och han antog därför i saltsyran en radikal "muriatique". Berthollet, som iakttog, att klorvatten i solljus utvecklar syrgas och att därvid uppkommer saltsyra, antog, att klor var oxiderad saltsyra eller en "acide muriatique oxigéné". Davy, som förgäfvets sökt efter syre i klorgas, antog däremot (1810), att klorean var, liksom syre, ett grundämne och att torr saltsyra var en förening af klor med väte. Denna åsikt bekämpades af Berzelius (1819) ganska ifrigt. Berzelius antog, liksom Lavoisier, ett hypotetiskt grundämne, *muriaticum*, som med 2 atomer syre ger hypotetiskt torr saltsyregas. Saltsyregasen åter antogs vara en förening af lika antal atomer torr saltsyra och vatten, således saltsyrehydrat (*urias hydricus*). Klorean ansågs däremot som en förening af 1 atom muriaticum och 3 atomer syre, således *superoxidum muriaticum*. Gay-Lussacs upptäckt af cyanvätesyrans sammansättning och många andra förhållanden visade snart ohållbarheten af Berzelius' åsikt, och Berzelius nödgades att antaga Davys uppfattning. P. T. C.*

Murjek, station vid Luleå—Gällivarebanan, 123 km. från Luleå och 82 km. från Gällivare, inom Jokkmokks socken. Inom stationssamhället, som har gästgivarvård och hotell, ligger sedan 1904 ett statens seminarium (upprättadt 1875 i Mattisudden), afsedt att utbilda lapsktalande småskollärare och lärarinnor. Kursen är treårig.

Murkelfamiljen (Murkelfamiljen), bot. Se Helvellineæ.

Murkla (ty. *morchel*), bot., tre släkten, *Morchella*, *Gyromitra* och *Helvella*, hörande till fam. *Helvellaceæ* bland diskomyceterna. Fruktkroppen har form af en mössa eller hatt på en fot. Hos *Morchella* är mössan genom ribbor och rynkor nättligt gropig. *M. esculenta*, toppmurkla (fig.



Fig. 1. Toppmurkla.

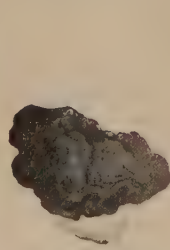


Fig. 2. Stenmurkla.



Fig. 3. Brun hattmurkla.

1), framkommer under våren på ängsmarker eller på gräsbevuxna ställen i skogsmark och värderas för läckerhet. Murkla kan lätt förvaras i torkadt tillstånd. Den nyttjas i steksåser o. d. — *Gyromitra* har oregelbundet fligig mössa. *G. esculenta*, stenmurkla (fig. 2), växer tämligen allmänt om våren i skogar och når stundom en betydlig storlek,

men är icke så omtyckt som toppmurklan. — *Helvella* har sadellik mössa. I barrskogar på hösten förekommer tämligen allmänt *H. infula*, hattmurklan (fig. 3). Murklorna innehålla ett för många personer mycket giftigt ämne, helvellasyra, som lätt kan utdragas med kokande vatten och som förstöres vid murklornas torkning. O. T. S. (G. L.-m.)

Murko [mo'rkå], *Matiaš*, slavisk litteraturforskare, f. 1860 i det slovenska Steiermark, studerade i Wien under Miklosich, vistades en tid vid ryska universitet och blef professor i slavisk filologi vid universitetet i Graz 1902. Hans förnämsta arbeten äro *Deutsche einflüsse auf die anfänge der slavischen romantik* (1896) och *Geschichte der süd-slawischen literatur* (1908). Bland hans smärre afhandlingar märkas *Miklosich's jugend- und lehrjahre* (1898), *Prei usporodjivaci sanskrita sa slovenskim jezicima* (om de första jämförande undersökningarna om sanskrit och de slaviska språken, i "Rad", h. 132), en monografi om *Vatroslav Oblak*, *Die geschichte von den sieben weisen bei den slaven* och *Die ersten schritte des russischen romans*. A.-d. f.

Murkrona (lat. *corōna muralis*), krona eller diadem, där de från pannringen utgående uppåtvända utsprången ha formen af små rätvinkliga murtunnar i st. f. de vanliga bladen, uddarna eller kulorna (se vidare *Corōna*, sp. 746 och fig. 4). — I den senare antika konsten såväl som i den moderna har murkronan användts för att känneteckna personifikationer af städer. Likaledes finner man den öfver sköldarna i städers sigill. En afbildning af en sådan stadsmurkrona meddelas i art. *Krona*, sp. 8. Upk.*

Murkryparen, *zool.* Se *Murkryparsläktet*.

Murkryparsläktet, *Tichodroma*, *zool.*, hör till familjen *Certhiidae*, tättingarnas ordning och fåglarnas klass. Det igenkännes på skarpt böjd näbb och af mjuka, breda, i spetsen afrundade pennor bestående stjärt. Till detta släkte hör *murkryparen*, *T. muraria*, som är askgrå, med svarta ving- och stjärtpennor. De senare äro i spetsen hvita, vingpennorna däremot till halfva sin längd praktfullt högröda, andra—femte med hvita fläckar i det inre fanet och de öfriga med gula fläckar. Strupen är om sommaren svart, om vintern vit. Längden utgör 16 cm. Murkryparen är hemma i södra Europas högre bergstrakter, från hvilka den om vintern drager sig ned till lägre, varmare och bättre skyddade ställen. Komma då några soliga dagar, skyndar den åter upp till höjdregionen, hvarifrån först återinträdande köld drifver den tillbaka ned i dalarna. Murkryparen klättrar endast på fullkomligt kala klippor, aldrig på träd eller buskar. Under klättrandet sätter den ut vingarna bakåt och utåt från kroppen, som den håller lodrätt. Enär stjärten därvid icke är till någon nytta, hålles den så långt ut som möjligt från klippväggen för att ej skadas. Huru utvecklad denna fågels förmåga att klättra är, kan man döma däraf, att den i fångenskap förmår med lätthet löpa uppför tapeterna på en vägg. Flygförmågan är väl utvecklad, dock något mindre i vägrätt än i lodrätt riktning. Natten tillbringar murkryparen i en ränna i klippan eller i någon mur. Dess föda utgöres af insekter och spindlar. Utom under fortplantningstiden lever den mestadels ensam. Boet är stort, rundt och lågt, sam-

mansättes af moss, växtull, rotfibrer, hår m. m. och lägges i en grund klippåla. C. R. S.*

Murkvadrant. Se *Astronomiska instrument*, sp. 288.

Murman, Johan Vilhelm, finsk skriftställare, f. 1830, d. 1892 i Ingermanland som kyrkoherde, utgaf en mängd skrifter af olika innehåll, mestadels på finska. 1852 utgaf han den första svenska grammatik på finska språket. I den af Finska litteratursällskapet föranstaltade tidskriften "Suomi" offentliggjorde M. *Några upplysningar om finnarnes forna vidskepliga bruk och trollkonster* (1854; på svenska) och *Framställning om bröllopssederna uti Ingermanlands finska församlingar* (1872; på finska). O. G.*

Murmänska hafvet. Se *Murmanska kusten*.

Murmänska kusten (ry. *Murmanskij bereg*), norra kusten af halfön Kola, i ryska guv. Archangel, från udden Svjatoi nos till Kolaviken. Namnet anses vara en förvrängning af "norrmaniska" (d. v. s. norska). Den är öfver 420 km. lång och i följd af närheten till Golvströmmen isfri. Den består mest af granitklippor af intill 200 m. höjd, mellan hvilka många goda ankarplatser ligga. Under sommaren samlas vid kusten omkr. 1,000 fångstfartyg, som fiska i synnerhet stockfisk och sill; mestadels föres sillen till Archangel. 1895 grundlades staden Alexandrovsk vid Kolabukten, som är områdets administrativa centrum och där man haft planer att anlägga en krigshamn. — Den del af Norra ishafvet, som ligger utanför kusten, kallas stundom *Murmanska hafvet*. — Litt.: H. Rottmann, "Die murmanische küste" (i "Geogr. zeitschrift", 1911). - J. F. N.

Murmeldjuret, *zool.* Se *Murmeldjursläktet*.

Murmeldjursläktet, *Arctomys*, *zool.*, räknas till fam. ekorrdjur (*Sciuridae*) inom gnagarnas ordning och däggdjurens klass. Kroppen är undersätsig.



Murmeldjur (*Arctomys marmotta*).

Kindpåsar saknas. Öronen äro mycket små, pupillen rund, tummen rudimentär, med ofullständig klo, tredje framtån längst samt svansen kort och yfvig. — Till detta släkte hör *murmeldjuret*, *A. marmotta* (se fig.), som blir 51 cm. långt, med svans

af 11 cm. längd. Skulderhöjden utgör 15 cm. Öfre kroppsdelarna äro brunsvarta, sidorna gulgrå, undre delarna mörkt rödbruna och framtänderna brungula. Murreldjuret är hemma på Alperna, Pyrenéerna och Karpaterna, vistas helst tätt invid den eviga snön och går i allmänhet ej längre ned än till trädgränsen. Till vistelseort väljer det fria platser, omgifna af branta klippväggar samt vetande mot ö., s. eller v., helst så långt som möjligt från människoboningar. Där gräfvat murreldjuren hålor, sommardagen högre upp och till vintern längre ned på berget, stundom ett godt stycke nedom trädgränsen. Vinterboningen, som är afsedd att hysa 10—15 individer, är ganska rymlig och igenkännes på det därutanför kringströdda höet äfvensom på det med hö, jord och stenar inifrån tillstoppade ingångshålet. Sommarboningen är däremot alltid öppen. Från den igenstoppade mynningen leder en rätt lång, delvis förgrenad gång in till en håla, hvori djuren bäddat åt sig med torrt hö, i hvilken afsikt de redan i aug. börja bita af och torka gräs, som de därefter i munnen bära in i sofkanmaren. Murreldjuret är ovigt och har en egendomlig, vaggande gång. Ofta sätter det sig i upprätt ställning på bakdelen för att se sig omkring. Dess föda utgöres af växter och rötter. Liksom andra djur, som ligga i vintersömn, äro murreldjuren vid dennas början ovanligt feta, men vakna om våren upp ganska afmagrade. Djurens kött ätes, och fettet användes vid åtskilliga sjukdomar. Murreldjuren fångas i fällor och utgräfvat ur bona vid vinterns början, hvilket senare fångsätt dock blifvit förbjudet i åtskilliga schweiziska kantonen. Djuret tämjes med lätthet och kan inöfvas till åtskilliga konster. Kändt är, huru savojardgossar pläga vandra omkring och förevisa tama exemplar af denna djurart. — *Bobaken*, *A. bobac*, är en invånare i slättland. Den blir 37 cm. lång, med en svans af 9 cm. längd. Färgen är blekt rostgul, ofvantill något mörkare, på nosen rostgul, i svanspetsen svartbrun, på halsen och strupen gråhvitaktig. Framtänderna äro hvita. Arten förekommer i östra Europa och Sibirien, lever sällskapsvis, gräver hålor i marken och uppkastar därvid jordhögar, som äro samlade i grupper. Djuren aflägsna sig icke gärna långt från sina hål, i hvilka de snabbt krypa in, om fara hotar. Under vintern ligga de i dvala, men komma fram rätt tidigt, slita då ganska ondt af brist på tillräcklig föda och falla i mängd offer för sina fiender, till hvilka äfven människan hör. Åtskilliga asiatiska folk jaga dem nämligen för köttets och skinnets skull. C. R. S.*

Murmelius, *Johannes*, nederländsk lärd och skolman, f. 1480, d. 1517 som rektor i Alkmar, vann berömmelse hos sin samtid som författare af åtskilliga läroböcker i latinsk metrik, som kommentator af Persius' satirer och Boëthius' verk samt som latinsk skald. Hans "Ausgewählte werke" utgafvos af A. Bömer 1892—95.

Murmi. Se Himalaya folk.

Murner [mo'rner], *Thomas*, tysk satiriker, f. 1475 i Oberehnhelm nära Strassburg, d. 1537, inträdde tidigt i franciskanorden, besökte en mängd olika universitet, kröntes 1506 som poet af Maximilian I och förde framgent ett äfventyrligt, kringirrande lif. Än uppträdde han som teol. doktor,

än som rättslärare, uppfann en metod att inhämta vetenskaper medelst ett slags kortspel, predikade öfver sina egna satirer, råkade öfverallt i polemiska tråtor och utvisades från flera städer. Hänsynslöst och djärft prisgaf M. i sina satiriska diktverk alla stånd åt löjet, icke minst de andlige samt furstar och adel. Han lånade därvid formen af Sebastian Brant ("Narrenschiff"), men öfverträffade denne vida i folklig ton, i språkets plumpa styrka och kvickhet. Till detta område höra *Narrenbeschweierung* (1512; nyaste uppl. 1879), *Der schelmen zunfft* (1512; ny uppl. 1890) och *Die geuchmatt* (Gökängen; 1519, ny uppl. 1896), hvilken sistnämnda dikt skildrar de konster kvinnorna använda för att locka männen till dårskaper. M., som själf på det kraftigaste gisslat kyrkans fördärf, varldt dock efter 1520 en häftig motståndare till Luther, mot hvilken han riktade 32 skrifter. Den märkligaste är *Von dem grossen lutherischen narren wie ihn doctor Murner beschworen hat* (1522; ny uppl. 1848), M:s mest lyckade satirdikt, i hvilken han ironiskt uppvisar åtskilliga svaga sidor hos reformationen. Sedermera anföll han med samma bitterhet reformationen i Schweiz. Hans polemiska samt teologiska och juridiska skrifter lida af ytlighet. Han utgaf dessutom 1515 en öfv. af Vergilius' "Æneis", på vers. Det är ovisst, om M. är författaren till den högtyska bearbetn. af folkboken "Till Eulenspiegel" (Ulspegel). Genom sin stridslystnad och fåfänga ådrog M. sig allt annat än milda omdömen af sin samtid. Se arbeten om M. af Kawerau 1890 och 1891.

Murrole kanal [mō'råle]. Se Näsi järvi.

Muro Lucano [mō'rå lokanå], stad i italienska prov. Potenza (Basilicata), i de neapolitanska Apenninerna. 7,962 inv. (1901; som kommun 8,270). Biskopssäte, gymnasium. Ruiner af ett slott, där Johanna I af Neapel (se Johanna, sp. 20) mördades på gifallning af Karl III (1382). Oljeberedning. J. F. N.

Mu'rom, kretsstad i ryska guv. Vladimir, vid Oka och en bibana till Moskva—Nizjnij-Novgorod-järnvägen. 12,874 inv. (1900). Handel med spannmål. Stor trädgårdssodling. (J. F. N.)

Muroma. Se Mordvinerna.

Muromtsev, *Sergej Andrejevitj*, rysk rättslärd och politiker, f. 1850 i Moskva, d. där 17 okt. 1910, blef vid unga år professor i romersk rätt vid Moskvauniversitetet, men afsattes 1884 som politiskt misshaglig samt blef då praktiserande advokat och redaktör för en juridisk tidskrift, som emellertid indrogs 1892. M. var medlem af stadsduman i Moskva och af guvernementet Moskvas semstvoförsamling, valdes till medlem af den första riksduman (1906) och fungerade som dennas talman samt sträfvade därvid att stadga den nya representationens yttre arbetsformer och i möjligaste mån dämpa de starka partimotsatsernas bullersamma framträdande under förhandlingarna. Enär M. efter dumans upplösning undertecknat det s. k. Viborgsmanifestet, dömdes han till ett par månaders fängelse. Sina sista år egnade sig M. åter åt advokatverksamhet. Inom alla frisinade kretsar var M. högt uppburen, och äfven bland motståndarna tilltvang sig hans gedigna personlighet merendels aktning. V. S.-g.

Mutoran. Se Mororan.

Muros [mo'rås], hamnstad i spanska prov. La Coruña (Galicien), vid norra kusten af Ria de M. y Noya. 9,130 inv. (1900). Fiske, export af sardiner. J. F. N.

Murphy [mø'fi], Anna. Se Jameson.

Murphy [mø'fi], Robert, irländsk matematiker, f. 1806, d. 1843, var lärare vid Caius college i Cambridge 1829—32 och blef 1838 examinerator vid universitetet i London. Särskildt inom ekvationsteorin och elektricitetsläran utförde M. eleganta och skarpsinniga undersökningar. Af hans skrifter må nämnas *Elementary principles of the theory of electricity* (1833) och *A treatise on the theory of algebraical equations* (1839).

Murr., vid växtnamn förkortning för Johan Anders Murray (se d. o., sp. 1403).

Murray [ma'ri]. 1. Gammal skrifform för Moray, skotskt grefskap. Se Elgin. — 2. (Gulba, Goolwa) Australiens största flod, uppriinner i Australiska alperna nära kolonien Victorias norra gräns, flyter först i nordvästlig, därefter i västlig och slutligen i sydlig riktning, under sitt öfre och mellersta lopp på gränsen emellan kolonierna Victoria och Nya Syd-Wales, i sitt nedre lopp genom kolonien Syd-Australien, samt faller vid Wellington ut i den grunda lagunen Lake Alexandrina (Kayinga), hvarifrån en, ej ens med båt farbar, kanal för ut i Encounterviken af Stilla hafvet. Flodens öfversta lopp genom en vild bergstrakt är snabbt och slingrande, längre ned förlorar den genom afundstning på sina ställen så mycket vatten, att endast en rad vattensamlingar återstår. Dess längd är 1,630 km., flodområdet är 910,000 kvkm. För små flatbottnade ångbåtar är den farbar ända upp till Albury. Periodiskt öfversvämmar den sina bräddar, försakande stora öfversvämmingar. Under de senare åren har man sökt göra mynningen farbar för fartyg, men inloppet är till följd af hafvets våldsamhet alltid farligt. Floden upptar nästan alla vattendrag i östra och södra Australien. De största bifloderna äro Murrumbidgee (se d. o.) och Lachlan, som förena sig före inflödet i M., samt den än längre Darling (se d. o.). Murrumbidgee och M. upptäcktes 1829 af kapten Sturt, som följde hufvudfloden till Lake Alexandrina. Major Mitchell upptäckte Darling 1836. 2. (J. F. N.)

Murray [mure'j], svensk släkt, härstammar från den gamla skotska adliga släkten M., af hvilken en gren i midten af 1600-talet utflyttade till Ostpreussen. Därifrån kom magister Andreas M. (f. 1695, d. 1771) 1735 till Sverige som andre pastor för Tyska församlingen i Stockholm. 1738 blef han förste pastor för samma församling och 1752, vid Adolf Fredriks kröning, teol. doktor. Af hans barn gjorde sig två söner bemärkta som läkare (se M. 1 och M. 3); en tredje blef biskop och 1810 adlad med bibehållande af sitt namn (se M. 2).

1. Johan Anders M., läkare, f. 27 jan. 1740 i Stockholm, d. 22 maj 1791 i Göttingen, studerade 1756—59 i Uppsala, där i synnerhet Linnés undervisning blef af afgörande betydelse för hans framtid. 1760 begaf han sig till Göttingen, där han 1763 blef med. doktor, 1764 e. o. samt 1769 ord. professor och föreståndare för botaniska trädgården. M. var en framstående farmakolog och botanist. Hans arbete *Apparatus medicaminum*

tam simplicium quam præparatorum et compositorum (1776—92; 6 bd, af hvilka det sista utkom först efter hans

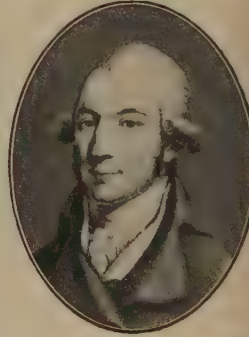
död) utgör den fullständiga sammanställning af allt, som hänför sig till vegetabiliska läkemedel, och har ännu i dag stort värde. Dessutom utgaf M. i tysk öfv. åtskilliga skrifter af svenska läkare samt den botaniska delen i 13:e uppl. af Linnés "Systema naturæ" under titeln "Systema vegetabilium" (1774).

2. Gustaf M., den föregående broder, biskop, f. 28 mars 1747 i Stockholm, d. 4 maj 1825 i Västerås, blef 1760 student i Uppsala och 1768 filos. magister i Göttingen, prästvigdes 1770 och var därefter i fyra år vice pastor vid Tyska församlingen i Stockholm. Han kallades 1774 till ord. hofpredikant hos hertig Karl samt vardt 1778 teol. doktor och 1780 kyrkoherde i Jakobs och Johannes' församlingar i Stockholm. 1786 blef han prästståndets fullmäktig i Rikets ständers bank, 1792 led. af ecklesiastikberedningen och 1793 medlem af kommittén för kyrkohandbokens, psalmbokens och katekesens förbättrande. 1801 befordrades M. till pastor primarius och kyrkoherde i Storkyrkoförsamlingen, 1809, efter statshvälfningen, till öfverhofpredikant och ordensbiskop, adlades 1810 samt utnämndes 1811 till biskop i Västerås stift.

3. Adolf M., den föregående broder, anatom, f. 13 febr. 1751 i Stockholm, d. 4 maj 1803 i

Uppsala, blef 1764 student i Uppsala och egnade sig snart åt anatomen. Redan vid 19 års ålder förordnades han att under professor Martins tjänstledighet hålla offentliga föreläsningar i anatomi i Stockholm samt promoverades 1772 till med. doktor i Uppsala. S. å. företog han en utländsk studieresa och kom hem först 1776.

Under sin frånvaro hade han utnämnts till ord. professor i anatomi och kirurgi vid Uppsala universitet. Han var en af universitetets mest förtjänte lärare och utgaf en mängd värdefulla arbeten i sin vetenskap. Bland



dessas märkas *Observationes circa infundibulum cerebri* (1772), *Descriptio anatomica canalis cujusdam Fontane nuper observati* (1780), *Descriptio arteriarum corporis humani in tabulas reducta* (1780—83; nya upplagor 1794 och 1798), *Sciagraphica nervorum capitis descriptio* (1793), *Sciagraphica nervorum spinalium descriptio* (1794—97) och *Sciagraphica descriptio venarum corporis humani* (1802—03). Vet. akad., af hvilken M. blef led. 1780, lät 1838 prägla en medalj öfver honom. Jfr E. Gadelius, "Äminnelsetal öfver förste lifmedikus Ad. Murray 1819" (1828). 1, 3. R. T.—dt.

Murray [ma'ri], gammal skotsk adelsläkt, omtalad redan på 1200-talet med stamgodset Tullibardine i Perthshire. Hufvudmannen erhöi 1606 titeln earl af Tullibardine, och genom arf öfvergick till släkten äfven titeln earl af Atholl (1629). Sedan 1676 bär hufvudmannen för denna ättgren titeln markis och sedan 1703 hertig af Atholl; hufvudmannens äldste son benämnes under faderns lifstid markis af Tullibardine. En gren af ätten erhöi 1621 titeln viscount Stormont och 1776 earlvärdighet af Mansfield. Osäkert är, huruvida familjen M. of Blackbarony (äfven med anor från 1200-talet) hör till samma ätt; dess hufvudman bär sedan 1911 titeln viscount (förut baron) Elibank, och hans äldste son kallas "the master of Elibank".

1. John M., 2:e earl och 1:e markis af Atholl, f. 1631, d. 1703, företog 1653—54 en af Monk undertryckt resning i Skottland till Karl II:s förmån, erhöi efter restaurationen flera höga ämbeten och intog vid 1688 års revolution i det längsta en vacklande hållning, bestämde sig omsider för att hylla Vilhelm och Maria, men var sedermera gång på gång invecklad i jakobitiska stämplingar. M. blef 1670 earl af Tullibardine och upphöjdes 1676 till markis af Atholl.

2. John M., 2:e markis och 1:e hertig af Atholl, den föregående son, f. 1660, d. 1724, slöt sig vid 1688 års revolution till Vilhelm och Maria, utnämndes 1703 af drottning Anna till sigillbevarare för Skottland och upphöjdes s. å. till hertig af Atholl. Under drottning Annas sista regeringsår närmade sig M., som var ifrig motståndare till unionen mellan England och Skottland, alltmer jakobiterna, och vid Georg I:s tronbestigning 1714 miste han sina ämbeten, men han förblef dock regeringen trogen under 1715 års resning, ehuru tre af hans söner stredo i den stuartiske pretendentens här.

3. William M., markis af Tullibardine, den föregående son, d. 1746, deltog i 1715 års jakobitiska resning, dömdes med anledning därpå fredlös och måste fly till kontinenten. Han deltog 1719 i ett misslyckadt försök till resning i Höglanderna, åtföljde 1745 pretendenten Karl Edvard Stuart vid dennes invasion i Skottland och utvecklade 16 aug. s. å. det stuartska standaret vid Glenfinnan. Efter jakobiternas nederlag vid Culloden (16 apr. 1746) måste M. ge sig fången, och han dog några månader senare i Tower.

4. Lord George M., den föregående yngre broder, jakobitgeneral, f. omkr. 1700, d. 1760 i Medemblik i Holland, deltog i 1715 års jakobitiska resning, undkom till Frankrike, åtföljde sin äldre broder lord Tullibardine vid dennes misslyckade

resningsförsök 1719 (se M. 3), benådades och återvände till Skottland 1724, men slöt sig 1745 efter någon tvekan till pretendenten Karl Edvard och blef, ehuru misstrodd af denne, hans närmaste underbefälhafvare och själen i de militära operationerna. Han hade största förtjänsten af jakobitsegern vid Prestonpans (21 sept.), sökte förgäfvast afråda den äfventyrliga invasionen i England, genomdref till Karl Edwards harna i Derby (5 dec.) beslutet om reträtten och ledde sedan denna med stor skicklighet. M:s seger vid Falkirk (17 jan. 1746) kunde ej rädda Karl Edwards sak, och mot M:s råd beslöt denne leverera batalj vid Culloden (16 april), där M. anförde högra flygeln. Efter nederlaget lyckades M., som af Karl Edvard utan skäl misstänktes för förräderi, undkomma till kontinenten (dec. s. å.) och återsåg aldrig Skottland.

5. William M., 1:e earl af Mansfield, domare, f. 1705, d. 1793, inträdde 1731 på den juridiska banan och blef snart en af advokatståndets ledande män genom sin praktiska duglighet och talarbegåfning samt sina omfattande kunskaper.

Han blef 1742 medlem af underhuset och solicitor general, var under de närmast följande åren regeringspolitikens främste försvare i underhuset, blef 1754 attorney general i hertigens af Newcastle ministär och var 1754—56 underhusets ledare. 1756 blef M. lordöfverdomare, upphöjdes samtidigt till peer som baron Mansfield och bibehöll under växlande ministärer i 15 år sin plats i kabinettet. 1776 upphöjdes M. till earl af Mansfield. och 1788 tog han afsked från lordöfverdomarämbetet. Till sin politiska åskådning var M. moderat tory, och som parlamentsdebattör var han endast den äldre Pitt underlägsen. Sin största berömmelse vann dock M. som domare. Han anses som den engelska handelsrättens grundläggare, och vida berömdt blef hans utslag i en rättgång 1771, då han beordrade en negerslafs frigifvande med den motiveringen, att slaveri i och för sig är så motbjudande, att det ej kan tolereras, om det ej stadgas genom positiv lag, ett uttalande af stor betydelse i slafemancipationens historia. Jfr Campbell, "Lives of the chief justices of England" (3 bd, 1849—57).

6. James M., guvernör i Canada, f. omkr. 1719, d. 1794, var yngre son till den 4:e lord Elibank, blef 1751 öfverstelöjtnant och deltog från 1757 i kriget mot fransmännen i Nord-Amerika. M. anförde en brigad under general Wolfe vid anfallat på Quebec 1759 och försvarade tappert den eröfrade staden mot franska försök att återtaga den (1760). Han blef i okt. s. å. guvernör i Quebec och efter Canadas definitiva afträdande till England i Parisfreden 1763 dess förste brittiske guvernör. M:s statsklokt försonliga politik mot den franska befolkningen föranledde 1766 hans



återkallande efter klagomål från engelska nybyggare. 1774—82 var M. guvernör på Menorca och nödgades, belägrad af öfverlägsna franska och spanska trupper i Fort S:t Philip, kapitulera efter nära 7 månaders tappert motstånd (febr. 1782). En krigsrätt fritog honom 1783 från allt ansvar för den nödvungna kapitulationen, och han utnämndes s. å. till general.

7. Sir George M., general, f. 1772, d. 1846, deltog med utmärkelse i kriget mot Napoleon, bl. a. 1801 i Egypten och 1807 i lord Cathcarts anfall på Köpenhamn, samt var generalkvartermästare under sir J. Moore i dennes expedition till Sverige 1808. Han innehade sedan samma befattning under Wellington i dennes fälttåg på Pyreniska halvön, blef 1812 generalmajor, erhöll 1813 knighthöghet, var 1814 guvernör i Canada och utmärkte sig vid dess försvar mot Förenta staterna. 1828—30 var M. kolonialminister i Wellingtons ministär samt tillhörde 1834—35 och 1841—46 som generalfälttygmästare Peels första och andra ministär. 1841 blef han general. M. har utgett "Letters and despatches of John Churchill, first duke of Marlborough" (1845—46).

8. Sir Charles Augustus M., diplomat, skriftställare, f. 22 nov. 1806, d. 3 juni 1895 i Paris, var yngre son till 5:e earlen af Dunmore, företog i yngre år vidsträckt resor, som han skildrat i *Travels in North America during the years 1834—1836* (1839; 3:e uppl. 1854) och den intagande, mycket populära berättelsen ur indianlivet *The prairie bird* (1844). Han inträdde 1844 på diplomatbanan, var 1846—53 generalkonsul i Egypten och 1854—59 sändebud i Persien, där af storvesiren framställda beskyllningar mot hans heder föranledde ett engelsk-persiskt krig 1856—57. M. erhöll 1866 knighthöghet, var 1866—67 envoyé i Köpenhamn och 1867—74 i Lissabon samt blef 1875 medlem af Privy council.

9. Alexander William Charles Oliphant M., lord Murray of Elibank, politiker, f. 12 april 1870, son till den skotske jordmagnaten viscount Elibank (f. 1840), var 1906—12 medlem af underhuset och tillhörde Asquiths ministär som understatssekreterare för Indien 1909—10 och "förste inspiskare" (parlamentssekreterare vid skattkammaren) 1910—12 samt företog i sistnämnda egenskap en grundlig teknisk omorganisation af det liberala regeringspartiet. 1912 lämnade M., dittills förande titeln "master of Elibank", ministären för att egna sig åt enskild affärsverksamhet och upphöjdes därvid till peer (baron M. of Elibank).

1—9. V. S.—g.

Murray [ma'ri] l. Moray, James Stuart, earl af M., skotsk riksföreståndare. Se Stuart.

Murray [ma'ri], sir Robert, militär och kemist, f. omkr. 1600, d. 1673, tjänade sig i yngre år upp till öfverste i franska armén, deltog i inbördeskriget i England och Skottland på Stuartarnas sida och belönades efter restaurationen 1660 med flera skotska ämbeten. Han sysslade mycket med kemiska studier och tillhörde en naturvetenskaplig klubb, som framför allt genom hans inflytande hos Karl II fick kunglig stödfästelse under namnet Royal society. M. blef detta sedermera så berömda samfunds förste president.

Murray [ma'ri], engelsk bokförläggarfamilj af skotsk härkomst. — 1. John M., f. 1778, d. 1843, äride 1793 efter sin fader, John M., en bokförlagsaffär, öfvertog snart själf ledningen af den och bragte dess utveckling därhän, att han tycktes komma att monopolisera hela den engelska skönlitteraturen. Så t. ex. utkommo W. Scotts, Byrons, W. Irvingss m. fl. främstående författares arbeten på hans förlag, likaså beskrifningarna öfver Parrys, Franklins och Ross' ishafsfärder. 1809 uppsatte han med tillhjälp af George Canning och W. Scott "Quarterly review", som vardt ett organ för tories, under det att "Edinburgh review" var ett språkrör för whigpartiet. M:s samlingsverk "Family library" (1830—41) var ett bland de första godtköpsbiblioteken. Se Smiles, "A publisher and his friends" (2 bd, 1891). — 2. John M., den föregående son, f. 1808, d. 1892, sedan 1828 faderns kompanjon, behöll vid dennes död (1843) affären och upptog senare, äfven han, en sin son, John M. (se nedan), till meddelegare. En samling resehandböcker, "Handbooks for travellers", som från 1829 utgafs af M. och delvis författades af honom själf, blef förebilden för liknande arbeten i Frankrike och Tyskland, t. ex. Bædekers. Bland författare, hvilkas arbeten M. förlagt, märkas lord Mahon, Livingstone, du Chaillu, Lyell, Murchison, Darwin och Schliemann. — Firmans nuv. innehafvare äro den ofvannämnde John M. (f. 1851) och A. H. Hallam-M. (f. 1854).

Murray [ma'ri], Grenville, engelsk diplomat och skriftställare, f. 1824 i Neapel, d. 1881 i Passy, oäkta son till Richard Grenville, 2:e hertig af Buckingham, ingick 1851 på den diplomatiska banan. 1855—68 var han generalkonsul i Odessa. Följande år utgaf han i England tidningen "The Queen's messenger", hvori han skarpt angrep de förnåma klasserna. En anklagelse för mened kom honom s. å. att fly till Paris, där han med sin hustrus namn kallade sig greve de Rethel d'Aragon och lefde som korrespondent för flera tidningar och som författare. Utom romaner, humoristiska skisser och resebeskrifningar utgaf han *Embassies and foreign courts* (1855), *The member for Paris* (3 bd, 1871), *French pictures in english chalks* (flera serier; "Franska bilder", tecknade med engelsk krita", 1877), *Men of the second empire* (1872), *Men of the third republic* (1873), *History of the french press* (1874), *The russians of to-day* (1878), *Side lights on english society* (2 bd, 1881) och *High life in France under the republic* (1884). *Memoirs of G. M.* utgafs af M:s änka (2 bd, 1887).

Murray [ma'ri], sir James Augustus Henry, engelsk lexikograf, f. 1837, var 1855—85 lärare och öfvertog 1879 för Philological society utgifvarskapet af "New english dictionary on historical principles", ett af världens största ordboksföretag, som började utkomma 1888 och som alltsedan stått under hans ledning. 1908 vardt M. adlad. Bland hans smärre arbeten äro filologiska uppsatser i tidskrifter, editioner af äldre engelska språkminnesmärken m. m. Särskildt bör framhållas hans för dialektforskningen betydelsefulla arbete om de lågskotska dialekterna (1871).

Murray [ma'ri], sir John, engelsk naturforskare, f. 1841 i Canada, studerade vid universitetet

i Edinburgh samt vid andra europeiska universitet. Han har blifvit mest känd som medlem af den stora engelska världshafsexpeditionen med "Challenger" (se d. o.) 1872—76. Chef för denna expeditionens vetenskapliga undersökningar efter sir Wyville Thomsons bortgång, trädde M. i spetsen för den stab af forskare, som bearbetat det rika materialet, och blef utgivare af "Reports of the scientific results of the voyage of H. M. S. Challenger" (1882—96). Sjålf har han bidragit med den allmänna berättelsen om expeditionen samt med "Report on the deep-sea deposits". Han tog 1910 del i ledningen af den med fartyget "Michael Sars" företagna fysiologiska och biologiska undersökningen i norra Atlanten. Han har dessutom utfört ett stort antal hydrografiska och hydrobiologiska undersökningar, särskild sedan 1897 rörande Skottland; resultaten af de sistnämnda äro nedlagda i "Report on the scientific results of a bathymetrical survey of the fresh water lochs of Scotland" (6 bd, afslutadt 1910). Han var Storbritanniens ombud vid den internationella hydrografisk-biologiska kongressen i Stockholm 1899 och mottog där personligen 1912 Vega-medaljen. Han är led. bl. a. af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (1912). L.-e.

Murree [ma'ri], stad och sanatorium i Indien, distriktet Rawalpindi (Punjab), 2,291 m. ö. h., nära gränsen mot Kashmir. 1,844 inv. (1901), oberäknadt sommarvärdster, som sannolikt uppgå till 10,000. Asyl för barn af europeiska soldater i Indien. Som officiellt sommarresidens har M. för länge sedan ersatts af Simla. J. F. N.

Murrhinska kärl (lat. *vasa mu'rhhina*), af Plinius och andra latinska författare omtalade, mycket dyrbara och af kejsartidens lyxälskande romare högeligen eftersökta kärl, dryckesbägare, skålar o. d., som infördes till Rom från Indien. De voro förfärdigade af *murrha*, ett ord af oviss betydelse, hvilket af somliga antagits beteckna porlän, men som med vida större sannolikhet torde ha varit någon rikt färgskimrande fält- eller fluorspat. Plinius berättar, att romarna i glas efterbildade dessa murrhinska kärl. Upk.*

Murrill [ma'ril], William Alphonso, amerikansk mykolog, f. 13 okt. 1869 i Campbell, Virginia, biträdande direktör för New Yorks botaniska trädgård, grundläggare af tidskriften "Mycologia" (1909), en fortsättning af den 1885 af W. A. Kellerman, J. B. Ellis och B. M. Everhart uppsatta "Journal of mycology". M. har för mykologiska studier (speciellt af hymenomyceterna) besökt flera länder både i Amerika och Europa (äfven Sverige) och publicerat åtskilliga afhandlingar, bland hvilka må nämnas *The Polyporaceæ of North America*. C. Lmn.

Murrumbidgee [ma'rambidʒi], flod i Australien, biflod (fr. h.) till Murray, upprinner i Maneroobergen i Nya Syd-Wales, flyter först åt n., därefter åt v. genom vidsträckt betesmarker samt förenar sig, sedan den fr. h. mottagit den grunda Lachlan, med Murray. Längd omkr. 2,070 km. Vid högvatten är M. segelbar för ångbåtar till Waggawagga, tidvis till Gundagai. J. F. N.

Murs, romersk koloni. Se *Esseg*.

Mursalt (grek. *afro'nitron*, lat. *aphronitrum*) benämner man vanligen de salter, som bildas på åtskilliga stenarter i form af ett hvitt beslag eller

ett smutsigt, i fuktig luft sönderflytande öfverdrag. Salterna uppkomma på murverk oftast genom närvaron af ruttnande organiska ämnen, men äfven af dåliga materialier (t. ex. sten, som innehåller lösliga salter, eller mursand, som är förenad af salter) eller genom en murs förtidiga afputsning. Mursaltet, som utgöres af kristallisationer af salpetersyrad kalk, svafvelsyrad eller kolsyrad natrium, klornatrium, kolsyrad kali eller klorkalium, griper vanligen omkring sig och kan verka förstörande ej blott på putsen, på tapeter och på andra väggbeklädnader, utan äfven på stenen och murbruket samt orsakar kall, unken och osund utdunstning, hvarför man alltid bör söka förekomma dess bildande eller, om detta ej kunnat göras, omsorgsfullt och utan dröjsmål rengöra alla angripna ställen; mera skadade stenar och puts böra ersättas. L. W. son M.

Mu'schid (Mursjid), arab., ledare, lärare, särskildt föreståndare för ett religiöst brödraskap i Orienten. K. V. Z.

Murshidabad, **Moorsheadabad** [mō'shidābād]. 1. Distrikt i kejsardömet Indien, presidency division af Bengalen, begränsadt i n. af Ganges och genomfuret af dess mynningsarm Bhagirathi. 5,550 kvkm. 1,333,184 inv. (1901). Hufvudstad Berhampur (24,397 inv. 1901). — 2. Stad i ofvannämnda distrikt, på vänstra stranden af Bhagirathi. 15,186 inv. (1901), med Azimganj på andra sidan floden 28,557 inv. Liflig handel, i synnerhet med guld-, silver- och elfenbensartiklar, som med stor skicklighet tillverkas i staden. M. var under 1700-talet (till 1772) Bengalens hufvudstad och är ännu säte för den engelske pensionären navaben af M. Hans palats (från 1837) är en ståtlig byggnad i italiensk stil. 1 o. 2. (J. F. N.)

Mursi'nsk, ädelstensgruivor i ryska guv. Perm, ö. om Ural, vid floden Neiva.

Mu'sjid. Se **Murschid**.

Mursuk (Murzuk), hufvudstad i prov. Fessan (se d. o.), i Tripolis, i en sänka (500 m. ö. h.) vid den från Tripolis till Sudan förande karavananvägen (25° 55' n. br., 14° 10' ö. lgd). Staden upptar en yta af 3 kvkm., är omgifven af höga murar, som omsluta kasba med kaserner och moskéer. Omkr. 7,000 inv. (enl. Nachtigal), som tillhöra olika stammar och förfärdiga lädervaror, väfnader (bl. a. s. k. M.-mattor) samt drifva handel (äfven slafhandel). Telegraf till Tripolis. J. F. N.

Mursvalan, zool. Se *Seglarna*.

Murtana, stad i Mindre Asien. Om dess läge se *Perge*.

Murten [mo'r-], fr. *Morat*, stad i schweiziska kantonen Fribourg, vid östra sidan af Murtensjön, 27 km. v. om Bern. 2,290 inv. (1900). M. är omgifvet med murar, har tillverkning af ur, cigarrer, absint och "kirschwasser". Vid M. slogo schweizarna i grund hertig Karl den djärfve af Burgund 22 juni 1476. En 18 m. hög marmorelsk restes 1822 på slagfältet. 2,5 km. s. om M., och på 400:e årsdagen af segern, 22 juni 1876, firades där en allmän schweizisk jubelfest. (J. F. N.)

Murtensjön [mo'r-], fr. *Lac de Morat*, lat. *Lucus aventicensis*, under medeltiden *Uecht-see*, insjö i västra Schweiz, delad emellan kantonerna Vaud och Fribourg, är 22,9 kvkm. i areal, 9,5 km. lång och 3 km. bred, högst 49 m. djup, ligger 432,6

m. ö. h. och är genom ett 3,5 km. bredt näs skild från Neuchâtelsjön, till hvilken den har aflopp genom ån Broye. Pålbyggnader ha anträffats i sjön. (J. F. N.)

Murum, socken i Älfsborgs län, Äs härad. 2,737 har. 476 inv. (1912). Annex till Hällstad, Skara stift, Äs kontrakt.

Mur-ussu. Se Jang-tse-kiang.

Murva, hos tatarerna på Krim öfver bered af hirs.

Murverk. Se Mur.

Murviedro [morvie'drå]. Se Sagunto.

Murwinkel [mör-]. Se Mur, flod.

Murzuk. Se Mursuk.

Murön [mör-]. Se Mur, flod.

Mus, zool. 1. Latinska namnet på råttsläktet (se d. o.). — 2. Svensk benämning (pl. möss) på de mindre arterna af nämnda släkte. Ordet nyttjas äfven i sammansatta namn på smärre arter af andra däggdjurssläkten. 1 o. 2. C. R. S.*

Müsa (grek. och lat.), sånggudinna. Se Musser.

Müsa L., Bananväxt, Pisang, bot., ett i morfologiskt hänseende högst egendomligt släkte af högväxta örter, hörande till fam. *Musaceæ*.



Fig. 1. Bananväxt (Pisang), *Musa paradisiaca*.

Blommorna äro ensymmetriska. Det främsta bladet ("läppen") är mycket stort, det baktill sittande mycket litet. *Musa* har en kort rotstock, från hvil-

ken uppskjutna oerhördt stora, spiralställda blad, hvilkas väldiga, meterlånga skifvor äro fjädersnerviga och i kanten släta, men vanligen, då de blifvit något äldre, mer eller mindre söndersplittade mellan nerverna ända in till medelnerven. Bladslidorna rulla sig om hvarandra och bilda sålunda ett slags falsk stam af ofta flera meters höjd. Blomställningen är ett toppstående ax med spiralställda ofta grant färgade skärblad, i hvilkas vinklar sitta många blommor i två rader. De nedersta blommorna i axet äro honblommor, de mellersta 2-könade och de öfversta hanblommor, hvarför frukter kunna utvecklas endast å nedre delen af axet; den öfre blir efter hanblommornas bortfallande naken, men avslutas med en knopp af utvecklade blommor, inneslutna inom skärblad. Af släktets öfver 40 arter äro följande de viktigaste. *M. paradisiaca* L. (fig. 1) med underarten *M. sapientum* L., härstammar från Ostindien och odlas i största utsträckning inom alla tropiska länder, där de mångstädes spela samma viktiga roll som sädesslagen hos oss. Deras frukter, bananer (fig. 2), äro ett slags bär, till

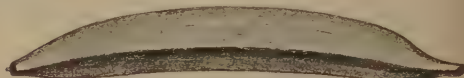


Fig. 2. Banan, frukt af *Musa sapientum*.

formen liknande en trubbigt trekantig, mindre gurka. Innanför det glatta, sega, gula eller röda skalet finnes fruktkött, som hos den omogna frukten är fast och innehåller mycket stärkelse, som vid mognandet öfvergår till socker. Den fullt mogna bananens fruktkött är löst, något mjöligt och har en stark arom. Ätliga bananer erhållas äfven af *M. Cavendishii*, kinesisk banan, och *M. acuminata* (Malajiska arkipelagen). Frö utbildas ej i dessa bananer. Af bananer finns en oändlig mängd varieteter och kulturformer af olika storlek, form, färg och smak. Den största betydelsen ha de stora formerna, som, innan de äro fullmogna, användas på mångahanda sätt som grönsaker. Af dessa sorter finnas former, som äro en half meter långa och armtjocka. De omogna bananerna användas äfven till framställning af bananmjöl. De mindre banansorterna ätas fullmogna råa och införas i stor mängd till Europa från Västindien (Jamaicabananer) och Kanarieöarna; de senare äro mindre och smakligare. Särskildt i Öst-Afrika beredas af bananer olika slag af alkoholhaltiga drycker. Bananblad användas i stor utsträckning som packningsmaterial. Af stor kommersiell betydelse är den fiber, som erhålles ur bladslidorna särskildt af *M. textilis*, inhemsk på Filippinerna, och som under namn af manilahampa är ett värderadt tågvirke. Ett flertal *Musa*-arter odlas allmänt som prydnadsväxter i växthus, trädgårdar och parker. Mest bekant af dessa är *M. Ensete*, jättebananen, inhemsk i Abessinien, som blir ända till 13 m. hög med till 6 m. långa blad. O. T. S. (G. L.-m.)

Musa (eng. mouse), *sjöv.*, med garn försäkra en "huggd" hake, så att den ej kan lossöra sig från det föremål, vid hvilket den för tillfället är fast ("huggd"). Den sålunda anbringade försäkringen å haken kallas "musning". L. H.*

Musa, arabisk namnform för Mose.

Musa, Djebel (Moses berg). 1. (Äfven Sierra Bullones, af engelsmännen kalladt *Apes hill*) Ett 860 m. högt, isolerad kalkstensberg (fortidens *Abyla*) i Marokko, midt emot Gibraltar (fortidens *Calpe*), med hvilket det utgjorde "Herkules' stoder". — 2. Berg på Sinaihalvön (2,240 m.), af det närbelägna Katarinaklostrets munkar och andra betraktadt som det berg, där Mose erhöi lagens taflor. 1 o. 2. (J. F. N.)

Musa, Antonius, frejdad läkare i Rom, som en gång genom bruk af kalla bad räddade Augustus från en svår sjukdom. Detta lyckliga resultat väckte hos romarna en viss förkärlek för vattenkurer. Två skrifter, som uppges vara författade af M., är ämnade till Agrippa och en till Mæcenas, äro af senare ursprung.

Musaceæ, Musacéer, bot., växtfamilj af serien *Scitamineæ*. Hithörande 6 släkten med omkr. 80 arter äro storväxta örter eller träd med stora spiralställda eller i två rader ställda, fjädernerviga blad och stora blommor i ax. Blommorna äro enkla eller tvåkönade med korolliniskt hylle, stödda af ofta korolliniskt utbildade höglblad och fem fertila ståndare. Fruktämnet är trerummigt, frukten bär eller kapsel, fröna stora, med eller utan fröhylla. Släktena *Musa* och *Strelitzia* tillhöra Gamla världens tropiker, *Heliconia* är inskränkt till tropiska Amerika, *Ravenala* har 1 art på Madagaskar och den andra arten i Syd-Amerika. *Musa paradisiaca* är en af världens viktigaste näringsväxter, af *Musa textilis* erhålles spånadsmaterial, andra musacéer odlas ofta som prydnadsväxter. G. L.—m.

Musacéer, bot. Se Musacæ.

Musa el-hadi. Se Kalifat, sp. 618.

Musa el-käzim. Se Imam 4.

Musæus. Se Musaios och Musäus.

Musaffer ed-din, schah af Persien, son till schah Nasr ed-din, f. 1853 i Teheran, d. där 9 jan. 1907, efterträdde sin fader på Persiens tron 1896. (Om hans regeringstid se Persien (Historia).)

Musage'tes, grek., "musernas anförare", ett binnamn på guden Apollon (se denne, sp. 1214, och Muser).

Musa ibn Nuseir, arabisk fältherre och ståtshållare i Nord-Afrika, utsträckt kalifens väldes gränser till Atlantiska hafvet, sände 711 sin underfältherre Tarik att intaga västgoternas rike i Spanien och fullföljde själf dennes verk efter att ha af afundsjuka fångslat honom midt under hans segerlopp. Hemkallad af kalifen genom Tariks ränker, lämnade han Spanien 713 och gjorde sin färd till ett ett glänsande triumftåg, men anklagades efter sin ankomst till Damaskus 715 för oräddrig förbedling af krigsbytet samt dömdes enligt den vanliga uppgiften till dryga böter, gissel och fängelse. Kort därefter afled han. (K. V. Z.)

Musai'os (lat. *Musæus*), namn på forngrekiska skaldar. 1. En af sagotidens prästerliga sångare, skiftevis betecknad som son eller lärjunge af Orfeus, Linos, Antifemos eller Eumolpos. Som hans födelseort uppges Eleusis i Attika, och han säges i Attika ha infört helig skaldekunst och i sammanhang därmed stiftat nya religionsbruk. Atskilliga honom tillskrifna dikter (hymner, renings- och invigningssånger, orakelspråk, besvärjelser mot sjukdomar, en teogoni, en titanografi m. fl.), som ännu under den historiska tiden voro kända och upptecknade,

torde till största delen ha varit understuckna. Till vår tid ha kommit endast några fragment, samlade och utgifna af Kinkel i verket "Epicorum græcorum fragmenta" I (1877). — 2. M., med tillnamnet Grammatikern, omkr. 500 e. Kr., författade ett litet, ännu bibehållet, i den alexandriiska skolans stil och närmast efter Nonnos' mönster diktadt erotiskt epos om *Hero* och *Leander*, hvilket utmärkes genom korrekt form samt genom egendomlig blandning af antik enkelhet och nyare sentimental romantik. Dikten är utgifven i åtskilliga upplagor, senast af Dilthey (1874) och i en samling af "Orphica" (1876). Svenska öfv. af Michelessi, 1772, på prosa, och G. Regné, 1801. 1 o. 2. A. M. A.

Musana, svensk missionsstation. Se Kongo, sp. 743, och Mission, sp. 676.

Musangen, zool. Se Rullmärdsläktet.

Musard [mysår], Philippe, fransk musiker, f. omkr. 1792, d. 1859, gjorde sig först i London känd som danskompositör och började efter 1830 sin verksamhet som ledare af och kompositör för konserter och baler i Paris, där han ock vann anseende som sin tids främste franske danstonsättare genom sin galopp *Gustave III* och sina kadriljer *Vénise*, *Les échos* m. fl. Han anförde promenadkonserter (*Concert M.*) i Champs-élysées och maskeradbaler i Opéra comique och Stora operan.

Musartpasset i Tian-schan, 3,670 m. (äldre uppgift 3,660 m.), ö. om Chan-tengri, hela bergsystemets högsta topp. Det förenar den till Ili flytande Tenges dal med Tarims biflod Musart-darja. J. F. N.

Musca L., zool. Se Muscidae.

Muscadins [myskadä], fr. (eg. myskpastiljer), myskdoftande sprättar; särskildt benämning på de pariselegant, som under den stora franska revolutionen slöto sig till thermidoristerna och sedermera till rojalisterna. Jfr Jeunesse dorée.

Musca domestica, zool. Se Husflugan.

Muscardin [myskardi'n], fr. Se Muskar-din.

Muscardinus, zool. Se Myoxus.

Mus'cari Mill., bot., ett släkte af små täcka lökväxter, hörande till fam. *Liliaceæ*. De omkr. 40 arterna tillhöra Medelhafsområdet. Blommorna sitta i en tät klase och ha sambladig, krukformig kalk med litet, 6-tandadt bräm. Den i våra trädgårdar allmänt odlade och på flera ställen i gamla parker förvildade pärlhyacinten l. drufhyacinten, *M. botryoides* (se fig.), är en liten glatt ört med tämligen liten lök, från hvilken uppskjuta smala jämbreda blad och en naken stängel, som i toppen bär en upprätt klase af kortskaftade små, blå eller hvita blommor. *M. comosum*, fjäderhyacint, har de öfre blommorna i den glesa klasen (hos en odlad form alla) omdanade till violetta trädar. O. T. S. (G. L.—m.)

Muscatine [ma'skotin], stad i nordamerikanska staten Iowa, på en "bluff" (hög strand) vid högra si-



Pärl-l. drufhyacint (*Muscari botryoides*).

dan af Mississippi. 15,290 inv. (1910). Handel med trävaror, mjöl, kött, kanderad frukt m. m. (J. F. N.)

Musch (af fr. *mouche*, fluga), ett af kvinnor förr mycket brukadt försköningsmedel, bestående af en rundad svart tafflapp, ungefär så stor som en flugvinge. Medelst gummi på baksidan fästas muscher i ansiktet och på barmen antingen för att dölja någon kvissla eller för att genom kontrasten höja hyns glans. Detta koketta bruk uppkom i Frankrike omkr. midten af 1600-talet och var allmännast under pudrets tidevarf, på 1700-talet. Vanligen bar en dam endast några få muscher. — Muschplåster. Se Engelskt plåster.

Muscha-öarna, tre till franska kolonien Somali hörande öar i Adenviken, vid inloppet till Tadjuraviken. 165 kvkm. De blefvo fransk egendom 1887. J. F. N.

Muschik. Se Musjik.

Muschir (arab. ”rådgifvare”) betyder vanligast ”medlem af en *schura*” (”ett råd”) af civilt eller militäriskt, högre eller lägre slag, men är därejämte i Turkiet titeln på den högsta militära rangen närmast under général-en-chef. Då en muschir står i spetsen för hvar och en af Turkiets armékårar (*ordu*), motsvarar således muschir, som armékårchef, vårt ”general”, men översättes vanligen med ”marskalk”. Den närmaste befälsgraden under muschiren är *ferik*, divisionsgeneral, general-löjtnant. H. A.*

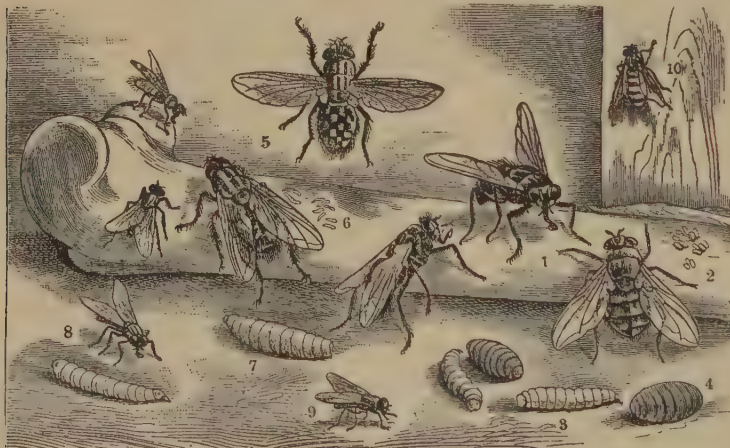
Musci [mu'ji], lat., mossor (se d. o.).

Muscicapa [mu'ji-], zool. Se Flugsnaparsläktet och Halsbandsflugsnaparen.

Muscidæ [mu'side], zool., familj af tvåvingarnas ordning bland insekterna, omfattande bl. a. de vanligaste i närheten af människoboningar förekomman-

största delen indragen. Andra, såsom släktet *Stomoxys*, ha en vågrät, äfven i hvilande tillstånd utstående snabel, som är styf och smal, knappt märkbart bredare i spetsen. En art, stickflugan, *Stomoxys calcitrans*, uppträder ofta inomhus och sticker kännbart i motsats till den vanliga husflugan, *Musca domestica*, som den i storlek och färg rätt mycket liknar. Närläggande äro Afrikas illa beryktade tsetsefluga (se d. o.) samt andra arter af släktet *Glossina*, kända som öfverförare af sömnsjukans och andra tropiska sjukdomars smittämne. Flertalet muscider lägger hopar af ägg på hvarjehanda i förruttelse stadda ämnen eller på ekrement. Endel, såsom tsetseflugan, framföder med längre mellantider redan fullvuxna larver, som omedelbart förpuppas. Förpuppningen eger hos alla muscider rum inom den hårdnade larvhuden, som sålunda likt en brun, äggformig kokong skyddar puppans utveckling. — En bland de vanligaste och ofta äfven inomhus förekommande musciderna är den välbekanta, på sin metallglänsande, mörkblå bakkropp lätt igenkännliga stora (9—13 mm.) spyflugan, *Calliphora vomitoria*, som vållar obehag genom att lägga sina ägg på kött, som lämnats obetäckt. Denna art lägger sina ägg äfven på as i likhet med de egentliga asflugorna, de praktfullt guldgröna arterna af släktet *Lucilia*. De hvita, masklika, framåt tillspetsade larverna, som ej äro utrustade med bitande käkar, upplösa, enligt hvad det påvisats, köttet till en flytande, uppsugbar vätska genom att därpå utgeja något slags ägghvitlösende enzym. De spela därför en viktig roll genom att hastigt aflägsna i förruttelse stadda djurämnen, medan åter dessa, endast öfverlämnade åt förruttnelsebakterierna, skulle förvandlas till torkade, ytterst långsamt sönderfallande mumier. Då dessa

flugor gång på gång med korta mellantider lägga mycket talrika ägg, som kläckas helt snart, ligger det en viss sanning, om och ej ringa öfverdrift i Linnés uttryck, att ”en spyfluga kan äta upp en häst så snart som ett lejon”. Med benämningen *myiasis*, flugsjuka, har man betecknat sjukdomssymtom framkallade af de visserligen sällsynta, men tillräckligt ofta säkert konstaterade fallen af fluglarvers inkvartering i olika delar af människokroppen. Sålunda har det påvisats, att fullvuxna fluglarver massvis afförts ur tarman för att omedel-



Vanliga flugarter (Muscidæ). 1—4 spyfluga (*Calliphora vomitoria*): 1 flugan fullvuxen, 2 ägg, 3 larver, 4 puppa. — 5 köttfluga (*Sarcophaga carnaria*), 6 nioåriga larver och 7 vuxen larv däraf. — 8 husfluga (*Musca domestica*) med larv. — 9 stickflugan (*Stomoxys calcitrans*). — 10 husfluga, dödad af svampen *Empusa musca* (se d. o.). (1—10 alla i nat. storl.)

de flugarterna och skild från närläggande familjer förnämligast genom det fjädrade antennborstet. En del hithörande arter har, såsom den vanliga husflugan, en mjuk, nedåtriktad, i spetsen med bred skifva försedd sugsnabel, som i hvilande tillstånd är till

bart därefter förpuppas. Då de sedermera kläckt, flugorna kunnat säkert bestämmas, ha de i de flesta fall visat sig tillhöra släktet *Homalomyia* af anthomyidernas familj, som står fam. Musciderna helt nära. Då arter af detta släkte ej sällan uppi-

träda i närheten af eller inuti människoboningar — en art, *H. canicularis*, har t. o. m. af denna anledning blifvit kallad "lilla husflugan" —, tycks det sannolikt, attflugorna på illa skyddade matvaror lagt sina ägg, som sedermera utvecklats i magen eller tarmen, dit tillräcklig luft för larvernas andning torde medfölja nedsväljd föda och saliv. De med rader af greniga tornar utrustade, framåt starkt afsmalnande larverna nära sig af tarminnehållet och förmå hålla sig kvar, till dess de äro färdiga till förpuppning, då de afföras. Man har exempel på, att flera tusen dylika larver af 5—8 mm. storlek eller ännu större på en gång uttömt ur tarmen efter att dessförrinnan ha försäkrat en längre tids plågor och illamående. — Betydligt mera svårartade olägenheter framkallas af den till en annan närstående familj, *Sarcophagidae* (se Köttflugor), hörande *Sarcophila magnifica* (l. *Wohlfarti*), hvars larver i vanliga fall leva i ruttnande kött. Från Frankrike, Tyskland och synnerhet Ryssland känner man emellertid många fall, då denna fluga lagt sina ägg i sår eller i sjukligt angripna håligheter, såsom i öron och näshålor, på i snusk och osnygghet lefvande människor. Larverna äta sig in under huden, göra gångar i köttet och komma ut i svalget eller bana sig väg in i det inre af hufvudets håligheter, där de förtära de mjuka delarna ända till benet och, i synnerhet då de inträngt i näs-, pann- eller ögonhålor, förorsaka förfärliga lidanden, som sluta med döden. På liknande sätt angripas människor af Syd-Amerika af larverna till en verklig muscid, *Lucilia* (*Comptosia*) *macellaria*, som af denna anledning äfven tilldelats namnen *anthropophaga* och *hominivorax*, d. v. s. människoätaren. — I samband härmed kan nämnas, att många fall, framför allt från Norge, äro kända, i hvilka larver af ännu en närstående flugfamilj, nämligen styngflugornas, och förmödligen tillhörande det vanliga o x stynget (*Hypoderma* *bovis*), visat sig gräfvä gångar under huden på lefvande människor, hvarvid de vandra i uppåtstigande riktning med afbrott af hviloperioder, som markeras af en rad plågsamma svulster, för att slutligen utstötas ur den sista af dessa, vanligen belägen på den härbevuxna delen af hufvudet.

G. A.—z.

Musci frondosi [mu'ji], *bot.* Se Löfmosсор.

Muscineæ [mu'ji-], *lat.*, mossor (se d. o.).

Muscipeta [mu'ji-], *zool.* Se Paradissnappare.

Musci ve'ri [mu'ji], *bot.* Se Löfmosсор.

Muscologi (af *lat. muscus*, *grek. mo'schos*, moss, och *logos*, lära), läran om mossorna.

Muscovit. Se Aplit, Cordierit och Glimmergruppen.

Mu'sculi, *lat.* Se Muskler.

Museål (se Museum), hörande till ett museum eller till museiväsendet, musei-. Synonym: museolögisk.

Musée [my'se; af *lat. musæum*], *fr.*, museum.

Musé'on, Se Museum.

Museipesten, *zool.* Se Dermestidæ.

Museiteknik, Museivetenskap. Se Museum, sp. 1422—24.

Muselman (förvrängning af arab. *muslimin*, plur. af *muslim*), muhammedan. Se Islam, sp. 914.

Musenalmanach [mösen-; jfr Muser], ty., be-

nämning på en mängd olika kalendrar (i fickformat) för lyrisk och lyrisk-episk poesi, som utgifvits i Tyskland 1769—1859. Den första utgafs till en början af Boie och Gotter (efter mönstret af den franska "Almanach des muses", som utkom årligen 1764—1833) samt var på 1770-talet organ för Göttingiska skaldeförbundet. Mest betydande är Schillers "Musenalmanach" (1796—1801), i hvars 2:a årg. de bekanta "Xenien" voro införda. Vidare märkes den af A. W. Schlegel och Tieck utgifna, fortsatt af Varnhagen m. fl., och den, som 1834—39 utgafs af Chamisso och G. Schwab.

Museografi (af *grek. musei'on* och *gra'fein*, skrifa), beskrifning på museer och museiföremål.

Museolögisk. Se Museål.

Muser (*grek. müsai*, äfven *möσαι* och *mō'sai*; *lat. müsæ*), den forngrekiska benämningen för sångens, musikens och skaldekonstens gudinnor, hvilka tänktes förläna människorna sångens gåfva och i den fromme sångarens sinne gjuta de heliga ingifvelser, som sedan skänka fröjd åt alla och komma jordelivets sorger att vika. Efter hand blef det brukligt att som stående under sånggudinnornas skydd betrakta äfven andra konster och vetenskaper, öfver hufvud hvarje slag af ideal eller andligt skapande verksamhet. I de homeriska sångerna omtalas som Zeus' dotter eller döttrar stundom en sånggudinna, stundom flera, men i senare fallet utan namn eller bestämdt antal. Endast på ett ställe af säkerligen yngre datum förekommer nioatal. Hos Hesiodos nämnas de som döttrar af Zeus och Mnemosyne (minnets gudinna) samt äro till antalet nio med individuella namn: Klé'yo (*lat. Clío*), den ryktet förkunnande, Eute'rpe, den fröjdbringande, Thalé'ia (*lat. Thalia*), den blomstrande, Melpoméne (*lat. Melpomene*), den sjungande, Terpsichore (*lat. Terpsichore*), den dansglada, Erato (*lat. Erato*), den älskliga, Polymnia (*lat. Polyhymnia*), den hymnrika, Urania (*lat. Urania*), den himmelska, och Kalli'ope l. Kalliopé'a (*lat. Calliope*), den skönstämmiga, hvilken tillika betecknas som den förnämsta bland dem alla. Vid sidan af dessa nio sånggudinnor nämnas äfven tre andra: Mele'te (öfning), Mneme (minne) och Aoidē (sång), hvilka stundom betecknas som äldre än de nio och som döttrar af Uranos och Gaia. Nioatal med de hos Hesiodos förekommande namnen förblef dock fortfarande det traditionella, och de nio sånggudinnorna erhöilo hvar och en sitt särskilda rike inom konstens och vetenskapernas värld. Härpå syfta äfven de attribut, med hvilka de bruka framställas af den bildande konsten. Sålunda representerar Kleio (med en papyrusrulle) historien, Euterpe (med en dubbelflöjt) musiken och den lyriska skaldekonsten, Thaleia (med komisk mask) komedien, Melpomene (med tragisk mask) tragedien, Terpsichore (med en mindre lyra) dansen, Erato (med en större lyra) kärleksdiken, Polymnia (utan särskildt attribut, men med djupsinnigt uttryck stödjande sig mot en pelare) hymnen eller den med gudstjänsten förbundna heliga sången, Urania (med en himmelsglob) astronomen och Kalliope (med skriftafflor och griffel) hjältedikten. Sånggudinnornas måhända från det sångrika Tracien införda dyrkan hade inom Grekland sin hufvudort dels i det vid foten af Olympos belägna landskapet Pieria, dels i Beotien

vid berget Helikon samt de närbelägna Parnassos och Leibethrion. Denna dyrkan stod i nära samband med heliga källor (Aganippe och Hippokrene) vid Helikon, Kastalia vid Parnassos nära Delfoi),

gudinnorna var *camēnæ* (urspr. *casmenæ*, *casmen* l. *carmen*, sång). De sammansmälte fullständigt med de grekiska och antogo äfven deras namn. Jfr *Camēnæ*. A. M.



Kleio.

Euterpe.

Thaleia.

Melpomene.



Terpsichore.

Erato.

Polymnia.

Urania.

Kalliope.

De nio muserna, antika marmorstatyer i Nationalmuseum, Stockholm, inköpta i Rom af Gustaf III 1784.

som upprunno på dessa berg, och ej utan skäl har man antagit, att sånggudinnorna urspr. äro att betrakta som inspirerande källnymfer. Med Apollon som sångens och skaldekonstens gud stodo sånggudinnorna i nära förbindelse, och han brukar i egenskap af *musagetes* (musernas anförare) afbildas i fotsid dräkt skridande framåt med lyran på armen (se afbildningen i art. Apollon, sp. 1215). Först i den yngre grekiska konsten (efter Alexander den stores tid) utbildades en bestämdare karakteristik af de nio muserna medelst stående attribut (se ofvan), som i bildverk tillades dem. Till Rom fördes hellenistiska statyer af sånggudinnorna, och desamma efterbildades ofta. På utmärkta förebilder hänvisa flera i den fulltaliga samling, som Gustaf III inköpte i Rom (se vidstående nio fig.). På romerska sarkofager afbildades muserna ofta i reliefgrupper, dock mestadels utan konstnärlig finhet. — Den romerska benämningen för sång-

Musette [mysä't], *mus*. 1. Fransk benämning på säckpipa (se d. o.). — 2. En urspr. för säckpipa skriven och därför med liggande brumbe försedd pastoral dans i måttligt tempo och i $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$ eller $\frac{6}{8}$ takt, mycket omtyckt under Ludvig XIV:s och Ludvig XV:s tid och äfven förekommande i den högre konstmusiken, såsom Bachs engelska sviter, Handels konserter samt operor af Rameau Destouches, d'Alayrac m. fl. 1 o. 2. A. L. **Muséum**, lat. (grek. *muséion*), kallades af forntidens romare och greker hvarje åt muserna ("sånggudinnorna") helgad plats. Sådana sånggudinnornas helgedomar funnos flerstädes i Grekland, såsom vid Helikon, Parnassos, Olympia, Troizen, Korint och Aten, där en s. om staden belägen höjd (*Filopappos*) ännu i dag stundokallas Museion. Till sånggudinnornas tempel och helgade områden förlades helt naturligt täfningar skaldekonst, sång och andra vittra idrotter, hvar

genom benämningen museum kom att öfver hufvud användas om hvarje plats för idkande af öfningar i konst och vetenskap eller musik i den vidsträckt betydelse, som grekerna gäfvö åt detta ord. Ett sådant museum för filosofiska studier inrättades i Aten genom testamentarisk disposition af Theofrastos, Aristoteles' lärjunge, och var sedan länge ett stambåll för den peripatetiska skolan. Det synes i viss mån ha tjänat såsom förebild för det vida större och berömdare museet i Alexandria (se nedan). — I modern mening betyder museum en systematiskt ordnad, för stadigvarande offentlig utställande afsedd samling af konstverk, naturhistoriska föremål (zoologiska, mineralogiska, paleontologiska, anatomiska, botaniska), fornsaker, etnografiska och kulturhistoriska minnesmärken, konstslöjdalster, krigsredskap; musikinstrument eller till samfärdseln, handeln, jordbruket, industrien, hälsovården o. s. v. hörande föremål. Äfven den särskildt inredda byggnad, i hvilken en sådan samling förvaras, kallas museum. Museum kan också vara benämning på någon till åminnelse af ett skapande snille bevarad samling af hans bohag, manuskript, porträtt, samlade verk i olika upplagor o. s. v., gärna i den bostad, där han lefvat, t. ex. Goethenationalmuseum i Weimar (se Goethe, sp. 1418), Musée Victor-Hugo i Paris (se Hugo, sp. 1255), Mozartmuseet i Mozarteum, Salzburg (se Mozart, sp. 1261), Tegnérshuset i Lund (se d. o., sp. 1362 och fig. 9 å pl. I). Slutligen har Museum användts, i synnerhet förr, som namn på tidskrifter.

För den antika tiden voro samlingar af konstverk icke alldeles frammande. På Akropolis i Aten fanns i 5:e—4:e årh. f. Kr. en samling målningar, Pinakoteket (se d. o.). Skulpturer uppställdes i templet, i heliga lundar och vid vägar; senare sammanförde rika romare konstverk i sina villor — ryktbarast var kejsar Hadrianus' villa vid Tivoli —, och hvad som undan förstörelse bevarats af allt detta har lämnat oskattbara bidrag till nyare tidens museer. För medeltiden var museumiden okänd; den realiserades dock delvis genom samlingar af konstverk och böcker i kyrkor och kloster. De första museerna i nyare bemärkelse uppstodo under ungrenässansen uti Italien, och Medicéerna i Florens gingo därvid i spetsen. Furstarna samlade i sina palats (förutom naturalier, kuriositeter och pretiosa) först mynt och medaljer, något senare plastiska konstverk. Francis Bacon framställde i "New Atlantis" (1614—18) idén till ett stort nationalmuseum för vetenskap och konst. Småningom bildades vid läroverk, högskolor och konstakademier samlingar till hjälp vid undervisningen, och dessa blefvo sedan flerstades grundval för verkliga museer. Det första museet för naturvetenskap var Ashmolean museum i Oxford (1682). Det genom sina rika och mångsidiga samlingar märkliga British museum (se d. o.) i London räknar sitt upphof från 1759. Från 1800-talets början har det egentliga museiväsendet utvecklats sig, och det på ett storartadt sätt samt med genomförd vetenskaplig ordning och särskilning, i motsats till de föregående århundradenas systemlösa sammanförande af likt och olik, allehanda kuriosa bland det verkligt värdefulla. Nutidens utpräglade historiska sinne och håg för att med

åskådningsmaterial göra kunskapen lefvande har gifvit fart åt nämnda utveckling. I kulturländerna anses numera upprättandet af museer som en själfklar skyldighet för samhällena; icke blott i de stora städerna, utan äfven i många smärre finnas museer, och sådana räknas i regel till orternas förnämsta sevärdheter. Bland konstmuseer finnas de förnämsta i Aten, Olympia, Konstantinopel, Rom, Neapel, Florens, Madrid, Paris, London, Dresden, Wien, München, Berlin (där till de äldre sluter sig det nya Kaiser-Friedrich-museum som en verklig mönsteranstalt), Amsterdam, Antwerpen, Bruxelles, Petersburg och Köpenhamn. Utom Europa, hvori Tyskland, Frankrike och England väl stå främst på museiområdet, utmärka sig i Nord-Amerikas förenta stater enskilda och myndigheter genom storartad oförevillighet, icke minst hvad naturhistoriska och etnografiska samlingar beträffar, och konstmuseet i New York kan nästan täfva med de europeiska. I Asien framstå de mångsidiga museerna i Calcutta, Lahore och Jaipur. Japan har anseuiga konst- och konstslöjdmuseer i Kyoto och Tokyo. I Afrika märkes främst Kairos ojämförligt rika egyptologiska museum, i Mexico, Syd-Amerika och Australien etnografiska museer. Se vidare nedan å sp. 1429—34 afd. om Konstmuseum och Konstslöjdmuseum m. fl. särskilda slags museer samt hänvisningar till olika i N. F. under egna rubriker behandlade museer; jfr äfven artiklarna om större städer i och utom Europa. E. F.—t.

Ur museiväsendets utveckling i våra dagar har framvuxit en särskild museivetenskap (ty. *museumskunde*), hvarmed förstås kunskapen om allt hvad som hör till ett museums uppgifter, dettas förvärfvande af föremål, deras konserverande, förvarande och katalogisering. Det praktiska utförelset af denna kunskap kallas museiteknik. Hvarje museum har till ändamål att ideellt sedt för all framtid bevara vissa grupper föremål, artefakter eller naturminnen. För museiledningen innebär detta den förpliknelsen, att allt, som museet upptar inom sina murar, verkligen konserveras så, att det ej förfäres, att det kan sammanhållas med de skriftliga uppgifter, som inkomma jämte föremålen, och att dessa äro tillgängliga för enhvar, som önskar bese eller studera desamma. — När ett föremål väl en gång förvärfvats, har det att genomgå en lång behandling, intill dess det slutligen kan placeras på den plats, där man afser att det skall förblifva. Vid ankomsten antecknas föremålet i museets ankomstjournal, "hufvudliggare", hvori äfven de viktigaste uppgifterna om härkomst m. m. införas. Föremålen åtföljande handlingar, som innehålla uppgifter om deras historia m. m., förses med samma nummer som dessa och ordnas som bilagor till ankomstjournalen. Det nummer, som ett föremål därvid får, behåller det sedan hela sin tid inom museet. Många numreringsystem ha pröfvats; det mest schematiska, som är det mest praktiska, torde vara att registrera hvarje nyinkommet föremål med nummer i oafbruten följd. En inkommen sak är vanligen i det skick, att den behöfver befrias från alla de krypp, som kunna menligt inverka på dess bestånd (jfr *Der mest idæ*). Därför finnas vid alla museer desinfektionsapparater, exempelvis vid Nordiska museet framför allt en desinfektionsugn, hvori allt lefvande i föremålen

affiwas, utan att dock sakerna själwa skadas af behandlingen. Sedan konserveringen skett, skola föremålen märkas, d. v. s. sakens nummer och möjligen en och annan viktig uppgift skola anbringas på dem. Därvid iakttar man, att sakerna själwa icke skadas och att inskriften hvarken kan utplånas eller komma lös från saken. För olika arter af föremål tillämpas olika märkningssystem och användas olika skrifämnen. Bläck och oljefärg äro de vanligaste. Därefter skola sakerna detaljbeskrifvas. Därvid tillämpas kortsystem, så att hvarje sak beskrifves på sin kataloglapp. Mest praktiskt har det därvid visat sig vara, om man i stället för en lång beskrifning kan på lappen anbringa en afbildning af föremålet. Vid hvarje större museum böra därför finnas fotograferingsmöjligheter. Idealet är, att hvarje museiföremål skall kunna äfven i bild tillhandahållas forskare och andra intresserade. Inom olika ämnesgrupper följer man naturligen på kataloglapparna olika schemata vid uppställningen af uppgifterna om föremålen. Dessa kataloglappar skola sedan ordnas så, att en museitjänsteman utan specialkunskap omedelbart skall kunna finna de föremål och de uppgifter om dem, som han önskar. — När ett föremål genomgått ofvan nämnda behandling, skall man afgöra, om det skall utställas eller magasineras. Vid hvarje större museum måste gifvetvis en mängd föremål magasineras. Det är många önskemål, som måste fyllas i fråga om magasinerna, innan de motsvara de nutida anspråken. På grund af museibyggnadernas opraktiska gestaltning visa sig emellertid önskemålen vanligen vara omöjliga att uppfylla. Det viktigaste krafvet torde vara, att man utan tidsutdräkt skall kunna återfinna det föremål, som ästundas.

I afseende på museiföremålens utställande till allmänhetens beskådande är mycket att iakttaga. Det så att säga individuella krafvet för hvarje föremål är, att det skall utställas så, att det kommer till sin rätt. Det skall framträda godt mot den bakgrund, mot hvilken det är uppställt, det skall belysas väl och ej skymmas af framför ställda föremål samt befinna sig inom den besökandes synhöjd. För att nå ett godt resultat har museimannen en mängd hjälpmedel. Det kräfves emellertid mycken omtanke och god smak, för att ett museum skall bli *väl* utställt. Där det ser som mest naturligt ut, har vanligen ett mycket stort arbete kräfts, innan man lyckats komma till ett sådant resultat. För museiföremålens grupperande i utställningslokalerna ha många system pröfvats, och olika system böra jämsides med hvarandra komma i tillämpning, beroende på det syfte man för hvarje tillfälle föresatt sig. Företräde framför andra ha sådana system, som ge de besökande så stor behållning af besöket som möjligt. I förhistoriska museer tillämpas sålunda t. ex. topografisk uppställning för att visa, huru kulturen ändrat sig under århundradena i en viss bygd, eller en typologisk, där likartade föremål lagts jämsides hvarandra för att visa, huru ett ornament eller ett redskap under tidernas lopp genomgått en omvandling. I etnologiska museer har man både en kronologisk uppställning för sådana föremål, som rönt indytande från de historiska stilarna, och en topografisk uppställning för de olika bygdernas

allmogekultur, men äfven andra uppställningar förekomma; man sammanför t. ex. sådana redskap, som tjänat en och samma uppgift, t. ex. väfnadsredskap eller belysningsföremål. Där det funnits utrymme, har man ordnat interiörer, d. v. s. sökt ge den besökande ett intryck af, huru föremålen grupperats t. ex. inomhus på en viss tid eller trakt, då de ännu voro i bruk. En utveckling af denna tanke äro friluftsmuseerna. Dit har man då öfverfört hela byggnader, och i dessa ha vanligen anordnats i möjligaste mån tidstrogna interiörer. (Det äldsta och förebildliga friluftsmuseet är det med Nordiska museet förenade Skansen i Stockholm.) — Vidstående fig. 1 visar ett museums rum från de kulturhistoriska museernas barndom, då man sammanförde rätt heterogena föremål, så långt det hårdt anlidade utrymme medgaf. Fig. 2 visar en interiör från det moderna Nordiska museet. (På väggen till höger kan man följa de olika skedena af linets beredning till textilföremål i ett svenskt landskap, Skåne.) — Till museivetenskapen hör också förmågan att kunna bedöma värdet af till inköp ifrågakommande föremål, en ansvarsfull uppgift icke minst när det gäller äldre och nyare konstverk. —a-i.

Museibyggnader. Som af hvad ofvan sagts om museivetenskap framgår, behöfvas i en modern museibyggnad uppackningslokaler för ankommande gods, konserveringslokaler för alla de olika material, af hvilka museiföremål kunna bestå, rymliga magasinlokaler och lämpliga utställningslokaler. De båda sistnämnda grupperna måste innefatta torra och med god ljusstilling försedda rum. Därför fara tyvärr flestades museiföremålen rätt illa, där de inrymts i gamla slott eller äldre hus, som ej kunna hållas fukt fria och äro försedda med gammaldags fönster. Vidare behöfvas rum för tjänstemännen, för betjänte, för bibliotek och arkiv. Men därmed är ej behovet fylldt. Det bör gärna äfven finnas lokaler för studier, dit föremålen ur samlingarna kunna föras och där man har tillgång till bildmaterialet och litteratur, samt föreläsningssal. — Då erfarenheten visat, att ingen vanlig besökande ser någonting nedom en meter och öfver 3,5 meter från golvet, behöfva utställningslokalerna i regel ej vara särdeles höga. Sådant är endast slöseri med utrymme. För särskildt skrymmande föremål, t. ex. kyrkliga sådana, gälla gifvetvis andra fordringar. Likaså kräfvas för utställning af modern stafflikon speciella lokaler. Utställningslokalernas utsmäckning bör ej vara sådan, att den drager de besökandes uppmärksamhet till sig och från de utställda föremålen. Det viktigaste är, att det utställda får de gynnsammaste utställningsmöjligheter. — För att skydda museet mot eldfara lägges museibyggnaden fritt. Då på senare år museernas innehåll fått ett förr öfvertäckt penningvärde, måste omfattande anordningar vidtagas för att skydda föremålen mot inbrott och stöld. Alla säkerhetsåtgärder måste vidtagas, då hufvudmassan af föremålen i ett museum är oersättlig.

Under renässanstiden upplåtos först palats eller delar däraf för konstskatterna (t. ex. Uffizierna i Florens, Vatikanen, Louvre, Belvedere i Wien). Nationalmuseets i Neapel plan visar rätt tydligt öfvergången från palats- till egentliga museer. Som särskildt byggnadslag framträda museerna



Fig. 1. Ett museirum, ordnad efter numera föräldrade principer. (Från Nordiska museets första, trånga lokaler vid Drottninggatan i Stockholm.)



Fig. 2. Ett välordnat museirum. (Från Nordiska museets nuv. skånska allmogefdelning; se sp. 1424.)

först i början af 1800-talet. För den tiden representativa byggnader för en enda konstart äro Glyptoteket och gamla Pinakoteket (från 1820-talet) i

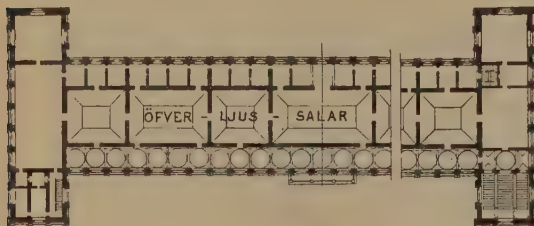


Fig. 3. Plan af gamla Pinakoteket i München.

München (se fig. till d. o. samt vidstående fig. 3). I de flesta fall äro emellertid konstmuseerna afsedda för flera konstarter samfällt. I sådana (t. ex. Altes museum i Berlin från 1820-talet

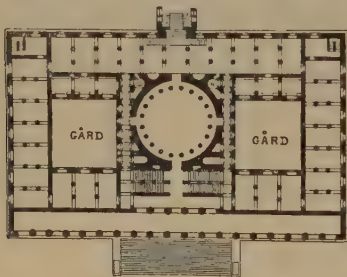


Fig. 4. Plan af Altes museum i Berlin.

som äldsta typ, fig. 4, Leipzigs och Wiens konstmuseer, Nationalmuseum i Stockholm) förläggas gärna i midten ett större, genom husets hela höjd gående rum samt i fyra flyglar en rad utställningsrum. Längsefter de större salarna läggas lämpligen

kunna utställas dels fria, dels i montrar samt uppställningen med lätthet förändras. I några nyare museer, såsom det kulturhistoriska Bayerska nationalmuseet i München (se fig. till d. o. samt nedanstående fig. 5), har man frångått principen om en enhetlig, sluten byggnad och i stället gestaltat det hela till flera olika, fritt till hvarandra anslutna byggnadspartier, lämpade efter beskaffenheten af samlingsens särskilda afdelningar; sådana byggnadsanordningar klafbinda emellertid samlingsarnas uppställning. Af vikt i fråga om vetenskapliga museers anordning är planen för skåpens och de större skådeföremålens uppställning så, att allt blir öfversiktligt och gynnsamt belyst (i detta hänseende utmärka sig t. ex. zoologiska museet i Leiden och det hitillsvarande naturhistoriska riksmuseet i Stockholm). Vid val af byggnadsplats för och planläggning af museer tages gärna hänsyn äfven till utvidgningsmöjligheter. —a—i. E. F.—t.

Berömdast bland museer i antik bemärkelse var, som här ofvan nämnts, Alexandrinska museet, hvars forntida glans i mångens föreställning antagit oerhörda dimensioner; det var en skapelse af Ptolemaios II Filadelfos (283—246 f. Kr.), som lät uppföra i Alexandria en eller möjligen flera byggnader, hvilka stodo i direkt förbindelse med det kungliga palatset och upplätos åt en skara lärde från olika områden. Dessa lärde, som grupperade sig efter resp. fack under särskildt valda föreståndare, stodo under öfverinseende af en af konungen — på romarväldets tid af kejsaren — utnämnd "öfverstepräst". Museet hade egna tillgångar, som sannolikt härflöto från omfattande jordegendomar, skänkta af kunglig ynnest. Dess lärde åtnjöto ett ärligt (kungligt) anslag, som hvar och en personligen fick uppbära. Enligt Strabon innehöll museet "en sal till att promenera i, en annan till att sitta i och tillika en stor byggnad, där de vid detsamma anställda lärde intogo sina måltider". I museet idkades lärda studier,

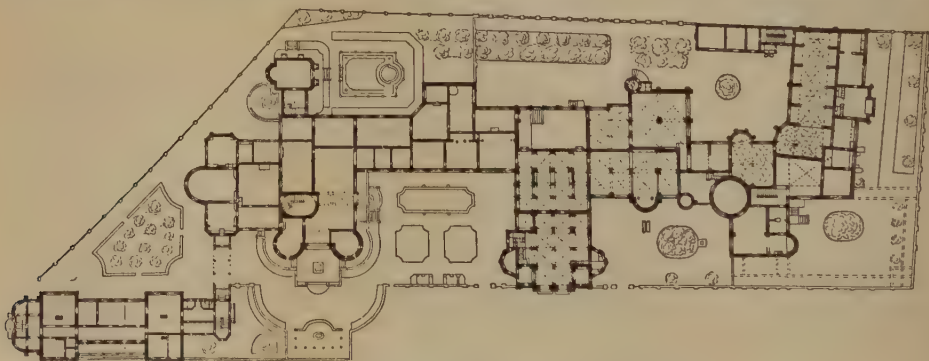


Fig. 5. Plan af Bayerska nationalmuseet i München.

rader af målningskabinett. För utställda målningar måste hänsyn tagas till undvikande af direkt solljus samt reflexljus. Fördelningen af öfverljus och sidoljus kräver ingående omtanke. I konstlörd-museer erfordras rymliga salar, hvori föremålen

af stor betydelse i synnerhet på filologiens område; där undervisades äfven, och lärjungarnas antal inom vissa discipliner, t. ex. de filosofiska, var stundom ganska betydligt. Jämväl skaldekunst såväl som medicin och de exakta vetenskaperna

omhuldades där. Museet stod i nära förbindelse med Alexandrinska biblioteket (se d. o.). Man får med Parthey antaga, att där förvarats bl. a. originalskrifterna till de berömdaste grekiske författarna. Sin kraftigaste blomstring hade museet under ptolemaerna, i synnerhet under de fem förste. De lärdes antal skall då ha uppgått till omkr. 100. Om museets öden under de följande ptolemaerna känner man icke mycket, om man undantar, att Ptolemaios Evergetes II en längre tid svårt hemsökte den lärda anstalten. På romerska kejsartiden missbrukades museet åtminstone delvis till ett slags försörjningsinrättning för kejsarliga gunstlingar. Under Aurelianus förstördes i grund (273) det kvarter (*Bruchion*), där museet var beläget. Det sistnämnda delade naturligtvis omgifningens öde. Af de få lärde utvandrade somliga till Konstantinopel, andra slog sig ned i Serapeion; som också egde bibliotek. Om museets senare öden har man blott osäkra uppgifter. I hvarje fall kan man anse institutionen bortopad från Egyptens mark med den arabiska eröfringen (omkr. 640). Museets största betydelse för den mänskliga odlingen ligger däruti, att dess verksamhet koncentrerades kring bevarandet och mångfaldigandet af den klassiska forntidslitteraturen. Andra liknande anstalter, förmodligen inrättade efter mönstret af Alexandrinska museet, omtalas i Pergamon, Antiochia och Konstantinopel. Jfr G. Parthey, "Das alexandrinische museum" (1838). K. P.*

Konstmuseum, offentlig samling af målningar, skulpturer, gravyrer och teckningar. Från och med renässansen började Europas furstar att anlägga konstsamlingar, som förkofrades af generation efter generation, medan alltjämt nya tillkommo och upptogo täflan med de redan befintliga. Snart nog blefvo dessa samlingar mer eller mindre tillgängliga för allmänheten och ställdes under uppsikt af en särskild funktionär, oftast en konstnär, och betydande voro de summor monarkerna nedlade på sina gallerier. Vid det absolutistiska styrelsesättets upphörande under början af 1800-talet i flertalet länder öfvergingo de furstliga konstmuseerna i staternas ego och ställdes under deras förvaltning. Sedan konsthistorien börjat vetenskapligt studeras, ha konstmuseernas tjänstemän rekryterats ur konsthistorikernas led. Detta har äfven medfört den förändring i deras skötsel och utveckling, att den konsthistoriska synpunkten alltmer blifvit bestämmande vid nyförvärven af gammal konst. Museer, som likt Berlins ej före 1800-talet ernått någon större förkofran, men under senare tider kunnat förfoga öfver rikliga medel, ha väsentligen att tacka det konsthistoriska arbetet för sin nuvarande egenskap af att vara allsidiga mönsterinstitutioner. Detsamma är förhållandet med under 1800-talet nyupprättade statsmuseerna för gammal konst, t. ex. National gallery i London. Den mera slutna och olikformiga prägnen af gamla kungliga eller furstliga privatsamlingar ega Louvre-museet i Paris, Pradogalleriet i Madrid, Uffizierna i Florens, hofmuseet i Wien, gallerierna i Dresden, München, Kassel, Braunschweig, Eremitagegalleriet i Petersburg, Kunstmuseet i Köpenhamn och Nationalmuseum i Stockholm. Till de furstliga och statliga samlingarna sluter sig en mängd kom-

munal eller på enskild väg tillkomna konstmuseer. I vissa fall, särskildt i länder med en lysande konstblomstring i det förgångna, såsom Italien och Nederländerna, förvara de kommunala konstmuseerna hufvudsakligen de mästerverk, som sedan gammalt funnits i samhällets ego. I andra fall åter äro de lefvande institutioner, alltjämt utökade genom inköp af äldre och nyare konst. — En grupp för sig bilda konstakademiernas och universitetens museer. De förra hysa utom en samling representativa arbeten, inlämnade af medlemmarna som receptionsstycken, äfven äldre konstverk, egnade att tjäna undervisningen. Universitetsgallerierna ha äfvenledes ett pedagogiskt syfte, att lämna studiematerial för konvetenskapen. Ofta nog har man i de stora hufvudstäderna ett särskildt museum för äldre konst och ett annat för modern, det senare i synnerhet egnadt åt den egna nationella konsten. Så bl. a. i Paris, München och Berlin. I Paris öfverflyttas betydande konstverk efter en viss tids förlopp från det moderna till det klassiska museet, från Luxembourggalleriet till Louvre. En annan uppdelning af konstmuseerna är den i målnings- och skulpturmuseer, genomförd bl. a. i München och i Dresden. Slutligen förekomma alldeles speciella museer, inrymmande arbeten af någon viss konstnär, t. ex. Musée Wiertz i Bruxelles, Musée Gustave Moreau i Paris, Thorvaldsens museum i Köpenhamn. — Sverige har två större konstmuseer, Nationalmuseum (se d. o.) i Stockholm, med gammal och modern konst, och Göteborgs musei konstafdelning (se Göteborgs museum) med öfvervägande modern nordisk konst. Dessutom finnas inom landet flera mindre konstmuseer i städerna Malmö, Helsingborg, Norrköping och Linköping, vid universiteten i Uppsala och Lund, vid Stockholms högskola m. fl.

Konstslöjdsmuseum, offentlig samling af konstslöjdster, anlagd i vetenskapligt eller smakfostrande syfte (sålunda att skilja från exempelvis furstliga lyx- och pretiosasamlingar sådana som den i Grünes gewölbe i Dresden). Anlagda under senare hälften af 1800-talet i samband med sträfvanerna för konstslöjdens reformering på grundval af de gamla stilarna, ville konstslöjdsmuseerna merendels från början vara mönster- och förebildssamlingar, lämnande prof på alla stilar och tekniker, oftast genom uppvisandet af praktfulla lyxföremål i dyrbart material och arbete. För att bibringa en rätt uppfattning af de enskilda föremålen såg man sig emellertid nödsakad att gruppera dem tillsammans med andra föremål från samma stilperiod och ge dem en harmonierande omgifning. Härmed hade man närmast sig till den synpunkt, som är bestämmande vid ordnandet af ett kulturhistoriskt och etnografiskt museum. Oliketen skulle ligga blott däri, att konstslöjdsmuseet innehöll endast föremål af högre estetiskt värde. Men då en sund uppfattning af konstslöjdens väsen kräfer en lika värdesättning af det konstnärligt fullgoda enkla arbetet som af praktpjäser och under gångna tider så godt som hvarje föremål danats med åtminstone någon konstnärlig omsorg, blir gränsen mellan de två arterna af museer ytterligt sväfvande. Föremålet hör dit eller dit alltefter den synpunkt, ur hvilken det vid hvarje särskildt tillfälle ses. Vid ordnandet af det nya

South-Kensington-museet i London har man emellertid strängt hållit sig till det för konstslöjdmuseerna från början betecknade systemet med uppställning efter material och tillverkningsätt. En korsning af båda metoderna, den historiska och den tekniska, torde vara den möjligaste lösningen af det ofta dryftade spörsmålet om konstslöjdmuseernas uppställning. Konstslöjdmuseer finnas i hela den civiliserade världen. Bland de större må nämnas de i London, Paris, Berlin, Hamburg, Wien och Köpenhamn. På flera håll fylla stora kulturhistoriska museer äfven ett konstslöjdmuseums uppgifter, åtminstone i viss grad, så Bayerska nationalmuseet i München, Germanisches museum i Nürnberg, Nordiska museet i Stockholm. Nationalmuseum i Stockholm eger ansenliga samlingar af konstslöjd. I Göteborg är f. n. Röhsska konstslöjdmuseet under bildning. A. L. R.

Historiska museer i pregnant mening är sedan gammalt benämningen på samlingar af förhistoriska och medeltida kulturminnen. Om Statens historiska museum se d. o. En rangplats vid dess sida beträffande nordisk arkeologi intar Nationalmuseet i Köpenhamn. Lifrustkammaren (se d. o.) i Stockholm är ur en annan synpunkt ett historiskt museum, så ock i sin mån Svenska statens trofésamling, bestående af i krig eröfrade troféer, fanor, standar, pukor m. fl. musikinstrument. Den är t. v. magasinerad i Nordiska museet och vårdas af Lifrustkammarens föreståndare. — På det vetenskapliga området har man vidare etnografiska museer (se d. o.); se äfven Nordiska museet, geologiska museer (se d. o.), zoologiska museer (se Zoologiska institutioner och samlingar, där äfven upplysning ges om Biologiska museet i Stockholm, som framställer den skandinaviska djurvärldens lif i naturen; för Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm redogöres i art. Vetenskapsakademien) och hygieniska museer (se Hygieniskt museum). — Pedagogiska museer (skolmuseer), innefattande normaltyper af modern undervisningsmateriel o. d., finnas flerstädes, bl. a. i Stockholm Svenska skolmuseet (Greftevegat. 74), inrättadt af Sveriges allmänna folkskollärarförening. Af annan art äro de "skolmuseer", som egas af läroverk och mest bestå af naturhistoriska föremål. — Ett Landtbruks- och fiskerimuseum i Stockholm tillhör Landtbruksakademien. — Tekniska museer, afsedda att åtskildt framställa teknikens utveckling och närvarande ståndpunkt, har man gjort början till på olika håll. Ett framstående sådant har öppnats i München. Industrimuseet i Mülhausen (se d. o.) utgör en mönstersamling af olika länders industrialster. Ett bokindustrimuseum finns i Stockholm (se därom Bokhandtverk). Om handelsmuseum se d. o. — Ett arbetarskyddsmuseum, med uppgitt att visa allehanda skyddsanordningar mot olycksfall och ohälsa i arbete, är i själfva verket den ständiga utställning, som sedan 1906 hålles i Stockholm af Föreningen för arbetarskydd (se därom d. o.). Dylika permanenta utställningar ha under det senaste årtion-

det inrättats i Charlottenburg (Berlin), Wien, München, Paris, Milano, Barcelona, Köpenhamn, Helsingfors och New York, och bland dessa bära de i Paris (Musée social), München och New York namnet museum. — Kommunikationsväsendet belyses i bl. a. Verkehrs- och baumuseum i Berlin, som omfattar väg- och vattenbyggnadsafdelning, järnvägsafdelning och början till sjöfartsmuseum. Äfven förekomma särskilda järnvägs museer (se Järnvägs museum) och postmuseer. Af det senare slaget finns ett rikhaltigt i Berlin. Postmuseet i Stockholm, inrättadt 1906, eges af svenska postverket och utgöres af föremål, som använts af posten under olika tider samt äro egade att åtskildliggöra postväsendets utveckling, såsom postbefordringsredskap, mekaniska hjälpmedel för postbehandling, uniformer, reglementen, journaler o. s. v., hvartill kommer en rikhaltig samling af in- och utländska frankotecken samt en hel del postbehandlade bref o. s. v. från äldre tider. — Till det svenska krigsväsendets belysning tjäna bl. a. Artilleriemuseet (se d. o.) i Stockholm och militärmuseet i skansen Kronan (se d. o.) i Göteborg. Marinmuseer, samlingar af historiskt eller kulturhistoriskt märkvärdiga vapen, flaggor, krigsfartygsmodeller, gallionsbilder o. s. v., som tillhör örlogsflootan, finnas i Madrid, Haag, London, Paris (Louvre), Toulon, Rom, Berlin, Petersburg, Köpenhamn, Karlskrona och Stockholm. Statens sjökrigshistoriska samlingar i Stockholm (förr i Karlskrona) ha f. n. (1913) sin lokal i gamla riksbanks- huset vid Järntorget, utom en del, som är magasinerad å k. örlogsvärvet. Samlingarna äro utbrutna ur de två modellsamlingar, som förvaras dels i Karlskrona (tyghuset), dels på örlogsvärvet i Stockholm. — Polis- l. kriminalmuseer ha inrättats i flera länder och ha till syftemål icke blott att genom modeller af polisredskap, uniformer o. d. belysa polisväsendets utveckling under tidernas lopp, utan ock för de unge polismännens utbildning förete olika kategorier af förbrytarredskap, samlingar af material från brottmålsutredningar o. s. v. I regel är det allenast ordningsmaktens representanter, som ega tillträde till kriminalmuseerna. Ett af de bäst ordnade finns i Wien. I Stockholms nya polishus är ett polismuseum under inredning. E. F-t.

Musikhistoriska museer, afsedda att sammanföra sådana föremål, som anknyta sig till musikens historia, finnas i Paris, London, Bruxelles, Berlin, Leipzig, Köln, Weimar, Florens, New York, Köpenhamn, Stockholm m. fl. städer. — Musikhistoriska museet i Stockholm utgör en på enskild väg åstadkommen samling af äldre ur bruk komna musikinstrument af alla slag afvensom äldre musikallier, autografer, manuskript samt porträtt af tonsättare, utöfvande musiker och sceniska konstnärer. Idén därtill upprann vid den med 1897 års stora nordiska Stockholmsutställning förenade Teater- och musikutställningen. Museets bildande beslöts på ett möte af för saken intresserade personer 12 mars 1899 på initiativ af fabriksidkaren K. Claudius i Malmö, egare af en mycket värdefull musikinstrumentssamling, och sekreteraren vid K. operan J. Svanberg. Dessa hade med sig förenat åtskilliga personer

med namn inom musikvärlden, bl. a. A. Burén, G. Wennerberg, I. Hallström, K. Nordqvist, R. Henneberg, L. Zetterquist, K. Valentin och S. Scholander, och undertecknade jämte dem det offentliga uppopp, som utsändes till allmänheten med uppmaning att med gåfvor stödja företaget. Grunden till samlingen lades af ofvannämnde Claudius med en gåfva af omkr. 40 musikinstrument af olika typer. Under två år pågick samlandet af museiföremål i en tillfällig lokal i det då nya operahuset, hvarefter samlingarna 1901—07 voro inrymda i Akerhielska huset Nybrogatan 9 och 1909 erhöles en lämplig lokal i n:r 20 Riddargatan. Museets föreståndare och tillika sekreterare i dess styrelse har alltifrån början varit operasekreteraren J. Svanberg, ordförande i dess styrelse från början A. Burén. Sedan 1908 har museet åtnjutit ett årligt statsanslag af 3,000 kr. Musikinstrumtsamlingen uppgår f. n. (1913) till omkr. 500 nummer, af hvilka många äro af synnerligt stort värde. Museet kan sägas förfoga öfver de allra flesta instrumenttyper, karakteristiska för olika tider och länder. Därjämte eger museet en betydande samling porträtt, hvaribland två stora oljemålningar. Bland museets sevärdheter bör särskildt nämnas "Gunnar Wennerbergs minnesrum", inrymmande en samling af tonskalens böcker, hans musikmanuskript, hvaribland partituren till alla oratorier, hans skrifbord med skriftsaker och stol, pianot från föräldrahemmet, en del andra möbler, porträtt från hans olika åldrar m. fl. minnen och småtting. — Bland personer, som skänkt museet verksamt ekonomiskt stöd eller värdefulla gåfvor af musikinstrument, må utom Claudius nämnas öfverintendenten A. Burén, konsul H. Lindgren i Malmö och Kristina Nilsson (grefvinnan de Casa Miranda). — Ett teaterhistoriskt museum är f. n. (1913) under bildning i Stockholm och ämnadt att sammanslås med Musikhistoriska museet. Teatermuseet skulle, enligt hvad man tänkt sig, omfatta dekorationskisser och modeller till teaterdekorationer samt kostymbilder, alltifrån den grekiska forntiden intill våra dagar, vidare bilder och planer af svenska och större utländska teatrar, iscensättningar och annat till konstnärlig regi hörande, teaterlitteratur (biografiska och teaterhistoriska arbeten, aktstycken och urkunder om svenska teatrar och teatersällskap), affischer, program, äldre teaterbiljetter, teater- och musiktidningar, porträtt och autografer af svenska och ryktbara utländska scenkonstnärer och annat bemärkt teaterfolk, kostymer och kostymdelar samt minnen och kuriosas efter framstående svenska sceniska artister. J. Sbg.

Provinsmuseer finnas glädjande nog i en mängd svenska städer; jämte några få i smärre orter räknas antalet f. n. (1913) till ett 50-tal, hvaraf de allra flesta kommit till under senaste halfsekl. De inrymma dels och allmännast etnologiska föremål från landskapet, belysande allmogens lefnadssätt, näringarna och odlingen under olika tider, dels och föremål från de högre stånden, dels gemenligen förhistoriska föremål från trakten och medeltida, mest kyrkliga, föremål, dels ej sällan en konstafdelning med målningar (i några fall deponerad från Nationalmuseum), dels naturhistoriska samlingar (som ofta utgjort museernas äldsta

kärna), dels mynt, medaljer, vapen, bibliotek och arkiv, slutligen (i synnerhet i hamnstäder) utomeuropeiska etnografiska föremål, som hemförts af sjöfarande. Våra provinsmuseer (bland hvilka det ojämförligt största är Göteborgs museum och därnäst Malmö museum; se dessa ord) egas antingen af kommunerna eller af enskilda (mest forminnes-) föreningar eller af offentliga institutioner. Linköping och Lund ega 3 museer hvar, Uppsala 5. Friluftsmuseer, mest efter förebild af Skansen i Stockholm, äro Kulturhistoriska museet i Lund (se d. o.), det i Jönköpings stadspark (se Jönköping, sp. 484), Medelpads fornhem på Norra stadsberget i Sundsvall, Borås museum, det i Bunge på Gottland, de i Smålandsstenar och Furuvik (se d. o.), Ormunge gamla kyrka samt delvis det i Hälsingborg. På några ställen (Falun, Visby, Växjö) användes benämningen forn-sal. — Dessutom finnes ute i bygderna (i synnerhet Dalarna, Norrlands, Smålands) en hel del mera anspråklösa inrättningar med benämningen fornstugor. All denna samlingsfiver är ej enbart af godo, ity att föremålsgrupperna splittras för mycket och det alltför ofta saknas penningmedel, tjäniliga lokaler och tillräcklig sakkunskap för deras rätta vård.

Museiväsendets moderna lifaktighet har börjat frammana behovet af personlig samverkan mellan dess skilda målsmän. En yttring däraf är Svenska museimannaföreningen, stiftad i febr. 1906 vid ett sammanträde i Göteborg, hvartill inbjudan utfärdats af ett flertal representativa museimän och hvari deltaga personer inom facket från hela riket. Föreningen har till ändamål att utgöra en sammanslutning af personer, som i egenkap af föreståndare eller tjänstemän arbeta eller ha arbetat vid svenska museiinstitutioner. Ord. sammanträde hålles en gång årligen (om sommaren), hvarvid afhandlas bl. a. museitekniska och ekonomiska frågor. Hittills ha sådana sammanträden hållits i Stockholm, Lund, Göteborg, Strängnäs och Visby. Styrelsen, som har sitt säte i Stockholm, väljes för tiden t. o. m. nästa ord. sammanträde och består af ordförande (från början O. Montelius), sekreterare (från början G. Upmark d. y.) och skattmästare (O. Almgren, sedan O. Janse).

Afbildningar af märkligare museer kunna ses i fig. till art. Berlin, British museum, Byggnadskonsten (pl. XVIII och XXIII), Cluny-museet, Dresden, Geologiska museer, Göteborgs museum, Kensington, Kristiania, Kulturhistoriska museet i Lund, Köpenhamn, Leipzig, London, Louvre, Lunds universitets historiska museum, Madrid, Malmö, München, Nationalmuseum, Nordiska museet m. fl. E. F.-t.

Muséum d'histoire naturelle [mysëem distwår natyrel], fr., det officiella namnet på Jardin des plantes (se d. o.) i Paris.

Musgravekedjan [ma'sgræv-]. 1. En af granit, granitgnejs och diorit bestående bergskedja i det inre Australien, på gränsen mellan Syd-Australien och Nordterritoriet. Högsta toppen är Mt Woodroffe (1,590 m.). Den är rik på guld och upptäcktes 1873. — 2. Bergskedja i norra delen af Brittiska Nya Guinea, äfven kallad Sir Arthur

Gordon-kedjan. Dess högsta topp är Brassey (2,400 m.). 1 o. 2. J. F. N.

Musi [mösi], Agostino di, kallad Agostino Veneziano, italiensk kopparstickare från Venezia, bildade sig först efter Dürer (hans första stora blad var en kopia af Nattvarden efter dennes träsnittspassion, 1510). Efter att ha uppehållit sig någon tid i Florens kom han omkr. 1518 till Rom, där han studerade under den berömda Marcantonio och var honom behjälplig i att utföra Rafaels teckningar i kopparstick. Dessutom stack han, liksom Marcantonio, en del: "de badande soldaterna" (*les grimpeurs*), af Michelangelos 1505 utförda kartong öfver slaget vid Cascina, hvilken kartong kort därpå förstördes och numera är känd nästan endast genom de nämnda sticken. M:s senast daterade verk härstamma från 1536.

Musica da camera [mös-], it. Se Kammarmusik.

Musica divina (lat., "gudomlig musik") l. **Musica sacra** (af lat. *sa/cer*, helig), kyrkomusik. — **Musica fi/cia** (lat., "uppdiktad musik"), de senare medeltida musikteoretikernas benämning på musik i transponerade kyrkotonararter (till skillnad från sådan i ursprungliga läget, *musica vera*, "sann musik") och de därifrån sig härledande, som "tillfälliga" underhaltoner vid kadensbildning behöfliga *fiss*, *ciss* och *giss*, hvilka eljest voro förbjudna såsom icke diatoniska, men emellertid bilda utgångspunkter för det moderna tonsystemet. — **Musica mensuralis** och **musica plana** (af lat. *planus*, slät) l. **chorälis**. Se Mensuralmusik. E. F. t.

Musiceä (it. *musicä*re), utföra musik, spela.

Musice halls [mjö/sik häls], eng., konsertsalonger, varietésalonger, i London främst de stora, mera konstnärliga konsertetablissemangen Queen's hall och Royal Albert hall (se London, sp. 1060).

Musicki [moj/itski], Lukijan, serbisk poet, f. 1777, d. 1837, munk, professor i teologi, arki-mandrit i klostret Šišatovac (i det serbiska Ungern) och 1828 biskop i Plaški, införde i den serbiska litteraturen det patriotiska odet, förhålligande serbiska språket och historien. Hans båda första diktsamlingar voro *Glas narodoljubca* (Folkvännens röst, 1819) och *Glas harfe šišatovačke* (Harpotoner från Šišatovac, 1821). Hans mönster voro Horatius och den franska smakrikningen, men hans språk är nationellt och ovanligt rent. Hans samlade dikter utkommo i 4 hf:n 1838—48. A—d J.

Musicus (lat., plur. *musici*). Se under Musika nt.

Musik (grek. *musikē*) var i sin ursprungliga betydelse hos de gamle grekerna inbegreppet af alla de s. k. "musiska konsterna" (se Muser), till hvilka räknades filosofi, poesi, sång, mimik, orkestik och astronomi, öfver hufvud vetenskaplig och konstnärlig bildning i motsats till den kroppsliga, "gymnastiken". Senare inskränktes begreppet musik blott till tonkonsten, eller den af de sköna konsterna, som har till ändamål att skapa sköna former i toner, d. v. s. regelbundna hörbara svängningar af elastiska kroppar. Denna definition, som lägger den principiella skillnaden emellan tonkonsten och öfriga konster uti materialet för deras verksamhet och sinnena, med hvilka de uppfattas, är den enda vetenskapligt hållbara. Den vanligast gängse bestämningen, att musiken är "kän-

slans konst" eller "har till ändamål att uttrycka känslor", är oduglig som definition, emedan den icke medför någon principiell artskillnad mellan musik och andra konster, hvilka senare ju onekligen äfven till en viss grad kunna uttrycka och uppväcka känslor, låt vara att musiken innerligare än de öfriga synes sammanhånga med människans känslolif och påtagligen lifligare afficerar hennes nervsystem. Dessutom beror nämnda definition oftast på missförstånd såväl angående musikens egentliga uppgift, som endast kan vara estetisk, icke patologisk, d. ä. endast kan ha skönhet, icke sensationers väckande till mål, som äfven angående känslans natur och musikens förmåga, i fall man nämligen föreställer sig, att musiken som sådan, d. ä. den rena instrumentalmusiken, skulle kunna uttala bestämda, med viss föreställning förenade känslor, sådana som kärlek, hat o. s. v. Fastmer är det snarare känslans allmänna tillvarosätt än densammas specifika innehåll, som musiken kommer åt. Zimmermann uttrycker saken sålunda ("Allgem. aesthetik" § 656): "Vaga och fixa känslor, begär, affekter och lidelser, stämningar och rörelser, hvilka som sådana samtliga bero på föreställningsförlöppet, visa icke blott vissa intensitetsgrader, utan äfven rytmiska förhållanden i sitt utflöde, ett upp- och nedstigande, regelmässig eller oregelmässig skrymskridande eller dröjsmål, ebb och flod, lugnt framskridande och ögonblickligt afbrott, plötslig uppenbarelse och sakta förklängande o. s. v. Det rytmiska och modulatoriska i detta sjäslif är det, som musiken förmår tillägna sig, hvarigenom det blir den möjligt att framställa själsrörelserna, så långt de nämligen äro blotta rörelseformer. Men föreställningarna själfva, som befinna sig i rörelse, det psykiska tankelivets *hvad* kan musiken som sådan aldrig återge". Nyare psykofysiska forskare ha försökt att så mycket som möjligt ådagalägga musikens förmåga af uttryck för sjäslifvet, utan att de likväl synas komma längre än till formella bestämmningar. Hausegger uppvisar ("Die musik als ausdrück"), genom citat från Engel, Darwin m. fl. angående vredens fysiologiska uttryckssätt och därefter genom analys af Annas aria i "Don Juan": "Or sai, chi l'onore", hurusom vreden där blifvit på det trognaste tolkad. Analysen är öfvertygande, och dock lär det väl förbli alldeles omöjligt att utan kännedom om texten och situationen kunna ur själfva tonstycket såsom instrumentalt stycke höra, om det är vrede eller tillfäventys någon annan affekt, som talar. Man hör blott, att det är något upprördt själsstillstånd, men icke med säkerhet hvilket; man hör att, men icke *hvad*, eller för att tala med Vischer: "man hör ekot, men ej den, som ropat". Tonsättarens känsla meddelar sig till åhörarens och alstrar äfven föreställningar, men dessa bli vanligen olika hos olika åhörare. Denna musikens obestämdhet och utsäglighet i begreppsmässigt hänseende — hvilka icke hindra densamma att ega den konkreta bestämdhet, som ligger i plastiska hörföreställningar, alstrade ur en individuell personlig inspiration — ge den en alldeles särskild ställning bland de sköna konsterna och göra den i viss mån mera ideell, mera själsföskapande än de öfriga, liksom den ålägger musiken att åt de allmänna estetiska gestaltungs-lagarna (enhet i mångfald, organisk utveck-

ling, proportionalitet, motivering i kontraster etc.) skänka större uppmärksamhet än dessa, med undantag af byggnadskonsten, som äfven i likhet med tonkonsten rör sig med idel rytmiska och proportionella förhållanden utan direkt förebild i naturen. Sant är, att musiken kan till en viss grad "måla", men den gör det dock aldrig på samma sätt som målarkonsten, som aftecknar de verkliga konturerna i en modell eller ett landskap, under det musiken blott antydningssvis och mera symboliskt efterbildar fågelsång, vattenbrus, storm, åskdunder m. m. Dylika naturföreteelser ha lika litet som känslorna skapat några musikaliska former eller legat till grund för reglerna för kontrapunkt, ackordföljder och stämföring, melodiens bildning och genomföring o. s. v. Hvarje skapelse i toner måste sålunda närmast söka sin konstnärliga enhet icke i känslor eller främmande idéer och naturföreteelser, utan inom tonerna själfva, hvaraf följer, att blandarter, sådana som musikdramat och programsymfonien, äro förkastliga, så snart de söka enheten utom musiken, men berättigade, så snart de äfven utan text eller öfverskrifter göra ett musikaliskt helt intryck, låt vara att detta intryck sedan vinner ytterligare i intresse och klarhet därigenom, att den obestämda tonkonsten ansluter sig till en bestämd text. Då känslan på sitt mest utsägbara stadium, såsom absolut känsla utan medvetna föreställningar, icke kan skilja mellan sina förnimmelser annat än i den allmänna polariteten mellan hvad som främjar eller hämmar livsverksamheten, d. ä. lust och olust, så kan ej heller den rena musiken med någorlunda bestämdhet göra någon annan skillnad än mellan uttrycken för lust och olust samt deras mångfaldiga blandningar och styrkegrader. Och härvid ha häfd och språkbruk utpekadt *molltonsläktet* såsom den allmänna bäraren af de sorgsnare känslorna, *dur* däremot af de gladare (enl. en annan uppfattning skulle *dur* uttrycka klarare och friare, *moll* dunklare och mera besjödiga känslor). För öfrigt säger det sig själf, att då harmoni och upphöjd, om än ofta vemodig njutning äro kriterier på all estetisk verksamhet, både den skapande och den uppfattande, så får olustkänslan som sådan aldrig direkt ingå i och meddelas från konstverket, utan den måste betagas sin stoffverkan, undergå en "katarsis" (rening), alldeles såsom Aristoteles föreskriver för tragedien, att denna väl skall väcka "medlidande och fruktan", men ock en "rening af dessa och dylika affekter". Allt slags musik, som går ut på att stoffartadt framställa och uppväcka passioner och sensationer, utan att adla dem genom en ideal, harmoniskt lutrad och höjd stämning inom en musikalisk formenhet, är ur både estetisk och moralisk synpunkt osund och förkastlig; den vädjar blott till våra nerver, icke till vårt skönhetssinne, blott till våra drifter, icke till vårt förnuft. Men ej mindre underordnad än den musik, som föraktar formen och idealen, är den, som å andra sidan rör sig blott mekaniskt med ett tomt formalistiskt tonspel utan inre lif och individuell inspiration, ett foster af antingen torr förstånds-lärdom eller blott rutin och schablon. Af nämnda båda missriktningar öfvervägde fordom oftare den *formalistiska*, nu för tiden oftare den *materialistiska*. Midt emellan båda ligger den *klas-*

siska, som eger jämvikt mellan innehåll och form, hvarvid dock bör märkas, att begreppet klassisk ej må inskränkas till en viss tidsperiod — ehuru väl den mozart-beethovenska företrädesvis har rätt att bära detta namn —, utan kan tillämpas på hvarje konstverk, som eger nyssnämnda harmoniska egenskaper. Så är Händel i sina operaarier ej sällan formalistisk, men i arian "Lascia ch'io pianga" är han rent klassisk. Så är å andra sidan Wagner materialistisk t. ex. i Amfortas' sjukliga jämmer i "Parsifal", men klassisk i Elsas romans i "Lohengrin": "Euch lüften, die mein klagem". — Ehuru musiken själf skapar sina former, sammanhänger den dock i sina grundelement på det närmaste med naturen. *Melodiens* princip är den kontinuerliga ljudserien, tonhöjdsförändringen, hvarvid stigandet gör intryck af stegring eller spänning, fallandet af lugnande eller afmatning. *Rytmens* likformiga huvudmått regleras af pulslagen: dessa kunna enl. Vierordt hos människan variera från 30—40 till omkr. 200 i minuten, och talomfånget på Mälzels metronom är likaledes 40—208. De snabbare måtten verka upprörande, de långsammare lugnande. *Harmoniens* grundval, treklängen, finnes likaledes i naturen, näml. i en grundtons närmaste alikvotter. — Musiken indelas i teoretisk och praktisk. *Musikteorien* i vidsträcktare mening omfattar *akustik*, eller ljudlära, *estetik*, eller tonkonstens filosofi, samt *grammatik*, eller allmän musiklära (melodik, harmonilära, kontrapunktik o. s. v.). Den praktiska musiken omfattar *tondiktning (komposition)* och *utförande (exekution)*. I afseende på de yttre medel, som musiken använder, skiljer man emellan *vokalmusik*, för människoröster, och *instrumentalmusik*, för instrument; båda äro ofta förenade. I afseende på musikens olika bestämmelse kan man skilja mellan *kyrkmusik*, *teatermusik*, *kammar- och konsertmusik*, *militärmusik* o. s. v.

Musikens historia begynner, uti sin första rudimentära gestalt, i Orienten. Tonkonstens uppfinnning tillskref man gudarna. Så var för *egypterna* Osiris densammans upphof. Deras musikaliska kultur känner man blott genom afbildningar af instrument och utföande konstnärer. Instrumenten voro harpa, luta, flöjt, trumma, sistrum m. fl. Antagligen ha hebréer, greker och araberna lånat både praxis och teoretiska frön från egypterna. Ännu äldre är måhända *kinesernas* system, som lär vara grundlagt mer än 2,650 år f. Kr. Det skall vara ordnad af Lyng-ly i en fullständig skala, liknande vår. Den äldsta gestalten är, liksom hos de flesta folk, sträng diatonik, urspr. sannolikt med undvikande af halftonsförhållandet (femtonig skala, utan kvart och septima). Kinesiska instrument voro flöjt, psaltar (tsche), munharmonika, cittra (kin) och gonggong. För *inderna* gällde guden Nared som musikens fader, Bherat som den förste tonkonstnären och uppfinnare af natak (dram med sång och dans) samt af ett tonsystem (de gamle hinduerna kände fyra sådana). Instrument voro cittra, blockflöjt, stråkinstrument (serinda och ravanastron) m. fl. Enligt *hebréernas* saga var Jubal uppfinnare af de första instrumenten. Som en af de äldsta sångarna med instrument ledsgning omtalas Mirjams lofsång efter tåget genom Röda hafvet. Efter Moses tid verkade profetskolorna

gymsamt för musikundervisningen. Under Samuel infördes växelsången emellan olika körer eller emellan kör och instrument. Under David nådde hebreernas musik sin blomstring. Deras instrument voro harpa (kinnor), luta (nebel), flöjt (chalil, makroschita), trumpet (chazozra), puka (toph) m. fl. Sannolikt eger kärnan af judarnas tempelsång ännu i dag någon likhet med den ursprungliga. Grekerna nämna som tonkonstens uppfinnare än Apollon, än Hermes (lyran), än Athena (flöjten), än Pan (herdepipan), hvarjämte sagorna om Amfions och Orfeus' musikaliska under tyda på gudomligt ursprung. Vid de stora festspelen, särskildt de pythiska, spelade musikaliska täflingar en betydande roll. Vid de dramatiska föreställningarna sjöngos åtminstone köerna och en del monologer (jfr K ö r 1). Någon harmoni i modern mening kände dock grekerna icke; instrumenten ledsagade i unison eller oktaver, på sin höjd äfven med några utsmyckningar och "genomgående" toner. Grekernas diatoniska skala sträckte sig genom två oktaver, afdelade i fem "tetrakord" (fyrtonsgropper) på följande sätt: $H c d e, e f g a, a b c^1 d^1, h c^1 d^1 e^1, e^1 f^1 g^1 a^1$. Ur denna skala, ursprunglig eller transponerad genom höjning eller sänkning (grekerna kände nämligen alla kromatiska intervaller), fick man olika oktavsläkten (egentligt kallade tonarter) genom att skära ut olika oktaver, hvarvid oktaven $e-e^1$ fick namn af det doriska, $d-d^1$ det frygiska, $c-c^1$ det lydiska, $H-h$ det mixolydiska oktavsläktet; sedermera tillkommo det iastiska och det eoliska, äfvensom alla dessa namn, tillökade med prefixen hypo- och hyper- ("under" och "öfver"). Utom de diatoniska tetrakorderna hade man kromatiska (t. ex. $h c d e s s e$) och enharmoniska ($h c h i s s e$). Grekernas notskrift var bildad af bokstäver ur det forngrekiska alfabetet. I instrumentalmusiken hade man tecken för pauser och tonlängder; i sången rättade sig dessa helt och hållet efter versmetern. De viktigaste instrumenten voro lyra, kithara och aulos (flöjt). (Grekerna använde ej stråkinstrument.) Berömda musiker voro Terpandros, Sakadas, Archilochos, skalderna Alkaios och Pindaros, skaldinnan Sappho samt Thaletas. Bland de få bevarade resterna af grekisk musik märkas 2 Apollonhymner från 2:a årh. f. Kr., funna 1893 i skattkammaren i Delfi. Teoretiker och skriftställare öfver den grekiska musiken voro Lasos, Aristoteles, Aristoxenos, Pythagoras, Ptolemaios, Quintilianus, Boëthius; i nyare tid märkas F. Bellermann, Westphal och K. v. Jan. *Romarna* lånade teori och utförande från grekerna; sin offermusik synas de dock ha hämtat från etruskerna. De utbildade framför allt krigsmusiken. Äfven deras våltalare begagnade instrumentallister för att låta sig angifvas tonen för föredraget. Om arabernas musik se Arabisk konst 2.

Den kristna tonkonsten upptog hebreiska psalmer och grekiska hymner i sin ritual. Teorien var den grekiska, genom Boëthius' förmedling. Tonartssystemet blef dock till följd af missförstånd något afvikande (se Kyrkotonarter). Ambrosius (d. 397) införde antioner och hymnsång. Gregorius I (d. 604) ordnade och fastställde liturgien för hela kyrkan. Kyrkosången förbättrades af Karl den store genom införande af sångskolor (i S:t

Gallen och Metz). Den äldsta västerländska tonskriften utgjordes af *neumer* (se d. o.). I bysantinska kyrkan förenklades den kromatiskt tillkonstlade grekiska musiken genom ymnigt upptagande af nya sånger i viston. 800—1100-talen karakteriserades af ansatser till flerstämmig musik och sträfvande efter en fullkomligare notskrift. Den af Tuttilo och Notker Balbulus på 800-talet uppfunna *sekvensen* förberedde den liturgiska flerstämmigheten, och äfven från Skandinavien och England torde uppslag till polyfoni ha utgått (redan under bronsåldern i Norden synes man ha öfvat tvåstämmig lurblåsning). I stället för den forna flerstämmigheten i oktaver uppträdde en ledsagning af den kyrkliga melodien i kvarter och kvinter (se Organum). Munkens Hucbald (d. omkr. 930), som först beskref organum, nyttjade redan notlinjer. Samtidigt framträdde en tonskrift af de första bokstäfverna i latinska alfabetet. Guido Aretino (d. omkr. 1050) sammansmälte neumerna med bokstafsskriften och blef grundläggaren af den moderna notskriften; äfven befriade han tonsystemet från den stela diatonikens fjättrar medelst *solmisering* och *mutation* (se dessa ord). Under 1100—1300-talen fick organum friare gestalter, och behaget af stämmornas motrörelse mot hvarandra (*discantus*) blef erkänt. Äfven parallellrörelsen i terter och sexter (*fauxbourdon*) kom i användning (i England) och utträngde det äldre organum. En rikare utveckling af rytmiken fordrade tecken för tonernas inbördes längd och ledde till *mensuralmusik* (se d. o.). Franco från Paris var den förste, som skref om denna musik. Äfven utanför kyrkan anslag musiken nya toner, dels genom folkvisan och det folkliga instrumentalspelet, som redan hade harmonisk dur- och mollkaraktär, dels genom trubadurerna. Instrumenten riktades genom snabbt sig utvecklande stråkinstrument, orglar och klaver. I förra delen af 1300-talet uppträdde i norra Italien en alldeles ny stilart, solösing med instrumentalspel till (jfr Madrigal 2 a) och spred sig senare till flera länder. Engelsmannen Dunstable öfverförde den på kyrkomusiken och förmedlade öfvergången till fyrstämmig sångsats; den franska rondån och balladen frodades.

Den egentliga *kontrapunktens* (se d. o.) blomstring inträffade under 1300—1500-talen. Marchettus från Padua och den franske Joannes de Muris uppställde de regler för stämföring och dissonansbehandling, som blefvo gällande långt in i senare tider. Framför alla var det nederländarna, som utvecklade kontrapunkten och slutligen bragte den medelst konstgrepp, såsom *augmentation*, *diminution*, *omvändningar*, *gätkanon* m. m. (se *Imitation* och *Kanon*), till en höjd af härklyfveri, som omsider framtving en reaktion (genom Palestrina). Dufay stod i spetsen för den äldre, Okeghem för den yngre nederländska skolan. Instrumenten tillbakaträngdes i kyrkan, och den rent vokala flerstämmiga sången blef härskande samt inträngde äfven i den världsliga visan (madrigal, se d. o. 2 b, och chanson). Willaert stiftade den venezianska skolan, hvars förnämsta medlemmar voro Merulo och de båda Gabrieli. I den romerska skolan glänste främst Palestrina, därjämte äfven

Festa, Nanini och Marenzio. De berömdaste kontrapunktisterna voro i. ö. tyskarna Finck, Isaak, Senfl, Hasler, Händl (Gallus) och Eccard, spanjorerna Morales och Vittoria, engelsmännen Tallis och Bird samt nederländarna Josquin des Préz och särskildt Orlando di Lasso (1530—94), som afslutade den nederländska epoken och jämte Palestrina är den äldre musikens största namn. Teoretiker voro Tinctoris, Zarlino, Glareanus. Petrucci uppfann nottryck med rörliga typer. Jämte de lärare formerna massa, motett och madrigal odlades äfven de enklare frottola, vilanella, i Tyskland liedlein. Därtill kom på 1500-talet den hufvudsakligen från tyska folkvisan härstammande protestantiska *koralen*. Sången var alltid flerstämmig och a cappella (med intet eller blott unisont ackompanjemang). Endast för orgel, klaver och luta bragte slutet på denna period de första försöken till ren instrumentalmusik. Denna hade sina egna slag af notskrift, kallade *tabulaturer*. Instrumenten voro mångahanda: giga, fiol; luta, teorb, gitarr; klaver, hackbräde, klavicymbal; orgel, regal; skalmaja, blockflöjt, tvärflöjt, krumhorn, zink, basun m. m. Endast sångare och organister räknades för bildade musiker; öfriga instrumentaler skilde sig från dem och utgjorde särskilda skrän ("pipare").

Omrk. början af 1600-talet försiggick en viktig omhållning, nämligen uppkomsten af *monodien* (enstämmig sång med ackordisk ledsagning) samt, i sammanhang därmed, *operan* och *oratoriet*. Det skedde genom Caccini, Peri och Cavaliere ("florentinska musikreformen", se d. o.). Dessas första otympliga försök till *recitativ* ("stilo rappresentativo") förbättrades först genom den genialiske Monteverdi, tillika fader för instrumenteringskonsten och den moderna harmonien, sedermera genom Cavalli och Cesti, den senare en lärjunge af Carissimi, som jämte Schütz var främst inom oratoriet och kantaten. Viadana skref kyrkonserter och bragte *generalbasen* (se Besiffring) till användning. Den konserterande stilen medförde användningen af stråkinstrument i kyrkan, där förut endast cornetti och basuner led-sagat kören. Särskildt utvecklades violinspelet af Corelli, hvarjämte den första cykliska instrumentalformen, *sviten*, skapades, efterföljd af kammarsonaten och konserten. Operaföreställningar blefvo sedan 1637 ständiga i Venezia och banade sig väg till andra länder. I Frankrike skrefvos operor af Lully, i Tyskland af Keiser, i England af Purcell. Arians form fulländades af A. Scarlatti (se Aria). Därjämte nådde ännu den stränga, kyrkliga stilen en efterblomstring: i Rom genom Benevoli, i Venezia genom Lotti och Marcello. I orgelspelet glänste Frescobaldi, som utbildade den dubbla kontrapunkten och *fugan* (se d. o.). Berömd som teoretiker var Fux. Sångkonsten växte uti Italien, men tillika förbereddes dess urartning genom den uppkommande oseden att medelst en skamlig kirurgisk operation dana gossar till sopraner (se Kaststrålsångare).

Omrk. 1700 fastställdes den *liksväfvande temperaturen* och därmed det moderna tonartsystemet. På 1700-talet stiftades den neapolitanska skolan genom Leo och Durante, hvilka framför allt

fullkomnade melodien och tillade till stråkinstrumenten i opera-orkestern oboer, horn, flöjter m. m. De efterföljdes af italienarna Pergolese, Jomelli, Sacchini och Piccinni (*buffa*-operans utbildare) samt tyskarna Hasse, Graun och Naumann, den siste i synnerhet epokgörande för Sverige, dit han kallades för att skriva för den af Gustaf III 1773 skapade Operan. I Frankrike utmärkte sig Rameau både som teoretiker och som operakompositör. Den franska *opéra comique* skapades af Monsigny, Philidor och Grétry; i Tyskland uppstod likaledes ett *komiskt sångspel* genom Hiller och Dittersdorf. Den seriösa operan åter urartade uti Italien till en rad af ändlösa arior, skrifna mera i bravursångarens än i den dramatiska sanningens intresse, hvilket framkallade Glucks operareform till förmån för större sanning, enkelhet och natur. Dessförinnan hade de båda samtida snillena Händel och Sebastian Bach bragt till fulländning, den förre oratoriet, den senare fugan, orgelkonsten, passionsmusiken och kyrkokantaten. Emanuel Bach bildade öfvergången från den mera stränga stilen hos hans fader, Sebastian Bach, till den mera fria hos Haydn, som gaf stråkkvartetten och symfonien deras form, i den senare föregången af J. Stamitz (se Mannheim-skolan). Universalliliet Mozart utvecklade ytterligare dessa arter, skapade i alla grenar mästerverk och gaf framför allt operan dess fulländning genom att sammansmälta Glucks dramatiska sanningsträfvande med den italienska formens behag. Dels af Gluck, dels af Mozart o. a. voro de mestare påverkade, hvilka kallades till Sverige för att ytterligare utföra, hvad Naumann begynt, nämligen Kraus, som skref symfonier, operor och kantater, Vogler, som var både virtuos, kompositör, lärare och teoretiker, samt Häffner, som utgaf en svensk koralbok och skapade svenska studentsången. Af soloinstrument odlades under 1700-talets klaveret bl. a. af D. Scarlatti och Couperin, violinen af Tartini m. fl.

1800-talet och början af 1900-talet. Förra århundradet innesluter i sin första fjärdedel tre namn, som ännu kunna räknas till den största perioden, nämligen Weber, som gaf sångspelet dess rätta nationalfärg, Schubert, som bragte romansen till dess konstnärliga höjdpunkt, och Beethoven, som fulländade instrumentalmusikens alla former (sonaten, kvartetten och symfonien) och som förhåller sig till Mozart som Michelangelo till Rafael, det sublima till det rent sköna, det subjektiva till det objektiva. Efter Beethoven har tonkonsten icke skapat några egentligen nya former eller (om det wagnerska musikdramat undantages) inom de gamla gjort något principiellt framtaget, men väl sökt att i detalj rikare utbilda dem, förbinda dem med hvarandra eller relativt upphäva dem, rikta material och teknik samt lägga vikt vid det nationella och subjektivt individuella framför det allmänmänskliga, känslan framför fantasien, på samma gång som det reflekterade framför det naiva. Därjämte fortgick en efterverkan af den klassiska perioden. Cimarosa skref operor i Mozarts stil. Rossini gaf den italienska operan, särskildt buffan, ny fart

samt följdes med blekande glans af Bellini, Donizetti och Verdi. I Frankrike fortverkade Glucks ande hos Cherubini, Spontini och Méhul, hvarefter Meyerbeer försökte förena tysk, italiensk och fransk stil, följd af Halévy, Gounod, Saint-Saëns och Massenet. Därjämte blomstrade den franska comiquen och semiserian med stor kraft under Boieldieu, Auber, Hérold, Adam, Maillart, Thomas, Delibes, Bizet m. fl., och en frivolt afart därpå, *operetten*, skapades af Offenbach och Lecocq och odlades vidare af österrikarna J. Strauss, Suppé, Millöcker, Lehár o. a. I Tyskland efterföljdes Weber af Spohr, Marschner, Nicolai, Lortzing, Flotow, Götz o. a. Schubert följdes på visans område af Mendelssohn, Schumann, Franz, Brahms, Jensen m. fl., i Skandinavien af A. Lindblad, Josephson, Sjögren, A. Körling, V. Stenhammar, Peterson-Berger, Kjerulf, Grieg, Sinding, Heise, Lange-Müller, Sibelius, Melartin, Merikanto m. fl. För manskvartetten, en århundradets skapelse, skrefvo Zöllner, Otto, Hauptmann, Kücken, Abt, Hegar, O. Lindblad, Wennerberg, A. Söderman, Peterson-Berger, Widéen, Kuhlau, Hartmann m. fl. Balladen bearbetades af Löwe och fulländades af Söderman. Konsert-oratoriet och kantaten odlades af Mendelssohn, Schumann, Gade, Hartmann, Bruch, Rheinberger, Brahms, C. Nielsen. De flesta af dessa skrefvo äfven symfonier i mer eller mindre klassisk-romantisk stil, likaså Reinecke, Volkmann, Rubinstein, Tjajkovskij, Bargiel, Raff, Goldmark, Dvořák, F. Berwald, L. Norman, Alfvén, J. Svendsen, Sinding. Sviten återupptogs af Lachner. Pianomusiken riktades genom Chopin, Schumann, Liszt och flera förut nämnda. Som violin-virtuos glänste Paganini, hvaremot Spohr, Joachim, Ysaye m. fl. företrädde en mera solid riktning. Sångkonsten hade i Jenny Lind sin största stjärna. Kyrkomusiken har sedan Mozart och Cherubini alltmer upphört att vara kyrklig, i det att en mera subjektiv anda besjalar dylika verk af Beethoven, Berlioz, Liszt, Brahms, Rossini, Verdi, Söderman, C. Franck, Elgar. En mera objektiv ståndpunkt företrädde Kiel och i någon mån Mendelssohn. — Den nyromantiska riktning, som började omkr. 1830, företrädesvis genom Chopin och Schumann, fick en ytterligare tillspetsning genom de blandarter, som under namn af *programsymfoni* (Berlioz) och *symfonisk dikt* (Liszt, R. Strauss) bidragit att förvirra och upplösa formerna. Till sin höjdpunkt fördes romantiken emellertid af Wagner, som efter Beethoven blef århundradets stora musikaliska genius och med sin mäktiga fantasi och skapande musikedramatiska förmåga överskyggade konsten under seklets senare hälft. Utgående från Webers nationalromantiska sångspel, fullföljde han Glucks operareformatiska enhetlighets- och sanningssträfvän på sitt eget vis, med en karaktiseringsstyrka, en extas i det melodiska uttrycket, en subjektiv frihet och massivitet i harmoniken, en

prakt i instrumentationen, som alltmer förtrollade samtiden. Huruvida hans "talsång" och polyfona ledmotivsarbete skola bli bestämmande för framtidens operakonst, står ännu i vida fältet; i alla fall utövade han ett starkt värde öfver den följande musikergenerationen, hvilket kan spåras såväl i de större formerna som t. o. m. inom kammarkonsten icke blott på germansk mark (Bruckner, Dräseke, Raff och delvis Mahler i symfonien, Humperdinck och Schillings i operan, H. Wolf i romansen o. s. v.), utan äfven i Frankrike (C. Franck, V. d'Indy, Reyer, i viss mån äfven Gounod), i England (Elgar) och icke minst hos de mera nationellt färgade grupper, som på samma gång beteckna en reaktion mot den wagnerska tanketyngden, såsom bömarna (Smetana, Dvořák), uti Italien hos Verdi på äldre dagar och "verismen" inom operan (Mascagni, Leoncavallo, Puccini, Giordano), "ungryssarna" (Balakirev, Dargomyjskij, Borodin, Musorgskij, Rimskij-Korsakov, Glazunov), i Finland (Sibelius), Norge (Sinding, Schjelderup), äfvensom uti Sveriges nyare operamusik (Hallén, Stenhammar, Peterson-Berger). Nutidens sökande efter nya former och uttrycksmedel har senast i R. Strauss' operor stegrats till en radikalism, som i sin åtrå efter det impressionistiskt målande ställer på hufvudet alla häfdvunna begrepp om det i harmoniväg tillåtliga och rimliga. Å andra sidan framträdde i Tyskland en renässansrörelse, som särskildt på kyrkomusikens fält banar väg till en ny klassicitet (M. Reger). Att Seb. Bach studeras och uppskattas alltmer, är ett betydelsefullt tidsdrag. De store mästarnas verk göras tillgängliga i monumentalupplagor, konsertlivet blomstrar som aldrig tillföre, tonkonsten har demokratiserats och omfattas med intresse inom alla samhällsklasser.

Naturfolkens musik tillhör betydligt tidigare utvecklingsstadier än de gamla kulturfolkens tonkonst och lämnar de äldsta musikaliska dokument, som öfver hufvud kunna anträffas. Af dessa framgår, att musiken i sin begynnelse tjänade utomliggande ändamål, framför allt religionen. Nästan alla primitiva sänger ha stått i samband med kulten och varit oskiljaktigt förenade med dans (se d. o., sp. 1312); de äro magiska medel till att skaffa sig framgång i jakt och krig, framkalla fruktbahet och regn, vinna kärlek, bota sjuka, besvärja onda andar, försätta sig i extatisk tillstånd. Med sångernas magiska betydelse sammanhängen en hel del sällsamheter i sättet att utföra dem (nästan, falsket, tjutande glissando, utrop, härmning af djurlåten o. s. v.). Sedermera uppkommo profana sänger, såsom arbetsvisor, spevisor, erotisk dansvisa, och jämte de rytmgivande ledsagningsinstrumenten användas alltmer melodibärande sådana. Hufvudsakliga grupper af tonverktyg äro trummor, lamellinstrument (mungior o. d.), trumpet, pipor och enkla stränginstrument. Melodierna röra sig hos flera naturfolk blott på 2—3 toner, hos andra t. ex. uppått ett kort motiv recitativiskt inom något större omfång. Tonstegens storlek är ungefär en helton, med variering från halftonen till liten ters; som större intervaller framträda kvarten och kvin-

ten, och en stor mängd melodier uppvisar femtonig skala (jfr ofvan, sp. 1438). Melodirörelsen är oftast nedstigande; rytmiken antagligen ägendomliga former; icke sällan förekommer växelsång mellan föreläsaren och kör (mest refräng), och början till flerstämmighet yppar sig. — Sedan 1890-talet har fonografen möjliggjort tillförlitliga uppteckningar af naturfolkens musik, och vid flera vetenskapliga institut i Europa och Amerika ha fonogramarkiv inrättats för bevarande af musik- och språkprof från utdöende naturfolk. Vid bearbetningen af detta material nyttjar man exakta fysikaliska metoder för fastställande af de exotiska ton- och tidsförhållandena oberoende af de i europeisk musik vanliga. (Jfr Stumpf, "Die anfänge der musik", 1911.)

Musiklitteratur. De viktigaste skriftställarna om tonkonsten under antiken och medeltiden äro ofvan nämnda. Om musikens teori skrefvo sedermera Fux, Rameau, Mattheson, Marpurg, Kirnberger, Vogler, Momigny, Cherubini, Albrechtsberger och, i nyare tid, G. Weber, Fétis, Marx, Lobe, Hauptmann, H. Bellermann, André, Richter, Weitzmann, Bussler, Grädener, Paul, Helmholtz, Tiersch, Reissmann, v. Oettingen, Riemann, Hostinsky, Jadassohn, Prout, Capellen (se Harmonilära och Kontrapunkt). — Musikens *estetik* har behandlats af Kant, Schelling, Krause, Hoffmann, Hegel, Weiss, Schopenhauer, Wagner, Herbart, Hanslick, Zimmermann, Ambros, Vischer, Köstlin, Carrière, Lazarus, Lotze, Fechner, Stumpf (jfr H. Ehrlich, "Die musikästhetik", 1881). — Musikens *historia* har bearbetats af Martini, Hawkins, Burney, Forkel, Gerbert, Ambros, Fétis, Kiesewetter, Brendel, Becker, Eitner, Coussemaker, v. Dommer, Schletterer, Langhans, Naumann, Lindner, Riehl, Riemann, Panum-Behrend, Kretzschmar samt författarna i serien "Oxford history of music". — *Biografier* ha skrivits af Baini, Winterfeld, Marx, Jahn, Chrysander, Thayer, Spitta, Pohl, Schmidt, Jähns, Nohl, Bitter, Wasielewski, Karasovski, Niggli, Reimann, Reissmann, Frimmel, Bekker, Schweitzer, Deiters, Kalbeck, Niecks, Jullien, Glasenapp, Chamberlain. — *Musiklexika* utgäfvos J. J. Rousseau, Gerber, Fétis, Schilling, Koch, Schladebach, Mendel, Grove, Riemann, Eitner, Baker. — De viktigaste *musikaliska tidskrifterna* äro: "Allgemeine musikalische zeitung" (1798—1848, 1863—82), "Neue zeitschrift für musik", "Signale", "Musikalisches wochenblatt", "Allgemeine deutsche musikzeitung", "Die musik", "Revue et gazette musicale", "Ménestrel", "Guide musical", "Musical times", "Musical standard", "Musical world", "Gazetta musicale", "Il trovatore", "Rivista musicale italiana". — De största *svenska musiktidningarna* äro: "Ny tidning för musik" (1853—57) och "Svensk musiktidning" (från 1881). Svenska musiklexika ha skrivits af K. Envallsson, J. L. Höijer, T. Norlind; musikhistoriska kompendier af V. Bauck, A. Mankell, finländaren M. Wegelius, en svensk musikhistoria af T. Norlind; teoretiska läroböcker af A. Hülphers, Vogler, E. Drake, O. D. Winge, J. E. Nordblom, I. Dannström, J. P. Cronhamn, K. J. Fröberg, A. Bergenson; sångteoretiska skrifter af F. Arlberg och A. Lange; biografiska, historiska eller

estetiska uppsatser dessutom af F. S. Silverstolpe, Piscator, K. A. Forssman, K. M. Rosén, P. K. Boman, Palmstedt, A. Blanche, Crusenstolpe, C. R. Nyblom, L. Norman, J. A. Josephson, N. P. Ödman, F. Hedberg, J. Lindegren, J. Bagge, J. Flodmark, K. Valentin, O. Bensow, G. Widén, finländaren K. Flodin samt främst A. Lindgren och T. Norlind. A. L. (E. F.-t.)

Musikakademi. Se Akademi, sp. 411, Konservatorium och Musikaliska akademien.

Musikälter (af musik, se d. o.), tryckta eller skrifna tonstycken, nothäften.

Musikalisk (af musik, se d. o.), som tillhör eller har afseende på tonkonsten; som har vård om tonkonsten; som har anlag eller talang för musik; begåfvad med sinne och öra för musik; väljudande, melodisk.

Musikaliska akademien i Stockholm stiftades, till tonkonstens befrämjande i Sverige, 1771 af hofkapellmästaren Ferd. Zellbell (d. y.) i förening med åtskilliga andra tonkonstens idkare och vänner, såsom hofmarskalken frih. A. G. Leijonhufvud, riksråden grefvarna Ad. Horn, Karl Rudenschöld och N. A. Bielke, kommerseråden Patrik Alströmer och Erik Skjöldebrand, hofsekreterarna Gabr. Olin och Lars Lalin, kapellmästaren Johnsen m. fl. Enligt det af Gustaf III 8 sept. 1771 utfärdade stadfästelsebrevet för akad. skulle ämnena för dess verksamhet bli "allt hvad till musikaliska vetenskapen hör, såväl komposition som exekution tillika med skaldekonsten, såsom till vokal musik nödig, samt teorien om orgelverks och alla andra musikaliska instrumenters förfärdigande", hvarjämte akad. skulle besörja nya musikaliska arbetens författande och granskning samt åtaga sig att af svensk ungdom utsöka tjänliga ämnen, hvilka på dess bekostnad skulle undervisas i komposition, sång och på musikaliska instrument. Till akad:s förste ordförande utnämndes A. G. Leijonhufvud; dess förste direktör blef F. Zellbell. Genom sammanskott af ledamöterna och inkomster af 8 abonnemangskonserter 1772 erhöles medel till afönings åt lärare i harmoni, sång samt klaver- och violinspelning, så att läroverket sistn. år kunde öppnas. Men sedan akad. i den nybildade operan erhölet en gynnad medtäflarinna, måste undervisningen redan följande år upphöra af brist på tillgångar. Akad. erhöi då privilegium på ett månatligt lotteri (1773), hvilket dock lämnade osäkra inkomster (och som 1808 ersattes med årligt anslag af 200 rdr b:ko). Sedan man ytterligare genom konserter och gåfvor samlat en nödig fond, öppnades läroverket åter, 1794, då en "principskola för sång" inrättades, hufvudsakligen för bildande af sånglärare vid skolorna samt Hæffner anställdes som lärare i harmoni och Karsten i solosång. Akad. gaf emellanåt konserter, mest för välgörande ändamål eller för att illustrera festligheter; bl. a. introducerade den 1801 Haydns "Skapelsen" i Stockholm. Den inhemska instrumentfabrikationen uppmuntrades verksamt af akad. Under åren 1812—13 var läroverket återigen stängdt af brist på medel. En lyckligare tid tycktes ingå för detsamma, då kronprinsen Karl Johan 1814 skänkte akad. 10,000 rdr b:ko att användas till undervisningens bestrif-

dande i 5 år, och förnyade stadgar för akad. utfärdades. 1816 tillkom italienska som läroämne och 1818 orgelspelning (1773—1906 hade akad. sig ålagt att examinera orgelbyggare). Efter förloppet af nämnda 5 år stod akad. åter utan medel, så att läroverket 1821 måste stängas. 1822 erhöles åndtligen statsmedel, egentligen till kyrkomusikens befordran, hvarigenom man ånyo kunde öppna läroverket, som från denna tid ända till 1848 kan betraktas som en organistskola, vid hvilken endast manliga lärjungar undervisades. 1833 beslöts, att pianoklassen skulle stängas, emedan en högre färdighet på detta instrument ej ansågs behöflig för orgelspelare. 1841 tillkom en violinklass, såsom behöflig för dem, som skulle taga direktörsexamen. Undervisningen fortgick sålunda i 4 klasser till 1849, då Rikets ständer beviljade akad. förhöjdt anslag, hvarigenom lärotimmarna i hvarje klass kunde ökas från 4 till 8 i veckan och en piano-klass bildas med J. van Boom (se d. o.) som lärare. Ordnade årsexamina vid höstterminens slut anställdes fr. o. m. 1849; en sångklass för fruntimmer inrättades 1854. Nya stadgar utfärdades 1856, hvilka dock ej blefvo fullt gällande förr än 1858, då akademien erhöi förhöjdt anslag. Från detta år kan akad. anses ha erhållit fast grund för sin verksamhet och sitt ekonomiska oberoende. Enligt dessa stadgar indelades läroverket i en lägre och en högre afdelning, den lägre för bildande af organister och kantorer, den högre för musikedirektörer, musiklärare och konstnärer. Flera nya läroämnen tillkommo (blåsinstrumentspelning, komposition, instrumentation, musikhistoria m. m.), och lärarnas antal hade under loppet af 10 år ökat från 4 till 11; i förhållande därtill växte antalet af manliga och kvinnliga lärjungar. En elevorkester bildades, och till förmån för läroverkets stipendiekassa gäfvos elevkonserter. Genom ytterligare statsanslag utvidgades undervisningen 1864, och det blef läraren i musikens historia och estetik ålagt att hålla offentliga musikhistoriska föreläsningar. Akad. hade 1864—72 till preses hertigen af Östergötland (uppstigen på tronen 1872 såsom Oskar II), hvilken nitiskt arbetade för dess bästa. På hans förslag utbildades läroverket 1866 till ett konservatorium i likhet med sådana i utlandet. Enligt det s. å. utfärdade reglementet skulle konservatoriet bestå af två afdelningar: den första för bildande af tjänstemän vid skolan, kyrkan och militärkåren, den andra för en högre teoretisk och praktisk musikbildning. Första afdelningen indelades i en organistklass, med undervisning i harmoni, sång, piano- och orgelspelning, samt en direktörsklass, med nyssnämnda läroämnen jämte kontrapunkt, instrumentation, musikens historia och estetik samt stråk- och blåsinstruments behandling. Andra afdelningen, utgörande en musikalisk högskola, indelades i en teoretisk och en praktisk klass. Läroämnena blefvo i den förra harmonilära, komposition, instrumentation, partiturläsning, musikhistoria och estetik samt italienska, i den senare sång, piano- och orgelspel samt behandling af stråk- och blåsinstrument och harpa. För denna afdelning inrättades därjämte en s. k. förberedande klass med undervisning i ofvanstående ämnen jämte deklamation och pianostämning. — Förnyade stadgar för akademien utfärdades 12 nov.

1880, reglemente för konservatoriet fastställdes 8 dec. 1881. Genom sistn. bestämmelser lades hufvudvikten på akad:s uppgift att vara en examineringsanstalt, hvar emot dess värf att utbilda konstnärer onekligen undansköts. I de förnyade stadgar, som utfärdades 19 maj 1911, betonas som akad:s uppgift att ur såväl estetisk som kulturell synpunkt vårda och främja tonkonsten och särskildt den svenska tonkonstens utveckling. Förutom öfverinseendet öfver musikonservatoriet har akad. att i främsta rummet utreda och besvara de frågor och ärenden, hvaröfver utlåtande infordras af K. M:t eller begäres af ämbetsmyndighet. 1885—88 var k. teaterns elevskola förenad med konservatoriet samt bestod af en sångscens- och en talscensklass; den flyttades åter genom kontrakt dit 1899 som en operaskola (sångscensklass), men kontraktet med k. teatern uppsades af akad. 1913, att upphöra med s. å:s utgång.

Emedan akad. från början saknade eget hus, upplåto ledamöterna själfva sina bostäder för sammankomsterna och äfven för undervisningen. Sedermera begagnade akad. förhyrda lokaler och inrymdes i Riddarhuset (i 34 år), i Arfurstens palats 1830—57 och sedan i det s. k. Kirsteinska huset (nu ombyggt till Hotell Continental). Efter erhållet byggnadsanslag (1873: 190,000 kr., 1877: 25,000 kr. jämte bidrag af konungen, 35,000 kr.) fick akademien åndtligen sin egen vid Norra Blasie-



Musikaliska akademins byggnad.

holmshamnen belägna byggnad (se fig.), som invigdes 1878 och hvars stora sal i årtionden varit Stockholms mest anlitade konsertlokal. — Akad. åtnjuter f. n. (1913) i statsanslag 84,210 kr. Dess öfriga medel, hufvudsakligen donationer till stipendier m. m., uppgå till 541,600 kr., hvarjämte den eger en dyrbar samling af instrument, böcker och musikalier, hvilka till stor del som gåfvor tillfallit densamma. Till valspråk har akad. "Anda och konst". Den räknade 1913 71 svenska ledamöter, 46 utländska ledamöter, 23 associerade, en sekreterare, en kamrerare och en bibliotekarie. Konservatoriet hade s. å. en direktör, 16 ord. lärare samt 23 biträddas och extra. Akad. eger att till lärjungarnas belöning utdela jetonger (införda 1797). Förutom de konserter den föranstaltat till ökande af sin kassa har den anordnat flera musikfester öfver aflidna medlemmar och firade år 1871 å Riddarhuset sin 100-åriga tillvaro med en större musik-

fest. 1865—73 utgafvos akad:s "Handlingar" af trycket. Elevantalet var 1794 6, 1804 34, 1814 27, 1824 6, 1834 41, 1844 100, 1854 248, 1864 235, 1874 157, 1884 149, 1894 164, 1904 166 och 1913 176 (124 manliga och 52 kvinnliga); som huvudämne studerade 41 sång, 30 orgel, 31 stråkinstrument, 41 blåsinstrument, 20 piano, 2 harpa, 12 kontrapunkt, 4 instrumentation och 4 komposition. Akademiens direktörer (med titeln inspektörer 1811—82) ha varit F. Zellbell 1771—74, J. Kraus — 1792, J. Vogler 1794—95, F. Uttini 1795, J. Wikmansson 1796—1800, O. Ahlström 1803—05, J. B. Struve 1805—11, P. Frigel 1811—34, E. Drake 1834—60, K. Ehrenreich 1861—63, A. Berwald 1864—66, O. Byström 1867—72, A. Rubenson 1872—1901, V. Svedbom 1901—05, O. Bolander 1905—10 och B. Beckman sedan 1910. — Som akad:s sekreterare ha varit anställda G. G. Adlerbeth 1771—77, K. F. Muller 1777—97, P. Frigel 1797—1841, E. Drake 1841—60, J. P. Cronhamn 1860—75, V. Svedbom 1876—1901 och K. Valentin sedan 1901. På akad:s stat uppfördes 1894 ett årligt anslag å 6,000 kr., afsedt dels till stipendier åt yngre svenska musikkidare, dels till belöning åt inhemska tonsättare. Anslaget höjdes 1909 till 15,000 kr. På framställning från akad. aflät K. M:t 1911 till riksdagen en proposition, som af denna bifölls, hvarigenom till höjande af musiklivet i landet anvisades och ställdes under akad:s förvaltande ett belopp af 28,000 kr. för 1912 att utgå med 13,500 kr. hvardera till två sådana föreningar, som i någon större landsortsstad anställa en orkester med uppgift att utföra värdefull musik, afven å folkkonserter och i angränsande kommuner, samt biträda vid utförandet af större vokala verk, under villkor att kommunalt penningbidrag af minst samma belopp som statsbidraget tillskjutes. Af anslaget utgå 1,000 kr. till akad:s inspektör öfver dessa statsunderstödda orkestrar. Två sådana, i Gäfve och Hälsingborg, ha verkat sedan nyåret 1912, riksdagen beviljade 1913 anslag till en tredje orkester, och i planen ingår, att till år 1920 tio sådana orkestrar skulle, med statsmakternas goda vilja, kunna bildas. V. härads höfding A. Lundwall (f. 1838, d. 1898) testamenterade till akad. 100,000 kr., hvaraf räntan må användas till bekostande af större musikverks uppförande i hufvudstaden. — Jfr J. P. Cronhamn, "Kongl. Musikaliska akademien åren 1771—1871" (1871), Svedbom och Rubenson, "Historisk-statistiska uppgifter rörande musikkonservatorium" (1897), samt Svedbom, "K. Mus. akad:s donationsbref" (1899). (E. F.—t.)

Musikaliska konstföreningen stiftades i Stockholm 15 nov. 1859 och har till syftemål den svenska tonkonstens främjande genom att, om möjligt årligen, inköpa och från trycket utge företrädesvis större, förut icke utgifna, värdefulla tonverk af svenska tonsättare. För detta ändamål dels inbjuder föreningen genom kungörelse i tidningar svenska tonsättare att anonymt inlämna något sitt arbete, som ej förut varit med angifvande af författarens namn offentligen utfördt (granskning af dessa kompositioner uppdrages åt tre tonkonstnärer af erkänt värde, bland dem en svensk, och arbete antages till utgifning, om två af granskarna

tillstyrka det), dels och inköper och utger föreningen, på förslag af styrelsen eller ledamot, värdefulla verk af lefvande eller aflidna svenska tonsättare, efter enhälligt beslut af en inom föreningens ledamöter utsedd inköpsnämnd af tre personer. Styrelsen eger att kostnadsfritt öfverlämna exemplar af sålunda utgifna tonverk till in- och utländska bibliotek, konsertinstitut, teatrar, musiksällskap, enskilda tonkonstnärer och musikskriftställare. Ord. sammankomst hålles en gång årligen, dessutom vid behof extra sammankomster. Ledamöternas antal plägar vara öfver 400, och med deras årsafgifter (4 kr. hvar) bestrides publikationernas kostnad. Föreningen har utgifvit öfver ett 70-tal tonsättningar, de flesta af större omfång, bland hvilka återfinnas många af F. A. Berwald och L. Norman samt verk af A. F. Lindblad, G. Wennerberg, I. Hallström, P. U. Stenhammar, O. Byström, A. Rubenson, Aug. Söderman, F. Arlberg, J. Lindegren, A. Hallén, W. Heintze, J. Dente, J. E. Gille, A. Andersén, Elfrida Andrée, A. Körling, E. Sjögren, E. Åkerberg, V. Stenhammar, H. Alfvén m. fl. I betraktande af de ringa utsikter, som våra tonsättare sedan gammalt haft att inom landet finna förläggare till sina större instrumental- och körverk samt såmedelst göra dessa till en lefvande insats i konstodlingen, har föreningens verksamhet varit till ej ringa bättnad för den nationella tonkonsten. — Initiativet till föreningens bildande togs 1858 af Härnösands musiksällskap genom en framställning till Musikaliska akademien. (E. F.—t.)

Musikaliskt kvo'dlibet. Se Kvodlibet.

Musikaliskt tidsfördrif, titel på en fortlöpande musikantologi, utg. i Stockholm 1789—1834 af tonsättaren O. Ahlström (se d. o.).

Musika'nt, handverksmässig musikkidare utan högre upfattning. — **Müsiker** l. **Müsikus** (lat. *mūsicus*), den som gjort musik till sitt hufvudstudium och lefnadsyrke, vare sig som tonsättare eller instrumentspelare.

Musikantskrån under medeltiden bildades på 1300- och 1400-talen i städerna bland bofasta pipare, fidlare, tornblåsare o. s. v., och dessa gilleningo uteslutande privilegium på att inom området utföra musik mot betalning, dels offentligen, dels vid bröllop, begrafningar o. s. v. De stodo under ledning af en stadsmusikus (ty. *pfeiferkönig* m. m., eng. *marshal*, fr. *roi des ménétriers*) och åtnjöto medborgerliga rättigheter, i motsats mot de kringvandrande lekarna (ty. *fahrende leute*). (E. F.—t.)

Musikapparater. Se Mekaniska musikapparater.

Musikdiktät. Se Diktat.

Musikdirektor, ty. Se Musikdirektör.

Musikdirektör (jfr Direktör). 1. I Sverige enl. äldre bestämmelser titel för dem, som vid statens konservatorium aflagt fullständig musikdirektörsexamen (hvari afven sång och stråkinstrument-spelning ingingo); f. n. (1913) särskildt titel för dem, som där aflagt (militär) musikdirektörsexamen samt för dem, som på grund af sådan anställts som ledare af militär musikår (för de efter 1905 utnämnda är titeln musikunderlöjtnant; se Musikpersonalen). Kompetensfordringarna för musikdirektör (musikunderlöjtnant) äro godkända kunskafer såväl i spel-

ning å ett träblås- och ett bleckblåsinstrument som ock i pianospelning, harmonilära och instrumentation för militärorkester. Jfr Krigsmusik. — 2. I dagligt tal benämning på musik-anförare i allmänhet, särskildt sångledare, medan orkesterdirigenter oftare kallas kapellmästare. I Tyskland är *musikdirektor* äfven officiellt förlänadt titel på bemärkta musikledare m. fl. och *general-musikdirektor* en hederstitel för särskildt förtjänstfulla dirigenter. E. F.-t.

Musikdrama, urspr. liktydigt med opera (se d. o.), i det att redan florentinarna, som under 1590-talet gävo uppslag till den moderna operan, benämnde denna nya form *dramma per musica*; i nyaste tid särskildt beteckning för Richard Wagners musikdramatiska verk och dylika, hvilka i opposition mot den urartade operan sökt att genomföra en enhetlig stilprincip. Medan enligt Wagner i operan musiken gjorts till ändamål och dramet till medel, skall i musikdramat musiken vara endast ett uttrycksmedel, hvars ändamål är dramet; text och musik skola hvar för sig vara ett konstverk och tillsammans bilda en fullt organisk enhet, där hvarje persons väsen tecknas i återkommande ledmotiv (se d. o.) och allt flyter i ett sammanhang (se vidare Wagner, R.). E. F.-t.

Musikelev vid armén. Se Musikpersonalen.

Musiker. Se under Musikant.

Musikfanjunkare. Se Musikpersonalen.

Musikfester kallas musikaliska tillställningar, som vanligen räcka i flera dagar och vid hvilka storartade tonverk (oratorium, symfoni, kammar-musik, opera) uppföras med förstärkt, från flera håll samlade krafter. (Dylika fester med enbart manskörsång sammanfattas i N. F. under termen sångfester.) De äldsta egentliga musikfesterna — oberäknadt tillfälliga hyllningsfester o. d. — äro de engelska: "Sons' of the clergy festivals" (i St Paulskyrkan i London, sedan 1709), Händelsfesterna i London ("Messias" årligen sedan 1749), Birmingham (sedan 1768; hvar 3:e år) och York (sedan 1791; årligen). Däreft kom de tyska: i Wien (sedan 1772, 2 ggr om året), Frankenhäusen (1810), Erfurt (1811) samt de berömda nederrenska turvis i Elberfeld (till 1824), Düsseldorf, Köln och Aachen (nästan årligen sedan 1817); yngre äro den allmänna tyska musikföreningens årliga musikfester ("Tonkünstler-versammlung") sedan 1859 i olika städer, de schlesiska (sedan 1876) o. s. v. samt de engelska i Leeds, Liverpool och Bristol hvar tredje år och Händelsfesterna i Kristallpalatset hvar tredje år sedan 1859. — I Frankrike ha musikfester förekommit sedan 1830, senare i Ungern, Italien, Ryssland, Nederländerna, Belgien och framför allt Nord-Amerika. — Nordiska musikfester med ganska lysande förlopp ha hållits i Köpenhamn vid utställningen 1888 och i Stockholm vid utställningen 1897 (4—10 juni, i en tillfälligt uppförd musikhall), med deltagare från de tre skandinaviska länderna och uteslutande skandinaviska program. Vid den senare medverkade sammanlagdt 652 personers utvald blandad kör och 120 mans orkester, förutom en mängd solister. Dessa musikfesters planlagda serie fick ett slut genom det norska unionsbrottet. I stället anordnades i Stock-

holm den första svenska musikfesten, som 31 maj—1 juni 1906 hölls på K. operan och beredde vackra framgångar åt våra inhemska tonsättare. — Den svenska musikfesten i Dortmund 1912 (8—11 juni) var den första, som på utländsk mark hållits med helsvenskt program. Jfr Musiksällskap och Sångfester. E. F.-t.

Musikföreningen i Köpenhamn, ett 1836 stiftadt och fortfarande verksamt musiksällskap, som under ledning af F. J. Glaser (1843—50), N. V. Gade (1850—90), hvilken inrättade dess konserter i samma stil som Gewandhauskonserterna i Leipzig, samt efter hans fränfalle Emil Hartmann (1891—92) och F. Neruda (sedan 1892) verkat högeligen berömvärdt för oratorie- och kantatmusikens odlande i Danmark. Föreningens abonnentantal växte med tiden så starkt, att den måst inrätta dubbla konsertserier. Jfr Gade och Neruda. — Musikföreningen i Kristiania, stiftadt 1871 af E. Grieg efter mönstret af den i Köpenhamn, har till dirigenter haft Grieg samt J. Svendsen, J. Selmer och sedan 1886 I. Holter (se dessa ord). E. F.-t.

Musikföreningar. Se Musiksällskap.

Musikföreningen i Stockholm, ett 1880 stiftadt sällskap med uppgift att "till allmänhetens kännedom bringa erkända musikverk i större form, oratorier och större kantater", alltså arbeten för blandade röster med orkester. Hufvudstadens offentliga musiklif saknade en permanent sångförening af sådant slag, sedan Nya harmoniska sällskapet (se Harmoniska sällskapet) efter några års aftynande upplöstes 1880, och det var nämnda sällsks dirigent förste hofkapellmästaren L. Norman, som jämte Musikaliska akad:s sekreterare d:r V. Svedbom utfärdade inbjudning till bildandet af Musikföreningen. Denna gaf under Normans ledning sin första konsert i mars 1881 och har alltsedan dess arbetat med kraft och framgång för sitt föresatta mål samt gifvit i regel 3 större konserter årligen. Därvid har den klassiska och efterklassiska musiken med förkärlek odlats, men äfven romantiken och nyare, såväl inhemska som utländska, tonsättare representerats genom intresseradt utförande af större och smärre verk, bland hvilka ett flertal sålunda f. g. framförts i Stockholm. Föreningens program ha haft att uppvisa oratorier af Händel (5), Haydn, Mendelssohn, Schumann, Kiel, Liszt, Rubinstein, Saint-Saëns, Massenet, Wennerberg, kyrkliga verk af Seb. Bach (främst den stora H-moll-mässan), Pergolesi, Mozart, Beethoven, Cherubini, Schubert, Mendelssohn, Liszt, Berlioz, Verdi, Bruckner, Dvořák, Franck, Elgar, Hartmann, Josephson, Söderman, Norman, Alfvén, Olsson m. fl., kantater af Gade, Heise, Gounod, Bruch, Brahms, R. Strauss, Bossi, Wolf-Ferrari, C. Nielsen, A. F. Lindblad, Norman, Hallström, Söderman, Svedbom, V. Stenhammar, Åkerberg o. a., hvarjämte bör nämnas Berlioz' "Faust", som upptagits förnyade gånger. Föreningens blandade kör har i regel räknat omkr. 150 medverkande, och en tidigt nog inträdd, nyttig täflan med Filharmoniska sällskapet har sporrat till att fylla stegrad anspråk beträffande både program och utförande. För orkesterpartierna har städse k. hofkapellens medverkan anlåtits. Dirigenter vid föreningens kon-

serter ha varit Ludvig Norman 1881—85, Konrad Nordqvist 1886—90, J. Dente en kort tid och därefter sedan 1891 Franz Neruda, som i mer än 20 år med aldrig svikande spänstighet ledt skarorna till seger. E. F.-t.

Musikhistoriska museer. Se Museum, sp. 1432.

Musikinstitut, enskild eller offentlig musikskola.

Om större sådana se Konservatorium.

Musikinstrument. Se Instrument 1.

Musikkonservatorium. Se Konservatorium och Musikaliska akademien, sp. 1447—49.

Musikkorpral. Se Musikpersonalen.

Musiklitteratur. Se Musik, sp. 1445.

Musikpersonalen vid svenska armén (jfr Krigsmusik) utgöres af musikvolontärer och musikunderofficerare, hvarjämte ynglingar mellan 14 och 16 års ålder kunna antagas som musikelever. För antagande som musikvolontär fordras en ålder af minst 16 år jämte erforderlig kroppsstyrka. Vid hvarje regemente eller motsvarande enhet finnes visst antal platser för sådana volontärer, af hvilka en del befordras till musikkorpraler af olika grader. Musikunderofficerare utgöras af musiksergeanter, likställda med öfriga sergeanter, och musikfanjunkare, en vid hvarje regemente, hvilken är befälhavare för musikpersonalen och leder dess utbildning. Musikfanjunkare, som vid konservatorium uppfyllt fordringarna för erhållande af musikdirektörs värdighet, kan utnämnas till musikunderlöjtnant, före 1906 musikdirektör (se d. o.). C. O. N.

Musikprocessen kallas en beryktad rättegång, som 1800 anställdes i Uppsala mot åtskilliga akademiska medborgare med anledning af deras "strejk" som orkesterspelare vid en fest till firande af Gustaf IV Adolfs kröning. Den sefule oppositionsmannen G. A. Silverstolpe (se d. o.), anmodad att medverka som violoncellist, hade intalat kapellmästaren Leijel att till spelning vid festen välja "La bataille de Fleurus". Emellertid upptäcktes, att däri förekom den å högsta ort synnerligen misshagliga "Marseljäsen", och rektor förbjöd styckets utförande. I stället funno de spelande på notställarna en symfoni af Haydn. Flera af dem, däribland åtskilliga medlemmar af "Juntan" (se d. o.), förklarade sig då icke kunna spela ett obekant stycke samt aflägsnade sig, hvarigenom musiken blef så usel, att den framkallade åtlöje och nära nog skandal. Med anledning af uppträdet väcktes åtal mot dem, som aflägsnat sig, och trots Hans Järtas glänsande kvicka försvarsadvokatry blef Silverstolpe (till stor del genom intriger från professorshåll) afsatt från docenturen, för alltid förvisad från Uppsala och dömd att göra afbön.

Musiksergeant. Se Musikpersonalen.

Musiksällskap, organiserade föreningar för odlande af den högre körmusiken för blandade röster (oratorium, kantat, a-cappella-körer) eller enbart orkestermusiken, finnas sedan 1800-talet inom de europeiska kulturländerna i snart sagt hvarje större eller medelstor stad och bära ej sällan namnet filharmoniskt sällskap. (Till skillnad från dem sammanfattas i N. F. föreningar för flerstämmig manskörsång under termen sångfö-

eningar.) Det tidigaste verkliga musiksällskapet i modern mening var Singakademie, st. 1792 i Berlin (se Fasch) och ännu i verksamhet. Orkesterföreningarna (bland hvilka typer det må vara nog att nämna Wiens filharmoniska orkester) räkna i regel som sina aktiva medlemmar verkliga yrkesmusiker, medan däremot enligt sakens natur deltagarna i körsällskapens öfningar och konserter utgöras af amatörer (manliga och kvinnliga), fastän solopartierna pläga anföras af sångartister. I samma mån som körmedlemmarnas sångarbildning och rösttillgångar samt den musikalkiska ledningen stå högt, kunna sådana körsällskap vara oskattbara förmedlare af allmänhetens kännedom om musikens större mästerverk, på samma gång som det intima sysslandet med dylika verkar individuellt förädlande på deltagarna.

Hvad Sveriges musiklif beträffar, har på detta område hufvudstaden länge varit ledande. Redan sällskapet *Utile dulci* (se d. o.) gaf där på 1760-talet orkester- och körkonserter. I Stockholm ha senare i spetsen gått Harmoniska sällskapet (se d. o.) 1820—55, dess fortsättning Nya harmoniska sällskapet 1860—78, Musikföreningen (se d. o.) sedan 1881, Filharmoniska sällskapet (se d. o.) 1885—1903 och dess fortsättning Nya filharmoniska sällskapet sedan 1903 samt för orkestermusik Konsertföreningen (se d. o.) från 1902. Kortare lifstid hade den af J. P. Cronhamn stiftade Sångföreningen i Stockholm, som 1839—43 med 80 blandade röster och 36 personers orkester årligen å 4 konserter utförde större andliga verk och operanummer, Abraham Mankells *Concordia* (1840—42; 60 blandade röster, stråkar och piano) samt de af E. Åkerberg ledda Nya sångsällskapet (1892—94) och Ceciliakören (1903—06), bägge för a-cappellasång. Orkesterkonserter hållas i Stockholm af det 1906 stiftade Svenska musikerförbundet, eg. en facksammanslutning af yrkesmusiker för tillvaratagande af dessas ekonomiska, sociala och konstnärliga intressen. Folkkonsertförbundets kör har kommunalt anslag. Bristen på verkligt konserthus och på tillgänglig stående orkester bereder emellertid många svårigheter i Stockholm. En särskild hedersplats intager Göteborg med den 1905 stiftade Göteborgs orkesterförening (se d. o.). Sydsvenska filharmoniska föreningen (se d. o.) i Malmö, st. 1902, arbetar också mera i stort. I 30—40 svenska städer ha f. ö. musiksällskap verkat, och efter merendels inträdda andförlingsperioder verka de ännu eller ha aflöst af nya. I Göteborg gafs redan 1773 orkesterkonserter af ett musiksällskap, liksom i Norrköping olika amatörsällskap gäfvoro större vokalkonserter på 1780-talet och 1803—15 samt orkesterkonserter 1797—1801. Gamla anor äga och sällskapet *Concordia* i Gäfve, st. 1805 och alltjämt lifaktigt, samt de i Hudiksvall (st. 1813), Visby (sedan 1815), Karlskrona (1815—86), Örebro (Philomele, sedan 1823), Norrköping (sedan 1828) o. s. v. Filharmoniska sällskapet i Uppsala, stiftadt 1849 af J. A. Josephson (se d. o.), blef känt genom sina från när och fjärran besökta oratoriekonserter. Ett min-

dre samhälle som Grängesberg har sedan 1911 eget musiksällskap med blandad kör och orkester. Särskilda orkesterföreningar äga vidare Ystad (1876; se Körling, S. A.), Örebro (1909) och Karlstad (1910) samt, för 2 län, Gäfve och Hälsingborg (se ofvan sp. 1449). — En stor organisation är det kejserl. ryska musiksällskapet, stiftadt 1859 i Petersburg af A. Rubinstein, med uppgift att i nationell riktning främja musikalisk kultur i Ryssland. Sällskapet har underrafdelningar i en stor mängd ryska städer och anordnar i de större årligen symfonikonserter. — Af annan art är Internationale musikgesellschaft, stiftadt 1899 i Berlin af O. Fleischer (se d. o.) i syfte att främja musikvetenskapliga arbeten. — Jfr Cecilia-föreningar, Konsert 2, Kör 2 b och c, Musikfester och Sångförening. E. F.-t.

Musikunderlönjtant. Se Musikpersonalen.

Musikunderofficer. Se Musikpersonalen.

Musikundervisning i skolorna. Hvad sångundervisningen i svenska folkskolorna beträffar, böra i småskolan inläras ur sångboken enkla visor af lämpligt innehåll, helst sådana, hvilas text är från religionsundervisningen känd för barnen. I de högre afdelningarna sjungas äfven sånger med fosterländskt innehåll, enstämmiga och endast undantagsvis tvåstämmigt, hvarjämte svenska mälsan och koralsång införas; dessutom förekomma tonträffnings- och taktöfningar mestadels efter gehör, till en del efter notskrift, samt undervisning om intervaller och tonarter, numera till stor del efter den från Belgien härstammande s. k. formelmetoden, som under senaste årtiondet vunnit utbredning öfver hela Skandinavien och Finland samt går ut på att genom användning af solmisationsstafvelserna och en melodisk figur ("formel") för hvarje ton i skalan lära barnen att säkert och snabbt finna sig till rätta på ifrågavarande elementära område. Sången som läroämne har alltför länge varit styfmoderligt tillgodosedd i de svenska folkskolorna (i jämförelse med hvad förhållandet är t. ex. i Tyskland, Belgien och Schweiz); metodik och insikt om sångens estetiska sida ha saknats. I de större städerna åtminstone är det bättre ställt, och där har man äfven börjat ta vård om tonbildningen. Klasslärarna äro i regel folkskolans sånglärare och ha därvid att stödja sig på den utbildning de i ämnet fått vid seminariet; i Stockholm äro profkurser med formelmetod anordnade för dem genom Mus. akad:s försorg. — De lifaktiga blockflåsorkestrar, som på senare tiden bildats bland lärjungarna vid större folkskolor, ha någon musiker som särskild instruktör.

Vid de allmänna läroverken omfattar musikundervisningen elementarsång, körsång och instrumentalmusik. Elementarsången (hvari undervisning meddelas hufvudsakligast i läroverkens fyra lägsta klasser) består dels i en teoretisk kurs, omfattande läran om de musikaliska tecknen o. s. v., dels i en systematiskt ordnad öfningskurs i tonbildning, tonträffning och rytm. Körsången öfvas på två afdelningar, en lägre, för unisonsång (korallen och folkvisan), samt en högre, för två- och trestämmig sång, eller vid de högre läroverken blandad kör för i regel fyra stämmor. Undervis-

ningen i instrumentalmusik, som är valfritt ämne, omfattar obligatoriskt orgelspel, men därjämte i betydande omfattning (särskildt i landsortens högre läroverk) violin och violoncellspel samt piano och ej sällan äfven flöjt, klarinett m. m. Också öfningar i ensemblespel böra hållas, där så ske kan. — I sångundervisningen måste alla de lärjungar deltaga, som man icke på grund af bristande "öra" eller till följd af målbrott nödgas befria. — Musiklärarna för allmänna läroverken liksom och för folkskollärarseminarierna examineras vid konservatoriet i Stockholm samt utbildas äfven i regel där. Deras examen omfattar f. n. (1913) endast ämnena: sång (hvari inbegripes äfven musikens historia), harmonilära och pianospelning; men ny examensstadga med betydligt skärpta fordringar är under utarbetning af Mus. akad. och torde inom kort komma att tillämpas. Hvad angår undervisningsmetod för tonträffning, gör äfven vid de allmänna läroverken alltsedan början af innevarande årh. "formelmetoden" allt större landvinningar. — Undervisningstiden för hvarje lärjunge får numera icke öfverskrida två timmar i veckan. Under reformationstiden och 1600-talet var det annorlunda. Då öfvades dagligen, både i trivialskolan och det senare tillkomna gymnasiet; och skolsången stod nog då i allmänhet högre än i våra dagar. Undervisningen omfattade dels koralsång, dels figuralmusik, hvarmed förstods musikteori och flerstämmig sång, den senare öfvad efter Ruuts samling "Pie cantiones" (1582) jämte mångstämmiga kompositioner af berömda utländska mästare. Bland läroverk, som i musikhänseende särskildt utmärkte sig, må nämnas Västerås och Strängnäs gymnasier samt Tyska skolan i Stockholm, där bl. a. sjöngos stycken af Orlando di Lasso och G. Gabrieli. Vid begrafningar o. s. v. sjöngs mot betäding de fattige skolynglingarna; och psalmsången i kyrkorna leddes ofta af införad unison skolkör, ett bruk, som på flera orter bibehållit sig ända in i våra dagar. E. F.-t.

Musikus (pl. *musici*). Se under Musikant.

Musikvolontär. Se Musikpersonalen.

Musil [mō-], Alois, österrikisk orientalist, f. 30 juni 1868 i Rychtárov i Mähren, professor i Wien, har företagit flera forskningsresor till Arabia Petræa, norra Hedjas, Central-Arabien och Mesopotamien. Bland hans arbeten märkas i främsta rummet *Karte von Arabia Petræa nach eigenen aufnahmen* (1907) och de båda storartade verken *Kusejir 'Amra* (2 bd, 1907) och *Arabia Petræa* (3 bd, 1907-08), hvilka innehålla utomordentligt rikhaltiga topografiska och etnografiska iakttagelser. K. V. Z.

Mu-simba, bantu-stam. Se Bantu, sp. 877.

Musin-Pusjkin, rysk bojarsläkt, härstammande från Siebenbürgen, upphöjdes 1710 af Peter den store i greffligt stånd.

1. Valentin Platonovitj M., greve, rysk fältherre, f. 1735, d. 1804, utnämndes i juni 1788 till öfverbefälhavare i kriget mot Sverige. Redan i aug. s. å. började emellertid den mera energiske general Michelson träda i förgrunden som ledare af de aktiva krigsrörelserna.

2. Aleksej Ivanovitj M., greve, arkeolog, f. 1744, d. 1817, var öfverprokurator för Heliga synoden och president i Konstakademien,

samlade en massa värdefulla handskrifter, som dock till största delen gingo förlorade vid eldsvådan i Moskva 1812, däribland Kreskijns papper om Peter den store, Igorkvädets enda (tr. 1800) originalmanuskript, Vladimir Monomachs testamente till sina barn och den äldsta ryska lagsamlingen, "Russkaja Pravda ili zakonj velikich knjazej Jaroslava i Vladimira" (1792). Dessutom publicerade han många bibliografiska och historiska afhandlingar om det äldre Ryssland. 1. (L. S.) 2. A—d J.

Müsis amici (lat., "sånggudinnornas vänner") 1. Sällskapet M. A., en litterär förening i Uppsala 1807—08. Se Aurora-förbundet och R. Hjärne, "Dagen före drabbningen" (1882).

Musik agôn. Se Isthmiska spelen.

Musivguld och **Musivsilfver**, guld- och silfverliknande bronsfärg (se d. o.). Jfr Bladmetall.

Musivisk, som utgöres af, hänföres sig till mosaik (se d. o.). — **Musiviskt arbete.** Se Mosaik. — **Musiviskt seende.** Se Fasettögon, sp. 1423.

Musjik (Muschik), ry., bonde.

Muskardin. Se Cordyceps och Silkesodling.

Muskarin, kem., en växtbas, som förekommer i en del giftiga svampar, t. ex. i *Russula emetica*, i giftiga boletusarter (*Boletus luridus*) och framför allt i flugsvampen (*Amanita muscaria*). Se Flugsvamp, sp. 655.

Muskät, **Muskate'll** (eg. "myskdoftande", af it. *musco*, mysk), gemensamt namn på flera slags söta och aromatiska viner från södra Europa. Till de berömdaste italienska muskatvinerna hörer Montefiascone och Lacrimæ Christi. Bland de franska framstå Frontignan, Muscat-Lunel och Rives-altes. Äfven i Spanien, på Madeira, Joniska öarna och Cypern samt i Kaplandet odlas muskatellviner. — Under detta namn försäljas äfven värdelösa billiga viner med tillsats af russin, socker och kryddor. (G. H—r.)

Muskatbalsam, farm., var den svenska benämningen i 7:e uppl. af Svenska farmakopén på det fasta, bruna fett, *oleum Myristicæ*, som framställes ur muskotnötter. Nämda fettpreparat är numera uteslutet ur farmakopén och benämningen muskatbalsam mera ovanlig. C. G. S.

Muskatblüt, tysk medeltidsskald, lefde i början af 1400-talet. Han diktade "Maria-sånger", "minnesånger", politiska visor samt skämtberättelser. M:s dikter utgafvos 1852. Se Veltmann, "Die politischen gedichte M:s" (1902).

Muskate'll. Se Muskät.

Muskatolja, kem., framställes dels ur nötter, dels ur blommor af *Myristica moschata*. Båda oljorna innehålla terpenener och terpenderivat (d-pinen, d-kamfen, dipenten, borneol, terpineol), alifatiska terpenalkoholer (geraniol och linalool), safrol, eugenol, myristicin och myristicinsyra (= metyl-metyllengallylsyra). H. E.

Muskau [mo's-], vend. *Muzakow*, stad i preussiska reg.-omr. Liegnitz (Schlesien), vid Neisse. 4,085 inv. (1905). Slott och stor park med fasadneri och mineralkälla (Hermannsbad). M. med kringliggande landsbygd (41 byar) bildar "standesherrschaft" M., 470 kvkm., omkr. 16,000 inv., hvaraf nära 9,000 vender. Äldsta kända egare voro

herrarna von Bieberstein. 1597—1645 tillhörde det burggrefvarna von Dohna, 1645—1784 friherrarna von Kallenberg, 1784—1845 grefvarna Pückler (efter 1822 furstar af Pückler-M.), 1846—81 prins Fredrik af Nederländerna, hvars arvingar 1883 sålde det till greve Hermann von Arnim. (J. F. N.)

Muskedunder (ty. *muskedonner* l. *-tonner*, en folketymologisk ombildning af fr. *mousqueton*, kort studsare, karbin), ett tungt och klumpigt gevär med stor kaliber. H. W. W.*

Muskegon [maski'gon], stad i nordamerikanska staten Michigan, vid floden M:s utlopp i en vik af Michigansjön. 40,577 inv. (1910). Stor sågverksindustri. En rik trävaruhandlare, C. H. Hackley, har skänkt 2 mill. doll. till stadens offentliga skolväsen, 600,000 doll. till en slöjdskola, 275,000 doll. till ett bibliotek, 600,000 doll. till ett sjukhus och 300,000 doll. till en fattigvårdsfond. (J. F. N.)

Muskegs [ma'skegs], sjöar eller sphagnumkärr. Se Keewatin.

Muskel. Se Muskler

Muskelarbete, *fysiol.*, dels verksamhetstillståndet i musklerna, dels det därvid förrättade yttre arbetet. Betecknar man det senare med *A*, den samtidigt afgifna värmemängden med *V* och mängden omsatt potentiell energi med *U*, erhålles: $U = A + V$. Man urskiljer tre slags muskelarbete eller rättare former af muskelverksamhet, allteftersom *A* i detta uttryck är positiv, negativ eller noll. Vi kunna exemplifiera dessa verksamhetsformer med resp. lyftandet, sänkandet och hållandet af en vikt. I alla tre fallen kräves en viss ansträngning och eger en viss materialförbrukning i muskeln rum, men endast i första fallet utföres ett verkligt yttre arbete. Man kallar denna arbetsform positivt muskelarbete; gymnasterna använda uttrycket koncentrisk muskelrörelser. Om de i verksamhet hållna musklerna förlängas — motsvarande gymnasternas excentrisk muskelrörelser — föreligger ett s. k. negativt muskelarbete. Om åter de kontraherade musklerna hvarken förkortas eller förlängas, talar man om ett statiskt muskelarbete. I de vanliga muskelrörelserna ingå alla dessa tre former af muskelverksamhet. — Med *verkningsgrad* menas förhållandet mellan det utförda yttre arbetet och den omsatta energimängden. Ju mera statisk, resp. negativ, muskelverksamhet, som ingår i utförandet af en rörelse, desto lägre blir verkningsgraden. Ett långsamt utförande af rörelsen, t. ex. ett långsamt höjande af en vikt, sänker äfven verkningsgraden. I vanliga fall torde densamma uppgå till $\frac{1}{5}$. Man har beräknat, att vid gåendet uppför en ej alltför stark lutning verkningsgraden är $\frac{1}{5}$, men man har härvid afdragit den energiomsättning, som åtgår för kroppens balansering och förflyttning i horisontal riktning. — Man har diskuterat, huruvida vid muskelarbetet den potentiella energien först omsättes i värme liksom vid ångmaskiner. Sannolikt öfverföres emellertid den kemiska energien direkt i mekaniskt arbete och värme. — En annan fråga är: hvilket ämne omsättes vid muskelarbetet? Af utförda försök framgår, att hvar och en af de tre bekanta hufvudgrupperna af näringsämnen, ägg-hvita, fett och kolhydrat, kan förmedla den för

muskelarbetet nödvändiga energitillförseln till kroppen. Emellertid måste det ännu betraktas som en öppen fråga, om vid själva kontraktionsprocessen i musklerna de ifrågavarande ämnena direkt omsättas. Man vet, att de ur tarmkanalen uppsugna ämnena omedelbart undergå en del förändringar, och det är därför osannolikt, att näringsämnena i den form, hvari de upptagas ur tarmen, äro färdiga att omsättas vid kontraktionsprocessen i musklerna. — Man kan beräkna, att vid utnyttjande af den mänskliga arbetskraften som motor, t. ex. i vindspel, trumphjul, arbetsförmågan är 7—10 mkg. per sekund. Om arbetet varar endast några sekunder, kan en människa utveckla ända till 100 mkg. per sekund, d. v. s. $1\frac{1}{4}$ hästkraft. J. E. J.-n.

Muskelatrofi, *med.* Se Muskelsjukdomar.

Muskelcell. Se Cell och Muskler, sp. 1363—65.

Muskeldystrofi, *med.* Se Muskelsjukdomar.

Muskelelektricitet, *fysiol.* Se Djurelektricitet.

Muskelfibriller l. Kontraktila fibriller. Se Muskler, sp. 1463—65.

Muskelförlamning, *med.* Se Förlamning.

Muskelförtvinning, *med.* Se Muskelsjukdomar.

Muskelhinna, *anat.* Se Mage, sp. 457.

Muskelhypertrofi, *med.* Se Muskelsjukdomar.

Muskelinflammation, *med.* Se Muskelsjukdomar.

Muskelkramp, *med.* Se Kontraktur och Muskelsjukdomar.

Muskelkurva, *fysiol.* Se Myograf.

Muskelljud, *fysiol.*, ljud, som framkallas genom spänningsvariationer vid en muskels kontraktion. Så t. ex. hör man en ton vid sammandragning af tuggmusklerna. Af muskelljudets tonhöjd har man försökt beräkna antalet innervationsimpulser per sekund vid de frivilliga muskelrörelserna. Den s. k. första hjärtonen anses vara huvudsakligen ett muskelljud. J. E. J.-n.

Muskelmagen, *zool.* Se Mage 2, sp. 459.

Muskelreumatism [-röjma-], *med.* Se Muskelsjukdomar och Reumatism.

Muskelruptur, *med.* Se Muskelsjukdomar.

Muskelrörelse, *fysiol.*, eg. den rörelse, som muskeln själf erhåller vid sin kontraktion, vanligen rörelsen hos den eller de kroppsdelar, på hvilka muskeln verkar (se Muskelverkan). Vid sådana rörelser deltaga vanligen flera muskler. Den väl afpassade form, som muskelrörelserna normalt förete, sammanhänger med sensibiliteten i den kroppsdel, som försättes i rörelse (jfr Muskelsinne). Under rörelsens förlopp strömma kontinuerligt intryck från denna kroppsdel till centrala nervsystemet, hvilka intryck så att säga bilda en kontroll öfver rörelsens utförande. Upphåves på något sätt sensibiliteten i en kroppsdel, förlora äfven motsvarande muskelrörelser sin ordnade karaktär, ett tillstånd, som kallas ataxi. J. E. J.-n.

Muskelsammandragning, *fysiol.* Se Muskler.

Muskelsinne, *fysiol.*, ett särskildt sinne, som man tillskrifver vår förmåga att uppfatta kropps-

delarnas läge, aktiva och passiva rörelser äfvensom motståndet mot rörelser. Benämningen är så tillvida oegentlig, som musklernas egen sensibilitet synes ha ringa betydelse i anförda afseenden. Där emot spelar känsligheten i ledgångar, senskidor och muskelfästen en större roll. J. E. J.-n.

Muskelsjukdomar, *med.* Den stora roll musklerna spela i en lefvande organism som förmedlare af alla organs rörelser och som bärare af den fysiska styrkan förlänar äfven sjukdomarna i muskelsystemet en framstående betydelse. På mångfaldigt sätt kunna också muskelns funktioner störas genom sjukdom både direkt och indirekt, det senare t. ex. genom sjukdomar i nervsystemet, då muskeln förlamas genom bristande innervation vid sjukdom vare sig i hjärnan eller i den till muskeln förande nerybanan. Muskeln blir då överksam, ehuru till en början icke själf sjuk, hvilket bevisas däraf, att den ännu kan sammandraga sig vid direkt retning med elektricitet. Har den dock alltför länge sålunda råkat i överksamhet, förtvinar den, blir atrofisk och kan slutligen alldeles försvinna. I motsats härtill kan muskeln genom ofta upprepade retning och sammandragning samt flitigt bruk tilltaga i volym, bli *hypertrofisk*, såsom hos atleter och gymnaster. En skenbar förstoring (*pseudohypertrofi*), hvarvid muskeln trots förstoringen blir svagare, inträffar i en egendomlig muskelsjukdom, som förekommer mest hos barn och är en progressiv muskelförlamning med förstoring genom fettbildning. Vanligen kunna barnen då icke stå på benen, oaktadt vissa muskelgrupper skenbart — genom bildning af fettväfnad — äro oproportionerligt stora. Denna sjukdom kallas progressiv muskeldystrofi. Den progressiva muskelatrofien l. muskelförtvinningen är ett sjukdomssymtom, som i ö. kan anträffas vid flera olika sjukdomar i nervsystemet, dels som en följd af primära degenerationer och inflammationer i periferia nerver (*neuriter*), dels på grund af föregående degenerationer af vissa system af ryggmärgen. Till sistnämnda slags sjukdomar höra bl. a. den s. k. progressiva spinala muskelatrofien. Denna uppträder ofta som en familjesjukdom hos flera medlemmar af samma familj och beror på en degeneration (sönderfall) af de motoriska gangliocellerna i ryggmärgens gråa främre horn med följande förtvinning af ryggmärgsnervernas främre rötter och periferia motoriska nervtrådar. Musklerna plåga atrofiära efter en viss, lagbunden typ, börjande vanligen med tummarnas och mellanhandernas muskler för att därefter angripa delar af skuldermuskulaturen och småningom äfven en del andra af kroppens muskler, äfven i de nedre extremiteterna. Sjukdomen kan afstanna, men fortskrider densamma, blir individen fullt invalid, och lifvet kan hotas genom förtvinning af respirationsmuskulaturen. Någon bot för denna, ofta under årtionden fortskridande sjukdom känner man ej. Långt ifrån alla sjukdomsfall nå dock en större och för lifvets bestånd farlig utveckling. Men muskler kunna undergå äfven en mera direkt fettvandling genom sönderfall af muskellagshvitan och aflagring af fettkorn inuti muskeltrådarna, såsom vid vissa slags fetthjärta, t. ex. vid degeneration och inflammation af hjärtmuskeln (*myokardit*). Äfven andra muskler kunna angripas af inflammation

(*myitis*, äfven, ehuru egentligt, *myositis*). Denna lokaliserar sig då vanligast i den muskeltrådarna omgivande bindväfen. Resultatet blir ansvallningar, ömmande, mer eller mindre hårda knölar inom muskeln, s. k. *myiter*, som utgöra det objektiva undersökningsresultatet vid den vanliga sjukdomen muskelreumatism. Ett godt botemedel för dessa reumatiska muskelansvallningar, hvilka kunna förekomma inom nästan alla muskelgrupper, är massage och antireumatiska läkemedel (salicylsyrepreparat etc.). Vid hastig spänning kunna musklerna stundom brista (muskelruptur), såsom vid s. k. ryggskott (se d. o.), hjärtbristning (*ruptura cordis*) och lifmoderbristning (*ruptura uteri*). Muskeln kan vid ansträngning äfven råka i krampaktig sammandragning (se drag), då en frivillig muskel mot ens vilja spontant sammandrar sig och en stund förblir kontraherad. En lindrig knädning brukar snart häfva sändragskrampen. En längre ihållande kramp hos en muskel kallas kontraktur (se d. o.) och beror på en ihållande central eller periferisk retning. Såväl kramp som inflammation och andra muskelsjukdomar ge anledning till smärta eller neuralgi i muskeln (*myalgi*). Nybildning eller svulster af muskelsubstans (*myom*) förekommer dels i muskler, dels i andra väfnader, ofta jämte bildning af hård bindväf (*fibromyom*). Äfven en specifik syfilitisk nybildning (*gumma*, se d. o.) förekommer i muskler. — Bland parasiter i muskler är trikinen den viktigaste. F. B. (I. H.).

Muskelströmmar, *fysiol.*, såsom muskelns hvilostrom, muskelns aktionsström. Se Djurelektricitet.

Muskelton, *fysiol.* Se Muskelljud.

Muskeltrådar, *anat.* Se Muskler, sp. 1463.

Muskelverkan, *fysiol.* För att åskådliggöra en skelett-muskels verkan har man betjänat sig af häfstången som modell. Vid en böjning i armbågsleden tänker man sig sålunda öfverarmen fixerad och underarmen röra sig. Nu förhåller det sig emellertid så, att en muskel, som åstadkommer en böjning i armbågsleden, verkar såväl på öfverarmen som på underarmen. Man åskådliggör detta bäst genom att framställa den ifrågavarande muskelns verkan i form af två kraftpar, det ena vridande öfverarmen, det andra underarmen. Kraftparen erhållas genom muskelns dragning å sitt ursprung, resp. fäste, kombinerad med mottrycket i själfva ledgången. En konsekvent tillämpning af detta åskådningssätt har O. Fischer genomfört vid sina undersökningar af de särskilda kroppssegmentens rörelser. J. E. J.—n.

Muskelvärme, *fysiol.* Se Muskelarbete och Muskler, sp. 1466.

Muskelägghvitkroppar, *anat.* Se Muskler.

Musketerare [hårdt k] l. Musketer (ty. *musketier*, af fr. *mousquetaire*), fordorm benämning på den med musköt väpnade infanteristen. Omkr. 1520 hade musköt i kejsar Karl V:s armé och något senare äfven i andra arméer ersatt hakebössan, och musketerarnas antal blef snart lika med pikenerarnas (det med pik väpnade manskapet). Musketerarna hade i striden sin plats i hörnen af de af pikenerarna bildade fyrkanterna eller framför pikenerarna. Då man grep till de blanka vapnen, intogo de dock sin plats bakom pikenerarna. Gustaf II Adolf ökade musketerarnas antal till $\frac{2}{3}$ af hela

infanteristyrkan och ställde dem i samlade afdelningar, blandade med pikenerarafdelningarna, så att de båda slagen på lämpligt sätt kunde samverka. Då omkr. 1700 piken bortlades och muskötens småningom utbyttes mot geväret med bajonett, bortlades äfven benämningen musketerare. Namnet bibehölls emellertid i preussiska armén för att beteckna linjeinfanterister och nyttjas ännu vid infanteriegementenas 1:a och 2:a bataljoner, dock ej vid gardes-, grenadjär- och fylljäregementen. — Musketerer kallades jämväl det med musköt väpnade samt beridna adliga lifgarde af ett kompanis storlek, som 1622 uppsattes af Ludvig XIII i Frankrike. Det upplöstes ett par gånger mot slutet af 1700-talet, men återupprättades och försvann för alltid 1815. C. O. N.

Musketer. Se Musketerare.

Mus-kila, *sjöv.*, en större träklubba, som sjömän begagna vid tacklingsarbeten. L. H.*

Muskiter [hårdt k], *zool.* Se Stickmyggor.

Muskler (lat. *musculi*), *anat.* och *fysiol.*, anatomiskt och fysiologiskt bestämda partier af den röda, trådiga massa i djurs och människors kroppar, som i dagligt tal benämnas kött. Detta bildar nämligen ej en enda likartad massa, hvari det ena stycket omedelbart övergår i det andra, utan större eller mindre delar, af bestämda former och utsträckning samt med typiskt förlopp af sina trådar, äro däri skilda från hvarandra genom mer eller mindre fetthaltig bindväf, i hvilken löpa blodkärl, lymfkärl och nerver. En sådan större eller mindre del med likartadt trådförlopp eller sammanhängande med samma sena kallas muskel. Musklernas vik-



Musketerare med musköt och "gaffel", 1600-talet.

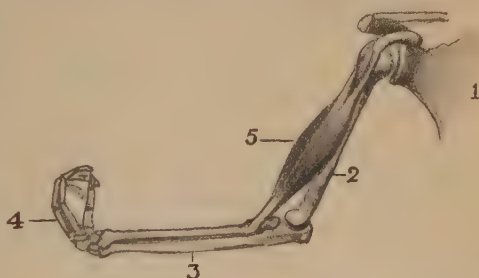


Fig. 1. Skelett af en arm med en böjmuskel för armbågsleden: 1 skulderblad, 2 öfverarm, 3 underarm, 4 hand, 5 böjmuskel.

tigaste fysiologiska betydelse ligger däri, att de kunna sammandragas, förkortas i trådarnas längdriktning samt, då de förena med sina ändar olika, med hvarandra i ledande förbindelse stående skelettdelar, genom sin kontraktion (sammandrag-

ning) nära dessa intill hvarandra och därigenom åstadkomma rörelser af olika exkursionsvidd (jfr fig. 1). Muskelns förbindelse med skelettet sker alltid under förmedling af senor. Dessa ha rund, platt, t. o. m. hinnelik form, och vid dessa fogas muskeltrådarna i skilda muskler under olika vinklar, hvarigenom musklerna erhålla växlande gestaltning, såsom band-, spol- och skiflika, 3—4 kantiga, tandade o. s. v. — Det latinska ordet för muskel, *musculus*, betyder eg. "liten råtta", och detta namn uppkom däraf att, då en spolformig muskel, t. ex. den på öfverarmens framsida belägna böjmuskeln för underarmen (fig. 1), samman-drages, sväller eller förtjockas den proportionellt med graden af förkortning och kännes genom huden liksom kröpe den upp under denna. Denna liknelse har man utsträckt vidare vid beteckningen af muskeln olika makroskopiska delar. Så talar man om muskeln "hufvud" (dess centralt belägna ända), om dess "svans" (dess oftast i en längre sena utdragna perifer ända) samt kallar mellanstycket muskeln "kropp" l. "buk". Med afseende på olikheter i dessa delar talar man om 1—2—3—flerhöfdade, 1—2—flersvansade och 1—2—flerbukiga muskler. Muskeln centrala fäste kallas muskeln *ursprung* och dess perifer muskeln *fäste* l. *insertion*. Muskeln har en trådig sammansättning. Denna kan lättast öfverses vid granskning af ett tvärsnitt genom en muskel (jfr fig. 2). Utåt sammanhållas alla trådarna genom en bindväfshinna (1 å fig.), och från denna intränga i muskeln massa lameller (2 å fig.), som dela upp densamma i gröfre buntar. Dessa äro i sin ordning upp-

muskelns förmåga af sammandragning och därför också kallas *kontraktila fibriller*. Under vissa tillstånd framträder äfven en tvärstrimmighet, i det att de enskilda fibrillerna äro uppdelade i alternerande enkelbrytande och dubbelbrytande segment; och då dessa olika slag af segment äro lika långa och ligga på samma höjd inom hela muskeltråden, erhåller denna senare ett tvärbåndadt utseende. De mörkare (de dubbelbrytande) tvärbanden kallas *tvärskifvor* (3 å fig.). Muskeltrådar af detta slag benämnas *tvärstrimmiga*. Man pågår ofta säga, att den tvärstrimmiga muskulaturen är "voluntär" (af lat. *voluntas*, vilja), d. v. s. funktionerar under viljans inflytande. Detta är dock endast så till vida riktigt, att hos ryggradsdjuren står ingen annan form af muskefväfnad under viljans kommando. Men å andra sidan äro hjärtmuskulaturen hos ryggradsdjuren och tarmmuskulaturen hos flera skilda former af ryggradslösa djur (t. ex. leddjuren) tvärstrimmiga, oaktadt de funktionera oberoende af viljan. Vid den tvärstrimmiga muskeltrådens kontraktion (sammandragning) förtjockas och förkortas densamma, i följd hvaraf muskeln i sin helhet undergår enahanda formförändringar. Särskildt genom E. Holmgrens undersökningar har man på sista tiden lärt känna de morfologiskt iakttagbara substansiella förändringar, som stå i samband med muskeltrådens hvila och verksamhet. En antydning härmed torde i detta sammanhang icke kunna helt uteslutas. Det finns ett tillstånd i muskeltrådens eller muskelcellens lif, då denna icke omedelbart kan genom en kontraktion reagera för en retning. Vid dessa tillfällen har muskelcellen en morfologisk

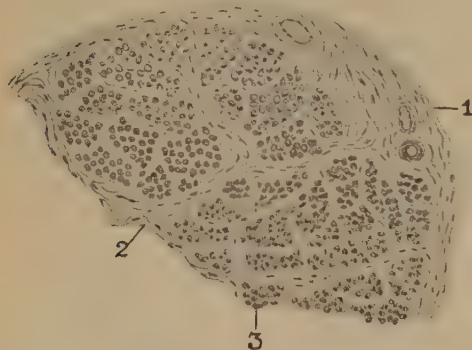


Fig. 2. Stycke af ett tvärsnitt genom en muskel: 1 hinna, som omkläder muskeln (*perimysium*)-blodkär i densamma, 2 i muskeln inträngande bindväf, 3 tvärskurna muskeltrådar l. muskelceller.

delade genom finare bindväfslameller i smärre knippen, hvart ett sammansatt af ett större eller mindre antal ytterst fina trådar (3 å fig.), som utgöra de egentliga muskelcellerna, de s. k. muskeltrådarna. Granskar man dessa på längdsnitt med tillhjälp af mikroskop (fig. 3), visa de sig utåt afgränsade af en fin hinna, *sarkolemma* (1 å fig.), samt försedda med cellkärnor (2 å fig.), som ligga ytligt eller in i muskeltråden. Därjämte framträder (äfvén på levande material) en längsstrimmighet, orsakad af ytterligt tunna trådbildningar, muskelfibriller, som betinga

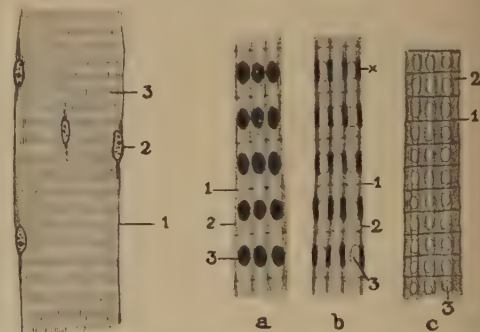


Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 3. Mikroskopisk längsbild af en muskeltråd: 1 sarkolemma, 2 muskelkärnor, 3 tvärskifvor. — Fig. 4. Längsbilder vid mycket stark förstoring af små brottstycken af muskeltrådar: a fullständig hvila, b färdig för kontraktion, c kontraktion. 1 s. k. grundmembraner, som uppdelar muskeltråden i muskefväf, 2 muskelfibriller, 3 organiska korn, X tvärskifvor, färdigladdade för kontraktion.

gestaltning, hvaraf fig. 4 vid a återger ett litet brottstycke, granskadt vid mycket hög mikroskopisk förstoring. Muskelfibrillerna (vid 2) äro ytterligt tunna, och några särskildt färgbara tvärskifvor kunna icke påvisas. Däremot framträda mellan fibrillerna och motsvarande läget för tvärskifvorna runda korn (vid 3), som utgöra speciella vegetativa organ i muskelcellen och som i det ifrågavarande stadiet äro laddade med en ägghvitartad substans,

som låter intensivt färga sig. Detta muskelcellens tillstånd går över i det tillstånd, som är återgivet i fig. 4 b. Muskelfibrillerna (2 å fig.) förete tydliga tvärskifvor (vid *x*), som låta intensivt färga sig på grund därav, att de nämnda kornen afgett till dessa skifvor sin färgbara materia, hvarigenom de själva afbleknat till klara ofärgbara kulor (vid 3). Tillföres muskeltråden vid detta tillstånd en retning, svarar tråden omedelbart med en kontraktion, hvarvid (fig. 4 c) muskelfibrillerna (vid 2) väsentligt förkortas och förtjockas. Härvid afblekna och svälla tvärskifvorna eller m. a. o. undergå en fysikalisk-kemisk omsättning. Då muskeltråden återvänder från kontraktion till tillståndet *a*, förtunnas åter fibrillerna, och kornen bli åter laddade för en ny verksamhet. — Om en muskeltråd oafåttligt retas till kontraktion, blir den till slut oförmög till vidare sammandraga sig. Härvid finner man, att kornen äro synnerligen starkt reducerade, och först sedan de åter antagit normala karaktärer, kan muskeltråden ånyo funktionera. Af ofvanstående antydningar om de morfologiska förhållandena torde framgå, att till grund för muskeltrådens lisyttningar ligga ämnesomsättningar, som hänföra sig ej allenast till muskelfibrillerna, utan äfven till öfriga beståndsdelar i tråden, icke minst dess kornbildningar. Som muskelcellerna i muskeltråderna förete liflig ämnesomsättning, äro de äfven synnerligen rikligt försedda med blod- och lymfkär, som nätförmigt omspinna desamma. Rörelsenerverna ha sina periferia ändar anordnade vid ytan af muskeltråderna, där de sluta i form af förgrenade plattor inom kuddliknande förtjockningar. Det ges emellertid i djur kroppen en annan form af kontraktil materia, nämligen den s. k. *glatta* muskelväfnaden. Denna saknar all tvärstrimmighet och står hos ryggradsdjuren aldrig under viljans inflytande. Den bildar muskelväfnaden t. ex. i digestionskanalens och i blod- och lymfkärlens väggar. (Jfr muskelbilden till art. *Människan*.) E. Hgn.

Den egentliga muskelsubstansen utgöres till väsentlig del af ägghvitekroppar. Två af dessa, *myosin* och *myogen*, koagulera vid muskelns afdöende, en process, som är orsaken till den s. k. *likstelheden* (se Död, sp. 1212). Ang. öfriga beståndsdelar se Glykogen, Köttbaser, Köttextrakt och Köttnjölksyra. Muskelnerna utmärkas för en betydande tånjbarhet. — Vid belastning och aflastning förete de det fenomen, som kallas *elastisk efterverkan* (se Elasticitet, sp. 152). Tånjningen är ej proportionell mot belastningen, såsom fallet är exempelvis med ståltråd, utan tånjbarheten aftar med tilltagande belastning. I kroppen befinna sig musklerna i allmänhet i tånjning, d. v. s. sträckta mellan sina fästpunkter å skelettdelarna. — Man urskiljer två verksamhetsformer hos en muskel: enkel *muskelryckning* och ihållande sammandragning, *tetanus*. Den förra utlöses experimentellt genom ett momentant retmedel, såsom ett induktionsslag, öppnandet eller slutandet af en konstant ström genom muskeln eller den nerv, som går till densamma. Tetanus erhålles genom upprepade retningar, som följa tätt på hvarandra. I själfva verket kan den ihållande muskelsammandragningen betraktas som en summation af flera enkla muskelryckningar, som följa så tätt på hvarandra, att muskeln ej hinner uttånjas mel-

lan dem. En vanlig s. k. *frivillig* l. *spontan muskel-sammandragning* är närmast att jämställa med en tetanus, utlöst genom det *naturliga retmedlet*, nervimpulser, som ledas till muskeln genom dess nerv. Den enkla muskelryckningen ter sig som en mer eller mindre hastigt övergående förkortning af muskeln eller tillväxt af spänningen i densamma (jfr *Myografi*). Emellan retningsögonblicket och sammandragningens början förflyter en viss tid, den s. k. *latenstiden*, för människomuskler, omkr. 0,003 sek. Ryckningen kan sägas vara ett uttryck för en retningsprocess, som förlöper i de särskilda muskelelementen (se ofvan), börjande vid retningsstället och som en våg fortskridande från det ena elementet till det andra i muskeltrådarnas riktning med en hastighet, som för människomuskler uppgår till omkr. 10 m. i sekunden. Om processens natur kan man endast säga, att det är en kemisk sönderdelning, hvilket framgår bl. a. därav, att kroppens kolsyreproduktion och syreförbrukning ökas vid muskelarbete. Vid denna process undergå de särskilda muskelelementen en formförändring, förkortning i muskeltrådens riktning och motsvarande förtjockning. Utom dessa med mikroskopet iakttagbara förändringar kan man påvisa ett elektriskt fenomen, den s. k. *aktionsströmmen* (se Djurelektricitet), som närmast kan karakteriseras som en negativitetsvåg, hvilken genomlöper muskeln omedelbart före kontraktionsvågen. Tillika eger en *värmeutveckling* rum. Från energetisk synpunkt kan muskelryckningen betraktas som en omsättning af kemisk (potentiell) energi i mekaniskt arbete och värme. Ang. muskelns betydelse som motor se Muskelarbete. Jfr Muskelrörelser. — Den s. k. *glatta* muskelväfnaden (se ofvan) afviker i flera afseenden från den tvärstrimmiga. Retningsprocessen förlöper betydligt långsammare. Vid belastning ej allenast tånjas de glatta muskeltråderna, utan förskjutas tillika, så att deras antal i tvärsnittet aftar. J. E. J.-n.

Muskogee [maskau'gi], stad i nordamerikanska staten Oklahoma, 9 km. s. om Arkansas river. 25,278 inv. (1910). Spaulding institute (metodisternas) och det katolska Nazareth institute samt, i Bacone (3,5 km. i n. ö.), Indian university (1884, baptisternas). M. är medelpunkt i ett jordbruksdistrikt, där bl. a. bomull odlas i stor skala och som dessutom har petroleumkällor. Det grundlades 1870 som centrum i Indianterritoriet och blef stad 1898. J. F. N.

Muskoki, nordamerikansk indianstam, var den största och mäktigaste stammen bland apalacherna (se d. o.). Muskoki delades i två grenar, en nordlig, creek (se d. o.), och en sydlig, seminoler (se d. o.). Dessutom räknas ofta dit äfven frändefolket chocktaws och chickasaws. E. Rld.

Muskologi. Se Muscologi.

Muskon [-kån], kem., en färglös, tjockflytande olja med ketonkaraktär af sammansättningen $C_{16}H_{30}O$, som utgör den luktande beståndsdel i (äkta) mysk. Mysk är ett af de intensivaste luktmännen; på grund af dess muskonhalt är enligt Berthelot redan den minimala mängden af 0,000 000 000 000 001 gr. kännbar. Muskon isolerades 1906 af tyska firman Schimmel & Co i Miltitz vid Leipzig. H. E.

Muskopolje. Se Moschopolis.

Muskot, bot., krydda, hvars moderväxt är muskotträdet, *Myristica fragrans* Houtt. (*Myristica moschata* Thunb.), ett vackert, 15–20 m. högt, ständigt grönskande träd med mörkgröna, glänsande blad, som växer vildt på flera af de östliga öarna i Ostindiska arkipelagen (Molukerna l. "Kryddöarna") och på västligaste delen af Nya Guinea samt är planteradt flerstädes i andra delar af Ostindien liksom äfven i Brasilien och andra tropiska länder. Den bästa muskoten produceras på Bandaöarna. Ett godt träd lämnar ända till 2,000



Fig. 1. Fruktbärande gren af muskotträdet (*Myristica fragrans*).

nötter om året. Frukten (fig. 1) är köttig med gult fruktkött, öppnar sig med 2 valvler och blottar då ett af ett rödt, flikigt fröhyllt omgivet frö



Fig. 2.

Fig. 2. Muskotfrö i sitt fröhyllt. — Fig. 3. Längdsnitt af muskotfrö. *ar* arillus (fröhyllt), *f* fröskalet, *e* fröhylltan, *em* embryo.



Fig. 3.

(fig. 2 och 3). Ur den mogna frukten uttages det med ett mörkbrunt glänsande skal omgifna fröet, som torkas någon tid, tills kärnan skramlar i skalet, hvarefter detta försiktigt krossas, så att den inre kärnan, "muskotnöten", befräas. Sedan fröhyllt aflägsnats, kalkar man nöterna för att förstöra groningsförmågan och skydda dem för insektangrepp. Längden på de rundade eller något ovala muskotnötterna är omkr. 2,5 cm. De äro tämligen tunga, med en gråbrun yta, på hvilken finnas nättlik förgrenade fåror. Färska kärnor låta skära sig med knif, men gamla, fullt torkade, muskotnötter äro hårda och svåra att få sönder. Det inre är mar-

mereradt af ljusare och mörkare brunt därigenom, att det bruna, på flyktig olja rika inre fröskalet intränger i vecken af fröhylltan, som är blekt gråbrun samt bildar en tät och fast massa, som vid basen hyser det lilla växtämnet i en fördjupning. Lukt och smak äro egendomliga, aromatiska, starka, värmande, beroende hufvudsakligen på närvaron af en flyktig olja, som innehåller muskotkamfer (*myristicin*). Därjämte finnas fet olja och ett fast fett, hvilka tillsammans med den flyktiga oljan utgöra handels muskotbalsam, *balsamum l. oleum myristice*. Denna erhålles genom varmpressning af de sönderstötta nöterna. S. k. oäkta muskotnötter erhållas af åtskilliga andra *Myristica*-arter, de s. k. *african nuts* af *M. surinamensis*. De s. k. amerikanska muskotnötterna utgöras af frukterna af *Cryptocarya moschata*, en i Syd-Amerika växande *lauracé*. — Det ofvan nämnda fröhyllt tillvaratages och torkas, hvarunder den högröda färgen öfvergår till ljusare eller mörkare brandgul och utgör "muskotblomma", *macis*, hvilken sålunda består af platta, 2–3 cm. långa, millimetertjocka, styfva bildningar med kraftig smak och lukt. Af denna drog erhålles genom destillation den hos oss förr officinella muskotblomoljan, *ætheroleum macidis*, som är identisk med muskotnötens flyktiga olja och har gulaktig färg, hvilken under förvaring med tiden blir gulröd. Den bästa sorten muskotblomma är *Banda macis*. Den är ej sällan uppblandad med fröhyllen från vilda *Myristica*-arter, s. k. *Bombay macis*, som alldeles saknar arom och följaktligen är värdelös. Muskot var redan på 1100-talet ett bekant och värderadt läkemedel i Europa. Den har dock numera större användning som krydda till maträtter, drycker (t. ex. kallsål) och inläggningar än som läkemedel. O. T. S. (G. L. m.)

Muskotblomma, bot. Se Muskot

Muskotnöt, bot. Se Muskot.

Muskotnötlefver, med. Se Lefversjukdomar, sp. 29–30.

Muskotträdet, bot. Se Muskot.

Muskovit. Se Muscovit.

Muskulatür (fr. *musculature*), muskelsystem; sammanfattningen af en organisms muskler.

Muskulär (fr. *musculaire*), som har afseende på muskler.

Muskulös (fr. *muscleux*), muskelstark, begåfvad med stora och kraftiga muskler.

Muskö, socken i Stockholms län, Sotholms härad, mellan Östersjöfjärdarna Horsfjärden i n. samt Mysingen i ö. och s., består af Muskön (2,995 har) samt de mindre öarna Långgarn, Mäsgarn, Vitsgarn, Björnholmen och dem, som bilda Älfsnabbens hamn. 4,142 har. 425 inv. (1911). Annex till Västerhaninge, Strängnäs stift, Södertörns kontrakt. Ön M. har en synnerligen täck natur af omväxlande berg och dalar samt inskjutande hälsvikar, som nästan afsnöra densamma. Nästan hela ön ingår i de släkten Lewin tillhörande fideikommissen Ludvigsberg och Arbottna. Se G. Westerrin, "Västerhaninge och Muskö socknar" (i "Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria", IX, 1897). Wbg.

Musköt (ty. *musket*, fr. *mousquet*), krigsv. Se Hakebössa, Handeldvapen, sp. 1311, och Musketerare.

Musköteri (af musköt) l. Muskötteri. Se

Märsgastar. — Musküterikorpral. Se Korpral, sp. 1065.

Muslim (arab., plur. *muslimin*), muhammedan (se Islam, sp. 914). Den arabiska pluralen har i sv. och ty. förvrängts till "muselman".

Muslimibnel-haddjäd, ryktbar imam (se d. o.), f. efter 815 i Nischapur, d. där 875, författare till en af de två böcker, som innehålla muhammedanska traditioner och kallas *es-Sahih*. För sin samling af traditioner reste han vida, ända till Egypten. Dessa traditionssamlingar (den andra och ännu mer ansedda är författad af Buchari) äro särdeles viktiga för kännedomen om muhammedanismen. M:s "Sahih" anses i detaljerna, i synnerhet i fråga om namn, vara ännu mera pålitlig än Bucharis.

Muslin (fr. *mousseline*, af Mossul, stad i Asien), ett gles och lätt, mjukt fjuntigt tyg af fint bomullsgarn, väft i tvåskiftbindning. Tyget förekommer dels enfärgadt, dels (och oftare) tryckt i de mest mångfaldiga mönster. Tillverkningens ursprungliga hemland äro Ostindien, Persien och Syrien, men numera åstadkommes i Europa samma slags vara. Olika sorter af muslin äro *musselinets*, *moll*, *vapeur* och *zeфир*. — Yllemuslin är namn på tunna ylletyger med tycke mönster. De begagnas liksom bomullsmuslin till damklänningar. (G. A. W.)

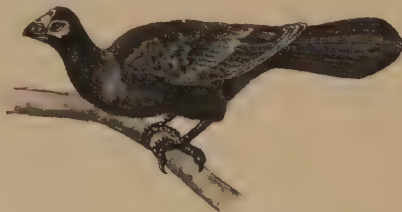
Musnicki [-ni'tski], Nikodem, polsk jesuit i Polock, f. 1765, d. 1805, författade en hjältedikt *Pultava* i 10 sånger (tr. 1803 i Polock), besjungen Karl XII:s ryska fälttåg och hans nederlag vid Poltava. Om innehållet i denna fantastiska, långrandiga epopé i pseudoklassisk stil se A. Jenssens "Svenska bilder i polska vittnerheten". A—d J.

Musning. Se Musa, sjö.

Musonius Rufus (Rufus Musonius), stoisk filosof, f. omkr. 20—30 e. Kr. i Etrurien, blef på grund af sitt tänkesätt, som på samtiden bättre element utöfvade stort inflytande, den utsväfvande Nero förhatlig och drefs i landsflykt. Men äfven i landsflykten förkunnade han sina läror och fick anhängare. Sedan Nero fallit (år 68), begaf sig M. till Rom, där han af Vespasianus behandlades med aktning och vänskap, ehuru den handfaste kejsaren annars afskydde filosofer, åtminstone af de stoiska och cyniska bekännelserna, och förvisade dem från Rom. M:s filosofi är i det stora hela identisk med hans lärjunge Epiktetos' (se d. o.) och sålunda öfvervägande praktisk. Den gode mannen är den sanne filosofen, säger han. En af hans läror lydde så: "Handlar du rätt och lider, skall lidandet försvinna, det rätta bestå; handlar du dåligt och njuter, skall njutningen försvinna, det dåliga bestå". I fråga om makarnas förhållande inom äktenskapet skiljer han sig vida från sin samtids lösliga moral och betonar starkt könsens etiska förhållande till hvarandra. L. H. A. (J. C.)

Musopha/gidæ, Bananätarfåglarna, *zool.*, bilda en familj inom ordningen *Cuculiformes* och fåglarnas klass. De ha höga, starka ben och framtårna förenade genom ett hudveck. Stjärten är längre än vingarna, jämnt afrundad och försedd med breda pennor. Hufvudets fjädrar kunna resas upp till en tofs. Alla hithörande arter äro hemma i Afrika (utom Madagaskar). De vistas i stora skogar, hålla sig i små flockar och lefva af växt-

ämnen. Hit hör hvitkindade hjälmfågeln, *Corythaix leucotis*, som på hufvudet har en bred, åtliggande, baktill tvärt afstympad fjäderbuske af svart, i grönt skiftande färg. Hufvudet (utom tofsen), halsen, manteln och undre delarna ned till buken äro lökgröna, ryggsidan f. ö. blåaktigt skiffergrå, med grönaktigt metallskimmer, stjärtfjädrarna svarta, med stålgrå glans, vingarna, utom de sista armpennorna, karminröda och handpennorna kantade med mörkbrunt. Längden stiger till 45 cm. Arten är hemma i Abessinien. — Bananätaren, *Musophaga violacea* (se fig.), saknar tofs på hufvudet, men har en hornartad plåt på pannans främre del. Färgen är mörkt violett,



Bananätaren (*Musophaga violacea*).

i nacken purpurrod. Vingpennorna äro högröda, med violett spets. Fågeln håller 50 cm. i längd och är hemma i västra Afrika. C. R. S.*

Musorgskij (gemenligen transkriberadt *Moussorgskij*, Modest Petrovitj, rysk tonsättare, f. 1835 i guvern. Pskov, d. 1881 i Petersburg, blef 1856 gardedlöjtnant, föranleddes snart genom bekantskap med de "ungryske" musikerna att i stället egna sig åt tonkonsten, men måste 1863 af ekonomiska skäl återinträda i militärtjänst. M:s brist på grundlig musikkundighet gjorde, att han ej kom långt utöfver försökarens ståndpunkt vid sina originella reformsträfvanden särskildt på operans område. För att ernå naturalistisk verkan tvekade han icke att bryta med harmonilärans och den musikalska gestaltningens häfdvunna lagar. I sin af ryssarna omtyckta historiska opera *Boris Godunov* (1874, senare påbättrad af Rimskij-Korsakov; uppf. i Stockholm 1911) ger han snarare en serie episk-lyriska tablåer än ett verkligt musikkdrama, men den styrka och bredd, hvarmed folkmassans affekter där tecknas i körerna, är sär-eget fångslande. Han skref vidare operan *Chovanskij*, orkesterstycken (bl. a. "En natt på fjället", spelad i Stockholm 1913), körer, pianostycken af egenartadt programmusikalisk hållning samt framför allt sånger med starkt känslouttryck, hvilka anses stå främst bland rysk romanslitteratur (Dödens danser och visor, Barnkamaren m. fl.). Biografier öfver M. skrefvo d'Ahlheim (3:e uppl. 1896) och Calvocoressi (1909). E. F.—t.

Muspelhem (isl. *Muspellzheimir*) 1. Muspell, nord. myt., världen s. om Ginnungagap, som är ljus och het, och gnistor flyga därur i Ginnungagap, hvaraf sol, måne och stjärnor skapades. Surt heter den, som sitter vid gränsen att värja den; han har ett lågande svärd. B.—e.

Muspell, nord. myt. 1. Världens förstörelse med eld, i uttrycket Muspells söner om de makter, som åstadkomma fördölsen vid ragnarök.

Fornsax. *müdspelli*, *mütpelli*, fornhögtyska *müspilli* ha samma betydelse (eg. "förkunnelse om världens öde"). Dessa sammansättningar af lat. *mundus*, värld, med ett germanskt ord måste ha bildats vid kristendomens predikan bland friserna på 700-talet och har från dem lånats till sydtyskar och nordbor. Se S. Bugge, "Stud. over de nord. gude- og heltesagns oprindelse", I, 419 ff. — 2. Detsamma som *Muspelheim* (se d. o.). — 3. Egaren till skeppet Naglfar enligt Snorres Edda. 1—3. B-e.

Muspells söner. Se *Muspell*.

Muspilli (jfr *Muspell*), ett bland de allra äldsta tyska språkminnesmärkena i bunden form. Dikten är en allittererande högstämd kristen skildring från 800-talet af livets och dödens allvar, världens undergång och den yttersta domen. Den är utgiven af Piper i "Zeitschrift für deutsche philologie" (bd 15 och 70) och öfversatt af Bötticher (1894). Kj-t.

Muspratt [ma'sprät], James Sheridan, engelsk kemist, f. 1821, d. 1871, son af upphofs-mannen till den engelska sodafabrikationen och förste tillverkaren af mineralgödselmedel efter Liebig's idéer, James M. (f. 1793, d. 1886), inlade förjänster på den tekniska kemiens område, särskildt genom sitt encyklopediska verk *Chemistry... as applied and relating to the arts and manufactures* (2 bd, 1854—60). (H. E.)

Musri, en i de assyriska kilskrifterna förekommande benämning på en mineisk koloni i norra Arabien. Då det mineiska riket (se *Minéer*) i Syd-Arabien i 7:e årh. f. Kr. störtades af sabbeerna, försvinner äfven Musri ur historien. K. V. Z.

Mussa/f, tilläggsbön, som judarna läsa på sabbat-, fest- och nymånadsdagarna till minne däraf, att på dessa dagar ett särskildt offer egde rum.

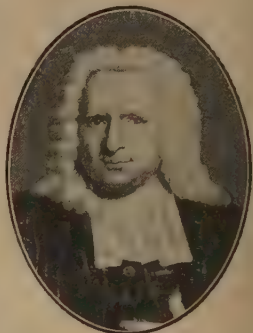
Mussa/fia [mo-], Adolfo, italiensk romanist, f. 1835 i Spalato, d. 1905 i Florens, blef 1860 e. o. och var 1867—1902 ord. professor i romanska språk vid universitetet i Wien. M:s utomordentligt rika vetenskapliga produktion omfattar nästan alla områden inom den romanska filologien, men största delen af sin genom sjukdom tidigt brutna arbetskraft egnade han Italiens och Frankrikes språk och litteratur. Hans arbeten, som till större delen utgöras af smärre afhandlingar samt tidskriftsartiklar, utmärkas för exakthet och tankeskärpa, och de resultat, till hvilka han kommer, ha i de flesta fall visat sig som definitiva. Bland hans arbeten må nämnas *Zur presensbildung im romanischen* (1883), serierna *Zur kritik und interpretation romanischer texte* och *Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden*, båda i Wienakademiens förhandlingar, samt hans undersökningar af italienska dialekter, särskildt *Beitrag zur kunde der norditalienischen mundarten im XV. jahrh.* (1873). Fullständig bibliografi öfver M:s arbeten i "Bausteine zur romanischen philologie, Festgabe für Adolfo Mussafia zum 15 februar 1905" (Halle, 1905). E. S.-f.

Muss Alla, bergstopp på gränsen mellan Öst-Rumelien och Macedonien 2,930 m. Den förenar Rila-planina och Rhodopebergen. J. F. N.

Mussar, gammalt namn på staden Vasa (se d. o.).

Musschenbroek [mös'-chenbrok], Petrus van,

nederländsk fysiker, f. 1692 i Leiden, d. där 1761, beklädd efter hand flera lärostolar i olika ämnen (filosofi, matematik, medicin, astronomi) vid nederländska högskolor (sedan 1740 i sin födelsestad). Hans största betydelse ligger i hans experiment öfver den statiska elektriciteten (Leidenflaskan), den magnetiska kraften, härrörsfenomenen och luftens egenskaper. Märklig är hans användning af den grafiska framställningen af observationer. M. var led. af svenska Vet. akad. Af hans skrifter må nämnas *Introductio ad philosophiam naturalem* (postumt, 2 bd, 1762), den fullständigaste sammanfattningen af de resultat, som vid den tiden vunnits på de fysikaliska vetenskapernas område. D. S.-t.



Musscher [mös'-char], Michiel van, holländsk målare, f. 1645 i Rotterdam, d. 1705 i Amsterdam, var efter hvartannat elev af M. Zaagmolen, A. van den Tempel, G. Metsu och A. van Ostade och utförde, sedan han öfverflyttat till Amsterdam, såväl porträtt som genrebilder, de senare vanligen påminnande om G. Metsu och F. van Mieris'. Svensken Ottomar Elliger var en af hans lärjungar. M:s arbeten träffas i de flesta utländska museer (ett *Själfporträtt* i Florens), men i vårt nationalmuseum är han icke företrädd. Den enda taflan af hans hand i Sverige torde vara ett *Parklandskap* i von Hallwylska samlingen i Stockholm, med en spelande fontän framför ett palats och en ung dam, som räcker en knäböjande kavaljer en persika. O. G.-g.

Musselburgh [ma'slbera], stad i skotska grefsk. Edinburgh, vid Esks utlopp i Firth of Forth, 8 km. ö. om Edinburgh, dit järnväg går från M. 11,711 inv. (1901). (J. F. N.)

Musseldjur, zool. Se *Blötdjur* III, sp. 828—830.

Mussel förgiftning. Musseldjur, t. ex. den ätbara musslan (*Mytilus edulis*), kunna stundom framkalla svår, äfven dödande, förgiftning, om de lefvat i förorenadt, stillastående vatten, som förekommer i vissa hamnar, i hvilka kloakvatten och allehanda afskräden utsläppts. Om sådana giftiga musslor öfverföras i rent hafsvatten, kunna de åter bli oskadliga. Det i sådana giftiga musslor förekommande giftiga ämnet (*mytilotoxin*) är till sin kemiska natur okänt; dess mest karakteristiska effekt är s. k. kurareverkan (se *Curare*), d. v. s. en förlamning, som beror därpå, att rörelsenervernas ändorgan i musklerna blifvit förlamade. Mycket uppmärksammade förgiftningsfall med giftiga musslor ha förekommit i Wilhelmshaven och Kristiania. C. G. S.

Musselhatt. Se *Pilgrim*.

Musselhalf, bygkn. Se *Hvalf*, sp. 1392.

Musselkalk, geol., stundom benämning på hvarje kalksten, i hvilken skal af musslor, snäckor o. d. ingå i större mängd. Egentligen och riktigtast

nyttjas dock denna benämning endast för den mellersta etagen (I. afdelningen) af triassystemet (se d. o.) i mellersta Europa. B. L.-n.*

Musselkräftor, *Ostracoda*, zool., är en ordning bland kräftdjuren (*Crustacea*), som omfattar helt små, från sidorna mer eller mindre sammantryckta "skalkräftor" (*Entomostraca*, se Kräftdjuren), hvilkas kropp är fullständigt omsluten af ett tvåvaldigt skal, påminnande om en mussla. Extremitetparen äro sju, hvilka göra tjänst som känselspröt, käkar, kryp- och simfötter. Bakroppen är föga utvecklad. Dessa små djur lefva dels i sött, dels i salt vatten. De genomgå flera utvecklingsstadier, hvarunder de särskilda organen småningom framträda. Hos de i hafvet lefvande blir dock denna utveckling vanligen mycket förenklad, stundom så, att all metamorfos bortfaller. De lefva af djurämnen, i synnerhet af döda vattendjur. Talrika fossila skalrester af dessa djur äro kända från nästan alla fossilförande formationer. Hit hör bland många andra släktet *Cypris* Müll., hvars första antenningar är besatt med långa borst. Detta släkte är rikt på arter, hvilka förekomma i sött vatten. Rörande familjen *Cytheridæ* se H a f s l o p p o r. O. T. S.*

Mussera (fr. *mousser*), fradga sig, skumma, "bornera". — Musserande vin innehåller i lösning och under tryck kolsyra, som vid flaskans öppnande afgår med ett såreget skummande. Kolsyrehalten erhålles därigenom, att man hos naturvinet kvarhåller den kolsyra, som bildas vid en på konstlad väg framkallad efterjäsning i slutet kärl. Det förnämsta af de musserande vinerna är champagne (se d. o.). Ofvan beskrifna "mussering" kallas äkta till skillnad från den falska, som helt enkelt sker genom inpressning af fabriksmässigt tillverkad kolsyra och aldrig åstadkommer fullt samma effekt. G. H.-r.

Musserande vin. Se Mussera.

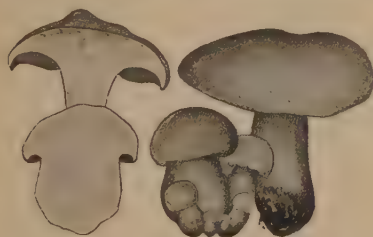
Mussering. 1. Åtgärd för att bringa ett vin att mussera (se d. o.). — 2. Her. Se Hjälmtäcke.

Musserön (af fr. *mousseron*, som dels, i likhet med *champignon*, betecknar svamp i allmänhet, dels särskildt afser den grupp bland skivsvamparna, som är afsöndrad från det stora släktet *Agaricus* L. under namnet *Tricholoma* Fr.), bot., svampsläkte, som igenkännes därigenom, att sporerne äro hvita och skivorna vidväxta foten, men icke nedlöpande

samt lika beskaffad alltigenom, utan något hårdare yttre lager. I Sverige finnas många väl skilda arter af detta utmärkta svampsläkte, och bland dessa står vårmusseronen l. hofsvampen (*Tricholoma gambosum*; se fig.) främst i värde som matnyttig svamp. Dess hatt är tjock och köttig, i början kullrig, sedan mera platt, ofta betydligt stor (ända till 15 cm. i tvärlinje), med invikningar i kanten, slutligen oregelbundet vågig. Kanten är under utvecklingen flockullig. Färgen växlar mellan hvit och gulaktig, med svagt tegelröd anstrykning på invikningarna, vid kanterna ljusare. Då hatten är äldre, blir den ofta sprucken och fläckig. Skivorna äro tunna, smala, på midten bredast, vitgula och försedda med en liten tand vid fästet kring den tjocka, köttiga, täta och med hatten likfärgade foten. Lukt och smak erinra starkt om nymalet mjöl. Denna präktiga, läckra svamp träffas under våren mindre allmänt på gräsbevuxna ställen, där den bildar s. k. älfdanser, häxdanser l. häxringar, eller vida, ibland böjda ringar, hvilka lätt upptäckas genom gräsets frodigare växt och mörkare gröna färg, beroende på den kväverika näring, som af svampens excentriskt fortväxande mycelium beredes åt de i svampringen växande gräsen och örterna. I hela världen är denna svamp värderad såsom den största läckerhet. Uti Italien säljes den torkad under namnet *spinaroli*, och den skattas i Frankrike högre än den finaste tryffel. — Äfven flera andra arter, såsom riddarmusseronen (*Tricholoma equestre*), silkesmusseronen (*T. columbetta*) samt blåmusseronen l. höstmusseronen (*T. personatum*), äro goda matsvampar. Däremot är "falska musseronen" l. rättikmusseronen (*T. album*) giftig. Denna framkommer om hösten, har torr, mera seg, hvit eller något gulaktig hatt med breda skivor, som äro afrundade och hvita samt ha kortare mellanskivor. Smaken är bitter. Äfven ett par andra arter ha obehaglig smak, såsom såpmusseronen och brandmusseronen. Nära släkt med musseronerna är mörka tufskiflingen, *Clitocybe tumulosa*, som har mörk, gråbrun hatt och hvit fot och bildar stora tuftor af en mängd tätt sammanpackade exemplar. Den förekommer om hösten på multrik jord i trädgårdarna och är ätlig. *Marasmius*-arterna kallas stundom musseroner. O. T. S. (G. L.-m.)

Musset [myssä]. 1. Paul Edme de M., fransk skriftställare, f. 1804 i Paris, d. där 1880, skref flera romaner och skildringar, bl. a. *La table de nuit* (1832), *Lauzun* (1835; 4:e uppl. 1873), *Femmes de la régence* (1841; 4:e uppl. 1858), *Originaux du XVII:me siècle* (1848; 4:e uppl. 1858), *Voyage en Italie* (1851; 3:e uppl. 1863), *Lui et elle* (1859; 9:e uppl. 1875; efter Alfred de M:s anteckningar, ett svar på George Sands beskyllningar emot denne i "Elle et lui"), vidare komedien *Christine, roi de Suède* (1857) och en biografi öfver sin broder, Alfred de M. (1877; flera uppl.).

2. Louis Charles Alfred de M., den föregående broder, fransk skald, f. 11 dec. 1810 i Paris, d. natten mellan 1 och 2 maj 1857, tillhörde en gammal adlig, katolsk ätt och hade litterära traditioner på både fädernet och modernet. Som barn lade han i dagen en egendomlig och



Vårmusseron l. hofsvamp, längdgenomskuren och hel.

på denna, utan liksom urnupna eller försedda med ett hak (eller en tand) närmast vid foten. Denna saknar ring, är köttig och fast förenad med hatten

nervösa begåfning och en brådmogenhet, som tidigt tog sig uttryck i skolarbetet. Efter en lysande afgangsexamen från Collège Henri IV (1827) dref han ett par år håglöst juridiska och medicinska studier och hade t. o. m. några månader anställning i ett större affärs-



hus. Men hans nyckfullt subjektiva skaplynne passade hvarken för planmässiga studier eller för en bunden praktisk sysselsättning. Med så mycket större intresse egnade han sig i stället åt måleri, musik, läsning af litteratur och mondänt sällskapslif, men framför allt ville han själf vara diktare. Innan han ännu slutat skolan,

hade han blifvit introducerad hos Victor Hugo, gjorde senare i litterära kretsar bekantskap med den romantiska gruppens främsta män, de Vigny, Mérimée, Sainte-Beuve m. fl., uppläste under auditoriets hänförelse sina första diktprof i cenakeln (se Cénacle) och fick manuskripten tryckta af den unga skolans förläggare Canel. Detta sensationella debutarbete, *Contes d'Espagne et d'Italie* (1830), som innehåller berättande dikter, lyrik och en versifierad dramatisk skiss, utgör en egendomlig blandning af sensualitet, passion, grymhet, hån och gäckeri, af ren inspiration och sökt originalitet, af esprit, sentiment och cynism. Det är en, trots yttre formella svagheter, redan färdig skald, som här plötsligt afslöjar sig med en djärf fantasi och en ännu märkligare förmåga att finna de expressiva tonfallen åt lidelsen, de konkreta epiteterna åt de diktade föremålen (*Don Paëz, L'Andalouse*). Men jämsides går också en öfvermages tillgjorda tvifvel och pretentiösa smädelser mot moraliska värden. Dikterna äro stundom starkt påverkade af andra samtida och äldre, franska och utländska diktare, framför allt Byron, och dess romantiska "couleur" och utstyrsel äro oftast i öfverensstämmelse med den nya skolans program. Men förf. förstår redan nu att bibehålla sin själfständighet gentemot förebilderna, han söker genom sin stil afsiktligt skilja sig från "l'école rimeuse" och driver med romantismen genom att i rytmer, bilder och val af ämnen parodiskt öfverdrifva dess egenheter (*Ballade à la lune*). "Dès l'abord il a voulu avoir sa coccarde à lui et il a retourné la nôtre" (Sainte-Beuve).

De verk M. publicerade under de närmast följande åren väckte mindre upseende än debutarbetet, men vittna om en oafbrutet fördjupad poetisk inbillning, en alltmär personlig formgifning. *La coupe et les lèvres*, en dramatisk tankedik om den bottenlösa klyftan mellan egoistisk själf-tillräcklighet och själens lycka, är lös i strukturen och röjer utländskt inflytande, särskildt från Byrons "Manfred" och "Kain", men ger en gripande skildring af en själs sönderslitenhet. Dramat ingick i samlingen *Un spectacle dans un fauteuil* (1833), som därjämte innehåller den fint poetiska verskomedien *A quoi rêvent les jeunes filles* och *Namouna*, en obestambar dikt, hvars lilla hän-

delseförlöpp är endast en förevändning för diktaren att med oberäknelig impulsivitet uttala sig om hvad som under skrivandet faller honom in. En berömd skildring af Don Juan ingår i detta stundom geniala kåseri. Vid denna tid började M. också lämna skönlitterära bidrag till "Revue des deux mondes", där han sedan kom att publicera de flesta af sina verk. Till detta skede höra konstnärsdramat *André del Sarto*, fantasikomedier *Les caprices de Marianne* och *Fantasio*, samtliga på prosa, samt *Rolla* (1833), en stundom sublim dikt om utsväfningens och otrons inre förtviflan. Poemet betecknar höjdpunkten af M:s första diktning och ger i en flämtande och medryckande följd af inspirerade utrop hans lyriska stils egendomligheter i pregnant form. Han har här, som ingen före honom, åt tviflet lyckats ge bönsens tonfall.

Samma år som "Rolla" utgafs från trycket, gjorde M. bekantskap med den några år äldre romanförfattarinnan George Sand, som just då stod i sin första berömmelse, och ett kärleksförhållande uppkom mellan dem, som fick ödesdigra följder. Under en vistelse i Venezia (1834) egde en brytning rum, och M. återvände ensam till Paris med ett sår i hjärtat, som aldrig helades. Detta ryktbara och alltjämt dunkla kärleksdrama, som kort efter M:s död framkallade en rad romantiserade stridsskrifter och skildringar ("Elle et Lui", af George Sand, "Lui et Elle", af P. de Musset, "Lui", af Louise Colet m. fl.), har först genom offentliggörandet af en del af George Sands och M:s hithörande bref till en viss grad blifvit faktiskt belyst. För M:s diktning blef sammanträffandet med George Sand af afgörande betydelse, och han blef nu verkligen skalden med det sönderslitna och brinnande hjärtat. Åren 1834—38 infaller hans rikaste och högsta produktion: inom lyriken de berömda elegierna *Les Nuits* och *Lettre à Lamartine*, till hvilka sluta sig mindre dikter af stor skönhet, inom dramat den storslagna historiska tragedien *Lorenzaccio* och de växelvis patetiska, spirituellt tindrande och lyriskt betagande proverben *On ne badine pas avec l'amour, Le chandelier, Il ne faut jurer de rien* och *Un caprice*, inom berättelsen den egendomliga, halft autobiografiska romanen *La confession d'un enfant du siècle*, som innehåller parties af högsta skönhet, och en rad utsökta noveller, bland hvilka *Emmeline, Frédéric et Bernerette* och *Le fils de Titien*. Efter denna blomstringsperiod följer några års afmattnng. Så kommer under förra hälften af 1840-talet en efterblomstring med några sköna diktverk (bl. a. *Souvenir, Après une lecture*), där efter åter sterilitet, långvarigare än den förra, omkr. 1850 de sista stora uttrycken af hans geni (dramat *Carmosine*) och slutligen en poetisk döds-kamp, som varar nära sex år. Enligt samtidas vittnesbörd gick M. som skald under på grund af ett själfdörfärdande lefnadssätt, och särskildt fick absinten en ödesdigrig betydelse för hans produktionsförmåga. En del år var M. anställd som bibliotekarie vid inrikesministeriet; 1852 blef han medlem af Franska akad. — Man har kallat M. "Ungdomens skald". Detta namn antyder på en gång hans styrka och hans begränsning. Han har i en allmängiltigt skön poetisk form kunnat uttrycka ungdomens passioner och känslor just i det

ögonblick, då han själf var ung. Inom hela vitterheten är han kanske den ende skald, hvilken detta förunnats. Han egde något af det äktaste af det äkta, känslans inre snyftning, och hans geni, hans storhet ligger just däri, att han kunde göra en litteraturhistorisk sanning af sina oförgätliga ord: "De mest förtviflade sångerna äro de skönaste — jag känner odödliga sådana; som äro rena snyftningar". Denna diktnings egenart (dess inskränkande bestämningar äro brist på manlighet och reflexion) är den lyriska uppriktigheten och det därpå beroende intima sambandet mellan dikt och lif. Det finnes knappast i hela världslitteraturen en skald af M:s rang, hvars poesi är ett så omedelbart uttryck af personliga upplevelser och lifserfarenheter som hans. Och alla dessa gälla en sak, *kärleken* — för honom det centrala, det enda värdefulla i lifvet, lifsförnimmelsen, som tände hans fantasi och gjorde honom medveten om skönheten. Därför det inkommensurabla i hans erotiska historias psykologiska och estetiska betydelse. George Sand är oupplösligt förbunden med hans dikt, ty trots alla hans kärleksförbindelser med andra är det endast en kvinnas bild, som fyller hans lif och dikt med Eros' tragik. M. eger äfven betydelse för det sceniskt obundna fantasidramats utveckling — hans dramatik skrefs för läsaren utan tanke på, att den skulle spelas, men är ändå i hög grad sceniskt verkingsfull —, och hans prosastils berusande originalitet har lämnat spår efter sig ända fram till Maeterlinck. Men det är i den lyriska versen, hans storhet ligger. Som elegiker, d. v. s. en skald, som under själfva lidandet eller omedelbart i sorgestämningen därefter uttrycker sig själf, är han en af världslitteraturens störste. Bland M:s öfriga arbeten må nämnas berättelserna *Les deux maîtresses*, *L'histoire d'un merle blanc*, *Mimi Pinson*, komedierna *Barberine* och *Bettine*, bägge ingående i "Comédies et proverbes". Hans *Oeuvres complètes* ha utkommit på skilda franska förlag. Till svenska äro översatta "Bekännelser af ett seklets barn" (1902), "Nätterna och andra dikter" (af A. Victorin, 1903), "Valda berättelser" (s. å.). Uppförd på Stockholmsscener äro "En fantasi" (1845), "Osvuret är bäst" (1867), "Ljustaken" (1885), "Lek ej med kärleken" (1894), "Mariannes nycker" (1896), "Bettina" (1899), "En dörr skall vara öppen eller stängd" (1908). — Litt.: P. de Musset, "Biographie d'Alfred de M." (1877), Arvéde Barine, "Alfred de M." (1893), S. Söderman, "Alfred de M." (1894), L. Lefoscade, "Le théâtre d'Alfred de M." (1902), Sainte-Beuve, "Portraits contemporains", "Causeries du lundi", "Nouveaux lundis", G. Brandes, "Hovedströmningar, V" (1882), F. Decori, "Corresp. de George Sand et d'Alfred de M." (1904), Spoelberch de Lovenjoul (1896), "La véritable histoire d'Elle et Lui", och M. Clouard, "Bibliographie d'Alfred de M." (1883).

1 o. 2. S. 8—n.

Musslin. Se Muslin.

Musslor (i egentlig bemärkelse), *Acephala*, zool., Bivalvler, *Lamellibranchiata* Blainv. (*Dimya*, *Acephala testacea* Cuv., *Conchifera* Lam.), zool. Se Blötdjur III. Den äldre systematiken delade musslorna i två grupper: *Siphonia* och *Asiphonia*, en gruppering, hvilken, såsom ej motsva-

rande det verkliga genetiska sambandet, numera öfvergifvits. L—e.

Mus-släktet, zool. Se Rättsläktet.

Mussonöli [mossä-], stad i italienska prov. Caltanissetta (Sicilien), 808 m. ö. h. 11,202 inv. (1901). Salt- och svavelgruivor. J. F. N.

Mustad, Hans, norsk industriidkare, donator, f. 26 jan. 1837 i Vardal vid Gjøvik, blef efter faderns, Ole M:s, död (1884) ensamsegare till ett af denne vid Gjøvik 1832 inrättadt valsverk och trädrageri och har utvecklat sin industriella verksamhet till den största på en enda hand slamlade i Norge. Han eger där bl. a. flera mekaniska verkstäder, gjuteri, spiksmedjor och valsverk, hästkosömfabriker, en stor margarinfabrik; i Sverige valsverk, spik-, hästkosöm- och margarinfabriker samt sågverk med läd- och tunnfabrik, alla vid Mustadfors i Dalsland och i Mölndal; i Frankrike hästkosömfabrik och mekanisk verkstad samt i Spanien, Tyskland, Böhmen och England betydande hästkosömfabriker, så att M. är antagligen världens störste fabrikant af hästkosöm. Han syselsätter inalles omkr. 5,000 arbetare. Bland M:s många donationer märkes "H. M. og hustrus legat" 1910, med ett grundkapital af 100,000 kr., till tuberkulosens bekämpande i Norge. K. V. H.

Mustadfors l. Katrineholm, hästkosömfabrik i Steneby socken på Dal, Älfsborgs län, vid Dalslands kanal, tillhörig det 1904 (med ett aktiekapital af 1,2 mill. kr.) bildade A.-b. O. Mustad & son (se Mustad, H.) och anlagd 1899. Tax.-v. 140,000 kr., $\frac{1}{16}$ mtl jordbruksfastighet 2,300 kr. (1911). Katrineholm var förr en till Baldersnäs hörande kvarn och såg och kallas så än i tax.-längderna.

Mustafa [mo'stafa], arab. "utvald", namn på fyra turkiska sultaner. 1. M. I, Muhammed III:s son, följde sin broder Ahmed I på tronen (nov. 1617) på grund af dennes förordnande, med anledning af hans son Osmans minderårighet, hvarigenom för första gången den fört gällande förstödslo-rätten upphäufdes till förmån för äldste anförvanten inom det ottomanska kejsarhuset. Genom fjorton års fångenskap i harem förslöad ända till svagsinhet, var han nära att af idel tanklöshet ådraga sig ett krig med Frankrike, men störtades efter tre månaders regering genom en palatsrevolution, som satte den fjortonårige Osman II på tronen. Sedan denne mördats, i maj 1622, blef M. åter sultan, men afsattes 1623 och blef 1639 strypt på befallning af sin brorson och efterträdare Murad IV. — 2. M. II, Muhammed IV:s son, följde i febr. 1695 sin farbroder Ahmed II på tronen. Han var en duglig och kraftig regent samt hade i början stora framgångar i den ständiga striden mot de europeiska grannstaterna. Han slog österrikarna vid Lugos (sept. 1695), tvang ryssarna att upphäfva belägringen af Azov (okt. s. å.) och tillfogade österrikarna under August den starke af Sachsen ett nytt kännbart nederlag vid Olasch (aug. 1696). Efter det blodiga nederlaget vid Zenta (sept. 1697), som prins Eugen af Savoien tillfogade honom, måste M. själf fly och tvangs efter fortsatta olyckliga strider till den ödesdigra freden i Karlowitz (jan. 1699), som för alltid bröt Turkiets öfvermakt i sydöstra Europa (se Karlowitz). I rikets inre förvaltning under-

stödde M. kraftigt sin utmärkte vesir Husein Köprili, men efter dennes död, 1702, var han icke i stånd att genomföra några reformer mot ulemas och janitscharernas motstånd. Afsatt till följd af dessas stämplingar (aug. 1703), efterträdde han af sin broder Ahmed III och dog i dec. s. å. — 3. M. III, Ahmed III:s andre son, följde i okt. 1757 sin kusin Osman III i regeringen. Mer än



vanligt begäfvad, kunskapsrik och kraftfull, sökte M. både utåt och inåt öka och trygga sitt rikets politiska makt. Början af hans regering förflöt fredligt under storvesiren Ragib paschas visa ledning. Trots alla Englands intriger lät M. icke för- må sig att i Sju- åriga kriget kämpa mot Österrike samt förka- stade äfven Preussens förslag om en off- och

defensivallians (okt. 1762). Den polska frågan föranledde ett nytt och långvarigt, i det stora hela ofördelaktigt krig med Ryssland (okt. 1768). Under kriget dog M. 24 dec. 1773, uppriktigt saknad af hela sitt folk, och efterträdde af sin broder Abdul-Hamid I, när den ende sonen, Selim (III), då var endast 12 år gammal. Den allmänna korruptionen samt omgifningens falhet och okunnighet hindrade honom att verkställa sina planer rörande den inre förvaltningen. Bland annat hade M. för afsikt att vid första tid af fred låta genomgräva näset vid Sues, och han afsände den bekante baron Thott för att vidtaga förberedande undersökningar. — 4. M. IV, son af Abd-ul-Hamid I, blef genom en palatsrevolution insatt i sin störtade kusin Selim III:s ställe (maj 1807). Ehuru han vid första utbrottet af ett uppror, föranstaltadt af Selim III:s anhängare, genast lät afträta denne (juli 1808), blef han kort därefter afsatt och på befallning af sin broder, sultan Mahmud II, afträdd i nov. 1808. 1—4. H. A. (L. M. B.)

Mu'stafa, pseudonym. Se Kuylenstierna I.
Mustafa Ibn Abdallah [mo'st-]. Se Hadji Chalifa.

Mustafa Reschid pascha [mo'st-]. Se Reschid pascha.

Mustäg, berg. Se Karakoram.

Mustagh-ata. 1. (Mustag), berg. Se Karakoram. — 2. Bergstopp i östra Pamir. Höjden uppges olika, vanligen till 7,860 m. eller 8,180 m. S. Hedin besteg det 1894 till 6,300 m. höjd och har skildrat det bl. a. i "Die gletscher des M." (1895), "En färd genom Asien 1893—97" (1898) och i "Hyer" (s. å.). 2. J. F. N.

Mustahfiz, arab., landstormsmän i Turkiet. — **Mustahfiza**, landstorm.

Mustangen, namn på hästen i sydamerikanska staten Paraguay.

Mustapha, namn på två förstäder till Alger (M. Inférieur och M. Supérieur). 37,187 inv. (1901).

Mu'stasaari [-sari], kustsocken i Vasa län, Kors- holms härad och domsaga, Finland. Imperiellt pastorat af 1:a kl., Åbo ärkestift, Vasa nedre kon-

trakt. Areal 320 kvkm. 9,477 inv. (1910), svensk- talande. M. är jämte Pedersöre den äldsta försam- lingen i södra Österbotten. Vasa gamla stadsplan ligger numera inom socknen, och stadens gamla, vid branden 1857 räddade hofrättshus är omändradt till socknens kyrka. I närheten ligger Korsholms vallar, på hvilka fordom befallningshafvanden öfver södra Österbotten tidtals residerat, och befinna sig Korsholms jordbruksskola samt länslasarettet för Vasa län. A. G. F.

Mustäsch (fr. *moustache*, af grek. *my'staz*), skagg på överläppen, knävelbår.

Mustaschflådermusen, *Vespertilio mystacinus*, zool. Se Flådermöss, sp. 686.

Mustela, zool. Se Hermelinen och Vess- lesläktet.

Mustelidae, zool. Se Vessledjuren.

Musteschär (turk., råd), i Turkiet titel för understatssekreterarna i departementen.

Mustiala [mo's-], förut landtbruks- och mejeri- institut på Mustiala forna öfverstelöjtnantsboställe, om 4 mantal i Tavastehus län, Tammela soc- ken, Finland, men efter omorganisationen af Fin- lands landtbruksläroverk, då den högre landt- bruksundervisningen förlades till universitetet i Helsingfors, ett landtmannainstitut, för hvilket reg- lementet utfärdades 12 sept. 1908. Institutet grund- lades 1836. A. G. F.

Mustio [mo'stiä], finsk namnform på Svartå (se d. o.).

Mustoxydes [-i'di(s)], Andreas, nygrekisk historieskrifvare, diplomat, f. 1785 på Korfu, d. där 1860, studerade juridik i Pavia, utgaf *Notizie per servire alla storia corcirese* (1804) och utnämndes till historiograf för "de sju öarnas republik". 1811 —14 utkom i 2 bd hans viktiga arbete *Illustrazioni corciresi*. Ryska regeringen utnämnde honom 1820 till sändebud i Turin. 1828 kallade honom Kapodistrias till öfverledare för den offentliga undervis- ningen i Grekland. Efter Kapodistrias' mord beg- gaf sig M. åter till Korfu och blef medlem af Jo- niska öarnas lagstiftande församling. Bland hans skrifter må f. ö. nämnas *Renseignements sur la Grèce et sur l'administration du comte Capodistrias* (1833). M. lyckades också att ur de italiens- ka bibliotekens gömmor framleta flera dittills okända forngrekiska texter, t. ex. ett tal af Isokra- tes; dessutom öfversatte han grekiska författare till italienska. J. C.

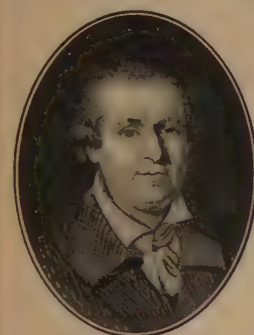
Musuros, Markos, lärdd grekisk humanist, f. 1470 på Kreta, d. 1517, Laskaris' (se d. o.) lär- junge, lärde själf i Padua, Venezia och Rom. Leo X utnämnde honom till ärkebiskop af Monemvasia. Han deltog (1498—1516) i utgifvandet af de aldins- ka upplagorna af klassiker. J. C.

Musurus pascha, Konstantin, turkisk diplo- mat af grekisk börd, f. 1807, d. 1891, började som sekreterare hos furst Vogorides, skickades sedan som regeringskommissarie till Samos (1834) och lyckades återställa freden där. 1840 blef han en- voyé i Aten, därefter i Wien och 1851 i London, där han 1856—85 representerade Turkiet som am- bassadör. J. C.

Musvråken, zool. Se Vråksläktet.

Musäus, Johann Karl August, tysk för- fattare, f. 1735 i Jena, d. 1787 i Weimar, där han

1763 blifvit pagehofmästare och 1769 lärare vid gymnasiet. Godmodig satiriker och vän af "upplýsings"-rationalismen, vann M. ett namn genom den komiska romanen *Grandison der zweite* (1760—



62; omarb. 1781—82: "Der deutsche Grandison"), riktad emot svärmeriet för Richardsons moraliskt känslsamma romaner, och bekämpade på samma sätt Lavater i *Physiognomische reisen* (1778—79). M:s bästa arbete, *Volkmärchen der deutschen* (5 bd, 1782—87; flera uppl.), utgöres af folksagor berättade i en af Wielands romaner påverkad, half-

satirisk stil, som likväl ej saknar behag eller skalkaktighet. M:s "Nachgelassene schriften" utgäfvos 1791 af A. v. Kotzebue. Se arbeten af M. Müller (1867) och Andrae (1897).

Musö, bebodd ö i Kattegatt, mellan Fjällbacka och Gråbäckstad, inom Tanums socken, Göteborgs och Bohus län.

Mut, egyptisk gudomlighet. Se *Amon* (fig.) och *Egypten*, sp. 1471.

Müta (lat., "byt om!"), *mus*. Se *M* (förkortningar), sp. 327.

Mutabilitet (af lat. *mutabilis*, föränderlig, föränderlighet. Se vidare *Mutation*, sp. 1483.

Mütæ l. Li'tteræ mutæ (lat., af *mütus*, stum). Se *Konsonant*, sp. 821.

Mutakkil-Nusku, konung i Assyrien (se d. o.).

Mutana/bbi (Motanabbi, Mot-l. Mute-nebbi), en af de störste diktarna på arabiskt språk, hette eg. Abu-t-täjjib Ahmed ibn el-Huséin el-Küfi och föddes 915 i Kufa vid Eufrat. Sin ungdom tillbragte han dels i Syrien, dels bland beduinerna i öknerna mellan Eufrat och Damaskus, där han förvärfvade sig rykte som krigare och skald. Af fåfänga och äregirighet ville han fördunkla Muhammed och försökte vid 30 års ålder att uppträda som profet (*nabi*), hvaraf han fick tillnamnet *el-mutanabbi* ("den som gör anspråk på att vara profet"). Men han hade ingen framgång och blef för en längre tid hållen i fängelse. 948 kom han till emiren i Aleppo och var dennes hofpoet i tre år, hvarefter han innehade samma anställning i Kairo hos eunucken Kafur, Egyptens dåv. regent. Därifrån begaf han sig (962) till Persien för att åter intaga en hofpoets plats hos fursten i Schiraz. Under en resa från Schiraz till Kufa blef han öfverfallen af en beduin, hvars chef han retat med en smäddikt, och dog jämte sin unge son en vidtbesjungen hjältedöd (965). — M:s *Divân* ("dikt-samling"), som innehåller 289 dikter, indelas i sex "klasser", kronologiskt ordnade efter hans växlande lefnadsbana. Innehållet är, som i all arabisk poesi, dels obegripligt utan kommentar — hvarför det räknas M. till stor ära, att han haft ej mindre än 40 olika kommentatorer —, dels uteslutande lyrisk eller, rättare, panegyriskt, ty äfven de dikter, som icke ha en viss persons förhållande till ämne,

besjunga i aldeles samma tonart de stående ämnena: hästen, kamelen, svärdet, älskarinnan o. d. M. eger stor uppfinningsförmåga, men hans diktning är för vår uppfattning rent artificiell och ännu mindre njutbar än de äldre arabiske sångarnas (jfr *Mu'allakät*). Beundransvärda bli dock alltid hans stora tekniska talang och hans kännedom om språkets rika tillgångar. — M:s arbeten ha utgetts i Calcutta (1814) och i Beirut (1860) samt med arabisk kommentar af Dieterici ("Mutanabbi carmina cum commentario Wahidii", 1861). Valda delar ha öfversatts till svenska af Tranér, 1811, och af Hesse, 1847. En fullständig, men mycket fri öfv. i bunden form har utgetts af v. Hammer-Purgstall, "Motenebbi, der grösste arabische dichter" (1824). H. A. (K. V. Z.)

Muta'nt. Se *Mutera*.

Muta Nziqe (Mwutan Nzige), sjö. Se *Albert Edvard Njansa*, som numera för undvikande af förväxling heter *Edvard Njansa*. Jfr *Albert Njansa*.

Mutassa, hufvudort i Manika (se d. o.).

Mutatio [-tsiä], lat., ombyte, förändring. Jfr *Mutation*. — *Mutatio ele'nchi*, *log*. Se *Elenchus*. — *Mutatio quæstionis*, *log*. Se *Felslut*, sp. 16.

Mutation (lat. *mutatio*, ombyte, förändring). 1. *Mus.*, växlingen i de aretinska tonbenämningarna vid övergången från ett hexakord till ett annat (jfr *Hexakord* och *Solmisation*). I *hexachordum durum* (*G A H c d e*) t. ex. var *e* högsta tonen och hette således *la* (enl. solmisationsskalan *ut re mi fa sol la*); men i *hexachordum naturale* (*c d e f g a*) var *e* tredje tonen och hette *mi*. Följaktligen fick *e* vid en övergång mellan dessa hexakord bägge namnen och hette då *la-mi*.

2. Detsamma som *målbrott* (se d. o.).

3. Språngvariation, Spontan variation (eng. *single variation* Darwin), *biol.*, betecknar efter den af de Vries (i "Die mutations-theorie", 1901—03) införda terminologien en plötsligt, stötvis uppkommande, ofta språngartad, diskontinuerlig förändring hos organismerna, som går i arf på afkomman och grundar en från ursprungsformen från början och allt framgent definitivt skild årtlig karaktär. Samma företeelse hade af Korschinsky 1899 benämnts *heterogenes*. Förändringen förekommer bland ett större antal individer procentiskt taget endast mycket sällsynt, d. v. s. drabbar endast enstaka individer, som då benämnas *muterade* och framstå som mer eller mindre karakteristiska *mutanter* eller *mutationer*, afvikande från hufvudmassan typiska individer. I begreppet *mutation* ligger vidare, att förändringen icke skall härröra från en förut inträffad korsning och därmed följande omgruppering af inre faktorer, hvarigenom ytterst talrika årtliga förändringar kunna uppstå (jfr *Mendel* och *Mendelism*), utan uppkomma spontant, hvarunder dock icke förstås, att icke vissa yttre faktorer skulle kunna utlösa förändringen. Mutationen kan ega rum i någon af de könsceller, ur hvilka individerna vid vanlig könsfortplantning framgå (*gametmutation*) eller i vegetativa celler (*knoppmutation* l. *vegetativ mutation*), i hvilket senaste fall endast en del af en individ blir muterad. I den äldre litteraturen före Darwin betecknades med

mutabilitet och transmutation arters och formers uppkomst ur hvarandra utan afseende på sättet, hvarpå detta tillgick.

Mutationer eller, som de förr vanligen benämndes, spontana variationer äro kända sedan lång tid tillbaka, och äfven om många fall, som så betecknats, icke äro annat än korsnings- och kombinationsvariationer, så kvarstå dock äfven från äldre tider åtskilliga fall, som icke gärna kunna tydas som resultat af korsning, t. ex. *Chelidonium laciniatum*, uppkommen ur *Ch. majus* 1590 i en apotekarträdgård i Heidelberg, det egendomliga, taxrasen hos hunden motsvarande *ancon-fåret* och åtskilliga andra s. k. "sports". I senare tid har man, då man experimenterat med arter i stort individualtal, iakttagit många nya, otvivelaktiga fall.

Emellertid har de Vries i anslutning till sina experiment med *Oenothera lamarckiana* (jfr Descendensteori) gett en formulering af mutationsbegreppet, som icke godtagits af den samtida forskningen. Han skiljer mellan artkaraktärer och varietetskaraktärer och söker göra gällande, att endast de senare, som han antar för evolutionen betydelselösa, karaktärerna följa de mendelska lagarna vid nedärflingen, under det att de förra skulle vid korsning ej visa mendelsk klyfning, utan ge konstant afkomma. De för evolutionen betydelsefulla artkaraktärerna skulle bildas genom s. k. progressiv mutation, hvarigenom de s. k. elementararterna uppstode. Hvarje elementarart skulle sålunda motsvara en progressiv mutation, utgöra en nytillkommen "enhet" vid evolutionen. De nya, rätt många, karakteristiska arter eller former, som han funnit uppkomma i kulturer af *Oenothera lamarckiana* och som vid separatodling visade sig väl bibehålla sina karakteristiska egenskaper, skulle till större delen utgöra sådana elementararter. Den progressiva mutationen vore emellertid riktninglös; en del mindre lifsdugliga elementararter ginge under i kampen för tillvaron, under det att andra överlefe och ökade differentieringen i den organiska världen. Den praktiska växtförädlingen hade nog af att välja bland förefintliga eller nytillkommande elementararter och behöfde icke befatta sig med korsningar.

Häremot har emellertid den mendelistiska vetenskapen med skärpa gjort gällande, att alla eljest hos högre växter och djur med säkerhet iakttagna mutationer visat sig följa de mendelska lagarna. Någon skillnad mellan art- och varietetskaraktärer kan icke uppdragas. S. k. konstanta arthybrider, på hvilka de Vries bl. a. grundat sina slutsatser om artkaraktärer i motsats till varietetskaraktärer, existera icke med säkerhet. Åtskilliga äldre uppgifter därom ha visat sig direkt felaktiga eller hero på alltför ofullständiga iakttagelser eller andra förhållanden (t. ex. apogami hos *Hieracium*). Se härom närmare t. ex. i Baur's nedan citerade arbete. Äfven andra uppgifter om vid korsning konstanta egenskaper, t. ex. hudfärgen hos mulatter, ha inför nyare forskning visat sig icke hålla streck. Hos den med afseende på studiet af elementararter klassiska *Draba verna* ha elementararter vid experiment hittills visat sig uppkomma endast genom korsning ur förutvarande; ur korsning mellan två elementararter uppkommer en

mångfald nya (Rosen). De s. k. elementararterna hos sädeslagen etc. utgöra inga själfständigt uppkomna former, utan olika kombinationer af mendlande faktorer, hvarvid en stor mångfald är möjlig redan af ett relativt litet antal faktorer (jfr Mendel och Mendelism) o. s. v. Antingen måste därför *Oenothera* intaga en särställning, hvilket icke är sannolikt, eller också äro de s. k. mutationerna hos *Oenothera* inga verkliga mutationer. Detta antages i själfva verket också af flera forskare, som i mutationerna hos *Oenothera* i stället vilja se ett kompliceradt klyfnings- och kombinationsfenomen efter korsning, i samband med artens karaktär af korsbefruktare. Huru förhållandet hos *Oenothera* än skall tydas, säkert är, att de ofvan anförda generella slutsatser, som de Vries drog däraf, icke kunna upprätthållas.

På grundval af den mendelistiska forskningens resultat uppställer sig i stället frågan, huru de faktorer eller arfenheter, som genom olika kombinationer bilda den stora mångfalden former och arter, uppkommit. Från denna synpunkt beteckna mutationerna tillkomst eller förlust af mendlande faktorer. Egendomligt nog representera de allra flesta hittills säkert iakttagna mutationer förlust af mendlande faktorer (d. v. s. öfvergång från det dominerande till det recessiva stadiet). Hit höra såväl åtskilliga äldre, otvivelaktiga fall (t. ex. *Chelidonium laciniatum*) som många nyare. Flertalet forskare, som observerat ett mycket stort individualtal af den växt- eller djurart, med hvilken de arbetat, torde i själfva verket ha iakttagit sådana fall, hvilka röra såväl färg- som formkaraktärer, storlek o. s. v. och stundom t. o. m. synas uppträda med en viss regelmässighet. Ej sällan uppkomma härigenom abnormala, mindre lifskraftiga eller t. o. m. alls icke lifsdugliga individer (t. ex. på växtrikets område plantor, som sakna bladgrönt). I fråga om vissa fall, där stamformen icke utprägladt dominerar öfver mutationen, är det tillsvidare tvifvelaktigt, om en förlustmutation eller tillkomst af en faktor föreligger. Däremot har tillsvidare icke med säkerhet experimentellt påvisats tillkomsten af dominerande faktorer, äfven om en dylik af indirekta skäl måste anses sannolik. Huru de positiva mendlande faktorerna uppkommit, om genom mutation eller på annat sätt, därom veta vi sålunda tillsvidare intet med säkerhet. På senare tid har man lyckats genom yttre agentier (temperatur, kemiska ämnen) utlösa mutationer (hos skalbaggar, svampar). Iakttagna mutationer äro endast till en del af språngartad natur (t. ex. rent hvita individer utan bladgrönt, som uppkomma ur normalt gröna individer) och representera ofta helt obetydliga förändringar, svåra att säkert påvisa (linjemutationer), hvilket särskildt Johansson visat. Enligt Baur torde det senaste slagets mutationer t. o. m. vara de allmännaste.

Häraf framgår, att mutationsteorien, sådan den formulerats af de Vries, hvarken för evolutionsläran eller den praktiska förädlingen af växt- och djurarter har haft den omhållande betydelse, som stundom tillskrifvits densamma. Med bortseende från det hittills icke nog utredda fenomenet hos *Oenothera*, uppkomma genom mutation inga färdiga arter, hvilka som fixa enheter äro i sin helhet skilda från andra arter, utan variationer af större

eller mindre slag, som genom olika kombination med förutvarande kunna i utomordentlig grad mångfaldigas och lämna material för artbildningen. Genom insikten om att den årtfliga variationen, åtminstone hos de högre organismerna, i hufvudsak består af en kombinationsvariation och af relativt sällsynta, så vidt hittills säkert känt är, endast genom mutation uppkommande förändringar i det "genotypiska grundlaget" (Johannsen), d. v. s. af de faktorer, som bilda grundlaget för den stora mångfalden kombinationer, och vidare genom det stränga åtskiljandet af årtfliga variationer och icke årtfliga modifikationer, hvilka båda grupper tillsammans bilda den s. k. individuella variationen, har den nutida forskningen likväl tagit ett viktigt steg framom Darwin, som betraktade variationen i sin helhet som gifven, utan att befatta sig med frågan om dess natur och uppkomst. Hvad kulturarterna och deras förädling beträffar, ha äfven här ofta nog variationer och afvikande former betecknats som mutationer, ehuru de icke utgöra annat än nykombinationer, uppkomna genom korsbefrukting mellan olikartade individer, former eller arter. I fråga om verkliga mutationer gäller här framför allt, om de beteckna något nytt. I flertalet hittills säkert kända fall är detta icke förhållandet: hvithafre uppkommer ej sällan och tvifvelsutan rent spontant ur svarthafre, men hvithafre är ingen nyhet, utan känd förut o. s. v. Exempel på en värdefull, högst sannolikt som förlostmutation en gång under kulturen uppkommen ny form är dvärgarten. Vid sidan af förbättring på grundval af redan förefintliga olikheter och systematiskt kombinationsarbete genom korsning har sålunda förädlingen liksom förut alltså att aktge äfven på eventuella spontana förändringar, som kunna leda till något framsteg, äfven om exempel på dylika hittills äro mycket sällsynta. Särskildt gäller det kanske framdeles att mer än hittills aktge på sådana spontana variationer, som äro af mer obetydlig art, men möjligen allmänna, med särskild hänsyn till just de egenskaper, som man vill förbättra. På detta sätt synes man i själfva verket ha uppnått vissa framsteg t. ex. både hos potatis och sockerrör, där det då är frågan om knoppvariationer.

Litt.: de Vries, "Die mutationstheorie" (1901—03), Johannsen, "Elemente der exakten erblichkeitslehre" (1909; ny omarb. upplaga att vänta), Baur, "Einführung in die experimentelle erblichkeitslehre" (1911), Goldschmidt, "Einführung in die vererbungswissenschaft" (s. å.), och Heribert-Nilsson, "Die Variabilität der Oenothera Lamarckiana und das problem der mutation" (i "Zeitschrift für induktive Abstammungs- und Vererbungslehre", bd 8, 1912, med fullständig förteckning öfver speciallitteratur rörande mutationsspörsmålet).

4. *Paleont.*, enligt flera paleontologers bruk af ordet en djur- (eller växt-)form, i tiden (d. v. s. i olika geologiska perioder) på hvarandra följande utvecklingsstadier, till skillnad från "varieteter": de *samtidigt* uppträdande afvikelserna inom samma art.

1. A. L.* 3. H. N.—E. 4. L.—e.

Mutatis mutandis, lat., "sedan det, som bör ändras, blifvit ändradt", med vederbörliga förändringar (såges vid jämförelse mellan två föremål l. begrepp).

Mutawile, muhammedansk sekt. Se *Islam*, sp. 919.

Mut'aziliter, muhammedansk släkt. Se *Islam*, sp. 920.

Mutbevis, provisoriskt tillståndsbevis vid inmutning. Vid sidan af mutsedel, utfärdad af bergmästare, omförmäles i tidigare rätt (jfr k. förordn. 6 dec. 1757 ang. grufvors utmål m. m. samt 1855 års grufstadga) äfven bevis, utfärdadt af viss annan tjänsteman, hvilket skulle inom viss kort tid företes hos bergmästaren för mutsedels erhållande. I 1894 års grufstadga förekommer icke mutbevis. Se *Inmuta* och *Mutsedel*. A. E.—g.

Mutene'bbi. Se *Mutanabbi*.

Mutëra, bot., språngvariera, stötvis förändras. Adj. *Muta't.* Se *Mutation* 3.

Mutesarrif (arab., "maktägare"), högre turkisk ämbetsman. Jfr *Kaimmakam* och *Liva*.

Mutesarriflik (*Mutesarryflyk*), turk. (af arab. *mutesarrif*, "styresman", "guvernör", och det turkiska suffixet *-lik* l. *-lyk*), distrikt (se d. o.).

Mutevelli (arab., "förvaltare"), i Turkiet namn på en person, som sköter egendomar tillhörande någon från stiftelse.

Mutha. Se *Khond*, sp. 1475.

Muther [moter], Theodor, tysk rättslärare, f. 1826, d. 1878 som professor i Jena, utgaf åtskilliga arbeten, bland hvilka må nämnas *Zur lehre von der römischen actio* (1857; riktad mot Windscheid), *Aus dem universitäts- und gelehrtenleben im zeitalter der reformation* (1866), *Zur geschichte des römisch-kanonischen prozesses in Deutschland* (1872) och *Zur geschichte der rechtswissenschaft und der universitäten in Deutschland* (1876). E. K.

Muther [moter], Richard, tysk konstförfattare, f. 1860 i Ohrdruf, d. 1909, studerade i Heidelberg och Leipzig, blef 1885 konservator vid kopparstickskabinetet i München och 1895 professor i Breslau. Verksam som kritiker och konsthistoriker, utgaf han i slutet af 1880-talet i förening med G. Hirth *Meisterholzschnitte aus vier jahrhundertern* samt *Der cicerone* (2 dlr, vägvisare i museer i München och Berlin) och intog en framstående plats bland tyska konsthistoriker med *Geschichte der malerei im XIX jahrhundert* (3 dlr, 1893—94). Denna följdes af *Ein jahrhundert französischer malerei* (1901), *Studien und kritiken* (2 dlr, 1901—02), *Geschichte der englischen malerei* (1903), *Geschichte der belgischen malerei* (1904), *Rembrandt* (s. å.) och *Courbet* (1908). Dessutom författade han flera småvolymmer i den monografigsamling, "Die kunst", som han utgaf från 1902. Hans i 5 små delar 1900 utgifna *Geschichte der malerei* (från kristendomens uppkomst till 1800) utkom 1909 efter hans död i 3 dlr, utarbetad i större omfång och fullföljd till innevarande tid. M. var en ytterst lifaktig och smidig författare med rask framställningsförmåga och en ibland rent af förbluffande skicklighet i att kombinera och att draga slutsatser. Det är mycken konstruktion i hans sätt att skildra konstens utvecklingsgång och vägar, och han bör läsas med vaken kritik. Men han var alltid underhållande, han lämnade läsaren ej likgiltig, och han förstod att väcka intresse både för sitt ämne och sina synpunkter. G—g N.

Muthesius [mot-], Hermann, tysk arkitekt

och konstförfattare, f. 1861 i Sachsen-Weimar, studerade 1882—87 vid tekniska högskolan i Berlin, vistades sedan 4 år i Tokyo, anställd som arkitekt af japanska regeringen, var därefter teknisk attaché vid tyska beskickningen i London och studerade under dessa år grundligt engelsk byggnadskonst och konstindustri. 1903 blef han geheime regeringsrat i Berlin. Han har lämnat ritningar till landthus, mest i Berlins omgifningar. Som författare har han utöfvat en mycket energisk verksamhet. Han har utgett *Die neuere kirchliche Baukunst in England*, *Die englische Baukunst der Gegenwart*, *Das englische Haus* (1904—05, 3 delar; ny uppl. 1908). I sistnämnda märkliga verk belyser M. det engelska boningshusets ursprung ur den landtliga byggnadskonsten. M. har kraftigt agiterat för sunda byggnadsprinciper, för återknytande till olika länders och landskaps egna traditioner och för samband mellan arkitektur och konsthandverk. Bland hans större och mindre skrifter i detta syfte märkas *Stilarchitektur und Baukunst* (1903; flera uppl., sv. öfv. 1910), *Landhaus und Garten* (1907) och *Kunstgewerbe und Architektur* (s. å.). G—g N.

Muthul, flod i östra Numidien, där Metellus slog Jugurtha (107 f. Kr.), antagligen den nuv. Seybouse i östra Algeriet.

Mutianus, Conrad M. Rufus (den rödhåriga), tysk humanist, f. 1471, d. 1526, studerade i Deventer under Alexander Hegius och hade bland sina skolkamrater Erasmus från Rotterdam; sedan i Erfurt. M. reste i Italien 1495—1502 och blef juris doktor i Bologna. Han dog som kanonikus i Gotha. M. samlade omkring sig det s. k. mutianska förbundet, där Eobanus Hessus, Crotus Rubianus och Justus Jonas voro bland koryféerna. I viss mån var han en af reformationens föregångare, och "Epistolæ obscurorum virorum" har utgått visserligen ej från honom själf, men från hans krets. Liksom Erasmus var han med Luther endast i början. J. C.

Mutilation (af lat. *mutilāre*, stympa), stympning af lemmar o. d.

Muti'lla, Muti'llidæ, zool. Se Bimyra och Spindelsteklar.

Mut'ilus, Caius Papius, samnitisk krigare. Under bundsförvantkriget bemäktigade sig M. flera städer i Kampanien, men blef besegrad af Lucius Cæsar (90 f. Kr.) och af Sulla.

Mut'ina, det latinska namnet på Modena.

Mutine'siska kriget. Se Modena, sp. 780.

Mutinheim [mötinhajm]. Se Seligenstadt.

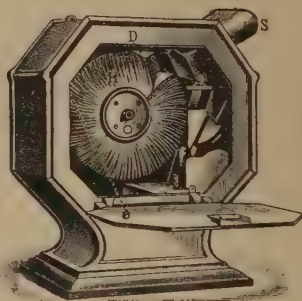
Mutisia, bot. Se Labiatifloræ.

Mut'kavarre (lapp., no. *Krokfjeld*), en 145 m. hög fjälltopp på riksgränsen i södra Sydvaranger, där Norge, Finland och Ryssland sammanstötta och strax ö. om Enare träsk. Från den stora världskasen på M. ser man genom tre olika gränsregioner långt bort, mot n. v. mellan Norge och Finland, mot s. ö. mellan Norge och Ryssland, i s. mellan Finland och Ryssland. K. V. H.

Mutku'rov [-äff], Savva, bulgarisk officer, politiker, f. 1852 i Trnova, d. 1891 i Neapel, utbildades till officer i Ryssland och deltog i dess armé i kriget mot turkarna 1877—78. Han ingick sedan i den östrumeliska milisen, där han avancerade till major, var en af ledarna för kuppen

18 sept. 1885, hvarigenom Öst-Rumelien förenades med Bulgarien, och anförde i kriget mot Serbien s. å. som öfverstelöjtnant högra flygeln i slaget vid Pirot. Då efter furst Alexanders störtande 21 aug. 1886 kontrarevolution utbröt i Filippopol, trädde M. i spetsen för denna, utnämndes af Stambolov till överbefälhafvare för armén och besatte Sofia. Furst Alexander utsåg honom vid sin abdikation i sept. s. å. till medlem af det af Stambolov ledda tremannaregentskapet, hvilket han tillhörde under hela den kritiska tiden till furst Ferdinands regeringstillträde i aug. 1887. Därefter, till febr. 1891, var han krigsminister i Stambolovs ministär. Vid sin afgång blef han general och öfverinspektör för armén. Gift med en syster till Stambolov, utgjorde han ett kraftigt stöd för dennes politik. H. B.—n.

Mutoskop [-skåp; af lat. *mutāre*, ombyta, och grek. *skopē'n*, se], en apparat för föreläsning af kinematografiska seriebilder. Efter de med tillhjälp af den kinematografiska kameran (se Kinematograf, fig. 2) tagna negativa seriebilderna framställas positiva bilder på kartongtjockt papper, som sedan fästas radialt (H å fig.) på en vals. Genom



en list (D) böjes en del af bilderna tillbaka, så att en bild blir synlig från okularet S. När valse, på hvilken 1,000—1,500 bilder finnas, genom en vef (ej synlig på fig.) sättes i långsam rörelse, sker en mycket hastig bildväxling därigenom, att den ena bilden efter den andra förlorar sitt stöd af D och hastigt slår öfver. Till följd af den hastiga bildväxlingen sammansmälta de enskilda bilderna till en kontinuerlig bild, som återger föremålets rörelser. J. Hitzg.

Mutrān-el-Iskanderije. Se Koptiska kyrkan.

Mutsedel, tillståndsbetis vid inmutning. Efter skriftlig ansökan af den, som vill bearbeta och tillgodogöra sig en inmutningsbar mineralfyndighet, utfärdas mutsedel af bergmästaren i orten. Inmutning gäller från den dag, ansökningen därom inkom till bergmästaren. Se Inmuta och Mutbevis. Th. R.*

Mutsu, Munemitsu, greve, japansk statsman, f. 1844, d. 1897, tillhörde den maktiga Tokugawasläkten. Efter en resa i Europa började han sin offentliga bana i utrikesdepartementet och provinsalförvaltningen. Sedan senaten upprättats 1874, kallades han till dess sekreterare; som sådan hade han betydande andel i införandet af den nya strafflagen efter franskt mönster. Emellertid

blef han, som tillhörde krigspartiet i fråga om Korea och invecklats i stämplingar mot regeringen, 1878 dömd till fem års straffarbete, men benådades 1882, anställdes 1886 åter i utrikesdepartementet och var 1888—90 sändebud i Washington. Vid de parlamentariska stridernas början inkallades han i ministären som jordbruksminister. 1892—96 var han utrikesminister i Itos (se d. o.) kabinet och åstadkom jämte denne freden med Kina i Shimonoseki. En stor diplomatisk framgång för M. var fördraget med England angående upphörande af engelsmäns exterritorialitet. På grund af lungsjukdom måste han i maj 1896 draga sig tillbaka. M:s staty har rests utanför utrikesministeriet i Tokyo.

Mutsuhito, kejsare af Japan, f. 3 nov. 1852 i Kyoto, d. 29 juli 1912 i Tokyo, i Japan efter döden kallad *Meiji tenno*, efterträdde 3 febr. 1867 sin fader, kejsar Komei (Osahito). Om den



i Japans historia epokgörande omhävning, "den kejserliga restaurationen", i följd hvaraf Yoshinobu, Japans siste shogun, nedlade sitt riksfältherreämbete (nov. 1867) och riksstyrelsen (3 jan. 1868) öfvergick till den myndigförklarade kejsar M. själf, se bd XII, sp. 1500—01. M. medverkade af personlig öfvertygelse om förändringens nödvän-

dighet villigt vid denna väsentligen af dai-myos från Satsuma och Choshu ledda rörelse och ställde sig sedan beslutsamt i spetsen för arbetet på Japans ombildning till modern stat, hvilket symboliserades genom det årsnamn eller valspråk (jap. *nengo*), som 1868 proklamerades för hans regering: *Meiji* ("upplyst styrelse"). Se närmare därom bd XII, sp. 1501—03. Hufvudstadens förflyttande 1868 från Kyoto till Yedo (hvars namn ändrades till Tokyo), det gamla länsväsendets afskaffande, furstendömenas indragning (1869) och en grundlig omorganisation af förvaltningen (fr. 1870), försvarsväsendets utveckling på den allmänna värnpliktens grund (fr. 1872), studier och efterbildning af västerländska samhällsförhållanden inom många områden, bebådandet (1881) och utfärdandet (1889) af en modern konstitution, järnvägsbyggnad (fr. 1872), uppkomsten af en lifskraftig industri, omfattande lagstiftningsreformer, organiserande af kommunal själfstyrelse (1888) och genomförande (1894—99) af den traktatrevision, hvarigenom förhållandet maktens konsularjurisdiktion i Japan upphäddes, äro några af de väsentliga elementen i det genomgripande omdaningsarbetet. M:s rent personliga insats i detta är svår att utreda, men klart är i alla händelser, att reformernas verkställare oafslätligt kunde påräkna stödet af hans i folkets uppfattning nästan heliga auktoritet. Japans krig mot Kina 1894—95 och rysk-japanska kriget (se d. o.) 1904—05, Koreas därpå följande förvandling till en japansk provins samt alliansen med England (ingången 1902 och

förnyad 1905 och 1910) äro de viktigaste märkesstenarna i Japans utrikespolitiska utveckling till östasiatisk stormakt under M:s regering. M. var poetiskt begåfvad och författade en mängd smådikter. Sedan 1869 var han föräld med Haruko, dotter till prins Tadaka Ichijo; han efterträdde af sonen Yoshihito, f. 1879. Jfr i bd XII, sp. 1504, anförd litteratur om Japans nyaste historia. V. S.—g.

Muttahir, upprorisk furste i Arabien (se d. o., sp. 1274).

Mutter. Se Skruf.

Mutterlärs. Se Skruf.

Mutterrecht [mo'tter-], ty. Se Matriarkat.

Mutterwitz [mo'ttervits], ty., naturlig, medfödd kvickhet.

Muttonchops [ma'tn tjå'ps], eng., färdkottletter på engelskt sätt halstrade och serverade på fat; de stå med kottlettbenet nedåt mot en vägg af krustad; kottlettbenet är klädt med klippt papper. Grönsaker kunna serveras på samma fat.

Muttra [ma'træ], Mathura, Mattra. 1. Distrikt i Indien, divisionen Agra, United provinces, kring Jumna. 3,743 kvkm. 763,100 inv. (1901). Mellersta delen af M. utgör en af de heligaste platserna i hinduiska mytologien, i synnerhet trakten kring Gokula (se d. o.) och Brindaban (se d. o.), hvilken kallas Braj-Mandal. Där betade Krishna och hans broder Balarama sina hjordar, och en mängd fornnimen bär ännu vittne om traktens helighet. — 2. Hufvudstad i ofvannämnda distrikt, på högra stranden af Jumna, omkr. 50 km. ofvanom Agra. 60,042 inv. (1901). Järnvägsknut, anglo-indisk skola, säte för amerikansk och katolsk mission. Staden har många gångrer blifvit plundrad af muhammedanska eröfrare. Den är en bland hinduernas heligaste städer och ett mål för en mängd pilgrimsfärder. Jfr Gandharakonst. 1 o. 2. (J. F. N.)

Mutual aid [mjö'tjöl æ'd], eng., "ömsesidig hjälp", är det vedertagna namnet på Kropotkins mot darwinismen riktade teori, att kampen för tillvaron (se Descendensteori, sp. 196) icke är en af de verksammaste faktorerna vid utvecklingen af den organiska världen och att genom denna kamp inom samma art endast de starkaste kunde överleva. Kropotkin säger, att det öfverallt ännu finns utrymme och föda, att sålunda ej överbefolkning, utan underbefolkning är regel. För artens utveckling mest gynnsamt äro tillvaro och utbildning af sociala instinkter; det gemensamma lifvet är en viktig faktor i kampen för tillvaron: de djur, som bilda samhällen, komma till den högsta utvecklingen, och människan har för sin ställning på jorden att tacka sina sociala instinkter. Jfr Kropotkin, "Mutual aid a factor of evolution" (1902).

Mutualistisk, bot. Se Symbios.

Mutul (lat. *mutulus*). I den doriska ordningens byggnader utgöres kranslisten af en starkt framspringande hängplatta. Å denna plattas undre sida äro på regelbundna afstånd, midt öfver hvar och en af frisens metoper och triglyfer, anbragta fyrkantiga skifvor, närmast liknande framskjutande brädändar. Dessa skifvor kallas "mutuler", och från dem nedhånga i regel "droppar" i tre rader med sex i hvarje rad. Jfr Droppar o. fig. 2 däri, Metop och Pelarordning. Upk.*

Mu'tulus, lat. Se **Mutul**.

Mutuus conse'nsus (lat., ömsesidig viljeöfverensstämme), *jur.*, är i princip erforderlig för giltigheten af aftal, som också, när de upprättas skriftligen, pläga undertecknas af båda parterna och utväxlas mellan dessa. Se vidare **Aftal**. C. G. Bj.

Mu'tyce, stad. Se **Modica**.

Muurla [mūr-], kapellförsamling. Se **Uskela**.

Muuruvesi [mūr-], socken af Pielavesi domsaga och Idensalmi härad, Kuopio län, Finland. Imperiellt pastorat af 2:a kl., Idensalmi kontrakt, Kuopio stift. Inom socknen ligger Strömsdals bruk. 5,363 inv. (1910), utom Strömsdals bruks församling (905 pers.). A. G. F.

Muyscas. Se **Muisca**.

Muzaffargarh [mōsāfāgā'], distrikt i kejsardömet Indien, Punjab, divisionen Multan, i vinkeln Mirat, emellan Ganges i ö. och Jumna i v. 4,315 kvkm. 405,656 inv. (1901). Hufvudorten M. hade 1901 4,018 inv.

Muzaffarnagar [mōsāfānāgā']. 1. Distrikt i kejsardömet Indien, United provinces, divisionen Meerut, emellan Ganges i ö. och Jumna i v. 4,315 kvkm. 877,188 inv. (1901). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid Sind—Punjab—Delhi-järnvägen. 23,444 inv. (1901). 1 o. 2. (J. F. N.)

Muzaffarpur [mōsāfāpōr]. 1. Distrikt i kejsardömet Indien, Bengalen, divisionen Patna. 7,861 kvkm. 2,754,790 inv. (1901), 350 pers. per kvkm., en siffrå, som i Indien öfverträffas endast af det närlägnade distriktet Saran. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid Ganges' biflod Lilla Gandak. 45,617 inv. (1901).

Muzakow, vend. Se **Muskau**.

Muzdawidj, arab. Se **Mesnevi**.

Muziano [motsiānā], Girolamo, italiensk målare af venezianska skolan, f. 1530 nära Brescia (därför stundom kallad G. bressano), d. 1590 i Rom, utbildade sig i Venezia genom studiet af Tizian och flyttade sedan till Rom. Han hade börjat som landskapsmålare och visade sig vid 20 års ålder så utmärkt i landskapsfacket, att han fick tillnamnet *il giovane de' paesi*. Men i Rom började han studera figurmålning på allvar, kopierade antikerna och de äldre mästarnas verk, utförde arbeten i många kyrkor, gaf kartonger till mosaiker samt målade många porträtt. Ehuru han därunder alldeles gick upp i imitation af Michelangelo, bevarade han dock under alla manieristiska förvillelser en fläkt af Venezias och Brescias kolorit. Han var med om att under Gregorius XIII grundlägga Accademia di San Luca. I Sveriges Nationalmuseum finns en taffa, som, dock med tvekan, tillskrifves honom, nämligen en bröstbild af den hel. *Hieronimus*. C. R. N.*

Muzo [mo'thā], stad i dep. Boyacá i sydamerikanska republiken Colombia. Omkr. 4,000 inv. Vid M. finnas smaragdgrufvor, som egas af staten, men utarrenderas åt ett bolag på 5 år i sänder. F. n. sysselsätta de omkr. 800 arbetare, och arrendesumman är 70,000 pesos för år. J. F. N.

m. v., *mus.*, förkortning för *mezza voce*. Se **Mezzo**.

M. Wagn., vid latinska djurnamn förkortning för tyske naturforskaren Moritz Wagner (se d. o.).

Mwanga, konung af Uganda (se d. o.).

Mwansa. Se **Muansa**.

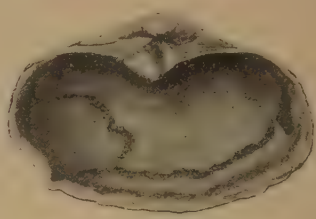
Mvensi, bergstopp. Se **Kilima-ndjaro**.

Mweru. Se **Moero-sjön**.

Mwita. Se **Mombasa**.

Mwutan Nzige. Se **Albert Edvard Njansa**. Jfr **Albert Njansa**.

Mya L., *zool.*, ett släkte bland musslorna (*Acaphala*, se **Blötdjur**) inom gruppen *Myacidae*. Manteln är nästan h. o. h. slutet, endast med en springa för att lämna utträde åt den korta foten; sifonerna äro långa och sammanväxta. Skalet är tjockt, öfverdraget med en knottig eller skrynklig epidermis, med olikstora halvor, af hvilka den vänstra är försedd med en skedlik låstand. M.



Mya truncata.

truncata (se fig.) har baktill liksom afstympade skal och ej slutna; längd till omkr. 7, höjd 5 cm.; är arktisk och cirkumpolar, men förekommer ock i Nord- och Östersjön. I de glaciala skalbankarna vid Uddevalla anträffas en form af denna art, som utmärkes genom synnerligen tjocka och korta skal. En annan likaledes vid Sveriges kuster förekommande art, *M. arenaria*, har mera långsträckt, baktill afrundadt skal. De borra sig ned i sand och slam på mindre djup Jfr **Myahafvet**. L.-e.

Myahafvet, *geol.*, föga bruklig benämning på nordiska hafsområden under yngsta skedet af den postglaciala tiden, nutiden, eller sedan sandmusslan, *Mya arenaria* L., hit invandrat. Att denna intressanta invandring egt rum sent, framgår däraf, att skal af arten saknas i lager (t. ex. i Norge och Sverige), som ligga öfver hafvets nutida maximinivå. I fråga om Östersjön skulle Myahafvet alltså motsvara eller ersätta Limnæahafvets (se d. o.) yngsta skede. I Norge användas benämningarna *öfre*, *lägre* och *lägsta Myabankar* (W. C. Brögger) för aflagringar från senglacial tid, som innehålla den nordligare arten, *Mya truncata* L (se **Mya**). Rättast vore därför att använda benämningarna *Arenaria*- resp. *Truncata*-aflagring, -bank, -hafvet, -tiden o s. v. H. M.-e.

Myalgi [-gi; af grek. *mys*, muskel, och *algos*, smärta], muskelsmärta. Se **Muskelsjukdomar**.

My'cale, lat. Se **Mykale**.

Mycélium (af grek. *my'kes*, svamp), **Mycēl**, *bot.*, svamparnas vegetativa system. Se **Svamp** par 2.

Mycēnæ, lat. Se **Mykenai**.

Mycētes. 1. *Bot.* Se **Svamp** par 2. — 2. *Zool.* Se **Vrålaporna**.

Mycetōma, *med.* Se **Madurafot**.

Mycetōmasvamp. Se **Madurafot**, sp. 428.

Mycetophi'lidæ, *zool.* Se **Svampmyggor**.

Mycetozōa (af grek. *my'kes*, svamp, och *zōon*,

djur), *Myxomycetes*, *Phytosarcodina*, *Myxothallophyta*, *Myxomycetes*, *Slemsvampar*, *bot.*, afdelning af klorofyllfria organismer, som vanligen räknas till växtriket, men som synes vara närmast släkt med rhizopoderna bland djuren. Förökningen sker genom sporer, som oftast bildas i sporangier (fruktkroppar). Vid sporerens groning i vatten bildas ameboida svärmceller, som föröka sig genom delning. Svärmcellerna övergå sedan till amebor, s. k. myxamebor, som likaledes föröka sig genom tvådelning och slutligen kopulera två och två, hvarvid cellkärnorna sammansmälta. De kopulerade myxameborna sammansmälta därefter med hvarandra,



Fig. 1.



Fig. 2.

Fig. 1. Myxomycetutvecklingen före sporangiebildningen: A sporer, delvis groende, af *Comatricha nigra*, B svärmceller af *Didymium serpulæ*, C myxamebor af *Fuligo septica*, D litet plasmodium af samma art, E plasmodiestycke af *Didymium serpulæ*. (Mer än 200 ggr nat. storl.). — Fig. 2. *Trichia varia*. A slutet och öppnadt sporangium (3 ggr nat. storl.), B kapillitieträdar, C sporer (120 ggr nat. storl.).

så att slutligen större protoplasmamassor, plasmodier, uppkomma. Plasmodierna, som kunna ha olika storlek, form och färg, krypa omkring och upptaga näringsämnen, dels sådana lösta i vatten, dels fasta. Deras rörelser bestämmas af yttre faktorer. De innehålla ofta kalciumkarbonat i riklig mängd. Slutligen omdanas plasmodierna till ofta skaftade fruktkroppar, som bestå af en vägg (*peridium*), som omsluter sporerne och ofta äfven kapillitieträdar. Hos ett fåtal myxomyceter bildas sporerne på utsidan af fruktkroppen. Nästan alla myxomyceter äro saprofytter. De parasitiska formerna, som åstadkomma ansvällningar på kålrötter, potatisknolar, *Veronica*-arters stjälkar m. fl., utbilda inga fruktkroppar. — Slemsvamparna framkomma i synnerhet på hösten på gamla stubbar, multnande blad och pinnar o. d. De stora gula plasmodierna af *Fuligo septica*, trolldsmör, ses ofta på multnande stubbar, garfvarbark, o. s. v. Allmänt förekommande på murken ved äro äfven de korallröda plasmodierna, vargmjolk, och de årtörsta, bruna fruktknopparna af *Lycolaga Epidendrum*. Om den parasitiska *Plasmodiophora* se d. o. G. L.—m.

Myckenhetsting, *jur.* Se K ö p, sp. 649.

Mycklafon, insjö i nordöstra Småland, delad mellan Hults, Edshults och Bellö socknar af Södra Vedbo härad, Jönköpings län, har tillsammans med

Skedesjön, som är skild från M. genom ett smalt sund, en längd af 13 km., en största bredd af 4 km. och en ytvidd af 18 kvkm. Höjden öfver hafvet är 209 m. Jämte den sydligare Bellen aflyter den mot s. ö. till Emmån. Wbg.

Myckleby, socken i Göteborgs och Bohus län, Orusts östra härad. 5,597 har. 2,084 inv. (1912). M. bildar med Längelanda och Torp ett pastorat i Göteborgs stift, Orusts och Tjörns kontrakt.

Mycobacterium, *bot.*, släkte af bakterier (eller bakteriellika svampar?), utmärkt genom förekomsten af förgrenade trådar, som sönderfalla i stafformiga celler. Cellerna äro orörliga och bilda inga endosporer. Hit hör tuberkulosbacillen och leprabacillen (se Bakteriologi, sp. 725—727). G. L.—m.

Mycoderma (af grek. *my'kes*, svamp, och *derma*, hud), *bot.* Se Jäsning, sp. 472, och *Saccharomycetes*.

Mycomycetes, *bot.*, gemensamt namn på de s. k. högre svamparna, *Ascomycetes* och *Basidiomycetes*.

Mycomyringitis aspergillina, en svampbeläggning i örat. Se *Aspergillus*.

Mycönius. 1. Oswald M. (eg. O. Geiss-hüsler), Zwingli's vän och medarbetare, f. 1488, d. 1552 i Basel, studerade i Basel, där han knöt vänskapsbandet med Zwingli, hvars trofaste medarbetare han sedan var i Zürich. 1532 blef han Oecolampadius' efterträdare i Basel som Baselrykans första man och professor i teologi. M. tog framstående del i utarbetandet af de båda reformerta bekännelseskriterierna *Confessio basileensis et mulhusana* (1534) och den vida viktigare *Confessio helvetica prior* (1536). För Calvins utveckling hade han betydelse. Se P. Wernle, "Calvin und Basel bis zum tode des Myconius" (1909). — 2. Friedrich M. (hette urspr. Fr. Mecum), Luthers vän och medarbetare på reformationsfältet, f. 1490 i Lichtenfels, d. 1546 i Gotha, var franciskanmunk, då Luthers bekanta teser förde honom öfver till protestantismen. 1524 blef han pastor i Gotha, där han med vishet och kraft införde ordning i de förvirrade förhållandena. Särskildt gjorde han sig förtjänt om skolväsendet. M., som stod i bästa förhållande till både Luther och Melancthon, deltog i de flesta viktigare reformationsförhandlingarna. Han är författare till en reformationskrönika, en värderik källskrift, som utgafs i Leipzig 1718 under titeln *Friderici Myconii historia reformationis*. 1—2. G. R.—l.*

Mycösis (af grek. *my'kes*, svamp), *med.* Se Svampsjukdom.

Mycteria, *zool.* Se Storkfåglar.

Mydatoxin, *fysiol. kem.*, en giftig bas af sammansättningen $C_6H_{13}NO_2$, som hör till ptomainernas grupp. Den förekommer i skämdt kött och i lik. H. E.

Mydäus, *zool.* Se Stinkgräflingsläktet.

Mydorge [mid'æ'rj], Claude, fransk matematiker, f. 1585 i Paris, d. där 1647, var generalitetskassör i Amiens. Se Matematik, sp. 1225.

Mydriasis, grek., *med.*, en sjukdom eller ett sjukdomssymtom, bestående däri, att pupillen är förstörd och orörlig eller åtminstone trögt och ofullständigt sammandragor sig vid ljusets infall-

lande eller vid betraktande af närbelägna föremål. Orsakerna äro flerahanda. Den renaste formen är den, då regnbågshinnans slut- eller ringmuskel ensam är satt ur verksamhet. Vanligen beror detta därpå, att en stöt eller ett slag träffat ögat, t. ex., såsom ofta händer, af en i ögat springande kork från en champagne- eller kolsyrevattensflaska (ty. *sodapropfen-mydriasis*). Härvid är endast iris-muskeln paralyserad. Akkommodationen är fortfarande oinskränkt och synen därför relativt god, för så vidt blödnin-gar o. d. ej tillkommit. Tillsammans med andra förlamningar af ögats muskler (de, som förses med nerver från *oculomotorius*) förekommer mydriasis vida oftare; hvarjehanda hjärn- eller allmänna lidanden orsaka dylika förlamningar. Utsikterna till förbättring eller hälsa bero på grundlidandets åtkomlighet för behandling. Äfven vid vissa retnings-tillstånd (*spastisk mydriasis*) och vid förgiftningar förekommer mydriasis. Åtskilliga medel, *mydriatica* (se d. o.), åstadkomma vid indrypning i ögat en mer eller mindre fullständig utvidgning af pupillen; de mest kända och de mest använda äro atropinet och homatropinet. Kokain åstadkommer en mindre fullständig och snart öfvergående förstoring af pupillen. Af atropinet göra ögonläkarna flitigt bruk vid sjukdomar i hornhinnan och iris. Vid de senare kan man ej undvara detsamma. Mydriasis af atropin håller i sig ganska länge (ibland 8—10 dagar, sedan man upphört med indrypningarna), synförlamringen genom akkommodationens upphäfvande likaså. Det får därför aldrig användas till utvidgning af pupillen för att möjliggöra undersökning af ögats inre. Rsr. (G—d.)

Mydriatica (af *mydriasis*, se d. o.) 1. Pupill-utvidgande medel, *med.*, läkemedel och gifter, som vidga pupillen. Bland sådana märkas främst *atropin* och de därmed lika verkande *hyoscyamin*, *skopolamin* (eller *hyoscin*) och *homatropin*; vidare t. ex. *kokain*, *arekolin* m. fl. Dessa ämnen verka på bildningar i ögat och framkalla efter indrypning innanför ögonlocken effekt blott i det öga, hvari indrypningen skett. De förläma tillika akkommodationsmuskulaturen och bringa därigenom ögat att ställa in sig för seende på afstånd. Flertalet mydriatica höjer tillika trycket eller spänningen i ögonklotet. Härifrån gör kokain undantag, i det att det tvärtom nedsätter nämnda tryck. Angående den medicinska användningen af mydriatica se *Atropin* och *Kokain*. C. G. S.

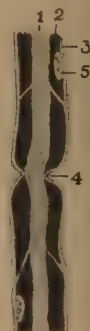
Müelich, Hans, sydtysk målare och tecknare för konstslöjden, f. 1516 i München, d. där 1573, var en på sin tid mycket ansedd mästare, hvars namn dock snart råkade i glömska, men i vår tid synes återvinna sin ryktbarhet. Sannolikt var han elev af Albr. Altdorfer i Regensburg och räknas därför, ehuru bosatt i München, till den s. k. Donauskolan. I sin ungdom gjorde han en studieresa till Italien, under hvilken han kopierade Michelangelos "Yttersta domen". Återkommen till München, blef han höfvald hos hertig Albrekt V, för hvars räkning han var verksam som miniaturist, oljemålare samt ornamentals- och mönstertecknare. Mest berömd är han som miniaturmålare. Hans miniaturer för af den konstsländande fursten beställda arbeten, såsom Orlando di Lassos botpsalmer, Cypr. di Rores motetter och det rikt illustrerade inventariet öfver den hertiglga sam-

lingen af dyrbara smycken, räknas till arbeten af första rang i sitt slag. Han gjorde dessutom en mängd utkast till guldsmidsarbeten och infattningar af ädelstenar, till pokaler, skålar, borduppsatser, klockor, o. s. v., äfvensom till praktsvärd och praktrustningar och tillhör jämte Dürer, Holbein, Jamnitzer och Amman antalet af 1500-talets yppersta mönstertecknare i Tyskland. Som målare i olja har M. af eftervärlden varit mindre uppskattad, beroende därpå, att af hans oljemålningar endast några ganska hårdt modellerade och rätt blodlösa porträtt i Wien och München voro kända, ända till dess 1912 en 1543 daterad märklig målning af M. i Solna kyrka upptäcktes. Taflan, som 1632 af svenskarna togs ur den hertiglga konstkammaren i München, men nu är endast ett fragment, i det att dess öfre hälft afsågs, för att den skulle få rum i ett epitafium, framställer på ena sidan *Törnekroningen* (en ätminstone i sitt nuv. skick mindre betydande målning) och på den andra: Graffläggningen eller rättare: *Efter nedtagandet från korset*, en i vackra färger hällen, rik komposition, med stilfullt tecknade, miniatyrlikt utpenslade figurer och ypperliga karaktärshufvuden — en af sin tids bästa tyska taflor, som helt visst kommer att återinsätta M. på hans rätta plats i den tyska målarkonstens historia. Jfr O. Granberg, "En märklig gammaltysk tafla" (i tidskr. "Konst", 1912).

Myelin (af grek. *myelo's*, märke), nervmärke, kallades af Virchow den märkliga substans (se fig. vid 2), som fyller de hvita nervträderna mellan skidan (se fig. vid 3) och axelcylindern (se fig. vid 1). Myelinet, som utgör en segflytande materia, består af flera olika ämnen, såsom protagon, lecitin, kolesterol, fett, samt bildas säkerligen af celler, hvilkas kärna (se fig. vid 5) och protoplasma ligga inskjutna mellan axelcylindern (neuriten) och nervskidan (neurilemma). Dessa celler kallas *Schwann'ska celler*. Myelin-skidan företer på kortare eller längre afstånd afbrott, i följd hvaraf nervtråden på dessa ställen synes insnörd (se fig. vid 4). Myelinskidan i nervtråden ansläges senare än axelcylindern, och först sedan myelinet är färdigbildadt, kan tråden i allo fylla sin retningsledande uppgift. Inom det centrala nervsystemet bli de nervtråder, som äro utvecklingshistoriskt äldst, tidigast färdiga och funktionsdugliga. Hos det nyfödda barnet är därför flertalet ledningsbanor tillhörande ryggmärgen, förlängda märgen och fyrhögarna (se d. o.) färdigt för funktion, under det att impulser från storhjärnan eller hemisfärhjärnan ännu endast i särdeles ringa mån kunna förtledas. E. Hgn.

Myelitis (af grek. *myelo's*, märke), inflammation i ryggmärgen. Se *Ryggmärgssjukdomar*.

Myelocyter (af grek. *myelo's*, märke, och *ky'los*, ihållighet, cell) äro en form af minukleära leukocyter, eller rundkärniga hvita blodkroppar, som finnas i benmärgen (se *Märg*). E. Hgn.



Längdsnitt genom en myelinhalvlig nerv. 1 axelcylindern, 2 myelinskida, 3 nervskida (neurilemma), 4 insnörning på nervtråden genom afbrott i myelinskidan, 5 kärnan, tillhörande en schwannsk cell.

Müffling, Friedrich Karl Ferdinand von, friherre, preussisk militär, f. 1775 i Halle, d. 1851 i Erfurt, blef 1813 generalkvartermästare vid schlesiska armén och efter de allierades intåg i Paris generalstabschef först hos kommanderande generalen Barclay de Tolly, sedermera vid den armé, som kvarlämnades vid nedre Rhen under Kleist. Under 1815 års fälttåg sändes han som befullmäktigad till Wellingtons högkvarter, var efter den andra inmarschen i Paris guvernör där i 4½ månader samt stannade därefter till 1818 vid ockupationsarmén under Wellington. 1821 blef M. chef för preussiska generalstaben, hvilken han gaf den organisation, som den i väsentliga delar ännu eger. 1829 hade han i uppdrag att i Konstantinopel göra Turkiet böjdt för fred med Ryssland och fick s. å. generalkommandot i Münster. 1838 utnämndes M. till guvernör i Berlin och president i statsrådet samt erhöi vid afskedstagandet, 1847, generalfältmarskalks värdighet. Under märket *C. v. W(eis)*; *Weis* var ett familjens äldre namn) utgaf M. på 1810- och 1820-talen flera arbeten rörande fälttågen 1813—15. Hans memoarer, *Aus meinem Leben* (1851; 2:a uppl. 1853), brista i ärlighet. På det topografiska området var M. särskildt verksam och sökte utbilda den lehmanns metoden (se d. o.) genom ett mera minutiöst användande af åtskilliga konventionella schatteringsstreck, men denna s. k. müfflingska skala förblef icke länge i allmänare bruk. (C. O. N.)

My'gale, *zool.* Se Fågelspindlar.

Mygdo'nia, landskap i det forna Macedonien och i Mesopotamien.

Mügel. 1. (M. bei Leipzig) Stad i sachsiska kretsen Leipzig. 3,076 inv. (1905). Porslins- och annan industri. — 2. (M. bei Pirna) Landskommun i sachsiska kretsen Dresden, vid Müglitz inföde i Elbe. 6,516 inv. (1905). Mångsidig industri. 1—2. J. F. N.

Muggblomster, *bot.* Se Malaxis.

Mügge, Theodor, tysk författare, f. 1806 i Berlin, d. där 1861, verkade som tidningsman i liberala blad och vardt därunder utsatt för flera polisåtgärder till följd af sina frimodiga uttalanden i politik. M. är en af de förste tyske författare, som för sina landsmän sökt skildra tjugningen i det nordiska landskapet. Hans rese- och bildningar från de skandinaviska länderna visa en viss kännedom om geografiska och etnografiska förhållanden jämte politisk sakkunskap, men äro dock i mycket otillförlitliga. Bäst äro *Skizzen aus dem Norden* (2 bd, 1844), *Schweden im Jahre 1843* (2 bd, 1845; "Sverige 1843—44", 1845) och *Nordisches bilderbuch* (1858; 3:e uppl. 1862). M. skref äfven med mycken framgång romaner, bl. a. *Toussaint* (1840), *Der vogt von Sylt* (1851), *Afaja* (1854; svensk öfv. 1856), hvars handling försiggår i norska lappmarken, och *Erich Randal* (1856; "Erik Randal", 1856—57), med ämne från finska kriget 1808—09. En viss tendens mot ämbetsmän och förtryck präglar ofta hans verk. Hans romaner utgafvis samlade 1862—67, i 33 bd. Bland hans novellsamlingar framstår *Leben und lieben in Norwegen* (1858).

Müggelse [-se], sjöliknande utvidgning af Spree, prov. Brandenburg i Preussen, ö. om staden Köpenick, 32 m. ö. h., 8,6 kvkm., inberäknad den

sydligare, genom holmar afsöndrade Kleiner M. Vid dess norra strand ligger Berlins vattenverk.

Myggenes, den västligaste af Färarna, 10,3 kvkm. Omkr. 140 inv. Den är brant och otillgänglig (högsta punkten 560 m. ö. h.) samt märkvärdig för en egendomlig basaltformation, den s. k. "Förstenade skogen", och har lager af stenkol.

Myggor, *zool.* Ordet användes i olika bemärkelser och med olika omfattning: A. *Nemocera*, en af de grupper (jämte *Brachycera*), i hvilka underordningen Orthorapha bland tvåvingarna indelas. Från gruppen *Brachycera* (flugor) skiljer sig *Nemocera* genom långa, mer än 6-ledade pansspröt, vanligen långsmala vingar och långa, spensliga ben. — B. *Eucephala*, underafdelning (jämte harkrankar och gallmyggor) af ofvannämnda grupp, *Nemocera*. Från harkrankarna skiljer sig afdelningen *Eucephala* genom saknaden af V-formad tvärintryckning på ryggen mellan vingarna samt från gallmyggorna genom sina talrika vingribbor. De viktigaste hithörande familjerna äro egentliga myggor (se Stickmyggor), fjärilsmyggor (se d. o.), fjädermyggor (se d. o.), fönstermyggor (se d. o.), härmyggor (se d. o.), knott (se d. o.) samt svampmyggor (se d. o.). Jfr äfven Flugmyggor, där en något afvikande familjindelning omnämnts. — C. *Culicidae*, fam. Egentliga myggor l. Stickmyggor (se d. o.). — Ang. gula febernns mygga, *Stegomyia fasciata*, se Gula febern. Malariamyggan, *Anopheles maculipennis*, omtalas i art. Bakteriologi, sp. 731, och i art. Stickmyggor. G. A.—Z.

Mügin, H. von. Se Heinrich, tyska medeltidsskalden 8.

Müglitz (tjeck. *Mohelnice*), stad i Mähren, vid March. 4,213 inv. (1905). Tillverkning af socker, stärkelse, elektricitetsmaskiner, läder m. m. J. F. N.

Mühlau, förstad. Se Mannheim, sp. 799.

Mühlbach (ung. *Százsebes*, rum. *Sabesin*), stad i Siebenbürgen, komitatet Hermannstadt, på båda sidor om floden M. (Sebes). 7,770 inv. (1900). Evangeliskt gymnasium. Ängsågar, järnverk. J. F. N.

Mühlbach, Louise, pseudonym för den tyska romanförfattarinnan Klara Mundt.

Mühlbacher, Engelbert, österrikisk historiker, f. 1843 i Gresten, Nedre Österrike, d. 1903 i Wien, arbetade sedan 1874 under Sicksels ledning vid Institut für österreichische geschichtsforschung, blef 1881 e. o. och 1896 ord. professor vid Wiens universitet i medeltidshistoria och historiska hjälpvetenskaper samt ledde från 1896 efter Sichel det ofvan nämnda institutets verksamhet. M:s specialfack var den karolingiska tidens historia. Han utgaf "Regesta imperii" för denna tidsperiod (2 bd, 1880—89, ny uppl. 1899—1904) och bd 1 af de karolingiska urkunderna (1903) i "Monumenta Germaniae historica" samt skref en sammanfattande *Deutsche geschichte unter den Karolingern* (1896; i samlingsverket "Bibliothek deutscher geschichte") och ett stort antal smärre uppsatser bl. a. i ofvannämnda institut af honom redigerade "Mitteilungen".

Mühlberg. 1. (M. an der Elbe) Stad i preussiska reg.-omr. Merseburg (Sachsen), på högra

stranden af Elbe. 3,380 inv. (1905). Historiskt bekant genom kejsar Karl V:s seger 24 apr. 1547 öfver kurfursten Johan Fredrik den ädelmodige, som tillfångatogs i slaget. — 2. Slott. Se Gleichen.

1. (J. F. N.)

Mühldorf, stad i bayerska reg.-omr. Oberbaiern, vid Inn och järnvägen till München. 4,157 inv. (1905). Lervaruindustri. Historiskt bekant genom slaget 28 sept. 1322 (se Ampfing). (J. F. N.)

Mühlenbeckia, bot. Se Australien, sp. 455.

Mühlendorf, von. Se Manteuffel, sp. 826.

Mühlhausen. 1. (M. in Thüringen) Stad (stadskrets) i preussiska reg.-omr. Erfurt (Sachsen), vid Unstrut och järnvägen till Gotha. 35,091 inv. (1910). Staden har 9 protestantiska och 2 katolska kyrkor. Gymnasium, högre realskola, lärarseminarium, handelsskola och textilskola. Tillverkning af bomulls-, ylle- och halfylleväfnader, strumpor, maskiner, cigarrer, läder, lim, symaskiner, velocipeder m. m. Handel med ull, spannmål, trävaror och trädgårdsalster. Elektrisk spårväg (7 km.). — M. är en mycket gammal stad. Det var fri riksstad 1251—1802 och kom därefter till Preussen. Under det stora bondekriget 1525 var M. ända till böndernas nederlag vid Frankenhausen (15 maj) en hufvudhård för upprorsrörelsen, som där leddes af förre cisterciensmunken Heinrich Pfeiffer och Thomas Münzer (se Bondekrig, sp. 1103—04). — 2. Stad i Elsass-Lothringen. Se Mülhausen. 1 o. 2. (J. F. N.)

Mühlheim [-hajm]. 1. Landskommun i hessiska prov. Starkenburg, vid Main. 5,418 inv. (1905). Därhus, tvångsuppföstringsanstalt. Tillverkning af militäreffekter, möbler, skor och cigarrer. — 2. Städer i Rhenprovinzen. Se Mülheim.

1 o. 2. (J. F. N.)

My house is my castle [mā hau's is mā kās'l], eng., "mitt hem är min borg", engelskt ordspråk.

Myhrberg, Maximilian August, krigare, filhellen, f. 24 juli 1797 i Brahestad, Finland, d. 31 mars 1867 i Stockholm, var som till en f. d. kapten och tullförvaltare (svensk till bördén), som efter Finlands förening med Ryssland 1809 öfverflyttade till Sverige, där han 1822 dog som tullförvaltare i Härnösand. M. vardt 1815 student i Uppsala, aflade därstädes kansliexamen samt begaf sig 1819 till Åbo för att taga examen till rättsegångsverken och stanna som ämbetsman i sitt gamla fosterland. 1822 återvände han till Stockholm, driven

af lusten att egna sig åt militäryrket, men tog 1823 anställning på ett till Portugal afgående finskt fartyg, rymde från detta i Lissabon och skall därefter ha slutit sig till de spanske insurgenterna under Riego samt af de till Ferdinand VII:s hjälp sända franska trupperna som fånge förts till Marseille. Hösten 1823 befann han sig

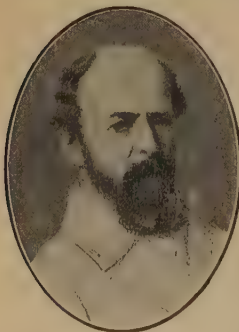
i alla händelser där, och från Marseille inskeppade han sig till Grekland för att deltaga i frihetskriget, landsteg i Nauplia i början af 1824 och stred för grekernas sak till 1830, till en början som simpel ryttare, men snart som stabssyrtmästare och franske öfversten Fabviers adjutant. Han vann, enligt ett intyg af denne, mera än någon annan främling invånarnas och soldaternas aktning och vänskap samt var, enligt utsago af en af detta krigs skildrare, sir Thomas Gordon, "den bäste och tappreste bland filhellenerna, lika utmärkt genom sin styrka, sitt utseende, sitt mod och sin sedliga vandel". Vid flera särskilda tillfällen utförde han märkliga bragder och blef två gånger svårt sårad. I aug. 1829 utnämndes M. till kommandant på fästet Palamide, som skyddade Greklands dåvarande hufvudstad, Nauplia, men i likhet med flera framstående främlingar blef han snart missnöjd med Kapodistrias' styrelse. Han lämnade i slutet af 1830 kommandantsbefattningen och erhöi i jan. 1831 tillstånd att hemresa till Sverige på besök. Men sedan han på vägen hunnit till Paris, beslöt han att träda i vapen för ett annat för friheten kämpande folk, det polska, därtill påverkad af sin vän general Fabvier, som var ordförande i polska kommittén i Paris. Om M:s deltagande i 1831 års polska insurrektion, hvilket skedde under ett främmande namn, har man emellertid inga närmare uppgifter, ehuru han i detsamma påstås ha innehaft rang af general. Han tillfångatogs mot krigets slut, men lyckades rymma och var under återstoden af 1830-talet bosatt i Paris. Under denna tid deltog han på carlisternas sida i de strider, som efter Ferdinand VII:s död utkämpades i Spanien. 1840 återvände M. omsider till Sverige, utnämndes 1842 till platsmajor på Saint Barthélemy, men återvände efter några år till Sverige. Sina återstående dagar framleide han i Stockholm, med undantag af åren 1852—54, då han var bosatt i Finland till kort efter Krimkrigets utbrott. M. var på sin ålderdom en allmänt känd personlighet och betraktades som typen för en gammal militär och gentleman. Han var emellertid föga meddelsam angående sina skiftande lefnadsöden och sagolika krigsäfventyr. Jfr J. Krohn, "En finsk krigares lefnadsöden" (1887).

G. V. G."

Myhre, Jakob Fabricius, norsk skeppsrederiorganisatör, f. 5 sept. 1860 i Skien, genomgick Kristiania handelsgymnasium 1876—78, arbetade 1881—1905 som skeppsmäklare i utlandet. Sedan 1905 föreståndare för hufvudkontoret i Köpenhamn af The Baltic and White Sea conference och redaktör af föreningens månadsblad, har M. genomfört en rad betydelsefulla reformer i fraktningsförhållanden m. m. rörande de norra farvattnens hamnar och därigenom bidragit till att främja de i nämnda förening intresserade ländernas rederirörelse. M. har utgett *Handbook of the Baltic and White Sea loading ports* (2 bd, 1909—10).

K. V. H.

Myhrman, David Vilhelm, orientalisk filolog, f. 2 dec. 1866 i Tuna, Kalmars län, reste 1892 till Amerika, där han 1896 vardt baccalaureus vid universitetet i Chicago och 1897 magister vid Harvarduniversitet. 1902 promoverades M. till filos. doktor i Leipzig och förordnades s. å. till docent i assyriologi vid Uppsala universitet.



Utom artiklar i Nordisk familjebok och tidskrifts-
uppsatser har M. författat *Die Labartu-texte*
(1902), *Ur babylonierne och assyriernes religions-*
litteratur (1908), *Kitāb mu'id an-ni'am* (s. å.),
Aramaic incantation text (1909—10), *Nouveaux*
noms propres (1911), *Babylonian hymns and prayers*
(s. å.) och *Upptäckterna i Babylonien och Assy-*
rien (1912), polemiska ströskrifter m. m.

Myia. Se Korinna.

Myiasis (af grek. *myia*, fluga), *zool.* Se *Mu-*
scidæ.

Myit (af grek. *mÿs*, muskel), *med.*, muskel-
knöl. Se *Muskelsjukdomar*.

Myitis (af grek. *mÿs*, muskel), *med.*, muskel-
inflammation. Se *Muskelsjukdomar*.

Mykale (grek. *Μυκάλη*, lat. *Mycalæ*), bergig
halfö (1,265 m.), nu kallad *Samsundag*, på
Jonien's kust i Mindre Asien, midt emot ön Samos.
I det omkr. 13 km. breda sundet mellan denna ö
och udden Trogyllion vunno grekerna under Leoty-
chides och Xanthippos en ärofull seger öfver den
persiska flottan (479 f. Kr.). (J. F. N.)



Reference 2^o

